

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

DISERTAČNÍ PRÁCE

VELKOSTATEK MĚSTA SUŠICE
Od městských (šosovních) vesnic k robotní aboliči a jejím výsledkům

Borough landed estate of Sušice
From borough villages to abolition of corvee and its results

PhDr. Jan Lhoták

Vedoucí disertační práce: prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.

Sušice 2015

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

PhDr. Jan Lhoták

Práci věnuji památce svých zvěčnělých prarodičů Jana a Marie Vlčkových ze Sušice, kteří mě, aniž to možná tušili, přivedli k zájmu o historii.

Obsah

1 Úvodem.....	9
1.1 <i>Pobělohorská města jako historiografický problém.....</i>	9
1.2 <i>Cíle disertační práce.....</i>	13
1.3 <i>Městský velkostatek jako historické téma.....</i>	15
1.3.1 <i>Feudalizace měst v zrcadle agrární historiografie.....</i>	21
1.3.2 <i>Bádání o městském velkostatku v rámci historiografii měst.....</i>	28
1.4 <i>Poznámka k použitým pramenům.....</i>	35
1.5 <i>Rozvržení disertační práce.....</i>	37
2 Městský velkostatek v systému feudálního uspořádání Čech.....	39
2.1 <i>Venkovské zázemí města v zrcadle názorů jeho obyvatel.....</i>	39
2.2 <i>Sušice se představuje.....</i>	41
2.3 <i>Typologie vztahů mezi městem a venkovem.....</i>	43
2.4 <i>Kvantitativní vyjádření velikosti pozemkového vlastnictví městských obcí.....</i>	47
2.5 <i>Složitě formování městských panství před rokem 1547.....</i>	57
2.5.1 <i>Transformace šosovních (městských) vsí.....</i>	60
2.5.2 <i>Sekularizace.....</i>	67
2.5.3 <i>Záduší a špitály.....</i>	71
2.5.4 <i>Získávání alodů: příčiny a průběh.....</i>	77
3 Velkostatek města Sušice a jeho územní vývoj.....	91
3.1 <i>Šosovní vesnice – základ pozemkového příslušenství města.....</i>	91
3.2 <i>Sekularizace a úchvaty zádušních majetků.....</i>	95
3.3 <i>Venkovské statky sušických měšťanů.....</i>	96
3.4 <i>Dovršení výstavby městského panství a jeho konfiskace po prvním stavovském odboji.....</i>	98
3.5 <i>Konfiskace sušického městského panství a jeho osudy.....</i>	100
3.6 <i>Obnova městského panství 1547–1584.....</i>	102
3.6.1 <i>Páteček.....</i>	103
3.6.2 <i>Rozprodávání panství hradu Kašperka.....</i>	106
3.6.3 <i>Skupování svobodnických dvorů.....</i>	107
3.6.4 <i>Hartmanice.....</i>	113
3.6.5 <i>Bohdašice.....</i>	116
3.6.6 <i>Poslední územní zisky před rokem 1620.....</i>	117
3.7 <i>Venkovské statky individuálních měšťanů.....</i>	118
3.8 <i>Územní změny panství po Bílé hoře: druhá vlna zakupování svobodnických dvorů.....</i>	119
4 Velkostatek v systému městské ekonomiky.....	127
4.1 <i>Pobělohorský městský velkostatek jako historický problém.....</i>	127
4.2 <i>Hlavní rysy vývoje městského velkostatku 1547–1775.....</i>	127
4.2.1 <i>Předbělohorská doba.....</i>	127
4.2.2 <i>Třicetiletá válka: dopad konfiskací a vojenských průtahů.....</i>	132
4.2.3 <i>Kontribuční zatížení.....</i>	143
4.2.4 <i>Vnitřní nesoulad: korupce a konzervativismus měšťanů.....</i>	146
4.2.5 <i>Vítězství šlechtického velkostatku.....</i>	148
4.3 <i>Vzestup a pád městského režijního hospodaření.....</i>	155
4.3.1 <i>Rybníkářství.....</i>	160
4.3.2 <i>Poplužní dvory.....</i>	162
4.3.3 <i>Pivovarnictví.....</i>	171
4.3.4 <i>Ostatní zdroje městských příjmů: obchod solí, vinařství, železářství.....</i>	175
4.4 <i>Robotní abolice na panstvích zeměpanských měst.....</i>	176
4.4.1 <i>Bezprostřední důsledky reformy u královských měst.....</i>	197
4.4.2 <i>Přijetí raabizace měšťany a poddanými.....</i>	199
5 Obecní hospodářství města Sušice.....	205
5.1 <i>Hospodářské základy města v 16. století.....</i>	205
5.1.1 <i>Geografické předpoklady, napojení na komunikační síť.....</i>	206
5.1.2 <i>Zemědělství.....</i>	208

5.1.3 Trhové a obchodní vztahy.....	209
5.1.4 Územní expanze města.....	223
5.1.5 Ekonomická konkurence šlechty.....	229
5.1.6 Působení státu a panovníka.....	238
5.1.7 Shrnutí vývoje do roku 1620.....	240
5.2 <i>Hospodářství města Sušice od počátku třicetileté války do provedení raabizace.....</i>	<i>241</i>
5.2.1 Válečná zkušenost a její následky v 17. století.....	241
5.2.2 Důsledky kontribučního zatížení a finanční poměry v Sušici do poloviny 18. století.....	253
5.2.3 Analýza městského hospodářství v pobělohorském období.....	278
5.2.4 Vlastní městské hospodářství.....	282
5.2.5 Homogenní položky městského hospodářství.....	317
5.2.6 Vrchnostenské hospodaření.....	323
5.2.7 Předzvěst změny: аренда z let 1753–1771.....	396
5.2.8 Raabova reforma sušického panství.....	405
5.2.9 Parcelace a její konkrétní podoba.....	413
5.2.10 Pokračování emfyteutizace (1784–1848).....	421
5.3 <i>Městské hospodářství v letech 1779–1850: ve znamení pronájmů.....</i>	<i>429</i>
5.3.1 Vlastní městské hospodářství.....	434
5.3.2 Homogenní položky městského hospodářství.....	444
5.3.3 Vrchnostenské hospodaření.....	447
6 Města a jejich poddaní.....	463
6.1 <i>Mírnilovná, nebo nemilosrdná vrchnost?.....</i>	<i>463</i>
6.2 <i>Poddanský protest na městských panstvích v pobělohorské době.....</i>	<i>469</i>
7 Poddaní – pevný základ sušické městské ekonomiky?.....	485
7.1 <i>Geografická a demografická charakteristika sušického panství.....</i>	<i>485</i>
7.2 <i>Správa poddaných.....</i>	<i>500</i>
7.3 <i>Právní postavení poddaných.....</i>	<i>506</i>
7.4 <i>Berní zatížení poddaných města Sušice.....</i>	<i>519</i>
7.5 <i>Povinnosti vůči světskému kléru.....</i>	<i>523</i>
7.6 <i>Urbariální povinnosti.....</i>	<i>526</i>
7.7 <i>Robota.....</i>	<i>529</i>
7.8 <i>Konflikty.....</i>	<i>544</i>
7.9 <i>Raabův systém, jeho smluvní základy ve vztahu k poddaným (1779–1783).....</i>	<i>551</i>
7.9.1 První ohlasy na zavedení raabizace.....	563
7.9.2 Přímá interakce raabizační reformy aneb robotní abolice v konfrontaci poddanské každodennosti (1783–1850).....	568
7.9.3 Nepřímá interakce: majetkový transfer a finanční zatížení.....	626
8 Závěr.....	637
Abstrakt.....	643
Summary.....	645
Seznam tabulek.....	649
Seznam použitých pramenů a literatury.....	651
Seznam použitých zkratk.....	707
Seznam textových příloh.....	709

Poděkování

Tato disertační práce by nikdy nevznikla bez podpory početné skupiny lidí, kteří zde nemohou být v úplnosti jmenováni. Cítím však povinnost zmínit alespoň jednoho z nich – svého školitele, pana prof. PhDr. Eduarda Maura, CSc., jenž mi po celou dobu postgraduálního studia (a vlastně ještě předtím) vždy s velkou laskavostí, pečlivostí a ochotou dával podnětné rady, byl kritickým a trpělivým čtenářem jednotlivých kapitol a povzbuzoval mě v další práci.

V Sušici 7. března 2015.

Jan Lhoták

1 Úvodem

1.1 Pobělohorská města jako historiografický problém

Bylo by asi pošetilé pokoušet se o kvantifikaci všech historických pojednání, která své metodické ukotvení opodstatňují slavným Pekařovým dílem, *Knihou o Kosti*. Jak laičtí badatelé, tak profesionální historikové nepřestávají obdivovat mistrnost představení regionálního tématu na dějinném jevišti obecného agrárního vývoje, umění zasadit roztráštěné lokální poznatky do národních dějin a obohatit jimi dobový vědní diskurz. O správnosti takového postupu byl Josef Pekař hluboce přesvědčen a směřoval k němu již dlouho před sepsáním svého „venkovského diptychu“. V roce 1901 viděl budoucí program českých agrárních dějin v tom, „*připravovat půdu celkovému řešení monografiemi, věnovanými buď jednotlivým otázkám, buď omezujícím se na menší teritoria, kde možno stavy minulé sledovati do detailů*“.¹ Neformuloval přitom nijak inovativní myšlenku, význam a smysl lokálního pro obecné v české historiografii akcentoval již např. Václav Vladivoj Tomek.² Za nejvhodnější teritorium pro předmět výzkumu Pekař považoval základní územní jednotku v rámci patrimoniálního uspořádání feudální společnosti – panství. S vizí, že v budoucnu budou obdobně jako kostecké zpracována i další panství v různých částech Čech, předpokládal, že „*teprve potom [...] bude lze napsati dokonalé dějiny selského stavu, eventuálně poddanství v naší zemi*“.³ Vznik dalších monografií zcela podle Pekařova vzoru však nenastal a s dalším rozvojem agrárního dějepisce se taková snaha nutně musela jevit jako zpozdilá.⁴ Nezdařilo se konečně ani analytické zpracování českých panství podle nějakého sofistikovaného rozvrhu, respektujícího geografická specifika jednotlivých částí české kotliny. Analytické zaměření pozornosti na jediné panství však pro studium dějin venkovského lidu zůstalo trvalou inspirací. Nebylo podmíněno pouze metodologickým imperativem historické vědy či charakterem vzniku, dochování a uložení písemných pramenů, nýbrž odráželo i dobové teritoriální vnímání a uvažování venkovské společnosti. Kromě pochopitelného podmínění právními okolnostmi, anulovanými teprve výsledky roku 1848 a chápanými jako základ pro vnímání panství jakožto svébytného „*minisvěta*“,⁵ naznačily výzkumy lokálního geografického horizontu poddanského prostého člověka, že sledování dění kromě vzdálenosti obvykle respektovalo právě hranice panství.⁶ Také sňatková a pracovní migrace se zpravidla odbyvala na úrovni jediného panství.⁷ Na Pekařovo Kostecko tak navázaly a dále ho rozvíjely desítky analýz dalších panství jak šlechtických, tak církevních anebo komorních vrchností, vystavěných již ne s cílem sepsat více- či dokonce všestranné „*dějiny panství*“, ale zaměřující se typologicky na různé problémové okruhy.⁸ Výběr

1 Josef PEKAŘ, *K českým dějinám agrárním ve středověku*, ČČH 7, 1901, s. 326–363.

2 Václav Vladivoj TOMEK, *Příběhy kláštera a města Police nad Medhují*, Praha 1881 (předmluva).

3 Josef PEKAŘ, *Knihy o Kosti. Kus české historie*, Praha 1998, s. 141.

4 Eduard MAUR, *Josef Pekař a česká agrární historiografie*. In: Josef Pekař a české dějiny 15. – 18. století. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 8.–9. dubna 1994 v Turnově a Sedmihorkách (= Z Českého ráje a Podkrkonoší, Supplementum 1), Bystrá nad Jizerou 1994, s. 117.

5 Tak panství vnímá např. Aleš CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrofách (1700–1750)*, Sborník Národního muzea 23, 1969, č. 4–5, s. 323.

6 Barbora MLYNAŘÍKOVÁ, *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740–1830*, Praha 2001, s. 172–174.

7 Záleželo ovšem na velikosti panství i bydlišti migranta (město vs. venkov). Srov. Eduard MAUR, *K demografickým aspektům tzv. druhého nevolnictví*, HDem 8, 1983, s. 7–43. Alice VELKOVÁ, *Migrace a životní cyklus venkovského obyvatelstva na Štáhlavsku v letech 1750–1850*, HDem 30, 2006 – suplement, s. 86–88; Josef GRULICH, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*, České Budějovice 2008, s. 256–262.

8 Soustavně pozornosti se díky unikátnímu stavu dochování pramenů těší především třeboňská panství, pro něž již existují studie z oborů historické demografie, dějin kriminality, historické antropologie či dějin církevní správy: Jan HORSKÝ – Miloš SLÁDEK, *Rodinné, sociální a demografické poměry v poddanských vsích na panství Třeboň v letech 1586 a 1651*, HDem 17, 1993, s. 71–110; Jaroslav ČECHURA, *Kriminalita a každodennost v raném novověku. Jižní Čechy 1650–1770*, Praha 2008; Pavel PUMPR, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách. Na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010; Jaroslav DIBELKA, *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství. Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, České Budějovice 2012; v jihočeském kontextu schwarzenberských panství Pavel MATLAS, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou*

panství jako ideálního území pro historický výzkum tak nadále potvrzuje svou opodstatněnost a jen výjimečně je nahrazováno historickými územními celky odvozenými od jiných zákonitostí.⁹ Nejde přitom zdaleka o izolovaný trend historiografie domácí, ale celkovou tendenci středo- i západoevropského dějepisectví, kde k němu, velmi zjednodušeně řečeno, dospěli i bez *Knihy o Kosti*.¹⁰ Původně analytické „laboratoře řemesla“ pro ověření anebo naopak zkonstruování obecnějších zákonitostí se pod vlivem kulturní antropologie otevírají pro mikrohistorické zkoumání dějin „zdola“¹¹ či dějiny každodennosti.¹² Při zkoumání některých témat – jako kupř. studia poddanských revolt – prokazují svou inovativní funkci možnostmi nově interpretovat okruhy, považované krátkozrace za vyčerpané či dokonce vyčpělé.¹³

Minuciózní rozbor poměrů kosteckého panství Josef Pekař v roce 1915 doplnil, dále rozvedl a zobecnil monografií *České katastry*, jež měla širší záběr a dospěla v interpretaci celkového vývoje pobělohorských Čech ještě dále. Jednou z ústředních tezí se Pekařovi stala pauperizace českých zeměpanských měst.¹⁴ Verifikaci své hypotézy nad rámec katastrálních operátů se však sám zevrubněji nevěnoval a příležitost k důkladnému prověření hledal v rámci disertací svých studentů v historickém semináři. Kouzlu a síle jeho osobnosti a především citlivosti při výběru témat dokázal nepodlehnout málokdo a i studenti, kteří zprvu cítili k Pekařovi přinejmenším rezervovaný postoj, velmi rychle přecházeli na jeho stranu. V paletě témat, která přicházela v úvahu pro kvalifikační práce frekventantů historie, přitom městská problematika nepatřila v meziválečném období právě k nejstudovanějším.¹⁵ Díky Pekařovým impulsům se pole urbánních dějin obohatilo o několik

v 17.–18. století, Praha 2011.

- 9 Jde v první řadě o farnosti. Z pochopitelných důvodů se používají kupř. u prací historicko-demografických: Josef GRULICH, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750–1824*, České Budějovice 2013; pro jihočeskou farnost Kapličky Hermann ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald*, Wien–Köln–Weimar 2014 (= Sozial- und wirtschaftshistorische Studien 36).
- 10 Thomas WINKELBAUER, *Robot und Steuer. Die Untertanen der Waldviertler Grundherrschaften Gföhl und Altpölla zwischen feudaler Herrschaft und absolutistischen Staat (vom 16. Jahrhundert bis zum Vormärz)*, Wien 1986; Dana ŠTEFANOVÁ, *Erbschaftspraxis, Besitztransfer und Handlungsspielräume von Untertanen in der Gutsherrschaft. Die Herrschaft Frýdland in Nordböhmen, 1558–1750*, Wien–München 2009 (= Sozial- und wirtschaftshistorische Studien 34).
- 11 K mikrohistorii Jaroslav ČECHURA, *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce tisíciletí*, DaS 16, 1994, č. 1, s. 2–5; Josef GRULICH, *Zkoumání „maličkostí“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*, ČČH 99, 2001, s. 519–547; Josef PETRÁŇ, *Mikrohistorie aneb o nedějích*. In: Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka, Praha 2003, s. 201–208; Martin NODL, *Mikrohistorie a historická antropologie*, Dějiny – teorie – kritika 1, 2004, s. 237–252; Otto ULBRICHT, *Mikrogeschichte. Menschen und Konflikte in der Frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 2009. K pohledu zdola William W. HAGEN, *Village Life in East–Elbian Germany and Poland, 1400–1800. Subjection, Self–Defence, Survival*. In: Tom Scott (ed.), *Pesantries of Europe from the Fourteenth to the Eighteenth Centuries*, London – New York 1998, s. 145–189.
- 12 To zde již však mluvíme o regionálních dějinách, které je nutno ponechat stranou. K nim srov. František KUTNAR, *Hodnota a úkol regionálního momentu v dějinách*. In: Acta regionalia. Sborník vlastivědných prací, Praha 1965, s. 7–10; Václav BŮŽEK, *Regionalgeschichte in der Tschechischen Republik. Alte Traditionen und neue Perspektiven*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 134, 1998, s. 151–173; TÝŽ, *Regionální dějiny v České republice. Stav a perspektivy bádání s důrazem na raný novověk*. In: Jiří Pešek (red.), VIII. sjezd českých historiků Hradec Králové 10.–12. září 1999, Praha 2000, s. 33–47 a TÝŽ, *Stand, Tendenzen und Perspektiven der frühneuzeitlichen Regionalforschung in der Tschechischen Republik*. In: Stefan Brakensiek – Axel Flügel (ed.), *Regionalgeschichte in Europa. Methoden und Erträge der Forschung zum 16. bis 19. Jahrhundert*, Paderborn 2000, s. 67–94.
- 13 V návaznosti na předmět našeho zájmu Hans Jürgen JÜNGLING, *Reichsstädtische Herrschaft und bäuerlicher Protest. Der Konflikt zwischen der Reichsstadt Schwäbisch Gmünd und ihrem Landgebiet (1775–1792)*, Schwäbisch Gmünd 1989; Edwin Ernst WEBER, *Städtische Herrschaft und bäuerliche Untertanen in Alltag und Konflikt: die Reichsstadt Rottweil und ihre Landschaft vom 30jährigen Krieg bis zur Mediatisierung. 1–2*, Rottweil 1992 (zde na s. 19 další tituly); Lars BEHRISCH, *Städtische Obrigkeit und soziale Kontrolle. Görlitz 1450–1600*, Neckar 2005 (s důrazem na kriminalitu). Pro širší kontext srov. Peter BLICKLE, *Unruhen in der ständischen Gesellschaft 1300 bis 1800*, München 1986; Jaroslav ČECHURA, *Rolnické revolty raného novověku – přehled středoevropského bádání*, ČČH 97, 1999, s. 332–357 a v širším záběru evropském Peter RAUSCHER – Martin SCHEUTZ (Hrsg.), *Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450–1815)*, Wien–München 2013.
- 14 Josef PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, Praha 1932, s. 133–139, 227 a násl.
- 15 Přehledně Marie TULACHOVÁ (red.), *Disertace pražské univerzity 1882–1953. I. Karlova universita*, Praha 1965; Milena VÝBORNÁ (red.), *Disertace pražské univerzity 1882–1945. II. Německá universita*, Praha 1965.

disertací, které výrazným způsobem přispěly do diskurzu pobělohorské pauperizace našich měst. Od dob Tomkových a Gindelyových se o ní sice nepochybovalo, historiografie se však rozcházela v hledání příčin této skutečnosti. Většinou se vycházelo ze situace venkovského obyvatelstva, jehož ztížené postavení se vysvětlovalo devastačním vlivem třicetileté války.¹⁶ Takové řešení však nedávalo odpověď na otázku, proč ekonomický regres měst trval ještě dlouho po ukončení válečných béd. Pekař hledal vysvětlení v podstatném zvýšení daňového zatížení. Potřebný materiál k takovým úvahám přehledně zpracoval Jaroslav Novotný (1891–1968) prací *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654–1757*, vydanou v roce 1929. Kniha se nesnažila o komplexní zhodnocení dopadu státních daní na městské ekonomiky a předložila pouze sumář údajů tří zemských katastrů pro zeměpanská a poddanská města a městečka. Využít jich tak mohl mladší Novotného kolega Jan Klepl (1907–1965), jemuž Pekař za předmět zájmu doporučil soubor rukopisů z činnosti komise pro povznesení českých měst z počátku 18. století a nazvaný pracovně Bořkova Collectanea. Profesor svého žáka nijak interpretačně neusměrňoval, i zde důsledně uplatňoval metodickou poučku „padni komu padni“, již před desetiletími zformulovanou Františkem Palackým. Kleplova studie *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)* znamenala v dosavadních, vyjma Pekařových poznatků spíše intuitivních závěrech o pobělohorské hospodářské situaci měst důležitý mezník. Brzy se začala považovat za oficiální výklad pobělohorského vývoje českých měst a nedoznala výraznějšího zpochybňování po dlouhých 15 let.¹⁷ Klepl nebudoval svůj výklad jako případovou studii analýzy jedné konkrétní lokality či regionu, ale jako shrnutí výpovědi jednoho pramene obecné povahy, potvrzující hospodářský regres zeměpanských měst pro 17. i větší část 18. století následkem berního zatížení i vadného přístupu městských správ.

Teprve na sklonku let 40. se objevil badatel, který se rozhodl téma zpracovat sice známou, ale v tomto případě zatím nevyužitou optikou případové studie pro konkrétní teritorium. Není jistě náhodné, že jím byl další žák Josefa Pekaře, plzeňský středoškolský učitel Adolf Zeman (1902–1985). Svou *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*¹⁸ z roku 1947 (psanou již ovšem v průběhu druhé světové války) důkladně rozebral plzeňské městské hospodářství díky skvělé znalosti pramenů účetní povahy i aktového materiálu plzeňského městského archivu. Obdobně jako u Plzně, ale pochopitelně v mnohem skromnějším měřítku, potom rozkleslil hospodářské poměry Rokycan. Zjištěné rozpory v závěru obou studií ho dovedly ke konstatování, že „tvrzení o hospodářském úpadku našich měst v té době nelze generalisovat, t. j. vztahovat na všechna města“¹⁹ a že pouze monografickými studii o hospodářském stavu jednotlivých měst bude možné jednoznačně osvětlit pokles měst obecně.²⁰

16 Klasicky ještě František ROUBÍK, *Soupis pustých domů v král. městech v Čechách z r. 1649*, Selský archiv 15, 1928, s. 342–343. Kriticky k této koncepci Fridolín MACHÁČEK, *K hospodářskému stavu českých měst venkovských po válce třicetileté*. In: Otakar Odložilík – Jaroslav Prokeš – Rudolf Urbánek (red.), *Českou minulostí. Práce věnované profesoru Karlovy university Václavu Novotnému jeho žáky k šedesátým narozeninám*, Praha 1929, s. 271–285.

17 Jan KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, ČCH 38, 1922, s. 260–284, 489–521; 39, 1933, s. 57–71.

18 Adolf ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, Plzeň 1947 (=Prameny a příspěvky k dějinám města Plzně 7).

19 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 15.

20 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 16, 33; TÝŽ, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, ČSPS 62, 1954, s. 88.

Na Zemanovy závěry navázal v roce 1957 Otto Placht (1890–1959), známý do té doby pracemi o českých daních a edicí berního rejstříku z roku 1554. Obsáhlou prací *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*²¹ rozjítřil mínění domácí historiografie, mluvilo se o doslova „o stovkách chyb“ či metodických nedostatecích.²² Jeho práce byla koncipována podstatně širěji než Zemanova. Nedokládal hospodářskou konjunkturu pobělohorských měst na materiálu z provenience jediné lokality, nýbrž prostřednictvím statistických přehledů. Z rychlé likvidace poustek, vzrůstu počtu domů a řemeslníků ve městech a dalších sekundárních jevů vyvozoval hypotézu, že již v první čtvrtině 18. století naprostá většina zeměpanských měst dosáhla opětovného vzestupu, byť připustil pomalejší tempo růstu než u měst poddanských.²³ Dovedla ho de facto k protichůdnému závěru, než jaký stanovil Jan Klepl. Stanuly tak proti sobě dvě historiografické teze, dva interpretační modely, vymezující mantinely názorového spektra na celou otázku do budoucna. Starší z nich pozvolna ustupovala do pozadí, aby se druhá, budující svou argumentaci na komplexnější pramenné analýze, začala rychle přijímat jako akceptovatelnější výklad pobělohorského vývoje našich měst. Historiografie přitom nepodlehla nebezpečí přílišného zobecnění na základě jediné, jakkoli objektivní sondy, a záhy se objevily další lokální studie o sociálních a hospodářských poměrech v našich zeměpanských městech.²⁴ Z prací obecnějšího záběru přinesly cenné podněty a závěry především práce Pavla Bělina, publikované v dlouhém období od konce 70. do začátku 90. let 20. století.²⁵ K dějinám měst v uvedené epoše Bělina přistoupil ještě složitější a mnohostrannější optikou. Předně opětně zdůraznil disproporci s vývojem v poddanských městech, jež měla oporu a pevné zázemí ve „svých“ panstvích (rozuměj panstvích téže vrchnosti).²⁶ Utlumenou pozici zeměpanských měst, zatlačených do politické bezvýznamnosti a role pasivního objektu daňového vysávání, vysvětloval negativním vlivem válečných událostí a porážky českého stavovského povstání. Měšťanstvo bylo válkou „hospodářsky, demograficky, kulturně i intelektuálně nejpostiženější“ vrstvou a absolutistický stát k němu zaujímal neujasněný až téměř negativní vztah, jak dokládá např. dobová cechovní politika. Hospodářská nejistota nutila měšťanstvo být zemědělsky soběstačné, čímž se na trzích snižovala poptávka po zemědělských výrobcích, jejichž producenti tak nemohli investovat do řemeslných výrobků.²⁷ Zároveň působily skutečnosti, vymykající se těmto událostem a působící již v době předbělohorské. Na druhou stranu si byl Bělina dobře vědom, že dochovaný písemný materiál, vycházející z unifikační praxe dobové byrokracie i relací samotných měst, mohl a může evokovat negativní líčení stavu českých měst v 18. století i proto, že se města samotná snad nikdy v průběhu svého vývoje necítila v relativně příznivé situaci.²⁸ Zdá se tedy, že uplynulé století výzkumu nasměrovalo náš pohled na vývoj pobělohorských zeměpanských měst, vnímaný jako jedno z nejsložitějších a nejkontroverznějších otázek české historiografie,²⁹ více k regresi než konjunkturu, avšak v podstatně komplikovanějších

21 Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*, Praha 1957.

22 Josef KOČÍ, *Robotní povinnosti poddaných v českých zemích po třicetileté válce*, ČsČH 9, 1963, s. 333.

23 O. PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*, s. 158–216.

24 Např. konjunkturu Poličky v 17. a 18. století doložili Jindřich RŮŽIČKA – Josef KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, Polička 1968.

25 Pavel BĚLINA, *Ekonomická politika osvícenského absolutismu a česká města*, HD 4, 1979, s. 249–275; TÝŽ, *Osvícenský absolutismus a jeho odraz v českých zemích, zvláště v městském prostředí*. In: Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17. – 18. století, Praha 1991 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1989, 3; Studia historica XXXVI); TÝŽ, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, Praha 1985 (= Studie ČSAV 20). K posledně jmenovanému titulu srov. recenze Eduarda Maura in: Problémy starších českých dějin, Praha 1991 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, 1989; Studia historica XXXIV), s. 129–130, Jiřího Raka in: Husitský Tábor 9, 1986–1987, s. 445–447, Antonína Kostlána in: ČsČH 35, 1987, s. 585–587 a Valentina Urfuse in: PHS 29, 1989, s. 229–231.

26 P. BĚLINA, *Ekonomická politika osvícenského absolutismu a česká města*, s. 257. Srov. také Eduard MAUR, *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*. In: Pocta profesoru Zdeňku Jindroví. K sedmdesátým narozeninám, Praha 2003 (= Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 3, 1998, Studia historica 50), s. 29–37.

27 P. BĚLINA, *Ekonomická politika osvícenského absolutismu a česká města*, s. 250–251. K nutnosti agrarizace měšťanstva v pobělohorském období TÝŽ, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 20.

28 Tento moment zdůraznil pro dosažení potřebné objektivity P. BĚLINA, *Ekonomická politika osvícenského absolutismu a česká města*, s. 262–263.

29 Václav LEDVINKA, *Česká města v době třicetileté války a problematika jejich vývoje v epoše baroka (několik úvah a poznámek)*. In: Jan Kilián (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník z konference konané v Mělníce ve dnech 4.–5. května 2004, Mělník 2004, s. 22.

obrysech. Obrysech, které vystupují do popředí především při analýze jednotlivých městských ekonomik, zasazených do bezpečného rámce obecného vývoje zemského³⁰ i celého habsburského soustátí.³¹ Současně s tím je žádoucí reflexe diachronní, vycházející z komparace s vývojem v 16. století, které následkem bojů se šlechtou, protiměstské politiky Ferdinanda I. a sankcí za první stavovský odboj pro královská a věnná města znamenalo ústup z pozic vydobytych ve století 15.

1.2 Cíle disertační práce

Jen zkratkovitě představení názorového spektra a přístupů pro řešení otázky pobělohorského vývoje našich měst nebylo samoúčelné. Naopak: poskytlo nezbytné východisko pro metodickou legitimizaci tématu, které bude rozvíjeno na následujících stránkách. Ne, že by předložená práce hodlala, chtěla a mohla vyřešit neobyčejně obtížnou otázku hospodářské situace našich zeměpanských měst v pobělohorském období. Její cíl je podstatně skromnější – pokouší se analyticky sledovat pouze jeden segment raně novověké urbánní ekonomiky a na jeho pozadí usuzovat na obecnější vývojové zákonitosti městského stavu v pobělohorských Čechách. Širší horizont výzkumu se ztotožňuje s Čechami v dnešním územním rozsahu, tj. bez Horní Lužice a Kladska. Programově se tak rezignovalo na zohlednění měst moravských. Problém komparace české situace s Moravou autor považuje za natolik závažný, že ji záměrně obešel. Jiný důvod odradil od přihlídnutí k situaci v Chebu. Výjimečnost tohoto města je pro zvolené téma sice zcela nepopíratelná, ovšem evidentní blízkost a propojenost s říšským prostředím by výklad domácích souvislostí spíše deformovala a nutila ke komparačnímu studiu se situací říšských měst obecněji.

Možnému nebezpečí generalizace se pokouší autor čelit aplikací metody případové studie, tj. detailním, někdy až mikrohistorickým rozbořem poměrů v jedné městské lokalitě na pozadí obecného vývoje a s přihlídnutím k celkové kontextualitě zvoleného tématu.³² Nechce při tom sklouzávat k pouhému výkladu místních dějin, nýbrž sledovat vybrané jevy na konkrétním příkladě. Bude jím jihozápadočeská Sušice, někdejší královské město v podhůří Šumavy. Důvody výběru tohoto místa byly několikeré. Předně nešlo o svými specifiky nijak mimořádnou lokalitu, jejíž ekonomický potenciál by obtížně snášel srovnání. Také populačně se ve středověku a raném novověku jednalo o urbánní centrum spíše podprůměrné, z hlediska ekonomického nenapojené na nějaký specifický zdroj obživy a nezatížené právní výlučností (kupř. příslušností mezi privilegovaná města anebo města uniknuvší raabizaci). Konečně ani úroveň feudalizace, která bude pro naše téma stěžejní, se Sušice významněji neodchylovala od hodnot průměrných. Zvláště významné je i poměrně kvalitní dochování relevantních písemných pramenů více méně po celou epochu raného novověku.

Přednosti i úskalí zvoleného postupu v kontextu problematiky pobělohorských měst již byly připomenuty. Je ovšem na místě zdůvodnit, proč při analýze městské ekonomiky padl výběr právě na vrchnostenskou složku městského hospodaření. Vysvětlení již částečně zaznělo při hledání příčin rychlejší poválečné regenerace a rozvoje měst poddanských oproti městům zeměpanským. Velkostatek v nejširším slova smyslu zajišťoval poddanskému městu ekonomickou podporu a zázemí, což se projevilo především v prvních desetiletích po vestfálském míru pružnějším

30 Přehledně o hospodářském, sociálním a populačním vývoji Čech v této době Eduard MAUR, *Die wirtschaftliche, soziale und demographische Entwicklung Böhmens 1648–1740*. In: Walter Leitsch – Stanislaw Trawkowski (Hrsg.), *Polen und Österreich im 17. Jahrhundert*, Wien – Köln – Weimar 1999, s. 68–108.

31 Na hospodářský regres měst ve druhé polovině 17. století pro Štýrsko Othmar PICKL, *Die wirtschaftliche Lage der steirischen Städte und Märkte*. In: Wilhelm Rausch (Hrsg.), *Die Stadt an der Schwelle zur Neuzeit*, Linz 1980 (= *Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas* 15), s. 93–98, pro Horní a Dolní Rakousy nejnověji Andrea PÜHRINGER, *Kleine Städte – grosse Schulden? Zur frühneuzeitlichen Finanzstruktur der landesfürstlichen Städte ob und unter der Enns*, *Pro civitate Austriae. Informationen zur Stadtgeschichtsforschung in Österreich*. Neue Folge 2003, č. 8, s. 3–38.

32 V kontextu studia vztahu města a venkova se jedná o standardní způsob výzkumu, srov. studie Kieblingovy a Weberovy, citované v poznámce č. 13 a 61, a z frankofonního prostředí klasickou práci Pierre GOUBERT, *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730. Contribution à l'histoire sociale de la France du XVIIe siècle*, Paris 1960 (do českého bádání ji uvedl Václav Husa v ČsČH 11, 1963, s. 556–557). Rovněž v urbánních dějinách si monografická („biografická“) koncepce výkladu a pojetí i přes dočasný odvrát uchovává svou platnost: Harry JANSEN, *Construction of Urban Past: Narrative and System in Urban History*, Oxford 2001 (citováno dle L. STORCHOVÁ (red.), *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*).

vyrovnáváním s následky války (v tomto kontextu sluší zaznít, že si některá poddanská města sama velkostatek systematicky budovala).³³ Z pohledu šlechtických vrchností představoval velkostatek ze své podstaty klíčový zdroj příjmů, základ hmotné existence a politické moci urozených.³⁴ S tím, jak díky rozvoji režijního hospodaření příjmy šlechty v 16. století rostly, nemohla zeměpanská města tyto aktivity přehlížet a stejně jako předtím v prosté kumulaci pozemkového majetku chování šlechty napodobovala. S postupem do přítomnosti na tomto poli dosáhla mnohdy pozoruhodných úspěchů a v pobělohorské době se od některých šlechtických vrchností podstatněji nelišila jak aplikovanými mechanismy, tak významem. Dosud se tak však usuzuje pouze na základě izolovaných případů,³⁵ z nichž nejrelevantnější závěry přinesla Zemanova *Plzeň v první polovině 18. století*, která také nejpřesvědčivěji doložila význam vrchnostenského hospodaření pro městský důchod. Závěry této analýzy však byly relativizovatelné. Plzeň patřila již od vrcholného středověku mezi nejlidnatější města Českého království, navíc se díky své pevnosti v katolické víře těšila větší náklonnosti českých panovníků, nepostihly ji sankce po prvním a druhém stavovském odboji a na začátku 18. století nevznikla potřeba podřídit ji Bořkově komisi pro povznesení měst. Jinými slovy, nad reprezentativností Plzně šlo při obecnějším uvažování o ekonomice a celkové situaci pobělohorských měst vznášet pochybnosti. Navíc nebyla nouze o hlasy, které relativizovaly dopad pobělohorských konfiskací (a tím i jejich velkostatku) na situaci zeměpanských měst vůbec.³⁶ Pod dojmem těchto skutečností má omezení předmětu zájmu na vrchnostenskou složku ekonomiky zeměpanského města své opodstatnění. Hledání důvodů feudalizace a aristokratizace měst a jejich obyvatel současně poodhaluje mnohé o nich samých, jak naznačuje kupř. akcentování významu velkostatku samotnými městskými vrchnostmi v nejrůznějších souvislostech (bude o nich řeč).

Další zastavení se musí učinit u časového vymezení práce. Alespoň rámcově vylíčení vývoje městského velkostatku v průběhu feudalismu³⁷ a kauzalita jeho dynamiky v tom kterém období si vynutily soustředit pozornost na dlouhou časovou epochu od vrcholného středověku až doslova na práh občanské společnosti, tzn. použít metodu (anebo spíše optiku), výstižně označovanou jako dlouhé trvání (*longue durée*).³⁸ Raně novověké období přitom převládá nejen s ohledem na dochovanou pramennou základnu, nýbrž i proto, že období od husitské revoluce až do konce 18. století ztělesňuje přímo úhelnou etapu realizace vrchnostenských ambic našich zeměpanských měst. S tématem lze ovšem spojit příval dalších poměrně snadno zformulovatelných, ale o to obtížněji zodpověditelných otázek: co podmiňovalo feudalizaci městských obcí a jakým způsobem se choval městský velkostatek ve srovnání se šlechtickým? Byly tu odlišnosti v přístupu k poddaným anebo režijnímu hospodaření? Co eventuální specifika způsobovalo? Jakým způsobem se korporativní vrchnost vymezovala vůči poddanskému prostředí a do jaké míry byl výkon vrchnostenských pravomocí záležitostí městské reprezentace (městská rada) či jeho nejširší obdoby (obecní starší, městská obec)?

Pro úplnost si ještě ujasněme základní terminologii, která bude v následujícím textu užívána. Odhlédneme-li od potíží, které nepřestávají doprovázet pokusy definovat pojem město,³⁹ bude zde

33 Petr ČERNÍKOVSKÝ, *Svobodný majetek nesvobodných obcí? Vrchnostenské ambice poddanských měst v raně novověkých Čechách*, Náchodsko od minulosti k dnešku 8, 2012, s. 103–127.

34 Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 116–117; Petr VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české. VII. svazek (1526–1618)*, Praha 2005, s. 110.

35 Srov. výklad o „zlatém věku“ Poličky u J. RŮŽIČKY – J. KRUŠINY, *Dějiny Poličky*, s. 79–84 a A. ZEMANA, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, passim.

36 O nich viz dále v podkapitole 4.2.2.

37 Eduard MAUR, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, HD 7, 1981, s. 203–226.

38 Fernand BRAUDEL – Sarah MATTHEWS, *On History*, Chicago 1982, s. 25–54; Fernand BRAUDEL, *Dlouhé trvání*. In: Václav Hubinger (red.), *Antologie francouzských společenských věd. Antropologie, Sociologie. Historie*, Praha 1995 (= Cahiers du CeFREs 8), s. 145–188.

39 Pro středověké město problém shrnul Alfred HEIT, *Die mittelalterlichen Städte als begriffliches und definitorisches Problem*, *Die Alte Stadt* 5, 1978, s. 350–408. Přehled názorů na pojem město v moderním dějepisectví euroatlantickém podává L. STORCHOVÁ (red.), *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, s. 338–341. Pro české prostředí středověké Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 17–44; František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009 (= Česká historie 20), s. 15–20. V raně novověkých intencích k definici pojmu města Jan DVOŘÁK, *Vrchnostenské město v raném novověku. Vztahy k vrchnostem a venkovskému zázemí na příkladu Svitav v 17. století*, Brno 2013, s. 9–12. Autor konstatuje pro definici města pojetí právní, demograficko-statistické a funkční.

vždy míněno město zeměpanské, tj. buď město královské, nebo věnné (samozřejmě nebude-li uvedeno jinak). Více než často se bude užívat slov panství a velkostatek. V našem dějepisectví se považují za synonyma: podle Václava Černého se vlastněná půda s poddanými nazývala statkem či při větší rozloze velkostatkem a její majitel nad ní vykonával veřejnou moc (politicko-policejní správu, berní správu, soudnictví), označovanou též jako patrimonium, dominium či panství.⁴⁰ Pod vlivem západní historiografie se však oba pojmy začaly doplňovat o upřesňující přívlastky, jednoznačně vymezující jejich výrobní charakter. Soubor nemovitého majetku, z něhož společná vrchnost přijímá feudální rentu, aniž by provozovala nějaký vrchnostenský režijní podnik, se označuje jako velkostatek rentový (*(Rent)Grundherrschaft*), zatímco útvar obohacující vrchnost klíčovou měrou nejen prostřednictvím feudální renty včetně její formy v úkonech, ale i rozvinutou sítí hospodářských provozů, především poplužních dvorů, rybníků, výroby piva apod., se nazývá velkostatkem režijním či robotním (*Gutsherrschaft*).⁴¹ Někteří domácí historikové tuto typologii obohatili ještě o termín podnikatelský velkostatek. Chápu jím přechodovou formu velkostatku, kdy rozvinuté režijní hospodaření pokrývá zcela nebo téměř výlučně námezdní práce.⁴² Různá míra převážení směrem k rentovému či robotnímu velkostatku je pochopitelně povinně sledovatelným faktorem. Ve stejné souvislosti je důležité operovat opatrně i s dalšími pojmy – především se jedná o městský pozemkový majetek. Vystihuje totiž pouze jeden z několika způsobů, kterými vesnické prostředí vstupovalo do závislého poměru spojeného s užitkem na tom kterém městě: buď formou držby anebo vlastnictví (sémantický výklad obojího nepovažuji s ohledem na existenci právněhistorických termínů *dominium directum* a *dominium utile* za nutný).⁴³ Podstatně neutrálnější a méně závazný rozměr má a častěji bude používáno spojení pozemkové příslušenství, potažmo pozemková doména, vhodné zejména pro období do roku 1547.

1.3 Městský velkostatek jako historické téma

Již jen rámcové přehlednutí dosavadní produkce bádání o feudálním velkostatku v domácí historiografii dovádí k přesvědčení, že výčet prací věnovaných jeho studiu pro městské prostředí je oproti církevnímu (klášternímu) a zejména šlechtickému velkostatku více než skromný. Pro vysvětlení tohoto stavu a hledání případných badatelských determinant je po mém soudu rozhodující jeden stěžejní moment. Téma městského velkostatku svou náplní vlastně stojí na

40 Základní definice pojmu velkostatek in: Václav ČERNÝ, *Slovníček archivní terminologie II. Názvosloví pro zemědělsko-lesnické archivy*, Praha 1955, s. 73–74. Naproti tomu za velkostatek nepovažoval rozptýlený majetek břevnovského a strahovského kláštera Jaroslav ČECHURA, *Břevnov a Strahov na počátku 15. století*. In: *Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc.*, Praha 1992, s. 35–45.

41 K pojmům Grundherrschaft a Gutsherrschaft obecně srov. Helmuth FEIGL, *Die Auswirkungen der thesesianisch-josephinischen Reformgesetzgebung auf die ländliche Sozialstruktur Österreichs*. In: *Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II. Internationales Symposium in Wien 20. – 23. Oktober 1980. Band 1*, Wien 1985, s. 45–48. Starší koncepci Georga Friedricha KNAPPA, *Die Bauernbefreiung und der Ursprung der Landarbeiter in älteren Teilen Preußens*, Leipzig 1887, zahrnující Čechy a Moravu do oblasti „Gutsherrschaft“, recipovanou např. Wilhelmem ABELEM, *Agrarkrisen und Agrarkonjunktur in Mitteleuropa vom 13.–19. Jahrhundert*, Berlin 1935 současně dějepisectví zpochybňuje. Srov. Anton ŠPIESZ, *Die neuzeitliche Agrarentwicklung in der Tschechoslowakei. Gutsherrschaft oder Wirtschaftsherrschaft?*, *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 32, 1969, s. 222–237; Jan PETERS, *Gutsherrschaftsgeschichte in historisch-antropologischer Perspektive*. In: Jan Peters (Hrsg.), *Gutsherrschaft als soziales Modell*, München 1995, s. 3–22 a nejnověji Markus CERMAN, *Villagers and Lords in Eastern Europe, 1300–1800*, Houndmills – Basingstoke 2012. Je ovšem nutno přiznat, že německá historiografie není v užívání obou pojmů zdaleka jednotná.

42 Jaroslav ČECHURA, *Šlechtický podnikatelský velkostatek v předbělohorských Čechách*. In: Jaroslav Pátek (red.), Bedřich Mendl, profesor hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892–1992, Praha 1997 (= Velké osobnosti filozofické fakulty Univerzity Karlovy 7), s. 152–153). Jiní však tuto formu považují za velkostatek rentový: P. VOREL, *Velké dějiny země Koruny české. VII. svazek (1526–1618)*, s. 220).

43 V širokých souvislostech Václav VANĚČEK, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15.stol.)*. Část první. *Zakladatelská práva*, Praha 1933 (= Práce ze semináře československých právních dějin na Právnické fakultě Karlovy university v Praze 18); TÝŽ, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15.stol.)*. Část druhá. *Pozemková vrchnost. Imunita hospodářská*, Praha 1937 (= Práce ze semináře československých právních dějin na Právnické fakultě Karlovy university v Praze 22); TÝŽ, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15.stol.)*. Část třetí. *Imunita soudní*, Praha 1939 (= Práce ze semináře československých právních dějin na Právnické fakultě Karlovy university v Praze 24).

pomezí dvou užších historických specializací, které se v něm protínají, ale současně konfrontují do pozice téměř antagonistické: urbánních dějin a agrárních dějin. Jednoznačné ztotožnění pouze s jednou z nich je nemožné. Nezpůsobuje to jen vzájemné zastřešení obou subdisciplín historií v širším slova smyslu, což samo o sobě brání utváření nějakých ostrých hranic mezi nimi, ale i vlastní tématickou náplní. Ačkoliv se závislost města na venkovu nikdy nepopírala, existuje u nás dosud jen velmi málo prací, které by se tomuto vztahu věnovaly (flexibilnější se v tomto ohledu ukázala být jen archeologie). Je přitom nutno připustit, že bez metodické výzbroje agrárních dějin by jen stěží byla možná jeho analýza. V dosavadním bádání však nebyl příliš atraktivním tématem, protože nezrcadlil typickou realitu a do určité míry nezapadal do zaběhnutého feudálního pořádku, jenž protiklad města a venkova již od časů Richarda Cantillona a Adama Smitha vnímal jako základní ekonomický mechanismus fungování a existence společnosti.⁴⁴ Městský velkostatek je přitom významnou výpovědí ekonomického typu, důležitou složkou městského hospodářského vývoje, jenž se z pochopitelných důvodů řešil a řeší především v kontextu urbánních dějin. Pro městskou historiografii ovšem představuje městský velkostatek naprostý protipól okruhů a témat, které se dějinám měst od vzniku kritického dějepisu v 19. století věnovaly. Dalo by se tudíž apriorně předpokládat, že studium velkostatku je vždy předmětem studia agrárně historického, avšak z následujícího výkladu vyplyne, že i na poli urbánních dějin bylo dosaženo významných metodických posunů. Tento fakt mě také dovedl k rozhodnutí sledovat vývoj studia městského vrchnostenského hospodaření odděleně, i když si plně uvědomuji, že přiřazení některých historických prací do jedné z obou skupin je mnohdy více než sporné. Lze přihlédnout k různým faktorům – k profesní specializaci autorů, k použitým pracovním metodám či k celkovému zaměření té které práce, jejím cílům i místu, kam se sama hlásí (publikování v odborném periodiku urbánního či agrárního zaměření).

Zdánlivá nesmiřitelnost urbánního a agrárního prostředí rozhodně není klíčovým jevem ve všech národních historiografiích (samozřejmou skutečnost, že mnohde stav poznání jednoduše vyplývá z absence samotného předmětu výzkumu, tj. feudální držby městských obcí na venkově, ponechejme stranou).⁴⁵ Zatímco v českém prostředí se téma právě vinou dlouhodobě schizofrenního přístupu historické vědy, patřičně nerozvinulo, našlo v západoevropském dějepisectví své bezpečné zakotvení v rámci studia bilaterálního vztahu měst a venkova (*Stadt-(Um)Land-Beziehungen, Town and Country*), chápaného nyní již jako obligatorní součást urbánní historie.⁴⁶ Pochopitelně i zde mu nejprve předcházelo zdůrazňování vzájemného kontrastu,⁴⁷ pracující s axiomatem vnímajícím město jako antifeudální element, „ostrov ve feudálním moři“.⁴⁸ Ve shodě s Herderovou teorií městského liberalismu se raně novověké město vnímalo jako protokapitalistické prostředí,⁴⁹ nositel

44 Přehled názorů na vztah města a venkova v kontextu ekonomických teorií podal nejnověji Günther CHALOUPEK, *Stadt und Land – zur Regionalökonomik der deutschen Historischen Schule*. In: Hans Michael Trautwein (Hrsg.), *Die Entwicklung der Raumwirtschaftslehre von ihren Anfängen bis in die Gegenwart*, Berlin 2014 (= Schriften des Vereins für Socialpolitik, Neue Folge, Band 115/XXIX), s. 127–160. Neslučitelnost města a venkova akcentoval také Karel Marx v *Kapitálu*, jak dokládá Hans-Jörg GILOMEN, *Stadt-Land-Beziehungen in der Schweiz des Spätmittelalters*. In: Ulrich Pfister (Hrsg.), *Stadt und Land in der Schweizer Geschichte. Abhängigkeiten – Spannungen – Komplementaritäten*, Basel 1998 (= Itinera 19), s. 10–11.

45 V celoevropském záběru přehledně Stephan E. EPSTEIN (ed.), *Town and country in Europe, 1300–1800*, Cambridge 2001 (= Themes in international urban history 5).

46 Alexander COWAN, *Urban Europe 1500–1700*, London 1998, s. 201 prohlásil za nemožné studovat dějiny evropských měst v raném novověku bez reflektování vzájemné interakce mezi nimi a jejich venkovským zázemím.

47 Přehledně k vývoji názorů Tom SCOTT, *Freiburg and The Breisgau. Town-Country Relations in the Age of Reformation and Peasants' War*, Oxford 1986, s. 1–12. Cituje v tomto smyslu práce Raymond WILLIAMS, *The Country and the City*, London 1973; John LANGDON – Göran HOPPE, *Town and Country in the Development of Early Modern Western Europe*, Norwich 1983 (= Historical Geography Research Studies 11). Obě publikace autorovi bohužel nebyly přístupné.

48 Michael Moissej POSTAN, *Medieval Economy and Society. An economic history of Britain 1100–1500*, Berkeley – Los Angeles 1975, s. 212. V umírněnější formě definoval město Jacques Le Goff – města byla intergrální součástí daného společenského systému, nebyla ani zásadně „antifeudálním“ jevem, ani svobodnou enklávou ve feudálním systému, ale ani pouhou feudální vrchností, i když se mohla zčásti zmocnit vlády nad svým venkovským okolím. Města vytvářela mentální prostředí, z něhož kapitalistická společnost nakonec vyrůstala (Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR – Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha 2002, s. 75).

49 Kupř. Fernand BRAUDEL, *Civilization and Capitalism, 15th–18th Centuries. The Structures of Everyday Life. The Limits of the Possible*, Berkeley – Los Angeles 1981, s. 514; David NICHOLAS, *Urban Europe 1100–1700*,

modernizace, předobraz občanských principů, zrozených na všeobecné úrovni v 19. století,⁵⁰ a tedy jako hybatel civilizačních změn vedoucích k moderní společnosti. Slovy F. Braudela: „*města jsou jako elektrické transformátory: rozmnožují různá napětí, urychlují výměny [...], jsou akcelerátory celého času dějin*“.⁵¹ Jen pozvolna se do takto přímočaré trajektorie vývoje prosazoval názor spatřující mezi městem a venkovem daleko menší rozdíly,⁵² a oslabující tezi o městech jakožto „*motorech civilizace*“ a nezbytných předstupních v procesu modernizace společnosti v 18. století. Díky tezím Franklina Mendelse o významu protoindustrializace⁵³ a Roberta Brennera⁵⁴ se vytvoření kapitalistických podmínek dokonce začalo přisuzovat venkovskému prostředí a vztahu mezi poddanými a vrchnostmi. Paralelně s tím, a vlastně již od počátku 20. století, částečně pod vlivem představitelů německé historické školy (Gustav Schmoller, Karl Bücher, Werner Sombart), se na město přestávalo nahlížet jako na pouhého zprostředkovatele směny⁵⁵ a docházelo k postupnému překonávání tohoto jednostranného pohledu. Později se studium vztahu město – venkov obohacovalo o podněty ekonomické geografie⁵⁶ a po půlstoletí intenzivního výzkumu dosáhlo pozice bezmála samostatné subdisciplíny historické vědy, prostupující i na pole dalších společenských věd (zejména sociologie).⁵⁷ K předmětu svého výzkumu nepřístupovalo antagonisticky, ale naopak s vědomím vzájemného ovlivňování a doplňování,⁵⁸ jak svou teorií centrálních míst (následně recipovanou pro potřeby historické vědy) konstatoval ekonomický geograf Walther Christaller.⁵⁹ Historikové pod jeho vlivem a strukturálního pojetí centrality⁶⁰

-
- Basingstoke – New York 2003. Polemicky k tomu Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, Praha 2006 (= Česká historie 16), s. 10.
- 50 Andrew LEES – Lynn HOLLEN LEES, *Cities and the Making of Modern Europe, 1750–1914*, Cambridge 2010; Otto BRUNNER, „*Bürgertum*“ und „*Feudalwelt*“ in der europäischen Sozialgeschichte. In: Carl Haase (Hrsg.), *Die Stadt des Mittelalters*. Band 3, Darmstadt 1973.
- 51 P. HORSKÁ – E. MAUR – J. MUSIL, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, s. 54.
- 52 Jiří MIKULEC, *Města a vesničtí poddaní v pobělohorské době*. In: Jaroslav Pánek (red.), *Česká města v 16.–18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990, Praha 1991 (= Práce Historického ústavu ČAV Praha, řada C – Miscellanea 5), s. 139–151; Josef PETRÁŇ, *Rok 1547 v českých dějinách*. In: Petr Vorel (red.), *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29. – 30. 9. 1997, Pardubice–Praha 1999, s. 7–8.
- 53 Franklin MENDELS, *Proto-Industrialization: the first phase of of the industrialization process*, *Journal of Economic History* 32, 1972, s. 241–261. Mendels zpočátku ignoroval úlohu měst v protoindustrializačním procesu. a až ve svých mladších studiích města vyzdvihoval jako „*podstatný prvek, který z několika hledisek korunoval regionální stavbu proto-industrializace*“ (bliže Milan MYŠKA, *Proto-industrializace (Čtvrtstoletá bilance jednoho historiografického paradigmatu)*, ČČH 92, 1994, s. 763, 770). Mendelsovy myšlenky rozvedli Peter KRIEDTE – Hans MEDICK – Jürgen SCHLUMBOHM, *Industrialization. Rural industry in the genesis of capitalism*, Cambridge 1981. K podrobnému vývoji názorů srov. Markus CERMÁN – Sheilagn C. OGLVIE, *Einleitung: Theorien der Proto-Industrialisierung*. In: Markus Cerman – Sheilagh C. Oglvie (Hrsg.), *Protoindustrialisierung in Europa. Industrielle Produktion vor dem Fabrikszeitalter*, Wien 1994 (= Historische Sozialkunde 5), s. 9–21 a M. MYŠKA, *Proto-industrializace (Čtvrtstoletá bilance jednoho historiografického paradigmatu)*, passim.
- 54 Robert BRENNER, *Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, *Past and Present* 70, 1976, s. 30–75. K diskusi srov. Trevor Henry ASTON – C. H. E. PHILPIN (ed.), *The Brenner Debate. Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, Cambridge 1985.
- 55 G. CHALOUPEK, *Stadt und Land – zur Regionalökonomik der deutschen Historischen Schule*, passim.
- 56 Přehledné shrnutí vypracoval Rolf KIEBLING, *Stadt-Land-Beziehungen im Spätmittelalter. Überlegungen zur Problemstellung und Methode anhand neuerer Arbeiten vorwiegend zu süddeutschen Beispielen*, *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 40, 1977, s. 832.
- 57 Barbara MARTWICH, *Vom Stadt-Land-Gegensatz zum Stadt-Land-Problem. Soziologische Theorien zum Verhältnis von Stadt und Land. Versuch einer disziplinargeschichtlichen Darstellung der deutschsprachigen Literatur*, Göttingen 1977 (disertace).
- 58 Bliže H. J. GILOMEN, *Stadt-Land-Beziehungen in der Schweiz des Spätmittelalters*, s. 11–12.
- 59 Walter CHRISTALLER, *Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmässigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen*, Jena 1933. Do historických věd teorii centrálních míst aplikovali Günther FRANZ (Hrsg.), *Stadt-Land-Beziehungen und Zentralität als Problem der historischen Raumforschung*, Hannover 1974 (= Veröffentlichungen der Akademie für Raumforschung und Landesplanung 88); Emil MEYNEN (Hrsg.), *Zentralität als Problem der mittelalterlichen Stadtgeschichtsforschung*, Köln–Wien 1979 (= Städteforschung A 8); Michael MITTERAUER, *Das Problem der zentralen Orte als sozial- und wirtschaftshistorische Forschungsaufgabe*, *Vierteljahrschrift für Wirtschaft- und Sozialgeschichte* 58, 1971, s. 433–467. K Christallerově konceptu se přihlásili naposledy Paul M. HOHENBERG – Lynn H. LEES, *The Making of Urban Europe, 1000–1950*, Cambridge 1985.
- 60 K němu bliže J. DVOŘÁK, *Vrchnostenské město v raném novověku. Vztahy k vrchnosti a venkovskému zázemí na*

formulovali požadavek komplexního zohlednění více aspektů vztahu města a venkova – vrchnostenského, hospodářského, sociálního (demografického), církevního a kulturního.⁶¹ Předpokládají tudíž zvládnutí široké škály různých témat a přístupů, v nichž jsou tržní okruhy,⁶² pronikání městského práva na venkov⁶³ a měšťanská držba alodních statků (*Territorien*) korporativně i individuálně toliko jednou výsečí.⁶⁴ Charakter působení města na své venkovské zázemí přitom vyplýval z teritoriálních souvislostí, čímž nabýval různé podoby: např. vysoce urbanizované prostory Flander své okolí ovládaly natolik, že nebylo nutné ho pojišťovat majetkoprávně.⁶⁵ S postupem na východ se situace proměňovala, nejprve v duchu městských republik a teritorií říšských měst na principu *Rentgrundherrschaft*,⁶⁶ později se stále významněji se prosazujícím režijním hospodařením. Význam a úlohu sociálně-právního působení městského prostředí na poddanský venkov, jež šlo ruku v ruce nejen s naznačeným územním ovládnutím, podtrhla teorie „selské společnosti“ (*peasant society*), která nahlíží poddanskou vesnici jako uzavřený svět, hospodářsky, sociálně i mentálně centrovaný především na sebe samotný. Politický horizont sedláka se v takovém prostředí formoval souhlasně s jeho tržními zájmy, takže organizaci poddanských rebelií nad rámec jediné vsi zprostředkovávali namnoze měšťanští prostředníci.⁶⁷ Dlouhé cesty, které však poddanské deputace vykonaly k úřadům vyšší instance, a relativně dobrá orientace v dobové legislativě však naznačují limity takové teorie, stejně jako postuláty o politické nemohoucnosti venkovského obyvatelstva počínaje ukončením německé selské války. Upouštělo se od nich teprve od 70. let.

Příkladná a inspirativní je ve studiu vztahů měst a venkova historiografie švýcarská a zejména německá,⁶⁸ přestože sama si stále přiznává značné rezervy v této oblasti.⁶⁹ Říšská města díky míře

příkladu Svitav v 17. století, Brno 2013, s. 12.

- 61 Rolf KIEBLING, *Die Stadt und ihr Land. Umlandpolitik, Bürgerbesitz und Wirtschaftsgefüge in Ostschwaben vom 14. bis ins 16. Jahrhundert*, Köln–Wien 1989 (= Städteforschung, Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster 29), s. 5–6; obdobně H. J. GILOMEN, *Stadt-Land-Beziehungen in der Schweiz des Spätmittelalters*, s. 13.
- 62 Franz IRSIGLER, *Getreidepreise, Getreidehandel und städtische Versorgungspolitik in Köln im 15. und 16. Jahrhundert*. In: Werner Besch (Hrsg.), *Die Stadt in der europäischen Geschichte*, Bonn 1972, s. 571–610.
- 63 Karl KROESCHELL, *Weichbild. Untersuchungen zur Struktur und Entstehung der mittelalterlichen Stadtgemeinde in Westfalen*, Köln – Graz 1960; Winfried KÜCHLER, *Das Bannmeilenrecht. Ein Beitrag der mittelalterlichen Ostsiedlung zur wirtschaftlichen und rechtlichen Verschränkung von Stadt und Land*, Würzburg 1964 (= Marburger Ostforschungen 24); Gerhard DILCHER, *Landrecht – Stadtrecht – Territoriales Recht*. In: Giorgio Chittolini – Dietmar Villoweit (Hrsg.), *Statuten, Städte und Territorien zwischen Mittelalter und Neuzeit in Italien und Deutschland*, Berlin 1992, s. 49–52.
- 64 Obecně Gerd WUNDER, *Reichsstädte als Landesherrn*. In: Emil Meynen (Hrsg.), *Zentralität als Problem der mittelalterlichen Stadtgeschichtsforschung*, Köln–Wien 1979, s. 7–91; též in: Gerd Wunder – Kuno Ulshöfer (Hrsg.), *Bauer, Bürger, Edelmann. Ausgewählte Aufsätze zur Sozialgeschichte. Festgabe zu seinem 75. Geburtstag*, Sigmaringen 1984 (= Forschungen aus Württembergisch Franken 25), s. 231–242; Dietmar WILLOWEIT, *Stadt und Territorium im Heiligen Römischen Reich. Eine Einführung*. In: Giorgio Chittolini – Dietmar Villoweit (Hrsg.), *Statuten, Städte und Territorien zwischen Mittelalter und Neuzeit in Italien und Deutschland*, Berlin 1992, s. 39–48. K významu pozemkového majetku v celkovém kontextu Stadt-Land-Beziehungen R. KIEBLING, *Stadt-Land-Beziehungen im Spätmittelalter. Überlegungen zur Problemstellung und Methode anhand neuerer Arbeiten vorwiegend zu süddeutschen Beispielen*, s. 855, ve vztahu k obyvatelstvu Peter BLICKLE, *Die Territorialpolitik der oberchwäbischen Reichsstädte*. In: Erich Maschke – Jürgen Sydow (Hrsg.), *Stadt und Umland. Protokoll der X. Arbeitstagung des Arbeitskreises für südwestdeutsche Stadtgeschichtsforschung Calw 12. – 14. November 1971*, Stuttgart 1974 (= Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg B 82). Na konkrétním příkladu Inge Maren WÜLFLING-PETERS, *Grundherrschaft und städtische Wirtschaft am Beispiel Lübecks*. In: Hans Patze (Hrsg.), *Die Grundherrschaft im späten Mittelalter. Band I*, Sigmaringen 1983 (= Vorträge und Forschungen 27), s. 451–517; Bernd SCHNEIDMÜLLER, *Städtische und spätmittelalterliche Feudalgesellschaft am Beispiel von Frankfurt am Main*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 118, 1982, s. 115–136.
- 65 David M. NICHOLAS, *Town and Countryside. Social, Economic and Political Tensions in Fourteenth-Century Flanders*, Bruges 1971.
- 66 Částečně se přitom ukazuje, že města v západní části Říše (Frankfurt) nekumulovala takové domény jako města na východě (Norimberk). Srov. Bernd SCHNEIDMÜLLER, *Städtische und spätmittelalterliche Feudalgesellschaft am Beispiel von Frankfurt am Main*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 118, 1982, s. 117.
- 67 Henri MENDRAS, *Sociétés paysannes. Eléments pour une théorie de la paysannerie*, Paris 1976; Teodor SHANIN (red.), *Peasants and Peasants Societies*, Harmondsworth 1979.
- 68 Přehledné shrnutí vypracoval R. KIEBLING, *Stadt-Land-Beziehungen im Spätmittelalter. Überlegungen zur Problemstellung und Methode anhand neuerer Arbeiten vorwiegend zu süddeutschen Beispielen*, passim.
- 69 E. E. WEBER, *Städtische Herrschaft und bäuerliche Untertanen in Alltag und Konflikt*, s. 37.

své politické suverenity vytvořila mnohdy rozlehlé pozemkové domény jak na úrovni vlastnictví v užším slova smyslu (venkovské statky městských obcí a individuálních měšťanů) s přímým výkonem vrchnostenských pravomocí na vlastním pozemkovém zboží, tak na úrovni domén vrchností sídlících ve městě (nejčastěji individuální měšťané a církevní instituce) s výkonem nepřímým.⁷⁰ Více než vlastní stránky jejich ekonomického fungování, zkoumané zde hlavně v kontextu tržních funkcí a vyplývající tudíž z poněkud odlišného způsobu využívání a jen obtížné srovnatelného s klasickým velkostatkem v českém (případně „zababském“) prostředí, se však zdůrazňují témata sociálních dějin, kde je hospodářská otázka pouze vedlejším produktem.⁷¹ Jde tu zejména o studium poddanského protestu. Zkoumal se poměr měst k povstalým sedlákům v německé selské válce⁷² i poměr městských vrchností k poddaným. Zatímco některé práce hodnotily městské představitele jako ohleduplné a ke svým poddaným solidární vrchnosti, na jejichž

70 Zakladatelsky Franz OPPENHEIMER, *Stadt und Land in ihren gegenseitigen Beziehungen*. In: Max Adler (Hrsg.), *Festschrift für Carl Grünberg. Zum 70. Geburtstag*, Hirschfeld 1932, s. 377–396; Erich MASCHKE – Jürgen SYDOW (Hrsg.), *Stadt und Umland. Protokoll der X. Arbeitstagung des Arbeitskreises für südwestdeutsche Stadtgeschichtsforschung Calw 12. – 14. November 1971*, Stuttgart 1974 (= Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg, Reihe B, 82); *Stadt-Land-Beziehungen und Zentralität als Problem der historischen Raumforschung*, Hannover 1974; Konrad FRITZE, *Bürger und Bauern zur Hansezeit. Studien zu den Stadt-Land-Beziehungen an der südwestlichen Ostseeküste vom 13. bis zum 16. Jahrhundert*, Weimar 1976 (= Abhandlungen zur Handels- und Sozialgeschichte 16); Konrad FRITZE – Eckhard MÜLLER-MERTENS – Johannes SCHILDHAUER (Hrsg.), *Gewerbliche Produktion und Stadt-Land-Beziehungen*, Weimar 1979 (= Abhandlungen zur Handels- und Sozialgeschichte 18); František GRAUS, *Tendenzen der Stadt-Land-Beziehungen im ausgehenden Mittelalter*. In: Gaston Gaudard – Carl Pfaff – Roland Ruffieux (Hrsg.), *Fribourg, ville et territoire. Aspects polit., sociaux et culturels de la relation ville campagne depuis le bas moyen age. Actes du Colloque Universitaire pour le 500. Anniversaire de l'Entrée de Fribourg dans la Confédération*. – Freiburg, die Stadt und ihr Territorium, Fribourg 1981, s. 26–41; Friedheim Berthold KAISER – Bernhard STASIEWSKI (Hrsg.), *Stadt und Landschaft im deutschen Osten und in Ostmitteleuropa*, Köln–Wien 1982 (= Studien zum Deutschtum im Osten, H 17); Neithard BULST – Jochen HOOCK – Franz IRSIGLER (Hrsg.), *Bevölkerung, Wirtschaft und Gesellschaft. Stadt-Land-Beziehungen in Deutschland und Frankreich 14. bis 19. Jh.*, Trier 1983 (s užitečnou bibliografií německé a francouzské produkce); Hans K. SCHULZE (Hrsg.), *Städtisches Um- und Hinterland in vorindustrieller Zeit*, Köln–Wien 1985; T. SCOTT, *Freiburg and The Breisgau. Town-Country Relations in the Age of Reformation and Peasants' War*; R. KIEßLING, *Die Stadt und ihr Land. Umlandpolitik, Bürgerbesitz und Wirtschaftsgefüge in Ostschwaben vom 14. bis ins 16. Jahrhundert*; Maja SVILAR (Hrsg.), *Stadt und Land. Die Geschichte einer gegenseitigen Abhängigkeit*, Bern – Frankfurt am Main – New York – Pris 1988; Dorothee RIPPMANN, *Bauern und Städter: Stadt-Land-Beziehungen im 15. Jahrhundert. Das Beispiel Basel, unter besonderer Berücksichtigung der Nahmarktbeziehungen und der sozialen Verhältnisse im Umland*, Basel – Frankfurt am Main 1990 (= Basler Beiträge zur Geschichtswissenschaft 159); Ann Katherine ISAACS (ed.), *Town and country. Historiographical traditions and research prospects. – Città e campagna. Tradizioni storiografiche e prospettive di ricerca*, Ospadalleto 1997 (= Colloquium in history/archaeology. Colloquium in storia/archeologia 1); Ulrich PFISTER (Hrsg.), *Stadt und Land in der Schweizer Geschichte. Abhängigkeiten – Spannungen – Komplementaritäten*, Basel 1998 (= Itinera 19); Clemens ZIMMERMANN (Hrsg.), *Dorf und Stadt. Ihre Beziehungen vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Frankfurt am Main 2001; Markus CERMAN – Erich LANDSTEINER (Hrsg.), *Zwischen Land und Stadt. Wirtschaftsverflechtungen von ländlichen und städtischen Räumen in Europa 1300–1600*, Innsbruck 2010 (= Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes 2009) – s důležitým přehledem bádání.

71 Kromě již citovaných srov. následující případové studie: Otto HOHENSTATT, *Die Entwicklung des Territorium der Reichsstadt Ulm im 13. und 14. Jahrhundert*, Stuttgart 1911 (= Darstellungen aus der württembergischen Geschichte 6); Josef Adolf MERKLE, *Die Entwicklung des Territoriums der Stadt Rottweil bis 1600*, Stuttgart 1913; Heinz DANNENBAUER, *Die Entstehung des Territoriums der Reichsstadt Nürnberg*, Stuttgart 1928; Heinz GERMER, *Die Landgebietspolitik der Stadt Braunschweig bis zum Ausgang des 15. Jahrhunderts*, Göttingen 1937; Gerhard WUNDER, *Das Strassburger Landgebiet*, Berlin 1967; Elisabeth RAISER, *Städtische Territorialpolitik im Mittelalter*, Lübeck–Hamburg 1969 (= Historische Studien 406) (na příkladu Lübecku a Zürichu); Manfred WILLMANS, *Die Landgebietspolitik der Stadt Bremen um 1400 unter besonderer Berücksichtigung der Burgenpolitik des Rates im Erzstil und in Friesland*, Hildesheim 1973; Helmut SCHMOLZ, *Herrschaft und Dorf im Gebiet der Reichsstadt Ulm*. In: Erich Maschke – Jürgen Sydow (Hrsg.), *Stadt und Umland. Protokoll der X. Arbeitstagung des Arbeitskreises für südwestdeutsche Stadtgeschichtsforschung Calw 12. – 14. November 1971*, Stuttgart 1974 (= Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg B 82), s. 166–192; Rolf KIEßLING, *Bürgerlicher Besitz auf dem Land – ein Schlüssel zu den Stadt-Land-Beziehungen im Spätmittelalter, aufgezeigt am Beispiel Augsburgs und anderer ostschwäbischer Städte*. In: Pankraz Fried (Hrsg.), *Bayerisch-schwäbische Landesgeschichte an der Universität Augsburg 1975–1977*, Sigmaringen 1979 (= Augsburger Beiträge zur Landesgeschichte Bayerisch-Schwabens 1), s. 121–140; Karl-Friedrich KRIEGER, *Bürgerlicher Landbesitz im Spätmittelalter. Das Beispiel der Reichsstadt Nürnberg*. In: Hans K. Schulze (Hrsg.), *Städtisches Um- und Hinterland in vorindustrieller Zeit*, Köln–Wien 1985, s. 77–98;

panstvích panovaly bezmála harmonické vztahy,⁷³ studie založené na podrobném pramenném studiu dokázaly, že městská panství nebyla prostředními o nic méně konfliktními než panství šlechty a duchovenstva.⁷⁴ Hlavním předmětem stížností přitom byly roboty, daně, nespravedlivá repartice válečných břemen, zavádění nových povinností nad rámec dosavadních norem či omezování venkovské samosprávy.⁷⁵ Ať v říšských či švýcarských městech, všude se v hospodářské oblasti projevovala dlouhodobá tendence města prosazovat ve svém vrchnostenském teritoriu vlastní ekonomické zájmy a tržní monopolizaci vybraných komodit (sůl, obilí, ryby aj.).⁷⁶ Společně s dalšími faktory to Otto Brunnera, Otto Borsta, Wolfganga Leisera a jiné autory vedlo ke konstatování, že města se nechovala odlišně od šlechtických či církevních vrchností, vědomě se plně integrovala do patrimonijní struktury a citlivě odlišovala měšťana s aktivní účastí na městské politice, od poddaného, jemuž ponechávala minimální prostor v rámci vesnické samosprávy.⁷⁷ V říšském prostředí se přitom právě boj poddaných proti monopolizačnímu tlaku měst dá považovat za možné specifikum městských panství v epoše feudalismu.⁷⁸ Spolu s tím působila i heterogenost měšťanstva, v rámci něhož jakožto korporativní vrchnosti vznikalo vnitřní pnutí mezi méně majetnými a radní oligarchií. Co to znamenalo pro poddané při uplatňování jejich stížností, si lze zatím spíše jen domýšlet. Současně je třeba mít na paměti, že pro hospodaření říšských měst představovala jejich panství podstatný zdroj příjmů,⁷⁹ což vytvářelo předpoklady k nedůvěře, defraudacím a dalším třecím plochám.

Wolfgang WÜLLNER, *Das Landgebiet der Reichstadt Nürnberg*, Nürnberg 1970; Elsbet ORTH, *Stadtherrschaft und auswärtiger Bürgerbesitz. Die territorialpolitischen Konzeptionen der Reichsstadt Frankfurt im späten Mittelalter*. In: Hans K. Schulze (Hrsg.), *Städtisches Um- und Hinterland in vorindustrieller Zeit*, Köln–Wien 1985, s. 99–156; Herbert WOLTERING, *Die Reichstadt Rothenburg ob der Tauber und ihre Herrschaft über die Landwehr 1–2*, Rothenburg 1966, 1972; I.-M. WÜLFING, *Grundherrschaft und städtische Wirtschaft am Beispiel Lübecks*. In: Hans Patze (Hrsg.), *Die Grundherrschaft im späten Mittelalter*. Band I, Sigmaringen 1983, s. 451–517.

72 Thomas F. SEA, *Imperial Cities and the Peasant's War in Germany*, *Central European History* 12, 1978, s. 3–35; Jean ROTT, *La guerre des paysans et la ville de Strasbourg*. In: Alphonse Wollbrett (Hrsg.), *La guerre des paysans (Pays d'Alsace)*, 1975, s. 23–32.

73 G. WUNDER, *Das Strassburger Landgebiet. Territorialgeschichte der einzelnen Teile des städtischen Herrschaftsbereiches vom 13. bis zum 18. Jahrhundert*; Wolfgang LEISER, *Territorien süddeutscher Reichsstädte*, *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 38, 1975, s. 967–981; Fritz SCHNELBÖGL, *Die wirtschaftliche Bedeutung ihres Landgebietes für die Reichsstadt Nürnberg*, *Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte Nürnbergs* 1, 1967, s. 261–317; Rudolf GMÜR, *Städte als Landesherren vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. In: Karl Kroeschell (Hrsg.), *Festschrift für Hans Thieme zu seinem 80. Geburtstag*, Sigmaringen 1986, s. 179–199.

74 Karl Siegfried BADER, *Die Reichsstädte des Schwäbischen Kreises am Ende des Alten Reiches*, Ulm und Oberschwaben. *Zeitschrift für Geschichte und Kunst* 32, 1951, s. 47–70.

75 Raimund STEINERT, *Das Territorium der Reichsstadt Mühlhausen i. Th. Forschungen zur Erwerbung, Verwaltung und Verfassung*, 1910 (disertace); Ursula LAURENTZSCH, *Der Anfang vom Ende. Politische Strukturen der Reichsstadt im 18. Jahrhundert*. In: *Geschichte der Stadt Schwäbisch Gmünd*, Stuttgart 1984, s. 293–306. Zajímavě se tyto spory proplétají s bojem měšťanstva proti radní oligarchii v duchu poučky, že měšťané sice podléhají městské radě, ale nejsou jejími poddanými, neboť jsou společně vrchností venkovanů z městského panství.

76 W. LEISER, *Territorien süddeutscher Reichsstädte*, s. 979. Literaturu k této otázce shrnuje E. E. WEBER, *Städtische Herrschaft und bäuerliche Untertanen in Alltag und Konflikt*, s. 41–42.

77 Otto BRUNNER, „Bürgertum“ und „Feudalwelt“ in der europäischen Sozialgeschichte, *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 7, 1956, s. 599–614; Otto BORST, *Zur Verfassung und Staatlichkeit oberdeutscher Reichsstädte am Ende des Alten Reiches*, *Esslinger Studien* 10, 1964, s. 106–194; E. E. WEBER, *Städtische Herrschaft und bäuerliche Untertanen in Alltag und Konflikt*, s. 193–201, 755–765; W. LEISER, *Territorien süddeutscher Reichsstädte*, s. 974 dokonce považuje postavení městských poddaných následkem četných monopolů za ještě tíživější než šlechtických.

78 E. E. WEBER, *Städtische Herrschaft und bäuerliche Untertanen in Alltag und Konflikt*, s. 43–44. Pro švýcarské prostředí konstatuje H. J. GILOMEN, *Stadt-Land-Beziehungen in der Schweiz des Spätmittelalters*, s. 20, že typickým důvodem k poddanským vystoupením bylo obhajování „starého práva“ a polepšení právního postavení.

79 E. E. WEBER, *Städtische Herrschaft und bäuerliche Untertanen in Alltag und Konflikt*, s. 87–88.

V Rakousích vytvářela města podstatně skromnější domény, a proto je tamní dějepisná produkce na toto téma o poznání skromnější. Na venkov majetkově expandovali spíše jednotlivci nebo církevní instituce – z typicky městských zejména špitály.⁸⁰ Je pochopitelné, že se to plně odrazilo ve struktuře městských příjmů.⁸¹ Výrazněji se pozemkový majetek městských obcí prosadil v horních Uhrách,⁸² Prusích⁸³ a v Polsku (Gdaňsk, Vratislav, Poznaň).⁸⁴

1.3.1 Feudalizace měst v zrcadle agrární historiografie

Agrární dějiny zaujímají v rámci oborů profilujících českou historiografii své čestné místo.⁸⁵ Tradiční inklinování dějepisného bádání k tématům souvisejícím s venkovem má své hluboké kořeny v samotném charakteru české populace, která zůstávala hluboko do 19. století ryze zemědělskou. Pokud se např. německá historiografie věnovala agrárním dějinám v jen v menší míře a zaměřovala se zejména na otázku průmyslového vývoje, což nepochybně vyplývalo z vyšší úrovně industrializace tamního obyvatelstva, podmiňuje zakotvení historické agraristiky v českém dějepisném bádání právě tak bezprostřední vztah k venkovu, odkud vzešlo mnoho velkých českých historiků. S postupujícím vývojem se měnily metodické přístupy. Pozitivistické dějepisectví české agrární dějiny vykládalo především právněhistorickou optikou, ale tento přístup, přestože vyústil v první a dosud jediné syntetické vylíčení dějin poddanského obyvatelstva,⁸⁶ se časem ukázal jako příliš jednostranný.⁸⁷ Díky Josefu Pekařovi se poznatky o českém venkovu začaly obohacovat o údaje dosud opomíjených pramenů evidenčních a narativních.⁸⁸ Meziválečné období následně přispělo dalšími metodickými novinkami, zaměřenými mezi jinými na studium velkostatku po

-
- 80 Srov. nejnověji Herbert KNITTLER, *Zum Problem des bürgerlichen Untertanenbesitzes auf dem Lande. Die landesfürstlichen Städte ob der Enns und des Viertels ober dem Manhartsberg (NÖ) im Vergleich*. In: Markus Cerman – Erich Landsteiner (Hrsg.), *Zwischen Land und Stadt. Wirtschaftsverflechtungen von ländlichen und städtischen Räumen in Europa 1300–1600*, Innsbruck 2010 (= Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes 2009), s. 91–121.
- 81 O nich podrobně Wilhelm STIEDA, *Städtische Finanzen im Mittelalter*, Jena 1899. Pro rakouská zeměpanská města raného novověku Andrea PÜHRINGER, *Contributionale, Oeconomicum und Politicum. Die Finanzen der landesfürstlichen Städte Nieder- und Oberösterreichs in der Frühneuzeit*, Wien–München 2002 (=Sozial- und Wirtschaftshistorische Studien 27); TÁŽ, *Kleine Städte – grosse Schulden? Zur frühneuzeitlichen Finanzstruktur der landesfürstlichen Städte ob und unter der Enns*, passim. Pro říšské prostředí srov. W. LEISER, *Territorien süddeutscher Reichsstädte*, s. 977 (v kontextu příjmů z pozemkové držby a jejich významu).
- 82 Podrobně o slovenských městských panstvích v 18. století Anton ŠPIESZ, *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680–1780*, Košice 1983, s. 187–200; Marie MAREČKOVÁ, *Východoslovenská města a měšťanstvo na prahu novověku*, Brno 1995 (= Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně 59), s. 17–20; TÁŽ, *Bardějovské poddanské vesnice v první polovině 17. století*. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity C 21–22, 1975, s. 143–152; František SEDLÁK, *O feudálnom vlastníctve miest a miesteciek v 16. – 18. storočí*, Liptov 8, 1985, s. 27–44; Ondrej HALAGA, *Domínium mesta Košic a jeho agrikultúra*, *Agrikultúra* 22, 1989, s. 13–39.
- 83 Wilhelm KRIMPENFORT, *Der Grundbesitz der Landstädte des Herzogstums Preussen. Geschichte, Wirtschaft, Recht, Sozialordnung*, Marburg an der Lahn 1979 (= Marburger Ostforschungen 35).
- 84 Jan MAJEWSKI, *Gospodarstwo folwarczne we wsiach miasta Poznania w latach 1582–1664*, Poznań 1957. K ostatním J. MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, s. 302–304.
- 85 Celkové zhodnocení podává nejnověji Eduard MAUR, *Venkov v raném novověku*. In: Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman (red.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 307–344 (s bibliografií).
- 86 Kamil KROFTA, *Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě*, Praha 1919; Kamil KROFTA – Emanuel JANOUŠEK, *Dějiny selského stavu*, Praha 1946.
- 87 Ovšem ani dnes nejsou všichni historikové k využívání normativních pramenů skeptičtí: Thomas WINKELBAUER, *Gundaker von Liechtenstein als Grundherr in Niederösterreich und Mähren. Normative Quellen zur Verwaltung und Bewirtschaftung eines Herrschaftskomplexes und zur Reglementierung des Lebens der Untertanen durch einen adeligen Grundherrn sowie zur Organisation des Hofstaats und Kanzlei eines „Neufürsten“ in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Wien – Köln – Weimar 2008 (= Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Dritte Abteilung – Fontes iuris 19). Konkrétně poukázal na relativitu právních pramenů pro poznání života poddanského obyvatelstva např. Josef GRULICH, *Selský grunt a jeho obyvatelé mezi normou a skutečností. Sonda do českých poddanských poměrů v 17. a 18. století*. In: Václav Bůžek – Pavel Král (red.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*, České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 555–568.
- 88 E. MAUR, *Josef Pekař a česká agrární historiografie*, passim.

správní a zejména hospodářské stránce.⁸⁹ Důkladná analýza hospodářského fungování velkostatků byla úspěšně rozvíjena po roce 1945, kdy se rozšířila o dosud jen velmi povšechný výzkum poddanských povstání.⁹⁰ Nové metodické přístupy rezonovaly v zásadních monografiích o poddanském obyvatelstvu předhusitského a předbělohorského období.⁹¹ Přes svou značnou uzavřenost poválečná historiografie reagovala na dění v západoevropském dějepisectví, což se v agrárním bádání projevilo nejprve přístupy historickodemografickými, studiem cen a mezd, později historickoantropologicky.⁹² Po roce 1989 se začaly v mnohem hojnější míře uplatňovat nové metodické přístupy, avšak pod vlivem zjednodušeného spojování agrárních dějin s érou marxistického dějepisectví se těžiště české historiografie posouvalo jinam, čímž studium venkovského prostředí zůstalo na okraji zájmu. I nadále však pokračuje v hledání odpovědí na otázky související s životem nejpočetnější složky českého obyvatelstva ve středověku a raném novověku.

Přes pestrost témat, která byla v souvislosti s českými agrárními dějinami řešena a probírána, v nich však přesto pociťujeme určitý stereotyp. Většina prací, ať již orientovaných na sledování hospodaření velkostatku nebo právního a sociálního postavení poddanského obyvatelstva, zvolila za předmět své pozornosti šlechtický velkostatek (zahrnuji pod tento pojem i velkostatek komorní) a jeho prostředí, zatímco velkostatek klášterní a městský ponechávala na periférii zájmu.⁹³ Mělo to několik příčin kvantitativního i kvalitativního rázu. Předně, preferování šlechtických patrimonii nahrávalo samotné rozložení stavovských vrchností v českých zemích. Vynecháme-li období předcházející 13. století, kdy se jako pozemková vrchnost zprvu uplatňoval zeměpán a postupně církevní instituce, vlastnila největší procento půdy v zemi až do zániku feudalismu šlechta. Tato okolnost se přímo úměrně projevila v množství dochovaného pramenného materiálu. Kompletní soubory písemností toho kterého (velko)statku, případně jedinečnost a výpovědní hodnota konkrétního pramene motivovaly historiky k jejich zkoumání, zpracování a výkladu. Pokud jde o kvalitativní hledisko, vycházela česká historiografie dlouho z apriorního předpokladu, že právě vztah šlechtic – poddaný vyjadřuje exemplární a základní situaci pro sledování feudálních vztahů, zatímco město personifikuje předobraz moderní společnosti, pramálo ztotožnitelný s feudálními principy a tedy vesměs neperspektivní pro studium poddanských poměrů (pokud na ně již došlo, vnucovala se teze o ohleduplnějším přístupu k poddaným nežli u šlechty).⁹⁴ V procesu formování tohoto náhledu jistě sehrály důležitou roli názory na celkové postavení českého poddanského obyvatelstva. Autor první koncepce českých agrárních dějin František Palacký hovořil výlučně o aristokracii, která si podrobila venkovské obyvatelstvo, přičemž vztah pán – „porobek“ chápal pouze ve významu šlechtic a poddaný. Tuto praxi prohlásil za vlastní německému prostředí,⁹⁵ odkud se začala prosazovat také u nás. Ve 13. století nově zformovaná česká šlechta rozleptala zřízením patrimoniálních soudů starobyloú župní soustavu a poté, co pomocí husitské revoluce upevnila své postavení v zemském zřízení, zahájila prostřednictvím sněmovních usnesení proces utužování poddanství.⁹⁶ V Palackého interpretaci proslulý sněmovní nález z roku 1487, omezující pohyb

89 Průkopnickými pracemi tu jsou Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV. – XIX. století*, Praha 1930 (= Prameny a základy, řada A, číslo 2) a Václav PEŠÁK, *Panství rodu Smiřických v letech 1609 až 1618. Hospodářská skladba českého velkostatku začátkem 17. stol.*, Praha 1940 (= Sborník archivu ministerstva vnitra 18).

90 Bez teoretického základu se poddanskými bouřemi zabývali laičtí badatelé, mezi nimiž vynikl Josef SVÁTEK, *Culturhistorische Bilder aus Böhmen*, Wien 1879. Mimo marxistickou linii téma podrobněji analyzoval František KUTNAR, *Cesta selského lidu ke svobodě*, Praha 1948, s. 19–40.

91 František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I–II*, Praha 1953, 1957; Alois MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960 (= Studie a prameny, 19); Josef PETRÁŇ, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964.

92 Za všechny Pavel HIML, *Die „armen Leute“ und die Macht. Untertanen der südböhmischen Herrschaft Český Krumlov/Krumau im Spannungsfeld zwischen Gemeinde, Obrigkeit und kirche 1680–1781*, Stuttgart 2003.

93 Eduard MAUR, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, HD 7, 1981, s. 203–226; Jan HORSKÝ, *Myšlenkový svět agrárního dějepisectví*. In: Jan Horský (red.), *Kulturní a sociální skutečnost v dějzpytném myšlení*, Ústí nad Labem 1999, s. 153–185.

94 Na německém materiálu kriticky k tomuto konstruktu rozborem městských nařízení Ulf DIRLMEIER, *Obrigkeit und Untertan in den oberdeutschen Städten des Spätmittelalters*. In: Werner Paravicini – Karl Ferdinand Werner (Hrsg.), *Histoire comparee de l'administration (IVe–XVIIe siècles)*, München 1980, s. 437–449.

95 František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I*, Praha 1921, s. 45–46.

96 Eduard MAUR, *Palackého koncepce českých agrárních dějin a její osudy*. In: František Šmahel – Eva Doležalová

poddaných, vycházel z iniciativy pánů, zatímco města proti němu vznášela odpor, i když s ohledem na německý původ městského práva ne dostatečně důrazný.⁹⁷ V tomto duchu pokračovali i Palackého následovníci, zejména Václav Vladivoj Tomek, jenž zasadil dovršení plného nevolnictví až do doby pobělohorské. Ač historik Prahy, opět tento proces ztotožnil se šlechtou, která napodobovala chování absolutistických panovníků. Také August Sedláček akceptoval pouze šlechtu a zdůrazňoval vliv cizích rodů, které se do země dostaly po Bílé hoře. Podobné koncepce pochopitelně úspěšně živily postuláty o „zrádné a cizácké“ pobělohorské šlechtě.⁹⁸ Argumentace šlechtickým znevůličováním přinesla své pokračování sbírkou řádů selských a instrukcí hospodářských, shromážděnou právním historikem Josefem Kalouskem.⁹⁹ Úctyhodná edice dokumentů z období středověku a raného novověku se orientovala v rámci jednotlivých stavovských vrchností téměř výlučně na materiál šlechtické provenience. Méně prostoru bylo věnováno písemnostem vzniklým v kancelářích klášterních a komorních panství, a konečně dokumenty z provenience zeměpanských měst nepřekročily dvě desítky.¹⁰⁰ Tato skutečnost měla své pokračování a vyústění v koncepci první a dosud jediné monografie našich agrárních dějin, Kroftova *Přehledu dějin selského stavu*. Autor v plné míře vytěžil Kalouskovu edici, takže osou jeho výkladu zůstalo postižení právního a sociálního postavení zemědělského lidu. Agrární dějiny zúžil na popis vzniku a kvalitativního vývoje vztahu poddaných k vrchnosti, jež demonstroval v prostředí šlechtickém, pro středověk potom téměř výlučně klášterním velkostatku. Také zde se ukázala být určující motivací úroveň dochování jednotlivých archivních souborů.

Přestože se problematika městského velkostatku na program českého agrárního dějepisceví dostávala jen velmi pozvolna, nelze tvrdit, že by byla zcela opomíjena anebo že by ji historiografie dokonce popírala. Určitou výjimku představovala otázka městských panství pro vrcholný středověk. Dlouhou dobu zůstávala nevysloveným pojmem a stála zcela mimo zorné pole oboru. V Palackého líčení středověkých dějin předhusitské doby nenalezneme žádnou zmínku či zohlednění toho, že města vlastnila pozemkový majetek na venkově. První, kdo se nad tímto problémem podrobněji zamyslel, byl až agrární historik František Vacek. V rámci své objemné a pramenně fundované studie o emfyteuzi v Čechách vyložil vůbec poprvé názor agrární historiografie na pozemkové příslušenství zeměpanských měst.¹⁰¹ V reakci na práce historiků Václava Vladivoje Tomka a Františka J. Zoubka přesvědčivě doložil, že města před rokem 1420 žádná panství nebudovala a venkovské zázemí jim zajišťoval tzv. městský újezd, tj. soubor vsí, jejichž obyvatelé byli poddanými krále, podléhali městskému rychtáři a odváděli do města lózungu a městský census. Přes svou nosnost nenašly Vackovy myšlenky náležitou odezvu a mladší badatelé na ně nenavázali. Marxistická agrární historiografie roli měst jakožto pozemkových vrchností ponechávala zcela stranou, neboť nezapadala do budovaného konstruktů třídního boje. František Graus si v syntéze dějin venkovského lidu v době předhusitské existenci městského velkostatku vůbec nepřipustil, i když městské poddané a města ve vrchnostenské roli několikrát marginálně zmínil.¹⁰² Jeho práce se stala na dlouhá léta kánonem agrární mediévistiky a jen velmi pozvolna se na tuto půdu začalo vstupovat. Zásadním průlomem do nazírání na problematiku se stala krátká studie Jaroslava Čechury,¹⁰³ demonstrující na příkladu Českých Budějovic proces formování městského velkostatku a současně vymezující tento pojem jako předmět historiografického zájmu.¹⁰⁴ Navázala na ni

(red.), František Palacký 1798/1998. *Dějiny a dnešek*. Sborník z jubilejní konference, Praha 1999, s. 139–152.

97 F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I*, s. 1094.

98 Jiří RAK, *Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy*, Jinočany 1994, s. 67–81, 90.

99 Více k tomu Marie RYANTOVÁ, *Josef Kalousek a počátky českého agrárního dějepisceví*. In: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisceví na formování obrazu české minulosti, Semily 1998, s. 16–42 (= *Z Českého ráje a Podkrkonoší–Supplementum 4*).

100 Nejvýznamnějším pramenem tohoto souboru je bezpochyby poddanský řád pro panství města Poličky z roku 1719, otištěný však nepochybně proto, že byl vydán již před léty v *Časopise muzea království Českého*.

101 František VACEK, *Emfyteuse v Čechách ve XIII. a XIV. století*, ČDV 7, 1920, s. 1–17, 41–61, 112–155.

102 F. GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II*, s. 236–238.

103 Jaroslav ČECHURA, *České Budějovice – příklad vytváření městského velkostatku v středověkých Čechách*, JSH 54, 1985, s. 161–171. Nově vyšla studie in: Veronika Boháčová – Veronika Kucrová (red.), *Sedláci si dělají, co chtějí*. Sborník vybraných prací profesora Jaroslava Čechury, Praha 2012, s. 65–77. Zopakování tezí in: Jaroslav ČECHURA, *České země v letech 1437–1526. II. díl. Jagellonské Čechy (1471–1526)*, Praha 2012, s. 267–273.

104 Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeňská předměstí*, Plzeň 1997, s. 118–119 hovoří o městském panství, a konečně Martin NODL, *Sociální aspekty pozdně středověkého městského přistěhovalectví*. In: Martin Nodl (red.), *Sociální svět středověkého města*, Praha 2006 (= *Colloquia mediaevalia Pragensia 5*), s. 19 a 26 hovoří o chebském a

monografie o středověkém velkostatku, kde byl městský zařazen rovnocenně k velkostatkům šlechtickým a klášterním.¹⁰⁵ Na Čechurovy studie diskusně zareagoval z historiků v menší míře pouze František Šmahel v prvním dílu své tetralogie o husitské revoluci.¹⁰⁶ Zpochybnil nejprve tvrzení, že by vesnice připojované panovníky k zeměpanským městům byly v přímém držení těchto měst a že by jim z nich plynul majetkový prospěch. Dovedlo ho to ke zjištění, že o městském velkostatku v předhusitské době lze mluvit pouze tehdy, iniciovalo-li město nákup vesnic samo od církevních či šlechtických feudálů. Tyto teze se pokusil ověřit a doplnit Jan Lhoták, a na základě shromážděného materiálu existenci městského velkostatku pro dobu před rokem 1420 zrelativizoval.¹⁰⁷

Podstatně méně se téma městského velkostatku tabuizovalo pro pohusitské období a předbělohorskou epochu. Pomyslným iniciátorem se stal František Palacký. V souvislosti se sněmovním usnesením z roku 1487 uváděl, že „*města královská sama byla statkáři a obyvatelé jejich nepovažovali se za rovné svých poddaných*“.¹⁰⁸ Agrární historikové však téma nepovažovali za významné a soustředili se na prototyp venkovského velkostatku – šlechtické velkostatky –, pro které vznikla celá řada komparativních analýz.¹⁰⁹ Z pomyslných výjimek potvrzujících pravidlo byly nejvýznamnější dvě monografické práce Františka Augustina Slavíka, popisující vývoj panství města Kutné Hory a Tábora. Sice převážně kvantitativně, ale i s kvalitativními exkurzy.¹¹⁰ Také pro následující produkci se stalo typické, že až na výjimky (konfiskace let 1547 a 1620) upouštěla od zobecňujících pohledů a monograficky zpracovávala jednotlivá městská panství v dílech často velmi těžce dostupných, reagujících povětšinou na lokální objednávku než na aktuální potřeby historické vědy. Hlavním cílem bylo především zachycení územního vývoje někdejšího městského panství,¹¹¹ vinou chudší pramenné základny méně častěji spojené s analýzou městského hospodaření.¹¹² Více zde vykonala až historiografie marxistická. Vedle studií A. Zemana, V. Nešpora a M. Bělohávkova o městském hospodaření, v nichž se řešila i otázka výnosů z městských panství (viz níže) z městských pramenů hojně čerpal informace o zemědělské výrobě Josef Petráň.¹¹³ Nové interpretace se dočkal předbělohorský velkostatek Kutné Hory¹¹⁴ a pozvolna se soustřeďovala pozornost na situaci v Brně a na jeho statcích,¹¹⁵ obohacená následně v 90. letech díky Bronislavu Chocholáčovi o moderní ekonomickou analýzu velkostatkových příjmů.¹¹⁶ Specifické poměry

stříbrském (velko)statku.

- 105 Jaroslav ČECHURA, *Die Struktur der Grundherrschaften im mittelalterlichen Böhmen unter besonderer Berücksichtigung der Klosterherrschaften*, Stuttgart–Jena–New York 1994 (= Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte 39).
- 106 František ŠMAHEL, *Husitská revoluce I. Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1995, s. 371–372.
- 107 Jan LHOTÁK, *Šosovní, nebo poddanské vesnice? K interpretaci pozemkového příslušenství zeměpanských měst ve středověku*, ČČH 111, 2013, č. 3, s. 517–562.
- 108 F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I*, s. 1094.
- 109 Za všechny Václav LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách (Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560–1596)*, Praha 1985 (= Monographia historica Bohemica 1); TÝŽ, *Rozmach feudálního velkostatku, jeho strukturální proměny a role v ekonomice českých zemí v předbělohorském období*, FHB 11, 1987, s. 103–132.
- 110 František Augustin SLAVÍK, *Panství kutnohorské*, Kutná Hora 1882; TÝŽ, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, Tábor 1884.
- 111 Pravděpodobně prvním samostatným pojednáním o městském nemovitém majetku v české historiografii vůbec byla práce Josefa Strnada: Josef STRNAD, *Stručný nástin nenáhlého vzrostu statků města Plzně*. In: Devátá zpráva vyššího reálného gymnasia v Plzni za školní rok 1881–82, Plzeň 1882, s. 23–28. Následoval Jan MATZNER, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.* In: Výroční zpráva c. k. vyšších reálných škol v Písku za školní rok 1886, Písek 1886, s. 3–54.
- 112 Karel ADÁMEK, *Z dějin obecního hospodářství královského věnného města Poličky*, Časopis českého musea 60, 1881, s. 435–455; Antonín DOLEŽAL, *Poddaní a vrchnost na panství král. věnného města Nového Bydžova*. In: Třicátá druhá výroční zpráva c. k. reál. a vyš. gymnasia státního v král. věnném městě Novém Bydžově. Za školní rok 1905–1906, Nový Bydžov 1906, s. 3–46.
- 113 Josef PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, Praha 1963 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1964, Monographia 5).
- 114 Jiří SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, 1957. Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- 115 Jiří JIRÁSEK, *Venkovské statky města Brna před Bílou horou. Příspěvek k hospodaření královských měst*, Brno v minulosti a dnes 4, 1962, s. 187–193.
- 116 Bronislav CHOCHOLÁČ, *Hospodaření na městském statku Kuřim v předbělohorské době*. In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Sborník příspěvků z konference

vzniku tábořského panství a velkostatku zachytil František Šmahel,¹¹⁷ poměry na Trutnovsku vylíčili Daniel Doležal a Monika Hocková.¹¹⁸ Jen ojediněle se objevily počiny zpřístupňující významné prameny k tématu městského velkostatku.¹¹⁹ Kritické edice se dočkal především pověstný urbář Českých Budějovic z roku 1513,¹²⁰ o jehož charakteru však existují pochybnosti.

Agrární dějepiscectví se těšilo přízni zejména v průběhu první republiky, kdy výsledky své práce nejčastěji tezaurovalo na stránkách hned dvou specializovaných časopisů (*Věstník československého zemědělského musea, Časopis pro dějiny venkova*).¹²¹ Přesto se i navzdory tomu studium o velkostatku městském nepodařilo posunout více do středu pozornosti. I nadále šlo jen o okrajovou záležitost, toliko recentně doplňující ústřední badatelský zájem.¹²² Jen výjimečně se objevili autoři, věnující prohloubení úrovně znalostí na toto téma dlouhodobější úsilí: zásluhou Josefa Brože se objevilo několik stručných příspěvků o dvorovém hospodaření města Plzně,¹²³ Čeněk Florián zase přispěl k hospodářství a poddanského protestu na panství chrudimském.¹²⁴ Zásadnější podnět však přišel s realizací první pozemkové reformy a reminiscencemi na robotní abolicí v 70. a 80. letech 18. století, známější více pod názvem raabizace. Městský velkostatek byl sice i v jejím případě jen jedním z několika, neboť Raabova reforma postihla stejně tak panství církevní a komorní, avšak přesto tu vznikala příležitost pro soustředěnější pozornost. Poněvadž raabizace nejvýznamněji ovlivnila vývoj v Čechách a na Moravě, zůstalo i těžiště bádání o robotní abolicí převážně v české historiografii: v češtině vyšly všechny zásadní práce, které se citují i v zahraničí. Bezprostřední impulz daly již předválečné, bohatě strukturované práce Grünbergova,¹²⁵ potažmo Kroftova, byť jim s ohledem na svůj časový záběr nemohli věnovat výraznější prostor. Speciálně zaměřené studie vznikly až roce 1918. Po metodicky podnětné práci Mendlově o raabizaci na panství Hořice v Podkrkonoší¹²⁶ a jejich výsledcích následovaly materiálově bohaté studie Václava Nováka (raabizaci označil za „germanizační pokus“), Josefa Kazimoura a Jaroslava Procházky, jež pracovala s materiálem panství města Českých Budějovic především z pohledu právních dějin.¹²⁷ Skutečně fundamentální význam však měla monografie Václava Černého, nazvaná aktuálně

uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno, Prostějov 1997, s. 105–115.

117 František ŠMAHEL, *Táborské vesnice na Podblanicku v letech 1420–1547*, SVPP 22, 1981, s. 171–201.

118 Daniel DOLEŽAL, *Trutnovská manská soustava a její kniha z let 1480–1539*, SAP 42, 1992, s. 207–260; Monika HOCKOVÁ, *Politicko-ekonomický vývoj trutnovského panství v době růstu šlechticko-měšťanské opozice*, Olomouc 1979. Diplomová práce, Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Olomouci.

119 Theodor ANTL, *Seznam úroků z města Loun a ze vsí k němu náležících v letech 1450 a 1451*, VKČSN 1900. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1900, Praha 1901, č. III, s. 1–12; Josef SALABA, *Urbář a velkostatek města Loun a kláštera Postoloprtského*. VKČSN. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1927, Praha 1928, č. III, s. 1–66; Erwin HEINZEL, *Zwei Trautenauer Urbare aus den Jahren 1544 und 1545*, Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe) 23, 1934, s. 29–74.

120 Květoslava DVOŘÁKOVÁ – Daniel KOVÁŘ, *Nejstarší urbář královského města Českých Budějovic z roku 1513*. In: *Staré Budějovice. Sborník prací k dějinám královského města Českých Budějovic 1*, 2005, s. 171–186.

121 Jiří ŠOUŠA, *Selský archiv a Časopis pro dějiny venkova – publikační orgány českého agrárního dějepiscectví*. In: Ivo Navrátil (red.), *Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepiscectví na formování obrazu české minulosti*, Semily 1998 (= *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, Supplementum 4), s. 77–94.

122 Viktor KARELL, *Die königl. Stadt Kaaden als Grundherrschaft*. In: L. Wenzel Stopfkuchen (hrsg.), *Heimatkunde des Verwaltungsbezirkes Kaaden. Seine geschichtliche und kulturelle Entwicklung*. I. Teil, Kaaden 1938, s. 60–64.

123 Josef BROŽ, *Mzdy čeledí při dvorech města Plzně v 17. století*, ČDV 12, 1925, s. 288; TÝŽ, *Dvory města Plzně za třicetileté války pod ochranou vojenskou*, Plzeňsko 9, 1927, s. 61–66; TÝŽ, *Stavební výkony při obecních dvorech města Plzně v letech 1644–1650*, Plzeňsko 11, 1929, s. 21–25; TÝŽ, *Mléčné hospodářství ve dvorech města Plzně v letech 1644–1650*, ČDV 17, 1930, s. 216–220.

124 Především Čeněk FLORIÁN, *Spory Chrudimě s poddanými v 2. polovici 17. století. Zvláštní otisk ze Zpravodaje Chrudimska*, Chrudim 1930.

125 Karl GRÜNBERG, *Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien I*, Leipzig 1894, s. 290–314; II, Leipzig 1893, s. 332–360.

126 Bedřich MENDEL, *Z novějších dějin agrárních (1789–1848)*, Agrární archiv 6, 1919, s. 33–36, 95–105, 145–156; 7, 1920, s. 75–85, 156–166. K Hořicím se v kontextu raabizace po letech vrátil František KUTNAR, *Spory hořických poddaných s vrchností v první polovině 19. století*. In: *Krkonoše–Podkrkonoší. Vlastivědný sborník prací pod patronací filosofické fakulty UP v Olomouci, Havlíčkův Brod 1964*, s. 98–112.

127 Václav NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, ČDV 8, 1921, s. 137–163, 203–212; 9, 1922, s. 42–57; Josef KAZIMOUR, *K dějinám dělení velkostatků v 18. stol.*, Praha 1921; Jaroslav PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, Praha 1925.

*Pozemková reforma v XVIII. století.*¹²⁸ Autor tu neskrýval své sympatie vůči F. A. Raabovi a naopak antipatie k J. P. Hoyerovi. Společně s dalšími drobnějšími pracemi na stejné téma¹²⁹ vyvolal zvýšený zájem o celou otázku u regionálních badatelů.¹³⁰ Stejně tak byl motivací pro Emanuela Janouška, jenž jako první sledoval mechanismus abolice výlučně na jediném panství. Na rozdíl od většiny svých předchůců dospěl ke konstatování, že pro rustikalisty reforma přinesla totéž co berní a urbaniální reforma Josefa II., zatímco pro dominikalisty podstatně více než 30 % výnosu.¹³¹

V poválečném období prožilo dočasnou renesanci monografické zpracování jednotlivých městských velkostatků, opět ovšem bez programové náplně. Jakýmsi dozvukem předválečného dějepisceví byla série studií Adolfa Zemana o městském velkostatku na příkladu Plzně,¹³² korunovaná následně *Plzeň v první polovině 18. století*. Podobnou cestou se vydaly Nešporovy *Dějiny roboty na panství olomouckém*,¹³³ které byly ojedinělé v tom smyslu, že zachycovaly vývoj poddanských poměrů na městském panství kontinuálně od středověku až po 19. století. Tyto práce částečně vycházely vstříc dosud opomíjené otázce vztahu městské vrchnosti a jejích venkovských poddaných, jež vždy závisela na úhlu pohledu (odlišný pohled vnější – především v očích šlechty – a vnitřní, v němž se měšťané pokoušeli vůči venkovskému obyvatelstvu co nejvíce vymezovat).

V poválečném období oživila zájem o raabizaci soliterně cílená práce Josefa Tlapáka, která se jako vůbec první věnovala robotní abolici podle Hoyera a sledovala specifické zavádění robotní abolice na základě josefského katastru. Tlapák akcentoval potřebu monografického zpracování jednotlivých raabizovaných panství.¹³⁴ Ještě dále v komparaci Raabovy a Hoyerovy varianty robotní abolice a navíc zcela nezávisle na Tlapákově práci šla monografie amerického bohemisty Williama E. Wrighta, publikovaná po pilotní studii v roce 1966.¹³⁵ Wright znal dobře i českou literaturu a podařilo se mu robotní abolici zasadit do širšího rámce reformní politiky Marie Terezie a Josefa II. Téměř ve stejné době publikoval shrnutí rakouského bádání (označené za velmi povrchní) a výsledků robotně aboličních prací v habsburské monarchii Friedrich Lütge.¹³⁶

Po studiu robotní abolice v prostoru Čech bylo jen otázkou času, kdy se přeneseme zájem na

-
- 128 Václav ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, ČDV 14, 1927, s. 17–48, 106–137, 197–220, 286–309; 15, 1928, s. 25–46, 287–325 (vycházelo též in: Věstník československého zemědělského musea 1, 1928, s. 3–30, 57–78, 419–457).
- 129 Václav ČERNÝ, *Vzpouza proti pozemkové reformě v Plzni v 18. století (Podle archivních pramenů.)*, Klatovský kraj 4, 1926, s. 2; s. 2; č. 71, s. 1–2; s. 2; s. 2; TÝŽ, *Smlouva o zrušení roboty a rozdělení panských dvorů na statku Šaraticích z r. 1785*, Věstník československého zemědělského musea 3, 1930, s. 330–332; TÝŽ, *Zřízení administrace státních statků*. In: Od pravěku k dnešku II. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, Praha 1930, s. 232–247.
- 130 František ŠVÁB, *Pozemková reforma na panství Smečenském a Slánském na sklonku XVIII. stol.*, Slánský obzor 37, 1929; Jaroslav SCHNEIDER, *Zrušení roboty a vznik familií v 18. století*. In: Ročenka města Kolína a okresu, Kolín 1941, s. 83–106; F. A. SOUKUP, *Pozemková reforma v XVIII. stol. na Plzeňsku*, Klatovský kraj 35, 1941, č. 1, s. 2; č. 2, s. 2; č. 3, s. 2; č. 4, s. 2. Již poválečná je práce Karla PETERSE, *Raabova reforma na klatovském panství*, ČSPS 55, 1947, s. 36–53.
- 131 Emanuel JANOUŠEK, *Raabisace na panství karlštejnském (Příspěvek k srovnání raabisacních dávek a měření s dávkami a měřením josefského katastru.)*. In: Od pravěku k dnešku II. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, Praha 1930, s. 248–280.
- 132 A. ZEMAN, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*; TÝŽ, *Plzeňské rybníkářství v XV. až XIX. století (Příspěvek k dějinám plzeňského panství a jeho hospodářství)*, ČSPS 65, 1957, s. 8–18, 77–86.
- 133 Václav NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, Olomouc 1960.
- 134 Josef TLAPÁK, *Raabisace a hoyerisace Zbraslavská*, Praha [1956]. Disertační práce, FF UK; TÝŽ, *Raabisace na Zbraslavi*, Sborník Československé akademie zemědělských věd. Historie a musejnictví 2, 1957, s. 247–300. Nověji práce vyšla ve zkrácené verzi in: Jana Pšeničková–Olga Roháčová–Jiří Šouša (ed.), *Pocita nestoru české agrární historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc.*, Praha 2003, s. 95–127.
- 135 William E. WRIGHT, *The Initiation of Robot Abolition in Bohemia*, Journal of Central European Affairs 18, 1958–1959, s. 239–253; TÝŽ, *Self, Seigneur, and Sovereign. Agrarian Reform in eighteenth-century Bohemia*, Minneapolis 1966.
- 136 Friedrich LÜTGE, *Die Robot-Abolition unter Kaiser Joseph II.* In: Heinz Haushofer – Willi A. Boelcke (Hrsg.), *Wege und Forschungen der Agrargeschichte. Festschrift zum 65. Geburtstag von Günther Franz*, Frankfurt am Main 1967, s. 153–170. Na úrovni jednotlivých dědičných zemí nejsou k dispozici podrobnější práce. Nejpodrobněji se k abolici vyjádřil pro oblast Štýrska Anton MELL, *Die Anfänge der Bauernbefreiung in Steiermark unter Maria Theresia und Josef II.*, Graz 1901 (= Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark 5). Provádění akce v Haliči nemohl v rámci své práce o osvícenských reformách poddanských poměrů přehlédnout Roman ROZDOLSKI, *Untertan und Staat in Galizien. Die Reformen unter Maria Theresia und Joseph II.*, Mainz 1992 (= Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte Mainz, Abteilung Universalgeschichte, 34), s. 89–92.

moravské prostředí. Tuto mezeru po nepublikované diplomové práci Zdenky Weberové¹³⁷ zaplnil až Jan Chroust. Jeho práce však zásadněji neobohatila zjištění publikovaná před lety Černým.¹³⁸ V 70. letech zájem o raabizaci neupadal, byť stál zprvu mimo městská panství.¹³⁹ Ovšem teprve v nejmladší výzkumné fázi studia se pozornost začala přesouvat k městskému velkostatku. Diplomovou prací Jiřího Kuděly z roku 1983¹⁴⁰ bylo za předmět studia opět zvoleno panství města Plzně, ke škodě věci však nedošlo ke sledování osudů reformy po podpisu finalizační smlouvy. Po třech letech téma raabizace na příkladu kutnohospkého statku Lošany rozpracovala Jana Vaněčková.¹⁴¹ Po roce 1989 se téma robotní abolice v souvislosti s útlumem agrárního dějepisectví stalo doménou regionálních historiků. Řeč je o čtyřech pracích, otištěných v regionálních muzejních sbornících Prahy, Jihlavy, Pardubic a Berouna.¹⁴² Na počátku nového tisíciletí přinesl několik příkladů z prostředí městských panství, byť v kontextu robotní reluce, Josef Kollmann, a Jitka Marečková položila základ k systematictějšímu zájmu o studium raabizačních map.¹⁴³

Mimo rámeček raabizace je stav bádání o městském velkostatku v pozdním feudalismu velmi atomizovaný. Nepřestávají se objevovat studie, které se snaží především o rekonstrukci územního rozsahu příslušné domény s řadou cenných a inovativních podnětů.¹⁴⁴ Analytická zpracování fungování městského velkostatku, jeho přínosu pro městské hospodaření a charakteru zemědělské výroby chybějí, jistě i s ohledem na skutečnost, že toto téma v obecném kontextu agrárního dějepisectví ustupuje výrazně do pozadí. Pomyslnou výjimkou je nepublikovaná práce Sylvie Laurincové o zemědělské výrobě na brněnském panství Kuřim a bohužel nedokončená studie o Znojmu.¹⁴⁵ Podstatně dále se nedospělo ani ve studiu poměru poddaných k jejich městským vrchnostem. Místně ještě zazněly názory o benevolentnějším přístupu městských obcí ke svým poddaným,¹⁴⁶ zvolna se však prosazoval názor spatřující rozdíly oproti šlechtickým vrchnostem výrazně menší,¹⁴⁷ Byl odsud jen krůček k hledání vzájemných rozporů ve smyslu třídního boje,

-
- 137 Zdenka WEBEROVÁ, *Raabizace na Moravě*, 1956. Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.
- 138 Jan CHROUST, *K robotní aboličce na Moravě letech 1777–1789*, ČMM 88, 1969, s. 233–257.
- 139 Jan TOMAN, *Raabizace karlístejnského statku Boješice na Mirovicku*, JSH 12, 1972, s. 199–205; Marie KOČANDRLOVÁ, *Raabizace a její důsledky na příkladě obcí Dolan a Habrové. Studie k pozemkové reformě 18. století na plzeňském panství*, [Praha 1973]. Diplomová práce, katedra etnografie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze; TÁŽ, *Raabizace a její důsledky na příkladě obcí Dolan a Habrové. Studie k pozemkové reformě 18. století na plzeňském panství. Dědictví Raabovy reformy*. In: Miloš Tomandl – Lubomír Procházka (ed.), *Tradiční lidová architektura. Opera ethnologica archivalia*, Praha 2008, s. 186–193. Kočandrová koncipovala svou práci jako komparaci poměrů nově vzniklé dominikální vsi Habrová se starou vsí rustikální Dolany. Připojila sice exkurz o architektuře raabizačních vsí, avšak úroveň poznatků neposunula dále.
- 140 Jiří KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboličce v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, Praha [1983]. Diplomová práce, Katedra archivní a pomocných věd historických Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.
- 141 Jana VANĚČKOVÁ, *Lošanská raabizační smlouva 1785 a 1788*. In: *Práce muzea v Kolíně 4*, Kolín 1987, s. 203–223.
- 142 Jiří KUDĚLA, *Zavádění Raabova robotně aboličního systému na panství Starého Města pražského*. In: Zdeněk Hojda – Jiří Pešek – Blanka Zilyská (red.), *Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*, Praha 1992, s. 263–269; Otakar KULHÁNEK, *Raabizace panství Králův Dvůr*, *Minulosti Berounska* 4, 2001, s. 73–107; Oldřich ULLRICH, *Raabizace na pardubickém panství*, *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 39, 2004, č. 1–2, s. 34–37; č. 3–4, s. 73–77; Lubomír PELTAN, *Robotní abolice na jihlavském panství v letech 1778–1782*, *Vlastivědný sborník Vysočiny* 15, 2006, s. 65–90.
- 143 Josef KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, SAP 58, 2008, s. 3–101; Jitka MAREČKOVÁ, *Soubor rukopisných map plzeňského panství v období raabizace koncem 18. století*, HG 36, 2010, č. 2, s. 197–224.
- 144 Jiří KUDĚLA, *Obnova staroměstských patrimoniálních statků po třicetileté válce*, PSH 27, 1994, s. 26–46; Jan KILIÁN, *Vrchnostenský statek mělnické městské obce v první polovině 17. století*, *Středočeský vlastivědný sborník* 24, 2006, s. 9–39.
- 145 Sylvia LAURINCOVÁ, *Městský statek Kuřim ve 2. polovině 17. století*, Brno 2009. Diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně; Josef AUER, *Hospodářské poměry ve Znojmě a na Horním a Dolním statku města Znojma od 30leté války až do roku 1848 – 1. část*. In: *Ročenka Státního okresního archivu ve Znojmě* 8, 1993, s. 17–104. Srov. ještě Vlasta SUKOVÁ, *Rozvoj zemědělské výroby píseckého panství v letech 1781–1848*, ČL 78, 1991, s. 33–37.
- 146 Kupř. Eduard MAUR, *K utužení feudálních vztahů na komorních statcích v době pobělohorské*. In: Zdeněk Fiala (red.), *Z českých dějin. Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy*, Praha 1966, s. 166 vyslovil tezi, že „pohyb poddaných král. měst byl všeobecně volnější“.
- 147 Jiří MIKULEC, *Města a vesničky poddaní v pobělohorské době*. In: Jaroslav Pánek (red.), *Česká města v 16. – 18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990, Praha 1991 (= *Práce Historického*

preferovaného marxistickou historiografií. Samostatné pozornosti se mu však dostalo jen vzácně,¹⁴⁸ byť specifícností svých poměrů, založených na málo přehledném pletenci široké sítě právních vztahů, bylo nadmíru atraktivní (spory zádušních vesnic,¹⁴⁹ šosovních vesnic apod.). Zprávy o městských panstvích v sobě zahrnují především širěji koncipované výstupy¹⁵⁰ a tématické edice pramenů.¹⁵¹

Můžeme tedy shrnout: po svém zformování v 19. století česká agrární historiografie zaměřila pozornost přednostně na studium poměrů na šlechtických velkostatkách. Následovala témata, která připomněla, že pozemkovou vrchností byl rovněž panovník a kláštery, zatímco prakticky vůbec se neuplatnily práce z prostředí velkostatků městských. Souviselo to především s tím, že pro historickou agraristiku byla zeměpanská města – nahlížená jako protipól venkova – neagrární složkou feudálního systému (budoucí sblížení se odbyvalo toliko na půdě měst poddanských, plně zasařovaných v ekonomice velkostatku). V medievistice se pojem městský velkostatek definoval až v 80. letech 20. století, byť přetrvávají pochybnosti nad jeho užíváním pro předhusitskou dobu. V raně novověkém bádání se jeho existence nepopírala, leč nevznikala potřeba jeho intenzivnějšího studia či integrace do obecných výkladů a pojmosloví o feudálním velkostatku. Úvahám o městě jako vrchnosti napomohlo, byť spíše nevědomky, zkoumání raabizace. Poněkud zjednodušeně řečeno se jejím prostřednictvím začal městský velkostatek studovat ještě dříve, než byl vůbec jako specifický historický problém definován.

1.3.2 Bádání o městském velkostatku v rámci historiografii měst

Výrazně jednodušeji než v agrárním se tematika feudalizace městských obcí prosazovala v dějepisectví městském.¹⁵² Usnadňovala to skutečnost, že s výjimkou největších urbánních center (pražská města, Kutná Hora, Plzeň apod.) městské obyvatelstvo zpravidla nerezignovalo na zemědělskou výrobu a každý měšťan v extravilánu vlastnil vždy alespoň jedno pole či louku a při svém domě choval dobytek. Osvětlení „agrarity“ českých měst se přesto věnovala jen povšechná pozornost,¹⁵³ podstatněji přispěli zejména agrární historikové ve druhé polovině 20. století.¹⁵⁴ Až do 20. století se urbánní dějiny nepovažovaly za samostatnou historickou subdisciplínu snažící se o hledání a definování obecnějších souvislostí ve vývoji měst. Veškerá produkce jejího spektra zájmu se přiřazovala buď do sféry dějin právních, hospodářských anebo regionálních.¹⁵⁵ Středem

ústavu ČAV Praha, řada C – Miscellanea 5), s. 139–151.

148 Karel KRATOCHVÍL, *Vzpouřa vsedě (Strategie a chování poddaných, vrchnosti a státní moci za neklidu na pelhřimovském panství na přelomu 17. a 18. století)*. In: Celostátní studentská vědecká konference „Historie 2002“ Opava 3. 12. – 4. 12. 2002, Opava 2003, s. 85–113.

149 František ROUBÍK, *Spor domažlických zádušních vsí s městem o roboty v letech 1652–1696*, MZK 4, 1966, s. 149–158.

150 Vybrané případy uvádí Jiří SVOBODA, *Protifeudální a sociální hnutí v Čechách na konci doby temna (1750–1774)*, Praha 1967 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1967, Monographia 18).

151 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku. I. Finanční prokuratura*, Praha 1954; František ROUBÍK (ed.), *Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z roku 1848*, Praha 1954.

152 Základní přehled bádání podali pro středověk Martin NODL, *Historia społeczna miast czeskich i morawskich w średniowieczu – przegląd badań*, Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych 64, 2004, s. 43–83 a pro raný novověk v širším středoevropském srovnání Petr ČERNIKOVSKÝ – Jaroslav MILLER, *Urbánní historie (raného novověku) ve středovýchodní Evropě. Stručná úvaha o minulosti, současném stavu a perspektivách oboru*, ČČH 103, 2005, s. 861–884. Ve stručnější formě Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*, Praha 2013, s. 14–27.

153 Až poeticky líčí pohodu zemědělského venkova ve městech Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, Praha 2002, s. 86–87. Úroveň zemědělské výroby se pokusil kvantitativně vyjádřit již František KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské dávky*, SH 6, 1959, s. 253–294. Nejnověji Vladimír Jakub MRVÍK, *Otázka agrarity českých měst a městeček v raném novověku na příkladu Kouřimského kraje*, HDem 37, 2013, s. 121–167 (s další literaturou).

154 Jaroslav HONC, *Hospodářské záznamy, zemědělská výroba a prodeje přebytků Jana Zákostelského v Lounech v r. 1553–1574*, Praha 1968 (=Prameny historie zemědělství a lesnictví 7); Josef KRÍVKA, *Výrobní a peněžní výsledky měšťanského zemědělství v 18. století v severních Čechách*, Praha 1975 (= Rozpravy Československé akademie věd, řada společenských věd, ročník 85, sešit 1).

155 Blíže Petr ČERNIKOVSKÝ, *Hrašeho Dějiny Náchoda v kontextu českého urbánního dějepisectví*, Náchodsko od minulosti k dnešku 5, 2007, s. 183–201; Lucie STORCHOVÁ (red.), *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014, s. 338.

pozornosti přitom v převažující míře bylo nejprve středověké období, které s sebou v kontextu městského pozemkového příslušenství přinášelo zásadní rozpor: zatímco v obecnější rovině historiografie nepřipouštěla pro dobu předhusitskou existenci nějakých městských panství, shromáždili badatelé v četných monografiích jednotlivých měst množství zpráv, které interpretovali jako jasné doklady vrchnostenské role našich měst již před rokem 1420. Dospělo se přitom až tak daleko, že odlišný přístup k tomuto problému můžeme pozorovat v dílech jedněch a těch samých autorů. Naznačený antagonismus navíc ještě problematizovala otázka, zda takové názory odrážejí pojetí, považující městský nemovitý majetek před rokem 1420 za žádný či mizivý, avšak současně uznává existenci městských vsí (tedy specifického území nevázaného na město majetkově), či jakoukoli možnost užšího spojení vsí s městem zcela neguje. Protože se v 19. století názory na městské vsi jako specifickou kategorii utvářely jen velmi povrchně a pozvolna (připomeňme, že základní německá práce na toto téma vyšla až v roce 1971),¹⁵⁶ je spíše pravděpodobnější možnost druhá. Přispělo k tomu zajisté i výjimečné postavení Prahy a zejména autorita Václava Vladivoje Tomka, jehož *Dějepis města Prahy* dlouhodobě formoval představu ideálu městské historiografie a její náplň jak na úrovni obecné, tak i regionální. K venkovskému majetku měst se Tomek vyjádřil již v prvním díle. Přestože o něm měl značně zjednodušenou představu, podařilo se mu již upozornit na skutečnost, že Staré Město pražské na rozdíl od ostatních královských měst nemělo žádné šosovní pozemky (pod tímto označením nechápal majetky, nýbrž pouhé příslušenství),¹⁵⁷ poněvadž nevzniklo jednorázovým lokačním aktem. Zdůraznil však význam venkovských statků staroměstských měšťanů.¹⁵⁸ Ke shodným závěrům dospěl také zakladatel české právněhistorické školy Jaromír Čelakovský, který sepsal několik přelomových studií o středověké městské správě či městském právu.¹⁵⁹ Deklaroval výsledky svého bádání impozantní sbírkou městských privilegií, nejprve pražských a posléze, řečeno jeho terminologií, také venkovských královských měst do výbuchu husitské revoluce. Jestliže první svazek jeho edice vzhledem k absenci městských vsí pražských měst mohl upozornit maximálně na venkovské statky měšťanů, potom ve druhém díle již doložil množství případů.¹⁶⁰ Podobným směrem se vydaly městské diplomataře a edice městských knih, které zpřístupnily velké množství pramenného materiálu.¹⁶¹ V našem kontextu byl stěžejní zejména ediční počín Josefa Teigeho o venkovských statcích pražských měšťanů,¹⁶² vzápětí zhodnocený prací o pražských statcích v letech 1420–1546. Nemohl vyznít jinak než závěrem, že „*obce pražské do r. 1420 neměly majetku nemovitého za zdí městskou, neměly statku tzv. pozemských.*“¹⁶³ Také další přední právní historik a editor pramenů z městského prostředí, Jan

156 Walter KUHN, *Die Stadtdörfer der mittelalterlichen Ostsiedlung*, Zeitschrift für Ostforschung 20, 1971, č. 1, s. 1–69. Srov. ještě Hans Jürgen REIMERS, *Die Stadtdörfer der mittelalterlichen Ostsiedlung in Polen*, Marburg an der Lahn 1976 (= Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas 104).

157 Blíže k vývoji názorů na charakter šosovních vesnic J. LHOTÁK, *Šosovní, nebo poddanské vesnice? K interpretaci pozemkového příslušenství zeměpanských měst ve středověku*, s. 535–537.

158 Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy. Díl I.*, Praha 1855, s. 313–314. Srov. F. VACEK, *Emfyteuse v Čechách ve XIII. a XIV. století*, s. 45.

159 František HOLEC, *Archivář JUDr. Jaromír Čelakovský*, Archivní časopis 45, 1995, s. 138–153.

160 Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Sbírka pramenů práva městského království Českého. Codex juris municipalis regni Bohemiae. Díl I. Privilegia měst pražských*, Praha 1886; TÝŽ, *Sbírka pramenů práva městského království Českého. Codex juris municipalis regni Bohemiae. Díl II. Privilegia královských měst venkovských v království Českém z let 1225 až 1419*, Praha 1895. Navzdory své nepopíratelné terminologické minucióznosti však Čelakovský prohlašoval za šosovní všechny pozemky nějak spojené s městem.

161 První vznikly pro Most a Plzeň, následovaly Žatec, České Budějovice a Ústí nad Labem: Ludwig SCHLESINGER (ed.), *Stadtbuch von Brüx bis zum Jahre 1526*, Prag 1876 (= Städte- und Urkundenbücher aus Böhmen 1); TÝŽ, *Urkundenbuch der Stadt Saaz bis zum Jahre 1526*, Prag 1892 (= Städte- und Urkundenbücher aus Böhmen 2); Josef STRNAD (ed.), *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část I. od r. 1300–1450*, Plzeň 1891 (= Publikace Městského historického musea v Plzni 1); TÝŽ, *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část II. od r. 1450–1526*, Plzeň 1905 (= Publikace Městského historického musea v Plzni 3); Adalbert HORCICKA (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Aussig bis zum Jahre 1526*, Prag 1896 (= Städte- und Urkundenbücher aus Böhmen 3); Karl KÖPL (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen. I. Band, 1. Hälfte (1251–1391)*, Prag 1901 (= Städte- und Urkundenbücher aus Böhmen 4). K dalším edicím z prostředí královských měst srov. bibliografický přehled od Rostislava NOVÉHO, *Městská diplomatika v Čechách a na Moravě do poč. 16. stol.* In: Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984, s. 156–176.

162 *Archiv český* 26, Praha 1909 a *Archiv český* 28, Praha 1912.

163 Josef TEIGE, *O statcích obcí Pražských v l. 1420–1546*, SPDHMP 3, 1922, s. 111–201.

Kapras, nepřipouštěl masivnější državy měst na venkově. Ve své syntéze českých právních dějin z roku 1913 konstatoval, že „*městské obce samy měly svobodný majetek jen zřídka*“.¹⁶⁴ Václav Vojtíšek význam nemovité držby měst na venkově v této době označil za podřadný a jeho nárůst spojoval až s husitskou sekularizací a zábořem statků uprchlých měšťanů.¹⁶⁵ Situaci utvrzoval i další rozvoj studia o venkovských statcích individuálních měšťanů. Na Teigeho navázal Julius Lippert, autor monografií o dějinách Litoměřic a Trutnova, když shromáždil údaje o venkovských statcích individuálních měšťanů pro celé Čechy.¹⁶⁶ Roztříštěnost materiálu neumožnila látku vyčerpát úplně, takže bylo nutné zúžit pozornost jen na konkrétní lokality. Svými minuciózními studii to dokázal Jaroslav Mezník.¹⁶⁷ Na příkladu Prahy konstatoval, že základ městskému majetku venkovských statků položilo teprve husitské hnutí a prohlásil, že „*většina našich větších měst neměla v předhusitské době žádné vesnice či dvory na venkově*“. Nedokázal přitom zodpovědět, co způsobilo porevoluční zájem měst o venkovské majetky, spekuloval o uvědomění si významu držby nemovitostí pro městské hospodářství. Praha, respektive Staré Město, mohlo výhodně participovat na pozemcích zdejších klášterů a uprchlých měšťanů.¹⁶⁸ Další studie na téma venkovských statků již problém obecních majetků nerozvinuly,¹⁶⁹ takže teze o jejich neexistenci se staly součástí oficiálního výkladu našich dějin.¹⁷⁰

Odlišným směrem než V. V. Tomek se ve výkladu městského venkovského příslušenství vydal František Zoubek, jenž všechny předhusitské pramenné relace o městských vsích považoval za následek koupí. Nepřímo tím naznačil, že města v předhusitské době cílevědomě budovala pozemkové domény.¹⁷¹ Ve své obhajobě alodní držby měst však zůstal de facto osamocen, pouze výjimečně se objevili badatelé stejného názoru,¹⁷² povětšinou pod vlivem ústředního leitmotivu, že se stejné vsi objevovaly v souvislosti s městem jak před rokem 1420, tak v 16. století (starobylá držba vesnic měla být městům důkazem někdejší slávy a moci). Větší část autorů městských monografií se ovšem držela Tomkovy interpretace, přičemž v detailech přispěli mnohdy cennými postřehy.¹⁷³ Teprve po polovině 20. století pozvolna zevšeobecnil názor, jenž předhusitské majetky měst považoval za samozřejmost. Rozvíjení tohoto stanoviska přicházelo pozvolna, od marginálních zmínek až po konkrétní pramenné důkazy. S určitým majetkem měst počítal Václav Vojtíšek, byť jeho význam držby považoval za podřadný.¹⁷⁴ František Hoffmann dospěl při líčení poměrů v Jihlavě za husitské revoluce k přesvědčení, že v první polovině 15. století neexistovalo městské panství, řízené jako celek městským správním orgánem, neboť příslušné vsi byly majetkově rozdrobeny. Vedle poddaných individuálních měšťanů a církevních institucí (špitály, záduší) však definoval i poddané jihlavské městské obce.¹⁷⁵ Stejně problematiku nahlížel i v

164 Jan KAPRAS, *Právní dějiny země koruny české. Díl druhý, dějiny státního zřízení*, Praha 1913, s. 259.

165 Václav VOJTÍŠEK, *O habsburských konfiskacích statků městských a o nárocích na jich vrácení*, Věstník svazu československých měst 9, 1921, č. 4, sl. 141.

166 Julius LIPPERT, *Bürgerlicher Landbesitz im 14. Jahrhundert. Zur Ständefrage jener Zeit*, MVGD 40, 1901, s. 1–50, 169–211.

167 Jaroslav MEZNÍK, *Venkovské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století*, Sborník Matice moravské 79, 1960, s. 129–147; TÝŽ, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, Praha 1965, s. 25–26 (= Rozpravy ČSAV, Rada společenských věd, ročník 75, sešit 2).

168 J. MEZNÍK, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, s. 5, 23, 25–26.

169 Jaroslav BAKALA, *Venkovské majetky měst a měšťanů na severní Moravě v předhusitské době*, Časopis Slezského muzea. Série B – vědy historické 24, 1975, s. 106–119; Tomáš BALETKA, *Venkovské statky měšťanstva z poddanských městeček moravského severovýchodu ve středověku (Nový Jičín, Valašské Meziříčí, Rožnov a Frenštát p. R.)*. In: Sborník prací historických XVI., Olomouc 1999 (= Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica, historica 28, 1998), s. 37–45; Tomáš BOROVSKEÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů v předhusitském období*. In: Sborník prací filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Řada C – historická 47, 1998, s. 65–78.

170 O neexistenci pozemkového vlastnictví na venkově hovoří stať redigovaná Josefem Janáčkem in: Jaroslav PURŠ – Miroslav KROPILÁK (red.), *Přehled dějin Československa I/1 (do roku 1526)*, Praha 1980, s. 472. Maximálně o ojedinělých případech hovoří F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce I. Doba vymknutá z kloubů*, s. 371–372.

171 František J. ZOUBEK, *O zakládání měst v Čechách v třináctém století*, Praha 1878 (=Knihovna Besedy učitelské, 11), s. 34.

172 František VACEK, *Chrudim do roku 1439. Snůška dat a výkladů k jejím dějinám*, Chrudim 1938.

173 Josef VÁVRA, *Paměti královského města Berouna*, Beroun 1899, s. 30.

174 V. VOJTÍŠEK, *O habsburských konfiskacích statků městských a o nárocích na jich vrácení*, sl. 141–142.

175 František HOFFMANN, *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961, s. 148–149. Obdobně (a vesměs s přijetím pravidla, že šosovní vesnice byla majetkem městské obce); TÝŽ, *Hlavní výsledky studia středověkých*

prehledové práci o středověkém městě v českých zemích, kam dokonce zařadil samostatnou kapitulu o vztahu města a venkova.¹⁷⁶ V polovině 70. let publikoval medievista Jaroslav Bakala svou studii o majetcích měst a měšťanů na severní Moravě. Za základ pozdějších městských panství (jak tento termín sám použil) prohlásil „majetky získané v předhusitském období“. Výslovně dementoval Mezníkovu tezi o neexistenci venkovského pozemkového majetku větších měst a naopak přisoudil největší aktivitu v této oblasti mocensky i hospodářsky nejsilnějším městům, Olomouci a Opavě.¹⁷⁷ Rovněž přední odborník na středověké dějiny osídlení Zdeněk Boháč připustil, že se klasická středověká města postupem doby stávala vlastníkem poddanských vesnic.¹⁷⁸ Nově zformulované teze pochopitelně našly svůj odraz i v přehledných kompendiích o českých dějinách¹⁷⁹ a současně otevíraly cestu ke zformulování teorie nazývat věnce šosovních vesnic městským velkostatkem. I nadále však je taková interpretace předmětem diskuse.¹⁸⁰ Stále více se ukazuje partikularita právních poměrů venkovského příslušenství, oscilující od vikpildní závislosti až po alodní držbu. Pro urbánní kontext vztahu města a venkova jsou nejnověji klíčové studie Josefa Žemličky,¹⁸¹ které již pod vlivem západoevropských studií o vztahu města a venkova vnímají městské pozemkové příslušenství v celém širokém spektru možných závislostí. Je tu přitom možné opírat se stále více o studie příbuzného charakteru především díky zásluhám archeologie¹⁸² či středověkých sociálních dějin.¹⁸³

měst v českých zemích. In: Miloslav Polívka – František Šmahel (red.), In memoriam Josefa Macka (1922–1991), Praha 1996, s. 209–227; TÝŽ, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009 (= Česká historie 20), s. 136–137.

176 F. HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 132–143.

177 J. BAKALA, *Venkovské majetky měst a měšťanů na severní Moravě v předhusitské době*, s. 112, 116, 118.

178 Zdeněk BOHÁČ, *K problematice studia feudální pozemkové držby v předhusitských Čechách*, HG 18, 1979, s. 15.

179 Josef PETRÁŇ (red.), *Dějiny Československa I. Do roku 1648*, Praha 1990, s. 143.

180 Polemicky J. LHOTÁK, *Šosovní, nebo poddanské vesnice? K interpretaci pozemkového příslušenství zeměpanských měst ve středověku*, s. 551–560.

181 Josef ŽEMLIČKA, „Právo nucené směny“ při zakládání středověkých měst, ČČH 96, 1998, s. 502–531; TÝŽ, *K organizaci venkovského zázemí středověkých měst*, ČČH 111, 2013, s. 681–727; TÝŽ, *Království v pohybu. Kolonizace, města, a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014 (= Česká historie 29), s. 281–293.

182 Zdeněk DRAGON – Jan KLÁPŠTĚ, *Příspěvek ke studiu zemědělského zázemí středověké Prahy*, AR 35, 1983, s. 387–426; Jan KLÁPŠTĚ, *Stadt und Umland. Vom Wandel einer Landschaft im Zuge der Urbanisierung.* In: Hansjürgen Brachmann (Hrsg.), *Burg – Burgstadt – Stadt. Zur Genese mittelalterlicher nichtagrarischer Zentren in Ostmitteleuropa*, Berlin 1995, s. 207–211; TÝŽ, *Středověké město a jeho region: východiska archeologického projektu.* In: Martin Ježek – Jan Klápště (red.), *Mediaevalia archaeologica 1*, Praha 1999, s. 13–20; Martin JEŽEK, *Hospodářský region středověkého města.* In: *Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi*, Praha 1997, s. 309–320; TÝŽ, *Brno a jeho region*, Praha–Brno 2000 (= *Mediaevalia archaeologica 2*); Ladislav ČAPEK, *Město České Budějovice a jeho zázemí ve vrcholném středověku*, AH 37, 2012, s. 143–164; Pavel VAŘEKA – Petr ROŽMBERSKÝ – Lukáš HOLATA – Zdeňka SCHEJBALOVÁ, *Vesnické zázemí středověké Nové Plzně*, AH 37, 2012, s. 289–318.

183 Jindřich TOMAS, *Litoměřický městský region ve středověku*, Ústecký sborník historický 1979, s. 61–82; M. NODL, *Sociální aspekty pozdně středověkého městského přistěhovalectví.*

Podstatně jasněji bylo v budování městských pozemkových domén počínaje husitstvím a v období raného novověku. Pro historiky podporující teorii o pozemkovém vlastnictví městských obcí již před rokem 1420 znamenala husitská revoluce jeho zásadní rozhojnění následky sekularizace a konfiskacemi majetku individuálních měšťanů,¹⁸⁴ pro historiky opačného názoru zase dějinný zlom, díky němuž mohly začít městské obce se svou feudalizací a naplňováním ambic plnocenných vrchností. V raném novověku se vztah města a venkova stal mnohem klíčovějším tématem, neboť ho problematizovala sama politická aktivita měst svým stýkáním a potýkáním se šlechtou a jejími ekonomickými zájmy.¹⁸⁵ Nebyla již tedy potřeba vést diskusi o vlastní předmět výzkumu a pozornost se mohla soustředit i na témata speciálnější. Významně k tématu městských panství přispěl v roce 1892 Zikmund Winter,¹⁸⁶ jenž ve své patrně nejlepší práci *Kulturní obraz českých měst* věnoval „pozemskému zboží městům poddanému“ celou jednu kapitolu a snesl v ní množství zajímavého materiálu s ústřední myšlenkou, že důvodem k budování městských panství bylo úsilí o rozhojňování městských příjmů.¹⁸⁷ Jeho stanovisko ovšem nebylo zcela jednoznačné. Soustředil se (stejně jako v celé knize) na vývoj především v 15. a 16. století, čímž navozoval dojem, že hlavním obdobím budování městských panství pro něj bylo až husitství, avšak doklady o předhusitských městských vsích (kupř. u Plzně) nijak nerelativizoval, a to i navzdory jejich šosovnímu statutu, jehož významu si byl plně vědom.¹⁸⁸ Názorově mohl vycházet ze studií vyhodnocujících sankce po prvním i druhém stavovském odboji. Antonín Rezek za tímto účelem vydal v letech 1877 a 1884 soupisy konfiskovaných statků všech potrestaných měst.¹⁸⁹ Odstranil tím nedostatky starší práce Karla Tieftrunka¹⁹⁰ a přehledovým způsobem představil přehled o pozemkovém bohatství českých zeměpanských měst před polovinou 16. století, aniž by připojil obecnější teze k danému problému. Podstatně přímočařejší byl přední historik dějin 16. století Josef Janáček, jenž v 50. letech přispěl dvěma monografiemi o hospodářské výrobě ve městech.¹⁹¹ Husitství prohlásil za neochvějný počátek pro budování městských velkostatků, přičemž hlavní vlnu zakupování venkovských statků městy zasadil do období 1517–1547. Upozornil však na zaostalost městské správní reprezentace ve vrchnostenském podnikání a celkový hospodářský konzervatismus.¹⁹² Stejného názoru byl Josef

184 Jan PAŘEZ, *Sekularizace a privatizace majetku lounských klášterů v husitských válkách*. In: Sborník okresního archivu v Lounech IX/1999, Louny 1999, s. 5–10; Jiří KEJŘ, *Konfiskace majetku katolických měšťanů v husitských městech*, Husitský Tábor 16, 2009, s. 9–58.

185 Přehledně Josef JANÁČEK, *Města v českých zemích v 16. století*, HD 4, 1979, s. 165–197; TÝŽ, *Die Städte in den böhmischen Ländern im 16. Jahrhundert*. In: Wilhelm Rausch (Hrsg.), *Die Stadt an der Schwelle zur Neuzeit*, Linz 1980, s. 293–309; Jaroslav PÁNEK, *Města v politickém systému předbělohorského českého státu*. In: Jaroslav Pánek (red.), *Česká města v 16. – 18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990, Praha 1991 (=Práce Historického ústavu ČAV Praha, řada C – Miscellanea, 5), s. 15–36; TÝŽ, *Města v předbělohorském českém státě*. In: Opera historica 1. Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době, České Budějovice 1991, s. 9–29. V užším zaměření studia vztahu měst a venkova Markus CERMÁN – Herbert KNITTLER, *Town and country in the Austrian and Czech lands 1450–1800*. In: Stephen R. Epstein (ed.), *Town And Country in Europe 1300–1800*, Cambridge 2001, s. 176–201; Eduard MAUR, *Wirtschaftliche Stadt-Land-Beziehungen in den böhmischen Ländern an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*. In: Markus Cerman (Hrsg.), *Zwischen Land und Stadt. Wirtschaftsverflechtungen von ländlichen und städtischen Räumen in Europa 1300–1600*, Innsbruck 2010 (= Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes 2009), s. 58–77.

186 Jiří KEJŘ, *Historik – beletrista*. In: Zikmund Winter, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991, s. 254–268; Jaroslav PÁNEK, *Pojetí předbělohorských dějin ve vědeckém díle Zikmunda Wintra*, Studia Comeniana et historica 29, 1999, s. 85–98.

187 Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl druhý*, Praha 1892 (= Musejní spisy 163), s. 534–550.

188 Z. WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl druhý*, s. 535.

189 Antonín REZEK, *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání*, PAM 10, 1874–1877, sl. 451–482; TÝŽ, *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání. Opravy a doplňky k článku téhož jména v „Památkách“ X. 451–482*, PAM 12, 1882–1884, sl. 165–172.

190 Karel TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých proti Ferdinandovi I. L. 1547*, Praha 1872 (=Spisy musejní 118).

191 Josef JANÁČEK, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955; TÝŽ, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Praha 1959 (= Rozpravy ČSAV, řada společenskovední, ročník 69, č. 1); TÝŽ, *Zrušení cechů roku 1547*, ČsČH 57, 1959, s. 231–242; TÝŽ, *Die Handelsbeziehungen zwischen Prag und Linz im 16. Jahrhundert*. In: Historisches Jahrbuch der Stadt Linz 1960, s. 55–80; TÝŽ, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961; TÝŽ, *Městské finance s investice. Praha 1420–1547*, ČsČH 75, 1977, s. 408–426.

192 Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská. Kniha I, díl I*, Praha 1971, s. 80. TÝŽ autor se zabýval frekvencí zakupování pozemků na venkově ve své disertaci *Čechy za války šmalkaldské*, Praha 1948.

Macek, jenž ovšem definoval nákupní zájem měst jako stabilní jev po celý pozdní středověk a raný novověk, takže rok 1500 nechápal jako žádný předěl.¹⁹³

Pokud se historikové českých dějin v obecném kontextu propracovávali k otázce městského velkostatku jen zvolna, věnovali mu badatelé na poli regionálních dějin a autoři monografií („biografií“) o dějinách jednotlivých měst,¹⁹⁴ ovlivnění V. V. Tomkem a Z. Winterem, mnohem více pozornosti, většinou ve snahách naznačit majetkovou expanzi městských obcí a měšťanů, aniž by se zamýšleli nad širšími souvislostmi tohoto vztahu a vzájemnou závislostí obojího. Obyčejně se to odvíjelo od stavu dochování toho kterého městského archivu a míry jeho sdílnosti k vrchnostenským ambicím příslušného města. Od druhé poloviny 19. století těmito monografiemi neobyčejně rostla masa zpřístupněného materiálu, byť se k tématu vyslovovaly doslova nejrůznějším způsobem. Jejich největším handicapem byla nulová koordinace, která se odrazila v různé úrovni i způsobu interpretace, odlišné terminologii i celkovém výkladu. Velmi pěkně se to projevilo např. v reflexi a hodnocení raabizace. S výjimkou moderních monografií Plzně a Poličky¹⁹⁵ se omezily na krátkou zmínku¹⁹⁶ anebo téma ponechaly zcela stranou.¹⁹⁷

Nové metodické impulzy přinesla pro urbánní dějiny předbělohorského období 40. a 50. léta 20. století. Prohloubilo se zejména bádání o městském hospodářství, dosud omezené na hromadění poznatků z oblasti řemesel a obchodu i vlastního hospodaření městské správy¹⁹⁸ a jen výjimečně dovedené k sofistikovanějším postupům.¹⁹⁹ Systematičnosti se městské hospodářské dějiny – ovšem středověké – dočkaly v dílech prvního profesora hospodářských a sociálních dějin na Karlově univerzitě Bedřicha Mendla.²⁰⁰ Využitím dosud opomíjených pramenů (městské knihy, berní rejstříky), jež zpracoval metodou historické statistiky,²⁰¹ se soustředil především na proměny vnitřní struktury českých měst za účelem hledání hospodářských kořenů husitství. V našem kontextu byly podstatné a podnětné především otázky kolem významu městských velkostatků a jejich přínosu pro městské hospodářství. Pokusili se na to zodpovědět analýzami účetních pramenů František Kavka, Miloslav Bělohlávek, Jaroslav Vaniš, Josef Janáček a další.²⁰² Ojedinele bylo možné zabývat se i

193 J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, s. 86–94.

194 O významu tohoto „žánru“ s citacemi konkrétních prací P. ČERNIKOVSKÝ, *Hrašeho Dějiny Náchoda v kontextu českého urbánního dějepiscetví*, passim; Jaroslav IRA, *Creating Local and Broader Identities. Historical Monographs on Bohemian, Moravian, and Galician Towns, 1860–1900*. In: Lud'a Klusáková – Laure Teulières (ed.), *Frontiers and Identities. Cites in Regions and Nations*, Pisa, 2008, s. 251–266. Srov. ještě Václav LEDVINKA, *Města v raném novověku*. In: Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman (red.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 268–281. Pro jednotlivé tituly srov. ještě Jaromír KUBÍČEK, *Bibliografie k dějinám měst České republiky*, Brno 1997.

195 Miloslav BĚLOHLÁVEK (red.), *Dějiny Plzně I. Od počátků do roku 1788*, Plzeň 1965, s. 272–274; J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 97–101.

196 August SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I.*, Písek 1928, s. 572–573; Josef VÁVRA, *Dějiny královského města Kolína nad Labem. Oddělení druhé od r. 1618 až po naše časy*, Kolín 1888, s. 233–234.

197 Hermenegild JIREČEK, *Královské věnné město Vysoké Mýto. Obraz místopisný, dějpravný, životopisný i statistický*, Vysoké Mýto 1884; Kristina KAISEROVÁ – Vladimír KAISER (red.), *Dějiny města Ústí nad Labem*, Ústí nad Labem 1995; August SEDLÁČEK, *Děje města Čáslavě*, Praha 1874. Další syntetická zpracování dějin měst nestačila do období třetí čtvrtiny 18. století ani dospět: Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov I–II*, Klatovy 1927–1936.

198 Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách 1526–1620*, Praha 1909.

199 Hans KUX, *Olmützer Gemeindefinanzen 1530–1630*, Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 20, 1916, s. 322–378; 21, 1917, s. 59–100.

200 K dílu a osobnosti Bedřicha Mendla srov. především sborník příspěvků Jaroslav PÁTEK (red.), *Velké osobnosti Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 7. Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla, prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892–1992*, Praha 1997 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 4–1994).

201 Na příkladu Prahy Bedřich MENDEL, *Hospodářské a sociální poměry v městech pražských v letech 1378–1434*, ČČH 22, 1916, s. 54–67, 422–445; 23, 1917, s. 74–84, 353–364; TÝŽ, *Z hospodářských dějin středověké Prahy*, SPDHMP 3, 1922, s. 111–201. Srov. ještě Jaroslav ČECHURA, *Finanční hospodaření Českých Budějovic v letech 1396–1416*, Numismatický sborník 19, 1993, s. 33–66.

202 Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*, ČSPS 63, 1955, s. 147–168; TÝŽ (ed.), *Knih počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, Plzeň 1957; TÝŽ, *Hospodářství města Domažlic v první polovině XVI. století*, ČSPS 64, 1956, s. 46–56; Vladimír BYSTRICKÝ, *Hospodářství města Stříbra v letech 1524–1564*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia II, 1957, s. 99–103; František KAVKA, *Městské hospodářství Českých Budějovic v letech 1496–1570*, JSH 34, 1965, s. 31–58; J. JANÁČEK, *Městské finance a investice: Praha 1420–1547*; Jaroslav VANIŠ, *Hospodaření*

provozy jednotlivých poplužních dvorů²⁰³ či dokonce jednotlivých měšťanů.²⁰⁴ V souvislosti s bojem šlechty s měšťanstvem vznikaly pokusy i o prozkoumání role pivovarnictví.²⁰⁵

Přes neobyčejnou závažnost se de facto nejméně pozornosti dosud věnovalo dlouhému období od Bílé hory po polovinu 19. století, tj. závěrečné fázi feudalismu. Pro studium městského velkostatku tu pomyslný odrazový můstek sice svou evidencí pobělohorských konfiskací zajistil Tomáš V. Bílek,²⁰⁶ ale ani tato kumulace materiálu nepřiměla historiky k soustavnějšímu studiu vrchnostenských ambic městských obcí, stejně jako venkovských statků individuálních měšťanů.²⁰⁷ Na druhou stranu, v období mezi dvěma světovými válkami se pozvolna otevíraly dosud neřešené okruhy otázek, které města poslední etapy feudalismu otevírala. Ztráta pozemkového bohatství se ovšem v kontextu pobělohorské pauperizace značně marginalizovala a ve fundamentálních studiích analyzujících poválečnou ekonomiku třetího stavu mu bylo věnováno minimum pozornosti.²⁰⁸ Rovněž letmo se ho dotkly nepočetné práce pokoušející se o charakteristiku hospodářského vývoje toho kterého města v celém dlouhém trvání.²⁰⁹ Teprve v posledním půlstoletí se metodicky prohloubily poznatky o agrární činnosti měst a měšťanů, která se na pozadí pobělohorské ekonomické deprese začala interpretovat jako vítaný prostředek k regeneraci zdecimovaného městského a měšťanského hospodářství.²¹⁰ Zásadním přínosem tu byla díky komplexnosti zpracování znovu práce Zemanova.²¹¹ Stranou nezůstalo režijní hospodaření a jeho jednotlivá odvětví – kromě ojedinělých pokusů popsat dvorové provozy²¹² se do hledáčku historiků dostalo například i městské vrchnostenské pivovarnictví.²¹³ Nezbytnou základnu utváření širších představ doplnila – ovšem opět bez ambice nějak obohatit urbánní problematiku – sumarizace údajů tereziánského katastru, využitelná však především agrárními historiky.²¹⁴

královského města Loun v druhé polovině 15. století. Příspěvek k městskému hospodaření královských měst v Čechách, Praha 1979 (= Práce z hospodářských dějin 1); Libuše MÁCOVÁ, *Hospodářství města Tábora na počátku 17. stol.*, JSH 36, 1967, s. 7–20. V širších souvislostech Alois MÍKA, *Sociálně ekonomická struktura českých zemí před třicetiletou válkou. 1. část. Obchodní styky, města a měšťané*, SH 21, 1974, s. 41–74.

203 Josef KRÍVKA, *Ranský dvůr v první čtvrtině 17. století*, ČSPS 64, 1956, s. 89–102; Bořivoj LŮŽEK, *Špitální dvůr v Dobroměřicích v letech 1517–1542, Historie a musejnictví*. Sborník Československé akademie zemědělských věd 2, 1957, s. 175–208.

204 J. HONC, *Hospodářské záznamy, zemědělská výroba a prodeje přebytků Jana Zákostelského v Lounech v r. 1553–1574*.

205 Josef JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Praha 1959 (= Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, ročník 69, sešit 1); Miloš DVORÁK, *Československé pivovarnictví v předbělohorské době*, Český Brod 1996 (= Minulost Československa 3).

206 Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I.–II.*, Praha 1882 (= Spisy musejní 155).

207 Jako pars pro toto Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeňští měšťané a jejich poddaní v sedmnáctém století*, ČSPS 69, 1961, s. 8–14.

208 F. MACHÁČEK, *K hospodářskému stavu českých měst venkovských po válce třicetileté*, passim; J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, passim.

209 Hans KUX, *Die Olmützer Gemeindefinanzen 1630–1726*, Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 21, 1917, s. 263–289; Čeněk FLORIÁN, *Z hospodářství města Chrudimě v 1. čtvrti 18. století*, ČDV 23, 1936, s. 169–171; Karel PETERS, *Klatovské hospodářství před Raabovou reformou*, ČSPS 59, 1951, s. 186–188.

210 Tak hodnotí agrární aktivity měšťanstva P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 20.

211 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, passim.

212 Eva BARBOROVÁ, *Výnos pelhřimovského panství v 60. letech 18. století*, JSH 38, 1969, s. 80–91; Vlastimil VONDRUŠKA, *Hospodářství obecního dvora města Slaného v letech 1690–1715*, SSH 13, 1978, s. 287–298; Otakar KULHÁNEK, *Obecní hospodářský dvůr města Berouna v polovině 18. století*, Minulost Berounska 7, 2004, s. 22–46.

213 Emanuel LEMINGER, *Městský pivovar při tvrzi Lorecké*. In: Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české II. řady 1. sešit, Kutná Hora 1923, s. 28–37; František GABRIEL, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*, MZK 7, 1970, s. 135–172.

214 Aleš CHALUPA – Marie LIŠKOVÁ – Josef NUHLÍČEK – František RAJTORAL (ed.), *Tereziánský katastr. Rustikál, svazek 1–2*, Praha 1964–1966; Pavla BURDOVÁ – Dagmar CULKOVÁ – Eliška ČÁŇOVÁ – Marie LIŠKOVÁ – František RAJTORAL (ed.), *Tereziánský katastr český. Svazek 3, Dominikál*, Praha 1970. Srov. Alois MÍKA, *Řemesla a obchod v českých městech ve světle tereziánského katastru*, PSH 11, 1978, s. 104–138 a Rostislav NOVÝ, *Městská síť v Čechách*. In: Josef Petrů (red.), *Počátky českého národního obrození 1770–1791*, Praha 1990, s. 33–43.

S odklonem od kvantitativní historie po roce 1989 se urbánní dějiny zaměřily na jiná témata.²¹⁵ Pomyslnými výkladními skříněmi se stala hned počátkem devadesátých let minulého století v Pardubicích konference o raně novověkých městech, kde se otázce úlohy města jako vrchnosti a zemědělského podnikatele nevěnovala vůbec žádnou pozornost. S odstupem 20 let se situace podstatněji nezlepšila, jak dosvědčuje výběr referátů na velké bilanční konferenci o domácím urbánním dějepisectví v raném novověku v roce 2011, potažmo řada sborníků vydávaných Archivem Hlavního města Prahy.²¹⁶

Na prahu 21. století zůstává studium vrchnostenských ambic městských obcí i nadále stranou odborné veřejnosti. Nevyplývá to jen z oslabeného zájmu o agrární tematiku vůbec, ale evidentně i z její nesourodosti s urbánním prostředím, jakkoli je z metodického hlediska takový antagonismus kritizován a překonáván.²¹⁷ Že se přístup přece jen zvolna mění, dosvědčují novější práce.²¹⁸ Vedle metodiky ediční řady *Historického atlasu měst České republiky*, zasazující příslušné město do širšího krajinného rámce,²¹⁹ jsou to zejména některé monografie o dějinách jednotlivých měst.²²⁰ Významně téma obohatila také rozsáhlá komparativní analýza vývoje měst ve středovýchodní Evropě z pera Jaroslava Millera.²²¹ Autor si v intencích sledovaného regionu středovýchodní Evropy položil otázku po motivech budování pozemkových domén. Konstatoval, že pozici feudální vrchnosti si systematicky budovala i velká tržní centra, takže tu byl rozměr demografického rezervoáru, ekonomického profitu (zdroj příjmů z poddanských dávek, režijního hospodaření, tržní okruh a jeho kontrola prostřednictvím feudálního panství) a tezaurace kapitálu. Millerovu monografii doplňuje a rozvíjí, a to již v důvěrné reflexi západoevropských studií *Stadt-Land-Beziehungen*, série prací Petra Černíkovského, soustřeďující pozornost také na dlouho upozadované studium sociálního napětí mezi městským obyvatelstvem jako kolektivní vrchností a jeho poddanými.²²² Zatím nesměle se rozbíhá studium vztahu města a venkova.²²³

1.4 Poznámka k použitým pramenům

Provést výčet vydaných i archivních pramenů relevantních pro studium feudalizace měst by znamenalo jen v o málo redukovanejší formě vyjmenovat v podstatě kompletní pramennou

215 V obecných intencích, ovlivněných kulturním, jazykovým a prostorovým obratem, L. STORCHOVÁ (red.), *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, s. 343–355.

216 Instruktivně Lucie PROCHÁZKOVÁ – Hana SVATOŠOVÁ, *Průvodce třiceti ročníky sborníku Documenta Pragensia. Přehled obsahu a bibliografický soupis*, Praha 2011.

217 Srov. např. Jaroslav ČECHURA, *Výpověď hodnota pramenů hromadné povahy k archeologickému a urbanistickému studiu středověkých měst v Čechách a na Moravě*, AH 13, 1988, s. 133–144 a nejnověji pro raně novověké Kouřimsko V. J. MRVÍK, *Otázka agrarity českých měst a městeček v raném novověku na příkladu Kouřimského kraje*.

218 Za jeden z problémových okruhů, „které se již ocitly v zorném poli současné historiografie měst, [avšak] jejichž poznání však zdaleka není a v nejbližší době nebude dovršeno,“ feudalizaci městských obcí a městských elit označil V. LEDVINKA, *Města v raném novověku*, s. 293.

219 Eva SEMOTANOVÁ, *Historický atlas měst – evropský projekt ke srovnávacím dějinám městských aglomerací*. In: Petr Kreuz – Vojtěch Šustek (red.), *Seminář a jeho hosté II*. Sborník příspěvků k nedožitým 70. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového, Praha 2004 (= *Documenta Pragensia* 23), s. 325–342.

220 Za všechny Marie MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ – Jaroslav DOUŠA (red.), *Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788*, Plzeň 2014 (byť s připuštěním skutečnosti, že vděčí z větší části dílu Adolfa Zemana). Slaběji je téma zastoupeno v ediční řadě *Dějiny českých a moravských měst v Nakladatelství Lidové noviny* (od citování konkrétních děl upouštím).

221 J. MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřítel. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, passim.

222 Petr ČERNÍKOVSKÝ, *Věnná města severovýchodních Čech a jejich poddaní po třicetileté válce*. In: Jan Kilián (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník z konference konané v Mělníce ve dnech 4. – 5. května 2004, Mělník 2004, s. 37–47; TÝŽ, *Raně novověké poddanské město jako vrchnost. Náhod a jeho venkovské zázemí v 15. – 17. století*. In: *Historie* 2003. Celostátní studentská vědecká konference Pardubice 4.–5. prosince 2003, Pardubice 2004, s. 55–88; TÝŽ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*. In: Radmila Pavlíčková – Martin Elbel (ed.), *Miscellanea ze semináře starších dějin*, Olomouc 2005, s. 37–57; TÝŽ, *Lokální konflikt v byrokratickém soukolí. Spory jaroměřských šosovních vesnic na počátku 18. století*, *Stopami dějin Náchodska* 14, 2011, s. 55–94.

223 Na příkladu vrchnostenských Svitav J. DVOŘÁK, *Vrchnostenské město v raném novověku. Vztahy k vrchnosti a venkovskému zázemí na příkladu Svitav v 17. století*.

základnu pro urbánii a agrární historiografii, v jejichž intencích předmět našeho zájmu osciluje.²²⁴ Je to dáno především tím, že disertace zvolené téma sleduje v dlouhé časové ose od středověku až po 19. století, čímž vyčerpává více méně všechny podstatné prameny vzniklé organickou činností jak centrálních institucí, tak jednotlivých měst a jejich vrchnostenského správního aparátu. Stupeň dochování a výpovědní hodnota těchto pramenů pochopitelně zásadně determinuje jejich použitelnost a ovlivňuje výslednou podobu jednotlivých kapitol. Jestliže pro středověkou epochu se lze opřít především o listinný materiál, normativní písemnosti a vzácně i o prameny hromadné povahy, které jsou vesměs již bez výjimky zpřístupněné vědeckými edicemi, potom s postupujícím raným novověkem se heuristické možnosti téměř exponenciálně rozšiřují o materiál nevydaný. Nezastupitelné místo v něm přitom v ideálním případě náleží účtům. Jejich údaje pro jednotlivá města však s ohledem na rozptýlenost po několika desítkách státních okresních archivů a zejména jejich jen obtížně představitelný objem bylo nemožné generalizovat a mohly by být námětem pro samostatnou monografii. Neméně hodnotné poznatky však nabízejí i prameny dosud využívané spíše marginálně a nikoliv v souvislosti s městskou ekonomikou a feudalizací. Jde především o řadu podkomořských register listů, dochovaných po větší část 17. a první čtvrtinu 18. století.²²⁵ Na skutečné vytěžení nadále čekají také svazky Bořkových Collectaneí, uložené větším dílem v Národním archivu.²²⁶ Doslova masu urbánii historiky netknutého materiálu potom představují prameny vzniklé v souvislosti s raabizací. Na centrální úrovni je reprezentuje fond Robotní abolice, vytvořený následkem archivní rozluky Československa s Rakouskem po roce 1918 (spisy, jež zůstaly ve Vídni, se týkají komorních panství a nemají tedy k zeměpanským městům zcela bezprostřední vazbu).²²⁷ Nejcenější materiál k raabizaci městských panství je ovšem uložen v rámci jednotlivých archivů měst v příslušných státních okresních archivech. Jeho hlavní devizou je především jednotná forma, dovolující ideální komparaci, byť je k dispozici zhruba jen pro polovinu měst (tj. tam, kde byla reforma provedena). Jde především o ekonomické rozvahy stávajících a budoucích výnosů panství, nabízející detailní vhled do městského hospodářství,²²⁸ geometrické tabely vyjadřující přesně rozlohy rustikálu i dominikálu (a mnohdy mylně považované za elaboráty josefského katastru),²²⁹ a konečně samotné finalizační smlouvy.²³⁰ Svým charakterem se vyrovnávají katastrům a mají ojedinělý význam pro hlubší pochopení fungování ekonomiky zeměpanských měst v poslední čtvrtině 18. století. Pro potřeby této práce mohly být vyhodnoceny jen základní údaje, mapující chronologii provádění celé reformy, a udávající rozlohy pozemků, které se staly předmětem jeho zájmu, aby bylo možné zkonkretizovat představu o rozloze jednotlivých městských panství. Při jeho komparativním využití mnohdy bylo podstatnou determinantou, že se částečně odlišovaly svým titulem anebo že popis v příslušné moderní archivní pomůcce neodpovídal jeho skutečné náplni. Jindy se naráží na chronický problém nezpracovanosti příslušných archivních fondů. Trpí tím i využitelnost map, vzniklých během raabizačního geometrického měření. Dosud nebyla provedena jejich cílená sumarizace a vyhodnocení, takže prozatím unikají pozornosti jak ke škodě regionálně-historického bádání, tak národních dějin.

Větší opodstatnění v našem případě má alespoň rámcový popis pramenné základny pro lokální

224 Základní přehled podává Jindřich ŠEBÁNEK – Zdeněk FIALA – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Československá diplomatika I*, Praha 1965, s. 173–199, 308–335. Zatím jen pro Moravu je k dispozici Jaroslav MILLER, *Soupis pramenů městské historiografie do roku 1800. Svazek I, Morava*, Olomouc 2013. V širším kontextu srov. Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (Hrsg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie 16. – 18. Jahrhundert*, Wien – München 2004 (= Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 44).

225 Kromě vlastního fondu Zemský podkomořský úřad v Národním archivu (inv. č. 7–34) jsou dva svazky uloženy v Archivu Národního muzea (sign. 304 a 305).

226 Jen částečně je vytěžil J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, passim. Srov. Valentin URFUS, *Český merkantilista Jan Kryštof Bořek a jeho sbírka. Na okraj muzejního rukopisu sign. VI. C 17*, ČNM, historické muzeum 140, 1971, s. 71–83.

227 *Průvodce po Rakouském státním archivu ve Vídni pro českého návštěvníka*, Praha 2013, s. 699–700.

228 „*Verstückung des Roboth Abolition-Systems*“ (např. u Chrudimi, Nového Bydžova, Berouna či Rokycan) či „*Vorige Erträgnis ausweisend, was in die Renten der Stadt [...] bey dem neuen Systeme an Einnahme und Ausgabe ausmachen*“ (např. u Sušice).

229 „*Geometrische Realausmessungs-Tabell*“, dělená ideálně do čtyř oddílů (A–D). Je ovšem nutné vzít v úvahu, že tabely nejsou vždy jednotné a např. půda, kterou si ponechala vrchnost, je evidována různým způsobem a už vůbec ji nevyjadřují samotné oddíly D.

230 „*Robotabolitions- und Mayerschafts Verstückungs Kontrakt der Stadt...*“

případovou studii. Přehledová či speciální literatura k regionálnímu řešení tématu neexistuje a veškeré sekundární zmínky se omezují na různou měrou úplné výčty vesnic, které Sušice v průběhu středověku a raného novověku získala či naopak pozbyla, aniž by se kdokoliv pokusil o kvalitativní zvládnutí tohoto fenoménu.²³¹ Naprostá většina výkladu v této práci tudíž vychází ze studia pramenů. Jejich ústředním nositelem je fond Archiv města Sušice ve Státním okresním archivu v Klatovech, ale intenzivně se čerpalo i z pramenů ústředních institucí, přínosných zejména pro pobělohorské a mladší období. Jsou to především kmenové fondy Národního archivu, kde je ovšem příslušný materiál povětšinou značně rozptýlen – vedle základní řady českých katastrů (berní rula a její revizitace z roku 1673, soubor tereziánského katastru, exaequatorium dominicale, josefský katastr, stabilní katastr a stabilní katastr – duplikát) jsou to zejména fondy Stará manipulace, Česká komora, Staré české místodržitelství, Zemský podkomořský úřad, České gubernium či Robotní abolice. Vhodně je mnohým cenným doplňují ještě registratury Krajského úřadu Prácheň, deponované ve Státním oblastním archivu v Třeboni, potažmo matriky ve Státním oblastním archivu v Plzni. Zcela zásadní těžiště však samozřejmě představují písemnosti vzniklé z činnosti vlastního města, jež však dosud čekají na plné zpracování a zpřístupnění formou archivní pomůcky. Až do poloviny 16. století jde vesměs o jednotliviny, teprve pro raný novověk materiál narůstá. Počínaje rokem 1584 je dochována více méně kontinuální řada gruntovních knih pro městské poddanské vsi, kterou doplňují dva soupisy poddaných z let 1690 a 1762. Účetní materiál je k dispozici celistvěji od začátku 18. století, přestože finanční operace pro jednotlivá léta jsou rekonstruovatelná dle účetních elaborátů (hlavních peněžních účtů, kvartálních cedulí i vlastních účetních příloh) velmi nerovnoměrně nejen následkem dochování, ale i nejrůznějších vnějších zásahů (střídání jednotlivých účetních, pronajímání obecního hospodářství apod.). Pro toto období dění ve městě a na jeho panství v politické i ekonomické rovině přibližují protokoly ze zasedání městské rady (kontinuálně od roku 1738) a protokoly purkmistrovského úřadu (od roku 1732). V podstatě uceleně se dochoval soubor pramenů k raabizaci – především úředních knih (geometrické tabely, účetní rozvahy, gruntovní knihy, interimální i finalizační smlouva atd.) a raabizačních map. V tomto směru tak lze prohlásit, že svým dochováním je sušický „raabizační soubor“ přinejmenším nadprůměrný.

1.5 Rozvržení disertační práce

Členění disertační práce vyplývá ze stanovených otázek, na něž se na následujících stránkách bude hledat odpověď, a metod, které k tomu budou využity. Obecnější poznámky a postřehy k výběru tématu včetně zdůvodnění použité pracovní metody již zazněly v podkapitole 1.2, zbývá si ještě přiblížit vlastní úkoly, které si práce vytyčila. Logicky jim odpovídá výkladová část disertace. Dělí se na tři velké tématické bloky, tvořené vždy dvěma kapitolami. Tato dichotomie je zcela záměrná. Přistupuje ke konkrétnímu souboru otázek nejprve optikou obecnou a především metodou syntézy s ambicí širšího představení daného období, jeho charakteristik a problémových okruhů, a následně zúženou optikou případového řešení metodou analytickou na konkrétním příkladu. Nosným záměrem takového postupu bylo nejprve vytvořit kontextuální předpoklady k následnému řešení lokálního tak, aby byla zajištěna jeho objektivní interpretace. Obě výkladové linie ovšem plynou paralelně a pokoušejí se i prostupovat, takže i v lokálním studiu nechávám zaznít obecnější úvahy.

V prvním tématickém bloku, tvořeném kapitolou druhou a třetí, jsou zachyceny majetkoprávní základy feudálního majetku měst na pozadí obecného dějinného vývoje. Druhá kapitola se tudíž pokouší zodpovědět především otázku kvantitativního vyjádření vrchnostenské role našich zeměpanských měst pomocí pramenů hromadné povahy (berní rejstříky, katastry) a následně shrnout způsoby, jakými městské pozemkové domény vznikaly a rostly. V navazující kapitole třetí je tento fenomén analyticky zkoumán na příkladu města Sušice a je doveden až do konce feudalismu. Druhý tématický blok ozřejmuje ekonomické fungování městského hospodářství a místo, které v tomto ekonomickém organismu zaujímal městský velkostatek. Předchází mu obecná

231 Citace konkrétních titulů je na příslušných místech v textu jednotlivých kapitol této práce. Protože Sušice dosud nemá žádnou přehledovou práci o své historiografii, odkazují pro základní přehled na bibliografii k dějinám města, otištěnou in: Robert ŠIMŮNEK (red.), *Historický atlas měst České republiky. Svazek č. 27, Sušice*, Praha 2014.

charakteristika hospodářského vývoje měst v raném novověku a vůdčích trendů formujících městské ekonomiky. Důraz je kladen na zodpovězení otázky, jaký význam měl velkostatek ve struktuře městských příjmů a vydání. Respektuje přitom periodizaci historického vývoje zeměpanských měst s jeho mezníky (husitská revoluce, první a druhý stavovský odboj s třicetiletou válkou, raabizace). Toliko obecné postřehy rozvádí v páté kapitole zevrubná pramenná analýza sušického městského hospodářství, vystavěná především na vyhodnocení účetního materiálu. Konečně třetí tématický blok sleduje chování města v roli vrchnosti, tj. jeho vztah k poddaným. Vedle vymezení norem, které tento vztah zakládaly (osobní postavení venkovského obyvatelstva a jeho proměny, feudální renta) se snaží shromáždit doklady o konfliktních situacích, které mezi oběma stranami z nejrůznějších příčin vznikaly. V podstatě mikrohistoricky je sleduje kapitola osmá, zabývající se rozsahem feudální renty sušických poddaných a z toho vyplývající úrovní finančního zatížení a případnými konflikty, které na toho reagovaly.

Text tří hlavních problémových okruhů, vtěsnaných do celkem šesti kapitol, ohraničují obligatorní kapitola úvodní, zhodnocující přehledně dosavadní stav poznání urbánních a agrárních dějin o zeměpanských městech, jejich hospodářství a jejich velkostatku od pozdního středověku až do konce feudalismu, a kapitola závěrečná, shrnující poznatky, k nimž celá práce dospěla. Disertaci uzavírají přehled pramenů a literatury a poměrně rozsáhlé textové přílohy. V případě výtek na neúměrný rozsah celé práce mi budiž omluvou, že komplexní zvládnutí vytyčeného úkolu po mém soudu nebylo možné v podstatně omezenějším rozsahu.

2 Městský velkostatek v systému feudálního uspořádání Čech

„Když pán ze zámku nebo obyvatel města žalují
na absolutní vládu a litují přetíženého sedláka,
nevěřte jim. Člověk nelituje utrpení, které necítí.“
(Voltaire. *Myslitel a bojovník. II*, s. 82–83).

2.1 Venkovské zázemí města v zrcadle názorů jeho obyvatel

Bylo by jistě metodologickou chybou pokoušet se vybírat historická témata podle preferencí, které by jim přiřkládali samotní aktéři příslušné časové epochy. Některé otázky by vůbec nezazněly, jiným problémovým okruhům by se zase věnovalo pozornosti až nadbytečně. I tak ovšem dobová reflexe příslušných jevů patří k úhelným kamenům výbavy každého historika, neboť dokáže prozradit velmi mnoho o jeho závažnosti a důležitosti, významu a dopadu na dobovou společnost. Vydá tím namnoze za desítky stran sofistikovaných analýz. V případě vztahu města a venkova to platí stejně. Pro středověkého lokátora či raně novověkého měšťana bylo citlivé vnímání venkovského prostoru a rekognoscace jeho právních, sociálních a ekonomických zákonitostí rozhodujícím faktorem v procesu bytí a nebytí. Pojem venkov se přitom diferencoval do bezpočtu významů. Od odbytiště řemeslných výrobků, místa produkce zemědělských produktů, potravin a surovin přes populační rezervoár až k pozemkovým doménám zajišťujícím příjmy z režijních podniků a tezuraci nashromážděného kapitálu v nejširším slova smyslu. Venkov byl i domovem poddanského obyvatelstva, na které měšťanstvo nahlíželo – a to jistě ve snaze jednoznačného vymezení vůči právně i sociálně nejbližší kategorii tehdejší populace – spíše negativně a které vnímalo především jako zdroj příjmů.¹ Hledat v městském prostředí doklady, v nichž by se daly dobové názory a přesvědčení o důležitosti a nezbytnosti venkova pro město ve všech těchto významnech vystopovat, by bylo velmi zdlouhavé. Dostatečně ho po mém soudu nahrazuje zdůraznění dvou vnějších projevů obecného vývoje našich měst, komplementárně úzce propojených – jednak snahy měst o budování vlastních pozemkových domén jako typického projevu majetkové a mocenské konsolidace v období feudalismu, jednak snahy o ekonomickou ochranu takových domén před vnější konkurencí, tj. především šlechtického velkostatku.

Bližší definice pojmu ‚pozemková doména‘ je dobově a místně podmíněná, proměňovala se v závislosti na právních a ekonomických vztazích toho kterého města. Politické a hospodářské cíle městského stavu byly sice na vnější dojem jednotné, zakládaly je však různorodé podmínky, které se lišily, takže i konkrétní hlasy nezněly vždy unisono. Jinými slovy, mechanismus formování pozemkových domén probíhal u každého města neopakovatelným způsobem, dohromady však vykazoval společné rysy směřující a završené jejich feudalizací,² kde konkrétní detaily utvářely ojedinelou realitu. Proto se i linie následujícího výkladu bude soustředit především na detailní rozbor fungování jednoho konkrétního města a jeho pozemkové domény v dlouhém časovém průřezu – královského města menší velikosti, které svým významem v průběhu středověku a raného novověku nikdy nepřekročilo průměr a jehož vývoj předurčovala periferní poloha v podhůří pohraničního pohoří. Tímto městem je Sušice v jihozápadních Čechách. V průběhu středověku a raného novověku u ní nechyběl žádný ze všech podstatných momentů obecného vývoje vztahu města a venkova – od šosovních (městských) vesnic a statků připsaných místním církevním institucím a individuálních měšťanům, přes sekularizaci, nákupní aktivity přetržené důsledky dvou stavovských odbojů, rozvoj a likvidaci režijního hospodaření formou parcelace a robotní abolice až k zániku feudálního systému v polovině 19. století. Optikou dlouhého trvání (*longue durée*) Sušice

1 Problematikou vztahu měšťanů a venkovských poddaných se zabýval Jiří MIKULEC, *Města a vesničtí poddaní v pobělohorské době*. In: Jaroslav Pánek (red.), *Česká města v 16. – 18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990, Praha 1991 (= Práce Historického ústavu ČAV Praha, řada C – Miscellanea 5), s. 139–151. Srov. TÝŽ, *Poddanská otázka v barokních Čechách*, Praha 1993 (= Práce Historického ústavu ČAV. Monographia A–8), s. 89–92, a Pavel HIML, *Vrchnost a venkované v myšlení poddanské společnosti na českokrumlovském panství v 17. a 18. století*, Opera historica 5, 1996, s. 639–660.

2 Tak Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, Praha 2006 (= Česká historie 16), s. 299.

po několik staletí plnila funkci ekonomického a feudálního centra, aniž by své postavení v průběhu staletí dokázala vylepšit a profitovat ze svěřených politických a správních pravomocí či centrálních funkcí. Zůstávala tak ve stínu svých významnějších sousedů, Klatov a Písku.³ Od konce 18. století se stejně jako další města českého jihu, nezapojila do industrializace⁴ a poloagrární charakter jí zůstal vlastním ještě hluboko do 19. století.

Vraťme se ještě k otázce hodnocení významu venkovského zázemí samotnými dobovými aktéry a pokusme se avizovanému ‚detailnímu rozboru‘ předeslat několik ukázek ilustrujících tehdejší mentalitu a vnímání pozemkové domény již na konkrétním, sušickém příkladu. Škála dohledatelných relací je velmi omezená, vypustíme-li strategické modely chování, které měšťané v tomto kontextu uplatňovali (nezpochybňuji, že také ty odrážejí jejich mentalitu, prostor jim však bude věnován jinde). Zužuje se vesměs na názory spojené s držbou venkovských statků, případně s porušováním ekonomického monopolu na jejich území či v mílovém okruhu. Vyvěraly na povrch především v obdobích krizových, v časech hmotného a politického ohrožení či strádání, takže probleskují hlavně v suplikách, reagujících na panovnické mandáty žádající finanční či hmotnou výpomoc ve snaze vyvolat soucit a obměkčení. Zajímavé je přitom sledovat pořadí, v jakém vyjmenovávali jednotlivé zdroje příjmů, které se jim nedostávaly. Výnosy ze vsí a z poddaných vždy figurují před mýtem, clem a pregnantně naznačují, čemu stylizátor písemnosti přikládal význam (i pokud ne na základě výše příjmů, tak alespoň *in statu honoris*).⁵ Nelze popřít, že toto řazení mohlo (a nepochybně mělo) účelový charakter, v tomto případě s konkrétním cílem zisku venkovských statků. Bez nich město podle svých slov nebylo schopné důstojně fungovat. Tento argument se objevil poprvé po konfiskacích léta 1547 a posléze průběžně po další desetiletí. V roce 1573 apelovali Sušičtí na českou komoru, „*aby nám Jeho Milost Císařská pán, pán náš nejmilostivější, prohlídnouc k veliké a snížené chudobě naší, zase týž vesnice pro vzdělání zase města našeho jakožto jednomu z měst pomezních propustiti ráčil.*“⁶ Aby posílili své naděje na zakoupení vesnic z rozprodávaného panství hradu Kašperka, uchýlili se Sušičtí v roce 1581 k pohnuté historii o tom, že „*město pomezní královské bez těch vesnic a zas ty vesnice bez města toho, a tak jedni bez druhých dobře a pohodlně v obecném dobrém i obzvláště v živnustkách svých státi [by] nemohli*“, dále že konfiskacemi venkovských statků přišli o všeliké pohodlí a prospěch a že v následku toho jejich město a obecní majetek začaly pustnout, padat a hynout.⁷ Je k politování, že měšťané blíže nerozvedli, čím pro ně venkovské zázemí bylo nepostradatelné. Konkrétnější byli v červnu 1625, když usilovali o navrácení zkonfiskovaných statků po druhém stavovském odboji: „*Poněvadž pak až posavad [...] statkové obecní nám k užívání postoupeny nejsou a my pro neplacení dluhův od předkův našich vzdělaných velice již skrze zatykače soužení jsme [...], Vaší Knížetci Mi[l]osti ve vsi poníženosti žádáme, že při J[eho] M[ilosti] C[isařské] [...] skrze intercesi býti a zůstávati ráčíte tak, abychom v takovém břemenu až posavad majíce oustavně u nás soldáty pro snadší opatření týchž statečkův obecních v užívání přijíti a dostati mohli.*“⁸ Více méně stejnou rétoriku použili v říjnu 1627, kdy bez ostychu přiznali, že statků hodlají využít především pro ručení v nových půjčkách: „*stateček náš podzemský [!] s předešlým vším tím příslušenstvím nám puštěn bude, z kteréhož bychom v čas nouzi a potřebě mohli sobě a celý obci spůsobiti a časem u poctivých možnějších lidech v půjčku a založení se obejíti.*“⁹ Přes očividnou zřetelnost z uvedených svědectví poměrně plasticky vystupuje přesvědčení měšťanů, že v obecních statcích tkví jeden ze základů městské důstojnosti a blahobytu. Nešlo zajisté o náhled úzce městský, ale obecně

3 Umístění vojenské posádky, existence gymnázia a usídlení krajské administrativy na příkladu Klatov zdůrazňuje jako předpoklady pro vzestup významu Pavel BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, Praha 1985 (= Studie ČSAV 20), s. 66.

4 Podle Jaroslava PURŠE, *Průmysl v Čechách počátkem 19. století*, HG 4, 1970, s. 94, představovaly jihozápadní Čechy oblast s nejmenšími předpoklady pro zapojení do průmyslové revoluce.

5 Venkovské statky stojí na prvním místě ve výčtu zdrojů příjmů v suplikách Sušických české komoře z 1. června 1565 (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/23), Ferdinandu Tyrolskému z 19. dubna a 20. května 1566 (NA Praha, Staré militare, karton č. 7).

6 List Sušických z 2. ledna 1573 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 260/1.

7 List Sušických z 7. dubna 1581 v NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/8.

8 List Sušických z 5. června 1625 v SOA Litoměřice, Rodinný archiv roudnických Lobkowiczů, sign. B 227, fol. 79r–79v.

9 SOA Litoměřice, Rodinný archiv roudnických Lobkowiczů, sign. B 227, fol. 80r–81v.

stavovský.¹⁰ Naznačuje, jak obyvatelé Sušice chápali a vnímali svou pozemkovou doménu, své venkovské zázemí. Z celkového náhledu jde sice o tématicky velmi úzkou výseč, avšak pro naši potřebu dostačující k osvětlení závažnosti předmětu našeho výzkumu, jenž nepředstavoval marginálii, nýbrž podstatnou součást městského života.

2.2 Sušice se představuje

Královské město v údolí Otavy se s nadmořskou výškou 472 m. n. m. již v době svého založení zařadilo mezi nejvýše položená zeměpanská města v zemi – předstihla ji pouze Polička (554 m. n. m.) a Tachov (483 m. n. m.). Přesun obou měst do jiných skupin měst v průběhu středověku potom Sušici katapultoval do pozice nejvýše položeného královského města v Čechách. Šumavské podhůří se od Sušice rychle zdvihá a plynule přechází v horskou Šumavu, tvořivši v systému českého pohraničního horstva přirozený předěl mezi Čechami a Bavorskem. Vlastní extravilán města, potažmo sušický katastr, je terénně poměrně členitý a tvoří ho ze západní a východní strany dva protilehlé svahy svírající úzké údolí, jímž protéká řeka Otava. Od západu město zastíňuje horský hřeben s nejvyšším bodem Svatoborem (845 m), který se v širším povědomí stal jeho neodmyslitelným symbolem, od východu horizont uzavírá hřbet Žižkova vrchu a Kalov. Svahy těchto vrchů klesají poměrně strmě do otavského údolí a vymezují jen velmi úzký pruh plochého terénu, vlastně náplavovou terasu. Takto komponovaným krajinným determinantám se muselo nově zakládané město na konci 13. století přizpůsobit a rozložilo se tedy na poměrně malé ploše 10 hektarů.¹¹ To podvazovalo počet domů: i po předpokládaném zahuštění parcelace do sklonku středověku nám údaj z roku 1568 Sušici v hradbách představuje jako město pouze o 143 měšťanských domech, s předměstími potom o 256 domech, což se nezměnilo hluboko do 17. století.¹² Nižšímu počtu pochopitelně odpovídal počet obyvatel. Pro 16. a větší část 17. století se lze spokojit toliko s odhady stanovenými právě na základě počtu domů: při použití koeficientu 4–5 obyvatel na jeden dům a počet domů z roku 1568 by to znamenalo 570–710 obyvatel ve vnitřním městě a včetně předměstí potom 1020–1280 obyvatel,¹³ tedy v každém případě ne více než 1500 obyvatel. Není to arci mnoho. Velikostně blízká Polička (v roce 1594 čítala 241 domů) se ve stejné době charakterizovala jako „*město chatrně postavené, k tomu malý a lid více k sedlákům nežli k měšťanům podobný*“.¹⁴

Počátky středověkého osídlení v horním povodí řeky Otavy zatím postrádají soustavnější zpracování. Nálezy z okolí Sušice prozrazují, že se tento kraj těšil pozornosti Slovanů již od sklonku předstátního období,¹⁵ a to především díky průchozímu charakteru regionu¹⁶ a zlatonosnosti

10 „Nemožnost vlastnit zemské statky byla v raně novověké společnosti obecně známkou společenské nerovnosti a zároveň příznakem mocenské a politické slabosti“ (J. MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, s. 301).

11 Myšlen je prostor uvnitř hradeb. Pro komparaci s dalšími městy srov. Jaroslav MAREK, *Areál středověkých měst*, SMM 80, 1961, s. 227–237. Z rozlohy naznačil možnost provedení odhadu počtu obyvatel – pro 14. a 15. století osciloval mezi 50 až 150 na jeden hektar. Pro Sušici by to znamenalo široký interval 500–1500 obyvatel.

12 V roce 1598 Sušice přiznala 218 domů – pokles oproti roku 1568 nastal údajně v důsledku požáru z července 1592, lze však předpokládat alespoň částečné zatajování pravdivých skutečností pro berní účely (*Sněmy české IX. 1595–1599*, Praha 1897, s. 606, č. 460). Berní rula z roku 1654 potom napočítala 217 domů. Blíže Gustav HOFMANN, *Město Sušice po třicetileté válce (Rozbor berní ruly z roku 1654)*. In: *Vlastivědné zprávy Muzea Šumavy I*, Sušice 1989, s. 68–75.

13 K výpočtu počtu obyvatel dle berních poplatků a koeficientu Adolf ZEMAN, *K metodice studia populačního vývoje českých měst královských v předstatistickém období*, HDem 1, 1967, s. 19–27; Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Jiří MUSIL – Milan STLOUKAL, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998, s. 42–43 a Jan DVOŘÁK, *Vrchnostenské město v raném novověku. Vztahy k vrchnosti a venkovskému zázemí na příkladu Svitav v 17. století*, Brno 2013, s. 68–69 (počítá s koeficientem 8).

14 Karel ADÁMEK, *Z dějin hospodářství královského věnného města Poličky*, Praha 1906, s. 18.

15 Izolovaný nálezy objektu a keramiky ze 7. století, srov. Antonín BENEŠ, *Horní Pootaví v pravěku a na počátku dějin podle archeologických pramenů*. In: *Sborník vlastivědných prací o Šumavě k 650. výročí města Kašperské Hory*, Kašperské Hory 1980, s. 19–20.

16 Nepřímo lze o něm uvažovat již v pravěku (Jiří FRÖHLICH, *K otázkám šumavských komunikací v mladší době bronzové*, ZS 6, 1999, s. 267–270), pravděpodobněji ve starohradištním období (především díky nálezům kopí ze 6. století nedaleko Deggendorfu, srov. v kontextu s komunikacemi do Čech Johannes MOLITOR, „*Die Straße, die nach Bayern führt*“ und der Gunthersteig. *Zwei Altstraßen von der Donau durch den Mittleren Bayerischen Wald nach Böhmen*. In: M. Chytráček – J. Michálek – Karl Schmotz (Hrsg.), *Archäologisches Arbeitsgemeinschaft*

řeky Otavy.¹⁷ První slovanské nálezy z intravilánu města se pojí k pohřebišti, datovanému obolem mrtvých do druhé poloviny 11. století. Do psané historie Sušice vstoupila v roce 1233, kdy Albrecht IV. z Bogenu, přední bavorský velmož, věnoval premonstrátské kanonii ve Windbergu patronátní právo nad kostely v Sušici (*Schutenhoven*) a Viechtachu společně s lokalitou Podmokly. Okolností zisku Sušice/Sušicka bavorskou šlechtickou elitou si česká historiografie vysvětlovala různě, ale ani nové analytické práce z posledních let¹⁸ neumožnily vznést jednoznačný závěr. Po vymření Bogenů (1242) Sušice připadla jejich nejbližšímu příbuznému, Albrechtovu nevlastnímu synovi Ludvíku Wittelsbašskému, a teprve v lednu 1273 se jí mírovou smlouvou v Praze tento bavorský vévoda vzdal statků ve prospěch Přemysla Otakara II.¹⁹ Nastaly tak ideální podmínky pro založení nového královského města. Fakticky k němu však došlo až za Václava II.,²⁰ i když Sušice mohla mít již předtím status přirozeného hospodářského centra oblasti. Dalo by se tak usuzovat jak z nutné potřeby takového zařízení pro osamocenou bogenskou enklávu na opačné straně Šumavy, tak z listinných zmínek ze 40. a 50. let 13. století. Nezpochybnitelně se jím stalo se založením institucionálního města, jak o tom výmluvně vysvědčuje privilegium z roku 1356, udílející Sušici právo míle, současně dokladující existenci jisté řemeslnické předlokační infrastruktury. Pro samotnou jeho existenci (jinými slovy velkého počtu obyvatel na malém prostoru) bylo životně nutné, aby se v jeho blízkosti koncentroval obchod, řemeslná a samozřejmě také zemědělská výroba, neboť měšťané nebyli nikdy plně zemědělsky soběstační. Pouze v takových místech byla vrchnost ochotna zřídít město. Ne náhodou se tak stalo v blízkosti bývalých hradeckých center (Horažďovice, Kouřim, Litoměřice, Plzeň). V případě Sušice můžeme předpokládat základní obchodní a řemeslné zaopatření přímo v areálu pozdějšího města.

K Sušici byl přiměřen také jistý počet lánů, z dobových ani mladších pramenů však žádná čísla neznáme.²¹ Nově vysazené město jednak mohlo překrýt starší sídelní situaci, jednak na ni bezprostředně navázat. V případě Sušice to platí o její východní části, dnešní III. čtvrti, nazývané v 16. století Nuželice. Starší vývoj této lokality, považované od doby baroka za předlokační rýžovnickou osadu, potažmo její právní vymezení vůči městu, zůstávají mimo možnosti psané historie. Výrazně lépe jsme na tom s vesnicemi, ležícími v nejbližším okolí novorozeného města, a připomínanými v obecné rovině jako městské příslušenství v privilegiu Jana Lucemburského z roku

Ostbayern/West- und Südböhmen. 11. Treffen 20. bis 23. Juni 2001 in Oberzell, Rahden 2002, s. 227–240; TÝŽ, *Die Strassen, die nach Bayern führen – Zur Geschichte des Böhmweges und des Gunthersteiges*, Der Bayerwald 7, 2005, č. 3, s. 16–44) a nepochybně od konce prvního tisíciletí v souvislosti s působením sv. Vintříře, jakkoli jsou konkrétní místa jeho pobytu nejasná (naposledy Eduard MAUR, *Paměť hor. Šumava – Říp – Blaník – Hostýn – Radhošť*, Praha 2006, s. 105–130).

17 Základními pracemi o získávání zlata v Pootaví jsou Jaroslav KUDRNÁČ, *Zlato v Pootaví*, Písek 1971; TÝŽ, *Šumava a zlato*, ZS 6, 1999, s. 13–25 a Jiří FRÖHLICH, *Zlato na Prácheňsku. Kapitoly z historie těžby a zpracování zlata*, Písek 2006 (= Arena aurea 5). Pro střední Pootaví nejpodrobněji ve své nepublikované diplomové práci Vladimír HROPENIAK, *Dolování a rýžování zlata v horním Pootaví do poč. 16. století a jeho význam*, Praha 1972, případně Jaroslav KUDRNÁČ, *Rýžoviště, zlatodoly a zlatorudné mlýny v Pootaví*. In: Sborník vlastivědných prací o Šumavě k 650. výročí města Kašperské Hory, Kašperské Hory 1980, s. 59–74.

18 Max PIENDL, *Böhmen und die Grafen von Bogen*, Bohemia. Jahrbuch des Collegium Carolinum 3, 1962, s. 137–149; Vladimír HOLÝ, *Počátky osídlení Královského hvozdu na Šumavě*, MZK 24, 1988, s. 141–168; Jiří MARTÍNEK, *Sušicko–bylo či nebylo?*, HG 30, 1999, s. 85–99 (reprodukuje názory Holého); František KUBŮ, *Die Grafen von Bogen in Böhmen*. In: Die Anfänge der Grafen von Bogen-Windberg. Studententagung zum 850. Todestag des Grafen Albert I. 17.–18. Januar 1997, Windberg 1999 (= Prämonstratenser-Abtei Windberg, Windberger Schriftenreihe 4), s. 126–145.

19 V této souvislosti je zajímavé zastavení města Domažlic bavorským vévodům, spadající do následujících let. Podle Petra MUŽÍKA, *Historický a správní vývoj města Domažlic od počátku husitské revoluce*, MZK 13, 1976, s. 172 se mělo jednat o kompenzaci za ztracené Sušicko.

20 Jan LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, MZK 43, 2008, s. 19.

21 Jiná města založená za Václava II. však měla výměru značnou, Nová Plzeň získala 168–178 lánů (původních 168 lánů bylo revidováno na 178 při dodatečném přeměření za Jana Lucemburského, srov. Miloslav BĚLOHLÁVEK (red.), *Dějiny Plzně I. Od počátků do roku 1788*, Plzeň 1965, s. 38), Slaný 96 lánů (Josef ŽEMLIČKA, „Právo nucené směny“ při zakládání středověkých měst, ČCH 96, 1998, s. 521), v jeho případě však lán obnášel dvojnásobný počet jiter než plzeňský. Velké lánové výměry byly typické pro cizí prostředí a objevují se častěji v západních Čechách, takže se dají předpokládat snad i v Sušici (Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2002, s. 163; Petr MAŤA – Michal DRAGON, *Lán ve středověkých Čechách. Z pomocných věd historických XII*, Praha 1997, s. 103–110 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 2, 1995)).

1325.²² Jejich právní status velmi pravděpodobně vyhovoval institutu tzv. šosovních vesnic, které byly stejně jako město poddány českému králi, odváděly mu příslušné daně (speciální berně, městský census, generální berně) a podléhaly jurisdikci města podle litery městského práva v soukromoprávních i trestněprávních záležitostech.²³ Z toho v tomto kontextu vyplývalo i sušické specifikum, totiž že tyto vsi anebo přinejmenším výnos z nich byly příslušenstvím městské rychty. Analýzou pramenných relací ze 14. až 16. století a struktury feudální renty přicházejí v úvahu Dobřín, Chmelná, Malá Chmelná, Opolenec, Kavrlík, Osek, Platoř, větší díl Podmokel a Kadešic, dvory u kostela sv. Mikuláše, Tuškov, Bohdašice, separované Štěchovice a možná Rejštejn.²⁴

V husitské revoluci se Sušice připojila na stranu radikální levice a účastenství v tábořském svazu jí umožnilo vést de facto samostatnou politiku. Mělo to své vnitřní i vnější následky – jednak v novém řešení zádušního majetku církevního institucí ve městě či zaboru majetku katolických měšťanů, kteří opustili město. Bohemizace města a městské rady však mohla začít již před revolucí, jak naznačuje situace v jiných městech srovnatelné velikosti a polohy (Stříbro, Písek). Vyloučit nemůžeme ovšem i přetrvávající vliv předrevolučních elit.²⁵ Platí to především o městském rychtáři, jehož pozice byla dominantní až do vykoupení rychty v roce 1487. Pohusitské interregnum již však vytvořilo bezprostřední podmínky pro vývoj města a jeho panství po celý raný novověk.

2.3 Typologie vztahů mezi městem a venkovem

Jak již bylo naznačeno v úvodu, synonyma pozemková doména a pozemkové příslušenství, použitá na příslušných místech v textu, se vlastně vyhybají právně závazným a konkrétním formám závislosti venkova na městu a označují co možná nejobecněji venkovské území, úzce svázané se „svým“ městem v nejširším slova smyslu. Pro další výklad však již bude nutné použít termínů přesnějších. Možné je to ovšem pouze v případě zevrubnějšího vhledu a utřídění vztahů, které vznikaly na úrovni města a venkova. Bádání o *Stadt-Land-Beziehungen* v západní Evropě v tomto smyslu zavedlo více méně akceptovanou typologii podle pěti základních tematických aspektů, vytvářejících z města rezidenční a centrální sídelní jednotku: vrchnostenský, hospodářský, sociální (demografický), církevní a kulturní.²⁶ Bylo přitom záhy jasné, že univerzalitu této klasifikace modifikují místní specifika, která nelze ani v rámci jednotlivých aspektů úspěšněji nivelizovat (obtížnost srovnávání městských republik v Itálii s velkostatký zeměpanských měst ve středovýchodní Evropě). Dále je tu časová omezenost uvedené typologie, vytvořené především bádáním medievistickým s přesahy maximálně do druhé poloviny 16. století, aniž by byla ambice uvažovat i o období mladším. 17. a 18. století tak stojí ve většině směrů mimo soustředěnou pozornost studií *Stadt-Land-Beziehungen*. Jednotlivé aspekty sice mají pro toto období mnohdy zevrubná zpracování, je jim však společná atomizace bez většího rozhledu a úsilí po metodologickém ukotvení a zobecnění ve studiích vztahu města a venkova.

22 „[...] volentes, ut in aurifodinis, aquis, nemoribus, agris, possessionibus ob eorum ac earum observatis mensuris et villis ad ipsam civitatem nostram spectantibus ex antiquo quieti stare debeant perpetuo et pacifici permanere.“ Latinský opis listiny z 21. března 1325 v NA Praha, Guberniální listiny, inv. č. 2559, sign. L II 1896, český překlad v edici J. ČELAKOVSKÉHO (ed.), *CIM II*, s. 210–211, č. 131.

23 Blíže k právnímu vymezení šosovních vesnic Jan LHOTÁK, *Šosovní, nebo poddanské vesnice? K interpretaci pozemkového příslušenství zeměpanských měst ve středověku*, ČČH 111, 2013, č. 3, s. 517–562.

24 Podrobně se této otázce věnují ve studii Jan LHOTÁK, *Šosovní vesnice města Sušice. Možnosti rekonstrukce pozemkového zázemí královského města*. In: Historická dílna VIII, 2013 (v tisku).

25 Jak dokázal J. Mezník, nelze tento názor přijímat výlučně, protože i část majitelů venkovských statků, tedy zajisté městská elita, ve městě zůstala a zachovala si na dění ve městě v podstatě stejný vliv jako těsně před revolucí. Statky těch, kteří město opustili, přešly na nové reprezentanty městské rady (Jaroslav MEZNÍK, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, Praha 1965 (= Rozpravy ČSAV 75, sešit 2), s. 41).

26 Edith ENNEN, *Zur Typologie des Stadt-Land-Verhältnisses im Mittelalter*, Studium generale. Zeitschrift für interdisziplinäre Studien 16, 1963, s. 445–456; Rolf KIEBLING, *Stadt-Land-Beziehungen im Spätmittelalter. Überlegungen zur Problemstellung und Methode anhand neuerer Arbeiten vorwiegend zu süddeutschen Beispielen*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 40, 1977, s. 829–867 a aplikaci na konkrétním příkladě TÝŽ, *Die Stadt und ihr Land. Umlandpolitik, Bürgerbesitz und Wirtschaftsgefüge in Ostschwaben vom 14. bis ins 16. Jahrhundert*, Köln – Wien 1989 (= Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster 29), k metodě zejména s. 5–6. Obdobně Hans-Jörg GILOMEN, *Stadt-Land-Beziehungen in der Schweiz des Spätmittelalters*. In: Ulrich Pfister (Hrsg.), *Stadt und Land in der Schweizer Geschichte. Abhängigkeiten – Spannungen – Komplementaritäten*, Basel 1998 (= Itinera 19), s. 13.

Již úvodní – vrchnostenský aspekt – se při aplikaci na domácí materiál problematizuje a štěpí až do téměř nepřehledné skrumáže vztahů, přičemž hranice směrem k ekonomickým souvislostem probíhá velmi plynule. Nejvlastnější asociaci vrchnostenské provázanosti města s venkovem ztělesňovalo pochopitelně vlastnictví půdy (*Territorien*) jak městskými obcemi (in corpore)²⁷ a individuálními měšťany (venkovské statky měšťanů),²⁸ tak právníckými osobami sídlícími ve městě (nejčastěji církevními institucemi, zájmovými měšťanskými uskupeními či univerzitami).²⁹ Mísily se v nich přitom jednotlivé formy vlastnictví (alodní, lenní, zápisné).³⁰ Zápisné vlastnictví mělo zpravidla časově omezenou platnost, kdežto alodní vyjadřovalo vlastnictví trvalé. Výkon vrchnostenských práv se v těchto případech prosadil ve všech svých podstatných rysech, především v právní a soudní pravomoci a vojenské ochraně (svolávání a organizace městské hotovosti).³¹ Do právní závislosti na městě, vedoucí až k faktické poddanosti, se ovšem venkov mohl dostávat i odlišným způsobem, především rozšířením působnosti městského práva (a tedy i městských orgánů – městského rychtáře či městské rady) do extramurárního prostoru.³² Vrchnostenské kompetence tu přecházely ve prospěch kompetencí správních (pravomoc městského soudu pro nižší i hrdelní soudnictví). Klasicky to byly v podobě nejtěsnějšího spojení šosovní vesnice, dále vikbild³³ a na samé hranici vzájemné závislosti vztah založený udělením městského práva (někdy jen jako synonyma pro právo emfyteutické) poddanským vsím a měštům, kde mohla figurovat možnost odvolání do daného města jakožto právní stolice vyššího řádu.³⁴ Nešlo však jen o právní náplň a normativní vymezení vzájemných vztahů, ale i jeho problematizaci v každodenním životě, tzn. vlastní přístup vrchnosti k venkovskému zázemí (*Territorialpolitik*), jenž mnohdy vyplýval z dalších vzájemných vztahů (odlišnost konfesí) a jenž se mohl posunout až k projevům nespokojenosti ze strany poddaných. Na závěr dodejme, že nelze vypustit vrchnostenský faktor šlechtických příslušníků stavovské obce: jednak zeměpanský, kupř. vložení dvora (pobyt Rudolfa II. v Plzni v letech 1599–1600), státní instituce či vojenského zařízení (kasárna, magacíny) v době míru i války, jednak šlechty, která zajistila centralitu svému poddanskému městu tím, že si ho zvolila za rezidenční a správní centrum své pozemkové domény.³⁵

27 K odlišení mezi vlastnictvím individualiter a in corpore na městském materiálu Karolina ADAMOVÁ, „Kladení“ svobodných nemovitostí měšťany a městy do zemských desek, *Právněhistorické studie* 22, 1979, s. 205–211. Obecní vlastnictví z právněhistorického hlediska analyzoval Jiří ŠOUŠA ml., *Obecní majetek v Čechách 1848–1938. Základy právní úpravy a vývoj komunálního majetku v Čechách v letech 1848–1938*, Praha 2009.

28 Průkopnický Julius LIPPERT, *Bürgerlicher Landbesitz im 14. Jahrhundert. Zur Ständefrage jener Zeit*, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 40, 1901, s. 1–50, 169–211. Modelově Jaroslav MEZNIČEK, *Venkovské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století*, *Sborník Matice moravské* 79, 1960, s. 129–147; TÝŽ, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*; Tomáš BOROVSÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů v předhusitském období*. In: *Sborník prací filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Řada C – historická* 47, 1998, s. 65–78.

29 Michal SVATOŠ, *Pražské univerzitní vesnice do roku 1622*, *Staletou Prahou* 20, 1990, s. 148–156.

30 K formám vlastnictví v českém zemském právu naposledy Petr VOREL, *Velké dějiny země Koruny české. VII. svazek (1526–1618)*, Praha–Litomyšl 2005, s. 111–117.

31 Rostislav NOVÝ, *Stříbrské vojenství v době předhusitské (Studie k dějinám městského předhusitského vojenství)*, *Historie a vojenství* 1963, s. 412–444; Karlheinz BLASCHKE, *Qualität, Quantität und Raumfunktion als Wesensmerkmale der Stadt vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, *Jahrbuch für Regionalforschung* 3, 1968, s. 34–50.

32 Hans WEYMUTH, *Erscheinungsformen und Bedeutungen der extramuralen Rechtsbereiche nordostschweizerischer Städte*, Zürich 1967 (= *Zürcher Beiträge zur Rechtswissenschaften. Neue Folge, Heft 279*); J. LHOTÁK, *Šosovní, nebo poddanské vesnice? K interpretaci pozemkového příslušenství zeměpanských měst ve středověku*, s. 546–551.

33 Obširně Karl KROESCHELL, *Weichbild. Untersuchungen zur Struktur und Entstehung der mittelalterlichen Stadtgemeinde in Westfalen*, Köln – Graz 1960; Josef Joachim MENZEL, *Stadt und Land in der schlesischen Weichbildverfassung*. In: Heinz Stoob (Hrsg.) *Die mittelalterliche Städtebildung in südöstlichen Europa*, Köln–Wien 1977, s. 19–38 (= *Städteforschung*, A/4); Josef ŽEMLIČKA, *K organizaci venkovského zázemí středověkých měst*, *ČCH* 111, 2013, s. 681–727; TÝŽ, *Království v pohybu. Kolonizace, města, a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014 (= *Česká historie* 29), s. 281–293.

34 Miroslav TRUC, *Ius regale rožmberských městských privilegií*. In: Karel Malý (red.), *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. *Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané Právnickou fakultou UK ve dnech 25. – 27. září 1979 v Praze*, Praha 1982, s. 53–67; Georg SCHMIDT, *Deutsche Dorfrechte aus Westböhmen*, *MIÖG* 37, 1917, s. 598–631; J. LHOTÁK, *Šosovní, nebo poddanské vesnice? K interpretaci pozemkového příslušenství zeměpanských měst ve středověku*, s. 549–550.

35 Petr VOREL, *Města jako sídla feudálních vrchností*. In: Jaroslav Pánek (red.), *Česká města v 16. – 18. století*. *Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990*, Praha 1991 (= *Práce Historického ústavu ČAV Praha, řada C – Miscellanea* 5), s. 121–138; TÝŽ, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v*

Skutečně olbřímí soubor témat nabízí hospodářský aspekt vztahů mezi městem a venkovem.³⁶ Nejvládnější je mu role města jakožto místa směny. Z jednotlivých trhů (místních, oblastních, zemských) se prostřednictvím užívaných metrických jednotek, emise mincí či vážních register rekonstruuje především tržní okruh (*Marktgebiet*) trhu místního,³⁷ ztotožňovaný v mnoha ohledech se základním životním prostorem každého města. Dovolují-li to prameny, je žádoucí sledovat výrobní preference (řemeslná specializace) formované vnějšími podmínkami (napojení na dálkové trhy, významnější role zemědělské výroby v obživě měšťanstva následkem přírodních podmínek či velikosti města, textilní výroba v podhorských oblastech, bohatnutí města díky velkým lesním plochám či zásobám železa), strukturu a množství zboží nabízeného na městském trhu (sůl a víno),³⁸ vývoj cen chlebového obilí jako odraz ekonomického vývoje v mikroregionu atp. Hospodářské vztahy pochopitelně významně formovala struktura pozemkové držby a podíl urbánní složky v ní. Jinými slovy, vrchnostenská role umožňovala měštům/měšťanům mimoekonomicky zasahovat do hospodářských zákonitostí kupř. výrobou a distribucí piva či dosahem mílového práva,³⁹ a otupovat tím hospodářskou konkurenci šlechty. Také u šosovních vesnic hrála podstatnou roli ekonomická závislost (odvádění lózungy do městské pokladny). Výhodnou se stávala v krizových situacích (uvalení mimořádných platů v případě živelných pohrom apod.).

Hledání sociálních (demografických) vazeb měst a venkova se zužuje především na sledování imigrace, která měla vzhledem k omezeným možnostem regenerace pro životaschopnost urbánní populace klíčový význam. Nešlo ovšem jen o doplňování měšťanů a předměstských sousedů,⁴⁰ ale i o fluktuaci námezdní pracovní síly. Výzkumy E. Maschke v širším prostoru Německa dokázaly, že městská migrace byla velmi závislá na politických a hospodářských souvislostech daného města a regionu.⁴¹ Vlastní velikost města o jeho významu vysvědčovala jen částečně.⁴² Ne bez významu byl také opačný směr pohybu obyvatelstva mezi městem a venkovem, městská emigrace. Projevovala se především u městských elit jejich aristokratizací, uskutečněnou nejspíše zakoupením venkovských statků na venkově a do konce středověku budováním opevněných sídel. Obdobně důležitá byla z demograficko-sociálního hlediska vzájemná interakce města a venkova a na úrovni sňatkové migrace či výběru kmotrů, dále stratifikace a počet řemeslnictva ve městě i na venkově, úzce provázaná s aspekty hospodářskými. Počty obyvatel významně ovlivňovaly demografické krize (klasicky morové epidemie), které byly rovněž lokálně podmíněné a projevovaly se v

15.– 17. století, Pardubice 2001.

- 36 V německém prostředí se problém pokusil komplexně pro menší i velká města vyložit Heinrich AMMANN, *Vom Lebensraum der mittelalterlichen Stadt*, *Berichte zur deutschen Landeskunde* 31, 1963, s. 284–316. Jednotlivé Ammannovy případové studie cituje R. KIEBLING, *Stadt-Land-Beziehungen im Spätmittelalter. Überlegungen zur Problemstellung und Methode anhand neuerer Arbeiten vorwiegend zu süddeutschen Beispielen*, s. 831, poznámka č. 11.
- 37 Josef PETRÁŇ, *Ceny obilí a tržní okruhy v Čechách v 18. a počátkem 19. století*. In: Josef Petráň (red.), *Problémy cen, mezd a materiálních podmínek života lidu v Čechách v 17.–19. století II.*, Praha 1977 (= *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 3, 1977, *Studia historica* XVII); TÝŽ, *Od oblastního k zemskému trhu*. In: Josef Petráň (red.), *Počátky českého národního obrození 1770–1791*, Praha 1990, s. 73–83.
- 38 Wilhelm RAUSCH (Hrsg.), *Stadt und Salz*, Linz 1988 (= *Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas* 10).
- 39 Winfried KÜCHLER, *Das Bannmeilenrecht. Ein Beitrag der mittelalterlichen Ostsiedlung zur wirtschaftlichen und rechtlichen Verschränkung von Stadt und Land*, Würzburg 1964 (= *Marburger Ostforschungen* 24); Gerhard DILCHER, *Landrecht – Stadtrecht – Territoriales Recht*. In: Giorgio Chittolini – Dietmar Villoweit (Hrsg.), *Statuten, Städte und Territorien zwischen Mittelalter und Neuzeit in Italien und Deutschland*, Berlin 1992, s. 49–52. S okruhem 11 km, odvozeného od jedné míle, pro studium městského hospodářského regionu počítá především archeologie. S přihlédnutím ke všem nebezpečím, které takové umělé vymezení: Martin JEŽEK, *Hospodářský region středověkého města*. In: *Život v archeologii středověku*. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi, Praha 1997, s. 309–320; Jan KLÁPŠTĚ, *Středověké město a jeho region. Východiska archeologického projektu*. In: Martin Ježek – Jan Klápště (red.), *Mediaevalia archaeologica* 1, Praha 1999, s. 13–20.
- 40 Pro středověk Martin NODL, *Sociální aspekty pozdně středověkého městského přistěhovalectví*. In: Martin Nodl (red.), *Sociální svět středověkého města*, Praha 2006 (= *Colloquia mediaevalia Pragensia* 5), s. 3–96. Raně novověké aspekty analyzovala na pražském materiálu Eva SEMOTANOVÁ, *Knihy měšťanských práv – významný pramen předstatistického období (Příspěvek ke studiu přistěhovalectví do měst pražských v letech 1618–1770)*, *HDem* 10, 1986, s. 73–115.
- 41 Erich MASCHKE, *Deutsche Städte am Ausgang des Mittelalters*. In: Wilhelm Rausch (Hrsg.), *Die Stadt am Ausgang des Mittelalters*, Linz 1974 (= *Beiträge zur Geschichte der Städte des Mittelalters* 3), s. 1–44.
- 42 Michael MITTERAUER, *Das Problem der zentralen Orte als sozial- und wirtschaftshistorische Forschungsaufgabe*, *Vierteljahrschrift für Wirtschafts- und Sozialgeschichte* 58, 1971, s. 452.

jednotlivých regionech nestejněměrně. Městské prostředí k nim bylo náchylnější následkem špatné hygieny, kterou zhoršovala kumulace většího počtu obyvatelstva na malém prostoru.

Urbánní centralita se významně projevovala i aspekty církevními.⁴³ Město bylo zpravidla sídlem farnosti, již podléhali v přijímání svátostí nejen obyvatelé města, ale i přifařených vesnic⁴⁴ (odchyly od tohoto pravidla vyplývaly z předlokační situace). Farnost mohla současně reprezentovat některý z dalších stupňů církevní organizace (děkanátu, arcijáhenství ve středověku a vikariátu od 17. století) včetně těch nejvyšších (biskupství a arcibiskupství). Zájem o ně ovšem mezi obyvateli urbánních center nebyl vždy zcela jednoznačně vstřícný.⁴⁵ Centrální funkce farních obvodů doplňovaly vzdělávací instituce komunálního i církevního charakteru (latinské partikulární školy, jezuitská gymnázia, lycea, univerzity), špitály a jejich spádové okruhy.⁴⁶ Větší měrou vně těchto závislostí stály poutě, které si vytvářely spádové oblasti přímo úměrně své známosti a věhlasu.⁴⁷ A konečně tu byly církevní instituce (kapituly, kláštery) se svými mnichy a kanovníky a jejich místem původu.

Centralita kulturního rázu všechny předchozí aspekty volně doplnila. Města byla kulturními ohnisky společností a civilizací a jejich obyvatelé významně ovlivňovali (vědomky i nevědomky) mínění venkovanů, ať již při setkávání na trzích, tak v panských kancelářích, neboť měšťané v okolí svého bydliště často vykonávali funkci vrchnostenských úředníků v městských i šlechtických službách. Současně byla i místem manifestací, reprodukcí sociální a kulturní dynamiku dobové society.⁴⁸ Příslušné kulturní interakce přitom byly mezi sebou hustě „zasítované“ a jen ilustrativně je možné uvádět konkrétní příklady. Dříve či později se stávala sídlem knihtiskařských dílen, odkud vycházely knihy a periodické tiskoviny do knihoven či pro publikování důležitých zpráv denní v monarchii i jejích regionech. Lze sem přiřadit i roli města jakožto dějiště slavností a společenských událostí, které na sebe strhávaly pozornost a různou měrou ovlivňovaly veřejné mínění. Kromě publikování různých zpráv (o vyhlášení války a míru), veřejných exekucí (které však vyplývaly z vrchnostenské role města) a prohlášení odumrtí, to byly především návštěvy významných osobností za nejrůznějším účelem (ideálně panovník). Doplnoval je kolorit setkávání v městských hostincích, které byly důležitým místem společenské interakce, v níž nebyla nouze i o dramatické situace napříč jednotlivými stavy (šarvátky mezi šlechtici, mezi měšťany a poddanými apod.).

Ambicí předchozího výkladu bylo doložit, že pestrou škálu vzájemných interakcí mezi městem a venkovem nezakládá zdaleka vždy jen poměr vrchnosti a jeho poddaných. Přesto nelze přejít skutečnost, že to byl právě městský a měšťanský pozemkový majetek, jenž vytvářel nejvíce příležitosti pro vznik různých závislostí mezi městem a venkovem a přinejmenším větší část ze jmenovaných aspektů se v něm protínala. Oprávněně se mu proto přiznává klíčový význam.⁴⁹ Přítomnost vždy všech nebyla reálná, je navíc nutné uvažovat o územních přesazích jak v hospodářském, tak i právním slova smyslu.

43 Edith ENNEN, *Stufen der Zentralität im kirchlich-organisatorischen und kulturellen Bereich. Eine Fallstudie: Köln*. In: Emil Meynen (Hrsg.), *Zentralität als Problem der mittelalterlichen Stadtgeschichtsforschung*, Köln – Wien 1979 (= *Städteforschung A 8*), s. 15–21.

44 Za všechny nejnověji Josef GRULICH, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750–1824*, České Budějovice 2013.

45 Srov. úsilí poddanského městečka Hartmanice o farnost: Jan LHOTÁK, *Dlouhá cesta městečka Hartmanic k samostatné farnosti. Příspěvek k církevní správě v Pošumaví na sklonku barokní doby*. In: Jiří Stočes – Eva Mušková (red.), *Tenkrát na západě (Čech). Kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje*, Plzeň 2013, s. 80–100 a v opozitu odpor Klatov proti zřízení biskupství: Zdeňka KOKOŠKOVÁ, *Pokusy o zřízení biskupství v západních Čechách v rámci rekatolizačních snah v 17. století*. In: *Z archivních depozitářů. Pavle Burdové k 70. narozeninám*, Praha 1998, s. 46–56.

46 Jiří PEŠEK, *Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století*. In: *Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1990. Tomus XXX, Fasc. 2*, Praha 1991, s. 41–58.

47 Jan LHOTÁK, *Poutě a procesy v dějinách Sušice*, MZK 46, 2011, s. 132–151.

48 Lucie STORCHOVÁ (red.), *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014, s. 345.

49 Zdůraznil to též R. KIEßLING, *Stadt-Land-Beziehungen im Spätmittelalter. Überlegungen zur Problemstellung und Methode anhand neuerer Arbeiten vorwiegend zu süddeutschen Beispielen*, s. 855–859.

2.4 Kvantitavní vyjádření velikosti pozemkového vlastnictví městských obcí

Předchozí rozvahy o velikosti města a možných způsobech bilaterální provázanosti města a venkova se akcentem na vrchnostenské role měst a měšťanů nutně vnucuje otázku závažnosti a relevance celého jevu a jeho kvantitavního zastoupení v rámci feudální společnosti. Jinými slovy, ptáme se na stanovení velikosti městského komunálního pozemkového vlastnictví (ponechejme stranou jistě velmi závažnou otázku počtu samotných zeměpanských měst, jenž nebyl zdaleka stabilní a byl by tématem pro samostatný výzkum).⁵⁰ Pro období středověké je podrobnější vyhodnocení těchto souvislostí nemožné jak absencí písemných pramenů, tak partikularitou právních vztahů, které jednotlivé vsi a poddané k městu vázaly. Podstatně lépe na tom nejsme ovšem ani pro 16. století. Především stanovení rozsahu městského deskového majetku před rokem 1547, podle mínění některých autorů rozsahem největšího v celém průběhu našich dějin,⁵¹ představuje mimořádně komplikovanou otázku vinou nízké úrovně berní evidence (dosud nevyřešeným je i odhad počtu obyvatel žijících ve městech).⁵² Přestože v některých případech badatelé dospívají k relativní shodě kolem 25 %, nejsou výsledky natolik přesvědčivé, aby se daly bez obav využít.⁵³ Otázku lze pochopitelně řešit i jinými prameny či jiným čtením stejných pramenů. Josef Janáček u několika vybraných měst porovnával poměr kapitálu uloženého uvnitř městských hradeb vůči kapitálu uloženému v alodních statcích. Zjistil poměr kolísající od 27 po 50 %.⁵⁴ Z berních příznání vycházely také pro celé království sestavované berní knihy a berní rejstříky, které se z doby před rokem 1547 dochovaly pro léta 1529 a 1544.⁵⁵ Rejstřík z roku 1557 zpracoval podrobně Otto Placht, pro naše účely trpí tím, že zachycuje majetek měst již po konfiskacích.⁵⁶ Novou nákupní horečku měst tak lépe dokumentují až rejstříky z let 1603 a 1615.⁵⁷ Hodnota takových údajů je pochopitelně značně diskutabilní s ohledem na evidenční možnosti, které v této době byly k dispozici, a fakt, že se vychází z příznání sloužících k stanovení berně.⁵⁸ K tomu ještě přistupuje mnohdy nepřiliš ostrá hranice mezi předměstským a venkovským obyvatelstvem, což komplikuje věrohodnost počtu „poddaných lidí“ u toho kterého města tím, že se mezi ně mohli

50 K otázce pro raný novověk podrobně Marek ĐURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*, Praha 2013, s. 73–81.

51 J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, s. 89.

52 Podle A. Míky žil v 16. století ve městě každý čtvrtý obyvatel (tj. 25 %). Střízlivější odhady mluví o 10 až 15 % populace (Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Jiří MUSIL – Milan STLOUKAL, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998, s. 99).

53 Z Moravy máme propočty, které královským městům těsně před Bílou horou přiznávají 6,14 % půdy (František HRUBÝ, *Moravská šlechta r. 1619, její jmění a náboženské vyznání*, ČMM 46, 1922, s. 137), zatímco před polovinou 16. věku jen 1–2 % (J. MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, s. 302). Naproti tomu v Čechách se pozemková držba měst před polovinou 16. století významně zvětšila. Josef Macek výsledný rozsah odhadoval na 25 %, podle výpočtů Aloise Míky (Alois MÍKA, *Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období*, SH 15, 1967, s. 47) v roce 1529 města vlastnila celkem 26,1 % veškerého berní podrobeného pozemkového majetku v zemi. Z téhož pramene nepochybně vycházel při svých úvahách i Karel Adámek, jenž uváděl, že v zemských deskách byly k roku 1529 zapsány stavu panskému statky za 2,4 milionu kop českých grošů, stavu rytířskému za 2,6 milionu a stavu městskému za 1,8 milionu kop českých grošů (K. ADÁMEK, *Z dějin hospodářství královského věnného města Poličky*, s. 20). Po první vlně konfiskací se v druhé polovině 16. století podíl v Čechách snížil na 9–10 % a v předvečer Bílé hory byl snad ještě nižší (J. MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, s. 302; Petr ČERNIKOVSKÝ, *Svobodný majetek nesvobodných obcí? Vrchnostenské ambice poddanských měst v raně novověkých Čechách*, Náchodsko od minulosti k dnešku 8, 2012, s. 106 – autor je skeptický k možnosti, že by města před rokem 1547 vlastnila 25 % berní podrobené půdy).

54 Tak Staré Město pražské přiznávalo v roce 1537 berníkům zemské statky, které se na celkovém odhadu městského majetku podílely 27,3 %. U Novoměstských činil tento podíl v roce 1532 již 30,3 %, město Tábor o osm let později dokonce přesáhlo hranici 50 % (J. JANÁČEK, *Čechy za války šmalkaldské*, s. 17 s tvrzením, že u menších měst byl tento poměr ještě vyšší).

55 Jan HEŘMAN, *Zemské berní rejstříky z l. 1523 a 1529*, ČsČH 10, 1962, s. 248–257; Václav PEŠÁK, *Berní rejstříky z r. 1544 a 1620*, Praha 1953.

56 Otto PLACHT (ed.), *Odhad majetku stavů království Českého z r. 1557*, Praha 1949 (=Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická, ročník 1947, č. 4), s. 34–35.

57 František MARAT (ed.), *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1898, č. 1, s. 1–99; August SEDLÁČEK (ed.), *Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, Praha 1869. Rejstřík z roku 1620 není úplný, srov. V. PEŠÁK, *Berní rejstříky z r. 1544 a 1620*, passim.

58 František X. HALAS, *Příspěvek ke kritice berních rejstříků*, HDem 5, 1971, s. 38–46.

zahrnout předměstští sousedé.⁵⁹ I přes tento handicap však čísla naznačují alespoň základní tendence vývoje a nelze je přehlížet.

Nespolehlivě vyznívají jiné dva známé soupisy měst, totiž seznamy majetku českých zeměpanských měst z první poloviny 16. století. Z. Winter se pokoušel hospodářskou sílu měst identifikovat podle počtu jízdních a pěších, které města vysílala na vojenské tažení proti Turkům v roce 1525.⁶⁰ Více než majetkové poměry však seznam po mém soudu odráží poměry populační. Lépe na tom nejsme ani u druhého seznamu, který pochází z roku 1543. Jde o odhad majetku českých zeměpanských měst, zapsaný v dnes již neexistující pražské městské knize.⁶¹ Podle dobové praxe měla majetková přiznání zeměpanských měst pro berní účely zahrnovat obecní a zádušní majetek, majetek měšťanů a majetek městských a měšťanských poddaných, přičemž se všechny tři položky měly evidovat odděleně.⁶² Jak prokázal J. Janáček, eviduje dochovaný seznam pouze majetek měšťanů a města, takže zcela pomíjí poddanský majetek.⁶³ Pro naše účely tím pádem nemá valnější význam.

Spolehlivějších výsledků se nedobereme ani počtem držených vesnic. Klíčovým problémem je jejich různá velikost – porovnáme-li např. počty usedlostí tvořících vsi v okolí Poličky s vesnicemi v Pošumaví, pozorujeme podstatné rozdíly⁶⁴ – a různorodý charakter pozemkového majetku: neomezoval se totiž pouze na celé vesnice, ale i jejich díly, jednotlivé dvorce a samoty. I když jinak byly plnocennými a suverénními sídelními jednotkami, můžeme je jen velmi těžko ztotožňovat s vesnicí. Lepších výsledků se lze dobrat prostřednictvím počtu tzv. usedlých (tj. jak selských, tak i chalupnických a domkářských hospodářství),⁶⁵ byť s vědomím, že i takový postup má nejedno úskalí. Předně nic nevypovídá o režijním hospodaření měst, které představovalo u některých měst klíčovou příjmovou složku. Stejně jako existovaly výrazné rozdíly mezi počtem osedlých v té které vsi, značně se lišily i výměry jednotlivých poddanských hospodářství (tento jev měl základ v odlišných výměrách středověkých lánů), takže usedlost „v kraji“ na Slánsku se mohla rovnat až třem usedlostem „v horách“. Další metodické obtíže přináší sám pracovní postup: jako základ lze využít soupisy vesnic konfiskovaných městům v roce 1547,⁶⁶ zatímco pro počet usedlých v nich až berní rulu. Transpozice mladších údajů do období staršího není rozhodně bezproblémová: mezi obojím zeje více než stoletý interval. Jak známo, český venkov v 15. století prodělal depopulací⁶⁷ a v průběhu 16. století docházelo k zahlazování populačních ztrát a dílčím změnám v usedlostní skladbě české vesnice, přerušeným až neklidným obdobím třicetileté války.⁶⁸ Válečné turbulence se

59 Na příkladu Litoměřic to doložil Jindřich TOMAS, *Počet berních domů a komínů – možnost k zjištění velikosti města před Bílou horou – Litoměřice 1609*, FHB 10, 1986, s. 317–331.

60 Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*, Praha 1906, s. 570. Stříbrská městská kniha, která by příslušná čísla uváděla, však dosud nebyla nalezena. Viz M. BĚLOHLÁVEK, *Kniha počtů*, s. 68.

61 Seznam otiskl poprvé, avšak neúplně, Miloslav VOLF, *Nástin správy české berně v době předbělohorské*, Praha 1941 (= Sněmy české XI/2), s. 49. V úplnosti tak učinil až Miloslav BĚLOHLÁVEK (ed.), *Kniha počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, Plzeň 1957, s. 68 a Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I, díl I*, Praha 1971, s. 342.

62 M. VOLF, *Nástin správy české berně v době předbělohorské*, s. 47–48.

63 Srov. tabulky, které otiskuje J. JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I, díl I*, s. 342–343.

64 K velikosti vesnic v závislosti na době a místě vzniku podrobně Zdeněk BOHÁČ, *Vesnice v sídelní struktuře předhusitských Čech*, HG 21, 1983, s. 37–116.

65 K pojmu usedlý v 16. století srov. Otto PLACHT, *Co jest usedlost v letech 1567–1654?*, Agrární archiv 6, 1919, s. 78–86.

66 Antonín REZEK, *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání*, PAM 10, 1874–1877, sl. 451–482; TÝŽ, *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání. Opravy a doplňky k článku téhož jména v „Památkách“ X. 451–482*, PAM 12, 1882–1884, sl. 165–172.

67 Disproporce v počtu usedlostí v urbářích předhusitské doby a v berní ruce sledovali Zdeněk BOHÁČ, *Historical-ecological Aspects Of the Bohemian Feudal State Economy*, Historická ekologie 1, 1988, s. 35–41 (nezohlednil však možnost druhotného osazení poustek); Antonín KOSTLÁN, *Feudální zatížení českého venkova po husitské revoluci. K hospodářským a sociálním dějinám jagellonského období českých dějin (1471–1526)*, Praha 1988. Kandidátská disertační práce, s. 77 a na regionálním příkladu západních Čech L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – J. MUSIL – M. STLOUKAL, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 66–69 a Eduard MAUR, *Pustnutí vsí na Plzeňsku za pozdně středověké agrární deprese*. In: Jiří Stočes – Eva Mušková (red.), *Tenkrát na západě (Čech). Kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje*, Plzeň 2013, s. 49–66.

68 Problémem se pro období předbělohorské zabývali Dušan TŘEŠTÍK, *Příspěvky k sociální diferenciaci*

musely v počtu usedlých projevit poklesem usedlostí následkem pustnutí. Změny však nemohly být až tak výrazné u selských gruntů (berní rula je prostě zaznamenala jako pusté či pohořelé),⁶⁹ jako spíše u chalupnických či domkářských stavení bez pozemkového fondu, jak dokládá případ Trutnova.⁷⁰ V následujícím pobělohorském období lze očekávat spíše zakonzervování staršího stavu.⁷¹ Další zkreslení může ve stoletém odstupu způsobit dělení, spojování a vznik nových usedlostí. Tento trend nelze podceňovat, neboť se osídlení „v kraji“ po celou předbělohorskou dobu postupně zahušťovalo zejména prostřednictvím chalup, domků (řídce i selských usedlostí).⁷² Na druhou stranu, je nutno počítat s tím, že mnohé usedlosti zmizely na úkor nově zakládaných poplužních dvorů a rovněž některá chalupnická a domkářská hospodářství zanikala jak v době předbělohorské, tak i v bouřlivém období třicetileté války. Dále je tu fakt, že každý berní soupis, berní rulu nevyjímaje, podléhal snahám vrchností podhodnotit své reálné jmění. Čísla jím získaná nelze rozhodně považovat za absolutní, nýbrž relativní (v tomto kontextu považuji za přesnější údaje urbářů, které sloužily pro evidenci platů, které plynuly ve prospěch vrchností). Konečně posledním problémem je neúplnost Rezkových seznamů konfiskovaných statků⁷³ a okolnost, že ne všechna zeměpanská města konfiskacím podlehla a jsou v konfiskačních seznamech evidována (České Budějovice, Ústí nad Labem, Plzeň, Most, Kutná Hora). Rezek využil při sestavování

venkovského lidu v 16. století, SH 4, 1956, s. 189 a Josef PETRÁŇ, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964, s. 61.

- 69 Téměř neměnnou situaci v počtu selských usedlostí na Lounsku v 15. století (na základě knihy počtů města Loun) a stabilním katastrem konstatoval Jan KLÁPŠTĚ, *Paměť krajiny středověkého Mostecka*, Most 1994, s. 131.
- 70 Z případů, kdy pro období 1500–1547 známe počet usedlých ve vsích držených zeměpanskými městy vyplývá, že disproporce oproti mladšímu stavu by neměla být zvláště výrazná. Vesnice města Loun (údaje o počtu usedlých viz M. BĚLOHLÁVEK, *Knihy počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 85): **Blišany** 1525 21, 1655 15; **Nová Ves** 1525 13, 1655 13; **Smolnice** 1525 31, 1655 34; **Raná** 1525 18, 1655 18; **Hořenec** 1525 14, 1655 13; **Měřunice** 1525 6, 1655 41; **Telecí** (díl) 1525 2, 1655 rula neuvádí; **Chlumčany** 1525 15, 1655 12; **Vlčí** 1525 15, 1655 6. Vesnice Českých Budějovic (údaje o počtu usedlých z roku 1513 viz František KAVKA, *Městské hospodářství Českých Budějovic v letech 1496–1570*, JSH 34, 1965, s. 41): **České Vrbné** 1513 11, 1655 9, 1713 9; **Dubičné** 1513 13, 1655 11, 1713 11; **Haklovy Dvory** 1513 12, 1655 10, 1713 10; **Hlinsko** 1513 12, 1655 11, 1713 11; **Litvínovice** 1513 22, 1655 18, 1713 19; **Mladé** 1513 8, 1655 8, 1713 8; **Pohůrka** 1513 10, 1655 7, 1713 7; **Rožnov** 1513 30, 1655 21, 1713 24; **Šindlovy Dvory** 1513 9, 1655 6, 1713 7; **Vesce** 1513 4, 1655 4, 1713 7; **Vráto** 1513 17, 1655 16, 1713 16. Vesnice města Písku (údaje o počtu osedlých z roku 1546 Jan MATZNER, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.* In: Výroční zpráva c. k. vyšších reálných škol v Písku za školní rok 1886, Písek 1886, s. 4–9): **Semice** (díl) 1546 5, 1655 4, 1713 3; **Smrkovice** 1546 17, 1655 17, 1713 17; **Putim** 1546 32, 1655 33, 1713 36; **Zátaví** 1546 12, 1655 12, 1713 13; **Hradiště** 1546 13, 1655 12, 1713 12; **Nepodřice** 1546 14, 1655 19, 1713 20; **Zlivice** 1546 7, 1655 9, 1713 11; **Skrejšov** 1546 3, 1655 3, 1713 3; **Držov** 1546 3, 1655 5, 1713 4; **Vojníkovo** 1546 4, 1655 4, 1713 4; **Vrcovice** 1546 8, 1655 9, 1713 11; **Novosedly** (díl) 1546 2, 1655 7, 1713 2; **Dobešice** 1546 2, 1655 3, 1713 3; **Oldřichov** 1546 3, 1655 3, 1713 3; **Chlaponice** 1546 6, 1655 7, 1713 8; **Třebkov** 1546 6, 1655 5, 1713 7; **Petrovice** 1546 6, 1655 5, 1713 7; **Borečnice** 1546 8, 1655 8, 1713 6; **Škůdra** 1546 16, 1655 16, 1713 17; **Vítkov** 1546 11, 1655 14, 1713 13; **Tálin** 1546 4, 1655 5, 1713 13; **Selibov** 1546 18, 1655 17, 1713 20; **Malotice** 1546 18, 1655 20, 1713 19; **Velká Turná** 1546 13, 1655 15, 1713 15; **Malá Turná** 1546 3, 1655 6, 1713 8; **Rojice** 1546 4, 1655 4, 1713 6; **Šamonice** 1546 8, 1655 8, 1713 10; **Heřmaň** 1546 1, 1655 23, 1713 3; **Čížová** 1546 1, 1655 3, 1713 6; **Kračice** (Purkratice) 1546 1, 1655 rula neuvádí, 1713 1. Využit lze ještě údajů ze Stříbra (viz NA Praha, Stará manipulace, sign. M 12/2): **Otročin** 1562 8, 1655 8, 1713 18; **Svinná** 1562 4, 1655 4, 1713 9; **Sytno** 1562 9, 1655 9, 1713 17; **Milíkov** 1562 10, 1655 10, 1713 14; **Vrbice** 1562 3, 1655 4, 1713 3; **Obdobnou komparaci lze provést ještě u vesnic města Tábora (František Augustin SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, Tábor 1884, s. 49–66), komparaci vesnic města Plzně za období 1544–1779 provedl Jiří KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní abolicí v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, Praha [1983]. Diplomová práce, Katedra archivní a pomocných věd historických Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, s. 40–42. Stranou stojí specifický případ Trutnova, jehož vesnice tvořili podle berní ruly z větší části bezzemci, živící se plátenictvím. Ti pochopitelně zásadně ovlivnili celkový počet osedlých: **Lampertice** 1544 23, 1654 42, 1713 77; **Poříčí** 1544 2, 1654 55, 1713 130; **Staré Město** 1544 16, 1654 54, 1713 131; **Žďár** 1544 25, 1654 56, 1713 88 apod.**
- 71 Naproti tomu v pobělohorském období je nutno počítat s větším zakonzervováním dosavadního stavu jak v důsledku hospodářské recese, tak i snah vrchností: Aleš CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, Sborník Národního muzea 23, 1969, č. 4–5, s. 211–212.
- 72 J. PETRÁŇ, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, s. 121–122. Jinak tomu pochopitelně bylo v nekolonizovaných pohraničních oblastech (Králůvský hvozd na Šumavě), které stojí stranou našeho zájmu, protože sem města až na výjimky (vesnice Na království města Domažlic) neexpandovala.
- 73 Na stejnou skutečnost upozorňuje v případě Starého Města pražského Jiří KUDĚLA, *Obnova staroměstských patrimoniálních statků po třicetileté válce*, PSH 27, 1994, s. 26–27.

seznamů pouze zápisů v zemských deskách. Ty však nepokryly všechn konfiskovaný majetek, opominuly např. zádušní či špitální statky, které Ferdinand I. vrátil městům obratem ještě v roce 1547. Dále se zdá, že ne všude bylo důsledně poznamenáno, že v příslušné vsi město vlastnilo pouze díl vsi – tato skutečnost vynikne při porovnání dochovaných počtu usedlých ze 16. století: podle Rezka mělo např. město Písek vlastnit celé vsi Brusy, Topělec a Heřmaň, ale od jiných autorů zjišťujeme, že v každé z nich mělo jen po jedné usedlosti.⁷⁴ Dalším problémem je, zda odlišovat vsi, kde města byla plnocennou vrchností, od vsí, kde pouze přijímala feudální rentu, tj. vlastnilo zde platy bez vrchnostenských práv. Tématu vlastnictví platů, které bývalo nejběžnější u středověkých donací církevním institucím, se z právněhistorického hlediska dosud nikdo nevěnoval (někdy se chybně ztotožňuje s tzv. věčnými - holými rentami,⁷⁵ jejichž vázanost na venkovské usedlosti byla patrně běžnější, než se dosud předpokládalo).⁷⁶ Zjednodušeně lze říci, že vlastník platu měl v ideálním případě obdobné postavení jako zádušní instituce: přijímal feudální rentu (nejen její peněžní formu, ale i naturální), aniž by měl vůči příslušnému plátcí (majiteli poddanského hospodářství) vrchnostenská práva (v dobové terminologii tzv. panství). Skutečně lze doložit, že město přijímalo plat od vesničanů, kteří byli poddanými jiné vrchnosti.⁷⁷ Kromě toho však registrujeme i případy, kdy se vlastnictví platů ztotožňuje i s vlastnictvím *dominium directum*, jinými slovy že je příjemce platů plnocennou vrchností. Vysvětlit to lze tím, že na sebe příjemce platu vrchnostenská práva postupem doby strhával. Kolem roku 1505 zakoupily České Budějovice platy v několika vesnicích a když si poté tento zápis nechaly v roce 1543 obnovit v deskách zemských, prohlašovaly již dotyčné vesnice za svůj plnocenný majetek. Intenzita těchto pokusů pochopitelně byla různá a nelze ji generalizovat. Navíc, s postupem do novověku odlišování vlastnictví platu a plného vlastnictví včetně vrchnostenských práv zanikalo, pozorovat to lze např. při porovnání berní ruly se soupisy vsí konfiskovaných městům v roce 1620 či seznamy zkonfiskovaných majetků z roku 1547. Pro nás je v tuto chvíli důležité, že pokud Rezek uvádí pouhé vlastnictví platu, započítal jsem jej mezi plnocenný městský majetek, nebylo-li výslovně uvedeno, že jde o plat „bez panství“. Jsem si vědom, že se Rezkem uváděné případy vlastnictví platů nekryjí s dobovou realitou a zdaleka ne všechny zápisy v deskách zemských platy od plného vlastnictví odlišily. Konečně se neodlišovalo ani to, že dotyčné vsi tvořily výbavu některé církevní instituce – záduší či špitálu. Za příklad mohou znovu posloužit České Budějovice – v roce 1545 tamní městská rada zakoupila Čejkovice pro potřeby záduší, ale ves je uváděna v majetku města. Stejnou měrou to platí pro Hlincovou Horu, jejíž poddaní v 16. století odváděli feudální rentu budějovickému faráři.⁷⁸ Dalším metodickým problémem byly již vzpomenuté díly vsí. Pokud jsem neměl k dispozici žádné konkrétní údaje o obsahu příslušného dílu, počítal jsem vždy automaticky s polovinou počtu usedlých. Rezignoval jsem na odlišení vesnic držných v zástavě,⁷⁹ a to z toho důvodu, že zástavní vlastnictví znamenalo vlastně požívání všech příjmů z příslušného zboží v plném rozsahu.

74 J. MATZNER, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.*, s. 4–8.

75 Otázkou věčných rent se zabývali Jan KAPRAS, *K dějinám českého zástavního práva*, Praha 1903; Zdeněk ŠIMEČEK, *Renty a rentovní listiny v Českých Budějovicích*, PHS 5, 1959, s. 49–75; TÝŽ, *Rentovní listiny ve středověkých Vodňanech*, JSH 29, 1960, s. 1–7; Jaroslav MEZNIČEK, *Vývoj ceny rent a rentového vlastnictví v Brně ve 14. a 15. století*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, řada C – historická 9, 1960, s. 203–213; TÝŽ, *Vlastnictví rent na Starém Městě počátkem 15. století*, PSH 7, 1972, s. 50–61. Ze zahraniční literatury nutno uvést Benedictus von STEMPPELL, *Die ewigen Renten und ihre Ablösung. Zu mittleren Wirtschaftsgeschichte Deutschlands*, Borna–Leipzig 1910 a Franz BEYERLE, *Die ewigen Renten des Mittelalters*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 9, 1911, s. 401–406.

76 Srov. Z. ŠIMEČEK, *Renty a rentovní listiny v Českých Budějovicích*, s. 50 a T. BOROVSKEJ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů v předhusitském období*, s. 71–72.

77 Např. u Vysokého Mýta nalézáme plat ve vsi Vinařích, náležející k panství Choceň (Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I.–II.*, Praha 1882 (= Spisy musejní 155), s. 1154), u Mělníka plat ve Vysoké s poznámkou, že bez panství (A. REZEK, *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání*, sl. 454), totéž u Nymburka ke vsi Hrubý Jeseník (A. REZEK, *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání. Opravy*, sl. 169) a u Poličky dokonce přímo k platu ze vsi Radiměř poznámkou „bez panství na lidech Hertvíka Žehušického z Nestajova“ (A. REZEK, *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání*, sl. 455). Obdobné případy lze najít v Rezkových seznamech i pro Staré Město pražské (Dřínov), Tábor (Bratřice, Útěchovice).

78 F. KAVKA, *Městské hospodářství Českých Budějovic v letech 1496–1570*, s. 43, 44.

79 Zástavní vlastnictví lze sledovat především u Domažlic, které v roce 1524 získaly panství Herštejn, a v roce 1585 11 chodských vsí. Petr MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, SAP 27, 1977, s. 72, 75–76.

Stanovovat rozsah pozemkového majetku zeměpanských měst je ovšem nelehký úkol i pro pobělohorskou dobu. Přehled získaných statcích v souvislosti s pobělohorskými konfiskacemi sice zpracoval T. V. Bílek, ale již jen letmá porovnání s berní rulou prozrazují, že nezachytil vše⁸⁰ a neodlišoval celé vsi a jejich díly.⁸¹ Lépe na tom nejsme ani s celkovými odhady rozsahu městského pozemkového majetku. Oscilují od 2,5 do 4,8 %.⁸² Při vážení těchto čísel je nutné zohlednit dvě skutečnosti: jednak že výsledné hodnoty navýšila nově povýšená královská města, jednak že berní osedlý byl uměle stanovenou jednotkou, která se brzy ukázala jako nadhodnocená a musela být v 80. letech 17. století výrazně snížena. Toto snížení nebylo zanedbatelné – využijeme-li Novotného (byť neúplně) tabulky, poklesl počet berních osedlých na statcích českých zeměpanských měst z 1932 v roce 1656 na 1608 v roce 1684.⁸³ Vzhledem k tomu, že šlo o všeobecnou praxi, nebyl tím procentuální podíl nijak výrazně ovlivněn (činil 2,7 %).

Tab. č. 1: Počet usedlých poddaných na panstvích zeměpanských měst v letech 1547–1749

Město	1547	1603	1615	1620 (Bílek)	1620 (Pešák)	1653–1655	1749
Beroun	15+7x	6	6	6	6	4	5
Čáslav	142	83	107	95	.	0	0
České Budějovice	208	258	258	278	258	278	476
Český Brod	145+1x	53	64	94	64	0	0
Domažlice	224+7x	480	480	618+2x ⁸⁴	160	142	171
Dvůr Králové	155	35	35	59	35	60	51
Havlíčkův Brod	-	-	-	-	-	184	59
Hradec Králové	582	223	223	240	223	207	256
Chomutov	-	-	172	151	.	151	173
Chrudim	248+5x	46	46	47	46	46	55
Jaroměř	169	9	9	67	9	71	77
Kadaň	168	126	133	186	127	186	133
Klatovy	114+1x	72	45	101	45	39	38
Kolín	71	14	14	19	14	17	18
Kouřim	44	20	20	22	20	3	0
Kutná Hora	110	.	174	240	31	74	220

80 Např. u Jaroměře Bílek zcela opomíjí vsi Čáslavky, Dolany, Jezbiny a Hořenice, u Sušice Prostřední Krušec, Nuzerov, Hartmanice.

81 Pozorovat to lze u Vysokého Mýta – podle T. V. BÍLKA, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 1155 město získalo po konfiskacích všechny vesnice v nezměněné podobě, dalo by se tudíž předpokládat, že se bude krýt stav panství zachycený Bílkem k roku 1620 se stavem zachyceným v berní ruli (v tomto případě město v průběhu třicetileté války žádné vsi neodprodalo), pozorujeme však disproporci u vsí Sedlec, Rzí a Stradouň.

82 Josef Pekař na základě sumáře berní ruly z roku 1656 stanovil procentuální zastoupení městských statků v celkovém počtu berních osedlých (myšleno berní jednotky) a tedy v celkové sumě z Čech odváděné kontribuce na 4,8 %, upozorňoval však, že v ní byly započteny i statky měst poddanských a horních, takže by byla reálná čísla ještě nižší (Josef PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, Praha 1932, s. 22, poznámka č. 1). Pekařův žák Jaroslav Novotný chápal jako městské statky pouze takové, které se k městům bezprostředně přimykaly a zcela opominul samostatná zboží, která města zakoupila (např. statky měst Litoměřic, Mělníku, Mostu či Žatce), takže využitím jeho údajů k roku 1656 docílíme opačného extrému 2,5 %. Součtem statků zeměpanských měst vychází hodnota 1932 berních osedlých – desetinné hodnoty jsem pro zjednodušení vypustil (Jaroslav NOVOTNÝ, *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654–1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*, Praha 1929 (= Knihovna Statistického věstníku 15), s. 10). Odhad Petra Černikovského potom udává 3,5 %. I on však neodlišuje majetek zeměpanských a poddanských měst (P. ČERNIKOVSKÝ, *Svobodný majetek nesvobodných obcí? Vrchnostenské ambice poddanských měst v rané novověké Čechách*, s. 106).

83 Konkrétní čísla pro některá panství uvádí J. NOVOTNÝ, *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654–1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*, s. 10–11.

84 Podle P. MUŽÍKA, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, s. 77 žilo ve vsích města Domažlic v roce 1611 celkem 311 osedlých a v chodských vsích v roce 1618 dle T. V. BÍLKA, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 1057 322 osedlých.

Litoměřice	361	211 ⁸⁵	185	281	185	178	444
Loket	97 ⁸⁶	.	.	339	.	231 1/3	322
Louny	233+2x	88	100	89+1x	.	0	75
Malá Strana	0	.	0	2	.	0	0
Mělník	67	20	52	174+1x	50	68	29
Mladá Boleslav	-	61	60	64	60	64	81
Most	97+1x	461 ⁸⁷	416	405+2x	.	375	365
Nové Město pražské	306+7x	.	0	34	.	7	4
Nový Bydžov	-	56	75	84	75	84	91
Nymburk	108+2x	3	3	7	3	4	0
Pelhřimov	-	341	330	339 ⁸⁸	326	339	387
Písek	282+1x ⁸⁹	183	183	210+2x	.	83	120
Plzeň	217+1x ⁹⁰	242	257 ⁹¹	243	257	212	288
Polička	333+1x	398 ⁹²	398	401	398	401	539
Rakovník	-	18	47	39	47	39	34
Rokycany	-	133	133	144+4x	133	86	125
Slaný	259+1x	57	55	21	.	-	-
Staré Město pražské	717+3x	.	0	13	.	13	82
Stříbro	147+1x ⁹³	73	72	90	71	73	112
Sušice	251+1x	195	125	137	.	137	142
Tábor	985+9x ⁹⁴	218	178	191	178	161	113
Trutnov	356 ⁹⁵	189	205	526	205	419	842
Týn nad Vltavou	-	-	174	187	170	0	0
Ústí nad Labem	13	96	27	0	27	31	51

85 Podle J. TOMASE, *Počet berních domů a komínů – možnost k zjištění velikosti města před Bílou horou – Litoměřice 1609*, s. 320 bylo ve vsích města Litoměřic v roce 1598 240 domů.

86 Podle Vladimíra VLASÁKA – Evy VLASÁKOVÉ, *Dějiny města Lokte*, Loket 2004, s. 44 tvořilo vsi města Lokte v roce 1523 celkem 62 osedlých.

87 Podle Zikmunda WINTERA, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl druhý*, Praha 1892 (= Musejní spisy 163), s. 535 tvořilo vsi města Mostu v roce 1600 celkem 423 osedlých.

88 Podle T. V. BÍLKA, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 1173 tvořilo 36 vsí města Pelhřimova před rokem 1620 celkem 364 osedlých (z toho 31 chalupníků).

89 Podle J. MATZNERA, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.*, s. 4–8 tvořilo vsi města Písku v roce 1546 celkem 257 osedlých.

90 Podle Adolfa ZEMANA, *Z historie plzeňského pivovarství v 16. století (Příspěvek k dějinám městského a měšťanského podnikání)*, MPP 1, 1958, s. 87 tvořilo 24 vsi města Plzně v roce 1549 celkem 214 osedlých. Jiné údaje má J. KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém*, s. 38: 1544 22 vesnic s 211 usedlostmi a 4 poustkami, 1549 25 vesnic s 210 usedlostmi.

91 Podle A. ZEMANA, *Z historie plzeňského pivovarství*, s. 87 tvořilo 27 vsi města Plzně v roce 1607 celkem 250 osedlých. Jiné údaje má J. KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 38: 23 vesnic o 235 usedlých.

92 Podle Jindřicha RŮŽIČKY – Josefa KRUŠINY, *Dějiny města Poličky*, Polička 1968, s. 48 tvořilo vsi města Poličky v roce 1582 celkem 380 osedlých.

93 Podle Jana PELANTA, *Města a městečka Západočeského kraje*, Plzeň 21988, s. 270 tvořilo 13 vsí města Stříbra 113 usedlých.

94 Podle F. A. SLAVÍKA, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 21–26 tvořilo více než 120 vsí města Tábora přes 1000 usedlých.

95 Počet usedlých dle urbáře z roku 1544, otištěného Erwinem HEINZELEM, *Zwei Trautenauer Urbare aus den Jahren 1544 und 1545*, Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe) 23, 1934, s. 32–62. Počet vsí držných Trutnovem před rokem 1547 se v literatuře rozchází: Julius LIPPERT, *Geschichte der Stadt Trautenau*, Prag 1863 (=Beiträge zur Geschichte Böhmens, Abteilung III, Band 1), s. 33 uvádí celkem 28 vsí, urbář z roku 1544 eviduje jen 21 vsí. Počet usedlých kalkulují podle údajů urbáře. Podle něj (E. HEINZEL, *Zwei Trautenauer Urbare aus den Jahren 1544 und 1545*, passim) jej obývalo 356 usedlých.

Vodňany	12	15	15	15	.	15	18
Vysoké Mýto	161+2x	139	139	156	139	156	186
Žatec	197+4x	129	112	99	108	64	102

Pramen: Berní rula; Antonín REZEK, *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání*, PAM 10, 1874–1877, sl. 451–482; TÝŽ, *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání. Opravy a doplňky k článku téhož jména v „Památkách“ X. 451–482*, PAM 12, 1882–1884, sl. 165–172; František MARAT (ed.), *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1898, č. 1, s. 1–99; August SEDLÁČEK (ed.), *Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, Praha 1869; Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I.–II.*, Praha 1882 (= Spisy musejní 155); Václav PEŠÁK, *Berní rejstříky z r. 1544 a 1620*, Praha 1953; Aleš CHALUPA – Marie LIŠKOVÁ – Josef NUHLÍČEK – František RAJTORAL, *Tereziánský katastr. Rustikál, svazek 1–2*, Praha 1964–1966. **Poznámka:** Jako základ pro údaje k roku 1547 posloužily Rezkovy soupisy zkonfiskovaných statků, přičemž počet usedlých v jednotlivých lokalitách byl určen podle stavu zachyceného berní rulou. Index „x“ označuje počet lokalit, které uvádí Rezkův soupis zkonfiskovaných statků, ale nepodařilo se je identifikovat v berní rula (většinou z důvodu, že zanikly). Kromě sídelních jednotek jsem další majetek nezapočítával (mlýny, krčmy). Tam, kde nebylo uvedeno jinak, počítal jsem vždy ves jako celou (tzn. všechny usedlosti v ní), byť jsem si vědom možného zkreslení. U dílů vsí jsem počítal s polovičním počtem osedlých (u lichého počtu jsem polovinu počítal snížením na sudou hodnotu), přestože je počet usedlých v nich samozřejmě až na výjimky neznámý. Počítat lze minimálně s jedním usedlým, připočetl jsem proto pro potřebu tabulky tuto hodnotu pro každou neidentifikovanou lokalitu k absolutním číslům (v tabulce je však odlišuji). Tam, kde literatura pro období 1500–1550 znala počet osedlých, uvádím tato čísla pro komparaci v poznámce (pouze v případě Trutnova jsem uvedl počet usedlých jen na základě urbáře). Jak je ze seznamu patrné, rezignoval jsem na skupinu královských horních měst (také tzv. svobodných horních měst), jež své majetky získávala v nejrůznější době a nejrůznějším způsobem (Příbram, Jáchymov, Kašperské Hory aj.). Tato města sice mnohdy disponovala značně rozlehlými doménami, avšak jejich předchozí vývoj vyplýval z nejrůznějších okolností, většinou zcela odlišných od politického vývoje dosavadních zeměpanských měst. Naproti tomu jsem započítal města, která se do skupiny zeměpanských vyvíhla až v 16. či 17. století: Nový Bydžov, Mladá Boleslav, Pelhřimov, Rakovník, Rokycany, Chomutov, Týn nad Vltavou a Havlíčkův Brod. Počty usedlých poddaných za rok 1749 (dle tereziánského katastru) se vztahují k datu vizitace jednotlivých panství komisaři (cca 1720–1740), avšak územní rozsah panství je podle stavu z roku 1749. Je třeba také odlišovat počet usedlých a robotujících poddaných – usedlí jsou evidováni podle stavu zjištěného vizitací poddanských fasí z období cca. 1720–1740 (nezapočítáni jsou neusedlí, byť je fáse rustikálního katastru i nálezy evidují), robotující podle exaequatoria dominicale z roku 1749. Pominutí těchto skutečností by samozřejmě vedlo k zavádějícím výkladům.

Tam, kde můžeme čísla pro rok 1547 konfrontovat s dobovými pramennými relacemi, vyplývá, že získané hodnoty nutno chápat spíše jako lehce nadhodnocené. Ověřit to můžeme na konkrétním příkladu Sušice. Ani v jejím případě se sice nedochoval soupis počtu osedlých z doby před rokem 1547, ale kombinací jiných pramenů z let 1551, 1553, 1560, 1579 a 1581 lze tento handicap překonat. Jestliže tedy mechanickým výpočtem podle berní ruly vychází 251 usedlých a jedna neidentifikovaná lokalita, potom s využitím pramenů 16. století zjišťujeme 225 usedlých (tj. o 26 méně). Při bližším prozkoumání je evidentní, že odchylku způsobilo především zvýšení počtu usedlých v městečku Rejstejně, povýšeném v roce 1584 na královské horní město (údaj z roku 1579 pro něj uvádí 19 usedlých, o dva roky později již 30 a berní rula 43), a opominutí některých solitérních usedlostí v Rezkově seznamu.

Možná zkreslení pro stanovení počtu usedlých před rokem 1547 využitím čísel berní ruly a jejich následnou interpretaci lze částečně eliminovat ještě jedním způsobem: roztříděním zjištěných počtů do skupin vyjadřujících majetkové rozvrstvení. Za nejnázornější považuji klasifikaci A. Míky.⁹⁶ Na první pohled z ní vyplývá, že před první vlnou konfiskací v roce 1547 města skutečně stála na vrcholu svých majetkových možností: více než 70 % všech měst drželo panství o více než 100 hospodářích, přičemž tři města (Hradec Králové, Staré Město pražské a Tábor) se dokonce přehoupala přes hranici 500 usedlých, což již znamenalo velký majetek.⁹⁷ Tábor se svou

96 **Míkova klasifikace** (A. MÍKA, *Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období*, passim): do 100 usedlých drobný majetek, 101–500 usedlých střední majetek, 501 a více usedlých velký majetek. Poněkud jinak majetkové rozvrstvení definoval **Josef Válka** (Josef VÁLKA, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, Praha 1962 (= Spisy University J. Evang. Purkyně v Brně, filosofická fakulta 82), s. 39–41): do 50 usedlých drobná držba, 50–300 střední držba, více než 300 velká držba. Porovnáme-li situaci Čech v roce 1615 s Moravou v roce 1619, dostáváme tento obraz. *Drobná panství* – Čechy: 68 % všech panství a 12 % všech usedlých, Morava 36 % všech panství a 4 % všech usedlých. *Střední panství* – Čechy: 26 % všech panství a 33 % všech usedlých, Morava 41 % všech panství a 26 % všech usedlých. *Velká panství* – Čechy: 6 % všech panství a 55 % všech usedlých, Morava 23 % všech panství a 69 % všech usedlých.

97 Přebírám Míkovu klasifikaci velikosti majetku podle počtu usedlých.

pozemkovou držbou srovnával s nejzámožnějšími šlechtickými feudály a neměl mezi ostatními městy konkurenci. Hned za ním defilovalo Staré Město pražské, které společně s majetkem Nového Města vytvářelo rozsáhlý majetkový konglomerát přesahující hranici 1000 usedlých, čímž stavěl pražské souměstí do čela pomyslného žebříčku městských panství⁹⁸ (vliv Prahy na venkově ještě posiloval rozsáhlý majetek individuálních měšťanů).⁹⁹ Rozlehlé panství přesahující hranici 500 usedlých měl před rokem 1547 ještě Hradec Králové, panství ostatních měst již kolísalo v hodnotách pod 300 usedlých; jen Polička a Trutnov přesáhly hranici 350 usedlých. U Trutnova šlo více méně o epizodu, protože své panství získal pronájmem od královny de iure v roce 1542, fakticky však teprve o tři léta později.¹⁰⁰ V pozdějších letech pozorujeme zásadní změnu v majetkovém rozvrstvení v tom smyslu, že dochází k nárůstu počtu měst s drobným pozemkovým majetkem o méně než 100 hospodářích z necelých 30 % až na více než 50 %. Tuto skupinu drobných majitelů rozhojnilo několik nově povýšených královských či věnných měst (Mladá Boleslav, Nový Bydžov, Rakovník), ale stejným způsobem se zvýšila i skupina nad 100 usedlých (Havlíčkův Brod, Chomutov, Pelhřimov, Rokycany, Týn nad Vltavou).¹⁰¹ Rozložení městského pozemkového majetku se v této konstelaci více méně ustálilo až do konce feudalismu.

Tab. č. 2: Majetkové rozvrstvení českých zeměpanských měst podle počtu držených usedlých (1547–1749)

Rok	Celkový počet zeměpanských měst	drobný majetek				střední majetek				velký majetek	
		1–50 usedlých		51–100 usedlých		101–200 usedlých		201–500 usedlých		více než 500 usedlých	
		počet měst	%	počet měst	%	počet měst	%	počet měst	%	počet měst	%
1547	35	5	14,4	4	11,4	11	31,4	12	34,3	3	8,5
1620	41	12	29,3	7	17,1	10	24,3	10	24,4	2	4,9
1749	42	13	31	9	21,4	10	23,8	8	19	2	4,8

Po roce 1547 se dostala do popředí ta města, jejichž půdní fond nebyl postižen konfiskacemi a jež dosáhla významných polepšení od panovníka (České Budějovice, Kutná Hora, Loket, Most, Plzeň, Trutnov, Ústí nad Labem). Ovšem jedině u Českých Budějovic tento trend kontinuálně pokračoval a město rozšiřovalo své panství získáváním alodů až do 18. století. Budějovický velkostatek měl podle exaequatoria dominicale přední postavení i ve všech hlavních odvětvích režijní zemědělské výroby, produkci ryb stál dokonce na prvním místě před ostatními městy včetně Vodňan, proslulých svým rybníkářstvím. Obdobným způsobem se ubíraly ještě velkostatky Kutné Hory, Mostu, Lokte a Plzně. Do určité míry naznačily, jak by se zřejmě ubíral vývoj u dalších zeměpanských měst. Zvláště markantní je to v případě Mostu a Lokte. Před rokem 1547 dosahovala obě města rozsahem svých panství maximálně průměru, avšak do roku 1620 rozšířila svůj pozemkový majetek zhruba o 300 % a stanula rázem na třetím a čtvrtém místě za Domažlicemi a Trutnovem. V mladším období však podobně jako Plzeň spíše konzervativně udržovala stávající územní rozsah a žádného významnějšího rozšíření již nedosáhla. Stagnaci zavinilo jistě i rezignování na exportní řemesla, přestože na panství města Lokte nalezneme v tereziánském katastru pestrou paletu způsobů obživy (což ovšem ještě zdaleka není signálem prosperity).¹⁰² Obdobný vývoj vykazují také moravská zeměpanská města, která rovněž nebyla stížena konfiskacemi: Olomouc měla kolem roku 1579 na svém panství celkem 662 usedlých a poté, co

98 Nelze se ztotožnit s tvrzením Josefa MACKA, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*. Díl 3. a 4., Praha 2002, s. 90, který považoval pozemkový majetek pražských měst za průměrný. Základ k rozsáhlému majetku daly konfiskace majetku katolických měšťanů za husitské revoluce, srov. Jiří KEJŘ, *Konfiskace majetku katolických měšťanů v husitských městech*, Husitský Tábor 16, 2009, s. 51.

99 J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*. Díl 3. a 4., s. 90 odhadoval kapitál vložený do nákupů pozemkového majetku či poddanských platů na několik desítek tisíc kop českých grošů.

100 E. HEINZEL, *Zwei Trautenauer Urbare aus den Jahren 1544 und 1545*, s. 30.

101 Ještě jako poddanské město Týn zakoupil v roce 1601 od Rudolfa II. zámek Týn nad Vltavou s připojeným panstvím, srov. K. HÁJEK, *Panství týnské v majetku obce Týna nad Vlt.*, Týn nad Vltavou s. d.

102 A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 301.

zakoupila v roce 1606 městečko Německá Húzová, svou pozemkovou doménu dále nerozšiřovala.¹⁰³ Více méně jednotný vývoj velkostatků měst nepostižených konfiskacemi prodělalo pouze Ústí nad Labem a Trutnov. První z obou jmenovaných nevybudovalo rozsáhlejší pozemkový majetek vlastně nikdy. Ještě v roce 1566 tvrdila ústecká městská rada, že obec vlastní pouze jediného poddaného! V roce 1580 sice město zakoupilo Horní Zálezly, Chvalov a Podlešín, ale ty prodalo Litoměřicím a v roce 1621 již v jeho majetku nalézáme pouze několik vinic, polí a jednu papírnu.¹⁰⁴ U Trutnova nebyla situace tak jednoznačná, neboť se vázal na rozsáhlou manskou soustavu. Počtem usedlých sice zvláště v 18. století výrazně převyšoval ostatní města, avšak již podle berní ruly jeho vesnice tvořili v převažující míře zahradníci. Také v tereziánském katastru činil počet hospodářů do 5 strychů naprostou majoritu s doložkou, že se většina trutnovských poddaných živí přadláctvím. Tomu odpovídá i absence režijních podniků s výjimkou obecního pivovaru.¹⁰⁵

Ve vývoji pozemkové držby zeměpanských měst, postižených konfiskacemi v roce 1547, lze rozpoznat několik vývojových tendencí. Naprosté většině je společné, že počet usedlých nedokázala po zbytek feudalismu dosáhnout či překonat. Zdařilo se to pouze pěti ze 27 postižených měst¹⁰⁶ (tj. 18,5 %): Domažlicím, Mělníku, Poličce a jen nepatrně Kadani s Vysokým Mýtem. Nejmarkantněji to vystupuje u Domažlic, které získaly nové poddané jednak kolonizací pomezního hvozdu (založily zde 10 nových vesnic), jednak získkem rozsáhlého území domažlických Chodů od krále do zástavy. Vytvořily tak městské panství s největším počtem usedlých v Čechách těsně před Bílou horou a převýšily tím rozsah svého městského panství z poloviny předchozího století bezmála trojnásobně. Tento jev neměl analogii jak svým rozsahem, tak i charakterem. Města se totiž po celou předbělohorskou dobu zpravidla zaměřovala – a to i díky doporučení zeměpána – na znovuzískání svých bývalých statků (musíme však připomenout, že Domažličtí usilovali o Chody již před rokem 1547). Rozsáhlé domažlické panství se vinou konfiskací v roce 1621 rozpadlo a jeho reziduum již v pozdější době nevybočovalo z průměru, byť domažlická vrchnost pokoušela pronajímat neobdělávaná lada a založila tímto způsobem dokonce tři další nové vesnice.¹⁰⁷ Východočeská Polička měla tu výhodu, že kolem poloviny 16. století restituovala všechny své statky, takže ačkoliv nevynikala výraznější nákupní aktivitou,¹⁰⁸ obnovila svůj majetek v původním rozsahu. I v 17. a 18. století se vyznačovala pozoruhodně stabilní podobou svého panství, kde počet usedlých navyšovali jen domkáři a drobní chalupníci v nově založených vsích, kteří se živili přadláctvím.¹⁰⁹ Vysoké Mýto ztratilo v roce 1547 sedm vsí či jejich dílů s příslušenstvím a zakoupilo tři nové,¹¹⁰ Mělník měl před rokem 1547 jen drobné panství, takže jeho překonání nebylo obtížné (zakoupením statku Dolní Přívory v roce 1604 a klášterního statku sv. Vavřince v roce 1620). Avšak i nadále představovalo jen průměrný majetek, postižený navíc částečně pobělohorskou

103 Václav NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, Olomouc 1960, s. 25–26.

104 T. V. BÍLEK, *c. d.*, s. 1244. Vesnice Zálezly, Podlešín a Chvalov muselo Ústí nad Labem prodat kvůli krytí vysokých obecních výloh.

105 Případ Trutnova nicméně exemplárně dokládá, že ani počet usedlých není ideálním třídícím hlediskem pro vyjádření majetkových zisků měst na venkově a že je nutné zohledňovat i rozlohu rustikálu městských poddanských vsí, známou v objektivnější míře až na základě tereziánského katastru. Jestliže na trutnovském panství žilo podle finálního elaborátu tereziánu z roku 1757 celkem 842 usedlých, obhospodařovali jen 6500 výsevkových strychů orné půdy, zatímco 288 poddaných plzeňského panství obdělávalo plných 18064 strychů. Obdobně to ovšem platí pro rozlohu dominikální orné půdy, která nebyla zdaleka vždy obhospodařována ve vrchnostenské režii v plném rozsahu. Poměrně velké plochy totiž městské vrchnosti pronajímaly pod činži. Markantní je to kupř. v případě Písku, jenž ve vlastní režii obhospodařoval pouze 938 strychů, zatímco plných 1720 strychů půdy bylo rozděleno mezi individuální nájemce pod činži. Rozloha dominikální orné půdy při dvorech se průměrně pohybovala mezi 300–400 výsevkovými strychy, nebyly však výjimkou výrazně nižší čísla (Sušice).

106 Domažlice, Mělník, Polička a jen nepatrně Kadaň a Vysoké Mýto.

107 Jednalo se o vsi Božice, Spáňov a Pasečnice. A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 237, 240 a 245.

108 Pouze v roce 1586 zakoupila plat ve vsi Radiměř bez panství (K. ADÁMEK, *Z dějin hospodářství královského věnného města Poličky*, s. 19; T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 1191).

109 Původních 14 poličských vsí bylo v období 1681–1751 rozmnoženo o dalších osm vesnic. J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky*, s. 71–72; srov. A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 295.

110 V roce 1558 díl vsi Lhůta, Stříhanov a podací v Knířově a v roce 1597 Džbánov s poplužním dvorem (T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 1154).

konfiskací. Kadaň se evidentně snažila rekonstruovat původní podobu své domény – brzy po prvních konfiskacích zakoupila Milžany, Vrchnice a díl Prahel, v roce 1590 potom Krásný Dvoreček a Hradec.¹¹¹ Litoměřice co do počtu usedlých překonaly rok 1547 v 18. století, avšak především masivním nárůstem počtu domkářů a drobných chalupníků, byť ani jejich nákupní aktivita nebyla zanedbatelná.¹¹² Jak tedy vidíme, můžeme vystoupení ze stínu roku 1547 z vlastní iniciativy přiznat jen Domažlicím a Mělníku. Oběma městům podlomila kolena druhá vlna konfiskací a v pozdější době nijak nevynikala. Zbylá čtyři města (Kadaň, Litoměřice, Polička, Vysoké Mýto) jimi sice nebyla postižena a až do 18. století pokračovala v kontinuálním vývoji, avšak nesymbolizovalo ho již žádné rozšiřování městské pozemkové domény.¹¹³

Druhou vývojovou formu představovalo budování pozemkového majetku v rozsahu, který již nepřesáhl hodnoty roku 1547. Ve druhé polovině 16. století zaznamenávala městská panství této skupiny postupné rozšiřování (velmi často prostřednictvím již dříve držných statků), po roce 1620 však setrvala ve své předbělohorské podobě, anebo se zmenšila následkem druhé vlny konfiskací či nepříznivé ekonomické situace. Více méně stabilní podoba městského panství se týká celkem devíti konfiskacemi postižených měst¹¹⁴ (33,3 %), přičemž dvě z nich (Kolín, Kouřim) svými majetky směřují k bezvýznamnosti, takže by byl celkový počet po jejich odečtení ještě nižší. Je ovšem nutno zdůraznit, že uchování majetkového statu quo nemuselo vyplývat z vyrovnané hospodářské politiky toho kterého města, nýbrž z prostého ekonomického konzervatismu, soustředícího všechny své snahy na udržení statků vrácených Ferdinandem I. v letech 1547 a 1549 a uniklých následkům druhé vlny konfiskací z 20. let 17. století. Že však ani zachování panství v původním či jen zanedbatelně zmenšeném rozsahu nebylo klíčem k úspěchu, dokladují města Tábor, Žatec či Sušice. Ve vývoji počtu usedlých u nich sledujeme dlouhodobý pokles, a to i navzdory postupnému nárůstu počtu obyvatel. Docházelo k němu proto, že města částí svých panství odprodávala za účelem krytí finančních závazků. Většího dopad měly konfiskace na Klatovy a především Čáslav, Český Brod, Nové Město pražské a Slaný, které buď přišly o všechny pozemkový majetek, anebo poklesly na úroveň poddanského města. Početně vyjádřeno, tvořila města s evidentní tendencí poklesu počtu usedlých poddaných na svých panstvích plných 29,6 %.¹¹⁵ Konstantní vzestup majetku, nepošramocený prodeji, zaznamenalo jen Staré Město pražské. Obrovský majetkový komplex z doby před rokem 1547 již sice nerastaurovalo, ale do výbuchu třicetileté války získalo přinejmenším ves Záluží a dvory ve vsích Strašnice, Olšanech a Braníku. Tyto nemovitosti uhájilo a přestože na konci války vykazovalo obrovské zadlužení (téměř 400 000 zl.),¹¹⁶ dokázalo s pomocí státu své finanční závazky snižovat a vyhradit si dokonce 100 000 zl. na nákup panství Libně v roce 1662.¹¹⁷

Některá města na budování svého panství očividně rezignovala, jak markantně dokladují osudy Berouna, Malé Strany a Vodňan. Za víceméně bezvýznamná můžeme chápat i další městská panství o méně než 50 usedlých, protože statky takového rozsahu již nemohly být základnou pro velkostatkářské podnikání a jejich finanční příspěvek do obecní pokladny nebyl podstatný. To je samozřejmě ještě nevyřazovalo z pokusů tento handicap překonávat, ale při zachování stávající velikosti panství to často znamenalo utužování poddanství, které se stávalo vhodným podnětem pro poddanské nepokoje.¹¹⁸ Sledujeme-li vývoj majetkového rozvrstvení měst od 16. do 18. století,

111 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 1100.

112 Darem od Ferdinanda I. získaly v roce 1559 Litoměřice nazpět Vrbici, Prosmky a Mlékojedy a platy ze Želetic, Nučnic, Keblic a Libochovan, v roce 1558 město koupilo statek Píšťany s pěti díly vsí, které se v pozdější době pokoušely scelovat. Dočasně držely městečko Chabařovice, nově přikoupily statky Babiny a Horní Zálezly (Oldřich KOTYZA – Jan SMETANA – Jindřich TOMAS, *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997, s. 171).

113 Zajímavější situace nastává pouze u Kadaně: město v rozmezí let 1720–1730 nakoupilo statky za 30 000 zl., avšak v roce 1756 jich část prodala společně s jinými za téměř shodnou částku. Viktor KARELL, *Die königl. Stadt Kaaden als Grundherrschaft*. In: L. Wenzel Stopfkuchen (hrsg.), *Heimatkunde des Verwaltungsbezirkes Kaaden. Seine geschichtliche und kulturelle Entwicklung*. I. Teil, Kaaden 1938, s. 63.

114 Dvůr Králové nad Labem, Hradec Králové, Chrudim, Jaroměř, Kolín, Kouřim, Louny, Nymburk a Stříbro.

115 Čáslav, Český Brod, Klatovy, Nové Město pražské, Slaný, Sušice, Tábor, Žatec.

116 Václav PEŠÁK, *Obecní dluhy královských, věnných a horních měst v Čechách, zvláště Starého města pražského, po třicetileté válce*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 7, 1933, s. 372.

117 J. KUDĚLA, *Obnova staroměstských patrimoniálních statků po třicetileté válce*, s. 30–32.

118 Výjimky pochopitelně potvrzují pravidlo, srov. Josef PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, Praha 1963 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1964, Monographia 5), s. 149–150.

pozorujeme, jak statků této velikosti neustále přibývalo: jestliže v roce 1547 tvořily jen 14,3 %, bylo to v tereziánském katastru již 31 %. Absence výraznějšího pozemkového majetku samozřejmě mohla mít více příčin – vedle nepříhodné polohy v sousedství podnikavých feudálů a nedostatku ekonomického potenciálu se o venkovské statky vůbec ucházet to mohl být i prostý nezájem s ohledem na dostatečnost jiného zdroje příjmů.

2.5 Složitě formování městských panství před rokem 1547

Pokusy o procentuální vyjádření pozemkového majetku zeměpanských městských obcí sledují pouze kvantitativní stránku problému a neprozrazují nic o kvalitě urbánní feudalizace. Pro její adekvátní vyhodnocení je ovšem nejprve nutné ujasnit si cesty, jimiž se proces formování městských panství ubíral. Do mnohohrstevnatého příběhu českých dějin vstoupil fenomén města téměř v samém závěru jedné z jeho klíčových epoch – doby přemyslovské. V posledním století vlády panovníků rodu Přemyslova začala své dějiny psát většina zeměpanských měst v Čechách a na Moravě. Proniknutí městského fenoménu do českých zemí přitom bylo jen jednou z mnoha změn, které tehdy naše země prodělala. Transformační fenomén 13. století zasáhl a poznamenal všechny vrstvy středověké společnosti a právem se hodnotí jako jeden z nejvýznamnějších momentů českých dějin. Co do důležitosti a dramatickosti ho však ještě převýšila nepokojná léta husitské revoluce. Jestliže se města v předchozím období zkonstituovala a etablovala v systému feudálního státu, znamenala pro ně husitská revoluce zcela nový počátek za podstatně změněných podmínek.¹¹⁹ Bylo by jistě možné zabývat se konkrétními proměnami podrobně, pro naše potřeby však postačí v souladu s literaturou jmenovat dvě klíčová – posílení politického vlivu a zásadní rozmnožení pozemkové držby. Až do roku 1420 byla koupě vesnic či ostatního venkovského příslušenství, které stavěly městské obce do pozice pozemkové vrchnosti, pouze pověstnou výjimkou potvrzující pravidlo. První náznaky pozemkové držby městských obcí in corpore můžeme hledat v neobdělávané půdě a porostlinách, kterými se přilepšovala původní lokace měst. Obvykle se nacházely v extravilánu města a sloužily pro pastvu měšťanského dobytka¹²⁰ – nijak se tím nelišily od raně novověkých obecních pastvin (drah).¹²¹ Tyto pozemky byly součástí lánového rozvrhu města, takže *dominium directum* nad nimi náleželo panovníkovi a městská obec je pouze užívala. Jiná situace nastala v případě, pokud se městská obec stala vlastníkem půdy mimo tento okruh. Do roku 1420 se ovšem jednalo o velmi řídký jev.¹²² Zanedbatelný zájem městských obcí o pozemkový majetek můžeme vysvětlovat několikerým způsobem. Navzdory vydávání privilegií svolujících zakupování venkovských statků¹²³ to nebylo následkem právních omezení – konečně zjištěné případy evidujeme u měst, která tato privilegia nikdy neměla. Mohli bychom spíše předpokládat, že ve 14. století měšťané většinou neuvažovali v souvislostech vedoucích ku prospěchu městské obce jako celku a prosazovali své osobní zájmy (majetek a politický vliv).¹²⁴ Pro městské prostředí tak typické korporativistické chování¹²⁵ se v případě městské obce neprojevovalo

119 Shodují se na tom všechna zpracování tohoto bouřlivého období. V kontextu městské problematiky v posledních monografických zpracováních husitské revoluce František ŠMAHEL, *Husitská revoluce 4. Epilog bouřlivého věku*, Praha 1993, s. 56–72; Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české. Svazek V. (1402–1437)*, Praha 2000, s. 659. Srov. ještě František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 87–99 (s početnou literaturou na s. 584–590).

120 Možnosti zjistit rozlohy držené půdy v extravilánu lze využít pro Louny a České Budějovice. Naprostá většina měšťanstva vlastnila půdu malého rozsahu, takže musela živobytí hledat v neagrárních aktivitách. Eduard MAUR, *Wirtschaftliche Stadt-Land-Beziehungen in den böhmischen Ländern an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*. In: Markus Cerman (Hrsg.), *Zwischen Land und Stadt. Wirtschaftsverflechtungen von ländlichen und städtischen Räumen in Europa 1300–1600*, Innsbruck 2010 (= *Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes* 2009), s. 67–68.

121 S řadou příkladů František VACEK, *Emfyteuse v Čechách ve XIII. a XIV. století*, ČDV 7, 1920, s. 9. Na příkladu Litoměřic Jindřich TOMAS, *Počátky města Litoměřic II. Část I.*, Ústecký sborník historický 1983, s. 76–78.

122 Koncentrovaně J. LHOTÁK, *Šosovní, nebo poddanské vesnice? K interpretaci pozemkového příslušenství zeměpanských měst ve středověku*, s. 556–557.

123 K. ADAMOVIČ, „Kladení“ svobodných nemovitostí měšťany a městy do zemských desek, *passim*.

124 Příjmy nejbohatších měšťanů ani nebyly zcela závislé na prosperitě města. Jaroslav MEZNIČEK, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 41.

125 Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR – Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha 2002, s. 75.

ani jiným způsobem (absence obecních starších jako kontrolního orgánu ve prospěch obce před rokem 1420).¹²⁶ A konečně nelze vyloučit ani možnost, že města nepocítovala potřebu nějakou vlastní pozemkovou doménu budovat. Základním zajištěním většiny našich zeměpanských měst totiž byly městské (šosovní) vsi, které král k městu připojoval současně anebo bezprostředně po jeho založení. Hlavním důvodem takové praxe jistě nebyla myšlenka vyšlá z domácího prostředí, ale zkušenosti nabyté z kolonizačních podniků před vstupem emfyteuze a městského zřízení do českých zemí. Literatura hlavní důvod shodně spatřuje v ekonomické podpoře rodičího se městského organismu. Vytvořením bezpečného okruhu bylo zajištěno potřebné agrární zázemí a odbytíště řemeslných výrobků. Takto vytvořený okruh navíc nepozbyl své přímé poddanosti vůči panovníkovi (ten neměl důvod od něj odstupovat), jak to vnějškově dotvrzoval výběr feudální renty a výkon jurisdikce. Dalším rozšířením ekonomického vlivu města, byť již méně spolehlivým, bylo udělení práva míle. Jeho porušování sice muselo být obvyklým jevem, avšak v každém případě alespoň dílčím způsobem zajistilo trhovou závislost venkovského obyvatelstva, ať již bylo toto poddané šlechtickým nebo církevním vrchnostem. Stejným způsobem mohly a jistě i fungovaly průniky individuálních měšťanů na venkov zakupováním alodů. Zpětně se tímto způsobem rozšiřovaly i kompetence a příjmy městské rychty, neboť se na koupených statcích uplatňovalo městské právo. S tím koreluje fakt, že se těmto zákupům nebránil ani panovník – poměrně ochotně je povoloval a toleroval tam, kde k nim docházelo i bez jeho souhlasu. Rychtáři však v původním rozsahu svých kompetencí do určité míry rozvoji majetku městských obcí, který zvláště u menších měst nepřesahoval několik budov, městské hradby a pastviny na předměstích, bránili. Měšťané zato velmi aktivně zakupovali venkovská zboží individuálně, čímž deklarovali růst svých nevýrobních aktivit a tedy utvrzování hierarchizované vazby mezi městem a jeho zemědělským zázemím.

Husitská revoluce vnesla do zaběhnutých pořádků hluboké změny a zásadním způsobem transformovala stávající politické, kulturní i hospodářské milieu. Města, považovaná po celou předhusitskou dobu toliko za královskou komoru, měla vliv na politické dění eliminován, zato však docházelo k jejich soustavné podpoře na poli hospodářském, takže v ekonomice země zaujala klíčovou úlohu – vedle místa směny produkovala, respektive městští řemeslníci, výrobky pro lokální poptávku a také pro dálkový obchod a kupci ze zeměpanských měst zajišťovali výměnu zboží na domácím trhu i ze zahraničních importů.¹²⁷ Smrtí Václava IV. a absencí královské moci se zeměpanská města ocitla v několikaletém mocenském vakuu, kdy nad sebou neměla legitimní vyšší moc a mohla k revolučním myšlenkám inklinovat snáze než města poddanská, jež byla stále nucena ohlížet se na stanoviska svých vrchností.¹²⁸ Projevilo se to v první řadě významným posílením jejich politického vlivu. Zmínili jsme sice, že se města i před rokem 1420 tu a tam zúčastnila zemského sněmu, ale jakékoli vtažení do politického života oba první Lucemburkové na českém trůně odmítali a s ohledem na své zájmy je byli ochotni posilovat toliko hospodářsky.¹²⁹ Teprve husitská revoluce a bezvládní městům umožnila zformovat se do podoby jednotné politické síly, která již nemohla být přehlížena. Stala se nezávislým subjektem zemské obce, samostatným politickým stavem a plnocenným účastníkem na zasedáních zemského sněmu.¹³⁰ Srovnáváme-li tento mezník s vývojem v okolních zemích, lze ho sice považovat spíše za pozdní – např. ve Francii přizval král města na jednání zemských stavů již v roce 1302 a v rakouských zemích se města zúčastňovala sněmů pravidelně již od poloviny 14. věku – , avšak specifický a výjimečný tím, že nevyplýval z vůle panovníka, ale naopak úpadku jeho moci. Navenek se to projevilo tak, že česká města získala stavovský charakter, což byla výsada, které nedosáhla ani města francouzská.¹³¹ Posílení politické

126 K velkým obcím a jejich pravomocím v jagellonském období J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*. Díl 3. a 4., s. Praha 2002, s. 47–66.

127 Na tom se nic nezměnilo ani v 16. stol., srov. P. VOREL, *Velké dějiny země Koruny české. VII. svazek (1526–1618)*, s. 214–215.

128 František ŠMAHEL, *Husitská revoluce I. Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1995, s. 354.

129 Josef ŽEMLIČKA, *Die Städtepolitik Johans von Luxemburg im Königreich Böhmen*. In: Michel Pauly (Hrsg.), *Johann der Blinde. Graf von Luxemburg, König von Böhmen 1296–1346*. Tagungsband der 9es Journées Lotharingiennes 22. – 26. Oktober 1996, Luxemburg 1997, s. 255–262; Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*, Praha 1979, s. 512–520.

130 K tématu podrobněji Jiří KEJŘ, *Zur Entstehung des städtischen Standes im hussitischen Böhmen*. In: Bernard Töpfer (Hrsg.), *Städte und Ständestaat*, Berlin 1980 (= Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte 26), s. 195–213; J. MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, s. 297–311.

131 P. HORSKÁ – E. MAUR – J. MUSIL, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, s. 77–78.

moci českých zeměpanských měst mělo své doprovodné jevy, především schopnost disponovat vlastní vojenskou mocí v mnohem větší míře než kdykoli předtím. To s sebou přinášelo zvýšenou potřebu finančních prostředků, kterou bylo nutno uspokojit.¹³²

Fatální proměna v pozici měst se musela projevit změnou přístupu vůči svému bližšímu i vzdálenějšímu okolí. Kolem poloviny 15. století se z pramenů vytrácejí zprávy o skládání slibu člověčenství měšťany vůči svým vrchnostem (ať již zeměpanským anebo šlechtickým).¹³³ Chápeme-li tento slib za projev poddanosti, obecně známý a užívaný již v předhusitské době, nepřekvapí, proč se k němu právě v polipanské době měšťané jen velmi neochotně propůjčovali. Byli si nepochybně vědomi toho, že může evokovat rovnocennost s postavením venkovských poddaných,¹³⁴ vůči kterým začali ve stejné době vstupovat do pozice vrchností. Jejich úsilí se naopak upínalo k posílení společenské prestiže a důsledné ochraně a posílení křehkého hospodářského postavení; v praxi se to projevilo především úsilím o rozšiřování pozemkového majetku, který se v dobovém chápání považoval za základ politické moci a společenské prestiže.¹³⁵ Současně byl i cestou k finančnímu zisku, neboť feudální renta garantovala nevysoký, avšak zato stálý příjem. Prostředky, jak toho dosáhnout, byly krivolaké.¹³⁶ Byť s vědomím jisté generalizace, lze stanovit celkem čtyři základní zdroje pozdější pozemkové držby zeměpanských měst. V první řadě jde o šosovní (městské) vsi, druhým zdrojem byla sekularizace, tj. přesun pozemkového majetku z církevních do světských rukou v průběhu husitské revoluce. S tím částečně souvisí třetí zdroj, totiž nemovité vybavení městských církevních institucí (kostelů, špitálů). Konečně posledním zdrojem městského pozemkového majetku bylo účelové nabývání alodů buď koupí anebo řidčeji odkazem. Kromě uvedených čtyř zdrojů docházelo k rozšiřování pozemkových domén náležejících zeměpanským městům ještě povyšováním stávajících poddanských měst. Rozlišit můžeme dvě skupiny: prvou tvořila povýšení na plnocenné zeměpanské město (tj. královské nebo věnné), druhou povýšení na svobodné horní město (od 17. století na královské horní město). Tato města se od vlastních zeměpanských měst – byť i ona v širším slova smyslu zeměpanskými byla – odlišovala tím, že neměla právo účasti na zemském sněmu a že nepodléhala královskému podkomořímu, nýbrž české komoře a nejvyššímu mincmistrovi. Povyšovací privilegia pro horní lokality obvykle v rámci polepšení právního stavu uváděly, že města získávají pravomoc zakupovat alodní majetky – jako první obdržel tento titul Jáchymov, jenž hned vzápětí zakoupil první vesnici. Také Příbram po povýšení zakoupila několik vesnic. Zpravidla však lokalita již v okamžik povýšení určitým pozemkovým majetkem disponovala: předhusitské zlatorudné středisko Kašperské Hory začalo budovat svůj majetek prostřednictvím oltářní nadace již na sklonku 14. století a ve století 16. zakoupilo několik okolních vesnic, čímž vývoj svého panství v podstatě uzavřelo.¹³⁷ Také čerstvě povýšená královská a věnná města disponovala téměř vždy určitým pozemkovým vybavením. Bezprostředně po husitské revoluci dosáhly povýšení Tábor, Český Brod a Prachatice (pouze dočasně), v 16. století se počet zeměpanských měst rozhojnil o Nový Bydžov (1569), Pelhřimov (1572), Rokycany (1584), Rakovník (1588), Hradčany (1598), Mladou Boleslav (1600), Chomutov (1605), Týn nad Vltavou (1609) a nejpozději Německý Brod (1637).¹³⁸ O povýšení se v době

132 Obecně ke změnám stavovského uspořádání české společnosti po husitských válkách Jaroslav PÁNEK, *Proměny stavovství v Čechách a na Moravě v 15. a v první polovině 16. století*, FHB 4, 1982, s. 182–184.

133 Jaroslav ČECHURA, *Člověčenství*, PHS 33, 1993, s. 44–45.

134 Na příkladu Stříbra J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, s. 92.

135 P. VOREL, *Velké dějiny země Koruny české. VII. svazek (1526–1618)*, s. 110. Šlechta považovala pozemkový majetek a vykonávání vrchnostenských pravomocí nad poddanými za své profilující definiční znaky: Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 111–274.

136 Na příkladu Frankfurtu nad Mohanem mnohovrstevnost utváření právních vztahů mezi městem a venkovem, vedoucích k utváření městských panství, doložil Bernd SCHNEIDMÜLLER, *Städtische und spätmittelalterliche Feudalgesellschaft am Beispiel von Frankfurt am Main*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 118, 1982, s. 115–136.

137 Touto otázkou se zabývám ve své práci *Kašperské Hory – město či městečko? Příspěvek k právním dějinám hornické lokality*, PHS 41, 2012, s. 88–117 a *Spory o příslušnost Kašperských Hor k šumavskému komornímu panství Kašperk*, JSH 77–78, 2008–2009, s. 61–84.

138 K povyšování poddanských měst na královská přehledně Eduard MAUR, *Nová královská města ve druhé polovině 16. století*. In: Karel Malý (red.), *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané Právnickou fakultou UK ve dnech 25. – 27. září 1979 v Praze, Praha 1982, s. 19–25.

stavovského povstání pokoušela neúspěšně rovněž Roudnice nad Labem¹³⁹ a Jindřichův Hradec.¹⁴⁰ Poněkud zvláštním případem byl Pelhřimov; do svého majetku získal panství, jehož sám byl dosud součástí, a ocitl se rázem na předních příčkách městských vrchností. Opačný jev, kdy pokleslo zeměpanské město na úroveň města poddanského, s sebou zpravidla přinesl odejmutí stávajícího panství. Mimo krátkodobějších propadů (Písek) měl definitivní platnost pouze případ Slaného. Jistá omezení výkonu vrchnostenských práv s sebou nesporně přineslo i zastavování zeměpanských měst (např. Kadaně v letech 1422–1454, 1469–1519). Zcela samostatnou otázkou, která zde již nemůže být zohledněna, byl majetek měst poddanských. Vedle drobných statků, čítajících maximálně 20 usedlých, se zde profilovala města s mimořádně rozsáhlým pozemkovým fondem. Po třicetileté válce to byla především Soběslav, Litomyšl a Jičín, tedy vesměs všechna pozdější ochranná (municipální) města.¹⁴¹

2.5.1 Transformace šosovních (městských) vsí

Zdálo by se být nepochybné, že dlouhá bezvládní v Čechách z let 1419–1436 a 1439–1458 vytvořila ideální podmínky pro transformaci městských (šosovních) vsí do pozice běžných vesnic poddanských. Jak však naznačují doklady z několika měst, nelze tento trend zobecňovat.¹⁴² Na první pohled se skutečně jeví, že se během husitské revoluce propast mezi venkovany a obyvateli města pozvolna prohlubovala – např. v Litomyšli či Jihlavě se již od husitské revoluce vytrácejí zápisy o právních pořízeních vesničanů v městských knihách,¹⁴³ také v Náchodě zhruba ve stejné době mizí pro obyvatele vsí charakteristiky typu soused anebo spolutrpicí.¹⁴⁴ Ze stejné či jen o málo mladší doby naopak nalézáme první zmínky, chápající obyvatele městských vesnic jako poddané. Zatímco v panovnických písemnostech se stále konzervativně udržuje spojení „lidé k městu příslušející“,¹⁴⁵ zachycují písemnosti vzniklé přímo v městských kancelářích obraz poněkud odlišný. V roce 1444 věnovala plzeňská městská obec farářovi farního kostela sv. Bartoloměje plat na dvou svých lidech v Radobyčicích („*hominibus nostris in villa nostra Radobycicz*“),¹⁴⁶ o dvě léta později prodávala plat „*na našich dvou vsí městskou a dědičnou na Škvřňanech a na Lobzích*“¹⁴⁷ a v roce 1456 útušický obyvatel, charakterizovaný jako „*laboriosus homo, Wawra Chmel de Utussicz, censualis nostre ciuitatis*“, prodával 39 kop českých grošů na své usedlosti oltáři sv. Alžběty v plzeňském farním kostele.¹⁴⁸ Obyvatelé vsí Radobyčic, Útušic a Doudlevců byli zapsáni v roce 1487 do městské knihy jako robotní lidé¹⁴⁹ a v roce 1514 Plzeňští při koupi svobodného zboží ručili Černicemi a tamními kmety dvory.¹⁵⁰ V téže vsi již před rokem 1496 zatopili založením rybníka některé selské

139 Petr KOPIČKA, *Rebelie aneb Pozdvížení v Roudnici nad Labem v letech 1619–1620*, *Porta bohemia* 4, 2007, s. 9–53.

140 František TEPLÝ, *Dějiny města Jindřichova Hradce I/3*, Jindřichův Hradec 1935, s. 143.

141 K tématu pozemkového vlastnictví obcí poddanských měst vyčerpávajícím způsobem P. ČERNIKOVSKÝ, *Svobodný majetek nesvobodných obcí? Vrchnostenské ambice poddanských měst v raně novověkých Čechách*. K pojmu ochranné (municipální) město Ludmila DĚDKOVÁ, *Ochranná municipální města v Čechách (Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře)*, SAP 28, 1978, s. 292–355.

142 Jak upozorňuje W. Kuhn, pouze zlomek šosovních vsí zachoval své postavení až do zrušení poddanství (východní Prusko), naprostá většina přešla do pozice poddanských vsí, nad nimiž město fungovalo jako plnocenná vrchnost (Walter KUHN, *Die Stadtdörfer der mittelalterlichen Ostsiedlung*, *Zeitschrift für Ostforschung* 20, 1971, č. 1, s. 67–68).

143 F. HOFFMANN, *Struktura*, s. 341, poznámka č. 32.

144 P. ČERNIKOVSKÝ, *Raně novověké poddanské město*, s. 65.

145 Tak v listinách z roku 1446 pro Chrudim a Vysoké Mýto (J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM. III*, s. 253–255, č. 144 a 145).

146 Josef STRNAD (ed.), *Listář královského města Plzně a druhy poddaných osad. Část I. od r. 1300–1450*, Plzeň 1891 (= Publikace Městského historického musea v Plzni 1), s. 404–407, č. 370.

147 J. STRNAD (ed.), *Listář královského města Plzně a druhy poddaných osad. Část I. od r. 1300–1450*, s. 408–411, č. 372.

148 Josef STRNAD, *Listář královského města Plzně a druhy poddaných osad. Část II. od r. 1450–1526*, Plzeň 1905 (= Publikace Městského historického musea v Plzni 3), s. 30–31, č. 39.

149 „[...] robotní lidé naši z Radobyčic, z Utušic a z Dúdlevec vyznali jsou dobrovolně před námi, že [...] jsou se o to ty tři vsi dobrovolně a přátelsky smluvily, že [...] mají a povinni budou ze spolka všichni z těch tří vsí [...] dělati a opravovati [...]“. J. STRNAD (ed.), *Listář královského města Plzně a druhy poddaných osad. Část II. od r. 1450–1526*, s. 259–260, č. 306.

150 J. STRNAD (ed.), *Listář královského města Plzně a druhy poddaných osad. Část II. od r. 1450–1526*, s. 644–

pozemky, které vesničanům kompenzovali o čtyři léta později.¹⁵¹ Připomínám, že jak Radobyčice, tak Útušice, Skvrňany a Lobzy platily v době předhusitské lózungu a městský census a byly tedy s největší pravděpodobností městskými vesnicemi, byť není o jejich připojení k městu dochován žádný doklad. Určité reziduum tohoto dávného stavu bylo vkládání smluv o majetkových transakcích v těchto vsích do městské knihy trhů z let 1509–1538 (ovšem společně se zádušním Letkovem a špitálními Kyšicemi). Patrný posun vysvědčuje i usnesení plzeňském městské rady z roku 1497, které zapovídalo obyvatelům předměstí a vsí vařit pivo.¹⁵² V Českých Budějovicích se vývoj ubíral poněkud jinak. Město, které stejně jako Plzeň nepřestalo uznávat autoritu Zikmunda Lucemburského, požádalo v roce 1498 Vladislava Jagellonského, aby, „*poněvadž těch vsí v tak dluhých a dávných časech vždycky v pokojném držení a požívání beze všeho nařikanie byli, [...] jim též vsi se vším jejich příslušenstvím pro budúcie nesnáze a zmatky k dědictví dáti a zapsati ráčil*“.¹⁵³ Král požadavku měšťanů vyhověl a doporučil svůj majestát vložit do zemských desek. Brzy poté máme doloženy první gruntovní knihy českobudějovických poddanských vesnic.¹⁵⁴ Ve stejné době se datují první fragmenty gruntovních knih pro vesnice plzeňské,¹⁵⁵ v jiných městech se objevují v těsném závěsu.¹⁵⁶

Odlíšný vývoj v Plzni a Českých Budějovicích naznačuje, že proces feudalizace šosovních vesnic měl většinou specifickou podobu. Měnit kolem 200 let fungující vztahy nebylo možné ze dne na den a prameny potvrzují, že v obyvatelích městských vsích dlouho tepalo vědomí určité privilegovanosti. Dávali to najevo jednak přijímáním některých prvků typických pro městské prostředí – např. cechovní organizace – ,¹⁵⁷ jednak lpěním na atributech, které vyplývaly z jejich specifického právního postavení. Velmi plasticky to přibližuje případ ze Žitce, jenž je zároveň jedinečnou sondou do poměru města ke své vsi před první vlnou konfiskací. V roce 1543 tamní měšťan Václav Příbram anuloval testament sedláka Chotka ze Žizelic tvrzením, že je „*člověk jeho dědičný*“, jenž bez jeho svolení nemůže kšaftovat. Žizeličtí se ohradili, že jakožto ti „*pod šosem města*“ mohli vždy svobodně kšaftovat „*a ti kšaftové bývali jsú tvrzeni při právu města Žitce pečeti téhož města*“. Nikdy prý také neslibovali člověčenství, byli pouze povinováni platy „*činíce komuž náleží*“. Svá tvrzení doložili autentickými testamenty zpečetěnými zateckou městskou pečeti. Zůstavitelé těchto kšaftů byli současně nalezeni v „*knihách, kde se měšťané naši, kteří se přijímají v měšťanstvo, zapisují*“, což Žizeličtí považovali za jednoznačný důkaz toho, že jako „*jiní sedláci poddání nejsou*“. Také „*do kněh trhových i do kněh soudu zahájeného*“ vkládali Žizeličtí svá právní pořízení, „*ježto kdyby s jinými sedláky poddanými v člověčenství za roveň byli, tehdy by jim ta svoboda v knihách městských nikda dopuštěna nebyla*“ a dodali, že „*žádný z těch, kteří městu z dědin žizelských poplatky činí, člověčenství jest nesliboval*“. Příbram oponoval, že „*v domu jeho*

645, č. 768.

151 J. STRNAD (ed.), *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část II. od r. 1450–1526*, s. 359, č. 438; s. 416–417, č. 512.

152 A. ZEMAN, *Z historie plzeňského pivovarství v 16. století (Příspěvek k dějinám městského a měšťanského podnikání)*, s. 78.

153 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 915–920, č. 536. Listina byla vložena do desek zemských v roce 1505.

154 První kniha poddanských vesnic byla založena v roce 1508. Rostislav NOVÝ, *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1526. Katalog*, Praha 1963 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 4), s. 59.

155 Zápisy zpočátku zaznamenávány do soudní a pamětní knihy z let 1492–1532, knihy trhů z let 1509–1538 a teprve od roku 1515 počíná samostatná gruntovní kniha plzeňských poddanských vesnic. jež pokračuje až do roku 1575. (R. NOVÝ, *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1526. Katalog*, s. 139–140). Obsahuje zápisy z těchto vsí: Bolevec, Borek (v 16. stol. zaniklá ves mezi Sencem a Bolevcem), Božkov, Buksice (zaniklá ves severně od cesty z Božkova do Letkova), Černice, Doubravka, Dolany, Doudlevec, Druztová, Ejpovice, Hradiště, Chrást, Koterov, Kozolupy, Křínov, Kyšice, Letkov, Lobzy, Nevřeň, Radobyčice, Senec, Skvrňany, Týnec (zanikl v 17. stol., dnes součást Doubravky), Újezd, Útušice, Zruč. Za sdělení děkuji PhDr. Marii Malivánkové Waskové.

156 Např. v Písku gruntovní kniha předměstí a vsí z let 1538–1584 (August SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, Písek 1928, s. 96). První gruntovní knihy poddanských vsí v Lounech jsou dochovány z konce 40. let 16. století (Vavřinec Josef DUŠEK, *Archiv král. města Loun*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1898, Praha 1899, č. XIII, s. 20), v Českém Brodě od roku 1550 (Miloš DVORÁK, *Literárské bratrstvo a městská rada v Českém Brodě*. In: *Od středověkých bratrstev k moderním spolkům*, Praha 2000 (= Documenta Pragensia 18), s. 102).

157 V českobudějovické městské vsi Litvínovice existoval nejspíše v roce 1501 cech sedláků („*pauern czech*“, „*cech súseduov*“), srov. Hana PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000 (= Clavis monumentorum litterarum (Regnum Bohemiae) 5, Monographia 1), s. 90.

Žiželští i ti, kteříž k obci náležejí“, držívali každoročně výroční soud, kam vysílá městská rada komisaře, kteří volí rychtáře a konšely. Ti posléze přísahají „*a věrnost pánum svým zachovati slibují*“, což se rovná slibu člověčenství. Zpochybnil rovněž evidenci sedláků v knize přijímání měšťanů, zápisy si vyložil pouze jako svolení „*aby, což statku městského koupí, to sobě knihami městskými dáti mohli zapisovati*“. Ve věci testamentů nezpochybnoval, že mohli volně kšaftovat všichni ti, kdo měli dědice. Sedlák Chotek je ale neměl, takže jeho majetek měl připadnout Příbramovi. Žiželští podle jeho slov neplatili šos, nýbrž běžný poddanský úrok, ze kterého teprve on odváděl šos. Nález staroměstské rady nakonec vyzněl ve prospěch Příbrama, neboť Žiželičtí neprokázali opak.¹⁵⁸ Ve sporu je kromě argumentů vesničanů zajímavé i to, že se zdůrazňovalo i dosazení vesnického rychtáře a přísazných městskou radou.

Může překvapit, že k transformaci městských vsí došlo i ve městech, jež věrně setrvala na Zikmundově straně. Byť krále sebevíce uznávala, neměla ve své bezprostřední blízkosti ani jeho, ani jeho dohlédací úřady. Transformační proces navíc nemusel být vždy vědomý, ale povlovlý a vynucený každodenní praxí. Rovněž na Moravě a ve Slezsku nemohly městské obce využít revolučních zmatků v takové míře jako v Čechách, takže se uzurpace městských vsí ubírala různými cestami. Např. u Olomouce se zdá, že svou roli sehrálo privilegium Jana Jindřicha z roku 1354, jenž tamním měšťanům svolil kupovat, prodávat či zastavovat úrok, plynoucí z majetků uvnitř i vně městských hradeb (tedy nejspíše městský census).¹⁵⁹ Ještě v roce 1408 před olomouckým fojtem a radou prodávali dva sedláci z Hněvotína půl hřivny úročního platu ze svých lánů kaplanu špitálu, avšak v roce 1496 totéž již činil hněvotínský poddaný.¹⁶⁰ Z toho by vyplývalo, že někdy i sám panovník vědomě (či nevědomě?) umožňoval posilování pozice měst v městských vsích. Doložit je to po mém soudu možné i u několika privilegií císaře Zikmunda Lucemburského. Kromě prostých konfirmací starších městských privilegií¹⁶¹ a dalších hospodářských výhod a úlev¹⁶² uděloval zápisy na církevní zboží, která tímto způsobem v držbě měst legitimizoval, a poté potvrzení na držbu vsí neznámého původu. Tak je asi nutné intepretovat Zikmundovy listiny pro Sušici, Kouřim a zřejmě i Beroun. Ani potom ale neměla města vesnice jisté: berounské vsi, jež měly městu přispívat na plat do královské komory, byly zastaveny již o dva roky nato a v roce 1513 bylo manipulováno i s vesnicemi města Sušice.¹⁶³

V procesu transformace městských vsí sehrálo důležitou roli pohusitské postavení městského rychtáře. Jedná se soubor speciálních otázek, které dosud nebyly konkrétněji řešeny.¹⁶⁴ Jak můžeme sledovat, zdaleka ne všude byli rychtáři v průběhu revoluce vytlačeni do pozadí městskými radami, jak předpokládá starší literatura. Husitství dokonce některým rychtářům pomohlo k posílení svých pozic: např. rychtáři v Čáslavi a Českých Budějovicích obdrželi od Zikmunda do zástavy celé vesnice.¹⁶⁵ Také v Písku potvrdil král rychtu Maternovi po jeho otci i se všemi požitky,¹⁶⁶ což

158 Gustav FRIEDRICH (red.), *Archiv český* 28, Praha 1928, s. 640–643. Sporů si všiml rovněž J. ČECHURA, *Člověčenství*, s. 47.

159 „[...] *damus et concedimus omnimodam licenciam et potestatem obligandi, emendi et vendendi census hereditarios seu temporales super bona seu hereditates intra et extra muros sitas, ad dictam civitatem pertinentes.*“ Vincenc BRANDL (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Achter Band (1350–1355)*, Brünn 1874, s. 223, č. 277. Srov. Jaroslav BAKALA, *Venkovské majetky měst a měšťanů na severní Moravě v předhusitské době*, Časopis slezského muzea. Série B – vědy historické 24, 1975, s. 112.

160 Vladimír SPÁČIL, *Sbírka listin Archivu města Olomouce (1261–1793)*, Olomouc 1998, s. 83, č. 81 a s. 145, č. 426.

161 Litoměřicím 17. 9. 1436, Mělníku 30. 9. 1436, Tachovu 7. 10. 1436, Klatovům 18. 10. 1436, Lounům 10. 10. a 9. 11. 1436, Nymburku 1. 12. 1436, Kolínu 15. 1. 1437, Ústí nad Labem 18. 1. 1437, Stříbru 20. 2. 1437, Kutné Hoře 19. 3. 1437, Vodňanům 27. 3. 1437, Domažlicím 13. 6. 1437, Slanému 7. 11. 1437.

162 Chrudimí vysadil nový výroční trh 25. 9. 1436, Nymburku dovoz dříví po Labi 8. 12. 1436, Kadaň 6. 1. 1437 osvobodil od městského cenzu na 6 let, Písku 31. 1. 1437 slevil na berni na 30 let.

163 SOKA Klatovy, AMS, inv. č. 11, sign. L 11.

164 K dispozici je v obecném pohledu stále pouze Václav VOJTÍŠEK, *Soud a rada v královských městech českých*. In: Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, s. 240–272. Speciální pozornost byla věnována pouze poměrům plzeňským: TÝŽ, *Z nejstarších právních dějin města Plzně*. In: Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, s. 143 a Fridolín MACHÁČEK, *Městský soud a městský rychtář v Plzni v XVI. stol.* In: Sborník prací věnovaných prof. Dru. Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám, Praha 1931, s. 247–258.

165 Čáslavský rychtář obdržel od Zikmunda Lucemburského do zástavy vsi sedleckého kláštera Zbyslav, Rohozec a Kunice (J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 10–11, č. 8), budějovický statky dvou uprchlých měšťanů (tamtéž, s. 22, č. 16).

166 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 183–184, č. 109.

nesvědčí o nějakém dramatickém zvratu. Ve Vodňanech sice byl rychtář Jakub Trach z města hned počátkem revoluce vyhnán, ale v roce 1437 obdržel od Zikmunda povolení rychtu od rychtáře Zbyňka Zubara znovu zakoupit.¹⁶⁷ Na druhou stranu, nelze popírat, že dlouholeté bezvládní muselo mít na postavení rychtáře destruktivní vliv. Oficiálně však rychty nadále podléhaly králi a ten je systematicky propouštěl až v polipanském období.¹⁶⁸ v Klatovech zastavil Zikmund městskou rychtu nejprve šlechtě a v roce 1437 městské obci s výminkou, že v případě vrácení zástavní sumy opět nastoupí v držení rychty.¹⁶⁹ V roce 1464 koupili rychtu od Bořity z Martinic na Smečně za 900 kop českých grošů Slánští,¹⁷⁰ v roce 1473 od Jiříka z Všestar Královéhradečtí – následujícího roku si nechali udělit královské potvrzení.¹⁷¹ Někdy kolem roku 1483 rychtu zakoupila Čáslav, Plzeň ji získala s královským povolením od Ondřeje Oremuse v roce 1480 za 1200 uherských zlatých,¹⁷² Sušice obdržela právo na rychtu za odvádění platu 130 kop českých grošů zástavním majitelům hradu Kašperka v roce 1487.¹⁷³ Stříbrští koupili rychtu od Otíka Kamitského z Tropčic dokonce až v roce 1492.¹⁷⁴ Zajímavé peripetie se týkají rychtáře v Poličce: městská obec rychtu získala nejpozději v roce 1474 – toho roku vydal Vladislav Jagellonský confirmaci privilegií¹⁷⁵ se zvláštním důrazem na stvrzovací listinu na koupi rychty a její dědičné držení z roku 1392.¹⁷⁶ Vladislavova listina ustanovuje nejasnou formulací užívat vším právem 12 vesnic či jejich částí.¹⁷⁷

Jak dovozuje J. Čechura, byla transformace městských vsí v běžné poddanské dovršena sepsáním urbáře.¹⁷⁸ Existence urbářů vzniklých iniciativou městské správy není ovšem zdaleka tak samozřejmá, jak by se mohlo zdát. Z přelomu 16. století známe výběrčí rejstříky z tábořského panství,¹⁷⁹ které však neměly nic společného s městskými vesnicemi a tudíž ani nepřekvapují. Problematictější situace nastává u českobudějovického „urbáře“ z roku 1513.¹⁸⁰ Knihu sice prohlašuje za urbář štítek z 18. století na deskách, avšak vlastní text knihy se svým charakterem běžnému urbáři příliš nepodobá. Neobvyklý je již nápis na zadním předešti: „*Lánuov, což se všech gruntuov v městě i před městem na dvořiech i ve všech, kterýž losunky dávají, jest v summě sto a XLI lánuov, lán vždy počítajíc v LVI jitr a IJ čtvrti a XII jitr.*“ U jednotlivých osob rukopis neeviduje feudální rentu, nýbrž pouze držený nemovitý majetek. Podezřelé je také to, že vedle vesnic eviduje všechny měšťany (rozdělené do čtvrtí) a obyvatele na předměstích a zcela opomíjí ves Roudnou a majetek, který České Budějovice zakoupily před rokem 1505.¹⁸¹ Pokud doplníme, že v letech 1512 až 1513 byly dopsány knihy vybrané lózungy i městského cenzu,¹⁸² zdá se být pravděpodobnější, že před sebou máme ne urbář, nýbrž období berní knihy.¹⁸³ Do roku 1544 se

167 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 203–204.

168 Srov. V. VOJTÍŠEK, *Soud a rada v královských městech českých*, s. 261–265.

169 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 219–221, č. 125.

170 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 464–466, č. 269. Od téhož získali rychtu v roce 1458 Českobrodští, srov. Václav SCHULZ, *Historické zprávy v nejstarší knize města Brodu Českého z let 1421–1496*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1899, Praha 1900, s. 24–25.

171 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 612–614, č. 361.

172 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 702–706, č. 416 (k rychtě patřil z nemovitostí dům a louka).

173 J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, s. 25.

174 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 811–812, č. 482.

175 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 605–606, č. 356 a Karel DUDEK, *Dějiny královského věnného města Poličky. Díl první – do doby předhusitské*, Polička 1940, s. 80.

176 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM II*, s. 838–839, č. 651.

177 „*Item eadem auctoritate regia prefatam civitatem Policzka eius quoque incolas pro tempore existentes decernimus uti libere debere omni eo iure, quod ab antiquo ex privilegiis divorum antecessorum nostrorum obtinere noscuntur in villis infra scriptis, videlicet Modrzydze, Nedwiezie, Teleczie, Borowa, in Radimirz quatuor laneos ad hospitale cum censu, Oldrzyse, Lkamencze, Trhonicz, Sedlisst, in Koruhwa octo homines cum nono molendinatore, Sadek, in Amplo valle septem laneos sine prutone cum una parte et Rybne, iuribus tamen alienis semper salvis.*“

178 Jaroslav ČECHURA, *České Budějovice – příklad vytváření městského velkostatku v středověkých Čechách*, JSH 54, 1985, s. 166–167.

179 Adolf KALNÝ, *Soupis urbářů jihočeských archivů 1378–1773 I., II.*, České Budějovice 1976 (= Inventáře, katalogy a tématické rejstříky k fondům jihočeských archivů 50), s. 281–286, č. 300–305.

180 Urbář editovali Květoslava DVORÁKOVÁ – Daniel KOVÁŘ, *Nejstarší urbář královského města Českých Budějovic z roku 1513*. In: Staré Budějovice. Sborník prací k dějinám královského města Českých Budějovic 1, 2005, s. 171–186.

181 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 1023–1024, č. 581.

182 J. ČECHURA, *České Budějovice – příklad vytváření městského velkostatku v středověkých Čechách*, s. 167.

183 Kniha je uvozena textem: „*Anno domini MV tredecimo hir sein verschriben alle hieb und morgen, was der auff den statt gut sein der burger in der statt, bei den heffen, millen und ze derffern, der roboth halben, damit ein ider*

hlásí urbář trutnovského manství s 30 manskými vesnicemi, vzniklý z příkazu české královny u příležitosti pronájmu panství městu Trutnovu. To si o rok později pořídilo pro vlastní potřeby opis.¹⁸⁴ Množství soupisů platebních povinností z městského příslušenství vzniklo v souvislosti s konfiskacemi v roce 1547 a předáním statků do rukou panovníka. Pěkně jsou tyto „urbáře“ dochovány pro věnná města Hradec Králové, Jaromeř a Dvůr Králové nad Labem,¹⁸⁵ z královských měst pro Písek¹⁸⁶ nebo Stříbro („*Registra statkuv stříbrských*“)¹⁸⁷ – oba dokumenty však nevznikly z iniciativy městských rad, nýbrž úředníků komory a nelze je tedy považovat za průkazný doklad postupující městské feudalizace. Jistým mezistupněm jsou až „*registra urburní*“ města Poličky z roku 1552, evidující platy z vesnic náležejících panovníkovi.¹⁸⁸ Teprve z roku 1570 je dochována kniha se všemi atributy urbáře, totiž urbář brněnského statku Kuřim.¹⁸⁹ V Čechách se jako první objevuje před rokem 1579 v Českém Brodě,¹⁹⁰ následuje v roce 1604 vzniklý „*urbář královského věnného města Vysokého Mejta*“.¹⁹¹ O pouhé dva roky mladší je urbář panství olomouckého.¹⁹² Obecnějšího, ne však stále masového uplatnění v městském prostředí našly urbáře až po Bílé hoře.¹⁹³

Bezprostředně po zhozném požáru Malé Strany, jenž strávil až na jedinou výjimku všechny kvaterny zemských desek, rozhodl zemský sněm o rekonstrukci aktuálně platných zápisů. Všichni, kdo prodali, postoupili anebo zastavili nějaký deskový majetek, se měli dostavit na úřad zemských desek a své zápisy „obnovit“. Pokud již aktéři příslušné transakce zemřeli, měli je zastoupit jejich dědicové anebo starší extrakty z desek. Jestliže neměl příslušný zájemce ani jedno a „*dědictví před shořením desk zemských tři léta a 18 nedělí pořád zběhlých pokojně bez nařikání vydržel*“, měl být „*při tom zuostaven*“. Zápisy bylo nutno ještě veřejně publikovat, aby se mohli přihlásit případní

nach gelegenheit der sach roboten, verpfflicht ist die zeit burgermeister Lienhart Ekarth“. Následují zápisy, jež ve vsích evidují majitele lánů a jejich dílů – např. pro Suché Vrbné vypadá text následovně:

Velhern

Gerg Symon furman Sun III fiertl J margen

Hanzl und Thomon des Welffles Syn [sic!] von Lintz VI margen

Sigmund des Petras ayden I hueb

Hanzl Neupawr IIIJ fiertl II margen

Hanzl Albl I hueb III margen

Andre Newpawr IIIJ fiertl

Summa Zu Felhern IIIJ hueb.

K. DVOŘÁKOVÁ – D. KOVÁŘ, *Nejstarší urbář královského města Českých Budějovic z roku 1513*, s. 174, 181.

srov. J. ČECHURA, *České Budějovice – příklad vytváření městského velkostatku v středověkých Čechách*, s. 166.

Za návrh urbáře považoval knihu F. KAVKA, *Městské hospodářství Českých Budějovic v letech 1496–1570*, s. 41.

184 Oba urbáře editoval E. HEINZEL, *Zwei Trautenuer Urbare aus Jahren 1544 und 1545*.

185 Josef TLAPÁK, *Dějiny českého venkova v pramenech zemských desk do konce první poloviny 16. století*, ČSPS 69, 1961, s. 84.

186 A. KALNÝ, *Soupis urbářů jihočeských archivů 1378–1773 I.*, s. 221–222, č. 225–226: „*Znamenají se duochodové i zboží, kterýchž prve i předešle Písečtí v držení byli, vše na groš míš.*“ Viz k tomu J. MATZNER, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.*, s. 3–9.

187 Květoslava HAUBERTOVÁ – Gustav HOFMANN – Ladislav LEŠICKÝ, *Soupis západočeských urbářů (2. pol. 13. století–1773)*, Plzeň 1993, s. 124–125.

188 Urbář eviduje vsi Kamenec u Poličky, Oldříš, Borová, Telecí, Pustá Rybná, Modřec, Nedvězí, Trhonice, Sedliště, Korouhev, Široký Důl, Makov, Újezdec, Radiměř (Jiří KUBA – Tomáš ŠIMEK – František ZAHŘÁDKA, *Soupis východočeských urbářů*, Zámorsk 1997, s. 124–125, č. 183). Je nadepsán jako „*registra urburní aneb správní důchodův z XII vesnic na vychování kněžstva, žakovstva a chudinů ve špitále i také na vopravu města Poličky z milosti od Jeho Milosti Královské odstoupených, však vrchnost a panství na týchž lidech Jeho Milost Královská jest sobě a dědicům Jeho Milosti pozůstaviti ráčil*“.

189 Bronislav CHOCHOLÁČ, *Hospodaření na městském statku Kuřim v předbělohorské době*. In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno, Prostějov 1997, s. 105.

190 M. DVOŘÁK, *Literátské bratrstvo a městská rada v Českém Brodě*, s. 102. Podle Dvořáka se zlomek tohoto urbáře nachází v Národním archivu.

191 J. KUBA – T. ŠIMEK – F. ZAHŘÁDKA, *Soupis východočeských urbářů*, s. 151–152, č. 246.

192 V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 38–39.

193 Např. pro statky města Brna z roku 1640 (Sylvia LAURINCOVÁ, *Městský statek Kuřim ve 2. polovině 17. století*, Brno 2009. Diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, s. 9–10), pro České Budějovice z let 1653–1683 (NA Praha, Stará manipulace – urbáře, inv. č. 112) a pro Kutnou Horu z roku 1708 (tamtéž, inv. č. 51).

nespokojenci.¹⁹⁴ Vedle šlechty přispěchali k obnově zápisů četní představitelé zeměpanských měst a intabulovali do kvaternů s obnovenými zápisy celou řadu transakcí. Pro naše potřeby je lze rozdělit do tří kategorií. V prvním případě šlo o zápisy na zádušní statky, kterými byly vybaveny církevní instituce jak v poddanských, tak zeměpanských městech. Vesnice v takovém případě měly vůči městské radě nejrůznější postavení, velmi často však byly v pozici poddanských vsí vzhledem k tomu, že správu těchto institucí vykonávaly právě městské obce (např. špitály).¹⁹⁵ Do druhé skupiny již pronikala města, která obnovovala zápisy o koupi svobodného deskového zboží.¹⁹⁶ A konečně poslední skupinu tvořily zápisy, kterými se do zemských desek vkládaly předhusitské městské vsi. Ty jsou pro nás nejdůležitější, protože se staly nástrojem legalizace jejich posunu na úroveň deskového zboží. Je velmi pravděpodobné, že „rekonstrukce“ desek zemských vytvořila pro města ideální předpoklad k tomu, aby zlegitimizovala držbu městských vsí. Uvědomovala si, že pokud takové intabulace docílí, dojde k nezpochybnitelnému zafixování jejich vlastnických práv. Již jsme viděli, jak pečlivě odlišovala běžné svobodné statky od městských.

Abychom si udělali konkrétní představu, podívejme se, jak vypadala intabulace např. v roce 1543 pro Domažlice: „*Purkmistr a konšelé i všecka obec města Domažlic, vyslavše z sebe Havla Berana z větší rady a Ondřeje Kvasníka z starších obecních, měštěninů nadepsaného města, s mocným listem oznámili, že dědictví svého a též obce Krastovic, Milavče, Bořice, Spanova, Nevolice, Petrovic, Luženice Veliký a Luženice Malý vesnic celých a dvoruov kmetcích s platem, Valderna, Hořetína, Smolova, Vlachova vsí pustých a dvoruov kmetcích pustých s platem, Zbyšnišovska, Želenova, Drbova a Radošova dvoruov kmetcích pustých s platem, s dědinami, lukami, lesy, porostlinami, kurmi, vajci, v Luženicích toliko s robotami, potoky i se vsí s panstvím toho všeho což tu mají a po předcích svých od mnoha let, ježto pamětníka není než jak se paměti registry od dvou set let a vejše nacházejí, jí toho v držení a pokojném užívání bez naříkání byli a ještě až podnes jsou, tak a v týchž [mezech a hranicích] zase podle nového o dskách nařízení a vyzdvižení sobě a budoucím purkmistruom a vsí obci nadepsaného města Domažlic v tato registra vložiti a vepsati dali.*“¹⁹⁷ Obdobný formulář použili o rok dříve pro intabulaci vesnic města Stříbro¹⁹⁸ anebo Plzeň,¹⁹⁹ jejichž městské vsi známe prostřednictvím předhusitských berních

194 Usnesení z 5. prosince 1541. *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu I. 1526–1545*, Praha 1877, s. 523–529, č. 294.

195 Tak byl např. obnoven zápis pro statky špitálu ve Vlašimi, jehož vrchní správu měla tamní městská rada (NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 250, fol. E 5r), podobně pro ves klatovského špitálu Tetětice (Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/1*, Klatovy 1927, s. 341 podle DZV 250, fol. G 19r) anebo pro špitál v Čáslavi (DZV 250, fol. D 7r), kde ovšem vůbec není uvedeno, že jde o špitální statky (viz August SEDLÁČEK, *Děje města Čáslavě*, Praha 1874, s. 111).

196 Např. Klatovy (J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/1*, s. 340–341), Tábor, České Budějovice (NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 250, fol. D 9v.).

197 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 250, fol. D 1v, srov. Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Hospodářství města Domažlic v první polovině XVI. století*, ČSPS 64, 1956, s. 51, pozn. č. 17 a P. MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, s. 72.

198 Zápis z roku 1542, Stříbrští intabulovali vsi „*Kšice, Ounehle, Butovo, Vranuov, Svinnou, Sytno, Vrbici, Milíkovo, Votročino, Rytkovo, Těchlovice, Zachumo vesnice celé [...], Pytlovo ves což tu mají, Doubravu ves celú pustou*“, které „*od mnoha let prve před shořením desk ve dskách jměli*“. NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 250, fol. A 20r–A 20v, srov. Georg SCHMIDT, *Mieser Dörfer*. In: *Festschrift der Bergstadt Mies 1931 zur 800-Jahrfeier*, 11.–13. Juli 1931, Mies 1931, s. 52.

199 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 250, fol. C 24v–C 25r: „*Pavel Berounský z větší rady a Bartoloměj Řepník z starších obecních, měšťané města Plznie, majíce list mocný od purkmistra a rady i vsí obce téhož města Plznie na místě a jménem jich oznámili a přiznali, že dědictví a zboží pozemského a dědin v Roudné někdy zámku pustého, a v Lobzi vsi celé a dvory kmecí s platy kromě dvoru kmecího, na kterémž sedí Havel Kožka, v Černicích, v Doudlebcích, Radobyčicích, Outušicích i v Škvřňanech etc. vsí celých a dvoruov kmetcích s platy, v Neuczeni čtyř dvoruov kmetcích s platy osedlých, se čtyřmi poustkami s platy, na kterýchž sedí Urban Skřivan, Urban Mašek, Šimon a Jakub Mitkovic, a Blažej Chomlík s syny svejmi, v Borku vsi pusté s dvoruov kmetcích pustých s platy, s dědinami, lukami, lesy, řekami, tuoněmi, potoky, luhy, mlýny, pastvami, pastvištěmi, krčmami, s lidmi osedlými i neosedlými, s pustotinami i se vším, s panstvím, že toho všeho zboží a dědin svrchu psaných oni nadepsaní Plzeňští a k témuž městu rádným zakoupením s povolením slavných pamětí kráľuov českých prve dskami zemskými od mnoha let nas lidskou paměť za řádu a práv jíti, v pokojném držení a užívání jsú byli a drží, to až dodnes, ktež oni nadepsaní vyslaní a zmocnění zase jim purkmistru a radě i vsí obci nadepsaného města Plznie nynějším i budoucím a témuž městu podle nového o dskách nařízení v tyto registra vložiti a vepsati jsú dali.*“ Plzeňští odesílali k zemskému soudu v roce 1543 společně s delegáty z konšelů a obecních starších tuto listinu: „*My purkmistr a rada i všecka obec města Plzně známo činíme tímto listem, kdež čten nebo čtúci slyšán býti náleží,*

rejstříků. Bylo jim společné to, že své vlastnické právo nad městskými vesnicemi odvozovaly od „pokojného držení a užívání od mnoha let“, tedy ničeho, co by bylo v rozporu s usnesením zemského sněmu z prosince 1541. Podobně to platí i o vsích těch měst, kde sice postrádáme přímý důkaz o tom, že byly městské, avšak je to velmi pravděpodobné strukturou feudální renty (Písek,²⁰⁰ Polička).²⁰¹ Slaný vložil do zemských desk ze svých městských vsí Želenice a díl Knovíze společně s jinými alodními statky.²⁰² Výčty příslušenství statků v deskách zemských byly jen právními formullemi a nebyly přesným popisem toho, co se na daném zboží reálně nacházelo²⁰³. Ne všechna města ovšem městské vsi intabulovala a marně bychom pátrali po zápisech Chrudimě, Dvora Králové nad Labem,²⁰⁴ Klatov anebo Sušice. Je to o to překvapivější, že je krátce poté nacházíme ve výčtu zkonfiskovaného zboží, převedeného intabulačním aktem na Ferdinanda I. Tato neúčast na intabulaci dokazuje, že nešlo o žádnou koordinovanou akci iniciovanou zvenčí, ale bezprostřední reakci městské reprezentace na momentální situaci, vyplývající z aktuálních poměrů v tom kterém městě. Některá města totiž dosáhla intabulace již před požárem, jak tomu bylo u Českých Budějovic – tamní měšťané již někdy kolem roku 1498 vložili zmiňovaný mocný list Vladislava Jagellonského²⁰⁵ a překvapivě nepociťovali potřebu jej znovu intabulovat, jako tomu bylo u alodního zboží Kamenný Újezd, Mokrý, Roudné, Nedabyle, Todně a Slavče, získaného a intabulovaného zřejmě kolem roku 1505 a potom znovu po požáru.²⁰⁶ Konečně jinou cestou byly i konfirmace privilegií, jak by šlo usuzovat z promeškání příležitosti u Sušice či Berouna.

Předchozí řádky neměly v úmyslu vytvářet dojem, že proměna městských vsí v poddanské probíhala podle jednotného vzoru a ve stejném okamžiku. Naopak, je nutno předpokládat značnou variabilitu jak do období, kdy k ní docházelo, tak i ve způsobech této transformace.²⁰⁷ Navíc je třeba zohlednit eventualitu, že některé z městských vsí setrvaly v zásadě v postavení, které jim nalinkovala předhusitská doba, až do roku 1547 a teprve konfiskační akt znamenal přerušení

jmenovitě vysoce urozeným pánuom pánuom Jich Milostem urozeným a statečným pánuom rytířuom nejvyšším úředníkuom a soudcem zemským, pánuom nám milostivě a laskavě příznivým, a pánuom úředníkuom pražským menším desk zemských. Jakož z dopuštění buožního hrad Pražský a dsky zemské jsou shořaly a vedle nařízení nového jeden každý z stavuov statky, kterýchž v držení jest, zase ve dsky zemské klásti sobě má, že my měvše, majíce a držíce od mnohých a dávných let zbuoží řečené Roudná od kněze Martina Mertlíka koupené, a vesnice zejména Lobze ves celou kromě dvouor Jaklíkovského, kterého nyní a s příslušenstvím v držení jest Havel Kozka, měšténin v Plzni, kterýžto dvouor dskami zemskými od let dávných k městu Plzni vložen a vepsán jest. Item Černice, Douhlebe, Radobyčice, Outušice, Škvrmány, všecko vsi celé, při tem také ve vsi Nevřeně čtyři dvouory osedlé se čtyřmi k tomu poustkami, na jednom dvouře sedí Urban Skřivan, držie k tomu poustku při témž dvoře, na druhém Urban Mašek, ktorejž drží k tomu poustku Biskupovské, třetí Šimon a Jakub Milkovic, bratři držíce k témuž dvouor poustku Zárubovskou, na čtvrtém Blažej Chomlík starej s syny svými, majíce k tomu poustku Voráčuovskou. Item Borek ves pustou s dvory kmetcimi, lidmi osedlými i neosedlými, platy, dědinami, lukami, lesy, mlejny, rybníky, řekami, tuoněmi, potoky, luhy, pustotinami, pastvištěmi i se vsí zvuolí a s příslušenstvím, což k svrchu psaným zbuoží a vesnicem všechněm i jedné každé zvlášť od starodávna příslušelo i přísluší, s plným panstvím v témž plném právě, v týchž mezích a hranicích, v nichžto dědictví záleží, i s tím vším, což sme do si chvíle my a lidé naši v svrchu jmenovaných vesnicích v držení a užívání byli, vyslali z sebe opatrně [...], plnú a celú moc davše a tímto listem. [...]“ (Archiv města Plzně, sign. 1 b 13, fol. 97r).

200 Zápis z roku 1542, intabulovány vsi Putim, Smrkovice, Hradiště, Zátaví, Zlivice, Skřýšov, Vrcovice, Vojníkov, Držov, Oldřichov, Dobešice, Petrovice, Chlaponice, Třebkov a díly Nepodřic, Kračic (Purkratic), Brusů, Topělce, Novosedel, Semic. NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 250, fol. A 24r–A 25r, srov. A. SEDLÁČEK, *Dějiny Písku I.*, s. 96.

201 Podle K. ADÁMKA, *Z dějin obecního hospodářství královského věnného města Poličky*, ČČM 60, 1881, s. 436 zápis z roku 1545 na vsi Modřec, Nedvězí, Borová, Oldřiš, Kamenec, Trhonice, Sedliště, Sádek, Radiměř a díly vsí Korouhev, Široký Důl, Rybné, Makov, Újezd a Telecí (NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 23, fol. K 2).

202 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 250, fol. D 26v–D 27r.

203 Adolf ZEMAN, *Plzeňské rybníkářství v XV. až XIX. století (Příspěvek k dějinám plzeňského panství a jeho hospodářství)*, ČSPS 65, 1957, s. 13.

204 Ve sporu o majetkoprávní charakter vsí u města si magistrát nechal koncem 17. století vypracovat rešerši v zemských deskách, ale v kvaternech „*nic se vynaléztí nemohlo*“. Petr ČERNIKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*. In: Radmila Pavlíčková – Martin Elbel (red.), *Miscellanea ze semináře starších dějin*, Olomouc 2005, s. 45.

205 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 2, fol. A 27v.

206 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 250, fol. D 9v a J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 1023, č. 581 (rok 1505). F. KAVKA, *Městské hospodářství Českých Budějovic v letech 1496–1570*, s. 43 ztotožňuje Újezd s Ostrolovským Újezdem, ale s ohledem na berní rulu pravděpodobněji půjde o Kamenný Újezd.

207 P. ČERNIKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*, s. 41.

kontinuálního vývoje. Pokud se vsi k městu vrátily, staly se zádušním vybavením, které mělo město pouze spravovat. *Dominium directum* příslušelo panovníkovi (což nebylo v rozporu s předchozím vývojem), ale na jeho vyzvání si je mohlo město odkoupit nazpět. V krátkém období kolem poloviny 16. století tak došlo k majetkoprávní unifikaci, která setřela nejmarkantnější odlišnosti. Přesto ani poté nebyl poměr vsi k městu a právní postavení jeho obyvatel zcela jednoznačný. Pomineme-li města konfiskacemi nepostižená, dá se tak usuzovat na příkladu Jaroměře, jejíž vsi uhájily svůj mimořádný status v podstatě až do novověku. Když se je Jaroměřští pokoušeli podrobit, obrátily se na zemské úřady a dosáhly v roce 1701 potvrzení, že jejich obyvatelé jsou na stejné úrovni s předměstskými sousedy a že mají „trpět“ s městem (dobovou interpretací nést vojenské kvartýry, vypomáhat při stavbách či opravách obecních a zádušních budov apod.).²⁰⁸ Také v případě dalších zeměpanských měst musíme uvažovat o dlouhotrvající specifčnosti právního vztahu k držným vsím.²⁰⁹

2.5.2 Sekularizace

Pojem sekularizace bývá často jednostranně ztotožňován s živelními zábory klášterních statků husitskou šlechtou, ve skutečnosti však jde jen o jednu složku daleko mnohostrannějšího procesu.²¹⁰ Pokud sekularizaci pojmem jako jakoukoliv změnu majetkové držby, při níž přecházely statky z rukou duchovních do rukou světských, máme před sebou jev vinoucí se celou epochou středověku. Ovšem i po zúžení úhlu pohledu se sekularizace rozloží v značně široké časové perspektivě, neboť je možno do ní pojmut jako jakousi její prehistorii zástavy a prodeje majetků z vůle samotných církevních institucí, jež se vinou hospodářského konzervatismu, znehodnocování mince a stoupajících nároků panovnického fisku dostávaly v předhusitské době do ekonomických obtíží. S tímto a potřebou neustálého navyšování příjmů souvisely i sekularizační kroky Václava IV. počínaje třetím deceniem jeho vlády.²¹¹ Tento panovník převáděl formou zástavy do rukou šlechty výnos speciální klášterní berně a klášterního úroku, či jí svěřoval opravu zeměpanských klášterů apod. Sekularizaci v pravém slova smyslu potom nastartovala husitská revoluce s dozríváním za Jiřího z Poděbrad a Jagellonců.²¹² Bohužel dosud nebyl proveden komplexní výzkum výsledků sekularizačního procesu na území celých Čech, takže jsou k dispozici toliko dílčí výstupy pro jednotlivé regiony,²¹³ které neumožňují nazírat na sekularizaci v celé její šíři a dynamice.

Účast českých zeměpanských měst²¹⁴ na sekularizaci v průběhu husitské revoluce byla značně

208 Antonín KNAPP, *Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem*, Jaroměř 1887, s. 185. Srov. k tomu P. ČERNIKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*, s. 44 – v roce 1652 se shromáždila „celá obec jak z města, tak i z vesnic“. Zajímavá se zdá být zpráva ze vsi Prahy příslušející Kadani – podle V. KARELLA, *Die königl. Stadt Kaaden als Grundherrschaft*, s. 61 měla tato vesnice v 16. století ručně psaná vesnická práva (pokud nešlo o selský řád).

209 P. ČERNIKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*, *passim*.

210 V sociologickém rozměru Roman VIDO, *Konec velkého vyprávění? Sekularizace v sociologické perspektivě*, Brno 2011. V historickém rámci Jaroslav ČECHURA, *K některým aspektům státní ideologie a sekularizačních idejí v předhusitských Čechách*, ČNM – řada historická 155, 1986, s. 29–36; TÝŽ, *Sekularizace církevních statků v husitské revoluci a některé aspekty ekonomického a sociálního vývoje v Čechách v době pozdního středověku*, HT 9, 1987, s. 87–110; TÝŽ, *Sekularizace církevních statků v husitských Čechách a Zikmund Lucemburský*, HO 4, 1993, s. 201–203; TÝŽ, *Die Säkularisation der kirchlichen Güter in hussitischen Böhmen und Sigismund von Luxemburg*. In: Josef Macek – Emerich Marosi – Ferdinand Seibt (red.), *Sigismund von Luxemburg*, Warendorf 1994, s. 122–131; TÝŽ, *Sekularizace církevních statků v jihovýchodních Čechách v letech 1420–1454*, ČNM – řada historická 177, 2008, s. 1–25; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 4. Epilog bouřlivého věku*, s. 54–72.

211 Jaroslav ČECHURA, *Rozsah a dynamika sekularizace církevních statků v západních Čechách na počátku husitské revoluce (v letech 1419–1420)*, PHS 29, 1989, s. 47–49.

212 Ve srovnání s předchozím obdobím šlo o ojedinělé akty. Bez nároku na úplnost: Jiří z Poděbrad zastavil Litoměřicím Německé Kopisty (J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 671–672, č. 399) a Lounům vsi kláštera v Postoloprtech (tamtéž, s. 379), Vladislav Jagellonský Mostu v roce 1479 ves Sušany.

213 J. ČECHURA, *Rozsah a dynamika sekularizace církevních statků v západních Čechách na počátku husitské revoluce (v letech 1419–1420)*, *passim*; TÝŽ, *Sekularizace církevních statků v západních Čechách v letech 1421–1454*, ČNM – řada historická 165, 1996, s. 1–16. Pro moravské poměry nejpodrobněji Tomáš BOROVSÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005 (= Knižnice Matice moravské 16), s. 133–242.

214 V dalším výkladu vzhledem k množství dochovaného českého materiálu upouštím od sledování poměrů na Moravě. Z literatury srov. vedle titulu citovaného v předchozí poznámce ještě Tomáš BOROVSÝ, *Vztahy*

nerovnoměrná, což podstatně koliduje s významem, který mu někteří historikové pro budování městských pozemkových komplexů přikládali.²¹⁵ Pokud se nejprve zaměříme na „protosekularizační“ období před výbuchem husitské revoluce, ztělesněné panovnickými zápisy, města mezi jejich poživateli nefigurovala. Individuální měšťané zato využívali ekonomických potíží sousedních klášterů a pronajímali si či zakupovali jejich majetky, což v praxi znamenalo převzetí vrchnostenských práv nad tímto zbožím (příjem peněžní a rekogniční feudální renty, využívání robot apod.). Platí to např. pro cisterciácký Sedlec, jehož dvorů se tímto způsobem ujímali měšťané z Kutné Hory a Čáslavi.²¹⁶

Teprve husitská revoluce nabídla měštům k založení nebo rozmnožení svých statků ideální příležitost.²¹⁷ Jestliže podle posledních odhadů církevní instituce disponovaly v Čechách zhruba jednou třetinou pozemkového fondu, ztratily z ní v průběhu husitství přibližně 80 %. Je přitom nutné zdůraznit, že na ní participovaly obě strany konfesijně znesvářeného tábora, a to v závislosti na politické orientaci buď formou ilegálního záboru, anebo prostřednictvím panovnických zástav, pronájmů anebo vzácně kombinací uvedeného (dodatečné stvrzení uchvácených statků panovníkem). Sekularizačním činitelem v převážné většině případů byla šlechta,²¹⁸ podíl zeměpanských měst byl, jak již bylo uvedeno, nerovnoměrný a dosti záleželo na jejich diplomatické obratnosti a schopnosti prosadit své zájmy u císaře Zikmunda Lucemburského. Ten sice již 20. července 1436 vyjádřil v Jihlavě vůli, že nebude nutit městské obce k obnově zbořených klášterů a že zápisy na statky mají zůstat za určitých podmínek platné,²¹⁹ avšak zároveň si vymínil revizi pozemkové držby ve prospěch zdecimované královské komory.²²⁰ Jedinou jistotou pro majitele sekularizovaných statků tak byly listiny vydané z vůle panovníka či záznamy o nich v kancelářských registrech. Za života Zikmundova došlo jen k náznakům revize, se skutečným skládáním účtů se započalo až za Jiříka z Poděbrad. Revindikační komise přezkoumávala oprávněnost držitelů na nemovitosti získané od církve v průběhu revoluce, přičemž klíčová byla právě písemná svědectví. Elaboráty vzešlé z činnosti komise jsou nejlepším pramenem ke zkoumání sekularizačního procesu v Českém království, byť nevidují všechny majetkové změny, ke kterým na úkor církve došlo. Jinak je totiž studium konkrétních záborů ztíženo faktem, že neznáme předhusitské pozemkové příslušenství jak jednotlivých měst, tak ani církevních institucí, tedy nic, s čímž bychom mohli konfrontovat polipanský stav.

V rámci revindikačního řízení měli nepochybně výhodnější výchozí pozici ti, kteří se v bouřlivých letech přiklonili na Zikmundovu stranu a disponovali zápisy na církevní zboží stvrzené panovnickou pečetí anebo alespoň vytrvali po císařově boku. Evidentní je to v západních Čechách, kde máme zevrubnější představy o sekularizaci církevní půdy díky analýzám J. Čechury. Katolickou stranu tu reprezentoval plzeňský landfríd, sdružující vyšší a nižší šlechtu společně s městy Plzní, Tachovem a do roku 1426 Stříbrem. Nejvíce z členů landfrídu profitovala vyšší šlechta: jen do závěru roku 1420 si rozdělila více než 60 % všech sekularizovaných statků. Méně participovala šlechta nižší, zatímco města nevyužila příležitosti k obohacení téměř vůbec. Koreluje to nejspíše s jejich celkově slabou pozicí v rámci landfrídu a nepochybnou stavovskou sounáležitostí západočeské šlechty – katolické šlechtě např. vůbec nevadilo, že Stříbro, položené téměř ve středu kraje ovládaného landfrídem, po deset let držel nerušeně kališnický šlechtic Přibík z Klenové.²²¹ Nejlidnatější Plzeň – byť se v landfrídu horlivě vojensky angažovala – nezískala

královských měst a venkovských klášterů na Moravě v pozdním středověku. In: Martin Nodl (ed.), *Sociální svět středověkého města*, Praha 2006 (= *Colloquia mediaevalia Pragensia*, 5), s. 225–245.

215 Josef JANÁČEK, *Čechy za války šmalkaldské. Disertační práce*, Praha 1948, s. 16 a TÝŽ, *České dějiny. Doba předbělohorská. Kniha I, díl I*, s. 80.

216 Jaroslav ČECHURA, *Die Struktur der Grundherrschaften im mittelalterlichen Böhmen unter besonderer Berücksichtigung der Klosterherrschaften*, Stuttgart–Jena–New York 1994 (= *Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte* 39), s. 42–43 a TÝŽ, *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách*, SNM – řada A 42, 1988, s. 1–73.

217 Srov. nepublikovanou diplomovou práci Bohuslavy ROTTEROVÉ, *Revize feudálního majetku za Jiřího z Poděbrad*, FF UK 1976 a stručnou informaci TĚŽE, *Revize feudálního majetku v Čechách v polovině 15. století*. In: *Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu*, Praha 1976 (= *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 1, *Studia historica* XIV), s. 261–265.

218 J. ČECHURA, *Sekularizace církevních statků v husitských Čechách a Zikmund Lucemburský*, s. 202.

219 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 117, č. 74.

220 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 4. Epilog bouřlivého věku*, s. 65.

221 Všiml si toho J. ČECHURA, *Sekularizace církevních statků v západních Čechách v letech 1421–1454*, s. 11.

z církevních statků zábořem nic ani přesto, že její městské vsi sousedily ze severu s plaskými, ze západu s kladrubskými a z jihu s chotěšovskými državami. Zisky zaznamenala pouze z vůle císaře Zikmunda. Lucemburk nejprve 19. prosince 1420 městské obci přiznal právo ujmout se statků po uprchlých měšťanech,²²² o dvě léta později jí zastavil statky Chrást a hrad Věžka,²²³ v roce 1425 věnoval k užívání až do odvolání Losinu a Chvalenice²²⁴ a ještě v roce 1436 přepustil do zástavy ves Třebosice.²²⁵ Druhé největší katolické královské město v zemi, České Budějovice, se v tomto ohledu ze strany panovníka netěšilo příliš velké přízni: obdržely sice 21. června 1421 obdobné privilegium na zabránění statků uprchlých měšťanů,²²⁶ avšak do zástavní držby jim panovník nesevěřil jedinou poddanskou usedlost a město díky své věrnosti spíše zchudlo.²²⁷ Rozšíření pozemkového příslušenství nad rámec původního věnce městských vsí se tak dočkaly teprve od 40. let 15. století²²⁸. Rovněž případ měšťana Petra z Lindy, který se vypracoval ve službách Oldřicha z Rožmberka a založil klášter v Borovanech, je v mnoha ohledech výjimečný.²²⁹ Na úkor církve se z českých katolických měst ilegálně obohatilo zřejmě jen Stříbro – zabralo tři kladrubské vesnice navazující na jejich vsi městské, byť se statky tohoto kláštera z jižní strany bezprostředně sousedilo.²³⁰ Ani původně tvrdě protireformní Kutná Hora přes sousedství se sedleckým klášterem na sekularizaci neprofitovala, teprve z vůle Jiřího z Poděbrad obrátila platy z předměstí Hlouška a lidí na Rovni, dosud odváděné Sedlci, ve prospěch kutnohorských kostelů a kněze.²³¹ Na Moravě je znám toliko zápis vsí velehradského kláštera Zlechov, Kněžpole a Jarošov ve prospěch Uherského Hradiště. Koncem roku 1423 tyto vesnice ovšem klášter vyměnil za Staré Město.²³²

Výrazných úspěchů dosáhla ta města, která sice v revoluci otevřeně vyznávala kalich, avšak v klíčovém období po lipanské bitvě dokázala obratnou diplomacií získat od Zikmunda písemné uznání alespoň části uchváceného zboží. Platí to v první řadě o Táboře, který vplynul mezi královská města oficiálně teprve v roce 1437 a který vybudoval do poloviny následujícího věku velkostatek srovnatelný s državami nejmocnějších světských feudálů. Bezprostředně po založení Táborští připojili některá sousední území na úkor šlechty,²³³ v roce 1425 získaly tábořské posádky ovládnutím Vlašimi kontrolu nad rozsáhlými državami bývalého arcibiskupství na Pelhřimovsku, Štěpánovsku i Herálecku, statky klášterů v Želivě, Vilémově, Louňovicích, Sázavě a konečně i drobnějším zboží vyšehradské kapituly a strahovského kláštera. Z těchto držav vybírali feudální rentu minimálně do bitvy u Lipan.²³⁴ Z celého obrovského území se Tábořským povedlo uhájit sice menší, leč nepříliš vzdálené a navíc kompaktní území louňovického klášterství s centrem v městečku Domašíně – císař Zikmund jim je zapsal do zástavy 30. ledna 1437 a jeho následovníci tento zápis obnovovali až do roku 1547.²³⁵ Kolem roku 1510 vznikl pro potřebu základní evidence tábořských pozemkových držav urbář, jenž lze komparovat s dalšími devíti výběřčími rejstříky.

222 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 11–12, č. 9.

223 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 39–40, č. 27. Nejdéle v roce 1434 však hradem Věžkou disponoval opět Petr z Chrástu.

224 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 61–62, č. 44.

225 Listina z 24. prosince 1436, J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 147–148, č. 94. Lokalizace vsi je nejistá.

226 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 23–24, č. 17. Pro úplnost zbývá dodat, že obdobné privilegium obdržel svým způsobem ještě Chomutov (tamtéž, s. 492–493, č. 284).

227 Zdeněk ŠIMEČEK, *České Budějovice v období husitském (Přehled událostí a problémů)*, JSH 34, 1965, s. 14–30.

228 Přehledně k získávání alodního majetku městem F. KAVKA, *Městské hospodářství Českých Budějovic v letech 1496–1570*, passim.

229 Herbert PEXA, *Peter von der Linden. Vom Linzer Bürger zum geadelten Gutsbesitzer in Böhmen und Stifter des Klosters Forbes (Borovany)*, Historisches Jahrbuch der Stadt Linz 1979, s. 21–58.

230 J. ČECHURA, *Sekularizace církevních statků v západních Čechách v letech 1421–1454*, s. 11; TÝŽ, *Rozsah a dynamika sekularizace církevních statků v západních Čechách na počátku husitské revoluce (v letech 1419–1420)*, s. 62.

231 Josef NUHLÍČEK, *Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení r. 1783. I. část: 1420–1564*, SSH 9, 1974, s. 166.

232 Tomáš BOROVSÝ, *Zikmundovy zápisy na Moravě (Zápisy klášterních majetků)*. In: Tomáš Borovský – Libor Jan – Martin Wihoda (ed.), *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přítel a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 330.

233 Jednalo se o hrad Klokotskou Horu, tvrz Sedlec a sousední vsi Celkovice, Záchod, Čekanice aj. F. A. SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 3.

234 František ŠMAHEL, *Tábořské vesnice na Podblanicku v letech 1420–1547*, SVPP 22, 1981, s. 172.

235 Listina z 30. ledna 1437, J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 177–180, č. 106. srov. F. ŠMAHEL, *Tábořské vesnice na Podblanicku v letech 1420–1547*, s. 174.

Zikmundova zástavní listina byla tím nejlepším vysvědčením pro revindikační komisi.

Výrazně sekularizaci využila díky svým specifickým poměrům pražská města²³⁶ a jejich zisky byly základem rozsáhlého venkovského jmění, které držela až do roku 1547.²³⁷ Značný počet klášterů a pražských protikališnických měšťanů, kteří disponovali venkovským pozemkovým majetkem, vytvořilo ideální podhoubí. Na základě usnesení z 26. července 1420 si spojená staroměstská a novoměstská obec pod vlivem neuznání císaře Zikmunda uzurpovala oprávnění konfiskovat majetky „zrádců“ a zmocnila se církevních statků a pozemkových majetků uprchlých měšťanů. Jednalo se o obrovský majetek, který výrazně přesahoval počet 121 vesnic, o nichž máme zprávy v pramenech.²³⁸ Mimo ně sem dočasně náležela také Chrudim.²³⁹ Pozemková doména takového rozsahu vedle samozřejmého finančního zisku výrazně napomohla mocenskému postavení Prahy v husitské revoluci. Staré a Nové Město neměly k obhospodařování tak velkého komplexu pozemků zkušenosti ani prostředky, takže je odprodávaly s ponecháním si *dominium directum* (zájemci byli především z řad městské rady) anebo se spokojily s prostým inkasováním feudální renty, pro jejíž správu zřídili tzv. šestipanský úřad.²⁴⁰ Po rozdělení pražských měst v roce 1423 se situace zkomplikovala a mezi Starým a Novým Městem docházelo k sporům a teprve dohoda z 1. září 1428 určovala rozdělení majetku rovným dílem. Zkoumat, které vesnice v pražském držení byly církevního původu, je již nad rámec našeho tématu a vyžadovalo by monografické zpracování. Podle J. Mezníka většina církevní půdy přešla po rozdělení pražských měst na Staré Město, kde zřejmě setrvala do návratu Zikmunda Lucemburského, kdy byly všechny živelné úchvaty prohlášeny za nelegální. Pokud v případě někdejších soukromých majetků měšťanů a duchovních podléhajících přímo městské sféře bylo možno dosáhnout uznání držby, potom vlastní venkovské statky muselo navrátit. Přesto Zikmund Starému Městu zapsal 31 vesnic a čtyři dvory. Nové Město pravděpodobně nezaznamenalo zisky žádné, profitovali naopak individuální měšťané (např. staroměstský radní Jan z Kunvaldu nebo novoměstský Václav Cvok).²⁴¹ Revindikační komise Staré město připravila ještě o další dvě lokality.²⁴² Konfiskace majetků uprchlých katolických měšťanů proběhly i v dalších utrakvistických městech, doloženy jsou v Klatovech, Táboře, Kouřimi či Hradci Králové.²⁴³

Legalizační charakter měly Zikmundovy listiny pro další kališnická města. Původně katolické Litoměřice se po ovládnutí Janem Žižkou zmocnily devíti vesnic doksanského kláštera,²⁴⁴ které v závěru revoluce dostaly do zástavy, a tyto později ještě rozhojnili o vsi tamního proboštství Křešice a Třebutičky.²⁴⁵ Staly se tak vůbec nejúspěšnějším městem v získávání zápisných statků legální cestou.²⁴⁶ Středočeská Kouřim získala potvrzení na držení bývalých pozemkových majetků kláštera v Klášterní Skalici, totiž vsi Ždánice, Radlice, Bošice, Horní Chvatliny a části Zalešan, Lhoty, Barchovic a Chotýše.²⁴⁷ Vysokému Mýtu konfirmoval Zikmund jako zboží k městu dědičně příslušející Vraclav a les Rez, dále výkon vyšší soudní pravomoci v okruhu šesti mil a duchovním osobám ve městě dříve darované vsi Vanice, Chotěšiny a úroky ve Vysoké, Sloupnici a

236 J. MEZNÍK, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, s. 18–27.

237 J. KEJŘ, *Konfiskace majetku katolických měšťanů v husitských městech*, s. 51.

238 K tématu obšírně J. KEJŘ, *Konfiskace majetku katolických měšťanů v husitských městech*, *passim*.

239 Karel LÁBLER (ed.), *Listář královského věnného města Chrudimi. Část první, privilegia městská a listy králův českých*, Chrudim 1900, s. 20–22, č. 18 a 19. Obě listiny pocházejí z roku 1435 a vydali je purkmistři a konšelé Starého a Nového Města pražského pro „město nám poddané Chrudim řečené“. K podřízení Chrudimi pražanům došlo v roce 1421, stejný osud tehdy potkal Vysoké Mýto a Poličku. srov. k tomu J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 109.

240 Na Starém Městě se správa obecních statků šestipanskému úřadu jen svěřila, na Novém Městě byl pro tento účel zřízen: Miloš KRATOCHVÍL, *Šestipanské úřady v Starém a Novém městě pražském do r. 1547 a jejich knihy*, SPDHMP 6, 1930, s. 149–262; Josef JANÁČEK, *Městské finance a investice: Praha 1420–1547*, ČsČH 25, 1977, s. 409.

241 J. MEZNÍK, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, s. 24.

242 *Archiv český 14*, Praha 1895, s. 373.

243 J. KEJŘ, *Konfiskace majetku katolických měšťanů v husitských městech*, s. 34–43.

244 O. KOTYZA – J. SMETANA – J. TOMAS, *Dějiny města Litoměřic*, s. 153. Jednalo se o vsi Brňany, Bohušovice, Německé Kopisty, Dušníky, Rohatce, Chvalín, Olešek, Nučnický, Libotěnice a část Dolánek (srov. listinu z 10. prosince 1436, J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 142, č. 91).

245 Listina z 30. ledna 1437, J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 177, č. 105.

246 B. ROTTEROVÁ, *Revize feudálního majetku v Čechách v polovině 15. století*, s. 265.

247 Listina z 18. prosince 1436, J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 143, č. 92.

Heřmanicích.²⁴⁸ Žatec, jehož individuální měšťané v průběhu revoluce ovládli několik vsí, získal od Zikmunda Lucemburského potvrzení na bývalé klášterní vsi Vroutek, Staňkovice, Podbořany a Liběšice.²⁴⁹ Opačně se vyvinula situace u Kolína, jenž obdržel do zástavy společně s dalšími více než 20 vesnicemi, dvory a mlýny držitel kolínského hradu Bedřich ze Strážnice. V případě Berouna nešlo o potvrzení živelně nabytých statků, císař udělil městu honitbu a rybolov a potvrdil, aby Zdice, Bavoryně, Černín, Záhřivče, Trubín, Bařechov a Počaply měšťanům vypomáhaly v placení platů odváděných královské komoře.²⁵⁰ Otázku potvrzení vesnic městu Sušici z 18. listopadu 1436 ponechejme na samostatný rozbor.

Zbylá kališnická města se ratifikace záborů od Zikmunda nedočkala a výhledově je většinou až na výjimky²⁵¹ neudržela. Zatímco u některých z nich nevíme, zda vůbec existovala a o jaká zboží se jednalo (Klatovy, Písek),²⁵² osudy jiných nám barvitě přibližují zápisy revindikační komise. V rozsahu pozemkových zisků si téměř s Tábořem nezádaly Louny, které získaly živelnou sekularizací na úkor klášterů v Lounech, Oseku, Postoloprtech, Panenském Týnci a Roudnici nad Labem celkem 26 vesnic.²⁵³ Přestože usilovaly o získání zápisů na tyto vsi od Zikmunda Lucemburského, dosáhly pouze vydání listin na Březno a Malnice z majetku kláštera v Postoloprtech, které údajně „starodávně k tomu našemu městu příslušely“.²⁵⁴ Je tudíž logické, že revindikační komise na úkor Loun výrazně rozhojnila komorní majetek – přešlo sem městečko Postoloprty a 17 dalších vesnic, tj. více než 250 usedlostí.²⁵⁵ Město uhájilo pouze dvě postoloprtské vsi a majetek bývalého lounského kláštera magdalenitek (Dobroměřice, Nečichy, Trhlavy, Oblík a Ranou). Na činnost revindikační komise doplatil výraznější měrou ještě Slaný, který v průběhu revoluce získal majetkové vztahy různého druhu k 28 poddanským vsím (celým i částem).²⁵⁶ Odevzdal sedm vesnic o minimálně 60 poddanských usedlostech. Další královská města vracela maximálně dvě lokality (např. Nymburk).²⁵⁷

2.5.3 Záduší a špitály

Kromě sekularizace rozlehlých držav klášterů, kapitul a dalších vlivných církevních institucí podléhala živelným záborům přirozeně i nemovitá výbava pro hmotné zajištění kostelů (záduší),²⁵⁸ duchovních osob (obročí) a špitálů.²⁵⁹ Také zde někteří badatelé neváhají právě takto získanou půdu považovat za základ městských panství.²⁶⁰ Studium majetkových přesunů v této oblasti není bohužel na odpovídající úrovni, stejně jako bádání o záduší a špitálech samotných. Navíc zde platí totéž co u sekularizace, totiž že většinou neznáme celkový rozsah zádušních majetků v předhusitské době, protože zápisy do erekčních knih nebyly obligatorní, takže si případné přesuny musíme povětšinou jen domýšlet. Z hlediska majetkoprávního tu platil režim zakladatelských práv známý z klášterního prostředí: stavebník (fundátor, tj. majitel zakladatelských práv) kostela věnoval určitý majetek, z něhož se hradily jak běžný provoz v kostele, tak hmotné zajištění faráře. V naprosté většině případů

248 Listina z 22. ledna 1437, J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 158–163, č. 100.

249 Listina z 21. září 1436, J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 120–121, č. 76. Srov. Petr HOLODNÁK – Ivana EBELOVÁ (red.), *Žatec*, Praha 2004 (=Dějiny českých měst), s. 50.

250 Listina z 28. dubna 1437, J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 206–209, č. 118.

251 Hradec Králové získal na úkor kláštera v Opatovicích ves Stěžery.

252 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 4. Epilog bouřlivého věku*, s. 61.

253 Podrobně Jaroslav VANIŠ, *Hospodaření královského města Loun v druhé polovině 15. století. Příspěvek k městskému hospodaření královských měst v Čechách*, Praha 1979 (= Práce z hospodářských dějin 1), s. 36–41 a Jan PAREZ, *Sekularizace a privatizace majetku lounských klášterů v husitských válkách*. In: Sborník okresního archivu v Lounech IX/1999, Louny 1999, s. 5–10.

254 Listina z 13. srpna 1437, J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 215–217, č. 122.

255 *Archiv český 14*, s. 371–372, 378–379.

256 Bez bližší specifikace Karel KŘESADLO, *Slaný od prvních zpráv do Bílé hory*. In: *Knihy o Slaném*, Slaný 1994, s. 50.

257 *Archiv český 14*, s. 368–379.

258 Blanka ZILYNSKÁ, *Záduší*. In: *Facta probant homines*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 535–548.

259 S řadou cenných postřehů na příkladu poddanských měst P. ČERNIKOVSKÝ, *Svobodný majetek nesvobodných obcí? Vrchnostenské ambice poddanských měst v raně novověkých Čechách*, s. 111–116.

260 František HOFFMANN, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 172–173, jenž uvádí jako příklad Prahu, Louny, Slaný, Litomyšl a Pelhřimov.

byly tyto důchody kryty platy poddanských usedlostí a desátků z úrody (část také plynula z farního dvora), přičemž minimum pro vyživení duchovního obnášelo kolem roku 1400 10 kop českých grošů.²⁶¹ Stavebník či fundátor disponoval nad darovanými statky vrchním vlastnictvím, příslušné církevní instituce byly pouze poživateli výnosů z nich. Postupným vývojem se věno (*dos*) diferencovalo a vzniklo záduší a obročí v užším slova smyslu, byť vrchní panství nad obojím měl nadále fundátor, v případě zeměpanských měst panovník – velmi často však patronát přepouštěl jiné fyzické či právnické osobě. Analogická situace panovala u dodatečných fundací (zejména ke kostelním oltářům), zřizovaných nejčastěji měšťany, kteří tak deklarovali svou svébytnost a snahu příznivě působit na život církevních institucí.²⁶² Zásahem husitství a prosazením čtyř pražských artykulů, které odmítaly světské panování kněží, došlo zvláště v utrakvistickém prostředí k opětovnému spojení a prosazení laické správy (zádušní úředníci delegovaní městskými radami).²⁶³ Městské rady si uzurpovaly zakladatelská práva včetně patronátu²⁶⁴ a rozhodovaly o přidělování finančních prostředků z nich, byť nebyl zádušní charakter příslušných majetků v zásadě porušen či zpochybněn. Celkový pokles vlivu církve znamenal mnohem silnější podřízení duchovních správců svým podacím pánům.²⁶⁵

Analogickou situaci musíme očekávat u majetků špitálních. Městské špitály jakožto útulky pro přestárlé, zchudlé, nemocné osoby či zbožné poutníky se bez hmotné podpory neobešly a již od 13. století sledujeme, jak byly při svém založení i později finančně zajišťovány.²⁶⁶ Dárci ve prospěch špitálu měli v duchu zakladatelských práv povinnost určit, kdo bude pověřen správou špitálu (zastupovat jej v právních jednáních, vybírat důchody apod.),²⁶⁷ takže špitál samotný nenabýval titulu pozemkové vrchnosti. Pokud založení špitálu ve městě inicioval šlechtic (Trutnov) anebo duchovní (špitály křižovníků s červenou hvězdou), nemohla si k nim městská rada *de iure* osobovat

261 Podrobně k této otázce František ŠMAHEL, *Farní majetek v předhusitských Čechách: případ Tábořska*. In: *Cultura et societas christiana*. Księga ku czci Profesora Jerzego Krocowskiego, Lublin 1986 (= Roczniki humanistyczne, Tom. XXXIV, zeszyt 2), s. 465–470 a TÝŽ, *Dějiny Tábořska I/1 (do roku 1421)*, České Budějovice 1988, s. 154–163.

262 Přímá úměrnost mezi bohatstvím, mocí a sebeuvědoměním měšťanstva a jeho nadační aktivitou vystupuje nejmarkantněji u měšťanů staroměstských, srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Fundace pražských měšťanů do roku 1419*, *Documenta Pragensia* 4, 1984, s. 121–137 a Pavel B. KŮRKA, *Kostelníci, úředníci, měšťané. Samospráva farnosti v utrakvistu*, Praha 2010, s. 17.

263 B. ZILYNSKÁ, *Záduší*, s. 539–540.

264 Zprávy o uzurpování beneficiárního majetku městské obci máme z Loun, které byly od počátku husitské revoluce výrazně radikální: J. PAŘEZ, *Sekularizace a privatizace majetku lounských klášterů v husitských válkách*, s. 7–8. V Náchodě byl v roce 1403 při nově zřízeném svatovojtěžském oltáři jmenován oltářník, hmotně zajištěný poddanskými platy ze dvou vsí, ležících mimo náchodské panství a náležejících Borešovi z Rýzmburka. Ten si výslovně vymínil, že dušníci zůstávají nadále jeho poddanými (Petr ČERNIKOVSKÝ, *Raně novověké poddanské město jako vrchnost. Náchod a jeho venkovské zázemí v 15. – 17. století*. In: *Historie* 2003. Celostátní studentská vědecká konference Pardubice 4.–5. prosince 2003, Pardubice 2004, s. 73–74). V průběhu neklidných husitských let začalo záduší spravovat město Náchod, avšak ještě koncem 16. toletí respektovalo příslušnost platů duchovnímu správci, jehož jménem je patrně toliko vybíralo.

265 Antonín KOSTLÁN, *K rozsahu poddanských povinností od 15. do první poloviny 17. století ve světle odhadů a cen feudální držby*, *FHB* 10, 1986, s. 214.

266 Nejnověji je vývoji špitálnictví v širším kontextu celé Evropy věnován sborník Martin SCHEUTZ – Andrea SOMMERLECHNER – Herwig WEIGL – Alfred Stefan WEISS (Hrsg.), *Europäisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und Früher Neuzeit. – Hospitals and Institutional Care in Medieval and Early Modern Europe*, Wien–München 2008 (= *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband*, 51), kde jsou otištěny dvě studie o poměrech v českých zemích: Petr SVOBODNÝ, *Die Spitäler in Böhmen und Mähren im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit* (s. 351–380); Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Das Spitalwesen in Böhmen und Mähren vom Beginn des Dreißigjährigen Kriegs bis zu den Josephinischen Reformen (1620–1780)* (s. 381–402). Přihlédnout lze i ke starší práci Christiana PROBSTA, *Das Hospitalwesen im hohen und späten Mittelalter und die geistliche und gesellschaftliche Stellung der Kranken (Medizin im mittelalterlichen Abendland)*, Darmstadt 1982 (= *Wege der Forschung* 363). Pro české poměry a s ohledem k našemu tématu má zásadní význam studie Bohuslava ROUČKY, *Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu*, *PHS* 12, 1966, s. 41–87, srov. také J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, s. 145–149 a v případech konkrétních špitálů Hana HRACHOVÁ, *Rokycanský špitál sv. Trojice v raném novověku*. In: Štěpánka Karlová – Veronika Lišková – Jiří Stočes (red.), *Historická dílna I. Sborník příspěvků přednesených v roce 2006*, Plzeň 2006, s. 55–75.

267 B. ROUČKA, *Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu*, s. 50, 61. Špitál se tak nemohl stát suverénním vlastníkem darovaného zboží či dokonce jeho pozemkovou vrchností. srov. tamtéž, s. 60–61 a poznámku č. 142.

žádná práva, pokud ji zakladatel neurčil za správce či dokonce po smrti své a svých potomků za majitele zakladatelských práv. Jiná situace nastávala v momentu, kdy byli zakladateli špitálu individuální měšťané, již zpravidla přenechávali správu špitálu městské radě.²⁶⁸ Po vyměření fundátorovy (tj. majitele zakladatelských práv) rodiny městské rady disponovaly nejen správou špitálu, ale i zakladatelskými právy.²⁶⁹ Jedinou překážkou, která městské obci bránila v neomezeném vládnutí špitálům, býval panovník. Vycházejí z premisy, že ztratil své odúmrtní právo k darovaným statkům, hájil dosti usilovně svůj vliv na záduší a považoval se za vrchního fundátora (např. Kutná Hora).²⁷⁰ Vrchnostenská práva přepouštěl městům jen velmi omezitě.²⁷¹ I přes toto omezení však měly městské rady většinou ke špitálům stejný poměr jako jejich zakladatel. Právě nepřehledné období husitství jim v tom mohlo vydatně napomoci: vyměření fundátorovy rodiny či dokonce útekem se taková praxe přímo nabízela. Nemuselo se přitom jednat pouze o měšťany, ale i šlechtu či řeholní instituci – připomeňme uzurpaci křížovnických špitálů městskými radami v Klatovech a Litoměřicích.²⁷²

Složitou právní situaci nebyly s to důsledně reflektovat centrální úřady a v jejich písemné produkci pozorujeme tendenci ke zjednodušování. Ta zpětně brání historikovi rozpoznat příslušné zádušní či špitální majetky. Zvláště evidentní je to v berní rule, ale také v zemskodeskových zápisech z konce 14. a 15. století.²⁷³ Oba prameny městský majetek chápou vesměs jako jednotný celek a je krajně obtížné stanovit, zda jde o výsledek uzurpace městskou radou anebo unitárního přístupu dobové byrokracie. Nemůže nás jistě překvapit, pozorujeme-li toto splývání tam, kde donátorem bylo město in corpore. České Budějovice v roce 1545 zakoupily pro potřeby záduší ves Čejkovice, ale v berní rule je tato vesnice uváděna jako majetek města bez jediné poznámky o původním účelu. Rovněž Most zakupoval statek Kopisty s úmyslem věnovat jej potřebám městského špitálu,²⁷⁴ avšak berní rula Kopisty zaznamenala jako běžný majetek města.²⁷⁵ Ačkoliv obě města nemovitosti zakupovala se zbožným úmyslem, vždy to byla ona, kdo celou transakci finančně kryla a kdo disponoval patronátem nad příslušnou církevní institucí. Mezi běžným a zádušním zbožím vznikl jen mizivý rozdíl. V takovém případě tedy městy prováděná praxe a dispozice zakladatelskými právy či vrchním vlastnictvím (*dominium directum*) ani příliš nepřekvapuje. Navíc, jak se zdá, byla dispozice zakladatelskými právy nad nemovitou výbavou špitálů či kostelů ze strany města považována za určité dobové optimum.²⁷⁶

268 V Kutné Hoře prodávali v roce 1397 šepmistři jakožto „poručníci“ zdejšího špitálu ves Přítoku, kterou dříve špitálu věnoval horník Glenzl, svému spoluměšťanu. Podobně se dělo ještě při jedné transakci (František Augustin SLAVÍK, *Panství kutnohorské*, Kutná Hora 1882, s. 6). V 15. a 16. století kutnohorský špitál svůj majetek zbožnými odkazy značně rozšířil, příjem z něj se však omezoval na pouhý výběr feudální renty (Jiří SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, 1957. Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, s. 22–23).

269 Mikuláš z Tupadel odkázal v roce 1505 svou ves Letkov s poplužním dvorem faře a kostelu sv. Bartoloměje v Plzni, „poručníkem“ nad ní určil tamní městskou radu a stanovil, aby se po jeho smrti vesnice ujala do dědičného držení. J. STRNAD (ed.), *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část II. od r. 1450–1526*, s. 526–528, č. 632. Později byl Letkov evidován v městských knihách, srov. Archiv města Plzně, Archiv města Plzeň, inv. č. 213, sign. 1 c 16, kniha litkupní 1509–1538, fol. 197a–d. Za upozornění děkuji PhDr. Marii Malivánkové Waskové.

270 B. ROUČKA, *Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu*, s. 66–67.

271 1479 Louny, 1486 Nové Město pražské, 1507 Staré Město pražské. srov. B. ROUČKA, *Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu*, s. 68–69.

272 Michal TEJČEK – Jindra HŮRKOVÁ, *Klatovský špitál a špitálský dvůr u svatého Rocha*. In: Sborník prací z historie a dějin umění 4/2006 – Klatovy, Klatovy 2006, s. 59; O. KOTYZA – J. SMETANA – J. TOMAS, *Dějiny Litoměřic*, s. 179.

273 Např. v Kadani přešla v roce 1368 do majetku církve – i když pouze zčásti – ves Krásný Dvůrček, která se později objevuje v majetku města. U Chrudimi nalézáme usedlosti v Chrbokově a Rozhovicích, které podle zápisu v chrudimské městské knize z počátku 16. století odváděly platy k chrudimskému děkanskému kostelu (Antonín F. RYBIČKA, *Seznamy klenotů a úročních platů děkanského chrámu Páně v Chrudimi v druhé polovici 15. a na začátku 16. století*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1895, Praha 1896, č. 22).

274 Johann Nepomuk CORI, *Geschichte der königl. Stadt Brüx bis zum Jahre 1788*, Brüx 1889, s. 166.

275 Berní rula je tedy učebnicovou ukázkou toho, že důsledné odlišování zádušního majetku od běžného neexistovalo. Např. výnos z královédvorských vesnic Verdek, Filířovice a Nové Lesy (jako zádušní je uvádí T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. 1062).

276 Král Vladislav Jagellonský povolil v roce 1496 Jiřímu Oplovi z Fictumu, aby svou ves Havraň věnoval k záduší libovolné církevní instituce v Mostě a aby si tamní městská rada ponechala „vrchnie panstvie“ (J. ČELAKOVSKÝ

Poněkud jiná situace nastává v momentu, kdy donátorem nebylo město jako korporace, nýbrž individuální osoba (měšťan, šlechtic, panovník). Většina zeměpanských měst se v husitském období přihlásila k utrakvismu a intenzivně se v nich prosazovala chudoba církve, takže zádušní a špitální nemovitosti měly velmi stížené podmínky setrvávat v podobě nastavené v předhusitském období. Nemusíme pochybovat o tom, že si obdobně jako u pozemkových držav klášterů (které se v případě donací shodovaly s právním postavením drobných nadání zádušních a špitálských) zakladatelská a dispoziční práva uchvátily městské rady (kromě vlastní uzurpace ve jménu chudoby církve kupř. proto, že jejich původní majitelé v průběhu revoluce zemřeli bez dědiců anebo opustili město) a všechny zádušní a benefičiární nemovitosti přešly do jejich správy a majetku. K takovému vývoji došlo nepochybně v Písku, kde máme z předhusitské doby zprávy o značném zádušním i špitálním jmění. Ještě počátkem 15. století měli poddaní z vesnic patřících k písecké faře vozit dříví, avšak farář Mikuláš tuto povinnost reluoval na peníze. Z porevolučního období se dochovaly zprávy o povinnosti poddaných z Borečnice a Vítkova vozit dříví do městského špitálu,²⁷⁷ založeného před branami města před rokem 1405²⁷⁸ a vybaveného z odkazu píseckého měšťana Mikuláše Volyňského Borečnicí²⁷⁹ a zřejmě i dalšími vesnicemi a jejich díly, považovanými za špitální ještě v roce 1546.²⁸⁰ Také v katolické Plzni se špitální vesnice dostávaly bez ohledu na prvotní zbožný odkaz do víru zájmů města – v roce 1331 věnoval plzeňský měšťan ke špitálu ves Ejpovice, která se objevila v roce 1515 v nově založené gruntovní knize poddanských vsí.²⁸¹ Podobný osud postihl i Kyšice.²⁸² Tyto případy naznačují, že proces přitahování špitálního příslušenství do majetku městské obce nesouvisel zdaleka jen s husitskými myšlenkami a revolucí. A neplatilo to jen pro katolická města. Názorně to dokládá situace z Tábora 40. let 15. století: Jindřich Košínský odkázal tamnímu špitálu ves Vřesku, od jejichž obyvatel vyžadovali Táborští již záhy slib človecenství.²⁸³ Ves potom nalézáme mezi konfiskovanými statky v roce 1547. Ještě ilustrativnější případ, byť svým způsobem specifický, se objevil v Lounech. Městská obec si v revoluci uzurpovala pět vsí z majetku kláštera sv. Anny v Lounech. Tento majetek jim v roce 1454 zabavil král, avšak posléze navrátil městu s podmínkou, že z nadání kláštera a všeho ostatního majetku vystaví město špitál a z výnosu klášterství jej bude vydržovat.²⁸⁴ Špitálním jměním se tak staly čtyři vesnice Dobroměřice, Raná, Nečichy, Trhlava a dvůr Oblík, celkem kolem 90 osedlých. Král Vladislav II. uznal lounským vrchní právo nad špitálními statky v roce 1479,²⁸⁵ avšak teprve v roce 1531 zakupovaly od císařského rady vrchní panství.²⁸⁶ V praxi městská obec vybírala čtyři zástupce z městské rady, kteří dozírali nad zemědělskou výrobou ve dvou špitálních dvorech, realizovanou šafáři, čeledí a námezdními pracovníky. Dochované účty z let 1517–1542 (vedl je městský písař) dokazují, že dvory byly rentabilní pouze v letech nadměrné úrody, v ostatních letech byly opakovaně ztrátové. Jinými slovy, celá zemědělská výroba závisela na produkci obilí, jež se společně s přebytky živočišné výroby prodávalo do města, okolních vesnic či formánům cestujícím do Saska. Přispívalo k tomu i to, že poddanské usedlosti vykazovaly vyšší výnosy než dvorové.²⁸⁷ Ostatně ani není divu, neusilovalo se tu o maximální zisk, ale pouze takový zisk, jenž saturoval provoz špitálu a jeho hospodářství. S postupným pronikáním režijního hospodaření se tato praxe mohla měnit. Jak dokazují účty špitálních dvorů v Kolíně (1574–1575) a Kouřimi (1624–1625, 1629), orientovalo se tamní špitální obilnářství především na pěstování pšenice (základní pivovarské suroviny), o kterou jevil živý

(ed.), *CIM III*, s. 852–855, č. 504).

277 J. MATZNER, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.*, s. 10–11.

278 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM II*, s. 996, č. 769.

279 Josef EMLER (ed.), *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. – Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých. Díl I.*, Praha 1870, s. 14.

280 Veškerý pozemkový majetek píseckého špitálu považuje za součást donace Mikuláše Volyňského J. MATZNER, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.*, s. 6.

281 J. STRNAD (ed.), *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část I. od r. 1300–1450*, s. 27, č. 32.

282 J. STRNAD (ed.), *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část II. od r. 1450–1526*, s. 263, č. 310.

283 Blažena RYNEŠOVÁ (ed.), *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka. Svazek II., 1438–1444*, Praha 1932, č. 460.

284 Bořivoj LŮŽEK, *Špitální dvůr v Dobroměřicích v letech 1517–1542*, Sborník Československé akademie zemědělských věd. Historie a muzejnictví 2, 1957, s. 175–208.

285 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 672–676, č. 401. srov. B. ROUČKA, *Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu*, s. 67–68.

286 B. LŮŽEK, *Špitální dvůr v Dobroměřicích v letech 1517–1542*, s. 176.

287 B. LŮŽEK, *Špitální dvůr v Dobroměřicích v letech 1517–1542*, s. 179.

zájem měšťané a formani.²⁸⁸

Při posouvání a uvolňování vztahu vesnice – špitál ve prospěch zájmů města se vtírá otázka, zda městské rady respektovaly předrevoluční principy přidělení poddanských platů anebo je omezily pouze na výši pro existenci příslušných institucí a osob nezbytně nutnou. Z měst jsou doklady jak o tom, že původní „špitálský“ či „zádušní“ účel výnosu z nemovitostí byl neustále stírán a dostával se více a více do spojitosti s výlučně městskou ekonomikou,²⁸⁹ tak o poměrně svědomitěm přiznávání poddanských platů příslušné zádušní či špitální instituci.²⁹⁰ Bylo by v tomto kontextu jistě zajímavé sledovat, zda si svůj zádušní charakter uchovaly v průběhu 15. a 16. století skutečně všechny nemovitosti, jež nalézáme na stránkách erekcčních knih před rokem 1420. Povědomí o jejich zádušním charakteru mohlo působit, avšak běžná účetní praxe byla poněkud jiná. Zdá se být pravděpodobné, že příslušná instituce dostávala jen tolik, kolik konšelé uznali za vhodné a bez ohledu na to, kolik špitální či zádušní pozemky reálně vynášely. Taková praxe mohla fungovat v případě, že špitál či kostel neinkasoval platy přímo, nýbrž prostřednictvím městských rad. Vzato do důsledku, byly takové statky „zádušní“ či „špitální“ vlastně jen titulárně s ohledem na tradici.²⁹¹ Názorně to dokládají lounské městské počty (za své hovoří po mém soudu již to, že jsou špitální počty evidovány společně s městskými), kde nalezneme nejednou zmínku, že se ze špitálního majetku opravovaly hradby, vodovod, ulice a další záležitosti ve výlučné kompetenci městské obce.²⁹² Víme-li přitom, že se lounské špitální statky konstituovaly teprve za Jiříka z Poděbrad, nebudeme pochybovat, že obdobná praxe fungovala u fundací staršího původu. Konečně, není ani divu: sám špitál nebyl náročným zařízením, kupř. náklady na udržování deseti špitálníků a špitálního personálu v Lounech činily ve 30. letech 16. století kolem 2000 českých grošů.²⁹³ Před druhým stavovským odbojem tvořily lounské panství již jen zádušní vesnice, zdá se tedy logické, že část příjmu z nich musela ve prospěch městské obce plynout. Nejinak tomu patrně bylo i v Českém Brodě, protože tamní městské panství tvořili obdobně pouze výlučně zádušní poddaní. Z pobělohorských proseb tamních měšťanů k císaři o navrácení statků poznáváme, jak bolestně pociťovali konfiskace v městském důchodu. To jasně naznačuje, že výnosů z nich nepoužívali pouze ve prospěch špitálu a kostelů.

K dočasnému zpřehlednění charakteru zádušních a špitálních statků došlo zásahem krále Ferdinanda I. po prvním stavovském odboji. Habsburk totiž městům navrátil část zkonfiskovaného majetku, avšak s výslovným nařízením udržovat z jeho výnosů duchovenstvo, žáky v partikulárních školách a sakrální budovy. První „vlna“ těchto restitucí proběhla ještě v roce 1547: Ferdinand vrátil 30. září celkem 28 zeměpanským městům všechny statky, jejichž výnos plynul již před konfiskacemi ve prospěch kostelů a špitálů, aby „*služba boží umenšena nebyla*“ (příslušné restituční listiny z téhož dne však konkrétní lokality neuváděly).²⁹⁴ Ponechal si však nad tímto zbožím vrchní panství (*dominium directum*). K ještě rozhodnějším aktu potom přikročil v květnu 1549; v reakci na všeobecné prosby měšťanů připojil k témuž účelu ještě statky, které sice jednotlivá města před povstáním vlastnila, ale jejich výnosy plynuly ve prospěch městského

288 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 184.

289 Např. pro Klatovy to konstatují M. TEJČEK – J. HŮRKOVÁ, *Klatovský špitál a špitálský dvůr u svatého Rocha*, s. 73–78.

290 Srov. rejstřík platů k domažlickému městskému špitálu z konce 2. čtvrtiny 16. století, P. MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, s. 79–80.

291 Taková situace se zdá být prokazatelná u rokycanského špitálu, k němuž byly připsány vsi Čížkov a Přešín, ale žádné příjmy z nich v předbělohorských účtech špitálu nenalezneme: H. HRACHOVÁ, *Rokycanský špitál sv. Trojice v raném novověku*, s. 64.

292 Myšleno je pochopitelně období před rokem 1547. Bořivoj LŮŽEK, *Špitální dvůr v Dobroměřicích v letech 1517–1542*, Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd 2, 1957, s. 176.

293 B. LŮŽEK, *Špitální dvůr v Dobroměřicích v letech 1517–1542*, s. 184.

294 NA Praha, Salbuchy, inv. č. 285, fol. 111v–112r. Šlo o tato města: Staré Město pražské, Nové Město pražské, Malá Strana, Hradec Králové, Litoměřice, Žatec, Kadaň, Mělník, Louny, Čáslav, Český Brod, Klatovy, Vodňany, Jaroměř, Slaný, Nymburk, Kolín, Domažlice, Polička, Beroun, Písek, Dvůr Králové nad Labem, Stříbro, Sušice, Chrudim, Vysoké Mýto, Kouřim a Tábor (srov. editované mandáty pro Kouřim a Nové Město v *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. II. 1546–1557*, Praha 1880, s. 534, č. 180; s. 536, č. 182 a v originále dochovanou listinu z 20. září 1547 pro Čáslav v SOKA Kutná Hora, Archiv města Čáslav, inv. č. 25). Srov. ještě Libuše MÁCOVÁ, *Hospodářství města Tábora na počátku 17. stol.*, JSH 36, 1967, s. 8. Je však nutno zdůraznit, že restituce nebyly absolutní – např. bohatá výbava kostela a špitálu v Písku přešla do rukou jiným majitelům, srov. J. MATZNER, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.*, s. 12–13.

důchodu²⁹⁵. Správci takto nově zřízeného zádušního vybavení se stali konšelé, *dominium directum* si opět ponechal Ferdinand a teprve dodatečně ho těm kterým městům vracel či dokonce rozprodával.²⁹⁶ Jeho získání nebylo žádnou samozřejmostí a některým městům se ho nepodařilo odkoupit vůbec (Kolín).²⁹⁷ Nešlo o poslední rozšiřování zádušního a špitálního jmění ze strany panovníka, ještě po roce 1549 evidujeme další, tentokrát však již jen izolované transfery (1557 Vysoké Mýto,²⁹⁸ 1558 Písek,²⁹⁹ 1561 Čáslav,³⁰⁰ Klatovy).³⁰¹ V jakém poměru byly takové „zádušní“ vsi, dokládá situace z Domažlic počátku 17. století. Jedinou vazbou zádušních vesnic Bořic, Milavčí, Nevolic a Petrovic k záduší zůstalo odvádění každoročního platu (peněžní renty); všemi vrchnostenskými právy disponovalo město, jež tamní obyvatele využívalo k robotní práci na dominikále. Poté, co ji začalo nezvykle navyšovat, vypukl mezi vesničany a městem dlouholetý spor.³⁰² Je zajímavé pozorovat, že v něm domažlický děkan prakticky nefiguroval. Obdobně se formoval spor také v Chrudimi; také zde vsi odvádějící plat ve prospěch špitálu musely pro město robotovat a odvádět zvláštní plat.³⁰³

Ani po Ferdinandových donacích z let 1547 a 1549 zeměpanská města na rozšiřování příjmů v zádušní a špitální oblasti nerezignovala. Z vlastní iniciativy cíleně zakupovala alodní statky a připisovala je k zádušnímu jmění.³⁰⁴ Vysvětlit lze toho chování tím, že městské rady v systematickém připisování statků zbožným účelům spatřovaly určitou pojistku proti dalším eventuálním panovnickým záborům. Zápory jim to koneckonců nepřinášelo vlastně žádné: záduší a špitály musely dotovat z městské pokladny tak jako tak, navíc nad zádušními poddanými vykonávaly běžnou vrchnostenskou pravomoc. Předpoklad o jisté pojištěnosti statků proti dalším konfiskacím nebyl jistě zcela mylný, ale jak se záhy ukázalo, byla realita poněkud prozaičtější, jak lze dokumentovat na osudech Českého Brodu.³⁰⁵ Město zakupovalo od roku 1547 až do výbuchu stavovského povstání pouze ve prospěch záduší. Jakmile však místodržící Karel z Lichtenštejna přikročil v roce 1621 k trestání měst za účast na „ohavné rebelii“, bez okolků konfiskoval i českobrodský zádušní majetek, byť si musel být vědom odlišného stanoviska Hofburgu. V Obnoveném zřízení zemském bylo zcizování duchovních a zádušních statků jasně zakázáno, sám císař Ferdinand II. se později nechal slyšet, že by nikdy neschválil trhové smlouvy na statky, pokud by věděl, že sloužily k zádušním účelům (restituci se zádušního jmění zbavená města dočkala až v roce 1674).³⁰⁶ Konečně, převody městských majetků ve prospěch záduší, škol a duchovních tak, jak je známe z období prvního stavovského odboje, našly své pokračování v pobělohorských konfiskacích. Např. Poličce³⁰⁷ anebo Hradci Králové³⁰⁸ byly navraceny všechny vsi právě s tímto

295 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. II. 1546–1557*, s. 582–589, č. 211.

296 Dělo se tak na základě mandátu z 29. října 1559, srov. NA Praha, Registra, inv. č. 69, fol. 37r–38r. Většina prodejů vrchního panství (jež v praxi znamenalo ponechání si patronátu, práva honitby a dispozičních práv vůbec) je zapsána v kvaternu desk zemských sign. DZV 14: Český Brod (za 150 kop č. grošů, fol. E 6), Domažlice (za 200 kop č. grošů, fol. F 12), Chrudim (za 50 kop č. grošů, fol. G 22), Kadaň (za 125 kop č. grošů, fol. E 21), Kouřim (za 50 kop č. grošů, fol. E 7), Louny (za 800 kop č. grošů, fol. E 9), Vysoké Mýto (za 150 kop č. grošů, fol. F 18). V roce 1562 intabulovalo Staré Město pražské (DZV 20 K 15). Nymburk získal *dominium directum* teprve za Maxmiliána II. v roce 1575 (DZV 18 O 10), podobně Jaroměř nad vsí Kohoutov (T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, s. 1096). Seznam není jistě úplný.

297 Josef TŮMA, *Paměti osad na Kolínsku*, Kolín 1915 (= Kolínsko a Kouřimsko. Obraz poměrů přírodních, života obyvatelstva i paměti časů minulých 2), s. 18.

298 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, s. 1155.

299 August SEDLÁČEK, *Dějinný vývoj velkostatku a hor píseckých*, Les a lov 5, 1911–1912, s. 263.

300 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, s. 1050.

301 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, s. 1105.

302 František ROUBÍK, *Spor domažlických zádušních vsí s městem o roboty v letech 1652–1696*, MZK 4, 1966, s. 149–158.

303 Čeněk FLORIÁN, *Spory Chrudimě s poddanými v 2. polovici 17. století. Zvláštní otisk ze Zpravodaje Chrudimska*, Chrudim 1930.

304 Zásahy Ferdinandovými a pozdějším nákupem byly pouze zádušním příslušenstvím poddaní města Jaroměře, srov. Petr ČERNIKOVSKÝ, *Lokální konflikt v byrokratickém soukolí. Spory jaroměřských šosovních vesnic na počátku 18. století*, Stopami dějin Náchodska 14, 2011, s. 58.

305 Miloš DVORÁK, *Městský špitál v Českém Brodě*. In: Archivní prameny Kolínska, Kolín 1995, s. 3–12.

306 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. C. Případ Českého Brodu nebyl jediný, k obdobné situaci došlo u lounského městského panství.

307 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, s. 1191.

308 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, s. 1070.

využitím. Písek, který počátkem 20. let přišel o titul královské město a byl předán do zástavy vojenskému dobrodruhuvi donu Martinu de Hoeff Huertovi, získal na „*vychování kněží, kostelních i školních služebníkův, jakož i na potřeby obecní*“ s odvoláním na vysoké obecní dluhy putimskou rychtu a lesy, bez kterých město údajně vůbec nemohlo hospodářsky existovat.³⁰⁹

2.5.4 Získávání alodů: příčiny a průběh

I když jsme při utváření městských velkostatků přiznali značnou váhu transformaci městských vsí, zádušního majetku či záborům na úkor církve, šlo ve srovnání s rozšiřováním nemovitého majetku cestou získávání alodů pouze o doprovodné zdroje pozemkového obohacení. Zájem a úsilí měst o rozšiřování cestou nákupu zpupného zboží byly nejvlastnějším ztělesněním urbánních feudálních ambic. Od poloviny 15. věku po celé následující století měly výrazně vzestupnou tendenci,³¹⁰ pozastavily je až sankce Ferdinanda I. po potlačení prvního stavovského odboje.

Trend zájmu městských obcí o nemovitý majetek lze ve větším měřítku pozorovat především v Čechách, určité dynamiky však dosáhl i na Moravě. Hovoříme-li zde přitom o alodech, nevystihujeme transakce s pozemkovým majetkem v úplnosti. Zemské právo 16. století totiž znalo vedle alodního ještě další dva způsoby vrchnostenského vlastnictví.³¹¹ V první řadě šlo o zápisný majetek – měl zpravidla charakter dočasného převodu, dědičné právo zůstávalo původnímu vlastníku a užitek z něj se mu vrátil v případě, že dostal svému závazku vůči věřiteli. Formou zápisného majetku byly zástava, známá např. u Trutnova, jemuž královna Anna v roce 1542 za výplatu 500 zl. svěřila celé trutnovské manství, jež obnášelo kromě města se zámkem dalších 28 vesnic.³¹² Jinými formami zápisné držby ve šlechtickém prostředí byly věno a oprava (např. Olomouc bylo opraveno kláštera v Hradisku) anebo v odstavci o sekularizaci již vzpomínané Zikmundovy zápisy klášterních statků. Druhou formou vrchnostenského vlastnictví bylo manství, jež se však u měst s výjimkou Trutnova a Dvora Králové nad Labem nevyskytlo. Předmětem příslušného pozemkového majetku nemusela ovšem být vždy jen celá vesnice, nýbrž také její díl, výnos z ní (vlastnictví platů) anebo právo k majetku, užívaného třetí osobou. Z toho vyplývá, že nejde mluvit pouze o zakupování alodů, neboť způsoby jejich nabývání byly někdy značně specifické. Tábor získal značnou část svého rozsáhlého panství darem od panovníků,³¹³ Plzeň ovládla několik vsí díky tomu, že byl tamní františkánský klášter z vůle papeže v roce 1460 odevzdán přísnější observantské řeholi, jež nesměla mít majetek.³¹⁴ Pelhřimov zase zakoupil panství, jehož byl součástí až do okamžiku svého povýšení na královské město.

309 J. MATZNER, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.*, s. 31–32.

310 Nelze se ztotožnit se stanoviskem Josefa JANÁČKA, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I, díl II*, Praha 1984, s. 144, poznámka č. 55, že k intenzivnímu rozšiřování pozemkového majetku měst docházelo soustavně teprve po roce 1500. Již J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, s. 373–375 publikoval ilustrativní soupis nákupů venkovských statků městy za léta 1471–1526, který Janáčkovu tezi popírá.

311 Na příkladu pernštejnských držav Petr VOREL (red.), *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8.–9. 9. 1993 v Pardubicích*, Pardubice 1995, s. 16.

312 J. LIPPERT, *Geschichte der Stadt Trautenau*, s. 30, 33.

313 Zikmund Lucemburský zakoupil od šlechty panství Sezimovo Ústí a zapsal z něj Táboru do dědičného držení Hradiště s příslušenstvím, dále Sezimovo Ústí s právem opravy nad tamním klášterem a špitálem, a špitální zádušní vsi Kavčí, Doubravu a Měšice. Tento nový majetek si měli Táborští zapsat do zemských desek (viz listinu z 26. března 1437 u J. ČELAKOVSKÉHO (ed.), *CIM III*, s. 200–202, č. 115 a F. A. SLAVÍKA, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 10 s odvoláním na Josefa EMLERA (ed.), *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. – Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých. Díl II.*, Praha 1872, s. 162–163). Také Jiří z Poděbrad rozhojnil tábořské panství, když se ve prospěch něj vzdal odúmrti nad Petrem řečeným Růže (F. A. SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 16 – šlo o části vsi Klokot, Dražic s patronátním právem tamtéž, a Zahradky s příslušenstvím).

314 Se souhlasem panovníka se správy zboží ujalo město. A. ZEMAN, *Plzeňské rybníkářství v XV. až XIX. století (Příspěvek k dějinám plzeňského panství a jeho hospodářství)*, s. 10.

Hledání příčin zájmu měst o zisk alodního majetku není snadné a odborníci, kteří se touto otázkou zabývali, zdaleka nesouzněli. V obecné rovině představoval rozsah pozemkového majetku základní předpoklad politické moci a společenské prestiže.³¹⁵ František Matějek spatřoval v zakupování pozemkového majetku městy snahu po posilování jejich hospodářské a politické pozice a obranu vůči hospodářské expanzi šlechty, jež postupně ovládala dříve výsostné městské pozice.³¹⁶ Stejně důvody pro budování městských panství a režijního hospodaření shledával s odvoláním na plzeňský materiál Adolf Zeman: vesničané z městského panství se stali vydatnými odběrateli obecního piva a zároveň producenty obilí pro jeho výrobu.³¹⁷ Josef Janáček považoval pozemkové vlastnictví měst v polipanském období za vyjádření zámožnosti a posilování politické autority, v pozdějším období jako způsob obrany vůči hospodářskému růstu šlechty, která odnímala městům odbytové možnosti zakládáním poddanských měst. Odváděla poddané nabízející zemědělské produkty, čímž i ohrožovala existenci potravinářských řemesel a dalších živností vázaných na odběr surovin na venkově (především řezníci, sladovníci, kožešníci aj.). Zakoupením deskového statku si město zajistilo agrární producenty a získalo navíc i z příjmu feudální renty.³¹⁸ Jiného názoru byl Josef Macek; zakupování alodů dával do souvislosti s dobovou představou o nejjistější formě tezaurace obchodního kapitálu, neopomněl zdůraznit ani posílené sebevědomí měst, která díky husitské revoluci zasedla v lavicích zemského sněmu po boku vyšší a nižší šlechty, s níž se pokoušela vyrovnávat i způsobem života (např. snahou po zisku erbu).³¹⁹ S tímto výkladem souzněla i stanoviska dalších historiků. Miloslav Bělohlávek prokázal na příkladu plzeňských měšťanů střední vrstvy, že své finanční přebytky ukládali do půdy prostřednictvím zakupování pozemků v extravilánu města.³²⁰ František Kavka na příkladu Českých Budějovic dokládá, že značný kapitál, který město do nákupu „pozemských statků“ investovalo, se odváděním feudální renty jen mizivě kompenzoval, protože se poddanské platy na celkových příjmech města podílely jen 3 %.³²¹ Jestliže však máme doklady o tom, že města zakupovala alody na dluh, argumentaci o ukládání kapitálu do nemovitého majetku to relativizuje. Také teze spatřující v zakupování zemských statků obranu měst proti režijnímu podnikání šlechty není bez závad, neboť počátky zvýšeného nákupního zájmu měst o statky spadají do druhé poloviny 15. století, kdy ještě šlechta podnikatelský velkostatek neprovozovala.³²² Lze ji však podpořit faktem, že po roce 1450 narůstal počet nově povýšených poddanských měst a městeček a že s postupujícím 16. stoletím frekvence nákupu alodů narůstala. Svě mohla sehrát i skutečnost de facto plynule rostoucích cen zemědělských produktů v období „cenové revoluce“.³²³

Zajímavou teorií přispěl v nedávné době Jaroslav Miller; při studiu rozsahu pozemkového majetku měst v kontextu středovýchodní Evropy si povšiml, že existuje přímá souvislost mezi velikostí městských majetků a mocenským a politickým postavením měst. Zatímco v

315 P. VOREL, *Velké dějiny země Koruny české. VII. svazek (1526–1618)*, s. 110.

316 František MATĚJEK, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska*, Praha 1959, s. 66–67.

317 A. ZEMAN, *Z historie plzeňského pivovarství v 16. století (Příspěvek k dějinám městského a měšťanského podnikání)*, s. 86–89. V ohrožení odbytu piva spatřuje jeden z hlavních důvodů pohusitského budování městských panství i E. MAUR, *Wirtschaftliche Stadt-Land-Beziehungen in den böhmischen Ländern an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, s. 66.

318 J. JANÁČEK, *Čechy za války šmalkaldské. Disertační práce*, s. 16–30.

319 J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, s. 86–94; pro 16. století Václav BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996 (= Práce Historického ústavu AV ČR, řada A–Monographia 13), s. 37.

320 Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Sociální rozvrstvení plzeňského obyvatelstva v roce 1470*, *Život Plzeňska 1*, 1950, s. 138. Specifický je tento moment na příkladu vinic. Za zdroj relativního bohatství města Brna označily vinice Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, *Realita každodennosti a kritika faktů hromadné povahy*. In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25 – 27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno, Prostějov 1997, s. 60–61. K předměstským forberkům jako zdroji bohatství měšťanů pro České Budějovice rovněž František KAVKA, *Třídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století. Příspěvek k dějinám českých měst v první polovině 16. stol.*, SH 4, 1956, s. 138.

321 F. KAVKA, *Městské hospodářství Českých Budějovic v letech 1496–1570*, s. 44.

322 Josef JANÁČEK, *Města v českých zemích v 16. století*, HD 4, 1979, s. 168.

323 Tak soudí P. ČERNIKOVSKÝ, *Svobodný majetek nesvobodných obcí? Vrchnostenské ambice poddanských měst v raně novověkých Čechách*, s. 122. Srov. ještě Antonín KOSTLÁN, „Cenová revoluce“ a její odraz v hospodářském vývoji Čech, FHB 11, 1987, s. 161–212.

urbanizovaných oblastech s politicky silným městským svazem došlo ke zformování velkých majetkových komplexů, měla města v polsko-litevské unii či Uhrách jen velmi málo zemských statků a zároveň velmi slabou politickou moc.³²⁴ S tím souvisela schopnost ovlivňovat legislativu a usměrňovat snahy šlechty uchovat si vlastnictví zemských statků jako exkluzivní privilegium jen pro sebe, nepochybně i proto, že nemožnost vlastnit alodní majetky se považovala za doklad společenské nerovnosti a politické a mocenské slabosti. Polský sejm přijal od roku 1496 celou řadu zákonů, bránících měšťanům nabývat venkovské statky, takže i největší polská města zbudovala jen drobná panství, nesouměřitelná se svými pruskými nebo hornolužickými protějšky. Nařízení se týkala i individuálních měšťanů, takže ti to vyvíjeli usilovné snahy o nobilitaci, aby si mohli ten který statek zakoupit.³²⁵

Také v českých zemích došlo ještě v 15. století k formulování normativních opatření, upravujících zakupování svobodných deskových nemovitostí městy a měšťany.³²⁶ Šlechta nahlížela na účast měst na sněmu nevraživě, všemožně zpochybňovala jejich stavovský charakter a sněmovní hlas a snažila se co nejdůrazněji od tohoto ve svých očích „nižšího“ stavu odlišit.³²⁷ Znemožnění nabývat alodních majetků bylo jednou z možností. Vhodným impulzem se šlechtě stalo usnesení Staroměstských z 9. března 1454, jímž konšelé zakazovali svým spoluměšťanům prodávat šlechtě bez jejich svolení domy ve městě.³²⁸ Šlechta přesvědčila plenární zasedání zemského soudu, že by skupováním statků měšťany „veliká újma byla království i koruně na rytířských lidech, na službě Královy Milosti a na obraně vsie země“. 21. března 1454 proto zemský soud vydal rozhodnutí, „aby nižádný měšťánin po dnešní den nižádných dědin a zboží svobodných nekupoval bez Královy Milosti zvláštneho povolení“. Jedním dechem však doplnil, že všechny koupě uzavřené do dnešního dne mají být ještě do zemských desek vloženy.³²⁹ Toto ustanovení bylo následně všeobecně uznáváno,³³⁰ ještě Viktorin Kornel ze Všehrd připomínal, že žádnému městu a měšťanovi (společně se sedláky a dědiníky) nemá být nic kladeno do zemských desek, protože je jim zakupování svobodného zboží zakázáno, jediné že by s tím souhlasil panovník.³³¹ Z pozdější doby se s takovým konsensem skutečně běžně setkáváme,³³² byly od něj osvobozeny pouze Praha a Kutná Hora jako tzv. privilegovaná města, a to díky svým privilegiím z doby Karla IV. Všechna ostatní zeměpanská města musela získat panovnický mandát, vyjadřující souhlas se zněním příslušné trhové smlouvy a její intabulací. Tento mandát se doručoval prostřednictvím dvou příslušníků šlechtického stavu (tzv. relátorů) k úřadu desek zemských a následně zapisoval do kvaternu relací.³³³ Šlechta se s tím ovšem nespokojila, za ideální řešení považovala možnost, aby souhlas s koupěmi ovládal a kontroloval zemský soud.³³⁴ Nakonec ve Svatováclavské smlouvě sama praxi panovnických relací odsouhlasila, čímž města dosáhla skutečně pevného ukotvení svých

324 J. MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, s. 301.

325 J. MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, s. 303.

326 V celkovém přehledu František ŠMAHEL, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 429–494.

327 Václav VANĚČEK, *České sněmy za stavovské monarchie (od poloviny 15. století do počátku třicetileté války)*. In: Václav Vaněček (red.), *Česká národní rada, sněm českého lidu*, Praha 1970, s. 106; Jiří PEŠEK – Bohdan ZILYNSKYJ, *Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století*, FHB 6, 1984, s. 137–161.

328 Václav VOJTÍŠEK, *O habsburských konfiskacích statků městských a o nárocích na jich vrácení*, *Věstník svazu československých měst* 9, 1921, sl. 141.

329 František PALACKÝ (ed.), *Archiv český* 3, Praha 1862, s. 311.

330 V únoru 1467 potvrdil Jiřík z Poděbrad, aby svobodně a bez královského souhlasu mohli svůj deskový majetek intabulovat pouze páni a rytíři. František PALACKÝ (ed.), *Archiv český* 4, Praha 1872, s. 135.

331 K. ADAMOVIČ, „Kladení“ *svobodných nemovitostí měšťany a městy do zemských desek*, s. 207.

332 Např. v roce 1460 schvaloval král Časlavským koupí vsi Močovic a povolil intabulaci příslušných kupních smluv do zemských desek, přičemž pro sebe si nevyhradil žádná výslovná práva (J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 1283–1284, č. 709). V roce 1507 povoloval Vladislav II., aby si Kadaňští mohli koupit plat na pěti poddaných ze vsi Libědic a věnovat ho oltáři Matky Boží. Zároveň s tím udělil své svolení, aby příslušná smlouva byla intabulována (tamtéž, s. 1046–1047, č. 592).

333 Pavla BURDOVÁ, *Desky zemské (Rozdělení po stránce obsahové a formální)*, SAP 43, 1993, s. 347–439, zde zvláště s. 383, 394–395, případně Josef MARKOV, *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.–XVII. století*, Praha 1967, s. 304, 309. Viz sněmovní usnesení z 5. prosince 1541 a K. ADAMOVIČ, „Kladení“ *svobodných nemovitostí měšťany a městy do zemských desek*, s. 207. První relace měly podobu prostého svolení s koupí venkovských statků či platů k obci i záduší (J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 396–397, č. 229 Chrudim; s. 409–411, č. 236 a s. 416–417, č. 241 Plzeň; s. 608–610, č. 358 Mělník), pozdější zápisy již vlastní charakteru relací na koupí platů, statků k záduší a obci (tamtéž, č. 580, 581, 592, 598, 621, 628, 650, 696).

334 V. VOJTÍŠEK, *O habsburských konfiskacích statků městských a o nárocích na jich vrácení*, sl. 141–142.

vlastnických vztahů v systému zemského práva. Později některá z nich získala od panovníka pro futuro oprávnění intabulovat bez jeho vůle, obvykle však stavové i od nich královské relace vyžadovala.³³⁵ Po roce 1547 privilegium svobodného vkladu dočasně ztratily Staré a Nové Město pražské, v následujících letech si jej nechávaly potvrzovat ode všech panovníků. Rovněž Kutná Hora byla od tohoto privilegia dočasně separována. Naopak přibýly do skupiny privilegovaných měst díky své loajalitě vůči Ferdinandovi I. Plzeň, České Budějovice a Ústí nad Labem. Při nástupu Matyáše na český trůn v roce 1611 požadovala Praha rozšíření volné intabulace na všechna zeměpanská města (což paradoxně podpořily i oba šlechtické stavy), král však ponechal svobodu intabulace pouze Pražanům,³³⁶ čímž praxi panovnických relací zachoval. V postupujícím 17. století mohli bez relací intabulovat in corpore i individualiter nově měšťané z měst Chomutova, Žatce, Kadaně a Mostu,³³⁷ přestože mezi privilegovaná města povýšena nebyla. Naopak po roce 1627 do této skupiny pronikla Malá Strana, Cheb, Loket, Karlovy Vary a Hradčany, aniž bychom u nich slyšeli o právu volné intabulace či jeho uplatňování.³³⁸ Právo intabulovat pro měšťany bylo i nadále ceněné zboží, deskově způsobilý měšťan se chápal jako rovnocenný vyšším stavům ještě v právnických spisech poloviny 18. století.³³⁹

Kromě vlastního povolování intabulací se panovník snažil nákupní horečku měst o alodní majetky brzdit tím, že reguloval jejich zakupování vůbec³⁴⁰ anebo jen do určité výše součtu feudální renty či kupní sumy. Je příznačné, že tyto intervence nevzešly z kanceláře Jiříka z Poděbrad,³⁴¹ nýbrž Vladislava Jagellonského,³⁴² jenž měl k městům rezervovaný vztah, demonstrováný nejnázorněji ve sporu o sněmovní hlas svým příklonem ke šlechtě. Tato svolení se týkala také budování rybníků³⁴³ či nákupu zboží pro potřeby špitálů,³⁴⁴ jehož vložení do zemských desek se

335 Na příkladu Jaroměře, která dostala toto svolení v roce 1521, P. ČERNIKOVSKÝ, *Lokální konflikt v byrokratickém soukolí. Spory jaroměřských šosovních vesnic na počátku 18. století*, s. 59.

336 K. ADAMOVIČ, „Kladení“ svobodných nemovitostí měšťany a městy do zemských desek, s. 208–209.

337 Vincenz FALK, *Die landesverfassungsmässigen Verhältnisse der königlichen Städte als vierten Standes im Königreiche Böhmen*, Prag 1847, s. 5–7 (Most např. in corpore až v roce 1749).

338 Podrobně se touto otázkou zabývá Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Postavení vyslaných král. měst na sněmích českých a spor měst Hory Kutné, Plzně a Českých Budějovic o přednost místa a hlasu na sněmě*, ČČM 43, 1869, s. 115–157, 243–277, 307–331; 44, 1870, s. 3–42.

339 Valentin URFUS, *Univerzitní disertace o městech a městském právu z roku 1746*, PSH 28, 1995, s. 28.

340 Např. v 50. letech 16. století Litoměřicím (O. KOTYZA – J. SMETANA – J. TOMAS, *Dějiny města Litoměřic*, s. 171).

341 Vztah Jiřího z Poděbrad k městům (byť neměl homogenní charakter) je nutno hodnotit kladně, přestože nevyplýval z královny „nezištné“ podpory, nýbrž politické taktiky: města byla společně se šlechtou garantem proti decentralizačním pokusům panstva, navíc pro krále představovala důležitý zdroj příjmů. Jiným problémem bylo oslabení panovnické moci ve městech, čemuž se Jiří pokoušel bránit. Petr RAK, *Česká venkovská královská města v politice Jiřího z Poděbrad*, SH 32, 1985, s. 27–30.

342 Zřejmě poprvé se to projevilo v roce 1475 u Loun. Těm Vladislav II. povolil koupit roční plat do výše 100 kop českých grošů a možnost zapsat transakce toho se týkající do zemských desek (J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 1285–1286, č. 711). V roce 1504 udělil Plzeňským svolení zakoupit k záduší či obci statky do výše 60 kop českých grošů ročního platu a vložít je do zemských desk (tamtéž, s. 1016–1019, č. 578), 1507 udělil Klatovským svolení zakupovat k obci statky do výše 50 kop českých grošů ročního platu a vložít je do zemských desk (tamtéž, s. 1056–1057, č. 597), v roce 1508 Mosteckým k obci do výše 50 kop míšeňských grošů ročního platu (tamtéž, s. 1069–1079, č. 605), v roce 1511 Litoměřickým k obci do výše 1000 kop českých grošů (tamtéž, s. 1096–1101, č. 618), v roce 1515 Čáslavským k obci do výše 100 kop českých grošů ročního úroku (tamtéž, s. 1157–1158, č. 649), v roce 1516 Žateckým k obci do výše 50 kop grošů ročního úroku (tamtéž, s. 1159–1160, č. 651), v roce 1524 opět Plzeňským k obci do výše 200 kop českých grošů ročního úroku (tamtéž, s. 1267–1268, č. 699), o rok později Nymburským do výše 1000 kop a Domažlickým k obci do výše 200 kop grošů ročního úroku (tamtéž, s. s. 1273–1275, č. 703; s. 1277–1280, č. 706) – Domažličtí již předtím zakoupili od Břetislava Švihovského z Rýzemberka panství Nový Herštejn a od Václava Pětipeského z Krásného Dvora statek Úňovice. Svolení zákupům deskového zboží do dosažení stanové sumy panovník uděloval ještě po roce 1526: např. v roce 1543 povolil Ferdinand I. Píseckým zakoupit deskové zboží do 50 kop českých grošů (A. SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, s. 96), v roce 1546 Českobudějovickým platy stálé i běžné do 100 kop (F. KAVKA, *Městské hospodářství Českých Budějovic v letech 1496–1570*, s. 41). Ojedinelý je případ Jaroměře, která v roce 1521 obdržela svolení vkládat do budoucna neomezeně do desk zemských i manských (J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 1205–1208, č. 676). Zde se patrně předpokládalo, že nákupní možnosti malého věnného města nebudou vysoké a že příslušné privilegium spíše demonstruje panovnickou náklonnost.

343 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 346–349, č. 204 (Č. Budějovice); s. 770–776, č. 451 (Kouřim); s. 1272–1273, č. 702 (Vodňany).

344 Litoměřickým 1511 na 20 kop českých grošů ročního úroku (J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 1096–1101, č. 618), Kutnohorským 1515 za 3000 kop českých grošů (tamtéž, s. 1136–1137, č. 637).

však přísně zakazovalo.³⁴⁵ Nechuť panovníka k rozšiřování majetku měst se promítla i v opatrném přístupu k připojování odumřelých statků po měšťanech ke špitálům, jejichž zakladatelská práva v naprosté většině případů vlastnily městské rady,³⁴⁶ a v klauzuli, že k jakémukoliv rozšíření majetku špitálů je nutný panovnický konsens.³⁴⁷ Přesto to byl mnohdy sám panovník, kdo rozhodoval majetek měst o součásti své komorní domény, nejčastěji kvůli akutní potřebě finančního kapitálu.³⁴⁸

Na Moravě nedosáhly požadavky šlechty takové razance jako v Čechách, takže tu nebyl spor o stavovský charakter měst nijak bouřlivý. Města sdílela společnou sněmovní kurii s duchovenstvem a konflikt se šlechtou se omezil jen na možnost svobodné intabulace, práva šlechty zakupovat nemovitosti ve městech a přijímání poddaných do měst. V roce 1486 obě strany uzavřely dohodu (zavtělenou později do všech pozdějších zemských zřízení 16. století), umožňující měšťanům a městům bezproblémovou intabulaci svých statků, ovšem pouze pod podmínkou, že tyto statky budou podléhat zemskému právu.³⁴⁹ Došlo tedy již v 15. století k disparitě mezi českým a moravským vývojem: zatímco česká města měla při zakupování alodu žádat o panovnické svolení, měla města moravská volné ruce. Každodenní praxe však původní razanci nařízení postupně otupovala. Města zakoupila alod a pokud jej chtěla intabulovat, požádala o vydání relace panovníka, která byla více méně formální. Panovnický konsens paradoxně dodával jejich vlastnictví potřebné potvrzení vyšší mocí a záruku neomezené držby, posílenou vkladem do zemských desek. Jednalo se de facto o bezpečnější zafixování právního aktu, než které garantovala privilegia, jež města musela po každé obměně na trůně pravidelně obnovovat prostřednictvím konfirmací (vzpomeňme, jak si Kouřimští nechávali systematicky potvrzovat listinu z roku 1336 na držbu Bošic a Chrást'an).³⁵⁰ Konečně intabulace nebyla obligatorní, takže městům nic nebránilo si příslušný alod zakoupit bez zemskodeskového vkladu. V kupní smlouvě, kterou v roce 1603 město Sušice získalo díl městečka Hartmanice, se doslovně uvádělo, že „bude-li chtíti kterákoliv strana (znaje toho svou potřebu býti) buďto kupující aneb prodávající sobě tuto smlouvu ve dsky zemský dáti vložiti, to bude moci s povolením Jeho Milosti Císařské jakožto krále českého bez přítomnosti druhé strany na milostivou Jeho Milosti Císařské relaci učiniti“. Dlužno dodat, že tato smlouva intabulována nikdy nebyla. Více se tak posouváme k závěru, že úsilí šlechty i krále regulovat skupování alodních statků zeměpanskými městy vyznívalo naprázdno. Podrývala je konečně sama šlechta, neboť prodávajícími v Čechách byli paradoxně nejčastěji drobní šlechtici (vladykové) či panovník, pouze na Moravě se k nim s ohledem na menší rozsah sekularizace přidružovaly i církevní instituce.³⁵¹

Vraťme se znovu k hledání důvodů, které města motivovaly k rozšiřování svých panství. Nepotvrdily se teorie, že by v nabývání alodů a rozvíjení své vrchnostenské role byla aktivní jen ta města, jež netěžila z dálkového obchodu ani specifického výrobního odvětví (pivovarnictví, plátenictví, rybníkářství aj.). I rušná obchodní centra typu Vratislavi či Gdaňsku, ležící na komunikacích evropského významu, patřila mezi přední feudální vlastníky mezi městy.³⁵² V českém prostředí nezůstával pozadu Cheb,³⁵³ a pokud přece jen připustíme jeho jistou specifičnost, tak Louny, Žatec anebo Jihlava. Na druhou stranu, lze připustit, že rozvíjení vrchnostenské role měst mohlo být částečnou obrannou reakcí na vlastní povlnné ekonomické zaostávání, způsobené téměř výhradní orientací řemeslné produkce pro místní trhy. Výroba určená na export byla minimální, města dosáhla nejvýše role zprostředkovatele zboží mezi úrodným „krajem“ a nezemědělskými

345 B. ROUČKA, *Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu*, s. 60.

346 B. ROUČKA, *Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu*, s. 56.

347 B. ROUČKA, *Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu*, s. 59–60.

348 V roce 1512 získalo město Písek do zástavy tamní královský hrad s celým panstvím, o 30 let později dala královna Anna do zástavy trutnovské manství městu Trutnovu aj. Na alodifikaci komorních panství profitovala v 16. století také města Sušice, Kašperské Hory (panství hradu Kašperka), Trutnov (část trutnovského manství), Chomutov (statek Krásná Lipa) či Loket.

349 K hospodářským sporům měst a šlechty na Moravě J. VÁLKA, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, s. 49–50. srov. také F. MATĚJEK, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přílehlému území Slezska a Polska*, s. 62.

350 V roce 1463 od Jiříka z Poděbrad (J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 445–446, č. 257), 1472 od Vladislava Jagellonského (tamtéž, s. 578–583, č. 335)

351 J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, s. 89 a F. MATĚJEK, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přílehlému území Slezska a Polska*, s. 67–68.

352 J. MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, s. 304.

353 František KUBŮ, *Chebský městský stát*, České Budějovice 2006.

oblastmi „hor“.³⁵⁴ Tuto funkci navíc postupně oslabovaly podnikatelské aktivity šlechty.

Zbývá položit si otázku, zda ziskem alodního zboží město skutečně nějak hospodářsky profitovalo, jinými slovy jaký podíl tvořily příjmy z venkovského příslušenství v ekonomice měst a v jakém poměru stály vůči kupní sumě či hrubému ročnímu výnosu městského hospodářství. Z Polska či Říše máme doloženo, že zemské statky vynášely značné částky,³⁵⁵ podívejme se tedy na naše prostředí. Domácí historikové nezastávají v tomto ohledu zcela jednoznačné stanovisko, nicméně se častěji přiklánějí k tezi, že čistý výnos z venkovských statků měst byl kvůli atrofovanému hospodaření ve vlastní režii a pouze pasivnímu přijímání feudální renty značně nízký.³⁵⁶

Za první důkaz významu venkovských statků pro města lze chápat jistě správný předpoklad Ferdinanda I., že jejich odnětím uštedří městům bolestivou ránu. Lze si stěžít představit, že by přistupoval k sankcím, jež by v důsledku města nijak nepostihovala. Je možné argumentovat psychologickým podtextem a snahou znemožnit města politicky, tzn. odejmout jim to, co je potvrzovalo v pozici politického stavu, utvářelo jejich politickou moc a ztělesňovalo jejich vrchnostenské ambice. Důležitější pohnutkou však po mém soudu byla vidina města hospodářsky oslabit, odejmout jim jeden zdroj příjmů stejně tak, jak to učinil v případě mýta, ungeltu apod. Rozbory městských počtů totiž ukazují, že se statky na celkových příjmech měst již před rozvojem režijního hospodaření a v jeho prvotní fázi podílely značným dílem.

Máme-li na mysli výnosnost pozemkového majetku, byla jejím pevným základem feudální renta v podobě stálých platů – vrchnostenského úroku, rekogniční naturální renty a roboty. Představa o jejich neměnnosti není zcela objektivní, kupř. výši úroku mohla ovlivnit reforma mincovnictví za Jiříka z Poděbrad, převádějící groše míšeňské na groše české.³⁵⁷ Nadto tyto stále platy tvořily ve svém součtu jen část skutečných finančních závazků poddanského obyvatelstva vůči vrchnostem. Existovala tu ještě pestrá skupina „mimourbářových“ povinností, dosahujících mnohdy až výše pevných platů.³⁵⁸

Při zkoumání výnosnosti pozemkového majetku v městských počtech a jeho rentability musíme mít na paměti, že se jako výnosy z vrchnostenské funkce města nemusely v jednotlivých městech chápat vždy stejné příjmové položky z venkovských statků a že tedy nelze nekriticky přebírat dobové souhrné údaje. Nemusely v nich být započteny jen příjmy z peněžní feudální renty a z režijního hospodaření (rybníkářství, mlýny, dvory, lesy, cihelny, vápenky), ale také z doznívající lózungy (šosu) z městských vesnic apod. Lapidárně řečeno, městský písař v Lounech mohl za příjem z venkovských statků považovat položku, kterou písař v Táboře chápal za výnos městského hospodářství v užším slova smyslu. Není tedy z metodického hlediska právě jednoduché jednoznačně číselně vyjádřit procentuální zastoupení výnosu z venkovských statků a vzájemně je porovnávat. Na vině je vedle nedokonalé účetní techniky³⁵⁹ a její partikularity rovněž nespolehlivost a neúplnost dobových pramenů. Již Vladimír Bystrický porovnáním dvou typů městských knih z provenience města Stříbra dokázal, že knihy počtů obsahovaly jen 80–90 % výdajů a příjmů spojených s režijním hospodářstvím.³⁶⁰ V knize počtů města Plzně nebyly evidovány všechny příjmové položky³⁶¹ a lounské městské knihy zase zcela opominuly výdaje spojené s nákupem

354 Eduard MAUR, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, HD 7, 1981, s. 203–204.

355 J. MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, s. 300, 307–308.

356 J. JANÁČEK, *Městské finance a investice: Praha 1420–1547*, s. 422. Autor tu však zápasí s rozporem, že zájem (konkrétně Prahy) nebyl nahodilým činem, nýbrž promyšlenější strategií, v jejímž rámci byly na druhou kolej odsunuty i investice do staveb a úpravy města. Naproti tomu E. MAUR, *Wirtschaftliche Stadt-Land-Beziehungen in den böhmischen Ländern an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, s. 66–67 hodnotí výnos z panství pro první polovinu 16. století jako klíčový zdroj příjmů.

357 Antonín KOSTLÁN, *Feudální zatížení českého venkova po husitské revoluci. K hospodářským a sociálním dějinám jagellonského období českých dějin (1471–1526)*, Praha 1988. Kandidátská disertační práce, s. 126.

358 A. KOSTLÁN, *Feudální zatížení českého venkova po husitské revoluci. K hospodářským a sociálním dějinám jagellonského období českých dějin (1471–1526)*, s. 119–145.

359 Tomáš BOROVSÝ – Tomáš STERNECK, *Města a měšťané*. In: Tomáš Borovský – Bronislav Chocholáč (red.), *Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*, Brno 2007, s. 231–232.

360 Vladimír BYSTRICKÝ, *Hospodářství města Stříbra v letech 1526–1564*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia II, Praha 1957, s. 99–103.

361 M. BĚLOHLÁVEK, *Kniha počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 44–45.

alodních statků.³⁶²

Na tomto místě pochopitelně nebylo možné pracovat s prameny, využilo se pouze několika prací, které analyticky zkoumaly ekonomiku konkrétních měst. Již vzpomínaná zjištění F. Kavky přiznávala poddanským platům na celkových příjmech Českých Budějovic v letech 1496–1570 podíl průměrně pouze 3 %, což je nízká částka, avšak zcela legitimní s ohledem na fakt, že pozemkový fond Českých Budějovic tvořily převážně šosovní vesnice, které feudální rentu neplatily a rozhojňovaly příjmy města platbou lózungy, uváděné v počtech sumárně společně s městem. Pokud připočteme ještě výnosné českobudějovické rybníkářství a další běžné režijní provozy (dvory, cihelny, mlýny), vyšplhá se nám částka rázem ke 30 procentům všech městských příjmů. Obdobný obraz v podílu feudální renty nabízí Plzeň na konci první čtvrtiny 16. věku. Její podíl je až neuvěřitelně malý (1,67 %)³⁶³ s ohledem na tehdejší rozsah městského panství. Připomínám, že v městských počtech marně hledáme příjem z lózungy. Výrazně jinak se co do příjmů z feudální renty profilovaly Staré a Nové Město pražské, která šosovní vesnice neměla a která profitovala pouze z klasické feudální renty a hospodaření ve vlastní režii. U Nového Města tvořil výnos dávek za plavení dřeva a z feudální renty více než polovinu ročního objemu přijatých peněz.³⁶⁴ Na příjmech Starého Města pražského se výnosy z feudální renty a hospodářství podílely 44,4 % (1527). Při konkrétním vyjádření nejsou čísla tolik výmluvná, např. poplužní dvůr ve Strašnicích vynášel ročně 474 kop, náklady na něj však 434 kop, což znamenalo čistý výnos pouhých 40 kop, tedy méně než hodnotu jedné průměrné poddanské usedlosti.³⁶⁵ V Hradci Králové činil výnos z venkovských statků 32 % celkových příjmů.³⁶⁶ Značné výše dosahovaly výnosy z venkovských statků v Lounech, tvořily dokonce téměř polovinu veškerých příjmů: v letech 1517–1547 se pohybovaly stabilně nad 40 % všech příjmů a jednou dokonce přesáhly hranici 50 %.³⁶⁷ Ani svým rozsahem drobnější panství města Mělníka nehrálo v příjmech města marginální úlohu. V letech 1599–1606 tu tvořilo základ městského vrchnostenského hospodářství zpočátku vinařství – z prodeje vína město získávalo 25–67 % veškerého příjmu. Tento podíl částečně klesl ziskem statku Dolní Přívory v roce 1604 (17–20 % příjmů). Až do přikoupení Přívor ve městě neexistoval obecní pivovar a měšťané měli problém udat své vlastní pivo (Mělník neměl žádný velkostatek, museli tedy vystavovat jen ve městě), po roce 1604 však produkoval pivovarský statku a podílel se na příjmech tamního dvora značnou měrou (odbytíště našel v dalších vesnicích statku). Čistý zisk z pivovarského dvora činil přes 600 kop míšenských grošů, takže vrchnostenské hospodářství zajišťovalo prosperitu města.³⁶⁸ V případě píseckého velkostatku to bylo až 5000 kop českých grošů.³⁶⁹ Samozřejmě nelze předpokládat, že příjmy z venkovských statků měly konstantní hodnotu. Připustíme-li určitou stabilitu v předbělohorském období, potom v období třicetileté války a období potomním musíme být ve formulování konkrétních závěrů výrazně opatrnější. Platí to i pro ostatní oblasti střední Evropy: polští historikové např. doložili v případě Vratislavi, že jestliže na počátku 17. věku tvořily příjmy z venkovského majetku kolem 20 %, ³⁷⁰ byly to na konci třicetileté války pouze 3 %.³⁷¹ Poplenění statků vyřadilo obvykle z chodu většinu výrobních provozů a válečné útrapy zapříčiňovaly v průběhu války i dlouho po ní sbíhání poddaných. Všechny tyto jevy pochopitelně výnos ze statků dramaticky snižovaly. Pelhřimov, který měl před válkou 364 usedlých poddaných, disponoval v roce 1629 již jen 259 usedlými, čímž byl ochuzen o 166 kop platu a o robotní práci, která byla potřebná ve vrchnostenských provozech.³⁷²

362 Bořivoj NECHVÁTAL, *Hospodářské postavení Loun v polovině 16. století*, SAP 16, 1966, s. 452, 477.

363 M. BĚLOHLÁVEK, *Knih počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 65–66.

364 J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, s. 90.

365 J. JANÁČEK, *Čechy za války šmalkaldské. Disertační práce*, s. 18. Na jiném místě (*Městské finance a investice: Praha 1420–1547*, s. 421) uvádí Janáček podíl příjmu z venkovských statků dokonce číslech 47,3 % a účetní bilanci dvorového hospodaření dokonce jako pasivní.

366 J. JANÁČEK, *Čechy za války šmalkaldské. Disertační práce*, s. 18.

367 B. NECHVÁTAL, *Hospodářské postavení Loun v polovině 16. století*, s. 444–446, 481.

368 M. BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*, passim.

369 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, s. 1180. Jde však patrně o hrubý výnos.

370 Markus CERMAN – Herbert KNITTLER, *Town and country in the Austrian and Czech lands 1450–1800*. In: Stephen R. Epstein (ed.), *Town And Country in Europe 1300–1800*, Cambridge 2001, s. 189.

371 J. MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřítelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, s. 308.

372 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, s. 1173.

Význam příjmů z pozemkové držby pro městskou ekonomiku lze doložit i tím, sledujeme-li, jakou důležitost jim přikládali sami reprezentanti jednotlivých měst. Otázku, co tento fenomén podmiňovalo, jsme již řešili výše, soustředíme se na konkrétní projevy. Úvodem stačí připomenout zakoupení přerovského panství Prahou v roce 1524 – částka 25 000 kop českých grošů byla suverénně nejvyšší investicí v pohusitské době a rovnala se čtyřnásobku ročních příjmů souměstí.³⁷³ Také z venkovských měst máme doklady o tom, že investovala do venkovských statků skutečně velkoryse.³⁷⁴ Velmi výmluvné je také suplikování měst k panovníkovi s prosbami o navrácení statků z konce 40. let 16. století³⁷⁵ (které se ve stejné podobě opakovalo ještě po Bílé hoře). Např. v Poličce se prý při shánění peněz na znovuzískání svého zkonfiskovaného panství skládali všichni měšťané a měšťanky dokonce neváhaly prodávat i peřiny a oděv. Jistě to nikterak nesvědčí o tom, že by pro ně jejich panství hrálo okrajovou či lehce opominutelnou úlohu.³⁷⁶ Konšelé města Hradce Králové odhadovali, že jejich roční příjmy vinou konfiskací poklesly ze 752 kop míšenských grošů na 263 kop míšenských.³⁷⁷ Ferdinand I. se nad měšťany, jak víme, skutečně „smiloval“ a ještě v roce 1549 jim věnoval alespoň část ze zkonfiskovaných statků. Tedy i v době, kdy se režijní složka na příjmech ze statků nepodílela tak výrazně, již města pociťovala jejich ztrátou výrazný nedostatek. Je si zároveň nutné uvědomit, že konfiskacemi města nepřišla o závazek dostát svým dříve vzniklým dluhům, které si často nadrobila právě za účelem nákupu statků a u kterých předpokládala, že je brzy umoří příjmem z těchto statků plynoucím. Konečně úsilí, které města vynaložila na rekonstrukci svého velkostatku v letech 1547–1620 po mém soudu dostatečně jasně prokazuje, jaký význam pro ně tento druh příjmů měl.³⁷⁸

Zjišťování poměru výnosu z pozemkového majetku vůči částce investované za jejich nákup je značně problematické. Musíme mít na paměti, že obě částky stály v určité ekonomické závislosti. V okamžiku prodeje feudálního velkostatku se ale uplatňovala i celá řada mimoekonomických vlivů, především rodinných a politických. Více se uplatňovaly při odhadech cen („odhadáních“), pro něž dokonce existovaly instrukce.³⁷⁹ Pokud šlo o feudální rentu, stanovovala se její cena násobkem výnosu odváděné renty, jenž kolísal mezi hodnotou 10–60 v závislosti na druhu odhadu (sankční–nesankční),³⁸⁰ příjmech z mimourbářových povinností a období, kdy k prodeji došlo.³⁸¹ Ceny budov a dominikální orné půdy se stanovovaly paušálním přístupem, byť se zohledňoval i konkrétní charakter nemovitostí. V obecném pohledu však nelze zmiňované jevy objektivně zhodnotit a bylo by možné se jimi zabývat pouze v konkrétním případě a s podrobnou znalostí jak obsahu prodávaného statku, tak jeho výnosových položek. Pomineme-li vlastní trhovou sumu, musíme zohlednit i to, že města vynakládala značné částky za intabulaci (jedno jestli majetkových transferů či privilegií je k tomu opravňující). Tím se dostáváme k otázce, jakým způsobem si opatřovala potřebné částky a jak je posléze uhrazovala. V tomto případě nám dosud chybějí podrobnější rozborů městského hospodářství, avšak podle současného stavu znalostí lze usuzovat, že potřebný kapitál město nejčastěji získávalo půjčkou, v nejlepším případě v domácím prostředí od svých

373 J. JANÁČEK, *Městské finance a investice: Praha 1420–1547*, s. 418–419.

374 S konkrétními příklady J. JANÁČEK, *Městské finance a investice: Praha 1420–1547*, s. 420.

375 L. MÁCOVÁ, *Hospodářství města Tábora na počátku 17. stol.*, s. 8.

376 J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky*, s. 41.

377 J. JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I, díl II*, s. 320.

378 J. JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I, díl II*, s. 320.

379 Podrobně se způsobem tvoření ceny feudálního velkostatku zabývá A. KOSTLÁN, *K rozsahu poddanských povinností od 15. do první poloviny 17. století ve světle odhadů a cen feudální držby*, s. 208–214.

380 Viktorin Kornel ze Všehrd považuje cenu jedné kopy českých grošů stálého platu (tj. feudální renty v penězích) při úředním odhadu (tj. ze sankčních důvodů) na 10 kop, po snížení úrokové míry v roce 1543 stoupla cena na 15 kop. U ostatních odhadů však ceny stálých platů mohly být násobeny až koeficientem 45. Jiná situace nastává u platů běžných, které musely odpovídat dobové úrokové míře (tj. po roce 1543 násobením koeficientem 15–20). A. KOSTLÁN, *K rozsahu poddanských povinností od 15. do první poloviny 17. století ve světle odhadů a cen feudální držby*, s. 218–221.

381 P. BURDOVÁ, *Desky zemské (Rozdělení po stránce obsahové a formální)*, s. 360. Podle Miloslava KOŠTÁLA, *Cena dominikální půdy v Děčíně v 2. pol. 16. stol.* In: Eduard Maur (red.), *Příspěvky k dějinám cen nemovitostí v 16.–18. století*, Praha 1963, s. 8 a 35 se na panství Děčín hrubý výnos panství kapitalizoval patnáctinásobkem. Viz také Jaroslav HONC, *Územní vývoj velkostatků na Dolnokralovicku v letech 1549–1698*, SVPP 12, 1971, s. 186–227; TÝŽ, *Pozemková renta a cena velkostatku Lišno A. A. Briaultonové r. 1642*, SVPP 9, 1968, s. 111–144. K otázce obecně Vladimír BYSTRICKÝ – Jaroslav HONC – Eduard MAUR – Josef PETRÁŇ – Eduard ŠIMEK – Jindřich TOMAS – Milena URBÁNKOVÁ, *Současný stav bádání o dějinách cen a mezd (Přehled za období 1962–1971)*, ČsČH 21, 1973, s. 63–64.

movitých měšťanů, ze sirotčích peněz či cechovních organizací, teprve na druhém místě od okolní šlechty.³⁸² Města naopak využívala poskytování půjček nobilitě jako součást své politické komunikace a strategie, někdy i bez ohledu na vlastní zadlužení.³⁸³ Klatovy, jejichž městský i deskový majetek se v roce 1543 odhadoval na celkem 44 000 kop českých grošů, kupovaly o rok později deskový statek v hodnotě téměř 5 200 kop (tedy bezmála 12 % jejich celkového majetku).³⁸⁴ Takto vysoké sumy s ohledem na celkový majetek nemohla města odvádět z přebytku svých městských pokladen, ale formou úvěru, velmi často od bohatých měšťanů.³⁸⁵ Částečně to dokazuje případ Loun: město uhradilo v roce 1524 při koupi vsí Chlumčan, Blšan a Vlčí (kupní cena 2 825 kop českých grošů) třetinu částky ihned a zbytek ve tříletých splátkách, přičemž zdrojem úvěru byli měšťané. V Domažlicích se kvůli koupi panství Nový Herštejn v roce 1524 sešla městská obec a rokovala o způsobu placení kupní sumy 2 350 kop českých grošů: nakonec odsouhlasila pozastavit jednu pivní měšťanskou várku „znajíce, že obecní vše a důchod u větší vážnosti býti jmá, poněvadž obecní důchod jest všech, ale tato várka jen některých a že obecní věc téměř věčně trvá, ale osob některých do času“.³⁸⁶ Tento nákup byl zřejmě určitou kompenzací za neúspěšný pokus získat do zástavy chodské vesnice. Peníze na ně chtěli získat půjčkou od Tábora.³⁸⁷ Sledování těchto důležitých transakcí v úplnosti je bohužel determinováno specifickým způsobem vedení městských počtů, v nichž se právě výlohy spojené se splácením zakoupených statků nezahrnovaly mezi výdajové položky a byly zde evidovány pouze zčásti.³⁸⁸ Podrobnější údaje o způsobu shánění kapitálu na zakupování alodů tak máme až z doby po roce 1547. V tomto období, zvláště bezprostředně po pokutách za účast na prvním stavovském odboji (pokuta pro Louny se rovnala veškerým městským příjmům za dobu tří až čtyř let), konfiskacích a rukojemstvích za půjčky panovníkovi je nutné počítat se sníženou platbyschopností měst a rozložením splácených částek do delšího časového horizontu, což mohlo mít vzhledem k postupnému snižování hodnoty mince i své výhody.

Je evidentní, že vklad vrchnostenského hospodaření do celkové bilance městské ekonomiky byl již v 16. století významný a jak ještě uvidíme, stal se ve století následujícím pro mnohá přímo klíčovým. Z možných důvodů, které města motivovaly k rozšiřování svého vrchnostenského hospodářství, je nutné po mém soudu připomenout ještě jeden významný: v 16. století umlkají zprávy o výběru městské sbírky (lózungy, šosu), ve středověku nejdůležitějšího zdroje příjmů pro města. Zatímco v městských vsích se mohla v rámci jejich transformace přeměňovat do podoby pravidelně odváděné feudální renty, potom uvnitř hradeb neměla žádnou analogii a města až na výjimky nemohla být závislá pouze na vlastním městském hospodaření. Nutně se proto musela uchýlovat k hledání jiných zdrojů příjmů. Bohužel, dosud provedené historické analýzy se zabývaly pouze způsobem vzniku a výběru městské sbírky, důvody po jejím zániku i zánik samotný zůstávají nadále nezmapovány, byť prameny z některých měst takové studium umožňují.³⁸⁹ Problém by totiž šlo chápat i tak, že se měšťané zbavili břemena lózungy tím, že ho nahradili příjmem z venkovských statků.³⁹⁰

382 J. JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I, díl I*, s. 80; Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou (Několik pohledů do finanční a hospodářské správy města)*, ČSPS 63, 1955, s. 156–157. Jak dokázal Václav LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách (Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560–1596)*, Praha 1985 (= Monographia historica Bohemica 1), J. JANÁČEK, *Městské finance a investice: Praha 1420–1547*, s. 419, toto sepětí fungovalo i v případě šlechty – věřiteli mocných velmožů se byli ponejvíce příslušníci nižší šlechty. Srov. ještě Václav BŮŽEK, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989 (= Monographia historica bohemia 4).

383 T. BOROVSÝ – T. STERNECK, *Města a měšťané*, s. 251–252.

384 Odhad majetku z roku 1543 viz J. JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I, díl II*, s. 342, koupě statků Luby a Lhotka v roce 1544 u J. VANČURY, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/1*, s. 339–341.

385 Za příklad uváděl J. JANÁČEK, *Čechy za války šmalkaldské. Disertační práce*, s. 18, poznámka č. 10 koupi statku Přerov spojenými pražskými městy v roce 1524.

386 M. BĚLOHLÁVEK, *Hospodářství města Domažlic v první polovině XVI. století*, s. 51.

387 M. BĚLOHLÁVEK, *Hospodářství města Domažlic v první polovině XVI. století*, s. 55–56.

388 B. NECHVÁTAL, *Hospodářské postavení Loun v polovině 16. století*, s. 477–478.

389 Srov. klasickou studii Františka KAVKY, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské davy*, SH 6, 1959, s. 253–294.

390 Tak uvažuje J. JANÁČEK, *Městské finance a investice: Praha 1420–1547*, s. 423.

Vedle finančního zisku bylo budování městského patrimonia užitečné i v dalších hospodářských aspektech – město mělo zaručenu vyšší pravidelnost dodávek zemědělských produktů (ať již prostřednictvím svých poddaných či vlastní režijní dvorovou výrobou), v doplňkové míře byly statky dobrým uložením kapitálu a částečně se koupí sousedního statku likvidoval konkurenční producent v blízkém okolí, jak dokládá J. Miller.³⁹¹ Venkovské statky se stávaly rovněž solidní základnou pro získávání půjček, protože jimi městské rady mohly ručit a zároveň získávat kapitál pro jejich umořování,³⁹² a s ohledem na populační nesoběstačnost měst i potřebným populačním rezervoárem. Působil i účinek psychologický, města systematickým posilováním své pozice pozemkové vrchnosti dokazovala a demostrovala šlechtě svou politickou a mocenskou potenci. Podle J. Janáčka města „vpádem do vyhraněné oblasti šlechtických hospodářských zájmů vyslovila vůči šlechtě vážnější hrozbu než ve všech politických protestech a plamenných projevech“.³⁹³ Připomenout lze i moment strategický: skupováním okolních šlechtických statků města nevytvářela ochranný prstenec jen v hospodářském slova smyslu, ale i vojensko-obranném: odbourávala potenciální nebezpečí, hrozící ze šlechtických tvrzí (připomeňme, že pro města byla výhodná již situace, vlastnil-li statek individuální měšťan). Panských sídel, nebyla-li využitelná hospodářsky, se města zbavovala, nejčastěji jejich emfyteutickým odprodejem.³⁹⁴

S postupujícím 16. stoletím se nabývání alodního majetku pro města stalo obranným mechanismem proti vzrůstající hospodářské expanzi šlechtického velkostatku: jednak proti dominikálním trhům, jednak kvůli zajištění dostatečně rozlehlého odbytiště pro své výrobky.³⁹⁵ Podle J. Janáčka statky zakoupené městy v letech 1500–1547 převýšily svou hodnotou vysoko statky získané dřívě.³⁹⁶ Právě v 16. století pozorujeme ve vývoji většiny zeměpanských měst viditelnou recesi. Po husitských válkách nevzrůstal počet zeměpanských měst a i počet obyvatel v nich stoupal jen velmi pozvolna.³⁹⁷ Stagnovalo městské řemeslo; většina výrobních odvětví pracovala pro omezený odbyt na místním trhu a koncem 15. století dosáhla kulminačního bodu produkce.³⁹⁸ Tato situace neplatila jen pro Čechy, ale i pro husitskými válkami méně postiženou Moravu.³⁹⁹ Pouze města, která pružně reagovala na zvyšující se poptávku po soukenických a plátenických výrobcích, zaznamenala viditelnou konjunkturu: Olomouc, Jihlava anebo Tábor populačně rychle rostly a zastiňovaly řemeslnická města bez výraznější specializace.⁴⁰⁰ Rozvoj dlouhodobě zažívala také města a městečka poddanská. Od druhé poloviny 15. a v 16. století dramaticky rostl povyšování starších lokalit jejich počet: jen do roku 1526 bylo nejméně osm městeček povýšeno na města a 21 vsí na městečka. Za léta 1479–1526 potom vydal panovník pro poddanská města a městečka přes 200 trhových privilegií.⁴⁰¹ Tento trend pokračoval zhruba až do konce 16. století, kdy se městská síť dotvořila do podoby, kterou se nezměnila do konce feudálního období. Na rozdíl od zeměpanských měst, vůči kterým král nejevil příliš vstřícnosti a neměl ani prostředky k zajišťování potřebného hospodářského zázemí, mohly jejich poddanské protějšky těžit z jednoznačné podpory svých šlechtických vrchností. Vznikla řada nových odbytových příležitostí pro řemeslnou výrobu a profilovala se nová výrazná trhová místa, jejichž spádové oblasti rozleptávaly dosavadní vrcholně středověkou tržní síť a tradiční dodavatelské oblasti řemeslnictva ze zeměpanských měst. Některá poddanská města svou velikostí dokonce výrazně převýšila řadu

391 J. MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, s. 304–307; J. JANÁČEK, *Městské finance a investice: Praha 1420–1547*, s. 422–423.

392 J. JANÁČEK, *Čechy za války šmalkaldské. Disertační práce*, s. 18; TÝŽ, *Městské finance a investice: Praha 1420–1547*, s. 422.

393 J. JANÁČEK, *Městské finance a investice: Praha 1420–1547*, s. 424.

394 Např. v roce 1513 prodali Klatovští tvrz Újezdec s příslušenstvím poddanému Matoušovi Kutalovi (J.

VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/2*, s. 670–671).

395 Názory shrnuje E. MAUR, *Wirtschaftliche Stadt-Land-Beziehungen in den böhmischen Ländern an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, s. 67.

396 J. JANÁČEK, *Městské finance a investice: Praha 1420–1547*, s. 420.

397 L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – J. MUSIL – M. STLOUKAL, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 99.

398 J. JANÁČEK, *Města v českých zemích v 16. století*, s. 168.

399 J. VÁLKA, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, s. 44–45.

400 K hospodářské diferenciaci měst v 16. století Alois MÍKA, *Sociálně ekonomická struktura českých zemí před třicetiletou válkou. I. část. Obchodní styky, města a měšťané*, SH 21, 1974, s. 44–48.

401 E. MAUR, *Wirtschaftliche Stadt-Land-Beziehungen in den böhmischen Ländern an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, s. 61.

měst zeměpanských (Chomutov, Prostějov).

Trend zakládání a povyšování poddanských měst a městeček nevyplýval z nezištné snahy šlechty vyhovět obyvatelům svých velkostatků, obdařovat je tržními výsadami a vylepšovat jejich životní podmínky. Naopak: šlechta, která navyšovala své životní náklady v duchu pozvolna nastupujícího „renesančního stylu“, hledala nové zdroje příjmů a právě v napodobování hospodářské politiky krále ve 13. století spatřovala inspirativní východisko. Vycházela z předpokladu, že lze zemědělské přebytky od poddaných na svých panstvích využít k vyživení neagrárního obyvatelstva, tj. měšťanů, již vrchnosti přinesou další příjmy. Cíleně proto usilovala zamezit obchodování zemědělskými produkty na venkově, čímž ještě nestála v rozporu s městským stavem.⁴⁰² Současně si tím budovala větší samostatnost a nezávislost na zeměpanských městech, byť je stěžejí mohla dosáhnout uzavřeného trhového okruhu pro celé území své domény.⁴⁰³ Zakládání nových trhových míst však nebylo jen dalším opatřením šlechtických feudálů v boji proti měštům, nýbrž vycházelo vstříc celkovým strukturálním změnám ve výrobě a obchodu, k nimž docházelo od přelomu středověku a raného novověku a které si nová tržní centra vynucovala.⁴⁰⁴ Distribuce výrobků z poddanských měst se rozšiřovala i na dosud výsadní teritoria v těsném sousedství královských a věnných měst. Platí to rovněž pro výrobu piva. Feudálové nejprve s odvoláním na středověkou normu o svobodě výroby piva atakovali na milové okruhy měst, kde měla města monopol dodávek, a usilovali o uznání práva distribuovat pivo i do těch částí svých domén, které již ležely v milovém okruhu.⁴⁰⁵ Podporovali výrobu piva ve svých poddanských městech, profitovali z ní prostřednictvím dávek a posléze pivovary sami zakládali.⁴⁰⁶ Distribuční možnosti městského piva se tím snižovaly, až bylo ze šlechtického zboží vytěsněno nadobro. S postupujícím rozvojem šlechtického režijního hospodaření se prosazoval princip přímusů, který znamenal jistotu odběru. Nevztahoval se jen na pivo, ale i víno, ryby a další zemědělské produkty. Zároveň existovala směna zboží i na úrovni vesnic, kde se usazovali řemeslníci a kde postupně narůstal i počet lidí bez půdy.⁴⁰⁷

Je pochopitelné, že zeměpanská města, disponující privilegii hospodářského rázu a dosud pevně ovládající tržní systém, vnímala takové počínání šlechty jako ilegální vměšování do svých výsostných ekonomických jistot, zatímco šlechta se odvolávala na svobodu podnikání. Konzervativní lpění měst na významu privilegií v širším a cechovních řádů v užším slova smyslu, ať bylo v periférním obchodním postavení českých zemí jakkoliv opodstatněné, bránilo v pružnějším reagování na potřeby trhu a udržovalo je v okovech středověké regulace.⁴⁰⁸ Výsledkem byly nejprve individuální soudní rozepře, které však obvykle končily v neprospěch měst (stačí se zamyslet nad obsazením zemského a komorního soudu i nad určitým despektem, který šlechta vůči měštům pociťovala) a které postupně nabývaly stále obecnější povahy a rozšířily se o politické otázky (třetí hlas na zemském sněmu). Na první pohled je vyřešila Svatováclavská smlouva v roce 1517,⁴⁰⁹ ale ve skutečnosti pokračovaly v hospodářské sféře ještě velmi dlouho. Na Moravě

402 V roce 1460 zemský sněm přijal nařizoval, aby „*ládovanie obilé anebo jiných věcí nebylo po všech a po městečkách, kdež trhové vysazení nejsú*“ (Alois MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960 (= Studie a prameny 19), s. 82).

403 J. MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, s. 283–297; E. MAUR, *Wirtschaftliche Stadt-Land-Beziehungen in den böhmischen Ländern an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, s. 63–64.

404 Tak soudí J. JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, s. 15–28; TÝŽ, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I, díl I*, s. 66.

405 Pro Moravu F. MATĚJEK, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska*, s. 165–168.

406 Jak dokazuje F. MATĚJEK, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska*, s. 176–177, byly pivovary na moravských feudálních velkostatecích minimálně do poloviny 16. století soustředěny převážně v rukou městských správ v poddanských městech a vrchnosti je pouze podporovaly. Tam, kde města nebyla, zřizovaly pivovary přímo vrchnosti, avšak skutečný boom pivovarů v režii feudálních vrchností lze zaznamenat až v průběhu 2. čtvrtiny 16. století. Konstituování vrchnostenských pivovarů přes pivovary v poddanských městech a teprve od poloviny 16. věku zjišťuje pro jihočeské prostředí rovněž Alois MÍKA, *Feudální velkostatek v jižních Čechách XIV.–XVII. století*, SH 1, 1953, s. 122.

407 J. VÁLKA, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, s. 45 ovšem s důrazem na omezenost tohoto jevu v souvislosti s výplatou mezd pro bezzemky v naturáliích.

408 J. JANÁČEK, *Města v českých zemích v 16. století*, s. 171. Zřizování dalších cechů také bylo obranou na expanzi poddanských měst do trhových oblastí měst.

409 Ke Svatováclavské smlouvě se shrnutím starší literatury naposledy Jindřich FRANCEK, *24. 10. 1517 Svatováclavská smlouva. Urození versus neurození*, Praha 2006 (= Dny, které tvořily české dějiny 14).

nedosáhl boj mezi oběma tábory takové razance: v letech 1499 a 1524 města vydala dvě verze svých požadavků, v nichž protestovala proti trhování na vsích a překupnictví, výrobě a distribuci cizího piva v mílovém okruhu či přímo na městských trzích. Celkově se moravské protesty v hospodářské oblasti shodují s českými, rozdíl je pouze v absenci článků proti zakládání a rozvoji poddanských městeček a zřizování venkovských pivovarů i mimo mílový okruh. Tento fakt je snadno pochopitelný, protože v 16. století na celé Moravě existovala pouze čtyři královská města. Spory o organizaci trhu zde ovšem neskončily polovinou 16. století, nýbrž pokračovaly až do Bílé hory. Expanze šlechty do městského prostředí kulminovala v případech, kdy šlechtici zakoupili měšťanské domy a pod jejich střechou realizovali prodej výsledků svého režijního hospodaření.⁴¹⁰ Časté konflikty před zemským či komorním soudem byly běžné i v průběhu 16. věku, mnohdy pramenily ze společného držení jedné vsi a svárů o financování veřejných staveb (mosty), využívání obecních pastvin, lesního pychu apod. Pěkně z nich vyplývá, jak úzkostlivě města bránila svůj nemovitý majetek.⁴¹¹ Panovník byl pro města ve sporu se šlechtou diskutabilním partnerem. S postupem do přítomnosti se situace nelepšila. Evidentně rezervovaný postoj Ferdinanda I. vůči městům byl sice za Maxmiliána a Rudolfa II. otupen, ale přesto nebylo o třetí plochy nouze.⁴¹²

Bylo by zjednodušené vnímat rozšiřování městských panství jako vždy pozitivní proces. Jak správně poznamenává J. Macek, připravovalo se měšťanstvo ukládáním hotových peněz do půdy o obchodní kapitál, což přispívalo k retardaci průmyslové výroby, obchodu a dalších forem podnikání. Města se tak v soutěži se šlechtou dobrovolně oslabovala.⁴¹³ S tím souviselo zadlužování, do kterého se města neustálými půjčkami propadala. Nelze sice srovnávat zadlužení před- a pobělohorské (ne co do rozdílné výše dluhů, jako spíše úrovně poznání předbělohorských městských dluhů), avšak již před rokem 1620 byly položeny základy k pozdějším chronickým potížím městských ekonomik. Přispívala k nim jak sama vládnoucí dynastie neustálými žádostmi o ručení za své půjčky, tak snaha konšelů rozhojňovat pozemkový majetek měst. Konečně lze pozorovat, že města pozbývala možnosti určitého sepětí s poddanským obyvatelstvem, které tím pádem v městských radách a měšťanech namísto spojenců proti šlechticům spatřovalo pouze další feudální vrchnost.⁴¹⁴ Samotní měšťané tomu napomáhali způsobem svého chování, když usilovali o získání erbu, pečeti, ale i svým myšlením, když nahlíželi na venkovany skrze stavovskou bariéru jako na sprosté „chlapy“ a nijak neusilovali o polepšování jejich postavení. Náznaky určitého spojenectví v 16. století nalézáme spíše zřídka, a to kromě zjištěných důvodů (společný postup proti šlechtě) i za účelem socio-kulturní integrace.⁴¹⁵ Vlastní zájem měšťanů stál ovšem vždy v popředí a na solidaritu nezbývalo místo.⁴¹⁶ Když např. ozbrojený konvoj královských měst obsadil v roce 1520 lapkovské sídlo Janovice nad Úhlavou, začali se z okolí srocovat venkované s představou, že se táhne na pány. Měšťané jich však nijak nedbali,⁴¹⁷ což souzní s tvrzením, že na poddané jakožto ozbrojenou sílu hleděli nevrážlivě.⁴¹⁸ Ve stejné době se dozvídáme o protiprávním jednání Klatov

410 J. VÁLKA, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, s. 53.

411 Na příkladu Poličky J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny Poličky*, s. 48–50, 66.

412 Srov. kupř. povýšení města Rudolfova v roce 1585 na svobodné horní město v hospodářském zázemí Českých Budějovic (Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VI. díl (Pro–Sto)*, Praha 2004, s. 483–488) a zřízení tamního pivovaru (Karel PLETZER – Oldřich ŠEDA, *Měšťanské i městské pivovarnictví a dvě stě let Prvního českobudějovického pivovaru Samson*, s. 27–28).

413 J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, s. 91.

414 Jev postupného vzdalování městského a venkovského prostředí měl analogie v širším evropském vývoji, srov. literaturu, citovanou u P. ČERNIKOVSKÉHO, *Lokální konflikt v byrokratickém soukolí. Spory jaroměřských šosovních vesnic na počátku 18. století*, s. 80.

415 Na příkladu přijímání venkovanů do literátského bratrstva v Jaroměři P. ČERNIKOVSKÝ, *Lokální konflikt v byrokratickém soukolí. Spory jaroměřských šosovních vesnic na počátku 18. století*, s. 58.

416 Patřilo by sem kupř. odkupování zvěřiny, dříví a zásobování pivem přimdských Chodů městy Stříbrem a Domažlicemi. Eduard MAUR, *Přimdsťi Chodové ve sporu se Švamberky (50.–70. léta 16. století)*. In: K hospodářským a sociálním dějinám Čech v 16.–18. století, Praha 1967 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1967), s. 101 a TÝŽ, *Protifeudální hnutí na Chodsku kolem roku 1525*, s. 165. Pro východočeská věnná města P. ČERNIKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*, passim.

417 August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl devátý, Domažlicko a Klatovsko*, Praha 1893, s. 141; Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy IX*, Praha 1894, s. 482.

418 Antonín KOSTLÁN, *Feudální zatížení českého venkova po husitské revoluci. K hospodářským a sociálním dějinám jagellonského období českých dějin (1471–1526)*, Praha 1988. Kandidátská disertační práce, s. 135.

vůči Chodům.⁴¹⁹ Doklady o spolupráci poddaných s městským prostředím proti vrchnostem jsou méně časté a ubývá jich s postupem do přítomnosti. Podpora měšťanů se projevovala zejména využitím služeb městského písaře při sepisování poddanských suplik.⁴²⁰ Vzácně máme přímé doklady o tom, že města poddané proti jejich vrchnostem přímo poštvovala: činili tak měšťané ze Stříbra proti klášterní vrchnosti kladrubské v roce 1525, nepochybně s ohledem na letitou hospodářskou rivalitu s městečkem Kladruba.⁴²¹ Z chování měšťanů k vlastním poddaným však nevyplývá žádný pocit sepětí a pokud přece jen konstatujeme nějaké signály, s postupujícím 17. stoletím se vytrácejí a stávají se toliko předmětem teoretických úvah měšťanských fyziokratů a populacionistů. Na statku Luhov plzeňských měšťanů Stehlíků byly výrazně navyšovány roboty (zvláště tíživými se staly fůry do Plzně) a když si na ně tamní poddaní stěžovali, byli potrestáni arestem. Jindy uvěznil Stehlík svého poddaného na osm dní a potrestal jej pokutou dvou prostic soli jenom proto, že se nedostavil k jednání před svou vrchností a nedovoleně sekal chvojí. Stehlík si poznamenal do svých pamětí, že tak učinil pro výstrahu ostatních „*neb na poddaným jednou příklad se musí učiniti, poněvadž na žádného nic nedbají*“.⁴²² Pelhřimovský radní Ignác Fuchs považoval v 2. polovině 18. století robotu za obtížnou, ale nezbytnou povinnost poddaných, jinými slovy za nezrušitelný základní kámen společenského zřízení. Jedinou změnu připouštěl v převedení robotní práce na pevný plat, avšak zavrhoval jej s poukazem na to, že by potom neexistovaly pracovní síly na obdělávání dominikálu. Sociální postavení poddaných hodnotil dokonce jako lepší než postavení měšťanů, neboť je údajně neruinovaly vojenské kvartýry a také jejich nemovitosti byly mnohem levnější než městské a příměstské.⁴²³ Rovněž měšťané v Poličce pod dojmem hospodářské konjunktury a rostoucích příjmů hleděli na své poddané pohrdavě: přišel-li poddaný do městské hospody, často prý „*facky na svéj tváři pryč odnésti musel*“ a poníženež odpovídat na jízlivé dotazy měšťanů, koho poddaným vlastně je.⁴²⁴ Ještě výstižněji své stanovisko Poličští formulovali v poddanském řádu pro městské vesnice: „*tím ujištění buďte, že městu a obci zdejší netoliko tak dobře poddaností zavázáni jste, jako kteréhokoli korouhevního pána poddaní, anobrž více, nebo privátní páni se mění, panství a statky prodávají, ale tuto vždycky jedna nezměnitelná vrchnost pozůstává*“⁴²⁵. Toto hodnocení pochopitelně neplatilo absolutně a byl velký rozdíl ve smýšlení erbovního měšťana a konšela Starého Města pražského a měšťana-řemeslníka v postranní ulici Vysokého Mýta. Byť se i v malých městech vyskytovaly elity, lze vypožorovat, že hranice mezi městským a poddanským obyvatelstvem zde nebyla zdaleka tak ostrá, jak se snaží propagovat starší bádání.⁴²⁶ Avšak právě tato vzájemná blízkost – v právním i hospodářském smyslu⁴²⁷ – a uvědomování si dalších společných jmenovatelů (neurozenost) měšťany nutila k negativnímu postoji a stavovským předsudkům vůči poddanskému venkovu. Představa možné ztráty atributů městskosti a poklesu na úroveň vsi je až příliš strašila.⁴²⁸ Určitým vodítkem k pochopení těchto ambivalentních postojů mohou být názory německých historiků, kteří oddělují správní elitu města od ostatního měšťanstva a pojímají ji jako společnou vrchnost nejen pro poddané vesničany, ale i městskou obec (tzv. radní absolutismus).⁴²⁹ Hegemonie městských rad byla zcela evidentní a princip

419 Klatovští požadovali od Chodů zaplacení cla, od kterého byli osvobozeni rozhodnutím Ludvíka Jagellonského (Eduard MAUR, *Protifeudální hnutí na Chodsku kolem roku 1525*, MZK 15, 1979, s. 169), srov. missiv Ferdinanda I. z 23. června 1532 městu Klatovům (NA Praha, Registra, inv. č. 169, pag. 52).

420 Pro východočeská věnná města P. ČERNIKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*, passim.

421 Eduard MAUR, *Příspěvek k ohlasu německé selské války v západních Čechách*, MZK, 11, 1974, s. 127–136.

422 M. BĚLOHLÁVEK, *Plzeňští měšťané a jejich poddaní v sedmáctém století*, ČSPS 69, 1961, s. 13.

423 Karel KRATOCHVÍL, *Vzpoura vsedě (Strategie a chování poddaných, vrchnosti a státní moci za neklidu na pelhřimovském panství na přelomu 17. a 18. století)*. In: Celostátní studentská vědecká konference „Historie 2002“ Opava 3. 12. – 4. 12. 2002, Opava 2003, s. 90–91, pozn. č. 38.

424 J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny Poličky*, s. 80.

425 Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIV. Řády selské a instrukce hospodářské 1698–1780*, Praha 1908, s. 125.

426 Za všechny J. MIKULEC, *Města a vesničtí poddaní v pobělohorské době*, s. 139–151 a P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 23.

427 Zde je myšlena především agrární aktivita městského obyvatelstva a její rozsah. P. ČERNIKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*, s. 49.

428 P. ČERNIKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*, s. 51–53.

429 S citováním konkrétních prací P. ČERNIKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle*

městské obce jako jednotné korporace a kolektivní vrchnosti byl skutečně jen formální.

Jednostranné zdůrazňování zakupování alodního zboží městy by postrádalo historickou dynamiku a mohlo by vést k přesvědčení, že města svůj pozemkový majetek pouze bezmyšlenkovitě hromadila. Šlo by tím o nedorozumění, neboť prameny obsahují řadu zpráv o prodejkách či směnách. Docházelo k nim z nejrůznějších důvodů, velmi často z finanční tísně. I v takovém případě ale město hledělo na to, aby prodejem utrpělo co nejméně – tak Tábor prodal v roce 1581 odlehlou ves Bukovou⁴³⁰ a Mělník v roce 1617 Nedomice a Ovčáry.⁴³¹ Odprodeje vzdálených a izolovaných částí městských pozemkových domén za účelem zaokrouhlování územní podoby panství byly vůbec dosti časté: Litoměřice se zbavily městečka Chabařovice, Most v roce 1507 prodával zástavnímu držiteli Hněvína poplužní dvůr a ves Souš výměnou za 50 kop českých grošů ročního platu a výkonem jurisdikce ve vsích Václavov, Čepirohy, Slatinice, Koporeč, Velebudice, Kopisty a Hošnice. Panovník tuto výměnu potvrdil v roce 1508.⁴³² Kutná Hora prodávala v předvečer prvního stavovského odboje tři vsi,⁴³³ věnné město Trutnov prodalo v letech 1600 a 1601 dokonce sedm celých vesnic a utržilo za ně bezmála 14 000 kop míšeňských grošů.⁴³⁴ Ústí nad Labem prodalo v roce 1610 Litoměřicím ves Zálezly, koupenu společně s Padlešínem v roce 1580, a z podílu výnosu si primas pro sebe zakoupil vinici.⁴³⁵ Jinou možností byl pronájem pozemků (tzv. purkrecht) do věčného užívání, po němž městu zůstávalo pouze *dominium directum*.⁴³⁶

Zmíněné případy mohou sloužit jako důkaz snah měst o transformaci svých panství do podoby konsolidovaných územních útvarů. Bylo by jistě zajímavé provést průmět vlastněných vsí v okolí měst do mapy. Leckdy by vyplynulo, že města vlastnila vesnice oddělené od svého panství a zcela „utopené“ v území šlechtických vrchností. To do určité míry limitovalo spektrum možností, které mohla města s takovým majetkem nakládat. Většinou se omezily na pasivní výběr feudální renty.⁴³⁷ V některých případech však města skutečně podnikala cílené snahy odprodávat vzdálenější vesnice a pronikat do svého bezprostředního okolí – doložitelné je to u Kutné Hory, příkladů by však šlo nalézt jistě více.⁴³⁸ Nelze na druhou stranu přehlížet, že expanze měst na venkov v jejich nejbližším sousedství měla své limity v podobě majetků těch šlechtických vrchností, které se jich nechtěly vzdát. Lepších výsledků městské obce nesporně dosahovaly zakupováním alodů od svých měšťanů,⁴³⁹ kteří neztratili zájem o venkovské statky ani v 15. a 16. století. O rozsahu měšťanského alodního majetku máme od konce vrcholného středověku konkrétnější představu jen u několika málo měst,⁴⁴⁰ pro raný novověk se tomuto fenoménu souborně nevěnoval nikdo.

konfliktů se svými poddánými (2. polovina 17. a počátek 18. století), s. 54–55.

430 L. MÁCOVÁ, *Hospodářství města Tábora na počátku 17. stol.*, s. 9.

431 Jan KILIÁN, *Vrchnostenský statek mělnické městské obce v první polovině 17. století*, Středočeský vlastivědný sborník 24, 2006, s. 14.

432 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 1069–1079, č. 605; J. N. CORI, *Geschichte der königl. Stadt Brüx bis zum Jahre 1788*, s. 146.

433 Vsi Stuparovice, Lovčice, Bousovna, srov. J. SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, s. 24.

434 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, s. 1239.

435 Lenka BOBKOVÁ, *Severočeská města v pozdním středověku*. In: *Opera historica 1. Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*, České Budějovice 1991, s. 116.

436 J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, s. 88.

437 Na příkladu Kutné Hory J. SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, s. 23.

438 Město dokonce pohnalo před komorní soud rytíře Malovce z Malovic, majitele dvou poddanských usedlostí ve vsi Poličanech, jejíž zbytek vlastnila Kutná Hora. J. SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, s. 24–25.

439 J. SVOBODA, *Venkovské majetky kutnohorské obce*, s. 24.

440 Na příkladu plzeňské rodiny Stehlíků M. BĚLOHLÁVEK, *Plzeňští měšťané a jejich poddání v sedmnáctém století*, s. 8–14.

3 Velkostatek města Sušice a jeho územní vývoj

Definování čtyř základních zdrojů pozemkového majetku zeměpanských měst a jeho obecná východiska vytvořily orientační a terminologické předpolí pro sledování látky na předmětu našeho zájmu. Hledání kořenů pozemkového příslušenství města Sušice by znamenalo zahájit výklad na sklonku 13. století, avšak s ohledem na potřeby této práce budiž předhusitský „prolog“ oproštěn od zevrubnější pramenné analýzy, provedené již na jiném místě,¹ a shrne pouze základní orkuh otázek a možností jejich řešení. Maximum pozornosti bude věnováno období raně novověkému, které v tomto kontextu ještě nebylo podrobně zpracováno.

3.1 Šosovní vesnice – základ pozemkového příslušenství města

Na jaře roku 1581 se úředníci české komory v rámci příprav na alodifikaci komorního panství hradu Kašperka obrátili na představitele města Sušice s otázkou, „*od koho, kdy a na jaký způsob [...] vesnice předkům našim k opatrování dány*“. Měšťané s připomenutím, že na stejné otázky odpovídali již v letech 1568, 1573 a 1574, vylíčili následující příběh: Vladislav Jagellonský ve městě vysadil předtím neexistující dědičnou rychtu, k níž náležely vesnice Bohdašice, Dobršín, Kadešice, Kavrlík, Malá Chmelná, Opolenec, Platoř, Podmokly, Rejštejpec, Štěchovice, Tuškov, Velká Chmelná, dvory u sv. Mikuláše a dvory Zálužského a Vrabcův, dané předtím jejich předkům do opatrování. Každý rok rychtář odváděl ke hradu Kašperku 130 kop českých grošů, které se mu hradily nazpět výběrem mýta a hromničné sumy a svatojiřského se svatohavelským úrokem od poddaných i měšťanů. Po požáru (1544) a stavovské „bouřce“ (1547) byla rychta i s vesnicemi obrácena ke hradu Kašperku. Obdobně původ vesnic popisovali i později.²

Je nesporně překvapivé, že nejpozději po 300 letech od zkonstituování Sušice jako institucionálního města panovaly mezi měšťanstvem o původu a charakteru městského pozemkového majetku jen velmi mlhavé představy a jeho povědomí ovlivnily v podstatě teprve nedávno proplynulé události. Svůj díl tu jistě sehrálo převrstvení dramatem husitské revoluce a patrně i nedostatek relevantních písemností v městském archivu, ohrožovaném častými požáry. Skutečným fundamentálním počátkem tu je totiž privilegium Jana Lucemburského z 21. března 1325,³ které bylo již na konci 16. století známo pouze v opisech. Ve své dispozici uvádí, aby Sušičtí „*při zlatých dolech, vodách, lesích, polích, vladařstvím a jich i těch až dosavad zachovávaných měrách a vesnicích k tomu našemu městu od starodávna příslušejících u pokoji zuostaveni byli*“.⁴ Z formulace nevyplývá žádný vlastnický vztah vůči vyjmenovanému příslušenství ani ze strany

1 Jan LHOTÁK, *Šosovní vesnice města Sušice (Možnosti rekonstrukce pozemkového zázemí královského města)*. In: Historická dílna VIII (v tisku).

2 List Sušických královskému podkomořímu z 15. května 1582 (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/18): „*Ačkoliv před lety mnohými, pokudž táž rychta v městě Sušici zřízená nebyla, aby takový plat do komory královské z Sušice odvozován býti neměl, pochybné není. Ale když od slavné paměti krále Vladislava taková rychta majetátem v městě Sušici zřízena byla a zámek Karlšperk s vesnicemi některými v zástavu vešel, takže každého roku rychtář též rychtu spravující držitelé panství karlšperského 130 kop grošův českých jest dával a tuž summu sobě zase z platu hromničného u nás a z mejta, kteréž též na týž zámek z města našeho se vydává i také o lidi z těch vesnic podle vydání rejstr platy jest vybírával a tudý jakž paměti lidské toho byly, dotčený plat hromničný od komory k tý rychtě ta mnohá léta byl připojen. Potom když ten nešťastný pád z dopuštění božího na město naše při jiných městech na onen čas v tu bouřku přišel, taková rychta s těmi vesnicemi i s platy k zámku Karlšperku obrácená byla a od toho času až posavad často psaný plat hromničný držitelům panství karlšperského od předkův našich i od nás byl odvozován, jakož pak i roku tohoto Jeho Milosti pana Jana Vchynského etc. úředniku při Hromnicích jest odveden. A jak by týž plat od komory královské odcizen neb k Karlšperku obrácen byl, toho nikdež paměti žádná zápisná, byvše město naše před tou bouřkou všechno ohněm položeno, ani paměti živé u nás se již vyhledati nemohou.*“

3 Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Sbírka pramenů práva městského království Českého. Codex juris municipalis regni Bohemiae. Díl II. Privilegia královských měst venkovských v království Českém z let 1225 až 1419*, Praha 1895, s. 210–211, č. 131.

4 Překlad ze 16. století. V originále příslušná pasáž zní takto: „*ut in aurifodinis, aquis, nemoribus, agris, possessionibus ob eorum ac earum observatis mensuris et villis ad ipsam civitatem nostram spectantibus ex antiquo quieti stare debeant perpetuo et pacifici permanere*“ (NA Praha, Guberniální listiny, inv. č. 2559, sign. L II 1896, vidimus z 30. října 1573).

městské obce, ani ze strany individuálních měšťanů. Teprve privilegium Zikmunda Lucemburského z 18. listopadu 1436, vydané v euforii kompaktát a pojaté jako panovnická konfirmace, městu Sušici potvrdilo „*vesnice a dvory Dobršín, Zstěchovice, Chmelný, Podmoklí, Kačice, Plátoře, Cavrlík, Reišteinec, Bohdašice, Opolenec, dvory pak u svatého Mikuláše, Tuškový, Malá Chmelná a Osek*“. Výčet konkrétních vesnic je zajímavý a v kontextu ostatních Zikmundových konfirmací neobvyklý v tom smyslu, jako by přímo evokoval, že si sušičtí měšťané místo vágního konstatování o držbě nějakých vesnic chtěli nechat stvrdit konkrétní lokality. Může to (ale také nemusí) svědčit o jejich velmi různorodém a kontroverzním způsobu nabytí (pozemkové úchvaty během husitské revoluce), stejně jako o eventuální pozdější textové interpolaci, protože Zikmundova listina je rovněž známa jen v opisech, které se v pořadí i výčtu jednotlivých vsí odlišují. Pochybnosti nad mírou její autenticity rozhání zlomek městských počtů z roku 1464, jenž dochoval rozpis finanční výpomoci po požáru Sušice, uvalený na vesnice (zachováme-li Zikmundovo pořadí) Dobršín, Štěchovice, (Velkou) Chmelnou, Podmokly, Kadešice, Platoř, Kavrlík, Bohdašice, Opolenec a dvory u svatého Mikuláše, Tuškov, Malou Chmelnou, Osek, Slepý dvůr a Valšov⁵ (chybí tedy jen Rejštejnec, Nuzerov, Krušec a Červený dvůr). Zpráva sama o sobě neuvádí, v jakém právním vztahu tyto vsi k městu jsou, ale tímž problémem je zatíženo i privilegium. Další metodickou verifikaci umožňuje o 100 let mladší urbář komorního panství hradu Kašperka,⁶ kam po první vlně konfiskací sušické vesnice připadly a setrvaly až do roku 1584. Rozlišuje dvě skupiny s různými okruhy feudální renty. První skupina vesnic vykonávala robotu, platila poddanský úrok a ospy (Červená, Dolní Dvorce, Humpolec, Malý Kozí Hřbet, Lídlový Dvory, Mílov, Nicov, Plavčín, Plzenec, Řetenice, Velký Kozí Hřbet, Žlíbek) či případně jen poddanský úrok (Svojshe, Vogelsang), zatímco druhá vedle poddanského úroku odváděla ještě hromniční sumu, vejce, slepice a ospy (Bohdašice, Dobršín, dvory u sv. Mikuláše, (Velká) Chmelná, Kadešice, Malá Chmelná, Opolenec, Osek, Platoř, Podmokly, Rejštejnec, Valšov). Problematické zařazení má Tuškov; podle relace nejvyššího mincmistra Viléma st. z Oppersdorfu z března 1579 se dvě jeho selské usedlosti hlásí feudální rentou ke hradu Kašperku, zatímco osm menších hospodářů (zřejmě chalupníků) k Sušici.⁷ Je to anomálie o to zajímavější, víme-li, že Tuškov uvádí Zikmundova konfirmace i městské počty. I pokud Tuškov z našich úvah eliminujeme, je zarážející, na kolik se shodují vesnice platící hromniční sumu s výčtem vesnic ze Zikmundovy konfirmace. Kromě Tuškova chybí pouze Kavrlík, ale jen proto, že jeho feudální rentu neznáme.⁸ Navíc, sečteme-li hodnoty hromničné sumy odváděné vesnicemi a připočteme k tomu částku placenou přímo Sušicí, dospíváme bez několika grošů k částce 85 českých grošů,⁹ kterou Sušičtí odváděli na hrad Kašperk hluboko před rokem 1524.¹⁰

Sledování relací o jednotlivých vsích v pramenech předhusitské doby¹¹ evokuje další sérii otázek. Zmíněny totiž nejsou buď vůbec (Velká Chmelná, Platoř, Opolenec aj.), anebo z nich vyplývá vazba na církevní instituce a jejich pozemkové vybavení (Kadešice, Podmokly). Nejprínosnější poznatky přináší Dobršín, kde v roce 1372¹² sušický měšťan Andreas Czotel věnoval ve prospěch ve městě zřizovaného špitálu mlýn s úrokem 15 českých grošů ročně a jednu selskou usedlost, z níž odváděl českému králi roční úrok 24 grošů, čtyři kuřata, 48 vajec a oves, městu Sušici městskou sbírku (v neurčené výši).¹³ Výběr městského cenzu je závažnou indicií při hledání právního statusu této vsi,

5 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 19/45, městské počty 1464–1467, fol. 3r.

6 Urbář je zachován rozptýleně – srov. J. LHOTÁK, *Hrad Kašperk a jeho panství*, *Castellologica bohemia* 11, 2008, s. 345, poznámka č. 84.

7 NA Praha, České oddělení dvorské komory IV, karton č. 118. Na reversu zprava poznámka: „*Auszueg, was beim Geschloss Karlspergk vorbleiben möcht, hernacher was auch darvon möchte verkäuft werden, dodurch das Pfand geleset und das Geschloss sambt den verzeichneten Dorfern in Ir Majestät Handen verbleiben möcht*“.

8 Na rozdíl ode všech ostatních vesnic Kavrlík (obnášející tři usedlé) setrval v příslušenství hradu Kašperka do roku 1617, kdy přešel do majetku obce královského horního města Kašperské Hory. srov. J. LHOTÁK, *Hrad Kašperk*, s. 337.

9 Konkrétní čísla uvedu v předmluvě k edici kašperského urbáře, kterou připravuji.

10 Kvitance Kryštofa ze Švamberka Sušickým z 10. května 1524 v opisu v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 260/1.

11 Podrobně J. LHOTÁK, *Šosovní vesnice města Sušice (Možnosti rekonstrukce pozemkového zázemí královského města)*.

12 Clemens BOROŮVÝ (ed.), *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV et XV, liber I. (1358–1376)*, Pragae 1875, s. 96, č. 199.

13 „*Andreas dictus Czotel, nobis concivis, cum uxore suam Clara unam curiam omnibus suis cum cum structuris,*

neboť ji jednoznačně zařazuje mezi šosovní (městské) vesnice.¹⁴ Svou výpovědní hodnotu má také absence jakýchkoliv zpráv o předhusitské pozemkové držbě vesnic (Velké) Chmelné, dílu Kadešic, Malé Chmelné, Kavrlíka, Opolence, Oseka a Platoře. Nahrávala by přinejmenším tomu, že setrvaly v přímém vlastnictví panovníka – nebylo totiž potom důvodu, aby se jejich jména objevila ve starších listinách.¹⁵ S tím, co víme o feudální rentě těchto lokalit v 16. století, je to již jen krůček k šosovním vsím. Podobně bychom mohli uvažovat ještě o dílu Podmokel, dvorech u sv. Mikuláše a snad i o Tuškovu, který je však diskutabilní svou strukturou feudální renty. Ani případ Bohdašic a Štěchovic nijak nebrání jejich prohlášení za sušické městské vsi – Zikmundova listina pro Štěchovické z roku 1436 naznačuje, že je císař považoval za své poddané (v opačném případě by listinu adresoval spíše jejich vrchnosti), což byl běžný jev u jiných, prokazatelně městských vsí a obecně i všech obyvatel českého království.

Po shrnutí pramenů tak za vážné kandidáty na sušické městské vsi můžeme s určitou dávkou opatrnosti považovat **Dobršín, (Velkou) Chmelnou, Malou Chmelnou, Opolenc, Kavrlík Osek, Platoř, větší díl Podmokel a Kadešic, dvory u sv. Mikuláše, Tuškov, Bohdašice a Štěchovice**, tzn. tytéž vsi, na které v roce 1464 městská obec uvalila finanční výpomoc k hrazení škod po požáru města. Ze seznamu vypadá pouze Valšov, přehlédnutý privilegiem, ale započtený v městských počtech. Diskutabilní pozici má také Rejstejn: chybí v městských počtech a také jeho majetkové poměry ve druhé polovině 15. století jsou neprůhledné. Podezřelá je i výše odváděné hromniční sumy – i když v 70. letech 16. století komorní úředníci, zkoumající poměry na Kašperku, tvrdili, že ji odvádí všech 30 obyvatel městečka, je hodnota 23 českých grošů tak nízká, že by šlo uvažovat např. o držbě dílu.

Zbývá zdůraznit ještě jeden moment. Jak již víme, považovali Sušičtí ve druhé polovině 16. století své bývalé vsi při hradu Kašperku za starodávné vybavení městské rychty a naznačovali, že výnos z nich plynul ještě s dalšími požitky ve prospěch rychtáře. Jak dokládají prameny z 15. věku, nejde o tvrzení smyšlené. Nejstarší doklad, a hned velmi konkrétní, nacházíme v korespondenci helfenburského purkrabího s Janem z Rožmberka. 19. října 1468 psal, že Rožmberk mluvil se Zdeňkem ze Šternberka „o ty vsi, kteréž příslušejí k rychtářství sušickému: rač Vaše Milosti věděti, že naši sjevše i zajeli jim dobytek z jedné vsi z Štěchovic, a to před dvěma neděloma; a já sem jej dal ve XXII kopách vyručiti“.¹⁶ V těsném závěsu lze citovat další list z roku 1471, adresovaný Janovi z Rožmberka treboňským hejtmanem: „že se lidem Sušickým, kteříž slušejí k rychtářství do Sušice, nepřekážie proto, že jeho pánu [Zdeňkovi ze Šternberka] úrok platie na Kašperkach“¹⁷. A do třetice zápis ze zasedání zemského sněmu v Benešově v roce 1474: „Item o Sušické richtářstvie aneb z Sušice sumy aneb ze zbožie Sušického, což by ku Karlsperku mělo placeno býti, na tom jest zuostáno, že král JM má to opatřiti, aby jmenovanému panu Zdeňkovi to vše na provod najprv příštíe stúpeno bylo bez škody a vybránie poplatkuov.“¹⁸ Zjednodušeně řečeno, zaznívá zde, že k sušickému rychtářství příslušeli nějací lidé, odvádějící úrok na hrad Kašperk, mezi nimi i vesnice Štěchovice. Máme tudíž přímý doklad toho, že sušické vesnice podléhaly městskému rychtáři. Kvalita této příslušnosti je bohužel nejasná, z uvedeného se projevovала minimálně odváděním úroku, který si však rychtář neponechal, nýbrž odevzdával na hrad Kašperk. Jak víme z nejstarší zástavní listiny na Kašperk Janovi z Leuchtenbergu, připsal mu Václav IV. 60 kop ročního platu ze

agris cultis et incultis, pratis, pascuis de iure ad ipsam spectantibus in villa Doberschin sitam, de qua census videlicet viginti quatuor grossi regi Boemiae et collecta civitati in Sika; [molendinum] iuxta rivulum Ach dictum collatum, de quo inquam molendino XV grossorum pro censu regi Boemiae omni cum collecta ut prefetur civitati debent singulis annis perpetue ministrari; de curia vero praefata singulis annis perpetue ad censum regis pecuniam praenotatum unum regalem avenae, quatuor pullos, XLVIII ova provisorii pretacti hospitalis omni tempore annui aut terminis, prout apud villas est consuetum, debet ministrare“.

14 J. LHOTÁK, *Šosovní, nebo poddanské vesnice? K interpretaci pozemkového příslušenství zeměpanských měst ve středověku*, s. 523–525.

15 Na příkladu vsí přimďských Chodů to konstatoval Eduard MAUR, *Přimďští Chodové ve sporu s Švamberky (50. – 70. léta 16. století)*. In: K hospodářským a sociálním dějinám Čech v 16. – 18. století, Praha 1967 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1967), s. 86. Podobné „mlčení“ pramenů, podpořené komparací rozsahu šlechtické držby s rozsahem vsí, intabulovaných po roce 1541, považoval za argument pro stanovení výčtu městských vsí domažlických Jaroslav ČECHURA, *Struktura pozemkové držby v západních Čechách na počátku husitské revoluce*, SH 31, 1985, s. 28.

16 Josef KALOUSEK (red.), *Archiv český VII*, Praha 1887, s. 362–363, č. 293.

17 Josef KALOUSEK (red.), *Archiv český XIV*, Praha 1895, s. 200, č. 1950.

18 František PALACKÝ (ed.), *Archiv český 4*, Praha 1872, s. 473–474.

Sušice.¹⁹ Na počátku 15. století²⁰ a znovu v roce 1454 již úrok dosahoval výše 70 kop českých grošů.²¹ S touto více méně konstatní výší úroku se neshoduje jedině zápis ze staroměstské městské knihy z doby kolem roku 1406, jenž Sušici připisoval 128 kop (je ovšem otázkou, zda nešlo o záměnu s částkou plynoucí z tzv. milejovického rychtářství anebo o sumu za dvě léta).²² Pokud peníze rychtářovými rukama pouze procházely, byla by opodstatněnost příslušnosti vsí k rychtě možná jedině tehdy, kdyby rychtář vůči nim měl ještě nějaké pravomoci (již zrod města jako pozemkové vrchnosti značně závisel na pozici městského rychtáře a míře nezávislosti a suverenity městské rady reprezentující městskou obec).²³ Vždy však musely být jedině v podřízeneckém vztahu vůči panovníkovi (právě to ho však mohlo k nějakým kompetencím opravňovat). Prakticky vyloučit můžeme možnost, že rychtář stál vůči vším v poměru majetkovém, přestože by tak šly shromážděné pramenné relace interpretovat. Nepřichází v úvahu již proto, že nemá analogii v celém středoevropském prostoru.²⁴ Naproti tomu reálněji by situaci vyhovalo, kdyby příslušenství k rychtě vyplývalo z rychtářovy pravomoci soudní. Spekulovat, zda naše vsi neměly své vlastní rychtáře a podléhaly mu zcela anebo řešily jen otázky vyššího soudnictví, by ovšem nemělo smysl. V každém případě řešení tohoto problému by mělo své analogie i jinde – kupř. v Jaroměři se k roku 1445 dozvídáme o příslušenství městské rychty, k níž patřila i „*ves Čáslavky s lidmi [a] platem*“.²⁵

Zásadně se právní vztah sušického rychtářství a sušických vesnic změnil v roce 1487. Předcházel mu spor Sušických s Bohuslavem ze Švamberka, jenž se řešil u komorního soudu a jehož konkrétní náplň bohužel neznáme. Vzhledem k tomu, že k němu došlo ve stejném roce jako získal Švamberk zápis na hrad Kašperk, mohlo se jednat o nějaké nároky na pravomoc nad vesnicemi či přímo nad rychtou. Vladislav II. však rozhodl plně ve prospěch měšťanů a svolil, aby rychtu drželi se všemi požitky proti povinnosti odvádět z jejich důchodů každoročně zástavnímu majiteli Kašperka 130 kop českých grošů do doby, než dojde k výplatě hradu.²⁶ Svou vůli poté stvrdil vystavením listiny, datované 4. listopadem 1487. Zároveň s tím dal souhlas k zástavě Štěchovic či jiné ze vsí a na žádost měšťanů k držbě zádušního Prostředního Krušce a Podmokol. Čtvrtý listopadový den léta Páně 1487 se tak panovník k Sušickým zachoval více než velkoryse. Postoupením rychty městské obci vlastně vydal do jejich volné dispozice i vesnice k rychtě příslušející a položil tak základ k sušickému městskému panství. Ze samotné listiny vyplývá, že měšťané již předtím podnikali ve vsích některé změny, výslovně se uvádí zbudování rybníku u Kadešic.²⁷ Teprve nyní však získali listinný doklad, který legalizoval tyto činy a dával jim ještě mnohem více prostoru k uplatňování vrchnostenských ambic. Přesto však ještě do roku 1547 došlo k události, která mohla držbu Sušických zásadně ohrozit. Souvisela s dynamickým nárůstem moci Švihovských z Rýzemberka, sousední vrchnosti, která již i tak musela Sušickým přidělovat hluboké vrásky na čele. Bližší souvislosti opět neznáme, k dispozici je jedině listina Vladislava II. Jagellonského z 26. srpna 1513 a dochovaná v jediném a navíc poškozeném opise. Podle ní oslovil panovníka Břetislav Švihovský

19 SOA Třeboň, Cizí statky I. Listiny, inv. č. 62, sign. Kašperk II 22 1.

20 František PALACKÝ (ed.), *Archiv český 2*, Praha 1842, s. 183, č. 310, 311.

21 SOA Třeboň, Cizí statky I. Listiny, inv. č. 62, sign. Kašperk II 22 1.

22 K dataci srov. Rostislav NOVÝ, *Komorní důchod za krále Václava IV.* In: *Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc.*, Praha 1992, s. 329–340. K milejovickému rychtářství srov. Jan LHOTÁK, *Hrad Kašperk a jeho panství*, *Castellologica bohemia* 11, 2008, s. 340–341. Výše úroku se několikrát změnila, v zástavní listině z roku 1379 činila 124 kop, před likvidací kašperského panství již jen něco málo přes 104 kop.

23 I když však pomineme rychtáře, nebyla městská rada zdaleka svéprávnou institucí, nýbrž výsledkem vůle krále, zastoupeného podkomořím. Jakým způsobem se všechny tyto faktory promítaly do emancipačních pokusů městských rad na zeměpanské moci je téma na samostatné zpracování, nemusíme však pochybovat, že rozhodujícím impulsem se pro většinu měst stalo bezvládní let 1419–1436.

24 Hubert DRÜPPEL, *Iudex civitatis. Zur Stellung des Richters in der hoch- und spätmittelalterlichen Stadt deutschen Rechts*, Köln–Wien 1981 (= *Forschungen zur deutschen Rechtsgeschichte* 12), s. 148–151.

25 Jaromír ČELAKOVSKÝ – Gustav FRIEDRICH (edd.), *Sbírka pramenů práva městského království Českého. Codex juris municipalis regni Bohemiae. Díl III. Privilegia královských měst venkovských z let 1420–1526*, Praha 1948, č. 141, s. 242.

26 Josef KALOUSEK (red.), *Archiv český 8*, Praha 1888, s. 463, č. 513.

27 „*Také jsme zpraveni, že již psaní měšťané udělali sú rybník u vsi Kačic, a tak sme zpraveni, že to, což sú zatopili tiem rybníkem, oddali sú slušně těm, komuž sú co zatopili. I prošení jsme také, aby chom jim k tomu povolení Naše dáti ráčili. My k té prosbie dali sme jim a tiemto listem dáváme povolení Naše, tak aby oni ten rybník měli, drželi a jeho požívali bez všeliké překážky a to, což za to oddali, aby také zuostalo při těch lidech, komuž jest je oddáno věčně.*“

z Rýzemberka s žádostí, aby mu byla dána výplata na vsi, „Štěchovice, Dobršín, Chmelný Malej i Veliký, v Kačicích a v Podmoklech, což tu mají i na tom na všem, což by kde jinde které lidi koli rozdílně držali a jich spolu k těm výše jmenovaným všem držíce požívali“. Vladislav rozhodl, že pokud Sušičtí nedoloží, že jim byly zastaveny, mají je postoupit Břetislavovi.²⁸ Zajímavé je, že šlo jen o některé vsi z celkové výbavy rychty. Nelze říci spolehlivě, šlo-li o záměr anebo se ostatní vešly do formulace „vše, což by jinde které lidi koli držali“. Rozsah držby Břetislava Švihovského byl tak velký, že dovoloval aspirovat a připojovat i vsi v podhradí Kašperka. Jak víme, Sušičtí vesnice nedrželi formou zástavy, takže v danou chvíli byli propadající. Na druhou stranu měli listinu na rychtu, stejně jako konfirmaci Zikmunda Lucemburského. Nemáme bohužel k dispozici relevantní prameny, který by jednoznačně dovolily osvětlit, jak celá záležitost skončila. Z doby bezprostředně následující se dozvídáme, že městská obec platila stále 130 kop českých grošů²⁹ a disponovala rychtou.³⁰ Ve 20. letech se objevily spory mezi Břetislavem a Sušickými kvůli lesnímu pychu, kterého se měli na jeho pozemcích měšťané dopouštět,³¹ naproti tomu ve 30. letech byl řešen polní puch v lesích sušických ze strany bratrů Švihovských, což považoval za ukrácení svých práv sám panovník.³² Tuto situaci by šlo vysvětlovat jako doklad změněné situace v držbě sušických lesů společně s vesnicemi, v daném případě se však jednalo spíše o sousedské potyčky příslušníků dvou zemských stavů v době vzájemné vrcholící hospodářské konkurence.

3.2 Sekularizace a úchvaty zádušních majetků

Někteří historikové předpokládají, že se Sušice vděčí za rozšíření svých pozemkových držav husitské revoluci³³ a privilegium Zikmunda na základě toho interpretují jako legalizaci takových úchvatů. J. Jánský prohlásil za nezpochybnitelné, že se Sušice obohatila na úkor Kašperských Hor, když je připravila o již zmiňovaný Rejštejpec (jenž měl dokonce poklesnout na úroveň vsi), dvory u sv. Mikuláše, Kavrlík a Tuškov, a některého z klášterů, buď Windbergu nebo Břevnova, jimž odňala Podmokly.³⁴ Lze však důvodně pochybovat, že by zábory tak masivního rázu a tak významných církevních institucí zůstaly bez povšimnutí. Zemský soud po svém uvedení v život zastával stanovisko, že kdo se zmocnil v průběhu revoluce nějakého majetku nelegální cestou „nemaje práva“, musí ho vrátit.³⁵ Konkrétní zjišťování legality či illegality nabytí však byla složitá a komplikována faktem, že v letech 1420–1436 docházelo i ke standardním majetkovým převodům, které však vinou nečinnosti zemského soudu nedošly intabulace. 23. listopadu 1453 zasedla poprvé revindikační komise a do hromnic 1454 jí měl každý předložit doklady o držbě statků. Absence důkazních dokumentů znamenala postoupení statků králi, neuposlechnutí bylo stíháno na hrdle a statcích. Komise se specializovala především na bývalá církevní zboží. V tomto okamžiku se teprve ukázalo, jakou hodnotu mělo stvrzení pozemkového majetku panovníkem. Louny, které nepředložily nic, byly nuceny odevzdat městečko Postoloprty a dalších 16 vesnic.³⁶ Sušičtí měli k dispozici listinu z 18. listopadu 1436, i když ji určitě nepovažovali za argument k prokazování vlastnictví svého pozemkového příslušenství, spojeného dosud s rychtou dosud velmi těsně. Do styku s komisí se tak dostali jen dvakrát, a to vůbec ne kvůli Podmoklům: nejprve, když se řešila

28 SOKA Klatovy, AMS, inv. č. 11, sign. L 11.

29 16. listopadu 1513 kvitoval Sušické Kryštof ze Švamberka z 65 kop českých grošů (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 260/1).

30 8. února 1516 Sušičtí žádali Kryštofa ze Švamberka, aby se odstranily záseky na silnici do Kreuzbergu v Bavořích, protože „Vaší Milosti duochodové, kteréž z rychty naší máte, vycházeti by nemohly. Vaší Milosti prosíme, poněvadž to Vaší Milosti náleží, že tak opatřiti ráčíte; aby napřed Vaše Milost i rychtář náš toho škody a ujmy neměli“ (Josef KALOUSEK (red.), *Archiv český XV*, Praha 1896, s. 125, č. 217).

31 Gustav FRIEDRICH (red.), *Archiv český 32*, Praha 1915, s. 648, č. 5088; TÝŽ (red.), *Archiv český 33*, Praha 1918, s. 164–165, č. 5643; NA Praha, Komorní soud, inv. č. 179, fol. 21v–22r apod.

32 NA Praha, Registra, inv. č. 11, pag. 258–259.

33 Např. Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české. Svazek V. (1402–1437)*, Praha 2000, s. 659.

34 Jiří JÁNSKÝ, *Kronika česko-bavorské hranice II*, Domažlice 2001 (= Průvodce historií západních Čech 8), s. 171–172.

35 Jaroslav MEZNIČEK, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, Praha 1965 (= Rozpravy ČSAV 75, sešit 2), s. 24.

36 J. VANÍŠ, *Hospodaření královského města Loun v druhé polovině 15. století. Příspěvek k městskému hospodaření královských měst v Čechách*, Praha 1979 (= Práce z hospodářských dějin 1), s. 16.

ztráta listiny pro Štěchovické (měšťané ji údajně měli vesničanům odejmout),³⁷ a později při osvětlování držby dvora Pátečku.³⁸

Máme-li o sekularizaci v případě Sušice vůbec uvažovat, potom je nutno ji v redukováném rozsahu předpokládat spíše formou převzetí vrchnostenských práv nad zádušním nemovitým majetkem. Jak vyplynulo z analýzy pramenů, lze pro předhusitskou dobu uvažovat o zádušním charakteru **dílu Prostředního Krušce a usedlosti v Podmoklech**.³⁹ Měšťané si v roce 1487 na králi vyžádali, aby jim je potvrdil, protože na ně nemají jistoty, což nelze chápat jinak než jako evidentní pokus o legalizaci ilegálně nabytého. Osudy **dílu Nuzerova**, případně **Červeného dvora** jsou nejasné a nejsme stoprocentně jistí jejich zádušním charakterem, natož dobou, kdy by k připsání k záduší došlo.⁴⁰ **Slepý dvůr**, před rokem 1420 nezpochybnitelný majetek premonstrátské kanonie ve Windbergu, se objevuje v roce 1436 v Zikmundově confirmaci, což je jistě velmi signifikantní a mohli bychom mít před sebou případ živelné sekularizace. Absenci Nuzerova, Prostředního Krušce (podmokelskou usedlost ponechejme stranou) ve stejném dokumentu lze vysvětlit snad jen tím, že tehdy jimi ještě Sušice nedisponovala. I potom však pojem sekularizace může být přehnaný; k převzetí vrchnostenských práv mohlo dojít z vůle zakladatelů zádušního majetku či jiným legálním způsobem.

V procesu formování obecního pozemkového majetku v souvislosti se sekularizací a živelnými záborů nelze přehlédnout ještě jeden potenciální nástroj: konfiskaci pozemkových majetků katolických měšťanů. Základem tu nepochybně byla rozhodnutí pražského souměstí z 23. července 1420, i když nelze vyloučit, že k němu v rámci svého radikalismu Sušičtí dospěli intuitivně již dříve. Dalo by se to předpokládat především v Klatovech a Písku, dvou městech tábořského městského svazu: V Písku nejstarší městská kniha, založená v roce 1420, vysvědčuje o konfiskacích, prodeích a darech dříve katolických nemovitostí, z Klatov je známá situace emigrovavších katolických měšťanů do Plzně.⁴¹ Situaci v Sušici, jež byla členem tábořského městského svazu, nemáme nijak pramenně dokumentovanou, nemusíme však pochybovat, že i zde k emigraci katolických měšťanů došlo. Zkonfiskovaný majetek, jenž mohl obnášet několik městských domů a zemědělskou půdu za městem, se pravděpodobně ponechal v majetku městské obce a rozprodával věrným a osvědčeným husitům (výtěžek potom plynul na obecné dobré). Jedním z nich mohl být již zmíněný Páteček.⁴² Není ovšem vyloučeno, že nějaká malá část z tohoto majetku v majetku obce zůstala.⁴³ Mělo to své nepochybné důsledky na princip hospodaření města i sociální skladbu.

3.3 Venkovské statky sušických měšťanů

Jen o málo jistější než v síti hypotéz kolem právního vymezení sušických šosovních vsí jsme si u venkovského majetku jednotlivých měšťanů.⁴⁴ Jejich existence nezůstávala zcela individuální záležitostí, promítala se do hospodářského života celého města. Předně, měšťané ze svých statků platili městskou sbírku a rozhojňovali tak roční příjmy městské správy,⁴⁵ dále svou příslušností pod městský soud statky zvětšovaly jeho teritoriální pravomoc a konečně, z měšťanských sídel zpravidla nehrozilo nebezpečí agrese vůči městu. Tato pozitiva samozřejmě měla svůj význam u velkých

37 František PALACKÝ (ed.), *Archiv český 1*, Praha 1840, s. 518, č. 124.

38 František PALACKÝ (ed.), *Archiv český 2*, Praha 1842, s. 197, č. 389.

39 J. LHOTÁK, *Šosovní vesnice města Sušice. Možnosti rekonstrukce pozemkového zázemí královského města* (v tisku).

40 J. LHOTÁK, *Šosovní vesnice města Sušice. Možnosti rekonstrukce pozemkového zázemí královského města* (v tisku).

41 K tématu obšírně J. KEJŘ, *Konfiskace majetku katolických měšťanů v husitských městech*, passim (k venkovským městům s. 34–37, 43–44).

42 F. PALACKÝ (ed.), *Archiv český 2*, s. 197, č. 389.

43 J. KEJŘ, *Konfiskace majetku katolických měšťanů v husitských městech*, Husitský Tábor 16, 2009, s. 49. V případě Prahy považuje tyto konfiskáty za základ rozsáhlého venkovského jmění Prahy, držení před rokem 1547.

44 Letmou zmínkou přešel pozemkové majetky sušických měšťanů J. LIPPERT, *Bürgerlicher Landbesitz im 14. Jahrhundert. Zur Ständefrage jener Zeit*, Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 40, 1901, s. 191.

45 Jan LHOTÁK, *Šosovní, nebo poddanské vesnice? K interpretaci pozemkového příslušenství zeměpanských měst ve středověku*, s. 525.

královských měst s dostatečným počtem finančně zajištěných měšťanů, kteří byli s to venkovské statky zakupovat, kdežto ta menší mohla z individuálního majetku pozemků mimo extravilán města těžit podstatně méně. Měšťan ho mohl nabývat teoreticky trojím způsobem: buď inicioval emfyteutické vysazení (v tom případě podléhal soudní pravomoci vrchnosti),⁴⁶ či zakoupil alodní majetek (poté podléhal zemskému soudu)⁴⁷ anebo získal část půdy od městské obce, např. při parcelaci dvora.⁴⁸ V případě Sušice jsme svědky především alodní držby, byť se zdá, že postupné etablování měšťanstva v domácích poměrech zpočátku nutilo k opatrnějšímu postupu bez zbytečně riskantních investic, takže nejstarší zprávy o venkovských statcích sušických měšťanů se pohybují na úrovni nájmu. Výčet zahajuje Šimákův předpoklad,⁴⁹ že Heinrich Thanner, kterému v roce 1295 pronajala královna Guta od kláštera premonstrátek v Doksanech zbynický újezd, byl sušickým měšťanem. Příslušný zápis pochází ze ztraceného rukopisu univerzitní knihovny a Emlerův regist je až příliš stručný na to, abychom mohli informaci přijmout za svou.⁵⁰ Na pevnější půdě jsme až v roce 1312, kdy se synové sušického měšťana Ondřeje vzdali dvora Vojtice, který měl jejich otec pronajatý od windberských premonstrátů.⁵¹ O málo později proběhl transfer o alod mezi Držkrajem z Dlouhé Vsi a Kunhutou Genyscherovou, vdovou po Mikuláši Genyscherovi: za 70 kop českých grošů koupila v Prostředním Krušci tři poddanské usedlosti, jednoho podsedka a příslušenství včetně rýžovišť a rybníků. Zakoupené zboží obratem věnovala ve prospěch nově zřízeného oltáře sv. Bartoloměje v kostele sv. Václava.⁵² V roce 1363 zakoupil sušický měšťan Nicolaus Pilzner od bratrů Dětricha, Vojtěcha, Leupolda a Jana z Čejetic za neznámou sumu šest poddanských usedlostí v Kundraticích s příslušenstvím včetně rýžovišť.⁵³ Nelze zjistit, jak dlouho Kundratice nebo jejich část setrvala v majetku Pilznerově a jeho dědiců. V roce 1395 figurovaly mezi vesnicemi, které počátkem 15. století tvořily majetek vimperských Kaplířů⁵⁴ a již nikdy se nedostaly do užšího majetkového vztahu k Sušici. Zbýlé doklady mají spekulativní povahu. August Sedláček spatřoval sušického měšťana v Ondřeji (Andrlinovi) Wyerudlovi řečeném Wernlcel.⁵⁵ Jeho ovdovělá manželka disponovala patronátním právem ke kostelu sv. Jana Křtitele ve Svojsčicích a měla být podle Sedláčkovy interpretace spolumajitelkou tamní tvrže.⁵⁶ Pravděpodobnějším dokladem měšťanského majetku na venkově jsou tři listiny z 25. července 1331, jimiž Oldřich z Boru prodává dvě usedlosti v Žikově vdově Verwendelové a Janu s Jindřichem, synům zemřelého Jindřicha – v listinách totiž figuruje jako svědkové sušičtí měšťané.⁵⁷

46 Jak uvádí Jaroslav BAKALA, *Venkovské majetky měst a měšťanů na severní Moravě v předhusitské době*, Časopis slezského muzea. Série B – vědy historické 24, 1975, s. 115, nemělo zakoupení venkovské půdy měšťanem vliv na její dosavadní právní zařazení – koupil-li tak měšťan lenní nebo poddanskou půdu, určovala tamní vztahy nadále ustanovení manská či emfyteutická.

47 Na takto zakoupených alodech měšťané uplatňovali svou soudní pravomoc. Pro některé lokality se o tom dochovala panovnická ustanovení (J. BAKALA, *Venkovské majetky měst a měšťanů na severní Moravě v předhusitské době*, s. 116).

48 Jan PÁŘEZ, *Zájmová sféra lounských měšťanů během husitských válek a sekularizace církevního majetku*. In: *Sborník okresního archivu v Lounech IX/1999*, Louny 1999, s. 13.

49 Josef Vitězslav ŠIMÁK, *České dějiny I/5. Středověká kolonisace v zemích českých*, Praha 1938, s. 1036.

50 Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars IV. annorum 1334–1346*, Praeae 1892, s. 748, č. 1898.

51 Originál listiny v Hauptstaatsarchiv München, Allgemeines Staatsarchiv, sign. KU Windberg 44. Nejde přitom o Vojtice u Petrovic, nýbrž zaniklou lokatitu, zmiňovanou v souvislosti s držbou Windbergu v Čechách.

52 Clemens BOROŮVÝ (ed.), *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV et XV, liber IV. (1390–1397)*, Praeae 1883, s. 365, č. 509.

53 Valentin SCHMIDT – Alois PICHA (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Krummau in Böhmen. I. Band (1253–1419)*, Prag 1908, s. 34–35, č. 125 (=Städte- und Urkundenbücher aus Böhmen, 5).

54 J. V. ŠIMÁK, *České dějiny I/5. Středověká kolonisace v zemích českých*, s. 1039, poznámka č. 5.

55 August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrže království Českého. Díl jedenáctý, Prachensko*, Praha 1897, s. 124. Nelze navíc apriorně předpokládat, že držitel patronátního práva byl majitelem celé vesnice. srov. J. MEZNÍK, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, s. 11.

56 **25. 8. 1396:** „[...] de consensu honeste matrone Margarethe relictæ Andree dicti Wyerudl de Swoyssciz et Petri dicti Sprawedywy clientum de Swoyssciz, dictæ patronorum. Executor plebanus ecclesiae in Sicca.“ – František Antonín Tingl (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Liber V., tomus tertius (1393–1399)*, Praeae 1866, s. 265–266; **16. 3. 1401:** „[...] de consensu [...] Margarethe relicte Andrlini dicti Wernlcel et Johannis dicti Czil. Executor plebanus in Petrowicz.“ – Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Liber VI. (1399–1410)*, Praeae 1883, s. 44.

57 Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III. annorum 1311–*

I jen omezené možnosti poznání předhusitského měšťanského majetku dovolují usuzovat, že individuální měšťané ze Sušice na venkov sice pronikali, ale jejich držba byla spíše přechodného charakteru bez náznaku stability. Podstatně jinak se situace vyvíjela po roce 1436. Význam venkovského nemovitého majetku měšťanů v pohusitské době se zatím hodnotí různě – na straně jedné se mluví o evidentní stagnaci oproti období před rokem 1420, na straně druhé se v obojím spatřuje jasná návaznost.⁵⁸ V hospodářském ohledu se zdá, že pokud je kupř. pro předhusitskou dobu sporná otázka významu venkovských měšťanských statků pro dovoz obilí do města, potom v raném novověku, kdy již královským městům výrazně konkurovaly dominikální trhy a okolní šlechta nemusela do města dovážet své produkty, má svůj význam. V konkrétním případě sušických měšťanů máme doklady minimálně o dvou rodech, které se dostaly mezi elitu v rodném městě, aby nakonec zapustily kořeny na venkově jako šlechta. Po husitské revoluci to byli hlavně Tomkové z Čejkov. Od 40. let 15. století jsou příslušníci této rodiny doloženi v městské radě,⁵⁹ před rokem 1502 se Prokop Tomek z Čejkov dostal do majetku statku Dlouhé Vsi v těsné blízkosti Sušice a nechal si ho dokonce vložit do desek zemských bez královského svolení, což se mu vzápětí vymstilo, když Vladislav jeho majetek připsal Václavu Roztockému⁶⁰ (Prokop zřejmě Dlouhou Ves koupil v roce 1497).⁶¹ Přesto se Tomkům podařilo původně držený díl Dlouhé Vsi získat a po koupi druhé části od Břetislava Švihovského z Rýzemberka v roce 1542 drželi již celý statek (nejprve Pavel Tomek,⁶² později Jan a Václav Tomek).⁶³ V nedělu drželi dlouhoveské zboží až do roku 1560, kdy bylo rozděleno (mezi majetkem je uváděn i dům v Sušici a také z dalších dokladů víme, že vlastnili pozemky přímo v extravilánu města).⁶⁴ V pozdější době drželi Tomkové z Čejkov ještě statek Mlázovy. Podobné osudy jako Tomkové měla rodina Mutrplosů. I oni jsou doloženi v městské radě od konce husitských válek,⁶⁵ ve třetí čtvrtině 15. století se Jan Mutrplos stal protonotářem královské kanceláře a někdy v 70. letech buď on anebo jeho blízcí příbuzní získali statek Tedražice v těsném sousedství města Sušice a drželi ho nerušeně až do roku 1560.⁶⁶

Z ostatních způsobů nabývání pozemkového majetku individuálními měšťany toho mnoho nevíme. Význam má pouze ojedinělá zpráva z roku 1372 o vlastnictví mlýna a poddanské usedlosti v Dobršíně měšťanem Andreasem Czotelem, zmiňovaná v souvislosti se špitálem.⁶⁷ O zakupování poddanských usedlostí v přilehlých vesnicích, o účasti na emfyteutickém vysazování anebo o rozloze zemědělské půdy v extravilánu samotné Sušice se nám bohužel nedostává konkrétních zpráv.

3.4 Dopršení výstavby městského panství a jeho konfiskace po prvním stavovském odboji

Po smrti císaře Zikmunda Lucemburského mohli Sušičtí naplno ocenit prozíravost svého zlistinění pozemkové držby. Náhlým skolem Albrechta Habsburského se země ocitla v bezvládi. Mocenské poměry se ujasnily až po obsazení Prahy Jiříkem Poděbradským a zformováním dvou

1333, Pragae 1890, s. 693–694, č. 1772–1774.

58 K tomuto problému E. MAUR, *Wirtschaftliche Stadt-Land-Beziehungen in den böhmischen Ländern an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*. In: Markus Cerman (Hrsg.), *Zwischen Land und Stadt*.

Wirtschaftsverflechtungen von ländlichen und städtischen Räumen in Europa 1300–1600, Innsbruck 2010 (= *Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes* 2009), s. 67.

59 Gustav FRIEDRICH (ed.), *Archiv český* 37, Praha 1941, s. 1010.

60 NA Praha, Desky dvorské, inv. č. 17, 5. kniha provolací 1481–1630, fol. 172r–172v.

61 NA Praha, Desky dvorské, inv. č. 17, 5. kniha provolací 1481–1630, fol. 283v.

62 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 1, fol. L 3v–L 4r.

63 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 14, fol. A 25r.

64 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 4r.

65 G. FRIEDRICH (ed.), *Archiv český* 37, s. 1010; Jiří ÚLOVEC, *Tvrz a zámek v Tedražicích*, MZK 32, 1997, s. 21.

66 J. ÚLOVEC, *Tvrz a zámek v Tedražicích*, passim.

67 „*Andreas dictus Czotel, nobis concivis, cum uxore suam Clara unam curiam omnibus suis cum cum structuris, agris cultis et incultis, pratis, pascuis de iure ad ipsam spectantibus in villa Doberschin sitam, de qua census videlicet viginti quatuor grossi regi Boemiae et collecta civitati in Sika; [molendinum] iuxta rivulum Ach dictum collatum, de quo inquam molendino XV grossorum pro censu regi Boemiae omni cum collecta ut prefertur civitati debent singulis annis perpetue ministrari; de curia vero praefata singulis annis perpetue ad censum regis pecuniam praenotatum unum regalem avenae, quatuor pullos, XLVIII ova provisorii pretacti hospitalis omni tempore annui aut terminis, prout apud villas est consuetum, debet ministrare*“.

mocenských táborů, z nichž v čele jednoho stanul Jiřík, zatímco v čele druhého Oldřich z Rožmberka. Utrakvistická Sušice měla nesporně blíže k Poděbradovi, i když jeho stanoviska nepřijímala, stejně jako další česká města, bez výhrad. Neshody se prohloubily pod vlivem usnesení svatojiřského sněmu, který 23. dubna 1452 uznal Jiříka za zemského správce – souhlas dali rovněž Sušičtí společně s městy Klatovy, Vodňany a Pískem, zatímco Tábor sněm vůbec neobeslal.⁶⁸ Do 14. srpna však musel souhlas dodat písemně. Jeho váhavost přitom vycházela jak z určité nespokojenosti s Poděbradem, tak z obavy nad příslibem revizí držby církevních majetků. Tyto důvody přivedly do opozice vůči Jiříkovi jistě i Písek, Domažlice, Sušici a Klatovy. Jiří to řešil vojenským tažením, kterým dosáhl souhlasu Tábora, tradičně opoziční rožmberské strany a konečně i čtyř jihozápadočeských měst: 8. září 1452 se rozložil u Kestřan nedaleko Písku, kam mu svou loajalitu přijeli vyjádřit zástupci Sušice, Klatov, Domažlic a Vodňan.⁶⁹ V následujícím období neměli Sušičtí ve vztahu s Jiříkem důvod si stěžovat, revindikační řízení přestáli bez nejmenší úhony a na sklonku března 1462 jim potvrdil všechna předchozí privilegia. Ve sporu se Zelenohorskou jednotou tak vystupovali jako jeho jasní stoupenci.⁷⁰ Ještě větší důvod ke spokojenosti museli mít za krále Vladislava II. Jagellonského, který byl štedrým vydavatelem městských privilegií a díky kterému získali do svých rukou městskou rychtu a mohli tak postupně realizovat to, o čem dosud jen uvažovali – budovat svou vlastní pozemkovou doménu. Radost jim mohly kalit jen rostoucí ambice a statky Švihovských z Rýzemberka v těsném sousedství Sušice. Konkrétní doklady vzájemné rivality probereme dále, zde stačí připomenout již zmiňovaný pokus Břetislava Švihovského z Rýzemberka ovládnout i samotné sušické městské vsi.

Počínaje nástupem Habsburků na český trůn se začala štěstěna od Švihovských zvolna odvracet. Smrtí Zdeňka Lva z Rožmitálu převzali většinu jeho dluhů a bylo jen otázkou času, kdy se hospodářský regres projeví v celé své síle. Zánik jednoho se stal prospěšným pro jiné: rozprodej obrovitého, avšak nesourodého pozemkového konglomerátu přilákal na Sušicko, Horažďovicko a Klatovsko řadu rytířských rodů. Na postupném rozpadání rýzberského panství nakonec participovaly také městské obce domažlická⁷¹ a sušická. Spěšný rozprodej rozsáhlých území nabízel vidinu rychlého a snadného zisku, takže nepřekvapí, že na ni zareagovali. Někdejší agresor, se kterým se dostali několikrát do potyček a který měl zálsusk i na jejich městské vsi, se rázem změnil ve snadný zdroj pozemkového majetku.

Těžko rozhodnout, zda byly tyto vesnice výsledkem uváženého výběru, či se jednalo o sběr drobtů z již rozporcovaného koláče. Pohled do mapy dovoluje přiklonit se částečně k oběma variantám. Je bohužel ironií osudu, že o aktu, který znamenal vůbec největší územní rozšíření v historii sušického městského panství, toho víme žalostně málo. První otazník se váže k samotnému datu koupě. Zemskodeskový zápis, který poskytuje vlastně jedinou informaci k celému aktu, je sice datován 5. červnem 1543, jde však o den, kdy nechal Břetislav Švihovský z Rýzemberka na úřadu zemských desek trh intabulovat, vlastní termín prodeje neudává. Že přitom mezi dobou prodeje a intabulací mohl proběhnout nezanedbatelný časový interval, je známým úkazem i v dějinách samotného sušického panství. Pokud vyjdeme z časového období, kdy se rýzberská doména rozpadala, mohli bychom signování tržní smlouvy volně datovat do let 1530–1543. Naštěstí nám v mnohém usnadňuje práci deskový zápis o úvěru 500 kop českých grošů, které Břetislav Švihovský v roce 1542 získal od bratrů Pavla a Jindřicha Tomkových z Čejkov. Do zápisného držení jim převedl právě Nuzerov, Hartmanice, Stojanovice, Radešov, Chvalšovice, Vlastějov, Pích a Podmokly. Podle připojené juxty je vyplatil nazpět v sobotu po sv. Stanislavu 1543, tj. 12. května 1543.⁷² Mezi tímto datem a datem intabulace tak leží necelý měsíc pro realizaci trhu se Sušickými. Koupě vesnic proběhla zcela nepochybně prostřednictvím úvěru, i když se nám o něm nedostává žádné konkrétní informace. Alespoň jistým náznakem může být zmínka v nedatované suplice z konce 40. let, v níž si měšťané stěžují na vysoké zadlužení: „*Dluhy na sobě znamenité máme a každého roku z sebe sbírky ukládati musíme s těžkostí velikou na placení úrokuov věřiteluom našim,*

68 F. PALACKÝ (ed.), *Archiv český 2*, s. 309–313, č. 56.

69 František PALACKÝ (ed.), *Starší letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, Praha 1829, s. 161–162.

70 Václav MOSTECKÝ, *Dějiny bývalého královského města Vodňan. I. díl*, Vodňany 1940, s. 97 podle A. SEDLÁČKA, *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl sedmý, Písecko*, Praha 1890, s. 94.

71 P. MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, SAP 27, 1977, s. 71–72.

72 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 83, fol. D 18r–D 18v.

do Norimberka i jinam“.⁷³ Je ale také možné, že úvěr Sušičtí uzavřeli pro splacení pokuty králi Ferdinandovi I.

Další obtíží je rozsah zakupovaného nemovitého majetku, tj. samotný předmět koupě. Intabulovaný vklad z 5. června 1543 je naformulován tak, že Sušičtí získali za 700 kop českých grošů díly vesnic Nuzerova, Hartmanic, Podmokel, Radešova, Vlastějova a celé vesnice Stojanovice, Chvalšovice, Pích, Žikov, Orlov a Libětice. Vedle vlastního rustikálu tu figurovaly rovněž lesy, louky, potoky, část řeky (nepochybně Otavy) a nespecifikovaná „berně“ váznoucí na Podmoklech a Radešově, splácená ve dvou termínech o Vánocích a na svatého Jakuba. Na přesnější lokalizaci lesů nebo říčního koryta je nutno rezignovat rovnou, soustředíme se na počet usedlých. K dispozici máme tři zdroje – královskou relaci o intabulaci z června 1551,⁷⁴ dále nedatovaná zmínka z doby kolem roku 1553⁷⁵ a dílčí cedule bratří Eichhornů z roku 1560.⁷⁶ Královská relace je konfiskacím časově nejbližší. Uvádí „Žikov, Stojanovice, Chvalšovice vsi celé, na Vorlově dva člověky, v Libětících dva člověky, v Vlastějovech pět člověkuov, v Podmoklech tři člověky, v Radešově čtyři člověky, v Nuzerově čtyři člověky, v Hartmanicích tři člověky, ve Stěšově jednoho člověka, mlejn pod Čekanici, jednoho člověka příplatného v Albrehcích a jednoho člověka příplatného v Plavěčíně“ (vypouští tak zcela Pích). Rovněž nedatovaná zmínka ze Sněmů českých zmiňuje počty sedláků pouze v dílech vsí: Orlov 2 sedláci, Libětice 2 sedláci, Pích 3 sedláci, Hartmanice 3 sedláci, Radešov 4 sedláci. Nebudí však příliš důvěry, neboť uvádí jako díly i vsi, které podle intabulovaného zápisu vlastnila Sušice jako celé (Pích, Orlov) a naopak za celé prohlašuje ty, které vlastnila jen zčásti (Podmokly) – nelze přitom vyloučit, že jde o evidenci jen sedláků bez připočtení chalupníků a domkářů. Konečně Eichhornovy dílčí cedule vypočítávají pro Nuzerov 5 usedlých (včetně krčmy), pro Hartmanice 7 (včetně mlýna pod Čekanici), pro Podmokly neznámo kolik, pro Radešov 6 (včetně Jiříka Plavěčinského), pro Vlastějov 6 (včetně Jílka z Těšova), pro Stojanovice 9 (včetně krčmy), pro Chvalšovice 9 (včetně mlýna a krčmy), pro Pích 4, pro Žikov 7 (s krčmou), pro Orlov 2 a konečně pro Libětice 4 (včetně mlýna), tj. 59 usedlých a celkový roční příjem na feudální rentě 14 kop 53 českých grošů 4,5 d. S Podmokly tak musel počet zakoupených osedlých přesáhnout hranici 60 usedlých a 15 kop českých grošů. Pokud bychom použili počty usedlých z panovnické relace z roku 1551 (celkem 27) a jen doplnili o počty usedlých z dílčích cedulí (pro ty vesnice, které relace číselně neuvádí, tzn. Žikov, Stojanovice, Chvalšovice a Pích), dostáváme 56 usedlých, což je za daných podmínek asi nejautentičtější možný výsledek.

Známe-li počet usedlých získaných od Břetislava Švihovského z Rýzmberka, pokusme se o stejné číselné vyjádření pro celou sušickou doménu, tj. připočtením usedlých z vesnic podléhajících rychtě a považovaných za šosovní. Zde máme údaje ještě mladší, teprve z roku 1579: Dobršín 15 (včetně mlýna), (Velká) Chmelná 14, Kadešice 18, Malá Chmelná 1, Opolenec 9, Kavrlík 3, Osek 1, Platoř 10, Podmokly 11, dvory u sv. Mikuláše 2, Tuškov 8, Bohdašice 6 (včetně mlýna) a Štěchovice 27, případně Valšov 1. Dohromady 126 usedlých. Započítat bychom ovšem měli ještě Rejštejn, který jsme z příslušenství rychty jako nejistý případ vyloučili (30 usedlých),⁷⁷ dále zádušní Prostřední Krušec (5 usedlých) a spíše hypoteticky díl Nuzerova (6 usedlých), Slepý a Červený dvůr (dohromady 2 usedlí), tedy dalších 43 usedlých. Těsně před konfiskacemi tak Sušice držela nejspíše **225 usedlých** (počítáme-li 56 usedlých za vesnice od Švihovského a zádušní Nuzerov, Slepý a Červený dvůr), což bylo historické maximum, které již nemělo být nikdy později překonáno. Bohužel, Sušici nebylo dopřáno těšit se panství tohoto rozsahu dlouho.

3.5 Konfiskace sušického městského panství a jeho osudy

Následující události 40. let 16. století se pro město a jeho obyvatele nevyvíjely příznivě. V květnu 1544 Sušice citelně utrpěla rozsáhlým požárem, jenž musel dočasně zbrzdit všechny významnější městské i měšťanské investice. A když se pozvolna začalo dařit škody zahlazovat, přiblížily se osudové události roku 1547. Za to, že odmítla do Ferdinandova vojenského ležení k

73 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829.

74 NA Praha, Stará manipulace, sign. E 43/1, koncept relace.

75 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. II. 1546–1557*, Praha 1880, s. 464–465, č. 35.

76 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 55, fol. D 16r–D 21r.

77 V Oppersdorfově zprávě se u Rejštejna uvádí 19 usedlých, zpráva komisařů z 16. ledna 1581 zmiňuje 30 (NA Praha, České oddělení dvorské komory IV, karton č. 118).

Litoměřicím vyslat 10 mužů, se Sušice musela 26. července 1547 společně s dalšími 18 městy⁷⁸ ve Vladislavském sále na Pražském hradě distancovat ode všech v povstání vzniklých protikrálovských závazků a dohod a přistoupit na následující podmínky: odevzdat všechno obecní i měšťanské střelivo, postoupit králi veškeré obecní, svobodné i zápisné statky, všechna cla, mýta a jiné dávky, stejně tak veškerá městská a cechovní privilegia a spokojit se s vrácenými, nově platit z každého sudu piva 1 groš český tzv. posudného (trestní ták) a z každého strychu sladu prodávaného mimo město postryšné (také 1 groš) a konečně zaplatit pokutu 1500 kop grošů míšeňských.

Jestliže Sušice musela mít vydání již se samotnou účastí na odboji, byla finanční pokuta o to citelnější.⁷⁹ Nejbolestivější okamžiky však zástupci města vedení konšely Janem Fenclíkem, Jiříkem Praunem, Jiříkem Malcířem a Václavem Kopiznou bezpochyby zažívali 1. srpna 1547, kdy předávali králi formou intabulace ty vesnice a majetky, které získali před několika lety z rýzmberské rodové domény – části Nuzerova, Hartmanic, Podmokel, Radešova, Vlastějov a celé vsi Stojanovice, Chvalšovice, Pích, Žíkov, Orlov a Libětice včetně výše zmíněného příslušenství.⁸⁰ Nedlouho poté, 22. září 1551, královi pověřenci Volf z Vřesovic a Florián Griespek z Griesbachu sdělili úředníkům desek zemských, že Ferdinand I. za 936 kop 55 českých grošů 5 denárů prodal vimperskému a kašperskému hejtmanovi Kašparu Eichhornovi z Reichenbachu uvedené vesnice a části vesnic, navíc však ještě „v Těšově dvůr kmetci s platem a plat příplatní ve vsi Albrechtci na člověku opata windberskýho a v Plavěčíně na člověku Jeho Milosti Královské k Kašperku náležícím, [...] s berní v Podmoklích, s mlýnem a platem pod Čekanici“.⁸¹ Převod vesnic tvořících výbavu městské rychty intabulován vůbec nebyl, celé příslušenství se připojilo k nejbližšímu komornímu majetku, tj. panství hradu Kašperka. Tam poté setrvalo až do jeho alodifikace v roce 1584. O prodeji se uvažovalo jen v případě Štěchovic, ale nakonec byly pouze dočasně zastaveny.

S hradem Kašperkem byl úzce spojen i nový majitel někdejších sušických vesnic z rýzmberského panství, Kašpar Eichhorn z Reichenbachu, jenž tím pádem nemohl být Sušickým zcela neznámý: býval na hradě několik let hejtmanem a později připojil stejnou funkci na zkonfiskovaném Vimperce. Poslední léta života věnoval ještě funkci výběrčího posudného v Prácheňském kraji. Při výkonu této funkce jej 23. října 1559 v Písku zastihla smrt.⁸² Dospělosti se dožily tři jeho děti.⁸³ O dceři Kateřině je známo pouze to, že se bez vůle otcovy provdala za sušického měšťana Šimona Pretlíka, takže nárok na nemovitý majetek měli jen její dva bratři Martin a Matěj Eichhornové z Reichenbachu. Rozdělili se o něj dílčími cedulemi z 8. února 1561.⁸⁴ Mladší Matěj získal Stojanovice, Orlov, Libětice, Pích a Žíkov, k němuž ještě jeho otec přikoupil za 150 kop českých grošů popluží s rybníčkem. Dále k uvedeným všim náležely tři krčmy (v Stojanovicích, Libětících, Žíkově) a právo honitby. Starší Martin získal díly Radešova, Hartmanic, Vlastějova, Nuzerova s celou vsí Chvalšovice, dále měl právo vyplatit díl Podmokel, který jeho otec zastavil Kryštofu Kocovi z Dobřše. Martin tak nesporně brzy poté učinil a vystavěl si tam panské sídlo, nejpravděpodobněji rezidenční poplužní dvůr. Ještě za svého života stihl odprodat Albrechtu Plánskému ze Žeberka svůj díl Radešova a někdy kolem roku 1576 zemřel. Ze sňatku s Kateřinou Březskou z Ploskovic, pocházející z nedalekých Mačic, měl syna Jana a dcery Ludmilu a Evu. O Evě není žádných zpráv, Jan se uvádí v roce 1590 predikátem na Podmoklech. Ludmila se provdala za Jana Jindřicha Cíla ze Svojšic a v roce 1599, kdy převáděla svému manželovi veškeré movité a nemovité jmění, seděla na Podmoklech.⁸⁵ V intervalu let 1590–1599 své části Nuzerova a Hartmanic s polovinou patronátního práva ke kostelu sv. Kateřiny prodala za

78 Karel TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých proti Ferdinandovi I. L. 1547*, Praha 1872 (= Spisy musejní 118), s. 273.

79 Rozborem lounské knihy počtů se zjistilo, že Louny za období 1546–1547 vydaly za aktivní podíl na odboji celkem 918 kop českých grošů, tj. zhruba čtvrtinu celkových vydání v daném období. Lenka BOBKOVÁ, *Severočeská města v pozdním středověku*. In: Opera historica 1. Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době, České Budějovice 1991, s. 108.

80 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 8, fol. F 13v–F 14v.

81 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 10, fol. C 24r–C 24v.

82 Srov. relaci purkmistra a rady města Písku z 23. října 1559 v NA Praha, Stará manipulace, sign. E 43/2.

83 Následující genealogické souvislosti rodu Eichhornů čerpám povětšinou z Dobřenského (NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenský, inv. č. 216) a Wunschwitzovy genealogické sbírky (tamtéž, Wunschwitzova genealogická sbírka, inv. č. 246, karton č. 9).

84 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 55, fol. D 16r–D 21r.

85 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 129, fol. E 23v–E 25v.

1500 kop míšeňských grošů sušickému měšťanu a mlynáři Danielu Taraškovi. Jednalo se nejpravděpodobněji o 11 usedlých, které Taraška přiznával v roce 1603.⁸⁶ Zbytek majetku prostřednictvím testamentu z dubna 1599 předala manželovi Janu Jindřichovi.⁸⁷ Ten seděl na Podmoklech ještě v roce 1615, kdy přiznával pět poddaných.⁸⁸ Neznámým způsobem přešly Podmokly po tomto datu na Viléma Lukavského z Řenec, který je 26. března 1648 prodal za 2 350 kop míšeňských grošů sušickému měšťanovi Adamu Vilémovi Voprchovi z Uračova. Zboží tehdy obnášelo „*dvůr poplužní ve vsi Podmoklech s dědinami [...], trávníkem pod dvorem, lukami, pastvištěmi, sadem, zahradami při vsi Podmoklich což tu koliv má, s lidmi osedlými i neosedlými [...], též s krčmou vejsadní a svobodným šenkem v ní, s robotami, platy, lesy, pahrbky [...]*“.⁸⁹ Nejednotnost Podmokel nebyla již nikdy překonána a vesnice se dělila mezi dva různé majitele až do zániku feudalismu.⁹⁰

Martinův mladší bratr Matěj Eichhorn z Reichenbachu si vystavěl zámeček v Žikově a seděl zde ještě v roce 1603.⁹¹ Z jeho dospělých dětí jsou známi pouze Jiří Vilém, který v roce 1646 zakoupil od Humprechta Račina z Račín statek Dolejší Krušec⁹² a 10. prosince 1667 sousední Prostřední Krušec,⁹³ a Jindřich, jenž se psal v roce 1615 s predikátem „na Žikovech“.⁹⁴ Jeho dědicové Žikov prodali Adamu Danielovi Hrobčickému z Hrobčic, který ho však natolik zadlužil, že po smrti jeho a jeho manželky Markéty Salomeny rozené z Chýnova musela být ustavena komise k prodeji zboží, nutná kvůli uspokojení věřitelů. 30. března 1666 statek Žikov, který obnášela tvrz z kamene s pivovarem, ves Posobice s krčmou, Libětice, Pích s krčmou, Trsice, rybníky, haltýře a další příslušenství, zakoupila za 7 800 kop míšeňských grošů Barbora Estera Hrobčická z Hrobčic rozená Boryňová ze Lhoty.⁹⁵ Jak vidíme, zaznamenaly vesnice při žikovském sídle dynamickou vývoj: z původního vybavení setrvaly na svém místě pouze Libětice a Pích, zatímco Stojanovice se dostaly ke statku Běšiny (a odsud k Týnci) a Orlov k Hlavňovicím.

3.6 Obnova městského panství 1547–1584

Po uzavření konfiskačních jednání Sušičtí nezůstali úplně bez pozemkového majetku. Již 30. září 1547 rozhodl Ferdinand I. potrestaným měšťům navrátit statky, jež poněkud ukvapeně zkonfiskoval,

-
- 86 František MARAT (ed.), *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1898, č. 1, s. 50.
- 87 Testament Ludmily Cílové ze Svojšic na Podmoklech rozené Eichhornové z Reichenbachu ze dne dubna 1599 v NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 129, fol. E 23v–E 25r.
- 88 August SEDLÁČEK (ed.), *Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, Praha 1869, s. 44, č. 77.
- 89 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 310, fol. A 11r–A 13r.
- 90 Po otcově smrti voprchovští dědicové Podmokly prodali za 2 000 zl. Janu Jaroslavu Dlouhoveskému, jenž ho obratem 31. května 1676 prodal Ludmile Františce Sobětické ze Sobětic za 2 450 zl. (tamtéž, sign. DZV 393, fol. P 16r–P 19r). V jejím držení poté setrval do roku 1696, kdy ho odprodala hraběti Františku Eusebiovi z Kuenu a Lichtenberku. Ani on ho nevladl dlouho, již jej prodává Václavu Mikuláši Sobětické ze Sobětic, Další majetkový převod Podmokly čekal 17. ledna 1715, kdy je za 4 800 zl. koupil majitel statku Dlouhá Ves Jan Jiří hrabě Schumann (tamtéž, sign. DZV 491, fol. N 1v–N 4r). Převedl je poté svému synovi Janu Maxmiliánovi, ale pro finanční potíže mu byly navraceny a obratem 24. února 1729 za 10 000 zl. prodány Anně Antonii Mařanové Bohdalecké z Hodkova na Horním Staňkově (tamtéž, sign. DZV 501, fol. C 29r–D 2r). Mařanová, podruhé provdaná Grünerspergová z Grünerspergu, Podmokly vlastnila do 7. července 1747, kdy je od ní za 7 000 zl. koupil hrabě Jan Václav z Puteani (tamtéž, sign. DZV 585, fol. H 28).
- 91 F. MARAT (ed.), *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603*, s. 52.
- 92 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 305, fol. O 5v–O 6v.
- 93 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 317, fol. C 6. – Historický vývoj zámku a statku Dolejší Krušec věnovali pozornost Richard KLINDERA, *Několik poznámek k zámku a bývalému panství Dolejší Krušec u Hartmanic*. In: Sborník vlastivědných prací o Šumavě k 650. výročí města Kašperské Hory, Kašperské Hory 1980, s. 187–191; Jiří ÚLOVEC, *Tvrz a zámek v Dolejším Krušci u Hartmanic*, Zlatá stezka 6, 1999, s. 145–164 a Jan URBAN, *Zámeček na hranici bytí a nebytí. Dolejší Krušec na Sušicku včera a dnes*, MZK 37, 2002, s. 25–47.
- 94 A. SEDLÁČEK (ed.), *Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, s. 43, č. 42.
- 95 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 316, fol. D 17r–D 21r. – Další osudy statku viz Josef Ambrož GABRIEL, *Královské město Sušice a jeho okolí*, Praha 1868, s. 272–273 a Jiří ÚLOVEC, *Hrady, zámky a tvrže Klatovska*, Praha 2004, s. 271–273.

aniž by si uvědomil, že jejich výnos plynul ve prospěch kostelů, záduší, špitálů a škol.⁹⁶ O jaké statky se jednalo, lze u Sušice pouze dedukovat, příslušná listina nebyla konkrétní pro ni ani pro další města.⁹⁷ Připomeňme ještě tři důležité skutečnosti: 1) v roce 1549 král svolil, aby se pro „dostatečnější vychování těch chudých, kostelův, kněží a žákův ten plat z dědin, luk, mlejnuv, který jsou oni Sušičtí z sebe každého roku k rychtě dávali, jmenovitě VIII kop XX grošův II denáry české a k tomu III kopy grošův z rybníku Frauenwisen řečeného milostivě přidávati ráci“. Následoval ještě rybník nad městem, „řeky kus, která jde od Taraškova jezu z velké řeky až do mlejnu Taraškova“ a mýto.⁹⁸ 2) V roce 1554 panovník rozhodl Sušickým navrátit vísku Krušec a jednoho usedlého v Podmoklech s řekou,⁹⁹ *dominium directum* nad zádušním zbožím převedl zčásti bezplatně v roce 1556, za blíže neurčenou sumu v roce 1559 posléze zbytek.¹⁰⁰ 3) V nedatované suplice z let 1554–1559 Sušičtí uvedli aktuální rozsah sušického panství takto: „Kdež my toliko pět osob poplatných osob ve vsi Krušci a jednoho člověka ve vsi Podmoklech a ve vsi Nuzerově šest osob vše poplatných máme“.¹⁰¹ Doplnit jej můžeme o informaci z roku 1566, která konstatuje 12 usedlých, z nichž plynulo 5 kop 50 grošů 2,5 denáru ve prospěch záduší.¹⁰²

Přihlédneme-li ke shromážděným údajům, vychází z nich ten závěr, že v roce 1547 město získalo nazpět šest poddaných v Nuzerově. V jejich disponování byli rušeni Kašparem Eichhornem, jenž již část Nuzerova získal s velhartickými vesnicemi v roce 1551. Sušičtí konstatovali, že „posavad toho dověděti se nemůžeme, jakým původem jest sobě to panství na těch lidech našich poplatných osvojil a na sebe přejal a posavad těch lidí našich nekoupených na sobě panství proti naší spravedlnosti zdržuje“.¹⁰³ Eichhorn ovšem držel svou část Nuzerova oprávněně, jak víme díky královské relaci z roku 1551 a dílčím cedulím Eichhornova deskového majetku.¹⁰⁴ Naše zjištění je zajímavé konfrontovat s berním rejstříkem z roku 1557, podle něhož Sušičtí vlastnili poddané, jejichž majetek odhadli na 139 kop českých grošů.¹⁰⁵ Pokud Nuzerov Ferdinand I. v roce 1547 uvolnil kvůli jeho zádušnímu příslušenství, nevíme, jak dlouho byla tato skutečnost respektována. Nejstarší gruntovní kniha městských poddanských vesnic žádné platy ve prospěch záduší neregistruje a ani podle pozdějších zmínek se nezdá, že by z Nuzerovských záduší či špitálů nějak profitovaly. Na vině tu může být absence jakéhokoli účetního materiálu. Gruntovní kniha mlčí i o zádušním charakteru u Prostředního Krušce, avšak potvrzuje ji jedna zmínka z aktového materiálu z roku 1573. V každém případě ziskem *dominia directa* v letech 1556 a 1559 sušická městská rada obdržela legislativní prostředek k potvrzení svých vrchnostenských práv, kterých pro suverenitu nad Nuzerovem, Prostředním Krušcem a dalšími jistě využila. Konfiskace a následné panovnické kroky tudíž zafungovaly jako pomyslný katalyzátor, jenž složitější právní vztahy unifikoval do jednotné a jednodušší právní kategorie. Na rozdíl od Domažlic či Chrudimi však v tomto kontextu nedošlo k žádným peripetiím a zůstala pouze dávná vzpomínka.

3.6.1 Páteček

První koupi nemovitého majetku po konfiskacích obec města Sušice signovala 10. června 1559. Trhová smlouva zněla na dvůr Pátek, nazývaný dnes Páteček a situovaný tři kilometry jižně od

96 Originálních listin, jimiž tak panovník učinil, se dochovalo málo. Srov. např. Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv města Čáslav, inv. č. 25.

97 NA Praha, Salbuchy, inv. č. 285, fol. 111v–112r.

98 Inzert listu Kašpara z Granova v opisu relace Sušických české komoře z 8. května 1568 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 260/1.

99 Missiv Ferdinanda Tyrolského z 13. prosince 1554 v NA Praha, Registra, inv. č. 53, fol. 123r.

100 Missiv Ferdinanda Tyrolského z listopadu 1559 v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. I.2.

101 Nedatovaná suplika Sušických (1554–1559) české komoře v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829. Srov. Antonín JANÁK, *Nač si Sušičtí v 16. stol. stěžovali*, Sušické listy 17, 1934, č. 53, s. 2. Držbu části Nuzerova potvrzuje také nejstarší gruntovní kniha (SOkA Klatovy, AM Sušice, inv. č. 743, sign. K 724, pozemková kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 16–17, zápis z 15. října 1585).

102 List Sušických arciknížeti Ferdinandu Tyrolskému z 20. května 1566 v NA Praha, Staré militare, karton č. 7.

103 Opis v SOkA Klatovy, AM Sušice, nezprac. registratura, karton označený AM Sušice 685.

104 Je ovšem podivné, jak mohli část Nuzerova držet v roce 1560 vlastníci statku Dlouhá Ves (Jiří ÚLOVEC, *Zaniklá tvrz a zámek v Dlouhé Vsi u Sušice*, Zlatá stezka 5, 1998, s. 112).

105 Otto PLACHT (ed.), *Odhad majetku stavů království Českého z r. 1557*, Praha 1949 (=Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická, ročník 1947, č. 4), s. 80.

města. Volba Pátečku nebyla nahodilá: dvůr zaujímal výhodnou polohu při obchodní cestě směřující ze Sušice na Nuzerov a Hartmanice (tzv. Vintířova stezka), řídil se sušickým městským právem a až do 19. století se veškerá právní pořízení s ním spojená evidovala v městských knihách – Sušičtí několikrát v 16. století připomínali, že k nim Páteček patří šosem.¹⁰⁶

Poněkud neobvyklé toponymum, mající svou obdobu v Čechách toliko dvakrát,¹⁰⁷ se nejspíše odvozuje od osobního jména Pátek.¹⁰⁸ Nejstarším známým majitelem Pátku (Pátečku) byl rychtář Trojan, který ho vlastnil společně s domem v Sušici v průběhu poslední čtvrtiny 14. století. Jaký byl tehdy status nemovitosti, nelze pro nedostatek pramenů vysledovat. Když Trojan zemřel, přešel dům i dvůr („*allodium*“) jako majetek přímého královského služebníka na Václava IV.,¹⁰⁹ jenž obojí za blíže neurčenou částku prodal staroměstskému měšťanu Václavu Ulešovi a 2. září 1392 mu takto nabytý majetek potvrdil.¹¹⁰ Protože se Pátek v 50. letech 15. století předmětem jednání města s revindikační komisí,¹¹¹ je možné, že byl za husitství uchvácen městskou obcí jakožto majetek katolického měšťana, byť zástupci města snažili dokázat, že ho nabyli běžnou koupí. Zcela jasno máme teprve 11. května 1543, kdy dvůr nalézáme jako pustý v majetku svobodníka Pavla Divišovského z Divišovic, který vlastnil Divišov.¹¹² V 50. letech ho potom držel Kašpar Eichhorn z Reichenbachu. V nedatované suplice, časově zařaditelné do let 1551 až 1559, Sušičtí o Eichhornovi prezidentu české komory v souvislosti s Pátečkem napsali: „*Zdržuje nám a platiti nechce z dvoru Pátečku desátek, každého roku 1 strych žita, 1 strych ječmene, 1 strych ovsa. [...] Nadto ještě poznává se to z majestátu, kterež na tejš duvor Páteček má, že jest to duvor šosem k městu náležející, neb jest blížký od města, a on tu pivovar a sladovnu nyní vnově vystavil, na znamenitou záhubu a zkázu živností našich*“.¹¹³ Relace je cenná jak tím, že připomíná placení desátku a naznačuje jistou spojitost Pátečku s kostelním záduším, tak důkazem vlastní Eichhornovy přítomnosti na tomto dvorci. V letech 1557 a 1559 se označil predikátem na Pátečku¹¹⁴ a po jeho smrti zde byly nalezeny účty, které vedl z titulu své funkce výběrčího posudného v Prácheňském kraji.¹¹⁵

Co vedlo Eichhorna po nedlouhé době od nabytí dvora k jeho prodeji, dochovaná trhová smlouva z 10. června 1559 nevysvětluje, nejspíše však předcházela potížím vzniklým ze vzájemné hospodářské konkurence s městem a snad též reagoval na svůj zhoršující se zdravotní stav. Sušičtí tak za 400 kop a 15 českých grošů získali „*duvor [...] svobodnej, jenž slove Pátek a jinak Páteček s lesy, dědinami, lukami a s řekou*“. Sumu nespláceli hotově, do sv. Jana Křtitele 1560 se zavazovali zaplatit 250 kop, zbytek potom po vejrůních ve výši 50 kop vždy na sv. Jana Křtitele.¹¹⁶ Zajímavá formulace „dvůr svobodný“ navozuje možnost svobodnického statutu Pátečku. Žádná ze známých

106 Nejednalo se v dobovém kontextu o žádnou výjimku: vzpomeňme „šosný“ dvůr Pokratice (Kračice) u Písku, který až do zásahu panovníka v roce 1463 odváděl společně s městem Pískem poplatky do královské komory a ještě dlouho potom se řídil píseckým městským právem a odváděl své vrchnosti feudální rentu na Hromnice a na sv. Martina (Jan MATZNER, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.* In: Výroční zpráva c. k. vyšších reálných škol v Písku za školní rok 1886, Písek 1886, s. 16).

107 Pátek nad Ohří a ves Pátek sv. od Poděbrad.

108 Doloženo např. pro rok 1389 v jižních Čechách, viz Karl KÖPL (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen. I. Band*, Prag 1901, s. 262–263, č. 495 (= Städte- und Urkundenbücher aus Böhmen 4). Není tak nutno, jak to činí A. Profous, vykládat toto toponymum ode dne pátku, kdy mělo k založení lokality dojít, či podle konání týdenních trhů.

109 Gustav FRIEDRICH (ed.), *Archiv český 31*, Praha 1921, s. 133, č. 46.

110 Německy psaná listina z 2. září 1392 dochována pouze v opisech, uložených v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/10 a S 82/31.

111 F. PALACKÝ (ed.), *Archiv český 2*, s. 197, č. 389.

112 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 250, fol. D 8r, v opise NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/10, fol. 323r–323v.

113 SOKA Klatovy, AM Sušice, nezprac. registratura, karton označený AM Sušice 685. srov. k tomu příspěvek A. JANÁKA, *Nač si Sušičtí v 16. stol. stěžovali*.

114 Jako „*Kašpar Aichorn z Reichenpachu a na Pátečku*“ uváděn v berním rejstříku z roku 1557 – O. PLACHT (ed.), *Odhad majetku stavů království Českého z r. 1557*, s. 78, predikát „*na Pátku*“ použil v trhové smlouvě z roku 1559, již Páteček prodával městu Sušici – opis z přelomu 16. a 17. století v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/31 a tamtéž, Nová manipulace, sign. S 27/1.

115 List Sušických české komoře z 30. října 1559 a Kašparova syna Martina Eichhorna z Reichenbachu téže instituci z 31. října 1559 v NA Praha, Stará manipulace, sign. E 43/2.

116 Opis z přelomu 16. a 17. století v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/31 a tamtéž, Nová manipulace, sign. S 27/1.

evidenci svobodníků 16. století ho ovšem neuvádí a také odjinud nevyplývá, že by někdy podléhal pravomoci královského prokurátora – mohli bychom snad jen uvažovat o tom, že svobodnický status vyplýval z předchozího spojení s Divišovem, který svobodstvím byl. Přesto nešlo o zcela jednoznačnou věc: svobodství na Pátečku zmínili Přibík Jeníšek z Újezda s Karlem Řičanským z Řičan, kteří v říjnu 1611 v okolí Sušice svobodnické dvory vizitovali. Současně doplnili informaci o zádušním charakteru nemovitosti: „*dva dvory na Pátku slove, těch páni Sušičtí v držení a užívání sou, je k záduší kostela sušického býti praví, o nichž nám zpráva dána, že též svobodničtí slouli*“.¹¹⁷ Je zajímavé, že jak svobodnický, tak zádušní charakter Pátečku zde nezazněl naposledy. V prvním případě se o něm znovu dozvídáme ve sporu sušické městské rady s Vojtěchem Hrnečkem a následně intabulaci trhové smlouvy na Páteček z roku 1713,¹¹⁸ v druhém případě v revizitaci berní ruly (nikoliv však samotné berní rule). Doplňme, že při vysvětlování poměrů na panství pro přípravu tereziánského katastru Páteček jako záduší městská rada důrazně popřela.

Sušičtí s Pátečkem od samého počátku poměrně kreativně naložili. Nejprve od dvora odkoupil dvě stavení a tři louky mlynář Martin z Milínova,¹¹⁹ čímž zřejmě položil základ k mlýnu, zmiňovanému v jeho držení poprvé v roce 1564.¹²⁰ Dále od Pátečku sami Sušičtí oddělili řeku a takto zmenšený dvůr, stále vybavený poli, loukami a lesem, prodali 22. ledna 1561 za 500 kop míšeňských grošů Janovi či Janzlovi Vranovskému s již váznoucím poddanským úrokem tři kop míšeňských grošů a ročním desátkem dvou čtvrtců žita, dvou ječmene a dvou ovsa.¹²¹ Trhovou sumu měl splácet po třiceti kopách vždy na sv. Jiří a sv. Havla, ale dříve než složil poslední vejruněk,¹²² raději dvůr 14. března 1565 prodal Burianovi Fuchsovi z Kadešic za 460 kop míšeňských grošů.¹²³ Nový majitel se zavazoval, že případný prodej dvora provede s vědomím sušických radních, což jistě učinil velmi záhy, protože již 6. září 1576 Páteček od Fuchsova následovníka Kryštofa Páteckého kupovali za 470 kop míšeňských grošů sušičtí měšťané Václav Knoflíček a Jan zvoňář. Závdavku složili jen 10 kop a celá suma byla rozvržena tak, aby poslední vejruněk kupující odvedli až v roce 1590.¹²⁴ Tak dlouhodobé rozvržení splátek však ani nebylo realizováno, již 18. února 1580 se Páteček od Jana zvoňáře dostal za 540 kop míšeňských grošů do vlastnictví Jana Sirůčka, který zároveň složil slib človecenství.¹²⁵ V držení jeho rodiny potom Páteček nadlouho zůstal. Teprve 13. dubna 1612 „*Dolní Páteček*“ Václav Sirůček, snad Janův syn, prodal za 320 kop míšeňských grošů svému bratrovi Jiřímu (Jírovi) Sirůčkovi.¹²⁶ Ten se tu připomíná ještě v roce 1623 s povinností platit vdovu po bratru Václavovi Reginu. Přezdívalo se mu tehdy Pátecký.¹²⁷ Nízká kupní cena při trhu z dubna 1612 naznačuje jistou prameny nezachycenou změnu, rovněž označení dvora jakožto Dolního Pátečku je nápadné. Nezbývá než předpokládat, že se pozemky usedlosti rozdělily a existovaly nadále jako dvě samostatné hospodářské jednotky. Napovídají tomu i pramenné relace. Zatímco Jiříkova přítomnost na Pátečku je nesporná, nalézáme odsud ještě Adama Sirůčka, jenž zakoupil 27. září 1589 poddanskou usedlost

117 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/14, fol. 51-52, zpráva Přibíka Jeníška z Újezda a Karla Řičanského z Řičan na Předslavi z října 1611.

118 Prodej Pátečku sušickou městskou obcí Janu Jiřímu Schumannovi na Dlouhé Vsi (NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 491, fol. I 19r-I 22v.

119 Zmínka ve výtahu z „kněh trhovných starých města Sušice D 14“ v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/31.

120 SOKA Klatovy, AMS, registra památná 1550–1628, fol. 32v, 44v. V berní rule mlýn vlastnil Matěj Pátecký a příslušelo k němu 6 str. orné půdy. 10. prosince 1684 vdova po Matěji mlýn jako zpustlý s asistencí městské obce prodala manželům Kryštofu a Lidmile Roušarovým za 330 zl. (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 21/50, kniha trhů 1630–1723, fol. 67r–67v). Jejich syn Jan mlýn 11. října 1732, protože se našel žádný zájemce ze sušických měšťanů, prodal Janu Maxmiliánu ze Schumannu na Dlouhé Vsi za 1300 zl. (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 4, kniha trhů 1719–1822, pag. 623–629). Prodej hraběti Schumannovi však měl podmínku: mlýn se měl nadále řídit sušickými městskými knihami a také kontribuci měl pátecký mlynář i napříště odvádět do Sušice (srov. k tomu NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích).

121 Výtah z „kněh trhovných starých města Sušice D 14“ v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/31.

122 Vejruňky za Páteček eviduje nedatovaným zápisem rovněž SOKA Klatovy, AMS, registra památná 1550–1628, fol. 102v.

123 Výtah z „kněh trhovných starých města Sušice E 9“ v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/31.

124 Výtah z „kněh městských trhovných města Sušice A 23“ v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/31.

125 Výtah z „kněh trhovných města Sušice B 10“ v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/31.

126 SOKA Klatovy, AMS, pozemková kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 234.

127 SOKA Klatovy, AMS, kniha příjmů a vydání z sušických poddanských vesnic 1618–1627, pag. 259.

v Kadešicích za 335 kop míšeňských grošů.¹²⁸ Prokazatelné rozdvojení Pátečku potom konstatovala zmiňovaná zpráva Přibíka Jeníška z Újezda a Karla Říčanského z Řičan z října 1611. 30. dubna 1630 Jiří Pátecký (Sirůček) prodal Dolní Páteček za 600 kop míšenských grošů Adamu Hrneckovi z Kadešic. Hrneck¹²⁹ splatil závazek 250 kop a zavázal se vyplácet vejruňky vždy na sv. Jiří. Dále musel odstupujícímu majiteli dovolit „vodu slove Temenec, aby sobě svobodně skrze dolejší sad vésti mohl“, porazit jeden dub na hřídel a odstoupit pole při dolejších dvoře.¹³⁰

3.6.2 Rozprodávání panství hradu Kašperka

Je pozoruhodné, že zeměpanská města po roce 1547 velmi intenzivně – a to i bez ohledu na panovníkův impulz z roku 1549 k odkupům¹³¹ – usilovala o to, aby restaurovala své pozemkové domény z doby před stavovským povstáním. Ve vysokém procentu případů se jim to skutečně dařilo. Pomineme-li vracení částí konfiskátů na zbožné účely z vůle panovníka, zakupovaly městské obce své někdejší vesnice mnohdy zcela programově. V případě Sušice se to projevilo velice markantně úsilím o znovunabytí vesnic z výbavy někdejší městské rychty, připojených po roce 1547 ke komornímu panství hradu Kašperka. Již sám fakt, že měšťané měli zájem o tyto a nikoli vesnice zakoupené od Břetislava Švihovského, dokládá, jaký pro ně musely mít význam. Vedle pravděpodobného pocitu určité kontinuity tu pracoval namnoze význam ekonomický (je totiž příznačné, že i hejtman na Kašperku Jan Precht označoval právě tyto lokality za nejlepší). Již v roce 1574, v předvečer vypršení zástavy hraběti Hardeggoví na kašperské panství, Sušičtí žádali, „aby nám Jeho Milost Císařská pán, pan náš nejmilostivější, prohlídnouc k velice a snižené chudobě naší, zase těch vesnic pro vzdělání zase města našeho propustiti ráčil“.¹³² Touha po návratu zazněla ve stejné době i z úst samotných poddaných, kteří museli být po roce 1547 velice rozčarováni změnami, které nastaly v jejich právním postavení. V letech 1580–1583 v souvislosti s přebíráním kašperského panství zpět do rukou české komory adresovali ad hoc zřízeným komisařům několik stížností. Jejich ústředním leitmotivem bylo uvalování dříve nevídaných povinností ze strany Jana Prechta, jenž „ukládá roboty a podělky, kterýchž předkové naši i my také po nich vždycky svobodni a prázdni sme byli,“ brání jim v myslivosti a rybolovu, vynucuje vysoké vejruňky apod.¹³³ Nespokojenost číselna také ze suppliky obyvatel Rejštejna, adresované komisařům české komory. Svalovali na Prechta, že jim brání volně rybařit, lovit zvěř a používat jejich starodávnou pečeť, nemluvě již o podávání stížností.¹³⁴

V tuto chvíli byly ještě veškeré přímluvy předčasné, protože teprve 14. prosince 1583 český zemský sněm vyjádřil souhlas s alodifikací kašperského panství.¹³⁵ Sušičtí zareagovali promptně: již 26. ledna 1584 vyslali své suppliky v této věci císaři a české komoře. Prohlásili za svou existenční nutnost získat své někdejší vesnice Dobrušín, Velkou Chmelnou, Podmokly, dvory Malou Chmelnou, Osek, Valšov a městské mýto. Tvrdili, že „všecko, což k městu a k obci náleží, od té chvíle [od konfiskací 1547] poustne a padá a čím dále (nebude-li boží a Vaší Císařské Milosti i nad námi milostivé ochrany) poustnouti, padati a hynouti musí. Neb poněvadž žádného ani mejta za jeden halíř, ani žádného pozemského statku za kopu míšeňských k městu nemáme, i není odkud a nač obecné naše dobré náležitě opatrovati. Aneb město a což při něm se nachází zpustlého a pohořalého, jakž na očích každému živému skutek stojící svědčí, jako městské zdi, brány, kostel, školu, rathauz, špitál etc. opravovati a stavěti. Neb mejto, kteréž u nás od starodávna se vybíralo a posavad vybírá, odjato od města s dotčenou rychtou léta svrchu oznámeného jest a na zámek

128 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/47, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 56–57.

129 Jeho rodina se dostala do Kadešic ze vsi Žďár na strakonickém panství koupí velkého, tzv. Burdovského dvora dne 2. prosince 1597 (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/47, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 54–55 (usedlost byla splacena teprve v roce 1622)).

130 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/47, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 351.

131 P. MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, s. 74.

132 List Sušických císaři Maxmiliánovi z 30. dubna 1574 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 260/1.

133 Všechny tři suppliky (2. a 3. nedatovaná z ledna–března 1582, 4. nedatovaná z května 1583) v NA Praha, Staré montanum, karton č. 690.

134 Suplika snad pochází ze stejné doby jako stížnost všech kašperských poddaných z 1. prosince 1580. NA Praha, Staré montanum, karton č. 690.

135 J. LHOTÁK, *Hrad Kašperk a jeho panství*, s. 333–334.

Karlšperk u nás vybírané se dodává.“¹³⁶ Zajímavé je povšimnout si, že z vesnic příslušejících před rokem 1547 k rychtě požadovali jen Dobršín, Velkou Chmelnou, Podmokly a tři dvorce, zatímco Opolenec, Tuškov, Kadešice, Bohdašice, Platoř, Kavrlík či dvory u sv. Mikuláše považovali za nezajímavé. Jistě hrála roli jejich největší úrodnost.

Dne 15. února 1584 adresovali Sušičtí list se stejnou záležitostí ještě prezidentovi české komory a 24. února znovu české komoře.¹³⁷ Překvapivě podobná snaha vyšla i ze strany samotných obyvatel jmenovaných vesnic a dvorů. Adresovali po suplice císaři a české komoře, přičemž si je evidentně nechali vyhotovit sušickým městským písařem.¹³⁸ Argumentují svou farní příslušností, dále nezměrným dobrodiním Sušických, kterého požívali až do roku 1547, a z toho plynoucí nemožností být jeden bez druhého, přáli si „*k městu Sušici, zámku a komoře Vaší Císařské Milosti prodajem neb zástavou dopříti a k vochrane milostivě poručiti*“. Česká komora vzala příval sušických suplik na vědomí a 28. února vyzvala Sušické, aby se včas přihlásili. S ohledem na svou horlivost tak jistě záhy učinili, protože v jednáních o prodeji figurovali od samého počátku. Dlužno říci, že byli velmi úspěšní a výsledek předčil jejich očekávání. Podařilo se jim totiž získat nejen Dobršín, Velkou Chmelnou a větší díl Podmokel, ale přidali ještě Humpolec, Platoř a větší část Kadešic. První tři vsi zakupovali za 5 700 kop českých grošů 12. května 1584, dvě zbývající za dalších 1 000 kop teprve 19. května – zdá se, že byly původně vyhrazeny Janu Vchynskému ze Vchynic na Nalžovech a teprve poté, co o ně ztratil zájem, byly nabídnuty sušické městské obci. Neúspěšní tak byli pouze s Malou Chmelnou, Osekem a Valšovem a jen dílčího vítězství dosáhli s mýtem. Zmíněné tři dvory císař 11. května prodal jejich poddanským hospodářům, čímž je pozdvihl na úroveň svobodnických dvorů, a mýto Sušickým pouze pronajal za roční nájemné 50 kop českých grošů.¹³⁹

Shrňme: za 6 700 kop českých grošů získalo město Sušice celkem 80 usedlých v šesti vesnicích. Až na Humpolec se jednalo o bývalé městské vsi, čímž obec šťastně naplnila své aspirace. Peníze nesložila ihned, sháněla je formou úvěru ještě začátkem června, kdy již úředníci české komory městskou radu urgovali za úhradu.¹⁴⁰ 7. července již však peníze byly deponovány a nejpozději na konci srpna 1584 se městská rada svých nových poddaných ujala a zároveň založila první gruntovní knihu svých poddanských vesnic.¹⁴¹

3.6.3 Skupování svobodnických dvorů

V sociální struktuře Čech zaujímali svobodníci (dědiníci, nápravníci) nepočetnou skupinu lidí, oscilující mezi nižší šlechtou a selským obyvatelstvem.¹⁴² Netvořili samostatný stav, nebyli zastoupeni na zemském sněmu a neměli tudíž žádná politická práva. Podléhali však přímo králi, nikoli soukromé feudální vrchnosti, a jejich nemovitý majetek byl spravován zemským soudem. Zpočátku se zaznamenával do zemských desek, později téměř výlučně do zvláštních, tzv.

136 NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/9.

137 NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/9.

138 NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/9.

139 J. LHOTÁK, *Hrad Kašperk a jeho panství*, s. 334.

140 List z 26. června 1584 v NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/9.

141 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/47, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635.

142 Jako první tématu věnoval větší pozornost Franz Xaver TWRDY, *Pragmatische Geschichte der böhmischen Freysassen*, Prag 1804, soupis svobodníků podle berní ruly publikoval Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIX. Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779*, Praha 1913, s. 272–300. První a jedinou kritickou monografií o svobodnících napsal Václav MÜLLER, *Svobodníci. Pokus o monografii ze sociálních dějin českých 15. a 16. století*, Praha 1905. Mnoho cenného materiálu snesl Jaroslav DEMEL, *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých I.–II.*, Praha 1904, 1909. Svobodnickými knihami se zabýval August SEDLÁČEK, *Svobodníci, dědiníci a nápravníci r. 1550*, PAM 7, 1866–1867, sl. 291–294, ovšem až Jaroslav HOLEYŠOVSKÝ, *Počátek svobodnických knih*, SAP 8, 1958, s. 90–108 upozornil, že zápisy v nejstarší svobodnické knize hlásící se k roku 1550 vznikly teprve v letech 1617–1618. – Autory důležitých studií k poměrům svobodníků v jednotlivých regionech jsou Vratislav ŠMELHAUS, *Svobodníci vnitřních Čech v letech 1654–1850*, Vědecké práce Zemědělského muzea 12, 1972, s. 23–83; Pavla BURDOVÁ, *Seznamy svobodníků z konce 18. a začátku 19. století*, SVPP 20, 1979, s. 209–224; Jan ČÍŽEK, *Svobodníci na náchodském panství*, Stopami dějin Náchodska 6, 2000, s. 9–36; Jaroslav VANIŠ, *Svobodníci ve středních Čechách v letech 1550–1620*, Praha 1971 (= Historickogeografické práce 1) a TÝŽ, *Svobodníci na Podblanicku v letech 1550–1620*, SVPP 30–2, 1990, s. 153–185. Na Prácheňsku se svobodníky zabýval Karel POLÁK, *Svobodníci na Prácheňsku*, Strakonicko 5, 1940, č. 2, s. 41–48; č. 3–4, s. 101–105.

svobodnických knih, vzniklých kvůli evidenci všech svobodníků v zemi. Jejich svoboda nebyla vázána na určitou osobu, ale na statek, který měl svobodník v dědičném držení. Kromě toho mohl vlastnit poddané a svobodné mlýny, disponoval právem honby, čížby a rybolovu, mohl pálit uhlí, provozovat krčmu či vařit pivo.¹⁴³ V praxi to znamenalo, že svobodníkem se po zakoupení svobodnického dvora stal jak měšťan, tak poddaný nebo šlechtic. Svobodství však s sebou přinášelo také povinnosti. Jeho poživatelé byli především povinni přímým odvodem královské berně po vzoru šlechty¹⁴⁴ a dodávkou potahů a přípřeží k dopravě vojenského materiálu. Specifičnost svobodníků v rámci sociální hierarchie české feudální společnosti evokovala snahy osvětlit, jakého byli původu. Většina historiků se pod vlivem původního označení svobodníků jako dědiníků¹⁴⁵ přiklonila k teorii, že svobodníci byli nástupci a potomky svobodných sedláků doby knížecí.¹⁴⁶

Na řádné odvádění berní ze strany svobodníků dohlížel královský prokurátor, kterého ustanovovala česká komora jako instituce, které svobodníci administrativně podléhali. Mimo to tento úředník dozíral na to, aby se při majetkovém převodu svobodnické nemovitosti převzaly rovněž příslušné svobodnické povinnosti a práva.¹⁴⁷ V průběhu předbělohorské doby se totiž stále častěji stávalo, že feudalita zakoupila svobodnický majetek a osadila jej poddanými, takže nemovitost pozbývala svého předchozího právního statusu. Ještě v průběhu 16. století mezi svobodnické statky pronikaly z královské vůle poddanské usedlosti,¹⁴⁸ jak jsme viděli v případě Kašperka. Celkově však docházelo k povolnému ubývání svobodníků. Již v listopadu 1549 král Ferdinand I. všem svobodníkům v království pod dojmem jejich stále častějšího poklesu mezi poddané nařizoval, aby u české komory předložili do sv. Jiří následujícího roku své výsady.¹⁴⁹ Přesto podle berních rejstříků a katastrů 17. století docházelo k dalšímu ubývání svobodnické vrstvy. Podle J. Petráňe pohlcovaly svobodství hlavně rozsáhlé šlechtické državy. Vhodnou příležitostí k jejich koupi byla třicetiletá válka, kdy císař sháněl peníze k válečným účelům a neváhal rozprodávat komorní majetek ve velkém (srov. dědičné prodeje Chodů a Králováků). Velmi často se svobodnické dvory staly pro nové majitele vhodným základem pro poplužní dvůr.¹⁵⁰

Jev postupného pohlcování svobodnických nemovitostí a jejich pokles na úroveň běžných poddanských usedlostí se velmi názorně projevil v průběhu utváření venkovského majetku města Sušice. V zemskodeskových zápisech nacházíme formulaci, že pokud by „*kdy jaká berně anebo jakázkoliv jiná potřeba bud' královská anebo zemská, že [...] purkmistr, konšelé a obec města Sušice [...] toho nadepsaného dědictví všeho ani na díle pod šos ani jinak sobě osobovati ani přivlastňovati nemají, než mají a povinni budou se k králi Jeho Milosti a k zemi tak chovati a to vše činiti, jakož jsou se předešli držitelové nadepsaného dědictví chovali a z toho činili*“.¹⁵¹ Tuto podmínku, byť byla s nebývalou vytrvalostí neustále opakována, Sušičtí ani v nejmenším nerespektovali.

Při detailnějším studiu svobodnických dvorů v blízkosti Sušice či přesněji dvorů získaných do majetku sušické městské obce dospíváme k překvapivé skutečnosti: u většiny z nich nelze hovořit o jejich svobodnickém statusu v dlouhodobějším časovém horizontu. Své výsadní postavení získávaly nejdříve ve vrcholném středověku či dokonce v raném novověku. Zcela evidentní je to u Valšova, Oseka a Malé Chmelné. Všechny tři lokality sice zachycují již prameny poloviny 15. století (viz výše), ale jejich výsadní postavení vyplývalo spíše z polohy v blízkosti královského města na území

143 V. MÜLLER, *Svobodníci. Pokus o monografii ze sociálních dějin českých 15. a 16. století*, s. 77–81. Je ovšem nutno upozornit, že Müller považoval za svobodníky i Chody nebo Králováky, kteří byli pouze privilegovanými poddanými.

144 Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, Praha 2002, s. 394.

145 S řadou dokladů V. MÜLLER, *Svobodníci. Pokus o monografii ze sociálních dějin českých 15. a 16. století*, s. 5–6, podobně J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, Praha 2002, s. 394.

146 Václav MÜLLER, *Svobodníci*. In: *Ottův slovník naučný*. Díl 24., Praha 1906, s. 453.

147 Dohlédací povinnost královských prokurátorů vůči svobodníkům vznikla nejspíše v 60. letech 16. století, srov. J. DEMEL, *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých I*, s. 220–229 a TÝŽ, *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých II*, s. 261–264 aj.

148 V. MÜLLER, *Svobodníci. Pokus o monografii ze sociálních dějin českých 15. a 16. století*, s. 11, J. ČÍŽEK, *Svobodníci na náhodském panství*, s. 20. Vedle propouštění poddanských usedlostí do svobodství se počet svobodníků mohl navyšovat také dělením majetku v rámci rodiny.

149 NA Praha, Registra, inv. č. 46, fol. 91r, mandát z 4. listopadu 1549.

150 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, Praha 1963 (= *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1964, Monographia 5*), s. 155.

151 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 132, fol. M 11v. Podobná formulace se vyskytuje u všech ostatních smluv k zakupování svobodnických dvorů.

městského práva, posílené farní příslušností. Žádné ze známých evidencí svobodníků 16. století je nezahrnují. Co vedlo Rudolfa II. k tomu, aby dosavadní poddanské usedlosti prohlásil za svobodnické,¹⁵² není jasné, snad šlo o snahu zvýšit fiskální příjmy. Jisté je, že tímto aktem překřížil zájmy Sušickým, kteří o dvory usilovali a chtěli je získat. V následujících letech však přece jen dosáhli svého.

Nejprve sušická městská obec oslavila zisk *Valšova*. Rudolf II. ho prodal poddanému Michalu Zálužskému „k dědictví a svobodství“ za 50 kop českých grošů.¹⁵³ Zálužský neměl na zaplacení koupeného zboží peníze, počátkem června 1584 ho komisaři k prodeji kašperského panství urgovali, aby částku české komoře neprodleně uhradil.¹⁵⁴ Zálužský však peníze neměl, a proto dvůr raději obratem ještě téhož roku a za stejnou částku přenechal purkmistru, konšelům a vši obci města Sušice.¹⁵⁵ Ovšem teprve 14. listopadu 1591 oznámil na úřadu desk zemských, že „*dvůr jenž slove Valšov*“ Sušickým odprodal.¹⁵⁶

Jako druhý Sušice získala *Osek* (Vrabcov).¹⁵⁷ Rudolf II. ho prodal za 162 kop 30 českých grošů dosavadnímu hospodáři, poddanému Jakubu Vrabci,¹⁵⁸ přičemž do zemských desek byl záznam o prodeji vložen 14. července 1584.¹⁵⁹ O nově vzniklém svobodnickém dvorci potom prameny mlčí až do počátku 17. století, kdy zastihují svobodníka Jakuba Vrabce, darujícího městu Sušici louku nazývanou Rychtařina, zastavenou dosud za 17 kop míšeňských grošů majiteli Zálužského dvora.¹⁶⁰ Vrabcův postup není pochopitelný, fakt, že vyplatil louku, kterou poté bezplatně odvedl sušické městské obci, postrádá logiku a má své opodstatnění pouze za přijetí domněnky, že mu za to Sušičtí vyhověli v jiném směru. O ničem takovém se však nedozvídáme, následuje naopak prodej samotného Oseka. Přesné datum uzavření trhové smlouvy není známo, lze odhadovat, že k němu mohlo dojít někdy během roku 1604, protože ještě o rok předtím ho stále vlastnil Vrabec.¹⁶¹ Na rok 1604 vysvědčuje i série žádostí Sušických Rudolfovi II. o intabulaci. Svou supliku adresovali císaři 3. července, 14. července a ještě 17. července s odůvodněním, že „*naši žádosti povoliti ráčíte tak, aby obec naše chudá tím, což jest koupila i větším dílem zaplatila, jistá býti mohla*“.¹⁶² Císař nakonec vyhověl 20. července 1604,¹⁶³ ale teprve 12. ledna 1605 Jakub Vrabec osobně informoval úředníky desek zemských, že prodal „*svobodnický dvůr Vosek s dědinami, lukami a rybníčky*“ za 2 100 kop míšeňských grošů obci města Sušice, jež mu peníze ihned vyplatila. Z někdejšího hospodářství si doživotně vymínil pouze užívání louky „*zadní pod Rychtařinou*“.¹⁶⁴ Zbytek svých dnů poté dožil v Sušici.¹⁶⁵ Ještě v září 1604 bylo smluvně dohodnuto, že vejrunkly z trhové ceny budou inkasovat Jakobovi potomci Florián kovář s manželkou Annou.¹⁶⁶

Zatímco koupí Oseka a Valšova Sušičtí sledovali rekonstrukci městského panství na úrovni svých „historických práv“, potom svobodnické dvory ve Stupné a v Hartmanicích již zakupovali

152 Učinil tak mandátem z 18. června 1584. Pro všechny tři svobodnické dvory v konceptu dochován in: NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/2.

153 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 22, fol. H 18v–H 19r.

154 Kajetán TUREK, *Historický koutek sušický. Z městského archivu sušického. Prodej dvora Volšovského roku 1584*, Sušické listy 16, 1933, č. 6, s. 4.

155 Relace císaře Rudolfa II. z 6. září 1591 uvádí, že „*purkmistr a konšelé i na místě vši obce města Našeho Sušice věrni milí, že sou pomínulého 84 léta etc. od Michala Zálužského svobodníka Našeho dvůr jeho Volšov řečený, kderýž tehdáž od komisařův Našich za padesáte kop grošův českých stržil, avšak pro velikú chudobu zaplatiti nemohl, zase v těch penězích ujali i také je při svrchu psaném čase do ouřadu rentmistrovského vyčtli*“ Koncept v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/28, opis v SOKA Klatovy, AM Sušice, registratura do roku 1829, nezpracováno.

156 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 26, fol. C 16v. Opis v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/31.

157 K. POLÁK, *Svobodníci na Prácheňsku*, s. 47–48.

158 Přesné datum prodeje není známo, vzhledem k dalším prodejům části kašperského panství k ní došlo nepochybně v průběhu měsíce června 1584. Viz *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VI. 1581–1585*, Praha 1890, s. 488–493.

159 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 22, fol. H 17v–H 18r. Opis v NA Praha, Stará manipulace, sign. W 242/1.

160 K. POLÁK, *Svobodníci na Prácheňsku*, s. 47–48.

161 F. MARAT (ed.), *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603*, s. 54.

162 NA Praha, Stará manipulace, sign. W 242/1.

163 NA Praha, Desky zemské, sign. DZSt 51, fol. H 20r.

164 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 132, fol. M 11v.

165 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/14, fol. 51–52, zpráva Přibíka Jeníška z Újezda a Karla Říčanského z Řičan na Předslavi z října 1611.

166 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 217v–218r.

nad uvedený rámec. Navíc se v obou případech jednalo o svobodství stará, existující již před polovinou 16. století a evidovaná v nejstarších svobodnických soupisech. Se svobodnickým dvorem ve *Stupně*¹⁶⁷ se poprvé výslovně setkáváme 15. června 1549, kdy si jej nechal do zemských desek zapsat Jiřík Šurl s veškerým pozemkovým příslušenstvím, rybníčkem a dílem řeky. V ten moment dvůr vlastnil již 11 let.¹⁶⁸ O rok mladší zápis v nejstarší svobodnické knize připojuje informaci, že Stupná měla hodnotu 30 kop českých grošů.¹⁶⁹ Rodina téhož jména na stupenském svobodnickém dvoře nepochybně žila ještě v 15. století, protože již 27. ledna 1495 došlo k porovnání mezi „*Sorlem*“ ze Stupné a nejmenovaným mlynářem z blízkého Nového Městečka o „*ostrovec, kterýž jest jemu voda přidala*“.¹⁷⁰ Poté se již se Stupnou setkáváme pravidelně, v majetku Jiříka Šurla (Čurla) ji uvádí rovněž berní rejstřík z roku 1557, tentokrát ji hodnotí za 75 kop českých grošů.¹⁷¹ Samotná ves Stupná defiluje v pramenech poprvé v roce 1542 jako součást příslušenství Dlouhé Vsi. Písemná zmínka je ovšem diskutabilní, jak jsme konstatovali již u Nuzerova.¹⁷² Sušičtí přikročili ke koupi svobodnického dvora ve Stupné 31. července 1592.¹⁷³ Prostřednictvím smluvčích Albrechta Plánského ze Žeberka na Prostředním Krušci a Václava Prechta z Rottenburgu na Bohdašicích získali od svobodníka Jana Šurla dvůr „*svobodný v Stupným s dědinami, lukami, lesy, porostlinami, pastvišti, se vším vosením a s tím, co hřebem v témž dvoře přibito jest*“ za 725 kop míšeňských grošů. Z této sumy si vzhledem k Šurlovu dluhu vůči nim Sušičtí mohli strhnout 106 kop, další Šurlově věřitelce Anně Milpekové z Borku ihned vydali 161 kop míšeňských grošů, na svatého Jiří dalších 60 a poté vždy na tento svátek 50 kop až do vyplacení částky 450 kop míšeňských. K intulaci trhu došlo až 14. února 1612, tj. téměř 20 let po jeho uzavření.¹⁷⁴

Městská rada s nově nabytým pozemkovým majetkem nijak intenzivně nenaložila. Přibík Jeníšek z Újezda a Karel Řičanský z Řičan na Předslavi, kteří dostali na podzim 1611 za úkol zjistit poměry na svobodnických dvorech v blízkosti Sušice, konstatovali, že Sušičtí Stupnou koupili za 850 kop míšeňských grošů (sic!) před 19 lety a že k ní patřilo 48 strychů polí sušické míry, díl řeky a kus lesa. Neznámo kdy ji poté prodali blíže neurčenému poddanému a lidi zde „*zrodilé, jakž zpraveni sme, za své poddané býti pokládají*“.¹⁷⁵ Šlo nejspíše o Tobiáše Hořávku, od něhož Stupnou koupil Albrecht Paukner ještě předtím, než ji 16. listopadu 1606 prodal Albrechtu Šimkovi z Platoře za 805 kop míšeňských grošů.¹⁷⁶ Od něj se již Sušickým nikdy nevrátila a v majetku jeho rodiny setrvala¹⁷⁷ až do 10. srpna 1661, kdy zcela zpustlý svobodnický dvůr řečený Šurlíkovský prodal Petr Šimek za 350 zl. majiteli statku Dlouhá Ves Janu Kašparu Hozlauerovi z Hozlau¹⁷⁸ – v zápisu figuroval jako smluvní strana sám Šimek, což zcela jednoznačně dokazuje, že svobodnický status Stupné nebyl zapomenut. Společně s Dlouhou Vsí pak Stupná sdílela osudy až do zániku feudalismu.¹⁷⁹

167 K. POLÁK, *Svobodníci na Prácheňsku*, s. 104.

168 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 250, fol. L 19v.

169 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. Q 6r.

170 Akt je znám pouze zprostředkově v zápise z 15. července 1637, NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. U 10r–U 10v.

171 O. PLACHT, *Odhad majetku stavů království Českého z r. 1557*, s. 80.

172 Břetislav Švihovský z Rýzmburka a na Švihově prodal tohoto roku sušickým měšťanům Pavlovi, Janovi a Václavu Tomkovým z Čejkov vesnice Dlouhou Ves, Vranov, Nuzerov, Stupnou, Rajsko, Smrčnou, Palvínov, Vatětice, Velký Radkov („Radkovy“), Štěpanice, Kundratice, Chlum, Částkov a Maršovice. NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 1, fol. L 3v–L 4r. srov. k tomu Vladimír HOLÝ, *Růst a rozklad rodového majetku Švihovských z Rýzmburka a pánů z Rožmitálu (Příspěvek k poznání vývoje feudální koncentrace pozemkového majetku v jihozápadních Čechách)*, MPP 3, 1960, s. 70.

173 Opis trhové smlouvy v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/31.

174 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 136, fol. A 22v–A 23r.

175 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/14, fol. 51–52. zpráva Přibíka Jeníška z Újezda a Karla Řičanského z Řičan na Předslavi z října 1611. Berní rejstřík z roku 1603 zmiňuje mezi svobodníky jistého Havla Zajeku ze Stupného (F. MARAT (ed.), *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603*, s. 54).

176 SOKA Klatovy, AM Sušice, inv. č. 743, pozemková kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 216.

177 V roce 1655 je uváděn Petr Šimků: J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIX. Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779*, č. 166, s. 292.

178 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. Q 20r–Q 20v (srov. k tomu NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 2, fol. G 14r–G 14v).

179 Hozlauer 20. května 1670 Stupnou prodal za 700 zl. Izabele Markétě Hýzrlové z Chodů (NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. X 35r–X 36r); Hýzrlová již 26. července 1672 za 700 zl. Anně Marii Řičanské z Řičan (tamtéž, fol. X 95r–X 95v) a Řičanská 24. dubna 1674 Václavu Lvu Kunášovi z Machovic za 350 zl. (NA Praha,

Podobně, leč po roce 1600 již stabilně v režii Sušických, se situace vyvíjela u svobodnického dvora v *Hartmanicích*.¹⁸⁰ I on vystupuje na světlo až počátkem 40. let 16. století a jeho starší vývoj zůstává neosvětlen. Ještě v 18. století platila sušická vrchnost z dvora desátek mouřeneckému faráři.¹⁸¹ 16. července 1543 si jej nechal do zemských desek intabulovat Petr Mejtný, jenž ho v té době po svých předcích držel pokojně již dlouhá léta.¹⁸² Není vyloučeno, že pocházel z Kašperských Hor a byl tamním konšelem, protože výtah z kašperskohorské městské knihy z roku 1517 zmiňuje jistého Petterlika Mautnera¹⁸³ (připomeňme, že celníci se z řad měšťanů rekrutovali velmi často). Zápis v nejstarší svobodnické knize, hlásící se k létu 1550, k hartmanickému svobodnickému dvoru sděluje, že ležel míli od Sušice a měl hodnotu 100 kop českých grošů. V roce 1552 ho však Mejtný šacoval na 125 kop.¹⁸⁴ Když někdy brzy poté zemřel, přešel jeho majetek „s dědinami a lukami“ nejdéle 13. srpna 1558 do správy jeho synů Jana a Šebestiána Bastla.¹⁸⁵ O Janovi v mladší době neslyšíme, zato Šebestián Bastl s přídomkem Edlmon (Edlman) z Pirgu se v souvislosti s hartmanickým svobodnickým dvorem připomíná po celý zbytek 16. století. Hospodářsky se své svobodství pokoušel posílit, neznámo kdy zakoupil od Šebestiána Jáchyma Plánského ze Žeberka na Velharticích větší část Hartmanic i s patronátním právem k tamnímu kostelu sv. Kateřiny.¹⁸⁶ Pravděpodobně se však jednalo o příliš velké finanční sousto, protože již 5. srpna 1586 prodal 14 usedlostí včetně patronátního práva městu Sušici za 2 100 kop míšeňských grošů a ponechal si pouze dvě. Vlastnil je až do své smrti, k níž došlo někdy na přelomu let 1599–1600. Přežil tři ze svých pěti dětí, na věčnost se ještě před otcem odebrali Adam, Kašpar a Barbora, provdaná za sušického měšťana Ezechiela Kašperovic. Na pozůstalosti tak participovaly pouze dcery Brigita Duchková ze Strakonice, Kateřina Tošnarová z Hartmanic a vdova Marta. Na dvoře patrně neměli zájem hospodařit, 19. dubna 1600 jej i s poddanskými usedlostmi Petra Jindla a Lorence Těchenického prodali za 1 200 kop míšeňských grošů Sušickým, kteří sumu nesložili hotově, nýbrž ji formou vejruňků spláceli do svatého Jiří 1601.¹⁸⁷ Ovšem ani nyní nešlo o akt dlouhodobé platnosti, poněvadž již 14. srpna 1601 svobodnický dvůr koupil za 600 kop míšeňských grošů Antonín Horer, druhý manžel Marty Edlmonové. Na rozdíl od Stupné zde Sušičtí zcela jednoznačně vyjádřili svůj zájem si dvůr podrobit – v tržové smlouvě si vymínili, aby Horar v případě zřízení šenku odebíral pivo ze Sušice, aby poctivě platil berně a aby v případě, bude-li uvažovat o prodeji, vybrat takového kandidáta, kterého by uznala za vhodného sušická městská rada.¹⁸⁸ Horar měl patrně vyšší hospodářské záměry, 17. srpna přikoupil za 711 kop ještě grunt Lorence Těchenického pod Hartmanici, který již předtím býval příslušenstvím hartmanického svobodnického dvora,¹⁸⁹ avšak již po čtyřech letech ho za nepatrně sníženou cenu 708 kop míšeňských grošů prodával rozdělený na díly celkem devíti hartmanickým sousedům.¹⁹⁰ Záporná účetní bilance, kterou z tohoto podniku Horer získal, jistě nebyla záměrem a dokladuje jeho ekonomické potíže.

Pouhý rok v majetku města ještě nestačil na to, aby bylo seřeno specifické právní postavení hartmanického dvora a sušická městská rada tak Horara nadále uznávala za svobodníka (je ale zajímavé, že Hartmanice nenajdeme mezi svobodníky v berních rejstřících z let 1603 a 1615).¹⁹¹ Neobešlo se to ovšem bez obtíží. Jestliže ještě před nedávnem Sušičtí dobrovolně dvůr prodali, nenastala zde rozhodně stejná situace jako u Stupné. Městská rada začala na Horara vytvářet nátlak. Mohlo to být v souvislosti s tím, že Horar nerespektoval předchozí smluvní závazky –

Knihy svobodnické, inv. č. 2, fol. E 14r–E 15v). K dalším osudům Stupné srov. J. ÚLOVEC, *Zaniklá tvrz a zámek v Dlouhé Vsi u Sušice*.

180 K. POLÁK, *Svobodníci na Prácheňsku*, s. 44.

181 Jednalo se o jeden strych ovsa. SOKA Klatovy, Archiv města Sušice, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha (obilní deputátní tabela za období 1. 7. – 31. 12. 1743) z 30. prosince 1743.

182 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 250, fol. D 19r.

183 NA Praha, Staré montanum, karton č. 690.

184 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. O 12r–O 13r.

185 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 251, fol. A 46v.

186 Zmínka ve smlouvě o prodeji svobodnického dvora v Hartmanicích městu Sušici z 19. dubna 1600.

187 Originál smlouvy z 19. dubna 1600 ve SOKA Klatovy, AM Sušice, registratura do roku 1829, nezpracováno. Intabulace provedena 20. října 1600 (NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 129, fol. P 3v–P 4v).

188 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/47, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 136–137.

189 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/47, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 138.

190 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/47, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 184.

191 F. MARAT (ed.), *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603*, s. 54; A. SEDLÁČEK (ed.), *Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, s. 47.

zanedbával placení berní, pobuřoval hartmanické sousedy a poté, co jednoho z nich dokonce zavraždil, z městečka uprchl a dlouho se skrýval. S městem se srovnal zaplacením pokuty, ale brzy nato se začal opět chovat vzpurně, takže ho Sušičtí vsadili do šatlavy. Slíbili mu odpustit, prodá-li dvůr některému jejímu poddanému a uhradí-li dlužnou berní. Soudě podle zápisu o celé věci do sušických památných register, Horar na jaře 1611 svolil.¹⁹² V zápisu pořád zazníval svobodnický status dvora, i když očividné úsilí měšťanů osadit poddaným dle jejich výběru naznačuje, že sledovali jiný cíl. Kauza tím ještě nebyla uzavřena. V říjnu 1611 komisaři obhlížející svobodnické dvory v blízkosti Sušice poznamenali, že „*jemu [tj. Horerovi] páni Sušičtí veliké příkoří s mnohým obtížným sužováním činí, jej odtud vytisknouti usilující, týž dvůr jim prodal přinucují. Před některým málo časem jeho do vězení svého dáti poručivši, v témž vězení čtrnácte neděl zdržovali, do jednoho sta strychův ovsa jemu vymlátili a ze dvora k užítku svému odvézti dali*“.¹⁹³ Horar situaci ještě více vyhrotil dvěma suplikami, které adresoval královskému prokurátorovi vylíčil v nich všechna příkoří, jež mu měli Sušičtí způsobit. Zemský úředník se tedy obrátil přímo na měšťany a ti se ve své relaci z 12. ledna 1612 od všech suplikantovi údajně způsobených příkoří distancovali a naopak dovozovali, že Horara uvěznili proto, že se v Hartmanicích dopustil dvou vražd a vyhrožoval tamním obyvatelům žhářstvím.¹⁹⁴ Na čí stranu se královský prokurátor tehdy přiklonil, není známo, nicméně dvůr v Hartmanicích si udržel status svobodství i později. Jistá závislost na Sušici však z dalšího vývoje je přece jen patrná. 19. ledna 1628 vyznal hartmanický soused Václav Heřman Stříteský před sušickým císařským rychtářem a primasem v jedné osobě Matoušem Voprchou z Feldensteina na Sedlečku, že prostřednictvím své zesnulé manželky Alžběty, dcery sušického měšťana Ezechiela Kašperovic a vnučky Marty Horarové, získal svobodnický dvůr v Hartmanicích a prodal ho 19. března 1620 Zikmundu staršímu sklenáři a jeho manželce Anně za bližší neurčený obnos. Již samotný fakt, že Stříteský vyhledal kvůli legitimizaci prodeje sušické městské právo a zápis o něm se pořídil do gruntovní knihy poddanských vsí, je výmluvný stejně jako formulace, že dvůr je „*zase za svobodný a nezavadný*“.¹⁹⁵ Do téže knihy byl zapsán další majetkový převod. 12. července 1635 vyznal na místě své manželky Anny (pravděpodobně vdově po sklenáři, podruhé provdané) Adam Kryštof Weissenregner z Weissenfeldu na Strádale, že prodává svůj svobodnický dvůr v Hartmanicích za 1 720 kop míšeňských grošů Adamovi Puchskandlovi a jeho manželce Kateřině. Zástupci města však doplnili, že „*prodáno s tím, že on Adam Puchskandl s níž psanou manželkou svou živnost na témž dvoře jako i jiní tu v městys Hartmanicích provozovati do jeho vůle a poslušenstvím p[anu] p[urkmistru a] p[ánům] povinen bude*“.¹⁹⁶ Na oplátku se zavazovali ochranou a možnostmi, že pokud by tento stav Puchskandlovi nevyhovoval, může za sebe sehnat náhradního hospodáře a odejít. Taková libovůle a elegantní převedení dosud stále plnocenného svobodství mezi řadový poddanský majetek nemohl zůstat bez odezvy. Již v červnu 1637 se apelační soud dotazoval, z jakého důvodu došlo k zápisu do městské knihy, když se toto svobodství řídí deskovým právem, a nařizoval okamžité vysvětlení a nápravu.¹⁹⁶ Nevíme, zda odpor zosnoval samotný Puchskandl, královský prokurátor vydal 6. února 1655 ortel, jímž dotyčný zápis v gruntovníci zrušil. Znamenalo to uhájení svobodnického statutu Hartmanic.¹⁹⁷ Rodina Puchskandlova však zdejší dvůr již dlouho neobhospodařovala, někdy před rokem 1662 jej Judita Puchskandlová (zřejmě Adamova dcera) prodala za 1 080 zl. významnému regionálnímu šlechtici Humprechtu Račínovi z Račina na Hrádku u Sušice, který přechodně vlastnil Dolejší Krušec a později prikoupil polovinu rabského panství a nedaleký statek Palvínov. Vyplacení kupní sumy Račínem potvrdila 16. prosince 1661.¹⁹⁸

Evidentní snahy Sušických po potlačení svobodství na úroveň běžné poddanské nemovitosti nacházely své analogie i u jiných pozemkových vrchností v bližším okolí: v průběhu 16. století

192 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 253r–255r.

193 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/14, fol. 51–52. zpráva Přibíka Jeniška z Újezda a Karla Říčanského z Řičan na Předslavi z října 1611.

194 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/31.

195 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/47, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 337–338.

196 List apelačního rady Rafaela Mnišovského ze Sebusína Sušickým z 19. června 1637 v SOKA Klatovy, AM Sušice, registratura do roku 1829, nezpracováno.

197 SOKA Klatovy, AM Sušice, sign. (T) 20/47, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 348–349. Stejněho roku byly Hartmanice pojaty do soupisu svobodníků v Prácheňském kraji: J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIX. Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779*, č. 166, s. 291.

198 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. Q 4r–Q 4v.

vytvářeli představitelé Kašperských Hor nátlak na Bajerov,¹⁹⁹ později měl podobné snahy Rejštejn rovněž vůči Bajerovu a Klášterskému Mlýnu. Tamní svobodníci adresovali v této věci české komoře v roce 1617 stížnost,²⁰⁰ která zřejmě byla vyslyšena, protože v berní rule nalzáme majitele obou dvorů stále mezi svobodníky.

3.6.4 Hartmanice

Největší a nejvýznamnější sídelní jednotkou, která příslušela do komplexu sušického městského panství, se postupně staly Hartmanice.²⁰¹ Počátky podhorského městečka, které bylo až do závěru roku 1948 sídlem soudního okresu, se téměř výhradně spojují s pozapomenutým zemským patronem a poustevníkem sv. Vintířem, jehož poustevna se pod vlivem falza o donaci tzv. Nezamyslického újezdu hledá na vrchu Březníku, ležícím nad Hartmanicemi. Benediktinský mnich tudy podle formulace listiny Jindřicha II. z roku 1029 měl vysekat zcela novou komunikaci, nazvanou podle něj Vintířovou stezkou a spojující Rinchnach s Zwieslem a dále s Čechami. Existence obchodní cesty a pozdější zprávy o celnici dovolovala spojovat domnělou dobu vzniku listiny o Nezamyslickém újezdu z roku 1045 s počátky Hartmanic. Ztotožnění cla „in Preznich“ s dnešním Březníkem u Hartmanic ovšem není bezproblémové, takže musíme vycházet až z těch zmínek, které se prokazatelně vážou k hartmanické celnici. Rovněž při pohledu na pravidelné půdorysné rozvržení Hartmanic se nemůžeme zbavit dojmu, že před sebou máme sídelní útvar vrcholné kolonizace, značně se odlišující od intravilánu ostatních, zřejmě starších vesnic Nezamyslického újezdu (Hejná, Žichovice apod.). Nelze sice vyloučit možnost nového půdorysného rozvržení na místě starší sídelní situace, ale nezdá se to být příliš pravděpodobné. Nejistá je zatím i poloha vrcholně středověké celnice. Nabízí se spojení se svobodnickým dvorem, jehož nejstarším majitelem byl Pavel Mejtný a jenž měl pro dějiny pozdějšího městečka klíčový význam.

První nepochybné písemné zmínky o hartmanickém clu jsou z let 1331²⁰² a 1380–1387,²⁰³ kdy jeho výnos pražský arcibiskup pronajal do konce svého života Lvů z Malonic. Poživatel výnosu cla se v tomto případě zcela rozcházel s osobou disponující vrchnostenskými právy nad vesnicí Hartmanicemi. Rozdílné majetkové příslušnosti napovídají i mladší zprávy, především urbář břevnovského kláštera, podle kterého plynuly do jeho pokladny příjmy pouze z celnice, nikoliv z vesnice. Samotná ves Hartmanice vystupuje na scénu poprvé v roce 1315, kdy český král Jan Lucemburský daroval Bavorovi ze Strakonice hrad Prácheň společně s platem ze vsí Práchně, Domorazi, neidentifikovatelné „Broziedl“, řeky Otavy a lesů a potoků u vsi Hartmanic.²⁰⁴ To by nasvědčovalo, že půda v okolí Hartmanic byla zeměpanská. Nedlouho poté nás prameny informují o zlatých dolech u Hartmanic, které se z rukou Jana Lucemburského dostaly přes Petra z Rožmberka na tři roky do zástavy pražským měšťanům,²⁰⁵ což tuto domněnku potvrzuje. Následně

199 Dochovalo se k tomu několik písemností v NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/20. Pokusy převést Bajerov mezi poddanské nemovitosti zmiňuje také Rudolf NOWAK, *Der Baderhof in Rothsaißen bei Bergreichenstein*. In: Festschrift zur Sechshundertjahrfeier der königl. freien Goldbergstadt Bergreichenstein im Böhmerwalde 1330–1930, Bergreichenstein 1930, s. 70.

200 Tématu věnoval příspěvek Josef BLAU, *Klostermühle und Bayerhof streiten um ihre Freiheit*. In: Festschrift zur Sechshundertjahrfeier der königl. freien Goldbergstadt Bergreichenstein im Böhmerwalde 1330–1930, Bergreichenstein 1930, s. 60–62.

201 Literatura k dějinám Hartmanic není bohatá a nepřekračuje výčet přehledových článků časopiseckého rázu či encyklopedického hesla. První stručnou informaci o městečku podal J. A. GABRIEL, *Královské město Sušice a jeho okolí*, s. 148–151. Pouhým kompiláty tehdy existující literatury byly krátké příspěvky Adalberta MAXY, *Geschichte von Hartmanitz*, *Südböhmische Volkszeitung* 5, 1905, č. 38 a Emila BRUNNERA, *Geschichte der Stadt Hartmanitz*, *Waldheimat* 5, 1928, s. 126–127.

202 J. EMLER (ed.), *RBM III*, s. 700–701, č. 1800.

203 „D. archiepiscopus dedit theloneum, quod ipsum concernit in semita in villa Hartmanicz, Leoni clienti de Malonicz usque ad tempora vite sue, videlicet archiepiscopi.“ Ferdinand TADRA (ed.), *Soudní akta konsistoře pražské (Acta judiciaria consistorii Pragensis). Část II. (1380–1387)*, Praha 1893 (= Historický archiv 2), s. 320, č. 463.

204 Josef EMLER (ed.), *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. – Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých. Díl I.*, Praha 1870, s. 5, č. VIII; TÝŽ (ed.), *RBM III*, s. 114–115, č. 285.

205 „[...] infrascriptas regni Boemie aurifodinas videlicet Eylow, Reychenstein, Kny[n], Pilsnam, Leczin,

se ovšem Hartmanice staly příslušenstvím hradu Velhartice, který získali koncem 14. století Rožmberkové. Oldřich z Rožmberka rozhodl panství rozdělil na dvě poloviny dcerám Jana z Velhartic. Hartmanice získala do své poloviny Anna, provdaná za Jana z Hradce. 6. července 1395 je potom jakožto součást její poloviny petrovického zboží společně s Vojeticemi, Trsicemi, Bošovem, Čeleticemi, Kundračicemi, Smrčnou a čečovickým zbožím vyměnila za druhou polovinu Velhartic, koupenou v témže roce od její sestry Jindřichem z Rožmberka.²⁰⁶ Po Jindřichově smrti v roce 1412 přešlo rožmberské panství do majetku jeho syna Oldřicha z Rožmberka, který celé petrovické zboží prodal v roce 1428 Menhartovi z Hradce.²⁰⁷ Ten tak ve svých rukou po dlouhé době soustředil opět celé velhartické panství, jež po epizodě pánů z Rožmitálu skončilo v majetku Švihovských z Rýzemberka. Trhová smlouva z roku 1428 je zároveň posledním dokumentem, který zná Hartmanice v držení jediné vrchnosti.

Při bližším pohledu však majetkové vztahy Hartmanic nebyly natolik přímočaré. V roce 1403 zemřel v Hartmanicích jistý Petr, jehož „curia laicalis“ připadla odúmrtí na krále. Ucházel se o něj sice purkrabí na Kašperku Habart z Hertenbergu, ale nakonec ho získali Petr řečený Teplice z Krušce a Jan z Kojšic.²⁰⁸ S Kašperkem je do určité míry spojen i další doklad o majetkové roztržičnosti lokality. Nejpozději v březnu 1481 vlastnil v Hartmanicích tři poddanské usedlosti (na nichž hospodařili Krystl, Švinda a Dytl) Mikuláš ze Žumberka a Rejštejna („*Nicolaus de Zumberg et de Raychsstainu*“), neboť uvedeného roku je prodal za 6 kop 45 českých grošů Štěpánu Horčicovi z Prostého na Mačicích.²⁰⁹ Mikuláš je záhadnou postavou, která musela mít ve své době v kraji značný vliv. Můžeme ho bezpečně ztotožnit s Mikulášem s Umberka, v roce 1487 purkrabím na hradě Kašperku.²¹⁰ V roce 1493 jej nalézáme pro změnu ve funkci wechselmeistersa v Kašperských Horách, a to v souvislosti s dalšími pozemkovými transfery v Hartmanicích. Uvedeného roku zemřel jistý Kašpar, jehož majetek (část Nezdic, jeden sedlák v Rapaticích, tři v Hartmanicích, celé Nové Městečko a Rajske) odúmrtí přešel na krále a od něj byl darován Janu a Stachovi Varlejchovým z Bubna. Proti tomu se ohradil Mikuláš ze Žumberka se synem Wolfgangem a dosáhl svého. Hned příštího roku se hlásili o majetek ve stejném složení (jen s přidáním Rejštejna), pozůstalý po Heleně, dceři zemřelého Kryštofa z Rejštejna. Konkurentů na odúmrtí bylo více a zdá se, že každý usiloval o jiný díl: Mikuláš o Rejštejn, Jaroslav a Oldřich Malovcové o Nezdice a Štěpán Horčice z Prostého s Pútou Švihovským z Rýzemberka o Hartmanice.²¹¹ Zápis bohužel neuvádí výsledek sporu, podle všeho však díl Hartmanic přešel do majetku Púty a poté na jeho syna Břetislava, který ho prodal v roce 1543 Sušickým. Tři poddanské usedlosti (nebo přesněji sedláky), zkonfiskované městu, skutečně uvádí královská relace z roku 1551 a nedatovaná zpráva z doby kolem roku 1553 s doplňkem, že byly prodány Kašparu Eichhornovi z Reichenbachu.²¹² Jak ale víme, podle dílčích cedulí z roku 1560 se v Eichhornově pozůstalém dílu Hartmanic nacházelo

Harczmanniez, Karrenberch, Pomuk, Cedlichzan et Czyrnatonem villas.“ Ferdinand TADRA (ed.), *Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen (c. 1336–45)*, Wien 1882, s. 541–543, č. 200. Zde dodejme, že horní činnost mohla pokračovat ještě za pánů z Rožmitálu. Zdeněk Lev z Rožmitálu získal 12. ledna 1511 od krále Vladislava Jagellonského povolení po 10 let svobodně těžít kdekoli na svých panstvích drahé kovy (listinu in extenso přetiskl Kaspar STERNBERG, *Umriss einer Geschichte der böhmischen Bergwerke. Erster Band, zweite Abtheilung*, Prag 1837, s. 154–155, č. 97). Zdeněk tuto svobodu od krále přímo žádal, takže již musel mít o možnostech těžby nějaké reference. V listině se staré doly dokonce přímo zmínily, proto není v okolí Velhartic vyloučen ani ranější počátek těžby, i když územní rozsah rožmitálských držav byl tehdy obrovský a brání konkrétnější lokalizaci (v úvahu by mohly přicházet i Hory Matky Boží). Mimo velhartické dominium pozorujeme zahájení hornických aktivit na panství Nalžovy pana Svojsze z Velhartic (1521), na statku Svojsčicích Petra Cíla ze Svojsic (1521). Srov. ještě Jiří FRÖHLICH, *Nové doklady těžby zlata v horských polohách při hranici Královského hvozdu mezi Svinnou a Mochovem*. In: Vlastivědný sborník Muzea Šumavy VIII, Sušice 2014, s. 133–138.

206 SOA Třeboň, Cizí statky I. listiny, inv. č. 144, sign. Konín II 82 2. A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl jedenáctý, Prachensko*, s. 110.

207 Blažena RYNEŠOVÁ (ed.), *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka. Svazek I., 1418–1437*, Praha 1929, č. 151, s. 102–104.

208 Gustav FRIEDRICH (ed.), *Archiv český 35*, Praha 1935, s. 207.

209 J. EMLER (ed.), *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. – Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých. Díl II.*, s. 385.

210 František PALACKÝ (ed.), *Archiv český 6*, Praha 1872, s. 212–213.

211 NA Praha, Desky dvorské, inv. č. 17, 5. kniha provolací 1481–1630, fol. 169r–170v.

212 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. II. 1546–1557*, s. 464–465, č. 35.

usedlých hned sedm (včetně mlýna pod Čekanicí).²¹³ Problém lze jen obtížně řešit, lze vyslovit domněnku, že rozdíl vytvářeli chalupníci nebo domkáři (třeba i nově usazení) anebo započtení či nezapočtení krčem či mlýna. Hartmanický díl se posléze dostal na Eichhornovu dceru Ludmilu, provdanou za Jana Jindřicha Cíla ze Svojšic, která ho neznámo kdy společně s pěti usedlými v Nuzerově prodala sušickému měšťanu Danielu Taraškovi. V berním rejstříku z roku 1603 přiznával Taraška celkem 11 usedlých, což by po prostém odečtení šesti nuzerovských usedlostí znamenalo pět usedlostí v Hartmanicích.²¹⁴

Ať již jsou údaje o rozsahu „eichhornovského“ dílu Hartmanic jakkoli rozporné a nejednoznačné, jisté je, že po jeho zakoupení Sušičtí disponovali pouze menší částí. Další, objemnější díl Hartmanic zůstal součástí velhartického panství. 13. října 1582 si nechal jeho majitel Šebestián Plánský ze Žeberka intabulovat svůj majetek, který „od mnoha let v pokojném držení a užívání jest byl“, mezi ním také 17 usedlostí v městečku Hartmanicích.²¹⁵ V okamžiku vzniku zápisu však již kupř. prokazatelně nevlastnil rovněž uváděný Radešov – o rok dříve jej odprodal městu Kašperské Hory²¹⁶ – , takže musí odrážet starší situaci, pravděpodobně z 50. let 16. století.²¹⁷ Někdy v 70. letech část Hartmanic od majitele velhartického panství Šebestiána Jáchyma Plánského ze Žeberka koupil hartmanický svobodník Šebestián Bastl Edlmon z Pirgu, jenž se patrně jako první pokusil je majetkoprávně sjednotit. Nově získané jmění však nevlastnil dlouho, již 5. srpna 1586 prodal „čtrnácte lidí poddaných kmetcích [...] s domy, krčmami, dvory kmetcími, s platy, s robotami, s domy šenkovními a jich užitky, dědinami, lukami, porostlinami i se všemi povinnostmi, kteréž na týchž gruntech a lidech od starodávna byly, [...] s mejtem a clem a podacím kostelním v témž městečku Hartmanicích“ purkmistru a konšelům města Sušice za 2 100 kop míšeňských grošů.²¹⁸ Rozdíl v počtu usedlých není v rozporu, protože si Bastl ponechal při svém svobodnickém dvoře dvě usedlosti, což trvalo až do jeho smrti. Teprve 19. dubna 1600 svobodnický dvůr i s oběma usedlostmi za 1 200 kop míšeňských grošů připojili ke svému dílu městečka Sušičtí. V ten moment vstupovalo jejich zcela evidentní sjednocovací úsilí do své finální fáze. Na základě ztracené trhové smlouvy z roku 1603,²¹⁹ kterou znal ještě J. A. Gabriel, sušická městská obec zakoupila od svého měšťana Daniela Tarašky další část Hartmanic: „lidi poddané jeho dědičné a nezávadné v městečku Hartmanicích a v témž městečku s podacím kostelem na obci založeným panny Kateřiny, s důchody zádušními k němu přínáležejícími, což na díl Daniela Tarašky přišlo a což v Hartmanicích mu náleželo, též se dvěma krčmami výsadními a jednou kovárnou se vši zvolí a plným panstvím, pak šest lidí dědičných ve vsi Nuzerově tak, jakž jest od Jana Jindřicha Cíle ze Svojšic a na Podmoklech od urozené paní Lidmily Eichhornové z Reichenbachu a na Podmoklech koupil“.²²⁰ Sušičtí tak ve svých rukou koncentrovali jak dosud rozdělené patronátní právo, tak samotné městečko. Postupné scelování hartmanického zboží ilustrativně přibližuje nejstarší gruntovní kniha sušických

213 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 55, fol. D 16r–D 21r.

214 F. MARAT (ed.), *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603*, s. 50.

215 Šebestián Plánský ze Žeberka si tehdy nechal intabulovat celé městečko Velhartice, 22 osedlých v městečku Hrádku u Sušice, 17 v městečku Hartmanicích, celé vesnice Drouhaveč, Staňkov, Chotěšov, Kašovice, Petrovice u Sušice, Vojetice, Kněžice, Světlou, jednoho osedlého v Malonicích, čtyři osedlé v Tajanově, tři v Konině, tři v Břetěticích, pět ve Vlastějově, pět v Trsicích, dva ve Zbraslavi, pět ve Štěpanicích, dva v Jakubicích, čtyři ve Smrčné, tři v Kundraticích, sedm v Zalužicích, dva v Částkově, tři v Kochánově, dva v Krušci, tři v Radešově a mlýn pod Radešovem. NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 251, fol. D 21r–D 21v.

216 30. prosince 1579 v přítomnosti Wolfa Gottharda Perglara z Perglasu na Tedražicích, Diviše Březského z Ploskovic na Mačicích, Václava Tomka z Čejkov na Dlouhé Vsi a Šebestiána Edlmona Bastla z Pirgu v Hartmanicích prodal Albrecht Plánský ze Žeberka městu Kašperské Hory ves Radešov s krčmou, mlýnem, strouhou a řekou za 1 450 kop míšeňských grošů. srov. originál trhové smlouvy v NA Praha, Guberniální listiny, inv. č. 2820, sign. L II 2119 a tamtéž relaci císaře Rudolfa II. z 3. června 1580 na intabulaci (NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/18).

217 Usuzuje tak i A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl jedenáctý, Prachensko*, s. 118 s odvoláním na DZV 252, fol. B 22.

218 Smlouva je známa pouze díky sekundární zmínce v zápise o prodeji hartmanického svobodnického dvora Sušickým, intabulovaném dne 20. října 1600 (NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 129, fol. P 4r) a stručnému výtahu, pořízeném v roce 1690 (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/8).

219 Přes veškerou snahu mou i Mgr. Michala Tejčka, který prohledal registraturu sušického a hartmanického městského archivu, se nepodařilo smlouvu nalézt. Gabriel ji citoval v městském archivu (J. A. GABRIEL, *Královské město Sušice a jeho okolí*, s. 59), avšak již po 20 letech Josef Holík ve svých pracích znal pouze Gabrielovu informaci, nikoli originální dokument.

220 J. A. GABRIEL, *Královské město Sušice a jeho okolí*, s. 59.

poddanských vsí. V letech 1584–1592 nedošlo k jedinému majetkovému transferu, teprve 24. srpna 1592 sem městský písař zaznamenal prodej tzv. Hynkovského dvora.²²¹ Zápisy se poté množí a do konce roku 1602 jich bylo provedeno celkem 13, nepočítáme-li ten o prodeji svobodnického dvora. Dotýkají se 10 poddanských usedlostí, dvou domů, tří chalup a jedné lázně²²² a vhodně dokreslují obrázek, který jsme získali sledováním scelování městečka na základě zemských desek.

Vedle některých nejasností s majetkoprávními vztahy v Hartmanicích máme zoufale málo poznatků o právním ukotvení Hartmanic. Podle Jiřího Jánského měly být Hartmanice městečkem již roku 1507: uvedeného léta odsud učinil několik výpadů do Bavor Albrecht ze Šternberka, kterému dlužil Fridrich Falcký žold z landshutské války. Výchozí stanoviště Šternberkovy expanze není náhodné, neboť patřilo velhartické vrchnosti, Zdeňku Lvu z Rožmitálu, jenž byl bratrancem Bohuslava a Jana ze Švamberka na Kašperku, kteří byli zase bratranci Albrechta. První výpad, pravděpodobně po Zlaté cestě, směřoval na Grafenau a okolí a nebyl poslední. Logickou bavorskou odpovědí bylo přepadení Hartmanic, odkud byl pobrán dobytek.²²³ Jánského zpráva však není právě důvěryhodná, protože se v roce 1543 při prodeji Hartmanic s dalšími vesnicemi od Břetislava Švihovského Sušickým opět mluví jen o vsi, stejně jako po konfiskacích léta 1547. První bezpečnou relací o Hartmanicích s titulem městečko tak známe až pro rok 1576,²²⁴ nebudeme-li kalkulovat s jen rámcově datovatelnými (do 50. či 60. let) vklady Plánských ze Žeberka do desk zemských, citovaných výše.

Nejasné hranice přechodu Hartmanic z kategorie vsi do kategorie městečka nedávají odpověď na otázku, jakým způsobem k tomuto polepšení došlo. Povyšování vsí na městečka bylo panovnickým regálem a od poloviny 15. století již nebylo možné tento fakt obejít.²²⁵ Nelze vyloučit, že používání titulu městečko mohlo odrážet nějakou starší situaci ještě z předhusitské doby, kdy měly Hartmanice větší význam díky těžbě drahých kovů. Ani tak však neznáme žádný písemný doklad, který by v souvislosti s Hartmanicemi používal termínů *oppidum*, *stüdchen* atp. Pokud by Hartmanice byly na základě dnes nám neznámého aktu povýšeny, nemohlo to být s dalšími svobodami, které se obvykle městečkům udílely: právo trhů, samosprávy, znaku apod. Hartmanice ničím z toho nedisponovaly, což nejlépe potvrzuje postup, který po definitivním scelení Hartmanic zahájili Sušičtí. Všechny jejich kroky nenechávají nikoho na pochybách, že jejich cílem bylo povýšení hospodářského významu lokality. Sušičtí totiž jakožto hartmanická vrchnost požádali Rudolfa II. o udělení týdenního a výročního trhu. Muselo se tak stát bezprostředně po získání Taraškovy části, protože 10. července 1604 Rudolf II. nařizoval prácheňským krajským hejtmanům, aby vyšetřili, zda by se tak nedělo na úkor sousedů.²²⁶ I když se řízení protahovalo, bylo nakonec úspěšné: císař listinou z 19. června 1607 povolil v městečku Hartmanicích pořádat každý pátek týdenní trhy na dobytek a jiné zboží a vždy na sv. Kateřinu a na sv. Vitalise výroční trhy. Navíc udělil Hartmanickým pravomoc volit si ze svého středu nezávisle na vrchnosti rychtáře²²⁷ a šest konšelů (sušická městská rada je měla pouze každoročně obnovovat a potvrzovat) a ještě znak, vhodně charakterizující historickou funkci místa: v modrém štítě věž z kvádrů, v ní dole dvě okénka a nad nimi jedno uprostřed. Pod nimi brána se šraňkem a pod ní prostice soli žluté barvy.²²⁸

3.6.5 Bohdašice

Jak vyplynulo z předchozího výkladu, konfiskace z roku 1547 zakomponovaly vísku Bohdašice ke komornímu panství hradu Kašperka. Setrvala zde až do 11. května 1584, kdy ji zakoupil za 400

221 SOKA Klatovy, AM Sušice, inv. č. 743, pozemková kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 27.

222 Michal TEJČEK, *Archiv města Hartmanice /1607–1945 (/1950/). Inventář*, Klatovy 2007, s. 5.

223 Jiří JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka – pětisetletá sága rodu s erbem labutě*, Domažlice 2006 (= Průvodce historií západních Čech 13), s. 238–239.

224 Lenka SÝKOROVÁ, *Několik poznámek o staré registratuře města Kašperské Hory a spor města s panem Albrechtem ze Žeberka ve světle jejich písemností*. In: Vlastivědný sborník Muzea Šumavy V., Sušice – Kašperské Hory 2001, s. 14.

225 Antonín HAAS, *Pravomoc českého krále nad poddanskými městy a městečky*, PHS 4, 1958, s. 153–184.

226 Soudobý opis v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno.

227 V Hartmanicích je však rychtář doložen již dříve: SOKA Klatovy, AM Sušice, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 118, 130 (1599), 144 (1601, i s konšely).

228 Znak podrobně popisuje a barevně reprodukuje Jan PĚLANT, *Znaky a pečete západočeských měst a městeček*, Plzeň 1985, s. 51.

kop českých grošů kašperský hejtman Jan Precht z Rottenburgu,²²⁹ snad s úmyslem zajistit si existenci alespoň na části z drobného se panství.²³⁰ Jeho ambice však byly původně vyšší: již v roce 1582 vyjádřil touhu vedle Bohdašic zakoupit také Opolenec a když mu nebylo o dvě léta později vyhověno, usiloval alespoň o dodatečné odkoupení vísky Kavrlíku. Ani tentokrát neměl štěstí, ves uhájili Kašperskohorští. Svůj stateček tak mohl vybavit pouze Bohdašicemi. Ještě v éře svého hejtmanského působení na Kašperku zakoupil v Bohdašicích grunt jistého Petra faráře, který se pravděpodobně stal základem pro výstavbu rezidenčního poplužního dvora, kde Prechtova rodina pobývala a který je pramenně doložen později. Po Janově skonu neměli jeho dědicové zájem bohdašické zboží dále držet a v Sušických našli ochotné kupce. Janův syn Václav Precht z Rottenburgu z rodinného podniku odprodal jeho okrajové části. Kupní smlouvu pečetily obě strany na druhé postní pondělí 1598, tj. 16. února. Originál smlouvy se nedochoval, datum jejího uzavření prozrazuje relace Rudolfa II., udělující povolení trh intabulovat,²³¹ předmět smlouvy potom Prechtův vklad do zemských desek ze 13. prosince 1600.²³² Za 615 kop míšeňských grošů získali Sušičtí z bohdašického statku jeho partie položené při řece Otavě – mlýn s pilou, mlýnský náhon a ostrov, který tento náhon společně s Otavou vymezil, dále chalupu při mlýně a usedlost Vavřince Bažana s výsadní krčmou. Při jednáních o koupi se za město významně angažoval měšťan Daniel Taraška, jenž byl bezprostředně poté odměněn neomezeným rybařením u zakoupeného mlýna a propuštěním do poddanství Kryštofa z Bohdašic.²³³

Prechtovi tak zřejmě zbyli jen dva poddaní, které přiznával v roce 1603.²³⁴ Po deseti letech nato, 14. září 1613, Václav Precht z Rottenburgu zemřel a byl pochován v kostele sv. Markéty v Kašperských Horách.²³⁵ Osirelý stateček zřejmě dočasně spravovala vdova Zuzana, ale později její sestry Eva Strachovská a Marie Prechtová z Rottenburgu převedly na Jindřicha Libštejnského z Kolowrat, majitele žichovického panství. Ten uzavřel 14. března 1615 trhovou smlouvu se purkmistrem a konšely města Sušice, znějící na 2 700 kop míšeňských grošů. Prodávaná část Bohdašic obnášela poplužní dvůr „*se světnicemi, komorami, kuchyněmi, pivnicemi, lochy, sejkami pro sypání obilí, ratejnou pro čeled', chlívy pro krávy, voly a všelijaký dobytek, maštálí, stodolou, kolnou vnově vystavenou, nahoře sejkou pro chování obilí, studnicí a sumou se vším jiným stavením, s dědinami, lukami, trávníky, zahradami, štěpnicemi, chmelnicí, s lesem [...], porostlinami, pahrbky, rybníky, potoky pstruhovými i jinými vodotočinami*“. Hotově složili Sušičtí 200 kop, zbytek se zavázali splatit s pololetní výpovědí počínaje svatým Jiřím 1616.²³⁶ Intabulaci povolil císař Matyáš svou relací až 11. srpna 1616.²³⁷

3.6.6 Poslední územní zisky před rokem 1620

Do roku 1620 došlo ještě ke dvojímu územnímu rozšíření sušického panství a také v těchto případech vyplynulo ze snahy města posílit své mocenské postavení směrem na jih. Kostel svatého Mořice, známější v regionálním povědomí jako Mouřenec, se tyčí vysoko nad otavským údolím a je přirozenou dominantou oblasti mezi Sušicí a Hartmanicemi. Majiteli patronátního práva ke kostelu společně s vískou Rajschem a jejím bezprostředním okolím se stali nejdéle v roce 1513 Tomkové z

229 Koncept tržové smlouvy v NA Praha, Stará manipulace, sign. P 202/1. srov. k tomu *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VI. 1581–1585*, s. 490 (prodej datován 14. květnem 1584). K Janu Prechtovi ještě NA Praha, Stará manipulace, sign. P 202/2.

230 O charakteru a výši příjmů z Bohdašic informuje „*Vejtah z rejstr urbuných co se schází platuov stálých i běžných ze vsi Bohdašice*“, datovaný 10. května 1584. Ve vsi se tehdy nalézalo šest poddanských usedlostí, které platily ročně 94 grošů 2 denáry poddanského úroku (na sv. Jiří a na sv. Havla), 15 slepic a 48 vajec rekogniční renty a 85,5 groše hromničné sumy. V Bohdašicích dále fungoval mlýn a jedna výsadní kréma, kde se vydal za týden věrtel piva á 10 grošů (tj. roční výnos 8 kop 40 grošů), a „*při též vsi lesu černého k stavení i drobného pro pálení něco nemnoho těm poddaným k vobci náleží, toliko držitelé té vsi z vůle a panství náleží, též s potůčkem*“ (NA Praha, Stará manipulace, sign. P 202/1, fol. 7r–7v).

231 NA Praha, Desky zemské, sign. DZSt 50, fol. D 27v–D 28r, zápis z 19. října 1600. Obsahuje zároveň povolení intabulovat smlouvu o koupi svobodnického dvora v Hartmanicích z 19. dubna 1600.

232 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 129, fol. P 26v–P 27v.

233 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 196v.

234 F. MARAT (ed.), *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603*, s. 53.

235 Otto BRACHTEL – Petr ROŽMBERSKÝ – Vladimír ŠVÁBEK, *Náhrobní kameny na Sušicku*, Sušice 1990, s. 19.

236 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 190, fol. N 17r–N 18r.

237 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/2.

Čejkov,²³⁸ později však přešlo na rod Račínů z Račina, kteří se ve druhé polovině 16. století usadili na Hrádku u Sušice. A právě od nich ho koupili Sušičtí. 22. listopadu 1602 signovali kupní smlouvu, na základě které získali od Jiřího Račina z Račina na Čejkovech „*kolaturu sv. Mauricia, při něm chalupu [...], dva dvory kmecí, krčmu výsadní a chalupu s platy, lidmi osedlými i neosedlými [...], s řekou a oběma břehy v gruntech od vsi Rejského [...] s lukami, lesy, pahrbky, porostlinami, vodotočinami, průhony, pastvami a platy*“. Trhovou sumu 1 800 kop míšeňských grošů splatili v hotovosti.²³⁹ 1. května následujícího roku Sušičtí vyslali do mouřeneckého kostelíka čtyři měšťany, aby provedli inventarizaci kostelních klenotů. Přítomen byl tamní protestantský farář P. Petr Šlosar.²⁴⁰

Poslední předválečná transakce, kterou sušická obec podnikla, měla původně ambice poněkud vyšší, než jak dopadl konečný výsledek. V roce 1617 se po několikaletém pronájmu hradu Kašperka česká komora rozhodla hrad i s přilehlým lesem prodat. Vlastním iniciátorem myšlenky byly Kašperské Hory, dosavadní nájemci. Za kupce se nabízeli již roku 1616.²⁴¹ Kromě nich však do hry chtěli vstoupit také Sušičtí. Zaslali české komoře supliku, v níž vyjádřili svůj zájem o část kašperských lesů, přiléhajících bezprostředně k jejich panství.²⁴² Víme-li přitom, že již v roce 1609 si měšťané Kašperských Hor stěžovali, že sušická městská obec v lese zemřelého Mikuláše Schwarze protiprávně vykácela kus lesa, je takový postup logický.²⁴³ Podle všeho dokonce aspirovala i na koupi hradu, alespoň tak lze usuzovat z kupní smlouvy, která nakonec celou záležitost uzavřela. Kašperskohorští Sušici 28. října 1617 „*jistou částku gruntův, pastvišť, porostlin a lesův dle jistého prohlédnutí, ano i mezníky i lizováním vykázaný purkmistru a konšelům, starším obecním i vši obci města Sušice jakožto svým zvláště milým pánům sousedům a přátelům dobrovolně prodali a postoupili*“ za 600 kop míšeňských grošů.²⁴⁴ Získané území však pro město zřejmě nemělo větší hospodářský přínos, protože ho obratem dlouhodobě pronajalo obyvatelům Humpolce a Platoře.²⁴⁵ Zda to byl účel, zůstává otázkou.

3.7 Venkovské statky individuálních měšťanů

Ani se sklonkem 16. století neopadl zájem o zakupování venkovských statků individuálními měšťany, byť se postupně ztěžovaly právní podmínky pro jejich nabývání. Šlo především o zúžení práva intabulovat ad personam jen pro měšťany vybraných zeměpanských měst. Ostatní museli mít tzv. relaci (individuální svolení panovníka, platné většinou jen pro jedinou generaci). Situace vyvrcholila v 18. století, kdy bylo volné zakupování deskových statků vyhradilo pouze měšťanům Prahy, Kutné Hory, Plzně, Českých Budějovic a Chebu.²⁴⁶ V praxi se toto omezení ovšem obcházel, nejčastěji tím, že měšťané odjinud pro forma zakoupili v těchto městech nemovitost, aby získali tamní měšťanství a s ním i příslušné oprávnění nákupů alodního nemovitého majetku.²⁴⁷

238 Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl III.*, Praha 1951, 142. To dosti zásadně ovlivňuje dataci koupě části rýzberského panství, která obsahovala patronátní právo k Mouřenci. Intabulována byla totiž až v průběhu roku 1542, čímž zmíněná zpráva posouvá reálný majetkový převod o téměř 30 let nazpět.

239 Trhová smlouva nedochována, její dataci prozrazuje relace císaře Rudolfa II. z 21. ledna 1604 (Národní archiv v Praze, Stará manipulace, sign. S 82/30), předmět smlouvy zápis v deskách zemských z 19. listopadu 1604 (Národní archiv v Praze, Desky zemské, sign. DZV 132, fol. L 13v–L 14r).

240 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 214r–214v. Následujícího roku 1604 měl Šlosar spor s Janem st. Čejkou z Olbramovic o desátky, jak prozrazuje smír mezi oběma stranami, uzavřený v Klatovech (tamtéž, fol. 217r–217v).

241 J. LHOTÁK, *Hrad Kašperk a jeho panství*, s. 337.

242 „*I poněvadž nápodobně při Jeho Milosti Císařské purkmistr a konšelé města Sušice toho vyhledávají, aby jim díl některých gruntův od téhož zámku karlsberského blíž k městu a mezi grunty jich ležících též odprodáno bylo [...]*“ (NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/9, dekret české komory komisařům k prodeji hradu Kašperka z 8. srpna 1616).

243 Opis supliky Kašperskohorských z 30. června 1609 v NA Praha, Staré montanum, karton č. 690.

244 Opis z roku 1785 v rukopisu „*Beschreibung aller Grenzen und Marchungen*“ v SOKA Klatovy, Archiv města Kašperské Hory, sign. K 14, fol. 215r–217r.

245 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/49, kniha příjmů a vydání 1618–1622, pag. 151–152.

246 Teoreticky Karolina ADAMOVÁ, „*Kladiení*“ *svobodných nemovitostí měšťany a městy do zemských desek*, PHS 22, 1979, s. 205–211.

247 V 16. století byla tato praxe nemožná (K. ADAMOVÁ, „*Kladiení*“ *svobodných nemovitostí měšťany a městy do*

Pro přelom 16. a 17. věku nejsme informováni o žádných velkých měšťanských majetcích. Jakousi osamocenou výjimkou souvislosti s Hartmanicemi byla postava Daniela Tarašky, majitele velkého, tzv. Taraškovského mlýna za sušickými hradbami, jenž někdy na přelomu 16. a 17. století zakoupil díl Hartmanic a Nuzerova. V daném „oboru“ zřejmě nebyl nováčkem, městská obec ho pověřila jednáním o Bohdašice, v němž byl natolik úspěšný, že si vysloužil neomezený rybolov a další pravomoce na zakoupeném zboží. Zcela mimořádných rozměrů dosáhl měšťanský venkovský majetek za třicetileté války. Extrémní situace z prvních let válečného konfliktu se stala živným podhoubím pro majetkový vzestup schopných jedinců. V Sušici je reprezentovali především příslušníci původem domažlické erbovní měšťanské rodiny Voprchů a jejich příslušníci Matouš Voprcha z Feldensteina a Adam Vilém Voprcha z Uračova. O něco úspěšnějším byl Matouš; v roce 1627 zakoupil od Šebestiána Heřmana Perglara z Perglasu za 3 950 kop míšeňských grošů bývalý svobodnický dvůr Sedlečko a díl Břetětic.²⁴⁸ Rozhodující koupi však uskutečnil až 8. února 1628, kdy získal od Jana Markvarta a Bohusouda Koců z Dobrše tvrz Volšovy za 16 700 kop míšeňských grošů.²⁴⁹ Naposledy se Matouš mezi sušickými konšely defiloval v květnu 1631, pravděpodobně brzy poté zemřel. Pozůstalí dědicové neměli dostatek peněz na uspokojení věřitelů zadluženého statku, takže česká komora rozhodla jmenovat komisaře k revizi, prošacování a prodeji Volšov. Dlouhou dobu však o statek nikdo nestál, teprve 20. listopadu 1646 Volšovy koupila Markéta Kocová z Dobrše na Hlavňovicích.²⁵⁰ Za 12 000 kop míšeňských grošů získala tvrz ve Volšovech s pivovarem, ovčínem, stodolami, maštalemi a poplužním dvorem, dále vesnice Volšovy, Dolní Staňkov, Maršovice, Nové Městečko a díly Částkova, Hořejšího Těšova, Rajska a Chlumu. Většinu trhové ceny tvořily nezaplacené dluhy, které se zavázala na sebe převzít nová majitelka.

Méně majetkově expandoval Adam Vilém Voprcha z Uračova. Také on využíval válečných poměrů k vlastnímu obohacení – v roce 1643 zapůjčil měštům Klatovy a Stříbro celkem 1 100 kop míšeňských grošů. Dlužní úpisy mu potom posloužily k snazšímu nabývání deskového majetku: za 2 350 kop míšeňských grošů, které částečně hradil právě formou obligací, zakoupil 26. března 1648 od Viléma Lukavského z Řenec díl Podmokol s poplužním dvorem, krčmou a dalším příslušenstvím.²⁵¹ Po Adamově smrti voprchovští dědicové podmokelské zboží prodali 2. května 1675 za 2000 zl. Janu Jaroslavu Dlouhoveskému z Dlouhé Vsi²⁵² a ten obratem 31. května 1676 Lidmile Františce Sobětické ze Sobětic.²⁵³

Sušičtí měšťané měli během třicetileté války kromě alodů zájem také o svobodnické dvory v nejbližším okolí města. Ještě bude zmínka o majetkovém pronikání měšťanských majitelů na Malou Chmelnou a Divišov. Kryštof Weissenregner z Weissenfeldu, majitel Divišova, byl současně majitelem tvrze Strádal s blíže neurčeným příslušenstvím.

3.8 Územní změny panství po Bílé hoře: druhá vlna zakupování svobodnických dvorů

Přestože první desetiletí po skončení třicetileté války se v Sušici nesla ve znamení hospodářské recese, kterou jen velmi pomalu překonávala, považovali představitelé městské obce i v této situaci za důležité zmobilizovat síly k dalšímu územnímu rozšiřování svého panství. Další vývoj ukázal, že městské finance byly po dlouholeté a vyčerpávající válce příliš slabé na to, aby podobnou zátěž ustály. Jejich nedostatek nakonec vedl k jevu opačnému, totiž odprodejům části panství, byť těch strategicky méně výhodně položených částí.

Snad ještě v průběhu války se do majetku města dostal někdejší svobodnický dvůr Sedlečko.²⁵⁴

zemských desek, s. 209), avšak na sklonku 18. století již byla mlčky trpěna. Přiznává ji např. majitel statku Kunkovice Jindřich Polland: G. KOLÁŘOVÁ, *Zápisky Jindřicha Pollanda, majitele statku Kunkovic*, Věstník československého zemědělského musea 1, 1928, s. 110.

248 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 294, fol. A 9v–A 10v.

249 NA Praha, Stará manipulace, sign. W 41/5 (deskový zápis tamtéž, Desky zemské, sign. DZV 304, fol. L 8).

250 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 304, fol. L 7v–L 10v.

251 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 310, fol. A 11.

252 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 393, fol. P 14v–P 16v.

253 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 393, fol. P 16r–P 19r.

254 V roce 1550 oznámil Jan, dědíník ze Sedlečka, že drží poplužní dvůr ve vsi Sedlečkách čtvrt míle od Sušice po svém otci. Dvůr byl svobodnický ještě v roce 1595 (NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. P 7r–P 7v).

Jednalo se však o krátkodobou epizodu, jež nemohla významněji ovlivnit městské příjmy. Původně ho vlastnil měšťan Matouš Voprcha z Feldensteina, po jeho smrti přešlo na jeho vnučku Lidmilu, provdanou podruhé Weissenregnerovou.²⁵⁵ V přehledu příjmů a vydání za léta 1650–1653 potom nacházíme pravidelné pololetní splátky 100 zl. Lidmile Weissenregnerové „*dle smlouvy o stateček Sedlečko k vobci prodané*“.²⁵⁶ V prosinci 1652 však město Sedlečko postoupilo kvůli dluhu Humprehtu Račínovi,²⁵⁷ od kterého se dále dostalo neznámo jak Janu Jiřímu Hrobčickému z Hrobčic na Žikově. Ten ho prodal Václavu Chřepickému z Modliškovic, přičemž na úhradu tržeb smlouvy mu převedl obligaci obce města Sušice, znějící na 600 kop míšeňských grošů. V následujících letech se osudy Sušice a Sedlečka již nikdy neprotnuly.

V poválečné depresi se městská reprezentace rozhodla zakoupit svobodnický dvůr v **Divišově**, vzdálený od města pouhou čtvrtmíli po cestě na Dlouhou Ves. Historie místa se začala psát mnohem dříve než v 18. století, jak uvádí místopisná literatura. Svobodnický charakter Divišova dokonce napovídá, že půjde snad možná ještě o lokalitu předhusitského původu. Na dějinném jevišti Divišov stanul až 11. května 1543, kdy před úředníky zemských desek předstoupil Pavel Divišovský z Divišovic s žádostí, aby mu byl intabulován jeho „*dvůr Divišovský, na kterýmž sám sedí, a v Páteček dvůr pustej s dědinami, lukami, lesy, řekou, potoky, rybníčky malým u dvora Divišovského*“. V okamžik vkladu Pavel dvůr vlastnil již „*mnohá léta*“,²⁵⁸ podle zápisu v nejstarší svobodnické knize z roku 1550 jej před lety získal od svého nejmenovaného otce a cenil si ho za 100 kop českých grošů.²⁵⁹ Zemřel někdy před rokem 1569, neboť 15. září toho roku stály před úředníky desek jeho dcery Anna, Markéta a Barbora a nechaly si Divišov, obnášející dvůr s poli, lesy, potoky, rybníčky a mlýnem zapsat na sebe.²⁶⁰ Toto datum však nebude zcela objektivní, sestry si spíše nechaly intabulovat majetek pouze pro formu z důvodu prodeje. Téhož dne totiž Divišov s veškerým zmíněným příslušenstvím koupil jejich otčím Kříž Divišovský za 500 kop českých grošů.²⁶¹ Vzhledem k příbuzenskému vztahu ho však obhospodařoval minimálně o 12 let dříve, protože již v berním rejstříku z roku 1557 je uveden jako majitel dvora Divišov v odhadní ceně 100 kop českých grošů.²⁶² Rok 1557 tak lze považovat za nejzazší datum smrti Pavla Divišovského z Divišovic. Kříž se oženil s Alžbětou Řešátkovou, dcerou sušického konšela a humanisty Tomáše Řešátky, a 15. března 1581 vyznal na úřadě desek zemských, že jí je dlužen 100 kop českých grošů. Rozhodl proto, aby se Divišov ihned po jeho smrti stal Alžbětínským majetkem.²⁶³ Tak se také stalo, ovšem Alžběta ho vzápětí připsala do spoluvlastnictví svému druhému manželovi Jakubu Kladrubskému.²⁶⁴ Hospodařili na něm společně do závěru 16. století, kdy jej prodali poddanému („robotnému“) Janu Čechovi za 500 kop českých grošů. O trhu nebyla pořízena žádná smlouva a teprve 10. března 1603 se kvůli tomu Kladrubský dostavil na úřad desek zemských. Protože však Jan Čech mezitím zemřel, zapsal Kladrubský Divišov Čechovým třem synům Janovi, Petrovi a Šimonovi.²⁶⁵ V této konstelaci Divišov zastihl berní rejstřík z roku 1603: v rubrice svobodníků zachytil Šimona Čecha, avšak vedle něj nevysvětlitelně ještě nevysvětlitelně doplnil poznámku „*Sušičtí z dvoru Divišovského*“.²⁶⁶ Z pozdější zprávy vyplývá, že Petr se Šimonem dvůr ponechali nejmladšímu bratrovi Janovi, jenž zde hospodařil s manželkou Annou, která na dvůr přinesla věno 800 kop míšeňských grošů, jež posloužily ke splácení kupní ceny dvora, tj. vejruňky po 50

255 K dalším osudům Sedlečka viz NA Praha, Stará manipulace, sign. W 41/4.

256 SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 2r, 66r.

257 SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 84r.

258 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 250, fol. D 8r, v opise NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/10, fol. 323r–323v.

259 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. Q 7r.

260 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 251, fol. C 20v–C 21r.

261 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 16, fol. M 14v–M 15v, v opise NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/10, fol. 184r–184v a 325r–325v.

262 O. PLACHT (ed.), *Odhad majetku stavů království Českého z r. 1557*, s. 80.

263 NA Praha, Desky zemské, sign. DZM 235, fol. F 5v–F 6r.

264 Srov. k tomu přípis apelačního soudu z 9. května 1608, zjišťující dědice po zesulé Alžbětě Divišovské či Kladrubské. Alžběta byla podle této písemnosti dcerou Tomáše Řešátky a sestrou M. Adama Rosacia z Karlsperka, který rovněž v dědickém jednání o Divišov figuroval. SOkA Klatovy, AM Sušice, registratura do roku 1829, nezpracováno.

265 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 131, fol. L 10r–L 10v, v opise NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/10, fol. 186r–187r.

266 F. MARAT (ed.), *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603*, s. 54.

kopách ročně.²⁶⁷ Čechovým plynul příjem z pronájmu mlýna a prodeje příslušných zemědělských produktů.²⁶⁸

Další vývoj přibližuje relace sušického císařského rychtáře Jiřího Xenofila ze 17. října 1611.²⁶⁹ V létě 1611 Jan Čech zemřel a krátce nato také jeho nedospělá dcerka, takže v držení Divišova zůstala vdova Anna, které hospodaření mařila tchyně Anna Zikmundová, bydlící tehdy v Rapoticích. Královský prokurátor Oldřich Gersdorf z Gersdorfu na Makově jakožto správce svobodnického majetku nařídil Přibíkovi Jeníškovi z Újezda a Karlu Říčanskému z Říčan na Předslavi, aby dvůr osobně navštívili. Oba navíc výslovně upozornil, aby vedle dvora v Divišově obhlédli také ostatní svobodnické dvory v okolí. Do Divišova dorazili v průběhu října 1611. Vdova Anna Čechová měla tehdy ještě splácet 250 kop z kupní ceny. Ke dvoru patřilo 45 strychů polí sušické míry (v každém obúru 15 strychů), luk pod 20 vozů sena, dva lesy o obvodu 8–9 tenat a dvě tenata se smrkovým a březovým dřevem, kus řeky, tři plodové rybníčky, šest krav, čtyři tažné voly, devět jalovic a dva pokované vozy. Ve zprávě si potom ještě krátce všimli svobodnických dvorů Oseka, Stupné, Pátečku, Červeného dvora a Hartmanic.²⁷⁰ Xenofil napsal další zprávu o stavu Divišova ještě 11. ledna 1612 české komoře.²⁷¹ Na dvoře stále hospodařila Anna Čechová společně se švagrem Petrem, zatímco jeho starší bratr Šimon Čech se přizemil do královácké rychty Hamry. Nevedli si právě nejlépe, neboť radům české komory se doneslo k uším, že Divišov pustne a je rozchvacován. Nařídili tedy císařskému rychtáři ověřit, co je na těchto fámách pravdy. Xenofil do Divišova dorazil v březnu 1612 a shledal rozpadající se chlévy, stodolu, neoseté jařiny a na celé hospodaření pouze pár tažných volů.²⁷² Jeho domluvy na Annu nijak nezapůsobily a švagr Petr Čech záhy české komoře adresoval tři stížné listy, kritizující Annino postupné rozprodávání divišovského živého i mrtvého inventáře. Anna patrně nakonec byla ze dvora sesazena a hospodaření se ujal Petr. Jak dlouho tu hospodařil, nevíme, určitě ho zde zmiňuje berní rejstřík z roku 1615.²⁷³ Svobodnické knihy Divišov zmiňují v majetku Šimona Čecha, který rodinný majetek se vším pozemkovým příslušenstvím a zpusťlým mlýnem definitivně prodal 26. března 1637 Kryštofu Weissenregnerovi z Weissenfeldu na Strádale za 2500 kop míšeňských grošů.²⁷⁴ Ve Weissenregnerově režii však hospodářství neprosplávalo. Berní rula Divišov v roce 1654 charakterizovala jako dvůr za tři čtvrtiny ideálního svobodnického dvora a konstatovala při něm 65 strychů orné půdy, dva koně, šest volů, 11 krav, 13 jalovic, lesů na tři provazce a rybníky na dvě kopy násady.²⁷⁵ Jako velmi sešlý ho po dvaceti letech 6. května 1659 prodal, respektive směnil s purkmistrem, konšely a obcí města Sušice. Sušičtí jako protihodnotu věnovali obecní, tzv. Mezimostský mlýn čp. 8/II s přidáním 735 kop míšeňských grošů, odpuštěním kontribuce na pět let a možností bezplatného odběru dřeva na opravu mlýnského jezu. Zmíněnou částku 735 kop ovšem nevyplatili hotově a jen tím dali najevo, v jakém stavu byly jejich finance. S mlýnem uhradili pouze 30 kop, dalších 35 kop složili při svatém Havlu 1659 a zbytek vždy při svatém Jiří a svatém Havlu po 25 kopách až do úplného splacení.²⁷⁶ Hodnota Divišova tedy byla 765 kop míšeňských grošů a Weissenregner jim v něm ponechal jednu krávu, vůz s otěžemi, nákolesník s náhradníkem, pilu, sekýru a měděný hrnec v kamnech. Přestože se městští reprezentanti zavázali, že nebude porušen jeho svobodnický status,

267 Viz nedatovanou vlastnoruční zprávu ovdovělé Anny Čechové v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/31.

268 Roční příjmy tvořil prodej obilí (pšenice, oves), ovoce ze sadu, ryb z rybníčků a pochopitelně prodej dobytka - volků, býků a krav do Nicova, Nuzerova, Platoře i Sušice. Jak dokládá soupis prodaných věcí Janem Čechem z přelomu let 1611 a 1612, dostalo se tehdy divišovské hospodářství do závažných finančních potíží, protože Čech prodal dřevo sušickému městskému pivovaru i za cenu, že svým lesům utřil škodu za více než 300 kop míšeňských grošů. Srov. specifikaci v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/31.

269 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/14, fol. 53.

270 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/14, fol. 51–52.

271 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/31.

272 Relace Jiřího Xenofila ze 27. dubna 1612 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/31.

273 A. SEDLÁČEK (ed.), *Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, s. 47.

274 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. Q 8r–Q 9r.

275 Antonín HAAS (ed.), *Berní rula 28. Kraj Prácheňský II. díl*, Praha 1954, s. 929. Soupis svobodníků z roku 1655 uvádí v Divišově, označovaném jako „ve vsi Stupným dvůr Divišovský“, omylem Petra Šimků, držícího vlastní Stupnou (J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIX. Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779*, č. 166, s. 291).

276 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. Q 14r–Q 14v, X 4r. K prodeji srov. také SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 14v, 17v.

v dalších katastrálních elaborátech již z této sociální skupiny nadobro mizí. Také hospodářské využití nemohlo být takové, aby městské obci přinášelo výrazný majetkový prospěch. Na vině byl zejména nevýrazný územní rozsah divišovského svobodství. Obec jej proto raději pronajímala.

Nedlouho po Divišovu Sušičtí zakoupili svobodnický dvůr v **Hartmanicích**, který se již za třicetileté války pokoušeli k městu těsněji připoutat jeho vložením do městských knih. Jak víme, bylo takové jednání uznáno za protiprávní, takže majitelé, rodina Puchshandlů, v držení pokračovala až do počátku 60. let 17. století. Judita Puchshandlová, stojící v blíže neurčeném příbuzenském vztahu k Adamu Puchshandlovi, se dvůr rozhodla nejdéle před rokem 1661 prodat Humprechtu Račínovi z Račina na Hrádku a Dolejším Krušci. Trhová suma byla smluvena na 1080 zl.²⁷⁷ Račín však Hartmanice vlastnil pouze krátkou dobu. Poté, co získal povolení královského prokurátora, prodal 4. dubna 1667 „*dvůr svobodnický i s chalupou v městys Hartmanicích ležící, se stavením [...], dědinami ornými i neornými, lukami, palouky, štěpnicí, zahradou, občinami, rybníky s vedením vody po trubách a všemi právy svobodnickými*“ purkmistru a konšelům města Sušice. Cena šla nahoru, Sušičtí z pokladny vydali 1500 zl. Hotově splatili pouze 800 zl., na svatého Jiří 1668 přislíbili složit 100 zl. a zbytek měli vysázet Juditě Puchshandlové a jejím sirotkům ve jménu závazku, které vůči ní měl ještě Račín.²⁷⁸ Ani v případě Hartmanic městská obec nespíchala s jejich začleněním do sítě poplužních dvorů, a to ani v krizovém období po požáru z 20. července 1707. V pozadí tušíme, že šlo opět jen o střízlivý úsudek vyhodnocující reálné možnosti, které Divišov nabízel pro režijní využití. Za vhodnější se tak ukázal, byť s přestávkami, i v tomto případě pacht.

Jen s obtížemi je možno rekonstruovat, zda zakoupení dvou svobodnických dvorů oslabilo situaci městské ekonomiky natolik, že spoluzapůsobilo na rozhodnutí odprodat část městského panství. Při vybírání vhodných lokalit se přihlíželo k praktickým důvodům, protože odprodej musela odsouhlasit pod vlivem pádných argumentů česká komora. Nakonec byly vytipovány vesnice Nuzerov, Prostřední Krušec a Rajsko. Prvé dvě byly již v roce 1661 zastaveny Janu Dětlebu Kocovi z Dobrše na Volšovech, což jen dosvědčuje, jaký ekonomický potenciál mu městská administrativa přisuzovala.²⁷⁹ V žádosti české komoře o povolení Sušičtí uvedli, že uvedené vsi leží „*v cizích gruntech*“ a tamní sedláci „*od mnoha let chudobu velikou (neb v samejch lesích a vrších leží, kdežto mimo drobet žita a ovsu nic víceji obilí se nerodí) ani ourokův, ani jinejch platů neodvádí, potahu svého mimo jednoho neb dvouch žádnéj z nich nemá, nýbrž nájemným potahem se živí, v hospodách celej rok mimo posvícení žádnéj šenk pro chudobu lidskou se nevede, [...] což nejtěžší jest, s okolníma pány obyvateli, v kterejchž gruntech tito poddaní pojatí sou, ustavičné nevole a rozepře, mezi sedláky pak největší závist a různice panují.*“²⁸⁰ Císařský rychtář Jan Rudolf Burggraf připojoval, že „*v samejch vrších a cizích gruntech incorporirované a mimo jedinou robotu žádného jiného užitku nepřinášejí*“.²⁸¹ Česká komora, zviklaná přímlovou královského podkomořího²⁸² a upokojena argumentem, že získané peníze na prodej půjdou na umoření obecních dluhů Janu Kryštofu Krocínovi z Drahobejle a vynětí jemu zastavených obecních statků, dala k prodeji svolení.²⁸³ 13 sedláků (šest v Nuzerově, 4 v Prostředním Krušci a tři v Rajsku) a 4 chalupníci se vším pozemkovým příslušenstvím a dvěma krčmami, oceněnými na 4 262 zl. 4 d.,²⁸⁴ tak bylo prodáno 28. dubna 1684 Václavu Rudolfu Říčanskému z Říčan a na Vatěticích, jenž nabídl oproti dvěma dalším zájemcům nejvyšší částku – 5 300 zl. V ceně bylo i patronátní právo nad kostelem sv. Mořice a díl řeky Otavy od Radešova až k „*řece Páteckej*“.²⁸⁵

277 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. Q 4r–Q 4v, kvitanice Judity Puchshandlové z 16. prosince 1661 na 1080 zl. za prodej svobodnického dvora v Hartmanicích.

278 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. X 7v–X 8v.

279 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, smlouva Sušických s Janem Dětlebem Kocem z Dobrše na Volšovech z 22. března 1661.

280 Nedatovaný list Sušických české komoře v NA, Nová manipulace, sign. S 27/7. Obživa nájemním dobyt看em se v tomto případě nevztahuje k soumarství, nýbrž k pronajímání dobytka od jiných poddaných, srov. soupis nájemního dobytka u sušických poddaných v NA Praha, Berní rula, inv. č. 39, revizitace berní ruly – Prácheňsko.

281 List cis. rychtáře Burggrafa z 24. února 1684 v NA, Nová manipulace, sign. S 27/7.

282 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 19, sign. RKP 2835, fol. 140r–140v.

283 Originál listu české komory Sušickým z 6. března 1684 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno.

284 Podrobné ocenění v NA, Nová manipulace, sign. S 27/7.

285 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 397, fol. G 20v–G 23v.

Ničivé plameny velkého požáru z 20. července 1707 způsobily další podlomení zdraví obecních financí a vyvolaly další územní úpravy městského panství. Pověstný Černý Petr vyšel na Bohdašice, které byly počátkem roku 1707²⁸⁶ pronajaty sušickému měšťanu Adamu Mühlbergerovi za 1 000 zl. a roční činži 100 zl. Vesnice svou odlehlou polohou (přiléhala ovšem ještě k Humpolci a Platoři) i velmi nízkým příjmovým potenciálem byla v danou chvíli nejlepší možnou volbou. Zájemce o koupi našli velmi rychle v baronu Janu Jiřím Schumannovi, krajskému hejtmanu a majiteli sousedního statku Dlouhá Ves, jenž hned po požáru zapůjčil sušické městské obci a jemuž ručili právě Bohdašicemi. Již 27. října 1707 upomínal královský podkomoří Sušické, že k odprodeji vsi Bohdašice baronu Schumannovi potřebují jeho souhlas.²⁸⁷ Vzápětí jim však ostře zakazoval prodávat Schumannovi spáleniště ve městě²⁸⁸ a ve svém dobrozdání pro místodržící z března 1709 sice prohlásil vzdálenost Bohdašic za zjevnou nevýhodu, připomněl však dopad gigantického úvěru 6 000 zl. ze špitálu v Lišřanech. Záležitost chtěl vyřešit nejlépe osobní návštěvou v Sušici.²⁸⁹ Právě v březnu 1709 obec vypověděla Mühlbergerovi nájem a hospodářská konference s ním urovnala účty.²⁹⁰ 4. října 1709 podkomoří dorazil z Písku do Sušice a jednání o prodeji mohlo nabýt konkrétnějších forem. Předně povolil, aby Bohdašice použili jako zástavu na úvěr 2 000 zl. od Schumanna.²⁹¹ S odprodejem nadále nesouhlasil,²⁹² ale finanční situace města byla natolik tísnivá, že nebylo zbylí. 28. dubna 1711 Jan Jiří Schumann a Sušičtí signovali trhovou smlouvu, kterou odkoupil ves Bohdašice s poplužním dvorem, krčmou, mlýnem, třemi sedláky, čtyřmi chalupníky a dalším příslušenstvím za 5 500 zl. Sušičtí si sice na Bohdašice vyhradili předkupní právo,²⁹³ jednalo se však jen o pověstné opatření pro forma. Již v listopadu 1711 české komoře přiznávali, že vesnice „žádného užitku obci, anobrž intuitu subsidii škodu přinášela“.²⁹⁴

286 Zmínka v nedatovaném dobrozdání královského podkomořího z března 1709 v NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1709/VI/c/53. srov. SOkA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 77v.

287 Missiv z 27. října 1707. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 30, sign. RKP 2846, registra listů 1707–1708, fol. 79r–79v.

288 Missiv z 14. prosince 1707. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 30, sign. RKP 2846, registra listů 1707–1708, fol.

289 Nedatované dobrozdání královského podkomořího z března 1709 v NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1709/VI/c/53.

290 Mühlberger si však vzápětí stěžoval podkomořímu na nespravedlivé vyřízení záležitosti (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 30, sign. RKP 2846, registra listů 1707–1708, fol. 177r–177v, 206r–207r).

291 Missiv z 26. července 1710. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 231r–231v.

292 Missiv z 16. prosince 1711. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 33, sign. RKP 2849, registra listů 1710–1712, fol. 219r–220r.

293 Poškozený originál trhové smlouvy v SOA Třeboň, Velkostatek Dlouhá Ves–Prášily, sign. I A alfa Nro. 2. Opis v NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 490, fol. C 25v–C 29r a tamtéž, Česká komora, sign. 1712/VIII/e/3. Svolení místodržících k intabulaci kupní smlouvy zaneseno zvlášť (tamtéž, sign. DZV 638, fol. E 12r–E 13r).

294 List Sušických české komoře z 27. listopadu 1711 v NA Praha, Česká komora, sign. 1712/VIII/e/3.

Jak se ukázalo, nebyl prodej Bohdašic poslední územní ztrátou. Od konce 17. století vedla sušická městská obec spor s poddaným Vojtěchem Hrnečkem, majitelem usedlosti Páteček. Vleklá právní bitva neměla konce a prodej sporného dvora se nakonec ukázal jako nejelegantnější řešení v době, kdy byl potřeba každý zlatý. 6. dubna 1713 městská rada adresovala české komoře list, v němž přiznala, že „*dvůr Páteček, obci naší k žádné platnosti nejni*“ a že „*žádný z měšťanův, tím ménějíc z poddaných nevynachází, který by ten dvůr Páteček koupiti chtěl*“. Navrhovala proto z prodeje umožnit kontribuční nedoplatek (295 zl.) a ztrátu na robotě, kterou Vojtěch Hrneček po dlouhá léta odmítal vykonávat.²⁹⁵ 4. května 1713 tak Jan Jiří Schumann odkoupil za 1100 zl. dvůr Páteček se závazkem, že v něm nezřídí pivovar ani nebude šenkovat pivo. Také v tomto případě si Sušičtí vyhradili předkupní právo v případě budoucího odprodeje.²⁹⁶ Vlastní trhovou sumu 1 100 zl. tvořilo 800 zl. za nemovitost a 300 zl. za robotu.²⁹⁷ Nešlo o poslední majetkový zisk dlouhoveských majitelů v tomto prostoru. 11. října 1732 koupil za 1300 zl. Jan Maxmilián Schumann ještě pátecký poddanský mlýn od Jana Roušara, protože „*žádný s městem trpící se nevynašel, jenž by dotčený mlejn pořádným trhem koupiti mnil*“.²⁹⁸ Majetkové směny v držbě mlýna se ovšem ani poté nepřestaly vkládat do sušických městských knih.

Definitivně posledním zásahem do územní podoby sušického městského velkostatku bylo v roce 1728 koupení svobodnického dvora v **Malé Chmelné**,²⁹⁹ sevřeného katastry sušických vesnic Velké Chmelné a Dobršína. Specifický charakter lokality udala možná ještě předhusitská příslušnost do věnce sušických šosovních vsí. Po několika letech strávených v komorní správě panství hradu Kašperka dosáhl zdejší poddanský držitel Jan Malochmelenský od císaře povýšení do svobodnického stavu, přestože o něj měla eminentní zájem sušická městská obec. Jestliže v případě Oseka (Vrabcova) a Valšova slavila úspěch velmi záhy, trvaly aspirace na zakoupení Malé Chmelné poněkud déle. 1. února 1636 dvůr koupil od Tomáše Chmelenského sušický měšťan Jan Střela. Hospodařit zde vydržel do 24. května 1650. S povolením královského prokurátora prodal svůj dvůr „*slove Malochmelenský [...] se vším stavením, s dědinami, lukami, řekou aneb potokem k témuž dvoru přináležejícím [...], s rybníčky, s mlejnečkem, s ovčínkem, štěpníci, vápeničkou, lesy, háji, porostlinami a pastvištěmi*“ svému zeťovi, sušickému měšťanu Šimonu Petru Pretlíkovi za 2 300 kop míšeňských grošů.³⁰⁰ Pretlík držel Malou Chmelnou až do své smrti. Teprve jeho dědicové, synové Jan, Jiří a Václav ji 26. května 1678 prodali s nezměněným příslušenstvím za 2 250 zl. rytmistru Václavu Michalovi Hýzrlemu z Chodů. Ke smlouvě byl připojen i charakter hospodářství: při dvoře bylo zaseto na ozimním obilí 7,25 str. pšenice, 30 str. žita a na jarním 7,5 str. ječmene, 26 str. ovsu a 4,5 str. hrachu. Na živém inventáři bylo při dvoře pár tažných volů, dvě dojnice, dvě jalovice, dvě telata, 20 bahnic, 20 zubkyň, pernatá drůbež.³⁰¹

Hýzrle nehospodařil dobře, v březnu 1680 si od sušického císařského rychtáře Daniela Meržka zapůjčil 650 zl., pojištěných právě na Malé Chmelné.³⁰² Prodej tak byl jen otázkou času – došlo k němu 12. května 1680 a kupujícím byl za 3000 zl. sám Daniel Meržek.³⁰³ Ani on nedokázal dvůr ekonomicky povznést, takže když se ho po jeho smrti 7. listopadu ujímal syn Václav Meržek, byl dvůr v odhadní ceně 3000 zl. charakterizován „*na onen čas nanejvýš ruinovaný na stavení i gruntech, spuštěný, s prázdnými sejkami a stodolami*“³⁰⁴. V tento okamžik do hry poprvé vstoupila sušická městská obec – pod vlivem informace, že chce Meržek malochmelenské svobodství prodávat, vyhradila si předkupní právo. Více v danou chvíli učinit nemohla, v zápise je uvedeno, že „*obec nemajíce nyní žádných peněžitých prostředků před rukami*“³⁰⁵. Stín nemožnosti nepřekonal ani později a Meržek uzavřel nedlouho poté, dne 29. listopadu 1684, trhovou smlouvu s Adamem

295 NA Praha, Česká komora, sign. 1713/IV/e/33.

296 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 491, fol. I 19r–I 22r.

297 SOKA Klatovy, AMS, hlavní účet za období 1. 4. – 30. 6. 1713.

298 SOKA Klatovy, AMS, sign., kniha trhů 1719–1822, pag. 623–629.

299 K. POLÁK, *Svobodníci na Prácheňsku*, s. 47.

300 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. Q 12v–Q 13v. V Pretlíkově držbě uvádí Malou Chmelnou i soupis svobodníků z roku 1655: J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIX. Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779*, č. 166, s. 291.

301 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. X 90v–X 92v.

302 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. X 90v–X 92v (juxta).

303 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. X 101r–X 102v.

304 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 2, fol. K 9r–K 9v.

305 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 2, fol. K 10r.

Jiřím Záborským z Brloha. Za 3530 zl. a 20 zl. klíčného získal svobodnický dvůr s mlýnem, ovčínem, lesy, rybníčky a dalším příslušenstvím³⁰⁶. Další sled majitelů je nejasný, nejpozději 12. dubna 1698 Malou Chmelnou vlastnil Jaroslav Florian Švihovský z Rýzemberka na Tedražicích, protože ji uvedeného dne daroval své dceři Barboře Alžbětě Věžníkové.³⁰⁷ Později se dvůr dostal neznámým způsobem do držení sušického primátora Gregoriadesa. 12. února 1720 jeho pozůstali Alžběta, Fabián a Václav Gregoriadesovi společně s Annou Čermákovou Malou Chmelnou prodali za 4700 zl. Eleonoře Kornelii Lažanské rozené Plotce z Konaří.³⁰⁸

Teprve na konci 20. let dospělo město Sušice do situace, kdy mohlo opět uvažovat o územním rozšíření svého panství. Nejprve se zvažovala koupě drobného statku Podmokly, nepochybně i s ohledem na to, že by tím tuto vesnici, kterou vlastnilo téměř celou, sjednotilo. Ke koupi statečku si nechalo vyhotovit podrobné kalkulace,³⁰⁹ avšak nakonec od této myšlenky z neznámých důvodů upustilo a napnulo své síly k získání Malé Chmelny. Ani tak ovšem nebylo schopné příslušný kapitál vydat a muselo přikročit k úvěrům. Z věřitelů známe jménem jen dva: 200 zl. bezúročně poskytl kapucínský klášter,³¹⁰ 500 zl. získala obec z tzv. Lipovské fundace ve farním kostele v Petrovicích u Sušice.³¹¹ Poté, co si zajistili ještě dalších 1150 zl., měli již potřebný kapitál k tomu, aby s Dlouhoveskou zahájili seriózní jednání. Na hotových penězích složili tedy 1850 zl., zbytek hodlali splácet dlouhodobě. Konečně 5. července 1728 uzavřeli s vdovou Eleonorou Dlouhoveskou rozenou Plotkou z Konaří vytouženou kupní smlouvu, již získali „*dvůr svobodný [...] Malochmelná nazvaný [...] uprostřed gruntů sušických ležící [...], totiž dvůr s příbytkem, stodolami, sejkou, maštalem a jiným stavením, též pivovarem s pávní a ostatními k vaření piva potřebnými věcmi, s právem vaření piva, páleného pálení, z toho obojího prodávání [...], s mlejnem na stálé vodě o jednom složení a stupami, s potokem okolo jdoucím a právem lovení ryb v témž potoce, s ovčínem s ovčárnou a chalupou hajnýho, [...] s osetými, ladem ležícími aneb neosetými grunty a kopaninami, s lukami, palouky, pahrbky, pastvištěmi, porostlinami, lesy, háji, průhony, zahradami a rybníčkami*“ za 6 850 zl. Jak již bylo uvedeno, uhradili hotově na sv. Havla 1 850 zl. a zbývajících 5 000 zl. přislíbili splácet s šestiprocentním úrokem.³¹² S vydáními v této souvislosti nebyl konec, dalších 335 zl. zaplatili za intabulování do svobodnických knih.³¹³

Různorodý původ jednotlivých částí sušického městského velkostatku, kde se snoubily instituce středověkých šosovních vesnic, svobodnického majetku i běžných alodů, vyvolával ještě v 19. století problémy. Např. v roce 1822 stavovský zemský výbor a s ním i úřad desek zemských rozplétaly terminologické nejasnosti kolem Divišova – ve svobodnických knihách totiž figuroval jako „Divišovský dvůr ve Stupné“, čímž kolidoval s vlastní Stupnou, tehdy součástí velkostatku Dlouhá Ves.³¹⁴ Dohady definitivně ukončila až nota zemského stavovského výboru z 21. ledna 1846, jež Divišovský dvůr ve Stupné s Divišovem ztotožnila.³¹⁵ Ještě záhadnější potom byla lokalizace Valšova. Úředníci si nedokázali vysvětlit, že lokalita intabulovaná městu již na sklonku 16. století je ve skutečnosti samostatným statkem v majetku hraběte Eusebia Pöttinga.³¹⁶

Pobělohorská etapa výstavby a transformace sušického městského velkostatku probíhala v podstatně odlišných intencích než před rokem 1620. Pod vlivem obecného vývoje byla skromnější a méně přímočará, neboť ji poznamenalo i několik územních ztrát. Současně ji ovšem lze vykládat i tak, že navzdory nespornému ekonomickému útlumu město nerezignovalo na rozšiřování své pozemkové domény a v územní expanzi spatřovalo vhodnou perspektivu. Nepřízni hospodářského

306 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 2, fol. K 10v–K 12v.

307 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 5, fol. G 17v–G 18v, G 19r–G 20r.

308 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 7, fol. M 21r–M 22v.

309 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

310 Na dlužní úpis se zaznamenávaly splátky, které se hradily především v naturáliích (stavební materiál). Originál dlužního úpisu z 6. prosince 1728 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno. Dluh doplatili v únoru 1733.

311 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 15, fol. J 4v–J 5v.

312 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 9, fol. H 32r–H 36v.

313 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, účet fiskálního úřadu z 9. září 1728.

314 Sestavovatelům berní ruly tato formulace způsobila, že konstatovali u obou dvorů stejného majitele Petra Šimků, přestože Divišov v roce 1654 prokazatelně vlastnil Kryštof Weissenregner z Weissenfeldu (A. HAAS (ed.), *Berní rula 28. Kraj Prácheňský II. díl*, s. 929, 932).

315 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 78, fol. I 27r–I 27v.

316 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

vývoje čelila redukcí panství o odlehlé a méně výnosné části a jen obtížně sehnatelné finanční prostředky vložila do koupě svobodnických dvorů Divišova, Hartmanic a Malé Chmelné, které městskou doménu zaokrouhlily do podoby sevřenějšího územního útvaru. V protoindustriálním 18. století již však konzervativní lpění na feudalizačních principech a zásadách nemohlo být adekvátním pohonem rozvoje.

4 Velkostatek v systému městské ekonomiky

„Kdykoliv jde o určení povinností poddaných k jejich vrchnostem, přijměte jako směrnici, že na prvním místě je třeba hledati, aby selský stav jako nejpočetnější třída státních občanů, tvořící základ a tedy největší sílu státu, byl udržován na dobré úrovni, a to na takové, aby mohl uživit sebe a svoji rodinu a kromě toho v míru i za války hradit obecné potřeby země.“ (císařovna Marie Terezie spojené českorakouské dvorské kanceláři 29. června 1769).

4.1 Pobělohorský městský velkostatek jako historický problém

Pokoušejí-li se historikové o všeobecné charakterizování územních útvarů vytvořených na základě feudálních vztahů – panství – , formulují své závěry zcela oprávněně na základě jejich geografické polohy a terénní konfigurace, neboť právě tyto faktory přímo ovlivňují základní vývojové tendence jejich ekonomiky, stejně jako demografické předpoklady. Rovněž my se tohoto osvědčeného přístupu přidržíme, přestože okolnost, že se každé panství jakožto specifická jednotka v čase proměňovala, poněkud komplikuje její zkoumání optikou „longue durée“. Nejde přitom zdaleka jen o změny územní, jak by se implicitně dalo předpokládat. Můžeme se totiž ptát, zda se proměňovalo fungování a hospodářská orientace velkostatku, pokud se měnila stavovská příslušnost jeho majitelů. Vytvářel každý ze stavů v tomto smyslu svá vlastní specifika? Bylo výrobní zaměření téhož panství ve vlasnictví města či měšťana orientováno jinak než v případě vlasnictví šlechtického či církevního? Zajisté tu hrál klíčovou roli intelektuální rozhled toho kterého majitele, zapomínat však nesmíme ani na vklad a vliv byrokratického aparátu, jenž vytvořil pomyslný filtr, stojící mezi panstvím jako hospodářskou kategorií a jeho majitelem jakožto vlastním disponentem.

Poznatky o úrodnosti a možnostech hospodaření v jednotlivých poddanských vsích byly výsledkem staletého pozorování a každodenní praxe, které nebyla potřeba písemně fixovat. Hospodářský konzervativismus venkovanů dokázaly transformovat až pozvolné změny v zemědělství od poloviny 18. století. Naproti tomu způsoby hospodaření na dominikálu, odvážila-li se pozemková vrchnost opustit jistoty rentového velkostatku, nemohly v důsledku rychlejšího tempa vývoje vycházet zdaleka tolik ze zkušeností svých předchůdců. Záleželo zde jak na osobním rozhledu, tak na schopnosti vybrat vhodné realizátory příslušného podniku a recipovat osvědčené přístupy. Ne jen nekriticky, ale s uvážením jejich výhodnosti pro dané prostředí.

4.2 Hlavní rysy vývoje městského velkostatku 1547–1775

4.2.1 Předbělohorská doba

Je obecně známou skutečností, že Ferdinand I. měl vůči politické moci zeměpanských měst od počátku rezervovaný vztah a směřoval svou politiku k omezení městského vlivu a těsnějšímu sepětí, ba přímo ztotožnění měst s královskou komorou, za jejíž součást je vždy považoval.¹ Nesnažil se toho ovšem dosahovat živením doutnajícího rozkolu mezi městy a šlechtou, naopak se často měst v nejrůznějších střítech s aristokracií zastával.² Král především oslaboval demokratizační tendence v městské samosprávě omezením moci velkých obcí a cechů ve prospěch městských rad, jejichž

1 Josef JANÁČEK, *Města v českých zemích v 16. století*, HD 4, 1979, s. 173–174; Jaroslav PÁNEK, *Města v politickém systému předbělohorského českého státu*. In: Jaroslav Pánek (red.), *Česká města v 16. – 18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990, Praha 1991 (= *Práce Historického ústavu ČAV Praha, řada C – Miscellanea 5*), s. 15–36.

2 Josef JANÁČEK, *Čechy za války šmalkaldské. Disertační práce*, Praha 1948, s. 24.

svobodnou volbu mařil v duchu názoru, že jde o „jeho“ vlastnoručně dosazovaná úřednická kolegia. To zpětně znemožňovalo městským obcím kontrolovat hospodaření městských rad, což Ferdinanda poněkud brzdilo v oslabování moci městských obcí, protože jim v tomto ohledu ponechával základní dohlédací pravomoci. Popularitu Ferdinandovi nepřidalo ani dočasné zavedení třicátkové daně, rigorózní postup proti nekatolíkům či zvýšené požadavky berní. Města se tak stala nejrozhodnějšími odpůrci královny absolutistické politiky, jak se také ukázalo v roce 1547.³ Porážky stavovského odboje proto Ferdinand naplno využil k demonstraci své vrchnostenské role nad městy a oslabení měst na poli politickém, vojenském a také hospodářském. Jako nejtěžší trest se vedle placení značně vysokých pokut, zabavení privilegií a důchodů a zrušení cechů ukázala být konfiskace veškerého pozemkového příslušenství. Šlechta pozorovala tento vývoj s neskryvanou radostí – získala na zemském sněmu naprosto neotřesitelnou vůdčí pozici a v hospodářské oblasti ztratila ve městech svého nejvážnějšího soka.⁴ Města sice zůstala zemským stavem, ale jejich účast na sněmech podléhala královské vůli, takže jakákoliv samostatná politika byla vyloučena.⁵

Ztráta venkovských statků měla pro města bezprostřední hospodářské následky, neboť se náhle ocitla bez stěžejních zdrojů příjmů, nezbytných k řádnému odvádění dlužených peněz a úroků z nich, k vydržování zádušních a špitálních institucí, k údržbě obecních staveb apod. Na zabavených statcích byly pojištěné četné dluhy, které nemohly být po konfiskacích řádně spláceny. Města si je nejčastěji nadělala právě kvůli zakupování dalšího alodního majetku, takže se ocitla v nezáviděníhodné situaci. Částečnou výpomocí sice bylo navrácení zádušních a špitálních statků a příjmů a jejich rozmnožení v letech 1547 a 1549, ale ty mohly jen sotva dostačovat zvyšujícím se nárokům, které městům kladla doba. Od sklonku vlády Ferdinanda I. a počínaje Maxmiliánem II. se neobyčejně rozmohly panovnické půjčky, za které se města buď musela zaručit anebo je přímo poskytnout.⁶ Tyto částky navyšovala vysoká pokuta za účast na protihabsburském odboji (v Lounech se rovnala čtyřnásobku příjmů města za celý jeden rok). Vedle toho tu bylo trestní posudné a postryšné a běžné daňové závazky vůči státu (berně, dědičné posudné apod.). Překonávat se musely i problémy vyplývající z nových vlastnických vztahů – noví majitelé konfiskovaných statků vznášeli nároky na poddané, kteří se ještě před rokem 1547 usídlili ve městě a žili zde bez městského práva, jinde zase docházelo k nedorozuměním s měšťany vlastníci venkovské statky individuálně.⁷ Všechny uvedené aspekty znamenaly výrazné oslavení městské ekonomiky, respektive ekonomiky těch měst, která byla konfiskacemi postižena. Shrňme-li rozbor vývoje jejich pozemkového majetku, zjistíme, že až na pověstnou výjimku potvrzující pravidlo nebylo žádné město schopno obnovit svou pozemkovou doménu v rozsahu z doby před rokem 1547. Spolehlivým základem byly zádušní a špitální statky navrácené Ferdinandem I. v letech 1547 a 1549, obohacované později většinou o statky již dříve držené. Pokud si uvědomíme, že období od konce husitské revoluce do první vlny konfiskací nebylo o mnoho delší než období 1547 až 1620, vyplyne celkem zřetelně zeslabená nákupní síla měst. Můžeme namítnout, že po polovině 16. století města změnila svůj hodnotový žebříček a jejich prioritou již nebylo hromadění pozemkového majetku, nýbrž jeho intenzifikace, avšak v takovém případě nevysvětlíme rozšiřování panství u měst nepostížených konfiskacemi – kupř. Plzeň, České Budějovice, Most anebo Loket pokračovaly v nakupech alodů nerušeně a bez náznaku jej jakkoliv regulovat.

Přesto by bylo chybou chápat rok 1547 jako mezník, který by městům v jejich hospodářském vývoji definitivně zlomil vaz. Předně je nutné upozornit na to, že sankce Ferdinanda I. vůbec nepostihly moravská a slezská města. Na Moravě se přitom vývoj ubíral v podstatě podobnými cestami jako v Čechách.⁸ Zajímavé skutečnosti vyplývají již z berního rejstříku z roku 1557. Co do rozsahu poddanského majetku, dosahovaly nejvyšších hodnot Plzeň a České Budějovice, ale co do vlastního městského a měšťanského majetku, byly České Budějovice vytlačeny Žatcem, Klatovy,

3 Komplexně k tématu Petr VOREL (red.), *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29. – 30. 9. 1997, Pardubice–Praha 1999.

4 J. JANÁČEK, *Města v českých zemích v 16. století*, s. 186–187.

5 Josef JANÁČEK, *Královská města česká na zemském sněmu r. 1609–1610*, SH 4, 1956, s. 227–228.

6 Věra PICKOVÁ, *Nucený úvěr českých měst a války v Uhrách v 16. a na počátku 17. století*, HaV 1963, s. 969–1004.

7 Takové případy jsou známy pro Hradec Králové, srov. J. JANÁČEK, *Čechy za války šmalkaldské. Disertační práce*, s. 195.

8 Petr VOREL, *Velké dějiny země Koruny české. VII. svazek (1526–1618)*, Praha 2005, s. 214.

Hradcem Králové, Litoměřicemi a Kadaní až na deváté místo (první dvě příčky obsadila dvě pražská města, třetí Plzeň).⁹ Svádí to k interpretaci, že majetkové poměry jednotlivých měšťanů konfiskacemi neutrpěly. Opatrně musíme hodnotit také odbytové možnosti na zkonfiskovaném zboží. Např. Sušice neztratila právo dodávky piva do svých bývalých vesnic ani po roce 1547.¹⁰ Obdivuhodná je rovněž rychlost, s jakou města obnovovala svá někdejší panství. Je přitom příznačné, že usilovala v naprosté většině případů o ty statky, které konfiskacemi ztratila. Napomohla tu přitom výzva z roku 1549, aby si odkoupila část svých zkonfiskovaných statků.¹¹ Litoměřice v roce 1547 ztratily své podíly v Libochovanech, Píšťanech, Sebusíně, Kolibově, Tlučni, Čeřeništi, Kundraticích, Mírejovicích, Pokraticích, Zahořanech a celé Keblice, Prosmyky, Mlékojedy, Nučnici a Vrbici. Již v roce 1558 zakoupily nazpět píšťanský statek s Pokraticemi, Kundraticemi, Čeřeništěm, Tluční, Kolibovem a Sebusínem. O rok později jim Ferdinand daroval zabavené platy ze Žetic, Nučnic, Keblic a Libochovan. Do závěru století Litoměřice dokoupily zbývající podíly ve zmíněných vsích a rozšířily majetek o nové lokality.¹² Obdobnou snahu vyvíjel rovněž Slaný¹³ a další města. Je skutečně téměř pravidlem, že města koupila alespoň část ze svého bývalého panství. Vedle jednoznačných hospodářských důvodů (poloha vůči městu, existence dlouhodobě zaběhnutých hospodářských vazeb) a zeměpanského doporučení v tom lze spatřovat i hospodářský konzervatismus. Nebylo samozřejmě možné tuto vizi naplňovat ve zcela striktní podobě – stály tu finanční i jiné překážky – , ale v podstatě u všech měst se s tímto jevem lze setkat.¹⁴ Někdy města zakupovala své bývalé majetky nazpět již velmi brzy po konfiskacích. Např. Klatovy vydaly v roce 1547 za takové nákupy téměř 6 000 kop českých grošů,¹⁵ což se rovnalo polovině trestní pokuty a ve společném součtu dosahovalo astronomické hodnoty 9 000 kop českých grošů.¹⁶ Podrobnější pohledy do městských ekonomik prozrazují, že tyto zakupy mohly proběhnout jen na základě úvěru.¹⁷ Jestliže v období před rokem 1547 tuto skutečnost více méně tušíme, máme z doby mladší již i konkrétní doklady na pozadí obecně působících trendů – slabé akumulace kapitálu, všeobecného nedostatku peněžní hotovosti a později i mincovní krize či postupující inflace. Zajímavé je, že se věřitelé hledali převážně v měšťanském prostředí.¹⁸ Někdy přitom docházelo k paradoxním situacím: Polička pro zakoupení vsi Radiměře v roce 1586 vypsala na celém svém panství zvláštní daň a zbytek částky uhradila půjčkou, na které se podíleli i samotní obyvatelé koupené vesnice a kterou nemělo město splacenou ještě po 25 letech.¹⁹ Týn nad Vltavou ještě jako poddanské město zakoupil v roce 1601 za 52 000 kop míšeňských grošů 25 vesnic či jejich dílů, brzy poté však musel pět vsí odprodat, aby mohl umořovat vzniklý dluh, navýšený o závazek zaplatit 4000 kop za svůj výkup. V roce 1608 tak dlužil přes 26 000 kop a tento dluh ještě významně narostl po půjčkách od jindřichohradeckých měšťanů ve výši přes 15 000 kop míšeňských grošů.²⁰ S obdobným postupem, tedy odprodejem části zakoupeného nemovitého majetku, se setkáváme i u Kadaně²¹ či Mělníka. Mělnická obec zakupovala statek Dolní Přívory

9 Miloslav BĚLOHLÁVEK (ed.), *Knih počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, Plzeň 1957, s. 69.

10 Jednalo se o vsi, které Ferdinand I. prodal Kašparu Eichhornovi z Reichenbachu: „*Však ráčí k tomu [Jeho Milost Císařská] milostivě povoliti, aby z těch vesnic, které jsou od pánuov Švihovských drželi, odjinud piva nebrali než z města Sušice.*“ Opis relace Sušických české komoře z 8. května 1568 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 260/1.

11 Petr MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, SAP 27, 1977, s. 74.

12 Oldřich KOTYZA – Jan SMETANA – Jindřich TOMAS, *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997, s. 171.

13 Karel KŘESADLO, *K dějinám města Slaného v 15. a 16. století*, SSH 9, 1974, s. 127–128.

14 J. KUDĚLA, *Obnova staroměstských patrimoniálních statků po třicetileté válce*, PSH 27, 1994, s. 27; O. KOTYZA – J. SMETANA – J. TOMAS, *Dějiny města Litoměřic*, s. 171; Viktor KARELL, *Die königl. Stadt Kaaden als Grundherrschaft*. In: L. Wenzel Stopfkuchen (hrsg.), *Heimatkunde des Verwaltungsbezirkes Kaaden. Seine geschichtliche und kulturelle Entwicklung*. I. Teil, Kaaden 1938, s. 61.

15 Antonín REZEK, *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání*, PAM 10, 1874–1877, sl. 468, 469.

16 Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/1*, Klatovy 1927, s. 360–362. Stejným způsobem skupovaly svůj někdejší majetek města Stříbro, Kouřim, Domažlice, Čáslav, Kadaň aj.

17 Pro moravská města Tomáš BOROVSÝ – Tomáš STERNECK, *Města a měšťané*. In: Tomáš Borovský – Bronislav Chocholáč (red.), *Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*, Brno 2007, s. 229–291.

18 Např. pro Žatec Petr HOLODNÁK – Ivana EBELOVÁ (red.), *Žatec*, Praha 2004 (= Dějiny českých měst), s. 202.

19 Jindřich RŮŽIČKA – Josef KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, Polička 1968, s. 49–50.

20 Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, Praha 1882 (= Spisy musejní 155), s. 1242.

21 V. KARELL, *Die königl. Stadt Kaaden als Grundherrschaft*, s. 61–63. Jestliže Kadaň v letech 1720–1730

bezmála 60 let po konfiskacích, přesto ani zde nešlo o koupi hrazenou pokladním přebytkem, nýbrž formou úvěru. Věřiteli se stalo celkem 51 subjektů, nejčastěji z řad měšťanů. V následujících letech si museli měšťané půjčovat na krytí úroků z těchto dluhů, čímž se ocitli v bludném kruhu, řešeném posléze odprodáním vsí Nedomice a Ovčáry.²² Ani to je však neodradilo od koupě dílu klášterního mělnického statku Pšov za 8 700 kop míšeňských grošů. Bezprostředně po obtížném shánění věřitelů opět uvažovali o odprodeji části nově nabytého panství.²³ Těsně před Bílou horou vykazoval obrovské zadlužení Písek – podle A. Sedláčka více než 100 000 kop českých grošů. Od roku 1580 vynaložilo toto město na nákup venkovských statků bezmála 23 000 kop českých grošů a celé období od konce 16. století je zprávami o půjčkách přímo přeplněno.²⁴ Rovněž Tábor se pro rozšíření svého panství zadlužoval, v roce 1620 restoval přes 50 000 kop českých grošů. V letech 1618–1620 tvořily splátky tábořských obecních dluhů plnou polovinu všech městských vydání.²⁵ Zmínit můžeme pro ilustraci ještě královské horní město Kašperské Hory, které, byť nikdy neutrpělo konfiskacemi, kupovalo v roce 1584 větší část komorního panství Kašperk, a to opět prostřednictvím vypůjčených peněz, které shánělo u bavorských měst Pasova a Vilshofenu. Poslední tolar splatilo teprve v roce 1668.²⁶ Dlouholeté splácení je nutno považovat za realitu, která mohla přinášet dlužníkům i výhody v podobě klesání reálné hodnoty mince. Obliba úvěru narůstala zvláště po snížení úrokové míry z 10 na 6 % v roce 1543.²⁷ Prohlásíme-li částky za zakupování deskových statků za natolik vysoké, že je jen stěží mohlo mít město v pokladní hotovosti, je obtížně vysvětlitelné, proč i Louny splácely poddanskou usedlost v Rané, kterou přeměnili v poplužní dvůr, plných 16 let.²⁸

Naznačený vývoj vhodně doplňují poznatky o prostředí šlechtickém, kde hrál úvěr rovněž velmi důležitou roli.²⁹ Slovy právního historika Valentina Urfuse „*dlužníci věnovali pozornost především placení úroků, placení jistiny se přesouvalo lehkomyšlně do budoucnosti, riziko insolvence se řešilo opětovným hledáním úvěrů, před definitivně hrozící krizí se prostě zavíraly oči*“.³⁰ Tento princip nebyl typický pouze pro 16. století, ale objevuje se ještě mnohem později. Např. Plzeň, která hospodařila v roce 1737 s přebytkem více než 10 000 zl., dokázala po třech letech působení státem ustanoveného hospodářského direktoria docílit snížení dluhu o pouhých 150 zl. (tj. 0,25 %)!³¹ Snaha úhrady jistin byla vskutku velmi liknavá, stejně jako snaha kupovat za hotové – koupě statku Červený Hrádek v roce 1724 prohloubila plzeňské zadlužení o 41 000 zl., protože město zaplatilo v hotovosti pouze 4 000 zl.³²

Placení úroků bylo do určité míry výhodné i pro věřitele, neboť zajišťovalo pravidelný příjem, který v dlouhodobějším horizontu převýšil hodnotu jistiny. Vzpomeneme-li si, že rovněž panovník

zakoupila alody za 29 400 zl., prodala již v roce 1756 část své domény za 30 000 zl.

- 22 Jan KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, Praha 2008, s. 113; TÝŽ, *Vrchnostenský statek mělnické městské obce v první polovině 17. století*, SSH 24, 2006, s. 9–39. Svou užitečnost má v našem kontextu ještě Petr KOPIČKA, *Správa velkostatku Mělník v 16. až 20. století (Diplomatická studie z dějin patrimoniální a hospodářské správy)*, Porta bohemia 2, 2003, s. 24–78.
- 23 J. KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, s. 132–133.
- 24 August SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, Písek 1928, s. 117–119, 120, 122, 123–124, 127, 128–130, 142; TÝŽ, *Dějinný vývoj velkostatku a hor píseckých*, Les a lov 5, 1911–1912, s. 264. Věřiteli byli nejčastěji měšťané, ale často byli zastoupeni i šlechtici. Podle Jana MATZNERA, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.* In: Výroční zpráva c. k. vyšších reálných škol v Písku za školní rok 1886, Písek 1886, s. 13 činily písecké dluhy dokonce 133 630 zl.
- 25 Libuše MÁCOVÁ, *Hospodářství města Tábora na počátku 17. stol.*, JSH 36, 1967, s. 9, 13.
- 26 Jan LHOTÁK, *Hrad Kašperk a jeho panství*, Castellologica bohemia 11, 2008, s. 325–352.
- 27 S ohledem na dobové názory právních teoretiků a v dlouhodobém časovém průřezu Valentin URFUS, *Právo, úvěr a lichva v minulosti. Uvolnění úvěrových vztahů na přechodu od feudalismu ke kapitalismu a právní věda recipovaného římského*, Brno 1975 (= Acta Universitatis Brunensis, Iuridica 14).
- 28 Usedlost zakoupilo město v roce 1598 za 700 kop míšeňských grošů. Josef KŘIVKA, *Ranský dvůr v první čtvrtině 17. století*, ČSPS 64, 1956, s. 89.
- 29 Obširně Václav LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách (Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560–1596)*, Praha 1985 (= Monographia historica Bohemica 1); Václav BŮŽEK, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989 (= Monographia historica bohemia 4).
- 30 Valentin Urfus v recenzi Ledvinkovy knihy (PHS 30, 1989, s. 208–210).
- 31 Adolf ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, Plzeň 1947 (= Prameny a příspěvky k dějinám města Plzně 7), s. 123–124.
- 32 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 120. Věřiteli byly plzeňské církevní instituce a okolní kláštery.

získával peníze na vojenská tažení prostřednictvím úvěru (vnějším projevem bylo rukojemství měst za císařovy dluhy), musíme hodnocení o hospodářské politice měst vážit velmi obezřetně. Je zřejmé, že úvěr hrál klíčovou úlohu ve větších finančních operacích v obecné rovině a že jej nelze pojímat jako výlučně retardační znamení ekonomického vývoje. Jeví-li se nám tak dnes, byl v předbělohorské době součástí běžné praxe. Jinými slovy: prosperitu neurčovala pouze kladná pokladní bilance (i nejmocnější šlechtické rody byly často velmi zadlužené – vzpomeňme finanční situaci posledních Rožmberků) a pokud to které město pouze bezmyšlenkovitě neskupovalo nemovitý majetek, nestávalo se zadlužení natolik palčivým problémem. V takových případech stačilo prodat část z nově zakoupeného statku (viz výše uvedený případ Mělníka či Týna nad Vltavou). Kromě toho město neinvestovalo tam, kde nepočítalo s užitkem. Pokud se přece očekávání nenaplnilo či bylo zhaceno nově vzniklými okolnostmi, byl i to důvod pro jeho odprodej. Např. Litoměřice odprodaly z těchto důvodů městečko Chabařovice, ležící izolovaně od jejich městského panství.³³ Obdobných případů by se jistě našlo více.

Jestliže na poli hospodářském nebylo pro města nemožné se poměrům před rokem 1547 aspoň přiblížit, potom na poli politickém stála v podstatě před nepřekonatelnou překážkou. Pokud by nasazené ekonomické tempo měst nepřerušil druhý stavovský odboj, jeho následky a třicetiletá válka a pokud by získala více času na revitalizaci, mohla se skutečně přiblížit své někdejší hospodářské dynamice, byť stagnující poptávka po obilí po počátku 17. století přivedla pokles cen a odbytovou krizi, jež městské ekonomiky poznamenala.³⁴ V oblasti politického postavení panovala podstatně odlišná situace. Jak poznamenal Josef Teige, byla po roce 1547 městská ústava tak dokonale okleštěna, že ji Ferdinand II. po Bílé hoře již vůbec oklešťovat nemusel.³⁵ Města podléhala dohledu zemských úředníků a celkové tendenci habsburské politiky, jež zatlačila někdejší svobodnější postavení měst zcela do pozadí a Obnoveným zřízením zemským vyústila do absolutistického pojetí rozdělení moci. Tento trend zesiloval od závěru 16. století, kdy se katolická dvorská strana snažila o protireformační činnost v protestantských městech.³⁶ Pouze v souvislosti s konfliktem šlechtické opozice s panovníkem mohla města vyslovit své konkrétní požadavky – poprvé v roce 1575, podruhé v roce 1609 –, výsledky však byly mizivé, neboť kolidovaly se zájmy šlechty, jež nepřestávala ve městech vidět konkurenci a jež ani v kritických momentech následujících let nebyla schopna z tohoto stanoviska výrazněji slevit. Městský stav na sklonku předbělohorské doby tedy byl slovy J. Janáčka odsouzen k politické „nemohoucnosti“.

Projevilo se to naplno i ve způsobu účasti na druhém stavovském povstání. Postavení měst jako třetího stavu sice bylo obnoveno, ne však tak, aby se stala rovnocenným politickým partnerem obou vyšších stavů. Ve třicetičlenném direktoriu měšťané obsadili 10 míst (z nich venkovská města ovšem jen dvě), ovšem s minimálním politickým vlivem. Jistě i proto byl postoj měst spíše vlažný a s nekončícími finančními požadavky dále chladl.³⁷ Události se navíc seběhly až příliš rychle na to, aby se dospělo k restauraci jejich autonomního samosprávného charakteru.³⁸ Následné Obnovené zřízení zemské situaci odráželo obecnou politickou doktrínou pobělohorského absolutismu, nicméně pozici měst neztížilo, neboť výslovně neomezilo počet měst s právem účasti na zemském sněmu a potvrdilo rovněž právo jednoho hlasu.³⁹ Skutečná politická nemohoucnost čtvrtého zemského stavu na úroveň totálního umrtvení⁴⁰ a přenesení hlasu pouze na šest privilegovaných měst (kromě tří měst pražských Plzeň, České Budějovice a Kutná Hora), čímž se přerušila důležitá komponenta

33 Ivan MARTINOVSKÝ, *Ochranné město Chabařovice*. In: Marie Macková (red.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy*, Ústí nad Orlicí 1996, s. 19–24.

34 Eduard MAUR, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, HD 7, 1981, s. 209.

35 Josef TEIGE, *O příčinách naší porážky na Bílé hoře*. In: Josef Teige – Hanuš Kuffner – Jan Herain, *Na Bílé hoře*, Praha 1911, s. 5–6.

36 J. JANÁČEK, *Královská města česká na zemském sněmu r. 1609–1610*, s. 229–230.

37 Josef JANÁČEK, *České stavovské povstání 1618–1620*, FHB 8, 1985, s. 26–27.

38 Olga FEJTOVÁ, *Formování správy raně novověkých měst pražských jako „demokratizační“ proces?*, ČČH 108, 2010, s. 632–633.

39 Valentin URFUS, *Právní postavení českých měst a rakouský absolutismus v období národního obrození*, SAP 19, 1969, s. 387–388. Srov. ještě Václav VOJTÍŠEK, *Z právních dějin československých měst*. In: Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, s. 451–452.

40 Pavel BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvětské reformy*, Praha 1985 (= Studie ČSAV 20), s. 12.

spoluúčasti na formulování společné zemské politiky čtvrtého stavu,⁴¹ tudíž vyplynula pouze ze sněmovní praxe.⁴² Účast neprivilegovaných měst na sněmovním zasedání se ještě v polovině 17. století považovala za samozřejmou, ale fakticky je doložena výjimečně (1663, 1720).⁴³ Reálné klima pobělohorského zemského sněmu potom dokresluje skutečnost, že se ze sněmovní síně odstranily lavice pro městský stav, takže jeho zástupci museli stát.⁴⁴ Zvrátit politickou pasivitu měst se nepodařilo ani pokusy z let 1790 a 1844.⁴⁵ Sama kvalita sněmovního zastoupení však v otázce politické síly měst hrála ve výsledku jen sekundární roli; podstatnějším problémem se stala právní a politická partikularita měst a neschopnost vytvořit jednotnou a homogenní sílu následkem předchozí středověké situace, jež nebyla ani v pobělohorské době zdaleka překonána.⁴⁶

4.2.2 Třicetiletá válka: dopad konfiskací a vojenských průtahů

Události let 1618–1648 a následující období až do konce 18. století se pod vlivem převládající politické nečinnosti a jejich hospodářské situace začaly v české historiografii interpretovat jako regresivní období „temna“ ve vývoji měst,⁴⁷ ličené ještě temněji než Zikmundem Winterem prosazovaný úpadek měst v 16. století, stojící v opozitu proti blahobytné „zlaté době měst českých“ století předcházejícího. Částečně tu jistě zapracovala situace měst v Říši, kde se o regresi hovořilo pro celou dlouhou periodu od 15. do konce 18. století.⁴⁸ Konkrétní příčiny spatřovali badatelé v několika jevech: na prvním místě stály škody způsobené průběhem války, dále konfiskace a konečně pozvolné utahování daňového šroubu. Pozice těchto dobově oblíbených axiomat však pod nově snášenými poznatky postupně slábly: nejdříve se opustila myšlenka fatální pauperizace měst pouze vinou válečných běd, protože se, jak zdůrazňoval J. Pekař, následky třicetileté války nemohly projevit ještě koncem 17. či dokonce na počátku 18. století. V intencích jednoznačného hodnocení však setrval i Pekař a za hlavního viníka hospodářského chudnutí měst prohlásil břemeno berní. Stejný názor přejali i jeho žáci, především Jan Klepl. Průlom do zjednodušeného výkladu pobělohorských dějin měst přinesla materiálově bohatá práce Adolfa Zemana, která na příkladu města Plzně doložila, že hospodářská situace západočeské metropole byla vyrovnaná a v podstatě prosperující. Tento názor podpořil Otto Placht,⁴⁹ který tak dovozoval na základě růstu počtu domů ve městech. Komparací údajů revizitace berní ruly a městských fází tereziánského katastru dospěl ke zjištění, že plná třetina všech domů v zeměpanských městech vyrostla v období 1671–1715,⁵⁰ aniž by si ovšem uvědomil, že tento růst probíhal (a de facto mohl probíhat) v podstatě jen na předměstích, zatímco městská jádra sevřená v hradbách nerostla. Směr soudobému bádání udal a do širších souvislostí zasadil vývoj pobělohorských měst několika svými studii Pavel Bělina.⁵¹ Sledováním situace měst v 18. století stanovil jejich vedoucí vývojové tendence v

41 Podrobně Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Stav městský na sněmě českém od l. 1692–1723*, ČČM 43, 1869, s. 243–277, 307–331, Zdeněk MARTÍNEK, *Samospráva královských měst v Čechách v letech 1620–1784*. In: Ústřední moc a regionální samospráva. 5.–7. října 1993, Brno 1995 (= XXIII. mikulovské sympozium), s. 177–184.

42 V. URFUS, *Právní postavení českých měst a rakouský absolutismus v období národního obrození*, s. 388–389.

43 Z. MARTÍNEK, *Samospráva královských měst v Čechách v letech 1620–1784*, s. 177–178.

44 V. URFUS, *Právní postavení českých měst a rakouský absolutismus v období národního obrození*, s. 389. Situace se nezměnila ani pokusy o získání vyšších pravomocí měst v roce 1790: tamtéž, s. 416–423.

45 V. URFUS, *Právní postavení českých měst a rakouský absolutismus v období národního obrození*, s. 435–440.

46 S konkrétními příklady (privilegovaná vs. neprivilegovaná královská města, královská vs. věnná města, města platící vs. neplatící trestní táč) podrobně V. URFUS, *Právní postavení českých měst a rakouský absolutismus v období národního obrození*, s. 390–393. Naopak za sjednocující elementy označil jednotný způsob uvalování a výběru kontribuce, josefínskou regulaci magistrátů.

47 Především Josef PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, Praha 1932, s. 136–137, 140, 218, 230 a v návaznosti na něm Jan KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, ČČH 38, 1922, s. 260–284, 489–521; 39, 1933, s. 57–71 či Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, Praha 1965, s. 30. K pojmu v širším kontextu Svatava RAKOVÁ, *Pobělohorské Temno v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*, ČČH 99, 2001, s. 569–588.

48 Wilhelm ROSCHER, *Nationalökonomik des Handels und des Gewerbefleisses*, Stuttgart 1881 (= System der Volkswirtschaft 3), s. 29.

49 Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*, Praha 1957, s. 168–169.

50 O. PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*, s. 165–166.

51 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, passim.

tomto období. Omezíme-li jeho dělení pouze na skupinu zeměpanských měst, rozeznával: 1) velká řemeslně obchodní střediska s předpoklady dalšího rozvoje (Plzeň, České Budějovice, Cheb), 2) významná kulturně administrativní centra krajů (Klatovy, Litoměřice, Žatec, Hradec Králové, Tábor aj.), 3) menší řemeslně obchodní města s předpoklady dalšího rozvoje (Trutnov, Kolín, Dvůr Králové nad Labem), 3) stagnující řemeslně obchodní střediska (Tachov, Stříbro, Kouřim, Louny, Domažlice, Sušice, Písek, Vodňany, Chrudim, Polička, Mělník aj.), 4) upadající řemeslně obchodní střediska (většina horních měst) a 5) města se zvláštním postavením (lázeňské Karlovy Vary).⁵²

Při vyhodnocování těchto údajů se nutně potýkáme s otázkou, na kolik korelovala příznivá ekonomická situace individuálního měšťanstva s úspěšným hospodařením (vlastním i vrchnostenským) městských obcí, tzn. zda živá obchodní střediska byla zároveň centry velkých pozemkových domén. Na první pohled se zdá, že tu jistá spojitost byla. Jestliže prosperovalo obecní hospodářství, mohlo si dovolit hradit alespoň částečně měšťanskou kontribuci (např. Plzeň). Obecní hospodářské podniky se dále neobešly bez řemeslníků, jejich práce a produktů. Neplatí to ani tak pro obligatorní provozy stojící na hranici vlastního a vrchnostenského hospodaření (mlýny, cihelny apod.), jako pro provozy režijního hospodaření (poplužní dvory, pivovary, železárny apod.), které byly významnými konzumenty řemeslnické práce.⁵³ Městské panství, respektive obyvatelstvo žijící v jeho prostoru, zároveň představovalo primární a nezpochybnitelné odbytiště řemeslných výrobků, jehož velikost (v počtu obyvatel) se musela přímo úměrně odrážet v počtu řemeslnictva. To sice nacházelo uplatnění svých výrobků a práce i na statcích sousední šlechty,⁵⁴ avšak konkurence z poddanských měst jejich možnosti podvazovala. Taková směna ovšem nepřekročila úroveň místních trhů, což se projevilo i v rozložení řemesel. Pro dálkový obchod byla rozhodující výhodná geografická poloha anebo specializace na výrobu sukna či plátna.⁵⁵ Strategická poloha výrazně napomáhala Plzni či Českým Budějovicím, výrobní specializace určená pro vzdálenější trhy zviditelňovala Trutnov a Poličku – tkalcovství se stalo vůbec nejdůležitějším řemeslným produktem našich měst v 17. a 18. století.⁵⁶ V soukenictví se prosadila moravská města Jihlava a Olomouc, která však požívala i jiných předností. Ostatní města v produkci sukna již jen sekundovala (Pelhřimov, Plzeň).

Rozvoj a konjunktura poddanských měst se zdůvodňuje především jejich pevným zázemím, jež měla v panstvích, jejichž byla součástí.⁵⁷ Ke stejné skutečnosti přitom nebylo vůbec přihlíženo u zeměpanských měst, byť tato měla své velkostatky. Na rozdíl od měst poddanských nemusela navíc čelit ekonomickému podřizování velkostatku ze strany vrchnosti (sama byla vrchností), na druhou stranu však svou příslušností ke královské komoře musela mnohem citelněji nést veřejná břemena. Úroveň ekonomického vývoje městské obce a měšťanstva a jejich vzájemnou závislost lze zkoumat na podkladě tereziánského katastru – shrnuje totiž jak údaje o rozsahu pozemkového majetku městských obcí, tak i rozvrstvení měšťanské řemeslné výroby do skupin podle významu.⁵⁸ Pomineme-li pražská města s jejich specifickým postavením, je z měst s majetkem o více než 200 usedlých hospodářů zastoupeno ve III. třídě hospodářského významu celkem 40 %, ve vyšších třídách 50 %. Pouze Loket je ve IV. třídě. Naproti tomu města s majetkem do 200 usedlých jsou zastoupena ve III. a vyšší třídě pouze 19 %, zbylá zaplňují IV. třídu. Není jistě náhodné, že jedinými zeměpanskými městy v nejzaostalejší V. třídě byly Kouřim s Českým Brodem, které neměly žádný velkostatek. Zdálo by se tím pádem nepochybné, že vzájemná souvislost mezi oběma hospodářskými entitami skutečně existovala. Stejně tak ovšem můžeme přijmout výklad, že

52 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenská reformy*, s. 67–68, 89.

53 Jiří SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, 1957. Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, s. 74.

54 Velmi ilustrativně uplatnění práce řemeslníků z Klatov na šlechtickém panství dokladují registra Jana Jeníška z Újezda na Svrčovci z let 1539–1561 (Archiv Národního muzea, Sbirka rukopisů, sign. 288). K nim Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *Jan Jeníšek z Újezda a na Svrčovci. Zprávy o životě jeho a některé ukázky z jeho paměti*, ČČM 68, 1894, s. 237–257, 397–409.

55 Soukenictví a plátenictví umožňovala produkci pro vzdálenější trhy, další výrobky měly marginální význam. Alois MÍKA, *Řemesla a obchod v českých městech ve světle tereziánského katastru*, PSH 11, 1978, s. 111; TÝŽ, *On the Economic Status of Czech Towns In the Period of Late Feudalism*, HD 2, 1978, s. 236.

56 A. MÍKA, *On the Economic Status of Czech Towns In the Period of Late Feudalism*, s. 235.

57 Pavel BĚLINA, *Ekonomická politika osvícenského absolutismu a česká města*, HD 4, 1979, s. 257.

58 Vycházím z údajů shromážděných A. MÍKOU, *Řemesla a obchod v českých městech ve světle tereziánského katastru*, passim. Srov. P. BĚLINA, *Ekonomická politika osvícenského absolutismu a česká města*, s. 262.

příznivá situace městského a měšťanského hospodaření byly výsledkem širších souvislostí, ve kterých se dané město nacházelo (poloha na důležité komunikaci, husté osídlení v okolí města bez ohledu na patrimoniální příslušnost, úroveň poškození v průběhu třicetileté války, nízké předchozí zadlužení, postižení konfiskacemi apod.) a že nestály ve vzájemné závislosti. Osobně se domnívám, že takový výklad není správný. Např. město Ústí nad Labem nebylo postiženo konfiskacemi a mělo strategickou polohu s možností využití labské plavby, avšak v 18. století rozhodně nevytvářelo dojem města, které by hospodářsky rostlo (105 řemeslníků z 47 různých profesí). Tereziánský katastr Ústí zařadil až do IV. třídy – jak tedy vidíme, nebyla absence konfiskací vždy garancí konjunktury. V odlehlejší Poličce se svým rozlehlým velkostatkem žilo podle tereziánu 126 řemeslníků z 18 různých oborů. Majoritu tvořili tkalci (celkem 68), zbytek příslušníci základních druhů řemesel. Jejich relativně nízký počet nás nesmí klamat: poliční měšťané profitovali a specializovali se na plátenictví a ne neprávem byly zařazeny do III. třídy. Dále musíme připomenout, že přes vysoké počty poddaných nebylo režijní hospodaření Poličky nijak rozvinuté a také poddaní využívali konjunktury textilního průmyslu. Do určité míry obdobná situace platila u stejně velkého Trutnova, jehož ambice prosadit se ve vrchnostenském hospodaření byla prakticky nulová.⁵⁹ Protože tu specializace nebyla zdaleka tak výrazná, mohla se výrazněji uplatnit širší škála řemesel (zastoupeno tu bylo celkem 38 řemesel).

Připustíme-li vzájemnou souvislost mezi rozlohou městského velkostatku a hmotnou situací měšťanstva, nebude jistě obtížné dokazovat, co městům způsobila třicetiletá válka. Právě její bezprostřední následky se tradičně považují za ústřední důvod zchudnutí měst – průtahy nepřátelských vojsk a s nimi spojené drancování, placení výpalného, zavlčení epidemických nemocí apod. Nelze zpochybnit, že celá řada měst skutečně náklady spojenými s vydržováním, vyzbrojováním a podporováním nepřátelských i císařských vojsk utrpěla a zabředla do chronických finančních obtíží, jež sotva indikují hospodářskou konjunkturu. Třicetiletá válka byla bez diskuse pro města střední Evropy decimujícím elementem.⁶⁰ V našem prostředí tu bylo jakousi předzvěstí od sklonku 16. století financování války proti Turkům českými a hlavně moravskými městy, která nastalou situaci řešila nejčastěji úvěrem.⁶¹ Obdobný postup lze předpokládat také za třicetileté války. K určitějším důkazům bohužel chybějí sondy, poslední práce o dějinách konkrétního zeměpanského města se otázkou městských financí, potažmo rozboru účtů, ke škodě věci vůbec nevěnuje.⁶² Nelze zpochybnit negativní dopady vojenských průtahů a zimních kvartýrů, je však třeba si uvědomit nerovnoměrnost a individualitu tohoto fenoménu. Nadto je nutné jinak považovat města zeměpanská a poddanská, neboť tíhu spojenou s vydržováním a zimováním císařských vojsk nesla především vlastní panovnická doména, u níž nebylo problematické kvartýrování prosadit. Vedle komorních panství to byla právě města královská a věnná.

Dalším, neméně důležitým faktorem, je studium hospodářského stavu měst před válkou a z toho vyplývající potence se s utrpěnými škodami vyrovnávat. Zjednodušování lze dokázat např. na materiálu zachycujícím pro města počet domů. Z předbělohorských Čech jsou známy tři takové řady čísel. Otto Placht, který jako jeden z prvních upozorňoval na pochybenost tvrzení o zlatém věku 16. století, dokazoval na jejich základě, že ve většině měst stabilně klesal počet domů až do roku 1620 a v kombinaci se sněmovními jednáními o pustých domech ve městech ho to dovedlo ke konstatování, že města prožívala hospodářský úpadek.⁶³ Historikové mladší generace ovšem v poklesu počtu městských domů neviděli ani tak důsledek dlouhodobé hospodářské regrese, jakkoli odbytovou krizi na počátku 17. století nezpochybňovali,⁶⁴ jako spíše snahy zatajovat jejich skutečné množství.⁶⁵ Také počet pustých domů nelze vždy vykládat jednostranně jako výsledek válečného

59 Může to vyplývat i ze složité právní situace v 16. století. Někteří autoři Trutnov charakterizují jako komorní město: Jiří BOCK, *Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnova do roku 1620*, SAP 55, 2005, s. 315–378.

60 Z hlediska cen potravin Wilhelm ABEL, *Agrarkrisen und Agrarkonjunktur. Eine Geschichte der Land- und Ernährungswirtschaft Mitteleuropas seit dem hohen Mittelalter*, Hamburg–Berlin 1978, s. 158–161.

61 Na příkladu Brna Tomáš STERNECK, *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593–1606)*, Praha 2006. Tábor kvůli tomu prodal v roce 1581 ves Bukovou (L. MÁCOVÁ, *Hospodářství města Tábora na počátku 17. stol.*, s. 9).

62 J. KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, passim.

63 O. PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*, s. 47–49.

64 E. MAUR, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, s. 209.

65 Josef PETRÁŇ, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964, s. 166–167; Jindřich TOMAS,

decimování. Dosavadní poznatky o městech v různých obdobích feudalismu spíše poučují o tom, že poustky patřily k městskému životu vždy a nelze je zcela mechanicky interpretovat jen jako důsledek válečných béd.⁶⁶ Historickodemografické výzkumy odhalují, že předbělohorské pustnutí nezpůsobil ani tak tradovaný hospodářský úpadek, vlekoucí se od konfiskací léta 1547, jako časté epidemie moru a dalších nakažlivých nemocí, které se ve městech šířily z přirozených důvodů rychleji a lépe než na venkově a zcela nezávisle na ekonomickém vývoji.⁶⁷ A pokud jde o válečné následky, zjistil F. Macháček pro Plzeň, že zde nedošlo v průběhu třicetileté války k rapidnímu nárůstu pustých domů oproti předbělohorskému stavu a zvýšený počet poustek vyplynul pouze z menší péče věnované domům za války a snížené imigraci do města v této době.⁶⁸ Dramaticky jiná situace samozřejmě panovala v Písku, Nymburce nebo Prachaticích, které byly válkou těžce zdecimovány. Je také nutno odlišně posuzovat situaci na nechráněných předměstích: kupř. právě v případě Plzně došlo k téměř totálnímu zlikvidování Skvrňanského předměstí rukou samotných Plzeňanů, kteří měli strach z blížícího se Mansfeldova vojska.⁶⁹ Na plundrování se bohužel nepodílela jen nepřátelská, ale i císařská armáda. V jejím případě však nesrovnatelně obtížnějším bylo vyživování: odvody naturálií i peněz představovaly velmi tíživé břemeno, které zcela nepominulo ani po podepsání vestfálského míru, neboť stát rozhodl vojsko nerozpouštět a udržoval ho ve stále připravenosti.⁷⁰ To předznamenalo reformu dosavadního neefektivního principu výběru kontribuce.⁷¹ Nový berní systém se do ekonomického stavu měst zcela určitě promítl, někteří historikové dokonce neváhali daňové zatížení označit za hlavního viníka hospodářského úpadku měst a potažmo celé země.⁷² Nešlo přitom jen o přecenění daňové platby schopnosti měst; podle P. Běliny daňový systém přispíval k rozvoji podnikatelské aktivity pouze tam, kde chybělo rozsáhlejší pozemkové vlastnictví a kde se tudíž nemohlo dostat daňovým povinností pouze intenzifikací zemědělské výroby.⁷³

Za nepochybně tíživé je nutno v samém počátku válečných let označit druhou vlnu konfiskací, i když se svým rozsahem i dosahem nevyrovnala první konfiskační vlně z roku 1547.⁷⁴ Postižená města svůj pozemkový majetek (v celkové hodnotě přes 2 000 000 zl.) podle císařské rezoluce z 26. července 1621 převedla do pravomoci císařských rychtářů, kteří byli pověřeni správou všech městských důchodů ve snaze zprůhlednit městské hospodaření a podrobit jej dohledu státu, tj. české komoře. Císařští rychtáři tak konfiskovanými městskými statky fakticky disponovali, odváděli fisku veškeré důchody z nich plynoucí a případně prostředkovali jejich odprodej. Taková situace však byla spíše výjimkou,⁷⁵ značné části měst byl majetek kompletně vrácen (přesněji svěřen k užívání) na základě císařské rezoluce z 13. dubna 1628, některým o něco později (Beroun, Mladá Boleslav, Nový Bydžov, Dvůr Králové nad Labem, Cheb, Chomutov, Chrudim, Jaroměř, Kadaň, Kolín, Klatovy, Litoměřice, Most, Vysoké Mýto, Pelhřimov, Polička, Sušice, Žatec). Jiným městům byl majetek méně (Mělník) či více ztenčen (Písek, Loket) a několik nešťastných přišlo o všechny své statky (Český Brod, Čáslav, Domažlice, Kouřim, Louny, Kouřim, Nymburk, Prachatice, Rakovník, Slaný, Stříbro, Vodňany). Tyto disproporce měly různé příčiny, nejčastěji však vyplývaly z toho, že u některého města se podařilo sehnat kupce na zkonfiskované statky, takže v okamžik císařského rozhodnutí již ani nebyly k dispozici. Nemožnost návratu již prodaných konfiskátů oznamovala v květnu 1628 do královských a věnných měst česká komora, která nařídila císařským rychtářům

Počet berních domů a komínů – možnost k zjištění velikosti města před Bílou horou – Litoměřice 1609, FHB 10, 1986, passim.

66 František ROUBÍK, *Soupis pustých domů v král. městech v Čechách z r. 1649*, Selský archiv 15, 1928, s. 342–343.

67 Lumír DOKOUPIL – Ludmila FIALOVÁ – Eduard MAUR – Ludmila NESLÁDKOVÁ, *Přirozená měna obyvatelstva v českých zemích v 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 63–64.

68 Podrobně ve stati *Městský dům Fridolín MACHÁČEK, Dvě studie k dějinám Plzně a Plzeňska*, Plzeň 1931.

69 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, s. 1188.

70 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvěcenská reformy*, s. 8–9.

71 Blíže Zdeněk VYBÍRAL, *Berní reforma roku 1567 a město Tábor (Edice berního rejstříku z roku 1579)*, Tábořský archiv 8, 1997–1998, s. 63–70; Marie TOŠNEROVÁ, *Daňové zatížení města Berouna v předbělohorském období*, SSH 25, 1999, s. 63–83.

72 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 137.

73 Na příkladu Plzně P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvěcenská reformy*, s. 16 (ze zemědělského a pravovárečného podnikání zde pocházelo 50 % všech měšťanských příjmů).

74 Tak soudí také Z. MARTÍNEK, *Samospráva královských měst v Čechách v letech 1620–1784*, s. 178.

75 Celkový popis a pohled na konfiskační řízení s městy podává T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. XCIX–CVIII.

předat správu nad nimi městským radám. Ty měly jejich správou pověřit zvláštní úředníky, operující s penězi jen z rozhodnutí městské rady. Není jisté překvapivé, že hlavním účelem bylo, „aby z týchž důchodův kněžstvo, žakovstvo, též chudí lidé jako prve lidé ve špitálech náležitě vychováni byli“.⁷⁶ Konfiskace tedy nepostihly města rovnoměrně a tato nerovnoměrnost měla dopad na pozdější hospodářský vývoj.

Podle Fridolína Macháčka nebyly konfiskace pro města zásadní finanční ranou, neboť zabavené statky nepřinášely do městské pokladny rozhodující příjmy. Dokazoval to faktem, že města ještě do poloviny 20. let celkem řádně odváděla úroky z dlužených částek a až ve 30. letech (kdy již byly konfiskáty navráceny) se dostávala do finančních potíží a začala usilovat o přiroči a slevy svých dluhů. Hlavní příčinu hospodářského ochuzení měst spatřoval ve výdajích spojených s vydržováním nepřátelských i císařských vojsk – v celkovém součtu je vyčíslil na 20 miliónů zl. – , pouze marginální roli přiznal hmotným škodám (vypálení apod.).⁷⁷ Druhý z historiků, kteří odmítali vyšší dopad konfiskací na městské ekonomiky, byl Jan Klepl. Jeho slovy „i bez třicetileté války a konfiskací bylo by došlo k rozkladu středověkého městského hospodářství“, jímž měl na mysli konfrontaci středověké cechovní výroby s nákladnictvím a manufakturami.⁷⁸

Domnívám se, že historická realita je zhruba kdesi uprostřed. Zadlužení se stalo dlouhodobým problémem zeměpanských měst a vlekle se s nimi až do konce 18. století. Jak již bylo konstatováno, základy k němu byly položeny již v polovině 16. století,⁷⁹ kdy města dočasně ztratila hlavní zdroj svých příjmů i zdroj umořování dluhů vzniklých výpůjčkami na koupi pozemkového majetku, splacení pokuty z roku 1547 apod. K tomu se postupně přidružovaly pohledávky za královskou komoru, vzniklé ručením za císařské dluhy, a další výpůjčky za statky zakupované v intervalu let 1547–1620. Pokud mohla města dluhy splácet, bylo to zejména díky příjmům z venkovských statků. Po jejich ztrátě mohla umořovat již jen úroky z dlužených částek, ale při minimálních příjmech se brzy ocitla na šikmé ploše. Jinými slovy: konfiskace ohrožily městské hospodářství především proto, že je dočasně odstavily od stěžejního zdroje příjmů, takže nebylo možné stabilně odstraňovat pasiva.⁸⁰ V období zvláště náročném na vydání (kterým třicetiletá válka nepochybně byla) to mohlo mít vskutku fatální důsledky.

Tab. č. 3a: Zadlužení českých zeměpanských měst po třicetileté válce podle F. Macháčka a V. Pešáka

Lokalita	Macháček	Pešák
Beroun	4000 kop míšenských grošů (?) (1654)	-
Čáslav	75 970 kop míšenských grošů (1654)	84 476 kop míšenských grošů (1665)
České Budějovice	94 541 kop míšenských grošů (1663)	67 285 zl. (1662)
Český Brod	-	53 574 kop míšenských grošů (1665)
Domažlice	37 145 kop míšenských grošů (úroky ročně 2610 zl.) (1654)	37 145 kop míšenských grošů (1664)
Dvůr Králové	-	-
Havlíčkův Brod	28 351 kop míšenských grošů (1663)	-
Hradec Králové	69 153 kop míšenských grošů (1663)	69 153 kop míšenských grošů (1664)
Chomutov	28 332 kop míšenských grošů (1663)	28 332 zl. (1659)
Chrudim	27 128 kop míšenských grošů (1663)	-
Jaroměř	-	-
Kadaň	21 435 kop míšenských grošů (1663)	21 935 zl. (1661)

76 Soudobý opis missivu české komory z 11. května 1628 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno.

77 Fridolín MACHÁČEK, *K hospodářskému stavu českých měst venkovských po válce třicetileté*. In: Otakar Odložilík – Jaroslav Prokeš – Rudolf Urbánek (red.), *Českou minulostí. Práce věnované profesoru Karlovy university Václavu Novotnému jeho žáky k šedesátým narozeninám*, Praha 1929, s. 272.

78 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 262, 278.

79 J. JANÁČEK, *Města v českých zemích v 16. století*, s. 180–181.

80 Václav PEŠÁK, *Obecní dluhy královských, věnných a horních měst v Čechách, zvláště Starého města pražského, po třicetileté válce*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 7, 1933, s. 311.

Klatovy	34 217 kop míšenských grošů (1654)	
Kolín	23 809 kop míšenských grošů bez úroků (1654)	23 809 kop míšenských grošů (1664)
Kouřim	51 959 kop míšenských grošů (1654)	55 938 kop míšenských grošů (1665)
Kutná Hora	35 304 kop míšenských grošů (1663)	-
Litoměřice	77 525 kop míšenských grošů (1654)	-
Loket	-	-
Louny	69 886 kop míšenských grošů (1654)	69 886 kop míšenských grošů (1665)
Malá Strana	-	-
Mělník	14 148 kop míšenských grošů (1663)	-
Mladá Boleslav	35 846 kop míšenských grošů (1654)	-
Most	241 957 kop míšenských grošů (1654)	103 289 kop míšenských grošů a 104 045 zl. úroky (1664)
Nové Město pražské	-	85 000 kop míšenských grošů (1664)
Nový Bydžov	76 548 kop míšenských grošů (1663)	76 548 zl. (1662)
Nymburk	48 318 kop míšenských grošů (1654)	-
Pelhřimov	53 143 kop míšenských grošů (1654)	39 263 zl. (1662)
Písek	-	130 000 kop míšenských grošů (1665)
Plzeň	415 656 kop míšenských grošů (1629)	-
Polička	13 312 kop míšenských grošů (1663)	13 310 zl. (1662)
Rakovník	29 133 kop míšenských grošů (1654)	-
Rokycany	41 419 kop míšenských grošů (1663)	-
Slaný	-	-
Staré Město pražské	-	393 141 zl. (1647)
Stříbro	-	77 525 kop míšenských grošů (1664)
Sušice	58 000 kop míšenských grošů (1654)	58 000 kop míšenských grošů (1664)
Tábor ⁸¹	-	-
Trutnov	23 448 kop míšenských grošů (1663)	23 449 kop míšenských grošů a 9525 zl. úroky (1664)
Ústí nad Labem	33 388 kop míšenských grošů (1654)	6 690 zl. (1662)
Vodňany	-	-
Vysoké Mýto	12 651 kop míšenských grošů (1663)	-
Žatec	147 947 kop míšenských grošů (1654)	147 947 kop míšenských grošů (1664)

Pramen: Fridolín MACHÁČEK, *K hospodářskému stavu českých měst venkovských po válce třicetileté*. In: Otakar Odložilík – Jaroslav Prokeš – Rudolf Urbánek (red.), *Českou minulostí. Práce věnované profesoru Karlovy university Václavu Novotnému jeho žáky k šedesátým narozeninám*, Praha 1929, s. 271–285; Václav PEŠÁK, *Obecní dluhy královských, věnných a horních měst v Čechách, zvláště Starého města pražského, po třicetileté válce*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 7, 1933, s. 311–466. **Poznámka:** Jedna kopa míšenských grošů se rovnala 1 zl. 10 kr.

Na roli konfiskací v procesu zadlužování nepanovaly jasné názory již počátkem 18. století. Česká komora byla přesvědčena, že bez obnovy městského majetku tak, jak byl na počátku 17. století, nepůjde města přivést k někdejšímu rozkvětu.⁸² Podle A. Zemana komise pro povznesení měst tehdy dokonce snad uvažovala o restituci zkonfiskovaných statků, se svým stanoviskem však tvrdě narazila u císaře.⁸³ Také historikové s větším časovým odstupem zprvu nespatořovali v

81 Podle F. A. SLAVÍKA, *Panství tábořské*, s. 95–96 činily dluhy (sečtena jistina i s úroky) v roce 1658 celkem 132 739 kop grošů míšenských.

82 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 277–278.

83 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 12.

konfiskacích hlavní příčinu vysokých dluhů měst a jejich špatného hospodářského stavu. Jediným, kdo takovou možnost připouštěl, byl Václav Vojtišek⁸⁴ a také o generaci mladší plzeňský historik A. Zeman zpochybňoval Macháčkovu tvrzení o malé přínosnosti zkonfiskovaných statků pro městskou ekonomii⁸⁵ zjištěním, že Plzeň v 18. století významný podíl z příjmů získávalo právě z velkostatku. Dedukce F. Macháčka naráží i na další často zapomínanou skutečnost: od kapitulace Zvíkova v květnu 1622 až do saského vpádu v roce 1631 se v Čechách neobjevilo žádné cizí či bojující vojsko, takže výdaje související s válkou se u měst omezily na podporování císařských vojsk.⁸⁶ Předchozí válečné události vystřídal relativně dlouhé a klidné období, které se soustředilo na zahrazení válečných škod a znamenalo paradoxně určitou válečnou konjunkturu, jež trvala až do závěru 30. let, kdy českou kotlinu zasáhla švédská expanze.⁸⁷ České stavovské povstání tak lze pojímat jako zcela svébytnou část konfliktu, v níž působily podstatně jiné vlivy. Navzdory náboženské perzekuci, násilné rekatolizaci, znehodnocování mince se nerezignovalo na podporu kulturních investic. Nejlépe zdokumentovány jsou v centru království,⁸⁸ analogii bychom však zřejmě našli i ve venkovských městech. Kulturní investice rozhodně neodráží zoufalou finanční situaci, i když je třeba důsledně rozlišovat mezi individuálními měšťany (mnohdy v pozici válečných spekulantů), a městskou obcí a jejími možnostmi⁸⁹ – je pro ni příznačné, že ani v letech největšího tlaku nerezignovala na udržování církevních a vzdělávacích institucí (škola, špitál, záduší, literátské bratrstvo, péče o sirotky).⁹⁰ Byla-li tedy města s to přestát 20. léta bez zkonfiskovaných statků, bylo to nesporně snažší díky uklidnění válečných operací a brzkému návratu konfiskátů. Nápor 30. a 40. let nemohly při nejlepší vůli zastavit, neboť byly válkou částečně oslabeny a zdecimovány a nevydávaly takové výnosy jako v letech míru. Vyššího kapitálu bylo možno dosáhnout jejich prodejem či zástavou, což se považovalo za poslední možné řešení. Častěji byla využívána zástava – doklady o ní máme z celé řady měst.⁹¹ Odprodej statků byl ve válečných letech nevýhodný: města na něm velmi trčila⁹² a snižovala tím i své příjmy. Vynakládala proto značné úsilí, aby takovému

84 Václav VOJTÍŠEK, *O habsburských konfiskacích statků městských a o nárocích na jich vrácení*, Věstník svazu československých měst 9, 1921, passim.

85 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 119, 353–355.

86 Tím se samozřejmě nepopírá zhoubný vliv domácích vojsk na městskou ekonomiku. Např. v roce 1625 vydíral město Poličku pluk Coralissův (Karel ADÁMEK, *Z dějin obecního hospodářství královského věnného města Poličky*, Časopis českého musea 60, 1881, s. 439), jindy zde císařští dokonce nechali smýkat purkmistra koněm (J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 57). Pro Mělník podrobně J. KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, s. 143–156. Jinou věcí byly dragonády za nedostatečnou horlivost v katolické víře.

87 Václav LEDVINKA, *Česká města v době třicetileté války a problematika jejich vývoje v epoše baroka (několik úvah a poznámek)*. In: Jan Kilián (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník z konference konané v Mělnice ve dnech 4. – 5. května 2004, Mělník 2004, s. 24–25. Např. Tábor opravil všechny vydrancované poplužní dvory a dosáhl výnosů srovnatelných s předválečným obdobím (František Augustin SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, Tábor 1884, s. 103–105).

88 Michal ŠRONĚK – Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Gloria et Miseria 1618–1648. Praha v době třicetileté války*, Praha 1998. Skutečný stavitelský boom potom nastal v období baroka, zejména v letech 1680–1730. Srov. v širším kontextu hmotné kultury Zdeněk HOJDA, *Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy I.*, PSH 26, 1993, s. 38–102; TÝŽ, *Kulturní investice staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy II.*, PSH 27, 1994, s. 47–104. V korporativním kontextu Marek ĎURČANSKÝ, *Kulturní investice městské rady Starého Města pražského a knihy finančních příkazů z let 1656–1677*, FHB 22, 2006, s. 121–141.

89 V. LEDVINKA, *Česká města v době třicetileté války a problematika jejich vývoje v epoše baroka (několik úvah a poznámek)*, s. 26.

90 Pro Zlín a Mělník Josef POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*, Praha 1970, s. 190 a J. KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, s. 11.

91 Klatovy zastavily v červnu 1633 čtyři usedlé v Kosmáčově s příslušenstvím a v roce 1641 Malou Vísku, Vrhaveč a Horní Lhotu (Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/2*, Klatovy 1933–1936, s. 1013), Sušice zastavila v roce 1633 městečko Hartmanice (NA Praha, *Nová manipulace*, sign. S 27/2).

92 V. PEŠÁK, *Obecní dluhy královských, věnných a horních měst v Čechách, zvláště Starého města pražského, po třicetileté válce*, s. 331. Exemplární příklad lze uvést pro Rokycany: město prodalo v roce 1653 svůj dvůr Habrova plzeňskému měšťanovi Mirobellovi za 3100 zl. a v roce 1680 nabízeli Mirobellovi dědicové Rokycanům zpětné odkoupení dvora, tentokrát však za 12 000 zl. (Adolf ZEMAN, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, ČSPS 62, 1954, s. 107–108).

řešení předešla.⁹³ Přesto byl mnohde realitou, dokonce i tam, kde nedošlo ke konfiskaci statků.⁹⁴

Bezprostředním důsledkem konfiskace venkovských statků bylo, že města ztratila možnost bránit expanzi zboží z okolních poddanských měst a městeček do vlastního okruhu. Dopad konfiskací však v tomto směru nemůžeme absolutizovat, protože po dlouhou dobu budovaná ekonomická symbióza mezi zeměpanskými městy a venkovským okolím nemohla být zpřetrhána náhle a jediným aktem shora,⁹⁵ po nějaký čas působila jistá setrvačnost. Města navíc, jak víme, velmi rychle restaurovala svůj původní majetek nazpět, což zpochybňuje tvrzení, že byla zcela zastíněna konkurencí šlechtického velkostatku.⁹⁶ Teprve v poválečném období, kdy se země pozvolna vzpamátovávala a jednotlivé vrchnosti začaly konsolidovat své síly k překonání ekonomické deprese, se absence anebo zmenšení statků projevilo výrazněji. Statky se staly nejen zdrojem kapitálu pro umořování úroků a jistin či prostorem k realizaci mimoekonomických opatření pro zvýšení zisků, ale i odbytovou oblastí, se kterou bylo možné vždy počítat. Mnohá města mohla využít stejného nástroje, který aplikovala pro překonání poválečné deprese šlechta. V historické literatuře bývá nazýván tzv. druhým nevolnictvím a velmi zjednodušeně jím můžeme označit opatření vrchností vedoucí k jejich ekonomickému prospěchu na úkor poddaných mimoekonomickou cestou. Pobělohorská doba je skutečně obdobím utužování poměrů venkovského obyvatelstva: zachování předválečného tempa zemědělské výroby či naopak jeho zrychlení se v době nedostatku námezdních sil a drahoty řeší bezplatnou robotní prací, systémem přímusů a rozšiřováním plochy dominikálu. Ptáme-li se, zda se k obdobné praxi uchýlila města, musíme odpovědět ano i ne. Příklady Plzně a Poličky, o kterých ještě bude pojednáno, celkem jednoznačně dokazují, že dostatečně velké pozemkové domény města velmi výrazně posilovaly. Na druhou stranu se vyskytly lokality, které hospodářsky směřovaly k výrobní specializaci a režijní hospodaření pro ně tudíž nebylo prioritou. V českém prostředí a především u zeměpanských měst však šlo o do určité míry unikátní jev. Rozmach plátenictví dovolil Trutnovu rezignovat na režijní hospodaření, zatímco tradiční centra soukenictví Olomouc anebo Jihlava nepřehlížely ani tuto příjmovou složku.

Rapidní zvýšení výdajů vinou válečných průtahů, kvartýrů, dodávek, plundrování a také dočasné i trvalé ztráty pozemkového majetku mělo za následek prohloubení dluhů. Finanční potíže měst v poválečném období však byly výsledkem nejen válečného, ale i předbělohorského hospodaření. Toto tvrzení nelze určitě považovat za všeobecně platné, existují pochopitelně výjimky. Např. Polička vstupovala do 17. století s více méně vyrovnaným rozpočtem a teprve v úvodních letech války – ještě před konfiskací a tedy za nenarušeného vrchnostenského hospodaření – upadla do dluhů převyšujících 20 000 kop.⁹⁷ Vyrovnaný rozpočet Poličky počátkem 17. století sice mohl vyplývat z některých jejích specifík (rozsáhlé panství, jež konfiskace roku 1547 jen mizivě poznamenaly, minimální zájem o alody v období 1547–1620), avšak i tak představuje případ, na kterém je nutno se při vyslovování zobecňujících tvrzení zamyslet.

Úzké souvislosti mezi pozemkovým majetkem měst a jejich zadlužeností si byl dobře vědom již císař Ferdinand II. 16. dubna 1621 rozhodl podrobně vyšetřit stav dluhů, které vázly na konfiskovaných statech, považovaných za součást královské komory. Rovněž fakt, že konšelé ve snaze dostat svým finančním závazkům sáhli i na zádušní či sirotčí peníze, musel na bigotního

93 Např. město Polička mělo za účelem vyrovnání dluhu odprodat ves Makov, ale raději nalezla jiný způsob. J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 63. V Mělníku hradili penězi získanými prodejem jednoho poddaného dluženou kontribucí (J. KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, s. 133).

94 Klatovy odprodaly v roce 1640 polovinu Měcholup, v roce 1641 Tětětice, Újezdec a Habartice za 11000 zl., 1647 Malou Vísku, Vrhaveč a Horní Lhotu (J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/2*, s. 1013), Mělník prodal v roce 1641 zádušní dvůr a pět usedlých v Sedlci (J. KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, s. 133), Plzeň odprodala v letech 1633–1640 Kozolupy a díly Nevřeně a Chřínova za 6 400 kop miš. grošů (Josef STRNAD, *Stručný nástin nenáhlého vzrostu statků města Plzně*. In: Devátá zpráva vyššího reálného gymnasia v Plzni za školní rok 1881–82, Plzeň 1882, s. 27). Následkem válečného zadlužení se ovšem prodávaly statky i po třicetileté válce – např. Rokycany prodaly dvůr v Habrové plzeňskému měšťanu, který ho získal do zástavy již v roce 1642 (A. ZEMAN, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, s. 107, 109).

95 Alois MÍKA, *Sociálně ekonomická struktura českých zemí před třicetiletou válkou. 1. část. Obchodní styky, města a měšťané*, SH 21, 1974, s. 59–60.

96 Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR – Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha–Litomyšl 2002, s. 89.

97 J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 55.

katolíka Ferdinandova typu jistě značně působit, takže o restituci městského majetku příliš nepřemýšlel. Navrácení statků však situaci měst řešilo jen zčásti. Kupř. Chomutov měl na konci 20. let 17. století dluhy více než 60 000 kop míšenských grošů a statky, které mu císař navrátil, vynášely maximálně 3 500 kop ročně.⁹⁸ V procesu oddlužování tak již statky svými výnosy (nadto decimované důsledky války) mohly plnit maximálně udržovací funkci a zadlužování dále rostlo. Vládní kruhy jej mohly ve válečných letech zmírnit pouze omezeným rejstříkem opatření, která ovlivnila buď vlastní správu městského hospodářství anebo záležitostí širšího rázu. Na jaře roku 1628 veškerou agendu přepustili úředníkům z řad městské rady, po vydání komorní instrukce z 11. května 1628 měli tuto povinnost převzít zvláštní úředníci, stojící mimo městské rady a jí se zodpovídající (kontrolní funkci si zachoval císařský rychtář).⁹⁹ Avšak již v dubnu 1629 přešla správa obecního majetku opět do rukou městských rad.¹⁰⁰ Na kolik bylo toto opatření účinné, osvětluje nová podkomořská instrukce pro města z 27. srpna 1650. Opětne předepsala jmenování úředníků mimo měšťanstvo, spravujících obecní hospodářství a skládajících císařským rychtářům a městské radě každého čtvrt roku účty. Zároveň zapovídala další půjčky bez svolení české komory.¹⁰¹ Stejně opatření bylo opakováno v březnu 1651.¹⁰² Vliv státních úřadů na finanční politiku měst tím zásadně vzrostl, města musela žádat o povolení při každé větší investici, která se netýkala jen staveb či oprav obecních budov (radnice, hradby, brány apod.), ale i nákupu alodních statků.¹⁰³ Není asi nutné dodávat, že česká komora a podkomoří byli shovívaví především tehdy, sloužily-li půjčky na úhradu kontribuce. Přesto nebyly oba úřady s to uhlídat veškeré finanční operace a mnohdy zjistily, že města uzavřela půjčku bez jejich svolení.¹⁰⁴

Šířeji koncipovanými opatřeními bylo vyhlášení přiročí, anulování dluhů z let 1618–1628, postupování majetku měšťanů-exulantů městským obcím, omezování možnosti exekucí a pokusy o zprostředkování smírného urovnání dluhů s věřiteli. Ke skutečně efektivnějšímu řešení v tomto duchu však mohlo být přikročeno až po skončení války. Císař tehdy apeloval na hospodářské povznesení měst a podkomořímu Oldřichu Sezimovi Skuhrovskému ze Skuhrova uložil zajistit osazení měst novými měšťany, neboť některá města byla polopustá.¹⁰⁵ Zároveň si od něj vyžádal relaci s návrhy, jak zbídačeným městům pomoci. Skuhrovský doporučil zřízení zvláštní komise, která by přezkoumala dluhy jednotlivých měst a prostředkovala jednání s věřiteli. Především se mělo především exekucím, kterými věřitelé města obtěžovali. 5. prosince 1654 byla místodržícími vydána úřední instrukce a generální traktační komise (*commissio tractationis*) mohla začít pracovat. Jako hlavní úkol měla vyšetřit stav a povahu městských dluhů, platbyschopnost městských obcí a konečně se pokusit o úpravu dluhů tak, aby věřitelé nebyli výrazněji poškozeni a města byla s to nové dlužní dohody plnit. Vlastní práci zahájili komisaři v čele s Vilémem Albrechtem Krakowským z Kolowrat v roce 1657. O devět let později již měli za sebou jednání s 23 královskými, věnnými či horními městy, jimž z jejich celkového dluhu o více než 800 000 zl. slevili přes 300 000 zl.¹⁰⁶ Uspokojování věřitelů se dělo různým způsobem, řešením mohl být i odprodej části městského panství.¹⁰⁷ Při projednávání dluhů se mnohdy dostávali do paradoxních situací – např. když se jedno královské město stalo věřitelem druhého královského města.¹⁰⁸ V pozdějších

98 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, s. 1086.

99 Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*, Praha 1881, s. 87–88.

100 J. ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*, s. 94.

101 J. ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*, s. 96–97. Po rozpouštění české komory v roce 1745 převzal tuto pravomoc podkomořský úřad (tamtéž, s. 117).

102 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 262.

103 Např. v roce 1760 žádali Písečtí podkomořího o povolení zakoupit prostřednictvím stavovských obligací statek Stražovice. Protože však příslušné obligace hodlali získat půjčkou, byli odmrštěni (A. SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, s. 538).

104 V Písku si bez dovolení úřadů zapůjčili téměř 4000 zl. (A. SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, s. 539).

105 J. ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*, s. 93.

106 V. PEŠÁK, *Obecní dluhy královských, věnných a horních měst v Čechách, zvláště Starého města pražského, po třicetileté válce*, s. 363.

107 Tábor tak prodal v roce 1656 svému největšímu věřiteli Kryštofu Karlu Přehořovskému tři vsi a díl čtvrté za 24 000 zl., stěžoval si však, že taxátoři prodávané statky podhodnotili. F. A. SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 97.

108 Tak např. město Vysoké Mýto bylo věřitelem města Poličky (J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky*).

letech již o činnosti traktační komise není zpráv a města se v souvislosti se svým špatným hospodářským stavem začala opět ozývat až počátkem 70. let, kdy uspořádala protestní akci proti vysokým kontribucím, nápojové dani a vaření piva a provozování řemesel v blízkosti měst.¹⁰⁹ V této době ještě navíc mnohdy neměla splaceny své staré dluhy.¹¹⁰

Více méně úspěšná jednání s městskými věřiteli mohou vytvářet dojem, že hospodářský vývoj měst zaznamenal po třicetileté válce plynulý vzestup. Takový výklad by byl značně zjednodušující, avšak skutečně nalézáme případy, kdy můžeme hovořit o hospodářské konjunktuře. V první řadě jde o několikrát již zmíněnou Plzeň.¹¹¹ Ekonomika města v první čtvrtině 18. století byla zisková díky své vrchnostenské složce a dluh 60 000 zl., jakkoli sám o sobě působí hrozivě, byl s ohledem na hodnotu majetku města zanedbatelný. Měšťanům velmi vypomáhalo pravidlo, že jejich kontribuci platilo větším dílem město z přebytku vrchnostenského hospodaření, takže jejich individuální hospodaření prosperovalo a umožňovalo měšťanům zakupovat luxusní zboží¹¹² a podporovat uplatnění baroka.¹¹³ Také ve druhé polovině 18. století bylo plzeňské hospodaření ziskové a umožňovalo investovat i umořovat dluhy.¹¹⁴ Dokladem prosperity je rozkvět plzeňského baroku. A. Zeman, vědom si určité výjimečnosti Plzně (zmiňované snížené placení kontribuce, vlastnictví velkého panství, absence trestního posudného i dlouhodobě procísařská, potažmo katolická orientace), zkoušel na plzeňském příkladu propočítat finanční situaci v hypotetickém případě, bylo-li by město těchto výhod prosto. Došel ke zjištění, že i tak „by se dalo sotva mluvit o úpadku měšťanských živností“. O dopadu na obecní hospodaření však ke škodě věci neuvažoval,¹¹⁵ avšak za předpokladu absence příjmů z vrchnostenského hospodaření a využití jím publikovaných čísel by muselo být schodkové.

Odmítneme-li na Plzeň nazírat jako na reprezentativní vzorek zeměpanských měst, je jiným příkladem prosperujícího města východočeská Polička. Postrádala většinu výhod, jichž požívala Plzeň (spojuje je jen vlastnictví nadprůměrného panství), avšak přesto dosáhla pozoruhodného rozvoje, jenž první poličský historiograf Antonín Hájek neváhal nazvat „zlatým věkem“ (především první tři čtvrtiny 18. století). Město, na jehož panství klesl počet usedlých hospodářů v průběhu třicetileté války o více než 50 % a jež zažilo několik vojenských vpádů,¹¹⁶ se do konce 17. století zbavilo všech dluhů a začalo bohatnout do té míry, že bylo schopno zapůjčit českému guberniu vysokou částku 1 000 zl. Tento blahobyt vyplýval z postavení města jako feudální vrchnosti.¹¹⁷ Uplatnily se tu přitom odlišné mechanismy než u Plzně. Poličské dvorové hospodaření nebylo příliš rozvinuté. Zprvu se orientovalo na dobytkařství – hlavním zdroj příjmů plynul již od třicetileté války za sýry a máslo, po polovině 18. století se kvůli válečným účelům začala více prosazovat rostlinná výroba, orientovaná dosud na pokrytí vlastní potřeby. Paralelně s tím mohutněly výnosy z lesů: jestliže na konci 17. století přinášely pouze drobný příjem z honitby, prosadilo se v období následujícím obchodování se dřevem, jež přinášelo do obecní pokladny tisícové částky. Naproti tomu rybníkařství mělo jen doplňkovou úlohu a valná část úlovku posloužila jako deputát konšelům, děkanovi a městským zaměstnancům.¹¹⁸ Obratnější politiku uplatňovala Polička v poddanské oblasti – populační nárůst a přetlak bezzemků (již se realizovali v řemesle, zejména přadláctví) ventilovala zakládáním nových vesnic na emfyteutickém právu. Robotu přitom reluovala, takže se robotné postupně vyšplhalo mezi nejvyšší příjmové položky. Poddaní tudíž neměli svázané ruce prací na panském a mohli více energie věnovat

První díl, s. 63).

109 V. PEŠÁK, *Obecní dluhy královských, věnných a horních měst v Čechách, zvláště Starého města pražského, po třicetileté válce*, s. 365.

110 U Tábora se tak stalo dokonce až v roce 1728 (F. A. SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 98).

111 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 123.

112 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 128, 353.

113 Jaromír KOVÁŘ, *Několik příspěvků k dějinám plzeňského baroku*, MPP 3, 1960, s. 103–120.

114 S konkrétním rozbořením účtů Jiří KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, Praha [1983]. Diplomová práce, Katedra archivní a pomocných věd historických Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, s. 52.

115 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 354–355.

116 J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 57–61.

117 J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 74, 92.

118 J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 70–71.

protoindustriálním aktivitám. Vnější projevem hospodářské stability byla i v tomto případě architektura a uplatnění barokního slohu na budovách obecních i soukromých.¹¹⁹

Výrazně spornějšími doklady konjunktury jsou po mém soudu investice do zakupování pozemkového majetku (jak jimi argumentuje O. Placht),¹²⁰ protože mohou být výsledkem vypjaté snahy získat potřebný zdroj příjmů pro své upadající hospodářství. Svědčí o tom případ Vodňan, které počátkem třicetileté války upadly do zástavy a po 80 letech zahájily jednání o výkup argumentem, že je město ožebračeno a jen výkup mu může pomoci. V roce 1705 měly Vodňany nedoplatek na kontribuci 1662 zl. a velmi nevýhodně na ně působila okolnost, že berní osedlost navyšovaly i důchody, které cele využívala vrchnost (např. ze vsi Stožice).¹²¹ Jedinou možností obstarání výkupní sumy byla půjčka (tuto skutečnost považovala za jedinou možnou i česká komora), kterou Vodňanským odsouhlasil císař v březnu 1709. Shánění peněz bylo obtížné a město muselo žádat o prodloužení výkupní lhůty.¹²² V roce 1724, kdy Vodňany zasáhl ničivý požár, dlužili tamní měšťané na kontribuci již 5276 zl. a ve 30. letech dosáhli netrpěliví věřitelé uvalení sekvestrace, která trvala 20 let.¹²³

Jednoznačněji vyznívají účetní bilance městských účtů, je však unáhlené podnikat závěry podle izolovaných čísel za jediný rok; jediné souvislá řada za delší časové období může odhalit skutečný potenciál té které rozpočtové položky.¹²⁴ O tom, s jakými paradoxy musíme při hodnocení městského hospodaření počítat, vypovídá velmi plasticky případ Klatov. Město restovalo v červenci 1721 na kontribuci cca 6 000 zl., ale nebránilo mu to v průběhu 20. let vybudovat kostel sv. Anny a později sv. Martina, opravit městské brány a vystavět jednu zcela nově. V roce 1736 činil kontribuční nedoplatek Klatov ještě 4 036 zl.¹²⁵ a po osmi letech byla na město uvalena exekuce.¹²⁶ Obdobně lze usuzovat o Havlíčkově Brodě: v říjnu 1712 podkomoří toto město označoval za vysoce zadlužené,¹²⁷ avšak bylo to baroko, které vyzdobilo město do krásy, kterou obdivovali literáti ještě v 19. století.¹²⁸ Implicitně z toho vyplývá, že městští představitelé necoupli před velkorysími investicemi ani pod hrozbou prohloubení svého zadlužení. Někdy je k tomu nepochybně vedl pragmatismus (stavba solnice a kasáren v Písku,¹²⁹ zakoupení deskového statku Červený Hrádek a oprava městských nemovitostí na dluh v případě Plzně),¹³⁰ mnohdy se však nechali svést vydáními ryze uměleckými, ztělesněnými právě barokním uměním.¹³¹ Při zvažování těchto případů si také musíme položit otázku, jaký podíl tvořil dluh v hodnotě celkového majetku jednotlivých měst. Tu bohužel obvykle neznáme, musíme se tedy spokojit s porovnáváním zakupovaných alodů k celkovému majetku tak, jak to učinil A. Zeman pro Plzeň. Došel-li k závěru, že 60 000 zl. bylo pro

119 J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 75–77; O. PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*, s. 177–178.

120 O. PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*, s. 196–197 uvádí koupi alodů Kadaňskými za 29 400 zl. v letech 1720–1730, výkup Vodňan z vlastní zástavy za 70 000 zl. V případě Kadaně však nezmiňuje, že v roce 1756 město odprodalo za 30 000 zl. statky Vadkovice a Lužice (V. KARELL, *Die königl. Stadt Kaaden als Grundherrschaft*, s. 63), v případě Vodňan, že částka byla získána úvěrem, který se splácel dlouhá léta (Václav MOSTECKÝ, *Dějiny bývalého královského města Vodňan. III. díl*, Vodňany 1940, passim).

121 Václav MOSTECKÝ, *Dějiny bývalého královského města Vodňan. II. díl*, Vodňany 1940, s. 216–217. Teprve 24. října 1709 rozhodl císař, aby se vrchnost na placení kontribuce z těchto příjmů podílela jednou polovinou, což Vodňanským přineslo přes 13 000 zl. kapitálu (tamtéž, s. 224–225).

122 V. MOSTECKÝ, *Dějiny bývalého královského města Vodňan. II. díl*, s. 225–226.

123 V. MOSTECKÝ, *Dějiny bývalého královského města Vodňan. III. díl*, s. 57, 79–80.

124 O. PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*, s. 197 uvádí příklady Tábora (v roce 1686 hospodařil s přebytkem 1437 zl., 1687 1692 zl.), Brna (v roce 1677 přebytek 2000 zl.) či Kouřimi (v roce 1665 vykazovaly její účty schodek 319 zl.).

125 Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/1*, Klatovy 1930–1932, s. 361–373, 430, 442.

126 J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/1*, s. 505.

127 Missiv z 5. října 1712. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714, fol. 84r–85v.

128 Ivo KOŘÁN, *Umění a umělci baroka v Havlíčkově Brodě*, Umění 11, 1963, s. 142–150; TÝŽ, *Umění baroka v Havlíčkově Brodě (Čas zápasů a bojů)*, Havlíčkovobrodsko 6, 1992, s. 1–34.

129 A. SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, s. 518, 524.

130 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 120–121.

131 Čeněk FLORIÁN, *O zednicích (a kamenících) v Chrudimi do pol. XIX. stol.*, ČSPS 54, 1946, s. 105–121; Ivo KOŘÁN, *Umění a umělci baroka v Hradci Králové*, Umění 19, 1971, s. 35–69, 136–189.

Plzeň nízkou částkou,¹³² musíme analogicky hodnotit i situaci v případě Vodňan a Klatov a konstatovat, že v dobových intencích šlo vlastně o zadlužení malé. To by také vysvětlovalo investice těchto měst navzdory svému zadlužení.

Na první pohled jednoznačné doklady konjunktury v Plzni či Poličce ostře kontrastují s poměry v jiných městech. Již soudobí hospodářští teoretikové si byli dobře vědomi úpadku měst a dokazovali ho především na základě poklesu počtu živností: podle kameralisty Johanna Joachima Bechera bylo v celé Praze na počátku 70. let 17. století jen 355 řemeslníků. Jeho ideový následovník Philipp Wilhelm von Hörnigk v roce 1684 upozorňoval, že v Čechách není jediné město, které by dosáhlo svého dřívějšího postavení, což dokladoval porovnáním s předválečným stavem soukenictví, plátenictví a počtu obyvatel.¹³³ I když Becher z Hörnigkem pocházeli z měšťanského prostředí a o šlechtě mluvili se značným despektem,¹³⁴ což by je mohlo usvědčovat ze zaujatosti, existuje mnoho důkazů, které jejich teze potvrzují. Podle O. Plachta ve městech poddanských probíhala mnohem rychleji urbanizace než u měst zeměpanských. Zatímco u poddanských měst již v revizitaci berní ruly stěží nalezneme místo, kde by nebyly co do počtu domů zahlazeny válečné ztráty,¹³⁵ a postupně domů přibývalo, vykazovalo v případě zeměpanských měst ještě v roce 1715 jen 17 z 52 (počítáme-li i královská horní města) takový přírůstek domů, jenž vyrovnal počet poustek. Někde se to přitom nepodařilo ani o dvě generace později v roce 1757.¹³⁶ Plachtovy úvahy vycházející z počtu domů je ale nutné považovat krajně opatrně. Jak již bylo naznačeno výše, domy v zeměpanských městech mohly růst jen na předměstích, protože zástavba sevřená hradbami ani růst nedovolovala.¹³⁷ Naproti tomu častěji nehrazená poddanská města měla snazší předpoklady pro růst (Jáchymov, Liberec). Kromě toho, stagnace v růstu počtu domů ve druhé polovině 17. století mohla pramenit z jednoduché skutečnosti, že zeměpanská města tehdy především zahlazovala válečné ztráty. V každém případě se zeměpanská města se po celé 16. století vyrovnávala s faktickou hospodářskou prohrou v zápasu se šlechtou a sankcemi a nepřízní ze strany Habsburků. Současně byla zatěžována ze strany císaře žádostmi o půjčky a rukojemství, a v průběhu války na ně byla uvalována povinnost vyživovat a ubytovávat císařská vojska rozhodně častěji než na města poddanská. Jinými slovy: zeměpanská města byla pojímána jako součást královské komory, což s sebou přinášelo povinnost snášet panovnické požadavky nejrůznějšího charakteru. Špatná situace se projevovala i na stavu měšťanského hospodářství – v některých městech zabředlo do záporných hodnot, řešených půjčkami a nadále i odprodejem části velkostatku.¹³⁸

4.2.3 Kontribuční zatížení

Josef Pekař s některými svými žáky pokládal za hlavního viníka poválečné pauperizace českých zemí daňové břemeno, byť v případě měst dovozoval, že ta s rozsáhlejším pozemkovým majetkem na tom byla lépe, protože nebyla závislá pouze na obchodě a řemeslné výrobě.¹³⁹ Navázal na to A. Zeman, jenž připomněl závislost čím menší panství – tím méně finančních prostředků a tím menší odbytiště výrobků.¹⁴⁰ Tato tvrzení potvrzují výzkumy rakouských zeměpanských měst, která nevlastnila žádné venkovské statky a pouze okrajově hospodařila ve vlastní režii: historička Andrea Pühringerová zjistila podrobnou analýzou účtů měst Eggenburg, Krems, Freistadt a Wels v dlouhém průřezu let 1550–1750, že úhrada daní tvořila od konce 16. století vždy téměř polovinu všech vydání a že města vyšla vinou nemírných požadavků z války značně zadlužena.¹⁴¹ Režijní složka tu

132 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 122–123.

133 Philipp Wilhelm HÖRNIGK, *Österreich über alles, wann es nur will*, Frankfurt–Leipzig 1753.

134 Arnošt KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, Praha 1955, s. 112.

135 Kupř. poddanský Zlín nevyrovnal stav s předválečným obdobím ještě v roce 1731, srov. J. POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*, s. 249–250.

136 O. PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*, s. 167; P. HORSKÁ – E. MAUR – J. MUSIL, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, s. 89.

137 Příklady francouzských měst Lille, Arrasu nebo Marseille přitom dokazují, že to možné bylo: P. HORSKÁ – E. MAUR – J. MUSIL, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, s. 89.

138 Na příkladu Loun Bohumír ROEDL (red.), *Louny*, Praha 2005 (= *Dějiny českých měst*), s. 184–185.

139 J. PEKAŘ, *České katastrofy (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 136–137, poznámka č. 6.

140 A. ZEMAN, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, s. 109.

141 Andrea PÜHRINGER, *Contributionale, Oeconomicum und Politicum. Die Finanzen der landesfürstlichen Städte*

přítom sestávala toliko z příjmů z vinic, cihelen a pronájmu pozemků.¹⁴²

Se zavedením berní ruly od roku 1656 byl nahrazen starý způsob zdanění podle množství domů systémem vyměřování daní podle počtu tzv. berních osedlých, jehož stanovení však bylo mnohdy značně diskutabilní a nadhodnocené, takže se po zavedení nového systému množily stížnosti na platební neschopnost poddaných a žádosti o přezkoumání. Týkalo se především horských dominií, ale ani města a jejich panství nebyla výjimkou. Např. měšťana v Čáslavi či Kutné Hoře bylo navrhováno počítat za tři berní osedlé, zatímco měšťana v Plzni za osedlého jednoho.¹⁴³ Města si na vysoko vyměřenou osedlost stěžovala a docílila mnohdy významného snížení.¹⁴⁴ Zatímco tak pomyslná křivka vyjadřující výši berní osedlosti klesala, rostla (možná právě proto) částka připadající na jednoho osedlého: z 10 zl. v roce 1656 na 21 zl. o 20 let později. Výsledek se musel dostavit. Za vojenský rok 1736 (1. listopadu 1735 – 31. října 1736) zaplatilo 22 zeměpanských měst jen něco málo přes 59 % své roční povinnosti. Nedoplatky některých měst byly vsutku astronomické. Nejvíce dlužil Český Brod (celkem 524 % své výroční kontribuce), následovaný Mělníkem, Havlíčkovým Brodem a Chrudimí.

Kontribuce byla slevována či úplně odpouštěna nově usedlým měšťanům, také v případě požárů se daňové břemeno „defalcirovalo“. Na druhou stranu, některá města kontribuce značně obtěžovala a ve splácení kontribučních nedoplatků bránila vojenská břemena,¹⁴⁵ která bývala v případě vypuknuvších válečných konfliktů zpravidla výrazně náročnější než pro venkov.¹⁴⁶ Ve zprávě z počátku 18. století si na tuto skutečnost stěžovala především královská města na jihozápadě Čech, kde se shromažďovaly vojenské čety proti Bavorsku.¹⁴⁷ Další zátěž přinesly války o rakouské dědictví a sedmiletá válka¹⁴⁸ – těžce byla poškozena především ta z měst, která se stala předmětem strategických úvah a prožila ničivé obléhání. Např. Cheb na škodách způsobených v letech 1741–1742 válečnými operacemi, drancováním, výpalným a nezaplacených dodávkách ztratil 150 000 zl.¹⁴⁹ Výsledným problémem nebyly ani tak škody samotné, jako snížení schopnosti regenerace.¹⁵⁰ Jiným jistě palčivým problémem bylo snižování počtu usedlých měšťanů – berních poplatníků: buď v důsledku válečných událostí anebo narůstajícím pronikáním šlechty a duchovenstva, kteří neplatili kontribuci. Stanovená osedlost totiž v takovém případě zůstala zachována a zvyšoval se podíl připadající na jednoho měšťana.

Státní aparát si byl limitů berní ruly dobře vědom a od roku 1712 zahájil přípravy na novém katastrálním operátu, tereziánském katastru, jenž vstoupil v život počínaje vojenským rokem 1748. Příznání zasílaná vrchnostmi byla podrobována mnohem zevrubnějšímu ověřování, aby zdanění uniklo co nejméně půdy. V celkovém zhodnocení přinesl tereziánský katastr většinou vrchností snížení berního zatížení oproti osedlosti z roku 1684, avšak konkrétně pro města v podstatě nejméně. K vlastní pozemkové dani se zde totiž nově přidružila daň živnostenská (tzv. fictitium), která navyšovala osedlost o výdělky spojené s řemeslem, tedy způsobem obživy typickým pro města. Kromě ní se nově zdanilo měšťanské pivovarnictví (obecní zůstávalo jako vrchnostenský provoz

Nieder- und Oberösterreichs in der Frühneuzeit, Wien–München 2002 (= Sozial- und Wirtschaftshistorische Studien 27), s. 267–268.

142 Městská rada v Eggenburgu spravovala stejnojmenné komorní panství (A. PÜHRINGER, *Contributionale, Oeconomicum und Politicum. Die Finanzen der landesfürstlichen Städte Nieder- und Oberösterreichs in der Frühneuzeit*, s. 120), pouze Wels byl v roce 1595 vrchností 130 poddaných (tamtéž, s. 227).

143 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 15. K technice stanovení osedlosti ve městech podrobně Jaroslav NOVOTNÝ, *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654–1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*, Praha 1929 (= Knihovna Statistického věstníku 15), s. 2–7.

144 Např. Domažlice přes 60 berních osedlých, Polička 73,5 osedlého apod. J. NOVOTNÝ, *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654–1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*, s. 7–8.

145 J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/1*, s. 484.

146 Na příkladu války o rakouské dědictví P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 70–71.

147 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 492; J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 70–76. S konkrétními případy pro Klatovy J. VANČURA, *Klatovy II/1*, s. 293–521.

148 P. BĚLINA, *Česká města a osvícenské reformy*, s. 70–71; Peter Georg Muir DICKSON, *Finance and Government under Maria Theresia 1740–1780*. Volume I–II, Oxford 1987; Aleš VALENTA, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století (Chlumečtí Kinští v letech 1740–1770)*, Hradec Králové 2006.

149 Jiří SVOBODA, *Protifeudální a sociální hnutí v Čechách na konci doby temna (1750–1774)*, Praha 1967 (=Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica – Monographia XVIII, 1967), s. 17.

150 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 60.

nezdaněn). I tak ovšem celková hodnota berních osedlých oproti osedlosti z roku 1684 zpravidla klesla.¹⁵¹ Sama rektifikační komise, která nový katastr vypracovávala, konstatovala, že městská osedlost jde jen velmi obtížně stanovovat výše, odvolávajíc se na notorický úpadek vinou poklesu počtu živností i obchodu.¹⁵² Neustále se ale zvyšovala daňová taxa připadající na jednoho osedlého: zatímco při zavedení berní ruly šlo o částku něco přes 8 zl., bylo to v roce 1756 již 60 zl. Není proto divu, že z měst opětně přicházely protestní hlasy. To společně se stížnostmi šlechtických vrchností podnítilo rozhodnutí o revizi nového katastru. Pokud jde o města, zavedl tento revidovaný operát několik novinek. Úpravou živnostenské daně (fictitia) stabilní (domovní) způsobil úlevu velkým městům a úpravou živnostenské daně personální (osobní) navýšení osedlosti menším městům.¹⁵³ Sledujeme-li tudíž počty osedlosti v jednotlivých zeměpanských městech, zjišťujeme, že jsou oproti roku 1748 vyšší, čímž byl jeden z cílů revize prvního tereziánského katastru, hospodářská úleva městům, v podstatě zmařen.¹⁵⁴

Od roku 1714 se na placení berně začaly tzv. extraordinariem podílet i vrchnosti, ovšem ne podle rozsahu dominikálu, nýbrž rustikálu.¹⁵⁵ Tento systém měl pro města tu nevýhodu, že zdaňoval jejich rustikál hned dvakrát. Měšťané platili z vlastnoručně obdělávaného rustikálu v extravilánu ordinarium a městská obec na extraordinariu odváděla podle počtu rustikálních usedlostí, do něhož se ovšem vedle vesnických usedlostí poddaných zahrnula i půda, domy a živnosti měšťanů ve městě a jeho okolí. Zdanění měst tak bylo po zavedení tereziánského katastru v roce 1748 vyšší než u šlechtických majetků.¹⁵⁶ Dvojnásobné zdanění rustikálu bylo odstraněno až ve druhém tereziánském katastru, jenž vstoupil v platnost s vojenským rokem 1756.¹⁵⁷ Počet berních osedlých, získaný rozlohou a bonitou půdy („reale“), navyšovaly a ordinariu byly podřízeny zcela nově ještě měšťanské pivovarnictví, řemeslná výroba a domy. Městské (obecní) pivo, distribuované do poddanských vesnic městského velkostatku, zdaněno nebylo.¹⁵⁸ Tzv. fictitium, dělené na domovní a živnostenské, zdaňovalo řemeslné provozy a domy ve městech.¹⁵⁹ Výše zdanění nebyla pro všechna města stejná, nýbrž závisela na hospodářském a kulturně politickém významu příslušné lokality – za tímto účelem se města rozdělila do nám již známých pěti tříd.¹⁶⁰ Ze zeměpanských měst obsadila I. třídu Plzeň, České Budějovice a Cheb, ve II. třídě se nacházel Hradec Králové, Kutná Hora, Most, Mladá Boleslav, Kadaň a ve III. třídě Tábor, Trutnov, Pelhřimov, Žatec, Havlíčkův Brod, Písek, Polička, Litoměřice a Klatovy. Zbývající zeměpanská města obsadila IV. třídu, do V. třídy se propadla pouze Kouřim s Českým Brodem. I když zvážíme limity, dané subjektivitou při přiřazování měst do jednotlivých tříd, je předložená klasifikace zajímavá, zvláště uvědomíme-li si, že do značné míry kryje s rozložením pozemkové držby. Nepřímo tím dokazuje, jakou roli městská panství pro ekonomický a politický potenciál měst přímo i nepřímo plnila. Reálné daňové zatížení však nebylo fatální – např. Plzeň vyplatila na vlastních daních v roce 1737 částku tvořící 17,4 % veškerého městského příjmu, Rokycany dokonce jen 13,3 %.¹⁶¹

151 srov. J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 135 a v případě měst tabulku č. 13 u J. NOVOTNÉHO, *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654–1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*, s. 87.

152 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 134.

153 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 224.

154 Z lokálních sond srov. Otakar KULHÁNEK, *Míra zdanění a majetkové poměry berounské měšťanské společnosti v polovině 18. století*, *Minulost Berounska* 9, 2006, s. 39–64.

155 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 233.

156 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 127.

157 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 210–215.

158 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 132.

159 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 133–134. Zdaněny byly pouze ty domy, které neměly nad jeden strych orné půdy a jehož držitel tedy musel provozovat nějakou výdělečnou činnost. J. NOVOTNÝ, *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654–1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*, s. 53.

160 Podrobně Alois MÍKA, *Řemesla a obchod v českých městech ve světle tereziánského katastru*, PSH 11, 1978, s. 104–138. Srov. J. NOVOTNÝ, *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654–1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*, s. 53–54.

161 A. ZEMAN, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, s. 110.

4.2.4 Vnitřní nesoulad: korupce a konzervativismus měšťanů

Bylo by ovšem příliš jednoduché svalovat hlavní podíl na hospodářském zblácknutí většiny měst jen na konfiskace a daňové požadavky státu.¹⁶² Sama města počátkem 18. století sice označila dvojí zdanění a placení fiktivní dle stavu v roce 1654 (kdy bylo ve městech více živností než o 50 let později) za jednu z příčin svého úpadku, avšak mnohem větší problém spatřovala v konkurenci šlechtického velkostatku.¹⁶³ To však byla pouze jedna strana mince, neboť tyto relace městských rad a císařských rychtářů si ze zcela přirozených důvodů nepřipouštěly možnost, že hospodářská nestabilita je rovněž výsledkem vnitřního nesouladu, tzn. špatného přístupu ze strany městské správy.¹⁶⁴ Státní aparát naopak považoval právě špatný přístup městské správy a měšťanstva za jednu z klíčových příčin hospodářské stagnace měst. Ve městech radu obsazovala úzká skupina nejzámožnějších měšťanů (tzv. radní oligarchie), která se vzájemně volila a udržovala se tak neustále mezi konšely. V hospodářské sféře projevovala své výsadní postavení libovůlí vůči svým drobným obchodním partnerům, které mohla šidit a poškozovat, a totálním ovládnutím městské ekonomiky a její správy: konšelé si kupř. zajišťovali přednostní várky mimo rámec várečného pořádku. Tato skutečnost měla zničující důsledky v případě, pokud si konšelé nepočínali dostatečně obratně. Za situace, kdy neměli potřebné vzdělání, to samozřejmě nebylo ničím neobvyklým. Stát si byl této okolnosti vědom a pokusil se zasáhnout do správy obecního jmění instrukcí pro rychtáře a konšely z roku 1651 a jednotným pravovárečným řádem v roce 1669. Efekt těchto opatření byl mizivý, přestože se měla instrukce předčítat před shromážděnou městskou radou pravidelně každého čtvrt roku. Komise k povznesení měst počátkem 18. století odhalila řadu případů korupce a přehmatů ve správě obecního hospodářství a neoprávněně označila jejich pochybené aktivity za jednu z hlavních příčin úpadku měst. Rozhodla se to řešit odnětím hospodářské agendy městským vládám.

Korupce se objevovala jak u konšelů, tak u městských písařů. Písecký syndik František Neubauer vykonával v letech 1691–1703 nedbale své povinnosti, odnášel z radnice městské písemnosti a falšoval zápisy v městských knihách, až byl za své prohřešky popraven.¹⁶⁵ V Plzni, která pod kompetenci komise nespádala, se ve 30. letech 18. století představitelé města obohacovali čepováním vlastního piva v plzeňských poddanských vesnicích, převalovali břímě své kontribuce na úkor městského důchodu a zneužívali městských poddaných k pracím na vlastních polích.¹⁶⁶ Primátor Mestl byl za toto chování suspendován a plzeňské hospodářství upraveno podobně jako u ostatních měst.¹⁶⁷ K bezkorupčnímu prostředí to však ještě bylo daleko. Na kutnohorském statku Lošany tamní purkrabí v roce 1762 zatajil ve svůj prospěch čtvrtletní kontribuci a vyšetřování krajský úřad zahájil až na podnět poddaných.¹⁶⁸ Jak výrazně mohla špatná hospodářská správa ovlivňovat stav městských financí, lze doložit také na příkladu Chrudimi.¹⁶⁹ Městský velkostatek počátkem 18. století vykazoval malý roční přebytek, avšak po prohraném soudním sporu o les Hůry se nemohl vymanit z pasivních hodnot. Městská obec na to reagovala dočasným navýšením robot pro všechny vesnice na panství na tři dny v týdnu pro sedláky a na celý týden pro chalupníky. Roboty však fakticky nepotřebovala (hospodařila pouze na třech poplužních dvorech – z toho jednom špitálském), takže je vzápětí částečně reluovala, čímž navýšila roční příjem zhruba o 200 zl. Poddaní na tyto změny pochopitelně reagovali stížnostmi, které částečně protestovaly i proti špatnému kontribučnímu účetnictví. Díky tomu proběhlo vyšetřování krajského úřadu, jež odhalilo, že kontribuční písař vyžadoval na poddaných kontribuci, kterou již dříve zaplatili, a zpronevěřil více než 10 000 zl.! Poté, co byl dosazen od podkomořího zkušený a vysokoškolsky vzdělaný administrátor, který získal obecní hospodářství do pronájmu (konšelům zůstalo pouze vydávání výhostů poddaným), dokázal ročně ušetřit až 1500 zl.

162 O tom, že kontribuce nebyla pro města neúnosným břemenem, srov. Jan HEIDLER, *Moravská kontribuce od války třicetileté do reforem tereziánských*, ČMM 41–42, 1917–1918, s. 235.

163 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 14.

164 Této otázce se podrobně věnuje P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 21–22.

165 Populární formou Vladimír ŠINDELÁŘ – Jiří PEŠTA, *Hrdelní příběhy z Prácheňska*, Praha 2006, s. 53–59.

166 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 115.

167 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 52–54, 57.

168 Jana VANĚČKOVÁ, *Lošanská raabisační smlouva 1785 a 1788*. In: *Práce muzea v Kolíně 4*, Kolín 1987, s. 203–204.

169 Čeněk FLORIÁN, *Z hospodářství města Chrudimě v 1. čtvrti 18. století*, ČDV 23, 1936, s. 169–171.

Pokud pomineme vyloženě pochybený, nedbalý a nekompetentní způsob výkonu správy městského hospodářství,¹⁷⁰ činil problémy rovněž konzervativní přístup konšelů s nedůvěrou ve vše nové: jak dokazují ankety o potřebě hospodářských reforem z přelomu 17. a 18. věku, měšťané nepatřili mezi propagátory nových hospodářských přístupů.¹⁷¹ Jejich postavení přitom nemuselo být vyloženě beznadějně, záleželo pouze na tom, jak budou reagovat na režijní podnikání šlechtických vrchností a zda se pokusí aktivně participovat na obchodu s vrchnostenskými výrobky. Konzervativní postoje byly reakcí a obranou proti hospodářskému úpadku: měšťané byli velmi citliví ke zdůrazňování starobylosti vlastních tradic a jedině v obhajobě svých starobylých privilegií spatřovali cestu k vybědnutí z vleklé ekonomické stagnace.¹⁷² Není asi nutné dodávat, že tyto představy byly zcela nereálné. Jak přesvědčivě dokázal P. Bělina, nezměnilo se na tomto postoji měšťanů nic ani působením osvícenských reforem Marie Terezie a Josefa II., mnohdy měly spíše opačný efekt – některé z reforem byly až příliš radikálními zásahy do tradičního městského života a měšťané k nim, soudě podle kronikářských zápisů, přistupovali rozpačitě, s nedůvěrou, panikou a mnohdy dokonce zcela zamítavě.¹⁷³ Hlavním receptem na zvýšenou úrodu podle nich nebyly osvícensky laděné úvahy, nýbrž náboženství jakožto zdroj zdánlivě neotřesitelných jistot a pocitu neporušenosti historické kontinuity – není potom jistě divu, že měšťané zaujíмали velmi rezervovaná až odmítavá stanoviska k celé řadě státních reforem v oboru církve a náboženství.¹⁷⁴ Nepochybně velmi nelibě musela města nést odmítavý postoj státu vůči individualizaci ekonomických zájmů – vítána byla naopak unifikace všech organismů městského charakteru. Zápisky měšťanů-kronikářů se hemží zprávami o „zkažení“ městských cechů.¹⁷⁵ Města rovněž intenzivně využívala své vrchnostenské role a posilovala své monopolistické výsady v cechovní oblasti. Pokud někde došlo v předbělohorské době ke vzniku cechovních korporací i mimo městské zdi, znamenala poválečná hospodářská deprese jejich zánik na úkor zachování cechů městských. Válečná zátěž brzdila městské řemeslnictvo a v poválečném období, kdy poklesla produkce městských řemeslných výrobků na minimum, vznikala vhodná příležitost pro řemeslníky venkovské. Platilo to zvláště pro plátenictví, o jehož produkty byl značný zájem v zahraničí.¹⁷⁶ Zatímco šlechtické vrchnosti většinou podporovaly venkovské plátenictví a neomezovaly jej pouze na území poddanských měst,¹⁷⁷ potom městské vrchnosti jakožto kolektivní korporace tvořené rovněž řemeslníky tyto neagrární aktivity na svých panstvích potlačovaly a ustoupily maximálně na úroveň propojení venkovských výrobců s městskými do jednoho cechu, aby nad nimi nepřestaly mít kontrolu. Např. cech tkalců v Poličce zrušil tentýž cech v poličské poddanské vsi Radiměři (který se zkonstituoval v roce 1615) a raději zcela nově naformuloval svá cechovní statuta. Později tkalce z

170 Doložen je kupř. v Plzni – poplužní dvory byly tak zchátralé, že v nich nemohl přebývat dobytek, který byl ve špatném stavu, stejně jako uskladňováno obilí. Nevedla se příslušná účetní agenda a knihy městského hospodářství. A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 54–55, 66–67.

171 Brněnští obchodníci při zodpovídání ankety, uspořádané v roce 1698, vyjádřili touhu uchovat status quo v jejich obchodní činnosti a v zavádění manufakturní výroby viděli jen újmu pro své obchodování: z dovozu luxusního zboží měli značný profit, takže budování manufaktur na takové zboží nepovažovali za přínosné. Josef NOŽIČKA, *K hospodářské politice Brna koncem 17. století*, Brno v minulosti a dnes 2, 1960, s. 175–176.

172 To však nebyl jev typický pro zeměpanská města, stačí vzpomenout dlouhé řady sporů poddanských měst s vrchnostmi o svá privilegia. P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 18–19, 64.

173 Toto tvrzení zavedl do literatury Antonín ROBEK, *Lidové zdroje národního obrození*, Praha 1974 (=Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica, Monographia XLVIII–1973) a TÝŽ, *Městské lidové zdroje národního obrození*, Praha 1977 (=Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1977, Monographia LXIX). Na určité skreslení v této otázce a nutnost dalšího komparativního studia upozornili Petr KOPIČKA – Oldřich KOTYZA (ed.), *Paměti roudnických měšťanů z 18. století. Brodští & Jilkové*, Litoměřice–Praha 2009 (= Edice a studie Státního oblastního archivu v Litoměřicích 1), s. 17.

174 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 70–74.

175 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 23–24, podobně pro Brno J. NOŽIČKA, *K hospodářské politice Brna koncem 17. století*, s. 179.

176 A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 129. V kontextu protoindustrializace a funkce měst v tomto procesu Milan MYŠKA, *Proto-industrializace (Čtvrtstoletá bilance jednoho historiografického paradigmatu)*, ČČH 92, 1994, s. 770.

177 Příklady u A. KLÍMY, *Manufakturní období v Čechách*, s. 131–135, 201–203. Je třeba dodat, že spojování venkovských a městských řemeslníků do cechu bylo motivováno i samotným charakterem plátenictví, závislého na dohodách s západoevropskými obchodními domy. V roce 1755 byl vydán císařský reskript, který nařizoval, že se venkovské tkalcovství nemá považovat za cechovní řemeslo (tamtéž, s. 276).

městských poddanských vsí začlenil do městského cechu a úzkostlivě hlídal jejich stabilní počet.¹⁷⁸ Exemplárně to deklaruje poličský poddanský řád z roku 1719: „*žádni řemeslníci bez vůle představené vrchnosti ve vesnicích se zdržovati nemají, obzvláště pak řezníci, pekaři, ševci a tům podobní, tím méněji pak cizopanští*“.¹⁷⁹ Výjimky sice existovaly, avšak v dané situaci spíše potvrzovaly pravidlo: připomenout sluší brněnské měšťany Pavla Ignáce Morgenthallera a Fabiána Šebestiána Malivského, kteří již v letech 1653–1654 doporučovali budování sítě manufaktur na Moravě.¹⁸⁰ Malivský šel příkladem a počátkem 60. let zřídil v Brně manufakturu na výrobu suken, která se považuje za první manufakturu v českých zemích a zřejmě i celé habsburské monarchii.¹⁸¹

Jakékoli odvolávání městských rad na svá starobylá privilegia vyvolávalo u státní byrokracie nezakrytou nelibost,¹⁸² i když s postupem času uznávala utváření charakteristických výrobních oblastí – sem musíme zařadit vyhlášení „hlavních tržních měst“ na obchod s vlnou (1772), rozhojňování trhových míst apod.¹⁸³ O názoru měšťanů na reformní dění v monarchii velmi plasticky vypovídá jejich stanovisko vyjádřené na zemském sněmu v roce 1792. Josefská reformní opatření nepovažovali za pokroková řešení své situace a shodli se na cechovní vázanosti a despektu k proběhlým poddanským reformám. Jinými slovy vyjádřili přání restaurovat předreformní poměry.¹⁸⁴ Konzervativní postoje byly vlastní hlavně radní oligarchii,¹⁸⁵ mezi níž se jen velmi pozvolna prosazovala liberálnější založená josefínská profesionální byrokracie, pocházející i z řad méně majetných měšťanů. Její postavení však bylo rozporné, stejně jako rodící se podnikatelské vrstvy ve městech, která inklinovala ke konzervativním stanoviskům a srůstala s radní oligarchií.

4.2.5 Vítězství šlechtického velkostatku

Na pauperizaci královských měst lvím podílem přispíval šlechtický velkostatek.¹⁸⁶ Proces, který byl nastartován hluboko v předbělohorské době a který zásadně urychlily sankce z let 1547 a 1620, pokračoval v průběhu války a vrcholil v letech po ní. Vítězství leželo zcela na straně šlechty a královská města si toho byla velmi dobře vědoma. Do ekonomické soutěže tehdy nevstupovala šlechta pouze nepřímo prostřednictvím poddanských měst, nýbrž stále intenzivněji i vlastním podnikáním na velkostatku. Takto získané produkty potom vyvážela i do zahraničí a zeměpanská města opomíjela.¹⁸⁷ Ta si ve druhé polovině 17. století nepřestávala stěžovat, že vrchnosti a jejich úředníci čile obchodují a zakazují svým poddaným dovážet do měst obilí a jiné produkty a levně je od nich odkupují, aby je vzápětí draze prodávali.¹⁸⁸ Např. Litoměřice se v roce 1657 ohradily proti Valdštejnům, kteří zřídili na svém lovosickém panství sklady obilí a distribuovali ho kupcům z opačné strany hranice. Těm stačilo dorazit pouze do Lovosic a nepokračovat dále do vnitrozemí, což poškozovalo Litoměřické, kteří měli od Jana Lucemburského privilegium na sklad a obchod s obilím po Labi. Obchodování vrchností s obilím se stalo i předmětem jednání zemského sněmu, jenž uznával, že tímto způsobem vzniká šlechtický monopol na obilní obchod, takže „*zvláště pak královská města, jichžto obyvatelův nejlepší živnost s obilním handlem byla, tudy se ruinirují*“.¹⁸⁹

178 J. RŮŽIČKA – J. KRŮŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 87. Obdobně byl na poličském panství založen cech mlynářů, pekařů, pernikářů a krupařů (K. ADÁMEK, *Z dějin obecního hospodářství královského věnného města Poličky*, s. 443).

179 Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIV. Řády selské a instrukce hospodářské 1698–1780*, Praha 1908, s. 126.

180 J. NOŽIČKA, *K hospodářské politice Brna koncem 17. století*, s. 171.

181 Jiří PROCHÁZKA, *Města a společnost na konci 18. století*. In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno, Prostějov 1997, s. 54.

182 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 56–57.

183 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 57–58.

184 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 77–78.

185 Exemplárním příkladem tu může být obhajoba roboty jako mnohdy zlého a nespravedlivého, avšak nezbytného nástroje hospodářství, z pera pelhřimovského radního Ignáce Fuchse v jeho „urbáři“ z roku 1760: Václav PETRŮ, *Roboty a vzpoury selské na Pelhřimovsku*, ČL 11, 1902, s. 391–396, 401–404.

186 Na šlechtickou konkurenci si stěžovala sama města, pro Brno roku 1699 srov. J. NOŽIČKA, *K hospodářské politice Brna koncem 17. století*, s. 176–177.

187 A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 72–73.

188 A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 23.

189 A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 74.

Zřizování obilních skladů při hranici se začalo omezovat z rozhodnutí státu teprve ve 20. letech 18. století, bylo však obcházeno tím, že vrchnostem prodej do zahraničí prostředkovali Židé.¹⁹⁰

Postavíme-li ekonomickou situace měst královských a poddanských do opozita, lze poměrně snadno odušit, která skupina čelila nepříznivé pobělohorské situaci lépe. Poddanská města a tamní malovýroba sice stejně jako královská trpěla poklesem agrární konjunktury ve druhé polovině 17. století, avšak šlechta dokázala již v průběhu války ochránit svá města mnohem efektivněji než zeměpán a přistupovala k nim s ohledem na svůj prospěch mnohem ohleduplněji. Poddanská města žila až na výjimky pouze z místního trhu, takže pro ně válečné narušení dálkového obchodu nemělo takové důsledky jako na některá královská města pěstující exportní řemesla (soukenictví, plátenictví).¹⁹¹ Z válečných událostí dokázala profitovat a díky ochránářské politice své vrchnosti snáze udržovala nejen stávající strukturu cechovní výroby, ale současně ji doplňovala o perspektivní výrobní odvětví, sehrávající klíčovou úlohu v procesu (proto)industrializace.¹⁹² I když nebyl vztah poddanských měst ke svým vrchnostem vždy idylický – vzpomeňme početných sporů o privilegia či monopoly na sůl a pivo¹⁹³ –, stávala se poddanská města s podporou vrchnosti mnohem snáze a rychleji iniciátorem nových hospodářských trendů. V severních Čechách nedokázal Trutnov ohrozit rozvoj Liberce, zatímco v jižních Čechách se kdysi dominantní Jindřichův Hradec se svou výrobní strukturou srovnával s Tábořem či Pelhřimovem.¹⁹⁴ Naproti tomu města zeměpanská stagnovala i tam, kde došlo k dočasnému oživení. Hlavním problémem byla dogmatická vázanost na středověká privilegia,¹⁹⁵ která již neměla reálnou platnost, přestože v periferních částech země mohla být alespoň v cechovní oblasti jistým hospodářským stimulem.¹⁹⁶ Odrazilo se to např. v definitivním vítězství šlechtického piva nad městským. Šlechtický velkostatek nijak nehleděl na mílové právo a dodával pivo, které bylo díky nezátížení trestním tákem levnější, nejen do mílového okruhu, ale dokonce přímo do zeměpanských měst.¹⁹⁷ Neplatilo to přitom jen pro jednu konkrétní komoditu, ale celou řadu dalších výrobků, takže logickým důsledkem bylo, že ani v primárních či výsadních odbytištích produktů z královských měst nebyl zájem o městské výrobky. Směna navíc fungovala obousměrně, takže se zároveň snižovala nabídka z těchto oblastí v královských městech.¹⁹⁸ Ta se bránila pouze pasivním upozorňováním na ilegality postupu šlechty. Zároveň dochází k feudální koncentraci a pohlcování drobných rytířských statků majetnějšími feudály (exemplárním příkladem jsou např. panství Týnec u Klatov či Bystřice nad Úhlavou).¹⁹⁹ Určitou výpovědní hodnotu mohou mít i zprávy o migraci měšťanů zeměpanských měst do měst ochranných.²⁰⁰ Královská města velmi liknavě participovala na rozvoji výroby a manufakturách. Tento obraz není typický jen pro města středočeská, ale i jiho- a západočeská,

190 A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 78–79.

191 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 15.

192 Na klíčovou roli poddanských měst jakožto důležitého článku v systému rozvoje průmyslové výroby, byť vyplývající s industriální vyspělostí toho kterého regionu, upozornil Rostislav NOVÝ, *Městská síť v Čechách*. In: Josef Petrán (red.), *Počátky českého národního obrození 1770–1791*, Praha 1990, s. 34.

193 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 38–40; Josef PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, Praha 1963 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1964, Monographia 5), s. 145; A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 24–25. Již v roce 1525, tj. paradoxně v době obecného podporování poddanských měst šlechtou, došlo ke konfliktu mezi vrchností a poddanskými městy Horšovský Týn a Teplá, srov. Eduard MAUR, *Příspěvek k ohlasu německé selské války v západních Čechách*, MZK 11, 1974, s. 124–125.

194 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 65–66.

195 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 64.

196 Na rozdílné podmínky pro cechovní vázanost v centrech a na periférii upozorňuje Jan DVOŘÁK, *Vrchnostenské město v raném novověku. Vztahy k vrchnosti a venkovskému zázemí na příkladu Svitav v 17. století*, Brno 2013, s. 116.

197 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 15.

198 Tak působili např. židovští obchodníci, kteří levně skupovali výrobky venkovských řemeslníků a tyto potom prodávali i v bezprostřední blízkosti měst. Zároveň zde zakupovali produkty, které potřebovali řemeslníci ve městech (vlna, kůže). A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 23–24.

199 Podrobně, byť ne zcela v úplnosti Jiří ÚLOVEC, *Tvrz v Týnci u Klatov*. In: Sborník prací z historie a dějin umění 1/2002 – Týnec u Klatov, Klatovy 2002, s. 13–23. srov. také Karel REŽNÝ, *Zanikání vladýckých statků v Budějovicích, Tábořsku a Hradecku*, ČSPS 35, 1927, s. 64–69, 112–115.

200 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 15. K migracím Jaroslav MILLER, *Raně novověká městská migrace – české země, královské Uhry, polsko-litevský stát: Pokus o základní komparaci*, ČČH 100, 2002, s. 522–554.

samozřejmě s určitými výjimkami. Obchodní centra regionů jako České Budějovice, Plzeň anebo Cheb profitovala ze své funkce důležitého administrativního střediska, vhodné geografické polohy i své katolické minulosti nepošramocené konfiskacemi a dalšími panovnickými postihy.²⁰¹ Nevyrůstala ovšem z ničeho, ale naopak navazovala na předchozí centrální funkce.

Stát pochopitelně ani po ukončení činnosti generální traktační komise neustal ve vydávání opatření k úlevě městského stavu. Uvědomoval si především nutnost účinného dohledu nad městy. Pokoušel se proto zajišťovat kontrolu intenzivnější integrací do svých správních struktur a unifikací na všech frontách. V normotvorné oblasti v roce 1610 došlo ke sjednocení městského práva a v roce 1644 k převedení všech složitějších soudních případů z měst pod apelační soud. Počínaje rokem 1628 začal stát vydávat jednotné instrukce pro všechna zeměpanská města a na počátku 18. století se dočkaly unifikace také cechovní předpisy (tato opatření pomalu stírala zvýhodnění privilegovaných měst). Rovněž v administrativě se prosazovala byrokratizace zaváděním jednotného výkaznictví v účetnictví a povinností kontroly kvartálních i ročních účtů (a od od let 1754–1755 též městských rozpočtů), což zpětně znamenalo pozvolné zplošťování pravomocí tradičních specializovaných orgánů pro správu zeměpanských měst (královský podkomoří, nejvyšší mincmistr) a převádění dohlédací funkce na ryze státní instituce – českou komoru a krajské úřady.²⁰²

Konkrétní ekonomická opatření měla nejprve dosti rozpačitou podobu – stát slevoval kontribuci v případě požárů (šlo však o opatření, které se uplatňovalo i u venkovských poddaných) či ji úplně odpouštěl nově přijatým měšťanům. Městské dluhy však i přes tato opatření neustále narůstaly a jejich nejobvyklejší řešení – úvěr – mělo v tomto případě doslova ničující důsledky.²⁰³ Soubor jevů, které uváděly města do vleklých hospodářských obtíží, rezonoval v absolutistickém státu, zpočátku ale více v oficiálně proklamovaných cílech hospodářské politiky nežli ve skutečné administrativní praxi; ta se namísto národohospodářským hlediskům podřizovala potřebám zahraniční politiky a katolicismu. V praxi se tento rozpor projevil velmi zřetelně na postavení měst, respektive přístupu státu k nim. Stát se sice pokoušel aplikovat některá protekcionistická pravidla (omezení dovozu cizích výrobků) a sám císař uznával důležitost zvelebování „*bonum communae*“, avšak v reálu narážela všechna opatření colbertovského stříhu na nepřekonatelné potíže.²⁰⁴ Formování centralizované monarchie znamenalo pro města, jak jsme již uvedli, odsunutí do pozice politické bezvýznamnosti a bezmocného objektu daňového vysávání. Neujasněný a spíše negativní vztah státní administrativy k městům se velmi výrazně projevil v rozpačité cechovní politice, naštěstí nebylo možné stále přehlížet názory kameralistů, kteří považovali města za neopominutelný faktor průmyslového pokroku.²⁰⁵ Zřízení tzv. Komise k povznesení královských, věnných a horních měst v Čechách²⁰⁶ bylo prvním závažným pokusem, byť nepřekročilo stín pouhého státního dozoru nad městským hospodářstvím a mělo ještě velmi daleko k liberalizujícím opatřením. Jejím hlavním úkolem nebyla snaha všeobecně vylepšit a povznést stav měst, nýbrž zajistit jejich kontribuční platbyschopnost. Dosvědčují to také tři hlavní cíle, které si komise vytyčila: zřízení zvláštních hospodářských úředníků nezávislých na městských radách, zrušení měšťanských várek a jejich nahrazení vařením piva ve prospěch obce k úhradě kontribuce, a konečně zajištění převzetí kontribučních závazků v případě prodeje nemovitosti ve městě. Základní situaci u jednotlivých měst komise zjistila dotazníkovou formou. Z odpovědí vyplynulo několik zajímavých a překvapivých skutečností. Předně vyšlo najevo, že hospodářská situace měst není vždy vyložene v úpadku. Věnná města byla v lepším hospodářském stavu než města královská, ale i mezi nimi se objevili zástupci s relativně vyrovnanou ekonomikou nedluhující kontribuci (Kolín, Rokycany, Louny, Žatec, Most, Ústí nad Labem, Loket, Karlovy Vary, komisi nepodléhající Plzeň a České Budějovice).²⁰⁷ Naproti tomu značné resty měly Nymburk, Čáslav, Beroun, Rakovník, Kadaň, Tábor či Písek. U měst

201 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 67–68.

202 Přehledně Z. MARTÍNEK, *Samospráva královských měst v Čechách v letech 1620–1784*, s. 177–183.

203 K otázce úvěru v pobělohorské době na příkladu šlechty Jiří HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640–1740*, Praha 2013 (= *České dějiny* 5), s. 470.

204 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 31.

205 Na příkladu českých komorních radů F. O'Ferrala a H. de Verneula a později J. K. Bořka P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 32.

206 V dalším výkladu se, pokud neuvádím jinak, opírám o studii J. KLEPLA, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, passim.

207 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 272–273.

horních byly příčiny úpadku pestřejší²⁰⁸ a často odrážely malou ekonomickou životaschopnost v místě, kde došlo k vyčerpání nerostných zdrojů a kde se jiné zdroje obživy hledaly vesměs velmi těžko. Výše nedoplatků kontribuce u zeměpanských měst nebyla, jak se předpokládalo, kritická, některá dokonce vůbec nic nedlužila. Nesplnil se ani další předpoklad, totiž úbytek měšťanského majetku ve prospěch kontribuci nepodléhajících osob (církve). Za hlavní příčinu svého úpadku sama města označila pokles živností a obchodu, způsobený konkurencí šlechtického velkostatku, která běžně porušuje městské výsady (především mílové právo). Komise na základě výsledků dotazníkové akce navrhla reformu městského hospodářství, kterou v září 1708 schválil císař. Jejím ústředním bodem bylo zavedení systému tzv. kontribučních pivních várek a s tím spojený převod veškeré hospodářské správy do rukou gramotných úředníků stojících mimo městské rady a kontrolovaných státními úřady. Motivovalo je k tomu zejména špatné vedení účetní agendy měst a přesvědčení, že nejbohatší měšťané zneužívali své moci a svalovali ze sebe všechna daňová břemena.²⁰⁹ V tomto směru se měly městské orgány (včetně císařských rychtářů, jejichž funkce se stávala čím dále více iluzorní) vytlačit pouze do úlohy politických a soudních orgánů. Každé město tak získalo správce a písaře – první vedl vlastní obecní hospodářství a dohlížel na řádné odbývání kontribučních várek, druhý sestavoval důchodenské účty (odtud nazván důchodní).²¹⁰ Podřízeni byli komisi a panovníkovi, což vadilo tehdejšímu podkomořímu Václavu Obyteckému z Obytec, jenž měl dosud na obecní hospodaření také jistý vliv.²¹¹ Od roku 1708 byli znovu částečně zapojeni představitelé měst, protože primas s titulem hospodářský inspektor dostal za povinnost revidovat činnost obou úředníků a společně s pěti rádci (tzv. konzulenty) vytvořil hospodářskou konferenci. Svěření revizní pravomoci vracelo městským radám, resp. primasovi opět částečný vliv na městské hospodaření a hospodářští správci si na jejich ovlivňování často stěžovali. Po třech letech fungování nového systému se provedla bilance, avšak u mnohých měst bylo nadále konstatován růst kontribučních nedoplatků a nadále fungující praxe předních měšťanů, kteří ze sebe svalovali kontribuční břemena. Ke škodě věci panovník poněkud nelogicky nedovolil, aby členové komise provedli osobní vizitaci měst, až v roce 1708 to bylo dovoleno podkomořímu.²¹² S postupujícími léty se činnost hospodářských správců a zejména jejich původní poslání stíraly. Podkomoří Malovec z Chýnova je v roce 1751 dokonce shledával za hlavní příčinu v jeho očích markantního regresu měst: „*osoby nad obecními důchody zřízené dost potřebné péče na zvelebení důchodův nevynakládají, aneb k tomu dostatečně schopny nejsou aneb vlastní vlastnoužitečností vzrůst a zisk důchodův ztenčují.*“²¹³ Potvrzuje to situace v Písku, kde podkomoří pro liknavou správu obecního hospodářství a daňové agendy v roce 1752 postupně odvolal hospodářského inspektora, kontribučního písaře a polesného.

Deklarací a sumářem dobových představ a názorů na co nejintenzivnější využití městského hospodářství a jeho maximální rentabilitu byly hospodářské instrukce. Jak již bylo naznačeno, soustředila se hlavní pozornost na pivovarnictví. Kromě úpravy výrobního postupu piva se instrukce zaměřily na zajištění řádné distribuce městského piva a přímo nabádaly města k uplatňování a náležitému využívání vrchnostenských práv na svých panstvích. Technologických rad se dostalo i hospodaření dvorovému, kterému po přechodu pivovarnictví na placení kontribuce připadla úloha hlavního zdroje příjmů pro městskou důchodenskou pokladnu. Menší položky zpravidla přinášelo lesnictví, rybníkářství aj.

Ještě merkantilistická politika Karla VI. vylučovala téměř u všech odvětví řemeslné výroby možnost kapitalistické akumulace a nedokázala zabránit evidentnímu ekonomickému zaostávání habsburské monarchie. Evidentní škodlivost cechů pro rozvoj podnikání, ač si ji státní aparát latentně připouštěl,²¹⁴ dlouho nestačila pro ráznější státní opatření, již jen proto, že by jej paradoxně

208 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 12–13.

209 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 273.

210 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 57–58. V Klatovech byli zvoleni již v červnu 1705 (jeden z konšelů, jeden z obecních starších), v říjnu téhož roku jim byli dáni ku pomoci dva pomocníci, srov. J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/2*, s. 933–934.

211 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 62.

212 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 66–67.

213 J. ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*, s. 117–118.

214 Již J. K. Bořek v roce 1699 zamítal zrušit cechy, neboť si neuměl představit absenci jejich policejních funkcí. P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 33.

sama města považovala za krivdu. Měšťané chápali svá (cechovní) privilegia za neměnnou součást zákonů, jež spoluutvářely feudální zřízení a nepochybovali o jejich platnosti ani tehdy, když se jejich působnost pod tlakem šlechtického velkostatku stala problematickou. Privilegovanost jejich stavu pro ně byla základním a věčně trvajícím principem, který je zakládal a utvářel.²¹⁵ Lpění na zásadách cechovní organizace se obzvlášť výrazně projevovalo v době ekonomické stagnace; ve chvílích největšího útlumu se k nim měšťané uchýlovali jako k tradiční prověřené a fungující struktuře, prakticky aplikované na dimenze tržních okruhů a zajišťující bezprostřední regulaci výroby a odbytu a alespoň teoreticky stejné existenční možnosti všem svým členům.²¹⁶

Teprve vrcholné období osvětského absolutismu za Marie Terezie a Josefa II. přineslo sérii opatření k usnadnění a rozvoji průmyslové výroby, která v kombinaci s rostoucím počtem obyvatelstva znamenala přechod od dosavadní státní reglementace výroby k liberalizačním tendencím v ekonomice a sociální oblasti (rozšíření počtu svobodných živností).²¹⁷ O opravdovém ekonomickém liberalismu však nemohlo být řeči, hospodářský život byl nadále, i když již ne přímo, svázán a řízen státem. Ve městech se tato konjunktura projevila růstem významu komerčních odvětví, počtu výrobců a objemu výroby, nejvíce v severní části země. U většiny měst však ani později nedošlo k zásadní změně v poměru funkce tržní, výrobní a administrativní.

Zformování komise k povznesení měst počátkem 18. věku nebylo zdaleka poslední iniciativou státních orgánů v otázce hospodářské situace městského stavu. Naopak: frekvence zásahů do vnitřního života měst se zrychlovala, neboť si státní administrativa byla velmi dobře vědoma, v jakém stavu se města nacházejí: např. *directorium in publicis et cameralibus* uvádělo v roce 1753, že „*královská města v Čechách jsou v bídém stavu*“.²¹⁸ Nešlo jen o pověřování krajských úřadů dohledem na města ve věcech dodržování vládních nařízení, trhovou, cechovní a policejní správu, ale také o obecné tendence úpravy právního vztahu vrchnost-poddaný prostřednictvím robotních a jiných patentů, vydání kontribučního řádu v souvislosti s vyhlášením decenálního recesu apod. Aktivně do obecního hospodaření měst zasahovali královští podkomoří, nejčastěji z pověření císařovny. Téměř každý nový podkomoří si po nástupu do úřadu žádal ode všech měst zprávu o stavu městské ekonomiky.²¹⁹ Dříve hojně podkomořské vizitace měst byly fakticky zastaveny v roce 1729 a výslovně v roce 1737,²²⁰ avšak i po tomto datu nacházíme zprávy, které dokazují opak. V létě 1738 vizitoval podkomoří Jan František z Goltzu Klatovy, Sušici a Vodňany.²²¹ V Klatovech tehdy přehlédl obecní dvory a také jeho instrukce pro Sušici je plná nařízení ve věci obecního hospodaření. Mohlo to ovšem souviset s činností nově ustavené komise k stavení úpadku českých měst.²²² Po 10 letech (1750) vizitoval královská města podkomoří Josef Jáchym Vančura z Řehnic. Instrukce vydaná při této příležitosti pro Sušici se opět zevrubně vyjadřuje ke kontribuci a vrchnostenskému hospodaření města a je vůbec nejobsáhlejším podkomořským normativem pro Sušici po celé 18. století.²²³ Do hospodářského stavu měst měl ambice vnést pořádek také

215 Miloslav ČERMÁK, *Řemeslníci-měšťané, významná složka olomoucké společnosti*. In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25 – 27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno, Prostějov 1997, s. 226.

216 Marie MAREČKOVÁ, *Východoslovenská města a měšťanstvo na prahu novověku*, Brno 1995 (= Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně 59), s. 103.

217 Po plátenictví prohlášeny za svobodné živnosti soukenictví a cajkářství (1764), punčochářství (1773) a tkalounkářství (1774), tkalcovství (1778). P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvětské reformy*, s. 52.

218 A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 278.

219 V roce 1740 podkomoří V. K. Netolický z Eisenberka (J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/1*, s. 453). Reskriptem z 22. listopadu 1743 žádala Marie Terezie místodržící a podkomořího o zprávu ve věci válkou zbídačených měst (tamtéž, s. 470). 9. března 1751 rozeslal podkomoří Malovec z Chýnova dotazníky s otázkami, týkajícími se obecního hospodaření a možností jeho zlepšení (J. ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*, s. 117–118).

220 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 66.

221 J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/1*, s. 443; Kajetán TUREK, *Sušice v minulosti. VI. Instrukce obecní z r. 1739*, Svatobor 6, 1914, č. 32, č. 33, č. 34, č. 35; V. MOSTECKÝ, *Dějiny bývalého královského města Vodňan. III. díl*, s. 58–61.

222 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 70.

223 V roce 1749 se dozvídáme o podkomořské instrukci o 19 člancích pro Mladou Boleslav (František BAREŠ, *Paměti města Ml. Boleslavě. Díl II.*, Mladá Boleslav 1920, s. 104–105), v roce 1750 doložen podkomoří na vizitaci v Písku (A. SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I.*, s. 509–510) a Sušici (SOKA Klatovy, AM Sušice, sign. 119, „*Puncta neb pravidlo, podle kterého magistrát, starší obecní, též celá obec*

podkomoří Arnošt Václav Malovec z Chýnova na Vimperce, když do zeměpanských měst počátkem března 1751 rozeslal list s žádostí o pořízení konsignací vyplácených mezd a deputátů, pivovarských přívarků, dlužených peněz a peněz vydaných za vojenské exekuce, slavností a procesí a konečně zdrojů příjmů.²²⁴ Uvedené případy by šlo jistě rozhojnit.²²⁵

Mezi opatření vedoucí k vylepšení stavu městských financí v této době musíme zahrnout i reskripty o povinném vzdělání městského úřednictva a právnickém vzdělání syndiků (21. ledna 1749 a 29. května 1751), reskript zakazující deputáty a dary podkomořímu a jeho úředníkům a jejich proměnu v pevné platy (29. května 1751). Omezovalo se rovněž množství nejruznějších deputátů pro členy městské rady a redukoval celý městský byrokratický aparát – v roce 1751 došlo ke snížení počtu konšelů a obecních starších, v roce 1783 zanikl úřad císařského rychtáře. Reskriptem z 16. června 1769 císařovna uložila nejvyššímu purkrabímu vypracovat návrhy, jak pomoci hospodářsky hynoucím městům. Dobrozdání, které purkrabí předložil, spatřovalo hlavní příčinu úpadku měst v neúměrném zdanění piva a navrhovalo zrušit alespoň trestní ták. Zůstalo však jen u návrhu.²²⁶ Měštům věnoval pozornost rovněž Petr Kašpar Světecký ve svém elaborátu, předloženém císařovně v roce 1777. Navrhoval, aby se veškeré řemeslnictvo z venkova soustředilo ve městech (ve vsích navrhoval ponechat v omezené míře pouze kováře a tkalce) a bylo zde reglementováno podle aktuální potřeby. Dvorský sekretář Jan Eichler, jenž dostal za úkol Světeckého memoriál odborně posoudit, tyto myšlenky zavrhl, přestože zeslabené postavení měst nijak nezpochyboval. Zdůraznil, že rozdělení měst do pěti tříd, provedené před bezmála 40 lety, již mnohdy neodráží jejich aktuální hospodářskou situaci, protože většina měst je na tom hůře.²²⁷

Podrobnější pozornost musíme věnovat reskriptu Marie Terezie z 19. února 1752. Císařovna jím nařídila, aby „*vyjma daně a báňské doly všechen obecní majetek, nechť se týče vlastních důchodů, pivovarů, mlýnů, polních hospodářství, rolí, lesů, rybníků a jiných realit, které dosud nejsou prodány neb pronajaty, nebyl již od obcí samých spravován, nébrž aby byl veřejnou dražbou prodán neb pronajat, nájemné pak aby se na potřeby obecní obracelo a účtovalo*“.²²⁸ Nešlo o žádné novum: krátkodobý pacht se využíval jako prostředek zvýšení výnosů již na komorních panstvích v 17. století a na rozdíl od emfyteutického prodeje měl tu výhodu, že bylo možné jeho podmínky v krátkém intervalu měnit podle vnějších okolností.²²⁹ Také na plzeňském panství doporučila státní komise již v roce 1734 s ohledem na nízkou výnosnost krátkodobě propachtovat některé drobnější vrchnostenské provozy (mlýny, rybolov, městská solnice atp.)²³⁰ a v roce 1750 zde došlo k propachtování obecního hospodářství skutečně ve velkém.²³¹ Krátkodobé pronájmy městských nemovitostí v rámci vlastního, ale i režijního hospodaření byly běžným zjevem zvláště 17. a 18. století: odhlédneme-li od pronájmů dvorů či jednotlivých složek tamní výroby (např. dobytka) šafářům, což se praktikovalo i na šlechtickém či komorním velkostatku, stávaly se předmětem pronájmů valchy, mlýny, městské váhy, cihelny apod. Vždy se však jednalo o maximálně o dílčí části režijního podniku; propachtování celého majetku dosud nemělo obdoby.

Za účelem provedení reskriptu z 19. února 1752 vznikla zemská komise vedená bývalým královským podkomořím Václavem Kazimírem Netolickým. Té města předkládala soupisy obecního majetku a přijímala také jednotlivé přihlášky na pronájem (tzv. arendu). S komisí spolupracoval úřadující královský podkomoří, jenž zkoumal relevanci cen pronajímaných objektů,

královského města Sušice neomylně se řídit i pokračovati bude“). V obou městech vydal instrukci.

224 Missiv podkomořího z 9. března 1751 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno.

225 V Písku vizitoval podkomoří v roce 1765 (A. SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, s. 547).

226 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 270, poznámka č. 3.

227 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 297–300.

228 J. ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*, s. 118–119; Josef SVÁTEK, *Panování císařovny Marie Terezie. Část I.*, Praha 1897 (= *Dějiny Čech a Moravy nové doby* 5), s. 320–321.

229 Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, Praha 1976, s. 60. Krátkodobý pronájem poplužního dvora je znám rovněž z táborského panství (F. A. SLAVÍK, *Panství táborské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 107).

230 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 109–110. O pronájmech řady vrchnostenských provozů (krčmy, kovárny, palírny) zaznamenala také Sylvia LAURINCOVÁ, *Městský statek Kuřim ve 2. polovině 17. století*, Brno 2009. Diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, s. 92–97.

231 Miloslav BĚLOHLÁVEK (red.), *Dějiny Plzně I. Od počátků do roku 1788*, Plzeň 1965, s. 270–271.

přehlížel obecní účty za období posledních pěti let a potvrzoval právní zástupce, které si města musela k uzavírání nájemních smluv sjednávat. Konkrétní nájemci se vybírali ve veřejné dražbě, jak zdůrazňoval stát. Přes dobrou vůli mohlo ovšem takové opatření způsobit, že se hospodářství vydražilo za více, než činil jeho výnos a nájemce získával své peníze zpět devastací svěřeného zboží, neboť v maximálně šestileté nájemní lhůtě nemohl fruktifikovat investice do zlepšení výroby.²³² Záleželo pochopitelně na konkrétních osobách a míře jejich provázanosti s místním prostředím, popř. na hospodářské zběhlosti (jak nasvědčuje případ arendátora kutnohorského městského hospodářství Patzalta).²³³ Předběžná licitace probíhala na místě, formálně byla zlistiněna podkomořským úřadem.²³⁴ Pachtýři (arendátoři) přebírali okamžikem vyhotovení smlouvy zpravidla na šest let povinnost spravovat pronajatý majetek, platit z něj kontribuci, odvádět čtvrtletně pachtovné a deputáty městské radě.²³⁵ Značná výše nájemného vyřazovala z aspirací střední vrstvy, ucházet se o něj mohla buď městská elita anebo přímo šlechta (buď osobně anebo prostřednictvím svých úředníků).²³⁶

Asi není nutné zdůrazňovat, že města až na výjimky přistupovala k pronájmu velmi nedůvěřivě.²³⁷ Působil zde zakořeněný hospodářský konzervatismus a odpor k opatřením, která v očích městských rad znamenala vzdát se po několik století budovaného městského majetku. Když se v dubnu 1752 dostala do Písku informace o tom, že dojde k pronájmu městského statku, způsobila mezi koňšely zděšení a městská rada apelovala u zemské vlády, že by se tím město dostalo do velkých nesnází a škod.²³⁸ Klatovy, kterým vypršela lhůta prvního pronájmu nedlouho po ničivém požáru roku 1758, odmítaly své obecní hospodářství znovu pronajímat s odvoláním na devastaci města a dosáhly oddálení až do roku 1769.²³⁹ Tato nedůvěra a váhavost způsobovaly, že akce postupovala velmi nerovnoměrně; první pronájmy se smluvně uzavíraly ještě v roce 1752,²⁴⁰ další teprve po polovině 50. let.²⁴¹ Dokončení nepomohla sedmiletá válka, takže teprve po roce 1770 se pronájmy daly výrazněji do pohybu. Napomoci tomu měl i reskript z 14. června 1774, který nařizoval všechny nepropachtované nemovitosti a důchody najednou pronajmout a prodat tak, aby městům nezůstal žádný špatný pozemek. Celou práci obstarávala administrace státních statků, jež vysílala do měst své úředníky.²⁴² Jinou nevýhodou bylo liknavé splácení pachtovného – pachtýři (arendátoři) mnohdy upadli do finančních obtíží.²⁴³ V Písku si stěžovali, že nemohou provozovat pivovar pro nedostatek ječmene a také měšťané naléhali na zavedení starého systému kontribučních várek. Úřady dokonce zamýšlely zavést nad pivovarem nucenou správu (sekvestraci).²⁴⁴ Problémy s nedoplatky se vyskytly i později.²⁴⁵ V Klatovech od dalšího pronájmu odrazovaly následky velkého požáru a když se arenda přece jen v roce 1769 rozeběhla, negativně ji ovlivnila katastrofální

232 Jiří BERAN, *O pronájmu půdy v Čechách ve druhé polovině 18. století*, SH 8, 1961, s. 241.

233 Jiří BERAN, *O pronájmu půdy v Čechách ve druhé polovině 18. století*, SH 8, 1961, s. 243.

234 A. SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, s. 514–515.

235 A. SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, s. 537–538, 549.

236 J. SVÁTEK, *Panování císařovny Marie Terezie. Část 1.*, s. 320–321.

237 Např. sekvestrované obecní hospodářství města Vodňan bylo propachtováno v prosinci 1753 císařskému rychtáři Janu Václavu Fetterlovi, nepochybně s očekáváním, že pravidelný příjem z pachtovného vylepší finanční situaci města (V. MOSTECKÝ, *Dějiny bývalého královského města Vodňan. III. díl*, s. 79–80).

238 A. SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, s. 514.

239 Karel PETERS, *Raabova reforma na klatovském panství*, ČSPS 55, 1947, s. 37

240 Již 15. prosince 1752 psal magistrát města Klatov podkomořskému úřadu, že pronajal celé obecní hospodářství Františku Adamu Janovskému z Janovic na šest let za 32 000 zl. K. PETERS, *Raabova reforma na klatovském panství*, s. 37.

241 Od roku 1756 byl s drobnými přestávkami pronajímán statek Libeň, patřící Starému Městu pražskému. J. KUDĚLA, *Obnova staroměstských patrimoniálních statků po třicetileté válce*, passim a TÝŽ, *Zavádění Raabova robotně aboličního systému na panství Starého Města pražského*. In: Zdeněk Hojda – Jiří Pešek – Blanka Zilyská (ed.), *Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*, Praha 1992, s. 264. Ve stejném roce pronajal obecní hospodářství Beroun a pronájem byl periodicky obnovován až do roku 1782 (Otakar KULHÁNEK, *Obecní hospodářský dvůr města Berouna v polovině 18. století*, *Minulost Berounska* 7, 2004, s. 40–41).

242 K dokončení akce nedošlo, neboť již po třech letech přikročil dvorní rada Raab k robotní abolicí a parcelaci městského dominikálu.

243 V případě Vodňan V. MOSTECKÝ, *Obnova staroměstských patrimoniálních statků po třicetileté válce*, s. 100–101, 110–111.

244 A. SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, s. 523, 532, 554–555.

245 A. SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, s. 558, 567.

neúroda.²⁴⁶ Jiným problémem bylo více méně svévolné zacházení arendátorů s poddanými: zvyšovali roboty a porušovali i jiná zaběhnutá pravidla v rozsahu poddanských povinností.²⁴⁷ Přes jmenované potíže však v celkovém kontextu arenda byla pro městské ekonomiky přínosem. Kupř. v Plzni narůstal v době arendy významně pokladní přebytek.²⁴⁸

Vedle krátkodobého pronájmu se prosazovaly i emfyeutické prodeje dominikální městské půdy, jejich rozsah však byl mizivý. 16. února 1771 byl vydán podkomořský výnos, jenž nařizoval Písku rozprodávat části svého majetku emfyeuticky.²⁴⁹

4.3 Vzestup a pád městského režijního hospodaření

Ačkoliv se měšťanstvo již od středověku považovalo za symbol kupčení a protřelého podnikatelského prospěchářství, nebralo je historické bádání v souvislosti se zkoumáním podnikání vrchnostenského nijak vážně, a to i za situace, že o expanzi měst na venkov v 15. a 16. století se vždy obecně vědělo a bylo v povědomí historiků latentně přítomno.²⁵⁰ Tento fakt nepochybně souvisel s celkovým pojetím městské historiografie, která stála v jasném protipólu vůči bádání o poddanském venkovu, vykořisťovaném šlechtou. Role města v pozici podnikavé pozemkové vrchnosti navíc nezapadala do chápání měst jakožto pevných bašt věrných rovnostářským myšlenkám husitství, jak se ještě zmíníme.

Paralelně s rostoucím zájmem měst o rozšiřování svého nemovitého majetku vzrůstaly snahy po zvyšování příjmů z něho plynoucích. Až na výjimky nepozorujeme, že by se města pokoušela o navyšování feudální renty,²⁵¹ jediným způsobem, jak dosahovala zvýšení příjmů, bylo pouze mechanické přikupování dalších a dalších usedlých, tedy poněkud krátkozraká extenzivní hospodářská politika v duchu více statků – vyšší výnosy z feudální renty. Logickým důsledkem tohoto procesu bylo postupné omezování pohybu poddaných. Jen výjimečně města navyšovala příjmy z feudální renty zakládáním nových vesnic, jak to pozorujeme u domažlických vsí Na království.²⁵² Prostá akumulace zdrojů feudální renty bez ambice vyššího hospodářského využití byla typická po celé období před rozvojem režijního velkostatku a vedla k tomu, že se takto vzniklé konglomeráty bezproblémově dělily, ba drobily mezi dědice bez výraznějšího narušení ekonomické rovnováhy celého útvaru.²⁵³ Poznali jsme výše, že tyto příjmy nebyly zanedbatelné a motivovaly k zakupování alodů, avšak jak pochopili Pernštejnové a po nich i další významné šlechtické rody, k navýšení zisků to rozhodně nestačilo. K novým trendům přispěla stále rostoucí poptávka po

246 K. PETERS, *Raabova reforma na klatovském panství*, s. 37.

247 A. SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, s. 554–556. Nádeníkům, poddaným k městu Žatci, v letech 1765–1775 strhávali pachtýři 1 2/3 % z mezd na feudální dávky. J. SVOBODA, *Protifeudální a sociální hnutí v Čechách na konci doby temna (1750–1774)*, s. 59. Srov. ještě pro Olomouc V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, Olomouc 1960, s. 108–111. V kontextu raabizace pro Kolín Jaroslav SCHNEIDER, *Zrušení roboty a vznik familií v 18. století*. In: Ročenka města Kolína a okresu, Kolín 1941, s. 83–106; Václav ČERNÝ, *Vzpouza proti pozemkové reformě v Plzni v 18. století (Podle archivních pramenů.)*, Klatovský kraj 4, 1926, s. 2; s. 2; č. 71, s. 1–2; s. 2; s. 2.

248 Miloslav BĚLOHLÁVEK (red.), *Dějiny Plzně I. Od počátků do roku 1788*, Plzeň 1965, s. 271.

249 Písečtí odprodali mlýn, hospodu a do roku 1781 pazdernu a další dvě hospody A. SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, s. 557.

250 Jaroslav ČECHURA, *Šlechtický podnikatelský velkostatek v předbělohorských Čechách*. In: Velké osobnosti filozofické fakulty Univerzity Karlovy 7. Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla, prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892–1992, Praha 1997 (=Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 4–1994), s. 153.

251 Domažlická ves Radonice v r. 1533, srov. Alois MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960 (= Studie a prameny 19), s. 251.

252 Této otázce je věnována speciální monografie: Josef BLAU, *Geschichte der deutschen Siedlungen im Chodenwald, besonders der zehn deutschen privil. Dorfschaften auf der Herrschaft Kaut und Chodenschloss*, Pilsen 1936. srov. také příslušné pasáže v František ROUBÍK, *Dějiny Chodů u Domažlic*, Praha 1931 (= Sborník Archivu ministerstva vnitra 4–5), s. 240 a P. MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, s. 76–77. Obecně Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I, díl I*, Praha 1971, s. 79–80.

253 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 156. Na příkladu panství rodů Švihovských z Rýzmběrka a Lvů z Rožmitálu Vladimír HOLÝ, *Růst a rozklad rodového majetku Švihovských z Rýzmběrka a pánů z Rožmitálu (Příspěvek k poznání vývoje feudální koncentrace pozemkového majetku v jihozápadních Čechách)*, MPP 3, 1960, s. 45–79.

zemědělských výrobcích i zvyšující se nároky urozených na životní standard. Byl to však právě Vilém z Pernštejna, kdo sklízel oboustrannou kritiku od měšťanů i šlechty jako narušitel již dotčeného středověkého pořádku, podle kterého páni žijí pouze z feudální renty, zatímco obchod a „kupčení“ přísluší měšťanstvu.²⁵⁴

Je pozoruhodné sledovat, že režijní hospodaření v podobě pozdněfeudálního velkostatku provozovala od konce 16. století a města nabývala tímto způsobem značné příjmy. Neudiví-li to u měst střední a menší velikosti, pro kterou zemědělská výroba nikdy nezůstala zcela prázdným pojmem, je o to větším překvapením, že se prosadila např. i u Kutné Hory, která získávala značné prostředky z těžby stříbra, což by apriorně řečeno mělo její zájem o zdroje příjmů ze zemědělské výroby oslabovat. Města sice režijní hospodářské podniky v omezené míře provozovala odjakživa, ale synonymem této činnosti nebylo podnikání s cílem exportu, nýbrž prosté uspokojování a pokrytí základních potřeb obyvatel žijících v městském areálu v nejširším slova smyslu. Tak je nutno pojímat hospodářské provozy jako vápenky a cihelny na výstavbu domů v intravilánu města, mlýny a valchy na zpracování zakoupeného trhového obilí na mouku či slad (se zpracováním obilí ve mlýnech byl mnohdy spojen chov vepřů)²⁵⁵ a plátna. Městská správa tyto podniky často ani neprovozovala ve vlastní režii a přenechávala vše raději formou krátkodobého pachtu, což se ukazovalo jako výnosnější varianta.²⁵⁶ Města také obvykle vlastnila lesy, avšak dřeva býval vzhledem k jeho všestrannému využití (palivo pro výtop a při výrobě piva, stavební materiál) většinou nedostatek a jen málokterá města ho mohla využít pro export (Písek). Konečně menší feudální celky ani režijní výrobu v užším slova smyslu neumožňovaly. J. Petráň považoval jako panství vhodné k rozvinutí rentabilní režijní výroby až statek o více než 50 usedlých. Ani u menších statků sice nechyběly snahy po napodobování hospodářského chování majetných feudálů, avšak ve výsledku tyto pokusy ústily v navyšování poddanských povinností a přehnané požadavky vrchností, jež mohly vyvolat otevřený odpor venkovanů.²⁵⁷ Je si přitom nutno uvědomit, že statky s méně než 50 usedlými tvořily dvě třetiny všech položek, přiznávaných v berním rejstříku z roku 1603. Vyjádřeno ovšem podílem na celkovém počtu usedlostí v království, zaujímaly něco přes 12 %.²⁵⁸

Jak již bylo uvedeno výše, nebylo zemědělství rozhodně činností, která by měšťanskému prostředí z vlastní zkušenosti byla zcela neznáma. Podle analýzy Františka Kavky sice nejpočetnějším způsobem obživy ve městech na počátku 16. století byla řemeslná výroba, avšak vždy bylo přítomno alespoň 10 % obyvatelstva zabývajících se pouze agrární aktivitou. Tento počet závisel nepřímo úměrně na velikosti dané městské lokality, takže např. v Kouřimi se zemědělstvím zabývalo 28 % a nějaký pozemek vlastnilo 44 % plátců lózungy, kdežto v Mostě, Českých Budějovicích či Lounech maximálně 11 %²⁵⁹. S tím šla ruku v ruce tendence zakládat svůj majetek nikoliv v domovním vlastnictví, ale výlučně pozemkovém, jinými slovy více měšťanů v malých městech vlastnilo jen pozemky než jen domy, zatímco v městech větších opačně.²⁶⁰ Také nejbohatší obyvatelé měst mnohdy zakládali svůj majetek pouze na držbě nemovitostí (do nichž ukládali své finanční přebytky)²⁶¹ a nijak se neprosazovali v řemeslné výrobě. Většina vlastníků půdy však polařila pouze pro přivýdělek, protože měli půdu o příliš drobné rozloze. Ryzích zemědělců bylo ve městě minimum, jejich podíl opět stoupal v malých městech.²⁶² Takoví měšťané měli na předměstích své forberky, při nichž se soustředila většina zemědělské půdy extravilánu měst. Konkrétní čísla o výsledcích jejich činnosti se zachovala jen výjimečně, známé hodnoty však

254 Josef VÁLKA, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, Praha 1962 (= Spisy University J. Evang. Purkyně v Brně, filosofická fakulta 82), s. 48. Připomenout stačí charakteristiku Viléma z Pernštejna ze Starých letopisů českých: „Ten před několika lety uvedl to v Čechách, že kupčil ve víně, v šmejdě a v jiné živnosti měšťanské sahal a z toho zisky veliké měl.“

255 Na příkladu Loun Bořivoj NECHVÁTAL, *Hospodářské postavení Loun v polovině 16. století*, SAP 16, 1966, s. 2.

256 František HOFFMANN, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 173.

257 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 149.

258 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 153.

259 František KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské dávky*, SH 6, 1959, s. 259–261.

260 F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské dávky*, s. 268.

261 Na příkladu plzeňského extravilánu Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Sociální rozvrstvení plzeňského obyvatelstva v roce 1470*, *Život Plzeňska* 1, 1950, s. 138.

262 Vladimír Jakub MRVÍK, *Otázka agrarity českých měst a městeček v raném novověku na příkladu Kouřimského kraje*, HDem 37, 2013, s. 121–167.

naznačují, že zemědělské podnikání měšťanů bylo rentabilní kolem poloviny 16. století²⁶³ i na sklonku století 18.²⁶⁴ jak v případě specializace u majitelů velkých pozemkových komplexů, tak i jako pouhý vedlejší příjem u řemeslníků a živnostníků.

Jakým způsobem se osvědčovaly v realizaci režijního hospodaření městské obce, dosud nebylo uspokojivě vysvětleno. Josef Janáček soudil, že časté střídání měšťanů ve vedoucích funkcích města bránilo cílevědomě orientované hospodářské politice a naopak vedlo k hospodaření bez ambicí zavádění pokrokovějších postupů a prodchnutému neustálým podezíráním správců městského majetku z toho, že hospodaří pouze do vlastní kapsy.²⁶⁵ Faktická rotace měšťanů v úřadu konšelů však, jak sám Janáček dovozoval jinde,²⁶⁶ nebyla nijak zvlášť výrazná, takže se vedení městské ekonomie většinou omezilo na úzký okruh osob. Také nařčení z konzervativnosti a rezignace na zavádění nových hospodářských postupů je pro 16. století po mém soudu příliš zjednodušující, neboť města poměrně energicky přejímala hospodářské postupy uplatňované šlechtou a teoreticky je rozváděla. Žatecký měšťan, radní písař a konšel M. Mikuláš Černobýl dokonce napsal kolem roku 1540 svou *Jinou kratší zprávu, ... kterak statek svůj i úředníky své řídití*, jenž je podrobným návodem o správě velkostatku se zvláštním zřetelem na režijní výrobu.²⁶⁷ Zapadnout by neměla divadelní hra *Traica hystoria vo knězi neb knížeti Heli a jeho synech*, v níž její autor, klatovský městský písař Jan Záhrobský z Těšína, kritizoval špatné zacházení vrchností s poddanými.²⁶⁸ Konečně, od závěru 16. století se velké množství vrchnostenského úřednictva na velkých dominiích rekrutovalo právě z řad měšťanstva.²⁶⁹ Na druhou stranu, k vydání konkrétních hospodářských instrukcí města tehdy ještě nedospěla, pomineme-li řády pro vinice,²⁷⁰ a nijak neobohatila způsob režijního hospodaření, maximálně jej ochotně přejímala. Nelze rovněž zpochybnit, že na svých statcích v této době nebudovala žádné poplužní dvory a spokojovala se toliko s těmi, které získala společně s koupí toho kterého venkovského statku a které svou produkcí pokrývaly osobní spotřebu. Nezapomínejme ale, že před polovinou 16. století bylo hospodaření na poplužních dvorech málo rozvinuté i na šlechtických velkostatech (výjimkou potvrzující pravidlo byla pernštejská panství):²⁷¹ podobně jako na městských panstvích, setkáváme se i u nich poměrně hojně s fenoménem parcelace anebo pachtu dvorů,²⁷² především proto, že v průběhu koncentrace feudálního majetku získali dvory, jejichž produkce již šla nad rámec potřeby.²⁷³ Ovšem ani počátkem 17. století není nouze o rozlehlé šlechtické majetkové komplexy, kterým nelze přiznat titul podnikatelský velkostatek.²⁷⁴

263 Jaroslav HONC, *Hospodářské záznamy, zemědělská výroba a prodeje přebytků Jana Zákostelského v Lounech v r. 1553–1574*. In: *Prameny historie zemědělství a lesnictví 7*, Praha 1968, s. 8–13

264 Josef KŘIVKA, *Výrobní a peněžní výsledky měšťanského zemědělství v 18. století v severních Čechách*, Praha 1975 (= *Rozpravy Československé akademie věd, řada společenských věd, ročník 85, sešit 1*), s. 41.

265 J. JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I, díl I*, s. 80.

266 J. JANÁČEK, *Čechy za války šmalkaldské. Disertační práce*, s. 25.

267 Instrukci částečně otiskl Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXII. Řády selské a instrukce hospodářské 1350–1626*, Praha 1905, s. 126–133, č. 59.

268 Hra vyšla tiskem v roce 1582. *Dějiny českého divadla I. Od počátků do sklonku 18. století*, Praha 1968, s. 119, 130.

269 Česká historiografie v tomto ohledu zastává obapolné tvrzení – zatímco Václav BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996 (= *Práce Historického ústavu AV ČR, řada A–Monographia*, 13), s. 29 předpokládá výraznější nástup měšťanstva do služeb šlechty a jejího velkostatku teprve od 17. století, dokazuje Aleš STEJSKAL, *Prosopografická analýza rožmberského a švamberského úřednictva (1550–1616). Model a jeho fungování*, SAP 54, 2004, s. 323–458 na materiálu 16. století tendenci opačnou. Srov. ještě Václav BŮŽEK (red.), *Věk urozených*, Praha–Litomyšl 2002, s. 189.

270 Již v roce 1516 vydáno „*Zřízení při horách viničných okolo Prahy za permistrství pana Martina Holce*“ (Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XVIII.*, Praha 1900, s. 380–383) s pandánem z roku 1549 (tamtéž, s. 389–394). V roce 1589 vydala městská rada v Lounech pro permistry a viničné nákladníky o 51 člancích (otiskl Josef HELLER, *Dějiny lounského vinařství*, Louny 1888, s. 5–19).

271 A. MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, s. 96.

272 A. MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, s. 97–98 s odkazem na pacht poplužního dvora Dolany ve vlastnictví města Plzně a četných dvorů na paství tábořském. Rovněž chrudimské poplužní dvory ve Slatiňanech a v Rabštejnku byly vysazeny v platy, srov. A. REZEK, *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání*, sl. 453.

273 E. MAUR, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, s. 207.

274 Platí to např. pro rozlehlá panství Litomyšl či Vysoký Chlumeč, srov. J. ČECHURA, *Šlechtický podnikatelský velkostatek v předbělohorských Čechách*, s. 145–146.

Vhodným, byť pouze částečným vzhledem do městské ekonomiky před polovinou 16. století, je rozbor hospodaření několika královských měst, provedený Miloslavem Bělohávkem.²⁷⁵ I přes neúplnost evidence všech příjmových položek v knihách počtů vysledoval zastoupení jednotlivých odvětví městského režijního podnikání a jejich základě stanovil dva základní výrobní okruhy měst.²⁷⁶ První tvořila města s převažujícími příjmy za pivo (Plzeň, Stříbro, Domažlice), druhá profitovala nejvíce z rybníkářství – zde „překvapivě“ dominují města jižní poloviny Čech. Dvorové hospodaření, potažmo obchodování s dobyt看em či obilím, hledáme v předbělohorském období většinou marně a i kdybychom argumentovali neúplností knih městských počtů, asi jen těžko se ubráníme jeho mizivému významu v této době.²⁷⁷ Výrazně se prosazují některá specifika těch kterých měst – vysoké výnosy z mýta v případě Loun, primát v příjmech za obchod solí u Českých Budějovic apod. I města, jejichž hospodářství se hodnotí jako nestabilní, profitovala v předvečer druhého stavovského povstání výraznou měrou. Tábor, který pronajímal dvorové pozemky, získával výraznější finanční prostředky pouze z pivovaru a rybníkářství, ovšem i tak tvořily jeho výnosy z režijního hospodaření více než 40 % všech příjmů.²⁷⁸ Tři dvory brněnského statku Kuřimi vynesly za léta 1603–1618 11 % celkového městského příjmu, což podle Bronislava Chocholáče dokladovalo jen malý rozvoj hospodaření ve vlastní režii a jeho strnulost. Strnulost možná, ovšem i pouhé navázání na hospodaření předchozích majitelů statku v nezměněném rozsahu znamenalo pro město rapidní vzrůst příjmů a otevřelo možnost nákupu dalšího venkovského příslušenství (koupě Bystřice pod Pernštejnem s okolními vesnicemi). Že se vzápětí objevily faktory, které neumožnily ho trvale udržet (půjčky, hrazení tureckých válek), vyplývalo ze samé podstaty zeměpanského města a jeho podřízenosti vůči panovníkovi. Navíc, Chocholáč nezapočetl do výnosu ze statků pivovar (přes 30 %), který význam vrchnostenského hospodaření pro město markantně navyšoval.²⁷⁹

K nárůstu významu městského vrchnostenského podnikání dochází v prvních dvou desetiletích 17. století a plně v pobělohorské době, přestože podmínky pro takový vzestup byly zvláště v poválečné depresi hodně macešské. Navenek se tento trend projevoval rapidním zvýšením emise různých normativních opatření městských rad pro hospodářské úřednictvo či poddané, dokládající míru jejich zájmu o tento zdroj příjmů.²⁸⁰ Nejlepším důkazem vzestupu režijního hospodaření je však pochopitelně charakter samotného velkostatku, jeho rozsah a výnosnost. Samozřejmě, že opět záleželo na velikosti toho kterého panství. U těch největších čísla hovoří jasnou řečí. Situaci si můžeme přiblížit nejprve u Kutné Hory, a to na základě čísel z počátku a poloviny 18. století. V roce 1707, kdy město hospodařilo na šesti poplužních dvorech, vyneslo vrchnostenské hospodaření celkem 31 929 zl., zatímco vydání činila 34 373 zl. Mezi výdajové položky se však započítala měšťanská kontribuce, platy a deputáty pro konšely a arciděkana a výdaje spojené

275 Ze zeměpanských měst šlo o České Budějovice, Domažlice, Louny, Plzeň a Stříbro. M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Knihy počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 70–105.

276 To samozřejmě není myšlenka nová, před lety ji formuloval M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Knihy počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 63.

277 To ovšem není jev výlučně městský, nýbrž má svou analogii také na velkostatku šlechtickém, srov. J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 166.

278 L. MÁCOVÁ, *Hospodářství města Tábora na počátku 17. stol.*, s. 14.

279 Bronislav CHOCHOLÁČ, *Hospodaření na městském statku Kuřim v předbělohorské době*. In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno, Prostějov 1997, s. 107–108.

280 Z první čtvrtiny 18. století jich bylo z městské proveniencí hned několik zpřístupněno edičně. V únoru 1718 vydala **chrudimská** městská rada instrukci „*purkrabímu a spoludůchodním na statcích města Chrudimě*“ o 26 člancích. Je dobrým dokladem dosavadních zlořádů ve městě (otisk u J. KALOUSKA (ed.), *Archiv český XXIX. Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779*, s. 399–406, č. 207). V roce 1719 vydala **Polička** „*Instrukci aneb pravidlo, podle kteréhožto poddaní k obci královského věnného města Poličky ve vesnicích se řídití a neřádův všelijakých vystříhati mají*“ (J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIV. Řády selské a instrukce hospodářské 1698–1780*, s. 121–134, č. 382). V roce 1727 vydal **Tábor** „*Instrukci, podle kteréžto direktorium v král. městě Táboře zřízené při hospodářství obecním pokračovati má*“ (zmiňuje F. A. SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 118). V roce 1732 byla vydána hospodářská instrukce **brněnská** („*Instructio economica der königl. Stadt Brünn de anno 1732*“), kterou ve výtahu otiskl Christian D'ELVERT, *Beiträge zur Geschichte der königlichen Städte Mährens, insbesondere der königlichen Landeshauptstadt Brünn*, Brünn 1860 (= Schriften der historisch-statistischen Sektion der K. K. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 13).

s dolováním (celkem přes 9 500 zl.), takže čistý výnos kutnohorského velkostatku činil ve skutečnosti minimálně 7 000 zl. Převedení některých výdajů mezi vrchnostenské hospodaření způsobilo, že také vlastní městské hospodaření vykazovalo aktivní bilanci (jež se však připočtením svrchu psaných položek měnila v pasivní).²⁸¹ Po necelých 50 letech Kutná Hora ještě navýšila počet svých poplužních dvorů a podle F. A. Slavíka vynášelo vrchnostenské hospodaření města 12 500 zl. čistého zisku.²⁸² Slavík však očividně nezapočítal příjmy z obecního pivovarnictví, takže skutečná čísla byla nesporně vyšší. V Plzni se vlastní městské hospodaření za léta 1735–1737 podílelo na příjmech jen necelými třemi procenty a v čistém zisku dokonce skončilo schodkem,²⁸³ vrchnostenské hospodaření však vyneslo téměř 23 000 zl. zisku. Ve druhé polovině 17. století se brněnský statek Kuřim s částkou od 1 500 do 6 500 zl. podílel na hrubém příjmu města zhruba 10 %, přičemž však neznáme přínos režijních podniků z ostatních brněnských venkovských statků a především vlastního městského hospodářství.²⁸⁴

A. Zeman se pokusil svá zjištění na příkladu Plzně zobecnit a prohlašoval, že vrchnostenské hospodaření rozhodovalo o celkové prosperitě městského hospodářství.²⁸⁵ Jde o velmi odvážné tvrzení, které by bylo možné prověřit jen podrobnějším zkoumáním hospodářství u těch měst, která v pobělohorské fázi vlastnila drobné či žádné velkostatky. Z rámcově provedeného výzkumu se zdá, že tato teze má své opodstatnění,²⁸⁶ nadále však platí, že některá města mohla dosáhnout značných příjmů i v rámci vlastního městského hospodářství. Jisté však je, že vrchnostenské hospodaření tvořilo v rámci příjmů vždy klíčovou položku. Doložit to lze po odhlédnutí od velkých majetkových komplexů plzeňského či kutnohorského i na panstvích střední a menší velikosti. Středním panstvím v první polovině 18. věku disponovaly Rokycany – na vrchnostenských příjmech inkasovaly téměř 18 000 zl., zatímco vlastní městské hospodářství vyneslo jen 188 zl. Dokladem skutečné výnosnosti však byl teprve čistý výnos, jenž v případě rokycanského velkostatku v roce 1740 činil 3 542 zl.²⁸⁷ I pokud odečteme náklady na extraordinarium, nadále platí, že městský velkostatek tu byl primárním zdrojem příjmů. Stejnou měrou to platí pro panství města Klatov, jehož velkostatek s 39 poddanskými hospodářstvími (dle tereziánského katastru z roku 1757) se také může klasifikovat jako malý. Podle účetního výtahu za období 1760–1769 tvořilo většinu příjmů vrchnostenské hospodaření: jen rybníkářství, obecní pivovar, dvory a ovce vynesly téměř 11 000 zl. Město tedy hospodařilo s přebytkem přes 2 000 zl.²⁸⁸ Mezní případ představuje Ústí nad Labem. O vrchnostenském hospodaření v užším slova smyslu zde nemohlo být řeči: město vlastnilo jedinou poddanskou vesnici Vaňov, neprovozovalo žádný poplužní dvůr a více než polovinu veškerých příjmů zajišťovalo vlastní městské hospodářství, především výběrem cla z lodí. Agrárních aktivit však rozhodně nebylo prosto: ústecká obec vlastnila rozsáhlé vinice, kde robotovali vaňovští poddaní a jejichž výnos tvořil další třetinu všech městských příjmů.²⁸⁹

Kontribuční nedoplatky souvisejí spíše se špatnou zdaňovací technikou než s velikostí velkostatku (jak jsme zjistili, měl sice vysoké kontribuční nedoplatky Český Brod, jenž neměl žádné statky, ale také Havlíčkův Brod či Chrudim, které nedostatkem poddaných jistě netrpěly), i když je nutno připustit, že si města na zaplacení kontribučních nedoplatek vypůjčovala.²⁹⁰ Je žádoucí sledovat především účetní bilanci městského důchodu. Ani Plzni však vysoké příjmy nepomohly od dluhů, které v roce 1734 činily přes 60 000 zl.²⁹¹ Zvýšil se především význam

281 Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv města Kutná Hora, hlavní peněžní rejstřík obecních dvorů za rok 1707.

282 Podle F. A. SLAVÍKA, *Panství kutnohorské*, s. 40–41 činily příjmy z vrchnostenského hospodaření 28 500 zl., vydání zhruba 16 000 zl.

283 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 353.

284 S. LAURINCOVÁ, *Městský statek Kuřim ve 2. polovině 17. století*, s. 142–143.

285 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 119.

286 Špatný stav lounského městského hospodářství (podle tereziánského katastru 75 poddanských usedlostí) líčí Bohumír ROEDL (red.), *Louny*, Praha 2005 (= Dějiny českých měst), s. 184–185 – zde připomeňme, že až do roku 1684 neměly Louny statky žádné.

287 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, passim.

288 Karel PETERS, *Klatovské hospodářství před Raabovou reformou*, ČSPS 59, 1951, s. 187.

289 K ústeckému vinařství Franz WICHTREI, *Bilder aus Alt-Aussig*. In: Jahrbuch und Kalender für Aussig (Stadt und Bezirk.), 2. Jahrgang, 1926, Aussig 1925, s. 42–43, k významu vinařství pro ústecké obecní hospodářství Franz Josef UMLAUFT, *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayreuth 1960, s. 185–186.

290 Např. v případě Plzně tvořily dluhy na zaplacení kontribuce plných 20 000 zl. (A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 120–121).

291 Ve srovnání s celkovým majetkem města ovšem nešlo o vysokou částku. A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18.*

dvorového hospodaření, jež mnohdy setřel předbělohorskou výrobní specializací. Pokud plzeňská ekonomika před rokem 1620 profitovala především na pivovarnictví, potom v pobělohorské době pivo vytlačily zemědělské produkty ze dvorů. V roce 1737 tvořila dvorová produkce 55 % veškerých příjmů z vrchnostenského podnikání. Důvody tohoto nástupu dvorů a vrchnostenského hospodaření lze vysvětlit několikerým způsobem, nelišícím se v zásadě od vývoje na velkostatku šlechtickém. Třicetiletá válka s sebou přinesla částečné zpustnutí a vyliďnění poddanského rustikálu a nabídla tak městským vrchnostem možnost se jej ujmout. Nemůžeme sice přeceňovat rozsah shánění rustikálu, vrchnosti se většinou snažily poustky osazovat poddanými, avšak na celkové výměře dominikálu se tento jev jistě významně promítl. Jinou příčinou nástupu dvorového hospodaření bylo zakupování usedlostí a svobodnických dvorů za účelem jejich přestavby v poplužní dvůr.²⁹² Nejzásadnějším faktorem, který dvorům otevřel cestu, však bylo odbourávání námezdní práce ve prospěch práce robotní následkem nedostatku námezdních pracovníků. Kromě ušetřených peněz za mzdy odpadlo i udržování dvorských potahů a omezení ploch ovsa ve prospěch chlebového obilí a ječmene, takže dvorové hospodaření bylo velmi lákavé. Byla to přitom právě roboty, která dovozovala prudce zvýšit jeho výnosnost. Jak vypočítal A. Zeman na materiálu plzeňském, tvořila hodnota robotní práce v polovině 18. století více než polovinu čistého výnosu vrchnostenského hospodaření a byla vskutku rozhodující položkou. Nebyla navíc až do zavedení druhého tereziánského katastru v roce 1757 vůbec zdaněna, takže Zemanovými slovy poddaní svou robotou „*přispívali městskému hospodářství takovou měrou, že měšťané ... nemusili vůbec po řadu let platit svou kontribuci ze svých vlastních prostředků*“.²⁹³ Pokud by při stejném objemu režijního hospodaření město muselo platit námezdní sílu, nastávala by situace podstatně odlišná.

Pokusme se v základních konturách přiblížit si jednotlivá klíčová odvětví vrchnostenského hospodaření²⁹⁴ městského velkostatku.

4.3.1 Rybnikářství

Jako první se na městských velkostatcích prosazovalo rybnikářství, nepochybně pod vlivem úspěchů, které toto odvětví vrchnostenského hospodaření zaznamenávalo od druhé poloviny 15. století na šlechtických velkostatcích.²⁹⁵ Stavba rybníků byla sice nákladná, ale prvotní investice kapitálu se kompenzovala následnými nízkými položkami za chov ryb. Není tedy divu, že motivace zakládat rybníky byla značná. Lze prohlásit, že rybníční hospodářství rezonovalo v podstatě u každého města, byť jen některá měla skutečně vhodné podmínky k jeho rozvoji. Je přitom zajímavé, že první zprávy o rybnících na panstvích většiny měst spadají shodně do 2. poloviny 15. století, jinými slovy do období, kdy města masivně vstupovala do role pozemkových vrchností. Plzeň, která v krátké době získala do svého majetku ves Bolevec a Borek, vybudovala v jejich těsné blízkosti v roce 1460 minimálně dva rybníky. Vznik sousedních osmi a vytvoření bolevecké rybníční soustavy se předpokládá ve stejné době, do roku 1500 vzrostl počet plzeňských rybníků na plných 18. Další rybníky získala již jako hotové prostřednictvím koupí alodního zboží, takže do závěru třicetileté války Plzeň disponovala dokonce 30 rybníky.²⁹⁶ Plzeňská kniha počtů z let 1524–1525 sice přiznává rybnikářství pouze nepatrný příjem necelého procenta, je však třeba jedním

století (poměry hospodářské a sociální), s. 120.

292 Doložitelný je v případě Tábora (F. A. SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 100–110) a Sušice.

293 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 116–117.

294 Přesnější definici vrchnostenského hospodaření města a jeho vymezení vůči vlastnímu městskému hospodářství inspirativně A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 81–141.

295 Z početné literatury k našemu rybnikářství František TEPLÝ, *Příspěvky k dějinám českého rybnikářství*, Praha 1937 (= Publikace ministerstva zemědělství 1937, č. 96); Alois MÍKA – Sláva ŠTOCHL, *Naše rybníky a přehradní jezera*, Praha 1963 a Rudolf HURT, *Dějiny rybnikářství na Moravě a ve Slezsku I–II*, Ostrava 1960. Srov. ještě Antonín KOSTLÁN, *Feudální zatížení českého venkova po husitské revoluci. K hospodářským a sociálním dějinám jagellonského období českých dějin (1471–1526)*, Praha 1988. Kandidátská disertační práce, s. 137–138.

296 Adolf ZEMAN, *Plzeňské rybnikářství v XV. až XIX. století (Příspěvek k dějinám plzeňského panství a jeho hospodářství)*, ČSPS 65, 1957, s. 9–14.

dechem zdůraznit, že nejde o částku z vrcholu tržní sezóny (ryby se nelovily každým rokem).²⁹⁷ Obdobné chování pozorujeme na území velkostatku českobudějovického: nemáme odsud sice přímé zprávy o konkrétním vzniku rybníků, zato jsou k dispozici privilegium Ladislava Pohrobka z roku 1457, jímž Českobudějovičtí právo zakládat rybníky obdrželi,²⁹⁸ a zprávy o značných příjmech z rybníčního hospodářství v letech 1523–1526 – v období výlovů dosahovalo až 30 % všech příjmů.²⁹⁹ Jakkoli to byly částky značné, nedržely České Budějovice v příjmech z rybníčního hospodářství primát. Ten podle všeho připadl Hradci Králové, který držel rybník již v průběhu husitské revoluce, pravděpodobně však jako úchvat na úkor opatovického kláštera. Vlastní zakladatelská aktivita města spadá do 50. let 15. a poloviny následujícího století. Bližší čísla o příjmech z hradeckých rybníků však známa nejsou.³⁰⁰ Také olomoucká městská rada zahajuje výstavbu Velkého rybníka v roce 1462³⁰¹ a v 16. století měly tvořit příjmy z prodeje ryb dokonce až tři čtvrtiny veškerého příjmu z městských statků.³⁰² U některých menších měst se specializace na rybníkářství povýšila na rozhodující příjmovou položku, na které stála a padala městská ekonomika – řeč je o Vodňanech.³⁰³ Za relevantní složku příjmů lze rybníkářství považovat v Domažlicích³⁰⁴ a Táboře,³⁰⁵ setkáváme se s ním, byť v omezenějším rozsahu, však také ve Stříbře,³⁰⁶ Sušici,³⁰⁷ Písku³⁰⁸ a jinde. Půda, na níž města rybníky zakládala, měla nejružnější původ. Povolení, která uděloval král ke stavbě rybníků, vyplývala ze skutečnosti, že se počítalo se zatopením šosovní půdy a tudíž se změnou její podstaty – známe ho např. z Českých Budějovic. Naproti tomu na zakoupených alodních statcích již nebyl zeměpanský konsens nutný a město se s poddanými vyrovnalo samo (Plzeň).³⁰⁹ Zakládání rybníků pokračovalo s přestávkami ještě po celé 16. století a v některých případech překonáváme i tuto pomyslnou hranici: Louny budovaly rybníky ještě roku 1634.³¹⁰

S rozvojem dalších odvětví režijního hospodářství význam rybníkářství ustupoval do pozadí, např. pro Kutnou Horu počátkem 17. století, byť vlastnila a provozovala 21 rybníků, zaujímal v žebříčku výnosnosti teprve třetí místo za pivovarnictvím a dvorovým hospodářstvím.³¹¹ U některých měst si však udržovalo nadále významnou pozici.³¹² Po třicetileté válce se posouvalo do aktivity, produkující převážně ve prospěch deputátů městským úředníkům či královskému podkomořímu a jen v minimální míře pro trh.³¹³ Ke snížení zájmu o rybníkářství přispěl i pokles cen ryb v 18. století. Přesto však některá města své režijní hospodářství na rybníkářství i nadále zakládala. Tereziánský katastr z poloviny 18. století prozrazuje nejvyšší množství nasazených ryb již tradičně v jihočeské oblasti, na panství Českých Budějovic a Vodňan, vyšší čísla se objevují ještě u rybníčního hospodářství měst Plzně, Klatov a Písku. Klatovské rybníční hospodářství se po třicetileté válce utěšeně rozvíjelo, město obhospodařovalo 23 násadních a 26 výtazních rybníků. Pro

297 M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Kniha počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 49.

298 František KAVKA, *Městské hospodářství Českých Budějovic v letech 1496–1570*, JSH 34, 1965, s. 36–37 s odkazem na J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 346–347, č. 204.

299 M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Kniha počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 71; F. KAVKA, *Městské hospodářství Českých Budějovic v letech 1496–1570*, s. 36.

300 Jaroslav MIKAN, *Královéhradecké vodní hospodářství*, ČSPS 55, 1947, s. 85–96.

301 V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 24.

302 V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 33.

303 Monograficky Rudolf BERKA, *Vývoj rybníčního hospodářství na Vodňansku*, Vodňany 1970; V. MOSTECKÝ, *Dějiny bývalého královského města Vodňan. II. díl*, s. 142–146, 177–180.

304 P. MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, s. 82.

305 L. MÁCOVÁ, *Hospodářství města Tábora na počátku 17. stol.*, s. 12, 14.

306 V letech 1522–1523 se na celkových příjmech města podílelo méně než 5 %. M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Kniha počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 101–105.

307 Kajetán TUREK, *Sušické ryby na stole krále českého. Rybníční hospodářství městské a umělý chov pstruhů a lososů*. In: *Spořitelna města Sušice. Čtyřicátá devátá účetní zpráva 1934, Sušice 1935*, s. 26–31.

308 Jan MATZNER, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.* In: *Výroční zpráva c. k. vyšších reálných škol v Písku za školní rok 1886, Písek 1886*, s. 21–24.

309 Pro Plzeň A. ZEMAN, *Plzeňské rybníkářství v XV. až XIX. století (Příspěvek k dějinám plzeňského panství a jeho hospodářství)*, s. 9.

310 B. NECHVÁTAL, *Hospodářské postavení Loun v polovině 16. století*, s. 443.

311 J. SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, s. 106.

312 V Táboře tesně před třicetiletou válkou vynášelo rybníkářství po pivovarnictví nejvíce v celém vrchnostenském hospodářství. L. MÁCOVÁ, *Hospodářství města Tábora na počátku 17. stol.*, s. 12.

313 Např. v případě Poličky J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 71.

kapry si do Klatov jezdili mniši až z bavorského Neukirchen bei Hl. Blut,³¹⁴ v období 1760–1769 se podílelo na celkových příjmech města více než deseti procenty.³¹⁵

4.3.2 Poplužní dvory

Dvorové hospodaření, tj. orientace na obilnářství a dobytkařství, se v prostředí městských velkostatků rozvíjelo jen velmi pozvolna. Hlavním důvodem byla finanční náročnost provozu dvorů (námezdní pracovní síla a udržování čeledi, výstavba a údržba budov, udržování potahů)³¹⁶ a tím pádem jejich nižší výnosnost oproti ostatním režijním odvětvím. Je obecně známou skutečností, že v církevním a šlechtickém prostředí se až na pověstné výjimky do poloviny 16. století dvory většinou pronajímaly či rozparcelovávaly ve prospěch poddaných. Města v tomto ohledu nebyla výjimkou³¹⁷ a jen výjimečně se dozvídáme o tom, že by naopak poplužní dvory vysazovala.³¹⁸ Hlavní příčinou parcelace poplužních dvorů bylo jejich hromadění v důsledku koncentrace feudálního majetku a nemožnost využít veškerou jejich produkci. Nesmíme totiž zapomínat, že si na přelomu 15. a 16. století vrchnosti ještě neuvědomovaly výhody, které by jim přineslo směřování zemědělských produktů na trh. Je si také důležité uvědomit, co se pod pojmem dvůr vlastně skrývalo a jak ho lze interpretovat: byl totiž rozdíl mezi dvorem, vlastně poddanskou, lenní anebo svobodnickou usedlostí, která se dostala do rukou města (např. prostřednictvím odúmrtě), a dvorem jakožto účelovým zařízením klasického půdorysu, funkce a výrobní orientace pro trh a vybraná odvětví zemědělského průmyslu. Plzeň vlastnila již ve druhé polovině 15. století několik dvorů, avšak s velmi omezenou zemědělskou výrobou a nesrovnatelných s dvory počátku 18. století.³¹⁹ Teprve v polovině následujícího věku slyšíme o poplužních dvorech v užším slova smyslu. Plzeň tehdy vlastnila dva a každý spravovali jiní městští úředníci.³²⁰ Ani tak ovšem není bez zajímavosti se s dvory starého typu zabývat, neboť nám jejich vývoj mnoho prozrazuje o snahách měst v rozvoji režijního hospodaření. Jejich předchůdci mohly být forberky individuálních měšťanů na předměstích a svobodné dvory v okolních vesnicích – z předhusitské doby jsou doklady o tom, že zde měšťané zaměstnávali osoby dohlížející na řádný chod tamní zemědělské výroby (tj. šafáře). Osudným se těm větším často stala husitská revoluce.³²¹ Velmi podrobně lze díky relativní kompaktnosti dochování pramenů sledovat hospodářskou politiku Loun. Městská obec systematicky zakupovala od poddaných ve vsi Březně půdu a založila dvůr, vybavený více než pěti lány polí.³²² Mimo něj dočasně na předměstí ve dvoře Pátý chovalo vepře a mlátilo obilí. Po roce 1452 zprávy o Pátém mizí a i když také poté pozorujeme značnou aktivitu městské rady při zakupování orné půdy,³²³ hledáme příjmy ze dvorů v příslušných položkách knih počtů z první poloviny 16. věku

314 Ke klatovskému rybníčnímu hospodaření J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/2*, s. 1053–1063.

315 Celkové příjmy 12 196 zl., z toho rybníční hospodářství 1312 zl. K. PETERS, *Klatovské hospodářství před Raabovou reformou*, s. 187.

316 S uvedením konkrétních čísel J. KŘIVKA, *Ranský dvůr v první čtvrtině 17. století*, s. 99–100.

317 Na tábořském panství se dvory rozparcelovávaly a pronajímaly, srov. F. A. SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 45–46. Pro velkostatek města Olomouce V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 27–28. V roce 1513 prodalo město Klatovy emfyteuticky tvrz Újezdec s poli, lukami a rybníky svému poddanému (J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/2*, s. 670–671). Ze tří dvorů brněnského statku Kuřim byl v roce 1570 jeden pronajatý poddaným (B. CHOCHOLÁČ, *Hospodaření na městském statku Kuřim v předbělohorské době*, s. 106).

318 Staré Město v roce 1487, srov. Josef TEIGE (ed.), *Archiv český XXVI. Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy, A–K*, Praha 1909 s. 127.

319 Marie MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ – Jaroslav DOUŠA (red.), *Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788*, Plzeň 2014, s. 253–254. Podle A. ZEMANA, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 96–97 vlastnila Plzeň před polovinou 18. století osm poplužních dvorů, přičemž největší z nich kolem sebe soustředil přes 670 strychů orné půdy a nejmenší, vznikly svedením poddanské usedlosti, pouhých 133 strychů.

320 M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Kniha počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 49–50. V rozporu s tím je tvrzení J. KUDĚLY, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 43, že první plzeňský poplužní dvůr vznikl roce 1563 v Horomyslicích.

321 František HOFFMANN, *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961, s. 149–152.

322 Jaroslav VANIŠ, *Hospodaření královského města Loun v druhé polovině 15. století. Příspěvek k městskému hospodaření královských měst v Čechách*, Praha 1979 (= Práce z hospodářských dějin 1), s. 74–75.

323 J. VANIŠ, *Hospodaření královského města Loun v druhé polovině 15. století. Příspěvek k městskému hospodaření*

marně. Značně výnosné byly pouze lounské mlýny a vepři, kteří v nich byli vykrmováni.³²⁴ Proměnu v přístupu k režijní výrobě v Lounech lze sledovat na příkladu špitálního dvora, který do poloviny 16. století hospodařil s minimálními přebytky a s prostou snahou dostát povinnosti, kvůli které vznikl, avšak později se zcela jasnou snahou po vyšším zisku.³²⁵ Louny pochopitelně nebyly prototypem ve zřizování poplužních dvorů. Již počátkem 16. století se dozvídáme o jejich založení kupř. na deblínské části panství města Brna.³²⁶ V celkovém průřezu však teprve od druhé poloviny 16. století nacházíme zprávy o zřizování poplužních dvorů městskými vrchnostmi průběžně.³²⁷

Nemůžeme však rozvoj dvorového hospodaření spojovat pouze se zakládáním dvorů. Mnohem snazší a finančně méně náročnou cestou bylo získání již zaběhnutého poplužního dvora v rámci zakupu alodního statku od jiné vrchnosti. V takovém případě v pramenech zachytíme pouze fakt, že existence dvora pokračovala nerušeně i po změně majitelů jakožto jeho provozovatelů (totéž ovšem platí i pro další odvětví vrchnostenské ekonomiky, např. rybníkářství).

Počátkem 17. století nabývají informace o dvorovém hospodaření zeměpanských měst oproti 16. století již zcela obecné platnosti. Hradec Králové vlastnil v roce 1620 dva fungující poplužní dvory ve vsích Rusek a Plotiště,³²⁸ stejně ve druhé polovině 16. století Klatovy³²⁹ a v roce 1598 Louny.³³⁰ Polička obhospodařovala tři dvory,³³¹ Kutná Hora pět dvorů³³² a Most sedm.³³³ Plzeň hospodařila na sklonku 16. věku ve čtyřech dvorech,³³⁴ Čáslav stejně jako Kutná Hora na pěti poplužních dvorech, což je oproti předchozím městům značné číslo, dáme-li ho do poměru s celkovým počtem usedlých na čáslavském velkostatku (95). Moravská Olomouc založila v mezidobí 1570–1633 celkem šest poplužních dvorů, jeden však mezitím rozparcelovala.³³⁵ Tábor na dvorové hospodaření víceméně rezignoval, v letech 1618–1620 značnou část dvorové půdy pronajímal poddaným a o potřebě lépe využít svůj dominikál ho nepřesvědčila ani značná zadluženost.³³⁶ To nás dovádí ke zjištění, že ani po polovině 16. věku nelze počítat s jednosměrnou tendencí prostého zakládání dvorů či nárůstu jejich počtu prostřednictvím koncentrace feudálního majetku. Realita měla mnohem komplikovanější podobu především následkem ne tak evidentní výnosnosti jako např. u rybníkářství. Mzdy námezdních pracovníků v 16. století nebyly vysoké a vyhovovaly více než roboty, které se považovaly za nerentabilní, takže nepřesáhly zpravidla 15 dní do roka bez potřeby zvyšování.³³⁷ Jak se však ukazuje, docházelo právě v předbělohorské době k jejich pozvolnému vzrůstu a někde dokonce k projevům nespokojenosti ze strany poddaných.³³⁸ Jinak tomu bylo u agrárních produktů, jejichž ceny rostly konstatně až do počátku 17. století. Projevilo se to tím, že většina ve dvorech vypěstovaného obilí se namísto trhů využila k výrobě piva. Dvorové hospodaření nicméně městské radě poskytovalo dostatek naturálií pro hostiny, byly zdrojem deputátů apod. Tři dvory na statku Kuřim vynesly brněnské městské obci za léta 1603–1618 zhruba

královských měst v Čechách, s. 77.

324 M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Knih počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 84–90.

325 Bořivoj LŮŽEK, *Špitální dvůr v Dobroměřicích v letech 1517–1542*, Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd 2, 1957, s. 206.

326 Jiří JIRÁSEK, *Venkovské statky města Brna před Bílou horou. Příspěvek k hospodaření královských měst*, Brno v minulosti a dnes 4, 1962, s. 189.

327 Po roce 1584 vystavěli Domažličtí poplužní dvůr s ovčínem o více než 800 kusech ovcí a s rybníky ve vsi Zdanov (P. MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, s. 76), Lounští zakoupili poddanskou usedlost v Rané a přeměnili jej v poplužní dvůr (J. KRÍVKA, *Ranský dvůr v první čtvrtině 17. století*, s. 89), Táborští tímto způsobem transformovali čtyři poddanské usedlosti a pouze jediný dvůr založili zcela nově a na dominikální půdě (L. MÁCOVÁ, *Hospodářství města Tábora na počátku 17. stol.*, s. 9), Olomoučtí zřídili kolem roku 1570 dvůr v Grygově (V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 37).

328 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, s. 1070–1071.

329 J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/2*, s. 671.

330 J. KRÍVKA, *Ranský dvůr v první čtvrtině 17. století*, s. 89.

331 J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 65.

332 J. SVOBODA, *Venkovské majetky kutnohorské obce*, s. 32.

333 Takové množství udává T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, s. 1148–1150.

334 A. ZEMAN, *Z dějin plzeňského pivovarství*, s. 97.

335 V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 30–31.

336 L. MÁCOVÁ, *Hospodářství města Tábora na počátku 17. stol.*, s. 9–10, 14, 19. V roce 1620 Tábor dluhoval již přes 100 000 kop míšeňských grošů.

337 Pro Domažlice P. MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, s. 78.

338 Na příkladu Olomouce V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. s. 34–39.

11 % celkového ročního příjmu.³³⁹

Ke změně došlo v poválečné depresi druhé poloviny 17. století, kdy se odbouraly dvorové potahy i námezdní pracovníci ve prospěch bezplatné roboty. V průběhu války nastal v produkci poplužních dvorů regres; nevelké výnosy nebyly dostatečným lákadlem pro údržbu v případě poškození vojenskými průtahy, avšak pokud do jejich existence nevstoupilo násilí, fungovaly i v jejím průběhu, i když příjmy z nich zpravidla klesaly. Byla to konečně otázka existenční nutnosti, dvorová výroba musela vycházet vstříc dodávkám pro vojáky, takže se zvětšovaly osevňovací plochy chlebového obilí a ovsu pro koně. Jestliže byly dvory poškozeny nepřátelskými soldateskami,³⁴⁰ nebylo zpravidla ve finančních možnostech měst postarat se o jejich okamžitou nápravu³⁴¹ – pusté dvory tak musely počkat až do poválečného období, kdy však jejich regenerace byla překvapivě rychlá.³⁴² Jinými slovy: jestliže v období předbělohorském sehrávaly dvory v městském hospodářství pouze doplňkovou úlohu a stály zcela ve stínu pivovarnictví, potom po polovině 17. století nasadily zcela nový kurs – dvorské potahy vystřídaly potahy poddanské³⁴³ (takže vznikl větší prostor k pěstování ječmene nebo chlebového obilí místo ovsu) a námezdní práci nahradila téměř bezplatná práce robotní, považovaná dosud za nevýhodnou.³⁴⁴ Výnosnost dvorského hospodářství se tím zvýšila a stala se velmi lákavým podnikem, do něhož se vyplatilo investovat či se kvůli němu zadlužit.³⁴⁵ V plzeňském vrchnostenském hospodaření se stalo rozhodným činitelem – zisk z osmi poplužních dvorů činil za rok 1737 téměř 15 000 zl. (tj. 55 % veškerých příjmů z vrchnostenského hospodaření), zatímco pivovar přinesl do obecní kasy pouze 7 382 zl. (28 %) A to nezapomínejme, že pivovarnictví hrálo v Plzni velmi důležitou roli, posílenou absencí trestního posudného.³⁴⁶ Nejinak tomu bylo v Kutné Hoře – dvory tu zhruba ve stejné době tvořily 53 % všech příjmů z vrchnostenského hospodaření.³⁴⁷ Obdobná čísla také vyplývají z rozboru hospodářství města Rokycan.³⁴⁸ Taková situace jistě lákala k rozšiřování sítě dvorů téměř u všech zeměpanských měst. Vývoj se zastavil teprve s polovinou 18. století,³⁴⁹ kdy se pozdně feudální velkostatek dostával do chronické existenční krize a kdy se v případě měst státním zásahem začalo s pronájmy obecního hospodářství.

Dvorová produkce na městských panstvích pokrývala složku rostlinnou i živočišnou, byť s výkyvy podle lokálních přírodních podmínek. V obilnářství nejčastěji převažovala pšenice jakožto základní pivovarská surovina a také výsevky na drobných statcích a poddanských usedlostech v příměstských oblastech se orientovaly v předbělohorské době hlavně na tržní upotřebení pšenice.³⁵⁰ Městské (poplužní) dvory až na výjimky neprodávaly obilí poddaným, ale měšťanům (zejména sladovníkům a pekařům) anebo do obecního pivovaru. Na poplužních dvorech města Čáslavi tvořil výsev pšenice před Bílou horou přes 40 % veškerého vysazeného obilí, oves (který dosahoval téměř stejného množství) sloužil jako krmivo pro dvorové koně a dobytek.³⁵¹ Poplužní dvůr v Rané, náležející Lounům, se v letech 1598–1619 orientoval zejména na pšenici a v menší

339 B. CHOCHOLÁČ, *Hospodaření na městském statku Kuřim v předbělohorské době*, s. 107.

340 Pro kutnohorský dvůr a pivovar Lorec srov. Emanuel LEMINGER, *Městský pivovar při tvrzi Lorecké*. In: Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české II. řady 1. sešit, Kutná Hora 1923, s. 35–37.

341 Např. Brno na počátku 40. let 17. století dokonce zakládalo zcela nový dvůr. B. CHOCHOLÁČ, *Hospodaření na městském statku Kuřim v předbělohorské době*, s. 107.

342 Na příkladu Mělníka J. KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, s. 134–135, pro Tábor F. A. SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 100–110.

343 K množství dvorských potahů v předbělohorském období Josef TLAPÁK, *Z předbělohorských inventářů českých velkostatků*, Vědecké práce Československé akademie zemědělských věd. Z dějin zemědělství a lesnictví 1, 1959, s. 179–185.

344 Přitom ještě v roce 1615 tvrdila česká komora ústy dvou velkých feudálů Daniela Škréty a Václava Kolidia, že vysoké roboty nejsou v Čechách obvyklé a nepovažovala je ani za ekonomicky progresivní. E. MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, s. 90–93.

345 Např. Rokycany si v roce 1653 na výstavbu dvora v Újezdě. A. ZEMAN, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, s. 108.

346 Uvažovalo-li se v Plzni ročně 300 várek, ušetřilo město na trestním posudném 3600 zl. A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 96–99, 109, 354.

347 Podle čísel, jež publikoval F. A. SLAVÍK, *Panství kutnohorské*, s. 40–41.

348 A. ZEMAN, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, s. 97–100.

349 Plzeň zakoupila poslední poplužní dvůr v Bušovicích v roce 1745 (J. KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 44).

350 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 182.

351 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 183.

míře na ječmen. Odběrateli byli hlavně obyvatelé sousedních měst Chomutova a Mostu, v minimální míře též poddaní z městského panství.³⁵² Louny příslušely do hlavní obilnářské oblasti Čech (podobně Litoměřicko). Města Chomutov, Most, Louny, Žatec a Kadaň obdržely již v roce 1407 privilegium na obilní obchod. Vzrůstající konkurence šlechty však byla nezadržitelná a sotva ji mohla zadržet středověká privilegia: přestože si zmiňovaná města prosadila konfirmaci privilegia z roku 1407, neuchránilo je to před hospodářským tlakem šlechtických sousedů, jak ilustrují četné stížnosti a spory.³⁵³ Také Litoměřice vedly vleklé spory s Valdštejnny, kteří do staré vývozní oblasti pronikali povýšením Lovosic na město.³⁵⁴

Na statcích města Brna byla před Bílou horou klíčovou obilovinou pšenice, jíž se zásoboval vrchnostenský pivovar v Kuřimi a jež částečně posloužila k výživě dvorového personálu (maximum však náleželo žito). Podstatněji se situace nezměnila ještě po celou druhou polovinu 17. století.³⁵⁵ Podobné rozvržení bylo na pěti dvorech města Kutné Hory:³⁵⁶ oves se pěstoval na největší ploše s hlavním cílem vykrmovat koňské potahy a drubež jen s doplňkovou možností prodeje.³⁵⁷ Pšenice se částečně využívala pro zásobování městského pivovaru, částečně ji zakupovali (ovšem mimo trh) bohatí měšťané a doplňkově sloužila na stravu pro čeled' a námezdní síly. Podobný osud mělo i žito, zatímco ječmen dosud stál na okraji zájmu s maximálně doplňkovou funkcí. Českobudějovické dvory se více zaměřovaly na chlebové obilí (žito). Záleželo to pochopitelně na úrodnosti dané oblasti i místních odbytových a výrobních specifikách. Exportní podhorské oblasti inklinovaly především k žitu, kdežto úrodné oblasti preferovaly náročnější pšenici. Zpravidla také ne na všech dvorech panství převažoval vždy stejný druh obilí – např. ze čtyř nymburských městských dvorů se dva zaměřovaly na pšenici a dva na žito.³⁵⁸ Popsané rozvržení obilovin na městských dvorech se měnilo po prosazení ječmene jako hlavní pivovarské suroviny. Již na sklizních tábořských dvorů v průběhu třicetileté války vidíme postupné snižování vyseté pšenice ve prospěch ječmene.³⁵⁹ Ovšem ani pivovarský „gigant“, Plzeň, se neorientoval převažující měrou na ječmen. Největší plochy dominikálu se zde před polovinou 18. století osévaly pšenicí a ovsem. Ječmen se především kupoval.³⁶⁰ Naproti tomu Beroun se orientoval na pěstování pivovarského ječmene, zatímco druhou nejpočetnější pšenici produkoval pro trh.³⁶¹ Nedaleký Slaný získával převážnou část svých příjmů z obecního dvora, orientovaného především na žito a ječmene pro trh.³⁶²

Vzestupnou tendenci na městských poplužních dvorech měla živočišná produkce. Dominantní pozice ještě nedosáhla, existovaly ovšem výjimečné případy, kdy příjmy z ní převýšily rostlinnou výrobu. Oproti předbělohorskému období se po roce 1620 měnila skladba chovaného dobytka. Dlouhodobě stabilní byl chov ovcí a dojníc, zatímco vydržování koní a tažných volů se s postupným zvyšováním potažní robotní práce redukovalo ve prospěch chovu jalového dobytka, případně bravu. Jak vysledoval J. Svoboda na pěti kutnohorských dvorech, lišilo se zaměření na obilnářství či dobytčářství nejen na úrovni jednotlivých městských velkostatků, ale i jednotlivých dvorů.³⁶³ Důvodem byly odlišné přírodní podmínky toho kterého panství či dvora. Ani tak ale nelze

352 J. KŘIVKA, *Ranský dvůr v první čtvrtině 17. století*, s. 91. Tržba za obilí vynášela plných 51,7 % všeho hrubého příjmu.

353 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 142–143.

354 A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 73–74.

355 J. JIRÁSEK, *Venkovské statky města Brna před Bílou horou. Příspěvek k hospodaření královských měst*, s. 187–191; B. CHOCHOLÁČ, *Hospodaření na městském statku Kuřim v předbělohorské době*, s. 107 a pro druhou polovinu 17. století S. LAURINCOVÁ, *Městský statek Kuřim ve 2. polovině 17. století*, s. 19–25.

356 V následujícím výkladu se opírám o J. SVOBODU, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, passim.

357 J. SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, tvrdí, že se veškerý oves využíval pouze jako krmivo pro dvorový dobytek, zatímco J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 184 přináší údaje o tom, že se část ovsa prodávala na městském trhu. Je ovšem nutné vzít v úvahu vysokou spotřebu ovsa v Kutné Hoře vzhledem k potřebě koní v důlním podnikání (J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 201).

358 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 186.

359 F. A. SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 109.

360 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 98.

361 Pro rok 1749 Otakar KULHÁNEK, *Obecní hospodářský dvůr města Berouna v polovině 18. století*, *Minulosti Berounska* 7, 2004, s. 27–28.

362 Vlastimil VONDRUŠKA, *Hospodářství obecního dvora města Slaného v letech 1690–1715*, *SSH* 13, 1978, s. 287–298.

363 J. SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, s. 68–69, 87–88.

vymezovat nějaké ostré hranice výrobního zaměření, neboť správci dvorů v případě nepříznivého vývoje mohli dočasně orientaci měnit, např. v období neúrody navyšovat počty dobytka apod.³⁶⁴ Lounský dvůr Raná vydržoval v letech 1598–1619 hlavně užitkové krávy, koně a tažné voly, zcela opomíjel jalový dobytek.³⁶⁵ Průměrný roční hrubý výnos živočišné výroby v ranském dvoře za uvedené období činil 153 kop grošů, tj. 11,8 % (s připočtením ovčína 34 %) celkového hrubého výnosu dvora. Dojnice dominovaly i ve dvorech kutnohorského velkostatku, město odvádělo na trh zejména mléčné výrobky.³⁶⁶ V méně úrodných oblastech země chov dobytka nabýval výraznějších rozměrů. Platilo to kupř. pro tři dvory města Poličky, jejichž hlavní příjmy plynuly až do druhé poloviny 18. století především z prodeje masa a mléčných výrobků (másla a sýrů).³⁶⁷ Naproti tomu pro výhodněji situovanou Plzeň byla živočišná výroba vždy až na druhém místě a podle zjištění státem zřízené komise v roce 1734 věnovala dobytku nedostatečnou péči. Na úkor hovězího a vepřového preferovala ovce, soustředěné v šesti ovčinech. Výnos z nich byl nejvýznamnější položkou živočišného hospodaření města.³⁶⁸ Chov ovcí byl obecně velmi důležitou složkou živočišné výroby díky malé nákladnosti, dané relativní nenáročností ovcí a všestranností jejich využití. Není jistě divu, že si dlouhodobě v živočišné výrobě uchovával primát. Jedinou podmínkou byl dostatek pastvin (spásal se však i úhor). S chovem ovcí se proto setkáváme průběžně již v předbělohorské době. Při ranském dvoře u Loun se podílel na hrubém výnosu tohoto dvora téměř 22 %, částky za prodanou vlnu a za ovce se v podstatě rovnaly.³⁶⁹ Ovčín nechyběl ani u žádného z pěti dvorů města Kutné Hory, skutečnému rozvoji chovu tu však bránil malý rozsah pastvin: prvých deset let 17. století se tak neslo v duchu rozšiřování chovu, zatímco následující desetiletí přineslo úpadek. I přesto však byl nejvýnosnějším odvětvím živočišné výroby³⁷⁰ a vlna stěžejním obchodním artiklem.³⁷¹ V pobělohorském období obliba chovu ovcí dále stoupala. Bohuslav Balbín v této souvislosti uvedl, že „*dvůr, kde se nemohou dopočítat tři set ovcí, je považován za nepatrný*“.³⁷²

Produkty pobělohorského šlechtického velkostatku se na městské trhy dostávaly nerovnoměrně. V případě obilí šlechta neměla o prodej na městských trzích větší zájem. Na komorních statcích v okolí Prahy se dávala přednost překupníkům z řad severočeských formanů, kteří distribuovali chlebové obilí do agrárně nesoběstačných horských oblastí na hranici se Saskem či Slezskem, důležitou úlohu tu sehrávala i možnost udat obilí na vlastním dominikálním trhu. Stejnou měrou to platí při nákupu obilí, realizovaném převážně pro výrobu piva. Na trhy zeměpanských měst šlechtické vrchnosti nepřicházely, neboť zde byly bezmocné proti aktuálnímu vývoji cen, a většinu obilí získávaly od vlastních poddaných, u nichž mohly využít nejrůznějších mimoekonomických prostředků. Tím částečně omezovaly přísun obilí na trhy zeměpanských měst, byť nikdy nemohly docílit jeho úplného vytěsnění. Města mohla po vzoru vyšších stavů využívat poddaných ve svých vesnicích, ale stejně jako u šlechty byl tento zdroj zemědělských produktů nedostatečný. Dramaticky odlišná situace panovala u živočišné produkce šlechtického velkostatku – horské oblasti byly zpravidla soběstačné, zatímco ve městech s řeznickými provozy se vždy cítila potřeba masa, mléčných výrobků, ryb a dalších živočišných produktů.³⁷³

Konkrétnější představu o úrovni a rozsahu dvorového hospodaření zeměpanských měst lze částečně demonstrovat poměrem rustikální půdy k půdě dvorové. Pro dobu před rokem 1620 jde situaci spolehlivěji mapovat jen pomocí lokálních pramenů. Problematické je využívat údajů shromážděných pro dobu těsně před Bílou horou T. V. Bílkem, protože z jeho textu nevyplývá, zda

364 J. SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, s. 60 upozorňuje na evidentní závislost mezi stavem ovcí a rozlohou obdělávané půdy.

365 J. KŘIVKA, *Ranský dvůr v první čtvrtině 17. století*, s. 92.

366 J. SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, s. 55.

367 J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 69–70.

368 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 98–99; M. BĚLOHLÁVEK (red.), *Dějiny Plzně I. Od počátků do roku 1788*, s. 254.

369 J. KŘIVKA, *Ranský dvůr v první čtvrtině 17. století*, s. 91–93.

370 J. SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, s. 58–65 a tabulka č. 21 na s. 66–67.

371 Na obchodu s vlnou doložil význam hospodářské pozice Prahy v pobělohorském období Miloš DVOŘÁK, *Pobělohorská Praha a velkoobchod s českou vlnou na západoevropských trzích*, PSH 37, 2009, s. 67–148.

372 Miloš DVOŘÁK, *Pobělohorská Praha a velkoobchod s českou vlnou na západoevropských trzích*, PSH 38, 2010, s. 54–63 (s bohatou literaturou).

373 Eduard MAUR, *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*. In: Pocta profesoru Zdeňku Jindroví. K sedmdesátým narozeninám, Praha 2003 (= Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 3, 1998, Studia historica 50), s. 32–34.

soupisy městského majetku charakterizují jednotlivá zboží v okamžik jejich získání nebo teprve v předvečer konfiskací. Pro pobělohorskou dobu, potažmo první polovinu 18. století, lze rozsah dvorového hospodaření zjišťovat prostřednictvím tereziánského katastru, přesněji vyjádřeno jeho tzv. vrchnostenských fasí (1713) a exaequatoria dominicale (1749). Ediční zpřístupnění obojího je dosud v nedohlednu a rovněž dosavadní publikované výstupy jsou problematické. Čísla shromážděná Jaroslavem Novotným operují pouze s městskými panstvími v užším slova smyslu a zcela přehlížejí řadu deskových statků, které města vlastnila.³⁷⁴ Rovněž vydané sumáře tereziánského katastru mohou výrazně deformovat skutečný obraz dvorového hospodaření. Na konkrétním izolovaném příkladu jsem to sice doložil již na jiném místě,³⁷⁵ přesto však nebude zbytečné se problémem zabývat v širším záběru.

Předně je za stávajícího stavu znalostí nutno rezignovat na obecnou komparaci dvorového hospodaření na městských panstvích se šlechtickým prostředím za účelem hledání specifík co do rozlohy, výrobního zaměření dvorů atp. Potíže činí samotné vytipování poplužního dvora na městském panství – značnou část dvorů totiž města nabyla sekundárně koupěmi, takže nestála při jejich založení a počátečním formování. U těch, kde tomu tak bylo, zase kontinuální vývoj „pod městskými křídly“ přerušily konfiskace a transfery ve prospěch šlechty či zeměpána, kteří v následujících desetiletích původní městskou fundaci svými zásahy převrstvili. O míře intenzity či existenci této eventuality toho ovšem mnoho nevíme ani obecně, takže v lokálním případě by byla nezbytně nutná pramenná analýza. Zatím se zdá, že dvory městského původu byly menší a obvykle klesaly pod 300 strychů (jediný poplužní dvůr města Berouna měl v roce 1713 celkem 284,25 strychu orné půdy),³⁷⁶ zatímco dvory získané zakoupením deskového statku šlechtického původu bývaly větší a blížily se celozemskému průměru 334 strychů.³⁷⁷ Tím se dostáváme do konfrontace s problémem, do jaké míry se města obecně odchylovala/neodchylovala od zemského průměru v rozloze dvorů. Vracíme se tím k využití sumářů tereziánského katastru. Jejich stěžejním problémem je, že pro údaje o dvorovém hospodaření čerpají pouze z dominikálu, čímž obvykle uniká sehnáný rustikál (ať už od poddanských usedlostí, měšťanské půdy na předměstích – časté tzv. Špitálské dvory – , anebo svobodství), jenž tvořil podstatnou součást dvorové půdy.³⁷⁸ Více k tomu prozradí tabulka č. 3b:

Tab. č. 3b: Dvorové hospodaření zeměpanských měst podle exaequatoria dominicale (1749–1757)

Město	Rozloha poddanské rustikální orné půdy ve stryších (bez lad), 1757	Počet poplužních dvorů, 1749/cca 1778	Rozloha dvorové dominikální orné půdy ve stryších (bez lad), 1749	Násadní/výtažní rybníky (kopy), 1749	Vrchnostenské pivovary (sudů ročně), 1749
Kutná Hora ³⁷⁹	8829	12/14	3240	209/215	4363+973
Pelhřimov	9672	7/13	1282	126/116	324
České Budějovice ³⁸⁰	14351	10/10	2573	1045/837	2800+431
Most ³⁸¹	12019	8/10	2646	152/222	1824
Loket	4744	9/10	1699	94/179	738+380

374 J. NOVOTNÝ, *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654–1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*, s. 68–86. S tímž nedostatkem se setkáváme i u vyčíslení městského rustikálu v berní rule (tamtéž, s. 9–12).

375 Jan LHOTÁK, *Několik poznámek k rozsahu vrchnostenského hospodaření královských měst v 18. století a možnostem jeho studia (sušický příklad)*, v tisku.

376 O. KULHÁNEK, *Obecní hospodářský dvůr města Berouna v polovině 18. století*. Na s. 26 uvádí autor rozlohu 280 strychů.

377 Aleš CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, Sborník Národního muzea 23, 1969, č. 4–5, s. 318.

378 Tímto problémem se zabývám v příspěvku J. LHOTÁK, *Několik poznámek k rozsahu vrchnostenského hospodaření královských měst v 18. století a možnostem jeho studia (sušický příklad)*. Např. na pelhřimovském panství tvořil dvorovou ornou půdu až z 47 % rustikál. Blíže Eva BARBOROVÁ, *Výnos pelhřimovského panství v 60. letech 18. století*, JSH 38, 1969, s. 85.

379 Městské panství (tzv. Kutnohorské vesnice), statky Červené Janovice, Lošany a špitálský Veletov.

380 Městské panství, statky Doubravice, Olešnice a Ostrolovský Újezd.

381 Statky Janov a Kopisty.

Plzeň	18064	8/9	3003	320/116	1431
Tábor	5415	4/8	806	207/135	490
Hradec Králové	7469	3/7	1013	120/221	2480
Sušice	2582	3/7	262	50/27	311
Žatec ³⁸²	4656	5/6	2091	-	1492
Staré Město pražské ³⁸³	4191	6/6	2727	37/61	1354
Klatovy	1368	4/6	875	370/242	351
Kadaň ³⁸⁴	6575	5	658	80/77	1121
Rokycany	3653	4/5	970	63/34	501
Písek	2976	3/5	804	309/188	597
Chomutov ³⁸⁵	2403	4/5	715	1,5/-	1421
Jaroměř	2144	1/5	155	46/30	735
Polička	5700	3/4	644	70/97	564
Vysoké Mýto	5081	3/4	516	193/282	1303
Litoměřice ³⁸⁶	3584	4/4	1513	-	709
Louny	3813	4/4	995	40/24	739
Domažlice	3398	4/4	656	144/64	497
Nymburk	-	2/4	514	-	1230
Nový Bydžov	4604	3/3	658	172/217	954
Stříbro	3255	4/3	487	60/24	911
Mladá Boleslav	3000	3/3	725	289/110	1699
Havlíčkův Brod	1957	4/3	553	52/9	1610
Dvůr Králové n. Labem	1096	3/3	229	22/45	466
Mělník ³⁸⁷	1039	2/3	593	-	512
Kolín ³⁸⁸	550	2/2	1066	-	1131
Čáslav	-	2/2	934	20/-	630
Chrudim	3949	1/2	424	-	254
Vodňany	651	1	358	432/305	813
Beroun	288	1/1	282	-	659
Kouřim	-	1	282	-	490
Český Brod	-	1	221	-	385
Rakovník ³⁸⁹	809	2/1	1109	139/55	714
Trutnov	6499	-	-	-	583
Ústí nad Labem ³⁹⁰	407	-	-	-	640
Nové Město pražské ³⁹¹	127	-	-	-	-
Malá Strana	-	-	-	-	-

Pramen: Pavla BURDOVÁ – Dagmar CULKOVÁ – Eliška ČAŇOVÁ – Marie LIŠKOVÁ – František RAJTORAL, *Tereziánský katastr český. Svazek 3, Dominikál*, Praha 1970. **Vysvětlivky:** Ve sloupci počtu dvorů číslo před lomítkem vyjadřuje počet domů v exaequatoriu dominicale 1749 podle výše citovaného sumáře, tučné číslo za lomítkem charakterizuje situaci kolem roku 1778. – Ve sloupci s pivovary tučné číslo vyjadřuje počet sudů z dominikálního pivovaru. U ostatních není v edici rozlišeno, jde-li o měšťanský či vrchnostenský pivovar.

382 Statek Holedeč, Bezděkov, Staňkovice, Záhoří a Čeradice, statek Velichov.

383 Statek Libeň, Prosek a Horní Chabry (dvory Libeň, Střížkov, Čimice, Olšany, Strašnice, Braník).

384 Městské panství, statky Milžany, Roztyly a Lužice.

385 Statky Krásná Lípa a Hrušovany.

386 Statek Keblice.

387 Statek Dolní Přívory.

388 Městské panství, statek Tři Dvory.

389 Statek Senomaty.

390 Statek Vaňov.

391 Statek Mastířovice.

Po přehlédnutí skutečnosti, že tabulka odráží roztržitost údajů tereziánského katastru, jehož zpracování zabralo více než 40 let a mísí se v něm hodnoty z počátku a poloviny 18. století, je nutné si povšimnout již zmíněné rozlohy dominikálu. Jak bylo upozorněno, nelze ho považovat současně za rozlohu dvorové půdy, neboť nereflexuje sehnání rustikál. Rozloha selského rustikálu (tj. rustikální půd, obdělávané poddanými) je zařazena pouze komparativně a také u něj nemůžeme vyloučit nějaké pohyby směrem k dominikálu. V našem kontextu však tato eventualita vedlejším problémem. Co je však podstatnější: sumář vnáší částečný zmatek i do samotného počtu dvorů, neboť značnou část jejich půdního fondu tvořil pouze rustikál. Abychom tento problém překonali, zařazujeme údaje o počtech dvorů ze zcela jiného, mladšího pramene – elaborátů vzniklých na přelomu 70. a 80. let 18. století v souvislosti se zaváděním Raabova systému.³⁹² Přes svou výjimečnost jsou zatíženy tím, že raabizaci prodělaly jen dvě třetiny ze všech panství zeměpanských měst.³⁹³ Abychom tuto mezeru zacelili a vyhnuli se časově náročnému studiu příslušných městských registratur (jež by pochopitelně bylo nejpřesnější), vypomohli jsme si pro základní orientaci literaturou. Kromě speciálních prací³⁹⁴ posloužila především topografie J. G. Sommera ze 30. a 40. let 19. století, těžící z dotazníkové akce Josefa Eichlera z let dvacátých.³⁹⁵ Sommer sice uvádí údaje o dobré půlstoletí mladší než raabizační materiál, avšak díky přehledům o vývoji toho kterého městského panství lze rychle zjistit, zda došlo po roce 1780 k nějakým územním změnám.³⁹⁶ Zakupování alodů po pronájmech obecního hospodářství počínaje rokem 1752 ovšem de facto nebylo možné a teprve od 70. a 80. let se situace zlepšila. I tak ovšem zakupy zůstaly eventualitou jen pro ta města, která neprodělala raabizaci.

Prvenství v počtu poplužních dvorů v Čechách i rozloze k nim připojené půdy náleželo v předvečer Raabovy reformy nezpochybnitelně Kutné Hoře, jež hospodařila na 14 dvorech.³⁹⁷ V těsném závěsu za ní byl Pelhřimov, byť jeho 13 dvorů nebylo stabilních a v 18. století početně kolísaly. Ve větším závěsu následovaly České Budějovice s 10 dvory. Se stejným počtem, avšak menší výměrou dvorové půdy, následovaly Loket a Most. Jen o jeden dvůr méně měla Plzeň, která ovšem rozlohou dvorové půdy obě města předčila a srovnávala se v podstatě s Českými Budějovicemi. Ostatní si již udržovala větší distanci, významnější byla ještě doména Starého Města pražského. Nízké počty dvorů u některých měst pochopitelně vyplývaly z absence nebo malého počtu poddaných. Ústí nad Labem tak nemělo dvůr žádný a Kouřim či Český Brod po jednom dvoru (jedinou možností pro tyto provozy byla námezdní pracovní síla, jak o ní máme zprávy z Berouna, Nymburka nebo Čáslavi). Na Moravě se díky podstatně nižšímu počtu zeměpanských měst průměry v držných dvorech pohybovaly výše. Tak Brno obhospodařovalo 7 dvorů,³⁹⁸ Olomouc 10³⁹⁹ a Jihlava 15 dvorů.⁴⁰⁰

392 Jde především o oddíl D geometrických tabel („*Geometrische Realausmessungstabell*“) a k němu obvykle připojovaný elaborát „*Verzeichnis über samentliche herrschaftliche Grund-Realitäten*“.

393 V tomto kontextu je podstatné zmínit, že raabizaci neprodělala veškerá dvorová půda (o tom dále).

394 Tak Plzeň hospodařila místo osmi na devíti dvorech (A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 96), Pelhřimov na 13 místo sedmi (E. BARBOROVÁ, *Výnos pelhřimovského panství v 60. letech 18. století*, s. 85), Tábor na osmi místo čtyř (F. A. SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 103), Klatovy na šesti místo čtyřech (K. PETERS, *Raabova reforma na klatovském panství*, s. 44), Polička na čtyřech místo tří (J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 97).

395 Blíže k tomu František ROUBÍK, *Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech*, Praha 1940, s. 46–71.

396 Je třeba uvést, že se tak dělo jen v ojedinělých případech (1789 Most zakoupil od náboženského fondu Židovice).

397 F. A. SLAVÍK, *Panství kutnohorské*, s. 42.

398 Dvory Deblín, Heroltice, Lelekovice, Svinošice, Vohančice, Křižínkov, Kuřim, Vohančice. Srov. Jaroslav DRÍMAL – Václav PEŠA (red.), *Dějiny města Brna I*, Brno 1969, s. 187.

399 V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 55–66.

400 Lubomír PELTAN, *Robotní abolice na jihlavském panství v letech 1778–1782*, Vlastivědný sborník Vysočiny 15, 2006, s. 65–90. Prvenství Jihlavy je patrné i v počtu berních lánů v polovině 17. století: Jan HEIDLER, *Moravská kontribuce od války třicetileté do reformy tereziánských*, ČMM 41–42, 1917–1918, s. 207.

Tab. č. 3c: Velkostatky zeměpanských měst podle výše extraordinariu podrobeného výnosu (1749)

Město	Extraordinariu podrobený výnos	Město	Extraordinariu podrobený výnos
Kutná Hora	25 931 zl.	Kadaň	2 927 zl.
České Budějovice	25 188 zl.	Mladá Boleslav	2 890 zl.
Most	15 590 zl.	Chrudim	2 780 zl.
Plzeň	14 950 zl.	Čáslav	2 578 zl.
Staré Město pražské	11 731 zl.	Rakovník	2 567 zl.
Písek	9 296 zl.	Sušice	2 552 zl.
Hradec Králové	8 162 zl.	Kolín	2 489 zl.
Chomutov	7 182 zl.	Stříbro	1 891 zl.
Litoměřice	7 157 zl.	Mělník	1 755 zl.
Polička	6 841 zl.	Havlíčkův Brod	1 495 zl.
Pelhřimov	6 214 zl.	Vodňany	1 433 zl.
Loket	6 047 zl.	Dvůr Králové n. Labem	1 402 zl.
Trutnov	5 424 zl.	Nymburk	1 175 zl.
Domažlice	5 377 zl.	Beroun	974 zl.
Žatec	5 039 zl.	Jaroměř	888 zl.
Tábor	5 026 zl.	Kouřim	507 zl.
Louny	4 977 zl.	Český Brod	473 zl.
Vysoké Mýto	3 986 zl.	Ústí nad Labem	259 zl.
Klatovy	3 957 zl.	Nové Město pražské	-
Rokycany	3 880 zl.	Malá Strana	-
Nový Bydžov	3 597 zl.	-	-

Pramen: Pavla BURDOVÁ – Dagmar CULKOVÁ – Eliška ČÁŇOVÁ – Marie LIŠKOVÁ – František RAJTORAL, *Tereziánský katastr český. Svazek 3, Dominikál*, Praha 1970. **Poznámka:** Protože se do exaequatoria započítávaly i měšťanské pivovary, jsou zde odečteny. V daní podrobeném výnosu z pivovaru se však neodlišilo, kolik vynášel pivovar měšťanský a kolik obecní. Známe-li počet sudů, lze vypočítat alespoň orientačně procentuálním zastoupením. Např. Pelhřimov zdaňoval pivovarnictví celkově 5968 zl., přičemž vrchnostenský pivovar měl produkci 324 sudů, měšťanský 1168 sudů, tzn. že na celkové produkci se vrchnostenský pivovar podílel 21,71 %, což je z částky 5 968 celkem 1296 zl.

Po proběhlé raabizaci zůstaly až do roku 1848 největšími městskými velkostatky Most, jenž měl před rokem 1848 plných 13 poplužních dvorů, a Loket s 10 dvory.⁴⁰¹ Faktické počty dvorů však byly nižší, neboť větší část městských vrchností v nich v první polovině 19. století již nehospoďarila ve vlastní režii a spokojila se s krátkodobými nájmy. Tento jev nebyl neznámý ani v 18. století, čímž se poněkud relativizuje relevance počtu dvorů jako spolehlivé veličiny pro posuzování rozvinutosti režijního hospodaření. Např. Pelhřimov sice provozoval v roce 1760 aktivně 12 dvorů, avšak maximum produkce plynulo pro uspokojení vlastní potřeby s minimálním tržním odbytem. Výjimkou byl pouze chov ovcí.⁴⁰² Současně s tím musí zaznít, že se dosti podstatně odlišovala výměra půdy při jednotlivých dvorech. Využijeme-li znovu raabizačních elaborátů, kupř. Sušice hospodařila na sedmi dvorech, ale bylo k nim připojeno bezmála 2,5krát méně půdy než v Hradci Králové, jenž měl rovněž sedm poplužních dvorů. Ještě enormněji se potom tento rozdíl projevuje komparací se šesti dvory Starého Města pražského. Připojená půda se tak ukazuje jako mnohem relevantnější ukazatel, i když i zde jsou interpretační limity. Zatímco Plzeň ve vlastní režii

401 Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Vierzehnter Band, Saazer Kreis*, Prag 1846, s. 111, 115. Ještě v roce 1789 Most – tehdy o 10 poplužních dvorech – zakoupil od náboženského fondu statek Židovice se třemi poplužními dvory. K Lokti TÝŽ, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Fünftehnter Band, Elbogner Kreis*, Prag 1847, s. 1–16.

402 E. BARBOROVÁ, *Výnos pelhřimovského panství v 60. letech 18. století*, s. 87.

hospodařila na devíti desetinách dominikální orné půdy,⁴⁰³ tak Písek na plochu 3 448 strychů dominikálu provozoval pět poplužních dvorů a plných 1719 strychů (tj. skoro polovinu) pronajímal poddaným. Propachtovanou půdu ovšem nelze vždy považovat za doklad zmenšování plochy dominikálu. Může se totiž jednat o nájem z nově získané půdy (nejčastěji neobdělávaných lad a vyklúčenin) ve prospěch populačních přebytků – tak lze interpretovat situaci na panstvích města Domažlic či Rokycan.⁴⁰⁴

Vedle počtu dvorů a rozlohy dvorové půdy se pro komparaci používá výnos, jenž byl stanoven exaequationem dominicale pro výpočet extraordinaria.⁴⁰⁵ Stejně jako předchozí dva, i tento způsob je zatížen tím, že nezohledňuje svedený rustikál. Citlivěji se však vyrovnává se zohledněním robot a především pivovarnictví: posouvá totiž na vyšší příčky ta města, která měla méně nebo vůbec žádné dvory, avšak rozvinutou produkci piva (Trutnov). V první dvacítky měst se s tabulkou č. 3b shoduje v 85 % případů. Pořadí v rámci této skupiny pochopitelně není totožné a posouvá na nižší příčky především ty velkostatky, které měly malé dvory (Pelhřimov, Locket).

4.3.3 Pivovarnictví

Mezi režijní podniky se záhy začalo prosazovat pivovarnictví, jež si velmi rychle vydobylo pozici odvětví nejvýnosnějšího, jistě i díky malým nákladům na pracovní sílu. V nejstarší době nebyla výroba piva monopolizována, takže vedle měšťanů, předměstských sousedů a obyvatelů městských vsí⁴⁰⁶ vařili svobodně šlechtici, duchovní vrchnosti i poddaní. Od 15. století se začala omezovat – poddaným se zakazovalo vařit úplně, šlechtě se nařizovalo vařit jen pro vlastní potřebu.⁴⁰⁷

Ve městech existovaly pivovary dlouhou dobu v režii jednotlivých měšťanů, kteří vařili pro svou potřebu anebo distribuovali obyvatelstvu uvnitř města i okolním venkovánům. Městské obce či sdružení pravovárečných měšťanů (nákladníků) sice mohla zřizovat pivovary, ale ty byly využívány jednotlivými pravovárečnými měšťany podle předem stanoveného pořádku, várky ve prospěch obcí se v nich neodbývaly.⁴⁰⁸ Každý měšťan za využití pivovaru platil poplatek (povarné), který plynul ve prospěch zřizovatele pivovaru. S tím, jak města získávala venkovský majetek, nabízela se možnost distribuovat na jejich území vlastní, v režii obce vyrobené pivo. To znamenalo jednak zabránit výrobě piva ze strany poddaných, jednak ustát v konkurenci s pivem měšťanským – dostáváme se tím k zajímavému momentu, totiž že to nebyly jen šlechtické vrchnosti, kdo konkuroval měšťanům ve výstavu piva. Bylo by jistě zajímavé sledovat, v jakém vztahu bylo pivo městské k pivu měšťanskému a kde měšťané svůj produkt prodávali. Náběhy ke konkurenci takového druhu však byly pochopitelně možné až za situace, kdy města provozovala obecní (vrchnostenské) pivovary, předtím měli měšťané v zásadě volné pole.

Výroba obecního piva se mohla realizovat buď ve zmiňovaných pivovarech pro měšťany anebo ve speciálních, ad hoc zřízených městských (panských, vrchnostenských) pivovarech. Jak jsme již konstatovali výše, šlechtické vrchnosti přistupovaly k zakládání svých vlastních pivovarů poměrně pozdě, dlouhou dobu se spokojovaly s pasivní podporou pivovarnictví v poddanských městech a městečkách. Poněkud jiný vývoj probíhal v zeměpanských městech. Zde máme zprávy o obecních pivovarech (tj. pivovarech vařících ve prospěch městské obce) již od sklonku 15. století. Prvenství zřejmě drží Plzeň, kde jsou zmínky o obecním pivu z roku 1491⁴⁰⁹ a kde již ve 20. letech 16. století

403 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 97.

404 A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 237.

405 Eila HASENPFLUG – ELZHOLZ, *Böhmen und die böhmischen Stände in der Zeit des beginnenden Zentralismus. Eine Strukturanalyse der böhmischen Adelsnation um die Mitte des 18. Jahrhunderts*, Wien 1982 (= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 30), s. 330–349. S důrazem na celou podunajskou monarchii P. G. M. DICKSON, *Finance and Government under Maria Theresia 1740–1780*. Volume I, Oxford 1987, s. 78–114. Z domácích autorů Aleš VALENTA, *Lesk a bída barokní aristokracie*, České Budějovice 2011, s. 73–75.

406 V roce 1497 usneseno plzeňskou městskou radou, že „žádný z předměstí ani ze vsí našich nemá vařiti piva.“ Adolf ZEMAN, *Z historie plzeňského pivovarnictví v 16. století (Příspěvek k dějinám městského a měšťanského podnikání)*, MPP 1, 1958, s. 78.

407 František GABRIEL, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*, MZK 7, 1970, s. 136–137.

408 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 102.

409 M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Knihy počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 49 a podrobně A. ZEMAN, *Z historie plzeňského pivovarnictví v 16. století (Příspěvek k dějinám městského a*

pivo zajišťovalo téměř polovinu všech obecních příjmů.⁴¹⁰ Před polovinou 16. věku máme zprávy o obecních pivovarech ze Žatce, Českých Budějovic,⁴¹¹ Kutné Hory⁴¹² anebo z Domažlic.⁴¹³ Jinou cestou než zřízení bylo získání pivovaru obcí prostřednictvím koupě šlechtického statku (Kutná Hora,⁴¹⁴ Brno).⁴¹⁵ Příjem pšenice pro výrobu sladu zajišťovali v rozhodující míře poddaní z městského panství a nejbližšího sousedství, dvorová výroba dodávala pouze minimum a měšťané ze svých polností většinou prakticky nic.⁴¹⁶

Produkce městských pivovarů stabilně narůstala. Např. v Domažlicích tvořil příjem z bílého piva v letech 1523–1524 přes 80 % veškerých příjmů a ačkoliv musíme zohlednit, že příslušná kniha počtů nezachytila zdaleka všechny příjmové položky, nepochybíme tvrzením, že pivo představovalo základ domažlického aktivního hospodaření.⁴¹⁷ Tamní pivo bylo vyhlášenou značkou, měšťané si zřídili sklad dokonce až v bavorské Koubě (Chamu).⁴¹⁸ Dobré renomé si získalo také pivo stříbrské a na sklonku první čtvrtiny 16. století příjmy z něj přesahovaly hranici 25 %.⁴¹⁹ V jiných městech nárůst příjmů z piva kulminoval teprve těsně před třicetiletou válkou.⁴²⁰ V obchodní dravosti si městské obce nezadaly se šlechtickými vrchnostmi a distribuovaly pivo i mimo obvod svých panství. Takové případy jsou dokumentovány před polovinou 16. století v případě piva plzeňského.⁴²¹ Také opat kláštera v Pivoni si stěžoval na takový postup ze strany Domažlic, jež nutily klášterní poddané odebírat městské pivo.⁴²² V tomto případě však byli měšťané v právu, protože odběr piva Chody a klášterními poddanými jim byl garantován císařským reskriptem z roku 1579.⁴²³

Do výroby piva v 16. století stále aktivněji zasahovaly šlechtické vrchnosti. Nepodléhaly placení trestního tácu (posudného), kterým městskou výrobu piva zatížil Ferdinand I., a navíc se na ně nevztahovaly státní zásahy do tvorby cen piva:⁴²⁴ ještě před polovinou 16. století totiž vstupuje panovník a stát do stanovování cen a ruší cenové monopoly cechů, jinými slovy zasahuje do cenových monopolů v neprospěch městských výrobců.⁴²⁵ Šlechtické vrchnosti měly i lepší předpoklady pro získávání pivovarských surovin – jak jsme viděli, zdaleka ne všechna města disponovala takovým agrárním zázemím, které zajistilo dostatečné zásobování sladem, takže byla

měšťanského podnikání), passim.

410 M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Kniha počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 45.

411 Zde v roce 1495 uzavřeli právováreční měšťané dohodu, že budou vařit pivo ječné, zatímco obec pivo pšeničné. Nedlouho poté vyrostl městský pivovar (Karel PLETZER – Oldřich ŠEDA, *Měšťanské i městské pivovarnictví a dvě stě let Prvního českobudějovického pivovaru Samson*, České Budějovice 1995, s. 17, 20), Otto PETERKA, *Die bürgerlichen Braugerechtigkeiten in Böhmen. Eine rechtsgeschichtliche Untersuchung*, Prag 1917, s. 123–124.

412 J. SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, s. 90.

413 P. MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, s. 82 a Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Hospodářství města Domažlic v první polovině XVI. století*, ČSPS 64, 1956, passim.

414 J. SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, s. 90. Srov. E. LEMINGER, *Městský pivovar při tvrzi Lorecké*.

415 J. JIRÁSEK, *Venkovské statky města Brna před Bílou horou. Příspěvek k hospodaření královských měst*, s. 189.

416 Značné množství pšenice se vysévalo na poplužích kutnohorských dvorů, ale teprve těsně před třicetiletou válkou se začala výrazněji distribuovat do městského pivovaru. Dvorní obilí neplynulo ani poddaným ani na trh, hlavními odběrateli byli bohatší měšťané. srov. J. SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, s. 38–39.

417 M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Kniha počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 77; TÝŽ, *Hospodářství města Domažlic*, s. 49, 52–53.

418 M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Kniha počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 77.

419 M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Kniha počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 101–105.

420 Nejdůležitějším zdrojem příjmů byl městský pivovar pro Kutnou Horu, srov. J. SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, s. 104–105 a E. LEMINGER, *Městský pivovar při tvrzi Lorecké*, passim. Rovněž v případě Brna uvádí J. JIRÁSEK, *Venkovské statky města Brna před Bílou horou. Příspěvek k hospodaření královských měst*, s. 189, že se jednalo o nejnýnosnější podnik městského velkostatku.

421 A. ZEMAN, *Z historie plzeňského pivovarnictví v 16. století (Příspěvek k dějinám městského a měšťanského podnikání)*, s. 79–80.

422 P. MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, s. 76.

423 F. ROUBÍK, *Dějiny Chodů u Domažlic*, s. 165–166.

424 Josef JANÁČEK, *Rudolfinské drahotní řády (Příspěvek k dějinám cenové revoluce v Čechách)*, Praha 1957 (= Rozpravy ČSAV. Řada společenskovední, ročník 67, č. 4), s. 21.

425 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 145.

závislá na nabídce zvenčí. Tu mohly samozřejmě limitovat výši svých potřeb šlechtické vrchnosti a nebyly vzácné stížnosti měst na feudály, kteří brání svým poddaným vozit výrobky na městské trhy.⁴²⁶ Např. městský pivovar litoměřický v letech 1579–1589 získal sladovou pšenici z 42 % od poddaných, 37 % od litoměřických překupníků, 5,5 % od šlechticů bez vlastních pivovarů a 15 % dodávaly městské dvory. Pivovar v Kutné hoře získal z městských dvorů zhruba ve stejné době dokonce jen 2 % potřebného obilí.⁴²⁷ Jinými slovy, městské pivovary závisely na poddanském obilí. Zatímco v úrodnějších oblastech mohli do měst dodávat pšenici přímo poddaní, dostávalo se do měst v méně úrodném pohraničí v zásadě pouze prostřednictvím formanů. To mohlo zapříčinit zvyšování zájmu o ječný slad a orientaci na výrobu „starých“ piv z ječmene, která byla luxusnější a dražší, takže při stejném objemu výroby dávalo vyšší zisk.⁴²⁸

K definitivnímu vítězství šlechtického piva došlo ve druhé polovině 17. století. Od konce 15. a v první polovině 16. věku začala zeměpanským městům konkurovat výroba piva v poddanských městech, na což reagovala omezováním výroby a její koncentrací, tzn. snižováním počtu várek a zakládáním pivovaru v majetku městské obce, kde se jednotliví měšťané ve vaření střídali,⁴²⁹ a již zmíným zkvalitňováním výroby orientací na ječné pivo. Jakmile však mezi producenty vstoupila samotná šlechta, bylo o vítězství na trhu v podstatě rozhodnuto. Třicetiletá válka a její důsledky tomu vydatně napomohly: klesl počet odběratelů, takže muselo být přikročeno k mimoekonomickým opatřením (pivní přímus, robota). Tohoto prostředku mohla však využít i města – konečně orientaci na vlastní dominikální trh můžeme pozorovat již v předbělohorské době. Jiným problémem bylo, že někteří pravováreční měšťané ve válce zchudli natolik, že nemohli vařit, přišla-li na ně řada. Taková situace nahrávala zámožnějším měšťanům (vářky kupovali) anebo představitelům městské správy – buď si uvolněnou várku prostě uzurpovali anebo využili na úhradu kontribuce.

Dále je nutno připomenout, že města vedle běžné nápojové daně, odváděné každou vrchností, platila od poloviny 16. století až do roku 1829 z každého čtyřvěderního sudu ještě tzv. trestní ták.⁴³⁰ Kromě něj nastoupilo v průběhu 17. století svolené posudné (od roku 1646 1 zl. ze sudu). Platili jej sice všichni pivní producenti, ale šlechtické vrchnosti v roce 1669 dosáhly toho, že jim byl povolen roční paušál. Tím pádem platily méně a byly oproti městům ve výhodě.⁴³¹ Vysoké zdanění piva města označovala za jeden z dílčích příčin svého úpadku.⁴³² O zdanění městského a měšťanského piva se počátkem 50. let 18. století rozproutila živelná debata. Dosud se z piva vyprodukovaného ve městě zdaňovalo jen měšťanské (tj. vyrobené v režii samotných měšťanů a ve městě zkonsumované), zatímco městské se dočkalo zpoplatnění až souběžně se zpoplatněním dominikálu a sestavením exaequatorium dominicale. V souvislosti s diskusemi o zrušení dvojího zdanění městského rustikálu v letech 1751–1756, jež by pro šlechtické vrchnosti fakticky znamenalo zvýšení berního zatížení, se objevila myšlenka o přesunu měšťanského pivovarnictví mezi ryze dominikální příjmy, podrobené extraordinariu. Problém byl vyřešen pro města velmi nevýhodně: počet berních osedlých, který měšťanské pivovarnictví vynášelo, zůstal v rámci repartice ordinaria zachován a zároveň připočten k extraordinariu.⁴³³ Od roku 1763 byla zavedena mimořádná nápojová daň (1 zl. ze sudu piva), která výrobu piva ještě více prodražovala.⁴³⁴ Počínaje rokem 1776 došlo ke zrušení dosavadního několikanásobného zdanění piva a zavedla se jednotná taxa 3 zl. z jednoho čtyřvěderního sudu.⁴³⁵

426 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 147, 176.

427 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 191–192.

428 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 195–197.

429 F. GABRIEL, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*, s. 142.

430 Nápojová daň z piva distribuovaného na velkostatek nebo jinam činila do roku 1749 pro všechny vrchnosti 1 zl. z jednoho čtyřvěderního sudu, od tohoto data 2 zl. Trestní ták zeměpanských měst činil stabilně 1 zl. J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 132, 211. Ke zrušení trestního tácu tamtéž, s. 272.

431 Paušální způsob byl zrušen v roce 1703. srov. F. GABRIEL, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*, s. 147–148.

432 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 14.

433 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 210–215.

434 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 269–270.

435 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 271–272.

Následkem berní zátěže městského piva pronikalo pivo vrchnostenské pivo nejen do oblastí ve výlučném vlivu měst (na území městského velkostatku), ale dokonce i přímo za městské hradby, byť již v roce 1625 panovník stanovil, aby se z každého takto prodaného sudu zaplatila daň jeden zlatý⁴³⁶ a podkomoří ukládali městským branným pečlivě sřežit dovoz piva do měst.⁴³⁷ Kolem roku 1700 fungovaly šlechtické či církevní pivovary v pražských městech, Kadani, Mostu či Písku,⁴³⁸ doloženo je dodávání šlechtického piva do Ústí nad Labem.⁴³⁹ Nezdravá byla situace uvnitř měst: masivním zaváděním obecních várek se snižovaly možnosti vařit pivo pro pravovárečné měšťany, takže se dostávali na řadu i po několika letech.⁴⁴⁰ Situaci dokreslují čísla, shromážděná Františkem Gabrielem pro západní Čechy: na pivovarnictví zeměpanských měst připadlo počátkem 18. století jen 18 % veškeré produkce, zatímco vrchnostenské várky pokrývaly 68 % a poddanská města 14 %.⁴⁴¹ I přes tento vývoj však pivovarnictví zůstávalo dlouhodobě nejméně výnosným odvětvím městského režijního hospodářství.⁴⁴² Pokud jde o měšťanské pivovarnictví, vyprodukovala zdaleka největší množství pražské souměstí, následované dalšími velkými městy, Chebem, Plzní a Českými Budějovicemi.⁴⁴³ V obecním pivovarnictví stanul na vrcholu pomyslného žebříčku Most, následovaný Plzní, Starým Městem pražským (Nové Město ani Malá Strana obecní pivovary podle exaequatoria neměla) a Českými Budějovicemi. Většina měst v množství uvařeného piva nepoklesla pod hodnoty známé ke konci 16. století, naopak je překonávala.⁴⁴⁴

Význam pivovarnictví pro městské ekonomiky jistě sehrál klíčovou roli v rozhodování při přípravě hospodářské reformy z počátku 18. století. Prvním pokusem bylo vlastně již vydání jednotného pravovárečného řádu z roku 1669,⁴⁴⁵ následovaly reskripty zakazující dovoz cizího piva do měst z 12. července 1705 a 20. prosince 1706.⁴⁴⁶ Skutečně radikální řešení však přinesla až počátkem 18. století komise pro povznesení hospodářského stavu měst, již předsedal Jan Kryštof Bořek. Nejméně výnosným odvětvím městského hospodaření využila k úhradě berně. Přes odpor konšelů zavedla postupně v 19 královských městech nový várečný řád, jímž byly měšťanské várky nahrazeny várkami kontribučními.⁴⁴⁷ V ideálním případě to znamenalo úplné odstranění vaření piva individuálními měšťany ve prospěch obce, ovšem s ohledem na tvrdý odpor prosadila komise pouze to, že se měšťané vzdali jen části svých várek anebo dodávali („sypali“) ječmen ke kontribučním várkám (Rokycany), tzn. že přispívali na výrobu vrchnostenského městského piva.⁴⁴⁸

436 A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 93.

437 Podkomořský missiv z 23. června 1708. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 30, sign. RKP 2846, registra listů 1707–1708, fol. 206r–206v.

438 E. MAUR, *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*, s. 31.

439 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 15.

440 Na příkladu Písku, kde na soukromníky přicházela řada až po 11 letech, P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 15. Obdobně pro České Budějovice a Tábor František GABRIEL, *Pivovarnictví v bývalém Bechyňském kraji do počátku 18. století*, JSH 40, 1971, s. 30.

441 F. GABRIEL, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*, s. 152.

442 A. MÍKA, *On the Economic Status of Czech Towns In the Period of Late Feudalism*, s. 236. Např. poličský obecní pivovar vynesl za rok 1766 přes 4000 zl. K. ADÁMEK, *Z dějin obecního hospodářství královského věnného města Poličky*, s. 447.

443 A. MÍKA, *On the Economic Status of Czech Towns In the Period of Late Feudalism*, s. 237.

444 A. MÍKA, *On the Economic Status of Czech Towns In the Period of Late Feudalism*, s. 238.

445 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 31.

446 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 33.

447 Konkrétní podoba systému hrazení kontribuce nebyla vždy stejná – někde měšťané odváděli jen ječmen (z něhož posléze obec pivo vařila), jinde vařili obecní várky sami a obci odvedli až čistý zisk. J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 282.

448 Řada písemností k celé reformě je obsažena in: NA Praha, Bořkova sbírka, „M. S. volumen XVI., continens acta commissionalia oeconomiae regiarum urbium restaurandae“.

Mimo Českých Budějovic a Plzně (které byly z kompetence komise zcela vyňaty) se novému řádu vyhnuly jen Karlovy Vary a Loket, jejichž hospodářství bylo relativně vyrovnané. Měšťané v ostatních městech na reformu zpravidla reagovali podrážděně, protože ve své konečné podobě zcela likvidovala soukromou výrobu piva, čímž se dovršil dlouhodobý trend. Již od 16. století se pozvolna snižoval počet měšťanů vařících pivo a nebyl to jen důsledek konjunktury piva šlechtického. V některých městech se již v 17. věku začalo vařit pivo k obci na úhradu kontribuce, což omezovalo výrobní možnosti měšťanů stejně jako přednostní várky pro městské rady. Nakonec však komise částečně ustoupila a svolila, aby se alespoň zbytek várek, který zůstal po zaplacení kontribuce, rozdělil mezi měšťany.⁴⁴⁹ V roce 1708 bylo toto opatření staženo, ale brzy zase povolováno.⁴⁵⁰

4.3.4 Ostatní zdroje městských příjmů: obchod solí, vinařství, železářství

Vedle rybníkářství, poplužních dvorů a pivovarnictví jakožto pomyslné páteře příjmů (městského) režijního velkostatku některá města dosáhla využít ještě dalších nástrojů, vyplývajících ze specifík jejich polohy. U značného počtu měst se specifickým zdrojem příjmů stal obchod solí,⁴⁵¹ jenž se pochopitelně vymykal z okruhu režijního hospodaření a příslušel do sféry vlastního městského hospodářství. Mělo-li město privilegium na solní sklad, mohla obec se solí nerušeně obchodovat. Zároveň inkasovala dávku od jednotlivých měšťanů, kteří se solním obchodem rovněž zabývali, a mýto od soumarů, kteří do města přijížděli po solných stezkách a nabízeli sůl městským obchodníkům, kteří ji rozprodávali jednotlivým zájemcům. Zvláštního významu dosáhl u jihozápadočeských a jihočeských měst, která mohla využívat pomezí polohy u bavorských hranic. V první řadě se jednalo o poddanské Prachatice, ale obchod se solí kvetl i v královských městech Klatovech či Sušici. Do těchto měst přijížděli formané z velké části Čech, aby získali sůl nejčastěji směnou za obilí, protože přeprava soli byla vázána na zpětné náklady jiného zboží, mezi kterým hrálo obilí rozhodující roli.⁴⁵² Získané obilí (nejčastěji pšenice a ječmen) využili měšťané pro výrobu piva či sladu, který opět exportovali za hranice království. Od počátku 17. století stoupala v obchodu se solí pozice Českých Budějovic, zvláště poté, co Habsburkové prosadili monopol na svou gmundenskou sůl na území východně od řeky Vltavy.⁴⁵³ V 15. století se obchodní činnost se solí ovšem začala přenášet i na poddanská města a i samotná šlechta záhy rozpoznala výhody, které solní obchod přináší (např. Smiřičtí).⁴⁵⁴ Do Bílé hory se však solní monopol stal výsadou pouze několika málo šlechtických vrchností a teprve po třicetileté válce jej získávaly výrazněji měrou.⁴⁵⁵

Specifickým zdrojem příjmů měst severní poloviny Čech, snáze propojitelným s režijním hospodařením, se stalo **vinařství**. Prodej vína tvořil klíčový zdroj příjmů především pro Ústí nad Labem, které vůbec neprovozovalo dvory. V dalších městech se stalo vítaným zdrojem vedlejšího příjmu paralelně s dvory a pivovarnictvím, jak dokazují případy Loun, Litoměřic či Mělníka.⁴⁵⁶ Zbývající okruhy městského hospodaření již byly záležitostí jednotlivých měst. Jen málo měst dokázalo profitovat z **lesního hospodářství** více než jen pro ukojení vlastní potřeby.⁴⁵⁷ Významně

449 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 57–58.

450 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 70; F. GABRIEL, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*, s. 150–155.

451 Srov. práce Františka GABRIELA, *Pasovská sůl v jižních Čechách v 17. – 18. stol.*, JSH 35, 1966, s. 143–157 a TÝŽ, *Poměry v obchodu se solí na území západních Čech v 16. – 18. století*, MZK 4, 1966, s. 116–148.

452 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 219–222.

453 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 221.

454 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 144.

455 E. MAUR, *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*, s. 31–32.

456 Josef HELLER, *Dějiny Lounského vinařství*, Louny 1888; Radim DUŠEK – Věra SLAVÍKOVÁ, *Vinařství ve Vysokém Mýtě, v Chocni a možná i v České Třebové*, Nové letopisy města Ústí nad Orlicí a jeho okolí 2, 2000, s. 12–18. Komplexně Miloslav KOŠTÁL, *O významu severočeského vinařství v minulosti*, Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd 3, 1958, s. 173–202 a Jan KILIÁN (red.), *Trpké býtí zdá se? Víno a vinařství v českých zemích ve středověku a v raném novověku. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce 2.–4. dubna 2008*, Mělník 2009.

457 Příjem z píseckých městských lesů před Bílou horou byl až 1000 kop českých grošů ročně, ze dvorů 1600 kop. Dřevo z Píseckých hor se především plavilo, srov. J. MATZNER, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.*, s. 41, A. SEDLÁČEK, *Dějinný vývoj velkostatku a hor píseckých*, passim. Rozsáhlé lesy měl rovněž Tábor (F. A.

ovlivňovalo městskou ekonomiku Plzně a Rokycan **železářství**,⁴⁵⁸ Díky bohatým a blízkým ložiskům železné rudy u Klabavy a Ejovic ho tato města povýšila na významný zdroj svých příjmů. Z další produkce městských obcí slyšíme ještě izolovaně o **sklářství**.⁴⁵⁹

4.4 Robotní abolice na panstvích zeměpanských měst

Rozporuplné výsledky arendy obecního hospodářství českých měst nemohly vyvolávat pocit, že chronický problém městských ekonomik, vlekoucí se od třicetileté války, je nadobro vyřešen.⁴⁶⁰ Panující hospodářská situace totiž měla hlubší příčiny. Habsburská monarchie se v polovině 18. století ocitla na existenčním rozcestí. Poměry v politické, sociální, ekonomické i kulturní oblasti, které tu krystalizovaly od počátku třicetileté války, začaly vážně ohrožovat tradiční velmocenské postavení Habsburků. Na jednu stranu se na počátku 18. století definitivně zahladily ekonomické následky třicetileté války a překonala s tím spojená hospodářská deprese, avšak na druhou stranu hlavní výrobní jednotky země – panství – neustupovala z krizového vedení hospodaření a nadále konzervativně zneužívala bezplatné robotní práce poddaných k ekonomické stabilizaci či dokonce polepšení svého stavu. Vnější projevem toho, že něco není v pořádku, byl výsledek válek o rakouské dědictví a především neúspěch války sedmileté. Trendu zaostávání se státní moc rozhodla čelit dalekosáhlými reformami,⁴⁶¹ které však nebyly výsledkem momentální reakce, ale předtím dlouhodobě působícího názorového vývoje. Potřebu změny pocítovali již teoretikové 17. století v souvislosti s poválečnou hospodářskou depresí. Ekonomickou stagnaci si mimo jiné vysvětlovali úbytkem obyvatelstva za třicetileté války. Tato teze, jakkoli se dnes považuje za překonanou,⁴⁶² se v dobových souvislostech jevila jako jednoznačná, neboť mezi ekonomikou a populací vzájemná souvislost byla vždy nepochybná. Stačí vzpomenout, jak pozemkové vrchnosti usilovaly o osazování poustek, podporovaly kolonizaci, zpříšňovaly podmínky pro pohyb poddanského obyvatelstva a vyvíjely i další aktivity v duchu hesla „*ubi populus, ibi obolus*“.⁴⁶³ Propopulacionistická stanoviska přijali za vlastní rovněž představitelé nového ekonomického myšlení, nazvaného již ve své době merkantilismus. Merkantilisté spojovali bohatství se směnou, založenou na rozvoji domácího průmyslu a vývozu jeho produktů, nemyslitelném bez dostatečné početné pracovní síly. Francouzský merkantilista a ministr hospodářství Jean Baptiste Colbert (1619–1683) se ve svých myšlenkách po pozvednutí ekonomického stavu Francie rovněž okrajově zabýval zemědělstvím a dospěl až k myšlence, že pouze výnosné a dobře prosperující venkovské usedlosti jsou s to odvádět vyšší daně, které přispívají k bohatství země. Význam půdy ovšem plně docenil až osobní lékař Ludvíka XIV. Francois Quesnay (1694–1774), který půdu považoval za základ konjunktury státu a veškerého hospodářského života. Dvoudílnou práci *La Physiocratie* z let 1767 až 1768 tyto myšlenky deklaroval a propagoval (odtud pojem fyziokratismus). Obdobně uvažoval též Richard Cantillon (1697–1734), jenž prohlašoval půdu a lidskou práci za zdroj všeho bohatství.⁴⁶⁴ Za podstatný moment hospodářství teoretikové považovali zmenšování dosavadních velkých ekonomických celků – velkostatků, neboť právě v nich viděli potenciál pro růst

SLAVÍK, *Panství táboorské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 111–115) a v moravském prostředí především Brno (Gustav NOVOTNÝ, *Lesy města Brna*, Brno v minulosti a dnes 8, 1966, s. 146–157). K rozsahu lesů u měst srov. Eberhard JONÁK, *Der land- und lehentäfliche Grundbesitz im Königreiche Böhmen. Statistische Tafeln*, Prag 1865.

458 Pro Plzeň A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 107–108, pro Rokycany TÝŽ, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, s. 93–97 (železářství bylo podle účtů za rok 1740 nejvýnosnějším odvětvím režijního hospodaření).

459 Pro Poličku J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 63.

460 Z pronajatých panství přicházely zprávy rozporuplného charakteru. Např. karlístejnské panství za dobu arendy v letech 1770–1774 upadlo do značných dluhů jak na kontribuci, tak na feudální rentě (Emanuel JANOUŠEK, *Raabisace na panství karlístejnském (Příspěvek k srovnání raabisacních dávek a měření s dávkami a měřením josefského katastru)*. In: *Od pravěku k dnešku II. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře*, Praha 1930, s. 252–253).

461 Eduard MAUR, *Merkantilistický populacionismus a kritika feudalismu*, ČsČH 22, 1974, s. 848.

462 Miroslav HROCH – Josef PETRAŇ, *17. století – krize feudální společnosti?*, Praha 1976.

463 E. MAUR, *Merkantilistický populacionismus a kritika feudalismu*, s. 851.

464 Richard CANTILLON, *Abhandlung über die Natur des Handels im allgemeinen*, Jena 1931, s. 1.

obyvatelstva následkem maximálního využití zemědělské půdy⁴⁶⁵ (a tudíž i pro růst pracovní síly). Cizí tento názor nebyl ani Rousseauovi.⁴⁶⁶ Že nezůstalo u teoretických konceptů, dokázalo aplikování fyziokratických myšlenek do praxe tam, kde to dovolovaly podmínky – nejspíše na doménách v držbě státu. Ve třetí čtvrtině 18. století proběhlo v duchu významu lidského zdroje dělení státních statků v Savojsku, Šlesvicku, Holštýnsku, Dánsku a po starších zkušenostech také v Prusku.⁴⁶⁷ V následujících letech potom následovaly další úpravy vztahu poddaný – vrchnost.⁴⁶⁸

Habsburská monarchie nezůstávala v pronikání merkantilistických myšlenek pozadu⁴⁶⁹ a pod dojmem hospodářské konjunktury v západní Evropě zde vznikaly teoretické koncepty pro zdárný ekonomický vývoj. S ohledem na specifické podmínky Anglie, Francie či Spojeného Nizozemí však v habsburském soustátí musela být ražena cesta zohledňující lokální individuality, byť lemovaná opěrnými pilíři vycházejícími ze západoevropských merkantilistických teorií. Ústředním motivem rakouského merkantilismu (ve zdejším prostředí označovaného jako kameralismus či populacionistický merkantilismus)⁴⁷⁰ se stalo zvyšování počtu obyvatelstva jakožto prvotního ekonomického činitele. Této závislosti si všiml již Jan Amos Komenský, přestože ji teoreticky více nerozvinul.⁴⁷¹ Vlastní propagátoři merkantilistických myšlenek vzešli z měšťanského prostředí, avšak s ohledem na povětšinou západoevropský původ⁴⁷² svými návrhy příliš nesouzněli s názorovým spektrem měšťanstva v habsburské monarchii.⁴⁷³ Třetí stav zde měl většinou zájmy omezené, neopouštějící těsný krunýř historismu, dogmaticky lpícího na starobylých privilegiiích středověkého původu, která ze své podstaty bránila jakýmkoli inovacím stejně jako měšťané jakožto jejich poživatelé.⁴⁷⁴

První merkantilista v dějinách habsburské monarchie, brněnský měšťan a královský rychtář Pavel Hynek Morgenthaller (asi 1618–1683), prohlásil rostoucí počet obyvatel za důležitou podmínku pro rozkvět státu. Na rozdíl od západoevropských merkantilistů však zvýšení obyvatelstva chápal především jakožto zvýšení spotřeby. Hodlal ho dosahovat povoláváním kolonistů, jimž doporučoval zavádět nové druhy plodin do zemědělství a odstranit nespravedlivý způsob zdanění a úlevy.⁴⁷⁵ Vedle zemědělství však akcentoval jejich úlohu i v řemeslné výrobě,

465 Podrobněji Václav ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, ČDV 14, 1927, s. 19–20, 23. Tato podmínka pro ekonomický rozvoj však nebyla kladena všude, kupř. ve Francii a Anglii fyziokratové perspektivněji hodnotili velkostatek. Opačným směrem se vydal až Adam Smith (tamtéž, s. 23–25).

466 Antal SZÁNTAY, *The „Robot-Abolition“ in Hungary under Joseph II.* In: Franz A. J. Szabo – Antal Szántay – Isztván György Tóth (red.), *Politics and Culture in the Age of Joseph II*, Budapest 2005, s. 95.

467 V hohenzollernském Prusku se s populacionistickými opatřeními začalo u armády – zrušil se starý systém rekrutů a nastolila praxe pravidelných odvodů, které mnohem citlivěji reflektovaly hospodářské potřeby země. V souvislosti s tím také začalo měnit populační mapu země a pomocí protestantských uprchlíků dorazivších sem ze Salcburska a Francie rychle kolonizovalo rozsáhlé neosídlené oblasti, takže v průběhu 18. století získalo až 120 000 hektarů orné půdy (Ernst BRUCKMÜLLER, *Eine „Grüne Revolution“ (18. – 19. Jahrhundert)*. In: Markus Cerman – Ilja Steffelbauer – Sven Tost (Hrsg.), *Agrarrevolution. Verhältnisse in der Landwirtschaft vom Neolithikum zur Globalisierung*, Innsbruck–Wien–Bozen 2008 (= Querschnitte. Einführungstexte zur Sozial-, Wirtschafts- und Kulturgeschichte 24), s. 209). Srov. ještě V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 21. Další příklady uvádí Jaroslav PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, Praha 1925, s. 56–58.

468 Friedrich LÜTGE, *Die mitteldeutsche Grundherrschaft und ihre Auflösung*, Stuttgart 1957 (= Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte 4); TÝŽ, *Geschichte der deutschen Agrarverfassung vom frühen Mittelalter bis zum 19. Jahrhundert*, Stuttgart 1963 (= Deutsche Agrargeschichte 3) a přehledně Christof DIPPER, *Die Bauernbefreiung in Deutschland 1790–1850*, Berlin – Köln – Mainz 1980.

469 Podrobnou pozornost, byť optikou marxistické historiografie, věnoval rakouskému merkantilismu A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 102–116, kde citována i starší literatura (B. Mendl, L. Sommerová aj.). Srov. ještě Valentin URFUS, *Der österreichische Merkantilismus und die Wurzeln seiner Zunftpolitik*, Zeitschrift für Nationalökonomie 25, 1965, s. 456–462; E. MAUR, *Merkantilistický populacionismus a kritika feudalismu*; Pavel BĚLINA, *K vývoji národohospodářského myšlení v českých zemích od poloviny 17. do konce 18. století*, FHB 10, 1986, s. 467–497.

470 Někteří autoři již západoevropské myšlenky dělí na fyziokratické (Quesnay), a populacionistické (Mirabeau, Diderot), přičemž u populacionistických předpokládají recipování kameralismem. A. SZÁNTAY, *The „Robot-Abolition“ in Hungary under Joseph II.*, s. 95–96.

471 Eduard MAUR, *Jan Amos Komenský o populačních problémech*, Demografie 13, 1971, s. 1–10.

472 Srov. k tomu P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 76.

473 P. BĚLINA, *Ekonomická politika osvícenského absolutismu a česká města*, s. 252–254.

474 P. BĚLINA, *Ekonomická politika osvícenského absolutismu a česká města*, s. 266.

475 E. MAUR, *Merkantilistický populacionismus a kritika feudalismu*, s. 854–855; P. BĚLINA, *K vývoji národohospodářského myšlení v českých zemích od poloviny 17. do konce 18. století*, s. 470–471.

když plánoval přizvat ty cizince, kteří ovládali řemesla dosud v monarchii neprosazená, aby se zabránilo importu cizího zboží.⁴⁷⁶ Omezení dovozu, zpracování surovin, zakládání manufaktur a prodej hotových výrobků v zemi prosazovali i Morgenthalerovi současníci, brněnský zemský advokát Fabián Šebestián Malivský z Maliv⁴⁷⁷ a známý kameralistický trojlístek původem z říšských Němec Johann Joachim Becher (1635–1682), Wilhelm von Schröder (1640–1688) a především Philipp Wilhelm von Hörnigk (1640–1714).⁴⁷⁸ Hörnigk považoval cizí obchodníky za největší nepřátele rozvoje země.⁴⁷⁹ Moc státu odvozoval od dostatečného přebytku kapitálu (aktivní obchodní bilanci), kterého hodlal dosáhnout důsledným využíváním půdy a zpracováváním všech potřebných surovin v zemi. K uskutečnění obou zásad považoval za nezbytné zvyšovat počet obyvatel do té míry, dokud bude možná jejich výživa. Právě dostatečné zajištění obyvatelstva považoval za první úkol státu. Potenciál spatřoval především v pracovním využití tuláků či žebráků. Vyslovoval se ostře proti cechům – považoval je za brzdu hospodářského vývoje, poněvadž omezovaly množství aktivně působícího řemeslnictva. Z tohoto důvodu prosazoval stejně jako další merkantilisté zakládání manufaktur.⁴⁸⁰ Vídeňský merkantilista a měšťan J. J. Becher, jenž z pověření státu založil manufaktury ve Walpersdorfu, Linci a Vídni, již domácí obyvatelstvo považoval za klíčovou podmínku pro konjunkturu státu – nejen jako producenty, ale rovněž jako konzumenty: početní růst shledával jako důležitý z hlediska tržního svazku mezi městem a venkovem a dosáhnout ho chtěl spravedlivým rozdělením půdy.⁴⁸¹ Zdůrazňoval přitom, že všechno neštěstí pochází od lidského nepřirozenějšího zaměstnání – zemědělství.⁴⁸² Je samozřejmé, že v očích populacionistických merkantilistů se za zpátečnické považovaly náboženská nesnášenlivost, vysoké roboty a cechovní zřízení – vše mohlo přispět k odlivu obyvatelstva. Stát merkantilistickým názorům vyšel vstříc od první poloviny 18. století, nejprve podporou necechovní výroby, tj. posilováním úlohy manufaktur.⁴⁸³ Regulaci cechů prosazoval i merkantilista Jan Kryštof Bořek (1665–1730), sám pocházející z městského prostředí.⁴⁸⁴ Z titulu funkce sekretáře české komory mohl jako předseda komise pro povznesení měst sbírat rozmanitá úřední akta a otevírat i nepopulární otázky, jakou bylo kupř. zavedení pivního tácu i pro šlechtické pivo či akcíz v duchu spravedlivějšího rozvržení daňového břemene na všechny vrstvy obyvatelstva. Pod vlivem Bechera se snažil v českém prostředí aplikovat soudobý názor na tržní formy a monopoly, vídeňského Kristiana Julia Schierendorfa zase ctíl pro jeho orientaci hospodářské politiky na společenské reformy. Vedle Bořka se v pražském prostředí prosazovali Gerhard Leux z Luxensteina, Bernard Ignác Bulla z Bullenau, Vilém Matyáš z Glauchova či František Sigk.⁴⁸⁵

Dosud neutříděné teze došly své systematizace v dílech Johanna Heinricha Gottloba Justiho (1720–1771) a Josefa Sonnenfelse (1733–1817),⁴⁸⁶ považovaných za deklaraci merkantilistického populacionismu i první princip státní politiky. U obou autorů se nejdůležitější složkou populace monarchie stalo venkovské obyvatelstvo, prohlášené za první a základní předpoklad moci a blaha

476 A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 104.

477 Malivský předložil za tímto účelem v roce 1663 memorandum, viz A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 104–107. Srov. ještě P. BĚLINA, *K vývoji národohospodářského myšlení v českých zemích od poloviny 17. do konce 18. století*, s. 471–472.

478 Svě hlavní myšlenky shrnul Hörnigk v díle *Österreich über alles, wann es nur will*, vydané poprvé v roce 1684.

Srov. k tomu František VENCOVSKÝ, *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1848*, Praha 1997, s. 33–34.

479 A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 104.

480 A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 110–113. Z domácích propagátorů kameralismu nutno jmenovat ještě bratry Jana Michaela a Bedřicha Mikuláše Lotických (tamtéž, s. 116–117).

481 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 20; Alena ŠUBRTOVÁ, *Dějiny populačního myšlení v českých zemích*, Praha 2006, s. 102.

482 František KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu*, Praha 1948, s. 28.

483 Jiří KLABOUCH, *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, Praha 1958, s. 164–165.

484 K jeho osobě zatím nejpodrobněji Valentin URFUS, *Český merkantilista Jan Kryštof Bořek a jeho sbírka. Na okraj muzejního rukopisu sign. VI. C 17*, ČNM, historické muzeum 140, 1971, s. 71–83.

485 Valentin URFUS, *Pražští merkantilisté po třicetileté válce a na počátku 18. století*, PSH 22, 1989, s. 71–82.

486 Jde zejména o díla: Johann Heinrich Gottlob JUSTI, *Grundsätze der Polizey-Wissenschaft*, Wien 1756; TÝŽ, *Die Grundfeste zu der Macht und Glückseligkeit der Staaten I–II*, Wien 1760–1761; Josef SONNENFELS, *Grundsätze der Polizey-, Handlung- und Finanzwissenschaft I–III*, Wien 1765–1776. K Sonnenfelsovi v uvedeném kontextu Willibald MÜLLER, *Josef von Sonnenfels*, Wien 1882; Karl-Heinz OSTERLOH, *Joseph von Sonnenfels und die österreichische Reformbewegung im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus. Eine Studie zum Zusammenhang von Kameralwissenschaft und Verwaltungspraxis*, Lübeck – Hamburg 1970; Jiří KROUPA, *Poznámky k Sonnenfelsově koncepci umění*. In: Jaroslav Sedlář (red.), *Uměleckohistorický sborník*, Brno 1985, s. 195–209.

státu.⁴⁸⁷ Neaktivovali však v tomto směru státní populační politiku, pouze povýšili starší myšlenky na vědeckou úroveň, teoreticky je zdůvodnili a snažili se předložit důkazy její legitimacy.⁴⁸⁸ Svou koncepcí překročili původní merkantilistický rozměr názoru na populační růst, neboť uznali jeho důležitost pro všechny stránky společenského pohybu (politiku, vnitřní správu, obchodní a finanční vědu aj.). Justi v zájmu státu považoval za nezbytné rozvíjet zemědělství, jež se stává existenční podmínkou průmyslové výroby a obchodu.⁴⁸⁹ Zdůrazňoval maximální využití půdy (třeba i rozdělením majetkových velkých domén na úrovni kolektivního vlastnictví – obecních pastvin – i soukromého vlastnictví šlechtického velkostatku), ideálně tak, že by se převedl do plného vlastnictví rolníka, který by tím na jeho kvalitním obdělávání měl výsostný zájem.⁴⁹⁰ Ústředním leitmotivem této teorie ovšem bylo ekonomické posílení státu jako celku, nikoliv sociální situace venkovanů.⁴⁹¹ Feudální rentu v úkonech považoval za brzdu vývoje, element bránící „*Flor der Landwirtschaft*“ a „*vollkommene Cultur und Bearbeitung*“,⁴⁹² takže jako nutný doprovodný jev spatřoval relucii roboty. Realizaci navrhovaných opatření Justi sliboval rozmnožení základních hospodářských jednotek (usedlostí), rozmnožení populace jakožto základní síly a bohatství státu a konečně povznesení zemědělské výroby a oběhu zboží.⁴⁹³ Nejpregnantněji své myšlenky dělení velkých domén ve prospěch malých zemědělských usedlostí Justi formuloval ve spisu *Von der Verwandlung der Domänen in Bauerngüter* (1764),⁴⁹⁴ kde současně ocenil provedení takových opatření v Prusku.⁴⁹⁵

Následovník Justiho na stoličce politických věd ve Vídni Josef Sonnenfels své často nepřilíš organicky plynoucí myšlenky (někdy označované dokonce za labilní)⁴⁹⁶ vystavěl z materiálu vytvořeného svými předchůdci, avšak s výtečnou schopností zprostředkování a reprodukování, jež mu umožnila získat si početnou základnu žáků a dosáhnout povýšení svého předmětu zájmu de facto na úroveň oficiální státní ideologie.⁴⁹⁷ Pro Sonnenfelsovo učení mělo prvořadou důležitost kvalitní byrokratické zastoupení. V jeho pojetí měli být úředníci znalí nejnovějších vědeckých poznatků v oboru zemědělství a ekonomie, sledovat aktuální tenze v občanské společnosti a přizpůsobovat tomu svou správu panství. Ne nadarmo se tedy populacionismus považoval za jakýsi vylepšený merkantilismus.⁴⁹⁸ Justiovy a Sonnenfelsovy myšlenky našly své příznivce mezi nejvyššími úředníky monarchie (Haugwitz, Rudolf Chotek) a nacházely tak rychle cestu k praktickému uplatnění ve strukturách politiky habsburské monarchie.⁴⁹⁹ Nadto neodporovaly, nýbrž se volně prostupovaly s novým myšlenkovým proudem, jenž vyjadřoval odhodlání osvobodit lidské bytosti od tyranské nadvlády a poskytnout každému jedinci možnost svobodně rozvinout své schopnosti – osvícenstvím. A nosným leitmotivem osvícenské politiky habsburské monarchie byla snaha o ulehčení postavení sedláka jakožto producenta, prvovýrobce a především daňového poplatníka a potencionálního vojáka.

487 Podrobně k názorům merkantilistických populacionistů F. KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu*, s. 21–43.

488 E. MAUR, *Merkantilistický populacionismus a kritika feudalismu*, s. 860–861.

489 F. KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu*, s. 23.

490 František KUTNAR, *Cesta selského lidu ke svobodě*, Praha 1948, s. 45; F. KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu*, s. 26–27.

491 František KUTNAR, *Poddanství a robota v názorech české osvícenské společnosti*. In: Václav Husa – Josef Petráň (red.), *Příspěvky k dějinám třídních bojů v Čechách II. Nevolnické povstání 1775*, Praha 1962 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1962), s. 9–10.

492 Johann Heinrich Gottlob von JUSTI, *Abhandlungen von der Vollkommenheit der Landwirtschaft und der höchsten Cultur der Länder*, Ulm 1761, s. 24.

493 Podrobněji V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 22.

494 Johann Heinrich Gottlob JUSTI, *Von der Verwandlung der Domainen in Bauerngüther*. In: Týž, *Gesammelte politische und Finanz-Schriften*. Band II., Kopenhagen – Leipzig 1761, s. 390–406; Band III., Kopenhagen – Leipzig 1764, s. 438–448. Blíže k obsahu tohoto spisu A. SZÁNTAY, *The „Robot-Abolition“ in Hungary under Joseph II.*, s. 96–97. Srov. ještě Ulrich ADAM, *The Political Economy of J. H. G. Justi*, Bern 2006, s. 218–223.

495 Blíže k tomu Ingrid MITTENZWEI – Erika HERZFELD, *Brandenburg-Preussen 1648 bis 1789. Das Zeitalter des Absolutismus in Text und Bild*, Berlin 1987, s. 194–195.

496 J. KLABOUCH, *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, s. 210.

497 J. KLABOUCH, *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, s. 206–207.

498 Roman ROZDOLSKI, *Untertan und Staat in Galizien. Die Reformen unter Maria Theresia und Joseph II.*, Mainz 1992 (= Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte Mainz, Abteilung Universalgeschichte 34), s. 25.

499 J. KLABOUCH, *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, s. 167.

Od konce 17. století bylo možné vybrané teze vídeňských kameralistů zvolna aplikovat do praxe. Ekonomická stagnace byla překonána, ceny potravin a chlebového obilí rostly a křivka vývoje se tudíž přehoupla směrem k hospodářskému růstu, samozřejmě paralelně s rostoucí populací. Teprve na přelomu 17. a 18. století byly definitivně zahlazeny populační ztráty způsobené třicetiletou válkou a obyvatelstvo rostlo. Nedochovalo však, jako tomu bylo na Slovensku či v západoevropském prostředí, k dělení a drobení poddanských usedlostí, neboť tomu bránily zájmy pozemkových vrchností (kvůli robotám). Tím pádem se na vesnici hromadily populační přebytky a charakteristická polarita sedlák-bezzemek nabývala na intenzitě. Tyto lidské rezervy buď zůstávaly na vesnici v podruží či domcích bez půdního fondu (často „na obci“) a živily se řemeslem a námezdní prací, anebo se uchýlovaly do měst či dokonce kolonizovaly neosídlené oblasti. Po definitivním odražení tureckého nebezpečí se nabízely obrovské a řídké osídlené prostory Uher a balkánského Banátu, kam plynuli lidé z horních Uher (Slovenska), Švábska či Lotrinska. Můžeme zde mluvit dokonce o striktně „osvícenské koncepci krajiny“.⁵⁰⁰ Nové zemědělské usedlosti vyrůstaly rovněž v podhůří Alp a ve Waldviertlu. Možnosti poddanských hospodářů podvazovala aktuální ekonomická situace, která se od poloviny století dramaticky zhoršovala vinou válek o rakouské dědictví, války sedmileté a hladových let 1770–1771 a vyvolávala sociální napětí (především těšínské povstání). Ukazovalo se jako nezbytné hrozící sociálně-ekonomický rozvrat vyřešit důslednou hospodářskou rekonstrukcí, jinými slovy pokračovat a zintenzivnit úsilí o hmotné polepšení venkovského obyvatelstva.⁵⁰¹ Do popředí pozornosti se přitom dostávalo zemědělství jakožto ústřední „tvořivá síla státu“, poněvadž s narůstající populací rostly následkem zvýšené poptávky ceny potravin.⁵⁰² Měšťanské prostředí však tyto skutečnosti povětšinou vyhodnocovalo jako retardační, osvícenství recipovalo velmi rezervovaně a jen výjimečně odsud probleskli jedinci s názory, kritizující již otevřeně poddanství (V. M. Kramerius, F. M. Pelcl).⁵⁰³

První pokusy čelit tomuto trendu se soustředily na lepší využití pusté půdy vydáním dvou pastevních patentů z let 1768 a 1770 na rozdělení obecních pastvin, které se dosud využívaly neekonomicky jen pro pastvu, takže v extenzivním přístupu k řešení potravního nedostatku skýtaly východisko. Měly se parcelovat na malé díly jednotlivým chovatelům dobytka a transformovat na pole či louky.⁵⁰⁴ Zvyšující se proletarizaci venkova však nemohla zadržet. Neudržitelnost načrtnutého stavu se naplno projevila v krizových válečných letech a zejména hladomorem z počátku 70. let. Odborné i státní kruhy na to reagovaly dvojím způsobem. První, konzervativní skupina považovala za jediný prostředek proti pauperizaci omezení dalšího populačního růstu (např.

500 Josef MÄRZ, *Josef II. Kaiser und Siedlungspolitiker*, Berlin 1938 (= Deutsche Führer zum Osten); Helmuth FEIGL, *Die Auswirkungen der thesianisch-josephinischen Reformgesetzgebung auf die ländliche Sozialstruktur Österreichs*. In: Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II. Internationales Symposium in Wien 20. – 23. Oktober 1980. Band 1, Wien 1985, s. 50. Kolonizace Banátu a Valaška jsou předmětem bádání především ve francouzské historiografii.

501 Z přehledných zpracování pro celou habsburskou monarchii srov. Edith MURR LINK, *The Emancipation of the Austrian Peasant 1740–1798*, New York 1948. Pro jednotlivé země z relevantních srov. např. Anton MELL, *Die Anfänge der Bauernbefreiung in Steiermark unter Maria Theresia und Josef II.*, Graz 1901 (= Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark 5); Georg GRÜLL, *Die Robot in Oberösterreich*, Linz 1952 (= Forschungen zur Geschichte Oberösterreichs 1); R. ROZDOLSKI, *Untertan und Staat in Galizien. Die Reformen unter Maria Theresia und Joseph II.*; Milan ŠMERDA – Irena KORBELÁŘOVÁ, *Sociální hnutí na Těšínsku ve 2. polovině 18. století (s edicí poddanských petic z roku 1766)*, Opava 1998; H. FEIGL, *Die Auswirkungen der thesianisch-josephinischen Reformgesetzgebung auf die ländliche Sozialstruktur Österreichs*. Pro situaci v Haliči a Uhrách Józef BUSZKO, *Thesianisch-josephinische Agrar- und Bauernpolitik in Galizien und ihre Folgen*. In: tamtéž, s. 67–86 a Imre WELLMANN, *Kontinuität und Zäsur in Ungarns Bauernleben zur Zeit Maria Theresias und Josephs II.* In: tamtéž, s. 87–119; Josef KOČÍ, *Die Reformen der Untertänigkeitsverhältnisse in den böhmischen Ländern unter Maria Theresia und Joseph II.* In: tamtéž, s. 121–137; Milan ŠMERDA, *Zrušení nevolnictví*. In: Josef Petráň (red.), *Počátky českého národního obrození 1770–1791*, Praha 1990, s. 95–103; Helmuth FEIGL, *Die niederösterreichische Grundherrschaft vom ausgehenden Mittelalter bis zu den thesianisch-josephinischen Reformen*, Sankt Pölten 1998.

502 Poptávka po chlebovém obilí se zpočátku pokrývala prostým mechanickým rozšiřováním orné půdy, čímž se pochopitelně pod pluhu dostávaly i půdy neúrodné. Výsledek byl takový, že počet zaměstnávaných pracovních sil v zemědělství rostl neúměrně více oproti výnosům, což znamenalo pouze další narůstání cen (E. BRUCKMÜLLER, *Eine „Grüne Revolution“ (18. – 19. Jahrhundert)*, s. 211).

503 P. BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, passim. Srov. recenzi Antonína Kostlána (ČsČH 1987, s. 585–587).

504 Václav ČERNÝ, *Dělení pastvin v zemích českých v l. 1768–1848*, ČDV 11, 1924, s. 210–227; 12, 1925, s. 40–48, 104–111, 173–189.

zákazem sňatků podruhům). Na opačné straně názorového spektra stanuli populacionisté, ztělesnění na akademické půdě dvojicí Justi a Sonnenfels. Ve Vídni z myšlenek Justiho a Sonnenfelse vyrostl Franz Marquet, jenž v roce 1769 publikoval univerzitní tezi nazvanou shodně jako o pět let starší dílo Justiho.⁵⁰⁵ V Čechách jejich názory tlumočili příslušníci tzv. Butschkovy školy (Josef Ignác Butschek a jeho žák Ignác Světecký z Černčic).⁵⁰⁶ Sám J. I. Butschek (1741–1821) však nezůstal pouhým Sonnenfelsovým epigonem, nýbrž jeho myšlenky ještě více přiblížil k poddanské otázce a vysokému hodnocení venkovského lidu a řemeslníků ve městech. Přihlásil se sice k francouzskému fyziokratismu, jehož problematiku dával do souvislosti s zemědělskou výrobou, avšak na rozdíl od Quesnaye a Younga prosazoval dělení vrchnostenských domén na malé celky,⁵⁰⁷ za což již ve své době čelil kritice. Jakýsi mezistupeň mezi oběma názory tvořilo křídlo, reprezentované v českých poměrech hlavně třeboňským archivářem Petrem Kašparem Světeckým, autorem několika nezrealizovaných návrhů na rozdělení poplužních dvorů.⁵⁰⁸ Jejich ústřední myšlenkou nebyla přímá snaha zvyšovat populaci, ale reformovat soudobé ekonomické a sociální poměry, která však ve výsledku počet obyvatel také navyšovala.⁵⁰⁹ Dalším ze Sonnenfelsových ideových následovníků, Jan Josef Trnka z Krovic, který působil v letech 1770–1777 na severní Moravě ve službách Dietrichsteinů nejprve jako prostý hospodářský úředník a později jako hospodářský rada,⁵¹⁰ vtělil své názory v duchu přesvědčení, že „věda je sluncem, které vše prosvětlí, pokud se jí k tomu dá příležitost“, do příručky *Die Pflicht eines Wirtschaftsbeamten*. Kniha se primárně věnovala zlepšení techniky rostlinné výroby a byla vysoce ceněna, byť její ideový svět neopouštěl mantinely vymezené pozdně feudálním velkostatkem (např. nedůvěra v krátkodobý pacht).⁵¹¹ V kontextu aplikace vědeckých poznatků přírodovědy do zemědělství si však Trnka uvědomil, že výroba je úzce spojena se společenským řádem, což ho přivedlo až ke kritice roboty jakožto retardačního elementu zemědělské ekonomiky a nevolnictví.⁵¹²

Trnkovy úvahy uvedl do praxe další ditrichsteinský byrokrat Ondřej Karel Hitschmann (1749–1832) v rámci rozsáhlého komplexu panství Polná-Přibyslav.⁵¹³ Rozpoznal nevýnosnost dvorového hospodaření a v průběhu dvou let krátkodobě pronajal všech 16 poplužních dvorů a reluoval poddaným roboty, aby získal prostředky na rentabilnější hospodářská odvětví (dřevařství, rybníkářství). Dvorový dominikál přenechal v užívání poddanských obcí in corpore na šest let s možností pozdější smluvní prolongace. K odbourávání roboty na Moravě přispělo rovněž působení Moravské hospodářské společnosti v Brně – vesměs všichni její členové převedli robotní povinnosti svých poddaných na platy.⁵¹⁴ Tyto kroky soukromých vrchností však již probíhaly paralelně se zaváděním raabizace.

505 Franz MARQUET, *Von der Verwandlung der Domänen in Bauerngüter*, Wien 1769.

506 Blíže k nim V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 25–27; F. KUTNAR, *Poddanství a robota v názorech české osvícenské společnosti*, s. 11–13; J. KLABOUCH, *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, s. 209–211. K Světeckému F. KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu*, s. 34–35; J. KUDĚLA, *Raabův robotní aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní abolicí v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 12.

507 Josef Ignác BUTSCHEK, *Versuch über die Absichten der Landesregierung bei Leitung der Landwirtschaft*, Prag 1766. Srov. J. KLABOUCH, *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, s. 210–211.

508 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 28–29; Čeněk ZÍBRT, *Třeboňského archiváře P. K. Světeckého návrhy na rozdělení půdy mezi řemeslníky a podruhy*, ČL 24, 1924, s. 32–36, 68–74, 144–148, 345–351; Erich RENNEN, *Petr Kašpar Světecký*, s. d. Diplomová práce, FF UK.

509 E. MAUR, *Merkantilistický populacionismus a kritika feudalismu*, s. 867–868.

510 Základní životopisné informace o Trnkovi podal Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich 47*, Wien 1873, s. 226; srov. F. KUTNAR, *Poddanství a robota v názorech české osvícenské společnosti*, s. 13–15; Jiří KROUPA, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno 2006, s. 40–41; Helmut KLOCKE, *Zur Publizistik über die Lage der böhmischen Bauern im 18. Jahrhundert und im Vormärz*. In: Heinz Ischreyt (Hrsg.), *Der Bauer Mittel- und Osteuropas im Sozio-ökonomischen Wandel des 18. und 19. Jahrhunderts. Beiträge zu seiner Lage und deren Widerspiegelung der zeitgenössischen Publizistik und Literatur*, Köln – Wien 1973, s. 258–259.

511 Johann Joseph TRNCKA, *Die Pflicht eines Wirtschaftsbeamten, wirtschaftlich und nach der Polizei betrachtet und entworfen*, Frankfurt – Leipzig 1770.

512 F. KUTNAR, *Poddanství a robota v názorech české osvícenské společnosti*, s. 13–15.

513 J. KROUPA, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, s. 42–47.

514 J. KROUPA, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, s. 56.

Na přelomu 60. a 70. let bylo císařovně Marii Terezii adresováno několik, zčásti anonymních memoriálů, upozorňujících na vykořisťování poddaných ze strany vrchností.⁵¹⁵ Středem jejich pozornosti byla především robota, jež byla zároveň nejčastějším předmětem poddanských stížností.⁵¹⁶ Pražský purkrabí Karl Egon z Fürstenberka v tomto kontextu doporučoval robotu rozvrhovat proporcionálně, tj. podle zámožnosti a hospodářské síly jednotlivých usedlostí (tento princip se později použil v robotním patentu ze srpna 1775). Současně otevřel otázku zmenšení a rozparcelování velkých statků. Stejnou řečí promlouvala dvě anonymní memoranda doporučující robotu převést na pravidelný plat a rozparcelovat poplužní dvory. Císařovně tyto hlasy nebyly proti vůli⁵¹⁷ a souzněly s obsahy relací o výsledcích konskripce v Českém království z hladového roku 1771 i pozdějších elaborátů.⁵¹⁸ Názory upozorňující na údajná nebezpečí dělení panských domén se tím dostávaly do zřetelné defenzivy (Fr. C. Zauschner).⁵¹⁹

Parcelace dvorů přitom nebyla po polovině 18. století zdaleka jen teoretickým konstruktem. Množství dvorů se eliminovalo již v předhusitské době,⁵²⁰ od konce 15. století se objevovala instituce zakoupeného dominikálu⁵²¹ a dvory zanikaly, neboť díky koncentraci pozemkového majetku feudální vrchnost soustředila ve svých rukou více dvorů, než mohla pro svou potřebu využít,⁵²² a v obilnářství a dobytčářství ještě nespatořovala nejvýnosnější výrobní odvětví.⁵²³ Vrchnosti nejčastěji přenechaly dvorové budovy i připojené polnosti jednotlivým zájemcům z řad poddaných i celým obcím za jednorázovou trhovou sumu a roční plat, doplněný případně naturálními dávkami.⁵²⁴ Dostí rozšířené bylo i pronajímání dvorů. S postupujícím 16. stoletím se případy rustikalizace objevovaly řidčeji a pojily se zpravidla již jen s dvory nedávno získanými, které novým majitelům nevyhovovaly pro svou nepatrnou velikost či odlehlost.⁵²⁵ Logickým důsledkem zmenšování dominikálu byla reluce feudální renty v úkonech: jakmile nemohly být roboty realizovány přímo ve vrchnostenském hospodářství, spatořovalo se jako jejich nejrozumnější zhodnocení převedení na pravidelnou peněžní dávku.⁵²⁶ Reluce robot se pochopitelně nepojila pouze s rušením poplužních dvorů. Poměrně pravidelně se zaváděla obyvatelům poddanských měst a městeček v rámci snah o celkové zlepšení jejich právního (vzdání se práva odúmrti apod.) a hospodářského (podpora při zakládání pivovarů) postavení. Jednalo se o jeden z mála případů tohoto období, kdy nehrál prim pouze faktor finanční, ale uplatnil se i sociální. Je jistě ironií osudu,

515 F. KUTNAR, *Poddanství a robota v názorech české osvětské společnosti*, s. 16–19.

516 Ivo CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011 (= Česká historie 27), s. 477.

517 Karl GRÜNBERG, *Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien II*, Leipzig 1893, s. 332–333; Václav NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, ČDV 8, 1921, s. 138–139.

518 Bedřich MENDEL, *Z novějších dějin agrárních (1789–1848)*, Agrární archiv 6, 1919, s. 33; F. KUTNAR, *Poddanství a robota v názorech české osvětské společnosti*, s. 26–27; I. CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, s. 461–476.

519 F. KUTNAR, *Poddanství a robota v názorech české osvětské společnosti*, s. 19, 21.

520 Ze starší literatury na příkladu rozdělení dvora ve vsi Třetuzel Josef PEKAŘ, *K českým dějinám agrárním ve středověku*, ČCH 7, 1901, s. 352.

521 Podrobně Vladimír PROCHÁZKA, *Poddanské usedlosti na dominikální půdě v Čechách v letech 1550–1700*, SH 8, 1961, s. 105–134. Srov. ještě pro moravské poměry podrobně František MATĚJEK, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska*, Praha 1959, s. 113–122.

522 E. MAUR, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, s. 206–207.

523 Další příčiny parcelace dvorů v 16. století v závislosti na osobě majitele (šlechta, církevní instituce) F. MATĚJEK, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska*, s. 128–140.

524 Parcelace se objevila i na šlechtických panstvích, jakými byly statky pánů z Hradce ve druhé polovině 16. století, srov. Václav LEDVINKA, *Item poddané své spravedlivě chrániti, opatrovati a spravovati máme (K vývoji sociálních a náboženských poměrů na dominiu pánů z Hradce mezi léty 1547 a 1627)*. In: Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová (red.), *Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, Praha 1994, s. 815–830. Z prostředí poddanských měst Náchoda, Přelouče a Pardubic Petr ČERNIKOVSKÝ, *Raně novověké poddanské město jako vrchnost. Náchod a jeho venkovské zázemí v 15.–17. století*. In: *Historie 2003. Celostátní studentská vědecká konference Pardubice 4.–5. prosince 2003*, Pardubice 2004, s. 53–54. Pro Moravu F. MATĚJEK, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska*, s. 118.

525 J. VÁLKA, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, s. 71.

526 F. MATĚJEK, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska*, s. 141.

že v potomním období v souvislosti s dalším rozvojem režijního velkostatku vrchnosti roboty měšťanům poddanských měst opětně zaváděly.⁵²⁷

Po třicetileté válce nabývala otázka parcelace dvorů a reluce roboty zcela nového významu. V horní dolnorakouské čtvrti zahájily v druhé polovině 17. století některé vrchnosti postupnou likvidaci svých režijních zařízení formou prodeje či nájmu. V průběhu třicetileté války či bezprostředně po ní sice zabraly značné množství rustikální půdy, avšak vinou poválečné deprese klesajících cen potravin a zvyšujících se nákladů za pracovní sílu rezignovaly na rozšiřování režijní výroby. Tak správa panství Rappotenstein hledala zájemce pro své dvory přes dvacet let, za léta 1666–1695 prodala soukromým zájemcům pouze tři. V likvidaci režijní výroby posléze pokračovala a další tři poplužní dvory v roce 1717 rozdělila mezi poddané. Asi není potřeba vysvětlovat, proč šla ruku v ruce s tím reluce roboty. Též Vitoraz vykročila uvedeným způsobem a ponechala si pouze výnosnější režijní zařízení, kde místo robotníků nasadila námezdní pracovníky.⁵²⁸ Ani v Uhrách nejsme prosti zpráv o parcelaci polužních dvorů.⁵²⁹ Zaměříme-li již pozornost k českým zemím, přikročila k velmi ojedinělému projektu již na sklonku 17. století Olomouc. Od roku 1697 městská rada převáděla část nevyužitých robot (olomoucké vsi byly mnohdy příliš vzdáleny od nejbližších poplužních dvorů) na pevný plat a omezovala rozsah svého dvorového hospodaření. Značnou část dominikálu rozdělila formou dlouhodobého pronájmu mezi poddané, takže z bývalých pěti dvorů měla na počátku 18. století již jen dva. Poddaní zde měli robotovat pouze v smluvně stanoveném rozsahu a pokud se potřebovala práce nad rámec těchto hodnot, dostali za práci zapláceno jako běžní námezdní pracovníci. Protože nebyly smlouvy uzavřeny v jediném okamžiku pro všechny vesnice současně, vykonávaly se na olomouckém panství roboty dvojího typu: kontrahované (tj. upravené smlouvou s vrchností), a nektrahované, tj. určené robotním patentem. Podmínky, stanovované pro poddané v jednotlivých smlouvách, se postupně zhoršovaly, takže některé vesnice chtěly od smluvně určených závazků odstoupit, nejčastěji pod vlivem momentální neúrody a z toho vyplývající drahoty (reluce se pohybovala u sedláků od 9 do 14 zl.). Do roku 1717 se jich takto vzdaly tři vsi. V celkovém kontextu však smlouvy poddaným velmi ulehčily, podle propočtů V. Nešpora se zbavili více než třetiny bývalého rozsahu robot a pokud robotovali, bylo to na blízkých dominikálních pozemcích. Výhodné bylo opatření i pro olomouckou vrchnost. Přesto došlo ve 20. letech 18. století k převzetí pronajatého dominikálu do přímé režie města a dokonce zřízení tří nových dvorů. Až do zahájení raabizačních prací tak město provozovalo celkem 10 poplužních dvorů a poddaní robotovali vesměs tři dny v týdnu. Možnosti reluce využívali napříště jen jednotlivci.⁵³⁰ V roce 1709 došlo k hromadné parcelaci dvorů na komorních panstvích břežském, lehnickém a volovském ve Slezsku. Systém dědičných pachtů se však udržel jen sedm let.⁵³¹ Podstatně úspěšnější byla emfyteutická parcelace na západočeském panství Planá u Mariánských Lázní, provedená v roce 1761 za účelem zvýšení výnosu. Devět dvorů se propachtovalo poddaným a robota reluovala, čímž vrchnost zvýšila své příjmy o 50 %. K zamýšlenému prodeji dvorů a zrušení nevolnictví však již nedošlo⁵³² a po zrušení berní a urbaniální reformy Josefa II. dokonce proběhly pokusy o obnovu naturální roboty. Skončily otevřeným odporem poddaných.⁵³³ Na těšínském panství se k rozdělení 14 poplužních dvorů dospělo po mnohaletém pachtu v roce 1768, přičemž hlavním důvodem bylo liknavé splácení pachtovného. Vzniklo celkem 304 usedlostí, jejichž obyvatelům se feudální renta stanovila pouze v penězích. Současně se začala robotní reluce zavádět i ve starých vesnicích. Reforma přes své zjevné úspěchy jak v populačním, tak ekonomickém stavu, bohužel zůstala nadobro nepovšimnuta dobovým diskurzem.⁵³⁴ Další,

527 Josef Válka hovoří v této souvislosti se dvěma obdobími poměru feudálního velkostatku k poddanským měštům a městečkům: J. VÁLKA, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělhorské Moravě*, s. 55.

528 Herbert KNITTLER, *Nutzen, Renten, Erträge. Struktur und Entwicklung frühneuzeitlicher Feudaleinkommen in Niederösterreich*, Wien 1989 (= Sozial- und wirtschaftshistorische Studien 19), s. 128.

529 Anton ŠPIESZ, *Die neuzetliche Agrarentwicklung in der Tschechoslowakei. Gutsherrschaft oder Wirtschaftsherrschaft?*, *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 32, 1969, s. 222–237.

530 V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 55–66.

531 Milan ŠMERDA, *Parcelace těšínských dvorů v letech 1769–1772 a vznik ustroňských železáren*, *Slezský sborník* 57, 1959, s. 425–426; TÝŽ, *Těšínsko před povstáním v roce 1766*, Ostrava 1962, s. 80.

532 K celé akci podrobně Gustav HOFMANN, *Snahy o hospodářskou reformu na velkostatku Planá v druhé polovině 18. století*, *MZK* 4, 1966, s. 104–115.

533 Josef KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, *SAP* 58, 2008, s. 90–93.

534 Obšírně M. ŠMERDA, *Parcelace těšínských dvorů v letech 1769–1772 a vznik ustroňských železáren*, *passim*.

omezenější pokusy se objevovaly s různými obměnami. Parcelace dominikálu proběhla na panstvích Česká Kamenice, Šluknov, Pláň či Horní Libchava. Kutnohorský poplužní dvůr Polepy byl zrušen v roce 1726 a jeho orná půda rozdělena mezi nové osadníky.⁵³⁵ Hrabě Jan Josef Kinský za účelem zajištění pracovní síly za nejvýhodnějších podmínek zrušil svých pět poplužních dvorů na sloupském panství a rozdělil je na malé parcely o osmi výsevkových stryších, které se pronajaly poddaným, čímž byl položen základ ke vzniku města Nový Bor.⁵³⁶ Jen na samotný pronájem rozdělené dvorové půdy na svém panství Mnichovo Hradiště se omezila opatření hraběte Vincence z Valdštejna.⁵³⁷ Shromážděné případy, jakkoli nemají a ani nemohou mít ambice úplnosti, ukazují, že k parcelaci docházelo zpravidla v industrializovaných oblastech, vyznačujících se nízkou úrodností.⁵³⁸

Samotná reluce roboty pochopitelně nemusela být pouze doprovodným jevem parcelace poplužních dvorů, existovat mohla i samostatně⁵³⁹ a dokonce i ve shodě s rozvinutým režijním hospodařením.⁵⁴⁰ Již robotní patent z roku 1738 připouštěl reluci dlužené roboty, dosud se však nejednalo o systémové opatření s cílem robotu hromadně odbourávat. Přitom na přelomu 40. a 50. let 18. století byly roboty zcela anebo částečně reluovány již na 20 % českých velkostatků,⁵⁴¹ často však pouze pro jednotlivé vsi a na dobu určitou.⁵⁴² Progresivněji uvažující vrchnosti robotu považovaly za ekonomicky retardační přežitek, jenž nahrazovaly pevným platem tvořícím podstatnou část městských příjmů.⁵⁴³ Zvláště poté, co hlasy o škodlivosti roboty zaznívaly i z nejvyšších míst. Ke konci života k tomuto závěru dospěla i Marie Terezie, dobře informovaná četnými elaboráty svých úředníků. Pod vlivem státovědy i došlých anonymních memoriálů v ní pomalu zrál odhodlání robotu odbourat alespoň tam, kde byla sama přímou vrchností. A bezprostřední podnět k tomu přišel díky osobě dvorního rady Franze Antona Raaba (1722–1783).⁵⁴⁴ Jak vyplývá z předchozího textu, je nutno ideové kořeny Raabova systému hledat v širším kontextu názorů na stát a společnost 17. a 18. století, ovšem právě Raab je dokázal konkrétněji utřídit, transformovat k praktickému využití a formou návrhu předložit v roce 1775 císařovně. Skutečnost, že Raab se svou reformou přišel právě tehdy a pro české prostředí, jistě nepřekvapuje – na širším pozadí krize pozdně feudálního velkostatku tu byla aktuální zkušenost s poddanským povstáním 1775, pro které se robotní patent ze srpna téhož roku mohl sotva považovat za definitivní řešení.

Česká literatura používá pro Raabovu reformu nejčastěji označení raabizace⁵⁴⁵ (a analogicky Hoyerův způsob někdy nazývá hoyerizací), řidčeji pracuje s pojmem robotní abolice (*Robot-Abolition*),⁵⁴⁶ jenž používali vlastní akteři a iniciátoři reformy a s nímž téměř bez výjimky operuje literatura zahraniční.⁵⁴⁷ Snad tu rezonuje určitá pochybnost nad skutečným Raabovým autorským

535 Pavla BURDOVÁ – Dagmar CULKOVÁ – Eliška ČÁŇOVÁ – Marie LIŠKOVÁ – František RAJTORAL, *Tereziánský katastr český. Svazek 3, Dominikál*, Praha 1970, č. 352, s. 134.

536 Anton Amand PAUDLER, *Graf Josef Kinsky, Herr auf Bürgstein und Schwoyka*, Leipa 1885, passim; Aleš VALENTA, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století (Chlumečtí Kinští v letech 1740–1770)*, Hradec Králové 2006, s. 119–120.

537 J. BERAN, *O pronájmu půdy v Čechách ve druhé polovině 18. století*, s. 244–245.

538 E. MAUR, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, s. 214.

539 K tomu podrobně J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*.

540 Např. město Plzeň za léta 1735–1737 přijalo přes 200 zl. (A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 115). Je ovšem nutno dodat, že při rozsahu plzeňského režijního velkostatku se jednalo o částku velmi nízkou.

541 A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 234–236, 341.

542 J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 11–12.

543 Pro Poličku J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 72.

544 K jeho osobě Constant von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Vierundzwanzigster Theil*, Wien 1872, s. 155–157.

545 I. CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, s. 483–484.

546 Jan CHROUST, *K robotní abolici na Moravě letech 1777–1789*, ČMM 88, 1969, s. 233–257.

547 William W. WRIGHT, *The Initiation of Robot Abolition in Bohemia*, *Journal of Central European Affairs* 18, 1958–1959, s. 239–253; Friedrich LÜTGE, *Die Robot-Abolition unter Kaiser Joseph II.* In: Heinz Haushoffer – Will A. Boelcke (Hrsg.), *Wege und Forschungen der Agrargeschichte. Festschrift zum 65. Geburtstag von Günther Franz*, Frankfurt am Main 1967, s. 153–170; Sergij VILFAN, *Die Agrarsozialpolitik von Maria Theresia bis Kudlich*. In: Heinz Ischreyt (Hrsg.), *Der Bauer Mittel- und Osteuropas im Sozio-ökonomischen Wandel des 18. und 19. Jahrhunderts. Beiträge zu seiner Lage und deren Widerspiegelung der zeitgenössischen Publizistik und Literatur*, Köln – Wien 1973, s. 11–13; A. SZÁNTAY, *The „Robot-Abolition“ in Hungary under Joseph II.*

vkladem, která u některých autorů probleskuje, především s odvoláním na memorandum z roku 1769. Pojem raabizace (a analogicky hoyerizace) je však evidentně vhodnější, neboť neoznačuje pouze jeden segment míněné pozemkové a sociální reformy.⁵⁴⁸ Koneckonců také samotní aboliční komisaři pod pojmem robotní abolice spatřovali dva stěžejní pilíře své činnosti. Prvním pilířem, který dal celé akci název, bylo trvalé převedení naturální roboty a naturálních dávek na pravidelný plat, jinými slovy robotní abolice (*Robot-Abolition*). Spojení tohoto termínu s jedním konkrétním historickým jevem komplikuje jeho užívání v roce 1848 v souvislosti s konečnou likvidací roboty. Pojem abolice musíme současně odlišovat od synonymního termínu reluce, který se začal objevovat v souvislosti s berní a urbáriální reformou Josefa II. a po roce 1790 se stal označením pro krátkodobé převedení roboty na peníze.⁵⁴⁹ Druhým pilířem byla parcelace dominikální půdy a její prodej do dědičného nájmu poddaným. Raabizací lze tudíž bez potíží akceptovat jako ideální termín nazývající konkrétní historický jev v prostoru a čase s veškerou jeho obsahovou náplní.

Zastavme se u ambicí Raabovy reformy blíže. Jak již bylo uvedeno, byly jejími úhelnými zásadami po vzoru francouzských fyziokratů zvýšení populace polepšováním a intenzifikací zemědělství,⁵⁵⁰ tzn. likvidace roboty jako retardačního elementu poddanského i vrchnostenského zemědělství, a současně parcelace poplužních dvorů ve prospěch poddaných na principu zakoupeného dominikálu, kdy si vrchnost ponechala vrchní vlastnictví (*dominium directum*) s cílem jejich většího blahobytu a z toho vyplývajícího bezproblémového splácení kontribuce a doplňování armády, což byly skutečné ústřední leitmotivy celého podniku.⁵⁵¹ Raabizace tedy primárně hodlala svého hlavního ekonomického cíle dosáhnout sociální cestou, prospívající rozvoji venkovské populace, a nikoliv ekonomickou, tj. úsilím o zvýšení výnosu z raabizovaného panství. Problém výnosnosti se sledoval jen do té míry, aby následkem reformy nedošlo ke ztenčování vrchnostenských příjmů. Raabizace ovšem nebyla opatřením aplikovaným výlučně na městská panství a zužování výkladu pouze na městské prostředí tak téma do určité míry zplošťuje. Přestože její tvůrce o zavedení na městské statky uvažoval již velmi záhy, soustředila se reforma nejprve na panství v přímém vlastnictví panovníka.⁵⁵² Po sekularizačních normativech jich bylo oproti staršímu stavu značné množství, vlastně nejvíce v novodobé historii⁵⁵³ – nad rámec původní panovnické domény, komorních panství, to bylo především díky panstvím exjezuitským a menší měrou i panstvím zrušených klášterů (především v rakouských zemích). Zeměpanská města se dostala na pořad dne až ve třetím roce reformy. Vyplyvalo to konečně i z přístupu, jaký k raabizaci, přijímané zpočátku jako experiment, zaujímal Marie Terezie. Realizací reformy nejprve na komorních a

548 Na druhou stranu je nutno mít na paměti, že Raab a Hoyer nebyli jedinými realizátory převratné pozemkové reformy v období osvícenství. Svůj rukopis jí vtiskly i další osoby, kupř. Kaschnitz, Erben, Schmidt a další – užívání termínů „kaschnitzzace“ či „erbenizace“ by však samozřejmě bylo nesmyslné.

549 K odlišnosti pojmů robotní reluce a robotní abolice srov. J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 53–54.

550 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 8–9.

551 Domnívá se tak J. Pekař v recenzi na práci Václava Černého (ČČH 35, 1929, s. 176). Sám Raab formuloval hlavní zásady raabizace takto: „*Die Verwandlung der Leibeigenschaft in wahre Unterthänigkeit, der Roboten in Arbeit zum unmittelbaren eigenen Nutzen, die Herstellung einer besseren Kultur, die Vertheilung der Mayerschaftsgründe unter mehrere Besitzer, die andurch unausbleiblich erfolgende stärkere Bevölkerung, die Simplificirung, das ist das Einfachste bey der eigenen bisherigen Wirtschaft, die Herstellung der Möglichkeit, Thunlichkeit, und Leichtigkeit nach vorläufiger Hebung der angezeigten Hauptgebrechen, alle übrigen zur Aufnahme der allgemeinen Landesökonomie leitenden Verbesserungen nach und nach einzuführen und zu verbreiten. Dieses sind die Absichten und die Endzwecke der neuen Einrichtung auf den k. k. kammeral Herrschaften.*“ ([Franz Anton RAAB,] *Unterricht über die Verwandlung der kais. königl. böhmischen Domainen in Bauerngüter*, Wien 1777, s. 12).

552 Z konkrétních prací věnovaných popisu provedení raabizace na jednotlivých komorních panstvích srov. Miloslav VOLF, *Brandýské panství na sklonku patrimoniálního období*, SSH 5, 1970, s. 55–64; Otakar KULHÁNEK, *Raabizace panství Králův Dvůr*, *Minulost Berounska* 4, 2001, s. 73–107; Oldřich ULLRICH, *Raabisace na pardubickém panství*, *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 39, 2004, č. 1–2, s. 34–37; č. 3–4, s. 73–77. Pro panství v držení tereziánského ústavu šlechticů E. JANOUŠEK, *Raabisace na panství karlštejnském (Příspěvek k srovnání raabisacních dávek a měření s dávkami a měřením josefského katastru.)*; Jan TOMAN, *Raabizace karlštejnského statku Boješice na Mirovicku*, JSH 41, 1972, s. 199–205. Z editovaných smluv srov. [Franz Anton RAAB,] *Unterricht über die Verwandlung der kais. königl. böhmischen Domainen in Bauerngüter*, Wien 1777, s. 45–62 (pro panství Poděbrady), W. W. WRIGHT, *Self, Seigneur, and Sovereign. Agrarian Reform in eighteenth-century Bohemia*, s. 167–172 (pro panství Košumberk).

553 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 45.

exjezuitských velkostatecích hodlala jít dobrým příkladem soukromým vrchnostem.⁵⁵⁴ Dovolila jí provádět jen zvolna a rezervovaně, přestože ji považovala „*umb [...] grosses heilsame Werk*“. Podstatně rigoróznější byla ovšem aristokracie včetně dvorské šlechty. Jednoznačným trnem v oku jí tu byla skutečnost, že se reformou definitivně likviduje dvorové hospodaření bez možnosti jeho obnovy. Současně s tím šlechta nedůvěřovala poddaným, pokud jde o placení nově vyměřené reluované roboty. Ve výsledku nabývala pocit, že by se ocitla v izolaci a naprosté ekonomické odevzdanosti na svých poddaných.⁵⁵⁵ Přestože na konci 18. století již jen málokdo věřil, že roboty je pro vrchnostenské hospodaření blahodárným opatřením a v intelektuálních kruzích jí většina přiznávala pouze retardační účinky, zůstala naprostá většina šlechty konzervativně na straně jejího zachování in natura. Situaci trefně vystihl představitel vrchního ekonomického ředitelství hrabě Pachta, jenž v říjnu 1779 naznačil zástupci plzeňské městské rady, že ačkoliv nejvyšší zemské úřady zaujímají k systému negativní stanovisko, je nutno ho přijímat, neboť si to tak přeje císařovna a je přesvědčena, že je to únosné i pro soukromé vrchnosti.⁵⁵⁶ V tomto duchu postupovaly šlechtou obsazované zemské úřady a vyplynulo z něj rovněž malé uplatnění raabizace na soukromých panstvích šlechty.⁵⁵⁷

V červnu 1775 začal F. A. Raab osobně pracovat na exjezuitském panství Žíreč, a následně pokračoval na Brandýse nad Labem, jehož smlouva se stala vzorem pro lokální komisaře, které si jmenoval kvůli množství se agendě. Sám na vše již poté jen dohlížel a kontroloval. V prosinci 1776 císařovně osobně předvedl dosavadní výsledky včetně počtu nových rodin, které díky raabizaci získaly živobytí.⁵⁵⁸ Do jara 1777 potom sepsal na základě reálií panství Poděbrady svůj *Unterricht*, který vyšel v roce 1780 též v češtině pod názvem *Poučení*⁵⁵⁹ a který byl apologií všech hlavních Raabových myšlenek jak v obecnějším rozměru, tak i na konkrétním materiálu. Následně zahájil práce na exjezuitských panstvích v Dolních Rakousích. Raabův vlastní záměr předpokládal, že se postupně podaří prosadit robotní abolicí i na soukromých panstvích. Panství zeměpanských měst přitom stála v popředí hned za panstvími exjezuitskými a komorními. Poprvé o provedení systému na městských statcích Raab nahlas zauvažoval v červnu 1776 – předpokládal, že by je stihl zpracovat za dva roky 1778 a 1779.⁵⁶⁰ Tento záměr se zpočátku de iure podařilo plnit, protože v listopadu 1777 při Raabově odjezdu do Čech císařovna rozhodla, aby neztrácel čas a bez meškání zaváděl systém i v zeměpanských městech.⁵⁶¹ Po relaci pražské účtárny totiž došla k závěru, že městské ekonomiky jsou v mnoha případech špatně a neprofesionálně vedeny a že naděje na vybřednutí měst z dluhů je při zachování statu quo téměř nulová. Svě patrně sehrál i tzv. úpadkový řád pro česká města z roku 1772.⁵⁶² Raab odhadl, že zavedením robotní abolicí na těchto statcích by se systemizovala 1/9 až 1/10 plochy země a rozhodl systém zavádět postupně – nejprve u měst královských, později u věnných a nakonec u horních.

Pravidla pro města se zásadněji neodchýlila od regulí státních statků a praxe tam nabyté. Hlavní zásady a normativy se na příslušném panství publikovaly vždy s předstihem, aby se mohli u vrchnostenského úřadu začít hlásit zájemci o jednotlivé díly rozparcelovaných dvorů a aby městská správa vypracovala na základě starších účtů předběžný rozpočet budoucího výnosu obecního

554 Text patentu z 1. března 1777, jímž byla raabizace doporučena soukromým vrchnostem, otiskl J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIV. Řády selské a instrukce hospodářské 1698–1780*, č. 542, s. 523–526. Srov. ještě V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 33.

555 Je dlužno dodat, že stejné argumenty stavy použily při zavádění Josefovy berní a urbaniální reformy a při následných úvahách o vydání normy na všeobecnou relucii roboty. K tomu J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, zejména s. 38.

556 J. KUDELA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní abolicí v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 136–137.

557 Konkrétní soukromá panství, která se rozhodla pro raabizaci, vyjmenovává I. CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století*, s. 484–486.

558 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 114.

559 [F. A. RAAB,] *Unterricht über die Verwandlung der kais. königl. böhmischen Domainen in Bauerngüter*. Podrobněji se tímto spisem zabýval V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 143–146.

560 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 106.

561 Okrajově Bohuš RIEGER, *Zřízení krajské v Čechách. II. díl*, Praha 1892, s. 363–364; Justin Václav PRÁŠEK, *Dějiny Čech a Moravy na počátku národního znovuzrození. Panování císaře a krále Josefa II. Svazek II*, Praha 1904, s. 74–76.

562 P. BĚLINA, *Ekonomická politika osvícenského absolutismu a česká města*, s. 269.

hospodářství bez poplužních dvorů (*Verstückung des Robotabilizationssystems*).⁵⁶³ Samotný Raabův systém zaváděla tzv. interimální (prozatímní) smlouva, uzavíraná přirozeně zpravidla před zahájením systému⁵⁶⁴ a stanovující přesné datum zahájení plateb robotného a pozemkového úroku. Dochovala se jen výjimečně.⁵⁶⁵ Její spíše intuitivní stanovení feudální renty se upravovalo na základě výsledků geometrického měření půdy na celém panství, které pouze na několika málo panstvích zavedení systému předcházelo (běžně u komorních panství,⁵⁶⁶ z měst např. v případě Vodňan, Vysokého Mýta). Výsledky geometrických prací se zanašely do speciálních předtištěných tabel (*Geometrische Realausmessungstabellen*),⁵⁶⁷ členěných obvykle na čtyři části: tabela A pro rustikál, tabela B pro dominikál emfyteutizovaný před raabizací, tabela C pro nezakoupený dominikál emfyteutizovaný raabizací, tabela D pro vlastní předmět raabizace, tj. jejím prostřednictvím emfyteutizovanou dvorovou půdu rustikálního i dominikálního původu, v několika případech tabela E pro pozemky v majetku vrchnosti, ale stojící mimo dvory (Nový Bydžov, Litoměřice, Havlíčkův Brod),⁵⁶⁸ a zcela výjimečně tabela F pro církevní půdu (Žatec). Ve způsobu zpracování tabel v jednotlivých městech pochopitelně existovaly dílčí odlišnosti. Někde se zvlášť vyčlenila půda pustá (Rokycany, Beroun, Nový Bydžov, Plzeň),⁵⁶⁹ většinou se však neodlišovala a zahrnuje do celkových hodnot (Čáslav, České Budějovice).

Na příkladu tabely D lze demonstrovat, že geometrické elaboráty nemají zdaleka shodnou strukturu, což vyplývalo z většího počtu přizvaných zpracovatelů a časovou rozptýlenost prací. U nejstarších se vůbec neodlišoval rustikál od dominikálu (České Budějovice) a teprve dodatečně se za tímto účelem vytvořila dvě oddělení, tzv. *Abteilungen* (Chrudim, Nový Bydžov).⁵⁷⁰ Ještě komplikovanější situace nastala u té dvorové půdy, kterou si ponechávala vrchnost pro svou potřebu,⁵⁷¹ a půdu pro magistrátní zaměstnance „*ad officium*“ (ať už formou užívacího práva po dobu působení v příslušné funkci, krátkodobého pachtu či emfyteutického zákupu). Mohla spolutvořit celou tabelární část oddílu D a musí se tedy od výsledných hodnot pracně odečítat (Žatec), mohla spolutvořit celou tabelární část oddílu D a konkrétně se vyčíslila za celkovým sumářem (Plzeň), mohla být v rámci tabely D vymezena zvláštním oddělením (Beroun), anebo nebyla v tabele D vůbec započtena a evidovala se zcela izolovaně v samostatném elaborátu (Sušice, Rokycany).⁵⁷² Jinými slovy, suma tabely D rozhodně není plochou vší dvorové půdy⁵⁷³ – míjejí ji ty

563 Ideálně se tak mělo dít za 10 let (1760–1769), srov. [F. A. RAAB,] *Unterricht über die Verwandlung der kais. königl. böhmischen Domainen in Bauerngüter*, s. 45–61. Elaborát v tomto duchu je znám jen u Českých Budějovic (SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 545, kniha č. 545, fol. 4r–79r).

564 Výjimka nastala kupř. u staroměstského statku Libeň, kde byl interimál smlouven až 19. ledna 1779, avšak někteří novoosídlenci platili již od 1. ledna téhož roku (NA Praha, Roborní abolice, karton č. 5). V Kouřimi byla zase finalizační smlouva podepsána dříve než se systém zavedl (srov. dataci na titulním listu dominikální gruntovní knihy pro Kouřim – SOKA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 195). Je tedy třeba uvažovat, zda se systém nezaváděl v několika úrovních – nejprve se zavedlo robotné rustikalistům, později se rozparcelovaly dvory a začalo s výběrem pozemkového úroku. Právě situace v Kouřimi by tomu nasvědčovala, protože sám Raab uváděl na několika místech, že se systém v Kouřimi zavedl již k 1. lednu 1779 (NA Praha, Robotní abolice, karton č. 5).

565 Např. u Berouna (SOKA Beroun, AM Beroun, inv. č. 12), Českých Budějovic (SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, kniha č. 544, fol. 65r–90r), Sušice (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3) či Vysokého Mýta (NA Praha, Robotní abolice, karton č. 8, jen pro dvůr Limperk). Lze ovšem očekávat, že detailní studium v jednotlivých městských registraturách by jejich počet navýšilo.

566 Tak tvrdí sám Raab ve své instrukci Českobudějovickým z 24. října 1778 (SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, kniha č. 544, fol. 14r–21v).

567 Jejich vzor otiskl [F. A. RAAB,] *Unterricht über die Verwandlung der kais. königl. böhmischen Domainen in Bauerngüter*, s. 45–61.

568 U Nového Bydžova pozemky církevní (SOKA Hradec Králové, AM Nový Bydžov, inv. č. 1206, kniha č. 129), u Litoměřic tzv. *Berggründe*“ (SOKA Lovosice, AM Litoměřice, inv. č. 877, sign. I G d 14) a u Havlíčkova Brodu rustikálního dvora ve městě (SOKA Havlíčkův Brod, AM Havlíčkův Brod, kniha č. 40).

569 V tabele se označuje „*bei der Klassifikation abgeschlagen worden*“. V celkových rozlohách v jednotlivých částech (A–D) však byla do tabulky č. 5 započtena.

570 U Žatce je dokonce jako třetí oddělení vydělena špitální a fundační půda).

571 Tak v Rokycanech si vrchnost ponechala celkem 769,34375 měřice dvorové půdy, v Berouně 50,96875 měřice, v Novém Bydžově 51,390625 měřice. Tuto půdu, kterou si vrchnost ponechala i po finalizaci (a byla tedy zanesena do geometrických tabel) je třeba odlišovat od té, kterou vlastnila dočasně. Zpravidla se při likvidaci dvorů jeden ponechával v dočasném provozu (např. Vrabcov u Sušice).

572 Pro Sušici SOKA Klatovy, AMS, sign. 357; pro Rokycany SOKA Rokycany, AM Rokycany-I. oddělení, inv. č. 274.

573 Demonstrovat si to lze konkrétně u Českých Budějovic. Vlastní měření konstatovalo celkem 21 729 měřic 14

pastviny, které se ponechávaly nově vzniklým vsím formou komunálního vlastnictví (Sušice, Rokycany, Litoměřice), a lesy, které zůstaly ve vrchnostenské režii vždy a které se zpravidla nevyměřovaly (výjimkou byl např. Beroun a Zatec).

Ideálně se rozpočet sestavený hospodářskými úředníky daného města ještě před zavedením interimálu přepracoval do podoby účetní bilance (*Vorige Erträgnis ausweisend, was die Renten der königl. Stadt [...] rein abgeworfen haben*) pod dohledem zkušeného komorního a podkomořského účetního. V praxi se však takový postup až na výjimku (České Budějovice)⁵⁷⁴ neujal a patrně pro zjednodušení se rovnou za spolupůsobení městského i komorního účetního vypracovala bilance – nejprve pod zmíněným názvem (*Vorige Erträgnis*),⁵⁷⁵ později pod titulem původním (*Verstückung des Robotabilizionssystems*).⁵⁷⁶ Následně se naformulovala definitivní úprava feudální renty (zde nazývané ekvivalent, dělený na robotné a pozemkový úrok), jež se zaznamenala do nových, tabelárně koncipovaných gruntovních knih (*Rustikal-Grundbuch, Dominikal-Grundbuch*),⁵⁷⁷ a sepsala se finalizační (systemální) smlouva (*Robotabilizions- und Meierschaftsverstückungskontrakt*), stvrzená podpisy lokálního komisaře, zástupců města i jednotlivých poddanských vsí a sestavená po vzoru první finalizační smlouvy košumberské, vydané za tímto účelem i tiskem.⁵⁷⁸ Stejně jako uspořádání geometrických tabel, tak i zde se v detailech a pořadí jednotlivých odstavců smlouvy v reakci na lokální specifika odlišovaly. Vyplyvalo to z různého přístupu jednotlivých aboličních komisařů.⁵⁷⁹ Jazykově byly až na výjimky německé.⁵⁸⁰ V každé finalizační smlouvě se stanovila desetiletá lhůta pro obměnu feudální renty, přičemž první decenium se mělo odbývat pouze v penězích, aby se nové usedlosti mohly agrárně zkonsolidovat. Ačkoli se kolem tohoto bodu objevily diskuse, jen málokdo mohl odhadnout, že se v budoucnu stane nejproblematičtějším odkazem celé reformy.

měřiček půdy obhospodařovaných vrchností (SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, kniha č. 544, fol. 28r–40r, Raabův rozklad před finalizací). Po odečtení několika položek (44 měřic 6,75 luk a zahrad; 230 měřic 10,25 měřičky pastvin přenechaných v krátkodobém nájmu poddaným; 8 287 měřic 5 měřiček lesů a 5 009 měřic 7,25 měřičky rybníků; 231 měřic 1,25 měřičky poddaným již dříve odprodané poddanské půdy a 6 měřic 3,5 měřičky sporné půdy) se mezi poddané rozdělilo 7 920 měřic 12,25 měřičky půdy (SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, kniha č. 544, fol. 31v–32v). U jiných měst se lesy a rybníky zvlášť neměřily (Sušice).

- 574 Původní rozpočet sestavený hospodářskými úředníky českobudějovické vrchnosti pod titulem „*Verstückung der Meierhöfe und Robotrelutionssystem bey der königl. Stadt Budweis, Bechiner Kreise Budweiser Anteils, Praeliminar Haupt Anmerkung*“ z roku 1778 (SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 545, kniha č. 545, fol. 4r–79r) a bilance „*Vorige Erträgnis ausweisend, was die Renten der königl. privilegierten Kreisstadt Budweis [...] rein abgeworfen haben*“ vyhotovená 4. září 1781 (tamtéž, inv. č. 546, kniha č. 55, fol. 59r–89v)
- 575 Pro Klatovy podle účtů za desetiletí 1760–1769 ze dne 16. srpna 1781 (SOKA Klatovy, AM Klatovy, inv. č. 127, sign. K 111), pro Sušici podle účtů za třiletí 1772–1774 ze dne 21. srpna 1781 (SOKA Klatovy, AMS, sign. 664), pro Litoměřice za desetiletí 1760–1769 ze dne 31. srpna 1781 (SOKA Litoměřice se sídlem v Neratovicích, AM Litoměřice, inv. č. 867, sign. I G d 4), pro České Budějovice za sedmiletí 1772–1778 ze dne 4. září 1781 (SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 546, kniha č. 55, fol. 59r–89v), pro Domažlice za sedmiletí 1772–1778 (SOKA Domažlice, AM Domažlice, neinventarizováno, „*Erträgnis ausweisend was die Renten der königlichen Stadt Taus während der Pachtung [...] rein abgeworfen haben*“). Jak uvádím shora, s výjimkou Českých Budějovic se pro všechny zde uvedené města nedochovala účetní rozvaha městské správy a lze důvodně pochybovat, byla-li vůbec vypracována.
- 576 Nový Bydžov (SOKA Hradec Králové, AM Nový Bydžov, inv. č. 1207, kniha č. 130), Beroun (SOKA Beroun, AM Beroun, inv. č. 75), Chrudim (SOKA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 309, kniha č. 102), Rokycany (SOKA Rokycany, AM Rokycany, I. oddělení, inv. č. 281), Mladá Boleslav (SOKA Mladá Boleslav, AM Mladá Boleslav, fascikl č. 4), Staré Město pražské (AHMP, Sbírka rukopisů, sign. 7757).
- 577 Vzor pro ně otiskl [F. A. RAAB,] *Unterricht über die Verwandlung der kais. königl. böhmischen Domainen in Bauerngüter*, s. 45–61.
- 578 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 137. In extenso košumberskou smlouvu publikoval William E. WRIGHT, *Self, Seigneur, and Sovereign. Agrarian Reform in eighteenth-century Bohemia*, Minneapolis 1966, s. 167–172, příslušný zmocnovací patent J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIV. Řády selské a instrukce hospodářské 1698–1780*, č. 551, s. 553.
- 579 J. KUDĚLA, *Raabův robotné aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 109–110.
- 580 Jen statky města Kutné Hory (SOKA Kutná Hora, Statky města Kutné Hory do roku 1850, kutnohorské vesnice, kniha č. 12) a Mladá Boleslav (SOKA Mladá Boleslav, AM Mladá Boleslav, fascikl č. 4) měly zrcadlově text německy a česky.

Ještě na konci roku 1777 si Raab zkušebně zjistil informace o panstvích měst Nymburk, Kolín, Čáslav, Německý Brod a Jihlava.⁵⁸¹ Již v lednu a v únoru 1778 s tamními poddanými podepisoval prozatímní smlouvu a v březnu předložil Marii Terezii návrh postupu v této věci.⁵⁸² Zatímco u stanovení koeficientu pro výpočet pozemkového úroku a robotného se hodnoty přizpůsobovaly lokálním podmínkám a bonitě půdy, zavedly se u námezdní práce u všech panství ceny jednotné, což zvýhodňovalo ty lokality, kde se mzdy pohybovaly pod zemským průměrem (jižní Čechy). Císařovna, povzbuzena úspěchy, zdůrazňovala, aby Raab postupně systém zavedl na všech zbývajících městských stacích, což deklarovala prvním normativem v této záležitosti: 3. dubna 1778 nařídila dvorským dekretem provést raabizaci ve všech českých královských a věnných městech a dalším dvorským dekretem z 9. května 1778 potom i u privilegovaných královských měst (tehdy Staré Město pražské, Nové Město pražské, Malá Strana, Plzeň, České Budějovice, Cheb, Locket).⁵⁸³ Mezitím od jara začal Raab pracovat na vybraných panstvích na Moravě, kde vládla ze strany nejvyšších zemských úředníků podstatně příznivější situace než v Čechách.⁵⁸⁴ Díky přimluvám a později i činnosti hospodářského administrátora moravských královských měst Ignáce Schröffela z Mannsberka⁵⁸⁵ se tu mělo nejprve začít u královských měst Jihlavy, Brna, Znojma a Uherského Hradiště, avšak nakonec dostala přednost panství soukromá a k městům se přistoupilo až na podzim 1778. Do tří let se finalizovaly smlouvy pro Uničov, Brno, Olomouc, Jihlavu a Znojmo.⁵⁸⁶ Na Moravě se vyprofiloval způsob odlišný od dosud uplatňovaného v Čechách: dominikalisté tu byli povinni podílet se na placení quantum militare i všech dalších kontribučních břemen.⁵⁸⁷ Tento tzv. moravský způsob se v Čechách dlouhodobě neuplatnil, byť se na některých městských panstvích použil na přechodnou dobu po dobu platnosti interimálu (České Budějovice).⁵⁸⁸

Raab nepřestával zdůrazňovat, že celý podnik koná bez zjištěných úmyslů pro všeobecné blaho a že vše konzultuje s hospodářskými úředníky toho kterého města. V prosinci 1779 shrnul své hlavní zásady i rozvahy při dalším postupu prací ve městech.⁵⁸⁹ Geometrické měření prohlásil za nejbezpečnější garanci budoucí stability svého systému. Kde to dovolil čas a podařilo se uzavřít interimální smlouvy ještě v průběhu roku 1778, zavedl systém již počínaje rokem 1779 s očekáváním, že se finanční výhody systému naplno projeví hned v roce 1780. Tam snad, kde by vznikala deficit, půjde toliko o chybu místního úřednictva. Kromě toho si při zahájení prací vždy zjišťoval populační stavy na panství, aby po zaběhnutí systému mohl porovnat zvýšení populace i dobytka (obojí garantoval odvoláním na své tříleté zkušenosti se systémem). Pro dosažení spravedlivějšího kontribučního rozvržení zvažoval geometrické rozměření i pro rustikál v majetku měšťanů,⁵⁹⁰ což jen dokazuje, že jeho rozvahy o městských ekonomikách byly podstatně hlubší. Přemýšlel o výhodnosti režijního provozu pivovaru, vinopalen či solního obchodu, upozorňoval na nízkou kompetenci členů městských magistrátů, pro něž navíc veřejná služba znamená rezignaci na vykonávané řemeslo. Ekonomický zřetel nicméně ani tak neustoupil zcela do pozadí. Ve své relaci z

581 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 123–124.

582 V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 147.

583 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 15. V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 147 uvádí dvorské dekrety z 1. dubna a 1. května 1778. Srov. ještě F. A. SOUKUP, *Pozemková reforma v XVIII. stol. na Plzeňsku*, Klatovský kraj 35, 1941, č. 2, s. 2.

584 K raabizaci na Moravě V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 25–26; Zdenka WEBEROVÁ, *Raabizace na Moravě*, 1956. Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci; J. CHROUST, *K robotní abolicí na Moravě letech 1777–1789*.

585 K jeho osobě Jan JANÁK, *Moravský merkantilista a osvícenec Ignác sv. p. Schröffel z Mannsberku*. In: Ad vitam et honorem Jaroslava Mezník. Profesor Jaroslavu Mezníkovi přátele a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Brno 2003, s. 779–784.

586 J. CHROUST, *K robotní abolicí na Moravě v letech 1777–1789*, s. 243. Jihlavské panství bylo finalizováno 21. srpna 1781 (L. PELTAN, *Robotní abolicí na jihlavském panství v letech 1778–1782*), olomoucké panství 3. září 1781 (V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 122). Pro brněnské panství Kuřim byla finalizační smlouva uzavřena až Kaschnitzem 13. července 1784 (tamtéž, s. 247).

587 Blíže k tomu V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 197.

588 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 46; SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, kniha č. 544, fol. 43r.

589 NA Praha, Robotní abolicí, karta č. 1, memoriál datovaný 28. prosince 1778 v Praze.

590 „Wird die Untersuchung vorkommen, ob es nützlich sei, dass auch die Gründe der Bürger geometrisch aufgenommen werden sollen, damit auch ihre Gaben ohne aller Praegravation nach einem wahren Richtmasse belegen werden mögen.“

1. září 1782 Raab na příkladu 15 měst dokladoval, že zavedením jeho systému došlo ke zvýšení městských příjmů.⁵⁹¹ Nešlo sice o tolik markantní finanční úspěchy jako na komorních panstvích, nicméně jako zdůvodnění pro odmítnutí obvinění z nerenatabilnosti systému jistě postačily.

Nedlouho po započetí prací na panstvích zeměpanských měst bylo rozhodnuto, že finalizaci městských operátů bude provádět ad hoc ustavená komise za předsednictví prezidenta dvorské účetní komory. Raab také získal volnou ruku v tom, pro jaký způsob se u jednotlivých měst rozhodne (český versus moravský). V únoru 1780 zato dvorská kancelář doporučila uzavírat prozatimní smlouvy teprve poté, co se provede obligatorní geometrické měření, aby se předešlo skokovým úpravám výše ekvivalentu, které přinášelo povětšinou nespokojené reakce poddaných, protestujících proti výši nově stanovené feudální renty. Krotit krajské úřady až z přespříliš nesmiřitelného postoje proti poddaným, zpěčujícím se novému systému, musel v tomto kontextu samotný zeměpán.⁵⁹² Současně dvorská komise trvala na tom, aby poddaní platili z poloviny v hotových penězích a z poloviny v obilí a v budoucnu se úprava feudální renty řešila vzájemnou dohodou mezi vrchností a poddanými. 28. února 1780 Raab reagoval nepřímo memoriálem určeným přímo panovníci. Očekával, že raabizaci měst dokončí do dvou let. Prozatím byla finalizována pouze panství Čáslav a Kolín, na dalších 19 městských panstvích začal platit počínaje 1. lednem 1779 interimál, probíhaly inženýrské práce a počítalo se s finalizací do konce roku 1780. Z provozních opatření považoval za problematické, že napříště se náklady za veškeré práce již nemohly hradit ze státních prostředků (tzv. operační pokladny),⁵⁹³ ale proporčně se rozvrhovaly na příslušná města. Současně Marii Terezii poprosil o rozhodnutí, zda půjde při výpočtu výnosů městských panství používat údajů z městských účtů, jak již učinil u Kolína a Čáslavi, anebo bude po vzoru exjezuitských a komorních statků nutná jejich nákladná kontrola podkomořskou účtárnou. Sám se přikláněl k variantě první, neboť jak shledal u exjezuitských statků byly výsledné rozdíly jen nepatrné. Stejně tak ve věci odvádění ekvivalentu v obilí očekával vyjádření císařovny. Již při finalizaci Žirče a Žacléře mu bylo dvorskou kanceláří doporučeno svolit k odvádění ekvivalentu v penězích jen na prvních 10 let a v letech následujících již výlučně v obilí podle pevně stanovených cen (pšenice 2 zl., žito 1 zl. 30 kr., ječmen 1 zl., oves 45 kr.). Připomněl případy z Moravy, kde se na některých soukromých panstvích v roce 1778 zavedlo odvádění ekvivalentu jen z poloviny v obilí a hned následujícího roku poddaní proti této praxi vystoupili. Držitelé malých půdních přidělů (10–12 měřic) v roce 1779 nevypěstovali dost žita ani na obživu vlastní rodiny a museli ho mnohdy kupovat. Přitom následkem nižších cen obilí na Moravě než v Čechách by odváděli obilí více, přestože základ byl vyměřen stejně. A vše jen proto, aby dostali své povinnosti. Větším držitelům, kterým i po odečtení obilí na výživu rodiny přebývalo, zase vadilo, že museli při nízkých cenách odvádět obilí, které by jinak mohli zpeněžit na trhu. Raab proto doporučoval odstupňovat pozemkový úrok podle rozlohy získané půdy: držitelé do 7 měřic by platili jen v obilí, držitelé 8–15 měřic tři čtvrtiny v penězích a jednu v obilí, 16–30 měřic dvě třetiny v penězích, 31–60 měřic tři pětiny v penězích a nad 61 měřic jen polovinu. Tento způsob navrhoval uplatnit na všech raabizovaných panstvích včetně městských. Dále se obšírně zabýval peripetiemi mezi poddanými a vrchnostmi v Plzni a Českých Budějovicích, aby vzápětí doplnil, že z výkazů, které mu lokální komisař hrabě Josef Aichelburg poslal o ročním fungování nového systému v Domažlicích, Klatovech a Sušici, vyplývá, že se tam systém již bez potíží zaběhl.⁵⁹⁴ Pro zamezení možných dalších peripetií připomněl ve shodě s názorem dvorské kanceláře nutnost, aby se interimál nezaváděl do chvíle, než bude skončeno geometrické měření. Všem krajským úřadům to tlumočil cirkulářem z 25. ledna 1780.⁵⁹⁵ Následně Raab v červnu 1780 sestavil pro své komisaře instrukci (tohoto druhu již druhou), která do přípravných aboličních prací angažovala i magistrátní úřednictvo ve městech, lokálními komisaři jen kontrolované.⁵⁹⁶ I tak ovšem většina měst prodělala anabázi shodnou s dosavadní praxí – nejprve aboliční lokální komisař vypracoval prozatimní

591 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 300.

592 Učinil tak dvorským dekretem z 11. listopadu 1780. J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 45.

593 K tomu skutečně došlo, počínaje 1. dubnem 1781 nesly všechny výlohy raabizovaná panství, V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 147.

594 NA Praha, Robotní abolice, karton č. 1, memoriál datovaný 28. února 1780 ve Vídni.

595 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 45.

596 Srov. její opis in: NA Praha, Robotní abolice, karton č. 15.

smlouvu a teprve poté se provedlo geometrické zaměření a vyhotovily přehledové mapy panství v měřítku 1 : 2520.⁵⁹⁷ Nejdříve se měření úspěšně skončilo v Ústí nad Labem, Chomutově a Klatovech – inženýři tu byli hotoví již v dubnu 1781.

S úmrtím Marie Terezie se Raabova pozice začala oslabovat. Josef II. reformu v poddanské oblasti zamýšlel v podstatně velkorysejším stylu,⁵⁹⁸ takže raabizaci, která ve výsledku zasáhla jen mizivé procento velkostatků, spíše bagatelizoval a považoval za nedůsledné řešení,⁵⁹⁹ i když v roce 1781 uznal, že Raabův systém „*ganz gewiss nutzbar [...] und auszubreiten erwünschlich*“.⁶⁰⁰ V roce 1781 ovšem publikoval dvě diskutabilní nařízení, která provádění raabizace částečně podryvala. Zvláště problematičtější byl dekret z 24. března 1781. Deklaroval, že stát nebude napříště poskytovat zálohy na provedení aboličních prací a že zavedení raabizace je na bázi dobrovolnosti.⁶⁰¹ Jakmile se to dozvěděly magistráty ve Stříbře, Písku, Mostu a Táboře, vyložily si normativ tak, že stejně jako u soukromých vrchností mohou i ony raabizaci z vlastního rozhodnutí odmítnout, takže daly okamžitě podnět k přerušení inženýrských prací.⁶⁰² Most již v roce 1779 dosáhl suplikou odložení reformy o dvě léta vinou zadlužení přesahujícího 50 000 zl., které však podle svých slov úspěšně snižoval následkem prozíravé hospodářské správy. Za situace, kdy by došlo k likvidaci režijního hospodaření, předpovídal regres a zvýšení feudální renty u poddaných. Prosil, aby se od systému, tam, kde dosud nebyly zahájeny ani přípravné práce, upustilo.⁶⁰³ Přestože aboliční komisař Schmidt dovozoval, že by Most po zavedení raabizace mohl své dluhy splácet snadněji,⁶⁰⁴ ponechalo se městu pod Hněvínem a jihočeskému Písku na základě dvorských dekretů 5. dubna 1781 a 12. května 1781 pouze na jejich rozhodnutí, budou-li chtít systém zavést. U ostatních měst již zapůsobila intervence Aichelburgova, jenž císaře varoval před širokým výkladem dekretu z 24. března. Josef II. proto 12. května 1781 vydal doplňující normativ, jímž upřesnil platnost dvorského dekretu z 24. března jedině tam, kde se dosud nepřikročilo k vyměřování pozemků.⁶⁰⁵ Geometrické měření přerušili také na novobydžovském panství, avšak po více než roce v něm pokračovali a k finalizaci dospěli.⁶⁰⁶ Přes své dílčí výhrady tedy císař o reformu projevoval zájem a nechal si dvorskou komorou předkládat o jejích výsledcích pravidelné relace. V srpnu 1781 ji podpořil prohlášením, že neškodí, je politicky užitečná a zasluhuje rozšíření, neboť „*rozmnožuje obyvatelstvo, kulturu, příčinnost a chov dobytka*“.⁶⁰⁷ A ani názor dvorské komory v prosinci 1781, aby se zavedení reformy ponechalo na bázi dobrovolnosti, ho nedokázal odradit od záměru reformu na městských panstvích dokončit.⁶⁰⁸

Své rozhodné podporovatele si reforma našla i mezi příslušníky vzdělaných měšťanských vrstev, kteří zastávali hodnoty osvícenského josefinismu (kupř. osvícenský josefinista měšťanského

597 Ivan HONL – Emanuel PROCHÁZKA, *Úvod do dějin zeměměřičtví V. Novověk 3*, Praha 1984, s. 39–42; Jitka MAREČKOVÁ, *Soubor rukopisných map plzeňského panství v období raabizace koncem 18. století*, HG 36, 2010, č. 2, s. 197–224.

598 Již roce 1761 na toto téma adresoval své matce Marii Terezii memoriál, srov. W. E. WRIGHT, *Self, Seigneur, and Sovereign. Agrarian Reform in eighteenth-century Bohemia*, s. 42–43.

599 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 35. Nelze se zde ztotožnit z konstatováním F. LÜTGEHO, *Die Robot-Abolition unter Kaiser Joseph II.* o tom, že Josef II. reformu všemožně podporoval.

600 W. E. WRIGHT, *The Initiation of Robot Abolition in Bohemia*, s. 241.

601 Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1780–1850*, Praha 1910, č. 557, s. 1; B. MENDEL, *Z novějších dějin agrárních (1789–1848)*, s. 35; J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 16; V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 206 (s datem 24. května 1781).

602 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 16.

603 NA Praha, Robotní abolice, karton č. 6, nedatovaná suplika magistrátu města Mostu (leden 1780). Zahájeno bylo poze geometrické měření.

604 NA Praha, Robotní abolice, karton č. 6, rozklad Schmidtův z 8. února 1780.

605 Dvorský dekret byl ještě doplněn rezolucí z 29. prosince 1781. J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 17.

606 Antonín DOLEŽAL, *Poddaní a vrchnost na panství král. věnného města Nového Bydžova*. In: *Třicátá druhá výroční zpráva c. k. reál. a vyš. gymnasia státního v král. věnném městě Novém Bydžově. Za školní rok 1905–1906*, Nový Bydžov 1906, s. 35.

607 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 209. Že bylo zvyšování počtu obyvatel pro Josefa II. jedním z hlavních argumentů pro prosazování raabizace (zejména v případě kolonizace Haliče), dokladuje v jiném kontextu též F. LÜTGE, *Die Robot-Abolition unter Kaiser Joseph II.*, s. 158.

608 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 210.

původu Tomáš Antonín Putzlacher),⁶⁰⁹ byť ji někteří považovali za nedostatečnou (Franz Steinsky).⁶¹⁰ Ještě příkladnější ovšem bylo stanovisko vrchnostenského úřednictva. Žirečský správce Jan Braum či moravský hospodářský úředník Jan Alois Hanke, oba dobře seznali s chodem velkostatků, označili za největší přínos raabizace možnost poddaných věnovat se nerušeně zvelebování své zemědělské půdy, aniž by je omezovala robota. V nové situaci budou moci mnohem snadněji zavádět nové zemědělské postupy (důkazem měla být šetření o zemědělské výrobě z královéhradeckého kraje z roku 1784).⁶¹¹ Větší část vrchnostenského úřednictva nebyla názorově vyhraněna, nepočtení rozhodní kritikové zužovali reformu pouze na moment demografický, kdy rostoucí populace bude chudnout, nebude prostředků k její výživě a tato tak bude náchylnější k povstáním (Josef Postler).⁶¹²

V duchu svých předchozích prohlášení Josef II. počátkem roku 1782 zdůraznil rozšířit raabizaci i na města moravská.⁶¹³ Stav prací ho přitom nemohl zcela uspokojovat. Z Čech v dubnu 1782 královský podkomoří referoval, že zatím jen velmi nerovnoměrně postupuje raabizace věnných měst vinou smrti lokálního komisaře Aichelburga. Hradec Králové, Chrudim, Vysoké Mýto, Polička, Nový Bydžov a Trutnov stály rozpracované, avšak jen u prvního jmenovaného města došlo již i k parcelaci dvorové půdy. V Mělníce, Jaroměři a Dvoře Králové se potom ještě vůbec nezapočalo.⁶¹⁴ Raab ve věci dokončení reformy na městských panstvích vypracoval elaborát, jenž po konfrontaci s názory dvorské kanceláře vyústil v císařské opatření, jež vetklo poslední fázi robotní abolice měst definitivní podobu. Starší a v podstatě nefunkční dvorská komise pro finalizaci robotní abolice byla nahrazena dvorskou aboliční komisí s předsedou hrabětem Karlem Zinzendorfem (jejím členem byl rovněž Raab).⁶¹⁵ Opět se zdůraznila nutnost provést geometrické vyměření před uzavřením prozatímní smlouvy a vyhlásování finalizace přikázáno vykonat lokálním komisařům. Raab, dosud administrátor státních statků a tedy autorita nad exjezuitskými a komorními panstvími,⁶¹⁶ byl jmenován garantem domén při dvorské komoře (administrátory se místo něj stali Johann Josef Erben a Josef Karl Schmidt), čímž se těžiště jeho činnosti přeneslo pouze na robotní abolicí měst, která nepostupovala zdaleka tak rychle jako u státních statků v užším slova smyslu.⁶¹⁷ Raab nyní odhadoval, že robotní abolicí královských a věnných měst bude trvat ještě přinejmenším tři roky a nejdříve v roce 1785 bude moci přikročit k městům horním. Za tímto účelem rozdělil všech 56 uvažovaných měst do pěti tříd – v první byla ta, která již byla finalizována (Kolín, Čáslav), ve druhé 13 na finalizaci čekajících (Litoměřice, Ústí nad Labem, České Budějovice, Sušice, Domažlice, Klatovy, Plzeň, Rokycany, Žatec, Kadaň, Chomutov, Beroun, Kouřim), ve třetí města, kde se schylovalo k zavedení systému, tzn. provádělo se geometrické měření (celkem 15 měst – Staré Město pražské, Nymburk, Německý Brod, Vysoké Mýto, Polička, Hradec Králové, Chrudim, Nový Bydžov, Most, Vodňany, Písek, Tábor, Stříbro, Trutnov, Český Brod) a ve čtvrté města, kde se dosud vůbec nezačalo (Mladá Boleslav, Pelhřimov, Louny, Loket, Karlovy Vary, Rakovník, Cheb, Mělník, Jaroměř, Dvůr Králové nad Labem). Ve skupině páté

609 F. KUTNAR, *Poddanství a robota v názorech české osvícenské společnosti*, s. 55–59.

610 Steinsky své názory formuloval v časopise *Monatlichen Beyträge zur Bildung und Unterhaltung des Bürgers und Landmanns*. K tomu Norbert ANGERMANN, *Die erste böhmische Zeitschrift für den Landmann*. In: Heinz Ischreyt (Hrsg.), *Der Bauer Mittel- und Osteuropas im Sozio-ökonomischen Wandel des 18. und 19. Jahrhunderts. Beiträge zu seiner Lage und deren Widerspiegelung der zeitgenössischen Publizistik und Literatur*, Köln – Wien 1973, s. 277–278.

611 F. KUTNAR, *Poddanství a robota v názorech české osvícenské společnosti*, s. 29–34.

612 F. KUTNAR, *Poddanství a robota v názorech české osvícenské společnosti*, s. 31–33 a poznámka č. 32 na s. 33.

613 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 211.

614 NA Praha, Robotní abolicí, karton č. 1, zpráva královského podkomořího guberniu z 4. dubna 1782.

615 K Zinzendorfovi srov. Gaston PETTENEGG, *Ludwig und Karl Grafen und Herren von Zinzendorf. Ihre Selbstbiographien*, Wien 1879. V kontextu berní a urbaniální reformy Helen P. LIEBEL-WECKOWICZ, *Count Karl v. Zinzendorf and the Liberal Revolt against Joseph's II. Economic Reforms, 1783–1790*. In: Hans-Ulrich Wehler (Hrsg.), *Sozialgeschichte Heute. Festschrift für Hans Rosenberg zum 70. Geburtstag*, Göttingen 1974, s. 69–85 a Grete KLINGENSTEIN (ed.), *Europäische Aufklärung zwischen Wien und Triest. Die Tagebücher des Gouverneurs Karl Graf von Zinzendorf 1776–1782*, Wien 2009.

616 K této instituci podrobně a s ohledem k raabizaci Václav ČERNÝ, *Zřízení administrace státních statků*. In: *Od pravěku k dnešku II. Sborník prací z dějin československých k sedesátým narozeninám Josefa Pekaře*, Praha 1930, s. 232–247.

617 J. KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní abolicí v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 160.

figurovala královská horní města: Kutná Hora, Jílové, Kašperské Hory, Jáchymov, Boží Dar, Čistá, Horní Blatná, Oloví, Krásno, Ostrov, Vejprty, Loučná, Přísečnice, Příbram, Knín a Hodkov. Města byla „rozdělena“ do obvodů jednotlivých lokálních komisařů podle Raabova výběru. Momentální rozpracovanost měst podléhala různým faktorům, někde (Plzeň, Staré Město pražské) ještě dobíhaly arendy, jinde situaci zkomplikovalo špatné pochopení normativu Josefa II. z roku 1781 o dobrovolnosti v přijetí Raabova systému (Polička, Stříbro, Vysoké Mýto).⁶¹⁸

Celkem slibný rozjezd abolice v městech v průběhu roku 1782 však od ledna následujícího roku již neovládal Raab, neboť ze svého úřadu při dvorské komoře penzionován a ponechala se mu toliko účast v dvorské aboliční komisi do doby, než doběhne finalizace městských statků. Současně s tím se práce při zavádění abolice sejmula z beder administrátorů státních statků a svěřila se ad hoc jmenovaným dvorským aboličním komisařům, které vybral předseda komise Zinzendorf⁶¹⁹ – pro Čechy padla volba na úředníka pražského gubernia Jana Pavla Hoyerera, pro Moravu na tamního administrátora státních statků a guberniálního rady Antona Valentina Kaschnitze,⁶²⁰ pro Dolní Rakousy hraběte Augustina Holzmeistersa, pro Vnitřní Rakousy hraběte Josefa Hammera (později nahrazeného hrabětem Franzem Mauerburgem), pro Přední Rakousy zkušeného Franze Antona Blanca,⁶²¹ pro Horní Rakousy hraběte Reichharda Salburga (později hraběte Christopha Lehrbacha), a pro Gorici a Gradišku hraběte Augusta Atemse.⁶²² Následně císař Josef II. vydal již pod vlivem Hoyerera 12. března 1783 *Allerhöchste Direktiv-Regel*, pojatý jako základní předpis k dalšímu pokračování abolice.⁶²³ Vyzdvihoval užitečnost abolice, ovšem akcentoval přizpůsobování reformy lokálním podmínkám. Patrně tím napadal předchozí koncept Raabův, jemuž se dlouhodobě vytýkalo právě ignorování místních specifik a schematičnost, i když v hlavních tezích se oba shodovali: abolice roboty, parcelace dvorového dominikálu a úplné majetkové právo pro poddaného. „Nejvyšší direktivní reguli“ doplnily ještě další předpisy, kde se zdůrazňoval význam krátkodobého pachtu.

Nově provedená organizace aboliční exekutivy nebyla prosta problémů. Dvorská aboliční komisaři podléhali dvorské kanceláři, ovšem jimi sjednané smlouvy ratifikovala zemská gubernia a dvorská aboliční komise (až od roku 1784 se ze hry zcela vypustila gubernia). Co však bylo horší, po roce fungování nové organizace se ukazovalo, že český aboliční komisař vytváří vlastní systém, který nekonvenuje s „nejvyšší direktivní regulí“. Hoyer se totiž od samého počátku etabloval jako ideový odpůrce Raaba a prosazoval parcelaci formou krátkodobých pachtů (nejvýše šestiletých).⁶²⁴ Jeho systém – v literatuře někdy označovaný jako hoyerizace – vycházel z předpokladu, že má stále zůstat potenciálně možná restaurace režijního hospodaření, čímž se pokoušel vyhovět vrchnostem a získával tak jejich podporu (včetně ekonomických teoretiků typu J. I. Butschka).⁶²⁵ Uzpůsobil tomu všechna opatření: dvorové budovy se nerozdělovaly, poddaní dostávali panský dobytek do nájmu⁶²⁶ a především neparceloval dvorovou půdu, nýbrž jen krátkodobě pronajímal, aby seznal platbyschopnost poddaných.⁶²⁷ Krátkodobý nájem si nevynucoval potřebu geometrického měření, stála-li konečná podoba výše nájmu na oboustranné dohodě mezi vrchností a poddanými. To

618 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 206, 215.

619 F. LÜTGE, *Die Robot-Abolition unter Kaiser Joseph II.*, s. 155.

620 Kaschnitzovu osobu přiblížila Anna ČOUPKOVÁ, *Anton Valentin Kaschnitz von Weinberg. Schriftlicher Nachlass eines österreichischen Hofbeamten*. In: Ústřední moc a regionální samospráva. 5.–7. října 1993, Brno 1995 (=XXIII. Mikulovské sympozium), s. 201–206.

621 K jeho osobě podrobně Karl GRÜNBERG, *Franz Anton von Blanc. Ein Sozialpolitiker der thesesianisch-josephinischen Zeit*, München – Leipzig 1921.

622 Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer, Domänenakten, karton č. 597. Z dalších dědičných zemí o aboliční městských panství neslyšíme. Obecná čísla uvádí F. LÜTGE, *Die Robot-Abolition unter Kaiser Joseph II.*, s. 163–168.

623 K. GRÜNBERG, *Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien II*, s. 424. Srov. Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer, Domänenakten (Robotabolition), karton č. 600.

624 K Hoyerově působení nejpodrobněji V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 286–309; W. E. WRIGHT, *The Initiation of Robot Abolition in Bohemia*, passim; TÝŽ, *Self, Seigneur, and Sovereign*, s. 95–111.

625 J. CHROUST, *K robotní aboliční na Moravě v letech 1777–1789*, s. 241.

626 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 289–290; V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 148–149.

627 Z Hoyerem uzavřených smluv byla tiskem vydána smlouva pro statek Zahořany: W. E. WRIGHT, *Self, Seigneur, and Sovereign. Agrarian Reform in eighteenth-century Bohemia*, s. 173–179.

způsobovalo tříštění dosud jednotné formy náhrady za naturální robotu – doporučovala se totiž nejen hotové peníze, ale i naturálie.⁶²⁸ Pacht poddaným nedával záruku, že po jeho uplynutí užívaný půdní příděl získají znovu, takže měl nutně demotivující rozměr. Zvláště u kolonistů, kteří zakládali novou existenci, byl takový vabank doslova fatální. Rovněž retardační byl s tím spojený závazek chovat v nájmu panský dobytek. Hoyer tak vlastně vytvářel rozdíly, které mohly českého sedláka výhledově vést k nespokojenosti. Předseda dvorské aboliční komise Zinzendorf nicméně ještě byl k Hoyerovi shovívavý, neboť „direktivní regule“ pacht připouštěla. Hoyerizace tak dostala příležitost uplatnit se na interimálech Vysokého Mýta a Poličky. U prvně jmenovaného města vznikl problém, neboť poddaní neměli následkem vysokého ekvivalentu o půdu zájem, takže si jednotlivé dvory pronajali měšťané. Hoyerovi to neubíralo na elánu a navzdory nepříznivým zkušenostem pokračoval v agitaci za zavedení reformy i v poddanských městech.⁶²⁹ Současně se pokusil svůj systém aplikovat i na ta městská panství, kde předtím nebyl úspěšný Raab. V Lokti městská reprezentace požadovala svolení k otestování systému na vybrané části dominikálu, poněvadž nevěřila v platební schopnosti venkovanů.⁶³⁰ Specifické námitky vůči hojerizaci měli v Mělníku – vinou rozparcelování vší půdy nebudou moci nikde pást koně. Vzdát se jejich chovu přitom považovali za nemožné, protože by neměli mrvu, kterou používali jako opatření proti zamrzání vodovodních trub.⁶³¹ Ne odlišně Hoyer dopadl v případě Mostu. Následující vývoj a peripetie na církevních panstvích Nový Rychnov a Choteč, další odchylování od „direktivní regule“ a neschopnost kromě zrušení roboty také parcelovat dvorou půdu však Hoyera, intenzivně obhajovaného císařem, jenž byl ochoten uznat i pacht jako regulérní formu robotní abolice, nakonec zradila. V únoru 1785 Hoyera odvolal a svěřil robotní abolicí v Čechách administrátoru státních statků Erbenovi. Teprve tímto aktem de facto skončily personální a kompetenční „rošády“ a reforma se začala realizovat tak, jak jak se mělo dít již dávno. V roce 1784 došlo k zániku administrace státních statků jakožto samostatného orgánu a k jeho podřízení guberniu, přičemž Erben byl jmenován referentem takto vzniklé agendy. Následně se zjara 1785 všechny státní statky (komorní, exjezuitské, náboženské a nadační) sjednotily pod dvorskou kanceláří a připojila se k nim robotní abolice, čímž se Zinzendorfova dvorská aboliční komise přetransformovala v komisi státních statků a aboličních věcí při spojené dvorské kanceláři v čele s nejvyšším kancléřem hrabětem Kolowratem, současně prezidentem dvorské komory.⁶³² Ve věci robotní abolice musel nyní i Kolowrat velmi pracně reorganizovat a korigovat systém Hoyerův, jenž vůbec nevycházel z analýzy příjmů a vydání. Z toho důvodu se postup prací neobyčejně protahoval. Pochybnosti se nadále vznášely nad formou feudální renty. Navzdory Raabem proponovanému odstupňování podílu obilí a hotových peněz z února 1780 většina smluv zněla výlučně na hotové peníze. Z komorních panství zaznívaly hlasy, aby se raabizační feudální renta odváděla celá v obilí. Kolowrat s nejvyšším kancléřem Chotkem v srpnu 1785 prohlásili za chybu, že se namísto neměnitelné renty v obilí stanovila neměnitelná peněžní renta. Vinou znehodnocování mince se podle nich neměnitelnost nevyplácela, a upozorňovali na košumberskou smlouvu, která sice v § 11 připomínala převod renty na obilí podle aktuálních cen, avšak na jiném místě prohlašovala, že se poddaným ponechává svoboda odvádět rentu podle jejich volby. V ponechání takové podoby systému shledávali do budoucna trend snižování výnosů komorních panství. Akcentovali proto odvádění renty v obilí. Podporu přitom získali i u dalších členů dvorské aboliční komise.⁶³³ Císař však již v této době měl plnou hlavu své nejvýznamnější reformy, od níž si sliboval objektivní zdanění, takže diskusi neuzavřel žádným konkrétním rozhodnutím.

Garantem raabizace na Moravě se stal hrabě Anton Valentin Kaschnitz (1744–1812),⁶³⁴ jenž se při hledání konsensu ve sporech při zavádění raabizace na panství města Olomouce a Jihlavy císaři

628 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 291–292. K Hoyerovým pravidlům srov. ještě J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1780–1850*, č. 580, s. 67–69; č. 587, s. 85–88.

629 V Prácheňském kraji se postupně realizovala na panstvích Volyně, Rožmitál, Prachatice, Cerhonice, Kašperské Hory a Horažďovice (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 44). K Vodňanům srov. ještě NA Praha, Robotní abolice, karton č. 5.

630 W. E. WRIGHT, *The Initiation of Robot Abolition in Bohemia*, s. 247.

631 W. E. WRIGHT, *The Initiation of Robot Abolition in Bohemia*, s. 247.

632 Ve své funkci tak skončil i Zinzendorf. F. LÜTGE, *Die Robot-Abolition unter Kaiser Joseph II.*, s. 156.

633 Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer, Domänenakten (Robotabolition), karton č. 597, fol. 384r–390v.

634 J. KROUPA, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, s. 49–52.

zalíbil natolik, že mu byla nabídnuta správa moravských státních statků a místo guberniálního rady na Moravě a Slezsku. Následovalo povýšení do panského stavu s titulem dvorního rady a konečně svěřeni ekonomické správy moravských královských měst (v roce 1782). I jako raabizační komisař si Kaschnitz počínal neobyčejně úspěšně. Na rozdíl od Hoyera společně se svými třemi lokálními komisaři plně respektoval Raabova pravidla, přičemž vyzdvihoval především moment kolonizační. Systém se však přesto netěšil přílišné důvěře a moravské gubernium se pokoušelo z reformy vyloučit královská města. Kaschnitz i dvorská aboliční komise však argumentovali nezpochybnitelným přínosem ve věci městského zadlužení (jako příklady uváděli Loštice a Lipník). Do konce roku Kaschnitz 1785 finalizoval 27 moravských panství⁶³⁵ a zřídil 55 nových vesnic.

V dalších částech habsburské monarchie raabizace rezonovala na městských velkostatkách do té míry, do jaké tamní urbánní centra měla své pozemkové domény. Asi největšího zastoupení v poměru k rozloze země dosáhla městská panství v Předních Rakousích a především ve Štýrsku. Relace tamního komisaře Josefa Hammera z října 1787 eviduje celkem 16 měst a 21 městeček, bohužel bez bližšího určení jejich majetkové podstaty.⁶³⁶ O situaci v Horních Rakousích informoval vídeňskou centrálu v únoru 1788 tamní aboliční komisař hrabě Christoph Lehrbach. Uváděl, že v celé zemi existovaly roboty pouze u dvou zeměpanských měst. Město Enns mělo 13 poddaných při špitálu, ale vzhledem k tomu, že dostávali od vrchnosti za každého robotujícího koně plat, seno, oves a pravidelnou stravu, nechápal je Lehrbach jako robotníky, nýbrž námezdní pracovní síly. Další zeměpanské město Wels mělo poddané čtyři domkáře, kteří tři dny v roce robotovali u městského dvora Haunolzegg, takže zde byla robotní abolice provedena a završena podepsáním kontraktu 2. ledna 1788.⁶³⁷ Lehrbach nevědomky připomněl důležité specifikum rakouských zemí: špitální statky tu byly aboličními komisaři považovány za městský pozemkový majetek, takže se abolizoval stejně jako majetek far, děkanství a dalších církevních institucí, které se často nacházely ve městech a byly s nimi spojovány. Konečně v Předních Rakousích víme minimálně o čtyřech městských panstvích (Freiburg, Altbreysach, Endingen, Willingen).⁶³⁸

Stranou pozornosti nezůstaly ani rozlehlé oblasti Uher a především území dnešního Slovenska. Nenacházela se tu sice žádná velká města, zato však značný počet městských lokalit střední a menší velikosti (podle A. Špiesze plných 24 měst).⁶³⁹ Důležitým doplňkem obživy pro obyvatele měst bylo zemědělství, které však mělo výlučně samozásobitelský charakter, a v městském hospodářství hrál nejdůležitější roli příjem z pivovarnictví a vinařství. Vstup měst mezi zemský stav se odrazil i v zájmu o zakupování alodních statků.⁶⁴⁰ Rozloha městských panství kulminovala před koncem 16. století, vinou postupujícího zadlužení posléze značné množství vesnic odprodala. V okamžik zahájení urbánní regulace v roce 1768 vlastnila svobodná města na Slovensku celkem 61 lokalit o více než 3300 usedlých poddaných, což představovalo asi 1,5 až 2 % celkového půdního fondu obdělávaného poddanými. Zvýšený zájem měla opět města východního Slovenska; největším počtem vesnic disponovaly Košice, jež měly na počátku 17. století 30 lokalit, avšak v roce 1768 jen

635 Srov. V[áclav] Č[ERNÝ], *Smlouva o zrušení roboty a rozdělení panských dvorů na statku Šaraticích z r. 1785*, Věstník československého zemědělského musea 3, 1930, s. 330–332.

636 Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer, Domänenakten (Robotabolition), karton č. 598, fol. 639r–659r, 695r–696v.

637 Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer, Domänenakten (Robotabolition), karton č. 599, fol. 937r–939v.

638 Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer, Domänenakten (Robotabolition), karton č. 598, fol. 540r–561v, relace F. A. Blanca o stavu aboličních prací z 28. října 1787.

639 Anton ŠPIESZ, *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680–1780*, Košice 1983, s. 7–16. Zeměpanská města zde zakládal na své půdě král od 13. století. Na rozdíl od měst v Čechách si v uherských městech volili městského rychtáře svobodnou volbou sami měšťané ze svých řad. Systém nastavený již ve středověku (zeměpán měl jen malý vliv zasahovat do městského života) se udržel s minimálními odchylkami až do osvětských reforem 18. století. Marie Terezie zasáhla především do samosprávy slovenských měst, když v roce 1755 značně rozříštný výkon městské správy sjednotila a nařídila, aby se do městských rad volili pouze ti jedinci, které si budou přát odstupující radní. Další reformy v samosprávném a hospodářském životě měst následovaly (tamtéž, s. 29–46). Před polovinou 15. věku se z vůle krále města začala zúčastňovat uherského sněmu a stala se stavem. Také později se tato tzv. svobodná města těšila přízni zeměpána; bránil je zejména proti šlechtě (tamtéž, s. 7–16). Zlomem ve vývoji se stala třicetiletá válka a následné berní požadavky státu, které znamenaly pro slovenská města na přelomu 17. a 18. století značné zadlužení, s nímž se však v horizontu 60 let poměrně úspěšně vyrovnala, zvláště na východním Slovensku (tamtéž, s. 75–80).

640 Uherská šlechta se pokoušela zakupování alodů městskými obcemi zarazit sněmovním usnesením z roku 1542.

17. Teprve v roce 1764 začaly s dvorovým hospodařením. Postojem vůči poddaným a zacházením s nimi se nijak nelišila od šlechty, což platí i pro ostatní města.⁶⁴¹ Z nich je nutno jmenovat ještě Bardejov se 6 vesnicemi (před zadlužením 14),⁶⁴² na západním Slovensku Trnava (tři vesnice) a pochopitelně Bratislava (tři vesnice).⁶⁴³ Provedení robotní abolice na státních statcích bylo v Uhrách publikováno dekretem z 14. března 1783,⁶⁴⁴ o jejích výsledcích toho ovšem zatím není příliš známo.

V Haliči bylo naplánováno abolovat 103 panství (královské deskové statky, kde se nacházely solné doly, statky exjezuitské a některé duchovenské).⁶⁴⁵ Do roku 1777 bylo rozděleno teprve šest poplužních dvorů a dalších 25 bylo k dělení určeno⁶⁴⁶ (paradoxně nejmenšího uplatnění robotní abolice zaznamenala na statcích, které si stát rozhodl ponechat).⁶⁴⁷ Práce se zrychlily až za Josefa II., kdy byl prováděním aboličních prací po reformování správy dvorské aboliční komise pověřen administrátor komorních panství hrabě Matthäus Ainser, známý později jako autor memoriálu bránícího se konzervativním požadavkům haličské šlechty v roce 1790.⁶⁴⁸ Robotní abolice a parcelace však nepřinesla očekávané výsledky, podle R. Rozdolského z důvodu nerozhodnosti samotných sedláků, palčivého nedostatku kolonistů, liknavého přístupu státní byrokracie i nepříliš velkého zájmu samotného císaře, který více než likvidaci robotních povinností in natura zdůrazňoval kolonizaci komorních panství. Tento záměr vlastní myšlenku abolice v Haliči zcela zastínil.⁶⁴⁹ O aboliaci městských statků chybějí konkrétnější relace, z izolovaných zpráv komisaře Ainsera padá podezření pouze na komorní panství Lezaysk, sestávající ze stejnojmenného města a 20 vesnic. Rozdělením tamních 15 poplužních dvorů vznikly tři nové sídelní jednotky⁶⁵⁰. Ainserova relace bohužel blíže nespecifikuje právní poměr města k vesnicím, takže nelze jednoznačně rozhodnout, jedná-li se o příklad města jako vrchnosti.

V roce 1787 bylo zcela hotovo a finalizováno celkem 94 panství v Čechách.⁶⁵¹ Císař na rychlé ukončení neobyčejně naléhal, neboť potřeboval čas na realizaci již usilovaně chystané berní a urbaniální reformy.⁶⁵² Předně promýšlel, jak s ní robotní abolicí uvést do souladu. Poté, co mu v

641 A. ŠPIESZ, *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680–1780*, s. 187–188.

642 Marie MAREČKOVÁ, *Bardějovské poddanské vesnice v první polovině 17. století*. In: Sborník prací filosofické fakulty brněnské university. Řada historická, ročník 1975 (C 21–22), s. 143–151.

643 Anton ŠPIESZ, *Obce dnešnej Veľkej Bratislavy v čase urbárskej regulácie Márie Terézie roku 1768*, Bratislava 8–9, 1976, s. 132–144.

644 A. SZÁNTAY, *The „Robot-Abolition“ in Hungary under Joseph II.*, s. 99.

645 Josef II. již v roce 1773 sondoval u prvního haličského guvernéra Pergena, zda by bylo možno dominikál na komorních panstvích rozprodat či rozdělit za pravidelnou rentu poddaným, rovněž guberniální rada Knopp a kancléř Kaunitz tuto myšlenku nadhodili (R. ROZDOLSKI, *Untertan und Staat in Galizien. Die Reformen unter Maria Theresia und Joseph II.*, s. 35). Dědičný pacht samozřejmě nabízel možnost dlouhodobého stabilního příjmu, navíc řídce osídlená komorní doména poskytovala dostatek prostoru kolonistům a vycházela tak vstřícně úsilí státu po zalidnění Haliče (tamtéž, s. 25–29). Dalším důležitým leitmotivem byla snaha začít s rušením ultrakonzervativních svazků mezi vrchnostmi a poddanými a demonstrovat nové možnosti jejich regulace. Robotní abolicí a likvidací dominikálu navíc chtěl stát provést i na těch částech domény, která byla určena k prodeji šlechtě. Již v roce 1774 započal s „regulací“ dvorní rada Koczian na statcích Jaworów – sedlákům zde bezplatně rozdělil téměř celý dominikál a nechal jim budoucně na vybranou, zda robotu nahradí naturálními či peněžními dárkami.

646 Zprávu tehdejšího administrátora komorního jmění von Gränzensteina z 20. června 1777 cituje R. ROZDOLSKI, *Untertan und Staat in Galizien. Die Reformen unter Maria Theresia und Joseph II.*, s. 90, poznámka č. 90.

647 Ludwig von MISES, *Die Entwicklung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Galizien (1772–1848)*, Wien 1902, s. 71.

648 R. ROZDOLSKI, *Untertan und Staat in Galizien. Die Reformen unter Maria Theresia und Joseph II.*, s. 244–245.

649 L. von MISES, *Die Entwicklung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Galizien (1772–1848)*, s. 70.

650 Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer – Domänenakten (Robotabolition), karton č. 599, fol. 1042r–1062v.

651 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 291.

652 K ní František ROUBÍK, *Ke vzniku josefského katastru v Čechách*, SH 2, 1954, s. 140–185; Karol REBRO, *Urbárska regulácia Márie Terézie a poddanské úpravy Jozefa II. na Slovensku*, Bratislava 1959; Roman ROZDOLSKI, *Die grosse Steuer- und Agrarreform Josefs II. Ein Kapitel zur österreichischen Wirtschaftsgeschichte*, Warszawa 1961; W. E. WRIGHT, *Self, Seigneur, and Sovereign. Agrarian Reform in eighteenth-century Bohemia*, s. 130–150; J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 12–26. Zajímavou studií pro poměry v Uhrách zpracoval P. G. M. DICKSON, *Joseph II's Hungarian Land Survey*, *English Historical Review* 1991, s. 611–634. Srov. ještě Lorenz MIKOLETZKY, *Der Versuch einer Steuer- u. Urbarialregulierung unter Kaiser Joseph II.*, *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 24, 1971, s. 310–346; Bernhard HACKL, *Die Theresianische Steuerrektifikation in Ober- und Innerösterreich 1747–1763: die Neuordnung des ständischen Finanzwesens auf dem Sektor der direkten Steuern als ein fiskalischer*

březnu 1787 dorazila k ratifikaci finalizační smlouva Poličky, vydal požadavek dopsání dvou bodů týkajících se této věci: v případě nižšího vyměření reluce se má upustit od dosud platných podmínek aboliční smlouvy a že se vrchnost zavazuje platit novou reformou výše vypočtenou kontribuci.⁶⁵³ Následně si Josef II. 23. června 1787 vyžádal sumární zprávy ode všech aboličních komisařů. Došlé údaje se nedaly jednoduše porovnávat, neboť někteří komisaři vzali jako jednotku nikoliv panství, nýbrž obec.⁶⁵⁴ Postačily nicméně k tomu, aby císař pochopil, že původně proponované dokončení je stále v nedohlednu. V roce 1788 pokračování robotní abolice definitivně pozastavil. V ten moment byla rozpracována celá řada panství a další čekala na zahájení prací. V Čechách se nepřikročilo k aboliční některých královských a věnných měst (Most, Písek, Tábor, Loko, Trutnov, Jaromeř, Dvůr Králové nad Labem), všech královských horních měst (jedinou výjimkou se stala Kutná Hora) a panství náboženského fondu, na Moravě zůstávaly vesměs všechny statky statky arcibiskupské. Samotný příliv statků do přímého vlastnictví státu následkem josefínské sekularizace představoval natolik veliké sousto, že dokončení reformy podstatně oddálilo. Navíc tu vznikala otázka, zda je výhledově odprodat anebo ponechat v přímé držbě státu.⁶⁵⁵

4.4.1 Bezprostřední důsledky reformy u královských měst

Čísla o výsledcích robotní abolice za léta 1775–1788, jimiž aboliční komisaři skládali císaři v roce 1788 své účty, bohužel zdaleka nejsou přesná a byl si toho vědom již Václav Černý, který se jimi před bezmála 100 lety zabýval a publikoval je.⁶⁵⁶ Dokazují nicméně, že robotní abolice tam, kde dospěla k finalizaci, naplnila svůj hlavní účel – odbourala robotu a zvýšila populaci tím, že se bývalá dvorová půda stala základem půdního fondu nových poddanských usedlostí či dokonce celých vsí. Podle Josefa Křivky vzniklo díky raabizaci v Čechách 144 osad (tj. 56 % všech tehdy v Čechách vzniklých osad), přičemž nejčastěji se jednalo o malé sídelní jednotky o maximálně 200 obyvatelích,⁶⁵⁷ založené vesměs mechanickým rozdělením rozlehlých budov poplužního dvora na menší stavení (Plzeň-Doubravka, Plzeň-Nová Hospoda) či „na zeleném drnu“ třeba i na místech vysušených rybníků (početné případy na Pardubicku).⁶⁵⁸ Nové vesnice se někdy po aktérech raabizace přímo pojmenovaly (Ráb u Bechyně, Ráby u Pardubic,⁶⁵⁹ Bajervek u Kolína,⁶⁶⁰ Zinzendorf u Brna⁶⁶¹ a Aichelburg u Sadské).⁶⁶² Vznik nových sídelních jednotek ještě nutně nebyl důvodem ke zvýšení počtu obyvatel – reálně k němu docházelo jedině tehdy, pokud byli na nově vzniklé usedlosti povoláni lidé odjinud a nikoliv místní poddaní.⁶⁶³ Na kolik trend vzrůstu obyvatelstva na raabizovaných panstvích vytrval a odlišil je tímto růstem od panství soukromých, lze obtížně odpovědět. Bedřich Mendl při řešení tohoto problému sice konstatoval, že mnohdy pokračoval, avšak připomněl, že tu nehrál ani tak roli moment parcelace dvorové půdy jako způsob, jakým se prováděla.⁶⁶⁴

Modernisierungsprozess zwischen Reform und Stagnation, Wien 1999.

653 W. E. WRIGHT, *Self, Seigneur, and Sovereign. Agrarian Reform in eighteenth-century Bohemia*, s. 123–124.

654 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 40–41. V Čechách tak reformou vzniklo 7820 domů, na Moravě (ovšem jen za léta 1782–1787) 3628 domů, v Dolních Rakousích 483, v Horních Rakousích 72. V Korutanech a Kraňsku bylo abolováno celkem šest panství, pro Vnitřní Rakousy a Halič nejsou čísla známa.

655 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 45–46.

656 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 287. Vlastní tabulky tamtéž, s. 296–301, 304–306.

657 Josef KŘIVKA, *Nové osady v Čechách*. In: Josef Petráň (red.), *Počátky českého národního obrození 1770–1791*, Praha 1990, s. 16–19 (s mapkou). Srov. ještě Zdeněk LÁZNIČKA, *Typy venkovského osídlení v Československu*, Práce brněnské základny Československé akademie věd 28, 1956, sešit 3, s. 113–114.

658 Charakteru zástavby v raabizačních vesnicích se okrajově věnovala na příkladu plzeňských vsí Dolan a Habrové Marie KOČANDRLOVÁ, *Raabizace a její důsledky na příkladě obcí Dolan a Habrové. Studie k pozemkové reformě 18. století na plzeňském panství*, [Praha 1973]. Diplomová práce na katedře etnografie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Srov. TÁŽ, *Raabizace a její důsledky na příkladě obcí Dolan a Habrové. Studie k pozemkové reformě 18. století na plzeňském panství. Dědictví Raabovy reformy*. In: Miloš Tomandl – Lubomír Procházka (ed.), *Tradiční lidová architektura. Opera ethnologica archivalia*, Praha 2008, s. 186–193.

659 Stanislav HOLUBEC, *Ráby – původ názvu*, Zprávy Klubu přátel Pardubicka 33, 1988, č. 1–2, s. 53.

660 Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I.*, Praha 1954, s. 27. Jan Josef Beierweck byl vrchním správcem poděbradského panství.

661 J. DŘÍMAL – V. PEŠA (red.), *Dějiny města Brna I*, s. 187.

662 A. PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I.*, s. 6.

663 Josef TLAPÁK, *Raabizace na Zbraslavi*. In: Jana Pšeničková – Olga Roháčková – Jíří Šouša (red.), *Poceta nestoru české agrární historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc.*, Praha 2003, s. s. 118–119.

664 B. MENDEL, *Z novějších dějin agrárních (1789–1848)*, s. 101–102.

Nejobvyklejšími příjemci rozparcelované dvorové půdy skutečně byli bezzemci (podruzi, domkáři), čímž se naplňovalo další předsevzetí reformy, totiž redukce nemajetného obyvatelstva, zbrždění procesu proletarizace a rámcová nivelizace či alespoň přiblížení se situaci středně bohatých.⁶⁶⁵ V tomto směru byla situace na raabizovaných panstvích lepší než na reformou netknutých, nicméně k pozastavení procesu proletarizace venkova Raabův systém neměl a ani nemohl mít potenciál. Ovšem jen v menším procentu případů byly půdní přídělky natolik veliké, že zajistily ekonomickou a potravní soběstačnost. Častěji se přidělovaly pozemky, jejichž výsledná výměra svému příjemci do budoucna sice přinesla podstatné ekonomické zlepšení, ale při zachování předchozího způsobu obživy (nejčastěji námezdní práce). Ne zcela jednoznačně se raabizaci zdařilo zvýšení chovu dobytka,⁶⁶⁶ což si uvědomovali odpůrci reformy, kteří pokles v chovu kladli za vinu právě jí.⁶⁶⁷ Je tu však nutné vzít v úvahu, že vyšší stavy kompenzovaly obecně špatnou jakost dobytka, takže se změnou tohoto stavu se s postupem do přítomnosti stavy snižovaly.

Tab. č. 4: Počty nových domů a rodin na panství zeměpanských měst za léta 1775–1787

Město	Počet nových domů na panství	Počet nových rodin	Město	Počet nových domů na panství	Počet nových rodin
Plzeň	180	125	Chomutov	36	42
Hradec Králové	144	81	Žatec	32	32
Vysoké Mýto	97	52	Německý Brod	21	14
Rokycany	93	93	Čáslav	18	27
České Budějovice	91	76	Kadaň	18	18
Kutná Hora	79	122	Nymburk	10	9
Domažlice	77	78	Stříbro	10	10
Litoměřice	77	77	Kolín	6	10
Polička	68	45	Beroun	5	7
Klatovy	65	70	Český Brod	4	0
Praha	60	60	Chrudim	3	2
Nový Bydžov	52	41	Kouřim	3	1
Sušice	43	34	Ústí nad Labem	2	0

Pramen: Václav ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, ČDV 15, 1928, s. 298–301.

Po povšechných konstatováních si nyní přibližme výsledky Raabovy reformy u zeměpanských měst v Čechách. Robotní abolice se zavedla (tzn. byla završena finalizační smluovou) bezpečně u 28 zeměpanských měst z celkových 42⁶⁶⁸ (sám Raab ovšem měl ambici zavést ho u celkem 56 měst, tzn. včetně královských horních měst). Mluví-li se tudíž o dopadu raabizace pro vývoj zeměpanských měst v Čechách, je třeba si uvědomit, že reformu prodělaly (anebo přesněji řečeno finalizovány byly) jen dvě třetiny z nich. Nad rámec obecně proklamovaných výhod, společných pro všechny aboloované domény (tj. i panství komorní a exjezuitská), se u měst více dostávalo více do popředí téma ekonomického ozdravení. Raab dokázal již u komorních a exjezuitských panství zvýšit výnosy, byť to nebylo jeho hlavním cílem. V zeměpanských městech byla tato otázka významnější, neboť se tu raabizace prosazovala jako jeden z léků na chronické problémy městských ekonomik. V roce 1782 Raab udával pro 15 městských panství zisk z abolice, tzn. čistý výnos z vrchnostenského hospodaření po jejím zavedení, celkem 16 000 zl., přičemž platila přímá závislost na výši výnosu a velikosti městského panství, takže kupř. Beroun počítal se ziskem 42

665 Shodují se na tom v podstatě všechny lokální sondy: O. KULHÁNEK, *Raabizace panství Králův Dvůr*, s. 96.

666 J. KŘIVKA, *Nové osady v Čechách*, 16–19. Srov. ještě Z. LÁZNIČKA, *Typy venkovského osídlení v Československu*, s. 113–114.

667 W. E. WRIGHT, *The Initiation of Robot Abolition in Bohemia*, s. 246. Počátkem roku 1787 bylo předneseno císaři, že abolici trpí chov ovcí a že stoupá cena vlny z 30 až 40 zl. až na dvojnásobek (Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer, Domänenakten (Robotabolition), karton č. 598, fol. 462r–464v).

668 Zatím nejasné je provedení reformy na panstvích Mělník a Jaroměř.

zl., kdežto České Budějovice s 4 641 zl.⁶⁶⁹ Skutečnou situaci však maloval v poněkud růžových barvách, neboť raabizační účetní bilance zcela opomíjela výdaje na umoření dluhů.⁶⁷⁰ To ovlivňovalo i dopad reformy na celkovou účetní bilanci městského hospodářství. Přes evidentní úspěchy na tomto poli ovšem Raab nepřestával akcentovat, že usiluje především o naplnění populacionistického záměru zvýšit počet obyvatel a počet domů (viz tab. č. 4). Jím prezentovaná čísla ale nebyla zcela přesná a jak dokazuje konfrontace s údaji získanými podrobnějším studiem patrimoniálních archivů, nadsazovala. Jiří Kuděla konstatoval pro plzeňské panství, že raabizací vzniklo 160 nových usedlostí a přibližně 130 nových rodin.⁶⁷¹ Analýza sušických pramenů k tomuto problému přispívá upozorněním, že je podstatné ujasnění terminologie: soustava 11 vrchnostenských objektů, vesměs poplužních dvorů a připojeného příslušenství, se raabizací proměnila v 39 nových usedlostí, což lze interpretovat buď jako nárůst o 28 domů anebo vznik 39 nových poddanských usedlostí. Zůstává také otázkou, co se v 18. století minulo počtem rodin. Pokud by šlo o počet rodin usazených v nových domech, dal by se předpokládat buď počet stejný (každá nová usedlost musela získat hospodáře) anebo vyšší (s hospodářem se na usedlosti usadila podružská rodina, kupř. jeho mladšího sourozence). Čísla v tabulce č. 4 však naznačují, že v některých případech byly počty domů neúměrně vyšší než počty rodin.

4.4.2 Přijetí raabizace měšťany a poddanými

Raabova reforma vyvolávala u obyvatel měst a jejich poddaných poměrně širokou škálu reakcí. Základní přístup měšťanstva vyplýval z vrozeného konzervatismu (a zvláště ve venkovských městech),⁶⁷² byť s určitými výkyvy. Ze zatím jen neorganicky shromážděného materiálu se zdá, že pozitivněji reformu hodnotili řadoví příslušníci městské obce,⁶⁷³ zatímco měšťtí reprezentanti (konšelé, obecní starší) jakožto aktivní vykonavatelé vrchnostenských pravomocí městské obce k ní přihlíželi podstatně skeptičtěji. V duchu doznívajícího úsilí o aristokratizaci nedokázala většina městských špiček konstruktivně podnikatelsky uvažovat a využít potenciálu, kterým snadný zisk půdy v extravilánu měst a městských panství nepochybně byl. Entuziasmus jim v tomto směru nedodával již královský podkomoří, jenž byl sám ve vleku názorů všeobecně rozšířených ve stavovských kruzích,⁶⁷⁴ totiž že poddaní nebudou z vlastní nemožnosti i tvrdošijnosti vyměřené platy plnit. Zvlášť pozorně se takovým hlasům naslouchalo ve městech s vysokým zadlužením, kde se ve vrchnostenském hospodaření spatřoval důležitý zdroj příjmů (Vodňany s dluhem 130 000 zl.). Ani tady však nebyla situace jen černá a bílá. Ambivalentní situace zavládla kupř. v Poličce; tamní, ač v zásadě prosperující vrchnostenské hospodářství poličtí konšelé uznali za vhodné pro neefektivnost robotní práce zrušit a údajně sami přemlouvali poddané, aby s reformou souhlasili.⁶⁷⁵ Pod vlivem podkomořího se však pomalu od tohoto stanoviska odchylovali, zatímco městská obec o jeho výhodách nepřestala pochybovat. Kutnohorští měšťané zase v reformu skládali velké naděje, pokud jde o ozdravení financí. V roce 1780 vyzývali Raaba, aby „z vrozené velkomyslnosti ráčil se

669 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 300, poznámka č. 14. U Sušice počítal se ziskem 1033 zl., u Klatov 213 zl., u Domažlic 1574 zl.

670 Konkrétnější čísla nabízejí České Budějovice díky dvěma účetním bilancím (srov. výše). Bilance sestavená úředníky města v roce 1778 došla k celkovému čistému výnosu městského hospodářství -2 648 zl. a po zavedení reformy 2937 zl. Naproti tomu bilance účetních pro potřeby raabizace z roku 1781 uvádí starý čistý výnos 4286 zl. 8 kr. a nový 9529 zl. 10,75 kr. Zhruba pětitisícový rozdíl díky zavedení reformy sice neutrpěl, avšak zkreslena byla celková pozice městské ekonomiky. Že si této skutečnosti byl Raab dobře vědom, vyplývá z jeho poznámek k finalizaci sušického panství.

671 J. KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 199–200.

672 S odvoláním na lidové kroniky z městského prostředí Pavel BĚLINA, *Sociální ideologie obyvatelstva českých měst*. In: Josef Petráň (red.), *Počátky českého národního obrození 1770–1791*, Praha 1990, s. 224–228 a P. HORSKÁ – E. MAUR – J. MUSIL, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, s. 118–119.

673 Na příkladu Poličky V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 215.

674 K tomu V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 111–112, 129. Rovněž sám Raab ve své relaci z 31. srpna 1782 uváděl, že podkomoří zavádění systému pouze maří – údajně rušením geometrického vyměřování na panstvích Polička a Vysoké Mýto (NA Praha, Robotní aboliční, karton č. 15). Obdobně působil i v Hradci Králové (J. KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 163).

675 J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 97–98.

*nás ujmout, zvláště proto, že prospěšným systémem Vaší Milosti bylo by pomůženo nejen našemu městu Kutné Hoře, nýbrž i našich občanům nouzí trpícím a našim dětem“.*⁶⁷⁶

Opačnou a početně více zastoupenou stranu názorového spektra tvořila města, kde se reforma komplexně vnímala jako narušování dobře fungujícího a zaběhnutého systému zajišťujícího existenční stabilitu. Vnitřní myšlenkové pochody ovšem byla jedna věc a vnější, povinný projev loajality vůči nařízením od nejmilostivější císařovny, věcí druhou.⁶⁷⁷ Jen málokde se měšťané odhodlali vůči raabizaci otevřeně vystoupit, většinou zůstalo u skryté nespokojenosti a siláckých prohlášení o záměru panovníci odeslat rozklad proti reformě.⁶⁷⁸ Ve Vysokém Mýtě, kde se pro zavedení systému vyslovila městská rada, proběhla s podporou císařského rychtáře na jaře 1781 pokoutní petiční akce s cílem odvrácení raabizace, „*poněvadž starý systema povědomo jest, jaký užitek z toho jsou, a to nové nebylo povědomo*“. Podpisy připojili např. obecní starší. Následovat musela veřejná manifestace spojená s podepsáním prohlášení o souhlasu se systémem.⁶⁷⁹ Jak bylo řečeno, negativní nálady snáze zavládly zvláště tam, kde byly obecní ekonomiky zatížené dluhy či naopak systém přinášel pro městskou ekonomiku významný příjem. Na panství města Berouna fungoval jediný poplužní dvůr, v němž veškeré práce kvůli nedostatku poddaných zajišťovala námezdní pracovní síla. Městskou obec ročně stála necelých 300 zl.⁶⁸⁰ Reformu Berounští pro sebe hodnotili jako veskrze finančně nevýhodnou. Uvědomovali si, že napříště budou muset získávat deputáty, dosud zajišťované z vlastní produkce, nákupem surovin zvenčí na trhu a tedy hotovými penězi. Rovněž relucii roboty svých poddaných v Měňanech spatřovali jako nevýhodnou – robotu si cenili na 450 zl., kdežto kalkulace reformy předpokládala s výnosem z reluce 234 zl. Přesto je parcelace neminula a smlouvou ze 17. března 1783 bylo mezi 50 nových držitelů rozděleno celkem 735 měřic polí a luk a vzniklo sedm nových poddanských hospodářství. Berounské obci zůstaly pouze lesy a pastviny.⁶⁸¹ Další města svou nelibost dávala najevo průtahy a výmluvami: kupř. Most odmítal robotní abolicí do doby, než dokončí některé investice,⁶⁸² obdobně se vykrucoval Písek. Větší kumulace problémů znechucovala zavádění raabizace v Plzni. Městské hospodářství tu i ve třetí čtvrtině 18. století dosahovalo aktivní účetní bilance a raabizaci tudíž konšelé od počátku vnímali jako retardační element, na který musí z městského důchodu pouze neúčelně vydávat velké množství peněz.⁶⁸³ Abolice se svým zavedením navíc dostávala do kolize s dobíhajícím pronájmem (arendou) městského hospodářství. Pacht se musel přerušit, což nájemci logicky považovali za krácení svých práv a reagovali záměrným mařením aboličních prací či přetěžováním a násilím na poddaných.⁶⁸⁴ Aboliční komisař Schmidt zdejšími poddanými nezodpovědně přislíbil, že od 1. listopadu 1779 nebudou robotovat, jen aby přistoupili na podmínky nové pozemkové reformy, avšak arendátor trval na dodržení platné nájemní smlouvy a nutil poddané k robotě i poté.

Otázkou pro samostatný výzkum jsou reakce poddaných jakožto vlastních subjektů Raabovy reformy. Základní charakteristiky na ně zajisté působily pozitivně – příslib zrušení roboty a možnost bezplatného získání půdy jistě nemohli přijímat negativně. Pokud tomu navíc předcházely spory s vrchností o výši robot (Vysoké Mýto),⁶⁸⁵ byla motivace poddaných zapojit se do systému o to větší. Parcelace poplužních dvorů se tak setkávala se značným zájmem poddaných příslušných panství,⁶⁸⁶ i když ojedinělé agitace a přesvědčování ze strany městských rad v nich vyvolávaly pocit nedůvěry

676 J. VANĚČKOVÁ, *Ložanská raabisační smlouva 1785 a 1788*, s. 205.

677 J. KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní abolicí v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 153.

678 Pro Olomouc V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 122.

679 NA Praha, Robotní abolicie, karton č. 8.

680 O. KULHÁNEK, *Obecní hospodářský dvůr města Berouna v polovině 18. století*, s. 32–35.

681 O. KULHÁNEK, *Obecní hospodářský dvůr města Berouna v polovině 18. století*, s. 43–44.

682 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 201.

683 J. KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní abolicí v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 51, 118–119, 134.

684 V. ČERNÝ, *Vzpouza proti pozemkové reformě v Plzni v 18. století (Podle archivních pramenů)*. V redukované formě TÝŽ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 199 a M. BĚLOHLÁVEK (red.), *Dějiny Plzně I. Od počátků do roku 1788*, s. 273–274. – Spor s arendátory vypukl i na panství Karlštejn.

685 Na vysokomýtském panství se poddaní cíleně obraceli na svou vrchnost s žádostí o zavedení raabizace. Blíže k tomu NA Praha, Robotní abolicie, karton č. 8.

686 E. JANOUŠEK, *Raabisace na panství karlštejnském (Příspěvek k srovnání raabisačních dávek a měření s dávkami a měřením josefského katastru)*, s. 257.

a opatrnosti,⁶⁸⁷ zvláště pokud se přesvědčovací praktiky srovnávaly s donucováním (Plzeň). Svě mohla sehrát i jazyková bariéra – v Litoměřicích poddaní reformu poté, co jim příslušný dekret o ní byl přečten německy, odmítli, ale po seznámení s jejím českým zněním změnili názor.⁶⁸⁸ Pregnantně se rozporuplnost pocitů selského obyvatelstva zrcadlí v pamětech milčického rychtáře Františka Vaváka, jenž na reformě osobně spolupracoval při jejím zavádění na panství Poděbrady. Po seznámení se s principy raabizačních kalkulací proti nim vystoupili především vlastníci velkých usedlostí, poněvadž „*podle toho vysazení na velikých gruntech mnoho za tu robotu peněz vynášelo*“. Stanovisko samotného Vaváka není jednoznačné, dodatečně však připojil poznámku, že „*nyň je to všechněm milo*“.⁶⁸⁹ Po odsouhlasení a zavedení interimálu, přestože výše vyměřeného koeficientu pro výpočet ekvivalentu mohla být zneklidňující, se venkovský lid živil nadějí, že se vše vyřeší a náležitě upraví geometrickým přeměřením a finalizační smlouvou, takže byl trpělivý a otevřený vůči uklidňování ze strany vrchností i orgánů kompetentních k provádění raabizace. Víra ve snížení feudální renty však byla naivní (jistě v tom sehrál roli nádech naivního monarchismu, protože finalizační smlouvy podepisoval samotný císař) a po podepsání finalizačního kontraktu a prvních týdnech v režimu nových splátek začali poddaní velmi rychle střízlivět. Vidina definitivy u některých aktivovala nové projevy nesouhlasu s nastavením nového systému jak z řad rustikalistů, tak novoosídlenců.

Vyslovit jednoznačný závěr nad výsledkem a smyslem reformy F. A. Raaba je obtížné. Vyjádřeno v prostých číslech, podařilo se uvést ji v život na dvou třetinách zeměpanských měst (nepočítaje v to královská horní města, která se v Raabově hledáčku octila rovněž). Na všech došlo ke zvýšení počtu obyvatelstva, avšak bez podstatnějšího ovlivnění stavů dobytka (pravděpodobně nikoli chybou samotné reformy, ale pod vlivem vnějších okolností). Po kvantitavní stránce tedy původní záměr došel svého naplnění pouze částečně. Kvalitativní optikou se raabizace klasifikuje ještě hůře, poněvadž specifické podmínky jednotlivých velkostatků ovlivňovaly výsledné kalkulace a i v rámci těch kterých panství jakožto uzavřených mikrosvětů systém vyzníval ambivalentně: jednou zajistil poddanským ekonomikám výhodnější podmínky snížením urbaniálního zatížení, jindy naopak přinesl zvýšení kontribučního břemene. Oproti předchozím poměrům nastolil nesporně sociálně spravedlivější rozvržení finančního zatížení poddaných, avšak obrazně řečeno pouze na polovině cesty mezi robotním patentem 1775 a berní a urbaniální reformou 1789. Navíc toliko dílčím způsobem řešil proletarizaci venkova. Slovy Josefa Tlapáka „*uskutečněnými příděly nemohla se [raabizace] stát patřičně účinným ventilem nemalého sociálního přetlaku*“.⁶⁹⁰ Byly-li tyto aspekty univerzálně platné pro všechna systémem dotčená panství, potom v případě měst vznikal ještě jeden sporný moment: reforma ve své každodenní praxi (nehledě na Raabovy jakkoli podnětné úvahy) podstatněji nepřispěla do dobového diskurzu chronických potíží městských ekonomik, vlekokoucích se již od 16. století. Nepokoušela se je řešit, naopak pokračovala v trajektorii zahájené na komorních a exjezuitských panstvích, aniž by městským panstvím „ušila na míru“ podmínky takové, které by více zohledňovaly příjmovou stránku vrchnostenských rozpočtů a zatraktivnily je v očích městských reprezentantů, nahlížejících na systém povětšinou skrz prsty. Spokojila se se zajištěním příjmů buď shodných anebo nepatrně vyšších. Navíc se do budoucna ukázalo, že takto řešené zajištění problematizuje způsob normativního ukotvení feudální renty, jež jen obtížně přestálo rostoucí inflaci a finanční patent 1811. Většinu vrchností tento vývoj motivoval vyžadovat feudální rentu v naturáliích tak, jak jim to umožňovaly finalizační smlouvy, čímž se rozpoutaly vleklé spory, které u poddaných zásadně snižovaly platební disciplínu. Nedostávající se klíčové velkostatkové příjmy o to podstatněji destabilizovaly situaci křehkých městských rozpočtů. Doprovodné problémy se zavedením vídeňské a později konvenční měny komplikovaly dosažení dohod s poddanými a odložily je i o několik desetiletí. Mnohdy je učinil bezpředmětnými teprve rok 1848.

Kvalitativní nahlížení raabizace má ještě jednu rovnu. Představy o reformě vyrostlé z fyziokratických a populacionistických myšlenek, jež si jako svůj ústřední cíl ušlechtila vytyčila polepšení sociálního a ekonomického postavení venkovského lidu, je nutno prohlásit za značně

687 J. RŮŽIČKA – J. KRŮŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 98.

688 O. KOTYZA – J. SMETANA – J. TOMAS, *Dějiny města Litoměřic*, s. 234.

689 Jindřich SKOPEC (ed.), *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816. Kniha první, část I.*, Praha 1907, s. 78–79.

690 J. TLAPÁK, *Raabizace na Zbraslavi*, s. 120.

zidealizované a zkreslené. Hospodářská stabilita poddaných sice byla ústředním leitmotivem veškerého snažení, avšak v daném kontextu zcela zjištěným a na úrovni pouhého prostředku, nikoli cíle. Při vší úctě k Raabovi a jeho nepochybně šlechtěným úmyslům jeho reforma vycházela vstříc především fiskální politice, tj. zajištění bezproblémového placení daní nejpočetnější skupinou obyvatelstva habsburské monarchie. Není to nepochopitelná, ale naopak logická reakce na společenskou objednávku.⁶⁹¹ Ocenit je u Raaba nutné to, že na pozadí této společenské objednávky dokázal řešit a aktivně zasáhnout do množství palčivých a chronických problémů života venkovského lidu. Jen stěží přitom mohl dohlédnout dále a už vůbec ne mimo rámec feudálního zřízení.⁶⁹² Nadto reforma přinášela ještě další sekundární potíže. Odstranění velkých pozemkových dominikálních komplexů a provozů znemožňovalo zavádět velkopacht, jenž se v první polovině 19. století na soukromých statcích velmi často uplatňoval. Pro většinu raabizovaných panství se tak stal typický pacht drobný,⁶⁹³ který atomizoval a do určité míry zneprůhledňoval majetkové poměry a znesnadňoval jejich proměny v duchu nastupující agrární revoluce. Se zrušením roboty a zahájením prací vyvazovacích komisí v roce 1849 se raabizace potom stala ještě jednou (a naposledy v nehistorickém kontextu) předmětem širší diskuse. Jestliže se zrušením feudálního svazku stávali poddaní z dědičných držitelů plnocennými vlastníky obdělávané půdy, nebylo nijak zasaženo do držby vrchnostenské na dominikálu, jež i do budoucna zůstala nadále velkostatkem. Jedině raabizovaná dvorová půda, z níž vrchnosti nepřestaly platit ani 70 let po její likvidaci *extraordinarium*, byla cele převedena do soukromého vlastnictví někdejších poddaných.⁶⁹⁴ Jde však již o jinou kapitolu urbánních a agrárních dějin.

Hospodářskou situaci zeměpanských měst a jejich aktivitu v této oblasti pro dlouhé období 15. až 18. století nelze hodnotit v několika větvích. Bylo však myslím sneseno dosti dokladů o tom, že měšťanům nechyběla vůle zapojovat se do vrchnostenského podnikání a že tedy nebyla jen pasivními účastníky nástupu režijního velkostatku v 16. století, netečnými k možnostem, které tyto ekonomické aktivity přinášely. Uvědomovali si výsostně význam tohoto druhu příjmů a podstupovali kvůli tomu značné oběti. Budování vrchnostenské pozice města stavělo do nové pozice vůči venkovu – svým poddaným –, takže jejich vztah dostával nové dimenze, které poněkud transformovaly někdy až harmonicky líčené spolužití.⁶⁹⁵ V postupující feudalizaci ale měšťané vždy hráli roli druhého hráče a chování šlechty napodobovali, aniž by sami přicházeli s vlastními inovacemi. Nadto i vysněné pozice měšťanstva mířily mimo třetí stav a spojovaly se s aristokratizací. Nepřály jim ani politické poměry, pouze v krátkém období od konce husitské

691 To se konečně projevilo u jiného opatření, které pulzovalo již od 50. let 18. století – dělení velkých selských usedlostí. Na kontext s raabizací upozornil již Josef Pekař v recenzi na Černého *Pozemkovou reformu v XVIII. století* (ČČH 35, 1929, s. 176). Pro situaci k dělení před rokem 1750 srov. A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 213–215, 242–248. V tomto směru nebyli zajedno ani státovědci – zatímco Justi přílišné rozdrobení půdy nedoporučoval (přestože sám akcentoval zvýšení populace), byl jeho žák Butschek zastáncem dělení (F. KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu*, s. 27; na šumavském materiálu Hermann ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald*, Wien–Köln–Weimar 2014 (= Sozial- und wirtschaftshistorische Studien 36), s. 134–138, 193–195). Rozhodně se bránilo dělení mezi příbuzné dědice (Kamil KROFTA – Emanuel JANOUŠEK, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949 (= Laichterův výbor nejlepších spisů poučných 80), s. 373–374). Podle normativů z 80. let bylo určeno, že alespoň jedna z nově vzniklých usedlostí má mít 40 dolnorakouských měřic (= 7,62 hektaru), přičemž v letech 1785–1787 dokonce stát za taková dělení vyplácel finanční odměnu 50 zl. V horách, kde se očekávaly možnosti přivýdělků i neagrárními aktivitami, bylo možno hranici čtyřiceti měřic porušit (Václav ČERNÝ, *Státní podpora na dělení velikých selských statků*, Věstník československého zemědělského musea 2, 1929, s. 351–353; K. KROFTA – E. JANOUŠEK, *Dějiny selského stavu*, s. 380–383). Ani s postupem do přítomnosti se stát nechtěl vzdávat kontroly nad dělením. Dvorským dekretem z 19. listopadu 1812 se přísně zakázalo drobit velké selské grunty bez povolení krajského úřadu a gubernia. J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1780–1850*, č. 1003, s. 502. Pro přehled dobové legislativy srov. Josef POHL, *Typy vesnických sídel v Čechách*, Národopisný věstník československý 27–28, 1934–1935, s. 12.

692 Pozitivně raabizaci hodnotil J. KOČÍ, *Die Reformen der Untertänigkeitsverhältnisse in den böhmischen Ländern unter Maria Theresia und Joseph II.*, s. 133.

693 V literatuře tuto skutečnost akcentoval již František KUTNAR, *Spory hořických poddaných s vrchností v první polovině 19. století*. In: Krkonoše-Podkrkonoší. Vlastivědný sborník prací pod patronací filosofické fakulty UP v Olomouci, Havlíčkův Brod 1964, s. 111.

694 K této otázce obšírněji J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 53–56.

695 Blíže H. J. GILOMEN, *Stadt-Land-Beziehungen in der Schweiz des Spätmittelalters*, s. 20.

revoluce se setrvačností do závěru 16. století stály více na výsluní. Jagellonci ani Habsburkové nezastírali svou nechuť města podporovat, projevilo se to naplno ve sporu měst se šlechtou počátkem 16. století a v rozsahu sankcí po porážce obou stavovských odbojů. Tyto události vstříply měšťanům ještě silnější vědomí chránit své starodávné výsady. To je společně s pauperizací vinou třicetileté války chronicky oslabovalo po zbytek 17. století a způsobilo, že vůči šlechtickému velkostatku ustoupily i ve svých výsadních hospodářských oblastech do pozadí. Je nade vše pochybnost, že velkostatky měly formující vliv na konjunkturu či naopak retardaci městských ekonomik. Kromě analýz to lze částečně dovozovat též komparací měst postižených a nepostižených konfiskacemi z let 1547 a 1620. Bylo by ovšem zatím příliš smělou hypotézou vysvětlovat růst Plzně, Českých Budějovic, Kutné Hory (Ústí nad Labem je tu pomyslnou výjimkou) či měst moravských ve druhé polovině 19. století jako pokračování hospodářské stability zajištěné rozvinutými městskými velkostatky. Na druhou stranu, je nesporné, že podřízení širšího venkovského zázemí rozvíjelo centrální funkce města, napomáhalo nárůstu počtu obyvatel a vytvářelo předpoklady pro větší politický a ekonomický význam v období nastupující industrializace. Po roce 1850 takovým městům plynuly navíc nezanedbatelné příjmy z robotní abolic. V kombinaci s nivelizací právního postavení měšťanů a venkovanů jakožto jednoho z výdobytků roku 1848 a zejména ve spojení s vhodnou geografickou polohou tak vznikaly předpoklady pro rozvoj měst v 19. století,⁶⁹⁶ jenž ovšem stojí mimo rámec této práce.

696 Karel MAIER, *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850–1938*, Praha 2005.

Tab. č. 5: Chronologický přehled zavádění robotní abolice na městských panstvích v Čechách (1779–1788)

Město	Rozloha zakoupené půdy poddaných (včetně obecní půdy), lit. A	Rozloha zakoupené vrchnostenské půdy, emfiteutizované poddaným před raabizací, lit. B	Rozloha nezakoupené nedvorové vrchnostenské půdy, emfiteutizované raabizací, lit. C	Rozloha dvorové vrchnostenské půdy, emfiteutizované raabizací (tj. bez lesů a rybníků), lit. D	Kompetentní lokální komisař	Datum uzavření prozatímní smlouvy/zavedení systému	Datum uzavření finalizační smlouvy	Datum ratifikace císařem Josefem II.
Kolín	1 527, 875 měřice	-	-	2 289,765625 měřice	Raab	23. 1. 1778/1. 1. 1779	12. 9. 1780	1. 2. 1781
Čáslav	-	-	-	2 158,0203125 měřice	Raab	30. 1. 1778/1. 1. 1779	září 1780	29. 11. 1782
Kouřim	-	2,921875 měřice	-	657,46875 měřice	Schmidt	?/1. 1. 1782	24. 8. 1781	22. 5. 1783
České Budějovice	37 604 měřic	231,078125 měřice	112,265625 měřice	7 808,5 měřice	Aichelburg, Erben	20. 10. 1778/1. 1. 1779	30. 10. 1782	17. 3. 1783
Sušice	9 418, 75 měřice	-	303,1875 měřice	1 862,328125 měřice	Aichelburg, Erben	7. 12. 1778/1. 1. 1779	7. 2. 1783	17. 11. 1783
Klatovy	3 380, 859375 měřice	884,859375 měřice	20,625 měřice	3 005,5625 měřice	Aichelburg, Erben	?/1. 1. 1779	10. 2. 1783	6. 11. 1783
Domažlice	8 530, 35975 měřice	648,84375 měřice	875,859375 měřice	1 843,234375 měřice	Aichelburg, Erben	?/1. 1. 1779	14. 2. 1783	?
Beroun	605, 109375 měřice	4,375 měřice	20,953125 měřice	683,828125 měřice	Schmidt	13. 2. 1779/1. 1. 1779	17. 3. 1783	3. 4. 1783
Rokycany	10 165, 4375 měřice	308,921875 měřice	2 438,265625 měřice	2 833,6875 měřice	Schmidt	?/1. 1. 1780	20. 3. 1783	10. 7. 1783
Litoměřice	6 428,171875 měřice	87,328125 měřice	277,015625 měřice	2 604,59375 měřice	Aichelburg, Erben	21. 12. 1778/1. 1. 1779	24. 4. 1783	27. 12. 1784
Ústí nad Labem	1 113, 953125 měřice	77,96875 měřice	7,578125 měřice	153,734375 měřice		26. 12. 1778/1. 1. 1779	2. 5. 1783	12. 6. 1783
Plzeň	43 685,578125 měřice	552,609375 měřice	123,640625 měřice	6 330,53125 měřice	Schmidt	?/1. 11. 1779	10. 5. 1783	10. 7. 1783
Žatec	8 796,046875 měřice	23,59375 měřice	325,75 měřice	4 869,0155 měřice	Schmidt	?/1. 1. 1781	15. 5. 1783	22. 9. 1783
Kadaň	8 356, 984375 měřice	2,828125 měřice	-	1 887,515625 měřice	.	?/1. 1. 1781	17. 5. 1783	22. 9. 1783
Chomutov	11 594, 3125 měřice	349,984375 měřice	946,34375 měřice	2 891,84375 měřice	.	?/1. 1. 1781	28. 8. 1783	22. 9. 1783
Staré Město pražské	7 164,328125 měřice	451,0625 měřice	-	4 759,546875 měřice	Schmidt	19. 1. 1779/1. 1. 1779	8. 1. 1784	4. 3. 1784
Český Brod	-	-	-	413,484375 měřice	Schmidt	?/1. 1. 1783	18. 1. 1785	12. 4. 1785
Nymburk	-	91,703125 měřice	397,359375 měřice	1 618,71875 měřice	Schmidt	?/1. 1. 1784	21. 1. 1785	12. 4. 1785
Vysoké Mýto	1. 7. 1783/?	?	?
Chrudim	7 726, 742187 měřice	-	32,6796875 měřice	388,5078125 měřice	Schmidt	?/1. 5. 1783	27. 1. 1785	12. 4. 1785
Polička	37 231, 59375 měřice	312,921875 měřice	1 741,390625 měřice	1 617,484375 měřice	Schmidt	?/1785 (Č)	3. 2. 1785	5. 1. 1787
Nový Bydžov	9 623, 359375 měřice	267,4375 měřice	65,875 měřice	2 759,90625 měřice	Schmidt	?/1. 1. 1783	21. 1. 1786	4. 3. 1786
Hradec Králové	13 622, 344 měřice	1084,1875 měřice	4,96875 měřice	4 432,046875 měřice	Schmidt	?/1. 1. 1783	24. 1. 1786	4. 3. 1786
Kutná Hora	Lošany	6 768, 25 měřice	.	3 291,265625 měřice	Erben	27. 8. 1785/1. 1. 1785	22. 1. 1788	neratifikováno
	Červené Janovice	.	.	3 314,90625 měřice	Erben	?/1. 10. 1784	6. 2. 1786	neratifikováno
	Kutnohorské vesnice	1 627, 4375 měřice	.	1 072,046875 měřice	Erben	?/1. 1. 1785	7. 2. 1786	neratifikováno
Mladá Boleslav	4 783,234375 měřice	.	.	1 514,5625 měřice	Stenička?	.	24. 8. 1787	neratifikováno
Stříbro	.	.	.	2162 měřic	.	?/1. 1. 1787	18. 9. 1795	neratifikováno
Pelhřimov	1788?	finalizační smlouva nevypracována ⁶⁹⁷	
Vodňany
Německý Brod	9 794, 4296875 měřice	423,671875 měřice	13,21875 měřice	1444,125 měřice	Schmidt	6. 2. 1778/1. 1. 1781	?	21. 1. 1786
Most	19 517, 875 měřice	-	-	5 802,625 měřice	.	provedeno pouze geometrické měření		
Jaroměř	?							
Mělník	?							
Tábor	system nezaveden							
Louny	system nezaveden							
Dvůr Králové nad Labem	system nezaveden							
Loket	system nezaveden							
Trutnov	system nezaveden							
Nové Město pražské	bez rustikálu a dominikálu							
Malá Strana	bez rustikálu a dominikálu							
Karlovy Vary	system nezaveden							
Písek	system nezaveden							
Rakovník	system nezaveden							

Poznámka: Kde se nepodařilo zjistit datum uzavření prozatímní smlouvy nebo zavedení systému, přejímám údaj V. Černého, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 298–301 (v tabulce značím písmenem Č za příslušným letopočtem).

697 Zdeněk MARTÍNEK (red.), *Pelhřimov*, Praha 2014, s. 284–285.

5 Obecní hospodářství města Sušice

5.1 Hospodářské základy města v 16. století

Komplexní shrnutí ekonomického vývoje Sušice v 16. a 17. století dosud nebylo zpracováno a do určité míry ani není divu. Na rozdíl od jiných zeměpanských měst v Čechách totiž Sušice v podstatě nemá pro toto období dochované žádné městské účty, takže lze konkrétnější závěry formulovat vlastně jen na základě slovních relací současníků. Tato metoda skýtá jen velmi povrchní možnosti řešení a navíc při ní hrozí mnohem větší nebezpečí subjektivity dojmů a mnohdy i záměru se skrytým cílem. Za příklad lze uvést hodnocení, která používali sami představitelé Sušice při styku se státními úřady. Pokud bychom mohli předpokládat, že ze sušického prostředí vycházely ty nejrelevantnější informace, odhalí limity tohoto tvrzení prostá úvaha nad tím, komu byly adresovány a za jakým účelem se vypracovávaly. Nenajdeme snad případ, kdy by Sušičtí svou pozici hodnotili kladně. Naopak, každé takové příležitosti využívali k dokazování své bídy, utrpení a pokažení svých „živností“. Protože se známé relace dochovaly teprve počínaje druhou polovinu 16. století, omezuje se hořekování Sušických v podstatě jen na zdůrazňování křivd způsobených sankcemi roku 1547, případně požáry z let 1544 a 1592, tu a tam umocněnými nějakou povodní. Výčet jednotlivých citátů by byl nadbytečný, postačí zaměřit se jen na ty nejzajímavější či alespoň reprezentativní. V roce 1566 líčili svou nuznou chudobu oproti všem jiným městům následkem ztráty statků a obecních důchodů a žádali o prominutí odvodů dobytka pro vojenské účely, poskytnutí půjčky panovníkovi apod.¹ Po 15 letech u příležitosti dotazu české komory uváděli, že „*my nebozí lidé jsúc v veliké chudobě obklíčeni, netoliko na vychování faráře, na školu a lidi chudé, ale i na jízdy časté do Prahy neb jinam, kdež potřeby obecní toho bývají, též na branné z sebe sbíratí musíme, a to jest nám velmi odporné. Branejm třem službu týhodní platiti, mosty nákladné, jichž v branách i za branami drahně jest, i silnice opravovati a nato odnikudž ani halírku mejta nemíti, ježto v království českém žádné město Jeho Milosti Císařské v takové chudobě nemůže nám býti rovné.*“² Přesto ze svého trpělivě platili branné, opravovali mosty a cesty a vybírali hromniční plat 49 kop českých grošů jako věrní královští poddaní. Podobně bychom mohli pokračovat i dále, především obdobím po zakoupení kašperských vesnic, jež pro Sušické podle jejich vlastních slov znamenalo velké zadlužení, zamezující poskytovat úvěry třeba i spřáteleným městům.³ Ve stejném duchu pokračovali v argumentaci po třicetileté válce, zejména při jednáních s traktační komisí.

Jakkoli můžeme výpovědi o hospodářské situaci města ze 16. a 17. století využívat v konkrétních detailech, neposkytují nám ucelený, natož objektivní obraz historické reality. Pro jeho rekonstrukci je nutné se uchýlit k širší, byť s ohledem na zúženou pramennou základnu jen rámcové analýze hospodářských vztahů. Městská ekonomika byla ovlivňována celou řadou faktorů. Základní vývojové tendence budoucímu městu předurčil ještě před jeho založením lokátor, jenž při výběru místa a velikosti lokace musel správně odhadnout a vyhodnotit hospodářský potenciál regionu. Úspěšnost náročného podniku následně podpořila panovníká privilegia, která obyvatele města chápali jako symbol a garanci hospodářské jistoty, stability a prosperity. Ve středověku měla svůj rozhodující význam, s postupujícími staletími raného novověku ale rychle ztrácela na důležitosti a byla stále méně respektována. Lpění na privilegiích začalo město paradoxně ekonomicky zbrzdňovat, bránilo volnému rozvoji trhu a řemeslné výroby. Měšťané však přesto neochvějně a pečlivě dohlíželi na to, aby na svých privilegiích měli vždy aktuální konfirmační formulí. Za potvrzení přitom byli ochotni vynakládat vysoké částky.⁴

Soubor sušických privilegií naznačenému odpovídá více než výstižně. Zahajuje je listina Jana Lucemburského z 21. března 1325, kterou Jan sušickým měšťanům potvrdil v obecné rovině všechna požívaná práva a svobody včetně rýžovišť, vod, lesů, polí a vesnic.⁵ Základní hospodářské

1 NA Praha, Staré militare, karton č. 7, list Sušickým Ferdinandu Tyrolskému z 19. dubna 1566 a 20. května 1566.

2 List Sušických z 7. dubna 1581 v NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/8.

3 V únoru 1594 žádali sušickou městskou obec marně o úvěr měšťaně z Prachatic. Václav STARÝ, *Cesta Prachatických v roce 1594 za penězi*, JSH 49, 1980, s. 269–271.

4 V roce 1652 Sušičtí zaplatili za konfirmaci 180 zl. do pokladny české dvorské kanceláře (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 83v).

5 Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Sbírka pramenů práva městského království Českého. Codex juris municipalis*

výhody Sušičtí obdrželi až od Karla IV. Není jistě náhodou, že nejprve (pomineme-li listinu z roku 1353, jíž Sušickým určil odvádět generální berni tak, jak činí ostatní hrazená města)⁶ Sušici udělil právo míle (1356),⁷ následovalo svolení vybírat mýto na dláždění města a městské hradby (1372)⁸ a společně s dalšími 24 královskými městy v Čechách právo volné dispozice nemovitostmi (1372).⁹ Výrazně specifičtější rozměr mělo teprve privilegium Václava IV. o vysazení výročního trhu na svátek Nanebevzetí Panny Marie s ustanovením, aby ho navštěvovali všichni kupci a kramáři, jedoucí cestou přes Kvildu a Hartmanice (1406).¹⁰ Konfirmace Zikmunda Lucemburského (1436) je prvním jmenovitým výčtem k Sušici příslušejících vesnic,¹¹ následující konfirmace Ladislava Pohrobka (1454) a Jiřího z Poděbrad (1462)¹² jen potvrzují platnost předchozích listin. Odlišná situace je u listin Vladislava II. Jagellonského: v konfirmaci předchozích privilegií zakazuje další zastavování města (1472)¹³, dále uděluje právo pečetit červeným voskem (1472)¹⁴ a konečně vystavuje listinu zásadního významu: vedle svolení zastavovat ves Štěchovice a zbudovat rybník u Kadešic přenechává Sušickým rychtu se všemi jejími příjmy proti povinnosti skládat každoročně 130 kop českých grošů na hrad Kašperk. Ferdinand I. všechna předchozí privilegia jednoduše konfirmoval (1537)¹⁵ a poté, co je po stavovském odboji zabavil, opětně potvrdil s jejich základní rekapitulací.¹⁶ Za propadlá se městská privilegia prohlásila znovu po „ohavné rebelii“ 1618–1620 a navrácena byla jen jako deklarace bezbřehé panovnické milosti.¹⁷

Viděno širší optikou, není soubor privilegií pro Sušici právě bohatý a udělené svobody nevybočují z obvyklého rámce běžného u jiných královských měst. Nicméně z něj vystupují velmi zřetelně základní problémové okruhy, kterými se budeme zabývat v následujícím textu. Rozhodující determinantou hospodářského vývoje města byla jeho geografická poloha a z ní vyplývající možnosti využití primárních přírodních zdrojů a napojení na komunikační síť, v konkrétním případě poloha na vodním toku, dálkové komunikace a rýžování zlata. Od toho se odvíjela úroveň ekonomického využití „lidských zdrojů“ formou trhových funkcí a trhových vztahů města, které se nejlépe uplatňovaly tam, kde město mohlo prosadit svou suverenitu – na svém pozemkovém příslušenství. Jak je zřejmé, progresivní vyhodnocení těchto faktorů byly stěžejním úkolem zakladatele města. V 16. století již sušická městská ekonomika byla plně rozpohybovaným soukolím.

5.1.1 Geografické předpoklady, napojení na komunikační síť

Vzdušnou čarou je Sušice vzdálena pouhých 22 kilometrů od zemské hranice s jistou tolerancí vzhledem k vágnímu vymezení zemské hranice ve středověku. Poloha města v pohraničí měla rozhodující vliv na jeho osudy po celou dobu jeho existence. Základem pro další uvažování je otázka vzájemného dopravního spojení. Nepřímo o něm svědčí doklady hmotné (nález merovejského kopí mezi Gsengetem a Spiegelhütte) a na počátku druhého tisíciletí i písemné (zprávy o činnosti sv. Vintíře). K tomu přistupují zájmy bavorských pozemkových vrchností na české straně – windberské Albrechtice a bogenské, později wittelsbašské Sušicko. Je tedy nesporné, že dopravní spojení Sušice s Bavorskem muselo spočívat na kvalitních základech. Lokováním

regni Bohemiae. Díl II. Privilegia královských měst venkovských v království Českém z let 1225 až 1419, Praha 1895, s. 210–211, č. 131.

6 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM II*, s. 493–494, č. 338.

7 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM II*, s. 527, č. 359.

8 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM II*, s. 648, č. 453.

9 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM II*, s. 662–663, č. 485.

10 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM II*, s. 1038–1039, č. 803.

11 Jaromír ČELAKOVSKÝ – Gustav FRIEDRICH (edd.), *Sbírka pramenů práva městského království Českého. Codex juris municipalis regni Bohemiae. Díl III. Privilegia královských měst venkovských z let 1420–1526*, Praha 1948, s. 134–135, č. 86.

12 J. ČELAKOVSKÝ – G. FRIEDRICH (edd.), *CIM III*, s. 427–428, č. 250.

13 J. ČELAKOVSKÝ – G. FRIEDRICH (edd.), *CIM III*, s. 570, č. 330.

14 J. ČELAKOVSKÝ – G. FRIEDRICH (edd.), *CIM III*, s. 593, č. 342.

15 NA Praha, Salbuchy, inv. č. 283, fol. 114v–115r.

16 Inzert v konfirmaci Josefa II. z 23. září 1784 v SOKa Klatovy, AMS, inv. č. 1, sign. L 1. Srov. Josef Ambrož GABRIEL, *Královské město Sušice a jeho okolí*, Praha 1868, s. 109–112.

17 Zdeněk MARTÍNEK, *Samospráva královských měst v Čechách v letech 1620–1784*. In: Ústřední moc a regionální samospráva. 5.–7. října 1993, Brno 1995 (=XXIII. mikulovské sympozium), s. 178.

nového královského města bylo této situace náležitě využito. Nedlouho po svém založení Sušice čerpala z dvojího spojení s Bavorskem. Pregnantně to zaznívá v privilegii z roku 1406 („*die strasse, die durch die dorffere Hartmanicz vnd vber Gefylt geet*“). První a starší spojení mířilo ze Sušice kolem Pátečku přes Nuzerov, Krušce na Hartmanice a po překonání pohraničního hvozdu do bavorského Zwieslu a do Deggendorfu.¹⁸ Toto dálkové spojení bylo běžně využívané ještě v 19. století a podle tradice je spojováno s působením sv. Vintíře – odsud název Vintířova stezka (Němci používají termín Böhmweg).

Druhé spojení propojovalo Sušici s kašperskohorskou větví Zlaté stezky¹⁹ a mělo poněkud komplikovanější průběh. Ze Sušice směřovalo opět na Nuzerov a Krušce,²⁰ ale nejdále v Hartmanicích se oddělovalo a klesalo k mostu přes Otavu u Radešova (jak víme, nejpozději od druhé poloviny 15. století tu Kašperskohorští z dobytka přiháněného do Čech vybírali mýto),²¹ odkud postupovalo buď přímo anebo oklikou přes Kašperské Hory na Horskou Kvildu. Přímý směr proti proudu Otavy musel protínat Rejštejn, který ho však půdorysně nerespektuje, z čehož lze vyvozovat, že šlo o variantu mladšího původu – připomeňme, že v 16. století byla zakazována cesta přes Plzenec a že ještě v roce 1598 navrhovali Sušičtí přeložení kašperskohorské větve Zlaté stezky podél Otavy přes Rejštejn a teprve odsud na Kašperské Hory.²² Údolí Otavy u Radešova šlo dosáhnout ze Sušice ještě přes Dlouhou Ves a Bohdašice. Tato varianta zřejmě byla v předhusitské době preferována – kromě toho, že již v Sušici překonala Otavu a forman poté nemusel řeku nikde brodit (na rozdíl od varianty radešovské), vyrostl více méně k její ochraně hrad Kašperk a konečně procházela či těsně míjela lokality se starším doložením (Dlouhá Ves, Vranov, kostel sv. Mikuláše). Zcela vyloučenou variantou zřejmě nebyla ani třetí možnost, totiž cesta ze Sušice přes Albrechtice – v tomto kontextu je zajímavé zmínit, že v listinách Karla IV. pro klášter ve Windbergu se jeho česká država lokalizuje mezi Sušici a Kašperské Hory. Na Horské Kvildě se cesta větvila na cestu přes Grafenau (Zlatá cesta) či přes Kreuzberg a Freyung (Zlatá stezka) do Pasova. Obě tyto komunikace byly ve své „moderní“ podobě zakladatelským dílem Karla IV. (Zlatou cestu císař posílil v roce 1376 udělením městských práv pro Hals a Grafenau držené lantkrabím Janem z Leuchtenbergu, který při Zlaté cestě založil ještě malý klášter Svt. Oswald), ale o jejich předchůdci směřujícím přes Kvildy²³ do Bavor nelze mít pochybnosti (za vše mluví první privilegium pro Kašperské Hory z roku 1345)²⁴ a zřejmě i nález slovanské nádoby u Čenkovy Pily pro dobu ještě starší.

18 Spojnici Sušice–Zwiesel dokumentuje několik plánů v Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, Plansammlung. Je to především Ersingerova mapa z roku 1569 (tamtéž, sign. Pl. 1916b). Blíže k ní Ulrich WINKLER, *Der mittlere Bayerische Wald auf einer Karte des Straubinger Malers Michael Ersinger aus dem Jahre 1569*, Jahresbericht des historischen Vereins für Straubing und Umgebung 77, 1974, s. 57–63.

19 Na tomto místě budiž připomenuto, že za cílovou stanici nejzápadnější a nejmladší větve Zlaté stezky jsou naprostě většinou považovány Kašperské Hory. Není to zajisté v rozporu s písemnými prameny, ale stejně tak tu jsou pramenné doklady, považující za cíl soumarů Sušici či dokonce Klatovy. Srov. především nejstarší bavorskou mapu soumarských cest z roku 1520, kde je vedle směru na Prachatice a Vimperk směr „*nach Glataw vnd Schutenhofen*“ (Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, Plansammlung, sign. Pl. 18685).

20 O shodném počátku obou tras srov. nedatovanou supliku Sušických z 50. let 16. stol. v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno.

21 Srov. originál listiny Přibíka Koce z Dobře na Bystřici nad Úhlavou z 25. září 1511 v SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, inv. č. 11, sign. L 11. Ještě v roce 1585 Kašperskohorští žádali, aby v Radešově mohli vybírat clo a mýto (tamtéž, katalog. č. 454), v roce 1666 jim to bylo od úřadů zapovídáno a nakonec povoleno (tamtéž, katalog. č. 458, 459).

22 NA Praha, Úřad desk zemských, inv. č. 446, karton č. 30.

23 Jiří FRÖHLICH, *Kvilda na Šumavě ve středověku*, Výběr 36, 1999, s. 171–175.

24 Na tuto souvislost upozornil již Vladimír HOLÝ, *Královský hvozď na Šumavě před třicetiletou válkou*, Domažlice 2007, s. 256.

Obchodní ruch na obou směrech potvrzuje přítomnost pohraničních celnic na obou stranách hranice. Hartmanická celnice (pokud pomineme spornou písemnou zmínku o lokalitě *Preznich* z roku 1045) má nejstarší písemné doložení k roku 1331,²⁵ clo se tu vybíralo nepřerušeno až do 19. století. Jejím bavorským pandánem byla celnice ve Zwieslu, doložená vévodským urbářem pro rok 1300. Složitější situace vládne u Kvild. Clo je od roku 1459 zmiňováno v Malém Kozím Hřbetu, existence celnice na Kvildách je pouze hypotetická, předpokládá se její translokace.²⁶ V 16. století se navíc mluví ještě o cle v Kašperských Horách.²⁷

Hospodářský potenciál města umocňovala vedle pozemních cest řeka Otava. Kromě samozřejmého významu jakožto vodní cesty a s ní spojeného plavení dřeva (doloženého sice až od 16. století, ale nepochybně staršího)²⁸ to byla její zlatonosnost. V literatuře se obecně udržuje názor, že Sušice vděčí za svůj vznik a rozvoj rýžování zlata, je ovšem otázkou, na kolik jde o pozdější konstrukt posílený Hájkovou *Kronikou českou*. Celé horní povodí Otavy skutečně je při vodních tocích lemováno sepy jako pozůstatky po rýžování žlutého kovu. Jejich datace je však velmi obtížná. Kromě sejpů jsou prameny o rýžovnické minulosti Sušice značně skoupé. Dosti pozornosti se v této souvislosti upínalo ke zmínce o zlatodolech („aurifodinis“) v privilegii Jana Lucemburského z roku 1325 a k listině z roku 1344, v níž si bývalý sušický rychtář Jakub pronajal u Horažďovic rýžoviště.²⁹ Někteří autoři na základě toho Sušici uváděli jako hornické město. F. Hoffmann dokonce tvrdil, že zdejší měšťané adresovali dotaz s žádostí o právní naučení do Jihlavy.³⁰ Nesporně vycházel z informace vídeňského právního historika J. A. Tomascheka, který Sušici pouze na základě zprávy z roku 1325 zařadil do okruhu jihlavského městského práva, i když neznal jediný dotaz, který by tuto teorii podepřel.³¹ Je třeba zdůraznit, že se na vlastním území města zlato nikdy hlubinně nedobývalo (nejlepším dokladem je absence jakýchkoliv terénních pozůstatků). Pokud by se o participování prvních sušických měšťanů na těžbě zlata dalo čistě hypoteticky uvažovat, potom jedině prostřednictvím nákladnictví v nejbližších hornických lokalitách (Hartmanice, Kašperské Hory). O to více je v Sušici vyloučena přítomnost samostatné hornické správy nebo možnost získání *omne ius montis*, známého např. z Brna, Čáslavi nebo Kolína.³²

5.1.2 Zemědělství

Při posuzování úlohy zemědělské výroby pro ekonomické fungování Sušice 16. století nemáme prakticky žádné podrobnější informace. Platí to jak o existenci rozlohy zemědělské půdy formou počtu lánů, tak výčtem profesí jednotlivých sušických měšťanů. V širším kontextu se větší část českých měst této doby řadila spíše mezi střediska, čímž se odchylovala od měst polských či

25 Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III. annorum 1311–1333*, Praeae 1890, s. 700–701, č. 1800.

26 J. LHOTÁK, *Hrad Kašperk a jeho panství*, Castellologica bohemia 11, 2008, s. 340.

27 NA Praha, Registra, inv. č. 38, fol. 67r–67v, missiv z 14. června 1546, určený celným v Domažlicích, Mostě, Kašperských Horách, Vimperku, Prachaticích, Tachově, Chomutově, Krupce, Nýrsku, Kdyni, Mutěnině, Přimdě, Boru, Souši, Hartmanicích, Bělé a Kněnicích. Srov. také NA Praha, České oddělení dvorské komory IV., karton č. 26, nedatovaný soupis celnic v Čechách (cca. 1560–1570). Můžeme důvodně předpokládat, že je zamýšlena celnice v Malém Kozím Hřbetu, protože ji Kašperské Hory měly od roku 1584 v nájmu (a jistě i předtím její provoz zajišťoval měšťan z Kašperských Hor). Podle svých pozdějších slov Kašperskohorští celnici v roce 1617 zakoupili současně s hradem Kašperkem a vybírali zde ještě na počátku 18. století (srov. SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, katalog. č. 460, stanovení výše mýta). Výběřím hraničního cla v Kašperských Horách byl v letech cca 1600–1620 Wolf Weissenregner (SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, katalog. č. 922, karton č. 10).

28 Dosud nejpodrobněji Jiří FRÖHLICH, *Voroplavba na Otavě*, České Budějovice 1984.

29 Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars IV. annorum 1334–1346*, Praeae 1892, s. 573, č. 413.

30 František HOFFMANN, *Jihlavské právo*, Havlíčkův Brod 1959, s. 17, stejnou měrou to platí o Plzni a dalších královských městech. Jak konstatoval Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 154, týkala se právní naučení vydaná jihlavským soudem po polovině 13. století výlučné práva horního.

31 Johann Adolf TOMASCHEK, *Der Oberhof Iglau in Mähren und seine Schöffensprüche aus dem XIII.–XVI. Jahrhundert*, Innsbruck 1868, s. 31.

32 Viz Jaroslav BÍLEK, *Nad mezinárodní konferencí k 700. výročí IRM a měnové reformy krále Václava II.*, Kutnohorský 6, 2002, s. 41–42.

uherských.³³ Výzkumem Františka Kavky³⁴ pro čtyři královská města (České Budějovice, Kouřim, Louny, Most) vyšlo najevo, že i v nejagrárnější Kouřimi se agrární činností zabývalo 28 % všech měšťanů. Agrární charakter Loun naproti tomu souvisel s rozvinutou výrobou piva, kterou i tak bylo nutné posilovat masivním dovozem pšenice a ječmene odjinud.³⁵ Naproti tomu v Ústí nad Labem nedostatečné agrární zázemí měšťanstva vyvolávalo intenzivní samozásobitelství, jež nedovolovalo vytvářet finanční přebytky investovatelné kupř. do nákupu alodů.³⁶

5.1.3 Trhové a obchodní vztahy

Z hlediska tržní hierarchie Sušice jako každé zeměpanské město plnila primárně funkci sídla trhu místního významu.³⁷ Vyvinul se jako přirozený důsledek dělby práce mezi obyvatelstvem města a předměstí ve smyslu užším a mezi městem s předměstími a jeho zemědělským zázemím ve smyslu širším. Není nutné zdůrazňovat, že klíčový byl obchod mezi městem a venkovem: pravidelně odbývané trhy zajišťovaly přísun potravin a surovin do města a prostředkovaly obyvatelům města a okolí směnu řemeslných výrobků místní produkce včetně importovaného zboží, které místní trh propojovalo s vyššími formami trhů – oblastním a celozemským. Tento trh charakterizovala slabá účast místního obchodního kapitálu a převaha bezprostředního vztahu výrobce a spotřebitele. Prodávajícím venkovanům šlo o to prodat své produkty co nejvýhodněji, tzn. že hledali trhy, kde dosáhli nejvyšších cen a kde pořídili za nejnižší ceny. Stejně cíle měli městští obchodníci a řemeslníci. V obecné rovině se na místním trhu předmětem směny stávalo zejména zboží denní potřeby (obilí, maso, drůbež, ryby, tvaroh, vejce, med, peří, kůže, kožešiny, ovoce, zelenina, zemědělské nářadí, oděvy, obuv, hrnčířské, dřevěné a kovové výrobky apod.),³⁸ přičemž nabídka reagovala na poptávku. Jinými slovy, ve městě se uplatňovala ta řemesla, která nacházela příslušný odbyt, což úzce souviselo se strukturou cechů, které zastřešovaly silná řemesla, zatímco řemesla slabá zastupovalo vždy jen málo mistrů na to, aby cech vytvořili. Bohužel, ze 16. století postrádáme pro Sušici souborný přehled o tom, jaké cechy ve městě existovaly, nejstarší jejich soupis je až z roku 1638 a tedy již ovlivněný hospodářskými poměry třicetileté války.³⁹ Pro období 1550–1620 víme z různých pramenů bezpečně o sladovnickém, řeznickém, pekařském, soukenickém, tkalcovském, kožešnickém, koželužském, krejčovském, pasířském a sdruženém cechu zámečnicků, truhlářů a mečířů (musíme však počítat s determinací pramenné základny a možností, že některé cechy mohly dočasně přerušit svou existenci). Převážně jde o řemesla produkující pro lokální spotřebu bez ambic distribuovat na vzdálenější trhy. Zcela jednoznačně to platí o řeznících, pekařích, koželuzích, kožešnicích a krejčích, rovněž počty tkalců a soukeníků ve městě nebyly nikdy tak výrazné, aby se dalo uvažovat o jejich expanzi na vzdálenější trhy. V případě soukeníků šla ochrana místního trhu tak daleko, že v roce 1616 vznikl spolek soukeníků a kráječů sukna pro celkem 12 jihozápadočeských měst, jemuž císař Matyáš udělil hospodářské privilegium.⁴⁰ Ani sdružený cech zámečnicků, truhlářů a mečířů nijak nevybočuje ze zaměření pro místní trh a přestože lze mečíře považovat za doklad užší řemeslné specializace, byla jeho přítomnost v cechu jistě jen marginální. Doklad o cechu pasířském, uváděný Z. Winterem, je bohužel izolovaný, pokud je však relevantní, je existence tohoto cechu velmi zajímavá. Ve městě máme pro předbělohorskou dobu doklady i o dalších poměrně úzce specializovaných řemeslech (zvonař, konvář apod.), avšak jejich

33 Podrobněji Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, Praha 2006 (= Česká historie 16), s. 300–301.

34 František KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské dávky*, SH 6, 1959, s. 253–294.

35 Alois MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960 (= Studie a prameny 19), s. 66–68.

36 Josef MĀRC, *Ústí nad Labem v pozdním středověku (1500–1526)*. In: *Opera historica 1. Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*, České Budějovice 1991, s. 148–150.

37 Josef JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961, s. 15–29; Jaroslav MAREK, *Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století*, SMM 81, 1962, s. 124–154.

38 Marie MAREČKOVÁ, *Východoslovenská města a měšťanstvo na prahu novověku*, Brno 1995 (= Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně 59), s. 117–118.

39 Jan LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 II.*, MZK 44, 2009, s. 171. Cech řeznický, sladovnický, pekařský, mlynářský, soukenický, kloboučnický, kovářský, kolářský, bednářský, ševcovský, truhlářský a zámečnický, koželužský, kožešnický, krejčovský, hrnčířský, mydlářský a tkalcovský.

40 J. JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, s. 229.

početní zastoupení bylo mizivé, takže i mistři těchto řemesel museli mít omezený záběr. Jediné řemeslo, které mohlo a také překračovalo rámeč místního trhu, bylo řemeslo sladovnické (viz dále).

Pokud se zabýváme spektrem potenciálu sušického místního trhu, musíme si ještě položit otázku, jak velká mohla být jeho spádová oblast a pro jak početnou populační základnu fungoval. Teritoriální rozsah místního trhu totiž měl pro ekonomickou situaci města značný význam. Utvářel se dlouhodobě, dynamicky a byl závislý na okolní hospodářské situaci. Nejvhodnější polohu měla tržní centra, nalézající se na rozhraní úrodných a méně úrodných oblastí („kraje“ a „hor“) a využívající role zprostředkovatele (oslabovat začala teprve rozvojem pěstování brambor). K vytvoření základních vztahů docházelo již od konce 13. století, přičemž prvořadým činitelem se stalo udělení mílového práva. Respektovalo se sice jen dočasně, ale i tak umožnilo zformování tržního okruhu a tržních vztahů, které se po třicetileté válce a zvláště v 18. a 19. století již obešly bez výraznější změny. Badatelé pro základní vymezení hospodářského areálu, potažmo tržního okruhu města používají kružnici o poloměru jedné české míle (11 km). Vymezují tak region, na který se vztahovalo mílové právo a zároveň spádovou oblast, pro kterou byl městský trh dostupný v jediném dnu. Tento postup přes všechny výtky stále platí za nejvhodnější pro období středověku, kdy nemáme k dispozici jiné podpůrné údaje.⁴¹ Pro 16. století přibývají další možnosti – zprávy o používání obilních měr, ohlašování přesunů trhů apod. Teprve pro 18. století potom máme k dispozici již poměrně přesné údaje o trhovém okruhu v Čechách.⁴²

Sušice získala právo míle v roce 1356 a na rozdíl od jiných měst se v jejím případě vztahovalo nejen na šenk piva, nýbrž na všechna řemeslná odvětví obecně. Svou centrální funkci v regionu prokázala rovněž jako provolací místo odumřelých statků, jinými slovy, sušické tržiště se považovalo za dostatečně frekventované na to, že bylo zvoleno pro publikování důležitých sdělení úředního charakteru. Bylo by jistě zajímavé pokusit se graficky vymežit sušickou „provolací spádovou oblast“. Neustále bychom však museli soupeřit s otázkou, existují-li tu nějaké souvislosti s trhovým obvodem a nemáme-li před sebou spíše výsledek faktu, že zde Sušice byla jedinou větší výspou zeměpanské moci (sídlo poprávce bylo na královském hradu Kašperku). Další indicie rozsahu sušického trhového okruhu, používání sušické obilní míry, nepřináší nijak překvapivé údaje. Doložena je zatím z lokalit Rabí, Žichovic (1569), Dražovic, Bešetina, Čimic (1581), Damiče (1586), Rozsedel (1609), Divišova a Stupné (1611). Ve všech případech jde o lokality uvnitř či na okraji jedenáctikilometrového mílového okruhu (trhového areálu). Naproti tomu ze Štěchovic, někdejší sušické šosovní vsi, stojící již vně opsané kružnice, jsme informováni o míře (kašpersko)horské a horažďovické.⁴³ Jde ovšem o údaj z 17. či 18. století, kdy již Sušičtí vůči Štěchovicím neměli žádné pravomoci. Nemusíme totiž pochybovat, že si městská obec tržní monopol dokázala udržet třeba i mimoekonomickými prostředky, pokud byla ves součástí městské pozemkové domény.

Nad rámeč městského velkostatku nebyla situace právě jednoznačná. V první polovině 16. století Sušici obklopoval téměř neproniknutelný prsteneč vesnic držných Švihovskými z Rýzberka, kteří svým poddaným mohli v navštěvování sušického trhu bránit. Teprve drobné a potravně nesoběstačné statečky především západně od města, vzniklé na troskách rýzberského dominia po polovině 16. století, které jen velmi obtížně budovaly svá vlastní hospodářská zázemí, neměly jinou možnost než prodávat mimo, takže vytvářely živnou půdu pro sušický trh.⁴⁴ Jeho předností bylo

41 Význam pracovní metody, kterou jako první použil J. Tomas, zdůrazňuje Jan KLÁPŠTĚ, *Středověké město a jeho region: východiska archeologického projektu*. In: Martin Ježek – Jan Klápště (red.), *Mediaevalia archaeologica*, Praha 1999, s. 13–20. Byla úspěšně využita ve zpracováních problematiky pro Brno, Čáslav či Beroun.

42 Precizní rozbor provedl Josef PETRÁŇ, *Ceny obilí a tržní okruhy v Čechách v 18. a počátkem 19. století*. In: Josef Petráň (red.), *Problémy cen, mezd a materiálních podmínek života lidu v Čechách v 17.–19. století II*, Praha 1977 (= *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 3, 1977, *Studia historica* XVII), s. 9–49. Srov. ještě TÝŽ, *Od oblastního k zemskému trhu*. In: Josef Petráň (red.), *Počátky českého národního obrození 1770–1791*, Praha 1990, s. 73–83.

43 Václav CHALUPSKÝ, *Z minulosti Štěchovic*, Farní věstník duchovních správ horažďovického vikariátu 3, 1929, č. 4, s. 6.

44 K závislosti drobných šlechtických zboží na venkovských královských městech Pavel BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, Praha 1985 (= *Studie ČSAV* 20), s. 16–17. Srov. ještě Věra PICKOVÁ-UJCOVÁ, *Zanikání vladyckých statků v jihozápadních Čechách v letech 1450–1550 (Úpadek nižší šlechty v 15. a 16. stol.)*, [1952]. Disertace, katedra československých dějin FF UK, a Karel REŽNÝ, *Zanikání vladyckých statků v Budějovicku, Tábořsku a Hradecku*, ČSPS 35, 1927, s. 64–69, 112–115.

především to, že plnil roli zprostředkovatele trhu mezi úrodnějším „krajem“ a méně úrodnými „horami“. Tato pozice mu byla přirozenou od samého počátku, problémem ovšem bylo, že stejnou funkci plnila a podle všeho úspěšněji okolní města Klatovy, Strakonice a Prachatice.

Do podoby tržních okruhů můžeme podrobněji nahlédnout až v 18. století díky tereziánskému a josefskému katastru.⁴⁵ V regionu jihozápadních Čech se jako nejvýznamnější sídla obilních trhů etablovaly Klatovy (s doplňkovým v Nepomuku, jehož vliv se vytrácel ve prospěch Plzně), Sušici (s doplňkovým v Horažďovicích a Kašperských Horách), Strakonice (doplňkové ve Volyni) a Prachatice (doplňkové ve Vimperku, Netolicích a Husinci). Podle tereziánského katastru tato města vytvářela okruhy až o 150–300 vesnicích.⁴⁶ Obvod Klatov, kam podle téhož pramene dodávalo 159 vesnic,⁴⁷ se na západě částečně překrýval s méně rozlehlým domažlickým (69 lokalit), zatímco na východě zahrnul Plánicko a na severozápadě Nepomuk s okolím. Strakonický obvod byl ještě rozsáhlejší a v celých Čechách stál dokonce na druhém místě hned za pražským (čítal 339 vesnic). Vybíhal na jihu až ke Kašperským Horám a v jeho stínu zůstaly i Horažďovice s 25 a Volyně s 30 vesnicemi. Sušice s celkem 91 dodávajícími lokalitami byla v rámci Prácheňského kraje na 5. místě a v celozemském srovnání na 16. místě, čímž nechala za zády i nesporně větší a významnější města (Kutnou Horu, Kadaň, Žatec, Kolín aj.). V rámci Prácheňska předběhla kupř. Písek (89 vesnic), jenž ovšem oslabovala blízkost pražského trhového okruhu. Kromě přilehlých lokalit vlastního Sušicka do města pod Svatoborem zajížděli na trh i obyvatelé Královského hvozdu (rychty Javorná, Hojsova Stráž a Svatá Kateřina již však podléhaly Klatovům), kteří mohli využívat i méně významný a Sušicí zastíněný trh v Kašperských Horách. Bohatší vesnice severně od Sušice zase mohli obilí dovážet do Horažďovic. Tamní situaci již ale ovlivňoval trhový okruh strakonický, jenž využívali obyvatelé Volenic, Mačic, Stach či Hoslovic. Na západě se prosazoval ohru klatovský, expandující do bezprostřední blízkosti Sušice především do Hrádku, Zbynic, Čejkov, Kolince aj.⁴⁸ Vesnice žichovického panství východně od města zase měly tendenci unikat k rozsáhlému strakonickému trhu. Prachatický trhový okruh, čítající 214 lokalit, situaci na Sušicku zásadněji neovlivňoval, můžeme toliko předpokládat, že některé z příhraničních lokalit mohly prodávat v Bavořích (nejblíže je doloženo Neukirchen bei Hl. Blut). Hovoříme však o stavu v polovině 18. století. Starší situaci můžeme jen odhadovat, i když pro 17. století můžeme tušit poměry obdobné.⁴⁹ Jak již zaznělo, příslušnost konkrétních lokalit do značné míry ovlivňovala i patrimoniální struktura.⁵⁰

45 Pro tereziánský katastr J. PETRÁŇ, *Ceny obilí a tržní okruhy v Čechách v 18. a počátkem 19. století*, passim, pro josefský a situaci na Prácheňsku srov. elaborát z roku 1787 (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 152).

46 J. PETRÁŇ, *Ceny obilí a tržní okruhy v Čechách v 18. a počátkem 19. století*, s. 30.

47 Počty vsí dodávajících obilí do té které lokality přebírám ze studie Mileny BORSKÉ-URBÁNKOVÉ, *Obilní trhy a ceny obilí v Čechách v 18. století*. In: Josef Petrání (red.), *Problémy cen, mezd a materiálních podmínek života lidu v Čechách v 17.–19. století II.*, Praha 1977 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1977, Studia historica XVII), passim.

48 O inklinování vesnic z Klatovska do Sušice hovoří též Aleš CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, Sborník Národního muzea 23, 1969, č. 4–5, s. 264.

49 Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek a trh v druhé polovině 17. století*, SH 22, 1974, s. 56.

50 Evidentní je to kupř. při sledování vesnic patřících ke kolowratovskému panství Týnec u Klatov. Vzdušnou čarou sice byly blíže do Sušice, avšak přesto tamní obyvatelé navštěvovali týdenní trhy v Klatovech.

Pro sušický trh byla potenciálně výhodnými odbytišti ve středověku a na počátku novověku hornická střediska v Kašperských Horách, Stříbrných Horách a na Horách Matky Boží. Množství obyvatelstva se tu sice nemohlo zdaleka srovnávat se zalidněnými oblastmi Kutnohorska a Krušnohoří, ze kterých bohatl jinak malý Český Brod⁵¹ či podkrušnohorská střediska Kadaň, Most a Žatec, avšak o zvýšeném počtu potravně nesoběstačného obyvatelstva tu nemusíme pochybovat. Důlní činnost tu ovšem od třetí čtvrtiny 16. století rychle upadala⁵² a naopak nutila tamější obyvatele hledat obživu v řemeslné výrobě, čímž vznikala Sušici jen další konkurence. Pravděpodobně hustější zalidnění v okolí hornických středisek stála v ostrém kontrastu s téměř neosídlenými prostory Královského hvozdu, který k sušickému tržnímu okruhu přiléhal na jihozápadě a jihu. Osídlování oblasti s doslova extrémními přírodními podmínkami započalo až po polovině 16. věku⁵³ od západu na východ, takže čilejší ruch využívala hospodářsky spíše poddanská městečka na Klatovsku (Nýrsko, Strážov, Janovice nad Úhlavou, na Sušicku snad jen Velhartice).

Kromě místního trhu se Sušice stávala vždy třikrát ročně díky výročním trhům sídlem trhu oblastního.⁵⁴ O sušickém jarmarku se poprvé dozvídáme k létu 1401 z rožmberské popravčí knihy, aniž bychom ovšem znali konkrétní termín.⁵⁵ Další výroční trh Sušice obdržela privilegiem Václava IV. z 15. září 1406: přikazovalo osmidenní jarmark na svátek Nanebevzetí Panny Marie s povinnou návštěvou všech kupců jedoucích přes Kvildu a Hartmanice.⁵⁶ V polovině 16. století se však již zřejmě nedržel, protože nejstarší podkomořská registra uvádějí vedle úterního týdenního trhu výroční trhy v Sušici pouze na Letnice (sv. Ducha) a na sv. Františka z Assisi.⁵⁷ V roce 1652 přibyl nový, blíže nespecifikovaný jarmark – Sušičtí tehdy oslovili k jeho vyvolání samosprávy v Klatovech, Horažďovicích, Strakonících a Volyni,⁵⁸ čímž současně alespoň částečně naznačili, které lokality mají na sušickém jarmarku zájem.⁵⁹ Nepochybně šlo o reakci na počínající poválečnou depresi. Zchudnutí poddaných na venkově znamenalo jejich větší připoutání ke šlechtickému velkostatku a oslabení spojení s městským trhem. Jednalo se zřejmě o obnovení jarmarku mariánského, protože od počátku 18. století se dozvídáme o výročních trzích na Letnice, na svátek Nanebevzetí Panny Marie (tzv. Prostřední jarmark) a na sv. Františka z Assisi.⁶⁰

Kdo se sušických výročních trhů zúčastňoval? Determinantou pro účast obchodníků byla vzdálenost, do kdy ještě byl dovoz rentabilní (odhaduje se 45–50 mil), menší měrou další faktory.⁶¹ Za nepochybnou lze považovat pravidelnou účast obchodníků z nejbližších královských měst Klatov a Písku.⁶² Ze 16. století často slyšíme o kontaktech sušických obyvatel s obchodníky norimberskými. Vypovídají o tom různé spory o dluhy mezi sušickými měšťany a norimberskými kupci, které jistě vyplývaly ze vzájemného obchodování.⁶³ Klíčový význam pro obchodování

51 Miloš DVORÁK, *Českokobrodské pivovarnictví v předbělohorské době*, Český Brod 1996 (= Minulost Českokobrodská 3).

52 Jiří MAJER, *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*, Hory Matky Boží 1997, s. 67; Jan URBAN, *Příspěvek k historii starého zlatonosného revíru Kašperské Hory*, MPP 3, 1960, s. 93–102.

53 Podrobně V. HOLÝ, *Královský hvozď na Šumavě před třicetiletou válkou*.

54 J. JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, s. 21–22.

55 Adolf KALNÝ (ed.), *Popravčí kniha pánů z Rožmberka*, Třeboň 1993, s. 41–42.

56 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM II*, s. 1038–1039, č. 803.

57 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 1, sign. RKP 2822a, protokol obnovování městských rad 1540–1556, fol. 1r. Jarmark na sv. Ducha je doložen i táborskou smolnou knihou z první čtvrtiny 16. století: Josef STRAKA (ed.), *Z táborské knihy černé*, Tábor 1937, s. 111.

58 „31. Augusti [1652] [...] od svolání nového jarmarku zdejšího v městech Klatovech, Horažďovicích, Strakonících a na Volyni“. SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 82r.

59 Zmiňuje také NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích.

60 Tři jarmarky zmiňuje NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích.

61 J. PETRÁŇ, *Ceny obilí a tržní okruhy v Čechách*, s. 28 hovoří ještě o výši sklizně, stavu cest, systému mýt apod.

62 Např. v první čtvrtině 16. století lapkové z okruhu Zdeňka Malovce z Chýnova plánovali před bližším se sušickým výročním trhem přepadnout písecké nebo klatovské kupce (J. STRAKA (ed.), *Z táborské knihy černé*, Tábor 1937, s. 111).

63 Čtené spory evidují především registra památná (SOKA Klatovy, AMS, registra památná 1550–1628, fol. 22v, 25v, 36v, 54v, 62r, 204r aj.). V roce 1688 řešen dluh mezi norimberským kupcem Johannesem Rabem a sušickými měšťany (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 165, manuál purkmistrovského úřadu 1677–1694, fol. 90r, 93v, 114r, 118r). Vztahy mezi Norimberskými a Sušickými dokladuje průběžně také SOKA Klatovy, AMS, liber actionum 1698–1790.

Norimberčanů měl tranzitní obchod s hovězím dobytkem ze Slezska a Polska, přeháněný přes západní Čechy s cílovými stanicemi v jihoněmeckých oblastech.⁶⁴ V tomto směru se tak dostávali do kontaktu především s Domažlicemi a případně ještě s Klatovy.⁶⁵ Sušice stála stranou hlavních tranzitních tras,⁶⁶ takže její zapojení do obchodních zájmů norimberských kupců lze předpokládat hlavně v souvislosti s luxusnějším spotřebním zbožím. Pro Norimberčany tedy Sušice byla minimálně zastávkovou stanicí (viz privilegium z roku 1406), byť nepochybně průchozí, nikoli cílovou.

Určením rozsahu trhového okruhu řešíme pouze jednu z řady dalších otázek. Jednou z nich je pokus o zjišťování cenové hladiny směňovaných produktů. Pomineme-li, že v cenách obilí byly obrovské výkyvy i v průběhu jediného roku, nemůžeme vyvrátit fakt, že některá tržiště měla dlouhodobě nižší ceny než jiná. Jak potvrdil J. Petráň, existovala přímá závislost cen obilí na frekvenci trhu – tam, kde byly trhy častěji a kde tak byla větší konkurence, se ceny vyšplhaly výše. V praxi to znamenalo, že v Pošumaví s celkově řidší sítí trhů byly ceny obilí nižší než např. v oblasti východně od Prahy,⁶⁷ což náznakově potvrzují již pro polovinu 16. věku prameny.⁶⁸ V 18. století potom jihozápadní Čechy platí obecně za oblast s nižšími cenami.⁶⁹ S tím šla ruku v ruce otázka poptávky, která, nebyla-li dostatečná, ceny rovněž nenavýšovala. Tržní centra v Pošumaví sice měla rozsáhlé trhové okruhy, ale více než o velké poptávce v nich vysvědčují o malých odbytových možnostech malovýrobců.

V podstatě průměrné možnosti sušického místního a oblastního trhu se výrazně navýšovaly díky obchodu solí.⁷⁰ Probíhal sice přes zemskou hranici do Bavorska, ale ne na vzdálenosti, jež by opravňovaly hovořit o obchodu dálkovém.⁷¹ O solním obchodování Sušice nemáme na rozdíl od tradičních lokalit na Zlaté stezce⁷² pro středověk žádné přímé zprávy, avšak již samotná poloha města na důležitých komunikacích tento obchod v podstatě potvrzuje i pro tuto dobu. Kromě nezpochybnitelného významu Vintířovy stezky, nazývané ještě v 18. století „zlatou stezkou“,⁷³ projevovala Sušice permanentní zájem i o směr přes Kvildy – např. v roce 1516 žádala o odstranění záseků u bavorského Kreuzbergu, protože tím byly kráceny příjmy městské rychty.⁷⁴ Význam dálkových cest pro městské hospodářství Sušice potvrdila také participací na ojedinelém projektu

64 Eduard MAUR – Josef PETRÁŇ, *Tranzyt towarów kupców wrocławskich przez Czechy do Norymbergi w latach 1540–1576*, *Ślaski kwartalnik historyczny Sobótka* 19, 1964, s. 336–364.

65 Zmiňovány jsou v této souvislosti již v roce 1405 (František GRAUS, *Die Handelsbeziehungen Böhmens zu Deutschland und Österreich im 14. und zu Beginn des 15. Jahrhunderts*. In: *Historica* II, Praha 1960, s. 88), Michael DIFENBACHER, *Obchod norimberského patriciátu orientovaný na východ na příkladu Tucherů v době kolem roku 1500*, *Pražský sborník historický* 36, 2008, s. 9, 18.

66 Rozborem 212 odeslaných listů z let 1581–1600 z tzv. Briefbücher (uloženy v Staatsarchiv Nürnberg, Die Reichstadt Nürnberg) vyplynulo, že do Sušice, Písku či Vodňan Norimberčané neadresovali žádný list, do Klatov 2, do Českých Budějovic 2, do Domažlic 13 (tj. množství srovnatelné s Plzní). Václav BŮŽEK, *Říšské město Norimberk a české země v předbělohorské době (Stav a perspektivy studia)*, FHB 18, 1997, s. 54.

67 Srov. mapku u J. PETRÁŇ, *Ceny obilí a tržní okruhy v Čechách*, s. 17.

68 Např. v roce 1566 si Klatovští stěžovali, že soumaři nemají zájem vystavovat sůl na klatovském trhu pro nízké ceny a vozí ji proto raději do Plzně (SOKA Klatovy, Archiv města Klatovy, inv. č. 83, sign. K 67, fol. 106r–106v).

69 Milena BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, *Obilní trhy a ceny obilí v Čechách v 18. století*. In: Josef Petráň (red.), *Problémy cen, mezd a materiálních podmínek života lidu v Čechách v 17.–19. století II.*, Praha 1977 (=Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1977, Studia historica XVII), s. 132–134.

70 Josef HOLÍK, *Obchod solí v Sušici*, *Posel ze Sušice* 7, 1885, č. 20, s. 208; č. 21, s. 217.

71 Rozlišoval to již František GRAUS, *Die Handelsbeziehungen Böhmens zu Deutschland und Österreich im 14. und zu Beginn des 15. Jahrhunderts*. In: *Historica* II, Praha 1960, s. s. 96.

72 Nejnověji František KUBŮ – Petr ZAVŘEL, *Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 1. Úsek Prachatice – státní hranice*, České Budějovice 2007; TÍŽ, *Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 2. Úsek Vimperk – státní hranice*, České Budějovice 2007; TÍŽ, *Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 3. Úsek Kašperské Hory – státní hranice*, České Budějovice 2009.

73 Označení se objevuje v relaci tereziánského katastru pro Hartmanice z roku 1734. Ještě Gotthard LANG, *Gunther der Eremit in Geschichte. Sage und Kult*, *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner-Ordens und seiner Zweige*, 59, 1941–1941, s. 29–32 při odlišení cesty původní z Deggendorfu do Čech od cesty založené Vintířem z Niederaltaichu tamtéž označení Zlatá stezka používá. Srov. k tomu Josef BLAU, *Geschichte der künischen Freibauern im Böhmerwalde*, Pilsen 1932, s. 39; A. BRZORÁD, *Der goldene Steig in den Herrschaft Stubenbacher Revieren Pürstling, Mader und Philipphütte*, *Vereinschrift für Forst-, Jagd- und Naturkunde* 6, 1883–1884, s. 103–107.

74 Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XV*, Praha 1896, s. 125, č. 217.

ochrany cest společně s dalšími šesti sousedními městy v roce 1497 (selhal kvůli odporu vyšší šlechty, která jej považovala za nebezpečný pro sebe i pro panovníka).⁷⁵ V poslední čtvrtině 16. století sice Malovcové z Chýnova na Vimperku měli tvrdit, že sůl do Sušice nosili toliko krosnaři,⁷⁶ šlo však nepochybně o taktizování v probíhajícím sporu o solní sklady.

Jak známo, měl obchod solí zásadně reciproční charakter: soumaři (rekrutující se i ze sušických poddaných),⁷⁷ dovezli sůl do místa určení, kde ji s místními měšťany směňovali za obilí či slad a takto vybavení vyráželi nazpět do Bavor.⁷⁸ Ziskanou sůl jednotliví měšťané prodávali formanům z „kraje“, kteří přijížděli ze širokého okolí a kteří přivázeli z úrodnějších částí země obilí, jež měšťané distribuovali soumarům. O dojezdovém okruhu formanů mnoho nevíme, informování jsme toliko o směňování soli za chmel z Rakovníka a směně 300 prostic soli za 100 strychů žita se Zdeňkem ze Šternberka na Blatné a Lnářích.⁷⁹ Dynamiku formanského provozu alespoň naznačí snaha profitovat z něj formou výběru mýta v Horažďovicích v roce 1580. Determinantou tu musela být okolnost, že od roku 1564 bylo nařizeno distribuovat bavorskou a pasovskou sůl pouze na české území ležící západně od Vltavy, druhou stranu ovládla habsburská sůl z Gmundenu.⁸⁰

Právě v 16. století lze hovořit o kulminaci obchodního provozu na česko-bavorském pomezí a v Sušici zvláště. Kromě vlivu vnějších okolností (především stoupání cen, trvající do počátku 17. století – tzv. cenové revoluce 16. století) to byla skutečnost, že se v 16. století obchodováním solí začali nově zabývat také sami bavorští vévodové. Smlouvou z roku 1535 dosáhli zajištění volného vývozu halleinské soli do Čech. Z Vilshofenu, který učinili základnou svého solního obchodu, počaly proudit soumarské karavany do Zwieslu a odsud na Sušici, zásobovanou předtím jen se solí pasovského biskupa.⁸¹ To jistě zvýšilo význam solního obchodu pro město. Kromě individuálních měšťanů z něj bohatla i obec.⁸² Tento proces se zrychlil poté, co městu Ferdinand I. v reakci na prodělaný požár z roku 1544 povolil „*sklad nebolizto nidrlak soumarův, kteříž přes hory a Kvildu k městečku řečenému Hor Rejchnstein pod zámek Karlsperk a tudy tou silnicí od Cwizle skrze ves Hartmanice sem do tohoto království Českého jdou*“, aby „*na město Sušici nebolizto na městečko napřed řečené Hor Rejchnstein hnáti a pratovati povinni byli a nikam jinam v strany se neobraceli, tu skládali a prodávali a zase nakládali, ládovali a k obydlí svému se navraceli tak a tím vším způsobem a obyčejem, jako v městech Winterberce a v Prachaticích mají a toho užívají*.“

O vzájemných stycích Vilshofenu a Sušice toho zatím bohužel příliš nevíme, pomineme-li zmínku o půjčce sušického měšťana od svého vilshofenského protějšku a některé marginálie v sušických městských knihách.⁸³ Že však nepochybně dosahoval ne nevýznamné úrovně, dokladují

75 Antonín REZEK, *Smlouva o zámek Risenberk, jež rytířstvo i města krajův Plzenského s Prachenského koupili od Wolfa z Janovic r. 1497*, SH 4, 1886, s. 372–376; Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, Praha 2002, s. 331–332; Jiří JÁNSKÝ, *Kronika česko-bavorské hranice V*, Domažlice 2005 (= Průvodce historií západních Čech 11), s. 91–97.

76 J. HOLÍK, *Obchod solí v Sušici*.

77 Doloženo to máme především pro poddané z Prostředního Krušce (viz doklad z roku 1573 v poznámce č. 88).

78 Podle zprávy z roku 1583 platili Sušičtí za prostici od soumarů 50 grošů (SOkA Klatovy, AM Kašperské Hory, katalog. č. 3290, karton č. 36), v roce 1589 ji kupovali Rakovničtí od Sušických za 90 míšeňských grošů (SOkA Rakovník, AM Rakovník, stará sign. 152, fol. 110r).

79 SOkA Klatovy, AMS, registra památná 1550–1628, fol. 117r (na téže straně ještě další směny obecní soli za žito).

80 Miloslav VOLF, *Boj o solný monopol v Čechách v XVI. a na počátku XVII. století*, ČČH 39, 1933, s. 297–326, 505–536.

81 František GABRIEL, *Poměry v obchodu se solí na území západních Čech v 16.–18. století*, MZK 4, 1966, s. 117–118. Naproti tomu podle Paula Praxla vzniklo dopravní spojení z Vilshofen teprve v roce 1590 a vedlo přes Garham, Eging, Entschenreuth, Gumpenreit a Eberhardsreuth do Grafenau, odkud Luzenskou cestou (vedla přes Kozí Hřbet, Horskou Kvildu přes luzenské lesy do Draxlschlag a Rosenau) do Kašperských Hor, Sušice a Klatov. Po uzavření smlouvy v roce 1608, kterou se Bavorsko zavázalo prodávat Pasovu svou sůl, vzrostl provoz přes Grafenau.

82 V roce 1553 je v radnici zmiňována uskladněná obecní sůl, která se měla prodávat zájemcům (SOkA Klatovy, AMS, registra památná 1550–1628, fol. 5r), v roce 1571 obec směnila 300 prostic soli za 100 strychů žita se Zdeňkem ze Šternberka na Blatné a Lnářích (tamtéž, fol. 117r – na téže straně ještě další směny obecní soli za žito). Sůl městská obec prodávala i svým věřitelům: v letech 1642 a 1643 prodali své věřitelce Anně Hozlauerové z Hozlau (prostice za 4,5 až 5 zl.). NA Praha, Stará manipulace, sign. C 215/S 79.

83 SOkA Klatovy, AMS, registra památná 1550–1628, fol. 201r, 203r, 229v, 230r. K solnímu obchodu ve Vilshofen srov. Franz Seraph SCHARRER, *Salzhandel in Vilshofen*. In: Karl Wild (Hrsg.), *Festschrift zur 750 Jahr-Feier der Stadt Vilshofen 1206–1956*, Vilshofen 1956, s. 60–73.

lépe dochované prameny pro Kašperské Hory.⁸⁴ Roku 1606 císař Rudolf II. ještě povolil Klatovům, Kašperským Horám a Sušici obchodovat s halleinskou solí,⁸⁵ ale nedlouho poté došlo k restauraci poměrů před rok 1535: mezi bavorskými vévody a Pasovem byla v říjnu 1608 uzavřena dohoda, podle které se Maxmilián I. zavázal nepokračovat v obchodu mezi Vilshofen a českými městy Prachaticemi, Vimperkem, Kašperskými Horami a Sušicí výměnou za to, že se Pasovští zřeknou vývozu soli z Halleinu a příslibem jejího odběru jedině od bavorským vévodů.⁸⁶ Pasov se tak stal opět jediným dodavatelem soli do pošumavských měst, což muselo mít pro Sušici škodlivé následky – namísto ze dvou se sůl začala dovážet pouze z jednoho místa.

Konkrétní ilustrace vývoje solního obchodu lze bohužel na sušickém pramenném materiálu jen velmi špatně dokládat. Nedochovaly se žádné účty městského hospodářství a také hodnoty vývozního cla v bavorských celnících nejsou k dispozici. Podle ojedinělé zprávy z roku 1561 Sušičtí zakoupili od soumarů v roce 1560 celkem 3 880 strychů soli, což byly oproti Kašperským Horám (11 128 strychů) či Vimperku (20 328 strychů) poměrně nízké hodnoty.⁸⁷ Také s ohledem na smlouvu, uzavřenou 6. prosince 1597 mezi Rudolfem II., salcburským arcibiskupem a bavorským vévodou, byly za hlavního poživitele výnosů z bavorského cla považovány Klatovy, které se měly s císařem podílet na ziscích.⁸⁸ Soudím, že možnosti Sušice profitovat plnohodnotně z obojího spojení s Bavorskem byly podvázány právě Kašperskými Horami, které zachycovaly soumary se solí přicházející od Kvild svým právem nuceného skladu,⁸⁹ takže další pokračování v Sušici již muselo být výrazně skromnější podobu a mohli ho uplatňovat jen formané a soumaři místního původu. I tak ovšem máme zprávy, že po nich Kašperskohorští právo nuceného skladu vyžadovali⁹⁰ a podle sporu, který se Sušickými vedli v roce 1606, se zdá, že formany směřující na Sušici schválně zdržovali.⁹¹ Také známé hodnoty vybraného ungeltu⁹² svědčí pro to, že Kašperské Hory zájem formanů „z kraje“ přetahovaly na svou stranu (doklady o tom, že by sušičtí měšťané sami sůl v Kašperských Horách nekupovali a dále s ní neobchodovali, chybějí). Nezapomínejme ale, že se formanům jako přístupnější a snazší muselo nutně jevit nejprve vyčerpání kapacit v bližší a dostupnější Sušici, zásobované přinejmenším solí od Hartmanic. I tak ovšem máme ze 16. století zprávy, že soumaři sůl ilegálně vykládali a prodávali ve vsích mezi Kašperskými Horami a Sušicí, takže do města vůbec nedorazili.⁹³

Poněkud odlišné tendence vyplývají z komparace výnosu pohraničního cla, odváděného při vývozu zboží ze země. Podle známých výnosů cla byla frekventovanější celnice hartmanická, alespoň vybrané clo zde v letech 1587–1635 dosahovalo zhruba stejné výše jako např. celnice ve Vimperku na Zlaté stezce. V roce 1584 se výnos z celnice v Malém Kozím Hřbetě odhadoval na 20

84 Výběrově SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, katalog. č. 25, 497, 1731–1806, 1961.

85 F. GABRIEL, *Poměry v obchodu se solí na území západních Čech v 16.–18. století*, s. 121.

86 Egon BOSHOF – Walter HARTINGER – Anton LANDERSDORFER – Maximilian LANZINNER – Gosbert SCHÜSSLER – Hartmut WOLFF (ed.), *Passau. Quellen zur Stadtgeschichte*, Regensburg 2004, s. 152–160, č. 35.

87 Rudolf KUBITSCHKEK, *Ein alter Bericht über den bayrisch-böhmischen Salzhandel*, Monatsschrift für die ostbayrischen Grenzmarken 10, 1921, s. 197–199.

88 F. GABRIEL, *Poměry v obchodu se solí na území západních Čech v 16.–18. století*, s. 120. Naproti tomu Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/1*, Klatovy 1927, s. 435 zmiňuje smlouvu mezi Rudolfem II. a salcburským arcibiskupem z roku 1600, kterou se povoloval solní sklad v Klatovech a Sušici.

89 Kupci byli v případě nedodržení tohoto ustanovení sankcionováni, nejčastěji pobráním zboží. Podle M. MAREČKOVÉ, *Východoslovenská města a měšťanstvo na prahu novověku*, s. 111–112 takto zařízená směna neprobíhala s místními spotřebiteli, ale s místními kupci, kteří se tak snadněji zapojovali do obchodu evropského záběru.

90 V roce 1573 si Sušičtí stěžovali české komoře, že Kašperskohorští zadrželi jejich zádušního poddaného Belwla Schreineru z Prostředního Krušce a odebrali mu pět prostic soli za to, že se pokusil jet z Bavor přímo domů a vyhýbal se Kašperským Horám, kde měli podle privilegia z roku 1366 všichni kupci jedoucí tímto směrem přenocovávat (originál stížnosti z 13. července 1573 v NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/8).

91 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.33, list Sušických z 1. července 1606.

92 V roce 1590 Sušičtí vybrali ungeltu za 28 kop 59 českých grošů, zatímco Kašperské Hory 66 kop 22 grošů (*Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VII. 1586–1591*, Praha 1891, č. 362, s. 563). Podle zprávy z roku 1581 se v Kašperských Horách vybíralo za prostici 2 denáry (NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/5).

93 V roce 1549 psal Kašpar Eichhorn z Reichenbachu české komoře, že „se po vesnicích vokolo Sušice skladové solní začínají se, pro kterýž sklady na ungeltu a mejtu mnoho Jeho Milosti Královské schází“ (NA Praha, Stará manipulace, sign. W 67/12). Pro 60. léta R. KUBITSCHKEK, *Ein alter Bericht über den bayrisch-böhmischen Salzhandel*.

kop českých grošů ročně.⁹⁴ Převaha hartmanické oproti kašperskohorské celnici sice byla dlouhodobá, ale ve srovnání s Prachaticemi či Kdyní v podstatě zanedbatelná. Nadto musíme vzít v úvahu, že jen sekundárně naznačuje obchodní situaci v Sušici, která se zvláště po roce 1547 musela dostat do úzkých – zavedením postryšného byl zdaněn jedním českých grošem všecken slad, vyvážený z města, takže se soumaři, kteří ještě měli platit vývozní pohraniční clo, městu začali vyhýbat⁹⁵ a hledali odbytiště raději v poddanských Prachaticích, Vimperku či komorních Kašperských Horách. Rozhořčení sušičtí měšťané si na tuto skutečnost stěžovali a arcivévoda Ferdinand Tyrolský, uznáv jejich výtky, rozhodl již v roce 1554 výběr postryšného v Sušici pozastavit.⁹⁶ Data ovšem mohla být ovlivněna i krátkodobými zákazy vývozu obilí a sladu ze země buď zásahem státu či městské samosprávy.⁹⁷ V průběhu 17. století se potom výše cla převažuje na stranu Kašperských Hor, zřejmě i pod vlivem dohody z roku 1608.

94 J. LHOTÁK, *Hrad Kašperk a jeho panství*, s. 335.

95 Nedatovaná suplika Sušických (1554–1559) české komoře v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno. Srov. Antonín JANÁK, *Nač si Sušičtí v 16. stol. stěžovali*, Sušické listy 17, 1934, č. 53, s. 2.

96 NA Praha, Registra, inv. č. 53, fol. 90v.

97 V roce 1566 městská rada rozhodla, „aby z města pšenice, žita, ječmeny, slady se nevyprodávaly, jinam do některého času, dokudž by nějaká hojnost se neukázala“ (SOKA Klatovy, AMS, registra památná 1550–1628, fol. 69v.

Tab. č. 6: Výnos pohraničního cla ve vybraných celnicích jihozápadních Čech (1587–1715)

Časový interval	Hartmanice	Kašperské Hory	Zelená Lhota	Strážov	Onen Svět	Nýrsko	Prachatice	Kdyně
pololetí 1587/1588	77 kop 15 č. grošů	57 kop 45 č. grošů	.	.	.	33 kop 29 č. grošů	47 kop 59 č. grošů	155 kop č. grošů
červenec–srpen 1591	13 kop č. grošů	8 kop č. grošů	.	.	.	6 kop č. grošů	15 kop č. grošů	80 kop č. grošů
1605	102 kop 11 č. grošů	46 kop 37 č. grošů	8 kop 15 č. grošů	32 kop 50 č. grošů	.	128 kop 47 č. grošů	156 kop 4 č. groše	
1612	84 kop 26 č. grošů	57 kop 55 č. grošů	.	24 kop 36 č. grošů	.	126 kop 57 č. grošů	.	.
1613	111 kop 36 č. grošů	54 kop 38 č. grošů	.	16 kop 57 č. grošů	.	90 kop 31 č. grošů	.	.
1612–1617	1472 kop 16 míš. grošů	887 kop 8 míš. grošů	135 kop 55 míš. grošů	342 kop 28 míš. grošů	.	1110 kop 57 míš. grošů	4510 kop 11 míš. grošů	5621 kop 10 míš. grošů
1631–1635	1070 zl.	923 zl.	.	1510 zl. 31 kr.	.	2234 zl. 52 kr.	6074 zl.	5897 zl.
1641?	75 zl. 55 kr.	18 zl. 32 kr.	.	10 zl. 56 kr.	.	263 zl. 19 kr.	140 zl. 54 kr.	6 zl. 26 kr.
1715 (včetně ungeltu)	1704 zl. 14 kr. 3,5 d.	2525 zl. 11 kr. 4 d.	.	.	3775 zl. 33 kr. 1 d.	2941 zl. 39 kr. 2 d.	1770 zl. 13 kr. 5,75 d.	2747 zl. 4,75 d.

Pramen: pro léta 1587/1588, 1612–1617 a 1631–1635 Rudolf SCHREIBER, *Verlagerungen im Ausfuhrhandel Böhmens im Spiegel des Grenzzolls 1587–1691*, Zeitschrift für Geschichte der Sudetenländer 6, 1943, s. 48 (většinu údajů autor čerpal ze spisů NA Praha, Stará manipulace, sign. Z 1/1/IX, X); pro červenec–srpen 1591 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VII. 1586–1591*, Praha 1891, s. 579, č. 381; pro rok 1605 NA Praha, Stará manipulace, sign. Z 1/1/X; pro léta 1612 a 1613 NA Praha, České oddělení dvorské komory IV., karton č. 98; pro rok 1641 NA Praha, Stará manipulace, sign. Z 1/1/IX; pro rok 1715 NA Praha, České oddělení dvorské komory IV., karton č. 36.

Přes omezenou pramennou základnu není diskuse o tom, že ve srovnání s dalšími městy v Pošumaví měla Sušice v obchodu solí pouze druhořadé postavení. Ovšem i druhořadost s sebou přinášela výhody,⁹⁸ jež tento druh obchodování povyšovaly do pozice značné důležitosti. Poměrně přesvědčivě to dokladuje péče, jakou věnovala městská obec místu výběru pomezního cla a rozvoji nejzazší výspy své pozemkové domény, Hartmanicím. Po krátké epizodě let 1543–1547, kdy ovládali jen jejich menší díl, Sušičtí v letech 1586–1603 systematicky skupili všechny díly a hned následujícího roku požádali císaře Rudolfa II. o polepšení právního statusu tohoto městečka.⁹⁹ 19. června 1607 tak obdrželi pro Hartmanice privilegium¹⁰⁰ na týdenní trhy na dobytek a jiné zboží každý pátek, výroční trhy na sv. Kateřinu a sv. Vitalise, znak (za jehož ústřední figuru byla symbolicky zvolena prostice soli) a právo volit si v podstatě nezávisle na vrchnosti samosprávu.¹⁰¹ Sušičtí na privilegium navázali tím, že hartmanické samosprávě ponechali vedení gruntovních knih¹⁰² a neváhali zřejmě ani za použití násilí (signifikantní je v tomto ohledu spor s Antonínem Horarem) koncentraci městečka dokončit. Postupovali zcela programově s cílem vytvořit z Hartmanic důležité hospodářské středisko s nezbytným servisem pro příchozí z Bavor. To naznačují i další zprávy: hartmaničtí obyvatelé měli pronajaté přilehlé území Královského hvozdu, „*aby snadší fedruňk a vyživení tý, jenž tudy s dobyttem, jinými věcmi a zbožím pracují*“¹⁰³. Již před rokem 1603 tu fungovaly minimálně čtyři krčmy¹⁰⁴ a o hlavním způsobu obživy tu vypovídají i prodeje nemovitostí lidem živícím se soumarstvím.¹⁰⁵ To konečně nebylo omezeno jen na Hartmanice, doklady o něm máme i z Prostředního Krušce či Dobršína.¹⁰⁶

Také socioekonomická skladba sušického měšťanstva reagovala na možnosti dané solním obchodováním. Je to především sladovnický cech, poprvé výslovně zmíněný v roce 1512. Písemné památky sušických sladovníků jsou ze všech tamních cechů nejbohatší a názorně dokladují, že sladovníci tvořili nejpočetnější a plně dominantní cech: k roku 1513 jich sladovnická registra evidují plných 40, postupně se připsalo ještě dalších 11 osob.¹⁰⁷ Počátkem 60. let, kdy musel na měšťany ještě doléhat útlum zaviněný sankcemi následujícími po prvním stavovském odboji a celkovým poklesem pivovarské výroby,¹⁰⁸ bylo ve městě 48 sladovníků.¹⁰⁹ Ve srovnání s jinými

98 Např. v roce 1595 Rudolf II. nařídil zvýšení ungeltu, ale vzápětí rozhodl, že toto zdražení nedopadne na Prachatice a města stojící s nimi ve sporu o solní sklad (SOkA Klatovy, AMS, sign. II.1.33).

99 10. července 1604 Rudolf II. ukládal prácheňským krajským hejtmanům, aby vyšetřili, zda by se udělení trhů Hartmanicím na žádost Sušických nečinila hospodářská škoda sousedním vrchnostem (soudobý opis v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno).

100 Stručně obsah listiny přibližují PAM 9, 1871–1873, sl. 731–732. Originál není zachován, znám je pouze z opisů: NA Praha, Salbuchy, inv. č. 15, fol. 514r–516v; tamtéž, Česká dvorská kancelář, karton č. 528.

101 Hartmaničtí získali právo volit si ze svého středu nezávisle na vrchnosti rychtáře a šest konšelů, přičemž vrchnost je měla pouze každoročně obnovovat a potvrzovat. Samospráva již však tehdy nebyla v Hartmanicích ničím novým, vůle zeměpána ji pouze obohatila o novou kvalitu. Rychtář jev Hartmanicích doložen již dříve: SOkA Klatovy, AM Sušice, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 118, 130 (1599), 144 (1601, i s konšely), 154 aj.

102 Vnější atributem tohoto aktu bylo založení dnes nezvěstné gruntovní knihy, na jejichž úvodních foliích byly vypsány vrchnostenské instrukce (srov. Karel HOSTAŠ – Ferdinand VANĚK, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu sušickém*, Praha 1900 (= *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století*, 12), s. 24). Fixování majetkových změn z rukou samosprávy městečka však nebylo výlučné, poddaní mohli i nadále docházet do Sušice, kde jim městský písař jejich kontrakt zaknihoval do gruntovní knihy, která evidovala hartmanické nemovitosti ještě v roce 1622.

103 V červnu 1617 Sušičtí žádali císaře, aby se nájemní suma nezvyšovala (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/18).

104 Soudit tak lze aspoň podle informací z jednotlivých transferů – v dílu zakoupeném v roce 1586 Sušičtí získali „krčmy“ (tj. minimálně dva provozy), v dílu zakoupeném 1603 další dvě.

105 V roce 1599 zakoupil soumar Jakub Liedl v Hartmanicích usedlost (SOkA Klatovy, AM Sušice, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 118, 130).

106 1573 Kašperskohorští zadrželi sušického poddaného Belwla Schreineru z Prostředního Krušce a odebrali mu pět prostic soli za to, že se pokusil jet z Bavor přímo domů a vyhýbal se Kašperským Horám (NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/8); 1618–1622 poddaný Jakub Šlechta půjčil Jindrovi Machovi z Dobršína 30 grošů, „*když spolu jeli do Němec pro sůl*“ (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/49, kniha příjmů a vydání 1618–1622, pag. 180).

107 SOkA Klatovy, Cechy Sušice, registra sladovníků 1512–1648, fol. 5v.

108 Josef JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Praha 1959 (= *Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, ročník 69, sešit 1*), s. 40.

109 SOkA Klatovy, Cechy Sušice, registra sladovníků 1512–1648, fol. 13r–13v. Zajímavý je i počet sladoven: ze sladovnických register poznáváme jen počet sladoven v domech pivovarníků čili nákladníků (tj. pravovárečných měšťanů, stojících mimo sladovnický cech) – v roce 1595 jich bylo 10. Pronajímali si je

městy jsou to velmi vysoká čísla. Zajímavá je především komparace s Českými Budějovicemi, kde byl slad nejvyhledávanějším tržním zbožím a sůl nejdůležitějším obchodním artiklem – v roce 1523 se solní obchod podílel na všech příjmech města celkem 21,42 %!¹¹⁰ Sladovníků zde bylo v roce 1514 napočteno 30 (tj. 12 % všech řemeslníků ve městě).¹¹¹ O necelých 30 let vzrostl jejich počet na 44.¹¹² Údaje z doby po roce 1550 nejsou známy, ale s ohledem na velikost Českých Budějovic a fakt, že na ně nedolehly sankce roku 1547, nám srovnání se sušickou situací představuje pošumavské město jako výrazně sladovnické. Vyšší počet sladovníků je znám také z Loun, v roce 1535 jich tu pracovalo plných 50.¹¹³ Louny společně s dalšími městy (Kadaň, Žatec) zásobovaly sladem zalidněné oblasti Krušných hor.¹¹⁴ Sám počet řemeslníků není ovšem zcela nenapadnutelným ukazatelem, jakým by bylo kupř. množství prodaného sladu.¹¹⁵ V roce 1563 pracovalo v jihočeských Netolicích 25 sladovníků, avšak sami se zaklínali, že jejich jediným způsobem obživy je vaření piva a přímo vyloučili, že by sladem obchodovali,¹¹⁶ což je u města položeného na Zlaté stezce jistě překvapivé.¹¹⁷ U sladovníků v Horažďovicích (v roce 1588 v počtu 14) zato lze s produkcí sladu pro export počítat.¹¹⁸

Příslušníky sladovnického cechu byli nejzámožnější a nejvlivnější sušičtí měšťané – jestliže v předhusitské době je předpokladatelná majetková stratifikace sladovníků pestřejší,¹¹⁹ pro 16. století představovali nejzámožnější obyvatele Sušice.¹²⁰ Neznáme sice výši jejich majetku vyjádřenou kvantitativně, ale pro druhou polovinu 16. věku stačí sledovat zápisy v městských trhových knihách, potažmo soudobé soupisy městských rad. Jasnou řečí hovoří také bohaté renesanční přestavby sušických měšťanských domů. Dávají tušit, že tento luxus měl své pokračování v měšťanských domácnostech.¹²¹ Zámožný byl i samotný sladovnický cech, jenž si dovolil půjčovat městské obci na koupi vesnic z panství hradu Kašperka¹²² (stejně tomu bylo

-
- pochopitelně sladovníci (SOKA Klatovy, Cechy Sušice, registra sladovníků 1512–1648, fol. 42r, 44v).
- 110 F. KAVKA, *Třídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století. Příspěvek k dějinám českých měst v první polovině 16. stol.*, SH 4, 1956, s. 157–159; Miloslav BĚLOHLÁVEK (ed.), *Kniha počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, Plzeň 1957, s. 64–65.
- 111 F. KAVKA, *Třídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století. Příspěvek k dějinám českých měst v první polovině 16. stol.*, s. 112; Karel PLETZER – Oldřich ŠEDA, *Měšťanské i městske pivovarnictví a dvě stě let Prvního českobudějovického pivovaru Samson*, České Budějovice 1995, s. 16.
- 112 F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříku městské davy*, s. 281.
- 113 F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříku městské davy*, s. 281.
- 114 Jaroslav HONC, *Hospodářské záznamy, zemědělská výroba a prodeje přebytků Jana Zákostelského v Lounech v r. 1553–1574*, Praha 1968 (= *Prameny historie zemědělství a lesnictví* 7), s. 131–165.
- 115 Např. v Českých Budějovicích se od 31.8.1534 do 14.3.1535 prodalo 6392 strychů ječného sladu, v Kadani od 16.10.1556 do 24.4.1557 3438 strychů sladu (J. JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, s. 9).
- 116 Je zajímavé, že netoličtí sladovníci považovali výrobu piva za svůj monopol a rovněž koupili obilí na náměstí za svou výsadu. Václav STARÝ, *Spor města Netolic se sladovnickým cechem o vaření piva v letech 1563–1566*. In: Václav Starý (red.), *Státní okresní archiv v Prachaticích 1981–1994*, [Prachatice 1995], s. 35–43.
- 117 František ROUBÍK, *Spory jihočeských měst o směr obchodních cest ve 14. až 17. století*, JSH 40, 1971, s. 1–18.
- 118 SOKA Klatovy, Cechy Horažďovice, počty sladovnického cechu 1577–1723. Pro 16. století kniha bohužel eviduje pouze přijímání do cechu.
- 119 Vyplyvala by z toho, že v této době se produkovalo jen pro místní spotřebu s minimálním exportem. Pro České Budějovice to doložili Karel PLETZER – Oldřich ŠEDA, *Měšťanské i městske pivovarnictví a dvě stě let Prvního českobudějovického pivovaru Samson*, České Budějovice 1995, s. 16.
- 120 K. PLETZER – O. ŠEDA, *Měšťanské i městske pivovarnictví a dvě stě let Prvního českobudějovického pivovaru Samson*, s. 25.
- 121 Mezi vlastníky exkluzivních výrobků v měšťanských domácnostech jihočeských měst počítá kromě zástupců uměleckých řemesel také nejbohatší sladovníky Václav BŮŽEK, *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorském období*. In: *Opera historica 1. Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*, České Budějovice 1991, s. 54, 57. V širším kontextu jihočeském Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ – Jana STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, JSH 59, 1990, s. 65–80; TÍŽ, *Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech (Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu)*, JSH 59, 1990, s. 113–127. Obecně Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620. Všední dny kulturního života*, Praha 1993.
- 122 SOKA Klatovy, Cechy Sušice, registra sladovníků 1512–1648, fol. 37r–37v. Ročně potom vypláceno 6 kop grošů na splacení těchto vesnic.

u klatovských sladovníků).¹²³ Naznačuje to, že prosperita obchodníků a řemeslníků pracujících pro export mohla a také evidentně byla v rozporu s aktuálním stavem obecních financí.¹²⁴ Přesnější představu o počtu a skladbě sladovníků máme díky berní rule: v roce 1654 jich v Sušici působilo celkem 34, přičemž devět z nich sedělo městské radě. Výši svého jmění se koncentrovali mezi nejmajetnějšími – z 51 měšťanů, počítaných za celého osedlého, se sladovnictvím živilo plných 25 (49 %), druhých nejpočetnějších řezníků bylo 10 (19 %, nutno vzít v úvahu, že jejich množství eliminoval počet masných krámců). Směrem k nižším majetkovým kategoriím počet sladovníků strmě klesal.

Výroba sladu a obchodování s ním nebylo v Sušici 16. století svobodné, nýbrž podléhalo pečlivému dohledu sladovnických cechmistrů,¹²⁵ čímž se odlišovalo od praxe v jiných městech (např. Louny). Omezení však neplatila jen v rámci cechu, nýbrž i mimo něj. Z pramenů totiž jednoznačně vyplývá, že sladovníci měli na obchodování sladem monopol a usilovně se bránili, aby ho prodávali ostatní měšťané (což byla přes odpor tamních sladovníků praxe běžná např. v Českých Budějovicích).¹²⁶ Kompenzovali tím neúspěch svého boje o monopol na výrobu piva, který rozpoutali ve 20. letech 16. věku s městskou obcí. Ludvík Jagellonský musel v roce 1526 sladovníky, kteří odmítli přistoupit na smír zprostředkovaný královským podkomořím, vyzývat ke klidu a poslušnosti¹²⁷. Smír byl uzavřen v roce 1528 a potvrdil stávající názor, že pivovarnictví je svobodnou městskou živností.¹²⁸ Jádrem dohody bylo, že si každý sušický pravovárečník směl ročně nechat vyrobit u sladovníků čtyři slady pšeničné a čtyři bílé „a ty dáti svařiti“. Pokud vypěstoval na svých pozemcích ječmen, mohl z něj neomezeně nechat vyrobit slad a následně ho svařit. Passus je zajímavý tím, že naznačuje jistý význam zemědělské výroby pro živobytí sušického měšťanstva, a dále informaci o svaření vyrobeného sladu, kterou nelze interpretovat jinak než jako povinnost pravovárečníků všechen vyrobený slad vynaložit na výrobu piva.¹²⁹ Zcela jasně to potom vyplývá ze sladovnických artikulí z roku 1564, které výslovně zakazují sladovníkům, aby dopouštěli obchodování se sladem prostými pravovárečníky.¹³⁰ Jinými slovy, opatření z let 1528 a 1595 znamenala potvrzení monopolu prodeje sladu pro sladovníky. Na ekonomickou situaci pravovárečníků to muselo působit negativně; mohli z předepsaného množství sladu vyrobit jen omezené množství piva, kterého rozhodně nezbývalo na export. Na trhu tak mohli obchodovat jedině s obilím, jehož producenty však až na výjimky nebyli a pokud přece, ne v nijak výrazném množství. Sledujeme-li početní stavy mistrů a zájem o vstup do sladovnického cechu, lze uzavřít, že

123 Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/2*, Klatovy 1928–1929, s. 1187–1200.

124 Na příkladu Českých Budějovic to v širším kontextu česko-rakouských obchodních vztahů doložil Zdeněk ŠIMEČEK, *Salz und das Haushaltswesen südböhmischer Städte, insbesondere von Budweis*. In: Wilhelm Rausch (Hrsg.), *Stadt und Salz*, Linz 1988, s. 195–212; TÝŽ, *Salz aus dem Alpenraum in Konkurrenz mit dem Salz aus dem Norden in den böhmischen Ländern*. In: Jean Claude Hocquet – Rudolf Palme (Hrsg.), *Das Salz in der Rechts- und Handelsgeschichte*, Schwaz 1991, s. 135–145; TÝŽ, *Der Salztransport auf der Moldau von Budweis nach Moldautein im 16. Jahrhundert*, Jahrbuch des Oberösterreichischen Museal-Vereines 136, 1991, s. 223–238.

125 „Item kdo by chtěl slady na soumary dělati, má se ohlásiti při páních starších, že má hotový slad a oni to mají spravedlivě rozměřiti po pořádku, aby ty slady prodávány a vybejvány byly.“ SOKA Klatovy, Cechy Sušice, registra sladovníků 1512–1648, fol. 17v (1565, tamtéž ustanovení o prodeji piva soumarům). Srov. ještě fol. 24r–24v (1571), 36r (1583), 40r (1591), 45r (1596), 57r (1603).

126 F. KAVKA, *Trídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století. Příspěvek k dějinám českých měst v první polovině 16. stol.*, s. 160; J. JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, s. 10.

127 „Jakož jest nemalá ruoznice mezi vámi s jedné a obcí též v tom městě z strany druhé, což se piva vaření dotýče, vznikla, kdež pak o takovou věc statečný Jakub z Vřesovic na Valči, podkomoří království Českého věrný Náš milý mezi vámi sobě stojíc, vajpověď jest učinil spravedlivě. Ale jakž zprávu máme, že ste vy se tomu zepřeli a té vajpovědi podniknutí se vám nezdá. Ježto jest Nám to nemálo proti mysli a protož vám přísně prikazujem a tak jmíti ráčíme, abyšte vy při tej a takový vajpovědi zuostali a se tak zachovajíc proti ní nebyli.“ Opis v SOKA Klatovy, Cechy Sušice.

128 V tomto duchu vyznívaly nálezy panovníka již od třetí čtvrtiny 15. století (J. JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, s. 6–7).

129 Smlouvu editoval Kajetán TUREK, *Příspěvek k dějinám měšťanského pivovaru v Sušici*, Sušické listy 14, 1931, č. 37, s. 1. Srov. TÝŽ, *K dějinám pivovaru měšťanského v Sušici*, Kvas 42, 1914, s. 21–22.

130 „Item také jsou se na tom snesli páni starší spolu s pány cechmistry co se dotýče sladu dělání ječných, pšeničných k domácímu vaření, kdož sobě koli pšenici anebo ječmene skupují, buďto měštěnin anebo měštka, a co by toho koli tak skoupil anebo skoupila, pšenice anebo ječmene, a potom že by nechtěl anebo nechtěla ze všeho vařiti a tak že by chtěl anebo chtěla udělané slady jinému prodávati anebo půjčiti, toho nemá žádný u sebe pod žádným způsobem dopouštěti pod pokutou cechu zbavení [...]“ K. TUREK, *Příspěvek k dějinám měšťanského pivovaru v Sušici*, s. 3.

ekonomické možnosti a schopnost zapojit se do solního obchodu pro osoby stojící mimo sladovnický cech byly minimální. Pouze splynutím se sladovnickým cechem bylo možné tuto situaci zvrátit. Soudím, že se určitý druh majetkové diference a stupeň blahobytu části sušických obyvatel odráží v odpovědi Staroměstských Rudolfovi II. poté, co na jaře 1594 nařídil Sušické osvobodit od válečné daně a jejich částku rozvrhnout na ostatní města: „*však o tom se ví, že živnosti platné, i důchody nezadní mají, k tomu měšťané v větším počtu dobře se mají, tak kdyby drzost jejich nebyla, bez veliké obtížnosti by dobře tuž pomoc shledati mohli*“¹³¹.

Pokusme se ještě vyhodnotit, jak vysoký počet sladovníků koreloval s pivovarnickou produkcí. Hned úvodem lze konstatovat, že pivo se v lokálních poměrech nikdy nestalo exportní surovinou, alespoň po polovině 16. století vypadá situace v sušickém pivovarnictví při nejlepším průměrně. Kromě omezení ze strany sladovníků, kteří dosáhli, aby si pravovářečníci mohli nechat vyrobit pouze omezené množství sladu, což produkci piva jistě velmi brzdilo, se i zde se projevovalo snižování odbytu měšťanského piva vinou stále rostoucí šlechtické konkurence.¹³² Sušičtí si na ni stěžovali od poloviny 16. století. V roce 1564 v reakci na panovníckou instrukci o vaření piva uvedli, že „*u nás pro soužení nás okolních pánuov pivovary skrovnej počet várek do téhodne se svaří, na kteréž mistruov pivovarních určitejch a stálejch míti nemuožeme, nebo do čtyr neděl třefuje se, že v některém pivovaře sotva jeden var nebo dva se svaří, a takž do takového pivovaru mistra najíti se nemuože.*“¹³³ Avšak za větší pohromu pro své pivovarské podnikání považovali konfiskace statků. V roce 1583 měšťané naznačili v souvislosti s vesnicemi z příslušenství městské rychty, že „*dokud město rychtou s vesnicemi drželo, za jeden tejden více várek bílých i ječných se svařilo než nyní za sedm neb osm neděl*“.¹³⁴ Již vzpomínaná smlouva z roku 1528 o poklesu výroby piva bezprostředně nevypovídá, protože v roce 1595 byla potvrzena v celém svém rozsahu, tj. včetně ustanovení o tom, že si jeden pravovářečník smí svařit ročně ze čtyř sladů pšeničných a čtyř ječných. Na základě toho není pravděpodobné, že by v Sušici v této době byla přijímána opatření omezující počet várek na pravovářečného měšťana, i když není vyloučeno, že jednotliví pravovářečníci využívali kvůli své ekonomické slabosti jen část povoleného množství (ponecháme stranou zřízení obecních várek na úhradu dluhu za vesnice hradu Kašperka). Také další jev dokazující omezování množství várek – koncentrace výroby ve společném pivovaře¹³⁵ – zde až do Bílé hory není prokázán.¹³⁶ Pokud tedy stížnost z roku 1583 je relevantní, lze uvažovat buď o snižování počtu pravovářečníků (jednak natrvalo vydáním nějaké právní normy, jednak následkem ekonomické slabosti a neschopnosti jednotlivých pravovářečníků), anebo o snižování počtu odběratelů. Víme sice o tom, že král povolil, aby Sušičtí dále dodávali pivo do vesnic zakoupených od Švihovských z Rýzmburka,¹³⁷ ale ty nebyly populačně tak silné jako vesnice z výbavy rychty.

Jakékoli pokusy o vyjádření množství vyprodukovaného piva v předbělohorské době ztroskotávají na absenci relevantních pramenů. Celkovou tehdejší produkci měšťanského piva naznačují pouze výnosy vybraného dědičného posudného (trestního tácu) z let 1576–1579 a 1590. Rozborem těchto údajů se zabýval J. Janáček,¹³⁸ jenž na základě dochovaných lounských varných register prohlásil množství piva přiznávané komoře jako značně spolehlivé.

131 SOKA Klatovy, AMS, registratura do 1829, sign. II.1.22.2.

132 František GABRIEL, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*, MZK 7, 1970, s. 141.

133 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/1.

134 List Sušických císaři Rudolfovi II. z 26. ledna 1584 v NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/9.

135 F. GABRIEL, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*, s. 142.

136 Dokonce ještě ve 30. letech 17. století nacházíme soukromé pivovary Mottla Zmuta, Tomáše Rozacína z Karlsperka, Zhorského, Matouše Voprchy, Volfa Weissenregnera a dalších (Josef HOLÍK, *Pivovarnictví v Sušici, Šumavan 17*, 1884, č. 21, s. 265).

137 „*Však ráčí k tomu milostivě povolití, aby z těch vesnic, které jsou od pánuov Švihovských drželi od jinud piva nebrali než z města Sušice*“ Inzert listu Kašpara z Granova v opisu relace Sušických české komoře z 8. května 1568 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 260/1.

138 K otázce spolehlivosti těchto údajů J. JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, s. 25–26.

Tab. č. 7: Produkce piva v královských městech jihozápadních Čech (1576–1579, 1590)

období	Domažlice			Klatovy			Sušice			Písek			Vodňany		
	sudů (vřtelů)	domů	počet sudů na 1 dům	sudů (vřtelů)	domů	počet sudů na 1 dům	sudů (vřtelů)	domů	počet sudů na 1 dům	sudů (vřtelů)	domů	počet sudů na 1 dům	sudů (vřtelů)	domů	počet sudů na 1 dům
1576	3975	375	10	10156	640	15	2625	256	10	3585	270	13	1189	114	10
1577	3701	375	9	12256	640	19	3750	256	14	3564	.	13	2414	114	21
1578	5334	375	14	11710	640	18	4470	256	17	4006	.	14	.	114	.
1579	1935	375	5	vyhořely			2310	256	9	1312	.	4	336	114	2
1590	.	332	.	6604	283	23	3130	218	14	3874	231	16	1908	130	14

Pramen: *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. V. 1577–1580*, Praha 1887, s. 709–711; *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VII. 1586–1591*, Praha 1891, s. 564. **Poznámka:** Počty domů jsou převzaty z berních přiznání z let 1567 a 1598. Přitom Janáčkem otištěné počty nesouhlasí s údaji u Miloslava VOLFA, *Nástin správy české berně v době předbělohorské*, Praha 1941 (= *Sněmy české XI/2*), s. 101, jenž čerpal přímo z přiznání jednotlivých měst. K metrologii pivních měr Adolf ZEMAN, *Z historie plzeňského pivovarnictví v 16. století (Příspěvek k dějinám měšťanského a městského podnikání)*, MZK 1, 1958, s. 74–77.

Podle údajů uvedených v tabulce se v Sušici v poslední čtvrtině 16. století v průměru vyrábělo kolem 3000 vřtelů piva. Pro vyjádření výrobní síly jednotlivých měst se Janáček pokoušel zjistit množství vyrobeného piva připadající na jeden dům. Dopustil se však jednoho metodického pochybení – nezohlednil, že přiznání z let 1567 a 1598 zahrnují domy ve městě včetně předměstí. Z poloviny 16. století sice snesl zprávy, že v některých městech vařili ještě i předměstští sousedé, je však nutné tuto determinantu brát v úvahu. V případě Sušice díky zachovanému soupisu domů z roku 1568 bezpečně víme, že se ve městě uvedeného roku evidovalo 143 domů a dosud žádný známý pramen nedokazuje, že by zde vařili i předměstští sousedé. I když připustíme, že některé domy uvnitř hradeb byly zpustlé či pohořelé, ovlivňuje tento počet zásadně Janáčkem konstatované hodnoty: zatímco Janáček počítá za léta 1576–1579 pro Sušici s průměrně 12 sudy na jeden dům, potom při kalkulování jen s domy ve městě vychází 22 sudů. A to musíme vzít v úvahu, že rok 1579 byl i podle údajů z dalších měst podprůměrný (za léta 1576–1578 by tak vycházelo dokonce 25 sudů na jeden dům). Přes korekce Janáčkových čísel však výsledné hodnoty zůstávají nadále jen průměrné. Posouvá nás to k přesvědčení, že produkce sušického pivovarnictví nebyla výrazná, neměla ambice expandovat a uplatnit se na trzích vyššího typu a omezovala se na místní trh. Primárním odbytištěm měšťanského piva svařeného v měšťanském pivovaru byl intramurální prostor, zásadní význam však měly dodávky piva do venkovského okolí. Urbář kašperského panství z roku 1584 naznačuje, že v každé z vsí na panství existovala v roce 1584 krčma. Jejich existenci před prvním stavovským odbojem to ovšem nedokazuje, neboť si právě počátkem 80. let 16. věku poddaní z kašperských vesnic stěžovali na praxi hejtmána Jana Prechta, který zakládal krčmu v každé vesnici.¹³⁹

Z toho, co jsme zjistili o výrobě měšťanského piva, vyplývá, že nadprůměrná produkce sladu, prokazatelná sice nepřímo vysokým počtem sladovníků, musela být orientována především pro obchod. Tím ještě není řečeno, že výhradně pro obchod přeshraniční, související s dovozem soli. Se sladem se mohlo obchodovat i ve směru do vnitrozemí, na přelomu 15. a 16. století lze také ještě alespoň omezeně předpokládat výrobu piva poddanými a rovněž rozvíjející se pivovarnictví šlechtické mohlo získávat slad nákupem od sušických sladovníků. Byl to však nepochybně právě obchod solí, který posouval výrobu sladu na jednu z klíčových způsobů obživy sušického měšťanstva, byť omezeného pouze na členy sladovnického cechu. Bez důkladnější analýzy zatím nemůžeme vysvětlit vysoké počty sladovníků i v polovině 17. věku, který se již nesl ve znamení úpadku bavorské soli. Lze uvažovat o setrvačnosti, zvýhodnění v rámci systému pivních várek i dalších faktorech.

¹³⁹ Opis supliky poddaných panství hradu Kašperka z 1. prosince 1580 v NA Praha, Staré montanum, karton č. 690.

5.1.4 Územní expanze města

Úroveň a kvalita ekonomického profitu z trhových funkcí a polohy na významných dálkových komunikacích se násobila, mohla-li městská obec obojího využívat přímo na svém vlastním území. Probíhala-li příslušná cesta přes sušické panství, odpadával městské obci problém s překážkami ze strany jiných vrchností (výběr mýt). Jistě velmi přínosná pro ni byla také možnost využívat svých poddaných při trhovém provozu, ať již máme na mysli ve smyslu odběratelů či naopak prodávajících. Možnosti posilování anebo alespoň udržování významu místního trhu mimoekonomickou cestou byla praxe dobře známá u šlechtických vrchností a podobně podpora rozvoje poddanských tržních center, byť se přímo na Sušicku projevovala velmi omezeně, byla jistě inspirací hodnou následování.

Důvody kumulování nemovitého majetku městskými obcemi jsem již podal výše a nebude nutné je opakovat, stejně jako složitý proces budování městského panství. Historickým příslušenstvím Sušice zřejmě z doby následující těsně po jeho založení byl soubor vesnic, označovaný po celé 16. století jako příslušenství městské rychty: **Dobršín, (Velká) Chmelná, větší díl Kadešic, Malá Chmelná, Opolenc, Kavrlík Osek, Platoř, větší díl Podmokel, dvory u sv. Mikuláše, Tuškov, Bohdašice a Štěchovice**. Byl složitě právní povahy a poměr, který k němu město zaujímal, se svou kvalitou postupně posouval od vesnic městských v užším slova smyslu (šosovních) k běžnému zpupnému majetku. Nejpravděpodobněji sekularizací se město zmocnilo **dílů Nuzerova, Prostředního Krušce, Podmokel, a Červeného se Slepým dvorem**. Všechno toto příslušenství si Sušičtí pojistili panovnickými konfirmacemi. Jakkoli jsou konkrétní způsoby nabytí mlhavé, jisté je, že k jejich získání došlo nejpozději do konce 15. století. V první polovině století 16. stihli zakoupit pouze **díly vesnic Nuzerova, Hartmanic, Podmokel, Radešova, Vlastějova a celé vesnice Stojanovice, Chvalšovice, Pích, Žíkov, Orlov a Libětice**. Tímto aktem dovršili výstavbu své pozemkové domény, jež podle odhadu v roce 1547 obnášela cca 225 usedlých.

Poměrně členitý územní útvar měl své jádro tvořené Sušicí, Vrabcovem, Dobršínem, Velkou Chmelnou, Podmokly a Kadešicemi. Jižně od města doména vytvářela dva výrazné výběžky, předělené formujícími se statkem Dlouhou Vsí a premonstrátským statkem Albrechticemi. Na jihozápad vybíhal katastr Nuzerova s přerušením k Hartmanicím, na jihovýchodě pokračovala doména Platoří, Bohdašicemi, Opolencem, Tuškovem, Rejštejmem, dvory sv. Mikuláše a Kavrlíkem, čímž se dostávala do bezprostředního kontaktu s komorním panstvím hradu Kašperka a Kašperskými Horami. Prakticky v této podobě existovala sušická pozemková doména nejpozději od druhé poloviny 15. století. Původ jednotlivých vesnic neumožňoval vytvářet nějaké územní strategie a další pronikání bylo ztíženo stabilním růstem dominia Švihovských z Rýzmběrka, kteří zcela programově skupovali alody kolem celého města. Při následných rozprodejích Sušičtí zřejmě více než strategicky uvažovali materiálně a v danou chvíli využili příležitosti rozšířit pozemkovou doménu jakýmkoli způsobem. Vesnice od Švihovských z Rýzmběrka vytvořily pět osamocených enkláv západně od města, dvě již dokonce za hranicí mílového okruhu (Stojanovice, Chvalšovice), tedy stejně jako Štěchovice. Využití takových nekonceptně získaných území muselo být značně komplikované a omezovalo se zřejmě jedině na pasivní výběr feudální renty a export výrobků.

Tab. č. 8: Přibližná územní rozloha panství města Sušice v roce 1547 na základě rozlohy katastrálních území dle stabilního katastru

Lokalita	Celková rozloha katastrálního území dle stabilního katastru (1837)			Která část z kat. území patřila k panství	Odhad rozlohy po redukcí
	čtv. jitra	čtv. sáhy	převedeno na hektary		
Bohdašice	583	345	335, 6173	celé	335, 6173
Červené Dvorce	161	600	92,8649	Červený dvůr, Slepý dvůr, Dvorec	92, 8649
Dobršín	1184	15	681,3500	celé	681, 3500
Hartmanice (díl)	660	345	379, 9277	díl	300, 0000
Chvalšovice	580	1200	334, 1984	celé	334, 1984
Kadešice (díl)	1020	610	587, 1886	převážný díl	550, 0000
Kašperské Hory (díl)	1961	1401	1128, 9810	jen dvory u sv. Mikuláše	50, 0000
Kavrlík	253	420	145, 7434	celé	145, 7434
Libětice a Pích	349	1345	201, 3193	celé	201, 3193
Malá Chmelná	155	1515	89, 7412	celé	89, 7412
Milínov (díl)	721	500	415, 0865	jen Orlov	30, 0000
Nuzerov	497	1220	286, 4424	celé	286, 4424
Opolenc	598	320	344, 2402	celé	344, 2402
Platoř	406	580	233, 8454	celé	233, 8454
Podmokly (díl)	915	915	526, 8750	větší díl	450, 0000
Dolejší Krušec (díl)	726	1345	418, 2677	jen Prostřední Krušec (díl)	30, 0000
Radešov (díl)	243	1180	140, 2612	díl	70, 0000
Rok	414	355	238, 3681	celé	238, 3681
Stojanovice	259	140	149, 0945	celé	149, 0945
Štěchovice	1266	711	728, 7881	celé	728, 7881
Tuškov	337	915	194, 2591	celé	194, 2591
Velká Chmelná	659	835	379, 5285	celé	379, 5285
Vlastějov (díl)	283	435	163, 0116	díl	80, 0000
Vrabcov	358	1285	206, 4769	celé	206, 4769
Žíkov	379	1545	218, 6550	celé	218, 6550
Σ	14979	877	8620, 1309		6805,6181

Pramen: Zevrubný popis rozdělení země království Českého, Praha 1855.

Sušická pozemková doména vyplnila v rámci jedenáctikilometrového mílového obvodu velmi hrubým odhadem území o rozloze 70 km² a tvořila 18 % jeho celkové rozlohy (vesnice Chvalšovice, Stojanovice a Štěchovice, stojící mimo mílový okruh, nebyly započteny, zatímco vlastní Sušice ano).¹⁴⁰ Více než rozloha však rozhodovala jeho lidnatost. Její určení je prakticky nemožné – počet usedlých známe jen odhadem a jedině s obtížemi se hledá koeficient, kterým by ho šlo násobit. Zdeněk Boháč odhadoval počet obyvatel na jednu poddanskou usedlost v předhusitské době na 6–7 poddaných bez ohledu na velikost usedlostí (vedle plošných rozdílů mezi hospodářstvími sedláků nutno přihlídnout i k tomu, že v 16. století se za usedlé počítali i chalupníci a domkáři). Kromě toho počátek 16. století ještě ovlivňovalo vylidnění ze století předchozího. Ani v případě samotné Sušice nemáme výchozí možnosti zjednodušené: z roku 1568

140 Číslo 68,75 km², získané pomocí tabulky, bylo sníženo odečtem vsí ležících mimo mílový okruh (Chvalšovice, Stojanovice, Štěchovice) a naopak zvýšeno o rozlohu katastru města Sušice.

sice známe počet domů, nikoliv však počet domácností, který musel být značně vyšší.¹⁴¹ Bez zevrubné analýzy tak zůstává zjištění počtu obyvatelstva města i jeho pozemkové domény utopii. Na základě odhadu počtu usedlých však můžeme alespoň porovnávat s ostatními zeměpanskými městy. V tomto ohledu zapadala Sušice do nejpočetnější skupiny měst s pozemkovým majetkem střední velikosti, přesněji do jeho horní části (201–500 usedlých). Podobně na tom byla i další města v regionu: Klatovy (cca 115 usedlých), Domažlice (cca 230 usedlých), Písek (cca 285 usedlých), pouze Vodňany se s počtem cca 15 usedlých řadily mezi města s nejmenším pozemkovým příslušenstvím v celém království. Zajímavé je tato čísla vyjádřit v poměru k počtu domů ve městě,¹⁴² což plastičtěji naznačí, na kolik bylo pozemkové příslušenství toho kterého města úměrné jeho velikosti – jestliže např. Staré Město pražské disponovalo více než 700 venkovskými usedlými, není to v poměru k jeho velikosti natolik překvapivé, jako v případě Tábora.¹⁴³ U královských měst na českém jihozápadě vypadá situace následovně: Vodňany 0,13 venkovského usedlého na jeden dům, Klatovy 0,18, Domažlice 0,6, Sušice 0,88 a Písek 1 usedlý. Číslům nelze přikládat větší váhu, nelze však přehlédnout, že se Sušice s Pískem řadí mezi nadprůměr nejen v rámci regionu, ale i celých Čech. Z dostupných informací vyplývá, že Sušice neměla promyšlenější ekonomické záměry a tedy ani ambice reálně hospodařit. Rozhodně však nešlo o projev retardačního chování. Pokusy intenzivněji hospodářsky využívat své domény nebyly u zeměpanských měst před rokem 1547 obvyklé nikde a také u šlechty se zatím jednalo o inovaci, kterou praktikovali jen ti nejprogresivnější z nich.¹⁴⁴ Sušice se podle známých údajů pouze pokoušela budovat svou rybníční síť, do třetí čtvrtiny 15. století lze datovat vznik rybníka u Kadešic¹⁴⁵ a zřejmě již před rokem 1547 existovaly rybníky přímo u města (zmínka o rybníku na 20 kop násady „nad městem“).

Jestliže jsme označili sušickou pozemkovou doménu za nadprůměrnou, potom lze předpokládat, že se i nadprůměrně podílela na městských příjmech. Konkrétní hodnoty neznáme a vinou absence městských účtů z tohoto období asi stěží kdy znát budeme. Nebudeme se však jistě mýlit, pokud prohlásíme ztrátu celého území za fatální narušení křehké rovnováhy městské ekonomiky. V úvodu kapitoly jsme sledovali, že měšťané ve svých stížnostech zařazovali ztrátu statků vždy na první pozici svých potíží: rázem neměla žádné venkovské zázemí, ze kterého přijímali feudální rentu, kam distribuovali měšťanské pivo a kde mohli zavádět mimoekonomická opatření k posílení či alespoň udržení role svého místního trhu.

141 Adolf ZEMAN, *K metodice studia populačního vývoje českých měst královských v předstatistickém období*, HDem 1, 1967, s. 19–27; Jindřich TOMAS, *Počet berních domů a komínů – možnost k zjištění velikosti města před Bílou horou – Litoměřice 1609*, FHB 10, 1986, s. 317–331.

142 Podle přiznání z roku 1567 měla města následující počty domů: 114 Vodňany, 142 Český Brod, 153 Dvůr Králové n. L., 171 Malá Strana, 176 Mělník, 195 Rokycany, 219 Kouřim, **256 Sušice**, 258 Beroun, 265 Stříbro, 266 Ústí nad Labem, 270 Písek, 277 Čáslav, 281 Nymburk, 299 Kolín, 305 Jaroměř, 341 Slaný, 336 Kadaň, 355 Louny, 369 Litoměřice, 375 Domažlice, 416 Plzeň, 430 České Budějovice, 438 Most, 512 Tábor, 594 Kutná Hora, 640 Klatovy, 701 Žatec, 781 Hradec Králové, 1063 Staré Město pražské, 1105 Nové Město pražské.

143 Pro srovnání: Kutná Hora 0,18, Kolín 0,23, Nové Město pražské 0,26, Žatec 0,28, Mělník 0,38, Nymburk 0,39, České Budějovice 0,48, Kadaň 0,5, Čáslav 0,51, Stříbro 0,56, Louny 0,66, Staré Město pražské 0,67, Plzeň 0,68, Hradec Králové 0,74, Slaný 0,76, Litoměřice 0,99, Dvůr Králové 1, Tábor 1,95.

144 V regionu byl v tomto směru progresivní především Jan Jeníšek z Újezda na Svrčovci. Srov. Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *Z hospodářských zápisek Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci*, ČL 14, 1905, s. 283–292, 323–326, 486–487; TÝŽ, *Jan Jeníšek z Újezda a na Svrčovci. Zprávy o životě jeho a některé ukázky z jeho pamětí*, ČČM 68, 1894, s. 237–257, 397–409; Radka BEHENSKÁ, *Rok v životě nižšího šlechtice – Jan Jeníšek z Újezda a na Svrčovci*, Praha 2012. Bakalářská práce, FF UK.

145 *Majestát Vladislava Jagellonského na hrad Kašperk z 4. listopadu 1487: „Také jsme zpraveni, že již psaní měšťané udělali sú rybník u vsi Kačic, a tak sme zpraveni, že to, což sú zatopili tiem rybníkem, oddali sú slušně těm, komuž sú co zatopili.“*

V období 1559–1620 začala nová, komplikovaná a pro město dosud vlastně nepoznaná fáze budování pozemkové domény, kterou již bez ostychu můžeme označovat jako městské panství. První zisky z let 1547–1554 vyplynuly z restituce bývalého zádušního příslušenství (díly Podmokel, Prostředního Krušce, Nuzerova), ne však na základě výsledků iniciativy samotných měšťanů, nýbrž z blahovůle panovníka. Ferdinand si ovšem nad vším nadále ponechával *dominium directum* a o změně přístupu ho přesvědčily teprve stížnosti měšťanů, „*kterak by duchodové od Jeho Milosti Královské k záduším a k špitálům jich oddané, ne tak užitečně spravovány byly, jako kdyby oni purgkmistr a konšelé sami k tomu dohlídali a toho se dotýkali*“. V srpnu 1556 proto pověřil Kryštofa Skuhrovského, aby předal bezplatně *dominium directum* do péče ad hoc zřízeným úředníkům z řad městské rady či měšťanstva.¹⁴⁶

Tab. č. 9: Přibližná územní rozloha panství města Sušice v roce 1620 na základě rozlohy katastrálních území dle stabilního katastru

Lokalita	Celková rozloha katastrálního území dle stabilního katastru (1837)			Která část z kat. území patřila k panství	Odhad rozlohy po redukci
	čtv. jitra	čtv. sáhy	převedeno na hektary		
Bohdašice	583	345	335, 6173		335, 6173
Červené Dvorce	161	600	92,8649	Červený dvůr, Slepý dvůr, Dvorec	92, 8649
Dobršín	1184	15	681,3500	celé	681, 3500
Hartmanice (díl)	660	345	379, 9277	díl	300, 0000
Humpolec	519	1020	299, 0306	celé	299, 0306
Kadešice (díl)	1020	610	587, 1886	převážný díl	550, 0000
Malá Chmelná	155	1515	89, 7412	celé	89, 7412
Nuzerov	497	1220	286, 4424	celé	286, 4424
Platoř	406	580	233, 8454	celé	233, 8454
Podmokly (díl)	915	915	526, 8750	větší díl	450, 0000
Dolejší Krušec (díl)	726	1345	418, 2677	jen Prostřední Krušec (díl)	30, 0000
Nové Městečko (díl)	474	1305	273, 2374	jen Rajsko	50, 0000
Rok	414	355	238, 3681	celé	238, 3681
Velká Chmelná	659	835	379, 5285	celé	379, 5285
Vrabcov	358	1285	206, 4769	celé	206, 4769
Σ	8738	1090	5028, 7616		4223, 2652

Pramen: *Zevrubný popis rozdělení země království Českého*, Praha 1855.

Skutečně cílenou snahu sušické městské obce vybudovat si panství sledujeme až od 70. let 16. století. Impulzem k tomu se stala příležitost zisku vesnic z panství hradu Kašperka. Na něj navázali zcela programovým skupováním jednotlivých dílů Hartmanic. Tato činnost vrcholila v roce 1604, kdy žádali císaře o několik intabulací najednou. V předvečer třicetileté války tedy Sušice disponovala 10 vesnicemi a jedním městečkem, konkrétně **Dobršínem, Dvorcem (Slepým Dvorem, dnes částí Červených Dvorců), (Velkou) Chmelnou, větším dílem Kadešic, Platoří, větším dílem Podmokel, Humpolcem, Rajskelem, dílem Prostředního Krušce, Bohdašicemi, větším dílem Hartmanic, Nuzerovem a dvorem Vrabcov**. Celé panství se již cele rozkládalo v mílovém okruhu města. Oproti situaci před rokem 1547 mělo koncetrovanější podobu, zcela vymizely enklávy v územích cizích vrchností: jedině snad Hartmanice odděloval od Prostředního Krušce tenký pruh cizí půdy. Přesto i nadále šlo o komplikovaný územní útvar, rozrušovaný především církevním statkem Albrechtice a Dlouhou Vsí, náležející Tomkům z Čejkov, původně sušickému měšťanskému rodu.

¹⁴⁶ Soudobý opis instrukce z 18. srpna 1556 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829.

Sami Sušičtí v pozdějších době (17. a počátkem 18. století) považovali polohu Nuzerova, Prostředního Krušce, Rajska a Bohdašic, tj. vsí v dlouhoveském sousedství, za nevýhodnou a odlehlou a tohoto argumentu využili ke zdůvodnění jejich odprodeje. Mohli sice taktizovat, ale již sám fakt, že k prodeji vybrali právě je, vnáší světlo do jejich myšlenkových pochodů. Je to jistě zvláštní, když Hartmanice ležely ještě několik kilometrů za nimi směrem na jihozápad a v ještě vyšší nadmořské výšce. Jen to potvrzuje, že systematická péče, kterou městečku věnovali, měla své pokračování a potvrzení i později.

Rozlohou 42 km² patřilo sušické panství těsně před třicetiletou válkou mezi menší. I se započtením katastru vlastní Sušice zaujímal necelých 15 % celkové plochy mílového okruhu města. Přestože cílevědomou koncentrací získala sušická městská obec téměř celé Hartmanice (chyběl jen svobodnický dvůr), nemohla ani tak dorovnat rozdíl, vyplývající ze srovnání se stavem před rokem 1547. Berní rejstříky uvádějí k roku 1603 plných 195 poddanských domů, k roku 1615 jen 125. Disproporce je to značná a překvapivá i tím, že v období 1603–1615 město další poddané koupěmi naopak získávalo. Berní rula z roku 1654, vzniklá sice až po třicetileté válce, ale vysvědčující dobře o předválečných poměrech, zaznamenává 141 poddanských domů (z toho 15 pustých, 6 zkažených na živnosti a dva pohořelé). Budeme-li důvěřovat zpětné platnosti hodnot v berní rule, potom se 141 usedlými v závěru předbělohorské doby Sušice propadla oproti situaci v roce 1547 o skoro 80 usedlých. Počtem poddanských obydlí se sušické panství sice stále řadilo mezi zboží střední velikosti, tentokrát již však na jejich spodní hranici.

Za nákupy venkovských statků v letech 1559–1617 Sušice utratila celkem 13 820 kop 15 českých grošů (jen 700 kop českých grošů město naopak prodejem alodů získalo),¹⁴⁷ čímž balancovala na horní hranici svých finančních možností. Jistým ukazatelem tu může být množství přiznávaného měšťanského majetku pro daňové účely. Údaj z roku 1543 se bohužel nedochoval,¹⁴⁸ v Plachtově edici berního rejstříku z roku 1557 u Sušice nalézáme hodnotu 7 720 kop českých grošů.¹⁴⁹ Pro analogii si přiblížme situaci pro Klatovy: v roce 1543 přiznávaly 44 017 kop českých grošů měšťanského majetku, v roce 1557 potom obdobně 44 368 kop českých grošů. Jestliže

147 Získáno:

1547 díl Nuzerova (6 usedlých)	
1554 Prostřední Krušec (5 usedlých), díl Podmokel (1 usedlý)	
1559 Páteček (svobodnický dvůr?)	400 kop 15 českých grošů
1584 Dobřín (16 usedlých), Velká Chmelná (13 usedlých), díl Kadešic (20 usedlých), díl Podmokel (11 usedlých)	5 700 kop českých grošů
1584 Platoř (10 usedlých), Humpolec (10 usedlých)	1 000 kop českých grošů
1584 svobodnický dvůr Valšov	50 kop českých grošů
1586 díl Hartmanic (14 usedlých)	1 050 kop českých grošů
1592 svobodnický dvůr Stupná	362 kop 30 českých grošů
1598 díl Bohdašic (mlýn, chalupa, usedlost s krčmou)	307 kop 30 českých grošů
1600 svobodnický dvůr Hartmanice, díl Hartmanic (2 usedlí)	600 kop českých grošů
1602 Rajska (ves, patronátní právo)	900 kop českých grošů
1603 díl Hartmanic, díl Nuzerova (6 usedlých)	750 kop českých grošů
1604 svobodnický dvůr Osek	1 050 kop českých grošů
1615 díl Bohdašic (poplužní dvůr)	1 350 kop českých grošů
1617 les v podhradí hradu Kašperka	300 kop českých grošů
1659 svobodnický dvůr Divišov	367 kop 30 českých grošů
1667 svobodnický dvůr Hartmanice	1 500 zl.
1728 svobodnický dvůr Malá Chmelná	6 850 zl.

Ztraceno:

1601 svobodnický dvůr Hartmanice	300 kop českých grošů
1605? svobodnický dvůr Stupná	400 kop českých grošů
1684 Nuzerov, Prostřední Krušec, Rajska (17 usedlých)	5 300 zl.
1711 Bohdašice (7 usedlých)	5 500 zl.
1713 Páteček	1 100 zl.

148 Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I, díl II*, Praha 1984, s. 342.

149 2000 Polička, 4 400 Dvůr Králové n. L., 5 513 Vodňany, 7 064 Kutná Hora, 7 078 Jaroměř, 7 720 Sušice, 8 400 Písek, 9 386 Tábor, 9 852 Mělník, 10 611 Slaný, 10 815 Vysoké Mýto, 11 375 Beroun, 11 670 Rokycany, 12 450 Chrudim, 12 538 Ústí nad Labem, 13 050 Kolín, 13 778 Čáslav, 15 950 Český Brod, 16 839 Stříbro, [1]7 716 Most, 19 900 Kouřim, 20 857 Domažlice, 22 375 České Budějovice, 23 755 Louny, 27 141 Nymburk, 30 100 Kadaň, 31 387 Hradec Králové, 34 144 Litoměřice, 44 368 Klatovy, 46 210 Žatec, 64 550 Plzeň.

dokázaly v roce 1547 uhradit pokutu 3 000 kop českých grošů a v roce 1549 získat kapitál na zpětné zakoupení statků v celkové hodnotě bezmála 6 000 kop českých grošů,¹⁵⁰ proběhl jejich rukama za poměrně krátkou dobu tří let kapitál v úctyhodné výši 9 000 kop, tzn. 20 % jejich veškerého měšťanského majetku. Pro menší a méně významnou Sušici byla podobná čísla nemyslitelná. Finanční možnosti dovolovaly jen koupě drobných statků, jejichž cena jen výjimečně přesáhla hranici 1 000 kop českých grošů a přibližovala se hodnotám 15 % celkového měšťanského majetku. Naprostou výjimkou potom byla koupě vesnic z panství hradu Kašperka v úhrnné hodnotě 6 700 kop českých grošů, jež musela město výrazně zadlužit. Nepřímo to přiznalo v březnu 1585, kdy žádalo císaře o navrácení cla a mýta, které hodlalo využít pro umořování těchto dluhů.¹⁵¹ „*Pro hbitější zaplacení*“ městská obec v roce 1585 prosadila, aby každý týden svařila ve svůj prospěch jednu várku bílého piva. Přes protesty pravovárečnicků, zesílené zvláště po požáru v roce 1592, této výhody požívala až do roku 1597.¹⁵² Zda byl důvodem přerušení splacení dlužené částky, nevíme. Údajů, které by nám odhalily cesty, kterými Sušičtí získávali peníze na koupi pozemkového majetku, máme velmi málo. Jména věřitelů v naprosté většině případů neznáme. Zůstaneme-li u koupě z roku 1584, dozvídáme se pouze o úvěru ve výši 50 kop míšenských grošů od sušického sladovnického cechu.¹⁵³ Při koupi Pátečku v roce 1559 si zase půjčovali ze sirotčích peněz.¹⁵⁴ V pozdějších letech k nám zaznívají lakonické zmínky v městských knihách, naznačující, že si obec půjčovala i od poddaných: tak v roce 1598 se dozvídáme o půjčce „*na vesnic koupi*“ od dobršínského poddaného Tomáše Tůmy,¹⁵⁵ z poddanských peněz se částečně hradila i koupě Bohdašic.¹⁵⁶

Ani v období těsně před Bílou horou Sušice výrazněji nevyužila šance režijně hospodařit. Disponovala sice nejpozději od 60. let 16. století jedním poplužním dvorem na předměstí (Špitálský dvůr), avšak ve svých vesnicích nevybudovala poplužní dvůr žádný a další získala až koupi bohdašického v roce 1615. Z vlastní iniciativy zřejmě v této době založila rocký ovčín, o kterém máme první zprávu z roku 1598. Zdá se, že nechut' Sušických v tomto směru mohla vyplývat z permanentně napjaté finanční situace, protože dvorové hospodaření patřilo dlouhodobě k finančně nejnáročnějším odvětvím režijního velkostatku a také v dalších zeměpanských městech se k němu přistupovalo obezřetně. Do roku 1620 město nerozeběhlo ani svůj vrchnostenský pivovar, takže jediným odvětvím, které do složky režijního hospodářství náleželo, bylo rybníkářství, jehož výnosy však nemohly být nijak závažné. V celkovém kontextu tak městské panství vykazovalo atributy rentového velkostatku – městský důchod inkasoval z feudální renty, udělování výhostů a dalších povolení, ve výjimečných případech přijímal peníze z distribuce piva do venkovských krčem. Existence jednoho a posléze dvou poplužních dvorů v kombinaci s ovčínem a několika rybníky zatím pouze předznamenával pozdější směr vývoje vstříc velkostatku režijnímu. Navzdory tomu však nelze pochybovat o tom, že příjmy z velkostatku městskou ekonomiku posilovaly. Rozbory, které jsem provedl v kapitole věnované obecnému vývoji, naznačují celkem jasně, že pozemková příslušenství představovala v zásadě vždy ziskovou investici. A pokud již výrazně před polovinou 16. století, potom na jeho konci a těsně před Bílou horou o to více. Známe-li současně peripetie a výroky Sušických ústředním úřadům po první vlně konfiskací, jakkoli je nutné chápat je jako taktiku, musíme odmítnout názor, že ještě na počátku třicetileté války ztráta městských panství městské ekonomiky výrazněji nepodlomila.¹⁵⁷

150 Antonín REZEK, *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání*, PAM 10, 1874–1877, sl. 468, 469.

151 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. I.2.

152 K. TUREK, *Příspěvek k dějinám měšťanského pivovaru v Sušici*, s. 2–3.

153 SOKA Klatovy, Cechy Sušice, registra sladovníků 1512–1648, fol. 37r–37v. Ročně potom vypláceno 6 kop grošů na splacení těchto vesnic. Podobná praxe fungovala v Klatovech (J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/2*, s. 1187–1200).

154 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 80v.

155 SOKA Klatovy, AMS, gruntovní kniha poddanských vesnic 1584–1635, fol. 45r.

156 „*Léta 98 [...] položil Adam Hrneček k závdavku 200 kop m. Z těch dáno Marianě nevěstě Matěje Burdy [...] 4 kopy. Z toho závdavku 200 kop dáno jí 45 kop a ona je zase dala ppp. na vejplatu gruntův od dvorů nových Tomáše manžela svého zastoupivši – a ty peníze jsou daný p. Václavovi Prechtovi na koupi Bohdašic*“ (SOKA Klatovy, AMS, gruntovní kniha poddanských vesnic 1584–1635, fol. 54r).

157 Domníval se tak Fridolín MACHÁČEK, *K hospodářskému stavu českých měst venkovských po válce třicetileté*. In: Otakar Odložilík – Jaroslav Prokeš – Rudolf Urbánek (red.), *Českou minulostí*. Práce věnované profesoru Karlovy university Václavu Novotnému jeho žáky k šedesátým narozeninám, Praha 1929, s. 272.

5.1.5 Ekonomická konkurence šlechty

Konstatované ekonomické vztahy ovšem nefungovaly v bezkonkurenčním prostředí. Hospodářskou situaci města výrazně ovlivňovala činnost šlechtického velkostatku. Tématika, která byla zatím sledována především pro období raného novověku, měla svou předehru již v předhusitské době. Vývoj 14. století v mnohém předznamenával pozdější sběh událostí: rozsah půdy v majetku klášterů určoval vznik tržních center, roztržitěná šlechtická držba nebyla schopná zajistit vznik trhových míst apod. K pochopení těchto procesů je nutné znát strukturu pozemkové držby v tom kterém regionu – na Sušicku sice dosud rekonstruována nebyla, avšak pro alespoň rámcové zhodnocení postačí uvažovat v intencích zmíněného jedenáctikilometrového mílového obvodu.

Právě v urbanizačním úsilí šlechtických vrchností a zakládání nových trhových míst lze spatřovat první casus belli mezi nimi a zeměpanskými městy. Ve 13. století započal povlnný přechod feudální renty na její nejvyšší, tj. peněžní formu, a přímo vybízel k vytváření a posilování tržní sítě. Větší střediska vznikala na územích významnějších feudálů (pražské arcibiskupství, rožmberská dominia), protože drobnější majetky neměly stabilní rozsah, podléhaly častým územním proměnám a neměly ani zájem, ani prostředky sídla většího významu podporovat.¹⁵⁸ Tomuto modelu odpovídala situace na Sušicku. Více než 40 % z plochy vymezené jednou mílí patřilo českému králi, který neměl jistě v nejmenším zájem na hospodářském oslabení svého královského města. Naprostou část komorního majetku tvořily spoře anebo zcela neosídlené oblasti pohraničního hvozdu, který zůstával komorním zbožím ještě hluboko v raném novověku. Komorním bylo rovněž Sušici nejbližší sídliště městského charakteru, ležící na samém okraji sušického mílového obvodu: **Kašperské Hory**. O jejich tržní funkci není pro předhusitskou dobu nic známo,¹⁵⁹ přestože je nepředstavitelné, že by se bez tržní směny obešel hornický areál, který podle neověřených zpráv dokázal vyslat ke slezskému Landshutu 600 bojovníků a přesto mohl nerušeně fungovat.¹⁶⁰ Navíc tudy od poloviny 14. století probíhala nejzápadnější z větví Zlaté stezky, po které proudila bavorská sůl, kterou soumaří v Kašperských Horách z vůle panovníka nuceně vystavovali. Můžeme se důvodně domnívat, že do dynamicky se rozvíjejícího horního střediska mohli tržně expandovat Sušičtí.

Pokud jde o církevní pozemkovou držbu, rozkládala se v nezanedbatelné míře především v severním a severovýchodním prostoru Sušicka – své majetky tu koncentrovaly kláštery v Břevnově, bavorském Windbergu a v Doksanech. Pouze klášter na Zderaze držel 10 vesnic na západě a jihozápadě od Sušice. Tyto državy si nevytvořily žádná vlastní hospodářská centra s tržními funkcemi (na rozdíl od pomuckých statků s nejjihněji položenou trhovou Plánicí) a jejich obyvatelé tak jako jediný významnější trh mohli navštěvovat Sušici.

Kolonizační činnost a pozemková držba šlechty na předhusitském Sušicku obepínala královské město z jihu, západu a severozápadu. V předhusitské době se na tomto území nevytvořilo žádné institucionální město, nejbližším byly až Horažďovice pánů ze Strakonice, jejichž lokace a první tržní aktivity ještě předcházely sušické, takže jí nově vznikající královské město již mohlo a muselo respektovat a svá hospodářská východiska této skutečnosti přizpůsobit. Výraznější konkurenci tak Horažďovice pro Sušici nepředstavovaly. Zato se zde objevilo několik městeček, jejichž založení a následující osudy dosud nebyly náležitě vyloženy. Platí to především pro **Kolinec**, jenž se již svou nejstarší písemnou zmínkou z roku 1290 ohlašuje jako městečko: predikátem „*de Staetlino*“ se tehdy označoval šlechtic, jenž svědčil a přivěsil svou pečeť vedle pečeti sušické. Později byl Kolinec v majetku české královny a dlouho manským zbožím. Podle všech okolností významnější hospodářskou roli nesehrál a byl jen výsledkem zvýšeného zájmu o rýžování zlata v povodí říčky Ostružné.¹⁶¹ Kolici podobné doložení má **Hrádek u Sušice**, vzdálený od Sušice vzdušnou čarou pouhé tři kilometry severovýchodně. Poprvé je jako městečko doložen v roce 1320, někteří autoři ho považují za hospodářskou základnu zbynického újezdu (majetku kláštera v Doksanech), je však

158 Rostislav NOVÝ, *Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách*, ČsČH 21, 1973, s. 96.

159 Zmínit je nutné toliko zprávu o poloze kostela sv. Linharty (dnes sv. Markéty)

160 Informaci zavedl do literatury Johann Thaddäus Anton PEITHNER von Lichtenfels, *Versuch über die natürliche und politische Geschichte der böhmischen und mährischen Bergwerke*, Wien 1780, s. 153.

161 Jan PELANT, *Města a městečka Západočeského kraje*, Plzeň 1988, s. 155–156; Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. III. díl (Kolín–M)*, Praha 1998, s. 44–46.

spíše šlechtického založení.¹⁶² Společně s Kolincem se dostal kolem poloviny 14. věku do držení pánů z Velhartic, pocházejících z rozrodu pánů s erbem hořícího kotouče, kteří byli základem i dalších vlivných šlechtických rodů a za vlády Karla IV. stáli na vrcholu moci. Nejmocnějšími z nich se stali nesporně právě páni z Velhartic, kteří kromě zisku Kolince s Hrádkem sami na městečko vyzdvihli ještě **Velhartice** (městečkem uváděny poprvé roku 1373).¹⁶³ O tržních funkcích všech tří lokalit v předhusitské době prameny nic konkrétního nevyprávějí, status městečka dokládají jiné atributy – u Kolince pečetidla z doby kolem roku 1400 a městská kniha pamětní od roku 1409,¹⁶⁴ u Velhartic městská kniha pamětní od roku 1397.¹⁶⁵ Zprávou o tržním provozu jako jediný disponuje Hrádek, byť je její použitelnost pro předhusitskou dobu téměř nulová: v roce 1479 Půta a Vilém Švihovští Hrádku obnovili zničený zákupní list a uznali i jejich starobylé svobody včetně trhů.¹⁶⁶ Podle mínění některých historiků předhusitská městečka centrem trhů minimálně týdenních byla,¹⁶⁷ jiní spekulují vznesením hypotézy, že zisk trhového práva ještě nemusel znamenat, že daná lokalita skutečně plnila tržní funkce.¹⁶⁸

Neurčité počátky mělo rovněž **Rabí** v těsném sousedství stejnojmenného hradu v držbě Švihovských z Rýzmburka, šlechtického rodu z Klatovska, expandujícího na Sušicko a do budoucna neobyčejně čínorodého. Rabí se poprvé jako městečko uvedlo v roce 1373¹⁶⁹, podle úsudku K. Kuči šlo patrně o pozdější Hořejší Město, obklopující severní okraj hradního opevnění.¹⁷⁰ O městskou lokaci se snad pokoušeli ještě další potomci pánů s erbem hořícího kotouče, páni z Dlouhé Vsi, vysazením Nového Městečka (v pramenech druhé poloviny 14. století „Nova Civitas“).¹⁷¹

Období husitské revoluce přineslo do rozložení držby půdy v kraji značné změny. Komorní majetek na Sušicku se po polovině 15. věku dlouhodobě zastavoval šlechticům – řeč je jak o rozsáhlém území Královského hvozdu, tak o panství hradu Kašperka. Pokusy o zástavu okrajově proběhly i u Kašperských Hor, které však po polovině 16. století definitivně uhájily své postavení vplynutím do skupiny svobodných horních měst¹⁷². Zástávám se ovšem nevyhnuly církevní majetky – jestliže na Sušicku nenacházíme případy živelné sekularizace, uplatnila se tu plnou měrou praxe panovnických zástav; postupně jí podlehly državy klášterů ve Windbergu, na Zderaze i Břevnova. Do budoucna přešly zcela do šlechtického majetku. Jedině windberský statek Albrechtice si uhájil svou existenci v původním územním rozsahu až do počátku 19. století, i když téměř v permanentním zástavním režimu.

Polipanský vývoj na Sušicku urychlil majetkovou koncentraci pozemkové držby v rukou nejbohatších feudálů¹⁷³ a redukci drobných rytířských statků na zanedbatelnou úroveň.¹⁷⁴ Tito mocní

162 Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl (H–Kole)*, Praha 1997, s. 295–297.

163 Clemens BOROVÝ (ed.), *Libri erectionum archidieocesis Pragensis saeculo XIV et XV, liber I. (1358–1376)*, Pragae 1875, s. 95, č. 198; J. PELANT, *Města a městečka Západočeského kraje*, s. 290–292.

164 SOKA Klatovy, AM Kolinec, inv. č. 6, sign. K 1.

165 K městským knihám Kolince a Velhartic Hana PÁTKOVÁ, *Album pozdně středověkého písma. Západní Čechy. Svazek IX.*, Praha 2009, o kolíneckých pečetidlech přehledně Jan PELANT, *Znaky a pečetě západočeských měst a městeček*, Plzeň 1985, s. 116–117.

166 Antonín HAAS (ed.), *Sbírka pramenů práva městského království Českého. Codex juris municipalis regni Bohemiae. Díl IV–2. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453–1500*, Praha 1960, s. 201–202, č. 468. Interpretace klíčové pasáže však nabádá k opatrnosti a bude nutné se zabývat otázkou, zda se pojmem trh v tomto ohledu nemyslela spíše směna nemovitostí v rámci městečka.

167 Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR – Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha–Litomyšl 2002, s. 60.

168 S využitím mladších dat poddanských fází z roku 1713 a jejich revizitací Eduard MAUR, *Wirtschaftliche Stadt-Land-Beziehungen in den böhmischen Ländern an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*. In: Markus Cerman (Hrsg.), *Zwischen Land und Stadt. Wirtschaftsverflechtungen von ländlichen und städtischen Räumen in Europa 1300–1600*, Innsbruck 2010 (= *Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes* 2009), s. 62–63.

169 Josef Vítězslav ŠIMÁK, *České dějiny I/5. Středověká kolonizace v zemích českých*, Praha 1938, s. 1037.

170 Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VI. díl (Pro–Sto)*, Praha 2004, s. 256.

171 J. V. ŠIMÁK, *České dějiny I/5. Středověká kolonizace v zemích českých*, s. 1039.

172 Jan LHOTÁK, *Spory o příslušnost Kašperských Hor k šumavskému komornímu panství Kašperk*, JSH 77–78, 2008–2009, s. 61–84.

173 K otázce pojmu koncentrace Vladimír HOLÝ, *Růst a rozklad rodového majetku Švihovských z Rýzmburka a pánů z Rožmitálu (Příspěvek k poznání vývoje feudální koncentrace pozemkového majetku v jihozápadních Čechách)*, MPP 3, 1960, passim. Srov. ještě Věra PICKOVÁ-UJCOVÁ, *Zanikání vladyckých statků v jihozápadních Čechách v letech 1450–1550 (Úpadek nižší šlechty v 15. a 16. stol.)*, [1952]. Disertace, katedra československých dějin FF UK.

174 Vladimír HOLÝ, *Dějiny Sušicka. Vlastivědný materiál pro učitele sušického okresu*, Sušice 1958 (cyklostyl), s. 26.

šlechticové, jejichž předkové dosáhli již před husitskou revolucí významné společenské prestiže a kteří, přestože patřili mezi elitu české šlechtické obce a měli možnosti seznámit se s inovativními trendy šlechtického velkostatkového hospodaření, dlouho nepocítovali potřebu zintenzivnit výnosy svých držav nad rámec středověkého statu quo. Věc je ale nutné posuzovat opatrně: na přelomu 15. a 16. věku ještě principy režijního velkostatku nebyly zdaleka zažitou samozřejmostí a objevovaly se zatím jen zcela výjimečně (pernštejnská panství). Není proto zcela objektivní charakterizovat hospodářskou „politiku“ vyšší šlechty na Sušicku retardačně. V podmínkách své doby naopak využili většiny tehdy obecně známých a obecně aplikovaných nástrojů hospodářského využití – v konkrétním případě především působili dynamicky na uspořádání obchodu¹⁷⁵ a rozvíjeli těžbu drahých kovů. Jednalo se o spojené nádoby, jak dokazuje kolonizační boom v Krušnohoří, který měl svou analogii, byť v mnohem menším měřítku, na Sušicku. Byli to předně majitelé panství Velhartic – nejdříve páni z Hradce, později páni z Rožmitálu – , kteří koncentrovali do svých rukou rozsáhlou doménu a úspěšně využili ložisek stříbra. Na Sušicku ležela její menší část, soustředěná kolem hradu Velhartic. Přestože na ní Zdeněk Lev z Rožmitálu hospodařil bez hlubšího režijního záměru,¹⁷⁶ aplikoval sérii opatření na polepšení ekonomických pozic svých městeček. Prvním z nich bylo získání dvou výročních trhů pro Velhartice od Vladislava Jagellonského (1507),¹⁷⁷ druhým získání středních týdenních trhů a výročního trhu pro Kolinec (1513)¹⁷⁸ a konečně třetím a nejvýznamnějším iniciování nového horního města – **Hor Matky Boží**, založeného několik let po zahájení hlubinné těžby stříbra v této lokalitě. Již v roce 1520 král na Zdeňkovu žádost přeložil výroční trh ve Velharticích ze středy na sobotu, aby více vyhovoval horníkům,¹⁷⁹ po dvou letech potom vystavil Rožmitálu dvě privilegia na výstavbu a hospodářské zajištění nového města – mělo mít hradby, radnici, právo pečetit červeným voskem (Sušice toto právo získala roku 1472), konat každý čtvrtek trhy a dvakrát ročně trhy výroční (pondělí po Nanebevzetí Panny Marie a první pondělí v postě).¹⁸⁰ Velmi brzy po svém povýšení Hory Matky Boží přešly pod správu nejvyššího mincmistra, čímž přestala jejich podřízenost vůči šlechtické vrchnosti a zařadily se do skupiny královských horních měst. Těžba stříbra však v 60. letech 16. století upadla, takže Hory Matky Boží poklesly fakticky na úroveň městečka,¹⁸¹ přestože svůj právní status potvrzovaly confirmacemi od panovníků (naposledy Josefa II. v roce 1785). Rozšíření svých trhových privilegií se dočkal jako jediný – ovšem až za Vintířů z Vlčkovic – Kolinec. Pro „*zlepšení živnosti a obživení týchž poddaných jeho a dostatečnější opravy cest vůkol téhož městečka*“ mu Rudolf II. udělil ještě jeden týdenní a jeden výroční trh v roce 1601, ovšem poté, co krajští hejtmané přešetřili, zda se tím neublíží okolním městům a městečkům (je jistě příznačné, že opis Rudolfova missivu v této věci se dochoval v sušickém městském archivu).

Vědomá snaha Rožmitála vytvořit na svém panství síť ekonomicky prosperujících městeček odpovídala jeho striktně stavovskému pojetí politiky, kde nebylo místo pro královská města jako rovnocenné partnery. Staré letopisy české ho za jeho nesmiřitelný postoj prohlašovaly za úhlavního nepřítel měst. Není proto pochybnosti, že ani v sousedském soužití se Sušicí nebyla nouze o třetí plochy.¹⁸² Konkrétněji jsme informováni o sporu, který měl Zdeněk Lev se Sušickými o výkon

175 K rozvoji poddanských měst a městeček existuje nesmírně bohatá literatura. Výběrem: A. MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, s. 71–84; J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*. Díl 3. a 4., passim; E. MAUR, *Wirtschaftliche Stadt-Land-Beziehungen in den böhmischen Ländern an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*. passim.

176 Zde je důležité zmínit vzájemnou korespondenci Zdeňka Lva z Rožmitálu s jeho purkrabím na Velharticích, publikovanou v osmém a devátém svazku Archivu českého, jež se často věnovala hospodářským otázkám.

177 Výroční trhy v osmi dnech na sv. Máří Magdalenu a ve čtvrtek po Všech svatých (SOkA Klatovy, AM Velhartice, inv. č. 1, sign. L 1).

178 Výroční trh na svátek sv. Jakuba Většího (podle patrocina tamního kostela). V roce 1601 byl privilegiem Rudolfa II. výroční trh přeložen na sv. Vavřince, svolen druhý výroční trh na čtvrtek po Všech svatých a druhý týdenní trh každou sobotu (SOkA Klatovy, AM Kolinec, inv. č. 1, sign. L 1).

179 Listina Vladislava II. Jagellonského z 12. března 1520 v SOA Třeboň, Cizí statky I. listiny, inv. č. 745, sign. Velhartice II 417 4.

180 Listiny z 12. listopadu a 8. prosince 1522 jsou známy svým inzerováním v confirmaci Ferdinanda III. z 28. srpna 1647 v SOkA Klatovy, AM Hory Matky Boží, inv. č. 1, sign. L 1.

181 K. KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl (H–Kole)*, s. 199–201. Městečkem nazývány rovněž v berní rule.

182 Simona KOTLÁROVÁ, *Páni z Rožmitálu*, České Budějovice 2008, s. 46.

řemesla.¹⁸³ Tentýž šlechtic podporoval rytířské lapky¹⁸⁴ a poskytl pomoc a azyl na velhartickém hradě Petru Sudovi z Řeneč poté, co uprchl z dobytého hradu v Janovicích nad Úhlavou.¹⁸⁵ A konečně připomeňme, že Zdeněk Lev z Rožmitálu byl členem smírčí komise, která v roce 1517 rozhodla ve prospěch Švamberků v jejich sporu se Sušicí o placení hromniční sumy.

Pokud bylo pozemkové příslušenství držitelů hradu Velhartic rozsáhlé, potom je državy Švihovských z Rýzemberka ještě dalece předčily.¹⁸⁶ Rozhodující fáze expanze Švihovských na Sušicku začala s počátkem husitské revoluce, kdy získali do zástavy od Zikmunda Lucemburského klášterní državy windberské, břevnovské a zderazské. Na tyto úspěchy navázal (někdy i nechvalně) proslulý Půta Švihovský z Rýzemberka, který povznesl majetek Švihovských na historické maximum a mezi pěti nejbohatších českých šlechticů.¹⁸⁷ Postupoval tak ovšem pohříchu bezkonceptně, s ambicí prosté kumulace pozemkového majetku a bez snahy vytvořit ucelenější a stabilní pozemkovou doménu. Systematičtější úsilí však i on vyvinul na poli podpory a zahušťování tržních center polepšováním stávající sítě městeček. Konkrétní opatření Půta na polepšení urbanizační sítě na svém dominiu prováděl po celou dobu svého nedlouhého života. Se strýcem Vilémem již v roce 1479 obnovil městečku Hrádku starobylé svobody a koupil Horažďovic v roce 1483 získal do svých rukou tradiční tržní odbytiště, které polepšil dalšími hospodářskými privilegii. Podobně Půta posílil význam Švihova, čímž se dostal do otevřené opozice s Klatovskými.¹⁸⁸ V jiném kontextu vedl spor také s katolickou Plzní,¹⁸⁹ aby posléze svůj jednoznačně negativní postoj vůči královským městům deklaroval pořádáním sjezdu české šlechty na Rabí (1502) a participováním v protiměstském svazu na samém sklonku svého života.¹⁹⁰ Půtovi synové politiku svého otce jen napodobovali a nedokázali již postavení svých měst a městeček nějak posílit. Za zmínku stojí snad jen **Čejkovy**, které se jim dostaly do rukou počátkem 16. století a které se právě za jejich držby poprvé nazývají městečkem (1538). Hned po Bílé hoře se opět označovaly jako ves. Pro Sušici tak nepředstavovaly výraznější ohrožení.¹⁹¹ Podobně je možné soudit o **Stříbrných Horách**, dalším urbánním sídlišti vzniklém v souvislosti s těžbou stříbra, tentokrát v režii rytíře Svojshe z Velhartic. Vyrůstly na samém okraji sušického mílového areálu, povyšovací akt na městečko s udělením znaku provedl v roce 1530 Ferdinand I. Trhy obdržely teprve za Josefa II.¹⁹² Na samý závěr nutno připomenout komorní **Kašperské Hory**, pro které zástavní majitel panství hradu Kašperka Jiří z Lokšan v roce 1538 vyprosil týdenní trh každou sobotu a jarmarky v úterý po Povýšení sv. Kříže a ve středu po Středopostí.¹⁹³ Město tím ovšem nenabývalo tržní soběstačnosti a ještě na sklonku 80. let 16. století dojíždělo pro obilí a pivo do Sušice.¹⁹⁴

Postoj katolického Půty ke kališnické Sušici nemohl být jistě nijak přátelský a tušený konkurenční boj se vyhroutil založením Dolejšího Města v **Rabí**, jež Vladislav II. Jagellonský v roce 1499 ověnil třemi privilegii: povýšil Rabí na město a udělil mu právo města Horažďovic, dále svolil, aby se mohlo opevnit, udělil právo svobodného odkazu, svěřil výkon nižšího soudnictví a udělil týdenní trhy každou středu a dva jarmarky.¹⁹⁵ Tímto aktem vzniklo ve vzdálenosti pouhých 10 km od Sušice poddanské město, jež bylo vybaveno pravomocemi téměř srovnatelnými s Horažďovicemi. Půta zcela programově usiloval o co možná největší hospodářský rozkvět nového města, lákal do něj řemeslníky, téměř úplně se vzdal práva odúmrti, nechal obyvatele volně

183 V. HOLÝ, *Dějiny Sušicka. Vlastivědný materiál pro učitele sušického okresu*, s. 27.

184 S. KOTLÁROVÁ, *Páni z Rožmitálu*, s. 50–51.

185 J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, s. 333–334.

186 V následujícím výkladu se opírám o nepublikovanou diplomovou práci Bohumily JANKOVSKÉ, *Švihovští z Rýzemberka (1450–1650)*, České Budějovice 2000, jež navázala na starší studii V. HOLÉHO, *Růst a rozklad rodového majetku Švihovských z Rýzemberka a pánů z Rožmitálu (Příspěvek k poznání vývoje feudální koncentrace pozemkového majetku v jihozápadních Čechách)*, passim.

187 B. JANKOVSKÁ, *Švihovští z Rýzemberka (1450–1650)*, s. 54.

188 František TEPLÝ, *Františka Zemana Kniha o Švihově a okolí*, Švihov 1927, s. 58–59.

189 F. TEPLÝ, *Františka Zemana Kniha o Švihově a okolí*, s. 59–60, 63.

190 B. JANKOVSKÁ, *Švihovští z Rýzemberka (1450–1650)*, s. 52.

191 Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I díl (A–G)*, Praha 1996, s. 466–467.

192 Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VII. díl (Str–U)*, Praha 2008, s. 143–147.

193 Listina z 4. února 1538 v SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, inv. č. 15, sign. L 15.

194 Dozvídáme se to díky stížnostem Kašperskohorských na to, že z takto zakoupených surovin musí v Sušici platit clo a mýto (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/26).

195 A. HAAS (ed.), *CIM IV/2*, s. 379–381, č. 632; s. 381–382, č. 634 a s. 383–386, č. 636. Srov. J[osef] P[ELIKÁN], *Výsazení města Rabí u Sušice (1499, 1515)*, ČSPS 49–50, 1941–1942, s. 292–293.

kšaftovat apod. Tím nebylo polepšování města ukončeno, v roce 1510 král Vladislav udělil Vilémovi z Rýzemberka právo výběru cla a mýta na silnicích a vodě pod Rabím.¹⁹⁶ Navzdory skvělému právnímu zajištění město nevzkvétalo. Na vině snad byla celková hmotná situace Švihovských, jež nedovolila trpělivě podporovat lokaci sevřenou dvěma tradičními tržními centry. Ještě na konci 16. století se Rabí uvádělo jako město¹⁹⁷ či dvojměstí („*zámek Rabí s jedním i druhým městy Rábskými*“).¹⁹⁸

Ani růst rabského hradu do podoby jednoho z nejrozsáhlejších hradních komplexů v Čechách jistě Sušickým neusnadňoval situaci. Naproti tomu v aplikaci velkostatkového hospodaření Břetislav Švihovský i jeho bratři nepřekonali stín své doby a navzdory možnostem, které mohli odpozorovat u východočeských Pernštejnů, nedokázali rozvinout velkostatkové hospodaření s jeho stěžejními atributy – pivovarnictvím, rybníkářstvím či dvorovým hospodařením. Jejich ekonomické úsilí se omezilo na konzervativní a pasivní příjem výnosů feudální renty ve starém, ještě středověkém stříhu, maximálně o pokusy využít nerostného bohatství a sběru perlorodek v Otavě.¹⁹⁹ V rozšiřování panství pokračovali ještě Půtovi tři synové. Stejně jako jejich otec, také oni zůstali rozhodnými odpůrci královských měst, čímž se vhodně doplňovali se svým švagrem Zdeňkem Lvem z Rožmitálu. Nerespektovali Svatováclavskou smlouvu a otevřeně podporovali Petra Sudu.²⁰⁰ Vypálení janovického hradu v roce 1520 se zřejmě zúčastnili i Sušičtí, minimálně s ohledem na účast vzdálených měst ze severozápadu Čech (letopisecká zpráva však chybí). Vyložení záškodnický charakter měl v těsném sousedství i Jan Horčice z Prostého na Mačicích, jehož tvrz rovněž rozvrátil ozbrojený kontingent královských měst. Na nedalekých Horažďovicích měl sídlo proslulý Jan Racek Kocovský z Kocova, který sice své město nadal některými privilegii, ale vedl dlouholetou válku s Českými Budějovicemi. Na jeho pacifikaci se v roce 1485 podíleli i Sušičtí.²⁰¹

Na počátku 30. let tak panství Švihovských stálo na vrcholu moci, jejich državy se rozkládaly kolem královské Sušice v podstatě jako neproniknutelný prstenec.²⁰² To již měli za sebou neúspěšný pokus o uchvácení sušických vesnic, iniciovaný Břetislavem Švihovským v roce 1513, jenž by fakticky znamenal téměř totální pohlcení královského města. Vzájemně dobré vztahy to nesporně nepodpořilo. Ve 20. letech potom Břetislav Švihovský několikrát poháněl sušické měšťany z lesního pychu na svých pozemcích.²⁰³ Ve 30. letech kontrovali měšťané, potažmo panovník, jenž pych na sušických lesích považoval za škody na svém majetku. Na hromnice léta 1534 král Ferdinand I. předvolal ke slyšení Břetislava Švihovského z Rýzemberka, který se „*na grunty Naše města Naše[h]o Sušic potahovati měl a v jich lesích u vrchnosti Naší i na jiných gruntech k týmž Sušicím náležejících myslivost v zvěři i jinak provozovati chtěl*“.²⁰⁴ Z textu je zcela evidentní snaha zdůraznit, že vrchností nad těmito pozemky je sám král, přestože jde o lesy Sušických.

Nástup Habsburků na český trůn znamenal počátek úpadku dominia Švihovských na českém jihozápadě. Švihovští, kteří při volbě českého krále vsadili na špatnou kartu a podpořili bavorskou kandidaturu, neuhájili své dvorské úřady a smrtí Zdeňka Lva z Rožmitálu převzali značnou část jeho vysokých dluhů. Jejich splácení se ukázalo jako neúnosné a ve spojení s jejich vlastním zadlužením zásadně napomohlo nastartovat proces, který se stal jedním z klíčových momentů pro budoucí vývoj regionu: započalo pozvolné rozprodávání obřího majetku. Zájem o koupi jeho rozsáhlejších částí měl jen přechodnou podobu (Vilém z Rožemberka zakoupil Rabí s přílehlými vesnicemi v roce 1559, ale již v roce 1565 ho prodal).²⁰⁵ Rozsáhlá doména se začala drobit mezi

196 František BENEŠ – Karel BERÁNEK (red.), *Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526. Díl I. Originály listin. Svazek 3/1 1501–1526*, Praha 1980, č. 5287.

197 Např. NA Praha, Apelační soud, inv. č. 117, fol. 66r (1573).

198 Jaroslav PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I.–II.*, Praha 1985, s. 171, 180, 194.

199 Hospodářskou politiku Švihovských stručně zhodnotila B. JANKOVSKÁ, *Švihovští z Rýzemberka (1450–1650)*, s. 27–29.

200 S. KOTLÁROVÁ, *Páni z Rožmitálu*, s. 52.

201 Karel PLETZER, *Spor Racka Kocovského s Českými Budějovicemi v letech 1472–1485*, JSH 34, 1965, s. 127–136.

202 Srov. mapovou přílohu k příspěvku V. HOLÉHO, *Růst a rozklad rodového majetku Švihovských z Rýzemberka a pánů z Rožmitálu (Příspěvek k poznání vývoje feudální koncentrace pozemkového majetku v jihozápadních Čechách)*.

203 Gustav FRIEDRICH (red.), *Archiv český* 32, Praha 1915, s. 648, č. 5088; TÝŽ (ed.), *Archiv český* 33, Praha 1918, s. 164–165, č. 5643; NA Praha, Komorní soud, inv. č. 179, fol. 21v–22r apod.

204 NA Praha, Registra, inv. č. 11, pag. 258–259.

205 Konkrétní příčiny neznáme: absence základní režijní infrastruktury a špatné podmínky pro její vytváření, hospodářský dopad chronických pohraničních válek, značná roztržitost držav, vyčerpání nalezišť drahých kovů,

rytířské zájemce, kteří mohli vzhledem ke svým schopnostem zakupovat jen fragmentální části, čímž byl předznamenáno pozdější typické feudální uspořádání na Sušicku, trvající vlastně až do roku 1848. Zvláště v oblasti západně a jihozápadně od Sušice vznikly drobné statečky, které sice nemohly poskytnout zázemí trhovému sídlišti, ale které se nebránily režijnímu způsobu hospodaření.²⁰⁶ Na rozdíl od jiných oblastí v Čechách nebyla jejich následná koncentrace do větších patrimoniálních celků nijak výrazná.²⁰⁷

Hodnocení důsledků rozpadu dominia Švihovských nelze vynášet kategoricky, záleží totiž vždy na úhlu pohledu: V. Holý považuje vysoký stupeň feudální rozdrobenosti jako dědictví rozpadu dominia Švihovských za klíčový retardační jev, vedoucí ke zchudnutí kraje včetně královských měst.²⁰⁸ S tímto názorem je nutné polemizovat. Drobení napomohlo udržet v regionu autoritu sušického městského trhu. Pozorovali jsme, že jak Rožmitál, tak Švihovští usilovali o to, aby na svých panstvích zdokonalili tržní síť a v ideálním případě sami profitovali z potravní nesoběstačnosti nových hornických center (na rozdíl od hornické kolonizace v Krušnohoří, která naopak vedla k rozmachu obilních trhů v podhorských městech Žatci a Kadani). Stagnace takto zamýšlených center znamenala, že si sušický městský trh dokázal uchovat svůj význam. Drobné statečky, které se rozložily na švihovském podhoubí, nebyly s to budovat vlastní tržní síť, takže se musely pasivně opírat o stávající městské trhy. Poté, co odezníval význam solního obchodu, se právě místní trh stal nejdůležitější ekonomickou jistotou města.

Po celý středověk zůstávala Sušice a její měšťané hlavním producentem piva v kraji. Počátky šlechtického pivovarnictví na Sušicku jsou spojeny opět s Dolejším Městem v Rabí, jehož obyvatelé privilegiem Vladislavovým z 10. srpna 1499 získali právo „*dělati slady na prodej i k piva vaření*“. Ovšem i přímo na rabském hradě byla archeologicky zjištěn hvozď a sladovna z druhé poloviny 15. století.²⁰⁹ Fungující pivovary v Rabí jsou poté dosvědčeny v roce 1549,²¹⁰ zdá se tedy, že nešlo jen o prázdňé normativní opatření. Šlo však patrně o výjimku, protože pivovarnictví na šlechtickém velkostatku se zpočátku prosazovalo jen v poddanských městech a městečkách.²¹¹ Zakládání pivovarských provozů v přímé režii vrchnosti mohlo být výsledkem přímo programové pozice, jako to tušíme u pivovaru při tvrzi v Mačicích (doložen 1535),²¹² na níž sídlil protiměstský opovědník Jan Horčice z Prostého a která byla v roce 1520 vypálena. Na počátku 50. let se usídlil na Pátečku Kašpar Eichhorn z Reichenbachu a zřídil si zde pivovar se sladovnou. Měšťané to považovali jako ohrožení svých obchodů nejen s ohledem na konkurenční pivovar v těsné blízkosti města, ale i kvůli soumarům, kteří tudy přicházeli od Hartmanic a Kašperských Hor. Eichhorn si navíc podle jejich výpovědi přivlastňoval i několik poddaných v Nuzerově, patrně se záměrem ovládat část dálkové komunikace do Bavor.²¹³ Situace se stala bezpředmětnou poté, co Eichhorn v roce 1559 Páteček Sušickým prodal. Stížnosti na konkurenční pivovary však neustávaly: v roce 1564 měšťané hořekovali, že, „*u nás pro soužení nás okolních pánuov pivovary, skrovnej počet várek do téhodne se svaří*“.²¹⁴ Po dvou letech opět naznačovali, že „*nám živnosti naše městské skrze vnově u města blízko zaražené a postavené sladovny a pivovary, některé před rokem teprva, i jináče skrze mnohé*

nemožnost budování rybníků ve větším rozsahu či jiný důvod? Otázka, kterou si již před více než 50 lety položil V. HOLÝ, *Dějiny Sušicka. Vlastivědný materiál pro učitele sušického okresu*, s. 29, tak zůstává stále nevyřešená. Možnosti řešení by mohla nabídnout komparace s dominiem Pernštejnů, které přes všechny inovativní zásahy a rozsáhlou rybníční síť dopadlo obdobně – srov. Josef KŘIVKA, *Litomyšlský velkostatek za Pernštejnů (Příspěvek k dějinám českého velkostatku v 16.–17. století)*, Praha 1959 (=Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, ročník 69, sešit 7).

206 V. Holý připomíná sehnání poddaných z gruntů v Koníně kvůli zřízení poplužního dvora Jindřichem Vintířem z Vlčkovic v roce 1587 (Josef Ambrož GABRIEL, *Něco ze zápisek kněze Vojtěcha Poříckého*, Lumír 4, 1854, s. 533).

207 Josef PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, Praha 1963 (=Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1964, Monographia 5), s. 148.

208 V. HOLÝ, *Růst a rozklad rodového majetku Švihovských z Rýzmburka a pánů z Rožmitálu (Příspěvek k poznání vývoje feudální koncentrace pozemkového majetku v jihozápadních Čechách)*, s. 78–79.

209 Linda FOSTER, *Archeologický doklad sladovny na hradě Rabí*. In: Sborník prací z historie a dějin umění 6/2011, Klatovy 2011, s. 215–230.

210 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 48, fol. B 5v–B 6v.

211 Na příkladu západních Čech zevrubně F. GABRIEL, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*.

212 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 2, fol. F 20r–F 21r.

213 Nedatovaná suplika Sušických z let 1554–1559 v NA Praha, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno.

214 List Sušických české komoře z 8. července 1564 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/1.

řemeslníky v vesnicích okolních rozmnožené a skrze záповědi k trhům do města obilé vožení odjaty jsou“.²¹⁵

Logickým důsledkem potom bylo, že Sušičtí prosazovali monopol svého piva všude tam, kde jim to dovolovaly jejich pravomoci. Vedle fungujících provozů si zajišťovali odběr svého piva (nevíme ovšem, zda vyrobeného v režii městské obce či jednotlivými měšťany) i u provozů potenciálně vznikajících, jako tomu bylo např. při prodeji svobodnického dvora v Hartmanicích v roce 1601.²¹⁶ Jindy vypomohla dobrá vůle panovníkova: král Ferdinand I. stanovil, aby poddaní z vesnic, které Sušičtí koupili z velhartického zboží v roce 1543 a které jim byly již po čtyřech letech zkonfiskovány, odebírali pivo výlučně z města.²¹⁷

Vrchnostenské pivovarnictví neškodilo městu jen distribucí piva v milovém obvodu a redukcí odbytového prostoru, ale také zpětně omezováním volného trhu s obilím jakožto pivovarskou surovinou: šlechtický velkostatek formou přímusu donutil své poddané prodávat přednostně jemu a teprve to, co nespotřeboval, na městském trhu – konečně již výše jsme viděli, že vrchnosti opravdu zakazovaly svým poddaným dovážet obilí na městský trh. To omezovalo možnosti dodávat obilí pro městské prostředí – měšťané ho nemohli získat ani na trhu, ani mimo něj nákupem od cizích poddaných na vlastní pěst (vrchnosti by takové obchody poddaných sotva tolerovaly). Přijmeme-li argument, že i město bylo feudální vrchností a mohlo si zajistit pravidelný přísun trhového obilí alespoň ze svého panství, potom musela jedna z podnikajících stran ve městě (buď městská obec a individuální měšťané) přicházet zkrátka.

K naznačené eskalaci, ústící až v boj o pivovarskou surovinu, však na Sušicku nedošlo. Vyostření situace zde bránila značná feudální rozdrobenost: statečky zvláště na západě a jihozápadě od města nezahájily až do Bílé hory vlastní výrobu piva a musely se spoléhat na produkci okolních vrchností. Kromě zmiňovaných Rabí a Pátečku máme šlechtické pivovary doloženy v předbělohorské době ve Volšovech (1582),²¹⁸ Dražovicích (1581),²¹⁹ Hrádku (1598),²²⁰ Tedražicích (1601),²²¹ Dlouhé Vsi (1602),²²² Žichovicích (1603),²²³ Kolinci (1607, ovšem před rokem 1562 pivo vařili Kolinečtí a toto právo jim vrchnost odňala),²²⁴ Žihobcích (1614)²²⁵ či Čejkovech (1623).²²⁶ Naproti tomu statečky typu Vatětice, Palvínov, Hořejší Krušec, Dolejší Krušec, Jiřičná, Kojšice, Dolejší Těšov, Hlavňovice, Přestanice, Kunkovice, Kněžice, Žikov, Bílenice, Podmokly či Albrechtice své vlastní pivovary nevytvořily a tamní poddaní tak mohli prodávat obilí v podstatě volně na městském trhu, kde ho skupovali jak měšťané, tak i šlechtické vrchnosti, které pivovary provozovaly, ale neuplatňovaly přímusová opatření. Jisté je, že měšťané v Sušici nedostatek obilí pro výrobu pivovarských surovin v předbělohorské době nepociťovali, protože ho měli dostatek nejen pro vlastní potřebu, ale i pro export do Bavor. Bohatství zpráv o předměstských forbercích a polním hospodářství dosvědčuje, že měšťané nerezignovali ani na vlastní obilnou produkci. Navíc, nesoběstačnost drobných zboží kolem města byla příležitostí pro expanzi měšťanského piva.²²⁷

Jiným druhem hospodářské konkurence, kterou šlechtické prostředí vytvářelo pošumavským královským městům, souviselo se solním obchodem. Ve druhé půli 16. století se vyskytly hned dva

215 List Sušických Ferdinandu Tyrolskému z 20. května 1566 v NA Praha, Staré militare, karton č. 7.

216 SOKA Klatovy, AM Sušice, inv. č. 743, sign. K 724, pozemková kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 136–137.

217 „*Však ráci k tomu milostivě povoliti, aby z těch vesnic, které jsou od pánuov Švihovských drželi od jinud piva nebrali než z města Sušice*“ Inzert listu Kašpara z Granova v opisu relace Sušických české komoře z 8. května 1568 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 260/1.

218 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 66, fol. B 25v–B 27r.

219 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 66, fol. L 19r–L 20v.

220 Jiří ÚLOVEC, *O bývalé tvrzi v Čejkovech*, Castellologica bohémica 3, 1993, s. 233.

221 Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, Praha 1882 (= Spisy musejní, 155), s. 422.

222 Jiří ÚLOVEC, *Zaniklá tvrz a zámek v Dlouhé Vsi u Sušice*, Zlatá stezka 5, 1998, s. 113.

223 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 93, fol. E 3r–E 3v.

224 K roku 1607 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 183, fol. I 18r–I 20r. Informaci o pivovarnictví kolíneckých sousedů zmiňuje Michal TEJČEK, *Archiv města Kolínec 1409–1945 (1949). Inventář*, Klatovy 2004, s. 4.

225 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 136, fol. Q 2v–Q 3r.

226 J. ÚLOVEC, *O bývalé tvrzi v Čejkovech*, s. 234.

227 V okolí Loun to dokazují zápisky Jana Zákostelského ze třetí čtvrtiny 16. století: J. HONC, *Hospodářské záznamy, zemědělská výroba a prodej přebytků Jana Zákostelského v Lounech v r. 1553–1574*, s. 172–173. Jak doložil E. MAUR, *Wirtschaftliche Stadt-Land-Beziehungen in den böhmischen Ländern an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, s. 64, i největší panství nedosáhla vytvoření uzavřených trhových okruhů.

neuralgické body. První souvisel se snahou rožmberských Prachatic přerušit dovoz bavorské soli do Čech tím, že se zpochybní právo solního skladu Sušici, Kašperským Horám a Klatovům.²²⁸ V prostoru jihozápadních Čech nešlo o první spor v této věci.²²⁹ Poněvadž minimálně Sušice získala právo solního skladu od Ferdinanda I. ještě před rokem 1547²³⁰ a rovněž císařské mandáty od roku 1564 opakovaně těmto městům přiznávaly solní sklady,²³¹ které tu skutečně fungovaly,²³² byla hlavní námitka Prachatických od samého počátku bezpředmětná. Avšak ani po dlouhých letech soudních jednání se nedospělo ke smíru. S Rožmberky agilní Malovcové z Chýnova na Vimperku se pokoušeli zasekávat kašperskohorskou větev Zlaté stezky.²³³ Od roku 1593 dokonce Sušičtí a Klatovští začali dovážet bavorskou sůl po Zlaté cestě přes Grafenau a Kašperské Hory,²³⁴ která dosud sloužila pouze pro tranzit soli pasovské. Žalovaná strana nebyla vždy v názorové jednotě – např. mezi Sušickými a Kašperskohorskými se vyskytly spory o ceny soli²³⁵ či výklad kašperskohorského privilegia nuceného skladu.²³⁶ Tahanice skončily počátkem 17. století ve prospěch Sušice, Kašperských Hor a Klatov.²³⁷ Důvodem mohl být i prodej Prachatic Petrem Vokem z Rožmberka císaři v roce 1601. Druhým sporným bodem byly snahy soumarů obcházet celní stanoviště ve městech i na hranicích.²³⁸ Již v roce 1561 Jan Precht, úředník na Kašperku, zaznamenal, jak soumaři ve vsi Malém Kozím Hřbetu sjíždějí ze Zlaté stezky a místo na Kašperské Hory pokračují na Rejštejn a dále do kraje, aby se vyhnuli placení cla. Sůl potom vystavují v poddanských vsích a městečkách (Janovice nad Úhlavou, Stříbrné Hory apod.).²³⁹ Nemusíme

- 228 Spor podrobně popsal Václav STARÝ, *Spor města Prachatic s městy Kašperskými Horami, Klatovy a Sušice v druhé polovině 16. století*. In: Vlastivědný sborník Muzea Šumavy IV., Sušice–Kašperské Hory 2001, s. 59–91.
- 229 Již v roce 1493 byl završen spor, který měli o dovoz soli města Písek, Vodňany a Prachatic. I v jejich případě musel rozhodnout komorní soud. V širším kontextu se pokusil spory o vedení dálkových komunikací shrnout František ROUBÍK, *Spory jihočeských měst o směr obchodních cest ve 14. až 17. století*, JSH 40, 1971, s. 1–18; srov. k tomu J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III.*, s. 834–839, č. 495 a zápisy v písecké pamětní knize z let 1482–1486, viz R. NOVÝ, *Městské knihy v Čechách a na Moravě*, s. 136, a písemnosti, které editoval Jan MATZNER (ed.), *Privilegia, obdarování, milosti atd. a jiné důležité listiny týkající se král. města Písku III*. In: Výroční zpráva obecních vyšších reálních škol v Písku za školní rok 1884, Písek 1884, s. 3–32.
- 230 SOKA Klatovy, AMS, inv. č. 16, sign. L 16.
- 231 V. STARÝ, *Spor města Prachatic s městy Kašperskými Horami, Klatovy a Sušice v druhé polovině 16. století*, passim uvádí jako první mandát z 16. března 1571, avšak již mandátem 13. července 1564 Ferdinand Tyrolský zakázal vykládat zboží a sůl jinde než v Sušici, Klatovech a Kašperských Horách (NA Praha, Guberniální listiny, inv. č. 2559, sign. L II 1896).
- 232 Již 20. listopadu 1566 psalo město Klatovy úředníku Janu Prechtovi na Kašperku o újmě „*skladu solnímu na Horách Reychnštejn, též v Sušici i u nás*“ (SOKA Klatovy, AM Klatovy, inv. č. 83, sign. K 67, fol. 106r–106v).
- 233 Tak J. HOLÍK, *Obchod solí v Sušici*, s. 217. Pokud ovšem, jak Holík tvrdí, zasekávali cestu Sušickým Malovcové, mohlo to být jedině na Zlaté stezce či Zlaté cestě a tedy současně na úkor Kašperských Hor.
- 234 Na dovoz vilshofenské soli od Zwieslu a Grafenau si v roce 1593 stěžoval císaři majitel Prachatic Petr Vok z Rožmberka. František ROUBÍK, *Spory jihočeských měst o směr obchodních cest ve 14. až 17. století*, JSH 40, 1971, s. 6. Srov. ještě F. KUBŮ – P. ZAVŘEL, *Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 3. Úsek Kašperské Hory – státní hranice*, s. 35–36.
- 235 „*Léta etc. 73 [...] proti stížnosti Horských, že by zdejší sůl proti jich sázení od soumarův draze ji brali, poručení odesláno, aby obdarování města tohoto hodnověrný vidimus pod pečeti městskú [...] odeslán byl. I na takové [...] poručení vejpis majestátu krále Jana a druhéj krále Václava [...] odesláno.*“ SOKA Klatovy, AMS, registra památná 1550–1628, fol. 118v.
- 236 V roce 1573 si Sušičtí stěžovali české komoře, že Kašperskohorští zadrželi jejich zádušního poddaného Belwla Schreineru z Prostředního Krušce a odebrali mu pět prostic soli za to, že se pokusil jet z Bavor přímo domů a vyhýbal se Kašperským Horám, kde měli podle privilegia z roku 1366 všichni kupci jedoucí tímto směrem přenocovávat (originál stížnosti z 13. července 1573 v NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/8).
- 237 Autoři se tu rozcházejí v přesném ukončení sporu: F. KUBŮ – P. ZAVŘEL, *Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 3. Úsek Kašperské Hory – státní hranice*, s. 36 uvádějí, že Rudolf II. potvrdil sklad soli Sušici a Klatovům plzeňskou smlouvou, uzavřenou s Bavorskem v roce 1603, zatímco V. STARÝ, *Spor města Prachatic s městy Kašperskými Horami, Klatovy a Sušice v druhé polovině 16. století*, s. 85 uvádí patent Rudolfa z ledna 1606 a Lenka SÝKOROVÁ (red.), *Klatovy*, Praha 2010 (= Dějiny českých měst), s. 170 uvádí dokonce rok 1600.
- 238 V širším kontextu meziobchodu na venkově mimo tržní centra E. MAUR, *Wirtschaftliche Stadt-Land-Beziehungen in den böhmischen Ländern an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, s. 64–65.
- 239 K roku 1561 R. KUBITSCHER, *Ein alter Bericht über den bayrisch-böhmischen Salzhandel*, k roku 1582 pro Švihov, Horažďovice aj. F. GABRIEL, *Poměry v obchodu se solí na území západních Čech v 16. – 18. století*, s. 120 a F. KUBŮ – P. ZAVŘEL, *Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 3. Úsek Kašperské Hory – státní hranice*, s. 35. Ještě v roce 1595 podobná situace pokračovala (srov. J. VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov I/1*, s. 390, 433). Není potom divu, že Kašperskohorští

pochybovat, že podobná praxe fungovala i na Vintířově stezce (kde soumary čekalo zaplacení cla v Sušici), byť o tom nemáme přímé písemné zprávy.²⁴⁰ Takové chování soumarů jistě nevedlo vrchnostem těchto vesnic a městeček – jak víme z Klatovska, stavěli se k odstranění tohoto nešvaru jen velmi liknavě (za zmínku stojí, že Klatovští jako obchodní artikl uváděli také železo).²⁴¹ Císař zareagoval 16. března 1571 mandátem, kterým přikazoval všem soumarům, že se nesmí vyhýbat placení cla, ungeltu a postryšného v Sušici, Klatovech a Kašperských Horách. Další císařský mandát z 17. října 1594 přikázal konat veškerý obchod se solí, obilí, omastky apod. pouze v k tomu oficiálně vykázaných místech, jimiž byla v Prácheňském kraji právě tato města.²⁴²

Nejzávažnějším ohrožením solního obchodu v Sušici se ovšem stalo obnovení (rozšíření) cesty z Zwieslu na Železnou Rudu na přelomu 60. a 70. let 16. století. V pozadí tohoto činu můžeme jen tušit buď šlechtické zástavní držitele Královského hvozdu (Gutštejn), feudály z Bavor, kteří Železnorudsko ovládali (F. Gabriel dokonce uvažoval o iniciativě Klatovských),²⁴³ anebo nezáludnou iniciativu železnorudského hamerníka Konráda Geisslera. Pro Sušici měla nová cesta negativní dopad, protože řada soumarů od Vilshofen v Zwieslu odbočila na Klatovy a nepokračovala do Čech přes Hartmanice. Již 20. ledna 1571 adresovali Sušičtí list Vimperským o silnici, která se „*přes les od Pasova k Czvizli a Klatovuom s solí těchto dnuov nám a našim živnustkám na veliké ublížení vnově mimo starobylé silnice jest zarazila*“ a informovali, že budou společně s Kašperskohorskými intervenovat u císaře o její zasekání²⁴⁴ (podle J. Blaua se tak stalo již o letnicích 1570 ze strany straubingských vicedomů, evidentně však šlo jen o dočasné opatření).²⁴⁵ Ani později nepřestávali císaře Maxmiliána přesvědčovat o potřebě jejího zasekání.²⁴⁶ Stárnoucí panovník se 9. srpna 1572 odhodlal k písemnému protestu proti nové silnici u bavorského knížete.²⁴⁷ Úspěchu dosáhli v roce 1577,²⁴⁸ avšak šlo zřejmě jen o dočasné přerušování provozu. V roce 1592 se hořekování Sušických na existenci nelegální cesty opakovala, nepochybně v souvislosti s hmotnou tísní vyvolanou požárem.²⁴⁹ Další stížnost Sušičtí adresovali Rudolfovi II. v říjnu 1594, zřejmě v reakci na zmíněný mandát ze 17. října téhož roku.²⁵⁰ Že tím obtíže s cestou neskončily, potvrzují suppliky Kašperskohorských o zamezení nové silnice z Vilshofen přes Zwiesel, Hamry a Zelenou Lhotu do Klatov k české komoře z let 1595 a 1623.²⁵¹

Hospodářský profit města z dálkového obchodu poškozovalo také zakládání soukromých cel a mýt na silnicích šlechtických vrchností, kudy zpravidla cestovali formané.²⁵² I v tomto případě se stali hlavními iniciátory Švihovští z Rýzmburka, ve prospěch měst však působila okolnost, že vyhýbání formanů královským městům ukracovalo příjmy i panovníkovi. Když císař Rudolf II. udělil roku 1580 Václavu Švihovskému z Rýzmburka pro Horažďovice privilegium na mýto, které se vybíralo od formanů jedoucích na Sušici a Kašperské Hory, stěžovali si vzápětí Sušičtí, že tímto způsobem poklesly výnosy jejich cla o 50 kop českých grošů. Po šesti letech se spor vyřešil dohodou, že obyvatelé Sušice mohou Horažďovicemi projíždět bezplatně a že cizí formané musí platit jen při jízdě směrem od Sušice k Horažďovicím.²⁵³ Již v roce 1600 se ovšem rozhořel nový spor. Jablkem sváru se tentokrát stalo zřízení mýta ve Stříbrných Horách. Tamní vrchnost, Bedřich

vynucovali respektování povinného přenocování i od okolních poddaných, jedoucích po stezce (srov. stížnost Sušických Kašperskohorským z 14. prosince 1572 v SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, katalog. č. 3278, karton č. 36 a z 13. července 1573 v NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/8).

240 Nepřímo o tom ovšem nasvědčují listy Klatovských Janu Prechtovi z let 1566–1567 (SOKA Klatovy, AM Klatovy, inv. č. 83, sign. K 67, fol. 106r–106v, 113r).

241 Srov. k tomu NA Praha, Stará manipulace, sign. K 59/5.

242 J. VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov I/1*, s. 426.

243 F. GABRIEL, *Poměry v obchodu se solí na území západních Čech v 16. – 18. století*, s. 118.

244 SOA Třeboň-pobočka Český Krumlov, Vrchní úřad Český Krumlov, odd. Prachatice, sign. II C 5AP 8.

245 J. BLAU, *Geschichte der künischen Freibauern im Böhmerwalde*, s. 100.

246 List Sušických císaři z 30. dubna 1574 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 260/1.

247 SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, katalog. č. 478, karton č. 6.

248 V. HOLÝ, *Královský hvozď na Šumavě před třicetiletou válkou*, s. 146, 162 (poznámka č. 22).

249 List Sušických české komoře z 29. srpna 1592 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/26.

250 List Sušických císaři z 29. října 1594 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/26.

251 SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, katalog. č. 497, karton č. 6; katalog. č. 5594, karton č. 52.

252 K problému prodeji zboží (především obilí) ve vsích mimo trhy královských měst podrobněji E. MAUR, *Wirtschaftliche Stadt-Land-Beziehungen in den böhmischen Ländern an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, s. 64–65.

253 Ke sporu podrobněji Karel NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, Horažďovice 1936, s. 106–108.

Švihovský z Rýzemberka na Nalžovech, na něj obdržel privilegium v roce 1597 od Rudolfa II. Sušice spojila síly s Klatovy. I tentokrát argumentovala propadem příjmů na mýtu a ungeltu. Přesné znění stížnosti z července 1600 bohužel není známé. Zato se dochovala suplika Klatovských: dovozovali, že formané vezoucí z Říše do Rakous a do Vídně sůl a další komodity a využívající silnici přes Kdyni, Klatovy, Stříbrné Hory a dále na východ, se kvůli zřízení mýta Klatovům vyhýbají, čímž trátí jak panovnický ungelt, tak městské mýto. Švihovský oponoval, že po této trase se sůl až na výjimky nevozí a že soumaři nevozí žádné obilí. Vzápětí přešel do protiútku a obvinil Klatovské, že krátí ungelt tím, že požadují bezplatný tranzit pro víno, které dovážejí z Uher, Rakouska a Moravy.²⁵⁴

5.1.6 Působení státu a panovníka

Přestože nelze zpochybnit, že autorita panovnické moci přinášela městům výhody, nelze v 16. století přehlédnout, jak se panovník ve vztahu k městům posunul především do pozice nesmlouvavého předkladatele sněmovních propozic o nových a nových daních, již ani neudělujícího nějaké významné hospodářské výhody, které znal středověk svým systémem privilegií. Alespoň pro Sušici to lze bez váhání říci. Celá suma problémů s těžištěm ve vztahu Ferdinanda I. k městům zde řešena být nemusí, postačí pouze vyjmenovat konkrétní projevy, které pozici města oslabovaly. Samozřejmý a již několikrát zdůrazňovaný byl hospodářský dopad konfiskací. Vedle nich se město muselo zavázat k úhradě vysoké pokuty 750 kop českých grošů.²⁵⁵ Podle J. Janáčka Sušice vznesla žádost o alespoň částečné snížení pokuty a společně s dalšími devíti městy skutečně dosáhla úspěchu. Jak konkrétně, však neuvádí.²⁵⁶ Výrazně retardační důsledky měla další ze sankcí za nepodařený odboj, zavedení trestního tácu (dědičného posudného) a postryšného, které s určitými přestávkami pokračovalo až do 19. století. Jestliže v produkci piva Sušice nijak nepřevyšovala, potom uvalení platu na vyvážený slad muselo být velmi bolestivé a není divu, že Ferdinand Tyrolský v roce 1554 svolil k jeho zřejmě jen dočasnému pozastavení.²⁵⁷ Také v pozdějších letech se městu slevovalo, především po požárech – např. v roce 1592 osvobodil Rudolf II. Sušické v důsledku škod způsobených ničivým požárem na tři následující léta od berně, posudného a komorního platu a stanovil ušetřený peníz vynaložit na opravu hradeb a obecních budov.²⁵⁸ O dvě léta později Habsburk doporučil, aby se Sušickým odpustila berně proti Turkům a rozvrhla se na ostatní města. Staroměstští tehdy královský rozkaz zpochybnili již citovaným tvrzením, že Sušičtí se ve skutečnosti mají dobře.²⁵⁹

Zchudlou městskou ekonomiku rozhodně neposílily daňové požadavky státu, nabírající na intenzitě pod tlakem turecké expanze. V roce 1565 městská rada stanovila, „*aby kdož koli z přespólních lidí zde při městě grunty šosovní drží, jim bylo oznámeno, aby do roka své grunty opatřili tak, aby je sousedé zdejší s městem trpící a ne jiní přespólní drželi*“.²⁶⁰ Z nařízení vyplývá nejen snaha koncentrovat městský majetek do rukou v Sušici fakticky žijících obyvatel, ale i pokus zajistit si bezproblémový příjem daní. Zvýšení finančních požadavků na sebe skutečně nedalo dlouho čekat. Řeč je o zavedení domovní daně v roce 1567, jež nejbolestivěji dopadala právě na malá venkovská města.²⁶¹ Podle propočtů J. Kollmanna tehdy narostlo berní zatížení sušických měšťanů o 278 %.²⁶² Jako protiargument lze snad namítnout pouze tendenci zatajovat skutečný

254 Supliky zúčastněných stran v NA, Stará manipulace, sign. E 7/5.

255 Karel TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých proti Ferdinandovi I. L. 1547*, Praha 1872 (= Spisy musejní 118), s. 290.

256 J. JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I, díl II*, s. 321.

257 NA Praha, Registra, inv. č. 53, fol. 90v.

258 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/18.

259 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.22.2, list Staroměstských české komoře z 2. října 1595.

260 SOKA Klatovy, AMS, registra památná 1550–1628, fol. 44v. Nařízení znovu potvrzeno roku 1569 (tamtéž, fol. 51v).

261 M. VOLF, *Nástin správy české berně v době předbělohorské*, s. 100; Josef KOLLMANN, *Berní rejstříky a berně roku 1567*, SAP 13, 1963, s. 169–246.

262 Kollmann totiž kalkuloval s chybným počtem domů (místo 256 počítal 251). V roce 1564 platili sušičtí měšťané majetkovou daň 84 kop 32 českých grošů (při šacuňku 7045 kop českých grošů), po zavedení nového berního systému 320 kop českých grošů.

počet domů ve městě.²⁶³ Mnohem palčivějším problémem se však ukázaly povinné půjčky panovníkovi a nucené záruky (rukojemství) za jeho dluhy.²⁶⁴ Již v roce 1534 se Ferdinand I. obrátil na česká města s žádostí o půjčku – jestliže v této době ještě neznamenala nijak zásadní ohrožení městského rozpočtu, potom požadavek z roku 1556 již byl mnohem citelnější. Sušice králi musela zapůjčit 500 kop českých grošů v situaci jistě ne lehké.²⁶⁵ V roce 1563 půjčovala 500 kop míš. grošů, o tři léta později dalších 200 kop českých grošů (na místo 200 kop míšeňských grošů, které nabízela),²⁶⁶ na přelomu let 1570/1571 dalších 1450 kop míšeňských grošů, v roce 1572 25 kop českých grošů, v roce 1603 vysokých 2 000 kop míš. grošů, o čtyři léta později 1 500 kop míš. grošů a konečně v roce 1608 tutéž částku.²⁶⁷ V celkovém součtu tak Sušice v období 1556–1608 zapůjčila Habsburkům 4 200 kop českých grošů.

Půjčky panovník zpravidla hradil tak, že městům ponechával výnosy z důchodů plynoucích do své komory (většinou se k tomu zavázal již v dlužním úpisu).²⁶⁸ Např. po zapůjčení 500 kop čes. grošů v roce 1556 dostala obec a jednotliví měšťané své peníze v letech 1557–1558 nazpět formou malých splátek z posudného. Dostaly se tak zřejmě opravdu všem těm, kteří na půjčce rok předtím participovali.²⁶⁹ Podobně z blíže nespécifikované panovnické půjčky 1 450 kop míšeňských zbývalo Sušickým v roce 1576 strhnout si již jen 100 kop. 30. července 1612 císař Matyáš potvrdil, že komora dluží Sušickým nově 3 500 kop míš. grošů. Podle Beckovského z této částky v roce 1615 zbývalo vrátit již jen 1 117 kop.²⁷⁰ Zdá se tak, že půjčky se městům postupně uhrazovaly a přestože nárazově představovaly nepřijemná vydání, byly postupně umořovány. Být věřiteli císaře mělo výhodu i v tom ohledu, že šlo uplatňovat moratoria (příročí) proti svým věřitelům (zvláště v průběhu třicetileté války).

Palčivější břemeno než úvěry představovaly nucené záruky za panovnické dluhy (tzv. rukojemství), nabývající na oblibě zvláště ve druhé polovině 16. století, kdy šlechtičtí věřitelé přestávali mít důvěru k panovníkově likviditě. Královská komora totiž zpravidla dlužené částky nesplácela, takže toto břemeno plynule přecházelo na ručitele. Pro Sušici lze sestavit tento rámcový přehled:

1556	500 kop českých grošů
1563	neznámá částka
1566	600 kop českých grošů
1579	20 000 kop míš. grošů (s Berounem, Střibrem, Rokycany, Domažlicemi, Klatovy, Českými Budějovicemi)
1588	1850 kop českých grošů
1598	15 000 kop míš. grošů
1603	12 000 kop míš. grošů (s Českými Budějovicemi, Domažlicemi, Klatovy, Plzní, Rokycany)
1606	3000 kop míš. grošů

263 Podle Tomáše STERNECKA, *Měšťanské elity v berních úřadech a královská města jako daňoví poplatníci – střet zájmů? Případ předbělohorského Brna*. In: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (red.), *Pražské městské elity středověku a raného novověku*. Jejich proměny, zázemí a kulturní profil. Sborník příspěvků z 21. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, sponované ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 1. a 2. října 2001 v Clam-Gallasově paláci v Praze, Praha 2004 (= Documenta Pragensia 22), s. 228–229 se v Brně zatajilo na sklonku 16. století 29 % všech domů.

264 Miloslav VOLF, *Královský důchod a úvěr v XVI. století (Příspěvek k historii českých státních financí)*, ČČH 48–49, 1947–1948, s. 110–171. V obecné rovině dosud nejpodrobněji o nuceném úvěru měst pojednala Věra PICKOVÁ, *Nucený úvěr českých měst a války v Uhrách v 16. a na počátku 17. století*, HaV 1963, s. 969–1004. V regionálním kontextu Josef HOLÍK, *Sušičtí co rukojmí králů českých*, Posel ze Sušice 12, 1890, č. 6, s. 45 a Kajetán TUREK, *Rukojemství města Sušice za dluhy českých králů a zadlužení jeho v době pobělohorské*. In: *Spořitelna města Sušice. Čtyřicátá osmá účetní zpráva 1933*, Sušice 1934, s. 32–38.

265 NA Praha, Registra, inv. č. 51, fol. 136r–136v.

266 V. PICKOVÁ, *Nucený úvěr českých měst a války v Uhrách v 16. a na počátku 17. století*, s. 975.

267 V. PICKOVÁ, *Nucený úvěr českých měst a války v Uhrách v 16. a na počátku 17. století*, s. 976.

268 NA Praha, Registra, inv. č. 51, fol. 136r–136v; J. HOLÍK, *Sušičtí co rukojmí králů českých*.

269 SOKA Klatovy, AMS, registra památná 1550–1628, fol. 73r–75r. Splácení potvrzuje i V. PICKOVÁ, *Nucený úvěr českých měst a války v Uhrách v 16. a na počátku 17. století*, s. 979.

270 Jan BECKOVSKÝ, *Poselkyně starých příběhů českých. Díl druhý (Od roku 1526–1715)*. Svazek druhý (L. 1608–1624), ed. Antonín Rezek, Praha 1879, s. 72.

1610	5000 kop míš. grošů
1611	9000 kop míš. grošů (1615 navýšeno na 9500)
1612	2000 kop míš. grošů
1612	19 171 kop 32 míš. grošů (s Louny, Kadaní, Chrudimí a Kolínem)
1615	500 kop míš. grošů (navýšení úvěru z roku 1611)

Kalkulace celkové částky je tu poněkud obtížnější vinou kolektivního ručení několika měst. Pokud bychom jako ručenou částku považovali hodnotu získanou podílem celkové hodnoty a počtu měst, potom Sušičtí v období 1566–1612 nuceně ručili za částku dosahující 30 000 kop českých grošů. Oproti půjčkám zde nemáme informace o tom, kdy se nucená záruka změnila v reálný úvěr,²⁷¹ takže nelze dojít k jednoznačnému závěru, jaký dopad nucené záruky na sušickou městskou ekonomiku měly. Podle údaje z roku 1640 Sušice tímto způsobem dluhovala 7 000 kop míšeňských grošů.²⁷² Ať je toto číslo objektivní méně nebo více, jisté je, že Damoklův meč, jaký rukojemství představovaly, sehrál svou negativní roli.

5.1.7 Shrnutí vývoje do roku 1620

Na základě rozboru hospodářských poměrů města v předbělohorské době lze formulovat některé dílčí závěry. Sušice zaujala poměrně výhodnou geografickou polohu na významné dálkové cestě spojující Čechy s Bavorskem a na pomezí potravně nesoběstačných „hor“ s několika hornickými středisky a úrodnějšího „kraje“. Hospodářská rovnováha nově vzniklého města vyplývala z ekonomických vztahů starší předlokační situace a byla podpořena panovníckými privilegii, která Sušici vybavila městskými vesnicemi a následně obohatila o mílový okruh, jenž hospodářský vliv města posiloval do širšího okolí. Trhové funkce města doplnil v pozdním středověku výrazněji solní obchod. Tranzit soli z Vilshofen a Pasova, který tudy, byť v oslabené míře oproti jihovýchodněji položeným městům, probíhal, umožňoval rozvoj obchodu s obilím a sladem. Přizpůsobili se mu především sladovníci, kteří ve městě dosáhli monopolu na obchodování se sladem. Ostatní měšťané sice mohli obchodovat alespoň s obilím, ale byli nutně oproti sladovníkům handicapováni. Sladovnický cech se tudíž stal na dlouhou nejmočnějším sušickým cechem, jenž počtem mistrů dosahoval nejvyšších hodnot v celém království. Hegemonie sladovníků, kteří se dostali mezi nejbohatší a významným způsobem spoluutvářeli městskou vládu, působila retardačně na ostatní měšťany, kteří nemohli využívat hospodářského potenciálu solního obchodu plnou měrou a realizovali se v jiných řemeslech, která však svou skladbou byla orientována již jen na místní trh. Podnětem ke konjunkturu se nemohlo stát pivovarnictví – výroba piva pro pravovárečnicka stojícího mimo sladovnický cech byla regulována, což neumožňovalo vytvářet nadprodukcii, využitelnou exportním způsobem. Základnou pro distribuci měšťanského piva se stala městská pozemková doména komplikovaného právního původu, tvořená před rokem téměř 230 osedlými a s ohledem na velikost Sušice oproti ostatním městům lehce nadprůměrná. Zásahem sankcí roku 1547 tento odběratelský okruh nenávratně oslábl, což vedlo ke snižování pivovarnické produkce. Rekonstrukce městského panství započala se značným zpožděním až v poslední čtvrtině 16. století a omezila se na zakupování drobných alodů, jistě i kvůli hospodářským potížím plynoucím z oslabování solního obchodu (přerušení dovozu z Vilshofen) a finančním požadavkům státu (domovní daň, úvěry a nucené záruky panovníkovi). Nikdy se nedosáhlo stavu před rokem 1547, před Bílou horou mělo sušické panství podle berní ruly 141 osedlých. Finanční slabost města ovlivnila postoj k režijnímu hospodaření. Sušice sice měla dva poplužní dvory, aniž by ovšem měla ambice na nich zavádět ve

271 Jedinou výjimkou známe z roku 1612, kdy Sušičtí zaplatili 2 000 kop míš. grošů Janu Maurnerovi z bavorského Deggendorfu v souvislosti s mělnickým panstvím (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16). Sušičtí císařskou pohledávku ovšem nezaplatili ze svých zásob, nýbrž pomocí další půjčky od císařského rychtáře v Českém Brodě. Do června 1647 se dluh podařilo srazit jen na 3040 kop 38 míš. grošů 6 peněz s úroky (vysvědčení české komory z 28. června 1647 v NA Praha, Stará manipulace, sign. C 215/S 79). Srov. k tomu „*Rejstřík a poznamenání všech a všelijakých dluhův obce města Sušice k půjčkám a potřebám Jich Milosti slavné a svaté paměti císařův římských a králův českých, ano i také obzvláště některým obecním po shoření města nákladům a nyní připadlým vojenským rozličným věcím*“, který je psán rukou městského písaře Lučina, zemřelého nejpozději v roce 1623 (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno. S chybami přetiskl K. TUREK, *Rukojemství města Sušice za dluhy českých králů a zadlužení jeho v době pobělohorské*, s. 37).

272 F. MACHÁČEK, *K hospodářskému stavu českých měst venkovských po válce třicetileté*, s. 273.

větším měřítku obilnářství a dobytkařství. Provozovala pouze nevýznamné rybníční hospodářství.

Křehkou sušickou ekonomiku narušoval rozvoj šlechtického velkostatku. Po husitské revoluci někteří šlechtici, posílení panovnickými zástavami, zahájili koncentraci pozemkové držby, jež vyvrcholila činností Rožmitálů a Švihovských z Rýzmburka, kteří svými državami Sušici obklopili téměř ze všech stran, nepokusivše se ovšem o zvyšování výnosnosti režijním způsobem. Svou aktivitu omezili na posilování významu svých městeček: založení Hor Matky Boží a Rabí znamenalo nebezpečné tříštění sušického tržišního okruhu, které však bylo pozastaveno finančním úpadkem obou feudálů. Následné rozdrobení obrovského dominia na drobné statky pro Sušici znamenal ochránění odbytových možností, i když k narušování hospodářské rovnováhy nadále docházelo (konkurence v solním obchodu, budování šlechtických pivovarů, zřízení mýtného v Horažďovicích).

Sušice 16. století se nám etabluje jako město využívající přirozených dispozic daných svou zeměpisnou polohou, i když ne v takové míře, aby ji výrazně ekonomicky posilovaly a jednoznačně charakterizovaly. Město bylo napojeno na dálkové přeshraniční komunikace, jeho obyvatelé vyráběli pivo, obchodovali se sladem, městská obec vlastnila venkovské statky, ale v žádné z těchto oblastí nezaujalo nijak dominantní pozici a ve srovnání se sousedními městy vždy plnilo úlohu druhého hráče. Tato situace nevyplývala z podprůměrné velikosti města, ale z celkové konstelace vnějších okolností, jak dokazují srovnání s jinými městy. V dosahu města se nenacházela žádná nesoběstačná spotřební oblast, kterou by bylo nutné ve velkém zásobovat, jak to činil např. Český Brod na hornické Kutnohorsko. Kašperské Hory či Hory Matky Boží sice rovněž čerpaly svou obživu z hornické činnosti, ale kumulací obyvatelstva se nemohly se zalidněnými oblastmi Kutnohorska nebo Krušnohoří vůbec srovnávat. Navíc po polovině 16. století byla jejich hornická sláva již minulostí. Větší potenciál nabízela drobná feudální zboží vzniklá rozpadem dominia Švihovských z Rýzmburka. Nebyla povětšinou zcela agrárně soběstačná a nebyla napojena na trhy v poddanských městech, takže napomáhala expanzi sušických živnostníků. Značnou část sušického mílového okruhu vyplňoval téměř liduprázdný prostor Královského hvozdu, který s ohledem na nízký stupeň osídlení neměl jistě nijak vysokou spotřebu. Ani obchodování solí a sladem nedosahovalo oproti okolí nadprůměrných hodnot a dopravním provozem Sušice stála hluboko ve stínu Prachatic anebo Domažlic. Možnost obchodovat sladem, omezená pouze na sladovníky, prostředkovala pevné zapojení do struktur solního obchodu, jenž s sebou přinášel příjmy, investovatelné do nemovitého majetku – uplatnění renesančního umění ve městě je nejlepším vnějším odrazem reality předbělohorské Sušice. Renesanční měšťanské domy se staly architektonickým symbolem města, který ani náznakově nedokázal přebít žádný pozdější umělecký směr (a to dokonce i navzdory dopadům požáru léta 1707).²⁷³

5.2 Hospodářství města Sušice od počátku třicetileté války do provedení raabizace

5.2.1 Válečná zkušenost a její následky v 17. století

Jen nejasné obrysy evropského válečného konfliktu mezi dvěma křesťanskými bloky nabyly konkrétních kontur v pozdním létě 1618. Válečná vydání Sušických započala zřízením městské hotovosti na výzvu direktoria v srpnu 1618.²⁷⁴ Důstojnictvo (hejtman, lajtnant, fenrich, feldvébl a korporál) a 30 vojáků přišlo město za 18 měsíců na 5 545 kop míš. grošů.²⁷⁵ Bohužel nevíme, na

273 Dosud bohužel chybí městská topografie, prostřednictvím které by bylo možné konkrétně ověřit, zda majitelé renesančně upravených domů byli sladovníky.

274 Václav LÍVA, *Veřejná hotovost r. 1620 (Příspěvek k dějinám české války)*, ČSPS 58, 1950, s. 75–93.

275 Po letech Sušičtí uváděli, že si na vojenskou hotovost půjčili 1 000 kop míš. grošů od bratří Malovců z Chýnova – viz list Sušických Kateřině Praxidě Malovcové z Chýnova z 27. srpna 1655 (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16). Protože ale obligaci podepisovali již 23. dubna 1618, zdá se více pravděpodobné, že si za tímto účelem půjčili až 16. října 1618 od Bernarda st. Hodějovského z Hodějova na Řepici a Drhovli (půjčeno 2 000 kop míš. grošů). Testamentem přešel dluh na Oldřicha Jiřího a Smila Hodějovské z Hodějova, kteří ho za 400 zl. postoupili Anně Byšické na Koupi, která Sušickým na sv. Havla 1629 vydala dva nové dlužní úpisy na 500 a 1 200 kop míšeňských grošů. Byšická se průběžně připomínala a v roce 1637 je poprvé předvolala k soudu nejvyššího purkrabí. Sušičtí se však vymlouvali na neschopnost platit a snažili se ji uchlácholit solí. Byšická, provdaná nyní

kolik vykonalo pro obranu města platné služby, ke konfrontaci mohlo dojít již počátkem léta 1619, kdy císařští vedení Karlem Bonaventurou Buquoyem 22. června vypálili Horažďovice a po několika dnech sepsali výhrůžný list Sušickým a zřejmě i Kašperskohorským.²⁷⁶ Sušice dostala příslib vojenské pomoci od hraběte Mansfelda a snažila se před přílišnou panikou uklidnit Kašperské Hory. Ke konfrontaci nakonec došlo a císařští vydrancovali a vypálili „pouze“ Dobrušku, Bohdašice a v Humpolci a Platoři pobrali všechnen dobytek, čímž vznikla škoda za 3 870 kop míš. grošů. Společně s 3 217 kop 21 míš. grošů, které Sušice vyplatila na udržování stavovských vojsk, tak vydání jen do konce roku 1619 dosáhla více než 12 500 kop míš. grošů,²⁷⁷ tj. téměř stejně, kolik vynaložili za dlouhá léta na budování svého městského panství. Vedle peněz z obecní pokladny tehdy zřejmě došlo i na peníze zádušní.²⁷⁸

Poté, co se 27. září 1620 Sušičtí vzdali kontingentu pod velením Baltasara Marradasa a bez odporu ho vpustili za hradby, byla vláda nad městem svěřena vojenskému dobrodruhovi Martinu de Hoeff-Huertovi. Vyživování vojáků usazených ve městě s sebou opět neslo značné náklady.²⁷⁹ Sušici nastalo bolestivé období plné celé řady traumatizujících změn.²⁸⁰ Městská privilegia byla prohlášena za propadlá a navrátila se jen z panovnické milosti.²⁸¹ Ještě v průběhu stavovského povstání zemský sněm 31. srpna 1619 zrušil všechny královské rychtáře ve venkovských městech,²⁸² čímž městská samospráva dosáhla v možnosti volné a nekontrolované dispozice kapitálem nejvyšší možné míry. Po porážce stavů Ferdinand II. povolal císařské rychtáře nazpět a svou rezolucí z 26. července 1621 nařídil provinilým městům naopak převést všechnen svůj pozemkový majetek a správu veškerých obecních důchodů do rukou císařského rychtáře, který je měl revidovat, rozvrhovat obecní příjmy a vydání a zasílat české komoře příslušné zprávy. Vlna dalších změn pokračovala patentem z 3. listopadu 1622. Jednalo se vlastně o instrukci místodržitele Karla z Lichtenštejna, v níž zakázal rotaci purkmistrovského úřadu mezi dvanácti konšely a určil za jediného purkmistra prvního z nich, tj. primasa.²⁸³ Leitmotivem tohoto opatření zřejmě bylo eliminovat primátorovy možnosti zasahovat do obecního hospodaření skrze jeho zaneprázdnění titulem primátora. O vlastním převedení sušických vesnic se nedochovala žádná zpráva, pomineme-li zmínku primasa M. Adama Rozacína o tom, že měl jet v průběhu roku 1621 do Prahy s městským písařem Janem Lučínem „z příčiny

Hozlaurová z Hozlau, chtěla vydáním zatykače dosáhnout vyplacení dlužených peněz. Sušičtí byli skutečně zatčeni a v červenci 1647 došlo k soudnímu přelíčení u soudu nejvyššího purkrabí, který prohlásil dluh za neplatný, protože vznikl za „ohavné rebelie“ a protože sám Hodějovský byl povstání účasten. Byšická sice tvrdila, že došlo k záměně s Bernardem st. z Hodějova ze stavu panského, který skutečně byl odsouzen, ale úřady trvaly na svém. V roce 1663 zkusil štěstí její univerzální dědic Václav Karel Čabelický ze Soutic na Tloskově a Skřejšově, kauzu purkrabský soud převedl na komisi revisionis et liquidationis (NA Praha, Stará manipulace, sign. C 215/S 79).

- 276 Lenka SÝKOROVÁ, *Tricetiletá válka v Horažďovicích – Od požáru k plenění*. In: Sborník k poctě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů, Plzeň 2011, s. 116.
- 277 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.35, „Poznamenání škod, kterých město Sušice s poddanými k témuž městu přináležejícími v tento čas nepokojný pokusilo“. Částečně editoval K. TUREK, *Rukojemství města Sušice za dluhy českých králů a zadlužení jeho v době pobělohorské*, s. 35–37. O škodách v Dobrušíně nacházíme svědectví v knize příjmů a vydání z let 1618–1622, kde jsou zprávy o obnově usedlostí po ohni (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/49, kniha příjmů a vydání 1618–1622, pag. 180).
- 278 Mohli bychom tak usuzovat z opatření podkomořího při obnově konšelů v Českém Brodě, Sušici, Klatovech a Domažlicích na přelomu let 1624/1625: žádal vysvětlení osudu majetku kostela a uvedení osob, které byly v průběhu rebelie zodpovědné za odvezení majetku kostela do Prahy. Marek ŽURČANSKÝ, *Obnovování městských rad v českých královských městech v letech 1624–1636*. In: Olga Fejtová-Václav Ledvinka-Jiří Pešek (ed.), *Osm set let pražské samosprávy*. Sborník příspěvků z 18. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 16. a 17. května 2000 u příležitosti výstavy Osm století pražské samosprávy, Praha 2002 (=Documenta Pragensia, 21), s. 96.
- 279 Podle konceptu soupisu vydání za léta 1620–1622 jen v období od 27. září 1620 do 28. srpna 1621 udržování kvartýrjících vojáků pohltilo 6635 zl. 30 kr. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.35).
- 280 Antonín JANÁK, *Sušicko po Bílé hoře*. In: Spořitelna města Sušice 1939, Sušice 1939, s. 36–42. K rekatolizačním opatřením srov. Tomáš V. BÍLEK, *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě bělohorské*, Praha 1892, s. 48–49.
- 281 Z. MARTÍNEK, *Samospráva královských měst v Čechách v letech 1620–1784*, s. 178.
- 282 František ROUBÍK, *Královští rychtáři v pražských i jiných českých městech v letech 1547 až 1783*, SPDHMP 6, 1930, s. 273.
- 283 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno. Editoval Kajetán TUREK, *Obecní instrukce z roku 1622*, Demokratická samospráva 12, 1930–1931, č. 2, s. 25.

šacování a braní nám vesnic“.²⁸⁴ De iure se stal rozhodujícím až generální pardon Ferdinanda II. z 3. února 1622, jenž všem účastníkům povstání promíjel sankce na hrdle a cti, avšak ukládal jako kompenzaci viny odevzdání statků.²⁸⁵ Sušice však se svými statky v této době již zřejmě nedisponovala, neboť se jich velmi pravděpodobně hned na podzim 1620 ujal Marradas²⁸⁶ a následně je spravoval císařský rychtář Martin Marek. O jeho činnosti nic nevíme, zato se bohatě dozvídáme o vojenských průtazích, které Sušice zažívala.²⁸⁷ Západní a jihozápadní část Čech se stala ze strategického hlediska exponovaným územím, kudy císařská vojska pokračovala dále do Říše, a přizpůsobily se tomu i při hledání vojenských kvartýrů, které celou zemi rychle vyčerpávaly. 11. července 1625 psali Sušičtí, že již nemohou nadále zajistit vojákům vikuálie a píci,²⁸⁸ což 14. prosince téhož roku potvrzovala i česká komora, přimlouvajíc se pro Sušické za úlevy.²⁸⁹

Svou laskavější tvář Ferdinand II. Sušici ukázal 21. května 1624 udělením pardonu, jenž se stal nezbytným východiskem pro nastolení stabilizovanějších poměrů ve městě. K získání zkonfiskovaných statků však ještě vedla dlouhá cesta.²⁹⁰ Z první poloviny 20. let několikrát narážíme na hořekování měšťanů kvůli požadavkům státu a placení starých dluhů, které nejsou schopni hradit právě kvůli odebrání statků. Poté, co městská rada přednesla neúnosné požadavky ze strany kvartýrujících vojsk císaři,²⁹¹ obrátila se 5. června 1625 ke kancléři Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkowicz s prosbou, aby jim byly postoupeny obecní statky, protože jedině v příjmech z nich vidí naději na pozvednutí ze svého bídného stavu: „*Poněvadž [...] statkové obecní nám k užívání postoupeny nejsou a my pro neplacení dluhův od předkův našich vzdělaných velice již skrze zatykače souzeni jsme a jaké sobě v té věci pomoci a odkud najíti nevíme, Vaši Knížecí Milosti ve vši poniženosti žádáme, že při Jeho Milosti Císařské milostivým knížetem a pánem skrze intercessi býti a zůstávati ráčíte tak, abychom v takovém břemenu až posavad majíce soustavně u nás soldaty pro snadší opatření týchž statečkův obecních v užívání přijíti a dostati mohli.*“²⁹² Nevíme, zda Lobkowicz skutečně intervenoval (přesvědčit ho měl napomoci i oslavný latinský veršovaný spisec od Adama M. Rozacína z Karlsperka),²⁹³ v každém případě ještě v říjnu 1627 byli Sušičtí stále v nejistotě a adresovali mu supliku obdobného obsahu, v níž otevřeně přiznali, že by jim statky posloužily při uzavírání nových úvěrů.²⁹⁴ Teprve v průběhu března 1628 císař Ferdinand nařídil obecní statky a důchody vrátit nazpět městským obcím. 11. května 1628 se tak Sušice v instrukci od úředníků české komory dočkala kýženého rozhodnutí, že „*statky a všelijaké důchody měst královských též Jeho Milosti Císařové jakožto králové české věnných, ty však toliko, který ještě odprodané nejsou, zase týmž městům pod pořádný inventář navracené a počty Jeho Milosti Císařské rychtářův nynějších i těch, kteří sobě od vítězství týž ouřad a důchody obecní svěřené měli, od purkmistra a konšelův v jednom každém městě přijímaný a přehlížený*“. V pojetí panovnického absolutismu se nejednalo o navrácení statků jako plnohodnotného majetku, nýbrž jen o svěřeni k užívání.²⁹⁵ Tomu odpovídalo i ustanovení, že výnosy z navrácených statků mají sloužit na vychování kněží, žáků, špitálních a chudých.²⁹⁶ Zatímco panství jiných měst byla již částečně či dokonce úplně rozprodána (Český Brod), nebyl o statky v pohraničí, nadto ve vojensky

284 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/49, kniha příjmů a vydání 1618–1622, pag. 265.

285 Sami provinilci měli sepsat majetková přiznání, srov. T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. LXII; M. ĎURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*, s. 85.

286 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. XVIII.

287 Průběh válečných událostí shrnul na základě editovaných pramenů Jan VOGELTANZ, *Sušice za třicetileté války*. In: *Vlastivědné zprávy Muzea Šumavy 2*, Sušice 1990, s. 57–73.

288 J. VOGELTANZ, *Sušice za třicetileté války*, s. 61.

289 J. VOGELTANZ, *Sušice za třicetileté války*, s. 61.

290 Statky nebyly navraceny hned po udělení pardonu, jak se domníval T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II.*, s. 1216–1217.

291 SOA Litoměřice, Rodinný archiv roudnických Lobkowiczů, sign. B 227, fol. 82r–83v.

292 SOA Litoměřice, Rodinný archiv roudnických Lobkowiczů, sign. B 227, fol. 79r–79v.

293 Michal TEJČEK, *Poezie s klotovými rukávy. Poezie a literatura ve fondech SOKA Klatovy*. In: *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2006, Plzeň 2007*, s. 72.

294 SOA Litoměřice, Rodinný archiv roudnických Lobkowiczů, sign. B 227, fol. 80r–81v.

295 Z. MARTÍNEK, *Samospráva královských měst v Čechách v letech 1620–1784*, s. 178.

296 Soudobý opis missivu české komory z 11. května 1628 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.5. K instrukci srov. také F. ROUBÍK, *Královští rychtáři v pražských i jiných českých městech v letech 1547 až 1783*, s. 274.

exponovaném regionu, takový zájem. Sušice tak restituovala konfiskáty v plném rozsahu.

S převedením statků šlo ruku v ruce navrácení správy obecního hospodářství do kompetence městské obce. Správa veškerého městského obecního hospodářství jedinou osobou (císařským rychtářem) se postupem let ukázala jako ne právě šťastná. Zmíněnou instrukcí z 11. května 1628 česká komora de facto restaurovala organizaci městské správy z doby před Bílou horou a nařizovala, aby se o statky starali ad hoc jmenovaní úředníci stojící mimo městské rady, ovšem kontrolovaní císařským rychtářem a primasem. Instrukce české komory se v sušickém městském archivu dochovala, neznáme ovšem jména nových hospodářských úředníků. V prvním výčtu subdelegovaných úředníků z roku 1638, tj. již po 10 letech od jejich zavedení, nacházíme pestrou škálu různých podúradů, které mají co do činění s obecním hospodářstvím. Až příliš často tu figurují členové městské rady: úředníci k přijímání obecních důchodů (vykonávali dva konšelé), úředníci k obecnímu placení (vykonával konšel a obecní starší), úředníci nad poddanými (dva konšelé), úředníci nad záduším (obecní starší a dva delegáti z obce) aj.²⁹⁷ Není vyloučeno, že subdelegovaní úředníci vedli pouze dílčí účty, z nichž posléze další, na radě již nezávislí byrokraté, sestavovali účty hlavní. Nasvědčovala by tomu zmínka o úředníkovi Adamu Hankovi z roku 1652,²⁹⁸ který nefiguroval v městské radě a nezachytily ho prameny ani jako měšťana. Honorován byl pololetně z městského důchodu 17 zl. 30 kr. V souvislosti s obecním hospodářstvím, jednáním o dluhy s věřiteli apod. však nacházíme v této době velmi často jméno primasa Martina Šimona Schmidbergera.

Do takto nastaveného systému zasáhla výrazněji podkomořská instrukce z 27. srpna 1650. Tento normativ, formulující základní principy hospodářské a policejní správy, se pro správní život měst ukázal jako nesmírně životaschopný. Ještě v podkomořské instrukci pro Sušici z roku 1750 se nařizuje povinnost předčítat Ferdinandovu instrukci před shromážděnou radou pravidelně každý čtvrtrok. Není vyloučeno, že právě pod vlivem této instrukce vznikl rukopis s titulem „*Vydání při placení obecním města Sušice*“, vlastně nejstarší dochované městské účty, založené 4. května 1650, protože instrukce obsahovala nařízení, aby účty revidovali čtvrtletně císařští rychtáři a obecní starší před městskou radou.²⁹⁹

Jakmile získali Sušičtí nazpět své statky, pokoušeli se na císaři dosáhnout porovnání o své dluhy. Přestože stát v návalu nedůvěry ve finanční gramotnost měšťanů nařizoval každou investici a půjčku předkládat ke schválení (instrukce z roku 1628 ukládala povinnost schvalovat investice a úvěry celou městskou radou, nařízení byla opakována v letech 1632 a 1677) a několikrát bylo ustaveno předkládat české komoře k revizi obecní účty,³⁰⁰ byla frekvence uzavíraných úvěrů značná. Nešlo přitom zdaleka jen o dluhy předválečné. Jen za léta 1621 až 1622 si vypůjčili minimálně 9 582 kop 10 míš. grošů,³⁰¹ přičemž podle údajů Kajetána Turka činily náklady na vojsko včetně naturálií ode dne Marradasova vstupu do města až do závěru roku 1622 plných 7 086 kop míš. grošů (= 8 267 zl.)³⁰². V červnu 1628 potom Sušičtí adresovali císaři suppliku, v níž vyjádřili své obavy z naléhání věřitelů, pokud by se hromadně rozhodli vymáhat své dluhy, a požádali zřízení komise k jednání o oboustranně vhodné řešení. Vycházeli možná ze zkušeností s bratry Malovci z Chýnova a Vimperka, kteří ve snaze vymoci dlužných 1 700 kop míš. grošů, pohnali Sušické v roce 1626 před purkrabský soud. V srpnu příštího roku se s nimi měšťané smluvili, že z něj odvedou ještě 1 450 kop (po přičtení úroků),³⁰³ ale již v březnu 1628 Malovcové měšťany předvolali před

297 Kompletní výčet všech podúradů srov. J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 II.*, s. 141–143.

298 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 85r.

299 Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*, Praha 1881, s. 96–97.

300 U většiny měst zůstalo jen u zbožného přání (Zdeněk MARTÍNEK, *Hospodářství a správa královských měst podkomořských v Čechách v letech 1620–1784*. In: *Z pomocných věd historických X. Městská diplomatika a správa v českých zemích do druhé světové války*, Praha (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, 1992), s. 102).

301 Výsledná hodnota byla jistě vyšší, protože příslušné číslo bylo získáno součtem pouze těch úvěrů, které byly poskytnuty prokazatelně v letech 1621 či 1622. V obligaci s Janem Humprechtem Račínem na Hluboší na 500 kop míš. grošů z dubna 1622 je výslovně uvedeno, že je uzavírána kvůli úhradě vydání na vojsko (konsignace dluhů projednávaných traktační komisí in NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16).

302 K. TUREK, *Rukojemství města Sušice za dluhy českých králů a zadlužení jeho v době pobělohorské*, s. 37.

303 Originál smlouvy z 7. srpna 1627 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

soud znovu a dožadovali se celé dlužné sumy. Sušičtí jim soukromým listem kontrovali, že jim „s velikou nouzí“ v roce 1627 shromáždili a odvedli 700 kop. Následně v květnu 1628 dlužní úpis obnovili.³⁰⁴

Vědomi si tudíž možných důsledků, požádali Sušičtí o vytvoření komise k jednání s věřiteli. Vyjádřili dokonce požadavky na její personální obsazení: přáli si Jindřicha Libštejnského z Kolowrat na Žichovicích, Kryštofa Říčanského z Řičan a královského podkomořího Přibíka Jeniška z Újezda na Svrčovci a Štěpánovicích,³⁰⁵ tj. šlechtice usazené v bezprostředním okolí města a jistě dobře znalé jejich situace. Úřady překvapivě vyhověly a za traktační komisaře vybrali Kolowrata s Jeniškem. Ti stanovili datum jednání o dluhy s věřiteli na 10. února 1629 přímo do Sušice.³⁰⁶ Jednání pro město bylo úspěšné, rázem se zbavilo dlužného břemene ve výši 2 300 kop míš. grošů a úroků z nich.³⁰⁷ Za dluhy vzniklé v čase ohavné rebelie a tedy i propadlé označili komisaři pohledávky Anežky Říčanské z Řičan rozené z Hodějova (200 kop míš.) a již emigrující Kateřiny Šofmanové z Modlíškovic (400 kop míš.), uznali však dluh Humprechtu Račínovi z Račina (1 000 kop míš. grošů). Do Sušice se nedostavili bratři Malovcové, vyzvaní proto Kolowratem k projednání dluhu na zámek Střelu – již při komisi ovšem rozhodl, že jejich půjčka také proběhla za ohavné rebelie. Měšťanka Kateřina Lučinová odpustila obci všechny úroky a a spokojila se se splacením jistiny 3 350 kop míš.³⁰⁸

První fáze jednání o dluhy byla úspěchem pouze dílčího charakteru. Každodenní realita třicetileté války obecní dluhy prohlubovala astronomickou rychlostí. Prim tu samozřejmě nadále hrála vydání na vojsko. Při soudním přelíčení s Annou Byšickou na purkrabském soudu v červenci 1647 Sušičtí uvedli právě vojenské kvartýrování za nejpálčivější problém: „*Sušičtí jsou skrze ty vojenské neřesti k dokonalé ruině a zkáze přivedeni jsouc, mnozí sousedi kusu chleba nemají, to všem obyvatelům kraje Prácheňského dobře povědomo jest*“.³⁰⁹ Vedle dragonád, jimiž měšťané platili za svou liknavost při konverzi na katolickou víru, ve městě údajně již od Bílé hory průběžně kvartýrovali vojáci nejen přes zimu, ale i v průběhu léta vinou vojenských průtahů, které se neomezovaly jen na ubytování řadových kumpanií, ale i finančně nákladnějších vojenských štábů.³¹⁰ To omezovalo platební potenci nezbytnou k umořování dosavadních dluhů. Netrpělivi věřitelé citovali Sušické před purkrabský soud a tito peněžní nedostatek mohli řešit zase jen novými a novými úvěry. Starý dluh od Bernarda st. Hodějovského z Hodějova ve výši 2 000 kop míš. grošů nová majitelka obligace Anna Byšická na Koupi Sušickým průběžně připomínala a v roce 1637 je předvolala k soudu nejvyššího purkrabí. Sušičtí se vymlouvali na to, že mají „*od několika let pořád v zimě i v létě soldaty na hrdle*“ a snažili se Byšickou uchlácholit solí.³¹¹ Kolem roku 1630 vynaložili měšťané z fundačního kapitálu 600 kop míš. grošů, jejichž výnos byl určen pro špitál ve Velharticích, na císařské vojsko.³¹² Ještě hůře bylo v roce 1632, kdy Václav František Lobkowicz se svým štábem a dvorem zarazil v Sušici stan a společně se třemi kumpaniemi rejtarů tu pobýval několik týdnů. Sušičtí, přestože měli náklady na výživu nést i okolní vesnice, vydržovali nezvané hosty ze svého. Podporu neměli ani od vojenského komisaře Zdeňka Ježovského z Lub na Mačicích a Kalenicích,³¹³ který jim pro vojáky prodal oves za 500 zl. (jeho syn Adam Vilém po nějaké době od nich vyžadoval úhradu 2 185 zl., které za Sušické kvartýrujícím vojákům jeho otec údajně

304 Při konání traktační komise v roce 1629 byl dluh anulován, protože vznikl v době rebelie. Přesto ještě v průběhu 40. let Sušičtí považovali dluh za platný a jednali o něm (srov. opis z kalendářových záznamů Zdeňka Malovce z Chýnova z let 1647–1651 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16). Při rodovém podělení Malovců získala dlužní úpis do svého majetku Kateřina Praxida z Vrtby, jež v září 1661 uplatňovala nárok na vypůjčené peníze. Komise však uznala rozhodnutí z roku 1629.

305 Nedatovaná suplika Sušických (praesentatum 17. června 1628) v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

306 Revidovaný koncept pozvánky na jednání z 29. ledna 1629 v NA Praha, Stará manipulace, sign. C 215/S 79.

307 Podle T. V. BÍLKA, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, s. 1218 někteří věřitelé odpustili třetinu, jiní pětinu z dlužné částky.

308 Dědickým řízením dluh přešel na Jakuba Lysandera, který v roce 1650 znovu obci odpustil všechny úroky a snížil jistinu na pouhých 2000 kop míš., které již však vyžadoval.

309 NA Praha, Stará manipulace, sign. C 215/S 79, zápis soudního přelíčení z 29. července 1647.

310 Pobyt vojenských štábů je v průběhu války několikrát doložen (generálové Piccolomini, Gallas, Hatzfeld), navíc tu fungoval proviantní sklad a v roce 1647 tu přechodně pobýval arcivévoda Leopold Vilém.

311 Listy Sušických Anně Hozlauerové z Hozlau z 16. října 1642 a 15. října 1643 v NA Praha, Stará manipulace, sign. C 215/S 79.

312 Konsignace dluhů projednávaných traktační komisí (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16).

313 List Sušických císaři ze srpna 1651 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

zaplatil, a pohnal je kvůli tomu v srpnu 1651 před soud nejvyššího purkrabího). Blízký soused Sušických, Humprecht Račín na Hrádku u Sušice a Bělči, jenž měl u městské obce již před únorem 1629 pohledávku 1 000 kop, navýšenou koupí obligace Sušických na 800 kop od Sebalda sklenáře z Hartmanic, dokázal z pobytu císařských vojsk v Sušici vytežit 900 zl. (= 771 kop 25 míš. grošů) ve svůj prospěch. V dubnu a květnu 1633 ve městě ložirovala kumpanie rytmistra Pirinqua, který magistrát „*skrže arest k tomu přinutil, že souce oni uvoliti museli jemu těch 900 f. pojistiti, což on, jakž doloženo, J. M. p. Račínovi odevzdal, kterýžto rytmistr tu chudou obec tak utiskoval, že mimo vychování náležité přes 11 tisíc vypresoval*“³¹⁴. Společně s úroky za tyto dluhy (628 kop 35 míš. grošů) částka narostla na 3 200 kop míš. grošů, jež měšťané stvrdili dlužním úpisem z 11. července 1633 pro Humprechtovu manželku Marianu Polyxenu Račínovou z Harasova. Namísto placení úroků jí zastavili městečko Hartmanice se všemi požitky, což mělo skončit po třech letech jednorázovým vyplacením dlužné sumy. Račínová se však s měšťany dohodla, že od přímého užívání městečka upustí a spokojí se pouze s inkasováním hotových peněz z něj (obci tedy ponechala Hartmanice v držení).³¹⁵ Dohoda neměla dlouhého trvání,³¹⁶ důležité však je, že se zde poprvé dotýkáme dalšího významného fenoménu – zastavování částí městského panství. Obvykle k němu docházelo až tehdy, když si město vydlužilo tak vysokou sumu, že jedinou zárukou byl právě a pouze nemovitý majetek. Je přitom důležité odlišovat mezi zástavou ve smyslu zápisného vlastnictví a zástavou ve smyslu ručení majetkem pro případ liknavosti ve splátkách.³¹⁷ Tímto způsobem se zastavila krčma v Dobršíně měšťanovi Matouši Voprchovi.³¹⁸ V roce 1631 proti půjčce 2 500 kop míš. grošů Sušičtí převedli svému sousedovi Adamu st. Voprchovi poplužní dvůr Vrabcov a ves Platoř. Zástava byla nastavena jako tzv. umořovací, tzn. že namísto úroků měl věřitel požívat jejích výnosů (feudální renta od poddaných, výnos ze dvora apod.).³¹⁹ Po dvou letech proti úvěru dalších 1 200 kop na vydržování císařských vojáků postoupili do zástavy ještě vesnici Humpolec včetně lesa, koupeného od hradu Kašperka.³²⁰ Obligaci získala po Adamově smrti jeho dcera Kateřina, provdaná za Jana Baptistu Rošíka z Rosenzweigu, a po jeho úmrtí za Kryštofa Ignáce Tybelia z Tyblern. v držení Vrabcova a Humpolce s Platoří byla ještě v dubnu 1664. Nedlouho poté zemřela a polovinu z obligace odkázala svým dětem z prvního manželství (druhou dědil Tybelius)³²¹. Jen pro zajímavost dodejme, že od Adama Voprchy si vypůjčili také Klatovští.³²²

Jen menší měrou městské finance decimovaly vojenské kontingenty nepřátel. Poprvé Sušice zakusila tvrdou pěst nepřitele na přelomu ledna a února 1641, kdy na Prácheňsko přitáhla švédská vojska generála Johana Bannéra. Ve městě pobývalo až do března 1600 jezdců. Sušickým uložili vysoké výpalné – podle některých pramenů 14 000 zl.,³²³ pravděpodobněji však „jen“ 8 000 zl. Dalších 1 000 zl. zaplatili na prosbu majitele sousedního statku Hrádek, kde Švédové vyhrožovali vypálit zámek i s přilehlým městečkem. Po tomto prvním švédském vpádu následovaly ještě další dva (1644, 1648). Nejohroživější situace nastala údajně při třetím v samém závěru války. Švédští

314 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

315 Opis dlužního úpisu v NA Praha, Nová manipulace, sign. S 27/2.

316 Sušičtí se domnívali, že jim bude z dluhu odečteno 1 000 zl., které za Račina zaplatili v době švédského vpádu v roce 1641. K tomu však nedošlo a v roce 1646 se navíc nespokojená Polyxena rozhodla ujmout se Hartmanic. Přestřelka pokračovala u soudu nejvyššího purkrabího a stížností Račínové u císaře. Ovšem ani traktační komisi se nepodařilo dosáhnout dohody a ještě v roce 1667 nebyla záležitost vyřešena. Humprecht, tehdy již vdovec, se jménem svých dětí obrátil opět na císaře s prosbou o ukončení sporu. K vyplacení nedošlo ještě v roce 1672, kdy podkomoří doporučoval vypůjčit si na ještě nevyplacených 2000 kop a dluh jednorázově umořit (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 12, sign. RKP 2828, registra listů 1671–1672, fol. 101r–101v). V únoru téhož roku žádal o svolení k půjčce českou komoru (tamtéž, fol. 108r–108v).

317 Např. v roce 1739–1746 byl zastaven poplužní dvůr Vrabcov Václavu Jáchymu Čejkovi z Olbramovic, avšak Vrabcov v těchto letech běžně figuruje ve všech typech účtů.

318 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno, list královského podkomořího Sušickým z 9. prosince 1641.

319 Obligace Sušických z 24. dubna 1631 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 62/16.

320 Obligace Sušických z 30. června 1633 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16. Srov. také konsignaci dluhů projednávaných traktační komisí (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16).

321 K dluhu u Tybeliusové srov. NA Praha, Nová manipulace, sign. S 27/6 a S 27/5.

322 NA Praha, Stará manipulace, sign. K 59/16/II.

323 J. VOGELTANZ, *Sušice za třicetileté války*, s. 67. Naproti tomu V. HOLÝ, *Dějiny Sušicka. Vlastivědný materiál pro učitele sušického okresu*, s. 44 zmiňuje výpalné 6000 zl., snad pod vlivem tzv. Řešátkových pamětí. Přítomnost švédských kontingentů v Sušici potvrzuje rovněž Franz KURZ, *Geschichte der Landwehre in Oesterreich ob der Enns. Erster Theil*, Linz 1811, s. 132, 152.

vojáci měli město pro nedostatek shromážděného kapitálu vyplundrovat, podrobnosti však neznáme. O dalších násilných akcích se nedozvídáme, pomineme-li již zmiňované vydrancování vesnic Dobruška, Bohdašic, Humpolce a Platoře v roce 1619. Násilného založení zřejmě nebyl požár z 19. března 1630, při němž vyhořel obecní dvůr Špitál včetně vybavení v celkové hodnotě několika tisíc kop míšeňských grošů. Sušičtí požádali o povolení k půjčce a zdůvodnili to i tím, že momentálně staví radniční věž a mají tedy nemálo vydání.³²⁴ V červnu 1630 Sušickým povolila česká komora vypůjčit si až 2 000 kop, ovšem s přednostním využitím pro účely záduší.³²⁵ Vedle vlastního krytí nákladů za vojsko bylo město nuceno k poskytování různých půjček,³²⁶ které se řešily opět a jedině dalšími úvěry. Kromě toho nepřestávaly plynout daně v podstatě v předválečné podobě: tak 14. dubna 1625 nařizovala česká komora císařskému rychtáři Martinu Markovi z Bavorova, aby urychleně vymohl dluhovaný komorní plat ve výši 694 kop.³²⁷ Platební potíže a finanční potíže města a jeho obyvatel se tak projevovaly ve všech směrech.

Po nekonečném sledu dragonád, vojenských kvartýrů, rekvizic a kontribucí Sušice oslavila slavnostním zvoněním uzavření mírových jednání v Münsteru a Osnabrücku. Kormidlo dějin nabralo nový kurs, pro město však neméně komplikovaný. Zcela kardinální se pro další existenci města stalo definitivní vyřešení válečných a vlastně i předválečných dluhů. Nespokojení věřitelé začali hned po skončení války Sušické formou zatykačů pohánět před soud nejvyššího purkrabího.³²⁸ Městská obec tak chtě nechtě musela platit. Konkrétní částky nám plasticky přibližuje *Knihovna všelikých vydání*, v níž jsou právě splátky úroků a jistin zařazeny na první místo v každém roce: za období 4. května 1650 až 15. března 1653 uvádí v rubrice „*pánům věřitelům ouroky a na hlavní summy*“ celkem 3 876 zl. 43 kr.,³²⁹ což odpovídá ročnímu vydání zhruba 1 300 zl., tj. téměř 1 115 kop míš. grošů. V příslušné položce sice nebyla zahrnuta výlučně úhrada dluhů z průběhu třicetileté války, avšak i pokud připustíme určité snížení, musíme počítat naopak se zvýšením např. za vydržování právního agenta, který město zastupoval při jednotlivých právních přích.³³⁰ Že jsme u správných hodnot, potvrzuje soupis částek, vyplacených Sušickými na jistinách i úrocích v letech 1650–1662: uvádí celkem 16 191 zl. 37 kr.³³¹

Poté, co podkomoří Skuhrovský přišel počátkem 50. let s myšlenkou zřízení zvláštní komise, která by přezkoumala dluhy jednotlivých měst a prostředkovala jednání s věřiteli, se mezi městy a věřiteli začalo rychle šířit očekávání plné naděje. Avizované zahájení činnosti komise však stále nepřicházelo a zejména věřitelé začali nervóznět. V září 1653 adresovali Sušičtí suppliku císaři, v níž žádali do zahájení činnosti komise o další moratorium a ochranu před věřiteli, „*obávajíce se my pak, aby se na nás ouhrnkem nevalili a nás k dokonalému zavedení skrze právní executi nepřivedli*“. V říjnu se se stejnou prosbou obrátili na císaře Rokycanští. Konečně v roce 1657 začala generální traktační komise (commissio tractationis) pracovat a již v únoru příštího roku sušická městská rada zasílala přehled příjmů a vydání, potřebný k dalším jednáním.³³² V něm traktační komisi měšťané vylíčili svůj bídný stav, kdy se jim nedostává prostředků na údržbu obecních budov a to nejnutnější musejí zajišťovat ze svých vlastních kapes formou sbírek.³³³ V březnu 1661 to

324 Nedatovaná supplika Sušických z roku 1630 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/15.

325 Koncept missivu české komory z 20. června 1630 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

326 6. června 1621 Sušickým důsledně doporučoval Don Martin de Hoeff-Huerta, aby císaři poskytlí úvěr (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno) a podle „*Rejstříku a poznamenání všech a všelijakých dluhův obce města Sušice k půjčkám a potřebám Jich Milosti slavné a svaté paměti císařův římských a králův českých, ano i také obzvláště některým obecním po shoření města nákladům a nyní připadlým vojenským rozličným věcím*“, který je psán rukou městského písaře Lučina, zemřelého nejpozději v roce 1623 (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno) zapůjčili Marradasovi 1300 zl. a Jáchymu Novohradskému z Kolowrat 1000 kop míš. grošů. T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. 425 uvádí ještě dluh 3500 kop míš. grošů Jindřicha Libštejnského z Kolowrat, jenž dluhoval městu ještě v roce 1690.

327 Regest ze ztraceného listu v MŠ, sign. D 97/1, list z 16. srpna 1920.

328 1636 Bernard Hýzrle z Chodů, 1647 Anna Byšická na Koupi, 1651 Vilém Ježovský z Lub na Mačicích a Kalenicích, 1655 Markéta Kocová roz. Ježovská z Lub, 1657 František Leopold Račín z Račina na Hluboši.

329 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 2r–3v, 32r–32v, 66r–66v.

330 Částecí kolem 1300 zl. ročně na dluhy odpovídá i konsignace vyplacených dluhů v letech 1650–1662 (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16): za 13 let vyplatila obec 16 191 zl. 37 kr., tj. zhruba 1250 zl. ročně.

331 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

332 Mýlí se Václav PEŠÁK, *Obecní dluhy královských, věnných a horních měst v Čechách, zvláště Starého města pražského, po třicetileté válce*, SPDHMP 7, 1933, s. 357 tvrzením, že se se Sušičtí ještě v roce 1661 nejednalo.

333 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

upřesnili komisařům v tom smyslu, že obecní příjmy tak tak stačí na pokrytí výdajů na děkana, školu a špitál a dluhy musejí hradit ze soukromých kapes („*sami z sebe skládati musíme*“).³³⁴ Údaje o městském hospodaření zatím ponechejme stranou, přikročme raději ke konkrétním číslům celkového zadlužení sušické městské obce. V průběhu třicetileté války, tj. počínaje 23. květnem 1618 (kteréžto datum se považovalo za počátek „ohavné rebelie“) si město vydlužilo podle dosud registrovaných úvěrů nejméně **42 496 kop míš grošů**.³³⁵ Ohromující částka je jen jednou stranou mince, neboť z ní ještě plynuly úroky v tehdy obvyklé výši 5 či 6 %, tj. ročně 2124 až 2549 kop. Celkovou výši dluhů včetně úroků bez složitého výpočtu vyjádříme jen těžko, snad jí odpovídá hodnota 55 000 kop míš. grošů, se kterou operovala traktační komise³³⁶ a které se blíží svými údaji Pešák s Macháčkem.³³⁷ Musíme si uvědomit, že dluhy byly uzavírány v různé době, takže se lišila délka splácení úroků z té které půjčky. Situaci komplikovala povolovaná příročí a zejména fakt, že některé dluhy byly městu odpuštěny již v roce 1629. Komise mezi projednávané dluhy zahrnula i pohledávky, uzavřené ještě před vypuknutím stavovského povstání (celkem činily 3 800 kop míš. grošů jistiny) včetně fundací.

Úvodní citaci traktační komise neoslyšelo 13 věřitelů.³³⁸ 18. října 1660 dosáhli komisaři smlouvy s Kryštofem Vilémem Harantem z Polžic a Bezdruzic o dluh 500 kop míšeňských grošů po jeho bratrovi Jiřím Fridrichovi tak, že Harant se vzdal všech úroků a pětiny z dlužené částky. Sušičtí tak museli uhradit jen 400 kop do sv. Havla 1662.³³⁹ Na 14. února 1661 pozvala komise Sušické k jednání do Prahy a uložila jim pozvat k jednání všechny věřitele, případně se s nimi soukromě smluvit o úpravu dluhů. Měšťané však list obdrželi příliš pozdě na to, aby stihli všechny obeslat. Až 2. března 1661 zplnomocnili primase Wolfa Pavla Weissenregnera z Weissenfeldu, konšela Gottfrieda Kabáta z Wiesenstreina a písaře Izaiáše Gregoriadesa, aby je zastupovali. Vlastní jednání proběhlo v Praze 22. března a Kabát s Weissenregnerem tu smluvili akord s Janem Dětlebem Kocem z Dobrše, týkající se vysokého úvěru 3 000 kop míšeňských grošů. Sušičtí se nakonec odhodlali snížit dluh o 1 800 kop míš. grošů postoupením vsí Prostřední Krušec a Nuzerov,³⁴⁰ což jim předtím, byť s jistým váháním, povolila česká komora. Dále se smluvili o dluh s dalšími věřiteli (Kateřina Castelllová). Ještě 3. března 1663 Sušičtí traktirovali s Karlem Škrétou Šotnovským ze Závoric o dluh Davida Pruška., 10. března potom s klášterem sv. Máří Magdaleny na Malé Straně. Stejně se pokračovalo až do 5. dubna.

Výsledky svého dosavadního jednání s věřiteli prostřednictvím traktační komise město představilo sestavením přehledné tabulky, datované 4. březnem 1664.³⁴¹ Traktační komise podle ní do té doby likvidovala obci jistiny v celkové výši 20 952 kop 51 míš. grošů (tj. 42 % všech úvěrů), jednáním s věřiteli dosáhla odpuštění 4 479 kop 25 míš. grošů z jistin a dalších 8 470 kop 24 míš. grošů z úroků. Ušetřila tedy město od výdaje za téměř 13 000 kop.³⁴² Jedním dechem však musíme doplnit, že k uvedenému datu ještě zbývalo dohodnout se s věřiteli, kteří od Sušických jen na jistinách požadovali 8400 kop míš. grošů.³⁴³ Zajímavé je rovněž porovnání splátek odváděných městem před a po činnosti komise. Pokud jsme konstatovali počátkem 50. let průměrnou roční splátku kolem 1 115 kop, potom zásahem traktační komise byla roční splátková povinnost města

334 Nedatovaný list Sušických místodržicím z března 1661 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

335 Částka byla získána součtem hodnot uvedených v soupisu dluhů za léta 1605–1648 v příloze.

336 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/5.

337 V. PEŠÁK, *Obecní dluhy královských, věnných a horních měst v Čechách, zvláště Starého města pražského, po třicetileté válce*, passim; F. MACHÁČEK, *K hospodářskému stavu českých měst venkovských po válce třicetileté*, s. 278 uvádí částku 58 000 kop míš. grošů.

338 1. zástupci záduší ve Velharticích, 2. František Leopold Račín z Račina na Hluboši, 3. Ježovská z Lub na Kalenicích a Mačicích, 4. Jan Kašpar Hozlauer z Hozlau na Dlouhé Vsi, 5. bratři Kašpar a Vilém Rogirové de Flory na Dolanech, 6. Rozina Voprchová, Václav Krocín, Jakub Lysander, 7. dominikáni u sv. Máří Magdaleny na Malé Straně, 8. Kateřina Tyblerová ve Vídni, 9. Adam Voprcha, 10. Kristián Voprcha, 11. Jan Vodička, 12. bratři Samuel a Václav Podkostelští, 13. David Prušek (soupis v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16).

339 Opis smlouvy mezi Harantem a Sušickými v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

340 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, smlouva Sušických s Janem Dětlebem Kocem z Dobrše na Volšovech z 22. března 1661.

341 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

342 Podle V. PEŠÁKA, *Obecní dluhy královských, věnných a horních měst v Čechách, zvláště Starého města pražského, po třicetileté válce*, s. 364 stejná částka trvala ještě v červnu 1667, zdá se tedy, že vyšší úlevy již nebylo dosaženo.

343 Jednalo se o tyto věřitele: Humprecht Račín z Račina, Kateřina Tyblerová, bratři Samuel a Václav Podkostelští.

Sušice podle zmíněné tabulky stanovena na 1 242 kop! Jakkoli komise zapůsobila na městské finance ozdravně a docílila snížení požadavků věřitelů, nedocílila snížení splátkového břemene.

Pokud jde o zpusošení Sušice ve třicetileté válce, nebylo poškozování města natolik závažné, abychom ho mohli považovat za jeden z důvodů hospodářské stagnace. Sušičtí se sice při styku s úřady snažili vyvolat obraz velké zkázy a utrpení, ale obdobným způsobem tehdy jednala většina měst a nejvyšší místa k tomu jistě přistupovala velmi obezřetně.³⁴⁴ Je naopak evidentní, že z měst v přilehlém regionu Sušice utrpěla vlastně nejméně.³⁴⁵ Pramenů, které dovolují toto tvrzení podpořit, není ovšem mnoho. Sušice totiž unikla jak soupisu pustých domů z roku 1649,³⁴⁶ tak pozornosti podkomořího Skuhrovského v jeho zprávě z ledna 1651³⁴⁷ (již tato skutečnost by mohla o něčem vysvědčovat). Konkrétní obrázek si tak můžeme udělat až díky berní ruli ze srpna 1654.³⁴⁸ Zachytila celkem 16 pohořelých a 23 pustých domů, přičemž všechny takto postižené budovy se nacházely ve městě, zatímco předměstí zůstala zcela nedotčená. I pokud bychom tento počet považovali za následek vojenských průtahů, dopadla by Sušice mnohem lépe než Klatovy, Písek, Horažďovice, Vimperk či Prachatice, kde bylo ve stejném roce pustých domů registrováno 15–50 % ze všech domů ve městě, zatímco v Sušici pouze 10 %.³⁴⁹ Musíme se navíc důvodně domnívat, že příčinou zpusošení a pohoření zachyceného berní rulou nebyla ani tak válka anebo emigrace, ale spíše požár z 13. června 1651. Podle mladší relace strávil 86 domů a ještě v roce 1658 měšťané uváděli, že se musí hodně domů dostavět. Situaci ještě vystupňoval požár z 10. dubna 1664, který poškodil snad dokonce dvě třetiny města. Městská obec pro vystavění nového mostu a městské brány žádala císaře Leopolda I. o ponechání pokuty od měšťana Víta Ludvíka Gersdorfa, císař však rozhodl Sušickým ponechat na čtyři léta polovinu pivního a vinného tácu.³⁵⁰ I v natolik napjatých situacích město neztrácelo zájem o koupi venkovských statků, v letech 1659 a 1667 Sušičtí utratili bezmála 2800 kop míš. grošů za svobodnické dvory v Divišově a Hartmanicích. Snad v tom lze hledat snahu posílit své dvorové hospodaření.

Vojska obou válčících stran tedy po sobě více než vyplundrované domy zanechala vyplundrované měšce jednotlivých měšťanů (nezpochybňuji, že i to mohlo být impulzem pro pustnutí domů, v tomto případě však nenásilným způsobem). Traktační komise uváděla, že Sušice na vydržování vojsk v letech 1620 až 1650 včetně vynaložila 254 175 zl. (na císařská vojska 235 089 zl. 20 kr., na nepřátelská 19 086 zl.)³⁵¹. V porovnání s výlohami ostatních měst to byla částka spíše podprůměrná (sousední Klatovy vydaly téměř 400 000 zl. a Písek 715 224 zl.), na druhé straně Beroun přes svou exponovanou polohu na hlavní dopravní tepně mezi Prahou a Plzní a dlužil jen 131 665 zl.³⁵² Vojenské kvartýry přitom zdaleka neskončily vestfálským mírem. V následujícím období již sice nedosáhly srovnatelné intenzity, ale i tak nezanedbatelně zatížily městské hospodářství, a to i navzdory tomu, že Sušice ležela stranou hlavních tras. Za léta 1651 až 1674 městská obec tímto způsobem vydala dalších 1 860 zl. 29 kr.³⁵³ v suplice Sušických císaři ze září 1707 se zase dozvídáme o vydržování husarů a jiných soldatesek v době, „*kdy byly uzavřeny*

344 Na příkladu Nového Města pražského Olga FEJTOVÁ, *Příspěvek k sociálně-ekonomické charakteristice Nového Města pražského v 17. století – domovní majetek jako výraz sociálně-ekonomického potenciálu města*. In: Václav Ledvinka – Jiří Pešek (red.), *Nové Město pražské ve 14. – 20. století*. Sborník referátů a diskusních příspěvků ze 16. vědeckého zasedání Archivu hlavního města Prahy, Praha 1998 (= Documenta Pragensia 17), s. 173–174.

345 Gustav HOFMANN, *Město Sušice po třicetileté válce (Rozbor berní ruly z roku 1654)*. In: Vlastivědné zprávy Muzea Šumavy I., Sušice 1989, s. 68–75.

346 František ROUBÍK, *Soupis pustých domů v královských městech v Čechách z r. 1649*, Selský archiv 15, 1928, s. 342–343.

347 F. MACHÁČEK, *K hospodářskému stavu českých měst venkovských po válce třicetileté*, s. 282. Také v Bílkově dodatku není Sušice zastoupena (T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II*, s. 1276–1278).

348 Podkomořský missiv z 8. února 1672 v NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 12, sign. RKP 2828, registra listů 1671–1672, fol. 101r–101v.

349 S konkrétními čísly G. HOFMANN, *Město Sušice po třicetileté válce (Rozbor berní ruly z roku 1654)*, s. 74.

350 NA Praha, Nová manipulace, sign. S 27/3.

351 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/5.

352 Viz zprávu královského podkomořího Oldřicha Sezimy Skuhrovského ze Skuhrova, předloženou v lednu 1651. V. PEŠÁK, *Obecní dluhy královských, věnných a horních měst v Čechách, zvláště Starého města pražského, po třicetileté válce*, s. 330–331 a F. MACHÁČEK, *K hospodářskému stavu českých měst venkovských po válce třicetileté*, s. 272.

353 Konsignace v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/5.

bavorské průsmyky“. Stály město na 6 000 zl. a bonifikací se mu za ně nedostávalo.³⁵⁴ Jistě souvisely s průtahy vojsk v letech 1704 a 1705, zmíněnými v suplice Sušických rektifikační komisi z roku 1734. Podle ní ve městě pobývaly po dva roky císařští vojáci.³⁵⁵

Tricetiletá válka také přerušila konání pravidelných týdenních dobytčích trhů, obnoveny byly teprve na sklonku 80. let.³⁵⁶ Zásobovali ho zejména sedláci z nejbližšího okolí města – sami měšťané pěstovali agrární produkty hlavně pro svou potřebu, obyvatelé sušických poddanských vsí do města na trh podle komisařů dodávali jen mizivé přebytky. Agrární činnost zůstala konečně sušickému měšťanstvu vlastní hluboko do 19. století.³⁵⁷ Týdenní a dva výroční trhy v Hartmanicích, které se konávaly každý pátek, na sv. Vitalise a sv. Kateřinu, se po třicetileté válce již neobnovily a Hartmaničtí dojížděli na sobotní dobytčí trhy až do bavorského Regenu.³⁵⁸ Patrně tam dováželi i obilí, údajně však se ztratou.³⁵⁹ Teprve počátkem 70. let se městečko pokusilo obnovit alespoň jarmark, a to v neděli po Velikonocích a v neděli po sv. Anně, ale v souvislosti se zákazy konat trhy o nedělích a svátcích termíny u obou změnilo na úterky.³⁶⁰ Dvorským dekretem z 16. prosince 1780 získaly Hartmanice panovnické svolení pořádat týdenní trhy každý pátek.³⁶¹

K úspornému chování nutil město dlouhodobě stát – byla to především instrukce z roku 1650, jež zcela jasně deklarovala záměr státu vložit se aktivně do zbídačených městských ekonomik. Královský podkomoří schvaloval a obci povoloval všechna vyšší vydání a investice (opatření proti dalšímu zadlužování) a měl možnost revidovat městské účty.³⁶² Častým dozorem se uplatňovala ještě česká komora, v ideálním případě reprezentovaná svým podřízeným, císařským rychtářem. Dvojí možnost revize byla zcela na místě, protože přes všechny snahy zprůhlednit hospodářskou agendu po jejím postoupení zpět do rukou městské samosprávy se objevovaly případy zpronevěř, defraudací apod. Utrzovaly úřady v přesvědčení, jak špatní a nespolehliví jsou někteří úředníci z řad místních měšťanů. Před rokem 1705 jsme v Sušici z tohoto důvodu několikrát svědky suspendování. 21. června 1704 podkomoří suspendoval primasa Fabiána Gregoriadesa a tři konšely (Petra Kabáta, Matyáše Koppera a Adama Adamovského), ale ještě v srpnu byli stále na svých místech.³⁶³ Důvody suspendování neznáme, v září téhož roku podkomoří uváděl, že Fabiána Gregoriadesa odvolal z funkce purkmistra kvůli „*nečinění pořádku s Huttarem*“ (nepochybně myšlen dlouholetý spor se Samuelem Aloisem Huttarem), avšak nikoliv z funkce primasa jakožto obecního hospodáře.³⁶⁴ V říjnu 1704 vzápětí uváděl, že Fabiána Gregoriadesa a Matyáše Koppera, sesazené za neúčast při publikování obnovy městské rady, opětně jmenoval, ale pro zanedbání povinnosti znovu suspendoval.³⁶⁵ Další příležitostí pro kritiku poměrů na sušické radnici získal podkomoří v souvislosti s redukcí počtu ovcí (srov. dále). Přes několikrát nařízení a vybídnutí městská rada stále otálela, což hofrychtěř v missivu z 3. července 1706 komentoval tak, že „*z ohledu jistých v radě sedících osob a příbuzenství (který by více obecného dobrého nežli své*

354 NA Praha, Česká komora, sign. 1707/XI/g/57. O bonifikacích mámě relace později: kupř. za kvartýrování regimentu prince Ludvíka Württemberského v roce 1719 město a vsi dostalo celkem 96 zl. 57 kr. (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 14).

355 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717.

356 Vypověděl to císařský mýtný Jan Šimon Hajkl, podezřelý z podněcování nepokojů v Hartmanicích v srpnu 1690 (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/8).

357 Že agrární výroba měšťanů nebyla ještě na konci 18. století passé ani u velkých zeměpanských měst, doložil pro Plzeň josefským katastrem Jan ZYKMUND, *Plzeň ve světle Josefského katastru (Území Plzně v r. 1965)*, MZK 6, 1968, s. 277–301. Pro Hradec Králové Pavel BĚLINA, *Ekonomická politika osvícenského absolutismu a česká města*, HD 4, 1979, s. 263–264.

358 Ve sporu Hartmanických s vrchností se v roce 1690 tvrdilo, že chybou byl jejich týdenní trh přesunut ze čtvrťky na pátek (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/8). O pátečních dobytčích trzích, které se nekonají již přes 40 let „*wegen dieses Orths abseitiger Situation und unbequemblicher Passage*“, hovoří relace komisařů, daná v Prachaticích 2. července 1734 (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717).

359 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích.

360 Podrobněji SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 78.

361 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 78. Týmž dvorským dekretem získal Hrádek u Sušice svolení konat týdenní trh každý pátek, Stříbrné Hory každý čtvrtek, Rejstejn každou středu.

362 J. ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*, s. 96–97. Srov. SOkA Klatovy, AMS, radní protokol 1738–1744, fol. 18r.

363 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 28, sign. RKP 2844, registra listů 1704–1705, fol. 9v–10r.

364 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.7, list podkomořského Sušickým z 6. září 1704.

365 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 28, sign. RKP 2844, registra listů 1704–1705, fol. 23v.

*privátní užitky pozorovati měli) proti vši slušnosti chování dobytka přehlíží a chudé obci žádné úřední zastání nezpůsobují“.*³⁶⁶

Jestliže lze v době předbělohorské považovat za vrcholný projev finanční tísně úvěry zajištěné na obecních statcích, potom v pobělohorském období se v tomto trendu úspěšně pokračovalo. V březnu 1661 město postoupilo Nuzerov společně s Prostředním Krušcem jako umořovací zástavu Janu Dětlebu Kocovi z Dobrše na Volšovech.³⁶⁷ Nedlouho poté se městské obci z umořovací zástavy navrátila ves Humpolec, pro kterou se neúspěšně pokusila získat od české komory povolení k odprodání Janu Kašparu Hozlauerovi z Hozlau na Dlouhé Vsi za 2 500 zl.³⁶⁸ Úřady městu doporučily raději další úvěr. Této radě vyšlo vstříc, když si zapsáním poplužních dvorů v Divišově, Vrabcově a vsi Platoře s Humpolcem vydlužila u Adama Rozacína z Karlsperka 5000 zl. Tato situace přišla městské obci patrně značně nevýhodná a v roce 1671 dosáhla svolení k výpůjčce nových 5 000 zl. jen proto, aby Rozacína vyplatila. Současně s tím se měšťané rozhodli získat nazpět městečko Hartmanice, jehož se v roce 1646 ujala Mariana Polyxena Račínová a ani po vleklých sporech se zapojením úřadů nespěl spor k rozuzlení. Mariin syn Arnošt Vojtěch Račín nehodlal z dluhu slevit a trval na vyplacení dlužených 1 920 kop míš. grošů. Město se v roce 1672 rozhodlo získat svolení na půjčku 2 000 kop, aby nepřijemnou záležitost jednou provždy vyřešilo.³⁶⁹ Výsledek jednání není znám, ale buď v roce 1671 či 1672 si Sušičtí vypůjčili 1 500 kop od augustiniánského kláštera v Borovanech. 24. dubna 1680 si potom obec vydlužila 5 000 zl. od novoměstského měšťana Jana Václava Krocína z Drahobejle na umoření pohledávky u Rozacína. V daném případě však šlo o pověstné vytloukání klínu klínem, protože se situace se zástavami opakovala³⁷⁰ a k definitivnímu vyřešení bylo nutné v roce 1684 prodat vsi Nuzerov, Rajsko a Prostřední Krušec.

Zhruba ve stejné době shrnuli Sušičtí svou situaci do německy psaných gravamin, pojatých jako obhajoba proti udáním měšťana Václava Vojtěcha Jantovského u císaře.³⁷¹ Dopady války (poškození města švédským vojskem, kvartýrování vojáků ve městě po celou dobu třicetileté války a vlastně i po ní, zadlužení ve výši 55 000 zl.) zhoršily požáry z let 1651 a 1664, časté povodně a konkurence šlechtických pivovarů na půl hodiny cesty od města. Město tudíž nemohlo vytvořit potřebný kapitál na obnovu po požárech (včetně opravy kostelů) a řemeslníci nenacházeli ve městě žádné živobytí. Svá tvrzení doplnili svědectvími duchovních (kvardián kapucínského kláštera, děkan) a krajských hejtmanů. Je nesporné, že některými informacemi rozhodně nenadsazovali (řemeslná cechovní malovýroba trpěla poklesem agrární konjunktury), ale stejně tak i to, že skutečný status quo někde záměrně zkreslovali. Řeč je zejména o úrovni zadlužení: podle soupisu z roku 1684³⁷² sušická městská obec dluhovala již jen 12 471 zl. na jistinách a 611 zl. na úrocích, přičemž je třeba říci, že 3 794 zl. (= 3 252 kop míš. grošů) tvořily dluhy vzniklé před rokem 1648 (šlo vesměs o zádušní kapitály, nijak nesouvisející s válkou a jejími následky). Jestliže budeme za pravděpodobnou výši válečného zadlužení považovat výše uvedených 55 000 kop míš. grošů, potom po přihlédnutí k výsledkům jednání s traktační komisí (v roce 1629 odpuštěno 2 300 kop, v letech 1659–1664 dalších 12 949 kop) vychází, že museli v mezidobí 1649–1684 uhradit 36 499 kop, aby zadlužení srazili na úroveň 3 252 kop. Je to jistě reálné, víme-li, že výše každoročně odváděných splátek na umořování dluhů průměrně činila 1 178 kop. Naprosto pravidelně však splátkový režim jistě nefungoval a město muselo přikročit k úvěrům. K roku 1684 Sušičtí dlužili 9 288 zl. (= 7 961 kop míš. grošů), což se nemusí rovnat celkově vydlužené částce za léta 1649–1684 (některé úvěry již totiž mohli doplatit). Protože známe jen menší část dlužních úpisů, můžeme jen rámcově

366 Opis missivu z 3. července 1706 v SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 21/50, kniha trhů 1630–1723, fol. 124v–125r.

367 „Co se chalupy Fukeriderovské dotýče, to sobě též obec sušická vymíňuje, kdo by koliv nyní i na časy budoucí na té chalupě zůstával, aby povinností zavázán byl na les Lytej a půdu k obci náležející dobrý pozor dávatí, aby se v témž lese od žádného, buď on kdo buď, bez vůle obce žádného sekání dříví nedpouštěl.“ NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, smlouva Sušických s Janem Dětlebem Kocem z Dobrše na Volšovech z 22. března 1661.

368 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 12, sign. RKP 2826, registra listů 1634, 1665–1666, fol. 104v–106r.

369 Supliku Sušických z února a dobrozdání Lamberta z Harrachu v této věci z března 1672 v NA Praha, Nová manipulace, sign. S 27/2.

370 Opis dlužního úpisu v NA Praha, Nová manipulace, sign. S 27/7.

371 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/5, nedatovaná gravamina města Sušice, asi 1675.

372 NA Praha, Nová manipulace, sign. S 27/7.

zodpovědět otázku, co vedlo městskou obec k vypůjčení.³⁷³ Ty dochované naznačují, že umořování dluhů se dělo zhusta uzavíráním nových úvěrů, což byla cesta do slepé uličky, jak se projevilo právě peripetemiemi s zastavováním venkovských statků. Odsud již pak byl jen krůček k řešení nejkrajnějšímu: odprodeji části panství.

Přesně do této situace se městská obec dostala počátkem 80. let. Po patrně nedlouhé rozvaze jako jednoznačného favorita vybrala Nuzerov, Prostřední Krušec a Rajsko s konstatováním, že kromě roboty jim z nich neplyne žádný příjem, zatímco vyplacením Vrabčova a Divišova získají nazpět zaběhnuté poplužní dvory.³⁷⁴ Česká komora, upokojena argumentem, že získané peníze na prodej půjdou na umoření dluhu Krocínovi a vynětí jemu zastavených obecních statků, které se prohlašovaly za „užitečné“, dala k prodeji svolení.³⁷⁵ V roce 1684 tak Sušičtí odprodali tři své vsi za částku 5 300 zl.³⁷⁶, putující obratem na definitivní umoření dluhu a na zakoupení blíže neuvedeného mlýna „v gruntech obecních ležící, k dobrému obecnímu přikoupenej“.³⁷⁷ Dočasné vylepšení hospodářské situace snad motivovalo i k pokusům městské rady prosadit placení extraordinaria místo od měšťanů z obecního důchodu. Podkomoří se 27. července 1685 vyjádřil zamítavě, protože „obecní důchody v král. městě vašem tak slabý a chudý jsou, že sotva na zaplacení ourokův z sum dlužních, vypravování deputátův a vychování žákovstva postačují“.³⁷⁸ Stejně tak nedošlo ani k žádným pokusům o opětné rozšíření městského panství. I to přesvědčivě dokazuje, jak křehká byla stabilita sušické městské ekonomiky. Pomyslné misky vah z rovnováhy odkláněly drobné půjčky měšťanů, které podkomoří v roce 1703 nařídil likvidovat tak, že se z nich budou hradit mzdy pro purkmistry.³⁷⁹ Na počátku 18. věku začalo město počet svých věřitelů zvyšovat: 5. listopadu 1705 získalo povolení od podkomořského úřadu vypůjčit si 700 kop míšeňských grošů na umoření dluhu u hradešického záduší, vymáhaného patronem kostela Švihovským (obec nebyla schopná uhradit tento dluh z obecního důchodu),³⁸⁰ v září 1708 se dozvídáme o zápůjčce ze záduší farního kostela ve Volenicích.³⁸¹ Naopak zaplacení dlužné částky urgoval v listopadu 1706 převor dominikánů od sv. Jiljí v Praze.³⁸²

Jestliže se Sušice do konce 17. století v podstatě úspěšně vyrovnávala s vysokými dluhy vzešlými z válečných úvěrů a postupně spěla k jejich vyrovnání, potom zhruba ve stejném období začínáme zvolna pozorovat, jak obtížným břemenem se stávaly daňové požadavky státu (kontribuce). Představovaly stěžejní výdajovou položkou sušického městského hospodářství, přičemž město bylo v tomto ohledu nejen poplatníkem, ale zároveň i berním orgánem, který kontribuci rozvrhoval (repartoval), vybíral a odváděl nejen od sebe samého, ale i od měšťanů, předměstských sousedů a vesnických poddaných. Věnujme tomuto problému nyní bližší pozornost.

373 Od Václava Františka Běšina si 24. 11. 1672 půjčovali „pro spokojení pana Kašpara Logira ve stu zlatých a za sto zlatých ječmene pro obecní potřebu skoupeno“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 21/50, kniha trhů 1630–1723, fol. 32r–32v). Od Jana Lukáše Krocína si 24. 4. 1680 půjčovali „pro vyplacení dvou dvorů Vrabčovského a svobodného Divišovského, též dvou vesnic Humpolce a Platoře, vše k obci naší dědičně přináležejících, který jest sobě pan Adam Rozacín z Karlsperku [...] zastaveno měl“ (NA Praha, Nová manipulace, sign. S 27/7).

374 V tomto smyslu vyznívá list císař. rychtáře Burggrafa české komoře z 24. února 1684 v NA, Nová manipulace, sign. S 27/7.

375 Originál listu české komory Sušickým z 6. března 1684 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. I.2.

376 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 397, fol. G 20v–G 23v.

377 List císař. rychtáře Burggrafa české komoře z 7. června 1684 v NA Praha, Nová manipulace, sign. S 27/7.

378 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 21, sign. RKP 2837, registra listů 1685–1687, fol. 23r–23v.

379 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.5, podkomořská instrukce z 25. srpna 1708.

380 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 28, sign. RKP 2844, registra listů 1704–1705, fol. 36v. Nejpozději v září 1708 však již byl splacen (tamtéž, inv. č. 31, sign. RKP 2847, registra listů 1708–1709, fol. 24v–25r).

381 Missiv z 27. září 1708. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 31, sign. RKP 2847, registra listů 1708–1709, fol. 29r–30v.

382 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 185r. Podle missivu z 27. září 1708 město dlužilo dominikánům 160 zl. (tamtéž, inv. č. 31, sign. RKP 2847, registra listů 1708–1709, fol. 29r–30v).

5.2.2 Důsledky kontribučního zatížení a finanční poměry v Sušici do poloviny 18. století

System řádných přímých daní, uvalovaných na obyvatele města i poddanských vesnic, byl neobyčejně pestrý.³⁸³ Kontribuce se v pobělohorské době dělila na daně přímé (quantum militare, quantum camerale, quantum domesticale, tzv. fortifikační příspěvek) řádné či mimořádné, daně nepřímé a konečně donativy.³⁸⁴ S výjimkou vlastního jádra kontribuce, quantum militare, máme o ostatních složkách řádných přímých daní jen útržkovité zprávy.³⁸⁵ *Quantum militare* bylo určené na udržování vojska. Původně ho hradili pouze měšťané a poddaní ze svého majetku, jakmile však na splácení nestačili, uvalovala se část povinností na jejich vrchnosti. Tento vrchnostenský podíl se od roku 1680 stal trvalým a od roku 1706 se pro zdůraznění jeho „mimořádnosti“ nazýval extraordinariem, na rozdíl od poddanského ordinaria. Vojenské *ordinarium* se určovalo podle počtu osedlých, jehož zjištění se stalo podnětem pro sepsání prvních dvou katastrálních operátů, berní ruly a později tereziánského katastru.³⁸⁶ Berní rula klasifikovala jednoho berního měšťana za dva osedlé.³⁸⁷ Ve finálním elaborátu ze srpna 1654 tedy sice stanovili vizitační komisaři tuto osedlost měšťanů a sousedů na obou předměstích na 60,25 osedlého s odůvodněním, že bohatší budou pomáhat chudším,³⁸⁸ avšak ve skutečnosti se město počítalo za 120,5 osedlého. Do roku 1656 přibýlo díky obsazení pustých a pohořelých domů dalších 6 a posléze ještě 3/4 osedlého.³⁸⁹ Dosáhlo se tím maxima, jež bylo v následujících letech vedle dočasného odpuštění³⁹⁰ postupně snižováno. Nejprve se v roce 1672 odečetlo 8 9/16 osedlého. Komisaři, provádějící berní vizitaci v listopadu 1673, však byli k objektivitě čísla 118 11/16 osedlého výrazně skeptičtí, jistě i pod vlivem úvahy, že berní rula ještě částečně odrážela realitu předválečnou.³⁹¹ S odvoláním na dvojí požár, který město postihl, zákaz dovážet bavorskou sůl, přecenění možností sušických sladovníků, nízkou kvalitou měšťanských polí a absenci zahrad a měšťanských lesů doporučovali novou osedlost města Sušice ponížít na 73 14/16 osedlého.³⁹² V Prosadit tak markantní pokles osedlosti se na první pohled nejevilo reálně, avšak počínaje rokem 1674 k němu skutečně došlo. Nešlo o změnu konečnou. Díky tzv. Kinského katastru se s účinností od 1. listopadu 1683 Sušice s předměstími vykalkulovala na 46

383 Širší vzhled do literatury o bernictví ve spojitosti s městy přehledně mapuje pro domácí i zahraniční prostředí Tomáš STERNECK, *Raně novověké bernictví v moderní historiografii (Rozhled po Evropě a ohlédnutí za domácími výzkumy)*, ČČH 102, 2004, s. 588–590, 604–607. Pro pobělohorské období na konkrétním případě srov. Petros CIRONIS, *Placení kontribuce a daní v Rokycanech v období 1660–1830*, *Minulost Rokycanska* 3, 1994, s. 10–14.

384 Podrobněji Arnošt KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, Praha 1955, s. 90–91; Adolf ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, Plzeň 1947 (= Prameny a příspěvky k dějinám města Plzně 7), s. 126–127.

385 *Quantum camerale* bylo určeno pro vydržování panovnického dvora, *quantum domesticale* na úhradu zemských vydání, konečně *fortifikace* na opevnění. Např. v roce 1707 bylo mezi poddané rozvrženo 300 zl. určených na pražskou a chebskou fortifikaci (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.6). Lépe jsme na tom se sledováním mimořádných přímých daní, plynoucích vesměs pouze pro potřeby armády. Na prvním místě to byla daň na stavění rekrutů – v ideálním případě měla vrchnost postavit jistý, podle osedlosti stanovený počet rekrutů in natura. V roce 1693 město muselo odvést z 15 usedlých 9 osob (SOKA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 68r). Za odvedené rekruty a jejich vybavení potom dostala od státu určitou peněžní náhradu, např. v Plzni to ve 30. letech 18. století bylo 41 zl. za rekruta). Pokud tak neučinila, skládala finanční náhradu. Na stejném principu fungovala pro koně tzv. *rimonta* (ve vojenském roce 1721 obnášela 81 zl. 18 kr. 3,5 d., v roce 1744 se platila rimonta z jednoho osedlého 3 zl. 35 kr. 1/16 d.). Obě daně měly s ohledem na svůj charakter značně proměnlivou výši.

386 Vizitační komisaři berní ruly stanovili osedlost města a předměstí v srpnu 1654 na 60,25 osedlého.

387 J. PEKAŘ, *České katastry 1654–1789. Se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*, s. 14.

388 Antonín HAAS (ed.), *Berní rula 28. Kraj Prácheňský II. díl*, Praha 1954, s. 906–913. Ve městě bylo 46 měšťanů, klasifikovaných za celého osedlého, 12 klasifikovaných za 1/4 osedlého, 43 klasifikovaných za 1/8 osedlého, a dále 3 pohořelí a 2 pustí (klasifikovaní za celého osedlého), 13 pohořelých a 21 pustých (klasifikovaných za 1/8 osedlého). Na předměstích byli 4 sousedé klasifikovaní za celého osedlého a 73 sousedů, klasifikovaných za 1/8 osedlého. Podle této kalkulace tedy celé město obnášelo **67,5 osedlého**, s připočtením pustých a pohořelých **76,5 osedlého**.

389 NA Praha, Berní rula, inv. č. 42, fol. 228. Obdobně Jaroslav NOVOTNÝ, *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654–1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*, Praha 1929 (= *Knihovna Statistického věstníku* 15), s. 9.

390 Rozhodnutím místodržících z 28. února 1668 se osedlost města Sušice následkem požáru na tři léta snížila o 26 usedlých měšťanů, tj. o 52 osedlých (NA Praha, Berní rula, inv. č. 43, 1. pamětní kniha, fol. 501).

391 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, ČČH 38, 1922, s. 261.

392 NA Praha, Berní rula, inv. č. 39, Revizitace Prácheňsko.

12/16 osedlého.³⁹³ Se změnou zavedením nového katastru od 1. listopadu 1684 k úpravě výše osedlosti nedošlo,³⁹⁴ výši osedlosti upravil teprve první tereziánský katastr počínaje 1. listopadem 1748. Vlastní nemovitý majetek měšťanů a sousedů (tzv. reale) vyhodnotil na 22 47/64 osedlého, ale k tomu přidružil domovní daň (stále fictitium) 6 11/64, živnostenskou daň (personální fictitium) 4 21/64 a měšťanské pivovarnictví ve výši 1 40/64 osedlého. Celková osedlost Sušice se tak stanovila na 34 55/64 osedlého.³⁹⁵ Bylo to méně než stanovil Kinského katastr, ale měšťané neměli dlouho důvod k radosti. Proti hodnotám katastru se objevovaly námitky, jež vyústily do přezkoumání všech hodnot a následně do vypracování nového katastru (tzv. druhého tereziánského katastru), platného od 1. listopadu 1756. Ten se pro Sušici ukázal být jako výrazně nevýhodnější. Reale stanovil níže, a to i přes zavedení tzv. adminikul (výpomocí) na 22 1/64. Adminikula se přiznala dvojnásobně za chov dobytka a jednoduše z obchodu, domovní daň 9 1/64, živnostenskou daň 5 35/64 a konečně měšťanské pivovarnictví na 3 14/64 osedlého. Nová osedlostní hodnota tudíž vzrostla na 39 51/64 osedlého³⁹⁶ a s postupem do přítomnosti dále nepatrně rostla.³⁹⁷ Teprve v roce 1792 se rozvrhování dle osedlosti nadobro opustilo a počalo se rozvrhovat podle hrubých výnosů josefského katastru.

Známe-li výši osedlosti města, můžeme si přiblížit, jakým způsobem se kontribuce rozvrhovala. Prvotní informací o rozložení nemovitého majetku jednotlivých poplatníků byla příslušná berní přiznání, jejichž platnost se postupně relativizovala podle toho, jak se přeléval majetek mezi jednotlivými měšťany. K dosažení co možná nejobjektivnějších údajů se pravidelně (nejlépe každoročně) sestavovaly šacuňky, kam se zaznamenal aktuální rozsah majetku toho kterého měšťana s jeho cenovým vyjádřením. Konkrétní rozvržené částky na sušické měšťanstvo a následně i odevzdané peníze se zapisovaly do předtištěných formulářů, tzv. hlavních kvitancí („*Haupt-Quittung*“). Pro Sušici je první dochována až pro vojenský rok 1721.³⁹⁸ Ordinarium se rozvrhovalo čtvrtletně, protože sazba za jednoho osedlého mívala v každém čtvrtletí jinou výši.³⁹⁹ To způsobovalo různorodost odváděných částek v jednotlivých letech. Ve druhé polovině 17. století se roční částka pohybovala v průměru kolem 900 zl., po začátku 18. století ale šplhala rychle nahoru a např. ve vojenském roce 1720 bylo na město uloženo 1 490 zl. 31 kr. ordinaria, přičemž převážná jeho část ležela na bedrech obyvatel měšťanů uvnitř hradeb, neboť předměstští sousedé přispívali zhruba jen 15 %⁴⁰⁰ (tato skutečnost byla výsledkem rozložení půdního vlastnictví v katastru města). V roce 1721 bylo obyvatelům Sušice uloženo ordinarium již za 1567 zl. 8 kr. 2,5 denáru. Zajímavější srovnání nám nabízí vojenský rok 1723, kdy můžeme komparovat údaje z hlavní kvitance s dochovaným kontribučním účtem. Překvapivě se značně rozcházejí – jestliže hlavní kvitance předepisuje pro měšťanstvo ordinarium 1 794 zl. 21 kr. 3,75 d., uvádí účet hodnotu vyšší – 2 160 zl. 19 kr. 1,5 d. Situace je o to výmluvnější, že podle kvitance písecké filiální kontribuční pokladny uhrazovali Sušičtí výši ordinaria ve shodě s hlavní kvitancí. Znamenalo by to, že přebytek využili jiným způsobem (např. na úhradu dluhů). Vyloučena ovšem není ani zpronevěra, známá

393 Čísla podle NA Praha, Sbirka rukopisů B, inv. č. 71, sign. B 67. Originál v NA Praha, Berní rula, inv. č. 58. Stejnou hodnotu uvádějí i Bořkova Collectanea z počátku 18. století (NA Praha, Bořkova sbírka, volumen XVI, pag. 51–54). Vedle individuálních měšťanů, sousedů, děkana (k děkanství patřilo 12 strychů polí, 1,5 věrtele zahrad a louka (pod 2 vozy sena a 1 otavy) se na této osedlosti podílela i městská obec, jež hospodářsky využívala dříve individuálního majetku.

394 Pro rok 1738 srov. SOKA Klatovy, AMS, sign. 130, „*Repartiti berničná J. M. Cís. contribucí, též jiné rozličné repartiti pro anno MDCCXXXVIII 1738*“, fol. 2r; NA Praha, Berní rula, inv. č. 42, fol. 228. Též Josef PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, Praha 1932, s. 46.

395 J. NOVOTNÝ, *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654–1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*, s. 55.

396 J. NOVOTNÝ, *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654–1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*, s. 63.

397 Např. v roce 1771 činila osedlost Sušice 40 51/64 osedlého. Karel ADÁMEK, *Království české v roce 1771. Topografickostatistická studie*, PA 25, 1913, s. 159.

398 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV.

399 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, kvitance kontribuce za období 1716–1721: za vojenský rok 1720 tvořily čtvrtletní splátky 444 zl. 13 kr. 3,75 d., 367 zl. 57 kr. 0,75 d., 261 zl. 36 kr. 4,5 d. a 416 zl. 42 kr. 3 d.; za vojenský rok 1721 kolísala sazba na jednoho osedlého od 8 zl. 19 kr. 2 3/8 d. do 8 zl. 29 kr. 9/32 d.

400 Počítáno podle vojenského roku 1724 (z celkové výše ordinaria 2156 zl. 57 kr. 3 d. se předměstští sousedé podíleli částkou 345 zl. 26 kr. 1,5 d.). Podobná čísla vycházejí i pro další léta: 1724 z celkových 1996 zl. 8 kr. 3 d. platili sousedé 324 zl. 27 kr. 4,5 d. (tj. 16,25 %).

z prostředí jiných měst.⁴⁰¹ Bez podrobné analýzy nelze vyslovit jednoznačné stanovisko.

Značné množství ordinaria vázlo na kolektivním obecním nemovitým vlastnictvím rustikálního a dominikálního původu. Pokud šlo o rustikál, šla všechna z něj vypadávající kontribuce teoreticky k tíži individuálním měšťanům jakožto příslušníkům městské obce, avšak reálně ho vždy kryl obecní důchod. Zahrnovaly se sem nejprve poplužní dvory Divišov, Malá Chmelná a Hartmanice, které byly svobodnického původu.⁴⁰² Další ordinarium vázlo na svedeném rustikálu, totiž Červeném Dvoru, pozemcích u mlýna v Dobříně a u městského Špitálského dvora.⁴⁰³ První tereziánský katastr označil výši sehnaneho rustikálu ve městě na 1 5/64 a ve vsích na 49/64, za tři bývalé svobodnické dvory 1 12/64 (Divišov)⁴⁰⁴, 36/64 (Hartmanice)⁴⁰⁵ a 1 30/64 (Malá Chmelná).⁴⁰⁶ Jinými slovy, město vlastnilo rustikální půdu, z níž se odvádělo ordinarium za 5 4/64 osedlého. Druhý tereziánský katastr stanovil vrchnostenský rustikál ve městě přesně na 1 osedlého, ve vsích opět na 49/64 a svobodnické dvory na 3 9/64 osedlého,⁴⁰⁷ takže po jeho zavedení město platilo jako vrchnost z celkem 4 58/64. V roce 1774 kromě již uvedených nemovitostí obci přibylo placení ordinaria z mlýna v Podmoklech (měsíčně 15 kr.).⁴⁰⁸ Vedle uvedeného obec odváděla ordinarium ještě ještě ze svých domů ve městě, přesněji řečeno z takových, které podléhaly kontribuci v čase berní ruly jako soukromé budovy a později se dostaly do vlastnictví městské obce (Špitálský dvůr, obecní dům pro děkana).

Jiná situace nastávala u úhrady kontribuce z obecního dominikálu. *Extraordinarium*, daň z vrchnostenského majetku,⁴⁰⁹ platili individuální měšťané, odvádějící současně ze svých kapes ordinarium a všechny k němu doprovodné platy z titulu svého nemovitého majetku a živností v intravilánu a extravilánu města (v kvitanci jsou tyto položky trefně označeny jako „*aus unterthänigen Säckel*“). Původně mimořádný a nepravidelný příspěvek postupně nahradila povinnost jeho výpočtu podle rozsahu a výnosnosti příslušné pozemkové domény: stanovovalo se tedy násobkem výše městské osedlosti, tj. v případě Sušice až do dokončení prvního tereziánského katastru v roce 1748 celkem 46 12/16 osedlého. Hodnota tohoto násobku se v průběhu vojenského roku také měnila,⁴¹⁰ takže dvě pololetní částky – *extraordinarium* se totiž rozvrhovalo na dvě splátky ročně – se mohly dost významně lišit. Výsledná výše *extraordinaria* však byla oproti ordinariu nižší.⁴¹¹ První údaje o výši *extraordinaria* máme pro období 1690–1703. Nejprve činilo každoročně 160 zl., poté však byly částky nepravidelné (1696 748 zl., 1697 560 zl., 1698 370 zl., 1699 571 zl., 1700 109 zl.).⁴¹² V roce 1723, kdy máme k dispozici hlavní kvitanci i kontribuční účet, bylo na *extraordinariu* uloženo 277 zl. 24 kr. 5,5 d., ale fakticky od měšťanů vybráno 304 zl. 17 kr. 1,5 d. Na rozdíl od jiných měst (např. Plzně) jen zcela výjimečně za měšťany a sousedy *extraordinarium* z městské osedlosti zaplatilo město (vojenský rok 1726), protože to neslo

401 Na příkladu Tábora a Pelhřimova Eva BARBOROVÁ, *Působení Larischovy komise v Táborském kraji v letech 1751–1756*, JSH 36, 1937, s. 84–85.

402 Platilo se z nich čtvrtletně, např. za rok 1743 celkem 104 zl. 56 kr. 0,5 denáru. V roce 1744 měly tuto osedlost: Divišov 1 4/16, Hartmanice 1, Malá Chmelná 2. Pro srovnání: v roce 1774 se za tytéž zaplatilo 187 zl.

403 V roce 1744 platila obec ordinarium z Červeného dvora a z dobršínského mlýna 16 zl. 1 kr. 2 d. (SOKA Klatovy, AMS, účetní příloha z 28. února 1744), ve vojenském roce 1749 platila městská obec měsíčně z dobršínského mlýna 31 kr. 5,5 d. a z Červeného dvora s osedlostí 47/64 měsíčně celkem 4 zl. 32 kr. 4,75 denáru (tamtéž, účetní přílohy 1749–1751) a v roce 1774 měsíčně z dobršínského mlýna 24 kr. a z Červeného dvora 3 zl. 48 kr. 1,5 d.

404 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 30, stará sign. XX, fol. 148v–149r.

405 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 29, stará sign. XX, fol. 191v–192r.

406 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 29, stará sign. XX, fol. 233v–234r.

407 Dvůr Divišov 1 11/64 osedlého (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 96, stará sign. XLII), dvůr Hartmanice 38/64 osedlého (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 93, stará sign. XXXIX), dvůr Malá Chmelná 1 24/64 osedlého (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 94, stará sign. XL).

408 SOKA Klatovy, AMS, hlavní účet za rok 1774.

409 K problému dvojího zdanění měšťanů královských měst podrobně J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 210.

410 Např. ve vojenském roce 1721 měl násobek hodnotu 3 zl. 46 kr. 3 1/8 d. a 5 zl. 27 kr. 1 3/16 d., tj. v případě Sušice a její osedlosti dvě pololetní splátky: 176 zl. 29 kr. 5 d. a 254 zl. 56 kr. 3 d.

411 Např. v Plzni ovšem při vysoké hodnotě berní osedlosti hodnota *extraordinaria* převýšila ordinarium (A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 129).

412 SOKA Klatovy, AMS, sign. 125, „*Knih na JMti Cís. contributi z královského města Sušice, z poddanejh, z dvora obecního divišovského, též z dvora obecního hartmanického při král. berní zemskej, od kterých cassirův zaplacenou, založena od prvního Januarii léta 1690*“, fol. 77r–82r.

extraordinarium z městského panství a svobodnických dvorů.⁴¹³

Ordinariem a extraordinariem se výčet daňových povinností pro měšťany a sousedy nevyčerpával, neboť tu byl bohatý rejstřík daní nepřímých. Pravidelnou roční dávkou se v 18. století stala daň ze zábavy (tzv. *musical impost* či *baal impost*), vypočítávaná podle množství várek svařených v měšťanském pivovaru. S železnou pravidelností obnášela 1 zl. 12 kr. z várky (platil ji ze své várky každý várečník).⁴¹⁴ Ve čtvrtletích se splácel tzv. *masný krejcar* – podle sazby z roku 1699 obnášel jeden krejcar z jedné libry masa, přičemž poplatníky byli všichni ti, kdo poráželi. Na vojenský rok 1720 v Sušici vynesl 250 zl. 15 kr. 3 d., o rok později 333 zl. 41 kr.⁴¹⁵ Zdaleka nejvýznamnější nepřímou daní byl *pivní tác*, placený ve dvou kategoriích: v prvním případě šlo o tzv. *trestní (dědičný) tác* (od roku 1627 činil 1 zl. piva ze sudu), ve druhém o *mimořádný (svolený) tác*.

Vlastní organizace kontribuce probíhala formou rozvrhování (subrepartice) celkově určené částky na panství a město podle množství drženého majetku toho kterého kontribuenta.⁴¹⁶ Pro město a předměstí se vypracovával jako klíč k rozvrhování městský šacuňk, který obsahoval soupis nemovitého majetku a živností jednotlivých kontribuentů. K tomu bylo zapotřebí vybírat úřednictvo. Dělo se tak bez výjimky z řad konšelů a obecních starších, čímž se kontribuční agenda složitě proplétala s obecním hospodářstvím. Již soupis subdelegovaných úřadů z roku 1660 uváděl dva úředníky „*k přijímání všech kontribucí a z nich počtu činění*“ z řad konšelů a podobnou řečí hovoří i soupisy z let následujících.⁴¹⁷ S postupujícím 17. stoletím docházelo k další specializaci, soupisy subdelegovaných úřadů z let 1677–1692 již uvádějí zvláštní komisi „*k rozepisování jak městské, tak sedlské kontribucí a obzvláště napravení a revidování šacuňku*“. Tvořili ji purkmistr, tři konšelé, tři obecní starší a tři zástupci městské obce. Další měšťan (později dva) prováděli vlastní výběr kontribuce. V roce 1690 založil primas Fabián Antonín Gregoriades tabelární přehledy rozvrhované kontribuce⁴¹⁸ (jsou psané jeho rukou). Konečně z roku 1700 se dozvídáme o měšťanu Adamu Mühlbergerovi, jenž měl svěřený „kontribuční důchod“⁴¹⁹ a z počátku 18. století máme dochovány první kontribuční účty. Ty evidovaly příjmy peněz v kontribuční pokladně od individuálních měšťanů i jejich odvádění ke krajské kontribuční kase do Písku. Část kontribuce placenou městskou obcí však přirozeně neevidovaly – úhrada extraordinaria a ordinaria ze svobodnických dvorů a sehnaného rustikálu důsledně evidovaly hlavní účty městského důchodu. Tato praxe vytvářela komplikace a nebyla odstraněna ani po roce 1705, kdy došlo ke zcela nové organizaci hospodářského byrokratického aparátu a hrazení kontribuce od individuálních měšťanů výlučně sypáním ječmene. Kontribuční účetnictví získal svěřeno kontribuční písař (kasíř, berník), jenž byl nezávislý na hospodářských správcích a pravidelně předkládal účty ke kontrole městské radě, která je schvalovala.⁴²⁰ Do této funkce se jmenoval vždy někdo z místních movitějších měšťanů, protože nedílnou součástí nástupu do úřadu bylo zavázat se svým majetkem v případě

413 Lapidárně to potvrzuje nedatovaná instrukce pro hospodářského správce Frant. Obstzierera, datovatelná do 40. let 18. století: „*Das Militare ordinarium für die steuerbahre Höffe und das Extra ordinarium für die Unterthanen (das vor die Stadt muss die Burgerschaftt selbsten zahlen) [...]*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.8).

414 7. ledna 1719 nabádal svým missivem podkomoří, aby každý várečník platil z várky 1 zl. 30 kr. baal impostu (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2). Srov. tamtéž, kontribuční účet za období 1. 11. 1754 – 31. 10. 1755, podobně tamtéž, konsignace městských várek 1. 11. 1755 – 31. 10. 1756. Celková výše musical impostu se pohybovala kolem 55–57 zl. za jeden vojenský rok. K musical-impostu A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 133.

415 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 132–133.

416 Základním pramenem pro studium výše placené kontribuce od jednotlivých měšťanů jsou kontribuční repartice: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, příloha ke kontribučnímu účtu, repartice za období 1.2.–30. 4. 1715; tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.6, repartice 1744–1747; tamtéž, sign. 130, „*Repartiti berničná J. M. Cís. contribucí, též jiné rozličné repartiti pro anno MDCCXXXVIII 1738*“ (zahrnuje období 1738–1747); sign. 131, repartice kontribuce 1741–1750; sign. 132, repartice kontribuce 1750–1762; sign. 133, repartice kontribuce 1762–1770; sign. 123, repartice kontribuce 1767–1789; sign. 128, repartice kontribuce 1770–1785.

417 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 72r, 130v, 183r–183v, 220v.

418 SOKA Klatovy, AMS, sign. 125, „*Kniha na JMti Cís. contributi z královského města Sušice, z poddaneých, z dvora obecního divišovského, též z dvora obecního hartmanického při král. berni zemskej, od kterých cassirův zaplacenou, založena od prvního Januarii léta 1690*“ (zahrnuje období 1690–1703).

419 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 25, sign. RKP 2841, registra listů 1698–1701, fol. 97r.

420 SOKA Klatovy, AMS, radní protokol 1738–1744, fol. 10v.

účetních nedopatření.⁴²¹

Realita při odvádění kontribuce se obvykle velmi vzdalovala ideálnímu stavu.⁴²² Hlavní příčiny byly dvě – platební liknavost kontribuentů na straně jedné (ať už způsobená neschopností či neochotou platit), a machinace, nekompetentnost a zmatky při organizaci i samotném výběru kontribuce na straně druhé. Věnujme jim samostatnou pozornost.

Pro sledování prvního jevu nám opět pomáhají zmíněné hlavní kvitance: dobře informují o částkách, které měšťané a město na kontribuci skutečně odvedli. Jejich údaje potom vhodně doplňují kontribuční účty, vedené přímo v Sušici. Dozvídáme se z nich totiž, že kromě vlastních výdajů za daně kontribuční pokladnou procházela celá řada dalších peněz. Z kontribuční kasy ovšem zdaleka neplynuly jen peníze za ordinarium.⁴²³ Rejstřík nejrůznějších vydání byl zvláště široký před reformou hospodářské správy v roce 1705,⁴²⁴ později se omezoval hlavně na peníze pro kvartýrující vojáky.⁴²⁵ Bohužel, tyto platby neoddělují podle vojenských, nýbrž podle kalendářních let. Vyplývá z nich naprosto evidentně, že se nikdy nepodařilo zaplatit všechnu kontribuci za daný rok, takže se hromadily nedoplatky, které mohly velmi dlouho čekat na uhrazení.⁴²⁶ Pochopitelně, že se za tato prodlení účtoval poplatek (poenale), které se připočítávalo k částce ordinaria či extraordinaria podle toho, kde nedoplatek figuroval. Nedoplatky od měšťanů a předměstských sousedů byly skutečně na denním pořádku a lépe na tom nebyla ani poddanská kontribuce. Donucovací prostředky měly standardizovaný postup. Prvním stupněm byla vojenská exekuce,⁴²⁷ která znamenala, že kontribuenti přispívali denně na vyživení vojenské osoby, a to až do úplného vyplacení dlužné částky. Druhým stupněm byla vnucená správa obecního hospodářství (sekvestrace). Vedle těchto prameny vysvědčují i o donucovacích prostředcích jiného charakteru – v sušických poměrech se měšťanům kupř. zakazovalo do zaplacení kontribučních restů sváret pivo.⁴²⁸

O přetěžování berněmi se dozvídáme hned od padesátých let 17. století, přičemž za nejčastější problém se označovalo neobjektivní zdanění, jinými slovy nadsazování ve výši rozvrhované kontribuce⁴²⁹ (dlouhodobě klesající hodnota městské osedlosti tomu plně nasvědčuje). Kromě toho daňovou povinnost způsobovala sama městská samospráva tím, že sestavovala neobjektivní

421 Např. 27. srpna 1743 se zavazoval nově nastupující kontribuční Antonín Šimáček svým domem, loukou a polem (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účty 1749–1751).

422 Vhodným pramenem ke studiu výše kontribuce a jejího splácení jsou dva rukopisy, označené jako „*Knih na JMti Cis. contributi z královského města Sušice, z poddaneých, z dvora obecního divišovského, též z dvora obecního hartmanického při král. berni zemskej, od kterých cassirův zaplacenou, založena od prvního Januarii léta 1690*“ (SOkA Klatovy, AMS, sign. 125, zahrnuje období 1690–1703) a „*Repartiti berničná J. M. Cis. contribucí, též jiné rozličné repartiti pro anno MDCCXXXVIII 1738*“ (tamtéž, sign. 130, zahrnuje období 1738–1747).

423 Konkrétnější údaje máme až od 20. let 18. století. Hradily se mzdy pro **kontribučního písaře** (placen zprvu dle množství vydaných peněz: v roce 1727 činila taxa z jednoho vyplaceného zlatého kontribuce 1,5 kr. – přišel si tedy k roční odměně 49 zl. 24 kr., srov. SOkA Klatovy, AMS, kontribuční účet za rok 1727 – po vydání systemálního patentu podle výše osedlosti, přičemž na jednoho osedlého se počítalo 15 kr. – např. ve vojenském roce 1756 získal z kontribuce měšťanské 18 zl., letech 1766, 1769 již 20 zl. 30 kr.), **výdejčího soli, felčara** (v kontribučním účtu za vojenský rok 1747 felčarovi vyplacena mzda 20 zl., v roce 1750 vydávání mzdy felčarovi zakázal podkomoří ve své instrukci, srov. tamtéž, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 52), **kominíka** (podle kontribučního účtu za období 1. 2. 1721 – 30. 1. 1723 vypláceno ročně solnímu výdejčímu 10 zl. a kominíkovi 40 zl. Podkomoří sice v roce 1750 placení mzdy kominíkovi z kontribuční kasy zapověděl – viz tamtéž, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 52 – , avšak kontribuční účet za vojenský rok 1769 zachycuje nadále mzdu kominíkovi 48 zl.) a **právního posla** (podle kontribučního počtu za období 2. 1. – 31. 12. 1713 vypláceno ročně právnímu poslovi 10 zl.) to bylo dále cestovné do Písku, výdaje za knihy a papír či prezenty krajským berním úředníkům (23. září 1727 nařizoval purkmistr Antonín Polin vydat z kontribuční kasy 3 zl. 45 kr. na koupení 70 pstruhů pro filiálního kasíra z Písku, srov. tamtéž, účetní příloha ke kontribučnímu účtu z 23. 9. 1727), náklady na vojsko, přesněji řečeno vystrojení rekrutů a jejich transport k příslušnému vojenskému útvaru (nejčastěji do Prahy).

424 Srov. nedatovanou kontribuční likvidaci, již celou agendu přebíral první hospodářský správce Matěj Kusovský.

425 31. ledna, 29. února a 30. května 1724 potvrzoval kontribuční kasíř Adam Polauf, že z kontribuční kasy vydal 32 zl. 25 kr., 38 zl. 10 kr. a 104 zl. 1 kr. na vychování v zimě ve městě kvartýrujících vojáků (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, účetní příloha z 31. ledna, 29. února a 30. května 1724).

426 Např. v roce 1712 se platil kontribuční rest teprve z let 1678, 1698 a 1706.

427 K exekucím J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 95.

428 SOkA Klatovy, AMS, sign. 33, radní protokol 1690–1709, fol. 67v.

429 Již v roce 1653 se v této věci Sušičtí obraceli na královského podkomořího (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 9, sign. RKP 2825, registra listů 1652–1655, fol. 32r, 174v–175v).

šacuňky.⁴³⁰ To v kombinaci s kvartýrováním vojáků, které nepřestalo ani po skončení třicetileté války, muselo měšťanstvo značně finančně vysilovat.⁴³¹ Již počínaje 1. zářím 1682 se nad městem vyhlásila vojenská exekuce, protože Sušice dlužila kontribuci za rok 1680. Další exekuce probíhala v červenci 1684.⁴³² V polovině 80. let měšťané, zápasící s placením ordinaria, nejevili příliš chuti hradit ze svého extraordinarium. 23. července 1685 obec neúspěšně žádala podkomořího, zda by extraordinarium nemohla uhradit z obecního důchodu.⁴³³ Později se zřejmě extraordinarium stejně jako ordinarium platilo formou sypání ječmene tím způsobem, že se pozastavily měšťanské várky a vařily se jen kontribuční.⁴³⁴ Také v devadesátých letech 17. století se dozvídáme, že situace kolem kontribuce se začala vyhrocovat. 28. března 1692 psal královský podkomoří do Sušice, že tamní měšťané dluží na kontribuci několik tisíc zlatých, poněvadž se neprovádí kontribuční repartice a také kontribuční várky označil za nedůsledně prováděné.⁴³⁵ S tím konvenuje zápis z radního protokolu o čtení sněmovní propozice z 17. prosince 1692: „*Item jest propozicí sněmovní od p. sollicitátora sem odeslaná [...], kterážto propozicí způsobila mezi všemi strach skrze následující velké daně, k čemuž nám pán Bůh sám pomocníkem býti ráčí*“.⁴³⁶ Příštího roku podkomoří psal Sušickým, že „*král. město vaše spolu s poddanými nad jiné královské města v velikým kontribučním restu postavené*“.⁴³⁷

Pro přesnější ilustraci stačí uvést několik čísel: v roce 1693 měl dluh Sušických (ovšem zřejmě včetně selské kontribuce) přesáhnout 5000 zl.,⁴³⁸ v listopadu 1694 přes 8 000 zl.,⁴³⁹ za další léta 1694–1703 dluhovali měšťané a předměstští sousedé na kontribuci plných 2 452 zl. 4 kr.⁴⁴⁰ Purkmistři byli nabádáni, aby dluženou kontribuci vymáhali od měšťanů třeba i pod hrozbou exekuce.⁴⁴¹ Úřady mohly vyplacení urgovat, ale počátkem října 1695 jim došla trpělivost a na příkaz místodržících na měšťany a poddané vojenskou exekuci skutečně uvalili.⁴⁴² Situace se však nelepšila, 16. ledna 1696 podkomoří opět kritizoval „váhavost a nedbanlivost“ konšelů při vymáhání kontribuce.⁴⁴³ Počínaje 6. říjnem 1696 se tak exekuce (od zavedení berní ruly ted již minimálně po páté) opakovala:⁴⁴⁴ měšťané a předměstští sousedé (mezi nimi i ti nejbohatší) v tu chvíli dluhovali na kontribuci a mimořádných daních (turecká sbírka) od roku 1689 vysokých 3 089 zl. 11 kr. 1 d. (poddaní dalších 5 089 zl. 58 kr.). Dluh se zřejmě podařilo částečně srazit, podle podkomořského missivu z 29. května 1700 totiž činil již 1 532 zl. 53 kr. 3,75 d.⁴⁴⁵ Následně ale 12. srpna 1701 podkomoří opět káral konšely, že „*obec čím dýleji, tím víceji do restův kontrib. přichází*

430 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 10, sign. RKP 2826, registra listů 1634, 1664–1665, fol. 49v–50r.

431 Celkový přehled o vojenských vydáních a pobytech ve městě za léta 1650–1674 podává konignace v NA, Stará manipulace, sign. S 82/5. V březnu 1660 v domě Kateřiny Meržkové byl vachtmistr regimentu Harantovského (SOKA Klatovy, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 54v, 57r); 1. července 1674 psal podkomoří Sušickým ve věci stížnosti měšťanky Kateřiny Voprchové, kterou hospodářsky ruiny kvartýry a výše rozvrhované kontribuce (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 14, sign. RKP 2830, registra listů 1674–1674, fol. 63r–64r), 5. června 1675 kvůli stížnosti Jiřího Alberta (tamtéž, inv. č. 15, sign. RKP 2831, registra listů 1674–1675, fol. 75v–76v). V roce 1679 si stěžovali řemeslníci mj. na nadsazené ohodnocení jejich živností v šacuňku (tamtéž, inv. č. 16, sign. RKP 2832, registra listů 1678–1679, fol. 143r).

432 SOKA Klatovy, sign. (T) 165, manuál purkmistrovského úřadu 1677–1694, fol. 32r, 60v.

433 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 21, sign. RKP 2837, fol. 23r–23v.

434 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 22, sign. RKP 2838, registra listů 1687–1691, fol. 55r–55v, 56v–58r, 82r–83r (zmiňováno sypání ječmene na kontribuční várky); NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 23, sign. RKP 2839, registra listů 1680, 1691–1693, fol. 186v („*zapravení dlužné kontribuce prostředkem kontribučních a stání sousedských várek*“).

435 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 23, sign. RKP 2839, registra listů 1680, 1691–1693, fol. 47r. S tím souvisejí i mladší relace o „nedbanlivosti v repartici městské i selské kontribuce“ (tamtéž, 62v–63r, 204r–205r).

436 SOKA Klatovy, AMS, sign. 33, radní protokol 1690–1709, fol. 65v.

437 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696, fol. 31r.

438 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 23, sign. RKP 2839, registra listů 1680, 1691–1693, fol. 204r–205r.

439 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696, fol. 131v. Kontribuce podle podkomořího ještě vůbec nebyla rozvržená, takže se pořádně nevědělo, kolik kdo dluží.

440 SOKA Klatovy, AMS, nedatovaná účetní příloha (cca 1704), likvidace kontribučního účtu od Ludvíka Pretlíka prvnímu hospodářskému správci Matěji Kusovskému. Soupis uvádí dluhy jednotlivých kontribuentů.

441 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696, fol. 78r–81r.

442 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696, fol. 187r–188r.

443 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.2, list podkomořího Sušickým z 13. ledna 1696.

444 Originál exekučního příkazu z 6. října 1696 uvádí denní taxtu na vydržování exekučního důstojníka 30 kr. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno).

445 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 25, sign. RKP 2841, registra listů 1698–1701, fol. 115r.

a že počty kontribuční již od několik let revidované nejsou a že kasa kontribuční nezásobeným osobám svěřena jest, v čem se vám velice divím“.⁴⁴⁶ Následně jim zakázal ve snaze donutit je k výplatě dokonce vařit pivo a rozhodl hradit kontribuci za léta 1703 a 1704 „sypáním ječmene“.⁴⁴⁷ Na řádné vymáhání kontribučních dluhů byli neustále upomínáni i purkmistři pod hrozbou zadržetí mzdy.⁴⁴⁸ Ani později však samotní purkmistři nešli v úhradě kontribučních nedoplatků příkladem.⁴⁴⁹

Rostoucí kontribuční dluhy nabízela komise pro povznesení měst řešit ročními splátkami po 500 zl. ročně. Zatímco jiná města dosáhla svolení k tomuto opatření rovnou (Beroun, Tábor, Rakovník), musela se Sušice uchýlit s prosbou k císaři Josefu I.⁴⁵⁰ Na přelomu října a listopadu 1705 se na něj měšťané obrátili a žádali současně nějakou úlevu, ale ve věci nebylo rozhodnuto.⁴⁵¹ Úřady začaly vyhrožovat exekucí, což Sušické opět donutilo napsat císaři: slíbili, že pokud na ně nebude uvalena exekuce a dosáhnou dočasného osvobození z extraordinaria, uhradí všechny staré nedoplatky s přihlédnutím k tomu, že v nedávných bavorských nepokojích měli mnohá vydání skrze vojenské průtahy a očekávají nějakou bonifikaci.⁴⁵² Rozhodnutí Josefa I. známo není, na konci roku 1706 dlužili sušičtí měšťané na ordinariu 3 062 zl. a na extraordinariu 1 138 zl. 51 kr.⁴⁵³ S více než čtyřmi tisíci zlatých dluhů se tak řadili mezi nejzadluženější královská města v Čechách – více měl jen Německý Brod (dluh 18 000 zl. však vyplýval z nedoplatku městských venkovských statků), Písek (6 500 zl. včetně poddaných) a Čáslav (4 500 zl.).⁴⁵⁴ Krajský úřad nemilosrdně nařídil vojenskou exekuci, jež trvala od 5. ledna do 4. května 1707 a znamenala pro obecní důchod výdaj 60 zl.⁴⁵⁵

Tato opatření byla přijímána v předvečer zavedení již avizované radikální reformy v hospodářské správě zeměpanských měst, iniciované Bořkovou komisí pro hospodářské povznesení měst (1705). V daném prostředí nebyla rozhodně myšlenkou novou. Kromě svěřeni obecního hospodářství měst císařskému rychtáři na počátku třicetileté války byli ad hoc voleni hospodářští úředníci, stojící mimo městskou radu, státem požadováni již v roce 1628. Jejich konkrétní pozice v systému města se dosud náležitě neanalyzovala a sušické prameny nedovolují vyslovit jednoznačnější závěry. Chybou je především neznalost situace předbělohorské. V každém případě lze říci, až do Bořkových reforem roku 1705 se hospodářská správa města dělila mezi hospodářského úředníka (později atrofovaného), primasa a subdelegované úřady. Vzájemná podřízenost těchto tří frakcí se postupně měnila, ovšem zatím spíše jen instinktivně předpokládáme, že hospodářští úředníci pozvolna ustupovali primasovi – sám podkomoří v září 1704 přiznává, že primas je hospodářem města.⁴⁵⁶ Role subdelegovaných úředníků byla vždy zcela submisivní, přestože se rozvinula do značné šíře. Pro oblast městského hospodářství se každoročně jmenovalo až ke 30 úřadům: nad školou, záduším, nad mlýny, nad valchou, nad kašnami, nad hnojem, nad solí, nad poddanými, nad sýpkami, nad cihelnou, nad vápenkou, nad váhou, kostelníci, rybáci, polesní, fišmistři, hajní lesů, hajní luk a inspektoři nad jednotlivými cechy. Další fungovali pro organizaci řemeslnických a sladovnických várek, výběr obecních dávek, povarného a poplatků z nejrůznějších oblastí (plaveného dřeva, od zvonění, jarmarečného apod.)⁴⁵⁷ Jejich úkolem bylo dbát na bezproblémový chod daného „resortu“ a vyhotovování dílčích účetních dokladů, které poté zpracovával hospodářský úředník v kooperaci s primasem do podoby hlavních důchodenských účtů, jež měly být revidovány vyššími úřady. Primasova pravomoc byla v obecním hospodářství hlavně exekutivní a v kooperaci s městskou radou. Hodně ovšem záleželo i na jednotlivých primasech. Zjevný přelom v hospodářské agendě nastal v roce 1690 s nástupem Fabiána Antonína Gregoriadesa do funkce primasa: byl pořízen

446 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 26, sign. RKP 2842, registra listů 1701–1702, fol. 40r.

447 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 31, sign. RKP 2847, registra listů 1708–1709, fol. 8v–9r, 24v–25r.

448 Missiv z 19. ledna 1707. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 207v–209v.

449 Podkomoří v instrukci z roku 1739 tento nešvar připomíná a upozorňuje na jeho odstranění.

450 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 274.

451 Zmínka v reskriptu z 22. března 1707 v NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1707/IV/a/1.

452 Císařský reskript z 22. března 1707 v NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1707/IV/a/1.

453 Likvidace kontribučních nedoplatků za období 1694–1706 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.6.

454 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 273.

455 Přesně 5. 1. – 4. 5. 1707 (účetní přílohy z roku 1707 v SOKA Klatovy, AMS), NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1707/V/c/35, sign. 1707/V/b/50.

456 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, list z 6. září 1704.

457 Konkrétněji J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 II.*, s. 142–143.

soupis poddaných,⁴⁵⁸ vznikly tabelární přehledy rozvrhované kontribuce⁴⁵⁹ a v neposlední řadě také protokol zasedání městské rady. V roce 1693 žádal o titul „cassira obecního též i ouředníka“ měšťan Hans Michael Huck a bylo mu nařízeno vyčkat do návratu nepřítomného císařského rychtáře,⁴⁶⁰ v letech 1694 je zmiňován podkomořím a českou komorou bývalý „obecní služebník“, případně „důchodní“ a „spravující obecné hospodářství“ Matyáš Heiss (později vězením sankcionovaný za to, že neuzavřel a nerevidoval účty), byť v jiné souvislosti podkomoří nazývá primasa „hospodářem města“.⁴⁶¹ V téže době se mluví o „úředníku obecného důchodu (správci, hejtmanu)“ Samuelu Aloisi Huttarym, který má za povinnost vypracovávat účty⁴⁶² a který vykonával tuto funkci po měšťanech Janu Ludvíkovském, Václavu Bavorovském a Františku Weissenregnerovi. Konečně z roku 1701 se dozvídáme o Martinu Karlu Stránském.⁴⁶³ Lze tedy odvodit, že faktickou hlavou obecního hospodářství v pobělohorské době byl primas, zatímco účetní agendu vypracovával ad hoc jmenovaný úředník. Na jeho existenci trval především podkomoří, neboť podle jeho missivů adresovaných do Sušice byly účty z prvních pěti let 18. století vadné (vyčítalo se především, že se do příjmů po nástupu nového účetního po Ludvíku Františku Pretlíkovi nezpracovávaly dluhy ze staršího období).⁴⁶⁴ Role měšťanské obce v hospodářských otázkách byla v pobělohorské době v podstatě eliminována. Svolávala se jen za účelem schvalování některých personálních záležitostí (volby hospodářských správců, sládků v pivovaru apod.) a publikování nařízení nadřízených úřadů. Při uzavírání smluv zásadního významu (obligace, tržové smlouvy) „stál na místě celé obce“ městský rychtář. Podobná situace panovala u obecních starších, kteří jen přežívali a mohli se uplatnit toliko jako poradní orgán. Navíc byl v roce 1751 jejich počet podstatně zredukován (z 12 na 4).⁴⁶⁵

Veškeré nejasnosti ve výkonu hospodářské správy mizí s 1. říjnem 1705, kdy začal v Sušici platit nový systém výběru kontribuce i její správa zřízením institutu státem organizovaných hospodářských správců.⁴⁶⁶ Konkrétní údaje o jednání Sušických s komisí pro povznesení měst, již předsedal Jan Kryštof Bořek, nejsou k dispozici a odpověď nepřinesla ani dosud badatelsky málo vytěžená *Collectanea*. Nepochybně však měšťané přistoupili na princip odvodu kontribuce formou sypání ječmene. Nad řádným fungováním nového systému bděli dva hospodářští správci (později nazývaní důchodní a purkrabí), kteří fakticky vládli městskou kasou. Podle mladší instrukce z doby kolem roku 1745 dohlíželi na sládka a kvalitu vyráběného piva, vybírali povarné, vizitovali poplužní dvory (s pomocí obecních starších dohlíželi na řádnou orbu, hnojení, setí, kontrolovali řádný průběh sklizně apod.), bránili plundrování lesů, rozhodovali o vydávání dřeva, vedli solní obchod i veškerý obchod s produkty městského velkostatku, vydávali hotovost z městské důchodenské kasy a samozřejmě zajišťovali kompletní důchodenskou účetní agendu.⁴⁶⁷ Každoročně

458 SOKA Klatovy, AMS, „*Kniha sirotčí popsání lidí poddaných vzácné obce tohoto král. města Sušice na rok 1690 se vztahující*“.

459 SOKA Klatovy, AMS, sign. 125, „*Kniha na JMti Cís. contributi z královského města Sušice, z poddanejch, z dvora obecního divišovského, též z dvora obecního hartmanického při král. berni zemskej, od kterých cassirův zaplacenou, založena od prvního Januarii léta 1690*“ (zahrnuje období 1690–1703); tamtéž, sign. 130, „*Repartiti berničná J. M. Cís. contribucí, též jiné rozličné repartiti pro anno MDCCXXXVIII 1738*“ (zahrnuje období 1738–1747).

460 SOKA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 69r. Zajisté se jednalo o výsledek nátlaku, který na zřízení hospodářského úředníka vytvářel podkomoří (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696, fol. 16r–17r, 60r).

461 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696, fol. 79v–80r. Heiss, aniž by vypracoval všechny potřebné účty, zmizel nejprve k hejtmanovi panství Vlachovo Březí a později na komorní panství Zbiroh. Ještě po Heissově smrti se řešila jeho potenciální zpronevěra obilí na obecní várky, přičemž za viníka byl nakonec označen Heissův nadřízený a tehdejší primátor Fabián Antonín Gregoriades s povinností uhradit vzniklou škodu 317 zl. 1 kr. (tamtéž, inv. č. 25, sign. RKP 2841, registra listů 1698–1701, fol. 43r–44r, 57r–57v).

462 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696, fol. 92r.

463 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 26, sign. RKP 2842, registra listů 1701–1702, fol. 54r.

464 „[...] když který správce neb kontribuční vejběřčí ze služby propuštěn bývá, co za ním v restu na rozličných dluzích dle vejkazu peněz pozůstává, takové zase v následujícím počtě neb cedulích od successora dle liquidací za příjem býti má, tuto pak na zkázu chudé obce oznámené dluhy se vypouštějí, jenž [...] do 4000 f. vynášejí, aniž ty liquidací se přikládají“ (NA Praha, Česká komora, sign. 1718/XI/e/3). Srov. tamtéž, sign. 1719/X/e/12, 1719/XI/f/11.

465 Jan LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, MZK 43, 2008, s. 52–53.

466 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 33r.

467 Nedatovaná instrukce pro Františka Josefa Obstzierera v SOKA Klatovy, AMS, registratura do 1829, sign. II.1.8.

pořizovali seznam všech účtů a účetních příloh za jeden kalendářní rok do přehledné konsignace,⁴⁶⁸ kterou se všemi účty pravidelně každý rok kromě podkomořského úřadu nově předkládali ještě komorním účetním (platilo až do zrušení české komory v roce 1745).⁴⁶⁹ Při výběru prvních hospodářských správců v roce 1705 se městská obec vyslovila pro varhaníka Bernarda Lösche a měšťana Ludvíka Františka Pretlíka. Pretlík se však ostýchal funkci přijmout, takže nakonec obec zvolila na jeho místo bývalého hejtmana panství Žihobce Matyáše Kusovského. Oba novopečení správci v létě 1705 složili kauci 500 zl., která byla pojistkou v případě nějakého úředního pochybení.⁴⁷⁰

Se jmenováním hospodářských správců se částečně transformovaly starší složky hospodářské správy. Subdelegované úřady byly výrazně zredukovány a pro „osiřelou“ dosavadní hlavu městského hospodářství, primasa, se našlo umístění po třech letech: 21. ledna 1708 publikoval královský podkomoří císařskou instrukci, kterou se primas v každém královském městě „za inspektora hospodářství obecního denominovati jest ráčil“ a kterou se zřizovala instituce tzv. konzulentů.⁴⁷¹ V Sušici se prvním hospodářským inspektorem stal pozdější císařský rychtář František Ladislav Meržek. Měl dohlížecí a poradní pravomoc a společně s pětičlenným sborem konzulentů (stali se jimi bohatí a vlivní měšťané Adam Mühlberger, Bernard Lösch, Daniel Luňáček, Vilém František Fetterle a Ignác Schreiner)⁴⁷² tvořil tzv. hospodářskou konferenci, jež dávala ve spolupráci s purkmistrem podněty k investicím a dalším ekonomickým krokům (plně však v režii správců). Podle marginálních zmínek její sezení měl svolávat každý týden – v sušickém případě tak však nečinil důsledně a podkomoří ho za to v roce 1719 káral.⁴⁷³ Přesto se primas díky své nové funkci posunul zpět do významných pozic městské správy, jeho podpis nalézáme společně se správcovým na většině potvrzení o vydání důchodenských peněz. Výhledově se jeho pozice zvolna posilovala na úroveň hlavní rozhodovací autority v obecním hospodářství (především za primátorství Matěje Ignáce Grübla), zatímco hospodářský správce poklesával k prostému vedení účtů bez aktivního přístupu k městské ekonomice. Postupně si hospodářská agenda vynutila zřízení vlastní hospodářské kanceláře. Ta vyřizovala většinu záležitostí spojenou se správou obecního majetku, vrchnostenské správy a poddaných. Inspektor tu byl rozhodující autoritou.

Navzdory všem vysvětlováním, jež se snažila reformu z roku 1705 představit jako blaho pro obecní ekonomiky, k ní však sušičtí měšťané nejevili přílišnou důvěru a projevilo se to již otálením nad zapsáním instrukce pro hospodářské správce do městských knih.⁴⁷⁴ Navíc, ani s novým správním aparátem městské hospodářství neprosplávalo. A pokud přece jen časem vyvstávala naděje možné konsolidace, přivodily následné události katastrofu fatálních následků. V parnu letního odpoledne 20. července 1707 se během dvou hodin přehnal městem požár, jehož apokalyptickým výsledkem bylo vypálení celého města a větší části obou předměstí.⁴⁷⁵ Plameny strávily všechny významné obecní budovy: dva kostely, děkanství, dvě brány, fortnu, špitál, radnici a měšťanský pivovar, a zmařily život 37 osob. Z vrchnostenských podniků potom poplužní Špitálský dvůr a obecní mlýn. Celková škoda na veškerém obecním majetku dosáhla 43 500 zl., měšťané vykalkulovali devastaci svých majetků na 74 170 zl.

468 Dochována např. pro rok 1752. Srov. J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, s. 71.

469 Z. MARTÍNEK, *Hospodářství a správa královských měst podkomořských v Čechách v letech 1620–1784*, s. 102.

470 SOKA Klatovy, AMS, kniha trhů 1630–1723, fol. 121v–122r. Princip kaucí zůstal zachován i později: Nastupující důchodní Ignác Baumann skládal 1. ledna 1731 částku 500 zl. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.8). Důchodní Obstzierer roku 1743 skládal jen 200 zl. (tamtéž, hlavní účet 1. 8. – 31. 12. 1743). Odstupující důchodní Šalát v březnu 1713 zase doplácel 32 zl. 15 kr. 3,25 d ze svého, protože tato částka chyběla po odečtení likvidace löschovské a šalátovské z účetního přebytku (tamtéž, hlavní účet za období 1. 1. – 31. 3. 1713).

471 Missiv z 21. ledna 1708. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 30, sign. RKP 2846, registra listů 1707–1708, fol. 107v–108r. V městských účtech se tato skutečnost odráží např. formulací „na deputáty pro koně p. primasa aneb inspektora“ (SOKA Klatovy, AMS, obilní účet za období 20. 12. 1709 – 18. 1. 1710).

472 J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, s. 69, poznámka č. 215.

473 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2.

474 Missiv z 29. července 1711. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 33, sign. RKP 2849, registra listů 1710–1712, fol. 245r–245v.

475 Missiv z 9. srpna 1707. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 30, sign. RKP 2846, registra listů 1707–1708, fol. 49r–50r. Celkové škody dosáhly dvou miliónů zlatých (srov. supliku Sušických císařů z dubna 1713, NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1713/IV/m/4).

Shánění kapitálu na opravy zruinovaného města znamenalo fatální prohloubení dosavadního zadlužení. Nikdo tehdy jistě netušil, že se následky požáru budou v ekonomickém životě města doznívat po celé 18. století. V rozjitřelé náladě, kdy měšťané hledali alespoň střechu nad hlavou, se magistrát obrátil na zbožné křesťany prosbou, aby formou almužny přispívali na opravu zruinovaných kostelů.⁴⁷⁶ Sérii systémových podpůrných opatření zahájil královský podkomoří Václav Arnošt Markvart z Hrádku hned na počátku srpna. Svým missivem z 9. srpna 1707 navrhl město na tři léta suspendovat od kontribuce a věnovat po vzoru Klatov, Kouřimi a Mladé Boleslavi výnos z řádného i mimořádného pivního tácu na výstavbu poškozených měšťanských domů. Dále městu doporučil shánět peníze prostřednictvím úvěru.⁴⁷⁷ Sušičtí se pod dojmem těchto návrhů koncem září 1707 obrátili na císaře Josefa I. a vylíčili mu svůj bídný stav s prosbou, aby jim na šest let byla odpuštěna kontribuce a nápojová daň.⁴⁷⁸ Jejich platební potence byla skutečně mizivá, z předepsaných 1 924 zl. 46 kr. ordinaria na vojenský rok 1707 zaplatili jen 78 zl. 50 kr., nemluvě již o extraordinariu. Panovník záležitost postoupil reskriptem z 3. září 1708 místodržícím a ti si vyžádali stanoviska jednotlivých úřadů. Podkomoří se za město přimlouval, šestiletou úlevu od kontribuce a nápojové daně důrazně doporučoval⁴⁷⁹ a 13. března 1709 předložil takto formulovanou žádost českým místodržícím.⁴⁸⁰ Úředníci nejvyššího berničního úřadu připomínali, že Sušičtí již před požárem měli velmi vysoké kontribuční nedoplatky a požárem upadli zcela do zkázy. Jako řešení navrhovali, aby se výnos nápojové daně v Sušici na šest let věnoval na obnovu církevních objektů (kostelů, školy, špitálu).⁴⁸¹ To panovník svým reskriptem z 13. července 1709 v podstatě ustanovil: povolil Sušickým investovat vybraný pivní tác v příštích šesti letech na výstavbu kostela, městského pivovaru a radnice⁴⁸² (podkomoří odhadoval, že by tímto způsobem mohlo město vybrat 1 000 až 1 500 tolarů,⁴⁸³ problémem bylo, že se tak nedělo vždy).⁴⁸⁴ Suspendování od kontribuce císař ponechal na rozhodnutí zemským stavům. Ty rozhodly ve prospěch Sušických tak, že měšťany a předměstské sousedy osvobodily od ordinaria na tři léta (říjen 1707 až říjen 1710) a po jejich uplynutí potom ještě na další další dvě (říjen 1710 až říjen 1712).⁴⁸⁵ Osvobození se pochopitelně netýkalo městských poddaných a mělo se využít k úhradě starých nedoplatků.⁴⁸⁶ Přízně měšťané využili k tomu, aby dosáhli na stejnou dobu ještě snížení či odpuštění akcízu,⁴⁸⁷ jenž byl zaveden v roce 1708 a značně městské obyvatelstvo zatěžoval.

476 „[...] kterýžto chrám Páně nemajíce nyní žádných hotových prostředkův přinuceni sme na něj svatou almužnu mezi dobrýma lidmi a dobrodinci povyhledávati a uprositi.“ SOKA Klatovy, AMS, registratura do 1829, sign. II.1.22.2., otevřený list sušické městské rady z 18. srpna 1707.

477 Missiv z 9. srpna 1707. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 30, sign. RKP 2846, registra listů 1707–1708, fol. 49r–50r.

478 Text supliky Sušických císaři v NA Praha, Česká komora, sign. 1707/XI/g/57. Srov. k tomu dobrozdání české komory z října 1707, doporučující osvobození nápojové daně na čtyři roky (tamtéž, sign. 1707/XII/b/100) ještě missiv z 28. března 1708 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 30, sign. RKP 2846, registra listů 1707–1708, fol. 157r–157v).

479 Nedatované dobrozdání královského podkomořského z března 1709 v NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1709/VI/c/53.

480 Missiv z 13. března 1709. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 31, sign. RKP 2847, registra listů 1708–1709, fol. 170v–171v.

481 Dobrozdání nejvyššího berničního úřadu z 11. března 1709 v NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1709/VI/c/53.

482 Reskript z 13. července 1709. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 50v–51v, srov. tamtéž, Česká komora, sign. 1712/I/e/26. Táč se nadále běžně vybíral, investoval se však do výstavby příslušných budov. O všem se pochopitelně měly vést podrobné účty.

483 Missivy z 21. července a 9. srpna 1710. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 229r–229v, 239v–240r. Správou a účtováním vybrané nápojové daně ustaven Bernard Lösch (tamtéž).

484 Missiv z 29. července 1711. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 33, sign. RKP 2849, registra listů 1710–1712. Samotní měšťané v listu české komoře z 27. listopadu 1711 uváděli, že částka 1000 tolarů „ani na restaubirování rathausu, kde JMC solní sklad jest, méněji kostela farního sv. Václava totaliter zkaženého postačitedlné býti může“ (NA Praha, Česká komora, sign. 1712/VIII/e/3).

485 NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1710/VII/c/33.

486 Missiv z 12. března 1710. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 164v–165r.

487 NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1709/X/b/13.

Jen pozvolný příjem peněz nemohl zajistit okamžitý přísun potřebného kapitálu na výstavbu a rekonstrukci pohořelých obecních budov (především radnice).⁴⁸⁸ Ten mohly přinést jedině úvěry, k nimž ovšem bylo nutné získat souhlas podkomořího.⁴⁸⁹ Zřejmě prvním věřitelem sušické městské obce se stal její sused, prácheňský krajský hejtman Jan Jiří Schumann na Dlouhé Vsi, jenž jim zapůjčil přes 600 zl. Sušičtí ručili svou vesnicí Bohdašice. Počátkem roku 1708 hodlali tuto půjčku zvýšit o dalších 300 zl. Podkomoří jim sice doporučoval jiné řešení,⁴⁹⁰ ale v září 1708 Sušice dlužila Schumannovi celkem 1600 zl.⁴⁹¹ Tyto více méně drobnější úvěry bylo nutné doplnit o půjčku vyšší. Již v září 1708 mělo město sjednaný úvěr na 6 000 zl. formou fundačního kapitálu a sondovalo u české komory, zda by k úvěru takové výše udělila souhlas.⁴⁹² Věřitelem se měl stát farář v Líšťanech P. Kryštof Jindřich Haverle,⁴⁹³ potažmo špitál v Novém Městečku u Nečtin. Jednání, vedená v letech 1709–1710 Židem Josefem Markem, se protáhla ještě o dalších šest let a byl k nim nutný souhlas nejen české komory, ale i podkomořského úřadu. Česká komora půjčku posvětila 8. ledna 1709, ovšem s výslovnou podmínkou, že půjde na úhradu dluženého extraordinaria a až v druhé fázi na výstavbu dvou kostelů a radnice.⁴⁹⁴ 17. října 1710 obě strany signovaly oficiální dlužní úpis,⁴⁹⁵ peníze mělo město k dispozici v roce 1711. Vypůjčená hotovost, zajištěná vsí Podmokly (v konceptu obligace z roku 1708 figuroval Dobršíň), měla podle samotného textu úpisu plynout na úhradu nezaplacených daní, konkrétně nesplaceného extraordinaria za léta 1705–1708 a starších dluhů⁴⁹⁶ (což doporučoval již předtím v říjnu 1708 podkomoří).⁴⁹⁷ A skutečně, podle vyhotovené konsignace se z vydlužených 6 000 zl. plných 2 662 zl. věnovalo na umoření starších dluhů a jejich úroků, 2000 zl. na úhradu tržové ceny za zakoupený Meržkovský dvůr, 524 zl. vídeňskému agentovi za úspěšné dojednání berní úlevy a zbývajících 694 zl. na výstavbu domu pro děkana a obecní mlýn.⁴⁹⁸ Stát tak zcela nekompromisně trval na úhradě pasiv, a to i v momentu, kdy se vyrovnávali s důsledky ničivého požáru. Konečně, svou neústupnost jim dal tvrdě pocítit již dva roky předtím. Jak bylo uvedeno, byla ještě před požárem nad městem vyhlášena vojenská exekuce, jejímž prostřednictvím se podařilo dlužené ordinarium snížit pouze na 2112 zl. Tento „neúspěch“ vedl krajský úřad k vyhlášení dalších exekucí v průběhu let 1708 a částečně i 1709. Dosáhly zaplacení pouhých 561 zl. a znamenaly fakticky jen další prohloubení dluhu vinou peněz za vydržování exekutora (denně stál 45 kr.).⁴⁹⁹ Na ordinariu od data požáru až do února 1709 zaplatili měšťané z určených 1924 zl. 46 kr. pouze 78 zl. 15 kr. Podobná situace panovala u extraordinaria.⁵⁰⁰ V květnu 1709 byla posléze nad sušickým obecním hospodářstvím poprvé vyhlášena sekvestrace

488 Srov. missiv z 24. a 27. září 1708. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 31, sign. RKP 2847, registra listů 1708–1709, fol. 25r–26v, 29r–30v.

489 SOKA Klatovy, AMS, radní protokol 1738–1744, fol. 8r, 10r.

490 Missiv z 11. února 1708. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 30, sign. RKP 2846, registra listů 1707–1708, fol. 126v.

491 Missiv z 27. září 1708. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 31, sign. RKP 2847, registra listů 1708–1709, fol. 29r–30v.

492 List české komory Sušickým z 26. září 1708 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno. Srov. NA Praha, Česká komora, sign. 1708/IX/f/15 a tamtéž, sign. 1709/I/e/2, f/3.

493 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, důchodní účet za období 15. 3. – 12. 4. 1710.

494 NA Praha, Česká komora, sign. 1709/I/f/3, koncept listu české komory z 9. ledna 1709.

495 Opis dlužního úpisu v NA Praha, Česká komora, sign. 1712/VIII/e/3. Dluh Sušičtí umořovali dlouhá léta – podle Haverlova ustanovení ho měli splácet v pololetních pětiprocentních splátkách ve prospěch nově založeného špitálu v Novém Městečku u Nečtin. Účty tuto povinnost ilustrativně dokumentují až do 8. ledna 1838, kdy město vyplatilo jednorázově 2 400 zl. C. M. a po více než 120 letech tak splnilo svůj dávný závazek (SOKA Klatovy, AMS, spisy Praesidialia, sign. Praes 18).

496 Missiv z 27. září 1708. Mělo jít o 160 zl. dominikánům u sv. Jiljí v Praze, 100 zl. záduší kostela v nedalekých Volenicích a 1000 zl. záduší sušického kostela sv. Václava. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 31, sign. RKP 2847, registra listů 1708–1709, fol. 29r–30v.

497 Dobrozdání podkomořího české komoře z 24. září 1708 (NA Praha, Česká komora, sign. 1708/IX/e/24) a missiv z 1. října 1708 (tamtéž, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 31, sign. RKP 2847, registra listů 1708–1709, fol. 38r–39r).

498 NA Praha, Česká komora, sign. 1712/I/e/26.

499 28. července 1708 podkomoří vyhrožoval vojenskou exekucí, nevyplatí-li dlužené peníze Židu Salomonovi Wienerovi (missiv z 28. července 1708. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 30, sign. RKP 2846, registra listů 1707–1708, fol. 240r–240v), podobně správce berně Johann Ernst Sigl nemilosrdně vymáhal dluženou částku.

500 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy, soupis dlužené kontribuce z 25. února 1709. Na extraordinariu splatili z vypsanych 1105 zl. 34 kr. pouhých 10 zl. 11 kr.!

pro neplacení kontribuce za rok 1706.⁵⁰¹ Nepřinášela však kýžený výsledek, protože v srpnu 1710 podkomoří napomínal měšťany, že dluhy splácejí velmi liknavě a že dlužníci z peněz za svažené a prodané pivo nedají nic na úhradu těchto svých pohledávek.⁵⁰² V dané situaci tak signování lišřanského úvěru považoval za zamezení exekucí, které město ještě více finančně vysávají.⁵⁰³ Když podával v říjnu 1712 relaci o povznesení měst novým systémem výběru kontribuce, konstatoval, že všechna města zaznamenala hospodářský vzestup a jen Německý Brod, Sušice a Domažlice nikoliv, protože mají vysoké dluhy.⁵⁰⁴ Situace byla vskutku alarmující – budeme-li věřit listu prácheňského krajského hejtmána ze srpna 1712, dlužili město a měšťané (v roce 1719 se ovšem za hlavní dlužníky považovali předměstští sousedé)⁵⁰⁵ na ordinariu a extraordinariu dohromady přes 10 000 zl. a museli trpět exekuci i sekvestraci.⁵⁰⁶

Stav městského hospodářství byl natolik povážlivý, že si na jaře 1713 město půjčilo od solního výběrčího 120 zl., aby mohlo koupit slad, zaplatit mzdu děkanovi a kontribuci,⁵⁰⁷ a vzápětí 570 zl. na úhradu úroků z dlužených částek a suroviny do pivovaru.⁵⁰⁸ 28. března 1715 městem pověřený M. I. Grübl ujednal s univerzální bankalitou, že kontribuční dluh za léta 1701–1708 budou hospodářsky vyčerpaní měšťané splácet čtvrtletně (nejprve jednorázovou splátkou 300 zl., poté 150 zl. až do úplného splacení).⁵⁰⁹ Tíživé situaci měl napomoci také nový úvěr – pražští Židé Josef Bindeles, Izák Lowositz a Simon Franckel městu speciálně na umoření kontribučního dluhu za léta 1701–1708 poskytli půjčku ve výši 5 903 zl. 6,5 kr.⁵¹⁰ (je také možné, že židovští obchodníci kontrasignovali soupis městských dluhů, jak to známe kupř. u Horažďovic).⁵¹¹ Přes tento zdroj začala dohoda z března 1715 ze strany Sušických vážnout. V srpnu 1718 si na to stěžovala univerzální bankalita místodržícím a tito požádali krajské hejtmány o nátlak na sušické hospodářské úřednictvo.⁵¹² Na samém začátku roku 1719 obec poslala po radním Grüblovi dalších 1 000 zl. společně s prosbou místodržícím o rozvržení starého kontribučního dluhu (1534 zl. město, 1446 zl. poddaní) tak, aby měšťané platili čtvrtletně jen 100 zl. a poddaní 50 zl. Stavovský výbor však byl jiného názoru a ještě v lednu 1719 doporučil čtvrtletní splátku naopak navýšit na 200 zl. (tj. 800 zl.), aby se dluh co nejrychleji umořil.⁵¹³

Pokud jde o dluhy individuálních měšťanů, stala se velmi oblíbeným zdrojem úvěrů zádušní pokladna – podkomoří několikrát připomínal, aby tyto dluhy byly uhrazeny.⁵¹⁴ Městské účty dokazují také půjčky měšťanů z pokladny obecní; ve druhé čtvrtině 18. století šlo o výjimečný jev,⁵¹⁵ byť mu v roce 1703 královský podkomoří přikládal určitou váhu.⁵¹⁶

Vedle úvěrové politiky se při řešení akutního nedostatku peněz na rekonstrukci zdecimovaného města a úhradu dlužené kontribuce využila i možnost odprodeje části panství. Městská obec se k této variantě přiklonila velmi záhy, patrně v momentu, kdy začalo být jasné, že nemůže za

501 Missiv z 31. května 1709. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 6v–7r.

502 Missiv z 21. srpna 1710. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 242r–243v.

503 List královského podkomořího české komoře z 29. listopadu 1711 v NA Praha, Česká komora, sign. 1712/I/e/26.

504 Missiv z 5. října 1712. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714, fol. 84r–85v.

505 Podkomořský missiv z 7. ledna 1719 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2.

506 List prácheňského krajského hejtmána z 22. srpna 1712 Sušickým v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno.

507 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 1. – 31. 3. 1713.

508 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 4. – 30. 6. 1713.

509 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 11.

510 Konkrétní datum uzavření úvěru není známo. Muselo k němu dojít nejpozději před 27. říjnem 1717, kdy městská obec Izáku Lowositzovi splácela 1 100 zl. (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/12). V prosinci 1718 měli splaceno zřejmě již 1923 zl. – hovoří o tom list Sušických z ledna 1719, ve kterém se současně dozvídáme, že město po svém zástupci M. I. Grüblovi posílá na umoření dluhu dalších 1 000 zl. (srov. NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1719/II/b/fasc. 145/8).

511 Horažďovický případ dokumnetován v SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 14.

512 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 11; NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1718/IX/m/101.

513 NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1719/II/b/fasc. 145/8.

514 Srov. podkomořské instrukce z let 1739, 1746 a 1750.

515 V roce 1773 platili František Karel Seidl, Antonín Jan Seidl a Magdalena Baumannová každý po 24 zl. úroku z kapitálu 600 zl. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1773.

516 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.5, podkomořská instrukce z 25. srpna 1703.

stávajících příjmů situaci zvládnout. Za předmět prodeje městská obec nedlouho po katastrofě určila vesnici Bohdašice, kterou již před požárem propachtovala a kterou vzhledem k její odlehlosti sama považovala za minimálně hospodářsky využitelnou. Zájemce byl od samého počátku jasný, hrabě Schumann si Bohdašice vytypoval jako zboží ležící v těsné blízkosti svého sídla. Nadto mu již bylo zastavené jako záruka za úvěr, který Sušickým poskytl (1800 zl. na konci roku 1707). Prodej vsi se ovšem nezdál být vhodným řešením pro královského podkomořího Václava Arnošta Markvarta z Hrádku, jenž upozorňoval, že finanční nedostatek vyřeší líšťanský úvěr.⁵¹⁷ Tíživá hmotná situace města se ovšem ukázala být jako palčivější problém a císař k prodeji 13. června 1709 svolil. 28. dubna 1711 Jan Jiří Schumann se Sušickými uzavřel trhovou smlouvu na Bohdašice s poplužním dvorem a poddanými, znějící na 5 500 zl.⁵¹⁸ Získané peníze plynuly na umoření Schumannem zapůjčených 1 000 zl. a na úhradu nezaplaceného extraordinaria za léta 1707–1709 (celkem 3 826 zl.). Pouze 342 zl. tak zbylo na opravu pohořelého mlýna a Špitálského dvora.⁵¹⁹

Podobně odmítavé stanovisko jako při prodeji Bohdašic vyjádřil podkomoří Václav Arnošt Markvart z Hrádku také při odprodeji Pátečku. Odprodejem této usedlosti město sledovalo vyřešení dlouholetého problému, které mělo se zdejším hospodářem, navíc zisk dalšího kapitálu lákal, zvláště poté, co od 6. září 1712 byla vyhlášena další sekvestrace, jež se týkala nejen městského důchodu, ale i kontribuční agendy.⁵²⁰ Podkomoří 30. března 1713 reagoval na list Sušických, že ve městě není nikdo, kdo by mohl Páteček zakoupit, žádostí, aby se nadále vybíralo jen z těch, kdo „s městem trpí“.⁵²¹ I zde však nakonec k odprodeji došlo, kupcem se stal opět Jan Jiří Schumann. Celkem od něj sušická obec za odprodej Bohdašic a Pátečku inkasovala 6 600 zl., aby je obratem vydala na úhradu dlužné kontribuce.

Stav městského hospodářství se však ani poté nelepšil a brzy se to odrazilo v hospodářské správě města. Zpočátku ještě ve svých funkcích pracovali oba písaři (důchodní a kontribuční), avšak od 1. dubna 1713 převzal vedení důchodenského (hlavního) účtu sekvestor Haas, byť si stěžoval, že mu měšťané výkon této funkce neustále hatí.⁵²² Brzy na to posílal další stížnost, že „*jak důchod, tak špejchary prázdný zanechali, neméně též žádný forot ječmene neb sladu se neučinil a řkouce slovem, že jest k prázdnému hospodářství přišel*“.⁵²³ Právě v dubnu 1713 se město obrátilo na císaře s prosbou, aby sekvestraci zrušil a umožnil mu splatit kontribuční nedoplatek prostřednictvím ročních částek tak, jak to bylo zavedeno v Domažlicích a Českém Krumlově. Císař 25. dubna nařídil místodržícím situaci přešetřit,⁵²⁴ avšak z podkomořských missivů poznáváme, že Haas ve funkci sekvestora pokračoval ještě v červenci 1714.⁵²⁵ Přitom v květnu tlak na jeho dovolání zesílil stížností výběřčího solního a pivního tácu Jana Straky. U místodržících obvinil sekvestora z nehospodárnosti a doporučoval jeho nahrazení zkušeným Bernardem Löschem. Tvrdil, že Haas nedokázal uspořít nic na úhradu dluhu a špatně zajišťoval distribuci piva v rámci města a panství,

517 Nedatované dobrozdání královského podkomořího z března 1709 v NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1709/VI/c/53.

518 Poškozený originál trhové smlouvy v SOA Třeboň, Velkostatek Dlouhá Ves-Prášily, sign. I A alfa Nro. 2. Podobné originál Sušických v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. I.2. Opis v NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 490, fol. C 25v–C 29r a tamtéž, Česká komora, sign. 1712/XII/e/7. Svolení místodržících k intabulaci kupní smlouvy zaneseno zvlášť (tamtéž, sign. DZV 638, fol. E 12r–E 13r).

519 NA Praha, Česká komora, sign. 1712/I/e/26.

520 NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1713/IV/m/4. Podle SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1712, fol. 18v a sign. II.3.6, kontribuční účet 2. 1. – 31. 12. 1712 sekvestrace započala 14. září 1712 a sekvestorem určen Gottfried Kristián Haas z Grünenwaldu. Nedatovaná suplika městské rady císaři Karlu VI. uvádí jako počátek sekvestrace datum 6. září 1712 (NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1713/IV/m/4).

521 Missiv z 30. března 1713. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714, fol. 123r–123v.

522 K jeho stížnosti srov. missiv z 16. prosince 1712. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714, fol. 101v–102r. V missivu z 14. března 1713 se podkomoří dotazoval, zda nepůjde ušetřit odvoláním důchodního, což bylo nepochybně provedeno (tamtéž, fol. 121r–121v).

523 Missiv z 14. března 1713. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714, fol. 121r–121v.

524 NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1713/IV/m/4.

525 Missivy z 10. a 14. července 1714. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714, fol. 190r, 190v–191r (uvedena sekvestorova mzda). Podkomořím potvrzen ve funkci 14. září 1714 (tamtéž, fol. 219v–220r).

čímž napomáhal pronikání piv cizích.⁵²⁶ Úsporná opatření nařizovaná shora přitom byla velmi rigorózní a nedovolovala kupř. ani mimořádné várky.⁵²⁷ Sekvestrace však nekončila, 13. července 1717 městská obec opět žádala o zrušení sekvestrace, trvající již „dávno dobu“ a způsobující totální úpadek, „zvláště když se takové várky městské in calculo contribuendi šacují“.⁵²⁸ V roce 1719 se mluví o sekvestraci pivovaru.

Na druhou stranu, ani za ztížených hmotných podmínek město překvapivě nerezignovalo na zakupování nemovitostí a nebránil mu v tom paradoxně ani podkomoří, jenž k jednotlivým koupím uděloval konsens. V prvé řadě zakoupilo s povolením královského podkomořího od sušického císařského rychtáře Ferdinanda Kristiána Lysandera z Ehrenfeldu 14. října 1710 tzv. Meržkovský dvůr se 130 strychy orné půdy, ovčínem (se 150 bahnicemi, 100 jalovicemi a 50 jehňaty), třemi chalupami, dvěma stodolami, dvěma chmelnicemi a dalším příslušenstvím za 3 100 zl.⁵²⁹ a připojila ho k pozemkům Špitálského dvora. S Meržkovským dvorem převzala závazek uhradit dluh, který Lysander dluhoval na pivním a vinném tácu, hotově složila toliko 578 zl. 36 kr. Jak později měšťané dovozovali, chápali zakoupení Meržkovského dvora jako výhodnou kompenzaci za odprodej ztrátových Bohdašic: „*my však naproti tomu bliž města ležící grunty spolu s dvorem, ovčínem a chmelnicí mnohem větší užitek obci přinášející od JMC kr. rychtáře pana Ferdinanda Christiána Lysandra z Ehrenfeldu cum omni notabili melioratione jsme přikoupili*“.⁵³⁰ Úhradu tržeb ceny zajistil částkou 2 000 zl. úvěr od lišřanského faráře Haverla.⁵³¹

Druhý velký majetkový transfer Sušičtí podnikli 5. července 1728, když odkoupili svobodnický dvůr Malá Chmelná za 6 850 zl. (jeho příslušenstvím byl kromě obvyklého také mlýn, pivovar a ovčín). Plných 5 000 zl. z této částky přislíbili platit formou splátek, tzn., že na hotových penězích složili pouze 1 850 zl. Zakoupení dvou dvorů ve chvíli, kdy obecní rozpočet představoval jednu velkou neznámou, působí značně nekonceptně. Je to však právě okolnost, že šlo o dvory, která prozrazuje, co Sušičtí ve skutečnosti sledovali: intenzifikaci svého vrchnostenského hospodaření hodlali vytvořit nadhodnotu, použitelnou k sanaci vysokých dluhů.

V květnu 1719 královský podkomoří dovozoval, že je po celé zemi známo, jak obrovské dluhy Sušice má a že teprve v poslední době se je díky dobrému hospodaření daří umořovat.⁵³² Snad vycházel z opatření, která zavedl v lednu 1719 – kromě úpravy organizace várečného pořádku v měšťanském pivovaru nařídil sekvestraci vrabcovského pivovaru měšťanem Ludvíkem Pretlíkem. Jeho výnos předepsal odvádět na umořování kontribučních dluhů.⁵³³ Šlo o předčasný optimismus. Situace se totiž nijak pronikavě nelepšila. Kvitanice na vojenský rok 1721 nastiňuje dosti tristní realitu – za kalendářní rok 1721 bylo uhrazeno měšťany a sousedy celkem 2 202 zl. 50 kr. 5,25 d., na dluhu však stále zůstávalo 3 383 zl. 35 kr. 5 ¼ d. K tomu začaly vznikat navzdory všem úlevám nové nedoplatky. V roce 1714 po pěti letech vypršela pětiletá úleva od kontribuce, povolená zemským sněmem, a hned za první čtvrtletí vojenského roku 1715 zaplatili měšťtí kontribuenti 319 zl. 5 kr. 4,5 d., ale dluhovali ještě 59 zl. 58 kr. 4,5 d. Ve stejném duchu se pokračovalo: za léta 1720–1723 vznikl na ordinariu nedoplatek 2 445 zl. 25 kr. 5,5 d.⁵³⁴ Do roku 1726 se ho nepodařilo snížit – ještě v lednu měšťané dluhovali na ordinariu 1 755 zl. a na extraordinariu 281 zl.,⁵³⁵ avšak v průběhu roku neplatili, takže v říjnu již jejich dluh na ordinariu zněl na 2 263 zl. (srov. tab. č. 53).

526 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 7, list místodržících z 28. května 1714 krajským hejtmanům a připojený opis Strakovy stížnosti.

527 Missiv z 6. listopadu 1714. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714, fol. 252r).

528 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/12.

529 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 3, kniha trhů 1709–1720, pag. 45–50; sign. (T) Sušice 10, kniha trhů 1796–1799, pag. 252–255. V hotovosti městská obec zaplatila 578 zl. 36 kr., zbytek částky tvořily dluhy, které se zaručila převzít. Potvrzuje to hlavní účet za rok 1712, kdy z důchodu vyplaceno za tímto účelem 185 zl. 30 kr. (tamtéž, hlavní účet 1712, fol. 50r–50v).

530 List Sušických české komoře z 27. listopadu 1711 v NA Praha, Česká komora, sign. 1712/VIII/e/3.

531 NA Praha, Česká komora, sign. 1712/I/e/26.

532 Nedatovaný list (praesentatum 22. 5. 1719) podkomořího místodržícím, NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1719/V/F/22.

533 Podkomořský missiv z 7. ledna 1719 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2. O sekvestraci pivovaru srov. také NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1720/I/E/27.

534 Podle přílohy ke kontribučnímu účtu za období 1. 2. 1721 – 30. 1. 1723 (SOKA Klatovy, AMS) nedoplatek činil 2 022 zl. 12 kr. 1,5 d.

535 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 19.

Prísun peněz do obecní a kontribuční pokladny se město pokoušelo zajistit i systémovými úspornými opatřeními. Zpravidla se dotkly pivovarnické výroby, kterou můžeme poněkud nadneseně prohlásit za lakmusový papírek stavu sušické obecní ekonomiky. Na počátku 30. let se jako nadále neúnosné označily konšelské (tzv. štancovní) várky. 22. listopadu 1730 uzavřela městská obec na podnět podkomořského úřadu s magistrátem obsáhlou dohodu o celkem 10 bodech.⁵³⁶ Za hlavní důvod jejího vzniku se označila právě pasivní účetní bilance městského důchodu, dosahující hodnoty 14 000 zl., a slabá kontribuční platbyschopnost měšťanstva. Došlo k obnově „starobylého“ várečného pořádku (odlišující ve frekvenci várek sladovníků a ostatních pravovárečníků), odbourání štancovní várek úřadujícím purkmistrům a zavedení mzdy 50 zl. a jednoho sudu vrabcovského piva, získaného zvýšeným objemem piva v jedné měšťanské várce (namísto dosavadních 15 svařil 16,5 sudu na své náklady).

Neutěšená finanční situace přinutila městskou obec zamýšlet se i nad vydáními, která by jindy nepovažovala za podstatná. V roce 1724 se vzdala držby nemovitostí, na nichž vážla od roku 1685 fundace P. Adama Kabáta (dvě pole, louka a sklep) proto, že již dále neměly být součástí příslušenství děkana a hrozilo jejich zdanění.⁵³⁷ Od roku 1736 nedoplatky na extraordinariu ovšem znovu rostly. Měšťané to kladli za vinu častým vydáním na vojsko a živelným pohromám.⁵³⁸ Stalo se to důvodem k sekvestraci, doložené 13. října 1738 (vykonával ji zřejmě jistý Popovský z Šarstenbachu).⁵³⁹ Již 27. října obec a obecní starší protestovali proti sekvestraci městských várek a žádali o zastání městskou radu, stejně jako o každoroční revizi kontribučních účtů a odvolání lesních hajných, protože se v lesích děly velké škody. K uvedení obecního hospodaření do dobrého stavu předvolával podkomoří v listopadu 1738 do Prahy dva zástupce městské rady.⁵⁴⁰ Do Prahy jeli radní Grübl a Holba a obecní starší Tobl a Würll. Přednesli podkomořimu, že zaplatí dlužených 1 000 zl. na extraordinariu do sv. Jiří 1739, že se na pomoc obecnímu důchodu z každé městské várky svaří zdarma jeden sud (ročně jde o příjem 400 zl.), že by šlo snížit městská vydání až o 400 zl. a že várky pro konšely, budou-li povoleny, přinesou ročně až 300 zl.⁵⁴¹ Podkomoří souhlasil s úhradou extraordinaria, schválil sváření jednoho sudu navíc ve prospěch městského důchodu, ale ve věci konšelských várek nabídl po starším vzoru buď plat 50 zl. a jeden sud nebo užívání várek.⁵⁴² Vzápětí jmenoval do funkce hospodářských správců Jana Václava Huttaryho a Jana Haase z Grünenwaldu.⁵⁴³ Plány městské rady ovšem zjevně nenaplnily očekávání, protože v červenci 1739 již nedoplatek extraordinaria činil 5 699 zl. 15 kr. Jediným řešením byla půjčka: ještě v červenci 1739 si Sušice vydlužila 4 000 zl. z tzv. Thunovské fundace tyrolské johanitské komendy.⁵⁴⁴ Dne 23. září 1748 si potom městská obec od měšťanů Jana Jakuba Michalovice, Jana Mikuláše Würlla, Ignáce Baumanna a Fabiána Smržka vypůjčila 4 000 zl. na 6 % úrok. Na úhradu jistiny ponechala věřitelům každou druhou várku v měšťanském pivovaře (zbylé měli využívat sladovníci).⁵⁴⁵ Podkomořskou instrukcí z roku 1750 se pravidla úhrady formou svařování piva poněkud upravila.⁵⁴⁶

536 SOKA Klatovy, AMS, „*Prothocoll Buch der löblichen Reitt-Zunft*“, fol. 127r–129v.

537 „[...] jmenované grundy v městské usedlosti potažené, všelikým městským obtížnostem podrobené a nikdy per aliquod speciale instrumentum aneb knihy městské summum praejudicium ochuzelých měštěninův bez vybejvání jiným kontribuentům stejného břemena, to jest subsidií extraordin. rectirování, marche kvartírův vojenských i jiných povinností, ku kterým velebný pp. děkanové zdejší stavu duchovního délej zanechané bejtí nemohou [...]“ (SOKA Klatovy, AMS, kniha trhů 1698–1770, pag. 128–129).

538 NA Praha, Česká komora, sign. 1739/VIII/e/1, list sušických měšťanů české komoře z července 1739.

539 Tak Kajetán TUREK, *Sušice v minulosti VII. Instrukce obecní z r. 1739*, Svatobor 6, 1914, č. 34, bod č. 17.

540 SOKA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 8r.

541 SOKA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 9r, 9v, 10r.

542 V radě 12. ledna 1739 opět odhlasován list podkomořimu s žádostí o konšelské várky (SOKA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 14v).

543 Již počátkem roku 1739 podkomoří urgoval magistrát, aby poslala dobrozdání ve věci výběru nového „hospodáře obecního“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 13v). Magistrát 16. ledna nominoval Haase a Tonnera, ale Haas neměl potřebnou kauci (tamtéž, fol. 15r). Již 30. ledna císařský rychtář informoval radu, že podkomoří vybral Huttaryho direktorem a Haase důchodním (tamtéž, fol. 16v). Srov. K. TUREK, *Sušice v minulosti VII. Instrukce obecní z r. 1739*, Svatobor 6, 1914, č. 34, bod č. 17.

544 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 435, fol. M 3v–M 4v. Žádost sušických měšťanů české komoře tamtéž, Česká komora, sign. 1739/VII/f/44. Svolení české komory s úvěrem čteno v městské radě 26. srpna 1739 (SOKA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 36r).

545 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 5, kniha trhů 1735–1765, pag. 848–855.

546 Podle instrukce bylo splaceno z jistiny 1 420 zl. a všechny úroky (SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, bod č. 14).

Pouze prostředkované možnosti podkomořího zasáhnout do sušického městského hospodářství byly nahrazeny organickými opatřeními formou instrukcí. Po instrukci podkomořího Jana Františka z Golče z roku 1739,⁵⁴⁷ která vznikla jako reakce na punkta, předložená mu měšťany při jeho návštěvě v Sušici v létě předchozího roku (a snad v kooperaci s v roce 1737 ustavenou komisí k stavení úpadku českých měst), vypracoval pro magistrát některá závazná doporučení královský hofrychtér Tadeáš Sedeler v létě roku 1746. Městské radě a obci byla čtena 6. srpna tohoto roku a vzápětí zapsána do radního protokolu.⁵⁴⁸ Nejzávažnější se však stala až více než stostránková instrukce podkomořího Josefa Vančury z Řehnic z 15. června 1750, nazvaná „*Puncta neb pravidlo, podle kterého magistrát, starší obecní, též celá obec král. města Sušice neomylně se řídití a pokračovati bude*“.⁵⁴⁹ Šlo o velmi významný zásah do fungování městského hospodářského organismu. Celý se nesl v duchu úsporných opatření v důsledku vysokého zadlužení městské obce – doporučovalo se zprůhlednění správy kontribuce a důsledné vymáhání nedoplatků, zintenzivnění vrchnostenského hospodaření, či poněkud kuriózně úspora kancelářského papíru. Na vysokých nedoplatech na extraordinariu úřady doporučovaly, aby měšťané hradili extraordinarium z poddanských vesnic přednostně před všemi ostatními městskými vydáními, zatímco extraordinarium z města zajišťovaly extraordinární várky svařované v měšťanském pivovaru a tedy zřejmě hrazené zcela z prostředků města.⁵⁵⁰

Značnou zátěží pro obecní hospodářství i v této době zůstávala vydání na armádu. Projevovala se dvojitým způsobem: pokračující války s Turky po celou první polovinu 18. století nutily stát vypisovat různé druhy pomocných přímých daní.⁵⁵¹ Jednalo se kupř. o majetkovou daň,⁵⁵² daň z hlavy⁵⁵³ apod. Bezprostřednější formou výdajů byly náklady na vojenské jednotky fyzicky operující v blízkosti města. Hotovými penězi, ale častěji naturáliemi se přispívalo na regimenty kvartýrující či protahující územím Prácheňského kraje. Z kasy odváděly značné množství peněz a ze sýpek cenné obilí, ať už chlebové žito anebo oves pro vojenské koně. Výše příspěvků se vypočítávala podle berní osedlosti. Svého vrcholu dosáhla tato vydání pochopitelně v průběhu třicetileté války, avšak ani 18. století nebylo v tomto směru výrazným ulehčením.⁵⁵⁴ Zvlášť markantně se vojenská vydání projevila za válek o rakouské dědictví a zvláště sedmileté války, kdy podle obecných odhadů vrchnosti utratily údajně až 80 % svých příjmů na daních, půjčkách a pomoci poddaným.⁵⁵⁵ Nebyla nouze jak pestrou škálu přímých daní,⁵⁵⁶ tak o průtahy nepřátelských a císařských vojsk a zimní kvartýry, které se dostaly přímo do města.⁵⁵⁷ Za období 1. ledna 1741 až

547 K. TUREK, *Sušice v minulosti VII. Instrukce obecní z r. 1739*, Svatobor 6, 1914, č. 32–35.

548 Zapsána v SOKA Klatovy, AMS, radní protokol 1744–1746, fol. 140r–162r.

549 SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750.

550 Vyplývalo by to z listu podkomořího reprezentaci a komoře z 19. října 1751 (NA Praha, České gubernium-contributionale, karton č. 72).

551 Plastiicky složitý systém berních pomoci a vydání na ně zachycuje kniha berní repartice, založená v roce 1738 a dovedená do roku 1748: SOKA Klatovy, AMS, sign. 130, „*Repartiti berničná J. M. Cís. kontribucí též jiné rozličné repartiti pro Anno MDCCXXXVIII*“. Obecně F. MENSÍ, *Die Finanzen Oesterreichs von 1701–1740*, Wien 1890; Aleš VALENTA, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století (Chlumečtí Kinští v letech 1740–1770)*, Hradec Králové 2006.

552 V roce 1744 odvedlo město na majetkové dani 170 zl. 15 kr., viz SOKA Klatovy, AMS, účetní příloha z 6.2.1744). Na absenci položek ostatních druhů přímých daní upozorňuje pro Plzeň A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 130.

553 Za rok 1746 na dani z hlavy město odvedlo 371 zl. 38,5 kr., viz SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno.

554 Jan VOGELTANZ, *Vojenské aspekty dějin Sušice a okolí od poloviny 17. století do počátku 19. století*. In: Vlastivědné zprávy Muzea Šumavy 3, Sušice 1995, s. 144–152. O pobytu francouzských vojáků v regionu na jaře 1742, který byl jedinou konfrontací s vojskem nepřítele, vysvětluje freska s vedutou Horažďovic v tamním zámeckém sále.

555 Peter Georg Muir DICKSON, *Finance and Government under Maria Theresia 1740–1780*. Volume II, Oxford 1987, s. 141.

556 Obecně ke státním financím habsburské monarchie za válek o rakouské dědictví a sedmileté války P. G. M. DICKSON, *Finance and Government under Maria Theresia 1740–1780*. Volume II, s. 114–156, 185–242 a s. 157–184 (zahraniční subvence a půjčky) a v redukované formě Aleš VALENTA, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století (Chlumečtí Kinští v letech 1740–1770)*, Hradec Králové 2006, s. 78–102.

557 V únoru 1742 stálo až 18 000 Francouzů v prostoru jihozápadních Čech mezi Pískem, Horažďovicemi, Strakonice a Sušicí (Maxmilian HOEN, *Oesterreichischer erbfolge-Krieg 1740–1748*. IV. Band, Wien 1900, s. 292). Francouzi kvartýrovali v Sušici a odvedlo se jim 240 strychů ovsa (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy 1749–1751, vysvědčení z 25. 11. 1745 (sic!)). 19. června 1744 vyplaceno z

30. června 1743 se jen nepřátelským vojákům odvedlo z obecních sýpek 722 strychů 1 větel ovsu, 4 strychy 1 větel pšenice, 10 strychů 2 větele žita a 3 větele hrachu.⁵⁵⁸ Pro vyživení dvou francouzských regimentů si obec půjčila v březnu 1742 celkem 400 zl., dalších 50 zl. potom o dva roky později na vojsko císařské. Nákup obilí obecní pokladnu vyčerpával, zvláště když např. v červnu 1746 ceny obilí v Sušici dosáhly nejvyšších hodnot v celých Čechách. Také později se dražota Sušici nevyhýbala.⁵⁵⁹ Úhrady nákladů na vojsko se zprvu nevydávaly z kontribuční kasy (doklady pro to máme jen výjimečně),⁵⁶⁰ ovšem za období říjen 1756 až květen 1763 se pro kontribuční kasu vypůjčilo 4 770 zl. a dalších 4 154 zl. 20 kr. se získalo svařením várek. Tyto peníze se následně investovaly do nákupu materiálu a potravin pro vojsko a hradily se svařením městských várek.⁵⁶¹ Pouze ojediněle se kontribuce slevovala (concurrírovala).⁵⁶² Vlastní kompenzací státu za vydržování vojska, odváděné naturálie či výstavbu kasáren byly tzv. bonifikace, avšak jejich vyplácení probíhalo někdy velmi pomalu a liknavě.⁵⁶³ Např. teprve v roce 1721 byly vyplaceny bonifikace za období od roku 1689,⁵⁶⁴ v roce 1763 považoval krajský adjunkt Jan Markvart Koc z Dobrše za neuvěřitelné, že Sušičtí od roku 1756 nezískali po sedm let žádnou bonifikaci, takže byli nuceni uzavírat půjčky a prodávat stavovské obligace.⁵⁶⁵ S pobyty vojsk souvisí zřízení kasárenského objektu v „Pretlíkovském domě“ v polovině 50. let a vojenského špitálu na sklonku 60. let⁵⁶⁶ – v roce 1766 totiž do Sušice byl dlouhodobě usazen pěší pluk Franze Ludwiga Thürheima, jenž zde setrval až do 80. let.⁵⁶⁷ V účtech nenacházíme vydání za vyživování těchto vojáků, k nalezení byla jen zpráva, že se v roce 1774 pro vojenské účely odvedlo z vrabcovského pivovaru 74 sudů piva.⁵⁶⁸ Mluvíme přitom jen o naturáliích, ne o odvodech hotových peněz. Více pobyt vojáků zachytily protokoly městské rady – neustále se projednávalo zřízení kasárenské místnosti v některém z měšťanských domů.

S válečným stavem monarchie souviselo vypisování různých mimořádných válečných daní – válečný příspěvek (*Kriegsbeisteuer*), daň z dědictví (*Erbsteuer*) či daň z hlavy (*Kopfsteuer*).⁵⁶⁹

kontribuční kasy 17 zl. 30 kr. Janu Leopoldovi za maso pro francouzské vojsko (tamtéž, účetní přílohy) a 1.7.1744 uhrazena oprava zámku, „ *který skrze vojsko nepřátelské polámaný byl při radní sednici*“ (tamtéž). V roce 1744 v Sušici ložirovali také Bavoři (tamtéž, účetní příloha z 26.6.1744). Doplnuji, že v roce 1750 připomínal podkomoří ve své instrukci pro město opravit školu, „*od nepřátelův ruinirovanou*“. Ze strany císařských v Sušici od závěru roku 1743 až do března 1744 přezimovali vojáci polního dělostřelectva – ubytování bylo mimo jiné i ve Velké Chmelné. Pro důstojníky obec obětovala 30 pstruhů a dva kapry, nejrůznějších vydání pro ně však bylo mnohem více (tamtéž). Od prosince 1746 do března 1747 v Sušici a okolí kvartýrovala dělostřelecká minirská kumpanie a město stála jen za prosinec 325 zl., nepočítaje do toho výdaje za důstojníky v soukromých měšťanských domech (tamtéž, účetní příloha z 11. ledna 1747).

558 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy 1749–1751, konsignace obročního Jana Pretlíka.

559 Blíže k tomu M. BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, *Obilní trhy a ceny obilí v Čechách v 18. století*, s. 129.

560 31. ledna 1724 bylo z kontribuční kasy vyplaceno 32 zl. 25 kr. 3 ¼ d. „*na vychování těch v zimních měsících do quartiru vykázaných oustních a koňských porcí pánův pánův artigleriae officirův*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy). Vydání na protahující vojsko z kontribuční kasy kritizoval 6. srpna 1746 hofrychtěř Sedeller a upozornil, že bylo podkomořím zakázáno (SOKA Klatovy, AMS, sign. 35, radní protokol 1744–1746, fol. 146r).

561 Jak konsignace vypůjčených peněz, tak přehled, za co byly vynaloženy, v SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 102. Tamtéž zpráva o stavu kontribuční agendy v Sušici z 10. května 1763.

562 Např. ve vojenském roce 1747 město obdrželo na bonifikacích 1331 zl. 44 kr. 5 d. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, kontribuční účet za vojenský rok 1747). Např. v roce 1772 bylo Sušici concurrírováno plných 1031 zl. 14 kr. 2 d. Dalších 23 zl. 4 kr. 3 d. si obec slibovala dostat za pronajatá pole a louky (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1772).

563 M. BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, *Obilní trhy a ceny obilí v Čechách v 18. století*, s. 121–122.

564 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, kontribuční účet za období 1. 2. 1721 – 30. 1. 1723.

565 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 102.

566 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 430, hlavní účet za léta 1756–1757; SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 6, kniha trhů 1765–1780, pag. 241–242).

567 J. VOGELTANZ, *Vojenské aspekty dějin Sušice a okolí od poloviny 17. století do počátku 19. století*, s. 146–147 uvádí pobyt regimentu jen do roku 1779, prokazatelně tu byl ještě v roce 1782 (SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 109). V tomto období nacházíme velké množství zpráv o kvartýrování vojáků v různých domech: čp. 32/I, 48/I (SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 292r, 300v, 307v). Zřizovala se také kasárna.

568 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1774.

569 Např. v roce 1761 museli měšťané zaplatit 1864 zl. (částka se vypočítala podle exaequatoria dominicale). SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 7. února 1761. Blíže ke struktuře mimořádných

Různé nepravdělné daně (třídní daň, „dobyččí náklad“) se staly běžnou součástí platebních povinností a společně s úhradou nedoplatků, musical impostem a dalšími dosahovaly značné výše. Jejich nevýhodou bylo, že se, alespoň jak konstatoval krajský adjunkt Jan Markvart Koc z Dobrušky v květnu 1763, rozvrhávaly bez ohledu na velikost majetku, takže měšťan s majetkem za 100 zl. měl stejnou povinnost jako jeho bohatý soused s majetkem za několik tisíc zl.⁵⁷⁰ Jiným způsobem vydání, byť jen dočasněho charakteru, byly stavovské půjčky na způsob státních dluhopisů, uzavírané podle aktuálních požadavků fisku s úrokem 5 či 6 %.⁵⁷¹ Konkrétní sledování vydaných peněz tímto směrem je však krajně obtížné pro jejich neobyčejnou rozmanitost. Jistou pomůckou jsou opisy stavovských obligací v městských knihách. Za kritické období sedmileté války od 28. června 1758 až do 1. května 1763 Sušice zapůjčila tímto způsobem minimálně 11 863 zl. 45 kr.⁵⁷² Jakým způsobem a kdy se podařilo peníze vrátit, ovšem povětšinou nevíme. Větší část z nich se nepochybně využila na úhradu kontribuce, další plynuly ve prospěch výstavby radniční věže či zajištění potravin v čase hladomoru.⁵⁷³ S obligacemi šlo spekulovat za účelem vyššího výnosu, někdy však takový postup přinášel nejednu komplikaci.⁵⁷⁴

V náročném období válek o rakouské dědictví a následné sedmileté válce sušické hospodářství nespělo k výraznému ozdravení. Kontribuční účty jsou plně údajů o nedoplatcích a jejich dodatečném vyplácení.⁵⁷⁵ Nešlo přitom jen o militare, dalším vydatným zdrojem zadlužení byla rimonta, daň na rekruty, masný krejcar apod.⁵⁷⁶ V srpnu 1748 navíc hofrychtěl Tadeáš Josef Sedeller vyčíslil nedoplatek na extraordinariu z poddanských vsí a Hartmanic dohromady za 2 655 zl.⁵⁷⁷ Není jisté podivné, že následovala vojenská exekuce⁵⁷⁸ a bezprostředně po ní sekvestrace. Sekvestorem byl rozhodnutím krajského úřadu z 8. srpna 1748 ustaven právě Melichar Gruber, jenž současně vykonával tutéž pravomoc ještě v Hartmanicích. Denně jeho sekvestrace stála městský důchod 57 kr. Sušický hospodářský inspektor se obrátil na hofrychtěle Sedellera a dovozoval, že placení za sekvestora uvrhne obec ještě do větších dluhů a argumentovav tím, že jen od května do konce července se dluh na extraordinariu podařilo snížit o 1 201 zl. 26 kr., žádal o zrušení sekvestrace. Tomu bylo skutečně vyhověno a městu se na doplacení zbytku povolily ještě dva další

přímých daní za sedmileté války P. G. M. DICKSON, *Finance and Government under Maria Theresia 1740–1780*. Volume II, Oxford 1987, s. 128–129.

570 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 102.

571 Vrchnosti je začaly zakupovat v roce 1758 za účelem splácení berní a různých mimořádných odvodů na válečné účely, tj. zejména nucenou půjčku (subsidiu praesentaneum) a majetkovou daň, ale též za dodávky naturálií (kupř. sena). P. G. M. DICKSON, *Finance and Government under Maria Theresia 1740–1780*. Volume II, Oxford 1987, s. 134. Srov. ještě Ludmila KUBÁTOVÁ, *Bohemika ve vídeňském archivu dvorské komory*, SAP 21, 1971, s. 588; *Průvodce po Rakouském státním archivu ve Vídni pro českého návštěvníka*, Praha 2013, s. 701–703;

572 Konkrétně šlo o tyto položky: 28. 6. 1758 38 zl.; 1. 2. 1758 1470 zl.; 19. 9. 1758 150 zl.; 2. 10. 1758 20 zl.; 1. 11. 1758 1770 zl.; 1. 1. 1759 910 zl.; 1. 3. 1759 510 zl.; 1. 3. 1759 588 zl.; 1. 8. 1759 430 zl.; 1. 8. 1759 800 zl.; 14. 11. 1759 84 zl.; 1. 11. 1760 12 zl. 15 kr.; 1. 11. 1760 789 zl. 30 kr.; 1. 11. 1760 26 zl.; 1. 11. 1760 486 zl.; 1. 3. 1761 1224 zl.; 1. 6. 1761 18 zl.; 1. 6. 1761 40 zl.; 1. 6. 1761 35 zl.; 1. 11. 1761 440 zl.; 1. 11. 1762 20 zl.; 1. 5. 1763 764 zl.; 1. 5. 1763 426 zl.; 1. 5. 1763 87 zl.; 1. 5. 1763 668 zl.; 1. 5. 1763 11 zl.; 1. 5. 1764 25 zl.; 1. 5. 1763 22 zl. (SOkA Klatovy, AMS, „*Prothocoll Buch der löblichen Reitt-Zunft*“, fol. 97v–113v, 118r–126r, 134r–139v; tamtéž, sign. (T) Sušice 2, kniha trhu 1698–1770, pag. 433, 439–442).

573 16. listopadu 1761 gubernium svolilo Sušickým prodat stavovskou obligaci ve výši 1864 zl. společně s úrokem na úhradu kontribučních záloh (anticipací), 19. října 1764 stavovskou obligaci č. 383 ve výši 764 zl. vodňanskému císařskému rychtáři a poštmistrovovi Janu Fetterlovi za dodanou mouku a oves a 17. srpna 1764 ve výši 486 zl. na vystavění radniční věže. Obdobným případem byla supererogátní obligace na 2250 zl., kterou gubernium 2. ledna 1771 městské obci povolilo prodat k úhradě kontribuce a zajištění základních potřeb v době hladomoru (vše NA Praha, České gubernium – Contributionale, karton č. 201).

574 Od roku 1768 městská obec svěřila 18 obligací veřejnému notáři a svému pražskému právnímu agentovi v Praze Janu Vojtěchovi Nemrhu za účelem jejich výhodné výměny. Když Nemrha v srpnu 1769 neočekávaně zemřel, staly se dvě obligace na 1224 zl. pro kontribuční kasu (ze dne 1. 3. 1761) a na 84 zl. pro farní kostel (ze dne 14. 11. 1759) i se svými úroky součástí jeho pozůstalosti a město je komplikovaně vymáhalo ještě v roce 1771. Později (v roce 1780) se tento problém se stal námětem stížnosti, kterou proti bývalému osazení magistrátu podali někteří měšťané (NA Praha, České gubernium – Contributionale, karton č. 201).

575 Např. ve vojenském roce 1747 se vydalo z kontribuční kasy na úhradu daně ještě za rok 1744 a když odstupující kontribuční písař Melichar Gruber předával agendu svému nástupci, dluhovali kontribuenti na ordinariu vysokých 3490 zl. 37 kr. SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, nedatovaná účetní příloha (1747).

576 V roce 1747 dlužili měšťané jen na těchto daních plných 2 252 zl. 41 kr. 3 d.

577 Relace Sedelerova ze srpna 1748 v NA Praha, České gubernium-contributionale, karton č. 72.

578 SOkA Klatovy, AMS, sign. 617, soupis rozvržené a vybrané kontribuce pro město a panství 1738–1747, fol. 72v.

termíny.⁵⁷⁹ S exekucemi se se železnou pravidelností setkáváme také v 50. letech.⁵⁸⁰ V tomto kontextu je zajímavé, že město se pro jejich odvrácení pokoušelo i podplácet.⁵⁸¹ Nebylo to ovšem mnoho platné, již v roce 1751 se znovu dozvídáme o sekvestorovi Melicharu Gruberovi.⁵⁸² V září kvůli snížení dluhu na extraordinariu městská obec prodala obilí za 194 zl., což ovšem krajští hejtmané hodnotili jako pouhý zlomek ve výši jejich nedoplatku.⁵⁸³ Sekvestrace pokračovala zřejmě ještě na konci roku 1752, protože za období 9. až 31. prosince 1752 obec vyplatila Gruberovi 11 zl.⁵⁸⁴ Následující sedmiletá válka situaci neulehčila. V roce 1761 magistrát vysílal k podkomořímu svého berníka Jana Šimáčka s úkolem seznámit ho se situací obecního hospodářství, vyčerpaného různými mimořádnými válečnými daněmi a vyprosit svolení k půjčce 2 000 zl. (do zástavy měl jít divišovský poplužní dvůr) a k prodeji dvou stavovských obligací.⁵⁸⁵ Nevíme, zda bylo dosaženo úspěchu, podkomořský missiv z července 1761 nás informuje o převedení 3 238 zl. z obecního důchodu do kontribuční pokladny.⁵⁸⁶ Ještě na konci 70. let nedošlo k obratu. V roce 1778 Sušičtí rádi využili nabídku horažďovického Žida dodat seno pro vojenské účely do Kouřimi,⁵⁸⁷ na konci roku 1779 museli snášet exekuci šesti mužů za nedoplatené ordinarium ve výši 402 zl. 51 kr.⁵⁸⁸

Sledováním vlastní úhrady kontribuce se dostáváme k řešení otázky, jakým zatížením pro městskou obec vlastně byla. Víme již, že obec z městského důchodu odváděla na daních z vlastního nemovitého majetku především ordinarium, zatímco extraordinarium se rozvrhovalo na jednotlivé měšťany jako příslušníky městské obce (korporativní vrchnosti) a jen jeho malá část připadla k placení městské obci. Prameny z poslední čtvrtiny 17. století bohužel nečiní žádné výrazné dělítko mezi kontribucí hrazenou měšťany individualiter a městskou obcí in corpore: např. 8. května 1688 podkomoří psal do Sušice, že „*vy a obec vaše 2 612 fr. dlužni pozůstáváte*“, aniž by stav zadlužení formuloval přesněji.⁵⁸⁹ S jistotou nevíme ani to, zda tu bylo myšleno jen ordinarium anebo i extraordinarium. První náznaky zadlužování v oblasti kontribuce se projeví v zavádění obecních várek na snazší úhradu kontribuce. Hned v létě 1685, kdy se započalo s každoroční vrchnostenskou daní, sušičtí měšťané sondaovali možnost úhrady vrchnostenské daně ne ze svých kapes, nýbrž z obecního důchodu. To lze interpretovat buď jako výsledek jejich vlastní finanční tísně, anebo spíše pokus, jak odvrátit další nepříjemnou platební povinnost ze svých beder. Nebyl však úspěšný. Výše extraordinaria totiž ve druhé polovině 17. století byla v podstatě mizivá a prudce začala narůstat až počátkem 18. století,⁵⁹⁰ kdy se také množí zprávy o uzavírání úvěru za účelem úhrady kontribuce. Vlastní výše ordinaria a extraordinaria, jímž byla povinována městská obec, totiž nebyla natolik významná, aby se stala zdrojem tak markantního uzavírání úvěrů v 18. století, jehož jsme svědkem.⁵⁹¹ Nemusíme pochybovat, že se měšťané stavěli k hrazení extraordinaria velmi neochotně, protože je výrazně znevýhodňovalo (znamenalo fakticky, že jsou zdaněni dvojím způsobem). Jakožto příslušníci městské obce však mohli docílit úhrady extraordinaria právě formou úvěru, který na sebe vzala celá městská obec. V krátkodobém horizontu se jednalo o elegantní řešení, v

579 Relace Sedelerova ze srpna 1748 v NA Praha, České gubernium-contributionale, karton č. 72.

580 Devět exekučních vojáků bylo do Sušice vloženo na příkaz krajského úřadu ve dnech 28. 6. – 5. 7. 1744 – stáli 7 zl. 12 kr. (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, nedatovaná účetní příloha), v červenci 1751 vykonával exekuci v Sušici feldvėbl Springer, 21. 9. – 31. 10. 1751 Neth (tamtéž, účetní přílohy z 27. 7. 1751 a 27. 10. 1751).

581 „[...] za jednoho tetřeva a jirábka, které jse panu krajskému titl. do Chanovic za příčinou zdvihnutí exekucí odeslané byli“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 26. září 1747).

582 NA Praha, České gubernium-contributionale, karton č. 72. Srov. SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 1. 1. – 10. 11. 1751.

583 List prácheňských krajských hejtmanů reprezentaci a komoře z 24. září 1751 v NA Praha, České gubernium-contributionale, karton č. 72.

584 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 31. prosince 1752. Srov. tamtéž, městské účty 1749–1751, soupis různých vydání za rok 1751: „Panu commissarovi Grubrovi strany mající sekvestrací na zasedělé resty“. Srov. SOkA Klatovy, AMS, sign. 38, protokol městské rady 1752–1755, fol. 40r.

585 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.9.

586 Missiv z 3. července 1755 v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.9.

587 SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 83.

588 SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 145.

589 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 22, sign. RKP 2838, registra listů 1687–1691, fol. 106v.

590 Podrobně J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 58–59.

591 Tím však není naznačeno, že obec svůj podíl extraordinaria odváděla nějak důsledně: ještě v roce 1781 dluhovalo za vsi a město na extraordinariu 845 zl. 50,25 kr. z doby před vojenským rokem 1749 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. 10. 1781).

dlouhodobém horizontu o výrazné zatížení finanční rovnováhy obecního hospodaření, kterého si byli vědomi i státní úředníci (naráží na to např. královský podkomoří ve své instrukci z roku 1739). Sankce za nesplacení extraordinaria již totiž doléhaly na ústrojí obecní. Kvůli nesplacení extraordinaria za rok 1705 městská obec zastavila nejmenovaný mlýn a hospodu, které měla za stejným účelem dokonce prodat.⁵⁹² Takové případy se pochopitelně umocňovaly, vedle sekvestrací či exekucí vrcholily odprodejem části městského panství či zástavou jeho částí při uzavírání úvěrů. Zvláště významně dluhy v extraordinariu nabíhaly po požáru v červenci 1707. Na konci října 1716 dlužené extraordinarium činilo již 2 334 zl. 24 kr. 3,5 kr.

Řešení finanční tísně formou úvěru se tak stalo typickým rysem finanční politiky města v 18. století a tento trend nemohli zastavit ani státem delegovaní hospodářští správci. Podíváme-li se na soupis dosud známých dluhů v průběhu prvních tří čtvrtin 18. století, zdůvodňují se úhradou dlužené kontribuce právě ty nejvyšší úvěry. Přestože by bylo jednostranné myslet si, že šly skutečně vždy v celkové výši na úhradu daní a přestože by šlo vznést protiargument, že údajná úhrada kontribuce se pro městskou obec mohla stát i vhodnou výmluvou pro povolení úvěrů u vyšších úřadů, nelze význam takových úvěrů podceňovat: v letech 1700–1775 si město za tímto účelem půjčilo přinejmenším 16 130 zl. (v soupise dluhů neznáme důvod úvěrů zdaleka všude), což představuje 35 % zatím známých dluhů uzavřených v této době (45 932 zl.).⁵⁹³ Vzhledem k neúplnosti dat lze hypoteticky předpokládat, že se tento procentuální podíl ještě posunul výše. Nezapomínejme také, že Sušici výrazně zadlužilo likvidování následků zhooubného požáru z roku 1707, bez nichž bychom se s úvěry na umořování kontribučních dluhů dostali ještě výše.

Podle dostupných údajů Sušice za období 1650–1775 let signovala dlužní úpisy v minimální výši **58 715 zl. 20 kr.** (= 50 327 kop míš. grošů), čímž ještě přesáhla výši vypůjčených peněz za „kritické“ půlstoletí 1600–1650 (46 296 kop míš. grošů, tj. 54 012 zl.), i když musíme přihlížet k postupující inflaci. Jde však do určité míry pouze o konstrukt, neboť poměrně běžnou praxí bylo, že se obec úvěrem pokoušela umořovat své starší finanční závazky, takže faktická výše dluhů byla nižší.⁵⁹⁴ Kupř. podle exaequatoria dominicale z roku 1749 se celková výše zadlužení vyšplhala na 20 500 zl. (11 700 zl. fundace a 8 800 zl. úvěry), úroky z nich plynoucí potom na 1182 zl. ročně.⁵⁹⁵ S tímto údajem v podstatě korelují hodnoty z mladších let: podle instrukce podkomořího z roku 1750 město dlužilo 21 300 zl. (z nichž každoroční úrok činil 1 200 zl.),⁵⁹⁶ podle vyučování výnosů za léta 1772–1781 částku 25 175 zl.,⁵⁹⁷ a konečně podle kalkulace z roku 1782 celkem 23 847 zl.⁵⁹⁸ Této výši úroků odpovídá částka, která se v souvislosti s úroky objevuje v městských účtech. Úloha fundací v dlužné sumě je otázkou na samostatný rozbor – v ideálním případě založení fundace jejím iniciátorem město neovlivnilo a i když jistě rádo přijalo nabídku fundačního závazku, jenž s sebou přinesl vítaný kapitál, zřizovaly se fundace zpočátku nezávisle na vůli obce. Jinak tomu ovšem bylo v 18. století, kdy, zdá se, obec fundační princip získání úvěru dokonce cíleně vyhledávala.

Zadluženost obecního hospodářství jen sekundárně ovlivňovala ekonomickou bilanci jednotlivých měšťanů. Kontribuční břemeno na ně jistě dolehlo velmi citelně a mezi největšími

592 Missiv z 27. září 1708. NA Praha, Zemský podkomoříský úřad, inv. č. 31, sign. RKP 2847, registra listů 1708–1709, fol. 29r–30v. V květnu 1709 podkomoří nabádal městskou radu donutit dlužníky k zaplacení třeba i zabavením dobytka a nábytku (tamtéž, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 6v–7r).

593 V lednu 1761 vyslalo město k podkomořímu radního Antonína Šimáčka k jednání o povolení půjčky 4000 zl. na úhradu nedoplatků v důchodní a kontribuční kase (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno).

594 Doložit to lze např. na úvěru z 31. července 1739, jímž obec hradila dlužené extraordinarium. Obligaci od původního věřitele (priora řádu johanitů Václava Jáchyma Čejky z Olbramovic z tzv. thunovské fundace) získal hrabě Šebestián Kunigl, majitel velkostatku Bezděkov u Klatov. Aby ho městská obec finančně uspokojila, vydlužila si 21. dubna 1751 dalších 4000 zl. od komorního písaře Daniela Lhotského, jenž v roce 1759 obligaci převedl na špitál sv. Materny intra moenia v Ústí nad Labem. Tomu Sušičtí dluh spláceli až do září 1836. K ústeckému špitálu srov. Karl JAHNEL – Alexander MARIAN, *Das Spital und die Kirche St. Materni ausserhalb der Mauern in Aussig*, Ústí nad Labem 1924; Franz J. WÜNSCH, *Die Spitalstiftung St. Materni intra moenia*, Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1937, č. 1, s. 10–14. Za informaci o špitálu děkuji PhDr. Věře Hladíkové z Archivu města Ústí nad Labem.

595 NA Praha, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabela z 31. října 1749.

596 SOkA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 66–67.

597 SOkA Klatovy, AMS, sign. 134, vyučování výnosů 1772–1781.

598 SOkA Klatovy, AMS, sign. 666, „*Berechnung des Diwidenten oder der Belegung für die Robot-Reluizion und Dominikal-Erbgrundezinse bey der königl. Stadt Schüttenhofen*“.

dlužníky ordinaria se na počátku 18. století vyskytli i nejbohatší z nich, ovšem sledování příběhů konkrétních individualit rozhodně nevysvětluje o jejich pauperizaci. Doslova finančníci pozdně barokní Sušice se stala měšťanka Ludmila Löschová, jež ve městě vlastnila několik nemovitostí a ochotně půjčovala peníze nejen obci, měšťanům a předměstským sousedům, ale také cizopanským poddaným.⁵⁹⁹ Finanční situaci dalších naznačuje odhad jejich majetku v městských šacuňcích.

Napjatá situace městského obecního a kontribučního účetnictví vytvářela živné podhoubí pro korupci a defraudaci, jež jen stěží mohly obecnímu hospodářství vytvářet pozitivní perspektivy. Podle názoru pokomořího byly jediné ony příčinou zadluženosti sušické kontribuční pokladny a velké množství jeho missivů se proto vyjadřovalo i k tomuto nešvaru. Zárodky nestandardního přístupu ke kontribuci se projevují v pobělohorském období v podstatě obecnou měrou. Nejprve se objevily pokusy o zatajování várek ve snaze ušetřit na pivním tácu. V roce 1676 se udáním radního posla Václava Jantovského provalilo, že měšťané v 60. letech zatajovali na každé várce 5,5 čtyřvěderního sudu. Měšťané se vymlouvali, že se jednalo o várky, které od nemajetných měšťanů odkoupila obec a využila jich na vojsko, případně ke zbožným účelům (kapucíni, děkan). Královský prokurátor byl shovívavý a s odvoláním na to, že bída města Sušice je všeobecně známá („*die Miserabilität dieses Orths landkündig ist*“), doporučoval jen ostré pokárání bez nějakých sankcí.⁶⁰⁰

Další potíže vznikaly kvůli kontribuční repartici. V letech 1687–1688 se někteří konšelé scházeli mimo městskou radu a rozvrhovali kontribuci, odváděnou tehdy formou sypání ječmene, naprosto svévolně a prý nad výši určenou státem.⁶⁰¹ Špatná a liknavá repartice byla terčem výtek podkomořího v první polovině 90. let – obviňoval přitom z liknavosti primasa ve věci městského hospodářství a purkmistry ve věci vymáhání kontribučních restů,⁶⁰² později dokonce městskou radu z toho, že repartici vůbec neprovádí, takže dluhy narůstají a sami dlužníci ani netuší, kolik vlastně mají splatit. V roce 1693 podkomoří Sušické několikrát nabádal, aby si ze svých řad ad hoc vybrali hospodářského úředníka, jenž by pracoval pod dohledem primasa a sanoval veškeré nesrovnalosti v účtech. Měšťané však jednali liknavě a neposlušně, nejevili snahu vnést do své účetní agendy pořádek, čímž se dostali do sporu s císařským rychtářem.⁶⁰³ Kromě toho si mezi sebou rozdělovali feudální rentu od poddaných, čímž krátili obecní důchod.⁶⁰⁴ Nový hospodářský správce Samuel Alois Huttary, jmenovaný v roce 1694, tak neměl právě lehkou pozici – jeden z jeho předchůdců Matyáš Heiss nebyl s to složit své účty a byl za to vězněn,⁶⁰⁵ sám Huttary do kontribuční kasy zapůjčil ze svého přes 500 zl., vzápětí ho počátkem února 1695 městská rada bez vědomí úřadů propustila a dosadila na jeho místo tři měšťany.⁶⁰⁶ Podkomoří rozhodnutí konšelů anuloval a poté, co se stále mýjely účinkem výzvy na zaslání a řádnou revizi městských účtů, vyslal do Sušice účetního Matyáše Vanického a uložil na měšťany vojenskou exekuci.⁶⁰⁷ Tomu měšťané všelijak komplikovali situaci, až si na tento zlořád podkomořímu postěžoval.⁶⁰⁸

Zcela bez viny nebyl ani sám Huttary.⁶⁰⁹ Jím vedené kontribuční účty z konce 90. let 17. století nikdo nepřehlížel, „*odkudž chudá a zadlužilá obec sušická a ubohý poddaný nemalé zkrácení*

599 NA Praha, České gubernium-contributionale, inv. č. 328, karton č. 397.

600 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/5.

601 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 22, sign. RKP 2838, registra listů 1687–1691, fol. 82r–83r.

602 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 23, sign. RKP 2839, registra listů 1680, 1691–1693, fol. 186v–187v; SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.9, list podkomořího z 4. července 1693; sign. II.1.2, list podkomořího Sušickým z 13. ledna 1696; sign. II.1.5, list podkomořího Sušickým z 2. října 1697.

603 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696, fol. 16r–17r, 31r, 67r–67v.

604 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696, fol. 155r–155v.

605 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696, fol. 79v–80r, 208r, 217v–218r, 229r, 242r–242v; SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.8, list z 30. prosince 1695; sign. II.3.9., list podkomořího z 19. prosince 1695 (zde zmínky o dalších účetních). Heiss, aniž by vypracoval všechny potřebné účty, zmizel na komorní panství Zbiroh.

606 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696, fol. 160v–161r.

607 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696, fol. 187r–187v.

608 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696, fol. 197v–198r. Zprávu o stavu sušických účtů však vypracoval (tamtéž, fol. 219r).

609 Měl již přitom potíže na svých předchozích působistiích, srov. NA Praha, Nová manipulace, sign. S 27/8.

nesou“⁶¹⁰ a navíc je předložil až s odstupem tří let.⁶¹¹ Podkomoří vyhrožoval, že pokud nebudou účty až do konce června k revizi předloženy, skončí zodpovědné osoby v arestu. Dále požadoval vyhotovení nového šacuňku, protože ten původní byl neobjektivní („*nepořádně a proti rovnosti jednoho neb druhého měšťana usedlosti a živnosti učiněn býti má*“).⁶¹² 27. července 1703 se v přítomnosti královského podkomořího konala komise, která vizitovala kontribuční účty městského panství za léta 1694–1699. Šetření uzavřela zjištěním, že Huttary musí vyplatit na vyrovnání účtů plných 542 zl. 10 kr. 1,25 denáru.⁶¹³ Konečné řešení však takové rozhodnutí nepřineslo, Huttary byl uvězněn u krajského úřadu a adresoval podkomořímu stížnosti na špatné hospodaření Sušických.⁶¹⁴ Kauza se vlekla ještě v roce 1706.⁶¹⁵ Podkomoří trval na jejím co nejrychlejším ukončení, aby „*z toho labyrintu dlužního jednou ta ubohá obec vyjítí a sobě pomoci mohla*“.⁶¹⁶ V dubnu 1703 již měla obec nového hospodářského správce, protože je podkomoří Václav Obytecký z Obytec nabádal, aby mu vydala přesnou instrukci.⁶¹⁷ V srpnu potom Sušici osobně navštívil a v reakci na zjištění, že na některých konšelích a měšťanech stále vážnou vysoké kontribuční nedoplatky, jmenoval šestičlennou komisi k jejich vymáhání s pravomocí odebírat neplatičům ječmen nebo přímo várku.⁶¹⁸ Definitivní pořádek ovšem nesjednal, ještě komise pro povznesení měst na přelomu let 1704 a 1705 konstatovala u Sušice, že se kontribuce vybírá „*in confuso*“ a bez provádění subrepartice.⁶¹⁹ Ustavení hospodářského správce zmatky zdá se setřelo, v říjnu 1705 byl sestaven zcela nový šacuňk, který zahajuje řadu dochovaných šacuňků.⁶²⁰ Stížnosti na liknavé provádění reparticí skutečně neslyšíme, zato se znovu objevuje problém neobjektivních šacuňků. V roce 1734 komisaři pro sestavení tereziánského katastru v roce 1734 konstatovali, že se šacuňky ve městě vedou na místo obvyklejších kontribučních knížek, což byla ideální příležitost proto, aby se sestavovatelé těchto šacuňků (členové městské rady a obecních starších) pokoušeli své majetky podhodnocovat na úkor chudších.⁶²¹

Jedním z důvodů zavedení instituce státem koordinovaných hospodářských správců mělo být vytěsnění výše popsaných prvků finančních machinací a korupce. Nebyli ji prosti jak konšelé, jimž často chyběl patřičný intelektuální rozhled (podle zjištění Bořkovy komise byli z 12 konšelů jen

610 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 28, sign. RKP 2844, registra listů 1704–1705, fol. 10r–11v. První stížnost na nedůsledné vedení účtů již v roce 1695: NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696, fol. 191v–192r.

611 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 25, sign. RKP 2841, registra listů 1698–1701, fol. 114r. Srov. k tomu tamtéž, inv. č. 26, sign. RKP 2842, registra listů 1701–1702, fol. 40r–40v.

612 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 26, sign. RKP 2842, registra listů 1701–1702, fol. 40r–40v.

613 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 25, sign. RKP 2841, registra listů 1698–1701, fol. 115r. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. července 1703. Huttary musel hradit nevyplacenou kontribuci od několika měšťanů (Adama Adamovského, Fabiána Gregoriadesa, Matyáše Koppera, Petra Kabáta, Daniela Pretlíka a Františka Gregoriadesa), kteří se s ním poté vyrovnali (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, sign. RKP 2844, registra listů 1704–1705, fol. 35v–36v). Zaplatit se zdráhali Adam Adamovský a Daniel Pretlík, upomínání byli ještě 28. května 1706 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 113v).

614 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 25, sign. RKP 2841, registra listů 1698–1701, fol. 114r. Srov. tamtéž fol. 135v–136r, 156r–156v, 202v.

615 Podkomoří nařizoval ve věci huttaryovské kauzy ještě 31. 10. 1704 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, sign. RKP 2844, registra listů 1704–1705, fol. 35v–36v), 17. 12. 1704 doporučoval konání komise v lednu 1705 (tamtéž, fol. 50v–51r; srov. tamtéž fol. 43r–43v) a 15. 10. 1705 upomínal komisaře k uzavření celého šetření (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 42v) a konečně 11. prosince 1706 nařizoval, aby obec vyplatila Huttarymu 400 zl. (tamtéž, fol. 193v–194r). Dlužno připomenout, že ještě v roce 1713 podkomoří řešil Hajklovu kauzu (missiv z 24. července 1713, NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714, fol. 156r–156v). K huttaryovské kauze obšírně NA Praha, Česká komora, srov. také SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.9.

616 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 28, sign. RKP 2844, registra listů 1704–1705, fol. 67v–68v.

617 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 27, sign. RKP 2843, registra listů 1702–1704, fol. 74r; SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.8, list podkomořího z 2. května 1703.

618 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.5, podkomořská instrukce z 25. srpna 1703.

619 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 272, 59.

620 Již v roce 1780, kdy byl zhotoven elench k městské registratuře, byl městský šacuňk z roku 1705 nejstarší dochovaný (SOKA Klatovy, AMS, sign. 389, věcný elench městské registratury 1773–1786, fol. 120v).

621 SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 40–50.

čtyři gramotní),⁶²² tak městský písař, císařský rychtář či kontribuční písaři.⁶²³ O kauze Samuela Aloise Huttaryho již byla řeč, ve druhém desetiletí 18. století Sušicí otráasaly peripetie s městským písařem Janem Františkem Vinařským (viz níže). Kromě jiných věcí mu bylo zazlíváno i svévolné manipulování s městskými písemnostmi, úřady je od něj marně mámyly.⁶²⁴ Nebyl to evidentně jediný případ, i J. A. Gabriel zaznamenal, že na půdě domu nejmenovaného písaře se nacházelo velké množství písemností.⁶²⁵ Také císařský rychtář Ferdinand Kristián Lysander z Ehrenfeldu zdržoval doma údajně nějaká privilegia a nadace. 9. ledna 1707 podkomoří urgoval městskou radu, aby donutila císařského rychtáře vše vrátit na radnici.⁶²⁶ Učinil tak v dubnu 1707 a přestože podkomoří trval na jejich uložení mimo dosah ohně, podlehly o pár měsíců později požáru.⁶²⁷

Ani noví úředníci však nebyli zcela bezproblémoví. Nejprve se rekrutovali z místních obyvatel, což často znamenalo jejich snazší ovlivnitelnost vůči svodům místních názorových frakcí. Primárně tomu měly zabránit jimi skládané kauce, případně praxe dorovnání všech nedoplatků z vlastního (máme však doklady i o opačné situaci).⁶²⁸ Vlastní realita však spíše vytvářela předpoklady, aby se drobné účetní nesrovnalosti dorovnávaly z městského důchodu.⁶²⁹ Suma našich znalostí o jednotlivých správcích dosud není nijak komplexní a pramenné relace tu mnohdy postrádají jména svých aktérů. Prvními správci byli od října 1705 varhaník Bernard Lösch a měšťan Ludvík František Pretlík (vzápětí nahrazený Matějem Kusovským).⁶³⁰ Jejich pozici od roku 1708 poněkud oslaboval primas Václav Ladislav Meržek, jenž se podle rozhodnutí komise pro povznesení měst stal hospodářským inspektorem s povinností revidovat obecní hospodářství.⁶³¹ Reptání měšťanů na osoby dosazené do pozice správců vyvrcholily volbou nového správce počátkem roku 1709, kterou neuznal královský podkomoří. Vybídl však starého správce Kusovského ke složení účtů do 14 dnů.⁶³² Kusovský vyhověl a počátkem května 1709 odmítl funkci hospodářského správce („ouředníka“) nadále vykonávat.⁶³³ Podkomoří však trval ho do jmenování jeho nástupce v úřadu udržet,⁶³⁴ jistě i kvůli neurčeným peripetiím, které byly při volbě jeho nástupce Šimona Hajkla.⁶³⁵ Výsledkem byla další nespokojenost; proti Kusovskému vystoupila i hospodářská konference.⁶³⁶ V srpnu 1711 vysílal podkomoří do Sušice komorního písaře, aby pokáral městskou radu a hospodářskou konferenci (podrobnosti však neznáme),⁶³⁷ v roce 1713 si císařský rychtář stěžoval na „špatnou pariti magistrátu sušického“.⁶³⁸ To se již rozbíhal spor, který vyplynul z pozice, kterou ve správě městského hospodářství zaujal od roku 1708 primas Matěj Ignác Grübl. Svě funkce hospodářského inspektora zneužíval téměř k výlučnému rozhodování a v roce 1712 jej podkomoří

622 J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, s. 67.

623 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 62–63.

624 J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, s. 75.

625 J. A. GABRIEL, *Královské město Sušice a jeho okolí*, s. VII–VIII. Jejich osud byl tragický: část se zavezla na likvidaci do papírny, zbytek posloužil jako balící papír pro kupecké zboží.

626 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 207v–209v.

627 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 30, sign. RKP 2846, Registra listů 1707–1708, fol. 22r–22v.

628 V roce 1768 vyplaceno Antonínu Šimáčkovi 167 zl. 7 kr. 3 d. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768).

629 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 28. dubna 1738.

630 SOKA Klatovy, AMS, kniha trhů 1630–1723, fol. 121v–122r. Princip kaucí zůstal zachován i později: Nastupující důchodní Ignác Baumann skládal 1. ledna 1731 částku 500 zl. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.8). Důchodní Obstzierer roku 1743 skládal jen 200 zl. (tamtéž, hlavní účet 1. 8. – 31. 12. 1743). Odstupující důchodní Šalát v březnu 1713 zase doplácel 32 zl. 15 kr. 3,25 d ze svého, protože tato částka chyběla po odečtení likvidace löschovské a šalátovské z účetního přebytku (tamtéž, hlavní účet za období 1. 1. – 31. 3. 1713).

631 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 63.

632 Missiv z 14. února 1709 v NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 31, sign. RKP 2847, registra listů 1708–1709, fol. 147v–148r.

633 SOKA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 79v.

634 SOKA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 83r.

635 Missiv z 23. června 1709. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 20v–21r.

636 Srov. missiv z 30. srpna 1708. Zemský podkomořský úřad, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 59v–61r.

637 Missiv z 29. července 1711. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 33, sign. RKP 2849, registra listů 1710–1712, fol. 171r–171v.

638 Missiv z 14. března 1713. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714, fol. 121v–122r.

pokáral, aby řídil jednotlivé záležitosti nikoliv podle svého uvážení, ale s přizváním magistrátu a konzulentů.⁶³⁹ Podle pozdějšího vývoje si však podkomořské doporučení nevzal k srdci. Došlo dokonce k vytváření názorových frakcí, které se vzájemně potíraly a vystupovaly proti sobě.⁶⁴⁰ V letech 1715–1721 se jedna výrazná v čele s již zmíněným městským písařem Vinařským⁶⁴¹ postavila do opozice proti hospodářskému inspektoru Grüblovi,⁶⁴² jenž podle stížností hegemonicky ovládal městský důchod a svévolně bral peníze z kontribuční kasy. Ušetřen nezůstal ani varhaník a správce Bernard Lösch, jenž měl ovlivňovat Grüblova nemocného předchůdce v úřadu primátora tím, že ho přemlouval nepovolovat měšťanské várky a neprovádět revizi hospodářských účtů. Na písařovu stranu se přidali i čtyři konšelé a obecní starší. Kauzu přešetřovala komise krajského úřadu, jež se přiklonila na Grüblovu stranu, označíc ho za svědomitého úředníka. Ve věci nakonec udělal tečku císařský reskript z 21. ledna 1718, jenž byl publikován krajskými hejtmany před shromážděnou obcí 10. června: Vinařský byl uznán pokoutním písařem, na 10 měsíců uvězněn na hradčanské radnici, propuštěn z místa syndika a vypovězen ze Sušice. Stížnosti na liknavý přístup a přiklonění k odbojné skupině padly na hlavu také císařskému rychtáři Václavu Ladislavu Meržkovi, jenž byl místodržitelstvím příštího roku pokárán. Po Vinařském pokračovali v protigrüblovském odboji ještě jeho stoupenci a další sérii stížností uzavřel až císařský reskript z 17. července 1719, jenž 29. srpna 1719 tlumočili do Sušice krajští hejtmáné: uvěznit na dva měsíce v bráně Jiřího Rytíře, Bohuslava Lysandera, Františka Tobla, Matěje Koberovského a Františka Albrechta Pankráce a sesadit Adama Mühlbergera z postu konšela. Již koncem října se na místodržící obrátily manželky vězněných Rozina Anna Lysanderová, Rozina Terezie Rytířová a Rozina Apolena Luňáčková a pokračovaly v pomluvách proti Grüblovi: obviňovaly ho ze zpronevěry peněz, pobírání neúměrného služného, kumulaci úředních funkcí, vaření nekvalitního a draze prodávaného piva, šíření pomluv apod. Tyto stížnosti uzavřel reskript Karla VI. z 10. ledna 1721: udělil měšťankám ostrou výtku za neopodstatněné stížnosti, byť připustil, že není možné, aby veškerou inspekci nad obecním hospodářstvím vykonávala jen jedna osoba.

Snad i s přihlédnutím k předchozím peripetiím se postupně stále častěji důchodními stávaly osoby cizí, které za tímto úřadem do Sušice přišly⁶⁴³ (z tohoto důvodu jim obec platila byt, např. v roce 1713 částkou 12 zl., v roce 1781 již 21 zl.). Ani potom ovšem nebyla situace ideální: podkomořská instrukce z roku 1750 obvinila hospodářského správce z neoprávněného pobírání příspěvku na byt, špatného účtování objemu solních soudků či liknavého vedení měsíčních důchodenských cedulí (body č. 29, 34, 35, 51). Neopominula však ani korupci dalších složek městské správy. Na několika místech pokárala za prohřešky proti městskému hospodářství členy sboru konšelů a obecních starších. Nejtěživěji dopadl podkomořský hněv na obecního staršího Ferdinanda Gregoriadesa, který doma tajně vařil pivo. Byl potrestán suspendováním. Další konšelé a obecní starší liknavě platili úroky z fundací anebo dlouhodobě dlužili zádušní peníze. Velmi alarmujícím bylo nepravdivé přiznávání nemovitého majetku do městského šacuňku na úkor méně

639 Missiv z 1. ledna 1713. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714, fol. 105v.

640 Kauzu kolem primátora Matěje Ignáce Grübla podrobně ilustrují prameny v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/12; tamtéž, Staré české místodržitelství, sign. 1717/VIII/F 3/b, sign. 1717/VIII/G/13, sign. 1718/IX/F/16, sign. 1718/IX/G/11, sign. 1718/IX/H/1, sign. 1718/X/E/15, sign. 1719/I/F/23.

641 Vinařského blízkými spolupracovníky byli Jan Ignác Wartenkopf a Jiří Rudolf Will, supliky proti Grüblovi podepisovali také Adam Adamovský, František Albert, Jan Barbe, Václav Bavorovský, Jan Benetka, Václav František Ctiborský, Antonín Felix Čermák, Adam Drtikol, Samuel Engelbert, městský rychtář Vilém Frant. Fetterle, Jan Fialka, Jan Glanz, František Gregoriades, Václav Gregoriades, Jan Guttir, Matěj Hofbauer, Jan Hupáč, Karel Kaudens, Jan Kavka, Pavel Rudolf Kiebek, Jiří Karel Krušecký, Václav Ludvíkovský, Bohuslav Ignác Lysander, Kryštof Maršát, Jakub Maršát, obecní starší Jakub Maštovský, Ondřej Mayer, Adam Medek, Adam Mühlberger, Antonín Müller, Václav Müller, Daniel Nedvídek, Petr Nedvídek, Jan Nuder, Matyáš Oborský, Jiří Pánek, Josef Peittinger, Jan Pešek, Jan Pocher, Jan Pokorný, Antonín Polin, Tomáš Prunn, Josef Rokos, Antonín Rokos, Matěj Rosa, Jan Matyáš Rosenthaler, Jiří Rytíř, Jiří Sedlecký, Ignác Schreiner, Ondřej Schreiner, Baltazar Smržek, Jiří Smržek, Karel Smržek, Martin František Smržek, Ondřej Smíšek, Josef Staubmann, konšel Jan Straka, Matěj Šobr, František Tobl, Daniel Wartenkopf, František Štěpán Ziegler.

642 Grüblovu frakci v květnu 1719 tvořili Adam František Adamovský (objevuje se rovněž mezi Vinařského příznivci), Josef Arnošt Burggraf, Vilém František Fetterle, Gottfried Haas, Filip Jakub Hajkl, Petr Gottfried Kabát, Matěj Bernard Kopper, Ludvík Pretlík.

643 V lednu 1708 se Sušičtí dotazovali podkomořského, zda má být obecní hospodářství spravováno přespolním či domácím úředníkem. Dostali odpověď, že budou-li mít ve svých řadách schopného jedince, může být i domácí. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 30, sign. RKP 2846, registra listů 1707–1708, fol. 116v–117r.

vlivných měšťanů a opět liknavé splácení kontribučních restů z jejich strany, ačkoli právě oni měli jít ostatním příkladem. Středem pozornosti bylo zajištění pravidelného a bezproblémového odvodu kontribuce. Naznačená pravidla ovšem vyšla v době, kdy došlo k dalšímu zásahu do organizace kontribuční agendy ve městech: již ve 20. a 30. letech stáli kontribuční účetní zcela mimo hospodářskou konferenci a jejich účetnictví podléhalo jinému časovému harmonogramu (vojenský rok).⁶⁴⁴ I zde panovala praxe, že za dluhy vzniklé nedbalostí odpovídali kaucí, která vážla na jejich nemovitostech.⁶⁴⁵ Reskriptem z 31. července 1750 byl výběr kontribuce členy městské rady (především purkmistry) převeden na zvláštního výběřčího (*Steuereinnehmer*), delegovaného z řad usedlých měšťanů, městskou radou však voleného a podřízeného krajskému úřadu.⁶⁴⁶ V konkrétní situaci nešlo o nijak zásadní průlom, „kontribuční kasíři“ v Sušici fungovali dávno před vydáním zmíněného reskriptu. Podle instrukce z 20. prosince 1748 měl kontribuční kasíř vybírat kontribuci podle subrepartice vypracované „*bez ohledu osob, jich status, honoris aut characteris dle šacuňku*“, evidovat přijaté platby a shromážděné částky odvádět do krajské filiální kasy.⁶⁴⁷ Situace se zpřísnila po vydání systemálního patentu, který do výběru kontribuce a její vnesl jednotný řád a ustálil pravomoci kontribučních výběřčích.⁶⁴⁸ V lokálním případě se hlavní novinkou stalo, že obecní starší kasířovi zvolili na výpomoc asistenta, měšťana Františka Minibergera.⁶⁴⁹ Přijetím systemálního patentu ale nebyla skončena série nejrůznějších přehmatů a nedorozumění. Vyplývaly především z nekompetence kontribučních písařů, rekrutujících se bez výjimky z místních měšťanů. Na vlastní kůži to pocítil krajský adjunkt Jan Markvart Koc z Dobrše, který kontribuční agendu v Sušici vyšetřoval 10. května 1763 v rámci širšího šetření v celém Prácheňském kraji.⁶⁵⁰ Podle jeho zjištění nebyli kontribuční písaři počínaje Janem Adamovským téměř vůbec znalí systemálního patentu ani účetnictví. Tím pádem nedocházelo k řádné revizi kontribučních účtů (krajský úřad obdržel účty jen do roku 1759), kontribuce se obecně špatně evidovala a v rozporu s patentem se neprováděly řádné subrepartice na nepřímé daně (masný krejcar, musical impost, tabakgeld), na něž dokonce přispívali poddaní 30 zl. ročně. Literu systemálního patentu ovšem neznali ani konšelé a obecní starší, což se odrazilo při koncipování šacuňků, jež řádně nepublikovali jednotlivým kontribuentům. Krajský úřad nechal vyjádřit se k němu všechny měšťany a sumarizoval zjištěné stížnosti.⁶⁵¹

Pokusme se dosavadní zjištění shrnout. Platbyschopnost obce města Sušice a individuálních měšťanů se v pobělohorském období zhoršovala. Do konce 17. století sice bylo v podstatě úspěšně zažehnáno zadlužení z doby třicetileté války, avšak se změnou daňového systému docházelo k vytváření chronických kontribučních nedoplatků v důsledku neobjektivně stanovené osedlosti. Vedle kontribuce ze svého vlastního majetku kontribuenti z řad měšťanů velmi liknavě spláceli vrchnostenskou daň (*extraordinarium*), jejíž navýšení od počátku 18. století situaci jen zhoršovalo. Nedoplatky na *extraordinariu* ve výsledku zatěžovaly městský důchod, protože sankce ze strany státu směřovaly na něj (*sequestrace*). Obec nacházela řešení v uzavírání úvěrů. Zavedení nového správního zajištění městského hospodářství, byť mohlo situaci zlepšit, nevedlo ke kýženému cíli a katastrofální požár z roku 1707 způsobil další zadlužování na rekonstrukci poničeného obecního

644 Josef Adamovský 15. září 1733 sliboval „*na něho svěřenou kontribuční službu věrně a pilně spravovati, nepřislušelého přivlastňování se varovati, s opáčením vzác. magistrátem ve všem se řídit, peníze kontribuční se vsí pilností opatrovati, počty své pořádně vésti a skládati*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4).

645 V září 1733 Josef Adamovský složil kaucí 250 zl. „*na tento způsob, že kdyby mimo nadálosti v této kontribuční službě pro svou vlastní nedbalost neb nepořádnost do nějakého restu upadl aneb počtu budoucně budoucně vyvécti a vyměřiti se nemohl, vzác. magistrát tolik, totižto 250 f. rejn. na domě mém se držeti, na něm svůj regress pohledávati, ano i s exekucí prokračovati moc a právo míti má tak dlouho, dokavadž by kasa kontribuční dokonale zaplácena a spokojena nebyla*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4).

646 Podrobně k nim Bohuš RIEGER, *Zřízení krajské v Čechách. Část II., ústrojí správy krajské v l. 1740–1792*, Praha 1893, s. 421.

647 Instrukce z uvedeného dne v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.8.

648 K instituci kontribučních písařů srov. J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, s. 72.

649 SOKA Klatovy, AMS, sign. 37, radní protokol 1748–1752, fol. 140r, 141r.

650 Vyšetření kontribuční agendy ve městech nařídili nově ustanovení hejtmani Prácheňského kraje 7. ledna 1763 (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 102 – zde také koncept a čistopis Kocovy zprávy krajským hejtmanům).

651 Konsignace stížností v SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 102.

majetku i jednotlivých měšťanských domů. Jev liknavého splácení kontribuce nepostihoval přitom jen měšťany střední vrstvy (řemeslníky), ale prostupoval i do nejvyšších pater městské elity v čele s městskou radou, která přestože disponovala dostatečným kapitálem, neodváděla kontribuci v žádaných termínech. Přes všechny snahy se jen výjimečně podařilo prosadit, aby bylo extraordinarium hrazeno z městského důchodu, takže vlastními plátcí byli povětšinou individuální měšťané. Liknavost při hrazení kontribuce nutila městskou obec žádat o kontribuční úlevy a přijímat z podnětu státních úřadů úsporná opatření, prodávat části panství a nadále uzavírat úvěry. Celková suma vydlužených peněz v letech 1650–1774 dosáhla minimálně 59 000 zl., čímž převýšila hodnotu poválečného zadlužení z poloviny 17. století. Tím, že se mnohdy úvěry překrývaly (jeden úvěr sloužil k úhradě jiného), sice faktické zadlužení nebylo tak vysoké, přesto jen na úrocích město po většinu 18. století splácelo půl druhého tisíce zl. ročně. Tyto jevy se stávaly živnou půdou pro rozvoj korupce, zpronevěry a hromadění funkcí, jež usnadňovalo obratnějším jedincům ve všeobecné finanční tísní manévrovat a nacházet pro sebe zdroje majetkového prospěchu. Podobně situaci ztěžovala neznalost a nekompetentnost byrokratického aparátu, evidentní především v kontribuční agendě.

5.2.3 Analýza městského hospodářství v pobělohorském období

V 18. století se u zeměpanských měst považovalo v podstatě za standardní platit extraordinarium z obecního důchodu a v celé řadě z nich se tak i skutečně dělo.⁶⁵² Vycházelo se přitom z filozofie, že městská obec hradí daňové břemeno vyplývající z jeho vrchnostenské pozice. Nejednalo se pouze o vlastní daň z půdy v hotových penězích, ale i různá břemena vojenského rázu a naturální odvody. Ba dokonce, dovoloval-li to stav obecních financí, mohlo se z obecního důchodu dokonce hradit i ordinarium – není asi nutno dodávat, že šlo v dobovém milieu o zřejmě nejexemplárnější přínos vrchnostenské funkce města individuálnímu měšťanstvu.⁶⁵³ V Sušici, byť o to měšťané usilovali již v 80. letech 17. století, se nic takového dlouho nedařilo prosadit. Podkomoří to 27. července 1685 zdůvodňoval tím, že „*obecní důchody v král. městě vašem tak slabý a chudý jsou, že sotva na zaplacení ourokův z sum dlužních, vypravování deputátův a vychování žákovstva postačují*“.⁶⁵⁴ Zřejmě poprvé došlo k úhradě extraordinaria z městského důchodu až ve vojenském roce 1726.⁶⁵⁵ Ovšem již v podkomořské instrukci z 15. května 1739 se tato dosud fungující praxe označuje za škodlivou a doporučuje se její redukce maximálně na polovinu.⁶⁵⁶ Shromážděná městská obec 26. května 1739 ovšem odmítla placení rimont z měšťanských kapes a trvala na zaplacení z městského důchodu jako dosud. Současně svolila k úvěru na úhradu extraordinaria, které měšťané dosud nezaplatili.⁶⁵⁷ Odjinud vyplývá, že tento dluh z let 1736–1738 neodvedli měšťané a město si na úhradu pouze vzalo úvěr.⁶⁵⁸ Také v pozdějších letech se zažila praxe, kdy se extraordinarium různým způsobem slevovalo.⁶⁵⁹ Nemuselo se vždy jednat o hotové peníze, měšťané si rádi ulevili i

652 B. RIEGER, *Zřízení krajské v Čechách. Část II., ústrojí správy krajské v l. 1740–1792*, s. 431; J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 189, 210; J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 284.

653 Prokázáno je to v případě Plzně, srov. A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 128–130.

654 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 21, sign. RKP 2837, registra listů 1685–1687, fol. 23r–23v.

655 V kontribučním účtu za tento rok je uvedeno, že „*na tento 1726. rok nebylo repartováno, poněvadž se z důchodu platiti má.*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, kontribuční účet na vojenský rok 1726).

656 „*Z počtů vynalezeno bylo, že důchod obecní až dosavade za měšťanstvo extraordinarium platil, recrouty stavěl a na rimontní koně peníze odváděl, poněvadž ale recrouty a rimonta do ordinarium vbíhá, taky takové onera měšťanstvo nésti, tejkaje se ale placení a vybejvání extraordinarii, byvše bez toho důchod obecní zadlužený, tyto nynější těžký časy, takový takměř nesnesitelné daně vybejvati v tom stavu nejni, pročež na budoucnost těch a takových vydání do náležitý pořádnosti uvédsti mocti, obec buď polovici jednu dotčeného extraordinarii na sebe převzítí, anebo postačitedlný přívarky tudy těch daní snadněj vybejvati důchodu obecnímu propustiti musí.*“ K. TUREK, *Sušice v minulosti VII. Instrukce obecní z r. 1739*, č. 33.

657 SOKA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 30r.

658 NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1739/IX/d/9.

659 Dotovalo se např. z výnosu nápojové daně měšťanského a vrabcovského pivovaru. V období 1756–1757 se takto slevilo 857 zl. 30 kr. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1754–1755). Úhrada se mohla provádět i ze solní kasy. V roce 1774 tak odsud bylo vyplaceno ve prospěch Sušických 1031 zl. 14 kr. 2 d.

od naturálních odvodů – v roce 1759 např. zkoušeli obhájit úhrady mouky, ale podkomoří Arnošt Malovec z Chýnova byl ostře proti.⁶⁶⁰ U kontribučních várek, respektive várek na úhradu extraordinaria, lze doložit jen částečné hrazení z prostředků města. Ze sušického prostředí neznáme doklad, že by se extraordinární povinnost za osedlost městského panství rozvrhovala na poddané, podle všeho ji stabilně platili sami měšťané. Podkomoří Malovec v roce 1751 dokonce zdůrazňoval, aby toto extraordinarium platili přednostně před všemi ostatními městskými vydáními. Naproti tomu extraordinarium z městské osedlosti označil jako břemeno hrazené z várek v měšťanském pivovaře, s nimiž má město do kontribuční kasy vydání za 112 zl. ročně (nepochybně ták).⁶⁶¹ Protože z propočtů množství ječmene vydávaného na výrobu sladu vyplývá, že po svaření várek nezbývala žádná rezerva pro extraordinární várky, je evidentní, že ječmen sypali měšťané.⁶⁶²

Co podkomořího i další úředníky utvrzovalo v přesvědčení, že hrazení extraordinaria z obecního důchodu je pro městské hospodářství Sušice škodlivé, když v jiných městech bylo běžně prováděno? Byly příjmy obecního důchodu skutečně tak nízké, že krytí neustálých požadavků státu vylučovaly? Na první pohled se zdá být vyslovení závěru jednoduché. Vydíme-li z tezí o přímé úměrnosti mezi nárůstem počtu domů a obecnou prosperitou, zařadila by se Sušice mezi města s vyrovnanou či dokonce prosperující ekonomikou: v roce 1654 čítala 217 domů, avšak v roce 1713 již 254 a v roce 1757 dokonce 320.⁶⁶³ Mezi místním měšťanstvem současně panoval zvýšený zájem o univerzitní vzdělání, jenž se odvozuje od příznivého hospodářského města a možností uplatnění inteligence.⁶⁶⁴ Určitou nerovnováhu ovšem naznačilo pokulhávání v placení kontribuce a odprodávání částí „obecního stříbra“, tj. městského panství. Pro exaktnější zodpovězení tohoto problému budeme muset proniknout podstatně hlouběji pod povrch fungování sušického obecního hospodářství pobělohorského období, provést rozbor všech příjmů a vydání a vyhodnotit, zda vznikl účetní přebytek. Jinými slovy, půjde nám o to zjistit, jaké možnosti nabízel a jak fungoval ekonomický mechanismus Sušice a jakou roli v něm sehrával městský velkostatek. Vzhledem k limitům pramenné základny lze analýzu městské ekonomiky provést teprve pro 18. století, přesněji pro období 1701 až 1778, kdy se se zavedením robotní abolice a parcelací dominikálu definitivně uzavřel „starý“ ekonomický režim. Ovšem ani takto vymezené období není vývojově zcela homogenní a musíme z něj vyloučit léta 1753–1771, kdy bylo celé obecní hospodářství propachtováno. Pro rozbor je nejvhodnějším pramenem obsáhlý soubor městských účtů, dochovaných s určitými mezerami právě od 18. století. Sumarizace jejich údajů a vyhodnocení umožnily sledovat jednotlivá odvětví městského hospodaření v dlouhém časovém intervalu.⁶⁶⁵

660 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.2, list podkomořího Sušickým z 26. května 1759.

661 List podkomořího Malovce reprezentaci a komoře z 19. října 1751 v NA Praha, České gubernium-contributionale, karton č. 72.

662 Propočet byl zkusmo proveden právě pro rok 1751: toho roku se vydalo na výrobu sladu celkem 538 strychů ječmene, přičemž na výrobu 41 várek o celkem 369 sudech bylo nutných 538 strychů. Na svaření jedné várky v měšťanském pivovaru přitom bylo třeba přes 30 str. ječmene.

663 Tak uvádí O. PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*, s. 162. Autor ovšem přejímal údaje o počtech domů mechanicky z knihy J. Novotného, aniž by si byl vědom podstatných metodických úskalí tohoto postupu. Srov. Eduard MAUR, *Velikost českých městských obcí podle tereziánského katastru (Edice statistických dat)*, HDem 19, 1995, s. 169–206 (zvláště s. 172–175).

664 Milan MOŠKORŮ, *Skladba a uplatnění inteligence vychovávané pražskou filozofickou fakultou v letech 1654–1730*. In: Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1987. Tomus XXVII, Fasc. 2, Praha 1988, s. 91–93.

665 Metodou analýzy městských účtů za více než dvě sta let postupoval při rekonstrukci olomouckého městského hospodářství v pobělohorském období Hans KUX, *Die Olmützer Gemeindefinanzen 1530–1630*, Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 20, 1916, s. 322–378; TÝŽ, *Die Olmützer Gemeindefinanzen 1630–1726*, Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 21, 1917, s. 263–289. Srov. také Andrea PÜHRINGER, *Contributionale, Oeconomicum und Politicum. Die Finanzen der landesfürstlichen Städte Nieder- und Oberösterreichs in der Frühneuzeit*, Wien–München 2002 (=Sozial- und Wirtschaftshistorische Studien 27).

Při interpretaci účetního materiálu narážíme na celou řadu obtíží metodického rázu.⁶⁶⁶ Pomineme-li skutečnost, že ještě na přelomu 17. a 18. století se v účetnictví nečinil rozdíl mezi hrubým a čistým výnosem,⁶⁶⁷ je nejzásadnějším ten fakt, že s měnicími se osobami účetních se měnil i systém třídění jednotlivých účetních položek. Subjektivní přístup toho kterého z účetních se projevuje na mnoha místech, jednak odlišným názvoslovím jednotlivých příjmových nebo výdajových položek, jednak přiřazováním do konkrétních typů účtů.⁶⁶⁸ Také účtovací období se z přirozených důvodů plně přizpůsobovalo personálním obměnám na postu účetních, což zásadně ztěžuje možnost sumarizovat údaje pro určitá stejně dlouhá časová období (nejlépe jednoho roku). V ideálním případě se důchodenské účty vedly vždy za jeden kalendářní rok. V praxi ovšem účtovací období odpovídala počátku či konci působení příslušného účetního (nejmarkantnější je to do konce první čtvrtiny 18. století, později se situace ustaluje). Dalším úskalím je fakt, že byť se výsledný účet pevně vymezil konkrétním obdobím, účtovaly se v jeho průběhu i starší položky. Typické to bylo především zařazováním salda z předcházejícího roku, čímž se fiktivně navyšovaly příjmy.⁶⁶⁹ Stejná okolnost se projevovala u účtů za kratší období, např. měsíčních. I když tedy účet zní na období 1. 1. –31. 1., může v něm být uvedeno zaplacení položky i zpětně za několik měsíců. To pochopitelně zkresluje výpovědní hodnotu komparací jednotlivých částek v delším časovém průřezu. Nešlo proto mechanicky přejímat údaje v účtech a jejich dílčí i sumární součty, nýbrž bylo nutné je řadit podle vlastního předem promyšleného klíče, jenž odpovídá způsobu analýzy městského hospodářství v jiných takto zpracovaných městech. To se neobešlo bez přepočítávání některých údajů, takže mnohdy došlo k rozporu mezi údajem v dobovém účtu a zpracovatelem sestavených tabulkách. S tím související obtíží je neúplnost jednotlivých položek v rámci let, jež je vysvětlitelná buď chybou účetního, anebo, a to pravděpodobněji, nepravidelností v odvádění peněz. Absence pravidelných platů, které se nepochybně odváděly v dlouhodobém horizontu, tak lze vysvětlit tak, že se sledovaného roku prostě neodvedly a zúčtovaly se teprve v roce následujícím. V tomto ohledu je výhodné sledovat účty nikoliv v delších intervalech, ale kontinuálně rok po roce. Neosvědčilo se spoléhat se výlučně na dobové účetní bilance, které se vypracovávaly nejčastěji pro potřeby státu a které se reálně používaly pro vydávání konkrétních opatření nadřízenými institucemi. Čísla v nich uváděná jsou však minimálně zajímavým vodítkem a je žádoucí k nim přihlížet.⁶⁷⁰ Platí to zejména o účetních bilancích pro léta 1754–1759 a zejména 1772–1774, sepsanou pro potřebu příprav robotní abolicie.⁶⁷¹ Stejně jako většina dobového účetního materiálu, nekalkuluje samostatně sféru vrchnostenskou a pojímá obecní hospodářství jako jediný homogenní celek. Pod rubrikou nestálých platů sumarizuje např. nájemné za solní sklad, židovské domy či mlýny ve městě i na panství, tj. položky, které bylo nutné pro potřebu analýzy oddělit do samostatných kategorií – obchodu solí, příjmů ze židovské komunity a vlastního nájemného z

666 Stručný přehled bádání o účtech Aleš VALENTA, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století (Chlumečtí Kinští v letech 1740–1770)*, Hradec Králové 2006, s. 7–9. Ke způsobu vedení účetní agendy Jan BLECHA, *Účty a účetní materiál*. In: Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984, s. 384–431; Jaroslav KAŠPAR, *Příspěvek k metodice zpracování vrchnostenských peněžních účtů ze 17. století*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia II, 1957, s. 33–49; Eduard MIKUŠEK, *Účetní systémy a metody na majetku roudnických Lobkoviců*, SAP 36, 1986, s. 53–102.

667 Václav ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, ČDV 14, 1927, s. 19–20.

668 Konkrétně: v nejstarších obilních účtech se mezi ně zahrnuje i sůl a chmel, které ve 40. letech figurují již jedině v účtech skleповých. K přesahům docházelo i mezi účty důchodenskými a kontribučními: tak do kontribučního účtu se v letech 1721–1723 započítávaly i příjmy za prodej soli a podružský dobytek, které se později zařazovaly do důchodu. Problematickou pozici měly bonifikace – někdy se započítávaly do důchodenských příjmů, někdy do kontribučních.

669 Na nemožnost počítat s touto hodnotou, jež navíc ani nebývala v hotových penězích, upozorňuje Andrea PÜHRINGER, *Kleine Städte – grosse Schulden? Zur frühneuzeitlichen Finanzstruktur der landesfürstlichen Städte ob und unter der Enns*, Pro civitate Austriae. Informationen zur Stadtgeschichtsforschung in Österreich. Neue Folge 2003, č. 8, s. 3–4.

670 Řadu zahajuje specifikace městských příjmů a vydání za rok 1657, sestavená pro potřeby komise tractationis (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16). Dále srov. výkaz a příjmů vydání městského důchodu z roku 1734: příjmy vykalkulovány na 7058 zl. 52 kr., vydání na 7057 zl. 24 kr. (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717). Podobně jsou koncipovány výkazy příjmů a vydání za léta 1754–1759 a 1768–1769 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV).

671 SOkA Rokycany, AM Rokycany, I. oddělení, sign. F, karton č. 937 (Sušice), „*Extractus aus 6-jährigen hier ausgesetzten Wirtschaftis-Rechnungen, wieviel solche an Nutzen abgeworfen haben, bei der königl. Stadt Schüttenhofen*“; SOkA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781.

obecních a vrchnostenských nemovitostí.

Situaci komplikují účty kontribuční. Ze své podstaty sice měly zachycovat pouze kontribuci, avšak pohled do účetních položek svědčí o rozkolísanosti v zařazování některých účetních položek do toho kterého typu účtu (důchodenský versus kontribuční). V elaborátech z 20. let se do kontribučních peněz započítával např. i poplatek od podruhů za chovaný dobytek či příjem z prodeje soli, tedy položky, které se již ve 40. letech považovaly za příjmy důchodenské. Kromě toho komplikují studium obratu kontribučních peněz v delším časovém průřezu a jeho srovnání s důchodenským finančním odlišná účtovací období. Zatímco účetnictví městského hospodářství považovalo z jednoho účetního období vždy jeden kalendářní rok, řídilo se účetnictví kontribuční tzv. vojenským rokem, který začínal 1. listopadu a končil 31. říjnem následujícího roku (označení vojenského roku se odvozovalo od tohoto následujícího roku, takže vojenský rok 1726 představoval období 1. listopadu 1725 až 31. října 1726). Do konce první čtvrtiny 18. století však účtovací období odpovídala směně v úřadu kontribučních písařů (kasířů), protože odstupující písař musel svému nástupci předložit přesný účet (*likvidaci*).⁶⁷² Kromě toho se výdaje za kontribuci někdy zavtělovaly i do hlavních účtů (1767–1769). Tento systém prakticky znemožňuje studovat obrat kontribučních peněz v delším časovém průřezu.

V řadě dochovaných účtů stojí na počátku několikrát již zmiňovaný rukopis s titulem „*Vydání při placení obecním města Sušice*“ z let 1650–1653. Účtovacím obdobím jsou vždy intervaly mezi jednotlivými obnovami městské rady podkomořím, tj. nepochybně značně archaická účetní praxe. Z rukopisu bohužel nevyplývá, kdo byl vlastním vedoucím hospodářské agendy, je psán jedinou rukou. Po účtech charakteru spíše účetních příloh, získáváme přehled o hlavních ekonomických trendech městského hospodářství až v účetních elaborátech 18. století, které mají v zásadě jednotnou strukturu jednoduchého kamerálního účetnictví. Vedeny byly na dvou liniích – první zahrnovala všechny investice spojené s obecním důchodem, druhá se držela účtování kontribuce.⁶⁷³ Důchodenské (hlavní) účty vznikaly kompilací několikerého typu účtů, zahrnujících celé spektrum městských příjmů (tj. vlastního i vrchnostenského hospodářství). Vznikaly tak účty obilní, dobytčí, mléčné, rybníční a skleповé neboli skladištní (evidence soli, živočišných a rostlinných produktů, stavebního materiálu a hospodářského nářadí). Striktní dodržování těchto skupin v průběhu 18. století nefungovalo, některé z nich přechodně splývaly (mléčné s dobytčím apod.). Do největších detailů šly účetní přílohy, které konkrétně dokladovaly příslušnou transakci v podobě účtenek (*approbaci*) v dnešním slova smyslu (s podpisem pokladníka, uvedením jména příjemce či plátce, datem, pečetí apod.). Účtenky se na rubu opatřovaly čísly. Celá účetní agenda se měsíčně či častěji čtvrtletně kompilovala do měsíčních či čtvrtletních (kvartálních) cedulí, z nichž se finálně sestavoval vlastní důchodenský (hlavní) účet – tento systém několikastupňového účtování usnadňoval kontrolu a bránil početním chybám. Podle důchodenského účtu se dala velmi snadno dohledat příslušná účetní příloha, na kterou odkazoval uvedením jejího čísla. Celý soubor účetní materie se po uzavření agendy sepsal do přehledné konsignace.

Jak již bylo uvedeno, v účetní praxi 18. století se nepovažovalo za důležité zcela striktně odlišit dvě hlavní sféry obecního důchodu: vlastní městské hospodářství a vrchnostenské hospodářství.⁶⁷⁴ V účtech se sice oddělily příjmy a vydání z poplužních dvorů, vrchnostenského pivovaru, poddanských vesnic či ovčína (např. v roce 1657 se vydělovaly „*důchody obecní*“, „*důchody ven z města*“, „*důchody ze dvorův*“, „*důchody z vesnic*“),⁶⁷⁵ ale ve vydáních na řemeslníky se toto dělení vůbec nerespektovalo. Tento dualismus přitom představuje pro analýzu městského hospodářství v 18. století rozhodující moment. Slovy A. Zemana vlastní městské hospodářství zahrnuje „*všechny příjmy a výdaje, které souvisely s původní hospodářskou a sociální funkcí města, tj. s organizací a ochranou měšťanského podnikání v řemeslech a obchodě a s městskou samosprávou*“.⁶⁷⁶ Adolf Zeman zahrnul mezi příjmy vlastního městského hospodářství ovšem i úroky z fundací, protože

672 Srov. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.6.

673 Nejpozději na konci 80. let 17. století existovaly účty důchodenské, kontribuční a obilní (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 23, sign. RKP 2839, registra listů 1680, 1691–1693, fol. 106r).

674 Pro Plzeň totéž konstatuje A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 83.

675 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

676 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 83; TÝŽ, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, ČSPS 62, 1954, s. 91.

město bylo patronem kostelů a špitálu.⁶⁷⁷ Tyto peníze však městskou kasou pouze procházely, příjemci a poživateli fundačních úroků byli duchovní či špitálníci a město, pokud bylo poživatelem fundačního kapitálu, dokonce fundační úrok samo hradilo. Pro definici vrchnostenského hospodaření lze využít principu negace: jaké peníze by město nepřijímalo a nemuselo by vydávat, pokud by nemělo svůj vlastní velkostatek? Vedle zcela evidentních položek (poplužní dvory, rybníkářství, vrchnostenský pivovar) sem z tohoto důvodu zařazujeme např. i vydání na duchovní při kostele v městečku Hartmanicích, zatímco obchod solí naopak považujeme za součást vlastního městského hospodářství. I při této na první dojem jednoznačné kategorizaci vlastního a vrchnostenského hospodářství ovšem narážíme na potíže. Problematickou částku představovaly hned úvodní položky důchodenských účtů, účetní přebytky či nedoplatky z předchozích let. Tvořily je zpravidla ne hotové peníze, ale zadržené dluhy v peněžní (úvěry, za pivo apod.)⁶⁷⁸ i naturální formě (obilí). To platí jak o důchodenských účtech, tak i o kontribučních účtech – v nich se do příjmů zahrnovala ne reálně vybraná, nýbrž toliko rozvržená daň. Tyto hodnoty bylo nejen že nemožné zodpovědně přiřadit k vlastním či vrchnostenským aktivům či pasivům, ale vlastně i nemožné zcela jednoznačně kvantifikovat a konkrétně kalkulovat. Byly proto zcela opominutý.⁶⁷⁹

Ještě obtížnějším se ukázalo roztřídění položek, pro které byla vytvořena jistě ne právě nejuvýstižněji nazvaná skupina homogenní náklady městského hospodářství. Zahrnuly se sem ty položky, které nebylo možné jednoznačně zařadit ani do vlastního městského hospodářství, ani do vrchnostenského, neboť se vzájemně prostupovaly. Sledování důvodů, které vedly členy městské rady na různé pojížděky, které vysílaly posly bylo stejně nemožné jako roztřídění nákladů za řemeslnické práce, jichž bylo pro údržbu obecních budov i budov spojeným s režijním hospodařením značné množství. Se stejným problémem se potýkal A. Zeman, nakonec se rozhodl použít procentuální zastoupení. Obdobným způsobem se postupovalo i zde, i se do této cílové skupiny zařadilo ještě více příjmových a výdajových kategorií.

5.2.4 Vlastní městské hospodářství

Jak již zaznělo v Zemanově podání, zahrnovalo v sobě vlastní městské hospodářství všechny příjmy a vydání, které vyplývaly z původní socioekonomické funkce města, uplatňující se již od středověku. Město plnilo především důležitou funkci hospodářskou, jako střed trhového okruhu profitovalo z cel a mýt, poplatků za trhová místa, provozu městské váhy, obchodování solí či výroby měšťanského piva. Obecní domy, které obývalo židovské obyvatelstvo, přinášely do městského důchodu důležitý ochranný peníz, nájem přicházel i z krámců v radnici, podruzi chovající dobytek odváděli poplatky za chov krav apod. Na druhou stranu na sebe město tím pádem přejímalo údržbu těchto provozů a nemovitostí a jejich personální zajištění. Měšťanský pivovar či solní sklad bylo nutné stavebně udržovat, muselo se dohlížet na užívání správných měr na trhu a dalších tržních záležitostí. K tomu se přidružovala vydání na špitál, který byl součástí širší skupiny označitelné jako patronátní vydání – kromě údržby kostelů to bylo zejména dotování kongruy pro duchovní správce a mzdy pro školní personál. Mimo patronátní výdaje, ale stále ještě na úrovni náboženské, stály různé finanční dary pro kapucínský klášter, církevní slavnosti a konečně i almužny. Nutné personální zajištění těchto oblastí přinášelo celou řadu výdajů: vrchol pomyslné pyramidy tvořilo dotování zeměpanských úředníků (královský podkomoří a jeho úřad), pokračovalo císařským rychtářem, městskou radou a subdelegovanými úředníky v nejširším slova smyslu. Zapomenout konečně nesmíme na podíl z nákladů na ty oblasti městského hospodářství, které nešlo přiřadit ani mezi vlastní, ani mezi vrchnostenské (tzv. homogenní položky). Pro objektivní vyhodnocení výnosu vlastního městského hospodářství bude nejhodnější, pokud probereme jednotlivé položky z hlediska příjmů a vydání současně.

677 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 88.

678 Srov. především SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účty za léta 1713 a 1714, kam se uvedlo, jaké dluhy konkrétně tvořily tento přebytek.

679 Stejně postupovala A. PÜHRINGER, *Kleine Städte – grosse Schulden? Zur frühneuzeitlichen Finanzstruktur der landesfürstlichen Städte ob und unter der Enns*, s. 3–4.

Výklad zahájíme u **cel a mýt**. Základní platformou se v Sušici stalo privilegium z 21. srpna 1372, jež opravňovalo městskou obec vybírat mýto (*impedimentum*) z dobytka pro dláždění města.⁶⁸⁰ Vedlo toho se však ve městě jistě již v této době vybíralo také clo ve prospěch zeměpána. Ačkoliv se pojmy mýto a clo mnohdy považovaly za synonyma,⁶⁸¹ jednalo se o odlišné poplatky: mýto inkasovala městská obec na údržbu cest, mostů a silnic a vybírala ho v branách z dobytka, zatímco clo v nejužším slova smyslu vyjadřovalo poplatek stanovený z dováženého zboží ve prospěch panovníka a vybíraný v městských branách o týdenních, výročních trzích (jarmarcích) i mimo ně (kromě toho ještě existovalo clo pohraniční, vybírané ve středověku a raném novověku z vyváženého zboží). O dovozním clu (*ungeltu*), které se vybíralo ve prospěch panovníka, bývalo obvykle nižší než vývozní a odvádělo se ze zboží (zejména soli), nemusíme pochybovat od počátku existence hrazeného města. Zdá se, že mýto i clo bylo ve středověku trvale spojeno s městskou rychtou, která v roce 1487 přešla do držení Sušických proti odvádění ročního platu 130 kop českých grošů na hrad Kašperk. Úroveň tohoto spojení mohla být různorodá, městský rychtář vybrané peníze buď požíval anebo vedl jejich správu. Téměř jistě lze o příslušnosti k rychtě mluvit u mýta, alespoň podle mladších relací⁶⁸² a analogií s rychtami v jiných městech⁶⁸³ – nevyjasněná je pouze disproporce s Karlovou listinou z roku 1372, jež připisuje výnos z mýta městské obci. Více nesrovnalostí je u cla (*ungeltu*). Z listu Sušických zástavnímu majiteli Kašperka z roku 1516⁶⁸⁴ poznáváme, že z něj měl přes rychtáře příjem panovník, těžko však soudit, zda je myšleno přímo anebo prostřednictvím platu 130 kop. Když v roce 1546 měšťané připomínali Ferdinandu I., že si zákazem vývozu obilí ze země krátí příjmy z dědičného cla, připomněli, že oni po prodělaném požáru nejsou s to chybějící peníze do částky 130 kop hradit ze svého.⁶⁸⁵ To ještě netušili, že jim příštího roku král zkonfiskuje městskou rychtu s veškerými příjmy včetně mýta a zavede nový druh vývozního cla – z každého strychu sladu prodávaného mimo město jeden český groš (tzv. postryšné). V roce 1549 sice panovník ustanovil „*cla, mejta v branách kromě těch, která jsou s rychtou k Karlšperku obrácená i jiné všecky duochody v městě i předměstí Jeho Milosti Královské při týchž Sušických milostivě zanechávati*“,⁶⁸⁶ ale v praxi to patrně nebylo realizováno. V nedatované suplice z 50. let Sušičtí upozorňovali, že „*Jeho Milosti Císařské na ungelu a panu Tovarovi na mejtu a nám na živnostech znamenitá újma a překážka se díti musela*“ a že musejí hradit z vlastních kapes nejen branné, ale i údržbu mostů a silnic.⁶⁸⁷ Již v listopadu 1551 se měšťané obrátili na krále a žádali, aby jim clo (v suplice uváděné jako „*meitem od rychty u nás Vaší Královské Milosti dědičně náležitejm*“) přepustil na úhradu chatrných hradeb a mostu.⁶⁸⁸ K tomu došlo jen dočasně jako milost za poskytnutou půjčku⁶⁸⁹ (v roce 1561 císař káral měšťany, aby k výběru cla ze soli v branách jmenovali nové osoby)⁶⁹⁰ a ve druhé polovině 60. let již opět plynulo mimo městský důchod.⁶⁹¹ Teprve 19. května 1584 získali Sušičtí pronájem mýta „*toliko do roka na košťování*“ za složení roční sumy 50 kop českých grošů, kterou úředníci české komory stanovili podle údajného průměrného ročního výnosu sušického mýta (50–60 kop českých grošů).⁶⁹² Již

680 J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM II*, s. 648, č. 453. Jako „*Stadt-Flaster-Mauth*“ se mýto ve městě charakterizuje ještě v roce 1759 (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.).

681 K tomu srov. Josef JIREČEK, *Celnictví české za šestnáctého věku*, ČČM 41, 1867, s. 6.

682 Nedatovaná relace Sušických z let 1580–1581 v NA Praha, Staré montanum, karton č. 690.

683 Cla a mýta byla součástí příjmů městského rychtáře v Plzni (J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM II*, s. 739–741, č. 580), Lounech (*tamtéž*, s. 940–943), Slaném (J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *CIM III*, s. 464–466, č. 269), Písku (*tamtéž*, s. 561–563, č. 326), Českých Budějovicích (*tamtéž*, s. 687–688, č. 409).

684 „*Vaší Milosti tajno nebud, že ta silnice, kteráž jest na Krajcperk, ta zasekána a zastavena jest, a jí nejdú; z kteréžto Vaše Milost užitek i od rychtáře našeho máte. Ta jestliže by Vaší Milostí opatřena nebyla a tak zasekána a zastavena byla, Vaší Milosti duochodové, kteréž z rychty naší máte, vycházeti by nemohly*“.

685 Nedatovaná suplika Sušických v NA Praha, Stará manipulace, sign. G 53/1.

686 Opis relace Kašpara z Granova z 8. května 1549 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 260/1.

687 List Sušických císaři Maxmiliánu II. z 30. dubna 1574 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 260/1.

688 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/21.

689 NA Praha, Registra, inv. č. 51, fol. 136r–136v.

690 NA Praha, Registra, inv. č. 69, fol. 196r.

691 Vyplývá to z pozdějších suplik Sušických. 1565: „*nebo lidí, důchodův žádnejch, cla ani mejta (leč co sami z sebe na všeliké obecní potřeby seběreme) nemáme a v té chudobě mimo jiná města Jeho Milosti Císařské v tomto království Českém postaveni jsme*“ (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/23); 1566: „*ani cla aneb mejta, ani jakých duochodův obecních, leč co z sebe sami sběreme, nemáme*“ (*tamtéž*, Staré militare, karton č. 7).

692 Originál nájemní smlouvy z 19. května 1584 v NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/8. Za období 28. 10. 1581 – 2. 2. 1582 se na mýtu v Sušici vybralo a na Kašperk odvedlo 41 kop míšeňských grošů (J. LHOTÁK, *Hrad*

příštího roku se snažili přesvědčit císaře, aby jim mýto ponechal,⁶⁹³ ale jen v nájmu ho měli ještě v roce 1589,⁶⁹⁴ kdy ho vyžadovali od Kašperskohorských. Clo (ungelt), odváděné po roce 1547 přímo české komoře a poté v letech 1561–1584 na hrad Kašperk, vybíral v Sušici společně s posudným z piva (později i z vína) ad hoc jmenovaný výběrčí⁶⁹⁵ honorovaný státem (od roku 1658 ročně 35 zl.).⁶⁹⁶ V roce 1590 se na ungelu (zřejmě včetně postryšného) vybralo téměř 29 kop českých grošů.⁶⁹⁷

Přestože úsilí Sušických o získání cla a mýta ve spojení s ostatními pramennými zprávami prozrazuje, že v 16. století tvořilo nepřehlédnutelný druh příjmů, nemáme o konkrétní výši vybraných částek žádné bližší údaje. K dispozici je pouze odhad ročního výnosu. Jasnější kontury výnosy cla a mýta dostávají v zrcadle účtů 18. století, kdy se z vybrané částky odměňovali branní a dotovala krajská kontribuční kasa jménem tzv. Wegkasse. Tato vydání pohltila zpravidla třetinu celkového výnosu,⁶⁹⁸ přičemž do hlavních účtů se zaznamenala již takto snížená hodnota. Měla dosti kolísavou podobu – výťah z účtů za rok 1657 odhaduje roční výnos kolem 30 zl., zatímco hlavní účet za rok 1712 zaznamenává celkový příjem za mýto a clo bezmála 130 zl. Další údaje (za pět měsíců roku 1743 se vybralo 18 zl. 15 kr., za rok 1747 celkem 27 zl. 33 kr.) nás však nenechávají na pochybách, že skutečný potenciál tohoto zdroje příjmů byl mizivý. Prokazuje to i fakt, že po patentu Karla VI. z 5. listopadu 1736 sušické mýto pokleslo do kategorie třetího řádu (tj. nejnižšího),⁶⁹⁹ a že si v roce 1748 mýto a clo pronajal soudní sluha Ferdinand Gregoriades za 30 zl. ročně,⁷⁰⁰ což byla částka důsledně dodržovaná až do roku 1783,⁷⁰¹ kdy se nájemné pod vlivem zrušení povinnosti odvádět část mýta státu⁷⁰² a zvýšení počtu výročních trhů navýšilo na 48 zl.⁷⁰³ Není důvodu domnívat se, že jde o částku výrazně nad- či podhodnocenou. Lze ovšem oprávněně pochybovat, že stačila na údržbu cest a mostu přes Otavu, jehož dva mostní pilíře strhla v roce 1740 povodeň a náhradní dřevěná konstrukce si vynucovala častou údržbu.⁷⁰⁴

Zajímavé souvislosti vyplynou, pokud shromáždíme údaje o vybraném clu a mýtu z jednotlivých

Kašperk a jeho panství, s. 333).

693 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. I.2.

694 Missiv Rudolfa II. Sušickým z 21. srpna 1589 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/26.

695 V roce 1605 žádali u české komory o propuštění výběrčí ungelu a posudného Jan Albín a Adam Pretlík (NA, Stará manipulace, sign. S 82/29). O obsazení uprázdněného místa výběrčího ungelu po smrti Jana Ludvíkovského žádal magistrát v roce 1709 (NA, Česká komora, sign. 1709/V/e/6). Již v roce 1714 se zmiňuje výběrčí solního důchodu a nápojové daně Jan Straka (tamtéž, sign. 1714/X/f/14, XI/e/1).

696 Antonín REZEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha druhá. Vladaření císaře a krále Leopolda I.*, Praha 1893, s. 168 (zde více k organizaci výběru posudného a ungelu).

697 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VII. 1586–1591*, č. 362, s. 563.

698 Např. v roce 1747 vyneslo mýto a clo dohromady 31 zl. 16 kr., avšak odečetlo se z nich 3 zl. 43 kr. pro výběrčí a třetina ve prospěch krajské kontribuční kasy. Obec tak získala jen 18 zl. 22 kr. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. prosince 1747). Třetinu z vybraného mýta pro krajskou filiální kasu potvrzuje i příznávací tabele města z roku 1756 (NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabele z 8. května 1756).

699 Ludvík ŠNAJDR, *Soukromá mýta v Čechách*, ČSPS 11, 1903, s. 157.

700 3. května 1748 městská obec pronajala Ferdinandu Gregoriadesovi „*mejto privátní zdejší [...] tak, jak kdy prv od všelikého dobytka, obilí a jiných k vymejnění přicházejících materialibus vybíráno*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4).

701 SOKA Klatovy, AMS, hlavní účet za období 10. 11. – 31. 12. 1751. Po Gregoriadesovi si mýto 27. listopadu 1756 pronajal provaznický mistr Václav Debunda (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.4), ale vzhledem k tomu, že neplatil, byla 11. ledna 1763 uzavřena nová nájemní smlouva s obecním starším Matějem Tichým (tamtéž, radní protokol 1759–1763, fol. 263r, 264v), kterému byla současně pronajata i obecní váha. Uváděn je v nájmu cla a mýta ještě v roce 1782 (tamtéž, kvartální cedule hlavního účtu za 4. čtvrtletí 1782) a 1783 (tamtéž, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 134).

702 Ve smyslu nejvyššího rozhodnutí z 2. listopadu 1782 gubernium svolilo Kašperským Horám, Sušici a Strakonícím ponechat si celý výnos z vybraného mýta s podmínkou, že se budou starat o příslušné mosty a cesty (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy za rok 1783–1784).

703 V roce 1781 se tehdejší nájemce Matěj Tichý v důsledku dvou nových výročních trhů zavázal platit o 6 zl. více než dosud (SOKA Klatovy, AMS, radní protokol 1780–1784, fol. 59). V červenci 1782 žádal o pronájem mýta „*při Pražských branách*“ Jan Zeis, což by nasvědčovalo o partikularitě pronajímaného mýta (SOKA Klatovy, AMS, radní protokol 1780–1784, fol. 113).

704 6. srpna 1746 doporučoval Sušickým hofrychtěf Sedeller, aby požádali císařovnu, aby „*mejto ale aby jako kdy prve celé městu patřilo, též aby se mejto dle starého způsobu přijímati mohlo.*“ (SOKA Klatovy, AMS, radní protokol 1744–1746, fol. 148r). Na značné náklady za údržbu mostu si Sušičtí stěžovali v příznávací tabele z 31. října 1749 (NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92).

městských bran. Velmi plasticky naznačí, kudy projelo nejvíce povozů, tzn. odkud do města přijížděli nejčastěji lidé za obchodem. Jak u cla, tak u mýta se jasně ukazuje, že nejméně vybral branný v Německé bráně, kam ústily cesty ze západu a jihozápadu, tj. od Hartmanic, Petrovic či Velhartic. Je to poměrně překvapivé s ohledem na Vintířovu stezku, neboť vybrané clo i mýto museli platit rovněž obchodníci z příhraničí. Naznačovalo by to, že sláva této starobylé komunikace byla v 18. století již dávno passé. Naopak brány Velká a Dolejší, které zajišťovaly přístup od severu a jihovýchodu, vykazují poměrně vyrovnané příjmy.

Tab. č. 10: Vybrané clo a mýto v městských branách za léta 1712, 1713, 1738 a 1747

Clo	duben–červen 1713	1738	1747
Velká brána	4 zl. 38,5 kr.	14 zl. 48 kr.	7 zl. 15 kr.
Dolejší brána	9 zl. 33,25 kr.	4 zl. 59 kr.	9 zl. 20 kr.
Německá brána	58 kr.	6 zl. 18,5 kr.	5 zl. 26 kr.
Mýto	1712	1738	
Velká brána	13 zl. 50,25 kr.	5 zl.	
Dolejší brána	22 zl. 57 kr.	3 zl. 43,5 kr.	
Německá brána	4 zl. 45,5 kr.	1 zl. 4 kr.	

Pramen: SOkA Klatovy, AMS, sign. 161, hlavní účet za rok 1712; tamtéž, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 2. dubna 1738.

Hodnota vybraného cla a mýta v Sušici byla velmi nízká a v žádném případě výrazněji neovlivnila celkovou výši příjmů vlastního městského hospodářství, jako tomu bylo v jiných městech: např. v Lounech 16. století tvořilo clo a mýto základ městských příjmů,⁷⁰⁵ v Ústí nad Labem clo z lodí tvořilo třetinu hrubého výnosu a také v Plzni ve 2. čtvrtině 18. století dosahovaly hodnoty vybraného cla průměrně více než 1700 zl. ročně.⁷⁰⁶ Přestože tržní význam Plzně je se Sušicí nesouměřitelný (stačí se podívat na velikost tržních okruhů obou královských měst), napovídá nízký výnos cla a mýta cosi o obchodním významu Sušice v této době. Sumu kolem 30 zl. pro 18. století musíme ovšem vnímat vlastně jen jako hrubý výnos, protože neznáme náklady za údržbu mostů a komunikací, rozptýlené ve výdajích za řemeslníky apod.

Ani u **poplatku za trhov^á místa (tzv. jarmarečné)** se nepřestáváme přesvědčovat, že Sušice byla tržištěm pouze místního významu. Vybíral se ze stánků o výročních trzích, které se v Sušici v 16. století konaly dva (na Letnice a na sv. Františka z Assisi)⁷⁰⁷ a od roku 1652 tři: na Letnice (sv. Ducha), tzv. prostřední na svátek Nanebevzetí Panny Marie a na sv. Františka z Assisi.⁷⁰⁸ V roce 1764 Sušičtí požádali o povolení dalšího jarmarku ve druhém postním týdnu, pod vlivem námitek Kašperských Hor a Hor Matky Boží bylo nakonec vybráno pondělí po Třech králích. Tento termín však neprošel panovnickým svolením. Navíc v 70. letech bylo na základě císařského nařízení zakázáno držet trhy o nedělích a svátcích, čímž byl postaven mimo zákon mariánský jarmark. Sušičtí zákaz obešli a drželi ho ve středu před tímto svátkem, čímž se dostali do sporu s městečkem Hory Matky Boží, které pořádalo jarmark v pondělí po Nanebevzetí Panny Marie. Po udání věci ke krajskému úřadu se Sušičtí bránili, že nejde o trh, nýbrž o pouť, a na pořad přišlo také privilegium z roku 1406. Krajský úřad ale 9. února 1778 sušickou argumentací odmítl a trh zapověděl.⁷⁰⁹ Magistrát nicméně věc nevzdal a při žádosti o konfirmaci privilegií předložil stvrzení jarmarků včetně mariánského a navíc povolení čtvrtého v pondělí po Třech králích. 11. září 1779 byl publikován dvorský dekret, jenž jim vyhověl v celém rozsahu. Krajský úřad se však pozastavil nad skutečností, že dekret svolil i k pořádání mariánského jarmarku v neděli po Nanebevzetí Panny Marie, což bylo v přímém rozporu se zákazem trhů o nedělích a svátcích. V prosinci 1779 proto

705 M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Kniha počtů města Plzně*, s. 65.

706 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině XVIII. století*, s. 84–85.

707 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 1, sign. RKP 2822a, protokol obnovování městských rad 1540–1556, fol. 1r.

708 Zmiňuje také NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích.

709 SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 21.

dopsal sušickému magistrátu, že se tento termín přesouvá ne nejbližší pracovní den, tzn. na pondělí.⁷¹⁰ Nejpozději v roce 1780 se takto upravené čtyři jarmarky již konaly.⁷¹¹ Definitivně je zafixovala konfirmace privilegií Josefem II. v roce 1784.⁷¹²

Vlastní pravidla pro vybírání poplatků za trhovía místa a příslušné taxy neznáme a také účast kupců na jarmarcích můžeme jen nejasně konstruovat. Ve stížnosti městečka Hor Matky Boží z 15. září 1777 se uvádělo, že „standgeld“ od řemeslníků vybírali purkmistr, městský rychtář a právní posel.⁷¹³ Úspěch jarmarku a výši vybraného jarmarečného ovlivňovalo třeba i počasí. Nejednou se zdůvodňoval malý výnos jarmarečného tím, že „*tuze přšelo*“.⁷¹⁴ Pro kupce z Norimberka, o nichž máme zprávy ještě v pokročilém 17. a celém 18. století, to jistě musela být jedna z determinant, která je od cesty do nevýznamné Sušice mohla odrazovat.⁷¹⁵ Je přitom zajímavé, že na rozdíl od jiných jarmarečníků skládali ne hotové peníze, ale pro kancelářskou potřebu „*špaňhelskej vosk, pleyweis a prášek na inkoust*“.⁷¹⁶ Kromě jarmarků se ve městě konal každé pondělí v období od prvního postního pondělí do svátku sv. Vavřince týdenní trh na dobytek (během třicetileté války zanikl a obnoven byl až v 80. letech 17. století), obilí a jiné viktualie (drůbež, ovoce),⁷¹⁷ jenž se v roce 1771 velitel thürheimského pěšího regimentu hrabě von Arco snažil neúspěšně rozhojnit ještě o čtvrteční trh.⁷¹⁸ Teprve když 14. srpna 1785 sám sušický magistrát požádal o udělení druhého týdenního trhu v sobotu od osmi do dvanácti hodin, krajský úřad při živé vzpomínce na snahy vojska záměr jednoznačně podpořil a sobotní trhy začaly fungovat. Již 16. září však Sušičtí žádali o přeložení ze soboty na pátek, aby se ho mohlo zúčastnit i židovstvo. Ještě v říjnu téhož roku bylo i toto krajským úřadem povoleno,⁷¹⁹ čímž se sušické trhy ustálily.⁷²⁰ O odvádění nějakých poplatků z trhových míst o týdenních trzích prameny mlčí.

V roce 1657 se průměrný roční výnos z jarmarečného, jež vybíral a do městského důchodu odváděl městský rychtář, odhadoval na 60 zl., čemuž odpovídá pouze údaj z roku 1712 (tehdy se vybralo 61 zl. 59 kr.). Hodnoty z mladších let se pohybují hluboko pod hranicí 30 zl., a to ještě z každého výročního trhu měli podíl 1 zl. zdejší kapucíni.⁷²¹ Jistě to byl dobrý důvod pro to, aby se i jarmarečné raději nepravidelně pronajímalo.⁷²² Doporučoval to již v roce 1750 královský

710 Kauzu sušických výročních trhů v 70. a 80. letech 18. století podrobně zachycují prameny in: SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 78.

711 SOKA Klatovy, AMS, radní protokol 1780–1784, fol. 13, 54.

712 Kajetán TUREK, *Historický koutek sušický. Úřady v Sušici roku 1802*, Sušické listy 16, 1933, č. 7, s. 4 zmiňuje čtyři jarmarky: na svatodušní pondělí, na sv. Františka z Assisi, na Nanebevzetí Panny Marie a den po Třech králich. Srov. k tomu ještě J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I.*, s. 33.

713 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 78.

714 SOKA Klatovy, AMS, účetní přílohy 1749–1751, účet vybraného jarmarečného z 20. 11. 1749.

715 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 31r. O obchodních stycích norimberských obchodníků se sušickými vysvětlují také zápisy v městských knihách (tamtéž, kniha trhů 1630–1723, fol. 103v–104r, 122r–122v). V hlavním účtu za rok 1712 se v souvislosti se svatodušním a františkovským jarmarkem uvádí, že vybráno „*od p. Nomberčanův standtgeldtu 3 fr.*“ a „*item od Nomberčanův wagengeldtu 2 fr. 30 x.*“ (SOKA Klatovy, AMS, hlavní účet 1712, fol. 8v).

716 Nájemní smlouva na jarmarečné z 22. května 1759 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.

717 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích. V této souvislosti nutno připomenout, že v nejstarších podnikomořských registrech z poloviny 16. století se týdenní trh také přiznává na pondělí (NA Praha, Zemský podnikomořský úřad, inv. č. 1, sign. RKP 2822a, protokol obnovování městských rad 1540–1556, fol. 1r). 20. září 1637 dopisoval krajský hejtman Jan Jindřich z Dlouhé Vsi Kašperskohorským, že Sušici bude povolen každé pondělí od sv. Doroty do sv. Jana Křtitele pondělní dobytčí trh (SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, inv. č. 965, sign. Ee, karton č. 34).

718 Podnět dal kvůli vysokým cenám potravin. Srov. SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 78.

719 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 78.

720 O pondělních a pátečních týdenních trzích hovoří NA Praha, Stablní katastr – duplikát, inv. č. 6519, karton č. 2957, elaboráty „*Catastral-Schätzungs-Elaborat*“, § 7 a J. A. GABRIEL, *Královské město Sušice a jeho okolí*, s. 104.

721 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 23. května 1752.

722 O nízkém výnosu jarmarečného (jen kolem 9 zl. ročně) a jeho pronájmu ve prospěch městského rychtáře za 18 zl. ročně uvažoval královský podnikomoř v roce 1750 (SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podnikomořního v Sušici 1750, bod č. 41). V květnu 1759 pronajato za 21 zl. ročně (tamtéž, sign. 40, radní protokol 1759–1763, fol. 30v–31r), v roce 1762 pronájem od Matěje Alberta přešel na Jakuba Mirvalda (tamtéž, fol. 265r), v roce 1772 pronajato radnímu Pretlíkovi za 26 zl. ročně (tamtéž, hlavní účet za rok 1772), podobně v pozdějších letech – 1782 projato Václavu Baumannovi a Kristiánu Friedlovi za 15 zl. 30 kr. ročně (tamtéž, hlavní účet za rok 1782).

podkomoří: místo dosavadního výběru skrze dva konšely, vynášejícího ročně maximálně 9 zl., radil propachtování jarmarečného za 18 zl. ročně.⁷²³ Další nájem jarmarečného byl uzavřen 2. května 1759: měšťané Matyáš Albert a Václav Debunda si ho pronajali na pět následujících let za 22 zl. ročně.⁷²⁴ Po odvolání mariánského výročního trhu si jarmarečné pronajali na jaře 1779 Václav Baumann a Kristián Friedl za 15 zl. 30 kr.,⁷²⁵ na počátku 80. let po zavedení dvou nových jarmarků byla nájemní suma navýšena.⁷²⁶

Hmotnost zboží dováženého do města se zjišťovala na **městské váze**. Byla umístěna v obecním domě (později v radnici) a staral se o ni ad hoc jmenovaný úředník.⁷²⁷ Počátkem 50. let 18. století se podkomořímu zdál výnos z ní neuvěřitelně malý a nabyl přesvědčení, že se musí vážit jinde. Nařídil proto pořídit konsignaci vážených věcí.⁷²⁸ Tento jediný dochovaný soupis váženého zboží z roku 1755 prozrazuje velmi širokou škálu produktů. Na váhu putovaly např. švestky, chmel, lůj, smola, koudel, příze a zejména vlna. Kromě Sušických na ní vážili i obyvatelé okolních panství Vatětice, Žichovice, Kundratice, Horní Staňkov, tj. lokalit z bezprostředního okolí, což opět leccos naznačuje o rozsahu městského tržního okruhu.⁷²⁹ Pokud dovolují soudit prameny, byla váha po většinu 18. století pronajímána.⁷³⁰ Roční nájemné se pohybovalo od 12 do 15 zl., přičemž vážný vybíral z každého zváženého centnýře 3 kr. Suma 12 až 15 zl. jistě plasticky odráží skutečný výnos za váhu. Ani v hlubší minulosti nelze počítat se zásadní změnou, v roce 1657 se výnos odhadoval na 34 zl.⁷³¹

Významnějším zdrojem příjmů zůstávala ještě v 18. století **sůl**, byť již tehdy stála daleko za svým zenitem v 16. století. V písemnostech z doby kolem poloviny 17. století se ovšem význam solního obchodu pro město v minulosti nepřestával zdůrazňovat.⁷³² Ani podle specifikace dovezené bavorské soli za léta 1621–1623 se nezdá, že by trasa přes Kašperské Hory na Sušici byla oproti ostatním oslabená, i když soupis vůbec nezaznamenává Hartmanice.

Tab. č. 11: Dovozy bavorské soli přes jihozápadní hranici Čech (v soudcích) (1621–1623)

Rok	Kdyně	Nýrsko	Kašperské Hory	Vimperk	Prachatice
1621	5651	900	8353	12231	1238
1622	8850	420	6926	5478	2845
1623	8094	1409	4951	2412	162

Pramen: NA Praha, Stará manipulace, sign. S 48/2.

723 SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 88.

724 Nájemní smlouva v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4. Tamtéž nájemní smlouva na jarmarečné s městským rychtářem Janem Mikulášem Würlem z 21. února 1764.

725 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 112, 126 (publikování podkomořského souhlasu).

726 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 54, 59.

727 V roce 1657 je uváděn příjem „z váhy a domu, v němž ta váha zůstává“ (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657). V roce 1692 se krejčí Jan Sedlecký ucházel o místo „hospodáře do domu obecního k váze“, ale byl přijat varhaník Bernard Lösch (SOKA Klatovy, AMS, sign. 33, radní protokol 1690–1709, fol. 64v). V roce 1770 se váha nacházela v prostoru radnice, protože tehdy městská obec pronajala Židu Danielu Fürthovi za 30 zl. ročně prostor v radnici, kde byla umístěna městská váha (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.4).

728 Missiv z 8. června 1755 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.9.

729 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 31. března 1755.

730 V roce 1713 pronajata za 15 zl. ročně (SOKA Klatovy, AMS, sign. 161, hlavní účet za rok 1712), na jaře 1739 pronajata za 36 zl. ročně Melicharu Gruberovi (tamtéž, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 25r). 16. ledna 1753 vypověděl nájem váhy Antonín Leopold (tamtéž, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 12r), 28. května 1755 si ji za 12 zl. ročně pronajal Václav Maršát (tamtéž, sign. 39, radní protokol 1755–1758, fol. 4r). 8. května 1760 si váhu pronajal Václav Debunda za 15 zl. ročně (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.4). V sezení městské rady dne 18. září 1779 žádal Žid Daniel Fürth o příspěvek za novou váhu (tamtéž, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 140).

731 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

732 Ještě v listu Sušických rektifikační komisi z května 1734 špatná hospodářská situace řemeslníků byla zdůvodňována odvedením důležitých obchodních tras a transportu soli (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717).

Počáteční léta třicetileté války solní obchod zřejmě ještě významněji nepodvázaly. V prosinci 1622 psali Nepomučtí do Sušice, kolik tam stojí obilí a kolik by za něj dostali soli.⁷³³ Ve druhé polovině století však obchod měšťanů s obilím rychle slábl⁷³⁴ pod vlivem nastupujícího šlechtického velkostatku a nových opatření vůči bavorské soli. V roce 1658 sušičtí měšťané uváděli, že „*před rebelií obec sušická handlem solním a obilním stála, byvše tu hlavní sklad soli, již soumaři z Bavor na koních v hojnosti dodávali a zase obilí tu v městě ládovali, formané pak přespolní pro takovou sůl do Sušice jezdili a jinam daleko dodávali a tím skladem soli a dodáváním zase ven obilí nejvíceji předešle obec naše stála a z těch handlů užitek měla*“. Obdobně vyznělo i hodnocení v revizitaci berní ruly z roku 1673,⁷³⁵ až vzácně podobné situaci v Kašperských Horách.⁷³⁶

Za Ferdinanda II. bylo na bavorskou sůl uvaleno vysoké clo 2 kop míšenských grošů z bečky, takže zájem o ni ve 30. letech opadal a vyrovnávalo jej, ovšem již mimo hradby města, pašeráctví poddaných.⁷³⁷ Také později slyšíme průběžně o ustrnutí obchodu solí, které měšťanům velmi škodilo a způsobovalo jejich chudnutí.⁷³⁸ Problém byl v tom, že oficiálně prosazovaná císařská gmundenská sůl byla k dispozici nejbliže v Českých Budějovicích a byla drahá; stavové proto rozhodli zřídit císařské solní sklady v jihozápadních a západních Čechách. Kromě Plzně, Klatov a Prachatic tak byl sklad zřízen i v Sušici.⁷³⁹ v květnu 1659 bylo čteno před shromážděnou obcí, že sněmovním usnesením byl v Sušici potvrzen solní sklad. Současně se připomnělo, že hrabě Losy před časem ve městě osobně nařídil primasovi odebírat sůl v Českých Budějovicích a ve věci bavorské soli povolil nákup jedině po řádném proclení.⁷⁴⁰ K tomu však docházelo sporadicky, sám Losy přistihl sušickou měšťanku, jež rozprodávala neproclenou sůl sedlákům za vysoké peníze.⁷⁴¹ Odběr z nových skladů byl ovšem natolik bezvýznamný, že byly již v roce 1661 zrušeny a díky následujícímu jednání s bavorským kurfiřtem byla tamní sůl v Čechách zatížena jen polovičním clem, což oživilo zájem o ni,⁷⁴² i když pašeráctví poddaných z příhraničních vesnic nedokázalo utlumit. Pro lepší dodávky císařské soli se v roce 1703 obnovily císařské sklady (mj. i v Sušici), v lednu 1703 se zcela zakázal dovoz soli z Bavorska a 15. října 1706 se vyhlásil monopol císařské

733 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.33.

734 Ve druhé polovině význam měst jakožto tradičního nositele obchodu s obilím upadal v obecně. A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 73–78; Eduard MAUR, *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*. In: Pocta profesoru Zdeňku Jindrovi. K sedmdesátým narozeninám, Praha 2003 (= Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 3, 1998, Studia historica 50), passim.

735 „*Za druhé, ačkoliv toto město dosti pohodlně by blízko hranic bavorských leželo, kdež někdy k všelikým handlům dobrá příležitost bývala, ale nyní všechny handle stojí, poněvadž bavorská sůl svýho průchodu v zemi české tak, jako někdy bývalo, nemá a taky obilí do Bavor velmi namále se vyváží, a tak rebus sue stantibus ta příležitost k handlům, poněvadž nyní špatné handly jdou, tomu městu špatný užitek dává.*“

736 Město Kašperské Hory „*muselo bejvati na onen čas k handlům a obchodům velmi pohodlný, protože soumaři, mající tudy stezky své, velmi zhusta do něho přicházeli [...] však nyní o tom vypisovati velmi zbytečné, poněvadž notorium jest, že takové handle těchto časů téměř všechny přestávají, sůl, která se předešle na tisíce beček skrže soumary tu skládala, pro zvejšení cla a mejta již skoro nic více se nedodává, a tak, jak Jeho Milosti Císařské mejta hraničního vejběřčí dal nám zprávu, že od nového léta roku tohoto [1678] až do datum dnešního dne okolo 27 beček soli sem dodáno jest. Obilí taky, které se prvotně do tohoto města skupovalo a soumarům nakládalo, majíc nyní bavorská a pasovská země obilí hojnost, takový handl napodobně přestal.*“ (František ROUBÍK, *Spory jihočeských měst o směr obchodních cest ve 14. až 17. století*, JSH 40, 1971, s. 8).

737 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657; podobně o významu solního obchodu v předbělohorské době NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 306, sign. 1/14/269, list Sušických místodržicím z roku 1660. Srov. ještě F. GABRIEL, *Poměry v obchodu se solí na území západních Čech v 16. – 18. století*, s. 124. Na likvidační účinek zvýšeného cla bylo upozorněno v roce 1678 i ve Vimperku, zdůrazňovalo se však i opadnutí zájmu obyvatel Bavorska o obilí (A. HAAS, *Berní rula 27. Kraj Prácheňský I. díl*, s. 19).

738 1734: „*Das Fictitium bey dieser Stadt seye gleichfahls auf das Genaueste untersucht, jedoch in einem gar schlechten Nahrungsstandt angetroffen worden, indem durch den eingestellten bayerischen Saltz Handl die Traficirung mit dem Vieh, Maltz, Getreydt und anderen Effecten ausser Landes die Nahrung gleichsamb gesperret wäre*“ (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích).

739 F. GABRIEL, *Poměry v obchodu se solí na území západních Čech v 16. – 18. století*, s. 125.

740 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 18v. Město Zwiesel se nedlouho poté dotazovalo, zda je bavorská sůl v Čechách skutečně zakázaná (tamtéž, fol. 19v). Srov. ještě tamtéž, fol. 33v. Viz také J. HOLÍK, *Obchod solí v Sušici*, s. 217.

741 J. HOLÍK, *Obchod solí v Sušici*, s. 217.

742 Podle J. HOLÍKA, *Obchod solí*, s. 217 primas v sezení městské rady 3. března 1662 proklamoval, že se do města dováží především bavorská sůl, aniž by se mu ukázaly cedulky o proclení. Císařská sůl se neodebírá.

gmundenské soli v Čechách.⁷⁴³ V letech 1703–1707 se tak prodávalo v Sušici podle Bořkových collectaneí 118 až 627 prostic soli.⁷⁴⁴ Sušickým se však jistě nevzdávalo snadno bavorské soli a ještě po dvou letech platili pokutu 50 zl. za obchodování s cizí solí.⁷⁴⁵ S krátkou epizodou pasovského skladu císařské soli (1708–1716), jenž znamenal dočasné obnovení provozu po nejzápadnější větvi Zlaté stezky,⁷⁴⁶ se sláva obchodu se solí v Sušici stala minulostí.⁷⁴⁷ Pokusy oživit obchod úpravou stezky pro vozovou dopravu zboží z přelomu 20. a 30. let 18. století skončily neúspěchem.⁷⁴⁸

Po vydání nařízení z října 1706 se veškerá sůl do sušického skladu odebírala z hlavního skladu v Českých Budějovicích (teprve ze sklonku 18. století jsou doloženy odběry též z Lince). Sušice měla předepsáno ročně odebrat za sebe i své panství celkem 270 soudků gmundenské soli a oproti jiným pozemkovým vrchnostem, které naopak měly problém nucené kvóty dodržet, je překračovala (např. v roce 1721 celkem 515 soudků, následujícího roku 323 soudků). Vyjádřeno průměrně, odebíralo se ročně zhruba 400 soudků (beček),⁷⁴⁹ přičemž objem soudku kolísal od 3 věrtelů po 1,5 strychu (jeden věrtel při tom měl stabilně 48 žejdlíků soli).⁷⁵⁰ Soudky k expedici připravovali a s jejich nákladem pomáhali bednáři, obec za to platila jistý poplatek (tzv. solní forování). Vlastní dovoz z Českých Budějovic zajišťovali za státní peníze formou dalekých fůr sušičtí poddaní – za trasu dostávali mzdu zprvu 30–36 kr. za soudek,⁷⁵¹ později podle účetních pramenů jen 18–23 kr., což bylo podhodnocené a poddané to dovádělo k nespokojenosti. Dovezená sůl se ve městě deponovala do skladu, který se nacházel v radnici a který obec pronajímala eráru za 150 zl. ročně (na jeho výstavbu ovšem předtím vydala 2 000 zl.)⁷⁵² Vedením prodeje tu byl pověřen císařský rychtář,⁷⁵³ později ad hoc jmenovaný solní písař: prodával bečky jednotlivým zájemcům (ti s nimi mohli dále obchodovat) a vedl příslušnou účetní evidenci.⁷⁵⁴ Do městské kasy z prodeje každého soudku, kupovaného pro vlastní potřebu („pro consumo“), plynulo 6 kr.,⁷⁵⁵ pokud si je zrovna rychtář neponechal.⁷⁵⁶ V roce 1721 stanovil podkomoří, aby se ze soudku prodaného do města odvádělo 10

743 F. GABRIEL, *Poměry v obchodu se solí na území západních Čech v 16. – 18. století*, s. 131.

744 František GABRIEL, *Pasovská sůl v jižních Čechách v 17. – 18. stol.*, JSH 35, 1966, s. 152.

745 Missiv z 1. října 1708. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 31, sign. RKP 2847, registra listů 1708–1709, fol. 38r–39r.

746 František GABRIEL, *Obchod se solí v Čechách v době od 17. do počátku 19. století*, Praha 1967 (= Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, ročník 77, sešit 12), s. 31–32.

747 Za léta 1715–1717 přijal solní sklad v Sušici na soli dopravované z Pasova přes Kašperské Hory celkem 4436 beček (František ROUBÍK, *Spory jihočeských měst o směr obchodních cest ve 14. až 17. století*, JSH 40, 1971, s. 8).

748 Jejich výsledkem byla Klošeho mapa kašperskohorské a vimperské větve Zlaté stezky z roku 1736 (NA Praha, Sběrka map a plánů, inv. č. 463/a-c). Blíže F. ROUBÍK, *Spory jihočeských měst o směr obchodních cest ve 14. až 17. století*, s. 8–10.

749 V roce 1749 celkem 402 soudků (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy 1749–1751), v roce 1751 703 soudků (tamtéž, účetní příloha z 26.6.1752), v roce 1752 417 soudků (tamtéž, hlavní účet 1752).

750 Jen obilní účet za první polovinu roku 1710 uvádí na soudek objem nejprve 1 strych 2 věrtelů, poté 3 věrtelů a nakonec 3 věrtelů 0,75 mírky. Z pozdějšího účetního materiálu vyplývá, že tento rozdíl vyplýval z toho, jednalo-li se o soudky sháněné (144 žejdlíků) anebo vrchovaté (162 žejdlíků). Královský podkomoří v roce 1750 pokáral hospodářského správce, že kalkuluje se 144 namísto správných 148 žejdlíků vrchovaté míry (SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořského v Sušici 1750, bod č. 34). Ve skleповém účtu z roku 1752 má tedy soudek celkem 148 žejdlíků, ve skleповém účtu z roku 1772 však 170 žejdlíků a ve skleповém účtu z roku 1776 dokonce 150 žejdlíků „dle zemského obyčeje“.

751 1707: 36 kr., 1710: 30 kr., 1716: 30 kr. F. GABRIEL, *Poměry v obchodu se solí na území západních Čech v 16. – 18. století*, s. 132, poznámka č. 68.

752 SOKA Klatovy, AMS, kniha trhů 1719–1822, pag. 18–22.

753 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 161v–162v. K císařskému rychtáři jako solnímu výběřčímu srov. ještě tamtéž, inv. č. 31, sign. RKP 2847, fol. 164r–164v.

754 Rejstřík vydání soli ze sušického solního skladu za rok 1771 dochován v SOKA Písek, Archiv města Písku, záležitosti města Sušice.

755 Již 18.6.1659 v městské radě „promlouváno z strany soli, aby z ní něco do důchodu obecního přicházelo. Snesení, aby kdokoli by v ní handlovati chtěl, bral jí za 5 fl. [...]“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 164, fol. 24r, 30v). Podle J. HOLÍKA, *Obchod solí v Sušici*, s. 217 městská rada 9. ledna 1691 určila, aby se z každé bečky soli dávalo ve prospěch obce 3 kr. O 6 kr. ve prospěch městského důchodu mluví rovněž zpráva krajských hejtmanů o sušické kontribuční agendě z 14. června 1763, jejíž koncept je uložen v SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 102.

756 Missiv z 9. dubna 1707. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 30, sign. RKP 2846, registra listů 1707–

kr. do kontribuční kasy, zatímco z každého soudku prodaného do vesnic 15 kr. do obecního důchodu.⁷⁵⁷ Poté, co byla cena soudku soli o hmotnosti jednoho centnýře⁷⁵⁸ v roce 1750 státem stanovena na 5 zl. 50 kr. a v roce 1763 na 7 zl.,⁷⁵⁹ se zavedla praxe přiřázet k ceně ještě tzv. solní consumo – pro ty, kteří se zakoupenou solí hodlali dále obchodovat, bylo předepsáno připlácet ještě 30 kr. navíc.⁷⁶⁰ Zdá se ale, že solní consumo se ustálilo na pevných hodnotách: ve 40. letech 18. století činilo stabilně 27 zl. 30 kr., v 70. letech potom 7 zl. 30 kr.⁷⁶¹ Tato částka náležela městečku Hartmanice⁷⁶² a udržela se jako poslední ze všech. Teprve v roce 1787 nárok Sušických vůči Hartmanickým zamítlo gubernium.⁷⁶³ Samo město zakupovalo každoročně pro své potřeby 10 až 11 soudků soli. Spotřebovávalo je především na lízání pro dobytek (pro ovce – někdy ji nahradily otruby –⁷⁶⁴ odstavená telata, krmné voly a otelené krávy), byla však i součástí deputátu (důchodní, čeledí) a stravy pro robotníky. Sůl se podle starého zvyku rozdělovala také vždy o Třech králích v poplužních dvorech, malé množství se jí tradičně spotřebovalo na spečení vánočních housek. Pouze výjimečně se kupovala sůl v pevném skupenství.⁷⁶⁵

Přestože v lednu 1707 královský podkomoří připomínal jako hlavní účel solního obchodu sloužit městské obci a přinášet peníze do městské pokladny,⁷⁶⁶ byl čistý příjem ze solního obchodu v letech 1701–1778 století více než skromný – 262 zl. 45 kr. (tato suma se téměř srovnává s nájemným 270 zl., jež bylo na obchod solí zavedeno počínaje jarem 1779).⁷⁶⁷ Větší část z této částky tvořil státní příspěvek – pronájem skladu (150 zl. ročně) –, který byl de facto splácením investice za jeho předchozí adaptaci, jež se začala rentovat nejdříve po 13 letech. Příjmy za dovoz soli a jeho prodej pro spotřební a obchodní účely se v součtu v podstatě rovnaly částce za pronájem. Jako výnosný podnik nehodnotí obchod solí ani specifikace příjmů města za rok 1657, jež uvádí roční částku 30 zl.⁷⁶⁸ Můžeme sice předpokládat vědomé zkreslení reálných hodnot (specifikace byla sestavována za účelem zjištění platbyschopnosti města v otázce dluhů), nikoli však natolik zásadní, aby význam soli nějak pozměnil. Je ovšem třeba vzít v úvahu poměrně rychlé změny v úpravě solního obchodu, jež mohlo výnosy momentálně výrazně ovlivňovat.

Co do hrubého příjmu, přibližoval se solnímu obchodu svou výnosností **měšťanský pivovar**.⁷⁶⁹ Zatímco o významu městského (vrchnostenského) pivovarnictví vypovídají nejjasnější řeči městské účty, lze o výnosnosti měšťanské výroby piva usuzovat jen nepřímou na základě sekundárních

1708, fol. 22r–22v.

757 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.33.

758 Odpovídá objemu 73,07 l a hmotnosti 61,728 kg. Bližší k tomu Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň–Sušice 1984.

759 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 269. Stejně na příkladu severočeských panství Josef TLAPÁK, *K rentabilitě hospodaření na české doměně bavorských kurfiřtů v letech 1754–1793*. In: Jana Pšeničková – Olga Roháčová – Jirí Šouša (red.), *Poceta nestoru české agrární historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc.*, Praha 2003, s. 282–283.

760 Tuto praxi zmiňuje koncept zprávy krajských hejtmánů o sušické kontribuční agendě z 14. června 1763 (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 102).

761 Ze 60. let se dochoval rozpis solního consuma v těchto hodnotách: Hartmanice 7 zl. 30 kr., Dobruška 5 zl., Chmelná 4 zl., Podmokly 3 zl. 15 kr., Kadešice 5 zl., Platoř 1 zl. 30 kr., Humpolec 1 zl. 15 kr., Dvůr 30 kr. (dohromady 28 zl.)

762 „poněvadž měštys Hartmanicz sůl z důchodu nebere, solního consumo platí 7 zl. 30 kr.“ (SOKA Klatovy, AMS, hlavní účet za rok 1774). V lednu 1774 Hartmaničtí žádali o úlevu v placení solního consumo (tamtéž, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 2v). Ze 60. let se dochoval přehled solního consuma v těchto hodnotách: Hartmanice 7 zl. 30 kr., Dobruška 5 zl., Chmelná 4 zl., Podmokly 3 zl. 15 kr., Kadešice 5 zl., Platoř 1 zl. 30 kr., Humpolec 1 zl. 15 kr., Dvůr 30 kr.

763 F. GABRIEL, *Poměry v obchodu se solí na území západních Čech v 16. – 18. století*, s. 137–138.

764 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1772.

765 V roce 1752 jí zakoupeno na lízání dobytka 42,5 žejdlíku. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za rok 1752.

766 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 207v–209v. Podobně podkomoří 14. března 1721 připomínal, aby „solní handl ne k užítku privatních, anobrž v městě k dobrému kasy kontribuční, v vesnicích ale k dobrému důchodu ustanoven byl“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.33.).

767 Solní obchod byl pronajat Václavu de Angelisovi (SOKA Klatovy, AMS, sign. 40, radní protokol 1777–1780, fol. 113) a témuž potom v roce 1784 prodloužen se zvýšením nájemného na 278 zl. (tamtéž, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 208).

768 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

769 Z literatury k tématu Valentin SCHMIDT, *Braubetrieb und Braustätten in Südböhmen*, Prag 1900, s. 54, 108.

ukazatelů. Vedle permanentních sporů mezi měšťany o pořadí ve várkách je to kupř. okolnost, že měšťanský pivovar byl po požáru v červenci 1707 první hospodářskou obecní budovou, s jejíž obnovou se začalo ještě v témže roce.⁷⁷⁰ Do uvedeného data se nacházel uprostřed náměstí za radnicí,⁷⁷¹ teprve 10. dubna 1720 městská obec zakoupila od dědiců po zemřelé Magdalene Pretlíkové za 900 zl. dům čp. 52/I, kde pivovar sídlil až do 20. století.⁷⁷²

Není zatím jasné, kdy se první obcí provozovaný pivovar v Sušici zřídil. Ve druhé polovině 16. století a ještě i ve 30. letech 17. století se běžně setkáváme s pivovary v soukromých domech,⁷⁷³ kde vařili buď jejich majitelé anebo je pronajímali jiným pravovárečnickům.⁷⁷⁴ Obecní (též nazývaný panský) pivovar s vybavením v majetku městské obce a s městským personálem se v pramenech pravidelně objevuje v polovině 17. století,⁷⁷⁵ kdy již zřejmě pokročila likvidace pivovarů soukromých, přestože marginální zmínka z roku 1657 spíše naznačuje, že v této době bylo sváření měšťany v obecním pivovaru stále jen potencialitou.⁷⁷⁶ Zřízení obecního pivovaru reagovalo nepochybně na vzrůstající potřebu obecních várek (předstupně pivovarnictví vrchnostenského), jeho vzniku však mohla napomoci i potřeba vařit pivo méně majetnými měšťany, kteří neměli vlastní pivovar.

Soukromé pivovary v měšťanských domech začaly masově ustupovat po polovině 17. století. Jev, který vyplýval vedle rostoucích cen obilí a chmele, sílící dominance pivovarnictví vrchnostenského,⁷⁷⁷ zvyšování počtu obecních várek a z toho plynoucího snižování frekvence várek soukromých,⁷⁷⁸ naznačuje i klesající počet sládků. Ještě berní rula jich ve městě zachytila sedm, zatímco revizitace zná jen obecního sládka Martina Holého (je však pravděpodobné, že obecní sládek mohl být využíván i v soukromých pivovarech).⁷⁷⁹ Podle radního manuálu obecní sládek v této době dostával z každé měšťanské várky hotové peníze, kombinované případně se stravou.⁷⁸⁰ Od počátku 18. století počet obecních sládků kolísal od jednoho do tří (1713, 1714) a byli honorováni od množství a kvality uvařeného piva. S ohledem na výnosnost a podíl, jaký pivovarnictví tvořilo ve struktuře městských i měšťanských příjmů, se velice bedlivě hlídala jakost piva, za „nesmačné, smradaté pivo“ se sládkci nemilosrdně propouštěli z městských služeb.⁷⁸¹ Během pobytu vojska ve

770 Bohatě doloženo v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповé účty za druhé pololetí roku 1707. Kromě pivovaru se ihned započalo s opravou tří bran, fortny, obecního mlýna (který souvisel s výrobou piva) a šatlavy.

771 Antonín JANÁK, *Z místopisu staré Sušice*. In: Společnost města Sušice. Padesátá prvá účetní zpráva 1936, Sušice 1937, s. 50 vycházel ze zápisu v knize trhové z roku 1700 – prodával se tehdy dům „vedle panského pivovaru z jedné a masných krámků strany druhé ležící“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 2, fol. 8r). Tento pivovar existoval zřejmě již v roce 1657, specifikace příjmů a vydání za rok 1657 zmiňuje „pivovar obecní“ (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16).

772 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 4, kniha trhů 1719–1822, pag. 10–14. Dům vyplatili teprve v roce 1731. Stejně jako pivovarská budova, bylo ve vlastnictví obce i veškeré vnitřní vybavení (pivovarské nádoby), které se průběžně doplňovalo a inovovalo. Srov. například výdaje za sudy v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1712, fol. 42r. Hlavní účty za léta 1751 a 1752 prozrazují, že obec dávala pravidelně „sládkovi městskému dle jeho spancedule na všeliké menší nádoby bednářské, správu takového, a na pytle ročně 20 f.“ V Českých Budějovicích pivovar pro výrobu měšťanského piva v roce 1722 koupili pravováreční měšťané, avšak jeho majitelem se stala městská obec: Karel PLETZER – Oldřich ŠEDA, *Měšťanské i městské pivovarnictví a dvě stě let Prvního českobudějovického pivovaru Samson*, České Budějovice 1995, s. 32–33.

773 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/14, fol. 13; SOKA Klatovy, AMS, registra památná 1550–1628, fol. 131r (1577), 151r (1582); J. HOLÍK, *Pivovarnictví v Sušici*, s. 265.

774 Srov. např. smlouvu o zástavu pivovaru z roku 1582 (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 151r–151v).

775 V letech 1651–1652 obnovována po požáru obecní sladovna a pivovar. SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 42v.

776 „Pivovar obecní jest I, v němž také sousedé vařívají.“ (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657).

777 Podle F. GABRIELA, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*, s. 152, v západní polovině Čech připadalo z úhrnu všech várek na vrchnosti 68 %, na poddanská města 14 % a na královská města 18 %.

778 K tomu J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 281–282.

779 Radní manuál uvádí k roku 1660 obecního sládka Pavla Blažka (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 43v).

780 Konkrétní hodnoty uvedeny v SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 66v.

781 Missivem z 12. ledna 1713 doporučoval podkomoři odvolat sládka, protože si obec stěžovala, že vaří špatné pivo (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714, fol. 105v–106r).

Podobně dopadl rovněž městský sládek Koutek v roce 1752, srov. SOKA Klatovy, AMS, sign. 37, radní protokol 1748–1752, fol. 229v a tamtéž, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořského v Sušici 1750, pag. 28–29

městě tento moment byl ještě podstatnější, protože pokud se vařilo nekvalitní pivo, mohli vojáci nakupovat odjinud.⁷⁸² Od roku 1732 město v koordinaci s podkomořským úřadem ustanovilo, aby se napříště jmenoval pro měšťanský pivovar jen jeden obecní sládek, jenž inkasoval za každou várku 4 zl. v hotových penězích a naturálie (jedno vědro piva, 9 spiláků mláta a tři vědra řediny).⁷⁸³

Tab. č. 12: Počty sladovníků ve vybraných městech podle berní ruly (1654)

Město	Počet domů v BR	Z toho pustých	Počet sladovníků a sládků
Domažlice	239	33	20 sladovníků, 4 sládci
Klatovy	335	52	22 sladovníků
Horáždovice	160	66	4 sládci
Sušice	217	39	34 sladovníků, 7 sládků
Kašperské Hory	104	0	2 sládci, 13 ⁷⁸⁴
Vimperk	144	36	3 sládci, 8 ⁷⁸⁵
Prachatice	206	87	1 sladovník
Písek	198	83	2 sládci
Vodňany	232	123	-
České Budějovice	357	28	1 sladovník, 8 sládků
Plzeň	239	24	1 sladovník, 5 sládků
Louny	251	127	2 sládci

V měšťanském pivovaru měl oprávnění vařit každý majitel pravovárečného domu. Toto de facto široké pojetí pravovárečného práva, které se ve starší době uplatňovalo patrně všude, bylo v pobělohorské době v českých městech již poměrně výjimečné (komise pro povznesení měst ho na počátku 18. století konstatovala jen u Sušice a Rokycan).⁷⁸⁶ Každý pravovárečník přicházel na řadu podle předem stanoveného harmonogramu (tzv. pivního či várečného pořádku, ruly) a ke svaření dodával potřebné hvozdvové dřevo a nasypal ječmen, z něhož sládek připravil slad.⁷⁸⁷ Čekací lhůta na svaření várky se po třicetileté válce prodlužovala (což byl jev obecný)⁷⁸⁸ a navíc nebyla pro všechny pravovárečníky stejně dlouhá. Privilegovaného postavení požívali v prvé řadě příslušníci cechu sladovníků.⁷⁸⁹ V předbělohorské době ovládnutím obchodu se sladem dosáhli vrcholu své moci, ale se zkomírajícím dovozem bavorské soli jejich pozice slábla, byť se i nadále drželi nesmírně vysoko a zachovávali svůj primát nejpočetněji zastoupeného řemesla v Sušici. Ještě podle berní ruly v Sušici stále pracovalo vůbec nejvíce sladovníků ze všech zeměpanských měst jižních a západních Čech. Nutno však přiznat, že Sušice na rozdíl od svých největších konkurentů

(podkomoři nařizuje propuštění sládka, protože „bez toho nevalná piva svařuje a tudy jenom příležitost se dává, že mnohý měšténin pro zachování zdraví svého, nemohouce tak nevalné městské pivo píti, cizí piva do města přiváží a s tím způsobem překážku činí“). Pro darebné a kyselé pivo propuštěn sládek také v roce 1783 (tamtéž, radní protokol sign. 46, 1780–1784, fol. 153, 157, 166). Naopak chutné pivo bylo důvodem pro ponechání sládka i v případě, že se proti němu vyskytly stížnosti jiného druhu (SOka Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 267v–268r).

782 Upozorňuje se na to např. v srpnu 1781: SOka Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 67, 81.

783 Smlouva mezi městem a sládkem Ondřejem Hořejším z 6. října 1732 (SOka Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.8).

784 Sladovníci se nevyskytují, číslo vyjadřuje počet obchodníků se solí a obilím.

785 Sladovníci se nevyskytují, započtení pouze obchodníci se solí a obilím a sládci.

786 Tak J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 282. Že však půjde o přehnané tvrzení, potvrzuje systém vaření piva pravovárečnými měšťany v Českých Budějovicích (K. PLETZER – O. ŠEDA, *Měšťanské i městské pivovarnictví a dvě stě let Prvního českobudějovického pivovaru Samson*, passim).

787 Podrobně popis výroby piva ličí K. PLETZER – O. ŠEDA, *Měšťanské i městské pivovarnictví a dvě stě let Prvního českobudějovického pivovaru Samson*, s. 22–24.

788 S příkladem Berouna a Domažlic F. GABRIEL, *Pivovarnictví*, s. 145. Pro Most, Kadaň a Mladou Boleslav J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 280.

789 Ke zvýhodňování sladovníků při vaření piva docházelo v některých městech již hluboko v předbělohorské době. V obecném přehledu zevrubně J. JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, s. 10–12.

(Domažlice, Klatovy) neměla tolik pustých domů, které mohou být vedle vojenského řádění projevem nějaké hlubší ekonomické recese.

Počátky zvyhodňování sladovníků při svařování piva jsou doložitelné až v pobělohorském období. Ještě v cechovních artikulech, vydaných císařem Matyášem 24. února 1614,⁷⁹⁰ nebyla učiněna žádná zmínka o jejich častějším vaření. Podle sladovníckých register z poloviny 16. věku vařili sladovníčtí mistři pivo v průběhu roku během jediného šestitýdenního období,⁷⁹¹ důvody pro to však nejsou jasné. Již komisaři berní ruly v roce 1654 tvrdili, že sušičtí sladovníci mohou vařit pivo libovolně kdykoliv po vzoru pražských sladovníků. To vyvrátili komisaři revizitace o 19 let později, naopak uvedli, že sladovníci zde vaří jako všichni ostatní pravováreční měšťané, tj. podle várečného pořádku v intervalech jednoho až půl druhého roku.⁷⁹² Šlo však zřejmě jen o ideální stav, protože nejpozději v roce 1680 se ostatní pravovárečníci dostali se sladovníky do sporu, v němž požadovali zrovnoprávnění v množství a frekvenci vaření piva. Situaci řešil 21. srpna 1680 přímo v Sušici královský podkomoří. Uvěřil argumentu, že častější várky sladovníkům zajistila již zmíněná Matyášova listina z roku 1614 a ustanovil, že v průběhu jednoho týdne budou sladovníci budoucně vařit dvě várky a řemeslníci jednu. Ve prospěch řadových pravovárečnicků toliko ustanovil, aby mohli stejně jako sladovníci vařit tzv. konvent.⁷⁹³ Tímto aktem sladovníci dosáhli legalizační platformy a překonali existenční krizi, zapříčiněnou úpadkem solního obchodu a výroby sladu pro přeshraniční odběratele. Spor však nebyl utišen a ožil v době finančních potíží na přelomu 17. a 18. století – konšelé se snažili spor urovnat jednáním obou stran. Ostatní pravovárečníci argumentovali, že sladovníci nedodrží úmluvu z roku 1680, vaří nad její rámec a libovolně, odkládají své várky na exponované části roku (jarmark, svátky) a po doběhnutí všech sladovníků ve várečném pořádku začínají vařit opět od začátku, čímž se pravovárečníci vůbec nedostanou na řadu a sladovníci fakticky svaří mnohem více piva.⁷⁹⁴ Řemeslnické požadavky jistě posilovala rostoucí konkurence venkovských řemeslníků a rozvoj nákladnického a manufakturního podnikání.⁷⁹⁵ Zvýhodnění sušických sladovníků ovšem nerušeně pokračovalo do 18. století. Podle městské faze tereziánského katastru z roku 1714 vařili pravováreční měšťané jednou za sedm, zatímco 36 sladovníků jednou za pět let. Ani tato situace však nebyla pro sladovníky ideální. V září 1734 se obrátili na císaře Karla VI. s žádostí o konfirmaci svého výjimečného postavení ve struktuře městských várek a navrhovali, aby se po vzoru Klatov⁷⁹⁶ ponechala celá várka jen majitelům velkých domů, protože v Sušici je velká diference ve velikosti domů (některé malé nepřesáhnou 1/6 velikosti velkých) a údržba a oprava domu velkého je mnohem nákladnější než malého. V klatovském vzoru se shlédli i prosbou, aby se všichni ti, kdo se nevyučí sladovníckému řemeslu, ale využívají stejné výhody jako oni, nazývali nákladníci (*Bierverleger*).⁷⁹⁷ Nákladníky měli být „homines literati“, tj. „muži v literárním umění zběhlí neb jiným chvalitebným cvičení“, kteří ve městě skutečně požívali zvýhodněného postavení v rámci várečného pořádku.⁷⁹⁸ Nic však nenasvědčuje tomu, že by se v pozdější době nazývali nákladníky, takže celá suplika patrně nijak nezaúčinkovala. Tlak na sladovnícký precendens však pokračoval i později. V roce 1750 pravováreční měšťané opět vznesli stížnost královskému podkomořímu při jeho návštěvě ve městě na to, že zatímco 46 příslušníků sladovníckého cechu vaří jednou za tři léta, oni se dostanou na řadu stěží jednou za šest let.⁷⁹⁹

790 Opis vidimovaný klatovskou městskou radou dne 22. dubna 1732 v NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1734/X/e/16.

791 SOKA Klatovy, Cechy Sušice, registra sladovníků 1512–1648, fol. 13r–13v (1562), 20v–21r (1568).

792 NA Praha, Berní rula, inv. č. 39, revizitace Prácheňsko. Srov. J. NOVOTNÝ, *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654–1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*, s. 31.

793 Sladovníci mj. argumentovali tím, že kdyby se řemeslníci počtem várek s nimi srovnali, vykonávali by dvě živnosti naráz. – Opis narovnaní z 21. srpna 1680, vidimovaný klatovskou městskou radou dne 22. dubna 1732, v NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1734/X/e/16.

794 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 25, sign. RKP 2841, registra listů 1698–1701, fol. 84r–85v.

795 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 262.

796 O klatovském pivovarnictví v pobělohorské době naposledy L. SÝKOROVÁ (red.), *Klatovy*, s. 222–223.

797 Sušičtí argumentovali konfirmací artikulí sladovníckého cechu v Klatovech císařem Leopoldem I. ze dne 9. dubna 1683 (opis v NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1734/X/e/16).

798 Viz suplika Sušických ze září 1734 v NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1734/X/e/16. Chybně se domníval J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 282, že sušičtí „litterati“ jsou členové literátského bratrstva.

799 Nedatovaná, německy psaná stížnost Prokopa Levce a Josefa Mayera v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2.

Podkomořího Josefa Vančuru z Řehnic tentokrát nepřesvědčila Matyášova listina a rozhodl „precipuantní“ sladovnické várky přešetřit.⁸⁰⁰ Ještě v roce 1753 a 1774 jsou však běžně doloženy,⁸⁰¹ stejně jako další stížnosti pravovárečníků (tentokrát adresované české finanční prokuratuře⁸⁰² a obviňující sladovníky vedle zvýhodnění ve várečném pořádku také z monopolizace obilního obchodu a skupování várek).⁸⁰³ Precedens sladovníků ve svařování piva do jejich cechu jistě lákal nové a nové měšťany a udržoval ho jako atraktivní i v době, kdy již dávno zapadla sláva přeshraničního obchodu solí a sladem – jak jsme sledovali, uvádějí prameny 18. století počty stále velmi vysoké: v roce 1714 36, 1734 21⁸⁰⁴ a v roce 1750 ještě 46 sladovnických mistrů.⁸⁰⁵ Sladovníky v městské radě neregulovaly ani státní úřady.⁸⁰⁶

Várečný pořádek nenarušovali ovšem jen sladovníci. Zcela samozřejmým byly přednostní várky ve prospěch městského úřednického aparátu, zejména konšelů (tzv. úřednické, deputátní či štancovní várky). Podle podkomořského missivu ze 7. března 1679 se konalo do roka 13 úřednických várek (12 konšelských a jedna pro císařského rychtáře).⁸⁰⁷ Podkomořské rozhodnutí z 21. srpna 1680 ustanovilo, že se konšelské várky nemají míchat mezi pravovárečné (sousedské, řemeslnické) a že mají předcházet sladovnickým – podle původního rozvržení se totiž svařovala jedna sousedská (řemeslnická) várka vždy mezi dvěma sladovnickými a když se k nim přidružila úřednická, byli řemeslníci ošizeni. Napříště se tak po úřednické měly konat dvě řemeslnické a teprve potom sladovnická. Další neshody v roce 1699 vedly podkomořího k rozhodnutí, aby si své várky konšelé svařovali vždy během svého působení v úřadu purkmistra (jedno, jestli byli současně sladovníky či jinými řemeslníky), po nich následovaly dvě řemeslnické várky a poté vždy mezi dvěma sladovnickými jedna řemeslnická.⁸⁰⁸

Úřednické várky se praktikovaly až do reformy pivovarnictví v roce 1705, kdy je Bořkova komise prohlásila za škodlivé pro městskou ekonomiku a zrušila. Konšelům pochopitelně citelně chyběly a pouze slabou náhradou pro ně byl purkmistrovský deputát a možnost rozdělit si peníze, které zbyly v případě, že výnos kontribučních várek byl vyšší než vydání na kontribuci.⁸⁰⁹ Na podzim 1709 žádali o jejich povolení, ale podkomoří je 29. října odmítl odvoláním na výši dluhů, které je třeba zapravit formou kontribučních várek.⁸¹⁰ Další pokus o nahrazení hotových peněz deputátní várkou učinili v srpnu 1710 a tentokrát byli úspěšní – podkomoří uznal, že vyplácení štanců v hotovosti zatěžuje městský rozpočet a svolil místo nich každému z konšelů jednu deputátní

800 SOkA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 32–36.

801 SOkA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 70v–71r.; sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 4r, 6r. V roce 1783 podkomoří povolil magistrátu čtyři sladovnické várky (tamtéž, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 158).

802 Podrobně v NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 217, sign. 1/2/91.

803 Srov. list nejvyššího purkrabího z 24. prosince 1772 v NA Praha, Apelační a vrchní trestní soud, sign. XVIII 1786, karton č. 56.

804 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva subdelegované komise z 29. listopadu 1734.

805 Překvapivě žádné sladovníky v Sušici nekonstatuje Zdeněk MARTÍNEK, *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska III. Řemeslná, domácká a manufakturní výroba a obchod v Čechách v letech 1752–1756*, Praha 2000, s. 211.

806 SOkA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 198v, 201r.

807 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 16, sign. RKP 2832, registra listů 1679–1680, fol. 143v.

808 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 25, sign. RKP 2841, registra listů 1698–1701, fol. 84v. Pokud bychom hypoteticky předpokládali ve várkách vzorec konšelská-řemeslnická-řemeslnická-sladovnická-sladovnická-řemeslnická-sladovnická-sladovnická (K-Ř-Ř-S-S-Ř-S-S) a počítali, že se v roce muselo prostřídat 13 konšelských várek, potom bylo pro zachování pravidelnosti tohoto vzorce nutné svařit 97 várek ročně, tzn. že 36 sladovnických a 48 řemeslnických (36+48+13). Jestliže Sušice v této době měla minimálně 140 pravovárečných domů a průměrný počet sladovníků kolem 30, vyplývá nám, že se sladovníci v jednom roce stihli bez potíží prostřídat, zatímco řemeslníci se dostávali na řadu po více než dvou letech. Ve skutečnosti se ovšem ročně svařilo várek méně a vzorec nefungoval striktně, protože se svařovaly ještě obecní várky, takže intervaly se pro vařící řemeslníky ještě prodloužily.

809 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 67v–69r. Vedle hotovosti mohlo jít i o naturálie, tj. pivo (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 4. – 30. 4. 1713).

810 NA Praha, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 88v–89r. Ovšem z roku 1709 je doložena žádost Doroty Ludvíkovské, aby jí městská rada svolila purkmistrovskou várku, která měla přijít v blízké době na jejího mezitím zemřelého manžela. Městská rada zamítla odůvodněním, že „*taková várka purkmistrská toliko když který skutečně takový ouřad drží se pouští*“ a jako propadlou ji určila na vyživení soudního sluhu (SOkA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol zasedání městské rady 1690–1709, fol. 75r).

várku ročně (ovšem s dodáním vlastních surovin).⁸¹¹ Rozhodnutí mělo téměř okamžitou odezvu mezi ostatními pravovářečníky. Obviňovali konšely z toho, že si várky svařují v nejatraktivnějších termínech (především před jarmarky a svátky), že je namísto pro svou konzumaci vystavují v šenkovnách a že pokud je konšel a sladovník v jedné osobě, vaří desetkrát za osm let, zatímco sladovník dvakrát a pravovářečník jen jednou. Podkomoří byl nekompromisní a missivem z 13. července 1711 úřední várky nahradil deputátem 20 zl., tři strychů žita a 5,5 sudu piva, které si pro vlastní potřebu a z vlastních surovin mohli svařit ve vrabcovském městském pivovaru.⁸¹² Systém jim však nevyhovoval a na sklonku roku 1713 žádali podkomořího o povolení štancovních várek. Opět však s odvoláním na „nepostačitedlnost“ obecního důchodu vylepšení štanců vyloučil a nabídl jako řešení vymoci nezaplacené obecní pohledávky a z nich každému konšelovi odvádět po 20 zl. navíc.⁸¹³ Nabídka zřejmě nenašla odezvu a konšelé namísto toho zkoušeli vystavovat své deputátní pivo, což podkomoří v missivu ze 7. ledna 1719 zakázal pod trestem odnětí celého deputátu. Opětně připomněl, že deputátní pivo je určeno výlučně pro vlastní konzumaci.⁸¹⁴ V roce 1721 nabízel primátor Grübl podkomořímu, že obec sestaví instrument, podle kterého by bylo výhodné štancovní várky zrealizovat.⁸¹⁵ Konkrétní výsledky jednání neznáme, avšak počátkem 30. let štancovní várky opět fungovaly, a to až do 22. listopadu 1730, kdy se restauroval „starobylý“ várečný pořádek (odlišující ve frekvenci várek sladovníků a ostatních pravovářečníků), odbouraly se štancovní várky úřadujícím purkmistrům a zavedla se mzda 50 zl. a jednoho sudu vrabcovského piva, získaného zvýšeným objemem piva v jedné měšťanské várce (namísto dosavadních 15 svařil 16,5 sudu na své náklady).⁸¹⁶ Ale i po tomto datu nás prameny zpravují, že se štancovní várky povolovaly (zřejmě však jednorázově, nikoli trvale)⁸¹⁷ a naopak že konšelé zkoušeli úřednické várky vybojovat.⁸¹⁸ Jisté pravidelnosti štancovní várky, byť v redukované podobě, dosáhly na přelomu poloviny století. Prameny z této doby vytrvale informují o dvou várkách „na úřad purkmistra“.⁸¹⁹ Na začátku roku 1753 si několik měšťanů na tyto dvě štancovní várky ročně (na sv. Jiří a sv. Havla) stěžovalo podkomořímu. Městská rada v závislosti na tom zorganizovala hlasování, v němž většina měšťanů vyjádřila s úřednickými várkami souhlas. Následně vyslyšela ty, kteří podepsali protestní list podkomořímu.⁸²⁰ Po polovině 18. století se v účtech se objevuje maximálně placení 29 zl. tácu za 29 sudů deputátního piva a dalších 316 zl. 45 kr. za nákup piva,⁸²¹ ovšem ještě v roce 1771 se hovoří o

811 Missiv z 19. srpna 1710. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 246r. – 4. října 1710 potom podkomoří uznal deputátní várku ještě císařskému rychtáři (NA Praha, inv. č. 33, sign. RKP 2849, registra listů 1710–1712, fol. 3r).

812 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 33, sign. RKP 2849, registra listů 1710–1712, fol. 152v–153v.

813 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714, fol. 103v–104r.

814 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2., missiv z 7. ledna 1719.

815 Missiv podkomořího Sušickým z 19. srpna 1721 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno.

816 SOKA Klatovy, AMS, „*Prothocoll Buch der löblichen Reitt-Zunft*“, fol. 127r–129v. Postup byl následující: aby výdaj 50 zl. nezatížil obecní hospodářství, bylo v dohodě ustanoveno, aby každý pravovářečník namísto dosavadních 15 svařil 16,5 sudu na své náklady (výjimkou byl slad, jenž pro jeden sud dodala obec, zatímco pro polovinu měšťanstvo – každý individuálně dle množství drženého nemovitého majetku). Onen 1,5 sudu piva musel potom vystavit „v domě radního Kiebecka“, jenž za ně utržených 15 zl. ukládal do zvláštní kasy, odkud byli vypláceni purkmistři. Aby každý pravovářečník netrpěl zvýšením počtu svařovaných sudů vyšším posudným, svařila se vždy po dvou týdnech jedna městská várka (slad na ni dodal městský důchod), z jejíhož výnosu (po odečtu pivního tácu, platu tovaryšům apod.) se onen navýšený tác uhrazoval.

817 Viz účetní přílohy z 31. ledna a 30. dubna 1738 (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy). 18. března 1739 čten v městské radě podkomořský missiv, jímž se povolují štancovní várky (SOKA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 22r, 24v).

818 Missiv z 9. listopadu 1711 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 33, sign. RKP 2849, registra listů 1710–1712, fol. 200r–200v), z 31. března 1712 (tamtéž, inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714, fol. 8v–9v), z 28. prosince 1712 (tamtéž, fol. 103v–104r). Patrně naposledy jejich žádost odmítl podkomoří v 24. října 1780 (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2).

819 Srov. SOKA Klatovy, AMS, výtah z várečných register za léta 1749–1752. **1749:** svařeno 7 sladovnických, 19 „dobrodinských“, 3 extraordinární, 2 na úřad purkmistra, 7 řemeslnických a jedna pro kvartýrující vojáky (celkem 39 várek); **1750:** svařeno 7 sladovnických, 22 „dobrodinských“, 5 extraordinárních, 2 na úřad purkmistra, 6 řemeslnických a tři na různé účely (celkem 45 várek); **1751:** svařeno 10 sladovnických, 13 „dobrodinských“, 7 extraordinárních, 4 na úřad purkmistra, 8 řemeslnických a jedna na různé účely (celkem 43 várek); **1752:** 11 sladovnických, 6 extraordinárních, 2 na úřad purkmistra, 19 řemeslnických a čtyři na různé účely (celkem 42 várek).

820 SOKA Klatovy, AMS, sign. 38, protokol městské rady 1752–1755, fol. 18r–18v, 19v–23r, 23v–24r.

821 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768.

štancovní várece, za kterou konšel odvedl 50 zl.⁸²² a v roce 1774 bylo svoleno, aby měl císařský rychtář právo na sladovnickou várku stejně jako všichni konšelé⁸²³ (mohli bychom z toho dovozovat, že úřední várka měla stejné vlastnosti jako sladovnická). V roce 1777 se opět apelovalo na svaření štancovní várky, neboť hotové peníze důchod příliš zatěžují.⁸²⁴ Úsilí o legalizaci štancovních várek se objevuje ještě v 80. letech,⁸²⁵ kdy se uplatnila praxe nárazového povolení svařit několik várek k „nadlepšení“ konšelských mezd.⁸²⁶

Dalším způsobem, jak se porušovala pravidelná rotace pravovárečníků, bylo skupování várek (případně ječmene). Mnohdy se stávalo, že podle pivní ruly přišel na řadu nemajetný měšťan, který nedisponoval potřebným kapitálem pro svaření piva, takže svou várku prodal movitějšímu měšťanovi. Asi není nutné zdůrazňovat, že tento princip ještě prohluboval majetkovou diferenciaci a profitovali na něm nejbohatší měšťané. Obchodování měšťanů s várkami několikrát kritizoval královský podkomoří, je tedy zřejmé, že bylo v Sušici značně rozšířeno.⁸²⁷ Vzápětí vydal nařízení, že objeví-li se měšťan, který nebude s to svařit várku, má ji od něj odkoupit obec a svařit ve svůj prospěch,⁸²⁸ případně doporučoval zapůjčit potřebný slad.⁸²⁹ Později dokonce skupování výslovně zakázal a určil takovou várku svařit ve prospěch kontribuční kasy.⁸³⁰ Počátkem 70. let ovšem krajský úřad dovolil měšťany skupovat várky a obilí dle libosti.⁸³¹

Várečný pořádek se narušoval rovněž svolováním mimořádných várek pro měšťany v hmotné nouzi – např. vdovám se sirotky⁸³² či po členech městské rady,⁸³³ pohořelým⁸³⁴ anebo jinak na obydlí poškozeným,⁸³⁵ měšťanům ubytovávajícím vojáky⁸³⁶ či dlužícím kontribuci (v roce 1719 měšťan Vilém František Fetterle zdůvodňoval, že jiným způsobem než svařením mimořádné várky ani není možné kontribuční rest uhradit).⁸³⁷ Konečně možností byla i mimořádná várka u příležitosti svatby měšťanských synků a dcer⁸³⁸ či při slavení primice některého ze sušických rodáků.⁸³⁹ Svolení

822 SOkA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 115v.

823 SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 4r, 6r, 42v.

824 SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 266r.

825 SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 23.

826 24. října 1783 magistrát čtyři svolené várky, svolené podkomořím, prodal Ondřeji Gottliebovi (SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 166).

827 Viz jeho missivy z 11. června 1692, 12. srpna 1701, 27. prosince 1709 a 21. srpna 1710 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 23, sign. RKP 2839, registra listů 1680, 1691–1693, fol. 107r; tamtéž, inv. č. 26, sign. RKP 2842, registra listů 1701–1702, fol. 41v–42r; tamtéž, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 103v–104r, 242r–243v).

828 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 25, sign. RKP 2841, registra listů 1698–1701, fol. 85r; tamtéž, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 103v–104r.

829 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, sign. RKP 2846, registra listů 1701–1702, fol. 41v–42r.

830 SOkA Klatovy, AMS, sign. 35, radní protokol 1744–1746, fol. 149r (instrukce Tadeáše Sedellera z roku 1746).

831 SOkA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 198v.

832 V roce 1690 žádala o mimořádnou ječnou várku Magdalena Pretlíková se svými šesti sirotky, aby mohla opravit poškozený dům (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2). Srov. k tomu ještě NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 26, sign. RKP 2841, registra listů 1701–1702, fol. 54v–55r.

833 Missiv z 4. října 1709. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 61v–62r. Srov. podmínky nájemních smluv sušického obecního hospodářství z let 1753 a 1759 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.) a SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 28.

834 21. července 1705 nařizoval královský podkomoří povolit várku pohořelému Petru Gottfriedu Kabátovi na výstavbu domu (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, sign. RKP 2844, registra listů 1704–1705, fol. 105r), podobně 19. června 1714 Janu Rosenthalerovi (tamtéž, inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714, fol. 204v–205r).

835 V červnu 1709 žádal Ondřej Schreiner o mimořádnou várku, protože pádem městské hradby byl vážně poškozen jeho dům (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 18r); 4. července 1712 podkomoří missivem povolil jednu mimořádnou várku Lukáši Rosovi na vystavění domu (tamtéž, inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714, fol. 46r–46v).

836 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, kontribuční účet za rok 1727.

837 Suplika V. F. Fetterleho podkomořím z února 1719 v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2. Srov. tamtéž žádost vdovy Alžběty Toblové, dlužící kontribuci, o mimořádnou várku (1699).

838 SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 244v; tamtéž, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 143.

839 SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 61v; tamtéž, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 15r; tamtéž, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 229v, 242v; tamtéž, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 55–56, 113, 198.

k mimořádné várci uděloval většinou královský podkomoří. Pokud se tak nestalo či várka nebyla umožněna přímo z důvodu rozhodnutí městské rady, věnovalo se alespoň několik sudů piva proti dodání ječmene a úhradě pivního tácu (tzn. forma přívarku).⁸⁴⁰ Sud anebo dva se pravidelně vyvalil i pro obveselení na prázdninách pobývajících studentů⁸⁴¹ či odvedeným rekrutům na „poslední vyražení“.⁸⁴²

Rozhodujícím fenoménem, který vaření piva v pobělohorské době zásadně poznamenal, byla výroba obecních várek, přesněji řečeno várek, z jejichž výnosu se kryla obecní vydání. Jejich počátky spadají na přelom 16. a 17. století: v letech 1585–1597 městská obec svařovala každý týden jednu várku bílého piva na úhradu dluhu za koupi vesnic z panství hradu Kašperka.⁸⁴³ Narážela přitom na tuhý odpor pravovárečnicků, zesílený po požáru z roku 1592. Teprve extrémní ekonomiky třicetileté války zavdaly příčiny ke zvýšenému zájmu o svařování várek ve prospěch městské obce,⁸⁴⁴ i když ani tehdy se nesetkaly s pochopením pravovárečnicků, neboť prodlužovaly čekací lhůty na svaření soukromých várek.⁸⁴⁵ Zvýšenou frekvenci obecních várek v Sušici dokazuje specifikace městských příjmů za rok 1657, která jako příjem z várek (nepochybně obecních) po odečtení trestního tácu počítá s průměrným ročním příjmem 140 zl.⁸⁴⁶ Svařování várek ve prospěch obecního důchodu doporučoval i státní aparát. Obecní várky byly v takových případech cenově zvýhodňovány oproti měšťanským – jestliže v roce 1660 stál jeden čtyřvřederní sud obecního piva 5 zl. 30 kr., potom sud měšťanského činil 5 zl. 15 kr. (již příštího roku se taxy sjednotily na 8 zl. za jeden sud).⁸⁴⁷ Zprvu mohly obecní várky sloužit na úhradu válečných dluhů, později se však cele soustředily na úhradu kontribuce corporaliter – jednotliví měšťané podle svého majetku sypali ječmen, ze kterého se vyrobilo pivo.⁸⁴⁸ Cílovou skupinou již v počátcích praxe svařování obecního piva byli zřejmě poddaní.⁸⁴⁹ S postupující dobou se množství kontribučních várek zvyšovalo a mohlo být uplatňováno i na platbu kontribuce individualiter.⁸⁵⁰ Již z 90. let máme zprávy o tom, že měšťané sypali ječmen pro výrobu piva, z jehož výnosu se hradila kontribuce,⁸⁵¹ ze sklonku 17. století pochází zmíněné podkomořské nařízení, že objeví-li se měšťan, který nebude s to svařit várku, má ji od něj odkoupit obec a svařit ve svůj prospěch.⁸⁵² Výjimečně se obec mohla dostat k

840 V roce 1747 se na prosbu vdovy Oudesové o jednu mimořádnou várku ke svatbě její dcery Františky svolilo věnovat dva sudy piva z vrabcovského pivovaru proti dodání („sypání“) 4 strychů ječmene a zaplacení tácu (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2).

841 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2; tamtéž, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 143; tamtéž, SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 17, 76.

842 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 103.

843 Srov. k tomu obnovení smlouvy mezi sladovnickým cechem a městskou obcí z roku 1595 (K. TUREK, *Příspěvek k dějinám měšťanského pivovaru v Sušici*, s. 1–2). Např. v roce 1589 Sušičtí objednávali v Rakovníku „pro potřebu várek k obci [...] šedesáte strychův chmele“ (Státní okresní archiv Rakovník, AM Rakovník, stará sign. 152, fol. 100r–100v).

844 F. GABRIEL, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*, s. 143–144.

845 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 280.

846 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

847 J. HOLÍK, *Pivovarnictví v Sušici*, s. 265 s odvoláním na usnesení městské rady z 15. 7. 1660 a 17. 1. 1661.

848 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 22, sign. RKP 2838, registra listů 1687–1691, fol. 55r–55v, 56v–58r (zmiňováno sypání ječmene na kontribuční várky); inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696, fol. 79r.

849 „alle die Waicz- und Gersten Gebreude in ihren Dörfern ausgeschenket, ausgenomben von jedem Gebreud ain Vass in deren Alten Rathhaus in der Stadt ausgeschenket worden.“ (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/5, zpráva krajských hejtmanů z 3. března 1676). Je však třeba uznat, že v tomto případě šlo o konkrétní případ, takže je otázka, jaká byla běžná praxe.

850 V roce 1675 radní sluha Jandovský udal městskou radu za zatajování a zkracování císařských důchodů při výrobě piva. Šetřením však úřady zjistily, že 11 pšeničných várek, které obec odkoupila od nemajetných na řadu příšlých měšťanů, využila k vyživení vojenské soldatesky a pro duchovní (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/5). K obecním várkám srov. ještě NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 16, sign. RKP 2832, registra listů 1678–1679, fol. 143v.

851 Ve svém missivu z 3. ledna 1690 podkomoří napomínal měšťany, aby „ku vybejvání kontribucí povinný ječmen řádně a časně se sesypal“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2), v roce 1692 fungoval ve městě subdelegovaný úřad „k přijímání pak ječmene kontribučního z města“ (tamtéž, sign. (T) 165, manuál purkmistrovského úřadu 1677–1694, fol. 116r).

852 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 25, sign. RKP 2841, registra listů 1698–1701, fol. 85r; tamtéž, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 103v–104r. V roce 1657 se takový výnos počítal na 140 zl., přičemž se počítalo s výrobou 70 věrtelů obecního piva, tj. 17,5 sudu (tamtéž, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657).

várce při zakoupení pravovárečného domu (doložené případy z konce 18. století však naznačují, že várečné právo prodala formou licitace, takže se příjem realizoval zcela mimo pivovar).⁸⁵³ Dobré zkušenosti s obecními várkami se staly předmětem úvah komise pro hospodářské povznesení měst, která pod jejich vlivem připravila známou reformu městského pivovarnictví zavedením kontribučních várek k úhradě kontribuce individualiter. Již 7. srpna 1705 nařizoval královský podkomoří Mladé Boleslavi, Sušici, Klatovům a Rakovníku vyslat do Prahy zástupce, „*který by na správu várečnou a hospodářství obecné potřebnou kauci složili a povinnost vykonali*“.⁸⁵⁴ Komise pro povznesení měst však osoby nominované Sušickými odmítla.⁸⁵⁵ Přes tyto peripetie se však v Sušici podařilo od 1. října 1705 zavést nový systém, jenž byl založen na splácení kontribuce prostřednictvím zisků z piva: jednotliví měšťané (kontribuenti) podle množství svého majetku⁸⁵⁶ odváděli („sypali“) ječmen, ze kterého se v měšťanském pivovaru uvařilo pivo, které se včetně zbytkových produktů (mláto, ředina, kvasnice) rozprodalo a ze zisku uhradilo ordinarium (z účtů se při vaření kontribučního piva nedozvídáme nic o kupování potřebných pivovarských surovin, neklamný to důkaz, že je dodávali měšťané). Teprve přebytek si mohli podle várečného pořádku rozdělit pravováreční měšťané.⁸⁵⁷

V praxi tento systém ovšem znamenal celou řadu složitých organizačních opatření – měšťanský pivovar nebyl na systém tohoto typu připraven, takže si obec musela na své náklady pronajímat prostory k výrobě sladu (spilky) i uskladnění samotného piva (sklepy), musela hradit mletí sladu a další nezbytné práce. Ječmen odváděný měšťany však zřejmě ne vždy dostačoval. V roce 1711 obec koupila celkem 842,75 strychu za 1452 zl. 48,25 kr., přičemž bylo zmíněno, že kupuje „pro forot“. Celou částku hradila obec teprve v roce 1712, kdy zakoupila dalších 60,25 strychu za 134 zl. 33 kr. V účtech se bohužel nevedlo, jak se s 1. října 1705 zakoupeným ječmenem naložilo, jinými slovy do kterého pivovaru plynul. Víme-li však, že průměrná spotřeba ječmene na jednu várku vrabcovského pivovaru činila 13 strychů ječmene a v roce 1712 se tu uvařilo 35 várek, tzn. roční spotřeba 455 strychů, ptáme se, kam plynul zbytek. Navíc ještě musíme zdůraznit, že v roce 1711 se z dvorového hospodářství sklídilo 174 mandelů 9 snopů ječmene, z nichž se odhadem mohlo vymlátit mezi 90 až 100 strychy.

Měšťané k novému systému od samého počátku přistupovali skepticky – vedle otálení se zapsáním instrukce pro hospodářské správce do městských knih⁸⁵⁸ to prozrazuje chování radního Samuela Huttaryho, jenž měšťanstvo proti sypání ječmene dokonce popouzel a vybízel k ponechání soukromých várek. Císař jej za toto chování 10. října 1708 v hodnosti konšela suspendoval a nařídil zvýšenou kontrolu o bezchybném sypání ječmene a jeho účtování.⁸⁵⁹ Měšťanstvo rovněž hořekovalo nad zbytečně vysokými platy hospodářských správců.⁸⁶⁰

Systém sypání ječmene na kontribuční várky neměl dlouhého trvání a velmi brzy se opětně ujímaly várky soukromé.⁸⁶¹ Zatím nevíme, zda se tak dělo podle původního záměru komise pro povznesení měst, kdy se po úhradě kontribuce dovolovalo měšťanům svařovat.⁸⁶² Nepřímé zprávy

853 Várku na tzv. Adamovském židovském domě v roce 1779 vydražila za 57 zl. vdova Prinzová (SOkA Klatovy, AMS, radní protokol 1777–1780, fol. 126), na domě čp. 40/I koupil v roce 1781 za 74 zl. 30 kr. Ondřej Gottlieb (tamtéž, hlavní účet za rok 1781), v roce 1782 várku na Adamovském domě za 60 zl. Bernard Hořejší (tamtéž, hlavní účet za rok 1782). Podle účetní bilance za léta 1772–1774 si tímto způsobem obec ročně přišla na 94 zl. 20 kr. (SOkA Klatovy, AMS, sign. sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781).

854 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 2v.

855 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 8r–8v.

856 Představitelé města provedli soupis a ocenění majetku všech měšťanů (tzv. šacunk) a na jeho základě určili, kolik ječmene mají dávat hospodářskému správci. Pokud se někdo zdráhal tomuto systému podřídit, mohla se na něj uvalit exekuce (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 13r–14r).

857 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 56.

858 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 30, sign. RKP 2846, registra listů 1707–1708, fol. 19r–19v.

859 Reskript z 10. října 1708 v NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 31, sign. RKP 2847, registra listů 1708–1709, fol. 74v–75r, 79r–80r. Srov. J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 68 a A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 13.

860 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 207v–209v.

861 Naproti tomu A. ZEMAN, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, s. 101 na příkladu Rokycan dovozuje, že sypání ječmene fungovalo ještě ve 40. letech.

862 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 57.

naznačují, že soukromé várky fungovaly zřejmě již v roce 1708,⁸⁶³ kdy byly na doporučení nejvyššího kancléře Kinského ve všech městech zatrženy, aby se od roku 1711 opět propouštěly.⁸⁶⁴ Podle městského účtu z roku 1712 se sousedské várky konaly paralelně s kontribučními: 23 kontribučních várek toho roku vyneslo plných 3 506 zl. 43 kr. 3 d., kromě nich se však svařilo ještě 19 várek sousedských. O stejné situaci jsme zpraveni i v pozdějších letech,⁸⁶⁵ zapadnout nesmí především zpráva z přípravného materiálu tereziánského katastru z roku 1714: „*na sladovníka v pěti letech jedna várka a na řemeslníka sotva v sedmi letech dokročí, poněvadž pro kontrib. resty várka třetí přichází*“.⁸⁶⁶ Systém třetí várky jako kontribuční staronově zavedl podkomoří svým missivem z 7. ledna 1719: po dvou sousedských várkách (tj. určených k vlastnímu užítku) měla následovat třetí, jejíž výnos (pivo z ní se zásadně nemělo prodávat na dluh, jen za hotové) měl plynout na úhradu starých kontribučních dluhů. Organizaci várek měli zajišťovat dva konšelé, jeden obecní starší a za městskou obec městský rychtář tak, že se scházeli vždy v sobotu u purkmistra (byla tam uložena i várečná kasa, do níž se ukládaly peníze utržené z kontribučních várek) a určovali várky na další týden.⁸⁶⁷ Již v květnu 1721 podkomoří odpovídal na dotaz měšťanů, zda by systém třetí várky nešlo upravit tak, že by se obnovil systém „posloupných“ várek a každý várečník by věnoval jeden sud na úhradu kontribuce. S odvoláním na to, že se již před časem tímto způsobem měly uvolňovat sudy dva a vedlo to spíše ke zkáze obecních financí, tuto variantu odmítl.⁸⁶⁸ Právě počátkem 20. let se však od kontribučních várek nadobro upustilo a naplno se prosadily opět várky sousedské a jen z jejich menší části se hradila kontribuce. Hofrychtěř Sedeller ve své instrukci ze srpna 1746 nařídil, aby se zabránilo skupování měšťanských várek bohatšími měšťany a aby se na místo toho svařily ve prospěch kontribuční kasy.⁸⁶⁹ Centrálně byla tato situace změněna systemálním patentem z roku 1748 (hlava IV, bod III), jenž měštům stanovil odvádět extraordinarium formou kontribučních várek (přesněji buď sypáním ječmene anebo hotovostí z prodaného piva).⁸⁷⁰ Podkomořská instrukce z roku 1750 tuto povinnost konkretizovala v tom smyslu, že měl každý měšťan z jedné várky dát 20 sudů na výstav a jeden na extraordinarium.⁸⁷¹ Svařování kontribučních várek pro úhradu extraordinaria potom skutečně máme doloženo.⁸⁷² Podkomoří Malovec v říjnu 1751 uváděl, že v Sušici je starým zvykem hradit extraordinarium z města formou městských várek, za jejichž účelem obec odvádí do kontribuční kasy ročně 112 zl. (nepochybně tác).⁸⁷³ Krajský adjunkt Markvart Koc z Dobrušky tuto praxi přiblížil konstatováním, že

863 Již na přelomu října a listopadu 1708 si stěžoval měšťan Daniel Tobiáš Kropáček, že se mu pro jeho nepřítomnost v Sušici brání ve svaření sousedské várky (missiv z 9. listopadu 1708, NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 31, sign. RKP 2847, registra listů 1708–1709, fol. 91v–92r), 31. května 1709 potom podkomoří nabádal Sušické na dodržování várečného pořádku a jeho svaření ve prospěch obecního důchodu, nebude-li dotyčný moci vařit (Missiv z 31. května 1709, NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710, fol. 6v–7r).

864 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 67, 69.

865 V hlavním účtu za období 1. 1. 1713 – 31. 3. 1713 nacházíme zmínku o kontribučních várkách, které svařoval sekvestor Haas, a konečně u měšťanského pivovaru je přímo uveden počet uvařených kontribučních várek, které svařovali jednotliví měšťané. V období duben–květen 1714 se uvařily tři várky (jedna po 16,5–17 sudech). V témže čase v pivovaru vařilo po várci ještě pět soukromých měšťanů.

866 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717.

867 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2.

868 Podkomořský missiv z 30. května 1721 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2.

869 SOKA Klatovy, AMS, sign. 35, radní protokol 1744–1746, fol. 161r.

870 Částečně systemální patent otiskl Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český. Díl XXIV. Řády selské a instrukce hospodářské 1698–1780*, Praha 1908, s. 256–271.

871 „*na 20 sudův piva k veřstavu, pak 1 sud k zapravení extraordinarii a tácu, neméně 1½ sudu dolívce a ½ sudu na babu se svařovalo*“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 26).

872 3. srpna 1744 přijal kontribuční písař Antonín Šimáček za čtyři „městské“ várky k zaplacení extraordinaria 514 zl. 51 kr. 1,5 d. První várka vynesla 99 zl. 30 kr. 3 d., (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy). Srov. tamtéž, výtah z várečných register za léta 1749–1752. **1749:** svařeno 7 sladovnických, 19 „dobrodinských“, 3 extraordinární, 2 na úřad purkmistra, 7 řemeslnických a jedna pro kvartýrující vojáky (celkem 39 várek); **1750:** svařeno 7 sladovnických, 22 „dobrodinských“, 5 extraordinárních, 2 na úřad purkmistra, 6 řemeslnických a tři na různé účely (celkem 45 várek); **1751:** svařeno 10 sladovnických, 13 „dobrodinských“, 7 extraordinárních, 4 na úřad purkmistra, 8 řemeslnických a jedna na různé účely (celkem 43 várek); **1752:** 11 sladovnických, 6 extraordinárních, 2 na úřad purkmistra, 19 řemeslnických a čtyři na různé účely (celkem 42 várek).

873 List podkomořího reprezentaci a komoře z 19. října 1751 v NA Praha, České gubernium-contributionale, karton č.

se z každé várky věnuje 22 zl. 30 kr. na úhradu extraordinaria, připojil k tomu však ještě výnos 30 kr. z prodeje soli.⁸⁷⁴ V letech 1754–1759, kdy byl pivovar pronajat Ignáci Jakubu Baumannovi, se situace zřejmě nezměnila,⁸⁷⁵ dokonce se na jaře 1755 při plánování výstavby kasáren zvažovala půjčka, jejíž úrok by se hradil ze dvou várek ročně. Podle všeho šlo jen o návrh, o jehož uvedení v život se nic nedozvídáme.⁸⁷⁶ Svařování várek na úhradu naturálií pro vojsko je doloženo také pro léta 1760–1763, vyneslo celkem 4154 zl. 20 kr.⁸⁷⁷ V roce 1772 byla svařena jen jedna várka v obecní režii a na extraordinarium se na ní odvedlo 22 zl. 30 kr.⁸⁷⁸ V lednu 1773 se přijal rozvrh sladovnická – měšťanská – na kvartýrování vojáků.⁸⁷⁹ Zdá se tedy, že princip využívání várek na úhradu veřejných břemen zůstal živý a přizpůsoboval se aktuálním potřebám.⁸⁸⁰ Využívání várek na vojenské kvartýry spočívalo v tom, že se svařila várka, kterou nějaký měšťan zakoupil a z tohoto výnosu se hradily měšťanům náklady za ubytované vojáky. Vedle toho ale bylo praxí pivo prodávat i vojákům, ovšem zpravidla pod cenou.⁸⁸¹

Po stručném seznámení s vnější praxí se svařováním várek si přibližme samotnou výrobu piva. Frekvence várek, respektive množství svařených várek ve starší době není známá. V roce 1584 si Sušičtí v souvislosti s usilováním o zisk části kašperského panství stěžovali, že před rokem 1547 „za jeden tejdén více várek bílých i ječných se svařilo než nyní za sedm neb osm neděl“.⁸⁸² Souhlasně s tím psali v roce 1564 české komoře, že „do čtyř neděl trefuje se, že v některém pivovaře sotva jeden var nebo dva se svaří a takž do takového pivovaru mistra najíti se nemuže“.⁸⁸³ Ve druhé polovině 17. století se údaje poněkud upřesňují: v souvislosti se sporem o vaření piva mezi sladovníky a řemeslníky se v roce 1680 stanovilo, aby se v týdnu konaly dvě sladovnické várky a třetí řemeslnická.⁸⁸⁴ To by znamenalo do roka 156 svařených várek, musíme ovšem počítat ještě s dalšími 13 várkami konšelskými, které lze buď přičíst ke stávajícím 156 anebo předpokládat, že se děly v rámci sladovnických (viz vysoký podíl sladovníků v městské radě) či řemeslnických anebo dokonce na jejich úkor. Takové číslo je představitelné i na základě propočtu s rozvržením várečného pořádku dle ustanovení podkomořího z roku 1699, došli jsme jím k pravděpodobnému počtu 97 várek (viz výše).

Množství várek je porovnatelné jedině tehdy, známe-li počet sudů v jedné várce (udávání množství svařeného piva rovnou v sudech se uvádělo zřídka).⁸⁸⁵ Kolísalo podle objemu pivní pánve, která se vždy po několika letech vyměňovala (naproti tomu stabilní objem měly pivní sudy).⁸⁸⁶ V 60. letech 17. století měla jedna měšťanská várka 11 věrtelů (čtyřvřederních sudů) piva, avšak pro

72.

874 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 102.

875 V kontribučním účtu na voj. rok 1755 je hrazení extraordinaria tímto způsobem stále zmíněno.

876 SOKA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 169r.

877 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 102.

878 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1772.

879 SOKA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 197r.

880 V listopadu 1773 se před shromážděnou obcí městská rada dotazovala, kdo koupí dvě várky na „na zaplacení oficírských kvartýrů“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 245r), v červenci 1774 se doporučovalo prodat jednu várku na „zaplacení schodku per 93 f. 8,5 kr. co měšťanstvo skrze vystavené vojsku 34 sudy a 2 vědra piva škody trpělo“ (tamtéž, radní protokol sign. 44, 1774–1777, fol. 42v a též 51v). V listopadu 1775 se opět hledal zájemce o koupi várky na úhradu vojenských kvartýrů (tamtéž, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 128v), v lednu 1778 obec odsouhlasila svaření várek na úhradu podkomořských útrat (tamtéž, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 17) a v červnu 1783 na oslavu 100. výročí svěcení kaple Anděla Strážce (tamtéž, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 146).

881 SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 300v, 301v, 303r.

882 NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/9.

883 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/1.

884 „Za druhé, aby sladovníci v každém týhodni dvě várky učinili a třetí řemeslnická učiněna byla, aby všichni řemeslníci, který k várkám právo mají, co by jich pozůstalo, bez překážky se taky vyvařiti mohli.“ (NA, Staré české místodržitelství, sign. 1734/X/e/16, opis smlouvy z 21. srpna 1680).

885 Královská účtárna v roce 1731 evidovala ze sušického měšťanského pivovaru 520 5/6 sudu, v roce 1732 545 5/12 sudu a v roce 1733 648 3/4 sudu. Jednalo se však o pivo podrobené tácu (tzn. reálně vyšenkované) a snižené o 11. a 12. díl (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717).

886 Pivní sudy byly vždy čtyřvřederní (= 32 pint), tj. 2,48 hektolitru. Patentem z 7. února 1729 se objem čtyřvřederního sudu navýšil o dvě piny na 2,546 hektolitru (F. GABRIEL, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*, s. 151), podle J. PEKAŘE, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 270 se ale v druhé polovině 60. let sud zmenšil přizpůsobením na dolnorakouskou soustavu měř a vah z 2,546 hl na 2,447 ha.

zdanění pivním táčem se přiznalo jen 6,5 sudu.⁸⁸⁷ V 70. a 80. letech 17. století se z jedné várky získalo 5,5 sudu s jedním achtlíkem tzv. dolívky. Dohlíželo se na to, aby se vyrábělo jednotlivým měšťanům stejné množství sladu a následně i piva,⁸⁸⁸ ostře se zakazovalo překračovat povolené množství sudů ve várce.⁸⁸⁹ V městském účtu za rok 1712 objem jedné várky osciloval v intervalu 16,5 až 20,75 sudu, nejčastěji se však pohyboval mezi 18 až 19 sudy. S uvedenými čísly jsou ve značném nesouladu údaje z Bořkových Collectaneí – na jednu várku počítají se 12 sudy⁸⁹⁰ – a jen přibližně se k nim posouvá údaj ze smlouvy mezi městskou obcí a magistrátem z roku 1730 (za dosavadní platnou normu považoval 15 sudů, nově navýšil hodnotu na 16,5 sudu).⁸⁹¹ Relace komisařů pro sestavení tereziánského katastru z roku 1734 počítala s kapacitou 16 čtyřvěderních sudů na várku a frekvencí 43 várek do roka.⁸⁹² S tím se shodují údaje za léta 1750–1755, ovšem počínaje rokem 1756 docházelo k poklesu počtu várek.⁸⁹³ V roce 1769 se svařilo celkem 45 várek, při pronájmu měšťanského pivovaru v roce 1790 se uváděla tatáž hodnota, ale v průměru za léta 1777–1782 to bylo jen 40,5 várky a s nájemcem se uzavřela dohoda na 41 várek.⁸⁹⁴ V jedné várce se v roce 1790 počítalo 30 sudů, z nichž se odečítaly tři sudy.

Uvedeným číslům v zásadě odpovídají i dva dochované soupisy uvařených várek z let 1752⁸⁹⁵ a 1781. Starší rozpis dokládá, že se vystřídali 3 až 4, výjimečně i 5 měšťanů měsíčně.⁸⁹⁶ Méně osvětluje způsob střídání měšťanů podle várečného pořádku. Příčinou totiž byly smluvní podmínky obligace na 4000 zl., které si město vypůjčilo 23. září 1748 od měšťanů Jana Jakuba Michalovice, Jana Mikuláše Würla, Ignáce Baumanna a Fabiána Smržka. Obec jim postoupila polovinu výnosu z pivovaru, takže slovy smlouvy „jedna várka od nich, druhá pak od sladovníka aneb měštěnina dle jdoucí rulle vařena byla“⁸⁹⁷. Ovšem i v rozpisu za rok 1781 lze sledovat určitou nevyváženost ve

887 Tento fakt se stal předmětem vyšetřování krajskými hejtmany v roce 1676, srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/5.

888 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 165, manuál purkmistrovského úřadu 1677–1694, fol. 49v. 5,5 sudu na jednu várku uvádí i missiv podkomořího z 5. června 1675 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 15, sign. RKP 2831, registra listů 1674–1675, fol. 79r).

889 Podkomoří v roce 1721 káral sušické měšťany, že někteří při vaření várek v měšťanském pivovaru svaří více anebo že vystavují pivo dřívě, než předchozí vystavil.

890 F. GABRIEL, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*, s. 167–168. Vymyká se rovněž množství ročně vyrobeného piva. Bořek uvádí pro rok 1710 672 čtyřvěderních sudů, 1711 600 a 1712 542.

891 SOKA Klatovy, AMS, „*Prothocoll Buch der löblichen Reitt-Zunft*“, fol. 127r–129v.

892 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích.

893 V roce 1750 svařeno 44 várek, 1751 45, 1752 42, 1753 46, 1754 43, 1755 43, 1756 36, 1757 30, 1758 25 a od začátku ledna do konce září 1759 jen 18 (NA Praha, České gubernium-publicum, inv. č. 613, karton č. 219).

894 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2.

895 Přehled svařených várek je sestaven podle rozpisu zaplaceného povarného v hlavním účtu za rok 1752.

896 Lze ho sestavit do následujícího přehledu:

Leden 1752:

11. radní Würll
18. syndik
26. Matěj Albert

Únor 1752:

5. de Angelis
12. Šimáček
22. de Angelis

Březen 1752:

1. Ignác Baumann
13. Maršátová
22. syndik
28. Jan Müller

Duben 1752:

11. Šimáček
21. syndik

Květen 1752:

2. Antonín Leopold
11. Jan Baumann
16. syndik
25. Königová
29. Václ. Debunda

Červen 1752:

7. Šimáček
18. de Angelis
22. Fabián Smržek
29. de Angelis

Červenec 1752:

7. uzdař Mayer
16. syndik
27. Ignác Baumann

Srpen 1752:

3. Šimáček
10. de Angelis
22. Šimáček

Září 1752:

1. Ignác Baumann
11. de Angelis
18. Antonín Staumann
25. Ignác Baumann

Říjen 1752:

2. Jan Haas
12. de Angelis
22. Šimáček

Listopad 1752:

1. Průnnová
8. syndik Baumann
15. Adamovský
22. Šimáček
29. Ant. Leopold

Prosinec 1752:

11. Antonín de Angelis
18. Ignác Baumann ml.
28. Miniberger

897 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 5, kniha trhů 1735–1765, pag. 848–855. Srov. k tomu tamtéž, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 57–59. Systém však musel doznat nějaké změny, protože v konsignaci várek za vojenský rok 1756 vidíme střídat se pouze tři osoby při frekvenci dvou až čtyř várek měsíčně (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. IV, konsignace městských várek 1. 11. 1755–31. 10.

frekvenci některých měšťanů.⁸⁹⁸

Vlastní pivo se ještě po celé 17. století vařilo z pšenice a ječmene. Dosud registrované prameny dokonce svádějí k hypotéze, že se v Sušici ječné pivo dostalo velmi záhy do minimálně rovnocenného postavení vůči pšeničnému. Přírodní podmínky v Pošumaví nevytvářely vhodné podmínky pro pěstování pšenice, která např. v Polabí byla téměř výlučnou pivovarskou surovinou (Nymburk, Hradec Králové).⁸⁹⁹ Navíc bylo ječné pivo kvalitnější a dražší, čímž zajišťovalo při stejném objemu výroby vyšší zisk.⁹⁰⁰ Již v roce 1528 bylo sušickým pravovárečnickům nařizováno vyrábět slad z ječmene a pšenice v poměru 1 : 1 s možností výroby sladu ječného z vlastního vypěstovaného ječmene.⁹⁰¹ I když na ječný slad byla sladovnickým cechem uvalována vyšší výrobní taxa,⁹⁰² lze předpokládat, že ustanovení smlouvy z roku 1528 (obnovené 1595) umožnilo postupně prosazovat pivo ječné. V 70. letech platilo pravidlo, že sladovník mohl vystavit 11 sudů bílého piva a 5 větelů ječného,⁹⁰³ vzápětí se zaváděl regulativ vyrábět v průběhu čtyř neděl jednu ječnou várku.⁹⁰⁴ V artikulech pro sladovníky z roku 1614 se ještě o bílém pšeničném pivu či sladu nehovoří konkrétně, v polovině 70. let ale svařila městská obec několik várek pšeničného piva jedině proto, že byl nedostatek ječmene,⁹⁰⁵ v letech 80. měšťané sypali na kontribuční várky již jen ječmen. A když se sladovníci obraceli v roce 1734 na Karla VI. kvůli confirmaci svých artikulí, uvedli, že se z vaření pšeničného piva již upustilo a vaří se jen ječné.⁹⁰⁶ Nesmíme však podléhat klamně představě v podstatě lineárního vývoje a musíme brát v úvahu i každoroční výkyvy ve sklizních. Dobře to vystihuje situace z Prachatic, kde se ječná piva vařila jen při nedostatku a drahotě pšenice a „vzlaště

1756).

898 Leden 1781: 3. Anna Šimáčková 16. Tomáš Moc 31. Ondřej Töpfer	Únor 1781: 14. paní Löschová 21. František Tříška	Březen 1781: 2. Václav Loubal 14. Antonín Hlaváček 23. paní Prinzová 30. Kristián Friedl	Duben 1781: 3. Matěj Moc 10. Antonín Svoboda 20. paní Prinzová 27. Tomáš Moc
Květen 1781: 4. Václav Baumann 14. Ondřej Gottlieb 22. Ondřej Gottlieb 29. Václav Hofbauer	Červen 1781: 1. Antonín de Angelis 8. Ondřej Töpfer 19. Tomáš Moc 27. Mayer	Červenec 1781: 6. Ignác Levec 11. Josef Mayer 20. Josef Sedlecký 27. Ondřej Töpfer	Srpen 1781: 3. pí. Kirchbergerová 8. Václav Sušický 13. František Polauf 20. Ondřej Gottlieb 31. Ondřej Töpfer
Září 1781: 3. Jan Sedlecký 18. paní Prinzová 24. Tomáš Moc	Říjen 1781: 3. Jan Sedlecký 11. Antonín Hromádka 24. Ondřej Töpfer	Listopad 1781: 6. František Engelbert 16. Ondřej Gottlieb 23. Jan Gregoriades	Prosinec 1781: 6. Antonín Svoboda 13. Josef Mayer 21. Václav Maštovský

899 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 196.

900 E. MAUR, *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*, s. 30, 31.

901 „[...] stala se jest smlouva dobrovolná celá a dokonalá mezi řemeslem sladovnickým města Sušice z strany jedné a obcí téhož města Sušice z strany druhé o dělání sladův pšeničných a ječných, a to taková, že každý z obce obyvatel téhož města Sušice má sobě dáti čtyři slady pšeničné a čtyři ječné sladovníkům již dotčeného města, ač mu se vidí a líbí, zdělati a ty dáti svařiti. [...] Item také kteríž obyvatelé téhož města dědiny mají, to což se jim ječmene na těch dědinách urodí, to, ač se jim vidí, mají sobě dáti často dotčeným sladovníkům na slady zdělati, oni pak jsou povinni jim to zdělati z peněz jejich. A oni budou moci dáti k užítku svému svařiti a prodati a nadto, ač by se kterému z obce a z obyvatelův často dotčeného města Sušice zdálo a líbilo, více sladův ječných svařiti, ty má od sladovníkův koupiti a dáti sobě k užítku svému svařiti.“ Listinu z roku 1528 editoval K. TUREK, *Příspěvek k dějinám měšťanského pivovaru v Sušici*, č. 37, s. 1. Při pronájmu radnice v roce 1553 bylo povoleno šenkovat bílé pivo (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 5r).

902 V roce 1568 určeno za výrobu bílého sladu 15 či 30 kop míš. grošů a ječného 20 či 40 (SOKA Klatovy, Cechy Sušice, registra sladovníků 1512–1648, fol. 20r).

903 SOKA Klatovy, Cechy Sušice, registra sladovníků 1512–1648, fol. 24v.

904 SOKA Klatovy, Cechy Sušice, registra sladovníků 1512–1648, fol. 29r.

905 Tuto skutečnost považoval radní sluha Václav Vojtěch Jantovský za krácení císařských příjmů a informoval o tom císaře Leopolda I. (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/5).

906 „[...] das weisse oder Waitzen Bier zu breuen hierorts abkommen und nur lediglich lauter Gersten Bier gebrauet wirdt“. NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1734/X/e/16. O vaření bílého piva se hovoří ještě v konsignaci příjmů a vydání za rok 1657 (NA, Stará manipulace, sign. S 82/16).

když hojnost ječmenu nad pšenice byla“.⁹⁰⁷

Tím se již dostáváme k nákladům na jednu várku a k otázce její výnosnosti. Svařit pивní várku znamenalo shromáždit několik surovin a využít odborné práce několika řemeslníků. Měšťan si musel obstarat ječmen a palivové dřevo. To byl nezbytný základ pro výrobu sladu – v 18. století se na jednu várku potřebovalo 32 sháněných strychů ječmene (vyrobilo se z nich 32 vrchovatých strychů sladu), později, podle nové míry 35 strychů.⁹⁰⁸ Jinými slovy na jeden sud piva se spotřebovaly dva vrchovaté strychy ječného sladu.⁹⁰⁹ K sušení sladu se potřebovalo tvrdé dřevo.⁹¹⁰ Hotový slad⁹¹¹ se semílal u mlynáře a teprve poté se po dodání dalších surovin (chmel) přikročilo k vlastnímu vaření piva. Spotřebovalo se na něj dvojnásobné množství dřeva oproti sušení sladu.⁹¹² Kromě sládka při něm asistovali bečváři (příprava pivních sudů vysmolením). Po úhradě těchto výrobních vydání přistupovala ještě další. Část jich plynula ve prospěch státu, část ve prospěch obce. Stát zdanil každou svařenou várku hned čtyřikrát, není tedy divu, že máme doklady o zatajování počtu várek.⁹¹³ Nejprve to byla nápojová daň, tzv. mimořádný tác (2 zl. se sudu), dále trestní tác (stabilně 1 zl. za várku),⁹¹⁴ musical impost (v polovině 18. století 1 zl. 12 kr.) a konečně tabáčné-tabakgeld (1 zl.).⁹¹⁵ Ve výjimečných případech se vybraná nápojová daň převáděla ve prospěch městského důchodu.⁹¹⁶ Jádrem užítku pro obec bylo tzv. povarné (*Pfannengeld*), které každý měšťan odváděl za použití pivovaru a pivovarského vybavení do obecní pokladny. Jeho výše trvale narůstala, do roku 1660 za jednu várku 1 zl. 30 kr., na základě rozhodnutí městské rady z 28. května 1660 již 2 zl.,⁹¹⁷ na počátku 18. století obnášelo 3 zl. 15 kr., později stabilně 4 zl. To se odráželo ve výnosech z povarného – v roce 1657 se odhadovalo 50 zl., v roce 1712 již 62 zl. a v roce 1778 dokonce 144 zl.⁹¹⁸ S ohledem na relativně stabilní množství svařených várek se výnos z povarného pohyboval v intervalu 150 až 200 zl. Na druhou stranu, městský důchod hradil všechny udržovací práce s měšťanským pivovarem spojené. Kromě samozřejmé údržby a průběžného doplňování pivovarského nářadí v čele s pávní (v roce 1657 měšťané k této věci dodávali, že „*když pánev sejde, veliký náklad na ni se vésti musí*“)⁹¹⁹ to byla mzda a deputát pro městského sládka a jeho pomocníky. Kromě jistého podílu na svařeném pivě toho kterého pravovárečnicka profitovali i od městské obce. Protože ale běžnou zvyklostí bylo, že v měšťanském pivovaru pracoval sládek z vrabcovského pivovaru, kde byl také obcí honorován, budeme náklady na něj započítávat až u vrchnostenského piva. Jen výjimečně se stávalo, že pro každý pivovar zvlášť paralelně sládci dva.

Hotové pivo mohl pravovárečnick uplatnit na několika místech. V daném termínu byl jediným producentem ve městě a nemusel se tedy obávat nedostatku zákazníků (proto pochopíme, proč

907 Zápis z roku 1589 cituje J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 196.

908 NA Praha, České gubernium-publicum, inv. č. 613, karton č. 219; SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 231v. Srov. k tomu zápis z roku 1782, kde se nařizuje místo 35 str. sypat jen 32 str. (tamtéž, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 122).

909 To potvrzuje i údaj ve smlouvě sušického magistrátu s městskou obcí z prosince 1730 (SOkA Klatovy, AMS, „*Prothocoll Buch der löblichen Reitt-Zunft*“, fol. 127r–129v).

910 Např. v roce 1772 se počítalo na usušení 100 strychů sladu 6 sáhů dřeva (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet 1772).

911 Shromážděný slad se připravoval a uskladňoval ve sladovnách a sýpkách soukromých měšťanů, za což obec platila nájem: v roce 1712 za to obec utratila 56 zl. 39 kr. (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, hlavní účet 1712, fol. 37r–37v). Z poloviny 17. století ovšem jsme informováni o obecní sladovně: SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 42v.

912 V roce 1772 se počítalo se 14 vary na jednu várku (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za rok 1772).

913 NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 292, sign. 14/4.

914 Podle Valentina URFUSE, *Právní postavení českých měst a rakouský absolutismus v období národního obrození*, SAP 19, 1969, s. 430–431 a Franze von MENSÍ, *Die Finanzen Oesterreichs von 1701 bis 1740*, Wien 1890 byl trestní tác zrušen v roce 1792, naproti tomu J. PEKAR, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 272 uvádí až rok 1829.

915 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, konsignace městských várek 1. 11. 1755 – 31. 10. 1756.

916 Za období 1756–1757 obec získala na nápojové dani z vrabcovského pivovaru a městského pivovaru plných 857 zl. 30 kr. (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1754–1755).

917 SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 66v.

918 V této době plynul výnos z povarného na úhradu blíže nespécifikovaného dluhu u sladovníků (SOkA Klatovy, radní protokol 1777–1780, fol. 81–82, 102).

919 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

panovaly takové obavy z importu pív cizích). Pivo prodával (vystavoval) buď přímo ve svém domě, anebo ho prodával do hostinců („šenkýřkám“),⁹²⁰ kam se prodávalo rovněž pivo kontribuční.⁹²¹ Jsou však doklady i o šenkování v předměstských sklepích, které znevýhodňovalo ty měšťany, kteří sklepy neměli.⁹²² Až do vzniku vrabcovského pivovaru pravováreční měšťané dodávali rovněž do venkovských výsadních krčem, poté musela být naopak vydávána nařízení o zákazu dovozu vrabcovského piva do města. Jedinou výjimkou byly deputáty pro městský správní aparát a přívarky.⁹²³

Navzdory celému souboru platebních povinností pravovárečnicků vaření piva představovalo pro měšťanstvo stabilně jeden z nejvýnosnějších zdrojů příjmů. Na počátku 18. století se čistý výnos z jednoho sudu piva obecně odhadoval na 2 zl.⁹²⁴ Ze Sušice máme konkrétní údaje až od 40. let. Jak nám prozrazuje náhodně dochovaný účet z roku 1744, byl poměr mezi náklady a výnosy značný: na svaření jedné várky bylo nutno vydat 119 zl. 23 kr., vynesla však z prodeje 21 sudů plných 219 zl. 28,5 kr. (tj. čistý výnos tvořil 45 % výnosu hrubého).⁹²⁵ Podobně vyznívá kalkulace čistého výnosu z jedné várky, zanesená do obligace z 23. září 1748: z jedné várky se získalo maximálně 20 čtyřvěderních sudů, které se prodaly za 200 zl. Dalších 9 zl. potom vynesl prodej řediny, mláta, konventu a kvasnic. Náklady se vykalkulovaly na 124 zl. (30 strychů ječmene 60 zl., pivní ták 34 zl., 10 sáhů dřeva 10 zl., chmel 4 zl., smola 1 zl., hvozdvové dříví 3 zl., obecní povarné 4 zl., za bečvářskou a mlynářskou práci 3 zl.),⁹²⁶ pohybujeme se tedy v zásadě v podobných číslech. Vyjádřeno procentuálně, činil čistý výnos z várky v roce 1748 celkem 76 zl. z jedné várky, tj. přes 36 % hrubého výnosu. Vyjádření čistého výnosu z várky v roce 1758, tj. v době vrcholící drahoty, uvádělo hrubý příjem 220 zl. za výstav 22 sudů a dalších 7 zl. za prodej řediny a mláta. Po odečtení všech nákladů se dospělo k čistému výnosu 39 zl. 52 kr., po zvýšení ceny piva na 5,5 kr. za pintu potom k čistému výnosu 61 zl. 52 kr.⁹²⁷ Čtvrtý údaj z roku 1790 vychází z objemu 30 sudů (z nichž 1,5 sudu tvoří patoky) v jedné várce a kalkuluje s hrubým výnosem 306 zl. 21 kr. (17 zl. tvořil příjem za prodej mláta) z jedné várky a náklady 225 zl. (tzn. 27 % hrubého výnosu).⁹²⁸ Konečně zmiňme ještě údaj z roku 1796, kdy by podle údajů nájemce Doláka, jenž kalkuloval s várkou na 25 sudů, čistý výnos z plné várky o 30 sudech činil 85 zl. 40 kr.⁹²⁹ Těmito sondami dospíváme ke

920 V městské radě 25. září 1692 „jednomyslně snešeno jest, aby jeden každý soused svou várku doma vyšenkoval, a kdo by nechtěl svou várku doma šenkovati, aby šenkýřkám za hotový peníze sud po 8 fr. vystavoval.“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. 33, radní protokol 1690–1709, fol. 59v).

921 V roce 1712 se uvádějí pro výstav kontribučního piva hostince šenkýřek Weissenregnerové, Michalovicové, Kiebekové, Labinové, Fabové, Mirvaldové, Smržkové a Levcové (SOKA Klatovy, AMS, hlavní účet za rok 1712, fol. 71r). v roce 1714 u šenkýřek Franclové, Michalovicové, Kiebekové, Fabové, Mirvaldové, Smržkové a Levcové (SOKA Klatovy, AMS, hlavní účet za období 1. 4. – 31. 5. 1714).

922 31. května 1660 si stěžovalo množství měšťanů u císařského rychtáře, že „šenkýřky, který v lochu dávají, po 4 1/2 f. sud piva berou, jestliže se ty lochy nezapoví, z nichž toliko někteří, kteří lochy mají, živnost mají, že budou sousedé utlačeni“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 67r).

923 SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 25.

924 J. KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, s. 278.

925 SOKA Klatovy, AMS, účetní příloha z 1. září 1744: za 38 strychů **sladu** 63 zl. 48 kr., za 34 liber **chmele** 4 zl. 32 kr., za královský **ták** 33 zl. 56 kr. 4,5 d., za **smolu** 1 zl., za 11 varů **dříví** 8 zl. 15 kr., **sládkovi** za práci 5 zl., **bečváři** 45 kr., **mlynáři** 18 kr., za **loch** 30 kr. a za další drobné **útraty** 1 zl. 18 kr. 1,5 d. Naproti tomu za prodej 21 sudů uvařeného piva po 10 zl. získáno 210 zl. a za drobné věci 9 zl. 28,5 kr.

926 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 5, kniha trhů 1735–1765, pag. 848–855.

927 Náklady na jednu várku (= 22 sudů): za 32 strychů **ječmene** 128 zl. (á 4 zl.), za **dříví** k sušení sladu 5 zl. a k várce do pivovaru 10 zl., za **chmel a smolu** 8 zl., sládkovi 5 zl., **bečváři, mlynáři** a **drobné útraty** 4 zl., pivní ták 20 zl. 56 kr., povarné 4 zl., musical impost a tabakgeld 2 zl. 12 kr. NA Praha, České gubernium-publicum, inv. č. 613, karton č. 219.

928 Náklady na jednu várku (= 30 sudů): 34,5 str. sladu (á 2 zl. 15 kr., tzn. 77 zl. 37 kr.), pivní ták 113 zl. 13,5 kr, 13 varů palivového dřeva (8 zl. 40 kr.), 1,72 sáhu tvrdého dřeva při výrobě sladu (3 zl. 27 kr.), 30 liber chmele (á 15 kr., tzn. 7 zl. 30 kr.), náklady na sudy, smolu a za mlynářské, bečvářské práce a mzdu sládkovi 17 zl., tj. 227 zl. 27,5 kr. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2.

929 V roce 1796 se náklady na jednu várku (= 30 sudů, čepovalo se 28,5 sudu) kalkulovaly na 251 zl. 8 1/8 kr. (trestní ták 26 zl. 49 1/8 kr., extraordinární ták 71 zl. 15 kr., 34 strychů ječmene á 3 zl. 102 zl., 28 liber chmele á 15 kr. 7 zl., 6 sáhů dříví s platem za dovoz á 2 zl. 9 kr. celkem 12 zl. 54 kr., 2 sáhy tvrdého dřeva při výrobě sladu 5 zl., za sladovnu 1 zl. 30 kr., 30 liber smoly á 3 kr. 1 zl. 30 kr., povarné 8 zl. 10 kr., „nöhiges Fuhrwerk“ 2 zl., mzda sládkovi, bečváři a pomocníkům 12 zl., mlynáři a další drobná vydání 1 zl.). Hrubý výnos činil 280 zl. 40 kr. (za vystavených 25 sudů á 10 zl. 40 kr. celkem 266 zl. 40 kr., za mláto a patoky 8 zl., ostatní 6 zl.), tzn. za všech 30 sudů by hrubý výnos činil 336 zl. 48 kr. a čistý výnos následně 85 zl. 40 kr. (SOKA Klatovy, Děkaný úřad

zjištění, že výnosnost měšťanského pivovarnictví byla vysoká především v první polovině 18. století a postupně klesala v závislosti na aktuálních cenách ječmene ze 45 % hrubého výnosu až na 25 %. Odlišný režim vykazuje pivo kontribuční, jehož výnos již měl bezprostřední význam pro hospodaření města. Jak se ukazuje, byla jeho organizace zatížena různými vydáními, které snižovaly celkovou výnosnost. Zrající a hotové kontribuční pivo musela obec rozmísťovat do soukromých spilek a sklepů.⁹³⁰ Rozváželi je tam sládci měšťanského pivovaru, kterým obec platila za výrobu piva stejně jako individuální měšťané. Sládci také zkonsumovali něco piva, z každé várky měli v tomto smyslu právo na „dolívky“. Nadto se ne všechno kontribuční pivo vystavilo: v hlavním účtu za rok 1712 zjišťujeme, že z vyrobených 417 sudů se jich vystavilo a zpeněžilo 355,75 sudu, zatímco plných 55 sudů se bezplatně rozdalo.⁹³¹ Pomineme-li několik sudů, které si koupili soukromí zájemci k vlastní konzumaci, zpeněžilo se nejvíce kontribučního piva v hostincích ve městě. Z účtů vyplývá, že zisk z kontribuční várky kolísal pochopitelně podle množství piva v jedné várce. Od 33 zl. přes 40 zl. (16,5–18,75 sudu) po 62 zl. (18,5–20 sudů).⁹³² Šlo o hodně nízké částky: např. za uvedený rok 1712 činil zisk z kontribučních várek jen 812 zl. 30 kr., podobně od listopadu 1712 do června 1713 z 12 kontribučních várek vyneslo 397 zl. 57 kr. 4,5 d.⁹³³ Je to podivné zvláště poté, uvědomíme-li si, že obvyklá cena jednoho čtyřvěderního sudu pohybovala od 8 zl. 9 zl. 54 kr. výše. Tyto várky svařovaly různé osoby (sekvestor Haas,⁹³⁴ městský rychtář Fetterle).

Měšťanské pivovarnictví uzavřeme finančním zhodnocením jeho výnosnosti pro obecní finance. Jak již nepřímo zaznělo výše, představovalo nejdůležitější zdroj příjmů pro pravovárečné měšťany, kdežto pro obecní důchod byl jeho přínos podstatně skromnější. Hlavním zdrojem příjmů z něj byl výběr již zmíněného povarného, které se pohybovalo v intervalu 150 až 200 zl, přesněji v letech 1701–1778 průměrně 188 zl. (včetně příjmů z vystavení piva ve prospěch obce v letech 1772 a 1775).⁹³⁵ Součet vybraného povarného ještě nebyl čistým výnosem, protože město neslo náklady na údržbu pivovaru. Při nemožnosti identifikovat konkrétní vydání sem však nejsou započteny a jsou uvedeny u nákladů na udržování obecních nemovitostí (srov. níže). Odečíst ovšem lze náklady na vlastní pivovarské náradí (v průměru 24 zl. ročně). Další vydání město v případě kontribučních várek – platilo mlynářům za mletí sladu, za dovoz sladu a vody a další podrobnosti. Svou podstatou ale nešlo o náklady spojené s vlastním pivovarnictvím, nýbrž kontribučními závazky, takže pro vyjádření čistého výnosu z měšťanského pivovaru stačí kalkulovat pouze s výdaji za náradí – dostáváme se tak k průměrnému čistému výnosu 164 zl.⁹³⁶

Jen pro úplnost dodejme, že někteří měšťané rovněž vyráběli a prodávali pálenku. Počátkem 30. let mohlo pálit a šenkovat pálené 62 měšťanů.⁹³⁷ Měšťané si tehdy stěžovali na konkurenci Žida Izáka Chaska zvaného Sabla (stížnost podepsalo 34 osob).⁹³⁸ Městské účty nezaznamenávají, že by z vaření páleného plynul nějaký příjem pro obecní kasu.

Sušice, registratura, kalkulace Václava Doláka z 31. prosince 1796). Pro úplnost ještě doplníme údajem o nákladech na jednu várku (=20 sudů, čepovalo se 18) v roce **1818**, kdy se vařilo 55 várek ročně: extraordinární ták 70 zl., 20 strychů ječmene (=22 str. sladu) á 6 zl. 120 zl., 15 liber žateckého chmele á 2 zl. 5 kr. 37 zl. 30 kr., 1 sáh tvrdého dřeva á 10 zl., 3 sáhy měkkého dřeva á 8 zl. 15 kr. 24 zl. 45 kr., 18 liber smoly á 8 kr. 2 zl. 24 kr., povarné 6 zl., do pivní pokladny 6 zl. a dalších 137 zl. 56 kr. na nájemném, pronájem sladovny, plat živnostenské daně a další. Náklad na várku tak činil 414 zl. 35 kr., bez naposled zmiňovaných položek (pro srovnání s údaji z jiných let) celkem 276 zl. 39 kr., aniž bychom ovšem počítali práce sládka, bečvářů atp.

930 V roce 1712 za to obec utratila 14 zl. 45 kr. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1712, fol. 37r–37v).

931 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1712, fol. 69v.

932 V roce 1712 stála plnohodnotná kontribuční várka 62 zl., zmenšená 40 zl. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1712, fol. 32v–33r, 69r). V příštím roce 1713 kolísala cena kontribuční várky od 32 do 62 zl. (tamtéž, kontribuční účet za období 2. 1. – 30. 9. 1713).

933 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 4. – 30. 6. 1713.

934 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 1. – 31. 3. 1713.

935 V letech 1772–1774 byl průměrný roční výnos povarného 116 zl. 40 kr. SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781.

936 Účetní bilance za léta 1772–1774 počítá s těmito ročními náklady na měšťanský pivovar: za dovoz vody 5 zl. 20 kr., za zakoupení sudů 20 zl., za novou sladovnickou pec a štok 3 zl. 4,5 kr. a řemeslníkům 11 zl. 14,5 kr. – celkem 39 zl. 39 zl. (SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781).

937 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva subdelegované komise z 29. listopadu 1734.

938 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717.

Dalším segmentem vlastního městského hospodářství byly **obecní nemovitosti**, nezbytné pro chod města a život jeho obyvatel (domy, které se dostaly do majetku městské obce např. vinou zadlužení či odúmrtí byly obratem prodány). Příjem z nich mohl plynout buď dlouhodobě formou nájmu (pachtu), anebo jednorázově jeho prodejem. V každodenní realitě byl samozřejmě běžnější pacht. Jako s příjmovou složkou se s ním setkáváme průběžně již od 16. století, přičemž majetkový fond městské obce prodělával dynamický vývoj a musíme velmi opatrně považovat, zda již nejde o podnik vrchnostenského hospodaření, protože hranice mezi ním a vlastním městským hospodářstvím byla v tomto případě velmi plynulá. Jen částečně přehled o držení obecních nemovitostech dávají prameny pro evidenci a výběr kontribuce: podle šacuňku z roku 1748 vlastnila v městském intravilánu obec nemovitosti odhadnuté na 1 8/64 osedlého. Šlo o dva pravovárečné domy Pretlíkovský čp. 52/I s připojeným měšťanským pivovarem, šacovaný na 400 zl., a dům, v němž bydlel děkan (děkanství čp. 7/I, šacovaný na 260 zl.). Dalšíh pět obecních domů obývali formou nájmu izraelité, takže výnos z nich se zahrnul mezi příjmy z Židů (viz níže). Zbylou část osedlosti tvořily nemovitosti náležející již do vrchnostenské sféry městského hospodaření: Špitálský dvůr na předměstí a jeho součást, Meržkovský dvůr, stodola a ovčín (360 zl.), tzv. Lysanderovské vrchy s chmelnicí o 50 stryších (580 zl.), sedm luk (Pretlíkovská, Danielka, Kavátovská, Frankovna, Weissenregnerovská, od Anděla Strážce a Smržkovská) a tzv. Lysanderovská zahrada s chalupou (150 zl.).⁹³⁹ V šacuňku naopak nenacházíme zakalkulované jiné důležité nemovitosti s existencí města přímo bytostně spjaté a poměrně nákladně dotované. Byla to především radnice čp. 138/I. Ve druhé polovině 16. věku máme množství zpráv o pronájmu „velkého rathauzu“ a „rathauze“ individuálním měšťanům, kteří tam šenkovali pivo, skladovali jimi koupenou sůl a prodávali uskladněnou sůl obecní.⁹⁴⁰ Vedle toho město v radnici pronajímalo chlebné krámy, např. roce 1657 za částku 10 zl.⁹⁴¹ Tyto staré chlebné krámy se po roce 1707 zrušily ve prospěch rozšíření solního skladu a zřídilo se nových 12 chlebných krámů, které se za roční nájem 4 zl. 3. října 1726 pronajaly pekařskému cechu.⁹⁴² Dále v radnici fungovaly ještě další čtyři krámy, v nichž své zboží nabízeli např. hrnčič, uzdař apod. Z každého plynul roční nájem 2 zl. Dohromady tedy radniční krámce společně s chlebnými vynášely 12 zl. 30 kr. ročně.⁹⁴³ Kromě toho se v 70. letech 18. století v radnici dočasně pronajala jedna místnost Židu Danielu Fürthovi na uskladnění potaše⁹⁴⁴ (vznikla snad přímo z krámců v radnici). V obecním majetku se nacházela budova školy, umístěná až do konce 18. století v čp. 72/I za presbytářem děkanského kostela sv. Václava, později v čp. 139/I na místě dnešního objektu Základní školy Komenského. Nedílnou součástí města tvořily městské hradby a příkop (tzv. šance), jenž si jednotliví obyvatelé zvolna přivlastňovali.⁹⁴⁵ K hradbám příslušely kromě obydlí branných tři velké brány a jedna branka. Největší z nich, Velká (Klásterská) brána čp. 42/I, vybudovaná na místě gotické předchůdkyně po roce 1661, obsahovala vězení a byt branného, který se v 60. letech 18. století pronajímal za mizivý roční nájem. Těžší stupeň věznění představovala šatlava čp. 122/I. V roce 1768 obec zakoupila na Dolejším Předměstí dům čp. 154/II ke zřízení vojenského špitálu a poměrně často se v pramenech objevují vydání za quasi kasárna – obojí částečně kompenzovaly příspěvky od státu (na kasárna

939 Výtah z městského šacuňku z roku 1748 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, městské účty 1749–1751).

940 SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 5r (1553), 127v (1575), 112v (1579), 160r (1584, rathaus a rathausec), 183v (1593).

941 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657. Je ovšem sporné, zda sem lze příjem „z míst z krámů, v nichž lidé domácí na rynku prodávají“ vůbec zahrnout.

942 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.

943 NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabela z 8. května 1756.

944 V roce 1770 městská obec pronajala Židu Danielu Fürthovi prostor v radnici, kde je umístěna městská váha, za roční splátku 30 zl. (SOkA Klatovy, registratura do roku 1829, sign. II.3.4) a 18. února 1772 „in dem unterem grossen Rathaus-Gewölb befindliche undt am Eck gegen Minibergischen Haus situirte Gelegenheit“ za dalších 20 zl. ročně (tamtéž). V roce 1772 se v souvislosti s D. Fürthem mluví o pronájmu „sklepu v rathausu“ (tamtéž, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 132r). Později tento prostor Fürth pronajímal za stejným účelem jistému Popperovi, který pronájem vypověděl někdy brzy po roce 1800 (tamtéž), a zřejmě obsadil místo bývalých čtyř krámců. Z roku 1832 slyšíme o pronájmu „im Rathausgebäude neben der Getraidmarktschram befindlichen Gewölbes“ na období 1. 3. 1832 – 31. 10. 1837 Josefu Piseckému za 5 zl. C. M. (tamtéž, registratura 1830–1849, účetní přílohy za rok 1834).

945 Této problematice se obec dotkla v roce 1777 při sousedském sporu mezi Antonínem Fialkou a Františkem Martanem (SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 253r).

podle účetní bilance za léta 1772–1774 v průměru 11 zl. 13 kr. ročně z c. k. válečné kasy),⁹⁴⁶ i když prvotní investice ležela na bedrech měšťanů.⁹⁴⁷ Výčet obecních budov lze uzavřít špitálem čp. 17/III na Hořejším Předměstí. Všem těmto objektům bylo společné, že z nich neplynuly buď vůbec žádné, anebo jen mizivé příjmy z pronájmů, zatímco ve výdajových položkách byly poměrně výrazně zastoupeny. Musíme si uvědomit, že hovoříme pouze o nejužším penzu, protože s postupujícími léty se do nemovitého fondu městské obce dostávaly další reality: V roce 1713 se kupř. dozvídáme o pronájmu obecního sklepa (lochu) s neznámou lokalizací. Před rokem 1650 koupila městská obec tzv. Kubinovský dům od měšťana Jiřího Schmidtbergera či jeho dědiců,⁹⁴⁸ a konečně tu byla tzv. Špitálská štěpnice, jejíž pronájem je doložen v různých letech (za rok 1712 celkem 7 zl., později 12 zl. či 14 zl. ročně). V přímém držení si obec ponechávala zahradu, kterou pronajímala městskému zahradníkovi a z které kromě nájmu profitovala prodejem ovoce⁹⁴⁹ – doloženy jsou k roku 1749 švestky.

Poněkud jiná situace panovala u obecních vodních děl, především mlýna čp. 157/II na řece Otavě (tzv. Dolejší), situovaného hned za hradbami. Podle zprávy z počátku 18. století měl čtyři mlýnská složení a čtyři stoupy. Pachtýř mlýna platil ročně zpočátku 48 kop míš. grošů (1562),⁹⁵⁰ 60 zl. (1657),⁹⁵¹ v 18. století 200 zl. (1747, 1756).⁹⁵² Další povinností spjatou s mlýnem byl výkrm tří vepřů, které každoročně odváděl obci. V 16. a částečně ještě v 17. století byl obecním majetkem rovněž mlýn čp. 8/II (tzv. Mezimostský), pronajímáný v 16. století za 48 kop míš. grošů ročně, opět s povinností výkrmu vepře, tentokrát pro špitál.⁹⁵³ Blíže neurčený mlýn nedaleko města městská obec zakoupila za 300 zl., které zbyly z prodeje vesnic Nuzerov, Prostřední Krušec a Rajsko.⁹⁵⁴ Další pronajímánou obecní nemovitostí byla valcha čp. 149/II, doložená poprvé v roce 1559.⁹⁵⁵ V poslední čtvrtině 16. století se na obecní náklady nově vystavěla⁹⁵⁶ a následně v roce 1577 pronajala. Tato praxe fungovala zřejmě nepřerušeně až do 18. století. V roce 1657 městská rada odhadovala její čistý výnos na 22 zl.,⁹⁵⁷ v roce 1739 činilo pachtovné 36 zl.⁹⁵⁸ Výše nájmu nepředstavovala čistý roční příjem, protože město, alespoň podle exaequatoria dominicale, platilo na údržbu průměrně 60 zl. ročně, což se dramaticky navyšovalo v povodňových letech.⁹⁵⁹ Nájemce totiž v případě, že by kvůli rozmarům počasí nemohl mlít, inkasoval z obecního důchodu 5 zl. týdně jako kompenzaci⁹⁶⁰ (kromě povodní činnost mlýnských provozů přerušovaly např. velké mrazy).⁹⁶¹

946 Zřízení quasikasáren vydržovaných nákladem státu plánovala Marie Terezie v Čechách již v roce 1747 (J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 169). Pro Mladou Boleslav František BAREŠ, *Paměti města Ml. Boleslavě. Díl II.*, Mladá Boleslav 1920, s. 106–107. K příjmům ze sušických quasikasáren srov. SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781.

947 Např. podkomoří ve svém missivu z 8. června 1755 nařizoval, aby se mezi měšťany provedla sbírka, především mezi živnostníky, kteří budou mít z přítomnosti vojáků ve městě užitek (výslovně uvedeni krupaři, řezníci, pekaři, mydláři, vinopalníci). SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.9.

948 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 66v.

949 Podle účetní přílohy z 30. prosince 1744 v této zahradě fungoval městský zahradník.

950 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 27v.

951 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657. 18. března 1682 byl na Dolejším mlýně mlynářem Jakub Maršát (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 21/50, kniha trhů 1630–1723, fol. 51r).

952 Kajetán TUREK, *Sušice v minulosti I. Pronájem obecního mlýna na dolejším předměstí r. 1747*, Svatobor 6, 1914, č. 30. K roku 1756 viz NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabele z 8. května 1756.

953 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 12v, 26v.

954 NA Praha, Nová manipulace, sign. S 27/7.

955 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 17r.

956 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 125v, 174v.

957 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

958 SOKA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 27r. Na jaře 1744 byla valcha nově vystavěna a na sv. Jiří opět pronajata Melicharu Gruberovi (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy). 5. září 1750 město valchu pronajalo Vojtěchu a Dorotě Hrabovým za složení kauce 100 zl. a roční nájem 34 zl. (tamtéž, sign. II.3.4). V roce 1756 městská obec přiznávala roční nájem z valchy částkou 36 zl. (NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabele z 8. května 1756), v dubnu 1777 městská rada svolila k převodu valchy od Vojtěcha Hrabého na jeho syna (SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 246r).

959 NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabele z 31. října 1749.

960 K tomu došlo v roce 1755, kdy „*skrze nešťastně strhnutý jez 6 neděl státi musel*“. Město tak mlynáři vyplatilo 24 zl. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 11. dubna 1755).

961 V letech 1756–1757 sleveno mlynáři 40 zl., protože „*mlejn se spravoval a on mlíti nemohl*“ (SOKA Klatovy,

Na počátku 18. století měla valcha jedno složení a tři stoupy.

Mezi nemovitosti patřící vlastnímu městskému hospodářství náležela rovněž zemědělská půda, jejíž část bezplatně užívali zaměstnanci města. Podle josefského katastru z roku 1785 tak měl k dispozici syndik pole č. top. 604, 633, a louku č. top. 605, soudní sluha pole č. top. 1208, 1210, děkan louku č. top. 738, učitel pole č. top. 1481, obecní pastýř pole č. top. 599, 805, 1204, 1307, 1308, 1313, louku č. top. 741, pasáček prasat č. top. 940, šafář pole č. top. 944. Užívání těchto pozemků vyplývalo z výkonu těchto funkcí a městské účty nezmiňují, že by z nich plynul pro městský důchod nějaký příjem. Krátkodobý pacht polí a luk některým měšťanům naproti tomu účty dokazují od roku 1772. Jednalo se však o dočasnou záležitost vzniklou zadlužením arendátorů městského hospodářství.⁹⁶² Pronajímaná pole se rychle rozprodala. Vedle nemovitého majetku městská obec vlastnila nejrůznější movité příslušenství, zahrnující širokou paletu předmětů, jejichž detailnější postižení se vymyká potřebám tohoto textu. K pojížděnkám byly k dispozici malé a velký kočár⁹⁶³, poštovní kočárek.⁹⁶⁴ Využívali jich k úředním záležitostem jak konšelé a hospodářští úředníci, tak státní úředníci pobývajících v Sušici.

Jestliže mlýny a valcha si na svou údržbu vydělávaly prostřednictvím pachtovného, bylo udržování ostatních nemovitostí již v podstatě ztrátové. Hrubý výnos za pronájmy kolísal v 18. století mezi dvěma a třemi sty zlatých, ovšem po odečtení udržovacích prací a oprav, které bylo dříve či později nutné provádět, se částka rapidně snižovala. Jak konkrétně, lze velmi těžko zjišťovat, výdaje za údržbu obecních nemovitostí – od banálních oprav radničních hodin až po rozsáhlé rekonstrukce radnice – jsou rozptýlené v položkách za práci řemeslníků, nákup stavebního materiálu, rozličná vydání apod., které nelze jednoznačně vyjádřit a která budou započtena v městských investicích. Čistým výnosem nehýbaly odprodeje obecního majetku, po celé tři čtvrtiny 18. století se fond obecních nemovitostí prakticky neměnil. Skutečná vlna prodejů proběhla až v intervalu let 1780–1800. Do konce roku 1778 z výše zmíněných nemovitostí nebyla odprodána žádná, městská obec naopak 3. prosince 1774 zakoupila nárožní dům čp. 40/I, kam se přestěhovalo děkanství. Příjmy z obecních nemovitostí lze ještě snížit o z nich placenou kontribuci – jak bylo uvedeno, činila osedlost za objekty ve městě v roce 1748 celkem 1 5/64 osedlého, od listopadu 1756 potom celého jednoho osedlého. S kolísavostí výše částky na jednoho osedlého lze kontribuci odhadnout na 50 zl. ročně.

Stabilním a důležitým zdrojem městských příjmů byli **Židé**. Izraelité se na sušickém panství koncentrovali v Sušici, žádost kundratických Židů usadit se v Hartmanicích městská rada nevyslyšela⁹⁶⁵ a židovská komunita se tam konstituovala až ve druhé polovině 19. století. Vyšší počet Židů obýval Podmokly, ale jejich domky již náležely do výbavy statku Podmokly jakožto samostatného deskového zboží. Základním a pravidelným platem od Židů byl vždy na Hromnice⁹⁶⁶ odváděný ochranný peníz (*Schutzgeld*), vlastně poplatek za to, že požívali ze strany města právní ochrany a byli ve městě tolerováni jako obyvatelé. Jeho výše nebyla pro všechny familianty stejná a mohla se pohybovat nahoru i dolů podle konkrétních podmínek.⁹⁶⁷ Část z něj se odváděla

AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 4. 1756 – 31. 3. 1757). V zimě 1767 takto sleveno 6 zl. (tamtéž, hlavní účet za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768).

962 Děkanovi za 30 zl. ročně Meržkovská pole pod 10 str. výsevku a Meržkovské louky na čtyři vozy sena, Magdaleně Baumannové za 47 zl. Meržkovskou louku pod tři vozy sena a Antonínu Josefu Seidlovi za 46 zl. pole u lesa Kalov pod 12 str., pole Fěrtoušek a Steinovské pod 8,5 strychu, louku nad Dolejším rybníkem pod tři vozy sena. Nájemní smlouvy v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4. Nájem A. J. Seidla nakonec 11. října 1773 převzali Jáchym Leopold a Mikuláš Kinter a 1. ledna 1778 sám Jáchym Leopold, v nájem Baumannové potom 4. září 1777 František Tríska a Ignác Levec (tamtéž).

963 „Na spravení velkého kočáru, než jest p. Griebel do Vídně jel“ [...] Byvše při dvoře Městském od malého kočárku starého polámané 2 kola.“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za období 22. 1. – 19. 2. 1707). V květnu 1752 si obec u městských řemeslníků objednala zhotovení nového, polokrytého kočáru za 34 zl. 13 kr. 3 d. (tamtéž, účetní příloha z 30. května 1752), podobně v roce 1769 zakoupen polokrytý kočár „k obecním potřebám“ za 60 zl. (tamtéž, hlavní účet za období 1. 4. 1768 – 31. 3. 1769).

964 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za období 29. 10. – 26. 11. 1707.

965 SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 20v, radní sezení 14. dubna 1774.

966 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1. 8. – 31. 12. 1743.

967 Snižoval se např. v případě chudoby (SOkA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 30v). Naproti tomu v roce 1704 si stěžoval královskému podkomořímu sušický židovský starší Moises Fürth, že je mu ochranný peníz navyšován. Podkomoří dovozoval, že nejvyšší částka za otce a syny je 16 kop mišenských grošů (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, sign. RKP 2844, registra listů 1704–1705, fol. 20v–21r).

podkomořskému úřadu. Druhé nejvyšší hodnoty dosahovalo nájemné z židovských příbytků. Jakým způsobem a kde přesně sušičtí Židé bydleli před velkým požárem z 20. července 1707 nevíme, již v září 1707 si ale stěžovali na to, že jim není dovoleno jejich shořelé nemovitosti obnovit.⁹⁶⁸ Postupně pro ně obec vyhradila svých pět již zmíněných domů, náležejících městské obci. Konkrétně šlo o domy Willovský (v roce 1748 šacován na 100 zl.), Jefikovský (na 100 zl.), Václava Lažanského (na 100 zl.), Toblovský (na 100 zl.) a dům, v němž tehdy bydlel Žid Marek (na 100 zl.). Příjem z nich plynul ve více méně neměnné podobě až do roku 1786, kdy podkomoří na prosbu Sušických povolil jejich emfyteutický odprodej.⁹⁶⁹ Městu tím odpadla povinnost domy stavebně udržovat, což byla vlastně jediná výdajová položka s židovskou komunitou spojená. Dalšími příjmy z Židů byly poplatky za pohřbení,⁹⁷⁰ za přijetí pod ochranu⁹⁷¹ či za intabulaci kontraktů do městských knih.⁹⁷² Ani zde nebyla jejich výše přesně určena a zřejmě se přizpůsobovala momentálním potřebám městské kasy. V tomto ohledu Židé tedy představovali důležitý zdroj příjmů, který městská obec nemohla přehlédnout a poměrně vstřícně přijímala další Židy pod svou ochranu, jistě i proto, že již samotné přijetí s sebou přinášelo finanční prospěch. Podle názoru královského podkomořího takové nekoordinované přijímání Židů ovšem zhoubně působilo na provozování měšťanských živností,⁹⁷³ takže se později stanovovaly mantinely přinejmenším ve způsobu jejich obživy⁹⁷⁴.

S rostoucím počtem židovského obyvatelstva rostl i příjem z něj. V polovině 17. století (1657) se hrubý příjem z nich odhadoval na 100 zl. ročně. Od poloviny 18. století se jeho celková suma ustálila na půl druhém stu zlatých s menšími odchylkami, což potvrzují i dobové účetní bilance.⁹⁷⁵ V celkovém průřezu se hrubý výnos ze sušického židovstva v 18. století pohyboval zhruba na hranici 200 zl. Kromě vlastního peněžního příjmu však Židé plnili ještě další důležité ekonomické funkce. Byli téměř výhradními odběrateli vlny z vrchnostenských ovčínů, obec od nich nakupovala smolu pro potřeby pivovaru, někdy také chmel. Až na pražské trhy dodávali plátno, cíchy, houně, kůže a žoky.⁹⁷⁶ Od roku 1746 měl židovský obchodník Izák Fürth pronajat od obce za 80 zl. tabákový monopol pro území města a celého panství,⁹⁷⁷ v roce 1770 si Daniel Fürth pronajal místnost v radnici s obecní váhou apod. Město si všestranné výhody příjmů z Židů uvědomovalo a muselo spolknout nejednu hořkou pilulku,⁹⁷⁸ i když pochopitelně nijak neslevovalo ze svých antisemitských

968 „[...] *eingescherte jüdische Kramgebäudel oder Stellen wider aufzubawen nicht erlaubt werden will*“ (NA Praha, Česká komora, sign. 1707/IX/d/80).

969 Příslušné svolení vydal 10. prosince 1785, srov. jednotlivé emfyteutické kontrakty v SOkA Klatovy, AMS, kniha židovských kontraktů 1758–1879, pag. 19–80.

970 V polovině 18. století se platilo za pohřbení dítěte 15–30 kr., za pohřbení dospělého 30 kr. až 1 zl. (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy za rok 1747, hlavní účet za léta 1754–1755).

971 15. září 1690 žádal o přijetí Žid Lazar Sable s nabídkou složit 100 zl., avšak obec vyžadovala 150 zl. (SOkA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 16r). 6. prosince 1690 obec přijala pod ochranu Lazara Votického, syna žichovického Žida Izáka Votického, za složení 50 zl. v hotovosti a 100 strychů ječmene (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/7). 12. prosince 1738 povoleno nejstaršímu synu Samuela Kubieho, aby byl přijat pod ochranu za podmínky, když se otec vzdá obchodu pro jeho obživu (SOkA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 11r). 19. prosince 1738 se přijal pod ochranu Kaufmann poté, co se jeho otec zřekl před městskou radou obchodu a složil 30 zl. (tamtéž, fol. 12r). 8. dubna 1739 odmítnuta žádost Lazara Votického přijmout pod ochranu jeho syna Moysesese, „*poněvadž žádné místo prázdný není*“ (tamtéž, fol. 25v). Ve stejné době máme informaci o poplatku za přijetí pod ochranu ve výši 6 zl. (tamtéž, fol. 19v).

972 Např. v roce 1738 celkem 4 zl. (SOkA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 20v).

973 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 23, sign. RKP 2839, registra listů 1680, 1691–1693, fol. 39r–39v, 56v–59r.

974 Hned při přijetí pod ochranu se jim kupř. zapovědělo obchodovat se železem. SOkA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 23r.

975 V roce 1756 udávala městská obec, že má z Židů roční příjem 65 zl. za pronájem domů a 140 zl. na ochranném penízu. NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, přiznávací tabela z 8. května 1756.

976 Podle rejstříků pardonové daně z let 1685–1687 Miloš DVOŘÁK, *Zahraniční a zemský obchod na pražském trhu v letech 1620–1707 – styky českých měst s Prahou*, PSH 39, 2011, s. 17–18, poznámka č. 61. Pražští Židé na sušických trzích plátno cíleně nakupovali (tamtéž, s. 22).

977 18. června 1759 potom obec tabákový monopol propachtovala vdově Devoure Fürthové již za 160 zl. ročně (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4).

978 V říjnu 1754 se v městské radě řešil výrok Žida Kaufmanna Kubie, který prohlásil, že „*magistrát jeho vrchnost není*“. Rada se usnesla potrestat ho 14 dny arestu, ale císařský rychtář připomněl, že „*dotčený Žid velký kontribuent jest a skrze jeho arrest že se handl tenčí*“ a dosáhl prominutí arestu (SOkA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 137r).

postojů.⁹⁷⁹ Optikou ekonomiky individuálních měšťanů totiž Židé působili negativně tím, že se v raném novověku stávali nebezpečnými konkurenty měšťanských obchodníků, které vytlačovali větší pružností a přizpůsobivostí.⁹⁸⁰

Mezi příjmy vlastního městského hospodářství se zahrnují rovněž **soudní taxy a poplatky** (za udělení měšťanského práva, za intabulaci smluv do městských knih apod.), v sušických účtech je však jako zvláštní příjmovou položku nenacházíme (stejně tak chybějí v rozličných příjmech) a pouze marginálně se dozvídáme, kolik se hradilo za vložení kupních a jiných smluv do městských knih, pozůstalostní řízení apod. Nevyjasněnou náplň má v tomto kontextu pojem sportulae. Objevuje se jako vyjádření určitého podílu z prodeje nemovitostí,⁹⁸¹ ale stejně tak se o něm hovoří v souvislosti s poplatkem za udělení měšťanského práva.⁹⁸² Šlo tak zřejmě o podíl ze soudních tax a poplatků ve prospěch městské rady. V roce 1756 městská rada soudní taxy a poplatky odhadovala v průměru na 5 zl. ročně.⁹⁸³ Taková částka se ovšem zdá značně podhodnocená, pokud se kupř. za udělení měšťanského práva platilo až 12 zl.⁹⁸⁴ Máme také doklady o poplatcích za přijetí za předměstského souseda.⁹⁸⁵

Nedostatek obecních pastvin vedl k zavedení poplatků **za pastvu dobytka pro podruhy**.⁹⁸⁶ Neusedlé obyvatelstvo, jež nevlastnilo žádnou nemovitost, páslo svůj dobytek společně s dobytkem měšťanů na obecních drahách, ale s ohledem na své právní postavení muselo tuto výhodu kompenzovat penězi. Zavedeny byly různé taxy pro ten který druh dobytka – nejvíce za hovězí, méně za kozy apod. V srpnu 1746 došlo nařízením hofrychtěře Tadeáše Sedellera k regulaci počtu dobytka⁹⁸⁷ a podkomořskou instrukcí z roku 1750 bylo zapovězeno podruhům vůbec chovat dobytek s výjimkou krav. Každý mohl ovšem chovat jen jedno zvíře a platit za něj každoročně na sv. Jana 1 zl. 10 kr. do obecní pokladny.⁹⁸⁸ Na začátku roku 1764 však toto nařízení již muselo být passé, protože se provedla revize podružského dobytka a konstatovalo se 259 ovcí, 33 krav a 35 koz. Městská rada se usnesla, aby napříště podruh choval buď jednu krávu či dvě ovce.⁹⁸⁹ V dalších letech máme zprávy o taxách též za kozy (30 kr.)⁹⁹⁰ a o svolení chovat pouze dvě ovce.⁹⁹¹ V průměru obec od podruhů ročně inkasovala 21 zl. 45 kr.⁹⁹²

979 J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 II.*, s. 172.

980 E. MAUR, *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*, s. 35.

981 Např. v roce 1753 se v souvislosti s prodejem nemovitostí v Hartmanicích měšťanem Františkem Pollaufem uvádí příjem 3 kr. z každého zlatého (SOKA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 57r).

982 SOKA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 67v.

983 NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabela z 8. května 1756.

984 SOKA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 67v; tamtéž, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 214v (11 zl. 40 kr.); tamtéž, radní protokol in judicialibus 1780–1784, fol. 24 (11 zl. 40 kr.).

985 Osobně svobodná dcera rockého šafáře Tomáše Huláka měla za přijetí za předměstskou sousedku platit 6 kop míšenských (SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 245v), Janu Bartoňovi v roce 1782 uloženo zaplatit za přijetí 16 zl. 53 kr. (tamtéž, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 99).

986 Nedostatek pastvin mohl vést i k regulování výstavby nových obydlí: na příkladu šumavských Kapliček Hermann ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald*, Wien – Köln – Weimar 2014 (= Sozial- und wirtschaftshistorische Studien 36), s. 123.

987 SOKA Klatovy, AMS, sign. 35, radní protokol 1744–1746, fol. 152r.

988 SOKA Klatovy, AMS, sign. 35, radní protokol 1744–1746, fol. 167r–167v; tamtéž, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 39–40. S tím nepochybně souvisí soupis podruhů chovajících dobytek z roku 1751 (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, nedatovaná účetní příloha z roku 1751). Podruzi opětovně neúspěšně žádali o povolení dobytek chovat (tamtéž, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 157v, 159v, 163r), což se jim zřejmě dočasně povedlo, protože v červenci byly stanoveny roční poplatky a pokuty za jejich chov (tamtéž, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 133, 163). Později ale zase máme zprávy opačného obsahu (tamtéž, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 11, 32, 110, 111, 112 s douškou „*již jest kolikráte zavřeno, že to býti nemůže, na zkázu celé obce*“, 126, 127, 129, 134, 144, 160) a 3. října 1783 svoleno chovat jednu krávu (tamtéž, fol. 162).

989 SOKA Klatovy, AMS, sign. 41, radní protokol 1763–1766, fol. 52r. Z roku 1768 ovšem znovu zaznívá, že podruzi na předměstích nemohou chovat hovězí dobytek (tamtéž, sign. 42, radní protokol 1766–1770, fol. 120v).

990 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30.12.1749: 1 zl. 10 kr. za krávu, 35 kr. za jalovici, 30 kr. za kozu. Z roku 1751 je dochován soupis podruhů chovajících dobytek (tamtéž, nedatovaná účetní příloha). V roce 1776 se zakazoval i chov koz (tamtéž, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 159v).

991 SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 147r. Podle relace městského rychtáře z listopadu 1776 se zdá, že v této době měli podruzi zakázáno již i chov hovězího dobytka (tamtéž, fol. 211v, 230r).

992 Účetní bilance za léta 1772–1774 počítá s ročním průměrným příjmem 12 zl. 26 kr. (SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781).

Jestliže až dosud bychom mohli vlastní městské hospodářství považovat za životaschopnou ekonomickou jednotku, potom po započtení položky **osobních nákladů na městskou správu** se dostáváme do hodnot záporných. Šlo o oblast, ve které se kumuloval největší objem peněz v rámci celého vlastního městského hospodářství, ovšem bez výjimky pouze ve výdajových položkách.⁹⁹³ Složitě ústrojí městské samosprávy, ne méně komplikované než samosprávní systém ve větších městech (Plzeň) pohlcovalo hotové peníze i velké množství deputátů. Na pomyslném vrcholu městského byrokratického aparátu stálo kolegium 12 konšelů – městská rada. Pevným základem jejich odměny byla mzda („štanc“) za výkon purkmistrovství. Poprvé nás o ní informuje kniha příjmů a vydání za léta 1650–1653 – činila tehdy 20 zl. 20 kr. se započtením jednoho sudu piva. Později se vyšplhala až na 28 zl.⁹⁹⁴, počínaje 18. stoletím se stabilně udržovala na 30 zl.⁹⁹⁵ Počátkem 50. let (1751–1755) bylo jeho vyplácení pozastaveno do doby, než bude zvypomínáno 229 zl. dluženého povarného.⁹⁹⁶ S redukcí počtu konšelů na šest od roku 1772⁹⁹⁷ se přebývajícím štanc rozvrhoval na zbývajících šest konšelů, takže ideálně inkasovali každý 60 zl.⁹⁹⁸ Praxe ale byla složitější.⁹⁹⁹ Nejblíže se svými příjmy městské radě blížil syndik, jenž profitoval ještě podílem na akcencích a měl v případě potřeby k ruce ještě subsyndika (mladšího písaře). Syndikova roční peněžitá mzda činila v 18. století zpravidla 108 zl. Další městští zaměstnanci již dosahovali roční mzdou maximálně poloviny této částky: radní posel 52 zl. ročně, dva ponocní 41 zl. 36 kr., soudní posel (právní sluha) 26 zl., tři branní 20 zl. 48 kr., vodák 15 zl.¹⁰⁰⁰ Ostatní městští zaměstnanci pobírali platy pod 10 zl. (pohodný,¹⁰⁰¹ hodinář, obecní pastýř¹⁰⁰² aj.). Teprve na samém sklonku sledovaného období 1701–1778 se objevila porodní bába¹⁰⁰³ a konkripční písař.¹⁰⁰⁴ Kominíkova mzda 40 zl. ročně se vyplácela z kontribuční kasy.¹⁰⁰⁵ Zcela bez mzdy zůstávala početná škála dalších městských zaměstnanců – z významnějších jmenujme obecní starší či městského rychtáře. Celková výše vyplácených hotových peněz nebyla statická a v průběhu 18. století se poměrně měnila, nicméně stabilně zůstala vymezena intervalem 500 až 900 zl. Průměrně se za léta 1701–1778 pohybovala vyplacená hotovost na 660 zl. ročně. K nim přistupovaly deputáty, sestávající z piva, obilí a dřeva v různé výši a v různých kombinacích – konšelé požívali tzv. konšelských várek, v průběhu 18. století několikrát zastavovaných a opětně povolovaných (viz výše). Jejich vyjádření v hotových penězích je obtížné a i samotné absolutní hodnoty činí potíže. Bližší představu pro polovinu 18. století nabízí následující tabulka:

993 Nejlepší přehled o mzdách poskytují „Stanz-Tabellen“, připojované jako účetní příloha ke každému účtu.

994 J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, s. 49.

995 Ve své instrukci z roku 1703 mluví královský podkomoří o mzdě 20 zl. pro purkmistra, kterou bude napříště inkasovat ne z obecního důchodu, nýbrž z peněz, které získá od dlužníků (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II. 1.5, instrukce z 25. srpna 1703). Koncem roku 1738 městská rada vypracovala návrh úpravy konšelských platů (tamtéž, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 2r, 4r). K výši mezd pro konšely srov. např. kvitance konšelů Václava Ferdinanda Gregoriadesa z 16. 7. 1744, Antonína Čermáka z 3. 7. 1744, Matěje Josefa Grübla z 13. 7. 1744 atd. v tamtéž, účetní přílohy.

996 Missiv z 8. června 1755 v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.9.

997 J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, s. 48.

998 Příslušné normativy jsou zmíněny v SOkA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 234r, 249r. Hlavní účty dokládají mzdu 60 zl. ovšem až v letech 1774–1775, v roce 1777 jen 45 zl., 1778 54 zl. 16 kr., 1779 60 zl., 1781–1784 zl. 30 zl.

999 Hlavní účty dokládají mzdu 60 zl. jen v letech 1773–1775, v roce 1772 každý konšel 30 zl. ročně, v roce 1777 jen 45 zl., 1778 54 zl. 16 kr., 1779 60 zl., 1781–1784 zl. 30 zl.

1000V radním sezení 19. září 1777 vodákovi zvýšen deputát o dva věrtele žita (SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 291v).

1001V roce 1745 hrádecký pohodný uzavřel s magistrátem v tomto směru dohodu (SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 180). V případě potřeby se povolával pohodný z Horažďovic.

1002Pobíral ročně 2 zl. z městského důchodu, a to i v případě, bylo-li pastýřů více (maximálně jsou doloženi tři).

1003Pro první městskou porodní bábu Ludmilu Krausovou bylo na základě podkomořského missivu v radním sezení dne 11. září 1771 rozhodnuto věnovat z městského důchodu sud piva, neboť jí platí jednotliví obyvatelé (SOkA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 97r). V hlavním účtu se částka 20 zl. roční mzdy objevuje počínaje rokem 1775, v roce 1774 částka 15 zl.

1004Funkce s ročním platem 46 zl. ustanovena na základě podkomořského missivu v radním sezení 25. září 1771 (SOkA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 100v). V hlavních účtech se jeho mzda objevuje až od roku 1781.

1005Když v lednu 1783 žádal kominík o přilepšenou, usnesla se městská rada, „by jeden každéj domkář od vymetání komínů 12 kr. ročně zaplatil“ (SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 131).

Tab. č. 13: *Přehled mezd a deputátů osob zahrnutých do osobních nákladů městské správy v polovině 18. století*¹⁰⁰⁶

	Cís. vrcholář	Konšelé	Syndik	Radní posel ¹⁰⁰⁷	Soudní posel	Dva ponocní	Tři branni	Vodák	Pohodný	Hodinář	Komíník	Porodní bába	Konskripční písař
Hotovost	30 zl.	360 zl.	108 zl.	52 zl.	26 zl.	41 zl. 36 kr.	20 zl. 48 kr.	15 zl.	8 zl.	6 zl.	4 zl.	20 zl.	46 zl.
Sudů piva	0,5	12	6,5	0,25	-	-	-	-	-	-	0,5	-	-
Sáhů dřeva	-	-	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Strychů pšenice	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Strychů žita	-	-	9	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Strychů ječmene	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Strychů ovsa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Strychů hrachu	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Pramen: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účty a „Stanz-Tabellen“.

Hotové peníze a pravidelné deputáty doplňovaly mimořádné naturální dary. Městská rada si dopřávala i ke dvěma vrcholům liturgického roku, Velikonocům a především Vánocům – zvěřinu¹⁰⁰⁸, víno¹⁰⁰⁹, pšenici, sůl a zázvor na „spletáky“¹⁰¹⁰ či další poživatiny. Další naturálie plynuly opět pro magistrát a případně trubače při procesích Božího těla.¹⁰¹¹ Městským zaměstnancům platil důchod za služební oblečení (kabát pro myslivce, boty pro ponocné apod.).¹⁰¹² V 18. století se již začínáme setkávat s vyplácením penzí pro vdovy po městských zaměstnancích,¹⁰¹³ typickými až pro 19. století.

1006 Tabulka je sestavena na základě účetních údajů ze 2. čtvrtiny 18. století. Jde pouze o ideální rekonstrukci, protože z účtů vyplývají nejrůznější odchylky, zaviněné zadržením platu a jeho zpětným doplácením. Srov. SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781.

1007 7. července 1777 čten v městské radě podkomořský missiv, jímž se právnímu poslovi přiznává každoročně 1 strych žita, 1 strych ječmene a 1 strych hrachu (SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 266v).

1008 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1712, fol. 55r.

1009 Na Štědrý den 1737 obec darovala celkem 42 žejdlíků uherského vína městským služebníkům (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha k hlavnímu účtu z 24. 12. 1737), dále pro ně napekla na obecní náklady „housky“ (vánočky) z 10 strychů pšenice, ochucené zázvorem a anýzem (tamtéž, účetní příloha z 30. 12. 1743 a tamtéž, hlavní účet za rok 1747), pšenici, sůl a zázvor na „spletáky“. Srov. k tomu tamtéž, hlavní účet za rok 1712, fol. 62v a obilní účty za období 20. 12. 1709 – 18. 1. 1710, 18. 1. – 15. 2. 1710, 25. 10. – 20. 12. 1710.

1010 Podle obilního účtu z roku 1710: „dle starobylého obyčeje s consensu p. inspektora a p. consulentův k Štědrému večeru pro vzácný magistrát a společné sloužící, jak při obci, tak při záduší, na spletáky k spečení dáno pšenice 10 str.“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV). Podle účetní přílohy z 30. prosince 1744: „dle starobylého obyčeje a mil. pasirungu od J. Mil. pána pana podkomořního na spečení vánočních housek k rozdávání pánům radním, též jiným sloužícím deset strychů dva věrtele pšenice jest vydáno bylo“ (tamtéž). Housky se pekly tak, že na jeden strych pšenice přišly čtyři žejdlíky soli (tamtéž), těsto se kořenilo třemi librami anýzu a třemi librami zázvoru. – Pečení „vánočních housek“ pro městský správní aparát a dvorový personál je doloženo i v Berouně (Otakar KULHÁNEK, *Obecní hospodářský dvůr města Berouna v polovině 18. století*, Minulosti Berounska 7, 2004, s. 32).

1011 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1712, fol. 63v, 64r.

1012 „[...] od udělení kabátu a spodních šatův pro myslivce zdejšího [...] 7 zl.“ SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. prosince 1744).

1013 V roce 1784 vdově Seilerové vyplaceno 10 zl. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1784).

Podle tabulky č. 13 celková suma hotových peněz za osobní náklady na městskou správu v Sušici v letech 1701–1778 byla oproti spočtené průměrné vyšší, dosahovala 735 zl. Skutečná průměrná částka však musela dosahovat nesporně vyšších hodnot, stejně jako částky absolutní – jak vyplývá ze souhrné tabulky příjmů a vydání vlastního městského hospodářství v příloze, bylo zdaleka ne vždycky možné deputáty vyjádřit v hotových penězích (kromě dobových kalkulací).¹⁰¹⁴ Kupř. ceny obilí, které bylo nedílnou součástí deputátu, kolísaly podle aktuální úrody toho kterého roku. Jeho ceny však nebyly stabilní ani v průběhu roku. Nejnížší byly hned po žních, nejvyšší v jarních měsících následujícího roku. Prakticky nemožné je stanovování ceny dřeva, které také bylo nedílnou součástí deputátů. Jednodušší byly jen hodnoty za deputátní pivo. V tabulce jsem převody záměrně neprováděl, pokud bychom však za jeden sud vrabcovského piva počítali v období 1701–1778 obvyklých 8 zl. (kalkulovaných i přímo v účtech) a připočetli 1 zl. trestního tácu, který město platilo, potom bychom rázem navýšili průměrný roční náklad na městskou správu na 900 zl. (a to pořád nejsou zkalkulovány mimořádné naturální dary, o kterých byla řeč výše). Hodnota kolem 800 zl. je velmi dobře představitelná, i pokud nahlédneme do dobových účetních bilancí. Účetní bilance za léta 1652 a 1657, tj. ještě hluboko v 17. století, uvádějí roční průměrný náklad na městskou správu na 719 zl. a 688 zl. Do příznávací tabely exaequatoria dominicale z 31. října 1749 kalkulovali konšelé s roční průměrnou částkou za osobní náklady na městskou správu s připočtením patronátních výdajů na 1457 zl. 40 kr.¹⁰¹⁵ Naproti tomu účetní bilance za léta 1772–1774 vypočítává osobní náklady v průměru na 929 zl. 59 kr., po úpravě pod vlivem odlišných údajů¹⁰¹⁶ ovšem vychází cifra nižší – 659 zl. Rovněž mzdy porodní bábě a konskripčnímu písaři neodpovídají realitě, zaznamenány jsou v účtech až od roku 1775. A konečně do vydání na městskou správu je zde započten právní agent v Praze, jinak kalkulovaný v homogenních položkách městského hospodářství.

Náklady na **patronát** představovaly druhou nejvýznamnější položkou vlastního městského hospodářství.¹⁰¹⁷ Rozumíme jimi především vydání za osoby spjaté s duchovní správou (příjmy odsud neplynuly žádné), tzn. že pokrývaly veškeré náklady na udržování duchovního správce, provoz kostela (zvonění, kostelní hudba), farní školy a předměstského špitálu. K vlastním mzdám a příspěvkům se zde připočítávaly fundační úroky o suchých dnech (především z Kukulovské fundace), které obec nesla – jednotliví příslušníci patronátních institucí se tu honorovali za sloužení mši a služby s tím spojené. Nejvýznamnější pozici nejen v příjmech z fundací zaujímal přirozeně **děkan**. Svou hmotnou pozici vylepšoval ještě farním desátkem, obhospodařováním zádušních polí a luk městskými poddanými¹⁰¹⁸ či podílem na seně z dominikálních luk.¹⁰¹⁹ Po započtení všech fundačních úroků se jeho mzda pohybovala na 193 zl. ročně. Mnohem níže co do ročních příjmů stál školský personál – v ideálním případě **rektor školy**, **kantor**, **subkantor** a **bakalář**. K jejich základní mzdě se ještě přidružovaly požitky z fundací.¹⁰²⁰ V rámci postupujících úsporných opatření se pozice rektora a bakaláře postupně zrušily: o první ztrácíme zprávy kolem poloviny 18. věku, o

1014Např. v podkladové zprávě sušické městské rady z března 1784, vzniklé v souvislosti s přípravami zřízení regulovaného magistrátu, se deputáty vyčíslily na 215 zl. 20 kr. (konšelé za deputátní pivo 64 zl. ročně, syndik 148 zl. 40 kr., servus 2 zl. 40 kr.). NA Praha, Apelační a vrchní trestní soud, sign. XVIII 1786, karton č. 56, list Sušického apelačního soudu z 20. března 1784.

1015NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabele z 31. října 1749.

1016Rozdíl je způsoben tím, že bilance kalkuluje s částkou 45 zl. pro každého z 12 konšelů. I když se snížením počtu konšelů na šest zbývající mzda rozdělila, byla by maximální částka 360 zl., nikoli 540 zl.

1017Toto rozdělení není zcela umělé, v městských účtech se běžně vydělovali „kostelní sloužící“ či „kostelní officianti“ (1712).

1018Děkan rovněž dostával sud piva ke svým jmeninám (SOkA Klatovy, AMS, hlavní účet za rok 1747). V roce 1738 děkanovi sníženo množství deputátního piva na 7 sudů, podle pozdějšího vývoje však zřejmě jen krátkodobě (SOkA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 3r). O obdělávání děkanských pozemků poddanými se hovoří v nájemní smlouvě obecního hospodářství z 14. května 1753. Šlo o bez výjimky rustikální půdu, jak děkan P. Jan Václav Weissenregner z Weissenfeldu přiznal v roce 1749, kdy se zjišťovala rozloha duchovenského dominikálu pro potřeby tereziánského katastru (NA Praha, APA I., sign. B 33/2, příznávací tabele z 8. srpna 1749).

1019Až do zavedení Raabovy reformy dostával děkan z obecních luk každoročně jednu řůru sena. „Nyní ale skrze ten nový systém všechno rozděleno jest“, takže místo toho inkasoval ročně 5 zl. (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 2. března 1781).

1020Ke kolísání výše mezd srov. J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 II*, s. 144–145, pozn. č. 17.

druhém na základě rozhodnutí podkomořího z roku 1750. Bakalářův plat se tehdy rozdělil kantorovi a subkantorovi.¹⁰²¹ V městských vydáních 1650–1653 se uvádí také pravidelný příspěvek žákům městské školy na maso 2 zl. měsíčně s pauzami v postním období.¹⁰²² Mzdě učitelů se blížil ještě *varhaník* (regenschori). Další pozice se hradily z peněz zádušních (především kostelníci). Samostatný princip financování měl *špitál* na Hořejším Předměstí čp. 17/III (staré čp. 43/III). Podle dodatečně sepsaného nadačního instrumentu¹⁰²³ v něm vydržovaných šest lidí magistrát dotoval ročně 17 zl. 24 kr., tvořenými ročním příspěvkem pro šest špitálních (jedna osoba týdně se vydržovala třemi krejčary, tj. pro šest špitálních ročně 15 zl. 36 kr.) a příspěvkem na maso (k Velikonocům, Letnicím, sv. Václavu, sv. Martinu, Vánocům a na masopust, tj. šestkrát ročně 18 kr.).¹⁰²⁴ Jak naznačuje tabulka, uplatňovaly se v patronátních nákladech vzhledem k potravní nesoběstačnosti především obilní deputáty. Chlebové obilí, ječmen na přívarky a oves pro koně, s nímž děkan objížděl farníky.

Tab. č. 14: Přehled mezd a deputátů osob zahrnutých do patronátních nákladů v polovině 18. století¹⁰²⁵

	Děkan	Varhaník	Rektor školy ¹⁰²⁶	Kantor	Subkantor	Bakalář	Zpěváci	Kalkanti	Zvoníci a pulzanti	Špitálníci
Hotovost	193 zl.	56 zl. 40 kr.	71 zl. 30 kr.	57 zl. 10 kr.	57 zl. 10 kr.	26 zl.	5 zl. 15 kr.	-	2 zl. 53 kr.	17 zl. 24 kr.
Sudů piva	14	-	1,25	1,25	0,75	0,5	-	-	0,5	-
Sáhů dřeva	12	3	-	6	3	-	-	-	-	3 (= 6 varů)
Soudků soli	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Strychů pšenice	5	0,25	0,25	0,25	0,25	-	-	-	-	-
Strychů žita	41,5	1	1	1	1	-	-	-	-	-
Strychů ječmene	13	0,25	0,25	0,25	0,25	-	-	-	-	-
Strychů ovsa	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Strychů hrachu	4	0,25	0,25	0,25	0,25	-	-	0,25	-	-

Pramen: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účty a „Stanz-Tabellen“.

Celková výše hotových peněz odváděných na patronátní výdaje v letech 1701–1778 průměrně činila 400 zl.,¹⁰²⁷ po započtení obilních, pivních a ostatních deputátů (opět s přihlédnutím k neúplnosti dat, ceně 9 zl. za pivo a obilním cenám nižší hodnoty) ovšem již 640 zl. ročně.¹⁰²⁸

1021SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 15.

1022Účty 18. století již však příspěvky žáků zachycují jen příležitostně.

1023Nadační listina z 16. července 1804 v NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 30, fol. H 29r–H 30v.

1024SOKA Klatovy, AMS, hlavní účet za rok 1748: „6 špitálníkům po třikrát zaplacené maso na každou osobu po 1 libře, počítá, že vynáší á 4 kr. 1 zl. 12 kr.“. Podle hlavního účtu za období 1. 4. 1768 – 31. 3. 1769 se špitálníkům maso á 18 kr. vydávalo jen na Velikonoce, o svatodušních svátcích, na sv. Václava a na sv. Martina. Srov. Jaroslav HONC, *Roční spotřeba žita, chleba a jiných potravin v čeledních dávkách, deputátech, výměncích a špitálních dávkách v letech 1452–1845*. In: *Problémy cen, mezd a materiálních podmínek života od 16. do poloviny 19. století*, Praha 1971 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1971, č. 1), s. 205–206.

1025Tabulka je sestavena na základě účetních údajů ze 2. čtvrtiny 18. století. Jde pouze o ideální rekonstrukci, protože z účtů vyplývají nejrůznější odchylky, zaviněné zadržením platu a jeho zpětným doplácením.

102619. září 1777 byl rektorovi školy zvýšen deputát o polovinu, protože mu přibyla práce (SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 292r).

1027Pokud k této částce připočteme hotové peníze vydané pro kapucínský klášter a na církevní slavnosti (vše celkem 498 zl.), přiblížíme se tím roční průměrné částce 541 zl., kterou pro stejné položky vypočítává účetní bilance za léta 1772–1774 (SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781).

1028Hodnota přes 200 zl. vychází i z údajů účetní bilance za léta 1772–1774. Počítá celkem 180 zl. 30 kr. Mimo ale zůstává 14,5 sudů piva a 24 sáhů dřeva.

Započteny do těchto výdajů opět nejsou náklady za udržování patronátních budov – kostelů, děkanství, školy a špitálu. V účtech se neuváděly odděleně, nýbrž v nákladech za řemeslníky, které by výslednou průměrnou částku ještě navýšily (počítáno s nimi bude v rámci homogenních položek městského hospodářství). Při konfrontaci s absolutními hodnotami z poloviny 17. století nejsou rozdíly nijak propastné: 1652 celkem 404 zl. 52 kr., 1657 celkem 561 zl. 30 kr.

Volně lze k patronátním výdajům přiřadit ještě další položky. Sušický kapucínský klášter každoročně dostával od městské obce „jménem almužny“ u příležitosti pěti nejdůležitějších církevních slavností (přenesení sv. Antonína, na tzv. porciunkule o svátku sv. Felixe, na Pannu Marii Bolestnou a na sv. Františka z Assisi) peníze v hotovosti dále jeden zl. z výnosu jarmarečného při každém výročním trhu a konečně 2,5 sudu piva.¹⁰²⁹ Částkou započítávanou mezi deputáty, ale jinak vyplývající z tzv. febroniánské fundace založené v roce 1668,¹⁰³⁰ byl dále roční příspěvek 25 kop míšeňských grošů (převáděný později na 29 zl. 10 kr.).¹⁰³¹ Ve prospěch kláštera plynula z obecních peněz dále tzv. mansfeldovská fundace na střechy kláštera 15 zl. ročně.¹⁰³² Mniši z tohoto příspěvku hradili pohoštění pro návštěvy včetně konšelů.¹⁰³³ Tyto obligatorní položky rozhojňovaly další mimořádné příspěvky: magistrát byl kupř. pozorný k jmeninám kvardiána anebo návštěvám provinciála řádu (pro tuto příležitost uvolňoval na přelomu 70. a 80. let 2 zl. ročně) nejen finančně, ale i vínem.¹⁰³⁴ Kapucíni rovněž pořádali po celý rok kázání ve farním kostele.¹⁰³⁵ Ve výsledku tak byly peníze věnované z městského důchodu kapucínům výrazně vyšší, obvykle kolem 30 zl., někdy, jako např. za roky 1750 a 1751, dokonce až 55 zl.¹⁰³⁶ V ročním průměru za léta 1701–1778 se tedy výsledný příspěvek kapucínům pohyboval na hodnotě 63 zl. Jejich příjmy tím pochopitelně nekončily, rozhojňovaly je fundace a odkazy, které již ovšem šly mimo obecní pokladnu.¹⁰³⁷

Konečně výdajovou položkou započitatelnou do patronátních nákladů byly náklady spojené s veřejnými slavnostmi. V sušickém prostředí se omezovaly téměř výlučně na vydání spojená se slavnostmi náboženskými. Z městských účtů poznáváme především občerstvení při pouti k Panně Marii do Strašína,¹⁰³⁸ na stravu vzácným poutníkům k sušickým poutím Panny Marii Bolestné a sv. Václava.¹⁰³⁹ Roční průměr za léta 1701–1778 dosahuje hodnoty 35 zl., instrukce pro hospodářského správce z roku 1754 předepisuje vydat na tyto účely ročně 27 zl., zná ovšem jen strašínskou

1029V tomto složení předepisuje výdaje pro kapucíny instrukce pro hospodářského správce z roku 1754 (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.8, „*Pravidlo pro berníka městského, co tak on do příjmu uvéstí povinen a respective bez aprobačí za vydání kláští moci bude*“). Uvádí ji také účetní bilance za léta 1772–1774 (SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781).

1030Městská obec si tehdy vypůjčila 500 kop míšeňských grošů od sestry Febronie, představené dominikánského kláštera sv. Anny a Vavřince na Starém Městě pražském. Pětiprocentní roční úrok Febronie věnovala ve prospěch sušického kláštera, kde byla pohřbena její matka (Originál dlužního úpisu v NA Praha, Řád kapucínů, inv. č. 544, karta č. 430).

1031SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 1. prosince 1751.

1032SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 1. prosince 1751.

1033SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 12. ledna 1745.

1034V roce 1747 darováno víno kapucínskému vizitátorovi, k svátku zdejšímu kvardiánovi a na oslavu příchodu nového kvardiána (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1747).

1035SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 15. 12. 1751. Podle hlavního účtu za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768 kapucíni z městského důchodu dostali celkem 37 zl. (započítány i sudy piva).

1036„[...] 55 zl. rýn. a pět sudů piva z pivovaru brabcovského za rok 1750 a 1751, které nám chudým pp. kapucínům vznešená obec král. města Sušice na veřejných pět slavností z obzvláštní náklonosti a dobroty jakožto svatou almužnu každoročně uděluje“ (SOKA Klatovy, registratura do roku 1829, sign. IV, AMS, účetní příloha z 1. 12. 1751). Usilování o získání pravidelného přísunu piva sledujeme i ve starší době: v roce 1692 městská rada zamítla návrh kapucínů, aby každý měšťan ze své várky věnoval jeden ačtlík ve prospěch kláštera (SOKA Klatovy, AMS, sign. 33, radní protokol 1690–1709, fol. 60v). V roce 1777 bylo povoleno, aby si kapucíni sami ve vrabcovském pivovaru vařili pivo (SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 298r).

1037Ve své závěti z 12. dubna 1698 hrabě Quido Tertzii de Sissa, majitel Kolince, ustanovil, aby se sušickým kapucínům odvádělo každoročně 6 sudů piva z kolíneckého pivovaru (Provinciálát řádu kapucínů v Praze – knihovna, sign. RKP 400, pag. 576–577).

1038Např. v září 1710 vydáno na oběd v Kadešicích pro poutníky 5 žejdlíků soli (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 5. 7. – 30. 8. 1710). Podle účetní přílohy z 19. června 1744 vyšla pouť do Strašína na téměř 13 zl., přičemž polovina částky připadla na pohoštění duchovním (hovězí, telecí maso, víno, chléb, pivo), druhá na její organizaci (kostelníkům, zpěvákům, nosičům apod.). Tato povinnost magistrátu byla živá ještě v roce 1832, kdy se v důsledku řádící cholery za prosebné procesí do Strašína vydalo více než obvykle.

1039Na svatováclavskou pouť se vždy vystavil sud poutníkům (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1748), darovalo 0,5 sudu děkanovi a témuž vydáno 15 zl. (tamtéž).

a svatováclavskou poutí.¹⁰⁴⁰ Výdaje za náboženské slavnosti dočasně přestaly po vydání josefských zákazů poutí a procesí, po smrti Josefa II. se ale opět obnovovaly.

Zbožné pohnutky stály rovněž u vydání na **almužny**,¹⁰⁴¹ které v zásadě závisely na blahovůli toho kterého purkmistra. Od roku 1750 však na základě rozhodnutí podkomořího mohl vydat maximálně 33 kr. za celou dobu svého čtyřtýdenního mandátu.¹⁰⁴² V průměru se na almužny v letech 1701–1778 ročně vynaložilo 20 zl.

Vlastní městské hospodářství uzavřeme vydáními ve prospěch **podkomořského úřadu**, potažmo dalších nadřízených úřadů. V polovině 17. století ještě dotování podkomořího a jeho byrokratického aparátu zhruba odpovídalo středověkým zvyklostem,¹⁰⁴³ i když se začaly projevovat některé novinky, které výši investic zásadně ovlivnily. Po třicetileté válce již podkomoří neobjížděl pravidelně všechna svěřená města, nýbrž sázení prováděl stále častěji korespondenčně, což se blahodárně projevovalo v celkové výši výdajů spojených s obnovami. Plat pro podkomořího, hofrychtěře a písaře činil pravidelně 77 zl. v hotovosti. Druhou nejvyšší položkou bylo tzv. ostrožné, jehož výše kolísala mezi 40 až 104 zl. (alespoň podle přehledu vydání za léta 1650–1653). Tyto dvě položky doplňovala vydání za pohoštění, v němž nechybělo exportní víno, zvěřina, ryby a další pochutiny. Neomezovalo se jen na vlastní pobyt podkomořího, jeho kontingent se vybavoval na cestu do sousedního města.¹⁰⁴⁴ O nejrůznějších „discreti“ peněžního i naturálního rázu, kupř. ke Štědrému večeru, se dozvídáme průběžně. Kromě toho se různé „prezenty“ podkomořímu odesílaly i v průběhu roku ve snaze získat u něj větší náklonnost či shovívavost (lososi, zvěřina apod.). Výdajové položky za podkomořího doplňovaly různé opravy na vozech, kovářské práce apod. Všechna tato „nepsaná“, avšak povinná vydání činila kolem 50 zl., čímž se vydání za podkomořího celkově vyšplhalo k částce 150 až 200 zl. Do tohoto intervalu se dostává rovněž paušální částka 160 zl., která byla ve prospěch podkomořského úřadu pro Sušici předepsána počínaje rokem 1750.

Vedle osobních nákladů vlastního městského hospodářství platilo město částky rovněž **nadřízeným úřadům a významným osobám**. Z nadřízených institucí to bylo úřednictvo krajského úřadu,¹⁰⁴⁵ do významných osob magistrát investoval při jejich návštěvách v Sušici v nejrůznějších záležitostech – patřili sem především kazatelé, šlechtici, představitelé kapucínského řádu aj. Často se rovněž věnovaly pozornosti významným věřitelům („dobrodincům města“), zejména lišřanskému faráři Haverlovi, jenž obci poskytl v kritickém období úvěr 6 000 zl.

Přikročíme k celkovému zhodnocení vlastního městského hospodářství v letech 1701–1778. Předchozí text zohlednil jak položky produktivní, tak neproduktivní a tam, kde to bylo možné, byl vypočten průměrný roční čistý výnos.

Produktivní položky:	Částka:	Podíl:
cla a mýta	30 zl.	2,7–3,8 %
poplatek za trhov. místa	9 až 26 zl.	0,8–3,3 %
městská váha	12 až 15 zl.	1,1–1,9 %
solní obchod	200 až 400 zl.	18,0–50,1 %
měšťanský pivovar	164 zl.	14,8–20,7 %
obecní nemovitosti	150 až 250 zl.	13,5–31,6 %
Židé	200 zl.	18,0–25,3 %
soudní poplatky	5 zl.	0,4–0,6 %

1040SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.8, „Pravidlo pro berníka městského, co tak on do příjmu uvéstí povinen a respective bez aprobačí za vydání klásti mocti bude“.

1041Konkrétní položky almužen viz „Rejstřík při král. ouřadu purkmistrovským král. města Sušice přicházejícím a odcházejícím poslům, almužny, též rozličně vydaných peněz roku 1744“ v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy. Zaujmu pravidelně „branným od stolečku“, dominikán z Klatov, slepý souseď, chudým souseďům do Plzně a Klatov apod.

1042SOkA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, bod č. 43.

1043Od roku 1502 podkomoří inkasoval za obnovu 15 kop českých grošů (J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, s. 30), což zůstalo zachováno i v polovině 17. století – podkomoří 30 kop míš. grošů, hofrychtěř polovinu této částky (M. ĎURČANSKÝ, *Obnovování městských rad v českých královských městech v letech 1624–1636*, s. 100).

1044SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 6r, 34r, 68r.

1045V roce 1712 ke Štědrému večeru magistrát odesílal 22 zl.SOkA Klatovy, AMS, sign. 161, hlavní účet za rok 1712, fol. 24r.

podruzi za pastvu dobytka	21 zl.	1,9–2,7 %
Σ	791 zl. až 1111 zl.	
<i>Neproductivní položky:</i>	<i>Částka:</i>	<i>Podíl:</i>
osobní náklady městské správy	-900 zl.	48,5–49,9 %
náklady na patronát	-640 zl.	34,5–35,4 %
almužny	-20 zl.	1,1 %
náklady na nadřízené instituce (podkomoří)	-150 až -200 zl.	8,3–10,8 %
kapucíni	-60 zl.	3,2–3,3 %
církevní slavnosti	-35 zl.	1,9 %
Σ	-1805 zl. až -1855 zl.	

I když kalkulujeme v některých případech (měšťanský pivovar, obecní nemovitosti) s hrubým výnosem, jeví se nám konečná bilance vlastního městského hospodářství jako prodělečný hospodářský podnik se ztrátou 744 až 1014 zl.¹⁰⁴⁶ Tento čistý „výnos“ ovšem stále nadále není konečnou bilancí, neboť z něj musíme eliminovat tu složku městského hospodářství, kterou nelze zcela jednoznačně ztotožnit ani s jednou z obou sfér městské ekonomiky – **náklady homogenního rázu**. Již byly zmíněny u vydání za obecní a patronátní budovy, jejich rozsah však byl mnohem širší. Podrobně se jim budu věnovat níže, zde postačí konstatování, že na základě mechanických a vždy nutně zjednodušujících propočetů jde vyjádřit podíl vlastního městského hospodářství na nich částkou -825 zl. Tím se nám výsledná bilance vlastního městského hospodářství propadá ještě hlouběji do červených čísel, a to až k hodnotě kolem -1700 zl. I pokud bychom procentuální podíl vlastního městského hospodářství na nákladech homogenního rázu mohli napadnout jako neobjektivní a snížili jej, zůstává nám výrazný deficit, který se zcela jistě pohyboval kolem -1000 zl. měsíčně. Směrem do minulosti nemohla být situace zcela stejná jako v prvních třech čtvrtinách 18. století, kdy lze očekávat výrazně vyšší potenciál u položek v 18. věku již zanedbatelných, avšak dobovými relacemi označovaných za klíčové – mýta, cla či solního obchod. Za rok 1652 známe bohužel pouze výdajové položky, které se svou hodnotou 1517 zl. 26 kr. blíží průměru z 18. století. Musíme však v této době počítat s nižšími náklady na udržování byrokratického aparátu (absence hospodářského správce). V účtech také překvapivě postrádáme příjmy ze soudních poplatků a tax. Nemohly však výrazněji zjištěné trendy ovlivnit, neboť v lidnatější Plzni tvořily méně než 50 zl. ročně.¹⁰⁴⁷ Výsledná zjištění o pasivitě vlastního městského hospodářství se kryjí s výsledky analýzy A. Zemana pro Plzeň a Rokycany včetně hlavních trendů.¹⁰⁴⁸

5.2.5 Homogenní položky městského hospodářství

Výčet účetních položek, které se paralelně uplatňovaly v obou dvou sférah městského hospodaření představuje z metodického hlediska patrně nejproblematictější úsek. Prosté rozdělení obojího na dvě stejné poloviny se ukazuje jako zcela neobjektivní, takže se v obdobných případech volí postup procentuálního zastoupení. A. Zeman tímto způsobem kalkuloval pouze městské investice, jimiž označoval vydání za údržby budov – stanovil přitom poměr 1 : 4 ve prospěch vrchnostenského hospodářství. Další (věcné náklady na městskou správu, různá vydání) již mechanicky rozdělil v poměru 1:1.¹⁰⁴⁹ V rámci reality raně novověkého města a v rozporu se Zemanovou klasifikací však bylo možné do této kategorie připojit anebo naopak vyloučit ještě další položky. Předně sem nezahrnuji náklady spojené s obnovováním městské rady (připojuji je k vlastnímu městskému hospodářství, protože probíhalo nezávisle na existenci velkostatku), dále církevní slavnosti jako byly poutě apod. (zahrnul jsem do patronátních vydání).

Širokou paletu vydání, prostupující do vrchnostenské i vlastní hospodářské sféry města, byly **věcné náklady na městskou a vrchnostenskou správu**. V prvé řadě šlo o výlohy spojené s kancelářským provozem. V 18. století v Sušici fungovaly tři kanceláře. Zatímco kancelář radní se až

1046 791 zl. - 1805 zl. = -1014 zl., 1111 zl. - 1855 zl. = -744 zl.

1047A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 93–94.

1048A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 87; TÝŽ, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, s. 92–93.

1049A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 93.

na výjimky zabývala agendou spojenou s chodem vlastního města, potom kanceláře purkmistrovská a především hospodářská vyřizovaly stejně tak provozní požadavky velkostatku.¹⁰⁵⁰ Přesnou hodnotu nákladů na jednotlivé kanceláře pochopitelně vyjádřit nelze, při nákupu papíru apod. se neuváděl konkrétní účel a vlastně ani nebyl možný. Částka vynaložená tímto směrem se v 18. století v celkovém souhrnu pravidelně pohybovala mezi 15 a 30 zl. a průměrem 20 zl. 30 kr., takže výrazněji obecní hospodářství nezatěžovala.¹⁰⁵¹ Jiného názoru ovšem byl královský podkomoří v roce 1750: ve své instrukci přímo stanovil množství papíru, které se může maximálně spotřebovat¹⁰⁵² (v této souvislosti připomeňme, že norimberští kupci byli povinni namísto jarmarečného v hotových penězích odvádět inkoust a další psací potřeby).¹⁰⁵³ Druhou položkou byly výlohy spojené s expedicí písemností, nejčastěji nadřízeným úřadům. Dělo se tak buď využitím poštovních služeb, anebo prostřednictvím poslů. Ti byli vysíláni k různým doručením jak ve vrchnostenských záležitostech, tak v agendě vlastního městského hospodářství. Výše jejich odměny závisela vedle vzdálenosti také na tom, dosáhli-li cíle v jednom dnu anebo na cestě přenocovali.¹⁰⁵⁴ Poslové přitom byli buď ze Sušice vysíláni, anebo do města přicházeli na pověření jiných úřadů – nejčastěji s různými nařízeními od krajského úřadu. Výlohy za jednu cestu nikdy nepřekročily hodnotu 2 zl., v naprosté většině se pohybovaly pod hranicí 30 kr.¹⁰⁵⁵ (záleželo také na vzdálenosti sídla krajského hejtmána). Do měsíce takových cest proběhlo zpravidla 5–10. Královský podkomoří v roce 1750 v této souvislosti apeloval, že „*bude povinnost jak inspectora, tak purkmistrův na takový prozřetelný způsob jednati, by týž outraty nejmožnějc se uspořily, následovně poslové bez nejbezelstnější potřeby nikam se neobesilávaji*“.¹⁰⁵⁶ Za sledované období 1701–1778 roční průměrný náklad na posly činil 40 zl. 53 kr. Úloha pošty v této době byla stále marginální: účetní bilance za léta 1772–1774 počítá s poštovným 4 zl. 56 kr., zatímco na posly 35 zl. 27 kr.¹⁰⁵⁷

Pokud cestovali sami představitelé městské správy, hradilo jim město diety. Pro hospodářského inspektora a koňšely byla jejich výše v 18. století stanovena na 1 zl. 30 kr. denně, pro hospodářského správce na 1 zl. denně. Tyto taxy ovšem byly stanoveny v rámci úsporných opatření podkomořím v roce 1750, takže předtím musely být z logiky věci jistě vyšší.¹⁰⁵⁸ V letech 1701–1778 činila průměrně ročně vydaná částka na diety 46 zl. 51 kr.,¹⁰⁵⁹ výkyvy směrem nahoru se objevovaly především v letech, kdy ústřední úřady vyžadovaly přítomnost zástupců města přímo v Praze. Do naprostého extrému dospěla částka za diety v roce 1652, kdy tímto způsobem odplynulo 241 zl. 1 kr., což byla hodnota v celém 18. věku nepřekonaná. Jistě souvisela s jednáním, které Sušičtí vedli o své obecní dluhy. Čistě pro úplnost dodejme, že diety mohly být v některých případech vypláceny i formou naturální – např. poddaným vezoucím do Prahy rekruty byl vydáván oves pro koně.

Ve stejných cenových hladinách se pohybovaly také náklady spojené s hrdelním soudnictvím a provozem arestu. Chod arestu v sobě zahrnoval vedle údržby jednotlivých městských vězení

1050J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, s. 75.

1051Účetní bilance za léta 1772–1774 počítá s průměrnou částkou 22 zl. 26 kr. (SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781).

1052„*Za čtyřicáté páté seznavše také, že při zdejších cancellářích mnoho papíru skrze rok se vypotřebuje, z čehož vyplejvá, že se s týmž velmi nehospodárně zachází, odkud tedy na budoucnost k potřebě při purkmistrských ouřadův ouhrnkem ročně bílého papíru 1 ½ a černého ½ rysu, k hospodářské cancellárii černého 1 rys bílého též 1 rys, městskému písaři černého ½ rysu, bílého ½ rysu vyjmají k založení kněh městských potřebujícího papíru se vykazuje, dle čehož důchodní se jak řídití věděti bude.*“ SOKA Klatovy, AMS, , sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořního v Sušici 1750, pag. 90.

1053Nájemní smlouva na jarmarečné z 22. května 1759 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.

1054Srov. „*Rejstřík při král. ouřadu purkmistrovským král. města Sušice přicházejícím a odcházejícím poslům, almužny, též rozličné vydaných peněz roku 1744*“ v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy; zde rozepsány jednotlivé položky. Např. posel ke krajskému úřadu dostával 9 kr., posel jdoucí tamtéž dnem i nocí již 36 kr. Podobně v mladších účetních přílohách: v roce 1752 do Písku 15 kr., do Prahy 1 zl. 30 kr. apod.

1055Např. posel Jan Prokop obdržel v roce 1713 za doručení listů k české komoře a apelačnímu soudu do Prahy celkem 1 zl. 30 kr. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 7. dubna 1713), naproti tomu posel z Prahy v roce 1738 obdržel 18 kr. (tamtéž, účetní příloha z 29. března 1738)

1056SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořního v Sušici 1750, pag. 89.

1057SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781.

1058SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořního v Sušici 1750, bod č. 44.

1059S nižší částkou za diety počítá účetní bilance za léta 1772–1774 – kalkuluje průměrně s 24 zl. 16 kr. ročně (SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781).

(v Klášterské bráně čp. 42/I, v domě čp. 122/I a v radnici čp. 138/I)¹⁰⁶⁰ stravu pro vězněné a honorář pro katy, jejichž služeb se v 18. století využívalo již jen externě (stálé katovské působení je doloženo naposledy v polovině 17. věku). Úlohu přitom asi sehrávala sociální příslušnost delikventa, denní výživa v arestu se kalkulovala v naprosté většině nákladem 4 kr. (žhářský myslivec Slaviček 1712, cikán Honza 1744, rodina Heidingerova 1756), je však i doklad o 8 kr. denně (rekрут 1744).¹⁰⁶¹ Věznění ovšem nebývali jen obyvatelé města a městského panství, ale při spáchání hrdelních zločinů rovněž cizopanští poddaní. Dochované účty přitom nedávají odpověď na otázku, zda se výživa takových vězňů, jejich poprava a náklady na kata připisovaly na vrub jejich vrchnostem – je to však velmi pravděpodobné. Po zrušení hrdelního práva počínaje 1. lednem 1766 se v Sušici vydání spojená s provozem arestu podstatněji nesnížila, neboť zde byli nadále věznění delikventi a obvinění z hrdelních zločinů před jejich deportací ke kriminálnímu soudu do Písku. To, co se tak ušetřilo za kata, se vydalo formou příspěvku do kriminálního fondu. S ohledem na různou frekvenci deliktů se počet vězňů a délka jejich pobytů v arestu, potažmo množství poprav v jednotlivých letech značně lišily, v letech 1701–1778 to v ročním průměru bylo s připočtením příspěvku do kriminálního fondu 38 zl. 25 kr., účetní bilance pro léta 1772–1774 počítá s 40 zl. 28 kr. ročně.

Přikročíme-li k celkovému zhodnocení věcných nákladů na městskou správu, docházíme pro léta 1701–1778 k průměrné roční částce 146 zl. 39 kr. V polovině 17. století (1657) konšelé tuto částku odhadovali poněkud skromněji, jen na 35 zl. 48 kr.¹⁰⁶² Pro chod města byly sice obligatorní, v celkovém součtu však jejich zatížení pro obecní hospodářství nebylo nijak výrazné. V sumárním pohledu tak na rozdíl od A. Zemana věcné náklady na městskou správu vyjadřují poměrem 1 : 1, neboť vrchnostenská agenda s sebou přinášela výrazně větší spotřebu kancelářského papíru, větší vytíženost městského arestu, větší frekvenci služeb posílů a služebních cest.

Do homogenních položek městské ekonomiky náležely **osobní náklady na hospodářskou správu**. Zatímco primasové zpravidla za své služby v této oblasti neinkasovali vyšší odměny než konšelské, znamenalo zřízení profesionálních úřednických postů v ekonomické oblasti výraznou změnu a nové platební břemeno, poněkud relativizující jejich pozitivní úlohu v procesu ozdravení městských ekonomik. Jisté zmínky o hospodářském úřednictvu lze pozorovat v polovině 17. století,¹⁰⁶³ ale rekrutování profesionálních hospodářských byrokratů je až výsledek činnosti Bořkovy komise z počátku 18. století. Ani potom fungování hospodářských správců a hospodářského inspektora neprobíhalo lineárně a několikrát došlo ke spojení těchto funkcí v jedné osobě, což vyvolávalo nespokojenost měšťanstva. Též výše odměny a deputátů v průběhu 18. století nebyla konstantní. Hospodářský inspektor začínal v roce 1712 na 110 zl. hotových peněz, ve 40. letech přijímal 78 zl. a v závěru sledovaného období (1770–1778) pobíral již jen 60 zl. Výrazně vyšší mzdy požívali hospodářští správci: v roce 1712 obdrželi z obecního důchodu 80 zl., ve 40. letech 100 zl. a od roku 1772 již 130 zl. K těmto mzdám se ještě družily poměrně štědré deputáty piva a obilí (blíže tabulka č. 15).

1060J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, s. 58.

1061SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. prosince 1744.

1062NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

1063Zmínka o úředníkovi Adamu Hankovi z roku 1652 (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 85r).

Tab. č. 15: Přehled mezd a deputátů hospodářského úřednictva v polovině 18. století¹⁰⁶⁴

	Hospodářský inspektor	Hospodářský správce
Hotovost	78 zl.	100 zl.
Sudů piva	6	10
Sáhů dřeva	-	-
Soudků soli	-	1
Strychů pšenice	-	2
Strychů žita	-	10
Strychů ječmene	-	2
Strychů ovsa	26	26
Strychů hrachu	-	1,5
Žejdlíků másla	-	60
Liber sýra	-	40

Pramen: SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účty a „Stanz-Tabellen“.

Zbývá doplnit, že deputát dvou sudů požívali také konzulentí. Jestliže shrneme všechna vydání do ročních průměrů, potom obvyklá částka vynakládaná za hospodářský úřednický aparát v letech 1701–1778 dosahovala v hotových penězích 173 zl. ročně,¹⁰⁶⁵ pokud připočteme deputáty (které lze ne vždy vyčíslit v penězích), minimálně 290 zl. ročně, čímž převyšujeme dvojnásobek věcných nákladů na městskou správu! K tomu je nutné počítat i s případy defraudace jednotlivých úředníků (popsanou výše), takže reálné hodnoty se pohybovaly ještě výše.

Obvyklou garancí právní jistoty královských měst byli **právní zástupci (agenti)**, fungující a lobbující za město u panovnického dvora anebo ústředních úřadů, tj. ve Vídni a Praze.¹⁰⁶⁶ I on mohl a také mnohdy jednal v záležitostech vyplývajících z patrimonijní funkce Sušice, takže i vydání na něj je nutné zařadit sem. Poprvé jsme o něm zpraveni v roce 1637 v souvislosti se sporem o dluh s Annou Byšickou: město tehdy zastupoval Jiří Podzimek.¹⁰⁶⁷ Kvůli stejné kauze zastupoval zájmy Sušice od roku 1647 a později ve „*vedení práva a za příčinou dluhův obecních*“ Václav Lhoták ze Lhoty,¹⁰⁶⁸ v 18. století defiluje celá řada jmen.¹⁰⁶⁹ Pravidelným ročním nákladem 15 zl. (od poloviny století navýšeným na 24 zl.) však byl právní zástupce skutečně jen mizivou položkou městských účtů.

Zcela specifické a poměrně významné byly příjmy a vydání, označované jako **různé („rozličné“)**. V dobové účetní praxi se do nich zahrnuly ty položky, které podle úsudku účetních nebylo možné zařadit jinam. Tento subjektivní přístup se pochopitelně měnil s osobou účetního, takže vznikla nesusoudná skupina různých položek. Ve výdajích se nacházely často ty, které šlo a také byly pro potřeby naší analýzy připočteny do příslušných skupin: nejčastěji se jednalo o řemeslnické práce, vysílání posílů, lámání vápence do výdajů na vápenku, podobně o výdaje spojené s nákupem vybavení do pivovaru, zvoníkům za zvonění, údržbu obecních budov (radničních hodin, pivovaru) apod. V položkách příjmových naopak oproti dobovým účtům byla výjimečně mezi různé příjmy (anebo jako samostatná položka) zahrnuta bonifikace, která vyplývala z kontribuční povinnosti a tudíž neměla být vůbec zaznamenávána v účtech důchodenských. Po eliminaci těchto

¹⁰⁶⁴Tabulka je sestavena na základě účetních údajů ze 2. čtvrtiny 18. století a nedatované instrukce pro hospodářského správce Frant. Obstzierera (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.8). Jde pouze o ideální rekonstrukci, protože z účtů vyplývají nejružnější odchylky, zaviněné zadržením platu a jeho zpětným doplácením. Srov. J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, s. 68–69.

¹⁰⁶⁵Účetní bilance za léta 1772–1774 počítá dokonce s průměrným ročním vydáním za hospodářské úřednictvo s 215 zl. (SOkA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781).

¹⁰⁶⁶Agenti byli běžní u většiny měst. Pro Dvůr Králové srov. František IŠA, *Poselská služba Dvora Králové nad Labem v raném novověku*, Praha 2014. Diplomová práce, Ústav českých dějin FF UK, s. 204.

¹⁰⁶⁷NA Praha, Stará manipulace, sign. C 215/S 79.

¹⁰⁶⁸SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 4r–4v, 84r.

¹⁰⁶⁹1710 Jan Václav Worle, Flechtner (SOkA Klatovy, AMS, registratura před 1829, sign. II/1/11), 1742–1743 František Antonín Rier, 1752–1755 Daniel Lhotský (srov. SOkA Klatovy, AMS, sign. 39, radní protokol 1755–1758, fol. 28v), ?–1758 Pilát, 1758–1769 Vojtěch Nemrha (tamtéž, sign. 28, manuál purkmistrovského úřadu 1756–1758, fol. 57r, 68r), 1781–1784 Itz.

položek zbyly již jen ty skutečně nezařaditelné. Jednalo se často o vydání na různé slavnosti spojené s významnou událostí ve veřejném životě města i celé monarchie (oslavy korunovace, vojenského vítězství), různé pojízdky neurčitého rázu apod., v příjmech potom výjimečně splátky peněz půjčených z městského důchodu, úroků ze stavovských obligací apod. Průměrně různá vydání v letech 1701–1778 dosahovala roční částky 263 zl., příjmy méně než třetinu (73 zl.), takže dospíváme k záporné bilanci -190 zl. Připomínám, že tuto částku započítávám rovným dílem mezi vlastní městské a vrchnostenské hospodářství.

Vlastní jádro nákladů homogenního rázu tvořily výlohy na **řemeslnických pracích**. V městských účtech se sice položka „nákladů na řemeslníky“ pravidelně objevovala, ale nebyla pojímána důsledně a systematicky, takže celou řadu výdajů tímto směrem se zapsalo rovněž mezi různá vydání či k opravám obecních nemovitostí. Udržování obecního a vrchnostenského hospodářství znamenalo využívat služeb široké škály profesionálů. Naprostou většinu z nich zastali řemeslníci ze Sušice a jen ve výjimečných případech se městská obec obracela jinam. Platí to např. pro hamerníka (v Dlouhé Vsi).¹⁰⁷⁰ Někteří sušičtí řemeslníci se dokonce titulovali „panští“, čímž zřejmě vyjadřovali své monopolní postavení v uspokojování zakázek pro městské hospodářství.¹⁰⁷¹ Řemeslnické práce probíhaly jak na obecních budovách uvnitř městských hradeb (radnice, škola, obydlí branných), tak na poplužních dvorech městského velkostatku. Účty obvykle uváděly součty jednotlivých druhů řemeslných prací bez rozepsání, čeho se týkaly (vyplývalo to z charakteru účtů, které řemeslníci předkládali k proplacení – obvykle jen stručně popisovali druh provedeného úkonu a materiál, aniž by sami věděli, jak bude výrobek využit). Tradičně nejvyšší částky městská obec utrácela za práci tesařů (v letech 1701–1778 průměrně 91 zl. ročně), následovaných zedníky (35 zl. ročně), protože na obecních nemovitostech i nemovitostech velkostatkových bylo stále množství udržovacích oprav. Poměrně vysoko šplhali ještě kováři (40 zl.), nezbytní pro opravy zemědělského náradí, a bednáři (20 zl.), využívaní pro práce v měšťanském a vrchnostenském pivovaru. Ostatní řemeslnické práce byly již marginálního rázu a využívalo se jich řidčeji – od truhlářů a zámečníků po sklenáře, uzdaře a řemenáře, provazníky, koláře či dokonce knihaře. V celkovém součtu tak řemeslnické práce připravily městský důchod v průměru o 235 zl. ročně. V roce 1657 městský účet naznačil vydání tímto směrem za podstatně nižší, pouze 45 zl. 27 kr. Alespoň k rámcové představě o podílu řemeslnických prací pro vrchnostenského a vlastního městského hospodářství lze využít účetní bilanci z let 1772–1774 a její celkovou částku za řemeslnické práce 209 zl. 17 kr.¹⁰⁷²

S prací řemeslníků úzce souvisela vydání za **materiál**, evidovaná ve skleповých účtech. Při přehlednutí problému, zda kalkulovat materiál koupený anebo spotřebovaný (započítán zakoupený, protože do něj bylo investováno) je nutné konstatovat, že jeho jednoznačné vyčíslení není možné. Velmi často se započítával do nákladů za řemeslnické práce a jen v menším procentu případů zvlášť, obvykle tehdy, pokud se pořizoval odjinud než od řemeslníků – jednalo se zejména o dřevo. To také v souladu s vysokým využitím tesařských prací nalézáme v účetních přílohách k vydáním za materiál nejčastěji: stavební dřevo, fošny a prkna, šindel a hřebíky. Potřebu těchto surovin ovlivňovaly roční počasí a katastrofy – své sehrávaly zvláště povodně a požáry, které dokázaly náklady tímto směrem značně navýšit. V ostatních případech šlo o nákupy hotových bednářských výrobků do pivovaru a dvorů (vědra, míry na obilí), dále olej a kolomaz na žebřinové vozy a kočáry, smola na výrobu pivovarských sudů, opravy kašen a koryt apod. V letech 1701–1778 se tímto způsobem ročně vynaložilo průměrně 210 zl. Účetní bilance 1772–1774 je trochu konkrétnější. S vidinou zrušení poplužních dvorů počítá ve skleповém s úsporou 68 % (tj. z částky 80 zl. 38 kr. plných 55 zl. 38 kr.) a ve vydáních za šindel, prkna a další dřevo s úsporou 55 % (z částky 222 zl. 31 kr. – ovšem i se započtením palivového dřeva – plných 123 zl. 40 kr.). S ohledem na sezónní výkyvy ve vydáních na materiál je však nutno tato čísla chápat jen jako ilustrační.

Zdaleka nejvíce v rámci homogenních položek městského hospodářství pohlcovalo **splácení úroků a jistin z dlužených peněz**, ať již šlo o fundace anebo plnocenné úvěry. Odsávalo městu nejvíce hotových peněz vůbec. Kromě likvidace následků požáru z roku 1707, jenž postihl obecní i

1070SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 19. 6. 1752.

1071Např. kovář Fialka.

1072**Vlastní městské hospodářství:** městské budovy 75 zl. 43 kr., radniční hodiny 10 zl. 18 kr., vodovod a vodní trouby 8 zl. 46 kr., mosty a cesty 6 zl. 8 kr., měšťanský pivovar 11 zl. 14 kr. **Vrchnostenské hospodářství:** vrabcovský pivovar 16 zl. 30 kr., poplužní dvory 61 zl. 39 kr., Bez možnosti zařazení jsou pouze náklady na mlýny 18 zl. 59 kr.

vrchnostenské provozy, se značné množství úvěrů uzavíralo kvůli kontribučním nedoplatkům. Berní požadavky státu tak vlastně působily na městskou ekonomiku skrytě negativně. Jak již bylo uvedeno výše, vypůjčila si Sušice za období 1650–1775 minimálně 58 715 zl. 20 kr., protože však mnohdy úvěr sloužil k umoření úvěru jiného, nelze reálné zadlužení vypočítat jen mechanickým sčítáním jednotlivých částek. Relace z poloviny 18. století počítá s hodnotou cca 21 000 zl. a ročním úrokem zhruba 1 200 zl. Směrem do přítomnosti příliš neklesla, v roce 1786 činila 22 660 zl. 60 kr.¹⁰⁷³ Průměrná hodnota splácených částek za léta 1701–1778 je vyšší a činí 1 430 zl. 27 kr., a to proto, že kromě úroků se město pokoušelo splácet i jistiny. V jednotlivých letech splátky kolísaly podle momentální platební potence, přestože ideálně měly odvody úroků probíhat vždy na sv. Jiří a sv. Havla. Jestliže v letech 1701–1778 podepsala obec dlužní úpisy ve výši 45 932 zl., znamenalo by to, že při roční splátce 230 zl. (získané odečtením průměrné ročně zaplacené částky od výše úroků) by tímto tempem hradili jistiny plných 207 let! Pokud bychom potom počítali s dluhem 21 000 zl., rozložilo by se placení jistin do horizontu 92 let.

Nejčastějším zdrojem úvěru Sušických byla šlechta a církevní instituce.¹⁰⁷⁴ V jejich rámci specifickou roli sehrávaly především fundace.¹⁰⁷⁵ Iniciativa v jejich případě nemusela vycházet ze strany vypůjčitele (tj. města), ale vyplynula ze zbožných pohnutek a zrealizovala se formou testamentárního odkazu. Zakladatel fundace věnoval fundační kapitál fyzické (měšťan, duchovní) či právnické (městská obec, záduší) osobě, která z něj podle podmínek sjednaných ve fundačním instrumentu (nejčastěji testamentu) odváděla úrok v obvyklé výši 4 až 6 % předem určeným osobám. Fundace mohla také váznout na nějaké nemovitosti formou věčného platu, takže platební povinnost přecházela prodeji a dědickou posloupností. Jindy na sebe fundaci z finanční potřeby někdo vědomě převzal (např. v roce 1774 obec na splacení koupě domu čp. 40/I převzal dvě fundace). Poměrně běžným bylo zapisování fundačního kapitálu kostelnímu záduší, odkud si ho mohl kdokoli vypůjčit.¹⁰⁷⁶ Nejvíce fundací bylo založeno ve prospěch děkanského kostela sv. Václava, méně potom kostela Panny Marie, kostela sv. Felixe z Cantalice a městského špitálu. Sušická městská obec z nich nesla jen menší část (podle konsignace z května 1734 garantovala fundační kapitál v celkové výši 3 149 zl. 20 kr.),¹⁰⁷⁷ většina vázla na soukromých měšťanech, kteří však mnohdy fundační úrok jen velmi liknavě spláceli a naopak si z kostelního jmění rádi půjčovali.¹⁰⁷⁸ V případě kostela sv. Václava obec garantovala od roku 1629 fundaci velhartického faráře P. Mikuláše Kukula z roku 1629 (kapitál 400 kop míš. grošů či 466 zl. 40 kr.),¹⁰⁷⁹ od roku 1638 Fridricha Hynka Častolara z Dlouhé Vsi na Kojšicích (kapitál 300 zl.),¹⁰⁸⁰ od roku 1731 P. Jana Rittera (kapitál 500 zl.),¹⁰⁸¹ od roku 1770 P. Jana Františka Remigia z Tipoltu (kapitál 400 zl.) a

1073NA Praha, Apelační a vrchní trestní soud, sign. XVIII 1786, karton č. 56, list Sušických apelačnímu soudu z 5. května 1786.

1074Koreluje to s obdobným zjištěním, učiněným pro šlechtu 18. století: Aleš VALENTA, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století (Chlumečtí Kinští v letech 1740–1770)*, Hradec Králové 2006, s. 159.

Tvrzení Valentina URFUSE, *Vznik a vývoj konkursního práva v Čechách*, Praha 1960, s. 37 o významu měšťanstva jakožto zdroje úvěru tak lze i v tomto případě zpochybnit.

1075K fundacím srov. Pavla STUHLÁ, *Prachatický vikariát 1676–1750. Vybrané otázky církevní zprávy*, Praha 2004, s. 66–68. Svůj význam měly fundace i pro šlechtické finančnictví: Aleš VALENTA, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století (Chlumečtí Kinští v letech 1740–1770)*, Hradec Králové 2006, s. 127.

1076Např. v roce 1738 děkan žádal v městské radě o zaplacení takto dlužených peněz od individuálních měšťanů (SOkA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 20r.).

1077NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, konsignace z 29. května 1734.

1078Upozornil na to podkomoří Josef Vančura z Řehnic ve své instrukci pro Sušici z roku 1750 (SOkA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 3–12). Srov. k tomu konsignaci peněz vypůjčených z kostelního jmění v NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717.

1079Odkaz prostřednictvím Kukulova testamentu z 5. prosince 1629, známého zatím jen ve výtahu, v SOkA Klatovy, Farní úřad Velhartice, Registra a zádušní účet z let 1617–1672, fol. 25r, 28r (pro odkaz záduší ve Velharticích). Protože Sušičtí neměli testament k dispozici, obnovili ho zápisem v roce 1739 (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 2, kniha trhů 1698–1770, pag. 311–312). Z kukulovské fundace každoročně magistrát vyplácel hudebníkům (tj. kantorům) a děkanovi čtyřikrát ročně o suchých dnech celkem 28 zl. (děkan inkasoval čtvrtletně 5 zl. 50 kr., varhaník 1 zl. 10 kr., srov. tamtéž, AMS, účetní příloha z 30. 12. 1744).

1080Originální fundační instrument shořel v roce 1707, obnoven byl zápisem v roce 1739 (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 2, kniha trhů 1698–1770, pag. 312–314). Z častolarovské fundace vyplácelo město každoročně děkanovi 14 zl. (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. 12. 1744).

1081Fundační instrument v SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 2, kniha trhů 1698–1770, pag. 178–179. Z ritterovské fundace platilo město pololetně děkanovi úrok 10 zl. (vždy na sv. Jiří a na sv. Havla), srov. pravidelné

od roku 1774 převzala starší fundace Václava Heřmana Šaláta, Pavla Antonína Koppa a Jana Šimona Hajkla (kapitál 300 zl.). Prameny informují ještě o tzv. haisovské fundaci¹⁰⁸² a fundace, kterou založila před rokem 1661 matka majitele volšovského statku Markéta Kocová z Dobrše rozená z Lub z dluhu, jenž si u jejího syna Sušičtí udělali: z 500 kop fundačního měla obec platit 30 kop ročně na opravy kostela.¹⁰⁸³ Ještě předbělohorského původu byla fundace Magdaleny Běšínové z Běšin a Merklína ve prospěch školních žáků. Přes obtíže s jejím odvozováním v pobělohorské době¹⁰⁸⁴ byla funkční ještě na sklonku 18. věku.¹⁰⁸⁵ Z předbělohorské doby pocházela rovněž fundace Daniela Tarašky ve prospěch městského špitálu.¹⁰⁸⁶ Na hartmanickém svobodnickém dvoře vázla fundace Lipovských z Lipovic (kapitál 500 zl. na úrok 6 %), jejíž výnos platilo město petrovickému faráři.¹⁰⁸⁷ Fundace nebyly pochopitelně zakládány pouze sušickými obyvateli, ale i osobami přespolními.¹⁰⁸⁸

Shrňme. Za léta 1701–1778 sféra položek homogenního rázu vykazuje tento roční čistý výnos:

	Částka :	Podíl:
věcné náklady	-146 zl.	5,8 %
osobní náklady na hospodářskou správu	-290 zl.	11,5 %
právní zástupce	-25 zl.	1,0 %
různá vydání	-190 zl.	7,5 %
řemeslnické práce	-235 zl.	9,3 %
materiál	-210 zl.	8,3 %
splátky dluhů	-1430 zl.	56,6 %
Σ	-2526 zl.	100,0 %

Kalkuluji-li poměr 50 % u právního zástupce, různých vydání a splátek dluhů, zatímco 33 % ve prospěch všech ostatních (A. Zeman kalkuloval s 20 %)¹⁰⁸⁹ – tj. věcných nákladů, osobních nákladů na hospodářskou správu, řemeslnických prací a materiálu – ,¹⁰⁹⁰ dospíváme k částce -837 zl. jako podílu pro vlastní městské hospodářství a -1689 zl. pro vrchnostenské. Jakkoli je tato hodnota umělým konstruktem, posouvá bilanci vlastního městského hospodářství i za situace, kdy bychom poměrnému zastoupení vlastního městského hospodářství v homogenních vydáních vyhradili ještě menší prostor (při 30 % podílu 757 zl., při 20 % potom 505 zl.) ještě hlouběji do záporných hodnot a dovoluje nám ho charakterizovat jako finančně zcela nesoběstačné.

5.2.6 Vrchnostenské hospodaření

Konstatování o neživotaschopnosti vlastního městského hospodářství v 18. století nás dovádí k otázce jeho propojenosti a případné závislosti na hospodářství vrchnostenském.¹⁰⁹¹ Byl jeho

kvitance sušického děkana v účetních přílohách.

1082Z kapitálu 50 zl. vyplácelo město ročně 3 zl. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 31.12.1747).

1083NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, soupis dluhů z roku 1661.

1084Konsignace dluhů projednávaných traktační komisí (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16).

1085V roce 1781 vyplatila městská obec jménem této fundace ve prospěch špitálu a vokalistů 23 zl. 19 kr. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 15. 12. 1781).

1086Konsignace dluhů projednávaných traktační komisí (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16).

1087Pro rok 1749 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy 1749–1751. Ročně se jednalo o 6 %, tj. 30 zl.

1088První takto doloženou byla fundace hraběnky Magdaleny Běšínové. Také ve prospěch klatovského dominikánského kláštera byla zřízena fundace 3000 zl., z níž město odvádělo ročně 180 zl. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 16. října 1747, 7. dubna 1752).

1089A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 93. Je však nutné vzít úvahu celkově větší rozsah plzeňského městského velkostatku.

1090Např. na materiálu šlo provést tuto kalkulaci: prkna a fošny (1/3 do vlastního – kašny, 2/3 vrchnostenského – dvory, mlýny), sudy a vědra (1/3 do vlastního – měšťan. pivovar, 2/3 vrchnost.), hřebíky (1/2 vlastní, 1/2 vrchnost.), šindel (1/3 do vlastního, 2/3 vrchnost.), řemeslné práce (1/4 vlastní – zednické opravy bran, 3/4 vrchnost. – opravy dvorů, bednářské práce v pivovaru).

1091Z prací analyzujících fungování pozdně feudálního velkostatku v 17. a 18. století v kontextu prostředí královských měst lze uvést (bez nároku na úplnost): Josef AUER, *Hospodářské poměry ve Znojmě a na Horním a Dolním*

potenciál natolik významný, že dokázal vykrývat negativní účetní bilanci vlastního městského hospodářství? Při hledání odpovědi je předně nutné vycházet z faktu, že za sledované období let 1701–1778 došlo ve vývoji městského velkostatku k důležitému kvalitativnímu zlomu, jímž byl pronájem (arenda) vrchnostenského hospodářství na základě nařízení státu počínaje 1. dubnem 1753. Od roku 1772 se město navrátilo k původnímu způsobu hospodaření ve vlastní režii a pokračovalo v něm až do konce roku 1778. Následujícím rokem 1779 vstoupila v platnost první opatření související s robotní abolicí. Z tohoto důvodu se proto bude následující analýza vrchnostenského hospodaření obírat obdobími 1701–1752 a 1772–1778.

Územní rozsah sušického městského panství v první polovině 18. století zaznamenal tři změny, které se významně pozměnily charakter jeho vrchnostenského hospodaření. 28. dubna 1711 město prodalo ves Bohdašice a 4. května 1713 poddanskou usedlost Páteček majiteli sousedního dlouhoveského panství Janu Jiřímu Schumannovi a naopak 5. července 1728 koupilo od Eleonory Dlouhoveské svobodnický dvůr Malou Chmelnou. Tyto změny podstatněji neovlivnily sídelní poměry poddanského obyvatelstva, zato významně poznamenaly rozsah jeho vrchnostenského hospodaření, neboť v Bohdašicích fungoval poplužní dvůr a vrchnostenský mlýn. Obě si městská obec kompenzovala koupí Malé Chmelné. V první polovině 18. století tak lze načrtnout následující strukturu vrchnostenských podniků. Centry vlastního hospodaření bylo sedm poplužních dvorů. Přímo ve městě se nacházel Špitálský dvůr, další dvory fungovaly v Roku, ve Vrabcově, Divišově, Červeném dvoře, Hartmanicích, v prvních 11 letech 18. století v Bohdašicích a od roku 1728 v Malé Chmelné. Dvory doplňoval vrchnostenský pivovar ve Vrabcově, dva ovčiny (v Roku a ve Špitálském dvoře) a síť dalších dominikálních nemovitostí (mlýny, flusárna, dominikální chalupy).

Samo vrchnostenské hospodářství sestávalo ze dvou nestatečně objemných sfér – sféry produktivní a menší sféry neproduktivní. Sféra první zahrnovala ta odvětví vrchnostenského hospodaření, která pouze nepohlcovala peněžní prostředky a naopak aktivně přispívala. Volně se dělila na dvě odvětví: položky, která vyplývaly z feudálních výsad a omezovaly se na pasivní příjem peněz bez vlastního aktivního vkladu, a položky tvořené činností jednotlivých režijních provozů. V prvním případě hovoříme o sféře rentovní povahy, do níž zahrnujeme nájemné (mlýny, flusárna apod.) a příjem z poddaných. Pro tuto sféru bylo typické, že náklady na ni měly poměrně zanedbatelnou výši. Druhá sféra byla tvořena všemi podniky, které městská obec provozovala ve vlastní režii (aktivně) – jednalo se o vlastní páteřní složky vrchnostenského hospodářství (dvory, pivovarnictví, rybníkářství) i jejich doprovodné provozy (cihelna, vápenka). Náklady na jejich provoz byly velmi vysoké a významně redukovaly příjmy z nich, přestože v celkové kalkulaci jejich čistý příjem dosahoval pro městskou pokladnu velmi atraktivních hodnot. Sféra neproduktivní zahrnovala položky, které nebyly součástí výrobních nákladů. Konkrétně se jednalo o zeměpanské berně, veškeré mzdy a deputáty.

Pronájmy vrchnostenských objektů lze rozlišovat podle trvání na pronájmy dlouhodobé a krátkodobé. Dlouhodobě se pronajímaly formou nezákupní držby dominikální chalupy či mlýny (pokud nájemci setrvali), do sféry krátkodobých pronájmů patřily např. rybolov anebo poplužní dvůr v Hartmanicích. Krátkodobý pronájem přinášel tu výhodu, že se v případě změn dala výše nájemného upravovat podle momentální situace. Mezi pronajímanými nemovitostmi se mísily objekty rustikálního původu, ale v majetku vrchnosti, či objekty ryze dominikální. Páteř nájmu tvořily čtyři vrchnostenské mlýny, které platily nájemné dvakrát do roka (na sv. Jiří a na sv. Havla). Jejich výčet zahajuje rustikální **mlýn (mlýnec) v Podmoklech** čp. 36 (staré čp. 14) o jednom složení a jedné stoupě. Podle sdělení vizitačních komisařů z roku 1734 byl někdy v té době emfyteutizován,¹⁰⁹² mladší prameny však naznačují stále jen jeho pacht. V majetku městské obce

statku města Znojma od 30leté války až do roku 1848 – 1. část. In: Ročenka Státního okresního archivu ve Znojmě 8, 1993, s. 17–104; Otakar KULHÁNEK, *Královovské komorní panství v polovině 18. století*, Minulostí Berounska 3, 2000, s. 43–111; TÝŽ, *Královovské komorní panství na konci 18. století*, Minulostí Berounska 5, 2002, s. 69–124; Sylvia LAURINCOVÁ, *Městský statek Kuřim ve 2. polovině 17. století*, Brno 2009. Diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně. Mimo městské prostředí srov. pro sledované období Jiří BERAN, *Mnichovohradištské panství v 80. letech 18. století*, Sborník severočeského musea. Historia. Svazek 2, Liberec 1959, s. 171–187; Vladimír BUDIL, *Valdštejnové na Boleslavsku (příspěvek k dějinám velkostatku v druhé polovině 17. století)*. In: Karel Herčík (red.), *Boleslavica '68. Sborník příspěvků k dějinám Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1969*, s. 47–69.

1092NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích.

přítom musel být velmi dlouho, již v roce 1596 ho podmokelským poddaným za to, že jezdili mlít jinam, pronajala za šest kop českých grošů ročně.¹⁰⁹³ Berní rula ho zachytila jako rustikální, takže fakticky zůstal podroben ordinariu, avšak nebránilo to tomu, aby ho obec v 18. století pronajímala za roční pachtovné 18 zl.¹⁰⁹⁴ Rustikální status a osvobození od robot mlýnu přiznala i raabizační geometrická tabela.¹⁰⁹⁵ Druhým mlýnem v majetku obce byl rustikální **mlýn v Dobršíně** čp. 29 o jednom složení a jedné stoupě. Starobylý objekt, doložený již v předbělohorské době, ještě berní rula zachytila v držení Šimona mlynáře (vedle druhého, tehdy již zpustlého mlýna), 14. prosince 1683 mlýn zakoupil od dědiců Kbelcových za 326 zl. sušický měšťan Jan Friedl a 29. března 1684 ho následně prodal sušické obci.¹⁰⁹⁶ Nájemní mlynář platil nájemného vždy na sv. Jíří a sv. Havla dohromady 30 strychů ozimého žita,¹⁰⁹⁷ mladší prameny znají roční nájemné 100 zl., které bylo ze všech vrchnostenských mlýnů vůbec nejvyšší.¹⁰⁹⁸ Rovněž raabizační geometrická tabela mlýn uvádí jako rustikální, ovšem bez robotní povinnosti.¹⁰⁹⁹ Třetí mlýn o jednom složení, dominikální, klapal v **Divišově** (staré čp. 69/III). V 18. století z něj plynulo nájemné 40 zl. ročně.¹¹⁰⁰ Konečně čtvrtý mlýn byl v **Bohdašicích**. Po jeho prodeji výčet mlýnů do počtu čtyř dorovnal v roce 1728 s fiskálním dvorem současně zakoupený dominikální mlýn v **Malé Chmelné** čp. 51 (staré čp. 36, později čp. 24) o jednom složení, jenž byl výhradním mlýnem pro velkochmelenské obyvatele. Pronajímá se za 60 zl. ročně.¹¹⁰¹ Ze všech čtyř uvedených mlýnů se scházelo nájemné 218 zl.

Sít' dominikálních nezakoupených chalup nepřesáhla v první polovině 18. století hranici 10 objektů.¹¹⁰² Nejprve jsme informováni o dvou nezakoupených obydlích ve Dvorci, které obývali nádeníci pracující v městské cihelně. V účetním materiálu o nich nejsou žádné zmínky.¹¹⁰³ V roce 1710 existovala činžovní chalupa v areálu hartmanického dvora.¹¹⁰⁴ Nejpozději v roce 1744 stály dvě v Záluží. Před rokem 1767 obec prodala za 45 zl. jednu z nich, „lesní háječnou chalupu“¹¹⁰⁵, zatímco z druhé, tzv. Albrechtovy, přijímala činži ještě v 70. letech. Po jedné chalupě měla sušická městská obec v Dobršíně a Divišově, v Kadešicích byla dominikální kovárna.¹¹⁰⁶ Hlavní účet z roku 1772 nově připomíná chalupu ve Volšovech a blíže nespecifikované objekty „albrechtického Sigmunda Printzovo“ a „Jana Niebauera“,¹¹⁰⁷ které později mizí, aby se v roce 1775 objevily

1093SOKA Klatovy, AMS, registra památná 1550–1628, fol. 194r.

1094NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabela z 8. května 1756.

1095SOKA Klatovy, AMS, sign. 358, „*Geometrische Realausmessungs-Tabell A (der eingekauften eigenen Rustikal Gründe, die jeder schon ehehin besessen hat) bey der königlichen Stadt Schittenhofen angehörigen Dorffschaften*“ (geometrické vyměření rustikálu, A), pag. 72.

1096NA Praha, Zemský podkomožský úřad, inv. č. 21, sign. RKP 2837, fol. 24v–25r, 61v–62v, 95r–95v.

1097SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 30. 8. – 25. 10. 1710.

1098V hlavním účtu za rok 1749 je uváděna částka 100 zl. u položky „*dle od mnoho vzáctného magistrátu ratificirovaného contractu na ta dědičně prodaný Janu Roušarovi mlejn dobršínský*“. V roce 1771 mlýn pronajat Ferdinandu Buchskandlovi (SOKA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 104r), nový nájemce Jakub Lang byl ustaven již v dubnu 1777 (SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 256r, 259r).

1099SOKA Klatovy, AMS, sign. 358, geometrická tabela A, pag. 30.

1100NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabela z 8. května 1756.

1101Také zde se v hlavním účtu pro rok 1749 objevuje položka 300 zl. u položky „*nápodobně za dědičně prodaný mlejn malochmelenský Václavu Achaczu dle učiněného contractu*“. Podle dochované pachtovní smlouvy datované 26. březnem 1749 částka 300 zl. byla jen kaucí, neboť se mlynář Václav Achec zavázal k placení ročního nájmu 60 zl. ročně (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4; srov. sign. 42, radní protokol 1766–1770, fol. 143v). Achecovým nástupcem se stal Adam Achec a v roce 1768 Václav Toušek (tamtéž, sign. 42, radní protokol 1766–1770, fol. 135r).

1102Poddání sušického panství se jako zakoupení uvedli také v relaci guberniu z roku 1770. O ní a celkovém kontextu rozsahu nezakoupené držby v okolí Josef TLAPÁK, *K otázce rozšíření nezakoupených poddanských hospodářství v západních Čechách v druhé polovině 18. století*, MZK 7, 1970, s. 174–219 (zde s. 180).

1103„*Obě na obci vystavené jsou, nádeníci při cihelně městské.*“ NA Praha, Berní rula, inv. č. 39, revizitace berní ruly – Prácheňsko.

1104V roce 1713 se platila činže za tři předchozí léta. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 1. – 31. 3. 1713.

1105SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 152A, kniha příjmů a vydání 1699–1786, fol. 793r–794r. Srov. tamtéž, hlavní účet za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768.

1106SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. prosince 1744: Jiří Prosser platil „*z chalupy Zalužský*“ 3 zl., Šimon Prosser z druhé zálužské chalupy 1 zl. 30 kr., Josef Blažek z chalupy v Divišově 2 zl. 20 kr., kovář z kadešické kovárny 1 zl. 30 kr., Matěj Kašpar z chalupy v Dobršíně za robotu 3 zl.

1107Obec z ní přijímala činži 1 zl. 49 kr. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1772).

chalupy Pavla Prossera, Jana Grünbergera čp. 67/III v Divišově, Šimona Nauška a Temla.¹¹⁰⁸ Celkové příjmy za dominikální nezakoupené objekty nepřesáhly 15 zl. ročně.

Kromě mlýnů a obydlí se pronajímaly konečně i pole a pastviny jak poddanským obcím corporaliter, tak jednotlivým poddaným individualiter. Městská obec tak činila v momentě, kdy se jednalo o pozemky nevýhodné pro obdělávání ve vlastní režii svou polohou anebo malou úrodností. Podle účetní přílohy z prosince 1744 tak obec pronajímala „porostliny“ sedlákům ve Vrabcově, „kopaniště a rejdy“ na Ostré hoře obci Dobršíň (podle vizitace poddanské fáse šlo o 27 strychů za roční pronájem 16 zl. 30 kr.),¹¹⁰⁹ pastviny obci Podmokly, „malou kopaninku“ šafáři v Divišově, zahradu Františku Polaufovi v Hartmanicích¹¹¹⁰ či louku Leisau tamtéž Josefu Boryněmu ze Lhoty.¹¹¹¹ Zajímavý osud měl pronájem pozemků nazývaných Paseka sedlákům z Platoře a Humpolce. 28. října 1617 sušická městská obec zakoupila pozemky („grunty, pastviště, porostliny a lesy“) pod hradem Kašperkem od města Kašperské Hory za 600 kop míšeňských grošů a obratem je pronajala sedlákům z Humpolce a Platoře.¹¹¹² Tento nájem měl neobyčejnou životnost, pravidelně ho nalzáme v účtech až do 90. let 18. století.¹¹¹³ Celkový příjem za pronájem pastvin činil 71 zl. 22 kr. V systému ostatních vrchnostenských příjmů to byla nízká částka. Aniž bychom předjímali, dodejme, že se podstatněji nezvýšila ani od konce 18. století, kdy začalo pronajímání zbylé obecní zemědělské půdy v podstatně velkorysejším měřítku.

V roce 1751 vybuďovala městská obec na podnět královského podkomořího¹¹¹⁴ nákladem 52 zl. 28 kr. 3 d. při malochmelenském dvoře flusárny a hned od 1. července téhož roku ji za roční poplatek 40 zl. pronajala sušickému Židu Izáku Fürthovi.¹¹¹⁵ Roční příjem z ní však byl menší, účty obvykle evidují částku 30 zl. (snad došlo k dodatečné úpravě pachtovného). V 18. století se pravidelně pronajímali rybolov v Otavě za částku 12 zl. ročně.

Překvapivě nevýrazně se v účtech projevil dlouholetý nájem poplužního dvora v Hartmanicích. Přestože byl pronajímán nepřetržitě každá tři léta od roku 1748 do roku 1777 (útržkovité údaje o pronájmu však máme doloženy již pro léta 1712–1714), objevuje se v příjmových položkách pouze v letech 1748, 1752 a 1755. Fakt, že se smlouva periodicky obnovovala, svědčí, že nájemce dostával svým závazkům. Pachtovné se sice strhávalo z kauce, kterou nájemce skládal při uzavření nájemní smlouvy, ale pro absenci v účtech to vysvětlení není. Pokud z příjmů za pronájem hartmanického dvora započteme jen v účtech evidované položky, vychází průměrný roční výnos z pronájmů 346 zl. Reálně vybrané částky za období 1701–1778 se s touto hodnotou v podstatě srovnávaly (334 zl.). V obojím případě ale nejde o čistý výnos z nájmu, protože peníze se musely vynaložit na údržbu nájemních objektů, a to zpravidla každoročně. Jak již bylo několikrát zdůrazněno, nerozlišovaly účty mezi údržbou obecních budov v užším slova smyslu (radnice, masné krámy, brány, šatlava apod.) od budov souvisejících s režijním hospodařením, takže není možná ani přesná kalkulace obojího. Jen výjimečně se dozvídáme konkrétní informace (např. divišovský a podmokelský mlýn vyžadovaly ročně na údržbu investici ve výši 14 zl.). Stejně jako u pronajímáných mlýnů ve městě, platila i zde zvyklost slevovat z nájmu v případě zastavení

1108SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1775.

1109NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích a NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, přiznávací tabeľa z 8. května 1756.

111013. května 1729 městská obec pronajala výběřčímu hraničního cla a ungeltu Františku Polaufovi „*Stüchl Wiesen, so zu unserern Gemeinen Hof in Hartmanitz gehöret und sonst von der Gemeind-Würthschafft mit nichten genutzet werden könne, von Winkl des Pollaufischen Hauses bies zu dem Birn-Baum und gerade hienüber so weit sich gleichegedacht Pollaufisches Haus erstrecket undt die neu gesetzte Marksteine anzeigen*“ za 1 zl. ročně (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4). K dalším pronájmům srov. hlavní účet za rok 1747. Podobně v roce 1752: Dobršíňští z Ostré hory 16 zl. 30 kr., Podmokelští 8 zl. 30 kr. (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. září 1752).

1111 Louku vlastně pronajali proti zapůjčení 500 zl., srov. nájemní smlouvu z 5. listopadu 1748 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4).

1112SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/49, kniha příjmů a vydání 1618–1622, pag. 151—152.

1113Podle hlavního účtu za rok 1748 platila humpolecká obec z této louky celkem 10 let 10 zl. ročně (srov. hlavní účet za rok 1747). Podobně v roce 1752 Martin Paukner z Platoře 2 zl. a Martin Wallisch z Platoře 2 zl., Humpolečtí 7 zl. (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. září 1752). V roce 1777 se o pronájem louky hlásili i humpolečtí podruzi (SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 232r).

1114SOkA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, bod č. 25.

1115Účet za stavbu flusárny v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 10.11.1751.

mlýnského kola následkem živelných pohrom či technických závad.¹¹¹⁶

V kontextu nemovitostí v majetku městské obce nesmíme přehlédnout skutečnost, že pronajímané objekty se v některých případech prodávaly do dědičného vlastnictví. Výnosy z **prodeju** však současně plynuly i z dalších nemovitostí v držení městské obce, nejčastěji polí, luk nebo pastvin. Příjmy byly nárazové, za období 1701–1778 se v pramenech podařilo zachytit prodeje za celkem 1 674 zl. Je k nim ovšem nutno zahrnout i již avizované prodeje Bohdašic v roce 1711 (5 500 zl.), Pátečku v roce 1713 (1 100 zl.) a mlýna Pátečku v roce 1732 (1 300 zl.). Na druhou stranu, město do nákupů nemovitostí investovalo, v roce 1710 odkoupilo Meržkovský dvůr (3 100 zl.) a konečně v roce 1728 svobodnický dvůr Malou Chmelnou (6 850 zl.). V celkovém součtu tedy město prodejem získalo 9 574 zl., naopak 9 960 zl. do nemovitostí investovalo. Za sledované období 78 let (1701–1778) by tak vycházela průměrná roční investice do nákupů nemovitostí necelých 128 zl., naopak prodeji se získávalo ročně 123 zl. Jde však jen o matematický konstrukt – v praxi byly částky za nákupy a prodeje nárazové a zatížily nebo doplnily rozpočet jednorázově. Pro naše potřeby, již vzhledem k v podstatě stejné hodnotě za koupě i prodeje, bude vhodnější obojí z počtů zcela vypustit. Nadto větší část z investovaných peněz Sušičtí získávali formou úvěru zcela mimo rámec městského hospodářství a podobně utržené peníze za prodeje využili k jednorázovému umoření jistin a úroků z dluhů, případně kontribučních restů.

Do kategorie vrchnostenských příjmů přispívali z titulu svého právního podřízení vůči vrchnosti **poddaní**, ačkoli vlastní příjem z nich se stával poměrně neuralgickým bodem. Hlavním symbolem poddanského svazku byla **feudální renta**, která na sušickém panství získala jednotnou podobu po předchozím složitém konstituování. Panství vznikalo desítky let připojováním sídlišť různého právního původu a tedy i s různou podobou feudální renty, jež nebyla neměnná ani v případě jednoho konkrétního sídliště. Pramenů ke sledování tohoto zajímavého fenoménu není mnoho. Za vůbec nejstarší doklad o feudální rentě bychom mohli považovat zprávu z roku 1372 týkající se dobršínské usedlosti. Z předbělohorské doby je k dispozici pouze urbář vzniklý v souvislosti s rozprodejem panství hradu Kašperka v roce 1584: obsahuje formou urbáře-úctu informace o feudální rentě Bohdašic, Dobršína, Humpolce, Kadešic, Platoře, Podmokel a Velké Chmelné.¹¹¹⁷ Při srovnání se stavem v 18. století sledujeme nápadné rozdíly: struktura renty je v zásadě identická, liší se pouze konkrétní hodnoty.

Jádrem feudální renty byl peněžitý **poddanský úrok**. Jeho konkrétní náplň, výše a další charakteristiky zde není možné analyzovat, je ovšem důležité připomenout, že v roce 1584 vedle vlastního úroku, placeného na sv. Jiří a sv. Havla, vesnice Bohdašice, Dobršína, Kadešice, Podmokly a Velká Chmelná platily ještě jednou ročně hromniční plat, a to v hodnotě buď ne o málo nižší anebo dokonce vyšší než samotný úrok. Určení, zda se hromniční plat bez náhrady zrušil anebo splynul s poddanským úrokem, má svůj význam především pro sledování sídelního vývoje, bylo by však velmi pracné. Pro naši potřebu je důležité zjištění, že celková výše poddanského úroku byla po celé 18. století stabilní¹¹¹⁸ a kolísala pouze v závislosti s územními změnami panství. V souhrnu poddanské vsi platily ročně s železnou pravidelností 118 zl. 3 kr. (pouze v prvním desetiletí 18. století, kdy ještě Sušice vlastnila Páteček a Bohdašice, lze čekat hodnotu o málo vyšší). Vliv na výši poddanského úroku nemělo ani zakládání nových chalupnických či domkářských živností v jednotlivých vsích. Jak naznačují gruntovní knihy, stavěla se nová poddanská stavení pouze na rustikálu či na obci, takže veškeré platy z nich šly ve prospěch individuálních poddaných či vesnických obcí. Pěkně to vyplývá z tabulky poddanských povinností, připojené v příloze (textová příloha č. 7). Bezproblémové odvádění od poddaných současně svědčí, že tímto způsobem venkovské obyvatelstvo rozhodně nebylo decimováno.

Kromě vlastního poddanského úroku se poměrně výrazně profilovala **rekogniční naturální renta**: odvádění hus, slepic a vajec in natura mělo starobylý původ,¹¹¹⁹ v urbáři z roku 1584 se s

1116 Např. v roce 1757 byl snížen nájem dobršínskému mlynáři, neboť mlýn kvůli provádění nutných oprav dočasně stál. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha k hlavnímu účtu z 31.12.1737.

1117 J. LHOTÁK, *Hrad Kašperk a jeho panství*, poznámky na s. 345 a 346.

1118 Rozpis poddanského úroku podle jednotlivých poddaných z roku 1744 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. prosince 1744.

1119 K přežívání naturální feudální renty i přes zavedení emfyteuze ještě hluboko v 16. století blíže Josef TLAPÁK, *K otázce významu naturálních dávek v poddanském zatížení v zorném úhlu středočeských pramenů ze 16. a 1. poloviny 17. století*. In: Jana Pšeničková – Olga Roháčová – Jirí Šouša (ed.), *Poceta nestoru české agrární*

nimi běžně setkáváme, a to ještě ve větším množství než v 18. století. Ani tehdy se ovšem nepociťovala potřeba ho reluovat, konečně pro samotné poddané představovala minimální zátěž. Sami konšelé v exaequatoriu dominicale přiznali, že rekogniční renta nepřichází ve prospěch městského důchodu, nýbrž na sv. Havla a na Vánoce k přilepšení duchovenstvu, městské radě a několika dalším obecním zaměstnancům.¹¹²⁰ Potvrzují to i městské účty, byť ne zcela stoprocentně; v několika případech je s rekogniční rentou počítáno v městských příjmech. Stejně to platí o skládání zajíců, zmiňovaném jako starobylé v hlavním účtu z roku 1751. Specifickou formou naturální renty byl tzv. *mýtní (těž úroční) oves*, který platili nejen poddaní sušičtí, ale i cizopanští z vesniček Janovice a Kotálovských Dvorů v celkové výši 145 strychů 3 věrtele. Zda jde o tutěž povinnost, kterou uvádí pro některé vsi již urbář z roku 1584 jako „úroční oves“,¹¹²¹ lze těžko odhadovat, byť se právě na upřesňující přívlastek kladl velký důraz. První pobělohorskou zprávu jsem o něm zachytil k roku 1694,¹¹²² doklady poté průběžně vyplňují celé tři první čtvrtiny 18. století.¹¹²³ V roce 1777 se obyvatelé Janovic i Kotálovských Dvorů začali zdráhat oves odvádět a za tři léta činil jejich rest skoro 27 strychů. Sušičtí požádali o pomoc albrechtické premonstráty jakožto jejich vrchnost, ale tito nároky měšťanů nepodpořili – oves nenazvali úroční, nýbrž pouze mýtní, takže zpochybnili jeho urbáriální charakter a dali ho do souvislosti s mostním mýtem, byť s doložkou, že obyvatelé Janovic dosud běžné mostní mýto v hotových penězích i tak odváděli. Sušičtí v listu krajskému hejtmanu z 14. února 1780 odmítli spojovat mýtní oves se soukromým mostním mýtem a důsledně trvali na označení úroční. Tomu kontroval albrechtický správce P. Adalbert Nudera opisem listu z roku 1768, v němž se Sušičtí dušovali, že má městský rychtář zapovězeno vybírat mýto od vsí, které odvádějí mýtní oves.¹¹²⁴ Hejtman se přiklonil na stranu Nudery¹¹²⁵ a městský důchod tak neodvedený oves postrádal ještě v roce 1781.¹¹²⁶ V účtech se mýtní oves nikdy nepřepočítával na peníze, poddaní ho tedy odváděli skutečně v zrně, což bylo pro vrchnost všestranně výhodné.¹¹²⁷ Pro potřeby lepšího vyjádření celkové výše příjmů lze použít výpočtu ceny feudální renty při přípravě robotní abolice v letech 1779–1781. Za vrchnostenský úrok i rekogniční rentu se uváděl roční výnos 307 zl. 1,25 kr.¹¹²⁸ Po odečtení neměnného vrchnostenského úroku 118 zl. 3 kr. tak pouze na rekogniční rentu vychází hodnota 188 zl. 58,25 kr. Odvedení této částky v plné výši však bylo nereálné. Zvláště mýtní oves poddaní, jak již bylo zmíněno, odváděli velmi liknavě a nepravidelně. V každém případě, zjištěná částka se podstatněji neodlišuje od výše poddanského úroku, při kolísavých cenách ovsu lze očekávat jisté výkyvy.

historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc., Praha 2003, s. 209–228.

1120NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, přiznávací tabele z 31. října 1749. Pro brněnské panství Kuřim obdobně S. LAURINCOVÁ, *Městský statek Kuřim ve 2. polovině 17. století*, s. 45–48.

1121Již v seznamu vesnic kašperského panství z března 1579 se uvádějí dva poplatníci ovsu z Janovic a Kotálovských Dvorů s celkovou povinností 4 strychy (NA Praha, České oddělení dvorské komory IV., karton č. 118). V roce 1756 městská obec roční povinnost mýtního ovsu pro Janovice a Kotálovské Dvory vyčíslila na 7 str. (NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, přiznávací tabele z 8. května 1756).

1122SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní likvidace Václava Bavorovského pro Samuela Aloise Huttaryho z 29. 1. 1694, soupis dlužníků „ouročního ovsu“.

1123Za období 1703–1711 poddaní nezaplatili více než 565 strychů mýtního ovsu. První výčet množství mýtního ovsu máme z roku 1710: Dobříšín 31,25 strychu, Chmelná 24,125 strychu, Podmokly 12,25 strychu, Kadešice 41,25 strychu, Platoř 19 strychů, Humpolec 11 strychů, Janovice 4,5 strychu, „oba Kotálové“ 2,5 strychu (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 18. 1. – 15. 2. 1710). Na konci roku 1711 měli odvést Dobříšín 31,25 strychu, Chmelná 25,125 strychu, Podmokly 12,5 strychu, Kadešice 41,25 strychu, Platoř 19 strychů, Humpolec 11 strychů, Janovice 4,5 strychu, „oba Kotálové“ 2,5 strychu (tamtéž, obilní účet za období 21. 11. 1711 – 16. 1. 1712). V roce 1743 vydaly na mýtním ovsu Dobříšín 31,25 strychu, Velká Chmelná 23,75 strychu, Podmokly 12,5 strychu, Kadešice 41,25 strychu, kadešická Ziková 2,5 strychu, Platoř 19 strychů, Humpolec 11 strychů, Janovice za tři léta 13,5 strychu (tamtéž, účetní příloha z 30.12.1743).

1124Že taková interpretace nebude daleko od pravdy, dokládá zápis v radním protokolu z 11. července 1755 u příležitosti žádosti Melichara Grubera ohledně staré cesty do Hrádku. Přisoudila věc „*k spravení pánům nájemníkům obecného hospodářství, poněvadž mejtný ovsy užívají, aby taky cesty spravovali*“ (SOKA Klatovy, AMS, radní protokol 1755–1758, fol. 10v).

1125Spor o mýtní oves dokumentován in: SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 141.

1126SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 31.12.1781 („*Gettraydt-Liquidation bey der löbl. Gemeinde der königl. Stadt Schüttenhofen mit Schlues den 31. Decembris anno 1781*“).

1127A. MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, s. 243.

1128SOKA Klatovy, AMS, sign. 355, „*Dominical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhme Prachiner Kreises mit dem Robotabolitions System von ersten January angefangen. Für die Dorfschaften*“.

Pokud u poddanského úroku a rekogniční renty nejsou prokázány žádné významné změny v jejich výši a rozsahu po celou pobělohorskou dobu, potom u **feudální renty v úkonech, roboty** lju tomu rozhodně jinak. V následujícím textu nebudu toto tvrzení zdůvodňovat, s odvoláním na kapitolu věnovanou poddanským poměrům tu vystačím s konstatováním, že robota byla na sušickém panství zaváděna až v poslední čtvrtině 17. století a v následujícím půlstoletí se ustálila na úrovni předepsané robotními patenty. Víc než navyšování robot nás v tuto chvíli zajímá její úloha a význam v systému vrchnostenského hospodaření. A. Zeman právě v robotě spatřoval hlavního původce pro vytváření přebytku vrchnostenského hospodaření.¹¹²⁹ Jistě zcela právem – vrchnost prací robotníků ušetřila za práci námezdní. Je přitom paradoxní, že v dobovém vrchnostenském účetnictví nebyla robota jako příjmová položka nikdy zohledněna a necítila se potřeba jejího vyjádření v penězích.¹¹³⁰ K dosažení přibližných hodnot ale lze dojít výpočtem prostřednictvím počtů robotníků a robotních dnů, uvedených v exaequatoriu dominicale z let 1749 a 1756. V roce 1756 se vyčíslilo, že na sušickém panství bylo 56 sedláků robotujících 3 dny v týdnu s jednospřežním koňským potahem, 2 sedláci robotující 3 dny v týdnu s volským dvojspřežím, 17 sedláků po tři dny s jednospřežím a 42 chalupníků a domkářů robotujících pěšky jeden den v týdnu. Údaje z roku 1749 se liší pouze počtem robotníků s koňským jednospřežím, uvádí jich jen 54. Lze tedy pro zjištění odpracovaných robotních dnů v roce počítat 54x156 dní až 56x156 dní s koňským jednospřežím, 2x156 s volským dvojspřežím, 17x156 s volským jednospřežím a 42x56 pěší roboty. Nejde rozhodně o vysoké hodnoty, na panstvích jiných v analogických podhorských polohách bylo robotních dnů podstatně více.¹¹³¹

Problematictější je ovšem stanovení ceny jednoho dne potažní a pěší roboty.¹¹³² Je obecně známo, že se robota v důsledku nižší efektivity¹¹³³ hodnotila podstatně níže než námezdní práce – zjištěné hodnoty naznačují až dvojnásobek.¹¹³⁴ V exaequatoriu dominicale z roku 1757 se koňská potažní robota s jednospřežím kalkulovala za 2 kr., volská s jednospřežím za 1 kr., volská s dvojspřežím za 2 kr., pěší robota za 2 kr.¹¹³⁵ Podle Josefa Pekaře šlo o ceny značně podhodnocené, z dochovaných účtů pro kostecké panství pro stejné období zjistil ceny vyšší: koňská s dvojspřežím 21 kr., volská s dvojspřežím 10,5 kr., pěší 5,3 kr.¹¹³⁶ Velmi podobné ceny použili vrchnostenští

1129A. ZEMAN, *PPlzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 114–115. Srov. ještě J.

PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 288.

1130 Emanuel JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, Praha 1967 (= *Prameny historie zemědělství a lesnictví* 3), s. 116.

1131 Pokud po vzoru E. Janouška počítám dva potažní dny jednospřežím jako jeden den dvojspřežím (E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 150), dospívám k **5538 až 5694** robotním dnům potažní a **2352** robotním dnům pěší. Při rozloze orné půdy při poplužních dvorech 229,9 hektaru (1779 podle geometrického měření pro potřeby raabizace) a odpočtu jedné třetiny na úhor to znamená 36,1 až 37,2 dne potažní a 15,3 pěší na jeden hektar, celkem tedy 51,4 až 52,5 robotního dne. Číslo je však zkresleno tím, že nevíme, kolik z celkového množství robot připadlo na polní hospodářství. Použijeme-li poměr 60 %, zjištěný pro podhorská panství Jindřichův Hradec a Frýdlant (tamtéž, s. 117), získáváme 3323 až 3416 potažních a 1411 pěších robotních dnů, což znamená **30,9 až 31,5 robotních dnů** na jeden hektar orné půdy. Je to nepoměrně méně než v Jindřichově Hradci (144 dní) a Frýdlantu (80 dní), naopak se to přibližuje poměrům v rovinatějších panstvích roudnickém (58 dní), budyšském (46 dní) či mělnickém (36 dní) (tamtéž, s. 123–125). Robotní patent 1775 tuto situaci příliš nezměnil (po jeho zavedení se počítalo se 4992 potažními a 3198 pěšími robotními dny, tzn. 32 robotních dnů na jeden hektar orné půdy). V úvahu snad lze vzít skutečnost, že po většinu 18. století sušická vrchnost pronajímala poplužní dvůr v Hartmanicích, takže fakticky potřebovala robotní práci jen pro šest dvorů o celkové rozloze 218,5 hektaru. Po odečtení úhoru by tak vycházelo na polních pracích na jeden hektar orné půdy celkem **32 až 33 robotních dní**.

1132K tomu Emanuel JANOUŠEK, *Význam výkonu a využití robotních služeb v zemědělské výrobě na feudálním velkostatku*, *Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd* 1, 1956, s. 177–194; Marie VÁVROVÁ, *Význam roboty pro poddanské hospodářství na konci 18. století*. In: *Vědecké práce Československé akademie zemědělských věd z dějin zemědělství a lesnictví*, Praha 1959, s. 193–196.

1133Nízká efektivita roboty byla dobře vnímána již v 17. století: Eduard MAUR, *K utužení feudálních vztahů na komorních statcích v době pobělohorské*. In: Zdeněk Fiala (red.), *Z českých dějin. Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy*, Praha 1966, s. 168.

1134Srov. odhad finančního zatížení v podkapitole 7.7.

1135A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 342–343. Pro porovnání – na komorních panstvích se ve třetí čtvrtině 17. století za den práce žencům platilo 2 kr. 2 d. (Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, Praha 1976 (= *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica* 1975, Monographia 59), s. 113).

1136J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 257–258, 288. Dobové

úředníci v jihočeských Nových Hradech.¹¹³⁷ Stavovský výbor v roce 1791 odhadl potažní robotní den na 18 až 30 kr. v závislosti na místních poměrech, ruční na 9 až 15 kr.¹¹³⁸ O jižní polovině Čech přitom bylo v 18. století obecně známo, že tu jsou mzdy nižší než v severní polovině¹¹³⁹ a ještě při vyšetřování poddanských poměrů v roce 1827 se v sušické části Prácheňského kraje konstatovaly nízké výdělky, malá cirkulace peněz a nepoměr mezi nabídkou a poptávkou.¹¹⁴⁰ Lokální prameny přímo ze sušického panství k tomu přinášejí jen velmi málo. V roce 1755 si nájemci sušického obecního hospodářství na opravu jezu poddanými cenili den potažní roboty za 15 kr. a pěší za 3 kr., město ovšem akceptovalo cenu 10 kr. a 2 kr.¹¹⁴¹ V účtech z konce 60. let potom nacházíme stabilně hodnocení 4 kr. za den roboty pěší a 18 kr. za den potažní.¹¹⁴² Domnívám se, že cena požadovaná nájemci se blížila realitě a můžeme ji považovat za nejspolehlivější, navíc se časově v podstatě shoduje s údaji exaequatoria dominicale. Poněkud jinak se k problému finančního vyjádření roboty postavili aboliční komisaři na sklonku 70. let. Od údajů v exaequatoriu se odlišili tím, že třídní robotu v týdnu volským jednospřežím vyjádřili jako 1,5 dne týdně s dvojspřežím. Tímto způsobem dospěli k 4 992 dnům potažní a 3 198 dnům roboty pěší. Vlastní robotu nehodnotili, avšak pro budoucí potřebu vrchnosti určili cenu námezdní práce na 10–15 kr. u pěších prací (cena kolísala podle ročního období) a 30 kr. až 1 zl. u prací s potahem (především podle náročnosti práce).¹¹⁴³

Scházejí se nám zde tedy tři různé hodnoty: Po vynásobení cenou za den příslušné roboty podle J. Pekaře docházíme k hrubému ročnímu výnosu za robotu 3 674 zl. 51 kr. až 3 784 zl. 3 kr. (2 948 zl. 24 kr. až 3 057 zl. 36 kr.+518 zl. 42 kr. +207 zl. 45 kr.), při využití hodnot v dominikálním katastru vychází potom částka 413 zl. 48 kr. až 424 zl. 12 kr. Za nejobektivnější však je možno považovat hodnotu 2 964 zl. 36 kr., vypočtenou podle lokálních cen (2 847 zl.+117 zl. 36 kr.) Vadou těchto izolovaných čísel je, že mají momentální platnost a neprozrazují nic o dynamice vývoje hodnoty robotní práce. S postupujícími lety samozřejmě nominálně rostla.¹¹⁴⁴ V předvečer vydání robotního patentu 1775 nařizoval prácheňský krajský úřad, že mzda za den potažní práce nesmí překročit 45 kr. a ruční 25 kr.¹¹⁴⁵ To zřejmě představovalo skutečně horní hranici, tyto ceny jsou velmi podobné těm z prozatímní smlouvy.

Ve všech třech případech se jedná pouze o hrubý výnos, neboť robotníkům („*letním dělníkům, žencům*“) byla při robotě o špičkových sezónních pracích poskytována strava.¹¹⁴⁶ Abychom si ji lépe přiblížili, ocitujme účetní přílohu z 10. září 1752: „*podle starého obyčeje na jeden stůl v 10 osobách ženců počítajíc na obyčejné stravě k vobědu na kaši krupice po ½ mírce, pak žitný vejražce na buchty a polívku po ½ mírce, též k večeri ale hrachu po ½ mírce, zase na kaši po ¼ mírce*

sazby za robotu byly oproti námezdní práci výrazně podhodnoceny, byť musíme počítat s jejich mnohem nižší efektivitou. Závadou je, že Pekař neuvedl čísla pro jednospřežní potahy, které musely mít přirozeně nižší hodnotu. V tomto kontextu přitom nešlo o nijak zanedbatelný problém, v Prácheňském kraji se stal důvodem k poddanským nepokojům (církvní panství Strakonice a Střelské Hoštice). Srov. Jan TOMAN, *Poddanské nepokoje a vzpoury na Prácheňsku v letech 1771–1776*, JSH 51, 1982, s. 8, 11.

1137E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 173.

1138Josef KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, SAP 58, 2008, s. 37. K tomu dodejme, že např. na strakonickém panství se v roce 1793 odhadovala cena jednoho dne potažní roboty s jedním koněm 10 kr., jednoho dne ruční roboty v létě 10 kr., v ostatní době 6 kr. (tamtéž, s. 82).

1139Zdůvodňoval se tím i menší počet manufaktur v regionu, jak vyplývá z relace komerčního komisaře Bechyňského kraje z roku 1774 i okolností kolem vzniku manufaktury v Nové Kdyni. A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 363, 432.

1140František ROUBÍK, *Vyšetřování poddanských poměrů r. 1827*, Věstník československého zemědělského musea 2, 1929, s. 331.

1141SOkA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 163v.

1142SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1767–1768. V pozdějších letech se potažní robotu cenila výše. Údaj z července 1779 počítá s 20 až 24 kr. na den (tamtéž, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 127).

1143K počtu robotních dnů srov. SOkA Klatovy, AMS, sign. 355, „*Dominical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhme Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorfschaften*“, k hodnotě námezdní práce prozatímní smlouvy z prosince 1778 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3).

1144Díky stabilnímu katastru z roku 1824 víme, že v Sušici si čeledín za rok vydělal průměrně 24 zl. C. M., děvečka 14 zl. C. M.

1145J. TOMAN, *Poddanské nepokoje a vzpoury na Prácheňsku v letech 1771–1776*, s. 4.

1146Podle J. HONCE, *Roční spotřeba žita, chleba a jiných potravin v čeledních dávkách, deputátech, výměnách a špitálních dávkách v letech 1452–1845*, s. 207–208 činila průměrná roční spotřeba žitného chleba na osobu 625,7 libry (tj. 322 kg chleba).

vejražný mouky, soli po ¼ žejdl. a chleba každé osobě po 1 libře, nic méně ovsá sekáčům každé osobě denně po 1 libře chleba a 1 žejdl. piva vydáno bylo.“ V exaequatoriu dominicale z let 1749 a 1756 odhadli měšťané stravu robotníkům v ročním průměru na 40 strychů žita na spečení chleba, 4 strychy ječmene na výrobu krup, 2,5 strychu hrachu, jeden soudek soli, 1,5 čtyřvěderního sudu piva a mléčné výrobky (mléko, sýr, máslo) v celkové hodnotě 40 zl. 30 kr.¹¹⁴⁷ K porovnání sumární hodnoty v berním přiznání se vraťme zpět k účetní příloze z roku 1752: konstatovala 3 000 librových bochníčků chleba, 3 strychy trhaných krup, 3 strychy 3 věrtele 3,5 mírky hrachu, 67 žejdlíků soli, 73 pint piva a 5 strychů mouky výražky. V polovině 18. století (interval 1749–1756) náklady na pořízení těchto potravin činily 133 zl. 46 kr. až 160 zl. 26 kr. (cena obilí v průběhu roku kolísala).¹¹⁴⁸ Při nahlédnutí do městských účtů však zjišťujeme, že pravidelným byl jen výdaj žita na chléb a sůl, zatímco ostatní komodity se rozdávaly nepravidelně (platí to asi pro mléčné) a faktická útrata za stravu pro robotníky tak shora nastíněného stavu dosahovala spíše výjimečně – např. účetní bilance za léta 1772–1774 počítala s 56 zl. ročně, v roce 1775 podle účtu dosahovala pouze 60 zl.

Příjem z feudální renty konečně představovala její *reluovaná forma*. Důvody zavádění reluce byly nejrůznější, mnohdy však vyplývaly ze skutečnosti, že nebyla možnost naturální robotu účelně využít.¹¹⁴⁹ Její reluce skýtala alespoň jistý druh příjmu. V tomto směru hráli po dlouhou dobu velkou výjimku obyvatelé městečka Hartmanic. Ze 16. století máme zprávy o tom, že bylo ještě jako vesnice povinováno běžnou feudální rentou, ovšem v průběhu 17. století došlo ke změně a zavedení pevného ročního platu, který s ohledem na obchodnický charakter městečka na staré obchodní cestě byl mnohem jednodušší.¹¹⁵⁰ Přesné stanovení jeho počátků není jednoduché. V roce 1690 vypověděl údajně devadesátiletý bývalý rychtář Thomas Ördtl, že se před 50 nebo 60 lety Hartmaničtí dohodli se sušickou vrchností odvádět robotné, úrok, mýtné a počepné v celkovém ročním platu 160 zl.¹¹⁵¹ Nejpozději od konce 17. století tamní poddaní namísto klasické feudální renty odváděli pevný roční plat 130 zl. ročně. Chápání významu tohoto platu se proměňovalo, jestliže počátkem 18. století se nazývalo robotným, označoval se v 70. letech téhož věku jako ochranný plat (*Schutzgeld*), což používali téměř výlučně i sami Hartmaničtí, nepochybně za účelem vyjádření právního statutu městečka přibližujícího se ochranným (municipálním) sídlištěm. Platilo se dvakrát ročně (na sv. Jiří a sv. Havla), přičemž výběr zajišťoval rychtář. Podle dochovaných výběrčích rejstříků¹¹⁵² výše robotného vyplývala z rozsahu nemovitého majetku jednotlivých hospodářů, i když jím byli povinni i podruzi (největší sedláci 5 až 7 zl. ročně). V průběhu let se však výše robotného od jednotlivých hospodářů měnila, patrně proto, že v městečku přibývalo nových domů, takže na stejnou částku bylo více poplatníků.¹¹⁵³ Kromě Hartmanických se robotné tu a tam objevovalo i v dalších vesnicích, vždy však pouze na přechodnou dobu a většinou individuálně pro toho kterého poddaného.¹¹⁵⁴ Jeho výše byla zanedbatelná. V roce 1712 máme doklad, že vedle Hartmanických zaplatili robotné ve výši 88 zl. sedláci z Kadešic a Humpolce. Humpolečtí měli robotu reluovanou pravděpodobně delší čas, ještě v roce 1734 se hovoří o reluci robot humpoleckých poddaných (80 zl. ročně).¹¹⁵⁵ Výnos z reluované roboty začal vzrůstat až po polovině 18. století,¹¹⁵⁶ kdy společně s hartmanickým robotným dosáhlo až k sumám blízcím se

1147 V letech 1747, 1749 a 1751 činily náklady za mléčné robotníkům stabilně 11 zl. 30 kr. ročně.

1148 Strych žita 1 zl. 30 kr. až 2 zl. 10 kr., strych ječmene 1 zl. 59 kr., strych hrachu 3 zl., soudek soli 5 zl. 50 kr., čtyřvěderní sud piva 8 zl.

1149 Na panství Frýdlant došlo k reluci přebytečné roboty již v 80. letech 17. století, na panství jindřichohradeckém vznikla myšlenka reluovat robotu ve vsích příliš vzdálených od dvorů (E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 32–35, 119).

1150 Tvrдили to Sušičtí ve svém listu místodržícím z května 1690 (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/8).

1151 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/8, výslechový protokol z 10. května 1690.

1152 SOKA Klatovy, AM Hartmanice, inv. č. 90, karton č. 2 (městské počty). Nejstarší rejstřík je z roku 1743.

1153 Princip hartmanického robotného zachycuje rovněž robotní seznam z 16. srpna 1777 (NA Praha, Robotní seznamy, sign. XIII/56/3). Otázka by si ovšem zasloužila samostatný rozbor.

1154 Např. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1772.

1155 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích.

1156 Jen za šestiletí 1754–1759 stoupl výnos robotného arendátorům z 27 zl. 48 kr. na 102 zl. 46 kr. (SOKA Rokycany, AM Rokycany, I. oddělení, sign. F, karton č. 937 (Sušice), „*Extractus aus 6-jährigen hier ausgesetzten Wirtschafts-Rechnungen, wieviel solche an Nutzen abgeworfen haben, bei der königl. Stadt Schüttenhofen.*“ Robotné se uplatňovalo i tam, kde bylo předtím výjimečné. Např. v prosinci 1776 žádal o odpuštění robotného za

třem stům zlatým (průměrně za celé období 1701–1778 celkem 194 zl.). Po zavedení robotního patentu v roce 1775 ovšem přesné sazby dle daňového klíče přebytečnou robotu částečně eliminovaly, čímž na některých panstvích reluce nebyla možná a ekonomika velkostatku pozbývala podstatného příjmu.¹¹⁵⁷

Pravidelným příjmem od poddaných plynul formou poplatků *za povolení* k vyučení se řemeslu, za výhosty a další. Průměrně v letech 1701–1778 šlo o částku 47 zl. 5 kr.¹¹⁵⁸ Taxy za jednotlivé úkony nebyly vždy stejné a hodně se přihlíželo k individuální situaci. Díky těmto faktorům měly vybrané částky v jednotlivých letech dosti kolísavé hodnoty. Stejně to platilo za soudní poplatky a pokuty, doložené u poddaných spíše výjimečně.¹¹⁵⁹

Až na stravu robotníkům jsme u poddaných nekonstatovali žádná vydání. Jsem názoru a lze to i účetně doložit, že vrchnost tu a tam poddaným poskytla na své náklady *finanční výpomoc*, nepochybně si vědoma poučky, že jedině poddaný s patřičným materiálním zázemím bude bezproblémově plnit všechny své závazky. Náklady tohoto rázu však byly poměrně výjimečné a v podstatě je nelze kvantifikovat.

Hrubý výnos z poddaných pro městskou vrchnost stojí a padá na přihlídnutí k relevanci hodnoty robotní práce dle exaequatoria dominicale či na základě údajů z roku 1755. Využijeme-li obou získaných hodnot, vycházejí diametrálně odlišná čísla:

	<i>údaje 1755</i>	<i>ED</i>
poddanský úrok	118 zl. 3 kr.	118 zl. 3 kr.
rekogniční renta	189 zl.	189 zl.
robota	2 964 zl.	418 zl.
reluce	194 zl.	194 zl.
povolení a taxy	47 zl. 5 kr.	47 zl. 5 kr.
suma příjmů	3 512 zl. 8 kr.	966 zl. 8 kr.

Jde nadále o velmi rámcovou početní bilanci, zmínili jsme již problémy s odváděním feudální renty v plné výši, jež by reálnou částku posunulo směrem dolů. Jistou verifikací, alespoň pokud jde o položky mimo robotu, je jejich průměr za celé sledované období. Bez naturální roboty činil hrubý příjem z poddaných v letech 1701–1778 ročně v průměru 396 zl. 30 kr., což je velmi blízko zde uvedených hodnot. V roce 1657 se příjem z poddaných odhadoval na 200 zl.: 100 zl. za feudální rentu a 100 zl. za vybrané pokuty, výhosty a další poplatky. Přípravný elaborát pro provedení robotní abolice počítal za léta 1772–1774 s průměrným ročním hrubým výnosem 316 zl. 43,5 kr.¹¹⁶⁰ Pokud jde o čistý výnos, postačí odečíst náklad na stravu robotníkům. Budeme-li počítat s jistou částkou na finanční výpomoci poddaným a víme-li, že strava nebyla prakticky žádný rok v ideálním rozsahu tak, jak to městská rada popsala v exaequatoriu dominicale, postačí pro vyjádření čistého výnosu odečíst oněch 160 zl. Dostáváme se tak k částce oscilující na dolní hranici kolem 700 zl. v prvním případě a 3 200 zl. v případě druhém.

Dvorové hospodaření ve struktuře pozdně feudálního velkostatku bylo společně s pivovarnictvím nesporně stěžejním atributem vrchnostenského hospodaření, i když je třeba přiznat, že na rozdíl od pivovarnictví byla údržba a provoz dvorů značně náročné na čas, finance i pracovní sílu a odpovídal tomu i konečný čistý výnos. Síť sušických poplužních dvorů vznikala složitým procesem, mísily se v ní nemovitosti rustikálního původu, pozemky ryze dominikální i tzv. fiskální, tj. sice podléhající zdanění na způsob rustikálu, ale původně v držení svobodníků (praxe

léta 1773–1775 dobršínský Josef Mirwald (SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 218v).

1157Na panstvích orientovaných v rovinách to vedlo až k nedostatku robotní práce. E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 39, 125 v této souvislosti dokonce mluví o krizi panského zemědělského hospodářství

1158SOKA Rokycany, AM Rokycany, I. oddělení, sign. F, karton č. 937 (Sušice), „*Extractus aus 6-jährigen hier ausgesetzten Wirtschafts-Rechnungen, wieviel solche an Nutzen abgeworfen haben, bei der königl. Stadt Schüttenhofen*“ uvádí za šestiletí 1754–1759 částky, které v ročním průměru činí 32 zl. Naproti tomu účetní bilance za léta 1772–1774 počítala s průměrným ročním hrubým výnosem 13 zl. (SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781).

1159V roce 1748 musel poddaný Bartoloměj Schwarz z Humpolce zaplatit za ubití svého souseda 2 zl. (SOKA Klatovy, AMS, hlavní účet za rok 1748).

1160SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů za léta 1772–1781.

transformace svobodnických dvorů v poplužní ovšem nebyla ojedinělá a známe ji i odjinud).¹¹⁶¹ Předbělohorský proces konstituování tohoto pozoruhodného konglomerátu jsme již podrobně sledovali, zde zbývá dodat, že o charakteru vrchnostenského hospodaření na něm z této doby nemáme žádné informace. Berní rejstřík z roku 1603 uvádí v držbě Sušice tři dvory bez bližšího vysvětlení. Lze jen spekulovat, o jaké dvory šlo a zda se vůbec jednalo o jednotky městského režijního hospodaření (v této souvislosti zaujme ještě poznámka o Divišově v rubrice o svobodnících).¹¹⁶² Že by to tak mohlo být, naznačují prameny z prvních let třicetileté války. V každém případě však rozsah dvorové výroby sušické městské obce a jeho dynamika těsně před výbuchem druhého stavovského povstání nemohl nějak podstatně omezovat zemědělskou základnu poddaných, což byl jev známý i z velkých jihočeských dominií.¹¹⁶³

V součinnosti s budováním sítě poplužních dvorů narůstala potřeba pracovní síly. Nejjednodušší mimoekonomickou formou řešení bylo zavádění robot, přestože robotní práce nebyla jediným řešením obhospodařování poplužních dvorů a dlouho se na ni nazíralo jako na řešení neproduktivní (v předbělohorské době byla mnohem rozšířenější variantou námezdní práce). V našem konkrétním lokálním případě jde pouze o zobecňující konstatování na základě analogií platných jinde Čechách a tedy i nutně zjednodušující. Z pramenů první poloviny 18. století již poznáváme, že se na panství robotovalo v zásadě shodně s literou robotního patentu, což je ve srovnání se stavem před Bílou Horou významný posun: roboty jsme konstatovali od roku 1584 jen u Humpolce a od roku 1615 dále u Bohdašic. S Bohdašicemi souvisí i informace o poplužním dvoře, jenž ale nevznikl z iniciativy města, byť nelze vyloučit možnost, že ho město zakoupilo právě a jen za účelem rozšiřování režijního hospodaření. Stejně intuitivně předpokládáme transformaci svobodnického dvora ve Vrabcově v poplužní dvůr. Jistější jsme si až u Roku, kde o připojování půdy k tamnímu poplužnímu dvoru hovoří zpráva z roku 1591, a u městského Špitálského dvora, jenž měl již v roce 1565 vybavení pro poplužní dvory zcela obvyklé. Do víru třicetileté války sušický městský velkostatek vstupoval pravděpodobně se čtyřmi poplužními dvory – Špitálským dvorem, dvory na Roku, ve Vrabcově a v Bohdašicích. Není ovšem zcela jasné, jakým způsobem byly využívány, hospodaření v přímé režii nemusí být jedinou variantou. Prozrazovala by to vydání na dvorskou čedel' – uváděna je jen v souvislosti s dvory „při městě“, v Dobršíně a rockém.¹¹⁶⁴ V roce 1657 obec přiznávala čtyři poplužní dvory (Špitálský dvůr, Bohdašice, Dobršín, Rok), všechny však hodnotila jako „dvorečky skrovné“ (pátý Vrabcov byl v letech 1631–1684 v zástavě). O dvě léta později ještě udávala stejný počet, ale ještě téhož roku získala navíc Divišov. V roce 1692 se tak zmiňuje pět obcí obhospodařovaných poplužními dvory.¹¹⁶⁵ Krátce před koncem 17. století ubyl Dobršín a v důsledku prodeje Bohdašice, přibýly však vypovězením nájmu Hartmanice a koupěmi Meržkovský dvůr a Malá Chmelná, čímž se počet ustálil na sedmi dvorech (Hartmanice ovšem byly i poté dlouhodobě pronajímány). Dosáhlo se tím historického maxima, které již nebylo později překročeno. Jednalo se o jednotky velmi různorodé, pro jejichž charakteristiku bude nejjednodušší, probereme-li je jednotlivě.

Špitálský dvůr (Městský dvůr) představoval skutečné jádro dvorového hospodaření sušické městské obce. Původně se, soudě podle názvu, mohlo jednat o měšťanský forberk, který přešel formou zbožného odkazu do výbavy špitálu. Vlivem zvláštního ustanovení či politických převratů (husitství, konfiskace 1547 a prodej *dominia directa* v letech 1556 a 1559) se jeho držitelem následně stal ve správě městské obce. Takový sled událostí by i vysvětloval, že se „Špitálskými“ poplužní dvory i setkáváme i v jiných městech.¹¹⁶⁶ Obec na něm režijně hospodařila nejpozději v roce 1565, kdy pro něj zjednala pacholka a pořídila jeho inventář, neklamně vysvědčující o jeho hlavním účelu: kromě řetězů, lopat, sedel či chomoutů konstatoval tři

1161 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 167.

1162 František MARAT (ed.), *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1898, č. 1, s. 54.

1163 J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 169.

1164 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 60r.

1165 Na rubu sirotčích register z roku 1690 (SOKA Klatovy, AMS) je soupis sklizně ve dvorech z roku 1692 a uvedeny dvory Dobršín, Špitál, Rok, Vrabcov, Divišov. Chybí Bohdašice a Červený dvůr, které byly pronajaty.

1166 Doloženy jsou např. v Kolíně, Kouřimi, Čáslavi, Domažlicích či Klatovech. Ke genezi vybraného Špitálního dvora na příkladu Loun srov. Bořivoj LŮŽEK, *Špitální dvůr v Dobroměřicích v letech 1517–1542, Historie a musejnictví*. Sborník Československé akademie zemědělských věd 2, 1957, s. 175–208.

nákolesníky, řezací stolicí a na živém inventáři osm krav, pět jalovic, dvě telata, 17 slepic a kohout.¹¹⁶⁷ O dvě léta později obec ze dvora prodávala dobytek měšťanům, je také zpráva o výrobě sýra a másla,¹¹⁶⁸ o obecních volech¹¹⁶⁹ a o personálu.¹¹⁷⁰ Další jistější zpráva včetně výčtu dvorového vybavení je poté až z roku 1630.¹¹⁷¹ 19. března uvedeného roku v průběhu noci vyhořel a vniveč tím přišlo 36 kusů koní a hovězího dobytka, 25 kusů drůbeže a přes 100 strychů obilí.¹¹⁷²

K lokalizaci Špitálského dvora je nutné přistupovat obezřetně. V 18. století je zcela bezpečně doložen na křižovatce dnešních ulic Tylovy a Pod Svatoborem.¹¹⁷³ Situace je však komplikována tím, že v roce 1734 nazývali vizitační komisaři Špitálským dvorem ještě usedlost čp. 11/III, kterou město brzy po požáru z července 1707 prodalo Janu Václavu Sobětickému ze Sobětic, aniž víme, jak dlouho předtím ji držela.¹¹⁷⁴ Pro 16. a 17. století tak bude nutné ještě polohu prověřit konfrontací s poznatky městské topografie.

Fatální požár z 20. července 1707 Špitálský dvůr vyřadil na mnoho měsíců z provozu. Popelcem lehla vlastní budova dvora „*pod cihelnou střechou, kteréj docela s mnohým stavením, obilím sutým, pící zelenou, dobyttem všelikým a nábytkem mnohým k hospodářství obecnému důležitým, též i s zahradou a štěpnicí*“. Přestože se větší část dobytka podařilo zachránit a ustát do ostatních poplužních dvorů,¹¹⁷⁵ uhořela dvě telata, 12 kusů vepřového dobytka a 16 kusů drůbeže,¹¹⁷⁶ z materiálů prkna, fošny, šindel, kůže, ložní prádlo, rozpustilo se všechno nádobí apod. Požár byl uprostřed parného letního dne neobyčejně prudký a rychlý, takže nebylo možné „*pro nenadálý velký oheň všeho odnésti*“. Škody na dvoře byly spočteny na 700 zl. Opravovat se začal teprve v roce 1709 a ještě v létě se 1710 se dodělávala stodola. Šafář se šafářkou zde opětně začali pracovat až od 12. června 1710,¹¹⁷⁷ na podzim téhož roku přibyl pacholek ke koním.¹¹⁷⁸

1167SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 41v.

1168SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 78r.

1169SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 65r.

1170Děvečka a pacholek při špitále jsou zmiňováni v roce 1565, není však jednoznačně odlišitelné, nejde-li o personál při městském špitále (SOkA Klatovy, AMS, registra památná 1550–1628, fol. 75v–76r). Průkaznější jsou zprávy o špitálských šafářích z let 1618–1622 (tamtéž, sign. (T) 20/49, kniha příjmů a vydání 1618–1622, pag. 27, 110).

117125. března 1630 dosvědčovali Zikmund Vojtěch Cíl ze Svojsic na Svojsicích a Petr Čejka z Olbramovic na Dlouhé Vsi, že vyhořel dvůr, jenž „*slove Špitál*“ i s koňmi, hovězím dobyttem a obilím. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/15.

1172Nedatovaná suplika Sušických a svědectví Zikmunda Cíla ze Svojsic na Svojsicích a Petra Čejky z Olbramovic na Dlouhé Vsi z roku 1630 v NA, Stará manipulace, sign. S 82/15.

1173Konkrétní popis dvorových stavení je zachycen v inventáři všech dvorů, vypracovaného 14. května 1753 u příležitosti jejich pronájmu (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „*Inventarium aneb popsání dvorův, jich realitatum obilí, dobytka, píce a jiných hospodářských effectův a potřeb, též nyní se nacházející stav všelikého stavení, vznešené obci král. města Sušice patřících a nyní pánům arrendátorům do nájmu postoupených*“).

1174NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích. Zajímavé jsou v tomto kontextu obligace z 6. 10. 1693, kterou sušický soused Mathias Scherstuhl zastavoval svůj dvůr „*in der Obern Vorstatt neben des gemeinen Hoff liegende*“ (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 21/50, kniha trhů 1630–1723, fol. 94r), a obligace z 14. 12. 1706, kterou obec kvůli půjčce zastavila „*náš obecní dvůr při král. městě Sušici pod mostem vedle barevny Scherstulovské z jedné, a dvoru pana Daniela Ferdinanda Pretlika strany druhé ležící*“ (tamtéž, fol. 127r). Není vyloučeno, že šlo o usedlost, kterou obec získala od Pavla Spolského z majetku exulantky Kateřiny Ploňkové před rokem 1641 jako kompenzaci za vyhořelý Špitálský dvůr (NA Praha, Stará manipulace, dign. D 82/14, list městské rady v Sušici české komoře z 23. července 1641).

1175Ne všem zvířatům se však stěhování líbilo: „*Jedna stará plemence, která dle Nro. 11 po ohni do Vrabčova ze Špitála daná byla, nechťice tam ostati, nobrž vždy do města utíkala, která od J. M. C. pana rychtáře postřelena byvše, dobiti se mušela*“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, dobytčí účet za období 3. 9. – 1. 10. 1707).

1176SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, dobytčí účet za období 9. 7. – 6. 8. 1707. 2 kusy vepřového dobytka byly omylem přehlédnuty (tamtéž, dobytčí účet za období 24. 12. 1707 – 21. 1. 1708).

1177SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 10. 5. – 5. 7. 1710.

1178SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 25. 10. – 20. 12. 1710.

Tab. č. 16: Půdní fond poplužního dvora Špitálský dvůr (1713–1782)

Rok	Pole		Louky		Zahrady		Pastviny		Chmelnice		Lesy	Rybníky	
	výs. str.	v.	vozy sena	vozy otavy	výs. str.	v.	výs. str.	v.	výs. str.	v.		kop plodových	kop výtažních
1713	189	-	17,5	8	2	1	-	-	4	1	351 provazců	-	-
1734	r. 127 d. 27	-	18	8	4	2	-	-	1	2	-	-	-
1740	150	-	42	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1749	r. 117 d. 42	2,25 3	10 0		-	-	-	-	-	-	501 str. porostlin	-	30
1756	r. 117 d. 42	2,25 3	8 0	2 0	-	-	-	-	-	-	501 str. porostlin	-	30
1779- 1782	141 349 čtv. sáhů		69 281 čtv. sáhů		2087 čtv. sáhů						-		-

Pramen: NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, vrchnostenská fáse z 24. července 1713; tamtéž, vizitační nález z roku 1734; SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „Popsání dvorův, vesnic, mlejníkův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade poseddiruje“ (1740); NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabele z 31. října 1749; tamtéž, příznávací tabele z 8. května 1756; J. LHOTÁK, *Několik poznámek k rozsahu vrchnostenského hospodaření královských měst v 18. století a možností jeho studia*, v tisku (1779–1782). **Vysvětlivka:** r. = rustikální půda, d. = dominikální půda.

Půdní fond Špitálského dvora byl z hlediska svého původu velmi pestrý, protože byl výsledkem slučování dominikálních a rustikálních pozemků. Původní dominikál se rozkládal na Ostré hoře a byl starobyklým příslušenstvím dvora, zatímco rustikál Na Vrších město získalo teprve v roce 1710 koupí Meržkovského dvora. V nejstarším soupisu dvorových pozemků, ve vrchnostenské fási z roku 1713, se ještě dvojí původ pozemků neodlišoval a dá se na něj usuzovat pouze na základě uvedení 15 str. polí na Ostré hoře a dalších 12 str. tamtéž s poznámkou o jejich pronájmu dobršínským obyvatelům.¹¹⁷⁹ Komisaři revizitační komise tereziánského katastru v roce 1734 konstatovali, že kromě polí na Ostré hoře (27 str.) a 351 provazců lesa jsou všechny ostatní pozemky rustikálního původu.¹¹⁸⁰ V příznávací tabele exaequatoria dominicale z léta 1749 se jako dominikálních vykazovalo 42,75 str. Plných 30 str. z nich měli tradičně chalupníci z Dobršína v krátkodobém nájmu za 15 zl. 30 kr. ročně, protože byla údajně velmi neúrodná,¹¹⁸¹ nově se však dominikální pole Špitálského dvora uváděla pod vrchem Nebozízek. Dominikální byly také pastviny a rybníky. Bonita orných polí při Špitálském dvoře se hodnotila různě: sama městská obec v roce 1713 žádný nezařadila mezi nejlepší, teprve komisaři v roce 1734 alespoň malou část. V soupisu vrchnostenského hospodářství z roku 1740 se o dvorových pozemcích uvádělo, že „leží v samých vrších a půdě hubené“.¹¹⁸² V městské fási tereziánského katastru z roku 1715 se ze vsí orné půdy v extravilánu města necelá čtvrtina udávala v rovinatějším terénu, kde ovšem trpěla zaplavováním při rozvodnění řeky. Zbytek se rozkládal na svazích a podléhal vyplavování při příválových deštích. Půda se charakterizovala jako písčnatá, jílovitá a kamenitá a s velmi nízkým zrnováním 1,375 až 1,5.¹¹⁸³ V exaequatoriu vyhodnotili konšelé kvality dominikálních polí v těch nejhorších barvách a s nejnižším zrnováním (2,5), ve stejném duchu pokračovala revizitace v roce

¹¹⁷⁹V roce 1734 je 27 str. dominikálních rolí v nájmu Dobršínských (uvedeni konkrétní hospodáři) připsáno v rustikálu při Dobršíně, není do něj však počítáno zahrnuto.

¹¹⁸⁰NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích. Konkrétně šlo o tato pole: Na Nebozízk 8,5 strychu první bonitní třídy, Vrchy 10 strychů druhé třídy a Vrchy 108 strychů třetí třídy (celkem 127 strychů). Louky: Spálená na 1 fůru sena a 0,5 fůry otavy, Pretlíkovská na 2 fůry sena a 1 fůru otavy, Frankovna na 2 fůry sena a 1 fůru otavy a Plužina na 12 fůr sena a 5,5 fůry otavy (celkem 18 fůr sena a 8 fůr otavy).

¹¹⁸¹„[...] befinden sich 30 str., welche von denen Ihnleuthe nur mit Hauen aufgegraben, undt kaum theills in 3 Jahren besäet werden“ (NA Praha, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabele z 31. října 1749). K tomu doplňuji, že podle revizitace exaequatoria z roku 1751 platili dobršínské chalupníky nájem podle klíče 1 vysetý strych = 20 kr.

¹¹⁸²SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „Popsání dvorův, vesnic, mlejníkův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade poseddiruje“.

¹¹⁸³Ve slámě se počítalo v závislosti na vyhojení s výnosem 5 až 10 mandelů z jednoho strychu výsevku.

1751.¹¹⁸⁴ Pro srovnání můžeme využít údajů o výnosnosti poddanských polí v nedalekém Dobrušíně z roku 1734 – ani zde nebyla situace vyhodnocena lépe: zrnování oscilovalo od 1,5 do 2,25, přičemž nejnižší hodnota byla konstatována u bezmála 86 % vší orné půdy!¹¹⁸⁵ Připomeňme, že právě Dobrušín se hodnotil jako nejúrodnější vesnice v rámci sušického panství a dobrušínský sedlák za doslova „šumavského Hanáka“.¹¹⁸⁶

Podobně jako u Špitálského dvora, jsou mlhavé též počátky u dvora na **Roku**. První zmínka o vrchnostenském provozu v této lokalitě z roku 1599 se váže k městskému vrchnostenskému ovčínu, který zde fungoval, ze zprávy však nevyplývá, že by zde již tehdy dvůr existoval, byť je to velmi pravděpodobné. Verifikovat tuto hypotézu může zpráva o dědině připojené k nejmenovanému obecnímu dvoru poté, co ji městská obec v roce 1591 oddělila od usedlosti Jana Rockého z Podmokel.¹¹⁸⁷ Jak jsem doložil jinde, bylo by možné ztotožnit Rok s lokalitou Valšov, jedná se však pouze o hypotézu. Konkrétnější je pro naši věc teprve zmínka o rockém šafáři z doby těsně před Bílou horou,¹¹⁸⁸ soupis subdelegovaných úřadů z roku 1638, jenž uvádí úředníka k rocké sýpce (jakožto jedině), a zejména specifikace vydání z roku 1651, jež mluví o rockém dvoře, tamním šafáři Jírovi a čeledi, neklamně to důkazem plnocenného poplužního dvora.¹¹⁸⁹ S Rokem měla problémy ještě revizitační komise v roce 1734: konstatovala, že berní rulou nejde nijak prokázat, zda se již v její době jednalo o dominikál, obec to však tvrdila a omlouvala svou neschopnost dokázat to zkázou veškerých písemností požárem z roku 1707. Existenci dvora spojovala se vznikem města.¹¹⁹⁰

Tab. č. 17: Půdní fond poplužního dvora Rok (1713–1782)

Rok	Pole		Louky		Zahrady		Pastviny		Chmelnice		Lesy	Rybníky	
	výs. str.	v.	vozy sena	vozy otavy	výs. str.	v.	výs. str.	v.	výs. str.	v.		kop plodových	kop výtazních
1713	146	2	16,75	1,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1734	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1740	200	-	34	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1749	150	2	18	2	-	-	-	-	-	-	552 str. porostlin	26	-
1756	228	1	18	2	-	-	-	-	-	-	552 str. porostlin	26	-
1779-1782	153 724 čtv. sáhů		84 617 čtv. sáhů		3877 čtv. sáhů		57 600 čtv. sáhů		-		-	-	-

Pramen: NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, vrchnostenská fáze z 24. července 1713; tamtéž, vizitační nálezy z roku 1734; SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „Popsání dvorův, vesnic, mlejníkův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade possediruje“ (1740); NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, přiznávací tabele z 31. října 1749; tamtéž, přiznávací tabele z 8. května 1756; J. LHOTÁK, *Několik poznámek k rozsahu vrchnostenského hospodaření královských měst v 18. století a možností jeho studia*, v tisku (1779–1782). **Poznámka:** U hodnoty polí pro rok 1713 započteno 6 strychů porostlin.

1184, „[...] in einem kalten, scharfen, rodth und weyss sandtig, wenig erdtreich habenden, nicht münder in einem steinig-felssigen und wegen der hohen Laage, dann grossen Abhängigkeith der Abschweifung und der Auswinterung untergebenen Boden.“

1185, „Dieses Dorff lieget in einem Thal zwischen lauther Berg und Hügeln; die Felder seindt maistens steinig und bergig, dann kalt-magenen Bodens; die Wiesen theils marrastig, theils törren Bodens, und die Huettweiden, wie auch die Häuser schlecht. Die triesch-liegende Felder werden in 5 bis 6 Jahren genutzt.“ (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2501, st. sign. 30, karton č. 751, vizitace poddanské fáze sušických vesnic z roku 1734).

1186 Muzeum Šumavy Sušice, sign. E 70, „Písň, pověsti, zvyky a obyčeje a mluva lidu Pošumavského“.

1187, „A jakož sou pan purkmistr a páni na přídavek dědiny od nadepsaného dvoru k obecnímu dvoru vyfrajmarčeno jemu Jiříkovi Planskému třidceti kop miš. měli přidati.“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/47, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 22).

1188 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/49, kniha příjmů a vydání 1618–1622, pag. 47.

1189 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 60r. Potvrzuje to také soupis příjmů a vydání pro potřeby traktační komise z roku 1657: důchod z „dvora Rok řečeného, při němž k žitu hnojiti se musí“. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

1190, „solche ab immemorabili tempore ja sogar von Erbauung der Stadt qua tales von der Gemeinde ruhig possediret und der davon eingezogene Fructus ohne allen anderwertigen Onere pro conservatione urbis, dann zur Solalirung des Herrn Dechants, Kirchen- und anderer Stadt-Bedienten angewendet“ NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, suplika Sušických z května 1734.

Také u Roku v roce 1713 konšelé neváhali označit všechna pole nejhorší bonitou a ani revizitační komise nepovažovala za nutné takové zařazení měnit.¹¹⁹¹ Soupis vrchnostenského hospodářství z roku 1740 pole u dvora charakterizoval jako položená „*pod mezí a na vrších v půdě hubené a mizerné*“.¹¹⁹² S tím koresponduje údaj exaequatoria: konšelé uvedli zrnování rockých pozemků číslem 2,5. Při revizitaci údajů exaequatoria v roce 1751 se jako celkem dobrá označila jen třetina orných ploch. Půda byla podle komisařů obecně nekvalitní, „*vlhká, bahnitá, jílovitá až kamenitá*“ a rozkládala se na vrších, kde se snadno odplavovala, vymrzala a kde ležel dlouho sníh. Také louky se zhodnotily podprůměrně.¹¹⁹³ Uvedená charakteristika se nelišila od hodnocení pro rustikální ornou půdu v blízkých vesnicích Platoři a Humpolci.¹¹⁹⁴ Nejpřekvapivější je ovšem rozdíl mezi plochou polí v roce 1749 a 1756; konšelé to vysvětlovali tím, že ve druhém případě použili údaje, které jim poskytli prostřednictvím výtahů z účtů arendátoři dvorů. Ti mezi ornou půdu počítali i pozemky, které mají zrnivost max. 2, čímž by patřily spíše mezi pastviny. Navzdory tomuto argumentu se pro výpočet extraordinaria použila vyšší hodnota, zaokrouhlená dokonce na 230 strychů.¹¹⁹⁵

Nejpodrobněji jsme informováni o vzniku dvora v **Bohdašicích**. Jak již víme, zakoupilo město bohdašický dvůr s pozemkovým příslušenstvím v roce 1615 za 2 700 kop míšeňských grošů od Jindřicha Libštejnského z Kolowrat, a to již se všemi atributy plně zaběhnutého poplužního dvora. Jakým způsobem a zda vůbec si jej město adaptovalo, nevíme, jisté je, že jej udržovalo v provozu – v roce 1619 byl vojáky „*dvůr obecní vydrancován, dobytek mlíčný, svršky a nábytky pobraný*“. Celkovou škodu Sušičtí odhadli na 520 kop míšeňských grošů.¹¹⁹⁶ Dvůr zřejmě nebyl v průběhu třicetileté války obnoven, v letech 1652 a 1653 tu není na rozdíl od Špitálského dvora, Dobršína a Roku doložen šafář ani čeládka.¹¹⁹⁷ Marginální zmínka z července 1652 informuje, že „*při smlouvě p. ouředl[níka] obecního s zedníkem a tesařem, aby dvůr bohdašický spravili, vypito piva za 1 zl. 10 kr.*“;¹¹⁹⁸ a vzápětí, že se staví zeď při zpustlém bohdašickém dvoře.¹¹⁹⁹ Hospodařilo se v něm ve vlastní režii prokazatelně již v roce 1657.¹²⁰⁰ Od konce 17. století byl bohdašický dvůr pronajímán; z přelomu 80. a 90. let se dozvídáme o rytíři Franzi Hayovi z Hay,¹²⁰¹ v roce 1693 se rozhodlo při žádosti rytíře Kekuleho, že se Bohdašice opět obrátí do obecního příjmu a pronajímat se nebudou.¹²⁰² Přesto se počátkem roku 1707 dozvídáme o pronájmu sušického měšťanu Adamu Mühlbergerovi za 1 000 zl. a roční činži 100 zl.¹²⁰³ V okamžiku prodeje Bohdašic hraběti Janu Jiřímu Schumannovi v dubnu 1711 se uvádí pouze poplužní dvůr, jedna krčma a mlýn bez bližších údajů,¹²⁰⁴ což jen potvrzuje, že dvůr obec režírně využívala až do úplného konce. V listopadu 1711 však Sušičtí přiznávali, že ves Bohdašice „*žádného užitku obci, anobrž intuitu subsidii škodu*

1191 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích.

1192 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., „*Popsání dvorův, vesnic, mlejnuv, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade posediruje*“.

1193 „*Der Wieswachs, so in 20 zweyspännig Fueeder bestehet, lieget theils zwischen Gestripp, theils in Abhängen in einem brünstigen, sumpfigen und bey entstehenden Regengüssen durch das aus denen Wäldern lauffende Wasser, der Verschleimung unterworfenen Boden.*“

1194 Platoři: „*Dieses Dorff lieget zwischen Bergen, die Felder seind steinig, sandig, wie auch auf grossen Bergen und Hügeln situirt; die Wiesen sehr törren Bodens, die Huttweiden schlecht, die trisch-liegende Felder werden in 5 bis 6 Jahren genutzt.*“ Humpolec: „*Dieses Dorff lieget in einer grossen Anhöhe, die Felder seind sehr steinig, sandig, schiffrig und kalten Bodens; die Wiesen seind törren und unfruchtbarahren Bodens, Ursach wessen auch kein Grommeth gefexet wirdt; die Huttweiden seind gleichfalls schlecht, die Häuser mittelmässig.*“ (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2501, st. sign. 30, karton č. 751, vizitace poddanské fáse sušických vesnic z roku 1734).

1195 NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, exekvační výtah z 1. listopadu 1756.

1196 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, soupis škod a vydání města Sušice za rok 1619.

1197 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 60r, 85v.

1198 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 88r.

1199 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 60r, 87v, 88r.

1200 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

1201 SOKA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 11r. V letech 1691 se o pronájem neúspěšně ucházel znovu (tamtéž, fol. 26v).

1202 SOKA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 69r.

1203 Zmínka v nedatovaném dobrozdání královského podkomořího z března 1709 v NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1709/VI/c/53. Srov. SOKA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 77v.

1204 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 490, fol. C 25v–C 29r.

přinášela“.¹²⁰⁵ Charakter bohdašického dvora odráží vrchnostenská fase tereziánského katastru z roku 1713 – evidovala 88 výsevkových strychů půdy, luk na 15 vozů sena a čtyři provazce sena.¹²⁰⁶ Pokud tyto údaje odpovídají i staršímu stavu ještě za držby Sušických, šlo co do rozsahu orné půdy o vůbec nejmenší poplužní dvůr.

Na samém sklonku třicetileté války a těsně před berní rulou se počet sušických poplužních dvorů na panství rozmnožil o dvůr vzniklý na troskách dvou pustých selských usedlostí v **Dobršíně**. Důvodem jejich zpusnutí mohlo být vydrancování vsi vojáky v roce 1619.¹²⁰⁷ Ústřední byl tzv. Štěrbovský grunt (později usedlost čp. 6), k jehož 45 strychům rolí se připojily pozemky tzv. Pánkovského gruntu (později čp. 19), čímž vznikl dvůr o celkem 82,5 výsevkových strychů orné půdy.¹²⁰⁸ V roce 1651 byl na dobršínském poplužním dvoře šafář Vondra a čeled',¹²⁰⁹ o rok později se tu začal chovat dobytek. Dvůr přitom pohltil ještě 6 strychů rolí od chalupy a mlýna Mikuláše Turka, který po jeho zběhnutí zpusl a nebyl obnoven. Dále je dobršínský poplužní dvůr doložen revizitací berní ruly z roku 1673 a v lednu 1677, kdy defiluje společně s rockým, městským a bohdašickým.¹²¹⁰ Ještě v roce 1693 žádal dobršínský šafář o úlevu v nájemní sumě, protože se „*krávy mizerný jsou a drůbež že se jemu žádná nedaří*“.¹²¹¹ Příštího roku již neexistoval a nově se vynořují jako zavedené vrchnostenské provozy Červený dvůr, Vrabcov a Divišov.¹²¹² Je obtížné stanovit, zda mezi ukončením vrchnostenského hospodaření na něm a převzetím poddanským hospodářem proběhl delší časový interval. Každopádně gruntovní kniha datuje prodej Štěrbovského dvora městskou obcí poddanému Pavlu Olivovi teprve k létu 1698. Část z jeho pozemků se připojila k dobršínské krčmě.¹²¹³

V držení **Vrabcova** se město dostalo na sklonku předbělohorské doby a zřejmě brzy poté tu začalo hospodařit ve vlastní režii. Komisaři v roce 1734 nemohli nalézt žádný doklad o dominikálním charakteru Vrabcova, konšelé argumentovali pouze deskovým vkladem o koupi z roku 1603. My takový doklad známe, je jím relace Přibíka Jeníška z Újezda a Karla Říčanského z Řičan z roku 1611, informující českou komoru o svobodnických dvorech v okolí Sušice. U Vrabcova a dvora Zálužského uvedli, že „*oba dvory obrátivši k svým užitkům, jich v držení a užívání sou*“.¹²¹⁴ Jen o málo mladší je zmínka o vrabcovském dvoře¹²¹⁵ a konečně z roku 1631 obligace Sušických na 2500 kop míšenských, při níž postoupili Adamu st. Voprchovi „*statek řečený dvůr Vrabcovský jináče Vosek se vším což k němu přináleží, totiž dědinami, lukami, rybníčky, lesy, porostlinami, vodotečma, i s pastvišti, jako i svobodným průhonem*“ do užívání namísto placení úroků ze zapůjčené sumy. K obligaci připojili inventář předávaného poplužního dvora.¹²¹⁶ Podruhé byl Vrabcov zastaven společně s Divišovem a vesnicemi Platoří a Humpolcem po zapůjčení 5 000 zl. Adamu Rozacínovi ml. z Karlsperka (později Janu Kryštofu Krocínovi z Drahobejle). Město usilovalo o jejich navrácení, protože obě lokality „*dobry a jisty užitky vydávaly*“, vyzdvihovali přitom právě Vrabcov.¹²¹⁷ K návratu došlo v roce 1684,¹²¹⁸ ovšem již pro rok 1681 máme zprávy o provozu zdejšího pivovaru,¹²¹⁹ v roce 1692 potom o šafáři a pivních účtech.¹²²⁰ Zdá se tedy, že

1205List Sušických české komoře z 27. listopadu 1711 v NA Praha, Česká komora, sign. 1712/VIII/e/3.

1206NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2291, statek Dlouhá Ves (spisy).

1207SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, soupis škod a vydání města Sušice za rok 1619.

1208Antonín HAAS (ed.), *Berní rula 28. Kraj Prácheňský II. díl*, Praha 1954, s. 883.

1209SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 60r.

1210SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 8. ledna 1677: „*Extrakt, co jest kde kterém obecním dvoře jakého obilí vymláčeno neb co kde mlátiti*“.

1211SOkA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 69v. Srov. pro rok 1692 ještě tamtéž, sign. (T) 165, manuál purkmistrovského úřadu 1677–1694, fol. 116r.

1212SOkA Klatovy, AMS, účetní příloha z 29.1.1694: „*Liquidací aneb postoupení vnově přistupujícímu hejtmanu panu Samuhelovi Hutarovi obilí, dobytčův a jiných hospodářských mobilii při dvořích té vzácné obce královského města Sušice*“.

1213SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 45, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1678–1752, pag. 129.

1214NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/14, fol. 51r–52v.

1215SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/49, kniha příjmů a vydání 1618–1622, pag. 80.

1216Obligace Sušických na 2 500 kop míš. grošů od Adama st. Voprchy z 24. dubna 1631 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

1217NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 19, sign. RKP 2835, fol. 140r–140v; tamtéž, Nová manipulace, sign. S 27/7.

1218NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 397, fol. G 20v–G 23v.

1219NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 21, sign. RKP 2837, fol. 92r.

1220SOkA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 52v, 57v. O pacholkovi ze „dvora

sušický obecní pivovar vznikl ve Vrabcově nezávisle na zástavě poplužního dvora. Ani poté neskončila série zástav: 31. července 1739 za úvěr 4 000 zl. zapsala městská obec Vrabcov společně se vsí Humpolcem Václavu Jáchymu Čejkovi z Olbramovic, prioru johanitů v Uhrách a majiteli statků na Klatovsku.¹²²¹

Na rozdíl od většiny sušických dvorů tvořila půdní fond Vrabcova pouze dominikální půda. Komisaři sestavující tereziánský katastr byli ovšem v této věci na vážkách, takže Sušičtí museli původ Vrabcova osvětlit zvláštní suplikou, v níž se dominikálním charakterem dvora doslova dušovali.¹²²² Konkrétní rozloha vrabcovského půdního fondu se příznávala značně odlišně. Disproporce mezi lety 1749 a 1756 byla vykládána tím, že se vycházelo z údajů poskytnutých městské radě arendátory. Ti prý osévali i taková pole, která se po dvouletém osévání musela nechat dvě následující léta úhořit a řádně vyhnojit, aby byla opět osevu schopná.¹²²³ Pokud jde o bonitu celkově, odpovídala vrabcovská pole v revizitaci exaequatoria údajům u dvorů špitálského a rockého.¹²²⁴ V roce 1751 se upozorňovalo na to, že díky svažitosti terénu je zavezený hnůj při intenzivnějším dešti vyplavován.¹²²⁵

Tab. č. 18: Půdní fond poplužního dvora Vrabcov (1713–1782)

Rok	Pole		Louky		Zahrady		Pastviny		Chmelnice		Lesy	Rybníky	
	výs. str.	v.	vozy sena	vozy otavy	výs. str.	v.	výs. str.	v.	výs. str.	v.		kop plodových	kop výtažných
1713	77	2	9	2,5	1	2	-	-	-	0,5	-	-	-
1734	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1740	120	-	15	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1749	67	2	10	3	1	2	-	-	-	-	-	1,5	-
1756	106	2	10	3	-	-	-	-	-	-	-	1,5	-
1779-1782	91 524 čtv. sáhů		55 487 čtv. sáhů					2483 čtv. sáhů					

Pramen: NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, vrchnostenská fase z 24. července 1713; tamtéž, vizitační nále z roku 1734; SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „Popsání dvorův, vesnic, mlejníkův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade posediruje“ (1740); NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabela z 31. října 1749; tamtéž, příznávací tabela z 8. května 1756; J. LHOTÁK, *Několik poznámek k rozsahu vrchnostenského hospodaření královských měst v 18. století a možností jeho studia*, v tisku (1779–1782). **Poznámka:** U hodnoty polí pro rok 1713 započteno 12 strychů porostlin.

Červený dvůr byl do roku 1606 majetkem městské obce. O jeho původu prameny mlčí, pouze v relaci Příbíkova Jeníška z Újezda a Karla Říčanského z Řičan z roku 1611 se uvádí, že snad původně byl svobodnický.¹²²⁶ Dochované soupisy svobodníků z poloviny 16. věku takovou hypotézu ale nepotvrzují. V roce 1606 dvůr s charakteristikou „zádušní“ městská obec prodala za 850 kop míšeňských grošů sušickému císařskému rychtáři Nikodémovi Kopiznovi. V okamžiku prodeje se při dvoře nalézaly kromě polí a luk také rybníčky, lesy, porostliny a sady, z dobytka šest volů, tři dojnice, čtyři jalovice a jeden kůň. Tedy živý inventář dostatečně reprezentativní na poplužní dvůr. V trhově smlouvě se však uvádělo, že dvůr se příčinou nesprávy a nerozšafnosti „spouští a na

vrabcovského“ se dozvídáme již na sklonku roku 1691 (tamtéž, fol. 42v), o vrabcovském sládku Jiřím Čubovi v roce 1699 (tamtéž, liber actionum 1698–1790, fol. 6v).

1221 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 435, fol. K 28r–K 30v.

1222 „solche ab immemorabili tempore ja sogar von Erbauung der Stadt qua tales von der Gemeinde ruhig possessediret und der davon eingezogene Fructus ohne allen anderwertigen Onere pro conservacione urbis, dann zur Solalirung des Herrn Dechants, Kirchen- und anderer Stadt-Bedienten angewendet“ NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, suplika Sušických z května 1734.

1223 NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabela z 8. května 1756.

1224 V roce 1740: „Gruntj jeho leží všechny při vrších na půdě hubené a mizerné“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „Popsání dvorův, vesnic, mlejníkův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade posediruje“).

1225 „Der Wieswachs, welcher 13 2spännige Fueder ertraget, lieget in Anhöhen, in einem dörren undt brünstigen, wie auch mostigen Boden, allwo mehr der so genandte Bürschling, als ein nutzbares Grass wachsen thuet.“

1226 NA Praha, Stará manipulance, sign. S 82/14, fol. 51v.

mizinu přichází“ a že z něj po léta neplynul desátek ani jiné platy, což naznačuje jeho špatné obhospodařování.¹²²⁷

Tab. č. 19a: Půdní fond poplužního dvora Červený dvůr (1713–1782)

Rok	Pole		Louky		Zahrady		Pastviny		Lesy		Rybníky	
	výs. str.	v.	vozy sena	vozy otavy	výs. str.	v.	výs. str.	v.	výs. str.	v.	kop plodových	kop výtažních
1713	85	-	9	3	2	-	-	-	-	-	-	-
1734	r. 49 d. 26	1 0	12 4	3,5 2	1 0	2,5 1,5	1 1	-	4 0	3 0	-	-
1740	130	-	21	5	-	-	-	-	-	-	-	-
1749	77	1	21,5		-	-	2	-	-	-	-	-
1756	77	1	16	5,5	-	-	2	-	4	3	-	-
1779- 1782	76 772 čtv. sáhů		35 903 čtv. sáhů		5642 čtv. sáhů		18 735 čtv. sáhů		-		-	

Pramen: NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, vrchnostenská fase z 24. července 1713; tamtéž, vizitační nález z roku 1734; SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „Popsání dvorův, vesnic, mlejňův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade posedíruje“ (1740); NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabele z 31. října 1749; tamtéž, příznávací tabele z 8. května 1756; J. LHOTÁK, *Několik poznámek k rozsahu vrchnostenského hospodaření královských měst v 18. století a možností jeho studia*, v tisku (1779–1782). **Vysvětlivka:** r. = rustikální půda, d. = dominikální půda. **Poznámka:** U hodnoty polí pro rok 1713 započteny 2 strychy porostlin.

Od roku 1606 tedy Červený dvůr byl běžnou rustikální usedlostí. Podle berní ruly ho vlastnil Václav Červenodvorský (60 strychů polí, 4 strychy pastvin, dva rybníčky a jeden provazec lesa). Revizitace z roku 1673 rozlohu polí snížila na 38 strychů, rybníčky označila jako „pustý a skopaný“ a vůbec se nezmínila o lesu. V souvislosti s tím (ovšem i dalších rustikálních usedlostí na panství) se její komisaři marně dotazovali na velkou disproporci v rozloze rolí: „toliko všichni jednomyslně na přísahu a duši svou brali, že víceji nikdy neměli a nemají.“ Zajímavě svědčila o právním poměru Červeného dvora: podle ní patřil společně se dvěma slepodvorskými sedláky, sedlákem na Pátečku, mlynářem tamtéž a dvěma zahradníky k sušickému záduší. Komisaři v roce 1734 celou situaci prošetřili a dozvěděli se, že dvorečtí poddaní vozili materiál ke stavbě vyhořelého farního kostela sv. Václava. Městská samospráva to však zdůvodnila tím, že to bylo jedině kvůli jejich blízké poloze vůči městu, což nebyla pravda, víme-li, že o zádušním charakteru Pátečku a Červeného dvora jsou zprávy již z předbělohorské doby. Komisaři v roce 1734 o Červeném dvoru uvedli, že ho vrchnost pohltila. Stalo se tak někdy před rokem 1690, protože uvedeného léta měla obec povinnost vyplácet dědické podíly některým osobám a řešila spor s majitelem volšovského statku o vedení vody na rybníček u Červeného dvora.¹²²⁸ O dvě léta později byl dvůr pronajat měšťanu Jiřímu Děkanovic, který se za dlužené nájemné dostal do arestu.¹²²⁹ Přesto právě v roce 1734 vizitační komisaři odlišovali při Červeném dvoře půdu rustikální a dominikální – 26 str. polí mělo být dominikálních, ostatních 49 str. rustikálních. V jiných podkladových katastrálních materiálech ze stejného roku však znali opět jedině rustikál¹²³⁰ a též v

1227SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/47, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 168–169, 170–173.

1228SOkA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 6v, 7r. V roce 1692 již poplužní dvůr v Červeném dvoře prokazatelně existoval (SOkA Klatovy, sign. (T) 165, manuál purkmistrovského úřadu 1677–1694, fol. 116r).

12296. května 1692 primas přednesl, „že Jiřík Děkanovic při dvoru Červeném špatně hospodařil a grunty špatně obilím zasil, pročež na to snešeno, aby naddotčený Jiří Děkanovic byl k ouřadu purkmistrském zavolaný a k skutečnému zapravení nájmu z Červeného dvora. A poněvadž tak letos špatně hospodařil a tak ničemně grunty zasil, aby byl povinen ještě jeden rok ten dvůr držeti.“ (SOkA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 52r). Srov. tamtéž, fol. 54r, 56v–57r, 58r.

1230Podle něj se u dvora nacházely tyto pozemky. Pole: Hořejší hony (3 strychy v první bonitní třídě, 4 strychy ve druhé a 29 strchů ve třetí), Dolejší hony (22 strychů ve třetí třídě), K Volšovám (1 strych v první třídě, 2 strychy ve druhé a 8 strchů ve třetí třídě), U cesty k Volšovám (2 strychy třetí třídy) a Na Homolici u háje (4,25 strychu třetí třídy). Celkem 75,25 strychu polí. Louky: Trávník na 2 fůry ena a 1 fůru otavy, Za Volšovy na 6 fůr sena a 2 fůry

následujících letech se jako rustikální počítala vždy celá rozloha červenodvorských polí. Pokud jde o bonitu půdy, uváděl soupis vrchnostenského hospodářství z roku 1740, že zdejší „*grunty okolo něho v samých vrších velmi hubené a přivalům tuze podrobené*“.¹²³¹ Josefský katastr červenodvorský intra- a extravilán posuzoval jako půdní fondy dvou sídelních jednotek – poddanského Dvorce a vrchnostenského (tehdy již emfyteutizovaného) Červeného dvora. Podstatně vyšší výnosnost přisoudil rustikálu.

Nejasná situace panuje kolem **Divišova** a míry jeho využívání pro městské režijní hospodaření. Jeho osudy po zakoupení Sušicí v roce 1659 jsou nevyjasněné, po získání gigantického úvěru 5 000 zl. od Adama Rozacína ml. z Karlsperka byl Divišov tomuto věřiteli zastaven. Sušice však usilovala o jeho vrácení, protože jí přinášel dobrý užitek. Podařilo se to v roce 1684, ale již po necelých 15 letech Divišov pronajala, protože 24. června 1708 skončil desetiletý pronájem dvora Samuelu Aloisi Huttarymu.¹²³² Po katastrofálním požáru z července 1707 obci vzrostla potřeba vlastní režijní základny, protože přišla o Špitálský dvůr.¹²³³ Jestliže dobytek mohla obec rozmístit do tří zbývajících dvorů, potom okolnost, že jeden dvůr přestal produkovat, si vynucovala řešení. Město proto Divišov v červenci 1708 od Huttaryho převzalo se vším živým a mrtvým inventářem nazpět. Obnášel 15 kusů hovězího dobytka (dva tažné voly, jednoho plemenného býka, čtyři dojnice a osm otelených krav).¹²³⁴

Kvalita divišovské půdy se hodnotila v roce 1734 jako „hubená a studená“, přičemž do nejhorší 3. třídy se zrnováním 2 se zařadilo 63 % orné plochy a do první se zrnováním 2,5 jen 13 %.¹²³⁵ Podobně vyzněly i další relace.¹²³⁶ Rozsah dvorové půdy ovlivňoval mlynář na divišovském mlýně, který byl po celou první čtvrtinu 18. století pustý.¹²³⁷ Podle vizitace z roku 1734 užíval z dvorového půdního fondu 16 str. polí, které se v roce 1749 i 1756 započítávaly do celkové rozlohy polí.

Tab. č. 19b: Půdní fond poplužního dvora Divišov (1713–1782)

Rok	Pole		Louky		Zahrady		Pastviny		Chmelnice		Lesy	Rybníky	
	výs. str.	v.	vozy sena	vozy otavy	výs. str.	v.	výs. str.	v.	str.	v.		kop plodových	kop výtažních
1713	62	-	8	3	5	-	-	-	-	-	5 provazců	-	-
1734	94	2	13	7	2	3	-	-	-	1	111 str.	10	28
1740	100	-	11	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1749	97	2	19		-	-	-	-	-	-	111 str.	-	38
1756	97	2	13	6	-	-	-	-	-	-	111 str.	-	38
1779-1782	64 668 čtv. sáhů		28 015 čtv. sáhů		7325 čtv. sáhů		6831 čtv. sáhů		-		-	-	-

Pramen: NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, vrchnostenská fáze z 24. července 1713; tamtéž, vizitační nález z roku 1734; SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „*Popsání dvorův, vesnic, mlejníkův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade posediruje*“ (1740); NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabele z 31. října 1749; tamtéž, příznávací tabele z 8. května 1756; J. LHOTÁK, *Několik poznámek k rozsahu vrchnostenského hospodaření královských měst v 18. století a možností jeho studia*, v tisku (1779–1782). **Poznámka:** U hodnoty polí pro rok 1713 započteny 3 strychy porostlin.

otavy, U cesty na 1 fůru sena a 0,5 fůry otavy, z dvou vysušených rybníčků 7 fůr sena a 2 fůry otavy. Celkem 16 fůr sena a 5,5 fůry otavy.

1231 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „*Popsání dvorův, vesnic, mlejníkův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade posediruje*“.

1232 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 30, sign. RKP 2846, registra listů 1707–1708, fol. 209r–209v.

1233 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, dobytčí účty za období 22. 1. – 24. 12. 1707, 22. 12. 1708 – 16. 2. 1709.

1234 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, dobytčí účty za období 7. 7. – 4. 8. 1708, 4. 8. – 1. 9. 1708.

1235 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2503, karton č. 751, vizitační nález z roku 1734.

1236 „*Grunty jeho jsou při vrších hubené a v dolénách mokré*“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „*Popsání dvorův, vesnic, mlejníkův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade posediruje*“).

1237 Tvrdí se to alespoň v suplice Sušických místodržících z května 1719 (NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1719/V/F/22 (opis).

Na konci 60. let 17. století město zakoupilo svobodnický dvůr v *Hartmanicích*. Do sítě svých poplužních dvorů ho nemělo dlouho snahu zapojovat, což je jistě s ohledem na dobu, kdy ho získalo, překvapující. Ještě více zarazí, že tak neučinilo ani po požáru 1707 (jak víme, nastoupilo v režijní hospodaření v Divišově). Soudím, že jediným objektivním důvodem mohl být jednak nedostatek roboty (Hartmaničtí platili robotné),¹²³⁸ jednak jeho nízká výnosnost, jež zapříčiňovala jako nejrozumější zajištění stálých příjmů z něj pacht. V poddanské fasi tereziánského katastru z roku 1713 se orná půda v Hartmanicích celkově hodnotila jako studená a trpící vyplavováním při přívalových deštích, leč s dobrými podmínkami pro pěstování žita. Zrnování odhadla na 1,3125 až 1,4375, výnos ve slámě potom na 5 až 9 mandelů ze strychu výsevku. Vizitace z roku 1734 ornou půdu hodnotila jako kamenitou, pískovitou a studenou a i u nejlepších polí se zrnováním 1,75.¹²³⁹ Také mladší relace ji hodnotily jako nuznou a mizernou.¹²⁴⁰ Jestliže výnosy měly své limity, šlo v případě nájemní činže lépe manévrovat. Za období od svatého Jiří 1711 do sv. Jiří 1712 činilo pachtovné jen 46 zl., a to ještě s připočtením pronájmu nespecifikovaného (snad lesa) Záluží.¹²⁴¹ 24. dubna 1725 obec rozhodla dvůr na jeden rok pronajmout za roční činži 80 zl. svému věřiteli Janu Jiřímu Pollaufovi, kterému dlužila ještě 350 zl. z celkem zapůjčených 1350 zl. Ke dvoru tehdy příslušely kromě pozemků také masné krámy, šenk a nespecifikovaná „*zvláštní tomuto svobodnému dvoru udělená privilegia*“, která si ponechala sušická obec. Pollauf musel šenkovat pouze vrabcovské pivo a po skončení pronájmu navrátit i dvorová pole, která užíval od roku 1719, dále kompenzovat vyseté obilí a ponechat nejméně dva vozy sena pro dobytek, který sem Sušičtí přivenou. Po uplynutí pronájmu setrval hartmanický dvůr přes 20 let v přímém držení městskou obcí. Až 9. prosince 1748 uzavřela s povolením podkomořského úřadu nájemní smlouvu s tamním šafářem Jiřím Schwarzem a jeho manželkou Marií. Nájem byl stanoven na tři léta (od Vánoc 1748 do Vánoc 1751) za roční činži 80 zl. a kaucí 400 zl. a obnášel tentokrát nejen veškeré nemovité vybavení dvora s hospodářským náradím, ale i píci a dobytek (čtyři dojnice, jedna jalovice a jeden býk). Městská obec si vyhradila sklidit zaseté ozimy a z pronájmu vyloučila rovněž louku zvanou „Leisau“. Pachtýř musel opět šenkovat pouze vrabcovské pivo, zavázat se, že nebude do města dodávat svou pálenku či maso z masných krámů a že poskytne Sušickým prostor pro uložení šindele, který by zakoupili z Královského hvozdu. Placení kontribuce a stavebních oprav na dvoře zůstalo na bedrech městské obce. Schwarz se v nájmu osvědčil, protože s ním město pacht obnovilo počínaje 1. lednem 1752¹²⁴² a 1. lednem 1755.¹²⁴³ Došlo jen ke zvýšení kauce na 500 zl. a nájemného na 120 zl. – ty se Schwarzovi strhávaly ze složené kauce.¹²⁴⁴ Další pronájem s konsensem podkomořího uzavřela sušická obec 28. července 1757 s Martinem Borovkou a jeho manželkou Markétou na tři léta od Vánoc 1757 do Vánoc 1760. Podmínky byly shodné jako u předchozího pronájmu, roční činže 120 zl. a kauce 500 zl.¹²⁴⁵ Smlouva se s Borovkou poté pravidelně obnovovala: 21. července 1763 (od Vánoc 1763 do Vánoc 1766), 24. srpna 1766 (od Vánoc 1766 do Vánoc 1769), 22. srpna 1769 (od Vánoc 1769 do Vánoc 1772) a 15. října 1772 (od Vánoc 1772 do Vánoc 1775).¹²⁴⁶

1238Nedostatek roboty spatřoval za důvod k pronajímání dvorů Gustav HOFMANN, *Blatenský velkostatek v polovině 18. stol.*, SAP 8, 1958, s. 98–130.

1239NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2503, karton č. 751, vizitační nález z roku 1734.

1240SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „*Popsání dvorův, vesnic, mlejníkův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade possediruje*“.

1241V nájmu byl evidentně již v roce 1711 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, 4. a 5. kvartální cedule hlavního účtu za rok 1712).

1242Pachtovní smlouva mezi Michaelem Schwarzem (sic!), jeho manželkou Marií a městskou obcí, datovaná 13. březnem 1752 a pronajímací hartmanický dvůr od Vánoc 1751 do Vánoc 1754, je uložena v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.

1243Pachtovní smlouva mezi Michaelem Schwarzem (sic!), jeho manželkou Marií a městskou obcí, datovaná 17. květnem 1754 a pronajímací hartmanický dvůr od Vánoc 1754 do Vánoc 1757 je uložena v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.

1244SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 20. května 1754.

1245Pachtovní smlouva z 28. července 1757 v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4 (s příloženým inventářem dvora).

1246Pachtovní smlouva z 6. června 1760, 21. července 1763, 24. srpna 1766, 22. srpna 1769 a 15. října 1772 v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.

Tab. č. 20: Půdní fond poplužního dvora Hartmanice (1713–1782)

Rok	Pole		Louky		Zahrady		Pastviny		Lesy	Rybníky	
	výs. str.	v.	vozy sena	vozy otavy	výs. str.	v.	výs. str.	v.		kop plodových	kop výtazních
1713	52	2	16	8	-	-	-	-	-	-	-
1734	65	1	16	8	-	-	-	-	-	-	-
1740	40	-	11	3	-	-	-	-	-	-	-
1749	65	1	24		-	-	-	-	-	-	-
1756	65	1	16	8	-	-	-	-	-	-	-
1779-1782	31 893 čtv. sáhů		28 058 čtv. sáhů		33 čtv. sáhů		832 čtv. sáhů		-	-	-

Pramen: NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2503, st. sign. 30, karton č. 751 (1713); tamtéž, vizitační nále z roku 1734; SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „Popsání dvorův, vesnic, mlejníkův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade possedíruje“ (1740); NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabele z 31. října 1749; tamtéž, příznávací tabele z 8. května 1756; J. LHOTÁK, *Několik poznámek k rozsahu vrchnostenského hospodaření královských měst v 18. století a možností jeho studia*, v tisku (1779–1782).

Zakoupením svobodnického dvora *Malé Chmelné* v roce 1728 se síť sušických poplužních dvorů dotvořila do své konečné podoby. Podle všech známek neměl dvůr nejhorší výchozí podmínky; pro blízkou Velkou Chmelnou revizitace poddanské fáse tereziánského katastru obdobně jako berní rula konstatovala dobrou půdu pro pěstování žita (na rozdíl od ostatních vesnic),¹²⁴⁷ byť v zrnovosti operovala se stejnými čísly a ve třetí, tj. nejméně úrodně třídě, konstatovala ve Velké Chmelné plných 72 % vší orné půdy. Samotná majitelka malochmelenského dvora, sušická měšťanka Alžběta Kateřina Gregoriadesová, ovšem hodnotila půdní fond velmi nízko: „*pozorujice položení a okršlek celého kraje Prácheňského, v pravdě na nejhorší půdě vesměs všechny pole se pokládati musejí, protože toliko žitný a ovesný jsou, a téměř ani jednoho str. žita bez mrvení se síti nemůže*“.¹²⁴⁸ Jiného názoru byli vizitační komisaři v roce 1721, kteří hodnotili půdu jako dobrou se zrnováním v intervalu 2–3. Soupis vrchnostenského hospodářství z roku 1740 ovšem byl již zdrženlivější.¹²⁴⁹ Neodporuje tomu fakt, že se Malá Chmelná do budoucna stala pro obec oblíbeným prostředkem k jistění vypůjčených peněz¹²⁵⁰ a nadačního kapitálu.¹²⁵¹

Tab. č. 21: Půdní fond poplužního dvora Malá Chmelná (1654–1782)

Rok	Pole		Louky		Zahrady		Pastviny		Lesy	Rybníky	
	výs. str.	v.	vozy sena	vozy otavy	výs. str.	v.	výs. str.	v.		kop plodových	kop výtazních
1654	85	-	-	-	-	-	-	-	6 tenat	-	-
1714	102	-	19	5	-	-	16	-	63 provazců	-	-
1721	121	1	19	5	-	-	20	-	360 provazců	-	-
1740	140	-	13	4	-	-	-	-	-	-	-
1749	121	1	24		-	-	-	-	-	-	-
1756	121	1	16	8	-	-	-	-	140 str.	-	-

1247 „Dieses Dorff lieget in mittelmässiger Gegend, die Felder sind eines zimlich gutten Korn-Bodens, die Wiesen mittelmässig und die Huttweiden gueth; die Häuser theils gutt, theils schlecht. Die Triesch-liegende Felder werden in 5 Jahren genutzet.“ (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2501, st. sign. 30, karton č. 751, vizitace poddanské fáse sušických vesnic z roku 1734).

1248 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2462, karton č. 742, doplňující otázky k fazi z 3. května 1715.

1249 „Grunty jeho jsou vesměs při vrších skalnaté a hubené“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „Popsání dvorův, vesnic, mlejníkův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade possedíruje“).

1250 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 15, fol. J 4v–J 5v.

1251 17. února 1804 byl sestaven nadační list sušického špitálu, zajištěný na Malé Chmelné (NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 30, fol. H 29r–H 30v).

1779-1782	81 854 čtv. sáhů	48 863 čtv. sáhů	1295 čtv. sáhů	60 760 čtv. sáhů	-	-	-
------------------	---------------------	---------------------	-------------------	---------------------	---	---	---

Pramen: NA Praha, Berní rula; tamtéž, Tereziánský katastr, inv. č. 2462, karton č. 742, fase z 5. ledna 1714 a její revizitace z roku 1721; SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „Popsání dvorův, vesnic, mlejníků, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade possediruje“ (1740); NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabela z 31. října 1749; tamtéž, příznávací tabela z 8. května 1756; J. LHOTÁK, *Několik poznámek k rozsahu vrchnostenského hospodaření královských měst v 18. století a možností jeho studia*, v tisku (1779–1782). **Poznámka:** U hodnoty polí pro rok 1714 započteny 16 strychů ležících ladem.

Po stručném představení jednotlivých dvorů lze sestavit celkový přehled vrchností obhospodařované orné půdy na sušických dvorech takto (s výjimkou let 1779–1782 hodnoty ve výsevkových stryších):

Tab. č. 22: Rozloha polí při poplužních dvorech města Sušice ve výsevkových stryších a čtv. sázích (1713–1782)

	1713–1714	1740	1749	1756	1779–1782
<i>Špitálský dvůr</i>	189	150	160,25	160,25	141 349 č. sáhů
<i>Rok</i>	146,5	200	150,5	228,25	153 724 č. sáhů
<i>Bohdašice</i>	-	-	-	-	-
<i>Dobršíň</i>	-	-	-	-	-
<i>Vrabcov</i>	77,5	120	67,5	106,5	91 524 č. sáhů
<i>Červený dvůr</i>	85	130	77,25	77,25	76 772 č. sáhů
<i>Divišov</i>	62	100	97,5	97,5	64 668 č. sáhů
<i>Hartmanice</i>	52,5	40	65,25	65,25	31 893 č. sáhů
<i>Malá Chmelná</i>	102	140	121,25	121,25	81 854 č. sáhů
Σ	714,5	880	739,5	856,25	641 784 č. sáhů

Zajímavá skutečnost vyplyne, pokud provedeme rozdělení této půdy na rustikál a dominikál. Většina vrchností obdělávané půdy totiž byla rustikálního původu. Čistě striktní vymezení rustikálu a dominikálu však nerespektuje historickou realitu, protože ne všichni dominikální ornou půdu vrchnost obhospodařovala ve vlastní režii – platí to např. pro „kopaniny“ na Ostré hoře u Dobršína, které po celé 18. století pronajímala tamním poddaným a které se musejí odečíst. Navíc, vrchnost nevyužívala vždy fakticky veškerou dvorovou ornou půdu, neboť některé dvory pronajímala. A konečně musí při kalkulaci poměru dvorové půdy s poddanskou zaznít, že ačkoliv se jeden ze dvorů nalézal ve městě, nebyla započítávána rozloha městského rustikálu, protože ve dvoře robotovali venkovští poddaní. V každém případě můžeme vyjádřit rozlohu půdy obdělávané vrchností a poddanými takto:

Tab. č. 23: Poměr rustikální a dominikální půdy přiměřené k poplužním dvorům města Sušice (1713–1749)

Rok	Domini- kální orná půda	Rustikální orná půda držaná vrchností (ve výsevkových stryších)						Celkem vrchnost hospodaří	Rustikální orná půda (včetně Hartmanic)
		při Špitál- ském dvoře	při Malé Chmelné	při Červ. dvoře	při Divišově	při Hart- manicích	celkem		
1713	.	127 str.	102 str.	75,25 str.	62 str.	52,5 str.	.	714,5 str.	2024,26 str.
1749	260,75 str.	117,5 str.	121,25 str.	77,25 str.	97,5 str.	65,25 str.	478,75 str.	739,5 str.	3633 str. (rok 1734)
1756	377,5 str.	117,5 str.	121,25 str.	77,25 str.	97,5 str.	65,25 str.	478,25 str.	856,25 str.	

Pramen: NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2503, st. sign. 30, karton č. 751 (1713); NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabela z 31. října 1749; tamtéž, příznávací tabela z 8. května 1756.

Poznámka: Protože u Špitálského dvora vrchnostenská fase z roku 1713 neodlišuje rustikál a dominikál, nebylo možné vyjádřit poměr rustikálu a dominikálu pro veškerou dvorovou ornou půdu.

I když budeme sušické poplužní dvory chápat jako hospodářské jednotky, u nichž není dělitko rustikálu a dominikálu rozhodující, vyplynou letným pohledem do tabulek č. 22 a 23 další důležité skutečnosti. Předně, rozloha dvorské půdy se ukazuje jako velmi malá (na základě rozboru tereziánského katastru činila průměrná rozloha orné půdy při poplužním dvoře v rámci Čech 334 strychů, v rámci Prácheňského kraje 274 strychů).¹²⁵² Na jeden sušický poplužní dvůr vychází průměrná rozloha 122 až 125 strychů (podle údajů z let 1740 a 1756). Současně se potvrzuje zjištění Aleše Chalupy, že na horších půdách byly dvory menší, zatímco na kvalitních větší. Přitom poměr půdy obdělávané vrchností vůči půdě obdělávané poddanými (záměrně zde s ohledem na složitý původ dvorových pozemků neužívám pojmy rustikál a dominikál) je považován za významný ukazatel jak rozsahu a intenzity dvorového hospodaření, tak zatížení poddaných.¹²⁵³ Pohledem do tabulky zjistíme, že poddanská půda (a to i při počítání s nejvyšší hodnotou dvorové půdy z roku 1756) naprosto převažovala (81 % vůči 19 %). Kolísání výměry půdy v jednotlivých příznáních vyplývá nikoli z transakcí s nemovitostmi, nýbrž z různého způsobu příznávání a míry jejich objektivit. V rámci dvorů se totiž půdní fond měnil jen minimálně, město nanejvýš přikoupilo louku či pastvinu¹²⁵⁴ anebo část pronajalo poddaným (to pochopitelně neměnilo majetkovou podstatu propachtované půdy).¹²⁵⁵

Po základním představení jednotlivých dvorů a jejich pozemkových fondů přikročíme ještě stručně k jejich organizaci. V 18. století měl každý poplužní dvůr sušického městského velkostatku v ideálním případě šafáře se šafářkou, pacholka, pasáka a děvečku (v podstatě v tomto složení nacházíme dvorský personál v roce 1652 při Dobršíně, Špitálu a Roku). Úměrně velikosti dvora se však tento stav měnil, takže fakticky se počet dvorského personálu v celkovém součtu pohyboval v intervalu 18 až 29 osob. Nejméně býval obsazen Městský a Červený dvůr, kdežto rocký a vrabcovský obývalo 8 až 10 osob.¹²⁵⁶ Všichni ve dvoře bydleli, takže i rozvržení dvorových budov a jejich vybavení muselo odpovídat jejich základním potřebám. Výborným zdrojem informací jsou v tomto směru skleповé účty. Velmi plasticky přibližují základní vybavení dvorů – nádobí (cínové mísy, cínové talíře a cínová slánka), ložní prádlo (podušky, modré povlečení, bílé povlaky), kostkované ubrusy, ručníky a deky.¹²⁵⁷ Vedle něj se ve dvorech samozřejmě nacházelo i příslušné hospodářské nářadí – skleповé účty výslovně uvádějí náradníky, řezací stolice, vidle, sekery, váhy.¹²⁵⁸ Dvory samozřejmě soustavně potřebovaly údržbu. Město proto často kupovalo o jarmarcích (nemělo-li v zásobě staré) železo na opravu vrat, z Hartmanic, Stachů anebo jiných částí Královského hvozdu zase často zakupovalo prkna, fošny a šindel. Na to byla potřeba hřebíků různých velikostí. Jak již bylo uvedeno u homogenních položek městského hospodářství, nelze částku vynaleženou pro údržbu dvorů stanovit přesně.

Za chod každého dvora zodpovídal šafář se šafářkou, vždy ve vztahu manželů. Zatím z jen torzovitého výčtu shromážděných jmen se pro sušické panství ukazuje, že šafář se šafářkou byli vždy poddaní místního původu a nedocházelo u nich k dlouhodobému působení na konkrétním dvoře, ale k průběžné rotaci. Šafář s šafářkou zodpovíдали za celkový chod dvora¹²⁵⁹ a byli hlavními garanty jejich provozu.¹²⁶⁰ Tuto garanci nenaplňovali pouze z pozice prostého obecního

1252A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 318.

1253J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 162.

1254V průběhu roku 1713 koupilo od poddaného Jana Mareše louku za 40 zl. a 19. ledna téhož roku od tedražického Frány (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 1. – 31. 3. 1713 a 1. 4. – 30. 6. 1713).

1255Tak ještě v roce 1711 čteme o sklizni z Ostré hory, kterou nejpozději ve 40. letech nacházíme jako pronajatou dobršínským poddaným (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 1. 8. – 26. 9. 1711).

1256Takové množství personálu plně odpovídá menšímu dvoru. E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 105.

1257SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za období 22. 1. – 19. 2. 1707.

1258Podrobný popis vybavení dvorů v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „*Inventář hospodářský na rozličné potřeby hospodářské při dvořích, sejkách a mlejních vznešené obci královského města Sušice patřících roku 1751*“. K tomu lze doplnit zajímavý výčet zemědělského nářadí z roku 1743: řezací kosa 27 kr., 1 žejdlík lněného oleje 7 kr., 1 žejdlík kolomazi 1,5 kr., 1 fošna 16 kr., 1 falcované prkno 5–7 kr., 1 truhlářské prkno 2–3 kr., 1 pivovarský sud 30 kr., 1 vědro 6 kr., 1000 kusů šindele za 10,5 kr.

1259Poprvé jmenovitě uvádění SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 60r, 85v–86r.

1260Např. po smrti vrabcovského šafáře arendátoři obecního hospodářství v červnu 1753 žádali purkmistra, aby uvolnil

zaměstnanec, ale z pozice podílníka – vrchnost totiž šafářům pronajímala celou živočišnou výrobu (viz níže). Tento postup šafáře vtahoval do ekonomiky velkostatku a de facto donucoval přistupovat k svému působení zodpovědně. Za svou práci si šafáři z nájemní sumy ročně strhávali obvykle 14 zl.¹²⁶¹ Také dvorský personál – čeledí – , rekrutující se nejčastěji z poddanských sirotků, dostával z titulu dlouhodobého námezdního poměru roční mzdu oscilující podle funkce od 2 zl. do 7 zl. 30 kr. (nejméně pasáček vepřů, tzv. sviňáček, více děvečka a nejvíce pasák a pacholek).¹²⁶² Byl to velmi pravděpodobně nižší výdělek, než jaký skýtala čelední služba u sedláků.¹²⁶³ Celkové částky za mzdy dvorovému personálu dosahovaly v průměru za sledované období 1701–1778 dohromady 230 zl. ročně.¹²⁶⁴ Vrchnost čeledí kompletně zaopatřovala.¹²⁶⁵ Základem byly dávky, které tvořily produkty přímo ze dvorů.¹²⁶⁶ Pravidelně vždy v neděli, ve svátek a na posvícení o sv. Václavu to bylo maso (1 libra na osobu, což pro veškerý dvorový personál znamenalo v průměru 3 zl. ročně)¹²⁶⁷ a o významných církevních svátcích též pivo.¹²⁶⁸ Jinak stravu tvořily hlavně obilné a mléčné potraviny. Na jednu osobu se podle obilných účtů z roku 1710 počítala na 4 neděle 1 mírka (čtvrtec) pšenice, 1 až 1,5 větele ozimního žita, 0,5 mírky ječmene, 1 mírka hrachu a 2 žejdlíky soli.¹²⁶⁹ Tyto dávky se nedodržovaly striktně, obvyklé bylo především převádění jednoho druhu obilí na jiný v závislosti na jeho momentální zásobě.¹²⁷⁰ Ozimní žito se však objevuje prakticky stabilně. Na mléčných produktech se ročně počítalo na osobu s 1 zl. 10 kr. (odpovídalo to průměrnému ročnímu nákladu 26 zl. 25 kr. pro veškerý dvorový personál). V zásadě platí, že s postupujícím 18. stoletím naturalii pro čeledí ubývalo. Vedle stravy v účtech často narážíme na vydání peněz za boty pro pasáčky vepřů, ošacení apod.¹²⁷¹ Pokud bychom se pokusili naturalie vyjádřit v penězích pro léta, kdy známe většinu z cen, vychází nám pro rok 1744 447 zl., pro 1747 577 zl. a pro 1752 237 zl., tj. v průměru

pro šafářskou práci jistého Šlechtu, sloužícího jako podruh u měšťana de Angelise. Purkmistr to podpořil výrokem: „poněvadž nevyhnutelná potřeba toho ukazuje, aby dvory se dokonalejša šafáři zaopatřeny byly, pročez bude povinnost tit. p. radního de Angelis opakovaného Šlechtu za šafáře ze svého dvora proti dosazení jiného podruha vydati“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. 27, manuál purkmistrovského úřadu 1753–1755, fol. 13r–13v).

1261 Tyto mzdy se tak neprojevovaly ve výdajových položkách a nebylo s nimi tudíž kalkulováno ani v osobních vydáních u dvorových výdajů (v příjmech je již uvedena snížená částka).

1262 Vyšší mzdy měl dvorský personál v Berouně: šafář 20 zl. ročně, pacholek u koní 16 zl. ročně. Celkové náklady za mzdy veškerého dvorského personálu (celkem devět osob) v roce 1749 činily 105 zl. (O. KULHÁNEK, *Obecní hospodářský dvůr města Berouna v polovině 18. století*, s. 29).

1263 K tomu na třeboňském příkladu Jaroslav ČECHURA, *Kooperace i konkurence: Třeboňsko 1700 (sociální interakce selského a vrchnostenského hospodářství)*, JSH 82, 2013, s. 103 a J. KRIVKA, *Příspěvek k dějinám poddanského hospodaření v první polovině 18. století*, s. 85–86. V méně úrodných oblastech Pošumaví ale lze očekávat, že sedláci z úsporných důvodů raději než čeledí využívali vlastních dětí, které i posílali robotovat. Srov. o tom relaci válečné rady Marii Terezií o Prácheňském kraji z července 1771 (Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIX. Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779*, Praha 1913, č. 238, s. 493).

1264 Podle účetní bilance za léta 1772–1774 činil průměrný roční náklad na mzdy čeledi 191 zl. 59 kr. (SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781).

1265 Analogickou situaci pro písecký městský dvůr z roku 1722 publikoval August SEDLÁČEK, *Ukázky starého českého hospodářství*, ČDV 5, 1922, s. 119 a pro dvory na panství města Plzně Josef BROŽ, *Mzdy čeledi při dvorech města Plzně v 17. století*, ČDV 12, 1925, s. 288. Obecně k právnímu poměru vrchnosti a dvorské čeledi Valentin URFUS, *Právní postavení námezdních pracovníků u nás v 16. až 18. století*, PHS 2, 1956, s. 198–256.

1266 K otázce roční spotřeby v celkovém kontextu spotřební statistiky J. HONC, *Roční spotřeba žita, chleba a jiných potravin v čeledních dávkách, deputátech, výměncích a špitálních dávkách v letech 1452–1845*, s. 206. Dospěl k závěru, že celoroční dávka žita pro čeledína a ostatní zaměstnance činila v průměru 5,63 strychu, tj. při odhadní hmotnosti strychu 70 kg celkem 394 kg žita.

1267 O deputátech masa pro čeledí již pro rok 1651 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 59r, 85r. Pro 18. století SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za období 22. 1. – 19. 2. 1707; tamtéž, městské účty 1749–1751, soupis rozličných vydání za rok 1751.

1268, „[...] k masopustu, k velkonočním, též k svatodušním svátkům dvořské čeledi obyčejně vydáno pro 25 osob za 18 pint 3 žejdl. piva po 5 kr. 1 zl. 33 kr. 4½ d., za 75 liber masa po 4 kr. 5 zl.“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. prosince 1744). Hlavní účet za rok 1748 uvádí výdej piva pro 28 osob dvorské čeledi o masopustu, Velikonocích, na Letnice, k posvícení na sv. Václava, k sv. Martinu a na Vánoce. Konsignace z 30. prosince 1749 počítá na jednu osobu jeden žejdlík piva (tamtéž, účetní příloha).

1269 1,5 věrtelu ozimního žita na osobu za měsíc počítá i obilní účet za období 1. 1. – 30. 6. 1743. Deputátní sůl čeledi uvádí pro rok 1652 již SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 86v.

1270 Např. v obilním účtu za období 20. 12. 1709 – 18. 1. 1710: „Item nejsouce hrachu žádného u forotu namláceného a tulík co ještě v slámě zůstává, podle calculatí, ledva pro semena vystačí, pročez jest ustanoveno místo hrachu pšenice dáti“.

1271, „Item na nový krov ve dvoře obecním Špitálským vybito šindele 1200“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za období 28. 10. – 20. 12. 1709).

420 zl.¹²⁷² V 70. letech se až na mléčné naturálie pro čeleď v hlavních účtech vůbec neuvádějí, nejsou však dochovány obilní účty. Nezdá se přece jen reálné, že by se nerozdávalo alespoň chlebové obilí, které ve 40. a 50. letech tvořilo jádro celkové částky.¹²⁷³

Rostlinná výroba. Za nejvýznamnější hospodářské odvětví se shodně ve všech teoretických příručkách a hospodářských instrukcích považovalo obilnářství.¹²⁷⁴ Sušický velkostatek, jakkoliv změnil v 17. a 18. století svou rozlohu, skutečně nikdy nenabízel vhodné podmínky pro prosperující obilnářství a potvrzoval pozdější charakteristiky Prácheňska jako kraje svou úrodností pokulhávajícího za ostatními.¹²⁷⁵ V této době se Sušice stala vůbec nejvýše položeným královským městem v Čechách (472 metrů nad mořem). Sušičtí o tom psali místodržícím a komisařům traktační komise v roce 1661: „*nebo město a obec naše v naturálním způsobu a okršku svém mezi lesy, vrchy velikými a skalami v koutě na pomezí bavorském ležíc, málo rolí má a z nich velmi skrovnej užiteček má*“.¹²⁷⁶ Průměrná nadmořská výška celého panství (vypočtena podle nadmořské výšky v intravilánech vsí a města)¹²⁷⁷ potom byla ještě vyšší a činila 566 metrů nad mořem. Vedle toho se dvorská orná půda nacházela ve značně členitém terénu na svazích, kde ležel dlouho sníh, takže půda snadněji vymrzala a silnější přehánky a přivalové deště odplavovaly půdu i s vyhnojením. Komisaři berní ruly půdu na panství klasifikovali jako žitnou, jejich následovníci v roce 1673 (byť jen rustikální) ji hodnotili nízko kvůli její poloze na kopcích, „*kdež žádné jiné obilí mimo žito a oves neroste*.“ Při přípravě tereziánského katastru bylo ze vsí dvorové půdy zahrnuto pouze 26 strychů do druhé bonitní třídy a vše ostatní do nejhorší třídy třetí, čemuž úředníci nevěřili a pravdivost této klasifikace ověřovali. Vizitační komisaři v roce 1734 hodnotili polnosti při všech dvorech také negativně s poznámkou, že jejich poloha v terénu brání intenzivnějšímu hnojení a kvůli vymrzání prý je nutné sít velmi hustě.¹²⁷⁸ Za nedostatečnou považovali právě intenzitu hnojení.¹²⁷⁹ Také královský podkomoří v roce 1750 prohlásil za jedinou možnost pro zvýšení obilních výnosů vedle důslednější orby ze strany robotníků zejména důkladnější hnojení, kterého šlo dosáhnout jedině zvýšením chovu dobytka.¹²⁸⁰ Ve finálním elaborátu tereziánského katastru byly všechny vesnice sušického panství nekompromisně zařazeny do osmé, nejhorší bonitní třídy (průměrná úroda jen dvaapůlnásobně převýšila množství vysetého zrna). Existovaly však nuance. Rozdíl se rýsuje, pokud srovnáváme poměr mezi plošným a výsevkovým strychem, jak je uvádějí vizitace tereziánského katastru z roku 1734. Pro Pošumaví se odhaduje na 24 %, ¹²⁸¹ my zjišťujeme následující (výsevkový:plošný): Hartmanice 1 : 1,72, Humpolec 1 : 1,27, Dobruška 1 : 1,26, Kadešice 1 : 1,22, Platoř a Červené Dvorce 1 : 1,15, Chmelná a Podmokly 1 : 1,14, Sušice 1 : 1. Jinými slovy, v Hartmanicích se silo až o polovinu řidčeji než v Sušici, což znamená, že sušický poplužní dvůr měl nejurodnější pole a selo se do něj hustěji proto, že skýtal vyhlídku dobré úrody.¹²⁸² Jistě v tomto

1272Za rok 1749 berounský důchod vydal na stravu pro personál svého jediného dvora celkem 276 zl., což znamenalo na osobu ročně 34 zl. (O. KULHÁNEK, *Obecní hospodářský dvůr města Berouna v polovině 18. století*, s. 32).

1273Např. v hlavním účtu za rok 1752 se obilí pro čeleď vůbec nezaúčtovalo, přestože v obilním účtu za totéž období figuruje.

1274Alois MÍKA, *Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu*, Praha 1960, s. 165; E.

JANOUSEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 45.

1275Mnohé prozradí již studium pobělohorských písemností spojených s vývozem obilí z Čech. Z jižní poloviny Čech v období 1675–1750 lze zaznamenat téměř mizivý export do Bavor a Rakous a zcela převažuje vývoz obilí do Saska (NA Praha, Stará manipulace, sign. G 53/1, karton č. 825). Obdobnou situaci vystihl Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Achter Band, Prachiner Kreis*, Prag 1840, s. XXXIV–XXXV.

1276Nedatovaný list Sušických místodržícím z března 1661 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

1277Bohdašice 602 m, Červený dvůr 546 m, Divišov 512 m, Dobruška 465 m, Dvorec 486 m, Hartmanice 712 m, Humpolec 778 m, Kadešice 543 m, Malá Chmelná 484 m, Nuzerov 570 m, Platoř 666 m, Podmokly 504 m, Prostřední Krušec 653 m, Rok 624 m, Rajsko 520 m, Velká Chmelná 504 m, Vrabcov 550 m.

1278NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích.

1279NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích.

1280SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 67–69. K množství hnoje blíže Jiří SVOBODA, *K vývoji obilnářské výroby na feudálním velkostatku v 18. století*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia II, 1957, s. 71–83.

1281Emanuel JANOUSEK – Zdeněk BERAN, *Hustota setby a způsobu setí obilovin ve vývoji naší zemědělské výroby*, Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd 1, 1956, s. 268–269.

1282K hustotě setby přehledně E. JANOUSEK – Z. BERAN, *Hustota setby a způsobu setí obilovin ve vývoji naší*

kontextu nepřekvapí, že právě Špitálský dvůr byl spolu s rockým jediný, kde se pěstovala nejnáročnější obilnina – pšenice. Poněkud zaráží relativně řídká setba u jinak vhodně položeného Dobršína, nezapomínejme však na passus o hustotě setby kvůli vymrzání, který může předložená čísla částečně zkreslovat, byť hlavní trendy nezmění.

Čistě mechanicky lze počátky pěstování obilí v obecní režii předpokládat již v momentu, kdy město získalo do svého majetku ornou půdu anebo když rozloha této půdy dosáhla takové velikosti, že se nedala přednost jejímu pronájmu. První přímé zprávy o obecním obilí, nepochybně sklizeném z polí Špitálského dvora, jsou v souvislosti s pronájmem sýpky od měšťana Jakuba Kabáta.¹²⁸³ Na sklonku 16. století se potom o obecním obilí hovoří již jako o samozřejmé věci. Od druhé třetiny 17. století začínáme mít konkrétnější zprávy i o skladbě pěstovaných obilnin. Jak vyplývá ze srovnání napříč několika časovými řezy, plasticky se tu projevovaly proměňující se hospodářské preference. Jako první o struktuře vrchnostenského obilnářství vypovídá alespoň v izolované formě inventář poplužního dvora Vrabcova u příležitosti jeho zástavy v roce 1631: konstatuje trojstranné hospodaření a v jednotlivých obùrech vypěstovaných 7 kbelců pšenice, 24 kbelců žita, 5 kbelců ječmene a 26 kbelců ovsa.¹²⁸⁴ V zásadě tak vyhovuje konstatování berních úředníků z druhé poloviny 17. století o převažujícím pěstování žita a ovsa. Určitější a hlavně pro celé panství platnou relaci přináší extrakt o vymláceném obilí v čtyřech dvorech z ledna 1677 (sklizené obilí se udávalo v mandelích).¹²⁸⁵ Sečteme-li údaje o vymláceném i zbylém obilí (abychom získali množství obilí celkem sklizeného),¹²⁸⁶ vedlo ozimní žito (1 275 mandelů), a za ním s odstupem pšenice (951 mandelů), oves (535 mandelů) jaré žito (308 mandelů) a ječmen (270 mandelů). Sázal se i hrách, extrakt však neudává jeho množství. Všechny čtyři druhy obilí se pěstovaly pouze při Špitálském dvoře a na Roku, na dvorech v Dobršíně a Bohdašicích nacházíme pouze žito a oves.¹²⁸⁷

Poněkud odlišná situace vyplývá z náhodně dochovaného soupisu sklizeného obilí ze žní 1692:¹²⁸⁸ v Dobršíně bylo sklizeno nejvíce ozimního žita (70 mandelů a 9 snopů), dále následovala pšenice (40 mandelů 7 snopů) a ječmen (28 snopů). Při Špitále bylo uvedeno 79 mandelů ječmene, při Roku 180 mandelů ozimního žita a při Divišově a Vrabcově vůbec nic. Připustíme-li neúplnost čísel u všech dvorů, potom se Dobršíň pravděpodobně zdá být kompletní (maximálně chybí oves). Shrneme-li torzovité údaje v 17. století, dominovalo pěstování žita a ovsa, zatímco pšenice se pěstovala pouze na úrodnější půdě a ječmen v podstatě doplňkově. V 18. století vzrůstá geometrickou řadou množství dochovaných účtů, které již umožňují poměrně přesné představy o skladbě pěstovaných obilnin. Jako první můžeme využít obilních účtů z let 1710 a 1711. Vhodné jsou z toho důvodu, že je možno je kombinovat s údaji vrchnostenské fáze z roku 1714 a srovnávat s omlatními rejstříky 40. let. Dovolují tak období 1701–1753 charakterizovat v podstatě shodně jako situaci 17. století:

zemědělské výroby, passim; J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 105–110; A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 259–260.

1283Po požáru z roku 1592 obec zřejmě nemohla skládat obilí přímo v sýpce ve Špitálském dvoře (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 182v, 188v).

1284Obligace Sušických na 2500 kop mišenských grošů od Adama st. Voprchy z 24. dubna 1631 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

1285Jeden mandel měl v 18. století na sušickém panství ve vrchnostenském hospodaření 18 snopů, v polovině 19. století se však udávalo v poddanském hospodaření 20 snopů (NA Praha, Stablní katastr – duplikát, inv. č. 6519, karton č. 2957).

1286K metodice zpracování obilních účtů Jiří SVOBODA, *Obilní účty vrchnostenských panství z 18. století a způsob jejich zpracování*, *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia II*, 1957, s. 17–20.

1287SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 8. ledna 1677: „*Extrakt, co jest kde kterém obecním dvoře jakého obilí vymláceno neb co kde mlátiti*“.

1288SOkA Klatovy, AMS, sirotčí registra 1690, rub.

Tab. č. 24: Poměr výsevu obilnin na poplužních dvorech panství Sušice ve výsevkových stryších (1710–1752)

Rok	Pšenice	Ozimní žito	Jaré žito	Ječmen	Oves	Hrách	Σ
1710	19	153,5	26,25	32,25	175,5	12,25	418,75
1711	18,5	178,5	33,25	31	208,5	19,5	489,25
1742	23	285,5	22	14,75	330,25	14,5	690
1744	17	263,25	17,5	32	311,75	13,5	655
1747	13	259,75	33,75	37,5	282,5	9,5	636
1748	13,75	288,75	31	27,5	305,25	18,25	684,5
1751	15,75	270,75	28,25	28	299	16,75	658,5
1752	16,75	293	30,25	27,5	307	15,25	689,75

Pramen: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „konsignací vejdrolní“.

Tab. č. 25: Poměr výsevu obilnin na poplužních dvorech panství Sušice v procentech (1710–1751)

Rok	Pšenice	Ozimní žito	Jaré žito	Ječmen	Oves	Hrách	Σ
1710	4,5	36,6	6,3	7,7	41,9	2,9	100,0
1711	3,8	36,5	6,8	6,3	42,6	4,0	100,0
1742	3,3	41,4	3,2	2,1	47,9	2,1	100,0
1744	2,6	40,2	2,7	4,9	47,6	2,0	100,0
1747	2,1	40,8	5,3	5,9	44,4	1,5	100,0
1748	2,0	42,7	4,7	4,0	44,6	2,6	100,0
1751	2,4	41,1	4,3	4,3	45,4	2,5	102,0
1752	2,4	42,5	4,4	4,0	44,5	2,2	100,0

Pramen: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „konsignací vejdrolní“.

Na zimu se „do rukou božích“ sázela pšenice a žito, na jaře – zpravidla počátkem dubna – jaré žito, ječmen, oves a hrách. Žně nastávaly vždy od přelomu července a srpna,¹²⁸⁹ podle udání krajských úředníků až s tří- či čtyřtýdenním zpožděním oproti „krají“.¹²⁹⁰ Byli na ně povolávání poddaní z celého panství. O využití námezdních pracovních sil při žních prameny bezprostředně mlčí, v městských počtech nenacházíme žádné výplaty mezd v hotových penězích, pouze stravu „letním dělníkům“, kterými mohli být jak robotníci, tak nádeníci.¹²⁹¹ Sklizené obilí se ukládalo v ideálním případě v obecních sýpkách (podle konsignace z roku 1751 ve dvorech Rok, Malá Chmelná, na radnici a v pivovarské sladovně), kde však mnohdy nebyly vhodné skladovací podmínky, takže se umísťovalo i po sýpkách soukromých.¹²⁹² Odtud se potom obilí vydalo k výmlatu, přičemž jeho budoucí výnos se určoval tzv. omlatní zkouškou („probou“).¹²⁹³ Distribuce

1289Na poddanských hospodářstvích se podle duplikátu stabilního katastru se žněmi začínalo až od poloviny srpna.

Srov. NA Praha, Stabilní katastr – duplikát, inv. č. 6519, karton č. 2957, elaboráty „Catastral-Schätzungs-Elaborat“, § 10.

1290Krajský úřad v Písku tím 5. srpna 1764 zdůvodňoval, proč sušičtí poddaní nemohou při úhradě kontribuce v této době kalkulovat s výnosem vypěstovaného obilí (NA Praha, České gubernium – Contributionale, karton č. 201).

1291Poddaný se po vyplnění své robotní povinnosti mohl stát nádeníkem za (třeba jen naturální) mzdu, takže hledání ostré hranice je zde velmi těžké. K tomuto problému František IŠA, *Poselská služba Dvora Králové nad Labem v raném novověku*, Praha 2014. Diplomová práce, Ústav českých dějin FF UK, s. 208, 210.

1292SOKA Klatovy, AMS, sign. 161, hlavní účet za rok 1712, fol. 50v–51r. Pronajímání měšťanských sýpek a sladoven máme doloženo již k roku 1659 (tamtéž, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 42v–43r). Zajímavou zprávu máme k roku 1751, kdy se vydalo 9 kr. za arzenik pro „myši na sejkách“ (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 10. 11. – 31. 12. 1751).

1293Podrobnější vhléd o ní v místních poměrech máme pro sklizeň za rok 1745. Z jednoho mandelu (u obilí) a vozu (u hrachu) se tehdy omlátilo větelů (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV):

	pšenice	žito ozimní	žito jaré	ječmen	oves	hrách
Městský dvůr	2,75	2,875	1,375	2,875	3,625	4,75
Malá Chmelná	-	3	1	2,75	3,75	1,25
Rok	2	2,625	1,1875	2,625	3,375	1,5
Vrabcov	-	2,1875	1,25	2,3125	3	-
Divišov	-	2,5	1,5	3,5	3,75	-
Červený dvůr	-	2,1875	1,25	1,5	3,25	-
Hartmanice	-	1,3125	-	2	3,5	-

obilí musela probíhat na základě dobrého uvážení tak, aby se se zásobami vystačilo do příštích žní. V negativním případě se dokupovalo, velmi často od movitých měšťanů z řad konšelů či z okolních panství do vzdálenosti cca 15 km.¹²⁹⁴ Každý výmlat obilí znamenal odvod šestnáctého nebo sedmnáctého dílu vymláčeného zrna mlaticům.¹²⁹⁵ Tento podíl se nezapočítával mezi deputáty. Kromě vlastního obilí se získávaly ještě blíže nespecifikované „vejdrolky“.¹²⁹⁶

Pšenice neměla podle dochovaných pramenů na sušickém panství již v 17. století pozici prvořadě ozimní obilniny, jako tomu bylo v závislosti na dobové orientaci pivovarnictví na jiných předbělohorských městských panstvích.¹²⁹⁷ Základním důvodem byly přírodní podmínky, jež limitovaly i poddané sušického velkostatku a vůbec celého přilehlého okolí. Pšenice se v dominantní míře pěstovala v tradičních obilnářských oblastech Čech s teplejším klimatem (Lovosicko, Poděbradsko), zatímco velkostatky jihozápadní části Čech jí vyčleňovaly menší osevňovací plochy a preferovalo se spíše pěstování méně náročného žita.¹²⁹⁸ V souvislosti s přechodem pšeničného piva bílého na ječné se pšenice potom i v některých tradičních oblastech začala plošně omezovat. Na Sušicku, které pšenici nemohlo nikdy nabídnout vhodné podmínky, se v 16. století poptávka uspokojovala dovozem z kraje prostřednictvím formanů, kteří sem jezdili pro sůl. Dělo se tak zřejmě v poněkud omezenější míře, než by se dalo předpokládat, neboť v sušickém pivovarnictví již v této době dosáhlo ječné pivo minimálně rovnocenného postavení s bílým a své postavení dále posilovalo. K zásadnímu zlomu potom muselo dojít s oslabením solního obchodu v 17. století. Řešení vzniklého nedostatku rozšiřováním osevňovacích ploch pšenice nebylo možné, takže se pšenici ponechal jen okrajový význam. Po celé 18. století tak vysévána byla, i když jen marginálně na malých plochách (patrně takových, které byly neúrodnější).¹²⁹⁹ O žních roku 1711 se na všech pěti sušických dvorech (prodaly se Bohdašice a Hartmanice byly pronajaty) sklídilo 320 mandelů, z nichž se do počátku roku 1712 vymlátilo 276 mandelů, tj. 86,25 %, a získalo se 62 strychů tři věrtele pšenice.¹³⁰⁰ Znamenalo by to z celé úrody na pěti poplužních dvorech výnos celkem 72 strychů pšenice. Do 40. let se pěstování pšenice ze všech dvorů redukovalo jen na Špitálský dvůr a Rok a oproti počátku století se nepatrně zmenšila plocha pšenice vyhrazená. Vysévalo se standardně 15–20 strychů, výnosy se pohybovaly v intervalu 39 až 84 strychů podle úrody (zrnování 2–5).¹³⁰¹ Toto množství se obvykle dělilo na zhruba třetinové díly – třetina připadla

1294Cenným pramenem ke zkoumání zájemců o obilí v tomto ohledu je „*Registřík na prodané rozličné obilí na zrně a za takové přijatých peněz při vznešený obci král. města Sušice roku 1751*“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy).

12951/17 podle účetní přílohy (podíl mlaticů) z 30. prosince 1743 a obilního účtu za rok 1744 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV). Při výmlatu obilí v poddanském hospodářství se podle duplikátu stabilního katastru (1846) mlaticům odváděl 13. díl. Kolísání v rámci jednoho panství však bylo běžné, srov. Vlastimil VONDRUŠKA, *Organizace výmlatu obilí na jihočeských schwarzenberských panstvích v 18. století*, JSH 51, 1982, s. 144–153.

1296Srov. jejich konsignaci z jednotlivých dvorů v účetní příloze z 30. 12. 1743 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV).

1297J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 170; Josef TLAPÁK, *K otázce vzájemného poměru zrnin kultivovaných na velkostatech v Čechách do konce třicetileté války*. In: Jana Pšeničková – Olga Roháčková – Jirí Souša (red.), *Pocta nestoru české agrární historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc.*, Praha 2003, s. 313–338.

1298Na příkladu panský Český Krumlov, Třeboň, Hluboká, Březnice a Merklín v dlouhém časovém průřezu František LOM, *Vývoj osevňovacích ploch obilnin a sklizní od 16. století v Čechách*, Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd 2, 1957, s. 161–174. Např. v 19. století se možnost pěstování pšenice v místních podmínkách teoreticky zvažovala. Např. zrnování pšenice na poplužním dvoře města Berouna činilo 6,93, čemuž odpovídalo osevňovací plocha pšenice, po pivovarském ječmenu druhá největší. Dle duplikátu stabilního katastru (1849–1856) byl průměrný hektarový výnos ozimé pšenice v Prácheňském kraji 14,3 q/ha, žita 12,1 q/ha (Lumír LOUDIL, *Rozsah pěstování polních pícnin – jetelovin v Čechách (1787–1856) a jejich vliv na provozní systém zemědělské výroby*, Vědecké práce Československého zemědělského muzea 6, 1966, s. 173–228). O možnostech intenzifikace pěstování pšenice ve vyšších polohách Sušicka se začalo teoreticky uvažovat až v polovině 19. století – podnětná je studie správce statku Palvínov nedaleko Hartmanic: F. FISCHER, *Kann der Landwirt in Gebirgslagen bis 700 M. an den Winterweizenbau denken?*, *Der praktische Landwirt* (tiskovina v SOkA Klatovy, Muzeální spisy, sign. IX 4 D 35).

1299J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 93–94.

1300Za období 1. 8. – 26. 9. 1711 se vymlátilo 42 mandelů (vydaly 10 strychů zrna), 26. 9. – 21. 11. 1711 150 mandelů (vydaly 31 strychů 1 věrtel 3,5 mírky zrna), za období 21. 11. 1711 – 16. 1. 1712 84 mandelů (vydaly 21 strychů 2 věrtele 0,5 mírky zrna).

1301Odpovídá to v zásadě zrnování na dvorech frýdlantských (E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce*

na deputáty (včetně pečení vánočních housek, tzv. spletáků) a na provoz dvorů (mletí mouky), třetina na výsev a teprve případný přebytek plynul na prodej. Zájemci byli převážně z řad měšťanů (pekařů) či okolních sedláků, vzdálenější kupující se vyskytli jen ojediněle.¹³⁰² Zadní pšenice (stoklasa) se stejně jako ostatní zadina zkrmovala formou šrotu dvorovému dobytku, výjimečně se i prodávala (1752).

Žito mělo po celou dobu co do rozsahu osévaných ploch sušických poplužních dvorů dominantní pozici. Známé prameny ho dokládají jako nejpěstovanější obilninu na všech poplužních dvorech zcela ve shodě se situací na jiných podhorských panstvích.¹³⁰³ Základní podmínkou pro vysévané množství bylo dosažení potravní soběstačnosti. Podobně tomu bylo i u poddaných, kteří vystavovali na prodej jen tolik, kolik jim zbývalo po odhadu vlastní spotřeby a její rezervy a reprodukce osevu, takže ho větší množství prodali jen při skutečně dobré úrodě. Na žito se investovala většina hnojení.¹³⁰⁴ Na přesvědčivé údaje ze 17. století plynule navazují čísla druhého desetiletí 18. věku. Při sklizni v roce 1711 se sklídilo celkem 1 302 mandelů ozimého žita a do počátku roku 1712 se ho vymlátilo 687 mandelů, tj. 52,76 % (oproti pšenici je tak vidět obezřetnější postup).¹³⁰⁵ Daly celkem 343 strychů 3 věrtele zrna, což by znamenalo z celé úrody výnos 650 strychů. Ve 40. letech 18. století se sázelo zhruba 250–300 strychů a sklízelo v závislosti na úrodnosti daného roku 600–900 strychů. Toto množství se někdy dařilo navýšit o mimořádné dávky od poddaných.¹³⁰⁶

Žito bylo základní surovinou pro výrobu chleba a vyhledávaná byla i jeho sláma (např. k výrobě došků). Z jednoho strychu žita se získalo 1,25 strychu mouky, přičemž část z ní tvořila výražka a zbytek chlebová (rezná) mouka.¹³⁰⁷ To de facto předurčovalo, že se jeho velká část stávala součástí deputátu pro městský personál a stravu pro robotníky. Podle tvrzení královského pokomořího v roce 1750 se po odečtení deputátního všechno zbylé žito hned prodalo či později vyselo (okamžitý prodej přitom nebyl příliš strategický, uvědomíme-li si, že cena obilí rostla přímo úměrně s dobou uplynulou od sklizně).¹³⁰⁸ Tento postup, potvrzený účty, nesmí vzbuzovat pocit, že žito bylo přednostně pěstováno pro trh. Obilní účty nepřestávají přesvědčovat, že prodej žita byl až druhoplánový a nemohl být hnací silou dvorového hospodaření.¹³⁰⁹ V některých letech na trh sice plynula zhruba třetina a vzácně i polovina úrody (1751, 1752), ale povětšinou její valnou část pohltily deputáty a výsev, takže na prodej nezbývalo nic (1711). Konečně to v roce 1657 potvrdovala sama městská rada: „*mimo vychování čeledi, odvozování panu děkanovi náležitého obilí, též konšelům po ouřadech a jiného vydání sotva se prodati může*“.¹³¹⁰ Konkrétní odběratele sušického žita neznáme jménem, vzhledem k nárazovosti množství zrna určeného k prodeji se

v zemědělství v období pobělohorském, s. 75–76).

1302V roce 1747 prodáno 7 strychů 3 věrtele 3 mírky za 35 zl. 43 kr. 0,75 d. pšenice „*Němcům*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 31. 12. 1747), čímž zřejmě myšleno „*drvoplavcům z Království na budoucí plavbu dříví*“ (tamtéž, hlavní účet za období 10. 11. – 31. 12. 1751).

1303H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald*, s. 86–87.

1304Vycházím zde jednak z předpokladu, že k ovsu se nehnojilo a že pšenice pro malé plochy nemohla odebrat velké množství hnoje, přestože se obecně předpokládá, že se k pšenici mnohdy hnojilo intenzivně a celkově se jí věnovala zvýšená pozornost (E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 74). Konečně je tu poznámka z roku 1657, vztahující se však pouze k situaci na rockém dvoře: „*z dědin při městě ležících k obci náležejících, též ze dvora Rok řečeného, při němž k žitu hnojit se musí*“ (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657).

1305Za období 1. 8. – 26. 9. 1711 se vymlátilo 346 mandelů (vydaly 185 strychů 3 věrtele 1 mírku zrna), 26. 9. – 21. 11. 1711 275 mandelů (daly 125 strychů 1 věrtel zrna), za období 21. 11. 1711 – 16. 1. 1712 66 mandelů (daly 33 strychů).

1306Např. v obilním účtu za období 26. 9. – 21. 11. 1711 na sv. Havla přišlo 15 strychů žita od dobršínského mlynáře.

1307Např. v obilním účtu za rok 1710 se z 9,5 strychu žita získalo celkem 11,875 strychu mouky, přičemž výražka z ní tvořila 2,375 strychu a chlebová zbylých 9,5 strychu (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 5. 7. – 30. 8. 1710). Obdobně z 13 strychů 3 věrtelů žita umleto 17 strychů 3 mírky mouky (3 strychy 1 věrtel 3 mírky výražky a 13 strychů 3 věrtele chlebové mouky (tamtéž, obilní účet za období 30. 8. – 25. 10. 1710). Účty počítaly jako pravidlo, že se z jednoho strychu žita získá jeden věrtel otrub a že se z jednoho strychu mouky upeče 120 liber chleba.

1308„*[...] při této obci mimo k deputátům potřebného žita a ovsa málo co ležeti zůstane, nýbrž buďto ihned se prodá anebo vyseje*“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, bod č. 29).

1309Jen omezený vstup feudálního velkostatku na trh s chlebovým obilím konstatuje E. MAUR, *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*, s. 33.

1310NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

nevytvořila síť pravidelných odběratelů a zájemci se tak našli maximálně z řad místního obyvatelstva ve stejné skladbě, jakou jsme konstatovali u pšenice. I přesto lze konstatovat, že žito se na trh distribuovalo a přinášelo do městského důchodu jistý příjem. Jaré žito se pěstovalo zhruba v rozsahu pšenice a jeho účel byl zřejmě doplňkový v případě nedostatku žita ozimního (třeba následkem vymrznutí).¹³¹¹ Jeho prodej doložen není, např. v roce 1711 se jeho většina překlátila do ozimého žita.

Ječmen měl v 18. století zcela neotřesitelnou pozici při výrobě piva. Završil se tím trend, který je v sušickém prostředí prokazatelný již v 16. století. Nijak tomu ovšem neodpovídal osevní plán na městských poplužních dvorech. Již z izolovaných zpráv 17. století vyplývá malý rozsah ječmenem osévaných ploch. Pokud bychom argumentovali tehdejší paralelní výrobou sladu z pšenice, který však prameny 17. století spíše relativizují, nevysvětlíme jeho nízké osevy v 18. století, kdy ječný slad již naprosto dominoval a kdy se např. na krumlovském či třeboňském panství plochy pšenice omezovaly právě ve prospěch ječmene.¹³¹² Je sice pravda, že se ječmen vyséval na všech poplužních dvorech, ale za to na velmi malých plochách do 15 výsevkových strychů a zjevně beze snahy dosáhnout soběstačnosti ve výrobě sladu. Jeho zrnování přitom bylo podstatně lepší než u pšenice (pšenice v průměru 3,8, ječmen 5,1),¹³¹³ avšak ve srovnání s jinými lokalitami přece jen nízké.¹³¹⁴ Vysvětlením by mohly být následky starší vázanosti sušického obilního trhu na obchod solí – již u pšenice jsme konstatovali, že se do města dostávala díky recipročnímu solnímu tranzitu. Jestliže připustíme, že stejným způsobem byl zvyk získávat i ječmen, a to i v době, kdy se již houfně vařilo ječné pivo, mohl by být důvod liknavosti měnit osevní strategii vysvětlen.¹³¹⁵ Výmluvně to naznačují čísla, která máme k dispozici. O žních roku 1711 se sklídilo celkem 174,5 mandele ječmene a do počátku následujícího roku 1712 se ho vymlátilo 94,5 mandele, tj. více než polovina (54,15 %). Získalo se z nich 49 strychů 2 věrtele zrna,¹³¹⁶ což znamená ze všech 174,5 mandele celkem 93 strychy. Ve 40. letech se průměrně vysévalo 25 až 40 strychů, sklizně se pohybovaly v intervalu od 100 do 180 strychů (průměr 105 strychů). Dalších 20 až 30 strychů pohltily deputáty a strava pro robotníky (jen výjimečně se z ječmene vyrobila krupice pro robotníky během žní),¹³¹⁷ zatímco na prodej neplynulo žádné, protože zbytek se nepochybně využil pro výrobu sladu.¹³¹⁸

Nezpochybnitelná potřeba ječmene nekoreluje s prostorem, který mu věnovala městská obec v osevním plánu. Ani hlouběji v 18. století se tato tendence neměnila.¹³¹⁹ Podkomoří v roce 1750 apeloval na důslednější hospodaření s ječmenem a navrhoval zvýšit jím osévané plochy, byť chápal, že ani tak nebude sušický velkostatek soběstačný a bude muset ječmen dokupovat. Městská obec nakupovala především od židovských obchodníků a sušických měšťanů, jen v omezeném množství

1311 Tak konstatují J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 55–56 a Eduard MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*. In: *Prameny a studie* 33, Praha 1990, s. 23.

1312 F. LOM, *Vývoj osevních ploch obilnin a sklizní od 16. století v Čechách*, s. 166–167.

1313 Nutno vzít v úvahu, že na méně úrodných dvorech se pšenice na rozdíl od ječmene nepěstovala, takže zrnování fakticky muselo být o něco nižší.

1314 Kupř. na berounském poplužním dvoře Závodi v roce 1749 ječmen zrnaval vysokých 7,61 (vyséval se také na největší části osevní plochy). Je ovšem zajímavé, že nedaleký komorní poplužní dvůr Králův Dvůr vykazoval hodnoty podstatně nižší, což lze vysvětlit zřejmě i jako výsledek odlišné motivace – na straně jedné jediný dvůr městské obce, na straně druhé součást velkého hospodářského komplexu (O. KULHÁNEK, *Obecní hospodářský dvůr města Berouna v polovině 18. století*, s. 39).

1315 K tomu dodejme, že sladovnický ječmen se pěstoval v kraji (Lounsko). J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 59.

1316 Za období 1. 8. – 26. 9. 1711 se vymlátily pouhé 2 mandely (daly 1 strych zrna), za období 26. 9. – 21. 11. 1711 nic a za období 21. 11. 1711 – 16. 1. 1712 92,5625 mandele (daly 48 strychů 2 věrtele 1 mírku zrna).

1317 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 5. 7. – 30. 8. 1710. Z 2 strychů 1 věrtele 2,75 mírky ječmene vyroben 1 strych 1 věrtel 0,5 mírky krupice. Obdobně z 5 strychů 2 věrtelů ječmene vyroben 1 strych 1 věrtel krup a 1 strych 2 věrtele 2 mírky krupice (tamtéž, obilní účet za období 30. 8. – 25. 10. 1710). Ani později se tento poměr zásadněji nezměnil – z jednoho strychu ječmene se získaly 3 věrtele (tamtéž, obilní účet za rok 1752).

1318 V roce 1743 se ze 130 strychů ječmene vyrobilo 146, 25 strychu sladu (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 1. 1. – 30. 6. 1743). V roce 1711 se na várky převedlo 39 strychů (tamtéž, obilní účet za období 21. 11. 1711 – 16. 1. 1712).

1319 Překvapivá rezignace na zvýšení pěstování ječmene se objevuje také na plzeňském panství (A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 98).

od svých poddaných.¹³²⁰ Dalšími pravidelnými dodavateli ječmene byli velmi často měšťané z Horažďovic¹³²¹ a správa sousedního žichovického panství – dovážku potom zajišťovali za malou úplatu poddaní.¹³²² Při nákupu ječmene stejně jako ostatního obilí bylo důležité kupovat co možná nejdříve po žních, protože s postupujícím ztenčováním zásob v sýpkách cena obilí narůstala a zejména v jarních měsících dosahovala značné výše. Podkomoří radil, aby „co by tak ještě se nedostávalo, nejdéle až do vánoc se nakoupilo, nikoliv ale tak neehospodářsky teprve na drahotu ječmene, jak v tomto běžícím roku se stalo, že ječmen na 2 fr. 15 kr. mimo k tomu potřebovaných for robotních, a při tom ještě na dluh kupovaný jest byl, se nečekalo, neb pokudž by budoucně takový příběh v počtech k vynalezení býti měl, jak inspektor, tak důchodní k náhradě obcí toho, cokoliv za takový ječmen v dražším čase proti lacinějšímu více se dalo, bez odpuštění přidržán bude.“¹³²³ Před prodejem obilí na městském trhu musel každý prodejce ječmene nabídnout nejprve městské obci, která mu o tom vystavila potvrzení, a teprve potom mohl prodávat obilním handlířům a dalším zájemcům.¹³²⁴ Porušení, jež se trestalo peněžní pokutou, se však děla. Poměrně častým jevem bylo, že překupníci odkoupili obilí od poddaných ještě před průjezdem městskými branami.¹³²⁵ Marně tyto praktiky magistrát i vyšší úřady zapovídaly.¹³²⁶ Jindy jsme svědky směňování ozimního obilí za ječmen.¹³²⁷ Ječmen se obec pokoušela získat i tak, že si za pronajaté pozemky od poddaných nechala místo peněz vyplácet ječmen (tzv. ječná činže).¹³²⁸ Vždy však šlo jen o zanedbatelné množství, nepřesahující 15 strychů ročně. Více vynášely povinné dodávky ječmene od poživatelů řádných i mimořádných přívarků (pravidelná taxa dva strychy na jeden sud). Za období 1701–1778 tímto způsobem obec průměrně získávala 61,5 strychu.

Oves mezi jařinami naprosto dominoval a rozsahem osévané plochy předčil i ozimní žito (je však nutno dodat, že oves se sázel hustěji, což čísla lehce zkresluje).¹³²⁹ Tato nejméně náročná obilnina s dobrými výnosovými vlastnostmi se vysévala na všech sedmi sušických dvorech bez omezení a v průběhu celého sledovaného období neregistrujeme žádnou změnu v podílu osévaných ploch (naopak po zřízení malochmelenského dvora ještě nepatrně stoupl). Důvody pro snižování ovesné produkce tu přitom jistě byly – odbourávání dvorských koňských potahů či přesun osévané plochy ve prospěch potřebného ječmene. Při sklizni roku 1711 se získalo 398 mandelů ovsa. Do počátku následujícího roku 1712 se vylátilo jen 158 mandelů, tj. necelých 40 %. Daly celkem 128 strychů 2 věrtele zrna, což by pro celou úrodu znamenalo 323 strychů ovsa.¹³³⁰ Ve 40. letech 18. století se

1320Ve 40. letech 18. století v obilních účtech nacházíme tzv. úroční ječmen od poddaných z Dobříšna, Chmelné, Kadešic a Podmokel. Nešlo přitom o feudální rentu, protože město za ječmen podle hlavních účtů poddaným zaplatilo. Ještě v roce 1751 městská obec tímto způsobem zakoupila celkem 68 str. 1,75 věrtele ječmene, strych za 1 zl. 18 kr. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 1. 1. – 10. 11. 1751). Nákup ječmene od vlastních poddaných převažoval především v úrodných oblastech, srov. E. MAUR, *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*, s. 32.

1321SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. prosince 1744; tamtéž, hlavní účet za rok 1748.

1322SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1712, fol. 58v; tamtéž, obilní účet za rok 1752.

1323SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 68.

132426. srpna 1739 se usnesla městská rada, aby handlíři a obchodníci s obilím prodávali ječmen mimo město teprve tehdy, budou-li mít měšťané dostatečnou zásobu na várky (SOKA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 36r). Hofrychtář Sedeller 6. srpna 1746 stanovil, aby v létě kupovali obilí nejprve pekaři a mlynáři (do 7:00), potom měšťané (7:00–9:00) a konečně jako poslední obilní handlíři (do 9:00 a později). Vzimě do 8:00 pekaři a mlynáři, 8:00 až 10:00 měšťané a od 10:00 a později handlíři (SOKA Klatovy, AMS, sign. 35, radní protokol 1744–1746, fol. 144r). Obdobně tamtéž, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 68.

1325SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 193r, 194r.

1326Pro 16. století Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl druhý*, Praha 1892 (= Musejní spisy 163), s. 418, pro 17. století SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 165, manuál purkmistrovského úřadu 1677–1694, fol. 20v, 97v.

1327SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za rok 1743.

1328Poprvé máme tuto praxi doloženu v roce 1744, v roce 1752 se již neobjevuje. Např. v roce 1751 zaplatili dobršíšští poddaní za pozemky na Ostré hoře 5 strychů ječmene a Kadešičtí za „jménem meliva“ rovněž 5 str. (SOKA Klatovy, AMS, obilní účet za období 1. 1. – 10. 11. 1751; obdobně obilní účet za rok 1752).

1329E. MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, s. 23.

1330Za období 1. 8. – 26. 9. 1711 se vylátilo 24 mandelů (daly 18 strychů 3 věrtele 2 mírky zrna), 26. 9. – 21. 11. 1711 46 mandelů (daly 40 strychů 2 věrtele 2 mírky zrna) a za období 21. 11. 1711 – 16. 1. 1712 88 mandelů (daly 69 strychů 1 věrtel zrna).

průměrně vysévalo 275–350 strychů ovsa, díky jeho výnosnosti se sklízelo 500–700 strychů. Na trhu byl oves vždy podřadnou surovinou a jeho extenzivní pěstování mělo především za úkol vykrýt spotřebu v poplužních dvorech. Značné množství ovsa se vynakládalo na výkrm dvorového dobytka: nejvíce ovsa zkrmlili koně (pár koní týdně 1 strych),¹³³¹ formou šrotu vepří a dojnice, méně otelené krávy, odstavená telata, ovce a drůbež. Nevyjasněný je výkrm volů – účty naznačují, že oves zkrmovali spíše výjimečně, ale ve stabilním katastru se oves považoval za úhelnou složku jejich stravy.¹³³² Stranou ponechejme výkrm svatomartinských hus a okolnost, že i ovčáctí a myslivcův pes dostávali každoročně oves.¹³³³ Oves se vydával také při nejrůznějších úředních pojižděkách konšelů, jiných městských zaměstnanců (skládání účtů apod.) či dokonce poddaných. S ohledem na značné množství sklizeného zrna oves obvykle nebylo nutné dokupovat,¹³³⁴ produkci dvorů ještě doplňovala naturální feudální renta od poddaných – mýtní oves. Ročně znamenala přísun bezmála 150 strychů. Vznikaly naopak přebytky, které umožňovaly oves prodávat v rozsahu bezmála stejném jako ozimní žito, s tím ovšem rozdílem, že oves pochopitelně přinášel mnohem menší zisky. I zde je evidentní, že prodej byl pouze doplňkový. Oves se pro trh vystavoval nárazově a přednost vždy mělo zajištění deputátů a potřeb pro chod dvorů. Nadto oves nebyl nikdy plnocenným artiklem, který by se obilním trhu objevoval. V době války se spotřeba ovsa rapidně navyšovala,¹³³⁵ není dokonce vyloučeno, že město této skutečnosti vycházelo vstříc dočasnou úpravou osevního plánu.

Hrách doplňoval strukturu rostlinné výroby a při přehlednutí jeho pěstovaného množství je zřejmé, že se tak dělo jen pro vlastní potřebu kvůli uspokojování deputátů. S ohledem na jeho vyšší náročnost se sázel pouze na tzv. Lysanderovských vrších v rámci Špitálského dvora a při dvoře rockém. Jeho pěstování je doloženo již v letech 1677 a 1694. Na počátku druhého desetiletí 18. století se v tomto kontextu poznamenalo, že „*pro škůdný a u cest ležící pole se hrachu sítí nemohlo*“.¹³³⁶ Následně to bylo rozvedeno poznámkou „*při druhých dvořích nebylo hrachu syto, poněvadž se tam nevede*“.¹³³⁷ Hrách se sklízelo a do obilních účtů zaznamenával nikoliv v mandelech, ale ve vozech. Tak při žních roku 1711 se sklídilo celkem 32 vozů hrachu a do počátku roku 1712 se z nich vymlátilo 14,5 vozu. Daly celkem 21 strychů,¹³³⁸ což by znamenalo výnos celkem 46 strychů. Na ostrahu hrachu se pravidelně zjednávali hlídači, honorovaní naturáliemi (žito, sůl apod.).¹³³⁹ Význam pěstování hrachu nikdy nepřekročil úroveň deputátů, jeho prodej ani v minimálním množství účty nedosvědčují.¹³⁴⁰

Zbývající položky rostlinné výroby měly výhradně okrajový charakter. Při dvorech se nalézaly zelinářské a ovocné zahrady s ovocnými stromy.¹³⁴¹ V soupisu vydání v roce 1652 se setkáváme s

1331K spotřebě a krmení koní A. MÍKA, *Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu*, s. 159.

1332Pár volů měl za rok (údaje za rok 1825) zkrmit celkem 105 měřic ovsa.

1333SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 25. 10. – 20. 12. 1710 (4 strychy pro ovčácké psy a jeden strych pro psa myslivcova) a tamtéž, účetní příloha (konsignace vydaného ovsa) z 30. prosince 1743.

1334Máme jen výjimečně zprávy o dokupování ovsa z Žichovic a Volšov (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za rok 1742).

1335Např. 7. listopadu 1758 uzavřela obec s vltavotýnským měšťanem Františkem Krásou smlouvu, podle které za Sušické dodal do hlavního vojenského obilního skladu 260 strychů ovsa (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4). 16. prosince 1760 následovala další smlouva se strakonickým Židem Moisesem Fürthem na 44 centnýřů mouky, 155 měřic ovsa (později ještě na 325 centnýřů sena), dále 11. listopadu 1761 s horažďovickým Židem Herrschlem Isacem na 143 centnýřů sena a 11 strychů ovsa a konečně 11. října 1762 obec uzavřela smlouvu na 273 str. 3 větele ovsa, 210 centnýřů mouky s Janem Václavem Fetterlem z Vodňan (tamtéž). Další vydání tímto směrem plynula na konci 70. let: smlouvou s horažďovickým Židem Isaacem Herrschlem 300 a 294 str. ovsa do příbramského magazínu smlouvami z 20. a 26. listopadu 1778 (tamtéž). Obecně F. LOM, *Vývoj osevních ploch obilnin a sklizní od 16. století v Čechách*, s. 167.

1336SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 11. 4. – 6. 6. 1711.

1337SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, 9.–10. cedule obilního účtu z roku 1711.

1338Za období 1. 8. – 26. 9. 1711 se vymlátily 4 vozy (daly 3,5 strychu zrna), za období 26. 9. – 21. 11. 1711 4,5 vozu (daly 5 strychů 1 větel 1 mírku zrna) a za období 21. 11. 1711 – 16. 1. 1712 6 vozů (daly 12 strychů 1 větel zrna).

1339Hlídači hrachu jsou doloženi i na jiných panstvích, srov. např. F. IŠA, *Poselská služba Dvora Králové nad Labem v raném novověku*, Praha 2014. Diplomová práce, Ústav českých dějin FF UK, s. 221.

1340V obecné rovině konstatuje totéž A. MÍKA, *Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu*, s. 97.

1341Podle hlavního účtu za rok 1778 byly ovocné zahrady při Špitálském dvoře, Malé Chmelné, Roku, Červeném dvoře (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV).

koupí řepových, mrkvových a petrželových semínek,¹³⁴² v účtech od počátku 70. let 18. století nacházíme doklady o pěstování a prodeji zelí.¹³⁴³ Naproti tomu se nám nedostává z této doby zpráv o pěstování brambor, podle všeho se staly plodinou především poddanského hospodaření.¹³⁴⁴ Znamky inovativních opatření objevujeme až v 80. letech – v roce 1783 poprvé nacházíme zmínku o pěstování pícnin (jetele).¹³⁴⁵ Šlo však spíše o symbolickou produkci.¹³⁴⁶ Z technických plodin se po celé 18. století uplatňoval doplňkově *len*.¹³⁴⁷ Jeho poměrně vysoké požadavky na úrodnost půdy¹³⁴⁸ mu na sušickém velkostatku předurčovaly jen okrajovou úlohu. Pěstoval se pro potřebu čeládky a spřádaly ho děvečky.¹³⁴⁹ Pokud se vyskytl nadbytek, prodávalo se hotové plátno.¹³⁵⁰ Na sousedním Klatovsku¹³⁵¹ a oblastech na jihovýchod od Sušice¹³⁵² byl len a jeho zpracování rozšířenější.

Pro pěstování *chmele* vysvědčuje něco již pro středověk toponymum Chmelná. Před založením vrabcovského pivovaru šlo ale jistě o záležitost v rukou soukromých měšťanů. Chmelnice nacházíme v pozůstalostních inventářích, přesto nemusíme pochybovat, že chmel byl z převážné části surovinou dovozovou, a to i ze značných vzdáleností. Nejbližší odbytiště nabízely nepochybně Klatovy, o nichž Karel st. ze Žerotína v roce 1590 poznamenal, že „*jsou ze všech stran chmelnicemi obklopeny, neboť obyvatelé jejich vaří mnoho piva, jež nejvíce do sousedních měst bavorských prodávají, a to je jejich jediná živnost.*“¹³⁵³ Stejně vysvědčuje Willenbergova veduta Klatov z roku 1602. Klatovský chmel byl oproti chmelu žateckému a rakovnickému měkčí a nemohl se sklízet po hlávkách, nýbrž po celých ratolestech. Nižší kvalitu však přebíjel kvantitou a dostupnou cenou.¹³⁵⁴ Přes nepochybnou dominanci klatovského chmele v jihozápadních Čechách však máme zprávy, že Sušičtí neváhali chmel odebírat i ze vzdálenějších tradičních chmelových oblastí. Např. v roce 1588 nakupovali chmel až z Rakovníka.¹³⁵⁵ Tyto tradiční vazby po třicetileté válce nebyly obnoveny a objevily se pokusy pěstovat chmel ve vlastní režii. Přímou doloženo je to až v 18. století, a to jen ve velmi skromném rozsahu. Obecní chmelnice se nacházely na Roku, Vrabcově a při Špitálském

1342SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 64r.

1343V roce 1772 pěstováno ve všech dvorech a prodáno za 12 zl. 30 kr. SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1772.

1344V červenci 1771 trestáno dítě, že trhlo „*erdtöpfle*“ (SOkA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 87r), v září téhož roku voják (tamtéž, fol. 102r). Vlastimil VONDRUŠKA, *Počátky zemědělské revoluce*. In: Josef Petráň (red.), *Počátky českého národního obrození 1770–1791*, Praha 1990, s. 23 zmiňuje rychlé recipování brambor na Prácheňsku a Klatovsku již po hladomoru z počátku 70. let 18. století.

1345Obec ho tehdy prodala 6 strychů (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1783).

1346V roce 1787 neuvádí pro Sušici vůbec žádný jetel L. LOUDIL, *Rozsah pěstování polních pícnin – jetelovin v Čechách (1787–1856) a jejich vliv na provozní systém zemědělské výroby*, s. 202–205.

1347V roce 1706 vysazeno 1,5 strychu lněného semene, z něhož získáno 22 liber lnu, který se spřádal ve dvorech (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, dobytčí účet za období 9. 7. – 6. 8. 1707), o rok později 1,75 strychu a získány 4 libry s poznámkou, že „*se neurodil*“ (tamtéž, skleповý účet za období 26. 11. – 24. 12. 1707).

1348J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 68.

1349Ke lnu NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657. Srov. SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za období 28. 10. – 20. 12. 1709. Pokud jde o poddanský len, uváděli komisaři v roce 1734, že se pěstuje pouze pro osobní potřebu (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích).

1350NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

1351V. VONDRUŠKA, *Počátky zemědělské revoluce*, s. 22.

1352Vysoké počty přádláků lnu v Budějovickém a Táborském kraji oproti Prácheňsku, byť s výjimkou většho rozšíření na střední Šumavě, konstatuje pro rok 1788 Vlastimil VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v jižních Čechách na konci 18. a v 1. polovině 19. století*, JSH 49, 1980, s. 229.

1353J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/I*, s. 421.

1354Vycházím ze situace, kterou konstatovali o kvalitě chmelu Klatovští v roce 1574 (NA Praha, Stará manipulace, sign. K 59/5). Srov. také L. SÝKOROVÁ (red.), *Klatovy*, s. 170–176.

1355J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 209.

dvoře¹³⁵⁶ a měly v podstatě zanedbatelnou produkci, která nepřevyšovala 40 liber ročně.¹³⁵⁷ Prohlubující se specializací výroby pod vlivem optimálních přírodních podmínek se chmel ve druhé polovině 18. století rychle vytrácel z většiny velkostatků a soustředil se pouze v nejpříhodnějších oblastech.¹³⁵⁸

Z analýzy rostlinné výroby lze dospět k formulování několika specifických rysů rostlinné výroby sušických poplužních dvorů. Vlivem podhorských přírodních podmínek nebylo možné věnovat soustředěnější pozornost pěstování pšenice a ječmene, takže se pěstovalo s naprostou převahou žito a oves.¹³⁵⁹ Toto zjištění má význam i pro hypotetickou skladbu dvorového obilnářství v předbělohorské době, kdy se na řadě panství udržovalo jen pro výrobu pivovarnických surovin (jinými slovy v pivovarnictví se viděl vydatnější zdroj příjmů).¹³⁶⁰ Na sušickém velkostatku tedy možná již před Bílou horou a zcela jistě na konci 17. věku převládalo pěstování extenzivních obilovin (k nimž se půda obdělávala méně intenzivně),¹³⁶¹ ozimního žita a ovsa – množství vysévaného zrna bylo až desetkrát vyšší než u pšenice a ječmene a tento podíl velkostatek ještě částečně rozšířil po zřízení malochmelenského dvora. Plně tím dával najevo svou nesoběstačnost – nebyl schopen vyprodukovat tolik obilí, aby se stal nezávislým na nakupování zvenčí, a to i za situace, kdy mu jistou formu podpory zajišťovala naturální feudální renta. V tomto světle se obilnářství sušického velkostatku zužuje směrem k pasivitě, kdy se za hlavní cíl považovalo krytí deputátů¹³⁶² bez snahy uzpůsobit osevní plány skutečným ekonomickým potřebám a prioritám velkostatku. Řeč je především o ječmenu, který byl hlavní surovinou pro pivovarnictví a obec ho musela většinou nakupovat, aniž by se pokusila v jeho prospěch omezit pěstování ovsa,¹³⁶³ který šlo využít pouze na deputáty a jako krmivo pro dvorský dobytek. Jedinou obilninou, která se pěstovala alespoň menší měrou pro trh, bylo žito. I zde ale platí, že množství vystaveného zrna prvoplánově limitovaly deputáty, které společně se zajištěním zrna pro výsevek posunuly tržní zhodnocení až na druhou kolej. Podstatnou roli je nutno rovněž připsat kolísavosti jednotlivých sklizní.¹³⁶⁴

Živočišná výroba. Druhou stěžejní složkou dvorového hospodaření byl chov dobytka, jenž se v systému pozdně feudálního velkostatku orientoval na trh jen o nemnoho více než obilnářství. Podhorské panství svou kopcovitou krajinou a množstvím luk a pastvin bylo pro chov dobytka mnohem perspektivnější než pro obilnářství,¹³⁶⁵ byť skutečnost je ještě poněkud složitější. Louky a pastviny v užitku vrchnosti kvůli vyšší kyselosti půdy zarůstaly mechem, jenž redukoval výnosnost sena a otavy. Několikrát proto slyšíme, že robotníci museli pravidelně mech vyhrabávat.¹³⁶⁶ Nadto nebyla rozloha luk a pastvin nijak závratná. Každoročně vyvolával právní posel na veřejných místech zákaz pást dobytek na polích a lukách, čímž se jednoznačně ukazuje, že

1356První zmínka o obecní chmelnici je z roku 1659 (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 32v). Podle obilního účtu za období 20. 12. 1710 – 14. 2. 1711 se nacházely obecní chmelnice na Roku a Vrabcově. Účetní příloha z 20. listopadu 1751 mluví o sklizni „při dvoře Městským z panské chmelnice“ a poněvaď je sklizených 35,5 libry zároveň hodnotou všeho sklizeného chmele, šlo již patrně o chmelnici jedinou. Městský šacunk z roku 1748 uvádí chmelnici o 52 stryších při bývalém Meržkovském dvoře (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, městské účty 1749–1751, výtah z městského šacunku za rok 1748).

1357V roce 1749 sklizeno 23,5 libry chmele (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za rok 1749), v roce 1751 35,5 libry (tamtéž, skleповý účet za rok 1751).

1358Eduard MAUR, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, HD 7, 1981, s. 217.

1359Obdobně pro sousední Albrechtice u Sušice a Kašperské Hory dle sumáře plodin josefského katastru V. VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v jižních Čechách na konci 18. a v 1. polovině 19. století*, s. 237 (vysévalo se jen žito a oves) a pro podhorské panství Frýdlant E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 48, 75–76 (zrnování k roku 1640).

1360J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 174.

1361J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 55.

1362Omezené možnosti prodejní složky obilí a přednostní pokrytí spotřeby uvnitř velkostatku zdůraznil E.

JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 19.

1363K zvětšování ploch ječmene na úkor ovsa v 18. století docházelo např. na jindřichohradeckém panství, srov. E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 80.

1364Podrobně Václav ČERNÝ, *Historický výzkum příčin kolísání sklizní*, Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd 1, 1956, s. 159–176; E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 19.

1365K výrobním oblastem Čech srov. V. VONDRUŠKA, *Počátky zemědělské revoluce*, s. 31–32.

1366SOkA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, bod č. 25.

těchto ploch rozhodně nebyl přebytek. Vyvolával se i zákaz soukromého pasení dobytka individuálních měšťanů na obecních pastvinách v extravilánu sušického katastru,¹³⁶⁷ směl tak jedině polní mistr. Dodržování kontrolovali tzv. hajní luk.¹³⁶⁸ Nedostatek obecních pastvin vedl až k regulaci počtu dobytka. Dotkla se nejchudší vrstvy městských obyvatel. Nařízením hofrychtěře Tadeáše Sedellera v srpnu 1746¹³⁶⁹ a podkomořskou instrukcí z roku 1750 bylo zapovězeno podruhům chovat veškerý dobytek s výjimkou krav. Každý mohl chovat maximálně jedno zvíře a platit za něj každoročně na sv. Jana 1 zl. 10 kr. do obecní pokladny.¹³⁷⁰ Toto nařízení se zřejmě průběžně inovovalo, máme totiž zprávy o taxách též za kozy (30 kr.).¹³⁷¹ Po parcelaci poplužních dvorů se zaměstnali namísto jediného dva polní mistři (dolní a horní).¹³⁷² Jeden z nich měl na starosti ještě obecního býka.¹³⁷³

Vraťme se zpátky k lukám připojeným k poplužním dvorům. Z dominikální fase tereziánského katastru a exaequatoria lze získat tyto počty vozů sena sklizených z luk (o převody na plošnou míru jsem se nepokoušel,¹³⁷⁴ jen u údajů z let 1779–1782 jsou k dispozici údaje ve čtv. sázích):¹³⁷⁵

Tab. č. 26: Rozloha luk při poplužních dvorech města Sušice ve vozech a čtv. sázích (1713–1782)

	1713–1714	1740	1756	1779–1782
<i>Špitálský dvůr</i>	17,5	42	8	69 281 čtv. sáhů
<i>Rok</i>	16,75	34	18	84 617 čtv. sáhů
<i>Bohdašice</i>	-	-	-	-
<i>Dobršíň</i>	-	-	-	-
<i>Vrabcov</i>	9	15	10	55 487 čtv. sáhů
<i>Červený dvůr</i> 9	.	21	16	35 903 čtv. sáhů
<i>Divišov</i>	8	11	13	28 015 čtv. sáhů
<i>Hartmanice</i>	16	11	16	28 058 čtv. sáhů
<i>Malá Chmelná</i>	19	13	16	48 863 čtv. sáhů
Σ	95,25	147	97	350 224 čtv. sáhů

Jak vidno, čísla z jednotlivých let se značně rozcházejí, pro což vedle nekvalitního měření máme jen výjimečně jiné vysvětlení.¹³⁷⁶ Nejvíce to škodí při vyhodnocení pastvin. V údajích katastrů téměř chybějí,¹³⁷⁷ což by apriori nutilo k teorii, že se pro pastvu vedle samozřejmého úhoru musely využívat i lesy (porostliny). Přitom raabizační geometrické měření (1779–1782) uvádí vedle 125

1367SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1712, fol. 63r.

1368Hajní luk nebo polní hajní (Feldheger) byli živou institucí na sklonku 18. století (SOKA Klatovy, AMS, sign. 48, radní protokol 1787–1790, sezení 14. května 1789) a v počtu čtyř byli k hlídání polí a luk jmenováni ještě v roce 1848 (tamtéž, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

1369SOKA Klatovy, AMS, sign. 35, radní protokol 1744–1746, fol. 152r.

1370SOKA Klatovy, AMS, sign. 35, radní protokol 1744–1746, fol. 167r–167v; tamtéž, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 39–40. S tím nepochybně souvisí soupis podruhů chovajících dobytek z roku 1751 (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, nedatovaná účetní příloha z roku 1751). Podruzi opětovně neúspěšně žádali o povolení dobytek chovat (tamtéž, radní protokol 1780–1784, fol. 110r, 110v, 111v s douškou „*již jest kolikráte zavřeno, že to býti nemůže, na zkázu celé obce*“).

1371SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30.12.1749: 1 zl. 10 kr. za krávu, 35 kr. za jalovici, 30 kr. za kozu. Z roku 1751 je dochován soupis podruhů chovajících dobytek (tamtéž, nedatovaná účetní příloha).

1372SOKA Klatovy, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy ke skleповému a dobytčímu účtu za rok 1783.

1373V roce 1781 koupen za 18 zl. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1782).

1374Jak se ukazuje, je zcela nepoužitelný Pekařův poznatek, že se jeden dvojspřežní vůz sena se srovnával s plošným strychem (J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 276–277). Tímto způsobem by pro rok 1713–1714 vycházelo 27,1 hektaru, pro rok 1740 41,9 hektaru a pro rok 1756 27,6 hektaru.

1375Pro porovnání: E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 96 spočítal pro Frýdlantsko výnosnost 7 q/ha. Podle duplikátu stabilního katastru (1849–1856) se v Prácheňském kraji v průměru z luk sklízelo 11,4 q/ha sena, údaje z roku 1793 hovoří ovšem jen o 6,6 q/ha (L. LOUDIL, *Rozsah pěstování polních pícnin – jetelovin v Čechách (1787–1856) a jejich vliv na provozní systém zemědělské výroby*, s. 173–228), což odpovídá lukám o nejnižší bonitě.

1376Např. vysoký údaj o výnosu luk z roku 1740 je zřejmě vysvětlitelný tím, že vyplynul z odměřování v „*malých robotných vozech*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „*Popsání dvorův, vesnic, mlejníkův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade posediruje*“).

1377Pouze u Červeného dvora se přiznaly 2 strychy a jen dočasně 18 strychů u Malé Chmelné a Divišova.

hektarů luk také 53 hektarů pastvin.¹³⁷⁸ Vysvětlit to lze snad vedle nepřesného způsobu měření¹³⁷⁹ jedině následkem odlišného přístupu ke strukturalizaci půdy.¹³⁸⁰ V každém případě se ukazuje, že půdy pro dobytek bylo při dvorech málo. Podle tereziánského katastru v celozemském měřítku na každých 100 strychů orné půdy dominikálu připadalo 11,1 strychů pastvin a 21,2 vozů sena a otav z luk,¹³⁸¹ což na sušických dvorech nebylo zdaleka splněno.¹³⁸² Nasvědčovalo by tomu i to, že v době zvýšené potřeby sena (např. v době války) bylo nutné nakupovat odjinud¹³⁸³ a že královský podkomoří v roce 1750 doporučoval dosáhnout vyšších výnosů sena vyhrabáváním mechu dvakrát do roka.¹³⁸⁴

Základním principem živočišné výroby na sušických poplužních dvorech byl pronájem hovězího, vepřového dobytka a drůbeže šafářům: městu odpadla starost s rizikem podnikání (příjmovou nejistotou za prodané mléčné výrobky) a současně se šafář zinteresoval do výnosu dvora, takže neměl důvod k defraudaci.¹³⁸⁵ Šafáři platili za každé zvíře pevně stanovenou roční částku.¹³⁸⁶ Vycházelo se z aktuálního stavu dobytka k určitému termínu, pokud se některý kus prodal (šlo o zisk pro městskou pokladnu), odečítala se utržená částka od nájemní sumy. Další srážky představovaly výlohy za dvorský personál.

Tab. č. 27: Stavby dobytka v poplužních dvorech města Sušice (1740–1774)

Rok	Koně	Krávy		Býci		Voli		Vepři
		Dojnice	Jalovice	Stádníci	Jaloví	Tažní	Jaloví	
1740	2	94	-	3	-	22	-	15
1. 1. 1743	2	42	15	4	5	15	-	-
7. 11. 1745	-	52	24	2	14	14	-	-
1. 4. 1753	2	80	42	7	12	10	7	22
1. 4. 1765	-	80	42	7	12	10	7	-
31. 12. 1771	-	79	34	7	9	13	12	23
31. 12. 1774	-	84	26	4	20	7	6	22
31. 8. 1777	-	80	20	5	9	14	1	-

Pramen: SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, dobytčí účet 1743 a účetní příloha z 7. listopadu 1745; tamtéž, sign. II.3.3. (rok 1753); tamtéž, sign. IV, účetní přílohy za rok 1765; tamtéž, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781 (léta 1771, 1774); SOkA Rokycany, AM Rokycany, I. oddělení, sign. F, karton č. 973 (Sušice) (rok 1777).

Základem pro obdělávání půdy byl *potazní dobytek*. Víme-li o formování sítě poplužních dvorů před rokem 1620 na panství velmi málo, potom o skladbě chovaného dobytka v nich již vůbec nic. Velmi dobrou, i když jen dílčí představu, umožňuje jako první inventář poplužního dvora Vrabcov z dubna 1631. Pro potřeby potahu konstatuje dva voly,¹³⁸⁷ musíme však vzít úvahu možnost, že se

1378Tímto způsobem by na jeden vůz sena na sušických poplužních dvorech vycházela hodnota 1,3 hektaru. Přesné rozlohy jednotlivých sušických dvorů uvádí J. LHOTÁK, *Několik poznámek k rozsahu vrchnostenského hospodaření královských měst v 18. století a možností jeho studia* (v tisku).

1379Tak pro pastviny a lesy A. CHALUPA, *Věnovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech*, s. 210.

1380Tj. že raabizační geometrii označili jako pastviny pozemky, které komisaři katastrů považovali za lesní půdu.

1381A. CHALUPA, *Věnovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech*, s. 269.

1382Pro rok 1713–1714 vychází 15,5 vozu sena, pro rok 1740 16,7 a pro rok 1756 dokonce jen 11,3.

1383Např. v roce 1761 byla uzavřena smlouva se strakonickým Židem Moisesem Fürthem na 325 centnýřů sena (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4), dále 11. listopadu 1761 s horažďovickým Židem Herrschlem Isacem na 143 centnýřů sena a 11 strychů ovsa. Dalších 240 centnýřů sena do příbramského vojenského skladu dodali prostřednictvím smlouvy s obyvateli Rožmitálu pod Třemšínem 27. března 1778 a dalších 280 zl. prostřednictvím horažďovického Žida Isaaca Herrschla do kouřimského skladu smlouvou z 2. listopadu 1778 (tamtéž).

1384SOkA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, bod č. 25.

1385K této otázce Jiří BERAN, *O pronájmu půdy v Čechách ve druhé polovině 18. století*, SH 8, 1961, s. 266.

1386Poprvé se jejich výši dozvídáme z hlavního účtu za rok 1712; za dojnici 6 zl., za jalovici 3 zl. a za prvotelku 3 zl. (vše ročně). V roce 1744 již byla taxa za dojnici 8 zl. 30 kr., za prvníčku 4 zl. 15 kr., za vepře 6 zl. (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, mléčný účet za rok 1744), v roce 1752 za dojnici 8 zl. 30 kr., za prvníčku 4 zl. 15 kr. a za vepře 7 zl. (tamtéž, mléčný účet za rok 1752).

1387NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, obligace Sušických na 2500 kop míš. grošů od Adama Voprchy z 24. dubna 1631.

potazní koně stali dávno obětí vojenských rekvizic a nemělo smysl jejich chov v době dlouhotrvajícího konfliktu vůbec obnovovat.¹³⁸⁸ Menší oblibu v chovu koní na Sušicku připouštěli Sušičtí v roce 1566,¹³⁸⁹ ale v tomto případě šlo spíše o vykrucování se z povinností vojenských odvodů. Poddaní totiž koně pro potah běžně chovali až do 20. století (viz níže) a není důvodu se domnívat, že by vrchnost jednala jinak.¹³⁹⁰ Konečně i stabilní katastr v chlévech měšťanů dokazuje jasnou převahu potahu koňského.¹³⁹¹ Po třicetileté válce se však chov koní stával na městských poplužních dvorech anachronismem.¹³⁹² V roce 1694 se ještě nacházely obecní klisny ve dvoře rockém a městském,¹³⁹³ počátkem 18. století se ale jejich chov zredukoval již jen na Špitálský dvůr, kde jsou pravidelně doloženy dvě klisny. Po požáru v roce 1707 se jejich chov dočasně přesunul do dvora rockého, po obnovení provozu se však vrátily nazpět do města a o jejich vydržování jsme zde informováni po celou první polovinu 18. století.¹³⁹⁴ Voly byly nahrazeny až během arendy v letech 1753–1771. Důvod vydržování aspoň minimálního počtu koní byl prostý: obecní reprezentace potřebovala koně do kočárů, s kterými cestovala za nejrůznějším účelem. Klisny se obvykle každoročně připouštěly, narozená hříbata se prodávala. Na ostatních šesti poplužních dvorech zůstaly po celé sledované období vydržovány dva potahy volské (jen vzácně jeden). Konkrétní důvody, které bránily jejich odbourání, bohužel neznáme. Jejich existence zřejmě je vysvětlením pro zachovávání velkých osevních ploch pro oves. Účty z 18. století sice potvrzují výdej ovsu volům spíše výjimečně, ale stabilní katastr k roku 1825 oves považuje za důležitou složku volské stravy.¹³⁹⁵ Marginálně se z účtů dozvídáme, že volské potahy mívali od městské vrchnosti dočasně pronajaty poddaní.¹³⁹⁶ Vrchnost také poddané občasně využívala k „příchovkům“ svých volů, zpravidla však jen sezónně.¹³⁹⁷ V každém případě se vydržování volských potahů za situace, kdy bylo možné využít robotní síly, jeví jako velmi neobvyklé. Několik volů ročně se prodalo,¹³⁹⁸ více než o cílenou snahu však šlo o průběžné omlazování chovu, protože se noví volí hned nakupovali, např. od sedláků z Tedražic a Budětic anebo velmi často přímo na sušickém trhu.

Jádrem živočišné výroby byl chov *hovězího dobytka*. Vzhledem k velké kolísavosti jednotek pro rozlohu luk a pastvin jde jen obtížně zkoumat, nakolik byla úměrná početnímu stavu chovaného dobytka. Používá se proto vyjádření k rozloze půdy orné.¹³⁹⁹ Pro odbourání rozdílu mezi výsevkovým a plošným strychem můžeme použít údajů o vztahu plošného (= 0,285 ha) a výsevkového strychu z vizitace tereziánského katastru, byť s vědomím jistých komplikací při trojí bonitě půdy.¹⁴⁰⁰ Docházíme tím ke zjištění, že na necelých 300 hektarů orné půdy vycházelo v roce

1388K vlivu vojenských rekvizic na stav koní A. MÍKA, *Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu*, s. 158, 165.

1389NA Praha, Staré militare, karton č. 7, list Sušických Ferdinandu Tyrolskému z 19. dubna 1566.

1390Podle J. PETRÁNE, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 134 v předbělohorské době koňské potahy dominovaly. Jako naprosto převládající koňské potahy v 15. a 16. století považuje také A. MÍKA, *Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu*, s. 157.

1391V roce 1846 se pro vlastní Sušici konskribovalo 85 koní, 35 volů a 276 krav.

1392Pokles chovu koní pro potřeby potahu zaznamenává i S. LAURINCOVÁ, *Městský statek Kuřim ve 2. polovině 17. století*, s. 34, v obecném kontextu E. MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, s. 48–53.

1393SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 29.1.1694.

1394Např. v roce 1752 došlo k obnově chovu – dvě staré klisny prodány za 70 zl. Johannu Pollaufovi do Hartmanic a od žichovického hejtmána koupeny dvě nové, mladé klisny za 108 zl. Kromě toho se choval ještě valach (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, dobytčí účet za rok 1752).

1395Podle údajů stabilního katastru dva tažní volí spotřebovali za jeden rok v průměru (počítáno pro rok 1825) celkem 91 centnéřů sena, 105 měřic ovsu, 12 kop slámy a 20 liber soli.

1396Na konci roku 1709 vracel dva pronajaté tažné voly do vrabcovského poplužního dvora Max Neubauer z Platoře, jež si pronajal v červnu 1709 za 16 zl. ročně (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, dobytčí účet za období 8. 6. – 6. 7. , 28. 10. – 20. 12. 1709). Pronajímali se však např. i býci (tamtéž, dobytčí účet za období 19. 3. – 16. 4. 1707).

1397SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, dobytčí účty za období 4. 8. – 1. 9. 1708 a 24. 11. – 22. 12. 1708.

1398Výjimečný byl rok 1747, kdy 14 volů za 456 zl. zakoupil rychtář z panství Vimperk (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1747).

1399E. MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, s. 56–57.

1400Využitím údajů o rozloze dvorové půdy v roce 1740 vycházejí tyto hodnoty: **Špitálský dvůr** 150 strychů, 1 : 1, tj. rozloha **42,75 ha**; **Rok** 200 strychů, 1 : 1,26, tj. rozloha **71,8 ha**; **Vrabcov** 120 strychů, 1 : 1,26, tj. rozloha **43,1 ha**; **Divišov** 100 strychů, 1 : 1, tj. rozloha **28,5 ha**; **Červené Dvorce** 130 strychů, 1 : 1,13, tj. rozloha **42,6 ha**; **Malá Chmelná** 140 strychů, 1 : 1,26, tj. rozloha **50,3 ha**; **Hartmanice** 40 strychů, 1 : 1,72, tj. rozloha **19,6 ha**. Celková

1740 celkem 94 dojnic, tj. 31 dojnic na 100 hektarů.¹⁴⁰¹ V roce 1753 bylo konstatováno 141 kusů hovězího dobytka (80 dojnic a 61 jalových zvířat), tzn. 26 dojnic a 20 kusů jalového na 100 hektarů. Použijeme-li hodnoty geometrického měření z let 1779–1782 a k němu stavy dobytka z roku 1774, vychází na 230 hektarů orné půdy 84 dojnic, tedy 36 kusů na 100 hektarů. Stav dojnic s 26 až 36 kusy tak v rámci horských panství (Frýdlant, Jindřichův Hradec) patřil do lehkého podprůměru, panství „v kraji“ však převyšoval a zařazoval sušický velkostatek neomylně do skupiny velkostatků s dominantní živočišnou produkcí.¹⁴⁰² V průběhu 18. století nepozorujeme snahy po zkvalitnění chovu, v každém dvoře se choval jeden plemenný býk (stádník), který zajišťoval reprodukci nezbytnou k omlazování stáda. K otelení se připouštěly jalovice od konce svého třetího roku věku, na sušickém panství však byly běžné ještě jalovice čtyřleté, výjimečně dokonce pětileté. Můžeme to vysvětlit jako následek špatné výživy zvířat, jež se odrážela v jejich pomalejším vývinu.¹⁴⁰³ Jalový dobytek chovaný v Červeném dvoře se podle soupisu vrchnostenského hospodářství z roku 1740 distribuoval dle potřeby do jiných dvorů. Starší jalovice se zpravidla neprodávaly, z jalového dobytka byly nejdůležitějším artiklem telata.¹⁴⁰⁴ Dojnic se v jednotlivých dvorech chovalo mezi 10 až 20. Jejich prodej se omezoval jen na brakové kusy, které byly „k chování nehodné“, staré anebo zraněné, popř. maso a kůže z nich (pokud uhynuly). Kupci obvykle pocházeli z města anebo odjinud z panství.¹⁴⁰⁵ Zájemci byli jak mezi poddanými sedláky, tak měšťany a Židy z blízkého okolí. Značné množství hovězího dobytka se odvádělo na nejrůznější deputáty, oslavy svátků apod. nejen církevním hodnostářům – děkan, kapucín (tele v den Panny Marie Bolestné, na sv. Antonína, na pouť Porciunkule 2. srpna) – , ale i magistrátu. Samotný provoz dvorů si, jak již bylo uvedeno, vynucoval rovněž určité množství masa pro čeled', servirovalo se v neděli a ve svátky (v letech 1747, 1749 a 1751 náklady tímto směrem činily v průměru 3 zl. ročně).

Chov dojnic měl za hlavní cíl produkci mléka a mléčných výrobků.¹⁴⁰⁶ O výnosech z nich jsme bohužel velice špatně informováni, protože s nimi obchodoval šafář, který následně velkostatku neodváděl utrženou sumu, ale pevnou nájemní taxu za hovězí dobytek – pouze v polovině 17. věku (kdy ovšem nevíme, zda již šafáři měli dobytek v nájmu) se výnos z prodeje mléčného odhadl na 60 zl. ročně.¹⁴⁰⁷ Část mléčného vrchnost v letech 1749 a 1756 přiznávala v exaequatoriu dominicale jako stravu pro robotníky, další část pohltit deputát pro dvorový personál (šafáři a čeled', na osobu počítáno ročně 1 zl. 10 kr.). V účtech za léta 1747, 1749 a 1751 se tyto cifry skutečně objevily (dvorovému personálu průměrně ročně 26 zl. 25 kr.) společně se stravou pro čeled' (stabilně 11 zl. 30 kr. ročně), takže tuto skutečnost lze označit za zaběhnutou praxi. Můžeme si zároveň dovolit spekulaci, že výše nájemní sumy za jednu dojnici zhruba odpovídala tržbě za prodané mléčné výrobky za stejné časové období. V roce 1712 to bylo za dojnici 6 zl. (stejněho roku se za žejdlík másla platilo 7 kr., za libru sýra 3 kr.), v roce 1752 potom již 8 zl. 30 kr.¹⁴⁰⁸

Vepřový dobytek měl v prostředí extenzivního hospodaření vhodné podmínky a choval se téměř na všech dvorech (výjimkou byl jen Červený dvůr a Hartmanice), i když svým rozsahem nijak

rozloha 298,65 ha.

Použijme ještě údaje pro rok 1756: **Špitálský dvůr** 160,25 strychů, 1 : 1, tj. rozloha 45,7 ha; **Rok** 228,25 strychů, 1 : 1,26, tj. rozloha 82 ha; **Vrabcov** 106,5 strychů, 1 : 1,26, tj. rozloha 38,2 ha; **Divišov** 97,5 strychů, 1 : 1, tj. rozloha 27,8 ha; **Červené Dvorce** 77,25 strychů, 1 : 1,13, tj. rozloha 25,3 ha; **Malá Chmelná** 121,25 strychů, 1 : 1,26, tj. rozloha 43,5 ha; **Hartmanice** 65,25 strychů, 1 : 1,72, tj. rozloha 32 ha. Celková rozloha 294,5 ha. Srov. ještě J. LHOTÁK, *Několik poznámek k rozsahu vrchnostenského hospodaření královských měst v 18. století a možností jeho studia*, v tisku.

1401 Údaje o jalovicích chybějí, soupis z roku 1740 jich uvádí jen 24 v Červeném dvoře.

1402 Konkrétní srovnání uvádí E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 88–93; E. MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, s. 56–57.

1403 František LOM, *Vývoj krmných jednotek*. In: *Vědecké práce zemědělského muzea* 21, Praha 1981, s. 188.

1404 Za rok 1708 prodáno 13 kusů, 1712 31 kusů, 1773 64 kusů, 1776 58 kusů.

1405 V roce 1751 kupovali 4 voly řezníci ze Smíchova (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 10. 11. 1751.

1406 Podle údajů E. JANOUŠKA, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 94 se z jedné dojnice získalo ročně 40–60 liber másla, 70–100 liber sýra a 930–1200 litrů mléka. Srov. Josef BROŽ, *Mléčné hospodářství ve dvorech města Plzně v letech 1644–1650*, ČDV 17, 1930, s. 216–220.

1407 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

1408 8 až 10 zl. konstatuje E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 94.

nekonkuroval chovu dobytka hovězího. Podle dochovaných zpráv se v jednom dvoře pravidelně chovaly 2 až 4 kusy. Na rozdíl od současného chovu se vepři, dosud ještě více podobní divočákům, vykrmovali především formou pastvy všude tam, kde neškodili rytím ostatnímu dobytku.¹⁴⁰⁹ Podobně jako skot se i on pronajímал šafáři. Od roku 1750 se v souladu s úspornými opatřeními navýšila nájemní taxa z 6 zl. na 7 zl. a přesně se předepsalo množství zvířat v jednotlivých dvorech – při rockém 5, při vrabcovském a špitálském po 4, při divišovském a chmelenském po třech kusech.¹⁴¹⁰ Vepřový dobytek se pravidelně kastroval (*plumbiroval*).¹⁴¹¹ Sloužil prvoplánově pro výživu dvorské čeledi, i když se tu a tam prodával.¹⁴¹² Kromě prodeje nebyla nouze ani o kuriózní ztráty kusů, v této době stále škodili vlci.¹⁴¹³ Ve starším období máme doložen chov vepřů v městském mlýně – nájemní mlynáři je vydržovali z odpadkových surovin z mletí (mláto). V 17. století již tato povinnost byla reluována a vepři zde fyzicky chováni nebyli.¹⁴¹⁴

Prameny ze sušického panství neprozrazují nic o *chovu koz*, praktikovaném i obecně při poplužních dvorech spíše zřídka. Na některých městských panstvích jsou však kozy doloženy již z doby třicetileté války¹⁴¹⁵ a najdeme je i u předměstských podruhů.

Chov drůbeže je při sušických dvorech doložen již v roce 1631,¹⁴¹⁶ bude však jistě mnohem staršího data, byť lze očekávat, že měl marginální význam – vejce a slepice totiž tvořily součást rekogniční feudální renty. Podléhal individuálním potřebám šafářek, v průběhu 18. věku měl sestupnou tendenci. Ještě v létech 1694 a 1711 se drůbež chovala ve všech dvorech,¹⁴¹⁷ v roce 1765 to bylo již jen 10 slepic v Červeném dvoře pro soukromou potřebu šafářky, ne z iniciativy vrchnosti.¹⁴¹⁸ Jistou úlohu tu sehrál direktivní zásah podkomořího z roku 1750, jenž určil chovat drůbež jedině při Malé Chmelné, Roku a Vrabcově (vždy po 12 kusech). Kromě slepic se již v polovině 17. století chovaly krůty.¹⁴¹⁹ O chovu hus či kachen prameny mlčí.

Po analýze živočišné výroby lze provést rámcové shrnutí. V 18. století se dobytek choval na všech sedmi sušických poplužních dvorech, s ohledem na úživnost toho kterého dvora se lišily pouze v početních stavech. Přes možnost využívat potažní robotu poddaných se v žádném z dvorů neodbouraly dvorské potahy. V jediném dvoře byl koňský, v ostatních šesti jeden nebo dva volské. Většinu chovaného skotu tvořily dojnice a jalovice, volí se v omezené míře prodávali. Stejně tak to platilo i pro svým rozsahem doplňkový chov vepřového dobytka a drůbeže. Výnos z živočišné výroby pro velkostatek v hotových penězích jen nepřímo závisel na trhu, protože ho tvořilo nájemné od šafářů, které mělo výhodu jistoty stálého a pravidelného příjmu a bylo i značně vysoké. Po tomto konstatování je však nutno připomenout náklady na personální zajištění živočišné výroby. Jestliže rostlinnou výrobu kryla prakticky v plném rozsahu bezplatná robotní práce (výdaje byly pouze za stravu), potom chov dobytka vyžadoval stálou péči a s ní stálou pracovní sílu. Především kvůli dobytkařství při dvorech fungovali šafář, šafářka a čeleď (podle dobových instrukcí se potřebovala na každých deset krav jedna pracovní síla), takže náklady za jejich vydržování lze opodstatněně připočítávat na vrub živočišné výrobě, přestože fakticky ovlivňovaly výnosnost

1409J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 129–131.

1410SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, bod č. 32.

1411SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 28. dubna 1713.

1412SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, dobytčí účet za období 18. 2. – 17. 3. 1708 a 17. 3. – 14. 4. 1708.

1413, „*Item jedna řezanička 1/4letá na pastvě od vlka vzata, item když pasáček v to velké horko svině plavil v rybníčku Vrabcovském, řezanice 1/2letá se utopila*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, dobytčí účet za období 11. 6. – 9. 7. 1707). Obdobně pro oblast Kolince *Vlci v Pošumaví*, Šumavan 5, 1872, č. 37.

1414Mlýn čp. 157/II měl povinnost vykrmovat pro obec tři vepře. V roce 1657 se uvádí plat 15 zl. ze tří vepřů (a 6 zl. z jednoho vepře v bohdašickém mlýně), srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657. Farářská relace z roku 1677 přiznává plat z vepře ve výši 7 kop míšeňských sušickému děkanovi (původně plynul ve prospěch špitálu). Obecně k výkrmu vepřů ve mlýnech E. JANOUSEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 101.

1415Pro Brno S. LAURINCOVÁ, *Městský statek Kuřim ve 2. polovině 17. století*, s. 38.

1416V roce 1631 se při poplužním dvoře Vrabcov uvádí 16 slepic s kohoutem (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, obligace Sušických na 2500 kop miš. grošů od Adama Voprchy z 24. dubna 1631). Pro rok 1694 srov. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 29.1.1694.

1417SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, předání agendy V. Bavorovského S. A. Huttarymu z roku 1694, obilní účet za období 6. 6. – 4. 7. 1711.

1418SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy, inventář dvorů z 1. dubna 1764.

1419, „*Item za indiána a za dvě kopy uzeneých pstruhů do Prahy sobě vzaté*“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 83r, podobně fol. 88r).

výroby rostlinné (většinu deputátů pro čeled' tvořilo suté obilí). Přepočty na hotové částky podle tržních cen obilí naznačují, že deputátní položky bývaly v letech neúrody a drahoty velmi bolestivé. Jestliže v poměrně úrodném roce 1712 deputátní náklady na čeled' tvořily 215 zl., potom ve válečném a neúrodném roce 1747 dosáhly 600 zl. Tuto částku samozřejmě velkostatek neskládal v hotovosti, ale doplácel nepřímo odvody obilí. Výnosnost živočišné výroby sráželo také poměrně časté dokupování dobytka – stavy se doplňovaly především po proběhlém dobytčím moru či jiných epidemiích.¹⁴²⁰ Společně s dalšími podružnými vydáními (za připouštění klisen, řezníkům za porážky, kastrace, za vydělávání kůží či za sůl k lizání dobytka) snižovaly výnosnost živočišné výroby v letech 1701–1752 v ročním průměru o 170 zl.

Pod dojmem těchto zjištění můžeme přikročit ke konečnému zhodnocení dvorové výroby, její výnosnosti a posouzení významu pro městskou ekonomiku. Prvotním ukazatelem budiž poměr půdy obdělávané vrchností a půdy obdělávané poddanými, jenž jsme již výše vyhodnotili ve prospěch rustikální složky. Druhý ukazatel vyplývá přímo z cifer, kterých jsme dosáhli analýzou všech položek dvorového hospodaření¹⁴²¹ a které tu postačí sumarizovat. Průměrný roční hrubý výnos rostlinné a živočišné výroby sušických poplužních dvorů v první polovině 18. století činil 1 571 zl., v letech 1772–1778 celkem 1 507 zl. S tím koreluje účetní bilance za léta 1772–1774, jež uvádí 1 571 zl. 2 kr. (započítává ovšem ještě 120 zl. pachtového z Hartmanic).¹⁴²² K dosažení čistého ročního výnosu je z této sumy nutno odečíst náklady za nejrůznější nářadí do dvorů dokupované (zemědělské nářadí, bednářské, řemenářské a provaznické výrobky aj.). Nejde u něj přesně odlišovat rostlinnou a živočišnou sféru, ale vzhledem k tomu, že za sledované období dosahovala průměrně 27 zl. 21 kr., jde o zanedbatelnou položku, která nemůže naše výsledky zásadněji ovlivnit.

Hodnoceno optikou hrubého ročního výnosu, byla jednoznačně produktivnější výroba živočišná – na celkovém výnosu se podílela celkem 1 048 zl. 15 kr., tj. více než dvěma třetinami. Údaj účetní bilance za léta 1772–1774 je o málo vyšší, uvádí roční hrubý výnos 1 160 zl.¹⁴²³ V podstatě se tím přibližujeme trendu naznačenému pro polovinu 17. století v přehledu příjmů a vydání města za rok 1657 – zatímco rostlinné výrobě se přiznával výnos 130 zl., tak živočišné 172 zl. (prodej mléčného 60 zl., prodej dobytka 100 zl.). Částečně se tím potvrzuje hypotéza, že se sušické dvorové hospodaření s ohledem na přírodní podmínky více orientovalo na živočišnou výrobu. Výnosnost živočišné výroby je ovšem relativní. Jen menší část (zhruba 150 až 300 zl.) z ní velkostatek získával skutečně aktivním způsobem na trhu (za prodaný dobytek), většinu sumy tvořilo konstantní nájemné od šafářů. Nemůžeme sice zpochybnit, že se při koncipování této nájemní částky vycházelo ze zkušenosti dané tržními mechanismy (podle prodejní ceny mléčných produktů), ale v každém případě šlo ze strany vrchnosti o pasivní přístup. Další determinantou výnosnosti živočišné výroby jsou potom vysoká vydání provozního charakteru. Jestliže po odečtení 170 zl. ročně za nákupy mladých zvířat a další nutné úkony klesá výnos na necelých 900 zl., potom započtení nákladů na čeled' posouvá čistý výnos téměř do pozice bezvýznamnosti. Čeled' byla udržována v podstatě jen kvůli péči o živočišnou výrobu, rostlinnou zajišťovala robotní práce. Vedle mezd v průměrné výši 230 zl. to byla soustava naturálií, které každoročně velkostatek připravovaly jistě o dobrých 300 zl. Vydávaly se sice z vlastních vypěstovaných produktů a fakticky tedy nestály žádné hotové peníze, avšak snižovalo se tím množství produktů vystavovaných na trh a tedy i potenciální příjmy z nich. Platí to zejména o chlebovém obilí, mléčném a pivu. Můžeme tedy počítat, že celkový čistý výnos z živočišné výroby činil 350 zl.

Hrubý výnos rostlinné výroby byl v rámci celkového hrubého výnosu velkostatku zhruba jednotřetinový. V první polovině 18. století vychází naším rozbořem 523 zl., účetní bilance za léta 1772–1774 počítá s hrubým ročním výnosem z rostlinné výroby 238 zl.¹⁴²⁴ (číslo patrně snížila neúroda roku 1772). Jeho faktický potenciál podvazovala složitá soustava deputátů, jež odnímala velké množství obilí, které by mohlo plynout na trh. Pokud by vrchnost hypoteticky po odečtení zrna nutného k osevu prodala všechno zbylé žito, přesáhl by utržený obnos spolehlivě hranici 700

1420Na sušickém panství je dobytčí mor doložen např. v roce 1760 (srov. SOkA Klatovy, AM Kašperské Hory, katalog. č. 1717, karton č. 16).

1421Význam studia poměru dominikálu k rustikálu a výnosů dominikálního hospodaření zdůraznil J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, s. 162.

1422SOkA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781.

1423SOkA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781.

1424SOkA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781.

zl., čímž by se započtením prodeje dalších obilnin pomalu přibližoval hranici 1000 zl. a atakoval by zvolna hodnotu hrubého výnosu výroby živočišné. Zatímco u živočišné výroby ale byla redukce skrze deputátní vydání skromná (omezovala se na dary masa čeledi a mléčné výrobky čeledi a robotníkům), pohlcovaly deputáty klíčové množství obilí. Dovolují si dokonce konstatovat, že osobní náklady v živočišné výrobě, v rámci vlastní městské správy a homogenní složky městské ekonomiky odsuzovaly obilnářství do pozice pasivity. V celkovém součtu sice všechny deputáty odjímaly zhruba třetinu obilní úrody,¹⁴²⁵ avšak právě tato třetina stačila, aby po připočtení osiva zbyl pro trh jen třetinový či ještě bezvýznamnější podíl (záleželo na úrodě). Přitom oproti živočišné výrobě měla rostlinná výroba nižší provozní vydání – omezovala se prakticky jen na koupě zrna na osev, které byly nadto spíše výjimečné a v ročním průměru za sledované období činily méně než 20 zl., a vydání zrna pro mlatce. Čistý roční výnos se tak pohyboval kolem hranice 500 zl., čímž převyšoval výrobu živočišnou. Dostáváme se tak k evidentnímu paradoxu sušického dvorového hospodaření. Jeho výnosnější složkou sice byla v prvním plánu výroba živočišná, ale její výnosnost významně srážely vysoké náklady na čeled', odvislé především od aktuálních cen obilí. Udělování obilních deputátů ochuzovalo možnosti obilnářství, které by se v případě jejich odbourání dokázaly povznést vysoko nad živočišnou výrobu. Jakkoli byl výnos za živočišnou výrobu možný jedině na úkor výroby rostlinné, přesto dokázala rostlinná výroba dosáhnout vyšších hodnot.

Čistý roční výnos dvorového hospodaření přinášel do městské pokladny kolem 850 zl., čímž byl nejvýnosnějším odvětvím vrchnostenského hospodaření. Účetní bilance za léta 1772–1774 uvádí mnohem střízlivější hodnotu 571 zl.¹⁴²⁶ Na první pohled jde o objektivnější hodnotu, protože odečítá i náklady na údržbu budov a řemeslnické práce (celkem 61 zl.), které jsme nemohli vyčíslit separátně pro poplužní dvory a budeme je odečítat až hromadně pro celé vrchnostenské hospodaření. Na druhou stranu, bilance kalkuluje s daty z podprůměrné úrody roku 1772, stojící na konci dlouhého období neúrody let 1770–1772, a především započítává náklady na zakoupený ječmen pro vrabcovský pivovar.

Po tomto zjištění není myslím divu, že provozování dvorů bylo považováno za svrchovaně důležité a věnovala se mu maximální pozornost. Velmi pěkně to dokládají koupě dvou dvorů v první čtvrtině 18. století (Meržkovský dvůr, Malá Chmelná), kdy město zažívalo zřejmě nejhlubší finanční krizi své historie a kdy rozprodávalo části svého panství. Zdůvodnění tohoto chování se nabízí několikero: pokus o zvýšení příjmů v momentu nastalé finanční nouze, důvěra v extenzivní způsob hospodaření anebo úporná snaha neohrozit spletitý systém deputátů, který svazoval skutečný rozvoj dvorového hospodaření?

K dvorovému hospodaření se úzce přidružoval **chov ovce**. Oproti chovu hovězího dobytka měl několik nezpochybnitelných výhod. Předně byl mnohem méně náročný na pracovní síly. Ovce také měly lepší reprodukční schopnosti (vysoká plodnost, kratší březost, rychlý růst mláďat) a byly

¹⁴²⁵Deputáty se vydávaly týdně, měsíčně, čtvrtletně či jednou do roka podle pevného rozvrhu. Reálně vyplacené částky však nebyly prostými násobky, protože mnohdy nebyla vyplacena celá suma, jindy se doplácela zadržena apod. Abychom si uvědomili, jak deputáty redukovaly výrobní přebytky, postačí čísla získaná rozbořením deputátů vlastního městského hospodářství a homogenních položek sumarizovat. Již tyto dvě sféry ochuzovaly čistý výnos dvorů o 12 strychů pšenice, 64,5 strychů žita, 16 strychů ječmene, 85 strychů ovsa a 8,5 strychů hrachu. Dochovaný soupis z roku 1748 ilustruje, jak se tyto hodnoty zvýšily po započtení deputátů pro osoby spjaté s velkostatkem (hartmanický kaplan, sládek ve Vrabcově, ovčácký personál) – 15,25 strychu pšenice, 89,5 strychu žita, 20,75 strychu ječmene, 88 strychů ovsa, 11,5 strychu hrachu (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 31. prosince 1748). A konečně nejvýznamněji tyto cifry navyšoval dvorový personál – v první polovině 18. století průměrně 6 strychů pšenice, 140 strychů ozimního žita, 20 strychů ječmene a 10 strychů hrachu. Podle deputátní obilní tabely se za pololetí 1743 vydalo (včetně dvorské čeledi) 9,25 strychu pšenice, 99 strychů žita, 13,75 strychu ječmene, 43 strychů ovsa a 6,5 strychu hrachu (tamtéž, obilní deputátní tabele za období 1. 7. – 31. 12. 1743). Jistou formou deputátů byly nepravdělné dary obilí plavcům polenového dřeva z Královského hvozdu (např. v roce 1710) a konečně také 16. nebo 17. díl určený pro mlatce. Důležité je připomenout, že reálně vydané množství obilí nebylo konstantní, neboť obec často obilím uhrazovala mzdu, kterou měla vyplácet v hotových penězích (např. „*Rectorovi školnímu dle jeho špan-cedule na místo těch 6 fr. peněz pro interim dáno žita 2 str., každý str. po 1 zl. 36 kr.*“, srov. SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 30. 8. – 25. 10. 1710). K těmto údajům lze vhodně doplnit údaje z instrukcí pro hospodářského správce z roku 1754, nazvanou „*Pravidlo pro berníka městského, co tak on do příjmu uvéstí povinen a respective bez aprobací za vydání klásti mocti bude*“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 3. května 1754).

¹⁴²⁶SOkA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781.

nenáročnější, pokud jde o pastvu a zimní píci, čímž zpětně napomáhaly vyhnojování úhorů. Jejich využití bylo současně všestrannější – kromě masa, kůže a mléčného přinášely profit za vlnu. Celkově vysokou rentabilitu chovu ovcí – Josef Petráň ji odhaduje zhruba 70 % hrubého výnosu – narušoval jen velký úhyn v případě výskytu nemocí.¹⁴²⁷ Ovšem i zde platilo, že silnější zvířata dávající více vlny a masa se chovala zejména v níže položených oblastech: doboví znalci oceňovali zvířata v kraji, zatímco „horní a lesní [...] veškeren drobnější a zakrslejší jest“.¹⁴²⁸

Tab. č. 28: Počet ovcí chovaných v ovčinech panství města Sušice (1707–1777)

Období	Městský dvůr			Rok			Včetně nájemního chováno		
	Celkem	z toho bahnic a beranů	z toho jalového	Celkem	z toho bahnic a beranů	z toho jalového	Městský dvůr	Rok	Celkem
22. 1. 1707	-	-	-	397	194	118	-	497	497
24. 12. 1707	-	-	-	421	211	129	-	636	636
22. 12. 1708	-	-	-	467	222	143	-	545	545
20. 12. 1709	-	-	-	432	232	125	-	548	548
1711	285	285	552	837
1714	673
1. 1. 1744	178	149	29	89	-	89	328	169	497
7. 11. 1745	184	173	11	226	-	226	314	295	609
1. 4. 1753	175	173	2	207	-	207	.	.	382
31. 12. 1771	.	174	.	.	-	175	.	.	.
1. 1. 1774	250	186	52	197	-	196	316	231	547
31. 12. 1774	.	209	.	.	-	365	.	.	.
1. 1. 1777	292	.	.	243	-	.	.	.	535
31. 8. 1777	492	264	228	133	-	133	.	.	.

Pramen: SOkA Klatovy, SOkA Klatovy, AMS, sign. IV, účetní přílohy; tamtéž, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781; SOkA Rokycany, AM Rokycany, I. oddělení, sign. F, karton č. 937 (31. 8. 1777).

Na sušickém velkostatku se s chovem ovcí v režii městské obce setkáváme poprvé v roce 1599, kdy je zmiňován ovčácký mistr z ovčína na Roku.¹⁴²⁹ V roce 1657 potom zmiňují konšelé, že při tomto ovčíně se dá chovat maximálně 300 kusů.¹⁴³⁰ Jiných zpráv se z celého 17. století o rockém ovčíně nedostává a unikají nám též údaje o personálním zajištění ovčína. Teoreticky platilo, že kromě ovčáka byl potřeba pomocník zhruba na každých 400 kusů.¹⁴³¹ Jasněji máme až v 18. století, kdy byl ovčácký (polní) mistr nadřízeným nepočteného aparátu pomocníků (hamlknecht, lemmerknecht, honák).¹⁴³² Toto rozrůznění vyplývalo z významné změny, ke které v chovu ovcí došlo na počátku 18. století. Ještě oba dochované předbělohorské berní rejstříky (1603, 1615) na sušickém panství uvádějí toliko jeden ovčín, ale na podzim 1710 obec zakoupila tzv. Meržkovský dvůr a s ním i ovčín se 300 ovcemi. Se ziskem tohoto druhého ovčína získala sušická městská obec příležitost zavést oddělený chov dospělého dobytka od dobytka mladého.¹⁴³³ Dospělé bahnice a berani tak napříště obývali ovčín ve městě, zatímco na Roku byl zřízen ovčín (hamlhof) pro jalový

1427J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba*, s. 124–129.

1428J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba*, s. 125. V regionálním kontextu srov. edici instrukce městské rady v Klatovech pro chov ovcí: *K dějinám ovčáctví v Čechách*, Věstník Československého zemědělského musea 11, 1938, s. 186–188.

1429SOkA Klatovy, Archiv města Kašperské Hory, katalog. č. 3375, karton č. 36, list sušické městské rady purkmistru a konšelům města Kašperských Hor ze 17. března 1599.

1430NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

1431J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba*, s. 127.

1432Srov. jejich výčet i s počtem ovcí a zubkyň v kmenu v SOkA Klatovy, AMS, dobytčí účet za rok 1776 a SOkA Rokycany, AM Rokycany, I. oddělení, sign. F, karton č. 937 za rok 1777.

1433Výhody tohoto postupu popisuje A. MÍKA, *Nástin vývoje zemědělské výroby*, s. 170.

dobytek.¹⁴³⁴ Staral se o něj již zmiňovaný hamlknecht¹⁴³⁵ (v účtech je po této změně důležité odlišovat, kdy se dobytek pouze přeháněl z jednoho ovčína do druhého a kdy byl skutečně prodán). K dalšímu rozšíření chovu ovcí mohlo dojít v roce 1728 se zakoupením Malé Chmelné – při dvoře byl malý ovčín. Město na hospodaření v něm z neznámých důvodů rezignovalo. 22. září 1750 na místě bývalého malochmelenského ovčína pronajalo Židu Izákovi Fürthovi místnosti k výrobě potaše.¹⁴³⁶

K vlastnímu chovu ovcí je nutno upřesnit terminologii, používanou v sušických pramenech: čerstvě narozené ovečky (jehničky) vyrostly v jalové jarlinkové bahničky (zubkyně) a následně v dospělé ovce (bahnice). Stejně názvosloví a hierarchie fungovala i u skopců (z narozených skopíčků se stali nejprve jarlinkoví skopci, poté dvouletí skopci – zubáci – a konečně skopci) a beranů, kterých však bylo ponecháváno minimum (velikost stád při obou vrchnostenských ovčinech vyjadřuje tabulka č. 28). Vysvětlení si vyžaduje pojem nájemní ovce. V zásadě šlo o zvířata (převážně bahnice) individuálních měšťanů (ale např. i děkana)¹⁴³⁷ chovaná ve vrchnostenských ovčinech po postupné likvidaci soukromých ovčínů při předměstských forbercích.¹⁴³⁸ Majitelé těchto ovcí za tuto službu odváděli vrchnosti polovinu ze získané ovčí vlny.¹⁴³⁹ Počty nájemních ovcí nebyly zanedbatelné,¹⁴⁴⁰ stejně jako množství získané vlny. Vznik této instituce vyplýval z malé kapacity pastvin při městě, jejichž úživní možnosti nestačily velkému počtu zvířat chovanému jednotlivými měšťany. Již z roku 1571 městská rada přijímala opatření, aby ovce neškodily na majetku cizích a zaměstnávala za tímto účelem hajného luk,¹⁴⁴¹ na sklonku 16. století potom dochází k prvním pokusům o regulaci počtu chovaných kusů.¹⁴⁴² Od poloviny 17. století začala být situace neúnosná: hrabě Jan Antonín Losy z Losimthalu povolil v roce 1659, aby ti, kterým ovce poškodily úrodu, hájili svůj majetek třeba i střelbou škodících zvířat.¹⁴⁴³ Ve stejné době započalo pravidelné každoroční vyvolávání zákazu pastvy na lukách¹⁴⁴⁴ a počalo se důtklivě hlídat, zda nevznikají nové ovčiny.¹⁴⁴⁵ Pokračující potíže potvrzuje roce nařízení podkomořího Obyteckého z Obytec z 16. dubna 1701: v reakci na to, že v Sušici vychází na jeden strych jedna ovce, zatímco podle obyčeje mají být na pět strychů pouze dvě zvířata, vyzýval konšely k hledání nějakého řešení.¹⁴⁴⁶ To zřejmě nepřišlo, protože v roce 1703 nařídil, aby ti, kteří se přebytečných ovcí nezbaví do sv. Václava, zaplatili obci pokutu 10 zl. a ovce jim byly zabaveny.¹⁴⁴⁷ S ohledem na sérii další opatření nebyla tato nařízení důsledně respektována. 16. června 1704 rozhodl podkomoří zrušit čtyři nově zřízené soukromé ovčiny (Fabiána Gregoriadesa, Salomeny Gregoriadesové, Matyáše Koppera a Daniela

1434V rozporu s tím je pouze soupis vrchnostenského hospodářství z roku 1740 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „*Popsání dvorův, vesnic, mlejnuv, rybnikův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade possediruje*“).

1435Podle obilního účtu za období 25. 10. – 20. 12. 1710 by šlo usuzovat, že se hamlknecht transformoval na polního mistra, avšak kolem poloviny 18. století je správce rockého ovčína stále hamlknechtem titulován.

1436SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4. V roce 1772 si flusárnu pronajala vdova Devaure Fürthová se synem Danielem za ročních 30 zl. a kauci 100 zl. (tamtéž).

1437Počátkem roku 1707 byl sušický děkan ustanoven děkanem v Českých Budějovicích, svých 22 nájemních ovcí si vzal s sebou (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, dobytčí účet za období 22. 1. – 19. 2. 1707).

1438První zprávu máme z dobytčího účtu z roku 1707: v rockém ovčíně žilo tehdy 636 kusů, z nichž patřilo 24 ovcí děkanovi, 10 měšťanům Pavlu Kiebekovi a Lukáši Zmutovi a 121 ovčákovi. Dalších 60 kusů se označovalo jako „pacholčí“ a ze zbylých 421 ovcí měl zajištěn ovčák svůj podíl formou tzv. kmenu, jenž obnášel sedminu všeho výnosu ze stáda (tzv. kmen), tj. především z prodeje jatečního dobytka, z prodaných kůží apod.

1439Podle „Listy vážní“ z 30. listopadu 1744 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy) měla vrchnost z vlastních ovcí 3 centnéře 75,25 libry vlny a z nájemních ovcí 1 centněř 12,75 libry.

1440Podle dobytčího účtu za období 28. 9. – 26. 10. 1709 měli v rockém ovčíně děkan 20 kusů, Petr Kabát 3, Jakub Michalovic 3, Matěj Grübl 4, Pavel Kiebek 6 a sám rocký polní mistr 20 kusů (celkem 56 kusů).

1441SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 113v.

1442SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 101r, 180r (jeden měšťan smí chovat maximálně 20 kusů), 249v (maximálně 20 kusů a jednoho berana, což obnoveno ještě 1614).

1443SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 19r.

1444Poprvé v SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 82r.

1445SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.9., missiv podkomořího z 4. července 1693; Zemský podkomořský úřad, inv. č. 25, sign. RKP 2841, registra listů 1698–1701, fol. 85r.

1446NA Praha, Zemský podkomořský úřad, sign. RKP 2844, registra listů 1704–1705, fol. 10r; tamtéž, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 67v–69r.

1447SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.5, podkomořská instrukce z 25. srpna 1703. Srov. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 27, sign. RKP 28434, registra listů 1702–1704, fol. 130r–130v.

Pretlíka) a ponechat pouze ty, které zaznamenali komisaři berní ruly. Počet kusů v nich navrhl redukovat tak, aby na pět strychů půdy byly maximálně tři ovce.¹⁴⁴⁸ Veškeré ovce, které tuto kvótu převýšily, měli hospodářští správci zabavit a prodat – zisk měl plynout na úhradu kontribučního dluhu.¹⁴⁴⁹ Podkomoří zakazoval také vydržování privátních ovčáckých mistrů, veškeré měšťanské ovce měl pást obecní ovčák. Výjimku udělal pouze u císařského rychtáře, měšťanky Kekulové a Václava Weissenregnera z Weissenfeldu, údajně pro rozlehlost jejich pastvin a fakt, že měli ovčiny již v čase berní ruly.¹⁴⁵⁰ Měšťané však podkomořská nařízení prováděli liknavě a teprve v říjnu 1706 magistrát informoval podkomořího, že zajal ovce Matyáši Kopperovi, Alžbětě a Salomeně Gregoriadesovým. Situace se však nelepšila a při konsignaci pro potřeby majetkové daně v roce 1736 přiznávali soukromé ovčiny s ovčáckými mistry vdova Marie Magdalena Pollaufová, Jáchym Ignác Gregoriades, vdova Anna Rosina Burggrafová a vdova Eva Grübllová.¹⁴⁵¹ V podkomořské instrukci z roku 1739 se jako tolerované uvádějí ovčiny Burggrafové a Angelisové.¹⁴⁵² V zásadě stejný problém se řešil znovu v roce 1746,¹⁴⁵³ jak na to upozornil podkomoří Josef Vančura z Řehnic o čtyři léta později ve své instrukci. Opět se zdůraznila kvóta tří ovcí na pět strychů orné půdy a povinnost pást všechny ovce pohromadě městským pastýřem (polním mistrem). Privátní stádo a svého pastýře mohl mít pouze obecní Špitálský dvůr, hospodářství měšťana de Angelise a vdova po císařském rychtáři Josefu Arnoštu Burggrafovi.¹⁴⁵⁴ Příliš vysoký počet chovaných ovcí byl konstatován ještě v roce 1782 a vedl k dalším regulacím.¹⁴⁵⁵

Základním zdrojem příjmu z ovcí byla vlna. Tvořila zhruba dvě třetiny hrubého výnosu.¹⁴⁵⁶ Na sušickém panství se stříhala dvakrát ročně a svou jakostí patřila mezi hrubší, vhodnou toliko k výrobě silnějších plstnatých tkanin.¹⁴⁵⁷ Zimní stříž se odbývala kolem sv. Jiří, letní kolem sv. Václava. Stříhači se zjednávali za mzdu (obvykle 3 d. za jednu ovci)¹⁴⁵⁸ a hostili se obědem.¹⁴⁵⁹ Získaná vlna se vážila na městské váze, její hmotnost se snižovala o táru a tzv. zemský vývažek.¹⁴⁶⁰ Přesná čísla známe jen izolovaně,¹⁴⁶¹ nepochybíme ale o informacích, že z jedné stříže se získalo něco přes dva centnýře vlny, takže roční výnos vlny určený pro trh se pohyboval mezi 4 až 5 centnýři (jen výjimečně se dosáhlo 6 centnýřů) a utržilo se za ni zpravidla kolem 170 zl. Jejimi téměř

1448NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 28, sign. RKP 2844, registra listů 1704–1705, fol. 2v–3r

1449Podkomořský missiv z 12. června 1706. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 116v–117r. Missiv byl zapsán i do městských knih: SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 21/50, kniha trhů 1630–1723, fol. 124r–124v.

1450Podkomořský missiv z 3. července 1706 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 125r–126r – tentýž missiv zapsán do sušické městské knihy: SOKA Klatovy, AMS, kniha trhů, sign. (T) 21/50, 1630–1723, fol. 124v–125r) a 6. listopadu 1706 (tamtéž, fol. 171r–172r). Missivem z 23. října 1706 (tamtéž, fol. 161v–162v) však již podkomoří považoval ovce císařského rychtáře a Kekulové za obci škodlivé a nařizoval magistrátu zabavit všechny kusy nad zjištění generální vizitace. Dále nařizoval zabrat ovce nad rámec kvóty Danielu Pretlíkovi, Václavu Weissenregnerovi.

1451SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.8.

1452K. TUREK, *Sušice v minulosti VII. Instrukce obecní z r. 1739*, č. 34, bod č. 21.

1453SOKA Klatovy, AMS, sign. 35, radní protokol 1744–1746, fol. 152r.

1454SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 35–40. Podle konsignace z 1. června 1735 vlastnil Josef Arnošt Burggraf mlýn a ovčín (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.1.8). Privátní ovčín měl ještě další majitel Burggrafova hospodářství, Hafenbrádl, s nímž se kvůli chovu ovcí v roce 1790 dostalo několik měšťanů do sporu (tamtéž, sign. II.3.4).

1455SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 90, 99, 117. V roce 1789 se v chovu ovcí zvažoval přijmout regulativ (tamtéž, sign. 48, radní protokol 1787–1790, sezení 14. května 1789).

1456Podle účetní bilance za léta 1772–1774 činily tržby za prodanou vlnu v průměru 203 zl. 47 kr., zatímco za jateční dobytek 107 zl. 17 kr. (SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781).

1457E. MAUR, *Český komorní velkostatek a trh v druhé polovině 17. století*, s. 77.

1458SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1712, fol. 49v.

1459V roce 1710 dány 2 žejdlíky soli k obědu při jarní stříži 1710. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 5. 7. – 30. 8. 1710.

1460Např. zimní stříž v roce 1747 dala 218,5 liber, což se snížilo odečtením táry a zemského vývažku na v účtech kalkulovaných 205 liber (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 9. května 1747). Podobně v roce 1752 dala podzimní stříž 304 liber vlny, odečetla se však tára 15,5 liber a vývažek 7 liber (tamtéž, účetní příloha z 26. září 1752).

1461Při jarní stříži 1707 ostříháno 404 kusů a po odečtení kmenu získány 2 centnéře 9 liber vlny, při svatováclavské stříži ostříháno 359 kusů a získán 1 centněř 108 liber vlny (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповé účty za období 14. 5. – 11. 6., 3. 9. – 1. 10. 1707). Při jarní stříži 1752 ostříháno 401 kusů a získáno 2 centnéře 30,5 liber vlny, při svatováclavské 408 kusů a získáno 2 centnéře 48,5 liber vlny (tamtéž, skleповý účet za rok 1752).

výhradními odběrateli byli Židé¹⁴⁶² z blízkého okolí (Sušice, Nýrsko),¹⁴⁶³ kteří ji prodávali mimo hranice panství, protože ve městě i jeho okolí pracovali podle tereziánského katastru nanejvýš dva soukeníci.¹⁴⁶⁴ Regionálním centrem obchodu s vlnou byly Plzeň, zpracovávající ovšem vlnu především ze svého přilehlého okolí, dále Písek či Klatovy,¹⁴⁶⁵ již podle Stránského známé výrobou kalounů.¹⁴⁶⁶ Ve Kdyni pracovala od konce 17. století v režii hrabat z Lammingenu manufaktura na zpracování vlny,¹⁴⁶⁷ další manufaktura vznikla počátkem 18. století v Plánici. V bližším okolí Sušice se soukenictví pěstovalo např. ve Strakonících, Volyni či Vlachově Březí.¹⁴⁶⁸ Ve srovnání s tradičními centry soukenictví v Čechách (Jihlava, Liberec, Broumov apod.) se jednalo o zanedbatelnou produkci.

Druhým nejvyšším zdrojem příjmů byl prodej ovčí na maso. Z nejstarších účetních výkazů o rockém ovčínu zjišťujeme, že zde prodej jatečního dobytka nehrál zdaleka hlavní roli. Nacházíme-li u ovčína nějaké odpisy zvířat, jde především o úhyny, porážky pro výživu dvorové čeledi a střihačů, porážky starých a nemocných kusů a deputátní dary. Pokud již k prodeji jatečního dobytka skutečně došlo, bylo to pravidelně začátkem podzimu, kdy byla zvířata po letní pastvě nejlépe vykrmená.¹⁴⁶⁹ Šlo v prvé řadě o skopce, kterých se ročně prodávalo maximálně do 70 kusů se ziskem kolem 70 až 80 zl. Ani později se nezdá, že by prodej sušických skopců tvořil hlavní příjmovou položku chovu ovčí, byť máme zprávy, že o ně projevíli zájem řezníci až z Řezna (1712).¹⁴⁷⁰ Pravidelnými odběrateli skopců byli hlavně sušičtí řezníci. Z bahnic se prodávaly jen brakové kusy (brakyně), tedy většinou stará a nemocná zvířata, u nichž brzy hrozil úhyn. Jaloví berani se prodávali ve velmi malém množství, jež nepřekračovalo deset kusů ročně. Celkově se za všechna tato zvířata ročně tržilo kolem 20 zl., čímž lze celkový hrubý výnos za prodej jatečního dobytka vyjádřit sumou 100 zl.¹⁴⁷¹ Ostatní příjmy měly marginální charakter. Z uhynutých zvířat bylo možné zpeněžit kůže, výdělek za ně však nebyl velký, cca do 10 zl. (výčet prodaných kůží nám však prozrazuje více o úmrtnosti stáda). Účty vůbec neevidují distribuci ovčích mléčných výrobků, je pravděpodobné, že se zkonsumovaly buď přímo personálem v ovčínech anebo čeledí v poplužních dvorech.

V celkovém součtu poskytovaly ovčíny poměrně nízký příjem, i když ne zcela zanedbatelný. Výnos z rockého ovčína se v roce 1657 odhadoval na 90 zl.,¹⁴⁷² po zisku druhého ovčína ve městě se tato částka navýšila. Podle účetní bilance za léta 1772–1774 činila v ročním průměru 300 zl., neodečítala ovšem náklady na deputáty.¹⁴⁷³ Naším rozbořením účtů vychází průměrný roční hrubý

1462SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, sklepový účet za léta 1742, 1743, 1744. K úloze Židů v obchodu s vlnou obecně A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 83–86.

1463V regionálním kontextu Josef BLAU, *Der böhmische Bettfedernhandel, kulturgeographisch, statistisch, geschichtlich und volkskundlich dargestellt*, MVGD 69, 1931, s. 56–114.

1464Podle tereziánského katastru v roce 1715 v Sušici pracovali dva soukeničtí mistři, v revizitaci z roku 134 již jen jediný, který si nadto přivydělával výrobou pálenky.

1465Miloš DVOŘÁK, *Pobělohorská Praha a velkoobchod s českou vlnou na západoevropských trzích*, PSH 38, 2010, s. 110–111, 118.

1466Pavel STRÁNSKÝ, *O státě českém*, Praha 1946, s. 46.

1467Gustav HOFMANN, *Z počátků textilní manufaktury v Nové Kdyni*, MZK 7, 1970, s. 123–133; Kamila VANĚČKOVÁ, *Kdyňská cajkářská manufaktura (1769–1845)*, Praha 1972. Diplomová práce, katedra československých dějin FF UK.

1468Ke konkrétnímu rozložení soukenické výroby Z. MARTÍNEK, *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska III. Řemeslná, domácká a manufakturní výroba a obchod v Čechách v letech 1752–1756*, s. 155–166. Srov. ještě Rostislav NOVÝ, *Městská síť v Čechách*. In: Josef Petráň (red.), *Počátky českého národního obrození 1770–1791*, Praha 1990, s. 37.

1469Na přelomu září a října 1707 prodáno 44 skopců bližší neurčenému Prexovi za 61 zl. 36 kr. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, dobytčí účet za období 3. 9. – 1. 10. 1707), v říjnu 1708 neurčené osobě prodáno 38 skopců (tamtéž, dobytčí účet za období 29. 9. – 27. 10. 1708), v říjnu 1709 neurčené osobě prodáno 40 kusů (tamtéž, dobytčí účet za období 28. 9. – 26. 10. 1709), v roce 1744 prodáno 21 kusů sušickému měšťanu Janu Malciři (tamtéž, dobytčí účet za rok 1744), v roce 1747 prodáno skopců za 51 zl. sušickému měšťanu Šimonu Leopoldovi (tamtéž, hlavní účet za rok 1747), v roce 1748 za 55 zl. 45 kr. sušickému měšťanu Ignáci Leopoldovi (tamtéž, hlavní účet za rok 1748).

147020. srpna 1712 prodáno 50 skopců za 68 zl. 35 kr. Bernardu Stroblovi do Řezna (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1712, fól. 14r).

1471Účetní bilance za léta 1772–1774 počítá s částkou 107 zl. 17 kr. (SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781).

1472NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

1473SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781.

výnos z ovčínů za léta 1701–1778 celkem 292 zl.¹⁴⁷⁴ Čistý výnos byl jen o málo nižší. Jediným výrazným vydáním byly osobní výdaje pro ovčácký personál, který obnášel toliko deputát. Tvořilo ho suté obilí, jež v závislosti na tržních cenách vycházelo na 20 až 60 zl.¹⁴⁷⁵ V tomto kontextu musí zaznít, že v rámci stáda patřil polnímu mistrovi sedmý díl (tzv. kmen). Neznamenal ovšem, že pouze inkasoval sedminu z prodaných ovcí, vlny či kůží, ale nesl rovněž sedminu všech nákladů (spoluhradil např. stříhače vlny, sůl a jetel apod.).¹⁴⁷⁶ Další vydání na ovčiny byla zanedbatelná – náklady pro stříhače ovcí (strava a mzda, celkem v průměru 10 zl. ročně) a různá drobná vydání (sůl a otruby na lízání, seno v zimě, plat řezníkovi za porážku apod.), činící v průměru vše dohromady 20 zl. ročně. Průměrný čistý roční výnos tak můžeme vyjádřit hodnotou 220 zl., tj. zhruba čtvrtinový oproti čistému výnosu z rostlinné nebo živočišné výroby. Ovčiny, byť příjem z nich tvořil jen kolem 4 až 7 % celkového čistého výnosu celého velkostatku,¹⁴⁷⁷ tvořily vítaný příspěvek do systému vrchnostenského hospodaření. Pozitivně působila i skutečnost, že šlo o odvětví jen minimálně zatížené odvody deputátů pro vlastní městské hospodářství (na rozdíl od dvorů).

Rybníkářství si po celou epochu feudalismu zachovávalo ve struktuře příjmů sušického velkostatku ryze okrajovou úlohu. Horizontálně členitá krajina nedovolila v jihozápadních Čechách vzniknout rozsáhlejším rybníčním soustavám, i když je nutno přiznat, že ani nejvýznamnější rybníční velmoci raně novověkých Čech nedokázaly rybníkářství povýšit na nejvýnosnější odvětví vrchnostenského hospodaření.¹⁴⁷⁸ Také z tohoto důvodu rybníkářství sušické muselo být skutečně jen velmi skromným příspěvkem do městské pokladny. Zprávy o systematickém budování rybníků na sušické pozemkové doméně sahají do druhé poloviny 15. století. V privilegii z 4. listopadu 1487 Vladislav Jagellonský potvrdil Sušickým držbu nedávno zřízeného rybníka v Kadešicích a vzal na vědomí, že se měšťané vyrovnali s poddanými o zatopené pozemky. V roce 1531 došlo ke smlouvě o zřízení vodní strouhy od mlýna v Rozsedlích pro Kadešický rybník s Břetislavem Švihovským z Rýzmburka.¹⁴⁷⁹ V bohužel nedatované suplice ze závěru 40. let Sušičtí zmiňují „*tři rybníčky, kteréž jsou předkové naši na náklad obecní v chudobě své udělali*“ a které přešly konfiskací na krále. Ročně měly vynášet zhruba 50 kop českých grošů.¹⁴⁸⁰ Nejpozději v roce 1549 existoval rybník „nad městem ležící“, který byl uvedeného roku po konfiskacích navrácen městu,¹⁴⁸¹ patrně tentýž, který v roce 1566 konšelé zasazovali do městského šosu a ohodnotili na 20 kop.¹⁴⁸² Ke stejnému datu se dozvídáme o zatím nelokalizovatelném rybníčku Frauenwiesen, jenž byl věnován ve prospěch záduší.¹⁴⁸³ V roce 1657 obec přiznávala celkem pět „*rybníčků*“, neuvedla však jejich konkrétní jména, jen zmínila celkové množství násady (100 kop).¹⁴⁸⁴ Berní rula zmiňuje dva malé rybníčky při tehdy ještě poddanském Červeném dvoře (na 16 kop).¹⁴⁸⁵ Tyto v podstatě útržkovité informace se v 18. století rozšiřují do té podoby, že umožňují podrobnější popis sušického rybníkářství.

Stejně jako jinde fungoval i zde třístupňový chov ryb za účelem oddělení ryb různého stáří. Odpovídal mu charakter a rozložení rybníků (plodové, výtažní a kaprové). Největšími byly kaprové,

1474Účetní bilance za léta 1772–1774 udává průměrný hrubý roční výnos z ovčína 312 zl. 43 kr. (SOkA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781).

1475Zatímco na pšenici, ječmenu a ovsu se roční deputát pohyboval od 1 do 2 strychů, potom u žita to bylo od 10 do 20 strychů (údaje v jednotlivých letech se liší).

1476V roce 1772 platil sedminu ze mzdy pro stříhače vlny, srov. SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1772.

1477Počítáme-li jako čistý výnos 2 821 zl. až 3 222 zl. a 5 371 zl. až 5 772 zl. (viz níže), tj. nikoli redukováný čistý výnos.

1478Míněno je především panství Třeboň; hrubé příjmy z rybníků zde pravidelně převyšovaly příjmy z pivovarnictví, i když při přepočtu na čistý výnos vítězilo rybníkářství (Jaroslav ČECHURA, *Třeboň za posledních Rožmberků. Hlavní zdroje příjmu a výnos panství*, JSH 63, 1994, s. 162–174).

1479NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 249, fol. B 30r.

1480Nedatovaná suplika Sušických Ferdinandu Tyrolskému z let 1548–1549 v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno.

1481List Kašpara z Granova z 8. května 1549 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 260/1.

1482NA Praha, Staré militare, karton č. 7, list Sušických Ferdinandu Tyrolskému z 20. května 1566.

1483List Kašpara z Granova z 8. května 1549 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 260/1.

1484NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

1485V roce 1734 byly již přeměněny na louky na sedm for sena (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích).

kde kapři dosahovali prodejní hmotnosti. Nasazovaly se nejčastěji na tři léta (horka).¹⁴⁸⁶ V případě potřeby však mohly kaprové rybníky sloužit i jako výtažní¹⁴⁸⁷ anebo naopak máme zprávy o výtažních rybnících, využitých dočasně jako kaprové (nepochybně kvůli letnění).¹⁴⁸⁸ V roce 1753 se při pronájmu městského vrchnostenského hospodaření postupovalo celkem 10 rybníků,¹⁴⁸⁹ v roce 1765 to bylo 11 rybníků (čtyři kaprové a sedm výtažních)¹⁴⁹⁰ a konečně v souvislosti s geometrickým měřením z let 1779–1782 plných 12 o celkové výměře 6 130 čtv. sáhů (20,188 ha).¹⁴⁹¹ Největší rybník na panství byl již zmíněný *Kadešický rybník*, který měl podle popisu rybníků z roku 1786 po obvodu 1320 kroků, hloubku až 10 vídeňských stop (316 cm)¹⁴⁹² a zabíral plochu 23 207 čtv. sáhů (8,347 ha).¹⁴⁹³ Nasazoval se zpravidla 24 kopami. Druhý největší rybník se nacházel v těsné blízkosti města – *Německý špitálský rybník (Hořejší městský rybník)* měl po obvodu 1020 kroků a hluboký byl až pět vídeňských stop (189 cm). Zásobovala ho voda z Otavy prostřednictvím trub. Na konci 70. let měl výměru 13 472 čtv. sáhů (4,845 ha). Podle soupisu vrchnostenského hospodářství z roku 1740 se nasazoval 20 kopami.¹⁴⁹⁴ Poslední kaprový rybník – *Dolejší* – se nalézal severovýchodně od města při silnici na Dobruška a Horažďovice.¹⁴⁹⁵ Měl plochu 7 433 čtv. sáhů (2,673 ha), hloubku až sedm vídeňských stop (221 cm) a zásobovala ho voda z Německého rybníka. V roce 1740 se nasazoval 15 kopami, v roce 1753 18 kopami.

Druhým stupněm byly tzv. výtažní rybníky na jedno či dvě horka (v závislosti na hloubce rybníka),¹⁴⁹⁶ do kterých se na podzim či zjara následujícího roku nasazovala kapří násada (potěr) a buď ještě na podzim téhož roku anebo lépe na jaře dalšího roku vylovila výměř' či menší kapřici, kteří se převezli do kaprových rybníků.¹⁴⁹⁷ Mohli však také putovat do některého z jiných výtažních rybníků anebo se již prodávali.¹⁴⁹⁸ S ohledem na funkci a menší rozlohu bylo výtažních rybníků větší množství. Nacházely se po jednom u Malé Chmelné (379 čtv. sáhů, tj. 0,136 ha) a po dvou u Vrabčova, které byly v polovině 18. století prohlašované za pusté.¹⁴⁹⁹ Další dva byly u Podmokel

1486Podle rybního účtu za rok 1751 nasazen Kadešický rybník v roce 1749 a sloven roku 1751, Podmokelský Mlýnský nasazen na podzim 1751 na 3 horka, podobně Kadešický 1764 nasazen na tři horka a Německý 1765 a 1782 na tři horka. Podobně pro rok 1740 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „*Popsání dvorův, vesnic, mlejníkův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade possediruje*“.

1487Např. v roce 1744 byly Dolejší a Německý rybník nasazeny kapřím plodem „*pro nedostatek vejmětě, kteráž nikdež k doptání a koupění nebyla*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, rybní účet za rok 1744).

1488V roce 1752 se mezi kaprové rybníky počítal Podmokelský Mlýnský rybník (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, rybní účet za rok 1752). Pro zjištění stavu a využití jednotlivých rybníků ke konkrétnímu datu srov. také inventář dvorů z 1. dubna 1765 v účetních přílohách (SOKA Klatovy, AMS).

1489Německý, Dolejší, podmokelský Malý mlýnský, Kadešický, podmokelský Hořejší, divišovský Mlýnský, Chmelenský, divišovský Pod Sadem, pusté dva u Vrabčova (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3).

1490Německý, Dolejší, podmokelský Mlýnský, Kadešický, podmokelský Hořejší, divišovský Mlýnský, Chmelenský, Divišovský Pod sadem, pusté dva u Vrabčova (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy, inventář dvorů z 1. dubna 1765).

1491Německý, Dolejší, podmokelský Dolejší, Kadešický, divišovský Mlýnský, Chmelenský, divišovský Pod sadem, vrabčovský Dolejší, vrabčovský Prostřední, vrabčovský Hořejší, divišovský U Hájovny, divišovský násadní rybníček (SOKA Klatovy, AMS, sign. 357).

1492NA Praha, České gubernium-publicum, inv. č. 2170, karton č. 1287. K tomuto prameni srov. František ROUBÍK, *Úřední soupis rybníků v Čechách z r. 1786*, Věstník Československé akademie zemědělské 13, 1937, s. 882–889.

1493Rozměr podle měření z let 1779–1782 pro přípravu robotní abolice (SOKA Klatovy, AMS, sign. 359).

1494SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „*Popsání dvorův, vesnic, mlejníkův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade possediruje*“.

1495Podle josefského katastru č. top. 1445, podle stabilního pozemkové parcely č. 2035–2039.

1496Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.–XIX. století*, Praha 1930 (= Prameny a základy, řada A, číslo 2), s. 241. Podle rybního účtu za rok 1744 se na dvě horka chovaly ryby ve výtažních rybnících divišovském Mlýnském komorním, podmokelském Hořejším a podmokelském Mlýnském.

1497„*Rybník podmokelský Hořejší. [...] Na zimu vyloveno: dne 23. Octobris vysazeno, totiž do divišovského Komorního 16 kop, podmokelského Mlejnského na 3 horka 3 kopy 10 kusů*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, rybní účet za rok 1751).

1498Divišovský Komorní rybník se na jaře 1750 nasadil výměř' a v dubnu 1751 slovil, aby se část přesadila do kaprového Dolejšího rybníka, část do výtažního podmokelského Hořejšího a část se prodala do Dl. Vsi (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, rybní účet za rok 1751).

1499Podle raabizačního geometrického měření z let 1779–1782 byly u Vrabčova rybníky tři: Dolejší rybník 379 čtv. sáhů (později č. top. 155), vrabčovský Prostřední rybník 90 čtv. sáhů (později č. top. 153), vrabčovský Hořejší

(tzv. *Hořejší a Mlýnský* či *Dolejší*, v roce 1740 nasazované na 15 a 6 kop).¹⁵⁰⁰ U Divišova se nalézal *Mlýnský Komorní Divišovský* č. top. 23 o ploše 3894 čtv. sáhů (1,400 ha), obvodu 828 kroků a hloubce až 379 cm – někdy se využíval též jako kaprový (v roce 1740 se nasazoval osmi kopami).

Další dva divišovské rybníky již náležely do posledního stupně. V místě průběhu dnešní silnice II/169 se nalézal rybník *Pod sadem* č. top. 72 (1353 čtv. sáhů, tj. 0,486 ha), jenž měl funkci sádky, a plodový rybník *U Hájovny* č. top. 69 (2384 čtv. sáhů, tj. 0,857 ha). Konečně tu byl v jejich sousedství malý rybníček pro násadu č. top. 40 (140 čtv. sáhů, tj. 0,050 čtv. sáhů), kde se kapři třeli a vzešlý plod se zde přechovával až do podzimu anebo dokonce do jara. V ideálním případě se jikrnáči i mlíční (poštěváčci) dodali z místních zdrojů, většinou se však kupovali.¹⁵⁰¹ S vlastní násadou si však sušické rybníkářství zdaleka nevystačilo a muselo ji kupovat odjinud.¹⁵⁰² Štiky se chovaly s kapry až v kaprových rybnících, menším rybám a plůdku škodily.

Výlovy se konávaly obvykle v říjnu anebo po zimě v dubnu pod dohledem fišmistřů a později hajných.¹⁵⁰³ Vypomáhali buď robotníci anebo námezdní pracovní síla.¹⁵⁰⁴ Vylovené rybníky zůstaly prázdné až do jara, kdy se znovu nasazovaly. První prodeje ryb proběhly již přímo při výloveh na hrázi rybníků (např. po výlovu Německého rybníka v roce 1749 se prodalo 1 110 liber kaprů za 74 zl.),¹⁵⁰⁵ většina slovených štik a kaprů ale putovala do sádek, které se nacházely v Divišově (jako sádka se využíval i mlýnský rybník). Odtud se dále prodávali anebo rozdělovali na deputáty (zejména před Vánoci). Prodej ryb byl kolísavý v závislosti na kapacitě vylovovaného rybníka. Např. výlov Kadešického rybníka v roce 1783 dal 2 520 liber kaprů,¹⁵⁰⁶ zatímco z městského Hořejšího rybníka se při dvojnásobném výlovu (na jaře a na podzim) získalo celkem 1 608,5 libry kaprů (889 kusů). Centnýř kaprů se prodával za 8 zl. 15 kr.,¹⁵⁰⁷ množství kusů v jednom centněři (= 160 liber) oscilovalo mezi 52–66 kapry (v roce 1743 vážila jedna velká štika 2 libry, 10 velkých kaprů 15–18 liber). V 18. století se prodej ryb orientoval výlučně jen na místní potřebu. Okruh zájemců o koupi sušických ryb byl vskutku malý, vesměs ho tvořili sušičtí měšťané a okolní šlechta, která neměla vlastní rybníky (Dolejší Krušec, Volšovy). V roce 1751 se prodalo 30 kusů štik za 11 zl. 15 kr. a 1115 kusů kaprů (o hmotnosti 2242 liber) za 149 zl. 28 kr. Z toho hranici panství opustilo jen 183 kaprů a dvě štiky!¹⁵⁰⁸ Patrně ještě menší odbyt nastal v letech pronájmu obecního hospodářství

rybník 264 sáhů (později č. top. 118).

1500V 70. letech se jednomu z podmokelských rybníků protrhla hráz a zůstával neobnoven ještě v roce 1781, údajně vinou nedostatku robotníků (SOkA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781). Geometrické měření z let 1779–1781 zaznamenalo u Podmokel pouze Dolejší rybník (3 135 čtv. sáhů, tj. 1,127 ha), zatímco Hořejší uvedlo jako přeměněný v louku o výměře 13 035 čtv. sáhů (4,688 ha).

1501V roce 1744 z panství Žichovice: koupeno za 5 zl. 39 kr. devět „třecích kaprů“ o váze 66 liber (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. prosince 1744). V roce 1750 byl rybníček nasazen 15 „třecími“ kapry. Pro rok 1773 se nakupovalo 12 kusů v Dlouhé Vsi za 5 zl. 50 kr. (tamtéž, hlavní účet za rok 1773).

1502V roce 1744 koupeno na štěkeňském panství 74 kop kapří násady za 25 zl. 54 kr. (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. prosince 1744), v roce 1775 z panství Nažovy (tamtéž, hlavní účet za rok 1775), 1778 z panství Žichovice (tamtéž, hlavní účet za rok 1778) a 1781 z panství Chudenice (tamtéž, hlavní účet za rok 1781).

1503V 17. století se fišmistři rekrutovali z řad konšelů, takže se tomuto úřadu přisuzovala zřejmě jistá důležitost. Tak v roce 1638 fišmistry ustaveni čtyři konšelé Jiří Karel Bidmon, Adam st. Pretlík, Daniel Burgraf, Gottfried Kabát; v roce 1659 dva konšelé Adam Voprcha a Daniel Gregoriades, v roce 1691 císařský rychtář Ferdinand Kristián Lysander z Ehrenfeldu, primas Fabián Antonín Gregoriades, konšel Jakub Michalovic, obecní starší František Weissenregner. Konkrétnější výčet jejich povinností ovšem neznáme. V 18. století se namísto o fišmistrech dozvídáme o hajných, není při tom zcela jednoznačné, zda šlo vždy o ad hoc jmenované pracovní síly či jen o lesní hajné. V poslední čtvrtině 18. století v Divišově tento úkol zastával hajný tamního polesí, v Kadešicích, Podmoklech a ve městě tehdy fungovali rybníční hajní (Teuchthegeer).

1504Např. v roce 1772 „*při lovení rybníka Německého podruhům dáno 20 kr., též při lovení divišovské sádky 25 kr.*“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1772).

1505SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. 12. 1749. Při podzimním výlovu téhož rybníka v roce 1752 se vylovilo 1654,75 liber kaprů (979 kusů), z nichž se po odvodu deputátu dvou liber děkanovi (137 kusů) vše prodalo (tamtéž, účetní příloha z 28. října 1752). Konečně při podzimním výlovu v roce 1772 se prodalo 346 liber kaprů (tamtéž, hlavní účet za rok 1772).

1506SOkA Klatovy, registratura do roku 1829, sign. IV, rybníční účet za rok 1783. Šlo o 960 kaprů.

1507SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, rybní účet za rok 1743.

1508SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, rybní účet za rok 1751. Mimo panství koupili 175 kaprů handlíři z bavorského Pasova, 8 kaprů vrchnostenský správce v Kolinci a štiky neznámí lidé z Klatov. V roce 1752 se prodalo 40,5 libry štik za 6 zl. 45 kr. a 1116 kaprů o hmotnosti 94,75 libry za 110 zl. 19 kr. (tamtéž, účetní

(1753–1771), kdy se mluví o špatně udržovaných rybníčných troubách snižujících výnosnost rybníků.¹⁵⁰⁹ Počínaje 1. listopadem 1783 se rybníční hospodářství na šest let pronajalo za roční pachtovné 80 zl. měšťanům Jáchymu Leopoldovi a Janu Václavu Huttarymu.¹⁵¹⁰

Sušické rybníkářství nedosahovalo a vzhledem ke svému rozsahu a přírodním podmínkám ani nikdy nemohlo dosahovat vyšších výnosů. Můžeme sice předpokládat, že v 18. století se již ve výnosech projevila celková stagnace českého rybníkářství 18. století, ovšem ani ze „zlatého“ období 16. století nemáme prameny dosvědčující, že by sušické rybníky nějak zásadněji dominovaly ve struktuře vrchnostenských příjmů. V polovině 17. století se příjem z rybníků hodnotil poznámkou: „*rybníčkův jest pět, do všech toliko jedno sto kop násady dáti se může, rovnaje rok k roku, sotva se užitku schází mimo náklad 60 fl.*“¹⁵¹¹ Za léta 1701–1778 průměrný hrubý roční výnos činil 52 zl.,¹⁵¹² čistý po odečtení nákladů za násadu, námezdní síly při výlovehách či opravách hrází (vše dohromady v průměru 18 zl. ročně) potom 34 zl. S tím se v zásadě shoduje i účetní bilance za léta 1772–1774: po odečtení provozních nákladů za výlovy a udržovací práce na rybnících v roční průměrné výši 17 zl. 39 kr. od peněz utržených za prodej ryb (43 zl. 2 kr.) vycházel čistý výnos 25 zl. 23 kr.

Kromě rybníkářství obecní hospodářství profitovalo z ryb říčních, především lososů a pstruhů, které dostávali od rybářů (tzv. rybáků),¹⁵¹³ pronajímajících si řeku Otavu i její přítoky. Příjem z tohoto pachtu jsme již započítali do pronájmů vrchnostenských nemovitostí, zde postačí pouze pro úplnost doplnit některé podrobnosti. Poprvé se o této praxi dozvídáme v roce 1637, bude však nepochybně mnohem staršího data.¹⁵¹⁴ Užívání řeky měšťany, anebo přesněji městskou obcí, je doloženo již v suplice z konce 40. let 16. století, kdy je považováno za prastarý zvyk odvádět z ní městskému rychtáři ročně čtyři kopy míšeňských grošů.¹⁵¹⁵ V roce 1549 město po konfiskacích obdrželo nazpět díl říčky od Taraškova jezu k Taraškovu mlýnu (tj. nejspíše Roušarky).¹⁵¹⁶ Příjem z rybolovu byl minimální a přestože máme z rudolfinské doby doklady o dodávání pstruhů a lososů na císařskou tabuli, nepřekročil tento jev hranice mimořádnosti a holdování nadřízeným institucím, nehledě k tomu, že pstruh tvořil v dobové skladbě jídelníčku okrajovou úlohu.¹⁵¹⁷ Od poloviny 18. století se rybolov „*jak na saky, tak i udice*“ pronajímal za roční poplatek 12 až 15 zl.¹⁵¹⁸ V nájemní smlouvě se vymezil prostor pro rybaření na úsek Otavy mezi hranicemi dlouhoveského panství

příloha z 31. prosince 1752).

1509 Zpráva píseckých konšelů z 24. března 1770 (Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Inneres Hofkanzlei, Allgemein A 931).

1510 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1783 a účetní příloha z 19. 10. 1783.

1511 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

1512 SOKA Rokycany, AM Rokycany, I. oddělení, sign. F, karton č. 937 (Sušice), „*Extractus aus 6-jährigen hier ausgesetzten Wirtschafts-Rechnungen, wieviel solche an Nutzen abgeworfen haben, bei der königl. Stadt Schüttenhofen*“ za šestiletí 1754–1759 počítá s průměrným hrubým ročním výnosem 82 zl., účetní bilance za léta 1772–1774 s průměrným hrubým ročním výnosem 43 zl. 2 kr. (SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781).

1513 SOKA Klatovy, AMS, sign. 161, hlavní účet za rok 1712, fol. 55v.

1514 18. července 1637 si rybáci pod vedením Tomáše Levce pronajali „*řeky všecky, který k městu přináležejí [...] na ten způsob, aby povinni byli každého týhodne odvozovati podle předešlého způsobu ryb, začna od tohoto dne svrchu jmenovaného, až dotud, dokudž by do řek choditi mohli. Při tom aby sobě řek jak nejlépeji moci budou bránili a hájili, též kdyby koli věčně lososa chytili, aby byli jej povinni panu purkmistru proti slušnému spropitnému přiněsti.*“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/51, manuál purkmistrového úřadu 1636–1640, fol. 29v).

1515 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno.

1516 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 260/1, inzert listu Kašpara z Granova v opisu relace Sušických české komoře z 8. května 1568.

1517 Kajetán TUREK, *Sušické ryby na stole krále českého. Rybníční hospodářství městské a umělý chov pstruhů a lososů*. In: Spořitelna města Sušice. Čtyřicátá devátá účetní zpráva 1934, Sušice 1935, s. 27 připomíná list Rudolfa II. Sušickým z roku 1588, jímž žádal o dodání pstruhů a lipanů vzhledem k tomu, že je jich toho roku na komorních panstvích nedostatek. Mohl mít zřejmě na mysli mělnické panství, srov. Michaela HRUBÁ, *Pstruzi na císařský stůl Rudolfa II. Spor o pstruhové vody na mělnickém panství*. In: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (red.), *Město a voda*. Praha, město vody. Sborník příspěvků z 22. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 7. a 8. října 2003 v Clam-Gallasově paláci v Praze, Praha 2005 (=Documenta Pragensia, 24), s. 251–257.

1518 V červenci 1746 pronajat rybolov rybákům za 12 zl. ročně (SOKA Klatovy, AMS, sign. 35, radní protokol 1744–1746, fol. 134v); v dubnu 1771 za 16 zl. ročně (tamtéž, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 56r). V dubnu 1777 se o pronájem přihlásili konšelé Jindra a Jan Václav Huttary (SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 245v). Srov. ještě tamtéž, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 154, 159.

u Divišova po hranice žichovického panství za Dobršínem a Velkou Chmelnou. Rybařit bylo povoleno i v Černém potoce (též Tedražickém potoce, dnešní Ostružné) tekoucím od Tedražic. Z části v něm měl právo bezplatného rybolovu sušický děkan.¹⁵¹⁹ Ostatní vodní plochy si obec vyhradila pro sebe,¹⁵²⁰ z konkrétních ryb potom lososy – nájemníci měli každého uloveného odevzdat obci proti vyplacení 30 kr.¹⁵²¹

Lesy. „*Lesy při panstvích a statcích jako jeden poklad váženy býti mají,*“ nabádal podkomoří Jan František z Golče sušickou městskou radu ve své instrukci z roku 1739¹⁵²² a nepochybně tím narážel na omezené možnosti, které sušické lesnictví dlouhodobě charakterizovalo. Lesní bohatství města totiž opravdu nebylo nijak závratné a téměř ve všech příznáních plochy lesů městská obec hořekovala nad jejich nedostatkem. Lesy jsou zmiňovány v příslušenství města již v Janově privilegii z roku 1325, v následujících letech se s nimi setkáváme jen ve stereotypních formulích zemských desek, z nichž nevyplývá nic o jejich charakteru. Prvotní lesní příslušenství města ovšem nemohlo být velké, neboť nebylo běžnou praxí ho k městům přiměřovat.¹⁵²³ Zajímavý je v tomto ohledu spor, který vznikl mezi Sušickými a bratry Švihovskými z Rýzemberka v roce 1534 – bratři v sušických lesích lovíli zvěř, což však považoval za ukrácení svých práv sám panovník, jenž se považoval za vrchnost těchto lesů. Můžeme jej patrně dát do souvislosti s povolením čížby a honitby Sušickým od krále Vladislava II. v roce 1487, a dále se zápisnou držbou sušických vesnic Švihovskými, stvrzenou v roce 1513 a nepřímo prokazatelnou spory o honitbu v lesích mezi Sušickými a Břetislavem, řešenými u komorního soudu ve 20. letech téhož věku.¹⁵²⁴ Skutečně programově sušická obec usilovala o les v souvislosti s finální alodifikací komorního panství hradu Kašperka v roce 1617. Česká komora tehdy dala přednost Kašperským Horám, takže Sušice zakoupila již od Kašperskohorských toliko „grunty, pastviště, porostliny a lesy“ pod hradem za 600 kop míšeňských grošů. Podle všeho však nešlo o les, protože od roku 1618 tyto pozemky jako pastviny a louky obec pronajímala sedlákům z Platoře a Humpolce. Když se Humpolec v roce 1631 dostal do zástavy Adamu st. Voprechovi, bylo to i „*s tím lesem, který od zámku Karlsperku od obce zdejší přikoupen jest*“.¹⁵²⁵

Ve specifikaci městského hospodářství za rok 1657 k lesům městská obec uváděla: „*poněvadž se jich velmi namále nachází a na stavební ohněm zkaženého města nemálo dříví chudým lidem, sousedům, též na klášter dáno a vypleněno jest, k tomu namnoze na děkanství, školy, rathauzu, konšelům po ouřadech i jinam k obecním várkám, k vápenici a cihelně každoročně ho vychází, nemůže se ho nic prodati, jsouce pak nyní od velikosti vody most přes řeku a jeden jez potrháný, k spravení toho zase, namnoze dříví se potřebovati i koupiti musí.*“¹⁵²⁶ Právě vysoká spotřeba dřeva po prodělaných požárech lesy podstatně decimovala. Pro ilustraci postačí uvést, že v Horažďovicích se po velkém požáru města z roku 1619, rozsahem a škodami srovnatelném s požárem Sušice z roku 1707, spotřebovalo na obnovu měšťanských domů a předměstských chalup 2 960 kmenů!¹⁵²⁷

Citovaný text z roku 1657 také velmi ilustrativně vystihuje, jaké „každodenní“ poměry panovaly v sušickém lesnictví. Soudobé soupisy subdelegovaných úřadů prozrazují i více o struktuře obecních lesů v této době: vedle již zmíněných dlouhodobě pronajímaných porostlin pod hradem Kašperkem obec vlastnila odnepaměti lesy na vrších Svatoboru, Kalovech a Záluží, kam jmenovala

1519Srov. SOKA Klatovy, Děkaný úřad Sušice, nezpracovaná registratura (koncept z 17. ledna 1850).

1520„*Přitom pak se od toho nájmu vyjímá ten vejskok v Divišovském luhu, řeka Raušarka hned od volšovských hranic, touň pod Stráží, Chmelenskou říčku, děkanskou, purkmistrovskou dobršínskou tak nazvanou říčku, touň v luhách Dolejších, ty vejražky v Chmelenském luhu, též i oné na hranicích žichovských se vynacházející touně pod Fourkem.*“ Podle SOKA Rokycany, AM Rokycany, I. oddělení, sign. F, karton č. 937 (Sušice), „*Extractus aus 6-jährigen hier ausgesetzten Wirtschafts-Rechnungen, wieviel solche an Nutzen abgeworfen haben, bei der königl. Stadt Schüttenhofen*“ se ještě využíval lov raků u Kadešic.

1521Údaje podle smlouvy z 5. listopadu 1783, kterou pronajala městská obec rybolov neomezeně za 12 zl. nájemného ročně sušickým měšťanům Matěji Tichému a Matěji Hupáčovi (NA Praha, Josefský katastr, inv. č. 3422).

Povinnost odevzdávat chycené lososy vyplývá i ze zápisu z roku 1709: SOKA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 81v.

1522K. TUREK, *Instrukce obecní z r. 1739*, č. 35, bod č. 19.

1523František VACEK, *Emfýteuse v Čechách ve XIII. a XIV. století*, ČDV 7, 1920, s. 7–8.

1524Sušičtí měli již od Vladislava II. Jagellonského potvrzenou čížbu a honitbu v těchto lesích, srov. opis privilegia z 1. května 1472 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 260/1.

1525Opis obligace Sušických z 30. června 1633 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

1526NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

1527SOKA Klatovy, AM Horažďovice, konsignace dříví vydaného na obnovu města, 1621.

lesní hajné. Mimo toho však vlastnila ještě tzv. Lytej nedaleko vsi Nuzerova. Dřevo odsud se do města plavilo po řece Otavě, jak Sušičtí zdůraznili již v suplice z konce 40. let 16. století. Les u Nuzerova vlastnili ještě v březnu 1661, když postoupili Nuzerov společně s Prostředním Krušcem do umořovací zástavy Janu Dětlebu Kocovi z Dobrše na Volšovech. Ve smlouvě si přímo vyměnili chalupu s poddaným, který bude na les a přilehlý pozemek dohlížet.¹⁵²⁸ V roce 1684 z něj odprodali díl řečený „Lyttey“, oceněný na 400 kop míš. grošů, s poznámkou, že „od mnoha let k potřebám obecním tuze vysekanej“,¹⁵²⁹ vyměnili si však nadále les Prokopenholz včetně plavení vytěženého dřeva po Otavě.¹⁵³⁰ Podle pozdějšího, ještě počátkem 20. století užívaného názvu tratě „Městské pole“ se mohl nacházet severovýchodně od Nuzerova.

Skutečnou plošnou výměru sušických lesů zjišťujeme těžko;¹⁵³¹ vrchnostenská fase z roku 1713 konstatuje lesy „vykloučené a skalné“ Svatobor a Kalovy při Špitálském dvoře a les nad Divišovem, vše o celkové výměře 356 provazců (jeden provazec měl 72 pražských loktů). Více prozrazuje relace vizitačních komisařů z roku 1734: zatímco lesy na Kalovech a Svatoboru zná jako dávno dominikální, označuje s odvoláním na berní rulu jeden provazec lesa při Červeném dvoře jako rustikální, stejně jako dva provazce lesa při dvoře divišovském (111 strychů).¹⁵³² Sdílnější není exaequatorium dominicale, jež lesy odhaduje na 1 053 strychů s údajem, že v nich není žádné přestárlé dřevo, nýbrž jen porostliny a mladé.¹⁵³³ Nejpřesnější údaje tak sneslo teprve geometrické měření z let 1779–1782. Zjistilo celkem 577 951 čtv. sáhů (207,871 ha) dominikálních lesů, rozdělených na celkem osm lesních komplexů: Zálužský (138 063 čtv. sáhů), Na Lambie (18 595 čtv. sáhů), Rocký (141 669 čtv. sáhů), Vrabcovský (123 708 čtv. sáhů), Divišovský (79 810 + 43 890 čtv. sáhů), Kalovy (12 078 čtv. sáhů) a Babka (20 138 čtv. sáhů).¹⁵³⁴ Za dominikální se nepovažoval rozsáhlý lesní komplex Svatoboru, takže jeho výměru upřesnil až josefský katastr z roku 1784. Na území sušického katastru, tzn. na Svatoboru, evidoval 1 058 492 čtv. sáhů (380,708 ha). V ostatních číslech josefský katastr vesměs opakoval raabizační výsledky měření. Celkově tak sušické obci vyčíslil její lesní jmění na 1 605 206 čtv. sáhy lesa (577,344 ha). To se celkem shoduje s údaji pro Eichlerův dotazník, sestavenými ještě před systemizací lesů na sklonku 20. let. Registroval celkem 1054 jiter 735 čtv. sáhů (606,8 ha) lesa ponejvíce jedlového, smrkového a sosnového, přičemž roční produkci dřeva odhadl na 500 sáhů.¹⁵³⁵ Plošnou rozlohou se dominikální lesy v této době v podstatě srovnávaly s rustikálními – josefský katastr jich vyčíslil na 1 560 030,5 čtv. sáhu (561,096 ha), Eichler v roce 1825 evidoval 1 039 jiter 1305 čtv. sáhů (598,385 ha).

Pokud jde o skladbu lesa, jednoznačně převažovaly jehličnany. Jednalo se především o jedle a smrky, v nižších polohách a na okrajích lesů rostly borovice. Tu a tam se objevily břízy a při březích Otavy a Volšovky také olše. Rozšíření jiných kultur se nezdařilo (dub). Na desetistupňové stupnici výnosnosti stály sušické lesy mezi druhým až sedmým stupněm (10. třída byla nejvýnosnější).¹⁵³⁶

1528 „Co se chalupy Fukeriderovské dotýče, to sobě též obec sušická vymíňuje, kdo by koliv nyní i na časy budoucí na té chalupě zůstával, aby povinností zavázán byl na les Lytej a půdu k obci náležející dobrý pozor dávatí, aby se v témž lese od žádného, buď on kdo buď, bez vůle obce žádného sekání dříví nedpouštěl.“ NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, smlouva Sušických s Janem Dětlebem Kocem z Dobrše na Volšovech z 22. března 1661.

1529 Ocenění v NA, Nová manipulace, sign. S 27/7.

1530 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 397, gol. G 20v–G 23v.

1531 K lesním mírám Josef TLAPÁK, *Entwicklung der Forstmessung in Böhmen*. In: Acta museorum agriculturae 1–2, Pragae 1969, s. 75–80.

1532 Les u Divišova měl podle názoru komisařů povodně patřit usedlosti ve Dvorci (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích).

1533 NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabele z 31. října 1749 a z 8. května 1756. To může souviset s povinnostmi, k nimž se zavázali nájemci obecního hospodářství v pachtovní smlouvě z 14. května 1753 (bod č. 10).

1534 SOKA Klatovy, AMS, sign. 357.

1535 Uvádí celkem 1054 jiter 736 čtv. sáhů dominikálních lesů, dělených do pěti revírů (Svatobor, Divišov, Vrabcov, Záluží, Kalovy). Největší byl revír Kalovy (428 jiter 1275 čtv. sáhů), nejmenší Divišov (77 jiter 500 čtv. sáhů). Do celkového součtu se započítalo ještě 7 jiter lesa (resp. křovin) na vrchu Stráž pdo kaplí Anděla Strážce. Srov. Archiv národního muzea, sign. G, karton č. 31, dotazník z 17. září 1825, otázka č. 8 (stejně údaje u J. G. SOMMERA, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Achter Band, Prachiner Kreis*, s. 220). K systemizaci sušických lesů J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 II*, s. 163–165, 182–183.

1536 SOKA Klatovy, AMS, sign. 345/1, „Forstsystem auf Anordnung der Hohen Landesstelle im Jahr 1846 verfasst vom Gefertigten“, pag. 5. Srov. také NA Praha, Stablní katastr – duplikát, inv. č. 6519, karton č. 2957.

Skromný rozsah sušických lesů i jeho omezená výnosnost se odrážely v poměrně přísně stanovených podmínkách, za nichž se dřevo distribuovalo.¹⁵³⁷ Značná část totiž odváděla vnitřní spotřeba, kterou dobové účetnictví vůbec finančně nevyčíslovalo.¹⁵³⁸ Naprosto samozřejmým bylo jeho uvolňování ve prospěch deputátů. Hlavním účelem byl příspěvek na topení, sušení sladu a následné svaření piva.¹⁵³⁹ Nadělovalo se děkanovi, syndikovi, inspektorovi, správci, špitálníkům, kantorovi a varhaníkovi. S postupující dobou množství takto odváděného dřeva rostlo úměrně s množícím se počtem městských zaměstnanců a úředníků (např. konskripční písař, kaplan v Hartmanicích). K tomu přistupovalo přispívání dřeva na přívarky a dřevo pro výtop během významných návštěv (krajští úředníci apod.) a vytápění obecních budov, zejména radnice¹⁵⁴⁰ a šatlavy. Dřevo bylo dále stěžejním stavebním materiálem na údržbu a opravu obecních budov a podobných zařízení (krovy, most, vodovod, jezy apod.). Tímto způsobem se spotřebovalo v roce 1781 celkem 330,5 sáhu (z toho na deputáty 70 sáhů), o rok později 357,5 sáhu (71,25 sáhu na deputáty),¹⁵⁴¹ v roce 1783 241,25 sáhu (73,75 sáhu na deputáty). A konečně bylo dřevo nutné pro vaření piva. Na jednu várku v měšťanském pivovaru se počítalo zpravidla 14 varů, v městském vrabcovském pivovaru 7 až 8 varů (v němčině Gebräu, jeden sáh měl dva vary).¹⁵⁴² Další dřevo pohltila v případě vrabcovského sladu ještě výroba sladu (v roce 1772 odhadováno na každých 100 strychů spotřeba 6 sáhů dřeva) a jistou spotřeba byla v cihelně (na jednu pec 6 varů), vápence (na jednu pec 16 sáhů) a při pečení chleba pro robotníky. Teprve po vyčerpání vnitřní spotřeby mohli přijít na řadu individuální měšťané se svými jistě ne skromnými požadavky. Dřevo se jim uvolňovalo spíše výjimečně – dobrým důvodem byla stavba či oprava obydlí¹⁵⁴³ (podle účetní bilance za léta 1772–1774 činil průměrný roční hrubý výnos z prodaného dřeva 34 zl. 54 kr.).¹⁵⁴⁴ To připravovalo živnou půdu pro bujení lesního pychu, s nímž měl polesný, který se staral o lesy společně se dvěma, později ovšem až pěti hajnými,¹⁵⁴⁵ velké množství práce. Neustále se zakazovalo jezdit do obecního lesa, kácet bez vykázané cedulky (udělované magistrátem) anebo porážet neocechované stromy. Inspektorovi se ukládalo na vše bedlivě dohlížet.¹⁵⁴⁶ Mnohdy měl velmi ztíženou pozici, protože k lesnímu pychu¹⁵⁴⁷ se neuchylovali jen řadoví měšťané, ale i konšelé

1537Městské účty bohužel neumožňují ucelený pohled na jeho spotřebu v delším časovém průřezu. Např. náklady na vápenku a cihelnu v hlavních účtech ze 70. let a dříve zcela přehlížejí dřevo jako výdajovou položku (pokud nepřipustíme, že se sem dřevo vždy dodávalo z městských lesů), veškeré spotřebované dřevo se eviduje pouze v rámci vydání za vrabcovský pivovar.

1538E. MAUR, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, s. 218.

1539Podle SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účty za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768 a 1. 4. 1768 – 31. 3. 1769 se vydalo na deputátech 53 varů dřeva.

1540V roce 1828 určil zemský podkomořský úřad, aby se na vytápění pěti radničních místností spotřebovalo maximálně 30 sáhů (tj. na jednu místnost šest sáhů), na velkou kancelář maximálně dalších 12 sáhů (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, účetní přílohy za rok 1834).

1541SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za rok 1781 a 1782.

1542Podle Bedřicha ŠTIESSE, *Annin (Příspěvek k počátkům industrializace na Sušicku.)*, ČSPS 62, 1954, s. 207 v roce 1796 sušický magistrát odhadoval cenu jednoho varu včetně dodávky odběrateli domu na 41,75 kr. K tomu doplňme, že jeden var měl 120 polen o délce 6/4 lokte (srov. Emanuel JANOUŠEK, *Náčrt vývoje lesního hospodářství na panství prášilském na Šumavě*, Lesnická práce 17, 1938). Podle Štíessovy práce tvořily tři vary jeden sáh (sic!). Srov. Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň–Sušice 1984, s. 94.

1543V roce 1706 žádala měšťanka Jankovská královského podkomořího o přímluvu k uvolnění dřeva ke stavbě chaloupky (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 116r).

1544SOkA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781.

154512. prosince 1753 na základě žádosti polesného Josefa Maštovského, jenž pobíral tzv. pazezné 30 zl. ročně, stanoven hajnému Františku Brunnerovi roční plat 12 zl. (SOkA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 81r). 28. května 1755 se potom přiznal roční plat 8 zl. hajnému Josefu Mračnovi (tamtéž, sign. 39, radní protokol 1755–1758, fol. 3v). V missivu z 28. března 1759 královský podkomoří ukládal Sušickým zřídit úřad dalšího hajného (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.1.). Ke vzrůstu počtu hajných dochází od přelomu 70. a 80. let, v roce 1784 jsou honorováni 2 hajní (Waldheger) po 12 zl. a další hajní (Heger) zálužský, divišovský (měl na starosti i tamní rybníky) a volšovský (tamtéž, hlavní účet za rok 1784). Vedle toho byl v únoru 1780 ustanoven podkomořím inspektor nad lesy, jímž se stal Václav Huttary z městské rady. Měl obdobné kompetence jako někdejší polesný (SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 166). Srov. J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 II*, s. 163–165, 182–183.

1546SOkA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 20r. Podobně podkomořské instrukce z let 1739 a 1750.

1547Srov. SOkA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 72v (na základě velkých škod v lesích polesný

anebo obecní starší. Les tím pochopitelně trpěl a podle slov hofrychtěře z roku 1746 byl velmi „zplundrovaný“.¹⁵⁴⁸ Lesní pych některé měšťany dokonce dohnal až k osobnímu napadení polesného.¹⁵⁴⁹ Při řešení problému ovšem měšťané svalovali vinu na cizí či vlastní poddané,¹⁵⁵⁰ i když ani ti nebyli bez viny,¹⁵⁵¹ přestože poddanské lesy se co do výměry srovnávaly s vrchnostenskými. Do lesního hospodářství průběžně zasahoval podkomoří, třeba i úplnými záповěďmi těžby dřeva.¹⁵⁵² 12. dubna 1780 vydal instrukci, v níž podrobně definoval způsob hospodaření s palivovým a stavebním dřevem, vypořádávání se s lesním pychem apod.¹⁵⁵³ V těsném závěsu potom byly stanoveny nové ceny dřeva, „*poněvadž lesy se tenčí a taxa od starodávna v malej ceně jest*“.¹⁵⁵⁴

Tab. č. 29: Vnitřní spotřeba dřeva na sušickém paství (1754–1789)

Rok	Deputáty a přívarky		Vytápění radnice, spilky, šatlavy aj.		Výroba sladu		Výroba piva		Vápenka a cihelna		Stavby	
	sáhy	vary	sáhy	vary	sáhy	vary	sáhy	vary	sáhy	vary	sáhy	vary
1754–1755	-	36	11 fůr		.	-	-
1756–1757	-	39	-	23	.	-	-
1768–1769	-	53	-	.	.	-	-
1772	-	66	-	12	10,75	-	-	77	.	6.	.	.
1781	39	31	8	44	24,125	-	-	184
1782	71,25		27	47	20,25	-	-	192
1783	-	147,5	-	24	24,25	2	-	142	16	.	.	.
1784	6	134	17	22,5	8,5	-	-	89	13	.	.	.
1789	.	.	48	2	.	-	-	.	.	43	.	.

Pramen: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za léta 1754–1755; tamtéž, skleповý účet za rok 1772. NA Praha, Apelační a vrchní trestní soud, sign. XVIII 1786, karton č. 56, list Sušických apelačnímu soudu z 20. března 1784.

Nastíněná situace samozřejmě nešla řešit jinak než odběrem dřeva zvenčí. Neuchylovali se k ní jen individuální měšťané, ale vítaným řešením byla i pro městskou obec, přestože tato měla dveře do městských lesů otevřené. Jen to potvrzuje, že sušické lesní hospodářství bylo vskutku skromné a neživotaschopné. Poloha Sušice v šumavském podhůří nabízela v tomto ohledu hned několik možností. Nejsnazší a nejvyužívanější cestou, komplikovanou pouze v suchých letech, bylo plavení dřeva po Otavě z horských partií Šumavy. Sušice v tomto směru měla výhodnou polohu, protože byla prvním městem po proudu Otavy, zatímco ostatní města musela Sušickým obvykle hradit finanční kompenzace za poškození jezů a mlýnského zařízení, způsobené právě plavením.¹⁵⁵⁵

Josef Maštovský žádal zvýšení své mzdy). 10. dubna 1759 podkomoří v reakci na to, že „*v tamních beztoho skrovných obecních lesích téměř vůbec od jednoho každého znamenité škody se působují*“, nařídil výměnu inspektora nad obecními lesy (zřejmě polesného) a nabádal k porážení jen skutečně oceňovaných stromů (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2).

1548SOKA Klatovy, AMS, sign. 35, radní protokol 1744–1746, fol. 160r.

1549SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, bod č. 47. Srov. seznam lesních škůdců tamtéž, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 109v.

1550SOKA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 14v. O páchání lesního pychu ovšem nemusíme pochybovat: tamtéž, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 2v; sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 55.

K neoprávněné těžbě dřeva poddanými srov. zprávu píseckých konšelů z 24. března 1770 (Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Inneres Hofkanzlei, Allgemein A 931).

1551Např. v roce 1778 si stěžoval hrabě Dohalský z Dohalic, že Červenodvorští kradou dřevo v jeho lese (SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 23).

1552Missiv z 8. června 1755 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.9.

1553SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.1.

1554SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 193.

1555Kupř. v únoru 1717 si Horažďovičtí poznamenali do purkmistrovského manuálu reakci Sušických na jejich záměr plavit z „Podlesí“ dřevo: „*jejich mlejny s nemalým nákladem vyzdvížené sou a kdyby tím plavením dříví na nich škoda se stala, abychom dali kaucí a za to stáli*“. Sušičtí měli také své sousedy varovat, že plavci dřeva jsou

Počátky otavské plavby dosud nejsou spolehlivě osvětleny, v souvislosti se Sušicí je nutno zmínit, že město platilo před prvním stavovským odbojem dvě kopy českých grošů k sušické rychtě: „*řece dříví k městu sme plavívali a též řeky vším obyčejem vždycky za starodávný silnici užívali*“.¹⁵⁵⁶ Nejpozději v 17. století se po Otavě dopravovalo dřevo pocházející především z rozlehlých komorních prostor Královského hvozdu.¹⁵⁵⁷ O jeho odběru odsud hovoří a za samozřejmý ho považuje rovněž *exaequatorium dominicale*,¹⁵⁵⁸ i když se zdá, že hlavní boom nastal teprve ve druhé polovině 18. století.¹⁵⁵⁹ Pro plavení byl na Otavě při městě zřízen splav, na zachytávání dřeva se budovaly speciální žebříky (*Rechen*).¹⁵⁶⁰ Plavci již za využití sušického zázemí odváděli několik varů (např. 1772 24 varů), ale i tak obec ještě dalších několik desítek varů pravidelně zakupovala (cena se po celé 18. století pohybovala mezi 30 až 40 kr. za jeden var)¹⁵⁶¹ a recipročně pro voraře z královácké rychty Stodůlky uvolňovala deputáty – obnášel každoročně 13 strychů ozimého žita.¹⁵⁶² Později plavci s městskou obcí uzavírali pravidelné smlouvy, které zněly zpravidla na 3 000 varů dřeva.¹⁵⁶³ První plnotextově dochovaná smlouva je již z 13. dubna 1765 a týkala se plavení dřeva z prášilského panství pro potřeby města.¹⁵⁶⁴ Protože se smlouvy uzavíraly každoročně, postupně se smluvní podmínky precizovaly.¹⁵⁶⁵ 10. ledna 1783 se obec s předákem plavců dřeva (*Holzschwemm-Regent*) Andreasem Weberem z prášilského panství dohodla na připravení 3 000 varů dřeva a zavázala se zajistit příslušné žebříky. Plavci měli ze svého středu vybrat dva, kteří městským činovníkům distribuovali za jejich „námahu“ celkem 50 varů (důchodu 24, purkmistru 6, hospodářskému inspektorovi 4, komisařům 8, syndikovi 6 a městskému sluhovi 2) a navíc zaplatili do městského důchodu z každého varu 3,5 d. (celkem tedy 37 zl. 30 kr.). Jeden var dřeva měl obsahovat 120 polen dlouhých 1,25 vídeňského lokte a prodával se zájemcům za 33,75 kr. Pokud chtěli plavci plavit varové dřevo dále do Horažďovic nebo Strakonice, museli městské obci bezplatně odvést 30 varů navíc.¹⁵⁶⁶ Další dřevo si vymíňovali majitelé mlýnů, kteří museli po dobu plavení zastavit mletí,¹⁵⁶⁷ a někdy také důchod, pokud bylo poškozen obecní náhon.¹⁵⁶⁸ Vedle plavení přímo pro potřeby měšťanů na jejich objednávku se organizovalo plavení dřeva dále po proudu Otavy do Strakonice, Písku či do Prahy. Pro koryto řeky v teritoriu města to znamenalo jisté poškození, takže

nespolehliví a upadli kvůli nim do dluhů. SOkA Klatovy, AM Horažďovice, sign. A II 20, purkmistrovský manuál 1700–1718, fol. 172r.

1556Nedatovaná suplika Sušických (1548–1549) arciknížeti Ferdinandu Tyrolskému v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno.

1557Při jmenování subdelegovaných úředníků v roce 1638 se uvádějí komisaři „*k vybírání z plaveného dříví*“ (J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 II*, s. 142). Ve výtahu městských účtů za rok 1657 je uváděn výdaj 10 zl. „*od spravování řebříkův na vodě, na kterýchž se dříví z lesů královských Hvozdu řečených zdržuje a městu plaví*“ (NA Praha, Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16).

1558NA Praha, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabele z 31. října 1749.

1559Např. v Eichlerově dotazníku z roku 1825 odhadoval magistrát plavení dřeva po Otavě ze schwarzenberských lesů na cca 20 let (Archiv Národního muzea, řada G – Eichlerova sbírka, karton č. 31 (Sušice)). Také při jednání Sušických o obnovu mostního mýta v polovině 19. století se uvádělo, že kníže Schwarzenberg získal na plavení dřeva po Otavě před 50 lety privilegium a teprve aktivity Čeňka Bubeníčka tento monopol narušily (SOA Třeboň, Krajský úřad Písek, karton č. 250, zpráva sušického okresního hejtmana z 21. června 1855).

1560, „*Item od udělení nového roubení při splavu, kudy plavený dříví jde 6 zl. 29 kr., item od postavení řebříku pro plavení dříví 4 zl. 15 kr.*“ (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 16v). Srov. tamtéž, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 83r.

1561V roce 1744 město prodalo celkem 52 varů dříví za 39 zl. (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. prosince 1744).

1562Např. SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účty za období 15. 2. – 15. 3. 1710, 15. 3. – 12. 4. 1710.

1563SOkA Klatovy, AMS, sign. 28, manuál purkmistrovského úřadu 1756–1758, fol. 164v, 165r.

1564SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.1. K dojednávání podmínek s prášilskými plavci srov. tamtéž, sign. 42, radní protokol 1766–1770, fol. 109r–109v.

1565V lednu 1779 se kvůli zrušení roboty musela zvednout cena za var dřeva na 33 kr. 4,5 d., přičemž 4,5 d. plynulo na mzdy za stavění žebříků (SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 102, pro rok 1780 fol. 175). Poplatky za plavení dřeva registrujeme též v roce 1781 (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1781), další uzavření smlouvy je doloženo z února 1782 (tamtéž, sign. 46, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 95).

1566Originál smlouvy v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno.

1567Konkrétní výše kompenzace pro mlýnaře k roku 1782 SOkA Klatovy, AMS, radní protokol 1780–1784, fol. 96.

1568Za poškození obecního náhonu museli vedle smluvně ujednaných 24 varů dřeva plavci dodat ještě dalších 20 varů. SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 31. prosince 1783.

magistrát na plavcích či organizátorech plavby požadoval jménem kompenzace množství dřeva, jež si obvykle mezi sebe rozdělil. Zkrátka nepřišli ani mlynáři.¹⁵⁶⁹ Počátkem 19. století vzniklo v Dlouhé Vsi dřevišťe, takže se Sušiči se dřevem jen proplouvalo.¹⁵⁷⁰

Plavené dříví se jako měkké palivové rozdělovalo především na deputáty, případně na vaření vrbcovského piva (pro sušení sladu se používalo tvrdé) a do cihelny či vápenky. Vedle této smluvené dodávky se občas využívaly i momentální nabídky.¹⁵⁷¹ Význam plavení dříví pro město a jeho obyvatele byl velký a jakékoliv jeho krácení bylo posuzováno nesmírně citlivě. Ilustrativně to dokládá sverepý odpor Sušických a později také Horažďovických a Strakonických proti zřízení sklárny v Anníně v obavě, že by tím byly zkracovány dodávky plaveného dřeva.¹⁵⁷²

Dalším pravidelným dodavatelem dřeva byla královácká rychta Stachy – město odsud bralo hlavně šindel a sosnové kmeny na výrobu vodovodních trub – ,¹⁵⁷³ a žichovické panství (především polesí Ždánov a Zuklín).¹⁵⁷⁴ Obec tu standardně kupovala sáhové dříví, ale prameny uvádějí rovněž dříví kmenové¹⁵⁷⁵ (dovážku zajišťovali poddaní formou roboty). Při akutním nedostatku dřeva se Sušičtí obraceli i na kašperskohorskou městskou radu.¹⁵⁷⁶ Konečně dříví mohla v malém množství kupovat na trhu¹⁵⁷⁷ či pro potřeby vrbcovského pivovaru od svých poddaných.¹⁵⁷⁸ V této souvislosti jsme informováni o ojedinělých případech shánění poddanských lesů ve prospěch vrchnosti.¹⁵⁷⁹

Poslední druh příjmů z lesů představovala honitba. Sušičtí ji měli zajištěnu privilegiem z 1. května 1472, o jehož autenticitě jsou určité pochybnosti (blíže ve třetí kapitole). Ze strany Vladislava Jagellonského však k udělení tohoto práva nepochybně došlo, jak vysvědčuje confirmace Fedinanda I. z roku 1537.¹⁵⁸⁰ Stejně jako u dřeva, také zde docházelo ze strany měšťanstva k pytláctví. Četné spory na toto téma vedli Sušičtí s Břetislavem Švihovským z Rýzmerka v první čtvrtině 16. století,¹⁵⁸¹ v mladší době máme doklady o pychu přímo z sušických obecních lesů, páchané měšťany a sousedy.¹⁵⁸² Aby se zajistil z honitby příjem pevný a pravidelný, zvažoval se jeho pronájem.¹⁵⁸³ Konkrétní informaci o tom však máme teprve z roku 1771, kdy byla honitba pronajata za roční poplatek 14 zl.¹⁵⁸⁴ O dvě léta nato činilo pachtovné 16 zl.

1569Např. v roce 1781 města Horažďovice a Strakonice za plavení „*skrze sušické territorium*“ Sušiči přislíbilo zbudovat žebříky a ponechat 50 varů (SOkA Klatovy, AMS, radní protokol 1780–1784, fol. 40, 52, 54, 55, obdobně 155–156).

1570V roce 1844 syn sušického nadlesního Antonín Kolařík prodal mladé stromky „*do Dlouhé Vsi, odkud se polenový dříví přes Sušici až do Prahy plave, na samý houze, který se potřebujou k svázání dříví a prámů, po kterýmžto plavci jedou*“ (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 110, stížnost Ignáce Leopolda z 16. července 1844).

1571V roce 1784 se za 26 zl. 27 kr. koupilo 46 varů plaveného dříví na topení (měkké palivové).

1572B. ŠTIESS, *Annín*, passim.

1573„*Vodákovi pro vodní trouby na Království vyslanému vydá se z kasy obecní městské 10 kr.*“ (SOkA Klatovy, AMS, účetní příloha z 18. června 1754).

1574V roce 1744 těženo v obecním lese bukové dřevo pro trámy na rocký ovčín a na Ždánově pro výstavbu povodní strženého jezu na Otavě (SOkA Klatovy, AMS, účetní přílohy – seznam tesařských prací za rok 1744). Dozorem těžby dřeva na Ždánově byl pověřen sušický obecní myslivce (tamtéž, účetní příloha z 30. prosince 1744).

1575SOkA Klatovy, AMS, hlavní účet za léta 1772, 1775.

1576Např. v únoru 1760 psali do Kašperských Hor, že jim povodeň poškodila most a v jejich lesích není dostatek vhodného dřeva (SOkA Klatovy, AM Kašperské Hory, katalog. č. 3725).

1577„*za 10 forek [dřeva] na rynku koupených 3 zl. 32 kr.*“ (SOkA Klatovy, AMS, hlavní účet 1754–1755, podobně hlavní účet 1751).

15781749 „*za 68 sáhů od Němcův platořských a humpoleckých koupeného dříví, sáh po 30 kr.*“ (SOkA Klatovy, AMS, hlavní účet 1749); 1751 „*z Platoře od Pauknera 4 sáhy březového po 30 kr.*“ (tamtéž, hlavní účet 1751). Podle frekvence by se zdálo, že zájem o dříví od poddaných v průběhu 18. století postupně klesal.

1579Podle vizitace poddanské fáse tereziánského katastru z roku 1734 sušická vrchnost odňala 1,75 strychu lesa poddanému ze Dvorce Pavlu Vaňkovi.

1580NA Praha, Salbuchy, inv. č. 283, fol. 114v–115r.

1581Gustav FRIEDRICH (red.), *Archiv český* 32, Praha 1915, s. 648, č. 5088; *Archiv český* 33, Praha 1918, s. 164–165, č. 5643; NA Praha, Komorní soud, inv. č. 179, fol. 21v–22r apod.

1582Ještě podkomoři Jan František z Golče v roce 1739 konstatoval, že „*mnozí z měšťanstva po gruntech obecních s flintami se toulají, revirovati a myslivost provozovati obyčej mají*“. Tak K. TUREK, *Instrukce obecní z r. 1739*, Svatobor 6, 1914, č. 34, bod č. 17.

1583SOkA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, bod č. 31.

158425. dubna 1771 honitba pronajata Václavu Nechutnému, Janu Sekalovi, Františku Prunnerovi a Matěji Prosserovi (SOkA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 56r).

ročně,¹⁵⁸⁵ což se opakovalo v roce 1781¹⁵⁸⁶ a 1784.¹⁵⁸⁷

Při nastíněné vysoké poptávce dřeva lze jen těžko předpokládat, že by městský velkostatek z lesního hospodářství výrazněji profitoval. Podle účetní bilance za léta 1772–1774 se prodejem dřeva získalo v průměru ročně 34 zl. 54 kr. a na pokutách za lesní pych 8 zl. 50 kr. Za celé sledované období 1701–1778 činil hrubý výnos z lesů pouhých 25 zl., což v obojím případě převyšovala vydání na lesní personál. V hotových penězích to za období 1701–1778 bylo ročně 30 zl., dalších zhruba 10 zl. tvořily deputáty (po polovině století pravidelně 20 strychů pro polesného).¹⁵⁸⁸ Lesní hospodářství tak v systému sušického velkostatku hrálo co do rentability naprosto marginální roli.

S **vrchnostenským pivovarnictvím** se dostáváme k jednomu z nejvýnosnějších podniků sušického režijního hospodaření, jenž si díky výhradnímu (propinačnímu) právu distribuce na svém panství zachovával ekonomickou stabilitu s minimálními výkyvy.¹⁵⁸⁹ Až do druhé poloviny 17. století tato významná složka městské ekonomiky chyběla a zřízení vrchnostenského pivovaru ve chvíli, kdy město začalo zabředávat do kolotoče kontribučních nedoplatků, lze chápat jako obranný pokus řešení svízelné finanční situace v návaznosti na zvyšující se frekvenci obecních várek. Ty ovšem byly chápány jako pouhý dočasný nástroj ke zvýšení příjmů a postupně se do jejich organizace vkládal stát, pro který se staly jedním z vhodných prostředků pro úhradu kontribuce. Nadto jejich frekvence musela být vzhledem k finančním zájmům jednotlivých měšťanů omezená, aby neprodlužovala intervaly svařování jednotlivých pravovárečnicků. Vznikaly však ještě další důvody, proč se myšlenka zřízení vlastního vrchnostenského pivovaru na sušickém velkostatku realizovala. Nepochybně tu zapůsobila sílicí expanze vrchnostenského pivovarnictví ze sousedních šlechtických velkostatků. Měšťánské pivo, které se distribuovalo do poddanských krčem, nemohlo vytvořit systematický a stabilní dodavatelský systém, jenž by v boji se šlechtickým pivem dlouhodobě působil (podobně tomu muselo být i s potenciálními obecními várkami, které by plynuly tímto směrem). Z podkomořských zákazů se z 18. století běžně dozvídáme o dovážení cizího piva do samotné Sušice (za hradby i na předměstí),¹⁵⁹⁰ takže pronikání šlechtického piva na území městského panství je neoddiskutovatelné. Např. Humprecht Račín z Račina na Hrádku zřídil v roce 1658 šenk na bývalém svobodnickém dvoře v Hartmanicích. S cenou dva krejčary za pintu mu nemohlo měšťánské pivo, zatížené táčem a prodávané tudíž za tři krejčary, konkurovat. Při albrechtické faře zřídili windberští premonstráti pivovar a nutili odebírat pivo sušické poddané, kteří sem příslušeli farou. Jakékoliv dovolávání na středověká privilegia neměla efekt. Měšťané na nich však konzervativně lpěli. Ještě v roce 1660 argumentovali mílovým právem a zaslali místodržitelům seznam 33 krčem, které ležely v mílové vzdálenosti kolem města, s žádostí o jejich zrušení (včetně řemeslnictva pracujícího v mílovém okruhu kolem města).¹⁵⁹¹

Další možnou motivací k založení vrchnostenského pivovaru mohla být prostá snaha napodobit ekonomické chování šlechtických vrchností a v podstatě zaručený majetkový prospěch. Proti němu však působila jedna zjevná nevýhoda – trestní (dědičný) ták, jenž obnášel jeden zlatý z každého

1585SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1775.

1586Za 16 zl. pronajata na tři léta radnímu Huttarymu (SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 68).

1587SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 195.

1588Zjištěný přehled mezd lesnímu personálu je poměrně nestabilní. Polesný v první polovině 18. století inkasoval v hotovosti 8 zl. a na deputátech 24 žejdlíků soli, po půl strychu pšenice, ječmene a hrachu a 3 strychy žita. Hajný potom 8 zl. ročně. Po polovině století se ustálil úzus polesnému na ročních 29 zl., 20 strychů ovsa a 8 zl. pro každého z hajných. Účetní bilance za léta 1772–1774 počítá s 29 zl. pro polesného a 16 zl. pro tři hajné.

1589E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 14–15.

1590Missiv z 19. ledna 1707. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707, fol. 207v–209v; radní protokol 1744–1746, fol. 166v (zjištění hofrychtěře); K. TUREK, *Sušice v minulosti VII. Instrukce obecní z r. 1739*, č. 33.

1591NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 306, sign. 1/14/269.

čtyřvěderního sudu.¹⁵⁹² Vybíral ho zvláštní výběřčí, placený státem (od roku 1658 ročně 35 zl.)¹⁵⁹³ K němu se přidružovala nápojová daň zvaná mimořádný či extraordinární táč¹⁵⁹⁴ ve výši rovněž jednoho zlatého (v letech 1750–1757 zdvojnásoben, v letech 1757–1763 se neplatil žádný). Platily ho sice i šlechtičtí producenti piva, avšak na rozdíl od zeměpanských měst mohly od roku 1669 využívat paušálního placení.¹⁵⁹⁵ Není proto překvapením, že měšťané měli tendenci zatajovat skutečné množství svařených várek, aby předešli vydáním za táč.¹⁵⁹⁶

Svařování obecních várek a jejich distribuování po městě mělo své limity s ohledem na pivo měšťanské a neomezenou možnost distribuce mělo jedině na městském panství. Poválečná hospodářská deprese byla vhodným impulzem k zafixování tohoto modelu. Zatím chybějí přesvědčivé údaje o tom, že by vrchnostenský pivovar fungoval přímo ve městě,¹⁵⁹⁷ od poloviny 17. století ovšem zaznamenáváme obecní pivovar,¹⁵⁹⁸ kde se svařovaly obecní várky¹⁵⁹⁹ a také podle zájmu pivo jednotlivých právovárečnicků (lze očekávat, že tento pivovar po vzniku vrchnostenského pivovaru ve Vrabcově fungoval především pro ně). Vrchnostenské pivovarnictví sušické městské obce je pevně spojeno s poplužním dvorem ve Vrabcově. Do majetku této původně svobodnické usedlosti se město dostalo již před Bílou horou, ale první zprávy o vaření piva odsud máme až z roku 1681.¹⁶⁰⁰ V roce 1692 se dozvídáme o pivních účtech,¹⁶⁰¹ o rok později o obecním bečváři při vrabcovském pivovaru¹⁶⁰² a od roku 1699 o vrabcovském sládku.¹⁶⁰³ Sušický obecní pivovar tak evidentně vznikl dlouho po zřízení poplužního dvora a zdá se, že s ním byl spojen jen velmi volně, protože vrabcovský poplužní dvůr se v 18. věku několikrát zastavoval,¹⁶⁰⁴ aniž by to vaření piva nějak ovlivnilo či omezilo.

Výrobu v pivovare řídil ideálně zvláštní sládek, který si příležitostně přibíral pomocníky. Honorován byl podobně jako sládky v měšťanském pivovare podílem na svařeném pivě – z každé várky dostával 0,5 sudu a dále ředinu a kvasnice. Na hotových penězích počátkem 18. století dostával nejprve podle počtu svařených várek (v roce 1712 za várku 18 kr. 3 d.), později pevnou roční mzdu 30 zl. a obilní deputáty za 18 zl. 22 kr. (1 strych pšenice, 5 strychů žita, 1 strych ječmene, 1 strych hrachu).¹⁶⁰⁵ Při nástupu do funkce skládal peněžní kauci, z níž mu plynuly úroky a která mu po rozvázání pracovního poměru byla opět vydána.¹⁶⁰⁶

Vrabcovské pivovarské budovy v sobě koncentrovaly jen část pivovarského provozu. Ve městě se nacházela sladovna (*Malzhaus*), na jejíž půdě se potom hotový slad a ječmen skladovaly (pro nedostatek místa témuž účelu sloužila ještě půda solního skladu).¹⁶⁰⁷ Oproti měšťanskému pivovaru

1592Např. v letech 1754–1755, tj. již za běžícího pronájmu, městský důchod odvedl za deputátů pivo 28 zl. 30 kr. trestního tácu a 74 zl. 30 kr. nápojové daně (disproporcí činí pivo pro hartmanického kaplana, které nebylo prováženo městskými branami a neplatil se z něj tedy trestní táč). 25. května 1753 se městská obec rozhodla zvýšený táč hradit tak, že „*při každé várce jeden sud piva se přivaří, na který každý dle posloupnosti 7 věřtelů sladu a 50 kr. peněz concurrirati se víže.*“ (SOkA Klatovy, AMS, sign. 38, protokol městské rady 1752–1755, fol. 30v).

1593A. REZEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha druhá. Vladaření císaře a krále Leopolda I.*, s. 168.

1594J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 82–83, 181.

1595F. GABRIEL, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*, s. 147–148.

1596Pro rok 1677 NA Praha, Česká finanční prokuratura, sign. 14/4.

1597Jediný, doklad, který by pro tuto eventualitu svědčil, lze interpretovat i jako důkaz existence pivovaru měšťanského. Jde o prodej domu „*vedle panského pivovaru z jedné a masných krámův strany druhé ležící*“ (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 2, fol. 8r).

1598V letech 1651–1652 obnovována po požáru obecní sladovna a pivovar. SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 42v.

1599„*Pivovar obecní jest I, v němž také sousedé vařívají.*“ (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657).

1600NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 21, sign. RKP 2837, fol. 92r.

1601SOkA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 52v.

1602V roce 1693 do této funkce přijat syn Šimona Smržka (SOkA Klatovy, AMS, sign. 33, radní protokol 1690–1709, fol. 67v).

1603SOkA Klatovy, AMS, liber actionum 1698–1790, fol. 6v.

1604Např. 31. července 1739 za úvěr 4 000 zl. Vrabcov společně se vsí Humpolcem Václavu Jáchymu Čejkovi z Olbramovic, prioru johanitů v Uhrách a majiteli statků na Klatovsku (NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 435, fol. K 28r–K 30v).

1605SOkA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781.

1606Srov. kvitanci vrabcovského sládky Bernarda Hořejšího z 16.10.1781 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy).

1607Vyplyvá to z textu nájemní smlouvy obecního hospodářství z (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829,

měl vrabcovský vždy menší pivní pánev. Nejstarší údaj z roku 1712 počítá s šesti sudy na várku. V první polovině 18. století se z várky zpravidla naplnilo 8–9 čtyřvěderních sudů. Várky se tehdy svařovaly zpravidla třikrát do měsíce (kolem 1., 10. a 20. dne příslušného měsíce), za období 1701–1752 podle tohoto rozvrhu vychází v průměru 35 várek ročně. Tímto tempem se obvyklá produkce pivovaru pohybovala kolem 300 sudů ročně s určitými přesahy (např. pro berní účely v roce 1756 přiznávala obec 324 sudů).¹⁶⁰⁸ Jednalo se však o výši piva vyrobeného, nikoli reálně distribuovaného. Např. za rok 1747 se uvařilo celkem 35 várek, přičemž každá várka vynesla 9 sudů. Z výsledné produkce 315 čtyřvěderních sudů (35x9) připadlo z každé várky 0,5 sudu sládkovi (tj. 17,5 sudu za rok) a teprve po jejich odečtení se se zbylými 297,5 sudu dále kalkulovalo.¹⁶⁰⁹ V roce 1743 se na výrobu jedné várky potřebovalo 13 strychů ječmene (dal 14 strychů 2 větele 2 mírky ječného sladu), 12 liber chmele a 1 žejdlík soli,¹⁶¹⁰ je však nutné zdůraznit, že poměry jednotlivých surovin se částečně měnily v závislosti na receptuře jednotlivých sládků a velikosti pánve. Po skončení arendy totiž již měl vrabcovský pivovar pánev větší, na 11 sudů.¹⁶¹¹ Tím pádem se na jednu várku potřebovalo 18 strychů ječného sladu, přičemž v průměru se vařilo 20 várek ročně.¹⁶¹² Máme také zprávy o různých druzích piva, které zatím nemůžeme nějak konkrétněji interpretovat: tak v roce 1743 máme zprávu o pivu várcovním, které bylo zřejmě luxusnější (jeden sud stál 12 zl.) I ono se distribuovalo do krčem (uvedeného roku 8 sudů, zatímco 2,5 sudu se rozprodalo různým soukromým osobám).¹⁶¹³ Každá várka obsahovala kromě uvedeného množství sudů ještě jeden sud tzv. konventu, který snad odpovídal patokům.

Naprostá většina vyrobeného vrabcovského piva se distribuovala do poddanských vesnic.¹⁶¹⁴ S reziduem práva vařit pivo poddanými se v pramenech nesetkáváme, doložen je pouze pivovar při mouřenecké faře.¹⁶¹⁵ V podstatě v každé z poddanských vesnic existovala krčma: poprvé se o výsadních krčmách dozvídáme z urbáře kašperského panství z roku 1584,¹⁶¹⁶ tedy ještě v době, kdy musely být závislé na dodávkách piva měšťanského (stačí vzpomenout císařské svolení dodávat měšťanské pivo i do vesnic zkonfiskovaných v roce 1547). Kontinuální fungování těchto a existenci dalších krčem dokládají zmínky z druhé poloviny 16. a první poloviny 17. věku: v Nuzerově existovala nestálá krčma již v roce 1561 (obdobně v Stojanovicích, Liběticích, Chvalšovicích, Žikově a Nuzerově, tj. vsích intabulovaných v roce 1543),¹⁶¹⁷ v Rajsku je krčma připomínána hned při koupi vsi Sušickými v roce 1602,¹⁶¹⁸ obdobně v Hartmanicích v letech 1586 a 1603 minimálně

sign. II.3.4.).

1608NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, přiznávací tabele z 8. května 1756.

1609SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „*Registřík na veřtav z pivovara vrabcovského král. města Sušice s sládkem Jiřikem Hořejším od 1. Januarii až do ultima Decembris roku 1747*“. Podobné kalkulace vycházejí i za další léta: rok **1744**: svařeno 42 várek á 9 sudů, tj. 378 sudů, po odečtení sládkova podílu zbylo k výstavu 357 sudů (tamtéž); **1749**: svařeno 33 várek á 9 sudů, tj. 297 sudů, po odečtení sládkova podílu zbylo k výstavu 280,5 sudu (tamtéž) a **1751**: svařeno á 9 sudů, tj. 369 sudů, po odečtení sládkova podílu zbylo k výstavu 348,5 sudu (tamtéž).

1610SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní a skleповý účet za rok 1743. Stejně množství chmele na várku se použilo i v roce 1742, zatímco v roce 1747 se do jedné várky dávalo 14 liber chmele (tamtéž, skleповý účet za rok 1747) a v roce 1749 13 liber (tamtéž, skleповý účet za rok 1749).

1611V nájemní smlouvě obecního hospodářství z 14. května 1753 se hovoří o staré pivní pánvi, která má být brzy vyměněna. S tím korelují informace z roku 1758, kdy se o pořízení nové pánve již konkrétně jednalo (SOkA Klatovy, AMS, sign. 28, manuál purkmistrovského úřadu 1756–1758, fol. 163r).

1612Těmto číslům odpovídá rovněž účetní kalkulace z roku 1781 (SOkA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781): podkomořský účetní Luňák konstatoval celkovou spotřebu sladu ve vrabcovském pivovaru za léta 1772–1774 na 1110 strychů 10 měřiček (tj. 1665 dolnorak. měř 15 měřiček). Vychází tedy 370 strychů na rok a při potřebě 18 strychů na várku to znamená necelých 21 várek.

1613SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1752.

1614Plastickou představu o výstavu piva nabízí „*Registřík na veřtav piva z pivovara vrabcovského král. města Sušice a prima Januarii 1751 začínaje*“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy).

1615SOkA Klatovy, Farní úřad Svatý Mouřenec, „*Liber fundationum ac rerum memorabilium ecclesiam et parochiam ad S. Mauritium super Raysko concernentium*“, pag. 121–132. Fungoval snad ještě na počátku 18. století za faráře Eyla. Ve 20. letech 18. století se pokoušel obnovit tehdejší mouřenecký farář P. Jan Jakub Gerl.

1616Urbář konstatuje po jedné výsadní krčmě v Bohdašicích, Dobršíně, Humpolci, Chmelné, Platoři, Podmoklech, po dvou v Kadešicích.

1617NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 55, fol. D 16r–D 21r.

1618NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 132, fol. L 13v–L 14r.

tři krčmy,¹⁶¹⁹ v Platoři v roce 1631,¹⁶²⁰ v Humpolci 1633.¹⁶²¹ Naproti tomu revizitace berní ruly z roku 1673 zná obecní krčmu v Dobříšně a panské krčmy v Chmelné, Podmoklech, Bohdašicích a Nuzerově. Taxa prodávaných vesnic z roku 1684 konstatuje, že v krčmách v Nuzerově a Rajsku se pro špatný odbyt šenkovalo jen na posvícení.¹⁶²² Se zřízením vrabcovského pivovaru počet krčem vzrostl a zřejmě tehdy byla zavedena povinnost šenkýřů platit za odběr piva pevný poplatek (tzv. podsudné či počepné). V roce 1708 byl zprovozněn šenk v Divišově, proti čemuž se ohrazoval majitel sousedního statku Dlouhé Vsi, hrabě Schumann.¹⁶²³ Zakladatelský entuziasmus se však brzy vytrácel, v roce 1740 se např. v Platoři již znovu nešenkovalo („v této vesnici se pivo nešenkují, mimo když se nějaká svatba přihodí“) a v Humpolci pouze v selském dvoře.¹⁶²⁴ V Hartmanicích se dokonce šenkovalo na dvou místech: kromě poplužního dvora šenkovali z vlastní iniciativy¹⁶²⁵ ve 40. letech ještě výběrčí pomezního cla, což jim přinášelo různé výhody (neplacení počepného, každý 20. sud zdarma).¹⁶²⁶ Vrchnosti dobře sloužil, za listopad a prosinec 1751 vyšenkoval 11 sudů a za celý rok 1752 dokonce 50 sudů.¹⁶²⁷ Od počátku 70. let v Hartmanicích šenkoval ještě kovář, který již ovšem nebyl počepného ušetřen a později byl dokonce přistižen, že bere pivo odjinud.¹⁶²⁸ V 70. letech se zvažovalo zřízení výsadní krčmy přímo ve městě v domě čp. 7/I,¹⁶²⁹ aktuálnější se ale ukazovala obrana proti snahám sousedních vrchností zřizovat krčmy při silnicích do města.¹⁶³⁰ Paradoxní situace panovala v Kadešicích, kde provozovala žichovická vrchnost svou vlastní krčmu. Sušičtí museli jejím cenám uzpůsobovat ceny za pivo svého krčmáře.¹⁶³¹ Vlastní šenkování kromě ad hoc pracujících šenkýřů prováděli buď rychtáři, anebo šafáři v poplužních dvorech (někdy se uváděli také jako šenkýři). Toto rozložení se ovšem měnilo, jak lze doložit srovnáním situace v letech 1747 a 1779.¹⁶³² Vrchnost velice bedlivě sledovala, aby byly všechny šenkovny dostatečně zásobené a trestala pokutou, jakmile byl některý z šenkýřů přistižen bez piva.¹⁶³³ Pokud se vyskytla situace, kdy selhávala výroba vrabcovského piva, neváhalo se do krčem nasadit pivo kontribuční (tato situace je doložena na jaře 1714).¹⁶³⁴ Podle podkomořské instrukce z roku 1750 byl odběr piva špatný, protože se do měsíce vyšenkovalo průměrně jen půl sudu.

Ne všechno pivo z vrchnostenského pivovaru plynulo na výstav do krčem v poddanských vesnicích. Zcela běžnou praxí bylo tzv. přivařování piva ve prospěch zaměstanců města a dalších

1619V kupní smlouvě z roku 1603 zmiňovány krčmy dvě (SOkA Klatovy, Pozůstalosti Sušice, pozůstalost Helblinga rytíře z Hirzenfeldu, fol. 161r–162v).

1620Obligace Sušických na 2 500 kop miš. grošů od Adama st. Voprchy z Uračova z 24. dubna 1631 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

1621Obligace Sušických na 1 200 kop miš. grošů od Adama st. Voprchy z Uračova z 30. června 1633 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16.

1622NA Praha, Nová manipulace, sign. S 27/7.

1623SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno, list hraběte Schumanna Sušickým z 7. března 1708.

1624SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „Popsání dvorův, vesnic, mlejnuv, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade posediruje“.

1625SOkA Klatovy, AM Sušice, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1752.

1626Doloženo je to u celních výběrčích Svojetinského a Jana Pollaufa (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1748).

1627Vrchnost mu za tuto činnost zaplatila v roce 1752 56 zl. 33 kr. SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1752.

1628SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 178.

1629SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 146v.

1630V roce 1778 chtěl takovou krčmu zřídil majitel podmokelského statku hrabě Puteani (SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 69, 73).

1631SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 146.

1632V roce 1747 šenkovali šafáři ve Vrabcově a Hartmanicích, rychtáři v Dobříšně, Velké Chmelné, Podmoklech a Platoři, šenkýři v Kadešicích a Humpolci (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, pivní účet za rok 1747). V roce 1779 šenk zajišťovali rychtáři v Dobříšně, Velké Chmelné, Podmoklech, Kadešicích a Hartmanicích (tamtéž, hlavní účet za rok 1779). Výsadní hospoda musela fungovat ještě v roce 1776 v Humpolci (tamtéž, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 181r).

16331725 „tak i obecně vrabcovské pivo dobrou a spravedlivou mírou šenkovati a hospodu vždy pivem zaopatřenou míti pod pokutou jednoho soudku soli povinen jest“ (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 45, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1678–1752, pag. 161); „Jsouce dne 19. Januarii dobršínský šenkýř bez piva dopadnutý, byla mu pokuta dictirovaná [...] 35 kr.“ (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 26. února 1752).

1634SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 4. – 31. 5. 1714.

vybraných žadatelů, kteří po dodání surovin získávali určitý počet sudů piva. Doklady o přivarcích máme již z počátku 18. století.¹⁶³⁵ Na jeden sud přivarkového piva se musely zpravidla dodat dva strychy ječmene a zaplatit trestní tác za provedení městskými branami (později i mimořádný tác),¹⁶³⁶ všechny ostatní suroviny již byly na úkor obecního rozpočtu. Přivarky nejčastěji požívali městští zaměstnanci – nejčastěji konšelé, obecní starší apod. a další obyvatelé. Odlišovaly se přitom řádné (ordinární) a mimořádné (extraordinární) přivarky. Poživatelé řádného přivarku měli zajištěn nárok na něj každoročně – pravidelně ho požívali děkan a kapucíni ve zdejší klášterě, v různých letech ho však pobírali i solní výběřčí, hospodářský inspektor, syndik apod. Řádný přivarek se chápal jako alternativa deputátního piva, takže byl určen jen k osobní konzumaci a jeho prodej byl přísně zakázán. Jiná situace byla u mimořádného přivarku: povolovala ho žadatelům – nejčastěji opět z řad konšelů, obecních starších a dalších obecních zaměstnanců – městská rada, zpravidla ho však ještě musel doprovodit souhlas podkomořského úřadu. Běžní byli také žadatelé, kteří utrpěli nějakou živelnou pohromu,¹⁶³⁷ pořádali svatbu svou anebo svých dětí¹⁶³⁸ apod. Částka za mimořádný přivarek bývala zpravidla vyšší, kromě tácu ji navyšoval ještě poplatek (tzv. Bier-Surrogati).¹⁶³⁹ Není asi nutné zdůrazňovat, že přivarky představovaly významný precedens a panoval o ně značný zájem – jen za rok 1744 městská rada povolila 18,25 sudu mimořádného přivarkového piva,¹⁶⁴⁰ v roce 1778 ovšem již 42,5 sudu. Obvyklá cena za sud toho roku přitom byla 9 zl. 52 kr.¹⁶⁴¹ Pivo z mimořádných přivarků se mohlo vystavit ve městě, v návrhu nájemní smlouvy městského pivovaru z roku 1763 bylo přímo stanoveno, že do města smějí měšťané v okamžik svatby dovážet po sudu vrabcovského piva.¹⁶⁴² Odvrácenou stranou přivarků bylo, že jejich zvýšené množství brzdilo výrobu piva pro běžný prodej, na což upozorňoval podkomoří v roce 1750.¹⁶⁴³ Přínos přivarků pro obecní důchod byl nulový: žadatelé platili hotově pouze nápojovou daň, která se odváděla státu (za léta 1701–1778 se za přivarky průměrně za rok odvádělo tímto způsobem 54 zl. 32 kr.). Účty do pivovarských příjmů vůbec nezahrnovaly sutý ječmen, který poživatelé přivarků skládali. Z izolovaných čísel zjišťujeme, že se skutečně dodržoval limit dvou strychů na sud a že je možné vynásobit počet přivařených sudů dvěma, abychom získali počet dodaného ječmene.¹⁶⁴⁴ Tímto způsobem vychází průměrný příjem 61,5 strychu ječmene ročně, což by v letech 1701–1752 odpovídalo průměrnému příjmu 97 zl. 45 kr. v závislosti na aktuální ceně ječmene, v období 1772–1778 (pro které zatím nemáme údaje o cenách ječmene) je nutné počítat s částkou vyšší, kolem 150 zl.¹⁶⁴⁵

1635Podle hlavního účtu za období 1. 1. – 31. 3. 1713 si přivařili Pavel Rytíř, výběřčí solního tácu a kapucíni.

1636O 2 strychích za jeden sud vysvědčuje již hlavní účet za rok 1712. Pokud jde o placení trestního a mimořádného tácu, platili až do arendy obecního hospodářství (1753) přivařující měšťané pouze trestní tác 1 zl. za sud. Po jejím skončení platili ze sudu již tác obojí (tj. 2 zl. za sud) a konečně od roku 1776, tj. do zavedení jednotné pivní daně ve výši 3 zl. (J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 271–272) platili 3 zl.

1637V roce 1750 schválil podkomoří přivarek 4 sudů piva pro pohořelého Antonína de Angelise (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2).

1638Srov. žádost o přivarek měšťana Františka Leopolda z ledna 1744: „*Jsouce já pečlivý, dá pán bůh dne 21. nyní běžícího měsíce Januarii přítomného 1744. roku dceři mé Anně s poctivým mládencem Janem Mayerem, synkem domácím městským, svatební veselí vystrojiti a k témuž sňatku při Vašich Milostech páních a celým slav. magistrátu tak jakož jiní páni měšťané užili starobylého beneficii přivarku piva vrabcovského oučastni býti, pročez celého slavného magistrátu v hluboké pokoře prosím a poslušně žádám, by se nejenom ke mně, anobřž ku straně povědomé siroby ženicha tak milosrdně nakloniti a pro poniženou volnost a věrnou zasloužilou městskou ochotnost 2 sudy piva vrabcovského jménem přivarku passirovati a decretaliter assignirovati sobě milostivě oblíbiti ráčili.*“ (vše v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy).

1639Srov. např. SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1747.

1640SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy – soupis přivarků za rok 1744 z 30. prosince 1744. Vynesly 68 zl. 18 kr. 4,5 d.

1641SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1778.

1642Kajetán TUREK, *Historický koutek. Pronájem měšťanského pivovaru v Sušici roku 1763*, Sušické listy 14, 1931, č. 29, s. 4.

1643SOkA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, bod č. 27.

1644V roce 1747 62,5 strychu (svařeno 25,75 sudu ordinárních a 13,25 sudu extraordinárních přivarků), 1748 54,5 strychu (svařeno 23 sudů ordinárních a 4 sudy extraordinárních přivarků), v roce 1752 58,5 strychu (svařeno 28,75 sudu ordinárních a 0,5 sudu extraordinárních přivarků), v roce 1781 97,75 strychu (svařeno 48,75 sudu přivarků).

1645Hodnoty pro období 1701–1751 byly získány při použití známých hodnot odevzdaného ječmene na přivarky a cen ječmene v tom kterém roce. Pro období 1772–1778 je možné vycházet z průměrné ceny obcí koupeného ječmene (2 zl. 23 kr.), získané ze zjištění, že za léta 1772–1778 obec koupila v průměru 189,5 str. ječmene za 452 zl. 32 kr.

Menší část vrabcovského piva se rozprodávala („extra prodáno“) individuálním zájemcům, např. soukromým šenkýřům ve městě, měšťanům pořadajícím svatby a bez nároku na přívarek¹⁶⁴⁶ apod. V době pobytu thürheimského regimentu muselo být pivo prodáváno pobývajícím vojákům. Zpočátku toto břemeno nesl měšťanský pivovar, ale v roce 1774 bylo dohodnuto, že pro vojáky pivo začne dodávat vrabcovský pivovar.¹⁶⁴⁷ Ve městě pro ně dokonce fungovali vojenští šenkýři. Samozřejmě, že měšťanům se ostře zakazovalo vojenské pivo kupovat.¹⁶⁴⁸

Tab. č. 30: Distribuce vrchnostenského piva z vrabcovského pivovaru (1712–1783)

Rok	Vyrobeno			Do krčem		Extra prodáno		Přívarky a dary		Deputáty
	várek	celkem	po odečtení sládkova dílu	čtyřvě- derních sudů	příjem (s pod- sudným)	čtyřvě- derníc h sudů	příjem	přívarky/ dary (čtyřvě- derních sudů)	příjem	čtyřvěder- ních sudů
		čtyřvěderních sudů								
1712	35	.	297,25	190,75	.	17,75	.	25,5/22	.	44,25
1742	29
1744	42	378	357
1747	35	315	297,5	152,25	1557 zl. 15 kr.	37	369 zl.	39/15,75	42 zl. 29 kr.	49,75
1748	34	306	289	177,5	.	22,75	.	27/8,75	.	50
1749	33	297	280,5	141,25	1152 zl. 39 kr.	42,5	340 zl.	37,25/10	37 zl. 15 kr.	50,5
1751	41	369	348,5
1752	37	333	314,5	193	1598 zl. 18 kr.	56	448 zl.	29,25/11,5	27 zl. 15 kr.	35,5
1772	9+1	.	99+25,5 ¹⁶⁴⁹	36,5	.	37,25	.	2/2,5	.	52,5
1773	19,5	.	214,5	93,25	.	31,25	.	18,5/8,5	.	54,75
1774	32	.	352	152,25	.	88,25	.	50,75/8,25	.	54,75
1775	25	.	275	160,75	.	16,75	.	37,5/12,25	.	54,5
1777	7,5	.	82,5	37,75	.	6	.	29,75/3,5	.	27,75
1778	19,5	.	214,5	91,5	.	12,75	.	42,5/6	.	55
1779	23	.	253	121,25	.	26,75	.	42/8,5	.	51,75
1781	23	.	253	137,25	.	10,5	.	48,75/4,5	.	49,75
1783	17	.	187	74	.	12,25	.	20,75/0,25	.	53

Pramen: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign.IV, účetní přílohy.

Chronickým problémem vrabcovského pivovaru bylo, že značná část vyrobeného piva plynula ve prospěch deputátů. V účtech pozorujeme důsledné oddělování deputátů a odměn městským úředníkům za odpracované povinnosti (tzv. mimořádná vydání), pro naše potřeby je však s ohledem na jejich pravidelnost můžeme sečíst. Pivní deputáty se přiznávaly duchovním (děkan, kaplan v Hartmanicích), hospodářským úředníkům (hospodářský inspektor, důchodní), školnímu personálu (kantor, subkantor, bakalář), syndiku, felčarovi a kominíkovi. V mimořádných vydáních byly vedeny odměny pro primátora, pojezdne nad pivovary, konzulenty, zvoníky a pulzanty,¹⁶⁵⁰ kapucíny

1646Srov. povolení k odprodeji sudu vrchnostenského piva Václavu Bavorovskému z 29. prosince 1743: „*Mnoho vzácný magistrát tohoto král. města Sušice na žádost pana Václava z Baborova, měšťana a staršího obecního zdejšího, resolirovati ráčí, by jemuž pro jeho schovanku Evu Gaundetzovou na svatbu z důchodu obecního jeden sud piva vrabcovského proti složení 6 f. vydán a folkován byl.*“

1647SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 28r–28v.

1648SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 12v–13r, 18r, 28r–28v.

1649Svařeno 9 várek vrchnostenských a 1 várka městská.

1650Pro úplnost dodejme, že zvoníci a pulzanti měli jistý podíl z vybrané koledy, srov. SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 129.

a pro děkana k sušické svatováclavské pouti. Dva sudy se věnovaly sušickým studujícím v čase prázdnin¹⁶⁵¹ (než to bylo magistrátu zapovězeno),¹⁶⁵² další sudy pohltilo hoštění duchovních při pouti do Strašína a o sušické pouti na sv. Václava. Celkový počet deputátního piva se postupně navyšoval, v roce 1756 činil společně s přívarky 46 sudů,¹⁶⁵³ v roce 1768 29 sudů, příštího roku 40 sudů,¹⁶⁵⁴ v roce 1772 již 52,5 sudů¹⁶⁵⁵ a potom stabilně po celá 70. léta více než 50 sudů. Z uvedeného sledu naprosto disproporčně vystupuje údaj z roku 1749 o 138 sudech.¹⁶⁵⁶

Ve výdajích spojených s deputáty nešlo jen o vlastní pivo. Obec totiž hradila z deputátního piva nápojovou daň. Obnášela z každého sudu provezeného městskými branami trestní tác 1 zl. a od poloviny 17. století postupným vývojem z předbělohorského posudného mimořádný tác v kolísavé výši. Od roku 1664 do roku 1749 činil u vrchnostenského piva 1 zl.,¹⁶⁵⁷ což při tehdejšímu objemu vrabcovské pivní pánve na 8 čtyřvěderních sudů znamenalo taxu 7 zl. 30 kr. z várky. Na konci 40. let se dohodou s úřadem deputovaných nad tácem zavedl měsíční paušál 23 zl. 15 kr.¹⁶⁵⁸ Od roku 1750 se mimořádný tác zdvojnásobil na 2 zl.,¹⁶⁵⁹ vycházelo tedy na várku 15 zl., platil se však opět měsíční paušál 44 zl. 30 kr. Tato suma platila ještě v roce 1765, i když se již od roku 1763 snížila výše mimořádného tácu zpět na 1 zl. ze sudu (v letech 1757–1763 se potom neplatil žádný).¹⁶⁶⁰ Po výměně pánve na větší jedenáctisudovou se ustálila hodnota 10 zl. 25 kr. na várku. Konečně v roce 1776 se zavedla pivní daň ve výši 3 zl. ze sudu.¹⁶⁶¹ Znamenala definitivní ustálení tácu na 31 zl. 15 kr. za várku. Zpoplatnění deputátního piva trestním tácem uniklo pouze pivo pro hartmanického kaplana a administrátora, protože se z vrabcovského pivovaru odváželo rovnou na svatomouřeneckou faru.

Navzdory přívarkům a deputátnímu pivu byl hrubý výnos sušického vrchnostenského pivovaru vzhledem k ostatním odvětvím městského vrchnostenského hospodářství značný a srovnával se s hodnotami hrubého výnosu poplužních dvorů. Pokud započteme všechny příjmové položky včetně přívarkových (tj. příspěvek na tác a ceny za ječmen), činil za léta 1701–1752 celkem 2 016 zl. 57 kr., za léta 1772–1778 potom 1 574 zl. 34 kr. (průměrně tedy 1 795 zl. 45 kr.).¹⁶⁶² Již jen na těchto číslech lze demonstrovat, jak neefektivně se s vyrobeným pivem nakládalo. Při průměrné produkci 300 čtyřvěderních sudů ročně a ceně 9 zl. za jeden sud¹⁶⁶³ vychází, že hrubý výnos se mohl pohybovat až kolem 2700 zl., kdyby se ovšem při ročním odvodu 50 sudů na deputáty a 25 sudů na přívarky městská obec neochuzovala o více než 750 zl.

Pro vyjádření čistého výnosu vrchnostenského pivovarnictví se ukazuje jako nejproblematictější vyjádření cen pivovarských surovin. Ty byly kolísavé nejen sezónně, ale rovněž v závislosti na tom, od koho se nakupovalo. Ani v jedné z potřebných surovin totiž sušický velkostatek nebyl soběstačný. Nejvíce se to projevovalo u sladu. Ječmen se sice vyséval na všech poplužních dvorech, ale v plochách do 15 strychů a zcela bez ambicí pokrýt pivovarskou potřebu. Průměrná sklizeň z poplužních dvorů se podle údajů ze 40. let 18. století pohybovala kolem 100 strychů, zatímco potřeba při průměrném počtu 35 svařených várek a 13 strychů na várku ročně činila 455 strychů.

1651SokA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768.

1652SokA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy, dotazník z 20. prosince 1782.

1653NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabele z 8. května 1756.

1654Poznáváme to z výše obcí placeného pivního tácu, srov. SokA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účty za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768 a 1. 4. 1768 – 31. 3. 1769.

1655SokA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1772.

1656NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabele z 31. října 1749.

1657J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 82–83.

1658Zavádění paušálů zmiňuje J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 82.

1659J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 180, 211–212.

1660J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 244, 268–269.

1661J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 271–272.

1662SokA Rokycany, AM Rokycany, I. oddělení, sign. F, karton č. 937 (Sušice), „*Extractus aus 6-jährigen hier ausgesetzten Wirtschafts-Rechnungen, wieviel solche an Nutzen abgeworfen haben, bei der königl. Stadt Schüttenhofen*“ uvádí pro šestiletí 1754–1759 (tj. období arendy) průměrný hrubý roční výnos 2 050 zl., účetní bilance za léta 1772–1774 s průměrným ročním hrubým výnosem 1 366 zl. 21 kr. Je zde ovšem třeba počítat se sníženou výrobou v roce 1772 vinou neúrody, jež čísla zkrlesluje (SokA Klatovy, AMS, sign. 134, vylučování výnosů 1772–1781).

1663Zjištěné ceny za jeden čtyřvěderní sud vrabcovského piva: **1712** 7,5–8 zl., **1713** 8–9 zl., **1748** 8–10 zl., **1772** 13–13,5 zl., **1778** 8 zl. 45 kr.–10 zl. 20 kr.

Obec proto ječmen nakupovala. Na prvním místě se nabízeli poddaní. Panovaly u nich značné cenové rozdíly: od 2 zl. 24 kr. za strych u poddaných z městského panství po 3 zl. 36 kr. od poddaných cizích. Nahrávalo by to myšlence, že městská vrchnost nakupovala od svých poddaných pod cenou, ale je třeba dodat, že hlavními dodavateli ječmene pro vrabcovský pivovar byli sušičtí a horažďovičtí měšťané, kdežto poddanský ječmen tvořil jen menší část.¹⁶⁶⁴ Vysvětlit to lze i malým zájmem poddaných ječmen pěstovat (doklady pro 18. století nemáme, lze uvažovat podle situace v 19. století).¹⁶⁶⁵ Za léta 1701–1752 obec kupovala za rok průměrně 289,4 strychu ječmene za 540 zl. 35 kr., v letech 1772–1778 potom v průměru 189,5 str. za 452 zl. 32 kr. Za celé období vychází roční průměr 239,45 str. za 496 zl. 33,5 kr. Zcela závislá na trhu byla městská obec i v případě chmele. S produkcí 40 liber z obecních chmelnic pokryla tři várky (na várku se odhadovalo 12 liber) a dalších zhruba 400 liber musela dokupovat. Podkomoří v roce 1750 důrazně doporučoval z úsporných důvodů intenzifikaci pěstování chmele,¹⁶⁶⁶ ale i poté se chmel kupoval v původním rozsahu. Nejčastěji od měšťanů a Židů, řidčeji od poddaných¹⁶⁶⁷ či mimo hranice městského panství.¹⁶⁶⁸ Za období 1701–1752 se průměrně za rok kupovalo 589 liber za 125 zl. 8,5 kr., za období 1772–1778 362 liber za 55 zl. 26 kr. (tzn. za celé období 1701–1778 v průměru 475,5 libry za 90 zl. 17 kr.). Další vydání byla se dřevem. Náklady na něj se v účtech u vydání na vrabcovský pivovar vůbec nenacházejí, musíme si proto vystačit početní konstrukcí. Na přípravu 100 strychů sladu se spotřebovalo 5 až 6 sáhů tvrdého dřeva, tedy při osmi sudech ve várce na výrobu 14,5 strychu sladu byl třeba necelý sáh, při jedenácti sudech pro 18 strychů potom sáh celý.¹⁶⁶⁹ Dále bylo nutné měkké dřevo na vaření piva – po přepočtu vychází na devět sudů 1,8 sáhu, na 11 sudů 2,2 sáhu. To se ovšem zdá poněkud podhodnocené, reálná čísla se blížila třem až čtyřem sáhům. Víme totiž, že na jednu vrabcovskou várku se zpravidla vynaložilo 7–8 varů dřeva¹⁶⁷⁰ a také v celkovém množství spotřebovaného dřeva na vaření vrabcovského piva se průměrná spotřeba pohybovala výše, kolem 170 varů. Obec však dřevo větší částí dodávala bezplatně z městských lesů (nehledě již na jeho bezplatný dovoz robotníky), takže vyjádření nákladů za dřevo je krajně problematické.¹⁶⁷¹ Dále tu byly náklady na řemeslnickou práci (mimo údržby budovy, která patří do řemeslnických prací v homogenních položkách), koupi smoly a dalších surovin. V účtech až na výjimky¹⁶⁷² nenacházíme žádná vydání za výrobu a semletí sladu, obec si ho tedy zřejmě zajistila ve vlastní režii, i když v pramenech se objevuje relace, že obecní sladovna měla poměrně malou kapacitu,¹⁶⁷³ naproti tomu platila práci a výrobky bečvářské a jistý peníz a deputát plynul sládkovi. Účetní bilance za léta 1772–1774 odhaduje tyto náklady v ročním průměru na 71 zl. 26 kr. (30 zl. sládkova mzda, 41 zl. 26 kr. peníze bečvářům),¹⁶⁷⁴ opomíjí však zcela sládkův deputát, dva věrtele piva z každé várky (při průměrném počtu 20 várek to znamená 10 sudů, tj. 90 zl.), pět strychů žita a po jednom strychu pšenice, ječmene a hrachu (v účetní bilanci za léta 1772–1774 je vyčíslen na 18 zl. 22 kr.). Poslední, ale tíživou položkou snižující výnos pivovaru byla nápojová daň. Jak již bylo

1664Je však zajímavé, že v letech 1744–1751 se objevuje tzv. úroční ječmen, který odváděli zhruba ve výši 60 str. poddaní z Dobršína, Chmelné, Kadešic a Podmokel a za který městská obec poddaným platila. Srov. výše s. 344.

1665Podle duplikátu stabilního katastru se ječmen v polovině 19. století pěstoval jen doplňkově a v trojpolním systému ho stále vytlačoval oves a jařinové žito.

1666SOkA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, bod č. 28.

1667V roce 1712 se chmel kupoval od sušických měšťanů (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1712, fol. 34v–35r), v roce 1742 od humpoleckých sedláků (tamtéž, skleповý účet za rok 1742), v roce 1746 od Žida Itzika (tamtéž, skleповý účet za rok 1746), v roce 1749 od platořského rychtáře a znovu od Žida Itziga (tamtéž, hlavní účet 1749).

1668V roce 1752 město kupovalo chmel z Klatov (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za rok 1752).

1669Toto množství se kryje s hodnotami celkem vynaloženého tvrdého dřeva v textu věnovaném městskému lesnictví a spotřebě dřeva.

1670SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za léta 1772 a 1781.

1671Pro ilustraci: v roce 1772 zakoupila obec 90 varů dřeva, ale spotřebovala ho 166 (jen na deputáty 66 varů, dalších 12 varů na vytopení radnice, 5 varů na pečení chleba pro robotníky apod.). SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za léta 1772.

1672V hlavním účtu za rok 1712 nacházíme vydání za výrobu i semletí sladu, není zde však evidentní, jde-li o pivo kontribuční anebo vrchnostenské.

1673V roce 1713 zedníci stavěli zeď v obecní sladovně (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 4. – 30. 6. 1713).

1674Plat sládkovi 30 zl., bečvářům za sudy 10 zl. 43 kr., sáčky na slad 10 kr., smělu na sudy 6 zl. 43 kr., řemeslníkům 16 zl. 30 kr. a mimořádná vydání 7 zl. 20 kr.

řečeno, v průběhu let se měnila výše mimořádného tátu, takže je nutné pracovat v několika časových vrstvách (s přihlédnutím k průměrnému počtu 35 várek v letech 1701–1752 a 20 v letech 1772–1778): 1701–1749 262 zl. 30 kr., 1750–1752 534 zl., 1772–1775 208 zl. 20 kr. a 1776–1778 625 zl. Pro období 1701–1752 tak vychází platební povinnost 273 zl. v průměru ročně a za léta 1772–1778 potom 387 zl. K tomu by bylo nutno počítat 50 zl. trestního tátu za průměrných 50 deputátních sudů, náklad na něj již ale byly připočteny u osobních nákladů na městskou správu, patronátních nákladů a nákladů na hospodářskou správu. Součtem všech hodnot docházíme v letech 1701–1752 k nákladům 1 117 zl. (z toho 540 zl. ječmen, 125 zl. chmel, 71 zl. plat řemeslníkům a sládkovi, 90 zl. a 18 zl. deputát sládkovi, 273 zl. mimořádný tác) a v letech 1772–1778 potom 1 073 zl. (452 zl. ječmen, 55 zl. chmel, 71 zl. plat řemeslníkům a sládkovi, 90 zl. a 18 zl. deputát sládkovi, 387 zl. mimořádný tác). Jsou to částky vyšší než ty, které vyplynou při součtu všech vydání na vrabcovský pivovar v dobových účtech – za léta 1701–1752 vychází 1 100 zl. a za léta 1772–1778 potom 1 270 zl.

Dostáváme se konečně k čistému výnosu z vrchnostenského pivovarnictví. Při použití částek 1 112 zl. a 1 073 zl. dospíváme v letech 1701–1752 k redukovanému čistému výnosu 899 zl. 18 kr. a v letech 1772–1778 k celkem 501 zl. Podstatně jiné číslo zná účetní bilance za léta 1772–1774. Náklady vypočítává na 722 zl. 18 kr. a při hrubém výnosu 1 469 zl. 3 kr. dospívá k čistému výnosu 746 zl. 45 kr. Na nápojové dani včetně trestního tátu počítá vysokých 606 zl. 36 kr. a především vůbec nezahrnuje vydání za nákup ječmene (je započten u nákladů na dvory), deputátů pro sládka a dřeva (započteno u lesního úřadu). Pivovarnictví se tak dostává na druhé místo v pomyslném žebříčku výnosnosti jednotlivých odvětví vrchnostenského hospodaření. Nesporný potenciál vaření piva byl v místním případě zásadně redukován dvěma faktory. Prvním bylo již vzpomenuté vysoké procento piva odváděného na deputáty (de facto šestina vší produkce), přívarky a dary (další šestina produkce), druhým potom nesoběstačnost v produkci ječmene. Za předpokladu, že by město nemělo žádná vydání na deputáty a přívarky, činil by hrubý výnos již vzpomenutých 2 700 zl. Po odečtení nákladů na výrobu by čistý výnos pivovaru dosáhl 1 500 až 1 800 zl., čímž by byl jednoznačně nejvýnosnějším odvětvím vrchnostenského hospodaření.

Tab. č. 31: Množství piva vystaveného ve výsadních krčmách panství města Sušice ve čtyřvěderních sudech (1712–1784)

Místo	1712	první kvartál 1713	1742	1744	1747	1748	1749	1772	1773	1774	1775	1778	1779	1781	1782	1783	1784
Vrabcov	46,75	4,25	25	17,75	15,75	22,5	19,5	-	7,25	12,75	18	6,25	4,5	4	1,75	1	0,75
Hartmanice (dvůr)	61	11	17	35	27,5	32	26,5	10	28,5	37	39,5	32,5	29	24,5	32,5	22,25	9,25
Platoř	-	-	-	1	1	1,5	1,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dobruška	26,25	7	14,5	30	21	25,75	18,25	5,5	17,75	34,75	40,5	24,5	24,25	18,5	20	11	8
Kadešice	16	3,5	28	26,25	21,5	29	18,5	8	16	18,5	15	8,75	18,75	19	18	14,25	10
Velká Chmelná	13,5	1,5	7,5	14	10	11,25	9,5	5,5	11,5	12,75	13,5	6,5	17	17	13,5	8,5	5,5
Podmokly	17,5	3	18,75	29,25	22,5	20,5	16	7,5	12,5	16,5	23,25	13	17,5	16,25	13,25	7,25	4,25
Humpolec	9,75	1	0,5	1,25	2,5	3,5	3,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
obecní kovář v Hartmanicích	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	11	-	-	34	15,5	8,5	5
Rok	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10,25	8	3,75	1,25	1
Svojetínský v Hartmanicích	-	-	7,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Polauf v Hartmanicích	-	-	7,5	-	30,5	31,5	28	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σ	190,75	31,25	126,25	154,5	152,25	177,5	141,25	36,5	93,25	152,25	160,75	91,5	121,25	137,25	118,25	74	43,75

Pramen: SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign.IV, účetní přílohy.

Další dva vrchnostenské provozy byly nezbytné pro výstavbu ve městě i na velkostatku. **Cihelna** se v pramenech ohlašuje již krátce po polovině 16. století, a to se zaběhnutou praxí jejího pronájmu.¹⁶⁷⁵ Nacházela se u Červeného dvora,¹⁶⁷⁶ kde je doložena ještě v 19. století.¹⁶⁷⁷ Podle stížností sedláků ze Dvorce z roku 1763 vznikla na rustikálu a uvedeného roku se těžbou hlíny zmařily hned tři strychy jejich půdy.¹⁶⁷⁸ Práci v cihelně zajišťoval cihlář, jenž byl v 18. století honorovaný 7 zl. z jedné vypálené pece, máme však zprávy i odměně ve formě deputátů (sud piva).¹⁶⁷⁹ K ruce mu bývali domkáři ze Dvorce, kteří si postavili stavení na obecním pozemku (snad formou nezákupní držby). Nemůžeme dokonce vyloučit, že se z nich rekrutovali přímo cihláři, s příjmím Cihlář je eviduje již berní rula a v roce 1673 je tato jejich povinnost k městské cihelně výslovně uvedena.¹⁶⁸⁰ V případě potřeby poskytovali výpomoc také červenodvorští podruzi.¹⁶⁸¹ Kapacita cihelny není známa, zprávy o množství cihel z jedné pece kolísají mezi 8 až 11 tisíci kusy.¹⁶⁸² Kromě cihel se pálily ještě háky a prejzy.¹⁶⁸³ Přestože v roce 1744 opravovala městská obec střechu na obecní cihelně a disponovala jí tedy, kupovala 300 cihel na opravu obecní valchy z panství Žichovice.¹⁶⁸⁴ Odběrateli cihel byla jak městská správa pro obecní budovy ve městě i na panství, tak individuální měšťané a řidčeji majitelé okolních panství. Průměrný hrubý roční výnos za prodané cihelné výrobky byl nízký. Konsignace městských příjmů z roku 1657 odhadla 50 zl., průměrem za léta 1701–1778 vychází 42 zl. 26 kr., účetní bilance za léta 1754–1759 uvádí 52 zl. a za léta 1772–1774 potom 51 zl. 40 kr. Po odečtení odměny pro cihláře, případně další pomocný personál, vychází s využitím čísel za období 1701–1778 průměrný čistý roční výnos 28 zl. 11 kr.

O existenci **vápenky** víme již z pramenů konce 16. věku,¹⁶⁸⁵ sdílnější jsou však teprve ve století následujícím.¹⁶⁸⁶ Hašené vápno bylo nezbytné pro všechny stavby a využívalo ho jak město, tak individuální měšťané.¹⁶⁸⁷ Vápenka se nacházela na pravém otavském břehu při styku katastrů Sušice a Malé Chmelné,¹⁶⁸⁸ podle údajů josefského katastru přesně na pozdější obecní pastvině č. parc. 1895 (v josefském katastru č. top. 1317).¹⁶⁸⁹ Stabilní katastr ji ovšem již nezaznamenává. O málo starší Eichlerův dotazník (1825) konstatuje pouze dvě vápenky v režii poddanských obcí (sic!) – jednu pod vrchem Minovka nedaleko Dobříšina, druhou pod vrchem Strouchejř při cestě z Podmokel k Roku.¹⁶⁹⁰ Konsignace dočasně pronajatých pozemků z roku 1848 uvádí vápencový kamenolom na dobršínském katastru na pozemcích č. top. 79 a 93 v hoře Minovka a č. top. 479

1675SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 21r (rok 1561), 61v (stanovení cen dlaždic), 116v (stanovení cen cihel pro přespolní zájemce).

1676Srov. lokalizaci v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, sklepní účet za rok 1744.

1677Archiv Národního muzea, řada G – Eichlerova sbírka, karton č. 31 (Sušice).

1678SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 102, nedatovaný koncept vyšetřování kontribučních poměrů na panství.

1679SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1778.

1680V letech 1747–1748 cihlářem jistý Vaněk (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účty za rok 1747, 1748), v roce 1768 Josef Škorně (tamtéž, sign. 42, radní protokol 1766–1770, fol. 110v), v roce 1781 Jan Šlechta (tamtéž, účetní příloha z 30. 6. 1781).

1681., *Červeno-dvořským podruhům od konané práce při cihelně vydáno 3 věrtele [žita]*“. SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 31. prosince 1747.

1682SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, sklepní účet za rok 1747. Podle předávacího inventáře z roku 1753 měla cihelná pec kapacitu 11 000 cihel (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.).

1683SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1772.

1684V roce 1746 koupeny 3 strychy vápna z žichovického panství (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, sklepní účet za rok 1744), Po pronájmu obecního hospodářství se cihly jen kupovaly: v letech 1767–1768 500 cihel za 5 zl. (tamtéž, hlavní účet za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768), v letech 1768–1769 1 200 cihel za 12 zl. 4 kr. (tamtéž, hlavní účet za období 1. 4. 1768 – 31. 3. 1769). V roce 1772 zakoupeno za 1 zl. 100 cihel i přesto, že sušická cihelna v témže roce vyprodukovala 8 670 cihel, 1315 háků a 2 480 prejzů (tamtéž, hlavní účet za rok 1772).

1685SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 19/46, kniha trhů 1586–1676, pag. 143 (rok 1594).

1686Srov. vydání na vápenku v SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 15v.

1687V roce 1660 vápenka pracovala pro stavbu mostu a Klášterské brány (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 76v).

1688SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, sklepní účet za rok 1772 a tamtéž, účetní přílohy z 31. 3. 1781 a 10. 5. 1783.

1689Jednalo se patrně o původní vápenku příslušející k malochmelenskému svobodství, jak dokládá zpráva z roku 1650 (NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 1, fol. Q 12v–Q 13v).

1690Archiv Národního muzea, řada G – Eichlerova sbírka, karton č. 31 (Sušice).

v podmokelském včetně připojených vápenek s tvrzením, že jsou vrchnostenské.¹⁶⁹¹ Z pramenů nevyplývá, zda městská obec trvale zaměstnávala nějakého vápeníka anebo sem docházel odjinud.¹⁶⁹² Jisté je, že vápenka fungovala stejně jako cihelna pouze nárazově podle potřeby. Vápeník byl honorován od množství vypáleného vápna – obvykle po třech krejcarech za strych, často dostával i deputátní pivo a ozimní žito.¹⁶⁹³ Kámen lámali železnými palicemi¹⁶⁹⁴ místo vápeníka někdy i robotníci, využívalo se jich rovněž při dovozu dřeva i při samotném hašení (jsou však zprávy o i námezdně pracujících podruzích).¹⁶⁹⁵ Stejně jako u cihelny, také zde máme doklady o kupování vápna odjinud.¹⁶⁹⁶ Kapacita vápenky není známa, v roce 1747 se při vypálení jedné pece získalo 226 strychů vápna, strych se prodával za 36 krejcarů.¹⁶⁹⁷ O dvě léta mladší údaj uvádí 251 str.¹⁶⁹⁸ Na vypálení jedné pece se spotřebovalo 16 sáhů měkkého palivového dřeva.¹⁶⁹⁹ V roce 1657 se výnos z vápenky odhadoval na 40 zl., ale průměrný hrubý výnos z léta 1701–1778 vychází 58 zl. 42 kr.,¹⁷⁰⁰ podle údajů v bilanci za léta 1754–1759 ovšem 154 zl.¹⁷⁰¹ a za léta 1772–1774 97 zl. 27 kr. Po odečtení osobních nákladů od výpočtu za celé období 1701–1778 dospíváme k čistému výnosu 48 zl. 20 kr.

S vápenkou jsme vyčerpali všechna produktivní odvětví vrchnostenského hospodaření, které bez ohledu na čistý výnos aktivně přispívaly na chod velkostatku (tzn. že vykazovaly byť třeba jen nepatrný příjem). Zbývá zaměřit pozornost na neproduktivní položky vrchnostenského hospodaření. Samotné pozemkové vlastnictví pro město v první řadě znamenalo platit z něj státu **kontribuci**. Vlastní struktura kontribuce již byla sledována výše, pro naše potřeby postačí zrekapitulovat. Městská obec hradila z obecního důchodu ordinarium ze sehnaného rustikálu, obecních domů a svobodnických (fiskálních) dvorů; počínaje 1. listopadem 1748 byla výše ordinaria z těchto nemovitostí stanovena na 3 63/64 osedlého,¹⁷⁰² od 1. listopadu 1756 potom stabilně na 3 9/64 osedlého. Na extraordinariu obec platila za veškerý držený rustikál na městském panství, jenž v roce 1748 činil 28 osedlých poddanského a 49/64 sehnaného rustikálu, od listopadu 1756 potom 25 38/64 poddanského a 49/64 sehnaného. Oproti A. Zemanovi¹⁷⁰³ nezapočítávám extraordinarium z osedlosti měšťanů (46 48/64), poněvadž nic nenasvědčuje tomu, že by bylo placeno z prostředků města (jediný doklad je pro vojenský rok 1726). Přes známou výši osedlosti nelze stanovit přesnou výši odváděné kontribuce, jak již bylo zmíněno, v jednotlivých letech taxa za jednoho osedlého kolísala, splátky byly nepravidelné a město kontribuci hradilo mnohdy nárazově. Od 1. dubna 1753 městská obec díky zavedení arendy hradila jen extraordinarium (veškeré ordinarium se připsalo k tíži arendátorům), avšak účty dokazují, že fakticky platila ordinarium z hartmanického dvora,

1691SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Verzeichnis derjenigen herrschaftlichen Gründe, welche bei Aufhebung der Mayerereyen im Jahre 1783 nicht emphiteutisiert, sondern der Stadtgemeinde zu ihrer beliebigen Benützung geblieben und erst nachträglich abverkauft worden sind, mit der Bemerkung, welche hievon die hohe Gub. Bestätigung bereits erhalten haben, und mit Kontrakten versehen sind*“ z 4. října 1848. Vápenka u Roku v roce 1849 obec již dlouho nevyužívala a přivlastňovali si ji Podmokelští.

1692Sporé zprávy jmenují vápeníka jménem pouze zřídka: v roce 1636 zjednan vápeník z Hoslovic (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/51, manuál purkmistrovského úřadu 1636–1640, fol. 5v), v roce 1659 uváděn vápeník Šimon Gärtner (tamtéž, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 17v), v roce 1749 vápeníkem jistý Jirmann (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1749), v roce 1781 Martin Harlasch z Nalžov (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1781 a účetní příloha z 31. 3. 1781).

1693SOKA Klatovy, AMS, sign. 161, hlavní účet za rok 1712, fol. 49r a tamtéž, obilní účet 12. 4. – 10. 5. 1710. V roce 1772 dostal vápeník za vypálení jedné pece 8 zl. (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1772).

1694SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1773.

1695SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1749; hlavní účet za rok 1772

1696SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za rok 1746; tamtéž, hlavní účet za období 1. 4. 1756 – 31. 3. 1757.

1697SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za rok 1747.

1698SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1749.

1699SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 31. prosince 1783.

1700Výšší průměrný hrubý roční výnos – 97 zl. 27 kr. – uvádí účetní bilance za léta 1772–1774 (SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781).

1701SOKA Rokycany, AM Rokycany, I. oddělení, sign. F, karton č. 937 (Sušice), „*Extractus aus 6-jährigen hier ausgesetzten Wirtschaftis-Rechnungen, wieviel solche an Nutzen abgeworfen haben, bei der königl. Stadt Schüttenhofen.*“

1702Svobodnické dvory 3 14/64, sehnáný rustikál 49/64.

1703A. ZEMAN, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, s. 105.

masný krejcar a všechny mimořádné daně (majetkovou daň). Kdybychom se i tak pokusili o stanovení průměrné roční částky vydané v období 1701–1778 na kontribuci, dosáhli bychom k částce 1 327 zl. U vědomí toho, že až do zavedení tereziánského katastru byly příspěvky na extraordinarium spíše symbolické, bude korektní a střízlivější zredukovat tuto hodnotu na 1 000 zl. Přitom právě v extraordinariu docházelo ke značným výkyvům. Podle hlavního účtu např. ve vojenském roce 1775 město v šesti termínech na extraordinariu odvedlo 1 772 zl. 7,5 kr., zatímco v roce následujícím jen 379 zl. 33 kr.!

Skutečné vydání na kontribuci redukovaly nepravdělně vyplácené bonifikace. Na konci 60. let se městu začala vyplácet konkurence extraordinaria, činící stabilně 1 031 zl. 14 kr., dále přicházel příjem z foršpanu (přípřeží) apod. V celkovém průměru za léta 1701–1778 vychází průměrná roční výplata bonifikace na 650 zl., je ovšem třeba počítat, že čísla zkresluje právě nad poměry štedrá výplata konkurence extraordinaria. Reálněji proto peníze investované na kontribuci lze odhadnout na 500 zl. ročně.

Další neproduktivní položkou byly **patronátní výdaje vně města**. Sušický magistrát získal v roce 1602 patronát nad farním kostelem sv. Mořice a uplatňoval toto právo až do roku 1684, kdy ho společně se třemi vesnicemi odprodal Václavu Rudolfu Říčanskému z Říčan na Vatěticích. Za toto období nejsou doložena žádná vydání ve prospěch mouřeneckého faráře, i když je musíme předpokládat. Víme pouze o odměně voskových svíci z městského důchodu za to, že mouřenecký farář docházel do kostela sv. Kateřiny v Hartmanicích každou třetí neděli celebrovat mše.¹⁷⁰⁴ Hartmanický kostel byl druhou svatyní na území panství, neměla však farní práva. Duchovní správu pro obyvatele Hartmanic a přilehlého okolí vykonávali faráři z Mouřence a Petrovic u Sušice, kteří od města dostávali víno za vypracování zádušních účtů.¹⁷⁰⁵ Tato situace se však od konce 17. století začala měnit. 11. dubna 1691 arcibiskupská konzistoř svolila v při hartmanickém kostele zřídit hřbitov.¹⁷⁰⁶ Na počátku 20. let potom hartmaničtí sousedé ve spolupráci se sušickou obcí začali usilovat o zřízení kaplanského místa při mouřenecké farnosti, který by celebrouval v Hartmanicích pravidelně mše.¹⁷⁰⁷ 15. května 1727 se v přítomnosti volyňského děkana a vikáře P. Františka Vrby, farářů z Kašperských Hor, Rejštejna, Petrovic a Svatého Mouřence sjednalo jeho zřízení s povinností sloužit v hartmanickém kostele nedělní mše, aniž by se farníkům udělovaly svátosti. Sušičtí se zavázali dotovat kaplana ročně částkou 79 zl. v hotovosti a dodávat 16 sáhů palivového dřeva (v ceně 6 zl. 30 kr.), osm sudů piva (v ceně 64 zl.) a 30 žejdlíků másla (v ceně 3 zl.), které měli vozit na Mouřenec sušičtí poddaní. Vzápětí však část těchto povinností rozvrhli na obyvatele z okolí: Hartmaničtí se tak museli zavázat dávat osm sáhů palivového dřeva (v ceně 3 zl. 15 kr) a 25 zl. v hotovosti, dalších 22 zl. přislíbili dodávat obyvatelé královácké rychty Kochánov a vsi Glaserwaldu. Konečně 10 zl. plynulo z majetku kostela sv. Kateřiny a fundace při něm. Sušickým se tím zredukovala povinnost na patronátní výdaje vně města na 92 zl. 15 kr. ročně. Úvodním rozpočtovým opatřením však nebyla existence bezpečně zajištěna a Sušičtí museli 15. září 1729 ještě přidat dva sudy piva (v ceně 16 zl.) a dva strychy pšenice (v ceně 4 zl.) s podmínkou, že je to jen na dobu, kdy je mouřeneckým farářem P. Jan Jakub Gerl. Po této úpravě tedy činil příspěvek Sušice hartmanickému kaplanovi 112 zl. Při zřizování fundačního kaplanství se ovšem obešel podkomořský úřad, který v roce 1750 rozhodl tento plat pro jiné a akutnější druhy vydání zrušit.¹⁷⁰⁸ V roce 1751 se tak skutečně stalo. Na základě konzistoriálního svolení z 5. července 1764 potom magistrát vydal 27. srpna téhož roku fundační instrument, jímž se zavázal přispívat 25 zl. (z výnosu hartmanického poplužního dvora), čtyři sudy vrabcovského piva a 12 sáhů palivového dřeva a současně udržovat kaplanův příbytek v dobrém stavu (dalších 50 zl. přispíval mouřenecký farář, 22 zl. plynulo z hartmanických fundací, Hartmaničtí se zavázali přispívat 40 zl., 12 sáhů palivového dřeva a seno k vydržování jedné krávy).¹⁷⁰⁹ V této skromnější formě potom ke změnám nedošlo až

1704 Také ve farářských relacích z roku 1677 a 1700 je zpráva o sloužení mši mouřeneckým farářem v Hartmanicích každou třetí neděli. Totéž potvrzuje duchovenská fáse tereziánského katastru z roku 1713.

1705 SOKA Klatovy, AMS, účetní příloha z 8.4.1712.

1706 Opis svolení ke zřízení hřbitova v SOKA Klatovy, Farní úřad Svatý Mouřenec, „*Liber fundationum ac rerum memorabilium ecclesiam et parochiam ad S. Mauritium super Raysko concernentium*“, pag. 37.

1707 Podrobněji k této otázce Jan LHOTÁK, *Dlouhá cesta městečka Hartmanic k samostatné farnosti. Příspěvek k církevní správě v Pošumaví na sklonku barokní doby*. In: Jiří Stočes – Eva Mušková (red.), *Tenkrát na západě (Čech)*. Kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje, Plzeň 2013, s. 80–100.

1708 SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořského v Sušici 1750, bod č. 41.

1709 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.12.6.

do zřízení hartmanické lokalie. Čísla, která byla smluvně zafixována, se objevují i v účtech. V letech 1727–1751 město na hartmanického kaplana přispívalo průměrně 114 zl., v letech 1772–1778 potom 65 zl.¹⁷¹⁰

Po charakteristice poslední položky vrchnostenského hospodaření města můžeme přikročit k závěrečné bilanci vrchnostenské ekonomiky výpočtem jeho průměrného čistého ročního výnosu. Na rozdíl od vlastního městského hospodářství svou většinou kladných položek bude výsledná bilance aktivní.

Produktivní položky:	Částka:	
pronájmy	334 zl.	
prodeje nemovitostí	nekalkulováno	
koupě nemovitostí	nekalkulováno	
poddaní	700 zl.	3350 zl.
poplužní dvory	850 zl.	
chov ovcí	220 zl.	
rybníkářství	34 zl.	
rybolov	12 až 15 zl.	
lesy	-10 zl.	
pivovarnictví	501 zl. až 899 zl.	
cihelna	30 zl.	
vápenka	50 zl.	
Σ	2821 zl. až 3222 zl.	5371 zl. až 5772 zl.
Neproduktivní položky:	Částka:	
kontribuce	-500 zl.	
náklady na patronát vně města	-65 zl. až -114 zl.	
Σ	2256 zl. až 2608 zl.	4806 zl. až 5158 zl.

Již letmý pohled na shromážděná čísla prozradí, že dvěma nejvýnosnějšími odvětvími sušického velkostatku bylo pivovarnictví a dvorové hospodaření. Potvrzují se tím zjištění z řady dalších panství 18. století šlechtických¹⁷¹¹ i urbánních¹⁷¹² vlastníků. Dominantnější pozici v rámci příjmů mělo dvorové hospodaření, jež však dosáhlo v rámci extenzivních forem zemědělství svého maxima a bez likvidace úhoru se nemohlo posunout dále. Všech sedm sušických dvorů mělo oproti zemskému průměru malou rozlohu přiměřené půdy a rovněž limitující faktor podnebí nedával možnosti vylepšovat příjmy z rostlinné výroby. Snahou velkostatku zjevně nebyla úprava osevního plánu ve prospěch ječmene, čímž by se částečně redukovala vydání na pivovarnictví. Výraznější rezervy nevznikaly ani ve výrobě živočišné. Počtem dojníc a jalového dobytka sušické panství splňovalo hodnoty průměrného (pod)horského panství a vzhledem k omezeným kapacitám pastvin nebyla perspektiva nárůstu stád. Odvětví s mnohem větším výnosovým potenciálem představovalo pivovarnictví, které se však těžkopádným systémem deputátů a různých benefitů pro úřednický aparát a obyvatelstvo města dostávalo na druhou pozici, přestože by při jejich odbourání mělo příležitost dosáhnout až o 100 % vyššího čistého výnosu a přestože na rozdíl od dvorů nepodléhalo sezónním výkyvům. Právě obecně uznávaná výnosnost pivovaru vedla zřejmě k zavádění těchto výdajových břemen, která stáhla pivovarnictví na druhou pozici pomyslného žebříčku.

Součtem produktivních položek vrchnostenského hospodaření, z nichž jsme předchozím rozparem eliminovali všechna vydání, docházíme k ročnímu čistému výnosu obnášejícímu 2 821 zl. až 3 222 zl., při započtení vyšší ceny za robotní práci potom k částkám 5 371 zl. až 5 772 zl. Nejde však stále o prostředky, které bychom mohli považovat za reálně využitelné k libovolnému

1710 Počítám s cenou 10 zl. za jeden čtyřvřederní sud vrabcovského piva.

1711 Na příkladu panství bavorských vévodů v Čechách Josef TLAPÁK, *Výnosy českých panství bavorských vévodů v letech 1720–1753*. In: Jana Pšeničková – Olga Roháčová – Jiří Šouša (red.), *Pocta nestoru české agrární historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc.*, Praha 2003, s. 241–278; TÝŽ, *K rentabilitě hospodaření na české doměně bavorských kurfiřtů v letech 1754–1793*, tamtéž, s. 279–311.

1712 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 99–101, 109.

investování.¹⁷¹³ Musíme od nich totiž odečíst ještě všechny další výdaje, které vznikaly v souvislosti s vrchnostenským hospodařením. Předně jde o všechna vydání neproduktivní povahy (kontribuce a náklady na patronát vně města) a konečně i podíl na homogenních položkách městského hospodářství, jenž činil na základě předchozího zjištění 1 689 zl. Touto redukcí docházíme ke skutečnému výnosu sušického vrchnostenského hospodaření, jenž můžeme ztotožnit s pojmem tzv. redukovaný čistý výnos, používaným v jiných studiích.¹⁷¹⁴ Představuje částku v rozmezí 567 zl. až 919 zl. při respektování katastrálních cen robotní práce a 3 117 zl. až 3 469 zl. při využití cen lokální proveniencce. Nejedná se sice o výnos obrovský tak, jak se někde interpretuje na velkostatech šlechtických,¹⁷¹⁵ nicméně přinejmenším zásadní pro naše další uvažování.

Zkusme tato čísla konfrontovat s hodnotami jiných dvou dobových dokumentů. Prvním je nájemní smlouva sušického vrchnostenského hospodářství z 14. května 1753 a výše v ní uvedeného ročního nájemného. Jistě musela citlivě zohledňovat výnosové možnosti velkostatku. Kalkulovat ale budeme ne s konečnou nájemní sumou 3 710 zl., nýbrž jen s 3 500 zl., které se stanovily jako základní a navýšily se teprve licitačním řízením.¹⁷¹⁶ Způsob stanovení této částky bohužel neznáme, ale pronikneme-li hlouběji do podstaty nájemní smlouvy, zjistíme některé podrobnosti. Předně z nájemní ceny nebyla odečítána kontribuce, její placení se částečně připsalo na vrub pronajímatelům (extraordinarium). Dále částku ovlivňoval fakt, že nájemci nesli jen částečně náklady na opravy a údržbu pronajatých objektů (pro zjednodušení počítejme polovinu). Kromě toho neměli nic společného s placením obecních dluhů, nehradili náklady na hospodářské úřednictvo, právního agenta, hartmanického kaplana a lesní hospodářství, a připadl jim dále pronájem Dolejšího mlýna čp. 156/II a valchy čp. 149/II (zahrnutých jinak do vlastního městského hospodářství). Pokud budeme vycházet ze zjištěného čistého výnosu 743 zl. (jakožto průměru mezi částkami 567 a 919 zl.) a vyjdeme-li z čísel získaných analýzou městských účtů, dostáváme se na 3 315 zl.¹⁷¹⁷ Problém je ovšem s tím, že nevíme, zda se do této sumy zahrnula i cena robotní práce. Pokud by tomu tak bylo, určovala by se spíše podle exaequatoria dominicale (při stanovování výše nájemného centrálními úřady je to logické). V případě přihlídnutí k místním cenám by potom byla výše ročního pachtu značně podhodnocená – očekávané nájemné by totiž muselo obnášet částku pohybující se kolem 6 300 zl.! Tu je třeba dodat, že se pohybujeme v době, která ještě neměla potřebu vyjadřovat robotní práci v penězích a ani stanovení arendy nebylo výjimkou.

Jinou možnost srovnání nabízí dochovaná účetní bilance za léta 1768 a 1769.¹⁷¹⁸ Vzhledem k době svého vzniku nerozepisuje jednotlivé položky velkostatkového hospodaření a uvádí pouze pachtovné (4 525 zl.). Podrobněji nespecifikuje ani další položky, není u ní tudíž možné např. zjistit výši osobních nákladů na městskou správu, nákladů na patronát a nákladů na hospodářskou správu. Všechna vydání v této oblasti odlišuje pouze podle způsobu úhrady (tj. na hotových penězích, za obilí, za pivo apod.). Celkově v bilanci součtem těchto položek vychází částka 1 873 zl. 55 kr. pro rok 1768 a 1 961 zl. 3 kr. pro rok 1769.¹⁷¹⁹ V podstatě podobné hodnoty dosáhneme, pokud sečteme náklady na správu a patronát v rámci města a velkostatku z údajů získaných naší analýzou městských účtů – 1795 až 1844 zl.¹⁷²⁰ Jak bylo řečeno, údaje v účetní bilanci za léta 1768 a 1769 nedovolují striktně odlišit vlastní městské hospodářství od homogenních položek. Pokud tedy pro

1713Odchylují se v tomto směru od metodiky A. Zemana, který náklady na kontribuci a splácení dluhů počítal zvlášť.

1714Termín používá E. MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, s. 145–146.

1715O obrovském výnosu velkostatku, kdy čistý zisk tvořil 35–50 % hrubého výnosu, hovoří kupř. Vladimír BUDIL, *Valdštejnové na Boleslavsku (příspěvek k dějinám velkostatku v druhé polovině 17. století)*. In: Karel Herčík (red.), *Boleslavica '68. Sborník příspěvků k dějinám Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1969*, s. 47–69.

1716J. BERAN, *O pronájmu půdy v Čechách ve druhé polovině 18. století*, s. 263–264 odhadl na základě situace panoucí na mnichovohradištských poplužních dvorech, že výsledné pachtovné se od čistého výnosu mohlo lišit až o 130 %.

1717Částka byla spočítána takto: po odečtení poloviny kontribuce (tj. 250 zl.) výnos dosáhl 1 000 zl., s odečtením nákladů za hospodářské úřednictvo (290 zl.), právního agenta (15 zl.), hartmanického kaplana (90 zl. jako průměr z obou zjištěných částek), nákladů za lesy (10 zl.), nákladů za opravy (250 zl.), nákladů na dluhy (1 430 zl.) a nájmu mlýna a valchy (230 zl.).

1718Je to především „*Summovní extract všech příjmův a vydaných rubric královského města Sušice přináležející pillancí activ et passiv stavu anno 1769*“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV).

1719**1768**: 574 zl. + 892 zl. + 41 zl. + 325 zl. 15 kr. + 30 zl. + 11 zl. 40 kr. = 1873 zl. 55 kr. **1769**: 604 zl. + 920 zl. 41 kr. + 12 zl. + 356 zl. 22 kr. + 68 zl. = 1961 zl. 3 kr.

1720Součet 800 zl., 640 zl., 290 zl. a 65 zl. až 114 zl.

rámcovou kontrolu sečteme celkový hrubý výnos vlastního městského hospodářství s celkovou výší homogenních položek, dosáhneme hodnoty -3369 zl. 23 kr. v roce 1768 a -2393 zl. 3 kr. v roce následujícím.¹⁷²¹ Použijeme-li čísel získaných naší analýzou, dospíváme k hodnotám -3170 zl. až -3440 zl.¹⁷²² Hned trojím způsobem se tak přesvědčujeme o objektivitě zjištěných hodnot.

Předložená čísla, získaná propočty průměrných výnosů za dlouhou časovou řadu, vykreslují výnosnost sušického velkostatku poněkud staticky, aniž by z nich vplynuly vývojové posuny v průběhu let 18. století. K tomuto účelu poslouží tabulky příjmů a vydání městského hospodaření v příloze (textová příloha č. 1). Za období 1701–1752 z nich výpočtem vychází hrubý příjem vrchnostenského hospodaření (bez přepočtu naturální roboty na peníze) na 3 929 zl., v letech 1772–1778 potom 4 168 zl., vydání za období 1701–1752 celkem 2 362 zl., za období 1772–1778 potom 3 941 zl. Ačkoliv nelze zpochybnit, že na aktuální výnos velkostatku měl vliv vývoj cen,¹⁷²³ nezdá se, že by s postupujícím 18. stoletím vrchnostenské hospodaření zaznamenalo nějakou významnější kvalitativní proměnu, jež by se promítla do výnosnosti.¹⁷²⁴ Ve sledovaném období koneckonců nenacházíme ani žádné zmínky o inovativních postupech, jež by mohly výnosnost ovlivňovat (zavádění pokusů likvidovat úhory vyséváním jetele či brambor). Pomyslné rozevření nůžek je patrné jen u výdajových hodnot, způsobené úpravou kontribuce zavedením tereziánského katastru, jež znamenala zvýšení extraordinaria.

Teprve po sérii mikroanalýz jednotlivých odvětví městského hospodářství a stanovení základních ukazatelů můžeme naše zjištění zasadit do rámce celkového vývoje sušické městské ekonomiky z let 1701–1778. Jak již bylo zmíněno, představovalo vlastní městské hospodářství její pasivní složku, čistý roční výnos se pohyboval v záporných hodnotách od -744 zl. do -1014 zl. S připočtením podílu na těch položkách, které nešlo zcela jednoznačně přisoudit ani velkostatku, ani městu (tzv. homogenních položkách), vykalkulovaném na -837 zl., se nám redukovaný čistý výnos vlastního hospodářství propadá až k intervalu -1581 zl. až -1851 zl. Odečtením redukovaného čistého výnosu vrchnostenského hospodaření (567 zl. až 919 zl.) se celková bilance sušického městského hospodaření dostává k hodnotám **-932 zl. až -1014 zl.** Tak vysoký roční deficit oprávněně vzbuzuje nedůvěru ke spolehlivosti zjištěných dat. Nenalezneme skutečně v účtech prostředky, které městská obec získávala k dobru a které se odváděly do městského důchodu?¹⁷²⁵ V úvodu příjmových položek každého z hlavních účtů se zapisovaly účetní přebytky z předchozího roku. Nešlo o hotové peníze, které by byly fyzicky k dispozici, ale o neprodané produkty z velkostatku (pivo), zadrženou feudální rentu, povarné a vzácně skutečné půjčky, na nichž vážla příslušná úroková sazba, a dokonce stavovské dluhopisy (rozmohly se hlavně za válek z let 1740–1763). První dochované hlavní účty z let 1712, 1713 a 1714 dokladují částku přesahující 2 000 zl., účty z let 1742–1752 již potom hodnoty pohybující se mezi 500 zl. a 1 500 zl. Konečně v letech 1772–1778 se tyto částky v průměru vytáhly až nad hranici 4 500 zl. Soudím, že tyto hodnoty jsou především odrazem platební neschopnosti jednotlivců – ne bezdůvodně je nejvyšší částka zaznamenána po neúrodném roce 1771. Tyto nedoplatky samozřejmě výslednou bilanci ovlivňovaly směrem nahoru pouze fiktivně, za vyřešení rozpočtového schodku je považovat nemůžeme.¹⁷²⁶ Jedinou položkou, která může zápornou bilanci skutečně ovlivnit, je robotní práce. Znovu se tak ukazuje, jaký význam měla v systému fungování pozdně feudálního velkostatku. Při našem pokusu vyjádřit v penězích feudální rentu v úkonech jsme kalkulovali se dvěma hodnotami robotní práce – po odečtení nákladů na stravu robotníkům vychází čistý výnos roboty 258 zl. při kalkulování s čísly panského katastru a 2 804 zl. při využití hodnot bližících se skutečným místním cenám námezdní práce (nejsou započteny výnosy z reluice). Rozdíl více než půl druhého tisíce zlatých

1721 **1768**: 7894 zl. 23 kr. - 4525 zl. = 3369 zl. 23 kr. **1769**: 6918 zl. 35 kr. - 4525 zl. = 2393 zl.

1722 -644 zl. + (-2526 zl.) = -3170 zl., -914 zl. + (-2526 zl.) = -3440 zl.

1723 Aleš VALENTA, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století (Chlumečtí Kinští v letech 1740–1770)*, Hradec Králové 2006, s. 158–159.

1724 V literatuře se přitom období první poloviny 18. století a zejména léta 1700–1740 považuje za „zlatá léta“ velkostatku (tak A. VALENTA, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století (Chlumečtí Kinští v letech 1740–1770)*, s. 160).

1725 Mám zde především na mysli analogii Tlapákem zjištěný „bahre Abfuhr“ (J. TLAPÁK, *Výnosy českých panství bavorských vévodů v letech 1720–1753*, s. 250).

1726 Stejně pro Rokycany A. ZEMAN, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, s. 109; A. PÜHRINGER, *Kleine Städte – grosse Schulden? Zur frühneuzeitlichen Finanzstruktur der landesfürstlichen Städte ob und unter der Enns*, s. 3–4.

pochopitelně znamená zásadní moment při hodnocení celkového výnosu městské ekonomiky. Přestože s nimi dobové účetnictví vůbec nekalkulovalo, byla právě robotní práce stěžejním faktorem, který zachovával ekonomiku velkostatku v mezích udržitelnosti.¹⁷²⁷ V případě sušického hospodářství se při respektování hodnot robotní práce dle místních poměrů celkový redukovaný čistý výnos sušického městského hospodaření dostává k hodnotě **1532 zl. až 1614 zl.**¹⁷²⁸

Spolehlivost našich čísel můžeme ověřit ještě nahlédnutím do účetní bilance za léta 1772–1774, vypracované pro potřeby zavedení raabizace. Po vyčíslení všech položek obecního hospodářství dochází k hrubému příjmu ve výši 5 450 zl. 54 kr. a vydáním 4 953 zl. 25 kr. Konstatuje tedy čistý výnos 497 zl. 29 kr., ovšem vzápětí dodává, že nebylo počítáno s deputáty (vyčísluje je na 377 zl. a 58 sudů piva a 66 sáhů dřeva, tzn. při 9 zl. za sud piva a 1 zl. 6 kr. za sáh palivového dřeva¹⁷²⁹ dohromady 971 zl. 36 kr.) a platbou úroků z dluhů v celkové výši 25 175 zl. (při počítání úroku 4 % vychází roční splátka 1 007 zl.), čímž se rázem dostáváme k číslům de facto shodným s naším předchozím rozbohem.

Jiná myšlenka, která nesmí v souvislosti s celkovou účetní bilancí sušického městského hospodářství zapadnout, je úloha, kterou v ní sehrává úvěr. Řešení finančního nedostatku půjčkami bylo každodenní realitou i v případě šlechtického velkostatku.¹⁷³⁰ Zeman výdaje na dluhy (stejně jako výdaje na kontribuci) do celkové bilance vůbec nezapočítával, takže bychom napodobením jeho metodiky a ignorováním dluhů mohli vykázat naopak pozitivní hodnotu blízkou se vyrovnanému rozpočtu, kdy vydání a příjmy byly v přibližné rovnováze. Na rozdíl od Zemana však pracujeme s pojmem redukovaného čistého výnosu, který vypovídá o skutečných finančních možnostech a výsledcích městské ekonomiky. Jak jsme konstatovali, hradilo město povětšinou jen úroky z dluhů a splácení jistin bylo velmi pozvolné a ve své podstatě nárazové. Přitom se dluhy Sušice se s ohledem na její velikost musejí klasifikovat jako značné. Jestliže Plzeň vykazovala čistý výnos z vrchnostenského hospodaření 22 831 zl.¹⁷³¹ a na úrocích splácela na konci 30. let 18. století v průměru 3 200 zl. ročně, potom by sušické roční splátce dluhů 1 430 zl. čistě mechanicky odpovídal zhruba desetitisícový čistý výnos z vrchnostenského hospodářství. Jak se dozvídáme přímo z narací dlužních úpisů, řešily se úvěrem nedoplatky jiného rázu (někdy kontribuční), takže se městská ekonomika dostávala do pomyslného bludného kruhu, dluhové pasti, z níž nebylo úniku.

Další závažný moment s sebou nesou již několikrát zmiňovaná osobní vydání, prostupující vlastní městské hospodářství a částečně také hospodářské úřednictvo a tím i hospodářství vrchnostenské. Jejich odečtením bychom se rázem ocitli v kladných hodnotách a není divu, jaký důraz na jejich řádnou regulaci kladl při hledání oživení sušické ekonomiky královský podkomoří. Stačí vzpomenout na neustálé lavírování s úřednickými („štancovními“) várkami. Vede nás to k tezi, že právě neobyčejně nákladný městský byrokratický aparát byl jedním z hlavních důvodů, jež vedly městskou ekonomiku do záporných hodnot, zadlužení a úpadku. Jen v sušickém případě náklady na byrokratický aparát ve spojení s patronátními výdaji dosáhl téměř 1,5 násobku hrubého výnosu vlastního městského hospodářství (1 440 zl. vůči 1 000 zl.). V souladu s rozbohem A. Zemana se navíc ukazuje, že tento výdaj více zatěžoval města menší¹⁷³² – v každém městě měl totiž systém úřednictva více méně podobnou strukturu a jedině za situace, kdy bylo městské hospodářství objemnější, mohlo náklady tímto směrem alespoň rámcově rozmělnit.

Podíl kontribuce v zadlužovacím procesu města se ukazuje jako dvojsečný, je nutné odlišovat vliv kontribučního zatížení na obecní hospodářství a hospodářství individuálních měšťanů. Kontribuce placená městskou obcí se omezovala na úhradu ordinaria ze sehnáního rustikálu a extraordinaria z několika objektů a vesnické osedlosti. S částkou kolem 500 zl. tak dosahovala hodnoty, která nemohla situaci zásadněji komplikovat. Problém se v obecné rovině objevuje tam, kde obecní důchod kryl kontribuci (nejčastěji extraordinarium z městské osedlosti) povinnou individuálními měšťany. V Sušici však tuto praxi až na naprosté výjimky nepozorujeme, jistě

1727Pro Rokycany A. ZEMAN, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, s. 100.

1728-1154 zl. + 2546 zl. = 1392 zl., -1285 zl. + 2546 zl. = 1261 zl.

1729V roce 1768 se kupoval jeden var měkkého palivového dřeva (= 0,5 sáhu) za 33 kr., cena piva se polovinu 70. let pohybovala od 8 zl. 45 kr. do 10 zl. 20 kr.

1730A. VALENTA, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století (Chlumečtí Kinští v letech 1740–1770)*, s. 120, 157–158.

1731A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 123.

1732A. ZEMAN, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, s. 92–93, 110.

i proto, že stav městského důchodu něco podobného nedovoloval. Mnohem závažnější problémy kontribuce způsobovala individuálním kontribuentům – měšťanům. Mohli jsme sledovat, že jen do konce roku 1706 se jejich zadlužení na ordinariu přehouplo přes 3 000 zl. a že restovali i měšťané nejbohatší (což bylo zvláště podkomořímu trnem v oku). Extraordinarium potom zatížení ještě prohloubilo, s 31. prosincem 1706 na něm dluhovali měšťané 1 088 zl. 19 kr. Vysoké nedoplatky měšťanstva z let 1736–1738 potom stály za úvěrem 5 000 zl., který městská obec v letech 1738 a 1739 uzavřela. V tomto směru tedy zadlužovací potenciál kontribuce a jeho vliv na chudnutí města byl výrazný.

Zjištěním aktivní účetní bilance u vrchnostenského hospodaření a pasivního u vlastního městského hospodaření lze otevřít ještě jednu interpretační rovinu – totiž otázku, jak měšťané jakožto představitelé městské obce na režijní hospodaření pohlíželi. Zdá se být nepochybným, že napodobování podnikatelských aktivit pocíťovali jako nezbytnou cestu k hospodářské rovnováze. V této souvislosti považovali za v zásadě nemožné se od vrchnostenské složky svých příjmů oprostit a jakýkoli zásad do této své podnikatelské aktivity museli vnímat jako fatální narušení již tak chatrné hospodářské rovnováhy. Dá se mluvit o provázanosti a závislosti, kterou byl přivázáno vlastní městské hospodářství k hospodářství vrchnostenskému, o prospěchu, který velkostatek přinášel pro neživotaschopné vlastní městské hospodářství.¹⁷³³ Jinými slovy, sféra vlastního městského hospodářství byla na velkostatkovém zázemí tak závislá, že bez něj prakticky nemohla samostatně fungovat. Původ tohoto jevu lze hledat již v 16. století, kdy městská ekonomika dostala poprvé příležitost opřít se o pilíř ekonomiky vrchnostenské. Postupem doby a s rozvojem režijního velkostatku se tato závislost musela stupňovat a obě sféry se čím dál tím více počaly prostupovat. Nedostatek pramenů nám nedovoluje rozhodnout, zda již těsně před Bílou horou se příjmy z velkostatku staly úhelným kamenem městské ekonomiky. Starší historiografie soudila, že nikoliv,¹⁷³⁴ zřejmě objektivnější však bude interpretace tohoto problému na základě přerodu rentového velkostatku v režijní. Jinými slovy, s rostoucími příjmy z velkostatku závislost rostla. Jestliže již po konfiskacích léta 1547 Sušičtí prakticky vždy při styku s ústředními úřady svou finanční nemohoucnost zdůvodňovali absencí venkovských statků, potom nejasné záblesky režijního hospodaření těsně před rokem 1620 musely vazbu na velkostatek ještě posílit. Některá opatření v oblasti vrchnostenského hospodaření potom pod vlivem řečeného můžeme interpretovat přímo jako cílenou snahu dostat stále hlouběji se zabředávající obecní důchod do kladných hodnot. Zdá se to zjevné např. u vrchnostenského pivovarnictví, které bylo zavedeno v pobělohorské době pod náporu lineárně narůstající kontribuce. Ve stejných dimenzích rezonuje citlivá rozvaha při odprodeji částí panství na počátku 18. století a následná usilovná snaha o zacelení této ztráty nákupem nových statků a znovu na úvěr, který bylo možno uzavírat opět jen díky nemovitému majetku, jenž zajistil případnou půjčku. Je otázkou, na kolik by úvěrová politika města byla úspěšná, pokud by této nezpochybnitelné opory nemělo.

Jak tedy zhodnotit ekonomickou situaci města Sušice v prvních třech čtvrtinách 18. století, tedy v období jejího aktivního režijního hospodaření? Problémy s důsledným splácením kontribučních dluhů, které na město doléhaly ještě v 17. století, se vyhrotily s potřebou kapitálu na obnovu města po požáru z roku 1707. Město pokračovalo v uzavírání nových úvěrů, které sice řešily momentální potřebu hotových peněz, ale v dlouhodobém horizontu uvalovaly na městský rozpočet tíživé břemeno permanentní úhrady úroků a posouvaly Sušici do skupiny nejvíce zadlužených měst v království. Jejich více méně úspěšné krytí bylo možné jedině díky přebytkům z vrchnostenského hospodaření. To sice nabylo ve srovnání s jinými městy podoby poměrně skromné rozsahem i výslednými výnosy a bylo navíc přibrždováno olbřímími osobními vydáními, ale přesto dokázalo udržet městské hospodářství v chodu po celé období klesajícího významu funkce královských měst ve zprostředkování směny, jíž na sebe stahoval šlechtický velkostatek a poddanská města.¹⁷³⁵ V daném případě tak byl význam vrchnostenského hospodářství natolik velký, že Sušičtí citlivě pečovali o jeho územní celost a konsolidaci. Jakýkoli zásah do jeho chodu byl pocíťován jako předzvěst fatálního rozvratu a ztráta dosavadních jistot. V jarních měsících roku 1752 takový zásah skutečně přišel.

1733 Shodně pro Plzeň A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 118–119.

1734 F. MACHÁČEK, *K hospodářskému stavu českých měst venkovských po válce třicetileté*, s. 272.

1735 E. MAUR, *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*, s. 36.

5.2.7 Předzvěst změny: arenda z let 1753–1771

V předjaří roku 1751 rozeslal královský podkomoří Arnošt Václav Malovec z Chýnova na Vimperku do všech královských měst v Čechách formou missivu sedmibodový dotazník.¹⁷³⁶ Důvody ke svému záměru vyložil hned v úvodu: „*téměř všecka král. města v tomto král. Českým na tento čas velmi ztenčena a v takovém stavu se vynacházejí, že při nich aniž obecních a povinných ročních vydání z užiteků obecních vytižiti za nemožné se vidí, anobř rok od roku vydání příjem mnohem převyšuje a tudy jak obec, tak měšťanstvo nemajíce žádného pohodlí, anobř musíce všecka břemena z vlastního měšce vybejvati, vždy hlouběj padají a břednou, to vůbec všem a jednomu každému vzlášť dobře, jakkoli lítostivě, povědomo jest*“. Navzdory výsledkům činnosti Bořkovy komise viděl jako hlavní příčinu úpadku špatnou správu obecního hospodářství a žádal od městských rad podrobné informace o mzdách a deputátech, přívarcích a veškerých příjmech. Kromě několika různých úsporných a polepšovacích opatření¹⁷³⁷ se Malovcova korespondenční akce stala podnětem pro jeden významný a do určité míry přelomový reformní krok v dosavadním fungování městských ekonomik. V reskriptu z 19. února 1752 císařovna Marie Terezie rozhodla za účelem „*přetržení většího měst pádu, jehož se obávati sluší*“,¹⁷³⁸ provést u všech zeměpanských měst licitační pronájem obecního hospodářství.

Nevíme, jak své odpovědi na Malovcův dotazník stylizovali Sušičtí a jaké se z něho následně vyvodily závěry. Ať ale byly jakékoliv, jistě při jejich formulování nedomyšleli, jaké bude mít pokračování. Patent z 19. února 1752 na ně proto jistě musel zapůsobit jako studená sprcha. Městská rada se s ním seznámila ve svém sezení dne 14. dubna 1752, a to rovnou společně s podkomořským missivem obsahujícím instrukce o vypracování účetních výtahů za posledních šest let a podrobného inventáře obecního hospodářství. Ještě téhož dne bylo o celém záměru zpraveno shromážděné měšťanstvo. Stanovisko městské rady a obce bohužel neznáme,¹⁷³⁹ ale podle všeho nepovažovali za nutné kontaktovat svého agenta v Praze, jenž jinak hájil jejich zájmy – komorního písaře Daniela Lhotského.¹⁷⁴⁰ Vůle tlumočená „z boží milosti“ byla v podstatě nezvratitelná, jakkoli působila neuvěřitelně. Vlastní filozofie pronájmů měšťanům samozřejmě nebyla neznámá, v systému obecního hospodářství hrál pacht důležitou roli a s postupujícím 18. stoletím se využíval stále častěji. Byl výhodný především tím, že městskou obec zbavoval rizika spjatého s podnikáním a přinášel pravidelný příjem i z minimálně výnosných sektorů městské ekonomiky.¹⁷⁴¹ Vedle některých pronájmů v rámci vlastního městského hospodářství (starobylý pronájem mlýnů, valchy, v 18. století cla a mýta, městské váhy) se uplatňoval i v ekonomice vrchnostenské: od pradávna se pronajímал říční rybolov, nejpozději od počátku 18. století šafářům živočišná výroba v poplužních dvorech a v jeho průběhu honitba v lesích. Významným byl rovněž pravidelný pacht hartmanického poplužního dvora. Přes tyto skutečnosti ale pronájmy nepřekonalý úroveň partikularity a vlastní oteře vrchnostenského hospodaření držela vždy pevně ve svých rukou městská obec, jež v žádném případě nesměřovala k myšlence totálního pronájmu. Události však nabíraly rychlý spád. Po dodání požadované dokumentace se 18. července 1752 v městské radě publikoval podkomořský missiv, jenž nařizoval v příčině pronájmu městského hospodářství (tzv. arendy), aby se do Prahy dostavil dva konšelé a jeden obecní starší.¹⁷⁴² 24. července téhož roku se potom v radě rozebírala zpráva,

1736Missiv z 9. března 1751 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.9. Obecně k tomu J.

ČELAKOVSKÝ, Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých, s. 117–118.

1737Byla vtělena např. do missivu z července 1751, jímž se stanovoval pevný plat pro úřednictvo podkomořského úřadu, snižoval počet obecních starších apod. Srov. Kajetán TUREK, Instrukce obecní z r. 1751, Svatobor 7, 1915, č. 6.

1738J. ČELAKOVSKÝ, Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých, s. 118–119.

1739SOKA Klatovy, AMS, sign. 37, radní protokol 1748–1752, fol. 217v–218r.

1740Obec mu za jeho služby platila 15 zl. ročně. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 8. října 1752.

1741Královský podkomoří v roce 1750 hodnotil např. příjem z obecní vinopalny 22 zl. 30 kr. jako velmi nízký a doporučoval její pronájem. Přímo za účelem pronájmu navrhoval vystavět flusámu, nájem označil jako nevhodnější řešení rovněž u městské honitby. Pronájem doporučoval i pro valchu a jarmarečné (SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, bod č. 30, 31, 40).

1742SOKA Klatovy, AMS, sign. 37, radní protokol 1748–1752, fol. 228r. Z konšelů byli vybráni Václav Kiebek a Jan Haas, avšak menší rozpor vznikl o obecního staršího: sami členové tohoto sboru prosazovali Karla Schiffnera, zatímco městská obec trvala na Václavu Debundovi (tamtéž, fol. 229v). Do Prahy však nakonec přeje jen jel

kteřá se odesílala v příčině arendy. Nepochybně reagovala na další dotazník o více než 20 bodech, předložený podkomořským úřadem. Jeho konkrétní obsah neznáme, pouze k bodu č. 22 rada poznamenala, že sušičtí podruzi pasou dobytek na obecním a škodí tím, takže má příslušná rubrika jít městu k dobru. Dále dovozovala, že pokud by se povolila každému konšelovi ročně jedna várka piva, zvýšil by se příjem obce o 300 zl.¹⁷⁴³ Podle těchto reakcí by se tedy zdálo, že vlastní rozsah pronájmu a jeho konkrétní podmínky neurčovali ani tak zástupci městské obce jako státní úřady.

Počátkem roku 1753 vykrytalizovali tři movití zájemci se záměrem utkat se v licitačním řízení. Všichni se honosili byrokratickými zkušenostmi a navíc byli usedlými sušickými měšťany, což vzbuzovalo určitou naději, že vliv na propachtované hospodářství bude mít jistou kontinuitu s předchozí situací. Na prvním místě se o pacht ucházel císařský rychtář a někdejší syndik Jan Václav Huttary, dále Huttaryův tchán a obecní starší Ignác Baumann a konečně do třetice zcela nezávisle na dvou předchozích hejtman žichovického panství Jan Jiří Michalovic. Huttary s Baumannem navrhli na pronájem jako počáteční částku k jednání 3 000 zl.¹⁷⁴⁴ V missivu, čteném v městské radě 26. února 1753, královský podkomoří vybízel, aby se jednalo o částce vyšší. V reakci na to nabídl Michalovic 3 500 zl., což Huttary s Baumannem akceptovali¹⁷⁴⁵ a o základní částce pro další jednání bylo již na konci února 1753 rozhodnuto. Následně se za asistence odstupujícího hospodářského správce Františka Václava Erdtla sepsal kompletní živý i mrtvý inventář všeho, co bylo předmětem pronájmu.¹⁷⁴⁶ Vlastní licitace proběhla v Praze na přelomu března a dubna 1753 a nájem se přihazováním vyšplhal na 3 710 zl. ročně ve prospěch Huttaryho a Baumanna. 12. dubna se výsledek oznámil shromážděné městské obci, která „*vinšovala štěstí pánům nájemníkům*“. Nedlouho potom nájemníci formou kauce zapsali některé své pozemky¹⁷⁴⁷ a nic již nebránilo podepsání pachtovní smlouvy. Signovala se 14. května 1753 se zpětnou účinností počínaje 1. dubnem a obsahovala celkem 17 bodů.¹⁷⁴⁸

Předmětem pronájmu bylo šest poplužních dvorů s pozemkovým příslušenstvím (sedmý hartmanický byl již propachtován), dva ovčiny, rybníky, řeka Otava v úseku od obecní cihelny k Roušarovskému mlýnu a Dobršínský potok, poddanská feudální renta, vrabcovský pivovar s šenky v jednotlivých vesnicích, cihelna, vápenka, honitba, solní consumo ve vsích a v Hartmanicích, všechny mlýny, valcha, flusárna a dominikální chalupy.¹⁷⁴⁹ Stranou nájmu tedy zůstala většina příjmových složek vlastního městského hospodářství (výnos ze solního skladu a prodeje soli, clo a mýto, výnos z městské váhy, poplatek od podruhů držících dobytek, povarné, činže z domů ve městě, ochranný peníz od Židů, jarmarečné, výnos z radničních krámců) a z vrchnostenského hospodaření lesy. Pronajímající strana si úzkostlivě vymínila, aby nájemci na projatém hospodařili podle nejlepšího vědomí a svědomí a vynutila si za tímto účelem složení kauce 3 000 zl. (formou ručení jejich pozemky) a každoroční kontrolní komise. Arendátoři se zavázali platit pachtovné čtvrtletně po 927 zl., měli od města garanci náhrad za škody způsobené válkou a ohněm (pokud ji nezavinili sami) a měli právo na jednorázové snížení nájemného při přírodních pohromách (povodeň, krupobití, úhyn dobytka). Městský důchod také nesl všechny větší opravy a udržovací práce na pronajatých objektech, na účet arendátorů zbyly jen opravy drobné. Nájemci nesli část kontribuce (ordinarium ze svobodnických dvorů a sehnaneho rustikálu, pivní ták; veškeré

Schiffner (tamtéž, fol. 230v).

1743SOKA Klatovy, AMS, sign. 37, radní protokol 1748–1752, fol. 230v.

1744SOKA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 14v.

1745SOKA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 19r.

1746SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „*Inventarium aneb popsání dvorův, jich realitatum obilí, dobytka, píce a jiných hospodářských effectův a potřeb, též nyní se nacházející stav všelikého stavení, vznešené obci král. města Sušice patřících a nyní pánům arrendátorům do nájmu postoupených*“. Je datováno 14. květnem 1753.

1747SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 2, kniha trhů 1698–1770, pag. 435–436 (obnovení kauce v roce 1759, protože se staré nedochovalo).

1748Originál smlouvy a několik dobových opisů v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.

1749 Proti tomuto výčtu, vycházejícímu přímo z nájemní smlouvy, jsou v rozporu některé údaje z účetní bilance za léta 1754–1759 (SOKA Rokycany, AM Rokycany, I. oddělení, sign. F, karton č. 937 (Sušice), „*Extractus aus 6-jährigen hier ausgesetzten Wirtschafts-Rechnungen, wieviel solche an Nutzen abgeworfen haben, bei der königl. Stadt Schüttenhofen*“), která přisuzuje arendě pouze rocký ovčín, placení extraordinaria atd. Nejde ovšem o relevantní údaje, poněvadž dochovaný hlavní městský účet za léta 1754–1755 a 1756–1757 neprokazuje, že by tomu tak skutečně bylo. Důvod takových dezinformací patrně vyplývá z toho, že bilance vznikla teprve v roce 1772.

extraordinarium zůstávalo k tíži městu). Nájmem nijak nebyly ohroženy naturálie pro dvorový personál a deputáty pro široký městský byrokratický aparát včetně přivarků (kromě dřeva a soli), město také netratilo nic ze svých vrchnostenských pravomocí – vedlo gruntovní knihy (byť byly zahrnuty do inventáře předaného arendátorům), udělovalo výhosty či povolení k vyučení, stavělo rekruty a inkasovalo za to poplatky apod. Pouze robotní práce šla k dobru arendátorům. Podepsanou smlouvu ratifikovali ještě 6. července 1753 hrabě František Josef Pachta a Arnošt Malovec z Chýnova.

Vlastní průběh pronájmu a podrobnosti s ním spojené nejsou dokumentované. Účetní agendu si vedli sami arendátoři a nevznikla povinnost ukládat jejich hotové účty v městském archivu.¹⁷⁵⁰ Máme tak dispozici pouze výtah z účtů za léta 1754–1759, sestavený na vyžádání městské rady v Rokycanech.¹⁷⁵¹ Podle uskutečněných plateb zachycených v hlavních důchodenských účtech z let 1754–1755 a 1756–1757 arendátoři platili své závazky bez většího zaváhání a město nemohlo mít důvod k nespokojenosti. Oba byli zkušenými, více než šedesátiletými muži, kteří se již dlouho předtím uplatňovali v městských službách. Podle všeho probíhal nájem až příliš harmonicky; podkomoří v červnu 1755 městskou radu káral, že je vůči arendátorům příliš shovívavá, nevyžaduje od nich peníze za první kvartál roku 1753 (který ještě hospodařila obec ve vlastní režii), přenechává jim vedení poddanské agendy apod.¹⁷⁵²

V podstatě bezproblémový postup možná byl důvodem, proč městská obec výrazněji neprotestovala proti pokračování ozdravovací politiky městského hospodářství. 16. července 1753 se seznámila s podkomořským missivem, který uváděl ve známost pronájem měšťanského pivovaru. Oproti obecnímu hospodářství byl o tento pacht značný zájem. Hned po dočtení missivu se o něj přihlásili konšelé Adamovský, Antonín de Angelis, radní Ignác Jakub Baumann, Jan Baumann a po publikování před shromážděnou městskou obcí ještě Matyáš Albert a František Miniberger. Vybíralo se z nich patrně znovu formou licitace (konkrétně doloženo to ale není). Nejpozději v září 1753 již bylo rozhodnuto, podkomoří tehdy ukládal městské radě, aby vypracovala nájemní kontrakt s Ignácem Jakubem Baumannem, synem arendátora obecního hospodářství Ignáce Baumanna a současně Huttaryovým švagrem. 12. října byla s obsahem nájemního kontraktu seznámena shromážděná obec.¹⁷⁵³ Obsah pachtovní smlouvy neznáme, jen z marginálních zmínek se dozvídáme, že nájem vstoupil v život počínaje 1. lednem 1754. Výše ročního nájemného, stanoveného na 3 300 zl., se odvozovala od zjištěného čistého výnosu z jednoho sudu piva (3 zl. 34 kr.) v kombinaci s povinností svařit 42 várek ročně (každou po 20 sudech a s frekvencí jedné týdně). Naproti tomu se obec zavázala nájemci na údržbu pivovarského náradí odvádět 20 zl. ročně.¹⁷⁵⁴

Hned začátkem ledna 1754 arendátor pivovaru Baumann přednesl několik bodů, kterými pronájem potřeboval upřesnit.¹⁷⁵⁵ Jak později sám uváděl, nebyly stanovené podmínky ideální. Projevovalo se to v počtu svařených várek: za rok 1754 43, 1755 43 a 1756 jen 36¹⁷⁵⁶ a dále klesaly. Později v letech 1757 a 1758 žádal na magistrátu roční slevu 300 a 324 zl. Skutečný problém však nastal na podzim 1758, kdy se v Sušici usadil na zimní kvartýry štáb a dragounská kumpanie arcivévody Josefa. Markytánky ve městě zřídily veřejný šenk a čepovaly v něm cizí pivo. Jen od 12. do 31. prosince se tímto způsobem vyčepovalo 30 sudů piva. Znepokojený Baumann se marně dožadoval vyšší úlevy z ročního nájemného. Když byly jeho žádosti o kompenzaci takto utrpených ztrát zamítnuty,¹⁷⁵⁷ adresoval reprezentaci a komoře v březnu 1759 suppliku, v níž žádal o odebrání arendy počínaje rokem 1759 anebo alespoň o její pozastavení, dokud dragouni z města neodtáhnou.

1750Obdobně pro mnichovohradišťské panství J. BERAN, *O pronájmu půdy v Čechách ve druhé polovině 18. století*, s. 264.

1751SokA Rokycany, AM Rokycany, I. oddělení, sign. F, karton č. 937 (Sušice), „*Extractus aus 6-jährigen hier ausgesetzten Wirtschaft-Rechnungen, wieviel solche an Nutzen abgeworfen haben, bei der königl. Stadt Schüttenhofen*“.

1752Missiv z 8. června 1755 v SokA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.9.

1753SokA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 55v, 60r, 63r. Následně se na podnět císařského rychtáře nově organizoval systém „anticipace“ (tamtéž, fol. 73r, 86v–87r).

1754SokA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 1. května 1754; hlavní účet za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768.

1755SokA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 85r–85v.

1756SokA Klatovy, AMS, sign. 28, manuál purkmistrovského úřadu 1756–1758, fol. 53r–53v.

1757Za čtvrtý kvartál roku 1758 měl vyplatit 825 zl., ale zisk měl jen ze šesti várek 327 zl. 12 kr.

Reprezentace a komora však trvala na tom, aby Baumann vydržel až do konce arendy.¹⁷⁵⁸ Přiklonila se přitom na stranu magistrátu a podkomořího, kteří nezpochybňovali pokles počtu várek, ale šenkování cizího piva v Sušici dávali za vinu právě Baumannovi – údajně to totiž dragounům sám povolil a navíc pro něj vytvářel prostor tím, že vařil pivo nevalné kvality.¹⁷⁵⁹ V ten moment však ani měšťané nespatořovali v pronájmu pivovaru přínos a v říjnu 1759 požádali reprezentaci a komoru o obnovení várečného pořádku. Tam se ovšem odvolávali na panovnickou vůli, která pacht prosazovala. V zájmu věci ale nabídla kompromisní řešení, že pokud by se nenašel o arendu pivovaru žádný zájemce, bude zavedení klasického provozu pivovaru možné.¹⁷⁶⁰ Když nájem s posledním prosincem roku 1759 došel, arendátor Ignác Jakub Baumann se dalšímu nájmu „zpečoval“.¹⁷⁶¹ Pivovar proto nově pronajat nebyl a uvolnil se prostor pro pravovárečníky. Až v roce 1763 projevil zájem vodňanský císařský rychtář, poštmistr, arendátor vodňanského obecního hospodářství a sušický rodák Jan Václav Fetterle. 15. ledna 1763 se sešla komise, která stanovila bližší podmínky pronájmu, jenž by běžel počínaje 1. květnem 1763. Fetterle měl převzít veškeré pivovarské nářadí, které přislíbil vrátit v neporušeném stavu, obec se zavázala na jejich údržbu každoročně přispívat 20 zl. Nájemce také měl platit obci povarné a všechny státní daně (mimořádný i trestní ták, musical-impost, tabakgeld aj.), maximálně však do výše 1 271 zl. 58 kr. Téměř jistá domluva nakonec ztroskotala na výši nájmu. Fetterle sice nabízel 3 000 zl., avšak obec trvala na 3 150 zl.¹⁷⁶²

S počátkem roku 1759 se stala aktuální otázka pokračování pronájmu obecního hospodářství. Hned v lednu 1759 na vybídnutí podkomořského úřadu učinil magistrát mezi měšťany dotaz, zda by měl někdo o převzetí nájmu zájem.¹⁷⁶³ Výsledek však byl negativní, což nutně navozuje otázku, byla-li vůbec vůle v něm pokračovat.¹⁷⁶⁴ Jediný, kdo se přihlásil, byl hospodářský správce Erdtl, jenž nabídl 4250 zl. ročně. Postupně se k němu přidali stávající nájemci Jan Václav Huttary a Ignác Baumann a konečně bratři Jan Antonín a František Karel Seidl. Licitace proběhla 21. dubna 1759 a před vlastním dražením se nejprve dojednávaly nové podmínky. Vedle zvýšení nájemného bylo určeno, že nájemci budou městu stabilně uvolňovat nějaké robotníky, neboť byli při městě potřební při nejrůznějších pracích.¹⁷⁶⁵ Město ovšem muselo recipročně přistoupit na to, že napříště bude vykonávat veškeré údržbové práce na jednotlivých obecních budovách. Poté se přikročilo k vlastní licitaci. Erdtl odpadl na částce 4 070 zl. a po dalším klání nakonec šestiletý pronájem za ročních 4160 zl. připadl počínaje 1. dubnem 1759 opět Janu Václavu Huttarymu a Ignáci Baumannovi.¹⁷⁶⁶ Tento výsledek vítal rovněž podkomoří, jenž dodatečně vyzdvihl jejich dosavadní cenné služby pro blaho obce.¹⁷⁶⁷ Pachtovní smlouva se uzavřela 31. května 1759 a od předchozí se až na zmíněná dopřesnění neměnila.¹⁷⁶⁸ Arendátoři složili jako kauci 3 000 zl., pojištěnou na svých pozemcích s celkovou výměrou 68 strychů.¹⁷⁶⁹

Ani z průběhu druhého pronájmu nás prameny neinformují o tom, že by docházelo k nějakým potížím. Staronoví nájemci mohli využít svých investic z předchozích let, neboť šestiletý pacht se

1758Je zajímavé, že Baumann se v roce 1758 doznal, že pivo nevaří sám, nýbrž s měšťany Janem Baumanem,

Fabiánem Smržkem (SOkA Klatovy, AMS, sign. 28, manuál purkmistrovského úřadu 1756–1758, fol. 152v).

1759NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 219. Srov. podkomořský missiv z 7. března 1759 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2).

1760NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 219.

1761SOkA Klatovy, AMS, sign. 40, radní protokol 1759–1763, fol. 77v.

1762Kajetán TUREK, *Historický koutek. Pronájem měšťanského pivovaru v Sušici roku 1763*, Sušické listy 14, 1931, č. 29, s. 3–4.

1763SOkA Klatovy, AMS, sign. 40, radní protokol 1759–1763, fol. 6r.

1764Odložit až do roku 1769 se arendu podařilo v Klatovech, srov. K. PETERS, *Raabova reforma na klatovském panství*, s. 37.

1765Vytipování byli podle smlouvy velkochmelenští sedláci Kouba, Šíma, Jana a Krčmář na potažní a malochmelenští chalupníci Jakub Mach a Josef Toušek na pěší robotu. Je zajímavé, že SOkA Rokycany, AM Rokycany, I. oddělení, sign. F, karton č. 937 (Sušice), „*Extractus aus 6-jährigen hier ausgesetzten Wirtschafts-Rechnungen, wieviel solche an Nutzen abgeworfen haben, bei der königl. Stadt Schüttenhofen*“ uvádí v této službě sedláky z Dobršína, čímž vyvstává další protiargument vůči důvěryhodnosti dokumentu.

1766Koncept licitačního protokolu v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.

1767List královského podkomořího reprezentaci a komoře z 17. srpna 1759 v NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 219.

1768Originál smlouvy v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.

1769SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 2, kniha trhů 1698–1770, pag. 439.

obecně považoval za lhůtu příliš krátkou.¹⁷⁷⁰ Zdá se tedy, že systém fungoval bez zásadnějšího zaváhání, a to i navzdory hektickému a finančně náročnému období sedmileté války (1756–1763) a vypuknuvšímu dobytčímu moru.¹⁷⁷¹ V předjaří 1765 bylo vzhledem k vysokému věku Huttaryho a Baumanna (Huttary již 19. listopadu 1765 zemřel) jasné, že nebudou moci v arendě pokračovat a očekávaly se tudíž nové nabídky. Přesto nakonec figurovala známá jména. Licitaci 13. března 1765 vyhrála trojice měšťanů Ignác Jakub Baumann (bývalý arendátor pivovaru a syn předcházejícího arendátora), František Karel Seidl a Antonín Josef Seidl. Hned úvodem složili tradiční kauci 3 000 zl. formou zástavy svých pozemků.¹⁷⁷² Finální pachtovní smlouva z 9. dubna 1765¹⁷⁷³ se textově téměř nelišila od předchozí. Jen výše ročního nájemného byla stanovena na 4 525 zl. (tzn. o 365 zl. než u předchozí smlouvy) a nově přibyl závazek arendátorů, že budou hradit též nově kalkulovaný pivní ták, jenž se odhadoval na 400 zl. ročně. Stejně jako předtím, i nyní byl vypracován podrobný předávací inventář, datovaný 1. dubnem 1765.¹⁷⁷⁴ Znovu se opakovalo ustanovení o zapůjčování poddaných, ale podle všeho nestačilo a město si muselo od arendátorů zapůjčovat ještě další poddané. Pochopitelně za jejich práci platilo (jak dokazují účty z let 1767–1769).¹⁷⁷⁵

Navýšení nájmu o 365 zl. podkomoří považoval za velký úspěch pro obecní důchod¹⁷⁷⁶ a po vzoru dvou předchozích nájmu se neočekávaly žádné komplikace. Ve třetím roce nájmu ale začali arendátoři zabředávat do finančních potíží. Nejprve nedostatek peněz řešili půjčkou od barona Villaniho na Kunderaticích,¹⁷⁷⁷ ale v následujícím roce 1769 dluhy nekontrolovaně narůstaly. Na vině byla neúroda. Kvůli vytrvalým deštům byly v letech 1766–1769 v obecném měřítku v Čechách podprůměrné sklizně. V roce 1768 v Sušici poprvé významně vyskočily ceny potravin, u chlebového obilí až o zlatý na jednom strychu. Na podzim 1769 již nastal citelný nedostatek potravin a ceny obilí vzrostly o 20 kr. Když byla sklizeň z roku 1770 ještě slabší než předchozí, vypukl v Čechách hladomor, jenž trval až do roku 1772.¹⁷⁷⁸ V Sušici se pocíťoval palčivý nedostatek potravin již v letních měsících 1771. Oproti roku 1770 vyletěly ceny obilí o další zlatý nahoru a v únoru 1772 kulminovaly. Za strych pšenice se požadovalo až 9 zl. 20 kr. Ve městě usazený thürheimský pěší regiment dosáhl v lednu 1771 kvůli špatnému zásobování u válečné komise svolení zřídit si pro sebe vlastního řezníka, zelináře a markytána. Vzápětí však vyvíjel úsilí o zřízení dalšího týdenního trhu každý čtvrtek, setkal se však s pramalým pochopením ze strany města. Vojáci z hladu vnikali do měšťanských zahrad, kradli ovoce a brambory,¹⁷⁷⁹ navíc nadporučík Monte Gatti pro vojáky skupoval od poddaných veškeré obilí a to, co zbylo, se prodávalo mimo trh v domech jeho obyvatelům.¹⁷⁸⁰

1770J. BERAN, *O pronájmu půdy v Čechách ve druhé polovině 18. století*, s. 241–242.

1771Četné doklady o tom v SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, inv. č. 957, karton č. 16.

1772Kauce z 5. května 1765, SOKA Klatovy, AMS, (T) Sušice 2, kniha trhů 1698–1770, pag. 507–508. Jednalo se o následující pozemky: Meržkovské louky pod 11 vozů sena, Meržkovská pole pod Svatoborem pod 13 strychů a pole na 5 strychů (Ignáce a Magdaleny Baumannových), dále pole Tyralka pod 10 strychů, pole u kapličky sv. Trojice pod 3,5 strychu a pole na Dolejších Zákopech na 4,5 strychu (Františka Karla a Marie Anny Seidlových) a konečně pole u Kalovského lesa pod 12 strychů, pole Fěrtoušek a Steinovské pod 8,5 strychu a louka pod Dolejším rybníkem na tři vozy sena (Antonína a Kateřiny Seidlových).

1773Opisy nájemní smlouvy v NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 837; Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Inneres Hofkanzlei, Allgemein A 931.

1774SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní přílohy.

1775Např. za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768 vyplaceno potažním robotníkům 8 zl. 56 kr. a pěším 9 zl. 20 kr. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768), v následujícím roce obdobně: potažní robotníci 17 zl. 51 kr., pěší 2 zl. 26 kr. (tamtéž, hlavní účet za období 1. 4. 1768 – 31. 3. 1769). Tato praxe mohla fungovat již počátkem 18. století: v roce 1712 se vyplatila na „rozličné fory“ poddaným 6 zl. 16 kr., částečně však formou piva (tamtéž, sign. 161, hlavní účet za rok 1712, fol. 58v).

1776List podkomořího českému guberniu z 14. března 1765 v NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 837.

1777Dlužní úpis z 9. února 1768 v SOKA Klatovy, AMS, kniha dlužních úpisů 1770–1784, pag. 104–106.

1778K hladomoru z let 1770–1772 Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, Praha 1965, s. 24–27. Z demografického úhlu pohledu Lucie STEINBACHOVÁ, *Demografický vývoj za hladomoru v letech 1771–1772*, Hdem 25, 2001, s. 101–129, z pohledu historické klimatologie Zdeněk VAŠKŮ, *Deštivé roky 1770–1772. Historická epizoda vodního režimu, která ovlivnila vývoj české společnosti, zemědělství a krajiny*, Vesmír 75, 1996, č. 8, s. 455–457 a násl.

1779SOKA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 102r.

1780SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 78.

Cenový vývoj obilí bohužel nemůžeme konfrontovat s výnosy pronajatého obecního hospodářství. O jejich výši však nemusíme pochybovat.¹⁷⁸¹ Potíže arendátorů se staly v listopadu 1769 podnětem k podání žádosti o ukončení arendy s posledním březnem 1770. České gubernium trvalo na pokračování nájmu i za cenu, že by arendátoři měli hradit poslední nájemné ze zastavených pozemků. Dvorským dekretem z 1. února 1770 byl takový postup akceptován, ale zároveň se s ohledem na zabránění devastace obecního hospodářství vinou špatného hospodaření nařídilo problém zadlužování vyšetřit. Podkomoří si o celé věci vyžádal od sušického magistrátu podrobnou zprávu, ale vzápětí oslovil dva městské radní z Písku, aby do Sušice zajeli a podali nestranný a podrobný pohled. Písečtí konšelé Dominik Josef Jireš a Jan Andriš dorazili do Sušice 20. března a plných pět dní rozkrývali neduhy sušické arendy. 24. března konstatovali, že zadlužení vyplynulo z osobních neshod mezi arendátory, kdy každý jednal ne s cílem společného prospěchu, ale pouze z touhy dosáhnout vlastní cíle (zvláště bratří Seidlovi vůči Baumannovi). Na pachtovním zjistili nedoplatek 3 401 zl. 20 kr. Magistrát už ve svých sezeních z 10. listopadu 1769 a 19. února 1770 navrhoval vynutit jeho výplatu exekucí, ve městě však nebyl nikdo, kdo by mohl nad obecním hospodářstvím vést sekvestraci, takže Písečtí doporučili pro uhrazení použít kauci 3 000 zl., zajištěnou na majetku arendátorů. Ti však nabídli, že každý z nich na sebe raději převezme 600 zl. z obcí dlužených fundačních a zádušních peněz a zajistí je na svých pozemcích.¹⁷⁸² Kromě toho uhradili z uskladněného obilí 808 zl. 31 kr. v hotových penězích.¹⁷⁸³ Zbývajících 792 zl. 40 kr. se zavázali uhradit do poloviny dubna (hodlali k tomu zřejmě vynutit nedoplatky od poddaných za celkem 921 zl. 33 kr.).¹⁷⁸⁴ Pro zabránění neshodům byl jako smířčí osoba zjednan císařský rychtář a zkušený hospodář Jan Jiří Michalovic, navíc měl na účetnictví arendátorů dozírat magistrát.¹⁷⁸⁵ V této podobě 10. září 1770 podávalo gubernium zprávu císařovně. Její závěrečné rozhodnutí neznáme, nejspíše na podzim ale byla nad pronajatým sušickým obecním hospodářstvím vyhlášena sekvestrace, vykonávaná měšťanem Janem Norbertem Pretlíkem. Manévrovací možnosti arendátorů se tím pochopitelně zúžily, bez vědomí hospodářského inspektora a sekvestora nesměli „nic činiti“.¹⁷⁸⁶ Na podzim 1770 již ani nevyseli obilí, navíc jim v této době vypověděl půjčku kundratický hrabě Villani a oni ji neměli z čeho vyplatit. V prosinci 1770 arendátoři předložili konsignaci příjmů – vyčíslili ji na 1 783 zl. 43 kr. Městská rada jim ovšem nedůvěřovala a odhadovala skutečný výnos na 1 896 zl. Podkomoří opět doporučoval, aby se v případě neuhrazení tohoto dluhu prodaly pozemky zahrnuté do kauce.¹⁷⁸⁷ Když k 30. dubnu 1771 Ignác Baumann, František Karel Seidl a Antonín Josef Seidl dlužili na pachtovním 3 454 zl. 28,5 kr.,¹⁷⁸⁸ rozhodla se obec nastoupit v držení zastavených pozemků, odhadnutých na celkových 3 410 zl.¹⁷⁸⁹ Po výzvách podkomořího je 16. a 26. března 1772 pronajala děkanovi za celkové roční pachtovné 123 zl.,¹⁷⁹⁰ postupně však přecházela k jejich rozprodávání.¹⁷⁹¹

1781 Z prostoru jihozápadních Čech je pozoruhodným svědectvím o hladomoru let 1770–1772 kronika rodiny Šebestovy. Cituje z ní Antonín ROBEK, *Městské lidové zdroje národního obrození*, Praha 1977 (=Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1977, Monographia LXIX), s. 43–45.

1782 Dlužní úpisy v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.

1783 Soupis fakticky odvedených peněz a dlužených za období 1765–1770 v Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungssarchiv, Inneres Hofkanzlei, Allgemein A 931.

1784 Konsignace nedoplateků v NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 837.

1785 Zpráva píseckých konšelů z 24. března 1770 a relace královského podkomořího českému guberniu z 25. dubna 1770 v Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungssarchiv, Inneres Hofkanzlei, Allgemein A 931. Srov. ještě NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 837 a SOKA Klatovy, AMS, radní protokol 1766–1770, fol. 216r–218v.

1786 SOKA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 2r.

1787 SOKA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 24v, 89v, 94r–94v (šacování).

1788 SOKA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 60v–61v. K výši dlužné částky srov. ještě fol. 4r–4v, 9v.

1789 Protokol 22. srpna 1771 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno. Zápis o tom byl proveden i do městských knih: tamtéž, sign. (T) Sušice 6, kniha trhů 1765–1780, pag. 288–290.

1790 Děkanovi za 30 zl. ročně Meržkovská pole pod 10 str. výsevku a Meržkovské louky na čtyři vozy sena, Magdaleně Baumannové za 47 zl. Meržkovskou louku pod tři vozy sena a Antonínu Josefu Seidlovi za 46 zl. pole u lesa Kalov pod 12 str., pole Fěrtoušek a Steinovské pod 8,5 strychu, louku nad Dolejším rybníkem pod tři vozy sena. Nájemní smlouvy v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4. Nájem A. J. Seidla nakonec 11. října 1773 převzali Jáchym Leopold a Mikuláš Kinter a 1. ledna 1778 sám Jáchym Leopold, v nájem Baumannové potom 4. září 1777 František Tříška a Ignác Levec (tamtéž).

1791 30. 3. 1781 Antonínu Hromádkovi za 340 zl. louku na 4 vozy sena a pole na 5 strychů 3 věrtele výsevku, držených

Třetí šestiletí arendy tedy s posledním březnem 1771 skončilo s hlubokým nedoplatkem: 3 454 zl. 28 kr. neuhrazeného nájemného¹⁷⁹² městské obci citelně chybělo. Navíc právě v nadcházejícím roce 1771 byly peníze třeba kvůli vzrůstající drahotě. Finanční nouze města v těchto měsících je evidentní a ilustruje ji kupř. nemožnost nashromáždit 400 zl. na confirmaci privilegií¹⁷⁹³ či nemožnost uskutečnit obnovu v roce 1707 shořelého děkanství.¹⁷⁹⁴ V lednu 1772 sice bývalí arendátoři oznamovali, že své dluhy vyrovnali,¹⁷⁹⁵ ale nebyla to pravda. Vdova Baumannová v březnu prosila magistrát o odpuštění dluhu 600 zl.¹⁷⁹⁶ Ten nesvolil, až 16. ledna 1775 dopsal českému guberniu, že bývalí arendátoři (Jakub Ignác Baumann zemřel, takže zodpovědnost přešla na vdovu) dluží městu nadále přes 5 000 zl. (sic!). S odvoláním na velkou neúrodu a hynutí hovězího i ovčích dobytka z let 1770 a 1771 a značný počet jejich dětí sám poprosil o nějakou slevu. 1. září 1775 svolila císařovna bývalým arendátorům odpustit 2 000 zl.¹⁷⁹⁷ Město tato panovnická velkoryst musela poškodit a uvažovalo se o získání peněz odprodejem některých polností v listopadu 1777¹⁷⁹⁸ či pronájmem louky Laisau pod Hartmanicemi. Podkomoří byl však proti a doporučoval raději její připojení k poplužnímu dvoru.¹⁷⁹⁹

Neblahá zkušenost z poslední arendy neodradila Sušické přesvědčovat úřady o jejím znovuzavedení, neboť v něm tušila pro město finanční zisk. Jestliže v únoru 1772 odpovídal magistrát na radu podkomořího vzít si na zajištění obilí pro poddané úvěr, že „*město více passiv dluhův dělati sobě netroufá, poněvadž jich tolik má, že interest a jiné vydání zrůstati nemůže*“,¹⁸⁰⁰ nepřekvapí, že podkomořský úřad nabádal¹⁸⁰¹ a městská obec doufala, že by se obecní hospodářství mohlo znovu pronajmout. A vskutku, ještě před koncem března 1771 se o arendu ucházel bývalý arendátor sousedních panství Štěchovice a Dlouhá Ves Antonín Sedelmayer.¹⁸⁰² 22. dubna 1771 kvůli tomu proběhlo v přítomnosti komorního účetního Luňáka osobní jednání, v němž magistrát vyjádřil názor, že „*pro obec lepší arenda než administrací býti se vidí*“. Jako předběžnou podmínku určila roční činži 4 160 zl. s vratnou kaucí 1 000 zl. Sedelmayer ovšem po osobní prohlídce dvorů vida, že „*na zimu nic pořádně zaseto a k jarní setbě připraveno nenašel, následovně kde postačitedlné zrno a slámu při hospodářství k očekávání nemá, že takž na arendu pomysliti nesmí*“, se nabídl složil v hotovosti 1 000 zl. jako kauci, přijme-li ho magistrát za hospodářského správce. Konšelé s doznáním, že v důchodenské kase nemají žádné peníze a nedisponují ani forotní slámou, ochotně souhlasili a rovnou Sedlmayerovi vyměřili mzdu, deputát a přidělili k ruce s titulem konzulenta měšťana Františka Engelberta.¹⁸⁰³ Sedelmayer se tak stal úředníkem na stejné úrovni jako hospodářští správci před zahájením arendy – vypracovával důchodenské účty (revidovala je

kdysi Ignácem Baumannem (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 8, kniha trhů 1780–1787, pag. 162–164).

1792SOkA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 60v.

1793SOkA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 104v. Podobná situace s nedostatkem peněz na confirmaci privilegií nastala již na počátku 60. let 18. století (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 33), podle všeho si nakonec obec na confirmaci zapůjčila 200 zl. z tzv. prűnnovské kasy. Taxa činila vysokých 521 zl. (SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 136, 141), později ještě dopláceli dalších 200 zl. (tamtéž, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 217). Dodejme, že confirmace privilegií pro města se v době druhé poloviny 18. století oproti starší době velmi rozmnožily. P. BĚLINA, *Ekonomická politika osvícenského absolutismu a česká města*, s. 264–265.

179424. února 1772 přednesl purkmistr v sezení městské rady, že „*děkanské stavení od 1707. roku na hromadě leží a příjmy takové nejsou, aby se stavěti mohlo, také-li se líbí slav. magistrátu dům Holbovský za děkanství koupiti, že pan děkan k tomu přistupuje*“ (SOkA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 132v).

1795SOkA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 123r.

1796SOkA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 140r.

1797SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 100r, 119v (souhlas podkomořího); NA Praha,

České gubernium-publicum, karton č. 837 (opis dvorského dekretu).

1798SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 306r.

1799SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 45.

1800SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1770–1774, fol. 133v, 137v, 139r.

1801SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1770–1774, fol. 32v.

1802SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1770–1774, fol. 24v, 52v. Při nájmu statku Štěchovice se

Sedelmayer dostal do konfliktu s tamními poddanými, jak o tom vysvětluje SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 131.

1803Mzda se Sedlmayerovi stanovila ročně na 130 zl. ročně a deputát 8 sudů piva, 3 strychy pšenice, 10 strychů žita, 3 strychy ječmene, 24 strychů ovsu na koně, 2 strychy hrachu, 15 sáhů dřeva, 100 žejdlíků soli, 60 liber másla, 60 liber sýra, 0,5 centnyře kaprů a bezplatné vydržování jedné krávy v některém z poplužních dvorů. SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1770–1774, fol. 54r–55v.

městská rada). Veškeré ostatní kompetence spojené s obecním hospodářstvím a péčí o obecní nemovitosti náležely hospodářskému inspektorovi.

Paralelně s tím Sedelmayer nevzdával své šance na arendu. V polovině roku 1773 opakoval svou nabídku¹⁸⁰⁴ a v prosinci 1774 se všichni potenciální zájemci vyzvali, aby se do tří neděl přihlásili. Sedelmayer nabídl sumu 4 000 zl. ročně a zůstal znovu jediným zájemcem.¹⁸⁰⁵ Arenda se uvažovala uzavřít podle starších tří smluv, důrazně ji prosazoval také královský podkomoří.¹⁸⁰⁶ Uzavřena však překvapivě nebyla. Další pokus učinil Sedelmayer počátkem roku 1776 společně s nově přijatým měšťanem Karlem Jindrou z Orebthalu.¹⁸⁰⁷ 15. března byli pozváni k podkomořskému úřadu do Prahy, ale ani v tomto případě nebylo dosaženo úspěchu. Sedelmayerově důvěryhodnosti nepřidávalo, že se již dvakrát své správcovské funkce vzdal¹⁸⁰⁸ a usiloval o získání správcovství na hrádeckém panství.¹⁸⁰⁹ Rozhodnutím podkomořího bylo určeno, že se nabízená rezignace přijme s účinností od 1. ledna 1777.¹⁸¹⁰ Sedelmayer na to zareagoval okamžitým přihlášením se za arendátora s nabídkou ročního pachtovného 3 350 zl.¹⁸¹¹ Následovali 16. prosince 1776 sládek Bernard Hořejší a Prokop Levec s nabídkou 3 360 zl.,¹⁸¹² načež Sedelmayer kontroval 3 400 zl. (s Hořejším měl napjaté vztahy). Podkomoří nařídil na 11. ledna 1777 licitaci,¹⁸¹³ takže se zdálo, že vše tenduje k úspěšnému závěru. Z února máme opravdu zprávy, že arenda byla smluvena, ale podkomoří otálel s finálním rozhodnutím¹⁸¹⁴ a teprve 4. dubna byl čten jeho missiv, že žádný z uchazečů o arendu „*pivo deputátní dáti zdarma nechťejí, tehdy že obecní hospodářství že se pronajímati namůže, noprž tak, jak prv zůstati má*“. Doporučil pouze zjednat nového hospodářského správce.¹⁸¹⁵ Sedelmayer, který ještě nesložil účetní likvidaci¹⁸¹⁶ (ve funkci hospodářského správce skončil skutečně s posledním prosincem 1776), odevzdal klíče a důchodenská kasa se zapečetila. Sedelmayer vida, že se dveře nadobro zavírají, vzápětí prohlásil, že je ochoten přistoupit na nájemné 3 350 zl. a deputátní pivo zdarma. V nově nastalé situaci podkomoří vyzval městskou radu k vyhotovení nájemního kontraktu a jeho odeslání k ratifikaci.¹⁸¹⁷ Stejnou sumu ale nabídli i Levec s Hořejším a tyto také preferovala městská obec.¹⁸¹⁸ S arendou ovšem byla spojena ještě povinnost odpovídající kauce. Podkomoří vyžadoval na Sedelmayerovi 2 000 zl., ten ale předložil jen pozemky ve Starosedlském Hrádku v ceně 1 439 zl. 30 kr. a obligaci na 500 zl. K tomu dovozoval, že arendu zatím přijmout nemůže, když neví, „*jak robota podle tý král krejské komisí ustanovena bude*“. Žádal proto zatím znovu o místo správce s vyhlídkou, že potom obecní hospodářství převezme do arendy. „*Poněvadž [...] tak špatně a ošemetně zachází*“ a špatně hospodařil, nezopakovala se situace z roku 1771 a obec zažádala o správce jiného.¹⁸¹⁹ 18. července 1777 se s nabídkou kauce 1 000 zl. přihlásil v Sušici blíže neznámý Vojtěch Josef Velíšek. Sedelmayer cítil nebezpečí, takže se přihlásil za arendátora s platností od 1. dubna, ale město ho ve shodě s podkomořím odmítlo a za opovážlivé chování ještě na tři dny vsadilo do arestu.¹⁸²⁰ Podkomoří následně ratifikoval jako hospodářského správce Velíška,¹⁸²¹ jehož kauce posloužily

1804SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1770–1774, fol. 225r, 235r.

1805SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1774–1777, fol. 75r, 77r, 80v.

1806SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1774–1777, fol. 87r, 101r.

1807SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1774–1777, fol. 134r.

1808Ještě v červenci 1776 byl přes svou předchozí rezignaci v úřadu správce konfirmován (SOkA Klatovy, sign. 45, radní protokol 1774–1777, fol. 182r), což vadilo několika měšťanům. Nadto se měl chlubit, že hospodaří s přebytkem 1500 zl. ročně (tamtéž, fol. 183r, 188r).

1809SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 185r.

1810SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 210v.

1811SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 210v.

1812SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 216v.

1813SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 219r–219v, 220r.

1814SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 230v–231r, 238r, 240v.

1815SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 241v–242r.

1816Ještě v dubnu 1777 ho magistrát obviňoval, že právě složená likvidace není úplná (SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 248r).

1817SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 249r–249v.

1818SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 251r.

1819SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 256v, 257v–258r.

1820SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 272v, 278v, 285v.

1821SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 281v. Velíšek nastoupil od 1. září 1777, agendu přebíral od měšťana a radního Františka Karla Seidla (ten ji dočasně spravoval od ledna téhož roku místo propuštěného Sedelmayera).

k naplnění prázdné důchodní kasy.¹⁸²²

Přijetím Vojtěcha Josefa Velíška za hospodářského správce se de facto uzavřela kapitola pronájmu obecního hospodářství, přestože na něj úřady nepřestávaly rezignovat ani později.¹⁸²³ Zjevná snaha o pronájem, jež se větší měrou kryla i se stanoviskem sušického magistrátu a jež byla přerušena vlastně až projektem parcelace dominikálu a robotní abolicí, nás dovádí k teoretickému zdůvodnění dosud nepodložené teze o nezpochybnitelném ekonomickém zisku, který s sebou аренда přinášela pro městský důchod. Matematické ověření bude pro zjednodušení ideální vztáhnout ke druhé smlouvě z roku 1759, neboť v první by se obtížně finančně vyjádřil podíl města na větších udržovacích pracích obecních staveb. Jak už víme z předchozích výpočtů, měla Sušice z vlastního městského hospodářství v době arendy hrubý výnos 641 zl. až 861 zl. (oproti příjmu před rokem 1754 se snížil jen o nájemné z mlýnů a valchy).¹⁸²⁴ Čistý výnos (po vyloučení nákladů za naturálie a s přičtením nákladů za robotníky ve výši 50 zl.) -464 až -684 zl.¹⁸²⁵ Hrubý příjem z vrchnostenského hospodaření tvořilo pachtovné 4160 zl. a dalších 47 zl. za nejrůznější povolení poddaným, celkem tedy 4 207 zl. Čistý výnos potom s odečtením nákladů na lesní hospodářství, patronát (pouze v letech 1764–1770) a extraordinarium ve výši 200 až 300 zl. (fakticky však jistě částečně snižované bonifikacemi), protože ordinarium a mimořádný táč platili arendátoři, činil 3 757 až 3 857 zl. Pokud jde konečně o homogenní položky městského hospodářství, snížíme částku zjištěnou rozbořením hospodářství v letech mimo arendu jen o naturálie na celkových 2 246 zl.¹⁸²⁶ Tímto způsobem se celková roční bilance městské obce dostává k hodnotě **927 zl. až 1047 zl.**¹⁸²⁷ Zde je nutné si uvědomit různou výši nájemného, která tento redukováný roční čistý výnos zajímavě doplňuje. Třetí pachtovní smlouva z roku 1765 zněla na 4 525 zl., což znamená navýšení redukováného čistého výnosu o 365 zl. na **1292 zl. až 1412 zl.** Dospíváme tím k závěru, že аренда byla pro obecní ekonomiku pozitivním opatřením, které de facto umožňovalo hospodařit v kladných číslech. Současně je nutno podotknout, že důležitým byl i vlastní moment licitačního řízení – díky němu se nájemní cena mohla vyšplhat ještě výše. V roce 1753 se jen dražbou podařilo zvýšit nájem o 210 zl. (z 3 500 na 3 710 zl.), v roce 1759 o 220 zl. (z 3 940 na 4 160 zl.).

Na druhou stranu, rentabilitu arendy částečně snižovala nárazově zvýšená potřeba poddanské práce, o které jsme zpraveni např. pro polovinu 50. let v souvislosti s likvidací škod po povodni. Dalším, jistě palčivým problémem, bylo neuhrazování pachtovného počínaje rokem 1770. Následné odpuštění dluhu 2 000 zl. muselo město poškodit, v účtech nebylo prokázáno, že by stát tyto peníze nějak kompenzoval. Další komplikace nachystaly rozmory přírody – katastrofální neúrody počínaje rokem 1769 znamenaly ještě větší prohloubení předchozích potíží. Nepřekvapí potom, že město těžce shánělo finance na konfirmaci privilegií. V roce 1773 dosáhlo zapůjčení 1 290 zl. na 6 % od státu v rámci velké úvěrové akce pro celou zemi podle reskriptu z 28. srpna 1772.¹⁸²⁸ Z těchto peněz se potom poskytla půjčka „pro zvelebení“ celkem 35 měšťanům.¹⁸²⁹ V každém případě ale šlo jen o dílčí potíže, které nemohou zastřít, že аренда městského hospodářství z let 1753–1771 poskytla městské ekonomice příznivé impulzy a podmínky k vnitřní konsolidaci i v problematické době sedmileté války a byla oproti staršímu hospodaření ve vlastní režii vyšším vývojovým stupněm organizace městského hospodářství. Městská ekonomika se sice nemohla v relativně krátké době vzpamatovat tak, jak by bylo žádoucí, nicméně bylo na půl druhou desítku let pozastaveno pozvolné zadlužování, otupované jedině díky vkladu vrchnostenské složky hospodaření.

1822SOka Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 9.

1823SOka Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 195v.

1824791 zl. - 150 zl. = 641 zl., 1111 zl. - 250 zl. = 861 zl.

1825641 zl. - (1755 zl. - 480 zl.) - 50 zl. = -684 zl. 861 zl. - (1755 zl. - 480 zl.) - 50 zl. = -464 zl. Poznámka: 480 zl. = naturálie pro vlastní městské hospodářství 240 zl. (900 zl. - 660 zl.), pro patronát 240 zl.

1826-2526 zl. + 280 zl. (tj. naturálie) = 2246 zl.

1827-464 zl. + 3757 zl. - 2246 zl. = 1047 zl. -684 zl. + 3857 zl. - 2246 zl. = 927 zl.

1828SOka Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 205v. Snad je touto půjčkou míněn úvěr, uváděný v rámci milionové půjčky, z níž se splácel úrok 84 zl. (SOka Klatovy, AMS, sign. 666, „*Berechnung des Dividenten oder der Belegung für die Robot-Reluizion und Dominikal-Erbgrundezinse bey der königl. Stadt Schüttenhofen*“). Srov. J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIX. Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779*, č. 239, s. 530.

1829SOka Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 213r. Jednotlivé dlužní úpisy zapsány in: tamtéž, kniha dlužních úpisů 1770–1784, pag. 275–319.

5.2.8 Raabova reforma sušického panství

Převzetí hospodaření na velkostatku nazpět do režie městské obce v nelehkém období jara 1771 jistě nevytvářelo ideální podmínky pro patřičnou stabilizaci a konsolidaci. Též opakované pokusy o obnovu arendy musely na chod velkostatku působit spíše retardačně. Že se situace nebude vyvíjet zcela lineárně, naznačil podkomožský missiv, jenž se v městské radě četl 14. září 1774. Týkal se „prodeje měst. statků“ a žádal vypracování účetní bilance a inventáře.¹⁸³⁰ V následujících měsících se ovšem nic nedělo a s nástupem Vojtěcha Josefa Veliška od 1. září 1777 do funkce hospodářského správce se zdálo, že nastalo období definitivní stabilizace. Nicméně 29. května 1778 se v městské radě uvedl ve známost podkomožský missiv, „že Jejich Cís. Král. Milost naříditi ráčila by všechny král. města tak, jako ostatní kamerální a exjezuitský statky rozdělený jsou, nápodobně se mezi kontribuenty rozděliteli“.¹⁸³¹ Shromážděné městské obci bylo toto vpravdě historické sdělení publikováno 3. června. Lakonický zápis v radním protokolu neuvádí nic o reakcích, které zpráva mezi měšťany vyvolala.¹⁸³² Pojem robotní abolice a jméno jejího realizátora F. A. Raaba jí však nemohly být neznámé, neboť reforma se zaváděla na relativně blízkých exjezuitských panstvích Svrčovec a Střelské Hoštice. Není nutné rozvádět, že náhled městské správy na reformu byl nejspíše negativní. Oblíbeným argumentem zlehčujícím její dosah byla skepse k platební ochotě či disciplíně poddaných.¹⁸³³ Příznivěji ji snad vítali řadoví měšťané.¹⁸³⁴ V sušickém případě to lze bohužel jen předpokládat, autentické interakce chybějí.

Na zvlášť dlouhé přemýšlení však nezbyval čas. Když se do rady dostaly první konkrétní Raabovy instrukce, měli již konšelé odbyto úvodní jednání v této záležitosti.¹⁸³⁵ Obsah těchto instrukcí pro Sušici není znám, jistě se však neodlišovaly od instrukcí pro České Budějovice, raabizované ve stejné době.¹⁸³⁶ Nejprve bylo městu uloženo vypracovat a odeslat účetní bilanci za posledních 10 let.¹⁸³⁷ Následkem předchozí arendy se bilance musela provést jen za tříletí 1772–1774. Dne 3. prosince byly shromážděné městské obci publikovány další normativy a výzva, aby se zájemci o rozdělovanou půdu hlásili u dvorské komise. Komunikovat s ní měli skrze čtyři delegáty z řad měšťanů – Jáchyma Leopolda, Václava Mašovského, Kristiána Friedla a Ondřeje Gottlieba. Patrně také za jejich asistence se státními úřady vznikl nejdůležitější dokument, jenž zakládal realizaci a aplikaci celé reformy – **prozatímní (interimální) smlouva**.¹⁸³⁸ Dokument o 28 paragrafech byl uzavřen a podepsán 7. prosince 1778 v Sušici za přítomnosti všech špiček městské správy – císařského rychtáře, purkmistra, primátora, syndika, hospodářského inspektora, zástupců městské rady, obecních starších, městského rychtáře a všech venkovských rychtářů. Přítomni kupodivu nebyli zástupci státních úřadů ani lokální komisař (vlastní znění smlouvy tedy patrně bylo předjednáno).¹⁸³⁹ Prvních 10 paragrafů se věnovalo úpravě poddanských povinností. Základem reformy v tomto směru bylo zrušení staré feudální renty počínaje 1. lednem 1779 a stanovení nové podle rozlohy držené půdy – paušálně měli všichni platit 48 kr., avšak zatímco u poplatníků z bývalé dvorové půdy plynula tato částka do vrchnostenského důchodu celá, bylo to u rustikalistů

1830SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 49v, 60r (vyhotovení).

1831SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 46.

1832SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 53.

1833V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 111–112, 129.

1834Podrobněji V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 199–200, 201.

1835SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 73.

1836SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, kniha č. 544, fol. 3r–4v (instrukce z 1. srpna 1778, doručena Budějovickým 29. srpna). Raab zavedení systému dělil do těchto fází: 1) vypracování účetní bilance za 10 či více let, 2) účetní rozvaha budoucích příjmů a vydání, 3) uzavření interimálu s poddanými, 4) rozdělení pozemků, 5) rozprodej dobytka formou dražby, 6) geometrické vyměření, 7) zavedení nového způsobu placení a zhotovení návrhu budoucích gruntovních knih.

1837SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 86.

1838Obecně k obsahu interimálních smluv Jaroslav PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, Praha 1925, s. 23–24. Srov. k tomu ještě Václav NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, ČDV 8, 1921, s. 153.

1839Dá se předpokládat, že lokální komisař Aichelburg pobýval v Sušici na začátku listopadu, neboť se dochovala zpráva, že v Klatovech se dostavil 10. listopadu 1778 společně s von Unruhem a předvolaný magistrát seznámil s celým záměrem zrušení a parcelace dvorů a roboty. Následně přednesl instrukci o 37 bodech, přijal přihlášky na rozparcelované díly („meztím měšťané a poddaní, kteří něco koupiti chtěli, povolání byli“), stanovil termíny odprodeje dvorového dobytka a ponechání Špitálského dvora v dočasném provozu. SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, Archiv města Domažlice, radní protokol 1778–1779, sign. K 58, sezení z 23. listopadu 1778.

jen 31,25 kr. (zbývajících 16,75 kr. se odvádělo na úhradu ordinaria). Poddaným se sice zrušila robota, ale zavázali se sloužit vrchnosti v případě potřeby námezdní prací, jejíž ceny smlouva v § XXVII přesně předepisovala (šlo hlavně o dovoz dřeva). Počínaje § XII se řešily jednotlivé podrobnosti ve věci likvidace vrchnostenského režijního hospodaření. Smlouva nařizovala parcelaci všech poplužních dvorů na způsob zakoupeného dominikálu s výjimkou Vrabcova, jenž měl zůstat pro potřeby města. Nejprve doporučovala rozdělit vlastní dvorové budovy tak, aby se v nich usidlovali poddaní pocházející z majetnějších vrstev, teprve potom nové rodiny zvenčí (§ XVI). Stavení se prodávala po střízlivém ocenění („*nach billiger Schätzung*“), přičemž splácení trhových cen se určilo teprve počínaje 1. lednem 1782 (§ XV). Pokud šlo o dvorové pozemky, měly se na jaře příštího roku geometricky přeměřit a zvláštní komisí ve složení konšel, úředník, vesnický rychtář a majitel pozemku rozdělit do čtyř bonitních tříd. Ač to smlouva výslovně neuvedla, byly tyto pozemkové přiděly bezplatné. Jedinou kompenzací byla náhrada za (ještě vrchností na podzim 1778) vysázené ozimé obilí: kolonisté ho vrchnosti měli finančně vynahradit nejpozději do dvou let (§ XIII). Vlastní přidělování pozemků smlouva upravovala tak, že domkáři, kteří dosud nevlastnili žádné pozemky, měli obdržet jen skromné půdní přiděly, aby jim bylo zpomoženo z nejnuznějších poměrů. Podobně opatrně se doporučovalo přidělovat půdu zahradníkům, usazeným na pozemcích chalupníků, a podruhům s minimálními vlastními prostředky (§ XVI). Poddaní měli garantováno dispoziční právo touto půdou (prodávat, odkazovat), jen v případně špatného obdělávání, velkého zadlužení anebo liknavého splácení feudální renty získávala vrchnost právo na odsazení příslušného hospodáře a jeho nahrazení jiným.¹⁸⁴⁰ Po uplynutí 10 let vznikl vrchnosti nový příjem laudemia a dosavadní rentu v penězích mělo nahradit obilí.

Již po dvou dnech po podpisu prozatímní smlouvy se městská rada a následně celá shromážděná obec včetně venkovských rychtářů seznámila s obsáhlou instrukcí svého lokálního komisaře barona Josefa Aichelburga, jež především upravovala další postup prací jak na úrovni poddanských poměrů, tak parcelace a likvidace dominikálu. Předepisovala 1) do konce roku 1778 prodat hovězí a ovčí dobytek a 2) přihlášeným zájemcům vyměřit a přidělit stavení, která budou mít po stavebních úpravách 3) všechna bez výjimky zděné komíny. V bodu 4 zdůraznila, že odprodejem budov se v souladu s jazykem a terminologií běžných trhových smluv rozumí vše, „*co vápnem neb hřebem připojeno jest*“. 5) potřebné dřevo na stavbu pro kolonisty se zakoupí z panství Střelské Hoštice, 6) novým obyvatelům se zatím pozemky vyměří provizorně řetězy, 7) dvůr Vrabcov s pivovarem se dočasně ponechá v obecní režii, 8) o všech výdajích s těmito pracemi spojených se povede evidence. Počínaje bodem 9 přišly na pořad otázky spojené s relucí roboty.¹⁸⁴¹ Instrukci dostala v opisu k pečlivému prostudování hospodářská kancelář, „*by oné od Nejmilost. zeměpaní paní ustanovené nové systemae co nejdřív svůj konec dosáhla, neb velice na tom záleží, by důchod obecní na onen způsob sobě z dluhův pomoci mohl a cokoliv kancelář hospodářský v novém systema před se vezme, vždy ouřadu purgkmistrovskému o jednom každém jednání zprávu učiní.*“ Hlavní břímě prací nesl hospodářský inspektor, jenž Aichelburgovu instrukci obdržel v opisu. Jak se zdá, měl ve vyřizování největší podíl: v květnu 1779 dvorská komise ostře kárala magistrát, že „*proti novému systému jedná*“, avšak konšelé tvrdili, že o celé agendě nemají ani ponětí, protože ji vede hospodářský inspektor.¹⁸⁴²

Další kroky následovaly ráz na ráz. Licitace dvorových budov se stanovila na 15. prosince 1778 v přítomnosti hospodářského inspektora, radního Karla Jindry z Orebthalu a za obec městského rychtáře.¹⁸⁴³ Zájemci se již předtím ohlásili u dvorské komise,¹⁸⁴⁴ přičemž preferováni byli ti, kteří získali díl z rozparcelovaného dvora.¹⁸⁴⁵ Výnos z dražby budov, jejichž základní cenu předtím stanovili zednický a tesařský mistr,¹⁸⁴⁶ sice byl zaznamenán do hlavního účtu za rok 1779 jako

1840 Pro odsadní řízení byla ad hoc vydána zvláštní pravidla, srov. J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 48–49.

1841 SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 94–95.

1842 SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 121.

1843 Obecná pravidla rozprodeje budov raabizaci se pokouší shrnout V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 159.

1844 SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 93. ohlášení zájemců ještě před uzavřením interimálu potvrzuje též K. PETERS, *Raabova reforma na klatovském panství*, s. 37.

1845 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 25.

1846 Srov. ocenění dvorových budov na českobudějovickém panství (SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 547, kniha č. 547, fol. 3r–11v).

příjem ve výši 2015 zl. 30 kr., avšak v souladu s § XV prozatímní smlouvy mělo splácení začít teprve od roku 1782, aby měli noví hospodáři dostatek času na zavedení nové usedlosti.¹⁸⁴⁷ Dopusud výlučně robotou obdělávaná dvorová půda potřebovala důkladnou přípravu, nadto noví hospodáři vzhledem ke své nemajetnosti zřejmě neměli svůj vlastní potah a museli si ho půjčovat.¹⁸⁴⁸ Do ceny budov se nezapočítávala zemědělská půda, která se musela již nyní prozatímně rozdělit. Další výnos zajistil odprodej živého a mrtvého inventáře: za seno a slámu hlavní účet za rok 1779 prozrazuje 152 zl. 59,5 kr. (hospodářský inspektor musel zajistit uložení zbytkového sena a ovsa),¹⁸⁴⁹ za hnůj 37 zl. 15 kr. (hnůj z chmelenské flusárny se již ponechal novým dominikalistům). Licitace dvorového dobytka se stanovila na 2. ledna 1779, utržených 1347 zl. 56 kr. se mělo bezpečně uložit na radnici,¹⁸⁵⁰ aby se později v duchu instrukcí použily pro snížení nákladů za inženýrské práce.¹⁸⁵¹ Kromě toho musela městská rada každého čtvrt roku odesílat podkomořskému úřadu účty o dosavadních finančních tocích, k nimž v souvislosti s reformou docházelo.¹⁸⁵² Děkanovi, jenž získával z obecních luk každoročně fůru sena, se místo toho magistrát rozhodl odvádět ročně 5 zl.¹⁸⁵³

Prozatímní rozdělení dominikálu novým kolonistům pomocí řetězů¹⁸⁵⁴ mělo být obratem upřesněno a zafixováno přesným geometrickým vyměřením z rukou zkoušeného inženýra. Šlo o nevídaný postup, s nímž nebyly v místním prostředí žádné zkušenosti.¹⁸⁵⁵ S ohledem na počasí se naplánovalo na jaro 1779. Již na března se do Sušice ohlásil inženýr Kaiser, kterého obec na své náklady plánovala ubytovat v domě u Singerů.¹⁸⁵⁶ V srpnu se jeho návštěva stále ještě jen očekávala, v prosinci se již řešily výdaje s ním spojené¹⁸⁵⁷ a v březnu 1780 předložil hotové mapy.¹⁸⁵⁸ Od května 1780 do dubna 1781 potom na Kaisera navázal a v Sušici pobýval inženýr Franz Thiel s úkolem vyměřit a zhotovit mapy a geometrické tabely Dobršína, Kadešic, Podmokel a panských rybníků. Město s ním za tímto účelem uzavřelo smlouvu.¹⁸⁵⁹ Kromě něj přes léto 1780 až do jara 1781 v Sušici působil inženýr Lorenz Warta,¹⁸⁶⁰ jímž se vyměřování po realizační stránce uzavřelo. Hůře bylo s dodáním hotových elaborátů. Ještě geometrické tabely se předaly bez problémů (byly k dispozici nejpozději v listopadu 1781, kdy se s nimi již kalkulovalo pro stanovení vrchnostenského úroku), avšak potíže nastávaly u map inženýrů Thiela a Warty. Thiel nebyl k zastížení. Podle svého pozdějšího prohlášení byl s mapami hotov koncem února 1781, ale požadoval od magistrátu doplatit 472 zl. 9 kr. z celkové jeho mzdy 742 zl. 37 kr. V listopadu 1781 se zdržoval na Novém Městě pražském, ale posléze odcestoval vyměřovat do Českých Budějovic.¹⁸⁶¹ Obě strany se smluvily teprve na jaře 1782.¹⁸⁶² Ještě později své mapy odevzdal

1847Města (až na výjimky) nemohla využít kapitálu z operační pokladny, určeného přednostně pro státní statky (tzn. komorní a exjezuitská). Viz V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 203–204. Podle instrukce z 15. března 1786 již ovšem byla patrně situace jiná: V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 159.

1848Otakar KULHÁNEK, *Raabizace panství Králův Dvůr*; *Minulost Berounska* 4, 2001, s. 97.

1849Na oves se pronajala sýpka v měšťanském domě čp. 11/I, seno se uložilo na „*rathauzský krámy*“. SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 100.

1850Výnos z prodeje v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1779, údaj o uložení stržených peněz tamtéž, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 95.

1851V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 203–204.

1852Srov. list podkomořího z 26. dubna 1780 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

1853SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 39.

1854Tak Aichelburgova instrukce v bodě 6 a § XII prozatímní smlouvy. Srov. Raabovu instrukci pro Českobudějovické z 1. srpna 1778, v níž ukládá provést měření dominikálu provizorně řetězem, což lze provést velmi rychle ještě před zasetím ozimů. Zájemci se tak mohou hned ujmout příslušných dílů a osít je (SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, kniha č. 544, fol. 3r–4v, 14r–21v).

1855J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 27.

1856SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 112.

1857SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 131, 152, 154, 158.

1858SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 175.

1859Smlouva s Thielem, datovaná 19. květnem 1780, je dochována v opisu v NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5.

1860SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 8, 13, 15, 49, 55, 60. Ubytován byl v domě čp. 126/II na Dolejším Předměstí (tamtéž, fol. 50). Během svého sušického působení stihl ještě vyměřit panský les u Maršovic, patřící k velkostatku Volšovy. Srov. SOA Třeboň, karton č. 142 (včetně geometrického plánu).

1861NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5.

1862Již 14. listopadu 1781 skrze podkomořský úřad obdržel Thiel 400 zl. 9 kr., vzápětí požadoval ještě 72 zl. (NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5), kterému nebyly vyplaceny ještě v roce 1784, jak naznačuje list

L. Warta.¹⁸⁶³ Na dodání map přitom vázlo finalizování (tj. definitivní úprava)¹⁸⁶⁴ celého systému a věc se stala o to závažnější, když přání co nejrychlejšího dokončení prací a sepsání finalizační smlouvy akcentoval sám císař,¹⁸⁶⁵ jenž současně zdůraznil, že náklady s finalizací spojené mají nést sama města.¹⁸⁶⁶ V případě Sušice šlo ještě o 100 zl. Královský podkomoří v reakci na toto rozhodnutí dovozoval, že chudá města, jakými jsou Sušice a Ústí nad Labem, sotva budou moci částku uhradit, protože celkové náklady na abolicí již dosáhly značné výše.¹⁸⁶⁷ 5. října skutečně městská rada rozhodla na tento finanční požadavek reagovat vysvětlením, že obec nemůže hradit ani úroky z vydlužených peněz.¹⁸⁶⁸ Jak vyplývá z účtů, jen za rok 1779 obec vynaložila na složité zařizování se zavedením abolice plných 677 zl. 13,5 kr. (vesměs na diety inženýrům, poslům, různé pojízdky, papír apod.),¹⁸⁶⁹ přičemž patrně využila kapitálu získaného z rozprodeje dvorových budov.¹⁸⁷⁰ S připočtením honorářů za vlastní práce atd. se konečný účet za mapování vyšplhal na 3 258 zl. 59 kr. Částka, předtím ponížená z výnosu za prodej dobytka,¹⁸⁷¹ se podle § II prozatimní smlouvy rozvrhla na poddané s účinností od 1. ledna 1782.¹⁸⁷²

Vedle vyměření pozemků se usilovně pracovalo na dalších náležitostech nutných k zavedení nového systému. Případné nejasnosti hodlal odstranit lokální komisař baron von Aichelburg, jenž plánoval do Sušice zajet v lednu 1780. Nedošlo k tomu však v důsledku nejrůznějších odkladů. Během prací na robotní abolicí Českých Budějovic a Vysokého Mýta koncem roku 1781 zemřel, aniž by stihl Sušici finalizovat. Za jeho života se provedla jen ratifikace prozatimní smlouvy (únor 1781).¹⁸⁷³ Další krok přišel na pořad dne až na podzim téhož roku: lokální komisariát konečně obdržel data s výsledky geometrického měření (později přepracovaná do dvou samostatných předtištěných knih)¹⁸⁷⁴ a podkomořským účetním Luňákem vypracovanou a revidovanou účetní bilanci průměrného ročního výnosu sušického panství za tři léta 1772–1774 a modelaci výnosu budoucího.¹⁸⁷⁵ Teprve získáním těchto úhelných souborů dat se mohlo přikročit k výpočtu budoucí

Krajského úřadu v Písku Sušickým z 24. února 1784 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.). Podle všech indicií Thiel mapy sušickému magistrátu dodal někdy na konci jara či v létě 1782.

1863 Ještě v květnu 1783 se na ně stále čekalo (SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 50). Srov. ještě fol. 72, 73, 119, 141. – Celkem tvoří sušický soubor raabizačních map deset kusů (vše SOkA Klatovy, Sbirka map a plánů): evid. č. 210 Červené Dvorce (L. Warta, 1781), evid. č. 211 Divišov (L. Warta, 1781), evid. č. 212 Dobříšín (F. Thiel), evid. č. 213 Humpolec (L. Warta, 1781), evid. č. 214 Kadešice (F. Thiel), evid. č. 215 Platoř (L. Warta, 1781), evid. č. 216 Podmokly (F. Thiel), evid. č. 217 Sušice, Malá Chmelná (L. Warta, 1781), č. 218 Velká Chmelná (L. Warta, 1781), evid. č. 247 Rok (L. Warta, 1781).

1864 K pojmu V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 197.

1865 V srpnu 1781 se před baronem Aichelburgem nechal slyšet, že do konce roku 1781 chce vidět finalizovaná královská města Sušici, Domažlice, Klatovy, Litoměřice a Ústí nad Labem (NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karta č. 5). S dokončením všech prací a finalizací počítala také sušická městská rada (SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 56).

1866 NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karta č. 5.

1867 NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karta č. 5, nota podkomořího guberniu z 17. září 1781.

1868 SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 75v.

1869 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1779.

1870 Dělo se tak alespoň na obecné úrovni: J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 25.

1871 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 203–204.

1872 SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 220. V této době již tedy nebylo v platnosti ustanovení hradit náklady na inženýry ze státních peněz (V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 147).

1873 SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 37.

1874 SOkA Klatovy, AMS, sign. 358, „*Geometrische Realausmessungs-Tabell A (der eingekauften eigenen Rustikal Gründe, die jeder schon ehehin besessen hat) bey der königlichen Stadt Schittenhofen angehörigen Dorffschaften*“; tamtéž, sign. 359, „*Geometrische Realausmessungs-Tabell C (der uneingekauft wiederrufflich besessenen, nun ins emphiteutische Eigenthum überlassenen herrschaftlichen Dominical Gründe), D (der bey Verstückung der Mayerhöfe emphiteutisch vertheilten herrschaftlichen Dominical Gründe) bey der königlichen Stadt Schittenhofen angehörigen Dorffschaften*“.

1875 SOkA Klatovy, AMS, sign. 664, vyúčtování výnosů 1772–1781, originálním názvem, „*Vorige Erträgnis ausweisend, was die Renten der königl. Stadt Schüttenhofen vom Jahre 1772 bis 1774 in drey Jahren, nachdem Ausweise der Rechnungen durch allen Rubriken und hiemit im Durchschnitte jährlich bey der geleisteten Natural Roboth und bey dem Mayerschafts Betriebsberein abgeworfen haben, und wieviel künftig die stehen geblieben Rubriken bey dem neuen System an Einnahm und Ausgabe ausmachen*“.

Výběr let 1772–1774 není nikde zdůvodněn, muselo se volit období, v němž nedošlo k žádným nebo minimálním mimořádným investicím – ideálně v délce 10 let (V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 156).

feudální renty poddaných stanovením systému tří skupin koeficientů – pro kontribuci, pro robotné a pro pozemkový úrok. Aichelburgův kalkulátor, účetní revident komorních panství Jakub Unruh z Brandýsa,¹⁸⁷⁶ provedl výpočet příslušných dividend 19. listopadu 1781 přímo v Sušici.¹⁸⁷⁷

Obzvláště bolestivě pocítovali měšťané odbourání roboty počínaje prvním lednem 1779. Projevilo se to i v provozu poplužního dvora ve Vrabcově, ponechaného mimo dosah systému proto, aby námezdní pracovníci měli v začátcích příležitosti k výdělku. Za rok 1779 se z městského důchodu podle cen stanovených v prozatimní smlouvě na orbu, dovoz a rozházení hnoje na pole vyplatilo námezdním pracovníkům 190 zl. 5 kr., dalších 70 zl. 34 kr. inkasovali pracovníci za žetí, sekání trávy a hrabání.¹⁸⁷⁸ Námezdní práci byli povinni jak obyvatelé „starých“ vesnic (rustikalisté), tak kolonisté či měšťané vlastníci díl z toho kterého rozparcelovaného dvora. Po parcelaci Vrabcova se námezdní práce omezila na činnosti spjaté s údržbou obecních budov ve městě, cest, mostů, silnic, různé transporty materiálu do měšťanského a vrabcovského pivovaru, cihelny či vápenky (vápno, cihly, dřevo, led, stavební materiál). Přesný výčet všech možných aktivit v tomto směru shrnul účetní rozbor za léta 1779 a 1780, jenž však zaznamenal i ty práce, za které se platila mzda i před rokem 1779.¹⁸⁷⁹ Dospěl k závěru, že za vše by město podle výše mezd určené prozatimní smlouvou hypoteticky vynaložilo 640 zl. ročně. Bylo však jasné, že ne každý rok se vyčerpaly všechny jím evidované položky a že skutečné částky budou nižší. Dokládají nám to výmluvně městské účty. První konsignace výdajů za námezdní práci se dochovala pro rok 1781¹⁸⁸⁰ a evidovala položky za celkových 237 zl. 19,5 kr. Téhož roku zdůvodňovali představitelé města ponechání protrženého rybníka u Podmokel právě nedostatkem roboty.¹⁸⁸¹ O tom, že se feudální renty v úkonech nechtěli tak snadno vzdát, svědčí také doporučení městské rady z doby těsně před finalizací, aby se podruzi místo platu 1 zl. 30 kr. uvázali k povinnosti alespoň čtyři dny v roce robotovat.¹⁸⁸² Za rok 1783, kdy již neexistoval ani Vrabcov, obecní důchod vydal za mzdu pracovníkům z řad poddaných a městských podruhů celkem 193 zl. 50,5 kr.¹⁸⁸³ Dalších 58 zl. 14 kr. se ovšem vyplatilo poddaným za práci při opravě povodní stržených mostů¹⁸⁸⁴ a 18 zl. 11 kr. za asistenci při pracích na rybnících,¹⁸⁸⁵ takže výsledně šlo o celkovou sumu 270 zl. 15,5 kr.

Jejich další propočty do podoby individuální subrepartice, rozepisující adresně platební povinnosti jednotlivých poddaných, již zřejmě zpracovával nový sušický lokální komisař Johann Josef Erben, současně administrátor komorních statků v Čechách. Ku pomoci měl také účetního státních statků Unruha z Brandýsa nad Labem a podle litery instrukce z února 1780 ještě jednu osobu z řad sušických měšťanů, která vše ještě kontrolovala – hospodářského inspektora Františka

1876V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 215.

1877Protokol z téhož dne o stanovení dividend je vtělen in: SOKA Klatovy, AMS, sign. 666, „*Berechnung des Diwidenten oder der Belegung für die Robot-Reluizion und Dominikal-Erbgrundeinse bey der königl. Stadt Schüttenhofen*“.

1878SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1779.

1879SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781, oddíl 3, „*Consignation jener Arbeiten, die bisher durch die Robot, theil durch Bezahlung bestritten worden, die also künftighin nach zertheilten Mayerhöfen und aufgehobener Robot annoch erforderlich sein werden. Nach dem Maasstab der 1779 und 1780er Rechnungen, in welchen Jahren das neue System schon in seinem Gang ware.*“

1880SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „*Consignation deren gedungten Fuhren, sowohl zu verschiedener Gemeind-Arbeith, als auch bey dem reservirten Dominical Bräuhaus pro anno 1781*“.

1881SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781.

1882SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 156, 157.

1883SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „*Ausweis über verschiedentlich verrichtete Arbeith und die diesfällig aus denen Renten empfangenen Bezahlung*“; „*Ausweis wieviel nachstehende zur obiger Stadt gehörige Untertanere mit Zufuhr des Klaftern Holtze ins verdienen gebracht und wieviel ihnen aus denen Rendten bezahlet worden*“; „*Ausweis was bei dem Gewölb Amte die Unterthanere besagter Stadt Schüttenhofen an verschiedenen Arbeith verrichtet und wieviel selbten aus denen Rendten bezahlet wurden*“; „*Ausweis was bei dem städtischen Breyhaus die Unterthanere besagter Stadt Schüttenhofen an verschiedenen Arbeith verrichtet und wieviel selbten aus denen Rendten bezahlet wurden*“; „*Ausweis über die von nachbenannten bei dem Wrabczower Dominicalbreuhaus verrichte Arbeith und die diesfällig aus denen Rendten empfangene Bezahlung*“; „*Ausweis, wieviel nachstehende Unterthanere bei Eishauen, Winführen und Einlagen ins verdinen gebracht und wieviel ihnen aus denen Rendten vergüttet worden*“.

1884SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „*Ausweis über die bei Herstellung der vom Wasser abgerissenen Brücken aufgelofene Unkosten*“.

1885SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „*Ausweis was bei denen Teuchten die Unterthanere an verschiedener Arbeith verrichtet und was selbten aus denen Rendten bezahlet wurde*“.

Karla Seidla. Výsledný elaborát všichni tři podepsali a postoupili magistrátu, který vykalkulované hodnoty domovní daně, robotného a pozemkového úroku zanesl do předtištěných dominikální a rustikální gruntovní knihy.¹⁸⁸⁶ Následně vznikla ještě podrobná konsignace rozložení dominikálu podle poplužních dvorů a rustikálu podle jednotlivých vsí.¹⁸⁸⁷ Nejpozději v květnu 1782 se všechny sušické aboliční elaboráty dostaly do rukou přímo Franzi Antonu Raabovi,¹⁸⁸⁸ jenž pro potřeby finalizace sepsal 20. května několik postřehů,¹⁸⁸⁹ vycházející přitom z kalkulací naznačených již v únoru Unruhem.¹⁸⁹⁰ Nejprve se pozastavil u výpočtu čistého ročního příjmu městského hospodářství za léta 1772–1774. Jelikož příjmy činily za tři léta v součtu celkem 16 352 zl. (tzn. 5 450 zl. 54,5 kr. v průměru za rok) a vydání 14 860 zl. 16,5 kr. (tzn. 4 953 zl. 25,25 kr. ročně), vycházel průměrný roční přebytek 497 zl. 29,25 kr. Raab se zde ale odchýlil od závěrů svých podřízených a upozornil, že do vydání se vůbec nezapočítaly dluhy, které vyčíslil na 23 847 zl. a úrok z nich při běžné úrokové sazbě 4 % na 1 037 zl. 52,75 kr. Skutečnou bilanci tak konstatoval jako zápornou (-541 zl.). Následně se zaměřil pouze na vrchnostenské hospodaření (*Mayerschafts- und Robotbenutzung*). Průměrný hrubý roční výnos vycházel na 2 044 zl. 14,25 kr., k nimž připočetl 640 zl., které byly průměrným ročním vydáním za námezdní pracovní sílu za léta 1779–1780 a vyjadřovaly hodnotu robotní práce.¹⁸⁹¹ Vycházelo 2 684 zl. 14,25 kr. K této částce postavil jako opozitum 3 717 zl. 22,75 kr., získané zavedením robotně-aboličního systému z výnosu domovní daně (318 zl.), robotného od rustikalistů (1 911 zl. 24,5 kr.) a pozemkového úroku od nových kolonistů (1 487 zl. 58,25 kr.). Reformou tedy pro městský důchod garantoval zisk 1 033 zl. 8,5 kr., což bylo o více než 800 zl. než v případě Klatov a o 500 zl. méně než u Domažlic.¹⁸⁹² Po snížení o deficitních 541 zl. Raab očekával, že se napříště bude sušické městské hospodářství pohybovat v kladných hodnotách s čistým výnosem 492 zl. 44 kr. Kromě těchto více méně věcných poznámek pro sušický magistrát ještě sestavil instrukci, datovanou sice rovněž 20. květnem 1782,¹⁸⁹³ avšak

1886Zatímco u komorních a exjezuitských panství se po stanovení příslušných dividend provedla individuální subrepartice centrálně ve Vídni prostřednictvím dvorskou komorní účtárnou speciálně ustaveného účetního a teprve výsledky se v místě zaznamenaly do nově zřízených rustikálních a dominikálních gruntovních knih, bylo u královských měst rozhodnuto subrepartice provádět přímo v městských kancelářích prací lokálního komisaře von Aichelburga a jeho revidenta (provedlo se tak Ústí nad Labem a Litoměřice). Jak známo, Sušici již Aichelburg nestačil osobně provést a tato povinnost přešla na jeho nástupce, lokálního komisaře Erbena. Kladlo se mu na srdce vypočítávat povinnosti jednotlivých poddaných podle dvorskou kanceláří stanovených dividend přesně a výsledky zanášet rovnou do příslušných gruntovních. Správnost měl kontrolovat lokálním komisařem z řad měšťanů vybraný jedinec. Poté oba subrepartici podepsali a jeho správnost nechali ověřit magistrátem. Následně ji podepsal lokální komisař a zaslal magistrátu, který údaje zanesl do nových rustikálních a dominikálních gruntovních (instrukce v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.). Srov. SOKA Klatovy, AMS, sign. 665, „*Individuale Berechnung der Erbgrundzinse für die Dorfschaften der königl. Stadt Schüttenhofen*“; tamtéž, sign. 667, „*Individual-Berechnung der Robot Reluizion für die Dorfschaften der königl. Stadt Schüttenhofen*“. Závaznou a definitivní platnost potom měly pozemkové knihy: tamtéž, sign. 355, „*Dominical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhme Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorfschaften*“; tamtéž, sign. 356, „*Rustical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhme Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorfschaften*“. Z diplomatického hlediska individuálnímu vyúčtování, jakož i oběma pozemkovým knihám věnoval pozornost na plzeňském materiálu Jiří KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, Praha [1983]. Diplomová práce, Katedra archivní a pomocných věd historických Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 57–73.

1887Nese datum 28. února 1782 (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 24).

188829. května 1782 byly všechny aboliční elaboráty uloženy v Raabově vídeňské kanceláři (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., soupis písemností datovaný 29. května 1782).

1889SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., „*Finalisierung des Robotabolizionsystems auf den Realitäten der königl. Stadt Schüttenhofen*“.

1890Jsou zapsány in: SOKA Klatovy, AMS, sign. 666, „*Berechnung des Diwidenden oder der Belegung für die Robot-Reluizion und Dominikal-Erbgrundeinse bey der königl. Stadt Schüttenhofen*“.

1891K výpočtu této částky srov. SOKA Klatovy, AMS, sign. 664, „*Vorige Ertragnis ausweisend, was die Renten der königl. Stadt Schüttenhofen vom Jahre 1772 bis 1774 in drey Jahren, nachdem Ausweise der Rechnungen durch allen Rubriken und hiemit im Durchschnitte jährlich bey der geleisteten Natural Roboth und bey dem Mayerschafts Betrieberein abgeworfen haben, und wieviel künftig die stehen geblieben Rubriken bey dem neuen System an Einnahm und Ausgabe ausmachen*“.

1892V. ČERNÝ, *Pozemková reforma*, s. 300, poznámka č. 14.

1893SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., „*Instruction über das bereits eingeführte Robotabolizionsystem für die königl. Stadt Schüttenhofen in Böhme*“. Srov. k tomu V. ČERNÝ, *Pozemková*

určenou k přečtení teprve po ratifikaci finalizační smlouvy císařem. Klád v ní městské radě na srdce pečlivě uložit všechny elaboráty do městského archivu (na ochranu před požárem) a pořídit opisy některých z nich. Po skončení prozatimního stavu mělo dojít k vyúčtování a všechny přeplatky se měly poddaným přičíst k dobru a odečítat z nich až do vyčerpání následující platby. Současně bylo s přihlédnutím k císařské vůli rozhodnuto finalizační smlouvu nechat podepsat také poddanými.

Dne 8. června 1782 byl vydán dvorský dekret, podle něhož měli komorní administrátoři Schmid a Erben vyhlásit finalizaci 13 panství královských měst a s nimi také Sušice.¹⁸⁹⁴ Protože právě v době vydání dekretu do Vídně došly zprávy o nespokojenosti sušických poddaných s novým systémem a toužebně očekávanou finalizací, nabádalo se, aby byli místní trpěliví, dokud na ně nepříjde řada. 24. srpna však psalo gubernium Erbenovi, aby se k finalizaci záhy přikročilo.¹⁸⁹⁵ V létě nervozita sušické městské rady dostoupila vrcholu. V průběhu července 1782 adresovala krajskému úřadu prosbu o urychlení finalizace. Gubernium se v odpovědi do Písku odvolalo na dvorský dekret z 8. června. Sušičtí z toho patrně byli v rozpacích, protože v srpnu svou prosbu opakovali. Gubernium krajskému úřadu 24. srpna sdělilo, že bude Erbenovi adresovat žádost, aby za urychlení sušické finalizace intervenoval.¹⁸⁹⁶ Erben se vyjádřil až 18. září ze Zbiroha: odpovídal, že provedení finalizace je v moci finalizační dvorské aboliční komise ve Vídni. Ujišťoval ale, že podle jemu došlého dvorského dekretu z 30. srpna k finalizaci sušického systému brzy dojde a přislíbil se za ni přimluvit. Skutečně, tento dvorský dekret uváděl, že Erben brzy obdrží kompletní písemnou agendu (gruntovní knihy, finalizační smlouvu aj.), kterou bude po vzoru Litoměřic sušickému magistrátu slavnostně publikovat za asistence krajského úřadu (v příloze dekretu patrně byla Raabova instrukce z května). Gubernium tuto informaci urychleně odeslalo do Písku a vyložilo dekret z 30. srpna tak, že císař tohoto dne ratifikoval sušický finalizační kontrakt a nařídil jeho publikování v Sušici.

Městská rada mezitím dále neklidněla. 4. září purkmistr František Jan Němejc požádal krajský úřad s odvoláním na císařský reskript z 10. června 1774 údajně již potřetí o vojenskou exekuci na neplatící poddané, protože městská obec v důsledku nedoplatků nezvládala splácet extraordinarium. Krajský úřad reagoval 9. září podrážděně a nařkl magistrát ze špatného výkladu císařského reskriptu z roku 1774. Purkmistr Němejc proto 14. září dopsal guberniu, že situace obecního hospodářství je žalostná a že město nemůže z výnosu vrchnostenského hospodaření splácet daně. Implicitně za hlavní viníky označil poddané, kteří dluží důchodu značné částky a nemají se k jejich úhradě.¹⁸⁹⁷ Přesto ještě v září stihli Sušičtí jednu supliku za urychlení finalizace. Gubernium se 5. října opět obrátil na Erbeny. 4. listopadu tak krajský úřad dopsal na gubernium, že se naděje na finalizaci opět vzdaluje. Zdroj této informace není znám, v každém případě gubernium po měsíci opis píseckého listu zaslalo Erbenovi, který se již předtím nechal slyšet, že Sušici finalizuje až společně s Domažlicemi a Klatovy. Gubernium tak v součinnosti s krajským úřadem nepřestávalo připomínat, jak nutná a žádoucí finalizace v Sušici je. Úředníci byli bez váhání přesvědčeni, že reforma je pro město velmi blahodárná. Revizní účetní Unruh, jenž navrhoval v únoru 1782 částečné snížení robotného pro poddané, konstatoval, že Sušice je vůbec nejchudším městem v království, jež před reformou ze svých vysokých dluhů nebylo s to hradit ani úroky z nich. Po reformě získalo dle jeho propočtů do rozpočtu navíc 1 033 zl. 8,5 kr.¹⁸⁹⁸ Takto deklarované srovnání feudální renty však nebylo zcela přesné. Kupř. se zcela pominulo, že Hartmaničtí poddaní platili 130 zl. robotného.

reforma v XVIII. století, s. 204. Instrukce je dochovaná kupř. pro České Budějovice (SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, kniha č. 544, fol. 22r–27r).

1894V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 212–213.

1895NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5.

1896Krajský úřad o tom sušický magistrát informoval přípisem z 2. září 1782 (NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5). V městské radě se četl 6. září 1782.

1897„*die hiesige Gemeinwirtschaft dermalen in solchen mäslichen Umständen sich befindet, dass nicht im Stande ist die kais. königl. Gaben zu tilgen, den erforderlichen Biertatz um den obrigkeitlichen Nutzen befördern zu mögen zu verschaffen weder die unumgängliche wochentliche Auslagen, schweigend die ausfallende Interessen von denen schuldigen Capitalien zu bezahlen.*“ (NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5).

1898„*die königliche Stadt Schüttenhofen, welche die ärmste königl. Stadt im Königreich Böhmen ist*“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. 666, „*Berechnung des Diwidenden oder der Belegung für die Robot-Reluizion und Dominikal-Erbgrundeinse bey der königl. Stadt Schüttenhofen*“).

Tab. č. 32: Feudální renta sušických poddaných těsně před a po zavedení Raabovy reformy

Lokalita	Výnos feudální renty do 31. prosince 1778		Výnos feudální renty od 7. února 1783			
	Výnos vrchnostenského úroku a rekogniční renty	Jednosměrní potažní/pěší roboty (dní ročně)	Domovní daň	Robotné	Pozemkový úrok	Celkem
Divišov	-	-	-	-	138 zl. 33,5 kr.	138 zl. 33,5 kr.
Dolní Staňkov	-	0/26	-	-	9 zl. 1,75 kr.	9 zl. 1,75 kr.
Dobršíň	63 zl. 48,75 kr.	1092/403	63 zl.	514 zl. 40,5 kr.	18 zl. 35,75 kr.	596 zl. 16,25 kr.
Dvorec	24 kr.	312/52	12 zl.	57 zl. 43,25 kr.	81 zl. 13,75 kr.	150 zl. 57 kr.
Hartmanice	-	-	-	-	87 zl. 4 kr.	87 zl. 4 kr.
Humpolec	28 zl. 6,5 kr.	78/884	31 zl. 30 kr.	96 zl. 41,25 kr.	15 zl. 38 kr.	143 zl. 49,25 kr.
Chmelná	55 zl. 32,75 kr.	1014/221	48 zl.	300 zl. 28,25 kr.	190 zl. 27,5 kr.	538 zl. 55,75 kr.
Kadešice	75 zl. 49,75 kr.	1014/897	63 zl.	459 zl. 46,75 kr.	-	522 zl. 46,75 kr.
Platoř	50 zl. 18 kr.	702/182	36 zl.	176 zl. 12,75 kr.	4 zl. 26,75 kr.	216 zl. 39,5 kr.
Podmokly	33 zl. 1,5 kr.	780/494	45 zl.	305 zl. 51,25 kr.	28 zl. 3,25 kr.	378 zl. 54,5 kr.
Rok	-	-	-	-	261 zl. 58,5 kr.	261 zl. 58,5 kr.
Sušice	-	-	-	-	449 zl. 22,75 kr.	449 zl. 22,75 kr.
Vrabcov	-	-	-	-	115 zl. 57,75 kr.	115 zl. 57,75 kr.
Záluží	-	0/39	6 zl.	-	37 zl. 44,5 kr.	43 zl. 44,5 kr.
Σ	307 zl. 1,25 kr.	4992/3198	304 zl. 30 kr.	1911 zl. 24,5 kr.	1438 zl. 7,25 kr.	3654 zl. 1,75 kr.

Pramen: SOkA Klatovy, AMS, sign. 355, „*Dominical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhme Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorfschaften*“; sign. 356, „*Rustical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhme Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorfschaften*.“

Přicházející zima znemožnila stihnout finalizaci jihozápadočeských měst ještě do konce roku 1782. Teprve v předjaří 1783 došlo ke kýženému. Komisař Erben dorazil do Sušice 6. února odpoledne. Vlastní finalizaci vyhlásil 7. února a po přenocování hned následujícího dne odcestoval do Klatov a Domažlic. V dubnu poslal vyúčtování za diety všem třem městům, přičemž na Sušici připadla částka 74 zl. 6 kr. za jeden den, který v ní strávil. Sušický magistrát se ale vymluvil na obrovské nedoplatky, které má na aboličních penězích od rustikalistů (k 31. prosinci 1782 celkem 1 254 zl. 29 kr.) i dominikalistů (k témuž datu 2 160 zl. 14 kr.). Královský podkomoří se ze tří měst pozastavil u Sušice a varoval, že jakékoliv vydání by pro napjatý rozpočet města znamenalo bolestnou komplikaci a doporučoval částku rozepsat Klatovům a Domažlicím. Příslušnou částku však Sušičtí nakonec v březnu přece jen zaplatili.¹⁸⁹⁹

Hotový a oběma smluvními stranami podepsaný finalizační kontrakt zaslalo gubernium 27. září do Vídně. Dvorským dekretem z 27. listopadu 1783 bylo uvedeno ve známost, že císař 17. listopadu 1783 smlouvu stvrdil svým podpisem.¹⁹⁰⁰ V této podobě se následně odeslala zpět do Sušice, kde byla uložena v městském archivu společně s ostatními raabizačními elaboráty. Základní přehled vrchnosti dávaly tabelárně koncipované gruntovní knihy, evidující rozlohu držných pozemků u jednotlivých poddaných po provedení reformy.¹⁹⁰¹ Neměly charakter kopiáře trhových smluv, ale pouze tabelárních přehledů. Trhové smlouvy pro prvotní nabyvatele rozdělené dvorové půdy nebyly vůbec uzavřeny, jistě i z důvodu, že bývalé dvorové pozemky obdrželi poddaní bezplatně.

¹⁸⁹⁹Je o tom dochována kvitance z 24. března 1783 v NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5.

¹⁹⁰⁰NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5.

¹⁹⁰¹SOkA Klatovy, AMS, sign. 355, „*Dominical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhme Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorfschaften*“; sign. 356, „*Rustical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhme Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorfschaften*.“

Prozatímní smlouva (§ XVII) navíc prohlásila tyto gruntovní knihy za nezměnitelné a stanovila jakékoli pozdější změny zapisovat do zvláštních protokolů změn (*Veränderungsprotokolle* – na sušickém panství byly založeny až ve 40. letech 19. století pod názvem *Veränderungsbücher*).¹⁹⁰² Teprve poté bylo možné provést právní zajištění rozparcelovaného dominikálu vyhotovením kupních smluv a jejich intabulací do speciálně založené dominikální gruntovní trhové knihy.¹⁹⁰³ Začalo se s tím nesměle v roce 1784 a následně hlavně v průběhu roku 1785. Jak přitom dosvědčují matriky, obývali dominikalisté rozparcelované dvory již v letech 1779 a 1780, takže datum uzavření smluv jen de iure dovršilo již několik let existující situaci.

5.2.9 Parcelace a její konkrétní podoba

Parcelace většiny dvorové půdy podstatně proměnila stávající sídelní strukturu sušického panství. Uvádět konkrétní čísla je poněkud ošidné, protože raabizační sumáře se v rozlohách rozparcelované dvorové půdy nepatrně odlišují.¹⁹⁰⁴ V každém případě se sedm poplužních dvorů, tvořících soubor celkem 11 konskripčních čísel, transformovalo na 39 obytných stavení,¹⁹⁰⁵ k nimž se přiměřily více než tři čtvrtiny bývalé dvorové orné půdy.¹⁹⁰⁶ Zkrátka nepřišli ani rustikalisté ve „starých“ vesnicích, ležících mimo dosah původních dvorů (tj. Dobršín, Dvorec, Humpolec, Velká Chmelná, Kadešice, Platoř, Podmokly), nezakoupení poddaní, mlynáři, měšťané a sousedi v samotné Sušici – celkem v jejich prospěch odplynulo 20 % dvorové orné půdy. Jedna novoosídlenecká usedlost měla v průměru rozlohu 18 857 čtv. sáhů (tzn. 6,78 hektaru). Přiděly kolem 20 000 čtv. sáhů byly také častější, směrem nahoru tuto hranici překonalo 17 kolonistů. V průměru největší přiděly získali na Roku, Malé Chmelné a Vrabcově, zatímco menší hospodářství vznikla ze Špitálského dvora. Vůbec největší raabizační usedlost se zřídila v Hartmanicích – tamní, ač nejmenší poplužní dvůr se přetransformoval v jedinou usedlost o rozloze 46 314 čtv. sáhů (tj. 87 měřic 11,5 měřičky). Rocké usedlosti atakovaly hranici 30 000 čtv. sáhů, malochmelenské až na jedinou výjimku klesly pod 25 000 čtv. sáhů, vrabcovské již byly blízko hranici 20 000 čtv. sáhů a divišovské s červenodvorskými nepřekročily pomyslnou hranici 15 000 sáhů, považovanou za mez

1902K vedení těchto knih byla vydána tiskem instrukce dle košumberského vzoru: SOkA České Budějovice, Archiv města České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, fol. 109r–150v, „*Unterricht für die sammentlichen Wirthschaftsämter der kaiserl. königl. Kammeral- und Exjesuiten herrschaften, wie die auf allerhöchstem Befehl Ihro kaiserlichen königlichen Apostolischen Majestät zu errichtenden Grundveränderungsbücher, wo das neue Robotabolitionssystem eingeführt worden, zu halten sind*“. Zvláštní instrukce se vytiskla i pro evidenci plateb poddaných (tamtéž, fol. 151r–156v, „*Unterricht für das Wirthschaftsamt der kaiserl. königl. Herrschaft Koschumberg in welchem dasselbe angewiesen wird, wie sich sowohl in Betreff der landesfürstlichen ordinari militär Contribution, als auch deren grundherrlichen Giebigkeiten, nemlich der Robot-Reluition, und der Erbgrundzinsen, nachdem dermalen die Rustical- und Dominical- Grundbücher, über das neue Robot-Abolitions-System zu Stand gebracht, und in selben gedachte Giebigkeiten, nach den in geometrischen Tabellen beschriebenen Ausmessungen der besitzenden Realitaeten festgesetzt worden, in Vorbeschreibung derselben Schuldigkeit und Einhebung, wie nicht minder ordentlicher Berechnung zu verhalten seye*“).

1903SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominical-Grund Verschreibungs Buch der königl. Stadt Schüttenhofen Prachiner Kreises im Königreich Böhmen, in welchem die Verschreibungen und errichtete Verträge zwischen den Grundbesitzern über die von einem an dem andern emphyteutisch überlassene herrschaftliche Gründe eingetragen worden. Anfangend seit dem im Jahre 1783 finalisirten Roboth-Abolitions Systeme*“. Zapisování však nebylo zcela obligatorní a zvláště u nemovitostí v Sušici často docházelo k intabulaci smluv do městských trhů.

1904Názorně tuto skutečnost demonstrují v příspěvku J. LHOTÁK, *Několik poznámek k rozsahu vrchnostenského hospodaření královských měst v 18. století a možnostem jejich studia (sušický příklad)*. .

1905 počet stavení před reformou	počet stavení po reformě
Červený Dvůr	4 (čp. 10–13)
Divišov	6 (čp. 68/III, 71–75/III)
Dolní Staňkov	1 (čp. 11)
Hartmanice	1 (čp. 12)
Malá Chmelná	4 (čp. 23, 27–29)
Rok	8 (čp. 1, 2, 33–38)
Sušice	10 (čp. 127–129/II, 139–145/II)
Vrabcov	5 (čp. 70/III, 76–79/III)
Σ	39

1906O více než třech čtvrtinách celkové výměry půdy pro novoosídlenecké usedlosti hovoří Josef TLAPÁK, *Raabisace na Zbraslavi*. In: Jana Pšeničková – Olga Roháčová – Jíří Šouša (red.), *Pocta nestoru české agrární historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc., Praha 2003*, s. 117.

ekonomické agrární soběstačnosti. Vyjádřeno v měřicích,¹⁹⁰⁷ pohybovala se rozloha raabizačních usedlostí nejčastěji mezi 31 až 40 měřicemi (11 usedlostí) a dvou sousedních hodnotách (21 až 30 celkem devět usedlostí, 41 až 50 osm usedlostí),¹⁹⁰⁸ čímž se v podstatě naplňoval Raabův předpis z instrukcí pro lokální komisaře.¹⁹⁰⁹ Již ve své době byl ovšem považován za podhodnocený, jak vyplývá z norem na dělení velkých selských usedlostí – právě hranice 40 měřic byla rozhodující.¹⁹¹⁰ Dvorská aboliční komise na základě teoretického výpočtu došla k závěru, že při velikosti novoosídlenecké usedlosti 20 měřic – a to i na nejlepší půdě – se hospodář dostane 9 zl. do deficitu a usedlost tím pádem nebude ekonomicky soběstačná. Stane se jí teprve při 50 až 60 měřicích méně úrodné půdy či 40 až 50 měřicích dobré půdy.¹⁹¹¹ Agrární anketa na sklonku 19. století stanovila pro bývalou sušickou poddanskou ves Kadešice nejpřiměřenější velikost usedlosti 10 až 15 hektarů,¹⁹¹² což by odpovídalo 52 až 78 měřicím. Nadto je nutné vzít v potaz, že v 18. století by se při extenzivním hospodaření potřebovalo půdy jistě více.¹⁹¹³ U novoosídlenců hospodařících na méně než 30 měřicích bylo již v Raabově době jasné, že nemohou pouze z výnosu usedlosti uživit rodinu, vydržovat tažný dobytek a hradit feudální rentu,¹⁹¹⁴ takže se automaticky předpokládal jiný zdroj výdělku.¹⁹¹⁵ Hned pět usedlostí však překročilo hranici 51 měřic, které Raab prohlašoval za výjimečnou – v sušických poměrech by takový přívlástek slušel spíše mezním hodnotám 10 měřic na jedné a 87 měřic na druhé straně. Podpůrné půdní přiděly rustikalistům rozlohou kolísaly kolem 5 000 čtv. sáhů a povětšinou se připsaly chalupníkům a domkářům (Dobršíň, Hartmanice, Chmelná, Platoř, Podmokly), jak požadovala interimální smlouva. V několika případech se ale dostaly i velkým sedlákům (Dvorec čp. 7 a 8, Chmelná čp. 2) a zámožným měšťanům, kteří rozhodně nebyli bezzemky tak, jak předpokládala prvotní myšlenka Raabova.

Při sledování byrokratického soukolí je samozřejmě na místě otázka, jak rychle celý proces probíhal a zda se hned v prosinci 1778 podařilo získat zájemce o všechen nabízený dominikál a rozparcelovat ho tudíž takřka „přes noc“. Jak víme v obecné rovině, přihlašovali se zájemci – ideálně z řad domkářů a malých chalupníků – o přiděl u toho kterého dvora včetně požadavku na jeho rozlohu na vrchnostenské kanceláři.¹⁹¹⁶ Sušické prameny tuto praxi bohužel jednoznačněji neosvětlují. Z jiných velkostatků zaznávají ambivalentní reakce: na karlštejském panství poptávka

1907 Konkrétní hodnoty velikosti usedlostí v měřicích přehledně udává SOKA Klatovy, AMS, sign. 355, „*Dominical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhme Prachiner Kreises mit dem Robotabolitions System von ersten January angefangen. Für die Dorfschaften*“.

1908 Na panství města Plzně byly nejčastější rozlohy přidělu 20 až 30 měřic (30 %) a 31 až 40 měřic (24 %). J. KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 177. Na kolínském panství byla nejčastější rozloha rovněž 31 až 40 měřic (Jaroslav SCHNEIDER, *Zrušení roboty a vznik familií v 18. století*. In: Ročenka města Kolína a okresu, Kolín 1941, passim).

1909 V roce 1775 Raab považoval za nejnižší možný půdní přiděl pro rodinu 15 strychů (William E. WRIGHT, *Self, Seigneur, and Sovereign. Agrarian Reform in eighteenth-century Bohemia*, Minneapolis 1966, s. 64–65) a za neživotoschopnější střední usedlost o velikosti 50 až 60 měřic (J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 42 podle SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, kniha č. 544, fol. 15r (instrukce z 24. října 1778)). Srov. ještě V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 34, 110.

1910 Kamil KROFTA – Emanuel JANOUŠEK, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949 (= Laichterův výbor nejlepších spisů poučných 80), s. 382. Dvorský dekret z 16. srpna 1787 tuto podmínku upravil v tom smyslu, že v horách nemusí být hranice 40 měřic, stanovená dvorským dekretem z 18. května 1786, dodržena z důvodu, že tu jsou i neagrární možnosti výdělku (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 659, tištěné nařízení gubernia z 27. srpna 1787).

1911 Podrobně W. E. WRIGHT, *Self, Seigneur, and Sovereign. Agrarian Reform in eighteenth-century Bohemia*, s. 124–125.

1912 *Výsledky šetření (agrární anketa) poměrů hospodářských i kulturních zemědělského obyvatelstva v království Českém v letech 1898–1900*, Praha [1902], s. 482.

1913 Výpočet podle: Bedřich MENDL, *Z novějších dějin agrárních (1789–1848)*, Agrární archiv 6, 1919, s. 104–105.

1914 30 měřic odpovídá 5,69 hektaru či 15 výsevkovým strychům, které se považují za hranici ekonomické soběstačnosti: Markus CERMAN – Eduard MAUR, *Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650–1750*, ČCH 98, 2000, s. 749.

1915 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 35.

1916 Tak hovoří instrukce F. A. Raaba pro Českobudějovické z 24. října 1778 (SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, kniha č. 544, fol. 14r–21v). Raab si zde vyhradil možnost jednotlivé uchazeče přehlédnout. Naproti tomu V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 110, uvádí, že přihlášky přijímal lokální komisař.

podstatně převyšovala nabídku a aboliční úředníci mohli vyhovět jen některým z žadatelů,¹⁹¹⁷ na panství plzeňském byli poddaní k zakupování nových usedlostí naopak nuceni a dokonce přiváděni v poutech.¹⁹¹⁸ V sušickém případě jediné matriky naznačují, že nová stavení z poplužních dvorů byla obydlena již v roce 1779. Městské účty k tomu doplňují, že nejpozději v lednu 1780 sloužila novým majitelům již beze zbytku.¹⁹¹⁹ Jiná situace ovšem mohla panovat u polí, luk a zahrad.¹⁹²⁰ V každém případě je nutné počítat s tím, že výčet jmen zachycený geometrickým měřením z let 1779–1781 a následně vtělený do dominikální gruntovní knihy byl výslednicí delšího časového intervalu, jenž rámcově ohraničil prosinec 1778 až prosinec 1780. Nemusí tedy nutně souhlasit jím uváděná jména se jmény prvních novousedlíků. Nejlépe si vlastní dopad a výsledky parcelace přiblížíme, pokud si probereme jednotlivé lokality. Pro usnadnění výkladu je dělím na vesnice vzniklé rozdělením poplužních dvorů a na vesnice „staré“. Z tohoto roztřídění se vymyká pouze Sušice, jejíž katastr reforma zasáhla parcelací poplužního Špitálského dvora, a Hartmanice s bývalým svobodnickým dvorem.

Tab. č. 33: Participace obyvatel jednotlivých lokalit panství města Sušice na emphyteutizaci dvorové půdy (bez pastvin a rybníků)

Bydliště příjemce přidělu	Špitálský dvůr	Malá Chmelná	Rok	Vrabcov	Divišov	Červený dvůr	Hartmanice	Σ
	čtv. sáhů	čtv. sáhů	čtv. sáhů	čtv. sáhů	čtv. sáhů	čtv. sáhů	čtv. sáhů	čtv. sáhů
Sušice	170 677	4240	21 207	40 499	1782	7012	-	245 417
Hartmanice	-	-	-	-	-	-	59 982	59 982
Dobršíň	39252	-	-	-	-	-	-	39 252
Chmelná	-	127 759	-	-	-	-	-	127 759
Podmokly	-	-	13 035*	-	-	-	-	13 035
Platoř	-	-	1204	1056	-	-	-	2260
Záluží	-	-	28 102	-	-	-	-	28 102
Červené Dvorce	-	-	-	-	-	99 926	-	99 926
Dolní Staňkov	-	-	-	-	-	11 366	-	11 366
Divišov	-	-	-	-	96 948	-	-	96 948
Vrabcov	-	-	-	105 454	-	-	-	105 454
Rok	-	-	191 666	-	-	-	-	191 666
Σ	209 929	131 999	255 214	147 009	98 730	118 304	59 982	1 021 167

Pramen: SOKA Klatovy, AMS, „*Geometrische Realausmessungs-Tabell D (der bey Verstückung der Mayerhöfe emphyteutisch vertheilten herrschaftlichen Dominical Gründe) bey der königlichen Stadt Schittenhofen angehörigen Dorffschaften.*“ **Vysvětlivka:** *= plocha vysušeného Hořejšího rybníka.

Sušický Špitálský dvůr, ležící na vidlici cest na Dolejším Předměstí, tvořil v okamžik parcelace vlastní dvůr čp. 127/II, ovčín čp. 128/II a obydlí dvorového personálu v čp. 129/II s půdním fondem o celkové rozloze 212 717 čtv. sáhů (76,5 ha). Komplex budov se rozprodal za celkovou sumu 444 zl. a stal se základem pro 11 obytných stavení, k nimž se ovšem nepřipojila jen půda přímo z fondu Špitálského dvora, nýbrž v několika případech i dalších dvorů na panství (patrně jen několik málo měsíců po první parcelaci se z pozemkového fondu domu čp. 127/II ještě dodatečně vydělilo

1917Na příkladu karlštejnského panství to ukázal Emanuel JANOUŠEK, *Raabisace na panství karlštejnském (Příspěvek k srovnání raabisacních dávek a měření s dávkami a měřením josefského katastru.)*. In: Od pravěku k dnešku II. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, Praha 1930, s. 257.
1918Miloslav BĚLOHLÁVEK (red.), *Dějiny Plzně I. Od počátků do roku 1788*, Plzeň 1965, s. 273. Srov. V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 208.
1919SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1779. K tomu zbývá doplnit, že v § V prozatímní smlouva určovala, že platba za v dražbě rozprodané dvorové budovy má začít až s 1. lednem 1782.
1920Např. teprve v květnu 1780 byla rozdělena louka při Německém rybníku a ozývali se první zájemci (SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 195).

stavení čp. 144/II a ze 129/II ještě čp. 145/II).¹⁹²¹ Typickým rysem parcelace Špitálského dvora se stal vysoký podíl půdy přidělené rustikalistům, respektive měšťanům a předměstským sousedům.¹⁹²² Získali celkem 44,9 %, čímž na nově zřízená hospodářství (kolonisty) zůstal nejmenší podíl půdy ze všech parcelovaných dvorů. Ovšem měšťané expandovali i mezi samotné kolonisty – pět z nových stavení totiž zakoupili měšťané držící pravovárečné domy v intramurálním prostoru. Získané domky tudíž neobývali a na místo toho do nich ubytovávali (své?) podruhy a čeledě. Také na dvorových dominikálních polích dosáhli nejvyšších podílů sušičtí rustikalisté. Většinu opět tvořili měšťané, připsali si celkem 87 492 čtv. sáhů (z toho 48 547 čtv. sáhů orné), zatímco předměstští sousedé jen 40 462 čtv. sáhů (z toho 22 843 čtv. sáhů orné). Skromnější podíl mělo 12 dobršínských poddaných, kteří emfyteuticky získali pole („kopaniny“) na Ostré hoře, již dlouhá léta předtím Dobršínským pronajímána.

Budova nejmenšího poplužního dvora na panství v **Hartmanicích** (čp. 12) s nejmenším připojeným půdním fondem (60 816 čtv. sáhů, tzn. 21,9 ha) se prodala za 225 zl. poslednímu zdejšímu šafáři Martinu Borovkovi, čímž vznikla největší raabizační usedlost na celém panství. Po jeho předčasné smrti v dubnu 1781 se komplex stavení rozdělil na dva díly mezi jeho dva syny. Původní obytná část čp. 12 připadla Josefu Borovkovi (25 112 čtv. sáhů), nově zkonstituované stavení čp. 51 Ignáci Borovkovi (21 202 čtv. sáhů). Jiné osudy měla louka Laisau, jež přišla do prodeje až 6. března 1785. O pozemek o výměře 13 670 čtv. sáhů se podělili díly o velikosti do 4 000 čtv. sáhů hartmaničtí domkáři a chalupníci, kteří ji již předtím užívali formou nájmu: Anton Polauf (čp. 7), Thomas Rankl (čp. 25), Josef Bauer (čp. 35) a Karl Bauer (čp. 40).¹⁹²³

Nejvíce nových hospodářství vzniklo z poplužního dvora čp. 1 v **Roku** s připojeným ovčínem čp. 2 (obojí konskribováno pod Podmokly). Všechny objekty byly prodány za 523 zl. a rozparcelovány na osm domů, při každém s půdou o celkové rozloze kolem 24 000 čtv. sáhů.¹⁹²⁴ Další dvorovou půdu získalo nezakoupená hájovna čp. 1 v Záluží Františka Jelínka (13 485 čtv. sáhů), jež se emfyteutizovala, stejně jako nezakoupené chalupy čp. 4 Josefa Ketzera tamtéž (6706 čtv. sáhů) a čp. 9 Šimona Schollera (7 911 čtv. sáhů). Odprodeje dalšího zbylé dominikální orné půdy již byly velmi řídké.¹⁹²⁵

V **Malé Chmelné** se všechny dvorové budovy rozprodaly za 279 zl. Nově vzniklá hospodářství získala každé po zhruba 24 000 čtv. sázích. Jako první byla osazena čp. 23 a 27 a připojeno 3 216 sáhů k mlýnu čp. 24. Dalším dělení již probíhalo pozvolněji, ještě v březnu 1783 hospodářský správce žádal městskou radu o vyhlášení mezi měšťany, „*zdalež by někteří chtěli ujmout domkářský grunty chmelenský*“.¹⁹²⁶ Zájem to nepochybně vzbudilo, protože dodatečně vznikly ještě dva domky

1921 Vlastní obytné jádro dvora, jež si ponechalo čp. **127/II**, emfyteuticky zakoupil měšťan Václav Baumann z čp. 22/I (10 444 čtv. sáhů), čp. **128/II** bývalý ovčák Matěj Raitmayer (18 752 čtv. sáhů), čp. **129/II** poddaný z Chmelné Jan Vysoký, žijící na předměstí (12 448 čtv. sáhů). Z čp. 129/II se následně vydělilo ještě čp. 138/II, které zůstalo v majetku městské obce jako pastouška. Dalších osm stavení vzniklo již emfyteuticky a vydělilo se: z vlastního dvora hospodářství čp. **139/II** měšťan a řeznický mistr Josef Hlaváček z čp. 114/I (13 809 čtv. sáhů), čp. **140/II** měšťan a mydlářský mistr Václav Maštovský z čp. 49/I (6995 čtv. sáhů), čp. **141/II** měšťan a učitel František Němejc (10 203 čtv. sáhů, dále z Vrabcova 1584 čtv. sáhů), čp. **142/II** měšťan a zednický mistr Jakub Mirwald z čp. 111/I (6195 čtv. sáhů), čp. **143/II** Ferdinand Jelínek, syn měšťana z čp. 131/I (7853 čtv. sáhů), čp. **144/II** bývalý ovčák Matěj Raitmayer (23 262 čtv. sáhů), z ovčína a obydlí pro personál čp. **145/II** poslední místní šafář Pavel Fuchs (5642 čtv. sáhů).

1922 Výjimkou byl pouze ovčácký mistr, který získal jako výsluhu jedno nové hospodářství, a s tímž přidělem poddaný, který žil dosud na předměstí jako podruh.

1923 Trhová smlouva nese datum 6. března 1785, srov. SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 50, „*Liber contractuum et transactionum Lit. A*“ 1785–1801, pag. 1–3. Lze ovšem vznášet pochybnosti, zda se datace kupní smlouvy kryje s rozdělením louky, je-li uvedena již v geometrickém měření C z let 1779–1781.

1924 Vlastní obytnou část dvora, označenou i příště čp. **1**, získal osobně svobodný František Schreiner z Královského hvozdu (24 027 čtv. sáhů). Ovčín se rozdělil na čp. **2** sušického předměstského souseda a sklářského mistra Franze Zeise (19 011 čtv. sáhů), čp. **33** sušického ovčáckého mistra Andrease Zeise (17 949 čtv. sáhů) a čp. **34** poddaného Jana Zeise z Podmokel (17 543 čtv. sáhů). Z hospodářských budov rockého dvora vznikly domy čp. **35** osobně svobodného Michaela Schweida (později kancelářskou chybou změněného na Schwelcha) ze Zadních Chalup v Královském hvozdu (28 439 čtv. sáhů), čp. **36** osobně svobodného Johanna Georga Pollaufa z Hartmanic (27 326 čtv. sáhů), čp. **37** osobně svobodného Martina Vaňka (28 540 čtv. sáhů) a čp. **38** osobně svobodného Thomase Kieslingera z Královského hvozdu (28 831 čtv. sáhů).

1925 5. března 1836 obec odprodala pole o výměře 1058 čtv. sáhů Johannu Schmiedlovi z Roku (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 58, „*Liber contractuum dominicalium civit. Suticensis lit. C*“ 1827–1848, pag. 211–212).

1926 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 136.

(čp. 28, 29)¹⁹²⁷ a z dalších dvorových objektů se v roce 1804 emfyteutizovala flusárna.¹⁹²⁸ Z rustikalistů získali hned v první fázi reformy malé podíly sedláci z Velké Chmelné (12 017 čtv. sáhů pozemků, z toho 4 668 čtv. sáhů polí). Významnější díly uchvátila malochmelenská rustikální domkářská stavení čp. 25 a čp. 26 – kromě dosud připojené zahrady a pole a navíc každý ještě dalších téměř 8 000 čtv. sáhů dvorové půdy.

Stavení někdejší svobodnické usedlosti a poplužního dvora v **Divišově**, konskribovaném pod sušickým Hořejším Předměstím (čp. 68/III), se rozprodalo za celkových 329 zl. 30 kr. a rozdělilo na šest domků.¹⁹²⁹ Jeden z nových kolonistů začal provozovat šenkovnu, čímž se stal trnem v oku správě sousedního dlouhoveského panství.¹⁹³⁰ Emfyteutizováno bylo i nezakoupené domkářské stavení (hájovna pro divišovské polesí) Jana Grünbergera čp. 67/III, rozhojněné o část dvorových polí o výměře 10 000 čtv. sáhů. Svůj drobný díl získal i mlynář z čp. 69/III.

Prodej budovy **Červeného dvora** čp. 10 vynesl celkem 215 zl. a znamenal vznik čtyř samostatných rolnických hospodářství.¹⁹³¹ Další, menší díly dvorových pozemků připadly třem dosud nezakoupeným a obci poddaným domkářům: čp. 4 Janu Šlechtovi (6 796 čtv. sáhů), čp. 5 Anně Vaňkové (2994 čtv. sáhů) a čp. 6 Sebastianu Schweiglovi (3951 čtv. sáhů) – půdu již dříve přiměřenou ke svým domkům přitom získali automaticky také. Sedláci z čp. 7 a 8 získali každý po jedné rozlehlé louce, sušický měšťan pole. Z Červeného dvora profitoval konečně také sušický poddaný Andreas Grünberger, jenž emfyteuticky zakoupil stavení čp. 11 ve Volšovech (konskribované pod Dolním Staňkovem)¹⁹³² s celkem 11 366 čtv. sáhů půdy.¹⁹³³

Sérii parcelací poplužních dvorů uzavřel **Vrabcov**. Na příkaz barona Aichelburga zůstal v provozu až do druhého čtvrtletí 1780 a nadále v něm pracovalo šest osob (šafář se šafářkou, pasák, dva čeledíni, děvečka), přičemž robotu poddaných nahradila námezdní práce (to byl také patrně hlavní důvod, proč se dvůr ponechal v provozu).¹⁹³⁴ Na počátku roku 1780 se ovšem s parcelací již reálně počítalo. V únoru 1780 doporučil podkomoří odprodat tamních šest tažných volů a nařídil místo toho koupit čtyři koně,¹⁹³⁵ v březnu Sušičtí četli missiv dvorské komisi nařizující likvidaci a parcelaci tohoto posledního dvora.¹⁹³⁶ V květnu 1780 byl již celý dvůr rozprodán¹⁹³⁷ a následně z něj vzniklo pět nových hospodářství.¹⁹³⁸ Část půdy (10 měřic polí a 4

1927Čp. 23 bývalý šafář Filip Niebauer původem z Albrechtic (27 561 čtv. sáhů); čp. 27 ovčácký pomocník Jan Forejt z Kadešic, osobně svobodný (21 943 čtv. sáhů), čp. 28 předměstský soused, podruh a tkadlec ze Sušice Matěj Lysander (celkem 23 196 čtv. sáhů), čp. 29 zednický mistr Ondřej Polák, osobně svobodný (24 575 čtv. sáhů).

192815. srpna 1804 obec na základě licitace ze dne 18. července 1803 prodala Antonínu Rendlovi flusárnu (získala po svém zrušení čp. 34) za 400 zl. (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 57, „*Dominikal Grundverschreibungs Buch [B]*“ 1803–1826, pag. 268–269); tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., „*Verzeichnis derjenigen Individuen, welche später nach der im Jahre 1783 stattgefundenen Mayerhofszerstückung einige städtische Gemeindhuthwaiden, und sonstige Realtaeten ins emphiteutische Eigenthum an sich gebracht haben*“;

1929Čp. 68/III poslední divišovský šafář Jan Kuda (19 608 čtv. sáhů), čp. 71/III osobně svobodný Philipp Hofmann z Královského hvozdu (13 843 čtv. sáhů), 72/III osobně svobodný podruh Jan Klement z Nuzerova (11 894 čtv. sáhů), 73/III osobně svobodný Štěpán Roth (13 766 čtv. sáhů), 74/III osobně svobodný podruh Franz Weber ze Zadních Chalup v Královském hvozdu (13 908 čtv. sáhů) a čp. 75/III osobně svobodný podruh Michael Hofmann z Hrádků v Královském hvozdu (13 866 čtv. sáhů) – všechny obdržely zemědělskou půdu s výměrou kolem 14 000 čtv. sáhů.

1930Srov. stížnost dlouhoveského hospodářského úřadu městské radě z 6. února 1796 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2).

1931Jádro dvora čp. 10 získal osobně svobodný podruh Andreas Pfeifer z Hartmanic (17 166 čtv. sáhů), čp. 11 osobně svobodný Georg Pollauf z Hartmanic (17 165 čtv. sáhů), čp. 12 bývalý hamerník z Nemilkova, osobně svobodný Anton Haslinger (23 576 čtv. sáhů) a čp. 13 osobně svobodný Adam Straub z Královského hvozdu (21 398 čtv. sáhů).

1932Je snad ztotožnitelné s nezakoupenou dominikální chalupou, zmiňovanou v hlavním účtu z roku 1772.

193326. června 1786 hospodářství prodal Johannu Petraschkovi z Podmokel (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 18–19) a ten 11. března 1797 Janu Zelenkovi (tamtéž, pag. 158–159).

1934V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 209.

1935SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 165.

1936SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 173.

1937SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 185. Rychlost odprodeje svědčí o zájmu, který o bezplatný zisk orné půdy mezi venkovany byl.

1938Část dvora označenou i napříště čp. 70/III zakoupil poslední zdejší šafář Bohuslav Dušek vulgo Duchoslav Kožnar (26 166 čtv. sáhů, srov. SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 198). Dále vznikla čp. 76/III bývalého dobršínského domkáře a poddaného Jana Zemana (16 631 čtv. sáhů), čp. 77/III bývalého

měřice luk) si město vyhradilo pro obecní mlýn. Emfyteutizaci odolal pouze vrabcovský vrchnostenský pivovar.

Tab. č. 34: Struktura přidělů raabizací parcelované dvorové půdy novým kolonistům

Špitálský dvůr		Malá Chmelná		Rok		Vrabcov		Divišov		Červený dvůr		Hartmanice	
dům čp.	výměra ve čtv. sázích	dům čp.	výměra ve čtv. sázích	dům čp.	výměra ve čtv. sázích	dům čp.	výměra ve čtv. sázích	dům čp.	výměra ve čtv. sázích	dům čp.	výměra ve čtv. sázích	dům čp.	výměra ve čtv. sázích
127/II	10444	23	27561	1	24027	70/III	26166	68/III	19608	10	17166	12	46314
128/II	18752	27	21943	2	19011	76/III	16631	71/III	13843	11	17165	-	-
129/II	12448	28	23196	33	17949	77/III	21912	72/III	11894	12	23576	-	-
139/II	13809	29	24575	34	17543	78/III	20327	73/III	13766	13	21398	-	-
140/II	6995	-	-	35	28439	79/III	20418	74/III	13908	11*	11366	-	-
141/II	11787	-	-	36	27326	-	-	75/III	13866	-	-	-	-
142/II	6195	-	-	37	28540	-	-	-	-	-	-	-	-
143/II	7853	-	-	38	28831	-	-	-	-	-	-	-	-
144/II	23262	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
145/II	5642	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σ1	212717	-	132012	-	242218	-	147011	-	100008	-	118317	-	59984
Σ2	117187	-	97275	-	191666	-	105454	-	86885	-	90671	-	46314
	55,1 %	-	73,7 %	-	79,1 %	-	71,7 %	-	86,9 %	-	76,6 %	-	77,2 %
Ø	11718	-	24319	-	23958	-	21091	-	14480	-	19826	-	46314
Σ3	-	-	3216	-	28102	-	7392	-	11325	-	13741	-	-
	-	-	2,4 %	-	11,6 %	-	5,1 %	-	11,3 %	-	11,6 %	-	-
Σ4	95530	-	31508	-	22450	-	34165	-	1782	-	13892	-	13668
	44,9 %	-	23,9 %	-	9,3 %	-	23,2 %	-	1,8 %	-	11,7 %	-	22,8 %

Pramen: SOkA Klatovy, AMS, sign. 359, geometrická tabula C, D a textová příloha č. 11. **Vysvětlivky:** Σ1= celková plocha rozparcelovaného dvorového dominikálu (bez pastvin, rybníků a lesů), Σ2= celková plocha rozparcelovaného dvorového dominikálu připadlá novým kolonistům (bez pastvin, rybníků), Σ3= plocha rozparcelovaného dvorového dominikálu poplužního dvora připadlá nezakoupeným dominikalistům (mlýn čp. 24 v Malé Chmelné z malochmelenského dvora, mlýn čp. 69/III v Divišově z divišovského dvora, mlýn čp. 157/II v Sušici z vrabcovského dvora, hospodářství čp. 4–6 v Č. Dvorcích z Červeného dvora, Divišov čp. 67/III z divišovského dvora, hospodářství čp. 1, 4 a 9 v Záluží ze dvora Rok), Σ4= plocha rozparcelovaného dvorového dominikálu připadlá rustikalistům (bez pastvin, rybníků), Ø= průměrná plocha rozparcelovaného dominikálu připadající na jedno nově vzniklé hospodářství. 11*= Dolní Staňkov čp. 11 (zařazení mezi nezakoupené usedlosti je nejisté). o.= obec.

Oproti rolím, loukám a zahradám se hned od začátku parcelace jinak přistupovalo k dvorovým **pastvinám**. Nebyly rozděleny a emfyteuticky rozprodány jednotlivým kolonistům, nýbrž současně s parcelací polí, luk a zahrad dlouhodobě pronajaty vždy „obci“ kolonistů jedné nově vzniklé vesnice.¹⁹³⁹ Vznikla tak situace téměř shodná s institutem obecních pastvin na běžném rustikálu. Praxe však měla své limity: pachtovné vynášelo příliš málo, takže se záhy začaly hledat jiné, intenzivnější způsoby využití, z nichž častější byla emfyteutizace (k odprodeji každé pastviny byl opět nutný souhlas královského podkomořího) anebo rekultivace (např. v les).

špitálského šafáře Matouše Touška (21 912 čtv. sáhů), **78/III** sušického předměstského souseda a řeznického mistra Jana Leopolda (20 327 čtv. sáhů) a **79/III** sušického měšťana Josefa Sedleckého (20 418 čtv. sáhů).
1939 Soupis dominikálních dvorových pastvin eviduje SOkA Klatovy, AMS, sign. 357, oddíl 1, „*Verzeichnis derjenigen herrschaftlichen Hutweiden so zu den Mayerhöfen zugetheilet waren, bey Aufhebung derselben aber den Unterthanen wiederrufflich überlassen worden*“. Jen výjimečně se jedna pastvina dělila mezi obyvatele dvou vesnic. Na panství vznikla taková situace jen v jediném případě: zálužský hajný z čp. 1 se dělil o užívání jedné pastviny s rockými dominikalisty.

Parcelaci nepodlehly z dominikálu stejně jako na dalších raabizovaných panstvích jedině **lesy**.¹⁹⁴⁰ Důvody byly jednak ekonomické, jednak právní. Ačkoli se řešilo, kolik z nich je obecních a kolik dominikálních, dospělo se k názoru, že jsou všechny bez výjimky měšťanského a tudíž rustikálního původu.¹⁹⁴¹ Přesto se v josefském katastru zahrnuly do rubriky dominikálních pozemků.¹⁹⁴² Přítomnost inženýrů se využilo alespoň ke stanovení přesných hranic, vzápětí pojištěných novými mezníky,¹⁹⁴³ i když v březnu 1781 úzkostliví konšelé vyjádřili názor, „*aby lesy pro uvarování outrat měřené nebyly*“.¹⁹⁴⁴ K některým dílčím úpravám došlo až v souvislosti se systemizací lesů na konci 20. let 19. století.¹⁹⁴⁵

Při celkovém zhodnocení parcelace sušických poplužních dvorů se ukazuje, že se práce neomezily jen na krátké období jara 1779, kdy proběhla likvidace dvorové zemědělské půdy, ale že pokračovaly ještě několik následujících let. Klíčový v tomto kontextu nebyl ani podpis finalizační smlouvy. Velmi názorně o tom promlouvá fase josefského katastru z roku 1785, a to především při srovnání s geometrickým měřením raabizačním. Bylo obvyklou praxí, že katastrální elaborát využíval jeho čísel,¹⁹⁴⁶ takže bychom očekávali naprostou shodu, avšak vzájemnou komparací docházíme k opaku (viz tab. č. 35). Rozdílem 40 065 čtv. sáhů (tj. něco přes 14 ha) v celkové výměře vzniká evidentní disproporce.¹⁹⁴⁷ Nezpůsobila ho přitom téměř vůbec dodatečná emfyteutizace dalších dominikálních pozemků, jak by se dalo předpokládat,¹⁹⁴⁸ nýbrž rozdílné výměry pozemků. Ačkoliv totiž josefský katastr pracoval s hodnotami zjištěnými raabizačním měřením, uváděl v některých případech bez bližšího zdůvodnění výměry podstatně odlišné.¹⁹⁴⁹ Další

1940V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 307.

1941Otázka se řešila již v září 1780 (SOka Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 14, 15, 21, 22).

1942**Sušice**: 1 058 492 čtv. sáhů, **Rok**: 275 762,75 čtv. sáhu, **Podmokly**: 23 542 čtv. sáhů, **Divišov**: 247 409,25 čtv. sáhu.

1943SOka Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 37, 62. Později se ale kvůli úspoře od měření lesů upustilo (tamtéž, fol. 40, 46).

1944SOka Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 40; tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.1. (podkomořské missivy z 19. září 1780, 11. října 1780).

1945Na doporučení systemizátora sušických lesů Franze Oppla bylo nařízením gubernia z 30. července 1827 (zmiňeno v listu podkomořího guberniu z 8. dubna 1828, týkajícím se této záležitosti – srov. NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 8182) rozhodnuto zalesnit pastvinu č. top. 612 v rockém a č. top. 56 v divišovském katastru, dosud pronajaté tamním dominikalistům. Současně s tím se rozhodlo odkoupit pole č. top. 614 a 615 rockých dominikalistů Thomase Schwelcha a Johanna Pössla, nalézající se uprostřed zálužského revíru, a proměnit je v les. Zatímco se Schwelchem bylo dohody rychle dosaženo a po svolení gubernia z 2. března 1832 zrealizováno výměnou za díl pastviny č. top. 612, vznikala s Pösslem potíž, vyvolaná Divišovskými. Ti totiž společně s Rockými proti odebrání pastvin protestovali. Vrchnost sice nakonec dosáhla svého, avšak musela dominikalistům odebrané pastviny kompenzovat jinými pozemky. Směna se nakonec uskutečnila jen v případě pole č. top. 614 Thomase Schwelcha, 2. března 1832 ji posvětilo gubernium (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 109). Srov. SOka Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Verzeichnis derjenigen herrschaftlichen Gründe, welche bei Aufhebung der Mayereyen im Jahre 1783 nicht emphyteutisiert, sondern der Stadtgemeinde zu ihrer beliebigen Benützung geblieben und erst nachträglich abverkauft worden sind, mit der Bemerkung, welche hievon die hohe Gub. Bestätigung bereits erhalten haben, und mit Kontrakten versehen sind*“ z 4. října 1848). Odprodeje jiných pozemků byly výjimečné (v roce 1829 vdova Anna Kudová odkoupila obecní pole zvaný Černý lesík či Malá Farářka o výměře 1 měřice 12,75 měřičky, srov. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103).

1946E. JANOUŠEK, *Raabisace na panství karlštejském (Příspěvek k srovnání raabisacních dávek a měření s dávkami a měřením josefského katastru.)*, s. 275–276; František ROUBÍK, *Ke vzniku josefského katastru v Čechách v letech 1785–1789*, SH 2, 1954, s. 153–154.

1947E. JANOUŠEK, *Raabisace na panství karlštejském (Příspěvek k srovnání raabisacních dávek a měření s dávkami a měřením josefského katastru.)*, s. 276 dospěl porovnáním obojího k disproporci 11 008 čtv. sáhů, ovšem nepředpokládal různé způsoby vyjádření plochy měřice u pastvin.

1948Jedinou výjimku tvořilo 2 952 čtv. sáhů polí („kopanin“) na Ostré hoře v Dobrušíně. Ještě v roce 1782 se uvádějí jako pozemky ve vlastní režii (SOka Klatovy, AMS, sign. 357, „*Abgelegene zu keinem Mayerhof zugetheilte Gründe, welche zum Theil den Unterthanen ut Tabella D emphyteutisch überlassen, theils aber zur eigener Benutzung beybehalten worden*“). V josefském katastru měly č. top. 544 a 572 a byly již emfyteutizované.

1949Při komparační analýze emfyteutizovaných pozemků Červeného dvora, které se podařilo identifikovat v josefském katastru, vyplynulo, že z celkem 110 pozemků evidovaných měřeními z let 1779–1782 mělo v josefském katastru jinou rozlohu plných 16 (č. top. 15, 18, 31, 35, 45, 52, 56, 58, 71, 74, 95, 98, v D. Staňkově č. 104, 106, v Sušici č. top. 806, 807). Vyjádřeno plošně, tytéž pozemky, které v letech 1779–1782 inženýři vyměřili na 243 193 čtv. sáhů, měly v josefském katastru výměru jen 241 187 čtv. sáhů. Neexistovalo při tom jednoznačné pravidlo a hodnoty někdy klesaly a jindy stoupaly. Navíc se objevovaly v josefském katastru desetinné hodnoty, jež měření 1779–1782 přehlíželo.

podstatnou okolností je, že josefský katastr nově plošně vyjádřil i půdu raabizačním měřením nepovšimnutou. Především neúrodnou obecní půdu („padrtí“, „kamenina“).¹⁹⁵⁰ Počítat konečně musíme i s přeléváním pozemků v okrajových částech extravilánu kvůli vymezení hranic nově zřizovaných katastrálních obcí.¹⁹⁵¹

Tab. č. 35: Porovnání rozlohy emfyteutizované dvorové půdy na základě geometrického měření (1779–1782) a josefského katastru (1785)

Bydliště vlastníků emfyteutizované půdy	Geometrické měření 1779–1782		Čistopis josefského katastru 1785	
	Rozloha emfyteutizované dvorové půdy (ve čtv. sázích)	Rozloha emfyteutizovaného nezakoupeného dominikálu (ve čtv. sázích)	Rozloha emfyteutizovaného dominikálu v kat. obci (ve čtv. sázích)	Rozloha dominikálu bez lesů a rybníků (ve čtv. sázích)
Sušice	245 141	30 457	223 086	16 157,3
Dobršíň	-	39 251	42 812	2310
Malá Chmelná	127 759	15 001	139 908,5	63 558,25
Rok Záluží	191 666 28 102	-	239 834,4	19 961,75
Vrabcov	105 454	-	272 039,5	-
Divišov	98 210	19 451		
Červené Dvorce	99 926	5011	111 304,25	-
Dolní Staňkov	11 366	-	28 161,5	-
Hartmanice	59 982	-	60 774,6	-
Humpolec	-	21 116	22 440	26 771
Platoř	2260	4395	4393	8710
Podmokly	13 035	25 355	38 250	-
Σ	982 901	160 037	1 183 003,3 čtv. sáhů	137 468,5
	1 142 938 čtv. sáhů			

Poznámka: Pro možnost srovnání výsledků měření z let 1779–1782 s josefským katastrem bylo nutné rezignovat na rozdělení půdy dle poplužních dvorů. Josefský katastr to totiž zavedením zcela nových jednotek (katastrálních obcí) znemožnil a vedením nových hranic došlo k pohybům půdy mezi lokalitami.

Vraťme se ještě ke změnám ve výměře následkem dodatečné emfyteutizace dominikálu. Josefský katastr konstatoval, že po emfyteutizaci z let 1778–1779 existovalo (nebudeme-li počítat plochu rybníků) ještě 137 468,5 čtv. sáhu dominikálu. V naprosté většině ho tvořily pastviny, které se při parcelaci ponechaly v dočasném nájmu novým kolonistům. Měření z let 1779–1782 těmto pastvinám přiznalo rozlohu 147 141 čtv. sáhů,¹⁹⁵² josefský katastr jen 117 296,5 čtv. sáhu. Dalších 12 471,3 čtv. sáhu polí, 2988 čtv. sáhů luk a 698 čtv. sáhů zahrad v sušickém katastru a 1325 v rockém, započítávaných mezi dominikál, náleželo k záduší, o kterém již v polovině 18. století bylo konstatováno, že je ve skutečnosti rustikálního původu. Pouze dobršíňský mlynář užíval v dočasném nájmu 2 310 čtv. sáhů polí a v Malé Chmelné vrchnost držela louku o výměře 379,5 čtv. sáhu. Josefský katastr počítal jako emfyteutické i rustikální pozemky v majetku městské obce,

1950 Raabizační geometři z let 1779–1782 vykalkulovali celkovou rozlohu pozemkového fondu Červených Dvorců (tzn. Červeného dvora a Dvorce) na celkem 243 193 čtv. sáhů (119 878 čtv. sáhů rustikálu a 123 315 čtv. sáhu emfyteutizovaného dominikálu), kdežto josefský katastr o několik let později 259 922 čtv. sáhů.

1951 V případě Červeného dvora přísežní inženýři v letech 1779–1782 vyměřili celkem 123 315 čtv. sáhů emfyteutizovaného dominikálu, rozděleného mezi nově vzniklá hospodářství přímo v areálu Červeného dvora, nezakoupené dominikální chalupy ve Dvorci, dvě selské usedlosti tamtéž (původně nazývané Slepý dvůr), měšťanský dům čp. 24/I v Sušici a chalupu čp. 11 v Dolním Staňkově (Volšovech). Fase josefského katastru z roku 1785 naproti tomu tytéž emfyteutické pozemky rozdělila do dvou katastrálních obcí (Červených Dvorců a Dolního Staňkova) a vyčísli-la je na 122 087 čtv. sáhů.

1952 SOkA Klatovy, AMS, sign. 359, „Verzeichnis derjenigen herrschaftlichen Hutwaiden so zu den Mayerhöfen zugetheilet waren, bey Aufhebung derselben aber den Unterthanen wieder rufflich überlassen worden.“

kteře využívali pastýř, syndik nebo děkan, a také pozemky, které se před rokem 1779 klasifikovaly jako nezakoupené (mlýn čp. 69/III v Divišově) či jako dominikální.¹⁹⁵³

5.2.10 Pokračování emfyteutizace (1784–1848)

Geometrickým vyměřením a podepsáním finalizačního kontraktu se kapitola sušického vrchnostenského hospodaření více méně uzavřela. Raabova reforma dosáhla svého faktického naplnění, i když i poté zůstávalo ne nevýznamné množství půdy v přímém držení městské vrchnosti. V následujících dvou dekádách se především tato půda podrobila dalším transformačním a úsporným opatřením s cílem stabilizovat městské příjmy a odstranit turbulence vyvolané vnějšími i vnitřními faktory urbánní ekonomiky. V kontextu raabizace šlo v přeneseném slova smyslu o její „druhou fázi“, i když více než o faktické pokračování v limitech stanovených finalizační (systemální) smlouvou se uplatnily podmínky poněkud transformované. Také samy úřady ji považovaly za zcela samostatný jev, na raabizaci nezávislý.¹⁹⁵⁴ Nejintenzivnější podoby tato „druhá fáze“ dosáhla v prvním dvacetiletí po podpisu finalizační smlouvy (tj. do roku 1803). Později (po roce 1810) se již omezila jen na jednotlivé případy nebo takové, které nebyly předtím písemně zafixovány. Důvody byly především v celkovém nahlížení státu na emfyteutizaci. Rostoucí inflace vyvolávala dojem, že likvidace panských dvorů snížila produkci obilí a zvýšila počet obyvatel, čímž došlo ke zvyšování cen. Dvorské dekrety z 29. září 1803 a 20. ledna 1804 proto emfyteutizaci podstatně omezily.¹⁹⁵⁵ Důležité v tomto kontextu bylo, že emfyteutizace (někdy ve spojení s parcelací příslušného pozemku) mohla proběhnout buď s výslovným odvoláním na finalizační (systemální) smlouvu a plně v jejích intencích a normách, anebo na ní zcela nezávisle. Prvá varianta měla tu výhodu, že vylučovala zpoplatnění kontribucí, předepisovala však laudemium a eventuálně úhradu části feudální renty v naturáliích. V praxi tak zcela převážila varianta druhá, řídící se vlastními pravidly a předepisující kontribuci. Všechny prodeje mělo schvalovat jako konečná instance české gubernium. To mělo dozor také u případných nákupů nemovitostí. S ohledem na celkový trend šlo však jen o jednotlivé případy,¹⁹⁵⁶ související s regulací ve městě nebo úpravou komunikační sítě.¹⁹⁵⁷

Na sušickém panství setrvala po roce 1783 jako dominikální podstatná část zemědělské půdy. Šlo zejména o **pastviny**. Jejich využívání podle pravidel nastavených raabizací bylo poměrně neefektivní a brzy vedlo k jejich emfyteutizaci. Pro stanovení zákupní sumy se buď určil paušál za jednu měřici, anebo se častěji stanovil až na základě licitace. Pozemkový úrok se vypočítával na základě paušálu vždy, i v jeho případě však mohl být navyšován formou licitace. Již 15. června 1786 se emfyteutizovaly pozemky č. top. 1103, 1104, 1107, 1110 a 111 pod Moserovským lesem o celkové výměře 4 jitra 267 sáhů Janu Fuchsovi.¹⁹⁵⁸ 10. září 1787 došlo k licitaci čtyř dominikálních

1953 Např. pozemek č. top. 43 v Divišově byl podle josefského katastru dominikální a dočasně pronajat mlynáři z čp. 69/III, zatímco geometrické vyměření D jej považovalo za emfyteutizovaný dominikál.

1954 Např. 15. února 1828 psal královský podkomoří magistrátu v souvislosti s doplněním emfyteutických kontraktů obecní pastviny Záluží a pastviny pod kaplí Anděla Strážce: „*Da bei der Stadt Schüttenhofen bei der raabischen Mayerhofzerstückung zwar nicht zerstücket, doch nach der Hand emphyteutisch verkauft wurden und somit diese Letzteren der raabischen Zerstückung getrennt und auf andere Art behandelt worden sind.*“ NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105.

1955 K. KROFTA – E. JANOUŠEK, *Dějiny selského stavu*, s. 378–379.

1956 V roce 1818 obec koupila od Ignáce Borovky z Hartmanic čp. 12 loučku o výměře 100 sáhů při stavení Michala Sallera a vystavěla na ní flusárnu (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

1957 V roce 1832 došlo ke směnám pozemků nutných k regulaci silnice k Dobřšínu – obec měšťanům, přes jejichž pozemky cesta vedla, kompenzovala svou pastvinou Drahelinkou. 1840 koupě tzv. Smetanovského pole a lesa (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft), 1848 koupě pastviny č. top. 1069 Františka Firbasa za účelem napřímení silnice na Volšovy a úpravy koryta Roušarky (tamtéž, sign. (T) Sušice 17, kniha trhů 1846–1850, pag. 844–851); 1849 koupě pozemku od Ferdinanda Sedleckého za týmž účelem. Srov. SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

1958 SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Verzeichnis derjenigen herrschaftlichen Gründe, welche bei Aufhebung der Mayereyen im Jahre 1783 nicht emphyteutisiert, sondern der Stadtgemeinde zu ihrer beliebigen Benützung geblieben und erst nachträglich abverkauft worden sind, mit der Bemerkung, welche hievon die hohe Gub. Bestätigung bereits erhalten haben, und mit Kontrakten versehen sind*“ z 4. října 1848. Od Fuchse později získali díly Jan Míčka (č. top. 1107), František Hora (č. top. 1110) a Antoib Oliva (č. top. 1111).

pastvin u Malé Chmelné.¹⁹⁵⁹ Na dělení participovali majitelé přilehlých pozemků (vesměs obyvatel Velké a Malé Chmelné), kteří si chtěli rozšířit svůj půdní fond (o parcelaci a prodeji se nedochovaly kupní smlouvy).¹⁹⁶⁰ Přesto však pastvin bylo málo a některé raabizační vsi (především Divišov a Rok) trpěly jejich nedostatkem. V emfyteutizacích se tudíž pokračovalo. 23. září 1795 se v dražbě prodala pastvina č. top. 626 u Roku.¹⁹⁶¹ Zcela bez licitačního protokolu se odbyvala emfyteutizace tří pastvin u Podmokel v roce 1789.¹⁹⁶² 2. května 1796 podkomoří povolil a 1. června 1796 obec odprodala pastvinu u Záluží č. top. 626 o výměře 3456 čtv. sáhů zálužskému Thomasi Bauerovi (pozemkový úrok 24 kr. z měřice).¹⁹⁶³ Stejného dne podkomoří svolil k rozprodeji pastviny č. top. 334 zvané Leiten o 26 771 čtv. sázích, patřící původně k rockému poplužnímu dvoru. Smluvně byla zákupní cena určena poměrem 1 zl. 30 kr. za měřici, tzn. celkem 76 zl. 3,75 kr. Rozdělili si ji tři humpolečtí hospodáři – Jan Lotschum, Johann Prinz, Andreas Prosser –, největší díl ale zakoupila humpolecká obec (pozemkový úrok 8 kr. z měřice).¹⁹⁶⁴ Emfyteutizace dominikální pastviny Na Homolce č. top. 8 u Červeného dvora (10 114 čtv. sáhů, tj. 19 měřic 2,5 měřičky) 19. listopadu 1804 a 2. října 1805 vynesla příslušné díly pěti zájemcům, kontrakty se však zaknihovávaly až v roce 1850 (všichni pozemkový úrok 40 kr. z měřice a povinnost platit kontribuci).¹⁹⁶⁵ 3. června 1806 obec prodala Václavu a Dorotě Maršátovým pastvinu Na Fufernách

1959Jednalo se o č. top. 407 (pole a pastvina Březina, celkem 58 měřic 7,5 měřičky), č. top. 409 (pastvina Babka, celkem 5 měřic 5,75 měřičky), č. top. 415 (pastvina Březinka, celkem 11 měřic 6,5 měřičky), č. top. 435 (pastvina Hájek, celkem 46 měřic 13 měřiček). Licitační protokoly již v první polovině 19. století nebyly k dispozici, jak dosvědčují SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., „*Verzeichnis derjenigen Individuen, welche später nach der im Jahre 1783 stattgefundenen Mayerhofszerstückung einige städtische Gemeindhuthwaiden, und sonstige Realitaeten ins emphyteutische Eigenthum an sich gebracht haben*“; tamtéž, sign. II.3.4., „*Ausweis über die spätere Emphyteutisirungen, worüber der Lizitazionsprotokolle anzutragen sind*“ (kolem 1840). Pro výčet jednotlivých kupujících srov. tamtéž, sign. 958, „*Vorschreibungs Ausweis Nro. 3*“. Je ovšem zvláštní, že součtem jednotlivých dílů hlásících se k jednomu topografickému číslu vycházejí hodnoty naprosto neslučitelné jak s výsledky měření 1779–1781, tak josefského katastru: č. top. 407 celkem 28 304 čtv. sáhů či 53 měřic 9,75 měřičky (josefský katastr uvádí 30 036 čtv. sáhů), č. top. 409 celkem 7 077 čtv. sáhů či 13 měřic 6,5 měřičky (josefský katastr uvádí 20 138,5 čtv. sáhu), č. top. 415 celkem 15 760 čtv. sáhů či 29 měřic 13,5 měřičky (josefský katastr uvádí 5696 čtv. sáhů), č. top. 435 celkem 15 311 čtv. sáhů či 29 měřic (josefský katastr uvádí 24 657,75 čtv. sáhu).

1960Jediným dokladem je „*Ausweis über die spätere Emphyteutisirungen, worüber der Lizitazionsprotokolle anzutragen sind*“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.).

1961Pastvina o výměře 3 456 čtv. sáhů (= 6 měřic 8,75 měřičky) se emfyteuticky prodala Thomasi Bauerovi, srov. licitační protokol in: NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105. Později si pastvinu rozdělili Martin Ketzer a Pavel Jelínek (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Verzeichnis derjenigen herrschaftlichen Gründe, welche bei Aufhebung der Mayereyen im Jahre 1783 nicht emphyteutisiert, sondern der Stadtgemeinde zu ihrer beliebigen Benützung geblieben und erst nachträglich abverkauft worden sind, mit der Bemerkung, welche hievon die hohe Gub. Bestätigung bereits erhalten haben, und mit Kontrakten versehn sind*“ z 4. října 1848).

1962První u rocké vápenky, druhá u židovského hřbitova, třetí nazývaná „Grundwiese“. Vysvědčuje o něm SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4., „*Ausweis über die späteren Emphyteutisirungen, worüber die Lizitazionsprotokolle anzutragen sind*“.

1963SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 214–216. Podle sdělení magistrátu podkomořskému úřadu z 18. prosince 1827 schválil podkomoří emfyteutický prodej této pastviny až 1. července 1799 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105).

1964SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 172–173, 174–175, 202–203, 204–205. Licitace pastviny proběhla již 17. dubna 1792, srov. dražební protokol in: NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105.

1965Podkomoří 5. dubna 1805 doporučoval úrok 40 kr. z měřice navýšit, protože je jinak pro důchod zanedbatelný, a současně svou ratifikaci licitačního protokolu z 19. listopadu 1804 podmiňoval tím, aby emfyteuti přijali závazek plnit vojenské příprave (budou-li potřeba). V opačném případě nařizoval pouze dočasný pacht na šest let (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103). V dalším missivu z 16. dubna 1805 již tvrdil, že emfyteutizace pozemku přinese obci při taxě 40 kr. za měřici jen nízký příjem a doporučoval pacht 12 až 18 let (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.). V roce 1850 se jako vlastníci příslušných dílů ohlásili Josef Petraschka, Josef Polauf, Josef Schmiedl z čp. 10, Vojtěch Pfeifer z čp. 12 a vdova Pfeiferová z čp. 14. Žádali o dodatečné sepsání kontraktu (koncepty dodatečně sepsaných smluv in: SOkA Klatovy, AMS, sign. Praes 61; žádost z roku 1835 v NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 104). Srov. ještě tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., „*Verzeichnis derjenigen Individuen, welche später nach der im Jahre 1783 stattgefundenen Mayerhofszerstückung einige städtische Gemeindhuthwaiden, und sonstige Realitaeten ins emphyteutische Eigenthum an sich gebracht haben*“.

za 35 zl. arrhy a 37 kr. úroku,¹⁹⁶⁶ 8. března 1808 prodala díl pastviny č. top. 1349 o 800 sázích Pod Vůstrou u Dolejšího rybníka Jakubu Hrabému výměnou za pole č. top. 1328 a 1329.¹⁹⁶⁷ 20. června 1809 emfyteuticky zakoupili červenodvorskou pastvinu č. top. 12 o celkové rozloze 5 jiter 621 sáhů Jan Čácha a Thomas Pollauf (pozemkový úrok 1 zl. 15 kr. z měřice).¹⁹⁶⁸ Některé pastviny však vrchnost převzala nazpět a pokusila se je využít jiným způsobem, jak nasvědčuje zalesnění původně dominikalistům pronajatých pozemků č. top. 612 v rockém a č. top. 56 v divišovském katastru, byť jen propachtovaných. Licitace se musela konat i kvůli 12 sáhům v jádru raabizační vsi Divišova, který chtěla vdova Kurzová zakoupit kvůli přístupu do kůlny.¹⁹⁶⁹ Pro nevyužitelnost se emfyteutizovaly pastviny na Šibeničním vrchu č. top. 1214, 1230 a 1240, František Firbas a židovský obchodník Lazar Fürth získali v roce 1848 v licitaci díl obecní pastviny zvaný Hořejší luh či Hořejší draha č. parc. 1069.¹⁹⁷⁰ V katastru Malé Chmelné se v roce 1846 emfyteutizovala pastvina sušickému měšťanovi Antonínu Soukupovi o výměře 2 měřice 6,5 měřičky.¹⁹⁷¹ Ve 30. letech začali usilovat o emfyteutický nákup pastviny č. top. 854 v sušickém katastru Divišovští kvůli nedostatku plochy pro pastvu dobytka. Věc se s nejrůznějšími peripetiemi táhla až do konce 40. let.¹⁹⁷² Patrně poslední emfyteutizovanou pastvinou bylo v roce 1847 č. top. 1069, pokryté sejpy. Ostatní emfyteutizace souvisely s regulačními opatřeními v intra- i extravilánu města.¹⁹⁷³

Jak již zaznělo, ne všechny emfyteutizace byly po formální stránce dovedeny až k úplnému závěru, tj. k zaknihování do gruntovních knih. Na vině mnohdy byl špatný přístup úředního aparátu. Např. v roce 1828 se zjistilo, že obec v roce 1817 prodala díl pastviny rockému Andreasi Schafhauserovi, který za ni kromě 25 zl. W. W. nákupní sumy neplatil žádný roční úrok, neboť nebyla vyhotovena příslušná smlouva.¹⁹⁷⁴ Při nápravě tohoto lapsu se vzápětí přišlo na to, že další dva roční obyvatelé, Johann Schmiedl a Adam Wudy, si další díly téže pastviny svévolně přivlastnili a připojili ke svým pozemkům.¹⁹⁷⁵ Wudy navrhl v říjnu 1834 kompenzaci svým odlehlým polem obklopeným obecním lesem.¹⁹⁷⁶ Problém se řešil dodatečným sepsáním kupních smluv a potvrzením královským podkomořím.¹⁹⁷⁷ Závažnější komplikací bylo, že emfyteutizace neprobíhala podle jednotných pravidel (některé z pozemků se řídily a odvolávaly na systemální smlouvu, zatímco jiné vůči ní stály zcela nezávisle) a magistrát pozbýval jistoty, od koho smí požadovat příspěvek na kontribuci. Proto a také z důvodu, že mu u některých emfyteutizací chybí potvrzení guberniem, vznesl 17. července 1827 na zemský podkomořský úřad dotaz, jak nastalou situaci řešit. Když selhalo dohledání příslušných licitačních protokolů v sušické registratuře, podkomoří dovodil, že příslušné transakce museli jeho předchůdci schvalovat a současně doporučoval vyřešit otázky vznášející se kolem zpoplatnění inkriminovaných pozemků kontribucí. Na jaře 1828 se podkomoří

1966SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 58, „*Liber contractuum dominicalium civit. Suticensis lit. C*“ 1827–1848, pag. 232–233.

1967SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 57, „*Dominikal Grundverschreibungs Buch [B]*“ 1803–1826, pag. 52–53. Srov. SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Verzeichnis derjenigen herrschaftlichen Gründe, welche bei Aufhebung der Mayereyen im Jahre 1783 nicht emphyteutisiert, sondern der Stadtgemeinde zu ihrer beliebigen Benützung geblieben und erst nachträglich abverkauft worden sind, mit der Bemerkung, welche hievon die hohe Gub. Bestätigung bereits erhalten haben, und mit Kontrakten versehen sind*“ z 4. října 1848.

1968SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 57, „*Dominikal Grundverschreibungs Buch B*“ 1803–1826, pag. 119–124.

1969NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 8183.

1970Gubernium původně 27. srpna 1846 nařídilo pastvinu rozdělit na šest samostatných parcel, avšak nakonec vznikly jen dva díly: Firbas vydražil 13. dubna 1847 díl o 2 jitrech 1348 sázích za 410 zl. C. M., Fürth o 3 jitrech 700 sázích za 603 zl. C. M. Srov. SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, licitační protokol z 13. dubna 1847 a tamtéž, sign. (T) Sušice 17, kniha trhů 1846–1850, pag. 844–851.

1971SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

1972SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

197330. září 1844 obec prodala řeznickému cechu pozemek o výměře 11,75 sáhů u židovského hřbitova ke zřízení porážky (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 17, kniha trhů 1846–1850, pag. 1–3).

1974NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103.

1975NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103, list sušického magistrátu podkomořimu z 11. 4. 1828.

1976Wudyova suplika z 21. října 1834 v NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 109.

1977Rocký Adam Wudy 5. března 1836 od obce emfyteuticky zakoupil dva pozemky o výměře 177 a 213 čtv. sáhů, náležející dříve k sušické obecní pastvině a později samovolně přiorané k polím č. top. 605, 606, 607 a 608. U první se paušál pozemkového úroku z jedné měřice stanovil na 56 kr., u druhé na 33 kr., placené z poloviny v hotových penězích a z druhé poloviny v sutém obilí (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 58, „*Liber contractuum dominicalium civit. Suticensis lit. C*“ 1827–1848, pag. 221–223; NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 109).

obrátil na komorní prokuraturu.¹⁹⁷⁸ Přesné znění jejího dobrozdání se nedochovalo, avšak na jeho základě gubernium 8. srpna 1828 vydalo dekret, jímž se přiklonilo ke stvrzení většiny emfyteutizací, resp. pro ně dodatečně vypracovaných smluv. Kromě toho stanovilo, aby krajský úřad přímo in situ problém pro jistotu přezkoumal. Učinil tak 20. a 21. června 1836. Výsledkem byl objemný protokol¹⁹⁷⁹ a na jeho základě zpráva z 21. října 1836. Přinesla několik důležitých zjištění: „dodatečná“ emfyteutizace proběhla jednak podle litery systemální smlouvy a jednak podle patentu z 1. září 1798. Krajskému úřadu to dovolilo definovat tři skupiny pozemků. Prvá skupina se neodvolávala na systemální smlouvu, avšak vedle zákupní smlouvy předepisovala placení „lieferungsreution“ a kontribuce, takže držitele touto emfyteutizací prošlých pozemků gubernium mohlo schválit. Stejně tak tomu bylo u skupiny druhé, která naopak postupovala podle systemální smlouvy. Třetí skupinu tvořily dočasné nájmy pozemků.¹⁹⁸⁰ Nejproblematictější situaci krajští úředníci zjistili u pozemků č. top. 1445 a 737 – bývalých rybníků – , protože z nich jejich majitel Jan Adam Uhl neplatil kontribuci ani polovinu feudální renty v obilí. Komisaři doporučovali pozemky vrátit městské obci, protože byly přeměněny na kvalitní louky. V ostatních případech lobbvali za guberniální potvrzení, již jen s ohledem na velká vydání města na různé stavební akce (celkem 15 225 zl.) a skutečnost, že se již vypořádalo s dluhem pro ústecký špitál, již vypovědělo dluh líšťanský a v nejbližší době se chystalo vypovědět dluh kapucínskému klášteru a záduší kostela sv. Václava.¹⁹⁸¹

Dne 9. prosince 1837 se k záležitosti vyslovila komorní prokuratura.¹⁹⁸² Vyšla z předchozí analýzy krajského úřadu: předložené emfyteutizační případy rozdělila do tří skupin: a) pozemky, které dosud daně neplatily (jejich majitelé uhradili bez jakékoli vazby na systemální smlouvu zákupní sumu, roční úrok a laudemium), b) pozemky prodané s výslovným odvoláním na systemální smlouvu a platící dosud jen v penězích (platí úrok z poloviny ve vídeňské měně a z poloviny v obilí, vážne na nich robotné a laudemium), c) pronajaté pozemky. První skupina se zavázala k placení příslušných daní, druhá svolila na základě guberniálního nařízení z 14. května 1835 platit polovinu ve vídeňské a polovinu v konvenční měně. U třetí skupiny se svolilo s přechodem pozemků č. top. 945 a 1214 Anny Rathové a vrabcovské obce do emfyteutického vlastnictví (platí roční úrok a plní ostatní povinnosti předepsané systemální smlouvou) a v případě, že začnou platit kontribuci, se má vyhotovit nový kontrakt. Jan Adam Uhl začal platit polovinu úroku v konvenční měně se závazkem, že po zrušení vídeňské potom celý.¹⁹⁸³ 2. května 1839 ještě zemský podkomořský úřad tlumočil vůli zemského gubernia (vydanou 19. dubna 1839) ve věci dotazu magistrátu kvůli příplatkům k daním ve prospěch městské obce a poté již nestálo v cestě tomu, aby 19. dubna 1839 gubernium stvrdilo i tuto emfyteutizaci a dalo definitivní pokyn k dodatečnému doplnění všech chybějících kontraktů.¹⁹⁸⁴

S pastvinami se předmětem zájmu brzy staly i dominikální **rybníky**, i když v jejich případě šlo již o druhou fázi emfyteutizace, nezávislou na parcelaci poplužních dvorů (rybníční hospodářství stálo na dvorovém totiž zcela nezávisle). Nejprve obec rybníky pokoušela pronajímat (od roku 1783 za 80 zl. 30 kr. ročně). Záhy se však začalo uvažovat o vysušení rybníků a jejich parcelaci, neboť zvýšení počtu obyvatel a s tím spojené zvýšení počtů chovaného dobytka si vynucovalo extenzivní zvětšování ploch luk a pastvin.¹⁹⁸⁵ Nadto pronájem sliboval vyšší výnos než prodej ryb, jejichž cena klesala.¹⁹⁸⁶ Město s vysoušením již mělo své zkušenosti, když po protržení hráze proměnilo *Hořejší*

1978Obsáhlá dokumentace in: NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105.

1979SOka Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

1980NA Praha, České gubernium-všeobecná registratura, karton č. 377, zpráva krajského úřadu z 21. října 1836.

1981NA Praha, České gubernium-všeobecná registratura, karton č. 377, zpráva krajského úřadu z 21. října 1836.

1982NA Praha, České gubernium-všeobecná registratura, karton č. 377, dobrozdání finanční prokuratury guberniu z 9. prosince 1837.

1983SOka Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 58, „*Liber contractuum dominicalium civit. Suticensis lit. C*“ 1827–1848, pag. 317–320; NA Praha, České gubernium-všeobecná registratura, karton č. 377, sdělení fiskálního úřadu guberniu z 29. ledna 1839.

1984NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 104.

1985Jak připomněl František KUTNAR, *Povaha agrárně technické revoluce*. In: Zdeněk Fiala (red.), *Z českých dějin*. Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy, Praha 1966, s. 187, nemohlo zvyšování rostlinné a živočišné výroby extenzivním způsobem dlouhodobě vyřešit výživu stále rostoucího počtu obyvatel, neboť se dříve či později zastavilo o limity v nerozmnožitelnosti půdy vůbec.

1986Vratislav ŠMELHAUS, *Vývoj rybníčního hospodářství na Bydžovsku*. In: Vědecké práce zemědělského muzea 1964, s. 187–188; Eva SEMOTANOVÁ, *Historická geografie českých zemí*, Praha 2002, s. 114. V letech proběhlo

rybník u Podmokel na louku o 13 035 čtv. sázích a pronajalo ji sedmi podmokelským hospodářům. K vysušení a parcelaci rybníků všech však potřebovalo souhlas královského podkomořího. Poté, co mu byl 22. září 1789 udělen, nestálo již nic v cestě. Nejprve přišly na řadu dva rybníky v těsné blízkosti města. 10. listopadu 1789 město prodalo Janu Hostkovi *Dolejší (Zadní) rybník* č. top. 1445 o výměře 14 měřic 1,25 mírky a čtyři díly *Německého rybníka* č. top. 737 o celkové výměře 18 měřic 5,75 mírky za 97 zl. 19,5 kr. Z *Dolejšího rybníka* vznikla Hostkovi povinnost platit roční úrok 19 zl. 42,5 kr., z *Německého* 25 zl. 49,5 kr., přičemž výše úroku se stanovila licitačně nejvyšší nabídkou.¹⁹⁸⁷ 16. listopadu 1789 se mezi sušického valcháře Ignáce Hrabého a Tomáše Niebauera rozdělil výtažní rybníček č. top. 437 v Chmelné.¹⁹⁸⁸ Hlavní fáze likvidace rybníčního fondu proběhla sérií trhů v listopadu 1795,¹⁹⁸⁹ zaknihovávaných teprve 1. června 1796 po schválení královským podkomořím. Nejprve obec 3. listopadu 1795 prodala *Prostřední a Hořejší rybník* č. top. 153 a 118 u Vrabcova valcháři Ignáci Hrabému¹⁹⁹⁰ a ve stejný den divišovský rybníček č. top. 69 zvaný *U Hájovny* čp. 67/III a č. top. 72 *Pod sadem* Janu Grünbergerovi.¹⁹⁹¹ Konečně největší *Kadešický rybník* č. top. 402 si ve stejný den rozdělili Vojtěch Dolejš, Jan Oudes, Matěj Hořejš, Šimon Hořejš, Matěj Škorně, Bartoloměj Toušek, Vít Čuba, Jan Sluka, Pavel Šandara, Martin Kotál, Šimon Kuda (zákupní suma 15 zl. 15 kr. z měřice, pozemkový úrok 1 zl. 30 kr. z měřice).¹⁹⁹² S velkým časovým odstupem se dostal na řadu dne 17. června 1843 *Dolejší (Mlýnský) rybník* u Podmokel: za 206 zl. 3 kr. C. M. ho městská obec dědičně prodala dceři podmokelského mlynáře Kateřině Lazarové, zastoupené jejím poručníkem Tomášem Pinkasem.¹⁹⁹³ Jako poslední se licitovaly 1. května 1843 podle finalizační smlouvy rybník *Mlýnský Komorní Divišovský* č. top. 23 a *násadní rybníček* č. top. 40 v Divišově tamnímu mlynáři Josefu Aussprungovi za 168 zl. 13 kr. C. M. arrhy a 5 zl. 3,75 kr. ročního úroku.¹⁹⁹⁴

Emfyteutizaci pochopitelně nepodléhaly jen pastviny a rybníky, ale i další nemovitosti. Nejvíce z nich bylo v **Sušici**. Sama dobová administrativa neměla úplně jasno v tom, co lze považovat za obecní majetek v užším slova smyslu (tj. neslučitelný s dominikálem) a co za ryzí vrchnostenský podnik (exemplárně se to projevilo při nakládání s pozemky spojenými s výkonem vybraných městských úřadů a funkcí),¹⁹⁹⁵ takže se s obojím často nakládalo analogickým způsobem a emfyteuzi se podrobily i nemovitosti rustikálního původu. Jasnou dělící čarou mezi obojím udělal až stabilní katastr.¹⁹⁹⁶ První emfyteutický prodej město ve svém intravilánu uskutečnilo 8. srpna

vysušení a parcelace rybníků u Mladé Boleslavi: František BAREŠ, *Paměti města Ml. Boleslavě. Díl II.*, Mladá Boleslav 1920, s. 125.

1987SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 208–212 (originál smlouvy tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.). V září 1836 krajský úřad na příkaz gubernia prošetřoval emfyteutizaci některých pozemků, které neprošly guberniálním schválením (zatímco podkomořským ano). Figuroval mezi nimi také Hostkův zeť Jan Adam Uhl s bývalými rybníky č. top. 1445 a 737 (tehdy již přeměněnými na louky). Konečného stvrzení guberniem se dočkaly až 19. dubna 1839. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 104.

1988SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4., „*Ausweis über die späteren Emphyteutisirungen, worüber die Lizitationsprotokolle anzutragen sind*“.

1989K datu licitace SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4., „*Ausweis über die späteren Emphyteutisirungen, worüber die Lizitationsprotokolle anzutragen sind*“.

1990SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 176–177. Tento je 14. října 1802 prodal Václavu Maršátovi (tamtéž, pag. 284–285). Srov. ještě tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., „*Verzeichnis derjenigen Individuen, welche später nach der im Jahre 1783 stattgefundenen Mayerhofszerstückung einige städtische Gemeindhuthwaiden, und sonstige Realitaeten ins emphyteutische Eigenthum an sich gebracht haben*“;

1991AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 178–179.

1992SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 180–181, 182–183, 184–185, 186–187, 188–189, 190–191, 192–193, 194–195, 196–197, 198–199, 200–201. Srov. licitační protokol z 3. listopadu 1795 a originály smluv tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.3. a NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105.

1993SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 58, „*Liber contractuum dominicalium civit. Suticensis lit. C*“ 1827–1848, pag. 467–471. Srov. tamtéž, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, protokol z 30. ledna 1843.

1994Kolem prodeje se ale vyskytly komplikace. Srov. SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

1995Jakýmsi předělem tu byl namnoze josefský katastr. Již byla zmíněna odlišná klasifikace lesů v raabizačních tabelách a josefském katastru, lze přidat i případy časově opačné. Např. pole č. top. 1481, ve fási josefského katastru uváděné jako obecní užívané učitelem, se v roce 1846 charakterizovalo jako vrchnostenské pronajaté amtsdienenovi Tichému za 4 zl. 1 kr. C. M. (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

1996V protokolu pozemkových a stavebních parcel z roku 1837 přiřazuje v sušickém katastru sušickému panství

1781. Manželé Jan a Alžběta Ritterovi koupili mlýn čp. 157/II za 1 055 zl. arrhy a 100 zl. ročního úroku.¹⁹⁹⁷ Následoval 26. května 1786 za 2 250 zl. prodej pěti židovských nájemních domů sušickým izraelitům na jejich předchozí žádost.¹⁹⁹⁸ Wolfu Kubiemu první část čp. I, Salomonu Berlovi Schändele druhou část čp. I, vdově Wollinerové první část čp. II, Salomonu Berlovi druhou část čp. II, Kaufmannovi Kubiemu dům čp. III, Moisesi Schwarzkopfovi první část čp. IV, Salomonu Jakobu Schwarzkopfovi druhou část čp. IV, Izáku Schwarzkopfovi čp. V, Davidu Löblu Fürthovi čp. VII, Eisigu Hahnovi první část čp. VIII, Jakobu Hahnovi druhou část čp. VIII, Samuelu Markusovi třetí část čp. VIII a židovské obci synagogu čp. IX.¹⁹⁹⁹ Do konce července 1786 ještě Židé platili starý nájem, počínaje srpnem začali odvádět roční emfyteutický úrok ve výši 101 zl. 4 kr. Další emfyteutizace se 20. května 1787 dotkly pazderny čp. 137/II za 50 zl. zákupní sumy a úroku Matouši Čubovi²⁰⁰⁰ a 25. července 1788 valchy čp. 149/II, kterou zakoupil Ignác Hrabý za 225 zl. arrhy a 60 zl. ročního platu.²⁰⁰¹ Ze zemědělské půdy (s výjimkou pastvin a rybníků) se nejprve 29. května 1786 emfytizovala pole a luka č. top. 1103, 1104, 1107, 1110 a 1111 při tzv. Boryňovském lese krejčímu Andreasu Gottliebovi za 53 zl. 15 kr. arrhy a roční plat 4 zl. 36 kr.²⁰⁰² K emfyteutizaci došlo i u obecních pozemků, které byly spojeny s výkonem některé z městských funkcí (neměly dominikální charakter, avšak zápisy o jejich emfyteutizaci se zanašely po jejich boku): 9. března 1791 obec prodala v dražbě a se souhlasem podkomořího za 16 zl. 27,25 kr. arrhy a 14 zl. úroku Janu Aloisi Itzovi pole s loukou č. top. 604, 605 a 633, které užíval syndik.²⁰⁰³ V roce 1845 emfyteuticky zakoupil Augustin Janda bývalou úvozovou cestu k Dobršínu vedle jemu pronajatého pole č. top. 1481 v trati Drahelinka.²⁰⁰⁴

Rostoucí dražota v prvních letech napoleonských válek a zvýšená vydání rozhodla o parcelaci též obecních (a tedy rustikálních) pastvin (opět s nezbytným schválením podkomořího). Pro nové vlastníky tentokrát znamenala nově i placení kontribuce.²⁰⁰⁵ Již 10. března 1800 sušická obec emfyteuticky odprodala obecní pastvinu č. top. 1018 Farářku při březovém lesíku vedle cesty na Albrechtice o výměře 1 měřice 14 měřiček měšťanu Václavu Mračnovi (zákupní suma 3 zl. 30 kr. z měřice, pozemkový úrok 30 kr. z měřice).²⁰⁰⁶ 1. února 1805 magistrát navrhl podkomořímu emfyteutizaci těch obecních pastvin, které kvůli jejich odlehlosti spásali poddaní cizích vrchností a pro město byly jen břemenem, neboť z nich nemělo užitek a jen z nich platilo kontribuci.²⁰⁰⁷ 26. srpna 1805 podkomoří schválil emfyteutickou parcelaci skalnaté obecní pastviny č. top. 1312 zvané Vápenice pod kaplí Anděla Strážce při cestě k Malé Chmelné (ovšem ještě na sušickém katastru).²⁰⁰⁸ 30. prosince 1806 se jejich 28 jiter 1516 sáhů (= 80 měřic 3,25 měřičky) rozdělilo na

celkem 16 pozemkových a jednu stavební parcelu. Mezi pozemkové zařazuje řeku Otavu (č. parc. 2362, 2363), lesy a k nim přiléhající pozemky (č. parc. 480, 668, 669, 1291, 1294, 1379–1380, 1598–1600, 1716–1718, 1804), stavební parcelou je radnice čp. 138/I.

1997SOkA Klatovy, AMS, kniha příjmů a vydání 1699–1786, fol. 828–830. Opis kupní smlouvy tamtéž, sign. Praes. 61. Podle magistrátu na mlýnu vážla povinnost seřezat v mlýnské pile městské obci prkna z 10 špalků (Klötzer), což mlynář Ritter v roce 1827 odmítal. S asistencí gubernia se nakonec příštího roku dohodli na čtyřech špalcích (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.).

1998SOkA Klatovy, AMS, radní protokol 1780–1784, fol. 215.

1999SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 60, kniha židovských kontraktů 1758–1879, pag. 19–80. Opis trhových smluv v SOkA Klatovy, AMS, sign. Praes. 61.

2000SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 38–39.

2001SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 62–64. Srov. tamtéž, registratura do roku 1829, sign. I.2. a tamtéž, sign. Praes. 61.

2002SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 20–21.

2003SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 111–114; srov. tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, licitační protokol z 9. března 1790.

2004SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

2005SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, „*Repartition wieviel die Besitzer der vom den Stadtgemeinde Schüttenhofen erkauften Hutweiden (hinter dem Schutzengelberge und bei Rothenhof) an k. k. Steuern nach dem Verhältnisse dieser erst später ins emphyteutische Eigenthum überkommenen Grundstücke, in die Stadt Schüttenhofner obrigkeitlichen Renten beigetragen haben*“ (1804–1843)

2006SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 234–236; tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., „*Verzeichnis derjenigen Individuen, welche später nach der im Jahre 1783 stattgefundenen Mayerhofszerstückung einige städtische Gemeindhuthwaiden, und sonstige Realitäten ins emphyteutische Eigenthum an sich gebracht haben*“;

2007List magistrátu podkomořímu v NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103.

2008Již v červenci 1804 se o díl této pastviny ucházel bývalý hejtman Prokop von Neukirchen. Za emfyteutický prodej pozemku o výměře 6 jiter 599 čtv. sáhů měl platit ročně 15 zl. Podkomoří však zdůrazňoval, že součástí tohoto

15 parcel, které emfiteuticky odkoupilo 11 zájemců za celkem 2 734 zl. 49 kr. (pozemkový úrok 1 zl. 15 kr. z měrice a povinnost platit kontribuci).²⁰⁰⁹ Až na jedinou výjimku všichni patřili mezi zámožné a vlivné sušické měšťany.²⁰¹⁰ 3. června 1806 a 3. června 1808 proběhla licitace sušické pískem zanášené a zcela neúrodné pastviny č. top. 776 Na Fufernách při řece Otavě, o níž se podělili dva sušičtí měšťané.²⁰¹¹ Některé pastviny se z majetku městské obce dostaly i běžnou směnou: 8. března 1808 směnili Jakub Hrabý své pole za pastvinu U Dolejšího rybníka.²⁰¹² V roce 1805 se sušická obec zbavila pastviny u Červených Dvorců.²⁰¹³ Na základě licitace z 19. května 1809 a následného podkomořského svolení z 12. června 1809 prodala městská obec 20. června 1809 z důvodu značné odlehlosti emfiteuticky pastvinu č. top. 12 zvanou Na Štamperku při cestě z Červených Dvorců do Dolního Staňkova o celkové výměře 9 424 čtv. sáhů (= 17 měřic 12 měřiček) na pět dílů Janu Čáchovi, Tomáši Polaufovi, Andreasi Pfeiferovi z Červených Dvorců za celkem 285 zl. 9,5 kr.²⁰¹⁴ V roce 1840 vydražil Albert Fürth pastvinu č. top. 854 u Divišova o výměře 6 jiter 114 sáhů za 412 zl. C. M.²⁰¹⁵

V sušických vesnicích měla emfiteutizace podstatně jednodušší průběh a omezila se na ojedinělé vrchnostenské provozy (mlýny) a obecní pastviny. Druhá ze jmenovaných kategorií se přitom emfiteutizovala z vůle vyšších úřadů. Na základě objížďky krajských úředníků z roku 1791 bylo dne 10. května 1792 ustanoveno pokud možno všechn obecní majetek emfiteutizovat. Sušická obec se přitom pokoušela neúspěšně prosadit, aby i z těchto pozemků inkasovala laudemium.²⁰¹⁶

Dominikální provoz v **Dobršíně**, totiž starobylý mlýn čp. 29 o jednom mlýnském složení (ovšem rustikálního původu), z něhož vrchnost platila ordinarium, setrval v držbě vrchnosti v podstatě až do poloviny 80. let. Teprve 10. listopadu 1784 ho po udělení podkomořského souhlasu emfiteuticky prodala stávajícímu mlynáři Matěji Šlechtovi za 510 zl. arrhy a roční plat 100 zl. Zároveň s tím přešly do Šlechtova majetku i příslušné rustikální pozemky o výměře 33 153 čtv. sáhů (= 60 měřic 4 měřičky). Nový majitel na sebe převzal veškerou údržbu na nemovitosti.²⁰¹⁷ Přestože vrchnost

pozemku je i poličko, které v rámci svého deputátu využíval obecní pastýř, a že bude nutné ho kompenzovat (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103). Konečné schválení prodeje vydal 16. dubna a 25. června 1810 (tamtéž, karton č. 105).

2009Srov. plán emfiteutizace tohoto pozemku in: Robert ŠIMŮNEK (red.), *Historický atlas měst České republiky. Svazek č. 27, Sušice*, Praha 2014, mapový list č. 4.

201030. prosince 1806 městská obec prodala za 131 zl. 13 kr. díl Tadeáši Poltzerovi (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 57, „*Dominikal Grundverschreibungs Buch [B]*“ 1803–1826, pag. 80–81, srov. tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., smlouva datovaná 4. lednem 1806 (sic!)), za 90 zl. 14 kr. Antonínu Gregoriadesovi (tamtéž, pag. 81–83), za 70 zl. Antonínu Rendlovi (tamtéž, 92–94), za 522 zl. 45 kr. sušickému purkmistru Josefu Moserovi (tamtéž, pag. 94–96), za 204 zl. 36 kr. Matěji Tichému (tamtéž, pag. 96–98), za 770 zl. 23 kr. magistrátnímu radovi Augustinu Růžičkovi (tamtéž, pag. 98–100), za 58 zl. 46 kr. Matěji Janovi z Chmelné (tamtéž, pag. 100–102), za 342 zl. 32 kr. Felixi Seidlovi (tamtéž, 102–103), za 173 zl. 28 kr. Adamu Tonnerovi (tamtéž, pag. 104–105), za 174 zl. 22 kr. Václavu Baumannovi (tamtéž, pag. 106–107), za 194 zl. 30 kr. Mikuláši Šrámkovi (tamtéž, pag. 117–119).

2011Pastvina při levém břehu Otavy byla často zaplavována a zanášena pískem. K prvnímu dílu, zakoupenému za 45 zl. 56,25 kr. nákupní sumy a roční úrok 50 kr. Václavem Maršátem (později z něj prodal 2,5 měřičky za 10 zl. 56 kr. Františku Roušarovi), srov. SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 58, „*Liber contractuum dominicalium civit. Suticensis lit. C*“ 1827–1848, pag. 219–221. Ke druhému dílu o výměře 2 měřice 12 měřiček, prodanému za 192 zl. 30 kr. nákupní sumy a 3 zl. 26,75 kr. mlynáři Güntheru Engelmayerovi, srov. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4., „*Ausweis über die späteren Emphyteutisierungen, worüber die Lizitationsprotokolle anzutragen sind*“. V roce 1821 již nebylo jasné, zda pastvina byla původně rustikální nebo dominikální, přičemž se v městské registratuře nemohla najít příslušná kupní smlouva a také Engelmayer tvrdil, že v roce 1806 žádnou neobdržel. Vedlo to k vyšetřování, na jehož konci se požadovala finanční náhrada od tehdejších členů magistrátu (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103; tamtéž, České gubernium-publicum, karton č. 8183).

2012SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 57, „*Dominikal Grundverschreibungs Buch B*“ 1803–1826, pag. 52–53.

2013Podělili se o ni Andreas Pfeifer, Bartoloměj Hasenöhrl, Ondřej Šlechta, Václav Baumann, Ignác Hrabý.

2014Byl smlouven pozemkový úrok 1 zl. 15 kr. z měrice a povinnost platit kontribuci. SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 57, „*Dominikal Grundverschreibungs Buch [B]*“ 1803–1826, pag. 119–121, 122–124, 125–127. První kroky k prodeji se učinily již v roce 1804, přičemž královský podkomoř v roce 1805 upozorňoval, že jestliže kolonisté neperspektivní pastvinu vylepší, bude městská obec vyšším zdaněním pozemku tratit, nezvýší-li taxu pozemkového úroku 40 kr. na měřici (srov. licitační protokol in: NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103).

2015SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft. Později pastvinu Fürth prodal Šimonu Hahnovi.

2016NA Praha, České gubernium-publicum, inv. č. 2210, karton č. 1785, sign. 95/241.

2017SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 47, „*Rustikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1783–1804, pag. 14–18.

pozbyla majetkových práv, rozhodně si nepohoršila svými příjmy: výše ročního úroku se rovnala dosavadní výši nájmu, navíc získala trhovou sumu 510 zl., nemusela platit kontribuci a ani hradit jakékoli stavební úpravy a opravy na mlýně. Zhruba ve stejné době jako mlýn (mezi lety 1782–1785) se emfyteutizovalo 2 952 čtv. sáhů polí velmi špatné bonity (tzv. kopanin) na Ostré hoře v Dobršíně, které dosud nebyly součástí dvorového půdního fondu.²⁰¹⁸ Emfyteutické parcelace se potom dočkaly některé dobršínské obecní pozemky. 10. května 1794 se svolením krajského úřadu dobršínská obec dědičně rozprodala mezi 18 zájemců ze vsi celkem 87 měřic 170 měřiček polí, 2 měřice 5,5 měřičky luk a 4,5 měřičky zahrad za 597 zl. 39 kr.²⁰¹⁹ Až po 29 letech se zjistilo, že se z těchto pozemků neodváděla kontribuce, takže vznikla snaha získat ji od nich zpětně.²⁰²⁰

Chmelenský (vlastně malochmelenský) dominikální mlýn čp. 24 o jednom složení setrval v majetku vrchnosti do 10. září 1784, kdy ho společně s připojenými 13 733 čtv. sáhy (= 26 měřic 0,25 měřičky) pozemků emfyteuticky zakoupil stávající mlynář Josef Polák za 518 zl. arrhy a 60 zl. ročního úroku.²⁰²¹ Obdobně jako v Dobršíně, také ve Velké Chmelné došlo 10. května 1794 k rozprodání části obecních pozemků. Emfyteuticky tu bylo mezi devět sousedů prodáno celkem 36 měřic 64,75 měřiček polí, 8,25 měřičky luk a 4 měřičky zahrad za celkových 480 zl. 42 kr.²⁰²² Emfyteutizace se dočkala licitací 18. července 1803 malochmelenská flusárna s připojeným pozemkem (o výměře 10 měřic 7 měřiček). Za 400 zl. arrhy a 1 zl. 38 kr. ročního úroku z měřice ji vydražil Antonín Rendl z Malé Chmelné.²⁰²³

Také v **Podmoklech** vrchnost držela původně rustikální mlýn čp. 14 s 23 měřicemi 1,75 měřičky pozemků a platila z něj kontribuci. Oficiální trhovou smlouvu uzavřela 15. prosince 1784, nový majitel, stávající mlynář Jan Lazar, za něj zaplatil 135 zl., převzal povinnost platit kontribuci a zavázal se platit roční plat 18 zl.²⁰²⁴ Svou výši se rovnal dosavadnímu ročnímu nájmu za mlýn, takže si vrchnost nijak nepohoršila a při konstatování stejných podmínek jako u mlýna dobršínského naopak profitovala. Došlo rovněž k posunům rustikální obecní půdy. 9. června 1802 se zavázali majitelé statku Podmokly, kteří část získali, podmokelské obci přispívat na kontribuci, ale ještě po více než 10 letech se k tomu neměli.²⁰²⁵ Dělení se dočkaly ojedinele také cesty – v roce 1835 splynula s pozemky rockých hospodářů tzv. Strašinská cesta z Roku do Podmokel.²⁰²⁶

V **Divišově** se emfyteuticky prodal mlýn čp. 69/III dne 10. září 1784 společně s 19 451 čtv. sáhy (= 36 měřic 13,5 měřičky) stávajícímu nájemci, mlynáři Antonu Heinigerovi.²⁰²⁷ V následujících letech trpěli divišovští dominikalisté nedostatkem pastvin, takže v roce 1835 požádali o emfyteutické zakoupení pastviny č. top. 56 mezi Otavou a divišovským lesem (4 jitra 431 čtv. sáhů) a dílu pastviny č. top. 854 o výměře 6 jiter 114 čtv. sáhů. Anwalt doporučoval obci odprodat pouze neúrodný, písčiny díl pozemku č. top. 854, protože č. top. 56 se osadilo před nedávnou dobou lesními sazenicemi. Prodej byl zamýšlen jako určitá kompenzace za přenechání pole č. top. 615 Jana Pössla z Roku, ležícího uprostřed zálužského lesního revíru.²⁰²⁸ Pastvinu č. top. 56 se podařilo

Opis tržové smlouvy v SOKA Klatovy, AMS, sign. Praes. 61.

2018Ještě v roce 1782 se uvádějí jako pozemky ve vlastní režii (SOKA Klatovy, AMS, sign. 357, „*Abgelegene zu keinem Mayerhof zugetheilte Gründe, welche zum Theil den Unterthanen ut Tabella D emphiteutisch überlassen, theils aber zur eigener Benutzung beybehalten worden*“). V josefském katastru měly č. top. 544 a 572 a byly již emfyteutizované.

2019SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 65, „*Kontrakten Buch über emphiteutisch verkaufte Gemeind Grunde beym Dorfe Dobrschin*“ 1794–1834, fol. 1r–18v.

2020SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

2021SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 5–7.

Opis tržové smlouvy v SOKA Klatovy, AMS, sign. Praes. 61.

2022SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 69, „*Kontrakten Buch emphiteutisch verkaufte Gemeind Gründe beym Dorfe Chmelna*“ 1793–1794, fol. 1r–8v. Srov. originál jedné ze smluv tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

2023SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 57, „*Dominikal Grundverschreibungs Buch B*“ 1803–1826, pag. 268–269.

2024SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 47, „*Rustikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1783–1804, pag. 18–21.

Opis tržové smlouvy v SOKA Klatovy, AMS, sign. Praes. 61.

2025SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

2026Podělili se o ni majitelé sousedních pozemků č. top. 607, 608 Johanna Schmiedla a č. top. 606 Adama Wudyho.

NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 8183; SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, protokol z 13. února 1835.

2027SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 12–14.

Opis tržové smlouvy v SOKA Klatovy, AMS, sign. Praes. 61.

2028Podrobně NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105.

Divišovským pouze získat do krátkodobého pachtu,²⁰²⁹ takže v roce 1846 požádali o emfyteutické zakoupení pastviny o 8 jitrech 1189 sázích při divišovském lese nazývané Luh (gubernium svolilo k odprodeji již 12. června 1839).²⁰³⁰

Již snad v 80. letech užívali poddaní formou krátkodobého nájmu neúrodné a odlehlé pozemky č. top. 54–64 mezi humpoleckou a dlouhoveskou cestou u **Platoře**.²⁰³¹ Část z nich se v roce 1816 zkultivovala na pole, což vedlo k úpravě pachtovních podmínek.²⁰³² Teprve v prosinci 1843 požádali Platořští o odprodej do dědičného nájmu.²⁰³³ V následné licitaci dne 10. září 1846 se novými držiteli stali Veit Wallisch z čp. 19 a Johann Paukner z čp. 7 za 291 zl. 11 kr. C. M. (licitaci povolilo gubernium).²⁰³⁴

Jedinou vsí sušického panství, jejíž obyvatelé na parcelaci nijak neparticipovali, byly **Kadešice**. Přesto k přesunu půdního fondu v katastru obce prostřednictvím emfyteutizace došlo. Nejprve se mezi 10 obyvatel 10. května 1794 po schválení krajským úřadem emfyteuticky rozprodaly některé obecní pozemky (31 měřic 89, 5 měřičky polí, 10 měřic 16, 5 měřičky luk a 12, 25 měřičky zahrad za celkem 1 232 zl. 24 kr.).²⁰³⁵ Dále se 20. srpna 1801 rozdělily na 24 dílů porostliny pod vsí o celkové rozloze 324 strychů.²⁰³⁶ Konečně 27. října 1841 kadešická obec prodala pastvinu o výměře 7 jiter 643 čtv. sáhů za 200 zl. C. M.²⁰³⁷

5.3 Městské hospodářství v letech 1779–1850: ve znamení pronájmů

Je příznačné, že v 19. století nejen že nedošlo ke striktnímu odlišení vlastního městského hospodářství od vrchnostenského, ale obě sféry se naopak ještě těsněji propojily. Jestliže v 18. století to lze přičítat celkově odlišnému chápání účetní agendy, potom ve století následujícím již vrchnostenské hospodaření nevytvářelo natolik vyprofilovaný celek, aby byla nutnost stavět ho do opozita vůči vlastnímu městskému hospodářství. Zavedením Raabova systému byl rozhodující podíl dvorové půdy v rozhodujícím počtu měst rozparcelován a formou licitace svěřen do dědičného nájmu poddaným či do krátkodobého pronájmu různým zájemcům.²⁰³⁸ Dědičný pacht vyvolával bezprostředně po svém zavedení různé komplikace či dokonce konfliktní situace. Původní myšlenku problematizovaly, leč neodrazovaly od pokračování na zbytkových dominikálních pozemcích ať už formou pronájmu dědičného²⁰³⁹ či krátkodobého. Tato fragmentace pachtu byla logickým důsledkem raabizace a stala se pro raabizovaná panství typickým jevem, neboť pevné a scelené půdní komplexy vhodné pro velkopacht již nebyly k dispozici.²⁰⁴⁰

2029Srov. SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Verzeichnis derjenigen herrschaftlichen Gründe, welche bei Aufhebung der Mayereyen im Jahre 1783 nicht emphyteutisiert, sondern der Stadtgemeinde zu ihrer beliebigen Benützung geblieben und erst nachträglich abverkauft worden sind, mit der Bemerkung, welche hievon die hohe Gub. Bestätigung bereits erhalten haben, und mit Kontrakten versehen sind*“ z 4. října 1848.

2030SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

2031Šlo by tak interpretovat, že v josefském katastru jsou u nich zapsáni platořští Johann Wallisch z čp. 2 a Johann Paukner z čp. 7.

2032K úpravě pachtovních podmínek srov. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., „*Ausweis der bei dem Dorfe Plattorn ohne allen Zins seit dem Jahr 1816 genossenen uneingekauften Dominical Gründen*“. Např. na období 1. 11. 1830 – 31. 10. 1836 si pozemky za 5 zl. 12 kr. C. M. pronajal Andreas Paukner ze Záluží (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, účetní přílohy za rok 1834).

2033Výměra pozemku činila 6 jiter 1011 čtv. sáhů, připojit se k němu mělo ještě obecní poličko o výměře 155 čtv. sáhů. SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1. (s plánem pozemku).

2034SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

2035SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 73, „*Kontrakten Buch über emphyteutisch verkaufte Gemeind Gründe bey dem Dorfe Kadeschitz*“ 1793–1881, fol. 1r–10v.

2036SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., protokol datovaný 20. srpna 1801.

2037SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 73, „*Kontrakten Buch über emphyteutisch verkaufte Gemeind Gründe bey dem Dorfe Kadeschitz*“ 1793–1881, fol. 11r–11v.

2038O dražbě se pořídil protokol, jenž se v ideálním případě stávaly součástí seznamů aktuálních pronájmů (tzv. Vorschreibungsausweis), uložených buď mezi účetními přílohami (např. 1839) anebo též evidovanými jako samostatné knihy.

2039Srov. zejména SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4., „*Ausweis über die spätere Emphyteutisirungen, worüber der Lizitationsprotokolle anzutragen sind*“ (kolem 1840).

2040František KUTNAR, *Spory hořických poddaných s vrchností v první polovině 19. století*. In: Krkonoše–Podkrkonoší. Vlastivědný sborník prací pod patronací filosofické fakulty UP v Olomouci, Havlíčkův Brod 1964, s. 111.

Řešení dočasným pronájmem nebylo vždy přijímáno právě nejpříznivěji. V lokálním prostředí přitom nebyl krátkodobý pacht ničím novým, nájmy vybraných druhů příjmů jsme registrovali hluboko v průběhu 18. století. Od konce 70. a zejména potom v 80. letech však začaly ve shodě s obecným vývojem nabývat na četnosti.²⁰⁴¹ V lednu 1782 se rozhodlo zjistit situaci s pronájmem cest,²⁰⁴² Od 1. července 1784 slyšíme o pachtu městského i měšťanského pivovaru a rybníčního hospodářství (za 80 zl. 30 kr. ročně).²⁰⁴³ Jak se množství pronájmů zvyšovalo, nabývali reprezentanti sušické městské obce dojmů stále menší kontroly nad městskou ekonomikou. Pohár trpělivosti přetekl na podzim 1788. Dne 18. listopadu tohoto roku sepsali protestní list proti pronájmu obchodování obilím a vínem a pálení kořalky, které již tak byly zatíženy státními daněmi (jeden máz kořalky třemi grešlemi, obchodování s obilím fictitiem na rozdíl od sedláků) a vynášely málo. „Zajisté ti, kteří slavné radě ten projekt učinili, neohlídli se nazpátek, že sami své domy a celého města daleko dolů sniží nebo v jaké ceně by byly domy městské a kdo by chtěl dům městský na sebe uvázat, kdyby jemu toliko pozůstávalo na zdi hledět a správu na ně bez všeho užitku nakládat. Neohlédli se nazpátek na sklíčené měšťany, vdovy a sirotky jejich, kterým nic mimo té malé živnosti nepozůstává, neohlédli se, že takové neschopné učiní královské daně vybyvati. Neohlédli se taky na privilegia městská dosti draze vykoupená, kterými se měšťané honosí, že jakožto svobodní všechny městské živnosti provozovat právo nabyli a tak sami ti, kteří slavné radě takové představení předkládají, svá městská nabytá nadání, práva a svobody v mrtvý účinek uvádějí, kdež by zakusili, kdyby městské domy až do košile svlékli, s jakou by někdy tíží ony dosti chatrné kabáty jim vrátit vynasnažit se musili, a kdy se na to vše neohlédli a podání jejich projektu, tak aspoň své domovní kontrakty nahlídnout měli, které všechny v tom základu pozůstávají s celým právem a živností městskou, an' jináče na sebe uvalit chtěl.“²⁰⁴⁴ Podkomořský úřad ovšem 17. března 11. dubna 1789 rozhodl pronájem využít pro úhradu kontribučních dluhů: 18. května 1789 tak byl propachtován vinný šenk Petru Markuzzimu za 43 zl. 20 kr.,²⁰⁴⁵ nedlouho poté na tři léta šenk pálenky Václavu Schreinerovi. Následně byl pronajat vrchnostenský šenk piva v Hartmanicích.²⁰⁴⁶ Maximální úsilí o všeobjímající racionalizaci městských příjmů dokresluje i fakt, že se propachtovaly dokonce i takové maličkosti, jako bylo vymetené smetí z náměstí (*Stadtkehricht*).²⁰⁴⁷

Zavedením Raabovy reformy a jejím pokračováním formou ještě dlouhá léta postupující emfyteutizace se celé městské hospodářství podstatnou měrou zjednodušilo. Řady účetních položek spojených s dvorovým hospodařením, vrchnostenským pivovarnictvím či rybníkářstvím nahradilo doslova několik účetních rubrik. Dědičný pacht ovšem nereagoval na aktuální hospodářský vývoj, takže všude tam, kde nebylo možné (a nutné) principy dědičného pachtu aplikovat, vznikaly tendence zavádět alespoň pacht krátkodobý. I on splňoval požadavky doby na zprůhlednění, zjednodušení a zefektivnění městského hospodaření a navíc praxí veřejných licitací a krátkými nájemními lhůtami s možností výpovědi nabízel výhodnější podmínky.²⁰⁴⁸

V globálním pohledu na sušické městské hospodářství za období let 1779–1849, následující po zavedení raabizace a předcházející zániku feudalismu, lze vysledovat všechny podstatné výkyvy hospodářského vývoje českých zemí. Poslední dvě dekády 18. století městské hospodářství zažívalo evidentní konjunkturu. Přes dílčí potíže dobře fungoval platební systém nastavený robotní abolicí

2041O trendu celkového vývoje spějícímu k získávání stálých rent mluví E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 41. O krátkodobý pacht a ochranu pachtýřů začal jevit zájem i stát, srov. s uvedením příkladů z valdštejnského panství Mnichovo Hradiště J. BERAN, *O pronájmu půdy v Čechách ve druhé polovině 18. století*, s. 269–270; pro zbraslavské panství J. TLAPÁK, *Raabisace a hoyerisace Zbraslavska*, s. 110–111.

2042SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 92.

2043SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1784.

2044Kajetán TUREK, *Historický koutek. Protest měšťanů sušických proti pronájmu městských živností roku 1788*, Sušické listy 14, 1931, č. 30. Originál uložen v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.

2045Licitační protokol v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4. Období 1. 11. 1830 – 31. 10. 1836 Jan Anger za 6 zl. 5 kr. C. M., 1. 11. 1836 až 31. 10. 1842 Jan Anger za 6 zl. 24 kr. C. M. ročně.

2046SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.

2047Období od 1. 11. 1829 do 31. 10. 1835 Jan Markuzzi za 3 zl. C. M., 1. 11. 1835 – 31. 10. 1841 Ludmila Angerová za 3 zl. 3 kr. C. M., 1. 11. 1841 – 31. 10. 1847 František Firbas za 3 zl. 3 kr. C. M. ročně.

2048František KUTNAR, *Spory hořických poddaných s vrchností v první polovině 19. století*. In: Krkonoše–Podkrkonoší. Vlastivědný sborník prací pod patronací filosofické fakulty UP v Olomouci, Havlíčkův Brod 1964, s. 102.

a město mohlo začít investovat do svého zvelebování. Reorganizace městského hospodářství, v němž spousta výdajových položek ubylo (dvory), aby některé přibýly (nákup obilí a piva na deputáty apod.) tu rovněž sehrála svou pozitivní roli. S aktuálním účetním přebytkem úzce souviselo zřízení regulovaných magistrátů, neboť právě v něm se hledaly finanční rezervy pro mzdy placených byrokratů. V Sušici se za desetiletí 1773–1782 za tímto účelem vypočetl průměrný roční hrubý výnos 7 304 zl. a vydání 7 017 zl., tj. účetní přebytek (jinými slovy průměrný roční čistý výnos) 287 zl. Dalších 843 zl. k této částce se připočetlo jako celkový náklad na mzdy a deputáty pro městskou radu a městský personál. Stejným způsobem k ní putovalo ještě 892 zl. jako průměrný roční výnos veškerého personálu na soudních taxách. Celkem tedy na regulaci přicházelo v úvahu 2 022 zl.²⁰⁴⁹ Město přitom příliš nevyřešilo své zadlužení. V roce 1786 činilo 22 660 zl. 60 kr.,²⁰⁵⁰ což znamená, že se ho za 40 let nominálně vůbec nezdařilo snížit (v roce 1749 činil dluh 20 500 zl.). Retardačně tu jistě působily neutuchající daňové požadavky státu – např. v roce 1781 uložil městské obci, měšťanům i poddaným splatit do 10 let 2 892 zl. 32 kr. starých dluhů před- a systemálních. Marně se Sušičtí pokoušeli gubernium přesvědčit, aby jim tyto dávné pohledávky odpustilo.²⁰⁵¹ Navzdory tomu však městský důchod v průběhu 90. let zaznamenal podstatný pokrok. S dluhem 10 921 zl. 34 kr. mohlo město v únoru 1798 požádat o povýšení magistrátu do 3. hodnostní třídy, spojené s postem druhého placeného magistrátního rady²⁰⁵² a také dalšího úřednictva (kancelisté, dva policejní strážníci). Současně s tím se opravila střecha na radnici (1794) a vydláždila se Německá a Židovská ulice (1794). Město se také cílevědomě umořovalo dluhy a vedle krytí úroků z vydlužených peněz splácelo také jistiny (1799). Od začátku 19. století se však opět začala stahovat mračna. Kvůli inflaci i rostoucím cenám obilí se ukazovalo se jako nadále neudržitelné zachovat feudální rentu v podobě z roku 1783. První pokusy o úpravu renty v roce 1804 vedly k narůstání nedoplatek, které počínaje 1. lednem 1814 vmanévrovaly městský důchod do problematické pozice. V polovině roku 1815 již ve svých relacích podkomořskému úřadu a krajskému úřadu tvrdili, že nouze je tak veliká, že nemohou splácet kontribuci, takže na ně byla uvalena exekuce, nenacházejí se finance na opravu a údržbu obecních nemovností a dokonce ani na mzdy magistrátnímu úřednictvu.²⁰⁵³ Tyto stížnosti se cyklicky opakovaly po celou druhou polovinu druhého desetiletí a vyvrcholily na jaře 1820 sekvestrací obecního hospodářství vinou nesplácení extraordinaria. 3. června 1820 krajský sekvestor Johann Josef Hofmann potvrdil, že z přebytku městského důchodu bylo možné kontribuci doplatit. 22. března 1821 psal podkomořský úřad magistrátu, že ve věci obrovských dluhů, které venkované do důchodu dluží, bude nutné pro dosažení oboustranné dohody kompromis. Navrhl, aby se dluh od roku 1804 do 31. října 1811, jenž se odhadl na cca 10 000 zl., odpustil a dluh za období od 1. listopadu 1811 do 31. října 1820 ve výši 49 394 zl. splatil v horizontu šesti let.²⁰⁵⁴ Za této situace není divu, že město hledalo cesty, jak se vyhnout různým investicím (kupř. stavidla u Mlýnského rybníka v Divišově v roce 1822, které se snažil svalit na poddané).²⁰⁵⁵ Nějaké prostředky obci přinášelo laudemium, poplatek z majetkových transferů nemovitostí poddanými i dominikalisty. V roce 1822 se magistrátu nepodařilo přesvědčit úřady, aby se platilo i z obecní půdy poddanských vsí, rozdělené mezi tamní obyvatele,²⁰⁵⁶ o 15 let později mu nevyšel ani pokus získat laudemium z kadešického rustikálního mlýna.²⁰⁵⁷

Teprve poté, co se vrchnost smluvila s poddanými na relucii obilní složky feudální renty počínaje rokem 1825, se situace začala zlepšovat, v prosinci 1829 již anwalt Fanta hodnotil stav důchodu pozitivně („*der Zustand der bisher gut erhaltenen Rentkassabaarschaft*“) a začaly se proplácet dosud zmrazené procentuální příplatky zaměstnancům.²⁰⁵⁸ Důchodu napomáhalo stoupání cen obilí, protože mohl lépe zpěněžit obilí z feudální renty, a zřejmě i možnost až 25 % přírůžek k všeobecné

2049NA Praha, Apelační a vrchní trestní soud, sign. XVIII 1786, karton č. 56, list Sušických apelačnímu soudu z 5. května 1786. K hodnotě soudních tax a rozpis konkrétních částek srov. tamtéž, list Sušických z 5. května 1786.

2050NA Praha, Apelační a vrchní trestní soud, sign. XVIII 1786, karton č. 56, list Sušických apelačnímu soudu z 5. května 1786.

2051NA Praha, České gubernium – Contributionale, karton č. 201.

2052NA Praha, Apelační a vrchní trestní soud, sign. I LL, karton č. 191.

2053SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

2054List podkomořského magistrátu v Sušici in: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

2055NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3418, sign. 5/5758.

2056NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3239, sign. 5/3851.

2057NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3654, sign. 5/8647.

2058List anwalta Fanty magistrátu z 10. prosince 1829 in: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

potravní dani (akcízu), zavedené od roku 1829. V roce 1828 se hovořilo o takovém zvýšení příjmů, že se mohly splácet staré resty, kupř. diety úředníkům krajského úřadu.²⁰⁵⁹ Ve 30. letech existují jasné signály, že se ekonomika začala vzpamatovávat. Podařilo se definitivně splatit úvěry, které tížily obecní důchod dlouhé desítky let. Nejprve se obec vypořádala se závazkem, který měla vůči špitálu v Ústí nad Labem. V druhé řadě splatila líšťanský úvěr na 6 000 zl., uzavřený před více než 100 lety.

Skutečně efektivní zhodnocení příležitosti k systematické koncepci uzdravujícího se městského hospodářství brzdily služební přehmaty a neprofesionalita městského byrokratického aparátu. Vinou nevědomosti a nedostatečné služební zběhlosti se realizovaly finanční operace dosti diskutabilního rázu. Např. částka 238 zl. 26 kr., získaná za emfyteutický prodej obecní pastviny Na Fufernách č. top. 776, se využila na slavnostní uvítání a pohoštění arcivévodý Rainera ve městě. Po letech to vedlo k přešetřování celého prodeje.²⁰⁶⁰ Trapnější byly momenty vědomé manipulace. Korupce zdaleka neskončila 18. stoletím a ještě v době plně byrokratizovaného regulovaného magistrátu nebyli placení úředníci zcela oproštěni od defraudace a nedbalostí. Doplácel na to pochopitelně vždy městský důchod. V roce 1816 prováděl v Sušici revizi chodu magistrátu revident podkomořského úřadu Zenotti. Neshledal žádná závažná pochybení. Jiného názoru ale byli Martin de Angelis, Ignác Schreiner a tři členové měšťanského výboru, kteří 6. září 1816 podali u podkomořského úřadu stížnost. Následkem toho bylo prošetření úředníky krajského úřadu, trvajícím s přestávkami od roku 1816 do roku 1821. Zjistilo trestuhodné manipulace s penězi, kde chyběla jen v důchodní kase hotovost 2 623 zl. 14,5 kr. W. W. (vinou půjčování peněz z kauce na pronájem pivovaru ve Vrabcově), stejně tak v kase sirotčí či kontribuční pokladně. Dále se odhalilo liknavé vyřizování pozůstalostí, špatné nebo žádné vedení pokladních deníků. Krajské úředníky očekávali, že na upozorněná pochybení úředníci zareagují nápravou, ale 11. května 1821 se přesvědčili, že k žádné nedošlo. Již v únoru 1821 české gubernium nařídilo podrobné vyšetření nedbalostí na sušickém magistrátě. Prošetření prováděl krajský úřad. Výslednou zprávu odeslal guberniu 26. srpna 1822. Měla za následek suspendování dlouholetého nezkoušeného purkmistra Josefa Mosera, prvního zkušného rady Václava Jandy a správce Felixe Seidla a požadavek finančních náhrad za ušlé finance. Přisouval se jim celkově rozvrácený stav magistrátu a pochybné manipulace s financemi v obecní, sirotčí a depozitní pokladně, špatné či vůbec žádné vedení registratury, depozitního protokolu a sirotčích účtů, úhrady obecních vydání z depozitních peněz, využívání radničního sálu pro divadelní představení a výkon justiciarátu na jiných panstvích. Po prvním vyšetřování nařídilo gubernium dne 10. října 1823 provést přesné a hloubkové (systemální) vyšetření poměrů v jednacích pravomocích magistrátu vyúčtováním všech pokladen. Vyšetřovací skupinu vedl podkomořský účetní Zenotti, judičiální agendu měl prověřit kašperskohorský purkmistr Rudolf a politickou krajský komisař Wittani. Poprvé do Sušice dorazili 20. listopadu 1823 a následně s přestávkami pokračovali až do dubna 1824. Náklady na diety pro tyto osoby byly natolik vysoké, že sušičtí reprezentanti na výzvu zaplatit je nařízením gubernia z 22. září 1825 zareagovali podáním rekursu ke dvoru). České gubernium 14. listopadu 1823 elaborát krajských úředníků nařídilo ještě jednou prošetřit, a to v oblasti kontribuce. Krajský komisař, svobodný pán Nigroni, v Sušici prošetřoval 8. května 1826 a 3. května 1827, asistoval mu přítom ve dnech 1. dubna až 5. srpna 1826 odborník na daňové účetnictví Jakob Prinz. Výsledkem byl další objemný elaborát o 92 bodech, dokončený teprve v únoru 1828.²⁰⁶¹ Náklady na vyšetřování úředníků prácheňského krajského úřadu se vyšplhaly na 2 554 zl. 33 kr. C. M. a jen zčásti bylo nařízeno uhradit tuto částku suspendovanými viníky.²⁰⁶² Situace se příliš nelepšila, jistě i proto, že státní úřady nechtěly změnit úřad purkmistra z neplaceného na placený. Kromě toho byl sušický magistrát

205913. března 1829 psalo gubernium krajskému úřadu, že magistrát je schopen uhradit nezaplacenou dietu krajskému úředníkovi, protože „*der Preis des Getreides im Jahre 1828 gestiegen ist, und sich hiedurch das Einkommen der Stadt schüttenhofer Gemeindrenten durch den Verkauf des Zinsgetreide, sowie auch durch die Benützung der Waldrubriken nach der neuen Systemisirung bedeutend vermehrt worden ist, [...]*“ (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 104).

2060NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103.

2061Elaborát z 27. února 1828 je uložen v NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 8182.

2062K celé kauze podrobná dokumentace v NA Praha, Apelační a vrchní trestní soud, karton č. 1173, k výši nákladů srov. list purkmistra Angelise podkomořskému úřadu z 21. července 1830 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 104) a dokumentaci tamtéž, České gubernium-publicum, karton č. 8182. Kupř. ještě v roce 1821 se v dražbě rozprodával nemovitý majetek Felixe Seidla (SOKa Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3).

nechvalně známý svým pomalým vyřizovacím postupem.²⁰⁶³ V první polovině 30. let se stahovala smyčka kolem zkoušeného rady Votruby. V roce 1835 se zjistila účetní pochybení v důchodenských účtech, za což byl suspendován správce Josef Chlístovský.²⁰⁶⁴ Obdobně se konstatovaly přehmaty v lesním hospodářství.²⁰⁶⁵ Ještě podstatnější nesrovnalosti se vyplavovaly zvolna na povrch od roku 1841 na základě udání některých měšťanů a zaměstnanců magistrátu v čele s nezkoušeným radou Františkem Firbasem.²⁰⁶⁶ Souvisely jednak s osobní animozitou, jednak s další vlnou finančních machinací. Zkoušený rada Josef Wagner zneužíval absence purkmistra a stával se samovolným vládcem ve městě: kupř. samovolně dosazoval a naopak odvolával úředníky. Vyšetřování krajského úřadu od 1. března do 10. května 1845 zjistilo, že v úřední činnosti magistrátu není v pořádku téměř nic a že Wagner manipuloval s penězi. Vedlo to k suspendování Wagnera, nezkoušeného rady Karla Vrby a sekretáře Vincence Třebického v lednu 1846. Firbas se záhy stal purkmistrem a zahájila se konsolidace vnitřních poměrů na magistrátu. Jiným terčem pozornosti se stal rentmeister (verwalter) Josef Hugo Žalud. Zneužil své pověsti dobrotivého věřitele poddaných a podstrčil němčiny neznalému sedlákovi z Chmelné německy psanou obligaci na 600 zl., v níž se ručilo jeho usedlostí.²⁰⁶⁷ V roce 1844 se rozjelo vyšetřování na základě udání, jímž byl obviněn z machinací se dřevem substituující nadlesní Antonín Kolařík.²⁰⁶⁸ Příštího roku byli za lesní pých suspendováni dva reprezentanti.

Abychom mohli objektivně posuzovat, jak městskou ekonomiku ovlivnila robotní abolicie, emfyteutizace, systém krátkodobých pronájmů a jak se vlastně celá soustava městského hospodářství vyvíjela v poslední fázi feudalismu (1779–1849), musíme se ještě jednou obrátit k městským účtům. Vzhledem k objemu materiálu ho již nešlo totálně vytěžit a městské finance se analyzovaly v pětiletých intervalech. Stejně jako ve starším období, i nyní se příjmy zaznamenávaly a kalkulovaly nikoliv tak, jak se fakticky na konci roku sešly, nýbrž kolik se sejít mělo.²⁰⁶⁹ Výmluvně to dokumentuje v období 1804–1824 pravidelně započítávaný výnos feudální renty, který však ve skutečnosti byl mnohem nižší, neboť se poddaní zpěchovali ho odvádět (ať již v peněžní formě či v obilí). Ve způsobu vedení účetnictví nenastaly oproti staršímu období zásadnější změny. V rámci účetních příloh nebo i jako samostatné knihy se pouze objevily některé nové elaboráty, upřesňující vhléd do městské ekonomiky: vedle tzv. *Vorschreibungsausweise* (vlastně přehledů krátkodobých pronájmů a dalších příjmů, které nahradily starší *Zins-Register*)²⁰⁷⁰ a hlavních knih důchodenského účtu (*Rentamtrechnungshauptbuch*) mají vysokou výpovědní hodnotu rozpočty (*Präliminarsystem*), naznačující, jaký prostor sami představitelé města přisuzovali tomu kterému odvětví městského hospodářství.²⁰⁷¹ Vedle nich jsou tu ještě zajímavé konferenční knihy (*Konferenzbuch*) či stavební knihy (*Baubuch*).

2063 12. února 1828 psal podkomoří guberniu: „*Da aber der Schüttenhofner Magistrat bekanntermassen nicht nur äusserst scheuderhaft, sondern auch langsam ist und alles in die Länge ziehet*“ (NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 8182).

2064K vyšetřování Chlístovského nedbalostí NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 104, k jeho suspendování tamtéž, karton č. 108.

2065NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 104.

2066NA Praha, České gubernium – všeobecná registratura, karton č. 2102; NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 110.

2067Stížnost sedláka Matěje Mareše z Chmelné čp. 17, datovaná 24. září 1842 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 110).

2068NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 110.

2069Eduard MIKUŠEK, *Účetní systémy a metody na majetku roudnických Lobkoviců*, SAP 36, 1986, s. 55–58.

2070Řada *Vorschreibungsausweise* je dochována pro léta 1833.1850 v SOKA Klatovy, AMS, sign. 950, 949, 959, 955, 953, 954, 770, 771, 970, 971, 895, 772, 957, 956, 958, 925, 739, 740, 774, 228/1, 228/2, 228/3, 793, 604, 882, 228/4, 228/5, 228/6, 228/7, 807. Pro vojenský rok 1838 uložen in: tamtéž, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Vorschreibungs-Ausweis No. 2. Über alle auf zeitwillig abgeschlossene Verträge sich gründenden Pachtschillinge und Miethzinse dann Beiträge ff[ür] d[as] Milit. Jahr 1838*“.

2071Řada rozpočtů začíná rokem 1790. Kromě SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV jsou dochovány pro léta 1790–1793, 1796 a 1801 v SOKA Rokycany, AM Rokycany, I. oddělení, sign. F, karton č. 937. Komparaci a rozboru sušických rozpočtů se hodlám věnovat ve zvláštní studii. Na příkladu Prahy srov. Jana KONVIČNÁ, *Několik poznámek k pražskému městskému hospodářství na přelomu 18. a 19. století*. In: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (red.), *Osm set let pražské samosprávy*. Sborník příspěvků z 18. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 16. a 17. května 2001 u příležitosti výstavy Osm století pražské samosprávy, Praha 2002 (= Documenta Pragensia 21), s. 113–120.

Nejpodstatnější komplikací pro vyhodnocení shromážděných údajů představuje inflace v prvním desetiletí 19. století, následný státní bankrot a jeho důsledky, ztělesněné používáním dvojího typu měny – vídeňské a konvenční. Zavedení konvenční měny v jednotlivých příjmových a výdajových kapitolách nebylo jednotné – nejprve se zavedla u kontribuce, následně u mezd magistrátnímu úřednictvu, u feudální renty apod. Naznačená rozkolísanost do značné míry znemožnila použití absolutní čísla. Bylo sice možné odbourat tuto dvojkolejnost přepočtením na jeden druh měny, neodstranilo by to však potíže s porovnáváním období před a po finančním patentu 1811. Pro zhodnocení relevance jednotlivých složek příjmů a vydání za období 1779–1849 proto bylo zvoleno jejich poměrné zastoupení vyjádřené v procentech. V případě příjmů tak příslušný význam prozradí průměrný podíl na hrubém výnosu za jeden rok,²⁰⁷² u výdajů průměrný roční podíl na všech vydáních. Taková metoda v podstatě vylučuje operování s pojmy čistý/redukovaný čistý výnos. Absolutních hodnot se přesto nezříkáme a jsou k dispozici v přehledových tabulkách v textové příloze č. 1 a 2. Poslouží k přesnější ilustraci významnosti vybraných položek pro městské hospodářství (vrchnostenský pivovar, lesy, cihelny a vápenky) v dílčích případech a konečně v závěrečném vyhodnocení.

5.3.1 Vlastní městské hospodářství

V rámci vlastního městského hospodářství došlo k pronájmu vlastně všech produktivních položek, přičemž výrazný vliv na to měla předchozí situace. Mostní **mýto** bylo od ledna 1788 postátněno a namísto nepravidelného příjmu ředitelství státního silničního fondu do sušické kasy uvolňovalo každoročně 105 zl., později (v letech 1839–1853)²⁰⁷³ v konvenční měně 42 zl. Samotný výnos mýta byl pochopitelně vyšší, jak vedle ojedinělých konsignací²⁰⁷⁴ vypovídá výše pachtovného, kterého správa komorních důchodků na mostním mýtu licitačně docílila.²⁰⁷⁵ Pronájmu plně v kompetenci magistrátu a zcela v jeho prospěch podléhalo až mýto za dobytek a dláždění (*Vieh- und Pflastermaut*), vybírané o jarmarcích.²⁰⁷⁶ Kromě toho se po výstavbě silnice do Dobrušky a Horažďovic počínaje 1. dubnem 1843 začalo vybírat a pronajímat soukromé mýto silniční.²⁰⁷⁷ Ve struktuře vlastního městského hospodářství mýto tvořilo v průměru za celé období 1779–1849 celkem 3,6 % všech jeho příjmů ročně. Absolutní čísla oscilovala mezi 30 až 105 zl. W. W. a 25 zl. 30 kr. až 42 zl. C. M. Méně výnosné bylo **jarmarečné** nebo přesněji výnos z krámských budek o jarmarcích (*Jahrmarktstandgelder*),²⁰⁷⁸ stavění krámských budek a půjčování trhových rekvizit (*Marktbudenaufstellung und Marktrequisitenverleihung*),²⁰⁷⁹ které podléhalo důslednému

2072Příklad – pro jednotlivá zkoumaná léta se zjistil celkový hrubý výnos a následně procentuální podíl, jenž v něm příslušné výrobní odvětví zaujímal. Pro vyjádření tohoto poměru za léta 1779–1849 se potom užil aritmetický průměr. Na vyjádření čistého výnosu se v tomto případě muselo rezignovat.

2073Jan LHOTÁK, *Tři neznámá svědectví o velikonoční katastrofě v Sušici v roce 1859*. In: Sborník prací z historie a dějin umění 7/2013, Klatovy 2013, s. 298.

2074Fakticky vybrané částky, které šly ve prospěch státu, se někdy vyšplhaly až k půl třetímu stu zlatých (SOA Třeboň, Krajský úřad Písek, karton č. 250, konsignace vybraného mýta za období 1844–1854).

2075Pachtovné pochopitelně plynulo ve prospěch státu, nikoliv města. Na období 1. 4. – 31. 10. 1830 měl mostní mýto pronajaté Filip Fiala za 77 zl. C. M., v období 1. 11. 1830 – 31. 10. 1831 Filip Fiala za 133 zl. 6 kr. C. M., 1. 11. 1831 – 31. 10. 1832 Filip Fiala za 134 zl. 42 kr., 1847 Heinrich Mosauer.

2076Bez nároku na úplnost: období 1. 11. 1837 – 31. 10. 1840 dobytčí a dlažební mýto Ignác Paroubek za 24 zl. 40 kr. C. M. (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft), období 1. 11. 1840 – 31. 10. 1843 dobytčí a dlažební mýto Josef Schreiner za 24 zl. 43 kr. C. M., období 1. 11. 1843 – 31. 10. 1849 dobytčí a dlažební mýto Jan Petr za 25 zl. 33 kr. C. M. (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, pachtovní smlouva z 10. září 1843), období 1. 11. 1849 – 31. 10. 1855 Jan Petr za 25 zl. 42 kr. C. M.

2077Jeho výběr stanovoval pro Rabí a Sušici dvorský dekret ze 27. ledna 1843. Pachtýřem byl v Sušici od 1. 4. 1843 za 400 zl. 50 kr. C. M. barvířský mistr Adam Tonner (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

2078V prvním kvartálu 1779 pronajato za 15 zl. 30 kr. měšťanům Václavu Baumannovi a Kristiánu Friedlovi (SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 112). 2. října 1794 bylo jarmarečné pronajato za 17 zl. 2 kr. Josefu Baumannovi (licitační protokol v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4). Období 1. 11. 1819 – 31. 10. 1825 František Gottlieb, 1. 11. 1825 – 31. 10. 1831 Kašpar Göringer; 1. 11. 1831 – 31. 10. 1837 František Gottlieb za 23 zl. 23 kr.; 1. 11. 1837 – 31. 10. 1840 Josef Schreiner za 50 zl. C. M.; 1. 11. 1840 – 31. 10. 1843; 1. 11. 1843 – 31. 10. 1846 bednář Antonín Rath za 51 zl. 4 kr. C. M.; 1. 11. 1846 – 31. 10. 1849 bednář Antonín Rath za 55 zl. 56 kr. C. M.; 1. 11. 1849 – 31. 10. 1853 Antonín Schneider za 58 zl. 5 kr. C. M.

2079Bez nároku na úplnost: 1. 4. 1835 – 31. 3. 1838 Josef Nechutný za 5 zl. 40 kr. C. M. a Josef Haas za 4 zl. 42 kr.

pronajímání již v předchozím období a pohybovalo se obvykle kolem 30 zl. (a to i po přechodu z vídeňské na konvenční měnu). Přestože po zavedení dvou nových jarmarků na počátku 80. let (pondělí po Třech králich, pondělí po Nanebevzetí Panny Marie) došlo k navýšení nájemní sumy, nastal podstatnější vzestup až od konce 30. let, kdy jarmarečné dosáhlo až k jednomu stu zlatých. Díky tomu průměrný podíl na celkovém hrubém výnosu za období 1779–1849 činil 1,4 % ročně. Výnos **městské váhy** poklesl až ke čtyřem zlatým (1799, 1804) a posléze z městských účtů následkem celkové bezvýznamnosti dokonce úplně zmizel. Znovu se objevil až na konci 20. let s vysokým výnosem kolem 100 zl. C. M. (položka *Mass- und Waggeld*, vybíraná o týdenních trzích).²⁰⁸⁰ Díky tomu podíl hrubého výnosu městského hospodářství dosáhl 2,1 % ročně.

Výnos z **obchodu solí** v období 1779–1849 byl jen mizejícím stínem někdejší významnosti. Solní obchod stál již zcela na okraji pozornosti. Nadále měl ovšem jednotnou strukturu. Erár platil za pronájem části radnice do městského důchodu 150 zl., již v roce 1819 převedených na konvenční měnu. Tato částka byla zbudováním dalšího místa („*neuen Ettage*“) smlouvou z 10. června 1806 zvýšena na 199 zl.²⁰⁸¹ U vlastního prodeje vznikala tendence zajistit si z něj stálý příjem formou pronájmu. Přikročilo se k němu již v prvním kvartálu roku 1779, kdy se stanovilo roční pachtovné 270 zl.,²⁰⁸² což koliduje s hlavními účty, které až do roku 1784 dokládají prodej soli ještě v režii městské obce. S postupem do přítomnosti výnos z pronájmu klesal,²⁰⁸³ možná i proto, že docházelo k jeho dělení na menší položky (např. v lednu 1822 pronajal sušický magistrát Ignáci Šimovi prodej soli pro Hořejší Předměstí).²⁰⁸⁴ Neznáme ovšem způsob, jakým se základní výše nájemného stanovovala. Se zrušením solního skladu 1829 se pronájem solního obchodu stal bezpředmětným. I tak ovšem přinášel pravidelně přes 300 zl. a na městských příjmech z vlastního hospodářství se v průměru podílel 18,1 % ročně.

Měšťanský pivovar přinášel před rokem 1779 navzdory své významnosti pro individuální měšťany do obecního důchodu hrubý výnos srovnatelný se solním obchodem, náklady na něj však byly vyšší.²⁰⁸⁵ Za vlastní provoz odpovídal sládek, zodpovědný městské obci, jenž si pivovar pronajímal v licitačním řízení.²⁰⁸⁶ Kvalita piva přitom byla stále nejdůležitějším kritériem.²⁰⁸⁷ Po roce 1801 se pivovar stal majetkem pravovárečného měšťanstva, zájmové korporace všech vlastníků pravovárečných domů (v roce 1834 jich bylo 131, v roce 1844 132). To pronajímalo vlastní vaření piva sládkům,²⁰⁸⁸ zatímco výnos z povarného za jednotlivé várky nepřestal plynout ve prospěch města. Tato podmínka se stala základem sporu, jenž mezi pravovárečníky a městskou obcí vznikl v roce 1815. Šlo o to, zda městská obec vlastnila pivovarské nářadí a pánev, když jí pravovárečníci platili povarné (do 9. prosince 1814 z jedné várky po 20 sudech 4 zl., poté již 6 zl.).

C. M.; 1. 6. 1838 – 31. 10. 1841 Michael Neumann za 36 zl. 26 kr. C. M.; 1. 11. 1842 – 31. 10. 1847 Antonín Schneider za 20 zl. C. M. (předčasně vypovězeno a přepuštěno Martinu Kramlovi až do 31. 10. 1847); 1. 11. 1847 – 31. 10. 1853 bednář Antonín Rath za 72 zl. 15 kr. C. M. (SOKA Klatovy, AMS, sign. 228/6, „Vorschreibungsausweis“ č. II pro rok 1849).

2080 Bez nároku na úplnost: období 1. 1. 1829 – 31. 12. 1835 Tomáš Dolák za 100 zl. 8 kr. C. M.; 1. 1. 1836 – 31. 10. 1841 Bartoloměj Hansal za 166 zl. 12 kr. C. M.; 1. 11. 1841 – 31. 10. 1847 Bartoloměj Hansal za 200 zl. 45 kr. C. M.; 1. 11. 1847 – 31. 10. 1853 František Kuchynka za 303 zl. C. M.

2081 Zmínku o smlouvě uvádí hlavní účet za rok 1814.

2082 Nájemcem byl měšťan Václav de Angelis (SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 112, 113).

2083 Počínaje 1. červencem 1784 byl pronajat znovu Václavu de Angelisovi, tentokrát za 278 zl. ročně (SOKA Klatovy, AMS, hlavní účet za rok 1784), v roce 1799 ho měl pronajat měšťan Matěj Baumann za 181 zl. ročně, v roce 1812 materialista Petr Markuzzi (České gubernium-publicum, inv. č. 2477, karton č. 5289, sign. 80/18).

2084 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.33.

2085 Z roku 1784 je zpráva, že pivovar byl vybaven novou pecí vlašského typu (SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 222).

2086 Dne 25. září 1790 město pronajalo pivovar čachrovskému sládkovi Václavu Dolákovi na dobu šesti let za vysoké roční nájemné 2 645 zl. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2).

2087 V sezení městské rady 14. května 1789 se projednávala žádost obecních reprezentantů propustit Josefa Čubu z postu sládky, neboť vaří navzdory upozorněním nekvalitní pivo. V sezení 19. a 26. června 1789 posléze přijat s kaucí 600 zl. Leopold Kitzier (SOKA Klatovy, AMS, sign. 48, radní protokol 1787–1790).

2088 V roce 1806 byl pachtýřem pivovaru Vojtěch Šafařík, v květnu 1808 Anna Šafaříková, v období 10. 12. 1815 až 9. 12. 1821 Ferdinand Liebscher z Prachatic za roční pachtovné 7 355 zl. W. W. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2), 10. 1. 1834 – 9. 1. 1840 Josef Kraml za 2 358 zl. C. M., 10. 1. 1840 – 9. 1. 1846 Josef Seidl za 1 834 zl. C. M. ročně (tamtéž, registratura 1830–1849, Anwaltschaft). K nájemnému se v roce 1840 připočítávalo ještě 30 zl. za byt v objektu pivovaru.

27. října 1817 se za tímto účelem konala v Sušici komise prácheňského krajského úřadu. Ta prohlásila pivovarskou budovu za nepochybný majetek pravovárečnicků a jejich požadavky vůči obci označila za bezdůvodné. Město zajišťovalo údržbu střechy a přívod vody, nářadí však bylo majetkem pravovárečnicků. O to více, že se nacházelo v průčelním domě pivovarského areálu čp. 52/I, který prokazatelně zakoupilo do svého vlastnictví. Nařízením gubernia z 9. ledna 1818 bylo rozhodnuto všechny stavební úpravy a údržby připsat pravovárečnickům, zatímco veškerá vydání s pivovarským nářadím připadlo k hrazení městskému důchodu. Nejasnosti tím však neskončily a teprve další vyšetřování a guberniální nařízení z 22. srpna 1822 stanovilo, jaké konkrétní pivovarské nářadí má vydržovat obec (hlavně pánev, dřevěná kašna aj.).²⁰⁸⁹

Produkce pivovaru v první polovině 19. století oscilovala mezi 36–40 várkami ročně, přičemž jedna várka obsahovala 20 čtyřvředních sudů.²⁰⁹⁰ Čistý výnos z jedné várky v prosinci 1796 Václav Dolák kalkuloval na 29 zl. 31 7/8 kr., což při průměrném počtu 36–37 várek ročně znamenalo roční čistý výnos 1092 zl. 39 3/8 kr.²⁰⁹¹ Pokud šlo o cenu piva, byl nájemce závislý na svolení magistrátu, později se ve smlouvě o pronájem ceny piva přímo stanovily v závislosti na cenách ječmene (změny byly povoleny v určitých termínech). Jistou odměnou za to byl monopol na celém území města (tzn. jak uvnitř hradeb, tak i na předměstí).²⁰⁹² Účetnictví pivovaru vedl pravovárečným měšťanstvem dosazený účetní (v roce 1821 Ignác Firbas).

S ohledem na zmíněný závazek města z roku 1822 stvrzený guberniem byl příjem z povarného (pravidelně kolem 150 zl.) pouze hrubým výnosem měšťanského pivovaru. Náklady na údržbu a nářadí byly nepravidelné. Odhlédneme-li od mimořádných investic (např. v roce 1819 město do pivovaru pořídilo novou pivní pánev v ceně 2 533 zl. W. W.), činily kolem 50 zl., což ze všech vydání na vlastní městské hospodářství tvořilo 3,4 %.

Přesné vyjádření příjmů z **obecních nemovitostí** představovalo evidentní problém i pro dobové byrokraty. Při přípravě podkladové zprávy pro chystanou regulaci magistrátu v polovině 80. let obec ani nebyla s to exaktněji vyjádřit hodnotu svého obecního majetku. Operovala jen s velmi rámcovým odhadem ročního výnosu 6 755 zl. 12 kr. a z toho odvozenou celkovou hodnotou 75 000 zl.²⁰⁹³ Přesnější čísla uváděla až ve výkazech movitého a nemovitého majetku, které byly součástí účetních příloh. V roce 1849 dospěla k hodnotě 42 641 zl. 30 kr. C. M., přičemž převážnou část z této sumy tvořila hodnota lesů (32 597 zl. 30 kr.).²⁰⁹⁴ Jak již bylo uvedeno, byla první regulací počtu obecních nemovitostí emfyteutizace. Pokud jde o stavby, je u nich příznačné, že roční emfyteutický úrok se srovnával s výší bývalého nájmu: mlýn čp. 157/II s ročním úrokem 100 zl., valcha čp. 149/II s ročním úrokem 60 zl., pazderna čp. 137/II s neuvedeným úrokem. K drobnému navýšení došlo jedině u pěti židovských domů ve Vodní ulici (jejich příjem však náleží příjmům ze Židů). Fakticky přinesla emfyteutizace do obecní pokladny vyšší příjmy nejen pokud jde o nákupní sumu (včetně židovských domů celkem 3 580 zl.) a roční příjem (včetně židovských domů celkem 261 zl. 4 kr.), ale i pozbytím povinnosti domy stavebně udržovat. Vedle emfyteutických odprodejí obec ulehčovala svému rozpočtu i klasickými odprodeji. Již 3. července 1779 v dražbě prodala bývalé děkanství čp. 7/I za 540 zl.²⁰⁹⁵ a 5. prosince 1780 průčelní část měšťanského pivovaru čp. 52/I za 507 zl.²⁰⁹⁶ Dne 14. května 1784 se magistrát usnesl prohlédnout „nové zahrádky ve valech“ (tzn. mezihradební prostor) a stanovit činži z nich.²⁰⁹⁷ Tiše tím akceptoval to, že k dělení na

2089Dokumentace celé kauzy v SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 430. K praxi srov. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 110.

2090V roce 1806 39 várek o celkem 780 sudech, za období 18. 10. 1832 – 31. 10. 1833 55 várek a 20 sudů, za období 1. 11. 1833 – 31. 10. 1834 55 várek a 20 sudů, izolované údaje z let 1845–1847 uvádějí vysoká čísla: 1845 1 300 sudů, 1846 1 300 sudů, 1847 1 120 sudů.

2091SOkA Klatovy, Děkaný úřad Sušice, registratura, kalkulace Václava Doláka z 31. prosince 1796.

2092Licitační protokol a smlouva v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2.

2093NA Praha, Apelační a vrchní trestní soud, sign. XVIII 1786, karton č. 56, list Sušických apelačnímu soudu z 5. května 1786.

2094SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, účetní přílohy k roku 1849, „*Vermögensinventarium für das Militär-jahr 1849*“.

2095 SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 6, kniha trhů 1765–1780, pag. 1018–1020.

2096 SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 8, kniha trhů 1780–1787, pag. 120–129. Obec jasně stanovila, že „*pivovar a celý dvůr až do jeho vyměření zůstává se všemi appertinentami jak jindy obci sušickéj*“. Srov. tamtéž, registratura do roku 1829, sign. I.2.

2097SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 195.

zahrádky docházelo samovolně již dlouho předtím.²⁰⁹⁸ Příkop se rozdělil na zahrady a formou licitace rozprodával s povinností odvést z příkopu zahrávající vodu. Hlavní směna proběhla 22. října 1787, prodeje se však odbývaly ještě následujícího roku 1788 a vynesly celkem 237 zl. 42 kr.²⁰⁹⁹ S odprodejem příkopů souviselo přenechání fortny majiteli domu čp. 27/I již v roce 1785.²¹⁰⁰

Ty nemovitosti, které zůstaly v majetku obce, se městská administrativa rovněž pokoušela zpeněžit s jistotou co možná nejstabilnějšího výnosu. Po emfyteutizaci jich totiž zbývalo nadále značné množství.²¹⁰¹ Stále preferovanějším způsobem využití se ukazoval krátkodobý pronájem, i když s postupujícími desetiletími 19. věku vítězila filozofie zeštíhlování obecního nemovitého fondu, a to zejména tam, kde měly dané nemovitosti mizivý anebo vůbec žádný výnos. Tímto způsobem se město zbavilo budovy šatlavy čp. 122/I a obydlí branného (též amtsdienera) čp. 160/II – odkoupili je soukromí zájemci a přeměnili na obytná stavení. Stejným způsobem hodlalo naložit i s pastouškami, k prodeji však přišly až ve druhé polovině 19. století. U dalších se využilo požadavků kladených dobou. S cílem dosáhnout lepší průjezdnosti městem se demolovaly do roku 1848 dvě ze tří městských bran. Pronájmu dlouhodobě podléhaly kupř. dva byty v Klášterské bráně a v radnici komora či sýpka.²¹⁰² Obchodovalo se i s várkami, které vázly na obecních nemovitostech – židovském Adamovském domě (jindy zvaném Toblovském)²¹⁰³ a děkanství čp. 40/I. Když na ně došla podle várečného pořádku řada, obec várky prodávala soukromým zájemcům²¹⁰⁴ či pronajala.²¹⁰⁵

Oproti staršímu období se příjmy postupně navyšovaly krátkodobým pachtem zemědělské půdy (pole, louky, pastviny). Navzdory emfyteutizaci setrvala nadále část půdy v přímém vlastnictví městské obce. V první řadě mohlo jít o *dominium utile*: takové pozemky de facto všechny ležely v sušickém katastru. Kromě pozemků marginálního charakteru²¹⁰⁶ se jednalo především o rozlehlá

2098SOKa Klatovy, AMS, sign. 28, manuál purkmistrovského úřadu 1756–1758, fol. 83r–83v, 85r (se jmény konkrétních vlastníků).

2099Větší část odprodeju nebyla zaknihována, což vedlo v roce 1828 k přešetření celé záležitosti kvůli placení kontribuce a laudemia a dodatečné sestavení kupních smluv (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103; tamtéž, České gubernium-publicum, karton č. 8183), srov. konsignaci v SOKa Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft. Odprodán nebyl pouze kousek při domě branného u Říšské brány, jenž se mu nechal k dispozici (NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 8182). Zaknihovány byly tyto prodeje: 1787 **František Zanetta** z čp. 52 – 20/II zakoupil úsek 12x17,75 sáhu (SOKa Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 50, „*Liber contractuum et transactionum Lit. A*“ 1785–1801, pag. 6–8); 22. 10. 1787 **Václav Huttary** z čp. 121/I úsek 13,5x6,5 sáhu (AMS, sign. (T) Sušice 50, „*Liber contractuum et transactionum Lit. A*“ 1785–1801, pag. 13–14) a úsek 10x6,5 sáhu (tamtéž, pag. 15); 22. 10. 1787 **Matěj Tichý** úsek 4x40 sáhů (tamtéž, pag. 17–18); 1788 **Václav Maršát** z čp. 56/II – 17–18/II úsek 16x6 sáhů (SOKa Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 58, „*Liber contractuum dominicalium civit. Suticensis lit. C*“ 1827–1848, pag. 528); 20. 5. 1788 **Ludmila Löschová** z čp. 53/II – 20/II úsek 10,5x7,75 sáhu (SOKa Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 50, „*liber contractuum et transactionum Lit. A*“ 1785–1801, pag. 8–9); 15. 6. 1829 **Štěpán Hrabý** z čp. 26/II úsek o ploše 28 čtv. sáhů (SOKa Klatovy, AMS, kniha trhů 1828–1839, pag. 474).

2100 SOKa Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 8, kniha trhů 1780–1787, pag. 657–658.

2101Srov. soupis domů v majetku obce z roku 1837 v SOKa Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft a tamtéž, účetní přílohy k roku 1849, „*Vermögensinventarium für das Militär-Jahr 1849*“.

2102Bez nároku na úplnost: období 1. 11. 1836 – 31. 10. 1838 Prokop Prančl; 28. května 1838 uzavřen pronájem komory v zadní části radnice („*desjenigen Lokals im hintern Theil des Rathaus Gebäudes ebener Erde mittlere Thür*“) k uložení obilí Prokopu Prančlovi za 4 zl. 12 kr. C. M. ročně na dobu 1. 11. 1838 – 31.10. 1841 (AMS, registratura 1830–1849, účetní přílohy 1839); období 1. 11. 1841 – 31. 10. 1847 Karel Tonner k uložení obilí za 8 zl. 11. k. C. M.; období 1. 11. 1847 – 31. 10. 1853 Moises Klinger, obilní handlíř z Žichovic, za 25 zl. C. M. (SOKa Klatovy, AMS, sign. 228/6, „*Vorschreibungsausweis*“ č. II pro rok 1849). – Další sýpka v radnici o výměře 106 sáhů byla pronajata poddaným počínaje listopadem 1838 za 18 zl. C. M., přičemž sloužila pro uskladnění obilí kontribučního a z feudální renty. Blíže k tomu srov. SOKa Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Vorschreibungs-Ausweis No. 2. Über alle auf zeitwillig abgeschlossene Verträge sich gründenden Pachtschillinge und Miethzinse dann Beiträge ffür] d[as] Milit. Jahr 1838*“.

2103Tak SOKa Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2. (várka tehdy pronajata za 37 zl. 10 kr. Ondřeji Gottliebovi). Pokud ovšem nešlo o dva různé domy.

2104V roce 1799 se obě prodaly po 22 zl.

2105V roce 1849 za dvě várky platil 24 zl. C. M. Josef Seidl (SOKa Klatovy, AMS, sign. 228/6, „*Vorschreibungsausweis*“ č. II pro rok 1849).

2106Konsignace z roku 1848 vyjmenovává č. top. 637, 802, 826. 830, 888, 1093, 1096, 1209, 1224, 1250 o celkové rozloze 18 jiter 673 1/6 sáhů (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 109). Srov. SOKa Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Verzeichnis derjenigen herrschaftlichen Gründe, welche bei Aufhebung der Mayereyen im Jahre 1783 nicht emphyteutisiert, sondern der Stadtgemeinde zu ihrer beliebigen Benützung*

tzv. Hořejší (č. top. 806, 48 jiter 42 1/6 sáhu) a Dolejší draha (č. top. 1349, 54 jiter 743 5/6 sáhu), kde obecní pastýři pásli dobytek individuálních měšťanů), anebo o *dominium directum*, kdy se pozemky nacházely v krátkodobém pachtu. V celkovém součtu všechna tato půda dohromady obnášela na celém panství (bez Hartmanic) podle konsignace z roku 1849²¹⁰⁷ následující plochy: pastviny 196 jiter 225 sáhů (= 112,87 ha), pole 10 jiter 1095 sáhů (= 6,15 ha), luka 7 jiter 620 sáhů (= 4,25 ha). Většinou je sušická obec vlastnila buď jako rustikál (obecní majetek v užším slova smyslu), anebo jako dominikál (vlastnictví městské obce jakožto pozemkové vrchnosti). V každodenní praxi ovšem takové dělení vyznívalo do prázdna a všechny peníze z nájmu zemědělské půdy se zahrnují do jediné příjmové položky. Přestože jádro nájemních nemovitostí tvořila zpravidla více méně uzavřená skupina, konkrétní výčty pronajímaných nemovitostí byly v delším časovém průřezu značně proměnlivé,²¹⁰⁸ takže lze jen obtížně tento vývoj zobecňovat a kvantifikovat. Poněvadž výsledné výnosy nebyly nijak vysoké a pro jednotlivá léta nejsou známy přesné výčty krátkodobě pronajímané zemědělské půdy, jsou zde všechny zahrnuty do oblasti vlastního městského hospodářství, a to i vzhledem k tomu, že právě tam se nacházela většina pronajímané půdy. Rejstřík pachtýřů zahrnoval de facto všechny sociální kategorie: od bohatých měšťanů po chudé podruhy a bezzemky. Vrchnost tudíž svůj zájem necílila adresně na některou z nich.²¹⁰⁹

Vlastní podoba pachtu měla standardní průběh. Nejběžnější nájemní lhůtou bylo šest let (řidčeji tři roky nebo jiná doba). Nájemní ceny se stanovovaly prostřednictvím licitací. Vedle toho tu ještě dožívaly bezplatné pronájmy městským zaměstnancům (vybrané již byly emfyteutizovány). Např. tři obecní pastýři tímto způsobem využívali pozemky o celkové výměře 10 jiter 1274 sáhů.²¹¹⁰ Od listopadu 1843 jim byl pronájem zpoplatněn za roční činži 20 zl. 46 kr. C. M.²¹¹¹ Pole č. top. 1481 při tedražické úvozové cestě, užívané kdysi bezplatně učitelem, si od listopadu 1840 pronajal amtsdiener Vojtěch Melcher za 4 zl. C. M. ročně.²¹¹² V roce 1833 svolily úřady k licitačnímu propachtování pozemků využívaných dosud bezplatně lesnickým personálem a amtsdienerem.²¹¹³ Josef Kolařík vydražil pole pod chmelenskou úvozovou cestou o 1 jitru 1076 sázích za nájemné 5 zl. 36 kr. a louku v Kalovech č. top. 1106 o 1 jitru 68 sáhů za 5 zl. 12 kr.,²¹¹⁴ Matěj Brand louku pod chmelenskou cestou o 1 jitru 587 sáhů za 12 zl. 25 kr. a pole tamtéž o 1 jitru 1462 čtv. sázích za 10 zl. 3 kr., Ondřej Havlíček louku u Svatoboru o 1 jitru 1092 čtv. sázích za 10 zl. 26 kr.²¹¹⁵ a konečně koželuh Antonín Bařka pozemek u kaple Anděla Strážce č. top. 1312 o 1 jitru 652 sáhů za 4 zl. 21 kr.²¹¹⁶ Již v roce 1840 se rozhodlo o pachtu pole č. top. 1481 při nově zbudované silnici

geblieben und erst nachträglich abverkauft worden sind, mit der Bemerkung, welche hievon die hohe Gub. Bestätigung bereits erhalten haben, und mit Kontrakten versehen sind“ z 4. října 1848).

2107SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Auszug aus der neuen Katastral-Vermessung der Schüttenhofen Gemeind Waldungen, Acker, Weiden, Wiesen, Flüsse und Teiche.*“ (konsignace rozepisuje rozlohy podle jednotlivých katastrálních obcí).

2108Nejvhodnějším přehledem krátkodobých pachtů včetně lhůt a výše pachtovného evidují *Zins-Register* a pro léta 1833–1850 tzv. *Vorschreibungsausweise*, dochované v SOkA Klatovy, AMS buď v účetních přílohách anebo jako samostatné knihy.

2109Např. na hořickém panství se krátkodobý pacht zaměřoval zejména na bezzemky a drobné nesoběstačné zemědělce, u nichž byl největší hlad po půdě. František KUTNAR, *Spory hořických poddaných s vrchností v první polovině 19. století*. In: Křkonoše-Podkrkonoší. Vlastivědný sborník prací pod patronací filosofické fakulty UP v Olomouci, Havlíčkův Brod 1964, s. 104.

2110Jednalo se konkrétně o pozemky č. top. 599, 604, 605, 633, 741, 805, 944, 1213, 1349, 1307, 1308, 1349, 1327. Srov. dražební protokol z 16.11.1847 v SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

2111Jejich seznam je dokumentován protokolem z 22. dubna 1844 (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft). Dodatečně došlo ještě k relicitaci těchto pozemků, protože pachtýři z pozemků neodváděli nájemné. 16. listopadu 1847 se odbývala licitace těchto pozemků na období 1. 11. 1847 – 31. 10. 1853.

2112V roce 1842 se Melcher užívání pozemku vzdal, na období 1. 11. 1842 až 31. 10. 1846 si ho pronajal Augustin Janda za 4 zl. C. M., pro období 1. 11. 1846 až 31. 10. 1851 tentýž za 4 zl. 1 kr. C. M. (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

2113SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, protokol z 29. dubna 1833.

2114Bez nároku na úplnost: období 1. 11. 1839 – 31. 10. 1845 Josef Kolařík díly o výměrách 1 jitru 68 sáhů, 1 jitru 1076 sáhů, 1 jitru 587 sáhů a 1 jitru za celkových 25 zl. 36 kr. C. M. (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, protokol z 11. března 1833). Poté si pronajal na období 1. 11. 1840 – 31. 10. 1846 za 6 zl. ročně (tamtéž, dekret podkomožského úřadu z 30. října 1840).

2115Bez nároku na úplnost: období 1. 11. 1839 až 31. 10. 1845 Ondřej Havlíček za 7 zl. 50 kr. ročně (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, protokol z 15. 5. 1840).

2116Bařka potom pokračoval v pronájmu na období 1. 11. 1839 – 30. 10. 1845 za 5 zl. 36 kr. C. M. a 1. 11. 1845 – 30.

na Dobrušín užívaného amtdienerem.²¹¹⁷ Od listopadu 1840 pronajímala díl vrchnostenské pastviny Pod Vůstrou u Dobrušína č. top. 1349 Marie Tichá,²¹¹⁸ od listopadu 1846 jiný díl amtdiener Václav Pánek.²¹¹⁹ Pronajímal se tzv. Písečný ostrov (*Sandinsel*) v Otavě u mlýna čp. 68/III,²¹²⁰ a ostrov při valše čp. 149/II (*Walchinsel*),²¹²¹ bývalý hřbitov nekřtěňátek při čp. 20/III,²¹²² neúrodný pozemek o 54 sázích na Hořejším Předměstí²¹²³ či za děkanským kostelem.²¹²⁴ V roce 1827 se propachtovalo pole Pod Vůstrou č. top. 570 o 915 sázích krajskému poslovi a obecnímu pasákovi vepřů²¹²⁵ a v téže lokalitě ještě tzv. Ovčácké pole s loukou č. top. 1351.²¹²⁶ Téhož roku následovalo na tři roky pole o 1042 sázích pod svatoborským lesem.²¹²⁷ V roce 1828 se přišlo na to, že pole zvané Černý lesík či Farářka č. top. 561 mezi Podmokly a Rokem v držení vdovy Anny Kudové, jež ho vlastnila již několik desítek let, nebylo emfyteutizované, ale jen propachtované.²¹²⁸ V roce 1830 se pronajal díl pastviny při hranici s volšovským katastrem o výměře 1 jitra 1188 sáhů Ondřeji Pilnému.²¹²⁹ V roce 1846 pastvina Na Fufernách č. top. 795 Františku Hromádkovi,²¹³⁰ v roce 1847 hned osm pozemků na sušickém katastru různým zájemcům.²¹³¹ Obci však náležely i vzdálenější pozemky: pastvina o 1 jitra 1158 sázích při volšovských hranicích v Červených Dvorcích,²¹³² pozemek o 19 měřicích (= 6 jiter 424 čtv. sáhů) u Platoře. Obě se propachtovaly v roce 1830.²¹³³ Tam, kde se jednalo o pacht již mimo sušický katastr v poddanských vsích, šlo již o dominikální držbu. Často se tam předmětem pachtu stávaly především pastviny, protože některé z nově vzniklých raabizačních vesnic trpěly jejich nedostatkem. Hlavním nositelem tohoto problému byli obyvatelé Divišova a Roku, jejich zájmy se tu ovšem křížily se záměry sušické vrchnosti systematicky zvětšovat lesní plochy. V roce 1832 si platořští sedláci Andreas Paukner a Veit Wallisch pronajali pastviny č. top. 58–62 a pole

10. 1851.

- 2117SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.
- 2118SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft. V roce 1846 pacht Tiché prodloužen o dalších šest let z roční nájemné 1 zl. 25,25 kr. To již se uváděla čísla pozemkových parcel: 320–325.
- 2119Bez nároku na úplnost: období 1. 11. 1846 až 31. 10. 1852 Václav Pánek díl o 186 sázích za 1 zl. C. M. ročně, Marie Tichá díl o 123 sázích za 48 kr. C. M. ročně (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).
- 2120V roce 1827 ho měl za 3 zl. 3 kr. C. M. pronajatý Günther Engelmayer. Období 1. 11. 1833 – 31. 10. 1839 Antonín Míka ze Sušice za 2 zl. 12 kr. C. M., 1. 11. 1839 – 31. 10. 1845 mlynář Josef Zíka za 2 zl. 12 kr. C. M., kvůli poškození povodní v březnu 1845 nájem vypověděl (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft), avšak 6. února 1846 je v jeho nájmu doložen znovu (nadlesní Jescheta toho dne upozorňoval, že Zíka z ostrůvku vytěžil všechny naplaveniny a pohnojil s nimi svá pole (tamtéž)).
- 2121Bez nároku na úplnost: období 1. 11. 1829 – 31. 10. 1835 Jan Tonner za 9 zl. 6 kr. W. W., 1. 11. 1835 – 30. 10. 1841 Jan Tonner za 3 zl. 42 kr. C. M., 1. 11. 1841 – 30. 10. 1847 Adam Tonner za 1 zl. 1 kr. C. M. Při licitaci 22. ledna 1848 neměl o ostrov zájem nikdo, teprve dodatečně se ho ujal na období od 1. listopadu 1848 do 31. října 1853 mlynář Jan Ritter za 40 kr. C. M. (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).
- 2122Bez nároku na úplnost: období 1. 1. 1843 – 30. 10. 1849 František Myslík z čp. 20/III za 45 kr. ročně (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, protokol z 29. srpna 1844).
- 2123Bez nároku na úplnost: období 1. 11. 1843 – 30. 10. 1849 František Pilný (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, protokol z 18. srpna 1843); období 1. 11. 1849 až 31. 10. 1855 František Pilný za 38 kr. ročně (tamtéž, protokol z 24. srpna 1849).
- 2124Bez nároku na úplnost: období 1. listopadu 1843 – 30. října 1849 Bartoloměj Chalupný z čp. 72/I za 48 kr. ročně (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, protokol z 29. srpna 1844).
- 2125Bez nároku na úplnost: období 1. 11. 1835 – 31. 10. 1841 Antonín Bařka za 4 zl. 3 kr. C. M.; 1. 11. 1841 – 31. 10. 1847 Antonín Bařka za 4 zl. 30 kr. C. M. (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, protokol z 21. června 1841).
- 2126Bez nároku na úplnost: období 1. 11. 1841 – 31. 10. 1847 Antonín Bařka za 18 zl. C. M. (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, protokol z 13. 8. 1835 a pachtovní smlouva z 26. 6. 1841).
- 2127NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 8183.
- 2128NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 8183.
- 2129SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, protokol z 7. dubna 1830. Bez nároku na úplnost: období 1. 11. 1835 až 31. 10. 1841 Barbora Pilná za 5 zl. 45 kr. C. M. ročně (tamtéž, protokol 13. 8. 1835).
- 2130Bez nároku na úplnost: období 1. 11. 1840 až 31. 10. 1846 Josef Kolařík za 4 zl. C. M.; 1. 11. 1846 až 31. 10. 1852 František Hromádka (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).
- 2131Jednalo se o pozemky č. top. 599 (pole Štěbetka), č. top. 791 (louka V Rybníčkách), č. top. 805 (pole Fuferna), č. top. 1349 (louka U Vápenice), č. top. 1307 (pole Pod Kalovy), č. top. 1308 (pole Pod Kalovy), č. top. 1349 (louka V Drahelinkách), č. top. 1327 (ostrov pod flusárnou). Viz SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, protokol z 16. listopadu 1847.
- 2132Bez nároku na úplnost: období 1. 11. 1841 až 30. 10. 1847 Josef Schwelch za 6 zl. 1 kr. C. M. (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, protokol z 21. června 1841), období 1. 11. 1847 až 30. 10. 1852 František Neumann za 5 zl. 45 kr. C. M. (tamtéž, Anwaltschaft, protokol z 10. září 1847).
- 2133NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 8183.

č. top. 54 a 56 za 5 zl. 2 kr. C. M. (vše v platořském katastru). V červnu 1836 si Andreas Paukner z Platoře pronajal v tamním katastru pozemek o výměře 6 jiter 424 sáhů za 5 zl. 12 kr. C. M., avšak podkomořský úřad nájemné shledal jako nízké.²¹³⁴ Vrabcovští měli dlouhá léta v krátkodobém nájmu pastvinu č. top. 945 pod vrabcovským lesem o 1 jitre 883 sázích. V roce 1846 ji potom emfyteuticky zakoupili.²¹³⁵ V roce 1846 si pražský obchodník se dřevem Čeněk Bubeníček pronajal louku v Horním luhu s přilehlou cestou pro zřízení dřevišť o výměře 1 jitre 738 sáhů za 5 zl. C. M. ročně.²¹³⁶ Na tři léta si pronajal Michael Saller za 3 zl. 16 kr. C. M. loučku o 100 sázích při čp. 2 a 3 v Hartmanicích, kde měla původně stát flusárna a vinopalna.²¹³⁷ Dokonalý přehled o půdě však nebyl samozřejmý a někdy se až ex post zjišťovalo, že pozemky městské obce bezplatně používají sousední vlastníci.²¹³⁸ Krátkodobé pronájmy se uplatňovaly rovněž pro rybníky, ale v tomto případě šlo o vrchnostenskou složku hospodaření a jsou tudíž započteny v příjmech za rybníky.

Přes administrativní úsilí, které bylo složité agendě krátkodobého pachtu zemědělské půdy věnováno, nebyly celkové výnosy z něj vysoké. V dlouhodobějším pohledu nicméně narůstaly, přestože procházely i výkyvy (někdy způsobenými i úřední nedbalostí).²¹³⁹ V roce 1822 nájmy vynesly jen 52 zl. 14 kr. C. M.²¹⁴⁰ V roce 1838²¹⁴¹ městská obec za peníze pronajímala 14 polí, luk a pastvin v celkové výměře 22 jiter 270 čtv. sáhů (= 9,59 hektaru)²¹⁴² a s ročním výnosem 100 zl. 30 kr. C. M. Do roku 1849 stoupl příjem z krátkodobého pachtu až ke dvěma stům zlatým ročně. Společně s emfyteutickými nájmy z mlýna, valchy či příkopu tak význam obecních nemovitostí nebyl zanedbatelný a srovnával se s výnosem ze soli. V průměru za léta 1779–1849 totiž dosahoval z celkové částky všech příjmů z vlastního městského hospodářství 11,1 %, při započtení příjmů z prodeje nemovitostí dokonce 18,2 %. Tento podíl ovšem zastupuje jen hrubý výnos, neboť městský důchod naopak investoval do údržby obecních nemovitostí. Podíl těchto investic na všech výdajích ve vlastním městském hospodářství činil 4,0 %.

Stálou příjmovou kapitolou zůstávali **Židé**. Při pohledu z vnějšku se ani navzdory emfyteutizaci domů v židovském ghettu nic podstatnějšího nezměnilo, nově stanovený emfyteutický úrok z domů více méně kopíroval původní nájemné (z průměrných 70 zl. na 98 zl. 4 kr.). Přistupoval k němu ještě příjem z židovského špitálu čp. 68/II, vzniklého v roce 1789 na obecním pozemku (ve výši 1 zl. 30 kr.), a ze zatím nelokalizovatelného obydlí užívaného Židem Kubiem – „*Gewölbe bei Kubie Wohnung*“ (3 zl.). Ze schutzgeldu se roční příjem v roce 1848, kdy byl bez náhrady zrušen,

2134SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, list podkomořského z 28. prosince 1836.

2135Podle listu krajského úřadu z 21. října 1836 se pronájem neúrodné pastviny č. top. 1214 o 330 čtv. sázích Anny Rathové a č. top. 945 o 1 jitre 883 čtv. sázích vrabcovských obyvatel upravil podle podmínek šestého decenia robotní abolice, tzn. splácení poloviny renty v obilí a z hotových peněz druhé poloviny platit 50 % v konvenční měně. Znamenalo to současně zvýšení nájemného: dosavadních 11,75 kr. nahradilo u pastviny č. top. 945 2 zl. 2,5 kr. (v příslušných podílech vídeňské a konvenční měny). Vrabcovští se od této chvíle domnívali, že jde o emfyteutický plat a že pastvinu drží emfyteuticky. 18. července 1846 proto magistrát požádali o kupní smlouvu na tento pozemek a zavázali se platit i kontribuci (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft). Srov ještě SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Verzeichnis derjenigen herrschaftlichen Gründe, welche bei Aufhebung der Mayereyen im Jahre 1783 nicht emphiteutisiert, sondern der Stadtgemeinde zu ihrer beliebigen Benützung geblieben und erst nachträglich abverkauft worden sind, mit der Bemerkung, welche hievon die hohe Gub. Bestätigung bereits erhalten haben, und mit Kontrakten versehen sind*“ z 4. října 1848,

2136SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

2137SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, protokol z 22. 9. 1845.

2138Např. v roce 1847 se vyšetřovalo užívání pozemků č. kat. 1167 a 1168 za vojenským civičištěm na pravém břehu Otavy měšťanem Josefem Fantou (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft), v roce 1846–1847 obdělání části obecní pastviny č. top. 807 Matějem Čubou z Červených Dvorců na pole (tamtéž).

2139Již v roce 1822 substituující správce Čermák žádal podkomořského, aby sušický magistrát donutil vyhotovit dodatečně pachtovní smlouvy na krátkodobé pronájmy pastvin z roku 1806, neboť takto magistrátu uniká nezanedbatelný příjem (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105, list správce Čermáka podkomořskému z 10. června 1822). Ještě 8. února 1827 nebyla věc vyřízena, což uvedeného dne magistrát omlouval Čermákovou smrtí a přísliboval, že v souvislosti se sestavováním hlavní knihy bude brzy uzavřeno.

2140SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Ausweis der Roboth-Reluution und Erbpachtzins, dann von in wiederrufflichen Pacht befindlichen Gründen für das Jahr 1822*“.

2141SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Vorschreibungs-Ausweis No. 2. Über alle auf zeitwillig abgeschlossene Verträge sich gründenden Pachtschillinge und Miethzinse dann Beiträge f[ür] d[as] Milit. Jahr 1838*“.

2142Do této rozlohy nebyly pojaty pouze rozlohy písečné loučky u mlýna čp. 157/II a u valchy čp. 149/II, protože je neuvádí ani soupis.

odhadoval na 83 zl. 20 kr.²¹⁴³ K tomu přistupovaly nově poplatky za pohřbení. Příjmy, které v 18. století činily jeden nebo dva zlaté a chápal se jako určitá kompenzace za pozemek vyhrazený zemřelým izraelitům, se postupně nepatrně navyšovaly. Dekretem gubernia z 19. ledna 1837 bylo stanoveno vybírat poplatek za mrtvolu ve výši 30 kr. až 1 zl. C. M. podle stáří zemřelého.²¹⁴⁴ Snad to byl pokus vyrovnat se s nominální ztrátou, kterou městská obec utrpěla převodem výnosu z Židů na konvenční měnu. Ani tak však nebyl marný a v celkovém průměru za posledních 70 let feudalismu tvořil celkem 11,5 % průměrného ročního výnosu vlastního městského hospodářství. Nejpozději od roku 1820 se všechny poplatky od Židů vybíraly z poloviny v konvenční měně.²¹⁴⁵

Soudní taxy a poplatky se od 80. let 18. století stávaly podstatnou a významnou součástí městských příjmů. Jestliže v 18. století vůbec nevznikla potřeba vydělit je do samostatné účetní položky, potom od konce 80. let zaznamenaly přímo raketový vzestup a ve 40. letech 19. věku přinášely do obecní pokladny více než 1 500 zl. ročně. Jasně zdůvodnění tohoto jevu zatím prameny nepodaly. Z mladších zmínek vyplývá, že se do soudních poplatků započítávaly taxy za udělení měšťanského práva a rozmanité položky, které však obojí musely být vybírány i v průběhu 18. století. Účetní přílohu u tohoto druhu příjmů vystavoval účetní (v konkrétním případě nejpozději po roce 1815 raitoffizier) sumárně, takže o jejich struktuře nevíme nic bližšího. V každém případě se po roce 1800 soudní taxy a poplatky staly suverénně nejvýnosnější položkou vlastního městského hospodářství a podílely se na něm v průměru 38 procenty.

Dědictvím minulosti byly poplatky vybírané za **pastvu dobytka** podruhy, přestože regulace chovu neskončily. V roce 1789 se ještě podruhům dovolovalo chovat jednu krávu či dvě ovce,²¹⁴⁶ avšak 29. dubna 1829 magistrát „*všem zdejšími Židům, podruhům a domkářům bez kruntu*“ zapověděl chovat ovce, kozy i hovězí dobytek a stanovil lhůtu 30 dní, do kdy se měli všech zvířat zbavit. Právě kozy byly nejrozšířenější.²¹⁴⁷ Po pěti letech bylo pod vlivem neustávajících stížností na škody podružského dobytka přijato opatření, že domkáři a podruzi sloužící u měšťanů vlastnicích polnosti smějí chovat maximálně dvě ovce, ostatní bez těchto žádný. O rok později (1835) se však znovu zdůrazňovala záповěď chovu pro všechny, kdo nemají pozemky s přísným zákazem hnát je na obecní pastviny. Dohled na to měli jak obecní pastýři, tak hajní luk.²¹⁴⁸ To již poplatky za držbu podružského dobytka dávno netvořily součást městských příjmů, naposledy se v účtech objevují v roce 1773. Pro obyvatele města, stojící na společenském žebříčku nejnižší a vlastníci nejnuznější pozemky a stavení, bylo jedinou legální platformou pást kolektivně ve stádech na obecních pastvinách za asistence obecních pastýřů. Tento starobylý způsob nedoznal až do 19. století ani v samotné Sušici podstatnějších změn, přestože se už v 60. letech 18. století stával terčem kritiky (kvůli šíření dobytčích nemocí) a přestože stát usiloval o parcelaci obecních pastvin (patenty z let 1768 a 1770).²¹⁴⁹ Obecní pastýři, placení všemi chovateli dobytka,²¹⁵⁰ vedle vlastní pastvy ještě chovali a pečovali o jednoho až dva obecní býky, kteří se obvykle pásli na obecním tzv. Pastýřském ostrově mezi dvěma rameny řeky Otavy. Obec za to pastýřům každoročně vydávala 6 zl. ročně.

Neproduktivní položky vlastního městského hospodářství, tj. položky, které peníze pouze pohlcovaly, zahajují **osobní náklady na městskou správu**. S rokem 1788 sice odpadl náklad za konšely, ale začali se honorovat zaměstnanci regulovaného magistrátu. S jeho zřízením to byl zkoušený rada, dva kancelisté, soudní sluha a úřední sluha a následným posunem do třetí regulační třídy dále druhý zkoušený rada, účetvedoucí, dva policejní strážníci a zvýšená mzda již existujícím

2143SOKa Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

2144SOKa Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

2145SOKa Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „*Ausweis über das von der hierortigen Judengemeinde in die städtische Gemeinde Renten zu entrichtende Schutzgeld, und Hauszins für das Jahr 1820*“.

2146SOKa Klatovy, AMS, sign. 48, radní protokol 1787–1790, sezení 14. května 1789.

2147SOKa Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft. V příložené konsignaci se uvedl seznam všech, kteří z uvedených kategorií nějaký kus chovali.

2148SOKa Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

2149Václav ČERNÝ, *Dělení pastvin v zemích českých v l. 1768–1848*, ČDV 11, 1924, s. 210–227; 12, 1925, s. 40–48, 104–111, 173–189. K recepci normativů dělení pastvin na Prácheňsku srov. SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 660.

2150Ještě v roce 1846 se majitelé dobytka ve městě zavázali přispívat na obecního pastýře podle počtu chovaných zvířat (SOKa Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, karton č. 67, sign. Pub 50/4).

zaměstnancům.²¹⁵¹ Se stále rozbujelejší agendou se při magistrátu zaměstnávali diurnisté, nejpозději od roku 1794 se přidaly náklady na mzdy pro městského lékaře (120 zl. ročně) a městského chirurga (30 zl. ročně). Vedle pravidelných platů se objevovaly se svolením zemského podkomořského úřadu mimořádné odměny (tzv. remunerace) pro nezkoušeného purkmistra a nezkoušené rady,²¹⁵² v průběhu celé první poloviny 19. století narázově rovněž podkomořským úřadem schvalované procentuální přídavky (*Perzentual-Zuschüsse*), které za léta 1818–1833 činily v součtu 25 189 zl. W. W.,²¹⁵³ penze pro bývalé zaměstnance magistrátu a jejich pozůstalé, příležitostně alimentace pro suspendované a různé další finanční benefity. V celkovém součtu vydání na magistrát nepřijemně navyšovaly. S ohledem na státem stanovené přepisy se ovšem nedaly opomenout. Po zavedení konvenční měny vyvstal problém, zda mzdy převádět na novou měnu ve stejné výši anebo respektovat poměr 1 : 2,5. U vlastního magistrátního úřednictva (radové, kancelisté, protokolista, lesní personál) byla nominální výše zachována v celém rozsahu, další zaměstnanci měli kompenzaci zajištěnu z poloviny (tzn. že např. z platu 50 zl. před rokem 1811 dostával 25 zl. C. M. a 25 zl. W. W.).²¹⁵⁴ Výrazněji se nezasáhlo do struktury deputátů. Než aby se odbouraly, raději je město pro své zaměstnance zajišťovalo nákupem. Týkalo se to po pronajmutí vrbčovského pivovaru jak piva (od počátku 20. let 19. století pravidelně 21 sudů),²¹⁵⁵ tak sutého obilí. V případě piva znamenalo navíc ke každému sudu ještě příplatek na trestním tácu za průjezd městskou branou (neplatilo jen pro hartmanického lokalistu, k němuž pivo putovalo rovnou). Soběstačné zůstalo město jedině u deputátního dřeva.

Osobní náklady na městskou správu odváděly z městského důchodu v rámci vlastního městského hospodářství stále nejvíce peněz. V tomto směru se dostaly dokonce ještě dále než v předešlém období do roku 1778. Jestliže před zavedením robotní abolicie tvořily tyto výdaje celkem 45 % všech výdajů na vlastní městské hospodářství, potom pro následující období 1779–1849 stouply až na 55,3 %. Vysokých nákladů si byli představitelé magistrátu i státní administrativa dobře vědomi. Některá opatření, jako např. odbourání deputátů jejich převedením z větší části na peníze, nebyla efektivní, neboť je nahradily výdaje jiného druhu. Dramaticky narůstaly především náklady na penze a také zvyšování počtu magistrátních zaměstnanců situaci zhoršovalo.

S osobními náklady úzce souvisely výdaje na **patronát**. Stejně jako u zaměstnanců magistrátu, došlo i zde k problémům v úpravě mezd při přechodu z vídeňské na konvenční měnu. Kýžená úprava se tu ovšem neprovedla najednou, nýbrž postupně. Původní výše platu se nejprve převedla z poloviny (zatímco druhá zůstávala ve vídeňské) a teprve v druhém plánu zcela. Postup přitom nebyl jednotný, zatímco u učitelů se aplikoval beze zbytku, setrvali duchovní (děkan, hartmanický lokalista) plně v měně vídeňské.²¹⁵⁶ Neúplnou stabilitu vykazovaly rovněž deputáty.²¹⁵⁷ V každém

2151K této úpravě J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 II*, s. 180–181.

2152Např. v roce 1794 získal purkmistr Moser za předchozí rok remuneraci 100 zl. a nezkoušený rada Trapp 50 zl.

V roce 1834 získal jako jediný remuneraci purkmistr Martin Angelis (ve výši 40 zl. C. M.).

2153SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, účetní přílohy za rok 1833, „*Ausweis, der bei der obengenannten Stadtgemeinde angestellten Individuen für die Zeit vom 1. November 1818 bis Ende Oktober 1833 gebührende 150 pro Cent Teuerungs-Zuschüsse*“.

2154Týkalo se to kupř. městského fyzika, městského chirurga.

2155Soupisy deputátů pro městské zaměstnance jsou dochované v rámci účetních příloh do roku **1819**: pivo (ve čtyřvědných sudech): hospodářský správce 8, nadlesní 2, unterjäger 1,5, kominík 0,5 (celkem 12); dřevo (v sázích): steuereinnehmer 10, hospodářský správce 15, nadlesní 10, unterjäger 10, hajní 12 (celkem 47). Po dlouhé pauze je další dochován až pro rok **1849**: pivo (ve čtyřvědných sudech): kominík 0,5 (celkem 0,5); dřevo (v sázích): steuereinnehmer 10, amtsdiener 4, dva policejní strážníci 8 (celkem 22).

2156Děkanovi se se souhlasem gubernia již v roce 1784 reluovaly dosavadní naturálie (5 strychů pšenice, 41,5 strychu žita, 13 strachů ječmene, 4 strychy hrachu, 33 strychů ovsa, 120 liber másla, 30 liber sýra, 3 soudky soli a dva centnýře kaprů) a s připočtením kongruy 156 zl. a příplatku na děvečku 5 zl. 50 kr. dosáhla celková povinnost městské obce vůči děkanovi 404 zl. 22,5 kr. W. W. a v naturáliích 14 sudů piva a 12 sáhů měkkého dřeva. Aby se tato částka srovnala s inflací, schválilo gubernium 8. listopadu 1827 a 23. dubna 1835 příplatky 149 zl. a 100 zl. W. W. SOkA Klatovy, AMS, sign. 373, „*Ubersichts Tabellen über die Grundentlastungs-Entschädigungen, so die Stadtgemeinde Schüttenhofen zu tragen hat*“.

2157Soupisy deputátů pro patronát jsou dochované v rámci účetních příloh do roku **1819**: pivo (ve čtyřvědných sudech): děkan 14, hartmanický lokalista 4, kapucíni 1,5, první učitel 2, pulzanti 0,5 (celkem 22); dřevo (v sázích): děkan 12, první učitel 9, druhý učitel (organista) 7, špitál 3 (celkem 31). Po dlouhé pauze je další dochován až pro rok **1849**: pivo (ve čtyřvědných sudech): děkan 14, hartmanický lokalista 4, druhý učitel 2, pulzanti 0,5 (celkem 20,5); dřevo (v sázích): děkan 12, první učitel 9, druhý učitel 7 (celkem 28). Výjimky pochopitelně existovaly: např. se svolením gubernia získali hospodářský správce, nadlesní a revírní hajný (revierjäger) za období 1. 11.

případě se patronát s podílem 27,6 % řadil co do nákladnosti hned za osobní náklady na městskou správu.

Všudypřítomné **almužny** přestaly být v 19. století samostatnou účetní položkou a zahrnuly se do různých vydání. Rysy pravidelnosti ale měly nadále: stabilně kupř. magistrát přispíval symbolickou částkou na špitál milosrdných bratří v Praze. V hierarchii vydání měly almužny naprosto mizivý podíl, jenž se pohyboval pod jedním procentem. Obdobnou výši měly **náklady na slavnosti**. Toliko **náklady na kapucíny** překlenuly magickou hranici jednoho procenta.

Podstatně výše se udržovaly formální platy odváděné **podkomořímu**, převedené velmi záhy na konvenční měnu. Původně stanovených 160 zl. z poloviny 18. století se šplhalo někam až ke čtyřem stům zlatých.

Celkově tedy vlastní městské hospodářství nabízí následující obraz:

<i>Produktivní položky:</i>	<i>Průměrný roční podíl na hrubém výnosu 1701–1778:</i>	<i>Průměrný roční podíl na hrubém výnosu 1779–1849:</i>	<i>Mezní hodnoty 1779–1849:</i>
cla a mýta	4,7 %	3,6 %	1,0–7,4 %
poplatek za trhová místa	2,9 %	1,4 %	0,6–3,4 %
městská váha	1,8 %	2,1 %	0,5–7,8 %
solní obchod	26,4 %	18,1 %	10,6–44,0 %
měšťanský pivovar	18,5 %	7,2 %	2,3–16,0 %
nájem obecních nemovitostí	19,4 %	11,1 %	4,3–35,8 %
prodej obecních nemovitostí	3,6 %	7,0 %	0–54,9 %
Židé	21,1 %	11,5 %	1,0–26,0 %
soudní poplatky	0 %	38,0 %	23,9–72,8 %
podruzi za pastvu dobytka	1,6 %	0 %	0 %
Σ	100,0 %	100,0 %	
<i>Neproduktivní položky:</i>	<i>Průměrný podíl na všech výdajích 1701–1778:</i>	<i>Průměrný podíl na všech výdajích 1779–1849:</i>	<i>Mezní hodnoty 1779–1849:</i>
osobní náklady městské správy	44,8 %	55,3 %	37,0–75,4 %
náklady na patronát	33,9 %	27,6 %	9,9–48,7 %
almužny	1,2 %	0,2 %	0,01–0,7 %
náklady na nadříz. instituce (podkomoří)	10,4 %	7,8 %	4,9–12,0 %
kapucíni	3,2 %	1,4 %	0,2–3,2 %
církevní slavnosti	2,3 %	0,5 %	0,03–2,3 %
měšťanský pivovar	1,9 %	3,4 %	0,63–41,6 %
údržba nemovitostí	2,3 %	4,0 %	0,4–31,71 %
Σ	100,0 %	100,0 %	

Při konfrontaci s předchozím obdobím do roku 1778 vyvstává několik klíčových tendencí. S ohledem na problematičnost porovnávat absolutní peněžní částky (jejich přehled je k dispozici textové příloze č. 1 a 2) je i zde vhodnější komparovat na základě poměrného zastoupení. Bohužel nás to připravuje o některé zajímavé ukazatele, kupř. pohyby v objemu financí v celém vlastním městském hospodářství. Za předpokladu, že se oproti staršímu období sice neobjevily nové druhy příjmů, avšak některé ze zavedených se podstatně rozmnožily (především soudní taxy) a pokryly tak ztrátu způsobenou vytěsněním jiných (poplatky za pastvu dobytka od roku 1774, solní obchod od roku 1830 atd.), lze vyslovit hypotézu, že pomyslné mantinely se s těmi předchozími buď

1832 až 30. 4. 1833 celkem 5,75 sudu piva jakožto mimořádný deputát kvůli převedení jejich mezd z vídeňské na konvenční měnu.

srovnávaly anebo (a to je pravděpodobnější) alespoň částečně rozšířily. Patrné je to především na raketovém nástupu výnosů ze soudních poplatků. Navzdory svému širšímu uplatnění nepřinášel vyšší příjmy krátkodobý pacht, mírný pokles zaznamenala vydání na patronát. Potenciální nadhodnota se použila na pokrytí plynule narůstajících nákladů na personální zajištění městské správy, jejíž podíl byl fakticky zřejmě ještě vyšší následkem procentuálních příplatků a remunerací. Ostatní položky se vzhledem ke staršímu období měnily minimálně, případně jejich významnost přes vysledovaný posun nahoru či dolů nemohly naznačené trendy pozměnit.

5.3.2 Homogenní položky městského hospodářství

Jestliže ve vlastním městském hospodářství došlo po zavedení raabizace jen k dílčím změnám co do objemu financí a podílu investic a příjmů, potom v oblasti homogenní sféry městského hospodářství byly změny podstatnější. Stále se zvyšující důraz na hospodářskou agendu vedl ke změnám v **personálním obsazení hospodářské agendy**. Z předchozích let zůstávaly zachovány pozice hospodářského správce se 130 zl. a hospodářského inspektora s 60 zl. Počínaje rokem 1782 se mzda správce zvýšila na 300 zl. Při povýšení magistrátu do třetí regulační třídy v roce 1798 došlo ke zrušení hospodářského inspektora, čímž městský důchod ušetřil 60 zl., 6 sudů piva, 12 sáhů dřeva a 24 strychů ova. Faktická úspora však byla celkem bezvýznamná, protože jediný hospodářský úředník, správce (transformovaný na tzv. anwalta),²¹⁵⁸ si přilepšil občasnými procentuálními příplatky. Dokazuje to celkový podíl na všech homogenních položkách, pohybujících se i potom kolem 10 %. Stejně jako funkce inspektora, doznělo vydržování **právního zástupce** (agenta) v Praze. Naposledy ho účty registrují v roce 1829. Jeho odměna, oscilující mezi 12 až 30 zl. se však podílela na všech homogenních položkách necelou polovinou procenta, čímž se pohybovala zcela mimo relevantní hodnoty.

Jiná situace nastávala u **věcných nákladů na městskou správu**. Svou strukturou sice nezaznamenaly proti období do roku 1778 výraznější kvalitativní proměnu, náklady však šly nahoru následkem narůstající kancelářské agendy, projevující se ve zvýšených nákladech na kancelářské potřeby a poštovním. Jestliže do roku 1778 jejich podíl kolísal kolem 6 %, potom v následujících 70 letech vzrostly tak, že těsně před polovinou 19. století dosahovaly mnohdy až bezmála čtvrtiny všech výdajů v homogenních položkách (v průměru to potom za celé období bylo 14,5 %).

V rámci homogenní sféry městského hospodářství byly částečně aktivní jediné položky označitelné jako **různé**. V prvé řadě v sobě zahrnují kupř. úroky z pohledávek, které město mělo mezi měšťany a poddanými. Půjčování peněz z městského důchodu bylo ovšem možné až po vybřednutí z bludného kruhu dluhů, takže se stalo fenoménem závěrečné fáze feudalismu (jejich předstupněm byly stavovské obligace, z nichž městský důchod profitoval na úrocích). Jen v roce 1814 se objevují drobné půjčky od sušických Židů v celkové výši 173 zl. W. W. na jistinách a 8 zl. 39 kr. W. W. na úrocích. Dlužní úpisy měšťanům, sousedům a popřípadě venkovanům nesly nejčastěji letopočet 1843–1844. V roce 1849 se obci na splácení jistin a úroků z nich scházelo již 455 zl. 29,75 kr. C. M. Naproti tomu různá vydání nejčastěji znamenala placení různých záloh (*Vorschuss-Kapitalien*), náhrad a benefítů pro magistrátní zaměstnance. Jejich struktura byla nesmírně různorodá a do určité míry se měnila rok od roku. V roce 1829 se ve výdajové položce objevilo vydání na výměnu 6 384 zl. 43 kr. W. W. na konvenční. Jim odpovídající částka v konvenční měně (2 553 zl. 53 kr.) se potom skutečně objevuje v příjmech. Tímto způsobem naznačená nahodilost položek různých příjmů a vydání do značné míry vylučuje, aby byla hodnocena. K zamyšlení však nutí skutečnost, že před rokem 1778 tvořily položky necelých 10 %, zatímco pro léta 1779–1849 jednou tolik.

Nákup různého materiálu se nově evidoval nejen ve skleповých účtech, ale též v řadě účetních elaborátů nazývaných *Konferenzbücher*, kde byl ve společnosti některých příbuzných výdajových položek (laudemium, dřevo, námezdní práce). Vydání na něj měla kolísavé hodnoty podle aktuální potřeby, v průřezu 70 let tvořila 5,9 % všech homogenních vydání, což znamená jen nevýznamný pokles oproti období před rokem 1778. V zásadě totéž se dá říci o **řemeslnících**, kteří nakoupený materiál upotřebili. I zde došlo k novému způsobu evidence – vydání na ně se zaznamenávala v tzv. *Baubücher*. Za léta 1779–1849 činila 10,5 % (v předchozím období 9,0 %). Relativní shoda jak

2158J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 II*, s. 181–182.

u materiálů, tak u řemeslníků je poměrně překvapivá, zvláště pokud uvážíme, že s likvidací poplužních dvorů muselo potenciálních důvodů k potřebě obojího ubýt.

Nejdůležitější a nejpodstatnější změnou v oblasti homogenní sféry městské správy byly náklady na **námezdní pracovní sílu** či jinými slovy (a ve shodě s finalizační smlouvou) nucenou námezdní práci.²¹⁵⁹ Představovala vydání za úkony, které až do raabizace pokrývala robota. Tím se nepopírá, že nucená námezdní práce před rokem 1779 neexistovala, náklady na ni nebyly nicméně buď žádné anebo jen velmi nízké (odhaduje se maximálně 100 zl. do roka). Po rozparcelování dvorů byli nucenou námezdní prací povinni jak poddaní v užším slova smyslu (tj. původní rustikalisté), tak i novoosídlenci (dominikalisté). Stejně jako před Raabovou reformou, ani po roce 1778 se námezdní práce v účtech nezahrnula do jediné položky, ale rozptýlila se na několik míst,²¹⁶⁰ byť kupř. v *Konferenzbücher* vznikala snaha je zachytit sumárně pod názvy *Zugarbeit* a *Fuhrlohn* s upřesňujícími přívlastky (*Wald-*, *Kalk-*, *Holz-*). Ty současně prozrazují, že námezdní práce se uplatňovala primárně v reliktech vrchnostenského hospodářství. Pěkně to formuluje zmínka v obecních účtech z roku 1780: „*od posečení panský louky a odvezení sena pro panský s. v. radní bejky, kdežto jinde skrze robotu se to konalo, a nyní skrze nový systém robota přestala*“ vyplaceno 1 zl. 18 kr.²¹⁶¹ Práce za mzdu se nejčastěji omezovala na transport prostupující obě sféry městského hospodaření, což vysvětluje její zařazení právě sem. Dovoz vytěženého stavebního dřeva z lesů do města, na pilu, palivového k vápence, cihelně či vrbcovského pivovaru (byť propachtovanému), rozvoz deputátního dřeva a piva, přivezení solních soudků z českobudějovického skladu či lesních sazenic z vimperského panství. V námezdní práci dále figurovala údržba budov v majetku obce (soustavné opravy mostů, cest, silnic, radnice, měšťanského pivovaru, regulace vodních toků apod.) anebo těžba dřeva v lese. Započítávaly se sem ovšem i některé starobylé platy předraabizační, kupř. pravidelný plat chudým podruhním za metení náměstí třikrát do roka (stabilně 1 zl. 24 kr.). Skutečný náklad byl však ještě vyšší, protože některé náklady na námezdní sílu se ukryly do výdajů na údržbu obecních nemovitostí (např. v roce 1849) či do různých (extra) vydání. Sedláci kupř. zajišťovali transport úředníků do Písku či Prahy, pokud sem tito přijeli v úředních záležitostech, anebo specializovaných řemeslníků, kteří měli v Sušici zjednanou práci.²¹⁶² Příslušné taxy za námezdní práci určovala finalizační smlouva v článku č. 6²¹⁶³ a s postupem do přítomnosti se neměnila. Jediným zvýšením byl nejprve v roce 1811 přechod na šajny a teprve od VI. decenia (počínaje 1. listopadem 1833) na konvenční měnu. Vlastní vyplacení se nejčastěji provedlo odepsáním příslušné částky z feudální renty, méně často dostali poddaní na ruku hotové peníze.²¹⁶⁴ Taková praxe nutně mezi venkovany vnašela pocit, že robotují.

V celkovém součtu námezdní práce zprvu dosahovala maximálně ke 300 zl., ve druhém desetiletí 19. století narůstala (a to nejen díky inflaci). V srpnu 1834 se při kalkulaci podoby feudální renty odhadovala na ročních 427 zl. C. M., s postupem do přítomnosti oscilovala mezi 500 až 600 zl.²¹⁶⁵ V průměru za celých 70 let (1779–1849) podíl tohoto před zavedením Raabova

2159Srov. Ladislav KMONIČEK, *Námezdní práce na zlonickém velkostatku před a po roce 1848*, SAP 7, 1957, s. 55–113.

2160Izolovaně ale soupisy vznikaly, srov. kupř. SOkA Klatovy, AMS, sign. 766, „*Verzeichniss über geleisteten Zug- und Handarbeit den Schüttenhofner Unterthanen für das Jahr 1846*“.

2161SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 20. července 1781.

2162Tak v roce 1846 jeli do Blatné pro malíře Vincence Sádla k výměně radničních kanceláří anebo v roce 1847 vezli do Plzně měděnáře Kouteckého (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

2163Nádeník za hospodářskou práci při budovách, rybnících (od 1. 5. do 31. 10.) denně 12 kr.

Nádeník za hospodářskou práci při budovách, rybnících (od 1. 11. do 30. 4.) denně 10 kr.

Nádeník za hospodářskou práci při budovách, rybnících (ve žních) denně 15 kr.

Posel za jednu míly cesty 8 kr.

Těžba sáhu tvrdého dřeva 15 kr.

Těžba jednoho sáhu měkkého dřeva 12 kr.

Dovážka sáhu dřeva, pokud lze v jediném dnu dovézt jen jeden sáh 1 zl.

Dovážka sáhu dřeva, pokud lze v jediném dnu dovézt dva sáhy 30 kr.

Ostatní fůry se dvěma koňmi pro hospodářské potřeby denně 1 zl.

Srov. J. KUDÉLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 95–96, jenž porovnává ceny za práci pro několik panství.

2164V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 49–50. Teprve v roce 1820 byla praxe odečítání z feudální renty omezena (tamtéž).

2165Podle konsignace z 31. října 1833 se za skončený vojenský rok jen na těžení, svážení a skládání dřeva proinvestovalo na mzdách 152 zl. 2 kr. C. M. (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, účetní přílohy za rok

systemu podružného výdaje činil 11,0 %. Reálnou cenu námezdní práce ovlivňovala řada dalších faktorů, kupř. snižování výnosnosti obilní části feudální renty vinou agrární recese ve 20. letech 19. století, během níž naopak cena zemědělské práce stoupala.²¹⁶⁶ Je však třeba připustit, že se za stanovených podmínek povinná námezdní práce zdaleka nehonorovala tak, jak tomu bylo na svobodném pracovním trhu, vzájemný rozdíl mohl činit až 50 %.²¹⁶⁷ Stavby na konci 18. století šly potom ještě níže, 10 robotních dnů srovnávali co do výkonu se třemi dny námezdní práce.²¹⁶⁸ Jak ještě uvidíme, tento fakt byl předmětem několika stížností poddaných.

Neztenčenou měrou pokračovala vydání na **umoření dluhů** splácením jistin a úroků. V roce 1824 činil dluh na jistinách ještě 12 333 zl. W. W., po pěti letech 11 633 zl. W. W. Vedle fundačních kapitálů v něm byly stále obsaženy dva největší úvěry (líšťanský a ústecký), které byly ve 30. letech splaceny.²¹⁶⁹ Daleko podstatnější ovšem bylo, že po roce 1811 nebyl žádný z dluhů převeden na konvenční měnu, což bylo pro dluhující stranu velmi výhodné a prakticky to otevřelo cestu k rychlému vypořádání. I díky tomu kdysi podstatná výdajová položka poklesla na zcela zanedbatelnou hodnotu. Ještě v 80. letech se pohybovala bezmála na jednom tisíci zlatých, v prvních dvou desetiletích to bylo kolem 600 zl., od roku 1823 přepočtem na konvenční měnu méně než 300 zl. a konečně v roce 1838 již jen 8 zl. C. M.! I tak tvořily v průměru za celé období 1779–1849 ještě čtvrtinu všech homogenních položek. Dospíváme tedy k následujícímu přehledu:

<i>Neproduktivní položky:</i>	<i>Průměrný podíl na všech výdajích 1701–1778:</i>	<i>Průměrný podíl na všech výdajích 1779–1849:</i>	<i>Mezní hodnoty 1779–1849:</i>
věcné náklady	6,0 %	14,3 %	3,2–35,7 %
osobní náklady na hospodářskou správu	10,4 %	11,0 %	2,5–25,9 %
právní zástupce	0,9 %	0,4 %	
různá vydání	9,7 %	21,3 %	0,1–60,0 %
řemeslnické práce	8,9 %	10,5 %	5,3–21,1 %
materiál	9,0 %	5,9 %	0,2–12,1 %
námezdní práce	0 %	11,0 %	1,4–25,3 %
splátky dluhů	55,1 %	25,6 %	0,3–80,4 %
Σ	100,0 %	100,0 %	

Široké rozpětí mezních hodnot nabádá k opatrnosti a při interpretaci je nezbytné mít stále k dispozici absolutní čísla. Ovšem i v rámci procentuálního zastoupení vynikají dvě klíčová specifika. Objevuje se zcela nová výdajová položka – námezdní pracovní síla – a podstatně se redukuje náklady na umořování dluhů. Druhotně se projevuje zvýšení některých výdajů oproti staršímu období, v tomto případě ztotožnitelné s bující kancelářskou agendou (věcné náklady, různá vydání). Zbývající položky si uchovaly podíl srovnatelný s předchozím stavem, a to i navzdory změněným podmínkám (náklady na materiál a řemeslnictvo).

Pozastavit je ještě nutné u poměru, jímž se na homogenních položkách podílelo vrchnostenské a vlastní městské hospodářství. Poměry stanovené pro období předchozí lze použít jen tam, kde likvidace dvorového hospodaření nijak neovlivnila příslušnou agendu. Ačkoliv došlo k zásahu do vztahu poddaného a vrchnosti, na věcných a osobních nákladech to nic neměnilo a lze zachovat dříve použitý podíl 66 % pro vrchnostenské hospodářství. Obdobně lze použít podíl 50 % u právního zástupce a splátek dluhů. Uvážlivější musíme být u různých vydání, kalkulovaných

1833).

2166František LOM, *Zemědělská krise let 1820tých v Čechách*, Zemědělský archiv. Časopis věnovaný vědě a praxi výroby zemědělské 20, 1929, s. 417–424.

2167Robert KVAČEK (red.), *Dějiny Československa II. 1648–1918*, Praha 1990. Skutečnost odlišné výše mezd za námezdní práci na volném pracovním trhu a pro vrchnost v rámci aboliční smlouvy připomněla také administrativní panství Hořice svým poddaným v roce 1814: F. KUTNAR, *Spory hořických poddaných s vrchností v první polovině 19. století*, s. 107–108.

2168J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 35, 37.

2169NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 104, listy magistrátu podkomořimu z 28. května a 5. srpna 1836.

Ústecký dluh byl uzavřen kvitancí vystavenou 6. března 1837, líšťanský dekretem z 28. února 1838.

předtím rovněž 50 %. Parcelací dvorů se řemeslnické práce, materiál a různá vydání téměř výlučně uplatnily ve sféře vlastního městského hospodářství. Údržbu musela městská obec nadále provádět pouze u vrabcovského pivovaru. Vystačíme tak s poměrem 25 % pro vrchnostenské a 75 % pro vlastní městské hospodářství. Stejný poměr lze využít i pro námezdní práci.

5.3.3 Vrchnostenské hospodaření

Bezpochyby nejdramatičtější transformace poznamenala vrchnostenské hospodaření. Rozparcelováním poplužních dvorů došlo k jeho podstatnému zeštíhlení, byť ještě ne likvidaci. Výsledný stav nezůstal do roku 1848 statický, protože ho dále měnila postupující emfyteutizace, poznamenavši pochopitelně nemovitou složku vrchnostenského hospodářství. Dobové účetnictví nazíralo a evidovalo emfyteutizaci dvojím způsobem. Zemědělská půda – především pastviny, zrušené rybníky apod. – se připočítávaly k pozemkovému úroku raabizačnímu, kdežto budovy – de facto bez výjimky mlýnské provozy (v Dobršíně, Malé Chmelné, Divišově a Podmoklech) – se ponechaly ve skupině stálých platů, kde vytvořily samostatnou skupinu. Stejně jako u nemovitostí v intravilánu města, se i u nich roční pozemkový úrok v podstatě srovnával s bývalým nájemným, takže se emfyteutizací ještě získalo díky složení zákupní ceny (arrhy) 1513 zl.²¹⁷⁰ Kromě toho do sféry výnosu z vrchnostenských nemovitostí patřily i jejich krátkodobé nájmy, jež se na půdě zahrnutelné do vrchnostenských příjmů téměř neuplatnily (jak již bylo uvedeno, byly proto všechny pachtý započteny do vlastního městského hospodářství). Židům byla pronajímána vrchnostenská flusárna v Sušici,²¹⁷¹ v Hartmanicích městská obec v roce 1818 zakoupila louku, kterou pronajala kundratickému Židovi Judovi Blochovi k výstavbě flusárny a vinopalny. Ještě v roce 1829 ale nestála a městská obec uváděla, že ji pro nedostatek financí ani nevystaví.²¹⁷² Započtenl se sem též krátkodobý pronájem rybolovu v Otavě a jejich přítocích. Speciální formou pronájmu byl výnos z dříví plaveného z prášilského panství, o němž je první doklad již z druhé poloviny 50. let, kontinuálně potom od počátku 80. let až do konce 18. století. Při pevné taxě 3 d. z jednoho varu přinášel zpravidla 37 zl. 30 kr.

V přímém majetku městské obce z titulu jejich vrchnostenských práv zůstalo po Raabově reformě a následných emfyteutizacích jen několik málo nemovitostí. Jejich omezený výčet již neumožňoval získávat v případě nouze finanční prostředky jejich prodejem. Podstatný příjem zajistil pouze rozprodej dvorových budov hned v roce 1779 (podle hlavního účtu to bylo 2 015 zl. 30 kr., ovšem fakticky se peníze na ně scházely mnohem déle), poté již o žádné směně neslyšíme. V celkovém součtu tedy tvořil příjem z vrchnostenských nemovitostí 6,1 % všech příjmů z vrchnostenského hospodaření. Hovoříme ovšem jen o hrubém příjmu, neboť jistá část prostředků plynula na stavební údržbu všech budov. S předpokladem jejich zanedbatelnosti jsou obsaženy v homogenních položkách.

Více než nemovitosti vynášelo vrchnostenské pivovarnictví. Ještě po celou první polovinu 80. let setrvalo beze změny, teprve v únoru 1784 přišel na přetřes možný pronájem. Zástupci města se k němu stavěli zprvu skepticky s názorem, že z něj nekouká žádný prospěch.²¹⁷³ Vzápětí se členové

2170 Dobršín čp. 29 550 zl., Malá Chmelná čp. 24 518 zl., Divišov čp. 69/III 310 zl., Podmokly čp. 135 zl. (všechny emfyteutické prodeje proběhly v roce 1784).

2171 Bez nároku na úplnost: období 1. 11. 1829 – 31. 10. 1835 Moises Fürth za 41 zl. C. M.; 1. 11. 1835 – 31. 10. 1841 Moises Fürth za 43 zl. 30 kr. C. M.; 1. 11. 1841 – 31. 10. 1847 Moises Fürth za 45 zl. C. M. ročně; 1. 11. 1847 – 31. 10. 1853 David Fürth za 45 zl. 45 kr. C. M. ročně. Na přelomu let 1848/1849 ovšem pacht převzal Bernard Fürth (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft; NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 107).

2172 NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 8182, 8183. Na vině patrně byla intervence prácheňského krajského úřadu, jenž v roce 1817 náhodně zjistil, že Blochova flusárna je navzdory předpisům vystavěna ze dřeva, takže nutil k přestavbě celého objektu (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 588). Na období 1. 5. 1830 až 31. 10. 1835 si výrobu pálenky a flusárnu pronajala Ester Zuckerové za 12 zl. C. M. ročně, na období 1. 11. 1835 – 31. 10. 1836 za 30 zl. C. M. Heinrich Kraus (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft). Jak psal 16. března 1840 anwalt magistrátu, pronájem pálenky a flusárny v Hartmanicích po říjnu 1836 nenacházel zájemce, neboť sušická vrchnost v Hartmanicích nevladnula žádnou budovu či stavební místo, jež by se mohlo k výrobě vyhradit. Do konce října 1842 měl šenk kořalky v Hartmanicích pronajmat Zephyrin Rücker. Následně se nájemcem stal Samuel Bloch.

2173 SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 178, 179.

městské rady rozpoltili, čtyři z konšelů byli proti, zatímco dva a celá městská obec pro.²¹⁷⁴ Pronájem tak nakonec byl dojednan, došlo však k jeho odmítnutí ze strany podkomořího.²¹⁷⁵ Nakonec se magistrát usnesl, aby si ho pronajala sama městská obec,²¹⁷⁶ což zřejmě nakonec bylo akceptováno.²¹⁷⁷ Tento „přechodový“ pronájem vypršel v roce 1790 a 5. července téhož roku byl odsouhlasen šestiletý pronájem prvnímu externímu zájemci, totiž nemilkovskému sládkovi a bývalému sládkovi městskému Josefu Čubovi za roční, licitací stanovené pachtovné 513 zl.²¹⁷⁸ V podobném duchu potom nájmy pokračovaly hluboko za polovinu 19. století.²¹⁷⁹ Pravidla se přitom zásadněji neměnila – pro pachtýře byl pevně stanovenou jistotou povinný výstav vrabcovského piva v šesti krčmách sušického panství (nesmělo tam expandovat ani sušické pivo měšťanské). Výsadního postavení těchto krčem si byli vědomi i samotní venkované a kupř. Dobršínští velice podrážděně reagovali, když v jejich vsi Šimon Prantl ilegálně otevřel kořalnu, čímž krátil oficiální hospodu, kde kromě piva a kořalky byl k dostání též chleba.²¹⁸⁰ Ve čtyřicátých letech se přitom roční produkce pohybovala mezi dvěma až půl třetím stem sudů ročně.²¹⁸¹ Pronájem vrabcovského pivovaru nezbavoval sušickou vrchnost péče o stavební udržování pivovarských objektů i jejich interiérového vybavení. Výdajová rubrika v rámci účtů po roce 1784 sice zmizela, ale dílčí vydání se objevovala roztroušená v nákladech na materiál, řemeslníky či námezdní práci. Kromě toho fungovala vinopalna s roční produkcí 254 věder (údaj k roku 1848). Oprávnění vyrábět a šenkovat kořalku ve městě a po celém panství s výjimkou Hartmanic se pravidelně pronajímalo.²¹⁸² Stejně tak to platilo o šenku vína, pronajímaném později zvlášť pro Sušici²¹⁸³ a zvlášť pro Hartmanice.²¹⁸⁴

Konfrontujeme-li výnosy vrabcovského pivovaru z doby před začátkem pronájmu počínaje rokem 1784, jsou evidentně vyšší, a to i více než dvojnásobně. Vyjádřeno procentuálně, před rokem 1784 atakovaly hranici 30 %, avšak později dosáhly maximálně k 18 procentům (za celé období 1779–1849 potom průměrně 12,7 %). Nadto obec i po roce 1784 do pivovaru investovala za údržbu, což snížení výnosnosti ještě umocňuje. Kromě toho odtud zakupovala deputátní pivo, tzn. další výdaj, jenž sice spadl do sféry osobních nákladů na městskou a hospodářskou správu a patronát, avšak předtím byl bezpředmětný.

O rybníkářství v pravém slova smyslu nešlo po roce 1800 hovořit. V letech 1782 a 1783 se městská vrchnost pokoušela sehnat zájemce na pronájem celého svého rybníčního hospodářství. Nejprve neuspěla,²¹⁸⁵ teprve v květnu 1783 si rybníky za 80 zl. 30 kr. ročně na šest let pronajal sušický měšťan Jan Václav Huttary.²¹⁸⁶ Ovšem v roce 1789 městská obec prodala ve svůj prospěch

2174SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 181.

2175SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 189, 192.

2176SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 194.

2177SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 216, 218.

2178Licitační protokol v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.2.

2179Lze stanovit následující přehled: V březnu 1796 požádal o prodloužení nájmu za stávajících podmínek Josef Čuba, což odmítl podkomoří poukazem na státní normativy. V licitaci proběhlé 10. května 1796 nicméně nabídl nejvyšší nájemné právě Čuba (481 zl. ročně). Ovšem již v roce 1799 se jako pachtýř za stejné nájemné uvádí Martin Beyer, později František Fischer a od 8. května 1802 mačický Leopold Kithier za 699 zl. ročního nájmu. Po něm nejpozději od roku 1810 opět Fischer, kterému byl pivovar v létě 1811 pronajat na dalších šest let. 6. června 1817 si pivovar pronajal za 1281 zl. ročně Josef Haller a měl ho ještě v roce 1825, zatímco v roce 1826 tu byl Matěj Novák, po něm Jan Hořejší a od 1. listopadu 1829 do 31. října 1835 Wenzel Kiesel z Horažďovic za 476 zl. C. M. V období 1. listopadu 1841 – 31. října 1847 pivovar za roční nájemné 526 zl. C. M. obhospodařoval Jan Šebesta. Od 1. listopadu 1847 do 31. října 1853 byl nájemcem Josef Kraml za 506 zl. C. M., avšak již od 1. ledna 1849 ho vystřídal František Svatoš za 375 zl. C. M. (až do 31. prosince 1851).

2180SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Pub 34.

21811845 216 sudů, 1846 252 sudů, 1847 216 sudů, 1848 228 sudů.

2182Bez nároku na úplnost: období 1. 5. 1836 – 30. 4. 1839 výroba kořalky Markus Schwarzkopf za 13 zl. C. M., 1. 5. 1839 – 30. 4. 1842 výroba kořalky Markus Schwarzkopf za 8 zl. C. M., 1. 5. 1842 – 31. 10. 1844 výroba kořalky Markus Schwarzkopf za 8 zl. 3 kr. C. M., 1. 11. 1844 – 31. 10. 1850 výroba a šenk kořalky pro město a panství bez Hartmanic Markus Schwarzkopf za 101 zl. 36 kr. C. M. (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

2183Bez nároku na úplnost: 1. 11. 1830 – 31. 10. 1836 šenk vína Jan C. Anger za 6 zl. 5 kr., 1. 11. 1836 – 31. 10. 1842 šenk vína Jan C. Anger za 6 zl. 24 kr. C. M., 1. 11. 1842 – 31. 10. 1848 šenk vína Josef Hořejší za 19 zl. 18 kr.; 1. 11. 1848 – 31. 10. 1853 Stanislav Říha za 13 zl. C. M.

21841. 11. 1847 – 31. 10. 1853 Teodor Votruba za 6 zl. 36 kr. C. M.

2185SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 140.

2186SOkA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 142, 143, 164.

více než 27 centnýřů kaprů a utržila nevidaných 247 zl. 52 kr. Ještě na konci 80. let však začala s emfyteutizací největších rybníků a po tomto zeštíhlení pronajímala toliko Mlýnský rybník v Podmoklech, Mlýnský rybník v Divišově, tamtéž haltýř a vrabcovský Dolejší rybníček (u všech tří rybníků si současně zachovala povinnost údržby). První série pronájmu tohoto reliktu městského rybníkářství trvala do 30. září 1795. O druhou na období 1. října 1795 až 30. září 1801 byl poměrně značný zájem, přičemž se formou licitace hledali nájemci zvláště pro jednotlivé rybníky. Nakonec byl vydražen roční nájem 13 zl. 20 kr.²¹⁸⁷ Také později se prosadily individuální krátkodobé pronájmy jednotlivých rybníků, potvrzované guberniem.²¹⁸⁸ Již inzerovaný soupis z roku 1838 evidoval všechny tři rybníky o celkové výměře 5 jiter 812 sáhů (= 3,17 ha) s výnosem 18 zl. C. M. Jak již bylo uvedeno, v roce 1842 oba divišovské rybníky (č. top. 23 a 40) zakoupil tamní mlynář. Uvažovalo se i o emfyteutizaci vrabcovského Dolejšího rybníčka, ale obyvatelům Vrabceva přišel užitečný jako zdroj vody v případě požáru.²¹⁸⁹ Beze změny pokračoval pronájem říčního rybolovu,²¹⁹⁰ započtený do výnosů z vrchnostenských nemovitostí. Město se dokonce snažilo zavést pacht i tam, kde dosud nebyl.²¹⁹¹ Přesto se výsledný nájem pohyboval kolem zanedbatelných 40 zl. Zahnut do rybolovu patrně nebyl lov lososů, pronajímáný separátně.²¹⁹² I s jeho připočtením se sušické rybníkářství vyšplhalo k podílu jednoho procenta všech vrchnostenských příjmů a nemohlo je zásadněji poznamenat.

Jinak tomu bylo především po roce 1830 u městských lesů. Po proběhlé raabizaci zůstaly suverénně nejrozsáhlejším pozemkovým vlastnictvím městské obce v užším slova smyslu a těšily se tudíž soustředěnější pozornosti. Do dotazníku pro Eichlerovu topografii v roce 1825 se uvedla rozloha 1054 jiter 736 sáhů (= 606,8 ha) s roční produkcí 500 sáhů dřeva.²¹⁹³ V letech 1828–1829 byl pro obecní lesy na základě dekretu českého gubernia z 4. září 1828 vyhotoven lesní hospodářský plán (tzv. systemizace).²¹⁹⁴ Ujal se jí zkoušený lesnický systemizátor Franz Opperl, jenž tuto práci vykonával již u jiných měst (Písek, Mladá Boleslav). Novým přeměřením rozlohu lesů upřesnil na 1439 jiter 456 čtv. sáhů.²¹⁹⁵ Lesy se rozdělily do tří revírů (Svatobor, Kalovy, Vrabceva s distrikty Dolní a Horní Záluží a Divišov) a obhospodařovalo je pět hajných. Opperl pro ně zhotovil

2187Dražební protokol z 7. září 1795 a pachtovní smlouva z téhož dne in: NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105.

2188Na období 1. listopadu 1833 až 31. října 1839 si pronajal **Divišovský Mlýnský komorní rybník** č. top. 23 a násadní rybníček č. top. 40 Jan Moser za 7 zl. 6 kr. C. M. ročně; na období 1. listopadu 1839 až 31. října 1845 tytéž nadlesní Josef Kolařík za 6 zl. 40 kr. ročně (pacht však nebyl potvrzen, přestože již Kolařík investoval do splávků); pronájem **vrabcovského Dolejšího rybníčka** na období 1. 11. 1831 – 31. 10. 1837 získal Jan Moser za 1 zl. 3 kr. C. M.; 1. 11. 1837 – 31. 10. 1843 Josef Kučera za 1 zl. 1 kr. C. M.; 1. 11. 1843 – 31. 10. 1849 Josef Kolář za 1 zl. 1 kr. C. M.; 1. 11. 1845 – 31. 10. 1851 Adolf Svatoš, zastoupený Františkem Firbasem, za 1 zl. 20 kr. C. M. (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft). Nájemníkem **podmokelského Mlýnského rybníka** byl pro období 1. 11. 1828 – 31. 10. 1834 Michael Neumann za 7 zl. 45 kr. C. M.; 1. 11. 1834 – 30. 10. 1840 Michael Neumann za 9 zl. 53 kr. C. M., pro období 1. 11. 1840 – 31. 10. 1846 se ve dvou licitačních termínech nepřihlásil žádný zájemce, začalo se proto uvažovat o odprodeji.

2189SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

2190**Otava od dlouhoveských hranic až po žichovické hranice:** 1. 11. 1840 – 31. 10. 1846 Jan Lodiánský za 20 zl. 42 kr. C. M.; **Dolní jez:** 1. 11. 1840 – 31. 10. 1846 varhaník František Neumann. **Kadešický potok:** ve 20. a 30. letech Josef Kuchynka ze Sušice, Šimon Kočí z Malé Chmelné, Jan Ritter ze Sušice; 1. 11. 1831 – 31. 10. 1843 Matěj Jankovec ze Žihobce za 50 kr. ročně; 1. 11. 1837 – 31. 10. 1843. **Jez Dolejšího mlýna čp. 157/II:** Ignác Chlístovský ze Sušice (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, účetní přílohy, „Zünssungs-Consignation“); 1834–1840 na 6 let Josef Šebesta za 18 zl. 22 kr. C. M. ročně (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 104). **Potok (vlastně mlýnský náhon) z Otavy do malochmelenského mlýna a zpět do Otavy:** ?–1836 Josef Šebesta, 1836–? Josef Hrbek. Srov. ještě SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4. Rybolov v potoce k dobršinskému mlýnu měl vyhrazen sušický děkan.

2191Týkalo se to potoka Roušarky (Volšovky) v úseku od louky červenodvorského Ignáce Vaňka po louku Jana Čáchy (hlavně pstruzi): 1. 11. 1841 – 31. 10. 1844 Johann Petzold za 1 zl. 31 kr. C. M. ročně (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

2192Na období 1. 11. 1842 – 31. 10. 1848 pronajal lov lososů mlynáři Janu Ritterovi z čp. 157/II za 7 zl. C. M. ročně, 1. 11. 1848 – 31. 10. 1854 témuž za 6 zl. C. M. (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

2193Archiv Národního muzea, řada G – Eichlerova sbírka, karton č. 31 (Sušice). Téměř identickou rozlohu měly lesy v majetku poddaných: 1040 jiter 936 sáhů.

2194Pisemná část lesního hospodářského plánu in: SOkA Klatovy, AMS, sign. 343, „Forstsystem auf Anordnung der hohen Landesstelle im Jahre 1828 von dem Gefertigten entworfen und ausgefertigt“, bod č. 2. Srov. ještě SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 921.

2195SOkA Klatovy, AMS, sign. 343, „Forstsystem auf Anordnung der hohen Landesstelle im Jahre 1828 von dem Gefertigten entworfen und ausgefertigt“, bod č. 2.

nové lesní mapy a vypracoval k nim evidenční knihy (vše za celkové náklady pro obec 2 161 zl. 54 kr. W. W.). Celý systemizační elaborát následně schválilo gubernium 21. ledna 1831.²¹⁹⁶ Splácní městská obec ovšem protahovala a nebylo uzavřeno ještě v roce 1836.²¹⁹⁷ Jistě i proto, že se proti Oppelově práci začaly objevovat kritické připomínky, znemožňující uvést celý lesní systém v život. Gubernium nařídilo vyšetřit záležitost nestrannými znalci – dospěli k nelichotivému výsledku: Oppel podle nich lesy chybně vyměřil a zmapoval, nesprávně zhodnotil skladbu porostů a neúčelně nastavil rozvrh sečí (*Hauungsplan*). Oppel se výtkám bránil, čímž se vše dostalo do slepé uličky a řešení nepřicházelo po dlouhá léta.²¹⁹⁸ Teprve 27. listopadu 1845 gubernium pověřilo revizí a přepracováním Oppelovy systemizace drhovelského lesmistra a krajského lesnického examinanta Grendera.²¹⁹⁹ Provedl ji v roce 1846²²⁰⁰ a dospěl k celkové rozloze lesů 1150 jiter 1515 sáhů (= 662,32 ha). Velmi se tím přiblížil údajům stabilního katastru z roku 1837 (1178 jiter, tj. 677,9 ha).²²⁰¹

Současně se systemizací lesů bylo rozhodnuto některé pastviny, louky či pole v těsné blízkosti osadit lesními sazenicemi a postupně proměnit na les. Na okrajích lesů se nejprve doporučoval vysít oves a poté vysadit semena či sazenice smrku a borovice.²²⁰² Týkalo se to louky pod svatoborským revírem o výměře 1090 čtv. sáhů.²²⁰³ Nebylo však možné ohlídat, aby si okrajové části lesů nepokoušeli přisvojovat poddaní,²²⁰⁴ takže se od roku 1833 raději izolované travnaté plochy v rámci lesních revírů vhodné k pastvě (někdy nazývané *Waldstrecken*) pronajímaly individuálním zájemcům²²⁰⁵ a plochy neúrodné a bez užitku, klasifikované zpravidla jako pastviny, prodávaly držitelům okolních pozemků.²²⁰⁶

V celkovém pohledu výnosnost lesů díky systemizacím oproti předchozí době podstatně stoupla, roční produkce se v roce 1849 odhadovala na 1167,75 sáhu měkkého řeziva (*Schnittholz*), 116,5 sáhu hůlkového dřeva (*Prüglholz*) a 233,5 sáhu pařezového dřeva (*Stockholz*). V posledním desetiletí feudalismu (1841–1850) tedy činil průměrný roční hrubý výnos z lesů vysokých 2 270 zl. 33 kr. C. M. Náklady na lesní personál odnímalý 812 zl. 24 kr.²²⁰⁷ Podstatněji se neměnila vnitřní spotřeba dřeva. Nepočítaje zde dřevo deputátní (uvedené u osobních nákladů), spotřebovalo se více dřeva jen na otop. Např. se stavebními úpravami v radnici v letech 1834–1836, kdy vznikly dva byty, aresty a kancelář pro druhého zkoušeného radu, se zvýšila potřeba palivového dřeva o 14 sáhů, takže na vytopení radnice se celkově ročně použilo 56 sáhů.²²⁰⁸ V dubnu 1839 gubernium

2196SOkA Klatovy, AMS, sign. 343, „*Forstsystem auf Anordnung der hohen Landesstelle im Jahre 1828 von dem Gefertigten entworfen und ausgefertigt*“.

2197NA Praha, České gubernium-všeobecná registratura, karton č. 377.

2198Obdobné peripetie provázely systemizaci lesů píseckých, kterou prováděl rovněž Oppel. K ní August SEDLÁČEK, *Dějinný vývoj velkostatku a hor píseckých*, Les a lov 5, 1911–1912, s. 268.

2199SOkA Klatovy, AMS, sign. 345/1, „*Forstsystem auf Anordnung der Hohen Landesstelle im Jahr 1846 verfast vom Gefertigten. I. Theil*“, pag. 1.

2200Výsledkem Grenderovy činnosti je elaborát in: SOkA Klatovy, AMS, sign. 345/1, „*Forstsystem auf Anordnung der Hohen Landesstelle im Jahr 1846 verfast vom Gefertigten. I. Theil*“.

2201Údaj uvádí SOkA Klatovy, AMS, sign. 345/1, „*Forstsystem auf Anordnung der Hohen Landesstelle im Jahr 1846 verfast vom Gefertigten. I. Theil*“, pag. 4.

2202Kajetán TUREK, *Zalesňovací plán města Sušice z roku 1830*, Sušické listy 19, 1935, č. 30, s. 1–2.

2203NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 8183.

2204V roce 1846 upozorňoval nadlesní Franz Jescheta, že si vlastníci dominikálních pozemků při krajích lesů v revírech divišovském, vrabcovském a zálužském přisvojovali lesní půdu (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

2205S pachtý se začalo po dokončení Oppelovy systemizace a za rok 1833 vynesly 39 zl. 30 kr. C. M. (soupis pronajímaných úseků pro rok 1833 a 1834 in: SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, účetní přílohy za rok 1833 a 1834). 9. dubna 1845 se pronajaly čtyři díly lesního úseku vrabcovského revíru za celkem 12 zl. 47 kr. C. M. Václavu Hořejšímu, Antonínu Pánkovi a Václavu Hrabému (tamtéž, Anwaltschaft, protokol z 9. dubna 1845 a 6. května 1850; tamtéž, sign. 228/6, „*Vorschreibungsausweis*“ č. II pro rok 1849, pachtovní smlouva z 28. dubna 1849).

2206V roce 1841 se „*Strecken*“ v zálužském revíru přiměřily Michaelu Schwelchovi, Mathiasi Pösslovi, Thomasi Schwelchovi a Georgu Seidlovi; v dubnu 1844 v Horním Záluží (součást revíru Záluží) „*Hutweidstrecke*“ o výměře 1003 sáhů emfyteuticky zakoupili Thomas Schwelch a Wenzel Pössl, vlastníci sousední pozemky; v roce 1846 je zmínka o licitačním prodeji dílů pozemku č. top. 613 o výměře 520 a 1003 sáhů Thomasi Schwelchovi, Wenzelovi Pösslovi a Christophu Kallianovi. SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

2207SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Durchschnittsertrags-Nachweis der Stadt Schüttenhofen unbeweglichen Gemeind-Gründen*“.

2208NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 104.

odsouhlasilo roční spotřebu 70 sáhů.²²⁰⁹ Rovněž do lesů alespoň částečně pronikly krátkodobé pronájmy. Týkalo se to honitby, jejíž oprávnění se pronajímalo na pozemcích obecních i v majetku individuálních měšťanů. Zprvu se svěřovala jedincům,²²¹⁰ později hned několika zájemcům i z okolních panství.²²¹¹ Ve 20. letech k tomu přistoupil pronájem honitby v Hartmanicích. S vydáním honebního patentu z 7. března 1849 se honitba zcela nově zorganizovala.

Z řečeného vyplývá, že městské lesy prodělaly v systému vrchnostenského hospodaření za období 1779–1849 podstatný posun. Až do roku 1824 jejich podíl na ročním výnosu činil jedno až pět procent, avšak od roku 1829 vždy kolem 30 %. Systemizace, do které městská obec vložila nemalé prostředky, se tak ukázala být i navzdory některým peripetiím výhodnou investicí. Uvažujeme však zatím jen v intencích hrubého příjmu, protože do lesů se i investovalo. Na všech vydáních plynoucích do sféry vrchnostenského hospodaření to bylo 10,2 %, přičemž podstatnou část tvořila vydání na lesnický personál. Mechanické srovnání obou podílů není možné s ohledem na jiný procentuální základ. Svedlo by nás k představě, že lesní hospodářství bylo vždycky ztrátové. Absolutní čísla však přinášejí podstatně odlišný obraz. Potvrzují, jak významně systemizace poznamenala výnosnost lesů; do konce 20. let byly výnosy zanedbatelné anebo vůbec žádné, s rokem 1829 nastal doslova strmý vzestup.

Tab. č. 36: Výnosnost městských lesů (1779–1849)

Rok	Lesy	
	Příjmy	Vydání
	zl. C. M. (jen 1819 W. W.)	
1779	25 zl. 41 kr.	53 zl.
1784	52 zl. 14 kr.	89 zl.
1789	66 zl. 20 kr.	89 zl.
1794	66 zl. 32 kr.	84 zl.
1799	210 zl. 46,5 kr.	96 zl.
1804	216 zl. 55 kr.	96 zl.
1809	437 zl. 40 kr.	368 zl.
1814	372 zl. 28 kr.	320 zl.
1819	459 zl. 30 kr.	292 zl.
1824	236 zl. 34 kr.	122 zl. 48 kr.
1829	755 zl. 57 kr.	118 zl. 32 kr.
1834	1645 zl. 28 kr.	546 zl. 15 kr.
1839	2070 zl. 2 kr.	379 zl.
1844	1740 zl. 3 kr.	389 zl. 9 kr.
1849	2178 zl. 40 kr.	312 zl. 30 kr.

Klíčovým zdrojem příjmů, který byl skutečným jazýčkem na vahách celého městského hospodářství v letech 1779–1849, se stala feudální renta.²²¹² Do určité míry se tak naplnil původní záměr Raabovy pozemkové reformy, jež slibovala i po odbourání dvorového hospodaření na

2209Podle účtu za období 1. 10. 1844 – 31. 10. 1845 se stopilo v radničních kancelářích 42,6 sáhu 5/4 loktového dřeva (tj. 71 sáhů 3/4 loktového), přičemž norma stanovená podkomořským úřadem byla 70 sáhů 5/4 loktového dřeva (= 116,66 3/4 loktového). Dalších 14 sáhů 5/4 loktového dřeva podkomoří povolil amtsdienerovi a policejním strážníkům na vytopení jejich služebny, arestu (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

221016. března 1793 byla pronajata honitba Josefu Hafenbrädlovi za 22 zl. ročně (licitační protokol v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4).

2211V roce 1814 se honitba rozdělila na celkem šest honebních obvodů, každý vydražil jiný zájemce (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, protokol o pronájmu honitby z 17. ledna 1814). Obdobně se postupovalo při pronájmu na období 1. 11. 1849 – 31. 10. 1853 (tamtéž, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

2212Např. ještě ve zprávě guberniu ze dne 24. února 1831 magistrát považoval poddanské nedoplatky na feudální rentě za hlavní příčinu vadného splácení extraordinaria (NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 8183).

feudální rentě takové výnosy, které pokryjí vzniklé vakuum a ještě rozhojní nějakým přebytkem. Raabova kalkulace tento přebytek odhadla na 492 zl. 44 kr. Již v 80. letech 18. století si ovšem sušický magistrát i krajský úřad uvědomovaly, že při liknavém splácení feudální renty nebude město schopné platit úroky ze svých více než 20 000 zl. vysokých dluhů a dostane se do naprostého úpadku. Pro zajištění stálosti v placení proto bylo doporučováno u případných neplatičů aplikovat co nejrychleji odsadu.²²¹³ První léta úvodního decenia mohly vyvolávat pocity nejistoty a decenium druhé s sebou přineslo nedoplatky dominikalistů a rustikalistů, avšak současně se snižováním dlužených výloh za inženýrské práce a dvorová stavení, svědčícím o v zásadě bezproblémovém zaběhnutí systému,²²¹⁴ jenž dokonce dovoloval začít investovat do zvelebování města. Již od začátku 19. století se zachování renty v podobě z roku 1783 kvůli poklesu reálné hodnoty peněz vinou znehodnocování bankocetlí a rostoucím cenám obilí ukazovalo nadále jako neudržitelné, reálný výnos panství stále klesal. Vrchnost svůj příjem sice nominálně zvýšila díky pokračující emfyteutizaci (emfyteutický úrok se totiž započítával k raabizačnímu pozemkovému úroku), ale pod vlivem rostoucí nedůvěry v papírové peníze se v listopadu 1804 přesto pokusila zavést sypání obilí. Po nesouhlasné reakci poddaných se uchýlila alespoň k navýšení robotného a pozemkového úroku o 50 %, ²²¹⁵ což pro ni znamenalo roční zisk 1 947 zl. 48 kr. Tento krok se stal základem dlouholetého sváru s poddanými, odmítajícími plnit cokoli mimo rámec finalizační smlouvy. Po návrhu podkomořího proto magistrát slevil na navýšení o 30 % (tzn. roční zisk 1 546 zl. 49 kr.), jenž si jako příjem započítal do důchodenských účtů za léta 1805, 1806 a 1807.²²¹⁶ Zpěčující se poddaní však neplatili a s posledním prosincem 1807 magistrát vyčíslil jejich nedoplatek na 7 704 zl. 4 kr.²²¹⁷ Od nového roku již přírážka nebyla do příjmu zahrnuta a v roce 1808 bylo opatření z listopadu 1804 dvorským dekretem vůbec prohlášeno za nelegitimní. V očích magistrátu se tak perspektiva finančního polepšení navýšením feudální renty vinou stížností dominikalistů vzdalovala.²²¹⁸ Svítalo však na lepší časy – prvním ziskem bylo převedení feudální renty z bankocetlí na šajny v roce 1811, druhým od počátku vojenského roku 1813 (a IV. decenia) již skutečně zavedení obilní renty: polovina dosud odváděné feudální renty v penězích se vyjádřila v obilí (žito, oves) podle cen z roku 1783. Ty pochopitelně nekonvenovaly s cenami sklonku napoleonských válek a po státním bankrotu, takže se reálně příjmy z feudální renty zvýšily ve prospěch vrchnosti. V praxi ale venkované takovou úpravu feudální renty většinou neakceptovali a vrchnosti neodváděli zdaleka tolik, kolik měli. Sypání obilí in natura se navíc již v roce 1815 (ne-li již listopadu 1814) reluovalo podle aktuálních cen. Právě z těchto let slyšíme poprvé hlasy vrchnosti, že vinou liknavého splácení feudální renty, jediného zdroje příjmů, je celé městské hospodářství ochromeno a není na úhradu kontribuce ani mzdy magistrátním úředníkům. Rozhodnutím zemského soudu z roku 1824 byla uznána oprávněnost jejich nároků, ovšem nedoplatky se jí scházely až od 30. let, neboť je poddaní doslova „valili“ před sebou a v lepším případě se spokojovali s úhradou povinností za běžící rok. Potíže s odvodem feudální renty kalkulované podle cen obilí z let 1814–1823 nezabránilly, aby se i v V. deceniu 1823–1833 v tomto systému pokračovalo. Podle modelového výpočtu pro rok 1824 činil celkový výnos z feudální renty 4 128 zl. 35,75 kr., přičemž podíl na obilí činil 1 926 zl. 3,25 kr. (nešlo přímo o polovinu z celkové povinnosti, protože rentu tvořily i emfyteutické platy uzavřené po roce 1783). Při kalkulaci s cenami obilí z roku 1783 to znamenalo 642 měřic žita a 1 284 měřic ovsa, což přepočteno podle průměrných ročních cen roku 1824 přinášelo finanční zisk 3 177 zl.

2213NA Praha, České gubernium-publicum, inv. č. 2223, karton č. 2050, sign. 108/7, protokol z 3. dubna 1786.

2214Bez větších problémů systém v této době fungoval na panství města Plzně: J. KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 194.

2215Konkrétní podobu pro jednotlivé poddané odráží SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „*Ausweis, wieviel nachstehende Individuen nach dem neuerlich beschlossenen Kontrakte statt des zu entrichtenden Getraid Zünses sowohl an Robot Reluitions-, als auch Erbgrundzünses-Zuschlag für das Jahr 1804 in die Gemeind Renten zu entrichten haben*“.

2216Magistrát na přírážce k feudální rentě za léta 1804–1807 počítal s celkovým příjmem 6 262 zl. 59,25 kr. Srov. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „*Ausweis, wieviel an neuen Robot Reluitions-, dann Erbgrund Zünses-Zuschlag bey der Gemein Renten der k. Stadt Schüttenhofen von 1. Jänner 1804 bis Ende Decembris 1807 durch 4 Jahre in Empfang genohmen, bis nun aber als nicht zahlbar in die Ausgabe zu legen kommt*“.

2217SOKA Klatovy, AMS, registratura před rokem 1829, sign. IV, „*Ausweis deren Robotreluitions- und Erbgrundzinsresten bis Ende Decembr. 1807*“.

2218Magistrát tento názor vyjádřil již v suplice z května 1805 (NA Praha, Zemský podkomoříský úřad, karton č. 103).

53,5 kr.²²¹⁹ Šlo však o ideální matematický konstrukt, poněkud vzdálený realitě. Město za rok 1824 nakonec hodlalo vybrat jen 2 824 zl. 7 kr. W. W.²²²⁰ Rozdíl mezi předepsanou povinností a skutečnou disponibilní hodnotou hlavní účty přitom fakticky nereflektovaly a automaticky kalkulovaly normu.²²²¹ Nadále se udržovaly odvody v reluovaných dávkách,²²²² až během V. decenia se dočasně přešlo i na naturální odvody obilí (1829–1833). V dané situaci nešlo o zásadní novum, městská obec s naturálním obilím přicházela do styku, pokud ho od poddaných vymohla formou politické exekuce (obstavení). V VI. deceniu se znovu upřednostnila výlučně peněžní renta, a to z poloviny ve vídeňské a z poloviny v konvenční. Tento poměr platil pro pozemkový úrok, robotné a platy z těch dodatečných emfyteutizací, které vycházely z podmínek systemálního kontraktu.²²²³ Městský důchod tak přijímal 1889 zl. 44,75 kr. C. M. a 2212 zl. 29,5 kr. W. W.²²²⁴ Konečně poslední VII. decenium určovalo poddaným platit z jedné třetiny ve vídeňské a ze dvou v konvenční měně.

Výši feudální renty ovlivňovaly kromě převodů na suté obilí ještě další faktory. Byla to především kontinuálně postupující emfyteutizace dominikálu,²²²⁵ jež se projevila navyšováním pozemkového úroku²²²⁶ (zatímco robotné zůstávalo stejné). Těsně po podepsání systemální smlouvy v roce 1784 výše pozemkového úroku činila 1449 zl. 22 kr., v roce 1799 již 1666 zl. 30 kr. díky emfyteutizaci vysušených rybníků a pastvin.²²²⁷ Původně striktní odlišování renty z emfyteutizací od pozemkového úroku postupně ustupovalo, až je účetní začali zahrnovat sumárně. Jen připomeňme, že faktický rozsah emfyteutizace vrchnostenských nemovitostí byl větší – ovšem emfyteutizované mlýny (celkem vynášely 218 zl.)²²²⁸ byly registrovány u vrchnostenských nemovitostí. Jiným důvodem zvyšování feudální renty byla výstavba nových obytných stavení na rustikálu i bývalém dominikálu – v intervalu let 1783–1813 víme minimálně o 13²²²⁹ – a tzv. osobní robotné: za rok 1789 ji hradily čtyři osoby, v roce 1827 již 46. V součtu s pastvinami proto příjem tohoto druhu rychle narůstal: v roce 1805 100 zl. 41 kr., v roce 1807 již 239 zl. 34 kr. Podstatnější dopad na výnosnost feudální renty měl státní bankrot a následné zavedení vídeňské a konvenční měny, stojící vůči sobě v poměru 2,5 : 1. Jestliže robotné od Hartmanických nebylo převedeno na konvenční měnu nikdy, takže poddaní spláceli napříště ve dvou termínech 130 zl. ve vídeňské měně nebo 52 zl. jako ekvivalent této částky v konvenční měně, potom u raabizační feudální renty diskuse o formě převodu na konvenční měnu vyvstaly v roce 1824. Od VI. decenia (1834) se renta přepočítávala na konvenční alespoň z poloviny, počínaje sedmým potom ze dvou třetin. O vlivu tohoto řešení na výnosnost a o zájmu vrchnosti o ni není nutné se zvláště rozepisovat. Příjmy z poddaných vedle feudální renty doplňovalo laudemium, jež je k celkové částce feudální renty připočteno. Podle §

2219SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, list správce Jos. Lagarde magistrátu z 9. ledna 1825.

2220SOKA Klatovy, AMS, sign. 382/6, hlavní kniha městského účtu 1824, pag. 45. Fakticky se sešlo 2525 zl. 7 kr. W. W.

2221Tento handicap částečně nahrazují prameny jiné. Pro léta 1831–1835 je to SOKA Klatovy, AMS, sign. 203, „*Rentamtliches Abrechnungsbuch mit Robotreluenten der Gemeinde Kadeschitz, Platorn, Kumpatitz und Zalusch. Anfangend v. Jahre 1831*“.

2222Srov. např. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, projednání žádosti rustikalistů a dominikalistů o pokračování reluce obilní renty ve vojenském roce 1826.

2223Konkrétní přehled podává SOKA Klatovy, AMS, sign. 958, „*Vorschreibungs Ausweis Nro. 3*“.

2224Ekvivalent (pozemkový úrok a robotné) 1852 zl. 10,5 kr. C. M. a 1852 zl. 10,5 kr. W. W., emfyteutizace rybníků a pastvin dle systemální smlouvy 37 zl. 34,25 kr. C. M. a 37 zl. 34,25 kr. W. W., emfyteutizace ostatní 301 zl. 44,75 kr. W. W. a osobní robotné 21 zl. W. W.

2225Přehled nově uzavřených emfyteutických platů in: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „*Auszug der später verpachteten Gemeindhutweiden, auf welcher die Schuldigkeit-Betrag auf k. k. Gaaben, dann Beitrag auf die lief. Reluizion haftet*“.

2226V roce 1805 činil 1680 zl. 34 kr. místo původních 1449 zl. 26 kr. z roku 1783.

2227SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha „*Ausweis, wieviel nachstehende Individuen vom 1. Jänner bis Ende Decembr. 1799 an Erbgrundzins in die Gemeindrenten zu bezahlen haben*“ uvádí celkovou výši povinného pozemkového úroku sice 1680 zl. 34 kr., bylo však nutné odečíst krátkodobé nájmy, zde charakterizované jako „*Züns von wiederrufflichen Gründen*“.

2228Mlýn v Dobršíně 100 zl., mlýn v Podmoklech 18 zl., mlýn v Malé Chmelné 60 zl., mlýn v Divišově 40 zl.

2229Červené Dvorce čp. 14 (dominikální, Jan Čácha), Divišov čp. 84/III (dominikální, Vojtěch Prosser), Divišov čp. 85/III (dominikální, Jan Křížek), Hartmanice čp. 51 (dominikální, Ignác Borovka), Kadešice čp. 31 (rustikální, Šimon Horejš), Malá Chmelná čp. 30 (dominikální, Johann Schwarz), Malá Chmelná čp. 31 (dominikální, Vojtěch Děkan), Malá Chmelná čp. 32 (dominikální, Antonín Rendl), Malá Chmelná čp. 33 (rustikální, Antonín Rendl), Platoř čp. 19 (rustikální, Johann Wallisch), Velká Chmelná čp. 32 (rustikální, Jakub Šíma), Záluží čp. 10 (rustikální, Wenzel Prinz), Záluží čp. 11 (rustikální, Wenzel Ketzler).

XIX prozatímní smlouvy se začalo odvádět až počínaje 7. prosincem 1788 a s postupem do přítomnosti se vybrané částky navyšovaly (podle odhadu z roku 1848 vynášelo laudemium v průměru ročně 165 zl. 20 kr. C. M.). Ovšem i plně ve vídeňské měně byl podíl feudální renty na vrchnostenských příjmech doslova většinový. S výjimkou tří ze zkoumaných let (1779, 1829, 1849) činil vždy více než 50 %, v celkovém průměru za celých 70 let potom 58,5 %. Pokles v oněch tří letech měl své důvody – v roce 1779 stále fungoval vrabcovský pivovar a navíc tu byl příjem z prodeje dvorových stavení, v roce 1829 vrchnost vůbec nepřijala žádné obilí in natura a konečně v roce 1849 dosáhly rekordně vysokého příjmu lesy, zatímco u pozemkového úroku došlo k poklesu z 2 209 zl. 53 kr. C. M. (v roce 1844) jen na 1 597 zl. 10 kr.

Tab. č. 37: Zvyšování feudální renty následkem emfyteutizace (1783–1813)

Lokalita	1783		1794		1804	1813	
	Emfyteuti- zovaný dominikál	Dočasně pronajatý dominikál	Emfyteuti- zovaný dominikál	Dočasně pronajatý dominikál	Emfyteuti- zovaný dominikál	Emfyteuti- zovaný dominikál	Dočasně pronajatý dominikál
Divišov	138 zl. 33,5 kr.	-	138 zl. 33,5 kr.	32,25 kr.	148 zl.	148 zl.	3 zl. 32,25 kr.
Dolní Staňkov	9 zl. 1,75 kr.	-	9 zl. 1,75 kr.	-	9 zl. 1,75 kr.	9 zl. 1,75 kr.	-
Dobršín	596 zl. 16,75 kr.	-	596 zl. 16,25 kr.	-	596 zl. 26,75 kr.	596 zl. 26,25 kr.	-
Dvorec	150 zl. 57 kr.	1 zl. 28,5 kr.	150 zl. 57 kr.	1 zl. 28,5 kr.	152 zl. 58,5 kr.	152 zl. 27 kr.	1 zl. 28,5 kr.
Hartmanice	87 zl. 4 kr.	5,25 kr.	87 zl. 4 kr.	5,25 kr.	87 zl. 4,25 kr.	87 zl. 4 kr.	5,25 kr.
Humpolec	143 zl. 49,25 kr.	2 zl. 6,5 kr.	150 zl. 35,25 kr.	-	149 zl. 48 kr.	150 zl. 35,25 kr.	-
Chmelná	538 zl. 55,75 kr.	4 zl. 57 kr.	576 zl. 52,5 kr.	3 zl.	579 zl. 5,5 kr.	583 zl. 54 kr.	3 zl.
Kadešice	522 zl. 46,75 kr.	-	522 zl. 46,5 kr.	-	581 zl. 15 kr.	581 zl. 14,75 kr.	-
Platoř	216 zl. 39,5 kr.	45,25 kr.	213 zl. 8,5 kr.	3 zl. 1,5 kr.	212 zl. 55,75 kr.	217 zl. 38,5 kr.	3 zl. 1,5 kr.
Podmokly	378 zl. 54,5 kr.	-	379 zl. 53,5 kr.	-	385 zl. 35,5 kr.	379 zl. 53,5 kr.	-
Rok	261 zl. 58,5 kr.	1 zl. 44,75 kr.	261 zl. 58,5 kr.	1 zl. 44,75 kr.	261 zl. 28,75 kr.	261 zl. 58,5 kr.	1 zl. 44,75 kr.
Sušice	449 zl. 22,75 kr.	-	565 zl. 20,5 kr.	40 kr.	552 zl. 14,5 kr.	577 zl. 22,5 kr.	40 kr.
Vrabcov	115 zl. 57,75 kr.	11,75 kr.	115 zl. 57,75 kr.	11,75 kr.	121 zl. 23,75 kr.	116 zl. 58 kr.	11,75 kr.
Záluží	43 zl. 44,5 kr.	-	47 zl. 15,5 kr.	-	60 zl. 8,25 kr.	51 zl. 22,5 kr.	-
Σ	3654 zl. 1,75 kr.	11 zl. 19 kr.	3815 zl. 41 kr.	10 zl. 44 kr.	3897 zl. 26,25 kr.	3915 zl. 45 kr.	13 zl. 44 kr.

Pramen: SOkA Klatovy, AMS, sign. 667, „Individual-Berechnung der Robot Reluition für die Dorfschaften der königl. Stadt Schüttenhofen“ (1784); tamtéž, sign. 665, „Individuale Berechnung der Erbgrundzinse für die Dorfschaften der königl. Stadt Schüttenhofen“; tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „Ausweis, wieviel nachstehende Individuen nach dem neuerlich beschlossenen Kontrakte statt des zu entrichtenden Getraid Zünses sowohl an Robot Reluitions-, als auch Erbgrundzünses-Zuschlag für das Jahr 1804 in die Gemeind Renten zu entrichten haben“; tamtéž, „Ausweis, wieviel nachstehende Individuen an Hutwaidenzins und Personal Roboth Reluition für das Jahr 1813 in die Gemein Renten der k. Stadt Schüttenhofen zu bezahlen haben“, „Ausweis, wieviel an Roboth Reluitions Schuldigkeit von den Rustikalisten in die Renten der k. Stadt Schüttenhofen vom 1. Novembris 1812 bis 31. October 1813 zu entrichten kommende“, „Ausweis, wieviel nachstehende Individuen an Erbgrundzins vom 1. Novembris 1812 bis Ende Octobris 1813 in die Rendten der k. Stadt Schüttenhofen zu entrichten haben“.

Cihelny a vápenky si město ponechalo ve své režii. V 19. století se účetní agenda u obou provozů zlepšila natolik, že jsou dokumentováni jednotliví odběratelé cihel a vápna, což je významné nejen pro lepší pochopení fungování provozu obou zařízení, ale i pro sledování stavebního ruchu ve městě a na panství. V případě cihelen město jednu provozovalo ve vlastní režii u města (pracoval v ní cihlář Johann Wallisch, později Ondřej Šlechta), zatímco druhou v Červených Dvorcích si pronajímali sušičtí měšťané²²³⁰ a potřebné cihlářské práce zajišťoval červenodvorský sedlák. Cihly zde vyráběné měly v této době uniformní rozměr 11,75 palce na délku, 5,75 palce na šířku a 2,25 palce na výšku.²²³¹ Vápenky fungovaly na konci 18. století ještě rovněž dvě – u Roku a u Dobršína – a obě od konce 18. století obsluhovali vápeníci odjinud.²²³² První vápenku při cestě z Podmokel k Roku zachytil již josefský katastr a následně Eichlerův dotazník z roku 1825, fungovala patrně v poddanské režii. Vápenku v Dobršíně podle všeho založili tamní poddaní. Počátkem roku 1790 se obrátili na magistrát s žádostí o povolení založit vápenici, kterou by využili na polepšení svých stavení a z utržených peněz za prodané vápno by hradili kontribuci za obecní pozemky. Město nebylo proti tomuto záměru, měšťané museli odebrat vápno až od Rabí. Purkmistr však připomněl, aby pro vápenku Dobršínští nevyužívali dřevo z obecních lesů, ale pouze plavené a aby vápenku založili v dostatečné vzdálenosti od středu vsi.²²³³ Vápenka fungovala ještě v době vzniku duplikátu stabilního katastru a do poloviny 19. století se stala jedinou s tím, že se propachtovávala.²²³⁴

Tab. č. 38: Výnosnost cihelen a vápenek (1779–1849)

Rok	Cihelna		Vápenka	
	Příjmy	Vydání	Příjmy	Vydání
	zl. C. M. (jen 1819 W. W.)			
1779	41 zl. 4 kr.	20 zl. 16 kr.	1 zl. 30,75 kr.	48 zl.
1784	30 zl. 30 kr.	-	149 zl. 29 kr.	-
1789	128 zl. 24 kr.	44 zl. 37 kr.	-	-
1794	197 zl. 30 kr.	67 zl. 22,5 kr.	60 zl. 43 kr.	17 zl.
1799	180 zl. 35 kr.	89 zl. 15 kr.	290 zl. 32,5 kr.	90 zl.
1804	271 zl. 58 kr.	174 zl. 51 kr.	305 zl. 54 kr.	63 zl.
1809	449 zl. 12 kr.	242 zl. 37 kr.	881 zl. 22 kr.	136 zl.
1814	275 zl. 37 kr.	249 zl. 36 kr.	745 zl. 26 kr.	64 zl. 2 kr.
1819	728 zl. 40 kr.	379 zl. 42 kr.	1459 zl. 20 kr.	419 zl.
1824	277 zl. 40 kr.	120 zl. 20 kr.	730 zl. 10 kr.	52 zl. 39 kr.
1829	166 zl. 47 kr.	24 zl. 6 kr.	11 zl. 12 kr.	9 zl. 4 kr.
1834	159 zl. 36 kr.	-	11 zl. 12 kr.	-
1839	34 zl. 45 kr.	-	40 zl. 30 kr.	21 zl. 36 kr.
1844	36 zl. 6 kr.	-	41 zl. 6 kr.	-
1849	-	-	1103 zl. 22 kr.	313 zl. 38 kr.

2230Bez nároku na úplnost: období 1. 11. 1828 – 31. 10. 1834 Václav Mašovský za 46 zl. 9 kr. C. M.; 1. 11. 1834 – 31. 10. 1840 Jiří Karl za 34 zl. 45 kr. C. M.; 1. 11. 1840 – 31. 10. 1846 Jiří Karl za 36 zl. 6 kr. C. M. V roce 1834 se cihelna ve Dvorcích popisovala jako cihlářská pec krytá střechem a při ní stojící dřevěná kolna (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, účetní přílohy 1834, „*Inhalt zum Wirtschaftseffekten Inventar für das Jahr 1834*“).

2231Na vyzdění jedné kubické stopy se jich spotřebovalo 10 kusů, jednoho kubického sáhu 2160 kusů. Srov. SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, relace o stavu cihelny z 25. dubna 1837.

2232Např. v roce 1794 vápeník Šmrha z Rabí, v roce 1819 vápeník Jan Červený, v roce 1824 vápeník Turner.

2233SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.2.3.

2234Bez nároku na úplnost: období 1. 11. 1828 – 31. 10. 1834 Vincenc Třebický za 11 zl. 12 kr. C. M.; 1. 11. 1834 – 31. 10. 1840 Jiří Karl za 40 zl. 30 kr. C. M.; 1. 11. 1840 – 31. 10. 1846 Jiří Karl za 41 zl. 6 kr. C. M. V roce 1834 se popisuje jako jako pouhá vápenná pec bez zastřešení (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, účetní přílohy 1834, „*Inhalt zum Wirtschaftseffekten Inventar für das Jahr 1834*“).

Nevyrovnanost v tempu výstavby, vyplývající z aktuální ekonomické konfigurace, se ve výnosnosti cihelen a vápenek odrážela kolísavostí. V celkovém pohledu 70 let se hrubý výnos podílel na všech příjmech vrchnostenského hospodaření 7 %. K dosažení čistého výnosu by bylo nutno počítat vydání na provoz, které nebyly zanedbatelné. Kromě dřeva, dodávaného zdarma z městských lesů (platilo se jen za námezdní práci při těžbě a dovozu), se platila mzda cihláři i vápeníkovi. Procentuální podíl na vrchnostenských vydáních činil 6,5 %. Jak ukazuje tabulka č. 38, při vyjádření v absolutních číslech byly cihelny a vápenky vždy aktivní součástí vrchnostenského hospodaření.

S cihelnami a vápenkami jsme prošli poslední aktivní položku vrchnostenského hospodaření. Čistě pro úplnost budiž připomenuto, že v letech 1779–1783 díky fungujícímu dvoru ve Vrabcově ještě dobíhaly příjmy z poplužních dvorů. Pro ovlivnění příjmů však nehrály podstatnou roli.

Pasivní položky vrchnostenského hospodářství města Sušice zahajují výdaje na patronát, tzn. na obročí v Hartmanicích.²²³⁵ Nejpozději v roce 1786 bylo tamní rezidenční kaplanství povýšeno na lokalii, což ovšem pro podstatněji neměnilo stávající finanční nároky, tzn. 25 zl. v hotových penězích a čtyři sudy piva (jinou věcí bylo navýšení kongruy z prostředků náboženského fondu). Vedle toho město dotovalo stavební údržbu školní budovy a lokalistovo obydlí. Po nesmělých investicích se ke klíčovým krokům přistoupilo až ve 40. letech, pokračovalo se však ještě do let padesátých.

Ani zásahem raabizace se nic zásadnějšího nezměnilo na původní struktuře kontribuce. Město nadále hradilo ordinarium z 3 9/64 osedlého a extraordinarium z 25 38/64 poddanského a 49/64 sehnaného rustikálu. V případě extraordinaria tato skutečnost byla přímo zakotvena ve druhém odstavci aboliční smlouvy. Nerušeně až do konce feudalismu pokračovaly také platby za sehnaný rustikál a svobodnické dvory. Poněkud komplikovanější situace byla u mimořádných (ostatních) kontribučních plateb. V široké škále se začaly objevovat od konce 80. let a za napoleonských válek dosahovaly značných výší. V roce 1789 to byla turecká daň, jež společně s dalšími platy vytáhla z měšců sušických měšťanů a sousedů o zhruba 2 000 zl. nad běžný rámec. Posléze přibyly korunovační daně za korunovace Leopolda II. a Františka I., třídní daň,²²³⁶ domovní daň atp. Jen nepodstatně tato vydání kompenzovaly bonifikace. Budeme-li konkrétní, tak v roce 1779 vlastní ordinarium a extraordinarium pro městský důchod činilo 703 zl. 51 kr., ovšem fakticky bylo odvedeno 1 010 zl. 52 kr. Ještě výrazněji se tento jev projevil v období vrcholící inflace – v roce 1809 kontribuce činila 664 zl. 47 kr., avšak výsledně odvedená částka včetně naturálních dodávek pro vojsko 4 316 zl. 49 kr. S postupem k polovině století mimořádné platy oslabovaly. Jistou redukcí zajišťovaly bonifikace, oproti předchozímu období však již skromnější – v období 1779–1849 vychází jejich průměrná výše na jeden rok 300 zl. Ovšem i po jejím odečtení představuje kontribuce suverénně nejvyšší položku ve vrchnostenských vydáních. V průměru za celé období 1779–1849 to bylo 61 % s výkyvy od 28 do 85 %.

Sféru vrchnostenského hospodaření vyčerpáváme položkou mezd vesnickým rychtářům, jejich zavedení v roce 1779 souviselo s Raabovou pozemkovou reformou a změnami, které nastaly v rychtářských kompetencích. Dosavadním šesti rychtářům se za jejich práci od července tohoto roku vyměřovala odměna, vypočítávaná podle výše odváděné kontribuce v té které vsi.²²³⁷ V době inflace v roce 1814 dosáhla částka na mzdy rychtářů hodnoty 60 zl., později se pohybovala na 56 zl. C. M. Přitom v průběhu první poloviny 19. století vzniklo ještě dalších pět rychet v raabizaci vzniklých vsích. Od roku 1833 mzda rychtářů kopírovala aktuální podobu feudální renty, tedy pro období 1833–1843 z poloviny ve vídeňské měně a z poloviny v konvenční a v období 1843–1853 z třetiny ve vídeňské a ze dvou třetin v konvenční měně.

2235Bez podrobnějších citací odkazují na svou studii J. LHOTÁK, *Dlouhá cesta městečka Hartmanic k samostatné farnosti. Příspěvek k církevní správě v Pošumaví na sklonku barokní doby*.

2236Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1781–1850*, Praha 1910, č. 921, s. 436. Srov. tamtéž, č. 927, s. 441.

2237Na úpravu platů podle výše kontribuce by šlo usuzovat podle podle „*Ausweis über die bei diesen Dominium in Rücksicht auf den versicherten Bemühung der Gemeind Richter ausgemessene jährliche Belohnung*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účty za rok 1789). V roce 1779 dostal kadešický rychtář 12 zl., humpolecký a platořský 10 zl., dobršínský s chmelenským a podmokelským 8 zl. (dohromady 54 zl.). V roce 1790 byla již skladba jiná: kadešický 12 zl., chmelenský s dobršínským a platořským 10 zl., podmokelský 8 zl. a humpolecký 6 zl. Nejpozději do roku 1804 se na 12 zl. zvýšila mzda pro chmelenského rychtáře. Po roce 1814 přibyli rychtáři v Malé Chmelné, Roku, Vrabcově, Divišově a Červených Dvorcích – každý dostával ročně 4 zl.

Vrchnostenskou sféru městského hospodaření lze vyjádřit následujícím přehledem:

	<i>Průměrný roční podíl na hrubém výnosu 1701–1778:</i>	<i>Průměrný roční podíl na hrubém výnosu 1779–1849:</i>	<i>Mezní hodnoty 1779–1849:</i>
nemovitosti	7,3 %	6,1 %	2,2–21,1 %
poplužní dvory	34,0 %	1,3 %	0,1–22,4 %
pivovarnictví	34,3 %	12,7 %	4,0–28,8 %
ovce	6,5 %	-	-
rybníkářství	1,0 %	0,8 %	0–6,0 %
lesy	0,4 %	9,9 %	0,2–33,4 %
poddaní	8,7 %	58,5 %	37,4–79,7 %
cihelna	0,9 %	2,5 %	0,4–8,3 %
vápenka	1,2 %	4,5 %	0–17,1 %
kontribuce	5,7 %	3,7 %	0–5,8 %
Σ	100,0 %	100,0 %	

	<i>Průměrný podíl na všech výdajích 1701–1778:</i>	<i>Průměrný podíl na všech výdajích 1779–1849:</i>	<i>Mezní hodnoty 1779–1849:</i>
poplužní dvory	25,1 %	0,1 %	0–2,5 %
pivovarnictví	34,7 %	14,5 %	5,7–81,4 %
ovčiny	2,2 %	-	-
rybníkářství	0,5 %	0,4 %	0,2–1,5 %
lesy	1,2 %	10,2 %	1,8–25,6 %
cihelna	0,3 %	3,1 %	0,7–10,7 %
vápenka	0,2 %	3,4 %	0,7–28,8 %
kontribuce	34,1 %	61,0 %	28,0–85,0 %
náklady na vrchnostenský patronát	1,7 %	4,6 %	0,5–4,8 %
mzdy rychtářům	-	2,7 %	1,1–5,1 %
Σ	100,0 %	100,0 %	

Evidentní jsou zde dvě základní tendence, vzhledem k likvidaci tradičních zdrojů vrchnostenského podnikání a normativnímu zakotvení raabizace ovšem ne zase až tak překvapivé – vůdčí příjmovou položkou je se značnou převahou feudální renta (byť postupně alespoň částečně doháněná výnosem z lesů), vůdčí položkou výdajovou kontribuce. Více nás však zajímá, jakým způsobem feudální renta figuruje v celkové struktuře městského hospodářství v letech 1779–1849. Jinými slovy, půjde nám o zjištění její významnosti pro městskou ekonomiku vůbec. Zde si ovšem nevystačíme s poměrným zastoupením, nýbrž budeme muset využít absolutních čísel, která současně umožní vyjádření výnosu čistého. Abychom se vyvarovali problémů s inflací v období napoleonských válek, vybrali jsme čtyři léta, ovlivněná znehodnocením měny jen zanedbatelně: 1779, 1799, 1829 a 1839. Ta doplňují problematickým rokem 1809, aby se ověřilo, na kolik právě inflace situaci ovlivnila.

Tab. č. 39: Hrubý výnos sušického obecního hospodářství za vybraná léta (1779–1839)

	1779	1799	1809	1829	1839
Vlastní městské hospodářství	847 zl. 55 kr.	1 416 zl. 54 kr.	3 309 zl. 19 kr.	2 067 zl. 28 kr. C. M.	2 599 zl. 49 kr. C. M.
Různé příjmy	-	184 zl. 51,25 kr.	108 zl. 32,25 kr.	845 zl. 10 kr. C. M.	1 603 zl. 29 kr. C. M.
Vrchnostenské hospodářství	11 053 zl. 29 kr.	6 738 zl. 9,5 kr.	9 745 zl. 19 kr.	2 629 zl. 24 kr. C. M.	6 206 zl. 13 kr. C. M.
<i>z toho feudální renta</i>	4 134 zl. 3 kr. <i>37,4 %</i>	4 215 zl. 52 kr. <i>62,6 %</i>	4 713 zl. 29 kr. <i>48,4 %</i>	1 036 zl. 13 kr. C. M. <i>39,4 %</i>	3 246 zl. 28 kr. C. M. <i>52,0 %</i>
Obecní hospodářství celkem	11 901 zl. 23 kr.	8 339 zl. 54 kr.	12 893 zl. 10 kr.	5 542 zl. 2 kr. C. M.	10 409 zl. 31 kr. C. M.

Z tabulky je patrné, že vlastní městské hospodářství od roku 1779 konstantně rostlo. Důvodem ovšem nebyla redukce osobních nákladů, které měly největší retardační účinek, nýbrž rostoucí výnos ze soudních poplatků. Měnila se rovněž struktura vrchnostenských příjmů, v nichž prim začal hrát dosud spíše marginální výnos z poddaných (součet feudální renty a laudemia). Dominance byla natolik výrazná, že jí neotrásla ani systemizace lesů, jež pro obecní pokladnu přinesla rovněž podstatné zvýšení příjmů. V rámci všech hrubých příjmů sušického obecního hospodářství se potom v letech 1779, 1799, 1809, 1829 a 1839 výnos z poddaných podílel v intervalu 30 až 40 %, což je číslo, které nemělo rozhodně konkurenci. V tomto směru je nutno přiznat, že léta 1779 a 1829 nejsou zcela ideální: v roce 1779 výnos z vrchnostenského hospodaření narostl o 2 015 zl. 30 kr. z prodeje dvorových budov a fungováním dvora Vrabcov, v roce 1829 byl naopak podíl feudální renty nadprůměrně nízký, protože se v účtech vůbec nezapočetla naturální renta v obilí (jejíž cena by se minimálně rovnala peněžní rentě). Překvapuje naopak, že očekávatelné disproporce roku 1809 oproti ostatním létům nejsou zase tolik fatální. Enormní vzrůst je evidentní jen u vlastního městského hospodářství, kde ovšem zvýšení způsobily soudní poplatky – ještě v roce 1799 činily 338 zl. 30 kr., v roce 1804 již 1 458 zl. 37 kr. a v roce 1809 plných 1 800 zl. 21 kr. Naprostou většinu položek ve vlastním městském hospodářství tvořily pevné platy (*standhafte Zinsen*), které se pod vlivem inflace nominálně neměnily. Dostáváme se tím k rozhodujícímu rysu prvního desetiletí 19. století, ukončeného až finančním patentem roku 1811 – při klesající kupní síle zlatého a zvyšujících se cenách zemědělských produktů se placení renty v hotových penězích stávalo nenáročnou povinností. Stejně tomu bylo logicky i u feudální renty, jak konečně ukazuje srovnání jejího výnosu za léta 1779, 1799 a 1809. Není proto divu, že zatímco snahou poddaných bylo zachovat peněžní podobu renty, usilovala vrchnost o převedení poloviny platu na obilní dávku. Podstatné souvislosti se ukazují s vyjádřením redukovaného čistého výnosu obecního hospodářství:

Tab. č. 40: Redukovaný čistý výnos sušického obecního hospodářství za vybraná léta (1779–1839)

	1779	1799	1809	1829	1839
Vlastní městské hospodářství	-3 435 zl. 48 kr.	-3 891 zl. 39 kr.	-1 485 zl. 29 kr.	-1 894 zl. 17 kr.	-1 790 zl. 62 kr.
Vrchnostenské hospodářství	6 346 zl. 35 kr.	2 050 zl. 48 kr.	4 513 zl. 11 kr.	359 zl. 22 kr. C. M.	3 656 zl. 55 kr. C. M.
<i>z toho feudální renta</i>	4 134 zl. 3 kr.	4 215 zl. 52 kr.	4 713 zl. 29 kr.	1 036 zl. 13 kr. C. M.	3 246 zl. 28 kr. C. M.
Obecní hospodářství celkem	2 910 zl. 47 kr.	-1 841 zl. 13 kr.	3 027 zl. 42 kr.	-1 534 zl. 55 kr.	1 865 zl. 53 kr.

Poznámka: Redukovaný čistý výnos byl vypočten rozdílem součtu hrubého výnosu a příslušného podílu různých příjmů a součtu vydání a homogenních položek. Tedy např. v roce 1799 byl hrubý výnos vlastního městského hospodářství 1 416 zl. 54 kr. Vydání vlastního městského hospodářství činila 2 778 zl. 42 kr., podíl vlastního městského hospodářství na homogenních položkách byl 2 667 zl. 12 kr., podíl na různých příjmech 138 zl. 38 kr. Početní vztah tedy vypadá takto: (1 416 zl. 54 kr. + 138 zl. 38 kr.) - (2 778 zl. 42 kr. + 2 667 zl. 12 kr.) = -3 891 zl. 39 kr.

Prostá čísla bez znalosti souvislostí by však mohla situaci spíše zkreslovat. Kupř. vysoký deficit vlastního městského hospodářství v letech 1779 a 1799 by na první pohled svědčil o vysokých výdajích a zadlužení. Vyplývá však z toho, že městská obec v těchto dvou letech splácela část jistin ze svých úvěrů, což naopak dokazuje, že se ekonomická situace pocítovala jako natolik zdatná, že bylo možné nadhodnotu investovat do likvidace nekonečně se velkocích finančních závazků. Překvapivě nízká výnosnost v roce 1829 je potom vysvětlitelná různou úrovní převodu vídeňské měny na konvenční. Nejdříve se tímto způsobem transformovala kontribuce, zatímco stálé činže z nemovitostí a feudální renta, tj. klíčové příjmové položky, zachovávaly vídeňskou měnu. Až čísla roku 1839 uvádějí již čísla výlučně v konvenční měně. Celkový redukováný čistý výnos sušického městského hospodářství tak byl dosti kolísavý a jeho výsledná výše se jen málokdy dokázala srovnávat s výší vybrané feudální renty. Jak ovšem ukazují hodnoty čistého výnosu vrchnostenského hospodářství, tvořila v jejich rámci většinu. Její výhodou bylo, že vybraná částka se v podstatě srovnávala s čistým výnosem, kdežto u dalších položek (např. lesy) výnos snižovaly náklady na personál apod. Výnos z feudální renty tak do určité míry udržoval rovnováhu městské ekonomiky.

Dovádí nás to k otázce, jaký dopad měla na městské hospodářství Raabova pozemková reforma z let 1778–1783. Byla ekonomicky přínosná? Odpovědět můžeme porovnáním situace za léta 1701–1778 a 1779–1849. Jak poznáváme komparací tabulek č. 39 a č. 40, jeví se na první pohled jako názornější ukazatel významnosti feudální renty v systému městské ekonomiky hrubý výnos. Čísla pro období mladší již známe, zkalkulujeme proto analogickým způsobem ještě starší období. Vybírám šest let (1712, 1747, 1749, 1752, 1756/1757, 1768/1769), přičemž z vrchnostenského hospodaření vedle sumárního součtu vyjadřuji samostatně ještě feudální rentu a výnos ze dvorů a ovčínů, jejichž součet je hodnotou srovnatelnou s pozdějším výnosem feudální renty po zavedení raabizace.

Tab. č. 41: Hrubý výnos sušického obecního hospodářství za vybraná léta (1712–1778)

	1712	1747	1749	1752	1756/1757	1768/1769	1778
Vlastní městské hospodářství	488 zl. 24 kr.	1 035 zl. 6 kr.	1 097 zl. 32 kr.	1 128 zl. 32 kr.	657 zl. 29 kr.	680 zl. 12 kr.	974 zl. 16 kr.
Různé příjmy	28 zl. 24 kr.	175 zl. 3 kr.	7 zl. 45 kr.	-	-	14 zl. 42,5 kr.	24 zl.
Vrchnostenské hospodářství	3 561 zl. 56 kr.	5 533 zl. 51 kr.	3 328 zl. 42 kr.	5 617 zl. 52 kr.	4 619 zl. 54 kr.	5 601 zl. 43 kr.	3 933 zl. 26 kr.
<i>z toho feudální renta</i>	520 zl. <u>14,6 %</u>	516 zl. 13 kr. <u>9,3 %</u>	283 zl. 3 kr. <u>8,5 %</u>	330 zl. 19,5 kr. <u>5,9 %</u>	26 zl. <u>0,6 %</u>	21 zl. <u>0,4 %</u>	295 zl. 10 kr. <u>7,5 %</u>
<i>z toho dvory a ovčiny</i>	1 067 zl. 27 kr. <u>29,9 %</u>	1 969 zl. 50 kr. <u>35,6 %</u>	1 760 zl. 18 kr. <u>52,9 %</u>	2 191 zl. 35 kr. <u>39,0 %</u>	-	-	1 337 zl. 50 kr. <u>34,0 %</u>
Obecní hospodářství celkem	4 078 zl. 44 kr.	6 744 zl.	4 433 zl. 59 kr.	6 746 zl. 24 kr.	5 277 zl. 23 kr.	6 296 zl. 37,5 kr.	4 932 zl. 6 kr.

V součtu feudální renta a výnos ze dvorů a ovčínů vytvářel procentuální podíl dosahující v průměru téměř 40 % hrubého výnosu celého obecního hospodaření (1712 38,9 %, 1747 36,8 %, 1749 46,1 %, 1752 37,4 %, 1778 33,1 %, tzn. 38,5 % v průměru za rok). De facto nám to konvenuje s podílem z feudální renty po roce 1778 – i tehdy se pohyboval nejčastěji mezi 30 až 40 procenty (1779 34,7 %, 1799 50,5 %, 1809 36,6 %, 1829 18,7 %, 1839 31,2 %), a to i za situace, kdy celkový hrubý výnos z vrchnostenského hospodaření po roce 1778 podstatně vzrostl co do absolutních hodnot. Důvodem tohoto jevu bylo zvyšování hrubého výnosu vlastního městského hospodářství, způsobené raketovým vzestupem výnosů ze soudních poplatků, emfyteutizací a krátkodobými pronájmy. Ošidnost vytvoření si apriorního úsudku již v tomto momentě však odhalí porovnání čistého výnosu za obě období.

Tab. č. 42a: Redukovaný čistý výnos sušického obecního hospodářství za vybraná léta (1712–1778)

	1712	1747	1749	1752	1756/1757	1768/1769	1778
Vlastní městské hospodářství	-1798 zl. 3 kr.	-2154 zl. 19 kr.	-1978 zl. 17 kr.	-1309 zl. 1 kr.	-1912 zl. 14 kr.	-2717 zl. 13,5 kr.	-1408 zl. 52 kr.
Vrchnostenské hospodářství	680 zl. 48 kr.	980 zl. 31 kr.	-190 zl. 1 kr.	1362 zl. 37 kr.	2050 zl. 58 kr.	1428 zl. 20 kr.	327 zl. 46 kr.
<i>z toho feudální renta</i>	520 zl.	516 zl. 13 kr.	283 zl. 3 kr.	330 zl. 19,5 kr.	26 zl.	21 zl.	295 zl. 10 kr.
<i>z toho dvory a ovčiny</i>	1070 zl.	1070 zl.	1070 zl.	1070 zl.	1070 zl.	1070 zl.	1070 zl.
Obecní hospodářství celkem	-1117 zl. 15 kr.	-1173 zl. 48 kr.	-2168 zl. 18 kr.	53 zl. 36 kr.	138 zl. 44 kr.	-1293 zl. 6,5 kr.	-1081 zl. 6 kr.

Zatímco do zavedení raabizačních reforem se redukovaný čistý výnos vlastního městského hospodářství pohyboval v intervalu -1500 zl. se značnými přesahy směrem dolů, potom bezprostředně po roce 1778 se propadal ještě hlouběji. Kromě probíhající inflace (ovlivnivší situaci podstatněji až po roce 1800) tomu napomohla i nové výlohy – vyšší náklady na městskou správu (zvláště po roce 1798), zcela jednoznačně vydržování námezdních pracovních sil na údržbu a chod obecních nemovitostí, nejrůznější pojízdky a později ještě disproporce v převádění platebních povinností z vídeňské na konvenční měnu. Změnu v téměř žalostné účetní bilanci přinesla až 20. a zejména 30. léta 19. století, kdy se po dlouhých desítkách let doplatily více než půl století trávající úvěry. Současně s tím finanční situaci města prospělo, že se podařilo zažehnat krizi kolem nedoplatků a způsobu odvádění feudální renty.

Již v předchozích kapitolách bylo zmíněno, že u dvorového hospodaření a ovčínů nelze kvůli dobové účetní praxi (neodlišující řemeslné práce, materiál atp. na sféru vlastního a vrchnostenského hospodaření) vyjádřit přesněji čistý výnos. Musíme se proto spokojit s odhadem čistého výnosu, který nám vyplynul z rozboru účtů: 850 zl. pro dvory a 220 zl. pro ovčiny (celkem 1070 zl.). Tato generalizace je bohužel jediným řešením, jakkoli jsme si vědomi jejich limitů.²²³⁸ I jejich závažnost však nezkrslí hlavní vývojovou tendenci, totiž že hodnota čistého výnosu z těchto sfér, posléze raabizací zahrnutých do jediné položky feudální renty, stála níže než výnosy po roce 1779. Výhodou raabizační úpravy (s níž se patrně i počítalo) totiž bylo, že hrubý výnos z feudální renty byl současně i čistým výnosem, kdežto u peněz utržených ze dvorů a ovčínů se musely odečíst nemalé výlohy na údržbu nemovitostí a ostatní provozní náklady. To současně umožnilo, aby celkový čistý výnos z vrchnostenského hospodaření byl vyšší. Při porovnávání souvislostí vyplývajících z absolutních čísel je ovšem nutné mít na paměti, že rozdíly dílčím způsobem ovlivňovala inflace a velmi variabilní platební disciplína poddaných. Ovšem ani používání čísel redukovaného čistého výnosu se zcela nevyvarujeme metodických obtíží. Již dříve provedená analýza sušického obecního hospodářství v době arendy nás utvrdila v tom, že systém licitačního navyšování nájemného působil na městské finančnictví pozitivně. V tabulkách redukovaného čistého příjmu tato skutečnost pro léta 1756/1757 a 1768/1769 nicméně na první pohled nevyplývá, v letech 1768/1769 se deficit vlastního městského hospodářství naopak neúměrně prohloubil. Ovšem právě v tom je základní úskalí – městský důchod uvedené příznivé konstelace městských financí využil a vyplatil na jistinách 800 zl. na umoření dluhů. Jinými slovy: byla k dispozici nadhodnota. I zde se tak projevuje potřeba pozorného čtení a výkladu účetních položek jedině v širších souvislostech.

Závěrečné zhodnocení finanční situace obecního hospodářství města Sušice za dlouhé období let 1701–1849 dovoluje definovat dvě vývojové etapy. V etapě první městské hospodářství balancovalo na hranici vyrovnaného rozpočtu, kde deficit způsobovaný hospodářskou nesamostatností vlastního městského hospodářství vyrovnával na hranici snesitelnosti vrchnostenský sektor. Křehkou

²²³⁸Neměnností hodnoty po dlouhých 70 let (1701–1778) se vůbec nezohledňuje vývoj vrchnostenské ekonomiky v čase. Jak např. naznačuje hrubý výnos, je hodnota 1070 zl. objektivní spíše pro druhou polovinu období, zatímco v první se musel čistý výnos pohybovat pod hranicí 1000 zl.

rovnováhu přitom vyváděly z míry mimořádné události (požár roku 1707) a z toho plynoucí úvěrová břemena. S Raabovou reformou počínaje rokem 1779 (jakožto počátkem etapy druhé) došlo k zefektivnění vrchnostenských příjmů a navýšení výnosů, ovšem současně s navyšováním nákladů na vlastní městské hospodářství pokračující byrokratizací a profesionalizací městské správy a vydržováním námezdní pracovní síly. To po krátkém období relativní konjunktury společně s potížemi kolem odporu poddaných s odváděním feudální renty v obilí, rostoucí inflací a disporporčním zaváděním konvenční měny v městském účetnictví vytvářelo pnutí. Teprve s postupným odbouráváním jednotlivých problémových okruhů se sušické městské hospodářství dostávalo do „kondice“ a vytváření nadhodnoty. Pomyslné ozdravení však přicházelo v předvečer likvidace feudálního zřízení, jež vnesla do městských ekonomik obecně nové podmínky, nové zákonitosti, nové úkoly a nové problémy. Protože ekonomickou stránku provozu velkostatku, tj. jeho vlastní výnosnost, samotný autor reformy vnímal jako vedlejší a doprovodný produkt své činnosti, je výše zmíněné konstatování velmi podstatné a napomáhá korigovat starší názory o rozporuplnosti výsledků raabizace či dokonce jejím odsouzení kvůli nezměnitelnosti podoby feudální renty.²²³⁹ Jak je ale známo, prodělala podoba feudální renty i v posledních 70 letech feudalismu svůj vývoj, jenž by jen stěží šlo označit jako nezměnitelný. Naopak, díky vnějším okolnostem (přechod z bankocetlí na šajny a později na konvenční měnu, renta placená z poloviny v obilí) se stal předmětem nejvýraznějšího projevu odporu sušických poddaných v dějinách města.

2239B. MENDEL, *Z novějších dějin agrárních (1789–1848)*, s. 84; J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 60.

6 Města a jejich poddaní

„Má pozorování představila mně sedláka jako nevolníka a většinou jako člověka, který nemá vlastní půdu. Sledoval jsem ho od počátku, kdy mu bylo svěřeno hospodářství, a viděl jsem ho robotovat, orat, sít, sklízet, platit daně, plodit a vychovávat děti a pak umírat a dětem zanechávat jen pouhou vzpomínku. Jedním slovem: viděl jsem v něm nájemce, který jen proto pracuje, aby uboze žil, a proto žije, aby stejně chudě umíral jako jeho otec.“ (Johann Joseph TRNCKA, *Die Pflicht eines Wirtschaftsbeamten, wirtschaftlich und nach der Polizei betrachtet und entworfen*, Frankfurt – Leipzig 1770, s. 15).

6.1 Mírumilovná, nebo nemilosrdná vrchnost?

Pro historiky zabývající se městskými dějinami bylo až na výjimky¹ dlouhou dobu typické, že se snažili interpretovat městská panství jako v podstatě antifeudální a protokapitalistické enklávy a „ostrovy míru a klidu“ v protikladu vůči vykořisťovatelskému velkostatku šlechtickému, údajně díky vlivu „ostatku starého husitství a bratrství“.² Tuto tezi se pokoušel doložit F. A. Slavík ve svých dílech o městských velkostatech tábořském a kutnohorském,³ avšak v obou monografiích nalezneme paradoxně množství dokladů potvrzujících spíše opak.⁴ Vyplývá z nich, že ani Tábor jakožto symbol revolučního rovnostářství nedbal svých počátečních reformních myšlenek o společnosti bez pánů a poddaných. Po převzetí louňovického panství přikročil velmi rychle k vybírání feudální renty, plně respektující její předrevoluční strukturu.⁵ Díky dochované sérii tábořských výběrčích rejstříků to lze i konkrétně doložit. Poměrně citlivě městská správa odlišovala i původ drženého zboží – vesnice ze zastaveného louňovického klášterství pojímala odděleně a musela respektovat zakladatelská práva panovníka, který si nad nimi vyhrazoval majetkový dozor (nesměli např. měnit podstatu zástavy prodejem apod.). Rovněž v evidenci nemovitého majetku mezi louňovickými poddanými a poddanými v přímém vlastnictví Tábora se činil rozdíl.⁶ Jinak ovšem poddaní louňovického kláštera byli „lidmi“ tábořské městské obce a slibovali jí člověčenství. Městská rada také dosazovala rychtáře ve vsích.

- 1 Na příkladu Kadaně podle starších závěrů Stöcklowových Viktor KARELL, *Die königl. Stadt Kaaden als Grundherrschaft*. In: L. Wenzel Stopfkuchen (hrsg.), *Heimatkunde des Verwaltungsbezirkes Kaaden. Seine geschichtliche und kulturelle Entwicklung*. I. Teil, Kaaden 1938, s. 63.
- 2 Tato teze byla vlastní významným historikům sociálních a hospodářských dějin 20. století: Henri Pirenneovi, Fernandu Braudelovi, ale také Maxi Weberovi. Konkrétněji Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, Praha 2006 (= Česká historie 16), s. 297–298. V domácím prostředí podobnou myšlenku razil již Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl druhý*, Praha 1892 (= Musejní spisy 163), s. 539–542: „celkem jest z pramenů všech všudy patrné, že přes všechny rozmanité povinnosti vždy lépe se vedlo poddaným městským než podaným pánův a rytířům“. Také Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/2*, Klatovy 1933–1936, s. 1021–1023 se snažil všemožně dokázat, že klatovský magistrát byl v pobělohorské době „mírnou a o blaho svých poddaných pečlivou vrchností“, podle něj s odvoláním na husitskou minulost měst (Husovy traktáty o odúmrti, hospodářské instrukce Brtvínova a Černobýlova).
- 3 „Dle toho požíval lid poddaný na panství Tábořském do r. 1547 utěšené v tom čase svobody, po níž marně byl ubohý lid na jiných panstvích toužil.“ František Augustin SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, Tábor 1884, s. 44.
- 4 Tábořští poddaní městští poddaní odváděli poddanský úrok, tu a tam vykonávali naturální roboty, tedy nic, s čím bychom se ve stejné době neseťkali jinde (včetně dělení poplužních dvorů). F. A. SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 44–46.
- 5 Vzhledem ke klesající tržní hodnotě groše znamenalo postupný pokles příjmů (František ŠMAHEL, *Tábořské vesnice na Podblanicku v letech 1420–1547*, SVPP 22, 1981, s. 180–183).
- 6 F. ŠMAHEL, *Tábořské vesnice na Podblanicku v letech 1420–1547*, s. 183–185. Zatímco nemovitosti z louňovických vsí byly zapisovány do zvláštní gruntovní knihy (neznámo, zda vedené vesnickým rychtářem anebo městským písařem), postačil pro ostatní zvlášť vyčleněný oddíl v městské knize (směna probíhala před vesnickým rychtářem).

Na husitskou tradici se odvolával i Bořivoj Lůžek při hodnocení vrchnostenského chování města Loun, srovnáváje poměry na lounských špitálních vsích před polovinou 16. století s extrémními podmínkami na sousedním kolovratovském panství. Výhodné postavení lounských zádušních poddaných, dokládáné minimem robot (jeden den v roce), dával do souvislosti s husitským dědictvím.⁷ V souvislosti s Louny je zajímavý i fakt, že město ve 20. letech 16. století reluovalo naturální povinnosti poddaných, které zakupovalo od šlechtických vrchností.⁸ Tím však nebyla vyloučena nucená služba poddaných městské vrchnosti, cítila-li se potřeba (viz výše). Problém lze shrnout tak, že město prostě nepotřebovalo roboty a jako nejrentabilnější řešení považovalo reluici – připomeňme, že v této době knihy počtů vůbec nezaznamenávají dvorovou výrobu.⁹ Na brněnském statku Kuřim robotovali poddaní podle urbáře z počátku 17. století maximálně šest dní v roce,¹⁰ naprostou většinu práce zajišťovaly námezdní síly. Jiří Jirásek vysvětloval nízké roboty tím, že města neměla dostatek finančních prostředků, takže nemohla investovat do režijní výroby. Pokud by to byla pravda, bylo by s podivem, proč by většinu práce svěřovala námezdním pracovníkům, když by mohla využít bezplatně robotníky. Navíc je známo, že právě v období 2. poloviny 16. století, do níž spadá dynamický rozvoj šlechtického podnikatelského velkostatku, neměla česká aristokracie příliš hotových peněz. Kromě toho, nízká hladina robot, jejich reluce a naprostá převaha námezdní práce je známá i z velkých majetkových komplexů, jakými byla panství rodu Smiřických¹¹ či pánů z Hradce.¹² Na rožmberských panstvích za regentství Jakuba Krčina sice v souvislosti s rozvojem dvorového hospodaření došlo k plošnému zavedení orných robot, ale i tak přicházel na jednoho osedlého pouhý den roboty ročně a většinu prací při dvorech zastávali námezdní pracovníci.¹³ Z celé řady šlechtických panství předbělohorského období jsme také svědky likvidace feudální renty v úkonech.¹⁴ O četnosti tohoto jevu nás utvrzuje i paragraf zemského zřízení z r. 1549, předepisující poplatek 40 českých grošů každému, kdo poddaným odpustil roboty a zanesl to do zemských desk.¹⁵

Také u dalších měst nacházíme zcela běžné uplatňování všech práv vyplývajících z titulu pozemkové vrchnosti – vedle samozřejmého přijímání slibu člověčenství¹⁶ to bylo např. omezování práv poddaných ve svůj prospěch a snahy o navyšování robot. Podruzi, přišli z venkova do města, se v některých případech před městskými radami zavazovali neopouštět město, jindy je město přikazovalo k určité práci ve městě i mimo něj.¹⁷ O výhostech vystavovaných městskými radami nemusíme pochybovat, i když jsou pro předbělohorské období dochovány vzácněji.¹⁸ Podnikavého ducha ve využití svých vrchnostenských pozic prokázaly např. Domažlice, jež se po dobu své

7 Bořivoj LŮŽEK, *Špitální dvůr v Dobroměřicích v letech 1517–1542*, Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd 2, 1957, s. 181, 206.

8 Miloslav BĚLOHLÁVEK (ed.), *Knihy počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, Plzeň 1957, s. 86. Na lounských poplužních dvorech pracovali před Bílou horou pouze námezdní pracovní síly (Josef KRÍVKA, *Ranský dvůr v první čtvrtině 17. století*, ČSPS 64, 1956, s. 101–102).

9 Bořivoj NECHVÁTAL, *Hospodářské postavení Loun v polovině 16. století*, SAP 16, 1966, passim a M.

BĚLOHLÁVEK (ed.), *Knihy počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, s. 86–87.

10 Jiří JIRÁSEK, *Venkovské statky města Brna před Bílou horou. Příspěvek k hospodaření královských měst*, Brno v minulosti a dnes 4, 1962, s. 192.

11 Václav PEŠÁK, *Panství rodu smiřických v letech 1609–1618. Hospodářská skladba českého velkostatku začátkem XVII. století*, Praha 1940 (= Sborník Archivu ministerstva vnitra v Praze 13), s. 154.

12 Jaroslav ČECHURA, *Hluboká za pánů z Hradce: vznik podnikatelského velkostatku*, Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie 46, 1992, č. 1–4, s. 34–35.

13 Alois MÍKA, *Osud slavného domu. Rozkvět a pád rožmberského dominia*, České Budějovice 1970, s. 151–152.

14 František VACEK, *K dějinám selské roboty v Čechách*, ČDV 23, 1936, s. 60.

15 F. VACEK, *K dějinám selské roboty v Čechách*, s. 60.

16 Srov. pro Tábor F. ŠMAHEL, *Táborské vesnice na Podblanicku v letech 1420–1547*, s. 184. Klatovy při prodeji vsi Újezdec v roce 1513: „ve vsi naší Oujezdci tvrž s trávníkem, s dědinami a s rybníky ke jmění, držení a dědičnému vládnutí Matoušovi přijmím Kutalovi, dědicuom i budoucím jeho náměstkuom v právo zákupní za 80 kop gr. m. nám od něho úplně zaplacených.“ Kupující slíbil městu věrnost a člověčenství za sebe i své dědice a zavázal se každoročně o sv. Martinu platit 2 kopy gr. míš. městské berně (žádnými jinými platebními povinnostmi vyjma zemské berně již neměl být povinen) a v případě potřeby „fuorou neb jiným podle jiných soused svých pomoc učiniti“. Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/2*, Klatovy 1928–1929, s. 671.

17 Josef PETRÁŇ, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964, s. 254–255.

18 Za výhost lze snad považovat již listinu purkmistra a rady města Písku z 16. března 1526, kterou vysvědčují poctivé splození Víta ze Škúdry a přimlouvají se, aby byl tento přijat do města Plzně (Archiv města Plzně – listiny, inv. č. 336, sign. II 1, karton č. 46). Např. 23. dubna 1541 vydal purkmistr a rada města Domažlic rodný a propouštěcí list Matějovi ze vsi Chrastavice (tamtéž, inv. č. 339, sign. II 4, karton č. 46).

zástavní držby Chodska snažily ve svůj prospěch všemožně omezovat privilegované postavení Chodů. To celý spor stavělo do specifické roviny, která neměla u dalších městských pozemkových domén obdobu. V roce 1579 obdržely od Maxmiliána II. reskript, jímž získaly úlohu správcovství nad Chody a různé hospodářské výhody (povinnost Chodů odebírat pivo pouze z Domažlic, možnost těžby dřeva v pohraničním lese). Tato volná forma využívání město neuspokojovala a zrazovala ho od realizace jakýchkoli hospodářských vylepšení. Konšelé neustále hořekovali nad minimálním užtkem z Chodů a docílili v roce 1585 plné zástavy, spojené dokonce se zavedením robot (jednoho dne v roce). Těm se privilegovaní Chodové bránili i pod pohrůzkou ztráty hrdla, takže se vzájemný vztah vyostřoval. Domažličtí nakonec dosáhli omezení těžby dřeva a honitby ze strany Chodů a podřídili obojí zcela své kontrole, navíc zaváděli nové druhy povinností a snažili se všemožně omezovat i další stará chodovská práva.¹⁹

Zrychlující se tempo agrární výroby na městském velkostatku se pochopitelně odráželo ve stále citelnější potřebě pracovních sil. Nelze ovšem jednoduše aplikovat rovnici více dvorů = více robot. Jestliže se počet dvorů rozšiřoval koupěmi, neznamenalo to obvykle navýšení robot, protože současně s dvory se zakupovaly i vesnice, takže počet poddaných a počet dvorů rostl přímo úměrně. Navíc, zvyšování robot nemuselo nutně souviset pouze s rozvojem režijního podnikání, ale kupř. s úspornými opatřeními.²⁰ Pracovní síly nebyly nutné jen u dvorů, ale také při výstavbě rybníků, těžbě a dovozu dřeva a dalšího materiálu apod. Byly buď námezdní nebo robotní, případně placené robotní (jinak řečeno nucená námezdní práce) – robotníci dostali od vrchnosti buď občerstvení (pivo) anebo peníze na jeho zakoupení. Právě třetí typ je doložen na několika městských velkostatech první a druhé poloviny 16. století. Robotníci ze stříbrských vesnic dostávali od vrchnosti za dovoz dříví na vodní trouby či chvojí několik grošů na pivo,²¹ táborští poddaní inkasovali za těžbu a dovoz vápna,²² olomoučtí poddaní dostávali za žetí luk a hrabání sena pivo a mzdu²³ a konečně sedláci z lounského panství obdrželi za výlov rybního plodu několik grošů.²⁴ Tyto finanční odměny však nebyly výlučné, často je nahrazovaly naturálie, např. chleba.²⁵ Robotní povinnost na městských panstvích často nabývala charakter služby v neagrární oblasti, třeba dovozu vody v případě požárů²⁶ či různých materiálů. V takových případech byli poddaní obvykle honorováni jako formané.²⁷ Poddaní byli městskými radami využíváni rovněž k honitbě v městských lesích anebo k udržování pořádku v ulicích.²⁸ Jinde vykonávali robotu ve prospěch fary a špitálu, což odráželo starší právní souvislosti.²⁹

Předcházející příklady by neměly rozhodně navodit dojem, že roboty byly na městských velkostatech běžné. Naopak, počet robotních dnů v roce měl mizivý rozsah. V předbělohorské době se pohyboval v řádu několika dnů ročně.³⁰ Tato skutečnost nevyplývala z nějaké ohleduplnosti měšťanstva vůči poddaným, ale byla běžnou realitou českého venkova. Městská panství představovala provozy nijak nevybočující z dobové reality a zachovávající výši robot obvykle ve středověkém rozsahu.³¹ Celkové postavení poddaných na městských velkostatech je proto nutno

19 František ROUBÍK, *Dějiny Chodů u Domažlic*, Praha 1931 (= Sborník Archivu ministerstva vnitra 4–5), s. 170–208.

20 Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, Praha 1976 (= Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 1975, Monographia 59), s. 88.

21 Alois MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960 (= Studie a prameny 19), s. 116–117, 257.

22 F. A. SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 46.

23 Václav NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, Olomouc 1960, s. 37.

24 A. MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, s. 117.

25 A. MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, s. 129.

26 A. MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, s. 257.

27 A. MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, s. 257–258.

28 Z. WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl druhý*, s. 538–539.

29 Např. písečtí poddaní z Borečnice a Vítkova vozili k špitálu dříví a obyvatelé vsi píseckému faráři (po roce 1411 však tato povinnost převedena na plat).

30 Z kusých zpráv o feudální rentě vesnic města Písku před polovinou 16. století nenalézáme téměř žádné zprávy o robotách, maximálně o naturální rentě – slepice, ospy (Jan MATZNER, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.* In: Výroční zpráva c. k. vyšších reálných škol v Písku za školní rok 1886, Písek 1886, s. 10–11). Na přelomu 16. a 17. století vyžadovali Domažličtí u poplužního dvora Ždanov roboty v rozsahu do 10 dní ročně (J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/2*, s. 670, poznámka č. 1).

31 Jiří SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, 1957. Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, s. 74.

hodnotit střízlivě. Ve druhé polovině 15. století městům jistě velmi záleželo na tom, aby se do nově uspořádané stavovské struktury co nejpevněji vřadila. Důsledným soustředěním na své venkovské zázemí mohla tohoto cíle snáze dosáhnout. I ona dokázala plně využít vrchnostenské role ve svůj vlastní prospěch. Připomenout je v tomto kontextu vhodné výběrčí praxi každoročních berní, ukládaných zemskými sněmy. Před zavedením domovní daně byl základem pro výběr daní přiznávaný majetek. Obvykle se neodlišoval majetek rustikální od dominikálního a vrchnosti rády využily příležitosti rozvrhnout berní ze svého jmění na poddané. Např. poddaní na stříbrském panství zaplatili v roce 1528 přes 160 % svých základních ročních urbaniálních platů. Městská rada českobudějovická zvyšovala svým poddaným berně až o 28 % oproti hodnotě, kterou měli odvést na základě sněmovního usnesení.³² Známe-li tato fakta, nepřekvapí nás, že i z městských velkostatků poddaní sbíhali³³ – v literatuře se přitom obvykle připouští pouze sbíhání ze šlechtických panství do měst. Otevřené formy odporu jsou z městských panství doloženy jen výjimečně,³⁴ je přitom třeba brát v úvahu, že ani na šlechtických panstvích nebyly před rokem 1620 příliš časté,³⁵ což při rozsahu městských pozemkových domén rapidně snižovalo pravděpodobnost výskytu nějakého případu.

K zásadní proměně v rozsahu povinností a právního postavení poddaných dochází v průběhu hospodářské deprese po třicetileté válce.³⁶ Nedostatek pracovních sil a potřeba ušetřit motivovala vrchnosti k intenzivnějšímu využívání robotní práce³⁷ – přestože existovala panství, kde před povstáním 1680 i hluboko po něm byly roboty nižší než tři dny v týdnu,³⁸ evidentně převážil trend zvyšování feudální renty v úkonech včetně panství v přímém majetku panovníka.³⁹ Významné rozdíl přitom panovaly mezi níže položenými oblastmi, kde se zformovaly velké dvory, při nichž byla potřeba roboty enormní, a podhorských oblastech, kde naopak byly možnosti vrchností omezenější.⁴⁰ U měst bylo úsilí zvětšování robotního břemene motivováno i ztíženou pozicí měst v systému berní oproti šlechtickému velkostatku. Robot se stala důležitým existenčním elementem dvorové výroby na městských velkostatech: jak dokázal A. Zeman, dostala by se města při vydržování placené pracovní síly a při zachování stejného tempa vrchnostenského hospodaření do pasivních hodnot a takto vedené feudální hospodářství by se záhy stalo neudržitelným.⁴¹ Zavádění povinností nad rámec dosavadních mohlo probíhat formou občasných mimořádných výpomocí, které se postupně stávaly vynucovaným pravidlem. Anatomii tohoto postupu dobře vystihuje situace v Jaroměři. Městská rada v roce 1674 zakoupila pro zřízení poplužního dvora usedlost ve vsi Dolany, chápané jako šosovní. Tamní sedláci vyjádřili ochotu zajistit její obdělávání vlastními potahy. Měšťané to pochopili jako dobrovolné „uvolení“ a počínaje tímto datem je začali považovat za robotu.⁴² Obyvatelé kutnohorské vsi Zibohlavky robotovali na konci 17. století tři a v letním

32 A. MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, s. 271–273.

33 V roce 1499 sběhl poddaný z plzeňské vsi Bukovec, dva uprchlíci z čáslavských Močovic jsou zaznamenáni v městském manuálu. Viz A. MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, s. 286, poznámka č. 14.

34 Tak je nutno hodnotit odpor poddaných panství města Olomouce z roku 1610, srov. V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 40–41.

35 Kamil KROFTA – Emanuel JANOUŠEK, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949 (= Laichterův výbor nejlepších spisů poučných 80), s. 158–166.

36 Eduard MAUR, *K utužení feudálních vztahů na komorních statcích v době pobělohorské*. In: Zdeněk Fiala (red.), *Z českých dějin. Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy*, Praha 1966, s. 151–169; TÝŽ, *K demografickým aspektům tzv. druhého nevolnictví*, HDem 8, 1983, s. 7–43.

37 Josef KOČÍ, *Robotní povinnosti poddaných v českých zemích po třicetileté válce*, ČsČH 9, 1963, s. 331–340.

38 Po starších autorech to v kontextu povstání 1680 akcentoval Jaroslav ČECHURA, *Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*, Praha 2001, passim. Pro 18. století Aleš CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, Sborník Národního muzea 23, 1969, č. 4–5, s. 322–323.

39 E. MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, s. 87–129.

40 Doklady o tom u A. CHALUPY, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 310–338.

41 Adolf ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, Plzeň 1947 (= Praměny a příspěvky k dějinám města Plzně 7), s. 117; TÝŽ, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, ČSPS 62, 1954, s. 100.

42 Na příkladu Jaroměře tak uvažuje a dlouholeté spory o urbaniální povinnosti tamních „šosovních“ vsí popisuje Petr ČERNIKOVSKÝ, *Lokální konflikt v byrokratickém soukolí. Spory jaroměřských šosovních vesnic na počátku 18. století*, Stopami dějin Náchodska 14, 2011, s. 59.

období čtyři dny v roce, v polovině století následujícího po nich vyžadovala městská vrchnost v období léta již celý týden.⁴³ Obdobně museli na panském pracovat i obyvatelé dalších vsí lošanského statku.⁴⁴ Toto navyšování však mohlo mít i jiné příčiny – např. plzeňský primátor nutil městské poddané obdělávat své vlastní pozemky.⁴⁵ V obecné rovině však platí tytéž důvody, které je konstatováno u velkostatku šlechtického.⁴⁶ V Lounech městská rada v roce 1685 snížila svým poddanským vesnicím robotu ze tří na dva dny v týdnu, avšak již počátkem 18. století ji opět svévolně navyšovala, na což poddaní reagovali odmítáním jezdit na robotu. Situace se ještě opakovala v roce 1742.⁴⁷ Zvýšení roboty oproti starším normám byl základem dlouholetého sporu mezi Jičínem a jeho poddanským městem Železnici⁴⁸ a také v Chrudimi městská rada zavedla vedle nových platů potažní roboty dvoudenní, aby je v 70. letech zvýšila na třídní.⁴⁹ V zásadě lze velmi zjednodušeně říci, že podle známých zpráv se robotní povinnosti na většině městských panství držely litery robotních patentů, tzn. maximálně tři dny potažní roboty v týdnu a v případě špičkových sezónních prací až šest dní. Lze z toho vyvozovat, že městské rady patentů obvykle využily k navyšení původně nižších robot, byť pochopitelně i po roce 1680 existovala městská panství, kde byly roboty nižší.⁵⁰

O robotním zatížení by si čistě mechanicky šlo učinit představu porovnáním rozlohy dominikálu s počtem osedlých hospodářů (přestože tím obcházíme význam sehnaného rustikálu). V některých případech tento přístup skutečně potvrzuje zvýšené zatížení poddaných, a to i nad rámec stanovený robotními patenty. Kupř. na klatovském panství se rozloha rustikálu velmi přibližovala ploše dominikálu a skutečně máme doloženo, že tamní potažní i pěší robotníci pracovali na panském i celý týden.⁵¹ Značný byl rozsah píseckého dominikálu. I po odečtení půdy přenechané do krátkodobé činže zůstávalo celkem 1 729 strychů půdy, což by znamenalo zhruba 14 strychů na jednoho osedlého. Pokud se zaměříme pouze na sedláky, kteří vlastnili potah (tj. hospodáře obdělávající 15 strychů rustikálu a více), stoupne již rozloha na 28 strychů, což se rovná dvěma chalupnickým hospodářstvím či téměř jedné půllánové usedlosti. Tomu odpovídá hodnota robot, kterou město Písek v katastru přiznávalo – ve špičkových sezónních pracích celý týden (6 dní).⁵² Naproti tomu panství města Trutnova nemělo žádný dominikál a jeho poddaní platili reluici, která svou hodnotou převyšovala částku získanou z poddanského úroku.⁵³ Lze však jmenovat případy, kdy navzdory malému rozsahu dominikálu poddaní robotovali v nejdůležitějším období roku po celý týden, byť s odvoláním na kratší pracovní dobu, třeba i kvůli vystrojování obědů (někdy až

43 F. A. SLAVÍK, *Panství kutnohorské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 42–43.

44 Jana VANĚČKOVÁ, *Lošanská raabisační smlouva 1785 a 1788*. In: *Práce muzea v Kolíně 4*, Kolín 1987, s. 203–204.

45 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 115.

46 Navyšování roboty na tábořském panství konstatuje F. A. SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, s. 122–123.

47 Bohumír ROEDL (red.), *Louny*, Praha 2005 (= *Dějiny českých měst*), s. 184.

48 Spor probíhající v letech 1667–1690 shrnul nejnověji Jindřich FRANCEK, *Rebelie železnických poddaných v 17. století*, *Z Českého ráje a Podkrkonoší 7*, 1994, s. 51–62. Přehled starší literatury a základní průběh sporu rovněž u Jaroslava KAŠPARA, *Nevolnické povstání v Čechách roku 1680*, Praha 1965 (= *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica – Monographia 5; Příspěvky k dějinám třídních bojů*, 3), s. 61–66.

49 Čeněk FLORIÁN, *Spory Chrudimě s poddanými v 2. polovici 17. století. Zvláštní otisk ze Zpravodaje Chrudimska*, Chrudim 1930, s. 10–11, 14–15, 59–60, 110–111.

50 Např. na panství Dvora Králové nad Labem poddaní robotovali maximálně dva dny v týdnu, přičemž všechny vsi nerobotovaly rovnoměrně (tzv. šosovní vsi robotovaly minimálně, ostatní v rozmezí jednoho až dvou dní v týdnu či platily reluici). Blíže František IŠA, *Poselská služba Dvora Králové nad Labem v raném novověku*, Praha 2014. Diplomová práce, *Ústav českých dějin FF UK*, s. 201–202. Naproti tomu Jiří SVOBODA, *Feudální závislost poddaných na české vesnici v době tereziánské*. In: *Příspěvky k dějinám rolnických hnutí v 18. století*, Praha 1969 (= *AUC, Philosophica et historica 3/1969, Studia historica III*), s. 98 u královédvorských poddaných uvádí robotu třídní.

51 Aleš CHALUPA – Marie LIŠKOVÁ – Josef NUHLÍČEK – František RAJTORAL, *Tereziánský katastr. Rustikál, svazek 2*, Praha 1966, s. 20, č. 628. Obdobně Jiří SVOBODA, *Feudální závislost poddaných na české vesnici v době tereziánské*. In: *Příspěvky k dějinám rolnických hnutí v 18. století*, Praha 1969 (= *AUC, Philosophica et historica 3/1969, Studia historica III*), s. 99.

52 A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 332.

53 A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 344. Jak víme, Trutnov ovšem neměl žádné poplužní dvory.

překvapivě štedrých) a dalších pokrmů.⁵⁴ Doloženo je to kupř. ze sušického či vodňanského panství.⁵⁵ Českobudějovický statek Ostrolovský Újezd, kde rustikál dosti výrazně převyšoval dominikál, měl za běžnou zvyklost šestidenní roboty v týdnu po celý rok.⁵⁶ Ostatní českobudějovičtí poddaní ovšem odbývali robotu nižší. Kolísavá úroveň roboty byla běžná např. na panství města Rokycan a lze ji nepochybně považovat za důsledek různého původu jednotlivých částí panství následkem feudální koncentrace.⁵⁷ Další města obvykle vyžadovala robotu v maximálním rozsahu stanoveném robotním patentem, tj. tři dny potažní roboty týdně⁵⁸ a po celý týden během špičkových sezónních prací.⁵⁹ Velmi oblíbenými zůstávaly roboty „k městu“, nejčastěji využívané městskou reprezentací při opravě či stavbě veřejných budov (dovoz materiálu), na udržování pořádku v ulicích a o trzích a na odstraňování následků živelných katastrof apod.⁶⁰

Kromě navyšování robot se na městských panstvích můžeme setkat i s dalšími způsoby vykořisťování poddaných, typickými pro období tzv. druhého nevolnictví – shánění rustikálu, z kterého poddaní museli nadále platit ordinarium, požadování nejrůznějších mimořádných platů apod.⁶¹ či zneužívání vybrané poddanské kontribuce (stalo se důvodem konání tzv. Larischovy komise u měst jižní části Čech).⁶² Města nejsou chudá ani na další doklady o utužování postavení poddaných. V roce 1734 si stěžovalo několik poddaných města Plzně vedle nespravedlivého rozvrhování robot také na odsazování z usedlostí.⁶³ Častým zjevem bylo omezování pohybu poddaných kvůli nedostatku pracovních sil a z toho plynoucí liknavé vydávání výhostů. Klatovský poddaný mohl získat pro svého syna povolení jít se učit řemeslu pouze po složení částky 50 zl.⁶⁴ V poválečné depresi nebylo propouštění samozřejmě s ohledem na nedostatek pracovních sil, takže se žádosti o výhost či povolení studovat mnohdy zamítaly. Klatovská městská rada zamítla v roce 1660 udělit výhost, protože „*velmi malý počet poddaných při obci naší se vynachází, takže několik gruntů sedlských pro nedostatek lidí pustých zůstává a my všelijak o to pečujeme, abychom pusté grunty zase lidmi osadili*“.⁶⁵ Ze stejného důvodu odmítla žádost o povolení ke studiu ještě v roce 1708⁶⁶ a dosti usilovně vymáhala vydání poddaných zběhlých.⁶⁷ Výpomoc poddaným formou osevu byla podmíněna stejným leitmotivem, avšak pokud se hospodář ani poté neosvědčil, neváhalo město přiskročit k jeho odsazení.⁶⁸ Úloha poddaného se v očích vrchnosti omezovala na zdroj příjmů v

54 Na panství města Vysokého Mýta A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 331.

55 A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 326, 332.

56 A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 333.

57 A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 323. Pro Dvůr Králové František IŠA, *Poselská služba Dvora Králové nad Labem v raném novověku*, s. 200–202.

58 Na základě materiálu Českého gubernia pro panství Mladá Boleslav (728 str. dominikálu a 3000 str. rustikálu) a Žatec (2114 str. a 4656 str.) pro polovinu 18. století J. SVOBODA, *Feudální závislost*, s. 98. Pro další města srov. dominikální fáze z exaequatoria dominicale. Na míru jejich možného zkreslení na příkladu Plzně upozorňuje A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 116.

59 František Augustin SLAVÍK, *Panství kutnohorské*, Kutná Hora 1882, s. 29–40.

60 Známé jsou např. z Loun (Z. WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl druhý*, s. 538–539), Olomouce (V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 87) či Plzně (A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 118). Rovněž v poddanském řádu panství města Poličky se hovoří vyvážením rumu z města (Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIV. Řády selské a instrukce hospodářské 1698–1780*, Praha 1908, s. 129).

61 Město Písek koupilo poddanský mlýn, z něhož podle zjištění vizitátorů tereziánského katastru nadále platili poddaní. Na statku Ostrolovský Újezd, patřícím Českým Budějovicím, přispívali poddaní na mzdu vrchnostenským úředníkům. Blíže A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 318.

62 Srov. příslušné prameny v NA Praha, České gubernium-contributionale, inv. č. 80, karton č. 90–91. Na příkladu Pelhřimova a Jindřichova Hradce Eva BARBOROVÁ, *Působení Larischovy komise v Táborském kraji v letech 1751–1756*, JSH 36, 1967, s. 85.

63 A. ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, s. 41.

64 J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/2*, s. 1017.

65 J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/2*, s. 1018.

66 Poddanému Janu Šebestovi zamítnuto povolení dát jeho syna na studia, „*poněvadž obec málo lidí k zastávání práce má*“. J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/2*, s. 1017, poznámka č. 3 a s. 1018 a 1019.

67 J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/2*, s. 1020–1021. V roce 1692 Klatovští dokonce žádali vydání svého poddaného, zběhlého na panství města Plzně.

68 J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/2*, s. 1023 však tuto událost hodnotí jako důkaz „*trpělivosti, s jakou magistrát zacházel s poddanými*“.

peněžní i naturální podobě, levnou pracovní sílu a primárního odběratele vrchnostenských produktů. Jakákoliv jiná aktivita se nepřipouštěla, zvláště střetávala-li se s hospodářskými zájmy vrchnosti. Poličský tkalcovský cech zrušil ve 2. polovině 17. století vesnický cech, zakázal výrobu tkaniny mimo město a zajistil si přednostní právo na nákup poddanské přize s přísným zákazem jejího volného prodeje. Vyrobenou tkaninu potom prodával Židům a překupníkům.⁶⁹

Shromážděné doklady jistě nedodávají neochvějnou jistotu pro exaktní definici vrchnostenského chování zeměpanských měst. Naznačují však přinejmenším, že tuto roli pojímala nikoliv odlišně od vrchností šlechtických. Uplatňovala stejné principy a opatření, k odlišnostem docházelo jen v míře jejich použití. Pokud jsme konstatovali vyšší míru zdanění a prohraný boj se šlechtickým velkostatkem jako možné hnací síly v úsilí o rozvoj režijního hospodaření, musely najít svůj odraz i v míře využívání městských poddaných. Jde za této situace nacházet specifika, která městské vrchnosti odlišovala od šlechtických? Zcela nezpochybnitelným specifikem měst byl korporativní princip výkonu vrchnostenských práv.⁷⁰ Vrchní autoritou byla v každém městě městská obec, jež byla svolávána při rozhodování o klíčových záležitostech. Její sociální skladba byla pestrá a jen těžko srovnatelná s jinými korporativními vrchnostmi své doby (např. kláštery). Z hlediska materiálního se chudí řemeslníci ve městě mnohdy srovnávali s bohatými sedláky na venkově. Vzájemné prostupování mohlo usnadnit přijímání poddaných za měšťany, byť tento jev nelze přeceňovat.⁷¹ V každém případě se otevíraly možnosti k vytváření společných jmenovatelů, což se u šlechtických vrchností stávalo podstatně obtížněji. Úroveň ovlivnění tímto faktorem byla do jisté míry vymezena možnostmi uplatnění městské obce v běžné vrchnostenské agendě. Stále totiž platilo, že maximum pravomocí náleželo městským radám, potažmo primasovi, kteří se rekrutovali z městských elit (mnohdy s erbem a predikátem) a kteří neměli žádný zájem na tom stát nablízku venkovským poddaným.⁷² Není ale třeba pochybovat, že v očích poddaných nemohly městské vrchnosti nabývat stejné autority jako urození z obou zemských stavů. Vysvědčuje o tom i tón poddanských suplik, kterými se obraceli na státní instituce či samotného panovníka. Za příčinu svých potíží totiž nejčastěji považovali nikoliv vlastní vrchnost, ale její byrokratický aparát. A ten se nejčastěji rekrutoval právě z měšťanského prostředí.⁷³

6.2 Poddanský protest na městských panstvích v pobělohorské době

Nárůst aktivit feudálů ve výrobní a obchodní sféře od 16. století vytvářel stále větší rozpory mezi nimi a poddanými.⁷⁴ Reakce vyplynulé ze specifických hospodářských podmínek zapříčiňovaly změny v přístupu vrchností ke svým poddaným, i když během předbělohorské agrární konjunktury nemohly přerůst k prosazení přísnějších poměrů. Vrchnosti mohly zvyšovat své zisky, neboť ceny agrárních produktů byly vysoké a námezdní práce levná.⁷⁵ Projevilo se to jak ve změnách forem feudální renty,⁷⁶ tak v míře svobod poddaného na kolektivní (privilegia poddanských měst a

69 Jindřich RŮŽIČKA – Josef KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, Polička 1968, s. 64.

70 Problém naposledy připomněl Petr ČERNIKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*. In: Radmila Pavlíčková – Martin Elbel (red.), *Miscellanea ze semináře starších dějin*, Olomouc 2005, s. 46–51.

71 Nelze se ztotožnit s tvrzením P. ČERNIKOVSKÉHO, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*, s. 49, že městská panství byla oblastí, odkud přicházela podstatná část nově přijatých měšťanů. Poddaný musel nejprve od své vrchnosti získat propouštěcí list a následně zakoupit nemovitost uvnitř městských hradeb, což nelze rozhodně považovat za masový jev. Daleko častější cestou poddaných do města bylo usazování na předměstích. I pokud tam však koupili nemovitost, nezískávali měšťanské právo a přístup do městské obce jakožto nositelky vrchnostenských práv.

72 Jiří MIKULEC, *Města a vesničky poddaní v pobělohorské době*. In: Jaroslav Pánek (red.), *Česká města v 16. – 18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990, Praha 1991 (= *Práce Historického ústavu ČAV Praha*, řada C – *Miscellanea* 5), s. 139–151.

73 Srov. poznámku č. 269 na s. 157.

74 Tak to formuloval Josef PETRÁŇ, *Pozdněfeudální lidová hnutí. Úvahy o problémech a metodách*. In: Zdeněk Fiala (red.), *Z českých dějin*. Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy, Praha 1966, s. 123.

75 Eduard MAUR, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, HD 7, 1981, s. 206, 208.

76 Josef MACEK, *O třídním boji za feudalismu*, ČsČH 5, 1957, s. 292 formuloval teorii vzájemné závislosti poddanských hnutí a forem feudální renty, podle níž docházelo k poddanským vystoupením vždy, když začala převládat peněžní forma renty.

městeček) i individuální úrovni (pohyb poddaných). U poddanského obyvatelstva se tyto jevy postupně nemohly obejít bez adekvátní reakce.⁷⁷ Zprvu latentní projevy nespokojenosti se postupně přetavovaly do výraznějšího projevu nesouhlasu, ztělesněného pasivní rezistencí při plnění urbaniálních povinností (sabotáž robot), později posílenou o zbíhání a vrcholící buď otevřeným odporem s prvky násilí či podáváním stížností a soudními spory. Ty si oproti násilným výstupům co do notifikace problému rozhodně nezdaly a postupně dostávaly dynamiku interpretovatelnou již v duchu své strategické racionality jako protopolitickou (W. Trossbach), tj. zcela v rozporu s konceptem „pracujících zvířat“. Důležitou roli přitom sehrávala korporativní organizace venkovského lidu, označovaná jako tzv. komunalismus.⁷⁸

Ústředním motivem protestů poddaných se ve snaze zamezit rostoucím nárokům vrchností nejprve stala obhajoba poddanských „starých práv“, která později ustupovala boji s odvoláváním na normy robotních patentů. V závěru feudalismu poddanský protest gradoval následkem sílícího sociálního uvědomění stavovského voláním po celkové změně panujícího systému.⁷⁹ Geneze tohoto procesu se v domácím prostředí zkoumala nejčastěji na materiálu z proveniencí šlechtických majetkových domén, aniž by se přihlédlo k situaci na panstvích městských,⁸⁰ takže se jen podporoval dojem o nekonfliktnosti vztahu poddaný-vrchnost v městském prostředí. Na vině tu jistě byla již zmíněná snaha určité ideologizace role měst ve feudálním uspořádání, své však sehrál i malý zájem o urbaniální problematiku v marxistickém dějepisectví – města více méně vyřazovalo z diskurzu o poddanských hnutích. Konstatovalo sice rozpolcenost městského obyvatelstva v přístupu k rebelujícím venkovanům, avšak jako jedinou formu vykořisťování připustilo poněkud zúžené toliko prostřednictvím trhu a úvěru.⁸¹ Větší míra pozornosti se problému věnovala v německé historiografii,⁸² i když i zde nadále chybějí práce, které by problematiku sumarizovaly a pokusily

77 Na středoevropské úrovni zhodnocuje selská povstání nejnověji konferenční sborník Peter RAUSCHER – Martin SCHEUTZ (Hrsg.), *Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450–1815)*, Wien – München 2013.

78 Karl Siegfried BADER, *Dorfgenossenschaft und Dorfgemeinde*, Köln – Graz 1962; Peter BLICKLE, *Landschaften im Alten Reich. Die staatliche Funktion des gemeinen Mannes in Oberdeutschland*, München 1973; TÝŽ, *Auf dem Weg zu einem Modell der bäuerlichen Rebellion – Zusammenfassung*. In: Peter Blickle (Hrsg.) *Aufbruch und Empörung? Studien zum bäuerlichen Widerstand im Alten Reich*, München 1980, s. 296–308; TÝŽ, *Landgemeinde und Stadtgemeinde in Mitteleuropa. Ein struktureller Vergleich*, München 1991; TÝŽ, *Kommunalismus und Unruhen*. In: Peter Rauscher – Martin Scheutz (Hrsg.), *Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450–1815)*, Wien – München 2013, s. 225–236. – Z pohledu marxistického dějepisectví srov. metodologické pojednání Václava HUSY, *K methodice studia dějin lidových hnutí v období pozdního feudalismu*. In: Václav Husa – Josef Petráň (red.), *Príspevky k dějinám třídních bojů v Čechách I*, Praha 1955 (= *Acta Universitatis Carolinae, Historica VI*, 1955), s. 5–34. Novou optikou pod vlivem mikrohistorie a historické antropologie Jaroslav ČECHURA, *Zu spät und zu friedlich? Die Bauernrevolten in Böhmen und Mähren 1500–1800*. In: Peter Rauscher – Martin Scheutz (Hrsg.), *Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450–1815)*, Wien – München 2013, s. 119–133.

79 V obecném pohledu Eduard MAUR, *Petice poddaného lidu*. In: Sborník referátů ze 4. severočeského symposia. *Povstání poddaného lidu v r. 1680*, Česká Lípa 1981, s. 249–263; TÝŽ, *Historické vědomí v poddanských hnutích 16. – 18. století*. In: Ladislav Soukup (red.), *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc. k 65. narozeninám*, Praha 1995, s. 206–215. Již pro povstání 1680 úsilí o vymanění z človecenství doložil J. ČECHURA, *Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*, passim (především panství Frýdlant, Liberec, Šluknov). Je však nutno připustit, že tyto tenze vycházely z panství na česko-slezském pomezí, vyznačující se i díky své izolovanosti mnohými specifiky.

80 K tomu zásadně P. ČERNIKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*, passim.

81 Klasicky Josef KOČÍ, *Boje venkovského lidu v období temna. Povstání nevolníků v XVII. a XVIII. století*, Praha 1953, s. 180. Jistou rozpolcenost, vyplývající z odlišného přístupu různých sociálních kategorií ve městě během jednotlivých konfliktních situací, konstatuje na příkladu rakouských zeměpanských měst Andrea PÜHRINGER, *Aufbruch – Ausnahmefall oder Strukturelement des Politikgeschehens in vormodernen österreichischen Städten?* In: Peter Rauscher – Martin Scheutz (Hrsg.), *Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450–1815)*, Wien – München 2013, s. 346–348.

82 Výběrem: Edwin Ernst WEBER, *Städtische Herrschaft und bäuerliche Untertanen in Alltag und Konflikt: die Reichsstadt Rottweil und ihre Landschaft vom 30jährigen Krieg bis zur Mediatisierung. 1–2*, Rottweil 1992; Andreas WÜRGLER, *Unruhen und Öffentlichkeit. Städtische und ländliche Protestbewegungen im 18. Jahrhundert*, Tübingen 1995; Klaus RIES, *Obrigkeit und Untertanen. Stadt- und Landproteste in Nassau-Saarbrücken im Zeitalter des Reformabsolutismus*, Saarbrücken 1997. Srov. bibliografii Peter BLICKLE, *Unruhen in der ständischen Gesellschaft 1300 bis 1800*, München 1986.

o obecné zhodnocení.⁸³

Kumulace materiálu přitom odhaluje značně dynamický vývoj poddanského protestu na městských panstvích. Vyznačuje se oproti šlechtickému prostředí určitými specifiky, které vyplývaly ze složitého předchozího vývoje městských pozemkových domén.⁸⁴ Poddaní na městských panstvích tak nevystupovali na obhajobu obecných podmínek života pod svou městskou vrchností, nýbrž o zvláštní výsady, kterých požívali, ať již objektivně, anebo pouze domněle.⁸⁵ Ve výsledku však šlo o totožný model jako u „běžných“ poddaných, tedy o úsilí zachovat své stávající postavení a o obranu proti jeho svévolným posunům. Komplikovaná právní partikularita městských panství, tvořených vedle běžných alodů bývalými městskými (šosovními), zádušními a špitálskými vesnicemi, představovala jen obtížně přehlednutelnou síť s pestrou mozaikou právních vztahů a vytvářela v tomto směru ideální podhoubí.

S nástupem pobělohorské ekonomické deprese potřebovala města zvýšit ekonomický profit svého velkostatku. Efektivnější využití se hledalo i v případě feudální renty a zejména roboty. Uvalování dosud nevídaných povinností se dostávalo do přímého rozporu se starými právy a zvyklostmi (mnohdy již více tradovanými než udržovanými) a postavení obyvatel městských vsí přibližovalo běžným venkovským poddaným. Nejtypičtějším příkladem odporu proti této praxi přispěly tzv. šosovní vesnice několika východočeských věnných měst. Byla to především Jaroměř a její tři vesnice Dolany, Čáslavky a Hořenice. S několika přestávkami zaplnil celé 18. století.⁸⁶ Všechny tři vsi požívaly v rámci jaroměřské pozemkové domény právního postavení, které je v podstatě srovnávalo s právním postavením předměstských sousedů. V roce 1695 došlo k roztržce, týkající se výše nově ukládaných povinností: podle vesničanů byly v rozporu s jejich dosavadním právním postavením a byly de facto robotami, zatímco podle měšťanů se s ním plně slučovalo. Krajský úřad podrobně přešetřoval argumenty obou stran a po sedmi letech uzavřel spor vydáním „porovnání“, které přesně vymezovalo rámec povinností vesničanů a zároveň jim přiznávalo specifické postavení. To ovšem měšťany motivovalo vyžadovat od vesničanů účast na placení extraordinaria, což vedlo k nové právní přestřelce, která přerostla v dlouholetý právní spor, ukončený v roce 1716 uznáním městské obce jako vrchnosti ze strany sedláků a jejich příslibem podílet se z poloviny na úhradě extraordinaria. Vzájemné rozmíšky pokračovaly v podobném duchu až do 90. let 18. století.

Stejně motivy úsilí o získání specifického právního postavení nad rámec běžné poddanské vsi vedly do sporu s Trutnovem vesnici Horní Staré Město. V letech 1739–1773 neúspěšně usilovala o získání statutu „šosovní“ vsi, přičemž zvolila taktiku podplácení úředníků. Na trutnovském panství se tehdy skutečně odlišovalo mezi „šosovními“ a poddanskými vesnicemi: 10 poddanských vesnic města Trutnova odmítlo v roce 1765 nadále platit reluiici a vykonávat robotu. Úřady poddaným po 10 letech sporů odpustily reluiční poplatky, avšak zvýšily jim robotní povinnosti, což většině vesničanů vyhovovalo. Obyvatelé „šosovních“ vsí sice měli mnohem výhodnější postavení (nemuseli robotovat, volně disponovali svými grunty a privilegia jim zaručovala přístup k měšťanským právům), museli vykonávat pouze jeden až čtyři pracovní dny s dvěma potahy (sedláci) a dva až osm dní ručně (ostatní), avšak tyto povinnosti vzrostly nařízením dvorské komise v roce 1728 o podíl na placení extraordinaria. Sedláci to snášeli do roku 1763, kdy odmítli magistrátu odevzdávat jakékoliv poplatky s odvoláním na starou dohodu z roku 1708. K poslušnosti je přivedl až krajský soud o 10 let nato.⁸⁷

83 V nedávné době se formulovala teze, že čím větší míru svobod a autonomie město mělo, tím bylo jeho obyvatelstvo náchylnější k nepokojům. V tomto případě však šlo o konflikty nikoliv městských poddaných, nýbrž samotných měšťanů (Andrea PÜHRINGER, *Aufbruch – Ausnahmefall oder Strukturelement des Politikgeschehens in vormodernen österreichischen Städten?* In: Peter Rauscher – Martin Scheutz (Hrsg.), *Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450–1815)*, Wien – München 2013, s. 331).

84 Na příkladu několika městských panství v severovýchodních Čechách P. ČERNIKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*, passim.

85 P. ČERNIKOVSKÝ, *Lokální konflikt v byrokratickém soukolí. Spory jaroměřských šosovních vesnic na počátku 18. století*, s. 77.

86 P. ČERNIKOVSKÝ, *Lokální konflikt v byrokratickém soukolí. Spory jaroměřských šosovních vesnic na počátku 18. století*, passim.

87 Jiří SVOBODA, *Protifeudální a sociální hnutí v Čechách na konci doby temna (1750–1774)*, Praha 1967 (= Acta

Velmi často vyvolávala nepokoje na městských panstvích špatná interpretace písemností ze strany poddaných. Kromě špatného výkladu pojmu léno⁸⁸ to platí především pro zádušní statky a pravomoc měst na nimi. Ferdinand několika královským městům navrátil ještě 30. září 1547 zádušní pozemky, ponechav si však nad nimi vrchnostenská práva. Po dvou letech tyto pozemky stejným způsobem rozhojnil o další nemovitosti. Vrchnostenskou pravomoc prodal městům hromadně v roce 1561, takže se městské rady počínaje tímto datem staly plnocennými vrchnostmi, přičemž měly výnos z těchto vsí odvádět ve prospěch špitálních a kostelních záduší. Poddaní však příslušný passus ve Ferdinandových listinách pochopili jako doklad toho, že jsou legitimními zádušními poddanými. Královéhradečtí poddaní ze tří „zádušních“ vsí Lochenic, Předměřic a Plotišť si v roce 1664 postěžovali krajským hejtmanům na přetěžování kontribucemi a robotou.⁸⁹ Zjištění, že jsou navíc utiskováni nesprávnou vrchností, je ještě více posílilo v jejich odporu. Je signifikantní, že ačkoliv královéhradecké panství v 17. století tvořilo celkem 12 vesnic, odhodlaly se k odporu toliko tři, a to navzdory faktu, že městská rada skutečně výrazně navýšila robotní povinnosti a naturální dávky ve všech svých vesnicích. K obdobným situacím došlo i na jiných městských panstvích v kontextu Ferdinandova převodu bývalých městských statků k městským špitálům a záduším v roce 1547, k nimž si města následně kupovala *dominium directum*. Nepokoje venkovů vzniklé z tvrzení, že jsou poddanými nikoliv města, ale záduší, jsou známy z Písku,⁹⁰ Jihlavy,⁹¹ Domažlic⁹² či Dvora Králové nad Labem.⁹³ U posledně jmenovaného dokonce není vyloučeno, že ovlivnilo dění v již zmiňovaném sporu o šosovní status vsí u Trutnova a Jaroměře.⁹⁴ V Chrudimi zavedla městská rada ještě v průběhu třicetileté války nad vesnicemi, z nichž plynul poddanský úrok ve prospěch špitálu, nový plat ve svůj prospěch a vynutila si nové roboty při městských dvorech. Poddaní s argumentem, že jako poddaní špitálu nejsou k městským robotám povinni, vedli s vrchností spor až do konce 17. století.⁹⁵ Obdobně si po několik let počínala ves Vaňov na panství města Ústí nad Labem.⁹⁶

Stížnosti z městských panství přicházely pochopitelně i bez argumentační opory o specifické právní postavení a postavily se výlučně na obhajobě starých práv. Na panství města Olomouce spor o zvyšování robot začal ještě před rokem 1620 a pokračovalo se v něm ještě po třicetileté válce. Olomoučtí nakonec využili předpisu robotního patentu a zavedli třídní robotu v týdně, byť ne na celém městském panství.⁹⁷ O robotách nad rámec robotních patentů hovoří zprávy z kutnohorského statku Lošany. Od roku 1747 zde někteří sedláci v období od sv. Jana do sv. Havla robotovali pět až šest dní týdně.⁹⁸

Poddaní chebského distriktu požívali oproti poddaným v českém království výrazných úlev a jejich robotní povinnost se pohybovala maximálně na 20 dnech ročně. Naproti tomu platili vyšší kontribuci. A právě požadavek jejího spravedlivého rozvržení se stal v letech 1748–1752 mezi venkovany a chebským magistrátem jablkem sváru, posléze přerostlého v odpor proti robotám, odúmrti a jejich vlastnímu poddanství. Trval až do roku 1782, kdy vídeňský dvůr zamítl robotní

Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1967, Monographia 18), s. 84–88.

88 Na příkladu vsi Záboří a města Dvůr Králové nad Labem P. ČERNIKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*, s. 45.

89 Leoš REJMÁNEK – Jaroslav ŠŮLA, *Odpor královéhradeckých poddaných proti znevůliování v druhé polovině XVII. století*. In: Práce Muzea v Hradci Králové – Acta musei Reginaehradecensis. Série B – vědy společenské X, Hradec Králové 1966, s. 3–31.

90 J. MATZNER, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.*, s. 44–46.

91 J. KOČÍ, *Boje venkovského lidu v období temna*, s. 113–114.

92 František ROUBÍK, *Spor domažlických zádušních vsí s městem o roboty v letech 1652–1696*, MZK 4, 1966, s. 149–158 a J. ČECHURA, *Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*, s. 205–206.

93 P. ČERNIKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*, s. 42–43; P. ČERNIKOVSKÝ, *Lokální konflikt v byrokratickém soukolí. Spory jaroměřských šosovních vesnic na počátku 18. století*, s. 77–78.

94 Tak soudí P. ČERNIKOVSKÝ, *Lokální konflikt v byrokratickém soukolí. Spory jaroměřských šosovních vesnic na počátku 18. století*, s. 78–79.

95 V Chrudimi se rozhořel vzájemný spor v roce 1655 (Č. FLORIÁN, *Spory Chrudimě s poddanými v 2. polovici 17. století*).

96 Franz Josef UMLAUFT, *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayreuth 1960, s. 144–145.

97 V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 39–43, 50–51.

98 J. VANĚČKOVÁ, *Lošanská raabisační smlouva 1785 a 1788*, s. 203–204.

požadavky sedláků poukazem na robotní patent z roku 1775.⁹⁹ Příkladů konfliktů poddaných s městskými vrchnostmi podobného typu by šla ještě celá řada.¹⁰⁰

Specifický leitmotiv stál u zrodu vzpoury poddaných na panství města Pelhřimova na přelomu 17. a 18. století.¹⁰¹ Nevznikla ani z důvodu navyšování požadavků ze strany státu, ani ze strany vrchnosti. Pelhřimov, který se vykoupil v roce 1572 z poddanství a v roce 1596 pronikl mezi města třetího stavu, se stal vrchností 35 okolních vesnic. V pobělohorské době Pelhřimovští běžně vystavovali za poplatek výhosty, dbali, aby poddaní odebírali jen městské pivo a mleli v městských mlýnech, čímž se nijak nelišili od vrchností šlechtických. Roboty na sedlácích požadovali třikrát v týdnu (předtím to bylo dokonce pět dní týdně), tedy zcela ve shodě s patentem z roku 1680. Když si poddaní v roce 1695 postěžovali u královského podkomořího na ilegální navyšování feudální renty, byli odmrštěni. Revoltu obnovil po bezmála 20 letech cizopanský poddaný Wenisch, který se chtěl zastat svého syna, jenž špatným hospodařením pozbyl zakoupeného gruntu v pelhřimovské vsi Rynárci. Pelhřimovští poddaní využili příležitosti a Wenisch zkoncentroval nejružnější jejich drobné stížnosti do petice, dokládající nové těžké povinnosti a útlak. Vyšetřovatelé z krajského úřadu však zjistili, že k žádnému navyšování minimálně 80 let nedošlo a shledali stížnosti včetně údajně protiprávního sehnání Wenischova syna z gruntu za zcela neopodstatněné. Leitmotivem obou nepokojů tak nebylo ilegální navyšování povinností (Wenisch byl z cizího panství a měl tudíž o právním zakotvení povinností mlhavé představy), ale spíše pokus využít vhodné příležitosti k jejich snížení.

Po polovině 18. století poddanské stížnosti na přetěžování robotami nepadaly již jen na hlavy městských rad, nýbrž často na arendátory, kterým se obecní hospodářství měst pronajímalo. Tak tomu bylo v roce 1769 na panství města Písku, kde si poddaní stěžovali na zvyšování povinností po nástupu arendátora Adama Javůrka. Protože neexistoval žádný starší urbář z doby, kdy hospodařilo přímo město, měli poddaní robotovat dle robotního patentu z roku 1738, tj. maximálně tři dny v týdnu po deseti hodinách a jen v době špičkových sezónních prací celý týden. Poddaní se přimlouvali, aby jim celkových 30 hodin roboty týdně bylo rozpočteno do čtyř dnů, kterýžto počet byli dosud zvyklí robotovat. Jiný stížný passus kritizoval skutečnost, že po převzetí poplužních dvorů arendátorem byl zlikvidován dvorový potah a poddaní museli robotovat s vlastním.¹⁰²

Hlasy městských poddaných zazněly i v obou velkých selských povstáních z let 1679–1680 a 1775. Na sklonku roku 1679 znovu povstali proti vysokým robotám a dalekým fůrám poddaní panství olomouckého. S odvoláním na stará „privilegia“ se obyvatelé vsí Unčovice, Mezice a Březové domáhali snížení robot a uklidňovat je muselo přivolané vojsko.¹⁰³ Pomineme-li epizodní úlohu roku 1680 v dlouholetém sporu domažlických zádušních vsí,¹⁰⁴ zaslouží zvláštní pozornost nepokoje z téhož roku na panství města Poličky. Tamní poddaní, povzbuzeni selským pozdvižením na sousedním Litomyšlsku a nespokojení, že jen „ševce, perníkáře a jiné hladolety jako svou vrchnost poslouchati mají“, předložili poličskému magistrátu formou supliky devět požadavků (svobodné rozhodování v posílání dětí na službu a vyučení se řemeslům, zbavení povinnosti platit úrok a šos, vykonávat robotu a chovat ve svých chlévech obecní obytek, oproštění od odběru obecního piva a povinnosti tkalcovat pro vrchnost), které nepřímo naznačovaly zrušení nebo faktické uvolnění poddanského svazku. Konšelé si vyžádali na pomoc hofrychtěře, jenž všechny požadavky odmítl říka, že by po jejich vyhovění poddaní přestali být poddanými a že „obec jest

99 J. SVOBODA, *Protifeudální a sociální hnutí v Čechách na konci doby temna (1750–1774)*, s. 17–20.

100 Podle J. SVOBODY, *Protifeudální a sociální hnutí v Čechách na konci doby temna (1750–1774)*, s. 98–116 (vyjma sporů zmiňovaných dále v textu): České Budějovice – ves Roudná (1772–1773, 1774); Hradec Králové – vsi Plačice a Vlčkovice, stížnosti na feudální dávky (1771); Klatovy – částečná robotní stávka proti robotám (1771); Mladá Boleslav – stížnost na roboty a daleké fůry (1755–1756); Písek – částečná robotní stávka (1771); Tábor – stížnost na poddanskou závislost (1773); Vysoké Mýto – Chotěšiny, Vraclav, stížnosti na naturální dávky a shánění půdy (1774–1775); Žatec – stížnost na roboty (1755, 1771).

101 Karel KRATOCHVÍL, *Vzpouřa vsedě (Strategie a chování poddaných, vrchnosti a státní moci za neklidu na pelhřimovském panství na přelomu 17. a 18. století)*. In: Celostátní studentská vědecká konference „Historie 2002“ Opava 3. 12. – 4. 12. 2002, Opava 2003, s. 85–113.

102 J. MATZNER, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.*, s. 46–54.

103 V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 53–55. Případ Olomouce tak vybočuje z teze, že motivací k povstání nebyly vysoké roboty: Jaroslav ČECHURA, *Charakter rebelií roku 1680 v Čechách*, ČČH 99, 2001, koncentrovaně s. 467–471.

104 J. ČECHURA, *Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*, s. 205–206.

neumírající, a když kdo z ouřadních osob z tohoto světa sejde, zase se vždy jiný na jeho místo volí, a to in perpetuum“.¹⁰⁵ Poddaní tak museli vykonávat všechny dosavadní povinnosti, mezi něž patřily třeba daleké fůry pro sůl do Salcburku.¹⁰⁵ Také v dalším věnném městě Chrudimského kraje, Vysokém Mýtě, máme zprávy o povstání přerostlém sem z panství litomyšlského, bohužel neznáme jeho příčiny. Na poddané ze vsi Vraclav povolala městská vrchnost vojsko, které hledalo vzbouřence v lesích. Ostatní vesnice vysokomýtského panství zřejmě zůstaly v klidu.¹⁰⁶ Nepokoje na píseckém panství souvisely s přetěžováním robotami; městská vrchnost přislíbila jejich snížení, budou-li poddaní pilnější.¹⁰⁷ Vysoké roboty dovedly k protestu i poddané Karlových Varů.¹⁰⁸ Jen izolovaná zmínka je k dispozici o podání petice poddanými města Stříbra¹⁰⁹ a o nepokojích na panství města Velvar.¹¹⁰ Tažení litoměřických poddaných na statku Keblice skončila exemplární popravou jednoho povstalece.¹¹¹ Své stížnosti Leopoldu I. předložili rovněž poddaní čáslavští a královéhradečtí.¹¹²

Povstání z roku 1775 mělo mezi poddanými královských a věnných měst již menší odezvu. Zúčastnili se ho a na Prahu táhli poddaní z trutnovského panství.¹¹³ Jejich městská vrchnost jim ukládala průměrně necelý jeden den potažní roboty týdně, nicméně jim to nebránilo vznést požadavek úplného zrušení robot. Není potřeba zdůrazňovat, že představitelé trutnovského magistrátu měli k selským vystoupením pramálo pochopení a kverulanty uklidnili přivolaným vojskem. Poddaní královského města Hradce Králové zase žádali konšely o neexistující „zlatý patent“ a změny podle něho,¹¹⁴ poddaní chebští povstání využili ve svém dlouholetém sporu¹¹⁵ a izolovanou zmínku máme o nepokojích na mladoboleslavském panství.¹¹⁶ Již vzpomenutí poddaní kutnohorského statku Lošany vznesli v průběhu bouřlivého roku 1775 důrazný protest proti vysoké robotě a dosáhli snížení o polovinu. Vzápětí se však se stejným požadavkem ozvali sedláci z dělených usedlostí, kteří nepřestávali robotovat tři dny v týdnu.¹¹⁷ Celková nálada ve městech vůči rebelujícím poddaným nebyla nijak příznivá, města Nový Bydžov, Chrudim, Mladá Boleslav či Hradec Králové postavily v roce 1775 hlídky, které měly bránit majetek měšťanů před „selskou luzou“. Rovněž Kutná Hora požadavky vzbouřenců nijak nepodporovala. Všeobecný odpor k povstaleckému radikalismu a myšlenkám je patrný jak v úřední korespondenci měst, tak v kronikářských zápisech.¹¹⁸

Spravedlivější berní a urbariální zatížení poddaných, jež by bylo prevencí proti poddanskému protestu, měl na panstvích zeměpanských měst zajistit sociální program Raabovy reformy. Již v průběhu jeho zavádění ve druhé polovině 70. let 18. století však zaznívaly protestní hlasy nejen z řad šlechtické opozice, ale i samotného venkovského obyvatelstva. Poddaní projevovali nespokojenost především s výší interimálního ekvivalentu. Ve vsích města Českých Budějovic

105 Karel ADÁMEK, *Z dějin hospodářství královského věnného města Poličky*, Praha 1906, s. 59–60; TÝŽ, *Z kulturních dějin královského věnného města Poličky*, ČČM 79, 1905, s. 88; J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 65–66. J. KAŠPAR, *Nevolnické povstání v Čechách roku 1680*, s. 107 cituje k průběhu sporu ještě rukopis J. Štefky, Paměti města Poličky. II. díl (v městském archivu v Poličce).

106 J. KAŠPAR, *Nevolnické povstání v Čechách roku 1680*, s. 108.

107 August SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, Písek 1928, s. 234–235; J. KAŠPAR, *Nevolnické povstání v Čechách roku 1680*, s. 114–115.

108 J. KAŠPAR, *Nevolnické povstání v Čechách roku 1680*, s. 193.

109 J. KAŠPAR, *Nevolnické povstání v Čechách roku 1680*, s. 126.

110 J. KAŠPAR, *Nevolnické povstání v Čechách roku 1680*, s. 182.

111 J. KAŠPAR, *Nevolnické povstání v Čechách roku 1680*, s. 160.

112 Byli za to potrestáni uvězněním. William E. WRIGHT, *Self, Seigneur, and Sovereign. Agrarian Reform in eighteenth-century Bohemia*, Minneapolis 1966, s. 21–22.

113 Julius LIPPERT, *Geschichte der Stadt Trautenau*, Prag 1863 (= Beiträge zur Geschichte Böhmens, Abteilung III, Band 1), s. 94–98; Oldřich JANEČEK, *Povstání venkovského lidu na Trutnovsku r. 1775*, Zprávy Okresního muzea v Trutnově, Trutnov 1958, č. 4; Josef PETRÁŇ, *Nevolnické povstání 1775. Prolegomena edice pramenů*, Praha 1973 (= Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica, 1972, Monographia 42), s. 82.

114 J. PETRÁŇ, *Nevolnické povstání 1775. Prolegomena edice pramenů*, s. 144–145. Srov. A. TIPPELT, *Die Bauern von Königgrätz*, Riesengebirgs-Heimatbuch 8, 1958, s. 43–44.

115 J. SVOBODA, *Protifeudální a sociální hnutí v Čechách na konci doby temna (1750–1774)*, s. 19.

116 František BAREŠ, *Paměti města Ml. Boleslavě. Díl II.*, Mladá Boleslav 1920, s. 105–106.

117 F. A. SLAVÍK, *Panství kutnohorské*, s. 45–46 a J. VANĚČKOVÁ, *Lošanská raabisační smlouva 1785 a 1788*, passim.

118 J. PETRÁŇ, *Nevolnické povstání 1775. Prolegomena edice pramenů*, s. 138–149 a Pavel BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, Praha 1985 (= Studie ČSAV 20), s. 75.

rostly vinou jednotného zatížení pozemků jednotným koeficientem 57 kr. bez ohledu na bonitu nedoplatky novoosídlenců, až tito v prosinci 1779 odeslali do Vídně stížnost a prosbu o úlevu v platech. Razanci své věci dodali tvrzením, že byli ze strany magistrátu trestáni i žalářem. Spor se táhl do poloviny roku 1780 a lokální komisař hrabě Aichelburg ho vyřešil tím, že zvýšil možnosti výdělků v lokalitách, odkud vyšly stížnosti. Fakticky se však petice českobudějovických dominikalistů uznala jako neodůvodněná.¹¹⁹ Na dalších městských panstvích se dařilo obdobné problémy vzniklé nespokojeností s výší koeficientu pacifikovat příslibem jeho snížení po podepsání finalizační smlouvy. Brzy po zavedení systému na konci léta 1783 suplikovali císaři libeňští domkáři, řemeslníci a podruzi. Stěžovali si na bonitu získaných pozemků, výši úroků i skutečnost, že dvorové budovy získali bohatí poddaní, zatímco oni nemajetní museli svá obydlí vystavět.¹²⁰ Aboliční komisař Schmid při přešetřování stížnosti zdůraznil, že mezi petenty zcela chybějí sedláci a velcí chalupníci a že zkušenost z jiných panství učí, aby se těmto přidělovalo poze několik měřic, neboť nemají s hospodařením patřičné zkušenosti. Vysokomýtští poddaní, kteří se zprvu aktivně zasazovali o zavedení systému, neměli po aplikování Hoyerových opatření v roce 1783 o dvorovou půdu zájem, takže se pronajala na šest let vybraným měšťanům. Poddaní argumentovali tím, že Hoyer nastavil příliš vysoko ekvivalent a byli s to se do systému zapojit jen tehdy, pokud by se aplikoval systém Raabův. Na svém si stáli i za situace, kdy to pro ně znamenalo pokračování naturální roboty.¹²¹

Finalizování raabizace tolik očekávané konečné řešení nepřineslo. Velká očekávání se povětšinou setkala s rozčarováním, jež mělo tu méně, tu více objektivní příčinu. Nejčastěji venkované protestovali proti výši finalizačního ekvivalentu, jenž se někdy mohl vyšplhat výše než interimální¹²² následkem přesnějšího změření půdy (především podíl kontribuce v něm obsažený), přestože Marie Terezie garantovala, že tomu tak být nesmí.¹²³ Při publikování plzeňské finalizační smlouvy 10. května 1783 poddaní odmítli připojit své podpisy, neboť se jim zdála nově vyměřená výše finalizačního ekvivalentu příliš vysoká. Podepsali až pod vojenským nátlakem, což vedlo následně k prošetřování samotným aboličním komisařem Erbenem.¹²⁴ Později poddaní ještě podali stížnost kvůli nadhodnocení v půdní bonitě.¹²⁵ Na nedalekém klatovském panství se bezprostředně po skončení finalizace stavěli do opozice především dominikalisté, kritizující nespravedlivě stanovenou výši pozemkového úroku. Peripetie znechucovaly situaci vrchnosti, jež dokonce zvažovala obnovu jednoho poplužního dvora. Po čtyřech letech od podpisu finalizační smlouvy nakonec přikročila k odsazení čtyř novousedlíků.¹²⁶ Nedoplatky dominikalistů byly někde vskutku značné¹²⁷ a již v době před podepsáním finalizační smlouvy se staly důvodem k uplatnění odsady. Na královéhradeckém panství byli tímto způsobem odsazeni hned čtyři hospodáři¹²⁸ a ještě u příležitosti formulování stavovských gravamin a desiderii v převratném roce 1790 východočeská věnná města uváděla, jak navzdory mírně smluvené feudální rentě královéhradečtí poddaní odmítají platit, čímž roste jejich zadlužení.¹²⁹ Jinde se uplatnila mírnější forma sankcí. Na chomutovském

119 Václav ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, ČDV 14, 1927, s. 199.

120 NA Praha, Robotní abolice, karton č. 5.

121 NA Praha, Robotní abolice, karton č. 8. Jak uváděl sám F. A. Raab ve své relaci z 31. srpna 1782, mohl být systém ve Vysokém Mýtě již dávno finalizován, nebýt obstrukcí některých měšťanů (tamtéž, karton č. 15).

122 Stalo se předmětem sporu na panstvích Cerhenice a Sloupno (1785), srov. W. E. WRIGHT, *Self, Seigneur, and Sovereign. Agrarian Reform in eighteenth-century Bohemia*, s. 116–117.

123 Pro středočeské panství Králův Dvůr zjistil Otakar KULHÁNEK, *Raabizace panství Králův Dvůr*, *Minulosti Berounska* 4, 2001, s. 94–95, že se kontribuce navýšila až o 80 %.

124 Václav ČERNÝ, *Vzpouř proti pozemkové reformě v Plzni v 18. století (Podle archivních pramenů.)*, *Klatovský kraj* 4, 1926, s. 2; s. 2; č. 71, s. 1–2; s. 2; s. 2.

125 Jiří KUDELA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, Praha [1983]. Diplomová práce, Katedra archivní a pomocných věd historických Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, s. 154–155.

126 Karel PETERS, *Raabova reforma na klatovském panství*, ČSPS 55, 1947, s. 46.

127 Podle konsignace z listopadu 1781 byly nedoplatky na ekvivalentu následující: Žatec 9011 zl., Litoměřice 5026 zl., Kadaň 4754 zl., Kolín 3905 zl., Rokycany 3457 zl., Klatovy 2389 zl., Německý Brod 2229 zl., Čáslav 2102 zl., Sušice 1540 zl., Domažlice 1512 zl., Nymburk 1062 zl., Kouřim 872 zl., Beroun 540 zl., Ústí nad Labem 334 zl. (NA Praha, Robotní abolice, karton č. 15).

128 Václav NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, ČDV 9, 1922, s. 46.

129 Nedatovaný koncept měst Hradce Králové, Jaroměře, Trutnova a Dvora Králové nad Labem stavovskému výboru (mezi 15. 6. a 12. 7. 1790) in: SOKA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 185, karton č. 89. Za zprostředkování tohoto pramene děkuji Mgr. Františku Išovi z Trutnova.

panství Krásná Lípa přestali poddaní platit také již před finalizací systému, což podle slov vrchnosti vyvěralo z jejich zatvrzelosti. Teprve, když byli vůdci odporu vsazeni do žaláře, začali venkované platit.¹³⁰ Jinde neprosplávalo a za tíživé se považovalo břemeno splátek za odprodané budovy s vysvětlením, že ještě více prohlubuje již tak pasivní finanční bilanci venkovanů.¹³¹ Sám Raab kladl vinu za tyto nedoplatky především vrchnostenskému byrokratickému aparátu a jeho liknavosti.¹³²

Protesty mohly vznikat z přehnaných očekávání, vzniklých špatnou publikací reformy či jejím vadným pochopením. Na olomouckém panství se poddaní stavěli do opozice vůči abolicí proto, že očekávali ještě výhodnější reformy či dokonce úplné zrušení poddanství. Ve výsledku k abolicí přistoupili jen obyvatelé dvou vsí.¹³³ Poddaní jihlavského panství odmítli téměř všichni podepsat finalizační smlouvu a dožadovali se nového přeměření pozemků a jejich zařídění. Vleklý spor se nakonec vyřešil tím, že některé vesnice zůstaly při starých urbaniálních povinnostech a jihlavská městská obec zakoupila dva jezuitské poplužní dvory, v nichž hospodařila ve vlastní režii.¹³⁴ Ještě paradoxněji se vyvinula situace v Německém Brodě, jehož finalizaci odeslal komisař Erben do Vídně k závěrečné kontrole v červenci 1784. Ekvivalent byl stanoven ve stejné výši jako v prozatimní smlouvě a zcela se upustilo od *laudemia*. Přesto se poddaní zdráhali kontrakt podepsat. Erben očekával jedinou potíž v podmínce povinného obdělávání všech držných pozemků, neboť poddaní mnohdy neměli dostatek tažného dobytka, avšak nastalo něco zcela jiného: poddaní by se svým podpisem uvázali k robotě na věčné časy, což by bylo v předvečer jejího totálního zrušení netaktické. Naráželi tím na nuceně vykonávanou námezdní práci ve prospěch města.¹³⁵ Do stejné kategorie náležely i stávky robotníků, kteří očekávali totální likvidaci roboty a odmítali nucenou práci pro město.

Systémově problematičtější se ukázaly smlouvy vzniklé z činnosti J. P. Hoyera. V podstatě se naplnily očekávané obavy. Po uplynutí platnosti první smlouvy totiž vrchnosti nejevily zájem ji prolongovat a chtěly raději opět obnovit režijní hospodaření s využitím roboty. Poddaní něco takového pochopitelně odmítali, takže vznikaly spory.¹³⁶ Jindy venkovanům přišla hoyerizací stanovená feudální renta v konfrontaci s berní a urbaniální reformou příliš vysoká a po květnu 1790 ji odmítli dodržovat. Stejně mohly zapůsobit výhodnější platební podmínky na sousedním panství.¹³⁷ Stížnosti na systém mohly ovšem vyplývat i ze zcela jiných pohnutek. Poddaní církevního statku Středokluky na Rakovnicku požadovali počátkem 90. let snížení feudální renty následkem utrpených neúrod. Úřady ji označily za bezpředmětnou, neboť neúroda postihla celý kraj.¹³⁸

Přes evidentní četnost se v podstatě všechny uvedené protesty daly považovat za doprovodné „novorozenecké“ nemoci, jež jsou povinnou součástí zavádění každé reformy. V celkovém dojmu se vlna protestu bezprostředně po zavedení Raabova systému nesla v únosných intencích, takže nebylo důvodu na něj rezignovat či dokonce uvažovat o jeho odvolání. Od 80. let pokračovala emfyteutizace, soustřeďující se na bývalé dvorové pastviny či rybníky¹³⁹ a reagující na stále se zvyšující spotřebu potravin.¹⁴⁰ Na přelomu 18. a 19. století dospěl tento trend do té míry, že poddaní

130 Jaroslav PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, Praha 1925, s. 48.

131 Emanuel JANOUŠEK, *Raabisace na panství karlštejnském (Příspěvek k srovnání raabisáčnických dávek a měření s dávkami a měřením josefského katastru.)*. In: *Od pravěku k dnešku II. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře*, Praha 1930, s. s. 274.

132 NA Praha, Robotní abolice, karton č. 15, elaborát F. A. Raaba z 31. srpna 1782, bod č. 3.

133 V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 121.

134 Lubomír PELTAN, *Robotní abolice na jihlavském panství v letech 1778–1782*, *Vlastivědný sborník Vysočiny* 15, 2006, s. 71–72.

135 W. E. WRIGHT, *Self, Seigneur, and Sovereign. Agrarian Reform in eighteenth-century Bohemia*, s. 121. Naproti tomu V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 36 uvádí, že sedláci panství Německý Brod chtěli slevu i přesto, že finalizační smlouva oproti prozatimní dávky snížila. Lze to zřejmě spojit se zprávou z roku 1785, podle níž si poddaní stěžovali na vysokou robotní relucii (*Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 132, č. 532).

136 Na příkladu panství Vraný, Spálené Poříčí, Chrástřany (vrchností metropolitní kapitula) a Jáchymova Josef KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, SAP 58, 2008, s. 58–59, 62–63, 65–66, 72–73.

137 Pro panství Teplá J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 88–89.

138 J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 64.

139 Pro Olomouc V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 130.

140 Podle dvorského dekretu z 24. srpna 1789 se z důvodu prevence rozepří při dělení dominikálu minimálně na tři léta měl ke každé smlouvě získat souhlas krajského úřadu (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 660,

nepřijímali jen do dědičného držení (tzv. emfyteutizace) dominikál či sehnaný rustikál, ale stávali se sami vlastníky celých deskových statků.¹⁴¹ Výsledky emfyteutizace však zanikaly v přípravách berní a urbaniální reformy Josefa II., která se uplatnila i na raabizovaných panstvích, respektive na jejich rustikální části a jediné tehdy, nabídla-li nižší zatížení poddaných.¹⁴² Pozornost je nutno jí věnovat především v kontextu po všech stránkách nelibého přístupu k reluici roboty jako takové ze strany šlechtické obce, podporované argumenty právní vědy.¹⁴³ Vstříc mu vyšel Leopold II., jenž Josefovou reformu krátce po svém nastoupení na trůn zrušil ve všech korunních zemích. V Čechách se tak stalo patentem z 9. května 1790. V témže normativu nový císař zdůraznil svou vůli zrušit robotu všude tam, kde jsou k tomu vhodné hospodářské podmínky a kde se na tom dobrovolně dohodnou vrchnosti s poddanými.¹⁴⁴ V tomto duchu již 1. května v reskriptu svolávajícím zemský sněm uložil českým stavům jakožto pozemkovým vrchnostem předložit své stížnosti proti josefské reformní politice a návrh dalšího postupu ve věci robotní reluce a abolice. Stanoviska, která následně přicházela zemskému výboru, se stala obhajobou naturální roboty. Např. feudálové z Loketska, vesměs vlastníci drobné velkostatky, ve společném podání prohlásili za nezbytnou hospodářskou potřebu úplně obnovit systém robot dle patentu z roku 1775, protože se obávali ztráty majetku a přechodu na nový systém podnikání s námezdní pracovní silou, jež by znamenala vysoké investice do hospodářského náradí. Své požadavky pochopitelně podepřeli relevantními argumenty, které však ve skutečnosti jen obnažily jejich hospodářskou zaostalost a neschopnost zavádět nové hospodářské postupy. Zajímavé je zastavit se u jejich argumentace proti parcelaci vrchnostenské půdy. Pokud se poplužní dvůr nacházel ve větší vzdálenosti od vesnice, nemohl se podle loketských šlechticů rozdělit mezi tamní obyvatele, protože jejich obydlí nejsou v jeho blízkosti a stavět je z prostředků vrchnosti by bylo netaktické (jak vložením kapitálu, tak problémy s palivovým dřívím pachtýřům, vysokou spotřebou dvorového obilí apod.) – pachtýři by po krátké době nebyli schopni hradit pachtovné a kontribuci a opouštěli by svá obydlí, čímž by se naplnil nejčernější obraz možné hospodářské budoucnosti, totiž pustnutí.¹⁴⁵ Na dalších panstvích byla ztráta robotní práce tak fatálním zásahem do ekonomiky velkostatku, že se tento nedokázal zadaptovat na úhradu námezdní práce a raději své dvory od přelomu let 1789/1790 propachtoval.¹⁴⁶ Příležitost přispět při sběru gravamin a desiderii pro velký leopoldovský zemský sněm dostala i města, přestože vlastní jednání proběhla plně v režii šlechty a jednotné vystoupení třetího stavu nezaznělo.¹⁴⁷ Ve věci roboty měšťané uznali výhodnost raabizace pro poddané, žádali ovšem o podporu proti liknavému plnění urbaniálních povinností.

Jak zdůrazňoval patent z 9. května 1790, nestavěly se žádné překážky zavádění robotní reluce po vzájemné domluvě vrchností s poddanými. Obvykle se jednalo o dohody krátkodobé a toliko pro jednotlivé vesnice. Výjimku tvořily smlouvy o robotní abolici, uzavřené ještě v duchu zásad raabizace díky tomu, že se ještě před pozastavením všech prací zavedl interimál. Konkrétně šlo o panství města Stříbra. Systém zde vstoupil v platnost s 1. lednem 1787, ovšem finalizační smlouva se podepisovala až 18. září 1795.¹⁴⁸ Nedoprovodila ji již ratifikace zeměpána, jak bylo zvykem u všech předchozích, nýbrž postačil souhlas krajského úřadu a královského podkomořího.

tištěné nařízení gubernia z 3. září 1789).

141 K. KROFTA – E. JANOUŠEK, *Dějiny selského stavu*, s. 377–380.

142 Tak zněla císařská vůle v červenci 1789 (Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer, Domänenakten (Robotabolition), karton č. 598, fol. 774r–793v).

143 Jiří KLABOUCH, *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, Praha 1958, s. 318–319. Anatomii vzniku šlechtické opozice vůči reformám Josefa II. sleduje Ivo CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011 (= Česká historie 27), s. 491–506.

144 Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1780–1850*, Praha 1910, č. 732, s. 276–282; podrobně J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, passim.

145 František KUTNAR, *Boj loketských feudálů proti josefinskému urbaniálnímu patentu a robotní reluici*, ČSPS 69, 1961, s. 72–80.

146 Jiří BERAN, *O pronájmu půdy v Čechách ve druhé polovině 18. století*, SH 8, 1961, s. 252–253.

147 I. CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, s. 510–540 (s odkazy na starší literaturu). Dochováno zůstalo jen dobrozdání města Plzně (tamtéž, s. 517–518 a poznámka č. 25 na s. 687–688) a nedatovaný koncept dobrozdání čtyř východočeských měst Hradce Králové, Jaroměře, Trutnova a Dvora Králové nad Labem stavovskému výboru (mezi 15. 6. a 12. 7. 1790) in: SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 185, karton č. 89. Za zprostředkování tohoto pramene děkuji Mgr. Františku Išovi z Trutnova.

148 Opis stříbrské finalizační smlouvy in: SOkA Tachov, AM Stříbro, Karl Ludwig Watzka, Chronik der k. Stadt Mies in Böhmen, 1878, nestránkováno.

Díky Erbenově osobě respektovala původní Raabovy zásady, aniž by v ní zůstalo přítomno něco z Hoyerových myšlenek. Hůře bylo u Pelhřimova, kde se systém zavedl v roce 1788 jen na základě předběžných kalkulací bez následné kontroly. Finalizační smlouva se nikdy nevypracovala, což zavedlo příčinu k problému, jenž se po několika letech projevil významným poklesem hlavního zdroje pelhřimovských příjmů.¹⁴⁹ O pozdní emfyteutizaci poplužních dvorů víme také přinejmenším u Mladé Boleslavi a Jaroměře. Zcela evidentně byla dozvukem raabizace, obdobně jako Stříbro však neprošla schalovacím procesem za účasti zeměpána a vystačila si s ratifikací krajského úřadu.¹⁵⁰

Přesněji (a dodejme, že nepříliš úspěšně) se pokusil robotní reluci normativně ukotvit reluiční patent z 1. září 1798, jenž byl skromným výsledkem usilovných snah vydat zákon definitivně odstraňující robotu.¹⁵¹ Jeho hlavní slabinou bylo, že se vztahoval pouze na smlouvy uzavřené na dobu neurčitou, kterých bylo v případě robotní reluce minimum. Naproti tomu podmínka, že taková smlouva bude platná jedině s ratifikační doložkou příslušného krajského úřadu, podstatnější překážkou nebyla. Patent se nejvíce uplatnil v alpských zemích, které před zrušením roboty a poddanství ve 40. letech 19. věku vykazovaly nejnižší počty robotních dnů v rámci všech dědičných zemí.¹⁵² Na české poměry reálný dopad patentu jistě nemohl být velký. Jeho vydání již přišlo v době, kdy zájem o výkup robotní práce slábl vinou postupného znehodnocování měny. Další vývoj situaci ještě více zkomplikoval, takže dvorským dekretem z 1. října 1812 se krajským úřadům ukládalo vůbec bránit dalšímu uzavírání smluv o výkup roboty.¹⁵³ Vše završilo císařské rozhodnutí z 24. července 1821,¹⁵⁴ jež další šíření abolice v podstatě postavilo mimo zákon.¹⁵⁵ Teprve v prosinci 1846¹⁵⁶ se abolice znovu povolila, ovšem zcela v intencích zájmů vrchností (odhaduje se, že tehdy byla robotní reluce zavedena již na třech čtvrtinách panství na Moravě a v Čechách o něco méně). Obdobně rozporuplný přístup se napříště volil i vůči převodu vrchnostenské půdy do rukou poddaných. Od počátku 19. století se začal vnímat jako retardační a vycházely normativy regulující jeho provádění.¹⁵⁷ Oblíbeným argumentem byla především údajná neživotaschopnost nově vzniklých usedlostí a zvyšování cen obilí následkem eliminace vrchnostenské produkce. Počínaje rokem 1803 se proto přijímala opatření, která napříště emfyteutizaci ztěžovala a zakupování deskových statků omezila pouze na šlechtu a měšťany z privilegovaných měst.

Odbourání roboty na raabizovaných a hoyerizovaných panstvích do určité míry rozjitřovalo situaci na panstvích sousedních, kde se po odvolání berní a urbariální reformy Josefa II. muselo opět začít pracovat na panském.¹⁵⁸ Stejně tak proti robotě poddaní protestovali i na městských panstvích, která robotní abolicí unikla. Někde totiž ani do konce 90. let 18. století nedošlo k reluci roboty, což po zkušenosti s Josefovou berní a urbariální reformou vytvářelo nový casus belli. V letech 1783–1784 komorní prokuratura řešila stížnost na novou, oproti staré nevýhodnější robotu podle patentu z roku 1775, podanou obyvateli mosteckých poddanských vsí Kopist, Janova a Židovic.¹⁵⁹ Když se reluce přece jen uvedla v život, vedla vesnice Kopisty s městskou vrchností více než 10 let spor o neúměrnou výši robotného.¹⁶⁰ Na píseckém panství byla v 90. letech 18. století několikrát uplatněna proti poddaným odpírajícím robotu vojenská asistence¹⁶¹ a ani později

149 Zdeněk MARTÍNEK (red.), *Pelhřimov*, Praha 2014 (= Dějiny českých měst), s. 284–285.

150 Z tohoto důvodu raabizaci Jaroměře a Maldé Boleslavi zcela přehlédli Václav Černý, jenž vycházel z vídeňských pramenů.

151 J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1780–1850*, č. 889, s. 413; K. KROFTA – E. JANOŠEK, *Dějiny selského stavu*, s. 364.

152 Friedrich LÜTGE, *Die Robot-Abolition unter Kaiser Joseph II.* In: Heinz Haushoffer – Will A. Boelcke (Hrsg.), *Wege und Forschungen der Agrargeschichte. Festschrift zum 65. Geburtstag von Günther Franz*, Frankfurt am Main 1967, s. 169–170.

153 J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1780–1850*, s. 501.

154 J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1780–1850*, s. 565.

155 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 21.

156 J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1780–1850*, s. 686.

157 J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1780–1850*, č. 919, s. 435; č. 929, s. 432; č. 934, s. 443.

158 J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 44, 88 (západočeská panství Planá a Teplá).

159 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku. I. Finanční prokuratura*, Praha 1954, s. 124, č. 457; s. 202, č. 1310.

160 J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 89.

161 J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 66–67.

se situace neuklidňovala.¹⁶² Na mělnickém panství si poddaní z vesnic Malý Újezd, Přívory a Záboří stěžovali na přemrštěné roboty a žádali o návrat k povinnostem stanoveným berním a urbaniálním patentem,¹⁶³ později také zde vznikaly potíže po zavedení reluce.¹⁶⁴ Tábořský magistrát se s poddanými ve stejné době přel o výši reluce.¹⁶⁵

Vraťme se ještě k panstvím, kde proběhla robotní abolice. Jak již zaznělo, po odeznění „zaváděcích“ obtíží se Raabova reforma více méně zaběhla a z druhé poloviny 90. let 18. století (všude vesměs již druhé decenium) neslyšíme o podstatnějších komplikacích, čímž se obhájčům reformy, zdá se, potvrzovala jejich teze o užitečnosti systému. Populační růst zvyšoval poptávku po zemědělských produktech, takže rostly jejich ceny, čímž se producentům rozmnožovaly příjmy a neměli větší potíže s úhradou finančních závazků vůči vrchnosti. Plynule tyto poměry pokračovaly válečnou konjunkturou napoleonských válek.¹⁶⁶ Až s koncem prvního desetiletí 19. století začalo docházet k potížím. Velmi plasticky se vývoj poměrů na raabizovaných městských velkostatech otiskl do agendy české finanční prokuratury (fiskálního úřadu), jenž byl pro poddané institucí, kam mohli směřovat své stížnosti proti vrchnosti. Pomyslná křivka vyřizovaných podání z panství zeměpanských měst začala prudce stoupat až s koncem prvního desetiletí 19. století, což by dovolilo předpokládat, že se celé první čtvrtstoletí raabizace obešlo bez výraznějších projevů nespokojenosti. Jednoznačnost výpovědí agendy české finanční prokuratury nicméně nesmíme absolutizovat, neboť tuto instituci mýjely běžné peripetie se zaváděním a každodenní praxí raabizačního systému, řešené prvoplánově na úrovni krajských úřadů. Ovšem i obtíže většího dopadu nemusely zdaleka vždy komorní prokuratuře připadnout, jak nasvědčují události spojené s finalizací smlouvy pro Plzeň.

Tab. č. 42b: Stížnosti poddaných a vrchností zeměpanských měst k české finanční prokuratuře (1781–1848)

Předmět stížnosti	1781–1790	1791–1800	1801–1810	1811–1820	1821–1830	1831–1840	1841–1849
Výše a zvyšování raabizační feudální renty	2	-	2	4	14	6	-
Povinnost odvodu feud. renty z 50 % v obilí	-	-	-	13	3	3	-
Laudemium	-	-	1	1	7	2	5
Práce nad rámec systemální smlouvy (roboty)	1	-	1	5	5	4	11
Změny v textu systemální smlouvy	-	-	-	3	1	-	-
Extraordinarium	-	-	-	3	3	1	-
Uvalování mimořádných daní v čase míru apod.	-	-	-	1	-	-	-
Stížnosti netýkající se raabizace (omezení v držbě nemovitostí, práva šenku, nedodržení povinností vrchností, mlynáři, pivní přímus)	-	-	-	3	30	10	13
Σ	3	0	4	33	63	26	29

Pramen: *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku. I. Finanční prokuratura*, Praha 1954. **Poznámka:** U výše a zvyšování raabizační feudální renty jde především o případy zvyšování robotní reluce a pozemkového úroku formou různých příplatků. Pojem je ovšem chápán značně široce, takže se sem zahrnula například i stížnost píseckého poddaného z roku 1832, jemuž vrchnost navzdory zničení chalupy živelní pohromou odmítla slevit robotní reluci.¹⁶⁷

162 Ve 40. letech si písečtí poddaní stěžovali na robotu. *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 440, č. 3767.

163 J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 79–81.

164 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 221, č. 1509.

165 J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 77.

166 E. MAUR, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, s. 215–216.

167 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 334, č. 2677.

Spory z prostředí panství zeměpanských měst měly samozřejmě rozmanitou podobu a různý charakter, i když se některá „témata“ objevovala častěji. Navýšení odváděné feudální renty bylo důvodem stížnosti u poddaných kutnohorských (1808),¹⁶⁸ rezonovalo též v žádosti magistrátu města Hradec Králové v roce 1810 a následném sporu vlekoucím se až do 40. let,¹⁶⁹ dlouhé rozepří poddaných města Poličky z let 1812–1851,¹⁷⁰ rustikalistů stříbrských (1815),¹⁷¹ kadaňských dominikalistů a rustikalistů 1815–1838,¹⁷² berounských 1829–1849¹⁷³ a žateckých 1821–1847.¹⁷⁴ Zvýšení se mohlo projevovat nepřímo převodem činží placených dosud ve vídeňské měně na konvenční měnu.¹⁷⁵ S pohybem výše feudální renty směrem vzhůru souvisely stížnosti na změny ve finalizačních smlouvách, známé např. z Chrudimě 1815–1818,¹⁷⁶ Tábora 1817¹⁷⁷ anebo Pelhřimova 1820.¹⁷⁸ Poměrně četné byly stížnosti související s upíráním vlastnických práv: písecký dominikalista si stěžoval na odnětí pole bez náhrady v roce 1819,¹⁷⁹ plzeňskému poddanému z Dýšiny bylo odňato výčepní právo.¹⁸⁰ V několika případech se vrchnosti s poddanými přely o laudemium¹⁸¹ a o povinnou námezdní práci,¹⁸² kde mohly třetí plochy nastávat následkem špatné organizace ze strany vrchnosti.¹⁸³ Ojedinele se pod dojmem rostoucí inflace objevil požadavek poddaných zvýšit mzdy za nucenou námezdní práci, jak to učinili ústečtí poddaní ze vsi Vaňov v prosinci 1804.¹⁸⁴ Jindy se poddaní bránili vyžadování povinností, které měla raabizace anulovat. Tak v roce 1784 si na ukládání spravování cest stěžovali královédvorští poddaní,¹⁸⁵ v roce 1810 na forování, daně a jiné útisky poddaní statku Lošany v majetku Kutné Hory,¹⁸⁶ následujícího roku poddaní města Lokte na přípřeže,¹⁸⁷ poddaní města Poličky na vození dříví z městských a panských lesů,¹⁸⁸ na českobudějovickém panství v roce 1812 na placení extraordinaria¹⁸⁹ a ze stejných důvodů na velkostatecch novobydžovském (1817–1818),¹⁹⁰ trutnovském¹⁹¹ či tábořském.¹⁹² Dobývání pařezů mimo literu systemální smlouvy bylo předmětem stížnosti ke komorní prokuratuře od poddaných panství plzeňského,¹⁹³ pro dovoz vápence do vápenky kadaňského,¹⁹⁴ vojenské dodávky chomutovského (1813–1818).¹⁹⁵ Suplikovalo se i proti prosté robotě u královéhradeckých,¹⁹⁶ litoměřických¹⁹⁷ či pelhřimovských poddaných.¹⁹⁸

168 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 142, č. 626.

169 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 152, č. 733; s. 169, č. 939.

170 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 165, č. 890; J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 100.

171 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 172, č. 969.

172 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 176, č. 1020; s. 177, č. 1029.

173 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 206, č. 1348; s. 235, č. 1654.

174 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 212, č. 1413; s. 231, č. 1603.

175 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 168, č. 932 (Jihlava).

176 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 175, č. 1008; s. 231, č. 1607; s. 232, č. 1619.

177 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 184, č. 1107.

178 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 201, č. 1297.

179 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 196 č. 1236; obdobně s. 225, č. 1544; s. 239–240, č. 1698.

180 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 203, č. 1317.

181 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 140, č. 600 (1808 Čáslav); s. 186, č. 1127 (1817–1820 Žatec); s. 214, č. 1434 (1822 Sušice); s. 236, č. 1665 (1824 Pelhřimov).

182 Ladislav KMONÍČEK, *Námezdní práce na zlonickém velkostatku před a po roce 1848*, SAP 7, 1957, s. 55–113.

183 V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 133–139.

184 Archiv města Ústí nad Labem, AM Ústí nad Labem 1325–1945, inv. č. 1057, karton č. 257. Za laskavé zprostředkování pramene děkuji PhDr. Věře Hladíkové.

185 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 126, č. 473.

186 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 156, č. 781. Kvůli odškodnění za forování si stěžovali v roce 1814 též dominikalisté města Kolína (tamtéž, s. 170, č. 944), v roce 1819 poddaní města Písku (tamtéž, s. 199, č. 1268).

187 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 159, č. 819.

188 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 160, č. 833.

189 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 163–165, č. 867–869, 871, 888, 889; s. 200, č. 1279.

190 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 185, č. 1118.

191 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 200, č. 1288.

192 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 209, č. 1384.

193 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 220, č. 1492.

194 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 261, č. 1916.

195 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 168, č. 931.

196 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 181, č. 1078.

197 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 202, č. 1308.

198 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 219, č. 1482.

Bezkonkurenčně nejzávažnější předmět poddanských stížností, jenž vygradoval do problému všeobecné závažnosti a stal se doslova symbolem protestu poddaných na raabizovaných panstvích, vyplynul z formy feudální renty a jejích změn v deceniích po zavedení reformy. Při opominutí problému, zda poddaní budou moci a chtít nově vyměřené povinnosti vůbec uhrazovat, nastávala zásadní otázka, zda rentu převést na výlučně kreditní podobu anebo alespoň zčásti na naturální v obilí. Obecně se předpokládalo, že poddaní vlivem svého konzervatismu mají z úhrady hotových peněz obavy, nicméně po překonání dětských nemocí systém fungoval. V jeho prospěch zpočátku pracovala i postupně rostoucí inflace. Jestliže před rokem 1800 ještě dost poddaných na feudální rentě dlužilo, s postupujícím prvním desetiletím 19. století těchto dlužníků rychle ubývalo. Teze, že zatímco poddaným se zpočátku vedlo hůře, ale s postupující inflací se jejich pozice zlepšovala, kdežto u vrchností tomu bylo naopak, je ovšem i tak dosti zjednodušující.¹⁹⁹ Příjmy městských obcí v první polovině 19. století neměly zdaleka statickou povahu, nýbrž rostly: nebylo to přitom jen díky úpravám feudální renty (přechod na šajny či obilní rentu), nýbrž i intenzifikaci stávajících zdrojů příjmů – emfyteutizaci rybníků a pastvin, systemizaci lesů apod. Navíc, zlepšení poměrů poddaných i zvýšení počtu obyvatelstva na panství zvyšovalo poptávku po vrchnostenských produktech (především pivo). Další hospodářský vývoj v průběhu prvního desetiletí 19. století však začal více méně sanované městské ekonomiky nově zatěžovat a naznačoval, že ani na raabizovaných panstvích nebude zcela klid. Nekončící prohlubování inflace, projevující se latentně od prvních let 19. století, dovedla správy některých raabizovaných panství až do situace, kdy začaly obnovovat dvorové hospodaření (Hořice v Podkrkonoší).²⁰⁰ Někteří představitelé administrace státních statků vnímali inflaci jako následek parcelace poplužních dvorů, neboť došlo ke snížení výroby a vzrůstu spotřeby. Tento názor vygradoval dvorským dekretem z 29. září 1803, nařizujícím emfyteutizaci omezit toliko na nejnutnější případy. V roce 1804 byl dokonce ještě ztřeštěn.²⁰¹ Faktem je, že panstvím škodilo, že se až do doběhnutí stávajícího decenia forma feudální renty nemohla měnit. Bránit se neměnitelnosti feudální renty pod vlivem inflace se přitom dalo různým způsobem. Na plzeňském panství sestavili několikastupňovou sazbu pro feudální rentu a podíl hotových peněz a obilí v ní – čím větší usedlost, tím menší podíl hotových peněz.²⁰² Oblíbeným řešením bylo stanovení přírážky ke stávající feudální rentě, obvyklé především tehdy, pokud se poddaní bránili rentě v obilí. Na přelomu II. a III. decenia v roce 1802 tímto způsobem českobudějovický magistrát zavedl příplatek 15 kr. z každého placeného zlatého.²⁰³ S tím, jak dobíhalo druhé decenium finalizačních smluv, se však vrchnosti stále více přikláněly alespoň k částečné naturalizaci a uchýlovaly se v případě poddanského odporu i k řešení pořadem práva. Zemský soud rozhodl 2. srpna 1808 ve věci sporu magistrátu Kadaně a poddaných o formu feudální renty z 10 měřic pozemků, držených poddanými podle systemální smlouvy z roku 1783, že jsou poddaní povinni na základě § 10 jejich systemální smlouvy odvádět čtvrtinu v obilí a tři čtvrtiny v penězích (vlastníci od 11 do 40 měřic), třetinu (od 41 do 70 měřic) polovinu (nad 71 měřic) a dvě třetiny (nad 100).²⁰⁴ Poddaní města Plzně v roce 1810 obvinili magistrát z protiprávního jednání, když od nich vyžadoval polovinu renty v obilí²⁰⁵ a že tato byla příliš vysoká.²⁰⁶ Zatím jen izolované projevy se rozhojnily o další po vydání finančního patentu z roku 1811, jenž zavedl v poměru 1 : 5 k dosavadním bankocetlím tzv. šajny, čímž došlo k faktickému pětinasobnému zvýšení feudální renty, brzy poté následované dalším zvýšením při přechodu vídeňské měny na konvenční. Když v roce 1812 takovou změnu provedl magistrát v Novém Bydžově, někteří poddaní se zpěchovali a v roce 1821 podali rekurs, odkud byla již přímá cesta k soudnímu procesu počínaje rokem 1823. Trval osm let. Teprve v roce 1828 zemský soud rozhodl, aby novobydžovští poddaní uhradili nedoplatky za období 1816–1826, stanovené podle tržních cen v Chlumci nad Cidlinou za desetiletí předchozí a podle stejného klíče i v desetiletích následujících.

199 V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 52–53.

200 B. MENDL, *Z novějších dějin agrárních (1789–1848)*, s. 151–153.

201 K. KROFTA – E. JANOUŠEK, *Dějiny selského stavu*, s. 378–380.

202 Martin HRUŠKA, *Knih paměti král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*, Plzeň 1883, s. 255.

203 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 50–51. Legitimitu tohoto požadavku uznala i finanční prokuratura.

204 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

205 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 156, č. 782.

206 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 167, č. 915.

Právě finanční pád roku 1811, jenž vnesl pochybnosti ve stabilitu kreditních platidel, motivoval velkou část vrchností k vyžadování feudální renty či dalších povinností poddaných v obilí. Situaci napomohla dvorská rezoluce ze 17. dubna 1812, která uznala oprávněnost odvodů feudální renty v obilí od emfyteutů, bezděky ovšem umožnila úpravu tímto způsobem i tam, kde se tak dosud nestalo.²⁰⁷ Po vydání rezoluce sledujeme, jak dosud výlučně v penězích odváděnou feudální rentu vrchnosti začaly vyžadovat v sutém obilí, především se zdůvodněním finančního úpadku městského důchodu. Úvodní opatření ještě měla obecnější rozměr, byť již vyplývaly z poklesu reálné hodnoty peněz a docenění naturální feudální renty. Dosud bez komplikací fungující systém na kutnohorském statku Lošany byl v roce 1812 rozšířen o úmluvu, podle níž měli poddaní napříště zajišťovat naturální válečné dodávky, zatímco vrchnost na sebe převzala úhradu všech mimořádných daní.²⁰⁸ Plnění vojenských dodávek v naturálním obilí se stalo předmětem sporu magistrátu města Čáslavi a jeho dominikalistů – ve prospěch města rozhodl za pomoci právní pomoci JUDr. Schlossera až v roce 1827 zemský soud.²⁰⁹ Přímochařejší byl v roce 1812 magistrát v Klatovech, jenž se usnesl feudální rentu bez jakýchkoli komplikujících výjimek vyžadovat v obilí. Někteří poddaní takovou praxi odmítli, čímž zavdali příčinu k zahájení sporu s městskou vrchností. Magistrát marně pokoušel dosáhnout svolení k odsadě vzpurných buřičů, nepomohla ani sdělení vyšším úřadům, že je pro něj kvůli zadrželým platům nemožné splácet kontribuci a magistrátní úřednictvo (teprve v roce 1820 byl pro dluhy na obilní feudální rentě sehnán Jan Hofmann)²¹⁰ a další čtyři následovali.²¹¹ O uzavření dohody se obě strany pokoušely po celá 20. léta. Konečně v roce 1829 padl návrh, že se namísto magistrátem stanovených 56 912 zl. (vypočtených podle tehdy aktuálních tržních cen) bude hradit 3 000 zl. v pětiletých lhůtách.²¹² Magistrát se tomuto postupu zpěchoval a teprve v roce 1844 přijal rozhodnutí, že poddaní uhradí toliko třetinu z nedoplatků z let 1813–1822 v horizontu následujících 20 let. V těsném závěsu se přidávaly další městské velkostatky. Ještě z doby před státním bankrotem pokračoval spor poddaných plzeňských. V roce 1812 plzeňský magistrát žádal komorní prokuraturu o radu při vymáhání nedoplatků robotného a obilí.²¹³ V roce 1814 se raabizační feudální renta z poloviny v obilí stala bodem sváru pro rustikalisty z poddanských vsí domažlických,²¹⁴ 1813 sušických,²¹⁵ 1815 novobydžovských.²¹⁶ V roce 1816 se finanční prokuratura začala zabývat stížností z Českého Brodu²¹⁷ a Litoměřic,²¹⁸ 1817 z Německého Brodu,²¹⁹ Nymburka²²⁰ či Mladé Boleslavi,²²¹ 1818–1820 z Jaroměře,²²² 1819 z Rokycan,²²³ v roce 1820 magistrátu města Prahy kvůli nedoplatkům obilní renty poddaných panství Libeň²²⁴ a od roku 1833 Ústí nad Labem.²²⁵ Městské vrchnosti v přesvědčovací taktice šly někdy i velmi daleko, českobudějovický magistrát neváhal sehnat z gruntu otce sedmi nezaopatřených dětí.²²⁶ V celkovém součtu víme tudíž přinejmenším o 16 městech, která se dostala se svými poddanými kvůli formě feudální renty do sporu a potíží a která oslovila o pomoc komorní prokuraturu.

207 Následoval proto dvorský dekret z 24. února 1814, jenž omezil platnost rezoluce jen na panství, na nichž dosud nedošlo k uzavření žádné jiné dohody. Konečně dvorský dekret z 6. března 1820 stanovil možnost převodu na obilní rentu jediné tam, kde to bylo přímo zakotveno ve finalizační smlouvě (V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 43–44).

208 J. VANĚČKOVÁ, *Lošanská raabizační smlouva 1785 a 1788*, s. 214–215.

209 SOKA Kutná Hora, AM Čáslav, kniha č. 160 (opis aboliční smlouvy a nálezu zemského soudu).

210 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 204, č. 1329.

211 Srov. publikování odsady pěti klatovských poddaných in: *Allgemeines Intelligenzblatt zur Kaiserlich-Königlichen privilegierten Prager Zeitung* 1814, 19. 11., Nr. 323, s. 1 (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487).

212 K. PETERS, *Raabova reforma na klatovském panství*, s. 46.

213 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 162, č. 858.

214 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 170, č. 952; s. 185, č. 1121; s. 222, č. 1520.

215 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 168, č. 930.

216 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 172, č. 971.

217 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 180, č. 1059.

218 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 180, č. 1068; s. 314, č. 2452.

219 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 181, č. 1101.

220 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 185, č. 1124.

221 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 188, č. 1148.

222 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 192, č. 1193.

223 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 194, č. 1221.

224 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 203, č. 1326.

225 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 353, č. 2885.

226 *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 336, č. 2702.

Přes poměrně bohatý výčet sporných momentů nebylo nazírání na fungování Raabovy reformy vyhraněné a i nadále si nacházela své příznivce i odpůrce. Relace administrátora státních statků z 20. dubna 1814 přiznávala, že na státních statcích následkem robotní abolice panuje vyšší blahobyt poddaných než na statcích soukromých.²²⁷ Naproti tomu jednoznačně negativně hodnotil raabizaci královský podkomoří v rámci stížnosti, kterou odesílal českému guberniu v roce 1821 ve věci stížnosti sušických emfyteutů: poklidnou držbu poplužních dvorů a naturální roboty přerušily nejvyšší příkazy z 27. listopadu 1777, 15. dubna 1778, nejvyšší nařízení z 19. června 1782 a dvorský dekret z 10. února 1783, jimiž byla zavedena pro všechna města nešťastná raabizace, která donutila dvory rozparcelovat a robotu na věčné časy abolovat.²²⁸ V podobném duchu vyzněla argumentace Františka Augustina Braunera, publikovaná v jeho knize *Böhmische Bauernzustände* (1847). Přední znalec agrárních poměrů v Čechách sice akcentoval robotní abolicu v užším slova smyslu (tzn. výkup roboty), avšak v parcelacích z poslední čtvrtiny 18. století spatřoval negativa. V agrárních oblastech mimo industriální část Čech považoval dominikalisty následkem příliš malých půdních přidělů za sociální kategorii živořící na hranici bída²²⁹ a přímo na panstvích raabizovaných konstatoval rozpadlá obydlí a zpustlé lesy.²³⁰

Ve 30. a 40. letech se dařilo atmosféru, rozjitřenou dosud bojem o formu feudální renty, pozvolna uklidňovat. Na většině panství se ustálila do podoby, jež byla přijatelná pro obě dříve nesmiřitelné strany. Navíc definitivně odezněla hospodářská krize z první čtvrtiny století,²³¹ takže se poměry mohly stabilizovat. Výrazně nižší frekvence stížností v posledních 10 letech feudalismu tak, jak ho prezentuje agenda finanční prokuratury, ještě ovšem neindikuje, že do roku 1848 byla všechna raabizovaná panství oázami klidu. Nicméně ani další velký soubor poddanských stížností, tentokrát vzniklý u příležitosti ustavení Národnímu výboru v roce 1848,²³² neprokazuje, že by opak byl pravdou. K Národnímu výboru si postěžovali poddaní toliko ze dvou městských panství, přičemž pouze u jednoho z nich lze předmět stížnosti klasifikovat jako systémový problém raabizace: 26. dubna 1848 se na Národní výbor obrátili poddaní města Poličky a prosili o přezkoumání oprávněnosti výše feudální renty, kterou od nich vrchnost vyžaduje a případný návrat k rentě, kterou odváděli bezprostředně po finalizaci panství.²³³ Následně se domkáři a chalupníci z téhož panství 12. května přimlouvali za ulehčení v pěší robotě a její peněžní formě, neboť jejich panství je v „hornaté krajině“ a bez pracovních příležitostí.²³⁴ Brzy poté následovala ještě třetí stížnost proti vrchnosti.²³⁵ Již z ryze aktuálního vývoje událostí, které nelze připsat k tíži raabizaci, vyplynula petice dominikalistů pražského panství Libeň. Postrašení poddaní reagovali na sdělení pražského magistrátu, že císař chce zrušit robotu a desátky, avšak u nich, kde již proběhla robotní abolice, budou i napříště povinni odvádět své povinnosti v penězích, sutém obilí a desátku včetně laudemia.²³⁶ Pro úplnost dodejme, že také z neraabizovaných panství zeměpanských měst bylo množství petic symbolické.²³⁷

227 V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 152, J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 60.

228 Koncept intimátu podkomořího z 12. června 1821 in: NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105.

229 K. KROFTA – E. JANOUŠEK, *Dějiny selského stavu*, s. 378; B. MENDEL, *Z novějších dějin agrárních (1789–1848)*, s. 36.

230 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 60.

231 František LOM, *Zemědělská krize let 1820tých v Čechách*, Zemědělský archiv. Časopis věnovaný vědě a praxi výroby zemědělské 20, 1929, s. 417–424.

232 František ROUBÍK (ed.), *Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z roku 1848*, Praha 1954, s. 501, č. 524 (sedlák z Třebušic kvůli pětězování břemeny).

233 F. ROUBÍK (ed.), *Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z roku 1848*, s. 22, č. 15.

234 F. ROUBÍK (ed.), *Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z roku 1848*, s. 105–106, č. 102.

235 F. ROUBÍK (ed.), *Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z roku 1848*, s. 500, č. 494.

236 F. ROUBÍK (ed.), *Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z roku 1848*, s. 353–354, č. 339.

237 Obyvatelé vsi Blata na mělnickém panství požadovali kompenzaci za neoprávněné odváděné vojenské dodávky z dob napoleonských válek, o které se s vrchností přeli již před lety. Současně si postěžovali, že k pozemkovému úroku platí bez udání rozumného důvodu „Magazinlieferung“. Zřejmě to je motivovalo k tomu, aby požádali o vynětí z povinnosti pozemkového úroku a převedení mezi běžný rustikál poplatný kontribucí (F. ROUBÍK (ed.), *Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z roku 1848*, s. 173–174, č. 170). Domkáři z další mělnické vsi, Chlumina, zase prosazovali zrušení roboty, ponechání dlouhodobě pronajatých pozemků v dědičném vlastnictví či zaopatření penzistů (tamtéž, s. 259–260, č. 248). Za snížení povinností patrně vyzněla i stížnost z Kaniny (tamtéž, s. 501, č. 526). Konečně na loketském panství se pod vlivem informací z novin poddaní ze 14 vesnic sešli v Novém Sedle a sepsali obsáhlou petici, upozorňující na problémy s vrchností (tamtéž, s. 154–157,

Přestože naprostá většina sporů probíhala mezi poddanými a jejich vrchnostmi, nelze zamlčet, že v ojedinělých situacích nastávaly nesrovnalosti i mezi samotnými poddanými. Jednalo se sice o výjimečné případy, nicméně zajímavě dokreslující, že vztahy mezi rustikalisty a novoosídlenci nemusely být vždy právě harmonické. Je nutno předpokládat, že většina z nich se opět řešila na úrovni místní, popřípadě krajské, a ke komorní prokuratuře dospěl jen naprostý zlomek z nich.²³⁸ Spory ale vznikaly i mezi samotnými rustikalisty, respektive jednotlivými sociálními kategoriemi v jejich rámci.²³⁹

č. 156).

238 Na kolínském panství rustikalisté z Oseka v roce 1812 obvinili novoosídlence, že užívají obecního lesa (*Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku*, s. 161, č. 850).

239 V roce 1848 si na ústrky od sedláků si stěžovali i domkáři ze Starého Kolína (F. ROUBÍK (ed.), *Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z roku 1848*, s. 350–351, č. 335). Domkáři ze vsi Topol na chrudimském panství zase žalovali u Národního výboru na sedláky, kteří si přivlastňují obecní pozemky a domkáři je nesmějí využívat (tamtéž, s. 166, č. 161).

7 Poddaní – pevný základ sušické městské ekonomiky?

7.1 Geografická a demografická charakteristika sušického panství

V systému feudálního uspořádání českého státu vytvářelo každé panství svébytný a svými vnitřními podmínkami zcela originální „mikrosvět“ s neopakovatelnou konstelací přírodních podmínek a právních či demografických vztahů. Jak již prokázala třetí kapitola, představovalo nejdynamičtější období vývoje sušického městského panství „dlouhé“ 16. století, přerušené vlastně až prvními válečnými manévry třicetileté války. Středověké pozemkové příslušenství šosovního a zádušního původu městská obec mezi lety 1501–1620 rozhojnila o vesnice z rozpadajícího se dominia Švihovských z Rýzmburka. Úder v podobě konfiskací roku 1547 předznamenal pozvolnou rekonstrukci ztracené domény a hledání nových směrů územní expanze, trvající bez přestávky až do roku 1617. Následující více než půlstoletí se na mapě městského panství prakticky neprojevovalo územní vývoj se ustálil. Změny z let 1684, 1711 a 1713 nepřinesly fatální, ale již jen dílčí úpravy hranic panství a zakoupením svobodnické Malé Chmelné v roce 1728 se definitivně ustálily do podoby, která se již nezměnila až do zániku patrimoniální soustavy.

Staletími složitěho utváření a překrýváním různých právních vztahů a institucí vznikl značně nesourodý feudální útvar, jež lze jen obtížně považovat za homogenní a celistvý. Již samotná plocha městského panství se vyznačovala značnou členitostí, plně konvenující s tradičními rysy feudální roztržičnosti, tolik typickou právě pro jihozápadní Čechy. Tato členitost se s postupem do přítomnosti zmenšovala a v 18. století sušické panství představovalo konglomerát uspořádaný alespoň v rámci možností tak, aby vytvářel dojem ucelenějšího územního útvaru. Jeho centrálou, správním a hospodářským těžištěm bylo samotné město Sušice se svým extravilánem. K těmto pozemkům sušických měšťanů přiléhaly katastry poddanských vsí Dvorce (původně Slepého dvora, dnes části Červených Dvorců), Dobrušina a Chmelné. Již za bariérou cizopanských velkostatků Albrechtic, Dlouhé Vsi, Podmokel a Žichovic Sušickým náležely větší díly vsí Kadešice (usedlost čp. 2 a hostinec čp. 3 patřily k panství Žichovice) a Podmokly (domy čp. 3, 5–7, 9, 29, 31¹ tvořily samostatný deskový statek) a celé vsi Humpolec a Platoř. Konečně městečko Hartmanice leželo od Sušice ve vzdálenosti devět kilometrů jihozápadně jako enkláva, obklopená ze všech stran drobnými deskovými statky, jejichž majitelé si vysloužili poněkud nelichotivou přezdívku „ovesní baroni“ (až do roku 1684 tu ovšem s městským prostorem fungovalo územní propojení skrze Prostřední Krušec a Nuzerov). Jen pro základní představu: podle josefského katastru (1785) sušické panství celkově zaujímal plochu 5 546 jiter 438 sáhů, což se započtením sušického katastru odpovídá necelým 4 579 hektarům. Stabilní katastr dospěl k podstatně vyšší hodnotě 5 431 hektaru (opět po započtení sušického katastru), neboť na rozdíl od josefského katastru započítával i zastavěnou plochu a neúrodnou půdu a rovněž půdu cizopanskou.²

1 Uvedená popisná čísla byla později změněna.

2 Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Achter Band, Prachiner Kreis*, Prag 1840, s. 218, uvádí hodnoty podle katastrálních rozdělovacích sumářů, protože v době vyplňování Eichlerova dotazníku (1825) nebyly k dispozici údaje z měření stabilního katastru. Pro komparaci oba údaje předkládám v následujícím přehledu:

Stabilní katastr (dle „Ausweis über die Benützung des Bodens für die Gemeinde ...“, 1837)		Sommer (dle katastrálních rozdělovacích sumářů josefského katastru, 1793)	
Červené Dvorce	258 200 čtv. sáhů (= 92,864 ha)	vsí	6 844 824 čtv. sáhů (= 2471,878 ha)
Dobrušina	1 894 415 čtv. sáhů (= 681,350 ha)		
Humpolec	831 420 čtv. sáhů (= 299,030 ha)		
Kadešice	1 632 610 čtv. sáhů (= 587,188 ha)		
Platoř	650 180 čtv. sáhů (= 233,845 ha)		
Podmokly	1 464 915 čtv. sáhů (= 526,875 ha)		
Rok	662 755 čtv. sáhů (= 238,368 ha)		
Velká Chmelná	1 055 235 čtv. sáhů (= 379,528 ha)		
Vrabcov	574 085 čtv. sáhů (= 206,481 ha)		
Sušice	4 472 935 čtv. sáhů (= 1608,747 ha)	4 821 129 čtv. sáhů (= 1734,015 ha)	
Divišov	298 075 čtv. sáhů (= 107,209 ha)	258 059 čtv. sáhů (= 92,816 ha)	
Malá Chmelná	249 515 čtv. sáhů (= 89,741 ha)	235 661 čtv. sáhů (= 84,760 ha)	
Hartmanice	1 056 345 čtv. sáhů (= 379,927 ha)	679 255 čtv. sáhů (= 244,308 ha)	
Σ	15 100 685 čtv. sáhů (= 5431,150 ha)	12 838 928 čtv. sáhů (= 4617,778 ha)	

Tab. č. 43: *Struktura rustikálu ve všech panstvích města Sušice podle berní ruly, tereziánského katastru a jejich revizitací (1654–1757)*

Lokalita	Berní rula (1654)			Revizitace berní ruly (1673)				Poddanská fase TK (1713)					Vizitace TK (1734)						Finální elaborát TK (1749, 1757)						
	orné půdy (strychů výsevku)	porostlin (str. výsevku)	lesů (leče, provazce)	orné půdy (str. výsevku)	ladem (str. výsevku)	porostliny (str. výsevku)	luka (vozů)	obdělávaných polí (str. výsevku)	lada (str. výsevku)	porostlin (str. výsevku)	vozů sena	vozů otavy	pole (str. výsevku)		celkem plošných strychů polí	vozů sena	vozů otavy	zahrady (str. výsevku)	lesy (str. výsevku)	pole (str. výsevku)	lada (str. výsevku)	porostliny (str. výsevku)	vozů sena	vozů otavy	lesy (str. výsevku)
													obdělávaná	ladem a porostliny											
Dobršíň	508,5	3	22,75 leče (z toho 15 lečí obecní)	461,5 ³	8	22	37	408	12	22,375	39,25	20	595,5 ⁴	96,25 str. (z toho 21 str. obecní)	775,5	56,25 ⁵	28	6,3125	53	601,8125	12,5	104,75	56,25	28	53
Chmelná	386	45	5 lečí obecních	286,5	55,5	7	27	308,25	4	1	35	15	411,5 (z toho 6 str. obecní)	165,25 (z toho 149,75 str. obecní)	631,5	54,5	24,5	2,625	38,5	425,75	6,75	158,5	54,5	24,5	38,5
Podmokly	434	14,25	3 leče obecní	292	8,5	3,5	29	249,75	-	4	22,5	10	432,25	122,25 (z toho 103,75 str. obecní)	598	52,5	20,75	3,625	38,5	435,75	6,5	115,75	52,5	20,75	38,5
Kadešice	503	11	3 leče, 2 pr. (z toho 3 leče obecní)	397	17	18	39	375,75	-	7,25	48	17	548,5 (z toho 4,25 str. obecní)	73,5 (z toho 11 str. obecní)	678	82,5	26,5	7,5	37,75	555,625	0,5	73,125	82,5	26,5	37,75
Platoř	161	-	-	137	8	-	15,5	189,25	7,5	17,5	20	3	224,75	40 (z toho 18 str. obecní)	277,75	26	4,5	3,375	0	228,125	9,75	38,25	26	4,5	-
Humpolec	127	-	-	89,75	-	2	10	98,5	-	6,5	11	-	132,5	26,5 (z toho 5 str. obecní)	173,75	13,5	1	-	7	135,5	4,125	22,5	13,5	1	7
Bohdašice	94	-	-	72	4	7	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rajsko	53	-	-	45	-	-	3,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nuzerov	93	-	-	77	3	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Prostř. Krušec	87	2,5	-	81	5	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dvorec	183,5	11	-	140	9	23	10	69	-	-	7	1	93	5	107,75 ⁶	8	2,75	4,75	1,25	121,9375	0,5	5,5	12	4,75	1,25
Hartmanice	268	-	-	165,25	-	-	25	230,25	-	2	63	11,5	375,25	270 (z toho 268 str. obecní)	645,25	76,25	26,25	4,97	11,25	380,2187	2	268	76,25	26,25	11,25
Σ	2898,5	86,75	33,75 leče 2 pr.	2244	118	82,5	215	1928,75	23,5	60,63	245,75	77,5	2813,25	819,75	3779,75	313,25	134,25	33,157	187,25	2884,72	42,63	786,38	373,5	136,25	187,25

3 Z tohoto množství 88,5 str. zabrala vrchnost pro zřízení poplužního dvora.

4 Z tohoto množství 18 str. 1,5 v. koupila vrchnost společně s mlýnem.

5 Z tohoto množství luk pod 1 vůz sena či 0,5 vozu otavy koupila vrchnost společně s mlýnem.

6 V revizitaci (1734) uvedena vyšší čísla, která zahrnují i sehnaný rustikál připojený k Červenému dvoru a rustikál při mlýně Páteček, který byl v roce 1731 připojen k panství Dlouhá Ves.

Tab. č. 44: Rozloha sušického panství podle josefského katastru (1785)

Lokalita	Rustikál	Emfyteutizovaná půda	Dominikál	Celkem	Celkem
	čtv. sáhy				hektary
Červené Dvorce	109 720,25	111 404	-	221 124,25	79,531
Divišov a Vrabcov	4 806,75	257 486,25	276 532,25	538 825,25	193,799
Dobršíň	1 587 855	44 090	2 310	1 634 255	587,792
Hartmanice	615 273,4	60 774,63	-	676 048,03	243,154
Humpolec	732 246	3 836	26 771	762 853	274,375
Kadešice (díl)	1 519 104,2	-	23 207	1 542 311,2	554,723
Malá Chmelná	50 168,25	139 888,5	63 558,25	253 615	91,218
Platoř	776 323	4 393	8 710	789 426	283,933
Podmokly (díl)	939 994,84	38 250	3 135	981 379,84	352,973
Rok	34 332,82	242 676,88	295 724,5	572 734,2	205,995
Velká Chmelná	901 466,25	-	-	901 466,25	324,230
Sušice	2 536 404,8	223 086	1 096 996,5	3 856 487,3	1387,063
Σ	9 807 695,6	1 125 885,3	1 796 944,5	12 730 525, 32	4578,785

Více než členitostí hranic se heterogenost pobělohorského panství města Sušice projevovала prostřednictvím specifik vnitřního uspořádání. Protnutím několika profilujících rysů se teritorializovalo do dvou více méně jasně vyhraněných částí, byť se společnými jmenovateli, vyplývajícími z terénní konfigurace, půdních a klimatických podmínek a nadmořské výšky. Všechny sušické vesnice se nacházely v členitém terénu se značnými rozdíly v převýšení v rámci svých katastrů. Intravilány kolísaly svou nadmořskou výškou od 465 m n. m. až do 778 m n. m.⁷ Všechny svým výrobním zaměřením příslušely do oblasti s malým rozsahem rostlinné výroby, jež by se podle moderní klasifikace ekonomické geografie srovnávala s oblastí bramborářskou až bramborářsko-ovesnou.⁸ Podíl luk a pastvin na celkové rozloze zemědělské půdy byl vysoký. V jednotlivých vsích činil od jedné až do dvou třetin, za celé panství se poměr orných polí vůči lukám s pastvinami pohyboval kolem 60 : 40, čímž kopíroval situaci panující v celém Šumavském podhůří.⁹ Indikoval, že zde byl hlavním zdrojem chov dobytka. Intenzivní plodiny (pšenice, ječmen) se pěstovaly na minimálních plochách, podstatná role připadala ovsu, jímž se osévalo od jedné třetiny až do jedné poloviny vší orné půdy. Poddanským hospodářstvím tento způsob zemědělské výroby sice většinou zajišťoval potravní soběstačnost (kromě nejméně úrodných), avšak jejich samozásobitelský charakter dovoľoval po získání nezbytného kapitálu na úhradu závazků vůči státu, vrchnosti a světskému kléru zpeněžit jen minimum produktů na trhu.¹⁰ Ke změnám docházelo pozvolna a ještě v průběhu zemědělské revoluce¹¹ se zvláště u malých rolníků

7 Dobršíň 465 m, Malá Chmelná 484 m, Dvorce 486 m, Podmokly 504 m, Velká Chmelná 504 m, Divišov 512 m, Rajske 520 m, Kadešice 543 m, Červený dvůr 546 m, Vrabcov 550 m, Nuzerov 570 m, Bohdašice 602 m, Rok 624 m, Prostřední Krušec 653 m, Platoř 666 m, Hartmanice 712 m, Humpolec 778 m.

8 Vlastimil VONDRUŠKA, *Vliv přírodních podmínek na základní orientaci rustikálního zemědělství v Čechách v 1. polovině 19. století*, ČsČH 32, 1984, s. 82.

9 Vycházím především z údajů raabizačního geometrického měření (1779–1782), josefského katastru (1785) a zjištění stabilního katastru publikovaných J. G. SOMMEREM, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Achter Band, Prachiner Kreis*, s. 217–218. Polí eviduje (včetně lad) 3419 jiter 321 čtv. sáhů, luk s pastvinami 2251 jiter 1186 čtv. sáhů. Pro panství v klatovské části Pošumaví srov. Vlastimil VONDRUŠKA, *Hospodářské faktory vývoje západních Čech z teritoriálního hlediska formování zemědělských výrobních oblastí v 1. polovině 19. století*, MZK 23, 1987, s. 117, 121.

10 Vlastimil VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v 1. polovině 19. století*, SH 31, 1985, s. 95–96. Pro sušické panství to pregnatně vyjadřuje Srov. NA Praha, Stabilní katastr – duplikát, elaboráty „*Catastral-Schätzungs-Elaborat*“, § 11: „*Überschuss über den Hausverbrauch wird erzeugt – bei den Rusticalwirthschaften etwas an Korn, Hafer und Erdäpfeln, jedoch nur bey den grösseren Besitzungen; derselbe wird entweder nach Schüttenhofen zu Markt geführt, oder an Häusler und Inleute im Orte abgesetzt.*“

11 K pojmu František KUTNAR, *Povaha agrárně technické revoluce*. In: Zdeněk Fiala (red.), *Z českých dějin*.

konzervativně setrvalo při trojstranném systému,¹² byť byl střídavý systém v regionu praktikován již ve 40. letech 19. století.¹³

Ovšem i na relativně zanedbatelném území, jaké sušické panství zaujímal, se výrobní odlišnosti dílčím způsobem projeví. V tomto směru něco naznačil již vylíčený charakter dominikální půdy, rustikální pozemky však jsou ještě ilustrativnější. Pěkně to dešifrovala berní rula z roku 1654: jestliže Dobršín, Dvorec, Chmelnou, Kadešice a Podmokly shledali berní komisaři jako vsi s dobrými možnostmi, potom Platoř, Prostřední Krušec, Hartmanice a Bohdašice vyhodnotili jako lokality s „prostředními možnostmi“ a Humpolec s Rajschem a Nuzerovem jako vysloveně špatné. V poddanské fazi tereziánského katastru z let 1713–1715 se sice tyto rozdíly překvapivě výrazněji neprojevily¹⁴ a jediným vodítkem je nám tu rozdíl v hustotě setí, zato osevní plány duplikátu stabilního katastru z poloviny 19. století jasně vysvětlovaly, proč se na Platoři, v Humpolci či v Hartmanicích vůbec nepěstovala pšenice a jen omezeně ječmen. Přípravné elaboráty pro výpočet robotní abolice z přelomu 70. a 80. let 18. století stanovily pět bonitních tříd pro jednotlivé lokality: do první, nejúrodnější, se zařadil jen Dobršín, druhou zastupovaly Chmelná, Podmokly, Kadešice, třetí Dvorec, čtvrtou Platoř a poslední pátou Humpolec.¹⁵ Víme-li, že na konci 19. století se půda v Kadešicích prohlašovala za slabě úrodnou bez dostatečného vyhnojení a poměr luk k polím byl 3 : 1,¹⁶ lze si představit, jaké možnosti mělo obilnářství v Platoři či Humpolci 18. století. Výnosnost současně stála za ekonomickou strategií vrchnosti při územních změnách městského panství. Výčet vsí určených v letech 1684 a 1711 k odprodeji vyplýval z jejich nepříznivé polohy a z toho plynoucí nevalné rentability. Ve druhém případě byla nízká výnosnost přímo stěžejním argumentem pro odprodej a později se projevovала též ve výběru vsí dávaných do zástavy při vydlužení peněz. Již v 18. století se sice objevovala poučka, že obyvatelstvo v podhorských partiích Čech se má paradoxně lépe než obyvatelstvo z rovinatějšího a úrodnějšího vnitrozemí,¹⁷ avšak platilo to pro protoindustriální prostory severovýchodních Čech, zatímco jihozápadní a jižní část Čech platila v tomto směru za doslova retardační vinou nižších mezd a nízkého počtu manufaktur.¹⁸

Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy, Praha 1966, s. 177–188; Leoš JELEČEK, *Kapitalistická pozemková renta, zemědělská revoluce a půdní fond v Čechách ve 2. polovině 19. století*, ČsČH 29, 1981, s. 670–703; V. VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v 1. polovině 19. století*, passim; Jiří JIRÁSEK, *Český velkostatek v době evropské „zemědělské revoluce“*, SMM 86, 1967, s. 80–100; TÝŽ, *Zemědělské nářadí poddanské usedlosti v našich zemích v době „zemědělské revoluce“*, Vlastivědný věstník moravský 20, 1968, s. 208–227; Ernst BRUCKMÜLLER, *Eine „Grüne Revolution“ (18. – 19. Jahrhundert)*. In: Markus Cerman – Ilja Steffebauer – Sven Tost (Hrsg.), *Agrarrevolution. Verhältnisse in der Landwirtschaft vom Neolithikum zur Globalisierung*, Innsbruck–Wien–Bozen 2008 (= Querschnitte. Einführungstexte zur Sozial-, Wirtschafts- und Kulturgeschichte 24).

12 Konstatuje to ještě Josef Ambrož GABRIEL, *Královské město Sušice a jeho okolí*, Praha 1868, s. 26.

13 Pro panství Chanovice, Horažďovice, Žichovice ho konstatuje Vlastimil VONDRUŠKA, *Základní rysy zemědělské výroby v Čechách v letech 1781–1848*, HD 17, 1989, s. 21.

14 Z jednoho strychu se uával v jednotlivých vsích tento výnos ve slámě:

	1. třída	2. třída	3. třída
Červené Dvorce	6 mandelů	5 mandelů	4 mandele
Dobršín	7–8 mandelů	4–5 mandelů	2–3 mandele
Chmelná	8 mandelů	6 mandelů	4 mandele
Kadešice	7 mandelů	4 mandele	2 mandele
Podmokly	8 mandelů	6 mandelů	4 mandele
Sušice	10 mandelů	8 mandelů	5 mandelů
Humpolec	6–7 mandelů	4–5 mandelů	2–3 mandele
Platoř	6–7 mandelů	4–5 mandelů	2–3 mandele
Hartmanice	9 mandelů	7 mandelů	5 mandelů

15 SOKA Klatovy, AMS, sign. 666, „*Berechnung des Diwidenden oder der Belegung für die Robot-Reluizion und Dominikal-Erbgrundezinse bey der königl. Stadt Schüttenhofen*“.

16 *Výsledky šetření (agrární anketa) poměrů hospodářských i kulturních zemědělského obyvatelstva v království Českém v letech 1898–1900*, Praha [1902], s. 456. De facto podprůměrnou výnosnost Kadešic dokládá též nejvyšší a nejnižší výnos v metrických centech na jeden hektar – pšenice: nejméně 1,4 q/ha, nejvíce 15,5 q/ha; žito nejméně 3,3 q/ha, nejvíce 15,5 q/ha (tamtéž, s. 462).

17 Tvrdili to zejména kameralisté 18. století (Butschek, Světecký). Srov. V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 27.

18 Obdobně hovoří o Prácheňském kraji relace dvorské rady z července 1771: Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIX. Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779*, Praha 1913, č. 238, s. 493. V jihozápadních Čechách fungovaly v 18. století manufaktury v Nové Kdyni, Plánici a zasahoval sem okruh manufaktury v rakouském Linci (srov. Arnošt KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, Praha 1955, s. 363, 432 a

S výnosností přímo úměrně korelovaly rozlohy poddanských usedlostí. Jistě platilo, že při zakládání vsi se s ohledem na úživnost musela volit tomu odpovídající rozloha, ale teprve její další život, nabytá zemědělská zkušenost a především výrobní zaměření rozhodovaly.¹⁹ Průměrná velikost usedlosti na panství se podle berní ruly pohybovala kolem 20 výsevkových strychů orné půdy (podíl 2 898,5 strychu a 141 usedlostí), tj. kolem necelých šesti hektarů.²⁰ Revizitace tereziánského katastru z roku 1734 snižuje průměr na 16,4 strychu (podíl 2 813 strychu a 172 usedlostí) následkem vzniku nových domkářských stavení. Podle tereziánského katastru z roku 1757 vychází sice znovu 20 strychů (podíl 2 884,72 strychu a 139 usedlostí), avšak následkem vypuštění 33 domkářů. S využitím přesnějšího měření josefského katastru z roku 1785 však přece jen potvrzujeme rozlohu šestihektarovou.²¹ Za spodní hranici rozlohy usedlosti poskytující existenční minimum se při průměrné bonitě přitom považuje výměra patnáctistrychová (tj. něco přes čtyři hektary).²² Bonita tu hraje podstatnou úlohu, neboť úrodnější půda mohla i při menší výměře vynášet více.²³ Vyjdeme-li znovu z berní ruly, sídlili největší sedláci ve Dvorci (podle berní ruly obhospodařovali průměrně 44 strychů rolí) a následně se sestupně pokračovalo sedláky v Podmoklech (38 strychů), Dobříně (35 strychů rolí), Chmelné (30 strychů), Kadešicích (26 strychů), Bohdašicích (25 strychů), Prostředním Krušci (22 strychů), Hartmanicích (21 strychů), Platoři (19 strychů), Humpolci (19 strychů), Rajsku (17 strychů), Nuzerově (17 strychů). Jinými slovy, s nadmořskou výškou se rozloha orné půdy u selských usedlostí zmenšovala, z čehož pramenila nutnost hledat jiné možnosti obživy – především živočišnou výrobou anebo činnostmi stojícími zcela mimo vlastní agrární produkci: obchodem, řemeslem anebo námezdní prací. Ačkoliv má ukazatel velikosti poddanských usedlostí svá úskalí při transpozici do minulosti (dělením usedlostí se množství půdy na jednu usedlost snižovalo), pro čas sestavování berní ruly poměrně věrně odráží majetkovou diferenciaci sušických poddaných a zásadně ho nemění ani údaje mladších katastrálních operátů. Povinně sledovatelným faktorem je ovšem nepřesnost udávaných výměr, která v berní rule byla obrovská. Úsilí tereziánského katastru odstranit tyto nedostatky přesnějšími údaji vyznělo částečně do prázdna, zejména pokud konfrontujeme čísla elaborátu z roku 1757 s výsledky geometrického měření raabizačního z let 1779–1782 (o tom viz dále). Při vzájemné komparaci ovšem nesmíme podléhat pouze iluzi o nepřesnosti výměr a hodnot a statické rozloze rustikální zemědělské půdy. Je totiž evidentní, že intenzifikací zemědělství od konce 18. století docházelo ke zmenšování plochy lad a pastvin (postačí v tomto směru srovnání s rozlohou lad ve stabilním katastru).²⁴

-
- TÝŽ, *Probleme der Proto-Industrie in Böhmen zur Zeit Maria Theresias*. In: Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II. Internationales Symposium in Wien 20. – 23. Oktober 1980. Band 1, Wien 1985, s. 186.
- 19 Vlastimil VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v jižních Čechách na konci 18. a v I. polovině 19. století*, JSH 49, 1980, s. 96.
- 20 Použijeme-li pro jeden výsevkový strych 792 čtv. sáhů, použitých při kalkulacích raabizačního měření, dospíváme k částce 15 840 čtv. sáhů, tj. 5,697 hektaru. Ke stejným číslům dospívá Josef TLAPÁK, *Raabisace na Zbraslavi*. In: Jana Pšeničková – Olga Roháčová – Jiří Šouša (red.), *Pocita nestoru české agrární historiografie*. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc., Praha 2003, s. 100.
- 21 Podle konskripce z roku 1754 bylo na sušickém panství 172 poddanských hospodářství, přičemž josefský katastr zjistil 3 014 189 čtv. sáhů orné půdy.
- 22 Eduard MAUR, *Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté*. In: Příspěvky k historické demografii Čech 17.–18. století, Praha 1972 (Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica, Studia historica VIII, 1972), s. 39; Markus CERMAN – Eduard MAUR, *Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650–1750*, ČČH 98, 2000, s. 749. Jaroslav HONC, *Roční spotřeba žita, chleba a jiných potravin v čeledních dávkách, deputátech, výměncích a špitálních dávkách v letech 1452–1845*. In: *Problémy cen, mezd a materiálních podmínek života od 16. do poloviny 19. století*, Praha 1971 (=Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1971, č. 1), s. 185 zjistil, že podle dobových norem se na roční výživu jednoho dospělého člověka počítalo 5,63 strychu žita.
- 23 Kupř. na zbraslavském panství se průměrná rozloha usedlosti podle tereziánu pohybovala rovněž kolem 20 strychů, avšak výnosností podstatně přesahovala situaci na sušickém panství. J. TLAPÁK, *Raabisace na Zbraslavi*, s. 100–101.
- 24 A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 210–211; V. VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v I. polovině 19. století*, s. 91–92; TÝŽ, *Základní rysy zemědělské výroby v Čechách v letech 1781–1848*, s. 14–15.

Tab. č. 45: Rozdělení poddanských hospodářství na panství města Sušice dle výsevku v zemských katastrech (1654–1757)

Rok	0 strychů	0 až 4,9	5,0 až 14,9	15 až 29,9	30,0 až 59,9	60,0 a více	Σ
Bohdašice							
1654	-	3	2	2	1	-	8
1673	2	2	1	3	-	-	8
Dobršín							
1654	-	-	3	3	11	-	17
1673	-	-	3	4	8	-	15
1713	6	3	1	8	7	-	25
1734	11	3	-	3	13	-	30
1757	1	2	-	3	13	-	20
Dvorec							
1654	-	2	1	-	3	1	7
1673	-	2	1	2	2	-	7
1713	2	3	-	1	1	-	7
1734	-	5	-	-	2	-	7
1757	-	5	-	1	2	-	8
Hartmanice							
1654	5	7	4	8	2	-	26
1673	5	8	11	2	-	-	26
1713	1	8	9	5	1	-	25
1734	11	10	2	10	3	-	36
1757	8	13	2	10	3	-	36
Humpolec							
1654	-	-	5	4	-	-	9
1673	-	3	5	1	-	-	9
1713	5	-	7	2	-	-	14
1734	5	-	5	4	-	-	14
1757	-	-	5	3	1	-	9
Chmelná							
1654	-	-	-	7	6	-	13
1673	-	-	-	11	2	-	13
1713	4	1	-	11	2	-	18
1734	6	2	-	7	6	-	21
1757	-	2	-	7	6	-	15
Kadešice							
1654	4	-	1	8	10	-	23
1673	4	-	5	11	3	-	23
1713	4	2	6	11	2	-	25
1734	5	2	1	13	5	-	26
1757	1	2	1	11	7	-	22
Nuzerov							
1654	-	2	4	3	-	-	9

1673	-	3	5	1	-	-	9
Platoř							
1654	-	-	2	7	-	-	9
1673	-	-	3	7	-	-	10
1713	3	1	2	7	1	-	14
1734	6	1	2	8	-	-	17
1757	-	1	2	8	-	-	11
Podmokly							
1654	-	-	1	1	10	-	12
1673	-	-	1	7	4	-	12
1713	2	2	2	9	1	-	16
1734	3	5	1	4	8	-	21
1757	-	5	1	4	8	-	18
Prostřední Krušec							
1654	-	-	-	4	-	-	4
1673	-	-	-	4	-	-	4
Rajsko							
1654	-	1	-	3	-	-	4
1673	-	1	1	2	-	-	4
Σ							
1654	9	15	23	50	43	1	141
1673	11	19	35	55	19	-	139
1713	27	20	27	54	15	-	144
1734	47	28	11	49	37	-	172
1757	10	30	11	47	41	-	139

Poznámka: Pokles v počtu domů v letech 1734 a 1757 je způsoben tím, že katastr z roku 1757 neevidoval domkáře bez půdy (Dobršíň 10 domů, Humpolec 5 domů, Chmelná 6 domů, Kadešice 4 domy, Platoř 6 domů, Podmokly 3 domy).

Rozloha orné půdy při jednotlivých usedlostech vytvářela pomyslné mantinely i pro jejich demografický potenciál, takže i v populační skladbě opět zjišťujeme v rámci panství dílčí diference. První z nich byla velikost jednotlivých vesnic, v zásadě věrně zachycená již berní rulou. První zemský katastr zaznamenal celkem 141 poddanských domů, tj. nejen poddanských usedlostí, ale i chalupnických a domkářských stavení (z toho 15 pustých, 6 zkažených na živnosti a dva pohořelé), jeho revizitace z roku 1673 potom domů 142 (z toho 10 pustých, 2 zkažené na živnosti). Budeme-li se soustředit na počet poddanských obydlí v jednotlivých lokalitách, byly největším sídlištěm, byť ne s nějakým rozhodujícím odstupem, s 26 domy Hartmanice. V hierarchii sídel na panství tvořily pomyslný vrchol i díky tomu, že měly status městečka ověřeného právem trhu, znakem a vyšší formou samosprávy. Jen o málo menší byly Kadešice (23 domů), případně Dobršíň (17 domů), vysunuté již níže do kraje. Zbylé vesnice oscillovaly v intervalu 4–13 domů, přičemž Dvorec nelze považovat za samostatnou ves, nýbrž soubor několika osamocených usedlostí vzniklý složitějším předchozím vývojem (bývalý Slepý dvůr, Páteček, pátecký mlýn a chalupnická stavení). O 100 let mladší vojenská konškrípce z roku 1754 trendy zachycené berní rulou potvrzuje. Nejvíce domů měly stále Hartmanice (36), následované Dobršíněm (30), Kadešicemi (25) a Chmelnou (22). Ostatní lokality měly již pod 20 domů (Platoř 19, Podmokly 18, Humpolec 14, Dvorec 8). Celkem bylo v roce 1754 na sušickém panství 172 domů.²⁵

25 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 29, „Haupt Tabella deren unter denen daselbstigen Herrschaften, Güttern, Städten, Märkten und Dorfschaften sich befindlichen unterthänigen oder anderen mit oder ohne Aker und Grundstücken versehenen bewohnten Häusern.“

Tomuto rozvrhu v zásadě odpovídaly i počty obyvatel. Protože většina běžných pramenů pro historicko-demografické výzkumy není k dispozici (soupis poddaných podle víry se pro Prácheňský kraj nedochoval, duchovenská fase z roku 1713 neuvádí počty duší), lze využít jediné farářských relací (*Relationes*) z roku 1677 (relace z roku 1700 se rovněž nedochovala). Ty sice evidovaly veškeré přítomné obyvatelstvo (poddané i osobně svobodné) zpovědního věku, avšak přehlížejí počty duší u Bohdašic a Dvorce. Spolehlivější v tomto smyslu jsou údaje soupisu poddaných sušického panství z roku 1690,²⁶ i když logicky vypouštějí osobně svobodné obyvatelstvo.²⁷ V celkovém součtu eviduje soupis celkem 1148 poddaných včetně novorozenat. Největší podíl zaujímaly Hartmanice s 246 obyvateli, za nimi stály Kadešice se 188 obyvateli. Další vsi následovaly již s větším odstupem – Dobršín čítal 125 obyvatel, Podmokly 117, Platoř 87, Chmelná 87, Humpolec 70, Bohdašice 67 a Dvorec 37 obyvatel. Značné množství poddaných žilo v samotné Sušici (114) a zvláště bylo počítáno s 10 poddanými, které si Sušičtí vyměnili při prodeji vesnic v roce 1684. Následující století nepřineslo do populační struktury žádnou převratnou změnu, byť o vnitřní dynamice populace toho zatím příliš nevíme a představu si můžeme učinit jediné sumárními údaji za celé panství. Kupř. soupis konzumentů soli z roku 1702²⁸ registruje 1 182 obyvatel starších 10 let ve městě a ve vsích (nepřihlížíme k Židům, kteří ve vsích nebydleli a ani *Relationes* je do svých kalkulací nezahrnuly),²⁹ a to i po odečtení Rajska, Nuzerova a Prostředního Krušce (prodány 1684) a po zohlednění dopadu morové epidemie v letech 1679–1680. Solnímu seznamu se časově přibližují hodnoty duchovenské fase tereziánského katastru, která opět zná jen celkový počet farníků v sušické osadě starších 13 let (1 210 duší),³⁰ a nemá tedy potřebnou relevanci. Vinou různorodé farní příslušnosti nelze verifikovat získaná data s údaji zpovědních seznamů, lze z nich však minimálně zpochybnit údaj solního seznamu, protože jen v Sušici, Dobršíně, Chmelné a sice cizopanských, avšak populačně nepočtených vsích (Dolní Staňkov, Volšovy) žilo celkem 1 435 obyvatel zpovědního věku!³¹ Více prozradí údaje vojenské konskripce z roku 1754, která zjišťovala veškeré mužské i ženské obyvatelstvo – město se všemi poddanskými vesnicemi tehdy obnášelo 2 889 obyvatel.³² Jednoznačně nejvyšší výpovědní hodnotu má až druhý dochovaný soupis poddaných z roku 1762. Od trendů z roku 1690 se podstatněji neodchyluje, pozorujeme pouze větší počet poddaných žijících na sušických předměstích (375). Celkově můžeme konstatovat, že počet poddaných na sušickém panství v 17. a 18. století lehce převyšoval hranici 1000 obyvatel. Nikdy nepřesáhl počet obyvatel v samotné Sušici – nejbliže k němu bylo ve druhé polovině 17. století (v roce 1677 měla Sušice včetně odhadnutého počtu dětí v předzpovědním věku 1650 obyvatel), s postupujícím 18. stoletím se však rozdíl zvětšoval a v roce 1822 již měla Sušice 2 900 obyvatel.³³

26 SOkA Klatovy, AMS, „*Kniha sirotčí popsání lidí poddaných vzácné obce tohoto král. města Sušice na rok 1690 se vztahující*“. Pramen není v detailech zcela spolehlivý, protože v něm docházelo k dodatečným vpiskům a aktualizaci údajů.

27 Kromě toho chybí rovněž čeled' v poplužních dvorech (jen mezi sirotky v jednotlivých vsích a na předměstích tu a tam zaznamenáme někoho z dvorského personálu). Zcela bez problémů nejsou poddaní na předměstích. Problematickým se jeví také dodatečné vpisování osob, na které již bylo upozorněno.

28 Eduard MAUR – Dagmar PÍŠOVÁ, *Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702. Edice pramene*, HDem 18, 1994, s. 7–67.

29 E. MAUR – D. PÍŠOVÁ, *Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702. Edice pramene*, s. 24.

30 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717.

31 Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z r. 1671–1752. VIII. Prachensko*, Praha 1931, s. 488–489.

32 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 29, „*Haupt Tabella über die in sothanen Creys sich befindliche samentliche Unterthänig- und andere Seelen*.“

33 Kajetán TUREK, *Historický koutek. Počet obyvatel a domů v Sušici r. 1822*, Sušické listy 14, 1931, č. 12, s. 2. Metodicky podnětně ke vztahu počtu obyvatel ve venkovském zázemí města a městu samotném Jan DVOŘÁK, *Vrchnostenské město v raném novověku. Vztahy k vrchnosti a venkovskému zázemí na příkladu Svitav v 17. století*, Brno 2013, s. 68–76.

Tab. č. 46: Počet obyvatel ve vsích panství města Sušice (1677–1846)

Lokalita	Farářské relace 1677		Soupis poddaných 1690	Soupis poddaných 1762	Dotazník pro J. Eichlera 1825	Palackého Popis (1843)	Konskripce 1846
	zповědního věku	včetně dětí (odhad) ³⁴					
Hartmanice	164	218	246	183	349	412	.
Kadešice	116	154	188	194	171	273	289
Dobršín	75	99	125	204	191	223	236
Podmokly	98	130	117	127	111	525	538
Nuzerov	65	86	.	-	-	-	-
Platoř	64	85	87	125	113	145	141
Velká Chmelná	60	80	87	158	203	231	144
Malá Chmelná							104
Humpolec	45	60	70	124	93	130	.
Bohdašice	.	.	67	-	-	-	-
Rajsko	36	48	-	-	-	-	-
Prostřední Krušec	35	46	-	-	-	-	-
Dvorec	.	.	37	56	62	93	95
Záluží	54	79	92
Vrabcov	34	.	
Rok	46	.	74
Divišov	46	.	76
Σ	758	1006	1024	1171	1473	2111	1789

Pramen: NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství I., inv. č. 1324, sign. B 11/16 (farářské relace 1677); SOKA Klatovy, AMS, „*Kniha sirotčí popsání lidí poddaných vzácné obce tohoto král. města Sušice na rok 1690 se vztahující*“; tamtéž, „*Kniha sirotčí aneb popsání všech poddaných ku královskému městu Sušici dědičně patřících, založena na rok Páně 1762*“; Archiv Národního muzea, řada G – Eichlerova sbírka, karton č. 31 (Sušice); NA Praha, Stablní katastr-duplikát (rok 1846). **Poznámka:** Údaje za rok 1846 pro Hartmanice a Humpolec vinou nedochování *Catastral-Schätzungs-Elaborat* nejsou k dispozici, pro Podmokly a Kadešice uvádí tento pramen souhrnné údaje za celou ves bez odlišení cizopanských dílů.

Zvyšování počtu obyvatel v průběhu 18. století mělo za následek růst počtu neusedlého obyvatelstva, které nemělo perspektivu hospodařit na rodné usedlosti či pocházelo z rodiny stejné sociální kategorie. Nebylo s to shromáždit kapitál na zakoupení usedlosti, jediným možným řešením bylo svou existenci zajistit zbudováním domkářské živnosti na obecní půdě anebo na pozemku některého ze sedláků. Jestliže v roce 1654 bylo na celém sušickém panství takových majitelů domů bez připojené orné půdy 9, potom v roce 1734 to bylo již 47 a dále přibývali.³⁵ Společně s dalšími drobnými držiteli půdy do 15 strychů tak rychle doháněli majitele potravně soběstačných usedlostí. V roce 1654 ještě široce rozevřené nůžky ve prospěch větších hospodářů (47 majitelů domů do 15 strychů a 94 nad 15 strychů) se od počátku 18. století začaly uzavírat. Podle údajů z roku 1734 již byly rozdíly zcela vyrovnány a neusedlí postupně převážili. Přibližuje to tab. č. 45.

Nesporně diferenciační vliv na vesnice sušického panství měla odlišná jazyková skladba. Jakkoli se pojem jazyková hranice vytvořil jako statisticko-kartografický konstrukt až v 19. století,³⁶ nelze popřít, že panství města Sušice leželo na průniku dvou jazykových oblastí. Německé obyvatelstvo,

34 K odhadu počtu dětí předzповědního věku srov. Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1983, s. 87.

35 K zahušťování zástavby na rustikále a jeho způsobům A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 242–248 a pro region jižní Šumavy Hermann ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald*, Wien – Köln – Weimar 2014 (= Sozial- und wirtschaftshistorische Studien 36), s. 132–138.

36 Výstižně Alice VELKOVÁ – Luboš VELEK, *Vnímání národnostní identity u venkovského obyvatelstva v Čechách na počátku 19. století*. In: Jiří Pokorný – Luboš Velek – Alice Velková (red.), *Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století*, Praha 2007, s. 39–51.

převažující dosud hlavně v prostoru pozvolna osidlovaného Královského hvozdu, začalo po třicetileté válce pronikat hlouběji do vnitrozemí včetně dříve převážně českých vesnic.³⁷ Pod vlivem tohoto vývoje zůstaly vesnice severně od města ryze české (Dobruška, Chmelná, Podmokly, Kadešice), zatímco Bohdašice, Humpolec a Platoř se stávaly německými. Napomoci germanizaci těchto vsí mohla premonstrátská enkláva bavorského Windbergu se sídlem v Albrechticích. Rovněž v Hartmanicích právě po polovině 17. století začaly jazykové poměry převažovat ve prospěch němčiny,³⁸ podle nepodložených údajů literatury snad v důsledku imigrace švábských Němců.³⁹ Stále častěji němčina zaznívala také v blízkých vískách Nuzerově, Rajsku či Prostředním Krušci. Tamní obyvatelstvo však podle všeho bylo znalé obou jazyků.⁴⁰ Jazykový bilingvismus ale nelze předpokládat automaticky. Na sklonku 17. století jednal farář kolatury v Albrechticích o vydělení Kadešic a Podmokel z farního obvodu a připojení k faře sušické, neboť neovládal češtinu, kterou s ním pro neznalost němčiny komunikovali tamní farníci.⁴¹ V roce 1734 si pro změnu na nemožnost porozumět albrechtickému faráři stěžovali obyvatelé těchto vesnic.⁴² Že se situace nijak neměnila, dokládají některé případy ještě z první poloviny 19. století.⁴³ Právě v této době se jazyková diference bez většího zaváhání dostávala již i do statistických výkazů.⁴⁴ Úroveň a kvalita vztahů mezi českými a německými poddanými by byla tématem na samostatnou studii, jen letmé sondy však naznačují, že odlišná jazyková příslušnost integraci a homogenizaci panství nepomáhala. Čeští poddaní (a konečně i sami sušičtí měšťané a předměstští sousedé) měli tendenci o poddaných z Platoře, Humpolce či Hartmanic hovořit jednoduše jako o „Němcích“. Pokud odsud někdo předstoupil s žádostí do městské rady, zapsalo se předložení i vyřízení příslušeného podání do jinak česky psaného radního protokolu výlučně německy. Rovněž sňatková migrace mezi českými a německými poddanými byla řídká, německy mluvící poddaní raději hledali své životní partnery a partnerky v německých vesnicích sousedních panství albrechtického, dlouhoveského nebo kašperskohorského, a stejně tak čeští v sousedních vsích českých.

Geografické, populační a národnostní faktory ve společném působení podmiňovaly ještě jednu podstatnou diferenci: ekonomickou. Velikost poddanských usedlostí a jejich terénní konfigurace předurčovala a podmiňovala orientaci zemědělské výroby a z toho plynoucí způsob obživy. Jejich samozásobitelský charakter byl evidentní, avšak lépe z tohoto porovnání pochopitelně vycházely české vsi. Jejich ekonomických předností si ostatně byli vědomi již úředníci domlouvající alodifikaci panství hradu Kašperka v 16. století a nic se na tom nezměnilo hluboko do 19. století. Ještě při sbírání etnografického materiálu pro Národopisnou výstavu československou v roce 1894 pisatel statě o štedrovecerní tabuli ve vsích sušického okresu konstatoval, že „každý Šumavan ví, že sedlák dobršínský jest šumavský zámožný Hanák“.⁴⁵ Základním způsobem získávání hotových peněz

37 K tématu srov. klasickou práci Josefa KLIKA, *Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské*, ČČH 27, 1921, s. 8–62; 28, 1922, s. 31–73 a Aloise MÍKY, *K národnostním poměrům v Čechách po třicetileté válce*, ČsČH 24, 1976, s. 535–563.

38 V nezvěstné gruntovníci „*Knihy městečka Hartmanic*“, založené 26. dubna 1608, byly zápisy až do roku 1641 české, poté již jen německé. V opozitu k tomu je nutné zmínit mešní kalich s nápisem „*Tento kalich náleží s. Kateřině do Hartmanic anno 1644*“. Karel HOSTAŠ – Ferdinand VANĚK, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu sušickém*, Praha 1900 (= Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století 12), s. 24–25. Převážně česky korespondovali obyvatelé Hartmanic – srov. např. list Václava Hozmana Stříteckého do Kašperských Hor z 25. dubna 1620, hartmanického rychtáře a přísežných tamtéž z 11. června 1624 (SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, inv. č. 968, sign. Ii, karton č. 41).

39 J. A. GABRIEL, *Královské město Sušice a jeho okolí*, s. 149.

40 Tvrdit to lze přinejmenším pro Hartmanice: „*Damit nun aber die Hartmanniczter sowohl der teutschen, als auch böhmischen Sprach kundige Inwohnere [...]*.“ (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích).

41 List albrechtického faráře Schweitzera arcibiskupské konzistoři z 1. října 1686 v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno.

42 Josef BLAU, *Das Dr. Schreiner-Waisenheim zu Albrechtsried, eine uralte deutsche Hochburg im Wottawagaue*, Deutsche Waldheimat 5, 1910, č. 9–10, s. 79. Obyvatelé Kadešic a Podmokel si tehdy stěžovali revizitační komisi, že jsou pouze jednou do roka zpovídáni albrechtickým farářem v češtině (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích).

43 V roce 1841 se nechal chmelenský sedlák Matěj Mareš z Chmelné čp. 17 oklamat, když podepsal německé písemnosti, kterým vůbec nerozuměl. Srov. jeho stížnost, datovanou 24. září 1842 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 110).

44 Archiv Národního muzea, řada G – Eichlerova sbírka, karton č. 31 (Sušice).

45 Muzeum Šumavy Sušice, sign. E 70, „*Písně, pověsti, zvyky a obyčaje a mluva lidu Pošumavského*“, pag. 122.

pro úhradu veřejných břemen a nákup řemeslných výrobků byl prodej zemědělských produktů. Podíl prodaného zrna na celkové úrodě byl závislý na prostoru a čase,⁴⁶ s ohledem na samozásobitelský charakter poddanského hospodaření však byl omezený a nabýval na významu jen u větších usedlostí. Podle duplikátu stabilního katastru mohli pouze sedláci z Dobruška, Velké Chmelné a Podmokel prodávat i žito, u ostatních vsí (včetně raabizačních) přicházel v úvahu jen oves. Stěžejním odbytištěm pochopitelně byly trhy v Sušici, o dovozu na větší vzdálenosti anebo dokonce na pražské trhy nemáme zprávy⁴⁷ a můžeme ho v podstatě vyloučit. Poddanské obilí bylo předmětem zájmu především individuálních měšťanů a předměstských sousedů, poněvadž městský velkostatek měl zájem pouze o ječmen (jakožto pivovarskou surovinu), kdežto ostatní obilí potřeboval toliko na deputáty, které mu vždy pokryla produkce poplužních dvorů. Nákup od vlastních poddaných však nebyl obvyklý, daleko čteněji se městská obec obracela na měšťany (místní i cizí) anebo Židy. Poddaní tak evidentně nemohli s odběrem velkostatku spojovat svou existenci tak, jak se to dělo na jiných panstvích.⁴⁸ Zájemce o své produkty ovšem často nacházeli přímo ve vsi mezi svými sousedy z řad domkářů a chalupníků, spíše výjimečně vznikla možnost prodat obilí projíždějícím handlířům. Dominantními obilninami bylo žito a oves, jen v úrodnějších vsích se mohla recentně prodávat pšenice a ječmen.⁴⁹ Toliko doplňkově a zcela samozásobitelsky se pěstovalo zelí, hrách a len, jehož zpracování bylo především na Šumavě častým zdrojem přivýdělku.⁵⁰

Omezené možnosti rostlinné výroby v sušických poddanských vsích vylepšoval chov dobytka, i když záleželo na tom, kolik bylo při vsích přiměřeno pastvin a luk.⁵¹ Že právě lukám poddaní přikládali klíčový význam, naznačuje jejich připomínkování výnosů josefského katastru před zavedením berní a urbaniální reformy v roce 1789. Téměř všechny do protokolu zaznamenané námítky z vesnic na panství byly cíleny na výnos luk a jen několik (z Dobruška) se dotklo i polí.⁵² Pokud jde o výměru luk a pastvin, byly hodnoty berní ruly a tereziánského katastru jen málo přesné.⁵³ Mnohem použitelnější údaje vyplynuly z geometrického měření pro potřeby raabizace (1779–1782), zachycujícího rustikál těsně před touto reformou, a z josefského katastru (1785). Pokud výsledky obou měření postavíme k sobě, problematizuje jejich komparaci odlišná strukturalizace půdy, markantní zvláště v kategorii porostlin, pastvin a lesů.⁵⁴ Pokud se pustá a neplodná půda (*Gestrüpp*), jejíž evidence se jeví (alespoň jak ukázaly enormní odlišnosti u pastvin při poplužních dvorech) ve starších katastrech jako velmi nedostatečná, dala využít v podstatě jedině pro pastvu, lze ji bez větších námitek ztotožnit s pastvinami. Problematičtější je ovšem odlišení porostlin a lesů. Mezi nimi nevedla zdaleka ostrá hranice.

46 Záleželo na úrodnosti dotyčné lokality (prostor) a momentální situaci (čas) – kupř. vyšší množství obilí se prodávalo, pokud se platila peněžní feudální renta. Např. na konci 19. století prodávali obyvatelé Kadešic zhruba třetinu všeho vypěstovaného obilí (*Výsledky šetření (agrární anketa) poměrů hospodářských i kulturních zemědělského obyvatelstva v království Českém v letech 1898–1900*, s. 472), byť je třeba počítat s tím, že se díky zemědělské intenzifikaci v průběhu 19. věku vytvářely větší přebytky než předtím.

47 Z Prácheňského kraje dodávaly obilí do Prahy až vsi ležící severně od Písku. Srov. Milena BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, *Zásobování Prahy obilím v 18. století ve světle tereziánského katastru*, PSH 24, 1991, s. 84.

48 Prodej obilí vrchnosti byl hlavním zdrojem příjmů poddaných panství třeboňského: Jaroslav ČECHURA, *Kooperace i konkurence: Třeboňsko 1700 (sociální interakce selského a vrchnostenského hospodářství)*, JSH 82, 2013, s. 101.

49 Výstižně situaci charakterizovaly odpovědi na Eichlerův dotazník v roce 1825 – ve všech vsích se pěstovaly všechny čtyři druhy obilí, pouze Humpolec a Platoř kvůli chladnějšímu počasí vysévaly jen žito a oves (Archiv Národního muzea, řada G – Eichlerova sbírka, karton č. 31, Sušice).

50 Zprávy o pěstování lnu na sušickém panství jsou až z první poloviny 19. století. Pro pěstování a zpracování lnu na Šumavě srov. J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Achter Band, Prachiner Kreis*, s. XL–XLI; H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald*, s. 104–111.

51 Např. ještě na sklonku 19. století se v Kadešicích zdůvodňoval nižší počet chovaného dobytka nedostatkem krmení (*Výsledky šetření (agrární anketa) poměrů hospodářských i kulturních zemědělského obyvatelstva v království Českém v letech 1898–1900*, s. 468). H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald*, s. 86–91.

52 NA Praha, Urbaniální smlouvy, inv. č. 660, karton č. 139.

53 Podle Josefa PEKĀŘE, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 276–277 pro převod počtů vozů na plošnou míru vynechal otavy (počítal jich na jednu třetinu sklizně) a vycházel z vozů sklizně sena, kladl rovnítko mezi vůz sena a plošný strych.

54 K tomu V. VONDRUŠKA, *Základní rysy zemědělské výroby v Čechách v letech 1781–1848*, s. 13–14.

Tab. č. 47: Struktura rustikálu ve vsích panství města Sušice v předvečer Raabovy reformy podle výsledků geometrického měření (1779–1782)

Lokalita	Pole	Zahrady	Louky	Pastviny	Pustiny	Lesy	Σ
Dolnorakouské čtv. sáhy							
Dobršíň	877 152	14 716	168 262	199 532	223 079	226 928	1 709 669
Dvorec	71 508	1079	14 663	20 283	2175	10 064	119 772
Hartmanice
Humpolec	173 109	5262	143 931	55 376	100 969	250 041	728 688
Chmelná	454 504,5	4277	128 999	62 130	64 111	189 012	903 033
Kadešice	620 286	13 804	312 324	70 410	294 367	181 918	1 493 109
Platoř	297 343	10 198	150 325	81 151	41 345	225 656	806 018
Podmokly	442 948	8144	190 883	77 139	82 801	157 644	959 559
Σ	2 960 364,5	57 480	1 121 456	576 644	785 850	1 219 194	6 719 848

Pramen: SOkA Klatovy, AMS, sign. 358, „Geometrische Realausmessungs-Tabell A (der eingekauften eigenen Rustikal Gründe, die jeder schon ehehin besessen hat) bey der königlichen Stadt Schittenhofen angehörigen Dorffschaften“. **Poznámka:** Hodnoty pro Hartmanice nejsou známy, protože tam neproběhlo měření.

Tab. č. 48: Struktura rustikálu ve vsích panství města Sušice podle josefského katastru (1785)

Lokalita	Pole	Lada	Zahrady	Louky	Pastviny	Lesy	Σ
Dolnorakouské čtv. sáhy							
Dobršíň	746 370	123 009	7 171	169 101	219 306	323 898	1 588 855
Dvorec	71 128	-	-	18 133	19 458	-	108 719
Hartmanice	238 263	39 407	3 356	148 313	185 932	-	615 271
Humpolec	171 100	3 225	4 983	142 813	215 488	192 400	730 009
Chmelná	440 502	7 830	2 483	123 121	135 254	192 110	901 300
Kadešice	643 529	2 648	13 254	283 938	113 585	456 428	1 513 382
Platoř	262 057	25 664	7 653	141 593	189 848	151 739	778 554
Podmokly	441 240	3 481	7 485	186 689	144 993	162 346	946 234
Σ	3 014 189	205 264	46 385	1 213 701	1 223 864	1 478 921	7 182 324

Poznámka: Tabulka eviduje jen poddanský rustikál (tj. nikoliv v roce 1785 již raabizovaný dominikál), přičemž započteny nejsou pozemky cizopanských dílů vsí (u Kadešic a Podmokel).

I když v sumárních hodnotách panuje mezi oběma prameny relativní shoda, jsou kategorie lada/pastviny/pustiny/lesy ve svých výměřích výrazně odlišné, což v případě měření z let 1779–1782 komplikuje exaktnější vyjádření podílu půdy určené k rostlinné a živočišné výrobě formou koeficientu charakteru zemědělské výroby.⁵⁵ Na pevnější půdě jsme u josefského katastru a katastru stabilního.⁵⁶ Hodnoty obou zařazují celé sušické panství do kategorie oblasti s malým rozsahem rostlinné výroby, ovšem české vsi vytvářejí v jeho rámci relativně uzavřenou skupinu, skýtající v rámci místních limitů přece jen perspektivnější podmínky pro obilnářství.⁵⁷ Samotný koeficient je

55 Koeficient definuje V. VONDRUŠKA, *Vliv přírodních podmínek na základní orientaci rustikálního zemědělství v Čechách v 1. polovině 19. století*, s. 83. Počítá se jako podíl rozlohy orné půdy, lad, zahrad (v čitateli) a luk, pastvin a porostlin (ve jmenovateli).

56 Na základě údajů josefského katastru vycházejí následující koeficienty: Dobršíň 2,25; Dvorec 1,89; Chmelná 1,74; Kadešice 1,65; Podmokly 1,36; Platoř 0,89; Hartmanice 0,84; Humpolec 0,5. Stabilní katastr potom vykazuje tyto koeficienty: Chmelná 1,87; Kadešice 1,58; Dobršíň 1,38; Platoř 1,04; Hartmanice 1,01 a Humpolec 0,559. Je však nutné připomenout, že stabilní katastr neodlišuje u katastrálních obcí odlišnou patrimonijní příslušnost (proto neuvádím Podmokly).

57 Na základě hodnot zjištěných raabizačním geometrickým měřením (1779–1782) vycházejí tyto koeficienty: Dvorec 1,95, Chmelná 1,79, Dobršíň 1,50, Podmokly 1,28, Platoř 1,12, Kadešice 0,94, Humpolec 0,59.

však jen ukazatelem, jenž je nutno konfrontovat s lokálními podmínkami. Kupř. fakt, že v Dobrušíně se dobytek nechával pást v lesích či na od vrchnosti pronajaté půdě,⁵⁸ naznačuje, že i zde bylo dobytkařství významnou složkou zemědělské výroby. Stejně tak i v rámci Prácheňského kraje existovala panství, kde sice dosti výrazně převažovala orná půda, avšak přesto tu stavy dobytka překonávaly zemské i krajevé průměry.⁵⁹

Názorným ukazatelem rozvoje živočišné výroby jsou počty jalového dobytka, naznačující úroveň produkce hovězího masa pro trh – v roce 1654 byly stavy jalovic ve všech vesnicích panství vyšší než dojníc, do konce třetí čtvrtiny 17. století (nepochybně následkem hospodářské recese) však došlo k podstatnému poklesu ve prospěch dojníc, jenž se zřejmě až do poloviny 18. století nepodařilo zastavit. V tomto období se chov omezoval na pokrytí vlastní potřeby pouze s doplňkovou distribucí mléčných produktů na prodej. V roce 1734 poddaní chovali celkem 741 kusů skotu (218 tažných volů, 297 dojníc a 226 jalovic), přičemž na jedno jitro orné půdy vycházelo 0,412 kusu, což je hustota de facto stejná či o málo vyšší než v městských poplužních dvorech.⁶⁰ Vyjádříme-li počet dojníc na 100 hektarů orné půdy, dospíváme k číslu 27,57 kusu,⁶¹ jež s ohledem na hodnotu tohoto ukazatele na podhorských panstvích Jindřichův Hradec (32–43 kusy) či Frýdlant (37–57 kusů) sice bylo podprůměrné, avšak přesto sušické panství vydělující od dalších panství níže „v kraji“ a jednoznačně určující jeho výrobní orientaci.⁶² Projevuje se to konečně i na počtech dojníc vzhledem k polím v jednotlivých vsích.⁶³ Určitým paradoxem je, že se v německých vsích navzdory vyššímu podílu luk a pastvin nechovalo v průměru (na 100 obyvatel či jedno poddanské hospodářství) o nic více skotu než v českých vsích vysunutých do kraje.⁶⁴ Očekávali bychom přitom, že nižší výnosnost obilnářství německých poddaných kompenzovali rozvinutějším chovem dobytka. Bylo to totiž větší mírou právě dobytkařství, jež přinášelo poddaným příjem na úhradu finančních břemen. Nešlo o žádné lokální specifikum, obdobně postupovali poddaní i na dalších panstvích v této části Prácheňského kraje.⁶⁵ Jakkoli předbíháme, měly v tomto kontextu zcela specifické podmínky raabizací vzniklé vesnice. Byť se nacházely ve vyšších polohách, byl fond připojených luk a pastvin poměrně nízký. V raabizačních vesnicích Divišov a Rok měli sice tamní dominikalisté 9,3 a 22,3 hektaru luk, dělili se ovšem pouze o 10 hektarů pastvin a neměli žádné

58 V nejurodnějším Dobrušíně podle revizitace tereziánského katastru (1734) tamní hospodáři pásli kromě svých a obecních porostlin (tj. pastvin) ještě na vrchu Ostrá hora, jenž si propachtovali od vrchnosti, a současně, jak se sami přiznali, ještě v obecním lese Svat. Za stejným účelem mohli pro pastvu navíc využít i úhor. Výsledná využitelná plocha tak byla za daných okolností podstatně větší.

59 Kupř. na panství města Písku, kde poměr rustikální orné půdy (vrchnost dosud provozovala pět dvorů ve vlastní režii) k loukám a pastvinám činil 78 : 22, vycházelo podle údajů J. G. Sommera na 100 hektarů orné půdy 49,9 dojnice. Význam dobytkařství pro hospodaření poddaných na tomto panství zdůrazňuje i Vlasta SUKOVÁ, *Rozvoj zemědělské výroby píseckého panství v letech 1781–1848*, ČL 78, 1991, s. 33–37.

60 Jestliže raabizačním měřením bylo zjištěno u dvorů 641 784 sáhů, činil počet skotu na jedno jitro 0,366. Pro rok 1740 to při 880 stryších a 119 kusech bylo 0,277.

61 Plošných strychů rustikálu zjistila revizitace tereziánského katastru 3779,25 strychu, tj. 1077,08 ha. V uvedeném roce poddaní chovali celkem 297 dojníc a 226 jalovic.

62 Eduard MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*. In: *Prameny a studie* 33, Praha 1990, s. 56–57.

	1734	1846
Dobrušín	22,6	19,92
Velká Chmelná	18,9	23,31
Platoř	30,31	28,80
Hartmanice	33,33	48,57 dojníc/100 hektarů

Pro rok 1734 použity údaje z revizitace tereziánského katastru, pro rok 1846 ze stabilního katastru – duplikátu. Jen u Hartmanic je počet dojníc převzat z J. G. SOMMERA, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Achter Band, Prachiner Kreis*, s. 226 (údaje z roku 1837).

64 V Dobrušíně vycházelo ve druhé polovině 17. století (počet obyvatel 1677, počet dobytka 1673) na jednu krávu/ovci 2,75/1,94 obyvatele, v Humpolci 3,51/4,28. V první polovině 18. století (počet obyvatel 1762, počet dobytka 1734) to bylo v Dobrušíně 3,77/3,57 a v Humpolci 5,9/4,42. Srov. poznámku č. 1110 na s. 634.

65 Pro úhradu feudální renty a kontribuce získávali podle tereziánského katastru prostředky poddaní ze statků Chamutice, Kundratice, Kunkovice, Přestanice a Svojsice (A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 264, 274). Stejně tak panství Albrechtice a Kašperské Hory (V. VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v jižních Čechách na konci 18. a v 1. polovině 19. století*, s. 240).

lesy.⁶⁶ Přitom si ve 20. letech 19. století stěžovali, že výnosy jejich polí nepokryjí ani vlastní spotřebu, obilí musejí dokupovat a hotové peníze získávají jediné prodejem dobytka.⁶⁷ Jediným řešením pro ně byly pronájmy půdy od vrchnosti. Dodejme, že ve všech vsích byl vítaným doplňkem hovězího dobytka chov ovcí, který měl v pobělohorském období vzestupnou tendenci díky své rentabilitě.⁶⁸

Ovšem i v chovu tažného dobytka se na území sušického panství projevovaly dílčí diference. V českých vesnicích se pro tah využíval především koňský potah⁶⁹ (nejčastěji pár, jen výjimečně více),⁷⁰ jenž byl výkonnější než volský a zaručoval kvalitnější orbu. Voli se zde vydržovali jen doplňkově pro potřeby roboty⁷¹ a po jejím odstranění se odbourali. Maximálně jednoho koně chovali sedláci platořští a méně humpolečtí, ostatní vesnice neměly koně žádné a pro potah používaly pouze voly,⁷² stejně jako vrchnost ve svých dvorech. Potvrzovaly tak, jak málo se koňský potah využíval v jižních Čechách.⁷³ Chování koně byli menšího vzrůstu bez perspektivy využití pro vyšší plemena.⁷⁴ V celkovém součtu počet potažních koní pokulhával za počtem potažních volů – v roce 1763 konstatovala vojenská konškrupce na panství včetně Hartmanic 115 koní a 152 volů,⁷⁵ v I. vojenském mapování z první poloviny 80. let 18. století se uvádí pro sušické panství 80 koní (ovšem bez Kadešic).⁷⁶ Obdobně koncipovaný, bohužel neúplný soupis z roku 1833⁷⁷ eviduje koně opět jen u sedláků ve Velké Chmelné. Nově vzniklé raabizační vesnice (včetně Malé Chmelné) potvrdily zvyklosti německých vesnic a chovaly na potah jediné voly. Pochopitelně, že mohlo docházet k momentálním výkyvům.⁷⁸ Ještě v polovině 19. století však katastrální komisaři charakterizovali obvyklou strukturu chovu dobytka na průměrné zemědělské usedlosti poměrně jednoznačně.⁷⁹

66 Srov. poznámku č. 1056 na s. 623–624.

67 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103.

68 V. VONDRUŠKA, *Základní rysy zemědělské výroby v Čechách v letech 1781–1848*, s. 45–46.

69 Pouze o koňském potahu mluví podkomořská instrukce z roku 1750 (SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, pag. 70). Chov koní je ještě na konci 19. století běžný např. v nedalekém Strašíně (*Výsledky šetření (agrární anketa) poměrů hospodářských i kulturních zemědělského obyvatelstva v království Českém v letech 1898–1900*, s. 468).

70 Nekoreluje to zrovna se stížností sušické městské rady, že pokud poddaní jedou na foršpan s koněm, nezbyvá jim již žádný pro robotování (SOKA Klatovy, AMS, sign. 35, radní protokol 1744–1746, fol. 151r–151v).

71 Přitom právě v jižních Čechách bylo množství koňských potahů ještě nižší než celozemský průměr (zhruba 2x více tažných volů než koní pro celé Čechy, zatímco v jižních Čechách 5–6x více). Srov. V. VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v jižních Čechách na konci 18. a v 1. polovině 19. století*, s. 232, 239.

72 Lze tak usuzovat již z nedatovaného soupisu (konec 17. století) v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., jenž přetiskují Kajetán TUREK – Václav HOFMAN, *Počet koní ve vesnicích král. města Sušice r. 1740 a dnešní chov koní na Sušicku*. In: Městské museum v Sušici. Ročenka městského musea a zemědělského oddělení za rok 1932, Sušice 1932 (= Publikace Městského musea v Sušici, 8), s. 10–13.

73 A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 273–274; V. VONDRUŠKA, *Zemědělská výroba na rustikálu v jižních Čechách na konci 18. a 1. polovině 19. století*, s. 232, 239.

74 Srov. relaci sušické městské rady prácheňskému krajskému úřadu z 8. října 1763 (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 34) i celkovou charakteristiku koní na poddanských hospodářstvích Prácheňského kraje v relaci dvorské válečné rady císařovně Marii Terezií z července 1771 (J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIX. Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779*, č. 238, s. 494). O ní v tomto kontextu více Josef KŘIVKA, *Zpráva dvorské válečné rady z roku 1771 a její výpovědní hodnota jako pramene o dědickém právu k poddanské nemovitosti v Čechách*. In: Jana Pšeničková – Olga Roháčková – Jiří Šouša (red.), *Posláním zemědělsko-lesnický arcivévř a agrární historik*, Praha 2006, s. 649–664.

75 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 34, „*Haupt-Consignation über die in obigen Creys anfindliche Herrschaften, Güter, Städte, Märkte, Dorfschaften, Häuser, Closter, Familien und Seelen, dann über das jeder Orten haltende dienstbahre Zug-Vieh.*“

76 Dvorec 2 koně, Hartmanice 7, Velká Chmelná 21, Dobršín 28, Podmokly 22, Humpolec a Platoř bez.

77 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

78 Např. v roce 1797 se poddaní z Kadešic dohodli s vrchností, že namísto připřeží budou platit v penězích 45 kr. za jednu fůru, neboť nemají koně a nacházejí se dosti daleko od města (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3). Mladší zprávy však omezený chov koní potvrzují: *Výsledky šetření (agrární anketa) poměrů hospodářských i kulturních zemědělského obyvatelstva v království Českém v letech 1898–1900*, s. 468.

79 NA Praha, Stabliní katastr – duplikát, elaboráty „*Catastral-Schätzungs-Elaborat*“, § 4:

	koně	volí	dojnice	jalový	ovce	vepři	kozy
Červené Dvorce	2	-	4	3	5	4	-
Divišov	-	2	2	1	2	1	-
Dobršín	2	-	4	3	8	3	-
Kadešice	2	2	6	4	2	2	-

Tab. č. 49: Počet chovaného dobytka v poddanských vsích města Sušice (1654–1734)

Lokalita	Koně	Voli	Krávy	Jalovice	Ovce	Vepři	Kozy	Koně	Voli	Krávy	Jalovice	Ovce	Vepři	Kozy
1654							1673							
Bohdašice	-	17	20	36	8	3	.	-	8	9	4	-	-	-
Dobříšín	6	49	41	72	108	58	.	21	28	36	20	51	13	8
Dvorec	-	18	20	22	64	17	.	-	16	18	2	6	2	-
Chmelná	-	47	44	54	110	40	.	5	32	26	9	36	10	4
Kadešice	3	63	64	95	136	71	.	15	38	41	16	50	14	2
Podmokly	9	37	34	64	101	42	.	13	28	33	16	20	13	4
Hartmanice	10	36	69	79	15	2	.	15	24	40	20	19	11	7
Humpolec	-	20	19	17	15	4	.	-	18	17	2	14	-	-
Nuzerov	-	16	19	28	-	3	.	1	14	15	4	10	1	4
Platoř	-	9	13	11	-	4	.	-	34	23	6	14	5	3
Pr. Krušec	-	14	15	15	6	9	.	-	8	7	8	-	-	-
Rajsko	-	14	13	19	-	-	.	-	6	7	4	-	-	-
Σ	28	340	371	512	563	253	.	70	260	272	111	220	69	32
1713							1734							
Dobříšín	28	30	55	32	69	11	7	27	32	54	27	57	-	16
Dvorec	-	8	12	11	12	2	-	-	12	17	24	14	5	-
Chmelná	25	18	35	36	62	12	2	20	26	34	24	51	13	-
Kadešice	22	49	55	38	89	14	5	30	42	50	41	91	21	2
Podmokly	17	22	32	21	44	9	4	19	26	35	26	47	-	13
Hartmanice	11	34	49	39	15	2	5	14	36	61	45	20	-	9
Humpolec	1	18	29	22	25	-	-	-	20	21	14	28	-	-
Platoř	5	28	27	22	42	3	3	10	24	25	25	40	-	11
Σ	109	207	294	221	358	53	26	120	218	297	226	348	39	51

Pramen: NA Praha, Berní rula, inv. č. 39, revizitace berní ruly – Prácheňsko; tamtéž, inv. č. 2501, st. sign. 30, karton č. 751 (poddanské vsi města Sušice).

Lze vysledovat i další souvislosti, které české vsi prokazují jako bohatší. Ač byly vysunuty více do kraje a odlesněné krajiny, vlastnili tamní hospodáři korporativně jako obec anebo individuálně lesy (berní rula uvádí 30,75 leče) a porostliny (87 strychů). V 18. století v této držbě nebyli až na výjimky nijak omezováni, což nebylo běžné. Poddaným vlastnictví lesů usnadňovalo živobytí tím, že nemuseli nakupovat dřevo z vrchnostenských lesů, což se mnohde stávalo kamenem úrazu ve vzájemných vztazích, a měli i lepší příležitost pro pastvu. Ze sušického panství máme naopak zprávy, že město od poddaných (byť s ohledem na možnosti plavení dřeva z Královskému hvozdu jen omezeně) dřevo nakupovalo, paradoxně ovšem od obyvatel německých vsí.⁸⁰ Existence poddanských lesů překvapovala i vizitační komisaře v roce 1734, kteří si je nechali ještě speciálně přeměřit profesionálním zeměměřičem. U Dobříšína zjistil 35 strychů obecního lesa zvaného Svat, 18 strychů lesa individuálních hospodářů a 104 strychů 3 větele porostlin vhodných k pastvě, přičemž tyto lesy hodnotil jakožto mladý smrkový a jedlový porost. Obecní dobršínský les prý

Malá Chmelná	-	2	2	1	2	1	-
Platoř	-	4	5	-	4	2	2
Podmokly	2	-	5	4	4	2	-
Rok	-	2	3	2	2	1	-
Sušice	2	-	4	2	-	2	-
Velká Chmelná	2	-	3	1	4	2	-
Vrabcov	-	2	2	-	2	1	-

80 1749 „za 68 sáhů od Němcův platořských a humpoleckých koupěného dříví, sáh po 30 kr.“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1749); 1751 „z Platoře od Pauknera 4 sáhy březového po 30 kr.“ (tamtéž, hlavní účet za rok 1751). Podle frekvence by se zdálo, že zájem o dříví od poddaných v průběhu 18. století postupně klesal.

poškozovala voda.⁸¹ V Kadešicích zjistil 25 strychů lesa a dalších 11 str. porostlin. První přesnější údaje o rozloze lesů v podstatě kladly mezi dominikální a rustikální lesy rovnítko – v roce 1785 poddanské lesy vykazovaly výměru 975 jiter 30,5 čtv. sáhu. Ve Dvorci se u jedné usedlosti nacházely dva rybníčky, revizitace berní ruly je však vyhodnotila jako „*pustý a skopany*“. U vsí německých berní rula lesy nezjistila, tereziánský katastr toliko u Humpolce hovoří o sedmi stryších smrkového a jedlového lesa. Raabizační geometrické měření ovšem zachytilo v obecním majetku obou vesnic větší plochy vysokého lesa (*Schwarzwald*) i drobnější úseky březového lesíka (*Birkenwald*), roztroušeného i poskrovnu v majetku individuálních hospodářů. Příznávají je potom též josefský se stabilním katastrem. Zda je zamlčení lesů v berní rule a tereziánském katastru toliko důsledkem nedokonalého měření,⁸² je otázkou, zvláště pokud komisaři lesy u českých vesnic nepřehlédli.

Není vyloučeno, že odlišné ekonomické milieu českých a německých vesnic mohlo vytvářet diference i v dědickém právu. V českých vesnicích totiž byl oproti běžné praxi v dědickém právu⁸³ upřednostňován jako následník usedlosti (nej)starší syn, zatímco v Humpolci a Platoři to byl syn (nej)mladší. Jen stěží mohlo kořeny tohoto jevu ovlivnit městské právo,⁸⁴ navíc známé analogie z jazykově německých oblastí Čech naopak naznačují, že dědili zpravidla nejstarší,⁸⁵ kdežto v českých nejmladší. Před vydáním státního regulativu roku 1787 se však jako podstatný faktor přijímal i prostý fakt, zda syn zůstával v rodičovské domácnosti a pomáhal na usedlosti.⁸⁶

Podrobnější vhled do geografického, demografického a ekonomického charakteru sušického panství dovoluje formulovat závěr, že nešlo zdaleka o homogenní útvar. Teritorializace jediného, byť ne natolik rozsáhlého feudálního útvaru, na bohatší „český sever“ a chudší „německý jih“ je důležitým momentem, bez jehož zohlednění by výkladová linie následujících kapitol byla plošší a více odcizená realitě. Vysvětluje především chování městské vrchnosti při zapisování úvěrů, výběru částí panství nejvhodnějších k prodeji a celkovou koncepci vrchnostenské politiky. Platoř s Humpolcem posloužily k prvnímu úvěru v polovině 17. století společně s poplužními dvory v Divišově a Vrabcově pro Adama Rozacína ml. z Karlsperka. Ve druhém případě byl zastaven Humpolec v roce 1739. V 60. letech 17. století této vsi dokonce hrozil odprodej, ale na doporučení podkomořího zůstala. Mizivá rentabilita evidentně stála na pozadí prodeje Prostředního Krušce, Rajska a Nuzerova v roce 1684. V Nuzerově hospodařilo šest sedláků a tři chalupníci, ale neplatili „pro velkou chudobu“ již mnoho let žádný poddanský úrok, podobně v Prostředním Krušci, kde navíc tamní čtyři sedláci hospodařili s nájemními potahy. Pro špatné poměry neplatili úrok ani tři sedláci a jeden chalupník v Rajsku.⁸⁷

7.2 Správa poddaných

„*Lidi poddané spravovati a od nich peníze gruntovní, závdavky, vejrunky a jiné těm podobné důchody vybíratí a přijímati, je řídití, zapisovati, jest práce (ač se nezdá) jedna z předních a nejtěžších,*“ zaznamenal v roce 1618 sušický primas a bývalý mistr na vysokém pražském učení M. Adam Rozacín z Karlsperka za účelem náležitého a důstojného uvedení instrukce pro úředníky nad

81 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích.

82 A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 210.

83 Eduard MAUR, *Das bäuerliche Erbrecht un die Erbschaftspraxis in Böhmen im 16.–18. Jahrhundert*, HDem 20, 1996, s. 106.

84 *Práva městská Království českého. Edice s komentářem*, Praha 2013, s. 197, čl. F LIV. Srov. Vilém KNOLL, *Intestátní dědická posloupnost v českém středověkém právu zemském a městském*, Časopis pro právní vědu a praxi 2012, č. 3, s. 235–244.

85 Na základě výsledků studia H. H. Dontha pro Rokytnici nad Jizerou a Harrachov (Hans H. DONTA, *Rochlitz an der Iser und Harrachsdorf in der frühen Neuzeit. Quellen zu Herrschaft und Alltag in einer ländlichen Industriesiedlung im Riesengebirge*, München 1993) E. MAUR, *Das bäuerliche Erbrecht un die Erbschaftspraxis in Böhmen im 16.–18. Jahrhundert*, s. 111–112. Srov. ještě H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald*, s. 218–219.

86 Michael MITTERAUER, *Sozialgeschichte der Jugend*, Frankfurt am Main 1986, s. 99. Na podkladě konfrontování soupisů poddaných podle víry a gruntovních knih H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald*, s. 219.

87 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 27/7, taxa vesnic z roku 1684.

poddanými. K pochopení správného přístupu úředníkům připomínal: „*Poddaným lidem a zvláště sirotkům a vdovám aby se v tom od žádného neubližovalo a křivda nečinila, jest v tom zvláštní vůle boží, jakž napsal Mojžíš v druhých v kap. 22 a Syrach v kap. 35. A poněvadž sirotci rodičův a vdovy manželův nemají, k komu se tehdy v potřebách svých utíkati mají nežli ku pánům svým aneb k ouředníkům jich?*“⁸⁸

Pozornost, jakou věnoval nejvzdělanější sušický měšťan své doby otázce správy poddaných, názorně ilustruje, jaká důležitost se již na sklonku předbělohorské doby přisuzovala poddanské otázce obecně. Úsilí, jaké měšťané vynakládali do získání svých bývalých vesnic z alodifikovaného panství hradu Kašperka i do dalšího rozšiřování panství (též za cenu využití úskočných manévřů), tomuto zjištění neodporuje. Připomeneme-li, že v zakoupených vesnicích nebyly žádné fungující vrchnostenské režijní provozy, musela kupující motivovat hlavně vidina silícího významu a vlivu aplikací svých vrchnostenských pravomocí na stále větší počet poddaných a rostoucí výnosy z feudální renty.

Samotný mechanismus péče a výkon správy nad městským panstvím, potažmo poddanými, zůstává pro předbělohorskou Sušici značně nejasný. Nedochovaly se žádné účty a zmínky v městských knihách jsou jen marginálního rázu. Podle analogií s jinými městy a s přihlédnutím k pozdějšímu vývoji se však můžeme pokusit alespoň o naznačení základních vývojových tendencí.⁸⁹ Za exemplární příklad jedné možné varianty mohou posloužit Domažlice, pro které se dochovala kniha městských počtů z 1523–1524.⁹⁰ Vrchní dozor nad městským hospodářstvím tu měli dva úředníci (důchodníci), volení konšely a obecními staršími. Vedli hlavní počet a každý měsíc jej předkládali ke kontrole. Podřízeni byli purkmistrům. Počet nemohli vynášet z radnice a také nahlížení do něj bylo omezené. Těmto dvěma úředníkům podléhali správci jednotlivých důchodů – ke každému důchodu byli volení dva. I oni mohli mít a často měli své vlastní počty, z nichž činili každý týden vyúčtování důchodníkům. Mimo stála správa berně – k jejímu vybírání a účtování se volili berníci. Konečné vyúčtování se odbyvalo před městskou radou a za přítomnosti podkomořího. O správě poddanských vesnic není nic bližšího známo, kniha počtů nezaznamenává žádné příjmy a vydání z nich, což svádí k hypotéze, že měly vlastní úředníky a oddělené účtování. Domažlický příklad tedy naznačuje, že obecní hospodářství, berně a zřejmě i poddané spravovali odděleně ad hoc volení úředníci, stojící mimo městskou radu.

Druhá a nepochybně běžnější varianta přiznává hlavní kompetence v péči o městskou ekonomiku primasovi.⁹¹ Blíží se mu také sušická situace počátku 17. století: podle dochovaných zpráv tu tehdy primas oficiálně zastřešoval veškeré obecní hospodářství včetně poddaných. V letech 1603–1620 připadla tato funkce s výjimkou pěti let právě zmíněnému M. Adamu Rozacínovi z Karlsperka (jen v roce 1606 ho zastoupil Jiří Xenofil a v letech 1609–1613 Jiří Kabát), jehož stopa je v hospodářské agendě i při míře dochování jednoznačně čitelná právě jeho instrukcí z roku 1618, zapsanou do nově založených *Register příjmů a vydání [...] z gruntův poddaných k městu Sušici náležejícím* z let 1618–1627. Adam Rozacín na titulním listě naznačuje, že před založením register panovaly v přijímání peněz od poddaných zmatky: „*Prve předtím nic jsem se toho nedotýkal, nepřijímal a nevydával; ale někteří, i když jsem byl k tomu volen, předce se toho ujímali a vejrunky od poddaných přijímali*“. Hodlal je odstranit nepochybně právě jejich založením po vzoru poddanské evidence pražského vysokého učení, kterou jako rektor dočasně vedl (i když s jistou formou evidence musíme pochopitelně počítat i před Rozacínem). Registra zakládal, jak sám poznamenal, v nelehké době počínající války. Kniha se s odvoláním na Černobýlovu *Jinou kratší zprávu* dělí do dvou oddílů – v prvním se uvádějí příjmy a vydání pro jednotlivé poddanské usedlosti formou krátkých větných zápisů (příjmy – vejrunky, vydání – vyplácení sirotčích peněz,

88 Text je vlastně instrukcí pro úředníky nad poddanými. Zapsána je v SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/49, kniha příjmů a vydání 1618–1622, pag. 159–161, otiskli ji Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *M. Adam Rozacín z Karlsperka. Nové zprávy o něm, které v městském museu sušickém sebral Dr. V. J. Nováček*, ČČM 71, 1897, s. 540–543 a Kajetán TUREK, *Mistr Adam Rozacín z Karlsperka*. In: Almanach vydaný „Práchní“ k Husovým slavnostem v Sušici, v červenci 1923, Sušice 1923, s. 16–35.

89 Zdeněk MARTÍNEK, *Hospodářství a správa královských měst podkomořských v Čechách v letech 1620–1784*. In: *Z pomocných věd historických X. Městská diplomatika a správa v českých zemích do druhé světové války*, Praha (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, 1992), s. 101–106.

90 Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Hospodářství města Domažlic v první polovině XVI. století*, ČSPS 64, 1956, s. 46–56.

91 Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl první*, Praha 1890 (=Musejní spisy, 163), s. 680–684.

dědických podílů apod.), v druhé se opakují jen vydání.⁹² Ze stručných zápisů lze vysledovat i vlastnické změny usedlostí, byť jen v krátkém časovém úseku. Z dochovaných úředních knih vrchnostenské provenience je druhou nejstarší, předchází ji pouze gruntovní kniha poddanských vesnic z let 1584–1635 (i ona na prvním listě cituje Černobýla), založená po odkoupení vesnic z komorního panství hradu Kašperka.⁹³

Primasova pozice v městské ekonomice byla dominantní, nebylo však zcela reálné, aby prováděl veškerý dozor sám. Na prvním místě tu byla vrchnostenská jurisdikce, která se vykonávala při radních sezeních za účasti celé městské rady a purkmistra. Poddaní před „panem purkmistrem a pány“ vznášeli hlavně záležitosti sporného a nesporného soudnictví (svolení se směny nemovitostí, řešení pozůstalostí a drobných sporů, odhady nemovitostí), rozhodovalo se zde o výhostech apod. Pro další dozor měl primas nejpозději od konce 16. století k dispozici jako své prodloužené ruce subdelegované úředníky (podúředníky), kteří se nejčastěji rekrutovali z řad konšelů či obecních starších. Jejich první kompletní výčet je až z roku 1638,⁹⁴ fragmentárně o nich ale máme zprávy i dříve. V ideálním případě se obměňovali každoročně po vysázení nových konšelů podkomoňským úřadem. Reálně však zřejmě docházelo k jisté stabilizaci v těchto funkcích. Svou činností pokrývali jak správu majetku městské správy v užším slova smyslu (úředníci nad záduším, školou, kašnami, vodák apod.), tak i jednotlivá hospodářská odvětví přesahující do sféry vrchnostenské (polesný, hajní, fišmistří, úředníci nad mlýny, sýpkami, cihelnou, vápenicí apod.). V našem kontextu je mimořádně důležitý zejména podúřad úředníků nad poddanými, doložený již v letech 1598, 1601, 1615 a 1634.⁹⁵ V roce 1638 ho vykonávali dva konšelé.⁹⁶ Pravomoc úředníků nad poddanými pravděpodobně nebyla výkonná, pro okruh své činnosti sestavovali toliko účty (jejich účetní činnost je ovšem bezpečně doložena až z pobělohorské doby) a fungovali jako primasův poradní a výpomocný orgán. Ve spolupráci s vesnickými rychtáři prováděli oceňování poddanských nemovitostí,⁹⁷ dohlíželi na majetkové transfery, přijímali a vydávali vejrunky, dědické podíly apod.

Kooperace primasa s úředníky nad poddanými a výkonná pravomoc městské rady ponechávala jen minimální prostor výkonu pravomocí ze strany městské obce, byť právě ona byla ztělesněním korporativní vrchnosti. V sušickém případě jde bohužel pouze teoretizovat, pramenná základna k tomuto problému není sdílná a neumožňuje zevrubnější sledování tohoto fenoménu. Jak bylo zmíněno, ke spolupráci se přizývali toliko obecní starší. Angažmá shromážděné obce si při běžné agendě prakticky nelze představit, mnohem pravděpodobněji bylo možné při skutečně klíčových rozhodováních. Jak naznačují relace z 18. století, dělo se tak kupř. při prodeji či koupi pozemkového majetku.

Do tohoto správního systému zasáhly po potlačení stavovského povstání sankce Ferdinanda II. Jediným správcem obecního hospodářství a zkonfiskovaných venkovských statků se stal císařský rychtář s povinností revidovat, rozvrhovat obecní příjmy a vydání a posílat české komoře příslušné zprávy. Bylo by logické, že se jeho kompetence vztahovaly rovněž na poddanskou agendu, ale z období 1620–1628 máme doloženo, že v řadě záležitostí nadále figurovala městská rada⁹⁸ a také

92 „Ačkoli v prvních registrách vdání podle příjmův sou poznamenána, ale tuto se obzvláště sama vydání opakují a v příčině dvorů Machovského v Dobřšíně a Nového aneb Nedlovského v Kačicích na nemalé se vystavují ta vydání, kteráž v prvních dostavená nejsou.“ (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/49, kniha příjmů a vydání 1618–1622, pag. 165).

93 SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/47, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635.

94 Podrobně se touto otázkou zabývá Jan LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 II*, MZK 44, 2009, s. 139 a násl.

95 Poprvé jsou zmiňováni v roce 1598 v souvislosti se oceněním usedlosti v Dobřšíně (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/47, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, pag. 43–44), později průběžně (tamtéž, fol. 144). Srov. ještě tamtéž, sign. sign. (T) Sušice I, registra památná 1550–1628, fol. 206r a J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 II*, s. 163, poznámka č. 100.

96 SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/51, manuál purkmistrovského úřadu 1636–1640, fol. 59v.

97 „Léta Páně 1703 dne 5. Aprilis, tj. za primasství pana Fabiána Gregoriadesa s dobrým zdáním páňův ouředníkův nad poddanými jen tento dvůr Pánkovský vrchnostensky prošacován a postoupen“ (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 45, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1678–1752, pag. 249).

98 Z let 1621–1628 je zachycena řada soukromoprávních záležitostí poddaných (včetně prodejů nemovitostí) řešených před purkmistrem a radou a s jejich svolením (SOkA Klatovy, AMS, gruntovní kniha poddanských vesnic 1584–1635, pag. 292, 294, 310, 320, 324, 334). 25. července 1625 císařský rychtář, purkmistr a rada žádali Kašperskohorské, aby jim propustil „na grunty naše“ Alžbětu Veitzovou, kterou si chce vzít za manželku

poddaní sami nepřestávali Sušické považovat za svou vrchnost.⁹⁹ Zdá se tak, že vrchnostenské pravomoci městu zůstaly a pouze příjmy ze statků plynuly mimo městský důchod (tak by šlo interpretovat i spojení „*užívání statků*“, o které Sušičtí žádali v roce 1625 Lobkowicze). S navrácením venkovských statků v roce 1628 byla vydána 11. května instrukce, která opět svěřovala obecní hospodářství do rukou městských rad, ale nařizovala stanovit ad hoc pro jeho správu úředníky stojící mimo městské rady a kontrolované císařským rychtářem a primasem. Jejich jména z dobových pramenů nevystupují a v rozporu s nimi je také výčet subdelegovaného úřednictva z roku 1638. Je však možné, že činnost těchto specializovaných úředníků spočívala především ve vedení hlavních důchodenských účtů, vypracovávaných na podkladě účtů dílčích od subdelegovaných úředníků. V každém případě se tak nedělo na úkor primasa, který na přelomu 40. a 50. let vedl klíčová jednání o oddlužení města a měl hlavní slovo i v dalších otázkách hospodářské agendy. Primas si tak získal svou předválečnou pozici a úředníci fungovali jen přes účetní agendu (jmenovitě se s nimi setkáváme až ve druhé polovině 17. století: 1652 Adam Hanka, 1693 Hans Michael Huck, 1694 Matyáš Heiss, Samuel Alois Huttary). Z logiky věci ovšem primas byl opět jen zastřešujícím nadřízeným obecního hospodářství a jednotlivé oblasti měly své subdelegované úředníky. Porovnání stavu z roku 1638 s dalšími dochovanými seznamy z let 1659–1662 a 1677–1692 nás v tomto směru utvrzuje. Úředníci nad poddanými jsou opět pravidelně doloženi. V pobělohorském období je jejich počet i složení nepravidelné. V letech 1659 až 1662 jimi byli primas, konšel a obecní starší, 1663 jen primas a konšel,¹⁰⁰ 1677–1678 konšel, 1679 primas a dva konšelé, 1680 primas, dva konšelé a obecní starší, 1681–1685 primas, konšel a dva obecní starší, 1686 dva konšelé a dva obecní starší, 1687–1692 primas, konšel a dva obecní starší.¹⁰¹ Je zřejmé, že stabilní jádro úředníků tvořil vždy primas a jeden konšel. Vedle nich ovšem paralelně v letech 1677–1692 existoval samostatně „úředník nad poddanými“. Jeho pozice vůči výše zmíněným úředníkům je nejasná. Od roku 1677 do roku 1681 fungoval samostatně, později mu přibyla funkce dozoru nad obecními sýpkami. 30. září 1692 byl do této funkce „ouředníka nad sejkami a poddanými obecnými“ jmenován Václav Bavorovský, jenž se objevuje i mezi „ouředníky nad poddanými“ v čele s primasem.¹⁰² Ukládalo se mu, aby „*hleděl svý počty pilně zhotovovati a cedule měsíčně skládati, za druhé aby na obecním koní k dělání robot pilně dohlížel, na něž se obrok dávatí bude, jako i také na píci má dobrej pozor dáti, i také aby na poddaný přísnejší se ukazoval.*“¹⁰³ 29. ledna 1694 předával „*správce*“ Václav Baborovský agendu „*přístupujícímu hejtmanu*“ Samuelu Aloisi Huttarymu.¹⁰⁴ Nebyly do ní zahrnuty jen příjmy z dvorů a poddanská agenda, ale i účtování kontribuce – nejen od poddaných, ale i všech obyvatel města.

Se zřízením instituce hospodářských správců (doplněných od roku 1708 o inspektora s konzulenty) v roce 1705 funkce městského správce (hejtmana) zanikla. Komise pro povznesení měst mohla tyto změny zdůvodnit i tím, že za situace, kdy i v městské radě uměli psát pouze čtyři osoby, byl výkon nekompetentní. Správci vedle totálního ovládnutí důchodenské účetní agendy měli rozhodovací pravomoci i v oblasti obecního hospodářství (dohled nad polním hospodářstvím, dobytkářstvím a ovčínem) a tedy i poddaných, zatímco faktický dohled nad rostlinnou a živočišnou výrobou měl purkrabí.¹⁰⁵ Po jmenování hospodářských inspektorů a konzulentů se všechny poddanské záležitosti probíraly v rámci schůzek hospodářské konference (v pozdějších letech nazývané hospodářská kancelář). Vydávala svolení na transakce nemovitostí a podle potřeby do

platořský Prosser (SOkA Klatovy, Archiv města Kašperské Hory, katalog, číslo 3454).

99 14. května 1621 se poddaný z Kadešic označoval jako „*Pavel Kačírek ze vsi Kačic, poddaný dědičný pana purkmistra, pánův města Sušice*“ (SOkA Klatovy, Archiv města Kašperské Hory, katalog, číslo 3448).

100 SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 25r–26r, 71v–73v, 130v–132r, 183r–184v, 220r–221v.

101 SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 165, manuál purkmistrovského úřadu 1677–1694, fol. 3r, 9r, 19r, 29r, 37v, 45r, 53r, 64v, 73r, 80r, 88v, 93r, 97r, 102r, 108v, 117r.

102 SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 165, manuál purkmistrovského úřadu 1677–1694, fol. 116r, 117r.

103 SOkA Klatovy, AMS, sign. 33, radní protokol 1690–1709, fol. 61r.

104 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV.

105 Zpočátku se tak tituloval sám hospodářský správce, ale v letech 1709–1710 je v této funkci doložen Šimon František Hajkl a v letech 1712–1714 Ludvík Pretlík. Podle dochovaných pramenů např. přijímal od venkovanů mýtní oves.

nich aktivně zasahovala,¹⁰⁶ povolovala stavby domů,¹⁰⁷ jmenovala a odvolávala představitele vesnické samosprávy (rychtáře a konšely), řešila robotní záležitosti apod. S posilováním pozice hospodářského inspektora za primátorství Matyáše Ignáce Grübla však docházelo k pozvolnému restaurování předchozí situace, takže se nakonec zdálo, že tato rozhodnutí vyplývají z titulu primasa.¹⁰⁸ Důležitější záležitosti, jakými bylo propouštění z poddanství, svolování ke sňatku či k učení se řemeslu ovšem nadále příslušely městské radě.¹⁰⁹ Tato práva jí nebyla odňata ani za doby arendy obecního hospodářství v letech 1753–1771, jak vysvědčují ustanovení v pachtovních smlouvách. Sami konšelé však arendátorům část těchto kompetencí ilegálně přenechávali.¹¹⁰ V těchto letech zanikl vlastní institut hospodářských správců, důchodenské účetnictví připadlo některému z měšťanů. Od roku 1771 bylo správcovství obnoveno, ovšem opět jen pro účely účetní. Neotřesitelnou kompetenci nad poddanými měl hospodářský inspektor, jemuž s přibývajícemi patenty a reformami v poddanské oblasti stále narůstala práce (především v robotních záležitostech).¹¹¹ Příslušela mu kompletní agenda včetně jmenování a odvolávání rychtářů,¹¹² veškeré robotní záležitosti apod. V podkladové zprávě pro regulaci magistrátu z března 1784 se nicméně uvádělo, že suverénem ve správě obecního hospodářství je správce a hospodářský inspektor slouží jen jako kontrolní orgán.¹¹³ Se vznikem regulovaného magistrátu se pravomoci nad poddanými přesunuly. Nejprve ještě doznávaly starší instituce – titul hospodářského správce získal druhý nezkoušený magistrátní rada a společně s třemi reprezentanty (svými kompetencemi de facto suplujícími obecní starší) vytvořil hospodářskou konferenci.¹¹⁴ Na základě dvorského dekretu z 26. března 1798 vznikl placený úřad hospodářského správce (později zvaného důchodní, rentmeister), jenž vedl důchodenskou pokladnu a důchodenské účty, a návladního (*Anwalt*), jenž se stal představitelem městského hospodářství s pravomocí vrchního dohledu na hospodářské záležitosti a záležitosti obecního jmění (včetně lesů a poddanských záležitostí) a aprobace všech účtů.¹¹⁵ Společně s reprezentanty, důchodním, účetvedoucím a lesním personálem tvořil hospodářský úřad (*Wirtschaftsamt*).¹¹⁶ V této konstelaci se potom již nic neměnilo až do zániku patrimoniální správy, podkomoří toliko precizoval kompetence úřednictva vydáváním hospodářských instrukcí.¹¹⁷ Ojedine se dozvídáme jedině o kurátorovi obecního důchodu (*Gemeindrentkurator*, *Gemeindrentvertreter*) s neznámými kompetencemi.¹¹⁸

Vedle příslušnosti k městské obci mohli být měšťané vrchnostmi i za sebe (individualiter). Jak dosvědčuje podkomořská instrukce z roku 1750, pocházeli tito poddaní mnohdy z řad poddaných sušického panství, protože si je konšelé – většinou majetní a vlivní měšťané – z titulu svého postavení propouštěli k sobě do poddanství.¹¹⁹ Využívali jich na svých měšťanských forbercích,

106 Máme i doklady o zasahování městské rady a obecních starších do této oblasti: SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 45, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1678–1752, pag. 265.

107 SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 45, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1678–1752, pag. 167.

108 „*Léta Páně 1725 dne 10. Januarii na kanceláři primaské slovut. poctivosti Matyáše Ignatia Griebela*“ (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 45, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1678–1752, pag. 44, podobně pag. 124, 165, 279, 324, 355 aj.).

109 Srov. výhost pro Ludmilu Páteckou z Podmokel z roku 1714, pro rodinu Habrspergerovou z roku 1718 či Víta Bradáče z roku 1719 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do 1829, sign. III.1.1.).

110 Královský podkomoří missivem z 8. června 1755 městské radě kladl na srdce, aby „*gruntovní knihy nikdež jinde než-li na rathauze se zachovaly a počty toliko tamž se držely*“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.9.).

111 Např. SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 124v, 125v.

112 SOkA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 244v.

113 NA Praha, Apelační a vrchní trestní soud, sign. XVIII 1786, karton č. 56, list Sušických apelačnímu soudu z 20. března 1784.

114 J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 II*, s. 179.

115 Srov. SOkA Klatovy, AMS, sign. 345/1, „*Forstsystem auf Anordnung der Hohen Landesstelle im Jahr 1846 verfast vom Gefertigten. I. Theil*“, pag. 5.

116 J. LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 II*, s. 181–182.

117 Významná byla především instrukce z 29. července 1823, srov. SOkA Klatovy, AMS, sign. 345/1, „*Forstsystem auf Anordnung der Hohen Landesstelle im Jahr 1846 verfast vom Gefertigten. I. Theil*“, pag. 5.

118 V letech 1834 a 1842 je v této funkci doložen Petr Corwin (též Korvin), srov. SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

119 SOkA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici z 15. června 1750, pag. 74. Obecně Valentin URFUS, *Právní postavení námezdních pracovníků u nás v 16. až 18. století*, PHS 2, 1956, s. 214–215.

kteří se někdy blížily velikosti městských poplužních dvorů, a běžně jim svolovali k manželství a udělovali výhosty. V 18. století to byla předměstská usedlost Františka Weissenregnera¹²⁰ a usedlost Bohuslava Ignáce Lysandera z Ehrenfeldu.¹²¹ Skutečný počet však jistě byl vyšší.

Prodlouženou rukou vrchnosti v poddanských vsích byli rychtáři, kteří představovali spojovací článek mezi správou vrchnostenskou a samosprávou.¹²² Jejich „správní“ obvody ideálně odpovídaly katastrům jednotlivých vesnic, i když tu pochopitelně byly výjimky, jak naznačuje způsob, jakým postupovali konskripční komisaři v březnu 1771. Tak rocký poplužní dvůr patřil rychtou do Podmokel, zálužská kolonie výminkářských stavení náležela pod Platoř, vrabcovský a divišovský dvůr dokonce přímo pod Sušici. Jiné limity vyplývaly z feudální rozdrobenosti. Demonstrovat to lze na Podmoklech a Kadešicích, jejichž několik usedlých patřilo pod žichovické panství a tamní rychty. V srpnu 1832 však žichovičtí poddaní Cochman a Výtisk z Kadešic přešli pod pravomoc kadešického rychtáře podléhajícího sušickému magistrátu. Žichovické panství si toto opatření vynutilo patrně v souvislosti s cholerovou nákazou, není ovšem jasné, šlo-li pouze o dočasné řešení.¹²³

Základním odlišujícím atributem rychtářů od ostatních poddaných bylo jejich osvobození od roboty (od roku 1779 však odváděli robotné). Jako zástupci vrchností zprostředkovávali ve svých vsích a publikovali všechna zeměpanská a vrchnostenská nařízení (v 19. století s nimi vrchnost vzhledem ke zvyšující se gramotnosti často komunikovala i písemně)¹²⁴ a podle vrchnostenské potřeby je vykonávali. Dále dohlíželi na vykonávání robot poddanými ze svých vesnic, přijímali a vyřizovali požadavky vrchnosti na fůry. Garantovali rovněž vedení obecních účtů, revidovaných vrchností, a někdy provozovali výsadní krčmy, v nichž se šenkovalo vrabcovské pivo (tradičně ve Velké Chmelné). Od roku 1779 odpadl dozor rychtářů nad robotami a celá vesnická samospráva byla nově organizována. Dosavadním šesti rychtářům byla za jejich práci a také jako určitá kompenzace za povinnost odvádět robotné¹²⁵ od července 1779 vyměřována finanční odměna, jejíž struktura kopírovala způsob placení feudální renty (tzn. např. v mezidobí 1834–1843 inkasovali polovinu mzdy ve vídeňské měně, polovinu v konvenční).¹²⁶ Stalo se tak dříve, než se otázka otevřela v obecné rovině.¹²⁷ Také v posledním deceniu se mzdy rychtářům upravovaly podle způsobu odvádění feudální renty (tzn. 1/3 ve vídeňské měně a 2/3 v konvenční). Jakýmsi reziduem bývalé povinnosti dohledu nad robotami bylo prostřednictvím mezi vrchností a poddanými ve věci organizace námezdní práce. V první čtvrtině 19. století se ke starým šesti rychtářům postupně přidali rychtáři nově zřízených raabizačních vesnic Malé Chmelné, Roku, Vrabcova, Divišova a Červených Dvorců. Nejpozději v roce 1840 přibyl jako poslední rychtář v Záluží. Tamní obyvatelé podléhali rychtáři v Platoři, i když odsud již po nějakou dobu zaznívaly hlasy po oddělení. V únoru 1843 si Zálužští vynutili, aby měli v kolegiu platořských přísežných vždy svého zástupce. Jednomyslně se tehdy shodli na delegování chalupníka Johanna Prossera.¹²⁸ Později si platořský rychtář Johann Schwarz stěžoval na vzdálenost a náročnou cestu a došlo k vydělení samostatného rychtářství.¹²⁹

120 V roce 1713 udělil František Karel Weissenregner z Weissenfeldu výhost své poddané Veronice Dolákové, jež se chtěla provdat za městského poddaného Tomáše Šandaru (SOKA Klatovy, AMS, registratura do 1829, sign. III.1.1.; srov. Kajetán TUREK, *Historický koutek sušický. Z městského archivu sušického. Propuštění z poddanství roku 1713*, Sušické listy 16, 1933, č. 6, s. 4; č. 7, s. 4).

121 V roce 1722 udělil Bohuslav Ignác Lysander z Ehrenfeldu svolení, aby se jeho poddaný Václav Mirwald vyučil sládkovskému řemeslu (SOKA Klatovy, AMS, registratura do 1829, sign. III.1.1).

122 Kompaktněji je materiál k obecní samosprávě, volbě a odvolávání rychtářů dochován v SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

123 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

124 Několik takových instrukcí dobršínskému rychtáři z let 1845 a 1846 se dochovalo v SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft. Pro zajímavost uvádím text vybraného: „*Dobršínský rychtáři! Nařídíte všem vašim sedlákům a chalupníkům, by toho 21. dubna, to jest outerej ráno, přišli do Svatobora statní lidi s ostrejma motykama na lesní kopání. Tak tehdáz to nařízení přísně zachovejte. Sušice dne 19. dubna 1846. Svatosch, Anwalt.*“

125 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 36.

126 Fakticky ale ke změně došlo zřejmě až v roce 1837. Srov. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 106; tamtéž, České gubernium-všeobecná registratura, karton č. 377.

127 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 39.

128 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

129 Zálužským rychtářem byl zvolen domkář Johann Niebauer (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849,

O způsobu výběru a volbě rychtářů v 17. a 18. století chybějí relevantní prameny. Dosud rekonstrované seznamy naznačují, že rychtáři zůstávali ve funkci kontinuálně i několik let, což ovšem nevylučuje pravidelné obnovování (a potvrzování) při každoročních výročních soudech (posudcích),¹³⁰ o nichž však pro místní prostředí chybějí zprávy. Ve 40. letech 19. století se rychtáři volili shromážděním všech obyvatel vsi v kanceláři návladního na sušické radnici jednoduchou většinou. Za rychtáře se vybírali aktivní hospodáři, nikoli výminkáři (pokud úřadující rychtář převedl svou usedlost dětem a přestal aktivně hospodařit, musel funkci složit). Jednoznačnou výhodou byla gramotnost, zběhlost a bezúhonnost. Třeba již i úřadující rychtáři byli odvoláváni proto, že byli zadlužení (např. Tomáš Niebauer v Malé Chmelné v roce 1841), neboť nesloužili ostatním sousedům jako dobrý příklad. Důvodem pro odvolání byl i otevřený výstup proti vrchnosti (např. Antonín Míčka v Podmoklech v roce 1847). Nově zvolení rychtáři skládali přísahu.¹³¹

Starobylá instituce vesnických rychtářů přečkala i zrušení poddanství a fungovala až do ustavení obecní samosprávy. Ve středu 18. července 1849 se v 9:00 na sušické radnici podle nařízení krajského úřadu z 30. června 1849 sešli zástupci jednotlivých vesnic, aby se vyjádřili, s jakou vsí chtějí tvořit nově konstituovanou obec. Padl návrh, aby některé z raabizačních vesnic splynuly s obcí sušickou.¹³² Jednání nebylo závazné, protože se znovu opakovalo v květnu 1850, tentokrát již v režii okresního hejtmanství. K obecní samosprávě v pravém slova smyslu odsud vedl již jen krůček.¹³³

7.3 Právní postavení poddaných

Ptát se po charakteristice právního postavení obyvatel sušických vesnic je v podstatě snahou řešit rovnici o samých neznámých. Z doby před rokem 1547 se dochovalo naprosté minimum pramenného materiálu, jenž by dovolil vrhnout do mlhy dohadů více světla. Pokud jsem ve třetí kapitole naznačil základní vývojové tendence budování městského panství, stanovil jsem řadu hypotéz, jejichž verifikace bude nanejvýš obtížná. Počítáme-li s vesnicemi Dobruškou, Chmelnou, Platoří atd. jako s vesnicemi městskými (šosovními), mohli bychom uvažovat o specifickém právním postavení jejich obyvatel, otupovaném výrazněji od doby interregna během husitské revoluce a potom nadobro převrstveném následkem konfiskací léta 1547.¹³⁴ Bohužel, z doby před tímto datem se nedochovaly ani městské knihy, jež by dovolovaly ověřit, zda tam obyvatelé těchto vsí zapisovali svá právní pořízení. Dochované výtahy to však nevylučují: jde především o extrakt z

Anwaltschaft).

130 Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.–XIX. století*, Praha 1930, s. 84–85.

131 První známou rychtářskou přísahu skládal 6. března 1813 platořský rychtář Johann Schwarz: „*Ich Johann Schwarz schwöre Gott dem Allmächtigen, dass ich das mir anvertraute Richteramt getreu versehen, die höchsten und hohe Verordnungen und obrigkeitl. Befehle genau befolgen, und nicht zulassen wolle, das darwider gehandelt werde, keinen Unsag in der Gemeinde dulden, allen Schaden, er mag die Obrigkeit oder die Dorfgemeinde betreffen, abwenden, den Nutzen befördern und nach so benehmen wolle, wie es einem redlichen und ehrlichen Richter zustehet. So wahr mir Gott helfe.*“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

13. prosince 1845 sliboval nově zvolený kadešický rychtář Pavel Blažek: „*Vy budete přísahat před Bohem všemohoucím, že vy tu vám přenešenou rychtářskou službu obci Kadešic věrně, spravedlivě a poctivě vykonávat chcete, že vy všechna ouřední nařízení pilně a ochotně vykonáte a od té vám svěřené obce Kadešic neb v takové pozůstávajících obyvatelů vykonávat necháte, že vy patřičnej pořádek v obci udržíte a udržet hledět budete, že vy všechny ouředné tajemství zachováte, každou zkázu a každé škodlivé jednání, pak fůry v času pořádně oznámíte, vašim představeným přináležící vážnost a poslušnost proukážete a proukazovat necháte, všechno jednání, kteréž by proti domu našeho milostivého císaře potah mělo, bez zadržení neomylně udáte, o to vám svěřené obecní jmění patřičně a svědomitě se starati budete, na obecní lesy pilně dohlídnete a každou vyskytlou škodu kde přináležít udáte, dále dohlídnete, aby škodlivé noční schůzky držené nebyly, jakž také pochybným lidem žádné předržování se nedovolilo a ostatně bez ohledu na přátelstva stav a vše okolostojičnosti, a odstranění všechny nésti vždy rovně pokračovati, a konečně slibíte, že vy do žádné tajné společnosti nevstoupíte a kdybyste v takové již byl, od samý se docela v[z]dálil. Co mně zde předčteno bylo a já tomu dobře pochopil a porozuměl, chci volně a ochotně vykonávat a podle toho pokračovat. K čemuž mi dopomáhej Bůh.*“ (tamtéž). Podstatně stručnější byla přísaha nového červenodvorského rychtáře Josefa Petraschky 30. ledna 1846 (tamtéž).

132 SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

133 SOkA Klatovy, Okresní úřad Sušice, karton č. 20.

134 Právní ukotvení šosovních vesnic analyzuje Jan LHOTÁK, *Šosovní, nebo poddanské vesnice? K interpretaci pozemkového příslušenství zeměpanských měst ve středověku*, ČČH 111, 2013, č. 3, s. 517–562.

městské knihy z roku 1474 týkající se nelokalizované usedlosti Kysíbl u Kašperských Hor. Potvrzuje minimálně to, že se sem zapisovaly i nemovitosti ve značné vzdálenosti od Sušice.¹³⁵ Městskými knihami se již v polovině 16. století řídil rovněž Páteček (později Hrneckův dvůr a pátecký mlýn), v jeho případě dokonce i dlouho poté, co ho v letech 1713 a 1731 zakoupila sousední dlouhoveská vrchnost.¹³⁶ Vesnice, které by podle struktury feudální renty mohly odpovídat šosovním, však tímto způsobem doloženy nemáme. Po roce 1547 to již možné nebylo a není ani divu. Městská obec nabývala vesnické příslušenství napříště již jako plnocenný alod a podle toho k němu také napříště přistupovala. Po zakupu vesnic z panství hradu Kašperka založila „*Knihy trhův dvorů sedlských k obci města Sušice přináležejících*“, kde již byl právní status evidovaných usedlostí nezpochybnitelně poddanský.¹³⁷

Určitou realitu o poddanských poměrech na sušickém panství před rokem 1547 lze alespoň naznačit dvěma nedatovanými suplikami poddaných z počátku 80. let 16. století, kdy se začalo s alodifikací komorního panství hradu Kašperka. V roce 1580 si poddaní z nespécifikovaných vesnic stěžovali na útlak ze strany kašperského hejtmana Jana Prechta, který zabíral sirotčí statky a bránil v prodeji obilí na trzích. O tři roky později obyvatelé Velké Chmelné a Dobříšina přednesli české komoře, že na ně Precht ukládal jim dosud nikdy neukládané roboty, bránil jim ve výkonu honitby v lesích a rybolovu.¹³⁸ V únoru 1584 potom dvěma suplikami u české komory přímo intervenovali společně s Podmokelskými a dvořáky Vrabcem, Malochmelenským a Zálužským, že „*k městu Sušici, zámku a komoře Vaší Císařské Milosti prodajem neb zástavou dopřítí a k vochrané milostivě poručiti ráčíte. Nebo my jsouce s Sušickými v tak blízkém sousedství a grunty obapolně i nevyhnutedlně se dotýkajíce, jedni bez druhých každodenně nikterakž býti nemůžeme*“. Argumentující dále, že s nimi tvoří farnost a mají společný hřbitov, uzavřeli supliku tvrzením o mnohých a nevypravitelných dobrodiních, která jim Sušičtí činí.¹³⁹

Prosby byly vyslyšeny. Počínaje rokem 1584 se suplikující vesnice staly opět zbožím královské Sušice. Forma právního aktu, jímž se tak stalo, splňovala všechny atributy běžné směny deskového zboží včetně intabulace. Pokud tudíž vesnicím zbývala nějaká stopová rezidua předchozí právní specifičnosti, došlo po konfiskacích roku 1547 připojením k panství hradu Kašperka k jejich přinejmenším částečné integraci s běžným zpupným vlastnictvím a rokem 1584 k definitivnímu ukotvení tohoto stavu. Sušická vrchnost měla přehled o majetkovém transferu s usedlostmi: poddaní své záměry nemovitost směniti přednášeli před městskou radou, v případě odúmrti městská rada organizovala prodej novému zájemci, asistovala při dědických porovnáních a všechny příslušné akty zaznamenávala do gruntovní knihy.¹⁴⁰ Současně si jako plnocenná vrchnost ponechávala pravomoc rozhodovat o pohybu poddaných. O výhostech z doby předbělohorské ovšem zatím máme jen izolované doklady,¹⁴¹ početněji jsou dochovány až z doby těsně po třicetileté válce.¹⁴²

135 „*Léta od narození syna božího tisícího čtyřstého sedumdesátého pátého v pátek na den Tiburcii za Martina Burna, času toho purkmistra, Martina Meraplosa, Prokopa Tomka, Mikše Erhartova, Prokopa Hvozda, Jiří krejčího Hrabý a Jana Rytíře konšelův. Slovný panoše Leva z Maštova prosil týchž konšelův sám skrze sebe a skrze pána pana Viléma mladšího z Rýzemberka a na Rabí a pana Puty z Švihova, abychom výsluhu, kderá jemu dána od královy milosti krále Vladislava po smrti Passekeržovy z Hor na dvůr Kysybel, jenž k městu zdejšimu přísluší, se všemi poplatky od starodávna tak, že ten dvůr a tu výsluhu prodal jest pravým trhem Kristlovi z Hur jeho dědicům a budoucím za třímecíma kop grošův jemu daných a zaplacených tak, aby on toho dvoru s jeho příslušenstvím i jeho požívali dědicky, bez překážky každého člověka.*“ NA Praha, Stará manipulace, sign. B 14/34, výtah z městské knihy jako příloha supliky Mariany Rendlové ze Sušice ze dne 15. června 1599.

136 Výtahy z městských trhových knih od toku 1561 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/314.

137 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/47.

138 Nedatovaná suplika poddaných z Dobříšina a Velké Chmelné z května 1583 v NA Praha, Staré montanum, karton č. 690.

139 Nedatované supliky v NA Praha, Staré montanum, karton č. 690.

140 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 20/47, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1584–1635, passim.

141 SOKA Klatovy, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 201v (propuštění Kryštofa, syna Martina ševce z Bohdašic, Danielu Taraškovi, 1598). Obecně k této otázce Josef PETRÁŇ, *Pohyb poddanského obyvatelstva a jeho osobní právní vztahy v Čechách v době předbělohorské*, ČsČH 5, 1957, s. 26–58.

142 Jako samostatné listiny jsou výhosty známy z let 1650 a 1652: pergamenovou listinou z 6. října 1650 udělili císařský rychtář, purkmistr a městská rada výhost sládkovskému tovaryšovi Janu Páteckému, synu podmokelského Ondřeje Páteckého (Archiv hlavního města Prahy, Sběrka pergamenových listin – přírůstky II, inv. č. 1173, sign. AMP PGL II–763). Listinou z 17. října 1652 se stejným způsobem udělil výhost Kateřině, dceři mlynáře z Bohdašic (SOKA Klatovy, AM Kašperské Hory, katalog. č. 653, karton č. 7).

Větší míru právní suverenity včetně samostatného vedení gruntovních knih Sušice přiznala pouze městečku Hartmanicím. Jak již víme, v 16. století se staly městečkem a v roce 1607 obdržely od Rudolfa II. privilegium na erb, pečť, týdenní trh a dva jarmarky (podle relace komisařů z roku 1734 se tehdy již asi 40 let nekonaly). Mimo to Hartmaničtí získali nad rámec privilegia někdy ve stejné době ještě právo svobodného odkazu nemovitostí – až do počátku 17. století se majetkové převody zapisovaly do gruntovní knihy sušických poddanských vsí, v roce 1607 však byla založena zvláštní gruntovnice, kam se zaznamenaly instrukce pro samosprávu a kam měli zapisovat sami představitelé hartmanické samosprávy.¹⁴³ Podle relace tereziánského katastru se tak dělo ještě v první čtvrtině 18. století,¹⁴⁴ ovšem nejstarší dochovaná hartmanická gruntovnice z roku 1779 je prokazatelně vedena sušickými syndiky a byla zahrnována do souboru sušických městských knih.¹⁴⁵ Další výhodou byl výběr mýta (jeden krejcar za každý kus dobytka), spojený nejen s povinností udržovat obchodní stezku a v zimě z ní až do vzdálenosti čtyř mil odklízet sníh,¹⁴⁶ ale i možností využívat za zanedbatelný poplatek „jistých gruntův, pastvišť, luk a lesův“ Královského hvozdu na „snadší fedruňk a vyživení ty, jenž tudy s dobyttem, jinými věcmi a zbožím pracují“.¹⁴⁷ Naproti tomu Hartmaničtí nikdy nezískali právo várečné, na což se ještě počátkem 18. století dotazovali úředníci sestavující tereziánský katastr.¹⁴⁸

Nesmělé pokusy sušické vrchnosti rozvíjet dvorové hospodaření ještě před rokem 1620 nemohly právní postavení sušických poddaných ovlivnit. Jsme sice svědkem pravděpodobně cíleného budování rockého a vrabcovského poplužního dvora, provozování dvora Špitálského a snahy uchovat v provozu zakoupený dvůr bohdašický, nicméně bez potřeby zajišťovat jejich fungování prostřednictvím robotní práce. I kdyby ano, šlo zcela legálně využít roboty Humpoleckých a Bohdašických, kteří ji měli vyměřenu již podle dílčích cedulí z roku 1584 (robotní povinnosti zádušních vesnic Prostředního Krušce, Nuzerova, Červeného dvora a Slepého dvora a postupně skupovaných Hartmanic nejsou doloženy). Ostatek řešila námezdní práce. Jedinou známou konfrontaci venkovanů s režijními ambicemi sušické obce tak zůstává budování rybníka u Kadešic a finanční kompenzace za zatopenou půdu.

Situace se změnila s třicetiletou válkou, jež znamenala totální destrukci výrobních sil, podstatné omezení dosavadních tržních svazků, a následnou hospodářskou depresi, kdy se ve vsích objevily pusté usedlosti. Hned úvodem je nutné vyloučit jako hlavní důvod zpusnutí drancování vojskem. V tomto kontextu jsme informováni o jediném vpádu roku 1619, kdy císařští vydrancovali přinejmenším Bohdašice s tamním poplužním dvorem, Dobršíň, Humpolec a Platoř. Do říše legend je nutno odkázat vojenskému řázení často připisovaný požár v Hartmanicích v průběhu třicetileté války.¹⁴⁹ Podle současníka P. Albrechta Chanovského totiž vznikl z neopatrného zacházení s ohněm v domě jednoho ze sousedů.¹⁵⁰ Pokud k pustnutí na sušickém panství docházelo, dělo se tak spíše následkem dlouholeté hospodářské deprese. Vesnice sušického panství, stejně jako vlastní město,¹⁵¹ nebyly podle údajů berní ruly a její revizitace výrazněji postiženy, přestože v roce 1657 měšťané při

143 Knihu pod titulem „Knihy městečka Hartmanic“, založenou 26. dubna 1608, znali K. HOSTAŠ – F. VANĚK, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese sušickém*, s. 24. V současné době je kniha neznámá.

144 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích.

145 SOKA Klatovy, AM Hartmanice, sign. K 2. Srov. NA Praha, Apelační a vrchní trestní soud, inv. č. 1655, sign. XVIII 1786, karton č. 56, konsignace městských knih sušických z 2. června 1788.

146 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích.

147 Suplika Sušických císaři z července 1617 v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/18.

148 Na otázku, zda Hartmanice mají právo várečné, městská vrchnost odpověděla: „*Hat es kein Breuhgerechtigkeit, sondern wirdt herrschaftl. Biehr dahin ausgestossen undt geschenket.*“ (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717).

149 Josef HOLÍK, *Hartmanice. Náčrtek dějepisný*, Šumavan 18, 1885, č. 52, s. 582; Adalbert MAXA, *Geschichte von Hartmanitz*, Südböhmische Volkszeitung 5, 1905, č. 38; Emil BRUNNER, *Geschichte der Stadt Hartmanitz*, Waldheimat 5, 1928, s. 126.

150 P. Albrecht CHANOVSKÝ, *Vestigium Bohemiae piae*, Praha 1657, s. 171. K požáru došlo před 22. listopadem 1638, kdy hartmaničtí rychtář a konšelé příslibili sloužit na svůj náklad zádušní mše za Ladislava Záborského z Brloha na Kadově, jenž zhotovil za 190 zl. nový oltář do jejich zcela vyhořelého kostela (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 19/46, kniha trhů 1586–1676, pag. 285–288).

151 Gustav HOFMANN, *Město Sušice po třicetileté válce (Rozbor berní ruly z roku 1654)*. In: Vlastivědné zprávy Muzea Šumavy I., Sušice 1989, s. 68–75.

traktírování svých obecních dluhů tvrdili, že „dvorečky obecní skrovné a vesničky velmi pusté po vojně až dosavad sou, a jich pro velké obtížnosti napravití možné není“.¹⁵² Berní rula zachytila 21 poustek (z toho 14 selských usedlostí), její revizitace již jen 11 (z toho 6 selských) a poddanská fáse tereziánského katastru žádnou. I když počet poustek nebyl nijak vysoký, postupovalo jejich osazování jen zvolna.¹⁵³ Důvodem mohly být následky morové epidemie 1679–1680 či zbláhání jako následek sníženého zájmu o hospodaření na usedlosti.¹⁵⁴ Jinou věcí v tomto kontextu je stav poddanských usedlostí po stavební stránce; nehodnotil se kladně ještě ani v poddanské fási tereziánského katastru z roku 1713. Domy se v jednotlivých vsích shledávaly většinou jako špatné, u Platoře se dokonce připojilo „zcela zruinované“.¹⁵⁵

Tab. č. 50: Počet pustých a zkažených usedlostí ve vsích sušického panství v zemských katastrech (1654, 1673, 1713)

Rok	Kategorie	Dobršín	Chmeňná	Podmokly	Kadešice	Platoř	Humpolec	Bohdašice	Rajsko	Nuzerov	Prostřední Krušec	Dvorec	Hartmanice
1654	selské usedlosti	2 ze 14 (14 %)	2 ze 13 (15 %)	1 z 11 (9 %)	4 z 19 (21 %)	4 ze 7 (57 %)	0 ze 4 (0 %)	0 ze 3 (0 %)	0 ze 3 (0 %)	0 ze 3 (0 %)	1 ze 4 (25 %)	0 ze 4 (0 %)	0 z 10 (0 %)
	chalupy	0 ze 3 (0 %)	-	0 z 1 (0 %)	-	1 ze 2 (50 %)	3 z 5 (60 %)	1 z 1 (100 %)	-	0 ze 3 (0 %)	-	0 z 1 (0 %)	0 ze 3 (0 %)
	zahradníci	-	-	-	0 ze 4 (0 %)	-	-	0 ze 4 (0 %)	0 z 1 (0 %)	1 ze 3 (33 %)	-	0 ze 2 (0 %)	1 ze 13 (7 %)
1673	selské usedlosti	2 ze 14 (14 %)	1 ze 13 (7,5 %)	1 z 11 (9 %)	1 z 19 (5 %)	0 ze 7 (0 %)	0 ze 4 (0 %)	0 ze 3 (0 %)	-	0 ze 3 (0 %)	0 ze 4 (0 %)	0 ze 4 (0 %)	1 z 10 (10 %)
	chalupy	1 ze 3 (0 %)	-	0 z 1 (0 %)	-	0 ze 3 (0 %)	1 z 5 (20 %)	0 z 1 (0 %)	-	0 ze 3 (0 %)	-	0 z 1 (0 %)	0 ze 3 (0 %)
	zahradníci	-	-	-	1 ze 4 (25 %)	-	-	0 ze 4 (0 %)	0 z 1 (0 %)	1 ze 3 (33 %)	-	0 ze 2 (0 %)	1 ze 13 (7 %)
1713	selské usedlosti	0 ze 14 (0 %)	0 ze 13 (0 %)	0 z 11 (0 %)	0 z 19 (0 %)	0 ze 7 (0 %)	0 ze 4 (0 %)	-	-	-	-	0 ze 2 (0 %)	0 z 24 (0 %)
	chalupy	0 ze 2 (33 %)	-	0 z 1 (0 %)	0 z 1 (0 %)	0 ze 3 (0 %)	0 z 5 (0 %)	-	-	-	-	0 z 1 (0 %)	
	zahradníci	0 z 9 (0 %)	0 ze 5 (0 %)	0 ze 4 (0 %)	0 ze 5 (0 %)	0 ze 4 (0 %)	0 ze 5 (0 %)	-	-	-	-	0 ze 4 (0 %)	

Poznámka: *Dobršín* - v roce 1673 jedna poutka (následkem zbláhnutí), do roku 1713 se její půda připojila k rustikálu. *Kadešice* – v revizitaci mezi zahradníky uváděný Bartoš Toušek je v roce 1713 zařazen mezi chalupníky. *Hartmanice* – poddanská fáse neodlišuje žádné sociální katagorie.

152 NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/16, specifikace příjmů a vydání za rok 1657.

153 Např. na podbrdských komorních panstvích se výrazně vyšší počet poustek likvidoval také až do počátku 18. století. Noví hospodáři se tu navíc usazovali bez zaplacení závdavku, což oslabovalo jejich držbu a motivaci hospodařit. E. MAUR, *K utužení feudálních vztahů na komorních statcích v době pobělohorské*, s. 152, 164.

154 Stejně tak o minimální motivaci vysvědčuje pokles cen poddanských nemovitostí.

155 Ve 40. letech 19. století již byla většina domů na panství zděných se šindelovými a méně doškovými střechami. Srov. NA Praha, Stablní katastr – duplikát, elaboráty „*Catastral-Schätzungs-Elaborat*“, § 13.

Nízkým podílem poustek však rozhodně nelze ekonomickou situaci poddaných zlehčovat. V revizitaci berní ruly z listopadu 1673 berní komisaři uvedli o obyvatelích sušických poddanských vsí: „*Od vrchnosti své, obce sušické, žádného zkrácení nenesou, nýbrž všelikou pomoc k živnosti dostávají, což všichni jednomyslně se přiznávali.*“ Poddaní skutečně nebyli v lehké situaci, nebylo snad hospodáře, který by si nemusel pronajmout nějaký hovězí dobytek, nejčastěji od okolních sedláků či od sušických měšťanů.¹⁵⁶ Ještě podstatnější však v tomto kontextu je, že vrchnost vůči svým poddaným vystupovala solidárně a hospodářsky jim vypomáhala. Obdobně se zachovala i na sklonku 17. století, kdy poddaným vypůjčovala oves nejen v případě živelných pohrom.¹⁵⁷ Zcela běžnými byly výpomoci ještě i v 18. věku,¹⁵⁸ zejména během hladomoru v 70. letech.¹⁵⁹ Představitelé města tím však rozhodně nelze stavět do pozice dobrotivé vrchnosti. Spíše by jim přiléhal přívlastek pragmatická. Byli si nepochybně vědomi, že jedině hospodářsky silný poddaný bude schopen dostát svým urbaniálním povinnostem. V tomto směru se jejich zájmy zcela shodovaly s přístupem absolutistického státu, očekávajícího plynulé odvádění kontribuce. S tím souvisí skutečnost, že vrchnost měla eminentní zájem na stabilizaci počtu obyvatel a jeho nárůstu (více poplatníků, více pracovních sil). Vhodným nástrojem byla převedevším přesná evidence všech poddaných sestavování soupisů poddaných (sirotčích register). Dodnes se dochovala pro léta 1690 a 1762, o existenci dalších jsme informováni zprostředkovaně.¹⁶⁰ Naopak minimální zájem měla na snižování počtu obyvatel emigraci, a to jak legální (učení se řemeslu, propouštění z poddanství), tak ilegální (zbíhání). Ačkoliv musíme připustit mimoekonomické motivy (víra, útěk před spravedlností či vojenskou službou), bylo zbíhání reakcí na hospodářskou situaci, jež se musela stát natolik nesnesitelnou a tíživou, že se jediným východiskem stalo opuštění hospodářství jakožto nejkrajnější řešení. V tomto smyslu jsme o zbíhání sušických poddaných informováni zpočátku spíše výjimečně, a to i v období poslední čtvrtiny 17. století, kdy na jiných panstvích vrcholilo.¹⁶¹ Pokud již ke zběhnutí došlo, volil se jako cílový region nejčastěji Bavorsko, i když patrně záleželo na tom, zda zběh pocházel z české nebo německé vsi.¹⁶² Revizitace berní ruly z roku 1673 zachycuje zběhlého chalupníka Mikuláše Turka z Dobřína,¹⁶³ soupis poddaných z roku 1690 zná sedm zběhlých

156 Srov. konsignaci pronajatého dobytka ve vsích města Sušice z 9. listopadu 1673 in NA Praha, Berní rula, inv. č. 39, Revizitace Prácheňsko.

157 Pohořelým platořským sedlákům zapůjčila vrchnost 12,5 strychu žita, jiným poddaným na osev 19,25 strychů ova (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 29.1.1694).

158 V roce 1739 utrpěli sedláci z Kadešic krupobitím škodu na oseň, takže „*do následujících žní bez vrchnostlivé pomoci obživiti se nemůže, méněji v stavu jest JMC kontribuci platí, z té příčiny o nějakou půjčku obilí poníženě prosí*“ SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „*Popsání dvorův, vesnic, mlejnuv, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade posediruje*“. O podobných výpomocích jsme zpraveni i z okolních panství Prácheňského kraje (Žikov, Dlouhá Ves, Vatětice, Kundratice). Více A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 314–315.

159 SOKA Klatovy, AMS, sign. 43, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 145v.

160 28. dubna 1754 z městského důchodu vyplaceno 8 zl. 8 kr. syndikovi za „*konsignací všelikých jak při tomto král. městě, tak k němu patřících vesnicích se vynacházejících duší*“. Soupisová komise trvala tři dny a jejími členy byl syndik Kazar a obecní starší Schiffner (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha).

161 Miroslav TOEGEL, *Zbíhání poddaných na pardubickém panství v druhé polovině 17. století*, SH 7, 1960, s. 226 (zde s. 213). K ilegálnímu opuštění panství srov. ještě Josef GRULICH, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750–1824*, České Budějovice 2013, s. 60–63; Pavel MATLAS, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.–18. století*, Praha 2011, s. 87–89. Optikou „*dějin zdola*“ relativizuje zbíhání s odvoláním na toliko krátkodobé (několikaměsíční) odchody usedlých poddaných na větší vzdálenosti bez vědomí vrchnosti Jaroslav ČECHURA, „*Do Moravy utekl, však on tam ale nezůstane.*“ *K živelné migraci z jižních Čech na Moravu (1700–1750)*, ČMM 132, 2013, s. 43–81.

162 V zasedání městské rady 17. září 1659 „*pan primas přednes, že jeden soused v Hartmanicích nechťi hospodařiti, od ženy odešel, syn pak té ženy že sloužil u p. Schmidbergera a nemoha obstát, do Němec též zašel a vzkazuje, kdyby zanechán byl při matce, že by se zas navrátil. Snešeno ppp., aby se mu vzkázalo, že se při mateři zanechá a více do služby nedá.*“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 164, fol. 32v). V roce 1661 byl do Bavorska vyslán pátrat po zběhlých poddaných Jan Marek (SOKA Klatovy, AMS, radní manuál 1659–1665, fol. 116r). V regionálním kontextu připomínám případ poddaného z nedalekého panství Čachrova, jenž zběhl na středočeské komorní panství: Josef GRULICH, *Selský grunt a jeho obyvatelé mezi normou a skutečností. Sonda do českých poddanských poměrů v 17. a 18. století*. In: Václav Bůžek – Pavel Král (red.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*, České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 555–568.

163 NA Praha, Berní rula, inv. č. 39.

osob.¹⁶⁴ V 18. století prameny zbíhání zachycují opět jen omezeně,¹⁶⁵ a to i pokud připustíme, že sušické panství se svými několika vesnicemi nebylo tak velké, aby to znemožňovalo důslednou kontrolu nad pohybem poddaných.¹⁶⁶ Je také nutně odlišovat zběhnutí v pravém slova smyslu (nejtypičtěji u usedlého obyvatelstva) od živelného či spontánního odchodu, jenž skončil třeba i po několika letech návratem na rodné panství.¹⁶⁷ Ke kvalitativní změně došlo po vypuknutí válek o rakouské dědictví, které na venkovské obyvatelstvo dlouhodobě uvalily vyšší kontribuci, dodávky a verbování.¹⁶⁸ Např. ze sousedního dlouhoveského panství zběhlo v roce 1764 v čase hrozících rekrutýrek na 50 poddaných do Bavorska a Uher.¹⁶⁹ Na sušickém panství situaci přibližuje soupis poddaných z roku 1762. Z poddaných žijících ve vsích či v městě a na jeho předměstích poznamenal sepisovatel register doložku zběhlí či nezvěstní u 62 jedinců od dětí až po starce. Prozrazuje to, že pokud se na panství nedonesla zpráva o jejich úmrtí, zapisovala se jména zběhlých znovu a znovu a aktualizoval se pouze věk.¹⁷⁰ Nezvěstní jedinci přitom nemuseli mít nutně ambici opustit rodnou hroudu natrvalo a pouze dočasně opustili panství bez vědomí vrchnosti (kupř. aby se vyhnuli čelední službě a verbování).¹⁷¹

Právě verbování bylo dalším důvodem ke zbíhání mladých mužů. Od konce třicetileté války velikost císařské armády trvale stoupala, čemuž musely české stavy vycházet vstříc a povolovaly verbovat stále více mužů a koní.¹⁷² Podrobnější vhléd do mechanismu stavění rekrutů na sušickém panství naznačuje, že vlastní poddaní se obětí verbování stávali až v druhém plánu. Bylo spíše pravidlem, že se verbovali cizinci, kteří ve městě a na panství působili a pobývali.¹⁷³ Pokud se již hledali rekruti mezi poddanými,¹⁷⁴ šlo patrně o jedince nějakým způsobem vzpurné a nepohodlné. Dokumentuje to osud Vojtěcha Hrnečka z Pátečku (viz dále) a podmokelského sedláka Jana Čáchy, jenž byl v roce 1759 bezdůvodně naverbován, přestože byl ženatým hospodářem se čtyřmi dětmi.

164 Josef Formánek z Podmokel, bratři Mikšovic z Kadešic a vdova Regina Reichertová se třemi dcerami z Hartmanic (SOkA Klatovy, AMS, nesignováno).

165 Pouze v roce 1748 „[...] od Čáchy podmokelského strany syna, který z panství utécti chtěl, pokuty přijato 25 zl.“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1748).

166 Pro třeboňské panství to dokládá J. ČECHURA, „Do Moravy utekl, však on tam ale nezůstane.“ *K živelné migraci z jižních Čech na Moravu (1700–1750)*, s. 51, 80.

167 Např. Petr Šlechta, který bez povolení své městské vrchnosti opustil panství a pobýval dlouho v cizině, se po letech vrátil na rodné panství a žádal místo sládky v obecním pivovaru ve Vrabcově. SOkA Klatovy, AMS, radní protokol 1738–1744, fol. 21r. Srov. též J. ČECHURA, „Do Moravy utekl, však on tam ale nezůstane.“ *K živelné migraci z jižních Čech na Moravu (1700–1750)*, passim.

168 K obtížné situaci poddanského obyvatelstva za sedmileté války P. G. M. DICKSON, *Finance and Government under Maria Theresia 1740–1780*. Volume II, Oxford 1987, s. 141.

169 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 35.

170 K tomuto problému E. MAUR, *Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté*, s. 18; J. ČECHURA, „Do Moravy utekl, však on tam ale nezůstane.“ *K živelné migraci z jižních Čech na Moravu (1700–1750)*, s. 75. Jestliže však, jak uvádí Čechura, byl odchod poddaných živelný, je s podivem, že vrchnost byla vždy informována o místě jejich pobytu a zapisovala ho do soupisu poddaných. Bude také nutné se zamyslet nad sémantickou náplní spojení „odešel“ z třeboňských soupisů a možnosti jeho interpretace jako zběhnutí – např. v obou sušických soupisech není doloženo vůbec, figuruje tu „zběhl“ a „toulá se“.

171 Např. na točnickém panství se bez povolení vrchnosti ve druhé polovině 17. století zdržovalo mimo 120 osob (E. MAUR, *K utužení feudálních vztahů na komorních statcích v době pobělohorské*, s. 167). Srov. ještě J. ČECHURA, „Do Moravy utekl, však on tam ale nezůstane.“ *K živelné migraci z jižních Čech na Moravu (1700–1750)*, passim.

172 Alphons von WREDE, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht. Die Regimente, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. I. Band*, Wien 1898, s. 94–114; Jaroslav MACEK, *Země Koruny české a habsburská politika v Uhrách a na Balkáně ve 2. polovině 17. století*. In: *Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17. – 18. století*, Praha 1991 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3-1989. Studia historica XXXVI), s. 109.

173 Např. v září 1750 si za tímto účelem vyjel městský rychtář do Humpolce, kde v hospodě zastihl popíjet několik svobodných osob původem z Královského hvozdu, zatímco místní byli na pouti ve Strašíně („[...] hat er die Menge fremdte freye Leuthe von den Khünischen angetroffen, welche in Würtshaus getrunken haben, gleich darauff weillen derselbe die hiesige unterthänige Knechte so alle untauglich waren, nicht angetroffen“). Rychtář si z nich vytipoval syna albrechtického podruha, ale ostatní popíjející mu ho vytrhli a osvobodili. Rychtářův hněv potom dopadl na humpolecké sedláky. Byli potrestáni vložním vojáků, kteří je po několika dnech stáli 17 zl. Nejhůře dopadl šenkýř Prinz, jenž byl vsazen do arestu i za to, že násilníci popíjeli v jeho nepřítomnosti (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 102).

174 cca 1725 Adam a Jiří Mrázovi z Dobřšina (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 45, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1678–1752, pag. 17).

Po čtyřech letech služby u granátníků byl z armády propuštěn, avšak jeho usedlost arendátoři obecního hospodářství chtěli prodat a osadit jiným hospodářem. Teprve dovoláním u krajského úřadu a gubernia v roce 1764 bylo Čáchovi dáno za pravdu.¹⁷⁵ Se zvyšováním poptávky po rekrutech v období válečných konfliktů se situace měnila: zprvu bylo možné ještě složit hotové peníze,¹⁷⁶ v lednu a únoru 1759 se ovšem hledalo mezi arestanty, poddanými a dokonce i měšťanskými synky.¹⁷⁷ Vybrané mladíky zajišťovali (někdy doslova chytali)¹⁷⁸ venkovští rychtáři.¹⁷⁹ Magistrát nicméně stále zkoušel jiná řešení – zajímal se kupř. o poddané z panství Kundratice a dokonce ze vzdálené Březnice.¹⁸⁰ Později byl schopen i v čase válečném zajistit rekruty prostřednictvím cizinců.¹⁸¹ Konkrétní čísla naverbovaných bude jen těžko kdy možné dohledat. Určitou pomůckou mohou být soupisy poddaných – exemplárně dokladují kolísání počtu rekrutů podle momentální situace. Starší soupis z roku 1690 uvádí na vojně toliko šest osob, avšak v soupisu z roku 1762 je to již celkem 82 osob (tj. celkem 5 % všech poddaných evidovaných v soupisu; z řad městských obyvatel to bylo 31, z venkova 51 mužů). Jednalo se nejčastěji o jedince z řad podruhů a sirotků od pubertálního věku 16 let až po šedesátileté. Pokud nepočítáme Sušici, byl odvedenec v čase vrcholící sedmileté války v každém třetím venkovském stavení. Poměrně široký věkový interval odvedených ovšem naznačuje, že registra konzervativně přepisovala i odvedence z předchozích let, tj. klidně ještě z doby války o rakouské dědictví.

Legální formou emigrace z panství se rozumí odchod související s výkonem řemesla (učení, vandr, sezónní práce) jakožto dočasná emigrace a propuštění z poddanského svazku udělením výhostu jako emigrace trvalá.¹⁸² Možnost vyučit se řemeslu sušická vrchnost regulovala udělováním povolení již v 60. letech 17. století¹⁸³ a až do 80. let 18. století se na této praxi nic nezměnilo –

175 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 131; NA Praha, České gubernium-publicum, inv. č. 665, karton č. 225, sign. A 2/19.

176 SOKA Klatovy, AMS, sign. 28, manuál purkmistrovského úřadu 1756–1758, fol. 26v, 28r.

177 SOKA Klatovy, AMS, sign. 40, radní protokol 1759–1763, fol. 5r (syn měšťana Jindřicha Kiebeka). Takový postup samozřejmě vyvolával odpor měšťanstva (tamtéž, sign. 28, manuál purkmistrovského úřadu 1756–1758, fol. 127r).

178 Pro říjen 1756 SOKA Klatovy, AMS, sign. 28, manuál purkmistrovského úřadu 1756–1758, fol. 38v.

179 V roce 1755 byl za účelem obstarání jednoho rekruta osloven hartmanický rychtář Josef Pollauf (SOKA Klatovy, AMS, sign. 39, radní protokol 1755–1758, fol. 31r). Na jaře 1758 bylo „*dobršínskému rychtáři nařizeno, aby přivedl Vojtěcha Patlejcha a Hrabýho syna většího Pavla s tím obmezením, jestliže nepřivede, že bude zbaven všeho jmění a z panství odvezen do zuchthausa, též na panství více trpěn nebude.*“ Podobně se hrozilo i rychtářům z dalších vesnic (SOKA Klatovy, AMS, sign. 28, manuál purkmistrovského úřadu 1756–1758, fol. 132r). Rekruti byli následně skutečně odvedeni (tamtéž, fol. 145v–146v). Přesto rychtáři své kompetence z logických důvodů neplnili: v roce 1759 se zjistilo, že humpolecký rychtář schovává před verbíří svého syna (SOKA Klatovy, AMS, sign. 40, radní protokol 1759–1763, fol. 3r).

180 Březnice (SOKA Klatovy, AMS, sign. 40, radní protokol 1759–1763, fol. 7v), Kundratice (tamtéž, fol. 10r–10v).

181 Rekruti nejčastěji směřovali do Prahy, případně do Českých Budějovic a Plzně. V závěru sedmileté války máme dokumentovány tato verbování rekrutů: 29. 5. 1762 Martin a Jan Grundinský z Kobylína v Polsku (34 a 29 let), každý kapesné 41 zl., sloužili Prusům, dobrovolně; 5. 6. 1762 Jakub Proš z Turnova Újezda, dobrovolně, 20 let, kapesné 24 zl.; 8. 6. 1762 Ewald Meidenbayer, cizinec, 35 let, dobrovolně, sloužil Prusům; 8. 6. 1762 Martin Klath, cizinec, 18 let, dobrovolně, sloužil Prusům; 8. 6. 1762 Christian Schmidt z Württemberska, 24 let, dobrovolně, sloužil Prusům; 22. 6. 1762 Johann Mascher z Münichsfeld v Čechách, 25 let, dobrovolně, kapesné 36 zl.; 23. 6. 1762 Jacob Puhn, Francouz, 23 let, 33 zl. kapesné, dobrovolně; 23. 6. 1762 Franz Nerling z Francie, 20 let, dobrovolně, sloužil Prusům, kapesné 33 zl.; 14. 12. 1762 Sušice odvedla pro rok 1763 tři rekruty Matěje Temmela ze Sušice (21 let, svob.), Martina Škorně ze Sušice (22 let, svob.) a Bartoloměje Dolejšího (21 let, svob.) a vydala jim každému po 8 zl. kapesného (za schopné je uznal chirurg, odvedeni k pěšímu regimentu Leopold Salm; Sušice obdržela bonifikaci 20 zl.); 24. 12. 1762 Matouš Stumpfál z Podmokel, 20 let, dáno mu kapesné 6 zl.; 4. 1. 1763 Josef Marek z Radboře, 19 let, kapesné 20 zl, bonifikace 20 zl.; 8. 2. 1763 Martin Mayer, nar. v Reichenbachu ve Falci, 22 let, dobrovolně, kapesné 12 zl., bonifikace 20 zl.; 26. 5. 1763 Sušice zaplatila za 6 rekrutů 390 zl.; 9. 2. 1764 Josef Wirth z Horních Rakous, 19 let, dezertoval ze služeb pasovského knížete, kapesné 15 zl.; 12. 3. 1764 Matěj Hrabý z Podmokel, 22 let, dobrovolně, kapesné 12 zl.; 3. 1. 1765 Šimon Hořejší z Kadešic, 21 let, donucen, kapesné 10 zl. bonifikace 10 zl.; 1. 2. 1765 Sebastian Mösler z Högingu v Bavořích, dobrovolně, kapesné 40 zl., bonifikace 10 zl. (SOKA Klatovy, AMS, „*Prothocoll-Buch der löblichen Reitt-Zunft*“, 114r–117r, 130r–133v).

182 Ke klasifikaci migrací venkovského obyvatelstva E. MAUR, *K demografickým aspektům tzv. druhého nevolnictví*, s. 13–15; TÝŽ, *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku*, HDem 30, 2006 – suplement, s. 11–13. Pro prostředí Šumavy k migracím Heinrich RUBNER, *En Forêt de Bohême: immigration et emigration 1500–1960*, Annales de démographie historique 1970, s. 135–142 a nově H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald*, s. 157–168.

183 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 303v.

jednalo se o zpoplatněný akt.¹⁸⁴ Povolení se neudělovalo rozhodně zcela automaticky.¹⁸⁵ Stejným způsobem městská vrchnost přistupovala k udělování povolení k vandrům.¹⁸⁶ Jen na okraj dodejme, že novopečení poddanští řemeslníci museli posléze za poplatek vstupovat do městského cechu.¹⁸⁷ Naopak patrně neexistoval cílený dohled nad pohybem poddaných při sezónních pracích (alespoň dochované prameny žádný nedokládají). Fedrovní listy svolovaly již pro dlouhodobější námezdní práci mimo panství.¹⁸⁸

Od odchodu „na vyučenou“ k udělení výhostu byla již poměrně krátká cesta. Vrchnost si byla vědoma, že většina poddaných bude po vyučení usilovat o odchod mimo panství za výdělkem.¹⁸⁹ Udělením výhostu nastávaly dva možné scénáře: buď byl žadatel pouze propuštěn do poddanosti jiné vrchnosti a neztrácel status poddaného, anebo městská vrchnost propustila petenta z poddanství zcela a tento se stal osobně svobodnou osobou, nejčastěji za účelem usazení v zeměpanském či privilegovaném poddanském městě.¹⁹⁰ To vysvětluje, proč se vystavení výhostu přikládala důležitost a rozhodovalo se o něm raději v přítomnosti co největšího počtu radních.¹⁹¹ V zásadě platí, že městská vrchnost petentům nekladla překážky, i když vždy záleželo na konkrétních okolnostech a momentální situaci. Důvody vyplývaly z fyzických,¹⁹² osobních či materiálních¹⁹³ vlastností jednotlivých poddaných. Nevýznamné nebylo ani jejich bydliště, protože nejvíce propuštění na svobodu je doloženo pro obyvatele Hartmanic. Mohly být ale ovlivněny i zlovůli purkmistrů, kteří se tímto způsobem obohacovali ve svůj prospěch. Alespoň tak na situaci nahlížel královský podkomoří v roce 1750, jenž hodnotil počet poddaných na panství jako nízký a následkem toho propouštění z poddanství zapovídal.¹⁹⁴ Následně od září 1754 docílil toho, aby se propouštění z poddanství na svobodu odbyvalo jen s jeho předchozím svolením.¹⁹⁵ Jindy rozhodnutí o udělení

- 184 Podruh Řehoř z Chmelné v roce 1712 za povolení jeho synu jít se učit ševcem zaplatil městské vrchnosti 1 zl. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. 161, hlavní účet za rok 1712, fol. 17r).
- 185 9. ledna 1739 zamítl žádost Ondřeje Škorně o povolení pro jeho syna učit se sladovníkem nařízením, aby syn ještě rok sloužil a žádost opakována za rok, protože je nedostatek pacholků (SOKA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 13r).
- 186 E. MAUR, *K demografickým aspektům tzv. druhého nevolnictví*, s. 15–16.
- 187 Např. pro mlynáře a tkalce je doloženo, že za přijetí do cechu platili 3 zl. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.2., missiv podkomořího z 14.3.1721). Teprve v roce 1755 byl vydán císařský reskript, který nařizoval, že se venkovské tkalcovství nemá považovat za cechovní řemeslo (A. KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, s. 276). Již v roce 1756 nacházíme na sušickém panství venkovské tkalce (SOKA Klatovy, AMS, sign. 28, manuál purkmistrovského úřadu 1756–1758, fol. 20v). O povinnosti venkovských řemeslníků vstupovat do městských cechů obecně Eduard MAUR, *Wirtschaftliche Stadt-Land-Beziehungen in den böhmischen Ländern an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*. In: Markus Cerman (Hrsg.), *Zwischen Land und Stadt. Wirtschaftsverflechtungen von ländlichen und städtischen Räumen in Europa 1300–1600*, Innsbruck 2010 (= *Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes* 2009), s. 68–69.
- 188 V. URFUS, *Právní postavení námezdních pracovníků u nás v 16. až 18. století*, s. 221–227.
- 189 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 1r, 2r. V roce 1660 žádal hartmanický krejčí Václav Hanus o povolení, aby se jeho syn mohl učit řezníkem. Městská rada rozhodla „*aby ho z poddanosti vyjednal a osvobodil, neb že když se tak povolí řemeslu, potom odcházejí beztoho jinam.*“ (tamtéž, fol. 54v). Později se částky pohybovaly ve stejných cenových hladinách: 1779 12 zl. (tamtéž, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 120).
- 190 Blíže tomu E. MAUR, *K demografickým aspektům tzv. druhého nevolnictví*, s. 16–20.
- 191 SOKA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 7v: „*Tato žádost na větší počet pánů k příští sessi se poukazuje.*“
- 192 Na žádost Martina Kratejla o propuštění jeho syna Matěje se magistrát 31. prosince 1754 usnesl, „*poněvadž týž syn celý volatý, vodulý a nemotorný jest, obci nic prospěti nemůže*“, o jeho propuštění za poplatek 6 zl. (SOKA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 155v). Stejný důvod vedl k propuštění Ondřeje Vysokého rozhodnutím městské rady z 8.11.1755: „*na ruce porouchaný, volatý a k hmotným pracem nešikovný jest*“ (tamtéž, sign. 39, radní protokol 1755–1758, fol. 32v). Při žádosti o propuštění kadešického Fuxe v roce 1764 se nejprve mělo vizitovat, zda se nehodí na vojnu (tamtéž, sign. 41, radní protokol 1763–1766, fol. 49v).
- 193 Při udělování výhostu se kupř. mohlo zkoumat, zda petent není věřitelem či dlužníkem gruntovních peněz či dokonce držitelem usedlosti (E. MAUR, *K utužení feudálních vztahů na komorních statcích v době pobělohorské*, s. 165–167). Podstatnou roli mohlo hrát i to, byl-li ženatý (Jaroslav KUBÁK, *Přesuny poddaných na statcích města Č. Budějovic v druhé polovině 18. století*, JSH 33, 1964, s. 73).
- 194 „*[...] radní osoby z pouhé dychtící privátní samoučitečnosti pro obdržení sportul, obzvláště ale purkmistři z vlastního povyhládávajícího zisku poddaný, jenž při této obci dosti na mále se vynacházejí a k vybejvání prací bezelstní jsou, nejenom jiným na svobodu, anobřž také častokráte sobě do poddanosti propouštějí, co samé této obci nemalou škodu působí*“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici z 15. června 1750, bod č. 24).
- 195 SOKA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 131r; tamtéž, sign. 42, radní protokol 1766–1770,

zhostu mohla podpořit skutečnost, že cílové panství předtím na sušické propustilo nějakého svého poddaného.¹⁹⁶ Poplatky spojené s vystavením výhostu se lišily podle toho, šlo-li o propuštění na jiné panství či propuštění na svobodu. V prvním případě taxa oscilovala ve značném rozptylu. V 50. letech 17. století činila obvykle 4 až 6 zl., řidčeji 15 zl.,¹⁹⁷ později stoupala, třeba až k 34 zl.¹⁹⁸ V průměru vyšší částky se požadovaly za propuštění z poddanství.¹⁹⁹

Konkrétnější vzhled do procesu emigrace nabízí číselné porovnání počtu propuštěných z panství/poddanství s počtem na panství přijatých. Rozmezí let 1752–1777 nebylo zvoleno náhodně, nýbrž na základě přehledných tabelárních soupisů migrantů, zavtělovaných do protokolů městské rady. Čísla ovšem ani tak ještě nebudou úplná.²⁰⁰

Tab. č. 51: Imigrace a emigrace v Sušici a na městském panství v letech 1752–1777

Období	Přijato za měšťany	Přijato za předměstské sousedy	Přijato za poddané	Propuštěno na svobodu	Propuštěno do poddanství na jiné panství
1752–1755	9	8	2	6	8
1755–1758	12	9	12	5	13
1759–1763	12	12	12	11	17
1763–1766	17	15	12	8	11
1766–1770	13	12	9	4	7
1770–1774	10	12	3	4	12
1774–1777	6	6	3	2	4
Σ	79	74	53	40	72

Pramen: SOkA Klatovy, AMS, sign. 38, radní protokol 1752–1755, fol. 176r–180r; sign. 39, radní protokol 1755–1758, fol. 227r–228v; sign. 40, radní protokol 1759–1763, fol. 274v–276v; sign. 41,

fol. 110v, 126r (propuštění Kateřiny Schmalzlové z Hartmanic); tamtéž, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 68r. Srov. podkomošský missiv z 27. listopadu 1772, jímž dává podkomoří svolení s propuštěním Marie Hrabové (SOkA Klatovy, AMS, registratura do 1829, sign. III.1.1.).

196 V roce 1659 propuštěn Václav Rozkošný z Dobršína na panství Jana Dětleba Koce z Dobrše na Vošovech, protože tento „nedávnych dnův taky týž pan Koc jednu svou poddanou k manželství na zdejší grunty do Nuzerova propustil.“ (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 39v. K recipročnímu vztahu propuštění poddaných mezi dvěma vrchnostmi E. MAUR, *K utužení feudálních vztahů na komorních statcích v době pobělohorské*, s. 165–167.

197 SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 1r, 2r. V roce 1660 žádal hartmanický krejčí Václav Hanus o povolení, aby se jeho syn mohl učit řezníkem. Městská rada rozhodla „aby ho z poddanosti vyjednal a osvobodil, neb že když se tak povolí řemeslu, potom odcházejí beztoho jinam.“ (tamtéž, fol. 54v).

198 V roce 1659 žádal o propuštění Jan Lepenka, který se přiznal na brandýské panství. Protože se oženil a odešel bez povolení vrchnosti, uložila mu městská rada 50 zl. a 30 tolarů (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 42v). Propuštění Georga Bauera z Hartmanic na žichovické panství stálo v roce 1712 pouhé 2 zl. (tamtéž, sign. 161, hlavní účet za rok 1712, fol. 16v), zatímco Doroty Neuburgerové z Hartmanic na panství barona Villaniho v roce 1738 již 6 zl. (tamtéž, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 12r). Výhost pro Marii Magdalenu, dceru poddaného Jakuba Hrabého z Podmokel, stál v roce 1744 20 zl. (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 10. ledna 1745; sign. 35, radní protokol 1744–1746, fol. 60r). Kolísavost poplatků uvádí pro českobudějovické panství J. KUBÁK, *Přesuny poddaných na statcích města Č. Budějovic v druhé polovině 18. století*, s. 73.

199 Částka 30 zl. byla za propuštění z poddanství a prohlášení za svobodného žádána v roce 1709 od Jana Kolbingera (SOkA Klatovy, AMS, sign. 33, protokol městské rady 1690–1709, fol. 79v), v roce 1712 6 zl., ale i 34 zl. (tamtéž, sign. 161, hlavní účet za rok 1712, fol. 16v). 30 zl. zaplatil v roce 1721 sirotek Vavřinec Patlejš z Dobršína, jenž se hodlal stát předměstským sousedem (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. III.1.1.), 50 zl. zaplatil v roce 1739 Ondřej Škorně pro svého syna (tamtéž, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 16r). Pro bezdětné Tomáše Aschenbrennera a jeho manželku stanoveno za propuštění na svobodu 24 zl. (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1748). Havel Scheinost z Hartmanic zaplatil v roce 1751 za propuštění na svobodu 63 zl. 30 kr. (tamtéž, účetní příloha z 10.11.1751), Josef Pfeifer z Hartmanic za sebe, manželku a dvě dcery 30 zl. (tamtéž, účetní příloha z 15. března 1755), v roce 1771 Barbora Schmalzlová z Hartmanic 12 zl. (tamtéž, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 108v), v roce 1773 Dorota Lazarová 12 zl. (tamtéž, fol. 205v), v roce 1779 Kateřina Pscheidlová z Hartmanic 12 zl. (tamtéž, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 120) a Martin Liedl z Hartmanic 13 zl. (tamtéž, fol. 137).

200 Soupis např. neevizuje propuštění na svobodu Josefa Pfeifera a jeho rodiny v březnu 1755 (doloženo kupř. hlavním účtem za léta 1754–1755).

radní protokol 1763–1766, fol. 280r–283r; sign. 42, radní protokol 1766–1770, fol. 272v–275r; sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 268r–271r; sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 338r–340r.

Za sledované čtvrtstoletí panství opustilo 112 osob a 53 bylo do poddanského svazku přijato. Vyrovnaný stav nenastal ani v jediném roce, vždy byla výsledná bilance záporná. Nevypovídá to příliš o promyšleném úsilí městské vrchnosti udržet si na panství perspektivní populační stav. Bohužel, zjištěná čísla nelze konfrontovat se situací ve druhé polovině 17. století, kdy by se dalo očekávat zpřísnění povolování následkem snah vrchnosti těsněji připoutat poddané k půdě.²⁰¹

Nejběžnějším důvodem k migraci byl sňatek, důsledkem dědického práva četnější u žen než u mužů.²⁰² To znamená, že častěji se přijímaly a propuštěly ženy. O poddanství pod sušickou obcí se velmi často ucházeli německy mluvící venkované ze statku Albrechtice, protože s ním byli úzce spjati obyvatelé sušických německých vesnic Humpolce a Platoře, kteří vyjma Hartmanic nenacházeli na panství jiné možnosti, kde nacházet životní partnery. Méně obvyklí zato byli příchozí z českých panství (žichovického panství či dokonce z forberků individuálních měšťanů), protože obyvatelé českých vsí měli na domácím panství podstatně širší pole výběru (včetně předměstí Sušice).

Vrchnostenské povolení k sňatku²⁰³ však potřebovaly i páry pocházející přímo ze sušického panství. Ideálně se musel příslušný žadatel dostavit před městskou radu. Vyloučen však nebyl zřejmě ani jiný způsob, neboť 13. října 1738 v tomto smyslu městská rada rozhodla, že se každý poddaný žádající o povolení k sňatku musí do rady dostavit osobně (naznačuje to tedy, že se tak vždy nedělo). Pokud se jednalo o sňatek v rámci panství či přivdání cizopanské nevěsty, nebyl většinou důvod mu bránit,²⁰⁴ stanovovaly se maximálně odklady²⁰⁵ či podmínky.²⁰⁶ Poněkud paradoxně se však při přijímání cizopanských poddaných dozvídáme o poplatcích s tím spojených. Takové taxy za „přijetí pod ochranu“ sušické vrchnosti činily i 6 zl. a jistě měly demotivační dopad, čehož si byl vědom i královský podkomoří, jenž ve své instrukci z roku 1750 rozhodl, že „v přijímání jiných poddaných do poddanosti obce propuštěných nějaké taxy a pod jakýmkoliv způsobem peníze neb jiné dary bráti tak ostře se zamezuje, že pokudž by některý bud' on kdo bud' v tom postižen byl, poddanýmu dvojnásobně toho co jest od něho vzal, a k tomu ještě k obci alterum dupplum in poenam překročení tohoto nařízení složití neústupně se přidrží.“²⁰⁷ Naznačená praxe radních rozhodně nepodporovala vzrůst obyvatel. Při rozhodování o udělení sňatkového konsensu se přihlíželo ke stavu, v jakém měl žadatel své hospodářství (zadluženost, celkový stav),²⁰⁸ sociálním postavením²⁰⁹ a samozřejmě také k aktuálním populačním rezervám pro rekrutování

201 E. MAUR, *K demografickým aspektům tzv. druhého nevolnictví*, s. 17.

202 Na příkladu českobudějovického panství to doložil J. GRULICH, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750–1824*, s. 269–272, 280–282.

203 E. MAUR, *K demografickým aspektům tzv. druhého nevolnictví*, s. 18–19, 25–30; Jiří KLABOUCH, *Politický konsens k manželství v Čechách*, Praha 1960, populárnější formou TÝŽ, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962, s. 80–82. Srov. v kontextu přílehlého regionu Šumavy H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald*, s. 259–261.

204 SOKA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 12v, 13r, 24r; tamtéž, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 51v.

205 V roce 1755 se žadatel o povolení k sňatku Vojtěchu Hořejšímu nařídilo, aby vyčkal do Vánoc, kdy jeho nevěsta doslouží (SOKA Klatovy, AMS, sign. 39, radní protokol 1755–1758, fol. 19v, obdobně 27r).

206 Žadatel o sňatkový konsens Ondřej Rouška se měl v roce 1755 dostavit k městské radě, „nešikne-li se na vojnu“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. 39, radní protokol 1755–1758, fol. 5v), dva žadatelé z Kadešic museli splnit podmínku, že převezmou rodinné hospodářství (tamtéž, sign. 42, radní protokol 1766–1770, fol. 137v). V roce 1756 se Adamu Veitzovi udělilo povolení k sňatku za podmínky, „aby děti obojího pohlaví poddaní zůstali a on při vrchnosti každoročně se ohlásil“ (tamtéž, sign. 28, manuál purkmistrovského úřadu 1756–1758, fol. 39r), o rok později dceři Liedlově „s tím obmezením, že synové svobodný a dcery poddaný zůstati mají“ (tamtéž, fol. 122r–122v).

207 SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici z 15. června 1750, bod č. 24.

208 SOKA Klatovy, AMS, sign. 37, radní protokol 1748–1752, fol. 243r.

209 Např. v roce 1768 udělila vrchnost svolení ke sňatku Josefa Čáchy se zdůvodněním: „jsouce poddaný podruh loch jako jeho nevěsta“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. 42, radní protokol 1766–1770, fol. 114r).

dvorské čeledi.²¹⁰ Odmítnutí proto nebylo věcí rozhodně neznámou.²¹¹ Cedule s povolením v 18. století vystavoval primátor²¹² a až do josefských reforem za to vybíral poplatek.²¹³

Kvalita vztahu mezi poddaným a městskou vrchností jde demonstrovat i v rámci vnitřní migrace (tzn. migrace v rámci panství). Zcela samozřejmou složkou měšťanských domácností ve venkovském městě bylo služebnictvo, jež se kromě předměstí rekrutovalo právě z poddanských vesnic. Službou však jejich poddanský status obvykle nebyl zrušen, takže se po propuštění vraceli do rodných vsí. Daleko názornějším pro zkoumání poddanské situace na sušickém panství tak je míra usazování poddaných na předměstích a jejich přijímání za předměstské sousedy. Opět nás to zavede k tabulce o migracích. Obecně se předpokládá, že venkovské zázemí měst na úrovni vikpildu, šosovních vesnic a městského panství se již ve středověku stávalo rezervoárem populačně nesoběstačného města, konkrétní doklady však nepřinášejí jednoznačné výsledky.²¹⁴ Pro raný novověk výzkumy zpravidla analyzují migrace na základě matrik a tedy v rámci farních obvodů. Na úrovni panství tyto otázky neřeší a stejně tak se nezabývají právním postavením migrantů po příchodu do města a na předměstí.²¹⁵ Význam se přitom přikládá patentu o zrušení nevolnictví z roku 1781, s nímž příchod vesnického obyvatelstva do měst souvisel.²¹⁶ V tomto kontextu se ovšem ukazuje, že příliv poddanského obyvatelstva na předměstí byl častou realitou již dávno předtím. Podle soupisu poddaných z roku 1690 žilo na sušických předměstích 114 poddaných, v roce 1762 již 375. Živili se povětšinou jako podruzi, čímž se nelišili od chudých předměstských sousedů. Jejich transformace z poddaných na předměstské sousedy však byla velmi řídká.²¹⁷ Podstatnou výhodou mohla být řemeslná dovednost, protože chudší obyvatelstvo předměstí vlastnilo minimální množství půdy, jež je nemohla uživit. Daleko nejčastěji se předměstští sousedé rekrutovali ze svobodných osob (zpravidla řemeslníků) pocházejících buď z lokalit mimo panství, anebo z rodin sušických měšťanů – v nové pozici mohli setrvat, případně se po dědickém podělení vrátit zpět dovnitř hradeb. Docházelo ale i k opačné situaci, kdy předměstští sousedé poklesli mezi poddané – nejčastěji následkem sňatku.²¹⁸ Možno tedy uzavřít, že pronikání poddaných mezi předměstské sousedy či dokonce mezi měšťany bylo zcela ojedinělé. Mezi oběma světy existovaly právní bariéry, jejichž překonávání bylo krajně obtížné. Na druhou stranu, sušická vrchnost evidentně nebránila svým poddaným usazovat se na předměstích, kde se živili v lepším případě řemeslem, v horším námezdní prací ve forbercích movitých měšťanů, kteří mnohdy sami měli své poddané. Na počátku 19. století tato situace vyvolala zajímavé právní problémy (viz níže).

210 Žádost o povolení k sňatku Vavřince Olivy městská rada odložila do Vánoc, „*jak čeládky moc bude*“. SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 306v.

211 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 12, 59.

212 SOKA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 4v.

213 V roce 1660 městská rada povolila Hansi z Rejštejna uzavřít sňatek s Magdalenou Holou z Hartmanic za složení 9 zl. a příslib, že s ní zůstane v Hartmanicích (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665, fol. 44r). „*Dne 20. Augusti [1712] od Vysokého z Kadešic za dovození k stavu manželskému přijato 3 zl.*“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. 161, hlavní účet za rok 1712, fol. 17r).

214 Pro předhusitské Stříbro se k otázce vyjádřil Martin NODL, *Sociální aspekty pozdně středověkého městského přistěhovalectví*. In: Sociální svět středověkého města, Praha 2006 (= Colloquia mediaevalia Pragensia 5), s. 3–96. Na s. 29 tvrdí, že jak ve Stříbře, tak v Českých Budějovicích tvořili přistěhovalce do měst v hojně míře obyvatelé městských vsí, což odporuje jeho tvrzení na s. 44 (mezi přistěhovalci do Stříbra bylo podle něj jen 5 % z městských vsí). O nízké míře přistěhovalectví ze vsí v okolí města hovoří též Antonín KOSTLÁN, *Feudální zatížení českého venkova po husitské revoluci. K hospodářským a sociálním dějinám jagellonského období českých dějin (1471–1526)*, Praha 1988. Kandidátská disertační práce, s. 69. Zesílit mohlo v době válečného nebezpečí (tamtéž, s. 48). Bylo-li ilegální (tzn. pokud poddaný zběhl), přikročilo někdy město k navrácení dotyčného původní vrchnosti. Tato praxe někde byla smluvně zakotvena, jak nasvědčují dohody mezi Hradcem Králové a pardubickým panstvím z počátku 16. století (tamtéž, s. 92).

215 J. GRULICH, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750–1824*, passim.

216 V říjnu 1782 řešil prácheňský krajský úřad stížnost Josefa Haise, dominikalisty na sušickém panství, jenž zaplatil za udělení výhostu dne 30. listopadu 1781 od své čestické vrchnosti plných 137 zl., přestože již 1. listopadu 1781 byl vydán patent o zrušení nevolnictví. Hais požadoval 137 zl. nazpět, avšak krajský úřad dovozoval, že patent byl krajským hejtmanům doručen teprve 8. ledna 1782 a teprve po 16. lednu 1782 publikován a šířen na jednotlivá panství (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karta č. 147, „*Protocollum über die bey m. kgl. Kreisamt im Monat Januario 1782 angebrachte und daselbst bis zur hohen k. k. Gubernial Bestätigung entschiedene Unterthanes Beschwerde*“).

217 Srov. žádost Vavřince Patlejcha z Dobrušky z roku 1721, aby mohl být přijat „pod šos sousedstva“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do 1829, sign. III.1.1).

218 SOKA Klatovy, AMS, sign. 41, radní protokol 1763–1766, fol. 279r.

V rámci analýzy postavení poddaných na sušickém panství nesmí zůstat přehlédnuto shánění poddanské půdy.²¹⁹ V kapitole o vrchnostenském hospodaření již byl podrobně vyčíslen všechen rustikál, jenž vrchnost užívala. I pokud se omezíme na pozemky využívané v rámci vrchnostenského hospodaření, tvořily jeho naprostou většinu pozemky nabyté legálním způsobem (zpravidla koupí) – předně tři svobodnické dvory s příslušenstvím (Divišov, Hartmanice, Malá Chmelná), pozemkový fond tzv. Meržkovského dvora, spojený s městským Špitálským dvorem, a konečně mlýn v Dobršíně. Otazníky kolem vzniku dvora v Roku nedovolují zjistit, zda jeho půdní fond netvořil z části sehnáný rustikál. I pokud tomu tak bylo, došlo by k sehnání dobré půlstoletí před sepsáním berní ruly, takže by unikl evidenci. Tak to také vnímali komisaři tereziánského katastru, kteří se na dominikální či rustikální původ Roku a Vrabce dotazovali. V odpovědi z května 1734 Sušičtí trvali na dominikálním původu obou dvorů a s odvoláním na hospodářský úpadek a nedostatečný rozvoj řemesel, zaviněný odklonem důležitých cest, prosili o uznání obou za dominikální.²²⁰ Prvním bezpečně prokazatelným případem záboru poddanské půdy na sušickém panství je tak poplužní dvůr v Dobršíně, vzniklý snad již počátkem 20. let 17. století z Štěrbovského (později usedlost čp. 6) a Pánkovského gruntu (později čp. 19) o celkem 82,5 výsevkových strýchů orné půdy.²²¹ Později dvůr pohltil ještě 6 strychů rolí chalupy a mlýna Mikuláše Turka, který po jeho zběhnutí zpustl a nebyl obnoven. Fungoval až do 90. let 17. století, kdy ho vrchnost zrušila a emfyteuticky osadila poddanskými hospodáři. Zhruba ve stejné době se městská vrchnost neznámým způsobem ujala Červeného dvora, rustikální (dříve zádušní) usedlosti, kterou následně přeměnila v poplužní dvůr. Tereziánský katastr u něj v roce 1734 konstatoval 75,25 strychu polí a luk na 16 fůr sena a 5,5 fůry otavy.²²² Zachytitelné jsou potom ještě drobné dílčí záboři. Podle vizitační zprávy z roku 1734 vrchnost od gruntu Matěje Vaňka z Dvorce sehnala několik strychů lesa a připojila je ke dvoru v Divišově.²²³ A konečně podle výpovědi sedláků ze Dvorce vrchnost zřídila na poddanské půdě cihelnu a uvedeného roku zmařila těžbou hlíny již tři strychy těch nejlepších polí.²²⁴ Teprve v roce 1825 městská obec tento majetkoprávní problém vyřešila, když koupila 400 sáhů od sedláka Vaňka.²²⁵ V celkovém součtu sušická vrchnost ve druhé polovině 17. století sehnala v poddanských vsích mezi 170 až 180 strychů rustikálu, přičemž polovinu z něj na konci 17. století převedla nazpět do poddanských rukou. Řadila se tak mezi vrchnosti v kategorii menších svodů a na půdách nižší bonity. Je poněkud zarážející, proč namísto zřizování poplužního dvora při Červeném dvoře, jehož pozemky se dlouhodobě hodnotily nízkou bonitou (i díky své poloze na svahu), raději dál neprovozovala dvůr v Dobršíně na nejurodnějších pozemcích panství. Současně neměla tendenci z něj vycházející kontribuci převádět na poddané, což nebylo zdaleka neběžné. Kupř. písecký magistrát získal poddanský mlýn, z něhož následně kontribuci rozvrhoval na okolní poddané. Stejně se zachovaly vrchnosti na některých sousedních statcích (Dolejší a Prostřední Krušec, Hořejší Krušec, Chamutice, Kundračice, Žichovice, Hořejší Těšov aj.).²²⁶

Aktivní vstup vrchnosti do poddanské držby půdy se projevoval ještě v zásazích do dispozičních práv poddaných k jejich nemovitostem. Kromě samozřejmého a již v předbělohorské době prováděného dohledu nad majetkovými transfery,²²⁷ vyplývajícího ze zásady emfyteutického práva

219 Fenomén sháněného rustikálu na základě tereziánského katastru analyzuje A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 218–232.

220 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, suplika Sušických z května 1734.

221 Antonín HAAS (ed.), *Berní rula 28. Kraj Prácheňský II. díl*, Praha 1954, s. 883.

222 Pole: Hořejší hony (3 strychy v první bonitní třídě, 4 strychy ve druhé a 29 strchů ve třetí), Dolejší hony (22 strychů ve třetí třídě), K Volšovám (1 strych v první třídě, 2 strychy ve druhé a 8 strchů ve třetí třídě), U cesty k Volšovám (2 strychy třetí třídy) a Na Homolici u háje (4,25 strychu třetí třídy). Celkem 75,25 strychu polí. Louky: Trávník na 2 fůry sena a 1 fůru otavy, Za Volšovy na 6 fůr sena a 2 fůry otavy, U cesty na 1 fůru sena a 0,5 fůry otavy, z dvou vysušených rybníčků 7 fůr sena a 2 fůry otavy. Celkem 16 fůr sena a 5,5 fůry otavy.

223 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích.

224 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 102, nedatovaný koncept vyšetřování kontribučních poměrů na panství. Odjinud víme, že v roce 1757 dvorecký Čácha žádal městskou vrchnost, aby z jeho gruntu nedělala hliniště (SOKA Klatovy, AMS, sign. 28, manuál purkmistrovského úřadu 1756–1758, fol. 83r).

225 Smlouva z 2. prosince 1825, uzavřená mezi městskou obcí a Josefem Vaňkem, v opisu v NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103.

226 A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 231.

227 Většina zápisů o transferu poddanské usedlosti v nejstarší gruntovní knize z let 1584–1635 je doprovázena formulí „s povolením pana purgmistra a pány v radě“.

a *dominia directa*, neváhalo, pokud se hospodář přespříliš zadlužil, přikročit k odsadě. Např. v roce 1717 odsadila hospodáře z Šimovského gruntu v Chmelné.²²⁸ Stejný scénář se opakoval v roce 1725 na selském gruntu v Dobrušíně, „poněvadž [...] držitel živnosti té skrze zlé hospodářství takový dvůr tak prodlužil“.²²⁹ Odsada kvůli špatnému hospodaření stála na počátku sporu městské vrchnosti s platořským sedlákem Mathiasem Temlem. V roce 1767 prodal Teml svůj grunt čp. 9 v Platoři Georgu Veitzovi, neboť se necítil na to usedlost obhospodařovat (jednak kvůli svému věku, jednak kvůli nemocné manželce). Jako jedinou podmínku si stanovil sňatek Veitze se svou dcerou Evou.²³⁰ Veitz ovšem na gruntu hospodařil špatně a 3. dubna 1772 ho vrchnost rozhodla odsadit. Zanedbaný grunt zakoupil za 190 zl. sušický předměstský soused Franz Niebauer (zvaný Kroupa).²³¹ Investoval značné peníze, než grunt i pozemky uvedl do obhospodařovatelného stavu. V ten moment se rozhodl jednat více než sedmdesátiletý Teml, jemuž se dosavadní postup zjevně nelíbil. Fakt, že mu nebyl grunt zpět přiznán, považoval za výsledek falešných obvinění platořského rychtáře Johanna Wallische. Nejprve se obrátil na prácheňský krajský úřad, ale ten se již 20. června 1777 vyjádřil ve prospěch nového hospodáře (hlavně s ohledem na kontribuční platbyschopnost). Následovala suplika na gubernium a konečně v září 1777 na císaře s poníženou prosbou o navrácení gruntu a tvrzením, že za 30 let držby gruntu vždy řádně platil daně a dobře hospodařil. Instančním postupem se věc dostala zpět krajskému úřadu, který nařídil 17. prosince 1777 konání vyšetřovací komise. Teml dostal uloženo zaplatit pro další uvažování o jeho návratu na grunt 100 zl. Poněvadž se živil žebřením, hodlal peníze získat půjčkou u platořského Franze Prossera. Vzápětí ale přišel s tvrzením, že oněch 100 zl. má u Prossera uschované, což Prosser dosvědčil a peníze komisi přinesl (následně byly uloženy u purkmistra v Sušici). Ostatní platořští obyvatelé ale pochybovali a připomínali, že Prosserova dcera se má provdat za Temlova syna Lorenze. V každém případě gubernium 23. ledna 1778 rozhodlo, že pokud Teml uhradí Niebauerovi všechny ušlé škody za opravu gruntu, může se naň vrátit jeho syn Lorenz. Začal usilovně shánět peníze, dalších 100 zl. měl zajistit příslib sňatku s dcerou nicovského poddaného Andrease Matschineru. Aby svému jednání dodal razance, adresoval ještě začátkem dubna novou supliku císaři. Komise sušického magistrátu ale náklady na úpravu gruntu vyčísly na 630 zl. 23 kr. a gubernium tedy v květnu logicky návrat gruntu Temlovi zamítlo. Když bylo toto rozhodnutí Temlovi 23. června 1778 přečteno, nevěřil vlastním ušima. Uložených 100 zl. si nevzal a prohlásil, že se boje o svůj grunt nevzdá.²³² Ještě v červenci 1778 adresovali Mathias Teml se svým synem třetí supliku císaři, v níž líčil, jak byl odmítnutím své žádosti ze strany vrchnosti nepřímě odsouzen k doživotní žebrotě. Vyvolalo to komisionální přešetření březnového ocenění Niebauerových oprav na gruntu. Došlo ke stejným číslům. Následně gubernium 27. srpna 1778 vydalo rozhodnutí, jímž nadobro Temla odmítlo, a to s pohružkou donucovací pracovny, bude-li znovu celou kauzu otevírat.²³³ Ten tak ale skutečně učinil a obrátil se gubernium. Jeho stížnost byla postoupena české finanční prokuratuře, ale protože nebyla doprovázena jakýmkoli důkazním materiálem, byla zamítnuta.²³⁴ Zda se výhrůžky naplnily a Teml skutečně skončil v pražském špinhauzu, prameny nesdělují.

Nad rámec shánění půdy a zásahů do dispozičního práva se vměšování vrchnosti do držby nemovitostí poddanými projevilo ještě u lesů. Nevelký rozsah lesní půdy nutil sušickou vrchnost zacházet se dřevem velice úsporně a za situace, kdy mnohdy těžko pokrývala potřebu a poptávku ve městě a čelila lesnímu pychu, snažila se aktivními intervencemi docílit toho, aby poddaní byli se dřevem plně soběstační. Nezbytný předpoklad tu zajistil stát již na konci 18. století,²³⁵ konkrétní

228 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 45, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1678–1752, pag. 120.

229 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 45, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1678–1752, pag. 120.

230 Skutečně k němu došlo 24. ledna 1768 v Albrechticích (SOA Plzeň, Farní úřad Albrechtice, matrika č. 3, pag. 313).

231 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 152A, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1699–1786, fol. 708r–708v, 742r–743v.

232 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 58.

233 Kauza pramenně dokumentována v SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 139.

234 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46 radní protokol 1780–1784, fol. 91; NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 250, sign. 1/5/534.

235 Dohled nad poddanskými lesy zdůraznila již prozatímní smlouva z roku 1778 a smlouva finalizační z roku 1783. Srov. V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 52. Stejnou situaci pro jiná abolovaná panství konstatuje J. KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 97–98.

projevy se objevily ovšem až v 19. století. Dne 13. ledna 1821 hospodářský úřad nařídil rychtářům z Dobruška, Chmelné, Kadešic a Podmokel, že sedláci nesmějí v rustikálních obecních lesích porážet stromy bez jeho svolení, a také později se využívání poddanských lesů v majetku venkovských obcí kontroloval městský nadlesní. Náklady za to ve výši 50 zl. ovšem nesli se souhlasem gubernia venkované, proti čemuž protestovali.²³⁶ Situaci to ale nezlepšilo, v lednu 1829 konstatoval krajský komisař, že obecní lesy vsí Podmokel, Kadešic, Platoře a Humpolce jsou rozděleny mezi jednotlivé obyvatele a v podstatě vytěženy, což prohlásil za neudržitelné a trval na zlepšení a systemizaci.²³⁷ Na škody v obecních lesích se upozorňovalo ještě později.²³⁸

7.4 Berní zatížení poddaných města Sušice

Berní požadavky státu se v systému břemen, kterému byl podroben venkovský lid, zpravidla považují za nejtěžší.²³⁹ Dosavadní pokusy o stanovení berního zatížení však nejsou jednoznačné a jen obtížně lze počítat s jejich obecnou platností. Podle Josefa Pekaře musel držitel jedné lánové usedlosti na úhradu daní vynaložit 60 až 80 % hrubého příjmu, více střízlivější odhad Josefa Křivky hovoří o zhruba 20 %.²⁴⁰ Obě hodnoty vyplynuly z vyhodnocení unikátních pramenů, které pro sušické prostředí bohužel nemáme k dispozici. Pro základní charakteristiku je však vlastně ani nepotřebujeme. Jak bylo uvedeno v kapitole o městském hospodaření, nesli individuální měšťané ze svého rustikálu kromě ordinaria ještě extraordinarium; toto dvojí zdanění platilo i pro vesnice městského panství, avšak poddaní hradili jen ordinarium, kdežto extraordinarium plynulo plně k tíži městskému důchodu. V srpnu 1654 stanovili komisaři berní ruly osedlost sušického panství, sestávajícího z jednoho městečka a 11 vsí (či jejich dílů) a obnášejícího celkem 2898 strychů, na 66 osedlých.²⁴¹ V roce 1657 přibýlo 6,25 osedlého a od roku 1669 činil celkový počet již dokonce 79,25 osedlého.²⁴² Takové hodnoty byly mimo platební schopnosti poddaných a hlavně realitu, neboť fase berní ruly zpravidla uváděly rozlohu polí větší, než jaká ve skutečnosti byla. Situaci ještě zhoršoval nedostatek dobytka způsobený epidemiemi, nedostatek osiva a lidský faktor. Výsledkem bylo vytváření nedoplatků. Na některých panstvích to dlužníci řešili zběhnutím, avšak dlužnou částku potom museli uhradit jejich sousedé, popřípadě vrchnost. I ona tudíž měla zájem na snížení berní osedlosti.

K té skutečně došlo. Předzvěstí byla revizitace berní ruly v první polovině 70. let. Revizitační komisaři určili osedlost sušických vesnic na 44 5/16 osedlého s odvoláním, že kromě čtyř se

236 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

237 List krajského úřadu sušickému magistrátu z 10. ledna 1829 in: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

238 Tak v roce 1844 škodili obyvatelé Velké Chmelné v obecním lese Dubičný (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

239 Literaturu k bernictví v zrcadle výzkumu středo- a západoevropského shrnul Tomáš STERNECK, *Raně novověké bernictví v moderní historiografii (Rozhled po Evropě a ohlédnutí za domácími výzkumy)*, ČČH 102, 2004, s. 574–608.

240 Josef KŘIVKA, *Příspěvek k dějinám poddanského hospodaření v první polovině 18. století*, Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd 2, 1957, s. 79–94, 301–320. Srov. výtky Vladimíra Procházky (PHS 4, 1958, s. 292–294). Studium kontribučního zatížení poddanských usedlostí v české historiografii se omezilo na období před berní rulou: Jan TOMAN, *Vývoj berní osedlosti a kontribuční praxe na panství orlicko-zvíkovském do r. 1654*, JSH 39, 1970, s. 1–14; Tomáš KAHUDA-STERNECK, *K účasti Jana Mencla z Kolsdorfu na placení berní v brněnském berním kraji*, Vyškovský sborník 1, 1999, s. 55–87. Dále pokročily výzkumy německé, a to pro širší regiony i jednotlivé usedlosti: Walter ACHILLES, *Die steuerliche Belastung der braunschweigischen Landwirtschaft und ihr Beitrag zu den Staatseinnahmen im 17. und 18. Jahrhundert*, Hildesheim 1972; Hans-Christian STEINBORN, *Abgaben und Dienste holsteinischer Bauern im 18. Jahrhundert*, Neumünster 1982. Prokázaly, že výzkum berního zatížení nelze izolovat od dalších finančních břemen (urbaniální, církevní apod.).

241 A. HAAS (ed.), *Berní rula 28. Kraj Prácheňský II. díl*, s. 883–891. Ve vsích bylo 74 rolníků klasifikovaných za celého osedlého, 12 chalupníků klasifikovaných za 1/4 osedlého a 25 zahradníků, klasifikovaných za 1/8 osedlého, dále 5 nově usazených, 2 pohořelí, 6 na živnosti zkažených a 8 pustých (klasifikováni za celého osedlého), 2 nově usazení a 5 pustých chalupníků a konečně 2 pustí zahradníci. Podle této kalkulace tedy celé panství obnášelo 80,125 osedlého, s připočtením nově osazených, pustých a pohořelých dokonce 103,125 osedlého. Z celkové rozlohy polí 2 898 strychů bylo 220,5 strychu při pustých hospodářstvích a tedy zcela neobděláváno a dalších 60 strychů při pustých hospodářstvích, ale obdělávaných jinými hospodáři.

242 NA Praha, Berní rula, inv. č. 42, fol. 229.

všechny vsi nacházejí v neúrodných horách a podobně jako u města uvedli absenci zahrad a lesů.²⁴³ Tento návrh byl z větší míry akceptován a od roku 1674 se nová osedlost sušických poddanských vsí ponížila o celých 25 osedlých na nových 54,25 osedlého. V roce 1683 se od této hodnoty odečetlo ještě 0,125 osedlého a následně o dalších 2 13/16 osedlého.²⁴⁴ Kinského katastr, jenž bez rozdílu zdaňoval i pustou zemědělskou půdu,²⁴⁵ stanovil jako výchozí hodnotu osedlosti 51 1/16 osedlého, jež se začala používat počínaje 1. listopadem 1683. Po zavedení nového katastru od 1. listopadu 1684 se pustá půda (včetně lad) danila o polovinu níže, takže klesla i osedlost. K tomu přistoupil v dubnu 1684 odprodej Prostředního Krušce, Nuzerova a Rajska. Podle J. Pekaře výsledná hodnota z 2 045 strychů obdělávané půdy a 198,5 strychu lad a porostlin vycházela na celkem 49 1/16 osedlého.²⁴⁶ Navzdory dlouhodobému snižování bylo i toto číslo nadále vysoké a nejpozději v roce 1690 osedlost přímo v knize kontribuční repartice činila 44 3/8 osedlého.²⁴⁷ Toto číslo se po odprodání Pátečku a Bohdašic a separování Hartmanic počínaje 1. listopadem 1707²⁴⁸ dále snížilo, a to na 40 10/16 osedlého.²⁴⁹ Jak dokumentuje repartiční kniha za léta 1738–1747, nebyla výše usedlosti poddaných na rozdíl od osedlosti městské konstatní a jen za tento krátký interval se změnila šestkrát: v roce 1738 38 8/16 osedlého, v roce 1739 27 8/16 osedlého, v roce 1740 29 5/16, od roku 1742 znovu 38 8/16, v roce 1743 36 14/16 a od roku 1745 stabilně 38 8/16.²⁵⁰ První tereziánský katastr vyhodnotil sušické vesnice na 24 33/64 osedlého, což s připočtením 2/64 domovního fictitia činilo celkovou osedlost 24 35/64 (se sehnaným rustikálem ve vsích potom 35 20/64).²⁵¹ Po připočtení hartmanické osedlosti tedy poddanský majetek sušického panství byl tereziánským katastrem celkově odhadnut na celých 28 osedlých. Nebyl sem započten vrchností držený rustikál při městě a ve vsích (obnášel celkem 1 54/64 usedlého) a osedlost tří svobodnických dvorů 3 14/64 osedlého. Druhý tereziánský katastr znamenal pro poddané snížení osedlosti na 25 38/64 osedlého²⁵² (opět bez započtení vrchnostenského rustikálu 1 49/64 osedlého a tří svobodnických dvorů 3 9/64 osedlého). Tato osedlost byla závazná až do zavedení raabizace počínaje rokem 1779,²⁵³ na panstvích mimo robotní abolicí se odbourala dokonce až v roce 1792.

Až dosud jsme mluvili o pouhém základu daní odváděných poddanými – ordinariu. V systému každodenní reality se k němu ovšem přidružovaly mimořádné daně a náklady na vojsko a teprve jejich součtem s ordinariem dávaly dohromady skutečnou povinnost. Nedostatečná pramenná základna však tyto mimořádné daně nijak nekonkretizuje a již vůbec nejsou k dispozici subrepartice, takže se musíme omezit jedině na hledání analogií na pozadí povšechného vojenského dění v monarchii, které indikuje období zvýšených požadavků na mimořádné daně. Pomyslnou výjimku potvrzující pravidlo máme pouze pro léta 1690–1700,²⁵⁴ kdy jsou současně k dispozici i

243 NA Praha, Berní rula, inv. č. 39, Revizitace Prácheňsko.

244 NA Praha, Berní rula, inv. č. 42, fol. 229.

245 Blíže J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 47.

246 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 49.

247 SOKA Klatovy, AMS, sign. 125, „*Kniha na JMti Cís. contributi z královského města Sušice, z poddanejch, z dvora obecního divišovského, též z dvora obecního hartmanického při král. berni zemskej, od kterých cassirův zaplacenou, založena od prvního Januarii léta 1690*“, fol. 77r.

248 J. NOVOTNÝ, *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654–1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*, Praha 1929 (= Knižovna Statistického věstníku 15), s. 50. V praxi to znamenalo, že si výběr kontribuce zajišťovali Hartmaničtí sami bez asistence vrchnosti a vybrané částky dováželi do krajské kontribuční kasy v Písku; jejich osedlost činila na reale 3 9/64, na domovním fictitiu 5/64 a na osobním 15/64 (celkem tedy 3 29/64 osedlého). Srov. NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 29, stará sign. XX, fol. 190v–192r.

249 NA Praha, Bořkova sbírka, volumen XVI, pag. 51–54 uvádí osedlost 40 3/8.

250 SOKA Klatovy, AMS, sign. 130, „*Repartiti berničná J. M. Cís. contribucí, též jiné rozličné repartiti pro anno MDCCXXXVIII 1738*“, fol. 2r, 9r, 19v, 28v, 41v.

251 Červené Dvorce 1 10/64 (sehnaný rustikál 47/64), Dobřšín 5 47/64 (sehnaný rustikál 2/64), Humpolec 1 16/64, Chmelná 4 32/64, Kadešice 5 18/64, Platoř 2 8/64, Podmokly 4 32/64.

252 Červené Dvorce 1 6/64 (sehnaný rustikál 46/64), Dobřšín 5 16/64 (sehnaný rustikál 3/64), Hartmanice 3 38/64 (z toho domovní fictitium 6/64 a personální fictitium 5/64), Humpolec 1 9/64, Chmelná 3 50/64, Kadešice 5 3/64, Platoř 1 59/64, Podmokly 3 49/64 (NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 96, stará sign. XLII; inv. č. 93, stará sign. XXXIX).

253 Podle repartičních seznamů (NA Praha, Repartiční seznamy, knihy č. 29, 31, 33, 35, 37, 39, 41 a 43) činila od roku 1768 do roku 1778 osedlost stabilně 22 49/64 (vsi s Vrabcovem) a 3 38/64 (Hartmanice). Pro rok 1771 shodně Karel ADÁMEK, *Království české v roce 1771. Topografickostatistická studie*, PA 25, 1913, s. 159.

254 SOKA Klatovy, AMS, sign. 125, „*Kniha na JMti Cís. contributi z královského města Sušice, z poddanejch, z dvora obecního divišovského, též z dvora obecního hartmanického při král. berni zemskej, od kterých cassirův*

čísla reálně odváděných částek. Vzájemným porovnáním vyplývá, že i v tomto krátkém období poddaní zdaleka ne vždy uhradili sumu, která jim byla uložena.

Tab. č. 52: Kontribuční povinnost poddaných města Sušice a města Sušice a reálně odvedené sumy (1690–1708)

Období	Podíl poddaných		Podíl vrchnosti	Reálně zapláceno
	Ordinarium	Ostatní ²⁵⁵	Extraordinarium	
1. 1. – 31. 12. 1690	855 zl. 45 kr. 2,375 d.	57 zl. 15 kr. 4,75 d.	160 zl. 55 kr. 1,5 d.	913 zl. 7 kr. 0,875 d.
1. 1. – 31. 12. 1691	855 zl. 5 zl. 3 d.	57 zl. 41 kr. 2,25 d.	160 zl. 47 kr. 2,5 d.	1149 zl. 15 kr. 5,75 d.
1. 1. – 31. 12. 1696	776 zl. 39 kr. 5,5 d.	321 zl. 13 kr. 4 d.	748 zl. 4,25 d.	1581 zl. 56 kr. 2,5 d.
1. 1. – 31. 12. 1697	1358 zl. 30 kr. 3,25 d.		560 zl. 52 kr. 5,75 kr.	1263 zl. 47 kr. 0,25 d.
1. 1. – 31. 12. 1698	1252 zl. 52 kr. 3 d.		370 zl. 36 kr. 4,25 kr.	882 zl. 46 kr. 0,75 d.
1. 1. – 31. 12. 1699	1329 zl. 46 kr. 3,75 d.		571 zl. 55 kr. 4,5 kr.	149 zl. 2 kr. 4,25 d.
1. 1. – 31. 12. 1700	1224 zl. 54 kr. 3,5 d.		109 zl. 46 kr. 5 d.	849 zl. 41 kr. 3,5 d.
1. 1. – 31. 12. 1701	1312 zl. 57 kr. 4,5 d.	90 zl. 16 kr. 3,75 d.	.	.
1. 1. – 31. 12. 1703	1475 zl. 56 kr.	149 zl. 40 kr.	.	.
1. 11. 1705 – 31. 10. 1706	1544 zl. 44 kr.	218 zl. 19 kr. 3 d.	.	.
1. 11. 1706 – 31. 10. 1707	1687 zl. 58 kr.	323 zl. 43 kr. 3 d.	.	.
1. 11. 1707 – 31. 10. 1708	1561 zl. 46 kr.	343 zl. 29 kr.	.	.

Pramen: SOKA Klatovy, AMS, sign. 125, „*Kniha na JMti Cís. contributi z královského města Sušice, z poddaneých, z dvora obecního divišovského, též z dvora obecního hartmanického při král. berní zemskej, od kterých cassirův zaplácenou, založena od prvního Januarii léta 1690*“ (zahrnuje období 1690–1703); tamtéž, registratura do roku 1829, sign. IV, „*Příjem peněz kontribučních od poddaných*“ [1706–1708]“.

Pramen, z něhož byly excerpovány hodnoty pro tabulku, bohužel u vybraných částek neodlišuje, kdy platila vrchnost a kdy poddaní, takže se musíme spokojit pouze se součtem obou. Známe-li však povinnou částku, i tak snadno dovodíme, že svým povinnostem nedostáli zdaleka vždy. Konkrétní údaje o kontribučních nedoplatcích poddaných však hledáme v obtížněji. Máme k dispozici jen izolované údaje. V roce 1716 dlužili poddaní na ordinariu 1 772 zl. 39 kr. 4,5 d., v roce 1747 potom 1 783 zl. 55 kr. 4,5 d. a v roce 1749 zhruba 1 100 zl. Nedoplatky ve válečných 40. letech vlastně nejsou ani tak překvapivé, naopak je dobře představitelné, že poddaní nebyli s to hradit vedle řádné kontribuce ještě jistě hojně mimořádné berní povinnosti. Vypovídají o tom jejich žádosti o svolení k prodeji stavovských obligací, které, nutno dodat, jejich městská vrchnost vždy příkladně doporučovala.²⁵⁶ V každém případě však z pramenů jasně vyplývá, že poddanské nedoplatky na ordinariu byly oproti nedoplatkům individuálních měšťanů podstatně nižší, a to i navzdory zavedení systému sypání ječmene. Do následující tabulky byly shromážděny všechny izolované údaje o kontribučních restech v první polovině 18. století:

zaplácenou, založena od prvního Januarii léta 1690“ (zahrnuje období 1690–1703); tamtéž, sign. 130, „*Repartiti berničná J. M. Cís. contribucí, též jiné rozličné repartiti pro anno MDCCXXXVIII 1738*“ (zahrnuje období 1738–1747).

255 Rimonta, na rekruty, na pražskou a chebskou fortifikaci, turecká sbírka apod.

256 19. listopadu 1762 reprezentace a komora svolila sušickým poddaným prodej stavovské obligace na 440 zl. k úhradě nedoplatku 352 zl. 4 kr., vzniklého za seno a transportní fůry, jež poskytl strakonický Moises. Obdobně 13. srpna 1764 svolila k prodeji obligací z 11. 5. 1763 na 426 zl. k úhradě záloh ordinaria na září a říjen 1764 a konečně 19. července 1770 supererogátní obligaci z 1. 5. 1767 na 500 zl. ke krytí běžících daní (NA Praha, České gubernium – Contributionale, karton č. 201).

Tab. č. 53: Známé hodnoty dluženého militare ordinaria a extraordinaria města, měšťanů a poddaných (1706–1750)

Dluh k datu	Militare ordinarium				Extraordinarium
	Město	Měšťané	Poddanské vsi	Hartmanice	Měšťané
31. 12. 1706	.	3 062 zl. 46 kr. 3 d.	.	.	1 138 zl. 51 kr.
v roce 1707 narostl o	.	1 845 zl. 56 kr.	.	.	1 088 zl. 19 kr.
25. 2. 1709	.	5 042 zl. 52 kr. 4,75 d.	.	.	.
31. 12. 1711	.	3 350 zl. 24 kr. 3 d.	.	.	.
31. 10. 1716	.	2 023 zl. 45 kr. 3,5 d.	1 772 zl. 39 kr. 4,5 d.	.	2 334 zl. 24 kr. 3,5 kr.
30. 6. 1719	.	2 009 zl. 29 kr. 4,5 d.	570 zl. 1 kr. 3,75 kr.	.	1238 zl. 21 kr. 1 d.
31. 12. 1721	.	3 383 zl. 35 kr. 5 ¼ d.	.	.	956 zl. 58 kr. 5,75 d.
28. 2. 1723	.	2 957 zl. 28 kr. 0,75 d.	.	.	312 zl. 31 kr. 2,5 d.
28. 2. 1724	.	2 938 zl. 26 kr. 2,75 d.	.	.	589 zl. 56 kr. 2 d.
31. 12. 1725	.	2 506 zl. 3 kr. 3 d.	.	.	218 zl. 11 kr.
31. 1. 1726	.	1 755 zl. 22,5 kr.	361 zl. 26 kr. 3,75 d.	.	218 zl. 11 kr. 1 d.
31. 10. 1726	.	2 263 zl. 18 kr. 1 kr.	.	.	38 zl. 24 kr. 2,5 d.
1734	3 895 zl. 50,5 kr.
1738	.	3 863 zl. 33 kr. 2,75 d.	.	.	5 669 zl. 15 kr.
31. 7. 1741	482 zl. 12 kr. 2 d.	4 554 zl. 10 kr. 5,75 d.	.	.	1 729 zl. 24 kr. 1,5 d.
31. 10. 1744	.	1 514 zl. 45 kr.	.	.	.
1747	332 zl. 15 kr. 3,75 d.	3 170 zl. 35 kr. 2,25 d.	1 783 zl. 55 kr. 4,5 d.	.	.
srpen 1748	.	.	.	180 zl. 52 kr.	2 474 zl. 24 kr. 3,25 d.
1749	.	.	cca. 1 100 zl.	.	.
1750	.	4 327 zl. 58 kr. 2,5 d.	.	.	.

Pramen: SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 12 (30. 6. 1719); SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní kvitance na léta 1721, 1722, 1723 a 1725; SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 19 (31. 12. 1725); SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, příloha ke kontribučnímu účtu; Kajetán TUREK, *Sušice v minulosti VII. Instrukce obecní z r. 1739*, Svatobor 6, 1914, č. 33 (ordinarium 1738); NA Praha, Staré české místodržitelství, sign. 1739/IX/d/9 (extraordinarium 1738); SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, příloha ke kontribučnímu účtu.

Kromě potíží s odvodem kontribuce lze předpokládat i jiné komplikace. Na jaře 1726 rychtář a přísežní z Humpolce v německy psané suplice obvinili magistrát z nadržování sousední vsi Platoře v rozvrhování kontribuce i přesto, že osedlost Humpolce činí nanejvýš 2 osedlé, že jsou humpolecká pole vhodná jen pro pěstování žita a ovsa a že si musejí od vrchnosti celoročně kupovat seno, zatímco Platořští mají lepší pole a více pozemků.²⁵⁷

Pokud jde o správu poddanské kontribuce, fungoval v druhé polovině 18. století pro poddané, stejně jako pro o měšťany, jediný kontribuční účetní – již vzpomenutý hejtman (správce). Vlastní rozvrhování a výběr byl na městské radě. Na rozdíl od města se pro vesnice nezhotovovaly šacuňky, takže rozvrhování mělo mechaničtější podobu jen podle výše osedlosti. Po roce 1705 měšťanskou kontribuční agendu vedl zvláštní kontribuční písař (kasíř, berník), repartice a výběr setrvaly při konšelích. Jinak tomu bylo u poddaných: kontribuční účetnictví vedl přímo hospodářský správce, zatímco hotové peníze od poddaných vybíral zvláštní výběrčí.²⁵⁸

257 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, nezpracováno.

258 V lednu 1777 poddaní odmítali za selského kontribučního Františka Pollaufa, „že jest nepokojný člověk a lidi jen popuzuje k rozepři a sedláci že o něm nic slyšet nechťjí“ (SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 223v). Vzápětí se ale poté, co byl kontribučním jmenován František Karel Seidl, konstatovalo, že není nutné pro poddané držet zvláštního kontribučního (tamtéž, fol. 235r).

7.5 Povinnosti vůči světskému kléru

Církevní platy se v souboru poddanských povinností raného novověku zpravidla hodnotí jako finančně a hmotně nejméně náročné.²⁵⁹ Platilo to ideálně zejména tam, kde se v husitské revoluci prosadil utrakvismus, s nímž lze očekávat odstranění nejtíživějších břemen. Ovšem v pohusitském období požadavek „laciné církve“ rychle odezníval a svá místa se vracela základní škála povinností.²⁶⁰ Měly dva různé příjemce – buď beneficium, ztělesněné osobou duchovního (farář, děkan), anebo záduší, ztotožněné s kostelem jakožto nemovitostí.²⁶¹ Do první kategorie spadal církevní desátek,²⁶² jímž však byli povinni jen někteří usedlí obyvatelé, a také akcidenční platy, z nichž byla nejpodstatnější štóla – poplatek za udělenou svátost.²⁶³ Zádušní povinnosti reprezentovaly železné krávy²⁶⁴ či poplatky za zvonění hran.

Po odprodeji Bohdašic, které patřily do farního obvodu v Dlouhé Vsi, sušické panství obsluhovali duchovní čtyř farností (Sušice, Albrechtice u Sušice, Petrovice u Sušice, Svatý Mouřenec). Nejsložitější situace panovala v Hartmanicích, jejichž jedna část patřila pod duchovní správu Petrovic u Sušice a druhá ke kolatuře při Mouřenci. Tuto „schizofrenní“ situaci nejasného, jistě však ještě středověkého původu odstranilo až zřízení lokalie v Hartmanicích za josefských reforem, přestože již od roku 1764 fungoval pro Hartmanice při mouřenecké faře zvláštní rezidenční kaplan. Zbývající část sušického panství se dělila mezi dvě farnosti. Ústřední pozici měla farnost v Sušici, kam patřily Dobršín, Dvorec, Velká Chmelná, Páteček včetně poplužních dvorů Divišova, Malé Chmelné a Vrabcova (mimo panství potom ještě Dolní Staňkov,²⁶⁵ Stráž, Volšovy). Všechny tyto lokality pochopitelně odváděly desátek, nejautentičtějším dokumentem o jeho výši a charakteru je zápis v pamětní knize sušického děkanství, datovatelný do doby těsně po požáru z 20. července 1707. Ostatní jemu časově nejbližší prameny uvádějí pouze celkovou hodnotu vybraného desátku. Pro naše ilustrativní potřeby se postačí zabývat pouze Dobršínem, Dvorcem a Velkou Chmelnou, i když při sumárních údajích by bylo užitečné znát i poměry u dvorů, neboť celková data se rozcházejí, jak dokládá následující tab. č. 54.

Struktura desátku měla stabilní podobu, odvádělo se rovným dílem žito, ječmen a oves. V tomto složení je desátek doložen již v polovině 16. století²⁶⁶ a podle svědectví sušické farní kroniky

259 A. MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, s. 261–267; Josef PEKAŘ, *Kniha o Kostí. Kus české historie*, Praha 1998, s. 235.

260 Antonín KOSTLÁN, *Feudální zatížení českého venkova po husitské revoluci. K hospodářským a sociálním dějinám jagellonského období českých dějin (1471–1526)*, Praha 1988. Kandidátská disertační práce, s. 151–155.

261 K pojmu záduší Blanka ZILYNSKÁ, *Záduší*. In: *Facta probant homines*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 537–538 (s odkazy na další literaturu).

262 František VACEK, *Dějiny církevního desátku v Čechách a na Moravě*, ČDV 22, 1935, s. 1–14; Jiří DOLEŽEL, *Dějiny desátků*, Ostrava 2002; Vladimír PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963 (= Právněhistorická knižnice 6), s. 280; Pavla STUHLÁ, *Prachatický vikariát 1676–1750. Výbrané otázky církevní zprávy*, Praha 2004, s. 64–66.

263 Ferdinand MENČÍK, *Taxa stolová v Čechách*, ČKD 36, 1895, s. 449–464.

264 Josef JIREČEK, *Železné krávy*, PAM 11, 1878–1881, sl. 233–236; František MÍCHAL, *Železná kráva*, ČKD 26, 1885, s. 93–295; V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, s. 281–282; Karolína ADAMOVÁ, *Tak zvaná věčná (železná) zvířata a jejich funkce v hospodářském zajištění církevních institucí se zaměřením na české země (14.–19. století)*. In: *Acta Universitatis Carolinae. Iuridica*, 1–2, 1972, s. 127–155; P. STUHLÁ, *Prachatický vikariát 1676–1750. Výbrané otázky církevní zprávy*, s. 133–134.

265 O povinnosti odvádění desátku dolnostaňkovskými sedláky vysvědčuje již zápis z roku 1571 (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 69v). V roce 1797 odváděli Staňkovští dohromady celkem 2 strychy žita a 2 strychy ovsy (čp. 13 Jan Mottl 1 věrtel žita a 1 věrtel ovsy; čp. 14 rychtář Matěj Řáha 1 věrtel žita a 1 věrtel ovsy; čp. 15 František Koura a Jan Šperl dohromady 1 věrtel žita a 1 věrtel ovsy; čp. 16 Martin Hasenöhrl 1 věrtel 1 1/3 mírky žita a 1 věrtel 1 1/3 mírky ovsy; čp. 17 Martin Tichý 1 věrtel 1 1/3 mírky žita a 1 věrtel 1 1/3 mírky ovsy; čp. 18 Josef Saller 1 věrtel žita a 1 věrtel ovsy; čp. 19 Jan Potužník 1 věrtel 1 1/3 mírky žita a 1 věrtel 1 1/3 mírky ovsy). SOkA Klatovy, Děkanství úřad Sušice, duchovenská fáse sušického děkanství z roku 1797 – příložené přiznání statku v Žikově z 16. ledna 1797.

266 V nedatované suplice Sušických z 50. let 16. století se hovoří o desátku, odváděném z dvoru Pátečku: 1 strych žita, 1 strych ječmene a 1 strych ovsy (SOkA Klatovy, AMS, registatura do roku 1829, nezpracováno). Podobně popisuje desátek ze selské usedlosti ve (Velké) Chmelné SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628, fol. 119r (jeden čtvrtec žita, jeden čtvrtec ječmene a jeden ovsy). Podle fáse sušického děkanství z roku 1797 platil Páteček již 1 strych 2 věrtel 3 měřičky pražské míry žita a tři strychy ovsy. Pokud tuto hodnotu vyjádříme v litrech, docházíme u žita k hodnotě 157,92 litru.

a dochovaných rejstříků vybraných desátků se na něm nic nezměnilo hluboko do 19. věku.²⁶⁷ Problém je však s užívanými dutými měrami. Přestože zemský sněm a konzistoř v roce 1709 nařizovaly pro desátek používat výlučně pražskou míru,²⁶⁸ udržovaly se dlouhou dobu konzervativně míry regionální. Jako první její vztah k mírám obecně používaným vyjadřuje srovnání výše desátku odváděného z Pátečku v polovině 16. století s údajem farní pamětnice z první čtvrtiny 18. století. Pokud nepředpokládáme nárůst z jiného důvodu, vychází mladší údaj jako prostý dvojnásobek. Přitom soupis desátkové povinnosti z farní kroniky se hlásí k velké vrchovaté míře sušické, jejíž jeden strych (= 4 čtvrtce, věrtel) srovnává se sedmi věrteli pražské sháněné míry. Z mouřenecké kroniky potom víme, že tři věrtel velké míry sušické se v polovině 17. století rovnaly 5,5 věrtelům míry pražské.²⁶⁹ To poměru ze sušické kroniky odporuje jen zdánlivě, protože se tu původně počítalo se sedmi měřicemi a teprve dodatečně došlo k opravě (tedy např. původní hodnota u Dobršína 11 str. žita ze 24 čtvrtců velké míry se tímto způsobem opravila na 10,5 str.). Důvody opravy můžeme vysvětlit buď změnou objemu velké míry anebo nejasností v celé věci.²⁷⁰ V každém případě nepochybíme, budeme-li jeden strych vrchovaté velké míry sušické počítat jako 7 až 7 1/3 věrtelů pražské míry sháněné a tedy v litrech 163,778 až 171,577.²⁷¹ Při sestavování faze sušického děkanství v roce 1797 se převod ještě více zjednodušil a velká míra se na pražskou sháněnou převedla prostým dvojnásobkem.²⁷² Nadále se ale jednalo jen o umělou početní operaci, protože poplatníci desátek nepřestali odvádět v původních dutých mírách, jak nasvědčují soupisy.

Tab. č. 54: Výše desátku přijímaného děkanem z Dobršína, Chmelné a Dvorce (1677–1797)

Pramen	Pšenice	Žito	Ječmen	Oves	Hrách
relationes (1677)	-	33 modium	25 modium	29 modium	-
soupis farních důchodů (1677–1691)	-	33 modium	25 modium	29 modium	-
soupis farních důchodů (1677–1691)	-	33 modium	25 modium	30 modium	-
inventář kostela sv. Václava (17. 4. 1704)	-	31 str. (velké?) míry	24 str. (velké?) míry	28 str. (velké?) míry	-
pamětní kniha (po 20. 7. 1707)	-	13,25 str. velké míry	12 str. velké míry	12 str. velké míry	-
duchovenská fase (1713)	5 strychů	69,25 strychu	34,25 strychu	58,5 strychu	4 strychy
inventář kostela sv. Václava (červenec 1736)	-	15,75 str. velké míry	13 str. velké míry	13 str. velké míry	-
inventář kostela sv. Václava listopad 1762)	-	12,75 str. velké míry	12 str. velké míry	12 str. velké míry	-
fase sušického děkanství (1797)	-	24 strychů	22,5 strychu	22,5 strychu	-

Pramen: NA Praha, APA I, sign. B 11/16 (relationes 1677); tamtéž, inv. č. 3919, karton č. 2407 (inventáře 1704, 1736, 1762); tamtéž, inv. č. 1728, sign. B 41/3, fol. 107r–107v; sign. B 41/5, fol. 135r–135v (soupis farních důchodů); Arciděkanství Sušice, Liber memorabilium et foundationum ac iurium ecclesiae et decanatus regiae civitatis Sutticenae instructus, fol. 238r–239v; SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, karton č. 898, fase z r. 1797.

267 Přehled o struktuře desátků nabízejí nedatovaný rejstřík z 18. století v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., a rejstříky vybraného desátku za léta 1773–1795 a 1824–1852 tamtéž, Děkanství Sušice.

268 P. STUHLÁ, *Prachatický vikariát 1676–1750. Vybrané otázky církevní zprávy*, s. 65.

269 „Dise Zehenten aber (wie das alte böhmische Register lautet) werden alle abgeföhret auf der alten grossen schüttenhofner Mässerei, deren 3 Viertel fünf 1/2 Prager Virl austragen“. SOkA Klatovy, Farní úřad Svatý Mouřenec, „Liber foundationum ac rerum memorabilium ecclesiam et parochiam ad S. Mauritium super Raysko concernentium“, pag. 1 (zápis k roku 1646).

270 Nejistota při převodu vrchovaté velké míry sušické na obvyklou míru pražskou se projevuje v inventářích sušických kostelů z července 1736 a 12. listopadu 1762: zatímco v prvním případě se uvádí šest měřic na jeden věrtel sušické míry, ve druhém již sedm (obojí v NA Praha, APA I., inv. č. 3919, karton č. 2407). Šlo po mém soudu o to, kalkulovalo-li se v míře sháněné či vrchovaté.

271 Čísla získána údajem o velikosti jednoho strychu pražské míry (93,587 litru) a uvedenými poměry (3 strychy velké míry = 5,5 strychu pražské míry a 6 strychů velké míry = 11 strychů pražské míry; 1 strych velké míry = 7 věrtelů pražské míry).

272 SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, karton č. 868, fase z roku 1797.

Ze shromážděných čísel v textové příloze č. 7 vyplývá, že výše desátku připadající na jednu usedlost v Dobršíně a Chmelné se pohybovala na necelém strychu (pražské míry) žita, ječmene a ovsu u selské živnosti a necelé polovině strychu u živnosti chalupnické (tj. velmi zhruba 90 a 45 litrů zrna). Nižší desátek a navíc odlišné struktury (převažovalo žito) měly Dvorec a Páteček, i když i zde vyjádřený ve velké sušické míře. V případě Dvorce můžeme tento jev vysvětlit odlišnou příslušností ve středověku, u Pátečku potom musíme předpokládat obdobnou situaci, byť ji neznáme. Naproti tomu poplužní dvory Vrabcov, Divišov, Červený dvůr a Volšovy odváděly na rozdíl od selských usedlostí desátek více než dvojnásobný a navíc ve stryších vrchovaté pražské míry, alespoň soudě podle inventářů z let 1736 a 1762. Hledání konkrétních příčin těchto lokálních disproporcí již stojí mimo rámec našeho tématu. Se zavedením berního a urbaniálního patentu z 20. února 1789 se počítalo s redukcí desátku na nízký plat,²⁷³ která by jistě přinesla ulehčení,²⁷⁴ ale než se nový systém vůbec stihl zaběhnout, byl odvolán. V registrech vybraného desátku se tudíž vůbec neprojevil²⁷⁵ a starý způsob desátkové povinnosti zůstal v nezměněné formě zachován až do počátku 50. let 19. století. Po provedení raabizace však zcela zanikl výběr desátku z rozparcelovaných poplužních dvorů. Novoosídlenci ho podle dochovaných rejstříků neplatili. Podle ustanovení reformy měl jít nadále na vrub vrchnosti,²⁷⁶ ovšem fakticky nic takového není doloženo.

Vedle desátků se duchovnímu platilo za udělování svátostí, tedy tzv. štóla.²⁷⁷ Podle duchovenské fáse tereziánského katastru se sušickému děkanovi tímto způsobem sešlo do roka až 120 zl., později výši poplatků za jednotlivé svátosti určoval patent o štólových poplatcích z roku 1750 – jednotlivé taxy se v něm odvíjely od sociálního postavení poplatníka.²⁷⁸ Podíl z vybrané štóly plynul z menší části i ve prospěch školního personálu (podle duchovenské fáse tereziánského katastru 30 zl.), jenž byl jinak honorován kompletně z městského důchodu, takže na něj farníci nepřispívali. Situace se změnila se zakládáním školních poboček. Nejpozději v roce 1796 již existovaly v Dobršíně, Chmelné a Podmoklech (pro školy chmelenskou a dobršínskou fungoval jediný učitel František Vojtěch Šípek, Podmokly měly učitele svého).²⁷⁹ Rodiče dětem platily 1,5 až dva krejčary školního týdně, omilostnění byli jen nemajetní. Venkovské obce zase dodávaly dřevo.

V rámci poplatků ve prospěch záduší se někteří poddaní uvazovali k věčnému platu za tzv. železnou krávu. Toto břemeno vznikalo zcela na bázi dobrovolnosti a nebylo v jeho případě nutné respektovat farní přímus, takže kupř. obyvatelé Velké Chmelné platili za železnou krávu na žichovické panství do Nezamyslic, zatímco jeden dobršínský sedlák do Zbynic na panství nalžovském. Sušickému záduší nepříslušely železné krávy vůbec žádné,²⁸⁰ příjmy z nich patrně kompenzovaly finance vybrané za zvonění hran. V 18. století se jich ročně vybralo zhruba za 20 zl.

Další čtyři vesnice sušického panství – Humpolec, Kadešice, Podmokly a Platoř – příslušely do farního obvodu premonstrátských Albrechtic u Sušice, kam také jejich obyvatelé odváděli desátek, podle některých údajů skutečně ve výši jedné desetiny obilnářské produkce.²⁸¹ Konkrétní hodnoty registruje již urbář windberského klášterství z doby kolem roku 1305 – jednalo se o desátky vrchovaté míry o jednom dílu pšenice, jednom žita a jednom ovsu.²⁸² Podle farářské relace z roku 1677 se již desátky pro jednotlivé lokality odlišovaly. Pro selskou usedlost v Kadešicích tvořil jeden velký věrtel (*Sextl*) žita, jeden ječmene, jeden ovsu, jednu slepici či sýr (tzv. letník). Sedláci

273 Příslušné částky uvádějí jednotlivé urbaniální smlouvy (NA Praha, Urbaniální smlouvy, inv. č. 2015, sign. XIII 50).

274 J. PEKAŘ, *Kniha o Kosti. Kus české historie*, s. 235.

275 SOKA Klatovy, Děkaný úřad Sušice, rejstříky vybraného desátku za léta 1773–1795.

276 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 41.

277 Srov. Pavel PUMPR, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách. Na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010, s. 220–227.

278 Podrobný rozpis štólových poplatků eviduje fáse sušického děkanství z roku 1797: SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, karton č. 898, fáse z roku 1797.

279 NA Praha, České gubernium, publicum – Školní fáse, kniha č. 27, fáse z roku 1797.

280 Železné krávy k sušickému záduší jsou doloženy zatím jen u měšťanů (SOKA Klatovy, AMS, kniha obligací 1785–1804, pag. 560–561).

281 Jiří SVOBODA, *K třídním bojům na jihočeském venkově v době nevolnického povstání roku 1775*. In: Václav Husa – Josef Petráň (red.), *Příspěvky k dějinám třídních bojů v Čechách II. Nevolnické povstání 1775*, Praha 1962 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1962), s. 252.

282 „*Nota. Consuetudo terre in decima danda sunt tres cumuli, unus siliginis, unus hordei, unus avenae*“. Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, Kloster Windberg, inv. č. 510, sign. KL Windberg 36, urbář z roku 1305, pag. 32. K terminologickým problémům kolem desátku srov. kromě citované práce Vackovy ještě Rostislav NOVÝ, *K sociálnímu postavení farského kléru v Čechách v době předhusitské*, SH 9, 1962, s. 137–192.

v Podmoklech odváděli stejné množství ovsa a ječmene (či žita, záleželo na jejich výběru). Platořští farníci namísto desátku sušili seno a otavy na farské louce a Humpolečtí kromě 1,5 dne při sekání trávy museli každý přispívat albrechtickému školnímu učiteli měřicí žita. Hojněji než u sušického benefícia tu byly zastoupeny železné krávy – z vesnic poddaných Sušici vázly na celkem 19 hospodářstvích.²⁸³ Vznikaly však i pokusy tuto platební povinnost nově zakládat s odvoláním na prastarou povinnost. V roce 1781 se snažili albrechtičtí premonstráti vůči poddaným z Humpolce a Platoře dokázat, že jim za železné krávy dluží za více než 90 let a požadovali od nich celkem 61 zl. 25,5 kr.²⁸⁴

Oproti sušické farnosti se v rámci albrechtické dotovali z prostředků farníků učitelé. K albrechtické škole náležely Humpolec, Kadešice, Podmokly a do vzniku lokalie v Dlouhé Vsi též Platoř (rozložení škol tedy odpovídalo farní příslušnosti). Obyvatelé těchto vsí byli tamním učitelům povinni odvádět dřevo a slámu²⁸⁵ a také drobný finanční obnos.²⁸⁶ Vyrůstajícímu počtu dětí se vycházelo vstříc zřizováním nových škol. Např. v Kadešicích nejpozději od roku 1827 fungovala škola se samostatným pomocníkem.²⁸⁷ Důvody vyplývaly i z dostupnosti, kupř. v zimním období byla cesta humpoleckých dětí do albrechtické školy natolik náročná, že žádali o možnost docházet do Trnových Dvorů.²⁸⁸

Mimo dosah sušické a albrechtické farnosti ležely Hartmanice, které díky rozdělení mezi dvě farnosti zaujímaly v rámci sušického panství zcela specifické postavení.²⁸⁹ Projevovalo se to pochopitelně i při odvádění desátků; menší část městečka vozila žito a oves faráři k faře při sv. Mouřenci, větší poté do Petrovic u Sušice. Pro obě fary se hartmanický desátek vyměřoval opět ve velké sušické míře, což v roce 1827 zavedlo podnět ke sporu s petrovickým farářem. Vedle obvyklých platů se hartmaničtí obyvatelé dobrovolně uvázali k vydržování rezidenčního kaplana (v letech 1727–1750 25 zl. ročně a osm sáhů dřeva, od roku 1764 potom stabilně 40 zl. a 12 sáhů dřeva) a již v roce 1700 v městečku fungovala škola.

7.6 Urbariální povinnosti

Feudální renta představovala nejmarkantnější vyjádření právního vztahu poddaného vůči pozemkové vrchnosti.²⁹⁰ Nejběžnějším typem pramene pro její evidenci byly urbáře, avšak jak již zaznělo na jiném místě, je jejich dochování pro městská panství poměrně sporadické. Sušice v tomto směru nevybočuje. Pomyslnou výjimkou potvrzující pravidlo je urbář kašperského panství z let 1579 a 1584, který ovšem nevznikl z iniciativy sušické vrchnosti, ale za účelem evidence urbariálních povinností a zjištění výnosnosti vsí kvůli chystané alodifikaci tohoto komorního panství. Nezachycuje tudíž všechny vsi sušického panství, nýbrž jen ty lokality, které se po roce 1547 staly součástí kašperské domény. Unikají nám tak urbariální povinnosti vesnic zádušních (Červený dvůr, Slepý dvůr, Prostřední Krušec, Nuzerov, díl Hartmanic). Feudální renta vesnic zakoupených od Švihovských z Rýzmburka je zachována v dílčích cedulích bratří Eichhornů z Reichenbachu z roku 1560,²⁹¹ ovšem vzhledem k tomu, že byly Sušici poddány zřejmě jen čtyři roky a vyjma Hartmanic s ní ani později neměly co do činění, je jejich analýza pro naše potřeby marginální.

283 NA Praha, APA I, sign. B 11/16, fol. 27r–36r.

284 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 44.

285 Např. v roce 1827 došlo ke sporu o neplacení školného a deputátů albrechtickému učiteli Pavlu Lískovci mezi tamním farářem a poddanými z Kadešic a Humpolce (SOKA Klatovy, AMS, sign. 58, radní protokol 1826–1827, radní sezení z 15. února 1827, 13. září 1827, 6. prosince a 31. prosince 1827), či obyvatel Platoře a Divišova, náležejících do školy v Dlouhé Vsi (tamtéž, radní sezení z 12. května 1827).

286 NA Praha, České gubernium, publicum – Školní fase, karton č. 5, fase z roku 1772.

287 V roce 1827 Jan Pošvic (SOKA Klatovy, AMS, radní protokol 1826–1827, radní sezení z 13. září 1827).

288 SOKA Klatovy, AMS, sign. 58, radní protokol 1826–1827, radní sezení z 6. prosince 1827.

289 Podrobněji k celé problematice Jan LHOTÁK, *Dlouhá cesta městečka Hartmanic k samostatné farnosti. Příspěvek k církevní správě v Pošumaví na sklonku barokní doby*. In: Jiří Stočes – Eva Mušková (red.), *Tenkrát na západě (Čech). Kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje*, Plzeň 2013, s. 80–100.

290 František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II*, Praha 1957, s. 159–193; A. MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, s. 227–260.

291 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 55, fol. D 16r–D 21r (intabulace provedena 4. června 1561).

Ve struktuře feudální renty panovaly pro jednotlivé vesnice sušického panství poměrně výrazné odlišnosti. Se znalostí územního vývoje i různorodostí daných předchozím odlišným právním zakotvením jednotlivých lokalit to není překvapující. Vesnice šosovního původu (odhlédneme-li od rozsahu panství před rokem 1547 a zaměříme se jen na dobu po roce 1784, zůstávají Dobršín, Chmelná, Podmokly, Platoř, Kadešice, Bohdašice) měly ještě v 16. století kromě poddanského úroku vyměřovanu summu hromničnou, až do konce 70. let 18. století odváděly rekogniční rentu (slepice, vejce, suté obilí) a dlouhou dobu vůbec neznaly robotu. Naproti tomu Humpolec a Hartmanice odváděly peněžní poddanský úrok a byly povinny robotou již v 16. století. S postupujícím časem se vzájemné rozdíly sice stíraly, nevymizely však nikdy zcela.

Tab. č. 55: Urbariální povinnosti vesnic bývalého sušického panství v urbáři panství hradu Kašperka (1579, 1584)

Lokalita	Úrok na sv. Jiří	Úrok na sv. Havla	Hromničná suma	Ostatní platy	Slepice	Vejce	Oves	Roboty
Bohdašice	47 grč 2 d.	47 gr. č. 2 d.	85,5 grč	-	15	49	-	-
Dobršín	189 grč	189 grč.	336 grč 5,5 d.	-	25	240	36 strychů	-
Humpolec	135 grč	135 grč	-	-	44	-	11 strychů	40 dní ročně
dvory u sv. Mikuláše	69,5 grč	69,5 grč	72 grč 5 d.	-	-	-	-	-
Chmelná	179 grč. 2 d.	179 grč. 2 d.	254 grč 1,5 d.	-	13	78	39 strychů	-
Kadešice	143 grč 5 d.	143 grč 5 d.	249 grč 1,5 d.	12,5 grč	34	199	35 strychů	-
Kavrlík	36 grč		-	-	-	-	-	-
Malá Chmelná	108 grč		17 grč 2 d.	-	-	-	-	-
Opolenec	70 grč 5 d.	70 grč 5 d.	110 grč 5,5 d.	5 grč 3 d.	22	136	-	-
Osek	58 grč.		22,5 grč 2 d.	-	-	-	-	-
Platoř	166,5 grč	166,5 grč	166 grč 4 d.	10 grč	44,5	146	19,25 strychu	-
Podmokly	65 grč	65 grč	257 grč	-	-	-	11,25 strychu	-
Rejštejn	123 grč	123 grč	23 grč 1,5 d.	-	-	-	-	-
Štěchovice	722,5 grč.		528 grč	-	84	251	47,5 strychu	-
Tuškov	135 grč 2 d.	135 grč. 2 d.	-	-	-	-	-	-
Valšov	-	-	7,5 grč	-	-	-	-	-
Σ	3568,5 kgč 32 d.		2127,5 grč 28,5 d.	27,5 grč. 3 d.	281,5	1099	199 grč	40 dní ročně

Pramen: NA Praha, České oddělení dvorské komory IV., karton č. 118 (rok 1579); tamtéž, Stará manipulace, sign. B 14/9, P 202/1. **Poznámka:** V drobnostech (výše povinností) se oba urbáře nepatrně liší.

O existenci skutečného urbáře městského panství se po celé 17. a větší část 18. století nedozvídáme a z pramenů ani nevyplývá, že by během pobělohorské doby byl vůbec nějaký pořízen a v denní praxi používán.²⁹² Královský podkomoří v roce 1750 doporučoval hospodářskému úřednictvu, aby se alespoň jednou týdně vedle evidence všech proběhlých hospodářských aktivit zaznamenávala také jména robotujících poddaných při jednotlivých dvorech. O pokus sepsat urbář se však rozhodně nejednalo.²⁹³ Konkrétní kroky k němu byly učiněny teprve v 70. letech v souvislosti s činností Blancovy urbariální komise po slezském vzoru.²⁹⁴ V listopadu 1771 se

292 Ani při přejímání obecného hospodářství do pachtu v roce 1753, kdy nájemcům byly předány gruntovní knihy a soupisy poddaných, se nehovoří o žádném urbáři (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3).

293 SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, bod č. 50.

294 Kamil KROFTA – E. JANOUŠEK, *Dějiny selského stavu*, s. 317–318; Josef PETRÁŇ, *K organizaci tažení nevolnických houfů v březnu roku 1775*. In: Václav Husa – Josef Petráň (red.), *Příspěvky k dějinám třídních bojů v Čechách II. Nevolnické povstání 1775*, Praha 1962 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1962), s. 164–165; Milan ŠMERDA – Irena KORBELÁŘOVÁ, *Sociální hnutí na Těšínsku ve 2. polovině 18.*

magistrát seznámil s patentem a instrukcí k sestavení urbáře. Práci přislíbil vykonat do šesti týdnů. Fakticky ho však dodal krajskému úřadu až po více než půl roce 18. května 1772.²⁹⁵ Poddaným byl prezentován počátkem listopadu 1773.²⁹⁶ Nakolik byl výsledek vydařený, nevíme a ani další osudy tohoto dokumentu nejsou známy, takže se nepochybně nikdy prakticky nepoužíval. Již v červnu 1774 magistrát ustanovil primasa Jana Würla, radního Seidla a obecního staršího Františka Minibergera a znovu je pověřil sepsáním nového urbáře.²⁹⁷ Asistovat jim měl rovněž hospodářský inspektor Jan Baumann. Ovšem ani poté nevzniklo nic, co by se stalo pevnou platformou vyměřování urbáriálních povinností (robotní seznamy z roku 1777, vzniklé pod vlivem patentu z 13. srpna 1775, zachycují již roboty po úpravě právě vlivem tohoto normativu). Sdílnější nejsou ani gruntovní knihy, v jejichž zápisech se na jiných panstvích feudální renta někdy uváděla. Rozsah urbáriálních povinností v 18. století je tak nutno rekonstruovat z různých typů pramenů pocházejících z několika časových vrstev prvních tří čtvrtin 18. století. Přesný rozpis jdoucí na úroveň jednotlivých usedlostí je uveden v textové příloze č. 7, zde shrnuji jen údaje za jednotlivé vsi.

Tab. č. 56: Urbáriální povinnosti vesnic sušického panství kolem poloviny 18. století

Lokalita	Úrok na sv. Jiří	Úrok na sv. Havla	Ostatní platy	Husy	Slepice	Vejce	Zajíci	Ječmen	Oves
Dobršíň	24 zl. 54 kr.	-	-	5	17	90	-	5 str.	31,25 str.
Dvorec	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Hartmanice	130 zl.								
Humpolec	11 zl. 44 kr.	-	-	3	25	-	-	-	11 str.
Chmelná	23 zl. 2 kr. 3 d.	-	-	4	11	60	1 zl. 36 kr.	-	23,75 str.
Kadešice	21 zl.	-	-	6	35	180	2 zl. 24 kr.	5 str.	41,25 str.
Platoř	20 zl. 1 kr.	-	-	3	47	120	-	-	19 str.
Podmokly	17 zl. 22 kr. 1 d.	-	-	4	-	-	1 zl. 36 kr.	-	12,5 str.
Σ	118 zl. 3 kr. 4 d.	-	-	26	135	450	5 zl. 36 kr.	10 str.	138,75 str.

Porovnáním se situací ze 16. století vyplývají některé nápadné rozdíly.²⁹⁸ V rámci rekogniční renty se nově objevují husy a zajíci (v 18. století reluováni). Přitom součtem hus a slepic (161) se shodujeme s předbělohorskými 160,5 slepice. Podstatnější pokles je patrný u vajec – došlo k němu u všech vsí. Menší změny vykazuje odváděný oves, navíc pokud v 18. století připočteme k ovsu odváděný ječmen, máme de facto opět shodu. Beze změny nezůstal ani poddanský úrok. Pokud v 16. století poddaní platili 1755 českých grošů (tj. 29 kop 15 českých grošů), odpovídalo by to v 18. století po přepočtu na zlaté rýnské (1 kopa českých grošů = 2 zl. 20 kr.)²⁹⁹ částce 68 zl. 15 kr.

století (s edicí poddanských petic z roku 1766), Opava 1998. Že se urbářů na přelomu let 1772/1773 vyhotovilo více, dokázal Josef TLAPÁK, *K činnosti urbárních komisí v Čechách 1771–1775*, Vědecké práce Československého zemědělského muzea 8, 1968, s. 89–97.

295 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 108. Podle specifikace prácheňského krajského úřadu z 10. ledna 1774 byly až na dvě výjimky guberniu odeslány urbáře ze všech panství tohoto kraje. J. TLAPÁK, *K činnosti urbárních komisí v Čechách 1771–1775*, passim.

296 SOKA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 244v–245r.

297 SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1776, fol. 32r.

298 Pro přehlednost připojuji tabulku urbáriálních povinností dle urbáře z let 1579 a 1584, zredukovanou jen na vsi, které Sušice vlastnila v 18. století:

	úrok na sv. Jiří	úrok na sv. Havla	hrom. suma	ostatní platy	slepice	vejce	oves	
Dobršíň	189 gč	189 gč	336 gč	5,5 d.	25	240	36 str.	
Humpolec	135 gč	135 gč			44		11 str.	
Chmelná	179 gč 2 d.	179 gč 2 d.	254 gč	1,5 d.	13	78	39 str.	
Kadešice	143 gč 5 d.	143 gč 2 d.	249 gč	1,5 d.	12,5 gč	34	199	35 str.
Platoř	166,5 gč	166,5 gč	166 gč	4 d.	10 gč	44,5	146	19,25 str.
Podmokly	65 gč	65 gč	257 gč				11,25 str.	
Σ	1755 gč		1262 gč	12,5 d.	22,5 gč	160,5	663	151,5 str.

299 Petr VOREL, „Groše české“ a „groše míšeňské“ jako početní jednotky 15. až 18. století. In: Eduard Šimek (red.),

Protože však vrchnost od poddaných inkasovala částku bezmála dvojnásobnou, je třeba hledat jiné vysvětlení. Prvním by mohl být důsledek převedení úroku na napravenou měnu podle mincovního řádu Jiříka z Poděbrad, tzn. z kop grošů míšeňských na kopy grošů českých. Nejeví se to však jako pravděpodobná varianta, protože hlavním smyslem těchto převodů bylo převádět v nominálně shodných částkách, aby vrchnosti zvýšily své příjmy.³⁰⁰ Realističtější řešením je, že do poddanského úroku byla vtažena i suma hromničná; stejným výpočtem po jejím přičtení totiž vychází suma 117 zl. 20 kr., která se v podstatě shoduje s vybíranou částkou 118 zl. 3 kr.

7.7 Robota

Dosud jsme nevěnovali pozornost té součásti feudální renty, která se pro pobělohorskou dobu stala ve své zvýšené míře symbolem útlaku venkovského obyvatelstva – feudální rentě v úkonech, robotě. Nebudeme jistě obviňováni ze zjednodušování, budeme-li robotu považovat za jev, který se na sušickém panství objevil teprve v poslední čtvrtině 16. století, a to zprostředkovaně. O předešlém vývoji nelze z nedostatku zpráv usuzovat jednoznačně, podle analogií a kašperského urbáře z roku 1584 ale lze důvodně předpokládat, že vesnice známé ze Zikmundovy confirmace nebyly robotami vůbec zatíženy. Nepřímo to prokazuje konečně již vzpomenutá stížnost poddaných z Dobršína a Chmelné proti hejtmanu Prechtovi z května 1583, hovořící o ukládání dříve neexistujících robot: „na nás ukládá roboty a podělký, kterýchž předkové naši i my také po nich vždycky svobodni a prázdní sme byli. Proti čemuž bychom nebyli, kdyby takové dílo a robota k pužitku Jeho Milosti Císařské, pánu našemu nejmilostivějšímu, byla.“³⁰¹ Situace se nezměnila ani přikoupením vesnic od Břetislava Švihovského z Rýzemberka: podle o nemnoho mladší dílčí cedule bratří Eichhornů z Reichenbachu jejich obyvatelé také nerobotovali.³⁰² Teprve se ziskem někdejší vsi hradu Kašperka Humpolce v roce 1584 došlo ke změně: podle urbáře z téhož roku robovali Humpolečtí 40 dní ročně. Další roboty – bohužel blíže neznámé – přibýly zakoupením dílu Hartmanic v roce 1586 (u dalších dvou dílů, zakoupených v letech 1600 a 1603, se o robotě překvapivě nehovoří) a rovněž Bohdašic s poplužním dvorem v roce 1615. Tyto robotníky mohl sušický velkostatek těsně před Bílou horou uplatnit na svých čtyřech malých poplužních dvorech (Špitálský, Rok, Vrabcov, Bohdašice). Ve druhé polovině 17. století vrchnost v reakci na pokles prosperity a rentability zemědělské výroby následkem nízké poptávky počet dvorů zvýšila dočasně až na osm (přibýly Divišov, Hartmanice, Červený dvůr a krátce ještě fungoval Dobršín), ve století 18. se ustálil na sedmi (odprodány Bohdašice, zrušen Dobršín, přikoupena Malá Chmelná) s kolísáním na šest (pravidelné pronajímání Hartmanic). Tento nárůst se logicky projevil zvýšenou potřebou robotní práce, jejíž výhody si vrchnost začala promptně uvědomovat. Sušické dvory ovšem byly rozlohou podprůměrné a vzhledem k poddanské půdě byla dvorová (tzn. jak vlastní dominikál, tak ke dvorům sehnaný rustikál) v jasné minoritě (81 % ku 19 %). Po ustálení počtu dvorů v polovině 18. století vycházelo na jednoho potažního robotníka podle údajů z roku 1749 celkem 10 strychů vrchnostenské půdy, v roce 1756 potom 11, což byla lehce podprůměrná hodnota (zemský průměr činil 18 strychů, krajský 12 strychů). Jinými slovy to znamenalo obdělávat půdu o rozloze menší až střední poddanské chalupy.³⁰³ V polovině 18. století však již panovala poněkud jiná situace než o 100 let předtím, kdy vidina využití bezplatné pracovní síly jistě lákala. Situace k tomu nepochybně dozrála s odprodejem Rajska, Nuzerova a Prostředního Krušce, tehdy již robotujících vsí, u nichž vrchnost tento typ feudální renty považovala za jediný ekonomický profit.³⁰⁴ Uvalení

Dokumentace a prezentace dějin české mince a měny grošové doby v našich muzeích (Sborník příspěvků ze semináře numismatiků – Pardubice 22. – 23. 10. 1998), Praha 2002, s. 57–68.

300 A. KOSTLÁN, *Feudální zatížení českého venkova po husitské revoluci. K hospodářským a sociálním dějinám jagellonského období českých dějin (1471–1526)*, s. 126.

301 NA Praha, Staré montanum, karton č. 690.

302 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 55, fol. D 16r–D 21r.

303 A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 319. Exaequatorium z roku 1756 uvádí celkem 75 potažních robotníků a rozloha obdělávané dvorové půdy činila 856,25 strychů. Obdobným způsobem vyjádření robotního zatížení je poměr počtu robotních dnů na jeden hektar orné půdy (k němu Emanuel JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, Praha 1967 (= Prameny historie zemědělství a lesnictví 3), s. 117).

304 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 19, sign. RKP 2835, fol. 140r–140v.

nových robot na vsi až dosud nestižené touto povinností lze datovat do období kolem poloviny 17. století, kdy rostla rozloha dvorové půdy a ceny námezdní práce byly značně vysoké. Velmi zajímavě to dosvědčuje zápis ve ztracené gruntovní knize z roku 1657: podmokelský sedlák Jakub Kratejl tehdy prodával Pavlu Svatošovi z Čimic kus pozemku za pár volů a jednu klisnu, což vrchnost povolila jedině proto, „že žádného potahu neměl, aby roboty podle jiných sousedův svých vykonávati mohl“³⁰⁵ (vedle koupě se v době poválečné potah obstarával i pronájmem, jak vyplývá z konsignace z roku 1673).³⁰⁶ Pro legalizaci nových robot se stal vítaným nástrojem robotní patent z roku 1680, který předepisoval robotu tři dny v týdnu a v době žní dokonce neomezenou. Trend ale nebyl jednoznačný a od varianty reluce se neupouštělo: podkomožská instrukce z roku 1703 nabádala Sušické, aby obnovili robotné 150 zl. od poddaných v Kadešicích, které nedávno změnili na naturální robotu, čímž zbytečně snížili své příjmy.³⁰⁷ Sušičtí reagovali tím, že přislíbili jednat o zavedení robotného v Dobrušíně a případně jinde.³⁰⁸ Jestliže v Dobrušíně po tomto datu o robotní reluci neslyšíme, potom Kadešice se v kontextu robotného objevují v roce 1712.³⁰⁹ Mohli bychom však předpokládat, že zavedení robotného pro Kadešice (a možná i další vsi na panství) ve výši 150 zl. spadá do stejného časového horizontu jako zavedení robotného pro Hartmanice, jež ho dováděly až do konce feudalismu. Dlouhodoběji se robotu reluovala v Humpolci, jen poloviční robotu vykonávali Platošští. V roce 1740 se to v případě Humpolce zdůvodňovalo tak, že „v této vesnici je sice 9 dvorův sedlských, však ale samé chudé a nuzné lidé, kteří vespolek na místě vykonávání robot ročně do důchodu obecného platí 80 zl.“³¹⁰ Hlavní účet za rok 1712 ve shodě s tím uvádí vedle robotného od Hartmanických sumu 88 zl. od poddaných z Humpolce a Kadešic.³¹¹ Částku 80 zl. od Humpoleckých uvádí i vizitační zpráva z roku 1734.³¹² Sama skutečnost, že se robotné zavádělo, svědčí o limitech využitelnosti robotní práce,³¹³ což lze dát do souvislosti s podprůměrnou rozlohou sušických poplužních dvorů (nadto také pronajímaných), kde byla i nižší potřeba sezónních pracovních sil. Narůstající populační přebytky usazené v malých chalupách a domcích tak musely hledat obživu jinde (textilní výroba, dřevařství či řemeslo), jak je to patrné kupř. na panstvích měst Poličky a Trutnova.³¹⁴

Jaké výše vůbec dosahovala robotna na sušickém panství? Při absenci urbářů musíme odpověď hledat v relacích sestavených sušickou městskou radou pro vyšší úřady, anebo písemnostech určených pro její interní potřebu. Asi není nutné zdůrazňovat, které z nich lépe odrážejí skutečnost. Všechna přiznání určená vyšším místům důsledně respektují dobovou normu, tzn. robotní patenty. Je to především exaequatorium dominicale z roku 1749. Sedláci podle něj vykonávali potažní robotu tři dny v týdnu po celý rok, chalupníci a domkáři jeden den v týdnu po celý rok.³¹⁵ Protože se robotna evidovala v exaequatoriu za účelem jejího zdanění, je stěžejí představitelné, že by čísla byla vyšší než byla realita.³¹⁶ Pravděpodobnější je naopak opačná možnost – v závěru elaborátu je totiž důležitá douška: městská rada přiznala, že ve skutečnosti se podle starodávné zvyklosti roboty celoročně odbývají po celý týden, tj. od pondělka do soboty (s výjimkou svátků), v čase od 11:00 do

305 Opis v NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717. Je ovšem zajímavé, že Kratejl choval podle berní ruly 5 volů a 4 koně.

306 NA Praha, Berní rula, inv. č. 39, Revizitace Prácheňsko.

307 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.5, podkomožská instrukce z 25. srpna 1703.

308 NA Praha, Zemský podkomožský úřad, inv. č. 27, sign. RKP 28434, registra listů 1702–1704, fol. 130r.

309 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, hlavní účet za rok 1712, fol. 16r.

310 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, „Popsání dvorův, vesnic, mlejníkův, rybníkův a jiných nemohovitostí, které obec král. města Sušice až posavade possediruje“.

311 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, hlavní účet za rok 1712, fol. 16r.

312 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, zpráva revizitační komise z 22. července 1734, daná v Prachaticích, bod č. 24.

313 Na panství Frýdlant došlo k reluci přebytečné roboty již v 80. letech 17. století, na panství jindřichohradeckém vznikla myšlenka reluovat robotu ve vsích příliš vzdálených od dvorů. E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 32–35, 119.

314 A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 247.

315 Uvedeného roku tak vrchností robotovalo 54 sedláků s koňským jednospřežím, 2 sedláci s volským dvojspřežím a 17 s volským jednospřežím, dalších 42 bylo povinováno pěší robotou. Podle přiznací tabely z roku 1756 robotovalo 56 sedláků s koňským jednospřežím, 2 sedláci s volským dvojspřežím a 17 s volským jednospřežím (Platošští a Humpolečtí), dalších 42 bylo povinováno pěší robotou (NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, přiznací tabele z 8. května 1756).

316 Zpochybnění vysokých robot přinesly především práce Jaroslava Čechury v souvislosti s rebeliemi let 1679–1680: Srov. J. ČECHURA, *Charakter rebelií roku 1680 v Čechách*, s. 457–485.

17:00, což se ovšem rozsahem de facto rovná robotě třídní podle platných norem.³¹⁷ Zároveň připomněli, že dva sedláci musejí v zimě týdně dovážet jeden sáh dřeva.³¹⁸ Argumentace krátkou pracovní dobou pro legalizaci celotýdní roboty byla běžnou součástí vrchnostenských výmluv, dobře známá i z jiných panství jihozápadních Čech (Žichovice, Hlavňovice, Hrádek u Sušice, Velhartice, z městských např. Vodňany). Dokonce se jí na některých panstvích zdůvodňovala i celotýdní robota nepřetržitě po celý rok.³¹⁹ Někde poddaní celotýdní variantu volili raději než normu robotního patentu.³²⁰

Poněkud odlišný obraz zachytily pro celé panství robotní seznamy z roku 1777,³²¹ které vznikly jako definitivní kodifikace výše robotních povinností po zavedení robotního patentu ze 13. srpna 1775.³²² Jakkoli se již nedlouho po svém vzniku tento dokument považoval za nespravedlivý,³²³ přinesl poddaným oficiální kodifikaci (garantovanou stanovením robotních povinností podle výše odváděné kontribuce) a povětšinou také úlevu v robotních povinnostech, byť, jak demonstruje právě sušický příklad, zdaleka ne vždy. Porovnáním robotních seznamů s exaequatoriem docházíme ke zjištění, že na sušickém panství se pro roboty podle nového patentu vyjádřila naprostá většina poddaných. Sedlákům, dosud povinným robotovat tři dny v týdnu s jednosprežním potahem, však vznikla nově povinnost vysílat pěšího robotníka ještě v době žni (13 dní ročně v období od sv. Jana do sv. Václava s poskytnutím stravy), čímž jeho robotní povinnost stoupla ze 156 na 169 dní. Vzniká tak oprávněná otázka, co sedláky k rozhodnutí o přestoupení na nový způsob vedlo, nota bene víme-li, že se po přechodu na nové roboty chovali vzpurně. Polepšili si jedině humpolečtí sedláci; s ohledem na jejich nízkou kontribuci se jim stanovily toliko dva dny pěší roboty v týdnu. V jiné situaci byli chalupníci a domkáři, až dosud povinní pěší robotou jeden den v týdnu – napříště měli robotovat maximálně 13 až 26 dní ročně (jen chalupníci v Podmoklech robotovali 2,5 dne pěší roboty týdně, čímž se téměř srovnávali se sedláky z Humpolce). O podruzích robotní seznamy vůbec nemluví, jen u platořských a chmelenských se učinila zmínka, že se rozhodli jako jediní na celém panství pokračovat v robotách podle starého zvyku, tj. ve žních tři dny s nárokem na dvě libry chleba. Normu robotních seznamů opakuje beze změny soubor písemností vzniklý v souvislosti s raabizací.³²⁴ U roboty chalupníků a domkářů se uvádějí již známé hodnoty na základě robotního patentu o 13 a 26 dnech ročně, avšak u roboty potažní se hovoří i u největších sedláků jen o 78 dnech ročně, což odpovídá povinnosti 1,5 dne týdně. Důvod této změny vyplýval z rozdílu mezi volským jedno- a dvojsprežím (dva dny roboty jednosprežní se počítaly za jeden den dvojsprežní).³²⁵

Čísla získaná studiem elaborátů vzniklých na centrální úrovni potvrzují prameny vrchnostenské proveniencí, sloužící pro interní potřeby správy panství. Jejich sdělnost je podstatně méně komplexní, avšak navzdory své útržkovitosti namnoze autentičtější. Když na jaře 1739 vyhořel Dobršín, vyhověla obec žádostem poddaných na snížení roboty ze tří dnů týdně na dva až do konce roku, ovšem teprve po odbytí setby.³²⁶ Podstatně syrověji vyznívají události z jara 1771. Dne 19.

317 Na pelhřimovském panství v polovině 18. století robotovali poddaní s potahem podle robotního patentu, tj. tři dny týdně od východu do západu s dvouhodinovou přestávkou na krmení. V dřívější době potažní robota trvala pět dní v týdnu od 10:00 do 16:00 (Eva BARBOROVÁ, *Výnos pelhřimovského panství v 60. letech 18. století*, JSH 38, 1969, s. 83–84). Podle Václava PETRŮ, *Roboty a vzpoury selské na Pelhřimovsku*, ČL 11, 1902, s. 391–396, 401–404 přitom poddaní údajně i po roce 1680 raději volili robotu starou.

318 NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, příznávací tabela z 31. října 1749.

319 S konkrétními příklady A. CHALUPA, *Věnkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 326, 332–333.

320 Pro pelhřimovské panství V. PETRŮ, *Roboty a vzpoury selské na Pelhřimovsku*, passim.

321 NA Praha, Robotní seznamy, sign. XIII/56/1 (Červené Dvorce), sign. XIII/56/2 (Dobršín), sign. XIII/56/3 (Hartmanice), sign. XIII/56/6 (Chmelná), sign. XIII/56/7 (Kadešice), sign. XIII/56/9 (Platoř), sign. XIII/56/10 (Podmokly). V opisu srov. SOKA Klatovy, AMS, sign. 974, opis robotních seznamů vsí panství města Sušice, 1777.

322 In extenso ho vydal J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIV. Řády selské a instrukce hospodářské 1698–1780*, č. 535, s. 488–508.

323 Shodovali se na tom jak zástupci stavovského zemského výboru, tak ústředních institucí ve Vídni. J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 38–40.

324 Je to především SOKA Klatovy, AMS, sign. 355, „*Dominical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhmeim Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorfschaften*“.

325 K tomu E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 150.

326 SOKA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 23r.

dubna se poddaným publikoval blíže nspecifikovaný patent o robotování. Svolání sedláci byli dotázáni, zda chtějí robotovat celý týden „obyčejným způsobem“ anebo tři dny v týdnu 10 hodin denně a během setí, senoseči a žní dle potřeby vrchnosti. Martan, Kratejl, Bradáč, Šlechta a Čácha namítli, že „*kdyby sedlák v čas setí a žní vrchnosti tak dlouho dělati měl, co potřeba ukazuje, že by patent nic platný nebyl*“ a prohlásili robotovat po tři dny v týdnu celý rok. Když jim bylo znovu přečteno znění patentu a oni přesto trvali na svém, byli vsazeni do šatlavy, aby „*patenty jináče nežli znějí sobě nepřevracovali a jiným nevykládali*“. Ostatním bylo nařízeno v čase setby jezdit na robotu celý týden. Dohlédnout na to měl inspektor.³²⁷ Vysvědčuje to o dvou věcech – „obyčejným“ způsobem robotování se podle kontextu myslelo robotování delší než tři dny v týdnu a o kratší pracovní době, což souzní již s tím, co víme. K tomu můžeme připojit údaj z podkomořské instrukce z roku 1750, jež ukládala hospodářským úředníkům donutit poddané namísto pozdních příchodů chodit na osmou anebo nejpozději devátou hodinu ranní.³²⁸ Do třetice je tu nedatovaný zápis ze 70. let 18. století (snad zlomek některého z připravovaných urbářů), podle něhož se potažní robota odbývala celý týden od 10 hodin dopoledne do 6 hodin večer, přičemž z tohoto času mohli robotníci dvě hodiny věnovat odpočinku a jídlu, které si nosili z domova.³²⁹ Z roku 1773 se v souvislosti se sepsáním urbáře dozvídáme o námítce chalupníků, že mají robotovat nikoli dva, ale jen jeden den pěší roboty týdně.³³⁰ Stejným směrem míří stížnosti poddaných z 50. let, že je jim navyšována robota z dříve běžného jednoho dne pěší roboty ve špičkových sezónních pracích na dva i tři. Jen hubený výčet zpráv v podstatě potvrzuje zjištěnou výši roboty z exaequatoria dominicale a robotních seznamů – šest dní v týdnu potažní roboty o krátké pracovní době anebo tři o pracovní době delší a jeden ruční ve žních. Chalupníci potom dva dny týdně pěší roboty o krátké pracovní době anebo jeden den o delší. Nejvhodnější příležitost pro navyšování roboty nabízela s ohledem na předpisy robotních patentů právě pěší robota ve žních a vztahují se k ní i zmíněné stížnosti. Kromě toho asi není nutné zdůrazňovat, že perspektivní byla rovněž celotýdenní robota zdůvodňovaná kratší pracovní dobou. Docílit jejího prodloužení podle aktuálních potřeb vrchnosti jistě šlo velmi jednoduše. Důvody tu byly evidentní: množství robotních dnů, jak nám ho přibližuje exaequatorium dominicale, bylo v poměru k ploše obdělávané vrchností podprůměrné. Svou skladbou sice odpovídalo jihočeským normám (výrazně převládala robota potažní nad pěší),³³¹ avšak zmíněným poměrem se spíše přibližovalo panstvím ve středočeských rovinách.³³² Navíc i ze sušického panství zaznívají hlasy, že robotní práce byla velmi neefektivní, protože robotníci svěřenou práci vykonávali liknavě – orba byla nedostatečná, zimní dovoz dříví byl zdoluhavý apod. Sami poddaní to v případě orby vysvětlovali tím, že konšelé a obecní starší povolávali na své vlastní, soukromé pozemky pacholky a děvečky ze vsí, takže na robotu zůstaly již jen děti, které „*nákolesníky dokonale řídití způsobilí nejsou*“.³³³ Příslušnou nápravu měl nařízením podkomořího z roku 1750 zajistit hospodářský inspektor, jenž dostal uloženo buď osobně nebo svým zástupcem dohlížet denně na robotníky. Kontrolovat měl také kapacity čeledi, přednostně si je měli zjednávat sedláci a teprve poté sušičtí měšťané. Liknavé vykonávání robotní práce, posílání dětí na robotu anebo porušování pořádku při zjednávání čeledi se mělo trestat 15 až 30 ranami holí.

Exaequatorium dominicale má tendenci roboty redukovat jen na stálé zemědělské práce a proměnlivé práce spojené s údržbou velkostatkových nemovitostí. Podle takto vnímaného robotního roku se začínalo zimními robotami v lese a v pivovaře, na jaře se po pracích na rybnících prováděla jarní orba a setí jařin a dalších plodin. Následovaly sklizně sena, žně, slizně otavy, chmele a

327 SOKA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 53r–53v.

328 SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 71.

329 „*Die Zugrobot deren Bauern wird gestattet ganzwochentlich von 10 Uhr vormittag bis 6 Uhr abend. Bei langen Tag jedoch unter dieser Zeit tun sie zur Fütterung des von Hause eigentlich abgenommenen Futters 2 Stund gebrauchen, alwo sie zusammen spannen. Dann die Fussrobot in Schnitt-, Heu- und Grommetmachung wird vor fruhe an bis abend nebst 2 Stund Ausrestung verrichtet. Die ankommende Feiertäge werden gänzlich nachgesehen und zur keiner Ungeltung bezohen.*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3). S ohledem na minimální potřebu potahů při žních je to, zdá se, logické. Navíc, exaequatorium dominicale dodává, že ve žních museli sedláci jindy povinní potažní robotou robotovat pěší robotou.

330 SOKA Klatovy, AMS, sign. 43, radní protokol 1770–1774, fol. 245r.

331 E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 122–125.

332 E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 123–125.

333 SOKA Klatovy, AMS, sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici 1750, pag. 69–70.

podzimní příprava půdy na setbu ozimů.³³⁴ O tom, jak časově náročné jednotlivé práce byly, vypovídají prameny z jiných panství.³³⁵ Jejich využitelnost per analogiam je ztížena tím, že produktivita robot velmi kolísala.³³⁶ V každém případě největší množství robot spotřebovalo polní hospodářství. Podstatnou složkou robotní práce ovšem byly tzv. městské roboty (roboty k městu), zahrnující širokou škálu úkonů, jež nebyly a ani nemohly být nějak písemně fixovány. Velmi pěkně se to projevilo v nájemní smlouvě městského hospodářství z roku 1759, v níž si městská rada vymínila mít k dispozici čtyři potažní a dva pěší robotníky.³³⁷ Potažníci byli potřební pro transport, jež probíhal i na dost velké vzdálenosti a nabýval tak podoby dalekých fůr. Klasickým příkladem byl dovoz soli z Českých Budějovic. Mimo léta arendy, nebyli pro tuto robotu speciálně vytipováni žádní konkrétní poddaní, vrchnost je vysílala namátkově. Máme doklady, že poddaní pro špatné počasí odmítli fůru vykonat a raději zaplatili tuto povinnost penězi, v čemž jim očividně nebylo bráněno.³³⁸ Navíc, ať již tedy svou povinnost vykonali či za ni zaplatili, byli osvobozeni na osm dní od roboty (tato doba se zřejmě rovnala době, kterou strávili na cestě tam a zpět). Daleké fůry do Budějovic pro sůl se v některých letech podnikaly až pětkrát nebo šestkrát. Na cestu nedostávali žádnou píci pro koně ani peněžní diety.³³⁹ Do kategorie dalekých fůr patřilo i zajištění povozu pro městské úředníky na nejrůznější cesty (do Písku, do Prahy), dovoz rekrutů do Prahy či vojenských naturálií do bližších a vzdálených vojenských skladů (v případě nutnosti město na tyto „lifruňky“ využívalo i služeb Židů)³⁴⁰ a dovoz dřeva z Královského hvozdu³⁴¹ či lesnatých partií žichovického panství (krmivo pro koně v tomto případě zajistila obec).³⁴² Transporty na kratší vzdálenosti zajišťovaly přesun nejrůznějšího materiálu – deputátů jednotlivým jejich poživatelům, stavebního materiálu řemeslníkům při opravách obecních budov³⁴³ či jiných staveb (silnic, mostů, jezů, stavění žebříků pro plavení dřeva),³⁴⁴ surovin pro potřeby vápenky, cihelny, pivovaru, transport obilí do sýpek apod., ryb do sádek apod. Robotníci se povolávali rovněž k obdělávání nadačních pozemků při sušickém záduší.

Robotní povinnosti ani jejich peněžní podoba se nevztahovaly na úřadující vesnické rychtáře.³⁴⁵

- 334 E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 126. O průběh robotního roku se pokusil rovněž František IŠA, *Poselská služba Dvora Králové nad Labem v raném novověku*, Praha 2014. Diplomová práce, Ústav českých dějin FF UK, s. 215–219.
- 335 Na jindřichohradeckém panství se v 18. století za jeden den potažní roboty připravilo pro ječmen 0,15 hektaru půdy, pro oves 0,20 hektaru. Příprava půdy pro ozimy byla náročnější, lze proto předpokládat plochy menší. V lese se za den vytěžil jeden sáh měkkého a 3/5 sáhu tvrdého dřeva plus dovoz na místo určení (E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 127–132).
- 336 E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 149.
- 337 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4.
- 338 „[...] měli poddaní z roboty do Budějovic pro sůl jeti, oni ale vymlouvaje se zlou cestou, za týhodní robotu místo soli vezení zaplatili, [...] německé vesnice robotovaly“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1752). Jet mělo z Dobršína 24 robotníků, z Velké Chmelné 24 robotníků, z Podmokel 20 robotníků a z Kadešic rovněž 24 robotníků (dohromady zaplatili 27 zl. 36 kr., srov. účetní přílohu z 28. února 1752) – doplněme, že v 60. letech se uvádělo, že tato náhrada činila 54 kr. Podobně, byť bez uvedení důvodu, zaplatili v roce 1775 poddaní z Dobršína, Velké Chmelné, Podmokel, Kadešic, Platoře a Humpolce 40 zl. 37 kr. 3 d. (tamtéž, hlavní účet za rok 1775).
- 339 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 102.
- 340 V roce 1778 horažďovický Žid prostředkoval dovoz vojenského sena do Kouřimi. SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 83, 85, 90.
- 341 Kupř. do pivovaru z Královského hvozdu (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1752).
- 342 „Na fůru s 4 koňma, která p. primasa s obecním důchodním k odvozování peněz do Borovan vezla, na cestu a pokrmění polodní dáno ovsu 1 strych 1 věrtel čtvrtce; item jedné fůře podmocké s 4 koňma p. syndicusa v důležitosti obecné a p. Petra pojezdnyho s jeho paní do Prahy vezla, ovsu na cestu jim dáno 1 strych 2 věrtel“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet 25. 10. – 20. 12. 1710); „podmockým sedlákům, který s městskejma recroutama do Prahy jeli, jeden strych dva věrtel ovsu na cestu vydáno bylo“ (tamtéž, účetní příloha z 30. prosince 1744).
- 343 Např. při opravě obecního mlýna v roce 1767 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768).
- 344 Oprava divišovského jezu v roce 1767 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768). V lednu 1779 se řešilo, kdo bude stavět žebříky na plavení dřeva, protože skončila robota (tamtéž, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 102).
- 345 Mluví tak i robotní seznamy z roku 1777 (NA Praha, Robotní seznamy, sign. XIII/56/1 (Červené Dvorce), sign. XIII/56/2 (Dobršín), sign. XIII/56/3 (Hartmanice), sign. XIII/56/6 (Chmelná), sign. XIII/56/7 (Kadešice), sign. XIII/56/9 (Platoř), sign. XIII/56/10 (Podmokly).

Hans Scheinost, který po dva roky vykonával úřad rychtáře v Hartmanicích, měl za svou práci odpuštěno robotné na dva roky.³⁴⁶ Robotě také podle výslovné zmínky nepodléhali mlynáři.³⁴⁷ Na kolik je relevantní zpráva ze 60. a 70. let 18. století o tom, že roboty byli v Dobrušíně zcela zproštěni podruzi a také ženy, je obtížně ověřitelnou otázkou.³⁴⁸ Podruzi podle jiných pramenů robotovali (viz dále), takže by jediné muselo jít o výjimku pro jedinou vesnici. Zato lze důvěřovat informaci, že roboty byli zproštěni mlatci, motivovaní podílem na vymláčeném zru (17. díl). Rekrutovali se z domkářů.³⁴⁹

Marginálně již zaznělo, že robotníci dostávali od vrchnosti stravu. V dobovém kontextu se nejednalo o nijak výjimečný jev, nýbrž o obecně rozšířený úzus.³⁵⁰ Jestliže v exaequatoriu městská vrchnost přiznávala poskytování stravy robotníkům v době špičkových letních prací (žně, žetí ovsa, sekání sena a otavy),³⁵¹ potom prameny lokální proveniencce připojují údaje o poskytování stravy i při městských robotách.³⁵² Žně jakožto vrchol zemědělského roku vyžadovaly nejvyšší nasazení pracovních sil po relativně dlouhou dobu a patrně se neobešly bez výpomoci nádeníků, jak lze dedukovat z obecné formulace „letní dělníci“ právě v kontextu žní.³⁵³ Bohužel, prameny až na výjimky neuvádějí počet pracujících a nevymezují přesně ani termín žní, spokojují se nejčastěji s množstvím tímto způsobem vydaného obilí.³⁵⁴ Prvý konkrétnější údaj máme ze sklizně sena roku 1710: od 30. června až 28. července, se vydalo na všech městských dvorech celkem 1 425 liber chleba. Sekáči tehdy měli nárok na jednu libru chleba denně a hrabači na půl libry s tím, že pokud někdo zůstal ve dvoře přes noc, navýšila se dávka na 1,5 libry.³⁵⁵ Následující účetní cedule pro žně je sdílnější: od 28. července do 31. srpna se po 28 dní scházelo na práci 98 robotníků (další však za robotu platili) a obdrželi celkem 1 485 liber chleba, přičemž se vydávalo každému po 0,75 libry.³⁵⁶ O žních roku 1711 (od 17. července) se vydalo 825 liber chleba.³⁵⁷ Podle nedatovaného zápisu ze 70. let 18. století v době sekání a sušení sena a otavy se sekáčům rozdělovala jedna libra chleba, hrabáčům půl libry, připojena je dále informace, že potažní robotníci si „v dlouhých dnech“ naopak nosí stravu sami. O žních se potom žencům rozdělovala polévka, kaše či hrách, jedna libra chleba

346 SOKA Klatovy, AM Sušice, hlavní účet za období 1. 1. – 31. 3. 1713.

347 Mluví tak i robotní seznamy z roku 1777 (NA Praha, Robotní seznamy, sign. XIII/56/1 (Červené Dvorce), sign. XIII/56/2 (Dobrušín), sign. XIII/56/3 (Hartmanice), sign. XIII/56/6 (Chmelná), sign. XIII/56/7 (Kadešice), sign. XIII/56/9 (Platoř), sign. XIII/56/10 (Podmokly) a raabizační geometrická tabula v případě mlýna v Dobrušíně a Podmoklech (SOKA Klatovy, AMS, sign. 358, „*Geometrische Realausmessungs-Tabell A (der eingekauften eigenen Rustikal Gründe, die jeder schon ehehin besessen hat) bey der königlichen Stadt Schittenhofen angehörigen Dorffschaften*“, pag. 30, 72.

348 „*Anbei wird gehorsamst angemerkt, dass die auf der Herrschaft befindende Inleute, dann die einzelne Weiber von der völliger Roboth, wie auch anderer obrigkeitl. Schuldigkeiten von Uralten gänzlich befreiet sind.*“ SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

349 „*Zum Auströschung des Getreids werden die Häusler gegen 17. Teil der Tröschemaas ohne Verrichtung anderer Robot gebraucht.*“ SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

350 A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, s. 330–331. Z městských panství pro Dvůr Králové nad Labem F. IŠA, *Poselská služba Dvora Králové nad Labem v raném novověku*, s. 208.

351 NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, přiznávácí tabula sušického velkostatku z 31. října 1749: 40 str. na upečení chleba, 4 str. ječmene na kroupy, 2,5 str. hrachu, 1 soudek soli, 1,5 sudu piva a mléka, másla a sýra za 40 zl. 30 kr. ročně (podobně 1756, srov. NA Praha, Exaequatorium dominicale, inv. č. 905, karton č. 92, přiznávácí tabula z 8. května 1756).

352 Při svážení dříví na stavbu krovu obecního domu v roce 1652 dán poddaným chleba a pivo (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 22/52, kniha městských vydání 1650–1653, fol. 42v). Rok 1710: „*V těchto osmi nedělích porozdílň pro všeliké robotíře na obecném stavení k zpečení dáno 5 strychů 2 věrtle 2 čtvrtce*“ mouky a následně „*dle vědomosti pánův deputovaných všelikým robotířům, tj. tesařům a podavačům na stavení obecném, totiž při stavení a reparování rathauzu, když tam rumovali, zedníkům podávali a lepenici nad hodinami dvojí dělali, item na podávání při Dolejší i Velké bráně, jako i dlaždiči, jenž u mostu a Německé bráně dláždil, též podruhům na spravování vody, kladení trub a rosivačům ozimného obilí při dvořích obecních, v těchto osmi nedělích vydáno 675 liber*“ chleba (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 25. 10. – 20. 12. 1710).

353 Upozorňuje na to na příkladu městského panství Dvora Králové nad Labem F. IŠA, *Poselská služba Dvora Králové nad Labem v raném novověku*, s. 210.

354 V roce 1743 vynaložila obec na stravu pro robotníky 25 strychů žita a přes 4 strychy ječmene (SOKA Klatovy, AMS, účetní příloha z 30.12.1743)

355 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 5. 7. – 30. 8. 1710.

356 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 30. 8. – 25. 10. 1710.

357 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 1. 8. – 26. 9. 1711.

a jeden žejdlík piva.³⁵⁸ Potvrzují to názorně dvě konsignace vydaných potravin v letech 1747 a 1748.³⁵⁹ Žně v roce 1747 zahajoval 21. července dvůr ve Vrabcově, 2. srpna se přidal Divišov, 7. srpna Malá Chmelná a Špitálský dvůr ve městě, 11. srpna Rok, 12. srpna Červený dvůr a konečně 16. srpna Hartmanice. Díky počtům vydaných porcí (za předpokladu, že pro jednu osobu byla jedna porce chleba) poznáváme i počet přítomných pracovníků, kteří toho kterého dne dorazili: první den žní přišlo nejvíce robotníků do Špitálského Dvora (67), nejméně do dvora v Hartmanicích (30). V průběhu žní však počty robotníků dosti kolísaly (Špitálský dvůr až 92 osob, Malá Chmelná 88, Rok 132, Vrabcov 78, Divišov 39, Červený dvůr 70, Hartmanice 38), záleželo také na druhu práce – nejvíce se zúčastňovalo žetí obilí,³⁶⁰ zatímco sekání trávy již bylo méně náročné. Tomu odpovídala i vrchností rozdávaná strava. Jestliže po dobu sklizení obilí dostávali robotníci na všech dvorech oběd, sestávající téměř vždycky z chleba, mouky, krupice (na kaši) a soli, potom sekáči otav dostávali již jen chleba. Večeře byly skromnější, týkaly se pouze těch pracovníků, kteří zůstávali na noc ve dvoře a nevraceli se domů. Nejzajímavější jsou celkové hodnoty rozdaného chleba u jednotlivých dvorů, jež celkem odpovídají rozsahu obdělávané půdy při nich: Rok 1002 porcí, Špitálský dvůr 872 porcí, Vrabcov 545 porcí, Divišov 457 porcí, Červený dvůr 453 porcí a Hartmanice 442 porcí. Obdobná situace vyplývá z konsignace za rok 1748.³⁶¹ Vydání robotníkům neskončila se závěrem žní, nýbrž pokračovala všude až do poloviny září či začátku října (Hartmanice). Po tuto dobu dostávali pracovníci na všech dvorech obědy a večeře. Občerstvení se poskytovalo i při výlovu rybníků,³⁶² dobývání ledu a jeho převážení do jednotlivých šenkoven na panství a pivovaru³⁶³ i při vlastních městských robotách.³⁶⁴

- 358 „Die Zugrobot deren Bauern wird gestattet ganzwochentlich von 10 Uhr vormittag bis 6 Uhr abend. Bei langen Tag jedoch unter dieser Zeit tun sie zur Fütterung des von Hause eigentlich abgenommenen Futters 2 Stund gebrauchen, alwo sie zusammen spannen. Dann die Fussrobot in Schnitt-, Heu- und Grommetmachung wird vor fruhe an bis abend nebst 2 Stund Ausrestung verrichtet. Die ankommende Feiertage werden gänzlich nachgesehen und zur keiner Ungeltung bezohen. In wählender Heu- und Grommetmachung werdet denen Hauern 1 lib. und denen Nachrechern ½ lib. Brot abgeteilet. In Schnittzeit sind die Schnitter mit einer Suppe entweder Kasche oder Arbes, dann 1 lib. Brot, wie nicht minder die Habermader nebst diesen essen und Brot mit 1 Seidl Bier belohnt. Zum Auströschung des Getreids werden die Häusler gegen 17. Teil der Tröschemaas ohne Verrichtung anderer Robot gebraucht. Dass dem also und nicht ander ist etc.“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3).
- 359 SOkA Klatovy, AMS, „Consignací vydaného chleba, krupice, mouky, též soli na společný letní dělníky při vnitř zaznamenaných dvořích vznešené obci král. města Sušice patřících roku 1747, jakž vnitř k spatření jest“; „Consignací vydaného chleba, hrachu, krupice, mouky, též soli na společný letní dělníky při vnitř zaznamenaných dvořích vznešené obci král. města Sušice patřících roku nynějšího 1748“.
- 360 Jeden hektar pšenice se v polovině 18. století žal srpem až 20 dní, srov. František LOM, *Oběti a úsilí pracujícího lidu při revolučních proměnách našeho zemědělství v minulosti*. In: Vědecké práce Československé akademie zemědělských věd z dějin zemědělství a lesnictví, Praha 1959, s. 23–41.
- 361 **1748: Špitálský dvůr:** žně zahájeny 29. 7., dostavilo se 146 osob, což byl zároveň nejvyšší počet robotníků, dohromady vydáno 1162,5 porce chleba; **Malá Chmelná:** žně zahájeny 5. 8., dostavilo se 44 osob, nejvíce se dostavilo 49 osob, dohromady vydáno 582 porcí; **Rok:** žně zahájeny 29. 7., dostavilo se 59 osob, nejvíce se dostavilo 63 osob, dohromady vydáno 1337 porcí; **Vrabcov:** žně zahájeny 1. 8., dostavilo se 48 osob, nejvíce se dostavilo 67 osob, dohromady vydáno 824 porcí; **Divišov:** žně zahájeny 31. 7., dostavilo se 28 osob, nejvíce se dostavilo 56 osob, dohromady vydáno 696 porcí; **Červený dvůr:** žně 5. 8., dostavilo se 30 osob, nejvíce se dostavilo 90 osob, dohromady vydáno 615,5 porcí; **Hartmanice:** žně 12. 8., dostavilo se 54 osob, což byl zároveň nejvyšší počet robotníků, dohromady vydáno 298 porcí.
1751: Špitálský dvůr: žně zahájeny 28. 7., dostavilo se 25 osob, nejvíce se dostavilo 78 osob, dohromady vydáno 1026,5 porce chleba; **Malá Chmelná:** žně zahájeny 28. 7., dostavilo se 14 osob, nejvíce se dostavilo 50 osob, dohromady vydáno 677,5 porcí; **Rok:** žně zahájeny 5. 8., dostavilo se 10 osob, nejvíce se dostavilo 78 osob, dohromady vydáno 1184 porcí; **Vrabcov:** žně zahájeny 28. 7., dostavilo se 42 osob, nejvíce se dostavilo 59 osob, dohromady vydáno 715,5 porcí; **Divišov:** žně zahájeny 3. 8., dostavilo se 32 osob, nejvíce se dostavilo 40 osob, dohromady vydáno 633 porce; **Červený dvůr:** žně 29. 7., dostavilo se 18 osob, nejvíce se dostavilo 36 osob, dohromady vydáno 365,5 porcí.
- 362 „[...] při lovení kadešického rybníka za 26 pint piva po 5 kr.“ SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. prosince 1744).
- 363 „Společným chalupníkům a rychtářům od sekání a skládání ledu do vrabcovské lednice dle obyčeje, a že chalupníci týhodně jen 1 den robotují, při tom ale několik dní týhodní strávili, 15 pint piva“ se jim vydalo (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 25. ledna 1752).
- 364 Za období 12. 4. – 5. 7. 1710 dostali robotníci pomáhající při výrobě vápna, pokládání vodních trub a tesání dřeva pro stavbu stodoly ve Špitálském Dvoře celkem 1 380 liber chleba, srov. SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účty za období 12. 4. – 10. 5. 1710, 10. 5. – 5. 7. 1710. V roce 1711 dostali robotníci chleba při opravě mostu (tamtéž, obilní účet za období 21. 11. 1711 – 16. 1. 1712). Za rok 1751 vydáno tímto

Chléb pekly šafářky ze zbytků žita z minulé sklizně, jeho kvalita tedy nemusela být vždy valná – v polovině 18. století se z jednoho strychu vyrobilo 100 až 160 liber (porcí).³⁶⁵ Podle údajů shromážděných J. Honcem by tak přidělovaný chleba robotníkům nepokrýval odhadovanou denní spotřebu.³⁶⁶ Pro robotníky se však mohly využít i jiné obiloviny, nepochybně podle toho, čeho byl aktuálně dostatek – z ječmene vydávali kroupy či krupici³⁶⁷, hrách³⁶⁸ či mouku na přípravu polévky anebo kaše. Kromě toho máme množství dokladů o výdeji mléka a mléčných produktů³⁶⁹ a piva³⁷⁰ (obvykle však proto, že nebyla k dispozici žádná jiná strava).³⁷¹ Tyto naturální odměny mohly být i převáděny na peníze, jak o tom máme zprávy z roku 1747.³⁷² Vyplyvat to přitom mohlo i z nedostatku obilí vinou neúrod.³⁷³

Robota pokrývala většinu prací jak v jednotlivých provozech městského velkostatku, tak pro potřeby údržby nemovitostí v prostoru města či nejrůznější transporty. Přesto však nebylo rezignováno na námezdní práci, byť se na ni nahlíželo jako na marginální záležitost a v městských účtech jí ani nevyhradila zvláštní rubrika. Nacházíme ji tudíž rozptýlenou u jednotlivých výdajových položek. Prameny nás tak informují o práci podruhů a nádeníků především na obecní chmelnici,³⁷⁴ při výloveh rybníků,³⁷⁵ na demolici staré pece a práci v cihelně,³⁷⁶ při pálení vápna ve

způsobem 136,5 porce chleba (tamtéž, účetní příloha z 20. září 1751).

- 365 Obilní účet z roku 1710 počítá jako pravidlo, že se z jednoho strychu mouky upeče 120 liber chleba (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účet za období 25. 10. – 20. 12. 1710). Konsignace o vydání pro robotníky mluví o 160 librách (tamtéž, „*Consignaci vydaného chleba, krupice, mouky, též soli na společný letní dělníky při vnitř zaznamenaných dvořích vznešené obci král. města Sušice patřících roku 1747, jakž vnitř k spatření jest*“) a obilní účet z roku 1752 počítá z jednoho strychu 100 liber chleba (tamtéž). E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 177 dospívá k hodnotě 120 liber chleba z jednoho strychu žita. Obdobně pro královédvorské panství F. IŠA, *Poselská služba Dvora Králové nad Labem v raném novověku*, s. 208. Pokud jde o přidělované porce, obvykle se srovnávala s jednou librou (tzn. že jeden bochníček vážil právě jednu libru), avšak např. Eduard MAUR, *K utužení feudálních vztahů na komorních statcích v době pobělohorské*, s. 161 pro komorní panství zachytil ve druhé polovině 17. století na jednu porci 1,5 libry.
- 366 J. Honc dochází ke zjištění, že denní čelední dávka žitného chleba činila 1,848 libry (J. HONC, *Roční spotřeba žita, chleba a jiných potravin v čeledních dávkách, deputátech, výměncích a špitálních dávkách v letech 1452–1845*, s. 208). Podle F. IŠI, *Poselská služba Dvora Králové nad Labem v raném novověku*, s. 208 dostával dělník o žních denně 3 české libry.
- 367 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účty za období 5. 7. – 30. 8. 1710, 1. 8. – 26. 9. 1711. Podle obilního účtu za období 30. 8. – 25. 10. 1710 vystačila mírka krupice či krup pro 24 osob.
- 368 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, obilní účty za období 30. 8. – 25. 10. 1710, 1. 8. – 26. 9. 1711. Podle prvního z nich vystačila mírka hrachu pro 24 osob.
- 369 V roce 1708 a 1742 dostali robotníci máslo (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, skleповý účet za období 24. 11. – 22. 12. 1708 a obilní, dobytčí a skleповý účet za rok 1742), v roce 1712 při žních také máslo a sýr (tamtéž, sign. 161, hlavní účet za rok 1712, fol. 45r–45v), v roce 1774 rozlito robotníkům 382 žejdlíků mléka (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet 1774).
- 370 V roce 1747 se vydalo sekáčům ovsa celkem 97 pint piva v ceně 8 zl. 5 kr. (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. prosince 1747), v roce 1748 celkem 217 pint piva (tamtéž, účetní příloha z 31. prosince 1748), v roce 1749 161,25 pinty v ceně 10 zl. 45 kr. (tamtéž, účetní příloha z 30. prosince 1749). Pivo je doloženo sekáčům a žencům rovněž v roce 1774 (tamtéž, hlavní účet 1774).
- 371 „[...] za pivo společným letním dělníkům, poněvadž při dvoře hartmanickém žádná strava jse nedávala, též rychtářům a šafářům v čas žní, v jedné sumě třinácte zlatejch 4 kr. 1½ d.“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. prosince 1744). Z prosince 1749 je dochována konsignace vydaného piva „na místě jídla“ robotníkům za celý rok; vyplývá z ní, že pivo tehdy dostali robotníci kromě žní také při výlovu rybníků (tamtéž, účetní příloha z 30. prosince 1749). Účet z roku 1751 přiznává pivo žencům a sekáčům (tamtéž, účetní příloha z 30. října 1751).
- 372 Pro sekáče sena se tehdy namísto chleba rozdával 1 kr. na osobu, což v součtu dělalo 29 zl. 24 kr. (SOkA Klatovy, AMS, účetní příloha z 30. prosince 1747).
- 373 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1773.
- 374 V roce 1744 obec zaplatila podruhům za práci na chmelnici 3 zl. 13 kr. (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. prosince 1744), v roce 1747 zapláceno podruhům, „*který chmelnici ryli, kuli, nabíjeli, okopávali a chmel naváděli*“ a „[...] *tyčky na chmelnici shromáždovali*“ celkem 2 zl. 38 kr. (tamtéž, hlavní účet za rok 1748), v roce 1748 2 zl. 39 kr. (tamtéž, hlavní účet za rok 1748).
- 375 Např. v roce 1772 „*při lovení rybníka Německého podruhům dáno 20 kr., též při lovení divišovské sádky 25 kr.*“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1772).
- 376 Sedlákům z Červených Dvorců vydány 2 strychy 3 věrtele žita za pomoc při děláni cihel na dvě pece (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 31. prosince 1748).

vápenici,³⁷⁷ při výměně střechy na rockém ovčíně,³⁷⁸ při různých vodohospodářských (výměna dřevěných trub, oprava rybníků apod.),³⁷⁹ zednických³⁸⁰ a dalších pracích (vyjímání plaveného dřeva z vody, dovoz vody do pivovaru atd.). Účty uvádějí bohužel sumární položky, takže až na výjimky neprozradí nic o výši mezd. Není také jasné, zda se využívali podruzi městští (svobodní z řad měšťanů a předměstských sousedů, či poddaní) anebo podruzi z poddanských vesnic. Zjištění by to nebylo nezajímavé, zejména v kontextu navyšování robotní práce nad rámec normy. Z roku 1752 máme doklad, že poddanští chalupníci pracovali v obecní chmelnici nad rámec robot a vrchnost jim vyplatila mzdu.³⁸¹ Znamenalo by to, že se vrchnost neuchylovala k svévolnému navyšování robot a pokud potřebovala pracovní sílu, zaplatila za ni i v případě poddaných (obdobně to lze očekávat v době špičkových sezónních prací, jak prozrazuje označení „dělníci“). Kromě hotových peněz byla možná i naturální mzda – doložena je u dovozu ledu do vrabcovského pivovaru či hospod³⁸² a zejména při výmlatu. Podílem na vymláčeném zrně si vrchnost zajišťovala, že mlatici budou pracovat pečlivě a nenechají ve slámě nevymláčené obilí. Náklady na námezdní práci nepřesáhly hodnotu 100 zl. ročně.³⁸³ Podstatně větší uplatnění námezdní pracovníci nacházeli u soukromých měšťanů na předměstských forbercích, které někdy velikostně doháněly rozlohu vrchnostenských dvorů.

Po podrobnějším zhodnocení všech tří způsobů zatížení poddanského obyvatelstva přichází na řadu jednoduchá otázka: který z nich byl nejtěživější?³⁸⁴ Již v 18. století se tento problém vyvolával mezi státní administrativou a stavovskou reprezentací jiskření: stavové za hlavního viníka poddanské pauperizace prohlašovali kontribuci, stát zdůrazňoval škodlivost urbaniálních povinností.³⁸⁵ Zatímco povinnosti vůči vrchnosti a světskému kléru měly v 18. století více méně ustálenou podobu s minimálními výkyvy, potom kontribuce procházela v průběhu let neustálými změnami jak výší ordinaria připadajícího na jednoho osedlého, tak systémem mimořádných daní. S ohledem na nedostatek relevantních pramenů se můžeme pokusit o komparaci pouze pro jeden izolovaný rok 1773,³⁸⁶ čímž bohužel nezachytíme vývojovou dynamiku v průběhu času, formovanou kolísavostí kontribuce³⁸⁷ (právě v letech 1764–1772 dosáhla nominálního vrcholu) a tržními cenami obilí (nezbytného pro chod poddanské usedlosti). Abychom přitom mohli vyhodnotit celkovou finanční situaci usedlosti, musíme se zabývat nejen vzájemným poměrem jednotlivých veřejných břemen, ale i produktivitou a výnosem poddanské usedlosti. Tato otázka byla aktuální již při vzniku tereziánského katastru. V letech 1721–1725 se tzv. berounskou zkouškou konstatovalo, že selská usedlost o 80 strýších dobrých polí má hrubý výnos 500 zl.³⁸⁸

377 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účty za léta 1747, 1749.

378 Na rockém ovčíně pokládalo trámy po dva dny 16 podruhů za odměnu jednoho krejcaru denně (tj. dohromady 32 kr.) a devíti pint piva (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. prosince 1744).

379 „Více podruhům, který při mlejně obecném dobršínském říčku spravovali“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1747); „Podruhům, který při divišovským mlejnským rybníce práci konali, zapl. 1 zl. 13 kr. [...] Podruhům, který cesty od vody zruinovaný spravovali, zapl. 21 kr. Podruhům, kteří při vodákově pokládání trub práci konali, zapl. 16 kr. [...] Podruhům, kteří při vápenici práci konali a po vypálení a vyvážení vápno v dvoře městském hasili, zapl. 1 zl. 24 kr. [...] Podruhům, který na chmelnici tyčky srovnávali, zapl. 18 kr.“ (tamtéž, hlavní účet za rok 1748).

380 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1749.

381 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 30. června 1752.

382 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1752.

383 Za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768 vyplaceno „dělníkům porozličně [...] od všelikého díla v obecním hospodářství“ celkem 59 zl. 56 kr. 2,25 d. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za období 1. 4. 1767 – 31. 3. 1768), za období 1. 4. 1768 – 31. 3. 1769 vyplaceno 77 zl. 52,5 kr. (tamtéž, hlavní účet za období 1. 4. 1768 – 31. 3. 1769).

384 Českou historiografií dlouho diskutovaný problém otevřel J. PEKAŘ, *Kniha o Kosti. Kus české historie*, s. 263–268, jenž pro Kostecko odhadoval, že veřejná břemena (kontribuce, feudální renta, světský klérus) pohltila celkem 60 až 80 % hrubého výnosu lánové usedlosti. Naproti tomu J. KŘIVKA, *Příspěvek k dějinám poddanského hospodaření v první polovině 18. století*, s. 89–91. Pekařova čísla prohlásil za nadhodnocená a přiklonil se ke střízlivějším 30 %.

385 I. CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, s. 460.

386 Rok 1773 byl vybrán kvůli známé výši kontribuce pro všechny usedlosti na panství.

387 Svého nominálního vrcholu rustikální kontribuce dosáhla v letech 1764–1772, kdy se za jednoho osedlého odvádělo 66 zl. J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 269.

388 Podrobně k berounské zkoušce i k jednotlivým jí zohledněným položkám J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 118–121.

Na přelomu 30. a 40 let 18. století se výsledky zkoušky zpochybnily nemožností sedláků ve vyšších polohách pěstovat pšenici a ječmen (s nimiž se ve 20. letech počítalo jako s všeobecně pěstovanými) a s přihlédnutím k 21 bonitním třídám pro usedlost o 80 až 127 strýších polí se hrubý výnos odhadl na 223 až 259 zl.³⁸⁹ Ještě níže dospěl účet sedláka Jakuba Hančla z Lužce na úrodném Roudnicku z let 1729 až 1732. Pro jeho čtyřicetistrychovou usedlost po odečtení osevu vyšel roční hrubý výnos 170 zl. 6 kr. Hrubý výnos usedlosti se v podstatě shodoval s částkou za vypěstované obilí, převedenou na aktuální tržní ceny, poněvadž příjem z živočišné produkce byl mizivý a nemohl získaná čísla podstatněji ovlivnit.³⁹⁰

Pro analýzu finančního zatížení v avizovaném roce 1773 byly zvoleny největší a nejmenší usedlosti v tři bonitou odlišných lokalitách sušického panství: v nejúrodnějším Dobršíně, v nejméně úrodném Humpolci a v průměrně úrodných Kadešicích. Pro rekonstrukci hrubého výnosu usedlostí posloužil časově nejbližší josefský katastr (1785), jehož elaboráty mapují nejen vzájemné poměry vysévaných obilnin v jednotlivých bonitních třídách, ale stanovují i výnosy.³⁹¹ U Dobršína nutno horní hranici hrubého výnosu oproti údaji v pramenu (811 zl.) snížit na hodnotu kolem 600, maximálně 650 zl., neboť výnosy až 22,5 měřice/jitro jsou v konfrontaci s mladšími prameny evidentně nadhodnocené (s výjimkou ovsa) – např. u pšenice se ještě ve stabilním katastru pro rok 1850 u nejlepších polí v Dobršíně počítalo s výnosem 17 měřic/jitro. Rovněž ostatní obilniny mají v josefském katastru výnosnost nadhodnocenou.³⁹² Více než výnosy je problematická cena obilí. V roce 1773 byla po prodělaných hladových letech ještě značně vysoká (pšenice 4 zl. 27 kr., žito 3 zl. 18 kr., ječmen 3 zl. 7 kr. a oves 1 zl. 15 kr.), což hrubý výnos navyšovalo. O kolik, naznačuje odhad hrubého výnosu z roku 1789, vypočítaný pro potřeby zavedení berního a urbaniálního patentu. Při podstatně nižších cenách obilí (pšenice 1 zl. 41,25 kr., žito 1 zl. 6,5 kr., ječmen 45,5 kr. a oves 27,5 kr.)³⁹³ o více než 100 % nižší!³⁹⁴

Při vyjádření peněžní hodnoty feudální renty ovlivňuje výslednou částku především hodnota robotní práce. Jak upozorňovali doboví kritici katastrálních sazeb a nověji J. Křivka, je nutno cenu roboty vyjadřovat s ohledem na ceny námezdní práce, protože ji většinou vykonávala čeled³⁹⁵ a i

389 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 118–120, 126–127.

390 J. KŘIVKA, *Příspěvek k dějinám poddanského hospodaření v první polovici 18. století*, s. 87.

391 Kompletní přehled v textové příloze č. 14. Jednotlivé výnosy vsí na panství pro dosažení objektivních čísel porovnávaly krajské komise s vesnicemi v bližším okolí: tak Sušice a Dobršín Tedražicím, Chmelná Čimicím, Divišov s Vrabcovem Dlouhé Vsi, Červené Dvorce Dolnímu Staňkovu, Kadešice a Podmokly Dražovicím, Platoř s Humpolcem Albrehticím, Hartmanice Kundraticím. Následně se v průběhu července 1786 přímo in situ výnosy ještě upravovaly, překvapivě většinou směrem dolů (k tomu F. ROUBÍK, *Ke vzniku josefského katastru v Čechách*, SH 2, 1954, s. 156, 165–169). Přehled těchto úprav, které se posléze použily pro finální výpočet, mapuje pro celý Prácheňský kraj elaborát, uložený v SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 150.

Příklad výpočtu: Usedlost čp. 10 v Dobršíně obhospodařovala podle JK 1 jitro 1196 čt. sáhů (= 1,7475 jitra) polí dobré bonity, 8 jiter 1108 čtv. sáhů (= 8,6975 jitra) prostřední bonity a 37 jiter 1526 čtv. sáhů (= 37,9525 jitra) špatné bonity. Pokud odečteme jednu třetinu kvůli eliminaci úhoru, vychází 1,6499 jitra polí dobré, 5,7949 jitra prostřední a 25,3016 jitra špatné bonity. Podle osevního plánu v JK procentuálně vyjádříme na těchto plochách v jednotlivých bonitách zastoupení pšenice, žita, ječmene a ovsa (u dobrých polí 20 % pšenice, 30 % žita, 16 % ječmene a 33 % ovsa, u prostředních 50 % žito, 6 % ječmen, 43 % oves a u špatných 50 % žito a 50 % ovsa) a následně vypočteme plochy (v jitrech) v nichž se pěstovaly. Vynásobením takto zjištěné plochy s výnosností na jedno jitro dostáváme celkové množství vypěstovaného sutého obilí za jeden rok – 3,4949–5,2424 měřice pšenice, 113,88913–167,35679 měřice žita, 7,8252236–9,7382733 měřice ječmene a 117,90498–163,66135 měřice ovsa. Vynásobením těchto hodnot tržními cenami obilí z roku 1773 (pšenice 4,45 zl., žito 3,3 zl., ječmen 3,116 zl. a oves 1,25 zl.) dospíváme k hrubému výnosu usedlosti **563 až 811 zl.**

392 Přitom ostatní vesnice mají ve stabilním katastru výnosy lepší než v josefském (srov. textovou přílohu č. 14). Nižší hodnoty výnosů u Dobršína udává i elaborát z července 1786, určený pro přezkoumání výnosů všech lokalit v Prácheňském kraji (srov. předchozí poznámku). Udává pro nejlepší pole výnosy 19 2/7 až 20 5/14, pro prostřední 12 12/13 až 14 2/11 a pro špatná 7 1/11 až 7 7/11.

393 NA Praha, Josefský katastr – sumáře plodin, inv. č. 509, karton č. 130 (panství Sušice).

394 Dobršín čp. 10 270 zl. 0,25 kr., Dobršín čp. 11 12 zl. 38 kr., Humpolec čp. 1 24 zl. 5,5 kr., Humpolec čp. 2 115 zl. 25,25 kr., Kadešice čp. 5 4 zl. 1 kr., Kadešice čp. 29 152 zl. 18,25 kr.

395 K této otázce J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 258; J. KŘIVKA, *Příspěvek k dějinám poddanského hospodaření v první polovici 18. století*, s. 87–89 (počítá náklad na robotu jako mzdu a stravu pro jednu námezdní sílu). Srov. Pavla BURDOVÁ, *Námezdně pracující v zemědělství na Mnichovohradištsku po třicetileté válce*, SAP 4, 1959, s. 99–111; Josef KŘIVKA, *Čeled' v poddanském hospodářství a její podíl na celkovém počtu vesnického obyvatelstva*, HDem 2, 1968, s. 2–8; TÝŽ, *Čeled' v poddanském hospodářství po třicetileté válce*, ČL 56, 1969, s. 35–40; TÝŽ, *Mzdové poměry poddanské čeledě po třicetileté válce*, ČL 57, 1970, s. 100–105; Miloš SLÁDEK, *Čeled' na třeboňských panstvích v polovině 17.*

pokud se ji snažili maximálně pokrýt členové rodiny, docházelo k podstatnému finančnímu úniku následkem ušlého času (omezená možnost získat pro rodinnou usedlost peníze přivýdělkem jinde či naopak chybějící pracovní síla na usedlosti). Hodnotu roboty ale nelze vypočítávat z cen potažní a ruční roboty, nýbrž z cen za námezdní práci na volném pracovním trhu, jež byla podstatně vyšší.³⁹⁶ Právě za takové ceny si totiž sedláci zjednávali čeled' a za takové ceny pracovali domkáři.³⁹⁷ V ryze agrárních jižních a jihozápadních Čechách se vinou absence jiných možností přivýdělku mzdy pohybovaly pod zemským průměrem.³⁹⁸

Tab. č. 57: Finanční zatížení vybraných rustikálních usedlostí sušického panství k roku 1773

Usedlost	Hrubý výnos		Finanční zatížení			Σ
	Předpokládaný hrubý výnos z rostlinné výroby dle josefského katastru (ceny obilí k roku 1773)	Hrubý výnos stanovený pro berní a urbaniální reformu (1789)	Kontribuce (1773)	Feudální renta (vrchnostenský úrok, rekogniční renta+roboty)	Povinnost světskému kléru	
Dobruška čp. 10	563 až 811 zl.	270 zl. 0,25 kr.	23 zl. 15 kr.	5 zl. 2,75 kr. +78 zl.	10 zl. 41 kr.	116 zl. 58,75 kr.
Dobruška čp. 11	29 až 44 zl.	12 zl. 38 kr.	-	+9 zl. 20 kr.	-	9 zl. 20 kr.
Humpolec čp. 1	46 až 57 zl.	24 zl. 5,5 kr.	5 zl. 30 kr.	1 zl. 15 kr. +9 zl. 20 kr.	v úkonech (cca 2 zl. 10 kr.) ³⁹⁹	18 zl. 15 kr.
Humpolec čp. 2	154 zl. až 210 zl.	115 zl. 25,25 kr.	13 zl. 40 kr.	1 zl. 50 kr. +78 zl.	v úkonech (cca 2 zl. 10 kr.)	95 zl. 40 kr.
Kadešice čp. 5	1 zl. 40 kr. až 1 zl. 46 kr.	4 zl. 1 kr.	30 kr.	+9 zl. 20 kr.	-	9 zl. 50 kr.
Kadešice čp. 29	370 zl. až 382 zl.	152 zl. 18,25 kr.	21 zl. 40 kr.	4 zl. 39,25 kr. +78 zl.	5 zl. 21 kr.	109 zl. 40,25 kr.

Pramen: NA Praha, Josefský katastr (pro stanovení hrubého výnosu z usedlosti); tamtéž, Urbaniální smlouvy (výše hrubého výnosu podle cen obilí v roce 1789); tamtéž, Robotní seznamy (pro výši placené kontribuce v roce 1773); tamtéž, Exaequatorium dominicale (pro výši robot); SOkA Klatovy, AMS, sign. 355, „*Dominical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhme Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorfschaften*“ (pro výši feudální renty). **Vysvětlivka:** Interval u předpokládaného hrubého výnosu dle údajů JK způsobila různá výnosnost orné půdy v rámci jednotlivých bonitních tříd. Pro Humpolec není známa výše vrchnostenského úroku pro jednotlivé usedlosti. – Velká míra pro stanovení desátku se počítá za 171,577 litru a převádí na peníze dle průměrné roční ceny obilí v roce 1773.

století, HDem 11, 1987, s. 51–96; Jan HORSKÝ, *Příspěvek ke studiu venkovské poddanské čeledi v 16.–18.*

století (panství Třeboň – sonda), AČ 43, 1993, s. 145–165; Eduard MAUR, *Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651*, HDem 23, 1999, s. 85–136.

396 K vzájemnému poměru námezdní práce a roboty se vyjádřil dvorní sekretář J. Eichler v roce 1777. Odhadl den potažní práce na 24 až 36 kr., ruční na 7 až 14 kr., kdežto v případě roboty počítal 12 kr. a 4 kr. (J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 258).

397 Při stavebních úpravách vojenského špitálu na Dolejším Předměstí v roce 1768 se platilo nekvalifikovanému nádeníkovi za den manuální práce 10–11 kr. Celkem se tyto ceny shodují s relacemi z Prahy ze 70. let, kde nádeníci dostávali 12 až 15 kr., které se již považovaly za vysokou sumu (Jiří SVOBODA, *K sociálním zápasům tovaryšů a nádeníků v Praze na konce doby temna*. In: Zdeněk Fiala (red.), *Z českých dějin. Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy*, Praha 1966, s. 174). Obdobně v raabizační finalizační smlouvě z roku 1783 se námezdní práce nádeníka hodnotila na 12 až 15 kr. v závislosti na ročním období (od května do října 12 kr., od listopadu do dubna 10 kr., ve zních však 15 kr.), den práce s dvojspřežním koňským potahem potom 1 zl. Protože se na sušickém panství robotovalo téměř bez výjimky jen s jednospřežím, je nutno počítat s polovinou této částky (E. JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, s. 150). Odhaduji tak cenu námezdní práce v roce 1773 na **10 kr.** za manuální práci nádeníkovi (ekvivalent k ruční robotě) a **30 kr.** za práci s potahem. Je však nutné mít na zřeteli, že ceny námezdní práce se měnily.

398 Ještě pro první polovinu 19. století to na podkladě duplikátu stabilního katastru konstatuje V. VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v 1. polovině 19. století*, s. 109.

399 Namísto desátku humpolečtí osadníci sekali farskou louku a vozili odsud seno. Kladu tyto práce rovny 13 dnům námezdní ruční práce ročně, tj. 13 x 10 kr. = 2 zl. 10 kr.

Z tabulky vyplývá, že na sušickém panství byla feudální renta pro poddanské hospodářství tíživějším břemenem než kontribuce a že společně vytvářely jádro celkového finančního zatížení, který povinnost vůči světskému kléru již jen doplňovala.⁴⁰⁰ Pro poddané se jeví jako více méně přehlednutelná a méně příjemná snad jedině proto, že se zpravidla odváděla v sutém obilí. U feudální renty se v tabulce projevuje naprostá zanedbatelnost vrchnostenského úroku a rekogniční renty a naopak klíčový význam robotní práce. Je to tedy opět robota, jež se stává citlivým jazýčkem na vahách. Důležité ovšem je, v jakých cenách ji vyjadřovat. Již bylo zmíněno, že při vyhodnocování ekonomiky poddanské usedlosti nelze robotu vyjádřit ve známých místních cenách (4 kr. za den ruční a 18 kr. za den potažní roboty), nýbrž je nutné přepočítávat ji dle cen námezdní práce, kterou museli hospodáři odvádět své čeledi.

Přehlédneme-li situaci v roce 1773 pozorněji, jeví se jako velmi signifikantní jev nerovnoměrnost zatížení poddanských usedlostí.⁴⁰¹ Největší grunt v Dobršíně (čp. 10, současně největší grunt na panství) o bezmála 50 jitrech s na místní poměry poměrně úrodnou půdou odváděl na veřejných břemenech 18 až 20 % svého hrubého výnosu. S tím, jak se grunty zmenšovaly a především klesala jejich úrodnost, zatížení veřejnými břemeny rostlo.⁴⁰² Menší sedláky poškozovalo především to, že v duchu jednotné normy pro celé panství robotovali stejně jako největší sedláci tři dny v týdnu, čímž pro ně úhrada roboty (ať již placenou čeledí či rodinným příslušníkem, jenž mohl získat výdělek námezdní prací jinde) znamenala mnohem větší zátěž. Selský grunt v průměrně úrodných Kadešicích (čp. 29) o 28,5 jitra již odváděl na veřejných břemenech 28 až 30 % a grunt o 24 jitrech v nejméně úrodném Humpolci dokonce 45 až 60 % svého hrubého výnosu z rostlinné výroby. Takový podíl již de facto znemožňoval rodině vyžít jen z výnosu vlastní usedlosti (není jistě v tomto kontextu divu, že právě v Humpolci se robota dlouhodobě reluovala). V průměru bychom se u selských usedlostí nicméně i tak velmi pravděpodobně pohybovali kolem čtyřicetiprocentní hranice, ke které dospěl pro prvou polovinu 18. století J. Křivka.⁴⁰³ Bolestivěji veřejná břemena doléhala na chalupníky s menšími výměrami pozemků. Odváděli sice nízkou nebo vůbec žádnou kontribuci, avšak vinou ruční roboty byli výjimečně dokonce povinni odvádět více, než kolik byl jejich hrubý výnos z rostlinné výroby (viz Kadešice čp. 5). Jen to potvrzuje, že pro tyto hospodáře byl bezpodmínečně nutný jiný způsob obživy (řemeslo, námezdní práce).

K nesrovnatelně odlišným a vpravdě syrovějším číslům dojdeme, jestliže si za předmět kalkulace zvolíme hrubý výnos za rok 1789. Jde sice jen o hypotetický konstrukt, neboť v tomto roce již byla na sušickém panství několik let zavedena raabizace a neexistovala robota, avšak pro naše potřeby je podstatné sledovat, jak se poměr finančního zatížení změnil při nižších cenách obilí (využijeme přitom výpočtu hrubého výnosu z urbariálních smluv). Pro rok 1789 sice neznáme přesnou výši kontribuce a pro forma byla použita čísla stejná jako pro rok 1773, avšak máme k dispozici výši hrubého výnosu každé poddanské usedlosti, vypočteného kvůli berní a urbariální reformě Josefa II. Výsledný podíl hrubého výnosu, jenž by odnímala veřejná břemena, by v takovém případě byl v podstatě likvidační. Nejpříznivěji by si ještě stála největší usedlost na panství v Dobršíně čp. 10 – na veřejná břemena by odvedla 43 % svého hrubého výnosu. U ostatních usedlostí však podíly stouply nad hranici 70 %: Dobršín čp. 11 74 %, Humpolec čp. 1 71 %, Humpolec čp. 2 82 %, Kadešice čp. 29 72 % a pro usedlost čp. 5 v Kadešicích vychází dokonce záporná bilance (244,8 %)! Po započtení mimořádné kontribuce bychom dosáhli tedy poměru, jenž by naprosto vylučoval, aby poddaný vůbec mohl nějak existovat. A přece opak je pravdou.

Dosud používaná metodika výpočtu hrubého výnosu poddanské usedlosti má své zásadní úskalí v tom, že reflektuje jen rostlinnou výrobu, která přirozeně tvořila jen jednu složku příjmů, nadto

400 Obdobně v Dolních Rakousích v poslední čtvrtině 18. století tvořily ze všech veřejných vydání náklady na feudální rentu dvě třetiny a náklady na kontribuci dvě třetiny (Roman ROZDOLSKI, *Die grosse Steuer- und Agrarreform Josefs II. Ein Kapitel zur österreichischen Wirtschaftsgeschichte*, Warszawa 1961, s. 193; Thomas WINKELBAUER, *Robot und Steuer. Die Untertanen der Waldviertler Grundherrschaften Gföhl und Altpölla zwischen feudaler Herrschaft und absolutistischem Staat (vom 16. Jahrhundert bis zum Vormärz)*, Wien 1986, s. 191–200.

401 Upozorňuje na ni též J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 47; T. WINKELBAUER, *Robot und Steuer. Die Untertanen der Waldviertler Grundherrschaften Gföhl und Altpölla zwischen feudaler Herrschaft und absolutistischem Staat (vom 16. Jahrhundert bis zum Vormärz)*, s. 201–202.

402 Shodně J. PEKAŘ, *Knihy o Kosti. Kus české historie*, s. 264.

403 J. KŘIVKA, *Příspěvek k dějinám poddanského hospodaření v první polovici 18. století*, s. 89–90.

silně závislou na přírodních podmínkách. Do našich kalkulací se zatím vůbec nedostala živočišná výroba a její ekonomický přínos, ztělesněný prodejem mléčných produktů, masa, kůží či vlny. V dané situaci je sice doložitelný jen nepřímo, avšak na základě známých skutečností ho nelze při posuzování životaschopnosti poddanského hospodaření opominout. Již proto, že jiné řešení v podhorské oblasti s nadprůměrnými plochami luk a pastvin vlastně ani nebylo možné. Dosavadní literatura se při odhadech finančního zatížení poddaného lidu tímto problémem zpravidla nezabývala, neboť svůj zájem soustředila na usedlosti v obilnářských oblastech, kde měla živočišná výroba marginální význam.⁴⁰⁴ O hrubý roční výnos z dobytka se pokusila toliko berounská zkouška.⁴⁰⁵ Ani zde nepokročíme o mnoho dále, neboť zatím není k dispozici žádný pramen, jenž by přibližoval výši příjmů z živočišné výroby třeba jen pro jedinou usedlost sušického panství.⁴⁰⁶ Lze se ale důvodně domnívat, že bychom se po jejich kvantifikaci a s připočtením výdělků za námezdní práci dostali s podílem veřejných břemen někam k intervalu 30 až 40 %, která možno považovat za horní hranici rentability poddanského hospodářství⁴⁰⁷ podle berního a urbaniálního patentu a výsledků dosud provedených analýz.⁴⁰⁸ Nerovnoměrnost daná různou velikostí a výnosností usedlostí je přitom povinně sledovatelným faktorem. Doplnkově je také nutné počítat s tím, že náklad na robotu mohly přece jen poněkud snižovat využití pracovní síly z řad rodinných příslušníků, konkrétní počet osob v čelední službě⁴⁰⁹ a rovněž skutečnost, že se na sušickém panství robotovalo s jednosprežím.⁴¹⁰ Berounská kalkulační zkouška z let 1721–1725 počítala na osmdesátistrychové usedlosti s roční mzdou pro čeleď 35 až 37 zl.,⁴¹¹ sedlák Hančl v letech 1729–1732 platil čtyřem osobám v průměru ročně 32 zl. 7 kr.⁴¹² S postupem do přítomnosti lze odhadovat, že se cena námezdní práce v důsledku rychle rostoucího počtu obyvatel výrazněji nezvyšovala.⁴¹³

404 J. KŘIVKA, *Příspěvek k dějinám poddanského hospodaření v první polovici 18. století*, s. 87; Emanuel JANOUŠEK, *Dějiny obce Suchdola. Od nejstarších dob do roku 1848*, [Suchdol 1964], s. 91–93.

405 Pro koně počítala 7 zl., tažného vola 4 zl., dojnice 6 zl., jalovice 3 zl., ovce 33 kr. a vepř 2 zl. 30 kr. (přepočítávám tu kapitalizované ceny, jež uvádí J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 120). Tamtéž, s. 119 jsou uvedeny ovšem ještě jiné výnosy: 20 zl. za hřibě, 42,5 zl. za hovězí dobytek, 13,75 zl. za ovce a 10 zl. 18 kr. za vepře. Není jasné, jedná-li se vždy o výnos z jednoho zvířete anebo z více zvířat, odhadovaných na uvažovanou osmdesátistrychovou usedlost (tamtéž, s. 121).

406 Bolestivé je to především v jindy neobyčejně zevrubném duplikátu stabilního katastru. Koncipování jeho rubrik de facto naznačovalo, že dobytkařství mělo toliko pomocnou úlohu pro hlavní zemědělské odvětví, obilnářství.

407 Zkusmo jsem dopočítal částky, které by musely jednotlivé usedlosti získat z živočišné výroby a námezdní práce, aby na veřejná břemena v roce 1789 plynulo maximálně 30 % hrubého výnosu – Dobršín čp. 10 35 zl. 22 kr., Dobršín čp. 11 5 zl. 30 kr., Humpolec čp. 1 9 zl. 57 kr., Humpolec čp. 2 60 zl., Kadešice čp. 29 63 zl. 54 kr.

408 J. KŘIVKA, *Příspěvek k dějinám poddanského hospodaření v první polovici 18. století*, s. 88–89; E. JANOUŠEK, *Dějiny obce Suchdola. Od nejstarších dob do roku 1848*, s. 91–93. Zahraniční literatura odhaduje náklad na veřejná břemena kolem poloviny 18. století až k 50 % – srov. R. ROZDOLSKI, *Die grosse Steuer- und Agrarreform Josefs II. Ein Kapitel zur österreichischen Wirtschaftsgeschichte*, s. 193.

409 Podle duplikátu stabilního katastru se u větších hospodářství pohyboval počet osob v čelední službě obvykle v kombinaci jedna mužská a jedná ženská pracovní síla. Byla typická jak pro raabizační vesnice, tak pro většinu „starých“ rustikálních vesnic. V Dobršíně, Kadešicích a Sušici ovšem katastr uvádí dvě mužské pracovní síly a jednu ženskou (NA Praha, Stabilní katastr – duplikát, elaboráty „*Catastral-Schätzungs-Elaborat*“, § 3). Pokud jde o původ čeledi, lze po vydání patentu o zrušení nevolnictví očekávat i cizopanskou – např. v roce 1782 prácheňský krajský úřad řešil násilné odvedení Antonína Pintíře, pracujícího u sedláka v Humpolci, jeho vrchností ze statku Volšovy (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 147, „*Protocollum über die beym kgl. Kreisamt im Monat Januario 1782 angebrachte und daselbst bis zur hohen k. k. Gubernial Bestätigung entschiedene Unterthanes Beschwerde*“.

410 Dokládá to jak exaequatorium dominicale, tak robotní seznamy.

411 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, s. 119, poznámka č. 1.

412 J. KŘIVKA, *Příspěvek k dějinám poddanského hospodaření v první polovici 18. století*, s. 86.

413 Bohaté údaje o cenách námezdní práce obsahuje duplikát stabilního katastru. Pro rok 1849 udává tato čísla (v konvenční měně):

	den ruční práce dle poddaných/dle katastr. komisařů	den potažní práce s dvojsprežním potahem dle poddaných/dle katastr. komisařů
Červené Dvorce	9,79 kr./7,88 kr.	15,58 kr./19,31 kr. (voli)
Divišov	9,79 kr./7,88 kr.	15,58 kr./19,31 kr. (voli)
Dobršín	11,75 kr./10,22 kr.	35,75 kr./30,62 kr. (koně)
Kadešice	9,79 kr./7,88 kr.	15,58 kr./19,31 kr. (voli)
Malá Chmelná	13,68 kr./10,32 kr.	42,48 kr./33,37 kr. (koně)
Podmokly	13,68 kr./10,32 kr.	42,48 kr./33,37 kr. (koně)
Platoř	9,79 kr./7,88 kr.	15,58 kr./19,31 kr. (voli)
Rok	9,79 kr./7,88 kr.	15,58 kr./19,31 kr. (voli)

Od předchozích zjištění lze pokročit ještě dále. Porovnání situace z dvou různých let dokázala, že naše představa o životaschopnosti poddanského venkova a možnosti hradit veřejná finanční břemena stojí a padá na cenách obilí a jejich proměnlivosti v prostoru a čase. V dobách neúrod, kdy šla jeho cena astronomicky nahoru, byly výnosy nižší a producenti mohli příznivější ekonomické situace využít jen obtížně. Mnohem výhodnější pro ně v tomto směru byla zvýšená poptávka po obilí během válečných konfliktů. Výpočet finančního zatížení poddanského hospodářství na sušickém panství dále dovoluje připustit, že zátěž feudální rentou byla vyšší než zátěž kontribuční a že celkové zatížení vzrůstalo u menších selských hospodářství a živností chalupnických a domkářských. Odchylujeme se tím od závěrů, k nimž dospěli J. Pekař a J. Křivka,⁴¹⁴ kteří shodně považovali za nejtěživější břemeno kontribuci. Od komentování tezí Pekařových upouštím, cenné postřehy k nim formuloval již J. Křivka, jehož závěry po našem soudu ovlivňuje několik limitujících faktorů.

1) Křivka počítal pro léta 1729–1732 hodnotu námezdní práce velmi nízko – třídní robotu v týdně s dvojspřežím položil rovnu částce 32 zl. 45 kr., odpovídající mzdě voláka. V přepočtu by to znamenalo za den práce s povozem 3 kr.! Kromě toho nikde nevysvětlil, proč použil pro svůj výpočet mzdy čeledína pro výkon roboty právě voláka a nikoli nádvorníka, jenž od sedláka na mzdě inkasoval bezmála dvojnásobek. Vyplývá z toho ta podstatná skutečnost, že námezdních pracovníků schopných roboty na poddanských usedlostech bylo více a nedostávali jednotnou mzdu, což je nutno zohlednit při přepočtu roboty na peníze.⁴¹⁵ V každém případě odvedení volského jednospřeží, byť pracovníkem pracujícím za mzdu třeba o polovinu nižší, nelze již z principu srovnávat se mzdou za ruční práci srovnatelnou s pěší robotou. Spíše lépe chápeme, proč se na robotu vysílali robotníci nedospělí – namísto čeledína v plné síle, kterého si sedlák zaplatil pro práci na svém hospodářství, vyslal dospívajícího syna, jenž zastal zajisté mnohem méně práce. Pro poddaného se tímto způsobem otevírala cesta, jak mírnit dopad roboty na ekonomiku své usedlosti. Jestliže Křivkův výpočet upravíme a namísto mzdy voláka použijeme mzdy nádvorníka, vyskočí rázem náklad na robotu na 59 zl. 15 kr. a břemeno feudální renty zaujme prvou příčku. Křivkovy mzdy odrážejí situaci z přelomu 20. a 30. let a lze očekávat, že v průběhu následujících čtyř desetiletí, dělicích je od roku 1773, šly ještě alespoň částečně nahoru.

2) V našich výpočtech jsme, jak již bylo upozorněno, kalkulovali pouze s ordinariem. Jeho vyjádření jedinou hodnotou za jeden izolovaný rok je problematické, protože se v jednotlivých letech vyvíjelo – v 18. století první velký vzrůst ordinaria nastalo mezi lety 1714–1715, a svého maxima dosáhlo v poválečném období 1764–1771. Navíc nebylo jedinou složkou daňového zatížení, doprovázely ho nejčastěji v letech válečných a poválečných mimořádné přímé daně a všudypřítomné náklady na rekruty, rimonta, ubytování vojsk apod. Přesnou výši takto odváděných peněz pro poddané sušického panství známe bohužel jen izolovaně pro několik let v intervalu 1690–1708 (ordinarium tehdy navýšily o 6 až 40 %) a 1738–1747.⁴¹⁶ Pozdější léta lze ilustrovat hodnotami zjištěnými J. Pekařem pro Kostecko za léta 1655–1757,⁴¹⁷ je však nutno počítat s podstatnými lokálními odlišnostmi. Pekařova zjištění jsou současně cenná tím, že podávají přehled o vývoji výše ordinaria připadajícího na jednoho berního osedlého. Právě její kolísavost prozrazuje, že skutečné zatížení se měnilo a s ním i vzájemný poměr kontribuce vůči feudální rentě. Nadto i feudální renta nebyla zcela stabilní veličinou, výše nákladů na robotu se vyvíjela podle pohybu cen

Velká Chmelná	13,68 kr./10,32 kr.	42,48 kr./33,37 kr. (koně)
Vrabcov	9,79 kr./7,88 kr.	15,58 kr./19,31 kr. (voli)

414 J. KŘIVKA, *Příspěvek k dějinám poddanského hospodaření v první polovici 18. století*, s. 86–89. Zde současně některé kritické připomínky k použité pracovní metodě Pekařově.

415 Pro třeboňské panství sledoval mzdy čeledí na selských usedlostech J. ČECHURA, *Kooperace i konkurence: Třeboňsko 1700 (sociální interakce selského a vrchnostenského hospodářství)*, s. 100. Pro léta na přelomu 17. a 18. století osciloval roční výdělek čeledína od 5 do 13 zl.

416 SOKA Klatovy, AMS, sign. 125, soupis rozvržené a vybrané kontribuce pro město a panství 1690–1703, fol. 52r–83v; sign. 130, soupis rozvržené a vybrané kontribuce pro město a panství 1738–1747. Oba jdou ovšem maximálně do rozpisu povinností na jednotlivé vsi. Rozvrh mimořádných daní na jednotlivé hospodáře přibližuje „*Repartiti na svolených 300 f. (termín 1. Februarii, 1. Martii), fortificati pražskou a chebskou (termín svatého Jana, svat. Jakuba a extra ordinarii), což se z jednoho usedlého dáti přichází po 5 zl. 40 kr. 1 d. za rok 1707*“ (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. IV).

417 J. PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, tabulka za s. 304.

námezdní práce, která zdaleka nešla ruku v ruce s cenami obilí.⁴¹⁸ V určitých letech proto mohla být vydání na vrchnost pro poddanskou usedlost větší zátěží než kontribuční povinnost a naopak, byť o vzájemném propojení obojího nelze pochybovat. Příkladně ve válečných letech 1740–1763 stoupalo daňové zatížení, avšak následkem zvýšeného verbování současně i cena námezdní práce.

K čistému výnosu poddanské usedlosti na sušickém panství v 18. století se pro nedostatek pramenů vyjadřovat nebudeme, výzkumy z jiných částí Čech naznačují, že v lepším případě činil jen několik desítek krejcarů, v horším případě klesal do záporných hodnot.⁴¹⁹ Užitečnější je však povšimnout si jiné věci: výnosnosti poddanského hospodaření ve srovnání s hospodařením vrchnostenským, jinými slovy provést komparaci výnosnosti zemědělské produkce poddanské a vrchnostenské. Literatura v tomto směru není opět jednotná,⁴²⁰ je ovšem brát v úvahu lokální specifika nejen jednotlivých panství, ale i vesnic v jejich rámci. Prvním vodítkem je porovnání výnosnosti z jedné plošné jednotky (měřic z jitra). U Špitálského dvora, Malé Chmelné a částečně u Divišova s Červeným dvorem obilní výnosy zjištěné josefským a stabilním katastrem lehce převyšovaly či se srovnávaly s nejméně rovinnými vesnicemi (Dobršíň, Velká Chmelná). Zato u Roku a Vrabcov je evidentní, že tamní půda byla málo úrodná, stejně jako v Hartmanicích (pro které se nedochoval duplikát stabilního katastru s údaji o výnosech, takže jde jen odhadovat). Nelze tudíž apriori předpokládat, že vrchnost pro své dvory hleděla zabírat půdu vždy nejméně rovinnější. Pokusme se o stanovení hektarových výnosů na rustikále i dominikále ve třetí čtvrtině 18. století u ozimního žita. Nejprve vrchnostenské obilnářství – pro výnos tu byl zvolen rok 1752, kdy známe díky obilním účtům jak množství vysetého, tak množství vyláčeného žita:

	1751 vyseto	1752/1753 vyláčeno	zrnování
Špitálský dvůr	60,5 strychu	157,5 strychu	2,60
Malá Chmelná	42,5 strychu	98,25 strychu	2,31
Rok	76,75 strychu	167,25 strychu	2,18
Vrabcov	39,25 strychu	107,125 strychu	2,72

Jak naznačuje zrnování, nebyla výnosnost dvorového obilnářství právě valná. Stejnou situaci naznačují hektarové výnosy. Po vypočtení plochy, na níž se žito pěstovalo,⁴²¹ dospíváme při hektolitrové hmotnosti žita (60 kg)⁴²² k následujícím číslům: Špitálský dvůr 6,35 q/ha, Malá Chmelná 6,83 q/ha, Rok 6,19 q/ha a Vrabcov 6,67 q/ha. Lze je považovat za relativně spolehlivá, neboť i z dalších let údaje o množství osiva i vyláčeného zrna nepřekračují zrnování v intervalu mezi dvěma a třemi. Určitým limitujícím faktorem tu je pouze potenciální možnost záměrného zkreslování údajů následkem defraudace.⁴²³

418 E. MAUR, *K utužení feudálních vztahů na komorních statcích v době pobělohorské*, s. 156, poznámka č. 24.

419 Na příkladu Hančlovy usedlosti v Lužici na úrodném roudnickém panství J. KRIVKA, *Příspěvek k dějinám poddanského hospodaření v první polovině 18. století*, s. 89–90. Přesné stanovení čistého výnosu bylo nutné při zavádění stabilního katastru, tj. ve 40. letech 19. století (NA Praha, Stabilní katastr-duplikát).

420 V. VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v 1. polovině 19. století*, s. 98–99 shledává vyšší výnosnost vrchnostenských dvorů s vysvětlením, že vrchnosti si ke dvorům mohly připojovat kvalitnější půdu a že tu byl nižší podíl úhoru.

421 Postupoval jsem následujícím způsobem (na příkladu Špitálského dvora). Víme-li, že celková rozloha polí Špitálského dvora v roce 1779–1782 činila 141 349 čtv. sáhů, získáváme po odečtení jedné třetiny (jakožto úhoru) 94 232 sáhů. Protože se v uvedeném roce 1751 vysévalo na 41,1 % vší plochy, znamenalo by to pro žito 38 729,4 sáhu a tedy poměr 157,5 strychu/38 729,4 sáhu (= 13,928 ha). Budeme-li počítat, že se použil pražský sháněný strych (93,587 litru), znamená to 1058,29 litru/ha. Výpočet má slabinu v tom, že plochu osévanou žitem pouze uměle vypočítáváme. Jestliže jsme počítali, že se na 38 729,4 sáhů vyseje 60,5 strychu, znamenalo by to poměr výsevkového ku plošnému strychu 1:0,8. Přitom revizitace tereziánského katastru (1734) poměr výsevkového vůči plošnému strychu pro Sušici (jakožto lokalitu Špitálského dvora) udává poměrem 1 : 1. Znamenalo by to, že jsme odhad plochy podcenili a že se žito vysévalo na plochu větší. Potvrzuje nám to další výpočet: při použití poměru 1:1 a znalosti množství vysetého obilí (60,5 strychu), odvodíme, že se vysévalo na 60,5 strychu, tj. na 47 916 čtv. sáhů (17,24 hektaru). Dosadíme-li toto číslo do hektarového výnosu, dostáváme hodnotu **5,12 q/ha**.

422 Hektolitrovou hmotnost žita 60 kg používají Emanuel JANOUŠEK – Zdeněk BERAN, *Hustota setby a způsoby setí obilovin ve vývoji naší zemědělské výroby*, Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd 1, 1956, s. 66–68. Naproti tomu E. JANOUŠEK, *Dějiny obce Suchdola. Od nejstarších dob do roku 1848*, s. 83 počítá bez bližšího zdůvodnění s hektolitrovou hmotností u žita 70 kg (jiné jsou i hmotnosti ostatních obilovin).

423 Upozorňuje na to E. MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, s. 29.

Nyní k výpočtu poddanského hospodaření. Situaci máme výrazně usnadněnu josefským katastrem z roku 1785, jenž uvedl výnosy žita z jednoho jitra.⁴²⁴ Pokud se zaměříme jen na nejlepší pole, docházíme přepočtem pro rok 1785 k těmto hektarovým výnosům: u Chmelné 8,17 až 9,48 q/ha, u Kadešic 6,98 q/ha a u Humpolce 4,80 q/ha.⁴²⁵ Určitou kontrolou pro nás může být duplikát stabilního katastru. Dokladuje již vyšší výnosy (opět u nejlepších polí): Chmelná 10,25 q/ha, Kadešice 10,25 q/ha, Platoř 8,97 q/ha.⁴²⁶ Z takto shromážděných čísel, jakkoli je musíme chápat jen orientačně a nikoliv jako exaktní hodnotu, by se dalo vyvozovat, že dokonce ani nejurodnější vrchnostenské dvory nedosahovaly takových výnosů jako nejurodnější poddanské usedlosti a že se naopak srovnávala s poddanskými usedlostmi ve vesnicích průměrné úrodnosti. Nesmíme však zcela podlehnout unáhlenému závěru. Čísla vrchnostenského hospodaření získaná z obilních účtů vycházejí z reálně odbývané sklizně, tzn. že odrážejí reálně dosažené výnosy ze všech bonitních tříd, ne jen těch nejurodnějších. K tomu odpovídající pramenný (a číselný) pendant pro poddanské hospodaření zatím znám není, lze se mu alespoň přiblížit pomocí bohatství údajů josefského katastru. Pro jednotlivé vsi známe plochu jednotlivých bonitních tříd. Kupř. u Velké Chmelné aktivně kultivovanou ornou půdu tvořilo 14 736 sáhů dobré půdy (3,34 %), 192 127 sáhů střední (43,63 %) a 233 638 sáhů špatné (53,03 %). Víme, že v každé třídě se žito pěstovalo na 100 % plochy jednoho honu, tzn. na 4912 sázích dobré, 64 042 prostřední a 77 879 sázích špatné půdy. Při známých výnosech 12,75–14,8 měřice/jitro, 9,3–12 měřice/jitro a 6–7,1 měřice/jitro to znamená 259,27 až 321,32 q z 52,82 hektaru a tedy hektarový výnos 4,90 až 6,08 q/ha. Takový výnos se oproti předchozímu zase jeví jako příliš nízký. Potřebnou verifikaci nabízí stabilní katastr, jenž uvádí výnosy ve dvou řadách – první zachycuje hodnoty dle sdělení hospodářů příslušné vsi, druhý je výnos stanovený katastrální komisí, jenž posléze akceptovali i hospodáři a lze ho prohlásit za důvěryhodnější.⁴²⁷ Při zachování analogického postupu a zohlednění obou řad dospíváme k výnosu 6,47 q/ha (podle udání zástupců vsi) a 8,15 q/ha (podle udání katastrální komise). Potřebnou metodickou verifikaci našemu výpočtu zajistí Rok, pro nějž známe výnosnost z obilních účtů. Josefský katastr dělil bývalá dvorová pole do tří bonitních tříd (24 332 sáhů v dobré, 29 576 v prostřední a 99 835 sáhů ve špatné), takže pro žito by vycházel hektarový výnos 5,08 q/ha. Výpočtem z obilních účtů jsme dospěli k číslu vyššímu (6,19 g/ha). Ve stabilním katastru následně zjišťujeme hektarový výnos 5,52 q/ha (dle sdělení místních) a 7,96 q/ha (dle stanovení katastrálních úředníků).

Je možné formulovat nějaký závěr? Jak již bylo zmíněno na jiném místě, nacházela se dvorská pole sušického velkostatku často ve svazích, odkud případné vyhnojení i zaseté zrně vyplavovala eroze, a také bonitou je katastrální komisaři klasifikovali nízko. Poddanská pole se od těchto charakteristik v zásadě neodlišovala a podmínky měla podobné, neřku-li stejné. Rozdíly mezi obojím však vytvářelo něco jiného – motivace zemědělské pracovní síly. O rozdílu přístupu venkovana k robotě na panském a práci na vlastním netřeba pochybovat. Vedle toho je tu v omezeném rozsahu zajímavý faktor lokální: volský potah (jenž se v každém dvoře vydržoval a s nímž současně přijížděli poddaní) nedokázal půdu zpracovat tak jako potah koňský. Co je však ještě podstatnější – v poddanské režii dosáhla rocká pole lepší výnosnosti. Hektarový výnos z obilních účtů, stejně jako ze stabilního katastru lze považovat za spolehlivý. Horší je situace u výsledků poddanského hospodaření, kde naše představy pro 18. století formuje pouze josefský katastr, jehož čísla naznačují výnosy nižší, než ve skutečnosti byly. Rozdíl ve výnosnosti mezi josefským a stabilním katastrem vytváří též moment vyhnojování, plynoucí z ustájení dobytka.

7.8 Konflikty

Projevy nespokojenosti či dokonce odporu sušických poddaných vůči své vrchnosti nejsou z předbělohorského období známé. Jestliže pro dobu před rokem 1547 postrádáme prameny,

424 Chmelná 12,75–14,8 měřice/jitro, Kadešice 10,9 měřice/jitro a Humpolec 7,5 měřice/jitro.

425 Určitou verifikaci nám buďtež údaje duplikátu stabilního katastru, který uvádí zpravidla vyšší výnosy než v roce 1785.

426 V rámci Prácheňského (Piseckého) kraje byl průměrný hektarový výnos ozimního žita 12,1 q/ha. V. VONDRUŠKA, *Základní rysy zemědělské výroby v Čechách v letech 1781–1848*, s. 36.

427 Na problém dvojích hodnot výnosů upozorňuje E. JANOUŠEK, *Dějiny obce Suchdola. Od nejstarších dob do roku 1848*, s. 87, jenž se přiklání ke komisionálním.

nenalzáme z období po roce 1584, kdy se Sušice opět naplno ujala své role feudální vrchnosti, až do Bílé hory žádné zprávy o projevech sociálního napětí a nespokojenosti. Tím není řečeno, že se venkovské obyvatelstvo nedokázalo aktivizovat k projevům nespokojenosti anebo vytvářet zkratové situace – známé případy však míří ne proti sušické, nýbrž okolní vrchnosti. V 60. letech 16. století sušičtí poddaní vtrhli do obydlí Albrechta Plánského ze Žeberka na Prostředním Krušci (strýce majitele panství Velhartice Šebestiána Jáchyma Plánského ze Žeberka), pobrali kordy a jeho manželce „*roucho s hlavy strhli*“.⁴²⁸ Pozadí takového chování možná vyplývalo ze sousedských neshod. Zcela programově vystoupili obyvatelé vesnic bývalé sušické rychty proti hejtmanu panství hradu Kašperka na počátku 80. let, když jim měl ukládat dosud nevídané roboty, bránit jim v honitbě a rybolovu apod. Sepsali tehdy v této věci dvě supliky, které jsme již zmínili výše.⁴²⁹ Cílem obou prosebných listů k české komoře bylo navrátit se pod poddanství města. Skutečnost, že oba listy byly psány rukou sušického písaře, nutí k otázce, na kolik jejich obsah vyplýval ze skutečné vůle poddaných a na kolik ho formovali sušičtí měšťané, kteří usilovali o totéž. Přímá intervence Sušických v případném konfliktu nakonec nebyla nutná, v květnu 1584 dosáhli měšťané i poddaní svého.

Jediný doložitelný konflikt mezi poddanými a vrchností na sušickém panství před Bílou horou se týkal poddaného Antonína Horara, jehož manželka zdědila v roce 1600 svobodnickou usedlost v Hartmanicích, kterou sušická vrchnost usilovala získat do svého vlastnictví. Pokračování praxe, zahájené již ziskem Valšova, Vrabčova a Stupné, sušické vrchnosti tehdy nevyšlo, hartmanické svobodství se udrželo až do roku 1667. Mohli bychom z toho vyvozovat, že Sušičtí v tomto směru nebyli příliš obratní, jak dokazuje konečně i jejich neúspěšné angažmá v prostředkování sporu mezi poddanými Královského hvozdu a majiteli statku Opálka v letech 1617–1618.⁴³⁰ Hartmanice se nicméně staly místem, které se v pobělohorské době stalo nejčastějším iniciátorem nespokojeneckých nálad vůči sušické vrchnosti. Jako by se tu opakoval model o nepříteli zaměstnaných venkovanech, zakládajících si a úzkostlivě obhajujících své mimořádné postavení v rámci panství (trhy, městská pečeť, samospráva, kostel, reluovaná roboty).

První a hned dosti závažný konflikt se rozhořel počátkem května 1690.⁴³¹ Jeho iniciátorem se stal hartmanický císařský výběrčí cla a sušický měšťan Jan Šimon Hajkl, jenž odmítl platit robotné ze svého příbytku mýtného. Hartmaničtí se inspirovali a na shromáždění celé obce v rychtářově domě prohlásili, že robotné 160 zl. (*Robot- und Zinsgeld*), které každoročně své vrchnosti odváděli a které v těžkých poválečných časech jen obtížně shánějí, nezaplatí. To je dovedlo až k názoru celkově negovat své další platební povinnosti a následně i svůj poddanský statut. Zhlédli se přitom evidentně v Hajklově vzoru, který skutečně svého času robotné neplatil. Jistou roli mohla sehrát i okolnost, že větší část obyvatel přišla do Hartmanic z Bavor a neměla tedy kontinuitu se starším vývojem, o poddanském statusu nemluvě.⁴³² Sušičtí tušili v pozadí odporu nějakou třetí osobu a raději hartmanického rychtáře Ludwiga Schörla a konšely vsadili do arestu, „*než-li by z té malé jiskřičky velikej oheň pošel a něco z toho horšího nevyplejvalo*“. Hartmaničtí vyslali dvoučlennou deputaci se stížností do Prahy místodržícím, kteří nechali záležitost přešetřit prácheňským krajským hejtmanem. Sušičtí vězně mezitím 10. května propustili a za účasti krajských úředníků vyslechli. Ve svých odpovědích z 24. a 29. května se krajský hejtman postavil na stranu vrchnosti: předně konstatoval, že Hartmaničtí jsou běžnými dědičnými poddanými své vrchnosti a dokazoval to přiložením opisů kupních smluv z let 1543 a 1586. Za původce celého odporu označil hartmanického mýtného. Toho také místodržící rozhodli exemplárně potrestat a zbavit ho jeho funkce. 29. července 1690 se Hartmaničtí dostavili do Sušice, kde přislíbili bezproblémové plnění svých platebních povinností a stvrdili své dědičné poddanství podáním ruky představitelům sušické městské rady. Jejich pacifikace tím byla ukončena. Mýtného Hajkla stihl silný záchvat podagry, jenž

428 August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl jedenáctý, Prachensko*, Praha 1897, s. 118.

429 NA Praha, Staré montanum, karton č. 690.

430 Srov. k tomu list z 26. července 1617 in: Jiří JUST (ed.), „*Hned jsem k Vám dnes naschválí poslika svého vypravil*.“ *Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610–1618*, Praha 2011 (=Archiv Matouše Konečného, I/1), č. 84, s. 187–188.

431 Celý spor dokumentován v NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/8. Srov. k tomu ještě SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) 21/50, kniha trhů 1630–1723, fol. 82v–83v.

432 V tomto kontextu je zajímavý výslechový protokol z 10. května 1690, v němž se komisaři vyptávali na původ vyslýchaných (NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/8).

mu bránil opustit lůžko v jeho sušickém domě. Komisaři krajského úřadu ho společně se sušickým konšelem Ferdinandem Kristiánem Lysanderem z Ehrenfeldu vyslechli, ale z odpovědi vyplynulo, že poddaní jeho výroky jen překroutili. Celý spor tím definitivně skončil.

Hartmaničtí ovšem výhledově nepřestali sušickou vrchnost zaměstnávat. Snažili se především dosáhnout nejrůznějších právních výhod, které je privilegovaly nad ostatní poddané. V souvislosti se zřízením hřbitova při jejich kostele sv. Kateřiny v roce 1691 začali usilovat o samostatné farní beneficium. Dlouholeté snahy byly s podporou vrchnosti završeny úspěchem zřízením rezidenčního kaplanství v letech 1727 a 1764.⁴³³ Snažili se také dosáhnout úlevy ve výši robotného⁴³⁴ a jako jediná sídelní jednotka na panství pro sebe dokázali prosadit samostatný cech. V roce 1779 krajský úřad povolil v městečku založit na základě artykulí z roku 1739 rajcech (tj. cech sdružující několik řemesel),⁴³⁵ přičemž cechmistry a cechovního inspektora schvaloval sušický magistrát.⁴³⁶ Sušičtí řemeslníci to ale nelibě nesli a protestovali,⁴³⁷ nicméně cech zůstal zachován.⁴³⁸ Hůře bylo ve věci samosprávy. Podle privilegia Rudolfa II. si Hartmaničtí vybírali rychtáře ze svých řad sami a nechali si ho sušickou městskou radou toliko potvrzovat. Rychtář také společně s konšely vedl gruntovní knihy. Na konci 70. let se ale situace pozvolna měnila. V roce 1778 se začaly směny nemovitostí v Hartmanicích zaznamenávat do knihy, již vedl sušický syndik a jež byla uložena na sušické radnici.⁴³⁹ Hartmaničtí Johann Bauer a Georg Scheinost se proti tomu hned příštího roku ohradili a dovolávali se svého práva svobodně odkazovat nemovitosti a přijímat nové obyvatele. Vrchnost pro ně neprojevila moc pochopení a potrestala je arestem.⁴⁴⁰ Ještě v červenci 1779 potom vyhotovila instrukci, v níž přesně vymezila kompetence rychtáře a přísežných.⁴⁴¹ Vedení gruntovních knih tak sušickému magistrátu napříště již zůstalo. I ve volbě rychtáře vrchnost důsledněji prosazovala svou vůli a původní formální potvrzování nabývalo na komisičnosti.⁴⁴² Ještě v roce 1868 zachytil J. A. Gabriel, že Hartmaničtí přijímali volbu rychtáře Sušickými vždy s odporem.⁴⁴³ Pokusům o oslabování privilegovaného postavení Hartmanických tím nebyl konec. V únoru 1780 se v městečku zrušilo soukromé mýto, čemuž tamní obyvatelé odporovali, protože hradili vydání s udržováním sjízdnosti cest do několika směrů. Zrušení bylo vzápětí odvoláno.⁴⁴⁴ Pro změnu vrchnost těžce nesla, když se ze strany státu oprávněným šenkýřům a hostinským ponechala svobodná vůle v nákupu piva. Až do raabizace se pivo z Vrabceva šenkovalo v hartmanickém poplužním dvoře, poté se po městečku střídali v šenkování jednotliví hospodáři.⁴⁴⁵ Když vyšly dvorské dekrety z 27. února 1788,⁴⁴⁶ pochopili to tehdy šenkující Peter

433 J. LHOTÁK, *Dlouhá cesta městečka Hartmanic k samostatné farnosti. Příspěvek k církevní správě v Pošumaví na sklonku barokní doby*, s. 88. Současně na sebe převzali Hartmaničtí břemeno zajistit kaplanovi v městečku přibýtek. Jeho výstavbu chtěli ještě v roce 1764 hradit prodejem dvou stavovských obligací znějících na 108 a 68 zl. Gubernium však tuto eventualitu nepovolilo (NA Praha, České gubernium-contributionale, karton č. 207).

434 V červenci 1776 Hartmaničtí žádali snížení robotného a poplatku za sůl (SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 181r).

435 K pojmu Bedřich DROŽ, *Význam jména „rajcech“*, ČL 18, 1909, s. 300.

436 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 142, 150.

437 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 169, 173, 182.

438 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 224.

439 SOKA Klatovy, Archiv města Hartmanice, inv. č. 2, sign. K 2, „*Liber contractuum et quietan Hartmanicensium coloris mixti incipitur ab anno 1779, sub littera A*“.

440 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 127.

441 Ke vzniku instrukce SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 133. Vlastní text je dochován jen v konceptu: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.5.

442 Rychtáři se v ideálním případě obnovovali po uplynutí jednoho roku. V roce 1738 magistrát vyhověl žádosti hartmanického rychtáře Šimona Polaufa odstoupit a v příštím radním sezení sezval hartmanické přísežné, kteří uvedli jméno svého favorita. Z něj potom magistrát rychtáře vybral (SOKA Klatovy, AMS, sign. 34, radní protokol 1738–1744, fol. 5r, 7r). Standardně se rychtář vybíral podle většiny hlasů z řad hartmanických sousedů (tamtéž, sign. 48, radní protokol 1787–1790, radní sezení z 8. a 22. května 1789). Současně s ním se jmenovalo sedm přísežných. Výsledek se následně obyvatelům městečka publikoval (tamtéž, sign. 35, radní protokol 1744–1746, fol. 51v; obdobně v roce 1779 tamtéž, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 114, 193).

443 J. A. GABRIEL, *Královské město Sušice a jeho okolí*, s. 149.

444 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 167, 188.

445 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 776. Podle výpovědi hartmanických sousedů z jara 1789 se za 10 let vystřídal šenk v celkem sedmi staveních.

446 Dvorský dekret z 27. února 1788 předepisoval, že poddaný, který není šenkýř, může pro svou potřebu konzumovat pivo odkud chce. Také hostinští a šenkýři podle dekretu nebyli povinni odebírat nápoje své vrchnosti (pokud k tomu nebyli v minulosti smluvně zavázáni). Ludwig Ferdinand ADELSHOFEN, *Darstellung der politischen*,

Petraschko a Lorenz Penz jako příležitost svou pozici zafixovat. Hartmanická obec si naproti tomu usmyslela, že šenk přetáhne na sebe a výnos z něj využije ve prospěch obecního důchodu na umoření dluhů, které jí vznikly výstavbou školy a fary. Krajský úřad jejich všeobecné oprávnění šenkovat dementoval a dal za pravdu šenkýřům, které prohlásil za jediné oprávněné. Odsoudil současně i chování dvou sušických měšťanů, kteří Petraschkovi a Penzovi protiprávně zapečetili sudy s cizím pivem.⁴⁴⁷

Ani v 19. století vztahy Hartmanických se sušickou vrchností nedosáhly korektní úrovně. Většinu opatření od vrchnosti, kterou neoznačili jinak než jako ochrannou (*Schutzobrigkeit*), vnímali jako vměšování do svých odvěkových práv. Projevilo se to nejprve v otázce honitby. Na stížnosti městečka, že mu vrchnost honitbu neoprávněně upírá a od roku 1814 pronajímá,⁴⁴⁸ reagoval dvorský dekret z 22. února 1821, jenž požadavek neuznal se zdůvodněním, že obyvatelé městečka jsou běžní poddaní. Sušický magistrát rozhodl tuto skutečnost intabulovat do hartmanických gruntovních knih.⁴⁴⁹ Nevíme, zda obyvatelé městečka reagovali stížností, v každém případě však 12. října 1821 magistrát v této věci odpovídal podkomořímu, že má nad městečkem *dominium directum* a dokládal tuto skutečnost opisem vkladu z desk zemských. Mladších písemností si překvapivě nebyl vědom a tvrdil, že na držbu nemají od dob konfiskací po druhém stavovském odboji žádný doklad.⁴⁵⁰ Vrchnost současně využila příležitosti a připomněla Hartmanickým jejich skutečné právní postavení tím, že jí museli deklarativně slíbit poddanství. Když potom v roce 1833 přenesl magistrát pivní šenk a vinopalnu z domu čp. 27, kde podle mínění Hartmanických obojí bývalo od nepaměti, na jiný, přetekl pohár jejich trpělivosti a rozhodli se, že je na čase uvést věci na pravou míru. Posloužila jim k tomu obsáhlá suplika krajskému úřadu, datovaná 23. prosincem 1833 a podepsaná čelnými představiteli městečka.⁴⁵¹ Sami sebe v ní hodnotili již tradičně jako měšťany (*Bürger*). Po zevrubném výkladu pojmu poddanství kontrovali tvrzením, že od nepamětných dob nezastávali bezplatně robotu, nestavěli sirotky ani nesloužili vrchnosti při dovozu materiálu. Sušickým platí toliko 130 zl. ochranného penízu (*Schutzgeld*), jak se uvádí ve dvou přiložených kvitancích z let 1749 a 1773, a magistrát jim vede gruntovní knihy, vykonává jurisdikci v případě těžkých policejních přestupků, konskribuje obyvatelstvo a provádí odvody. Vedle toho městečko tvoří samostatný berní okrsek, samo vybírá kontribuci a odvádí ji krajskému úřadu. Rychtář městečka, volený měšťany ze svého středu a sušickou vrchností jen stvrzovaný, přijímá jako představitel jakéhokoliv jiného panství cirkuláře a patenty od nadřízených státních úřadů, se kterými je v bezprostředním styku, vykonává policejní dozor, propůjčuje živnosti (*bürgerliche Gewerbe und Meisterrechte*). Stejně jako v jiných svobodných městech a městečkách, i v Hartmanicích hodně obyvatel pálí kořalku a šenkuje a až do roku 1814 disponovalo právem honitby. Kromě toho obec městečka přijímá 24 zl. ročně nájemného od zdejšího mlynáře jako další doklad vrchnostenských pravomocí. Zmínilo se i privilegium Rudolfa II. z roku 1607, jehož originál již tehdy nebyl k dispozici.

Sušický magistrát na hartmanický výpad reagoval až 19. července 1834, a to velmi stručně. Ústřední leitmotiv o statusu ochranného městečka napadl přiložením kupní smlouvy na část Hartmanic z roku 1603, kde se výslovně zmiňovaly roboty. Ty byly posléze reluovány, takže plat 130 zl. je robotným, nikoliv ochranným penízem. Pokud ho někteří měšťtí úředníci v minulosti nazvali ochranným penízem, šlo pouze o výsledek neznalosti skutečného stavu věcí. Vzpomněl přitom roku 1690, kdy se Hartmaničtí pokoušeli svůj poddanský status napadnout. Komisař krajského úřadu se ještě osobně přijel podívat na písemnosti, kterými magistrát argumentoval, a 27. prosince 1834 potom vydal rozhodnutí, které dalo plně za pravdu sušické vrchnosti, takže Hartmanice i nadále zůstaly poddanským městečkem. Jeho obyvatelé se však své pravdy nehodlali vzdát. Využili euforické nálady roku 1848 a podali krajskému úřadu novou stížnost, nelišící se

geistlichen und militärischen Verordnungen und der Gesetze in Straffällen, dann der Berg-, Wechsel- und Gerichtsordnung, auf welche das neue bürgerliche Gesetzbuch in verschiedenen Paragraphen Beziehung nimmt, Wien 1816, s. 173.

447 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 776; SOkA Klatovy, AMS, sign. 48, radní protokol 1787–1790, radní sezení z 20. února 1789 a 5. června 1789.

448 Ve 20. letech se objevuje v sušických městských účtech příjem za honitbu v Hartmanicích.

449 SOkA Klatovy, AM Hartmanice, inv. č. 3, sign. K 3, kniha smluv 1766–1879, pag. 387–388.

450 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103.

451 Suplika i další písemnosti s ní spojené dochovány v SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 966.

patrně výrazněji od té z roku 1833. Magistrát ji dostal k připomínkování až v říjnu, kdy už řada stížných bodů byla bezpředmětných následkem vydání patentu ze 7. září 1848.⁴⁵² Nebránilo to však tomu, aby se stížností Hartmanických kvůli krácení svých práv zabýval ještě v květnu 1850.⁴⁵³

Zdůrazňováním „starých práv“, tak typickým pro poddanské stížnosti zejména v 17. a počátku 18. století,⁴⁵⁴ byly Hartmanice v rámci sušického panství spíše výjimkou. Své argumenty však odvozovaly od autentického dokumentu (byť pardubickou pragmatikou z roku 1680 zneplatněného), takže vynakládané úsilí mělo své opodstatnění a jejich postavení bylo v rámci panství skutečně výjimečné.⁴⁵⁵ Zcela jinak tomu bylo v případě dlouholetého sporu, které s městem vedl poddaný Vojtěch Hrneček z Pátečku.⁴⁵⁶ Kolem roku 1684 se k němu dostavil jistý Niklas Stiehr, který ho přesvědčil, že je svobodníkem podléhajícím komorní prokuratuře. Hrneček, jenž stejně jako jeho děd Adam a otec Jiří po 13 let samostatného hospodaření bez sebemenší pochybnosti uznával autoritu sušické vrchnosti, vzal Stiehrovu informaci za svou a od jeho návštěvy nerobotoval, čímž obci postupně vznikla škoda za více než 200 zl. Navíc na usedlosti podle udání Sušických liknavě a špatně hospodařil a dostal se do sporu se sousedním pátečským mlynářem.⁴⁵⁷ Současně podlehl iluzi, že jeho děd přišel na usedlost z Německa (Sušičtí přitom mohli doložit, že Adam Hrneček byl v roce 1597 výhostem propuštěn na sušické panství ze vsi Žďár, náležející ke strakonickému panství).⁴⁵⁸ V roce 1692 si ho proto primas Fabián Gregoriades předvolal do městské rady a nařídil buď vykonávat robotu, anebo místo ní platit finanční náhradu. Překvapený Hrneček argumentoval svým svobodným původem a evidencí Pátečku v zemských deskách, avšak několikátýdenní arest ho přesvědčil o kompromisu odvádět namísto roboty dva strychy ječmene. Již příštího roku ho však městská rada nutila místo naturálií odvádět robotné 10 zl. ročně a nestyděla se za tímto účelem využít vězení a poté odvodu nepohodlného Hrnečka s jeho synem na vojnu. Uprázdňený a zadlužený Páteček pronajala Hrnečkova manželka Ludmila 6. května 1692 sušickému měšťanovi Martinu Smržkovi,⁴⁵⁹ avšak Hrneček se záhy vrátil a pronájem zpochybňoval. Na základě vyšetřování krajskými hejtmany vydal císař Josef I. 24. července 1710 reskript, jímž prohlásil Hrnečka za poddaného sušické vrchnosti, kterou bezprávně napadá, a uložil mu čtyřtýdenní arest, jenž se mohl prodloužit na tak dlouho, dokud neprozradí autora svých stížností.⁴⁶⁰ A ve vězení skutečně zůstal. Na podzim 1712 si Hrnečkovy děti Eva a Adam stěžovaly u císaře, jenž 29. listopadu 1712 rozhodl spornou usedlost nestrannými komisaři prodat, z výnosu uhradit všechna kontribuční pasiva (295 zl.) a zbytek vyplatit Hrnečkovi. Podmínka prozradit autora jeho stížností však nadále trvala.⁴⁶¹ Po dalších Hrnečkových stížnostech a šetření krajského úřadu byl Hrneček uznán za běžného poddaného a Páteček prodán v roce 1713 Janu Jiřímu Schumannovi na Dlouhé Vsi, se kterým se Hrneček a jeho potomci přeli až do konce 30. let 18. století. Jakkoli odsoudíme Hrnečkovu naivitu při naslouchání Stiehrovi, a současně zatvrzelost, v níž neváhal krást a dokonce vyhrožovat násilím, byl postup vrchnosti velmi tvrdý. Přestože však její pokusy odvést Hrnečka k vojsku úřady označily za protiprávní a zprvu uznávaly jeho argumenty, přiklonila se rozhodující šetření prácheňského krajského úřadu (jehož hejtmanem byl mimochodem právě Schumann), stejně jako definitivní rozhodnutí císaře, na stranu Sušických. O uvalování nových povinností na majitele Pátečku však nemusíme pochybovat. Navíc svobodnický status Pátečku nemusel být jen Hrnečkovou konstrukcí, jak vyplynulo z analýzy starších pramenů (srov. kapitolu 3).

452 Koncept odpovědi magistrátu ke krajskému úřadu z 1. listopadu 1848 (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

453 SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, koncept z 24. května 1850.

454 E. MAUR, *Petice poddaného lidu*, passim.

455 Připomeňme, že Hartmanice unikly i raabizaci, jistě kvůli absenci naturálních robot.

456 Průběh sporu popsal pouze v základních konturách Kajetán TUREK, *Spor majitele svobodného dvora Páteček s městem Sušicí v 17. stol.* (SOkA Klatovy, Pozůstalost Kajetán Turek, rukopis). Bohatě je spor dokumentován především v sušické městské registratuře (SOkA Klatovy, AMS, sign. Praes 111); NA Praha, Stará manipulace, sign. S 82/10; Nová manipulace, sign. S 27/1.

457 List Sušických z 4. července 1692 v NA Praha, Nová manipulace, sign. S 27/1.

458 Opis výhostu v NA Praha, Nová manipulace, sign. S 27/1.

459 Opis nájemní smlouvy v NA Praha, Nová manipulace, sign. S 27/1.

460 NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717, opis reskriptu z 24. července 1710.

461 Opis reskriptu Karla VI. v NA Praha, Česká komora, sign. 1713/IV/e/33; NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 2363, karton č. 717.

Hrnečkovu odmítání robotovat nás přivádí ke sledování projevů odporu vůči robotě. Nejstarší doklady o nich máme až z 50. let 18. století. Již v roce 1703 se sice na podkomořího obrátili sedláci z Podmokel, náplň jejich suppliky však bohužel neznáme.⁴⁶² Teprve širší dobový kontext poloviny 18. století přinesl předpoklady pro vytváření opozice vůči robotním povinnostem. Právě v této době obecně v Čechách robotní zatížení poddaných dosáhlo svého vrcholu. Nemuselo se přitom jednat o mechanické navyšování délky roboty, ale také o zavádění namáhavějších prací či kombinací s relucí.⁴⁶³ V konkrétním případě sušickém však na vině byla аренда obecního hospodářství, zavedená počínaje 1. dubnem 1753. Již na ilegálním naverbování podmokelského hospodáře Jana Čáchy jsme ilustrovali rigorózní přístup nových pánů k obecní ekonomice. U robot se odpor poddaných projevil v březnu 1754. Obyvatelé vsi Platoře předložili sušickému magistrátu suppliku, v níž si stěžovali na navyšování robot a špatné zásobování při dalekých fůrách.⁴⁶⁴ 23. července 1755 městské radě přednesli chmelenští „polodvorníci“ Martin Pánek, Matěj Kouba a Matěj Jana, že po nich arendátoři vyžadují vyšší robotu: „*když posílají na sečení jednoho, že chtějí druhého k hrabání*“. Magistrát rozhodl ve prospěch arendátorů s argumentem, že jeden z nich (císařský rychtář J. V. Huttary) byl dříve hospodářským inspektorem a druhý (Jan Haas z Grünenwaldu) zase důchodním, takže jistě správnou výši robot znají.⁴⁶⁵ Ve stejném duchu patrně vyzněla stížnost z počátku roku 1759, kterou tlumočil městské obci podkomoří ve svém missivu z 24. března a jejíž tvrzení doporučoval konfrontovat s urbáři, pokud existují.⁴⁶⁶ Pravděpodobně tvrdší přístup prvních arendátorů z let 1753–1759 však vystřídal zacházení liknavé a nedůsledné, jak by šlo soudit z relace píseckých konšelů, posuzujících v březnu 1770 bídny stav pronajatého obecního hospodářství. Vinu shledávali také v přístupu arendátorů k poddaným, kteří se jich prý nebojí a dělají si, co chtějí; na polích špatně robotují, nedovoleně těží dřevo v městských lesích a poddanské obilí je lepší než dvorové.⁴⁶⁷ Navíc do konce března 1770 dluhovali poddaní arendátorům 921 zl. 33 kr. na hotových penězích.⁴⁶⁸

Variabilitu a individualitu přístupů, kterým byli poddaní vystaveni při rychlém střídání nájemců, zdá se potvrzuje střet, ke kterému došlo v roce 1780 mezi nájemcem honitby Janem Václavem Huttarym a dobršínským rychtářem. Večer 4. května 1780 se šestapadesátiletý dobršínský rychtář a šenkýř Josef Mirvald procházel s vypůjčenou ručnicí na svém poli, aby odehnal vrabce a zajíce, kteří mu škodili v obilí. Vzápětí ho začal pronásledovat konšel Jan Václav Huttary, jenž po něm i několikrát vystřelil. Když ho dohnal, praštil rychtáře ručnicí po hlavě přes kožichovou čepici, až padl s krvácením k zemi. Sušický chirurg Kekeisen potvrdil, že Mirvald byl zraněn a sám rychtář přisadil, že je o Huttarym známo, jaké špatně se chová vůči poddaným. Naproti tomu Huttary tvrdil, že přistihl rychtáře se zimní čepicí na hlavě v obecním lese Svat, jak střílí s ručnicí. Když se k němu přiblížil, dal se Mirvald na útěk. Huttary za ním střílel a dostihl ho v jedné úvozové cestě. Přetahovali se o Mirvaldovu ručnici, kterou měl půjčenou.⁴⁶⁹ Šarvátka měla dohru u královského podkomořího.

Návrat režijních provozů pod ochranná křídla sušické vrchnosti znamenal pro poddané nové podmínky. Bezprostředně po převzetí obecního hospodářství městskou obcí počínaje březnem 1771 došlo na panství k bližší neurčené částečné robotní stávce. Odpor mohl souviset s neúrodou

462 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, inv. č. 27, sign. RKP 2843, registra listů 1702–1704, fol. 97r.

463 J. SVOBODA, *Feudální závislost poddaných na české vesnici v době tereziánské*, s. 73–81.

464 „*Jetzunt aber ist die Roboth zu scharf und zu vil, welches zuvor nicht gewehsen ist. Absonderlich in dem Korn Schnidt, uns das Brodh zu weilen, zwey auch drey Täg ausgebliwen, und uns mitschlegen zu trachtiren undt Dienst Botten undt daß wir keine Dienst Botten, welche nicht undterdenig sein, verbleiwen. Die Fuhren mit denen Bemen zugleich sein wir zu schwach. Heu gewen 58 Centner, Haber 27 Strich, Mel 10 Centner von disen auf Prag gefiret worten, aus der Roboth 7 Strich Haber und 10 Centner Mel vor disen nach bistato nichts bekommen, als wie andere Lieferendte. Item die armen Chalubner zuvor die Wochen 1 Tag gerobothet, jetz aber die Wochen 3 Täg alwoh mancher keine Handt gross zu sehen nachzubauen hat.*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3).

465 SOKA Klatovy, AMS, sign. 39, radní protokol 1755–1758, fol. 12v.

466 „*Poddaní ouhrnkem sobě stěžují, že předešle pěší robotu jenom po jednom dnu v týhodni vykonávali, ted' ale že se od nich po dvouh také třech dní robota žádá.*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.4).

467 Zpráva píseckých konšelů z 24. března 1770 (Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Inneres Hofkanzlei, Allgemein A 931).

468 NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 837.

469 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.7.

a pokračujícím hladomorem.⁴⁷⁰ Další nepokoje vzešly z událostí bouřlivého roku 1775.⁴⁷¹ V tzv. jarní fázi byl ještě na celém Prácheňsku více méně klid, avšak v době žní roku 1775, se manifestace v kraji na několika panstvích projeví.⁴⁷² Napomáhaly tomu zatím nepodložené informace o vydání nového robotního patentu, do čehož poddaní vkládali někdy přehnané naděje. I po vydání patentu ovšem panovaly zmatky. Např. poddaní čachrovského velkostatku byli nuceni k robotám podle patentu i přesto, že chtěli zůstat u původního rozsahu svých povinností. Na menších statcích se zase předpokládalo, že snížením robot na tři dny i v době špičkových prací nebude možné zajistit bezproblémově žně (Mačice). Patent však byl poddanými často i špatně pochopen. Na sušickém panství již 31. července 1775 městská rada předvolaným poddaným publikovala kurenda „*strany tří denní roboty selské*“⁴⁷³ a následně po vydání patentu dostala každá vesnice po jednom jeho výtisku s tím,⁴⁷⁴ aby poddaní do 16. října zvolili buď roboty staré či nové předepsané patentem.⁴⁷⁵ Příslušní rozhodnutí se mělo uvést prozatimně v život a 13. srpna 1776 definitivně zavést bez možnosti změny. Rozhodování rozhodně neprobíhalo hladce. Některé vsi si nejprve stěžovaly, že neobdržely výtisk patentu (Humpolec),⁴⁷⁶ zatímco jiní již přišli s požadavkem snížení robot (Kadešice). Magistrát upozornil, že nemůže měnit literu panovnických patentů, a opětně připomněl, že si musejí vybrat, chtějí-li zůstat při staré robotě anebo přikročit k nové.⁴⁷⁷ Jan Čácha z Podmokel a nejmenovaní sedláci z Kadešic si v listopadu 1775 na postup kolem výběru roboty stěžovali, načež krajský úřad nařídil komisionální přešetření.⁴⁷⁸ V lednu 1776 se podmokelští sedláci vzepřeli konat potažní robotu argumentem, že nemají potahy,⁴⁷⁹ a ve žních odmítli robotovat dobrší Jírovec a Růžek a dokonce popouzelí ostatní. Hospodářský inspektor pro ně doporučoval arest, městská rada se ale spokojila s 15 ranami holí.⁴⁸⁰ 4. dubna 1777 se v městské radě četl přípis krajského úřadu, aby se vyšetřily robotní poměry na panství a sestavil se robotní seznam, jenž bude na místě vyšetřovat krajská komise.⁴⁸¹ Podle datací v dochovaných robotních seznamech tak učinila 16. srpna 1777. Jednoznačně z nich vyplývá, že poddaní se vyslovili pro novou robotu dle patentu.⁴⁸² Definitivní klid zjedнан nebyl, v květnu 1778 někteří poddaní znovu odmítali robotovat, resp. kompenzovat dlužnou robotu.⁴⁸³ Snad se v této době již šířila informace, že roboty bude Raabovou reformou zrušena.

Poměrně pestrý výčet konfliktních situací mezi poddanými a vrchností na příkladu sušického panství vykresluje městský velkostatek jako prostředí, v němž nebyla nouze o všechny typické neuralgické prvky své doby. Jen s obtížemi by ho tudíž šlo klasifikovat jako zcela bezkonfliktní prostředí. Skutečnost, že na sušickém panství nijak nerezonovala velká selská povstání (1679–1680, 1775), přitom dojem určité bezkonfliktnosti opravdu vytvářejí a teprve systematickým vytěžováním pramenů se začalo ukazovat, že jihozápadočeský region rozhodně nebyl harmonickým ostrovem zapomenutého klidu. Třecí plochy kolem právního statusu městečka Hartmanice a úsilí tamních obyvatel o obhájení „starých práv“ i stížnosti na přetěžování robotami, jakkoli nenabývaly podoby dramatických projevů odporu, zařazují Sušici a její panství do dějinného proudu období pozdního feudalismu a jeho krizí. Raabova reforma, jež na tuto situaci reagovala a bezprostředně na ni časově navázala, měla být jedním z jejích východisek, paradoxně však pro obě strany feudálního svazku

470 Tak J. SVOBODA, *Protifeudální a sociální hnutí v Čechách na konci doby temna (1750–1774)*, s. 44, 113.

Citovanou signaturu Contributionale 1756–1783, G 13/11 z fondu České gubernium-publicum se nepodařilo dohledat.

471 Nejúplněji shrnul události roku 1775 Josef PETRÁŇ, *Nevolnické povstání 1775. Prolegomena edice pramenů*, Praha 1973 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica, Monographia XLII, 1972).

472 Kašperskohorští poddaní na velkém shromáždění požadovali snížení robot při vození dřeva do sklářských hutí (Jan TOMAN, *Poddanské nepokoje a vzpoury na Prácheňsku v letech 1771–1776*, JSH 51, 1982, s. 4), dlouhověší poddaní zase protestovali proti výši podružských a domkářských robot a délce robotního dne (tamtéž, s. 6, 7).

473 SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 106r.

474 SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 117v.

475 K. KROFTA – E. JANOUŠEK, *Dějiny selského stavu*, s. 326.

476 SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 116v.

477 SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 115r.

478 SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 129r, 135r, 138v.

479 SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 136v.

480 SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 187r.

481 SOKA Klatovy, AMS, sign. 44, radní protokol 1774–1777, fol. 241r–241v.

482 V tomto kontextu není až tak překvapivý postoj sedláků, kterým se robotní povinnost paradoxně zvýšila.

483 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 44.

přinesla nové problémy a konflikty, které se vlekly dlouhá léta a objevovaly se po zdánlivém odeznění vždy znovu až do poloviny 19. století.

7.9 Raabův systém, jeho smluvní základy ve vztahu k poddaným (1779–1783)

Lze jistě jen litovat, že registratura sušického městského archivu nezachovala více pramenů ilustrujících reakce, názory a stanoviska sušických poddaných na Raabův záměr poté, co byl v červnu 1778 na panství uveden ve známost. Do jednotlivých vsí novinu jistě prostředkovali rychtáři, kteří se buď zúčastnili čtení podkomořského missivu společně s měšťany přímo v Sušici, anebo je s jeho obsahem seznámili konšelé zvláště předvoláním na vrchnostenskou kancelář. Následovat musely podrobnější informace o podstatě reformy a o přenechání rozparcelované dvorové půdy přihlášeným zájemcům.⁴⁸⁴ Vzhledem k původu pozdějších novoosídlenců (kolonistů) můžeme dokonce předpokládat, že publikace záměru překročila hranice sušického panství. Jde však jen o hypotézu, celou přípravnou fázi reformy z druhé poloviny roku 1778 nemůžeme podrobněji sledovat a seznamujeme se až s jejím výsledkem. Po první sérii příprav byl 7. prosince 1778 za přítomnosti všech špiček městské správy a venkovských rychtářů podepsán základní dokument, jenž reformu na městském panství zaváděl – **prozatimní smlouva**.

Smlouva nastolovala zcela novou právní skutečnost, které se poddaní z raabizací nedotčených panství dočkali až po dvou letech s 1. listopadem 1781 – vrchnost jejím prostřednictvím darovala všem svým poddaným nevolnictví (*Leibeigenschaft*), i když se vzápětí zdůraznila skutečnost, že obyvatelé zůstávají poddanými své vrchnosti, přestože jsou svobodnými osobami.⁴⁸⁵ Další sumu povinností určovala ve vztahu k půdě – poddaným uložila dobře a zodpovědně obdělávat půdu a zakazovala jim bez svolení vrchnosti jakékoli dělení pozemků. Poddaní současně přislíbili z bývalých dominikálních polí čtvrtý díl obrátit na louky, aby se pozvedl chov dobytka (§ XX). Hlavní platební povinností poddaných (feudální rentou), pojímanou jako kompenzační **ekvivalent** za uniklý zisk z vrchnostenského hospodaření,⁴⁸⁶ se stalo robotné (*Robotreluition*), hrazené zjednodušeně řečeno rustikalisty, a pozemkový úrok (*Dominikalerbgrundzins*), hrazený kolonisty (novoosídlenci) participujícími na parcelaci poplužních dvorů. Oba poplatky smlouva stanovovala prozatimně podle nařízení z 1. března 1777⁴⁸⁷ a s vyhlídkou dalšího zpřesnění a úpravy po proběhlém geometrickém měření. Uchýlila se přitom k tzv. českému způsobu, jenž byl o něco výhodnější pro rustikalisty než pro kolonisty a preferoval ho sám Raab.⁴⁸⁸ Základ robotného tvořil podle § III poplatků za stavení, tzv. domovní robotné či domovní činže (*Hausrobotreluition*), vypočítávaná podle výše vykonávané roboty (1 zl. 30 kr. za domek či chalupu na rustikálu či obecní půdě, jejíž vlastníci robotovali ručně, a 3 zl. za rustikální usedlost či domek a chalupu na dominikálu, jejíž vlastníci robotovali s potahem).⁴⁸⁹ Nepodléhali mu podruzi.⁴⁹⁰ K němu se přidružoval poplatek za zemědělskou půdu. Na jednu dolnorakouskou měřici se stanovil na 48 kr., z nichž se však plných 16,75 kr. na každé měřici sráželo na úhradu kontribuce. Naproti tomu pozemkový úrok poplatků za stavení vůbec neznal a poplatníci hradili jen 48 kr. z každé měřice

484 Srov. soupis přihlášených zájemců při parcelaci dvorů staroměstského statku Libeň – vedle jména a stavu se součástí přihlášky stávala rovnou již požadovaná výměra (NA Praha, Robotní abolice, karton č. 5).

485 V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 154–155; J. KUDĚLA, *Raabův robotné aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 92.

486 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 36. Autor feudální rentu jako tzv. ekvivalent přímo označuje.

487 V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 204.

488 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 37–39. Např. v prozatimní smlouvě Českých Budějovic byl použit způsob moravský, avšak ve finalizační již český (tamtéž, s. 46). Raab přitom uváděl, že jeho lokální komisaři v Čechách používají především český způsob, který je výhodnější (NA Praha, Robotní abolice, karton č. 1, memoriál datovaný 28. února 1780 ve Vídni, § 12).

489 K výši domovní činže na královéhradeckém, novobydžovském a poličském panství srov. V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 205; J. KUDĚLA, *Raabův robotné aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 99–100.

490 Tímto způsobem bylo na sušickém panství zkalkulováno 62 potažních robotníků platících z usedlosti 3 zl., 24 chalupníků platících z domu 3 zl. a 40 domkářů platících 1 zl. 30 kr. Blíže SOKA Klatovy, AMS, sign. 666, „*Berechnung des Diwidenden oder der Belegung für die Robot-Reluizion und Dominikal-Erbgrundezinse bey der königl. Stadt Schüttenhofen*“.

držené půdy. V jejich případě však plynul do vrchnostenského důchodu v plné výši. Odbourávala se tím skutečnost, že nabyvatelé dvorového dominikálu kontribuci vůbec neplatili (extraordinarium zůstávalo k tíži vrchnosti).⁴⁹¹ Splácení robotného a pozemkového úroku prozatimní smlouva určovala (§ XXVI) měsíčně, přičemž pro evidenci plateb se pro jednotlivé poddané zaváděly zvláštní knížky na způsob kontribučních (*Gabenbüchl*) – vrchnostenský úřad do nich zanášel údaje o proběhlých platbách.⁴⁹² Peníze mohl na vrchnostenskou kancelář přinést buď za celou obec rychtář, anebo příslušný poddaný sám za sebe. Úhrada feudální renty v hotových penězích se po 10 letech mohla změnit v sypání obilí.⁴⁹³ Sami poddaní s touto variantou souhlasili. Množství obilí se mělo vypočítávat z cen, které se v prozatimní smlouvě uvedly a prohlásily do budoucna za nezměnitelné (2 zl. za měřici pšenice, 1 zl. za měřici žita, 1 zl. za měřici ječmene a 45 kr. za měřici ovsa). Vrchnost mohla vždy po 10 letech zvážit opětovné placení pouze v penězích, byla k tomu ale nutná dohoda s poddanými. Po uplynutí 10 let od podpisu prozatimní smlouvy bylo stanoveno při každé směně rustikálu a dominikálu vybírat ve prospěch vrchnosti laudemium ve výši 5–10 % podle toho, v jakém poměru byl předávající vůči přejímajícímu (5 % přímí příbuzní, 10 % všichni ostatní). V posledním odstavci smlouvy si vrchnostenský lesní úřad stanovoval právo dohledu nad poddanskými lesy.

Vedle peněžní feudální renty se prozatimní smlouva vyjádřila i k robotě. Ve své staré podobě a rozsahu robotní práci počínaje 1. lednem 1779 rušila (§ IX, X), aby naplnila jednu ze stěžejních úkolů raabizace, avšak z důvodu ponechání Vrabcov v provozu a soustavného udržování cest, budování protipovodňových zábran či regulace vodotečí atp. si smlouva zajistila příslib poddaných, že budou na požádání vrchnosti (pokud právě nebudou vrcholit špičkové sezónní práce) za předem stanovenou mzdu vypomáhat úměrně rozloze svých pozemků (§ VIII).⁴⁹⁴

Tab. č. 58: Sociální stratifikace novoosídlenců (kolonistů), ujmuvších se raabizačních usedlostí na sušickém panství v letech 1778/1779

	Špitálský dvůr	Malá Chmelná	Rok	Vrabcov	Divišov	Červený Dvůr	Hartmanice	Σ
Vrchnostenští zaměstnanci	3	2	1	2	1	-	1	10
Měšťané	6	-	-	1	-	-	-	7
Předměstští sousedé	-	2	1	1	-	-	-	4
Osobně svobodní ze sušického panství	-	-	1	-	-	2	-	3
Osobně svobodní z Král. hvozdu	-	-	3	-	3	1	-	7
Osobně svobodní z cizího panství	-	-	1	-	2	1	-	4
Poddaní	1	-	1	1	-	1	-	4
Σ	10	4	8	5	6	5	1	39
%	26	10	20	13	15,5	13	2,5	100

Poznámka: Pod Červeným dvorem započten i Dolní Staňkov čp. 11.

491 Důvody tohoto postupu vysvětluje V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 45.

492 Zakládání kontribučních knížek předepisoval dvorský dekret z 26. prosince 1784. K jeho znění Johann ROTH, *Gesetze für das Königreich Böhme unter glorreichsten Regierung Joseph des Zweyten vom Jahr 1784. Band 1*, Wien 1786, s. 207.

493 Princip této zásady obsahovala již Raabova instrukce z 1. března 1777 pro soukromá panství. V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 140–141, 42–43.

494 „auf Befehl der Obrigkeit nach Proportion der Quantität und der Qualität ihrer Gründen zu erscheinen. Und sollen bei desgleichen pro bono communi unternommenen Arbeiten 4 Handtäge für einen Arbeitstag mit 2 Pferden und 3 Handtäge für einen Arbeitstag mit 2 Ochsen gerechnet werden.“ Srov. k tomu V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 49–51.

Prozatímní smlouvu doplnila čtrnáctibodová instrukce vídeňského rady hraběte Josefa Aichelburga, čtená v městské radě 9. prosince. K reluci roboty se vyjádřila v samotném závěru hlavně devátým bodem, jenž určoval, že od 1. ledna 1779 začnou poddaní odvádět každý měsíc robotní reluci, zatímco platba pozemkového úroku začne teprve po žních.⁴⁹⁵ Šlo o logické ustanovení, protože nově přibylí kolonisté obdrželi rozměřené pozemky až zjara a teprve v srpnu 1779 prodejem sklizeného obilí (zasetého však ještě vrchností) získali potřebný kapitál. Nehrozilo tu přitom nebezpečí, že se budou muset vydat z peněz úhradou kupní sumy z přidělených pozemků (získali je bezplatně), z přidělených budov (se splácením začali až od 1. ledna 1782) a vrchnostenského obilí (získali lhůtu dvou let).

Kdo přistoupil na podmínky stanovené prozatímní smlouvou a v lednu 1779 se ujal dílu osiřelých dvorových budov? Úvodem je nutno říci, že ve způsobu přidělování dvorové půdy nefungovala žádná teritoriální vázanost, jež by předurčovala anebo preferovala novoosídlence pro ten který dvůr pouze z jedné konkrétní vsi na panství. Vysledovatelná je pouze tehdy, jednalo-li se o pouhé půdní přiděly – v tomto případě je ovšem logická. Většinou dvorovou půdu přijímali rustikalisté z nejbližší sídelní lokality. Pouze obyvatelé Sušice byli expanzivnější a jejich zájem o dvorovou půdu se nevyčerpával Špitálským dvorem, nýbrž u jednoho či dvou dalších (s výjimkou odlehklých Hartmanic). Podstatně překvapivější je, že tato teritoriální vázanost neplatila ani pro sušické panství. Jinými slovy, novoosídlenecké podíly nebyly určeny pouze poddaným ze sušického panství, ale naopak vycházely vstříc zájmu ze širšího okolí sousedních velkostatků. Prameny přitom bezprostředně dokládají jen to, že bylo 3. prosince 1778 sušické městské obci publikováno, aby se zájemci hlásili u dvorské komise („*kdo takové grunty míti chce, by se u dvorské komisi ohlásil*“).⁴⁹⁶ Jakým způsobem se o této možnosti dozvěděli přesporní, zůstává otázkou. Téhož dne byli zvoleni z řad měšťanů čtyři delegáti, kteří měli komunikovat s dvorskou komisí (a patrně jí prostředkovali všechny zájemce o parcelovanou půdu).

Daleko podstatněji se projevila sociální stratifikace účastníků Raabovy reformy. Pro dodržení linie dalšího výkladu je nutno rozdělit poddanské obyvatelstvo sušického panství do tří skupin. První a poměrně početnou tvořili rustikalisté, kterým se změnila feudální renta, ale aktivně se nezúčastnili parcelace, druhou příjemci nových rolnických usedlostí (novoosídlenci, kolonisté, dominikalisté) a příslušného dílu zemědělské půdy, a konečně třetí příjemci pouhé zemědělské půdy, většinou opět rustikalisté. Zapojení rustikalistů do reformy nijak neměnilo „sociální mapu“ panství (maximálně se z bezzemků stali drobní vlastníci), avšak zformování kategorie novoosídlenců, ujmuvších se nových hospodářství, zakládalo dosud nepoznanou skutečnost a zcela jedinečnou sociální kategorii různorodého původu. Poměrně předvídatelnou a významně zastoupenou složkou v tomto kontextu byli ve shodě s Raabovými instrukcemi vrchnostenští zaměstnanci, tj. jedinci, kteří likvidací dvorů ztráceli své dosavadní živobytí a účast na parcelaci pro ně byla formou výsluhy.⁴⁹⁷ V konkrétním případě se jednalo o šest šafářů, dva ovčácké mistry a jednoho ovčáckého pomocníka. Šafáři pocházeli ze zdejšího panství a byli tudíž místními poddanými. Před nástupem do své funkce se pohybovali na úrovni bezzemků (podruhů) anebo domkářů, což je vzhledem k požadavkům kladeným na provoz a chod poplužního dvora jistě překvapivé a zasloužilo by hlubší zdůvodnění. Naproti tomu ovčáčtí mistři byly osoby vždy osobně svobodné. Celkově vrchnostenští zaměstnanci zabydleli 10 nových stavení (tj. čtvrtinu všech) a získali 21 % vší parcelované dvorové půdy.

Příležitost bezplatného získání půdy využili pochopitelně obyvatelé města. Ve shodě s Raabovým přáním to byli v první řadě jedinci se zásluhami o město a magistrát⁴⁹⁸ – obvykle získali jednotlivé

495 Další body instrukce v této věci byly následující: 10) od 1. ledna 1779 začne inspektor vést podrobné účty, které bude ve vý tazích odesílat dvorské komisi a střelohoštickému purkrabímu, 11) témuž purkrabímu se přiznává 1 zl. 30 kr., 12) „*kdokoliv všechn plnost v tomto systemat. naloží, že milost u Jejich Cís. Král. Milosti obdrží*“, 13) bližší poučení necht' se hledá v připojené prozatímní smlouvě (SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 94–95).

496 SOkA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 93.

497 E. JANOUŠEK, *Raabisace na panství karlštejském (Příspěvek k srovnání raabisacních dávek a měření s dávkami a měřením josefského katastru.)*, s. 257–258; SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, kniha č. 544, fol. 14r–21v (Raabova instrukce Českobudějovickým z 24. října 1778). Později se ovšem účast vrchnostenských zaměstnanců na robotní abolicí považovala za chybnou a bránilo se jí, srov. V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 34–35.

498 Jak zdůraznil Raab při zavádění systému na libeňském panství v lednu 1779, mělo se cílit „*vorzüglich auf*

pozemky. Více překvapuje u přidělování obydlí s pozemky, že úspěšnými žadateli se stali i měšťané, kteří již vlastnili nemovitosti uvnitř hradeb a v extravilánu města a provozovali řemeslo⁴⁹⁹ – celkem přijali sedm nových rolnických usedlostí a 17 % vší parcelované dvorové půdy, tzn. podstatně více než předměstští sousedé, kteří bydleli v nájmu a k živobytí jim muselo stačit řemeslo anebo námezdní práce.⁵⁰⁰ Z matrik je přitom evidentní, že měšťané nová stavení neobývali, takže jejich zájem na reformě byl ryze ekonomický. Do svých nově získaných domků usadili nižší sociální vrstvy (podruhy, nádeníky), což lze vysvětlit buď tak, že zakoupené prostory měšťané pronajímali, anebo si těmito lidmi zajišťovali pracovní sílu, potřebnou pro obdělávání svého rozšířeného pozemkového fondu. Konkrétní doklady o tom bohužel chybějí, matriky však naznačují, že se jednalo spíše o krátkodobé pobyty (kupř. čp. 141/II Václava Mašovského).⁵⁰¹

Samozřejmými účastníky reformy byli poddaní. Jestliže jedním z ústředních leitmotivů parcelace bylo polepšit sociální postavení poddaných – především nemajetných domkářů a chalupníků – , nebyly výsledky na sušickém panství rozhodně uspokojivé. Ačkoliv se podle soupisu poddaných z roku 1762 na panství, ve městě a předměstích evidovalo 437 podruhů a 338 sirotků, obydlili ze všech 39 novoosídleneckých hospodářství sušičtí poddaní pouze čtyři! Jejich zapojení se markantněji projevilo až podílem na půdních přídělích: dohromady si mezi sebou rozdělili 23,5 % veškeré dvorové půdy. Samotní kolonisté z řad místních poddaných získali 57 988 čtv. sáhů půdy, ostatních 173 204 čtv. sáhů přijali rustikalisté z vesnic. Skromná účast sušických poddaných je ještě výmluvnější v kontextu dalšího specifika průběhu Raabovy reformy na sušickém panství, v tomto případě profilujícího: nejvíce – rovných 15 – novoosídleneckých hospodářství obsadili osobně svobodní podruzi a bezzemci. Ze sušického panství pocházeli pouze tři (z Hartmanic), kdežto dalších 12 přišlo z panství okolních. Kromě Dlouhé Vsi či Nemilkova to byl v sedmi případech Královský hvozď, rozsáhlé území horské Šumavy rozdělené mezi dvě různé vrchnosti (Prášily-Dlouhá Ves a Bystřice nad Úhlavou). Zdůvodnění tohoto postupu chybí, lze snášet jen hypotézy. Jako nejpravděpodobnější by se jevil malý zájem o půdní přídělky mezi obyvateli sušického panství – jak totiž naznačují instrukce z jiných panství, byla účast na parcelaci nabízena předvoláním na vrchnostenskou kancelář přednostně právě domácím domkářům a chalupníkům.⁵⁰² Nízká poptávka nutila hledat kolonisty i za hranicemi panství a za této situace by mohli být bez problémů průchodní i měšťané. Pokud by tomu ovšem tak bylo, dalo by se předpokládat, že přídělky půdy budou větší, tzn. že se půda rozdělí menšímu počtu zájemců (pokud se striktně nedodržovala Raabova podmínka, aby bezzemci a malí chalupníci dostávali jen malé přídělky).⁵⁰³ V každém případě v Královském hvozdu s jeho omezeným agrárním potenciálem nastával populační přetlak a byl tu s ohledem na podmínky i dostatek bezzemků, kteří byli ideálním rezervoárem pro snazší zvýšení počtu obyvatel na sušickém panství, čímž se splnil jeden z hlavních cílů reformy.⁵⁰⁴ Je také možné, že zkušenosti Králováků při obdělávání půdy v extrémních podmínkách mohly být vítanou výhodou, stejně jako jejich řemeslná průprava.⁵⁰⁵ Koneckonců sám F. A. Raab podléhal iluzi, že

Personen, die sich bei dem gemeinen Stadtwesen und dem Magistrate selbst vorzügliche Verdienste erworben haben“ (NA Praha, Robotní abolice, karton č. 5).

499 Pro českobudějovické panství analogicky J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 42–43.

500 V Plzni podíl měšťanů na parcelované dvorové půdě činil 7 % (J. KUDEĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 183–185), v Poličce 14,6 % (J. RŮŽIČKA – J. KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, s. 99), v Českých Budějovicích 18,5 % (J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 43) a na Starém Městě pražském ovšem až ke 40 % (Jiří KUDEĚLA, *Zavádění Raabova robotně aboličního systému na panství Starého Města pražského*. In: Zdeněk Hojda – Jiří Pešek – Blanka Zilynská (red.), *Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*, Praha 1992, s. 267).

501 Kupř. 6. května 1799 zde narozeno dítě podruha Jana Řáhy, 13. listopadu 1804 nádeníka Josefa Tomáška.

502 Na příkladu Českých Budějovic J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 42.

503 SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, kniha č. 544, fol. 14r–21v (Raabova instrukce Českobudějovickým z 24. října 1778).

504 J. TLAPÁK, *Raabisace na Zbraslavi*, s. 118–119 upozornil na skutečnost, že populační růst se bezprostředně po zavedení raabizace zpomalil, protože novoosídlení byli tamní poddaní.

505 V instrukci pro České Budějovice Raab zdůraznil, aby se za novoosídleence přijímali takoví, kteří budou zruční si vystavět hospodářská stavení (SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, kniha č. 544, fol. 14r–21v (Raabova instrukce Českobudějovickým z 24. října 1778).

němečtí sedláci jsou ze své podstaty pracovitější než čeští a že je nutné obě národnosti přinejmenším mísit.⁵⁰⁶ Do budoucna se tato praxe považovala za škodlivou a napříště se měli před osobně svobodnými z jiných panství upřednostňovat místní poddaní.⁵⁰⁷

Sociální a regionální původ novoosídlenců vylučoval, aby se o nich hovořilo a aby se zahrnovali mezi poddané. Suma povinností a práv vůči vrchnosti se u nich příliš nelišila od rustikalistů,⁵⁰⁸ zástupci obou zůstávali toliko dědičnými nájemci půdy, kteří měli ke skutečnému vlastnictví ještě velmi daleko. Jasně se pokusil hned v počátcích reformy zavést dvorský dekret z 8. března 1776. Za poddané prohlásil původní rustikalisty, kteří se pouze propustili z nevolnictví, zatímco novoosídlence na rozdělené dvorové půdě za svobodné osoby po vzoru těch dědičných zemí, kde nebylo nevolnictví.⁵⁰⁹ Pro novousídlence (*Neuansiedler*) se začal používat nepříliš výstižný pojem dominikalista, erbpächter či neutrálnější emphyteut (pojem familiant není doložen). Pokus o úřední zavedení pojmu Erbnützer se neujal.⁵¹⁰ Výraz emphyteut se však používal i pro rustikalisty ve „starých“ vsích,⁵¹¹ u nichž nebyl důvod od označení poddaný upouštět. Jen vzácně se pro rustikalisty použil pojem ochranný poddaný (*Schutzuntertane*). Poměrně často se ještě objevilo dělení na „dominikalisty a poddané“, „kontribuenty a dominikalisty“, „emphyteuty a poddané“ či „dominikalisty a robotní reluenty“.⁵¹² V roce 1822 na této dichotomii královský podkomoří postavil svou argumentaci výběru *laudemia*,⁵¹³ i když jindy se výraz poddaní používal při vyjádření obou skupin⁵¹⁴ – je však třeba zdůraznit, že v celkovém pohledu se objevuje v pramenech místní provenience poměrně zřídka. Jasně ve složitých právních souvislostech neměly ani okolní vrchnosti⁵¹⁵ a už vůbec ne sami poddaní. Naopak, samotní rustikalisté se někdy titulovali dokonce i jako „občané“.⁵¹⁶ Všechny uvedené terminologické nuance nebylo možné v následujícím textu zachovat, pro zjednodušení se přes možnou napadnutelnost používají pojmy dominikalisté a rustikalisté, případně poddaní obecně pro obě kategorie. Částečně i s proto, že fakticky se sociální status rustikalistů a dominikalistů uvnitř vesnické komunity neodlišoval.⁵¹⁷

Nepoměrně jednoznačněji se stanovil právní status rozparcelované dvorové půdy.⁵¹⁸ Bez ohledu na osobní (ne)závislost držitele zůstávala stále vrchním vlastnictvím sušické vrchnosti, jež z ní

506 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma*, s. 110. Z tohoto důvodu se do nově vznikajících vesnic ve východních Čechách povolávali Němci až z Kladska či Slezska. J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 25–26.

507 Zaznívá to především ve dvorském dekretu z 29. listopadu 1779, určeném pro Plzeň a České Budějovice. J. KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní abolicí v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 126.

508 V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 155.

509 František KUTNAR, *Poddanství a roboty v názorech české osvícenské společnosti*. In: Václav Husa – Josef Petráň (red.), *Příspěvky k dějinám třídních bojů v Čechách II. Nevolnické povstání 1775*, Praha 1962 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1962), s. 26.

510 Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer, Domänenakten (Robotabolition), karton č. 598, fol. 769r–773v, návrh dvorské aboliční komise z 31. října 1788.

511 V daném kontextu se tak o venkovských obyvatelích panství mluvilo ideálně jako o „poddaných a dominikalistech“ (např. list sušického magistrátu královskému podkomořímu z 1. února 1805, NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103).

512 Jako „kontribuenti a dominikalisté“ se označili sami poddaní v suplice krajskému úřadu z listopadu 1812 (SOA Třeboň, KÚ Prácheň, karton č. 486). Ostatní výrazy mnohokrát doloženy v písemnostech SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

513 „[...] nicht alle Emphyteuten auch Unterthanen sind, indem auch mehrere Bürger emphyteutische Gründe besitzen“ (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105, koncept missivu podkomořího finanční prokuratury z 26. června 1822).

514 Kupř. při parcelaci cesty z Roku k Podmoklům v roce 1835 se v případě obyvatel Roku mluvilo o poddaných (NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 8183). Na problém označování dominikalistů jako poddaných upozornil na zbraslavském materiálu již Josef TLAPÁK, *Raabisace a hoyerisace Zbraslavska*, Praha [1956]. Disertační práce, FF UK, s. 95.

515 Např. 6. dubna 1796 žádal magistrát v Kašperských Horách, aby byl ze sušické jurisdikce propuštěn tamní poddaný Jan Jiří Grünberger z Roku čp. 36 (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3).

516 1838: „Niže podepsaní dobršínský občané v poníženosti přednáší [...]“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Pub 34).

517 H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald*, s. 172 konstatuje minimální rozdíly v sociálním postavení rustikalisty a dominikalisty (délka držby usedlostí, sociální zařazení) a spatřuje rozdíl toliko v nástupnictví.

518 K tomu V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 209.

platila extraordinarium, mohla z ní shánět a novoosídlencům ji pouze přenechávala v dědičném nájmu,⁵¹⁹ čímž de facto pouze zopakovala principy německého (emfyteutického) práva.⁵²⁰ Dojít dále až k svobodnému selskému vlastnictví, jež v očích kameralistů představovalo nejúčinnější motivaci hospodáře k půdě a jejímu vzdělávání,⁵²¹ se Raabův systém neodhodlal. Individuální problémy tu však přece jen vznikaly. Jako ne zcela zanedbatelná se z právního hlediska projevila skutečnost, že dominikalisté získali v případě Divišova, Hartmanic a Malé Chmelné půdu svobodnických dvorů, ke které se dle dvorských dekretů z 28. ledna 1793 a 13. července 1800 nepojilo právo samostatné jurisdikce. Dle dekretu z 26. dubna 1816 se o odprodejích svobodnické půdy nevedly gruntovní knihy a naopak se jednotlivé smlouvy intabulovaly do knih vedených úřadem desk zemských. V sušickém případě se však aplikoval zákon z 11. února 1784, jenž v § 29 ustanovoval, že se má v těchto případech zachovat jurisdikce toho místa (místního soudu), odkud se vykonávala až dosud. Tato situace byla zpochybněna a doplněna v letech 1843 a 1844, kdy komorní prokuratura přišla s názorem, že podřízení knihovního práva úřadu desk zemských sice neodporuje zmiňovanému paragrafu jurisdikčního zákona z roku 1784, avšak dávala za pravdu apelačnímu soudu v tom, že pro samotné vlastníky pozemků z bývalých svobodnických dvorů je mnohem jednodušší vyřizovat právní pořízení v blízké Sušici než ve vzdálené Praze. S tímto argumentem jurisdikci sušickému magistrátu ponechal i nejvyšší soudní dvůr svým rozsudkem z 28. července 1847.⁵²² 25. srpna 1847 se tak mohlo zanést do svobodnických knih při úřadu desk zemských, že majitelé rozparcelovaných částí svobodnických dvorů Hartmanice, Divišov a Malá Chmelná napříště spadají výlučně pod jurisdikci magistrátu v Sušici.⁵²³

V kontextu ekonomické stratifikace parcelace de facto naplnila hlavní záměr reformy – polepšit hospodářskou situaci méně majetných.⁵²⁴ Odhlédneme-li od právního zařazení příjemců dvorové půdy, tvořili bezzemci a podruzi v podstatě většinu jak na úrovni nových usedlostí, tak na úrovni ostatních účastníků. Pokud bychom použili jako pomyslnou hranici potravní soběstačnosti hranici 30 měřic (= 15 840 čtv. sáhů), stanovenou samotným Raabem, pohybovalo se z rustikalistů (venkovanů, měšťanů i sousedů) participujících na parcelaci plných 54 pod touto hranicí (většinou dosti výrazně) a jen 9 nad ní. Z oněch 54 potom plných 20⁵²⁵ nemělo přiznanou půdu vůbec žádnou a dalších 14⁵²⁶ mělo jen nepatrné díly emfyteutizovaného dominikálu – byli tedy domkáři v pravém slova smyslu. Též mezi samotnými novoosídlenci byla naprostá většina ze skupiny pod 30 měřic, a to i ze čtyř sušických měšťanů – jediný Václav Mašovský z čp. 49/I vlastnil rozsáhlejší pozemky. Nelze tak sušický případ zařadit po bok těch městských panství, kde reformy oportunisticky využili bohatí sedláci či měšťané (České Budějovice, Nový Bydžov).⁵²⁷ U měšťanů ovšem o majetnosti nemusela vypovídat jen výměra vlastněné zemědělské půdy, na označení nemajetní by nemohli aspirovat již proto, že drželi v městě pravovárečný dům.

Ne zanedbatelný vliv měli novoosídlenci na utváření národnostní situace na sušickém panství. Někdejší šafáři a pastýři byli převážně Češi, naprostá většina novoosídlenců však mluvila s ohledem na své dosavadní bydliště (Hartmanice, Královský hvozd) německy, čímž se bývalé poplužní dvory poměrně rychle proměnily v německy mluvící sídelní jednotky. Zatímco v případě Malé Chmelné

519 Srov. J. KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 18. Ve věci shánění se ctílo pravidlo, že u novoosídlenců se do 10 let od předání nemovitosti může půda odejmout bez jakéhokoli ohledu, po uplynutí této lhůty již ovšem za stejných podmínek jako u rustikalistů (V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 142, 155). Např. již v roce 1788 byl odsazen dominikalista ze vsi Prasek u Nového Bydžova (Antonín DOLEŽAL, *Poddání a vrchnost na panství král. věnného města Nového Bydžova*. In: *Třicátá druhá výroční zpráva c. k. reál. a vyš. gymnasia státního v král. věnném městě Novém Bydžově. Za školní rok 1905–1906, Nový Bydžov 1906*, s. 44).

520 Přirovnání použil Josef Pekař v recenzi na Černého *Pozemkovou reformu* (ČČH 35, 1929, s. 176). Též J. TLAPÁK, *Raabisace na Zbraslavi*, s. 98–99.

521 Na podkladě myšlenek Justiho František KUTNAR, *Cesta selského lidu ke svobodě*, Praha 1948, s. 45.

522 NA Praha, České gubernium-všeobecná registratura, karton č. 2032.

523 NA Praha, Knihy svobodnické, inv. č. 78, fol. K 7v–K 8v.

524 Na plzeňském panství bezzemci získali celkem 75 % vší parcelované dvorové půdy. J. KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 176, 189.

525 Dobřín čp. 17, 20, 22, 27, 28, 30, 31; Dvorec čp. 6; Chmelná čp. 3, 9, 14; Podmokly čp. 30; Sušice čp. 43/I, 52/I, 72/I, 80/II, 138/II; Záluží čp. 1, 4, 9.

526 Dvorec čp. 4, 5; Chmelná čp. 24, 25, 26; Platoř čp. 2, 13; Podmokly čp. 4, 13, 15, 16, 19, 20, 28.

527 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 43.

a Červeného dvora byli Němci postupně asimilováni a jen výjimečně si uchovali původní jazykovou příslušnost, potom Vrabcov, Rok, Divišov a Hartmanice podlely důsledné germanizaci, jistě i s přispěním v těsné blízkosti žijícího německého etnika (vsi albrechtického velkostatku, kochánovská rychta Královského hvozdu).⁵²⁸ Situace se do poloviny 19. století natolik vyprofilovala, že v roce 1850 magistrát odesílal paralelně česky a německy psané výzvy k dostavení se na radnici (česky do Dobršína, Kadešic, Velké Chmelné, Podmokel, Vrabcova a Červených Dvorců, německy do Humpolce, Platoře, Roku, Záluží, Divišova).⁵²⁹ Podrobnější sledování tohoto procesu a jazykové příslušnosti na základě spontánních výpovědí v protokolech projednávajících výši a charakter feudální renty po celou první polovinu 19. století je již nad rámec tématu.

Tab. č. 59: Sociální stratifikace příjemců přídelů dvorové dominikální půdy (bez pastvin)

Bydliště příjemců parcelované půdy	Vrchnostenští zaměstnanci (výsluhy)		Měšťané		Předměstští sousedé		Osobně svobodní		Poddaní	
	rolí	půdy celkem	rolí	půdy celkem	rolí	půdy celkem	rolí	půdy celkem	rolí	půdy celkem
Sušice	26290	42014	90139	150217	22843	40462	-	-	8695	12448
Hartmanice	31893	46314	-	-	-	-	-	-	-	13668
Chmelná	17555	27561	-	-	16522	26412	28998	46518	16223	27268
Podmokly	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13035
Platoř	-	-	-	-	-	-	-	-	1056	2260
Záluží	-	-	-	-	-	-	-	-	16868	28102
Červený dvůr	-	-	-	-	-	-	54510	79305	9056	20621
Vošovy	-	-	-	-	-	-	-	-	6186	11366
Divišov	11145	19608	-	-	-	-	7407	10352	46103	68250
Vrabcov	29600	48078	11880	20418	10923	20327	-	-	9446	16631
Rok	10814	17949	-	-	10771	19011	94389	137163	10764	17543
Σ	127297	201524	102019	170635	61059	106212	185304	273338	124397	231192
%	21,2	20,5	17,0	17,4	10,2	10,8	30,9	27,8	20,7	23,5

Pramen: SOKA Klatovy, AMS, sign. 359, „*Geometrische Realausmessungs-Tabell C (der uneingekauft wiederrufflich besessenen, nun ins emphiteutische Eigenthum überlassenen herrschaftlichen Dominical Gründe), D (der bey Verstückung der Mayerhöfe emphiteutisch vertheilten herrschaftlichen Dominical Gründe) bey der königlichen Stadt Schittenhofen angehörigen Dorffschaften*“.

Zavedením nových platebních povinností podle litery prozatímní smlouvy počínaje 1. lednem 1779 (§ VI prozatímní smlouvy) nadobro zanikla stávající podoba feudální renty a beze změny měl takto nastavený systém fungovat až do okamžiku publikování výsledků geometrického měření. Stín minulosti na poddané ovšem doléhal formou povinné námezdní práce, oproti robotě sice podstatně omezenější a navíc honorované podle pevných cen zanesených do prozatímní smlouvy (§ XXVII), avšak později praxí bezhotovostního odečítání mzdy z povinného robotného až příliš evokujícího robotu.⁵³⁰ Zůstaňme však u peněžní formy renty. Počínaje 1. lednem 1779 začali rustikalisté odvádět vrchnosti na robotném měsíčně 224 zl. 49 kr. (tj. 2 697 zl. 56,5 kr. za celý rok). Vlastníci bývalého dvorového dominikálu za rok 1779 splatili 1 262 zl. 7 kr.,⁵³¹ přičemž lze předpokládat, že v duchu zmíněné Aichelburgovy instrukce z prosince 1778 nespláceli za všech 12 měsíců. Pro výpočet těchto částek se přitom využilo údajů tereziánského katastru přepočtených na dolnorakouské měřice (5 475 měřic rustikálu a 730 měřic dominikálu). Nešlo tudíž o částky definitivní, nýbrž takové,

528 V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 208 předpokládal pouze jednosměrný proces počesťování německého etnika.

529 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, koncept z 2. dubna 1850.

530 Naproti tomu nelze z námezdního poměru uvažovat o posilování poddanství, jako tomu bylo u námezdní práce dlouhodobé. K tomu V. URFUS, *Právní postavení námezdních pracovníků u nás v 16. až 18. století*, s. 208.

531 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1779. Do účtu se pochopitelně zanesla částka snížená o kontribuci.

kteře se měly aktualizovat na základě přesného geometrického měření přísěžnými inženýry. Z roku 1780 výši odvedené feudální renty neznáme, data za rok 1781 jsou však jiná: vybralo se 2 303 zl. 48 kr. na robotném a 1 387 zl. 11 kr. na pozemkovém úroku.⁵³² Zvýšení u pozemkového úroku způsobila parcelace Vrabcova a zřejmě i to, že v roce 1779 v duchu Aichelburgovy instrukce neplatili kolonisté za celých 12 měsíců. Nevysvětlena ovšem zůstává disproporce u robotného. Platební závazky vůči vrchnosti tím pro poddané nekončily, poněvadž ještě restovali na starých platech. Účetní likvidace z konce roku 1781 eviduje u poddaných dluh 260 zl. 40 kr. 2,25 kr.⁵³³ Je také zajímavé, že ještě v roce 1780 nebyla vyřešena povinnost windberských poddaných odvádět sušické městské obci mýtní oves.⁵³⁴

Tab. č. 60: Porovnání výměř druhého tereziánského katastru (1757) s výměřami raabizačního geometrického měření (1779–1782)

Lokalita	1757			1779–1782		
	Rozloha orných polí výsevkové strychy/dolnorakouské čtv. sáhy	Rozloha luk a zahrad vozů sena/dolnorakouské čtv. sáhy	Rozloha rustikálu celkem	Rozloha orných polí	Rozloha luk a zahrad	Rozloha rustikálu celkem
Dobršíň	601,8125 str. (= 476 635,5 sáhu)	84,25 vozu (=55 605 sáhu)	667 078,5 sáhu	877152 sáhu	182978 sáhu	1 709 669 sáhu
Chmelná	425,75 str. (= 337 194 sáhu)	79 vozů (=52 140 sáhu)	550 704 sáhu	454 504,5 sáhu	133 276 sáhu	719 111,25 sáhu
Podmokly	435,75 str. (= 345 213 sáhu)	73,25 vozu (=48 015 sáhu)	519 948 sáhu	449 948 sáhu	199 027 sáhu	753 117,75 sáhu
Kadešice	555,625 str. (= 440 253 sáhu)	109 vozů (=71 940 sáhu)	600 402 sáhu	620 286 sáhu	326 128 sáhu	1 116 406,5 sáhu
Platoř	228,125 str. (= 180 774 sáhu)	30,5 vozu (=20 130 sáhu)	238 920 sáhu	314 467 sáhu	169 144 sáhu	548 905,5 sáhu
Humpolec	135,5 str. (= 107 316 sáhu)	14,5 vozu (=9 570 sáhu)	143 517 sáhu	172 499 sáhu	152 641 sáhu	442 612,5 sáhu
Dvorec	121,9375 str. (= 75 537 sáhu)	16,75 vozu (=7 095 sáhu)	87 186 sáhu	71 508 sáhu	15 742 sáhu	102 531 sáhu
Σ	2504,5 strychu (= 1 962 922,5 sáhu)	407,25 vozu (= 294 495 sáhu)	2 807 755,5 sáhu	2 960 364,5 sáhu	1 178 936 sáhu	5 392 353,8 sáhu

Pramen: NA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 96, stará sign. XLII (katastr z roku 1757, vesnice města Sušice); SOKA Klatovy, AMS, sign. 356, „*Rustical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhme Prachiner Kreises mit dem Robotabolitions System von ersten January angefangen. Für die Dorfschaften*“.

Již při předběžném geometrickém měření řetězy se veškerá přeměřovaná půda (tzn. rustikál i dominikál) rozdělila do čtyř bonitních tříd. Základní měrnou jednotkou byly dolnorakouské čtvereční sáhy, ale ve všech dalších kalkulacích se používaly údaje v měřicích, které se však ne u všech kultur zemědělské půdy přepočítávaly podle jediného koeficientu⁵³⁵ (z tohoto důvodu proto

532 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1781.

533 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 31.12.1781 („*Gettraydt-Liquidation bey der löbl. Gemeinde der königl. Stadt Schüttenhofen mit Schlues den 31. Decembris anno 1781*“).

534 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 161, 173.

535 Veškerá orná půda a odpovídala poměru 1 měřice = 528 čtv. sáhu (srov. [Franz Anton RAAB,] *Unterricht über die Verwandlung der kais. königl. böhmischen Domainen in Bauerngüter*, Wien 1777, s. 20; V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 160), čímž se měřice zařazovala do systému plošných měř (jedno jitro mělo 1 584 sáhu a bylo trojnásobkem měřice; teprve dvorským dekretem z 13. května 1785 byla rozloha jitra zvýšena na 1600 sáhu (srov. F. ROUBÍK, *Ke vzniku josefského katastru v Čechách*, s. 150–151). U lesů byl zvolen poměr 1 měřice = 1 584 čtv. sáhu a u neúrodné půdy („*kopaniny, Gestripp, Gebüsch, (Stein)büh(e)l*“) se 1 měřice dokonce srovnávala s 2 112 čtv. sáhy. Jedině u pastvin se s ohledem na jejich bonitu používal hned několikrát poměr (528 čtv. sáhu, 1 056 čtv. sáhu, 1584 čtv. sáhu či dokonce 2 112 čtv. sáhu). Z těchto důvodů nešlo jednoduše mechanicky přepočítávat celkové hodnoty výměry půdy. Tutěž praxi pro České Budějovice konstatuje J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 45.

napříště všude uvádím údaje v sázích). Pro přepočítání výměr z druhého tereziánského katastru z roku 1757, které se využily pro samotnou parcelaci, se použil jednoduchý klíč – za jeden výsevkový sháněný strych pražské míry počítali 792 dolnorakouských čtv. sáhů,⁵³⁶ za jeden vůz sena či otavy 660 sáhů. Konfrontace takto získaných hodnot s výsledky měření půdy profesionálními geometry z let 1779–1782 odhaluje obrovské nedostatky tereziánského katastru. Vysvědčuje o tom tab. č. 60.

Pokud byly přepočty koeficientem 792 čtv. sáhů za jeden výsevkový strych, použitým aboličními komisari, správné, odhalují nám obrovské rozdíly ve výměře orné půdy obou elaborátů a tedy i nízkou výpovědní hodnotu tereziánského katastru.⁵³⁷ Konstatoval 1 962 922,5 čtv. sáhu (tj. 706 hektarů) rustikální orné půdy (bez Hartmanic), kdežto měření 2 960 364,5 čtv. sáhu (1 064,7 hektaru), tedy o celou třetinu více! Obdobné rozdíly panovaly i u luk, takže úhrn veškerého rustikálu vykazoval již téměř padesátiprocentní rozdíl (v roce 1757 celkem 1 009 ha, v letech 1779–182 celkem 1 939,5 ha). Nejednalo se přitom o výjimku, doklady o disproporcích obdobného charakteru máme kupř. z panství českobudějovického.⁵³⁸

Výsledky měření se zanesly do dvou knih a tří oddílů – oddíl A evidoval zakoupenou poddanskou půdu („*Beschreibung der eingekauften eigenen Rustikal-Gründe, die jeder schon ehehin besessen hat*“), oddíl C dominikální půdu již předtím formou nezákupní držby obhospodařovanou poddanými („*Beschreibung der uneingekauft wiederrufflich besessen, nun ins emphiteutische Eigenthum überlassenen herrschaftlichen Dominical-Gründe*“) a konečně oddíl D vlastní emphyteutizovaný dominikál („*der bey Verstückung der Mayerhöfe emphiteutisch vertheilten herrschaftlichen Dominical-Gründe*“). Oproti jiným městským panstvím zcela chyběl oddíl B („*Beschreibung der Dominical-Gründe, die jeder vor der Vertheilung der Mayerhöfe eingekauft besessen hat*“). Při vyměřování se u půdy obdělávané vrchností na sušickém panství nečinil rozdíl mezi sehnaným rustikálem a dominikálem, operovalo se pouze s dominikálem. Jedinou výjimkou tvořil rustikál při vrchnostenských mlýnech – zařazoval se k rustikálu do oddílu A. Dvorové pastviny se přeměřovaly rovněž, ale až na výjimky se neemphyteutizovaly a ponechaly se novým kolonistům v krátkodobém kolektivním nájmu na způsob obecních pastvin. Evidovány byly zvláště, stejně jako dominikální lesy a rybníky.⁵³⁹ Problematičtější zařazení měly pozemky oddílu C. V případě Sušice sem patřily pozemky zastavené během arendy a následně kvůli nedoplatkům vrchností zabrané.⁵⁴⁰ Součástí Špitálského dvora tedy nikdy nebyly, na rozdíl od neúrodných polí na Ostré hoře, která se dlouhá léta pronajímala Dobršínským a která tedy musíme připočíst k 102 097 čtv. sáhů.⁵⁴¹ K dvorové půdě se nikdy nepočítaly ani další pozemky: Platořští užívali pole Woditz⁵⁴² a společně s Humpoleckými rozlehlé pozemky zvané Paseky.⁵⁴³ Divišovský a chmelenský mlynář

536 [F. A. RAAB,] *Unterricht über die Verwandlung der kais. königl. böhmischen Domainen in Bauerngüter*; s. 20 uvádí 791 sáhů.

537 Ve studii Emanuel JANOUŠEK – Jaroslava STŘESKOVÁ – Alois JANČÍK, *Metodika historické monografie vesnice v českých zemích*. In: *Agrikultura. Sborník poľnohospodárskeho múzea v Nitre*, Bratislava 1963, s. 255–278 se dokonce hodnověrnost katastrů před rokem 1757 zcela odmítá.

538 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 63. Tereziánský katastr udával pro českobudějovické panství celkem 11 664 měřic, kdežto měření zjistilo 34 604 měřic.

539 SOKA Klatovy, AMS, sign. 359, „*Verzeichniss derjenigen herrschaftlichen Hutwäiden so zu den Mayerhöfen zugetheilet waren, bey Aufhebung derselben aber den Unterthanen wiederrufflich überlassen worden.*“

540 Pozemky, zastavené již v roce 1765, propadly ve prospěch městské obce v roce 1771 (v intervalu let 1771–1781 se jich ovšem část odprodala):

1765

pole Tyralka, 10 výsevkových strychů
pole u kapličky sv. Trojice, 3,5 výs. strychu
pole na Dolejších Zákopech, 4,5 výs. strychu
pole u Kalovského lesa, 12 výs. strychů
pole Fěrtoušek a Steinovské, 8,5 výs. strychu
louka pod Dolejším rybníkem, 3 vozy sena

1779–1782

pole Tyralka, 7664 čtv. sáhů, č. top. 385
pole u kaple, 2268 čtv. sáhů, č. top. 1415
pole Jandovská nad Hrád. cestou, 3275 čtv. sáhů, č. top. 1413
pole nad cestou, 7804 čtv. sáhů (8131 čtv. sáhů), č. top. 1288
pole pod cestou, 6831 čtv. sáhů (7049 čtv. sáhů), č. top. 1287
louka V Hrubých, 2615 čtv. sáhů (2749 čtv. sáhů), č. top. 1472

541 Podle revizitace tereziánského katastru z roku 1734 měla výměru 27 výs. strychů, podle exaequatoria dominicale z roku 1749 30 výs. strychů vyměřené z let 1779–1781 celkem 39 251 čtv. sáhů (14,117 ha) a podle josefského katastru 42 878 čtv. sáhů

542 Celkem 3 075 čtv. sáhů polí.

543 Z Pasek Platoř 1 320 čtv. sáhů (vše louky), Humpolec 20 036 čtv. sáhů (z toho 2 292 čtv. sáhů polí, 16 202 čtv. sáhů luk a 1 542 čtv. sáhů pustin).

obhospodařovali půdní fond připojený k mlýnu.⁵⁴⁴ Ne zcela jasného původu byly toliko pozemky užívané obyvateli Červených Dvorců⁵⁴⁵ a Podmokel⁵⁴⁶ - za dvorové se však nepovažovaly.

Na podzim 1781 byly dokončeny a předány tabely s výsledky geometrického měření⁵⁴⁷ a desetiletá bilance příjmů a vydání (1771–1782), vyhotovená účetním státních statků z Brandýsa nad Labem Jakubem Unruhem a revidovaná účetním podkomořského úřadu Janem Josefem Luňákem.⁵⁴⁸ Raabizační mapy se dodaly až v létě 1783. I tak se ovšem mohlo začít s modelováním platebních závazků poddaných.⁵⁴⁹ Hlavním garantem byl lokální komisař Erben, avšak vlastní účetní práci vyhotovili již zmíněný účetní Unruh, dále sušický hospodářský inspektor F. K. Seidl a hospodářský správce V. J. Velíšek,⁵⁵⁰ tedy v podstatě osoby, které stanovovala Raabova instrukce z února 1780.⁵⁵¹ Výsledek společného snažení se vtělil do protokolu sepsaného 17. listopadu 1781 a následně do dvou gruntovních knih – rustikální a dominikální.⁵⁵² Nově koncipovaná úprava feudální renty pro finalizaci byla podstatně propracovanější než v prozatimní smlouvě. Změnila se především kalkulace robotného. Vypočítávalo se jen z rustikálu v užším slova smyslu, tzn. půdy obdělávané výlučně poddanými ve vlastní režii, nikoli obecní půdy anebo půdy při mlýnech. Základem nadále zůstal poplatek za obytné stavení (*Hausrobotrelution*). Pravidla se zachovávala ve shodě s prozatimní smlouvou, jen bývalým dominikálním domkářům se srážel ze 3 zl. na 1 zl. 30 kr. a případným domkářům ve městě s ohledem k jejich častějšímu využívání k různé námezdní práci dokonce na 1 zl. (celkově se tak z původně vybíraných 318 zl. poplatky za domy snížily na 304 zl. 30 kr.).⁵⁵³ Poplatek ze zemědělské půdy se z důvodu neobjektivnosti přestal vypočítávat paušálně znásobením jediným koeficientem 48 kr. a použilo se hned čtyř koeficientů (*Diwidenden*) pro jednotlivé bonitní třídy (*Klassen*),⁵⁵⁴ přičemž tyto koeficienty nebyly shodné pro všechny poddanské vsi a oscilovaly v intervalu 5 až 30 kr.⁵⁵⁵ O příslušnosti k tomu kterému koeficientu rozhodovala úrodnost vesnice, vyjádřená zařazením do jedné z pěti skupin (*Abtheilungen*), jak

544 Divišovský mlýn čp. 69/III celkem 19 451 čtv. sáhů (z toho 11788 čtv. sáhů polí, 2194 čtv. sáhů luk, 5469 čtv. sáhů pustin), chmelenský mlýn čp. 24 celkem 13 733 čtv. sáhů (z toho 9396 čtv. sáhů polí, 2449 čtv. sáhů luk, 626 čtv. sáhů zahrad, 1262 čtv. sáhů pustin). V Chmelné se potom ještě nacházelo 329 čtv. sáhů polí a 939 čtv. sáhů zahrad.

545 Celkem 9 011 čtv. sáhů (z toho 3025 čtv. sáhů polí, 4750 čtv. sáhů luk a 1236 čtv. sáhů zahrad).

546 Celkem 25 355 čtv. sáhů (z toho 18319 čtv. sáhů polí, 6896 čtv. sáhů luk, 140 čtv. sáhů pastvin).

547 SOKA Klatovy, AMS, sign. 358, „*Geometrische Realausmessungs-Tabell A (der eingekauften eigenen Rustikal Gründe, die jeder schon ehehin besessen hat) bey der königlichen Stadt Schüttenhofen angehörigen Dorffschaften*“; sign. 359, „*Geometrische Realausmessungs-Tabell C (der uneingekauft wiederrufflich besessenen, nun ins emphiteutische Eigenthum überlassenen herrschaftlichen Dominical Gründe), D (der bey Verstückung der Mayerhöfe emphiteutisch vertheilten herrschaftlichen Dominical Gründe) bey der königlichen Stadt Schüttenhofen angehörigen Dorffschaften*“. Povšechnou charakteristiku tabel provedl J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 62–63.

548 SOKA Klatovy, AMS, sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781 (datováno 21. srpna 1781).

549 Základním pramenem ke studiu procesu stanovení dividend aboličními úředníky je SOKA Klatovy, AMS, sign. 666, „*Berechnung des Diwidenten oder der Belegung für die Robot-Reluzion und Dominikal-Erbgrundeinse bey der königl. Stadt Schüttenhofen*“.

550 Je vtělen in: SOKA Klatovy, AMS, sign. 666, „*Berechnung des Diwidenten oder der Belegung für die Robot-Reluzion und Dominikal-Erbgrundeinse bey der königl. Stadt Schüttenhofen*“.

551 Podle ní měli práce, vycházející z účtů za posledních 10 let, vyhotovit magistrátní hospodářští inspektoři, dva radní a jeden úředník ze státních statků. V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 202–203.

552 SOKA Klatovy, AMS, sign. 356, „*Rustical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhmeim Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorffschaften*“; tamtéž, sign. 355, „*Dominical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhmeim Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorffschaften*“. Povšechně k tomuto druhu pramene J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 63–64.

553 Při finalizaci Kadaně se dokonce domovní činže odstupňovala podle rozsahu připojeného majetku. Podle J. PROCHÁZKY, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 38, Josef II. nařízením ze 7. července 1781 přikázal domovní činži napříště vybírat jen u hospodářů s méně než 10 měřicemi půdy.

554 Na příkladu smrkovického panství V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 160–161.

555	I. třída	II. třída	III. třída	IV. třída
I. skupina	30 kr.	27 kr.	24 kr.	12 kr.
II. skupina	29 kr.	26 kr.	23 kr.	11 kr.
III. skupina	28 kr.	25 kr.	20 kr.	9 kr.
IV. skupina	27 kr.	24 kr.	19 kr.	8 kr.
V. skupina	25 kr.	22 kr.	17 kr.	5 kr.

přibližuje tab. č. 61:

Tab. č. 61: Rozdělení sušických poddanských vsí dle úrodnosti a rozloha zdaněného rustikálu

Lokalita	Celková výměra rustikálu (dle geometrického měření 1779–1781)	Výměra rustikálu snižená o obecní pozemky a mlýny a použita pro výpočet robotného
I. Dobruška	2 443 měřic 15,5 měřičky	1 916 měřic 8,25 měřičky
II. Chmelná	1 361 měřic 15,25 měřičky	1 099 měřic
II. Podmokly	1 426 měřic 5,75 měřičky	1 204 měřic 5,25 měřičky
II. Kadešice	2 114 měřic 6,5 měřičky	1 740 měřic 6 měřiček
III. Červené Dvorce	194 měřic 3 měřičky	186 měřic 1,25 měřičky
IV. Platoř	1 039 měřic 9,5 měřičky	923 měřic 9 měřiček
V. Humpolec	838 měřic 4,5 měřičky	654 měřic 7,25 měřičky
Σ	9 418 měřic 12 měřiček	7 724 měřic 5 měřiček

Poznámka: Římská číslice před jménem vsi vyjadřuje příslušnost do skupiny úrodnosti. **Pramen:** SOKA Klatovy, AMS, sign. 666, „*Berechnung des Diwidenden oder der Belegung für die Robot-Reluizion und Dominikal-Erbgrundeinse bey der königl. Stadt Schüttenhofen*“; sign. 358, „*Geometrische Realausmessungs-Tabell A (der eingekauften eigenen Rustikal Gründe, die jeder schon ehehin besessen hat) bey der königlichen Stadt Schittenhofen angehörigen Dorffschaften*“.

Tímto způsobem se sérií složitých výpočtů dospělo k celkové částce robotného 1 911 zl. 24,25 kr., čímž na jednu měřici vycházelo v průměru zatížení necelých 15 kr.⁵⁵⁶ a ne 3 zl., kolik sedláci a velcí chalupníci platili před reformou. Na první dojem propracovaný systém však ukrýval nedostatky. Kupř. mohla nastat situace, že v každé vsi stanovovaly příslušnost do jednotlivých tříd jiné osoby – půda stejné bonity tak mohla být zatížena v sousedních vsích odlišně.⁵⁵⁷

Již zcela mimo robotné se kalkulovala kontribuce, přičemž i v jejím případě se použilo dělení na pět skupin (*Abtheilungen*) a v jejich rámci na další čtyři bonitní třídy (*Klassen*).⁵⁵⁸ Při rustikálu o celkové výměře 9 418 měřic 12 měřiček a ročním ordinariu poddaných 1 401 zl. 16,5 kr. vycházelo na jednu měřici pozemků kontribuční zatížení necelých 9 kr.⁵⁵⁹ Oproti předchozí situaci tedy došlo ke zvýšení výnosu kontribuce z poddaných. Důvod byl jednoduchý – přesné geometrické měření nepřehlédlo ani měřici půdy.⁵⁶⁰ Nezapomnělo se na eventuální navýšení kontribuce ze strany státu – zvýšilo-li by se ordinarium z dosavadních 1 620 zl. 30 kr. na 1 712 zl. 5 kr., mělo se rustikalistům i novým kolonistům připočítat na měřici 0,75 kr. anebo pouze rustikalistům 1 kr.

Vlastníci rozparcelovaného dominikálu zůstali ušetřeni jak robotného, tak kontribuce, o to výše jim však byl vyměřen pozemkový úrok, čímž povinnost hradit extraordinarium de facto vrchnosti kompenzovali.⁵⁶¹ Kvóta 48 kr. z měřice, stanovená v roce 1778, se i zde prohlásila za neobjektivní. Jako průměrný se uznal koeficient 40 kr.⁵⁶² s rozptylem od 1 zl. 24 kr. (u Špitálského dvora) k 15 kr.

556 Průměr 15 kr. na měřici uvádí finalizační smlouva.

557 Upozorňuje na to V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 162.

	I. třída	II. třída	III. třída	IV. třída
I. skupina	18 kr.	16 kr.	14 kr.	8 kr.
II. skupina	17,5 kr.	15,5 kr.	13,5 kr.	7 kr.
III. skupina	16,5 kr.	14,5 kr.	12,5 kr.	6 kr.
IV. skupina	16 kr.	14 kr.	12 kr.	5,5 kr.
V. skupina	14,5 kr.	12 kr.	10,5 kr.	3 kr.

559 Na královéhradeckém a smrkovickém panství dosahovala průměrná hodnota přes 20 kr. V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 47.

560 V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 55.

561 V tomto směru tedy lze souhlasit s formulací, že fakticky tak dominikalisté kontribuci platili (J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 34).

562 V kontextu dalších raabizovaných panství se jednalo o částku nižší: polišská smlouva počítala s 34 kr., domažlická 43,25 kr., košumberská s 57 kr., střelohoštická s 57 kr., klatovská s 69,25 kr., českobudějovická se 70,5 kr., plzeňská se 72 kr., kadaňská s 90 kr., novobydžovská s 98 kr., hradecká s 111 kr., litoměřická s 118,5 kr. a kolínská dokonce s 132,5 kr. J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 38; SOA Třeboň, Velkostatek Střelské Hoštice, inv. č. 3, kniha č. 3; K. PETERS, *Raabova reforma na klatovském panství*, s. 41; Jaroslav SCHNEIDER, *Zrušení roboty a vznik familií v 18. století*. In: Ročenka města Kolína a

(u Červeného dvora) přímo úměrně s úrodností. Postup byl tudíž stejný jako u robotného: podle úrodnosti se stanovilo pět skupin (*Abtheilungen*) a v jejich rámci čtyři bonitní třídy s vlastními koeficienty (*Dividenden*).⁵⁶³ Šestou skupinu tvořily pozemky přenechané poddaným v dočasném nájmu. Dominikál separovaný od poplužních dvorů byl započítáván podle dividendy nejbližšího dvora – pouze některé pozemky u Sušice se musely oproti dividendě Špitálského dvora o 3 kr. ponížít. Nejhorší pastviny se potom počítaly za 10 kr. na měřici. Kalkulací podle takto nastavených pravidel vycházela roční platební povinnost na pozemkovém úroku na 1 449 zl. 26,25 kr. (1 353 zl. 15 kr. z rozparcelovaného dvorového dominikálu, 84 zl. 52,25 kr. z rozparcelovaného nedvorového dominikálu a 11 zl. 19 kr. z dočasně pronajatého dominikálu).

Pro komparaci nově vyměřených platů u rustikalistů a nových kolonistů použijme konkrétní příklad porovnáním plateb dvou hypotetických usedlostí v Červených Dvorcích⁵⁶⁴ – jedné rustikální, jedné vzniklé parcelací tamního poplužního dvora (obě s pozemky jen v první bonitní třídě). Tamní sedlák obhospodařující 60 měřic orné půdy musel zaplatit ročně 3 zl. domovní činže, 28 zl. činže z pozemků (60 x 28 kr.) a 16,5 zl. kontribuce (60 x 16,5 kr.), tedy celkem 47 zl. 30 kr. Kolonista obdrživší 60 měřic bývalého dominikálu s dílem dvorové budovy k adaptaci na obytné stavení zaplatil na pozemkovém úroku 50 zl. Skutečné kalkulace byly komplikovanější kvůli rozložení půdy v několika bonitních třídách a její variabilitě při přepočtu ze čtverečních sáhů na měřice (např. pastviny), příklad však dobře ukazuje že v celkovém dopadu český způsob kalkulace raabizačních platů byl výhodnější pro rustikalisty v duchu názoru, že rustikalisté musejí mít nižší platy vzhledem k tomu, že svůj grunt museli v duchu zákupního práva zaplatit, kdežto kolonisté ho získali zdarma.⁵⁶⁵

Konečné hodnoty kalkulací pro jednotlivé poplatníky se zanesly do zvláštních knih⁵⁶⁶ a s celou agendou se postoupily dvorské aboliční komisi pro finalizování robotní abolice.⁵⁶⁷ Nejpozději v květnu 1782 se s ní seznámil člen komise Franz Anton Raab.⁵⁶⁸ Dividendy nastavené Unruhem a Erbenem vřele doporučoval ke schválení a všechny je zakomponoval do konceptu finalizační smlouvy, která plně respektovala znění vzorové smlouvy košumberské.⁵⁶⁹ K slavnostnímu publikování finalizační smlouvy přikročil Erben teprve v předjaří 1783 za přítomnosti dvou komisařů prácheňského krajského úřadu a vybraných zástupců vesnické samosprávy ze všech „starých“ poddanských vesnic. 7. února byla všem shromážděným nahlas přečtena česky a německy a následně vysvětlena.⁵⁷⁰ Poté ji všichni zúčastnění podepisovali a na oslavu hotového díla se zřejmě vyvalilo několik sudů piva.⁵⁷¹

Oproti své prozatimní předchůdkyni byla finalizační smlouva stručnější, obsahovala namísto 28 jen 20 bodů. Opakovala některá ustanovení prozatimní smlouvy (zrušení člověčenství). Pro splácení robotného rustikalisty zaváděla některé novinky: kromě vlastní výše feudální renty vylučovala finalizační smlouva z placení všechny nuzné a přesáhnuvší 60 let věku, dále invalidy, vysloužilé

okresu, Kolín 1941, s. 83–106.

	I. třída	II. třída	III. třída	IV. třída
I. Špitál	1 zl. 24 kr.	1 zl. 5 kr.	49 kr.	39 kr.
II. Rok, Chmelná, Hartmanice	1 zl. 18 kr.	56 kr.	44 kr.	33 kr.
III. Vrabcov	1 zl. 9 kr.	50 kr.	35 kr.	26 kr.
IV. Divišov	1 zl. 6 kr.	47 kr.	32 kr.	23 kr.
V. Červený dvůr	50 kr.	40 kr.	30 kr.	15 kr.
VI. dočasný pronájem	1 zl. 21 kr.	1 zl. 2 kr.	46 kr.	36 kr.

564 Lokalita zvolena s ohledem na to, že se v ní nacházeli jak rustikalisté, tak poplužní dvůr.

565 Srov. J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách* s. 38–39; E.

JANOUSEK, *Raabisace na panství karlštejnském (Příspěvek k srovnání raabisacních dávek a měření s dávkami a měřením josefského katastru.)*, s. 259–260, 261, 266; J. TLAPÁK, *Raabisace a hoyerisace Zbraslavsko*, s. 98–99.

566 SOKA Klatovy, AMS, sign. 665, „*Individuale Berechnung der Erbgrundzinse für die Dorfschaften der königl. Stadt Schüttenhofen*“; tamtéž, sign. 667, „*Individual-Berechnung der Robot Reluition für die Dorfschaften der königl. Stadt Schüttenhofen*“; tamtéž, sign. 136, „*Individuale Berechnung der Ordinari-Contribution für die Dorffschaften der königl. Stadt Schüttenhofen*“ (srov. opis tamtéž, registratura do roku 1829, sign. II.3.6).

567 Nahradila starší dvorskou komisi pro finalizování robotní abolice. Srov. V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 197–198, 212.

568 Viz seznam tam předaných elaborátů z téhož dne (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3).

569 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., „*Finalisierung des Robotabolizionssystems auf den Realitäten der königl. Stadt Schüttenhofen*“.

570 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 216.

571 Za obvyklou praxi to považoval Kaschnitz, V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 30.

vojáky, vdovy se dvěma či více dětmi atd. Vlastní poplatníky rozdělovala podle jednotlivých sociálních kategorií. Nejméně přispívali podruzi živíci se námezdní prací a žijící ve městě (1 zl. měsíčně), více již podruzi ve vsích (1 zl. 30 kr.) a potom již vzestupně domkáři (1 zl. 30 kr.) a chalupníci se sedláky (3 zl.). V průměru vycházel na jednu měřici rustikálu 15 kr., raabizovaného dominikálu 40 kr. měsíčně z jedné měřice. Dividenda 48 kr., stanovená prozatímní smlouvou, se tak ukázala jako neobjektivní. Že šlo o častý případ, dosvědčuje fakt, že Marie Terezie v roce 1779 výslovně nařídila, aby se napříště u všech panství nejprve provedlo podrobné geometrické měření a teprve potom smlouval interimál.⁵⁷² Snížila se také cena laudemia (namísto 5 % a 10 % jen 2,5 % a 5 %), zatím definovaného jen akademicky, protože s jeho výběrem se mělo začít až po 1. lednu 1788. Ostatní podmínky se od prozatímní smlouvy neodlišovaly včetně pevně stanovených cen za práci a cen obilí. Jen se zopakovalo, že počínaje 1. lednem 1782 začínají poddaní splácet kupní cenu dvorových budov a náklady na geometrické vyměření.

Poté, co finalizační smlouvu 17. listopadu 1783 ve Vídni podpisem ratifikoval Josef II., vstoupila oficiálně v platnost a od tohoto data se začalo odpočítávat decenium, po jehož uplynutí mělo dojít po vzájemné domluvě vrchnosti a poddaných k úpravě podoby feudální renty.⁵⁷³ Smlouva se pečlivě uložila v městské registratuře, všichni rustikalisté i dominikalisté obdrželi pro kontrolu a informaci předtištěnou zkrácenou verzi smlouvy (tzv. *Gewährbrief*), jež obsahovala vybraná ustanovení finalizační smlouvy a současně novopečeným vlastníkům sloužila jako právní vysvědčení o nabytém emfyteutizovaném dominikálu a rustikálu formou výčtu nabytých nemovitostí.⁵⁷⁴ Pro evidenci plateb kontribuce a feudální renty dostal každý poddaný dvě osmerkové knížky (*Gabenbüchel* a *Kontributions-Büchel*).⁵⁷⁵ Dovršením reformy skrze podpisy zúčastněných stran i samotného císaře se fakticky uzavřelo pět let intenzivních prací a začal skutečný praktický život reformy, rozfázovaný desetiletými intervaly možných úprav formy feudální renty a zamýšlený již na věčné časy. Současně se uzavíralo prvních pět let zkušebního provozu systému podle prozatímní smlouvy. Dosavadní reakce „zdola“ nebyly rozhodně bez potíží.

7.9.1 První ohlasy na zavedení raabizace

Když na sušickém panství s 1. lednem 1779 přestala robota, reagovali sušičtí poddaní pravděpodobně stejně nadšeně, jak to vyobrazuje parergon mapy vizovického panství z roku 1779.⁵⁷⁶ Po několika týdnech ovšem euforii pozvolna střídalo vystřízlivění. Již brzy po zavedení nového systému se začaly ze strany poddaných objevovat platební potíže v placení nově sjednaných aboličních platů. Ukazovalo se, že intuitivně stanovené podmínky interimálu a jejich spěšné uvedení v život bez analytické účetní rozvahy a přesného geometrického zjištění rozlohy půdy bude způsobovat problémy.⁵⁷⁷ Zdravě v tomto kontextu nemohlo působit ani to, že rustikalisté dlužili

572 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 200.

573 Faktický počátek účinnosti finalizační smlouvy se stal jablkem sváru počátkem 19. století na podnět poddaných. Sušický magistrát v listu královskému podkomořímu z 1. února 1805 uváděl, že s prvním lednem 1804 vstoupí systém do třetího desetiletí své existence a že tedy příslušná lhůta se počítá počínaje 1. lednem 1784. V právním rozkladu podkomořského úřadu z 11. září 1810 se však uváděl příklad Kadaně, u které dvorská komise počítala začátek desetiletého období počínaje datem ratifikace smlouvy panovníkem (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103).

574 Srov. výtisk *gewährbriefu* v SOkA České Budějovice, Archiv města České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, fol. 157r–165v. Blíže V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 324–325; V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 204. Dokument jiného typu zmiňuje B. MENDEL, *Z novějších dějin agrárních (1789–1848)*, s. 102.

575 Srov. soupis tištěných formulářů pro raabizovaná panství in: SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy úřední, inv. č. 544, fol. 166r. Dokumentem jiného typu byla „*Kontraktmässiges Büchel*“, vytištěná v Praze v roce 1781 u Schönfelda, a dochovaný např. in: NA Praha, Robotní abolice, karton č. 5 (písemnosti ke statku Libeň).

576 Otištěna in: *Příspěvky k dějinám rolnických hnutí v 18. století*, Praha 1969 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3/1969, Studia historica III).

577 Problém měl obecný rozměr a upozornila na něj Marie Terezie svým nařízením z roku 1779 i dvorská kancelář v únoru 1780 a dvorská komora v prosinci 1781: V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 200, 202, 210. Jak uvádí J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 44, včleňoval od roku 1779 Raab do prozatímních smluv klauzuli „salvo errore calculi“, která znamenala, že v případě přehnané feudální renty budou po finalizaci systému přeplatky vráceny nazpět.

ještě na staré feudální rentě půl třetího sta zlatých.⁵⁷⁸ V dubnu 1779 dvorská komise kárala magistrát, že od poddaných nové činže vybírá liknavě, ale ten zodpovědnost odmítal a připisoval ji hospodářskému inspektorovi („*cokoliv inspektorát anť dělá, dělá ze svý vůle bez vsí vědomí*“).⁵⁷⁹ Vzápětí problém přešel k hospodářskému správci, jenž situaci zdůvodnil tak, že „*sedláci tvrdošijní jsou a platy od dvorské komisi vyměřené platiti se spouzejí*“. Magistrát proto předvolal zástupce jednotlivých vesnic, aby vyšetřil příčiny. Venkované se bez výjimky zavázali zaplatit zadrželé peníze nejpozději do 22. dubna, jen tři podruzi z Dobřšina protestovali a byli za to potrestáni arestem.⁵⁸⁰ Již v červnu se tito dobršíňští podruzi ozvali znovu: žádali o posečkání s placením až do doby, kdy budou vyměřeny příslušné pozemky, protože se neví, kolik pozemků vlastně drží.⁵⁸¹ Reakce vrchnosti poddané patrně neuspokojila a ještě v červnu, tzn. po pouhém půlroce fungování nového systému, adresovali českému zemskému guberniu svou první supliku ve věci robotní abolice. Stěžovali si, že nejsou dodržovány prvotní sliby dvorské komise. Podle nich prý měli sedláci platit z každé rakouské měrice orné půdy 48 kr. a vrchnosti ročně 3 zl., ale platí z osedlého ročně až 200 zl. s příslibem, že tomu tak bude jen do doby, než dojde ke změření pozemků. Za situace, kdy jejich pole jsou špatná a kamenitá a vhodná toliko na pěstování ovsa a nebyla jim vyplacena bonifikace, žádali o ponechání u původního předpisu smlouvy a o vyplacení bonifikace.⁵⁸² Odeslání supliky na gubernium bylo v danou chvíli strategičtější, neboť krajské úřady vůči poddaným vystupovaly neobjektivně až tvrdě.⁵⁸³ První supliku sušických poddaných tak prácheňský krajský úřad jen vyšetřoval. Na 10. července 1779 svolal komisi za přítomnosti zástupců města a vesnických rychtářů. Konšelé Karel Jindra z Orebthalu a Jan Václav Huttary oponovali tvrzení, že jeden osedlý odvádí ročně až 200 zl., a zopakovali s odvoláním na prozatimní smlouvu taxu 48 kr. včetně jejího rozvržení na část kontribuční a aboliční a pozemkovou daň do důchodní kasy. Současně uvedli, že dosud nebyl žádný poddaný za opožděné odvádění plateb nijak sankcionován. Jediná potíž vznikla kolem přeměření půdy. Podle § 2 prozatimního kontraktu měl rustikální i dominikální půdu přeměřit zkoušený inženýr a na základě toho stanovit čtyři výnosové třídy a podle nich potom platební povinnosti poddaných. Nedostatek inženýrů ale toto měření stále oddaloval, takže poddaní odváděli vše podle starších a zdaleka neobjektivních výměr tereziánského katastru. Přislíbilo se nicméně, že po přeměření se těm poddaným, kteří platili více, než vynášela jedna měrice, provede kompenzace.⁵⁸⁴ Celá stížnost se prohlásila za neodůvodněnou a hledali se viníci. Pozornost dopadla na platořského rychtáře Johanna Wallische vulgo Judela a podmokelského invalidního sedláka Jana Čácha (již v roce 1764 bojoval proti protiprávnímu prodeji své usedlosti), kteří měli poddané vybízet ke stížnosti a nasbírali po vsích 9 zl., za něž jeli do Prahy, kde si nechali příslušnou supliku sepsat.⁵⁸⁵ Sami konšelé tvrdili, že si Čácha po svém vykládal Aichelburgova slova a našeptával svým podmokelským sousedům, že se robotní abolice bude platit pouze jeden rok do konce prosince 1779 a počínaje novým rokem 1780 tato povinnost odpadne úplně.⁵⁸⁶ 13. srpna Karl Egon z Fürstenberka jménem gubernia rozhodl oběma poddaným nařídít úhradu vylákaných 9 zl. a potrestat je osmi dny prací na dominikálu („obecním dílem“). 3. září 1779 městská rada nařízení provedla.⁵⁸⁷ Venkovany tresty pro dva z nich patrně dočasně zastrašily, protože po celý rok 1780 byl na panství relativní klid. Také samotný Raab si na konci února 1780 císařovně pochvaloval v konfrontaci se situací v Plzni a Českých Budějovicích, že se na panstvích menších Domažlic, Klatov a Sušice neobjevily vůbec žádné námitky a že podle výkazu za první rok fungování systému poddaní bez problémů platili – u Sušice přitom konstatoval zanedbatelný

578 Konkrétně 260 zl. 40 kr. Údaj získán výpočtem podle hodnot in: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV., „*Rendtamts- und Bier Liquidation bey der löblichen Gemeinde der königl. Stadt Schüttenhofen mit Schluss ultima Decembris ao 1782*“.

579 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 116.

580 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 118.

581 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 123.

582 NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5.

583 Rigorózní přístup krajských úřadů proti poddaným z raabizovaných panství kritizoval Josef II. dvorským dekretem z 11. listopadu 1780 (J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 45).

584 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 44–45.

585 NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5.

586 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 155, 158.

587 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 137.

nedoplatek 19 zl. 59 kr.⁵⁸⁸ Nakolik přitom byl zpraven o skutečném stavu věcí a nakolik je císařovně považoval za vhodné zamlčet, si můžeme jen domýšlet.

Když však stále nepřicházela kýžená finalizace, začínali venkované znovu projevovat nervozitu. V lednu 1781 se ozvali podmokelští sedláci v čele s Janem Čáchou a žádali o slevu v placení robotní abolicie.⁵⁸⁹ Přitom nadále trval chronický problém – zadržování robotného. Na návrh městské rady královský podkomoří 29. května 1781 povolil připlácet soudnímu sluhovi, aby jako mušketýr (*musquetier*; *amtsdiener*) obcházel a popoháněl liknavé poplatníky k hrazení povinných platů.⁵⁹⁰ Na přelomu června a července 1781 žádost o úlevu na robotní abolicii předložili také dobršíňští podruzi, avšak magistrát nemohl konat nic a jen odkazoval na příjezd barona Aichelburga.⁵⁹¹ Po žních poddaní tlak vystupňovali. Rychtáři ze všech „starých“ poddanských vsí (ne tedy nově založených) se počátkem září rozhodli vystoupit kolektivně a ve snaze dosáhnout slevy v placení abolicie požádali magistrát o svolení suplikovat u císaře.⁵⁹² Městská rada řešila tuto záležitost v sezení dne 17. září. Předně neuznávala takový postup: „*poněvadž oné systema až dosavade v konec uvedeno nejni, takový slevuňk ku škodě a zkrácení vrchnostenského se státi nemůže, obzvláště když oné od král. dvorské komisi s ratifikací nejvyššího místa ustanovené a stvrzené jsou a tudy vrchnost všech jinších užitekův zbavena sobě jináče pomoct nemůže, než-li dle milostivého nařízení pokračovati a oné robotsabolitions daně co nejostřej každoměsíčně eincassirovati*“. Nicméně následně konstatovala, že nemůže poddaným bránit v suplikování a že všechny kompetence v této věci přísluší jedině dvorské aboliční komisi a jejímu představenému baronu Aichelburgovi, jenž má svou kancelář v Praze.⁵⁹³ Ve shodě s patenty proto doporučovala supliku adresovat nikoli císaři, ale krajskému úřadu nebo dvorské komisi.⁵⁹⁴ To poddané nasměřovalo. Na krajský úřad se skutečně obrátili, ale ten ve zjevné bezradnosti nevěděl nic lepšího, než je odkázat na dvorskou komisi. Sedláci se rozhodli nepovolovat a supliku dvorské aboliční komisi doručit. Ještě v Písku si ji nechali nastylizovat od tamního měšťana Prokopa Brichty. Oproti žádosti přednesené magistrátu v ní konkrétně žádali o přehodnocení rozdělení plátců do čtyř skupin a o snížení robotného, jež dvojnásobně převyšuje kontribuci, protože všichni a zejména obyvatelé Platoře a Humpolce hospodaří na špatných a neúrodných polích, kde prakticky nemohou pěstovat pšenici a žito.⁵⁹⁵ Poté, co mezi sebou uspořádali sbírku, jež vynesla kolem 20 zl. (každý sedlák přispěl 15 kr.), vycestovali platořský rychtář Johann Wallisch a kadešický rychtář Ondřej Martan do Prahy. Tam však barona Aichelburga nezastihli a jejich suplika skončila v rukou Karla Egona z Fürstenberka. Ten 27. září adresoval krajskému úřadu podrážděný list, kde mu vyčítal, že doporučením na dvorskou komisi poddané mystifikoval a odváděl od zemědělské činnosti a že nemá vůbec žádné vědomosti o robotní abolicii. Krajský úřad situaci vysvětlil a když se gubernium dozvědělo, kolik Wallisch s Čáchou opět vylákali na sedlácích peněz, nařídil potrestat je 14 dny prací na dominikálu v železech.

V lednu 1782 se shromážděným poddaným publikovaly toleranční patent a patent o zrušení nevolnictví.⁵⁹⁶ V dané situaci se však význam těchto listin poněkud ztrácel ve víru událostí postupující robotní abolicie. S prvním lednem 1782 se podle § XV prozatímní smlouvy od kolonistů začalo vyžadovat splácení kupních cen za nemovitosti. Po dražbě prvních šesti dvorů tato částka obnášela 2 015 zl. 30 kr., dodatečný rozprodej Vrabčova přinesl navíc ještě 261 zl. 45 kr. Po prvním roce (tzn. k poslednímu prosinci 1782) zbývalo splatit ještě 1 846 zl. 27 kr.⁵⁹⁷ Zvýšení platební

588 „*Auf diesen 3 obwohl viel kleineren Städten hat der interim Fuss gar keine Anstände erwecket. Die Zahlungen sind ruhig und mit dem besten Erfolge schon im ersten Jahre eingegangen.*“ NA Praha, Robotní abolicie, karton č. 1, memoriál datovaný 28. února 1780 ve Vídni.

589 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1780–1784, fol. 32.

590 „*dem Gerichtsdienner wegen zugleich über die Dominical- und Rusticalisten aufhabender Begehung und Betreibung deren abführenden Geldt-Schuldigkeiten gleichsam eines Musquetirslohn*“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1781). Tato „mušketýrská služba“ je doložena hned v roce 1779.

591 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 60, 61.

592 Nedatovaná suplika v NA Praha, Robotní abolicie, inv. č. 27, karton č. 5.

593 NA Praha, Robotní abolicie, inv. č. 27, karton č. 5.

594 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 71–72.

595 Nedatovaná suplika v NA Praha, Robotní abolicie, inv. č. 27, karton č. 5.

596 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 91.

597 Částku 2015 zl. 30 kr. z dražby šesti poplužních dvorů (chyběl Vrabčov) udává hlavní účet za rok 1779 (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV), 1846 zl. 27 kr. konsignace datovaná 31. prosincem 1782 (NA

povinnosti rozhodně nemohlo přispět ke spokojenosti a stalo se novým casus belli. Rustikalisté se hned na jaře 1782 opět zpěchovali platit robotné⁵⁹⁸ (v listopadu 1781 činil nedoplatek na robotném a pozemkovém úroku dohromady celkem 1 540 zl. 52 kr., do konce roku se snížil o 176 zl. 5 kr.) a v červnu se již magistrát rozhodl sedlákům vyhrožovat arestem a nuceným odprodejem dobytka či dokonce odsadou.⁵⁹⁹ Poddaní ale nepřestávali tlačit a požadovali snížení platů a finalizování systému.⁶⁰⁰ Do věci se vložil měšťan Jan Antonín Pokorný, který sepisoval všechny stížnosti vyšším místům a šířil dezinformaci, že poddaní zaplatili arestgeld.⁶⁰¹ Situace se vyostřovala a jak sedláci, tak tentokrát i dominikalisté odmítali platit.⁶⁰² Dobříšský rychtář Josef Mirwald vysvětloval tuto vzpurnost tak, že platbyschopní sedláci odmítají odvádět peněžní platy proto, že je neplatí chudí a nemajetní sousedé. To potvrzovali svým chováním Čácha a Kolář z Podmokel a Mika z Kadešic – přesvědčovali v jednotlivých vsích poddané, aby nikdo nic neplatil.⁶⁰³ Těsně před žněmi roku 1782 (11. července) adresovali magistrátu supliku (sepsal jim ji Pokorný) a následně došlo při píseckém krajském úřadu k dalšímu jednání mezi nimi a sušickým magistrátem.⁶⁰⁴ Poddaní zopakovali, že podle aboličního systému nejsou s to hradit všechny předepsané povinnosti a stěžovali si, že vrchnost kvůli nedoplatkům potrestala 15 poddaných z Kadešic vězením přes noc v tzv. mučírně a za každého arestanta žádala po jeho vesnici 35 kr. denně. Řešení viděli v rozdělení půdy do čtyř bonitních tříd, jež by zajistila objektivnější úpravu plateb. Magistrát nemohl jinak než tvrzením, že až do finalizace není žádná změna možná. Následně se konalo bilaterální jednání před krajským hejtmanem v Písku. Krajský úřad připomněl komplikace způsobené smrtí barona Aichelburga a doporučoval hledat řešení u generálního ředitelství domény (*General-Domainen-Direction*). Současně ostře vyplínil magistrát a přikázal mu, aby poddaným ihned vrátil peníze, které dosud vydali za věznění svých obyvatel. Neplacení poddanými se negativně projevovalo v odvádění kontribuce do krajské kontribuční kasy, v roce 1782 byla kvůli tomu na Sušické uvalena vojenská exekuce. Sušičtí následně psali krajskému hejtmanu, že poddaní dluží na feudální rentě více než 1 500 zl. (do konce roku to bylo již 3 727 zl. a v březnu 1783 již přes 4 000 zl.)⁶⁰⁵ a žádali tudíž (údajně již potřetí) o svolení vykonat nad poddanskými neplatíči vojenskou exekuci.⁶⁰⁶ Připomněl přitom, že se poddaní vymlouvají na chudobu i tehdy, mají-li dost prostředků. O 10 dní později se ve stejné věci obrátil na gubernium. Prosil o radu, neboť ani za použití předepsaných kárných prostředků poddaní neustupují ze své tvrdohlavosti.⁶⁰⁷ To opět sušický magistrát doložil Erbenovi na jaře 1783 sdělením, že má na aboličních peněžích obrovské nedoplatky od rustikalistů (k 31. prosinci 1782 celkem 1 254 zl. 29 kr.) i dominikalistů (k témuž datu 2 160 zl. 14 kr.).⁶⁰⁸ Více o těchto částkách napovídá účetní likvidace odstupujícího hospodářského správce J. I. Mosera. K 31. prosinci 1783 konstatoval u rustikalistů dluh 1 156 zl. 26 kr. na robotní relucii, u dominikalistů 447 zl. 53 kr. na pozemkové dani a 1781 zl. 19,75 kr. za dvorové budovy.⁶⁰⁹ Vedlo toho tu byl ještě nedoplatek za geometrické měření ve výši 2 527 zl. 32 kr.

Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5).

598 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 104.

599 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 111.

600 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 113.

601 Rychtáři a přísežní z jednotlivých vsí museli 19. července 1782 před městskou radou podepsat, že žádný arestgeld neplatili. Byli sice hospodářským správcem vyzváni, aby právnímu poslovi a mušketýrovi zaplatili 35 kr. za jejich obcházení vesnic při vymáhání dlužené feudální renty. Místo hotových peněz tuto částku oba měšťtí zaměstnanci ve vsích protrávili (SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 114–116).

602 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 118, 123.

603 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 118.

604 NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5, protokol z 17. července 1782.

605 NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5, žádost podepsaná primasem Františkem Janem Němejcem z 4. září 1782.

606 Vojenská exekuce, zakotvená již do systemálního patentu z roku 1748 (§ 4) se uplatňovala jak na kontribuenty, kteří za příslušný měsíc neuhradili ordinarium, tak na vrchnosti neplatící extraordinarium. Anton ENGELMAYR, *Unterthans-Verfassung des Königreiches Böhmen. Zweyter Theil*, Wien 1831, s. 94; Friedrich SELNER, *Systematische Darstellung aller über die Erwerb- und Gebäude-Steuer bestehenden kaiserl. königl. österreichischen Gesetze und Verordnungen*, Karlsbad – Elbogen 1845, s. 347–352.

607 „auf die vorgeschriebene leidentliche Mittel, Verarrestierung und andern Bedrohungen, nichts geben wollen, sondern stets in ihrer Stutzigkeit beharren“ (NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5).

608 NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5.

609 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 31. 1. 1785 („*Rendt-Geld und Gettreidt Schulden Ausweis bey der löbl. Gemeinde der königl. Stadt Schüttenhofen mit Ende Decembris 1784*“).

Tab. č. 62: Nedoplatky poddaných na feudální rentě po zavedení robotní abolice (1782–1790)

Lokalita	Nedoplatek k 31. 3. 1782			Nedoplatek k 31. 12. 1782			Nedoplatek k 31. 12. 1784				Nedoplatek k 28. 2. 1790		
	robotné	pozemkový úrok	za budovy	robotné	pozemkový úrok	za budovy	robotné	pozemkový úrok	za budovy	za inženýry	robotné	pozemkový úrok	za budovy a inženýry
Divišov	-	29 zl. 25 kr.	265 zl. 30 kr.	6 zl.	50 zl. 30 kr.	264 zl.	-	35 zl. 30,75 kr.	253 zl. 37,5 kr.	66 zl. 32,25 kr.	-	103 zl. 10,75 kr.	103 zl. 57 kr.
Dolní Staňkov	-	-	-	-	-	-	-	-	40 zl. 30 kr.	5 zl. 57,5 kr.	-	7 zl. 54,25 kr.	-
Dobruška	54 zl. 4 kr.	-	-	275 zl. 24 kr.	-	-	243 zl. 49,5 kr.	-	-	524 zl. 15,75 zl.	94 zl. 54,75 kr.	-	91 zl. 12,75 kr.
Dvůrec	61 zl. 10 kr.	90 zl. 55 kr.	188 zl. 30 kr.	97 zl. 6 kr.	169 zl. 33 kr.	188 zl. 30 kr.	70 zl. 17 kr.	14 zl. 15,25 kr.	110 zl. 22,5 kr.	99 zl. 47,75 kr.	41 zl. 4,75 kr.	54 zl. 31,25 kr.	126 zl. 38,75 kr.
Hartmanice	-	11 zl. 9 kr.	225 zl.	-	23 zl. 9 kr.	225 zl.	-	15 zl. 2,5 kr.	156 zl. 44 kr.	34 zl. 5 kr.	-	3 zl. 33 kr.	-
Humpolec	11 zl. 23 kr.	-	-	64 zl. 26 kr.	-	-	28 zl. 38,75 kr.	-	-	175 zl. 40,25 kr.	3 zl.	4 zl. 31,25 kr.	26 zl. 19,5 kr.
Chmelná	33 zl. 25 kr.	21 zl. 38 kr.	249 zl.	203 zl. 46 kr.	41 zl. 44 kr.	234 zl.	96 zl. 5,75 kr.	43 zl. 12 kr.	132 zl. 48 kr.	355 zl. 23,75 kr.	12 zl. 18,75 kr.	7 zl. 36 kr.	55 zl. 22,5 kr.
Kadešice	61 zl. 8 kr.	-	-	301 zl. 50 kr.	-	-	339 zl. 19 kr.	-	-	446 zl. 16,25 kr.	111 zl. 24,5 kr.	-	79 zl. 7,5 kr.
Platoň	19 zl. 26 kr.	-	-	98 zl. 23 kr.	-	-	71 zl. 26 kr.	-	-	220 zl. 39 kr.	86 zl. 46,25 kr.	3 zl. 19 kr.	74 zl. 29,75 kr.
Rok	-	39 zl. 38 kr.	454 zl. 54 kr.	4 zl. 15 kr.	157 zl. 21 kr.	404 zl. 54 kr.	-	147 zl. 11 kr.	389 zl. 54 kr.	81 zl. 21,25 kr.	-	109 zl. 5,25 kr.	54 zl. 26,75 kr.
Podmokly	74 zl. 29 kr.	-	-	307 zl. 13 kr.	-	-	311 zl. 28,25 kr.	5 zl. 0,25 kr.	-	318 zl. 59,5 kr.	57 zl. 52 kr.	6 zl. 0,75 kr.	67 zl. 51 kr.
Sušice	-	72 zl. 31 kr.	387 zl.	-	45 zl. 7 kr.	268 zl. 18 kr.	-	160 zl. 31 kr.	455 zl. 28,5 kr.	150 zl. 7,5 kr.	-	204 zl. 18 kr.	119 zl. 49 kr.
Vrabčov	-	43 zl. 24 kr.	266 zl. 45 kr.	-	32 zl. 24 kr.	261 zl. 45 kr.	-	4 zl. 20,75 kr.	181 zl. 55 kr.	43 zl. 19,5 kr.	-	82 zl. 52,75 kr.	53 zl. 8,25 kr.
Záluží	2 zl. 2 kr.	-	-	3 zl. 25 kr.	-	-	-	22 zl. 57,75 kr.	-	15 zl. 6,75 kr.	4 zl. 2,5 kr.	39 zl. 20,25 kr.	4 zl. 5 kr.
Σ	317 zl. 7 kr.	308 zl. 40 kr.	2035 zl. 39 kr.	1361 zl. 51 kr.	519 zl. 51 kr.	1846 zl. 27 kr.	1161 zl. 4,25 kr.	448 zl. 1,25 kr.	1721 zl. 19,5 kr.	2537 zl. 32 kr.	411 zl. 23,5 kr.	626 zl. 12,5 kr.	856 zl. 27,75 kr.

Pramen: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „Rendt Amts und Bier Liquidation bey der löbliche Gemeinde der königl. Stadt Schüttenhofen mit Schlus ultima Martii 1782“ (rozpis dle jednotlivých poplatníků); tamtéž, „Rendt-Geld und Gettreidt Schulden Ausweis bey der löbl. Gemeinde der königl. Stadt Schüttenhofen mit Ende Decembris 1784“; tamtéž, „Rent Geldt Schulden Ausweiss bey der löblichen Gemeinde der königl. Stadt Schüttenhofen mit Schluss den 28. Februar 1790“; NA, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5 (31.12.1782).

Daleko méně než rustikalisté o sobě při zavádění nového systému dávali vědět dominikalisté. Jejich jména nenalezneme na žádné ze suplik z let 1779–1783 a také jejich vlastní vstup na dějinnou scénu prameny zachycují velmi stručně. Novousedlíci (dominikalisté, „domkáři“) měli zprvu nárok na dřevo z obecních lesů, uhradit ho měli až po třech letech.⁶¹⁰ Poptávka však asi značně převyšovala nabídku. V červnu 1779 sice stanovil magistrát ceny za stavební dříví, ale vzápětí se rozhodl dopsat o řešení podkomořímu, protože cítil, že dřeva nebudou moci městské lesy nabídnout zdaleka dostatek.⁶¹¹ Ten dodávání dřeva z městských lesů zapověděl,⁶¹² takže napříště se odkazovalo na dřevo ze sousedních panství (zuklínské polesí žichovického panství).⁶¹³ Kromě tohoto si lesní inspektor stěžoval, že domkáři přiorávají za mezníky obecní pozemky.⁶¹⁴

Další třetí plochy mezi vrchností a dominikalisty vznikaly v chovu ovcí – dominikalistům na Roku musela městská rada stanovit regulativ pro jejich počty⁶¹⁵ – a v kompenzaci vysázeného ozimu, stanovené v § XIII prozatímní smlouvy do dvou let. Skládání sutého obilí dominikalisty máme doloženo nejen za rok 1781,⁶¹⁶ ale také 1782 (105 strychů 1,5 větele 2,5 měřičky žita),⁶¹⁷ což jen naznačuje, že dvouletý termín nebyl dodržen a že se stalo dosti bolestivou komplikací, jež zbrzdžovala v úhradě raabizací zavedeného pozemkového úroku. Již při řešení dodávek dřeva v červnu 1779 se domkáři vyzvali, aby do konce roku uhradili dosud nezaplacenou činži.⁶¹⁸ Namísto toho se v průběhu roku 1780 platbyschopnost nových kolonistů dále zhoršovala. V prvních měsících roku 1781 byla situace nejzávažnější u dominikalistů v Roku, Červeném dvoře a Divišově (zde dokonce žádali o úlevu ve výši platů).⁶¹⁹ Jejich platební neschopnost uznávala i sama sušická vrchnost, méně však dvorská komise.⁶²⁰ Situace se nadále nelepšila, v září 1781 byli červenodvorští, ročtí a divišovští dominikalisté ve stavu hmotné nouze a bylo doporučeno jejich poměry přešetřit.⁶²¹ Nijak potom nepřekvapí, že si v květnu 1783 ročtí dominikalisté přáli snížit předepsané platební povinnosti⁶²² a že minimálně do roku 1790 rostla výše jejich nedoplatku na pozemkovém úroku. Tuto skutečnost však na druhou stranu otupuje úspěšné splácení získaných dvorových budov: v roce 1783 činila pohledávka 4 258 zl. 52,5 kr., v roce 1790 již jen 856 zl. 27,75 kr.

7.9.2 Přímá interakce raabizační reformy aneb robotní abolice v konfrontaci poddanské každodennosti (1783–1850)

Podepsání finalizačního kontraktu 7. února 1783 rozhodně neudělalo tečku za peripetemiemi, které nový systém v předchozích letech provázely. Poddaní do něj vkládali velké naděje a konfrontace s novou realitou pro ně znamenala rozčarování. Zdá se přitom, že podléhali naivitě, která je známá z více panství.⁶²³ Byl odsud jen krok k pokračování protestních akcí. Názor poddaných přitom pro aboliční komisaře byl do určité míry určující. Raab zachovával pravidlo, že pokud k robotní abolicí přistoupí 2/3 poddaných, musí se zbývající třetina, trvající na zachování povinností starých,

610 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 121.

611 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 123.

612 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 131

613 SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 178.

614 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 56.

615 12. června 1782 žádal rocký Andreas Zeis o svolení chovat 100 ovcí a sušický Matěj Raitmayer 60 kusů. Magistrát však tyto počty zamítl se zdůvodněním, že musejí chovat množství úměrné výměře jejich pozemků (SOKA Klatovy, AMS, sign. 45, radní protokol 1777–1780, fol. 110, 117, 203).

616 SOKA Klatovy, AMS, účetní příloha z 31.12.1781 („*Gettraydt-Liquidation bey der löbl. Gemeinde der königl. Stadt Schüttenhofen mit Schlues den 31. Decembris anno 1781*“).

617 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 31. 3. 1783 („*Gettraidt-Liquidation bey der löbl. Gemeinde der königl. Stadt Schüttenhofen mit Schlues Ende März anno 1782*“).

618 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1777–1780, fol. 154.

619 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 33.

620 SOKA Klatovy, sign. 46, AMS, radní protokol 1780–1784, fol. 40.

621 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 75.

622 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 144. Současně s tím žádali, aby Andreas Zeis snížil počet chovaných ovcí.

623 Na panství města Německý Brod poddaní žádali o slevu i v situaci, kdy jim finalizační smlouva oproti interimální přinesla úlevu (V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 36), na klatovském panství odpírali rustikalisté a dominikalisté odmítali odvádět feudální rentu hned v dubnu 1783 (K. PETERS, *Raabova reforma na klatovském panství*, s. 45–46).

podřídít.⁶²⁴ Přesto se však při přípravě ani prozatímní, ani finalizační smlouvy nedozvídáme, že by poddaní byli do věci aktivně vtahováni anebo že by se zjišťovalo jejich stanovisko. Stalo se tak teprve poté, co již smlouvy byly uvedeny v život.

Projevy nespokojenosti vycházely zprvu opět výhradně z českých rustikálních vesnic, de facto nejbohatších na panství, zatímco o dominikalistech prameny prvních let nadále svorně mlčí. Proces reakce venkovského obyvatelstva na Raabovu reformu se tak poněkud zjednodušeně řečeno projevil ve dvou rovinách. Bezprostředně po zavedení nového systému a v prvních letech jeho fungování se k němu kriticky vyjadřovali pouze rustikalisté, jistě hlavně proto, že měli možnost srovnání se starším stavem. Po roce 1804, resp. po úpravě výše a způsobu úhrady feudální renty, se však ozývali a za hlavní kverulanty platili dominikalisté, jejichž pozice vůči rustikalistům byla obtížnější, jak se potvrdilo při přechodu na naturální formu feudální renty. Už když se ujali nově vzniklých usedlostí, měli důvody k reakci – jakožto bývalí bezzemci neměli s polním hospodařením po ekonomické stránce mnoho zkušeností a výše peněžní feudální renty, kterou od nich vrchnost vyžadovala, se jim musela zdát vpravdě neuvěřitelná, protože s penězi v takovém množství dosud asi jen ztěží přišli do styku.

Již v polovině února 1783, tzn. prakticky týden po podpisu finalizačního kontraktu, dobršínský poddaní neúspěšně žádali magistrát o úlevu v platech⁶²⁵ a v radním sezení 21. února tamní sedlák Matěj Levec pro nemožnost splácet vyměřenou robotní abolicí nabídl svůj grunt vrchnosti, ovšem s varováním, že nechce nic podepisovat. Vrchnost vzala jeho prohlášení na vědomí a požádala krajský úřad o svolení dosadit na Levcův grunt nového hospodáře. Současně poskytla půjčku 20 zl. dobršínskému sedlákovu Matouši Mrázovi.⁶²⁶ 21. března svolala městskou obec a oznámila, že „*důchod obecní do zkázy přichází skrze to nové systema, když sedláci neplatějí, tehdy kdo by chtěl koupit selskej dvůr, aby se ohlásil, poněvadž některý ze dvorů se schodit musejí*“.⁶²⁷ Magistrát se snažil poddaným pomoci tím, že obilí na osev zakoupil z peněz uložených v kontribuční kase, na neplatiče však tvrdě došlápl. Podporován podkomořím, jenž v missivu z 24. března doporučil ty poddané, kteří do sv. Jiří neodvedou povinné robotné, odsadit a nahradit platbyschopnými,⁶²⁸ dal v prvních dubnových dnech dlužníkům lhůtu osm dní na úhradu nedoplatků pod hrozbou odsady.⁶²⁹

Aktivní ovšem byli i poddaní.⁶³⁰ V březnu 1783 Pavel Hrabý a Řáha z Dobršína, Jan Čácha z Podmokel a Toušek z Kadešic začali vzbuzovat popudlivé nálady proti vrchnosti tvrzením, že není nutné hradit nezaplacené dávky. Zároveň mezi sebou znovu uspořádali sbírku a za shromážděných 20 zl. (vybíralo se po 10 kr. od sedláků z Dobršína, Chmelné a Podmokel) se Řáha s Touškem vypravili do Vídně přednést císaři žádost o snížení aboličních poplatků. Fakt, že poddaní mezi sebou dokázali nasbírat peníze a přitom se vymlouvali na chudobu způsobující jejich platební neschopnost, nemohl nahrávat jejich důvěryhodnosti a vrchnost jen provokoval.⁶³¹ Nejpozději na počátku dubna již byli sedláci zpět a šířili mezi venkovany zprávu, že jim Josef II. doporučil vrátit se domů a očekávat příchod vojenské komise, která v jejich záležitosti pomůže. Současně mluvili o písemném nařízení, které obdrželi na dvorské kanceláři a které nesměli předat nikomu jinému nežli zmíněné komisi. Ve skutečnosti se kauza od císaře dostala běžným instančním postupem k vyřízení na české zemské úřady. Gubernium 5. dubna oslovilo krajský úřad s žádostí o komisionální přešetření a potrestání neplatičů. Téhož dne vypršela osmidenní lhůta, kterou dal magistrát poddaným k úhradě dluženého robotného. 11. dubna se chopil pera a dopsal krajskému úřadu, že následkem toho hodlá podle § 3 finalizační smlouvy odsadit dobršínské movité sedláky Pavla Hrabého a Patlejcha. Hned 12. dubna potom ještě krajský úřad informoval o neposlušnosti poddaných v souvislosti s nepovolenou sbírkou, výjezdem poddaných do Vídně a nedoplatkem na robotném, přesahujícím již 4 000 zl. Krajský úřad zareagoval podle instrukcí gubernia. Magistrát nejprve v českých vsích provedl kontrolu zásob sutého obilí a zjistil, že mají dostatečnou rezervu,

624 V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 28. Zde citovaný případ moravské vsi Prátlšbrun však naznačuje, že k dialogu mezi aboličními úředníky a poddanými docházelo ještě před uvedením příslušné smlouvy v život.

625 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 134.

626 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 135.

627 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 137.

628 NA Praha, Robotní abolicie, inv. č. 27, karton č. 5.

629 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 138, 139, 140.

630 Celá kauza z března, dubna a května 1783 dokumentována v NA Praha, Robotní abolicie, inv. č. 27, karton č. 5.

631 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 139.

kteřou by šlo zpeněžit na úhradu nedoplatků. Následujícího dne (17. dubna) proběhlo šetření vedené krajským komisařem Ignazem von Rath und Duchezin. Za vrchnost tu byli primátor František Karel Seidl se syndikem a čtyřmi konšely, za poddané kverulující sedláci Pavel Hrabý, Řáha, Jan Čácha a Toušek. Proti předneseným stížnostem městské rady nic nenamítali a naopak je potvrdili, stejně jako to, že od 1. června 1782 neodvedli na robotném ani krejcar. Komisař poddané rozhodně neviděl jako platbyneschopné a jejich nemajetnost prohlásil s ohledem na výsledek zjištěných zásob za předstíranou. Návrh na řešení ze strany krajského úřadu tedy nemohlo vypadat jinak než jako potrestání kverulantů. Řáhovi s Touškem doporučil uložit kompenzaci peněz vylákaných od jejich sousedů a společně s Hrabým a Čáchou je odsadit anebo poslat do pražské donucovací pracovny (špinhauzu). Hejtman současně připomněl, že sušická vrchnost chce s odvoláním na § 3 finalizační smlouvy již tak odsadit Matěje Patlejcha a Pavla Hrabého, protože jsou nejbohatší ve vsi a přesto nic na relucii neodvedli. Gubernium o všem informovalo 30. dubna císaře. Konečně 12. května vydala spojená česko-rakouská dvorská kancelář dvorský dekret s konečným rozhodnutím. S vědomím dodržování litery finalizační smlouvy nařídil obilní zásoby dluhujících poddaných úředně prodat a z utržených peněz uhradit všechny dluhy. Výjimku stanovil pouze u Jana Čáchy,⁶³² jehož označil za strůjce všech nepokojů na panství a rozhodl ho odsadit. Řáha s Touškem dopadli lépe, byli odsouzeni ke čtvrtletnímu trestu ve špinhauzu. 10. června však ještě císař dvorským dekretem svou vůli upřesnil tak, že k prodeji obilí má dojít jen za situace, kdy by se neúspěšně vyzkoušely všechny zákonné prostředky k vymáhání dluhů od poddaných. V souvislosti s odsadou Jana Čáchy potom doplnil, že pokud by poddané neuklidnila, mají se odsadit ještě další, kteří se mohou, jestliže se nenajdou lepší hospodáři, dosadit nazpět.

V městské radě se první z dvojice nejvyšších rozhodnutí četlo 7. června 1783. Zatímco k poslání Řáhy s Touškem do špinhauzu magistrát přikročil teprve v říjnu 1783,⁶³³ Čáchovu odsadu začal řešit ihned. Již 16. června byl Čáchův grunt čp. 10 v Podmoklech rychtáři z ostatních poddanských vesnic (později magistrát tvrdil, že kvůli nestrannosti rychtáři z vesnic žichovického panství) prořacován za 601 zl. 31 kr. a v následné dražbě prodán synovi rockého dominikalisty Janu Zeisovi.⁶³⁴ Čácha se bránil vystěhování a ve snaze zvrátit vůli úřadů se odebral do Prahy, kde si nechal 13. srpna 1783 sepsat supliku na české gubernium. V tu chvíli již byl informován, že jeho grunt byl za jeho nepřítomnosti 6. srpna včetně dobytka (jednoho vola, tří krav, pěti ovcí) prodán za 600 zl. Přitom právě na hromnice roku 1783 ho obnovil po prodělaném požáru Podmokel. Tvrdil, že nedluží nic ani vrchnosti, ani státu a že s ohledem na svou vojenskou službu u granátníků brechainvilleovského pěšího regimentu po více než čtyři roky žádá o navrácení gruntu, jež má hodnotu aspoň 1 000 zl.⁶³⁵ Krajský úřad se ovšem k jeho prosbě vyjádřil negativně a stejně vyznělo i rozhodnutí gubernia z 9. září (do Sušice dorazilo až 27. září).⁶³⁶ Čácha zřejmě v Praze zůstal, protože je tu datována 4. září jeho nová suplika, tentokrát samotnému císaři. Znovu zde zmínil svou vojenskou službu a poctivé odvádění kontribuce a obnovu statku po požáru za více než 250 zl. Svou vinu odvozoval od odmítání podepsat se při finalizaci kontraktu za přítomnosti Erbeny. Současně připomněl navýšení platebních povinností, ke kterému byli sušičtí poddaní dovedeni finalizací systému, a to, že ho vrchnost nutila zaplatit 70 zl. za diety Erbenovi. Supliku uzavřel prosbou o zachování při svém gruntu. Z Prahy se Čácha sice ještě vrátil na svůj podmokelský grunt, avšak magistrát se rozhodl s ním již dále nezabývat a 14. září ho hospodářský úřad za asistence konšela Samuela Pauliniho nemilosrdně vystěhoval včetně rodiny a hospodářského nářadí.⁶³⁷ Sehnaný sedlák se usadil v Sušici, kde čekal na řízení vzešlé z jeho druhé supliky. 25. září Sušici navštívil opět komisař Ignác von Rath und Duchezin a v přítomnosti hospodářského inspektora Františka Karla Seidla, konšela Jana Maxmiliána Würla a samozřejmě suplikanta Jana Čáchy

632 Odsadu Jana Čáchy zná i Vladimír HOLÝ, *Dějiny Sušicka. Vlastivědný materiál pro učitele sušického okresu*, Sušice 1958, s. 59.

633 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 144–145. Řáha s Touškem byli do špinhauzu odesláni v říjnu 1783 (tamtéž, fol. 165, 173).

634 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 146, 149–150, 152. Srov. supliku Jana Čáchy z 13. srpna 1783 (NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5). K postupu při odsadě obecně V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 45–46.

635 NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5.

636 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 161, 163.

637 NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5, protokol krajského komisaře z 25. září 1783. Srov. k tomu SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 159.

provedl vyšetření celé stížnosti. Čácha hned úvodem uváděl, že po 33 let držby gruntu odváděl kontribuci nejprve 43 zl. 12 kr. a postupně se částka snížila až na 22 zl. 33 kr. Vrchnost kontrovala, že se vůbec nejedná o kontribuci, ale o plat, který se odváděl od 1. ledna 1779 – nejprve 43 zl. 12 kr. (součet robotného i gruntovní daně) a od druhého roku až do finalizace 39 zl. 10 kr. Ordinarium činilo 22 zl. 33 kr., po finalizaci 30 zl. 2,5 kr. Svá tvrzení doložila předložením účetních dokladů. Padl i Čáchův argument o sehnání z gruntu kvůli odmítnutí podepsat finalizační smlouvu – vrchnost připomněla dvorský dekret z 21. května 1783 – a naopak rychlou obnovu Čáchova gruntu po požáru využila k argumentu jeho značné movitosti. V zápalu poslední naděje Čácha ještě trval na provedení nového prošacování svého bývalého gruntu, neboť to předešlé považoval za neobjektivní. Ani v tom ale nebyl vyslyšen, takže rozhněvaně ani nepodepsal protokol o proběhlém jednání. Gubernium nemohlo jinak, než uznat argumenty města a Čáchovu suppliku označilo za neopodstatněnou. V městské radě s touto skutečností konšelé seznámili 31. října.⁶³⁸ Ještě v říjnu 1783 zkoušela štěstí u císaře Čáchova manželka Marie Anna, ale 18. listopadu 1783 gubernium své stanovisko v dobrozdání císaři zopakovalo. Čácha potom v prosinci pokoušel obměkčit magistrát,⁶³⁹ aby konečně v březnu 1784 suplikoval ještě jednou (a samozřejmě neúspěšně) ke guberniu.⁶⁴⁰ Před dalšími stížnostmi ho krajský úřad v červnu 1786 varoval pohružkou trestu donucovací pracovní.⁶⁴¹

Čáchův případ zůstal jedinou zrealizovanou sankcí podle litery finalizační smlouvy, byť se po doručení druhého dvorského dekretu z 10. června 1783 zdálo, že se k sehnání z gruntu přikročí ve více případech. Již 30. června nový sušický hospodářský správce Josef Ignác Moser v městské radě doporučoval pro tvrdošijnost a neplacení odsadit dobršínské sedláky Patlejcha a Patlejchovou z Patlejchovského a Machovského gruntu.⁶⁴² Obě usedlosti byly prošacovány (Patlejchovský na 1 302 zl. 9 kr. a Machovský na 1 093 zl. 13 kr.) a 31. července neplatičům dána třicetidenní lhůta s varováním, že po jejím uplynutí půjdou statky nemilosrdně do dražby.⁶⁴³ Vzhledem k tomu, že zůstali v držbě i poté, dokázali zřejmě potřebný obnos složit. Platební problémy se objevovaly i u německých sedláků, v červnu 1784 žádali o úlevu v robotném platořští poddaní,⁶⁴⁴ kteří od podzimu 1779 setrvali v klidu.

Právě v květnových dnech roku 1783, kdy spěl Čáchův spor ke svému vyvrcholení, se na centrálních místech dostala na pořad dne otázka výše platebních povinností. Překvapivě však ne kvůli rustikalistům, o jejichž sporech měli ve Vídni informace, nýbrž o dominikalistech. Iniciativu v tomto směru vyvinul administrátor Erben, když požádal pro nové kolonisty na sušickém panství o nějakou slevu (není přitom jasné, zda vycházel z vlastního pozorování, anebo podnět vzesli sami dominikalisté). Poněvadž jeho žádost nevyvolala žádnou negativní reakci, pokusil se v září 1783 předložit další návrh, aby se všem poddaným (rustikalistům i dominikalistům) slevila na 10 let gruntovní daň o 3 kr. na měřici (ročně by to pro ně znamenalo úsporu 447 zl. 20 kr.). Nutila ho k tomu ta skutečnost, že prodejem nemovitostí v poplužních dvorech se utržilo jen 2 684 zl. 14 kr., zatímco robotné a dědičný plat činí v součtu 3 717 zl. 22 kr. Gubernium si vyžádalo stanovisko podkomořího a 27. září 1783 adresovalo císaři obsáhlou zprávu. Slevu pro poddané považovalo za nemožnou vzhledem ke struktuře příjmů sušického obecního důchodu a s odvoláním na Luňákovu účetní bilanci z roku 1781 naznačovalo, že by to fakticky vedlo k novému zadlužování města.⁶⁴⁵ Císař, jenž obvykle dal na doporučení svých podřízených institucí, však v tomto případě reagoval jinak. Dvorský dekret z 27. listopadu 1783, jenž uváděl ve známost podpis sušické finalizační smlouvy Josefem II., současně deklaroval, že na žádost administrátora Erbena panovník souhlasil se slevou 3 kr. na měřici pro všechny rustikalisty a dominikalisty na dobu 10 let.⁶⁴⁶

Stvrzený finalizační kontrakt a s ním i rozhodnutí o tříkrejcarové úlevě na 10 let obdrželi Sušičtí v lednu 1784.⁶⁴⁷ Protože měla úleva zpětnou platnost až k datu podpisu finalizační smlouvy, musel

638 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 167.

639 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 173.

640 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 188.

641 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1784–1787, fol. 151.

642 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 147.

643 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 150.

644 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 211.

645 NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5.

646 NA Praha, Robotní abolice, inv. č. 27, karton č. 5.

647 SOKA Klatovy, AMS, sign. 46, radní protokol 1780–1784, fol. 177.

sušický městský důchod poddaným v průběhu roku 1784 vyplatit celkem 491 zl. 21 kr.⁶⁴⁸ Tato finanční pomoc jistě venkovanům ulehčila jejich nepříjemnou pozici (na počátku ledna 1785 dlužili jen na robotní relucii 1156 zl. 56 kr.). Nejvíce se vleklo splacení nákladů za geometrické měření. Do konce roku 1784 zbývalo z více než 3 200 zl. uhradit ještě plných 2 527 zl. 32 kr. a za nemovitosti plných 1 781 zl. 19,75 kr.⁶⁴⁹ Na konci roku 1785 vrchnost vytipovala 10 individuů, u nichž neviděla jiné řešení než odsadu. Kromě pěti rustikalistů z Podmokel, dvou dominikalistů z Roku se týkala rovněž tři měšťanů ze Sušice. Celkově na feudální rentě všichni dluhovali 460 zl. 25 kr., za měření 194 zl. a za budovy 158 zl. 51,5 kr. (dohromady 813 zl. 19,5 kr.). Gubernium nařídilo krajskému úřadu věc prošetřit. 3. dubna 1786 se komisař Franz Anton von Mohrenbach přímo z úst dlužníků dozvěděl, že v platbách jim bránily špatné žně a že budou splácet, jakmile to jen bude možné. Zatímco u rustikalistů doporučil počkat do žní, u dominikalistů Václava Baumanna, Josefa Hlaváčka, Franze Schreinerera a Martina Vaňka byl pro jasnou odsadu kvůli nemožnosti dluhy zajišťovat na nějaké konkrétní realitě. Gubernium 24. dubna toto stanovisko potvrdilo, čímž byl osud čtyř dominikalistů zpečetěn.⁶⁵⁰ Přesto k odsadě nedošlo: Martin Vaněk své dominikální hospodářství čp. 37 v Roku prodal až v roce 1787,⁶⁵¹ Václav Baumann čp. 127/II v Sušici roku 1789⁶⁵² a Josef Hlaváček domek čp. 139/II roku 1799⁶⁵³ (jen o Franzi Schreinerovi není nic známo).⁶⁵⁴ V konfrontaci se stavem jejich dluhů za rok 1790 lze konstatovat, že to bylo dobře, protože všichni své dluhy snížili.⁶⁵⁵

Do těchto poměrů zasáhl patent Josefa II. o provedení nového katastrálního měření, vydaný 20. dubna 1785.⁶⁵⁶ Vzhledem k celkové nákladnosti měření zkoušenými inženýry bylo rozhodnuto, že se využije čísel získaných raabizačním měřením, takže na sušickém panství nedosáhly měřické práce takové intenzity jako jinde a také poddaní jen zřídka vyslovovali s čísly ve fasích nesouhlas.⁶⁵⁷ Geodetické práce se omezily jen na takové pozemky, které moderní vyměření postrádaly (např. převážná část katastru Sušice). Berním a urbariálním patentem z 10. února 1789 se potom zjištěné výměry využily k stanovení nově stanovené feudální renty.⁶⁵⁸ Cirkulářem z 19. května 1789 se mimo dosah patentu prohlásili všichni dominikalisté, podruzi a ostatní poddaní, platící méně než 2 zl. kontribuce,⁶⁵⁹ takže se reforma týkala jen rustikalistů. Zásadní kvalitativní změna, kterou pocítili všichni dosud robotující poddaní a kterou sugestivně zaznamenal František Jan Vavák, v místním prostředí neproběhla, roboty zde byly odbourány přes 10 let. Podstatnější však byla kromě relucie farního desátku ta skutečnost, že patent významně upravil výši odváděné feudální renty. Z jednání na centrální úrovni vyplynulo, že sazba patentu pro ně bude platná pouze tehdy, bude-li předepisovat nižší povinnost než raabizace. A na sušickém panství se skutečně berním a urbariálním patentem feudální renta velmi podstatně snížila.⁶⁶⁰ Počínaje prvním

648 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, hlavní účet za rok 1784.

649 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, účetní příloha z 31. 1. 1785 („*Rendt-Geld und Gettreidt Schulden Ausweis bey der löbl. Gemeinde der königl. Stadt Schüttenhofen mit Ende Decembris 1784*“).

650 NA Praha, České gubernium-publicum, inv. č. 2223, karton č. 2050, sign. 108/7.

651 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 35–38.

652 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 67–68.

653 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 220–222.

654 Podle sušických matrik Franz Schreiner zemřel v 50 letech již 25. května 1782 a vdova Anna Marie se provdala 17. února 1784 za Mořice Messingera. Je možné, že hospodařil Schreinerův syn stejného jména anebo že vrchnost nezaregistrovala Messingera coby nového hospodáře. Teprve v roce 1788 vdova Anna Marie Messingerová (dříve Schreinerová) hospodářství čp. 1 v Roku prodala (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 46–48).

655 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „*Rent Geldt Schulden Ausweiss bey der löblichen Gemeinde der königl. Stadt Schüttenhofen mit Schluss den 28. Februar 1790*“.

656 Patent otištěn u J. KALOUSKA (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1781–1850*, s. 100–105, č. 600. V moderním českém překladu František KUTNAR, *Naše národní minulost v dokumentech. Chrestomatie k dějinám Československa. II. díl*, Praha 1962, s. 52–58. K josefskému katastru F. ROUBÍK, *Ke vzniku josefského katastru v Čechách v letech 1785–1789*.

657 Protokoly s vyjádřeními jednotlivých držitelů z jara 1789 in: NA Praha, Urbariální smlouvy, inv. č. 660, sign. XIII 71, karton č. 139.

658 Podrobněji nově J. KOLLMANN, *Abolice a relucie roboty (1789–1798)*, s. 13–21.

659 E. JANOŠEK, *Raabisace na panství karlštejnském (Příspěvek k srovnání raabisacích dávek a měření s dávkami a měřením josefského katastru.)*, s. 278.

660 Přesně opačně tomu bylo na panství karlštejnském, srov. E. JANOŠEK, *Raabisace na panství karlštejnském*

listopadem 1789 rustikalisté začali platit částku o třetinu nižší, než jaká byla předchozí (místo 2 215 zl. 54,5 kr. ročně jen 1 541 zl. 13,75 kr.). Markantní snížení u každého rustikalisty na městskou ekonomiku dolehlo. Než však vedení města adekvátně zareagovalo, byla Josefova reforma odvolána a vše se vrátilo ke „starým pořádkům“. I přes její epizodnost se však stojí nad Josefovou životní reformou pozastavit. Jestliže sušická raabizační prozatímní smlouva zdaňovala každou měřici zemědělské půdy 48 kr. a z této částky necelých 35 % (tzn. 16,75 kr.) vyhradila kontribuci, potom finalizační smlouva platební povinnost upravila v závislosti na úrodnosti půdy v jednotlivých vsích, přičemž v průměru na jedné měřici vážlo 9 kr. kontribuce a 15 kr. feudální renty, tzn. 24 kr. Na rozdíl od raabizace se berní a urbaniální patent zabýval určením hrubého výnosu polí (součinem cen obilí v místě s údaji o zrnování) a z něj stanovil podíl 70 %, který musí každému zbýt na vlastní obživu. Dalších 12 2/9 % připadlo na kontribuci a 17 7/9 % na feudální rentu. Hodnoty výnosu udávali nejčastěji sami poddaní, takže byl často dost podhodnocený⁶⁶¹ a stejně tak i z něj plynoucí platební povinnosti.

Pro porovnání zatížení rustikálu raabizací a berním a urbaniálním patentem si můžeme pomoci demonstrací na konkrétním případě. Sedlák Vojtěch Pánek z Velké Chmelné čp. 5 disponoval kromě jiných také dvěma poli o výměře 15 048 čtv. sáhů, klasifikovanými do všech čtyř bonitních tříd (1. třída 5 měřic, 2. třída 6 měřic 9 měřiček, 3. třída 4 měřice, 4. třída 12 měřic 15 měřiček). Protože Chmelná náležela do II. bonitní skupiny, příslušely jí třídy v intervalu 11–29 kr. a tedy celkové povinnosti 9 zl. 10 kr. na robotném a 5 zl. 34 kr. na kontribuci (dohromady **14 zl. 44 kr.**). Tatáž pole v josefském katastru nesla č. top. 263 a 273 v prostřední bonitní třídě s celkovým výnosem za tři léta 96 11/16.⁶⁶² Při místně stanovené ceně 1 zl. 5 kr. za měřici ozimního obilí (žita) to znamenalo hrubý výnos 104 zl. 45 kr. za tři roky a konečně 34 zl. 55 kr. za jeden rok. Po odečtení 70 % vychází na úhradu feudální renty a kontribuce **10 zl. 28 kr.** Obdobně můžeme postupovat i v abstraktní rovině – jestliže raabizace nejlepší pole na celém panství v Dobrušíně zatížila celkem 48 kr. na jednu měřici, patent z roku 1789 jen 44 kr.⁶⁶³ Stejně vycházejí odlišná čísla i u lokalit méně úrodných. Měřice nejhorších polí u Platoře byla při raabizaci zatížena celkem 13,5 kr., patentem jen 9 kr. K tomu budiž poznamenáno, že skutečné raabizační hodnoty byly ještě o něco vyšší, neboť rustikalisté platili navíc tzv. domovní robotné (1 zl. 30 kr. nebo 3 zl.). Vyplývá z toho jednoznačně, že berní a urbaniální patent rustikalistům proslým raabizační reformou významně snižoval platební zatížení a že netřeba pochybovat o tom, pro co se sušičtí rustikalisté rozhodli.⁶⁶⁴ Odchylujeme se tak od závěrů E. Janouška, jenž pod dojmem údajů pro karlštejské panství konstatoval mezi oběma reformami minimální rozdíly,⁶⁶⁵ a tvrzení východočeských věnných měst, která v roce 1790 raabizaci na svých statcích nahlížela výhodněji než robotní abolicí státních statků a Josefovou reformu.⁶⁶⁶

Limity raabizace se potom ještě výrazněji projeví při konfrontaci platebních povinností dominikalistů. Zde si jen vypomáháme „teoretickým experimentem“, protože víme, že se jich berní a urbaniální patent z roku 1789 netýkal. Nejlepší pole ze Špitálského dvora platila z měřice 1 zl. 24 kr. Srovnatelné hodnoty, tzn. nejlepší pole v sušické katastrální obci, měla stanovený tříletý hrubý

(Příspěvek k srovnání raabizačních dávek a měření s dávkami a měřením josefského katastru.), s. 279.

661 F. ROUBÍK, *Ke vzniku josefského katastru v Čechách v letech 1785–1789*, s. 156.

662 K problému přepočtu úhuru a dělení dvěma či třemi u hrubého výnosu podrobně F. ROUBÍK, *Ke vzniku josefského katastru*, s. 162–164.

663 Tříletý výnos z jednoho jitra na nejlepších polích v Dobrušíně josefský katastr označil hodnotou 20 5/24, tzn. 6,668 z jedné plošné měřice. Po vydělení třemi získáváme 2,222 ročního výnosu. Vynásobením místní cenou žita (1 zl. 5 kr.) získáváme roční hrubý výnos z jedné plošné měřice 2 zl. 24,5 kr., tzn. 44 kr. z měřice.

664 Museli tak učinit na základě dvorského dekretu z 26. června 1789. J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 16.

665 E. JANOUŠEK, *Raabizace na panství karlštejském (Příspěvek k srovnání raabizačních dávek a měření s dávkami a měřením josefského katastru.)*, s. 280.

666 „Bey dieser Reluution [Raabischer Robots Abolitions Sistem] ist es ganz offenbah, dass die Königratzer Unterthanen gegen andern Kameral- und Staatsgüter, ja in Verhältnis deren á 1. Novemb[ris] 1789 und nach dem Brutto Ertrag bemessenen urbarial Schuldigkeiten selbsten mit weit gröserer Mässigung und viel leidentlicher behandelt worden, dessen unféhlbahren Beweis machen diese Unterthanen selbsten, weilen sie wider dieses Reluitions Sistem bisher keine Praegravations Klage gefúhrt haben.“ Nedatovaný koncept měst Hradce Králové, Jaroměře, Trutnova a Dvora Králové nad Labem stavovskému výboru (mezi 15. 6. a 12. 7. 1790) in: SOKA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 185, karton č. 89. Za zprostředkování tohoto pramene děkuji Mgr. Františku Išovi z Trutnova.

výnos na jedno jitro 20 5/14, tzn. roční výnos na jednu měřici 2,239 a tedy při ceně 1 zl. 6,5 kr. za měřici ozimního žita hrubý výnos 2 zl. 29 kr. Na kontribuci a feudální rentu tak patent předepisoval 45 kr. Rozdíl mezi obojím je téměř sto procentní. Zjištěné skutečnosti ještě vyniknou při porovnání výše feudální renty za jednotlivé vsi a upravují naše představy o významu a dopadu raabizace na český venkov poněkud jiným směrem, než jak před lety doložil E. Janoušek. Současně nemusíme pochybovat, že analogická situace proběhla i na jiných městských panstvích. Např. v Klatovech požadovala městská rada na rustikalistech uhradit robotné za období 1. listopadu 1789 až 30. dubna 1791 v té výši, v jaké bylo placeno do konce října 1789. Že bylo vyšší, netřeba dodávat.⁶⁶⁷

Tab. č. 63: Porovnání feudální renty raabizační a renty dle berního a urbaniálního patentu Josefa II.

Lokalita	Raabizace (1783)		Berní a urbaniální patent (1789–1790)			
	Robotné (domovní a pozemkové)	Pozemkový úrok	Nová feudální renta	Stará feudální renta	Pozemkový úrok dominikalistů	Desátek
Divišov	-	138 zl. 33,5 kr.	-	-	138 zl. 33,5 kr.	-
Dolní Staňkov	-	9 zl. 1,75 kr.	-	-	9 zl. 1,75 kr.	-
Dobršíň	577 zl. 40,5 kr.	18 zl. 35,75 kr.	461 zl. 15 kr.	23 zl.	18 zl. 35,75 kr.	26 zl. 53,75 kr.
Dvorec	69 zl. 43,75 kr.	82 zl. 41,75 kr.	32 zl. 28,75 kr.	6 zl.	82 zl. 41,75 kr.	2 zl. 13,75 kr.
Hartmanice	-	87 zl. 9,25 kr.	-	-	87 zl. 9,25 kr.	-
Humpolec	128 zl. 11,25 kr.	17 zl. 44,5 kr.	75 zl. 43 kr.	4 zl. 30 kr.	17 zl. 44,5 kr.	-
Chmelná	348 zl. 28,25 kr.	195 zl. 24,5 kr.	197 zl. 54,5 kr.	9 zl. 35 kr.	195 zl. 24,5 kr.	15 zl. 6,75 kr.
Kadešice	522 zl. 46,75 kr.	-	349 zl. 39 kr.	13 zl. 40 kr.	-	18 zl. 36,5 kr.
Platoř	212 zl. 12,75 kr.	5 zl. 12 kr.	122 zl. 58,5 kr.	6 zl.	5 zl. 12 kr.	-
Podmokly	350 zl. 51,25 kr.	28 zl. 3,25 kr.	221 zl. 2,75 kr.	9 zl. 45,25 kr.	28 zl. 3,25 kr.	5 zl. 16,5 kr.
Rok	-	263 zl. 43,25 kr.	-	-	263 zl. 43,25 kr.	-
Sušice	-	449 zl. 22,75 kr.	-	-	449 zl. 22,75 kr.	-
Vrabcov	-	116 zl. 9,5 kr.	-	-	116 zl. 9,5 kr.	-
Záluží	6 zl.	37 zl. 44,5 kr.	3 zl. 12,25 kr.	4 zl. 30 kr.	37 zl. 44,5 kr.	-
Σ	2 215 zl. 54,5 kr.	1 449 zl. 26,25 kr.	1 464 zl. 13,75 kr.	77 zl. 0,25 kr.	1 449 zl. 26,25 kr.	68 zl. 7,25 kr.

Pramen: NA Praha, Urbaniální smlouvy, inv. č. 2015, sign. XIII 50; SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „Ausweis, wieviel bey der k. Stadt Schüttenhofen deren Rusticalisten die de dato 10ten Hornung 1789 neu stipulirte Urbarial, dann die alte Roboths-Reluitions-Schuldigkeit ganzjährig betrage“. **Vysvětlivky:** Novou feudální rentou se rozumí renta vypočtená dle josefského katastrálního měření v duchu berního a urbaniálního patentu (1789), starou feudální rentou povinnost, pro kterou se poddaní vědomě rozhodli při zavádění berní a urbaniální reformy.

Nová reforma vnesla do života venkovského obyvatelstva sušického panství významnou úlevu, jak již však bylo uvedeno, měla jepičí život. Za obecně známých konsekvencí byla josefská berní a urbaniální reforma odvolána a restauroval se systém platný před jejím zavedením. Fakticky tak poddaní platili feudální rentu v duchu patentu pouze čtyři měsíce⁶⁶⁸ a počínaje březnem 1790 se vrátili k původnímu rozvrhu raabizačnímu, který následně až do roku 1793 probíhal nerušeně v rámci daném finalizační smlouvou. Jaké byly jejich reakce na tyto změny, prameny bohužel neprozrazují a také v obecném kontextu o nich víme velmi málo.⁶⁶⁹ Jistým ulehčením poddaným bylo pouze to, že se stavy pro vojenský rok 1790 a 1791 obětovaly uhradit ze svého 1/12

667 J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 59.

668 Zvlášť výmluvně o tom vypovídá hlavní účet za rok 1790, jenž ve vrchnostenských příjmech eviduje za čtyři měsíce částku 513 zl. 44,5 kr. podle berního a urbaniálního patentu a za zbývajících osm měsíců 1477 zl. 16,25 kr. podle starého raabizačního rozvrhu (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV).

669 Za nedostatečně pramenné zachycené toto období považuje J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 24–29.

poddanského ordinaria.⁶⁷⁰

S končícím 10. rokem nastala otázka možné úpravy pravidel tak, jak předepisovala finalizační smlouva v bodě 11. Podle všeho na toto téma neproběhly žádné zásadnější diskuse a do II. decenia se vkročilo bez výraznějšího úsilí o změnu. Již 13. prosince 1794 však na magistrát dorazila supluka rychtářů ze všech rustikálních vesnic, aby jim byla prodloužena desetiletá lhůta snížené feudální renty o 3 kr. na měřici, kterou obdrželi podle jejich slov v roce 1784 (sic!) laskavostí vrchnosti v reakci na to, že původní výše byla nadhodnocená.⁶⁷¹ Jakým způsobem se situace vyřešila, prameny nenaznačují. Do konce listopadu 1796 však rustikalistům narostl nedoplatek na robotném na 1 607 zl. 14,5 kr. (v roce 1790 dlužili jen 411 zl. 23,5 kr.). Dluh měli prakticky všichni hospodáři ze všech vesnic.⁶⁷² Jeho následný vývoj z účtů nevyplývá, protože účetní přílohy obsahují rozpis, jaká byla platební povinnost, nikoliv kolik se fakticky vybralo peněz.

S rostoucí inflací během prvních let 19. století se stále více ukazovalo, že udržení feudální renty výlučně v penězích nebude po 20 letech nadále únosné.⁶⁷³ Hospodář (*Anwalt*) Václav Janda, jenž byl současně placeným magistrátním radou, si souhlasně s dalšími členy magistrátu uvědomil, že jedinou perspektivou zisku bude aplikování bodu č. 11 finalizační (systemální) smlouvy, který umožňoval vrchnosti (ovšem s nutným souhlasem poddaných) měnit podobu feudální renty z čistě peněžní na kombinaci peněz a sutého obilí anebo naopak. Konkrétní důvody vyplývaly z obecné hospodářské situace v habsburské monarchii a nepřímou zaznívají při zdůvodnění rozprodeje obecních pastvin pod kaplí Anděla Strážce a u Červeného dvora v roce 1805: že během rostoucí drahoty potřebné příplatky kancelářskému personálu a nákladů za likvidaci škod po požáru městské věže musí obec z něčeho uhradit a že uvedené pozemky nadto ani v nejmenším nejsou rentabilně využívané. Jinými slovy, městu se nedostávalo prostředků na běžný provoz panství vinou znehodnocování peněz, jež živilo nedůvěru v papírové peníze.⁶⁷⁴ Vidina sutého obilí lákala o to více, že v roce 1804 nastal raketový vzestup jeho cen. Vrchnost si nicméně uvědomovala, že by změna měla pro emfiteuty likvidační následky (měl signály především od dominikalistů) a pokusila se hledat alternativu.⁶⁷⁵ 17. listopadu 1804 do Sušice sezvala rychtáře ze všech vesnic a za přítomnosti magistrátu a tří měšťanských reprezentantů se představilo alternativní řešení: namísto skládání obilí budou jak rustikalisté, tak dominikalisté platit peněžní rentu zvýšenou o 50 %. Magistrátní radové poddaným přečetli finalizační kontrakt z roku 1783 a představili i výši splátek. Následně doplnili, že ti, kteří na návrh nepřistoupí, budou muset podle finalizační smlouvy skládat obilí a peníze na polovici. Pod tíhou všech argumentů poddaní souhlasili a na návrh dobrovolně přistoupili. Zpěchovali se však podpisu protokolu o celém rokování a požádali o čas na rozmyšlenou v délce 24 hodin. Po jejím uplynutí se druhého dne Chmelenští, Podmokolští a Kadešičtí nechali slyšet, že by raději setrvali na variantě s odvodem naturálního obilí. Stejně se vyjádřili i Platoští. Tamní sedlák Mathias Niebauer před všemi poddanými prohlásil, že jim již před 20 lety sdělil krajský úřad, že by byli oslové, aby se nechali napálit a podepsali finalizační smlouvu. Po krátké vzájemné poradě mezi sebou poddaní nicméně nabídli, že jsou ochotni návrh magistrátu akceptovat pod podmínkou, že se jim při poklesu ceny strychu žita pod 7 zl., úměrně sníží i jejich příplatek. S tím podepsali protokol sedláci z Podmokel, Kadešic, Chmelné a Platoře. 20. listopadu se k nim ještě připojili Dobršínští a Humpolečtí.⁶⁷⁶ Dohodu následně ratifikoval i královský podkomoří, vida v ní pro městský důchod vítané přilepšení.

670 J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 30.

671 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

672 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., „*Ausweis über die mit Ende November des Jahr 1796 annoch im Rückstand verbleibeden Robothreluition*“.

673 V roce 1803 se pokusila dosavadní peněžní renta proměnit v naturální také vrchnostenská správa raabizovaného panství Hořice v Podkrkonoší (blíže k tomu Bedřich MENDL, *Z novějších dějin agrárních (1789–1848)*, Agrární archiv 6, 1919, s. 146–147), roce 1802 magistrát města České Budějovice (J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 50–51).

674 František KUTNAR, *Přehled dějin Československa v epoše feudalismu IV. Doba národního obrození 1740–1848*, Praha 1963, s. 181.

675 „*In Anbetracht der nun bestehenden schwören Zeiten und in Berücksichtigung des Umstandes, dass die Unterthanen und Dominikalisten bei dem vorjährigen Missjahre unmöglich mit Körnerzahlung aufzukommen vermögen und viele von ihnen ihre Würtschafien um eien hohen Preis erkaufen.*“ Koncept listu podkomořímu z 1. února 1805 (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.).

676 Protokol z 20. listopadu 1804, viz NA Praha, Zemský podkomoříský úřad, karton č. 103.

Bezprostředně po podpisu dohody se ale začaly množit mezi venkovany pochyby a nespokojenost, posílená jednak zjištěním, že úprava proběhla jen na sušickém panství, nikoliv jinde, jak jim mělo být tvrzeno, jednak tím, že ve svých „gewährbriefech“ neměli nic o měnitelnosti raabizační feudální renty. Pochybnosti vygradovaly v polovině prosince, kdy si někteří dominikalisté postěžovali na krajský úřad do Písku. Vlastní suplika se nedochovala a neznáme ani její autory, kteří se v ní pravděpodobně podepsali (dne 13. ledna 1821 sušický hospodářský úřad tlumočil rychtářům Dobršína, Chmelné, Kadešic a Podmokel, že krajský úřad bude napříště přijímat jen ty poddanské stížnosti, které budou podepsány s uvedením bydliště petentů).⁶⁷⁷ Nelze ani přesněji rekonstruovat její text. Jisté náznaky vyplývají z konceptu zprávy magistrátu z 25. května 1805, kterou si na něm vyžádal krajský úřad. Dominikalisté patrně hořekovali na zvýšení feudální renty, protože magistrát reagoval vysvětlením nemožnosti převést polovinu rentu při panující drahotě na obilí a ospravedlňoval svůj postup navýšením plateb o 50 %. Pozastavil se rovněž nad pisatelem a stylizátorem stížnosti. Podle sdělení dominikalistů jím byl blíže neurčený člověk z Klatov, jenž si od nich vzal 1 zl. a jehož sušický magistrátní rada Růžička ztotožňoval s tamním advokátem Slavíkem, kterému byla pozastavena advokátní praxe.⁶⁷⁸ Krajský hejtmán neviděl důvod ze supliky dělat velkou aféru a po dodání relace sušickému magistrátu stěžovatele odmrštil. 29. května 1805 uložil magistrátu, aby všechny nespokojence z řad dominikalistů vyzval k přestoupení na dohodu z listopadu 1804 a pokud by i potom odmítli, upravit jejich povinnosti podle bodu 11 finalizační smlouvy. Poté, co se toto stanovisko 3. června dominikalistům publikovalo (publikaci ovšem odmítli stvrdit svými podpisy), začala většina z nich přislíbené nové částky odvádět. Někteří (a to ti movitější) však nadále odporovali a rozhodli se stěžovat si u vyšších instancí. Dne 8. června 1805 adresovalo 17 dominikalistů z Roku, Vrabcova, Divišova a Červených Dvorců královskému podkomořímu supliku, v níž vyložili své stanovisko.⁶⁷⁹ Nejprve vysvětlili svou finanční nemohoucnost v důsledku vysokých kupních cen zakoupených emfyteutických hospodářství a drahoty obilí, poté pokračovali argumentem, že v jejich tištěných „gewährbriefech“ byla přímo zakotvena neměnnost výše pozemkového úroku (§ 2), aniž by znali ustanovení finalizační smlouvy a její paragraf o možných změnách feudální renty, takže nelze tvrdit, že by dobrovolně přistoupili na zvýšení úroku. Dále si postěžovali na placení laudemia, absenci náhradového systému v případě živelných pohrom a nemožnost získat na panství stavební dřevo. Supliku uzavřeli prosbou o snížení pozemkového úroku na hodnotu z roku 1783. Podkomořský úřad 17. června požádal sušický magistrát o připomínkování stížnosti. Podívoval se při tom nad tím, že emfyteutům vydané tištěné „gewährbriefy“, stvrzující jejich držbu, obsahují pouze 12 bodů a neshodují se s finalizační smlouvou o 20 paragrafech.⁶⁸⁰ Mezitím na podkomořský úřad dorazila další stížnost ze sušického panství. 21. června 1805 suplikoval Václav Florian, vlastník domů čp. 128/II a čp. 144/II v Sušici, které zakoupil za 4 338 zl. v roce 1802 a výrazně se kvůli tomu zadlužil, že v prosinci 1804 magistrát navýšil pozemkový úrok (jemu konkrétně z 77 zl. 54 kr. na 83 zl.) navzdory tomu, že ho při zakupování představitelé magistrátu ujišťovali, že výše vypočteného úroku je neměnná. Neplánované navýšení se mu zdůvodňovalo tím, že se tak děje ve všech městech. Domkáři však dotazem v okolních městech nic podobného nezjistili. Jestliže se tedy na základě stížnosti z 8. června zdálo, že absencí novousedlíků z bývalého Špitálského dvora není postup dominikalistů jednotný, byl tento argument po Florianově vystoupení již bezpředmětný.

Reakce sušického magistrátu z 10. a 16. července 1805 byla velmi obšírná a v zásadě celá se nesla v duchu filozofie, že finanční zisk z raabizace pěkných poplužních dvorů byl neadekvátní a že se proto musí pro blaho obecního důchodu využít vše, co dovoluje finalizační smlouva.⁶⁸¹ Nejprve magistrát negoval stížnosti na vysoké kupní ceny emfyteutizovaných nemovitostí, protože všichni dominikalisté jich v roce 1783 nabyli bezplatně a z těchto původních dosud stále většina aktivně hospodaří. Florianův případ prohlásil za jediný příklad zakupu za vysokou částku a obvinil ho z lehkovážnosti, když zakupoval nemovitosti, které nemohl finančně zvládnout. Současně doplnil, že

677 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

678 Koncept relace magistrátu na krajský úřad z 25. května 1805 in: SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

679 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103.

680 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103.

681 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103, koncept v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

Florianovův povzdych, že obtížně prodá hospodářství, jehož feudální renta je pohyblivá, je bezpředmětný, neboť se u magistrátu již přihlásil kupec s nabídkou 9 000 zl. za všechny Florianovy nemovitosti. Hlavní část dobrozdání se zaměřovala na obhajobu dosavadních kroků magistrátu a platnost finalizační smlouvy. Dominikalisty zmíněné „gewährbriefy“, které obsahovaly její vybraná ustanovení, nepovažoval magistrát za argument pro její zneplatnění, již proto, že se na ni v § 4 samy odvolávaly. Úpravu feudální renty navýšením pozemkového úroku prohlásil za opatření, které mělo jít dominikalistům vstříc, neboť při současných prudce rostoucích cenách obilí jim i tak zůstane značný kapitál. V kontextu nerealizovaných podpor poddaných stížených živelnou pohromou magistrát dodal, že ani vrchnost od poddaných v takovém případě nemá na finanční výpomoc nárok (s odvoláním na požár radniční věže z roku 1802).

Ve stejné době nelenili ani poddaní. Aby dodali své věci razanci, sepsali 8. července 1805 novou supliku podkomořímu.⁶⁸² Iniciátory ovšem tentokrát nebyli dominikalisté, nýbrž rychtáři a přísežní z Dobruška, Humpolce, Chmelné, Kadešic, Platoře a Podmokel. Obsahově se kryje se stížnostmi formulovanými dominikalisty. Svůj souhlas s navýšením pozemkového úroku vysvětlovali rustikalisté jako volbu menšího zla pod vlivem přemlouvání a trestů. Doplňovali přitom, že jim bylo vykládáno nikoli jako interní záležitost sušického panství, nýbrž jako součást celozemských opatření vydaných samotným císařem. Jako závazný považovali „gewährbrief“ včetně jeho tvrzení o nezměnitelnosti feudální renty. O systemální smlouvě měli jen mlhavou představu a teprve 31. května 1805 získali její opis a seznámili se s obsahem. To muselo podstatně zchladit jejich rétoriku, protože ve stížnosti otevřeně prohlásili, že se nechťejí o právo vrchnosti měnit výši renty dále přít. Přišli však s novým a rozhodně pádnějším argumentem: ke zvýšení pozemkového úroku došlo v čase všeobecné nouze a především mimo finalizační smlouvou stanovené lhůty, tzn. mimo přelom dvou decenií.

Magistrát neměl již tak výrazný manévrovací prostor. 14. srpna psal podkomořímu, že úpravu výše pozemkového úroku chápal především jako dobrodiní pro poddané a že svůj vlastní prospěch měl na mysli až na posledním místě.⁶⁸³ Tvrzení o lživém výkladu zvýšení feudální renty jako celozemském opatření prohlásil za mdlou vytáčku a nepřipouštěl ani údajnou neznalost finalizační smlouvy (důkazem, že se do ní podepsal Andreas Paukner, figurující v probíhající polemice) a všeobecnou nouzi (léta 1804 a 1805 přinesly údajně dobrou úrodu). Nejvíce pozornosti věnoval termínu změny v souvislosti s přechodem ze II. do III. decenia. Nutno říci, že situaci jednoznačně nevysvětlil. Tvrdil, že pokud by se přešlo do nového decenia bez povšimnutí, muselo by to znamenat automatické zavedení plateb feudální renty z poloviny v obilí přesně tak, jak předepisuje finalizační smlouva. Současně doplnil, že posunutí změny až do roku 1804 naopak zamýšlel jako další dobrodiní pro poddané. Lze v tom spatřovat nepochybný ústup do defenzivy, patrný o to více v závěrečném návrhu snížit příplatek k feudální rentě z 50 % na 33 % (tzn. z původních 30 kr. na jednom zlatém na 20 kr.), ovšem s tím, že se upustí od podmínky, že při poklesu cen obilí pod 7 zl. dojde ke snížení příplatku.

Královský podkomoří vyšel magistrátu plně vstříc. 2. září 1805 sice potvrdil neměnitelnost systemální smlouvy v průběhu jednotlivých decenií, avšak uznal oprávněnost změny z 20. listopadu 1804, jestliže na ni poddaní přistoupili dobrovolně. Současně s tím se nebránil návrhu slevy v přírážce feudální renty na 33 % přesně podle návrhu magistrátu. Zdálo se tak, že věc je pro petenty uzavřená. Ti však vyhodnotili, že jestliže u podkomořího neuspějí, mohli by uspět výše. Dominikalisté Andreas Schafhauser a Josef Wudy jménem ostatních adresovali tedy novou supliku českému guberniu. Její přesné znění ani přesnou dataci opět neznáme. Nepochybně to bylo v únoru 1806 a jejím jádrem byla prosba o uspořádání nestranné krajské komise k přešetření sporné přírážky k feudální rentě.⁶⁸⁴ Dne 14. března 1806 na ni vydával stanovisko magistrát krajskému úřadu, a obsahově se podle samotných slov magistrátního rady Růžičky nelišila od obou předešlých.⁶⁸⁵ Zdůrazňoval, že poddaní se v listopadu 1804 rozhodli pro zvýšení peněžní formy feudální renty dobrovolně dle svobodného výběru, že ke změně nedošlo mimo rok po uplynutí II. decenia, nýbrž naopak několik měsíců poté, že gewährbriefy nemají žádnou určující platnost oproti systemální

682 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103.

683 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103.

684 Vyplyvá to z regestu v NA Praha, České gubernium-publicum, inv. č. 2477, karton č. 5289, sign. 80/18.

685 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., koncept relace sušického magistrátu prácheňskému krajskému úřadu.

smlouvě a že hmotná situace není díky rostoucím cenám obilí pro poddané tak tíživá, jak oni líčí. 30. dubna 1806 krajský úřad tlumočil sušickému magistrátu předběžné stanovisko gubernia, které v celé kauze mělo mít závěrečné slovo.⁶⁸⁶ Jako hlavní zdůvodnění použil literu 11. odstavce systemální smlouvy, která nařizovala v případě neshody mezi vrchností a poddanými zachovat původní navrhovanou podobu, tedy polovinu renty v penězích a polovinu v obilí. Proto nařizovala, aby ti petenti, kteří odmítají magistrátem navrženou úpravu, napříště odváděli polovinu renty v obilí. Jak dále uváděl krajský komisař von Libin, byli stěžovatelé svoláni na sušickou radnici, aby se jim ještě jednou vyložily nesporné výhody spojené s návrhem magistrátu z roku 1804 oproti odvodům obilí. Ani to však nedokázalo zvrátit jejich názor a bylo tedy jasné, že se s nimi bude postupovat výlučně podle bodu č. 11 systemální smlouvy.

Evidentní nejistota v přístupu poddaných k problému se projevila znovu v polovině února 1806, kdy si magistrát došlápl na rocké dominikalisty, kteří přes opakované urgencye neodváděli pozemkový úrok. Aby zjistil, zda tato skutečnost souvisí s jejich nemajetností anebo je jen výplodem vzpurnosti, předvolal je 14. února na sušickou radnici k výslechu.⁶⁸⁷ Všichni svorně prohlásili (odmítli to však stvrdit podpisy), že neplatí a nehodlají platit příplatek k peněžní rentě a chtějí zachovávat systemální smlouvu, tzn. i platit rentu v obilí. Vrchnost se tomu podivila při vzpomínce na odpor, který u venkovanů taková eventualita vyvolávala v listopadu 1804. Přitom někteří Ročtí tvrdili, že obilí nemají a musejí si vystačit s ovsem a bramborami. Podle všeho se tu tak poddaní chytili do pastí – jejich ideálem nepochybně bylo restaurování situace před listopadem 1804, o které se domnívali, že vyplývá ze systemální smlouvy. Že poddaní v tomto okamžiku náležitě nevyhodnotili situaci, můžeme dokázat také teoretickým výpočtem – porovnáním výše renty podle návrhu magistrátu z listopadu 1804 s výší renty odváděné z poloviny v obilí. Poslouží k tomu opět dobršínský sedlák z čp. 1 Pavel Hrabý. V případě magistrátní varianty mu vznikala povinnost odvádět 1,5 násobek robotného odváděného podle ustanovení v roce 1783, tzn. namísto 49 zl. 17,5 kr. nově (a stabilně) 73 zl. 56,25 kr. ročně. Naproti tomu při respektování systemální smlouvy odvedl polovinu renty v penězích (24 zl. 38,75 kr.) a druhou polovinu v obilí – podle cen v roce 1783 celkem 8 měřic 3,5 měřičky žita a 16 měřic 7 měřiček ovsa. Takové množství obilí se v listopadu 1804 prodávalo za 84 zl. 31 kr., v dubnu 1806 za 145 zl. 53 kr.,⁶⁸⁸ takže ve výsledku Hrabý musel vrchnosti v listopadu 1804 odvést hodnotu 109 zl. 9,75 kr. a v dubnu 1806 dokonce 170 zl. 31,25 kr.! Perspektiva (nám známá, tehdy však pochopitelně nikoli) přitom byla chmurná: hodnota peněz se snižovala, zatímco ceny obilí při zachovávání jakosti stále rostly.

Kladný postoj podkomořího k navýšení feudální renty alespoň o 33 % vedla magistrát k repartici této povinnosti na poddané. Za celý kalendářní rok 1805 předpokládal zisk 796 zl. 40 kr. na pozemkovém úroku a 750 zl. 9 kr. na robotném.⁶⁸⁹ Ovšem teprve 24. května 1806 na třetinové navýšení reagoval kladným ohlasem u podkomořího.⁶⁹⁰ Ve víru dalších událostí realizace tohoto záměru nadobro zapadla, protože předmětem sporu se stalo samotné navýšení feudální renty a jeho oprávněnost. V lednu 1806 na zvýšení emfyteutické renty podal stížnost vlastníků částí parcelovaných rybníků Jan Hostek. Samotní poddaní v reakci na sdělení krajského úřadu z 30. dubna 1806 někdy v průběhu června podali rekurs.⁶⁹¹ Gubernium na něj reagovalo nápadem uspořádat smířčí jednání mezi spornými stranami za asistence krajského úřadu. Konalo se 21. října 1806.⁶⁹² Poddaní svorně tvrdili, že k podepsání protokolu z října 1804 byli vrchností donuceni, že jim vyhrožovala odebráním dobytka a odsadou a že tvrdila, že zvýšení peněžní formy renty je běžným postupem v celých Čechách. Když prý devět emfyteutů z Roku odmítlo podepsat, byli vsazeni do arestu. Magistrát pochopitelně jakékoli prvky násilí či nátlaku dementoval

686 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103.

687 Protokol z jednání in: SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 481.

688 Při těchto cenách: listopad 1804 – žito: měřice za 6 zl. 45 kr., oves: měřice 1 zl. 46 kr.; duben 1806 – žito: měřice 11 zl. 45 kr., oves: měřice 3 zl. (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.18).

689 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „Ausweis, wieviel nachstehende Individuen nach dem neuerlich beschlossenen Kontrakte statt des zu entrichtenden Getrait-Zinses an Robot-Reluitions Zuschlag für das Jahr 1805 in die Gemeindrenten zu entrichten haben“; „Ausweis, wieviel nachstehende Individuen nach dem neuerlich beschlossenen Kontrakte statt des zu entrichtenden Getrait-Zinses an Erbgrund Zinses Zuschlag für das Jahr 1805 in die Gemeindrenten zu entrichten haben“.

690 Koncept zprávy in: SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

691 Srov. regist v NA Praha, České gubernium-publicum, inv. č. 2477, karton č. 5289, sign. 80/18.

692 Protokol z jednání in: SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 481.

s vysvětlením, že arestu sice použil, ale proti těm venkovánům, kteří se na smlouvenou hodinu jednání nedostavili. Krajský úřad za dané situace nenacházel řešení – poddaní prý doufají, že odvrátí jak zvýšení peněžní renty, tak zavedení dávek v obilí a že zůstanou při původních částkách před rokem 1804. Magistrát zase ve zvýšení renty spatřuje řešení zvýšených odvodů na kontribuci (jestliže v roce 1783 platil 757 zl., bylo to v roce 1805 již 1 301 zl.). Mimo pozornost však zůstal fakt, že tentýž problém, tzn. zvyšování kontribuce, ještě palčivěji pociťovali poddaní.

V říjnu 1806 reagoval magistrát na červnový poddanský rekurs svým vyjádřením přímo císaři. Hned v úvodu kriticky zhodnotil raabizaci: prohlásil ji za smutný úděl, jenž zapříčinil, že městská obec ztratila pěkné poplužní dvory a robotu prodala za směšné částky. Dvorové hospodaření nahradil nízký emfyteutický plat, který nekompensoval předchozí výnosy. Potřebu vyšších příjmů zdůvodňoval vzrůstající magistrátní agendou i požárem radnice.⁶⁹³ Nedlouho poté se na gubernium dostaly výsledky sušického jednání z 21. října. Pod jejich dojemem rozhodlo požádat o dobrozdání komorní prokuraturu, která však neměla k posouzení problému dostatek informací.⁶⁹⁴

Přes úlevu ve výši příplatku k feudální rentě na 33 %, kalkulovanou magistrátem počínaje rokem 1805, poddaní odmítali platit. K poslednímu prosinci 1807 činil jejich dluh 7 704 zl. 4 kr.⁶⁹⁵ K dalšímu nárůstu již nedošlo, protože 28. července 1808 rozhodlo gubernium ve věci poddanského rekursu tak, že platnost systemální smlouvy je nezpochybnitelná a s ním i počátek nového decenia v roce 1803. Dodatečnou smlouvu o navýšení feudální renty na 1,5 násobek, kterou podpisem nestvrdili ani všichni poddaní, prohlásilo navzdory jejímu schválení podkomořím za neplatnou a přikázalo magistrátu provést modifikaci feudální renty až při dosažení nového decenia.⁶⁹⁶ Magistrát s tím samozřejmě nebyl vůbec spokojen a obratem podal rekurs, začínaje se ohlížet po vhodném právním zástupci, jenž by byl vybaven patřičnou výzbrojí pro případnou právní při.⁶⁹⁷ Jistou inspiraci patrně viděl ve sporu, který proti svým emfyteutům z Milžan právě v roce 1808 vítězně završili Kadaňští. K odvolání proti guberniálnímu rozhodnutí z července 1808 se vyjádřil dvorský dekret z 11. května 1810. Ve věci zneplatnění smlouvy z listopadu 1804 neustoupil, podpořil a doporučil však oběma stranám řešit vzájemný spor pořadem práva. Při veřejném vyhlášení obsahu dekretu v Sušici 24. října se ukazovalo, že většina venkovánů byla přesvědčena o výhodnosti zvýšení peněžní renty o 50 % a jen několik nespokojenců chtělo setrvat při polovině renty v obilí.⁶⁹⁸ Trend oslabování v řadách poddaných byl konečně patrný již v roce 1806. Efekt hrálo i to, že mezi dominikalisty figuroval kupř. zkoušený magistrátní rada August Růžička, který neviděl důvod zneplatňovat dohodu z listopadu 1804 u těch, kteří s ní tehdy souhlasili a navrhoval ji nechat v platnosti do konce III. decenia s doplňkem, že otevření právního sporu bude znamenat pouze další výdaje pro churavý obecní důchod. S Růžičkou souhlasili další dominikalisté ze Sušice, mezi venkovany však logicky nerezonoval. Všechny rustikální vsi si přály konfrontaci a otevření procesu.

Dne 24. ledna 1810 uložilo gubernium krajskému úřadu na základě dvorského dekretu z 11. května 1809 znovu zprostředkovat mezi spornými stranami smírnou dohodu.⁶⁹⁹ Komisaři krajského úřadu za tímto účelem vyrazili do Sušice 2. července 1810.⁷⁰⁰ Hned úvodem sdělili rustikalisté, že si přejí cele setrvat při systemální smlouvě, a to minimálně do doby nového decenia. Podepsat však toto prohlášení odmítli a jeden z nich, humpolecký rychtář Johann Prinz, se choval tak vzpurně a provokativně, až byl na tři dny vsazen do arestu. Podobně se zpěchovali též dominikalisté. Zástupci magistrátu si stěžovali na zvyšování kontribuce, placenou z emfyteutizovaných pozemků. Jestliže v době podpisu systemální smlouvy činila 757 zl. 0,75 kr., postupně od roku 1804 narůstala, až v roce 1809 dosáhla 2 708 zl. 10,75 kr. Neustálé zvyšování nákladů viděl jako předpoklad pro

693 „*Der Stadt Schüttenhofen ward mit mehreren Städten das traurige Los zu Theil, bey Einführung des rabischen Systems alle schöne Mayereyen zu verlieren und selbst die Roboth in einem Spottpreis reluir zu sehen.*“ SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., koncept zprávy císaři.

694 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 481, list fiskálního úřadu krajskému úřadu z 19. června 1807.

695 SOKA Klatovy, AMS, registratura před rokem 1829, sign. IV, „*Ausweis deren Robotreluitions- und Erbgrundzinsresten bis Ende Decembr. 1807*“.

696 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, opis rozhodnutí gubernia z 28. července 1808.

697 Již 10. prosince 1808 se dotazoval podkomořím, zda si může zjednat právního zástupce a platit ho z obecního důchodu (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103).

698 SOKA Klatovy, AMS, registatura do roku 1829, sign. II.3.3.

699 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 481.

700 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 481, protokol z téhož dne.

zachovávání nesmiřitelného stanoviska. Závěr z jednání tak krajský úřad učinil nelichotivý:⁷⁰¹ ani jedna ze stran nemá na smírném řešení zájem. S vědomím, že se vše točí kolem výkladu systemální smlouvy, doporučil jako jediné řešení soudní proces.⁷⁰² Gubernium takový postup schválilo 7. září 1810.⁷⁰³ Došlo tak k pozoruhodné shodě celého státního byrokratického aparátu, na který již magistrát reagoval zcela konkrétně. 29. září 1810 opětovně žádal podkomořího o svolení najmout si právního zástupce za peníze z obecního důchodu. Královský podkomoří však trval na tom, že by bylo vhodnější věc řešit nesporně, jistě i proto, že vymáhání nedoplatků od poddaných soudní cestou bylo zapovězeno.⁷⁰⁴ Vzniklá situace pochopitelně znamenala vítěství poddaných, protože se rýsovala perspektiva, že budou moci na feudální rentě podle předpisu roku 1783 vydržet až do konce III. decenia. Apelovali tudíž v tomto směru na magistrát. Ten však tvrdil svou a požadoval placení poloviny renty v obilí. Jistě věděl proč. Postupující inflace, jež působila vzestupně na ceny zemědělských plodin a potravin obecně, v prvních měsících roku 1811 vyvrcholila pověstným státním bankrotem a vydáním finančního patentu z 20. února 1811, jenž snížil hodnotu bankocedulí na jednu pětinu. František Jan Vavák k tomu napsal: „*ta překrutná a všechny lidi ochuzující a zabíjející rána zmenšení ceny těch bankocedulí a zveřejnění pětikrát tolik všech platů, takže kdo má své povinnosti 100 zl., musil dáti 500 zl., a kdo měl 500 zl. na hotovosti, zase z nich musil 400 zl. ztratiti a zůstalo mu jenom 100 zl.*“⁷⁰⁵ Zmíněné pětinasobné zvýšení vyplynulo z toho, že vrchnosti začaly feudální rentu vyžadovat ne v bankocetlích, nýbrž v šajnech.⁷⁰⁶ Nešlo přitom o výsledek jejich libovůle, ale situaci nastavenou samotným finančním patentem.⁷⁰⁷

Na jaře 1812 byl zveřejněn velmi podstatný normativ, jenž předurčil další směřování sporu mezi sušickou vrchností a jejími poddanými. Dvorskou rezolucí ze 17. dubna 1812 se stanovilo, že se s ohledem na ekonomickou nestabilitu a překážku novému daňovému systému nemůže dovolit zachovat „*diese Ablösung der untertänigen Urbarialgiebigkeiten und Zinsschuldigkeiten auf immerwährende Zeiten*“ a rozhodla tedy, aby se se zpětnou účinností od 1. listopadu 1811 feudální renta splácela z poloviny v obilí.⁷⁰⁸ Pod vlivem tohoto impulsu magistrát okamžitě začal jednat. 3. září 1812 s jejím obsahem seznámil poddané a hned sestavil kalendář s přehledem dnů, kdy budou obilí skládat. Nedělo se však vůbec nic, respektive nic, co by signalizovalo vstřícný či smířlivý přístup venkovanů. Místo toho se jak rustikalisté vedení rychtáři, tak dominikalisté dohodli na společném podání rekursu.

Zatím magistrát 16. listopadu opětovně publikoval rezoluci. Venkované se vyjádřili, že jsou ochotni pouze k formě renty, která se odváděla v I. deceniu, a odepřeli podepsat protokol, který se o jednání zhotovil.⁷⁰⁹ Magistrát psal 18. listopadu do Písku, aby se z krajského úřadu dostavili do Sušice dva zástupci a učinil se ještě jeden pokus o domluvu v jejich přítomnosti. Současně požádal o vojenskou exekuci dvěma vojáky pro neplatiče (s taxou 6 krejcarů denně). Ještě před jejich příchodem se ještě potřetí sám pokusil předvolat rustikalisty a dominikalisty. Oznámil jim, že pro výpočet feudální renty do konce roku 1812 se stanoví ceny obilí z října 1812 (3 zl. 42 kr. za měřici žita a 1 zl. 8 kr. za měřici ovsa), byť si to oni nezaslouží.⁷¹⁰ Výsledek byl nulový a krajský úřad svolil v duchu plnění dvorské rezoluce, avšak navzdory patentu z 17. září 1789,⁷¹¹ k výkonu vojenských exekucí.

701 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 481, koncept zprávy guberniu z 10. srpna 1810.

702 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, koncept zprávy sušickému magistrátu z 22. září 1810.

703 NA Praha, Zemský podkomořího úřad, karton č. 103, list krajského úřadu magistrátu z 22. září 1810.

704 J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1780–1850*, č. 975, s. 471.

705 Martin KUČERA (ed.), *Paměti Františka Jana Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816. Kniha VI–VII (1810–1816)*, Praha 2009, s. 120–121.

706 K patentu blíže J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1780–1850*, č. 991, s. 480–484. Srov. B. MENDEL, *Z novějších dějin agrárních (1789–1848)*, s. 155; V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 44.

707 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 51, 55.

708 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.1.2; V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 43–44; J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 52.

709 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, protokol z 16. listopadu 1812.

710 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., koncept listu sušického magistrátu podkomořího úřadu z prosince 1812. Ceny obilí za uvedený měsíc považoval magistrát za podhodnocené a za vstřícné gesto považoval i to, že požadoval jen žito a oves a ne pšenici s ječmenem, které poddaní prakticky nepěstovali.

711 Uvedený patent připouštěl exekuci pouze pro vymáhání daní pro stát. K tomu J. KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, s. 17.

S avizovanou denní taxou ji trpěli dominikalisté v Roku a rustikalisté v Platoři a Humpolci, podle vyhlášky vrchnosti tak dlouho, dokud neodvedou povinované obilí za celý rok 1812.⁷¹² Efekt však byl mizivý a již po necelém týdnu si magistrát krajským úředníkům stěžoval, že poddaní obilní dávky stále odmítají a předložili mu žádost na placení feudální renty v penězích, sepsanou advokátem Franzem Bullerem z Písku.⁷¹³ Ještě tristněji dopadla exekuce v Kadešicích. Když exekující vojáci dorazili do vsi, vypověděl je rychtář Martin Martan prohlášením, že sice mohou zůstat bez omezení, ale sousedé jim nebudou platit exekuční poplatek ani cokoliv jiného nad rámec dosavadních povinností. Magistrát si obratem předvolal Martana i kadešické přísežné, ale přišel jen rychtář a vesnické konšely omluvil. Nadále se odmítal podrobit rezoluci ze 17. dubna 1812 se zdůvodněním, že sotva zvládá platit již původní výši robotného. Variantu v obilí ponechal stranou, že až do 17. listopadu 1813 (faktického počátku nového decenia) je na ni čas. Vrchnosti vadil především sveřepý přístup rychtáře jakožto jejího zástupce a žádala od krajského úřadu svolení k exemplárnímu potrestání.⁷¹⁴ Úspěšněji nedopadl ani výslech advokáta Bullera v Písku, jenž se prozíravě distancoval od jakéhokoliv burcování sušických poddaných a jen zdůraznil, že jim připomněl, že až do listopadu 1813 jsou proti jakékoli změně v placení feudální renty chráněni. Dominikalisté a rustikalisté se této rady vskutku drželi. Nejprve neúspěšně požádali magistrát o přeložení povinnosti až počínaje 17. listopadem 1813.⁷¹⁵ Když neuspěli, nejen že nezačali splácet, ale v prosinci 1812 a v únoru 1813 si písemně stěžovali na protiprávní postup u krajského úřadu.⁷¹⁶ Ve věci feudální renty konstatovali, že v roce 1803 došlo k dohodě o nezměněném pokračování v peněžní formě, nadto při vysokých kontribucích a naturálních lifruncích pro vojsko vydali tolik obilí, že zbytek, ztenčený špatnou úrodou a nevalnou bonitou jejich polí, nemohou věnovat vrchnosti. Současně upozorňovali na škodlivý účinek exekucí, které při tehdy panujícím nedostatku peněz působí na jejich finance rozkladně. Požádali, aby se až do vydání konečného rozhodnutí vojenská exekuce zrušila a trvali na doběhnutí III. decenia až se 17. listopadem 1813. Rustikalisté i dominikalisté společně potom vyslali do Prahy své zástupce (za rustikalisty bývalý humpolecký rychtář Johann Prinz, za dominikalisty rocký Josef Schafhauser), kteří zde zajistili sepsání rekursu a na guberniu jeho předání ke dvorské kanceláři.⁷¹⁷ Ústřední náplní rekursu byly de facto body ze stížnosti krajskému úřadu z února 1813: odmítnutí exekucí, svolených krajským úřadem, a celková úleva v jejich tíživé situaci.⁷¹⁸ Gubernium předběžně anulovalo dohody ze 16. a 17. října 1804 a vyjádřilo názor, že spor bude nutné řešit pořadem práva.⁷¹⁹

Intervence a argumenty poddaných nezůstaly bez odezvy ani v Písku. Krajský úřad zareagoval 15. února 1813 příkazem, aby sušický magistrát okamžitě přestal s exekucemi a k celé věci podal vysvětlení. Magistrát uposlechl, ale na podání rekursu reagoval obzvlášť podrážděně. Po vydání výzvy, aby od něj poddaní okamžitě upustili a začali raději (třeba i pod zostřenými donucovacími prostředky) plnit své povinnosti, odeslal do Písku postupně dvě svá oficiální stanoviska.⁷²⁰ Zdůraznil oprávněnost požadavku obilní části renty v duchu § 11 systemální smlouvy a dvorské rezoluce z 17. dubna 1812 a zdůraznil svou dosavadní vlídnost vůči poddaným, když po nich namísto pšenice a hrachu (které se na panství nepěstují) požadoval pouze žito a oves. Krajský úřad vyslal do Sušice konceptního praktikanta Josefa Reila, jenž obě strany přizval ke smířčímu jednání na 18. března 1813. Varoval poddané před zbytečnými vydáními, která by měli při soudním řešení sporu, a magistrát požádal o slevu na svých finančních požadavcích. Současně přešetřil finanční

712 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, vyhlášky anwalta V. Jandy z 5. prosince a správce Felixe Seidla z 6. prosince 1812.

713 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, list sušického magistrátu krajskému úřadu z 11. prosince 1812.

714 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, výslechový protokol ze 17. prosince 1812.

715 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103, suplika z 5. prosince 1812. Srov. NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3053, sign. 5/1722, koncept zprávy české finanční prokuratury guberniu z 26. dubna 1813.

716 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, supliky poddaných krajskému úřadu z prosince 1812 a února 1813.

717 Srov. výslechové protokoly Johanna Prinze z Humpolce, Johanna Langa z Divišova, Michaela Strassera z Roku, Šimona Fuchse ze Sušice, Bohuslava Kožnara ze 17. 2. 1815, 27. 6. 1815, 26. 6. 1815, 30. 6. 1815 a 5. 7. 1815.

718 Obsah rekursu je znám díky konceptu dobrozdání české finanční prokuratury guberniu z 16. srpna 1814 (NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3053, sign. 5/1722).

719 Zmínky in: SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, relace magistrátu krajskému úřadu z 23. února 1813.

720 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., koncept vyjádření z 24. prosince 1812; SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, relace magistrátu krajskému úřadu z 23. února 1813.

situaci magistrátu a dosavadní stav odvádění feudální renty. V závěru připustil, že s ohledem na neústupnost obou stran není dohoda reálná.⁷²¹ Přesto podle všeho úřady více stranily poddaným. Pod dojmem Reilových závěrů adresovali krajsí úředníci guberniu list, v němž vyjádřili názor na neaplikovatelnost rezoluce na sušickou situaci. Gubernium v tomto duchu následně rozhodlo 15. května a počátkem června se tak musel sušický magistrát seznámit s krajským nařízením, jež mu odnímalo iluze o platnosti rezoluce z dubna 1812 a vyzývalo k zachování peněžní formy renty do 17. listopadu 1813, chápaného za začátek IV. decenia.⁷²² Nedlouho poté byl magistrát obviněn z liknavosti a vyhrožovalo se dokonce krácením mezd, neboť nereagoval na zasilání zpráv o splácení.⁷²³ Zástupci sušického magistrátu nemohli tato tvrzení akceptovat a v říjnu kontrovali rekursu ke guberniu, protestujícím proti guberniálnímu rozhodnutí z 15. května a usilujícím o svolení využít v případě nutnosti vojenské exekuce a odsady.

V této konstelaci se ukazovalo jako jisté, že ve IV. deceniu vrchnost nebude venkovany šetřit a i vzhledem k nejistotě dalšího vývoje kolem šajně za každou cenu prosadí feudální rentu z poloviny v obilí. Otázkou jen zůstávalo, kdy přesně. Poddaní, jak již bylo řečeno, prosazovali 17. listopad 1813 a v tomto směru je podporovaly úřady (jen starší rozhodnutí gubernia z 25. července 1808 počítalo s počátkem roku 1813).⁷²⁴ V zásadě proti nebyl ani magistrát, konečně 29. srpna 1810 toto datum sám doporučoval.⁷²⁵ S ohledem na datum ratifikace finalizační smlouvy Josefem II. (17. listopadu 1783) bylo datum 17. listopadu 1813 skutečně nejlegitimnější, jen kvůli zjednodušení účetní agendy se doporučoval počátek vojenského roku, tzn. 1. listopad 1813 (magistrát na jednání o úpravě feudální renty pozval 9. listopadu i komisaře krajského úřadu). Magistrát nakonec akceptoval 17. listopad a žádal na tento den přítomnost nějakého komisaře z krajského úřadu,⁷²⁶ aby při jednání s poddanými předešel problémům.

721 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, protokol z 18. března 1813. Reil v účtech zjistil, že za léta 1808–1810 magistrát přijal na feudální rentě v bankocetlích 1680 zl. 34,25 kr. a 2215 zl. 54,5 kr., v roce 1811 na bankocetlích od 1.1. do 15.3. celkem 349 zl. 53,25 kr. a 461 zl. 34 kr. a od 15.3. do 31.10. v šajnech (vídeňské měně) 1050 zl. 51,75 kr. a 1384 zl. 51 kr. Od 1. 11. 1811 do 31. 10. 1812 potom v šajnech 1680 zl. 34,25 kr. a 2215 zl. 54,5 kr.

722 Gubernium v listu z 15. května 1813 uvedlo: „[...] weil durch die höchste Hofverordnung vom 17. April 1812 dieser Kontrakt keineswegs aufgehoben worden, und weil selbst dieses Hofdekret vermög weiteren Hofkanzleierleuterung vom 16. April l. J. auf die Stadt Schüthenhofen dermal nicht angewendet werden kann.“ (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, list gubernia krajskému úřadu z 15. května 1813, koncept listu krajského úřadu sušickému magistrátu z 1. června 1813. Srov. pro týž dokument NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103). Dvorskou rezoluci ze 17. dubna 1812 upřesnil následně dvorský dekret z 24. února 1814, jenž určil, že rezoluce má platit jedině tam, kde od zavedení systému nedošlo k žádné jiné smlouvě (V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 43–44). Obdobně bylo zavedení naturální renty v obilí před uplynutím decenia zamítnuto též na hořickém panství (B. MENDL, *Z novějších dějin agrárních (1789–1848)*, s. 150).

723 Již 20. února 1813 nařídil podkomoří magistrátu sepsat platební povinnosti i reálně splněné závazky poplatníků za období 1.11.1811 až 13.3.1813 do přehledných tabel, přičemž nabádal, že ceny obilí se budou stanovovat každoročně podle tržních cen platných v říjnu a listopadu (kdy by měly být nejnižší) a sami poplatníci si budou každého roku volit, v jakém druhu obilí chtějí splácet (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3).

724 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103.

725 Jeho protesty nevyplývaly ani tak z termínu zahájení IV. decenia, jako z doby změny feudální renty pod vlivem dvorské rezoluce ze 17. dubna 1812.

726 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, list magistrátu krajskému úřadu z 9. listopadu 1813.

V předvečer začátku IV. decenia se hospodářské vyčerpání venkova po více než 10 letech napoleonských válek při konečném zúčtování neprojevovalo tak, jak by bylo očekávatelné. K prvnímu listopadovému dni roku 1813 dluhovali dominikalisté 172 zl. 55 kr.⁷²⁷ a rustikalisté 247 zl. 50 kr.,⁷²⁸ což nebyl po hrozivých cifrách z předchozích let až tak špatný výsledek. Nová úprava se týkala vedle rustikalistů a dominikalistů ještě některých účastníků dodatečné emfiteutizace pastvin – větší část měla rentu smlouvenou nezávisle na raabizační smlouvě a netýkalo se jí to (včetně dočasných pronájmů),⁷²⁹ někteří se však novému požadavku museli podrobit, byť s možností reluování obilí na peníze dle aktuálních cen.⁷³⁰ Pro vrchnost měla úprava nezpochybnitelný finanční přínos. Ve shodě s finalizační smlouvou se polovina robotného a pozemkového úroku vyjádřila v obilí podle cen z roku 1783, což v součtu znamenalo **642 měřic žita a 1284 měřic ovsa**. Tyto ceny ovšem byly v konfrontaci s aktuálními cenami nesouměřitelné. Vypovídá o tom tabulka č. 64:

Tab. č. 64: Přehled cen obilí užitých pro výpočet naturální feudální renty sušických rustikalistů a dominikalistů

Období	Cena za měřici žita	Cena za měřici ovsa
1783	1 zl. 30 kr.	45 kr.
říjen 1812	3 zl. 42 kr.	1 zl. 8 kr.
listopad 1813 – leden 1814	4 zl. 35 kr.	2 zl. 14 kr.
únor 1814 – duben 1814	5 zl. 31 kr.	2 zl. 31 kr.
květen 1814 – červenec 1814	4 zl. 50,5 kr.	2 zl. 32 kr.
srpen 1814 – říjen 1814	4 zl. 35,5 kr.	1 zl. 56,5 kr.
listopad 1814 – říjen 1815	7 zl. 39,5 kr.	2 zl. 50,75 kr.
listopad 1815 – říjen 1816	15 zl. 2 kr.	3 zl. 30 kr.

Pramen: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., čtvrtletní repartice robotného 1813-1814; sign. IV, „Ausweis über den von den Dominikalisten in die städtische Gemeinderenten schuldigen Erbpachtzins statt Körnern vom 1. Novembris 1814 bis Ende Octobris 1815“.

I s přihlédnutím k poklesu kupní síly jednoho zlatého vidíme, že díky naturální rentě si vrchnost podstatně vylepšila své příjmy. Nejvhodnější opět bude ilustrovat tuto praxi na konkrétním případě. Ve vojenském roce 1813 dobršínský sedlák Pavel Hrabý z čp. 1 odvedl vrchnosti na robotném 49 zl. 17,5 kr., tj. částku, která mu byla vyměřena již v roce 1783. Ve vojenském roce 1814 to bylo v hotových penězích 24 zl. 38,75 kr. a dále 8 měřic 3,5 měřičky žita a 16 měřic 7 měřiček ovsa v ceně 78 zl. 4 kr. Jinými slovy, jestliže od Hrabého v roce 1813 vrchnost inkasovala 49 zl. 17,5 kr., bylo to následujícího roku 102 zl. 42,75 kr., tedy o 108 % více! Na všem robotném se při stejném zvýšení jednalo o skok z 2 215 zl. 54,5 kr. na 4 611 zl. 30,75 kr. Vrchnost měla o výši zisku dobrý přehled, v roce 1814 vedla kvartální tabely, v nichž se podle průměrných čtvrtletních cen obilí vypočítával zisk z robotného. Údaje shrnuje následující tabulka č. 65:

727 SOKA Klatovy, AMS, sign. 916, „Ausweis über die von nachstehenden Emphiteuten vermög Rechtsspruch für das Decenium vom 1. November 1813 bis 31. Oktober 1823 sowohl am baaren Gelde, als auch im Getreide in die hierortige Gemeind-Renten zu entrichtende Erbpacht Zinsen“.

728 SOKA Klatovy, AMS, sign. 529, „Ausweis über die von nachstehenden Rusticalisten vermög Rechtsspruch für das Decenium vom 1. November 1813 bis 31. Oktober 1823 sowohl am baaren Gelde, als auch im Getraide in die hierortige Gemeind-Renten zu entrichtende Robot-Reluizions-Zinsen“.

729 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „Ausweis, wieviel nachstehende Individuen von eingekauften Hutwaiden und Teuchten an Personal-Roboth-Reluitions-Betrag, dann an wiederrufflichen Grundzinsen für das Jahr 1816 in die Gemeindrenten zu bezahlen haben“.

730 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „Ausweis, über dem von den Dominikalisten in die städtische Gemeindrenten schuldigen Hutwaiden-Zins und Personal-Roboth-Reluitions-Zins statt Körnern vom 1. Novembris 1815 bis Ende Octobris 1816“; „Ausweis, wieviel nachstehende Individuen von den eingekauften Huthwaiden und Personal-Roboth-Reluitions an der Helften des Erbpachtzinses in baaren Gelde von 1. November 1815 bis Ende Octobris 1816 in die Renten der k. Stadt Schüttenhofen zu entrichten haben“.

Tab. č. 65: Výnost obilní složky robotného ve vsích sušického panství za vojenský rok 1814

Lokalita	Vojenský rok 1814 (1. 11. 1813 – 31. 10. 1814)										
	hotové peníze 1. 11. 1813 – 31. 10. 1814	obilí 1. 11. 1813– 31. 1. 1814		obilí 1. 2. 1814 – 30. 4. 1814		obilí 1. 5. 1814 – 31. 7. 1814		obilí 1. 8. 1814 – 31. 10. 1814		Σ	
		žitó (á 4 zl. 35 kr.)	oves (á 2 zl. 14 kr.)	žitó (á 5 zl. 31 kr.)	oves (á 2 zl. 31 kr.)	žitó (á 4 zl. 50,5 kr.)	oves (á 2 zl. 32 kr.)	žitó (á 4 zl. 35,5 kr.)	oves (á 1 zl. 56,5 kr.)	žitó	oves
Dobršíň	288 zl. 50,25 kr.	109 zl. 59,5 kr.	107 zl. 25,5 kr.	132 zl. 29,25 kr.	121 zl. 5,75 kr.	116 zl. 16,25 kr.	121 zl. 54,75 kr.	111 zl. 8,25 kr.	93 zl. 33,75 kr.	-	-
		217 zl. 25 kr.		253 zl. 35 kr.		238 zl. 11 kr.		204 zl. 42 kr.		1 202 zl. 43,25 kr.	
Dvorec	34 zl. 52 kr.	13 zl. 13,75 kr.	12 zl. 54,25 kr.	15 zl. 57,25 kr.	14 zl. 32,75 kr.	13 zl. 58,5 kr.	14 zl. 38,75 kr.	13 zl. 33,75 kr.	11 zl. 26 kr.	-	-
		26 zl. 8 kr.		30 zl. 30 kr.		28 zl. 37,25 kr.		24 zl. 59,75 kr.		145 zl. 7 kr.	
Humpolec	64 zl. 5,75 kr.	24 zl. 22 kr.	23 zl. 49,25 kr.	29 zl. 23,5 kr.	26 zl. 54,25 kr.	25 zl. 48,5 kr.	27 zl. 4,25 kr.	24 zl. 20,25 kr.	20 zl. 42,25 kr.	-	-
		48 zl. 11,25 kr.		56 zl. 17,75 kr.		52 zl. 52,75 kr.		45 zl. 2,5 kr.		266 zl. 30 kr.	
Velká Chmelná	174 zl. 29,25 kr.	66 zl. 18,75 kr.	64 zl. 43 kr.	79 zl. 58 kr.	72 zl. 59,75 kr.	70 zl. 8,25 kr.	73 zl. 27,5 kr.	67 zl. 39,75 kr.	56 zl. 55,5 kr.	-	-
		131 zl. 1,75 kr.		152 zl. 57,75 kr.		143 zl. 35,75 kr.		124 zl. 35,25 kr.		726 zl. 39,75 kr.	
Kadešice	261 zl. 23,5 kr.	99 zl. 22,75 kr.	96 zl. 56 kr.	119 zl. 53 kr.	109 zl. 19 kr.	105 zl. 8,5 kr.	110 zl. 2 kr.	100 zl. 56 kr.	85 zl. 26,75 kr.	-	-
		196 zl. 18,75 kr.		229 zl. 12 kr.		215 zl. 10,5 kr.		186 zl. 22,75 kr.		1 088 zl. 27,5 kr.	
Platoř	104 zl. 21 kr.	39 zl. 34,25 kr.	38 zl. 42,5 kr.	47 zl. 44,5 kr.	43 zl. 39 kr.	41 zl. 52,25 kr.	43 zl. 55,75 kr.	40 zl. 28,75 kr.	34 zl. 3 kr.	-	-
		78 zl. 16,75 kr.		91 zl. 23,5 kr.		85 zl. 48 kr.		74 zl. 31,75 kr.		434 zl. 21 kr.	
Podmokly	175 zl. 25,75 kr.	66 zl. 36,75 kr.	64 zl. 59,75 kr.	80 zl. 20,75 kr.	73 zl. 14,5 kr.	70 zl. 27,25 kr.	73 zl. 44,5 kr.	66 zl. 39 kr.	56 zl. 21,5 kr.	-	-
		131 zl. 36,5 kr.		153 zl. 35,25 kr.		144 zl. 11,75 kr.		123 zl. 0,5 kr.		727 zl. 49,75 kr.	
Záluží	4 zl. 45,5 kr.	1 zl. 50,75 kr.	1 zl. 48,75 kr.	2 zl. 14,5 kr.	2 zl. 2,25 kr.	1 zl. 57,25 kr.	2 zl. 3,5 kr.	1 zl. 43,25 kr.	1 zl. 27 kr.	-	-
		3 zl. 39,5 kr.		4 zl. 16,75 kr.		4 zl. 0,75 kr.		3 zl. 10,25 kr.		19 zl. 52,75 kr.	
Σ	1 108 zl. 12,75 kr.	421 zl. 18,5 kr.	411 zl. 19 kr.	508 zl. 0,75 kr.	463 zl. 47,25 kr.	445 zl. 36,75 kr.	466 zl. 51 kr.	426 zl. 29 kr.	359 zl. 55,75 kr.	-	-
		832 zl. 37,5 kr.		971 zl. 48 kr.		912 zl. 27,75 kr.		786 zl. 24,75 kr.		4 611 zl. 30,75 kr.	

Pramen: SOKa Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., čtvrtletní repartice robotného 1813–1814.

V následujícím roce 1815 se již tabely nevedly čtvrtletně a vrchnost si představu o zisku dělala na základě průměrných ročních cen. Z nadpisu příslušných tabel („*statt Körnern*“) i suché mluvy rubrik hlavních účtů ovšem vyplývá, že neměly jen orientační funkci, nýbrž podávaly přehled o částkách, které měly poplatníci za obilí odvádět v penězích (tzn. reluice).⁷³¹

731 Alespoň to vyplývá z hlavního účtu za léta 1815 až 1822 a názvu příslušné tabely: SOKa Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „*Ausweis über den von den Dominikalisten in die städtische Gemeinderenten schuldigen Erbpachtzins statt Körnern vom 1. Novembris 1814 bis Ende Octobris 1815*“.

Tab. č. 66: Výnost obilní složky robotného ve vsích sušického panství za léta 1812–1819

Lokalita	1. 11. 1812 – 31. 10. 1813	1. 11. 1813 – 31. 10. 1814		1. 11. 1814 – 31. 10. 1815			1. 11. 1818 – 31. 10. 1819			
	hotové peníze	hotové peníze	žito (á 4 zl. 35,5 kr.)	oves (á 1 zl. 56,5 kr.)	hotové peníze	žito (á 7 zl. 39,5 kr.)	oves (á 2 zl. 50,75 kr.)	hotové peníze	žito (á 2 zl. 59,5 kr. W. W.)	oves (á 1 zl. 30,75 kr. W. W.)
Dobršín	574 zl. 40,5 kr.	288 zl. 50,25 kr.	-	-	288 zl. 50,25 kr.	737 zl. 34,25 kr.	548 zl. 4,75 kr.	288 zl. 49,25 kr.	288 zl. 7 kr.	291 zl. 23 kr.
			913 zl. 53 kr.			1285 zl. 39 kr.			579 zl. 30 kr.	
Dvorec	69 zl. 43,75 kr.	34 zl. 52 kr.	-	-	34 zl. 52 kr.	89 zl. 0,75 kr.	66 zl. 6,25 kr.	34 zl. 51,75 kr.	34 zl. 45,75 kr.	35 zl. 9,25 kr.
			110 zl. 15 kr.			155 zl. 7 kr.			69 zl. 55 kr.	
Humpolec	128 zl. 11,25 kr.	64 zl. 5,75 kr.	-	-	64 zl. 5,75 kr.	163 zl. 56 kr.	121 zl. 34,75 kr.	64 zl. 5,75 kr.	64 zl. 2 kr.	64 zl. 36,25 kr.
			202 zl. 24,25 kr.			285 zl. 30,75 kr.			128 zl. 38,25 kr.	
Chmelná	348 zl. 28,25 kr.	179 zl. 29,25 kr.	-	-	179 zl. 29,25 kr.	445 zl. 57 kr.	330 zl. 1 kr.	174 zl. 29,5 kr.	174 zl. 11,5 kr.	175 zl. 59,5 kr.
			552 zl. 10,5 kr.			775 zl. 58 kr.			350 zl. 11 kr.	
Kadešice	522 zl. 46,75 kr.	261 zl. 23,5 kr.	-	-	261 zl. 23,5 kr.	667 zl. 57,5 kr.	496 zl. 9,25 kr.	260 zl. 23,5 kr.	260 zl. 56,75 kr.	263 zl. 47,25 kr.
			827 zl. 4 kr.			1164 zl. 6,75 kr.			524 zl. 44 kr.	
Platoř	208 zl. 41,75 kr.	104 zl. 21 kr.	-	-	104 zl. 21 kr.	266 zl. 21,25 kr.	197 zl. 58,75 kr.	104 zl. 21 kr.	104 zl. 2,75 kr.	105 zl. 13,75 kr.
			330 zl.			464 zl. 20 kr.			209 zl. 16,5 kr.	
Podmokly	350 zl. 51,25 kr.	175 zl. 25,75 kr.	-	-	175 zl. 25,75 kr.	445 zl. 30,25 kr.	331 zl. 6,75 kr.	175 zl. 25,25 kr.	174 zl. 2 kr.	175 zl. 58,5 kr.
			552 zl. 24 kr.			776 zl. 37 kr.			350 zl. 0,5 kr.	
Záluží	9 zl. 31 kr.	4 zl. 45,5 kr.	-	-	4 zl. 45,5 kr.	12 zl. 12,5 kr.	9 zl. 3,75 kr.	4 zl. 45,5 kr.	4 zl. 45,5 kr.	4 zl. 50 kr.
			15 zl. 7,25 kr.			21 zl. 16,25 kr.			9 zl. 35,5 kr.	
Σ	2215 zl. 54,5 kr.	1108 zl. 12,75 kr.	-	-	1108 zl. 12,75 kr.	2828 zl. 29,5 kr.	2100 zl. 5,25 kr.	1107 zl. 11,5 kr.	1104 zl. 53,25 kr.	1116 zl. 57,5 kr.
			3503 zl. 18 kr.			4928 zl. 34,75 kr.			2221 zl. 50,75 kr.	

Pramen: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

S novými podmínkami ve IV. deceniu byli poddaní seznámeni na začátku prosince 1813. Kladlo se jim na srdce, aby feudální rentu (a to i její obilní polovinu) odváděli každý měsíc.⁷³² Neodiskutovatelně legitimní požadavek sušické vrchnosti na sypání obilí však rozhodně nebyl určující pro všechny a brzy se proti němu ze strany některých poddaných projevil odpor.⁷³³ Ještě tři měsíce po přechodu na nový systém výběru feudální renty někteří rustikalisté nezačali s placením, což městskému důchodu způsobovalo potíže (v dubnu 1814 dlužil na kontribuci již 1 886 zl. 22,5 kr.). 9. března 1813 rustikalisté i dominikalisté zaslali krajskému úřadu do Písku stížnost na špatné zacházení ze strany vrchnosti.⁷³⁴ Nenapadali v níž již legitimitu vrchnostenských požadavků, stěžovali si však na špatnou úrodnost polí, vysoké dodávky v době napoleonských válek a nově na špatné placení povinné námezdní práce (nejprve v bezcenných bankocetlích, poté v nízkých cenách). V závěru si přesto nedpustili dodat, že podle názoru úřadů se po poddaných nemá chtít obilní renta dříve, než bude vydáno konečné nejvyšší rozhodnutí. Kraj na stížnost nereagoval s odkazem na jednání z loňského roku. Magistrát se mezitím pod vlivem prohlubujícího se kontribučního nedoplatku pokusil aplikovat některé přesvědčovací kroky v intencích kompetencí

732 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, protokol z 1. a 2. prosince 1813 (rychtáři rustikálních vsí a dominikalisté ho odmítli podepsat).

733 Obdobně pro hořické panství, kde se spory o obilní složku feudální renty vlekly již od roku 1804, B. MENDL, *Z novějších dějin agrárních (1789–1848)*, s. 149.

734 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, suplika z 9. března 1814.

politického úřadu, tzn. politické exekuce (tj. obstavení).⁷³⁵ Již 16. ledna 1814 obstavil sušickému dominikalistovi Václavu Florianovi pšenici, aby z jejího prodeje mohl hradit jím zadrželý pozemkový úrok. Podobně se rozhodl postupovat u rustikalistů a jejich dobytka. 31. března se započalo v Dobrušíně. Obstavení se ujal policejní a tržní revizor Franz Gottlieb s vysloužilým granátníkem Scheibem. Svou práci začali ve stáji v čp. 1, hospodář Pavel Hrabý je však prosil úpěnlivě, aby začali jinde. Šli tedy do čp. 12 k Patlejchovi a čp. 10 Zemanovi, kde nějaký dobytek zajistili. Následně se vrátili k Hrabému, kde obstavili jednu jalovici. Když ji vyváděli, začaly se před Hrabého stavením shromažďovat místní ženy s holemi, vidlemi a metlami v ruce a požadovaly vydání dobytka. Jedna z nich udeřila metlou granátníka do ruky a druhá ho poranila kamenem. Křičely: „*Vy městský partykářové, zlodějové, taškáři, raubiři, vy chodíte do vesnic dobytek krást, ukradli ste nám taky dobytek*“. Zástupcům města se podařilo s obstaveným dobyttem ustoupit a opustit ves. Gottlieb následně o všem sepsal svědectví.⁷³⁶

Bez problémů se obstavení neobešlo ani ve Velké Chmelné dne 1. dubna 1814.⁷³⁷ Správce Felix Seidl nejprve hodlal zabavit obilí v sýpce rychtáře Vojtěcha Koláře, ale když tam nenašel víc než zhruba roční zásobu nutnou na obživu jeho rodiny, obstavil pouze jednoroční jalovici. Načež Kolář vyběhl ze dvora a svolal všechny sedláky slovy „*Všichni sedláci, pojte sem, a braňte se*“. Seidl ho strhl dovnitř a nechal hlídat jedním vojákem, aby nemohl se sedláky komunikovat. Hned nato se odebral k druhému z chmelenských sedláků, Drykovi, aby v obstavování pokračoval. Sotva vešel do stavení, přistoupil k němu místní podruh Matěj Mach a varoval ho před tímto úmyslem, protože prý všechny ženy a muže rychtář vybědl, aby Seidla s pomocí vidlí vyhnali ze vsi. Seidl se vrátil do stavení rychtáře, kde ho zastihl vzteklého, rozčileného a snažícího se společně s ženou, dětmi a čeládkou přivolat všechny sedláky a ženy, v čemž mu Seidl zabránil. Následně Kolář Seidla počastoval hanlivými slovy, což Seidla donutilo, aby ho revizor Gottlieb s Hulákem odvedli do města. Když ho odváděli, volal na sedláky, shromážděné na návsi: „*Ste vy sedláci? Ste muži a držíte vy vaše slovo? Co ste mně včera příslibovali? A dnes mě necháte ve štichu?*“

Z dominikálních vsí o otevřeném odporu zprávy nejsou, byť ani tam jistě nebylo o pnutí nouze. Roční dominikalisté na konci března 1814 zřekli dceru a manželku tamního hospodáře Matěje Blahuta, neboť nedorozuměl s ostatními v boji proti vrchnosti a nezúčastňoval se porad v této věci. Jak sám později uvedl, přispíval však na sbírky pro cesty do Prahy, Klatov a Písku a ještě v březnu za tímto účelem přispěl 30 kr. Odmítl až v květnu, kdy se navrhovalo, aby každý přispěl další 3 kr. z každého zlatého odváděné feudální renty.⁷³⁸

Magistrát to dovedlo k přesvědčení, že nejúčinnějším nástrojem bude vojenská asistence a odsada podle litery aboliční smlouvy a patentu z 1. září 1781.⁷³⁹ V tomto smyslu se 4. dubna a 19. dubna 1814 obrátil na prácheňský krajský úřad do Písku, kde již od počátku měsíce ležela prosba sušických poddaných o úlevu v této věci. Svou věc podpořil varováním, že dluh městské obce na kontribuci činí nyní 1 886 zl. 22 kr. a stále se prohlubuje. Následně dodal, že v Klatovském kraji se rezoluce ze 17. dubna 1812 uznala a raabizovaná panství města Klatov a Dolany se Svrčovcem již platí polovinu renty v obilí.⁷⁴⁰ Krajský úřad spor přešetřil přímo in situ. 20., 21. a 23. května v Sušici si krajský komisař von Libin nechal postupně předstupovat všechny nespokojené venkovany z Dobrušína, Chmelné, Podmokel, Kadešic, Humpolce a Platoře. Výsledkem byli nepochybně zpraženi – dostavit se museli pod pohrůžkou trestu a navíc z komisařova chování nabyli pocit, že u něj nemají zastání. Vůbec nedostali slovo k přednesení svých námitek vůči vrchnosti a Libin navíc nechal vsadit do želez a arestu na několik hodin dva z nich (dobrušinského rychtáře Antonína Mirwalda a divišovského dominikalistu Johanna Langa).⁷⁴¹ Byla to také Libinova komise, která

735 Dobově se rozlišovala vojenská exekuce, povolovaná krajským úřadem k vymáhání zadrželých kontribuce, od politické exekuce (obstavení), realizovatelné vrchnostenským úřadem k vymáhání zadrželých feudálních rent.

736 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, svědectví F. Gottlieba z 1. dubna 1814; SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

737 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, relace Felixe Seidla magistrátu z 1. dubna 1814.

738 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, protokol o výslechu Matěje Blahuta z 28. května 1814.

739 J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1781–1850*, č. 561, s. 9–12. Patent v § 8 stanovil čtyřstupňový systém donucovacích prostředků vůči poddaným. 1. stupeň trest arestem o chlebu a vodě, 2. stupeň veřejné práce, 3. stupeň zosířené aresty s veřejnými pracemi v poutech, 4. stupeň odsada.

740 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, listy magistrátu krajskému úřadu z 4. a 19. dubna 1814.

741 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, stížnost rustikalistů krajskému úřadu z 24. května 1814. Podle relace Libina z 29. května 1814 (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486) bylo den před konáním

vyslýchala chmelenského rychtáře Koláře.⁷⁴² V červnu krajský úřad zaslal guberniu své stanovisko současně s názorem na magistrátní rekurs z října 1813. Stanovisko sušické vrchnosti podpořil, doporučil vojenskou exekuci k vymáhání restů za období od 1. listopadu 1813 do konce ledna 1814 a s odvoláním na vyřízení kauzy na Klatovsku relativizoval argument poddaných, že se dosud nikde feudální renta v obilí nevybírání.⁷⁴³ Korelovalo s tím stanovisko komorní prokuratury, která s ohledem na to, že od systemální smlouvy z roku 1783 nevznikla mezi poddanými a vrchností žádná dohoda, doporučovala rezoluci z dubna 1812 respektovat a tudíž i aplikovat odsadu.⁷⁴⁴ Z poddanského rekursu upozornila jen na přešetření prací, které poddaní zmiňovali jako povinné a které neobsahoval systemální kontrakt.⁷⁴⁵

S pocitem, že u Libinovy komise nezískali vůbec žádnou podporu, sestavili venkované delegaci (podle pozdějších zpráv ji tvořili bývalý rychtář Johann Prinz z Humpolce a rocký dominikalista Andreas Schafhauser), která odcestovala do Písku a u „starého známého“ advokáta Bullera si nechala za 50 zl. sepsat stížnost ke krajskému úřadu.⁷⁴⁶ Ten se však svého komisaře plně zastal tvrzením, že spor dovedl ke smíru a že uvěznění obou bylo nutné pro jejich drzé řeči a neposlušnost. Přes tyto dílčí závěry magistrát nebyl spokojen a usiloval o vojenskou exekuci. 7. června v této věci opět prosil u krajského úřadu a preventivně orodoval ještě u podkomořího. Vylíčil mu, že zatímco pro sousední královská města se vyřídí velmi promptně a např. klatovský magistrát již provedl čtyři odsady vzpurných poddaných, nedaří se pro Sušici podobně rychlé vyřízení zrealizovat. Věc se postoupila guberniu.⁷⁴⁷ V ten okamžik již však kraj 14. června povolil vojenskou asistenci, vykonávanou za denní taxu 12 kr. a stravu dvěma vojáky. Bezpośredně poté rozhodl potrestat chmelenského rychtáře Vojtěcha Koláře za spáchání těžkého policejního přestupku zostřeným čtyřtydenním arestem o chlebu a vodě.⁷⁴⁸ S poddanými však ani rozsudek nad rychtářem, ani vojenská asistence zjevně nepohnula a solidárně na úhradu vojáků vybírali mezi sebou. Magistrát viděl jako jediné řešení asistenci zdvojnásobit a 24. června o to požádal.⁷⁴⁹ Krajský úřad asistenci nejen že nezdvounásobil, nýbrž s uspokojením, že již předtím ji nazíral jako neefektivní, zcela zrušil. Nesporně již totiž reagoval na nově vzniklou situaci: v polovině července totiž podali zástupci poddaných, Johann Prinz za rustikalisty a Andreas Schafhauser za dominikalisty, v Praze u gubernia již druhý rekurs a současně požádali kraj, aby se až do jeho vyřízení zrušila vojenská asistence.⁷⁵⁰ Jak později Johann Prinz přiznal při výslechu, strávili cestou do Prahy a zpět šest dní a v samotném městě dva dny, přičemž denně utratili každý po 2 zl., kterými je vybavil po uspořádaných sbírkách mezi poddanými dobršínský rychtář. Rekurs jim sepsal jistý Hořimický

komise ve vsích oznámeno, aby se druhý den na 8. hodinu ranní dostavili na sušickou radnici všichni rychtáři. Přišli kompletně až na dobršínského a tamní obyvatele. Dorazil až na 10. hodinu. Johann Lang měl proti komisi nemístné řeči ohledně možného zneužití svého podpisu.

- 742 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, protokol o výslechu svědků excesu ve Velké Chmelné z 30. dubna 1814.
- 743 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, koncept relace krajského úřadu guberniu z 29. května 1814. Ve věci vymáhání dluhů za období 1. 11. 1811 až 31. 10. 1813, tj. podle litery dvorské rezoluce z 17. dubna 1812, však byl opatrnější, neboť tu byl stále nevyřízený poddanský rekurs.
- 744 Srov. NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3053, sign. 5/1722, koncept zprávy české finanční prokuratury guberniu z 26. dubna 1813, 18. července a 1. srpna 1814.
- 745 NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3053, sign. 5/1722, koncept zprávy české finanční prokuratury guberniu z 16. srpna 1814.
- 746 Na Bullerův vklad lze usuzovat na základě výslechového protokolu Johanna Prinze z Humpolce, provedeného dne 17. 2. 1815. Prinz se této delegace osobně zúčastnil (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.). Výsledkem byla stížnost datovaná 24. květnem 1814 (originál in: SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486).
- 747 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.
- 748 Kolář se při čtení rozsudku rezignovaně vyjádřil: „*Já to zdávám docela na uznání slav. magistrátu, nežť se mnou učiní co uzná, neb já k tomu rozumu nemám, jak v tej věci dáleji pokračovati.*“ SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., protokol z 15. července 1814 (rozsudek krajský úřad vynesl 18. června 1814). Byl nicméně upozorněn, že proti rozsudku může podat rekurs (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, opis rozsudku z 18. června 1814).
- 749 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 486, list magistrátu krajskému úřadu z 24. června 1814 (srov. SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., koncept tohoto listu).
- 750 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, list J. Prinze a A. Schafhausera krajskému úřadu v Písku z července 1814. V suplice se hovoří o exekuci.

bydlící na Starém Městě, ale z jím požadovaných 300 zl. za sepsání mu zaplatili pouhých 40 zl.⁷⁵¹

Poddané zrušení vojenské asistence posílilo a ve svém odporu pokračovali. Dne 29. listopadu adresovali magistrátu supliku, v níž líčili těžké břímě finančních závazků vůči státu („*my musíme všechny cis. král. daně a všechny foršpany*“) a vrchnosti („*těz všechny důchodnické povinnosti a práce při k. městě Sušici dle nejvyššího nařízení od 1785. roku za dost malou mzdu vykonávati*“), což znemožňuje uspokojit zvýšené požadavky, které jsou nadto v rozporu s literou systemální smlouvy. Řídit se proto chtějí jedině tím, co rozhodne císař („*nyní ale máme více platit, co nejvyšší dvorské od 1785. dekret nepovídá, [...] to my nejsme v stavu učiniti, [...] tehdy my nemůžeme sami se do té bídy uvést, noprž nejvyšší poručení zeměpána písebně očekávat musíme*“). Supliku uzavřeli kousavým konstatováním, že „*poněvadž 75 panství cis. král. jeden kontrakt mají, ale nikdež ještě k většímu platu potaženi nejsou*“. Nebáli se tentokrát ani podepsat – zastoupeni jsou bez výjimky rustikalisté, a to z Dobruška (těch nejvíce), Chmelné, Podmokel, Kadešic, Humpolce a Platoře.⁷⁵² Magistrát poddaným připomněl dvorský dekret z 17. dubna a 12. července 1812 a příklad pěti klatovských odsad. Vzápětí 7. prosince 1814 napsal do Písku, že poddanské nedoplatky rostou a dosahují výše, která v čase drahoty bude neuhraditelná, a že jediným řešením bude po vzoru Klatov uplatnění odsady či minimálně obstarání poddanského dobytka a obilí.⁷⁵³ Krajský úřad je uklidňoval, že gubernium připravuje komisi, která celý problém přešetří, a doporučil vzpurné jedince pacifikovat donucovacími prostředky dle patentu z 1. září 1781.⁷⁵⁴

Se začátkem nového roku 1815 tedy napětí na panství nepolevovalo. V reakci na falešnou informaci, že již padlo rozhodnutí ve věci jejich rekursu z července 1814, domáhali se poddaní u krajského úřadu jeho publikování či opisu. Byli o to neodbytnější, protože podle jejich slov již magistrát započal s obstarováním a zabavil sušickému emfyteutovi Václavu Florianovi 5 strychů pšenice,⁷⁵⁵ neboť dlužil na feudální rentě 263 zl. 28 kr. 27. února krajský úřad magistrát opět vyzýval k trpělivosti, dokud gubernium nevydá své stanovisko.⁷⁵⁶ Od ledna do června proběhlo celkem pět výslechů, jež měly osvětlit okolnosti podání rekursu proti dvorskému dekretu ze 17. dubna 1812.⁷⁵⁷ Vyslýchání dominikalisté odmítali hradit nedoplatky feudální renty, které jim byly přesně vyčísleny, neřekli nic o autorech stížností (prý je iniciovali všichni dohromady) a zdráhali se i protokol podepsat. Svůj postup mnohdy zdůvodňovali odvoláním na ostatní – kupř. odvádění renty v obilí dva z nich byli ochotni začít plnit, budou-li tak činit i ostatní dominikalisté. Ze stereotypu vybočoval pouze humpolecký rustikalista Johann Prinz. Podepsal výslech, byl sdílnější a pojmenoval nejen autory jejich stížností z řad píseckých a pražských advokátů, ale také označil za jednoho z nejvýznamnějších vůdců odporu dva rocké dominikalisty – Wudyho a Schafhausera. Samotní rustikalisté adresovali 27. července 1815 německou stížnost na vrchnost ke krajskému úřadu.⁷⁵⁸ V tržové smlouvě na usedlost čp. 14 v Platoři ze dne 29. října 1812 jim vadila vrchnostenská konfirmační klauzule, v níž zaznívala povinnost odvádět robotné z poloviny obilí,⁷⁵⁹ což dosud nebylo. Nedokázali si také vysvětlit, proč vrchnost provádí soudní ocenění sedmi

751 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, protokol o výsledku Johanna Prinze.

752 Originál supliky v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

753 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, list magistrátu krajskému úřadu z 7. prosince 1814. Příložen *Allgemeines Intelligenzblatt zur Kaiserlich-Königlichen privilegirten Prager Zeitung* 1814, 19. 11., Nr. 323, kde na s. 1 byla publikována informace o odsadě a dražbě hospodářství vzpurných poddaných.

754 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., list píseckého krajského úřadu sušickému magistrátu z 15. ledna 1815 (koncept v SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487).

755 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, suplika poddaných krajskému úřadu z 9. února 1815.

756 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., list píseckého krajského úřadu sušickému magistrátu z 27. února 1815 (koncept v SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487). Oznamoval, že ho poddaní prosili o opis rozhodnutí gubernia z 29. listopadu 1814 č. 33952, jež ve skutečnosti bylo nařízením ve zcela jiné věci. Srov. recepis, příložený k suplice poddaných z 9. února 1815 jako příloha.

757 Srov. výslechové protokoly Johanna Prinze z Humpolce, Johanna Langa z Divišova, Michaela Strassera z Roku, Šimona Fuchse ze Sušice, Bohuslava Kožnara ze 17.2.1815, 27.6.1815, 26.6.1815, 30.6.1815 a 5.7.1815 (originál v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., opisy v SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487).

758 Originál nedatované stížnosti in: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3. Dne 12. března 1816 a 5. února 1817 poddaní urgovali vrácení všech k petici připojených příloh, avšak ty se odeslaly guberniu k prostudování v řízení o rozhodnutí rekursu (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, suplika poddaných krajskému úřadu z 5. února 1817 a koncept zprávy krajského úřadu sušickému magistrátu z 24. února 1817).

759 Jednalo se o kontrakt zapsaný in: SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 49, „*Rustikal-Grund Verschreibungs Buch der königl. Stadt Schüttenhofer Güttern im Königreich Böhmen*“ 1802–1834, pag. 85–87.

poddanských usedlostí,⁷⁶⁰ když tu nehrozí úmrtí jejich majitelů bez dědiců ani přílišné zadlužení. Svá tvrzení dokládali přiloženými písemnostmi.

Magistrátu v těchto dnech již skutečně docházela trpělivost. Za další supliku proti splácení renty v obilí rozhodl potrestat sušického dominikalistu Václava Floriana (stížnost proti magistrátu psal také v roce 1805) osmidenním arestem spojeným s dvojitým půstem o chlebu a vodě. Jak Florian prohlásil, nechtěl nic platit hlavně proto, neboť všichni ostatní dominikalisté se vyjádřili proti tomu a on jediný nechtěl jednat protichůdně.⁷⁶¹ Stejný trest měl dopadnout i na rockého Andrease Schafhausera. Kraj kupodivu potrestání zakázal a apeloval, aby magistrát vyčkal na další nařízení.⁷⁶² Poté, co se od poddaných jejich suplikou z 15. září dozvěděl, že na ně vrchnost uvalila exekuci ve Vrabcově bez krajského souhlasu a s vysokou taxou 30 kr. denně, nařídil její okamžité ukončení s odůvodněním, že do vyřízení poddanského rekursu to není možné, a uklidnil podané, že rozhodnutí jejich rekursu stále nebylo vydáno.⁷⁶³ Magistrát vida, že u kraje je patrně v nepřízni, pokusil se svůj příběh tlumočit královskému podkomořímu. Vylíčil, že se poddaní přiči dvorskému dekretu z dubna 1812 a všechny použité donucovací prostředky byly zatím marné – obstavení poddanského majetku vedlo ke srocování a násilnostem, vojenská asistence se kvůli čekání na vyřízení rekursu zrušila. Ve snaze vyvolat dojem kolabujícího městského hospodářství (magistrát nemá na mzdy) a bezstarostnosti poddaných (zemědělské produkty prodávají za vysoké částky, utrácejí peníze za pokoutní písaře) se v podkomořím snažil vzbudit náklonnost.⁷⁶⁴ Té se mu skutečně dostalo, neboť podkomoří se postavil na jeho stranu a zaslal guberniu nótu, v níž akcentoval respektování dvorské rezoluce z roku 1812 prostřednictvím politické (obstavení) a vojenské exekuce.⁷⁶⁵ Ze stejného důvodu v říjnu do Písku k obhájení stanoviska magistrátu odcestoval rada Votruba. 20. října 1815 tlumočil královský podkomoří guberniu, že podle sdělení sušického magistrátu jsou někteří rustikalisté a dominikalisté tvrdošijní a že se ignorováním jejich povinností decimuje jak městský důchod, tak i státní kasa. Vede to magistrát k závěru, že jediným účinným nástrojem bude zkombinovat vojenskou a politickou exekuci.⁷⁶⁶ 20. listopadu 1815 gubernium přenechalo iniciativu krajskému úřadu, pouze si vyhradilo, aby bylo o dalším průběhu událostí průběžně informováno. Krajský úřad inicioval v Sušici 11. prosince 1815 místní šetření, o jeho výsledcích však není nic známo.

Na jaře 1816 se situace jevila již skutečně jako kritická. Magistrát nejprve nedlouho po Novém roce 16. ledna adresoval kousavé psaní krajskému úřadu, že od podkomořího ví, že gubernium vydalo rozhodnutí respektovat rezoluci z 17. dubna 1812, avšak kraj mu ji dosud nepublikoval. Za této situace proto suše oznámil, že bude obstavovat dobytek a v závislosti na svolení kraje uplatní vojenskou asistenci a co nejrychlejší odsadu problematických A. Schafhausera a V. Floriana.⁷⁶⁷ Současně poprosil o přimluvu v této věci podkomořího, jemuž si pochvaloval, že obstavování mu v minulosti vyneslo již na 1 600 zl.⁷⁶⁸ Zcela bez peripetií se to však přece jen neobešlo. 27. ledna 1816 odpoledne zamířili obecní reprezentant Ignác Schreiner s policejním revizorem Gottliebem do Divišova. Jakmile začali u dominikalisty Kudy konat svou povinnost, prořízlo vzduch trojí hvízdnutí a hned se shromáždili všichni obyvatelé vsi, obklíčili zástupce města, bránili jim v zabavování dobytka a byli neteční vůči jakékoliv domluvě. Následně napadli přítomného policejního strážníka Jana Ludvíkovského a začali dorážet i na další. Povážlivou situaci musel

760 Konkrétně šlo o grunty Řáhovský, Petrovský a Toušovský v Dobršíně, Kratejlovský a Martanovský v Podmoklech, Kudovský v Kadešicích a Víta Prinze v Humpolci.

761 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3. Srov. výslechový protokol V. Floriana v SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487.

762 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, list magistrátu krajskému úřadu z 10. července 1815 a list krajského úřadu magistrátu z 17. července 1815. Potrestaným se zde uvádí Josef Schafhauser, ale dle kontextu jde o omyl a správně je Andreas Schafhauser.

763 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., zplnomocnění exekventovi pro vrabcovské dominikalisty z 15. září 1815, list píseckého krajského úřadu sušickému magistrátu z 21. září 1815.

764 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, list magistrátu královskému podkomořímu z 18. října 1815 (srov. koncept v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3).

765 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, nóta podkomořího guberniu z 26. října 1815

766 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103.

767 Právě v roce 1816 Andreas Schafhauser komplikoval sušické vrchnosti život stížnostmi na ilegální výstavbu chalupy na Roku (srov. k tomu SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 587).

768 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, list magistrátu krajskému úřadu z 16. ledna 1816 a podkomořímu z 24. ledna 1816 (koncepty v SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.).

vyřešit vojenský kontingent 12 mužů, jenž dav rozehnal. Demontrace síly byla tak účinná, že Divišovští následně bez námitek proplatili vojenskou asistenci, uhradili část svých restů a nechali si líbit i exekuci dobytka.⁷⁶⁹

Povzbuzen úspěchem a spoluprací ostatních dominikalistů, odeslal magistrát v únoru na krajský úřad žádost aplikovat vojenskou asistenci také u rustikalistů, neboť obstavování se usilovně bránili.⁷⁷⁰ Ještě než do Sušice dorazilo negativní rozhodnutí, zdůvodňované dosud neuzavřeným projednáváním poddanského rekursu proti dekretu z 17. dubna 1812, pověřil magistrát 6. března 1816 reprezentanta Martina de Angelise, policejního revizora Gottlieba a policejního strážníka obstatit dobytek u dobršínských sedláků. Jako by se historie opakovala. Když začali s exekucí u sedláka Hrabého v usedlosti čp. 1, jali se Dobršínští srocovat, až bezbranné zástupce města vytlačili ze vsi a tito museli ve strachu odejít s nepořízenou a toliko pohružkou, že se vrátí s 20 vojáky a poberou jim obilí do posledního žejdlíku.⁷⁷¹ Ještě v Dobršíně narychlo napsali do Sušice, že tu bude nutná vojenská asistence alespoň o dvou lidech do každého stavení (tj. celkem 84 mužů).⁷⁷² Pod dojmem těchto událostí ještě téhož dne magistrát požádal o asistenci krajský úřad, jenž ji dementoval s odvoláním na nedokončené řízení s rekurem.⁷⁷³ 28. března 1816 magistrát intervenoval u podkomořího, že vojenská asistence i v průběhu vyřizování rekursu je právně zdůvodnitelná a požadoval její obnovení (nepochybně po vlivem divišovského „úspěchu“). Situace se však nezměnila, venkované stále neodváděli obilí a povolení k asistenci vázlo na vydání konečného rozhodnutí guberniem. Nešlo již jen o staré nedoplatky do 1. listopadu 1811 (podle relace z dubna 1816 činily přepočtem z aktuálních tržních cen obilí 13 526 zl. 40 kr. a zvažovalo se jejich odpuštění, jestliže poddaní přistoupí na sypání obilí či jeho reluci dle aktuálních tržních cen), ale o nedoplatky vzniklé po tomto datu. Rostly obavy, že resty na feudální rentě dosáhnou takové výše, že by jejich úhrada poddané neúměrně zatížila a učinila je neplatbyschopné kontribuce.⁷⁷⁴

Rovněž poddaní byli krajně netrpěliví. V reakci na události z 6. března 1816 se rustikalisté obrátili na krajský úřad, že již v roce 1814 museli snést zabavení tří kusů dobytka v Dobršíně a tří v Chmelné, aniž by jim je někdo vrátil. Za situace, kdy musejí po špatné úrodě hradit kontribuci, kvartýry vojáků a stavbu silnic, budou muset tímto způsobem brzy žebrot.⁷⁷⁵ Nezůstali jen u této supliky. Hned 1. dubna 1816 adresovali rustikalisté krajskému úřadu prosbu, aby jim bylo publikováno rozhodnutí gubernia, které bylo vydáno 19. února 1816 a o němž se údajně dozvěděli přímým dotazem ve Vídni.⁷⁷⁶ Současně s ní potom ještě odeslali patrně na gubernium další petici s prosbou o zachování při feudální rentě dle rozvrhu z roku 1783.⁷⁷⁷ Informace o guberniálním nařízení z 19. února se nepotvrdila, zato byl 11. září vydán dvorský dekret, jenž stanovil, že poddaní nesmějí být k odvádění feudální renty vůbec nuceni žádnými politickými donucovacími prostředky a že se preferuje smířčí řešení. To de facto zhatilo poslední naděje sušické vrchnosti, která ve vojenské asistenci a exekucích spatřovala jediný účinný nástroj. Na sklonku roku 1816 tak magistrátu nezbývalo nic jiného než opětovně žehrat, že všichni jeho zaměstnanci jsou na mizině a směřují do záhuby. Zkoušený rada Janda přednesl 25. července 1817 referát, v němž venkovany vyličil jako tvrdošíjné jedince, kteří jsou zlomyslní a těší se z finančních problémů vrchnosti,⁷⁷⁸ jak se naposledy projevilo při komisi krajského úřadu. Neodpustil si návrh požádat gubernium, aby nařídilo krajskému úřadu rychlou vojenskou asistenci proti vzpurným poddaným, jež by je donutila

769 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, list Schreiner a Gottlieba z 30. ledna 1816.

770 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, list magistrátu krajskému úřadu z 8. února 1816.

771 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3. Výhrůžku zmínili poddaní ve své suplice krajskému úřadu z 6. března 1816 (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487).

772 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, list Angelise a Gottlieba magistrátu z 6. března 1816.

773 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, list magistrátu krajskému úřadu z 6. března 1816.

774 NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3053, sign. 5/1722, koncept dobrozdání komorní prokuratury guberniu z 29. dubna 1816.

775 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, suplika poddaných krajskému úřadu z 6. března 1816.

776 Německy psaná suplika s podpisy rustikalistů z 1. dubna 1816 v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

777 Petice se zmiňuje v konceptu zprávy české finanční prokuratury guberniu z 10. února 1817, vzniklé v reakci na urgenci Johanna Prinze, zplnomocněného sušickými rustikalisty a dominikalisty (NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3053, sign. 5/1722). Kraji ji gubernium zaslalo před 13. květnem 1816, neboť tohoto data ji odesílal zpět do Prahy (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, koncept zprávy krajského úřadu guberniu z 13. května 1816).

778 „[...] es ist ihnen ein süßes Vergnügen, wenn die Obrigkeit verhöhnen und in ihrer Stützigkeit beharren können.“

k dodržení dvorského dekretu z dubna 1812.⁷⁷⁹

Na jaře 1816 vstoupilo do závěrečné fáze projednávání rekursu. Již na podzim předchozího roku krajský úřad obdržel od gubernia všechny písemné podklady s příkazy, aby přímo v místě provedli vyšetřování a pokusili se o porovnání. Když to s nevalným výsledkem provedl, odeslal celou agendu v březnu podkomořímu, aby se k celé věci vyjádřil a následně vše postoupil guberniu. Vyslovil přitom pochybnosti nad možností dosáhnout smířčího řešení a kompromisu.⁷⁸⁰ Úřady však v duchu nejvyššího nařízení z 11. října 1816 nadále trvaly na smířčím řešení dlouholetého problému. 30. prosince 1816 komorní prokuratura formulovala dobrozdání, aby došlo za asistence krajského úřadu k bilaterálnímu jednání a dohodě v intencích dohody, která se ve věci sypání obilí uzavřela na středočeském panství Cerhenice.⁷⁸¹ Obdobně se vyjádřilo i gubernium.⁷⁸² K jednání skutečně došlo 13. června 1817 na sušické radnici v režii krajského komisaře Danhammera.⁷⁸³ Magistrát předložil ze své strany následující nabídku: odpustí poplatníkům dluh na feudální rentě vzniklý do začátku vojenského roku 1812 (v celkové výši 13 530 zl. 52 kr.) za podmínky, že počínaje 1. listopadem 1811 poddaní zaplatí feudální rentu s přírůžkou 30 kr. ke každému zl., dále v následujících 10 letech „*alle Steuern und Gaben, Transporte und Lieferungen*“ v náhradách splatných třikrát do roka s výjimkou přírůžky k extraordinariu (které zůstávala k tíži jemu) a konečně laudemium ve výši 2,5 %. Kraj magistrátní návrh zhodnotil pozitivně jako nabídku pohybující se v intencích cerhenické dohody, jen ve věci třicetikrejcarového příplatku doporučil snížení na 15 kr. Nabídku takto akceptovali městští dominikalisté, avšak ostatní poddaní trvali na starém způsobu. Dluh, narostlý od 1. listopadu 1811 na 37 476 zl., prohlásili za nemožné uhradit. Kromě toho připomněli dvorský dekret z 10. září 1816, jenž nařídil upravit feudální rentu v obilí podle vzoru na státních panstvích. Patové vyznění jednání mělo svou dohru – poddaní se zdráhali svá zaprotokolovaná vyjádření podepsat, za což některé stihl trest 24 hodin v arestu a práce v železech (původně se navrhovalo 48 hodin).⁷⁸⁴ V červenci si proto postěžovali do Písku, že vyšetřování nebylo objektivní, protože se vůbec neprojednával předmět jejich stížností, což je dovedlo k rozhodnutí nic nepodepisovat. Červenodvorský Vojtěch Vaněk za to byl podle jejich slov ztrestán šesti ranami.⁷⁸⁵ A v září následovala další suplika s novými stížnostmi. Jednak že nedostali za práci na panském zapláceno po čtyři roky, což se v neúrodném a drahotou poznamenaném roce 1816 odrazilo tím, že jedli oves (strych ovsa museli kupovat za 20 až 24 zl.). Vrchnost sice požádali, aby jim uvolnila z kontribučenské sýpky obilí na zpečení chleba, avšak ta měla odpovědět, že už tam žádné není. Poddaní neuvěřili, protože si pamatovali, že do sýpky každá z vesnic odvedla povinné množství.⁷⁸⁶ Aby magistrát předešel obvinění z defraudace kontribučního obilí, musel v reakci na to dokládat, že poddaní si na jaře 1817 ze sýpky skutečně obilí půjčili, zatímco měšťané nikoliv.⁷⁸⁷

Stav městských financí byl stále neutěšenější. 22. listopadu rada Votruba vyčíslil obecní dluh na kontribuci na 1 642 zl. a dluh poddaných na feudální rentě na 37 476 zl. 35 kr. W. W. Jediné východisko spatřoval v urychleném vyřízení rekursu a zavedení vojenské exekuce. To však nepřicházelo a paradoxně naopak na měšťany dolehla vojenská exekuce za neuhrazovaná vojenská břemena. Do 6. března 1818 se situace nezměnila, jen kontribuční dluhy narostly na 2 626 zl. a na

779 Koncept Jandova referátu in SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

780 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, koncept zprávy krajského úřadu podkomořímu z března 1816 a guberniu z 26. dubna 1816.

781 Konkrétní údaje o této dohodě nejsou zatím známy. Patrně však vyplynula ze sporu, který vznikl v roce 1785. Blíže k němu W. E. WRIGHT, *Self, Seigneur, and Sovereign. Agrarian Reform in eighteenth-century Bohemia*, s. 116–117.

782 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, rozhodnutí gubernia krajskému úřadu z 24. ledna 1817 a urgencye téhož rozhodnutí z 5. června téhož roku.

783 Průběh jednání zachycuje koncept dobrozdání komorní prokuratury guberniu z 4. srpna 1817 (NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3053, sign. 5/1722), srov. ještě výtah in: SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, koncept zprávy krajského úřadu guberniu z 1. července 1817.

784 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, zpráva krajského komisaře Danhammera krajskému úřadu z 14. června 1817.

785 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, petice rustikalistů krajskému úřadu z 16. července 1817.

786 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, petice rustikalistů krajskému úřadu z 1. září 1817.

787 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, konsignace výběřčího daní Karla Vrby z 4. listopadu 1817.

mzdách magistrátním úředníkům na 1 171 zl.⁷⁸⁸ Teprve 3. dubna 1818 gubernium rozhodlo.⁷⁸⁹ Předně upozornilo, že úprava feudální renty musí vzejít ze vzájemné dohody, protože vnučená dohoda by nebyla dohoda. Za situace, kdy se nenašla společná řeč ani s cerhenickou smlouvou, prohlásilo jako jediné řešení respektování rezoluce ze 17. dubna 1812, neboť tato bezprostředně vychází z finalizační smlouvy z roku 1783, jediné nezpochybnitelné autority v celé věci. Přesto se mu na postupu vrchnosti ne vše líbilo: poddaným nebyly vyplaceny bonifikace za léta 1813 a 1814 v celkové výši 3 479 zl. 54 kr. a po vydání finančního patentu 1811 jim byla nucená práce dle systemální smlouvy vyplácena v bankocetlích, což znamenalo rozdíl z 234 zl. W. W. jen 32 zl. 24 kr. W. W. (v bankocetlích jde o částku 234 zl.). Trvalo proto na dalším prošetření.

Guberniu ve svém rozhodování jistě napomohlo stanovisko finanční prokuratury.⁷⁹⁰ Výsledek jednání z června 1817 na sušické radnici pro ni znamenal projev nesmiřitelnosti obou stran, který nikdy nepovede k dohodě – magistrát neustoupí ze svého přepjatého požadavku a poddaní se brání jak naturální rentě, tak i jinak ve všech směrech přijatelným podmínkám. Aby se již dosáhlo konce tohoto sporu, nedoplatky dále nerostly a sušický obecní důchod nepropadal stále více do zkázy, doporučila guberniu prohlásit body podle cerhenické smlouvy jako závazné („*dass ohne Gestattung weiterer Umstände die nach dem Zerhonitzer Vergleich in Antrag gebrachte Punkte mittelst hohen Gubernial Auftrag für die Stadt Schüttenhofer Gemeinde und Unterthanen ohne weitere als verbindend angeordnet*“), a to bez možnosti odvolání. Situaci hodnotila jako patovou – poddaní nemohou být politickými prostředky nuceni k vydání dluženého obilí (jak nařídil dvorský dekret z 11. září 1816) a nemohou odvádět obilí podle aktuálních a pro ně velmi nevýhodných cen. Naproti tomu na právní při nemá magistrát peníze. Prokuratura věřila, že příkazu byrokratického státního aparátu pod vlivem naivního monarchismu nebudou poddaní odporovat (jak dokládala např. výrokem mělnických dominikalistů, kteří prohlásili podříditi se tomu, co nařídí nejvyšší místa).

Když sušičtí magistrátní úředníci četli nařízení krajského úřadu z 23. dubna 1818,⁷⁹¹ jistě byli velmi potěšeni. V euforii nad rozhodnutím gubernia se dozvěděli, že jim kraj konečně povolil použít donucovací prostředky a odsadu. 4. května proto s guberniálním rozhodnutím seznámili poddané, o čemž se sepsal protokol s připojením podpisů. Překvapení venkované jen z menší části akceptovali navrhovanou úpravu přirážet ke každému zlatému feudální renty 10 kr., povětšinou ji prohlásili pro sebe za příliš vysokou a odmítli se podepsat. Netušili však, že tentokrát již na ně může vrchnost přitlačit: čtyři dominikalisté (Václav Florian ze Sušice, Andreas Schafhauser z Roku, Jan Kuda z Divišova, Boleslav Dušek z Vrabčova a Tomáš Niebauer z Červených. Dvorců) a tři rustikalisté (Jan Hrabý z Dobříšína, Josef Vaněk z Dvorce a Ondřej Kotál z Podmokel) skončili na tři dny v arestu o chlebu a vodě. Bezprostředně po odpykání trestu byli dotázáni, zda změnili názor, ovšem historie se opakovala, takže vrchnost přikročila ke druhému stupni – trestu veřejných prací v železech.⁷⁹² Ani třetí odpověď na stejnou otázku na vrchnost nezapůsobila – Florian se nechal slyšet, že vypočtený dluh 826 zl. 41,75 kr. prostě zaplatit nemůže a Andreas Schafhauser připustil toliko platit příplatek k extraordinariu, nikoliv starý nedoplatek 263 zl. 30,75 kr. Nejpregnantněji potom odhalil myšlenkové pochody poddaných dobršínský Hrabý: „*Když celý panství platit bude, já taky platit chci, nebo já tu kletbu na sebe nechci vzít, kterou bych od druhéjch vystál, já se nemůžu sám nic povolit, co udělají druhý, já taky udělám.*“ Magistrát začal uvažovat o odsadě a 14. května o její povolení požádal krajský úřad. Navrhoval odsadit Floriana, Schafhausera, Hrabého a Vaňka. Nejvíce spadeno měl na Floriana s ohledem na jeho dosavadní „buřičskou kariéru“. Doložit to měly i jeho údajné výroky z arestu.⁷⁹³ Kraj svolil provést soudní ocenění všech čtyř hospodářství,⁷⁹⁴ což byl pro poddané impuls k sepsání stížnosti guberniu. Ještě v průběhu

788 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, list magistrátu krajskému úřadu z 22. listopadu 1817 a 6. března 1818.

789 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, rozhodnutí gubernia z 3. dubna 1818.

790 NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3053, sign. 5/1722, koncept dobrozdání komorní prokuratury guberniu z 4. srpna 1817.

791 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, koncept nařízení krajského úřadu magistrátu z 23. dubna 1818.

792 Osvobozen byl pouze Václav Kotál, jenž má devět nezaopatřených dětí, a Jan Kuda, jenž byl po prodělané nemoci příliš slabý (potvrdil to i lékař).

793 Policejní strážník Jan Ludvíkovský slyšel Floriana, že když mu jeho spoluvězni řekli, že by byli pro placení, prohlásil: „*Co děláte? Nemlujte tak, sakramenti. Trpte, Kristus Pán také trpěl.*“ (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, protokol s výpovědí Jana Ludvíkovského z 9. května 1818).

794 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, koncept nařízení krajského úřadu magistrátu z 26. května 1818.

května rustikalisté a dominikalisté vybrali ze svých řad a zplnomocnili zkušeného Johanna Prinze z Humpolce a Josefa Veitze, svěřili jim 400 zl., které mezi sebou vybrali, a vyslali do Prahy. Tam jim jistý Kořínek sepsal za 100 zl. stížnost podle pokynů, které jim doma sepsal na papírek Andreas Schafhauser s podmokelským Pavlem Míčkou, jedni z mála gramotných na panství (Prinz i Veitz byli analfabeti).⁷⁹⁵ Vlastní obsah supliky není znám, poddaní v ní však patrně vyzývali ke komisionálnímu přešetření robotného a pozemkové činže („*komisionelle Ausgleichung des streitigen Robotabolitions- und Dominikalzinsgegenstandes*“) a pozastavení probíhajících exekucí (sic!).⁷⁹⁶

Mezitím magistrát uvalil třídenní arest na dalších pět dominikalistů (Johanna Schmiedla z Roku, Matěje Touška, Johanna Langa z Divišova, Tomáše Polaufa z Červených Dvorců, Jana Beneše ze Sušice) a čtyři rustikalisty (Pavla Pánka z Dobrušky, Pavla Míčku z Podmokel, Martina Kotála z Kadešic a Josefa Veitze z Humpolce), kteří odmítli zachovat se podle rezoluce z roku 1812. Také oni museli tři dny pracovat v železech. Když ani poté neustoupili od prohlášení, že nejsou s to platit, rozhodla vrchnost doplnit seznam navržených odsad ještě o Josefa Veitze, Pavla Míčku, Jana Beneše a Tomáše Polaufa.⁷⁹⁷

Na začátku června 1818 tak proti sobě stála dvě podání – vrchnostenské na provedení odsady (včetně obou petentů), poddanské na zrušení vojenské exekuce a ochranu před vrchnostenskými útlaky. Gubernium, jak již akcentovalo v rozhodnutí z 3. dubna, vždy preferovalo vzájemnou dohodu a další poddanská suplika ho 19. června dovedla k rozhodnutí se o něj znovu pokusit a ponechat odsazování jako skutečně nejzazší možnost. Skutečně 24. a 25. července za přítomnosti komisaře krajského úřadu Pubce proběhl druhý pokus o nalezení dohody.⁷⁹⁸ Poddaní při této příležitosti vyjádřili přání řídit se smlouvou, uzavřenou ve stejné věci v Cerhenicích, tj. přírůžkou 10 kr. ke každému zlatému feudální renty, s vysvětlením, že „*Jináč se srovnati nemohou, než tak, jak se cerhonický emfyteuti srovnali, poněvadž oni v stavu nejsou tu činži dát, která se od nich žádá.*“ Vrchnost upozornila, že na zadrželé feudální rentě počínaje 1. listopadem 1811 již nemůže nic slevovat a musí se držet litery rezoluce z roku 1812. Své požadavky rozhodně nepovažovala za přemrštěné, vyžadovala obilí v družích v místě pěstovaných, za průměrné roční tržní ceny a ve snesitelných splátkových termínech (peněžní složku dluhu do osmi dnů, obilní do tří let). Dokazovala to mj. tím, že Václav Florian navzdory své údajné nemajetnosti uhradil všechny pohledávky do konce vojenského roku 1817 v sumární výši, stejně jako Andreas Schafhauser. Krajský úřad se postavil za magistrát a jen potřeboval zjistit, zda by bylo guberniální rozhodnutí z 3. dubna 1818 použitelné i na starší resty. Požádal proto o názor gubernium i komorní prokuraturu.⁷⁹⁹ Ta to vyloučila s odvoláním na dvorský dekret z 11. září 1816 a současně prohlásila za nemožné přepočítávat dlužené obilí na peníze podle aktuálních tržních cen. S vidinou, že řešení smírnou cestou nehrozí, doporučila guberniu věc řešit pořadem práva. Magistrát již mezitím v srpnu s posvěcením krajského úřadu (jenž nepřestával zdůrazňovat, že se tak má dít jen u skutečně platbyneschopných) soudně ocenil hospodářství Josefa Vaňka v Dvorcí čp. 7, Pavla Míčky v Podmoklech čp. 26 a Josefa Veitze v Humpolci čp. 7. Na ostatní kverulanty však ani toto, ani exekuce nezapůsobily,⁸⁰⁰ což ho nutilo požádat o vojenskou asistenci. Kraj to odmítl tvrzením, že na poddané zapůsobí již samotná odsada, kterou povolil u všech tří 9. září, a v horizontu října, listopadu a prosince očekával konání dražeb.

Když se po skončení červencových jednání po několik týdnů nic nedělo a magistrát pokračoval v politických exekucích, dojeli sušičtí poddaní 17. září do Prahy s druhou suplikou (podepsanou

795 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, protokol o výslechu Johanna Prinze a Josefa Veitze z 1. června 1818. Podle udání Andrease Schafhausera a Pavla Míčky v jejich suplice guberniu z 17. září 1818 (NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3053, sign. 5/1722) byla vyhotovena až v červnu. Vyhovovalo by to pouze v situaci, kdy by následovala po květnové ještě jedna v průběhu června.

796 NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3053, sign. 5/1722, zmínky v suplice Andrease Schafhausera a Pavla Míčky guberniu z 17. září 1818.

797 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, protokol magistrátu z 1. června 1818.

798 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, protokol o jednání z 24. a 25. července 1818.

799 NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3053, sign. 5/1722, koncept dobrozdání české finanční prokuratury z 1. února 1819.

800 O probíhajících exekucích mluví poddanská suplika z 17. září 1818 (NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3053, sign. 5/1722).

Andreasem Schafhauserem a Pavlem Míčkou),⁸⁰¹ v níž připomněli svůj návrh s cerhenickou smlouvou a úpěnlivě poprosili o skončení exekucí, dokud nebude přijato konečné řešení. Události vzápětí nabraly podivuhodný obrat. 24. září 1818 gubernium supliku postoupilo k vyjádření finanční prokuratury a současně vydalo nařízení, že se odsada i obstavování pozastavují až do vydání nejvyššího rozhodnutí. Pro poddané to znamenalo okamžitý signál přestat odvádět feudální rentu, takže magistrátu brzy vznikl nedoplatek na kontribuci 2 386 zl. 40 kr.⁸⁰² Jinak tomu bylo u úhrady kontribuce, kterou poddaní rovněž dlužili. 17. prosince 1818 kraj nařídil na základě svolení gubernia z 28. října vojenskou exekuci o 10 mužích nad sušickými dominikalisty (byla u nich ještě na konci ledna příštího roku).⁸⁰³ Magistrát měl ovšem v úmyslu exekuci rozšířit i na rustikalisty pro vymáhání dluhů na feudální rentě. Do Dobrušína poslal 22. prosince požadavek úhrady robotného z poloviny v obilí. Dobrušínští vrchnosti hned druhého dne odpověděli, že po úhradě kontribuce jim nezbývá peněz na urbaniální dávky a kromě toho, že na doporučení fiskálního úřadu nemají nic dělat až do vydání nejvyššího rozhodnutí. V reakci na to magistrát požádal kraj o posílení vojenské exekuce i na rustikalisty, avšak ten v lednu 1819 zopakoval, že exekuce je jen na vymáhání kontribuce. Dospěl však k myšlence, aby se městskou obcí dlužené extraordinarium, které nemůže platit liknavostí poddaných a kvůli kterému již i sami měšťané trpěli vojenskou exekuci (důrazně zapovídal, aby se tyto náklady rozvrhovaly na poddané), bylo hrazeno poddanými formou přirážky k feudální rentě.⁸⁰⁴ Magistrát dlužil k 11. únoru 1819 celkem 6 765 zl. 32 kr. (z toho se ovšem odečetlo 3 791 zl. 3 kr., neboť šlo o půjčku obce z kontribuční kasy), přičemž rozvržením na poddané se dluh podařilo snížit o 1 551 zl. 40 kr. víd. W. W. Do 20. dubna tento doplatek narostl na 3 698 zl. 44 kr. W. W. Kraj rozhodl ponechat exekuce až do úhrady zbytku sumy (tzn. 2 145 zl. 45 kr.), čímž vyhověl magistrátu.⁸⁰⁵ Huře bylo se mzdami pro magistrátní zaměstnance, na něž nešlo využít exekucí.

Věc však evidentně špatně pochopili poddaní. Počátkem měsíce dubna si stěžovali v zastoupení ostřílených Andree Schafhausera a Johanna Prinze u krajského úřadu, že na základě nejvyššího rozhodnutí hradí za uplynulých sedm let svůj nedoplatek na feudální rentě podle cerhenického vzoru, tj. příplatkem 10 kr. ke každému zlatému renty, avšak přesto jsou obtěžováni vojenskou exekucí.⁸⁰⁶ V podstatě stejně potom psali ještě Johann Prinz s Matějem Páteckým guberniu.⁸⁰⁷ Kraj omyl poddaných prohlédl, více ho však popudilo, že magistrát nepožádal o ukončení exekucí (kontribuční rest byl totiž již zplacen) a že stále účtuje na vrub poddaným i svou půjčku z kontribuční kasy. Magistrát varoval kraj, že podléhá klamu poddaných, kteří svou vzdorovitost a vzpurnost skrývají pod maskou venkovské naivity. Vyloučil také, že na panství probíhá vojenská exekuce. Šlo prý totiž o asistenci (v každé vsi je jeden muž), trvající pouze do doby, než poddaní uhradí zbytek z kontribučního restu 6 765 zl. 32 kr.⁸⁰⁸ Současně měl pro pokračování donucovacích opatření ještě jeden argument: podkomoří jim tlumočil dvorský dekret z 10. února 1819, na jehož základě musí magistrát do konce dubna 1819 sepsat aktivní pohledávky, které má u svých poddaných, odeslat podkomořímu a usilovat o jejich vymáhání nejpozději do konce měsíce června pod hrozbou suspendování představitelů magistrátu.⁸⁰⁹ Gubernium pod vlivem supliky 1. června nařídilo vojenské exekuce ukončit a posečkat nejvyššího rozhodnutí. Kraj se magistrátu zastal

801 NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3053, sign. 5/1722, suplika z 17. září 1818.

802 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, zpráva krajského úřadu guberniu z 1. července 1819.

803 Kraj sice v konceptu z 16. ledna 1819 uváděl asistenci, ale podle kontextu šlo o vojenskou exekuci. 22. prosince 1818 byl dva vojáci k výkonu vojenské asistence (sic!) vloženi Václavu Florianovi s povinností platit jim každému denně 12 kr. a stravu. K délce exekuce srov. prosbu Ignáce a Barbory Borovkových z Hartmanic z 31. ledna 1819 o zrušení vojenské exekuce, působící u nich kvůli kontribučnímu restu, a potvrzení magistrátu z 2. března 1819, že se exekuce vyzdvihuje od Andree Schafhausera z Roku čp. 33 (vše SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487).

804 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, koncept nařízení krajského úřadu magistrátu z 6. února 1819 a odpověď magistrátu z 11. února 1819.

805 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, list sušického magistrátu krajskému úřadu z 11. února 1819. Magistrát v něm prosil o ponechání voj. exekuce až do umoření kontribučního restu a mezd pro své zaměstnance.

806 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, suplika poddaných z počátku dubna 1819.

807 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, suplika poddaných z 20. dubna 1819.

808 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, list magistrátu krajskému úřadu z 24. dubna 1819.

809 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, nařízení královského podkomořího magistrátu z 8. dubna 1819, list magistrátu kraji z 9. června 1819.

a vylíčil guberniu jeho obtížnou situaci při úhradě všech vydání a kontribuce se mzdami především.⁸¹⁰

Problém se splácením feudální renty v obilí nebyl izolovanou lokální záležitostí Sušice a jejích poddaných. Stížnosti totiž přicházely z více měst a cítila se potřeba systémového opatření. Již 1. května 1819 podkomořský úřad oslovil všechny magistráty královských měst, aby do 24. května odeslaly informace o způsobu parcelace svých poplužních dvorů, plnění povinností ze strany dominikalistů a rustikalistů (jaké jsou vzniklé dluhy apod.).⁸¹¹ Sušický magistrát využil příležitosti a 20. května 1819 odeslal podkomořimu obsáhlou apologii. Jako problematickou spatřoval od základu celou Raabovu reformu. Jestliže v posledním roce hospodaření ve vlastní režii splácel na kontribuci 865 zl. 2 kr., bylo to nyní 2 649 zl. 41,5 kr. Robotné s pozemkovým úrokem vynášelo dohromady 3 896 zl. 28,75 kr., což sice zajišťovalo přebytek 1 246 zl. 47,75 kr., avšak příliš malý na všechna vydání. Pokud poddaní nesplácejí feudální rentu, dostává se magistrát do finanční pasti, která znemožňuje vyplácet mzdy magistrátním zaměstnancům, splácet kontribuci i dluhy a úroky z nich (má jich za 14 333 zl. 20 kr. plus úroky). Od 1. listopadu 1811 do 30. dubna 1819 činil dluh poddaných 38 339 zl. 24 kr.

Obvinění postihující samotnou podstatu před lety zavedené raabizace byla vysokou hrou, pro jejíž porozumění chyběl poddaným patřičný rozhled. Jejich úsilí se zužovalo na potlačení bezpráví, páchané na nich vrchností. Další postup poddaných koordinovali 14. června 1820 Václav Florian, Andreas Schafhauser a Johann Prinz peticí k císaři.⁸¹² Vylíčili v ní zejména protiprávní postup své vrchnosti, jež je utiskuje odsadami, vojenskými exekucemi a obstavováním. Např. Václavu Florianovi odejmula pšenici určenou na osev, takže ji musel za 54 zl. koupit (jiným byl prodány ovce a hovězí dobytek). Následně byl s jinými sousedy uvězněn o chlebu a vodě na tři dny a potom donucen po tři dny na náměstí a v ulicích v řetězech dělat tu nejhorší práci. Pod tímto nátlakem odvedl 714 zl., ovšem na tuto částku si musel pod úrokem půjčit. Vyjádřil názor řídit se cerhenickým vzorem, kterému se brání vrchnost, neboť s ohledem na neúrodnost zdejší půdy není možné splácet obilí (naopak ho musejí kupovat). Při výčtu jednotlivých stížných bodů všichni tři suplikující ještě netušili, že brzy vznikne nový casus belli. V polovině roku 1820 byla v důsledku neplacení extraordinaria na městský důchod krajským úřadem uvalena sekvestrace Janem Josefem Hoffmannem. Samo o sobě nebyla lacinou záležitostí,⁸¹³ takže magistrát o to usilovněji hledal v celém složitém spletní řešení či alespoň dílčí pomoc. Nalezl ji v pokusu vyžadovat feudální rentu v konvenční měně.

Nešlo zajisté o jeho „autorský“ výmysl. S odvoláním na pravidla odvádění kontribuce z roku 1792 určil císař František I., aby se pro zjednodušení napříště odvádělo extraordinarium z feudální renty, domů a mlýnů v konvenční měně. Vrchnost z toho odvodila, že došlo-li k parcelaci dvorů a nastolení současné úpravy feudální renty před rokem 1792, kdy se platilo jedině ve stříbrné měně, může požadovat od majitelů emfyteutizovaných mlýnů, domů a poddaných za feudální rentu také konvenční měnu. Zbytek obstaralo podkomořské nařízení z 15. prosince 1818, jež svolilo rovrhovat extraordinarium na poddané v poměru 7 7/8 kr. na jeden zlatý v roce 1819 a 6 3/8 kr. v roce 1820.⁸¹⁴ Vzbudilo to pochopitelně pochybnosti poddaných. Dominikalista Josef Wudy a rustikalista Matěj Hořejší osobně zajeli do Písku ke krajskému úřadu, aby se dozvěděli více. Byl s nimi sepsán protokol a následně poslán do Sušice k vyjádření.⁸¹⁵ Magistrát odpověděl obratem obsáhlým spisem.⁸¹⁶ Od roku 1783 platili poddaní feudální rentu ve stříbrné měně, již začala stále častěji nahrazovat papírová. Vždy se tak dělo bez příplatku, což vrchnost postupně znevýhodňovalo, neboť ceny i výše kontribuce stále rostly a s nimi i záporné saldo mezi příjmy a vydáními, což dospělo až k sekvestraci městského důchodu. Dvorská rezoluce měla tento nedostatek odstranit, poddaní však placení odmítali. Vrchnost proto v duchu podkomořského nařízení z 15. prosince 1818 rozvrhla

810 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, zpráva krajského úřadu guberniu z 1. července 1819.

811 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

812 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, petice poddaných císaři z 14. června 1820.

813 Podle listu magistrátu krajskému úřadu z 4. února 1825 vyšplhaly náklady na sekvestraci až k 1 600 zl. W. W. (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494).

814 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, list magistrátu kadešickému rychtáři z 21. června 1820.

815 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, protokol z 26. června 1820. Následně se 16. července 1820 na důvod k placení 30 zl. 36 kr. konv. měny z robotného 130 zl. W. W. dotazoval hartmanický rychtář Anton Petraschka (tamtéž).

816 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, list magistrátu krajskému úřadu z 28. června 1820.

extraordinarium v konvenční měně na poddanskou rentu za léta 1819 a 1820 tak, že příplatek v konvenční měně (určený dle výše udaných poměrů) tvořil v součtu s částkou ve vídeňské nominálně stejnou hodnotu.⁸¹⁷ Za situace, kdy si nemohl magistrát prosadit vojenskou exekuci, spatřoval tento způsob jako řešení, jak začít platit zadrželou kontribuci a zrušit sekvestraci. Jinak se k tomu samozřejmě stavěli poddaní. Koncem měsíce července měli krajští úředníci na stole stížnost Martina Martana z Kadešic a Johanna Prinze z Humpolce. Vedle placení extraordinaria si postěžovali, že od 17. července musel každý rustikalista hradit na vojenské exekuci 6 kr. denně a od 21. července již 12 kr.⁸¹⁸ Hoffmann exekuce u těch, kteří se vzpírali placení extraordinaria, potvrdil, stejně jako to učinila stížnost kadešického mlynáře Josefa Vaňka a valcháře Matěje Achece.⁸¹⁹ V dané situaci krajský úřad uznal řešení za schůdné a ve zprávě guberniu se za něj postavil. Chtělo si pouze ověřit, z čeho vycházelo podkomořské nařízení z roku 1818.⁸²⁰ Obdobně nahlížel na věc podkomoří.⁸²¹

Události však znovu dostaly zcela nečekanou dimenzi. Již 14. února 1820 císař rozhodl, že dvorská rezoluce z 17. dubna 1812 o placení feudální renty z poloviny v obilí má na státních statcích platit jen tam, kde tento způsob deklarovaly „prvopočáteční smlouvy“. Panstvím zeměpanských měst, která se považovala za panství soukromá, se přikázalo řídit se všeobecně platnými zákony. Za tohoto stavu věcí bylo jasné, že platnost dvorské rezoluce z 17. dubna 1812 je pro sušickou situaci neudržitelná.⁸²² Právě toto bylo oním kýženým rozhodnutím, na které čekala jak vrchnost (v červenci ho dokonce urgovala u dvora svou suplikou),⁸²³ tak poddaní. Jeho publikování ovšem bylo poměrně zdlouhavé. Již 6. března ho mělo k dispozici gubernium, avšak teprve 8. dubna se rozesílalo jednotlivým krajským úřadům.⁸²⁴ Prácheňský krajský úřad ho teprve 9. listopadu 1820 oznámil magistrátu a v duchu nařízení gubernia z 28. října okamžitě začal připravovat nové jednání s poddanými žádostí o specifikaci poddanských nedoplatků za léta 1804–1811 a 1811–1820. Znamenalo to zrekapitulovat pohyb peněz u 296 osob za 17 let.⁸²⁵ Kraj tím částečně reagoval na stížnost, podanou za zavedení cerhenické smlouvy rustikalisty a dominikalisty u dvora. Rozladěný magistrát se z nepřízně osudu asi ještě nestačil oklepat, když mu 28. listopadu z Písku dorazila další nepříjemná zpráva:⁸²⁶ gubernium odmítlo, aby poddaní jakkoli participovali na extraordinariu, konečně i v samotné systemální smlouvě připomnělo znění druhého odstavce. Tím pádem ostře zapovědělo i podkomořské nařízení z 15. prosince 1818.

Nový rok 1821 tedy nezačínal pro magistrát nijak růžově. V únoru krajský úřad podvkráté zaurogoval ve věci dodání výtahu dluhů, obviňoval hospodářského správce z úřední liknavosti a zahrozil pokutou při zpoždění.⁸²⁷ Magistrát ho zaslal až v průběhu března.⁸²⁸ Na možnost dojednat s poplatníky smír po vzoru dohody uzavřené v Cerhenicích byl skeptický. Ztrátu za nedopladenou

817 Např. když na poddaného platícího 1 zl. feud. renty připadne 6 kr. 3/8 kr. C. M. extraordinaria, odvede 54 kr. W. W. a 6 kr. C. M. dohromady. Kdo platí rentu 10 zl., odvede příště 9 zl. W. W. a 1 zl. C. M. Magistrát iniciativně přiložil repartice, kolik by který poddaný platil.

818 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, suplika poddaných krajskému úřadu z 22. července 1820.

819 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, suplika Josefa Vaňka z 16. srpna 1820 a Matěje Achece z 13. září 1820. Achecovu supliku sepisoval Leopold Seiler.

820 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, zpráva krajského úřadu guberniu z 25. září 1820.

821 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, nota podkomořského guberniu z 10. listopadu 1820. Uvedl např., že oproti době zavedení raabizace stoupla výše extraordinaria o 250 %.

822 Císařské rozhodnutí v této věci padlo 14. února 1820, spojená česko-rakouská dvorská kancelář to 6. března zaslala českému guberniu a toto jednotlivým krajům 8. dubna 1820. Srov. *Sbírka všech robotních zákonů pro Čechy a Moravu s ukázkou, kterak se naturální roboty na jiný, vrchnostem i poddaným prospěšnější způsob použiti může*, Praha 1847, s. 91–95.

823 Tato suplika byla postoupena krajskému úřadu dekretem gubernia z 19. srpna 1820 (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487).

824 Spojená česko-rakouská dvorská kancelář to 6. března zaslala českému guberniu a toto jednotlivým krajům 8. dubna 1820. K datacím srov. *Sbírka všech robotních zákonů pro Čechy a Moravu s ukázkou, kterak se naturální roboty na jiný, vrchnostem i poddaným prospěšnější způsob použiti může*, s. 91–95.

825 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, koncept nařízení krajského úřadu magistrátu z 9. listopadu 1820.

826 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, koncept zprávy krajského úřadu magistrátu z 29. listopadu 1820.

827 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, koncepty listů krajského úřadu magistrátu z 5. a 15. února 1821.

828 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, listy magistrátu krajskému úřadu z 8. a 29. března 1821.

rentu odhadoval za období 1804–1811 na 12 000 zl. a od 1. listopadu 1811 do 31. října 1820 na 49 394 zl. W. W. Kompenzaci za druhé období počítal podle výše původní povinnosti z roku 1783. Např. U Pavla Hrabého z Dobrušína čp. 1 činila za devět let (od listopadu 1811 do konce října 1820) celkem 443 zl. 37,5 kr. Po odečtení poloviny (peněžní) se druhá přepočítala na obilí podle cen v roce 1783 a následně násobila aktuálními tržními cenami obilí. Dospělo se tím k částce 1 024 zl. 57,5 kr. a tudíž k celkové výši povinnosti 1 246 zl. 46,5 kr. Stejným způsobem se počítalo u ostatních. V celkovém pohledu dlužilo 40 raabizačních usedlostí 10 083 zl. 20 kr., tj. 20 % celé dlužné částky. V průměru to znamenalo 252 zl. na jednu usedlost, přičemž nejvíce dlužili Ročtí (2 785 zl. 58 kr.) a Malochmelnští (2 008 zl. 46 kr.). Nejvyššího absolutního zadlužení však dosahovaly dvě dominikální usedlosti v Hartmanicích (v průměru každá 446 zl.), následované Rokem a Malou Chmelnou (348 zl. a 334 zl.). Zbývající nedoplatek na pozemkovém úroku 6 696 zl. 18,5 kr. dlužili již rustikalisté. Ti současně dlužili vysoké částky na robotném. Pokud se omezíme jen na ty, jejichž pozemkový fond kompletně podlehl raabizačním kalkulacím (tzn. nikoliv majetek obyvatel Sušice a Hartmanic), abychom jejich započtením nezpůsobili zkreslení, činil jejich dluh 32 490 zl. 4,5 kr. (66 % celé dlužné částky). Na první dojem bylo zadlužení vycházející na jednu zadluženou usedlost téměř shodné jako u dominikalistů – vycházelo v průměru na 248 zl. – , avšak situaci zkreslovali domkáři, kteří minimálními nedoplatky v podstatě neovlivnili celkovou částku, avšak počet usedlých ano. Nejvíce zadlužení byli poddaní v Dobrušíně (8 377 zl. 38 kr., tj. průměrně 364 zl. na jednu usedlost) a Kadešicích (7 541 zl. 41,25 kr., tj. průměrně 290 zl. na jednu usedlost). Ti současně dlužili i na pozemkovém úroku (Dobrušín 275 zl. 55,75 kr., Kadešice 1 138 zl. 22 kr.), takže jejich skutečné zadlužení bylo ještě vyšší a de facto se srovnávalo s nejzadluženějšími usedlostmi raabizačními.

Tab. 67: Nedoplatky na feudální rentě za období 1. 11. 1811 až 31. 10. 1820 vypočtené na základě cen z roku 1821 (ve vídeňské měně)

Lokalita	Robotné		Pozemkový úrok	
	Povinnost (součet hotových peněz a sutého obilí)	Nedoplatek	Povinnost (součet hotových peněz a sutého obilí)	Nedoplatek
Červené Dvorce	1 800 zl. 37,75 kr.	943 zl. 41,5 kr.	2 056 zl. 56,25 kr.	725 zl. 36,25 kr.
Divišov	-	-	3 507 zl. 7,25 kr.	1 272 zl. 2,25 kr.
Dobrušín	14 605 zl. 46,25 kr.	8 377 zl. 38,75 kr.	469 zl. 43,5 kr.	275 zl. 55,75 kr.
Dolní Staňkov	-	-	228 zl. 5,25 kr.	125 zl. 4,25 kr.
Hartmanice	-	-	2 198 zl. 33,5 kr.	1 131 zl. 52 kr.
Humpolec	3 236 zl. 39,75 kr.	1 821 zl. 45,25 kr.	503 zl. 31,25 kr.	384 zl. 0,25 kr.
Kadešice	13 331 zl. 24 kr.	7 541 zl. 41,25 kr.	1 377 zl. 37,75 kr.	1 338 zl. 22 kr.
Malá Chmelná	75 zl. 49,5 kr.	75 zl. 49,5 kr.	5 672 zl. 3,75 kr.	2 851 zl. 51,25 kr.
Platoř	5 314 zl. 4,75 kr.	3 088 zl. 49,75 kr.	142 zl. 9,5 kr.	70 zl. 6,75 kr.
Podmokly	8 833 zl. 26,75 kr.	5 251 zl. 27,25 kr.	857 zl. 38 kr.	469 zl. 31,5 kr.
Rok	-	-	6 443 zl. 20,75 kr.	2 485 zl. 58,75 kr.
Sušice	-	-	11 822 zl. 42,25 kr.	3 875 zl. 36,75 kr.
Velká Chmelná	8 903 zl. 1 kr.	5 164 zl. 52,25 kr.	-	-
Vrabcov	-	-	3 069 zl. 15,25 kr.	1 268 zl. 17,25 kr.
Záluží	317 zl. 21,5 kr.	224 zl. 18,75 kr.	1 049 zl. 32,5 kr.	505 zl. 23,5 kr.
sušičtí podruzi	151 zl. 39 kr.	124 zl. 39 kr.	-	-
Σ	56 569 zl. 51,5 kr.	32 614 zl. 44,5 kr.	39 398 zl. 17,75 kr.	16 779 zl. 38,5 kr.

Pramen: NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105, „*Summarischer Auszug aus der individuellen Berechnung über die von Herrschaft Schüttenhofen Robothreluenten vom 1. Novembris 1811 bis ultima Octobris 1820 schuldigen Körnerzins*“; „*Summarischer Auszug aus der individuellen Berechnung über die von der Herrschaft Schüttenhofen Emphyteuten vom 1. Novembris 1811 bis ultima Octobris 1820 schuldigen Körnerzins*“ (sestaveno 4. března 1821).

Paré individuálního vyúčtování obdržel i královský podkomoří,⁸²⁹ jenž již v lednu podal svůj rámcový rozbor sušických financí.⁸³⁰ 22. března 1821 magistrátu učinil zásadní návrh. Inspirován dvorským dekretem z 6. března 1820,⁸³¹ zavrhl nejprve myšlenku zrušení systemální smlouvy a jako jedinou cestu k urovnání celé záležitosti zdůraznil ústupky na obou stranách. V jeho pojetí to znamenalo, že by magistrát odpustil poddaným dluh za léta 1804–1811 a dluh počínaje listopadem 1811 rozvrhl do příštích šesti let. Dále trval na zachování kontraktu se sušickými dominikalisty z 1. listopadu 1820.⁸³² Tento dokument, nazývaný jako plná moc (*Vollmacht*), ukládal konečné provedení dohody komisi krajského úřadu. Kraj určil příslušná jednání uskutečnit na sušické radnici dne 8. května s výslovným nařízením, aby se jednotlivé vesnice dostavovaly maximálně po dvou denně. Asi i toto opatření způsobilo, že šetření trvalo až do 11. května, tj. plně čtyři dny.⁸³³ Krajský komisař Krtička vyslechl poddané, kteří v podstatě unisono prohlásili, že nikdy polovinu feudální renty nehradili naturálně v sutém obilí. V roce 1818 platili podle aktuálních tržních cen, za léta 1819 a 1820 nezaplatili ani vindru i díky ochraně politickými úřady v důsledku podání rekursu. Nemohli komisaři předložit žádné písemnosti, neboť všechna akta postoupili poddanskému advokátovi. V tomto směru Krtička tedy *modus vivendi* očekávat nemohl, byť jistý úspěch zaznamenal. 22 dominikalistů přímo ze Sušice přistoupilo na dohodu odvádět od 1. listopadu 1820 polovinu feudální renty v obilí na věčné časy a splatit nedoplatky za období 1. listopadu 1811 až 31. října 1820 do šesti let. Odměnou za to se jim smazaly veškeré dluhy za období 1804 až 1811. Těmito přeběhlíky ovšem nebyli skuteční poddaní, ale povětšinou měšťané včetně těch stojících na předních příčkách sušické společenské hierarchie – např. bývalý zkoušený magistrátní rada August Růžička, hospodářský správce Felix Seidl, pozdější purkmistr Martin Töpfer, měšťanský reprezentant Ignác Schreiner (tj. sami členové magistrátu) a další.⁸³⁴ S ostatními to nijak nepohnulo a vyjádřili se, že nikdy nebudou splácet robotné či pozemkový úrok z poloviny v obilí.

O ztroskotání květnového jednání se postupně dozvěděly všechny kompetentní instituce. Klíčové ovšem bylo stanovisko, jaké k němu zaujme gubernium. Dne 12. června 1821 se na něj intimátem obrátil podkomoří a vylíčil své vidění celého problému. Začal nelehkou pozicí magistrátu, jehož zaměstnanci nemohou vykonávat svoje povinnosti, neboť vůbec nedostávají mzdu a kupř. berní výběřci si peníze na živobytí musel brát přímo z kontribuční pokladny. Následně přes kritiku raabizačního systému v obecném rozměru přiblížil vlastní podstatu sporu, vyplývající z § 11 systemální smlouvy. Poddaní svou zatvrzelostí připravili magistrát o více než 61 000 zl. W. W. Písecký krajský úřad se již čtyřikrát pokoušel o smírné řešení, avšak prostořecí poddaní brání jakémukoliv kompromisu. Intimát uzavíral podkomoří přímluvou za platnost dvorského dekretu z 17. dubna 1812.⁸³⁵ Gubernium zareagovalo adekvátně. Vidouc, že mimosoudní řešení ani po několika pokusech nikam nevede, svolilo 25. července, aby se městská obec svých finančních nároků domáhala pořadem práva a odsouhlasilo, aby zaplatila z důchodu 300 zl. W. W. pražskému advokátovi JUDr. Schlosserovi.⁸³⁶ Toho si totiž magistrát zjednal pro hájení svých zájmů, neboť měl

829 Zpráva magistrátu z 10. března 1821 včetně dvou individuálních výtahů in: NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105.

830 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

831 Dekret předepisoval, že na komorních panstvích, kde vznikly nedoplatky na feudální rentě, mají se vymáhat jedinež tehdy, když je vrchnost in quali řádně a včas požadovala. J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 52.

832 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., missiv podkomořského z 22. března 1821.

833 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, zpráva krajského úřadu sušickému magistrátu z 13. června 1821. Srov. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105.

834 Konkrétně šlo o Augusta Růžičku, Felixe Seidla, Kateřinu Laubalovou, Alžbětu Reisingerovou, Ignáce Schreineru, Františku Seidlovou, Adama Beneše, Petra Hájka, Antonína Leopolda, Josefa Šlechtu, Prokopa Göringera, Zikmunda Wenhardta, Rozálii Leopoldovou, Jana Pilného, Františka Sedleckého, Ignáce Gregoriadesa, Martina Töpfera, Matěje Tichého, Kašpara Göringera, Matěje Niebauera, Ignáce Levce a Jiřího Nechutného. 13. května 1821 dohodu mezi nimi a magistrátem stvrdil prácheňský krajský úřad a 4. ledna 1822 gubernium (text guberniálního rozhodnutí in: NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105). Realita však posouvala umořování dluhu dále, ještě v roce 1829 dlužili na krátkodobém nájmu a pozemkovém úroku plných 84 zl. 12,5 kr. C. M. a 401 zl. 39,75 kr. W. W. a magistrát skrze anwalta trval na co nejrychlejším splacení. Srov. protokol z 21. prosince 1829 a z 23. prosince téhož roku (jímž se zavázali nedoplatky zapravit do 14 dnů) in: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

835 Koncept intimátu podkomořského na gubernium z 12. června 1821 in: NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105.

836 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, nedatovaný opis listu gubernia podkomořskému úřadu.

zkušenosti s vedením sporu mezi emfyteuty a vrchností v Českých Budějovicích.⁸³⁷ Podkomoří sice předpokládal, že soudní spor není možné rozpoutat kvůli neuzavřené smlouvě s 22 dominikalisty, avšak již 27. července dopsal na gubernium, že poddané má zastupovat August Růžička, fiskální adjunkt a současně sušický emfyteut.⁸³⁸

Právní bitva mohla začít. Magistrát uvalil na poddané žalobu ve dvou bodech – první požadoval doplacení zadrželé feudální renty za dlouhé období 1803–1820, druhý se soustředil na prosazení toho, aby poddaní počínaje 1. listopadem 1820 sypali z poloviny obilí. Doktor Schlosser adresoval magistrátu 23. října 1821 obsáhlý právní rozklad celé sporné věci.⁸³⁹ Od samého počátku vyjadřoval pochybnosti nad oprávněností úpravy z prosince 1804 a následných požadavků vrchností za celé období až do roku 1813, neboť k ní došlo mimo přelom dvou decenií. Současně odporovala dvorskému dekretu z 6. března 1820, jenž zakazoval požadovat od poddaných nedoplatky z doby před 1. listopadem 1811.⁸⁴⁰ A protože je forma feudální renty závislá na souhlasu obou smluvních stran a tyto ji v roce 1803 přešly mlčením, bylo legální pokračování té předchozí jen v penězích a napomoci tomu nemohl ani dvorský dekret ze 17. dubna 1812. Více nadějí Schlosser vkládal do uniklých příjmů za období 1813–1820 počínaje 13. listopadem 1813 a právě na tuto situaci vsadil všechny své karty. Nejprve otevřel diskusi, od kdy se začalo počínat III. decenium – podle data ratifikace smlouvy předpokládal 17. listopadu 1813, podkomoří však tvrdil, že se datum posunulo na počátek nového kalendářního roku, tzn. na 1. leden 1814.

Pod vlivem Schlosserovy argumentace magistrát upustil od dalšího usilování o dávky za období 1803–1813, které měly obnášet kolem 12 000 zl. W. W. Schlosser s magistrátem konzultoval veškeré drobnosti a nechal si zasílat originály nebo vidimáty všech podstatných dokumentů z doby zavádění raabizace v letech 1779–1783.⁸⁴¹ Růžička měl oproti Schlosserovi (jenž s ním byl ve spojení) zvýhodněnou situaci důvěrnou znalostí problematiky. Přesto ani na jeho straně pátrání po relevantních dokumentech nechybělo.⁸⁴²

Dne 4. ledna 1822 gubernium s povděkem kvitovalo informaci o uzavření dohody s 22 dominikalisty ze Sušice a potvrdilo svůj souhlas ve věci právního sporu městské obce se sveřepým zbytkem dominikalistů a rustikalisty. Doporučilo magistrátu, aby dlužné částky jednotlivým poddaným zapsal jako pasiva k jejich majetku do gruntovních knih, neboť výkazy o nedoplatcích jsou jednostranné dokumenty. V ovzduší právního sporu pozvolna dobíhalo IV. decenium platnosti systemální smlouvy. Již 26. září 1822, tedy o více než rok dříve, magistrát zkusmo oťukl podmínky pro decenium následující. O jednání s venkovany se dochoval protokol. Dominikalisté z Roku a Červených Dvorců takovou variantu striktně odmítli, Malochmelenští, Červenodvorští a Sušičtí (z nich opět problémový Václav Florian) se vyjádřili, že „*jak bude na jinejch panstvích, tak jse nám také stane*“. Rustikalisté svorně prohlásili, že nemohou platit feudální rentu podle systemální smlouvy a tedy z poloviny v obilí. Konkrétnější důvody ovšem neuvedli a odmítli se podepsat.⁸⁴³ Podobně dopadlo jednání s rustikalisty ve stejné věci 15. srpna 1823, pevně trvali na „dosavadním“ způsobu, tzn. jen v penězích. Stejným způsobem se pokračovalo 5. ledna 1824, podle instrukce podkomořského úřadu se však tentokrát zaznamenávala vyjádření jednotlivých respondentů: rocký rychtář Josef Wudy a dominikalisté Gunther Wastl s Georgem Strasserem se vymluvili na nemožnost odvádět naturálie vzhledem k bonitě svých pozemků („*moje krunty to neunesou*“), další tři dominikalisté z Roku souhlasili s navýšením renty peněžní a jediný Matěj Blahut dokonce kývl

837 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105, list magistrátu podkomořimu z 13. července 1821.

838 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105, koncept intimátu podkomořiho na gubernium z 27. července 1821. Tak se také stalo, 25. února A. Růžička žádal krajský úřad, aby se publikoval poddaným dekret, v němž jsou poddaní obviněni svou vrchností a odkázáni na poddanského advokáta (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494).

839 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105. Srov. k tomu list magistrátu podkomořimu z 16. listopadu 1821 tamtéž.

840 V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 44.

841 Srov. Schlosserovy dopisy sušickému magistrátu z 13. března, 17. července a 28. září 1823 in: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

842 Kupř. 4. listopadu 1822 fiskální úřad žádal krajský úřad, aby zajistil zaslání *gewährbriefu*, který mu pořád ve spisu chyběl (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494). V prosinci 1824 potom humpolečtí a platořští sedláci požadovali od krajského úřadu navrácení originálů *gewährbriefu* a dalších smluv, přiložených k jejich stížnosti z 27. července 1815. Tehdy se nacházely právě u jejich advokáta.

843 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3. Opisy v NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105.

na naturální obilí. Obdobným způsobem se postupovalo v dalších vsích: 4. ledna ve Vrabcově (všech pět oslovených proti odvodu obilní renty kvůli špatné bonitě svých pozemků), 5. ledna v Malé Chmelné (všech sedm proti), 7. ledna v Divišově (2 proti, 4 pro zvýšenou peněžní rentu) a 17. ledna v Červených Dvorcích (všech šest proti).⁸⁴⁴ Magistrát následně všem odpůrcům výhružně sdělil, že na příštích 10 let není možný žádný další smír a že využije všechny právní prostředky k uhájení své věci. Nepohnula s ním ani ochota některých splácet vyšší peněžní rentu.

Řešení sporu pořadem práva nebylo zárukou rychlého vyřízení a naplnilo celé dva roky 1822 a 1823. V lednu 1824 se již nervózní magistrát připomínal na krajském úřadu pod vidinou rozhodnutí, které padlo před časem ve věci domažlických emfyteutů.⁸⁴⁵ Přestože věděl, že až do jeho vydání není žádné opatření možné, žádal i tak o zplnomocnění k obstavování poddanského majetku a v případě srocování k vojenské asistenci v duchu dvorského dekretu z 2. ledna 1786.⁸⁴⁶ Teprve po zamítnutí krajským úřadem upřesnil, že oba vynucovací prostředky hodlá aplikovat kvůli získání zadržované feudální renty nikoli za uplynulé IV. decenium, ale za období od listopadu 1823, kterou nikdo neplatí.⁸⁴⁷ Kraj ovšem vyloučil, aby se za tímto účelem použila vojenská asistence, určená na něco zcela jiného. Dořešení tohoto problému bylo převrstveno vydáním konečného rozsudku v běžící právní při. Zemský soud ho vynesl 17. března 1824 a 26. října ho potvrdil soud apelační. Pro žalující stranu znamenal vítězství.⁸⁴⁸ Prohlásil za oprávněné, že se po sušických rustikalistech a dominikalistech počínaje 1. listopadem 1813 požadovala feudální renta bez ohledu na živelné pohromy z poloviny v penězích a z poloviny v obilí. To jinými slovy znamenalo, že poddaní budou povinni veškeré nedoplatky po odečtení mezd za práci podle § 6 systemální smlouvy uhradit jak v hotovosti, tak v obilí.

Vynesení rozsudku samozřejmě znamenalo pro magistrát jasné vítězství, i když jeho představitelé měli okamžitě vrásky na čele. Při přísunu velkého množství obilí neměli vyřešen problém s jeho uskladněním a především již nebyli přesvědčeni o výhodnosti takového řešení a raději by uvítali jeho přepočtení na hotové peníze. Ceny obilí, které ve druhé polovině druhého desetiletí 19. století kulminovaly, se totiž důsledkem několika následujících úrodných let, klidu po doznění napoleonských válek a intenzifikace zemědělství rychle propadaly, až se počátkem 20. let pěstování obilí obecně začalo považovat za ztrátové.⁸⁴⁹ Přehled finančních pohledávek od jednotlivých emfyteutů a poddaných (*individuelle Ausgleichungsberechnung*) vypracoval správce Chlístovský, přičemž byl postaven před řešení několika nelehkých otázek. Problematickým se ukázalo především stanovení ceny a druhu obilí, se kterými se bude kalkulovat. Sám si netroufal, takže oslovil anwalta jako svého nadřízeného. Ten si plně uvědomoval, že kvůli dalším potenciálním obstrukcím bude muset cenu zvolit jedině po dohodě s poddanými a teprve potom je zanást do jejich úročních knížek (*Zinsbücheln, Handbücheln*), kde mají zapsány všechny starší nesplněné naturální povinnosti přepočtené podle aktuálních tržních cen. Dne 10. června 1825 psal Chlístovský anwaltovi, že nebude také lehké retrospektivně zjišťovat skladbu pěstovaného obilí u jednotlivých poddaných za celých 10 let a z toho stanovovat, jaké druhy obilí pro splácení vyžadovat (aby se vyhovělo liteře systemální smlouvy, která předepisovala odvádět obilí toho

844 Všechny protokoly v SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

845 Domažličtí dominikalisté a rustikalisté se řídili systemální smlouvou téměř identického znění jako v Sušici a zpěchovali se hradit feudální rentu z poloviny v obilí. Gubernium 14. listopadu 1822 vydalo rozhodnutí, že Domažličtí mohou uplatit politické donucovací prostředky. Podkomoři toto rozhodnutí v opisu Sušickým v prosinci 1823 odeslal.

846 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list magistrátu kraji z 23. ledna 1824. Dvorský dekret z 2. ledna 1786 upravoval zásady vkládání vojenské asistence v reakci na dvorský dekret z 25. listopadu 1785. Nevylučoval její užití ve prospěch vrchností, kupř. když poddaní neplatí feudální rentu ani poté, co je k tomu vyzvou politické úřady. K textu normy srov. *Provinzial-Gesetzsammlung des Königreichs Böhmen für das Jahr 1835. Siebzehnter Band*, Prag 1835, č. 60, s. 108–109. Legislativu vojenských asistencí přehledně shrnul např. Johann Ludwig BARTH-BARTHENHEIM, *Das Ganze der österreichischen politischen Administration, mit vorzüglicher Rücksicht auf das Erzherzogthum Oesterreich unter der Enns. Erster Band*, Wien 1838, s. 958–965; Maxmilian OBENTRAUT, *Alphabetisches Handbuch der öffentlichen Verwaltung in Bezug auf praktische Polizei und Landeskultur. Dritter Band*, Prag 1843, s. 278–280 a Bohuš RIEGER, *Zřízení krajské v Čechách. II. díl*, Praha 1892, s. 682–683.

847 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list magistrátu kraji z 3. února 1824.

848 Opis rozsudku in: NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105; SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

849 Podrobněji F. LOM, *Zemědělská krize let 1820tých v Čechách*.

druhu, jež ten který poddaný pěstuje). K tomu přistupovala špatná evidence provedených zástav a licitací poddanského majetku, takže se mnohdy nevědělo, komu bude možné takto zabavený majetek odečíst z dluhu.⁸⁵⁰ Anwalt Petr Markuzzi tyto dotazy předložil magistrátu, neboť o nich sám nemohl a nedokázal rozhodnout. Určité potíže s retrospektivním zjišťováním pěstovaného obilí připustil, avšak konstatoval, že zdejší podnebí je příhodné toliko pro pěstování žita a ovsa, takže toto obilí v poměru 1 : 1 doporučuje pro další kalkulace. Přesto navrhoval, aby se obilí přepočítalo na peníze, jinými slovy aby poddaní neodváděli naturálie, ale jejich tržní hodnotu. Magistrát nakonec zaujal stanovisko, že 1) je-li rozsudkem stanovena povinnost sypat obilí, není nutné stanovovat cenu, 2) kvůli nemožnosti rekonstruovat skladbu pěstovaných obilnin u jednotlivých poddaných se bude odvádět jen žito a obilí v poměru 1:1, c) u těch, kteří již část svých pohledávek uhradili dobrovolně anebo formou exekuce, navrhoval odpisy stanovit podle tržních cen nejbližších datu rozsudku zemského soudu, zatímco u dosud neodvedeného obilí toho měsíce, kdy se mělo odvést. Toto řešení ovšem nebylo konečné, protože nakonec byl pro všechny kalkulace zvolen rok 1824, kdy byl vydán příslušný soudní rozsudek a kdy současně byly obilní ceny vinou probíhající agrární recese podprůměrné (měrice žita 2 zl. 39 1/12 kr. a měrice ovsa 1 zl. 9 2/12 kr. W. W.).

Po překonání všech praktických obtíží vykalkuloval Chlístovský celkový nedoplatek na 5 164 zl. 43,25 kr. W. W. a 31. října 1825 předal hotové elaboráty magistrátu,⁸⁵¹ zatímco sumář z nich odeslal podkomořímú. Ten ho nechtěl potvrdit, dokud neprovede revizi ročních účtů, aby si všechna čísla ověřil.⁸⁵² Jak se ukazovalo, vážly podstatně větší nedoplatky u rustikalistů. Naopak dominikalisté měli často přeplatky díky tomu, že dobrovolně (kupř. ti sušičtí smlouvou v roce 1821) nebo formou politické exekuce v letech 1813–1823 splatili část v obilí, které správce přepočítával na peníze podle cen v aktuálním roce, obvykle vyšších než těch v květnu 1824.

Jestliže podle kalkulace z října z jara 1821 měli dominikalisté na svých raabizačních usedlostech dluhy srovnatelné s rustikalisty, došlo do podzimu 1825 k zásadní změně. Všechny raabizační vsi nejen že neměly dluhy žádné, ale naopak se u nich evidovaly přeplatky, vzniklé patrně započtením starších úhrad a exekucí, s nimiž se v roce 1821 nekalkulovalo. Naproti tomu rustikalisté se stále potáceli v červených číslech. Výmluvné jsou již celkové hodnoty – zatímco na pozemkovém úroku vznikal přeplatek 4 216 zl. 43,25 kr., vykazalo robotné nedoplatek plných 4 199 zl. 7,5 kr. Největšími dlužníky byli opět poddaní z Kadešic a Dobřšina.

Dne 17. listopadu 1826 magistrát postoupil všechna individuální vyúčtování ke schválení podkomořskému úřadu, odkud putovalo ke guberniu s žádostí o ujasnění některých věcí: a) jak se zachovat v situaci, když ceny obilí v měsíci, v němž je poplatníci měli odvést a neodvedli, byly vyšší než v době rozsudku, b) jak se zachovat u těch poplatníků, jimž bylo obstaveno obilí (anebo sami dobrovolně nějaké odvedli), c) zda poplatníci, kteří na obilí neodvedli vůbec nic, jsou či nejsou povinni respektovat odlišnost obilních cen. Gubernium se k elaborátům i dotazům vyjádřilo 2. července 1827.⁸⁵³ Předně zdůraznilo, že jako politický úřad nemůže měnit obsah a formu rozsudku. Současně dementovalo možnost určovat cenu podle různých cen obilí (konečně sám § 11 systemální smlouvy předepisoval orientovat se podle cen pevně stanovených) a zdůraznilo nutnost vzájemné dohody se všemi poplatníky a následné potvrzení krajským úřadem. Sám magistrát přitom dosud měl přehled o nedoplatcích jednotlivců v jejich úročních knížkách takový, že nevydané obilí vyjadřoval v hotových penězích podle aktuálních tržních cen obilí, takže bylo nutné tyto položky vymazat a nahradit aktuálními. Pozastavil se též nad přeplatky dominikalistů. Odmítl variantu započtení těchto přeplatků či jejich zkalkulování v jejich prospěch, protože proběhly

850 Za příklad sloužilo obstavení majetku v Divišově a Roku v lednu 1816. Po 10 letech správce Felix Seidl a policejní revizor František Gottlieb vzpomínali, že se kromě peněžní hotovosti zabavoval dobytek, vlna a obilí (srov. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.).

851 SOKA Klatovy, AMS, sign. 916, „*Ausweis über die von nachstehenden Emphiteuten vermög Rechtsspruch für das Decenium vom 1. November 1813 bis 31. Oktober 1823 sowohl am baaren Gelde, als auch im Getreide in die hierortige Gemeind-Renten zu entrichtende Erbpacht Zinse*“; sign. 528, „*Ausweis über die von nachstehenden Rusticalisten vermög Rechtsspruch für das Decenium vom 1. November 1813 bis 31. Oktober 1823 sowohl am baaren Gelde, als auch im Getreide in die hierortige Gemeind-Renten zu entrichtende Robot Reluitions-Zinse*“ (s duplikátem pod sign. 529).

852 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105, list magistrátu v Sušici z 23. listopadu 1825 (s přílohou).

853 Rozhodnutí gubernia in: NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105. List z 19. července 1827, jímž podkomořský úřad publikoval magistrátu jeho obsah, in: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

v daném čase a prostoru a nelze na ně aplikovat výpočty podle cen z roku 1824.⁸⁵⁴

Tab. č. 68: Nedoplatky na feudální rentě za decenium 1813–1823 podle stavu k 31. říjnu 1825 vypočtené na základě cen z května 1824 (ve vídeňské měně)

Lokalita	Peněžní feudální renta	Naturální feudální renta v obilí a její přepočet podle tržních cen z května 1824		Celková povinnost 1813–1823	Zaplaceno
	Platební povinnost	Žito	Oves		
Červený Dvůr	1 173 zl. 42 kr.	269 měřic 1 měřička 726 zl. 28,25 kr.	538 měřic 2 měřičky 621 zl. 6 kr.	2 521 zl. 16,25 kr.	2 586 zl. 52,5 kr.
Divišov	756 zl. 30,25 kr.	249 měřic 3,5 měřičky 672 zl. 53,5 kr.	498 měřic 7 měřiček 575 zl. 16,75 kr.	2 004 zl. 40,5 kr.	2 403 zl. 50,25 kr.
Dobršíň	3 034 zl. 43 kr.	997 měřic 5,5 měřičky 2 692 zl. 49,5 kr.	1994 měřic 11 měřiček 2 302 zl. 13,75 kr.	8 029 zl. 45,25 kr.	7 130 zl. 32,5 kr.
Hartmanice	453 zl. 15,25 kr.	145 měřic 5 měřiček 392 zl. 21 kr.	290 měřic 10 měřiček 335 zl. 26 kr.	1 181 zl. 2,25 kr.	1 192 zl. 7,5 kr.
Humpolec	795 zl. 9,75 kr.	250 měřic 15 měřiček 677 zl. 32,25 kr.	501 měřic 14 měřiček 579 zl. 15,75 kr.	2 050 zl. 57,75 kr.	1 746 zl. 57,25 kr.
Kadešice	2 920 zl. 30,25 kr.	966 měřic 9 měřiček 2 609 zl. 43,75 kr.	1933 měřic 2 měřičky 2 231 zl. 9,75 kr.	7 761 zl. 24,25 kr.	6 561 zl. 16,25 kr.
Malá Chmelná	1 272 zl. 50,5 kr.	373 měřic 14,5 měřičky 1 009 zl. 32,25 kr.	747 měřic 13 měřiček 863 zl. 6,25 kr.	3 145 zl. 29,5 kr.	3 236 zl. 49,5 kr.
Platoř	1 129 zl. 6,75 kr.	360 měřic 2,5 měřičky 972 zl. 22,25 kr.	720 měřic 5 měřiček 831 zl. 22,25 kr.	2 932 zl. 54 kr.	2 590 zl. 25 kr.
Podmokly	1 975 zl. 48 kr.	640 měřic 15 měřiček 1 730 zl. 31,75 kr.	1281 měřic 14 měřiček 1 479 zl. 30,75 kr.	5 185 zl. 50,5 kr.	4 393 zl. 51,75 kr.
Rok	1 340 zl. 35,5 kr.	441 měřic 11,5 měřičky 1 192 zl. 38,75 kr.	883 měřic 7 měřiček 1 019 zl. 39 kr.	3 552 zl. 53,25 kr.	4 018 zl. 29,5 kr.
Sušice	2 736 zl. 53,5 kr.	812 měřic 0,5 měřičky 2 192 zl. 29 kr.	1 624 měřic 1 měřička 1874 zl. 28,5 kr.	6 803 zl. 50,75 kr.	9 680 zl. 15,75 kr.
Velká Chmelná	1 905 zl. 40,75 kr.	615 měřic 5 měřiček 1 661 zl. 20,75 kr.	1 230 měřic 10 měřiček 1 420 zl. 21 kr.	4 987 zl. 22,5 kr.	4 280 zl. 3,75 kr.
Vrabcov	606 zl. 57,5 kr.	202 měřic 3 měřičky 545 zl. 54,25 kr.	404 měřic 6 měřiček 466 zl. 43,25 kr.	1 619 zl. 35 kr.	1 927 zl. 5,75 kr.
Záluží	300 zl. 18,5 kr.	94 měřic 13,5 měřičky 256 zl. 4,75 kr.	189 měřic 11 měřiček 218 zl. 56,5 kr.	775 zl. 19,75 kr.	822 zl. 20,25 kr.
Σ	20 042 zl. 2 kr.	6 419 měřic 8,5 měřice 17 332 zl. 45 kr.	12 839 měřic 1 měřička 14 818 zl. 35,5 kr.	52 552 zl. 21,5 kr.	52 570 zl. 57,25 kr.

Pramen: SOkA Klatovy, AMS, sign. 916, „Ausweis über die von nachstehenden Emphiteuten vermög Rechtsspruch für das Decenium vom 1. November 1813 bis 31. Oktober 1823 sowohl am baaren Gelde, als auch im Getreide in die hierortige Gemeind-Renten zu entrichtende Erbpacht Zinse“; sign. 528, „Ausweis über die von nachstehenden Rusticalisten vermög Rechtsspruch für das Decenium vom 1. November 1813 bis 31. Oktober 1823 sowohl am baaren Gelde, als auch im Getreide in die hierortige Gemeind-Renten zu entrichtende Robot Reluitions-Zinse“.

Vedle 5 164 zl. 43,25 kr. W. W. se za výši pohledávky městské obce na poddaných prohlašovala ještě částka 46 096 zl. 2 kr. W. W., získaná výpočtem z údajů v úročních knížkách podle cen obilí v té době, kdy mělo být odváděno,⁸⁵⁵ a následně v roce 1823 zaúčtovaná do aktivních pohledávek městského důchodu. Gubernium ji 19. června 1828 neuznalo s tím, že vyjadřuje ušlý zisk za odmítanou obilní rentu již také za decenium 1803–1813, které nebylo magistrátu rozsudkem vůbec

854 Srov. k tomu koncept listu magistrátu na podkomořský úřad z 4. června 1825 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.).

855 K jejímu výpočtu srov. přílohu k relaci magistrátu podkomořskému úřadu z 20. dubna 1835 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105). Podíl jednotlivých poplatníků přibližuje elaborát: SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, účty za rok 1834, „Ausweis der mit Schluss Ende Oktober 1834 in Ruckstand verbliebenen Robothreluitions- und Erbpachtzünsen, dann des Lieferungsreluitionsbetrags“.

přiznáno. Vzhledem k tomu, že odmítal, aby se zemským soudem přiznaný nedoplatek vynucoval politickými prostředky (obával se narušení platbyschopnosti poddaných v kontribuci), uzavřel konstatováním, že tento nedobytný dluh je určen k odpisu.⁸⁵⁶ Dvorský dekret z 11. února 1830 pod vlivem žádosti sušického magistrátu o vyplacení procentuálních příplatků k remuneraci vznesl námitku, že se bude moci odepsat jen část a že bude nutné ještě vše znovu zkalkulovat.⁸⁵⁷ Odpis 46 096 zl. 2 kr. W. W., později upřesňovaných na 40 930 zl. 18,75 kr. (odečtením sumy 5 164 zl. od 46 096 zl.) a definitivně na 45 822 zl. 41 kr. W. W. (odečtením 273 zl. 21,75 kr. likvidační náhrady), však zůstal v platnosti a přestože ho schválil i podkomoří a účtárna jeho úřadu 9. ledna, 12. dubna a 4. října 1834,⁸⁵⁸ nepřestal být předmětem výpočtů a jednání. Nebylo totiž jasné, jakým způsobem se k němu vůbec došlo, protože sám magistrát ve dvou různých konsignacích feudální renty rustikalistů a dominikalistů dospíval ke dvěma různým částkám.⁸⁵⁹ Teprve guberniální dekret z 1. května 1840 definitivně ukončil veškeré pochybnosti.⁸⁶⁰

Nelehké stanovování skutečné výše nedoplatku bylo jen jednou fází. Dne 6. února 1829 se obrátil na magistrát anwalt Fanta, aby byl ve shodě s guberniálním nařízením z července 1827 osloven krajský úřad ke konání komise, která by se všemi poddanými dohodla vypočtené částky.⁸⁶¹ Krajský úřad konstatoval, že bude stačit toliko jeho potvrzení. 28. února 1829 se tedy předvolali všichni poplatníci k příslušnému jednání jen v režii města, avšak velká část jich na vyzvání vůbec nedorazila. Vrchnost proto stupňovala tlak, ještě v průběhu roku 1829 osvědčený policejní revizor František Gottlieb zabavoval poddaným naturálie na úhradu feudální renty.⁸⁶² Teprve ve dnech 9. a 10. března 1830 a tentokrát již s aktivní účastí a asistencí krajského úřadu se s poplatníky z Roku, Divišova, Záluží, Platoře, Humpolce, Podmokel (zčásti), Hartmanic, Sušice a dominikalistů z Červených Dvorců uzavřela vzájemná dohoda, že pro vyjádření množství sypaného obilí se použijí ceny z května 1824. Také poddaným se to zdůvodnilo tím, že v tomto měsíci byl vynesena konečný rozsudek a že tehdy panovaly podprůměrné ceny obilí, což se uznalo za příhodné s ohledem na zachování platbyschopnosti venkovanů. Těm, kteří za decenium 1813–1823 dlužili méně než 50 zl., byla stanovena pětiletá lhůta ke splacení, dlužníci s více než 50 zl. měli potom lhůtu desetiletou. Bylo přitom stanoveno, že dlužné částky budou venkované splácet z poloviny v obilí. K dohodě nepřistoupili poddaní z Dobršína, Velké Chmelné, Podmokel, Kadešic a sedláci z Červených Dvorců. Ač předložené vyúčtování prohlásili za správné, požadovali ze svých úročnic knížek vymazat nejen položky z celkových 46 096 zl., ale také z nově vykalkulovaných 5 164 zl. V této věci adresovali 21. dubna 1830 do Písku stížnost. Krajský úřad takovou možnost zcela zavrhl a doporučil použít dvorský dekret z 27. ledna 1827, jenž umožňoval za situace, kdy soudním rozhodnutím byly vrchnosti přiznány poddanské dluhy, použít vojenskou exekuci.⁸⁶³ Gubernium postup stanovení celé dlužné částky za léta 1803–1813 včetně kalkulace z října 1825 schválilo dekretem z 7. dubna 1831⁸⁶⁴ (dvorským dekretem z 28. června 1831 poté i nejvyšší místa). Následně 7. ledna 1832 magistrát vypracoval pro dlužníky splátkový kalendář.⁸⁶⁵ S odvody počítal od roku

856 „so nimmt man keinen Anstand die uneinbringlichen vorgeschriebenen in Frage stehenden Resten im Betrage per 46 096 fr. 2 ¾ x. W. W. zur Abschreibung zu bewilligen“. Rozhodnutí gubernia tlumočil magistrátu podkomoří listem z 12. července 1828 (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.). Srov. ještě koncept stanoviska magistrátu podkomořím z 29. srpna 1829 (tamtéž).

857 Dvorský dekret byl guberniem 23. února 1830 intimován podkomořskému úřadu (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105).

858 K částce 40 930 zl. 18,75 kr. W. W. srov. NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105, list magistrátu podkomořím z 11. listopadu 1834.

859 Jak zanalyzovala podrobná relace podkomořské účtárny z 13. června 1835, lišily se hodnoty v obou výkazech o plných 439 zl. 47 kr. (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105).

860 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105.

861 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

862 Podle Gottliebova sdělení z 30. října 1830 tímto způsobem získal na 2000 zl. (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

863 Nařízení krajského úřadu z 30. března 1830, zmíněné v listu anwalta Fanty magistrátu ze 7. ledna 1832 (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.).

864 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105. Srov. SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1, intimát krajského úřadu z 23. května 1831.

865 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „Ausweis sowohl der bereits mit h. gub. Verordnung von 19. Juni 1828 Z. 25222 und k. LU Aml. Missiv von 12. Juli 1828 No. 2349 zur Abschreibung bewilligten in früheren Jahren durch Annahme höherer Marktpreise entstandenen Robotreuzions- und Erbzinsreste, als auch jener, welche im Jahre 1832 in Folge des mittl. k. kreisämtl. Entscheidung von 27. März 1830 Z. 3615

1832, přičemž v prvním roce vypočetl splacení 872 zl. 36,5 kr., v roce 1833 736 zl. 38,5 kr., v roce 1834 671 zl. 51,75 kr. Po uplynutí pěti let měli zůstat splácet jen největší dlužníci, celkově 317 zl. 6,5 kr. každoročně až do roku 1841.

Ve věci vzpurných rustikalistů, z nichž mezitím červenodvorští sedláci úmluvou z 10. listopadu 1831 přistoupili k dohodě z března 1830, gubernium ještě naposled doporučilo zachovat laskavou tvář a přikázalo krajskému úřadu vyložit protestujícím venkovanům výhody smluvené dohody a přiblížit, čemu by se v případě pokračování své tvrdohlavosti vystavili.⁸⁶⁶ Komisař krajského úřadu Hüttl splnil svou povinnost 4. června 1832. Poddaní pod tíhou argumentů a plejády čísel v předložených účtech ustoupili a přistoupili k smlouvě, kterou před nimi ratifikovali Červenodvorští. Guberniálním dekretem z 5. září 1833 se rozhodnutí Dobřšínských, Chmelenských, Kadešických a Podmokelských stvrdilo.⁸⁶⁷ Následně podkomoří 9. ledna 1834 a gubernium schválili dva účetní výkazy, použité i při jednání se zarputilými rustikalisty: výkaz obsahující jak k odepsání určenou částku 46 096 zl., tak relevantních 5 165 zl., a výkaz o 165 zl. 55,5 kr. W. W., připsaných k dobru poddaným v roce 1819/1820. Současně bylo určeno, aby se se splácením začalo až od roku 1833.

V praxi se splácení neobyčejně oddalovalo, protože magistrát musel do úroční knížky každého poddaného zapsat jeho novou povinnost ve shodě s individuálními vyúčtováním z roku 1825. Úprava dluhů byla někdy neuvěřitelná i pro samotné dlužníky. Např. Josef Žák z Dobřšína čp. 21 žádal od magistrátu potvrzení, že splacením částky 23 zl. 47,5 kr. C. M. přestane mít u vrchnosti jakékoli dluhy. Původně se totiž jeho nedoplatek zkalkuloval na 177 zl. 12 kr. C. M. či dokonce 443 zl. W. W.,⁸⁶⁸ takže Žák nevěřil tomu, že jeho dluh je nově vyměřen tak nízko.

Vynesení a potvrzení rozsudku z 27. března 1824 se stalo definitivní tečkou za dvacetiletými tahanicemi. Sporům však ještě zdaleka nebyl konec, přenesly se jen na aktuálně placenou feudální rentu. V konkrétním případě šlo o odvádění feudální renty hned za rok 1824, tj. první rok V. decenia. Dne 18. prosince 1824 byli poddaní seznámeni s rozhodnutím, že své povinnosti budou muset po zbytek decenia (do konce října 1833) s kalkulací obilní poloviny odvádět pravidelně každý měsíc.⁸⁶⁹ Za tímto účelem se 20. a 21. prosince 1824 oslovili rychtáři z rustikálních i dominikálních vsí, aby se dohodlo, zda budou chtít sypat obilí in natura anebo odvádět jeho peněžní ekvivalent. Dobřšínský rychtář Pavel Pánek sdělil, že o tom se sousedy „držel hromadu“ a společně došli k závěru, „že jináče platit nebudou, jak prve platili a že se k sypání obilí svolit nemůžou“. Jejich odmítnutí se však vztahovalo i k finančnímu ekvivalentu obilí, svorně chtěli obnovit původní způsob feudální renty platný v letech 1783–1803. K stanovisku Dobřšínských se přidali Kadešičtí, Velkochmelenští, Podmokelští, Malochmelenští, Platořští, Humpolečtí a Vrabcovští. Smířlivější tón zazněl pouze od rockých dominikalistů – s prohlášením, že nechtějí vystupovat proti své vrchnosti, poprosili o čas na rozmyšlenou a předběžně navrhli, že ke každému zlatému rádi připlatí groš, jen když v deceniu 1824–1833 zůstane u peněžní formy renty. K Rockým se vzápětí přidali Červenodvorští a Divišovští.⁸⁷⁰

V lednu 1825 se tak perspektiva v úhradě feudální renty nerýsovala právě v nejsvětlejších barvách. Substituující anwalt Petr Markuzzi důrazně upozorňoval na nutnost úhrady kontribuce a mezd za první kvartál 1825. Momentálně na ně neměl peníze.⁸⁷¹ Magistrát tato relace donutila

bestätigten und auf die 10jähr. Körnerzinsberechnung ddo. Schüttenhofen den 31. Oktober 1825 sich gründenden Vergleichs als wirklicher Rest zur Empfangsgebühr vor – dagegen die erstere gänzlich abzuschreiben kommen“ z ledna 1832.

866 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105, guberniální nařízení z 6. dubna 1832.

867 NA Praha, České gubernium-všeobecná registratura, karton č. 377, dobrozdání podkomořského úřadu z 27. března 1840.

868 SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

869 Jak vypočetl substituující správce Lagarde, za rok 1824 činil celkový výnos z feudální renty 4128 zl. 35,75 kr. W. W., přičemž podíl na sutě obilí činil 1926 zl. 3,25 kr. (nešlo přímo o polovinu celkové povinnosti, protože rentu tvořily i emfyteutické platy uzavřené po roce 1783). Při kalkulaci s cenami obilí v systemální smlouvě to znamenalo 642 měříc žita a 1284 měříc ovsu, což přepočteno podle průměrných ročních cen roku 1824 přinášelo finanční zisk 3177 zl. 53,5 kr. W. W. (list správce Josefa Lagarde magistrátu z 9. ledna 1825 in: SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3).

870 Protokol o jednání in: SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3. Jak vidno, Ročtí platili skutečně v sutě obilí a teprve na podzim 1826 požádali o relucii (tamtéž).

871 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list Markuzziho magistrátu z 20. ledna 1825.

znovu usilovat u kraje o svolení k politické exekuci poddanského majetku.⁸⁷² Krajský úřad tentokrát důvod magistrátu uznal a 18. ledna 1825 povolil začít s obstavováním. Monitorováním dalšího postupu byl pověřen krajský komisař, baron Witter. Na vlastní oči se mohl přesvědčit, že prostá domluva poddané nepřesvědčí (jedinou výjimkou byli měšťtí dominikalisté). Až ze strachu před obstavením některé vsi peníze za uplynulý rok uhradily, kdežto u jiných pokrylo tento dluh právě až obstavení. Po jeho provedení komisař shledal za nutné pozvat ještě jednou všechny poddané před komisi a získat od nich vyjádření, jestli za běžící rok i do budoucna již budou platit. Vyjádřili se, že ji nemohou platit. Jak vážně to myslí, dali najevo 31. ledna 1825.⁸⁷³ Rada Svatoš v doprovodu policejního revizora Gottlieba, policejního strážníka Bulky a šesti nádeníků přišli bez předchozího ohlášení do Kadešic a požadovali od rychtáře Martina Martana vybrané peníze za feudální rentu. Překvapený rychtář je neměl, s čímž příchozí počítali a hned se rozhodli obstavovat. Rychtář je upozornil, že většina hospodářů není doma a že by se stejně s vyžadováním placení v obilí mělo vyčkat rezultátu krajského úřadu. S takovým vysvětlením však nebyl Svatoš spokojen a s tvrzením, že nelze čekat již ani minutu, si nechal poslat do Sušice pro 20 mužů. Do jejich příchodu trávil s ostatními čas v krčmě zichovického rychtáře. Když kordon zdatných čeledínů a nádeníků dorazil, jmenoval Svatoš dva z nich, kteří měli hole (údajně myslivce), „korporály“ a takto zformování vykročili znovu za rychtářem. Ruch na návsi zatím zmobilizoval ženy, aby se vyptávaly, co tento shluk lidu znamená. Poté, co dostaly odpověď, že obstitit obilí a zajistit jejich sýpky, začaly nebohé hospodyně protestovat, že jejich manželé nejsou doma a že bez jejich svolení nemohou nic z domova odnášet. Kordon však nemilosrdně vnikal do usedlostí, což vedlo zoufalé ženy ke zkratovitým reakcím. Revizor Gottlieb později popisoval, že se ocitl téměř ve smrtelném nebezpečí přímo uprostřed selské vřavy, v níž utrpěl bolestivá zranění levé ruky a nohy podávkami.⁸⁷⁴ Svatoš se svými lidmi se začal bránit, přešel do ofenzivy a ženy bil a týral. Manželku Martina Bradáče udeřili do zad zámečnickým kladivem a Bulka ji ještě přetáhl šavlí. Po zásahu zůstalo v místě incidentu ležet několik bezvládných ženských těl, které musely jejich šťastnější sousedky být odnést. Venkované proti hrubému násilí reagovali hned druhého dne podáním suppliky u krajského úřadu.⁸⁷⁵

Kadešické události patrně bezprostředně odradily od obstavování v Dobršíně, jenž byl v plánu, a současně vedly k rozhodnutí vyslat na sušické panství vojenskou asistenci.⁸⁷⁶ V Dobršíně se 9. února usídlilo 16 vojáků z 25. Trappova pěšího pluku v Písku pod velením nadporučíka Battagliy, zbytek dlel v Kadešicích s povinností platit každému 6 kr. denně. Stále přítomný Witter psal,⁸⁷⁷ že vyjma obou problémových lokalit jsou na panství další neposlušné vsi, které se vzpírají feudální rentě a bez použití donucovacích prostředků se budou obtížně přesvědčovat. Současně uvedl, že místní venkované jsou ve spojení s poddanými z cizích panství a že po odtáhnutí vojáků očekává pokračování poddanské vzpurnosti.⁸⁷⁸ Z Dobršína zatím náznaky nějakého polepšení nepřicházely, naopak si poddaní na asistenci stěžovali a pomoci jim v tom měl magistrátní kancelista Leopold Koubíček.⁸⁷⁹ Kraj žádal, aby Witter bedlivě dohlédl na korektnost obstavování v ostatních vsích,

872 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list magistrátu krajskému úřadu z 16. a 25. ledna 1825.

873 Následující události násilného provádění obstavování obilí v Kadešicích lze rekonstruovat z suppliky Kadešických, kterou jim sepsal jistý písecký Karel Kalina dne 1. února 1825 a kterou podali krajskému úřadu do Písku (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494), ze stížnosti Kadešických k apelačnímu soudu z 10. září 1825 (tamtéž) a z žádosti policejního revizora Gottlieba o příplatek ke mzdě z 1. června 1825 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105).

874 „[...] in der Mitte des Bauernaufstandts in dem eifersten Gefahr“. Žádost policejního revizora Gottlieba o příplatek ke mzdě z 1. června 1825 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105).

875 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, suplika Kadešických krajskému úřadu z 1. února 1825, sepsaná v Písku jistým Karlem Kalinou.

876 Krajský úřad ho patrně vydal 7. února, jak by šlo uvažovat z listu gubernia krajskému úřadu z 22. února (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494).

877 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list komisaře Wittera krajskému úřadu z 3. března 1825.

878 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list komisaře Wittera krajskému úřadu z 19. února 1825.

879 Zmínka v konceptu krajského úřadu komisaři Witterovi z 16. února 1825 a protokolu z 26. února 1825 (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494). Koubíček byl následně eskortován ke kriminálnímu soudu do Písku kvůli falšování úřední listiny a burcování poddaných (srov. ještě SOkA Klatovy, AMS, radní protokol 1825–1826, radní sezení z 26. srpna 1825). Ze stejného deliktu, tentokrát pro poddaného z Mochova na dolnotěšovském panství, byl Koubíček znovu obviněn v roce 1829 (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list sušického magistrátu krajskému úřadu z 17. března 1829).

aby se neopakoval kadešický případ. Pod Witterovým dohledem se totiž rozběhlo jeho vyšetřování. Jak Witter naznačil, jevílo se jako velmi pravděpodobné obvinění vybraných kadešických osob z podněcování k povstání. 26. května bylo vzato do vyšetřovací vazby píseckého kriminálního soudu celkem osm žen a čtyři muži.⁸⁸⁰ Na ostatní poddané to zjevně zapůsobilo. Jestliže od února do května obstavování pokračovala a ještě v dubnu je musela posílit vojenská asistence, začali poté podle pozdějšího sdělení vrchnosti všichni bez problémů plnit své platební povinnosti.⁸⁸¹

Nejhůře situaci snášeli přirozeně Kadešičtí, jimž se ani po 16 týdnech (v nichž byly i žně) jejich uvěznění blízcí nevraceli domů. Donutilo je to sepsat 10. září 1825 suppliku k apelačnímu soudu, v níž nastínili své utrpení. Podle svých slov měli ve vsi vloženo 26 mužů, kterým museli denně platit 6 kr. W. W., kořalku, pivo a jídlo. Politická exekuce jim odváděla to nejlepší obilí a když ani to nestačilo, též dobytek, jenž se posléze prodal ve městě.⁸⁸² Ve stejné věci se potom na sklonku října obrátili obyvatelé Kadešic a Dobršína k panovnickému dvoru. Uvedli, že je vrchnost protiprávně nutí platit polovinu feudální renty v obilí, že jim násilím za asistence vojska obilí odnímá a že zatkla několik mužů a žen. Stížnost zakončili přáním odvádět rentu jedine v penězích.⁸⁸³ Sušický magistrát dementoval, že by nějaké donucovací prostředky proti poddaným aktuálně probíhaly a naopak si pochvaloval, že poddaní se poučili a plní své platební povinnosti bez problémů. Po dvou soudních výrocích nepředpokládal, že by poddaní mohli a měli mít nějaké nejasnosti. Suppliku ze září považoval za dílko nějakého pokoutního písaře, jenž vůbec nezná kadešickou situaci.⁸⁸⁴ Klid magistrátu však neměl dlouhého trvání. V listopadu došlo k obratu a poddaní začali znovu placení renty odírat, takže magistrát požádal o svolení k obstavování.⁸⁸⁵ Své polínko do ohně přidali i poddaní, když jejich jménem Matěj Hořejší z Kadešic a Antonín Soukup z Dobršína požádali, aby jim kraj poskytl ochranu před bezprávním vymáháním feudální renty, dokud nebude věc rozsoudena.⁸⁸⁶ Kraj však prosby nedbal, protože rozsudky z roku 1824 byla definitivně vyřízená, a naopak 6. prosince 1825 svolil k obstavování u vzpurných jedinců. Jedinou pozitivní zprávou tak mohlo být pro poddané to, že písecký kriminální soud uzavřel vyšetřování a větší část obviněných k 1. lednu 1826 propustil.⁸⁸⁷ Uvězněné zůstávaly Alžběta Kotálová, Ludmila Horejšová a Kateřina Burdová a mlynář Jakub Lazar.

Nový stín politické exekuce na poddané zapůsobil a nejpozději v únoru 1826 uhradili všechny své povinnosti za poslední kvartál.⁸⁸⁸ Snad tu působila solidarita vůči uvězněným, o které nepřestali „bojovat“. 12. února prosili gubernium a v květnu ještě císaře o jejich propuštění.⁸⁸⁹ Až po téměř roce byly jejich hlasy vyslyšeny. S tím, že i v jejich případě je již vyšetřování uzavřeno, byly 15. června propuštěny poslední vězněné z kadešické kauzy, selky Ludmila Hořejší, Kateřina Burdová a Alžběta Kotálová. Ovšem s tím, že ještě bude nutné, aby si po vynesení a potvrzení rozsudku odpykaly trest za to, zač byly odsouzeny. To již stihl Jakub Lazar, výrokem kriminálního soudu odsouzený k šestitýdennímu žaláři, jenž si odseděl a 24. května se mohl vrátit domů.⁸⁹⁰ Teprve 27. září 1826 vrchní soud schválil rozsudek píseckého kriminálního soudu, jenž zněl: Hořejší s Burdovou si odsedí v píseckém žaláři po měsíci, Kotálová potom měsíce dva. Všechny tři

880 Konkrétně se jednalo o tyto osoby: Kateřina Martanová (manželka rychtáře) s chlapcem, Alžběta Kotálová, Marie Nová, Kateřina Kutná (s malým dítětem), Ludmila Horejška, Kateřina Burdová, Kateřina Bradáčová s dítětem, Josef Nový, Vojtěch Martan, Jan Hejplík, Jakub Lazar, Kateřina Nová.

881 Svědčil by o tom list magistrátu na krajský úřad z 9. června 1825, kdy oznamoval, že na Dobršínské nebude třeba uplatnit vojenskou asistenci, o níž předtím žádal, protože Dobršínská začali plnit všechna nařízení a platby (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494).

882 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, supplika Kadešických apelačnímu soudu z 10. září 1825.

883 Supplika není známa in extenso. Srov. SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1 (list krajského úřadu na sušický magistrát z 5. června 1827) a SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494 (koncept krajského úřadu guberniu z 25. listopadu 1825).

884 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list magistrátu krajskému úřadu z 23. listopadu 1825.

885 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list magistrátu krajskému úřadu z 28. listopadu 1825.

886 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, suppliky z 25. a 29. listopadu 1825.

887 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list kriminálního soudu krajskému úřadu z 14. prosince 1825.

888 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list magistrátu krajskému úřadu z 24. února 1826, jenž oznamuje, že obstavení nemuselo být provedeno.

889 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list gubernia krajskému úřadu z 8. března 1826 a supplika kadešických Martina Kotála, Matěje Horejše, Jana Burdy a Jakuba Lazara.

890 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list kriminálního soudu krajskému úřadu z 12. července 1826.

odsouzené selky byly eskortovány do Písku a vyslechnout si osobně rozsudek.⁸⁹¹ Další uvěznění dohnalo jejich zoufalé manželky k tomu znovu se obrátit k císaři.⁸⁹² Mezitím opět klesala platební morálka poddaných. Na podzim 1826 se rustikalisté z Dobršína, Podmokel a Kadešic opět začali zdráhat sypat obilí, což magistrát vyburcovalo k požadavku vojenské asistence.⁸⁹³ Krajský úřad 4. ledna 1827 dal k asistenci s 10 muži a předvedení vzpurných poddaných, aby se s nimi zahájily příslušné řízení, souhlas. Vojáci odešli z panství již 15. ledna, ale dobršínské sedláky k rozumu nepřivedli. Magistrát to dovádělo k přesvědčení, že jediný účinek už bude mít jediné odsada.⁸⁹⁴ Rustikalisté z českých vesnic to viděli jednoduše: „*My jsme nucený, by jsme ještě jednou tolik robotný povinnosti odváděli, což sme ani my, ani naši předkové nikdá neplatili. Naše špatný hospodářství ani tolik nevynáší, by jsme císař. král. daně a jiné povinnosti zaplatit mohli.*“ Žádali o pomoc a ponechání při starém platu krajský úřad.⁸⁹⁵ Současně se odhodlali poprosit o přímluvu u nejvyšších míst a za asistence učitele Vojtěcha Hrubého z Komšína na střelohoštickém panství vyslali kadešického Martina Martana do Vídně, aby císaři předložil suppliku za osvobození od placení obilí. Podařilo se jim to 31. ledna 1827.⁸⁹⁶ Vrchnost se záhy o celém podniku dozvěděla,⁸⁹⁷ takže Martan a rychtáři, kteří organizovali finanční sbírku, za to byli potrestáni od jednoho do tří dnů arestu.⁸⁹⁸ Navíc, instančním postupem se supplika dostala kraji s guberniálním přípisem provést místní šetření. Kraj však odmítl v této věci cokoliv podnikat, neboť tu byla dvě jednoznačná vyjádření soudních instancí.⁸⁹⁹ Bohužel tento rezultat nebyl publikován poddaným, což v nich mohlo živit dojem, že jejich věc byla vyřízena v jejich prospěch a pouze úmyslem vrchnosti o ní nebyli zpraveni. Jak uvidíme, vzešla z toho později nejedna nepřijemnost. Stále také nebylo ukončeno potrestání tří kadešických selek. Podle kriminálního soudu předstíraly nemoc, aby nástupu trestu unikly. Bylo proto rozhodnuto, aby je pravidelně vyšetřoval městský chirurg.⁹⁰⁰ Kriminální soud ovšem jeho závěrům příliš nedůvěřoval a nařídil přezkoumat zdravotní stav krajským fyzikem.⁹⁰¹ I ten však seznal, že odsouzené nejsou v pořádku a ani dlouhodobě se jejich stav nelepšil.⁹⁰²

V lednových dnech roku 1827 se pozornost vrchnosti více upínala k Dobršínu, jehož sedláky považovala za jádro celého odporu. Po lednových událostech se rozhodla přikročit k odsadě tří tamních sedláků: Jana Zemana z čp. 10, Pavla Pánka z čp. 19 a Matěje Žáka z čp. 21. Krajský úřad po přešetření doručených materiálů 22. února uskutečnění odsady povolil.⁹⁰³ Poddaní tušili nebezpečí a požadavek osvobození od odsady zavtělili i do své suppliky ke dvoru z 31. ledna 1827, jenž pod dojmem poddanské suppliky ke krajskému úřadu z 25. ledna nařídil provést na 28. dubna

891 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list kriminálního soudu krajskému úřadu z 17. října 1826.

892 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, supplika Martina Kotála, Matěje Horejše, Jana Burdy císaři z listopadu 1826.

893 22. prosince 1826 o tom magistrát informoval podkomořský úřad (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105).

894 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list magistrátu krajskému úřadu z 14. ledna 1827.

895 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, supplika obyvatel Dobršína, Velké Chmelné, Podmokel a Kadešic na krajský úřad z 25. ledna 1827.

896 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, potvrzení dvorské kanceláře o zanesení žádosti poddaných do svého podacího protokolu ze dne 31. ledna 1827. Supplika byla podl všeho pojata jako společná žádost robotních reluentů z Dobršína, Chmelné, Kadešic, Podmokel, Platoře a Humpolce (srov. SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1, list krajského úřadu magistrátu z 13. března 1827).

897 SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, list anwalta Uhla magistrátu z 17. února 1827.

898 SOkA Klatovy, AMS, sign. 58, radní protokol 1826–1827, radní sezení z 8. března 1827, 29. března 1827. K Hrubému tamtéž, sezení z 19. února a 23. února 1827.

899 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, koncept zprávy krajského úřadu magistrátu z 13. března 1827. Srov. SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1, ověřený opis téhož.

900 Cesta ze Sušice do Kadešic mu přitom trvala dvě hodiny.

901 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, list kriminálního soudu v Písku krajskému úřadu z 19. května 1827. Srov. SOkA Klatovy, AMS, sign. 58, radní protokol 1826–1827, radní sezení z 1. března 1827, kde čten přípis kriminálního soudu, aby byly všechny tři odsouzené odlifrovány do Písku.

902 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, list magistrátu krajskému úřadu z 20. listopadu 1828 a krajského úřadu sušického magistrátu z 26. července 1829 (za zdravotně nezpůsobilé selky uznal opět krajský chirurg).

903 Datum 22. února uvádí SOkA Klatovy, AMS, sign. 58, radní protokol 1826–1827, radní sezení z 1. března 1827. Naproti tomu ve zprávě magistrátu krajskému úřadu z 10. srpna 1827 se v této souvislosti uvádí dekret z 14. března 1827 (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494).

1827 vyšetřování in situ. Úřední pomýlení zjištěno při tomto jednání bylo, ale v poněkud jiné věci než v neoprávněném vyžadování feudální renty. Policejní revizor Gottlieb, jenž měl na starosti ubytování vojáků při lednové asistenci, si popletl pojmy a namísto o asistenci hovořil o exekuci, takže vyžadoval od poddaných víc, než měl a musel tedy vše kompenzovat ze svého. Samotní poddaní nevzali vyšetřování zřejmě příliš vážně, protože se jich dostavilo jen několik a netroufli si mluvit za všechny: „*Nás je jenom tady pár a poněvadž ty ostatní obyvatelové, který taky nařízení, aby se sem dostavili, obdrželi, sem nepřišli, tak my na tu nám danou otázku nic odpovědět nemůžeme.*“ Jen dodali, že platit robotně z poloviny v obilí je pro ně těžké.⁹⁰⁴ Buď tak po hrozbě odsadou ztratili jakoukoli motivaci anebo byli – jak ostatně myslela i sama vrchnost – příliš neohrožení v prosazování ve své věci. Konečně magistrát, kterému za poslední rok dlužili 1 569 zl. 55 kr., prohlásil odsadu za neúčinný nástroj, neboť postihla jen jedince. Formuloval zato požadavek politických exekucí, ovšem souběžně s vojenskou asistencí. Kraj toliko preventivní vložení asistence odmítal.⁹⁰⁵

Nezbývalo proto než pokračovat v odsadě tří dobršínských sedláků. Vrchnost se v nich pokoušela stupňovat strach, evidentně ve snaze přivést je tak ještě k poslušnosti. Na začátku května provedla soudní ocenění jejich usedlostí a po stvrzení krajem oznámila formou cirkuláře a tisku termíny konání licitací. Dobršínské trio tušilo možné nebezpečí a v samý předvečer oznámených licitací, 4. července, si zajistilo v Praze sepsání supliky ke guberniu. Podle pozdější výpovědi Pavla Pánka ji sepsal nějaký pokoutní písař v nejmenovaném pražském hostinci (a údajně zfalšoval i podpisy příslušných petentů).⁹⁰⁶ Supliku zahajovala již tolikrát opakovaná stížnost na nucení k úhradě feudální renty z poloviny v obilí, která je pro neúrodná hospodářství sušických rustikalistů, z nichž jsou sotva živi, příliš velkou zátěží. Jakmile přitom nesplní všechny své platební povinnosti, začne jim vrchnost okamžitě odnímat dobytek. Opětne také využili taktiky, která jim tolik pomohla v první fázi sporu – žádali, aby se k žádným odsadám nepřikročilo až do chvíle, než o všem rozhodne gubernium. Současně přišli s novými předměty stížností, týkajícími se nucené námezdní práce za mzdu (o té dále).⁹⁰⁷ Gubernium poddaným vystavilo „rubriku“, že poddanskou žádost o zrušení odsady přijalo. S tou sedláci vítězoslavně přijeli domů a den před licitací ji předali vrchnosti. Magistrát si však byl jist svou věcí – jednak nevěřil, že by politický úřad zmařil rozhodnutí justiční a konečně, v podobné věci již gubernium vydalo negativní posudek 25. května téhož roku. Druhého dne, 9. července 1827, se tak avizovaná licitace přece jen konala.⁹⁰⁸ Teprve když se prodaly dvě usedlosti a sedláci se dozvěděli, že je již nebudou moci nabýt nazpět, začali měnit názor. Žák s Pánkem příslibovali, že své závazky začnou plnit a omlouvali své předchozí tvrdošíjné chování.⁹⁰⁹ Vrchnost jejich restaurování odmítla a jako jediné kompromisní řešení nabídla variantu, aby usedlosti nabyli jejich synové (jedině však za předpokladu, že s tím budou souhlasit i licitační kupci). Pavel Pánek se pokoušel vrchnost obměkčit ještě dodatečně a žádal o odkoupení gruntu od nového majitele.⁹¹⁰

Zdálo se tedy, že má magistrát nejpzurnější jádro odpůrců plně pod kontrolou. Těšit ho mohlo též to, že 25. května 1827 gubernium zamítlo supliku poddaných ke dvoru z října 1825 (kraj to do Sušice tlumočil 5. června 1827).⁹¹¹ Již 17. července 1827 se magistrát chlubil podkomořímu, že

904 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, protokol z 28. dubna 1827 a koncept rozhodnutí krajského úřadu z 12. června 1827.

905 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list magistrátu krajskému úřadu z 12. června 1827 a odpověď krajského úřadu z 15. června 1827.

906 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list magistrátu krajskému úřadu z 10. srpna 1827.

907 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, nedatovaná suplika poddaných guberniu (úřady později přiřazená k 4. červenci 1827). Jejím autorem zřejmě byl magistrátní kancelista Antonín Husák, obviněný v září z pokoutního písařství (SOkA Klatovy, AMS, radní protokol 1826–1827, radní sezení z 7. září a 13. září 1827).

908 Knihovně lze však zachytit pouze usedlost čp. 21: 9. července 1827 ji od Matěje Žáka koupil za 600 zl. Tomáš Rejžek z Ohrazenic (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 66, pag. 85–89, srov. ještě SOkA Klatovy, AMS, radní protokol 1826–1827, radní sezení z 21. července 1827).

909 „*bereuten ihr voriges Benehmen, da jedoch eine Nachgiebigkeit neue Zweifel in Hinsicht des Rechts bei den Untertanen erregen und das Übel noch verschlimmere dürfte*“.

910 SOkA Klatovy, AMS, radní protokol 1826–1827, radní sezení z 21. července 1827, bod č. 799.

911 SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1, list krajského úřadu magistrátu z 5. června 1827 (gubernium to zdůvodňovalo nemožností politického úřadu zasahovat do judičiálních záležitostí, jimiž mínil rozsudky z roku 1824 ve věci formy feudální renty). Ještě 20. prosince 1827 zasílal magistrát krajskému úřadu protokol o publikování tohoto krajského rozhodnutí (tamtéž).

postrašení poddaní začali plnit své povinnosti.⁹¹² Jak ovšem sám předpovídal, odpor venkovanů tím nezlomili. 29. září 1827 rustikalisté opět oslovili gubernium⁹¹³ a líčili mu v černých barvách svou neschopnost dostat feudální rentě z poloviny obilí, útlak v podobě věznění tří kadešických žen a odsadu tří dobršínských gruntů, z nichž již dva grunty zakoupili synové odsazených (Žák za 375 zl. a Pánek za 200 zl.). Suplika neměla vyznění nějakého konkrétního požadavku, jen prosby o všeobjímající změnu. Zřejmě i proto se nedočkala náležitého vyřízení. Namísto toho gubernium 4. listopadu definitivně potvrdilo platnost odsady i korektnost postupu vrchnosti v celé věci. Pouze žádalo, aby magistrát vydal vyjádření i k té části suppliky, týkající se námezdní práce.⁹¹⁴ Poddaní se o dekretu z 4. listopadu 1827 dozvěděli veřejným publikováním až 1. března 1828.

Rustikalisty znepokojovalo, že se na jejich suppliku ke dvoru z 31. ledna 1827 nedočkali odpovědi. Iniciativou Johanna Prinze z Humpolce oslovili kašperskohorského magistrátního kancelistu Wenzela Gerharda, jenž s pomocí blíže nespecifikovaného „psaní z Vídně“, předaného Prinzovi kadešickým Martinem Touškem (Kotálem), za 5 zl. sepsal suppliku. Prinz s ní odcestoval do Prahy a následně ji 31. října 1828 předložil guberniu.⁹¹⁵ Obsahovala dotaz, jak je jejich věc daleko, protože jsou od magistrátu sužováni exekucí.⁹¹⁶ Gubernium v reakci na tuto suppliku uložilo publikovat poddaným jeho dekret z 25. května 1827.⁹¹⁷ Venkované vidouce, že u gubernia se nedovolají ničeho, pokusili se provokativně podat dotaz přímo magistrátu. 29. prosince 1828 mu adresovali suppliku se zdvořilým dotazem o publikování údajného nejvyššího rozhodnutí.⁹¹⁸ Sepsat si ji tentokrát nechali za 45 kr. u kašperskohorského soudního sluhy Kašpara Šálka. Vrchnosti později vypověděl, že si nezákonnosti sepisování supplik nebyl vědom a že mu Johann Prinz z Humpolce, jenž za ním v celé věci přišel, líčil, že se v Písku na krajském úřadě dozvěděl, že nejvyšší rozhodnutí bylo již 15. prosince odesláno.⁹¹⁹ Sušický magistrát se zprvu nevzrušoval, ale když 9. ledna 1829 provedl výslechy tří poddaných, kteří od roku 1828 nezaplatili robotné, dozvěděl se zajímavé věci. Jak platořský rychtář Johann Schwarz, tak humpolecký Veit Schwarz odmítli zaplatit robotné pro jejich výši a také podepsat protokol s vysvětlením, že počkají, jak dopadne jejich věc u dvora. Dobršínský rychtář Jan Mirwald na stejné otázky odpověděl, „protože bych s obcí neobstál“. Obdobně dopadly výslechy dalších.⁹²⁰ Magistrát psal do Písku, že od roku 1824 do konce roku 1828 dluží poddaní již 5 093 zl. 2,5 kr. W. W. a nedají se přesvědčit k poslušnosti, protože očekávají nejvyšší rozhodnutí. Když byl v této věci do vsí vyslán úředník, byl mladými sedláky vyhnán. Magistrát tudíž požádal o vojenskou asistenci o 20 mužích.⁹²¹ Poddaní zatím stupňovali tlak a s pomocí horažďovického Petra Corwina napsali do Písku novou prosbu o publikování nejvyššího rozhodnutí.⁹²² Kraj zareagoval po měsíci. Vysvětlil, že očekávání poddaných je naprosto plané, protože ono nejvyšší rozhodnutí (anebo přesněji vyřízení jejich suppliky z ledna 1827) bylo prostředkováno guberniálním dekretem z 25. května 1827 a následně tlumočeno magistrátu 24. prosince 1827. Nepotěšil ani magistrát, když odmítl vojenskou asistenci zdůvodněním, že dosud magistrát nevyčerpal moc politických donucovacích prostředků.⁹²³ Poddaní nyní uznali za vhodné jediné – požádat o pomoc císaře. 10. března 1829 mu doručili písemnost, v níž vylíčili své přání platit feudální rentu podle stavu z prvních tří decenií. Současně zdůraznili nelidský přístup magistrátu, jenž z nich ždímá peníze i tehdy, když dvě vsi utrpěly krupobitím a v Kadešicích v roce

912 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105, list magistrátu podkomořimu z 17. července 1827.

913 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, supplika rustikalistů guberniu z 29. září 1827.

914 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, dekret gubernia krajskému úřadu z 8. listopadu 1827. Ve věci illegality výše feudální renty se odkazovalo na svůj dekret z 25. května 1827.

915 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, výslech Johanna Prinze z 26. ledna 1829.

916 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, supplika poddaných guberniu z 31. října 1828 (daná v Kadešicích).

917 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list krajského úřadu sušickému magistrátu z 4. prosince 1828.

918 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, list rustikalistů magistrátu z 29. prosince 1828.

919 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, výslech Kašpara Šálka z 9. ledna 1829. To potvrdil při výslechu 11. května 1829 i Johann Prinz – informaci o vyřízení jejich suppliky na nejvyšších místech mu prý sdělil krajský sekretář (tamtéž, výslech poddaných z 11. května 1829).

920 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, výslech poddaných z 9. ledna a 29. ledna 1829.

921 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, list magistrátu krajskému úřadu z 22. ledna 1829. Připojena konsignace dluhů za jednotlivé poplatníky.

922 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, supplika poddaných krajskému úřadu z 25. ledna 1829.

923 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, koncept listu krajského úřadu magistrátu z 20. února 1829.

1828 shořelo 13 usedlostí.⁹²⁴

Anwaltschaft svolal na 28. únor 1829 do své kanceláře jednání o placení renty i dluhů za období od vynesení rozsudku do konce roku 1828. Němečtí poddaní z Humpolce, Platoře, Roku, Červených Dvorců, Divišova a Záluží projevíli vstřícnost a souhlasili, aby se obilní podíl v rentě počítal dle tržních cen z roku 1824 (tj. 2 zl. 42 kr. za žito a 1 zl. 9 kr. za oves). Měli však podmínky – placení nucené práce pro vrchnost dle litery finalizační smlouvy, placení příplatku na extraordinarium ve vídeňské namísto konvenční měny, zrušení „Lieferungsrelution“ a kompenzaci za přeplacené exekuční platby. Českých poddaných přišlo málo a ti přítomní se odmítli k čemukoliv vyjádřit. Rychtáři se přitom dušovali, že vrchnostenské nařízení o dostavení se na kancelář publikovali, ale jejich sousedé je většinou ignorovali.⁹²⁵ Rovněž magistrát krajskému úřadu tvrdil, že do všech vsí příslušné oznámení distribuoval. Východisko z celého problému spatřoval znovu v obstavování majetku a preventivní vojenské asistenci o 20 mužích, jež by odradila od jakýchkoli násilností.⁹²⁶ Stejně jako dříve, kraj odmítl preventivní nasazování vojenské asistence. Rozplétat sítě poddanských vztahů přitom neměl magistrát právě jednoduché. Když vyslychal Martina Touška z Kadešic, dostalo se mu odpovědi, že je hluchý a chodí málo mezi lidmi a že žádný dopis z Vídně nedostal. Naopak se zjistilo, že Prinz dostal před albrechtickým kostelem od nějakého Čecha – snad Matěje Páteckého z Kadešic – dopis s pečeti, jenž předal autorovi jejich supliky Gerhardovi. Teprve vlastní dedukcí magistrát konstatoval, že to byl recepis (potvrzení o doručení jejich supliky) z 31. října od pražského gubernia.⁹²⁷ Gerhard, ač obviněný z pokoutního písařství, nakonec vyvázl jen s povinností ony 4 zl. W. W. věnovat sušickému chudobinci. Stejně dopadl s 45 kr. i Šálek.⁹²⁸

Dne 22. července 1829 gubernium vydalo konečné rozhodnutí ve věci údajného zamlčování císařského rozhodnutí. Na vině byl podle něj krajský úřad, jenž rozhodnutí úřadů poddaným nedostatečně tlumočil.⁹²⁹ V závislosti na tom sušický magistrát požádal kraj o prostředkování smířčího jednání s poddanými. Kraj tím pověřil komisaře Hüttla.⁹³⁰ O termínu i výsledcích jednání bohužel není nic známo. Je však pravděpodobné, že je ztotožnitelné s jednáním ze 7. prosince 1829 na sušické radnici, konaným ohledně způsobu úhrady nedoplatek za uplynulý vojenský rok 1829.⁹³¹ Magistrát se je totiž zjevně snažil vynucovat exekucemi.⁹³² Otevřela se tu dosud neřešená otázka, zda přijímat feudální rentu v naturálním obilí či jeho peněžním ekvivalentu podle aktuálních tržních cen.

Bude k tomu nutný drobný návrat o několik let nazpět. Již v polovině 20. let magistrát navzdory svému úsilí o vymáhání obilí pochyboval, že by pro něj odvádění renty v naturáliích bylo rentabilní. Snad tu rezonovala vědomí pokračujícího poklesu cen obilí, trvajícím již od konce druhého desetiletí 19. století.⁹³³ V prosinci 1824 psal radní Josef Wagner, že veliký přísun obilí s sebou nutně přinese otázku jeho uskladnění a že město nemá k dispozici žádnou sýpku.⁹³⁴ Obnovila se tedy ozkoušená praxe, na které se vrchnost s poddanými poměrně bezproblémově shodla – suté obilí se přepočítlo na peníze podle průměrné roční ceny a poddaní takto zjištěnou částku odváděli. V říjnu 1826 poddaní s odvoláním na nedostatek sutého obilí ústy anwalta Jana Adama Uhla tlumočili magistrátu, že by i v následujícím vojenském roce tuto praxi rádi zachovali.⁹³⁵ Radní Wagner v listopadu 1826 tuto variantu ospravedlňoval tím, že jde o řešení výhodné jak pro magistrát, tak pro poddané.⁹³⁶ O rok později se obrátili poddaní na anwalta s návrhem reluce obilní části své

924 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, suplika rustikalistů císaři z 10. března 1829.

925 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, protokol z 28. února 1829.

926 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, list magistrátu krajskému úřadu z 11. března 1829.

927 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, výslech poddaných z 11. května 1829.

928 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, list kašperskohorského magistrátu kraji z 5. června a 4. července 1829 (s kvitancemi).

929 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, list gubernia krajskému úřadu z 22. července 1829.

930 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, koncept nařízení krajského úřadu Hüttlovi z 22. října 1829.

931 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, relace anwaltschaftu magistrátu z 10. prosince 1829.

932 Krajskému úřadu si v listopadu na exekuce stěžovali roční dominikalisté Andreas Schafhauser a Adam Wudy, kteří dosud byli delší dobu v nečinnosti. Kraj uložil magistrátu, aby se k této věci vyjádřil (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 493, koncept krajského úřadu magistrátu z 1. prosince 1829).

933 F. LOM, *Zemědělská krise let 1820tých v Čechách*.

934 Přípis z 29. prosince 1824 in: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

935 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, list anwalta J. A. Uhla magistrátu z 24. října 1826.

936 „*Da die Emphyteuten u. Robotreluents den Wunsch äussern, den in Körnern abzuführenden Zins zu Geld zu reluiren, weil sie mit Getraid aufliegen und der Preis nach dem jährigen Durchschnitte (und zwar bey Korn per 2*

feudální renty, což vzápětí magistrát odeslal s prosbou o vyjádření královskému podkomořímu. Pod tíhou argumentu, že poslední úroda byla špatná a na měsíčních odvodech obilí poddaní nesložili nic, ji spatřoval jako řešení problému. Proti této možnosti se nestavil záporně ani podkomoří. V missivu z 4. ledna 1828 sice zdůraznil, že magistrát není smluvně povinen od poddaných přijímat místo obilí peníze a že poddaní musejí zpětně vše odvádět v obilí, avšak připustil možnost, aby poddaní obilí nahrazovali penězi. Trval ovšem na tom, že jeho úřad musí kontrolovat výpočet průměrné roční ceny obilí a aby poddaní vše zapravovali vždy nejpozději do čtyř týdnů. Co by po této lhůtě zůstalo nedoplateno, museli by již uhradit opět v naturáliích.⁹³⁷ Anwalt k tomu následně doplnil, že u drobných dominikalistů jsou splátky při systemální smlouvou předepsané měsíční frekvenci příliš nízké, takže doporučoval celoroční splátky na sv. Havla u obilí (pro poddané by to bylo výhodné) a na sv. Jiří u hotovosti. Dále připomněl špatnou úrodu roku 1827, z níž poddaní pokryjí jen svou domácí potřebu na setí a stravu a obilí na splacení feudální renty musejí zakupovat na trhu. Podkomoří 6. března 1828 kontroval, že není vhodné zavádět nové termíny nad rámec systemální smlouvy a byl ochotný tolerovat pouze splátky čtvrtletní.⁹³⁸

Vraťme se nyní na sušickou radnici a jednání, které hostila 7. prosince 1829. Obyvatelé Kadešic, Platoře, Humpolce, Záluží a Červených Dvorců se vyjádřili pro relucii naturálií,⁹³⁹ avšak Dobršínští, Velko- a Malochmelenští, Podmokelští, Ročtí, Vrabcovští a Divišovští chtěli nově sypat obilí. Anwalt žádal magistrát o rozhodnutí, jak tuto situaci řešit. Připomínal, že odváděním naturálií by příjem důchodu ze současných 6 747 zl. 48,25 kr. W. W. poklesl na 2 035 zl. 39 kr. Vybrané obilí by vrchnost musela prodávat přinejmenším po 50 až 100 měřících buď klasickým prodejem, anebo formou licitace, v níž by vyvolávací cena byla nižší než tržní.⁹⁴⁰ Než stačil magistrát zaujmout nějaké adekvátní stanovisko, nastala s rokem 1830 nová realita: v květnu tohoto roku se poddaní dozvěděli (údajně teprve po urgencích na vyšší místa) o guberniálním nařízení z 13. března 1827, jež odmítalo jejich stížnost z října 1825 a potvrzovalo oprávněnost výběru poloviny feudální renty v obilí.⁹⁴¹ Když sušičtí reluenti viděli, že zatímco průměrná roční cena obilí činí 4 zl. 42 kr. W. W. u žita a 2 zl. 7,75 kr. u ovsu, kdežto na trhu v listopadu 1830 se prodávalo jen za 4 zl. 17 kr. a 1 zl. 43 kr., rozhodli se spontánně pro naturální odvod a za vojenská léta 1829 a 1830 odváděli všichni suté obilí.⁹⁴² Anwalt Fanta vida, že uskladnění 629 měřic 24,5 měřičky žita a 1 259 měřic 13 měřiček ovsu činí problémy (svolení k adaptaci bývalého solního skladu v radnici na sýpku byla teprve v jednání),⁹⁴³ navrhl raději kalkulovat s listopadovou cenou a pokračovat v relucii.⁹⁴⁴ Magistrát v tomto duchu požádal o svolení podkomořího. Ten s takovou eventualitou souhlasil, pouze doporučil, aby se obilí vybíralo maximálně ve čtvrtletních lhůtách anebo aby se odvody reluce propočítávaly podle čtvrtletních cenových průměrů. Stalo se tak u reluentů z Kadešic, Platoře, Humpolce a Záluží, jak dokazuje evidence plateb vedená počínaje vojenským rokem 1831.⁹⁴⁵ Ostatní rustikalisté nepřestali sypat obilí. Nejpozději pro vojenský rok 1834 však sypání

f. 47 kr., bey Haber per 1 f. 16 ¼ kr.), dagegen der gegenwärtige Marktpreis per 2 f. 34 ¼ kr. bey korn, per 1 f. 43 kr. bey Haber besteht, so mit durch die Relucition nach dem verliegenden Marktpreisdurchschnitt weder der Obrigkeit, noch dem Unterthan Nachtheil bringt [...].” SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3, koncept relace podkomořímu.

937 Cena za měřici žita se předběžně určila na 3 zl. 48 kr. W. W. a ovsu 1 zl. 54 kr. W. W., později se ovšem snížila na 3 zl. 40 kr. a 1 zl. 47 kr. W. W. SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.; NA Praha, Zemský podmokomořský úřad, karton č. 105 (koncept missivu ze 4. ledna). Magistrát po 3. lednu 1828 skutečně začal podkomořímu odesílat pravidelné výkazy o tržních cenách v jednotlivých měsících roku 1828 a 1829 (NA Praha, Zemský podmokomořský úřad, karton č. 105).

938 NA Praha, Zemský podmokomořský úřad, karton č. 105, koncept magistrátu z 6. března 1828.

939 Počítali přitom s cenami 6 zl. 15 kr. W. W. za měřici žita a 2 zl. 14 kr. za měřici ovsu.

940 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., relace anwalta Fanta magistrátu z 10. prosince 1829.

941 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1, suplika poddaných z Dobršína, Velké Chmelné, Podmokel a Kadešic krajskému úřadu z 19. listopadu 1830.

942 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, obilní účty za léta 1829 a 1830.

943 V roce 1833 magistrát vysvědčil, že z obilí, které se v roce 1830 uskladnilo do solního skladu, dosud nepřipraveného pro takové účely, zmařily plně tři měřice 13 14/16 měřičky žita a sedm měřic 11 12/16 měřičky ovsu myši, které se do něj dostaly z přilehlých masných krámů (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, účty za rok 1833).

944 NA Praha, Zemský podmokomořský úřad, karton č. 105, list anwalta magistrátu ze 17. listopadu 1830.

945 SOKA Klatovy, AMS, sign. 203, „*Rentämtliches Abrechnungsbuch mit Robothreluenten der Gemeinde Kadeschitz, Platorn, Kumpatitz und Zalusch anfangend v. Jahre 1831*“.

obilí již bylo opět minulostí.⁹⁴⁶

Tab. č. 69: Průměrné roční ceny obilí (stanovené podle měsíčních hodnot), použité pro výpočet reluce feudální renty v obilí (ve víd. měně)

Vojenský rok	Žito	Oves
1824	2 zl. 39 kr.	1 zl. 9 kr.
1826	2 zl. 47 kr.	1 zl. 16 kr.
1827	3 zl. 40 kr.	1 zl. 47 kr.
1829	6 zl. 15 kr.	2 zl. 14 kr.
1830	4 zl. 42 kr.	2 zl. 7,75 kr.

Již 24. ledna 1834 se totiž emfyteuti a poddaní za asistence krajského úřadu s vrchností dohodli, že celé VI. decenium, počítané od 1. listopadu 1833 do 31. října 1843, budou splácet pouze v penězích. Ovšem v té podobě, že polovinu budou skládat ve vídeňské měně a polovinu v měně konvenční. To znamená, že při povinnosti 20 zl. W. W. zaplatí 10 zl. W. W. a 10 zl. C. M., tedy v přepočtu celkem 35 zl. W. W.⁹⁴⁷ Použito v reálné situaci, skládali na pozemkovém úroku a robotném dohromady napříště 1 852 zl. 10,5 kr. C. M. a 1852 zl. 10,5 kr. W. W., tj. 4 630 zl. 26,25 kr. W. W.⁹⁴⁸ Stejně pravidlo se zavedlo pro mzdu za práci poddaných pro vrchnost a ty platy z dodatečných emfyteutizací (zpravidla pastviny, rybníky), které vycházely z podmínek systemální smlouvy.⁹⁴⁹ V případě, že by během decenia došlo ke zrušení vídeňské měny, měla se potom celá povinnost odvádět výlučně v konvenční měně. Konkrétní důvody opětovného převedení feudální renty na kreditní podobu neznáme. Zřejmě sehrálo roli to, že v předchozím V. deceniu byla reluce naturální renty preferovaná a že se prodejní ceny obilí stále neposunuly k hodnotám, které by pro vrchnost byly náležitě atraktivní.⁹⁵⁰ Podkomoří uháněl sušický magistrát dodat výkaz dosavadních nedoplatků poddaných, avšak 3. května 1834 udělilo gubernium na přimluvu podkomořího svolení s prodloužením lhůty k dodání do 15. června. V účtárně podkomoříského úřadu se mezitím přesvědčivě dokázala ztrátovost této dohody pro obecní pokladnu, což byl signál pro to ji neschvalovat.⁹⁵¹ Stejným způsobem vyznělo rozhodnutí gubernia, datované 7. srpnem 1834.⁹⁵² Prohlašovalo takto nastavenou dohodu za výhodnou pro venkovany, u městské obce však shledávala pravý opak. Při celkové roční povinnosti 3 779 zl. W. W. kalkulovala skutečný roční výnos feudální renty na 6 979 zl.,⁹⁵³ zatímco při počítání s konvenční měnou vyházela částka o 365 zl. nižší. Po započtení námezdní práce se ztráta prohloubila již na 792 zl. kr. Gubernium následkem toho doporučovalo nechat od poddaných nadále sypat obilí a maximálně ho reluovat podle průměrných ročních tržních cen. Obě smluvní strany však oponovaly a v lednu podkomoříský úřad tlumočil jejich námitky guberniu: městská obec spatřovala krajně problematický prodej od poddaných vybraného úročního obilí a nadto již poddaní za rok 1834 příslušné povinnosti uhradili ve zlatých vídeňské a konvenční měny. Přitom ještě tehdy magistrát nedodal účetní elaboráty, které po něm chtěl podkomoří již na jaře 1834 a na které mu neustále prodlužoval dodací lhůty. Navzdory námitkám podkomořího gubernium 14. května 1835 schválilo odvádění feudální renty z poloviny ve vídeňské a z poloviny v konvenční měně a stejným poměrem také mzdy pro robotníky

946 Srov. SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, účetní přílohy za rok 1834, obilní účet.

947 Podrobný rozpis platební povinnosti na pozemkovém úroku, robotném na úroveň jednotlivých poplatníků in: SOKA Klatovy, AMS, sign. 958, „*Vorschreibungs Ausweis Nro. 3*“.

948 Pozemkový úrok 726 zl. 11, 25 kr. W. W., 726 zl. 11,25 kr. C. M., robotné 1125 zl. 59,25 kr. W. W., 1125 zl. 59,25 kr. C. M., tj. 1852 zl. 10,5 kr. W. W. a 1852 zl. 10,5 kr. C. M.

949 SOKA Klatovy, AMS, AMS, sign. 958, „*Vorschreibungs Ausweis Nro. 3*“.

950 Jak odhaduje F. LOM, *Zemědělská krize let 1820tých v Čechách*, s. 417–424, byla zemědělská krize z nadprodukce překonaná teprve ve 40. letech 19. století.

951 NA Praha, Zemský podkomoříský úřad, karton č. 105, koncept intimátu podkomořího guberniu z 12. července 1834.

952 NA Praha, Zemský podkomoříský úřad, karton č. 105.

953 První polovina z celkové částky 1889 zl. tvoří peněžní část renty, z druhé poloviny ve stejné výši se vypočetlo necelých 630 měřic žita a 1260 měřic ovsa, což při průměrné ceně za posledních 10 let činilo 2 769 zl. a 2 320 zl.

s podmínkou, že v případě obecného zrušení vídeňské měny v průběhu VI. decenia se vše převede jen na konvenční a že magistrát dodá do čtyř týdnů dlužné účetní výkazy.⁹⁵⁴ Svou roli při konečném rozhodování možná sehrálo to, že nejpozději od roku 1831 magistrát plánoval přestavbu zadního traktu radnice (využívaného dosud jako solní sklad) na sýpku pro uskladnění úročního obilí od poddaných.⁹⁵⁵ Myslel přitom i na uskladnění kontribučního obilí poddanského, protože venkované podle jeho úvah neměli kvůli pokračujícímu budování silnic v okolí města prostředky na zbudování vlastní kontribuční sýpky.⁹⁵⁶ V červenci 1834 zbudování sýpky v radnici posvětilo gubernium, hotová však byla až v roce 1838, přičemž v patře nad solním skladem vznikla vrchnostenská a nad ní poddanská kontribuční o ploše 109 čtv. sáhů. Od 1. listopadu 1838 se pronajala poddaným za 18 zl. C. M. ročně.⁹⁵⁷ Ponechala se tak výše nájemného, placeného dosud za pronájem sýpky v domě čp. 10/I výběřčího kontribuce Františka de Angelise.⁹⁵⁸

I nadále vznikaly mezi poddanými a městskou vrchností spory o nedoplatky. 19. října 1842 řešil jeden takový amtsdiener Melcher s městským strážníkem Hostkem ve Vrabcově. Když dorazili k rychtáři, požádali ho, aby svolal všechny restanty. Poté, co jim oponoval, že ke splacení je ještě čas do Všech svatých, rozhodli se v jeho doprovodu navštívit dlužníky osobně a obstatit jim dobytek. Začali u Václava Kašpara. Zabavené zvíře přehnali k rychtáři a šli pokračovat k Šimonu Touškovi. Jakmile se ztratili z dohledu, přišla Kašparova žena a obstavené dobytče odvedla od rychtáře nazpět do svého chléva.⁹⁵⁹

Ve 40. letech se objevily první návrhy na totální výkup ze všech urbaniálních povinností. Inspirací tu byly postupy na jiných panstvích. 24. října 1842 platořský sedlák Lorenz Wallisch navrhl své městské vrchnosti, že se vykoupí ze všech svých závazků jednorázovým zaplacením částky 510 zl. C. M.⁹⁶⁰ Odbourat hodlal jak robotné, činící 25 zl. 32,5 kr. ročně (z poloviny ve vídeňské a z poloviny v konvenční měně), laudemium a občasně výpomoci. Jak sám Wallisch uvedl, byl mu inspirací výkup z roboty na hrádeckém panství, přičemž právě na tomto příkladu demonstroval svou štedrost (hrádečtí poddaní totiž vykoupili jednosměrnou potažní robotu s koněm za 400 zl. C. M.). Anwalt se k tomuto návrhu vyjádřil až po bezmála dvou letech; sice de facto otevřeně, avšak s podmínkou zachování laudemia. Poté na dva roky záležitost utichla a teprve 4. dubna 1846 je dochován další list anwalta, jenž tentokrát rezervovaně zdůrazňoval magistrátu, že nabízená částka se ve světle příjmů aktuálního decenia může zdát vysoká, ale po jeho uplynutí může nastat zcela nová realita. V roce 1847 magistrát rozhodl iniciovat s Wallischem jednání. Než se však mohlo a dospělo k nějakým závěrům, dostalo se sušické panství do víru událostí roku 1848.

Poslední, VII. decenium, znamenalo jednoznačné vítězství hotových peněz. Rustikalisté i emfýteuti sice již v květnu 1843 vyjádřili přání, aby se zachovaly podmínky platné v deceniu končícím, ovšem počínaje 1. listopadem 1843 bylo smloueno, že se feudální renta bude odvádět z jedné třetiny ve vídeňské a ze dvou třetin v konvenční měně.⁹⁶¹ Nepochybně se tím vyšlo vstříc námitkám z roku 1834, kdy se vyčítala nižší výnosnost hotových peněz oproti výnosu z prodeje obilí. Splácení nepřinášelo podstatnější potíže.⁹⁶²

Přesto manévrování o úpravy ve výši feudální renty zcela neskončily. V souvislosti se zavedením tzv. protokolů změn („*Dominikal- und Rustikal-Grundveränderungsbücher*“), které zpřehlednily

954 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105.

955 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Oec 44 (plán solního skladu a rozpočet na přestavbu z roku 1831).

956 Přitom již podle patentu z 9. června 1788 se nařizovalo zříditi kontribuční sýpky tam, kde dosud nejsou. J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1781–1850*, s. 173.

957 Pronájem svolilo gubernium 28. září 1838 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 107), nájemní smlouva byla podepsána 16. ledna 1841 (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft). Srov. ještě NA Praha, České gubernium-všeobecná registratura, karton č. 377.

958 NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 107.

959 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

960 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1; tamtéž, Anwaltschaft.

961 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1, zmínka v dobrozdání anwalta magistrátu z 1. června 1844.

962 Soupis nedoplatků na robotném a pozemkovém úroku k 31. říjnu 1845 prozrazuje, že nejvyšší částky dlužili obyvatelé Roku (147 zl. 1,75 kr.), následovali obyvatelé Sušice (133 zl. 22,75 kr.), Velké Chmelné (102 zl. 6 kr.), Hartmanic (39 zl. 11,25 kr.) a Malé Chmelné (3 zl. 11,25 kr.). Viz SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Ausweis über die mit dem Schlusse 31. Oktober 1845 unberichtigt gebliebenen Robotreliuzions- und Erbpachtzinsreste*“.

pohyb půdy mezi poddanými v intervalu let 1783–1844,⁹⁶³ se otevřela velmi podstatná otázka, dosud neřešená: úprava výše feudální renty následkem dodatečných koupí či prodejů nemovitostí. V zásadě platilo, že nově vzniklé dominikální usedlosti byly nedělitelné a jakékoliv oddělování z jejich půdního fondu se mohlo dít jedině se souhlasem gubernia. Pokud nebyl udělen, neměl právní moc (a to ani v případě, byl-li proveden zápis do městských knih).⁹⁶⁴ Mnozí rustikalisté a dominikalisté od roku 1783 skutečně měnili rozlohu svých pozemků a s tím se pohybovala i výše robotného a pozemkového úroku.⁹⁶⁵ Sušická vrchnost při tom pozapomínala na domovní činži, stanovovanou při zavádění systému podle tehdejšího stavu pozemkové držby. Z domkářů platících nic nebo 1 zl. 30 kr. domovní činže tato nákupní aktivita najednou udělala chalupníky s povinností odvádět na domovním robotném 3 zl. V červenci 1845 kvůli tomu důchodní Žalud vypracoval pro magistrát a podkomořský úřad individuální rozpis⁹⁶⁶ s žádostí o jeho stvrzení. V připojené zprávě konstatoval, že se magistrát takto dlouhá léta připravoval o plných 202 zl. 30 kr. C. M. Dne 8. listopadu 1845 podkomořský úřad tento postup ratifikoval. Než však magistrát vydal další rozhodnutí, psalo se datum 9. června 1847 (a to i navzdory tomu, že vyřízení záležitosti vydatně urgoval důchodní Žalud). Urychlení vyřízení možná způsobila dražota roku 1846, která na Prácheňsku vyvolala lokální projevy nespokojenosti.⁹⁶⁷ Magistrát určil, aby se uniklá domovní činže zaplatila zpětně za léta 1846 a 1847. Zatímco rustikalistů se dotklo menší měrou,⁹⁶⁸ potom u dominikalistů znamenalo podstatné změny. Není divu, že dominikalisté podali 30. března 1848 proti takovému postupu stížnost ke krajskému úřadu se zdůrazněním, že robotným a robotou mohou být zpoplatňováni jen rustikalisté. Anwalt s měšťanskými reprezentanty dospěl ve své apologii z 21. dubna 1848 k názoru, že celá stížnost vznikla pobuřováním ze strany některých podezřelých individuí.⁹⁶⁹ Krajský úřad celou záležitost uzavřel věcným rozkladem s datem 20. října 1848.⁹⁷⁰ Navyšování jako takové odsoudil jak ve smyslu systemální smlouvy a jejího § 9, tak i norem celostátního dosahu (patent z 1. března 1777). Připustil, že legitimním se stávalo jen tehdy, pokud na rustikálu (jedno jestli selském nebo obecním) zbudoval podruh nové stavení anebo oddělil výminkářské stavení od mateřské usedlosti.⁹⁷¹ Jakmile takový zakoupil zemědělskou půdu, přestal

963 Celkem sedm knih pod titulem „*Dominical-Grundveränderungsbuch der Gemeinde ...*“ je uloženo v SOkA Klatovy, AMS, sign. 360–366. Podle původních instrukcí měly být tyto knihy založeny souběžně se zavedením systému (V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 203), nicméně sušické knihy jsou evidentně mladší a hlásí se až do 40. let 19. století. Srov. výtah z nich tamtéž, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Evidenzhaltungstabelle über die Erbpachtzinse von den ursprünglich und später emphiteutisirten Dominikal- und Dominikal Rustikal-Gründen der k. Stadt Schüttenhofen nach den Dominikalgrundveränderungsbüchern bezüglich der im Milit. Jahre 1844 hierin falls sich ergebenden Veränderungen*“. Na základě zjištěných skutečností vrchnost udeřila na ty poddané, u nichž dosud nedošlo k úpravě podle systemální smlouvy: např. Josef Wölfl z Kadešic zakoupil díl pastviny a vystavěl si na něm obydlí.

964 Otázkou se zabývala suplika Ignáce a Anny Marie Borovkových z Hartmanic čp. 12, adresovaná krajskému úřadu 10. června 1835. Borovkův otec v roce 1829 prodal kus louky č. top. 120 Lorenzi Penzovi pro jeho syna Georga a následně hartmanické obci louku č. top. 115, čímž hospodářství čp. 12 de facto ztratilo soběstačnost v píci. Borovkovi se snažili oba odprodeje negovat konstatováním, že proběhly bez souhlasu gubernia a připojili citaci z guberniálního nařízení z 17. prosince 1812, „*dass alle ohne Vorwissen und Bewilligung dem h. Landesstelle vor sich gegangenen Grundzertheilungen, wenn solche auch gleich schon in die Grundbücher eingetragen worden wären, als nicht gesehen angesehen werden würden*“.

965 Demonstrovat to lze na příkladu stavení čp. 6 v Záluží. Při zavádění Raabova systému se jejímu majiteli Johannu Pauknerovi vyměřila toliko domovní činže v rámci robotného 1 zl. 30 kr. V roce 1783 přikoupil pozemky od platořské usedlosti čp. 5, čímž se mu robotné zvýšilo na 3 zl. 44,5 kr. V roce 1829 přikoupil Johannův syn Josef z usedlosti čp. 36 v Roku louku, takže se jeho povinnost zvýšila o pozemkový úrok na celkových 6 zl. 19 kr. C. M. (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

966 Elaborát nese název „*Ausweis über die individuelle Zusammenstellung der Robotreultion von Gründen und Häusern nach den ortschaftsweise verlegten neuen Rustikalgrundveränderungsbüchern, mit individuellen Darstellung des Zuwachses der Robotreultion von Häusern, welcher durch die Zeitverhältnisse aus dem Bande des § 13 des Robotabolizionskontrakts sich ergibt, und den hierstädtischen Renten vorschreibungsweise zu Guten zu rechnen kömmt*“ (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

967 František ROUBÍK, *Na českém venkově roku 1848*, ČDV 15, 1928, s. 162.

968 Nově platil domek čp. 32 v Dobršíně 1 zl. 30 kr. a dům čp. 24 (nové číslování) v Podmoklech 3 zl. Toto stavení mělo vyměřeno od zavedení Raabova systému domovní činží 3 zl., ale až do roku 1846 platilo jen 1 zl. 30 kr. Viz rozhodnutí krajského úřadu v Pisku z 20. října 1848 (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1).

969 SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1. Srov. k tomu ještě koncept zprávy magistrátu krajskému úřadu z 26. dubna 1848 tamtéž.

970 SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1; tamtéž, Anwaltschaft.

971 Takový potom byli povinni k domovní činži 1 zl. 30 kr. anebo 13 dní roboty ročně. Jako příklad uvedl čp. 32

být podruhem povinným podružskou robotou či jejím peněžním ekvivalentem a robotné se mu vyměřovalo podle rozlohy pozemků.⁹⁷² Krajský úřad dále zcela odmítl zavádění domovní činže (vlastně robotného) u všech novoosídleneckých hospodářství vzniklých v době zavádění raabizace, dále neodlučených výminkářských stavení či dokonce u cizopanských poddaných.⁹⁷³ Pokud vzniklo nové stavení na emfyteutické půdě, bylo zpoplatněno domovní činží, neměla však ekvivalent v naturální robotě.⁹⁷⁴ Přes obsáhlost výkladu krajský úřad nepovažoval celou záležitost za podstatnou, protože již třímal patent o zrušení poddanství ze 7. září 1848. Zabývat se urbaniálními otázkami tak chápal jako užitečné jedině v kontextu chystaného výkupu. V dané situaci to však bylo zajisté předčasné.

Řešení stížnosti o zvýšení domovní činže tak do určité míry zaniklo ve vřavě jiných událostí, které zpětně mezi venkovany vyvolávaly novou aktivitu. Od března 1848 začaly na venkově díky uvolněnému tisku a letákům prosakovat informace o první petici a delegaci českých vlastenců k císařskému dvoru.⁹⁷⁵ Když se potom rozšířila informace o příslibu konstituce, dovádělo to poddané k mylným představám o nezadržitelném konci starých pořádků a s nimi i všech závazků vůči vrchnosti.⁹⁷⁶ Robotníci z Dobrušky, Velké Chmelné, Podmokel, Kadešic, Humpolce, Platoře a Červených Dvorců tak poté, co se k nim donesla zpráva o příslibu konstituce, přestali rázem platit feudální rentu,⁹⁷⁷ plnit pracovní povinnosti předepsané systemální smlouvou⁹⁷⁸ a odvádět církevní desátek.⁹⁷⁹ O významu pojmu měli ovšem mizivou představu a bojkot urbaniálních povinností vyplýval z pouhé neznalosti. Když byl v této věci v květnu dotazován humpolecký rychtář Lorenz Prinz, odpověděl, že do Humpolce přišel za jeho synem rocký rychtář Johann Schmiedl a svolanou obec burcoval, že už nejsou povinni robotou a pokud by na ni nyní šli, byla by znovu zavedena.⁹⁸⁰ Původce těchto dezinterpretací úřady na Sušicku později spatřovaly v sušickém měšťanovi a právníku Votrubovi,⁹⁸¹ jenž měl jako emisar po venkově rozněcovat nepokoje tvrzením, že císař již robotu zrušil, ale úřady příslušný patent tají. Tomu samozřejmě zvědaví poddaní ochotně naslouchali a na několika okolních panstvích hromadně odmítali robotovat (Dlouhá Ves, Hořejší Krušec, Dolejší Krušec, Hořejší Těšov, Kundratice, Vatětice, Žichovice, Mačice, Kněžice).⁹⁸² Anwalt, poučen z nedávné historie o tom, že v případě feudální renty jde o nejdůležitější zdroj příjmů pro město a tedy vlastně i o zachování ekonomické stability, se marně snažil poddané

v Malé Chmelné a čp. 31 v Podmoklech. – Těchto případů však evidentně bylo více. Např. od 1. listopadu 1841 začal platit Martin Bublík ze svého nově postaveného domku čp. 33 v Kadešicích, postaveném na pozemku odkoupeném od sedláka Tomáše Nového (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

972 Mezi takové případy označil stavení ve Velké Chmelné čp. 7, 9, 14; v Podmoklech čp. 30; v Kadešicích čp. 9, 31–37; v Platoři čp. 19, 20, 22; v Záluží čp. 5, 10. Je ovšem zajímavé, že se vůbec nezabýval faktem, že v tomto případě podle předpisu systemální smlouvy mají platit příslušní držitelé rovněž z nemovitosti.

973 1 zl. 30 kr. měli začít platit výminkářské domky čp. 12 ve Velké Chmelné, čp. 8, 12 a 18 v Platoři a čp. 14 v Humpolci. Poddaní panství Dlouhá Ves, konskribovaní pod Červenými Dvorci (čp. 2 a čp. 3). Viz rozhodnutí krajského úřadu v Písku z 20. října 1848 (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1).

974 Pro exemplum posloužila stavení čp. 34 v Malé Chmelné (bývalá vrchnostenská flusárna) a čp. 11 v Záluží. – 17. května 1844 odmítal platit obci vyžadovaných 1 zl. 30 kr. robotného Josef Kolář z Vrabcova čp. 97/III. Toto stavení vzniklo v roce 1807 na emfyteutické půdě (k odmítání placení SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft; ke vzniku tamtéž, sign. (T) Sušice 57, „*Dominikal Grundverschreibungs Buch B*“ 1803–1826, pag. 71–72).

975 Podrobně F. ROUBÍK, *Na českém venkově roku 1848*, s. 166–167, 198–202.

976 Obdobně v obecné rovině F. ROUBÍK, *Na českém venkově roku 1848*, s. 199.

977 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1, „*Ausweis über die hinter den Herrschaft Schüttenhöfner robothpflichtigen Unterthanen bis Ende July 1848 aushaftenden Robotrestitutionszinsrückstände*“ (rozpis individuálně podle jednotlivých poddaných).

978 V březnu přestaly roboty také na četných panstvích Klatovského kraje (F. ROUBÍK, *Na českém venkově roku 1848*, s. 178).

979 Jak dokladuje soupis vybraných desátků, někteří farníci desátkovou povinnost za rok 1848 splnili až v prosinci 1848 a lednu 1849 (SOKA Klatovy, Děkanství úřad Sušice, rejstříky vybraného desátku za léta 1773–1795 a 1824–1852).

980 „*wir wären keine Robotleistung mehr schuldig und wenn wir gehen würden, so würde die Roboth wieder eingeführt werden, im Falle wir aber nicht gehen, so wird die Roboth ein Ende nehmen*“. SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1, protokol z 12. května 1848. Anwalt se snažil u magistrátu potrestat rychtáře jeho propuštěním z funkce (tamtéž, relace anwalta magistrátu z 14. září 1848).

981 F. ROUBÍK, *Na českém venkově roku 1848*, s. 179, 181, 218.

982 F. ROUBÍK, *Na českém venkově roku 1848*, s. 180–181.

přesvědčit o opaku s odvoláním na nově vydaný císařský patent z 28. března,⁹⁸³ jenž předepisoval ukončit vykonávání naturálních robot až s 31. březnem 1849 a jenž byl poddaným publikován ve velké radniční kanceláři sušické radnice 16. dubna.

Na konci června se rychtáři ze všech sušických vsí museli jménem obyvatel svých vesnic zaručit, že rentu nechtějí platit kvůli nedostatku a nikoliv „ze zlé vůle“.⁹⁸⁴ O měsíc později jejich nedoplatek na robotném činil 1 429 zl. 26 kr. C. M., s posledním říjnem potom 1 807 zl. 37 kr. C. M. (819 zl. 6 kr. na pozemkovém úroku a 988 zl. 11 kr. na robotném).⁹⁸⁵ Dne 17. srpna 1848 byli předvoláni na sušickou radnici zástupci obce Kadešice, aby se jim zdůraznilo, že dle „konstitučního patentu“ musejí zastávat své závazky vůči vrchnosti přinejmenším do konce března 1849. V praxi tím vrchnost naznačovala, aby vesničané dovezli do města dříví nutné na opravu mostu. Kadešičtí poddaní se nechali slyšet, že „*dokud jiní robotovat nebudou, my taky nebudeme*“ a odmítli podepsat protokol se zdůvodněním, že jim jistý komisař Krtička kladl na srdce nic nepodepisovat.⁹⁸⁶ Podobně odmítali ostatní, přičemž uklidňovali vrchnost tvrzením, že nedoplatky vyrovnají po sv. Václavu. Do lokálních událostí však zasáhla událost dosahu celozemského: patent o zrušení roboty a poddanství ze 7. září 1848. Právě na devátou hodinu ranní tohoto dne magistrát svolal na radnici všechny rychtáře, aby je k splácení feudální renty přesvědčil pohrůzkou vojenské asistence. Prosazoval ji také anwalt současně s přáním, aby byl rocký rychtář za vybízení poddaných k neposlušnosti potrestán. Vrchnost však politické donucovací prostředky nemohla uplatnit a ani již nevěřila v jejich účinnost. Magistrát proto 23. září psal na krajský úřad, jak v této věci postupovat. Žádost nabyla na palčivosti poté, co se poddaným publikoval patent ze 7. září 1848. Pro rustikalisty byl jasným argumentem pro okamžité přerušení plnění veškerých urbaniálních povinností.⁹⁸⁷ Prezidium gubernia z 23. prosince 1848 oznámilo, že k zavedení politické exekuce je nutný souhlas ministerstva vnitra. Magistrát byl netrpělivý, protože v únoru 1849 již neměl peníze na úhradu platu podkomořskému úřadu a kontribuci. Anwalt doporučoval, aby se nedoplatky na feudální rentě (adresně zmínil Kadešice) z doby před 7. zářím 1848 vymáhaly politickou exekucí.⁹⁸⁸ Ještě v březnu 1849 však příslušný souhlas ministerstva nebyl k dispozici.⁹⁸⁹ Navíc v roce 1849 začali odpírat odvody pozemkového úroku dominikalisté. Vyvazovacím patentem z 4. března 1849 a nařízením ministerstva vnitra z 27. června téhož roku přitom bylo stanoveno, že všechny urbaniální povinnosti vyplývající z emfyteutických smluv se mají plnit až do okamžiku jejich vykoupení („*bis die Ablösung erfolgt ist*“).⁹⁹⁰ Bez náhrady byly zrušeny pouze některé platy: ochranný peníz od Židů, robotné od domkářů a podruhů,⁹⁹¹ pachtovné z výroby kořalky a potaše. V květnu 1849 anwalt upozorňoval, že městský důchod je již zcela vyčerpán a vyzýval magistrát k urychlenému řešení.⁹⁹² Následně potom 30. června adresoval apelačnímu soudu prosbu o delegování soudu v blízkém okolí k rozsouzení sporu s bývalými poddanými v duchu guberniálního cirkuláře z 9. února 1849.⁹⁹³ Zcela přesnou představu o dlužných částkách si však teprve dělal – na 22. října 1849 přizval všechny rustikalisty a dominikalisty do kanceláře anwalta, aby se podle donesených úročních knížek

983 K patentu a jeho významu podrobně Václav ČERNÝ, *Vznik prvního patentu o zrušení roboty v zemích českých*, ČDV 10, 1923, s. 181–.

984 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1.

985 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, individuální konsignace nedoplateků k 30. říjnu 1848.

986 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1, protokol z 23. srpna 1848.

987 Je o tom zmínka listu anwalta na magistrát z 9. května 1849 (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

988 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, list z 27. února 1849.

989 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1, koncept z 1. března 1849. Již v únoru adresoval anwalt magistrátu

990 Srov. § 5 vyvazovacího patentu (*Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1781–1850*, Praha 1910, s. 722). Viz František ROUBÍK, *K vyvazení gruntů v Čechách*, SAP 9, 1959, s. 160–219.

991 Bez náhrady zrušeno robotné ve výši 1 zl. C. M. a 30 kr. W. W. těmto domkářům: Dobruška čp. 17, 20, 22, 25; Dvůrčany čp. 4, 5; Hartmanice čp. 1, 19, 21–23, 26, 28, 36, 41, 49, 64–66; Humpolec čp. 4, 5; Chmelná čp. 10; Kadešice čp. 6, 13, 14; Platoň čp. 2, 6, 7, 13; Podmokly čp. 13, 15, 16, 30; Záluží čp. 4, 6, 9. Srov. SOKA Klatovy, AMS, sign. 372, „*Übersichts Tabellen über die unentgeltlich aufgehobenen Lasten*“.

992 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, list z 9. května 1849.

993 „[...] um Delegierung eines oder nach Umständen mehrerer Gerichtsstände zur Verführung und Entscheidung des Rechtsstrittes gegen die gewesenen Schüttenhofner Unterthanen, beziehungsweise Robotreluerten und Erbpächter“ (SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, koncept z 30. června 1849).

spočítaly jejich nedoplatky do 31. prosince 1848.⁹⁹⁴ Feudální renta se tehdy ještě stále odváděla, byla pouze ponížena o robotné od domkářů a podruhů, jež bylo zrušeno bez náhrady. Její výběr skončil definitivně s posledním prosincem 1849. K 1. lednu 1850 evidoval sušický obecní důchod celkový nedoplatek na robotném, pozemkovém úroku i emfyteutickém platu z pozdějších emfyteutizací celkem 3 729 zl. 22,75 kr. C. M. Rozhodnutí apelačního soudu ve věci soudního vymáhání těchto dluhů bylo totiž bezpochyby kladné, na sklonku dubna 1850 anwalt Josef Svatoš jako zástupce magistrátu podal sérii žalob proti některým sveřepým dlužníkům při vrchnostenských soudech ve Vatěticích, Žichovicích, Žikově a Kašperských Horách (Hrádek a Dlouhá Ves odpadly, protože tam byl justiciářem sušický měšťan František Karel Moser). 8. dubna 1850 sice byly na sušické radnici opět veřejně publikovány předvolaným venkovanům normy z 4. března a 27. června 1849 (současné s výzvou jejich úhrady do 8 dnů pod pohružkou politických sankcí), bývalí poddaní však platit stejně odmítali. Do poloviny roku 1850 se podařilo splatit 283 zl. 13,25 kr., takže k úhradě zbývalo vysokých 3 477 zl. 54,75 kr. C. M.⁹⁹⁵ Počínaje 1. květnem 1852 začali bývalí poddaní sušického panství platit náhradu za vyvazení z placení ekvivalentu (tj. pozemkového úroku a robotného), nucené námezdní práce a pozdějších emfyteutizací. Platy byly rozvrženy na příštích 20 let.⁹⁹⁶

* * *

Kromě způsobu úhrady vlastní feudální renty vznikaly třetí plochy také kolem dalších platebních povinností. Do hledáčku se dostalo především laudemium, plat spojený s majetkovým transferem nemovitostí.⁹⁹⁷ Problém vznikal především u otázky, má-li se vyžadovat i od rustikalistů. Jestliže se tak první čtvrtstoletí nedělo, začala vrchnost měnit názor po skončení napoleonských válek.⁹⁹⁸ Dříve nevídanému placení se v srpnu 1821 vzepřeli sedláci z Velké Chmelné Ondřej Pánek, Pavel Dryk, Pavel Prančl a Šimon Kouba a podali kvůli tomu rekurs na krajský úřad.⁹⁹⁹ 15. prosince věc prošetřila krajská komise a svými rozhodnutími z 8. ledna a 24. listopadu 1822 dala poddaným za pravdu. Magistrát 26. července 1822 zaslal komorní prokuratuře své stanovisko, že mezi emfyteuty a poddanými není žádný rozdíl a paragrafem 13 systemální smlouvy dokladoval, že laudemium jsou jasně povinni všichni.¹⁰⁰⁰ Komorní prokuratura ale souhlasila s prácheňskými úředníky, neboť se podle ní na rustikální pozemky systemální kontrakt z roku 1783 nevztahoval (jakkoli podkomořský úřad namítal, že paragraf 13 systemální smlouvy předepisuje laudemium i rustikalistům).¹⁰⁰¹ Ve svém dalším vyjádření z 21. února 1823 magistrát nezamlčel, že rustikalisté nebyli laudemium povinni až do zavedení raabizace, avšak právě argument, že dosud laudemium bez námitek platili a neprotestovali proti němu, považoval za určující. Pro další postup požádal o pomoc podkomořiho. Ten 13. března 1823 magistrátu doporučil počkat na výsledek obdobného právního sporu města Kadaně s dodatkem, že pokud od rustikalistů magistrát laudemium již delší dobu vybírá, není důvod v tom nepokračovat. Ještě 14. února 1827, kdy se magistrát dotazoval, zda kadaňský spor skončil, nebylo rozhodnuto.¹⁰⁰² Laudemium od rustikalistů se podle gruntovních knih potom již nevybíralo, i když situace nebyla zdaleka vždy jednoznačná. Jakub a Terezie Nachlingerovi koupili od manželů Vaňkových rustikální mlýn čp. 1 v Kadešicích a měli zaplatit 5 % laudemia. Nachlingerovi si 25. června 1837 postěžovali u krajského úřadu a žádali o osvobození od

994 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

995 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Verzeichnis über die Emphyteuten und Robothreluenten*“.

996 SOKA Klatovy, AMS, sign. 374, „*Uibersichts-Tabellen der Grundentlastung-Entschädigungs-Resultate aller raabischen Zins verpflichteten*“; tamtéž, sign. 375, „*Uibersichts-Tabellen der Grundentlastungs-Entschädigungs-Resultate der spätern Zinsverpflichteten*“; sign. 376, „*Uibersichts-Tabellen der Grundentlastungs-Entschädigungs-Resultate aller Robot-Verpflichteten*“.

997 K laudemiu V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 49; *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku. I. Finanční prokuratura*, Praha 1954 s. 48–63.

998 Srov. např. předání selské usedlosti čp. 16 v Platoři Annou Marií Niebauerovou Lorenzi Wallischovi v roce 1817 (SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 49, „*Rustikal-Grund Verschreibungen Buch der königl. Stadt Schüttenhofer Gütern im Königreich Böhmen*“ 1802–1834, pag. 192.

999 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, suplika chmelných poddaných krajskému úřadu z 6. srpna 1821.

1000NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105.

1001NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3239, sign. 5/3851.

1002NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 105.

této povinnosti. Ten to po místním vyšetření 14. prosince odmítl a zplnomocnil sušický magistrát laudemium exekučně vymáhat. Nachlingerovi proti tomuto rozhodnutí podali rekurs ke guberniu. Argumentovali tím, že ve starších kontraktech na mlýn nebylo o laudemiu ani slovo a že se na jejich mlýn nevztahuje ani žádná jiná z povinností vyměřených systemální smlouvou. To si vyžádalo stanovisko od české finanční prokuratury, jež však dalo za pravdu magistrátu (dalo se prý dokonce i doložit, že z mlýna se laudemium již dříve platilo). Přesto výsledné rozhodnutí gubernia z 28. prosince 1838 vyznělo opačně. Magistrát na to reagoval podáním rekursu. Přesvědčivě dokumentoval, že laudemium platili Vaňkovi již dvakrát (nejprve při zápisu vlastnictví na Jana Vaňka a podruhé, když polovinu věnoval nastávající manželce). V březnu 1840 to stvrdila komorní prokuratura. Před soudním sporem nakonec byla dána přednost smířcímu řešení: tehdy již bývalí majitelé mlýna Nachlingerovi z původně vyměřeného laudemia 162 zl. splatili polovinu a druhou jim vrchnost odpustila.¹⁰⁰³

Bezkonfliktní nezůstala ani kontribuce. Nešlo přitom o quantum militare,¹⁰⁰⁴ ale o další daně v době míru (majetková daň, masný krejcar, tabakgeld atd.). Již když si magistrát stanovoval v červnu 1817 podmínky smíru s poddanými, určil jako jednu z podmínek i úhradu těchto „Nebengaben“¹⁰⁰⁵ dominikalisty společně s lifruňky a transporty.¹⁰⁰⁶ Poté se nic nedělo, teprve v roce 1821 se jejich úhrada dostala do stížnosti poddaných.¹⁰⁰⁷ V květnu 1822 komisaři krajského úřadu stížnost vyšetřili¹⁰⁰⁸ a oznámili guberniu, že poddaní dobrovolné placení těchto mimořádných příplatků k extraordinariu odmítají. Že tyto mimořádné příplatky (později nazývané „Nebenanlagen“) ovšem budoucně platili (a to zpravidla vždy výše než rustikalisté), dokladují repartice ještě ze 30. a 40. let.¹⁰⁰⁹ Stejnou řečí mluví i relace vzniklé již v souvislosti s vyvazením z roboty v roce 1849.¹⁰¹⁰

S tím souvisela úhrada naturálních dodávek pro armádu (lifruňků) z bývalého dominikálu, uhrazovaných každoročně vrchností. Jak později připomněl správce Chlistovský, měli držitelé rozparcelovaného dominikálu (*Erbpächter*) podle § 12 systemální smlouvy povinnost polovinu z nich vždy na konci roku vrchnosti kompenzovat (jedině příjemci podílů ze dvou městských rybníků museli kompenzovat vše).¹⁰¹¹ Jakmile se naturální lifruňky trvale reluovaly na peníze a sloučily s extraordinariem, ztratil se dočasně přehled, kolik na emfyteuty zbývalo.¹⁰¹² Situaci upřesňoval až guberniální dekret z 19. srpna 1820 a 25. února 1823.¹⁰¹³ Ještě v květnu 1822 poddaní připouštěli, že naturální lifruňky platí.¹⁰¹⁴ 21. června 1835 dominikalisté odeslali stížnost guberniu, že podle § 8 smlouvy mají odvádět naturálie vojsku jedině v době války a jen v případě, platí-li feudální rentu pouze v penězích, ovšem oni je musejí odvádět v penězích („*Lieferungsreluition*“) bez ohledu na válečný stav a pravidelně.¹⁰¹⁵ Magistrát v reakci na to upozornil, že příslušná pasáž je ve skutečnosti

1003Spor dokumentován in: NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3654, sign. 5/8647.

1004Repartice ordinaria na jednotlivé vsi a kontribuenty jsou dochované pro léta 1809, 1811, 1814, 1821, 1822, 1824 (SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV). Pro měšťany potom pro léta 1814, 1821 (tamtéž).

1005K pojmu „Nebengaben“ srov. A. ENGELMAYR, *Unterthans-Verfassung des Königreiches Böhmen. Zweyter Theil*, s. 95.

1006SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, koncept zprávy krajského úřadu guberniu z 1. července 1817.

1007SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, nedatovaný opis nóty královského podkomořího guberniu.

1008Vyšetřování nařídilo v této věci gubernium 4. ledna 1822 (SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487).

1009Ve vojenských letech 1819 a 1820 bylo mezi dominikalisty rozvrženo 111 zl. 55 kr. C. M., ve vojenském roce 1840 mezi rustikalisty a dominikalisty dohromady 243 zl. 15 kr., ve vojenském roce 1846 mezi dominikalisty 47 zl. 58,5 kr., mezi rustikalisty 5 zl. 38 kr. C. M. (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

1010O vyvazení gruntů v Čechách. IV. Raabův systém, Národní noviny 1849, č. 251 (citováno dle: J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 34).

1011Přitom původní záměr F. A. Raaba předpokládal, že dominikalisté podle českého způsobu nemají naturální dodávky odvádět ani za války. Srov. V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 197; J. KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, s. 103.

1012Z dochované konsignace z 15. března 1823 vyplývá, že držitelé dodatečně emfyteutizovaných pastvin ze Sušice, Malé Chmelné a obec Humpolec v letech 1819–1821 neoprávněně přispěli na „*lieferungseluition*“ 40 zl. 20,75 kr. W. W. a 21 zl. 35,25 kr. C. M., což jim vrchnost musela následně kompenzovat (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft). Srov. k tomu ještě přehledný „*Ausweis, wieviel die Emphyteuten nach denen bestehenden Verträgen auf Lieferungseluition für die Jahre 1819, 1820 und 1821 beizutragen haben*“ (tamtéž, registratura do roku 1829, sign. IV, účty za rok 1821).

1013SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, list z 25. května 1836.

1014SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 487, protokol z 29. května 1822.

1015Např. za vojenský rok 1834 museli poddaní hradit 336 zl. 8 kr. C. M. (konsignace in: SOkA Klatovy, AMS,

v § 12 a vyložil ji tak, že pokud vznikne v době války potřeba vyživování vojska a vláda vypíše vojenské dodávky, musejí dominikalisté přispět. Také v roce 1835, kdy stěžovatelé měli tímto způsobem zaplatit 147 zl. 27 kr. C. M., předepisovala vojenské dodávky státní moc, takže dominikalisté nejen že nebyli vyslyšeni,¹⁰¹⁶ ale navíc se kauza stala předmětem právního rozkladu, který sušickou situaci porovnal s Čáslaví. Tam měli dominikalisté podle § 10 systemální smlouvy platit v době války polovinu vojenských dodávek, ovšem v době míru tu odváděli částku v plné výši. Sušičtí dominikalisté tak oproti čáslavským byli nebývale zvýhodněni, takže podkomořský úřad doporučil (již s ohledem na to, že vrchnost za dominikalisty platí *extraordinarium*), aby i zde platili částku v plné výši.¹⁰¹⁷ 23. listopadu 1837 toto rozhodnutí podkomoří tlumočil sušickému magistrátu. Ten ovšem nehodlal postupovat bez souhlasu krajského úřadu a navíc si uvědomoval, že sotva prosadí zavedení takové změny v průběhu decenia. Jak problém dopadl, prameny nesdělují.

Jiným neuralgickým bodem se stala otázka placení kontribuce vrchností, přesněji řečeno úhrada *extraordinaria* za dominikalisty. Původní ustanovení systemální smlouvy nemohlo předpokládat realitu, která v kontribuci nastala v průběhu napoleonských válek následkem pokročilé inflace. S vydáním finančního patentu z 26. února 1810 se předepsala umořovací daň, koncipovaná jako desetina ceny kmenového majetku movitého i nemovitého, a to včetně *emfyteutů*.¹⁰¹⁸ Již 6. března 1811 si stěžovali ročtí dominikalisté krajskému úřadu, že musejí vedle umořovací daně (*Tilgungssteuer*) nově hradit ještě majetkovou daň (*Vermögensteuer*), i když podle § 11 finančního patentu mají pouze přispívat na umořovací daň, takže úhradu dvojí daně považují za neuvěřitelnou. Domýšleli si, že na ně vrchnost uvalila celý obnos umořovací daně, vztahující se i na její obecní nemovitosti (kupř. lesy), protože jen samotní Ročtí na dani odvedli 233 zl. 5 kr., přičemž povinnost za celé panství Sušice je 1117 zl. Když se pokoušeli stěžovat si u sušického magistrátu, byla na ně místo vysvětlení uvalena politická exekuce. V kontextu události netušili, že již 15. března 1811 byl publikován nový finanční patent z 20. února 1811, jenž umořovací daň zrušil a nařídil její zpětné vyplacení. Stížnost se tak stala bezpředmětnou, i když se nikdo nepokoušel vysvětlit, jak to vlastně bylo s onou „dvojitou“ daní. Teprve 25. června 1812 hospodářský správce Felix Seidl v přítomnosti krajského komisaře přislíbil, že uhrazenou umořovací daň obrátí v pozemkový úrok a takto ji dominikalistům odepíše.¹⁰¹⁹

V roce 1823 se otevřel problém s bývalými obecními pozemky v Dobršíně, Velké Chmelné a Kadešicích, rozparcelovanými mezi místní obyvatelstvo v roce 1794. Zjistilo se, že z nich nadále platily kontribuci obce, přestože ve třetím odstavci příslušných kupních smluv byla tato povinnost výslovně převedena na kupující. Podobně placení kontribuce ignorovali majitelé podmokelského deskového statku, kteří od tamní obce koupili díl obecních pozemků.¹⁰²⁰ Na nevyřešení tohoto problému upozorňoval 10. ledna 1829 komisař krajského úřadu,¹⁰²¹ avšak zpětné placení se zřejmě řešilo individuálně. Představitelé kadešické obce vyvolali v lednu 1843 jednání ve věci liknavého placení kontribuce vlastníky bývalého obecního pozemku, *emfyteutizovaného* v roce 1794. Vlastníci se zavázali zpětně od 1. listopadu 1842 tuto skutečnost napravit.¹⁰²² Obce přitom svých nemovitostí dostatečně nevyužívaly – jak zjistil krajský komisař v roce 1829, ve všech obcích užívali obecních nemovitostí pastýři, kováři či myslivci bezplatně, přestože bylo zákonem

registratura 1830–1849, účetní přílohy za rok 1834, „*Ausweis, wieviel die ursprünglichen Emphyteuten und Besitzer der nachträglichen emphyteutisierten Teichte gemäs Systemalkontrakt und spätere Verträgen an Lieferungreluzion für das Jahr 1834 beizutragen schuldig sind*“.

1016Magistrát v únoru 1836 ještě dodatečně vysvětloval: na rok 1835 byl na sušickou obec uloženo 529 zl. 13 kr. C. M. Z této částky obec jako vrchnost a majitelka dominikálních pozemků uhradila 244 zl. 33 kr. Rozdíl 284 zl. 39 kr. se ponížila o 10 zl. 15 kr. za rozprodané rybníky. Ze zbylé částky 274 zl. 24 kr. platili dominikalisté polovinu 137 zl. 12 kr. (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 104).

1017NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 104.

1018Podrobně Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1780–1850*, Praha 1910, č. 991, s. 480–484. Zdanění rustikalistů a dominikalistů umořovací daní doporučoval sušickému magistrátu 9. října 1810 i královský podkomoří (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103).

1019SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 623.

1020Podmokelští chtěli pozemek od podmokelské vrchnosti získat nazpět, což jim krajský úřad dementoval (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3; tamtéž, registratura 1830–1849, Anwaltschaft).

1021Podle protokolu z 25. října 1828 dlužili do pokladen svých obcí *emfyteuti* z Kadešic 341 zl. W. W., z Podmokel 317 zl., z Dobršína 230 zl. 23 kr. a z Velké Chmelné 160 zl. (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.).

1022SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

předepsáno z tohoto užívání vybírat nájemné.¹⁰²³ 21. dubna 1829 se za tímto účelem konala licitace, ale nedostavil se žádný zájemce.

Dalším jablkem sváru mezi poddanými a vrchností bylo odměňování za práci, zakotvené v § 6 systemální smlouvy. Podle něj měli mít poddaní právo zvolit si, zda chtějí za práci jen peníze anebo z poloviny obilí. Ještě v roce 1824 se postupovalo rutinně tak, že vrchnost příslušné částky zčásti odepisovala od dluženého robotného a pozemkového úroku, což ovšem námezdní práci de facto měnilo v neplacenou robotu.¹⁰²⁴ Jistě i proto účetní uznal za vhodnější vyplácet hotové peníze. Za tímto účelem pozval na svou kancelář zástupce Velké a Malé Chmelné, Vrabčova, Divišova, Červených Dvorců a Roku. V srpnu 1825 však někteří dominikalisté z Roku¹⁰²⁵ vyžadovali polovinu mzdy vyplatit v obilí podle poměrů stanovených § 11 systemální smlouvy,¹⁰²⁶ Sušický magistrát věděl, že v podobné věci se do sporu se svými poplatníky dostala již Kadaň v roce 1823 a mohl argumentovat i tím, že tento požadavek mají jen Ročtí. Vše se tedy urovnalo důraznou domluvou Rockým na radnici. Uvedený spor zůstal ojedinelý, do budoucna se námezdní práce ve stížnostech poddaných vůbec neobjevila, pomineme-li výjimečné projevy odporu ze strany hartmanických dominikalistů, které však spíše vyplývaly z odlišné právní pozice Hartmanic v rámci panství a absence roboty i před rokem 1779.¹⁰²⁷ Lze se přiklonit k tvrzení, že zavedením jednotných cen za námezdní práci pro všechna města byli zvýhodněni poddaní těch panství, kde byly ceny za práci dlouhodobě podprůměrné. A Sušice mezi ně bezesporu patřila. Se znehodnocováním měny však mzdy za robotu vyznívaly do prázdna a poddaní usilovali o převod mzdy alespoň z poloviny na obilí,¹⁰²⁸ čímž se chovali naprosto identicky jako jejich vrchnost v požadavku feudální renty. Pokud šlo o formu renty u těch reluentů, kteří nevlastnili žádné pozemky (tj. podruhů a domkářů), nevztahoval se na ně zmíněný paragraf 11 systemální smlouvy, protože zde bylo ustaveno, že obilní splátka se má odbyvat v tom druhu obilí, které poddaný pěstuje, což u těchto bylo zcela bezpředmětné. Měli tedy stále platit jen v penězích.¹⁰²⁹ S úpravami v následujících deceniích se ale ujímala praxe, aby platili polovinu v konvenční a polovinu ve vídeňské měně.

Poněkud překvapivě se mezi poplatníky robotného dlouho neobjevovalo neusedlé obyvatelstvo živící se námezdní prací (finalizační smlouva jim předepsala ve vsích robotné 1 zl. 30 kr. a ve městě a na předměstích 1 zl. ročně), protože raději vykonávali robotu in natura, konkrétně 13 dní pěší ročně (na robotníky dohlížel tzv. amtsdiener). O charakteru jejich prací vypovídá např. seznam prací za rok 1844:¹⁰³⁰ likvidace ledu na náměstí, kopání jam pro uložení vodovodních trub, likvidace ledu u mostu, vrtání vodovodních trub, přidavačské práce zedníkům a tesařům, sázení sazenic stromů, čištění (metení) náměstí apod. Záhy se však v účtech objevila příjmová položka označená jako osobní robotní reluce („*Personal-Roboth-Reluition*“) či podružská robota. Za rok 1789 ji hradily z celého panství čtyři osoby po 1 zl. 30 kr.,¹⁰³¹ následující rok sedm,¹⁰³² v roce 1809 již 21¹⁰³³ a o dvě léta později 22.¹⁰³⁴ Čísla však neodrážejí skutečný stav, protože v nich jsou zahrnuti i domkáři, kteří

1023List krajského úřadu sušického magistrátu z 10. ledna 1829 in: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

1024Obdobně pro komorní panství druhé poloviny 17. století E. MAUR, *K utužení feudálních vztahů na komorních statcích v době pobělohorské*, s. 155.

1025Platit v hotových penězích chtěli jen Gunther Bastl z čp. 1 a Matěj Blahut z čp. 34, polovinu v obilí požadovali Thomas Schwelch, rychtář Josef Wudy, Georg Strasser, Johann Pössl, Andreas Schafhauser a Johann Schmiedl.

1026Protokol z 27. srpna 1825 in: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

1027SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, koncept z 10. června 1833.

1028Na panství Hořice se tento problém stal základem několikaletého sporu. O něm František KUTNAR, *Spory hořických poddaných s vrchností v první polovině 19. století*. In: Krkonoše-Podkrkonoší. Vlastivědný sborník prací pod patronací filosofické fakulty UP v Olomouci, Havlíčkův Brod 1964, s. 106–112.

1029Srov. vyjádření magistrátu z 2. prosince 1823 in: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

1030SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Robots-Ausweis über die Schuldigkeit und Abstattung der handrobothpflichtigen Innleute für die Zeit vom 1. November 1843 bis 31. October 1844*“.

1031SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „*Ausweis, wieviel nachstehende Individuen an Züns von aufgewiesenen Hutweiden und an Personal Roboth Reluition in dem 1789. Jahre in die Renten zu bezahlen haben*“.

1032SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „*Ausweis, wieviel nachstehende Individuen an Huthwaiden Züns und an Personal Robot Reluition für das Jahr 1809 in die Gemein Renten zu bezahlen haben*“.

1033SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „*Ausweis, wieviel nachstehende Individuen an Züns von aufgewiesenen Hutweiden und an Personal Roboths Reluition in dem 1790. Jahre in die Renten zu bezahlen haben*“.

1034SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „*Ausweis, wieviel nachstehende Individuen an*

vystavěli svá obydlí po roce 1783.¹⁰³⁵ S 1. listopadem 1813 se části těchto poplatníků, jak již víme, renta převedla z poloviny na obilí. Např. ve vojenském roce 1814 skládalo 25 poplatníků 7 měřic 2 měřičky žita a dvojnásobné množství ovsu. Podle průměrných cen za vojenský rok 1814 to znamenalo pro vrchnost zisk 94 zl. 56,5 kr.¹⁰³⁶ V letech 1843–1844 dotazníkovou formou rychtáři odeslali magistrátu počet podruhů ve svých vsích. S výjimkou Hartmanic, které se vynechaly, protože se jich netýkala systemální smlouva, se zjistilo 13 osob, přičemž v nejlidnatějších a nejbohatších vesnicích (Kadešice, Podmokly) nebyli zapsáni vůbec žádní. Souhrnná konsignace z roku 1844, sestavená kvůli přehledu odváděné osobní robotní reluce, zaregistrovala 70 podruhů ze Sušice a devět z vesnic (nepočítaje v to Hartmanice), zatímco dalších 35 z týchž lokalit dávalo přednost 13 dnům pěší roboty ročně.¹⁰³⁷ Podstatně maximalističtější byl potom pojat soupis z roku 1846. Evidoval mimo Sušici a Hartmanice 75 osob, a to včetně některého usedlého obyvatelstva (domkáře). Zaznamenal i ty, kteří v okamžiku vzniku soupisu byli již mimo panství.¹⁰³⁸

Zcela specificky se v tomto kontextu vyvinula situace v Sušici. V roce 1813 bylo z 22 poplatníků osobního robotného na panství ze Sušice osm. Skutečný počet poddanských podruhů v předměstských chalupách a forbercích, jejichž majiteli byli plnoprávní měšťané, však musel být přirozeně podstatně vyšší (vzpomeňme na počty poddaných na předměstích z let 1690 a 1762). Počínaje prvním čtvrtletím 19. století začali tito lidé vstupovat do nových právních vztahů: od plnoprávných měšťanů zakupovali předměstské chalupy a další nemovitosti. Z tituly držby nemovitého majetku na území města pro ně magistrát pod vidinou zdroje příjmů vyvinul institut tzv. sousedského práva, udělovaný za poplatek (v roce 1828 takových majitelů na předměstích bylo 43). Situace se změnila po vydání všeobecného občanského zákoníku, který měšťanství přiznával jen těm, kteří v městě vykonávali nějakou živnost. Magistrát je proto zase pojímal jako podruhy a požadoval od nich platit robotné 1 zl. 30 kr. C. M., odpovídající podle litery systemální smlouvy 13 dnům pěší roboty ročně (v letech 1820 a 1821 také začal při intabulaci trhových smluv do městských knih tuto povinnost pravidelně odvádět). Od majitelů předměstských domků se setkal s odporem, někteří platili robotné ve vídeňské měně, jiní vůbec ne. 21. března 1827 bylo 46 poplatníků osobního robotného osloveno a do protokolu zaneseny jejich odpovědi na otázku, budou-li platit osobní robotné v konvenční měně.¹⁰³⁹ V odpovědích často zaznělo, že platit jsou ochotni jen do doby, než obdrží měšťanské právo. Důvody pro začlenění mezi poplatníky robotného či robotníky byly nejrůznějšího druhu. Někteří jednoduše chtěli místo placení raději robotovat, jiní vykonávali zaměstnání, které výkonu roboty bránilo. Byli mezi nimi často podomci, hudebníci či

Huthweidenzins und Personal Roboth Reluition für das Jahr 1813 in die Gemein Renten der k. Stadt Schüttenhofen zu bezahlen haben“.

- 1035 Např. Jan Čácha (Červené Dvorce čp. 14), Šimon Horejš (Kadešice čp. 31), Jan Křížek (Divišov čp. 85/III), Wenzel Prinz (Záluží čp. 10), Vojtěch Prosser (Divišov čp. 84/III), Antonín Rendl (Malá Chmelná čp. 32, čp. 33), Johann Wallisch (Platoř čp. 19) a zřejmě ještě další.
- 1036 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV, „*Ausweis über dem von dem Dominikalisten in die städtische Gemeindrenten schuldigen Hutweiden und Personal Robot-Reluitions Zins statt Körnern vom 1. Novembris 1814 bis Ende Octobris 1815*“.
- 1037 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Verzeichniz der zur Zahlung der Robot-Reluition sich unterworfenen Innleute und derjenigen, welche ob Mangel der bürgerlichen Besitzegnung in persönlicher Hinsicht dieser Leistung unterworfen stehen*“; „*Robots-Ausweis über die Schuldigkeit und Abstattung der handrobothpflichtigen Innleute für die Zeit vom 1. November 1843 bis 31. October 1844*“. K seznamu robotujících je připojen i soupis prací provedených jimi v roce 1844.
- 1038 SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, „*Verzeichnis aller in sämtlichen Dorfschaften der Herrschaft Schüttenhofen vorgefundenen robothpflichtigen Innleute, Tagwerker und Pächters*“. Soupis neevidoval cizopanské poddané, zdržující se na panství, a ty, kteří byli podle systemální smlouvy od osobní roboty osvobozeni.
- 1039 čp. 5/II Jiří Nachtigall, čp. 9/II Vít Hodánek, čp. 10/II Marie Anna Halášková, čp. 12/II Josef Blahut, čp. 14/II Václav Jelínek, čp. 16/II Václav a Marie Pranclovi, čp. 32/II Philipp Ladmann, čp. 43/II Josef Pollauf, čp. 46/II Vavřinec Koželuh, čp. 62/II Kateřina Pátecká, čp. 67/II Matěj Mirwald, čp. 81/II Tomáš Život, čp. 89/II Antonín Levec, čp. 93/II Martin Zeman, čp. 94/II Matěj Lodiánský, čp. 97/II Vojtěch Poustka, čp. 98/II Matěj Brejcha, čp. 101/II (?) Josef Mottl, čp. 102/II Vojtěch Kuda, čp. 125/II Matěj a Marie Mirwaldovi, čp. 129/II Antonín Kuda, čp. 130/II František Soukup, čp. 133/II Vojtěch Jelínek, čp. 134/II Josef Rendl, čp. 140/II Josef a Františka Foulíkoví, čp. 142/II Antonín Matějček, čp. 143/II Jan Kubeček, čp. 144/II Martin Oliva a Marie Hrabová, čp. 147/II Josef Pavlíček, čp. 158/II Matěj Prancel, čp. 159/II Vojtěch Halášek, čp. 3/III Matěj Dušek, čp. 14/III Matěj Pfeifer, čp. 30/III Matěj Prancel, čp. 33/III Anna Mourková, čp. 44/III Matěj Šlechta, čp. 46/III Helena Šandarová, čp. 49/III Josef Mirwald, čp. 51/III Josef Lukeš, čp. 72/III Antonín Hošťálek, čp. 74/III Josef Soukup a dále Vojtěch a Alžběta Rožánkovi, Matěj Kubát, Václav Lumperda.

pobudové, platící nárazově podle toho, jak se momentálně vyskytovali ve městě.¹⁰⁴⁰ Jiní se robotnému podrobili proto, že jeho placení bylo zavtěleno v kontraktu, kterým své nemovitosti nabyli. V průběhu podzimu se celá kauza donesla až ke guberniu, jež nařídilo krajskému úřadu věc prošetřit. 30. prosince 1828 odpovídal zpět do Prahy, že podle jeho názoru všechny domky/chalupy, o které se vede spor, stojí na měšťanském rustikálu, jenž není zatížen robotou a že jedinou výjimkou je dům čp. 142/II.¹⁰⁴¹ Nesmlouvavý byl též podkomoří: povinnost robotného se začala do městských knih k příslušným nemovitostem připisovat svévolně magistrátními úředníky až od let 1820 či 1821 současně se zavedením údělování měšťanského práva. Přitom podle patentu z 3. června 1811¹⁰⁴² ho však nemůže nabýt poddaný, jenž nebyl svou vrchností propuštěn z poddanství. Pouze ti poddaní, kteří zakoupili měšťanskou půdu před publikováním dvorského dekretu z 4. května 1805, mohou užívat takto nabytých nemovitostí do své smrti, ale poté se postoupí nazpět měšťanům. Ti, kteří jich nabyli po 4. květnu 1805, musejí získat propuštění z poddanství anebo je prodat.¹⁰⁴³ Pod dojmem obou stanovisek 25. června 1829 gubernium oznámilo, že další výběr robotného od těchto předměstských obyvatel není možný a podepřela to následujícím právním rozkladem, vesměs se opírajícím o názor podkomořího: poddaní, kteří nezískali výhost a tedy nerozvázali svůj svazek s vrchností, nemohou nabývat měšťanství, pouze výjimečně ti, kteří vlastnili ve městě nějakou nemovitost před vydáním bližší nespecifikovaného dvorského dekretu z 4. května 1805, nabývají titulu předměstského souseda, ovšem po jejich smrti tyto nemovitosti mají nabýt opět jediné plnoprávní měšťané. Naproti tomu osoby nabyvší nemovitosti po zmíněném dekretu, musely buď dosáhnout propuštění z poddanství u své vrchnosti a následně se u své vrchnosti ucházet o plnoprávné měšťanství, anebo příslušnou nemovitost prodat.¹⁰⁴⁴ Magistrát v návaznosti na to 30. července 1829 deklaroval, aby všichni vlastníci měšťanských chalup („bürgerlichen Chaluppen“) do jednoho roku a šesti dnů zajistili měšťanské právo, jinak hrozil veřejnou dražbou.¹⁰⁴⁵ U nájemníků v měšťanských chalupách měly platit robotní povinnosti. Např. Bartoloměj Beránek z hrádeckého panství žil na předměstí po sedm let jako podruh v nájemní chalupě JUDr. Votruby (za 20 zl. ročně). Dozvěděl se od něj, že nemusí pro město vykonávat žádnou robotu, neboť je de facto jeho šafářem. 25. června 1842 však byl Beránek předvolán na magistrát, kde vyšlo najevo, že má robotu vykonávat, a to nikoliv 4 dny, jak si myslel, ale plných 13 dní do roka. Potrestán byl nakonec třemi dny v arestu.¹⁰⁴⁶ Problémy s robotujícími podruhy z předměstí pokračovaly ještě ve 40. letech a osvobozovalo je od ní jen udělení měšťanského práva. Ani to však nebylo zárukou, jak dokazují některé stížnosti.¹⁰⁴⁷ Např. v září 1845 předměstský podruh a krejčovský tovaryš Martin Humpolec dopisoval na magistrát, že platí ročně namísto finalizační smlouvou určeného 1 zl. (a jeho ekvivalentu v konvenční měně 48 kr.) celkem 1 zl. 3 kr., takže žádal kompenzaci a současně osvobození od roboty s odvoláním na robotní patent, jenž odpouštěl tělesně nezpůsobilým (při vandru mu omrzly nohy). Navíc se hodlá oženit s vdovou po měšťanovi. Anwalt připomněl, že podle robotního seznamu krajského úřadu mezi robotující předměstské podruhy nepatří řemeslníci, takže doporučil Humpolce od poplatku zcela osvobodit.¹⁰⁴⁸ V jiných případech však magistrát dohlížel na splácení robotného velmi důsledně.¹⁰⁴⁹

104013. ledna 1847 anwalt apeloval na magistrát, aby mu byli zvláště ti pobývající ve městě řádně oznamováni (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1). 30. dubna potom anwalt vypracoval výtahem z konškrpčních seznamů soupis venkovských podruhů (tamtéž, zpráva anwalta magistrátu z 30. ledna 1847).

1041SOA Třeboň, Krajský úřad Pácheň, karton č. 493, koncept zprávy krajského úřadu guberniu z 30. prosince 1828,

1042Dvorský dekret z 3. června 1811 (někdy přezdívaný habilitační patent) stanovil, že deskových statků smí nabývat jen příslušník některého ze zemských stavů.

1043SOA Třeboň, Krajský úřad Pácheň, karton č. 493, nedatovaný opis podkomořské nóty guberniu.

1044Aktový materiál k projednávání tzv. sousedského práva in: NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103.

1045SOkA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3.

1046SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1; tamtéž, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.

1047Vojtěch Červenka zakoupil 26. února 1842 dům čp. 29/II (bývalou obecní pazdernu) s přílehlými emfyteutickými pozemky a následně 30. dubna 1842 obdržel proti zaplacení 26 zl. 13 kr. měšťanské právo. Přesto po něm obec požadovala placení osobního robotného 1 zl. 12 kr. C. M., na což si stěžoval 22. října 1847. Teprve 7. září 1848 magistrát jeho námitkám vyhověl (SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1). Dne 5. prosince 1843 byl vyšetřován městský podruh Ondřej Prančl, jenž odmítl vykonat robotu v svatoborském revíru a nakonec za sebe kvůli churavosti získal náhradu v osobě Jakuba Ketzera (tamtéž, Anwaltschaft, protokol z téhož dne).

1048SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1.

1049Srov. řešení nedoplatků Ignáce Thurnwalda a Šimona Kočího, SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1.

Námezdní práce se stala předmětem zájmu úřadu ještě jednou v roce 1827. V suplice ze 4. července 1827, přednesené českému guberniu, se vedle stížnosti na formu feudální renty dostalo i na problémy s nucenou námezdní prací. Rustikalisté s odvoláním na systemální smlouvu správně tvrdili, že mají dostávat za den práce 1 zl. Místo jedné osoby jich ale musejí poslat 10 až 12, protože jim vrchnost ukládá kácet obrovské stromy, které nestáhne ani šest volů najednou.¹⁰⁵⁰ Protože magistrát i krajský úřad považovaly za klíčový problém feudální renty, ponechaly tyto stížné body bez povšimnutí a teprve dekretem z 8. listopadu 1827 gubernium uložilo přešetřit také je. Současně s jeho publikováním dne 1. března 1828 byli poddaní magistrátem vyzváni k sepsání protokolu, jímž by se k pracím v lese vyjádřili konkrétněji.¹⁰⁵¹ Vznegli celkem čtyři stížné body: 1) musejí vozit z lesa dlouhé a těžké dříví, jež by se mělo (jako se to dělá na žichovickém panství) osekát na místě, aby se nepoškodily potahy a vozy; 2) od sáhu palivového dřeva byli vždy honorováni 30 kr., nyní ale jen 18 kr. od vození 3/4 lokte dlouhého dříví – žádají, aby i od tohoto dříví byli placeni 30 kr.; 3) nejsou placeni od svážení dřeva do hranic. Hospodářský správce vysvětlil, že osekání kmenů na místě se nedělá kvůli nedostatku místa a problému hromadění odpadu v lese a že jsou poddaní odměněni podle náročnosti práce, kterou v tomto kontextu nezpochybňuje. V souvislosti s bodem 2 připomněl, že lesy jsou velmi blízko města, takže by poddaní stihli pohodlně dovézt dvě fůry dřeva denně. Podle systemální smlouvy je sedlák povinen dovézt za 1 zl. denně dva sáhy 5/4 loketního dřeva, tzn. při jedné fůře 3/4 loktového dřeva 18 kr. Zcela potom vyloučil, že by poddaní za svoz dřeva k hranicím nebyli honorováni a doložil to konfereční knihou. Magistrát vše tlumočil krajskému úřadu, jen dodal, že formané mohou místo jednoho sáhu 5/4 loktového dřeva vozit 1,5 sáhu 3/4 loktového. Věc tím ještě nebyla uzavřena, 12. května proběhlo další jednání.¹⁰⁵² Poddaní trvali na osekávání kmenů anebo na zvýšení mzdy, protože jim tahání neopracovaných kmenů trvá i s několika koňmi často i dva dny, přičemž jsou honorováni za jeden. Uznali, že když vezou dříví daleko, mohou jet denně jen jednou, takže doručí jen půl sáhu, za což dostanou jen 15 kr. Přitom, dle systemální smlouvy mají za den práce mít 1 zl. Třetí bod prohlásili za bezpředmětný. Magistrát uznal, že osekávání kmenů by mohl zajistit, a dodal, že se již ani nebude dělat kratší dřevce, které se stalo předmětem stížnosti. Celou kauzu uzavřel krajský úřad 26. května 1828 obecným odvoláním na lesní řád z 5. dubna 1754.¹⁰⁵³ Ad concretum se vyjádřil tatko: protože je v systemální smlouvě povinnost za den odvézt jeden sáh, nemají poddaní nárok na celý 1 zl., nestihnou-li to. Následně stížnost ohledně dovážky 3/4 loktového dřeva prohlásil s ohledem na prohlášení magistrátu za bezpředmětnou.

Částečně již mimo rámec Raabovy reformy se předmětem sporu staly bývalé dominikální pastviny. Problém racionálního využití pastvin v habsburské monarchii se řešil již na sklonku 60. let 18. století vydáním dvou pastečních patentů, podstatnější výsledky však nepřinesly.¹⁰⁵⁴ Při parcelaci poplužních dvorů byly dominikální pastviny ponechány a pronajaty kolektivně dominikalistům z té které lokality. Tento postup částečně kolidoval s Raabovým doporučením, aby novoosídlenci nepásli dobytek na obecním, ustájili ho a zaměřili se na pěstování pícnin.¹⁰⁵⁵ Navíc plocha a úživnost těchto pastvin měla své limity a v případě Roku a Divišova se dokonce prohlašovala za nedostatečnou.¹⁰⁵⁶ Roční zisky při raabizaci do nájmu tři pastviny (č. top. 612, 626 a pastvina o

1050 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, nedatovaná suplika poddaných guberniu (úřady později přřazená k 4. červenci 1827).

1051 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, protokol z 1. března 1828.

1052 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, protokol z 12. května 1828.

1053 SOA Třeboň, Krajský úřad Prácheň, karton č. 494, koncept krajského úřadu z 26. května 1828.

1054 Václav ČERNÝ, *Dělení pastvin v zemích českých v l. 1768–1848*, ČDV 1924, s. 210–227; 1925, s. 40–48, 104–111, 173–189.

1055 V. ČERNÝ, *Dělení pastvin v zemích českých v l. 1768–1848*, s. 105–106.

1056 Vyplyvá to z celkového porovnání rozlohy pastvin v katastrech sušických vesnic podle stabilního katastru (1837):

Dobršín	299 jiter	625 sáhů.
Hartmanice	147	775
Humpolec	142	885
Podmokly	123	1460
Velká Chmelná	82	610
Vrabcov	78	365
Kadešice	77	30
Platoř	71	25
Červené Dvorce	24	1500

výměře 2607 čtv. sáhů) o celkové výměře 21 243 čtv. sáhů (tj. 40 měřic 3,75 měřičky) a platili z nich ročně 10 zl. 7,5 kr.¹⁰⁵⁷ Vrchnost po čase část odprodala, takže Rockým zbyla jen kamenitá pastvina č. top. 612 zvaná Pod lesem o výměře 9 jiter 780 čtv. sáhů (později kancelářskou chybou zvětšená na 109 měřic 1,5 měřičky) s ročním nájmem 4 zl. Na nařízení magistrátu ji v roce 1816 na svůj náklad oplotili, avšak na přelomu dubna a května 1825 se dozvěděli, že jim vrchnost hodlá pastvinu odejmout,¹⁰⁵⁸ takže adresovali podkomořímu prosbu o její zachování. Pastvinu prohlašovali za jedinou příležitost pastvy svého dobytka (naznačuje to, že se dosud neuchýlili ke stájovému chovu dobytka a že intenzivněji nepěstovali pícniny) a její odebrání vnímali jako pokus o ožebračení. Argumentovali především nízkými výnosy svých polí, z nichž nesklidí ani obilí pro svou potřebu a musejí ho naopak dokupovat.¹⁰⁵⁹ Navzdory protestům gubernium na doporučení podkomořího z 29. července 1825 a systemizátora sušických lesů Franze Oppla svými nařízeními z 30. července 1827¹⁰⁶⁰ a 24. května 1828 rozhodlo pastvinu odebrat a zkultivovat na les.¹⁰⁶¹ Pouze jeden její díl (pozdější č. parc. 30, 31, 101) směnila s Thomasem Schwelchem za jeho pole č. top. 614 uprostřed zálužského lesa, aby scelila pozemek do podoby jedolité plochy. Po počátečním Schwelchově zdráhání – požadoval nikoliv směnu, ale prodej za cenu 40 zl. C. M. za měřici – k transakci skutečně došlo. Rocké obci byla ztráta kompenzována pronájmem pastviny o výměře 6 jiter 671 čtv. sáhů, ovšem znovu zahrnuté do hospodářského lesního plánu a tedy určené k zalesnění. Ročtí usilovali od roku 1842 o její emfyteutizaci,¹⁰⁶² ale obec trvala na původním záměru a věc se protahovala.¹⁰⁶³ Přesto ještě v letech 1848 a 1849 byla v nájmu dominikalistů, poněvadž kultivace na les se ukázala jako velmi obtížná. Navíc v roce 1847 získali do šestiletého pronájmu rustikální pole z podmokelské usedlosti čp. 28.¹⁰⁶⁴ Ve stejné době se již ovšem na rockých polích pěstoval v rámci vylepšeného trojstranného úhorového systému alespoň omezeně jetel, který nedostatek pastvin kompenzoval.¹⁰⁶⁵

Ve stejné situaci jako Ročtí byli obyvatelé Divišova, kteří, přestože v roce 1779 získali olšemi porostlou pastvinu zvanou Luh č. top. 56 o výměře 6 831 čtv. sáhů za 3 zl. 3,75 kr. roční činže,¹⁰⁶⁶ trpěli chronickým nedostatkem píce a museli kvůli tomu omezovat chov skotu a ovcí. I jim se v květnu 1825 donesla zpráva o záměru vrchnosti, načež suplikovali za její ponechání.¹⁰⁶⁷ Také zde k

Malá Chmelná	20	1585
Rok	17	225
Divišov	8	425

- 1057SOkA Klatovy, AMS, sign. 357, sumář dominikálu a rustikálu na panství, „*Verzeichnis derjenigen herrschaftlichen Hutwaiden, so zu den Mayerhöfen zugetheilet waren, bey Aufhebung derselben aber den Unterthanen wiederrufflich überlassen worden*“. Původní velikost pronajaté pastviny uváděli Ročtí v suplice z 20. května 1825 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103).
- 1058Praxe odnímání pronajatých pastvin vrchností za účelem jejich kultivace na jinou kulturu (pole, louky, lesy) se stala v první polovině 19. století předmětem sporu na hořickém panství: František KUTNAR, *Spory hořických poddaných s vrchností v první polovině 19. století*. In: Krkonoše-Podkrkonoší. Vlastivědný sborník prací pod patronací filosofické fakulty UP v Olomouci, Havlíčkův Brod 1964, s. 104–106.
- 1059Ročtí formulovali supliku magistrátu již 2. května 1825 a podepsali ji Josef Wudy, Andreas Schafhauser, Johann Schmiedl, Georg Schmiedl, Gunther Wastl, Thomas Schwelch, Mathias Pössl (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103).
- 1060Zmíněno v listu podkomořího guberniu z 8. dubna 1828, týkajícím se této záležitosti (NA Praha, České gubernium-publicum, karton č. 8182).
- 1061Spor o pastvinu dokumentován in: NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103. Ročtí pastvinu užívali fakticky až do roku 1828, kdy se osázela lesními sazenicemi.
- 1062SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.
- 1063SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft.
- 1064SOkA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, sign. Contr. 1.
- 1065V roce 1822 se na sušickém panství jetel pěstoval na 8,43 hektaru. Celkově se v Prácheňském kraji jetel pěstoval nejméně v celých Čechách (Lumír LOUDIL, *Rozsah pěstování polních pícnin – jetelovin v Čechách (1787–1856) a jejich vliv na provozní systém zemědělské výroby*, Vědecké práce Československého zemědělského muzea 6, 1966, s. s. 202–205, 224). Jednalo se o nejčastější osevní plán v této části Čech, srov. V. VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v 1. polovině 19. století*, s. 102.
- 1066SOkA Klatovy, AMS, sign. 357, sumář dominikálu a rustikálu na panství, „*Verzeichnis derjenigen herrschaftlichen Hutwaiden, so zu den Mayerhöfen zugetheilet waren, bey Aufhebung derselben aber den Unterthanen wiederrufflich überlassen worden*“. Původní velikost pronajaté pastviny uváděli Ročtí v suplice z 20. května 1825 (NA Praha, Zemský podkomořský úřad, karton č. 103).
- 1067Supliku divišovských dominikalistů z 9. května 1825, obsahově téměř shodnou s rockou, signovali Jan Kuda, Johann Lang, Sebastian Klement, Georg Veitz, Marie Kurzová, Georg Hofmann a Martin Grünberger (NA Praha,

zalesnění ve shodě s názorem systemizátora došlo. Ještě v roce 1829 ji Divišovští užívali, ale následujícího roku byla osázena stromky. 26. října 1835 potom krajský úřad doporučil tuto pastvinu, připojit k divišovskému lesu.¹⁰⁶⁸ Divišovští však nečekaně využili situace a zakoupili od Johanna Pössla jeho pole č. top. 615 u Roku, které sušická vrchnost zamýšlela scelit s polem č. top. 614 a připojit k rozšiřovanému lesu rockému. Vrchnosti ji slibovali odevzdat pouze formou směny (a emfyteutického zákupe) za větší díl písčité a neúrodné pastviny č. top. 854 při řece Otavě na sušickém katastru, kterou vrchnost také hodlala zalesnit.¹⁰⁶⁹ Přesvědčovali vrchnost, aby jim pastvinu prodala bez licitace za 300 zl. a skládání ročního úroku 6 zl. 30 kr. C. M., avšak ta se musela zachovat dle litery předpisů a dražbu vyhlásit. 14. února 1840 za dolní část pastviny o výměře 6 jiter 114,5 sáhu nabídl nejvíce (412 zl.) sušický Žid Albert Fürth se záměrem výstavby továrny. Divišovští se nevzdávali a v roce 1843 vrchnosti oznámili svůj úmysl koupě zbylých dílů o výměrách 4 jitra 1447 sáhů, 6 jiter 824 sáhů a 2 jitra 1031 sáhů. Mezitím Fürth odprodal pastvinu Šimonu Hahnovi, jenž byl v roce 1845 ochoten odprodat ji Divišovským. Věc se táhla až do konce 40. let.¹⁰⁷⁰ Na rozdíl od Roku ovšem ještě ani tehdy Divišovští nepřikročili k pěstování jetele.

Výčet konfliktních situací je možné uzavřít rekapitulací sporu, jenž měl pro celkovou právní rovnováhu poddanského obyvatelstva na sušickém panství spíše marginální význam, ale přesto se v něm dobře odrážejí dobové mechanismy. V srpnu 1822 se na krajský úřad obrátili manželé Josef a Marie Anna Aussprungovi, majitelé divišovského mlýna, a stěžovali si na sušickou „ochrannou“ vrchnost, jež jim 27. července 1822 na jejich předchozí žádost odmítla zhotovit nové stavidlo při vrchnostenském Mlýnském rybníku, z něhož na svůj mlýn brali vodu. Odůvodnila to body č. 4 a 5 emfyteutické kupní smlouvy z 10. září 1784, která předepisovala veškeré opravy na mlýně provádět nákladem majitelů a vrchnosti toliko dodávat za úplatu dřevo. Aussprungovi namítli, že oprava stavidla je vrchnostenskou záležitostí, protože je mimo objekt mlýna a je spojeno s rybníkem. Dokládali to úroční knížkou z mlýna, v níž v roce 1789 tehdejšímu majiteli bylo sraženo z feudální renty 4 zl. 15 kr. proto, že opravoval stavidlo, a svědectvím divišovského myslivce Jana Grünbergera. Argumentace měla i terminologický rozměr, protože Aussprungovi rozuměli pod pojmem „Flutbett“ stavidlo, nazývané též „jez“, zatímco vrchnost tímž slovem podle Aussprungových označovala vantroky, které ovšem Aussprungovi nazývali „Fluder“ a které přímo kontrakt určoval k údržbě vlastníkům mlýna. Krajský úřad provedl v roce 1824 šetření přímo na místě a výnosem ze 17. srpna 1826 se postavil na stranu sušického magistrátu a Aussprungovým naznačil jediné řešení práva. V srpnu 1826 tak dostal věc k vyřízení August Růžička jako advokát poddaných při fiskálním úřadu. Inicioval podání rekursu ke guberniu pro špatné rozhodnutí krajského úřadu. Svůj náhled komorní prokuratura sdělila guberniu 20. listopadu 1826. Důkazy Aussprungových prohlásila za relevantní. Gubernium tedy rozhodlo dekretem z 18. ledna 1827 ve prospěch Aussprungových. Neznamenalo to ještě definitivní uzavření celé záležitosti, protože se řešila ještě oprava vantroků. Poněvadž ty již byly výslovně zmíněny v emfyteutické smlouvě („Graben“), prohlásila komorní prokuratura věc jako bezpředmětnou.¹⁰⁷¹

Přehlížíme-li více než 60 let fungování raabizace na panství Sušice, jeví se nám jako období nejintenzivnější sociální aktivity poddaných, jež v předchozím období nemá náležitou obdobu. Ze šesti desetiletí se jediné za to léta 1793–1803 obešlo bez excesů a vzájemných sporů. Pro vrchnost znamenala nabrání druhého dechu k restartu starými dluhy decimovaného městského rozpočtu, poddaní těžili z pozvolna postupujícího znehodnocování měny. Zatímco v prvním deceniu se musel nový systém v porodních bolestech rodit a zavádět, začaly od třetího decenia natolik tížit vnější ekonomické faktory, že na ně vrchnost musela reagovat úpravami ve svůj prospěch. Poddaní na ně reagovali povětšinou pasivní rezistencí a podáváním suplik nadřízeným úřadům či dokonce samotnému císaři. V souhrnu jich bylo několik desítek. Jejich význam, přestože nevycházely z

Zemský podkomožský úřad, karton č. 103).

1068Stabilní katastr pozemek pod č. parc. 1 zhodnotil již jako nízký les.

1069SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft, protokol z 26. října 1835; NA Praha, Zemský podkomožský úřad, karton č. 105.

1070SOKA Klatovy, AMS, registratura 1830–1849, Anwaltschaft. Podle duplikátu stabilního katastru byl Johann Pössl vlastníkem pole č. top. 615 (č. kat. 106, 107 a 108) ještě ve 40. letech a městská obec držela stále díl pastviny č. top. 612 (č. kat. 28, 29, 30, 105), stejně jako divišovské pastviny č. top. 56 (č. kat. 1) a sušické pastviny č. kat. 854 (č. kat. 1079, 1080).

1071Spor dokumentován in: NA Praha, Česká finanční prokuratura, karton č. 3418, sign. 5/5758.

vyšším způsobem organizovaného programu, je nesporný. Přestože po letech vrchnost slavila úspěch soudní cestou, dokázali poddaní obhájit splácení renty v rozvrhu druhého decenia až do vydání finančního patentu. Zajímavé také je „střídání rolí“ mezi rustikalisty a dominikalisty. Jestliže dětské nemoci systému a první léta sporů byli dominikalisté de facto ve vůdčí nebo rovnocenné pozici s rustikalisty, předali po roce 1824 otěže a byli to vlastně nejbohatší sedláci panství, kteří rozdmýchávali spor po ještě několik let a nesli za to sankce. Sociální aktivita poddaných však vybízí k otázce, na kolik pro ně raabizace byla pozitivním opatřením. Více než jejich přímá vyjádření nám o tom prozradí jejich bezprostřední ekonomické chování.

7.9.3 Nepřímá interakce: majetkový transfer a finanční zatížení

Jednou z častých výtek raabizaci byla údajně malá rozloha nově přidělovaných usedlostí. Zaznívala jak z úst Raabových současníků, tak i od odborníků na poddanskou problematiku těsně před polovinou 19. století. Sám Raab se snažil účetními rozvahami taková tvrzení vyvracet, objevovala se však stále, jako by vyplývala ze skutečného stavu věcí, kdežto autor reformy zůstal zajatcem teoretických modelů. Jaká tedy byla životaschopnost nově vzniklých usedlostí? Nezakládalo se jejich bytí a nebytí na výši vydlužených peněz? To jsou otázky, které se pokusíme osvětlit na sušickém materiálu. Situace se tu rozhodně nevyvíjela přímočaře. Jak vyplynulo z předchozího textu, mělo kupř. zadlužování sušických rustikalistů do roku 1790 vzestupnou tendenci (zvyšující se nedoplatek na pozemkovém úroku), avšak současně s trendem snižování nákladů za odkoupení dvorových budov a inženýrské práce. Takový vývoj ztěžuje jednoznačnější interpretaci, je ovšem možné opřít se o jinou skutečnost. Reálná zadluženost poddanské usedlosti se odrážela ve frekvencí směn (prodejů) gruntů, jinými slovy byla přímo úměrná počtu jejich majetkových transakcí¹⁰⁷² (nesmí se přitom přehlížet faktor vztahu poddaných k usedlosti obecně).¹⁰⁷³ Tato závislost úzce souvisela s formováním vztahu k usedlosti. Zatímco přirozený faktor směnnosti vyplýval z úmrtí majitele a souvisel s demografickým vývojem, potom umělý, tzn. prodej usedlosti cizímu hospodáři, reagoval na úroveň prosperity poddanského hospodářství, třebaže směny někdy ovlivňovaly druhotné faktory (vliv stáří a výkonnost hospodáře, důsledky spjaté s úmrtím jeho manželky, neúroda, úhyn dobytka apod.).¹⁰⁷⁴

Rychlost střídání hospodářů na gruntech vyjadřuje průměrná doba držby usedlosti mezi dvěma prodejmi, vypočtená jako podíl součtu sledovaných let a počtu prodejů. Její přehled pro jednotlivé raabizační vsi podává tab. č. 70. Pojmeme prodej (transfer) přitom označujeme pro zjednodušení i převod mezi nejbližšími příbuznými, aniž bychom zasahovali do diskuse o jeho oprávněnosti.¹⁰⁷⁵ Naopak nezapočítáváme prvotní převzetí usedlosti novoosídlencem v roce 1779, protože nevyplývalo z aktuální hospodářské situace usedlosti.¹⁰⁷⁶ Zkresluje to ovšem částečně průměrnou dobu držby usedlosti, protože např. hospodář nastoupivší v roce 1779 hospodařil po 20 let až do počátku 19. století, čímž se počitatelná doba zkracuje na necelých 50 let, během níž při příznivých okolnostech mohlo dojít i jen ke dvěma či dokonce k jediné výměně (Malá Chmelná čp. 23).

1072Bronislav CHOCHOLÁČ, *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století*, Brno 1999 (= Knižnice Matice moravské 4), s. 117. Týž publikoval důležitou studii k poddanskému úvěru: Bronislav CHOCHOLÁČ, *Poddanský úvěr na Moravě v 16. a 17. století*, ČČH 99, 2001, s. 59–83.

1073Jestliže v 16. století časté směny v důsledku růstu cen a většího objemu volných finančních prostředků podmiňovalo úsilí po ekonomickém zisku, dochází od konce 17. století k formování užší vazby poddaných k usedlostem a vzniku kontinuity rodové držby a vytváření („rodových gruntů“), které se směňovaly především kvůli finančním potížím (Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štíhlavy*, Praha 2009, s. 126–127, 149).

1074Bronislav CHOCHOLÁČ, *K hospodaření poddaných na pernštejnském panství v druhé polovině 16. a v první polovině 17. století*, Časopis Matice moravské 109, 1990, s. 91. Srov. ještě TÝŽ, *Zadluženost a poddanské dávky. Příspěvek ke studiu sociálně-ekonomických problémů poddaných ve druhé polovině 16. století na základě rozboru pernštejnských pozemkových knih*, Jižní Morava 25, 1989, s. 75–87; Milan HOLAKOVSKÝ, *Finanční hospodaření na selských gruntech v předbělohorských jižních Čechách*, JSH 62, 1993, s. 70–91 a A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 100, 144, 147.

1075Koncentrovaně A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 170–171; H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel*, s. 174–180.

1076Obdobně pro nové usedlosti A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 144.

Nezohlednilo se také spoluvlastnictví manželů, resp. díly manželek. Přestože se pro ně vyhotovovaly zvláštní smlouvy (ať již odevzdací v případě úmrtí a dědického řízení či svatební v případě obvěnění od nastávajícího manžela), neměnil se hospodář na usedlosti. Jiná situace nastává při hospodářově úmrtí, kdy se vdova stala držitelkou usedlosti a disponovala jí do doby dovršení zletilosti společných dětí. V těchto případech považujeme za datum změny datum úmrtí hospodáře (např. čp. 39/II, 42/II). Konečně musí zaznít, že až do vydání podkomořského missivu z července 1784¹⁰⁷⁷ neměli novoosídlenci de iure právo volné dispozice nabytými nemovitostmi, což potvrzují datace nejstarších smluv intabulovaných do „trhových“ knih¹⁰⁷⁸ i obecné regulativy dvorské kanceláře z prosince 1776.¹⁰⁷⁹ Důvodem měla být skutečnost, že novoosídlenec půdu získal bezplatně. K transferům před tímto datem ovšem evidentně docházelo,¹⁰⁸⁰ protože jména novoosídlenců zaznamenaná v dominikální gruntovní knize¹⁰⁸¹ nekorelují s datacemi nejstarších smluv zapsaných v příslušné gruntovníci či protokolech změn¹⁰⁸² a jedině z jiných pramenů (zejména matrik) se dozvídáme, že mezi oběma ještě mohli být další jedinci. Pro sledování majetkových transferů vzhledem k sociální stratifikaci raabizačních hospodářství se nemohly využít obvyklé kategorie (domkář, chalupník, sedlák), nýbrž byly uměle vytvořeny dvě skupiny hospodářů, rozdělené hranicí 15 000 čtv. sáhů přidělené půdy. Zvolena byla proto, že vhodně oddělila dvě skupiny hospodářů, aniž by se k ní těsně nad či pod ní nějací přimykali. To se totiž dělo při užití hranice 20 000 (hodně usedlostí mělo výměru 19 000 či přes 20 000, čímž se stíral podstatnější rozdíl a důvod k jejich oddělení).

Tab. č. 70: Přehled transakcí s novoosídleneckými hospodářstvími za období 1779–1850

Lokalita	Počet usedlostí	Celkový počet převodů	Z toho nepříbuzným osobám	Průměrná doba držby usedlosti
Divišov – usedlosti o méně než 15 000 čtv. sázích	5	18	7	22,8 roku
Divišov – usedlosti o více než 15 000 čtv. sázích	1	2	0	36 let
Dolní Staňkov – usedlost o méně než 15 000 čtv. sázích	1	7	6	10,3 roku
Dvorec – usedlosti o více než 15 000 čtv. sázích	4	14	6	23,1 roku
Hartmanice – usedlosti o více než 15 000 čtv. sázích	1	4	0	18 let
Malá Chmelná – usedlosti o více než 15 000 čtv. sázích	4	10	3	45,6 roku
Rok – usedlosti o více než 15 000 čtv. sázích	8	28	17	26,2 roku
Sušice – usedlosti o méně než 15 000 čtv. sázích	8	28	10	21,3 roku
Sušice – usedlosti o více než 15 000 čtv. sázích	2	10	4	14,4 roku
Vrabcov – usedlosti o více než 15 000 čtv. sázích	5	11	2	38,4 roku
Σ (usedlosti o méně než 15 000 čtv. sázích)	15	53	23	18,1 roku
Σ (usedlosti o více než 15 000 čtv. sázích)	25	79	32	28,8 roku

Pramen: SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 50, „*Liber contractuum et transactionum Lit. A*“ 1785–1801; sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804; sign. (T) Sušice 57, „*Dominikal Grundverschreibungs Buch B*“ 1803–1826; sign. (T) Sušice 58, „*Liber contractuum dominicalium civit. Suticensis lit. C*“ 1827–1848; sign. (T) Sušice 59, „*Dominical Grundverschreibungs Buch Lit. D*“ 1849–1881; SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Farní úřad Sušice, matriky.

107716. července 1784 čten v městské radě podkomořský missiv „*strany gruntův dominicalních rozdělených, že se povolujou domkářům odprodati, kšaftovati a tak dle vůle disponovati*“ (SOKA Klatovy, AMS, radní protokol 1780–1784, fol. 214).

1078SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804 eviduje jako první trhovou smlouvu datovanou 12. únorem 1784.

1079V. ČERNÝ, *Pozemková reforma*, s. 116; V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 155, 209.

1080Obdobně na konkrétních příkladech V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 210.

1081SOKA Klatovy, AMS, sign. 355, „*Dominical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhmeim Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorfschaften*“.

1082Celkem sedm knih pod titulem „*Dominical-Grundveränderungsbuch der Gemeinde ...*“ je uloženo v SOKA Klatovy, AMS, sign. 360–366.

Tabulka č. 69 ukazuje, že delší průměrná doba držby byla u větších usedlostí. Zatímco na usedlostech s rozlohou do 15 000 čtv. sáhů činila 18,1 roku, bylo to u usedlostí větších plných 28,8 roku, což je hodnota nadprůměrná.¹⁰⁸³ Pokud k prodeji došlo, bylo to častěji dětem a nejbližším příbuzným, což již samo o sobě vytvářelo podmínky pro držbu delší, podřizující se „rodovému závazku“.¹⁰⁸⁴ Např. v Malé Chmelné, kde byla novoosídlenecká hospodářství největší, došlo současně k nejméně transferům, čímž tu byla nejvyšší průměrná doba držby. Obdobně tomu potom bylo ve Vrabcově. Lze tu tak zřetelně vysledovat budování rodového majetku. U hospodářství ve městě Sušici tento trend pochopitelně nebyl natolik výrazný a s ohledem na lepší odbytové možnosti byly počty prodejů v průměru vyšší než ve venkovských lokalitách. S postupem k usedlostem s menším přídělem půdy průměrná doba držby klesala a zvyšoval se i počet nepřibuzných kupců. Vhodným příkladem je usedlost čp. 11 v Dolním Staňkově, jež byla o polovinu menší než usedlosti v Malé Chmelné či Vrabcově. Prostřídalo se tu sedm majitelů, z nichž nepřibuzných bylo šest. Důvod k tom může tkvít v tom, že byly cenově dostupnější a že domkáři a chalupníci tolik nelpěli na rodové usedlosti.¹⁰⁸⁵ Ještě dodejme, že u novoosídleneckých hospodářství nedošlo k žádné odsadě, což naše zjištění o průměrné době držby usedlosti do značné míry verifikuje.

Se samotným počtem prodejů a průměrnou dobou držby usedlostí však pro charakteristiku hospodářské stability raabizačních usedlostí nevystačíme. Musíme se totiž ptát, jakým způsobem se v průběhu první poloviny 19. století měnila podstata usedlostí co do jejich rozlohy. Jinými slovy, půjde o porovnání pozemkového příslušenství v okamžik předání zájemci-novoosídlenci a o několik desítek let později. Jak již bylo konstatováno jinde, nekorespondovala rozloha novoosídleneckých usedlostí s rozlohou, která se v místních poměrech považovala za nejprůměrnější, takže lze očekávat, že se dominikalisté pokoušeli přikupovat další půdu.

Tab. č. 71: Porovnání rozlohy zemědělské půdy novoosídleneckých hospodářství při zavedení raabizace a 55 let po ní

Lokalita	Usedlost	Rozloha v raabizačních elaborátech (1779–1782)	Rozloha podle stabilního katastru (1837)
Divišov	čp. 68/III – čp. 4	19 608 čtv. sáhů	22 510 čtv. sáhů
	čp. 71/III – čp. 5	13 843 čtv. sáhů	15 035 čtv. sáhů
	čp. 72/III – čp. 2	11 894 čtv. sáhů	13 100 čtv. sáhů
	čp. 73/III – čp. 6	13 766 čtv. sáhů	14 630 čtv. sáhů
	čp. 74/III – čp. 7	13 908 čtv. sáhů	14 990 čtv. sáhů
	čp. 75/III – čp. 8	13 866 čtv. sáhů	14 780 čtv. sáhů
Dolní Staňkov	čp. 11	11 366 čtv. sáhů	12 935 čtv. sáhů
Dvorec	čp. 10	17 166 čtv. sáhů	8 505 čtv. sáhů
	čp. 11	17 165 čtv. sáhů	18 475 čtv. sáhů
	čp. 12	23 576 čtv. sáhů	12 155 čtv. sáhů
	čp. 13	21 398 čtv. sáhů	23 180 čtv. sáhů
Hartmanice	čp. 12	46 314 čtv. sáhů	38 725 čtv. sáhů

1083Na šňáhlavském panství se průměrná doba pohybovala mezi 18 až 19 roky, srov. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 144. Pro šumavskou farnost Kapličky zjistil H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel*, s. 199, že v období 1720–1840 stoupala průměrná doba zhruba v polovině případů k 30 létům. pro období Bez nároku na relevanci doplňuji, že agrární anketa z konce 19. století udala průměrnou délku hospodaření v Kadešicích na 30 let (*Výsledky šetření (agrární anketa) poměrů hospodářských i kulturních zemědělského obyvatelstva v království Českém v letech 1898–1900*, Praha [1902], s. 483).

1084A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 147. Pokud bychom přece jen započítali jako jeden majetkový transfer moment převzetí usedlosti novoosídlencem v roce 1779, potom u by průměrná doba držby u usedlostí pod 15 000 čtv. sáhů činila 14 let, nad 15 000 čtv. sáhů již 18,5 roku.

1085A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 90.

Malá Chmelná	čp. 23	27 561 čtv. sáhů	32 370 čtv. sáhů
	čp. 27	21 943 čtv. sáhů	29 360 čtv. sáhů
	čp. 28	23 196 čtv. sáhů	12 475 čtv. sáhů
	čp. 29	24 575 čtv. sáhů	20 130 čtv. sáhů
Rok	čp. 1 – čp. 1	24 027 čtv. sáhů	4 180 čtv. sáhů
	čp. 2 – čp. 2	19 011 čtv. sáhů	20 485 čtv. sáhů
	čp. 33 – čp. 3	17 949 čtv. sáhů	27 945 čtv. sáhů
	čp. 34 – čp. 4	17 543 čtv. sáhů	9 855 čtv. sáhů
	čp. 35 – čp. 5	28 439 čtv. sáhů	35 380 čtv. sáhů
	čp. 36 – čp. 6	27 326 čtv. sáhů	11 865 čtv. sáhů
	čp. 37 – čp. 7	28 540 čtv. sáhů	17 240 čtv. sáhů
	čp. 38 – čp. 8	28 831 čtv. sáhů	30 355 čtv. sáhů
Sušice	čp. 127/II – čp. 41/II	10 444 čtv. sáhů	0 čtv. sáhů
	čp. 128/II – čp. 39/II	18 752 čtv. sáhů	13 760 čtv. sáhů
	čp. 129/II – čp. 36/II	12 448 čtv. sáhů	21 650 čtv. sáhů
	čp. 139/II – čp. 42/II	13 809 čtv. sáhů	0 sáhů
	čp. 140/II – čp. 43/II	6 995 čtv. sáhů	14 850 čtv. sáhů
	čp. 141/II – čp. 44/II	11 787 čtv. sáhů	0 sáhů
	čp. 142/II – čp. 46/II	6 195 čtv. sáhů	14 570 čtv. sáhů
	čp. 143/II – čp. 45/II	7 853 čtv. sáhů	2 940 čtv. sáhů
	čp. 144/II – čp. 40/II	23 262 čtv. sáhů	10 850 čtv. sáhů
	čp. 145/II – čp. 37/II	5 642 čtv. sáhů	8 980 čtv. sáhů
Vrabcov	čp. 70/III – čp. 6	26 166 čtv. sáhů	26 975 čtv. sáhů
	čp. 76/III – čp. 5	16 631 čtv. sáhů	25 285 čtv. sáhů
	čp. 77/III – čp. 4	21 912 čtv. sáhů	24 535 čtv. sáhů
	čp. 78/III – čp. 3	20 327 čtv. sáhů	20 595 čtv. sáhů
	čp. 79/III – čp. 2	20 418 čtv. sáhů	22 975 čtv. sáhů
Nové usedlosti			
Hartmanice	čp. 51	-	9 065 čtv. sáhů
Divišov	čp. 84/III – nové čp. 10	-	1 805 čtv. sáhů
Divišov	čp. 85/III – čp. 9	-	220 čtv. sáhů
Červené Dvorce	čp. 14	-	15 320 čtv. sáhů
Malá Chmelná	čp. 30	-	19 645 čtv. sáhů
Malá CHmelná	čp. 31	-	15 355 čtv. sáhů
Malá Chmelná	čp. 33	-	6 130 čtv. sáhů
Rok	čp. 1b	-	0 sáhů
Rok	čp. 39	-	12 940 čtv. sáhů
Σ		735 452 čtv. sáhů	749 105 čtv. sáhů

Pramen: NA Praha, Stabilní katastr, sign. Prách 51, Prách 90, Prách 121, Prách 128, Prách 182, Prách 562, Prách 564.

Realita je však pestřejší. Základní sumu dat pro komparaci poskytuje tab. č. 71. Dynamika proměn rozlohy novoosídleneckých hospodářství se v ní projevuje dosti výrazně. Je tu ovšem potřebné upozornit na dva faktory, bez jejichž zohlednění by následná interpretace byla přinejmenším unáhlená. Předně, mezi čísla raabizačního měření a hodnot stabilního katastru jsou odchylky způsobené odlišnou přesností měření (stabilní katastr uvádí díky více méně bezchybnému

měření hodnoty obvykle vyšší).¹⁰⁸⁶ Za druhé, je nutno zohlednit sekundární dělení raabizačních usedlostí, které má při sledování ekonomické „kondice“ již samo o sobě určitou výpovědní hodnotu. Raab sám dělení usedlostí považoval za škodlivé a zapovídal ho,¹⁰⁸⁷ také sám stát k této otázce přistupoval nesmírně obezřetně a různými regulativy tuto praxi zpočátku zakazoval. Ovšem i navzdory tomu bylo dělení usedlostí realitou. Pokud budeme ignorovat nová hospodářství vzniklá až po roce 1779 během emfyteutizace,¹⁰⁸⁸ vydělilo se do roku 1850 z původní sumy 39 raabizačních usedlostí celkem devět nových hospodářství. Toto sekundární dělení a zahušťování intravilánu raabizovaných poplužních dvorů nepostihlo překvapivě pouze Špitálský dvůr v Sušici.¹⁰⁸⁹ Nové usedlosti se nevydělovaly najednou, ale v intervalu několika desítek let, takže nelze určit jejich počáteční rozlohu k jedinému datu. Dvě z nich neodčerpala starším usedlostem půdu žádnou (Divišov čp. 85/III, Rok čp. 1b), ze zbývajících sedmi překročila hranici 15 000 čtv. sáhů jediné usedlost čp. 30 v Malé Chmelné. Ve stejné vsi se nacházela i druhá největší sekundárně oddělená usedlost, totiž čp. 31. Jejich dvě „mateřské“ usedlosti byly jediné, u kterých rozloha poklesla (u třetí, z níž se vydělilo čp. 33, k poklesu nedošlo), půdní fond zbývajících dvou naopak zaznamenal nárůst o více až o 5000 čtv. sáhů. V celkovém součtu rozloha půdy při původních čtyřech chmelenských raabizačních usedlostech stoupla z 97 275 čtv. sáhů těsně po zavedení raabizace na 135 465 čtv. sáhů ve stabilním katastru. Malochmelenští novoosídlenci totiž společně s rustikalisty z Velké Chmelné v roce 1787 participovali na emfyteutizaci čtyř dominikálních pastvin (č. top. 407, 409, 415, 435). Vkrádá se otázka, na kolik byli v tomto směru pasivními příjemci půdy, kteří jen využili příležitosti, a na kolik aktivními interventy, kteří o parcelaci pastvin cíleně usilovali. Výsledek v každém případě pracoval v jejich prospěch a jen posílil jejich pozici nejzámožnější raabizační vesnice.

Opačný trend, tj. naopak pokles rozlohy, prodělaly Rok a Špitálský dvůr. I pokud počítáme s tím, že stabilní katastr díky své přesnosti zjistil plochy větší než raabizační měření před lety, činí součet všech novoosídleneckých usedlostí v Roku 170 245 čtv. sáhů (bez obecních pastvin), kdežto bezprostředně po zavedení raabizace 191 666 čtv. sáhů. Důvodem je tu populační nárůst Záluží, jehož obyvatelé od rockých dominikalistů odkupovali pozemky, méně potom sekundární zábor půdy vrchností s cílem rozšíření zálužského lesního revíru a nákupní aktivita obyvatel ze Sušice, přestože jejich podíl byl již v okamžiku zavádění raabizace nezanedbatelný. Jak však vidíme u Vrabceva a Dvorce, tj. lokalit se stejnou terénní konfigurací, nebyl trend odlivu pozemků sušickým obyvatelům nijak výrazný. Mnohem více odsávalo rockým hospodářům půdu formování Záluží (z části na rustikální půdě platořské a z části na dominikální půdě rocké) jakožto nové sídelní jednotky na panství.¹⁰⁹⁰ Proces přitom nevyzníval progresivně, neboť ztrátou zemědělské půdy Rok, přestože jeho raabizační usedlosti byly největší, oslaboval a nová hospodářství na Záluží byla navzdory svým ziskům rovněž rozlohou omezená.¹⁰⁹¹ Ročtí s odprodeji Zálužským začali od

1086Nejnázorněji to dokazuje dům čp. 11 v Dolním Staňkově (Volšovech), z jehož pozemkové výbavy sice po celé období let 1782–1837 nebylo nic odprodáno, ale přesto jsou údaje stabilního katastru o více než 1000 čtv. sáhů vyšší. Obdobně je tomu u usedlostí v Divišově.

1087V. NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, s. 141.

1088Jde kupř. o bývalou flusárnu čp. 28.

1089Hartmanická raabizační usedlost se hned počátkem 80. let se následkem dědického řízení po zemřelém prvním držiteli rozdělila na dvě zhruba stejně velká hospodářství – původní čp. 12 a nové **čp. 51**. V *Divišově* vznikla na bývalém dominikálu **čp. 84/III** (oddělením z čp. 72/III), **čp. 85/III** (oddělením z čp. 68/III), v *Červených Dvorcích* **čp. 14** (oddělením z čp. 12). Početné dělení poznamenalo *Malou Chmelnou* – vznikla zde **čp. 30** (oddělením z čp. 29), **čp. 31** (oddělením z čp. 28), **čp. 33** (oddělením z čp. 23). Na *Roku* se oddělilo **čp. 1b** (od čp. 1a) a **čp. 39** (také od čp. 1a).

109013.5.1802 Michael Strasser z čp. 1 odprodává Martinu Ketzerovi pole o 5 měřicích 4,75 měřičkách u Záluží (SOkA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804, pag. 255–256); 1. 11. 1816 Michael Strasser z čp. 1 prodává Martinu Prinzovi ze Záluží čp. 10 pozemky o 8 měřicích 22,25 měřičkách (tamtéž, sign. (T) Sušice 57, „*Dominikal Grundverschreibungs Buch B*“ 1803–1826, pag. 256–257); 22. 2. 1817 Michael Strasser z čp. 1 prodává Pavlu Jelínkovi ze Záluží čp. 1 pozemky o výměře 2 měřice 13,25 měřičky (tamtéž, pag. 409–411); 28. 10. 1835 Adam a Eva Wudyovi z čp. 33 prodávají Pavlovi Jelínkovi ze Záluží čp. 1 pozemky o výměře 3 měřice 12 měřiček (tamtéž, sign. (T) Sušice 58, „*Liber contractuum dominicalium civit. Suticensis lit. C*“ 1827–1848, pag. 212–214); 1. 11. 1833 Georg Schmiendl prodává Johannu a Terezii Wölflovým ze Záluží čp. 9 pozemek o výměře 2 měřice 8,5 měřičky (tamtéž, pag. 572–573); 17. 11. 1823 Thomas Schwelch z čp. 35 prodává Pavlu Jelínkovi ze Záluží čp. 1 pozemek o 4 měřicích 13,75 měřičky za 60 zl. C. M. (tamtéž, pag. 175–176) atd.

1091Při převodu usedlosti čp. 1 v Záluží v roce 1840 měla přiměřeno 25 měřic 8,75 měřičky pozemků (= 13777 čtv.

počátku 19. století, o důvodech lze jen spekulovat. Nejpravděpodobnější se jeví potřeba hotových peněz kvůli vyrovnávání platebních závazků vůči státu a vrchnosti (pozemkový úrok), které na ně doléhaly tíživěji než na platořské rustikalisty. Zbavování se neúrodných pozemků se nezdá být reálné, jestliže se jich ochotně ujímali Zálužští s de facto stejnými podmínkami. Že ovšem na Roku ekonomická nestabilita skutečně panovala, svědčí i případy dočasného spojení dvou usedlostí do rukou jednoho majitele – tímto způsobem se v roce 1824 spojily díky sňatku usedlosti čp. 2 a 33 v Roku. K obdobné situaci došlo i v Hartmanicích, ovšem tam splynutí čp. 12 a čp. 51 pouze obnovilo původní stav z roku 1779 (pestřejší osudy měly pouze dominikální pozemky rozdělené mezi čtyři tamní domkáře). Vrátime-li se zpět k Roku, lze za určitý signifikantní projev destability považovat vůdčí aktivity tamních kolonistů společně s rustikalisty ve sporu o feudální rentu. A konečně tu je ne zcela opomenutelný faktor úrodnosti. Podle osevních plánů, používaných v polovině 19. věku, to totiž byl právě Rok, jenž z celého panství oséval nejméně pšenice a nejvíce ji společně s ozimním žitem přihnojoval. Jinými slovy tedy měl nejméně úrodnou půdu (srov. textovou přílohu č. 13). Předčít ho mohly snad jedině Hartmanice, pro které se ovšem nedochovaly příslušné prameny. Horší podmínky byly jistě i důvodem, proč měl právě Rok největší raabizační usedlosti (dosahovaly bezmála 30 000 čtv. sáhů).

Sušický Špitálský dvůr je díky svým specifickým podmínkám samostatnou kapitolou. Z původních novoosídleneckých hospodářství došlo k poklesu rozlohy u 60 % z nich. Z 10 hned tři přišly vůbec o všechny pozemky, u dalších tří jejich rozloha podstatně poklesla. U zbylých čtyř je zaznamatelný růst (nepochybně na úkor ostatních), avšak i tak při celkovém součtu vychází, že z původních více než 117 000 čtv. sáhů se pozemkový fond hospodářů ztenčil na 88 000. Značné množství emfyteutizovaného dominikálu se tudíž rozptýlilo mezi jednotlivce z řad sušických měšťanů a sousedů. Již během vlastního zavádění Raabova systému se některé pozemky věnovaly jednotlivcům. Asi nepřekvapí, že situace tehdy využili představitelé městského veřejného života – konšel (František Karel Seidl), hospodářský správce (Vojtěch Josef Velíšek) či školní učitelé (Alexandr Ryba, František Jan Němejc). Trend atomizace kdysi jednotného dominikálu pokračoval nejen transfery s těmito pozemky, ale rovněž oddělováním od původních usedlostí. Posílení hospodářského potenciálu sušických kolonistů nenapomohla ani emfyteutizace, neboť ji znovu využili hlavně zámožní měšťané. Vlastní odprodej byl poslední z možností, méně invazivním řešením byl krátkodobý pacht. V sušickém případě se při něm uplatňovali i Židé,¹⁰⁹² kteří se postupně propracovali i k zakupování těchto pozemků.¹⁰⁹³

Stručný vhled do systému majetkových transferů prozradil, že novoosídlenecké raabizační usedlosti na sušickém panství, přestože u některých se jejich půdní přiděly považovaly za nedostatečné, dokázaly v posledních 70 letech feudalismu plně obstát a obhájit svou ekonomickou autarkii. Již základní skutečnost, totiž že bezzemek obdržel zdarma zemědělskou usedlost či dílec půdy, byla z materiálního hlediska neoddiskutovatelným ziskem. Dílčí rozdíly mezi jednotlivými novoosídlenci vyplývaly z odlišných velikostí jimi získaných usedlostí, polohy vůči sousední sídelní jednotce (specifické osudy Špitálského dvora, odliv rockých pozemků ve prospěch Záluží) i nadmořské výšce (obtížnější podmínky u Roku). Velikost usedlostí nebyla statická a s postupem do přítomnosti se měnila, přičemž ovšem jen šest z původních 39 dokázalo překročit hranici 10 hektarů. Byly to v podstatě bez výjimky ty, které byly již při zavádění raabizace největší. Průměrná velikost raabizační usedlosti po 50 letech fungování nepatrně poklesla z 18 857 čtv. sáhů na 17 025 čtv. sáhů (6,12 hektaru),¹⁰⁹⁴ což lze vysvětlit zvýšením počtu usedlostí a odprodeji k rustikálním usedlostem (Záluží). Vyplývá z toho jedině: ani během více než půlstoletí nedošlo k zásadnějšímu přeskupení pozemků a vytvoření usedlostí takových, které by odpovídaly představám dávných

sáhů), srov. SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 58, „*Liber contractuum dominicalium civit. Suticensis lit. C*“ 1827–1848, pag. 331–335. Usedlost čp. 9 čítala v roce 1838 celkem 14 měřic 15,75 měřičky (= 7911 čtv. dáhů), srov. tamtéž, pag. 570.

1092 SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3., protokol z 25. srpna 1807, týkající se pronájmu pozemků Anny Jelínkové Davidu Fürthovi, uzavřeného smlouvou z 11. července 1794. Pro konkrétní pronájmy srov. výběrem tamtéž, sign. (T) Sušice 57, „*Dominikal Grundverschreibungs Buch B*“ 1803–1826, pag. 30–31, 32–33, 33–36, 63–64, 239–240.

1093 SOKA Klatovy, AMS, sign. (T) Sušice 58, „*Liber contractuum dominicalium civit. Suticensis lit. C*“ 1827–1848, pag. 388–390, 393–396, 425–429, 429–432, 560–563 aj.

1094 Číslo získáno jako podíl celkové rozlohy novoosídleneckých usedlostí (749 105 čtv. sáhů) a jejich počet (místo 48 počítáno jen 44, protože čtyři byly bez pozemků).

Raabových kritiků. Jako by se tak potvrzovala myšlenka vyslovená Bedřichem Mendlem, totiž že se vývojem do přítomnosti rozloha rolnických usedlostí v podhorských oblastech pozvolným tříštěním stejně nejčastěji ustalovala na průměru pohybujícím se pod 10 hektary.¹⁰⁹⁵

Nevyřešenou otázkou bohužel zůstává komparace s rustikálním prostředím. Vliv raabizačních reforem na rustikalisty by musel nutně doplnit rozbor předchozí situace (tj. před rokem 1779), jenž je pro svou náročnost již nad rámec této práce. Obecně lze říci, že v samotném principu držby se pro rustikalisty situace neměnila a transformovala se jedinečně feudální renta, jež mohla stabilitu na rustikálních usedlostech ovlivňovat vinou lavírování mezi kreditní a naturální podobou. Jestliže pro raabizační usedlosti neznáme jediný případ odsazení z usedlosti, je jich pro rustikální prostředí hned několik (ať už zrealizovaných či navržených). Výpovědní hodnotu této skutečnosti ale nelze přeceňovat, protože rustikálních usedlostí bylo celkově více. Kromě toho uskutečněné odsady vypovídají o hospodářských poměrech jen sekundárně, protože na nich vázly nedoplatky ne o tolik větší než na usedlostech jiných. Podstatnějším důvodem pro sankce bylo aktivní angažmá ve sporech s vrchností, hraničící někdy s faktickými projevy otevřené rebelie (násilí vůči městským zástupcům při obstavování dobytka apod.). Tím se ovšem nepopírá, že by případy hospodářského vyčerpání u rustikalistů neexistovaly.¹⁰⁹⁶ Rustikalisté však oproti dominikalistům byli díky tzv. českému způsobu výpočtu zvýhodněni. Platili sice navíc ordinarium, avšak i potom bylo jejich finanční zatížení menší než dominikalistů. Navíc, dominikalisty stejně jako rustikalisty zatěžovala mimořádná daňová břemena, typická především pro období napoleonských válek. Přesto se dozvídáme, že rustikalisté v 90. letech 18. století zápolili s placením robotného a vznikaly jim nevýznamné nedoplatky. Abychom tedy mohli zodpovědět otázku, zda robotní abolicí došlo u rustikalistů k ulehčení, porovnáme finanční zatížení na usedlostech, kde jsme již výše provedli tutéž analýzu pro léta 1773 a 1789:

Tab. č. 72: Finanční zatížení vybraných rustikálních usedlostí před a po zavedení robotní abolicie

		Ves s nejúrodnější půdou DOBRŠÍN		Ves s nejméně úrodnou půdou HUMPOLEC		Ves s průměrně úrodnou půdou KADEŠICE	
		čp. 11 (výměra půdy 5 214 čtv. sáhů)	čp. 10 (výměra půdy 99 542 čtv. sáhů)	čp. 1 (výměra půdy 31 337 čtv. sáhů)	čp. 2 (výměra půdy 71 061 čtv. sáhů)	čp. 5 (výměra půdy 3 067 čtv. sáhů)	čp. 29 (výměra půdy 86 600 čtv. sáhů)
1778	kontribuce	-	24 zl. 15 kr.	5 zl. 53 kr.	14 zl. 3 kr.	18 kr.	22 zl. 26 kr.
	feud. renta	- 13 dní pěší roboty (=2 zl. 10 kr.)	5 zl. 2,75 kr. 78 dní potažní roboty, 13 dní pěší roboty (=80 zl. 10 kr.)	1 zl. 15 kr. 104 dní pěší roboty (=17 zl. 20 kr.)	1 zl. 50 kr. 78 dní potažní roboty (=78 zl.)	- 26 dní pěší roboty (=4 zl. 20 kr.)	4 zl. 39,75 kr. 78 dní potažní roboty, 13 dní pěší roboty (=80 zl. 10 kr.)
	svět. klérus	-	4 zl. 38 kr.	2 zl. 10 kr.	2 zl. 10 kr.	-	2 zl. 30 kr.
	Σ	2 zl. 10 kr.	114 zl. 5,75 kr.	26 zl. 38 kr.	96 zl. 3 kr.	4 zl. 38 kr.	107 zl. 45,75 kr.
1784	kontribuce	1 zl. 22,75 kr.	30 zl. 26 kr.	3 zl. 4,25 kr.	17 zl. 41 kr.	44,75 kr.	21 zl. 8,75 kr.
	robotné	3 zl. 36 kr.	51 zl. 44,5 kr.	8 zl. 10,5 kr.	33 zl. 29 kr.	2 zl. 41,25 kr.	37 zl. 11,5 kr.
	svět. klérus	-	4 zl. 38 kr.	2 zl. 10 kr.	2 zl. 10 kr.	-	2 zl. 30 kr.
	Σ	4 zl. 58,75 kr.	86 zl. 48,5 kr.	13 zl. 24,75 kr.	53 zl. 20 kr.	3 zl. 26 kr.	60 zl. 50,25 kr.

Pramen: SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. IV (účty); tamtéž, sign. 356, „*Rustical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhme Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorfschaften*“ (výše kontribuce 1778); SOKA Klatovy, AMS, sign. 355, „*Dominical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhme Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorfschaften*“ (výše feudální renty). **Poznámka:** Ceny roboty stanoveny shodně s tab. č. 57 podle cen svobodné námezdní práce, za kterou se zjednávala čeleď v roce 1768, tzn. 10 kr. za den ruční a 1 zl. za den potažní práce. – Vyjádření desátku velké míry sušické (171,577 litru) je v penězích dle průměrné roční ceny obilí v roce 1785 (nejbližšího známého k létům 1778 a 1784). U Humpolce postupujeme shodně s tab. č. 57 a vyjadřujeme povinnost sekat, sušit a odvázet seno z farské louky jako 13 dní ruční roboty ročně.

1095B. MENDEL, *Z novějších dějin agrárních (1789–1848)*, s. 105.

1096Dne 9. září 1811 bylo provedeno ocenění zadlužené usedlosti v Kadešicích, kterou její majitelé Vojtěch a Mariana Dolejšovi špatně obhospodařovali a kterou měli převzít do administrace (SOKA Klatovy, AMS, registratura do roku 1829, sign. II.3.3).

Údaje z roku 1778 přibližují finanční zatížení v posledním roce před zavedením Raabovy reformy a jen nepatrně se odlišují od výpočtu pro rok 1773 z tabulky č. 57.¹⁰⁹⁷ Údaje za rok 1784 již reflektují situaci ve druhém roce po finalizaci Raabova systému. Na první pohled tu opět vystupuje do popředí fenomén roboty a jejího ocenění. Optikou místních cen za námezdní práci, jimiž robotu převádíme na peníze (10 kr. za den ruční a 1 zl. za den potažní práce), jednoznačně vyplývá, že poddaným nastalo zavedením raabizace výrazné ulehčení (jedinou výjimkou je čp. 11 v Dobršíně). Dokonce ani některé dobové Raabovy kalkulace nebyly natolik optimistické, neboť robotu v ekonomice poddanské usedlosti vyjadřovaly nikoli v cenách námezdní práce,¹⁰⁹⁸ nýbrž roboty tak, jak ji oceňovala vrchnost. J. Procházka publikoval komparativní výpočet hospodářů na českobudějovickém panství z Raabovy dílny, vypracovaný pro porovnání finančního zatížení před a po zavedení robotní abolice.¹⁰⁹⁹ Počítá se tu s cenou robotního dne 10 kr. a 30 kr. Podle všeho do výpočtu nebyla zahrnuta domovní činže, jež se pohybovala v rozmezí od jednoho do tří zlatých (v závislosti na panství), nicméně i tak by se Raab dobral závěrečného konstatování, že zavedením systému rustikalisté dosáhnou značné úlevy. Je na místě zmínit, že v sušické finalizační smlouvě je den nekvalifikované námezdní práce hodnocen od 10 do 15 kr. podle roční doby, a den práce s povozem za 1 zl. Shoda s výší mezd z roku 1768 však nevyplývá z respektování místních cen, ale je spíše náhodná, neboť stejné ceny stanovovaly i další finalizační smlouvy. I navzdory tomu je však cennou metodickou verifikací.

Na českobudějovické kalkulaci je zajímavá ještě jedna věc: u všech čtyř hospodářů ve výpočtu dochází dále k poklesu kontribuční povinnosti v placení ordinaria, čímž vzniká dojem, že se kontribuce reformou snížila všem a všude. Shromážděním údajů o kontribuci před a po zavedení systému (v letech 1778 a 1784) na sušickém panství (srov. textovou přílohu č. 12) se ukazuje, že tomu tak zdaleka nebylo. Ordinarium se sice u většiny, tj. bezmála 70 % poplatníků, skutečně snížilo, ovšem zbývajícím 30 % se navýšilo. Hlavním důvodem bylo přesnější změření poddanské půdy. Přestože Marie Terezie určila, že zavedení Raabova systému nesmí mít na kontribuenty žádný dopad jak co do sankcí, tak co do zvýšení povinností na ordinariu,¹¹⁰⁰ nelze o důsledku této skutečnosti pochybovat.¹¹⁰¹ Samotná výše osedlosti sušických poddanských vsí zůstala nezměněna, změnilo se ovšem rozvržení mezi vesnicemi a jednotlivými poplatníky. Většinou tam, kde byla úrodnější půda (především v Dobršíně).¹¹⁰² Movitějším hospodářům pochopitelně současně několikanásobně narostla peněžní renta, což je stavělo do nové reality a kladlo vyšší nároky na jejich schopnosti dosáhnout potřebného výnosu. V dané situaci musela peněžní renta působit nepochybně obtížněji než vyslat čeledína s potahem na panské pozemky. Zcela evidentně tu podmínky raabizace byly nastaveny tak, aby motivovaly držitele velkých usedlostí k jejich dělení.¹¹⁰³ To by vysvětlovalo, proč ani velcí sedláci nezůstali stranou aktivního postupu proti vrchnosti.¹¹⁰⁴ Že se rustikalisté skutečně dostávali do destabilizace, konečně vysvědčuje úroveň zadlužení ve 20. letech. Jestliže ještě v roce 1821 nebylo mezi zadlužením dominikalistů a rustikalistů podstatnějšího rozdílu, nedokázali se rustikalisté (především Dobršínští a Kadešičtí) ve druhé polovině desetiletí z dluhové pasti dostat, což je nutně směřovalo ke strategii tvrdošíjného

1097 Díky vyšším cenám obilí v roce 1773 se výše odhadl desátek a naopak přechodem na normu robotního patentu se snížila robota domkářům a chalupníkům.

1098 Neplatí to určitě absolutně. Tak např. ve svém *Unterrichtu* z roku 1777 Raab pro zdůvodnění výhodnosti svého systému použil reálné příklady z poděbradského panství: 1) podruha, který se dosud živil jen přadláctvím a reformou získal bezplatně 8 měřic pozemků, kde mohl pěstovat brambory a zeleninu, a nemusel chodit na 26 dní pěší roboty ročně; 2) sedláka o 55 měřicích půdy, jenž předtím platil 2 zl. 22 kr. vrchnostenského úroku a robotoval 156 dní ročně se dvěma koňmi a 13 dní pěšky a jenž budoucně měl za vše platit 24 zl. 18 kr. Pokud by se odečetl vrchnostenský úrok, činila by hodnota roboty jen 21 zl. 56 kr., přestože při hodnotě 1 zl. za jeden den (sic!) by měla robota hodnotu 156 zl. ([F. A. RAAB,] *Unterricht über die Verwandlung der kais. königl. böhmischen Domainen in Bauerngüter*, s. 34–45).

1099 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 46–47.

1100 O. KULHÁNEK, *Raabizace panství Králův Dvůr*, s. 94.

1101 O. KULHÁNEK, *Raabizace panství Králův Dvůr*, s. 94–95, 100.

1102 Jiným důvodem zvýšení kontribuce se nabízejí: následek vyšší částky na zemskou berní povolené zemským sněmem (zvýšení by se ovšem v takovém případě projevilo všude).

1103 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 46–48.

1104 Pro mitrovské panství Žadlovce na Moravě zmínil nepokoje J. CHROUST, *K robotní abolici na Moravě v letech 1777–1789*, s. 241–242. Pro panství města Olomouce uvádí nedoplatky na raabizační feudální rentě V. NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, s. 128–129.

popírání svých nedoplatků.

Porovnání výše finančního zatížení před a po zavedení raabizace, které již samo o sobě prozrazuje mnohé, lze ještě doplnit komparací s hrubým výnosem usedlosti. Pokud znovu využijeme hrubého výnosu z urbaniálních smluv z roku 1789, jeví se nám finanční zatížení o poznání příznivější než při hodnotách z doby před rokem 1778 (jak jsme spočítali na s. 539). Nadále se sice projevuje problém s nerovnoměrným zatížením usedlostí,¹¹⁰⁵ jenž mnohdy vyvolával reakce,¹¹⁰⁶ ovšem i tak činí podíl veřejných břemen na hrubém výnosu z rostlinné výroby u všech šesti usedlostí v průměru 49,8 %, přičemž nejnižší je u Dobršína čp. 10 (32,15 %), nejvyšší u Kadešic čp. 5 (85,47 %). Stejně jako u předchozího výpočtu, i zde opět neznáme výnos z živočišné výroby, avšak za předpokladu, že by byl stejný anebo se změnil minimálně, musela by úroveň zatížení poklesnout u všech usedlostí velmi nízko. Je ovšem otázkou, zda taková situace byla pro poddaného kýženým a vlastně i potřebným cílem a zda mu větším ulehčením jednoduše nebylo stavy dobytka snížit.

Poměry v chovu dobytka, jenž pro poddaného znamenal významný zdroj příjmů, byly i na konci 18. století velmi nerovnoměrné. Soudě podle sumáře z roku 1787, počty chovaných zvířat se dokonce zvýšily.¹¹⁰⁷ Musíme však tento pramen vnímat jako účelově sestavenou statistiku pro zdůraznění efektivity robotně-aboliční reformy. Známé údaje z doby po roce 1800 mluví jinou řečí. V zásadě se sice omezujeme jen na čísla z let 1837¹¹⁰⁸ a 1846,¹¹⁰⁹ pro vysledování hlavních trendů však dostačují. Nejmarkantnější je pokles jak koňských, tak volských potahů. V souvislosti s odbouráním naturální roboty je to jistě jistě pochopitelné (evidentní je to kupř. u Velké Chmelné), na druhou stranu tu však byly nové usedlosti v rozparcelovaných dvorech a stálá potřeba potahů na vykonávání námezdní práce. Stejně tak stavy dojnic: na první pohled působí vyrovnaně, ovšem s přihlédnutím ke zvýšení počtu usedlostí je klesající trend jednoznačný. Zúžíme-li pozornost jen na „staré vsi“ a porovnáme stavy dobytka ve vybraných z nich pro 18. a 19. století (ne pro všechny jsou totiž k dispozici potřebná data) průměrným počtem na jeden dům (abychom eliminovali vliv druhotné novoosídlené zástavby), jsme rovněž svědky poklesu.¹¹¹⁰ Pokud bychom přijali za vlastní odhady Vlastenecko-hospodářské společnosti z roku 1804 o ideálním stavu skotu vzhledem

1105 Selské usedlosti vykazují zatížení nižší – Dobršín čp. 10 32,15 %, Humpolec čp. 2 46,20 %, Kadešice čp. 29 39,94 %. O poznání hůře jsou na tom domkáři a chalupníci: Dobršín čp. 11 39,41 %, Humpolec čp. 1 55,67 %, Kadešice čp. 5 85,47 %.

1106 Srov. např. odpor libeňských domkářů, chalupníků a podruhů proti zavedení raabizace v roce 1783 (viz výše).

1107 Vypovídá o tom komparace stavů dobytka v letech 1778 a 1787, jak je tabelární formou publikoval V. ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, s. 300–301. Pro rok 1778 uvádí na panství 119 koní, 285 volů, 785 krav a 1841 ovcí, pro rok 1787 123 koní, 388 volů, 869 krav a 1772 ovcí.

1108 Publikoval je J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Achter Band, Prachiner Kreis*, s. 220, 226. Bohužel uvádějí stavy sumárně za město i vsi (zvláště jsou jen údaje pro Hartmanice) – 164 koní, 158 volů, 658 dojnic, 137+103+50+26 jalovic, 913 ovcí, 387 koz a 535 vepřů. Hodnoty za město Sušice můžeme odhadnout podle počtů z roku 1846 (85 koní, 12 volů, 350 dojnic, 217 jalovic, 195 ovcí, 0 koz a 22 vepřů), takže lze počítat rámcově s 79 koňmi, 146 voly, 308 dojnicemi, 99 jalovicemi, 718 ovcemi, 387 kozami a 513 vepři.

1109 NA Praha, Stabilní katastr – duplikát. Chybějí pouze čísla pro Hartmanice a Humpolec.

1110 Vycházejí následující koeficienty (dojnic na jeden dům):

	1734	1846
Dobršín	1,80	1,93
Velká Chmelná	1,62	1,90
Kadešice	1,92	1,67
Platoř	1,47	1,18

Obdobně při vyjádření počtu dojnic na 100 obyvatel (páruji k počtu domů 1734 počty obyvatel 1762 a k počtu domů 1846 počet obyvatel 1843):

	1734	1846
Dobršín	26,4	26,2
Velká Chmelná	21,5	27,7
Kadešice	25,7	21,4
Platoř	20,0	18,4

Jinými slovy, jedna kráva vycházela na čtyři až pět osob, což odpovídá normálnímu stavu samozásobitelského charakteru mléčné produkce s minimální možností produkce na trh (V. VONDRUŠKA, *Vliv přírodních podmínek na základní orientaci rustikálního zemědělství v Čechách v 1. polovině 19. století*, s. 91).

k rozloze orné půdy, lze dokonce v případě sušických vesnic mluvit o značných rezervách.¹¹¹¹ Stejně tak – ba dokonce ještě více – je to patrné u jalových zvířat, což jen potvrzuje panující nezáměr o produkci hovězího na trh. Ke zlepšování docházelo až po polovině 19. století.¹¹¹² Vyjádříme-li konečně počet skotu vzhledem k orné půdě, dostáváme se i tímto způsobem pod zemský průměr.¹¹¹³ Dodejme, že nižší stavy hovězího dobytka zpětně podvazovaly vyhnojování orné půdy.¹¹¹⁴ Nenapomohl mu zásadněji ani podstatný nárůst chovu ovcí (jenž měl následkem neklesajících cen za ovčí vlnu obecný rozměr),¹¹¹⁵ a vepřů a koz, tj. dobytka typického pro malé usedlosti.

Tab. č. 73: Struktura rustikálu ve vsích panství města Sušice podle stabilního katastru (1837)

Lokalita	Pole	Zahrady	Louky	Pastviny	Lesy	Σ
	čtv. sáhy					
Dobršín	865 010	7615	154 365	479 025	295 865	1 801 880
Dvorec	163 825	990	33 195	39 900	11 940	249 850
Hartmanice	389 255	1615	170 225	222 060	189 035	972 190
Humpolec	212 070	1585	152 815	228 085	223 715	818 270
V. Chmelná	477 040	220	122 700	131 810	296 750	1 028 520
Kadešice	684 075	7365	314 415	123 230	465 845	1 594 930
Platoř	250 940	3330	129 585	113 625	136 525	634 005
Podmokly	687 440	3765	247 190	198 260	292 410	1 429 065
Σ	3 729 655	26 485	1 324 490	1 535 995	1 912 085	8 528 710

Pramen: NA Praha, Stabilní katastr. **Poznámka:** Vzhledem k charakteru evidence stabilního katastru jsou u Kadešic a Podmokel v číslech zahrnuty i cizopanské díly těchto vsí, stejně jako raabizovaná dvorová půda, připojená k rustikálním usedlostem.

Tab. č. 74: Stavy dobytka ve vybraných „starých“ vsích panství města Sušice v letech 1734 a 1846

Lokalita	Počty domů		Koně		Voli		Krávy		Jalovice		Ovce		Vepři		Kozy	
	1734	1846	1734	1846	1734	1846	1734	1846	1734	1846	1734	1846	1734	1846	1734	1846
Dobršín	30	32	27	37	32	27	54	62	27	18	57	160	-	38	16	3
Velká Chmelná	21	21	20	21	26	2	34	40	24	7	51	55	13	53	-	1
Kadešice	26	37	30	19	42	31	50	62	41	40	91	119	21	38	2	-
Platoř	17	22	10	-	24	20	25	26	25	-	40	59	-	33	11	35

Pramen: NA Praha, Tereziánský katastr (údaje za rok 1734), Stabilní katastr-duplikát (údaje za rok 1846). **Poznámka:** Namísto Humpolce, jehož *Catastral-Schätzungs-Elaborat* se nedochovalo, uvádím hodnoty pro Platoř. – U Kadešic jsou pro rok 1846 uvedeny hodnoty za celou vesnici (dle *Catastral-Schätzungs-Elaborat*), přestože dva domy (čp. 2 a čp. 3) patřily žichovickému panství.

1111 Pro horské oblasti se jeden velký kus skotu doporučoval pro plochu 3 strychů (tj. 1,51 dolnorakouského jitra), ve středních polohách 4 strychů (2,02 jitra) a v nížinných 6 strychů (3,01 jitra) orné půdy. V Dobršíně vycházel poměr 5,05, v Kadešicích 3,21 a na Platoři 3,41 (Lumír LOUDIL, *Snahy Vlasteneckohospodářské společnosti o rozmnožení a zušlechtění chovu skotu v Čechách*, Vědecké práce Československého zemědělského muzea 7, 1967, s. 145–147).

1112 Obrat v intenzitě chovu dobytka nastal teprve se zvětšením výměr určených pro jeteloviny ve druhé polovině 19. století: V. VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v jižních Čechách na konci 18. a v 1. polovině 19. století*, s. 241–242; Rudolf FRANĚK, *Základní tendence vývoje zemědělské výroby v Čechách na konci 19. a na počátku 20. století*, SH 20, 1973, s. 96–97; Magdalena BERANOVÁ – Antonín KUBAČÁK, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*, Praha 2010, s. 266–271.

1113 Podle V. VONDRUŠKY, *Zemědělská revoluce na rustikálu v jižních Čechách na konci 18. a v 1. polovině 19. století*, s. 241 se zemský průměr chovaného skotu pohyboval v intervalu 0,4 až 0,6 kusu na jitra polí. Převezmeme-li přitom údaje Sommerovy o počtu skotu na sušickém panství a rozloze orné půdy z roku 1837 (včetně ladem ležících celkem 3419 jiter 321 čtv. sáhů), dostáváme se k hodnotě 0,33. Obdobně vynívají počty pro jednotlivé vsi: Velká Chmelná 0,16, Dobršín 0,20, Platoř 0,29, Kadešice 0,31.

1114 Na jedno jitra orné půdy se počítalo průměrně jednou za šest let s 24 povozy hnoje, přičemž roční produkce se odhadovala na zhruba pět povožů od tažného dobytka a 10 povožů od kusu chovaného skotu. L. LOUDIL, *Snahy Vlasteneckohospodářské společnosti o rozmnožení a zušlechtění chovu skotu v Čechách*, s. 144–145.

1115 Významný byl zejména za agrární krize ve 20. letech 19. století. V. VONDRUŠKA, *Vliv přírodních podmínek na základní orientaci rustikálního zemědělství v Čechách v 1. polovině 19. století*, s. 92–93; M. BERANOVÁ – A. KUBAČÁK, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*, s. 269–270.

Pokles v chovu dobytka v rustikálních hospodářstvích by pochopitelně bylo liché interpretovat pouze jako negativní důsledek raabizace.¹¹¹⁶ Na konci feudalismu se na dobytkařství většinou nahlíželo negativně jen jako na nutný pomocný jev rostlinné výroby (potah, hnojení), i když se v oblasti horské Šumavy a jižních Čech díky vyšším výměrám luk těšilo vyšší přízni.¹¹¹⁷ Samotné přejímání závěrů pouze z kvantitativní stránky věci je však jen jednou stranou mince, neboť vyšší stavy dobytka kompenzovaly jeho špatnou jakost.¹¹¹⁸ Na druhou stranu právě v jihozápadních Čechách se pěstovalo nejméně pícnin umožňujících ustájení dobytka a lepší využití hnoje ke zlepšení výnosů.¹¹¹⁹ Jistě proto, že nadprůměrné rozlohy luk a pastvin inovaci nepodmiňovaly. Současně nízké ceny masa a mléčných výrobků v první polovině 19. století nevytvářely potřebný ekonomický tlak. Je třeba vzít v úvahu skutečnost, že v průběhu první poloviny 19. století se pozvolna prosazovalo hospodaření vylepšeným trojpolním systémem, jenž přinášel výhody – kromě marginálního lnu to byly především brambory, které se na panství intenzivněji prosazovaly od vypuknutí obilnářské krize ve 20. letech.¹¹²⁰ Ve 40. letech se vysazovaly na pětinu až polovinu úhuru a byly základem jídelníčku poddaných ve všech vesnicích.¹¹²¹ Jejich výživová hodnota byla vyšší než u pšenice, přičemž nebyly zdaleka tak náročné na bonitu půdy.¹¹²²

Lze tedy uzavřít: raabizace v podmínkách tzv. českého způsobu nastavovala rustikalistům a dominikalistům nestejně podmínky. Již samotným záměrem Raabovým bylo zvýhodnit rustikalisty, kdežto u dominikalistů prostřednictvím tzv. českého způsobu nastavoval vyšší finanční zatížení s odvoláním na bezplatné získání bývalých dvorových nemovitostí.¹¹²³ Rustikalisté si zavedením reformy co do výše veřejných břemen polepšili a následující vývoj ovlivňovaný postupným znehodnocováním měny přinášel další ulehčení. S přechodem na naturálie jako obraně proti nepříznivému ekonomickému vývoji muselo nutně dojít k nesouladu, stejnému, jenž zakusila panství organizovaná podle tzv. moravského způsobu a jenž vedla císaře k omezování obilních platů.¹¹²⁴ Následný vývoj však přechod k obilní rentě vyžadoval a stal se rozbuškou pro vleklé soudní pře o (i)legitimitě takového požadavku.

Raabizaci je nutno vnímat jako reformu, jejíž hlavní idea vznikla v klimatu konce první vlny osvícenských reforem na přelomu 60. a 70. let 18. století. Vycházela z principu úsilí o polepšení hmotné situace venkovského obyvatelstva, její podmínky však nebyly nastaveny tak, aby prostředkovaly definitivní řešení této otázky. Malé procento panství, jichž se Raabova reforma dotkla, a obtížné, zdouhavé a mnohdy i nákladné provádění ji stále více posouvaly k charakteristice těžkopádného a antikvovaného souboru málo efektivních opatření, který nutně kolidoval s daleko velkorysejšími plány Josefa II., završenými berní a urbaniální reformou z roku 1789, nesporným vrcholem osvícenských reforem v poddanské oblasti.

1116 Na tento většinový názor kritiků robotní abolice upozorňuje William E. WRIGHT, *The Initiation of Robot Abolition in Bohemia*, *Journal of Central European Affairs* 18, 1958–1959, s. 246.

1117 V. VONDRUŠKA, *Vliv přírodních podmínek na základní orientaci rustikálního zemědělství v Čechách v 1. polovině 19. století*, s. 89; TÝŽ, *Zemědělská revoluce na rustikálu v jižních Čechách na konci 18. a v 1. polovině 19. století*, s. 240–241; TÝŽ, *Základní rysy zemědělské výroby v Čechách v letech 1781–1848*, s. 38–39; H. ZEITHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald*, s. 88–89, 147.

1118 W. E. WRIGHT, *The Initiation of Robot Abolition in Bohemia*, s. 246.

1119 V. VONDRUŠKA, *Základní rysy zemědělské výroby v Čechách v letech 1781–1848*, s. 40–41.

1120 V. VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v 1. polovině 19. století*, s. 99. Podle dotazníkové akce z roku 1771 se brambory v šumavské části Prácheňského kraje pěstovaly v menším množství (TÝŽ, *Základní rysy zemědělské výroby v Čechách*, s. 29).

1121 NA Praha, Stabilní katastr – duplikát, elaboráty „*Catastral-Schätzungs-Elaborat*“, § 3.

1122 K pěstování brambor V. VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v jižních Čechách na konci 18. a v 1. polovině 19. století*, s. 228–229.

1123 Tento jev se udržoval i ve smlouvách finalizovaných později. J. TLAPÁK, *Raabizace na Zbraslavi*, s. 115 konstatuje u dominikalistů až o 100 % vyšší feudální rentu než u rustikalistů.

1124 J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, s. 49–50.

8 Závěr

Pozemkové vlastnictví se v mentalitě feudální společnosti vnímalo jako profilující atribut stavovství, klíčový zdroj příjmů i nástroj demonstrace politické moci. Stalo se rozhodujícím předpokladem konstituování aristokracie (teritorializace šlechty od 12. století) i vzrůstu významu církve jako dvou nosných mocenských sil předhusitských Čech. Příchod měst na scénu v průběhu 13. století znamenal etablování nového elementu, který do určité míry narušoval zaběhnuté feudální pořádky a který byla ve starším historiografickém pojetí vnímán jako feudální antagonismus. Obyvatelstvo zeměpanských měst bylo osobně svobodné, neplnilo funkce agrárního producenta a vlastní se mu stal způsob obživy založený na řemeslné produkci a obchodu. V politickém ohledu města zůstávala nečinná z titulu své plné podřízenosti panovníkovi, což se projevovalo jejich vpravdě formální účastí na zemských sněmech. Jasná distance vůči aristokracii měšťanstvo spíše posouvala směrem k poddanskému obyvatelstvu a šlechta měla tendence je s nimi jako „spřosté chlapy“ ztotožňovat. Čelit tomuto trendu mohlo měšťanstvo prostřednictvím panovníka, avšak jeho intervence pomocí výsadních práv (privilegií) se dotýkaly téměř výlučně jen ekonomické prosperity, která ve 14. století, soudě podle populačního stavu, kulminovala. Posilování politické moci měst a měšťanstva s ohledem na úsilí zachovat svůj vliv nebylo pro panovníka nijak žádoucí. Měšťané sami mohli této skutečnosti čelit jen prostředky, které měli k dispozici, tj. kumulací kapitálu dovolující překonávat společenské bariéry směrem k aristokracii především nákupem alodních statků na venkově, jež byl současně vítanou tezurací. Takové úsilí však zatím probíhalo jen na individuální úrovni a nepřerůstalo v posilování komunální moci v politickém i ekonomickém rozměru. Důvodem nebyly ani tak právní překážky (konečně, potvrzuje to jejich zavádění ve druhé polovině 15. století), jako zejména nemožnost uvažovat v intencích korporativního prospěchu městské obce. Finanční potřeby většiny měst saturovaly městské (šosovní) vesnice prostřednictvím městské sbírky (lózungy). Současně poskytovaly hospodářské zázemí v nejširším slova smyslu.

Daleko podstatnější důraz na korporativní zájmy městských obcí přinesla husitská revoluce. Kromě vlastního husitského akcentu na komunální principy (klíčové posilování významu velkých obcí) umožnila dlouhá léta bezvládní chovat se a rozhodovat svébytně a vést do určité míry vlastní suverénní politiku. Taková autarkie předpokládala dostatečné finanční zajištění, takže městské obce požadavek sociální rovnoprávnosti brzy rozmělnily hledáním finančního zisku. Feudální renta byla nejjednodušším způsobem zajištění pravidelného příjmu a i nejradiálnějším z husitských měst, Tábor, se pozoruhodně rychle zadaptoval na výběr feudální renty v jím kontrolovaných vesnicích. Budování pozemkových domén – městských panství – tak nabývalo svého praktického opodstatnění. Druhou přidanou hodnotou bylo, že pozemková držba posilovala úlohu města jako politické síly stejným způsobem, jakým to demonstrovala šlechta. Prostředků k ovládnutí půdy bylo více, přičemž větší část z nich byla ve své podstatě ilegální. Nejprve se městské obce ujímaly vrchnostenských práv v šosovních vesnicích, což usnadňovaly předchozí dlouholeté vazby, následované třemi desítkami let faktického bezvládní. Celý proces měl velmi variabilní podobu v závislosti na konkrétních právních podmínkách toho kterého města a protáhl se až do poloviny 16. století, kdy jeho transformaci pomohly završit obnovy vkladů do shořelých zemských desek. Jiným a velmi častým způsobem bylo přejímání správy nad zádušním majetkem, nad nímž městská rada obdržela patronát (buď od počátku, anebo až v průběhu doby následkem vymření nositelů zbožného odkazu). Prosazování husitských myšlenek zajistilo pronikání laiků do správy zádušního jmění kostelů a špitálů, i když mezi městy utrakvistickými a katolickými samozřejmě docházelo k disproporcím. Šlo ve své podstatě o projev sekularizace, které se ve své nejvyostřenější podobě (živelném záboru statků církevních institucí) jen v menším procentu případů podařilo projít skrz síto revindikačního řízení 50. let 15. století. Vědomé panovnické zástavy – ať už na církevním, anebo světském zboží – se následkem politické situace zdařily jen těm městům, která zůstala katolická (Plzeň).

Politická a mocenská emancipace měst a jejich povýšení na stupeň plnocenného zemského stavu nebyly vůbec výhodné pro šlechtu, avšak její normativní pokusy se i za asistence panovníka omezily na opatření, která měla jen formální vyznění a městům v budování panství v zásadě nezabránila. Po celé pohusitské století (1450–1550) městské obce systematicky vytvářely svá panství. Vůdčí motivační pohnutkou byl hospodářský prospěch. Již před koncem 15. století v zeměpanských městech kulminovala produkce řemeslné výroby, jež přešla do stagnace následkem

omezených možností technického a ekonomickoorganizačního rozvoje i přílišnou vázaností na místní trhy.¹ Příznivě se nevyvíjela ani městská populace, která zůstala buď neměnná anebo spíše klesala,² což lze považovat za další důkaz postupující stagnace.³ Vrchnostenská složka se tudíž začala oceňovat jako výhodný zdroj příjmů městské ekonomiky, byť toto úsilí neprobíhalo schématicky tak, že o pozemkovou držbu jevila zájem jen města, která hospodářsky zaostávala.⁴ Je totiž nutno v tomto případě vnímat dichotomii ekonomického zaměření individuálního měšťanstva (a odsud odvozované klasifikace na města spotřební, řemeslnická, řemeslnicko-zemědělská a exportní) od hospodářských preferencí městských obcí, které ze své korporativní podstaty uplatňovaly jiné možnosti a zájem o půdu tu neznamenal agrarizaci, jak dokládá příklad velkých měst a jejich velkostatků nejen v českých zemích. Jejich zájmu o zemědělskou půdu a mutatis mutandis o alody napomáhalo zavádění či rozšiřování režijní zemědělské výroby (dvorové hospodaření, pivovarnictví, rybníkářství). Rozvoj tržních center na šlechtickém velkostatku a režijních zařízení si u měst vynucoval v tomto ohledu ještě větší aktivitu, postrádající ovšem inovativní rozměr a spíše napodobující šlechtické chování. Před rokem 1547 u zeměpanských měst ovšem nebylo obvyklé intenzivněji využívat své domény a také u šlechty se jednalo o inovaci, kterou praktikovali zatím jen ti nejprogresivnější. I pokud by však u měst takové tendence byly, nevznikla příležitost je patřičně rozvinout. Konfiskační řízení roku 1547 další, více méně lineárně probíhající rozvoj naprosté většiny městských panství, přerušilo. To byl evidentně i hlavní leitmotiv sankcí prvního stavovského odboje. Nesl se v důsledném potření politických a vrchnostenských ambic, tzn. těch atributů, které byly v pohusitském nástupu městského stavu nejpodstatnější a kde byla tudíž města nejzranitelnější. Rozpusť se majetek, jenž podle některých (ovšem spíše nadsazených) odhadů stoupal až k jedné pětině vsí půdy v zemi. Neobyčejně rychlé pozbytí všech prostředků města na dlouhou dobu vyřadila z pozice důstojného soupeře v boji se šlechtou. Sice v něm již dlouho tahala za kratší konec, ale přesto byla konkurentem hodným pozornosti. Dosah konfiskací lze snadněji pochopit při sledování ekonomického chování měst po zbytek „dlouhého“ 16. století. Městské obce se zcela nepokrytě pokoušely své pozemkové domény rekonstruovat, ideálně do rozsahu, jakým se pyšnily před osudnými konfiskacemi. V hospodářském rozměru ale opět platilo, že město zastřešovalo dvě ekonomiky, jen částečně provázané. Úsilí o aristokratizaci a hospodářská kondice individuálního měšťanstva byla do určité míry nezávislá na ekonomice komunální. Ve společném vyznění tak regrese městského stavu mohla být vyrovnávána, jak naznačuje disproporce vyplývající z berního rejstříku z roku 1557.

Prvotní vklad pro obnovu městských panství poskytl sám Ferdinand I., když jim v roce 1547 navrátil všechny špitální a zádušní majetky na vychování „žáků a chudých“ s podmínkou jejich zachování pro tento účel, a v roce 1549 přidal další majetky za stejným účelem. Nad obojím si ponechal *dominium directum*, jež městům dodatečně odprodával. Bolestivá zkušenost vybraná města (Český Brod) motivovala k realizaci svých vrchnostenských ambic jedině v intencích špitálních a zádušních majetků, neboť je vnímala jako výhledovou garanci nerušené dispozice. Vývoj tu ovšem nebyl zdaleka rovnoměrný. Zatímco některá města dosáhla již před Bílou horou značné rozvinutosti, jiná se nedokázala vymanit ze stínu pasivity. Heterogenní přístup našel svůj odraz ve vyrovnávání se z druhou konfiskační pohromou na počátku třicetileté války. Svým rozsahem neznamenal pro města postih rázu natolik fatálního jako události z roku 1547, křehkou městskou situaci však negativně poznamenala. Nicméně i tak se panství stávala pevnou oporou městského hospodářství, jež sílila paralelně s rozvojem režijního hospodaření, po Bílé hoře velmi intenzivně rozvíjeného na všech městských panstvích. Dosavadní suma znalostí dovoluje předpokládat, že již v 16. a 17. století městské velkostatky ve své rentové podobě městské ekonomiky výrazně posilovaly, byť nebyly nezbytným garantem hospodářské stability. Naznačují to

1 Josef JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961; TÝŽ, *Města v českých zemích v 16. století*, *Hospodářské dějiny* 4, 1979, s. 165–203.

2 Antonín KOSTLÁN, *Feudální zatížení českého venkova po husitské revoluci. K hospodářským a sociálním dějinám jagellonského období českých dějin (1471–1526)*, Praha 1988. Kandidátská disertační práce, s. 59–64. Platí to pro většinu královských měst i v 16. století: Alois MÍKA, *Počet obyvatelstva zvláště městského v českých zemích před třicetiletou válkou*, *Demografie* 14, 1972, s. 193–202.

3 Jaroslav MAREK, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965, s. 114–115.

4 František KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské davy*, SH 6, 1959, s. 274–279.

ta města, která na velkostatkové hospodaření rezignovala. Nabízí se především Ústí nad Labem, privilegované město, nepostížené konfiskacemi. Úsilí Ústeckých vybudovat velkostatek bylo minimální, i když na režijní provozy zcela nerezignovali (obecní vinice). Obdobnou situaci ztělesnila města v ostatních dědičných zemích habsburské monarchie, kde podpůrná funkce velkostatků zcela chyběla a přesto dokázala, byť i zde často s podporou režijních provozů (víno, pivovary, cihelny, rybolov, lesy), obstát.⁵ Na druhou stranu, žádné z těchto měst se výhledově nestalo centrem nadregionálního významu.

Vzájemná provázanost městských ekonomik s velkostatkovým hospodařením se naplno projevila během pobělohorského ekonomického útlumu. Zeměpanská města v něm míru svého předchozího zadlužení (vyplývajícího často ze své příslušnosti ke královské komoře, jež s sebou nesla rukojemství za panovnické dluhy a kvartýrování císařských vojsk) jen obtížně snižovala, navíc je zahlazování válečných ztrát dále upozadovalo vůči poddanským městům, která rychle rostla, často i díky absenci hradeb. Nepomohl tomu nový způsob zdanění, jenž byl namnoze neobjektivní, přeceňoval platební možnosti měšťanstva a byl zejména v jejich konkrétním případě krajně nespravedlivý vinou dvojího zdanění půdy. Tlak věřitelů, jakkoli byla na přelomu 50. a 60. let úspěšná subsidiární opatření k oddlužení měst, sílil a mnohdy se řešil dalšími úvěry (často na úkor svých pozemkových domén, které fungovaly jako předmět zástavy). Podvázání možností výdělků, posílené větší ekonomickou pružností šlechtického velkostatku, dováděla města do nanejvýš svízelné situace a nutila se ještě více upínat ke svým velkostatkům. Navzdory nepříznivým podmínkám až do poloviny 18. století pokračovala v zakupování alodů, zcela nezakrytě na nich uplatňovala principy a opatření identická s většinou šlechtických vrchností. Kontrolovala pohyb svých poddaných a ve snaze dosáhnout minimálních nákladů na provoz režijního hospodaření, zvyšovala robotní povinnosti. V 18. století příjem z velkostatku zajišťoval fungování městského hospodářství rozhodujícím způsobem a byl jeho nejvýnosnější složkou. Stěžejní role v naznačené symbióze připadla v tomto období robotě. Pro poddanské hospodaření představovala největší zátěž, pro hospodaření vrchnostenské největší zdroj příjmů. Na druhou stranu, robotou trpěla výnosnost dvorového hospodaření, neboť práce na panském byla vykonávána povětšinou liknavě. A byla to roboty, která urbaniální povinnosti vynesla do pozice nejtěžšího břemene, které musel poddaný lid snášet. Nelehká hospodářská situace ovšem neodrazovala od mnohdy náročných investic uměleckého rázu (Polička, Hradec Králové) a od neutuchajícího zájmu o univerzitní vzdělání.⁶

S přihlédnutím k významu vrchnostenského hospodaření měšťanstvo negativně přijímalo reformy narušující zaběhnuté pořádky. Reskriptem z roku 1752, nařizujícím pronájem obecních hospodářství, městské obce de facto ztratily možnost zakupovat další alody. Podstatně dále potom šla raabizace, aplikovaná i na další složky zeměpanské domény. Při dělení poplužních dvorů nedokázala navzdory zrušení tzv. nevolnictví (*Leibeigenschaft*) několik let před vydáním slavného Josefova patentu vytvořit opravdu svobodnou selskou půdu a ve svém právním vymezení v podstatě nepřekročila principy emfyteutického práva vrcholného středověku. Jejím nezpochybnitelným přínosem byla likvidace naturální roboty, nepochybně úspěšná byla i ve zvýšení počtu obyvatel a domů, čímž vyhověla požadavkům státu na rozhojnění kontribuentů a vojska. Pro ozdravení městských ekonomik, které v systému raabizace přímo programově hrálo spíše sekundární roli, měla mnohem marginálnější význam. Zavedením abolic se sice zvýšil výnos vrchnostenského hospodářství, avšak odstraněním větší části režijních provozů uvedla městskou ekonomiku v závislost pouze na jedné stěžejní příjmové složce. S počátkem inflace během napoleonských válek tento fakt kolidoval s požadavkem výběru feudální renty v naturáliích, takže se mnohá města dostávala platební nedisciplínou poddaných do svízelné situace. Teprve po překonání dramatických událostí první čtvrtiny 19. věku nastala etapa, která měla blíže ke konjunktře. Než však stačila

5 Andrea PÜHRINGER, *Contributionale, Oeconomicum und Politicum. Die Finanzen der landesfürstlichen Städte Nieder- und Oberösterreichs in der Frühneuzeit*, Wien – München 2002 (= Sozial- und Wirtschaftshistorische Studien 27).

6 Milan MOŠKOŘ, *Skladba a uplatnění intelligence vychovávané pražskou filozofickou fakultou v letech 1654–1730*. In: *Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 1987. Tomus XXVII, Fasc. 2, Praha 1988, s. 91–93 konstatuje obecný nárůst zájmu o univerzitní studia po roce 1690. Je tu ovšem nutné zpochybnit Moškořovu hypotézu, že úsilí o vzdělání rostlo přímo úměrně s hospodářskou prosperitou toho kterého města. Nejlépe to prokazuje obecně nižší zájem o univerzitní studia mezi obyvatelstvem poddanských měst, o jejichž celkové prospěritě vůči městům zeměpanským nelze pochybovat.

přinést zásadnější výsledky, přišel rok 1848, jenž feudální společenské zřízení učinil bezpředmětným.

Analýza feudalizačního chování na příkladu Sušice doplnila a rozvedla na konkrétním materiálu a osudech obecněji formulovaná konstatování. Jakkoli není možné výsledky jednoho konkrétního výzkumu zobecňovat, naznačují dosažené závěry přinejmenším to, že není objektivní a možné přistupovat k interpretaci pobělohorské ekonomické situace měst jednostranně. Sušice sice co do absolutních čísel zaznamenala nárůst počtu domů či zvýšený zájem o univerzitní vzdělání, avšak rozhodně nebyla v hospodářské kondici, jež by dovolovala mluvit o nebolestivém prožití 17. a 18. století či dokonce o prosperitě. Velkostatek městské ekonomice zajišťoval většinu příjmů a udržoval ji ve snesitelných intencích fungování, aniž by ovšem měl podstatnější dopad na ekonomiku individuálního měšťanstva (ideálně úhradou ordinaria, známou kupř. z Plzně). Naopak se zařadila mezi urbánní centra se všemi atributy viditelné regrese. Současně Sušice vyplynula jako lokalita, v jejíž historii rezonovaly všechny podstatné momenty vývoje feudalizace zeměpanských měst v raném novověku. Základ pozemkové držby jí zajistily šosovní vesnice, doplněné o zádušní a špitální majetky a následně rozhojňené zakupováním alodů. Až do Bílé hory Sušice neprojevila systematictější snahy po režijním způsobu hospodaření, jedinými výsledky bylo budování rybníků od konce 15. století, otevření ovčína na Roku a teprve těsně před rokem 1620 zahájené budování sítě poplužních dvorů (Vrabcov, Bohdašice). Důsledky třicetileté války měly především povahu ekonomickou, prohloubily negativní jevy předbělohorské (zejména zadlužení). Více méně úspěšné vyrovnání s věřiteli bylo jen dílčí vítězství, neboť hlavním úkolem bylo překonat poválečnou hospodářskou depresi. Řešení této situace dalšími půjčkami bylo cestou do pekel, navíc již musela městská obec svá rozhodnutí podrobovat vůli státních úřadů (hlavně české komory), protože jedině s jejím svolením si mohlo město vypůjčit. Kromě toho tu ekonomickou rovnováhu negativním způsobem ovlivňovala kontribuce.

Neblahou hospodářskou bilancí prohloubil požár z 20. července 1707. Sušice reagovala rozšiřováním svého režijního hospodaření. Na počátku 18. století obhospodařovala sedm poplužních dvorů, provozovala vrchnostenský pivovar, dva ovčiny a malou síť rybníků. V zemědělské výrobě poddaných i velkostatku hrálo rozhodující roli živočišná výroba. Byť vůči podhorským panstvím stála ve struktuře sušického velkostatku v lehkém podprůměru, přesto ho neomylně zařazovala do dobytkařské oblasti. Obilnářství dosáhlo jen na plodiny úměrné méně příhodným pošumavským podmínkám (žito, oves) a pokrývalo především deputáty bez ambice saturovat potřeby vrchnostenského pivovaru. Ten se hrubým výnosem stavěl do pozice nejmýnosnějšího podniku, následkem osobních nákladů na městskou správu se však pohyboval na stejné příjmové hladině s dvory. Zcela novou realitu přinesla na panství Raabova reforma. Problémy způsoboval především spěch na zavedení systému podle spíše intuitivně stanovených podmínek prozatimní smlouvy, které nebyly výsledkem účetní rozvahy hospodářské situace panství a poddaných. Než došlo k jejich úpravě a snížení formou finalizace, utekly více než tři roky, které byly naplněny protesty poddaných. Situaci neusnadňovaly ani nemalé náklady za diety lokálním komisařům a inženýrům. Teprve od druhé poloviny 80. let se poměry uklidňovaly, ale na druhou stranu rostla vydání vlastního městského hospodářství, takže ve výsledku byla účetní bilance města opět záporná. S připočtením potíží s formou feudální renty (peněžní vs. obilí) to vytvářelo složitou situaci, kterou teprve od konce první čtvrtiny 19. věku vystřídala etapa umožňující odbourávání dluhů.

Zjištěné souvislosti geneze a vývoje vrchnostenských ambic zeměpanských měst otevírají jeden podstatný teoretický rozměr. Jak známo, je populační vývoj determinován hospodářským vývojem města a jeho regionu,⁷ jinými slovy počet obyvatel vzrůstá s ekonomickou prosperitou a významem.⁸ Odhlédneme-li od problému ekonomické (ne)závislosti městské obce a měšťanů,

7 Bedřich MENDL, *Vývoj pražské populace od válek husitských*, Česká revue 10, 1916–1917, s. 268, s dalšími příklady J. MAREK, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, s. 118–119. Kausální závislost populačního vývoje s ekonomickou prosperitou dokládá např. vývoj Liberce (k fenoménu urbanizace Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR – Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha – Litomyšl 2002, především s. 54–120).

8 Nelze samozřejmě zpochybnit, že v 18. století stabilně rostl počet obyvatel na venkově, a to i včetně panství, která se potýkala s vleklými finančními obtížemi (na příkladu chlumeckého panství Aleš VALENTA, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století (Chlumečtí Kinští v letech 1740–1770)*, Hradec Králové 2006; obecně

zajišťovaly takovou prosperitu při racionálním přístupu i příjmy z městského velkostatku. Je oprávněné z toho vyvozovat hypotézu, že mezi feudalizací a rozvojem centrality měst v raném novověku existuje souvislost a že právě feudalizace významně usnadňovala kontinuální růst významu až do industriálního období? Výslednice příslušného stupně centrality samozřejmě závisela na různých funkcích, které město plnilo – funkce správního střediska (sídlo kraje, diecéze), funkce strategického centra vojenského rázu, s tím obvykle spojená funkce dopravního uzlu, nemluvě již o funkcích tržních a hospodářských v nejširším slova smyslu. Nelze si ovšem ani tak nevšimnout, že města s nadprůměrným pozemkovým vlastnictvím za feudalismu zůstala významnými centry i po tomto datu. Především ta, která nikdy neprošla násilnou redukcí pozemkového majetku a mohla se tak rozvíjet nerušeně a v zásadě kontinuálně až do nástupu průmyslové revoluce, měla předpoklady dalšího rozvoje usnadněny (privilegovaná města Plzeň, České Budějovice).⁹ Poddanská města jsou z tohoto vývoje vyřazena: nebyla sice zbržděna konfiskacemi, ale až na naprosté výjimky nevytvořila významnější velkostatky¹⁰ a jen v ojedinělých případech dospěla svou lidnatostí do dimenzí srovnatelných s krajskými městy dnešního typu (Liberec a Pardubice). Zeměpanská města, stojící kvalitativně na stejné úrovni jako Plzeň či České Budějovice (tj. sídla krajského úřadu), avšak prošla konfiskacemi, svěřený potenciál po roce 1850 nerozvinula. Města Kouřim, Nový Bydžov, Beroun a Čáslav velkostatky po roce 1620 prakticky nevytvořila a také ve druhé polovině 19. století potenciál centrality pozbyla a populačně spíše stagnovala. Jen dílem byla úspěšnější krajská města Písek (i navzdory svému zpusťování za třicetileté války), Klatovy, Tábor anebo Žatec, která vlastnila velkostatky střední velikosti.¹¹ Kvalitativně srovnatelná zeměpanská města, která krásnými centry nikdy nebyla, šla snadněji k regresi a jen obtížně se prosazovala do popředí. Výjimku ztělesnila Kutná Hora a Most: sídlem kraje tato města sice nikdy nebyla, ale disponovala velkými panstvími a jejich transformace (u Kutné Hory navíc ztížená polohou v zázemí Prahy) byla ve výsledku obdobná jako u někdejších krajských středisek typu Tábora.

Problém můžeme pochopitelně interpretovat i obráceně, totiž že se vrchnostenské ambice úspěšně rozvíjely u těch měst, která za feudalismu patřila mezi nejvýznamnější (význam přitom vyplynul z jiných souvislostí), disponovala dostatečným kapitálem a po roce 1850 se na tom nic nezměnilo. Za pravdivý můžeme tento výrok vnímat ovšem jen zčásti. Nadregionální centralita některých měst totiž neměla zdaleka kontinuální charakter. Kromě Kutné Hory se nabízejí ještě exemplárnější případy. Ústí nad Labem bylo až do 19. století venkovským městem bez valnějšího významu a velkostatku a teprve od poloviny 19. století začalo rychle růst. Na druhé straně Cheb, říšská falc a již od středověku sídlo rozlehlého panství s centrálními funkcemi, se po roce 1850 do skupiny nejvýznamnějších českých měst neprosadil. Ještě složitější vývoj prodělal Locket, až do konce 16. století poddaný tamnímu hradu a jeho zástavním pánům. Nepostihly ho tudíž konfiskace roku 1547, avšak velké městské panství významně zredukovaly následky druhého stavovského odboje. Zjevně mu neprosperovalo také dočasné pozbytí sídla kraje v 18. století.

Lze ovšem na základě výše řečeného předpokládat, že při zajištění kontinuálního vývoje a možnosti zbudování velkých panství mohla dosáhnout obdobného významu velikosti i další zeměpanská města? Za zásadní se v tomto směru jeví zevrubná komparace s moravskými městy, která mají k českému prostředí nejbližší a která mohla svou feudalizaci rozvíjet bez umělých přerušování v podobě konfiskací. Přitom právě je doplňovaly významné městské velkostatky. Do poloviny 16. století, kdy měly Čechy i Morava do určité míry obdobné vývojové determinanty,

k šlechtickým bankrotům Ivo CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011 (= Česká historie 27), s. 463–464).

9 Karel MAIER, *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850–1938*, Praha 2005.

10 Petr ČERNIKOVSKÝ, *Svobodný majetek nesvobodných obcí? Vrchnostenské ambice poddanských měst v rané novověké Čechách*, Náchodsko od minulosti k dnešku 8, 2012, s. 103–127.

11 Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.–18. století*, Praha 1957, s. 160–161. Údaje dvou prvních českých katastrů je ovšem nutno hodnotit opatrně. Pro berní rulu na příkladu Mladé Boleslavi doložil disproporce v počtech domů Miroslav ŠERÁK, *Zalidnění Mladé Boleslavi v 17. století*. In: Karel Herčík (red.), *Boleslavica '68*. Sborník příspěvků k dějinám Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1969, s. 31–46. U tereziánského katastru se musí opatrně vnímat rozdíly mezi počty domů v městských fasích (kde se uváděly i podruzi bez domů), jejich vizitacích a finálním elaborátu z roku 1748/1757. Srov. k tomuto problému Eduard MAUR, *Velikost českých městských obcí podle tereziánského katastru (Edice statistických dat)*, HDem 19, 1995, s. 169–206 (zvláště s. 172–175).

moravská města mnohem hůře snášela tlak feudálů a větší část jich poklesla mezi města poddanská. Čechy postihlo husitství, ze kterého vyšla zeměpanská města mocensky posílena, avšak dostávala se do vleklé ekonomické stagnace pod tíhou rostoucí konkurence poddanských měst a od poloviny 16. století šlechtického velkostatku. Na Moravě měly na města retardační vliv lucemburské spory o moc na počátku 15. století a především vleklé česko-uherské války. Dlouhodobě v pozici nadregionálních měst setrvala Brno a Olomouc s centrálními funkcemi sahajícími přinejmenším k údělným knížectvím moravských Přemyslovců. Z podobné tradice těžilo Znojmo, které bylo v 15. století větší než Plzeň nebo České Budějovice, a dále hornická Jihlava. Od pozdního středověku se z těchto lokalit demograficky rozvíjela Olomouc s Jihlavou, které se soustředily na obchodní aktivity a soukenictví, zatímco Brno a Znojmo populačně stagnovaly.¹² Přitom olomoucký a jihlavský městský velkostatek představoval největší městská panství na Moravě. Konkurovat jim mohlo ještě Brno, kdežto panství Uherského Hradiště, Znojma a Uničova byla v zemském kontextu nanejvýš průměrná,¹³ stejně jako jejich centrální funkce.

V náhledu pěti set let feudálních aktivit zeměpanských měst se nedá tvrdit, že by byla opozitem ke svému okolí a dokonce představovala jejich protiváhu tak, jak se tradičně vnímají v historiografickém diskurzu. Úsilí městských obcí o pozemkovou držbu si nezadalo s ostatními zemskými stavy, ba dokonce bylo o to vypjatější, o co více se projevovala tendence nahlížet je jako skupinu nejbližší venkovským poddaným a o co usilovnější bylo jejich úsilí o emancipaci a zařazení mezi politické stavy. Bylo by snad možné, aby města obstála ve feudálním prostředí, aniž by sama nešla feudalizaci vstříc? Feudální společenské zřízení představovalo spolehlivý rámec pro jejich existenci. V intencích střední Evropy, kde se jen obtížně mohl naplňovat způsob obživy obdobně, jak se to dělo v neurbanizovanějších oblastech západní Evropy s vysoce rozvinutými obchodními vztahy, se stala nutným doprovodným jevem městských ekonomik. Jestliže města jihoněmecká a švýcarská své pozemkové domény pro posílení vlastního významu rovněž považovala za žádoucí, potom města západoevropská (Flandry) již svou mocenskou základu stavěla na míře rozvinutosti obchodních vztahů bez potřeby opory pozemkovou držbou. Pro středovýchodoevropský prostor však zůstávala jevem, jenž zásadně přispíval k etablování měst jako hospodářské a politické síly.

12 J. MAREK, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, s. 113.

13 Lukáš ČOUPEK, *Správa obcí velkostatku Uherské Hradiště v době předbřeznové*, Slovácko 43, 2001, s. 139–160.

Abstrakt

Disertační práce se pokouší přispět ke složitému problému hospodářského vývoje českých zeměpanských měst v pobělohorské době. Zaměřuje se na jeden vybraný problém: zkoumání městské feudalizace, tzn. na rozbor významu a rozsahu jejich vrchnostenských aktivit. České dějepisectví se až dosud tomuto tématu věnovalo velmi okrajově, neboť se města obecně vnímala jako cizí element ve feudálním prostředí, jenž naopak vytvářel předpoklady ke společenské modernizaci. Zkoumal se proto přednostně velkostatek šlechtický (komorní), případně církevní. Úvodní kapitola bilancuje dosavadní stav výzkumu o městském velkostatku. Nejprve je zařazen rámcový přehled stavu výzkumu v západní Evropě. Městské vrchnostenské ambice tu jsou součástí širěji koncipovaného studia vztahu města a venkova. V českém prostředí podobné studium zatím jen nesměle aplikuje archeologie a medievistika. Pro raně novověké období se výzkum fragmentuje mezi agrární a urbánní dějiny, které svými metodami přistupují k danému tématu s různými výsledky (především práce Adolfa Zemana o Plzni a Rokycanech v 18. století).

Analytickou část disertační práce tvoří celkem šest kapitol, které nazírají městský velkostatek ze tří rovin. Každá z nich je nejprve přehlédnuta v obecných souvislostech (kapitoly 2, 4 a 6), následuje rozbor situace zúženou optikou na konkrétním příkladu (kapitoly 3, 5 a 7). Za předmět mikrostudia bylo zvoleno město Sušice v jihozápadních Čechách, které nijak nevybočovalo z průměru jak rozsahem svého velkostatku, tak specifiky svého vývoje.

Prvním tématickým okruhem výzkumu je postižení rozsahu a významu městského pozemkového příslušenství ve feudálním uspořádání Čech a definování způsobů, jakými městská panství vznikala. Autor dospívá ke zjištění, že se tak dělo prostřednictvím transformace městských (šosovních) vesnic, sekularizace církevní půdy v období husitské revoluce (špitální, klášterní a farní majetek) a vlastním zakupováním alodů. Budování městských panství se koncentrovalo do období mezi lety cca 1450–1550, kdy měla města největší politickou moc a pokoušela se přiblížit postavení šlechty nejen majetkově, ale i právně (možnost zakupovat alody, povyšování měšťanů do šlechtického stavu atp.). Dosáhla tehdy svého největšího územního rozsahu, jenž někteří badatelé nadsazují až k 25 %. V následujícím období po roce 1547 až do Bílé hory města svá panství, o něž přišla v důsledku panovnických sankcí po prvním stavovském povstání, rekonstruovala. Události let 1618–1620 znamenaly další násilné přerušování kontinuálního vývoje. Konfiskace nedosáhly stejného rozsahu jako v roce 1547, situaci ale ztěžovala třicetiletá válka. Následující hospodářská deprese omezovala možnosti vrchnostenských ambic českých zeměpanských měst až do konce 17. století. Větší územní transfery probíhaly především v první polovině 18. století, protože následující období až do roku 1848 již města své domény podstatněji neměnili.

Druhé téma analýzy se zaměřuje na ekonomický přínos velkostatku pro městské hospodaření. V první fázi města pouze extenzivně zvětšovala své pozemkové domény s minimálním zájmem o režijní hospodaření. I za této okolnosti pro ně však znamenaly důležitý příjem, jenž motivoval k dalším koupím (často i v situacích finančního nedostatku). Od první poloviny 16. století sílila ekonomická konkurence šlechtického velkostatku. Urození začali se zakládáním či hospodářským polepšováním svých poddanských měst, podporovali úsilí tamních obyvatel při výrobě piva apod. Na základě hospodářského chování šlechty však i města začala s budováním výrobních provozů s cílem zvýšit své příjmy. Od druhé poloviny 15. století budovala rybníky a po zhruba 100 letech začala se systematickým budováním sítě poplužních dvorů. Nejpozději zahájila výstavbu vrchnostenských pivovarů. Sama města však nepřinesla podstatnější inovaci (výjimkami byli někteří autoři hospodářských pojednání měšťanského původu) a omezila se na pasivní napodobování šlechtických vzorů. Třicetiletá válka přispěla k ekonomické retardaci. Města jakožto součást panovnické komory musela nést velké množství válečných výdajů, současně se často stávala útočištěm přezimujících vojáků apod. Městská panství v těchto situacích sloužila jako rezervoár naturálií (od poddaných) i peněz (vhodný předmět zástavy). Omezovala je také hospodářská politika státu, cechovní systém i postupující hospodářská převaha poddanských měst a šlechtického velkostatku. Projevilo se to především v pobělohorském období. V této situaci se stát pokoušel ekonomiku měst podporovat a zaváděl některá opatření – od roku 1705 fungovala komise pro povznesení měst, v roce 1752 císařovna Marie Terezie nařídila obecní hospodářství pronajímat

a od roku 1778 se na panstvích dvou třetin zeměpanských měst zavedla tzv. raabizace. Znamenala likvidaci poplužních dvorů a jejich rozdělení mezi bezzemky a drobné zemědělce. Města k těmto reformám přistupovala kriticky a konzervativně. Z dosud provedených rozborů městských ekonomik vyplývá, že velkostatek přinášel do městských pokladen klíčové příjmy, které držely v pozitivních číslech. Význam raabizace navíc zůstal jen v rovině sociální, protože městská hospodářství se stala de facto závislými na platební disciplíně svých poddaných. Raab neměl v úmyslu polepšovat příjmy měst, přestože se všeobecná potřeba takového opatření cítila. V první polovině 19. století navíc bránila pronajímání hospodářství či jednotlivých dvorů (tzv. velkopacht).

Poslední rovina výkladu si všímá úlohy města jako vrchnosti vzhledem ke svým poddaným. České dějepisce se pokoušelo vnímat městské vrchnosti jako mírné, protože chápalo měšťanstvo jako stav stojící nejbližší poddanského obyvatelstva. Působil tu také moment husitské tradice, protože města většinou přijala utrakvismus. Počáteční situace byla výsledkem složitých právních vztahů. Jednotlivé části panství měly odlišný právní původ – záduší, šosovní vesnice i klasické alody. Požár zemských desek v roce 1541 a následné intabulace ve spojení s dlouhým bezvládním a následným posílením politické moci v pohusitském století tyto rozdíly stíralo. Konfiskace let 1547 a 1620 tomu poté napomohly. Stejně jako na šlechtických velkostatecích, také města kontrolovala pohyb svých poddaných a pokoušela se otupovat jejich privilegované postavení (domažličtí Chodové). Rozsah robot zůstával do třicetileté války nízký. Po polovině 17. století ale začaly narůstat a také v dalších oblastech se postavení poddaných na městských panstvích zhoršovalo. Městské vrchnosti zabíraly poddanskou půdu k rozšiřování dvorového hospodaření, omezovaly pohyb poddaných v důsledku nedostatku pracovních sil a navyšovaly roboty. Nucenou práci bylo možno na rozdíl od šlechtických panství více uplatňovat i v samotných městech (údržba obecních budov, dovoz soli atd.). Města také odstraňovala poslední zbytky starších právních vazeb (šosovní vesnice města Jaroměř). Poddaní reagovali sepisováním stížností nadřízeným institucím. Došlo i k zapojení do velkých selských povstání v letech 1680 (Polička) a 1775 (Trutnov). Významným zdrojem konfliktů mezi poddanými a vrchnostmi se stala od 80. let 18. století raabizační úprava feudální renty. Původně pouze peněžní plat se v období napoleonských válek a po finančním patentu z roku 1811 začal vyžadovat i v naturálním obilí či jeho peněžním ekvivalentu (dle tržních cen obilí). Poddaní to chápali jako porušování dohod z období parcelace dvorů.

Poznatky o základních vývojových konturách autor v kapitolách 3, 5 a 7 aplikuje na vývoj velkostatku města Sušice. Své pozemkové příslušenství získalo z předhusitských šosovních vesnic, zádušního a špitálního majetku, vyloučeny nejsou případy živelné sekularizace. Po zakoupení vesnic z majetku mocného rodu Švihovských z Rýzemberka Sušice před rokem 1547 ovládala panství o asi 225 usedlých, které svou velikostí patřilo mezi ostatními do lehkého nadprůměru. Konfiskace Sušici o naprostou většinu těchto statků připravily a jednotlivými koupěmi se podařilo do roku 1620 zbudovat panství již jen o 141 usedlých. Hospodářská situace před Bílou horou byla ovlivněna rostoucím zadlužováním, které se vystupňovalo za třicetileté války. Těsně před rokem 1620 Sušice začala s budováním sítě poplužních dvorů (v 60. letech 16. století fungoval Špitálský dvůr ve městě, nejpozději 1599 dvůr v Roku, 1615 zakoupeny Bohdašice). Po třicetileté válce, patrně aby snáze čelilo dluhovému břemenu, město zvýšilo počet svých poplužních dvorů až na sedm (po posledních územních změnách Špitálský dvůr, Malá Chmelná, Vrabcov, Rok, Divišov, Červené Dvorce, Hartmanice) a založilo vrchnostenský pivovar ve Vrabcově. Analýza městského hospodářství pro léta 1701–1778 (kapitola 5) dokládá, že velkostatek zajišťoval městu hospodářskou stabilitu, neboť vlastní městské hospodářství bylo ztrátové. Nejvýnosnější bylo dvorové hospodaření, následoval výnos vrchnostenského pivovaru ve Vrabcově (jeho výnosnost však snižoval složitý systém deputátů pro městské zaměstnance). Rovnováhu pomáhala udržovat roboty, jejíž cena nebyla ovšem v dobovém účetnictví vůbec zohledněna. Všechny dvory prodělaly v roce 1783 raabizaci. S poddanými vrchnost uzavřela smlouvu, že budou platit feudální rentu v hotových penězích, kterou bude moci vždy po 10 letech měnit na naturální v obilí. Vrchnost k tomuto kroku přistoupila neúspěšně v roce 1804, definitivně od roku 1813. Poddaní placení v obilí odmítali. Došlo tak k otevření sporu, který vyplnil celou první polovinu 19. století. V roce 1824 sice zemský soud uznal oprávněnost vrchnostenského požadavku, ale placení zadrželých peněz postupovalo velmi pomalu a dostávalo městské hospodářství do dluhové pasti (nebylo na úhradu kontribuce a mezd pro magistrátní úřednictvo).

Summary

The aim of this doctoral thesis lies in its contribution to a complex problem of economic development of Czech landowning towns in the post-White Mountain period. The research is focused on a selected problem of town feudalisation, i. e. analysis of the importance as well as extent of their seignorial activities. Czech historiography has dealt with such a topic rather marginally, because towns used to be understood as a strange element in feudal environment, which on the contrary created conditions for social modernisation. Aristocratic (chamber) or church landed estates used to be studied as a matter of priority. Introductory chapter balances current research on the topic of borough landed estates. General survey of the research in Western Europe is presented first. Seignorial ambitions of towns are part and parcel of a vast outlined study of mutual relation between the town and the country. The topic has already been applicated in archaeology and medievalistics. For the Early Modern period the research has been fragmented between agrarian and urban history, the methods of which approach the topic with various results (above all the work of Adolf Zeman about Pilsen and Rokycany in the 18th century).

Analytic part of the thesis consists of six chapters introducing the topic of the borough landed estate in three levels. Each of them is firstly outlined in general conditions (chapters 2, 4 and 6), then followed by the analysis of the situation based on a particular example (chapters 3, 5 and 7). The town of Sušice in South-West Bohemia, as a subject of the microstudy, is an example of an average town in terms of the extent of its landing estate as well as specifics of its development.

The first part of the research lies in the description of extent and importance of borough landing estates in feudal organisation of the Czech state as well as the definition of ways, how they came into existence. The author has come to a conclusion, that the situation is a consequence of transformation of borough villages, secularization of church land in the period of the Hussite revolution (hospital, monastic and parochial property) and by own purchase of allods. The process of creation of borough dominions was concentrated into the era between approx. 1450–1550, when towns used to dispose of the biggest political power and tried to approach the status of nobility not only in the question of property but also legally (the possibility of purchasing allods, promotions of burghers into the estate of nobility and the like). Towns used to reach their biggest territorial expansion, approaching even 25%, which is probably overestimated by some historians. The following period after 1547 to the White Mountain brought reconstruction of dominions, often lost as a consequence of sovereign's sanctions after the first Estates upheaval. Events after 1618–1620 meant another interruption of continual development. Confiscations did not reach the same extent as in 1547 and the situation deteriorated due to the Thirty Years' War. Following economic depression limited the possibilities of seignorial ambitions of Czech landowning towns up to the end of the 17th century. Bigger territorial transfers were in motion in the first half of the 18th century, because towns did not substantially change thier domains during the following period up to 1848.

The second topic of the analysis focuses on economic contribution of a landing estate to the town's management. Towns used to enlarge their land domains extensively with only minimal interest in central administration. Even under such circumstances these domains counted for important income motivating to further purchases (even in situations of financial stringency). Economic competition of aristocratic landing estates strengthened since the first half of the 16th century. Nobility started the establishment or improvement of their serf towns and supported effort of their inhabitants during beer production and the like. Towns began their building activities in the field of manufacturing operations with the aim of increasing income inspired by the economic behaviour of nobility. The first fish ponds were being built since the second half of the 15th century and systematic network of Maierhofs (poplužní dvory) was realized 100 years later. Seignorial breweries began their existence as the last. Towns themselves did not bring more substantial innovation (some authors of economic treatises of town origin were only exceptions) and limited themselves to passive imitation of aristocratic models. The Thirty Years' War contributed to economic retardation. Towns as a part and parcel of the Royal chamber had to carry large amount of war expenses and often became refuge for soldiers during winter time and the like. In such situations town dominions served as reservoirs of kind (from serfs) and money (ideal subject of pledge). They were also limited by economic policy of the state, guild system and proceeding

economic superiority of serf towns and aristocratic landed estates, which was mostly evident in the post – White Mountain period. In such a situation the state tried to support the towns' economy and introduced several arrangements – the commission for rising towns started its existence in 1705, the empress Marie Terezie ordered to rent municipal economy and a new phenomenon called the Raabisation was introduced in dominions of two thirds of landowning towns since 1778 which in fact meant liquidation of Maierhofs and their division among owners of no land and tiny farmers. The attitude of towns towards these reforms was critical and conservative. Current carried analyses of town economies proved the fact, that landed estates brought key income to the town treasury in positive numbers. The importance of the Raabisation remained only in social level, because in fact town economies became dependent on payment discipline of their serfs. Raab's intentions did not lie in improvement of towns' incomes, despite evident general need. It limited renting farms or single yards (so called *velkopacht*) in the first half of the 19th century.

The final part of the topic pays attention to the role of the town as a landlord towards their serfs. Czech historiography tried to understand town landlords as mild, because townspeople as an estate were nearest to serf people. There is also evident influence of Hussite traditions, because towns usually accepted the *utraquism*. Initial situation was an output of complicated legal relations. Particular parts of dominions used to be of different legal origin – church property (*záduší*), borough villages and also classical allods. The fire of the *tabulae terrae*, register of landed property, in 1541 and consequent intabulations in connection with a long *interregnum* and consequent strengthening of political power in the post – Hussite century removed the differences. Confiscations between the years 1547 and 1620 helped all the situation. Towns, as well as aristocratic landed estates, also controlled movement of their serfs and tried to lower their privileged status (Chodové from Domažlice). The extent of *corvee* remained low until the Thirty Years' War. The situation started to change (increase) after the half of the 17th century, when the status of serfs on town dominions deteriorated in further areas. Town owners seized serf land for enlargement of the dominions' economy, limited the movement of serfs in consequence with shortage of labour forces and increase of *corvee*. Compulsory labour could have been carried out in towns (maintenance of common buildings, import of salt and the like) themselves in contrast to aristocratic dominions. Towns also removed the last remains of earlier legal bonds (serf village of the town of Jaroměř). Serfs reacted by drawing up complaints to their superior institutions. Another step was getting involved in big Peasants' Uprisings in 1680 (Polička) and 1775 (Trutnov). Raabisation as an alteration of *feu duty* became an important source of conflicts between serfs and landlords since the 80s of the 18th century. Originally only monetary pay started being required even in in-kind corn or in its monetary equivalent (according to market prices of corn) in the era of the Napoleonic Wars and after the Financial patent from 1811. Serfs understood the situation as a breaking the agreements from the era of subdivision of yards (*dvorů*).

Pieces of knowledge about essential developing contours occur in chapters 3, 5 and 7, applied to the development of the borough landed estate of Sušice. The town gained its landed estate from pre-Hussite serf villages, church and hospital property, but examples of unrestrained secularisation were not excluded. After the purchase of villages from the property of the mighty aristocratic House of Šihovský of Rýzmbek before 1547, the town of Sušice controlled the dominion of about 225 settled inhabitants, which according to its area belonged to light above-average towns. Sušice lost majority of estates due to confiscations and later purchases enabled partial reconstruction of former dominion of about 141 settled inhabitants by 1620. Economic situation before the White Mountain was influenced by increasing indebtedness, escalating during the Thirty Years' War. The town of Sušice started creating its network of Maierhofs (*Špitálský dvůr* – Hospital's yard already existed in the 60s of the 16th century, the yard in Rok at the latest in 1599, purchase of Bohdašice 1615). The town raised the number of its Maierhofs to seven (after latest territorial changes: *Špitálský dvůr*, Malá Chmelná, Vrabcov, Rok, Divišov, Červené Dvorce, Hartmanice and established seignorial brewery in Vrabcov) after the Thirty Years' War probably in an effort to face the burden of indebtedness. The analysis of the town's economy between the years 1701–1778 (chapter 5) proved the fact, that the landed estate guaranteed economic stability despite the loss-rate of the town's own economy. Economy of the yards was the most profitable, then the profit from the seignorial brewery in Vrabcov (but its profitability was lowered by a complicated system of allowances in kind for

town employees). Corvee, the price of which unfortunately was not mentioned in accounting, helped to keep the ballance. All the yards underwent the Raabisation in 1783. Landlords used to make an agreement with serfs about the payment of feu duty in cash, which could be exchanged for kind (corn) every 10 years. The landlord tried unsuccessfully to follow this step first in 1804 and definitively since 1813. Serfs refused payments in corn which opened the disagreement lasting for the whole first half of the 19th century. Even if the Provincial Court admitted the legitimacy of landlord's requirement, the payment of frozen money was very slow and pushed the town's economy towards indebtedness (money was missing for contributions and municipal officials).

Seznam tabulek

Tab. č. 1: Počet usedlých poddaných na panstvích zeměpanských měst v letech 1547–1749.....	51–53
Tab. č. 2: Majetkové rozvrstvení českých zeměpanských měst podle počtu držných usedlých (1547–1749).....	54
Tab. č. 3a: Zadlužení českých zeměpanských měst po třicetileté válce podle F. Macháčka a V. Pešáka.....	138–139
Tab. č. 3b: Dvorové hospodaření zeměpanských měst podle exaequatoria dominicale (1749–1757).....	169–170
Tab. č. 3c: Velkostatky zeměpanských měst podle výše extraordinariu podrobeného výnosu (1749).....	172
Tab. č. 4: Počty nových domů a rodin na panstvích zeměpanských měst za léta 1775–1787.....	200
Tab. č. 5: Chronologický přehled zavádění robotní abolice na městských panstvích v Čechách (1779–1788).....	206
Tab. č. 6: Výnos pohraničního cla ve vybraných celnících jihozápadních Čech (1587–1715).....	219
Tab. č. 7: Produkce piva v královských městech jihozápadních Čech (1576–1579, 1590).....	224
Tab. č. 8: Přibližná územní rozloha panství města Sušice v roce 1547 na základě rozlohy katastrálních území dle stabilního katastru.....	226
Tab. č. 9: Přibližná územní rozloha panství města Sušice v roce 1620 na základě rozlohy katastrálních území dle stabilního katastru.....	228
Tab. č. 10: Vybrané clo a mýto v městských branách za léta 1712, 1713, 1738 a 1747.....	287
Tab. č. 11: Dovoz bavorské soli přes jihozápadní hranici Čech (v soudecích) (1621–1623).....	289
Tab. č. 12: Počty sladovníků ve vybraných městech podle berní ruly (1654).....	294
Tab. č. 13: Přehled mezd a deputátů osob zahrnutých do osobních nákladů městské správy v polovině 18. století.....	312
Tab. č. 14: Přehled mezd a deputátů osob zahrnutých do patronátních nákladů v polovině 18. století.....	314
Tab. č. 15: Přehled mezd a deputátů hospodářského úřednictva v polovině 18. století.....	320
Tab. č. 16: Půdní fond poplužního dvora Špitálský dvůr (1713–1782).....	335
Tab. č. 17: Půdní fond poplužního dvora Rok (1713–1782).....	336
Tab. č. 18: Půdní fond poplužního dvora Vrabcov (1713–1782).....	339
Tab. č. 19a: Půdní fond poplužního dvora Červený dvůr (1713–1782).....	340
Tab. č. 19b: Půdní fond poplužního dvora Divišov (1713–1782).....	341
Tab. č. 20: Půdní fond poplužního dvora Hartmanice (1713–1782).....	343
Tab. č. 21: Půdní fond poplužního dvora Malá Chmelná (1654–1782).....	343–344
Tab. č. 22: Rozloha polí při poplužních dvorech města Sušice ve výsevkových stryších a čtv. sázích (1713–1782).....	344
Tab. č. 23: Poměr rustikální a dominikální půdy přiměřené k poplužním dvorům města Sušice (1713–1749).....	344
Tab. č. 24: Poměr výsevu obilnin na poplužních dvorech panství Sušice ve výsevkových stryších (1710–1752).....	349
Tab. č. 25: Poměr výsevu obilnin na poluzních dvorech panství města Sušice v procentech (1710–1751).....	349
Tab. č. 26: Rozloha luk při poplužních dvorech města Sušice ve vozích a čtv. sázích (1713–1782).....	357
Tab. č. 27: Stavy dobytka v poplužních dvorech města Sušice (1740–1774).....	358
Tab. č. 28: Počet ovcí chovaných v ovčinech panství města Sušice (1707–1777).....	364
Tab. č. 29: Vnitřní spotřeba dřeva na sušickém panství (1754–1789).....	375
Tab. č. 30: Distribuce vrchnostenského piva z vrabcovského pivovaru (1712–1783).....	383
Tab. č. 31: Množství piva vystaveného ve výsadních krčmách panství města Sušice ve čtyřvěderních sudech (1712–1784).....	387
Tab. č. 32: Feudální renta sušických poddaných těsně před a po zavedení Raabovy reformy.....	412
Tab. č. 33: Participace obyvatel jednotlivých lokalit panství města Sušice na emfyteutizaci dvorové půdy (bez pastvin a rybníků).....	415
Tab. č. 34: Struktura přidělů raabizací parcelované dvorové půdy novým kolonistům.....	418
Tab. č. 35: Porovnání rozlohy emfyteutizované dvorové půdy na základě geometrického měření (1779–1782) a josefského katastru (1785).....	420

Tab. č. 36: Výnosnost městských lesů (1779–1849).....	451
Tab. č. 37: Zvyšování feudální renty následkem emfyteutizace (1783–1813).....	454
Tab. č. 38: Výnosnost cihel a vápenek (1779–1849).....	455
Tab. č. 39: Hrubý výnos sušického obecního hospodářství za vybraná léta (1779–1839).....	458
Tab. č. 40: Redukovaný čistý výnos sušického obecního hospodářství za vybraná léta (1779–1839).....	458
Tab. č. 41: Hrubý výnos sušického obecního hospodářství za vybraná léta (1712–1778).....	459
Tab. č. 42a: Redukovaný čistý výnos sušického obecního hospodářství za vybraná léta (1712–1778).....	460
Tab. č. 42b: Stížnosti poddaných a vrchností zeměpanských měst k české finanční prokuratuře (1781–1848).....	479
Tab. č. 43: Struktura rustikálu ve vsích panství města Sušice podle berní ruly, tereziánského katastru a jejich revizitací (1654–1757).....	486
Tab. č. 44: Rozloha sušického panství podle josefského katastru (1785).....	487
Tab. č. 45: Rozdělení poddanských hospodářství na panství města Sušice dle výsevku v zemských katastrech (1654–1757).....	490–491
Tab. č. 46: Počet obyvatel ve vsích panství města Sušice (1677–1846).....	493
Tab. č. 47: Struktura rustikálu ve vsích panství města Sušice v předvečer Raabovy reformy podle výsledků geometrického měření (1779–1782).....	496
Tab. č. 48: Struktura rustikálu ve vsích panství města Sušice podle josefského katastru (1785).....	496
Tab. č. 49: Počet chovaného dobytka v poddanských vsích města Sušice (1654–1734).....	499
Tab. č. 50: Počet pustých a zkažených usedlostí ve vsích sušického panství v zemských katastrech (1654, 1673, 1713).....	509
Tab. č. 51: Imigrace a emigrace v Sušici a na městském panství v letech 1752–1777.....	514–515
Tab. č. 52: Kontribuční povinnost poddaných města Sušice a města Sušice a reálně odvedené sumy (1690–1708).....	521
Tab. č. 53: Známé hodnoty dluženého militare ordinaria a extraordinaria města, měšťanů a poddaných (1706–1750).....	522
Tab. č. 54: Výše desátku, přijímaného děkanem v Sušici z Dobříšina, Chmelné a Dvorce (1677–1797).....	524
Tab. č. 55: Urbariální povinnosti vesnic bývalého sušického panství v urbáři panství hradu Kašperka (1579, 1584).....	527
Tab. č. 56: Urbariální povinnosti vesnic sušického panství kolem poloviny 18. století.....	528
Tab. č. 57: Finanční zatížení vybraných rustikálních usedlostí sušického panství k roku 1773.....	539
Tab. č. 58: Sociální stratifikace novoosídlenců (kolonistů), ujmuvších se raabizačních usedlostí sušickém na sušickém panství v letech 1778/1779.....	552
Tab. č. 59: Sociální stratifikace příjemců přídělů dvorové dominikální půdy (bez pastvin).....	557
Tab. č. 60: Porovnání výměr druhého tereziánského katastru (1757) s výměrami raabizačního geometrického měření (1779–1782).....	558
Tab. č. 61: Rozdělení sušických poddanských vsí dle úrodnosti a rozloha zdaněného rustikálu.....	561
Tab. č. 62: Nedoplatky poddaných na feudální rentě po zavedení robotní abolicie (1782–1790).....	567
Tab. č. 63: Porovnání feudální renty raabizační a renty dle berního a urbariálního patentu Josefa II.	574
Tab. č. 64: Přehled cen obilí užitých pro výpočet naturální feudální renty sušických rustikalistů a dominikalistů.....	583
Tab. č. 65: Výnos obilní složky robotného ve vsích sušického panství za vojenský rok 1814.....	584
Tab. č. 66: Výnos obilní složky robotného ve vsích sušického panství za léta 1812–1819.....	585
Tab. č. 67: Nedoplatky na feudální rentě za období 1. 11. 1811 až 31. 10. 1820 vypočtené na základě cen z roku 1821 (ve vídeňské měně).....	597
Tab. č. 68: Nedoplatky na feudální rentě za decenium 1813–1823 podle stavu k 31. říjnu 1825 vypočtené na základě cen z května 1824 (ve vídeňské měně).....	602
Tab. č. 69: Průměrné roční ceny obilí (stanovené podle měsíčních hodnot), použité pro výpočet reluce feudální renty v obilí (ve víd. měně).....	612
Tab. č. 70: Přehled transakcí s novoosídleneckými hospodářstvími za období 1779–1850.....	627
Tab. č. 71: Porovnání rozlohy zemědělské půdy novoosídleneckých hospodářství při zavedení raabizace a 55 let po ní.....	628–629
Tab. č. 72: Finanční zatížení vybraných rustikálních usedlostí před a po zavedení robotní abolicie.....	632
Tab. č. 73: Struktura rustikálu ve vsích panství města Sušice podle stabilního katastru (1837).....	635
Tab. č. 74: Stavby dobytka ve vybraných „starých“ vsích panství města Sušice v letech 1734 a 1846.....	635

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny archivní:

Archiv Hlavního města Prahy

Sbírka papírových listin

sign. PPL II – 197 (finalizační smlouva)

Sbírka rukopisů

sign. 3391 (geometrická tabele B, D)

sign. 5893 (geometrická tabele A)

sign. 7757, „*Verstückung der Meyerhöfe und Roboth Relutions Sistem bey dem Gemein Gut Lieben*“

Archiv města Plzně

Archiv města Plzně

sign. 1 b 13

inv. č. 213, sign. 1 c 16, kniha litkupní 1509–1538

inv. č. 281, sign. 2 a 15 (geometrická tabele A, 1. část)

inv. č. 282, sign. 2 a 16 (geometrická tabele A, 2. část)

inv. č. 283, sign. 2 a 17 (geometrická tabele B, C, D)

inv. č. 284, sign. 2 a 18 (geometrická tabele D, 2. část)

Archiv města Ústí nad Labem

Archiv města Ústí nad Labem 1325–1945

inv. č. 1057, karton č. 257, suplika poddaných ze vsi Vaňova (1804)

inv. č. 1409, městský účet za rok 1720

Archiv Národního muzea

řada G – Eichlerova sbírka, karton č. 31 (Sušice)

Bayerisches Hauptstaatsarchiv München

Kloster Windberg

inv. č. 510, sign. KL Windberg 36, urbář z roku 1305

sign. KU Windberg 44

Muzeum Šumavy Sušice

sign. E 70, „*Písň, pověsti, zvyky a obyčeje a mluva lidu Pošumavského*“

Národní archiv

Apelační soud

inv. č. 117

Apelační a vrchní trestní soud

sign. XVIII 1786, karton č. 56

sign. I LL, karton č. 191

Archiv pražského arcibiskupství

inv. č. 1324, sign. B 11/16, relationes vikariátu Sušice 1677

inv. č. 1728, sign. B 41/3, fol. 107r–107v

inv. č. 1730, sign. B 41/5, fol. 135r–135v

Berní rula

inv. č. 39, revizitace berní ruly – Prácheňsko

inv. č. 42, rejstřík k pamětním knihám

inv. č. 43, 1. pamětní kniha

Bořkova sbírka

„*M. S. volumen XVI., continens acta commissionalia oeconomiae regiarum urbium restaurandae*“

Česká finanční prokuratura

karton č. 217, sign. 1/2/91 (sladovníci)
karton č. 250, sign. 1/5/534 (sehnání sedláka Temla z gruntu)
karton č. 292, sign. 1/14/4 (zatajování várek)
karton č. 306, sign. 1/14/269 (porušování mílového práva)
karton č. 3053, sign. 5/1722 (spor poddaných s magistátem o naturální rentu)
karton č. 3239, sign. 5/3851 (laudemium)
karton č. 3418, sign. 5/5758 (spor o opravu stavidla u Divišovského rybníka)
karton č. 3654, sign. 5/8647 (laudemium z mlýna v Kadešicích)

Česká komora

sign. 1707/IX/d/80
sign. 1707/XI/g/57
sign. 1707/XII/b/100
sign. 1708/IX/e/24
sign. 1708/IX/f/15
sign. 1709/I/e/2
sign. 1709/I/f/3
sign. 1712/I/e/26
sign. 1712/I/f/18
sign. 1712/VIII/e/3
sign. 1712/XII/e/7
sign. 1712/VII/f/24
sign. 1713/IV/e/33
sign. 1718/XI/e/3
sign. 1718/XI/f/kk/11
sign. 1719/X/e/12
sign. 1719/XI/f/11
sign. 1726/III/e
sign. 1726/III/f/10
sign. 1739/VII/f/44
sign. 1739/VIII/e/1
sign. 1743/XI/f/58
sign. 1744/II/f/40

České gubernium-contributionale

karton č. 72
karton č. 90
karton č. 91
karton č. 201
karton č. 207
karton č. 397

České gubernium-publicum

inv. č. 613, karton č. 219
inv. č. 665, karton č. 225
inv. č. 1770, karton č. 837
inv. č. 2170, karton č. 1287
inv. č. 2210, karton č. 1785
inv. č. 2223, karton č. 2050
inv. č. 2477, karton č. 5289
inv. č. 2742, karton č. 8182
inv. č. 2742, karton č. 8183

České gubernium-všeobecná registratura

inv. č. 259, karton č. 377
inv. č. 1839, karton č. 2032
inv. č. 2102, karton č. 2102

České oddělení dvorské komory

oddělení IV., karton č. 26

oddělení IV., karton č. 36

oddělení IV., karton č. 98

oddělení IV., karton č. 118

Desky dvorské

inv. č. 17, 5. kniha provolací (1481–1630)

Desky zemské

sign. DZSt 50

sign. DZSt 51

sign. DZV 1

sign. DZV 2

sign. DZV 4

sign. DZV 8

sign. DZV 10

sign. DZV 14

sign. DZV 16

sign. DZV 22

sign. DZV 23

sign. DZV 26

sign. DZV 48

sign. DZV 55

sign. DZV 66

sign. DZV 83

sign. DZV 93

sign. DZV 129

sign. DZV 131

sign. DZV 132

sign. DZV 136

sign. DZV 183

sign. DZV 190

sign. DZV 235

sign. DZV 250

sign. DZV 251

sign. DZV 252

sign. DZV 294

sign. DZV 310

sign. DZV 316

sign. DZV 393

sign. DZV 397

sign. DZV 401

sign. DZV 404

sign. DZV 435

sign. DZV 490

sign. DZV 491

sign. DZV 638

Exaequatorium dominicale

inv. č. 905, karton č. 92, přiznávací tabula sušického velkostatku z 31. října 1749

Genealogická sbírka Dobřenský

inv. č. 216 (Eichhorn z Reichenbachu)

Guberniální listiny

inv. č. 2820, sign. L II 2119

inv. č. 2559, sign. L II 1896

Josefský katastr

inv. č. 3257 (Hartmanice)

inv. č. 3422 (Sušice)

inv. č. 3423 (Dobršín a Lipová Lhota)

inv. č. 3424 (Velká a Malá Chmelná)

inv. č. 3425 (Podmokly a Rok)

inv. č. 3426 (Kadešice)

inv. č. 3427 (Platoř a Humpolec)

inv. č. 3428 (Divišov a Vrabcov)

inv. č. 3429 (Dvorec a Červený dvůr)

Josefský katastr-sumáře plodin

inv. č. 509, karton č. 130 (panství Sušice)

Knihy svobodnické

inv. č. 1

inv. č. 2

inv. č. 5

inv. č. 7

inv. č. 9

inv. č. 15

inv. č. 30

inv. č. 78

Komorní soud

inv. č. 179

Nová manipulace

sign. S 27/1

sign. S 27/2

sign. S 27/5

sign. S 27/6

sign. S 27/7

sign. S 27/8

Registra

inv. č. 11

inv. č. 16

inv. č. 38

inv. č. 46

inv. č. 51

inv. č. 53

inv. č. 169

Repartiční seznamy

kniha č. 29

kniha č. 31

kniha č. 33

kniha č. 35

kniha č. 37

kniha č. 39

kniha č. 41

Robotní abolice

karton č. 1

karton č. 5

karton č. 6

karton č. 8

karton č. 15

Robotní seznamy

sign. XIII/56/1 (Červené Dvorce)
sign. XIII/56/2 (Dobršín)
sign. XIII/56/3 (Hartmanice)
sign. XIII/56/6 (Chmelná)
sign. XIII/56/7 (Kadešice)
sign. XIII/56/9 (Platoř)
sign. XIII/56/10 (Podmokly)

Řád kapucínů

inv. č. 544, karton č. 430

Salbuchy

inv. č. 15
inv. č. 283
inv. č. 285

Stabilní katastr

inv. č. 6875, sign. Prách 51 (Vrabcov)
inv. č. 6913, sign. Prách 89 (Velká Chmelná)
inv. č. 6914, sign. Prách 90 (Malá Chmelná)
inv. č. 6945, sign. Prách 121 (Divišov)
inv. č. 6952, sign. Prách 128 (Dobršín)
inv. č. 7006, sign. Prách 182 (Hartmanice)
inv. č. 7067, sign. Prách 243 (Kadešice)
inv. č. 7140, sign. Prách 316 (Humpolec)
inv. č. 7317, sign. Prách 493 (Platoř)
inv. č. 7322, sign. Prách 498 (Podmokly)
inv. č. 7386, sign. Prách 562 (Rok)
inv. č. 7388, sign. Prách 564 (Červené Dvorce)
inv. č. 7415, sign. Prách 591 (Sušice)

Stabilní katastr-duplikát

inv. č. 6445, karton č. 2926 (Vrabcov)
inv. č. 6458, karton č. 2932 (Velká Chmelná)
inv. č. 6459, karton č. 2933 (Malá Chmelná)
inv. č. 6464, karton č. 2934 (Divišov)
inv. č. 6465, karton č. 2935 (Dobršín)
inv. č. 6476, karton č. 2940 (Hartmanice)
inv. č. 6479, karton č. 2942 (Kadešice)
inv. č. 6487, karton č. 2945 (Humpolec)
inv. č. 6507, karton č. 2953 (Platoř)
inv. č. 6508, karton č. 2953 (Podmokly)
inv. č. 6514, karton č. 2955 (Rok)
inv. č. 6516, karton č. 2955 (Červené Dvorce)
inv. č. 6519, karton č. 2957 (Sušice)

Stará manipulace

sign. B 14/2
sign. B 14/8
sign. B 14/9
sign. C 215/S 79
sign. E 7/5
sign. E 43/1
sign. G 53/1
sign. K 59/5
sign. M 12/2
sign. P 202/1
sign. S 48/2

sign. S 82/2
sign. S 82/5
sign. S 82/7
sign. S 82/8
sign. S 82/10
sign. S 82/14
sign. S 82/16
sign. S 82/18
sign. S 82/21
sign. S 82/30
sign. S 82/31
sign. S 260/1
sign. W 41/4
sign. W 41/5
sign. W 67/12
sign. W 242/1

Stará manipulace – urbáře, odhady a inventáře

inv. č. 51
inv. č. 93
inv. č. 97
inv. č. 112

Staré české místodržitelství

sign. 1707/IV/a/1
sign. 1707/V/b/50
sign. 1707/V/c/5
sign. 1707/V/c/35
sign. 1709/VI/c/53
sign. 1709/X/b/13
sign. 1710/VII/c/33
sign. 1713/IV/m/4
sign. 1717/VIII/F 3/b
sign. 1717/VIII/G/13
sign. 1718/IX/F/16
sign. 1718/IX/G/11
sign. 1718/IX/H/1
sign. 1718/IX/M/101
sign. 1718/X/E/15
sign. 1719/I/F/23
sign. 1719/II/b/fasc. 145/8
sign. 1719/V/F/22
sign. 1734/X/e/16
sign. 1739/IX/d/9

Staré militare

karton č. 7

Staré montanum

karton č. 690

Tereziánský katastr

inv. č. 93, stará sign. XXXIX (katastr z roku 1757, městečko Hartmanice)
inv. č. 96, stará sign. XLII (katastr z roku 1757, vesnice města Sušice)
inv. č. 2291, karton č. 697 (spisy k panství Dlouhá Ves)
inv. č. 2363, karton č. 717 (spisy k městu a panství Sušice)
inv. č. 2462, karton č. 742 (svobodnický dvůr Malá Chmelná)
inv. č. 2501, st. sign. 30, karton č. 751 (poddanské vsi města Sušice)
inv. č. 2502, st. sign. 30, karton č. 751 (městečko Hartmanice)

inv. č. 2503, st. sign. 30, karton č. 751 (svobodnické dvory Divišov a Hartmanice)

Urbariální smlouvy

inv. č. 660, sign. XIII 71, karton č. 139.

inv. č. 2015, sign. XIII 50, karton č. 278.

Úřad desk zemských

inv. č. 446, karton č. 30

Wunschwitzova genealogická sbírka

inv. č. 246, karton č. 9

Zemský podkomořský úřad

inv. č. 1, sign. RKP 2822a, protokol obnovování městských rad 1540–1556

inv. č. 9, sign. RKP 2825, registra listů 1652–1655

inv. č. 10, sign. RKP 2826, registra listů 1634, 1664–1665

inv. č. 12, sign. RKP 2828, registra listů 1671–1672

inv. č. 14, sign. RKP 2830, registra listů 1674–1674

inv. č. 15, sign. RKP 2831, registra listů 1674–1675

inv. č. 16, sign. RKP 2832, registra listů 1678–1679

inv. č. 18, sign. RKP 2834, registra listů 1682–1683

inv. č. 19, sign. RKP 2835, registra listů 1683–1684

inv. č. 20, sign. RKP 2836, registra listů 1684–1685

inv. č. 21, sign. RKP 2837, registra listů 1685–1687

inv. č. 22, sign. RKP 2838, registra listů 1687–1691

inv. č. 23, sign. RKP 2839, registra listů 1680, 1691–1693

inv. č. 24, sign. RKP 2840, registra listů 1693–1696

inv. č. 25, sign. RKP 2841, registra listů 1698–1701

inv. č. 26, sign. RKP 2842, registra listů 1701–1702

inv. č. 27, sign. RKP 2843, registra listů 1702–1704

inv. č. 28, sign. RKP 2844, registra listů 1704–1705

inv. č. 29, sign. RKP 2845, registra listů 1705–1707

inv. č. 30, sign. RKP 2846, registra listů 1707–1708

inv. č. 31, sign. RKP 2847, registra listů 1708–1709

inv. č. 32, sign. RKP 2848, registra listů 1709–1710

inv. č. 33, sign. RKP 2849, registra listů 1710–1712

inv. č. 34, sign. RKP 2850, registra listů 1712–1714

inv. č. 247, karton č. 103

inv. č. 248, karton č. 104

inv. č. 248, karton č. 105

inv. č. 248, karton č. 106

inv. č. 248, karton č. 107

inv. č. 248, karton č. 108

inv. č. 248, karton č. 109

inv. č. 249, karton č. 110

Österreichisches Staatsarchiv

Allgemeines Verwaltungsarchiv, Inneres Hofkanzlei, Allgemein A 931

Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer, Domänenakten (Robotabolition), karton č. 597.

Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer, Domänenakten (Robotabolition), karton č. 598.

Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer, Domänenakten (Robotabolition), karton č. 599.

Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer, Domänenakten (Robotabolition), karton č. 600.

Státní oblastní archiv v Litoměřicích

Rodinný archiv roudnických Lobkowiczů

sign. B 227

Státní oblastní archiv v Třeboni

Velkostatek Dlouhá Ves-Prášily

sign. I A alfa Nro. 2

Vrchní úřad Český Krumlov
odd. Prachatice, sign. II C 5AP 8

Biskupský archiv České Budějovice
karton č. 868

Cizí statky I. Listiny
inv. č. 62, sign. Kašperk II 22 1
inv. č. 64, sign. Kašperk II 22 3
inv. č. 144, sign. Konín II 82 2

Krajský úřad Prácheň

karton č. 7
karton č. 8
karton č. 11
karton č. 12
karton č. 19
karton č. 29
karton č. 33
karton č. 34
karton č. 35
karton č. 44
karton č. 102
karton č. 108
karton č. 131
karton č. 139
karton č. 141
karton č. 142
karton č. 147
karton č. 150
karton č. 152
karton č. 481
karton č. 486
karton č. 487
karton č. 493
karton č. 494
karton č. 587
karton č. 588
karton č. 776
karton č. 921
karton č. 966

Státní okresní archiv v Berouně

Archiv města Beroun

inv. č. 12 (finalizační smlouva)
inv. č. 75, „*Verstückung des Maierhofs und Robot-Reluitions-Sistem*“
inv. č. 77 (geometrická tabula A, B, C, D)

Státní okresní archiv v Českých Budějovicích

Archiv města České Budějovice

Knihy úřední, inv. č. 538, kniha č. 538 (berní rula)
Knihy úřední, inv. č. 544, kniha č. 544 (konvolut raabizačních písemností)
Knihy úřední, inv. č. 547, kniha č. 547 (konvolut raabizačních písemností)
Knihy úřední, inv. č. 548, kniha č. 548 (finalizační smlouva)

Státní okresní archiv v Domažlicích

Archiv města Domažlice

sign. K 58, radní protokol 1778–1779
inv. č. 1038, karton č. 23 (finalizační smlouva)

Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě

Archiv města Havlíčkův Brod

knih. č. 39 (geometrická tabula A)
knih. č. 40 (geometrická tabula B, C, D)
sign. L I 111 (finalizační smlouva)

Státní okresní archiv v Hradci Králové

Archiv města Hradec Králové

inv. č. 324, knih. č. 35 (geometrická tabula A – Předměřice, Plotiště)
inv. č. 325, knih. č. 36 (geometrická tabula A – Vlčkovice, Březhrad)
inv. č. 479, knih. č. 190 (geometrická tabula A – Lochenice)
inv. č. 480, knih. č. 191 (geometrická tabula A – Kluky, Malšovská Lhota, Lhota pod Strání)
inv. č. 481, knih. č. 192 (geometrická tabula A – Plačice, Všestary)
inv. č. 482, knih. č. 193 (geometrická tabula A – Třebeš, Roudnička)
inv. č. 483, knih. č. 194 (geometrická tabula B, C, D)
inv. č. 5154, knih. č. 3788 (finalizační smlouva)

Archiv města Nový Bydžov

inv. č. 1205, knih. č. 128 (geometrická tabula A, B, C)
inv. č. 1206, knih. č. 129 (geometrická tabula B, C, D)
inv. č. 1207, knih. č. 130, „*Verstückung des Robotabolitions-Sistems*“
inv. č. 1209, knih. č. 132 (finalizační smlouva)

Státní okresní archiv v Chrudimi

Archiv města Chrudim

inv. č. 229, knih. č. 22 (městský účet 1747)
inv. č. 309, knih. č. 102, „*Verstückung des Roboth-Abolition-Systems*“
inv. č. 312, knih. č. 105 (geometrická tabula A, C, D)
inv. č. 316, knih. č. 109 (finalizační smlouva)

Sbírka rukopisů

staré inv. č. 15, neúplný opis listiny královny Žofie z 28. února 1397

Státní okresní archiv v Klatovech

Archiv města Hartmanice

inv. č. 2, sign. K 2, knih. smluv 1761–1799
inv. č. 3, sign. K 3, knih. smluv 1766–1879
inv. č. 90, karton č. 2 (městské počty)

Archiv města Kašperské Hory

sign. K 14, „*Beschreibung aller Gränzen und Marchungen*“
inv. č. 11, sign. L 11 (listina z 25. září 1511)

Archiv města Klatovy

inv. č. 83, sign. K 67, kopiář 1561–1567
inv. č. 119, sign. K 103 (geometrická tabula A, B, C, D)
inv. č. 127, sign. K 111, „*Vorige Erträgnis [...]*“
inv. č. 375, sign. K 359 (finalizační smlouva)

Archiv města Sušice

inv. č. 11, sign. L 11
sign. (T) 19/45, zlomek městských počtů 1464–1467
sign. (T) 19/46, knih. trhů 1586–1676
sign. (T) 20/47, gruntovní knih. sušických poddanských vesnic 1584–1635
sign. (T) 20/49, knih. příjmů a vydání 1618–1622
sign. (T) 21/50, knih. trhů 1630–1723
sign. (T) 22/51, manuál purkmistrovského úřadu 1636–1640
sign. (T) 22/52, knih. městských vydání 1650–1653
sign. (T) 164, radní manuál 1659–1665

- sign. (T) 165, manuál purkmistrovského úřadu 1677–1694
 sign. 27, manuál purkmistrovského úřadu 1753–1755
 sign. 28, manuál purkmistrovského úřadu 1756–1758
 sign. 33, radní protokol 1690–1709
 sign. 34, radní protokol 1738–1744
 sign. 35, radní protokol 1744–1746
 sign. 37, radní protokol 1748–1752
 sign. 38, radní protokol 1752–1755
 sign. 39, radní protokol 1755–1758
 sign. 40, radní protokol 1759–1763
 sign. 41, radní protokol 1763–1766
 sign. 42, radní protokol 1766–1770
 sign. 43, radní protokol 1770–1774
 sign. 44, radní protokol 1774–1777
 sign. 45, radní protokol 1777–1780
 sign. 46, radní protokol 1780–1784
 sign. 48, radní protokol 1787–1790
 sign. 58, radní protokol 1826–1827
 sign. (T) Sušice 1, registra památná 1550–1628
 sign. (T) 21/50, kniha trhů 1630–1723
 sign. (T) Sušice 2, kniha trhů 1698–1770
 sign. (T) Sušice 4, kniha trhů 1719–1822
 sign. (T) Sušice 5, kniha trhů 1735–1765
 sign. (T) Sušice 6, kniha trhů 1765–1780
 sign. (T) Sušice 8, kniha trhů 1780–1787
 sign. (T) Sušice 10, kniha trhů 1796–1799
 sign. (T) Sušice 17, kniha trhů 1846–1850
 sign. (T) Sušice 24, sumář dominikálu a rustikálu na panství (srov. sign. 357)
 sign. (T) Sušice 45, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1678–1752
 sign. (T) Sušice 49, „*Rustikal-Grund Verschreibungs Buch der königl. Stadt Schüttenhofer Güttern im Königreich Böhmen*“ 1802–1834
 sign. (T) Sušice 50, „*Liber contractuum et transactionum Lit. A*“ 1785–1801
 sign. (T) Sušice 55, „*Dominikal Grund Verschreibungs Buch [A]*“ 1784–1804
 sign. (T) Sušice 57, „*Dominikal Grundverschreibungs Buch B*“ 1803–1826
 sign. (T) Sušice 58, „*Liber contractuum dominicalium civit. Suticensis lit. C*“ 1827–1848
 sign. (T) Sušice 59, „*Dominical Grundverschreibungs Buch Lit. D*“ 1849–1881
 sign. (T) Sušice 60, kniha židovských kontraktů 1758–1879
 sign. (T) Sušice 65, „*Kontrakten Buch über emphiteftisch verkaufte Gemeind Grunde beyrn Dorfe Dobrschin*“ 1794–1834
 sign. (T) Sušice 66, kniha smluv vsi Dobršín, 1834–1877
 sign. (T) Sušice 69, „*Kontrakten Buch emphiteftisch verkaufte Gemeind Gründe beyrn Dorfe Chmelna*“ 1793–1794
 sign. (T) Sušice 73, „*Kontrakten Buch über emphiteftisch verkaufte Gemeind Gründe beyrn Dorfe Kadeschitz*“ 1793–1881
 sign. (T) 152A, gruntovní kniha sušických poddanských vesnic 1699–1786
 sign. 119, nařízení z inspekce královského podkomořího v Sušici z 15. června 1750
 sign. 125, soupis rozvržené a vybrané kontribuce pro město a panství 1690–1703
 sign. 130, soupis rozvržené a vybrané kontribuce pro město a panství 1738–1747
 sign. 134, vyúčtování výnosů 1772–1781
 sign. 136, „*Individuale Berechnung der Ordinari-Contribution für die Dorffschaften der königl. Stadt Schüttenhofen*“ (1784)
 sign. 354, finalizační smlouva o robotní abolicí a parcelaci poplužních dvorů
 sign. 355, „*Dominical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhme Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorffschaften*“.
 sign. 356, „*Rustical Grundbuch der königlichen Stadt Schüttenhofen im Königreich Böhme Prachiner Kreises mit dem Robotabolizions System von ersten January angefangen. Für die Dorffschaften*“.
 sign. 357, sumář dominikálu a rustikálu na panství

- sign. 358, „*Geometrische Realausmessungs-Tabell A (der eingekauften eigenen Rustikal Gründe , die jeder schon ehehin besessen hat) bey der königlichen Stadt Schittenhofen angehörigen Dorffschaften*“ (geometrické vyměření rustikálu, A)
- sign. 359, „*Geometrische Realausmessungs-Tabell C (der uneingekauft wiederrufflich besessenen, nun ins emphiteutische Eigenthum überlassenen herrschaftlichen Dominical Gründe), D (der bey Verstückung der Mayerhöfe emphiteutisch vertheilten herrschaftlichen Dominical Gründe) bey der königlichen Stadt Schittenhofen angehörigen Dorffschaften*“ (geometrické vyměření emfyteutizovaného dominikálu, C, D)
- sign. 389, „*Registerium diversorum fasciculorum et actorum tam judicialium, politicorum, publicorum, quam militarium, partim secundum annos et partim secundum ordinem alphabet, partim secundum numeros*“ (věcný elench městské registratury 1773–1786)
- sign. 161, hlavní účet za rok 1712
- sign. 195, „*Haupt Buch und Rentamts Rechnung für die Militar Jahr 1819*“ (hlavní kniha městského účtu za vojenský rok 1819)
- sign. 382/6, „*Rentami-Rechnungs-Hauptbuch vom 1. Novem. 1823 bis Ende Oktober 1824*“ (hlavní kniha městského účtu za vojenský rok 1824)
- sign. 382/11, „*Rent-Amts Hauptbuch für das Militär-Jahr 1829*“ (hlavní kniha městského účtu za vojenský rok 1824)
- sign. 549, „*Rentamts-Geldrechnung für das Milit. Jahr 1834*“ (hlavní účet za vojenský rok 1834)
- sign. 949, „*Vorschreibungs Ausweis Nro. 2*“ (soupis platů a pronájmů pro rok 1834)
- sign. 950, „*Vorschreibungs Ausweis Nro. 1*“ (soupis platů a pronájmů pro rok 1834)
- sign. 958, „*Vorschreibungs Ausweis Nro. 3*“ (soupis dědičného nájmu, robotného a pachtovného pro rok 1834)
- sign. 527, „*Rent-Geld Rechnung für das Mil. Jahr 1839*“ (hlavní účet za vojenský rok 1839)
- sign. 201, „*Rentgeld Rechnung für die Zeit vom 1. November 1843 bis 31. Oktober 1844*“ (hlavní účet za vojenský rok 1844)
- sign. 739, „*Vorschreibungs Ausweis No. I, 1844*“ (soupis platů a pronájmů pro rok 1844)
- sign. 740, „*Vorschreibungs Ausweis No. II, 1844*“ (soupis platů a pronájmů pro rok 1844)
- sign. 766, „*Verzeichniss über geleisteten Zug- und Handarbeit den Schüttenhofner Unterthanen für das Jahr 1846*“
- sign. 382/16, „*Rentgeld-Hauptbuch für die Zeit vom 1. November 1848 bis 31. Oktober 1849*“ (hlavní kniha městského účtu za vojenský rok 1849)
- sign. 228/, „*Vorschreibungs-Ausweis I, 1849*“ (soupis platů a pronájmů pro rok 1849)
- sign. 228/6, „*Vorschreibungs-Ausweis II, 1849*“ (soupis platů a pronájmů pro rok 1849)
- sign. 664, „*Vorige Erträgnis ausweisend, was die Renten der königl. Stadt Schüttenhofen vom Jahre 1772 bis 1774 in drey Jahren, nachdem Ausweise der Rechnungen durch allen Rubriken und hiemit im Durchschnitte jährlich bey der geleisteten Natural Roboth und bey dem Mayerschafts Betrieberein abgeworfen haben, und wieviel künftig die stehen geblieben Rubriken bey dem neuen System an Einnahm und Ausgabe ausmachen*“ (průměrné výnosy panství za léta 1772–1774).
- sign. 665, „*Individuale Berechnung der Erbgrundzinse für die Dorfschaften der königl. Stadt Schüttenhofen*“.
- sign. 666, „*Berechnung des Diwidenden oder der Belegung für die Robot-Reluizion und Dominikal-Erbgrundezinse bey der königl. Stadt Schüttenhofen*“.
- sign. 667, „*Individual-Berechnung der Robot Reluizion für die Dorfschaften der königl. Stadt Schüttenhofen*“.
- sign. 528, „*Ausweis über die von nachstehenden Rusticalisten vermög Rechtsspruch für das Decenium vom 1. November 1813 bis 31. Oktober 1823 sowohl am baaren Gelde, als auch im Getreide in die hierortige Gemeind-Renten zu entrichtende Robot Reluitions-Zinse*“.
- sign. 916, „*Ausweis über die von nachstehenden Emphiteuten vermög Rechtsspruch für das Decenium vom 1. November 1813 bis 31. Oktober 1823 sowohl am baaren Gelde, als auch im Getreide in die hierortige Gemeind-Renten zu entrichtende Erbpacht Zinsen*“
- sign. 343, „*Forstsystem auf Anordnung der hohen Landesstelle im Jahre 1828 von dem Gefertigten entworfen und ausgefertigt*“.
- sign. 345/1, „*Forstsystem auf Anordnung der Hohen Landesstelle im Jahr 1846 verfast vom Gefertigten. I. Theil*“.
- sign. 360, „*Dominikal-Grundveränderungsbuch der Gemeinde Schüttenhofen und Hartmanitz*“.
- sign. 361, „*Dominikal-Grundveränderungsbuch der Gemeinde Diwischow und Brabschow*“.
- sign. 362, „*Dominikal-Grundveränderungsbuch der Gemeinde Rothenhof mit Wolschow*“.

- sign. 363, „*Dominikal-Grundveränderungsbuch der Gemeinde Podmokl und Kadeschitz*“.
 sign. 364, „*Dominikal-Grundveränderungsbuch der Gemeinde Plattorn und Kumpatitz dann Zalusch*“.
 sign. 365, „*Dominikal-Grundveränderungsbuch der Gemeinde Rok*“.
 sign. 366, „*Dominikal-Grundveränderungsbuch der Gemeinde Gross- u. Klein-Chmelna dann Dobrschin*“.
 sign. 372, „*Uibersichts-Tabellen über die unentgeltlich aufgehobenen Lästen*“.
 sign. 373, „*Uibersichts-Tabellen über die Grundentlastungs-Entschädigungen, so die Stadtgemeinde Schüttenhofen zu tragen hat*“.
 sign. 374, „*Uibersichts-Tabellen der Grundentlastung-Entschädigungs-Resultate aller raabischen Zinsverpflichteten*“.
 sign. 375, „*Uibersichts-Tabellen der Grundentlastungs-Entschädigungs-Resultate der spätern Zinsverpflichteten*“.
 sign. 376, „*Uibersichts-Tabellen der Grundentlastungs-Entschädigungs-Resultate aller Robot-Verpflichteten*“.
 sign. 974, opis robotních seznamů vsí panství města Sušice, 1777
 registratura do roku 1829, sign. II.1.8. (úředníci)
 registratura do roku 1829, sign. II.3.2.1. (lesy)
 registratura do roku 1829, sign. II.3.3. (poddaní)
 registratura do roku 1829, sign. II.3.4. (pronájmy)
 registratura do roku 1829, sign. II.3.9. (účetnictví)
 registratura do roku 1829, sign. II.1.33. (sůl)
 registratura do roku 1829, sign. II.1.34. (tabák)
 registratura do roku 1829, sign. II.1.35. (vojsko)
 registratura do roku 1829, sign. III.1.1. (udílení měšťanského práva)
 registratura do roku 1829, sign. IV (účty)
 registratura 1830–1849, sign. Pub. 34, karton (provizorní) č. 44 (ceny obilí)
 registratura 1830–1849, sign. Pub. 34, karton (provizorní) č. 45 (ceny obilí)
 registratura 1830–1849, sign. Pub. 49–52, karton (provizorní) č. 67
 registratura 1830–1849, sign. Contrib. 1, karton (provizorní) č. 91 (poddaní)
 registratura 1830–1849, Účty, karton (provizorní) č. 5–7 (účetní přílohy 1833, 1834), č. 37–39 (účetní přílohy 1849)
 registratura 1830–1849, Anwaltschaft, karton (provizorní) č. 6
 registratura 1830–1849, Anwaltschaft, karton (provizorní) č. 9
 registratura 1830–1849, Anwaltschaft, karton (provizorní) č. 10
 registratura 1830–1849, Anwaltschaft, karton (provizorní) č. 11
 registratura 1830–1849, Anwaltschaft, karton (provizorní) č. 12
 registratura 1830–1849, Anwaltschaft, karton (provizorní) č. 13
 registratura 1830–1849, Anwaltschaft, karton (provizorní) č. 27
 registratura 1830–1849, Anwaltschaft, karton (provizorní) č. 28

Cechy Sušice

registra sladovníků 1512–1648

Sbírka map a plánů

- ev. č. 210 (raabizační mapa Červených Dvorců, 1781)
 ev. č. 211 (raabizační mapa Divišova, 1781)
 ev. č. 212 (raabizační mapa Dobršína)
 ev. č. 213 (raabizační mapa Humpolce, 1781)
 ev. č. 214 (raabizační mapa Kadešic)
 ev. č. 215 (raabizační mapa Platoře, 1781)
 ev. č. 216 (raabizační mapa Podmokel)
 ev. č. 217 (raabizační mapa Sušice, Malé Chmelné, 1781)
 ev. č. 218 (raabizační mapa Velké Chmelné, 1781)
 ev. č. 247 (raabizační mapa Roku, 1781)
 ev. č. 184 (parcelace obecní pastviny pod Stráží, 1805)

Státní okresní archiv v Kutné Hoře

Archiv města Čáslav

- inv. č. 25
 kniha č. 158 (dominikální gruntovní kniha)
 kniha č. 160 (finalizační smlouva)

Archiv města Kutná Hora
hlavní peněžní rejstřík obecních dvorů za rok 1707

Statky města Kutné Hory do roku 1850
Červené Janovice, kniha č. 14 (finalizační smlouva)
Červené Janovice, kniha č. 1 (dominikální gruntovní kniha)
Kutnohorské vesnice, kniha č. 12 (finalizační smlouva)
Kutnohorské vesnice, kniha č. 2 (dominikální gruntovní kniha)
Kutnohorské vesnice, kniha č. 3 (rustikální gruntovní kniha)
Lošany, kniha č. 13 (finalizační smlouva)
Lošany, kniha č. 1 (dominikální gruntovní kniha)
Lošany, kniha č. 4 (rustikální gruntovní kniha)

Státní okresní archiv v Litoměřicích se sídlem v Lovosicích

Archiv města Litoměřice
inv. č. 867, sign. I G d 4, „*Vorige Erträgnis [...]*“
inv. č. 871, sign. I G d 8 (geometrická tabula A)
inv. č. 873, sign. I G d 10 (geometrická tabula B, C, D)
inv. č. 877, sign. I G d 14 (geometrická tabula E)
bez evidence, finalizační smlouva 1783

Státní okresní archiv v Lounech

Archiv města Žatec
inv. č. 364, sign. I B 125 (geometrická tabula B, C, D)
inv. č. 365, sign. I B 126 (geometrická tabula A)
inv. č. 566, sign. 154 (finalizační smlouva)

Státní okresní archiv v Nymburku se sídlem v Lysé nad Labem

Archiv města Nymburk
finalizační smlouva 1785
dominikální gruntovní kniha

Státní okresní archiv v Mladé Boleslavi

Archiv města Mladá Boleslav
fascikl č. 4 (finalizační smlouva, dominikální a rustikální gruntovní kniha)

Státní okresní archiv v Rokycanech

Archiv města Rokycany, I. oddělení
inv. č. 274 (geometrická tabula B, C, D)
inv. č. 275 (geometrická tabula A)
inv. č. 280 (finalizační smlouva)
inv. č. 281, „*Verstückung der Maierhöfe und Robot Reluizions Sistem*“
sign. F, karton č. 937 (Sušice)

Státní okresní archiv v Trutnově

Archiv města Dvůr Králové nad Labem
inv. č. 185, karton č. 89

Prameny vydané:

Miloslav BĚLOHLÁVEK (ed.), *Kniha počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, Plzeň 1957.
Antonín BOČEK (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moravie. Tomus tertius (1241–1267)*, Olomucii 1841.
Antonín BOČEK (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moravie. Tomus quartus (1268–1293)*, Olomucii 1845.

- Clemens BOROVIČ (ed.), *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV et XV, liber I. (1358–1376)*, Praegae 1875.
- Clemens BOROVIČ (ed.), *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV et XV, liber III. (1385–1390)*, Praegae 1879.
- Clemens BOROVIČ (ed.), *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV et XV, liber IV. (1390–1397)*, Praegae 1883.
- Egon BOSHOFF – Walter HARTINGER – Anton LANDERSDORFER – Maximilian LANZINNER – Gosbert SCHÜSSLER – Hartmut WOLFF (edd.), *Passau. Quellen zur Stadtgeschichte*, Regensburg 2004.
- Ferdinand BOSCHOFF (ed.), *Über das älteste Olmützer Stadtbuch*, Wien 1877.
- Vincenc BRANDL (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Siebenten Bandes (1334–1349) III. Abtheilung*, Brünn 1864.
- Vincenc BRANDL (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Achter Band (1350–1355)*, Brünn 1874.
- Vincenc BRANDL (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Neunter Band (1356–1366)*, Brünn 1875.
- Vincenc BRANDL (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Elfter Band (1375–1390)*, Brünn 1885.
- Vincenc BRANDL (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Zwölfter Band (1391–1399)*, Brünn 1890.
- Vincenc BRANDL (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Dreizehnter Band (1400–1407)*, Brünn 1897.
- Pavla BURDOVÁ – Dagmar CULKOVÁ – Eliška ČÁŇOVÁ – Marie LIŠKOVÁ – František RAJTORAL, *Tereziánský katastr český. Svazek 3, Dominikál*, Praha 1970.
- Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Sbírka pramenů práva městského království Českého. Codex juris municipalis regni Bohemiae. Díl I. Privilegia měst pražských*, Praha 1886.
- Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Sbírka pramenů práva městského království Českého. Codex juris municipalis regni Bohemiae. Díl II. Privilegia královských měst venkovských v království Českém z let 1225 až 1419*, Praha 1895.
- Jaromír ČELAKOVSKÝ – Gustav FRIEDRICH (edd.), *Sbírka pramenů práva městského království Českého. Codex juris municipalis regni Bohemiae. Díl III. Privilegia královských měst venkovských z let 1420–1526*, Praha 1948.
- Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Liber III. et IV. (1373–1390)*, Praegae 1879.
- Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III. annorum 1311–1333*, Praegae 1890.
- Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars IV. annorum 1334–1346*, Praegae 1892.
- Josef EMLER (ed.), *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. – Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých. Díl I.*, Praha 1870.
- Josef EMLER (ed.), *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. – Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých. Díl II.*, Praha 1872.
- Gustav FRIEDRICH (red.), *Archiv český 28*, Praha 1928.
- Gustav FRIEDRICH (red.), *Archiv český 30*, Praha 1913.
- Gustav FRIEDRICH (red.), *Archiv český 31*, Praha 1921.
- Gustav FRIEDRICH (red.), *Archiv český 32*, Praha 1915.
- Gustav FRIEDRICH (red.), *Archiv český 33*, Praha 1918.
- Gustav FRIEDRICH (ed.), *Archiv český 35*, Praha 1935.
- Gustav FRIEDRICH (ed.), *Archiv český 37*, Praha 1941.
- Gustav FRIEDRICH (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus I. (805–1197)*, Praegae 1904–1907.
- Gustav FRIEDRICH (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus II. (1198–1230)*, Praegae 1912.
- Antonín HAAS (ed.), *Berní rula 28. Kraj Prácheňský II. díl*, Praha 1954.
- Antonín HAAS (ed.), *Sbírka pramenů práva městského království Českého. Codex juris municipalis regni Bohemiae. Díl IV–2. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453–1500*, Praha 1960.
- Antonín HAAS (ed.), *Sbírka pramenů práva městského království Českého. Codex juris municipalis regni Bohemiae. Díl IV–3. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1501–1526*, Praha 1961.
- Adalbert HORCICKA (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Aussig bis zum Jahre 1526*, Prag 1896 (= Städte- und Urkundenbücher aus Böhmen 3).

- Aleš CHALUPA – Marie LIŠKOVÁ – Josef NUHLÍČEK – František RAJTORAL, *Tereziánský katastr. Rustikál, svazek 1–2*, Praha 1964–1966.
- Josef CHYTL (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Tomus quintus (1294–1306)*, Brunae 1850.
- Josef CHYTL (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Tomus sextus (1307–1333)*, Brunae 1854.
- Jiří JUST (ed.), „*Hned jsem k Vám dnes naschválí poslíka svého vypravil.*“ *Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610–1618*, Praha 2011 (=Archiv Matouše Konečného I/1).
- Adolf KALNÝ (ed.), *Popravčí kniha pánů z Rožmberka, Třeboň 1993.*
- Josef KALOUSEK (ed.), *Listiny a zápisy bělské o věcech městských i sedlských z let 1345–1708*, Praha 1889.
- Josef KALOUSEK (red.), *Archiv český VII*, Praha 1887.
- Josef KALOUSEK (red.), *Archiv český VIII*, Praha 1888.
- Josef KALOUSEK (red.), *Archiv český XIV*, Praha 1895.
- Josef KALOUSEK (red.), *Archiv český XV*, Praha 1896.
- Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XVIII.*, Praha 1900.
- Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXII. Řády selské a instrukce hospodářské 1350–1626*, Praha 1905.
- Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIV. Řády selské a instrukce hospodářské 1698–1780*, Praha 1908.
- Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXV. Řády selské a instrukce hospodářské 1781–1850*, Praha 1910.
- Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXIX. Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779*, Praha 1913.
- Grete KLINGENSTEIN (ed.), *Europäische Aufklärung zwischen Wien und Triest. Die Tagebücher des Gouverneurs Karl Graf von Zinzendorf 1776–1782*, Wien 2009.
- Petr KOPIČKA – Oldřich KOTYZA (ed.), *Paměti roudnických měšťanů z 18. století. Brodští & Jilkové*, Litoměřice–Praha 2009 (= Edice a studie Státního oblastního archivu v Litoměřicích 1).
- Karl KÖPL (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen. I. Band, 1. Hälfte (1251–1391)*, Prag 1901 (= Städte- und Urkundenbücher aus Böhmen 4).
- Martin KUČERA (ed.), *Paměti Františka Jana Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816. Kniha VI–VII (1810–1816)*, Praha 2009.
- Karel LÁBLER (ed.), *Listář královského věnného města Chrudimi. Část první, privilegia městská a listy králův českých*, Chrudim 1900.
- František MARAT (ed.), *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1898, č. 1, s. 1–99.
- Bedřich MENDEL (ed.), *Knihy počtů města Brna z let 1343–1365*, Brno 1935 (=Prameny dějin moravských 5).
- Bedřich MENDEL – Milena LINHARTOVÁ (edd.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars VII. (1358–1363). Fasciculus IV. [1361–1362]*, Pragae 1961.
- František PALACKÝ (ed.), *Archiv český 1*, Praha 1840.
- František PALACKÝ (ed.), *Archiv český 2*, Praha 1842.
- František PALACKÝ (ed.), *Archiv český 3*, Praha 1862.
- František PALACKÝ (ed.), *Archiv český 4*, Praha 1872.
- František PALACKÝ (ed.), *Archiv český 6*, Praha 1872.
- František PALACKÝ (ed.), *Stáří letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, Praha 1829.
- František PALACKÝ (ed.), *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georgs von Podiebrad (1450–1471)*, Wien 1860 (=Fontes rerum Austriacarum II. Diplomataria et acta 20).
- Jaroslav PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I.–II.*, Praha 1985.
- Otto PLACHT (ed.), *Odhad majetku stavů království Českého z r. 1557*, Praha 1949 (=Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická, ročník 1947, č. 4).
- Karel POLESNÝ (ed.), *Rejstřík r. 1363 obnovený, v němž obsažen jest odhad nemovitostí, příslušejících k městu Znojmu*. In: VIII. výroční zpráva Českého státního reformního reálného gymnasia ve Znojmě za školní rok 1926–27, Znojmo 1927.
- Práva městská Království českého. Edice s komentářem*, Praha 2013.
- František ROUBÍK (ed.), *Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z roku 1848*, Praha 1954.
- Blažena RYNEŠOVÁ (ed.), *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka. Svazek I., 1418–1437*, Praha 1929.
- Blažena RYNEŠOVÁ (ed.), *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka. Svazek II., 1438–1444*, Praha 1932.
- Blažena RYNEŠOVÁ – Jiří SPĚVÁČEK (edd.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars V. (1346–1355). Fasciculus I.*, Pragae 1955.
- August SEDLÁČEK (ed.), *Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, Praha 1869.
- Ludwig SCHLESINGER (ed.), *Stadtbuch von Brüx bis zum Jahre 1526*, Prag 1876 (= Städte- und

- Urkundenbücher aus Böhmen 1).
- Ludwig SCHLESINGER (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Saaz bis zum Jahre 1526*, Prag–Leipzig–Wien 1892 (= Städte- und Urkundenbücher aus Böhmen 2).
- Valentin SCHMIDT – Alois PICHA (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Krummau in Böhmen. I. Band (1253–1419)*, Prag 1908.
- Jindřich SKOPEC (ed.), *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816. Kniha první, část I.*, Praha 1907.
- Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu I. 1526–1545*, Praha 1877.
- Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. II. 1546–1557*, Praha 1880.
- Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. V. 1577–1580*, Praha 1887.
- Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VI. 1581–1585*, Praha 1890.
- Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VII. 1586–1591*, Praha 1891.
- Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku. I. Finanční prokuratura*, Praha 1954.
- Josef STRAKA (ed.), *Z táborské knihy černé*, Tábor 1937.
- Josef STRNAD (ed.), *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část I. od r. 1300–1450*, Plzeň 1891 (= Publikace Městského historického musea v Plzni 1).
- Josef STRNAD, *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část II. od r. 1450–1526*, Plzeň 1905 (= Publikace Městského historického musea v Plzni 3).
- Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.), *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z r. 1671–1752. VIII. Prachensko*, Praha 1931.
- Ferdinand TADRA (ed.), *Listy kláštera zbraslavského*, Praha 1904 (= Historický archiv 23).
- Ferdinand TADRA (ed.), *Soudní akta konsistoře pražské (Acta judiciaria consistorii Pragensis.) Část II. (1380–1387)*, Praha 1893 (= Historický archiv 2).
- Ferdinand TADRA (ed.), *Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen (c. 1336–45)*, Wien 1882.
- Josef TEIGE (ed.), *Archiv český XXVI. Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy, A–K*, Praha 1909.
- Josef TEIGE (ed.), *Archiv český 28*, Praha 1912.
- František Antonín TINGL (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Liber V. (1390–1399)*, Pragae 1865–1866.

Literatura:

- Wilhelm ABEL, *Agrarkrisen und Agrarkonjunktur in Mitteleuropa vom 13.–19. Jahrhundert*, Berlin 1935.
- Wilhelm ABEL, *Agrarkrisen und Agrarkonjunktur. Eine Geschichte der Land- und Ernährungswirtschaft Mitteleuropas seit dem hohen Mittelalter*, Hamburg–Berlin 1978.
- Ulrich ADAM, *The Political Economy of J. H. G. Justi*, Bern 2006.
- Karolina ADAMOŤOVÁ, „Kladení“ svobodných nemovitostí měšťany a městy do zemských desek, *Právněhistorické studie* 22, 1979, s. 205–211.
- Karolina ADAMOŤOVÁ, *Tak zvaná věčná (železná) zvířata a jejich funkce v hospodářském zajištění církevních institucí se zaměřením na české země (14.–19. století)*. In: *Acta Universitatis Carolinae. Iuridica*, 1–2, 1972, s. 127–155.
- Karel ADÁMEK, *Království české v roce 1771. Topografickostatistická studie*, *Památky archaeologické* 24, 1910–1912, s. 41–48, 181–186, 381–386, 476–485; 25, 1913, s. 154–163.
- Karel ADÁMEK, *Z dějin hospodářství královského věnného města Poličky*, Praha 1906.
- Karel ADÁMEK, *Z dějin obecního hospodářství královského věnného města Poličky*, *Časopis českého musea* 60, 1881, s. 435–455.
- Karel ADÁMEK, *Z kulturních dějin královského věnného města Poličky*, *Časopis českého musea* 79, 1905, s. 87–94, 270–274, 390–398, 499–508.
- Ludwig Ferdinand ADELŠHOFEN, *Darstellung der politischen, geistlichen und militärischen Verordnungen und der Gesetze in Straffällen, dann der Berg-, Wechsel- und Gerichtsordnung, auf welche das neue bürgerliche Gesetzbuch in verschiedenen Paragraphen Beziehung nimmt*, Wien 1816.
- Walter ACHILLES, *Die steuerliche Belastung der braunschweigischen Landwirtschaft und ihr Beitrag zu den Staatseinnahmen im 17. und 18. Jahrhundert*, Hildesheim 1972.
- Heinrich AMMANN, *Vom Lebensraum der mittelalterlichen Stadt*, *Berichte zur deutschen Landeskunde* 31, 1963, s. 284–316.
- Norbert ANGERMANN, *Die erste böhmische Zeitschrift für den Landmann*. In: Heinz Ischreyt (Hrsg.), *Der Bauer Mittel- und Osteuropas im Sozio-ökonomischen Wandel des 18. und 19. Jahrhunderts. Beiträge zu seiner Lage und deren Widerspiegelung der zeitgenössischen Publizistik und Literatur*, Köln – Wien 1973, s. 274–280.

- Theodor ANTL, *Seznam úroků z města Loun a ze vsí k němu náležitých v letech 1450 a 1451*, VKČSN 1900. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1900, Praha 1901, č. III, s. 1–12.
- Trevor Henry ASTON – C. H. E. PHILPIN (ed.), *The Brenner Debate. Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, Cambridge 1985.
- Josef AUER, *Hospodářské poměry ve Znojmě a na Horním a Dolním statku města Znojma od 30leté války až do roku 1848 – 1. část*. In: Ročenka Státního okresního archivu ve Znojmě 8, 1993, s. 17–104.
- Karl Siegfried BADER, *Die Reichsstädte des Schwäbischen Kreises am Ende des Alten Reiches*, Ulm und Oberschwaben. Zeitschrift für Geschichte und Kunst 32, 1951, s. 47–70.
- Jaroslav BAKALA, *Staré Město a založení Fryštátu*. In: Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií, Brno 2002, s. 428–449.
- Jaroslav BAKALA, *Středověké osídlení levobřežního Ostravska*. In: Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor článků a studií, Brno 2002, s. 195–229.
- Jaroslav BAKALA, *Urkundenzeugnisse von der Weichbildverfassung in den mährischen Städten des Magdeburger und Leobschützer Rechtes*, Folia diplomatica 2, 1976, s. 77–86.
- Jaroslav BAKALA, *Venkovské majetky měst a měšťanů na severní Moravě v předhusitské době*, Časopis slezského muzea. Série B – vědy historické 24, 1975, s. 106–119.
- Tomáš BALETKA, *Venkovské statky měšťanstva z poddanských městeček moravského severovýchodu ve středověku (Nový Jičín, Valašské Meziříčí, Rožnov a Frenštát p. R.)*. In: Sborník prací historických XVI., Olomouc 1999 (=Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica, historica 28, 1998), s. 37–45.
- Eva BARBOROVÁ, *Působení Larischovy komise v Tábořském kraji v letech 1751–1756*, Jihočeský sborník historický 36, 1967, s. 81–92.
- Eva BARBOROVÁ, *Výnos pelhřimovského panství v 60. letech 18. století*, Jihočeský sborník historický 38, 1969, s. 80–91.
- František BAREŠ, *Paměti města Ml. Boleslavě. Díl II.*, Mladá Boleslav 1920.
- Johann Ludwig BARTH-BARTHENHEIM, *Das Ganze der österreichischen politischen Administration, mit vorzüglicher Rücksicht auf das Erzherzogsthum Oesterreich unter der Enns. Erster Band*, Wien 1838.
- Jan BECKOVSKÝ, *Poselkyně starých příběhů českých. Díl druhý (Od roku 1526–1715). Svazek druhý (L. 1608–1624)*, ed. Antonín Rezek, Praha 1879.
- Radka BEHENSKÁ, *Rok v životě nižšího šlechtice – Jan Jeníšek z Újezda a na Svrčovci*, Praha 2012. Bakalářská práce, FF UK.
- Lars BEHRISCH, *Städtische Obrigkeit und soziale Kontrolle. Görlitz 1450–1600*, Neckar 2005.
- Pavel BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, Praha 1985 (= Studie ČSAV 20).
- Pavel BĚLINA, *Ekonomická politika osvícenského absolutismu a česká města*, Hospodářské dějiny 4, 1979, s. 249–275.
- Pavel BĚLINA, *K vývoji národohospodářského myšlení v českých zemích od poloviny 17. do konce 18. století*, Folia historica bohemia 10, 1986, s. 467–497.
- Pavel BĚLINA, *Osvícenský absolutismus a jeho odraz v českých zemích, zvláště v městském prostředí*. In: Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17. – 18. století, Praha 1991 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1989, 3; Studia historica XXXVI).
- Pavel BĚLINA, *Postavení a úloha lidu v teorii osvícenského absolutismu*. In: Lid a lidová kultura národního obrození. Referáty z konference s mezinárodní účastí, uspořádané ÚEF ČSAV a Polabským muzeem v Poděbradech dne 21. a 22. října 1980 v Přerově nad Labem, Praha-Rožtoky u Prahy 1983 (=Na pomoc muzejní práci 1), s. 257–274.
- Pavel BĚLINA, *Sociální ideologie obyvatelstva českých měst*. In: Josef Petráň (red.), Počátky českého národního obrození 1770–1791, Praha 1990, s. 224–228.
- Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Berní knihy plzeňské z let 1418 a 1471 (Příspěvek k městské diplomacie a bernictví)*, Minulostí Plzně a Plzeňska 3, 1960, s. 81–91.
- Miloslav BĚLOHLÁVEK (red.), *Dějiny Plzně I. Od počátků do roku 1788*, Plzeň 1965.
- Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Hospodářství města Domažlic v první polovině XVI. století*, Časopis Společnosti přátel starožitností 64, 1956, s. 46–56.
- Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bilou horou*, Časopis Společnosti přátel starožitností 63, 1955, s. 147–168.
- Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeňská předměstí*, Plzeň 1997.
- Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeňští měšťané a jejich poddaní v sedmnáctém století*, Časopis Společnosti přátel starožitností 69, 1961, s. 8–14.
- Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Sociální rozvrstvení plzeňského obyvatelstva v roce 1470*, Život Plzeňska 1, 1950,

- s. 134–138, 157–161.
- Antonín BENEŠ, *Horní Pootaví v pravěku a na počátku dějin podle archeologických pramenů*. In: Sborník vlastivědných prací o Šumavě k 650. výročí města Kašperské Hory, Kašperské Hory 1980, s. 7–58.
- František BENEŠ – Karel BERÁNEK (red.), *Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526. Díl I. Originály listin. Svazek 3/1 1501–1526*, Praha 1980.
- Jaromír BENEŠ, *Les a bezlesí. Vývoj synantropizace české části Šumavy*, Zlatá stezka 2, 1995, s. 11–33.
- Jiří BERAN, *Mnichovohradištské panství v 80. letech 18. století*, Sborník severočeského musea. Historia. Svazek 2, Liberec 1959, s. 171–187.
- Jiří BERAN, *O pronájmu půdy v Čechách ve druhé polovině 18. století*, Sborník historický 8, 1961, s. 235–279.
- Magdalena BERANOVÁ – Antonín KUBAČÁK, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*, Praha 2010.
- Rudolf BERKA, *Vývoj rybníčního hospodářství na Vodňansku*, Vodňany 1970.
- Franz BEYERLE, *Die ewigen Renten des Mittelalters*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 9, 1911, s. 401–406.
- Jaroslav BÍLEK, *Nad mezinárodní konferencí k 700. výročí IRM a měnové reformy krále Václava II.*, Kutnohorský 6, 2002, s. 16–50.
- Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I–II*, Praha 1882 (= Spisy musejní 155).
- Tomáš Václav BÍLEK, *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě bělohorské*, Praha 1892.
- Karlheinz BLASCHKE, *Qualität, Quantität und Raumbfunktion als Wesensmerkmale der Stadt vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Jahrbuch für Regionalforschung 3, 1968, s. 34–50.
- Josef BLAU, *Das Dr. Schreiner-Waisenheim zu Albrechtsried, eine uralte deutsche Hochburg im Wottawagaue*, Deutsche Waldheimat 5, 1910, č. 9–10, s. 77–81.
- Josef BLAU, *Der böhmische Bettfedernhandel, kulturgeographisch, statistisch, geschichtlich und volkskundlich dargestellt*, Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 69, 1931, s. 56–114.
- Josef BLAU, *Geschichte der deutschen Siedlungen im Chodenwald, besonders der zehn deutschen privil. Dorfschaften auf der Herrschaft Kaut und Chodenschloss*, Pilsen 1936.
- Josef BLAU, *Geschichte der künischen Freibauern im Böhmerwalde*, Pilsen 1932.
- Josef BLAU, *Klostermühle und Bayerhof streiten um ihre Freiheit*. In: Festschrift zur Sechshundertjahrfeier der königl. freien Goldbergstadt Bergreichenstein im Böhmerwalde 1330–1930, Bergreichenstein 1930, s. 60–63.
- Marie BLÁHOVÁ, *Nejstarší městská kniha města Kolína*. In: In memoriam Zdeňka Fialy. Z pomocných věd historických, Praha 1978, s. 117–140.
- Jan BLECHA, *Účty a účetní materiál*. In: Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková, Česká diplomatika do roku 1848, Praha 1984, s. 384–431.
- Peter BLICKLE, *Auf dem Weg zu einem Modell der bäuerlichen Rebellion – Zusammenfassung*. In: Peter Blickle (Hrsg.) *Aufbruch und Empörung? Studien zum bäuerlichen Widerstand im Alten Reich*, München 1980, s. 296–308.
- Peter BLICKLE, *Kommunalismus und Unruhen*. In: Peter Rauscher – Martin Scheutz (Hrsg.), *Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450–1815)*, Wien – München 2013, s. 225–236.
- Peter BLICKLE, *Landschaften im Alten Reich. Die staatliche Funktion des gemeinen Mannes in Oberdeutschland*, München 1973.
- Peter BLICKLE, *Landgemeinde und Stadtgemeinde in Mitteleuropa. Ein struktureller Vergleich*, München 1991.
- Peter BLICKLE, *Die Territorialpolitik der oberschwäbischen Reichsstädte*. In: Erich Maschke – Jürgen Sydow (Hrsg.), *Stadt und Umland. Protokoll der X. Arbeitstagung des Arbeitskreises für südwestdeutsche Stadtgeschichtsforschung Calw 12. – 14. November 1971*, Stuttgart 1974 (= Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg B 82).
- Peter BLICKLE, *Unruhen in der ständischen Gesellschaft 1300 bis 1800*, München 1986.
- Lenka BOBKOVÁ, *Severočeská města v pozdním středověku*. In: Opera historica 1. Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době, České Budějovice 1991, s. 101–128.
- Jiří BOCK, *Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnova do roku 1620*, Sborník archivních prací 55, 2005, s. 315–378.
- Jiří BOCK, *O komorním platu Trutnova v dochovaných právních rukopisech z 15. a 16. století (Příspěvek k dějinám věnných měst a české královské komory)*. In: Ročenka Státního okresního archivu

- v Trutnově 1999, Trutnov 2000, s. 159–169.
- Zdeněk BOHÁČ, *Historical-ecological Aspects Of the Bohemian Feudal State Economy*, Historická ekologie 1, 1988, s. 11–59.
- Zdeněk BOHÁČ, *K problematice studia feudální pozemkové držby v předhusitských Čechách*, Historická geografie 18, 1979, s. 5–30.
- Zdeněk BOHÁČ, *Vesnice v sídelní struktuře předhusitských Čech*, Historická geografie 21, 1983, s. 37–116.
- Leo BÖHM, *Zur ältesten Geschichte der Stadt Brüx*. In: Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. 3. Jahrgang (1930–1933), Prag 1934, s. 103–122.
- Tomáš BOROVSÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005 (= Knižnice Matice moravské 16).
- Tomáš BOROVSÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů v předhusitském období*. In: Sborník prací filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Řada C – historická 47, 1998, s. 65–78.
- Tomáš BOROVSÝ, *Vztahy královských měst a venkovských klášterů na Moravě v pozdním středověku*. In: Martin Nodl (ed.), *Sociální svět středověkého města*, Praha 2006 (= Colloquia mediaevalia Pragensia 5), s. 225–245.
- Tomáš BOROVSÝ, *Zikmundovy zápisy na Moravě (Zápisy klášterních majetků)*. In: Tomáš Borovský – Libor Jan – Martin Wihoda (red.), *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přítel a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 327–339.
- Tomáš BOROVSÝ, *Zvláštní berně v českém středověku*, Dějiny a současnost 24, 2002, č. 2, s. 8–14.
- Tomáš BOROVSÝ – Tomáš STERNECK, *Města a měšťané*. In: Tomáš Borovský – Bronislav Chochoř (red.), *Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*, Brno 2007, s. 229–291.
- Milena BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, *Obilní trhy a ceny obilí v Čechách v 18. století*. In: Josef Petráň (red.), *Problémy cen, mezd a materiálních podmínek života lidu v Čechách v 17.–19. století II.*, Praha 1977 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1977, Studia historica XVII), s. 109–136.
- Milena BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, *Zásobování Prahy obilím v 18. století ve světle tereziánského katastru*, Pražský sborník historický 24, 1991, s. 51–96.
- Otto BORST, *Zur Verfassung und Staatlichkeit oberdeutscher Reichstädte am Ende des Alten Reiches*, Esslinger Studien 10, 1964, s. 106–194.
- Otto BRACHTEL – Petr ROŽMBERSKÝ – Vladimír ŠVÁBEK, *Náhrobní kameny na Sušicku*, Sušice 1990.
- Vincenc BRANDL, *Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes*, Brünn 1876.
- Fernand BRAUDEL, *Civilization and Capitalism, 15th–18th Centuries. The Structures of Everyday Life. The Limits of the Possible*, Berkeley – Los Angeles 1981.
- Fernand BRAUDEL, *Dlouhé trvání*. In: Václav Hubinger (red.), *Antologie francouzských společenských věd. Antropologie, Sociologie. Historie*, Praha 1985 (= Cahiers du CeFRÉS 8), s. 145–188.
- Fernand BRAUDEL – Sarah MATTHEWS, *On History*, Chicago 1982.
- Robert BRENNER, *Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, Past and Present 70, 1976, s. 30–75.
- Josef BROŽ, *Mléčné hospodářství ve dvorech města Plzně v letech 1644–1650*, Časopis pro dějiny venkova 17, 1930, s. 216–220.
- Josef BROŽ, *Dvory města Plzně za třicetileté války pod ochranou vojenskou*, Plzeňsko 9, 1927, s. 61–66.
- Josef BROŽ, *Stavební výkony při obecních dvorech města Plzně v letech 1644–1650*, Plzeňsko 11, 1929, s. 21–25.
- Josef BROŽ, *Mzdy čeledí při dvorech města Plzně v 17. století*, Časopis pro dějiny venkova 12, 1925, s. 288.
- Ernst BRUCKMÜLLER, *Eine „Grüne Revolution“ (18. – 19. Jahrhundert)*. In: Markus Cerman – Ilja Steffelbauer – Sven Tost (Hrsg.), *Agrarrevolution. Verhältnisse in der Landwirtschaft vom Neolithikum zur Globalisierung*, Innsbruck–Wien–Bozen 2008 (= Querschnitte. Einführungstexte zur Sozial-, Wirtschafts- und Kulturgeschichte 24), s. 206–226.
- Otto BRUNNER, *„Bürgertum“ und „Feudalwelt“ in der europäischen Sozialgeschichte*. In: Carl Haase (Hrsg.), *Die Stadt des Mittelalters. Band 3. Wirtschaft und Gesellschaft*, Darmstadt 1976, s. 480–501.
- A. BRZORÁD, *Der goldene Steig in den Herrschaft Stubenbacher Revieren Pürstling, Mader und Philipshütte*, Vereinschrift für Forst-, Jagd- und Naturkunde 6, 1883–1884, s. 103–107.
- Vladimír BUDIL, *Valdštejnové na Boleslavsku (příspěvek k dějinám velkostatku v druhé polovině 17. století)*. In: Karel Herčík (red.), *Boleslavica '68. Sborník příspěvků k dějinám Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1969*, s. 47–69.
- Neithard BULST – Jochen HOOCK – Franz IRSIGLER (Hrsg.), *Bevölkerung, Wirtschaft und Gesellschaft. Stadt-Land-Beziehungen in Deutschland und Frankreich 14. bis 19. Jh.*, Trier 1983.

- Pavla BURDOVÁ, *Desky zemské (Rozdělení po stránce obsahové a formální)*, Sborník archivních prací 43, 1993, s. 347–439.
- Pavla BURDOVÁ, *Námezdně pracující v zemědělství na Mnichovohradištsku po třicetileté válce*, Sborník archivních prací 4, 1959, s. 99–111.
- Pavla BURDOVÁ, *Seznamy svobodníků z konce 18. a začátku 19. století*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 20, 1979, s. 209–224.
- Józef BUSZKO, *Theresianisch-josephinische Agrar- und Bauernpolitik in Galizien und ihre Folgen*. In: Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II. Internationales Symposium in Wien 20. – 23. Oktober 1980. Band 1, Wien 1985, s. 67–86.
- Josef Ignác BUTSCHEK, *Versuch über die Absichten der Landesregierung bei Leitung der Landwirtschaft*, Prag 1766.
- Václav BŮŽEK, *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorském období*. In: Opera historica 1. Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době, České Budějovice 1991, s. 43–73.
- Václav BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996 (= Práce Historického ústavu AV ČR, řada A–Monographia 13).
- Václav BŮŽEK, *Regionalgeschichte in der Tschechischen Republik. Alte Traditionen und neue Perspektiven*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 134, 1998, s. 151–173.
- Václav BŮŽEK, *Regionální dějiny v České republice. Stav a perspektivy bádání s důrazem na raný novověk*. In: Jiří Pešek (red.), VIII. sjezd českých historiků Hradec Králové 10.–12. září 1999, Praha 2000, s. 33–47.
- Václav BŮŽEK, *Stand, Tendenzen und Perspektiven der frühneuzeitlichen Regionalforschung in der Tschechischen Republik*. In: Stefan Brakensiek – Axel Flügel (Hrsg.), Regionalgeschichte in Europa. Methoden und Erträge der Forschung zum 16. bis 19. Jahrhundert, Paderborn 2000, s. 67–94.
- Václav BŮŽEK, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989 (= Monographia historica bohemica 4).
- Václav BŮŽEK (red.), *Věk urozených*, Praha–Litomyšl 2002.
- Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ – Jana STEJSKALOVÁ, *Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech (Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu)*, Jihočeský sborník historický 59, 1990, s. 113–127.
- Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ – Jana STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, Jihočeský sborník historický 59, 1990, s. 65–80.
- Vladimír BYSTRICKÝ, *Hospodářství města Stříbra v letech 1524–1564*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia II, 1957, s. 99–103.
- Vladimír BYSTRICKÝ – Jaroslav HONC – Eduard MAUR – Josef PETRÁŇ – Eduard ŠIMEK – Jindřich TOMAS – Milena URBÁNKOVÁ, *Současný stav bádání o dějinách cen a mezd (Přehled za období 1962–1971)*, ČsČH 21, 1973, s. 45–72.
- Richard CANTILLON, *Abhandlung über die Natur des Handels im allgemeinen*, Jena 1931.
- Ivo CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011 (= Česká historie 27).
- Markus CERMAN, *Villagers and Lords in Eastern Europe, 1300–1800*, Houndmills – Basingstoke 2012.
- Markus CERMAN – Herbert KNITTLER, *Town and country in the Austrian and Czech lands 1450–1800*. In: Stephen R. Epstein (ed.), *Town And Country in Europe 1300–1800*, Cambridge 2001, s. 176–201.
- Markus CERMAN – Erich LANDSTEINER (Hrsg.), *Zwischen Land und Stadt. Wirtschaftsverflechtungen von ländlichen und städtischen Räumen in Europa 1300–1600*, Innsbruck 2010 (= Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes 2009).
- Markus CERMAN – Eduard MAUR, *Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650–1750*, Český časopis historický 98, 2000, s. 737–774.
- Markus CERMAN – Sheilagh C. OGLVIE, *Einleitung: Theorien der Proto-Industrialisierung*. In: Markus Cerman – Sheilagh C. Oglvie (Hrsg.), *Protoindustrialisierung in Europa. Industrielle Produktion vor dem Fabrikszeitalter*, Wien 1994 (= Historische Sozialkunde 5), s. 9–21.
- Petros CIRONIS, *Placení kontribuce a daní v Rokycanech v období 1660–1830*, Minulostí Rokycanska 3, 1994, s. 10–14.
- Johann Nepomuk CORI, *Geschichte der königl. Stadt Brüx bis zum Jahre 1788*, Brüx 1889.
- Alexander COWAN, *Urban Europe 1500–1700*, London 1998.
- Ladislav ČAPEK, *Město České Budějovice a jeho zázemí ve vrcholném středověku*, Archaeologia historica

- 37, 2012, s. 143–164.
- Jaroslav ČECHURA, *Břevnov a Strahov na počátku 15. století*. In: *Historia docet*. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc., Praha 1992, s. 35–45.
- Jaroslav ČECHURA, *České Budějovice – příklad vytváření městského velkostatku v středověkých Čechách*, Jihočeský sborník historický 54, 1985, s. 161–171.
- Jaroslav ČECHURA, *České země v letech 1437–1526. II. díl. Jagellonské Čechy (1471–1526)*, Praha 2012.
- Jaroslav ČECHURA, *Člověčenství*, Právněhistorické studie 33, 1993, s. 33–52.
- Jaroslav ČECHURA, „*Do Moravy utekl, však on tam ale nezůstane.*“ K živelné migraci z jižních Čech na Moravu (1700–1750), *Časopis Matice moravské* 132, 2013, s. 43–81.
- Jaroslav ČECHURA, *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách*, Sborník Národního muzea – řada A 42, 1988, s. 1–73.
- Jaroslav ČECHURA, *Finanční hospodaření Českých Budějovic v letech 1396–1416*, Numismatický sborník 19, 1993, s. 33–66.
- Jaroslav ČECHURA, *Hluboká za pánů z Hradce: vznik podnikatelského velkostatku*, Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie 46, 1992, č. 1–4.
- Jaroslav ČECHURA, *Charakter rebelií roku 1680 v Čechách*, Český časopis historický 99, 2001, s. 457–485.
- Jaroslav ČECHURA, *K některým aspektům právních vztahů poddanského městečka Manětína k vrchnosti do poloviny 15. stol.*, Právněhistorické studie 31, 1990, s. 69–85.
- Jaroslav ČECHURA, *K některým aspektům státní ideologie a sekularizačních idejí v předhusitských Čechách*, *Časopis Národního muzea – řada historická* 155, 1986, s. 29–36.
- Jaroslav ČECHURA, *K některým otázkám hospodářského a správního systému cisterciáckých klášterů (Zlatá Koruna v předhusitském období)*, *Československý časopis historický* 29, 1981, s. 228–257.
- Jaroslav ČECHURA, *Kooperace i konkurence: Třeboňsko 1700 (sociální interakce selského a vrchnostenského hospodářství)*, Jihočeský sborník historický 82, 2013, s. 83–124.
- Jaroslav ČECHURA, *Kriminalita a každodennost v raném novověku. Jižní Čechy 1650–1770*, Praha 2008.
- Jaroslav ČECHURA, *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce tisíciletí*, *Dějiny a současnost* 16, 1994, č. 1, s. 2–5.
- Jaroslav ČECHURA, *Rolnické revolty raného novověku – přehled středoevropského bádání*, Český časopis historický 97, 1999, s. 332–357.
- Jaroslav ČECHURA, *Rozsah a dynamika sekularizace církevních statků v západních Čechách na počátku husitské revoluce (v letech 1419–1420)*, Právněhistorické studie 29, 1989, s. 43–69.
- Jaroslav ČECHURA, *Die Säkularisation der kirchlichen Güter in hussitischen Böhmen und Sigismund von Luxemburg*. In: Josef Macek – Emerich Marosi – Ferdinand Seibt (red.), *Sigismund von Luxemburg*, Warendorf 1994, s. 122–131.
- Jaroslav ČECHURA, *Sekularizace církevních statků v husitské revoluci a některé aspekty ekonomického a sociálního vývoje v Čechách v době pozdního středověku*, *Husitský Tábor* 9, 1987, s. 87–110.
- Jaroslav ČECHURA, *Sekularizace církevních statků v husitských Čechách a Zikmund Lucemburský*, *Historický obzor* 4, 1993, s. 201–203.
- Jaroslav ČECHURA, *Sekularizace církevních statků v jihovýchodních Čechách v letech 1420–1454*, *Časopis Národního muzea – řada historická* 177, 2008, s. 1–25.
- Jaroslav ČECHURA, *Sekularizace církevních statků v západních Čechách v letech 1421–1454*, *Časopis Národního muzea – řada historická* 165, 1996, s. 1–16.
- Jaroslav ČECHURA, *Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*, Praha 2001.
- Jaroslav ČECHURA, *Die Struktur der Grundherrschaften im mittelalterlichen Böhmen unter besonderer Berücksichtigung der Klosterherrschaften*, Stuttgart – Jena – New York 1994 (= *Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte* 39).
- Jaroslav ČECHURA, *Struktura pozemkové držby v západních Čechách na počátku husitské revoluce*, Sborník historický 31, 1985, s. 5–53.
- Jaroslav ČECHURA, *Šlechtický podnikatelský velkostatek v předbělohorských Čechách*. In: Velké osobnosti filozofické fakulty Univerzity Karlovy 7. Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla, prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892–1992, Praha 1997 (= *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 4–1994), s. 145–160.
- Jaroslav ČECHURA, *Třeboň za posledních Rožmberků. Hlavní zdroje příjmu a výnos panství*, Jihočeský sborník historický 63, 1994, s. 162–174.
- Jaroslav ČECHURA, *Výpovědací hodnota pramenů hromadné povahy k archeologickému a urbanistickému studiu středověkých měst v Čechách a na Moravě*, *Archaeologia historica* 13, 1988, s. 133–144.

- Jaroslav ČECHURA, *Zu spät und zu friedlich? Die Bauernrevolten in Böhmen und Mähren 1500–1800*. In: Peter Rauscher – Martin Scheutz (Hrsg.), *Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450–1815)*, Wien – München 2013, s. 119–133.
- Martin ČECHURA, *Archeologický výzkum kostelů v západních Čechách*, *Archaeologia historica* 30, 2005, s. 359–376.
- Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Postavení vyslaných král. měst na sněmích českých a spor měst Hory Kutné, Plzně a Českých Budějovic o přednost místa a hlasu na sněmě*, *Časopis českého musea* 43, 1869, s. 115–157, 243–277, 307–331; 44, 1870, s. 3–42.
- Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Stav městský na sněmě českém od l. 1692–1723*, *Časopis českého musea* 43, 1869, s. 243–277, 307–331.
- Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*, Praha 1881.
- Miloslav ČERMÁK, *Řemeslníci-měšťané, významná složka olomoucké společnosti*. In: *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století)*. Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25 – 27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno, Prostějov 1997, s. 224–231.
- Petr ČERNIKOVSKÝ, *Hrašeho Dějiny Náchoda v kontextu českého urbánního dějepisectví*, *Náchodsko od minulosti k dnešku* 5, 2007, s. 183–201.
- Petr ČERNIKOVSKÝ, *Lokální konflikt v byrokratickém soukolí. Spory jaroměřských šosovních vesnic na počátku 18. století*, *Stopami dějin Náchodska* 14, 2011, s. 55–94.
- Petr ČERNIKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*. In: Radmila Pavlíčková – Martin Elbel (red.), *Miscellanea ze semináře starších dějin*, Olomouc 2005, s. 37–57.
- Petr ČERNIKOVSKÝ, *Raně novověké poddanské město jako vrchnost. Náchod a jeho venkovské zázemí v 15. – 17. století*. In: *Historie 2003. Celostátní studentská vědecká konference Pardubice 4.–5. prosince 2003*, Pardubice 2004, s. 55–88.
- Petr ČERNIKOVSKÝ, *Svobodný majetek nesvobodných obcí? Vrchnostenské ambice poddanských měst v raně novověkých Čechách*, *Náchodsko od minulosti k dnešku* 8, 2012, s. 103–127.
- Petr ČERNIKOVSKÝ, *Věnná města severovýchodních Čech a jejich poddaní po třicetileté válce*. In: Jan Kilián (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník z konference konané v Mělníce ve dnech 4. – 5. května 2004, Mělník 2004, s. 37–47.
- Petr ČERNIKOVSKÝ – Jaroslav MILLER, *Urbánní historie (raného novověku) ve středovýchodní Evropě. Stručná úvaha o minulosti, současném stavu a perspektivách oboru*, *Český časopis historický* 103, 2005, s. 861–884.
- Václav ČERNÝ, *Dělení pastvin v zemích českých v l. 1768–1848*, *Časopis pro dějiny venkova* 11, 1924, s. 210–227; 12, 1925, s. 40–48, 104–111, 173–189.
- Václav ČERNÝ, *Historický výzkum příčin kolísání sklizní*, *Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd* 1, 1956, s. 159–176.
- Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.–XIX. století*, Praha 1930 (= *Prameny a základy*, řada A, číslo 2).
- Václav ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. století*, *Časopis pro dějiny venkova* 14, 1927, s. 17–48, 106–137, 197–220, 286–309; 15, 1928, s. 25–46, 287–325 (vycházelo též in: *Věstník československého zemědělského musea* 1, 1928, s. 3–30, 57–78, 419–457).
- Václav ČERNÝ, *Slovníček archivní terminologie II. Názvosloví pro zemědělsko-lesnické archivy*, Praha 1955.
- V[áclav] Č[ERNÝ], *Smlouva o zrušení roboty a rozdělení panských dvorů na statku Šaraticích z r. 1785*, *Věstník československého zemědělského musea* 3, 1930, s. 330–332.
- Václav ČERNÝ, *Státní podpora na dělení velikých selských statků*, *Věstník československého zemědělského musea* 2, 1929, s. 351–353.
- Václav ČERNÝ, *Vzpouza proti pozemkové reformě v Plzni v 18. století (Podle archivních pramenů.)*, *Klatovský kraj* 4, 1926, s. 2; s. 2; č. 71, s. 1–2; s. 2; s. 2.
- Václav ČERNÝ, *Zřízení administrace státních statků*. In: *Od pravěku k dnešku II*. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, Praha 1930, s. 232–247.
- Jan ČÍŽEK, *Svobodníci na náchodském panství*, *Stopami dějin Náchodska* 6, 2000, s. 9–36.
- Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české. Svazek V. (1402–1437)*, Praha 2000.
- Anna ČOUPKOVÁ, *Anton Valentin Kaschnitz von Weinberg. Schriftlicher Nachlass eines österreichischen Hofbeamten*. In: *Ústřední moc a regionální samospráva*. 5.–7. října 1993, Brno 1995 (= XXIII.

- Mikulovské sympozium), s. 201–206.
- Heinz DANNENBAUER, *Die Entstehung des Territoriums der Reichstadt Nürnberg*, Stuttgart 1928.
- Jaroslav DEMEL, *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých I–II*, Praha 1904, 1909.
- Ludmila DĚDKOVÁ, *Ochranná municipální města v Čechách (Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře)*, Sborník archivních prací 28, 1978, s. 292–355.
- Jaroslav DIBELKA, *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství. Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, České Budějovice 2012.
- Peter Georg Muir DICKSON, *Finance and Government under Maria Theresia 1740–1780*. Volume I–II, Oxford 1987.
- Peter Georg Muir DICKSON, *Joseph II's Hungarian Land Survey*, English Historical Review 1991, s. 611–634.
- Gerhard DILCHER, *Landrecht – Stadtrecht – Territoriales Recht*. In: Giorgio Chittolini – Dietmar Villoweit (Hrsg.), *Statuten, Städte und Territorien zwischen Mittelalter und Neuzeit in Italien und Deutschland*, Berlin 1992, s. 49–52.
- Christof DIPPER, *Die Bauernbefreiung in Deutschland 1790–1850*, Berlin – Köln – Mainz 1980.
- Ulf DIRLMEIER, *Obrigkeit und Untertan in den oberdeutschen Städten des Spätmittelalters*. In: Werner Paravicini – Karl Ferdinand Werner (Hrsg.), *Histoire comparée de l'administration (IVe–XVIIe siècles)*, München 1980, s. 437–449.
- Josef DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí. Díl I., doba předhusitská*, Pelhřimov 1927.
- Lumír DOKOUPIL – Ludmila FIALOVÁ – Eduard MAUR – Ludmila NESLÁDKOVÁ, *Přirozená měna obyvatelstva v českých zemích v 17. a 18. století*, Praha 1999.
- Antonín DOLEŽAL, *Poddaní a vrchnost na panství král. věnného města Nového Bydžova*. In: *Třicátá druhá výroční zpráva c. k. reál. a vyš. gymnasia státního v král. věnném městě Novém Bydžově. Za školní rok 1905–1906*, Nový Bydžov 1906, s. 3–46.
- Daniel DOLEŽAL, *Trutnovská manská soustava a její kniha z let 1480–1539*, Sborník archivních prací 42, 1992, s. 207–260.
- Jiří DOLEŽEL, *Dějiny desátek*, Ostrava 2002.
- Jiří DOLEŽEL, *Ke vzniku a vývoji několika měst střední a severozápadní Moravy (Blansko, Ivančice, Tišnov, Velká Bíteš, Vyškov)*, Archaeologia historica 20, 1995, s. 201–217.
- Zdeněk DRAGON – Jan KLÁPŠTĚ, *Příspěvek ke studiu zemědělského zázemí středověké Prahy*, Archeologické rozhledy 35, 1983, s. 387–426.
- Hubert DRÜPPEL, *Iudex civitatis. Zur Stellung des Richters in der hoch- und spätmittelalterlichen Stadt deutschen Rechts*, Köln–Wien 1981 (= Forschungen zur deutschen Rechtsgeschichte 12).
- Jaroslav DŘÍMAL, *Městská berně královských měst moravských od polovice 15. století do r. 1526*, Brno v minulosti a dnes 4, 1962, s. 85–124.
- Karel DUDEK, *Dějiny královského věnného města Poličky. Díl první – do doby předhusitské*, Polička 1940.
- Marek ĎURČANSKÝ, *Kulturní investice městské rady Starého Města pražského a knihy finančních příkazů z let 1656–1677*, Folia historica bohemia 22, 2006, s. 121–141.
- Marek ĎURČANSKÝ, *Obnovování městských rad v českých královských městech v letech 1624–1636*. In: *Osm set let pražské samosprávy*. Sborník příspěvků z 18. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 16. a 17. května 2000 u příležitosti výstavy Osm století pražské samosprávy (Clam-Gallasův palác 4. května – 6. července 2000) v rámci akcí Praha – evropské město kultury 2000, Praha 2002 (= Documenta Pragensia 21), s. 93–101.
- Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*, Praha 2013.
- Vavřinec Josef DUŠEK, *Archiv král. města Loun*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1898, Praha 1899, č. XIII.
- Radim DUŠEK – Věra SLAVÍKOVÁ, *Vinařství ve Vysokém Mýtě, v Chocni a možná i v České Třebové*, *Nové letopisy města Ústí nad Orlicí a jeho okolí* 2, 2000, s. 12–18.
- Jan DVOŘÁK, *Vrchnostenské město v raném novověku. Vztahy k vrchnosti a venkovskému zázemí na příkladu Svitav v 17. století*, Brno 2013.
- Miloš DVOŘÁK, *Českobrodské pivovarnictví v předbělohorské době*, Český Brod 1996 (= *Minulost Českobrodská* 3).
- Miloš DVOŘÁK, *Literátské bratrstvo a městská rada v Českém Brodě*. In: *Od středověkých bratrstev k moderním spolkům*, Praha 2000 (= Documenta Pragensia 18), s. 77–139.
- Miloš DVOŘÁK, *Městský špitál v Českém Brodě*. In: *Archivní prameny Kolínska*, Kolín 1995, s. 3–12.
- Miloš DVOŘÁK, *Pobělohorská Praha a velkoobchod s českou vlnou na západoevropských trzích*, Pražský

- sborník historický 37, 2009, s. 67–148; 38, 2010, s. 53–63.
- Miloš DVOŘÁK, *Zahraniční a zemský obchod na pražském trhu v letech 1620–1707 – styky českých měst s Prahou*, Pražský sborník historický 39, 2011, s. 7–143.
- Květoslava DVOŘÁKOVÁ – Daniel KOVÁŘ, *Nejstarší urbář královského města Českých Budějovic z roku 1513*. In: *Staré Budějovice. Sborník prací k dějinám královského města Českých Budějovic* 1, 2005, s. 171–186.
- Josef EHRENBERGER, *Jednání Solnických s Jindřichem Kraftem Černíkowským o některé grunty w zástawu dané*, Časopis českého musea 23, 1849, s. 70–88.
- Jan EIGNER – Jiří FRÖHLICH – Michal LUTOVSKÝ, *Nové doklady raně středověkého osídlení horního Pootaví*, Archeologie ve středních Čechách 13, 2009, s. 881–893.
- Christian D'ELVERT, *Beiträge zur Geschichte der königlichen Städte Mährens, insbesondere der königlichen Landeshauptstadt Brünn*, Brünn 1860 (= Schriften der historisch-statistischen Sektion der K. K. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 13).
- Anton ENGELMAYR, *Unterthans-Verfassung des Königreiches Böhmen. Zweyter Theil*, Wien 1831.
- Edith ENNEN, *Stufen der Zentralität im kirchlich-organisatorischen und kultischen Bereich. Eine Fallskizze: Köln*. In: Emil Meynen (Hrsg.), *Zentralität als Problem der mittelalterlichen Stadtgeschichtsforschung*, Köln – Wien 1979 (= Städteforschung A 8), s. 15–21.
- Edith ENNEN, *Zur Typologie des Stadt-Land-Verhältnisses im Mittelalter*, Studium generale. Zeitschrift für interdisziplinäre Studien 16, 1963, s. 445–456.
- Stephan E. EPSTEIN (ed.), *Town and country in Europe, 1300–1800*, Cambridge 2001 (= Themes in international urban history 5).
- Vinzenz FALK, *Die landesverfassungsmässigen Verhältnisse der königlichen Städte als vierten Standes im Königreiche Böhmen*, Prag 1847.
- Helmuth FEIGL, *Die Auswirkungen der thesianisch-josephinischen Reformgesetzgebung auf die ländliche Sozialstruktur Österreichs*. In: *Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II. Internationales Symposium in Wien 20.–23. Oktober 1980*. Band 1, Wien 1985, s. 45–66.
- Helmuth FEIGL, *Die niederösterreichische Grundherrschaft vom ausgehenden Mittelalter bis zu den thesianisch-josephinischen Reformen*, Sankt Pölten 1998.
- Wilhelm FEISTNER, *Geschichte der königlichen Stadt Aussig bis zum Jahre 1547. Ein Beitrag zur Geschichte der Deutschen in Böhmen*, Reichenberg 1883.
- Olga FEJTOVÁ, *Formování správy raně novověkých měst pražských jako „demokratizační“ proces?*, Český časopis historický 108, 2010, s. 615–636.
- Olga FEJTOVÁ, *Příspěvek k sociálně-ekonomické charakteristice Nového Města pražského v 17. století – domovní majetek jako výraz sociálně-ekonomického potenciálu města*. In: Václav Ledvinka – Jiří Pešek (red.), *Nové Město pražské ve 14. – 20. století. Sborník referátů a diskusních příspěvků ze 16. vědeckého zasedání Archivu hlavního města Prahy, Praha 1998* (= Documenta Pragensia 17), s. 171–183.
- Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Jiří MUSIL – Milan STLOUKAL, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998.
- Miroslav FLODR, *Úsilí městské rady o jurisdikci nad brněnskými předměstími ve 13. a 14. století*. In: *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university. Řada historická, ročník 1995, C 42*, s. 25–38.
- Čeněk FLORIÁN, *Z hospodářství města Chrudimě v 1. čtvrti 18. století*, Časopis pro dějiny venkova 23, 1936, s. 169–171.
- Čeněk FLORIÁN, *Spory Chrudimě s poddanými v 2. polovici 17. století. Zvláštní otisk ze Zpravodaje Chrudimska*, Chrudim 1930.
- Čeněk FLORIÁN, *O zednicích (a kamenících) v Chrudimi do pol. XIX. stol.*, Časopis Společnosti přátel starožitností 54, 1946, s. 105–121.
- Linda FOSTER, *Archeologický doklad sladovny na hradě Rabí*. In: *Sborník prací z historie a dějin umění* 6/2011, Klatovy 2011, s. 215–230.
- Jindřich FRANCEK, *24. 10. 1517 Svatováclavská smlouva. Urození versus neurození*, Praha 2006 (= Dny, které tvořily české dějiny 14).
- Jindřich FRANCEK, *Rebelie železnických poddaných v 17. století*, Z Českého ráje a Podkrkonoší 7, 1994, s. 51–62.
- Rudolf FRANĚK, *Základní tendence vývoje zemědělské výroby v Čechách na konci 19. a na počátku 20. století*, Sborník historický 20, 1973, s. 96–97.
- Günther FRANZ (Hrsg.), *Stadt-Land-Beziehungen und Zentralität als Problem der historischen*

- Raumforschung*, Hannover 1974 (= Veröffentlichungen der Akademie für Raumforschung und Landesplanung 88).
- Jan FRIDRICH, *Velkostatek Horšovský Týn a Čečovice v letech 1539–1621 (Poměry majetkové, hospodářské, poddanské a národnostní)*, *Minulost Západočeského kraje* 9, 1972, s. 129–158.
- Konrad FRITZE, *Bürger und Bauern zur Hansezeit. Studien zu den Stadt-Land-Beziehungen an der südwestlichen Ostseeküste vom 13. bis zum 16. Jahrhundert*, Weimar 1976 (= Abhandlungen zur Handels- und Sozialgeschichte 16).
- Konrad FRITZE – Eckhard MÜLLER-MERTENS – Johannes SCHILDHAUER (Hrsg.), *Gewerbliche Produktion und Stadt-Land-Beziehungen*, Weimar 1979 (= Abhandlungen zur Handels- und Sozialgeschichte 18).
- Jiří FRÖHLICH, *K otázce šumavských komunikací v mladší době bronzové*, *Zlatá stezka* 6, 1999, s. 267–270.
- Jiří FRÖHLICH, *Nové doklady těžby zlata v horských polohách při hranici Královského hvozdu mezi Svinnou a Mochovem*. In: *Vlastivědný sborník Muzea Šumavy VIII*, Sušice 2014, s. 133–138.
- Jiří FRÖHLICH, *Kvilda na Šumavě ve středověku*, *Výběr* 36, 1999, s. 171–175.
- Jiří FRÖHLICH, *Voroplavba na Otavě*, České Budějovice 1984.
- Jiří FRÖHLICH, *Zlato na Prácheňsku. Kapitoly z historie těžby a zpracování zlata*, Písek 2006, s. 13–15 (= *Arena aurea* 5).
- František GABRIEL, *Obchod se solí v Čechách v době od 17. do počátku 19. století*, Praha 1967 (= *Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, ročník 77, sešit 12*).
- František GABRIEL, *Pasovská sůl v jižních Čechách v 17. – 18. století*, *Jihočeský sborník historický* 35, 1966, s. 144–146.
- František GABRIEL, *Pivovarnictví v bývalém Bechyňském kraji do počátku 18. století*, *Jihočeský sborník historický* 40, 1971, s. 19–43.
- František GABRIEL, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*, *Minulost Západočeského kraje* 7, 1970, s. 135–172.
- František GABRIEL, *Poměry v obchodu se solí na území západních Čech v 16. – 18. století*, *Minulost Západočeského kraje* 4, 1966, s. 116–148.
- Josef Ambrož GABRIEL, *Královské město Sušice a jeho okolí*, Praha 1868.
- Josef Ambrož GABRIEL, *Něco ze zápisek kněze Vojtěcha Poříckého*, *Lumír* 4, 1854, č. 22, s. 523–524; č. 23, s. 545–548.
- Heinz GERMER, *Die Landgebietspolitik der Stadt Braunschweig bis zum Ausgang des 15. Jahrhunderts*, Göttingen 1937.
- Hans-Jörg GILOMEN, *Stadt-Land-Beziehungen in der Schweiz des Spätmittelalters*. In: Ulrich Pfister (Hrsg.), *Stadt und Land in der Schweizer Geschichte. Abhängigkeiten – Spannungen – Komplementaritäten*, Basel 1998 (= *Itinera* 19), s. 10–48.
- Rudolf GMÜR, *Städte als Landesherren vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. In: Karl Kroeschell (Hrsg.), *Festschrift für Hans Thieme zu seinem 80. Geburtstag*, Sigmaringen 1986, s. 179–199.
- František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I*, Praha 1953.
- František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II*, Praha 1957.
- František GRAUS, *Die Handelsbeziehungen Böhmens zu Deutschland und Österreich im 14. und zu Beginn des 15. Jahrhunderts*. In: *Historica* II, Praha 1960, s. 77–110.
- František GRAUS, *Tendenzen der Stadt-Land-Beziehungen im ausgehenden Mittelalter*. In: G. Gaudard (Hrsg.), *Freiburg. Die Stadt und ihr Territorium*, Freiburg 1981, s. 26–41.
- Josef GRULICH, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750–1824*, České Budějovice 2013.
- Josef GRULICH, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*, České Budějovice 2008.
- Josef GRULICH, *Selský grunt a jeho obyvatelé mezi normou a skutečností. Sonda do českých poddanských poměrů v 17. a 18. století*. In: Václav Bůžek – Pavel Král (red.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*, České Budějovice 2006 (= *Opera historica* 11), s. 555–568.
- Josef GRULICH, *Zkoumání „maličkostí“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*, *Český časopis historický* 99, 2001, s. 519–547.
- Georg GRÜLL, *Die Robot in Oberösterreich*, Linz 1952 (= *Forschungen zur Geschichte Oberösterreichs* 1).
- Karl GRÜNBERG, *Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien I*, Leipzig 1894.
- Karl GRÜNBERG, *Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien II*, Leipzig 1893.
- Karl GRÜNBERG, *Franz Anton von Blanc. Ein Sozialpolitiker der thesesianisch-josefinischen Zeit*,

- München – Leipzig 1921.
- Antonín HAAS, *O tak řečeném právu královském rožmberských měst a městeček*, Jihočeský sborník historický 26, 1957, s. 69–74.
- Antonín HAAS, *Pravomoc českého krále nad poddanskými městy a městečky*, Právněhistorické studie 4, 1958, s. 153–184.
- Bernhard HACKL, *Die Theresianische Steuerrektifikation in Ober- und Innerösterreich 1747–1763: die Neuordnung des ständischen Finanzwesens auf dem Sektor der direkten Steuern als ein fiskalischer Modernisierungsprozess zwischen Reform und Stagnation*, Wien 1999.
- William W. HAGEN, *Village Life in East-Elbian Germany and Poland, 1400–1800. Subjection, Self-Defence, Survival*. In: Tom Scott (ed.), *Pesantries of Europe from the Fourteenth to the Eighteenth Centuries*, London – New York 1998, s. 145–189.
- Ondrej HALAGA, *Domínium mesta Košic a jeho agrikultúra*, Agrikultúra 22, 1989, s. 13–39.
- František X. HALAS, *Příspěvek ke kritice berních rejstříků*, Historická demografie 5, 1971, s. 38–46.
- Eila HASENPFLUG – ELZHOLZ, *Böhmen und die böhmischen Stände in der Zeit des beginnenden Zentralismus. Eine Strukturanalyse der böhmischen Adelsnation um die Mitte des 18. Jahrhunderts*, Wien 1982 (= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 30).
- Květoslava HAUBERTOVÁ, *Hospodaření města Žlutic na počátku 17. století ve světle knihy obecních počtů*, Západočeský historický sborník 7, 2001, s. 179–216.
- Květoslava HAUBERTOVÁ – Gustav HOFMANN – Ladislav LEŠICKÝ, *Soupis západočeských urbářů (2. pol. 13. století–1773)*, Plzeň 1993.
- Jan HAVRÁNEK – Josef PETRÁŇ, *Základy statistické metody pro historiky*, Praha 1963.
- Jan HÁJEK, *Ceny pšenice a žita v druhé polovině 17. století*, Hospodářské dějiny 8, 1981, s. 95–139.
- Jan HÁJEK, *Možnosti a problémy kvantitativního zpracování dynamiky cenových řad. Obilní ceny v Praze a Dačicích v letech 1650–1800*. In: *Historiografie čelem k budoucnosti*, Praha 1982, s. 503–530.
- K. HÁJEK, *Panství týnské v majetku obce Týn nad Vlt.*, Týn nad Vltavou s. d.
- Jan HEIDLER, *Moravská kontribuce od války třicetileté do reforem tereziánských*, Časopis Matice moravské 41–42, 1917–1918, s. 189–247.
- Alfred HEIT, *Die mittelalterlichen Städte als begriffliches und definitorisches Problem*, Die Alte Stadt 5, 1978, s. 350–408.
- Erwin HEINZEL, *Zwei Trautenauer Urbare aus den Jahren 1544 und 1545*, Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe) 23, 1934, s. 29–74.
- Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě. Díl 5. (S–Ž)*, Praha 1982.
- Josef HELLER, *Dějiny Lounského vinařství*, Louny 1888.
- Vilém HEROLD, *O nejstarší městské knize lounské*, Sborník archivních prací 21, 1971, s. 32–94.
- Jan HEŘMAN, *Zemské berní rejstříky z l. 1523 a 1529*, Československý časopis historický 10, 1962, s. 248–257.
- Pavel HIML, *Die „armben Leüte“ und die Macht. Untertanen der südböhmischen Herrschaft Český Krumlov/Krumau im Spannungsfeld zwischen Gemeinde, Obrigkeit und kirche 1680–1781*, Stuttgart 2003.
- Pavel HIML, *Vrchnost a venkované v myšlení poddanské společnosti na českokrumlovském panství v 17. a 18. století*, Opera historica 5, 1996, s. 639–660.
- Ivan HLAVÁČEK, *Die Luxemburger und die böhmischen königlichen Städte des 14. Jahrhunderts im Lichte ihres Privilegiengutes*. In: Helmut Bräuer – Elke Schlenkrich (Hrsg.), *Die Stadt als Kommunikationsraum. Beiträge zur Stadtgeschichte vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert*. Festschrift für Karl Czok zum 75. Geburtstag, Leipzig 2001, s. 413–430.
- Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2002.
- Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Fundace pražských měšťanů do roku 1419*, Documenta Pragensia 4, 1984, s. 121–137.
- Monika HOCKOVÁ, *Politicko-ekonomický vývoj trutnovského panství v době růstu šlechticko-měšťanské opozice*, Olomouc 1979. Diplomová práce, Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Olomouci.
- Maxmilian HOEN, *Oesterreichischer erbfolge-Krieg 1740–1748*. IV. Band, Wien 1900.
- Otto HOHENSTATT, *Die Entwicklung des Territorium der Reichsstadt Ulm im 13. und 14. Jahrhundert*, Stuttgart 1911 (= Darstellungen aus der württembergischen Geschichte 6).
- František HOFFMANN, *České město ve středověku*, Praha 1992.
- František HOFFMANN, *Hlavní výsledky studia středověkých měst v českých zemích*. In: Miloslav Polívka – František Šmahel (red.), *In memoriam Josefa Macka (1922–1991)*, Praha 1996, s. 209–227.

- František HOFFMANN, *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961.
- František HOFFMANN, *Jihlavské právo*, Havlíčkův Brod 1959.
- František HOFFMANN, *K systémové analýze středověkých měst*, Český časopis historický 88, 1990, s. 252–275.
- František HOFFMANN, *Struktura městského obyvatelstva v českých zemích do počátku 16. století*. In: Ján Čierny – František Hejl – Antonín Verbík (red.), *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, Praha 1984, s. 320–342.
- František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009 (= Česká historie 20).
- Gustav HOFMANN, *Blatenský velkostatek v polovině 18. stol.*, Sborník archivních prací 8, 1958, s. 98–130.
- Gustav HOFMANN, *Město Sušice po třicetileté válce (Rozbor berní ruly z roku 1654)*. In: *Vlastivědné zprávy Muzea Šumavy I*, Sušice 1989, s. 68–75.
- Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň–Sušice 1984.
- Gustav HOFMANN, *Privilegia poddanských vsí na Tachovsku*, *Minulostí Západočeského kraje* 17, 1981, s. 139–144.
- Gustav HOFMANN, *Snahy o hospodářskou reformu na velkostatku Planá v druhé polovině 18. století*, *Minulostí Západočeského kraje* 4, 1966, s. 104–115.
- Gustav HOFMANN, *Z počátků textilní manufaktury v Nové Kdýni*, *Minulostí Západočeského kraje* 7, 1970, s. 123–133.
- Zdeněk HOJDA, *Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy I.*, *Pražský sborník historický* 26, 1993, s. 38–102.
- Zdeněk HOJDA, *Kulturní investice staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy II.*, *Pražský sborník historický* 27, 1994, s. 47–104.
- Milan HOLAKOVSKÝ, *Finanční hospodaření na selských gruntech v předbělohorských jižních Čechách*, *Jihočeský sborník historický* 62, 1993, s. 70–91.
- František HOLEC, *Archivář JUDr. Jaromír Čelakovský*, *Archivní časopis* 45, 1995, s. 138–153.
- Jaroslav HOLEŠOVSKÝ, *Počátek svobodnických knih*, *Sborník archivních prací* 8, 1958, s. 90–108.
- Josef HOLÍK, *Pivovarnictví v Sušici*, *Šumavan* 17, 1884, č. 21, s. 265–266.
- Josef HOLÍK, *Obchod solí v Sušici*, *Posel ze Sušice* 7, 1885, č. 20, s. 208; č. 21, s. 217.
- Josef HOLÍK, *Sušičtí co rukojmí králů českých*, *Posel ze Sušice* 12, 1890, č. 6, s. 45.
- Petr HOLODŇÁK – Ivana EBELOVÁ (red.), *Žatec*, Praha 2004 (= Dějiny českých měst).
- Stanislav HOLUBEC, *Ráby – původ názvu*, *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 33, 1988, č. 1–2, s. 53.
- Vladimír HOLÝ, *Dějiny Sušicka. Vlastivědný materiál pro učitele sušického okresu*, Sušice 1958.
- Vladimír HOLÝ, *Královský hvozď na Šumavě před třicetiletou válkou*, Domažlice 2007.
- Vladimír HOLÝ, *Nejstarší pečeť města Sušice*, *Naše Šumava* 1, 1969, s. 35–36.
- Vladimír HOLÝ, *Počátky osídlení Královského hvozdu na Šumavě*, *Minulostí Západočeského kraje* 24, 1988, s. 141–168.
- Vladimír HOLÝ, *Růst a rozklad rodového majetku Švihovských z Rýzmběrka a pánů z Rožmitálu (Příspěvek k poznání vývoje feudální koncentrace pozemkového majetku v jihozápadních Čechách)*, *Minulostí Plzně a Plzeňska* 3, 1960, s. 45–79.
- Jaroslav HONC, *Hospodářské záznamy, zemědělská výroba a prodeje přebytků Jana Zákostelského v Lounech v r. 1553–1574*, Praha 1968 (= *Prameny historie zemědělství a lesnictví* 7).
- Jaroslav HONC, *Pozemková renta a cena velkostatku Lišno A. A. Briaumontové r. 1642*, *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 9, 1968, s. 111–144.
- Jaroslav HONC, *Problémy studia mezd a cen chlebového obilí v 17. a 18. století*. In: Josef Petrář (red.), *Problémy cen, mezd a materiálních podmínek života lidu v Čechách v 17.–19. století II.*, Praha 1977 (= *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 3, 1977, *Studia historica XVII*), s. 51–88.
- Jaroslav HONC, *Roční spotřeba žita, chleba a jiných potravin v čeledních dávkách, deputátech, výměncích a špitálních dávkách v letech 1452–1845*. In: *Problémy cen, mezd a materiálních podmínek života od 16. do poloviny 19. století*, Praha 1971 (= *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 1971, č. 1), s. 177–210.
- Jaroslav HONC, *Roční spotřeba žita, chleba a jiných potravin v čeledních dávkách, deputátech, výměncích a špitálních dávkách v letech 1452–1845*. In: *Materiály* č. 10, Praha 1968, s. 16–43.
- Jaroslav HONC, *Územní vývoj velkostatků na Dolnokralovicku v letech 1549–1698*, *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 12, 1971, s. 186–227.
- Ivan HONL – Emanuel PROCHÁZKA, *Úvod do dějin zeměměřictví V. Novověk* 3, Praha 1984.
- Vladimír HORPENIAK, *Dolování a rýžování zlata v horním Pootaví do poč. 16. století a jeho význam*, Praha 1972. Diplomová práce, FF UK.

- Vladimír HROPENIAK, *Hornické Kašperské Hory v době předhusitské*. In: Sborník vlastivědných prací o Šumavě k 650. výročí města Kašperské Hory. Kašperské Hory 1980.
- Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR – Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha–Litomyšl 2002.
- Jan HORSKÝ, *Myšlenkový svět agrárního dějepisectví*. In: Jan Horský (red.), *Kulturní a sociální skutečnost v dějezpytném myšlení*, Ústí nad Labem 1999, s. 153–185.
- Jan HORSKÝ, *Příspěvek ke studiu venkovské poddanské čeledi v 16.–18. století (panství Třeboň – sonda)*, Archivní časopis 43, 1993, s. 145–165.
- Jan HORSKÝ – Miloš SLÁDEK, *Rodinné, sociální a demografické poměry v poddanských vsích na panství Třeboň v letech 1586 a 1651*, Historická demografie 17, 1993, s. 71–110.
- Ladislav HOSÁK, *K počátkům měst na jihozápadní Moravě*, Sborník Filozofické fakulty Univerzity Komenského – historica 15, 1964, s. 117–125.
- Karel HOSTAŠ – Ferdinand VANĚK, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese sušickém*, Praha 1900 (= Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století 12).
- Philipp Wilhelm HÖRNIGK, *Österreich über alles, wann es nur will*, Frankfurt–Leipzig 1753.
- Hana HRACHOVÁ, *Rokycanský špitál sv. Trojice v raném novověku*. In: Štěpánka Karlová – Veronika Lišková – Jiří Stočes (red.), *Historická dílna I. Sborník příspěvků přednesených v roce 2006*, Plzeň 2006, s. 55–75.
- Jiří HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640–1740*, Praha 2013 (= České dějiny 5).
- Miroslav HROCH – Josef PETRÁŇ, *17. století – krize feudální společnosti?*, Praha 1976.
- Michaela HRUBÁ, *Pstruzi na císařský stůl Rudolfa II. Spor o pstruhové vody na mělnickém panství*. In: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (red.), *Město a voda. Praha, město vody. Sborník příspěvků z 22. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 7. a 8. října 2003 v Clam-Gallasově paláci v Praze*, Praha 2005 (= Documenta Pragensia, 24), s. 251–257.
- František HRUBÝ, *Moravská šlechta r. 1619, její jmění a náboženské vyznání*, Časopis Matice moravské 46, 1922, s. 107–169.
- Martin HRUŠKA, *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870*, Plzeň 1883.
- Rudolf HURT, *Dějiny rybníkářství na Moravě a ve Slezsku I–II*, Ostrava 1960.
- Václav HUSA, *K methodice studia dějin lidových hnutí v období pozdního feudalismu*. In: Václav Husa – Josef Petráň (red.), *Příspěvky k dějinám třídních bojů v Čechách I*, Praha 1955 (= Acta Universitatis Carolinae, Historica VI, 1955), s. 5–34.
- Jindra HŮRKOVÁ – Jan PÍČKA, *Nové doklady osídlení jihozápadních Čech v době hradištní*. In: Milan Metlička (red.), *Archeologie doby hradištní v Čechách. Sborník příspěvků z pracovního setkání badatelů zaměřených na výzkum doby hradištní v Čechách, konaného v Plzni 19.–21. 5. 2004*, Plzeň 2005, s. 93–121.
- Günther CHALOUPEK, *Stadt und Land – zur Regionalökonomik der deutschen Historischen Schule*. In: Hans Michael Trautwein (Hrsg.), *Die Entwicklung der Raumwirtschaftslehre von ihren Anfängen bis in die Gegenwart*, Berlin 2014 (= Schriften des Vereins für Socialpolitik, Neue Folge, Band 115/XXIX), s. 127–160.
- Gracián CHALOUPEK, *Dva seznamy městské dávky Uh. Hradiště z druhé poloviny XIV. století (Příspěvek k hospodářským dějinám města)*, Sborník Matice moravské 78, 1959, s. 139–160.
- Aleš CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, Sborník Národního muzea 23, 1969, č. 4–5.
- Václav CHALUPSKÝ, *Z minulosti Štěchovic*, Farní věstník duchovních správ horažďovického vikariátu 3, 1929, č. 4, s. 6; č. 6, s. 7; č. 8–9, s. 10.
- Albrecht CHANOVSKÝ, *Vestigium Bohemiae piae*, Praha 1657.
- Bronislav CHOCHOLÁČ, *Hospodaření na městském statku Kuřim v předbělohorské době*. In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno, Prostějov 1997, s. 105–115.
- Bronislav CHOCHOLÁČ, *Poddanský úvěr na Moravě v 16. a 17. století*, Český časopis historický 99, 2001, s. 59–83.
- Bronislav CHOCHOLÁČ, *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století*, Brno 1999 (= Knižnice Matice moravské 4).
- Bronislav CHOCHOLÁČ, *Zadluženost a poddanské dávky. Příspěvek ke studiu sociálně-ekonomických*

- problémů poddaných ve druhé polovině 16. století na základě rozboru pernštejnských pozemkových knih*, Jižní Morava 25, 1989, s. 75–87.
- Walter CHRISTALLER, *Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmässigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen*, Jena 1933.
- Jan CHROUST, *K robotní abolicí na Moravě letech 1777–1789*, Časopis Matice moravské 88, 1969, s. 233–257.
- Jaroslav IRA, *Creating Local and Broader Identities. Historical Monographs on Bohemian, Moravian, and Galician Towns, 1860–1900*. In: Luďa Klusáková – Laure Teulières (ed.), *Frontiers and Identities. Cities in Regions and Nations*, Pisa, 2008, s. 251–266.
- František IŠA, *Poselská služba Dvora Králové nad Labem v raném novověku*, Praha 2014. Diplomová práce, Ústav českých dějin FF UK.
- Franz IRSIGLER, *Getreidepreise, Getreidehandel und städtische Versorgungspolitik in Köln im 15. und 16. Jahrhundert*. In: Werner Besch (Hrsg.), *Die Stadt in der europäischen Geschichte*, Bonn 1972, s. 571–610.
- Ann Katherine ISAACS (ed.), *Town and country. Historiographical traditions and research prospects. – Città e campagna. Tradizioni storiografiche e prospettive di ricerca*, Ospadalleto 1997 (= Colloquium i history/archaeology. Colloquium in storia/archeologia 1).
- Karl JAHNEL – Alexander MARIAN, *Das Spital und die Kirche St. Materni ausserhalb der Mauern in Aussig*, Ústí nad Labem 1924.
- Libor JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006.
- Josef JANÁČEK, *Čechy za války šmalkaldské. Disertační práce*, Praha 1948.
- Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I, díl I*, Praha 1971.
- Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I, díl II*, Praha 1984.
- Josef JANÁČEK, *České stavovské povstání 1618–1620*, Folia historica bohemia 8, 1985, s. 7–41.
- Josef JANÁČEK, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955.
- Josef JANÁČEK, *Die Handelsbeziehungen zwischen Prag und Linz im 16. Jahrhundert*. In: *Historisches Jahrbuch der Stadt Linz* 1960, s. 55–80.
- Josef JANÁČEK, *Královská města česká na zemském sněmu r. 1609–1610*, Sborník historický 4, 1956, s. 226–251.
- Josef JANÁČEK, *Města v českých zemích v 16. století*, Hospodářské dějiny 4, 1979, s. 165–197.
- Josef JANÁČEK, *Městské finance a investice: Praha 1420–1547*, Československý časopis historický 25, 1977, s. 408–426.
- Josef JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Praha 1959 (= Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, ročník 69, sešit 1).
- Josef JANÁČEK, *Přehled dějin řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963.
- Josef JANÁČEK, *Rudolfínské drahotní rády (Příspěvek k dějinám cenové revoluce v Čechách)*, Praha 1957 (=Rozpravy ČSAV. Řada společenskovední, ročník 67, č. 4).
- Josef JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961.
- Josef JANÁČEK, *Die Städte in den böhmischen Ländern im 16. Jahrhundert*. In: Wilhelm Rausch (Hrsg.), *Die Stadt an der Schwelle zur Neuzeit*, Linz 1980, s. 293–309.
- Josef JANÁČEK, *Zrušení cechů roku 1547*, Československý časopis historický 57, 1959, s. 231–242.
- Antonín JANÁK, *Nač si Sušičtí v 16. stol. stěžovali*, Sušické listy 17, 1934, č. 53, s. 2.
- Antonín JANÁK, *Sušicko po Bílé hoře*. In: Spořitelna města Sušice 1939, Sušice 1939, s. 36–42.
- Antonín JANÁK, *Z místopisu staré Sušice*. In: Spořitelna města Sušice. Padesátá prvá účetní zpráva 1936, Sušice 1937, s. 44–57.
- Jan JANÁK, *Moravský merkantilista a osvícenec Ignác sv. p. Schröffel z Mannsberku*. In: Ad vitam et honorem Jaroslava Mezník. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátele a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Brno 2003, s. 779–784.
- Oldřich JANEČEK, *Povstání venkovského lidu na Trutnovsku r. 1775*, Zprávy Okresního muzea v Trutnově, Trutnov 1958, č. 4.
- Bohumila JANKOVSKÁ, *Švihovští z Rýzmburka (1450–1650)*, České Budějovice 2000. Diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.
- Emanuel JANOUŠEK, *Dějiny obce Suchdola. Od nejstarších dob do roku 1848*, [Suchdol 1964].
- Emanuel JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, Praha 1967 (= Prameny historie zemědělství a lesnictví 3).
- Emanuel JANOUŠEK, *Náčrt vývoje lesního hospodářství na panství prášilském na Šumavě*, Lesnická práce 17, 1938, s. 128–158.
- Emanuel JANOUŠEK, *Raabisace na panství karlštejnském (Příspěvek k srovnání raabisáčnických dávek*

- a měření s dávkami a měřením josefského katastru.). In: Od pravěku k dnešku II. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, Praha 1930, s. 248–280.
- Emanuel JANOUŠEK, *Význam výkonu a využití robotních služeb v zemědělské výrobě na feudálním velkostatku*, Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd 1, 1956, s. 177–194.
- Emanuel JANOUŠEK – Zdeněk BERAN, *Hustota setby a způsoby setí obilovin ve vývoji naší zemědělské výroby*, Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd 1, 1956, s. 263–313.
- Emanuel JANOUŠEK – Jaroslava STŘESKOVÁ – Alois JANČÍK, *Metodika historické monografie vesnice v českých zemích*. In: Agrikultúra. Sborník poľnohospodárskeho múzea v Nitre, Bratislava 1963, s. 255–278.
- Jiří JÁNSKÝ, *Kronika česko-bavorské hranice II*, Domažlice 2001 (= Průvodce historií západních Čech 8).
- Jiří JÁNSKÝ, *Kronika česko-bavorské hranice V*, Domažlice 2005 (= Průvodce historií západních Čech 11).
- Jiří JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka – pětisetletá saga rodu s erbem labutě*, Domažlice 2006 (= Průvodce historií západních Čech 13).
- Leoš JELEČEK, *Kapitalistická pozemková renta, zemědělská revoluce a půdní fond v Čechách ve 2. polovině 19. století*, Československý časopis historický 29, 1981, s. 670–703.
- Martin JEŽEK, *Brno a jeho region*, Praha–Brno 2000 (= Mediaevalia archaeologica 2).
- Martin JEŽEK, *Hospodářský region středověkého města*. In: Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi, Praha 1997, s. 309–320.
- Jiří JIRÁSEK, *Český velkostatek v době evropské „zemědělské revoluce“*, Sborník Matice moravské 86, 1967, s. 80–100.
- Jiří JIRÁSEK, *Venkovské statky města Brna před Bílou horou. Příspěvek k hospodaření královských měst*, Brno v minulosti a dnes 4, 1962, s. 187–193.
- Jiří JIRÁSEK, *Zemědělské náradí poddanské usedlosti v našich zemích v době „zemědělské revoluce“*, Vlastivědný věstník moravský 20, 1968, s. 208–227.
- Hermenegild JIREČEK, *Královské věnné město Vysoké Mýto. Obraz místopisný, dějepisný, životopisný i statistický*, Vysoké Mýto 1884.
- Josef JIREČEK, *Celnictví české za šestnáctého věku*, Časopis českého musea 41, 1867, s. 3–32.
- Josef JIREČEK, *Železné krávy*, Památky archaeologické a místopisné 11, 1878–1881, sl. 233–236.
- Eberhard JONÁK, *Der land- und lehentäfliche Grundbesitz im Königreiche Böhmen. Statistische Tafeln*, Prag 1865.
- Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, *Realita každodennosti a kritika faktů hromadné povahy*. In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25 – 27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno, Prostějov 1997, s. 58–72.
- Hans Jürgen JÜNGLING, *Reichsstädtische Herrschaft und bäuerlicher Protest. Der Konflikt zwischen der Reichsstadt Schwäbisch Gmünd und ihrem Landgebiet (1775–1792)*, Schwäbisch Gmünd 1989.
- Tomáš KAHUDA-STERNECK, *K účasti Jana Mencla z Kolsdorfu na placení berní v brněnském berním kraji*, Vyškovský sborník 1, 1999, s. 55–87.
- Friedheim Berthold KAISER – Bernhard STASIEWSKI (Hrsg.), *Stadt und Landschaft im deutschen Osten und in Ostmitteleuropa*, Köln – Wien 1982 (= Studien zum Deutschtum im Osten, H 17).
- Kristina KAISEROVÁ – Vladimír KAISER (red.), *Dějiny města Ústí nad Labem*, Ústí nad Labem 1995.
- Adolf KALNÝ, *Soupis urbáří jihočeských archivů 1378–1773 I., II.*, České Budějovice 1976 (= Inventáře, katalogy a tematické rejstříky k fondům jihočeských archivů 50).
- Jan KAPRAS, *K dějinám českého zástavního práva*, Praha 1903.
- Jan KAPRAS, *Právní dějiny země Koruny české II*, Praha 1913.
- Viktor KARELL, *Die königl. Stadt Kaaden als Grundherrschaft*. In: L. Wenzel Stopfkuchen (hrsg.), *Heimatkunde des Verwaltungsbezirkes Kaaden. Seine geschichtliche und kulturelle Entwicklung*. I. Teil, Kaaden 1938, s. 60–64.
- Jaroslav KAŠPAR, *Čelákovice v roce 1785. Historicko-topografický obraz města podaný na základě údajů josefského katastru*, Středočeský sborník historický 24, 1998, s. 38–77.
- Jaroslav KAŠPAR, *Příspěvek k metodice zpracování vrchnostenských peněžních účtů ze 17. století*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia II, 1957, s. 33–49.
- Jaroslav KAŠPAR, *Nevolnické povstání v Čechách roku 1680*, Praha 1965 (=Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica – Monographia 5; Příspěvky k dějinám třídních bojů 3).
- Jaroslav KAŠPAR, *Příspěvek k metodice zpracování vrchnostenských peněžních účtů ze 17. století*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia II, 1957, s. 33–49.

- František KAVKA, *Hrady a jejich význam v skladbě české předhusitské šlechty (1300–1419). Situace na středním Povltaví a dolním Posázaví*. In: František Kavka, *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepisectví*, Praha 2002, s. 196–225.
- František KAVKA, *Královská doména Karla IV. v Čechách a její osudy*. In: František Kavka, *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepisectví*, Praha 2002, s. 169–190.
- František KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské dávky*, Sborník historický 6, 1959, s. 253–294.
- František KAVKA, *Městské hospodářství Českých Budějovic v letech 1496–1570*, Jihočeský sborník historický 34, 1965, s. 31–58.
- František KAVKA, *Třídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století. Příspěvek k dějinám českých měst v první polovině 16. stol.*, Sborník historický 4, 1956, s. 110–188.
- Josef KAZIMOUR, *K dějinám dělení velkostatků v 18. stol.*, Praha 1921.
- Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, Praha 1965.
- Jiří KEJŘ, *Aus Böhmens Verfassungsgeschichte. Staat – Städtewesen – Hussitentum*, Praha 2006.
- Jiří KEJŘ, *Historik – beletrista*. In: Zikmund Winter, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991, s. 254–268.
- Jiří KEJŘ, *Konfiskace majetku katolických měšťanů v husitských městech*, Husitský Tábor 16, 2009, s. 9–58.
- Jiří KEJŘ, *Les impôts dans les villes médiévales de Bohême*. In: *L'impôt dans le cadre de la ville et de l'état. De belasting in het raam van stad en staat. Colloque International. International Colloquium Spa 6-9-IX-1964*, Brussel 1966, s. 208–228.
- Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.
- Jiří KEJŘ, *Zur Entstehung des städtischen Standes im hussitischen Böhmen*. In: Bernard Töpfer (Hrsg.), *Städte und Ständestaat*, Berlin 1980 (= *Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte* 26), s. 195–213.
- Rolf KIEBLING, *Bürgerlicher Besitz auf dem Land – ein Schlüssel zu den Stadt-Land-Beziehungen im Spätmittelalter, aufgezeigt am Beispiel Augsburgs und anderer ostschwäbischer Städte*. In: Pankraz Fried (Hrsg.), *Bayerisch-schwäbische Landesgeschichte an der Universität Augsburg 1975–1977*, Sigmaringen 1979 (= *Augsburger Beiträge zur Landesgeschichte Bayerisch-Schwabens* 1), s. 121–140.
- Rolf KIEBLING, *Die Stadt und ihr Land. Umlandpolitik, Bürgerbesitz und Wirtschaftsgefüge in Ostschwaben vom 14. bis ins 16. Jahrhundert*, Köln – Wien 1989 (= *Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster* 29).
- Rolf KIEBLING, *Stadt-Land-Beziehungen im Spätmittelalter. Überlegungen zur Problemstellung und Methode anhand neuerer Arbeiten vorwiegend zu süddeutschen Beispielen*, *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 40, 1977, s. 829–867.
- Jan KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, Praha 2008.
- Jan KILIÁN (red.), *Trpké býti zdá se? Vino a vinařství v českých zemích ve středověku a v raném novověku. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce 2.–4. dubna 2008*, Mělník 2009.
- Jan KILIÁN, *Vrchnostenský statek mělnické městské obce v první polovině 17. století*, *Středočeský vlastivědný sborník* 24, 2006, s. 9–39.
- Jiří KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.
- Jiří KLABOUCH, *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, Praha 1958.
- Jiří KLABOUCH, *Politický konsens k manželství v Čechách*, Praha 1960.
- Jan KLÁPŠTĚ, *Paměť krajiny středověkého Mostecka*, Most 1994.
- Jan KLÁPŠTĚ, *Stadt und Umland. Vom Wandel einer Landschaft im Zuge der Urbanisierung*. In: Hansjürgen Brachmann (Hrsg.), *Burg – Burgstadt – Stadt. Zur Genese mittelalterlicher nichtagrarischer Zentren in Ostmitteleuropa*, Berlin 1995, s. 207–211.
- Jan KLÁPŠTĚ, *Středověké město a jeho region: východiska archeologického projektu*. In: Martin Ježek – Jan Klápště (red.), *Mediaevalia archaeologica*, Praha 1999, s. 13–20.
- Jan KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, *Český časopis historický* 38, 1922, s. 260–284, 489–521; 39, 1933, s. 57–71.
- Čeněk KLIER, *Stručný nástin bernictví království českého v dobách před válkami husitskými*, *Časopis Musea království Českého* 76, 1902, s. 21–39, 211–233.
- Josef KLIK, *Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské*, *Český časopis historický* 27, 1921, s. 8–62; 28, 1922, s. 31–73.
- Richard KLINDERA, *Několik poznámek k zámečku a bývalému panství Dolejší Krušec u Hartmanic*. In: *Sborník vlastivědných prací o Šumavě k 650. výročí města Kašperské Hory, Kašperské Hory 1980*, s. 187–191.
- Arnošt KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, Praha 1955.
- Arnošt KLÍMA, *Probleme der Proto-Industrie in Böhmen zur Zeit Maria Theresias*. In: *Österreich im*

- Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II. Internationales Symposium in Wien 20. – 23. Oktober 1980. Band 1, Wien 1985, s. 173–195.
- Helmut KLOCKE, *Zur Publizistik über die Lage der böhmischen Bauern im 18. Jahrhundert und im Vormärz*. In: Heinz Ischreyt (Hrsg.), *Der Bauer Mittel- und Osteuropas im Sozio-ökonomischen Wandel des 18. und 19. Jahrhunderts. Beiträge zu seiner Lage und deren Widerspiegelung der zeitgenössischen Publizistik und Literatur*, Köln – Wien 1973, s. 253–273.
- Ladislav KMONÍČEK, *Námezdní práce na zlonickém velkostatku před a po roce 1848*, Sborník archivních prací 7, 1957, s. 55–113.
- Antonín KNAPP, *Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem*, Jaroměř 1887.
- Georg Friedrich KNAPP, *Die Bauernbefreiung und der Ursprung der Landarbeiter in älteren Teilen Preußens*, Leipzig 1887.
- Herbert KNITTLER, *Nutzen, Renten, Erträge. Struktur und Entwicklung frühneuzeitlicher Feudaleinkommen in Niederösterreich*, Wien 1989 (= Sozial- und wirtschaftshistorische Studien 19).
- Herbert KNITTLER, *Zum Problem des bürgerlichen Untertanenbesitzes auf dem Lande. Die landesfürstlichen Städte ob der Enns und des Viertels ober dem Manhartsberg (NÖ) im Vergleich*. In: Markus Cerman – Erich Landsteiner (Hrsg.), *Zwischen Land und Stadt. Wirtschaftsverflechtungen von ländlichen und städtischen Räumen in Europa 1300–1600*, Innsbruck 2010 (= Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes 2009), s. 91–121.
- Vilém KNOLL, *Intestátní dědická posloupnost v českém středověkém právu zemském a městském*, Časopis pro právní vědu a praxi 2012, č. 3, s. 235–244.
- Marie KOČANDRLOVÁ, *Raabizace a její důsledky na příkladě obcí Dolan a Habrové. Studie k pozemkové reformě 18. století na plzeňském panství*, [Praha 1973]. Diplomová práce, katedra etnografie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.
- Marie KOČANDRLOVÁ, *Raabizace a její důsledky na příkladě obcí Dolan a Habrové. Studie k pozemkové reformě 18. století na plzeňském panství. Dědictví Raabovy reformy*. In: Miloš Tomandl – Lubomír Procházka (red.), *Tradiční lidová architektura. Opera ethnologica archivalia*, Praha 2008, s. 186–193.
- Josef KOČÍ, *Boje venkovského lidu v období temna. Povstání nevolníků v XVII. a XVIII. století*, Praha 1953.
- Josef KOČÍ, *Die Reformen der Untertänigkeitsverhältnisse in den böhmischen Ländern unter Maria Theresia und Joseph II.* In: Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II. Internationales Symposium in Wien 20.–23. Oktober 1980. Band 1, Wien 1985, s. 121–137.
- Josef KOČÍ, *Robotní povinnosti poddaných v českých zemích po třicetileté válce*, Československý časopis historický 9, 1963, s. 331–340.
- Zdeňka KOKOŠKOVÁ, *Pokusy o zřízení biskupství v západních Čechách v rámci rekatolizačních snah v 17. století*. In: Z archivních depozitářů. Pavle Burdové k 70. narozeninám, Praha 1998, s. 46–56.
- G. KOLÁŘOVÁ, *Zápisky Jindřicha Pollanda, majitele statku Kunkovic*, Věstník československého zemědělského musea 1, 1928, s. 108–112.
- Josef KOLLMANN, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*, Sborník archivních prací 58, 2008, s. 3–101.
- Josef KOLLMANN, *Berní rejstříky a berně roku 1567*, Sborník archivních prací 13, 1963, s. 169–246.
- Jana KONVIČNÁ, *Několik poznámek k pražskému městskému hospodářství na přelomu 18. a 19. století*. In: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (red.), *Osm set let pražské samosprávy. Sborník příspěvků z 18. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 16. a 17. května 2001 u příležitosti výstavy Osm století pražské samosprávy*, Praha 2002 (= Documenta Pragensia 21), s. 113–120.
- Petr KOPIČKA, *Rebelie aneb Pozdvižení v Roudnici nad Labem v letech 1619–1620*, Porta bohemica 4, 2007, s. 9–53.
- Petr KOPIČKA, *Správa velkostatku Mělník v 16. až 20. století (Diplomatická studie z dějin patrimoniální a hospodářské správy)*, Porta bohemica 2, 2003, s. 24–78.
- Kostel sv. Bartoloměje v Kočí u Chrudimi*, Kočí 2002.
- Ivo KOŘÁN, *Umění a umělci baroka v Havlíčkově Brodě*, Umění 11, 1963, s. 142–150.
- Ivo KOŘÁN, *Umění a umělci baroka v Hradci Králové*, Umění 19, 1971, s. 35–69, 136–189.
- Ivo KOŘÁN, *Umění baroka v Havlíčkově Brodě (Čas zápasů a bojů)*, Havlíčkobrodsko 6, 1992, s. 1–34.
- Antonín KOSTLÁN, *Feudální zatížení českého venkova po husitské revoluci. K hospodářským a sociálním dějinám jagellonského období českých dějin (1471–1526)*, Praha 1988. Kandidátská disertační práce.
- Antonín KOSTLÁN, „Cenová revoluce“ a její odraz v hospodářském vývoji Čech, Folia historica bohemica

- 11, 1987, s. 161–212.
- Antonín KOSTLÁN, *K rozsahu poddanských povinností od 15. do první poloviny 17. století ve světle odhadů a cen feudální držby*, Folia historica bohemia 10, 1986, s. 205–248.
- Miloslav KOŠTÁL, *Cena dominikální půdy v Děčíně v 2. pol. 16. stol.* In: Eduard Maur (red.), Příspěvky k dějinám cen nemovitostí v 16.–18. století, Praha 1963, s. 7–38.
- Miloslav KOŠTÁL, *O významu severočeského vinařství v minulosti*, Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd 3, 1958, s. 173–202.
- Simona KOTLÁROVÁ, *Páni z Rožmitálu*, České Budějovice 2008.
- Oldřich KOTYZA – Jan SMETANA – Jindřich TOMAS, *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997.
- Jaromír KOVÁŘ, *Několik příspěvků k dějinám plzeňského baroku*, Minulost Plzně a Plzeňska 3, 1960, s. 103–120.
- Karel KRATOCHVÍL, *Vzpoura vsedě (Strategie a chování poddaných, vrchnosti a státní moci za neklidu na pelhřimovském panství na přelomu 17. a 18. století)*. In: Celostátní studentská vědecká konference „Historie 2002“ Opava 3. 12. – 4. 12. 2002, Opava 2003, s. 85–113.
- Miloš KRATOCHVÍL, *Šestipanské úřady v Starém a Novém městě pražském do r. 1547 a jejich knihy*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 6, 1930, s. 149–262.
- Peter KRIEDETE – Hans MEDICK – Jürgen SCHLUMBOHM, *Industrialization. Rural industry in the genesis o capitalism*, Cambridge 1981.
- Karl-Friedrich KRIEGER, *Bürgerlicher Landbesitz im Spätmittelalter. Das Beispiel der Reichsstadt Nürnberg*. In: Hans K. Schulze (Hrsg.), *Städtisches Um- und Hinterland in vorindustrieller Zeit*, Köln–Wien 1985, s. 77–98.
- Wilhelm KRIMPENFORT, *Der Grundbesitz der Landstädte des Herzogtums Preussen. Geschichte, Wirtschaft, Recht, Sozialordnung*, Marburg an der Lahn 1979 (= Marburger Ostforschungen 35).
- Karl KROESCHELL, *Weichbild. Untersuchungen zur Struktur und Entstehung der mittelalterlichen Stadtgemeinde in Westfalen*, Köln – Graz 1960.
- Kamil KROFTA, *Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě*, Praha 1919.
- Kamil KROFTA – Emanuel JANOUŠEK, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949 (= Laichterův výbor nejlepších spisů poučných 80).
- Jiří KROUPA, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno 2006.
- Jiří KROUPA, *Poznámky k Sonnenfelsově koncepci umění*. In: Jaroslav Sedlář (red.), *Uměleckohistorický sborník*, Brno 1985, s. 195–209.
- Karel KŘESADLO, *K dějinám města Slaného do porážky husitské revoluce*, Středočeský sborník historický 8, 1973, s. 55–69.
- Karel KŘESADLO, *K dějinám města Slaného v 15. a 16. století*, Středočeský sborník historický 9, 1974, s. 119–134.
- Karel KŘESADLO, *Slaný od prvních zpráv do Bílé hory*. In: *Knihy o Slaném*, Slaný 1994, s. 43–64.
- Josef KŘIVKA, *Čeled' v poddanském hospodářství po třicetileté válce*, Český lid 56, 1969, s. 35–40.
- Josef KŘIVKA, *Čeled' v poddanském hospodářství a její podíl na celkovém počtu vesnického obyvatelstva*, Historická demografie 2, 1968, s. 2–8.
- Josef KŘIVKA, *Ranský dvůr v první čtvrtině 17. století*, Časopis Společnosti přátel starožitností 64, 1956, s. 89–102.
- Josef KŘIVKA, *Litomyšlský velkostatek za Pernštejnů (Příspěvek k dějinám českého velkostatku v 16.–17. století)*, Praha 1959 (= Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, ročník 69, sešit 7).
- Josef KŘIVKA, *Mzdové poměry poddanské čeledě po třicetileté válce*, Český lid 57, 1970, s. 100–105.
- Josef KŘIVKA, *Nové osady v Čechách*. In: Josef Petrů (red.), *Počátky českého národního obrození 1770–1791*, Praha 1990, s. 16–19.
- Josef KŘIVKA, *Příspěvek k dějinám poddanského hospodaření v první polovině 18. století*, Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd 2, 1957, s. 79–94, 301–320.
- Josef KŘIVKA, *Výrobní a peněžní výsledky měšťanského zemědělství v 18. století v severních Čechách*, Praha 1975 (=Rozpravy Československé akademie věd, řada společenských věd, ročník 85, sešit 1).
- Josef KŘIVKA, *Zpráva dvorské válečné rady z roku 1771 a její výpovědní hodnota jako pramene o dědictvém právu k poddanské nemovitosti v Čechách*. In: Jana Pšeničková – Olga Roháčová – Jiří Šouša (red.), *Posláním zemědělsko-lesnický arcivévř a agrární historik*, Praha 2006, s. 649–664.
- Jiří KUBA – Tomáš ŠIMEK – František Zahrádka, *Soupis východočeských urbářů*, Zámrsk 1997.
- Jaroslav KUBÁK, *Přesuny poddaných na statcích města Č. Budějovic v druhé polovině 18. století*, Jihočeský sborník historický 33, 1964, s. 73–75.
- Ludmila KUBÁTOVÁ, *Bohemika ve vídeňském Archivu dvorské komory*, Sborník archivních prací , s. 563–

- Rudolf KUBITSCHKEK, *Ein alter Bericht über den bayrisch-böhmischen Salzhandel*, Monatschrift für die ostbayrischen Grenzmarken 10, 1921, s. 197–199.
- Jaromír KUBÍČEK, *Bibliografie k dějinám měst České republiky*, Brno 1997.
- Petr KUBÍN, *Der heilige Gunther (+1045). Ein Thüringer in Böhmen*, Zeitschrift für thüringische Geschichte 63, 2009, s. 11–38.
- František KUBŮ, *Die Grafen von Bogen in Böhmen*. In: Die Anfänge der Grafen von Bogen-Windberg. Studententagung zum 850. Todestag des Grafen Albert I. 17.–18. Januar 1997, Windberg 1999 (= Prämonstratenser-Abtei Windberg, Windberger Schriftenreihe 4), s. 126–145.
- František KUBŮ, *Chebský městský stát*, České Budějovice 2006.
- František KUBŮ, *Osudy pošumavských zámečků od Bílé Hory do současnosti – IV. Hrádek u Sušice*, Zlatá stezka 6, 1999, s. 93–143.
- František KUBŮ, *Osudy pošumavských zámečků od Bílé Hory do současnosti – V. Lčovice*, Zlatá stezka 7, 2000, s. 81–116.
- František KUBŮ – Petr ZAVŘEL, *Der Goldene Steig 1. Historische und archäologische Erforschung eines bedeutenden mittelalterlichen Handelsweges*, Passau 2001.
- František KUBŮ – Petr ZAVŘEL, *Losenický systém pozůstatků Zlaté stezky*, Zlatá stezka 8–9, 2001–2002, s. 61–85.
- František KUBŮ – Petr ZAVŘEL, *Terénní průzkum české části Zlaté stezky*, Zlatá stezka 1, 1994, s. 54–76.
- František KUBŮ – Petr ZAVŘEL, *Zhůřský systém pozůstatků Zlaté stezky*, Zlatá stezka 11, 2004, s. 59–86.
- František KUBŮ – Petr ZAVŘEL, *Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 1. Úsek Prachatic – státní hranice*, České Budějovice 2007.
- František KUBŮ – Petr ZAVŘEL, *Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 2. Úsek Vimperk – státní hranice*, České Budějovice 2007.
- František KUBŮ – Petr ZAVŘEL, *Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 3. Úsek Kašperské Hory – státní hranice*, České Budějovice 2009.
- Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. díl (A–G)*, Praha 1996.
- Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl (H–Kole)*, Praha 1997.
- Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. III. díl (Kolín–M)*, Praha 1998.
- Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. IV. díl (Ml–Pan)*, Praha 2000.
- Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V. díl (Par–Pra)*, Praha 2002.
- Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VI. díl (Pro–Sto)*, Praha 2004.
- Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VII. díl (Str–U)*, Praha 2008.
- Jiří KUDĚLA, *Obnova staroměstských patrimoniálních statků po třicetileté válce*, Pražský sborník historický 27, 1994, s. 26–46.
- Jiří KUDĚLA, *Raabův robotně aboliční systém na panství města Plzně. Příspěvek k robotní aboliční v Čechách v poslední čtvrtině 18. století*, Praha [1983]. Diplomová práce, Katedra archivní a pomocných věd historických Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.
- Jiří KUDĚLA, *Zavádění Raabova robotně aboličního systému na panství Starého Města pražského*. In: Zdeněk Hojda – Jiří Pešek – Blanka Zilynská (red.), *Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*, Praha 1992, s. 263–269.
- Jaroslav KUDRNA – Dušan TŘEŠTÍK – František HEJL, *Struktura feudální společnosti v českých zemích a problematika vzniku feudálního státu u západních Slovanů*. In: Ján Čierny – František Hejl – Antonín Verbík (red.), *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, Praha 1984, s. 11–49.
- Jaroslav KUDRNÁČ, *Rýžoviště, zlatodoly a zlatorudné mlýny v Pootaví*. In: *Sborník vlastivědných prací o Šumavě k 650. výročí města Kašperské Hory*, Kašperské Hory 1980, s. 59–74.
- Jaroslav KUDRNÁČ, *Šumava a zlato*, Zlatá stezka 6, 1999, s. 13–25.
- Jaroslav KUDRNÁČ, *Zlato v Pootaví*, Písek 1971.
- Walter KUHN, *Die Stadtdörfer der mittelalterlichen Ostsiedlung*, Zeitschrift für Ostforschung 20, 1971, č. 1, s. 1–69.
- Winfried KÜCHLER, *Das Bannmeilenrecht. Ein Beitrag der mittelalterlichen Ostsiedlung zur wirtschaftlichen und rechtlichen Verschränkung von Stadt und Land*, Würzburg 1964 (= Marburger Ostforschungen 24).
- Otakar KULHÁNEK, *Královské komorní panství v polovině 18. století*, Minulost Berounska 3, 2000, s. 43–111.
- Otakar KULHÁNEK, *Královské komorní panství na konci 18. století*, Minulost Berounska 5, 2002, s. 69–124.
- Otakar KULHÁNEK, *Míra zdanění a majetkové poměry berounské měšťanské společnosti v polovině 18.*

- století, *Minulostí Berounska* 9, 2006, s. 39–64.
- Otakar KULHÁNEK, *Obecní hospodářský dvůr města Berouna v polovině 18. století*, *Minulostí Berounska* 7, 2004, s. 22–46.
- Otakar KULHÁNEK, *Raabizace panství Králův Dvůr*, *Minulostí Berounska* 4, 2001, s. 73–107.
- Josef KURKA, *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská (místopis církevní do r. 1421)*, Praha 1914.
- Franz KURZ, *Geschichte der Landwehre in Oesterreich ob der Enns. Erster Theil*, Linz 1811.
- František KUTNAR, *Boj loketských feudálů proti josefinskému urbaniálnímu patentu a robotní relucii*, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 69, 1961, s. 72–80.
- František KUTNAR, *Cesta selského lidu ke svobodě*, Praha 1948.
- František KUTNAR, *Hodnota a úkol regionálního momentu v dějinách*. In: *Acta regionalia*. Sborník vlastivědných prací, Praha 1965, s. 7–10.
- František KUTNAR, *Naše národní minulost v dokumentech. Chrestomatie k dějinám Československa. II. díl*, Praha 1962.
- František KUTNAR, *Poddanství a robota v názorech české osvětské společnosti*. In: Václav Husa – Josef Petrů (red.), *Příspěvky k dějinám třídnicích bojů v Čechách II. Nevolnické povstání 1775*, Praha 1962 (= *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 3, 1962), s. 7–63.
- František KUTNAR, *Povaha agrárně technické revoluce*. In: Zdeněk Fiala (red.), *Z českých dějin*. Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy, Praha 1966, s. 177–188.
- František KUTNAR, *Přehled dějin Československa v epoše feudalismu IV. Doba národního obrození 1740–1848*, Praha 1963.
- František KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvárnost obrozeneckého lidu*, Praha 1948.
- František KUTNAR, *Spory hořických poddaných s vrchností v první polovině 19. století*. In: Krkonoše-Podkrkonoší. *Vlastivědný sborník prací pod patronací filosofické fakulty UP v Olomouci*, Havlíčkův Brod 1964, s. 98–112.
- Hans KUX, *Olmützer Gemeindefinanzen 1530–1630*, *Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 20, 1916, s. 322–378; 21, 1917, s. 59–100.
- Hans KUX, *Die Olmützer Gemeindefinanzen 1630–1726*, *Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 21, 1917, s. 263–289.
- Johann KUX, *Geschichte der Stadt Littau von den ältesten Zeiten bis zum Jahre 1848*, Brünn 1900.
- Pavel B. KURKA, *Kostelníci, úředníci, měšťané. Samospráva farnosti v utrakvismu*, Praha 2010.
- Gotthard LANG, *Gunther der Eremit in Geschichte. Sage und Kult*, *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner-Ordens und seiner Zweige*, 59, 1941–1941, s. 1–81.
- Ursula LAURENTZSCH, *Der Anfang vom Ende. Politische Strukturen der Reichsstadt im 18. Jahrhundert*. In: *Geschichte der Stadt Schwäbisch Gmünd*, Stuttgart 1984, s. 293–306.
- Sylvia LAURINCOVÁ, *Městský statek Kuřim ve 2. polovině 17. století*, Brno 2009. Diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně.
- Zdeněk LÁZNIČKA, *Typy venkovského osídlení v Československu*, *Práce brněnské základny Československé akademie věd* 28, 1956, sešit 3, s. 95–134.
- Václav LEDVINKA, *Česká města v době třicetileté války a problematika jejich vývoje v epoše baroka (několik úvah a poznámek)*. In: Jan Kilián (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník z konference konané v Mělníce ve dnech 4. – 5. května 2004, Mělník 2004, s. 22–31.
- Václav LEDVINKA, *Item poddané své spravedlivě chrániti, opatrovati a spravovati máme (K vývoji sociálních a náboženských poměrů na dominiu pánů z Hradce mezi léty 1547 a 1627)*. In: Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová (red.), *Husitství – reformace – renesance*. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Praha 1994, s. 815–830.
- Václav LEDVINKA, *Města v raném novověku*. In: Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman (red.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 268–306.
- Václav LEDVINKA, *Rozmach feudálního velkostatku, jeho strukturální proměny a role v ekonomice českých zemí v předbělohorském období*, *Folia historica bohemia* 11, 1987, s. 103–132.
- Václav LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách (Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560–1596)*, Praha 1985 (= *Monographia historica Bohemica* 1).
- Andrew LEES – Lynn HOLLEN LEES, *Cities and the Making of Modern Europe, 1750–1914*, Cambridge 2010.
- Wolfgang LEISER, *Territorien süddeutscher Reichsstädte*, *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 38, 1975, s. 967–981.
- Emanuel LEMINGER, *Městský pivovar při tvrzi Lorecké*. In: *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české II. řady 1. sešit*, Kutná Hora 1923, s. 28–37.

- Lexikon des Mittelalters VIII. Stadt (Byzantinisches Reich) bis Wel*, München 2003.
- Jan LHOTÁK, *Dlouhá cesta městečka Hartmanic k samostatné farnosti. Příspěvek k církevní správě v Pošumaví na sklonku barokní doby*. In: Jiří Stočes – Eva Mušková (red.), *Tenkrát na západě (Čech). Kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje*, Plzeň 2013, s. 80–100.
- Jan LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, *Minulostí Západočeského kraje* 43, 2008, s. 13–78.
- Jan LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 II*, *Minulostí Západočeského kraje* 44, 2009, s. 139–193.
- Jan LHOTÁK, *Hrad Kašperk a jeho panství*, *Castellologica bohemia* 11, 2008, s. 325–352.
- Jan LHOTÁK, *Kašperské Hory – město či městečko? Příspěvek k právním dějinám hornické lokality*, *Právněhistorické studie* 41, 2012, s. 88–117.
- Jan LHOTÁK, *Několik poznámek k rozsahu vrchnostenského hospodaření královských měst v 18. století a možností jeho studia (sušický příklad)*, v tisku.
- Jan LHOTÁK, *Poutě a procesí v dějinách Sušice*, *Minulostí západočeského kraje* 46, 2011, s. 132–151.
- Jan LHOTÁK, *Spory o příslušnost Kašperských Hor k šumavskému komornímu panství Kašperk*, *Jihočeský sborník historický* 77–78, 2008–2009, s. 61–84.
- Jan LHOTÁK, *Šosovní, nebo poddanské vesnice? K interpretaci pozemkového příslušenství zeměpanských měst ve středověku*, *Český časopis historický* 111, 2013, č. 3, s. 517–562.
- Jan LHOTÁK, *Šosovní vesnice města Sušice. Možnosti rekonstrukce pozemkového zázemí královského města*. In: *Historická dílna VIII*, 2013 (v tisku).
- Jan LHOTÁK, *Tři neznámá svědectví o velikonoční katastrofě v Sušici v roce 1859*. In: *Sborník prací z historie a dějin umění* 7/2013, *Klatovy* 2013, s. 289–307.
- Jan LHOTÁK, *Tzv. Řešátkovy paměti města Sušice z přelomu 17. a 18. století*, *Zlatá stezka* 15, 2008, s. 108–125.
- Jan LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850 I*, *Minulostí západočeského kraje* 43, 2008, s. 13–78.
- Helen P. LIEBEL-WECKOWICZ, *Count Karl v. Zinzendorf and the Liberal Revolt against Joseph's II. Economic Reforms, 1783–1790*. In: Hans-Ulrich Wehler (Hrsg.), *Sozialgeschichte heute. Festschrift für Hans Rosenberg zum 70. Geburtstag*, Göttingen 1974, s. 69–85.
- Julius LIPPERT, *Geschichte der Stadt Trautenau*, Prag 1863 (= Beiträge zur Geschichte Böhmens, Abteilung III, Band 1).
- Julius LIPPERT, *Bürgerlicher Landbesitz im 14. Jahrhundert. Zur Ständefrage jener Zeit*, *Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 40, 1901, s. 1–50, 169–211.
- Julius LIPPERT, *Geschichte der Stadt Leitmeritz*, Prag 1871.
- Václav LÍVA, *Veřejná hotovost r. 1620 (Příspěvek k dějinám české války)*, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 58, 1950, s. 75–93.
- František LOM, *Oběti a úsilí pracujícího lidu při revolučních proměnách našeho zemědělství v minulosti*. In: *Vědecké práce Československé akademie zemědělských věd z dějin zemědělství a lesnictví*, Praha 1959, s. 23–41.
- František LOM, *Vývoj krmných jednotek*. In: *Vědecké práce zemědělského muzea* 21, Praha 1981, s. 187–203.
- František LOM, *Vývoj osevních ploch obilnin a sklizní od 16. století v Čechách*, *Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd* 2, 1957, s. 161–174.
- František LOM, *Zemědělská krise let 1820tých v Čechách*, *Zemědělský archiv. Časopis věnovaný vědě a praxi výroby zemědělské* 20, 1929, s. 417–424.
- Lumír LOUDIL, *Rozsah pěstování polních pícnin – jetelovin v Čechách (1787–1856) a jejich vliv na provozní systém zemědělské výroby*, *Vědecké práce Československého zemědělského muzea* 6, 1966, s. 173–228.
- Lumír LOUDIL, *Snahy Vlasteneckohospodářské společnosti o rozmnožení a zušlechtění chovu skotu v Čechách*, *Vědecké práce Československého zemědělského muzea* 7, 1967, s. 141–166.
- Michal LUTOVSKÝ, *O počátcích raně středověkých mohyl v Čechách*. In: Ivana Fridrichová-Sýkorová (ed.), *Ecce homo. In memoriam Jan Fridrich*, Praha 2010, s. 263–271.
- Friedrich LÜTGE, *Geschichte der deutschen Agrarverfassung vom frühen Mittelalter bis zum 19. Jahrhundert*, Stuttgart 1963 (= Deutsche Agrargeschichte 3).
- Friedrich LÜTGE, *Die mitteldeutsche Grundherrschaft und ihre Auflösung*, Stuttgart 1957 (= Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte 4).
- Friedrich LÜTGE, *Die Robot-Abolition unter Kaiser Joseph II.* In: Heinz Haushoffer – Will A. Boelcke (Hrsg.), *Wege und Forschungen der Agrargeschichte. Festschrift zum 65. Geburtstag von*

- Günther Franz, Frankfurt am Main 1967, s. 153–170.
- Bořivoj LŮŽEK, *Špitální dvůr v Dobroměřicích v letech 1517–1542*, Historie a musejnictví. Sborník Československé akademie zemědělských věd 2, 1957, s. 175–208.
- Jaroslav MACEK, *Země Koruny české a habsburská politika v Uhrách a na Balkáně ve 2. polovině 17. století*. In: Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17. – 18. století, Praha 1991 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3–1989. Studia historica XXXVI), s. 101–115.
- Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. a 4.*, Praha 2002.
- Josef MACEK, *K pojmu města a městečka v jagellonském věku*. In: Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc., Praha 1992, s. 247–260.
- Josef MACEK, *O třídním boji za feudalismu*, Československý časopis historický 5, 1957, s. 289–301.
- Fridolín MACHÁČEK, *Dvě studie k dějinám Plzně a Plzeňska*, Plzeň 1931.
- Fridolín MACHÁČEK, *K hospodářskému stavu českých měst venkovských po válce třicetileté*. In: Otakar Odložilík – Jaroslav Prokeš – Rudolf Urbánek (red.), Českou minulostí. Práce věnované profesoru Karlovy university Václavu Novotnému jeho žáky k šedesátým narozeninám, Praha 1929, s. 271–285.
- Fridolín MACHÁČEK, *Městský soud a městský rychtář v Plzni v XVI. stol.* In: Sborník prací věnovaných prof. Dru. Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám, Praha 1931, s. 247–258.
- Jiří MAJER, *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*, Hory Matky Boží 1997.
- Jan MAJEWSKI, *Gospodarstwo folwarczne we wsiach miasta Poznania w latach 1582–1664*, Poznań 1957.
- Marie MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ – Jaroslav DOUŠA (red.), *Dějiny města Plzně I. Do roku 1788*, Plzeň 2014.
- Karel MARÁZ, *Václav III. (1289–1306). Poslední Přemyslovec na českém trůně*, České Budějovice 2007.
- Josef MÄRC, *Ústí nad Labem v pozdním středověku (1500–1526)*. In: Opera historica 1. Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době, České Budějovice 1991, s. 147–157.
- Jitka MAREČKOVÁ, *Soubor rukopisných map plzeňského panství v období raabizace koncem 18. století*, Historická geografie 36, 2010, č. 2, s. 197–224.
- Marie MAREČKOVÁ, *Bardějovské poddanské vesnice v první polovině 17. století*. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity C 21–22, 1975, s. 143–152.
- Marie MAREČKOVÁ, *Východoslovenská města a měšťanstvo na prahu novověku*, Brno 1995 (= Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně 59).
- Jaroslav MAREK, *Areál středověkých měst*, Sborník Matice moravské 80, 1961, s. 227–237.
- Jaroslav MAREK, *Městská síť na Moravě v 15. a 16. století. Studie o moravské společnosti v době jagellonské*, Časopis Matice moravské 90, 1971, s. 281–303.
- Jaroslav MAREK, *Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století*, Sborník Matice moravské 81, 1962, s. 124–154.
- Josef MARKOV, *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.–XVII. století*, Praha 1967.
- Franz MARQUET, *Von der Verwandlung der Domänen in Bauerngüter*, Wien 1769.
- Ivan MARTINOVSKÝ, *Ochranné město Chabařovice*. In: Marie Macková (red.), Poddanská města v systému patrimoniální správy, Ústí nad Orlicí 1996, s. 19–24.
- Jiří MARTÍNEK, *Sušicko – bylo či nebylo?*, Historická geografie 30, 1999, s. 85–99.
- Zdeněk MARTÍNEK, *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska III. Řemeslná, domácí a manufakturní výroba a obchod v Čechách v letech 1752–1756*, Praha 2000.
- Zdeněk MARTÍNEK, *Hospodářství a správa královských měst podkomořských v Čechách v letech 1620–1784*. In: Z pomocných věd historických X. Městská diplomatika a správa v českých zemích do druhé světové války, Praha (=Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, 1992), s. 101–106.
- Zdeněk MARTÍNEK (red.), *Pelhrimov*, Praha 2014 (= Dějiny českých měst).
- Zdeněk MARTÍNEK, *Samospráva královských měst v Čechách v letech 1620–1784*. In: Ústřední moc a regionální samospráva. 5.–7. října 1993, Brno 1995 (= XXIII. mikulovské sympozium), s. 177–184.
- Barbara MARTWICH, *Vom Stadt-Land-Gegensatz zum Stadt-Land-Problem. Soziologische Theorien zum Verhältnis von Stadt und Land. Versuch einer disziplingeschichtlichen Darstellung der deutschsprachigen Literatur*, Göttingen 1977 (disertace).
- Josef MÄRZ, *Josef II. Kaiser und Siedlungspolitiker*, Berlin 1938 (= Deutsche Führer zum Osten).
- Erich MASCHKE, *Deutsche Städte am Ausgang des Mittelalters*. In: Wilhelm Rausch (Hrsg.), Die Stadt am Ausgang des Mittelalters, Linz 1974 (= Beiträge zur Geschichte der Städte des Mittelalters 3), s. 1–44.

- Erich MASCHKE – Jürgen SYDOW (Hrsg.), *Stadt und Umland. Protokoll der X. Arbeitstagung des Arbeitskreises für südwestdeutsche Stadtgeschichtsforschung Calw 12. – 14. November 1971*, Stuttgart 1974 (= Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg B 82).
- Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004.
- Petr MAŤA – Michal DRAGON, *Lán ve středověkých Čechách*. In: Z pomocných věd historických XII, Praha 1997, s. 103–110 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 2, 1995).
- František MATĚJEK, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska*, Praha 1959.
- Pavel MATLAS, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17. – 18. století*, Praha 2011.
- Jan MATZNER, *O zboží král. města Písku v stol. 16. a 17.* In: Výroční zpráva c. k. vyšších reálných škol v Písku za školní rok 1886, Písek 1886, s. 3–54.
- Jan MATZNER, *Privilegia, obdarování, milosti atd. a jiné důležité listiny týkající se král. města Písku*. In: Výroční zpráva obecních vyšších reálných škol v Písku za školní rok 1883, Písek 1883, s. 3–56.
- Jan MATZNER, *Privilegia, obdarování, milosti atd. a jiné důležité listiny týkající se král. města Písku III.* In: Výroční zpráva obecních vyšších reálných škol v Písku za školní rok 1884, Písek 1884, s. 3–33.
- Eduard MAUR, *Das bäuerliche Erbrecht un die Erbschaftspraxis in Böhmen im 16.–18. Jahrhundert*, Historická demografie 20, 1996, s. 93–118.
- Eduard MAUR, *Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651*, Historická demografie 23, 1999, s. 85–136.
- Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, Praha 1976 (= Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 1975, Monographia 59).
- Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek a trh v druhé polovině 17. století*, Sborník historický 22, 1974, s. 53–114.
- Eduard MAUR, *Historické vědomí v poddanských hnutích 16. – 18. století*. In: Ladislav Soukup (red.), Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc. k 65. narozeninám, Praha 1995, s. 206–215.
- Eduard MAUR, *Jan Amos Komenský o populačních problémech*, Demografie 13, 1971, s. 1–10.
- Eduard MAUR, *Josef Pekař a česká agrární historiografie*. In: Josef Pekař a české dějiny 15. – 18. století. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 8.–9. dubna 1994 v Turnově a Sedmihorkách (= Z Českého ráje a Podkrkonoší, Supplementum 1), Bystrá nad Jizerou 1994, s. 111–118.
- Eduard MAUR, *K demografickým aspektům tzv. druhého nevolnictví*, Historická demografie 8, 1983, s. 7–43.
- Eduard MAUR, *K utužení feudálních vztahů na komorních statcích v době pobělohorské*. In: Zdeněk Fiala (red.), Z českých dějin. Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy, Praha 1966, s. 151–169.
- Eduard MAUR, *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*. In: Pocta profesoru Zdeňku Jindrovi. K sedmdesátým narozeninám, Praha 2003 (= Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 3, 1998, Studia historica 50), s. 29–37.
- Eduard MAUR, *Merkantilistický populacionismus a kritika feudalismu*, Československý časopis historický 22, 1974, s. 848–870.
- Eduard MAUR, *Nová královská města ve druhé polovině 16. století*. In: Karel Malý (red.), Městské právo v 16. – 18. století v Evropě. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané Právnickou fakultou UK ve dnech 25. – 27. září 1979 v Praze, Praha 1982, s. 19–25.
- Eduard MAUR, *Palackého koncepce českých agrárních dějin a její osudy*. In: František Šmahel – Eva Doležalová (red.), František Palacký 1798/1998. Dějiny a dnešek. Sborník z jubilejní konference, Praha 1999, s. 139–152.
- Eduard MAUR, *Paměť hor. Šumava – Říp – Blaník – Hostýn – Radhošť*, Praha 2006.
- Eduard MAUR, *Petice poddaného lidu*. In: IV. severočeské archívní syposium. Sborník referátů ze symposia ke 300. výročí povstání nevolnického lidu roku 1680, které se konalo v květnu 1980 v Doksech u Máchova jezera, Česká Lípa 1981, s. 249–263.
- Eduard MAUR, *Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté*. In: Příspěvky k historické demografii Čech 17.–18. století, Praha 1972, s. 9–80 (Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica, Studia historica VIII, 1972).
- Eduard MAUR, *Protifeudální hnutí na Chodsku kolem roku 1525*, Minulosti Západočeského kraje 15, 1979, s. 155–171.
- Eduard MAUR, *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku*, Historická demografie 30,

- 2006 – suplement, s. 7–18.
- Eduard MAUR, *Přimďší Chodové ve sporu se Švamberky (50.–70. léta 16. století)*. In: K hospodářským a sociálním dějinám Čech v 16.–18. století, Praha 1967 (=Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1967), s. 85–111.
- Eduard MAUR, *Příspěvek k ohlasu německé selské války v západních Čechách*, Minulostí Západočeského kraje 11, 1974, s. 123–136.
- Eduard MAUR, *Pustnutí vsí na Plzeňsku za pozdně středověké agrární deprese*. In: Jiří Stočes – Eva Mušková (red.), Tenkrát na západě (Čech). Kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje, Plzeň 2013, s. 49–66.
- Eduard MAUR, *Velikost českých městských obcí podle tereziánského katastru (Edice statistických dat)*, Historická demografie 19, 1995, s. 169–206.
- Eduard MAUR, *Venkov v raném novověku*. In: Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman (red.), Základní problémy studia raného novověku, Praha 2013, s. 307–344.
- Eduard MAUR, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, Hospodářské dějiny 7, 1981, s. 203–226.
- Eduard MAUR, *Die wirtschaftliche, soziale und demographische Entwicklung Böhmens 1648–1740*. In: Walter Leitsch – Stanislaw Trawkowski (Hrsg.), Polen und Österreich im 17. Jahrhundert, Wien – Köln – Weimar 1999, s. 68–108.
- Eduard MAUR, *Wirtschaftliche Stadt-Land-Beziehungen in den böhmischen Ländern an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*. In: Markus Cerman (Hrsg.), Zwischen Land und Stadt. Wirtschaftsverflechtungen von ländlichen und städtischen Räumen in Europa 1300–1600, Innsbruck 2010 (= Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes 2009), s. 58–77.
- Eduard MAUR, *Zamyšlení nad dosavadními výsledky evidence urbářů v České republice*, Sborník archivních prací 54, 2004, s. 721–735.
- Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1983.
- Eduard MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*. In: Prameny a studie 33, Praha 1990, s. 3–129.
- Eduard MAUR – Dagmar PÍŠOVÁ, *Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702. Edice pramene*, Historická demografie 18, 1994, s. 7–67.
- Adalbert MAXA, *Geschichte von Hartmanitz*, Südböhmische Volkszeitung 5, 1905, č. 38.
- Libuše MÁCOVÁ, *Hospodářství města Tábora na počátku 17. stol.*, Jihočeský sborník historický 36, 1967, s. 7–20.
- Anton MELL, *Die Anfänge der Bauernbefreiung in Steiermark unter Maria Theresia und Josef II.*, Graz 1901 (= Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark 5).
- Ferdinand MENČÍK, *Taxa štolová v Čechách*, Časopis katolického duchovenstva 36, 1895, s. 449–464.
- Franklin MENDELS, *Proto-Industrialization: the first phase of of the industrialization process*, Journal of Economic History 32, 1972, s. 241–261.
- Bedřich MENDL, *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378–1434*, Český časopis historický 22, 1916, s. 54–57, 422–445; 23, 1917, s. 74–84, 353–364.
- Bedřich MENDL, *Z hospodářských dějin středověké Prahy*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 3, 1922, s. 111–201.
- Bedřich MENDL, *Z novějších dějin agrárních (1789–1848)*, Agrární archiv 6, 1919, s. 33–36, 95–105, 145–156; 7, 1920, s. 75–85, 156–166.
- Henri MENDRAS, *Sociétés paysannes. Eléments pour une théorie de la paysannerie*, Paris 1976.
- Franz von MENSI, *Die Finanzen Oesterreichs von 1701 bis 1740*, Wien 1890.
- Josef Joachim MENZEL, *Stadt und Land in der schlesischen Weichbildverfassung*. In: Heinz Stoob (Hrsg.) Die mittelalterliche Städtebildung in südöstlichen Europa, Köln–Wien 1977, s. 19–38 (=Städteforschung, A/4).
- Josef Adolf MERKLE, *Die Entwicklung des Territoriums der Stadt Rottweil bis 1600*, Stuttgart 1913.
- Emil MEYNEN (Hrsg.), *Zentralität als Problem der mittelalterlichen Stadtgeschichtsforschung*, Köln – Wien 1979 (= Städteforschung A 8).
- Jaroslav MEZNÍK, *Český zemský sněm za Václava IV.* In: Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová (rds.), Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Praha 1994, s. 201–211.
- Jaroslav MEZNÍK, *Feudální držba na Vyškovsku ve 14. a 15. století*, Časopis Matice Moravské 109, 1990, 59–82.
- Jaroslav MEZNÍK, *Města, městečka a vesnice na Brněnsku ve 14. a 15. století*, Časopis Matice moravské 103, 1984, s. 101–126.
- Jaroslav MEZNÍK, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990.

- Jaroslav MEZNÍK, *Venkovské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století*, Sborník Matice moravské 79, 1960, s. 129–147.
- Jaroslav MEZNÍK, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, Praha 1965 (= Rozpravy ČSAV 75, sešit 2).
- Jaroslav MEZNÍK, *Vlastnictví rent na Starém Městě počátkem 15. století*, Pražský sborník historický 7, 1972, s. 50–61.
- Jaroslav MEZNÍK, *Vývoj ceny rent a rentového vlastnictví v Brně ve 14. a 15. století*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, řada C – historická 9, 1960, s. 203–213.
- Jaroslav MEZNÍK, *Vývoj feudálního majetku na jihovýchodní Moravě ve 14. a 15. století*, Časopis Matice moravské 98, 1879, s. 104–125.
- Jaroslav MIKAN, *Královéhradecké vodní hospodářství*, Časopis Společnosti přátel starožitností 55, 1947, s. 85–96.
- Lorenz MIKOLETZKY, *Der Versuch einer Steuer- u. Urbarialregulierung unter Kaiser Joseph II.*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 24, 1971, s. 310–346.
- Jiří MIKULEC, *Města a vesničtí poddaní v pobělohorské době*. In: Jaroslav Pánek (red.), *Česká města v 16. – 18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990, Praha 1991 (= Práce Historického ústavu ČAV Praha, řada C – Miscellanea 5), s. 139–151.
- Jiří MIKULEC, *Poddanská otázka v barokních Čechách*, Praha 1993 (= Práce Historického ústavu ČAV. Monographia A–8).
- Jaromír MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové do roku 1850 I.*, Hradec Králové 1996.
- Eduard MIKUŠEK, *Účetní systémy a metody na majetku roudnických Lobkoviců*, Sborník archivních prací 36, 1986, s. 53–102.
- Jaroslav MILLER, *Raně novověká městská migrace – české země, královské Uhry, polsko-litevský stát: Pokus o základní komparaci*, Český časopis historický 100, 2002, s. 522–554.
- Jaroslav MILLER, *Soupis pramenů městské historiografie do roku 1800. Svazek 1, Morava*, Olomouc 2013.
- Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, Praha 2006 (= Česká historie 16).
- Ludwig von MISES, *Die Entwicklung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Galizien (1772–1848)*, Wien 1902.
- Zuzana MIŠKOVSKÁ, *Vzácný přírůstek v okresním archivu v Kolíně*. In: Práce muzea v Kolíně 3, Kolín 1984, s. 233–238.
- Michael MITTERAUER, *Das Problem der zentralen Orte als sozial- und wirtschaftshistorische Forschungsaufgabe*, Vierteljahrschrift für Wirtschaft- und Sozialgeschichte 58, 1971, s. 433–467.
- Michael MITTERAUER, *Sozialgeschichte der Jugend*, Frankfurt am Main 1986.
- František MÍCHAL, *Železná kráva*, Časopis katolického duchovenstva 26, 1885, s. 293–295.
- Alois MÍKA, *Feudální velkostatek v jižních Čechách XIV.–XVII. století*, Sborník historický 1, 1953, s. 122–213.
- Alois MÍKA, *K národnostním poměrům v Čechách po třicetileté válce*, Československý časopis historický 24, 1976, s. 535–563.
- Alois MÍKA, *Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období*, Sborník historický 15, 1967, s. 45–75.
- Alois MÍKA, *Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu*, Praha 1960.
- Alois MÍKA, *On the Economic Status of Czech Towns In the Period of Late Feudalism*, Hospodářské dějiny 2, 1978, s. 225–257.
- Alois MÍKA, *Osud slavného domu. Rozkvět a pád rožmberského dominia*, České Budějovice 1970.
- Alois MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960 (= Studie a prameny 19).
- Alois MÍKA, *Řemesla a obchod v českých městech ve světle tereziánského katastru*, Pražský sborník historický 11, 1978, s. 104–138.
- Alois MÍKA, *Sociálně ekonomická struktura českých zemí před třicetiletou válkou. 1. část. Obchodní styky, města a měšťané*, Sborník historický 21, 1974, s. 41–74.
- Alois MÍKA – Sláva ŠTOCHL, *Naše rybníky a přehradní jezera*, Praha 1963.
- Barbora MLYNAŘIKOVÁ, *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740–1830*, Praha 2001.
- Johannes MOLITOR, *„Die Straße, die nach Bayern führt“ und der Gunthersteig. Zwei Altstraßen von der Donau durch den Mittleren Bayerischen Wald nach Böhmen*. In: Milan Chytráček – Jan Michálek – Karl Schmotz (Hrsg.), *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 11. Treffen 20. bis 23. Juni 2001 in Oberzell, Rahden 2002*, s. 227–240.
- Johannes MOLITOR, *Die Strassen, die nach Bayern führen – Zur Geschichte des Böhmweges und des*

- Gunthersteiges*, Der Bayerwald 7, 2005, č. 3, s. 16–44.
- Václav MOSTECKÝ, *Dějiny bývalého královského města Vodňan. I. díl*, Vodňany 1940.
- Václav MOSTECKÝ, *Dějiny bývalého královského města Vodňan. II. díl*, Vodňany 1940.
- Václav MOSTECKÝ, *Dějiny bývalého královského města Vodňan. III. díl*, Vodňany 1940.
- Milan MOŠKOR, *Skladba a uplatnění inteligence vychovávané pražskou filozofickou fakultou v letech 1654–1730*. In: *Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 1987. Tomus XXVII, Fasc. 2, Praha 1988, s. 81–107.
- Vladimír Jakub MRVÍK, *Otázka agrarity českých měst a městeček v raném novověku na příkladu Kouřimského kraje*, *Historická demografie* 37, 2013, s. 121–167.
- Edith MURR LINK, *The Emancipation of the Austrian Peasant 1740–1798*, New York 1948.
- Petr MUŽÍK, *Historický a správní vývoj města Domažlic od počátku husitské revoluce*, *Minulosti Západočeského kraje* 13, 1976, s. 165–186.
- Petr MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, *Sborník archivních prací* 27, 1977, s. 53–109.
- Václav MÜLLER, *Svobodníci. Pokus o monografii ze sociálních dějin českých 15. a 16. století*, Praha 1905.
- Milan MYŠKA, *Proto-industrializace (Čtvrtstoletá bilance jednoho historiografického paradigmatu)*, *Český časopis historický* 92, 1994, s. 759–774.
- Bořivoj NECHVÁTAL, *Hospodářské postavení Loun v polovině 16. století*, *Sborník archivních prací* 16, 1966, s. 420–497.
- Karel NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, Horažďovice 1936.
- Václav NEŠPOR, *Dějiny města Olomouce*, Praha 1998.
- Václav NEŠPOR, *Dějiny roboty na panství olomouckém*, Olomouc 1960.
- David M. NICHOLAS, *Town and Countryside. Social, Economic and Political Tensions in Fourteenth-Century Flanders*, Bruges 1971.
- David M. NICHOLAS, *Urban Europe 1100–1700*, Basingstoke – New York 2003.
- Martin NODL, *Historia społeczna miast czeskich i morawskich w średniowieczu – przegląd badań*, *Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych* 64, 2004, s. 43–83.
- Martin NODL, *Mikrohistorie a historická antropologie*, *Dějiny – teorie – kritika* 1, 2004, s. 237–252.
- Martin NODL, *Sluší-li daň dávatí císaři, čili nic? Berně a úroky ve středověkém Českém království*, *Dějiny a současnost* 24, 2002, č. 2, s. 1–7.
- Martin NODL, *Sociální aspekty pozdně středověkého městského přistěhovalectví*. In: Martin Nodl (red.), *Sociální svět středověkého města*, Praha 2006 (= *Colloquia mediaevalia Pragensia* 5), s. 3–96.
- Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *Dětřich z Portic, přední rádce Karla IV.*, *Časopis českého musea* 64, 1890, s. 459–535.
- Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *Jan Jenišek z Újezda a na Svrčovci. Zprávy o životě jeho a některé ukázky z jeho pamětí*, *Časopis českého musea* 68, 1894, s. 237–257, 397–409.
- Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *M. Adam Rozacín z Karlsperka. Nové zprávy o něm, které v městském museu sušickém sebral Dr. V. J. Nováček*, *Časopis českého musea* 71, 1897, s. 540–543.
- Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *Z hospodářských zápisek Jana Jeniška z Újezda a na Svrčovci*, *Český lid* 14, 1905, s. 283–292, 323–326, 486–487.
- Václav NOVÁK, *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*, *Časopis pro dějiny venkova* 8, 1921, s. 137–163, 203–212; 9, 1922, s. 42–57.
- Gustav NOVOTNÝ, *Lesy města Brna*, *Brno v minulosti a dnes* 8, 1966, s. 146–157.
- Jaroslav NOVOTNÝ, *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654–1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*, Praha 1929 (= *Knihovna Statistického věstníku* 15).
- Karel NOVOTNÝ, *Klášterní manufaktura v Oseku v 18. století*. In: *K hospodářským a sociálním dějinám Čech v 16. – 18. století*, Praha 1967 (= *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 3, 1967), s. 5–83.
- Rostislav NOVÝ, *Komorní důchod za krále Václava IV.* In: *Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc.*, Praha 1992, s. 329–340.
- Rostislav NOVÝ, *Městská diplomatika v Čechách a na Moravě do poč. 16. stol.* In: Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdenka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984, s. 156–176.
- Rostislav NOVÝ, *Městská síť v Čechách*. In: Josef Petráň (red.), *Počátky českého národního obrození 1770–1791*, Praha 1990, s. 33–43.
- Rostislav NOVÝ, *Městské finanční knihy doby předhusitské a husitské*, *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia* 4, 1960, s. 29–41.
- Rostislav NOVÝ, *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1526. Katalog*, Praha 1963 (= *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 4).
- Rostislav NOVÝ, *Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách*, *Československý časopis*

- historický 21, 1973, s. 73–109.
- Rostislav NOVÝ, *K sociálnímu postavení farského kléru v Čechách v době předhusitské*, Sborník historický 9, 1962, s. 137–192.
- Rostislav NOVÝ, *Stříbrské vojenství v době předhusitské (Studie k dějinám městského předhusitského vojenství)*, Historie a vojenství 1963, s. 412–444.
- Rostislav NOVÝ, *Vývoj struktury pozemkového vlastnictví na Benešovsku v předhusitské době*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 20, 1979, s. 141–176.
- Rudolf NOWAK, *Der Baderhof in Rothsaißen bei Bergreichenstein*. In: Festschrift zur Sechshundertjahrfeier der königl. freien Goldbergstadt Bergreichenstein im Böhmerwalde 1330–1930, Bergreichenstein 1930, s. 70.
- Josef NOŽIČKA, *K hospodářské politice Brna koncem 17. století*, Brno v minulosti a dnes 2, 1960, s. 170–179.
- Josef NUHLÍČEK, *Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení r. 1783. I. část: 1420–1564*, Středočeský sborník historický 9, 1974, s. 163–182.
- Maxmilian OBENTRAUT, *Alphabetisches Handbuch der öffentlichen Verwaltung in Bezug auf praktische Polizei und Landeskultur. Dritter Band*, Prag 1843, s. 278–280.
- Franz OPPENHEIMER, *Stadt und Land in ihren gegenseitigen Beziehungen*. In: Max Adler (Hrsg.), Festschrift für Carl Grünberg. Zum 70. Geburtstag, Hirschfeld 1932, s. 377–396.
- Elsbet ORTH, *Stadtherrschaft und auswärtiger Bürgerbesitz. Die territorialpolitischen Konzeptionen der Reichsstadt Frankfurt im späten Mittelalter*. In: Hans K. Schulze (Hrsg.), Städtisches Um- und Hinterland in vorindustrieller Zeit, Köln–Wien 1985, s. 99–156.
- František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I*, Praha 1921.
- Engelbert PANNI, *Die königliche freie Goldbergstadt Bergreichenstein und die ehemalige königliche Burg Karlsberg. Ein Gedenkbuch*, Bergreichenstein 1876.
- Jan PAŘEZ, *Sekularizace a privatizace majetku lounských klášterů v husitských válkách*. In: Sborník okresního archivu v Lounech IX/1999, Louny 1999, s. 5–10.
- Jan PAŘEZ, *Zájmová sféra lounských měšťanů během husitských válek a sekularizace církevního majetku*. In: Sborník okresního archivu v Lounech IX/1999, Louny 1999, s. 11–20.
- Jaroslav PÁNEK, *Města v politickém systému předbělohorského českého státu*. In: Jaroslav Pánek (red.), Česká města v 16. – 18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990, Praha 1991 (=Práce Historického ústavu ČAV Praha, řada C – Miscellanea, 5), s. 15–36.
- Jaroslav PÁNEK, *Města v předbělohorském českém státě*. In: Opera historica 1. Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době, České Budějovice 1991, s. 9–29.
- Jaroslav PÁNEK, *Pojetí předbělohorských dějin ve vědeckém díle Zikmunda Wintra*, Studia Comeniana et historica 29, 1999, s. 85–98.
- Jaroslav PÁNEK, *Proměny stavovství v Čechách a na Moravě v 15. a v první polovině 16. století*, Folia historica bohemia 4, 1982, s. 179–217.
- Jaroslav PÁTEK (red.), *Velké osobnosti Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 7. Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla, prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892–1992*, Praha 1997 (=Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 4–1994).
- Hana PÁTKOVÁ, *Album pozdně středověkého písma. Západní Čechy. Svazek IX.*, Praha 2009.
- Hana PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000 (=Clavis monumentorum litterarum (Regnum Bohemiae) 5, Monographia 1).
- Hana PÁTKOVÁ, *Lózunka v Březnici na sklonku středověku*, Podbrdsko 8, 2001, s. 26–43.
- Anton Amand PAUDLER, *Graf Josef Kinsky, Herr auf Bürgstein und Schwoyka*, Leipa 1885.
- Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (Hrsg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie 16. – 18. Jahrhundert*, Wien – München 2004 (=Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 44).
- Johann Thaddäus Anton PEITHNER von Lichtenfels, *Versuch über die natürliche und politische Geschichte der böhmischen und mährischen Bergwerke*, Wien 1780.
- Josef PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, Praha 1932.
- Josef PEKAŘ, *K českým dějinám agrárním ve středověku*, Český časopis historický 7, 1901, s. 326–363.
- Josef PEKAŘ, *Knihy o Kosti. Kus české historie*, Praha 1998.
- Josef PEKAŘ, *K českým dějinám agrárním ve středověku*, Český časopis historický 7, 1901, s. 326–363.
- Jan PELANT, *Města a městečka Západočeského kraje*, Plzeň 1988.
- Jan PELANT, *Znaky a pečete západočeských měst a městeček*, Plzeň 1985.
- J[osef] P[ELIKÁN], *Výsazení města Rabí u Sušice (1499, 1515)*, Časopis Společnosti přátel starožitností 49–

- 50, 1941–1942, s. 292–293.
- Lubomír PELTAN, *Robotní abolice na jihlavském panství v letech 1778–1782*, Vlastivědný sborník Vysočiny 15, 2006, s. 65–90.
- Helena PEŘINOVÁ, *Od patriciátu k elitě. Definice horní měšťanské vrstvy raného novověku v posledních padesáti letech*, Český časopis historický 104, 2006, s. 111–122.
- Václav PEŠÁK, *Berní rejstříky z r. 1544 a 1620*, Praha 1953.
- Václav PEŠÁK, *Obecní dluhy královských, věnných a horních měst v Čechách, zvláště Starého města pražského, po třicetileté válce*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 7, 1933, s. 311–466.
- Václav PEŠÁK, *Panství rodu Smiřických v letech 1609–1618. Hospodářská skladba českého velkostatku začátkem XVII. stol.*, Praha 1940 (= Sborník Archivu ministerstva vnitra v Praze 13).
- Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620. Všední dny kulturního života*, Praha 1993.
- Jiří PEŠEK, *Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století*. In: Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1990. Tomus XXX, Fasc. 2, Praha 1991, s. 41–58.
- Jiří PEŠEK – Bohdan ZILYNSKYJ, *Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století*, Folia historica bohemia 6, 1984, s. 137–161.
- Otto PETERKA, *Die bürgerlichen Braugerechtigkeiten in Böhmen. Eine rechtsgeschichtliche Untersuchung*, Prag 1917.
- Jan PETERS, *Gutsherrschaftsgeschichte in historisch-antropologischer Perspektive*. In: Jan Peters (Hrsg.), *Gutsherrschaft als soziales Modell*, München 1995, s. 3–22.
- Karel PETERS, *Raabova reforma na klatovském panství*, Časopis Společnosti přátel starožitností 55, 1947, s. 36–53.
- Karel PETERS, *Klatovské hospodářství před Raabovou reformou*, Časopis Společnosti přátel starožitností 59, 1951, s. 186–188.
- Stanislav PETR, *Vztahy města Kolína k „Zálabskému předměstí“ na počátku 14. stol. ve světle nových pramenů*. In: Archivní prameny Kolínska 1993, Kolín 1993, s. 3–11.
- Josef PETRÁŇ, *Ceny obilí a tržní okruhy v Čechách v 18. a počátkem 19. století*. In: Josef Petráň (red.), *Problémy cen, mezd a materiálních podmínek života lidu v Čechách v 17.–19. století II.*, Praha 1977 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1977, Studia historica XVII), s. 9–49.
- Josef PETRÁŇ (red.), *Dějiny Československa I. Do roku 1648*, Praha 1990.
- Josef PETRÁŇ, *K organizaci tažení nevolnických houfů v březnu roku 1775*. In: Václav Husa – Josef Petráň (red.), *Příspěvky k dějinám třídních bojů v Čechách II. Nevolnické povstání 1775*, Praha 1962 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1962), s. 163–224.
- Josef PETRÁŇ, *Mikrohistorie aneb o nedějích*. In: Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka, Praha 2003, s. 201–208.
- Josef PETRÁŇ, *Nevolnické povstání 1775. Prolegomena edice pramenů*, Praha 1973 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1972, Monographia 42).
- Josef PETRÁŇ, *Od oblastního k zemskému trhu*. In: Josef Petráň (red.), *Počátky českého národního obrození 1770–1791*, Praha 1990, s. 73–83.
- Josef PETRÁŇ, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964.
- Josef PETRÁŇ, *Pohyb poddanského obyvatelstva a jeho osobní právní vztahy v Čechách v době předbělohorské*, Československý časopis historický 5, 1957, s. 26–58, 399–447.
- Josef PETRÁŇ, *Pozdněfeudální lidová hnutí. Úvahy o problémech a metodách*. In: Zdeněk Fiala (red.), *Z českých dějin. Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy*, Praha 1966, s. 107–150.
- Josef PETRÁŇ, *Rok 1547 v českých dějinách*. In: Petr Vorel (red.), *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29. – 30. 9. 1997*, Pardubice–Praha 1999, s. 5–10.
- Josef PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, Praha 1963 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1964, Monographia 5).
- Václav PETRŮ, *Roboty a vzpoury selské na Pelhřimovsku*, Český lid 11, 1902, s. 391–396, 401–404.
- Gaston PETTENEGG, *Ludwig und Karl Grafen und Herren von Zinzendorf. Ihre Selbstbiographien*, Wien 1879.
- Herbert PEXA, *Peter von der Linden. Vom Linzer Bürger zum geadelten Gutsbesitzer in Böhmen und Stifter des Klosters Forbes (Borovany)*, Historisches Jahrbuch der Stadt Linz 1979, s. 21–58.
- Ulrich PFISTER (Hrsg.), *Stadt und Land in der Schweizer Geschichte. Abhängigkeiten – Spannungen – Komplementaritäten*, Basel 1998 (= Itinera 19).

- Othmar PICKL, *Die wirtschaftliche Lage der steirischen Städte und Märkte*. In: Wilhelm Rausch (Hrsg.), *Die Stadt an der Schwelle zur Neuzeit*, Linz 1980 (= Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 15), s. 93–98.
- Věra PICKOVÁ-UJCOVÁ, *Zanikání vladyckých statků v jihozápadních Čechách v letech 1450–1550 (Úpadek nižší šlechty v 15. a 16. stol.)*, [1952]. Disertace, katedra československých dějin FF UK.
- Věra PICKOVÁ, *Nucený úvěr českých měst a války v Uhrách v 16. a na počátku 17. století*, *Historie a vojenství* 1963, s. 969–1004.
- Max PIENDL, *Böhmen und die Grafen von Bogen*, *Bohemia. Jahrbuch des Collegium Carolinum* 3, 1962, s. 137–149.
- Otto PLACHT, *Co jest usedlost v letech 1567–1654?*, *Agrární archiv* 6, 1919, s. 78–86.
- Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*, Praha 1957.
- Karel PLETZER, *Spor Racka Kocovského s Českými Budějovicemi v letech 1472–1485*, *Jihočeský sborník historický* 34, 1965, s. 127–136.
- Karel PLETZER – Oldřich ŠEDA, *Měšťanské i městské pivovarnictví a dvě stě let Prvního českobudějovického pivovaru Samson*, České Budějovice 1995.
- Josef POHL, *Typy vesnických sídel v Čechách*, *Národopisný věstník československý* 27–28, 1934–1935, s. 5–55.
- Karel POLÁK, *Svobodníci na Prácheňsku*, *Strakonicko* 5, 1940, č. 2, s. 41–48; č. 3–4, s. 101–105.
- Josef POLIŠENSKÝ, *Tricetiletá válka a evropské krize 17. století*, Praha 1970.
- Miloslav POLÍVKA, *Některé aspekty vývoje stavovství v české společnosti předhusitské a husitské doby*, *Folia historica bohemia* 6, 1984, s. 17–56.
- Michael Moissej POSTAN, *Medieval Economy and Society. An economic history of Britain 1100–1500*, Berkeley – Los Angeles 1975.
- František POŠEPNÝ, *Das Goldvorkommen Böhmens und der Nachbarländer*. In: *Archiv für praktische Geologie*. II. Band, Freiberg 1895, s. 1–484.
- Justin Václav PRÁŠEK, *Dějiny Čech a Moravy na počátku národního znovuzrození. Panování císaře a krále Josefa II. Svazek II.*, Praha 1904.
- Christian PROBST, *Das Hospitalwesen im hohen und späten Mittelalter und die geistliche und gesellschaftliche Stellung der Kranken (Medizin im mittelalterlichen Abendland*, Darmstadt 1982 (= Wege der Forschung 363).
- Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I.*, Praha 1947.
- Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl III.*, Praha 1951.
- Antonín PROFOUS – Jan SVOBODA, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV.*, Praha 1957.
- Antonín PROFOUS – Jan SVOBODA, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl V.*, Praha 1960.
- Victor PROCHÁZKA, *Beiträge zur Verfassungsgeschichte Böhmens am Beginne des 14. Jahrhunderts*, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 19, 1880–1881, s. 1–14.
- Jaroslav PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, Praha 1925.
- Jiří PROCHÁZKA, *Města a společnost na konci 18. století*. In: *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století)*. Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25. – 27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno, Prostějov 1997, s. 49–57.
- Rudolf PROCHÁZKA – Ludmila SULITKOVÁ, *Uherské Hradiště ve 13. – 15. století. Sociálně-ekonomická struktura, topografie*, Uherské Hradiště 1984 (=Kultura a tradice 18).
- Vladimír PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963 (= Právněhistorická knižnice 6).
- Vladimír PROCHÁZKA, *Poddanské usedlosti na dominikální půdě v Čechách v letech 1550–1700*, *Sborník historický* 8, 1961, s. 105–134.
- Lucie PROCHÁZKOVÁ – Hana SVATOŠOVÁ, *Průvodce třiceti ročníky sborníku Documenta Pragensia. Přehled obsahu a bibliografický soupis*, Praha 2011.
- Průvodce po Rakouském státním archivu ve Vídni pro českého návštěvníka*, Praha 2013.
- Andrea PÜHRINGER, *Aufbruch – Ausnahmefall oder Strukturelement des Politikgeschehens in vormodernen österreichischen Städten?* In: Peter Rauscher – Martin Scheutz (Hrsg.), *Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450–1815)*, Wien – München 2013, s. 329–349.
- Andrea PÜHRINGER, *Contributionale, Oeconomicum und Politicum. Die Finanzen der landesfürstlichen*

- Städte Nieder- und Oberösterreichs in der Frühneuzeit*, Wien–München 2002 (= Sozial- und Wirtschaftshistorische Studien 27).
- Andrea PÜHRINGER, *Kleine Städte – grosse Schulden? Zur frühneuzeitlichen Finanzstruktur der landesfürstlichen Städte ob und unter der Enns*, Pro civitate Austriae. Informationen zur Stadtgeschichtsforschung in Österreich. Neue Folge 2003, č. 8, s. 3–38.
- Andrea PÜHRINGER, *Die landesfürstlichen Kommunalhaushalte Ober- und Niederösterreichs in der frühen Neuzeit – 1550 bis 1750. Präsentation eines Forschungsprojekts*. In: Měšťané, šlechta a duhovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno, Prostějov 1997, s. 85–104.
- Pavel PUMPR, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách. Na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010.
- Jaroslav PURŠ, *Průmysl v Čechách počátkem 19. století*, Historická geografie 4, 1970, s. 87–109.
- Jaroslav PURŠ – Miroslav KROPILÁK (red.), *Přehled dějin Československa I/1 (do roku 1526)*, Praha 1980. [Franz Anton RAAB,] *Unterricht über die Verwandlung der kais. königl. böhmischen Domainen in Bauerngüter*, Wien 1777.
- Elisabeth RAISER, *Städtische Territorialpolitik im Mittelalter*, Lübeck – Hamburg 1969 (= Historische Studien 406).
- Jiří RAK, *Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy*, Jinočany 1994.
- Petr RAK, *Česká venkovská královská města v politice Jiřího z Poděbrad*, Sborník historický 32, 1985, s. 5–52.
- Svatava RAKOVÁ, *Pobělohorské Temno v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*, Český časopis historický 99, 2001, s. 569–588.
- Wilhelm RAUSCH (Hrsg.), *Stadt und Salz*, Linz 1988 (= Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 10).
- Karol REBRO, *Urbárska regulácia Márie Terézie a poddanské úpravy Jozefa II. na Slovensku*, Bratislava 1959.
- Hans Jürgen REIMERS, *Die Stadtdörfer der mittelalterlichen Ostsiedlung in Polen*, Marburg an der Lahn 1976 (= Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas 104).
- Leoš REJMÁNEK – Jaroslav ŠŮLA, *Odpor královéhradeckých poddaných proti znevolňování v druhé polovině XVII. století*. In: Práce Muzea v Hradci Králové – Acta musei Reginaehradecensis. Série B-vědy společenské X, Hradec Králové 1966, s. 3–31.
- Erich RENNER, *Petr Kašpar Světecký*, s. d. Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- Antonín REZEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha druhá. Vladaření císaře a krále Leopolda I.*, Praha 1893.
- Antonín REZEK, *Smlouva o zámek Risenberk, jež rytířstvo i města krajův Plzenského s Prachenského koupili od Wolfa z Janovic r. 1497*, Sborník historický 4, 1886, s. 372–376.
- Antonín REZEK, *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání*, Památky archaeologické a místopisné 10, 1874–1877, sl. 451–482.
- Antonín REZEK, *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání. Opravy a doplňky k článku téhož jména v „Památkách“ X. 451–482*, Památky archaeologické a místopisné 12, 1882–1884, sl. 165–172.
- Karel REŽNÝ, *Zanikání vladýckých statků v Budějovicku, Tábořsku a Hradecku*, Časopis Společnosti přátel starožitností 5, 1927, s. 64–69, 112–115.
- Bohuš RIEGER, *Zřízení krajské v Čechách. II. díl*, Praha 1892.
- Bohuš RIEGER, *Pozemková vrchnost*. In: Drobné spisy Bohuše svob. pána Riegra. Svazek I. Uspořádal Karel Kadlec, Praha 1914, s. 466–484.
- Dorothee RIPPMANN, *Bauern und Städter: Stadt-Land-Beziehungen im 15. Jahrhundert. Das Beispiel Basel, unter besonderer Berücksichtigung der Nahmarktbeziehungen und der sozialen Verhältnisse im Umland*, Basel – Frankfurt am Main 1990 (= Basler Beiträge zur Geschichtswissenschaft 159).
- Antonín ROBEK, *Lidové zdroje národního obrození*, Praha 1974 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica, Monographia XLVIII–1973).
- Antonín ROBEK, *Městské lidové zdroje národního obrození*, Praha 1977 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1977, Monographia LXIX).
- Bohumír ROEDL (red.), *Louny*, Praha 2005 (= Dějiny českých měst).
- Johann ROTH, *Gesetze für das Königreich Böhme unter glorreichsten Regierung Joseph des Zweyten vom Jahr 1784. Band I*, Wien 1786.

- Wilhelm ROSCHER, *Nationalökonomik des Handels und des Gewerbefleißes*, Stuttgart 1881 (= System der Volkswirtschaft 3).
- Jean ROTT, *La guerre des paysans et la ville de Strasbourg*. In: Alphonse Wollbrett (Hrsg.), *La guerre des paysans (Pays d'Alsace)*, 1975, s. 23–32.
- Bohuslava ROTTEROVÁ, *Revize feudálního majetku v Čechách v polovině 15. století*. In: *Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu*, Praha 1976 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia historica XIV), s. 261–265.
- František ROUBÍK, *Dějiny Chodů u Domažlic*, Praha 1931 (= Sborník Archivu ministerstva vnitra 4–5).
- František ROUBÍK, *Ke vzniku josefského katastru v Čechách*, Sborník historický 2, 1954, s. 140–185.
- František ROUBÍK, *Královští rychtáři v pražských i jiných českých městech v letech 1547 až 1783*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 6, 1930, s. 265–355.
- František ROUBÍK, *K vyvazení gruntů v Čechách*, Sborník archivních prací 9, 1959, s. 160–219.
- František ROUBÍK, *Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech*, Praha 1940.
- František ROUBÍK, *Soupis pustých domů v král. městech v Čechách z r. 1649*, Selský archiv 15, 1928, s. 342–343.
- František ROUBÍK, *Spor domažlických zádušních vsí s městem o roboty v letech 1652–1696*, Minulostí západočeského kraje 4, 1966, s. 149–158.
- František ROUBÍK, *Spory jihočeských měst o směr obchodních cest ve 14. až 17. století*, Jihočeský sborník historický 40, 1971, s. 1–18.
- František ROUBÍK, *Úřední soupis rybníků v Čechách z r. 1786*, Věstník Československé akademie zemědělské 13, 1937, s. 882–889.
- František ROUBÍK, *Vyšetřování poddanských poměrů r. 1827*, Věstník československého zemědělského musea 2, 1929, s. 329–334.
- Bohuslav ROUČKA, *Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu*, Právněhistorické studie 12, 1966, s. 41–87.
- Bohuslav ROUČKA – Vladimír RŮŽIČKA, *Pracovní heslář českého právněhistorického terminologického slovníku*, Praha 1973.
- Roman ROZDOLSKI, *Die grosse Steuer- und Agrarreform Josefs II. Ein Kapitel zur österreichischen Wirtschaftsgeschichte*, Warszawa 1961.
- Roman ROZDOLSKI, *Untertan und Staat in Galizien. Die Reformen unter Maria Theresia und Joseph II.*, Mainz 1992 (= Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte Mainz, Abteilung Universalgeschichte 34).
- Heinrich RUBNER, *En Forêt de Bohême: immigration et emigration 1500–1960*, Annales de démographie historique 1970, s. 135–142.
- Jindřich RŮŽIČKA – Josef KRUŠINA, *Dějiny města Poličky. První díl*, Polička 1968.
- Renáta RŮŽIČKOVÁ (ed.), *Tzv. Liber sententiarum ab anno 1555. Edice pramene*, Chrudim 1996.
- Marie RYANTOVÁ, *Josef Kalousek a počátky českého agrárního dějepisectví*. In: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti, Semily 1998, s. 16–42 (= Z Českého ráje a Podkrkonoší-Supplementum 4).
- Antonín F. RYBIČKA, *Seznamy klenotů a úročních platů děkanského chrámu Páně v Chrudimi v druhé polovině 15. a na začátku 16. století*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1895, Praha 1896, č. 22.
- Josef SALABA, *Urbář a velkostatek města Loun a kláštera Postoloprtského*. VKČSN. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1927, Praha 1928, č. III, s. 1–66.
- Sbírka všech robotních zákonů pro Čechy a Moravu s ukázkou, která se naturální roboty na jiný, vrchnostem i poddaným prospěšnější způsob použití může*, Praha 1847.
- Tom SCOTT, *Freiburg and The Breisgau. Town-Country Relations in the Age of Reformation and Peasants' War*, Oxford 1986.
- Thomas F. SEA, *Imperial Cities and the Peasant's War in Germany*, Central European History 12, 1978, s. 3–35.
- August SEDLÁČEK, *Děje města Čáslavě*, Praha 1874.
- August SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I*, Písek 1928.
- August SEDLÁČEK, *Dějinný vývoj velkostatku a hor píseckých*, Les a lov 5, 1911–1912, s. 260–268.
- August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl sedmý, Písecko*, Praha 1890.
- August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl devátý, Domažlicko a Klatovsko*, Praha 1893.
- August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl jedenáctý, Prachensko*, Praha 1897.
- August SEDLÁČEK, *Svobodníci, dědiníci a nápravníci r. 1550*, Památky archaeologické a místopisné 7, 1866–1867, sl. 291–294.

- August SEDLÁČEK, *Ukázky starého českého hospodářství*, Časopis pro dějiny venkova 5, 1922, s. 119.
- František SEDLÁK, *O feudálním vlastnictví miest a miesteciek v 16. – 18. storočí*, Liptov 8, 1985, s. 27–44.
- Friedrich SELNER, *Systematische Darstellung aller über die Erwerb- und Gebäude-Steuer bestehenden kaiserl. königl. österreichischen Gesetze und Verordnungen*, Karlsbad – Elbogen 1845.
- Eva SEMOTANOVÁ, *Historická geografie českých zemí*, Praha 2002.
- Eva SEMOTANOVÁ, *Historický atlas měst – evropský projekt ke srovnávacím dějinám městských aglomerací*. In: Petr Kreuz – Vojtěch Šustek (red.), *Seminář a jeho hosté II. Sborník příspěvků k nedožitým 70. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*, Praha 2004 (= Documenta Pragensia 23), s. 325–342.
- Eva SEMOTANOVÁ, *Knihy měšťanských práv – významný pramen předstatistického období (Příspěvek ke studiu přistěhovalectví do měst pražských v letech 1618–1770)*, Historická demografie 10, 1986, s. 73–115.
- Teodor SHANIN (red.), *Peasants and Peasants Societies*, Harmondsworth 1979.
- Jaroslaus SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen. Dritter Theil, Prachiner Kreis*, Prag–Wien 1790.
- Franz Seraph SCHARRER, *Salzhandel in Vilshofen*. In: Karl Wild (Hrsg.), *Festschrift zur 750 Jahr-Feier der Stadt Vilshofen 1206–1956*, Vilshofen 1956, s. 60–73.
- Martin SCHEUTZ – Andrea SOMMERLECHNER – Herwig WEIGL – Alfred Stefan WEISS (Hrsg.), *Europäisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und Früher Neuzeit. – Hospitals and Institutional Care in Medieval and Early Modern Europe*, Wien–München 2008 (= Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 51).
- Georg SCHMIDT, *Deutsche Dorfrechte aus Westböhmen*, Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 37, 1917, s. 598–631.
- Georg SCHMIDT, *Mieser Dörfer*. In: *Festschrift der Bergstadt Mies 1931 zur 800-Jahrfeier*, 11.–13. Juli 1931, Mies 1931, s. 36–58.
- Valentin SCHMIDT, *Braubetrieb und Braustätten in Südböhmen*, Prag 1900.
- Helmut SCHMOLZ, *Herrschaft und Dorf im Gebiet der Reichsstadt Ulm*. In: Erich Maschke – Jürgen Sydow (Hrsg.), *Stadt und Umland. Protokoll der X. Arbeitstagung des Arbeitskreises für südwestdeutsche Stadtgeschichtsforschung Calw 12. – 14. November 1971*, Stuttgart 1974 (= Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg B 82), s. 166–192.
- Jaroslav SCHNEIDER, *Zrušení roboty a vznik familií v 18. století*. In: *Ročenka města Kolína a okresu, Kolín 1941*, s. 83–106.
- Bernd SCHNEIDMÜLLER, *Städtische und spätmittelalterliche Feudalgesellschaft am Beispiel von Frankfurt am Main*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 118, 1982, s. 115–136.
- Fritz SCHNELBÖGL, *Die wirtschaftliche Bedeutung ihres Landgebietes für die Reichsstadt Nürnberg*, Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte Nürnbergs 1, 1967, s. 261–317.
- Hans SCHREIBER, *Der Gold- und Silberreichtum des Böhmerwaldes*. In: *Festschrift zur Sechshundertjahrfeier der königl. freien Goldbergstadt Bergreichenstein im Böhmerwalde 1330–1930*, Bergreichenstein 1930, s. 52–59.
- Rudolf SCHREIBER, *Verlagerungen im Ausfuhrhandel Böhmens im Spiegel des Grenzzolls 1587–1691*, Zeitschrift für Geschichte der Sudetenländer 6, 1943, s. 42–57.
- Antonín SCHULZ, *Archivní prameny, objasňující poměr vesnic Čáslavek, Dolan a Hořenic ku král. věnnému městu Jaroměři za starodávna*, Hradecký kraj 8, 1913–1914, s. 24–28.
- Václav SCHULZ, *Historické zprávy v nejstarší knize města Brodu Českého z let 1421–1496*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1899, Praha 1900.
- Hans K. SCHULZE (Hrsg.), *Städtisches Um- und Hinterland in vorindustrieller Zeit*, Köln–Wien 1985.
- František Augustin SLAVÍK, *Panství kutnohorské*, Kutná Hora 1882.
- František Augustin SLAVÍK, *Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných*, Tábor 1884.
- Miloš SLÁDEK, *Čeled' na třeboňských panstvích v polovině 17. století*, Historická demografie 11, 1987, s. 51–96.
- Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Achter Band, Prachiner Kreis*, Prag 1840.
- Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Zweiter Band, Bunzlauer Kreis*, Prag 1834.
- Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Vierzehnter Band, Saazer Kreis*, Prag 1846.
- Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Fünfzehnter*

- Band, Elbogner Kreis*, Prag 1847.
- F. A. SOUKUP, *Pozemková reforma v XVIII. stol. na Plzeňsku*, Klatovský kraj 35, 1941, č. 1, s. 2; č. 2, s. 2; č. 3, s. 2; č. 4, s. 2.
- Vladimír SPÁČIL, *Sbírka listin Archivu města Olomouce (1261–1793)*, Olomouc 1998.
- Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*, Praha 1979.
- Stadt-Land-Beziehungen und Zentralität als Problem der historischen Raumforschung*, Hannover 1974.
- Václav STARÝ, *Cesta Prachatických v roce 1594 za penězi*, Jihočeský sborník historický 49, 1980, s. 269–271.
- Václav STARÝ, *Spor města Netolic se sladovnickým cechem o vaření piva v letech 1563–1566*. In: Václav Starý (red.), *Státní okresní archiv v Prachaticích 1981–1994*, [Prachatice 1995], s. 35–43.
- Václav STARÝ, *Spor města Prachatic s městy Kašperskými Horami, Klatovy a Sušice v druhé polovině 16. století*. In: *Vlastivědný sborník Muzea Šumavy IV.*, Sušice–Kašperské Hory 2001, s. 59–91.
- Lucie STEINBACHOVÁ, *Demografický vývoj za hladomoru v letech 1771–1772*, *Historická demografie* 25, 2001, s. 101–129.
- Hans-Christian STEINBORN, *Abgaben und Dienste holsteinischer Bauern im 18. Jahrhundert*, Neumünster 1982.
- Raimund STEINERT, *Das Territorium der Reichsstadt Mühlhausen i. Th. Forschungen zur Erwerbung, Verwaltung und Verfassung*, 1910 (disertace).
- Aleš STEJSKAL, *Poselství Matěje Pecze*, *Zlatá stezka* 5, 1998, s. 11–33.
- Aleš STEJSKAL, *Prosopografická analýza rožmberského a švamberského úřednictva (1550–1616). Model a jeho fungování*, *Sborník archivních prací* 54, 2004, s. 323–458.
- Aleš STEJSKAL, „*Vesnice se stanou Prachaticemi a Prachatice zpustlou vesnicí.*“ *Studie k hustotě provozu na Zlaté stezce za třicetileté války*, *Zlatá stezka* 7, 2000, s. 23–42.
- Benedictus von STEMPPELL, *Die ewigen Renten und ihre Ablösung. Zu mittleren Wirtschaftsgeschichte Deutschlands*, Borna–Leipzig 1910.
- Kaspar STERNBERG, *Umriss einer Geschichte der böhmischen Bergwerke. Erster Band, zweite Abtheilung*, Prag 1837.
- Tomáš STERNECK, *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593–1606)*, Praha 2006.
- Tomáš STERNECK, *Měšťanské elity v berních úřadech a královská města jako daňoví poplatníci – střet zájmů? Příklad předbělohorského Brna*. In: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (red.), *Pražské městské elity středověku a raného novověku. Jejich proměny, zázemí a kulturní profil*. *Sborník příspěvků z 21. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, supořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 1. a 2. října 2001 v Clam-Gallasově paláci v Praze*, Praha 2004 (= *Documenta Pragensia* 22), s. 225–242.
- Tomáš STERNECK, *Raně novověké bernictví v moderní historiografii (Rozhled po Evropě a ohlédnutí za domácími výzkumy)*, *Český časopis historický* 102, 2004, s. 574–608.
- Wilhelm STIEDA, *Städtische Finanzen im Mittelalter*, Jena 1899.
- Lucie STORCHOVÁ (red.), *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014.
- Pavel STRÁNSKÝ, *O státě českém*, Praha 1946.
- Josef STRNAD, *Stručný nástin nenáhlého vzrostu statků města Plzně*. In: *Devátá zpráva vyššího reálného gymnasia v Plzni za školní rok 1881–82*, Plzeň 1882, s. 23–28.
- Pavla STUHLÁ, *Prachatický vikariát 1676–1750. Vybrané otázky církevní zprávy*, Praha 2004.
- Vlasta SUKOVÁ, *Rozvoj zemědělské výroby piseckého panství v letech 1781–1848*, *Český lid* 78, 1991, s. 33–37.
- Michal SVATOŠ, *Pražské univerzitní vesnice do roku 1622*, *Staletou Prahou* 20, 1990, s. 148–156.
- Josef SVÁTEK, *Panování císařovny Marie Terezie. Část I.*, Praha 1897 (= *Dějiny Čech a Moravy nové doby* 5).
- Maja SVILAR (Hrsg.), *Stadt und Land. Die Geschichte einer gegenseitigen Abhängigkeit*, Bern – Frankfurt am Main – New York – Paris 1988.
- Jiří SVOBODA, *Feudální závislost poddaných na české vesnici v době tereziánské*. In: *Příspěvky k dějinám rolnických hnutí v 18. století*, Praha 1969 (= *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 3/1969, *Studia historica* III), s. 71–106.
- Jiří SVOBODA, *Obilní účty vrchnostenských panství z 18. století a způsob jejich zpracování*, *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia* II, 1957, s. 17–20.
- Jiří SVOBODA, *K třídním bojům na jihočeském venkově v době nevolnického povstání roku 1775*. In: Václav Husa – Josef Petráň (red.), *Příspěvky k dějinám třídních bojů v Čechách II. Nevolnické povstání 1775*, Praha 1962 (= *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 3, 1962),

s. 239–256.

- Jiří SVOBODA, *K sociálním zápasům tovaryšů a nádeníků v Praze na konce doby temna*. In: Zdeněk Fiala (red.), *Z českých dějin. Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy*, Praha 1966, s. 171–176.
- Jiří SVOBODA, *K vývoji obilnářské výroby na feudálním velkostatku v 18. století*, *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia II*, 1957, s. 71–83.
- Jiří SVOBODA, *Protifeudální a sociální hnutí v Čechách na konci doby temna (1750–1774)*, Praha 1967 (= *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 1967, *Monographia* 18).
- Jiří SVOBODA, *Venkovské statky kutnohorské obce na přelomu 16. a 17. stol.*, 1957. Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.
- Lenka SÝKOROVÁ (red.), *Klatovy*, Praha 2010 (= *Dějiny českých měst*).
- Lenka SÝKOROVÁ, *Několik poznámek o staré registratuře města Kašperské Hory a spor města s panem Albrechtem ze Žeberka ve světle jejich písemností*. In: *Vlastivědný sborník Muzea Šumavy V., Sušice – Kašperské Hory* 2001, s. 11–15.
- Lenka SÝKOROVÁ, *Tricetiletá válka v Horažďovicích – Od požáru k plenění*. In: *Sborník k poctě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů, Plzeň* 2011, s. 114–124.
- Antal SZÁNTAY, *The „Robot-Abolition“ in Hungary under Joseph II.* In: Franz A. J. Szabo – Antal Szántay – Isztván György Tóth (red.), *Politics and Culture in the Age of Joseph II*, Budapest 2005, s. 95–107.
- Jindřich ŠEBÁNEK – Zdeněk FIALA – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Československá diplomatika I.*, Praha 1965.
- Marie ŠEDIVÁ KOLDINSKÁ – Ivo CERMAN (red.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013.
- Miroslav ŠERÁK, *Zalidnění Mladé Boleslavi v 17. století*. In: Karel Herčík (red.), *Boleslavica '68. Sborník příspěvků k dějinám Mladoboleslavska, Mladá Boleslav* 1969, s. 31–46.
- Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Popis panství Kralodvorského u Berouna z r. 1642*, *Památky archaeologické a místopisné* 22, 1906–1908, sl. 461–468.
- Josef Vítězslav ŠIMÁK, *České dějiny I/5. Středověká kolonisace v zemích českých*, Praha 1938.
- Zdeněk ŠIMEČEK, *České Budějovice v období husitském (Přehled událostí a problémů)*, *Jihočeský sborník historický* 34, 1965, s. 14–30.
- Zdeněk ŠIMEČEK, *Der Salztransport auf der Moldau von Budweis nach Moldautein im 16. Jahrhundert*, *Jahrbuch des Oberösterreichischen Museal-Vereines* 136, 1991, s. 223–238.
- Zdeněk ŠIMEČEK, *Rentovní listiny ve středověkých Vodňanech*, *Jihočeský sborník historický* 29, 1960, s. 1–7.
- Zdeněk ŠIMEČEK, *Renty a rentovní listiny v Českých Budějovicích*, *Právněhistorické studie* 5, 1959, s. 49–75.
- Zdeněk ŠIMEČEK, *Salz aus dem Alpenraum in Konkurrenz mit dem Salz aus dem Norden in den böhmischen Ländern*. In: Jean Claude Hocquet – Rudolf Palme (Hrsg.), *Das Salz in der Rechts- und Handelsgeschichte*, Schwaz 1991, s. 135–145.
- Zdeněk ŠIMEČEK, *Salz und das Haushaltswesen südböhmischer Städte, insbesondere von Budweis*. In: Wilhelm Rausch (Hrsg.), *Stadt und Salz*, Linz 1988, s. 195–212.
- Zdeněk ŠIMEČEK, *Der Salztransport auf der Moldau von Budweis nach Moldautein im 16. Jahrhundert*, *Jahrbuch des Oberösterreichischen Museal-Vereines* 136, 1991, s. 223–238.
- Robert ŠIMŮNEK (red.), *Historický atlas měst České republiky. Svazek č. 27, Sušice*, Praha 2014.
- Vladimír ŠINDELÁŘ – Jiří PEŠTA, *Hrdelní příběhy z Prácheňska*, Praha 2006.
- František ŠMAHEL (red.), *Dějiny Tábora I/1 (do roku 1421)*, České Budějovice 1988.
- František ŠMAHEL, *Farní majetek v předhusitských Čechách: případ Tábořska*. In: *Cultura et societas christiana. Księga ku czci Profesora Jerzego Krocowskiego*, Lublin 1986 (= *Roczniki humanistyczne*, Tom. XXXIV, zeszyt 2), s. 465–470.
- František ŠMAHEL, *Husitská revoluce 1. Doba vymknutá z kloubů*, Praha 2¹⁹⁹⁵.
- František ŠMAHEL, *Husitská revoluce 4. Epilog bouřlivého věku*, Praha 2¹⁹⁹⁵.
- František ŠMAHEL, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001.
- František ŠMAHEL, *Táborské vesnice na Podblanicku v letech 1420–1547*, *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 22, 1981, s. 171–201.
- Vratislav ŠMELHAUS, *Svobodníci vnitřních Čech v letech 1654–1850*, *Vědecké práce Zemědělského muzea* 12, 1972, s. 23–83.
- Vratislav ŠMELHAUS, *Vývoj rybníčního hospodářství na Bydžovsku*. In: *Vědecké práce zemědělského muzea* 1964, s. 95–242.
- Milan ŠMERDA, *Parcelace těšínských dvorů v letech 1769–1772 a vznik ustroňských železáren*, *Slezský sborník* 57, 1959, s. 423–446.

- Milan ŠMERDA, *Těšínsko před povstáním v roce 1766*, Ostrava 1962.
- Milan ŠMERDA, *Zrušení nevolnictví*. In: Josef Petráň (red.), *Počátky českého národního obrození 1770–1791*, Praha 1990, s. 95–103.
- Milan ŠMERDA – Irena KORBELÁŘOVÁ, *Sociální hnutí na Těšínsku ve 2. polovině 18. století (s edicí poddanských petic z roku 1766)*, Opava 1998.
- Ludvík ŠNAJDR, *Soukromá mýta v Čechách*, Časopis Společnosti přátel starožitností 11, 1903, s. 156–159.
- Jiří ŠOUŠA, *Selský archiv a Časopis pro dějiny venkova – publikační orgány českého agrárního dějepisectví*. In: Ivo Navrátil (red.), *Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti*, Semily 1998 (= Z Českého ráje a Podkrkonoší, Supplementum 4), s. 77–94.
- Jiří ŠOUŠA ml., *Obecní majetek v Čechách 1848–1938. Základy právní úpravy a vývoj komunálního majetku v Čechách v letech 1848–1938*, Praha 2009.
- Anton ŠPIESZ, *Die neuzeitliche Agrarentwicklung in der Tschechoslowakei. Gutsherrschaft oder Wirtschaftsherrschaft?*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 32, 1969, s. 222–237.
- Anton ŠPIESZ, *Obce dnešnej Veľkej Bratislavy v čase urbárskej regulácie Márie Terézie roku 1768*, Bratislava 8–9, 1976, s. 132–144.
- Anton ŠPIESZ, *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680–1780*, Košice 1983.
- Michal ŠRONĚK – Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Gloria et Miseria 1618–1648. Praha v době třicetileté války*, Praha 1998.
- Dana ŠTEFANOVÁ, *Erbschaftspraxis, Besitztransfer und Handlungsspielräume von Untertanen in der Gutsherrschaft. Die Herrschaft Frýdland in Nordböhmen, 1558–1750*, Wien – München 2009 (= Sozial- und wirtschaftshistorische Studien 34).
- Bedřich ŠTIESS, *Annín (Příspěvek k počátkům industrializace na Sušicku.)*, Časopis Společnosti přátel starožitností 62, 1954, s. 206–214.
- Alena ŠUBRTOVÁ, *Dějiny populačního myšlení v českých zemích*, Praha 2006.
- František ŠVÁB, *Pozemková reforma na panství Smečenském a Slánském na sklonku XVIII. století*, Slánský obzor 37, 1929.
- Josef TEIGE, *O příčinách naší porážky na Bílé hoře*. In: Josef Teige – Hanuš Kuffner – Jan Herain, *Na Bílé hoře*, Praha 1911, s. 5–6.
- Josef TEIGE, *O statcích obcí Pražských v l. 1420–1546*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 3, 1922, s. 111–201.
- Michal TEJČEK, *Archiv města Hartmanice /1607–1945 (/1950/). Inventář*, Klatovy 2007.
- Michal TEJČEK, *Archiv města Kolínec 1409–1945 (1949). Inventář*, Klatovy 2004.
- Michal TEJČEK, *Poezie s klotovými rukávy. Poezie a literatura ve fondech SOkA Klatovy*. In: Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2006, Plzeň 2007, s. 68–77.
- Michal TEJČEK – Jindra HŮRKOVÁ, *Klatovský špitál a špitálský dvůr u svatého Rocha*. In: Sborník prací z historie a dějin umění 4/2006 – Klatovy, Klatovy 2006, s. 49–114.
- František TEPLÝ, *Dějiny města Jindřichova Hradce I/3*, Jindřichův Hradec 1935.
- František TEPLÝ, *Františka Zemana Kniha o Švihově a okolí*, Švihov 1927.
- František TEPLÝ, *Osudy josefínských konfiskací na českém jihu*, Sborník historického kroužku 12, 1911, s. 205–217; 13, 1912, s. 20–30.
- František TEPLÝ, *Příspěvky k dějinám českého rybníkářství*, Praha 1937 (= Publikace ministerstva zemědělství 1937, č. 96).
- Karel TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých proti Ferdinandovi I. L. 1547*, Praha 1872 (= Spisy musejní 118).
- Alois TIPPELT, *Die Bauern von Königgrätz. Nach Dr. J. M. Klimesch*. In: „Aus Rüberzahl's Heimat“. Riesengebirgs-Heimatsbuch für 1958, s. 43–44.
- Jan TIRAY, *Dějiny města Velké Bytče. Díl I., Velké Meziříčí 1882* (=Bibliotéka místopisů a jiných děl historických 2).
- Josef TLAPÁK, *Dějiny českého venkova v pramenech zemských desk do konce první poloviny 16. století*, Časopis Společnosti přátel starožitností 69, 1961, s. 80–85.
- Josef TLAPÁK, *Entwicklung der Forstmessung in Böhmen*. In: Acta museorum agriculturae 1–2, Pragae 1969, s. 75–80.
- Josef TLAPÁK, *K činnosti urbárních komisí v Čechách 1771–1775*, Vědecké práce Československého zemědělského muzea 8, 1968, s. 89–97.
- Josef TLAPÁK, *K otázce rozšíření nezakoupených poddanských hospodářství v západních Čechách v druhé polovině 18. století*, Minulostí západočeského kraje 7, 1970, s. 174–219.
- Josef TLAPÁK, *K otázce vzájemného poměru zrnin kultivovaných na velkostatech v Čechách do konce třicetileté války*. In: Jana Pšeničková – Olga Roháčová – Jiří Šouša (red.), *Pocta nestoru české agrární historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc.*, Praha 2003, s. 313–338.

- Josef TLAPÁK, *K otázce rozšíření nezakoupených poddanských hospodářství v západních Čechách ve druhé polovině 18. století*, Vědecké práce československého zemědělského muzea 9, 1969, s. 201–204.
- Josef TLAPÁK, *K otázce významu naturálních dávek v poddanském zatížení v zorném úhlu středočeských pramenů ze 16. a 1. poloviny 17. století*. In: Jana Pšeničková – Olga Roháčová – Jiří Šouša (red.), *Pocta nestoru české agrární historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc.*, Praha 2003, s. 209–228.
- Josef TLAPÁK, *K rentabilitě hospodaření na české doměně bavorských kurfiřtů v letech 1754–1793*. In: Jana Pšeničková – Olga Roháčová – Jiří Šouša (red.), *Pocta nestoru české agrární historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc.*, Praha 2003, s. 279–311.
- Josef TLAPÁK, *Raabisace a hoyerisace Zbraslavsko*, Praha [1956]. Disertační práce, FF UK.
- Josef TLAPÁK, *Raabisace na Zbraslavi*. In: Jana Pšeničková – Olga Roháčová – Jiří Šouša (red.), *Pocta nestoru české agrární historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc.*, Praha 2003, s. 95–127.
- Josef TLAPÁK, *Výnosy českých panství bavorských vévodů v letech 1720–1753*. In: Jana Pšeničková – Olga Roháčová – Jiří Šouša (red.), *Pocta nestoru české agrární historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc.*, Praha 2003, s. 241–278.
- Josef TLAPÁK, *Z předbělohorských inventářů českých velkostatků*, Vědecké práce Československé akademie zemědělských věd. Z dějin zemědělství a lesnictví 1, 1959, s. 179–185.
- Miroslav TOEGEL, *Zbíhání poddaných na pardubickém panství v druhé polovině 17. století*, Sborník historický 7, 1960, s. 191–226.
- Jan TOMAN, *Poddanské nepokoje a vzpoury na Prácheňsku v letech 1771–1776*, Jihočeský sborník historický 51, 1982, s. 1–14.
- Jan TOMAN, *Raabizace karlstějnského statku Boješice na Mirovicku*, Jihočeský sborník historický 41, 1972, s. 199–205.
- Jan TOMAN, *Vývoj berní osedlosti a kontribuční praxe na panství orlicko-zvíkovském do r. 1654*, Jihočeský sborník historický 39, 1970, s. 1–14.
- Jindřich TOMAS, *Litoměřický městský region ve středověku*, Ústecký sborník historický 1979, s. 61–82.
- Jindřich TOMAS, *Počátky města Litoměřic II. Část 1.*, Ústecký sborník historický 1983, s. 59–108.
- Jindřich TOMAS, *Počet berních domů a komínů – možnost k zjištění velikosti města před Bílou horou – Litoměřice 1609*, Folia historica bohemia 10, 1986, s. 317–331.
- Johann Adolf TOMASCHEK, *Der Oberhof Iglau in Mähren und seine Schöffensprüche aus dem XIII.–XVI. Jahrhundert*, Innsbruck 1868.
- Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy I*, Praha 1855.
- Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy IX*, Praha 1894.
- Václav Vladivoj TOMEK, *Příběhy kláštera a města Police nad Medhují*, Praha 1881.
- Marie TOŠNEROVÁ, *Daňové zatížení města Berouna v předbělohorském období*, Středočeský sborník historický 25, 1999, s. 63–83.
- Johann Joseph TRNCKA, *Die Pflicht eines Wirtschftsbeamten, wirtschaftlich und nach der Polizei betrachtet und entworfen*, Frankfurt – Leipzig 1770.
- Miroslav TRUC, *Ius regale rožmberských městských privilegií*. In: Karel Malý (red.), *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané Právnickou fakultou UK ve dnech 25. – 27. září 1979 v Praze, Praha 1982, s. 53–67.
- Dušan TŘEŠTÍK, *Proměny české společnosti ve 13. století*, Folia historica bohemia 1, 1979, s. 131–154.
- Dušan TŘEŠTÍK, *Příspěvky k sociální diferenciaci venkovského lidu v 16. století*, Sborník historický 4, 1956, s. 189–225.
- Marie TULACHOVÁ (red.), *Disertace pražské univerzity 1882–1953. I. Karlova universita*, Praha 1965.
- Kajetán TUREK, *Historický koutek. Počet obyvatel a domů v Sušici r. 1822*, Sušické listy 14, 1931, č. 12, s. 2.
- Kajetán TUREK, *Historický koutek. Pronájem měšťanského pivovaru v Sušici roku 1763*, Sušické listy 14, 1931, č. 29, s. 4.
- Kajetán TUREK, *Historický koutek. Protest měšťanů sušických proti pronájmu městských živností roku 1788*, Sušické listy 14, 1931, č. 30.
- Kajetán TUREK, *Historický koutek sušický. Z městského archivu sušického. Prodej dvora Volšovského roku 1584*, Sušické listy 16, 1933, č. 6, s. 4.
- Kajetán TUREK, *Historický koutek sušický. Z městského archivu sušického. Propuštění z poddanství roku 1713*, Sušické listy 16, 1933, č. 6, s. 4; č. 7, s. 4.
- Kajetán TUREK, *Instrukce obecní z r. 1751*, Svatobor 7, 1915, č. 6.
- Kajetán TUREK, *K dějinám pivovaru měšťanského v Sušici*, Kvas 42, 1914, s. 21–22.

- Kajetán TUREK, *Mistr Adam Rozacin z Karlsperka*. In: Almanach vydaný „Práchní“ k Husovým slavnostem v Sušici, v červenci 1923, Sušice 1923, s. 16–35.
- Kajetán TUREK, *Obecní instrukce z roku 1622*, Demokratická samospráva 12, 1930–1931, č. 2, s. 25.
- Kajetán TUREK, *Příspěvek k dějinám měšťanského pivovaru v Sušici*, Sušické listy 14, 1931, č. 37, s. 1–3.
- Kajetán TUREK, *Rukojemství města Sušice za dluhy českých králů a zadlužení jeho v době pobělohorské*. In: Spořitelna města Sušice. Čtyřicátá osmá účetní zpráva 1933, Sušice 1934, s. 32–38.
- Kajetán TUREK, *Sušice v minulosti I. Pronájem obecního mlýna na dolejší předměstí r. 1747*, Svatobor 6, 1914, č. 30.
- Kajetán TUREK, *Sušice v minulosti VII. Instrukce obecní z r. 1739*, Svatobor 6, 1914, č. 32–35.
- Kajetán TUREK, *Sušické ryby na stole krále českého. Rybníční hospodářství městské a umělý chov pstruhů a lososů*. In: Spořitelna města Sušice. Čtyřicátá devátá účetní zpráva 1934, Sušice 1935, s. 26–31.
- Kajetán TUREK, *Zalesňovací plán města Sušice z roku 1830*, Sušické listy 19, 1935, č. 30, s. 1–2.
- Josef TŮMA, *Paměti osad na Kolínsku*, Kolín 1915 (= Kolínsko a Kouřimsko. Obraz poměrů přírodních, života obyvatelstva i paměti časů minulých 2).
- Franz Xaver TWRDY, *Pragmatische Geschichte der böhmischen Freysassen*, Prag 1804.
- Otto ULBRICHT, *Mikrogeschichte. Menschen und Konflikte in der Frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 2009.
- Oldřich ULLRICH, *Raabisace na pardubickém panství*, Zprávy Klubu přátel Pardubicka 39, 2004, č. 1–2, s. 34–37; č. 3–4, s. 73–77.
- Franz Josef UMLAUFT, *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayreuth 1960.
- Jan URBAN, *Příspěvek k historii starého zlatonosného revíru Kašperské Hory*, Minulostí Plzně a Plzeňska 3, 1960, s. 93–102.
- Jan URBAN, *Zámček na hranici bytí a nebytí. Dolejší Krušec na Sušicku včera a dnes*, Minulostí Západočeského kraje 37, 2002, s. 25–47.
- Valentin URFUS, *Český merkantilista Jan Kryštof Bořek a jeho sbírka. Na okraj muzejního rukopisu sign. VI. C 17*, Časopis Národního muzea, historické muzeum 140, 1971, s. 71–83.
- Valentin URFUS, *Der österreichische Merkantilismus und die Wurzeln seiner Zunftpolitik*, Zeitschrift für Nationalökonomie 25, 1965, s. 456–462.
- Valentin URFUS, *Osvícenství a ekonomická ideologie v Čechách*, Právněhistorické studie 14, 1969, s. 201–219.
- Valentin URFUS, *Pražští merkantilisté po třicetileté válce a na počátku 18. století*, Pražský sborník historický 22, 1989, s. 71–82.
- Valentin URFUS, *Právní postavení českých měst a rakouský absolutismus v období národního obrození*, Sborník archivních prací 19, 1969, s. 386–440.
- Valentin URFUS, *Právní postavení námezdních pracovníků u nás v 16. až 18. století*, Právněhistorické studie 2, 1956, s. 198–256.
- Valentin URFUS, *Právo, úvěr a lichva v minulosti. Uvolnění úvěrových vztahů na přechodu od feudalismu ke kapitalismu a právní věda recipovaného římského*, Brno 1975 (= Acta Universitatis Brunensis, Iuridica 14).
- Valentin URFUS, *Univerzitní disertace o městech a městském právu z roku 1746*, Pražský sborník historický 28, 1995, s. 26–33.
- Jiří ÚLOVEC, *Hrady, zámky a tvrze Klatovska*, Praha 2004.
- Jiří ÚLOVEC, *O bývalé tvrzi v Čejkovech*, Castellologica bohemia 3, 1993, s. 73–94.
- Jiří ÚLOVEC, *Prostřední Krušec*, Hláska 3, 1992, příloha, s. 11–13.
- Jiří ÚLOVEC, *Rejstřík dlužníků berně z roku 1579*, Táborský archiv 7, 1995–1996, s. 133–175.
- Jiří ÚLOVEC, *Tvrz a zámek v Dolejší Krušci u Hartmanic*, Zlatá stezka 6, 1999, s. 145–164.
- Jiří ÚLOVEC, *Tvrz a zámek v Tedražicích*, Minulostí Západočeského kraje 32, 1997, s. 19–52.
- Jiří ÚLOVEC, *Tvrz v Týnci u Klatov*. In: Sborník prací z historie a dějin umění 1/2002 – Týnec u Klatov, Klatovy 2002, s. 13–23.
- Jiří ÚLOVEC, *Tvrze a zámky v Horním Staňkově, Hlavňovicích a Přestanicích*, Zlatá stezka 7, 2000, s. 117–145.
- Jiří ÚLOVEC, *Zaniklá tvrz a zámek v Dlouhé Vsi u Sušice*, Zlatá stezka 5, 1998, s. 105–129.
- František VACEK, *Dějiny církevního desátku v Čechách a na Moravě*, Časopis pro dějiny venkova 22, 1935, s. 1–14.
- František VACEK, *Emfyteuse v Čechách ve XIII. a XIV. století*, Časopis pro dějiny venkova 7, 1920, s. 1–17, 41–61, 112–155.
- František VACEK, *Chrudim do roku 1439. Snůška dat a výkladů k jejím dějinám*, Chrudim 1938.
- František VACEK, *K dějinám selské roboty v Čechách*, Časopis pro dějiny venkova 23, 1936, s. 1–10, 57–

- Jindřich VACEK, *Dva předbělohorské urbáře panství tachovského*. In: Sborník Vyšší pedagogické školy v Plzni. Marxismus-leninismus a dějepis-zeměpis I., Plzeň 1958, s. 3–33.
- Aleš VALENTA, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století (Chlumečtí Kinští v letech 1740–1770)*, Hradec Králové 2006.
- Aleš VALENTA, *Lesk a bída barokní aristokracie*, České Budějovice 2011.
- Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/1*, Klatovy 1927.
- Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/2*, Klatovy 1928–1929.
- Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/1*, Klatovy 1930–1932.
- Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov II/2*, Klatovy 1933–1936.
- Václav VANĚČEK, *České sněmy za stavovské monarchie (od poloviny 15. století do počátku třicetileté války)*. In: Václav Vaněček (red.), Česká národní rada, sněm českého lidu, Praha 1970, s. 103–115.
- Václav VANĚČEK, *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*, Praha 1976³.
- Václav VANĚČEK, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15.stol.). Část první. Zakladatelská práva*, Praha 1933 (=Práce ze semináře československých právních dějin na Právnické fakultě Karlovy university v Praze 18).
- Václav VANĚČEK, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15.stol.). Část druhá. Pozemková vrchnost. Imunita hospodářská*, Praha 1937 (= Práce ze semináře československých právních dějin na Právnické fakultě Karlovy university v Praze 22).
- Václav VANĚČEK, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15.stol.). Část třetí. Imunita soudní*, Praha 1939 (=Práce ze semináře československých právních dějin na Právnické fakultě Karlovy university v Praze 24).
- Jana VANĚČKOVÁ, *Lošanská raabisační smlouva 1785 a 1788*. In: Práce muzea v Kolíně 4, Kolín 1987, s. 203–223.
- Kamila VANĚČKOVÁ, *Kdyňská cajkářská manufaktura (1769–1845)*, Praha 1972. Diplomová práce, katedra československých dějin FF UK.
- Jaroslav VANÍŠ, *Hospodaření královského města Loun v druhé polovině 15. století. Příspěvek k městskému hospodaření královských měst v Čechách*, Praha 1979 (= Práce z hospodářských dějin 1).
- Jaroslav VANÍŠ, *Svobodníci na Podblanicku v letech 1550–1620*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 30–2, 1990, s. 153–185.
- Jaroslav VANÍŠ, *Svobodníci ve středních Čechách v letech 1550–1620*, Praha 1971 (= Historickogeografické práce 1).
- Pavel VAŘEKA – Petr ROŽMBERSKÝ – Lukáš HOLATA – Zdeňka SCHEJBALOVÁ, *Vesnické zázemí středověké Nové Plzně*, Archaeologia historica 37, 2012, s. 289–318.
- Zdeněk VAŠKŮ, *Deštivé roky 1770–1772. Historická epizoda vodního režimu, která ovlivnila vývoj české společnosti, zemědělství a krajiny*, Vesmír 75, 1996, č. 8, s. 455–457.
- Josef VÁLKA, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, Praha 1962 (= Spisy University J. Evang. Purkyně v Brně, filosofická fakulta 82).
- Josef VÁVRA, *Dějiny královského města Kolína nad Labem. Oddělení druhé od r. 1618 až po naše časy*, Kolín 1888.
- Josef VÁVRA, *Paměti královského města Berouna*, Beroun 1899.
- Marie VÁVROVÁ, *Význam roboty pro poddanské hospodářství na konci 18. století*. In: Vědecké práce Československé akademie zemědělských věd z dějin zemědělství a lesnictví, Praha 1959, s. 193–196.
- Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*, Praha 2009.
- Alice VELKOVÁ, *Migrace a životní cyklus venkovského obyvatelstva na Štáhlavsku v letech 1750–1850*, Historická demografie 30, 2006 – suplement, s. 73–98.
- Alice VELKOVÁ – Luboš VELEK, *Vnímání národnostní identity u venkovského obyvatelstva v Čechách na počátku 19. století*. In: Jiří Pokorný – Luboš Velek – Alice Velková (red.), Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století, Praha 2007, s. 39–51.
- František VENCOVSKÝ, *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1848*, Praha 1997.
- Sergij VILFAN, *Die Agrarsozialpolitik von Maria Theresia bis Kudlich*. In: Heinz Ischreyt (Hrsg.), Der Bauer Mittel- und Osteuropas im Sozio-ökonomischen Wandel des 18. und 19. Jahrhunderts. Beiträge zu seiner Lage und deren Widerspiegelung der zeitgenössischen Publizistik und Literatur, Köln – Wien 1973, s. 1–52.
- Vladimír VLASÁK – Eva VLASÁKOVÁ, *Dějiny města Lokte*, Loket 2004.
- Jan VOGELTANZ, *Sušice za třicetileté války*. In: Vlastivědné zprávy Muzea Šumavy 2, Sušice 1990, s. 57–

- Jan VOGELTANZ, *Vojenské aspekty dějin Sušice a okolí od poloviny 17. století do počátku 19. století*. In: Vlastivědné zprávy Muzea Šumavy 3, Sušice 1995, s. 144–152.
- Václav VOJTÍŠEK, *O habsburských konfiskacích statků městských a o nárocích na jich vrácení*, Věstník svazu československých měst 9, 1921, č. 4, sl. 140–144; č. 5, sl. 185–188; č. 6, sl. 221–227; č. 7, sl. 265–275; č. 10, s. 386–396; č. 11, sl. 435–441.
- Václav VOJTÍŠEK, *Soud a rada v královských městech českých*. In: Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, s. 240–272.
- Václav VOJTÍŠEK, *Z nejstarších právních dějin města Plzně*. In: Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, s. 139–196.
- Václav VOJTÍŠEK, *Z právních dějin československých měst*. In: Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, s. 426–457.
- Miloslav VOLF, *Boj o solný monopol v Čechách v XVI. a na počátku XVII. století*, Český časopis historický 39, 1933, s. 297–326, 505–536.
- Miloslav VOLF, *Brandýské panství na sklonku patrimoniálního období*, Středočeský sborník historický 5, 1970, s. 55–64.
- Miloslav VOLF, *Královský důchod a úvěr v XVI. století (Příspěvek k historii českých státních financí)*, Český časopis historický 48–49, 1947–1948, s. 110–171.
- Miloslav VOLF, *Nástin správy české berně v době předbělohorské*, Praha 1941 (= Sněmy české XI/2).
- Vlastimil VONDRUŠKA, *Hospodářské faktory vývoje západních Čech z teritoriálního hlediska formování zemědělských výrobních oblastí v 1. polovině 19. století*, Minulost Západočeského kraje 23, 1987, s. 113–126.
- Vlastimil VONDRUŠKA, *Hospodářství obecního dvora města Slaného v letech 1690–1715*, Středočeský sborník historický 13, 1978, s. 287–298.
- Vlastimil VONDRUŠKA, *Organizace výmlatu obilí na jihočeských schwarzenberských panstvích v 18. století*, Jihočeský sborník historický 51, 1982, s. 144–153.
- Vlastimil VONDRUŠKA, *Počátky zemědělské revoluce*. In: Josef Petráň (red.), *Počátky českého národního obrození 1770–1791*, Praha 1990, s. 20–33.
- Vlastimil VONDRUŠKA, *Vliv přírodních podmínek na základní orientaci rustikálního zemědělství v Čechách v 1. polovině 19. století*, Československý časopis historický 32, 1984, s. 78–103.
- Vlastimil VONDRUŠKA, *Základní rysy zemědělské výroby v Čechách v letech 1781–1848*, Hospodářské dějiny 17, 1989, s. 7–69.
- Vlastimil VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v 1. polovině 19. století*, Sborník historický 31, 1985, s. 83–140.
- Vlastimil VONDRUŠKA, *Zemědělská revoluce na rustikálu v jižních Čechách na konci 18. a v 1. polovině 19. století*, Jihočeský sborník historický 49, 1980, s. 225–245.
- Petr VOREL, „*Groše české*“ a „*groše míšeňské*“ jako početní jednotky 15. až 18. století. In: Eduard Šimek (red.), *Dokumentace a prezentace dějin české mince a měny grošové doby v našich muzeích (Sborník příspěvků ze semináře numismatiků – Pardubice 22.–23.10.1998)*, Praha 2002, s. 57–68.
- Petr VOREL, *Města jako sídla feudálních vrchností*. In: Jaroslav Pánek (red.), *Česká města v 16. – 18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990, Praha 1991 (= Práce Historického ústavu ČAV Praha, řada C – Miscellanea 5), s. 121–138.
- Petr VOREL (red.), *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8.–9. 9. 1993 v Pardubicích*, Pardubice 1995.
- Petr VOREL, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.– 17. století*, Pardubice 2001.
- Petr VOREL (red.), *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29. – 30. 9. 1997, Pardubice–Praha 1999.
- Petr VOREL, *Velké dějiny země Koruny české. VII. svazek (1526–1618)*, Praha 2005.
- Výsledky šetření (agrární anketa) poměrů hospodářských i kulturních zemědělského obyvatelstva v království Českém v letech 1898–1900*, Praha [1902].
- Zdeněk VYBÍRAL, *Berní reforma roku 1567 a město Tábor (Edice berního rejstříku z roku 1579)*, Tábořský archiv 8, 1997–1998, s. 63–70.
- Milena VÝBORNÁ (red.), *Disertace pražské univerzity 1882–1945. II. Německá universita*, Praha 1965.
- Edwin Ernst WEBER, *Städtische Herrschaft und bäuerliche Untertanen in Alltag und Konflikt: die Reichsstadt Rottweil und ihre Landschaft vom 30jährigen Krieg bis zur Mediatisierung. 1–2*, Rottweil 1992.
- Zdenka WEBEROVÁ, *Raabizace na Moravě*, 1956. Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.

- Imre WELLMANN, *Kontinuität und Zäsur in Ungarns Bauernleben zur Zeit Maria Theresias und Josephs II.* In: Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II. Internationales Symposium in Wien 20. – 23. Oktober 1980. Band 1, Wien 1985, s. 87–119.
- Hans WEYMUTH, *Erscheinungsformen und Bedeutungen der extramuralen Rechtsbereiche nordostschweizerischer Städte*, Zürich 1967 (= Züricher Beiträge zur Rechtswissenschaften. Neue Folge, Heft 279).
- Franz WICHTREI, *Bilder aus Alt-Aussig*. In: Jahrbuch und Kalender für Aussig (Stadt und Bezirk.), 2. Jahrgang, 1926, Aussig 1925, s. 42–43.
- Manfred WILLMANS, *Die Landgebietspolitik der Stadt Bremen um 1400 unter besonderer Berücksichtigung der Burgenpolitik des Rates im Erzstil und in Friesland*, Hildesheim 1973.
- Dietmar WILLOWEIT, *Stadt und Territorium im Heiligen Römischen Reich. Eine Einführung*. In: Giorgio Chittolini – Dietmar Villoweit (Hrsg.), *Statuten, Städte und Territorien zwischen Mittelalter und Neuzeit in Italien und Deutschland*, Berlin 1992, s. 39–48.
- Thomas WINKELBAUER, *Gundaker von Liechtenstein als Grundherr in Niederösterreich und Mähren. Normative Quellen zur Verwaltung und Bewirtschaftung eines Herrschaftskomplexes und zur Reglementierung des Lebens der Untertanen durch einen adeligen Grundherrn sowie zur Organisation des Hofstaats und Kanzlei eines „Neufürsten“ in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Wien – Köln – Weimar 2008 (= *Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Dritte Abteilung – Fontes iuris* 19).
- Thomas WINKELBAUER, *Robot und Steuer. Die Untertanen der Waldviertler Grundherrschaften Gföhl und Altpölla zwischen feudaler Herrschaft und absolutistischem Staat (vom 16. Jahrhundert bis zum Vormärz)*, Wien 1986.
- Ulrich WINKLER, *Der mittlere Bayerische Wald auf einer Karte des Straubinger Malers Michael Ersinger aus dem Jahre 1569*, Jahresbericht des historischen Vereins für Straubing und Umgebung 77, 1974, s. 57–63.
- Zikmund WINTER, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913 (= *Musejní spisy* 174).
- Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906 (= *Musejní spisy* 170).
- Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl první*, Praha 1890 (= *Musejní spisy* 163).
- Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl druhý*, Praha 1892 (= *Musejní spisy* 163).
- Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526–1620)*, Praha 1909.
- Ondřej WOLF, *Kolonizace, weichbild a počátky manských tvrzí na Trutnovsku*, Archeologické rozhledy 56, 2004, s. 561–590.
- Herbert WOLTERING, *Die Reichstadt Rothenburg ob der Tauber und ihre Herrschaft über die Landwehr 1–2*, Rothenburg 1966, 1972.
- Alphons von WREDE, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. I. Band*, Wien 1898.
- William E. WRIGHT, *Self, Seigneur, and Sovereign. Agrarian Reform in eighteenth-century Bohemia*, Minneapolis 1966.
- William E. WRIGHT, *The Initiation of Robot Abolition in Bohemia*, *Journal of Central European Affairs* 18, 1958–1959, s. 239–253.
- Gerd WUNDER, *Reichsstädte als Landesherrn*. In: Emil Meynen (Hrsg.), *Zentralität als Problem der mittelalterlichen Stadtgeschichtsforschung*, Köln – Wien 1979, s. 7–91; též in: Gerd Wunder – Kuno Ulshöfer (Hrsg.), *Bauer, Bürger, Edelmann. Ausgewählte Aufsätze zur Sozialgeschichte. Festgabe zu seinem 75. Geburtstag*, Sigmaringen 1984 (= *Forschungen aus Württembergisch Franken* 25), s. 231–242.
- Gerd WUNDER, *Das Strassburger Landgebiet. Territorialgeschichte der einzelnen Teile des städtischen Herrschaftsbereiches vom 13. bis zum 18. Jahrhundert*, Berlin 1967.
- Constant von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Vierundzwanzigster Theil*, Wien 1872.
- Inge Maren WÜLFLING-PETERS, *Grundherrschaft und städtische Wirtschaft am Beispiel Lübecks*. In: Hans Patze (Hrsg.), *Die Grundherrschaft im späten Mittelalter. Band I*, Sigmaringen 1983 (= *Vorträge und Forschungen* 27), s. 451–517.
- Wolfgang WÜLLNER, *Das Landgebiet der Reichstadt Nürnberg*, Nürnberg 1970.
- Franz J. WÜNSCH, *Die Spitalstiftung St. Materni intra moenia*, Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1937, č. 1, s. 10–14.

- Hermann ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald*, Wien – Köln – Weimar 2014 (= Sozial- und wirtschaftshistorische Studien 36).
- Adolf ZEMAN, *Hospodářství královského města Rokycan v polovině XVIII. století*, Časopis Společnosti přátel starožitností 62, 1954, s. 88–115.
- Adolf ZEMAN, *K metodice studia populačního vývoje českých měst královských v předstatistickém období*, Historická demografie 1, 1967, s. 19–27.
- Adolf ZEMAN, *Plzeň v první polovině 18. století (poměry hospodářské a sociální)*, Plzeň 1947 (= Prameny a příspěvky k dějinám města Plzně 7).
- Adolf ZEMAN, *Plzeňské rybníkářství v XV. až XIX. století (Příspěvek k dějinám plzeňského panství a jeho hospodářství)*, Časopis Společnosti přátel starožitností 65, 1957, s. 8–18, 77–86.
- Adolf ZEMAN, *Z historie plzeňského pivovarství v 16. století (Příspěvek k dějinám městského a měšťanského podnikání)*, Minulost Plzně a Plzeňska 1, 1958, s. 71–97.
- Blanka ZILYNSKÁ, *Záduší*. In: Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 535–548.
- Clemens ZIMMERMANN (Hrsg.), *Dorf und Stadt. Ihre Beziehungen vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Frankfurt am Main 2001.
- Čeněk ZÍBRT, *Třeboňského archiváře P. K. Světeckého návrhy na rozdělení půdy mezi řemeslníky a podruhy*, Český lid 24, 1924, s. 32–36, 68–74, 144–148, 345–351.
- František J. ZÓUBEK, *O zakládání měst v Čechách v třináctém století*, Praha 1878 (= Knihovna Besedy učitelské 11).
- Adolf ZYCHA, *Über den Ursprung der Städte in Böhmen und die Städtepolitik der Přemysliden*, Prag 1914.
- Jan ZYKMUND, *Plzeň ve světle Josefského katastru (Území Plzně v r. 1965)*, Minulost Západočeského kraje 6, 1968, s. 277–301.
- Josef ŽEMLIČKA, *K organizaci venkovského zázemí středověkých měst*, Český časopis historický 111, 2013, s. 681–727.
- Josef ŽEMLIČKA, *Království v pohybu. Kolonizace, města, a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014 (= Česká historie 29)
- Josef ŽEMLIČKA, *Osídlení Zbraslavska od 10. do počátku 15. století*, Památky archeologické 65, 1974, s. 419–465.
- Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002 (= Česká historie 10).
- Josef ŽEMLIČKA, „Právo nucené směny“ při zakládání středověkých měst, Český časopis historický 96, 1998, s. 502–531.
- Josef ŽEMLIČKA, *Die Städtepolitik Johanns von Luxemburg im Königreich Böhmen*. In: Michel Pauly (Hrsg.), Johann der Blinde. Graf von Luxemburg, König von Böhmen 1296–1346. Tagungsband der 9es Journées Lotharingiennes 22. – 26. Oktober 1996, Luxemburg 1997, s. 255–262.

Seznam použitých zkratek

AH	Archaeologia historica
AM	Archiv města
AMS	Archiv města Sušice
AR	Archeologické rozhledy
C. M.	konvenční měna (Conventions-Münze)
ČAŠ	Časopis archivní školy
ČČH	Český časopis historický
ČČM	Časopis českého muzea
ČDV	Časopis pro dějiny venkova
ČKD	Časopis katolického duchovenstva
ČL	Český lid
ČMM	Časopis Matice moravské
ČNM	Časopis Národního muzea
ČsČH	Československý časopis historický
ČSPS	Časopis Společnosti přátel staržitností
DaS	Dějiny a současnost
FHB	Folia historica bohemica
HaV	Historie a vojenství
HD	Hospodářské dějiny
HDem	Historická demografie
HG	Historická geografie
HO	Historický obzor
JSH	Jihočeský sborník historický
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung
MPP	Minulostí Plzně a Plzeňska
MVGDB	Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen
MZK	Minulostí Západočeského kraje
NA	Národní archiv
PA	Památky archeologické
PAM	Památky archaeologické a místopisné
PHS	Právněhistorické studie
PSH	Pražský sborník historický
SAP	Sborník archivních prací
SH	Sborník historický
SMM	Sborník Matice moravské
SNM	Sborník Národního muzea
SOkA	Státní okresní archiv
SPDHMP	Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy
SSH	Středočeský sborník historický
SVPP	Sborník vlastivědných prací z Podblanicka
VKČSN	Věstník Královské české společnosti nauk
W. W.	vídeňská měna (Wiener Währung)
ZHS	Západočeský historický sborník
ZS	Zlatá stezka

Seznam textových příloh

Textová příloha č. 1: *Příjmy obecního hospodářství města Sušice za léta 1657–1849*

Textová příloha č. 2: *Výdaje obecního hospodářství města Sušice za léta 1652–1849*

Textová příloha č. 3: *Přehled zjištěných úvěrů sušické městské obce za léta 1605–1779*

Textová příloha č. 4: *Obilní a živočišná produkce sušických poplužních dvorů (1710–1753)*

Textová příloha č. 5: *Distribuce obilí na panství města Sušice (1711–1783)*

Textová příloha č. 6: *Prodej dobytka na panství města Sušice (1743–1782)*

Textová příloha č. 7: *Platební povinnosti poddaných panství města Sušice v první polovině
18. století*

Textová příloha č. 8: *Edice instrukce podkomořího Josefa Vančury z Řehnic Sušickým (1750)*

Textová příloha č. 9: *Edice raabizační interimální smlouvy panství města Sušice (1778)*

Textová příloha č. 10: *Edice raabizační finalizační (systemální) smlouvy panství města Sušice
(1783)*

Textová příloha č. 11: *Držba půdy poddanými na základě měření na panství města Sušice z let
1779–1782*

Textová příloha č. 12: *Platební povinnosti poddaných v I. raabizačním deceniu (1783–1793)*

Textová příloha č. 13: *Osevní plány na rustikální orné půdě poddanských vsí města Sušice
(1785, 1846–1849)*

Textová příloha č. 14: *Výnosnost rustikální orné půdy v poddanských vsích města Sušice
(1785, 1846–1849)*